

BOEKBESCHOUWING,

V O O R

1826.

V A D E R L A N D S C H E
LETTEROEFENINGEN,

O F

T I J D S C H R I F T

V A N

KUNSTEN EN WETENSCHAPPEN,

WAARIN DE

BOEKEN EN SCHRIFTEN,

DIE DAGELIJKS IN ONS VADERLAND EN
ELDERS UITKOMEN, OORDEELKUN-
DIG TEVENS EN VRIJMOEDIG
VERHANDELD WORDEN.

B E N E V E N S

M E N G E L W E R K,

*tot Fraaije Letteren, Kunsten en Wetenschappen,
betrekkelijk.*

E E R S T E S T U K.

V O O R

1 8 2 6.

B O E K B E S C H O U W I N G.

Te A M S T E R D A M, bij

G. S. L E E N E M A N V A N D E R K R O E

en

J. W. I J N T E M A.

1 8 2 6.

BOEKBESCHOUWING.

Disputatio de Mythica Sacri Codicis Interpretatione, Auctore JOANNE HENRICO PAREAU, Lit. Orient. Prof. in Acad. Rheno-Trajectina. Editio altera, additamento et Indicibus aucta. Traj. ad Rhen. Typis J. Altheer. 1824. 8vo. pp. XII, 362. f 3¹/₆₀.

Van deze Verhandeling, die, als bekroond antwoord op de vraag van TEYLER's *Godgeleerd Genootschap* over *de Mythische Schriftuurverklaring*, benevens eene vertaling van dezelve in het Nederduitsch, ten jare 1814 in het licht verscheen, zijn toen, en in 1815, in vier verschillende nommers onzer *Letteroefeningen*, naauwkeurige en uitvoerige berigten gegeven. Het gunstig oordeel der Heeren Directeuren en Leden van TEYLER's Genootschap werd daarin ten volle geregvaardigd, en het vierde verslag eindigde in deze woorden: „Met dank-
„baarheid voor dit uitmuntend lettergeschenk, zoo vol
„van gezonde Godgeleerdheid en verstandigen ijver voor
„de H. Schrift, als hetzelfde ongemeenen schat van taal-
„en oudheidkennis oplevert, leggen wij de pen neder;
„en stellen wij dit Deel onder de meest waardigen van
„TEYLER's *Godgeleerd Genootschap*.”

Wij nemen de vrijheid, onze Lezers tot deze beoordeeling te verwijzen, en bepalen ons beknopt bericht tot de *tweede* uitgave dezer uitmuntende Latijnsche Verhandeling, waarvan de Schrijver, met toestemming van bovengemelde Heeren Directeuren, eenen herdruk bezorgd heeft, alzoo het XXVste Deel van de werken des gemelden Genootschaps, waarin deze Verhandeling voorkomt, reeds lang was uitverkocht. In de Verhandeling zelve is niets, wat de zaken betreft, veranderd. De taalfouten, bij de uitgave van het bekroond antwoord ingeslopen, zijn verbeterd, en de nieuwe uitgave is verrijkt met twee *Registers*, waarvan het eerste de aangehaalde en toegelichte

Schriftuurteksten, en het tweede de voornaamste verhandelde zaken bevat. Bovendien vinden wij in een Aanhangsel eenige *Bijvoegfels*, die 22 bladzijden druks beslaan, en, naar 's Schrijvers eigene verklaring, veel uitvoeriger waren geworden, indien hij zich niet de korthed, als eene heilige wet, had voorgeschreven. Vanhier, dat hij zich in het Bijvoegfel tot de Inleiding, H. I. §. 3, alleen bepaalt tot eene beknopte opgave en beoordeeling der werken van HUG en CREUZER, die na de vorige uitgave zijner Verhandeling in het licht verschenen, zonder van anderen te gewagen, die ook federt, op het voetspoor van HEYNE, over de Mythologie geschreven hebben; terwijl hij in 't voorbijgaan gevoelen doet, hoe ten onregte onze vaderlandsche Geleerden in de *Allgem. Litt. Zeitung, Hall. und Leipz.* April 1824, N. 24, beschuldigd worden van onkunde aangaande de vorderingen, die men in Duitschland in de kennis van het mythische en symbolische gemaakt heeft. — Het tweede Bijvoegfel gewaagt van een nieuw bewijs der buitensporige gevoelens van KANNE, die in het allegoriseren onzen COCCIJUS verre overtreft, gelijk onder anderen blijken kan uit eene verklaring van Ezech. XXVI—XXVIII, volgens welke de *letterlijke* zij slaat op Tyrus en haren Koning, maar de *geestelijke* op de Hierarchij der Roomsche Pausen, dewijl de profetische naam van Tyrus, welke in het Hebreeuwsch *Rots* beteekent, zal aanduiden, dat de Pausen eenmaal hunne opperhoofdigheid zouden afleiden van PETRUS, door den Heiland alzoo betiteld, dewijl op hem, *als op eene Rots*, zijne gemeente zou gevestigd worden. — De overige Bijvoegfels, die op de verschillende deelen der Verhandeling betrekking hebben, bevatten of verdediging van het gestelde tegen aanmerkingen, daarop medegedeeld, als, in de *Bijdragen tot de beoefening en geschiedenis der Godgeleerde Wetenschappen* van 1814, rakende het uitvoerige der bewijzen voor de historische echtheid der H. Boeken, — of verwijzing naar het werk van den Schrijver, getiteld: *Institutio Interpretis V. Testamenti*, 1822, — of nadere bevestiging van 's Schrijvers denktrant over het verhandelde onderwerp, waarin hij zich

tot hiertoe gelijk is gebleven; gelijk dan ook wel, uit de overeenkomst van 't geen in deze Verhandeling en in de evengemelde *Institutio* gevonden wordt, den vergelijkenden Lezer van zelf in het oog moet vallen, zonder dat hij zich over eigenlijke herhaling beklagen zal.

Wij hebben alzoo reden, ons over deze tweede uitgave te verblijden, welke wij allen Godgeleerden, benevens 's Hoogleeraars *Institutio Interpretis V. T.*, met nadruk aanbevelen. Immers, zoo lang het in ons land niet ontbreekt aan zulke geleerde, liberale en waarlijk gemeedelijke Uitleggers van Gods Woord, zullen wij niet ligt gevaar loopen, op de klippen van het zoogenaamde *Rationalismus* of *Supranaturalismus* te verzeilen. „ *Uti* „ *nam vero* — opdat wij met het slot van het laatste Bijvoegfel, bl. 338, eindigen — *cum ab utraque illa parte* „ *graviter peccetur, ea tandem seligatur via, qua et* „ *rationi divinitus nobis concessa, et religioni divinitus* „ *nobis tradita, suum utrimque jus tribuatur, quo ami-* „ *ce ac modeste convenient conspirantque!*”

Specimen Academicum, continens Commentationem de
Tograji Carmine, quam — die XI Junii 1824 ad pu-
blicam disceptationem proponit Auctor L. G. PAREAU,
Daventriensis, Theol. Cand. Traj. ad Rhen. ex officina
J. Altheer. 1824. 4to. pp. VI, 152.

Wij ontvangen hier van den jeugdigen PAREAU, reeds zoo voordeelig bekend door zijne bekroonde Verhandeling *over het Grieksche Treurspel, en VONDEL's Gijsbrecht van Aemstel daarmede vergeleken*, eene vrucht zijner studiën in het vak der Oostersche Letterkunde. Hij koos ter behandeling het gedicht van TOGRAI, zoo als dezelve gewoonlijk genoemd wordt; een man, die, door geboorte en kundigheden aan het hof des Perzischen Sultans gebragt, langen tijd de aanzienlijkste posten bekleedde, maar eindelijk, na den val zijns gebieders en eenigen tijd zwervens, rampzalig omkwam. Het gedicht, ook den

Nederduitschen Lezer bekend door de keurige Verhandeling van den Hoogleeraar VAN DER PALM over de Arabische Poëzij, is hoogstwaarschijnlijk op die vlugt vervaardigd. De Schrijver verdeelt zijne Verhandeling in drie stukken, waarvan het *eerste* loopt over den persoon en de omstandigheden van den Dichter TOGRAI. De leeftijd des Dichters, zijne verdiensten ten aanzien der letteren, zijn levensloop, de tijdsomstandigheden, waarin het gedicht werd vervaardigd, en de geest, dien het ademt, worden daarin zeer naauwkeurig onderzocht en uiteengezet. Het *tweede* deel handelt over den geest der Arabische Poëzij, en de schoonheden van TOGRAI's gedicht worden naar denzelfven beoordeeld. Dan volgt het gedicht zelve, met vertaling en aanmerkingen. — Onze Lezers, die het stuk nader beoordeeld willen zien, verwijzen wij naar de Recensie van den Hoogleeraar HAMAKER, in de *Bibliotheca Critica nova*, Vol. I. p. 257. Wij vergenoegen ons met bij de aankondiging en bovenstaande opgave te verklaren, dat wij deze Verhandeling met groot genoegen gelezen hebben, alzoo daarin, naar het ons voorkomt, grondige taalkennis, juistheid van oordeel en kiesche smaak doorstralen. Bovendien hebben wij vernomen, dat de verdediging van dit stuk, onder het voorzitterschap zijns waardigen Vaders, wiens voetstappen hij drukt, grooten lof verworven, en aan de uitnemendheid van den inhoud en de behandeling volkomen beantwoord heeft. Wij deelen van harte in het geluk des Vaders, die zich in zulk eenen Zoon mag verblijden, van welken wij, op goeden grond, verwachten, dat hij steeds met luister zal prijken in de rij dier edele vaderlandsche Geleerden, welke den ouden roem der Nederlanders in de Oosterfche Letterkunde handhaven.

De Pausen, als tijdelijke Vorsten en Opperhoofden der Kerk beschouwd, sedert de vestiging van den H. Stoel te Rome, tot het jaar 1822. Door JOAN ANTONIO LLORENTE, voormaligen Geheimschrijver der Inquisitie, Kanunnik, enz. enz. In twee Deelen. Iste Deel. Te Franeker, bij G. IJpma. 1824. In gr. 8vo, XII en 448 Bl. f 4-:

Niet ongaarne zouden wij de beoordeeling van dit werk over de Pausen aan andere Recensenten overlaten. De meesten toch der Lezers van ons Protestantsch Tijdschrift hebben niet noodig, dat men hen onderrigte, wat Pausen geweest zijn, en nog zijn. Alleen het vernietigen en herstellen van det Jezuïten orde, binnen het tijdvak der laatste halve eeuw, getuigt voor geheel Europa van den geest en de onfeilbaarheid der Opperpriesters, die als Heiligen en Goden door eene verblinde menigte worden gehuldigd, en aan Vorsten de wet stellen, naar hunnen Onchristelijken (*) titel. Daarenboven de Godgeleerde Bijdragen, die voor de Kerkgeschiedenis een bijzonder vak open hebben, zullen zich over LLORENTE's arbeid breedvoeriger mogen uiten, dan ons bestek gehengt, en de Argus, onze Katholijke Broeder te Brusfel, die met honderd oogen over geheel ons Vaderland rondziet, moge bij zijne Geloofs- en Landgenooten meer geloof en ingang vinden, dan wij ons voorspellen durven (†)! Redenen genoeg voor ons ter bekorting. Want de naam en het lot van LLORENTE, door zijn schrijven over de Spaansche Inquisitie bekend in ons Vaderland, verbiedt ons te zwijgen. Deszelfs verbanning uit Parijs in den fren-

(*) Zoo iemand dit veel insluitend woord te hard mogt keuren, die leze МАТТН. XXIII: 2—12.

(†) Wij zeggen dit wenschenderwijze, daar wij voor ons van meening zijn, dat hij, bij meer soliditeit en minder bitheid en meesterachtigheid, mischien minder opgang (of opspraak?) zou maken, maar voorzeker meer nut stichten kunnen in het zuiderdeel des Vaderlands.

gen winter van 1823, en het bezwijken van den achtenzestigjarigen Grijsaard bij die *gedwongene* afreize, verdient luide verbreid te worden in het vrij en gelukkig *Nederland*, alwaar geen Afgezant van den Paus, geen Aartsbisshop der Hoffstad, wegens het vrijmoedig te boek stellen van gehate waarheden, gehoor vinden zouden, om aan hunne verbittering den teugel te kunnen vieren. Maar, schoon het slagtoffer viel, de steen des aanstoots, waarom de man vervolgd werd, is onvernietigbaar. Zijn werk komt reeds te voorschijn buiten de grenzen van het gezag des Pausen; en, dewijl hij voor de waarheid leed, verdient hetzelfde te meer gelezen te worden.

Minder volledig, minder bewerkt, nogtans, dan de *Geschiedenis der Pausen* door A. BOWER, is blijkbaar het stuk van LLORENTE, dat men eerder een tafereel, zoo niet eene boekrolle, zou mogen noemen, waarin die onpriesterlijke, heerschzuchtige en veelal *onheilige* Vaders hoofd voor hoofd gemonsterd, en doorgaans kortaf aan den toets der rede en Openbaring, naar luid van echte oorkonden, beproefd worden. Zonder de twaalf eersten, *Bisshoppen*, veel meer dan *Pausen*, van Rome uit, en gij ontmoet in dit boekdeel, dat met URBANUS II, of met de elfde eeuw, eindigt, onder meer dan een *honderdtal* van Hierarchen, slechts éénen enkelen, dien men als goed gedenken kan; sommigen, met de duisternis der tijden omgeven, kent men alleen bij name; de meesten zijn schandvlekken, zoo niet des menschedoms, althans van hunnen wel onwettigen, dan toch vereerden Stoel.

Weinig behoeft men den Schrijver *over de Spaansche Inquisitie* te kennen, naauwelijks dit zijn ander en laatste werk in te zien, of men ontwaart, dat verontwaardiging wegens het blind en onzalig volksvooordeel hem tegen de kerkelijke overheersching van Rome de pen in handen gaf. Zijn gevoel over eene reeks van ongeregtigheden en gruwelen, die *zulk* een Vorstelijk wezen in het Christendom daarfelde, deed hem, wij erkennen zulks, hier en ginds wel eens eene donkerder kleur leggen, welke een koel-

zinniger Geleerde, een BOWER (*) te vermijden weet, of tegen zachtere wisselt. Men wachte zich echter, LLORENTE, die, helaas! zijne stoutheid en welmeenenden ijver zwaar geboet heeft, eenigzins van mangel aan waarheidsliefde te verdenken: zijn wérk toef spreekt hem van de beschuldiging van kwade trouw volkomen vrij. Hetzelve draagt menigerlei bewijs, dat hij uit echte bronnen geput heeft; en de vervolging, die hij van de *Franfche* Geestelijken te lijden had, getuigt het onvermogen zijner vijanden om hem te wederleggen. Met dit al, de Vertaler, aan wien wij voor de uitgave van dit werk in onze moederspraak dank betuigen, heeft meer dan eenen, voorzeker onbedoelden misflag des Schrijvers aangewezen en verbeterd. Andere nogtans, en niet minder aangelegene dwalingen, waar LLORENTE, door ijver weggefleekt, zich blootgeeft, gaat hij onaangeroerd voorbij. Twee voorbeelden, die ons vooral in het oog vielen, zullen wij, den Lezer tot waarschuwing, hier aanteekenen. — De *voormalige Geheimschrijver der Inquisitie* veroorlooft zich (bl. 8) PETRUS, den Apostel, van *wezenlijken moord* te beschuldigen, omdat ANANIAS en SAPPHIRA dood ter neder vielen *na deszelfs rede*: en een *Nederlander* voert tegen zoo ongerijmden laster het Bijbelwoord niet aan (†)! — Wederom, en tot een blijk, dat wij zelfs aan het Pausdom ongaarne eenige vlek onverdiend zien aanwrijven, moeten wij LLORENTE tegenspreken, die het bestaan der Pausin JOHANNA, en het sprookje haar aangaande, (op bl. 305—315) in het breede opgeeft, en handhaven wil als eene daadzaak. Hiertegen echter oppert de Vertaler ook geene bedenking altoos, offchoon

(*) Wij noemen dezen met onderscheiding. Hij was bevoorens openbaar Profesfor in de Rhetorica, Historie en Filozofie aan de Universiteiten van *Rome*, *Ferino* en *Macerata*, later Raad der Inquisitie. Bevooroordeeld voor het Pauselijk oppergezag, onderzocht hij de waarheid te *Rome*, veranderde van gevoelen, werd Protestant in *Engeland*, en schreef de *Gefchiedenis der Pausen*.

(†) Men leze *Hand. V: 1—12*, en raadplege, zoo noodig, de aanteekening van VAN DER PALM.

LLORENTE flechts ouden kost voordischt, en alleen den Regeringstijd van JOHANNA inkort. Wij verwijzen den Lezer tot BOWER (*), en vooral naar onzen Landgenoot VENEMA (†), door welken, reeds in de vorige eeuw, dat vuil verhaal, ongerijmd als het luidt, grondig en met gezonde oordeelkunde getoetst, wederlegd, en onder de fabelen der middeleeuw gerangschikt is. — Meer van zoodanigen aard, dat elk opregte, en voornamelijk een Roomsche gezinde, in LLORENTE mogt afkeuren, konden wij, naar onze meening, op goeden grond aanhalen (‡); en wij beklagen ons, dat de Vertaler deswege geen en wenk gaf. Intusfchen zij het bijgebragte genoeg, om den *Ne-*

(*) *The History of the Popes*, Vol. IV, p. 246 enz.

(†) *Hist. Eccl.* Tom. V, Sect. IX, §. 397—405.

(‡) 10. MARCELLINUS noemt LLORENTE, op bl. 87, een' *afvalligen, afgodendienaar*, enz. Hij volgt te dezen de Roomfche Kerk; maar het tegendeel getuigen de Kerkvaders AUGUSTINUS en THEODORETUS. Zie BOWER, VENEMA en LE SUEUR.

20. De beschuldiging tegen SIXTUS III, op gezag van PLATINA door LLORENTE bl. 150, 151 geboekt, verdient almede, volgens BOWER en LE SUEUR, geen geloof.

30. LLORENTE zegt bl. 192, dat SILVERIUS uit Rome verbannen werd naar *Patara in Phrygië*; het was naar *Palmeria*, een onbewoond eiland der Middellandsche zee, tegenover de kust van *Latium*. Zie BOWER, Vol. II. p. 368.

40. Van den afstand van VIGILIUS, na den dood van SILVERIUS, gewaagt LLORENTE, bl. 194, in navolging van latere Roomfche Schrijvers; de ouderen zwijgen er van. Zie wederom BOWER, bl. 369.

50. Omtrent JOHANNES XVII en JOHANNES XVIII geeft LLORENTE, op bl. 394 en 395, zeer ongunstige narigten; en voorzeker de duisterheid der tijden, en het heerschend zedebederf in de elfde eeuw, maken het onderzoek en alle tegenfpraak hoogstmoelijk. Een geheel onzijdig Historiefchrijver zal echter op los vermoeden en geruchte, waaronder zoo dikwerf laster schuilen kan, niet afgaan; liever zwijgen wij des, gelijk BOWER en anderen, die zich niet laten vervoeren door eene drift, om, hetgeen zwart is, nog zwarter te willen maken.

derlander voorzigtige onderscheiding bij het gebruik van dit boek aan te raden. Met een tweede Deel krijgt het werk zijn beflag, en daarbij, vleijen wij ons, zal de Vertaler eene lijst van zinstorende drukfouten, in dit eerste ingeslopen (*), wel gelieven te voegen, en voor naauwkeuriger toezigt op deszelfs uitgave tevens zorgen. — Het Portret en Naamschrift des vermaarden mans staat tegenover den titel.

(*) Ziet hier eenige, die ons zijn voorgekomen: Bl. 56 staat NICÉTUS, lees ANICETUS; 60. POLYCARPUS — POLYCRATES; 103 en 113. CONSTANTINUS — CONSTANTIUS; 162. *gemagtigd* — *gematigd*; 188 en 189. AMALRIK — ATHALARIK; 214. CYPRIANUS — CYRIACUS; 228. PETRUS — PYRRHUS; 318. LODEWIJK XII — LODEWIJK III; 360. JOHANNES V — JOHANNES X; 387. JOHANNES VI — JOHANNES XVI; 388. JOHANNES XIII — JOHANNES XVII. — Wij hebben het oorspronkelijke niet ter hand, om na te slaan, of deze fouten daarin reeds gevonden worden.

De Gedenkdag van Waterloo, beschouwd in betrekking met de jongstleden Overstromingen; Leerrede over Jef. XXX: 18. Door L. H. BÄHLER, Leeraar van de Waalsche Gemeente te Zwol. Uit het Fransch vertaald. Te Amsterdam, bij J. H. den Ouden. 1825. In gr. 8vo. IV en 32 Bl. f :-40.

Wij zetten het onzen beroemdste Kanselredenaars, en evenzeer getrouwe Evangeliedienaars, om zoodanige leerrede op te stellen, hun verzekerende, dat Do. BÄHLER er nog wel duizend zulke leveren kan. Of deze preek, even als eene vorige, die den man *epoque* deed maken, ook in de Fransche taal zij uitgegeven, is ons onbekend. Zij verdient het evenzeer, te meer, daar elk, die voor zulke spijzen smaak heeft, het bejammeren moet, dat zulk een Leeraar het zielevoediel, dat hij in de *Zwolsche* kerk opdischt, aan zoo weinigen kwijt raakt. Daarvoor echter

heeft hij eene troostrijke schadeloosstelling in de aanmoediging zijner begaafde Gade, die, volgens haar dichtstuk, voor 's mans *werk* geplaatst, zelfs voor de Hel verschrikkelijk is. Het motto van dat dichtstuk, dat onze BILDERDIJK niet kan nalaten te prijzen, is: „*God heeft ons niet gegeven eenen geest der vreesachtigheid.*” (Wat verder 2 Tim. II: 7 staat, is, met wijs beleid, weggelaten, als te eenemale ongepast.) De preek is onbegrijpelijk schoon, de stijl verheven, b. v. . . . Doch neen: want welk voorbeeld zal Recensent kiezen? het is alles even schoon! *Higgajon, Sela!* . . . Wat 's dat? Ja, Lezer! deze woorden zijn ontleend uit het einde der leerrede, hetwelk nog het beste is, als *einde* beschouwd. De naam van BÄHLER worde vermaard, en zijne verdere schriften — want Recensent wil hem het pennewerk voor het publiek niet ontraden — leveren veel, zeer veel dergelijks op; want de *waarheid* des zuiveren Christendoms wint er ongetwijfeld bij, en *hen* leert men hoogschatten en navolgen, die dezelve betrachten in *liefde!*

SIBRANDI STRATINGH, Oratio de Chemiae recentioris incrementis atque praestantia, quam etc. D. i. *Redevoering over de voortgangen en de voortreffelijkheid der nieuwere Scheikunde, openlijk gehouden te Groningen den 14 Januarij 1824, bij het aanvaarden van het gewoon Hoogleeraarsambt in de Wis- en Natuurkundige Faculteit. Te Groningen, bij J. Oomkens. 1825. In gr. 4to. 19 Bladz.*

Deze Redevoering geeft ons een naauwkeurig verslag van de voornaamste ontdekkingen, welke men in de laatste jaren in de Scheikunde gemaakt heeft. In de eerste plaats wordt van de belangrijke ontdekking van OERSTEDT gesproken, waardoor men de analogie nader heeft leeren kennen tuschen het Galvanismus en de magnetische vloeistof, en daarbij wordt van SEEBECK en YELIN,

die het verband tusſchen de warmteſtof en de magnetiſche vloeïſtof hebben aangetoond, mede met een woord gewag gemaakt. Vervolgens ſpreekt de Redenaar van de lamp zonder vlam, en van de zekerheidslamp van DAVY, en van het gloeijen der Platina-ſpons door middel van het waterſtof-gaz, welk zonderling verſchijnsel D Ö B E R E I N E R ontdekt heeft. STRATINGH gaat daarna over, om met eenige weinige woorden de verdienſten van DAVY te vermelden in het vaneenscheiden der verkoolde handſchriften, onder de puinhoopen van *Pompeji* en *Herculanium* opgedolven, gelijk ook die van THÉNARD in het herſtellen van de verkleurde ſchilderſtukken der oudheid. Dit zijn de letteren en de kunſten aanden voortgang der nieuwere Scheikunde verſchuldigd. — Vervolgens ſpreekt STRATINGH van de verdienſten van SCHEELE in het gebruik van het Chlorin-gaz, om de *miasmata* in heerſchende ziekten te vernietigen, en om er linnen mede te bleeken; van het gebruik van zuurſtof- en waterſtof-gaz, om door de verbranding eene warmte te ontwikkelen, waarbij de Platina ſmelt als wasch, en de diamant met ſterken glans verteerd wordt. Hij toont ons het gebruik aan van het gaz *hydro-carbonicum*, in de gaz-verlichting thans in *Engeland* bijna algemeen ingevoerd, en ook elders meer en meer in zwang komende; gelijk ook het nut, dat de nieuweren uit den waterdamp hebben weten te trekken, om verſchillende bewerkingen, met beſparing van tijd en kosten, gelijkelijk ten uitvoer te brengen.

Niet slechts de gaz-ſoorten, maar ook de drupvormige vloeïſtoffen zijn door de latere Scheikundigen met ijver onderzocht. Aan hunne onderzoekingen heeft men het te danken, dat men de minerale waters kunſtmätig vervaardigen kan, en daaruit bijna even veel nut als uit de natuurlijke kan trekken. Ook de vaste lichamen zijn naauwkeuriger ontleed. Hierbij wordt natuurlijk gewag gemaakt van de Metalloïden, welke DAVY en anderen achtereenvolgens in loogzouten en aardſoorten hebben ontdekt.

Eindelijk spreekt STRATINGH van de verdienſten der nieuwere Scheikundigen aangaande de zamenſtelling der bewerktuigde wezens. De in kelp- en varec-aſchen, die door verbranding der zeetangen ontſtaan, toevallig ontdekte *Iodine*, de in de planten gevondene menigvuldige Alcaloïden, zoo als de *Morphine*, *Cinchonine* enz., worden hier niet vergeten; gelijk ook van het gebruik der dierlijke kool in het zuiveren van bedorven en door looddeelen vergiftigd water met een woord gewag wordt gemaakt. Een blik op het nut der beter gekende *reagentia*, en op de voortreffelijkheid der Stochiometrie, welke aan de Scheikunde weldra denzelfden trap van juistheid beloofd, dien de Natuurkunde reeds bezit, beſluit dit belangrijk overzigt van de vorderingen der Scheikunde, waaraan de Redenaar zelf heeft medegewerkt, en nu, in zijne betrekking, tot roem onzes vaderlands, zoo wij hopen, in dubbele mate zal blijven medewerken.

Dit is het beſloop dezer Redevoering. Of zij echter op dien naam wel aanspraak maken mag, en of zij wel voor algemeene bevatting geſchikt is, zouden wij (hoeveel belangrijke zaken zij ook behelzen moge) met reden betwijfelen. De aanspraak aan de Studenten kenmerkt zich door eene groote welwillendheid, welke niet miſſen kan, den band tuſſchen Leeraar en leerlingen ten naauwſte toe te halen.

Verzameling van Gewijsden van het Hoog Geregthof te 's Gravenhage. Door Mr. W. IJ. VAN HAMELSVELD, Raad in het bovengemelde Geregthof. Iſte Stukje. Te Delft, bij de Wed. J. Allart. 1825. In gr. 8vo. 110 Bl. f 1-30.

Het openbaarmaken van de gewijsden, bij de Geregthoven en Regtbanken gewezen, is in den tegenwoordigen ſtand der Jurisprudentie eene nuttige zaak, zoo als zulks te regt door den Schrijver in de Inleiding tot zijn werk wordt betoogd en bewezen; en daar nu de gewijsden van

bijna alle Geregtshoven in *Frankrijk* door de in dat land uitgegeven wordende verzamelingen, en ook in ons vaderland de gewijsden van de Hoven van *Brusfel* en *Luik* door den druk aan het algemeen worden bekend gemaakt, zoo kan het niet ontkend worden, of er bestond een gemis voor de Noordelijke provinciën van ons vaderland, door de niet openbaarmaking van de gewijsden van het Hoog Geregts-hof in 's *Gravenhage*. In zoo verre meenen wij dan ook te kunnen vaststellen, dat de Heer VAN HAMELSVELD zich door het uitgeven van het hier boven aangekondigde werk bij het Regtsgeleerd *Nederlandsch* publiek verdienstelijk zal maken, en hij door eenen algemeenen bijval in zijne onderneming zal worden gefterkt en aangemoedigd; voornamelijk indien men konde besluiten, dit werkje voor eenen bepaalden inteekeningsprijs per jaargang, en niet per vel druks, uit te geven; dit laatste toch, wegens de onzekerheid van den prijs, zal menigeen weêrhouden op dit werkje in te teekenen. Trouwens, hoezeer wij met den Redacteur van een der onlangs uitgegevene nommers van het geacht Tijdschrift de *Themis* instemmen, dat de enkele kennis van de zoogenaamde *Jurisprudence des arrêts* (waarbij men zich tegenwoordig veelal in *Frankrijk* en ook in de Zuidelijke provinciën van ons Koningrijk bepaalt) voor den Regtsgeleerde in het bepleiten van zijne zaken eene allernadeeligste strekking kan hebben, en hem zeer dikwijls zal doen overhellen, om zich geenszins bekend te maken met de onwrikbare en vaste grondbeginselen van regt en billijkheid, noch dezelve op te sporen en te doorgronden, zoo is het echter niet minder waar, dat de kennis van de gewijsden der Hoven, gevoegd bij eene grondige kennis der Regtsbeginselen, voor eenen Regtsgeleerde eene behoefte is, ten einde, zoo als de Heer VAN HAMELSVELD te regt aanmerkt, zoodanigen bekend te maken met het verklaard gevoelen van een Hof van Justitie, en de gronden, waarop het rust, en hij zich alzoo daarnaar zoude kunnen gedragen, en niet zijne cliënten zoude aanraden tot het voeren van onnoodige procedures, op grond van

fustenuën, welker gegrondheid hij weet, dat door de Geregtshoven wordt gewraakt, of ook anderen aan te moedigen, door bondige bewijzen de volgens zijn oordeel verkeerde opvattingen en fustenuën van eenig Hof of Regtbank in 't openbaar te wederleggen, en alzoo het hunne bij te dragen tot de kennis en opheldering der Regtswetenschap. Meermalen hebben wij dan ook Advocaten hooren klagen over het gemis van eene verzameling der gewijsden van het Hoog Gerechtshof in 's *Gravenhage*, daar zij daardoor onbekend bleven met de aangenomene grondbeginselen van een Hof, hetwelk, ingevolge de thans nog bestaande gebrekkige Regtspleging in het Koninkrijk der *Nederlanden*, zoo wel in appel als in casuatie, in het hoogste resort voor de Noordelijke provinciën is oordeelende, en zij alzoo dikwijls voor de Regtbanken van eersten aanleg Regtskwestiën hadden voorgedragen, welke zij naderhand vernamen, dat in appel door het Hoog Gerechtshof reeds op eene wijze, verschillende van hun bijzonder gevoelen, waren beoordeeld geworden. In dit gemis nu zal door het werkje van den Heer VAN HAMELSVELD gedeeltelijk worden voorzien. Wij zeggen *gedeeltelijk*; want het eerste stukje, hetwelk voor ons is liggende, behelst alleen gewijsden van de derde civile kamer van het Hoog Gerechtshof; en, hoezeer de Schrijver in zijne Inleiding ons de hoop geeft, dat ook de gewijsden van de eerste civile kamer ter kennis van het publiek zullen worden gebracht, alsdan echter zullen ons nog ontbreken de gewijsden in criminele en correctionele zaken, en van de kamer tot het stellen in staat van beschuldiging (*chambre de la mise en accusation*); gewijsden, welker openbaarmaking, naar ons oordeel, niet minder gewigtig zijn zal, al ware het dan ook alleenlijk, om de zoo zeer verschillende en weifelende Jurisprudentie van de Hoven van *Asffes* en correctionele Regtbanken te wijzigen en op een vast en zeker beginsel te vestigen. Wij twijfelen dan ook geenszins, of het Regtsgeleerd publiek zoude deze bijvoeging in het werk van den Heer VAN HAMELSVELD met genoegen hebben aangenomen, en nog aanne-

nemen, bijaldien de Schrijver, of iemand zijner ambtgenooten, of ambtenaren van het openbaar Ministerie, deze taak alsnog wilde volvoeren. Zoude het ook wel geheel en al ondoelmatig en onbelangrijk zijn, indien de Schrijver, bij wijze van tweede gedeelte, bijvoegfel, of hoe ook anders, het publiek bekend maakte met de vonnissen van de Regtbanken, resforterende onder het Hoog Geregts-hof van 's *Gravenhage*, zoodra dezelve eene belangrijke Regtskwestie behelsden, en tot derzelver mededeeling aan den Schrijver de Regters en Advocaten bij zoodanige Regtbanken opriep en aanpoorde?

In zoo verre de zaken, welke de Schrijver ter behandeling zich heeft voorgesteld. Wat nu betreft de wijze van mededeeling der voorkomende gewijsden (want op de gewijsden zelve zullen wij niet nederkomen, hoezeer het niet moeilijk zoude zijn, daarop eenige aanmerkingen te maken, als het niet vermelden der artikelen van de wet, waarop het arrest is gegrond, het dikwijls te algemeene van de beweeggronden of zoogenaamde confideranten van het arrest, en andere, doch welke ontwikkeling de grenzen van dit tijdschrift zoude te buiten gaan, en meer behoort tot een tijdschrift, bijzonder aan de Regtsgeleerdheid toegewijd): de Schrijver, na eene korte opgave van het regtspunt aan het hoofd van ieder gewijsde, geeft vervolgens de *casuspositio* of *quaestio facti* op, de eisch van de Regtbank, regt doende in het eerste resfort, de sustenuën van beide de partijen in appel gevoerd, en eindelijk het arrest van het Hof, nu en dan zijne eigene aanmerkingen in eene noot daarbij voegende. In 't algemeen voldoet de Schrijver op eene vrij naauwkeurige en volledige wijze aan zijne voorgenomen bedoeling, en stelt hij alzoo den Lezer in staat, zich een juist denkbeeld te vormen van het regtspunt, waarover bij ieder arrest gehandeld wordt. De namen der partijen worden met reden door den Schrijver verzwegen; want, zoo als in de Inleiding te regt wordt aangemerkt, *de rebus solis agitur, de litigantium personis inutilis et vana est curiositas*, en de opgave der partijen zoude dikwijls tot verkeerde en hatelijke

gevolgtrekkingen aanleiding kunnen geven. Doch wij hadden wel gewenscht, dat, zoo niet altijd, ten minste bij belangrijke kwestien, de conclusie, door het openbaar Ministerie genomen, woordelijk ware opgenomen en medegedeeld, met vermelding van den naam des ambtenaars van het Ministerie, door wien dezelve was genomen. Slechts eenmaal toch (het arrest van 2 Mei 1823, te vinden bladz. 28 env.) wordt in de arresten zelve melding gemaakt van het gevoelen, door het openbaar Ministerie geuit; en bekend is het, hoezeer dikwijls de conclusiën van het openbaar Ministerie aan de zaak een helder licht bijzetten, en op het persoonlijk gevoelen der Regters invloed hebben; men denke slechts aan de uitmuntende conclusiën en requi-
sitoren van den beroemden *Franschen* Regtsgeleerde, den gewezen Procureur-generaal bij het Hof van Caslatie, **MERLIN**; en wat de vermelding van den naam des ambtenaars betreft, zulks zoude voor zoodanigen ambtenaar niets beleedigends of nadeeligs bevatten, maar integendeel deze ambtenaren aansporen, (gesteld eens, dat dezelve zoodanige aansporing behoefden) om, in het bewerken van hunne conclusiën, aan eene zaak al dat licht bij te zetten, welk dezelve verdient, daar misfchien somwijlen nu zoodanige ambtenaren, schuilende achter den dekmantel des geheims, niet altijd eene zaak tot in het hart toe (*ad succum et sanguinem usque*) doorgronden. Zoude eindelijk de vermelding, aan den voet van ieder arrest, van den naam der Advocaten, even gelijk zulks in het werk van den oordeelkundigen **SIREY** gevonden wordt, wel eene geheelenal ondoelmatige strekking hebben? Deze openbaarmaking toch zoude velen Advocaten tot prikkel verstreken, en menig verdienstelijk jong Regtsgeleerde zoude daardoor bekend worden, die nu dikwijls, als geene genoegzame betrekkingen, zoo bij het Hof als buiten af, bezittende, buiten de gelegenheid gesteld wordt, zijne talenten te ontwikkelen, en zich genoodzaakt ziet, voor een ellendig bureau een vak te verwisselen en te verlaten, waarin hij, bij meerdere bekendheid en aanmoediging, met roem en luister had kunnen schitteren, en hij

alzoo een fieraad der balie ware geworden, die nu daarentegen tot een onbedreven en vergeten ambtenaar is afgedaald.

Deze zijn eenige aanmerkingen, welke wij gemeend hebben op het zoo zeer nuttig plan van den Heer VAN HAMELSVELD te moeten maken, en welke gewigt en waarde wij gaarne aan het verlicht oordeel des Schrijvers onderwerpen. Inmiddels wenschen wij onszelven en het geheele *Nederlandsche* Regtsgeleerde publiek geluk, dat de Verzamelaar den kostbaren tijd, welke hem bij zijne gewigtige betrekkingen als Raadsheer overig blijft, zoo zeer ten algemeenen nutte wil aanwenden. Daartoe worde hem bij voortduring eene goede gezondheid verleend; en moge zijn voorbeeld verstrekken, om ook anderen aan te moedigen, de beoefening der zoo zeer bij ons sluimerende Regtswetenschap met lust en ijver aan te grijpen, opdat wij mannen mogen zien optreden, gelijk aan onzen HUIG DE GROOT, BINKERSHOEK, VOET, VANDER KESSEL, CRAS, KEMPER en anderen, en *Nederland* alzoo metderdaad toone, dat zij ook te dezen opzigte voor geene vreemden behoefte te wijken! Moge ook het *Nederlandsch* Regtsgeleerd publiek deze onderneming door eenen algemeenen bijval ondersteunen, en alzoo deze eerste proeve met een volledig gevolg worden bekroond!

Ideën over de Staatskunde, onderlinge Verkeering en den Handel van de voornaamste Volken der Ondheid; door A. H. L. HEEREN, Ridder, Hofr. en Prof. der Geschied. te Göttingen. Naar de vierde zeer verbeterde Uitgave, met Platte Gronden en Kaarten, enz. door Mr. G. DORN SEIFFEN. Iste Deel, Volken van Azië, Perzen. IIde Deel; Phoenicers, Babyloniërs, Scythen. Met eene Kaart van Azië. Te Rotterdam, bij A. F. H. Smit. 1824—25. Ingr. 8vo. Te zamen XXX, 928 Bl. f 9-40.

Het bovenstaande werk van HEEREN is voorlang al-
BOEKBESCH. 1826. NO. I. B

gemeen bekend en in zijne waarde gefchat. HEEREN is zekerlijk een der eerfte; zoo niet de eerfte Gefchied-onderzoeker in *Duitschland*, en onder zijne meesterftukken, zoo als de bekroonde Verhandeling over de gevolgen der Kruistogten, de Gefchiedenis der *klasfieke* ftudiën in de Middeleeuwen, en de beide Handboeken over de oude Gefchiedenis en het nieuwere *Europefche* Statenfystema, ftaan de *Ideën* zekerlijk bovenaan. Het is de flotsom van meer dan vijfentwintigjarige onderzoekingen over de belangrijkste punten der oude Gefchiedenis en Oudheidkunde bij *Perzen*, *Pheniciërs* en hunne volkplanters, de *Karthagers*, *Babyloniërs*, *Indianen*, *Ethiopiërs*, *Egyptenaren* en *Grieken* (het laafte Volk is nog niet afgehandeld). Reeds vóór jaren verwonderde het ons, dat dit voortreffelijke werk, terwijl ons Publiek met vertaalde prullen overftroomd wordt, niet bij ons werd overgezet. Het is wel waar, dat degenen, voor welken het eigenlijk gefchreven is, meer of min geleetterde Lezers, ook wel zoo veel *Hoogduitsch* zullen kennen, om daarvan in de grondtaal gebruik te maken; doch deze reden geldt dan ook evenzeer ten opzichte van andere belangrijke gefchriften, en volgens die redenering zou men ten flotte niets dan Romans of ander ligt goedje moeten vertalen. Toen derhalve de Heer DORN SEIFFEN, reeds in 1820, *Karthago*, als een proefje uit dat werk, in het licht gaf, verwachtte men, volgens deszelfs aankondiging, spoedig ook *Egypte* en *Ethiopië* te zien volgen; doch beide verfchenen niet, en men fcheen het ongelukkiglijk daarvoor te moeten houden, dat dit verdienftelijke werk, om deszelfs vermoedelijke uitgebreidheid, uit gebrek aan debiet zou blijven fteken, even als GIBBON'S *klasfieke* Gefchiedenis, waarvan de eerfte Deelen zoo keurig door den Eerw. MESSCHAERT vertaald zijn.

Het verheugde ons dus zeer, dat een andere Uitgever zijne loopbaan in den boekhandel met dit in allen opzichte voortreffelijke boek opent, en dat het door den in dit vak beproefden DORN SEIFFEN wordt overgezet. De uitflag eener tot dat einde geopende in teek-

ning schijnt hem ten minste tegen verlies te waarborgen; en wij mogen dus nu hopen dit werk geregeld in onze taal te zien uitkomen. De vertaling bekomt eene nieuwe waarde, doordien de Heer DORN SEIFFEN, met den Schrijver in brieftwisseling getreden, door denzelfden de afgedrukte bladen van de *vierde*, veel vermeerderde uitgave des werks bekomt, en dus gelijktijdig met het oorspronkelijke het werk in dit nieuwe gewaad het licht kan doen zien.

Het geheel, door vele verbeteringen uitgedijd, zal zes Deelen beslaan, waarvan de *Perzen*, de *Pheniciërs* en *Babyloniërs* met de *Scythen*, de *Indianen*, de *Karthagers* met de *Ethiopiërs*, de *Egyptenaren*, en de *Grieken* elk een Deel zullen uitmaken.

Uit HEEREN'S Levensschets, door hemzelfden beschreven en ook in onze taal overgebracht, zien wij, dat hij, eerst opgevoed in de vrije Hanzestad *Bremen*, van daar de zucht tot staatkundige onderzoekingen, en vooral het bevel van het gewigt des *Koophandels* voor den Staat, heeft overgehouden. Hét is dit bevel, 't welk hem, bij de tegenwoordige onderzoekingen, *Koophandel* met *Staatkunde* hand aan hand doet gaan, (iets, 't welk vooral in de oude Geschiedenis tot nu toe verzuimd is) en uit de weinige berigten, welke ons de Schrijvers dier tijden daaromtrent hebben te boek gesteld, de handelswegen, vooral te land, de onderscheidene voortbrengselen en handelsartikelen van *Azië* en *Afrika*, opdelfen en uiteenzetten.

Het eerste Deel begint met *algemeene Voorherinneringen* (voorafgaande aanmerkingen) over staatsregering (stamburgerlijke en vrije Regering), handel (land- of karavanenhandel, en zee-, doch slechts kusthandel, tot op de ontdekking van *Amerika*) oudtijds ook meest ruilhandel, en Godsdienst (een band voor bondgenootschappelijke Staten), in *Despotiën* de éénige breidel door de Wetgeving en de Priesterkaste (die er den Adel onzer Rijken vervangt) en doorgaans in veelbezochte heiligdommen met den handel vereenigd. Tot beschouwing van de meest

verschillende, nog minst onderdrukte of veranderde staatsvormen, en van den vreedzaamsten, over 't algemeen bloeiendsten Koophandel, heeft de Schrijver het tijdvak *kort vóór en gedurende de Perzische Monarchie* gekozen, toen *Tyrus*, *Karthago* en de *Grieksche Republieken* op het vaste land, in *Italië*, *Sicilië*, *Afrika* en *Azië*, in volle kracht en vrijheid bloeiden, en zich het *Despotismus* onder *CYRUS* en *DARIUS I* in zijne minst hatelijke, in eene nog min of meer aartsvaderlijke gedaante vertoonde. Inderdaad kon, voor het plan des Schrijvers, geen gunstiger tijdstip genomen zijn. Toen bestond *Babylon* nog in zijne heerlijkheid; en een der meest naauwkeurige zoo wel als miskende Schrijvers, *HERODOTUS*, geeft ons de beste bescheiden omtrent den reeds bestaanden handel met het Noorden en Noordoosten.

Vooreerst vereischt dus *Azië*, als het destijds magtigste Werelddeel, de zetel der *Babylonische* en *Perzische* heerschappij, onze aandacht. Na eene naauwkeurige aardrijkskundige beschouwing van dit Werelddeel, beantwoordt de Schrijver de vraag, hoe hier het *Despotismus* zoo diep geworteld, zoo onuitroeibaar gevestigd is, en bij alle omwentelingen steeds in wezen blijft? — Hij vindt daarop het antwoord in de *veelwijverij*, die den man tot *Despoot in zijn huis* maakt, welke even zoo goed kan kruipen in slavendienst, als hij slavendienst vordert. Uit de hooge gebergten gaan de *veroveraars* uit, die den meer vreedzamen en verslaptten bewoner der vlakten overheeren, en, dusdoende, groote veroverende Rijken stichten, doch allengs door den invloed der overwonnelingen verzacht worden. De handel wordt hier, door de ligging des lands, meestal tot karavanenhandel bepaald; men haalde de goederen, vooral de edele metalen, uit het rijke en vruchtbare Oosten, en *Indië* was, zoo ver de Geschiedenis heugt, zoo wel als in latere Eeuwen, de zeilsteen, die alle Natiën tot zich trok. Daarom waren alle plaatsen, die op de groote handelswegen uit *Indië* naar het Westen lagen, zoo als *Baktra* (*Balk*) op den land- en *Babylon* op den zeeweg, groote, rijke en bloeiende ste-

den. De Schrijver spoort vervolgens den oorsprong van het *goud* na, en vindt hetzelfde voornamelijk in het oosten van Hoog- of Middel-*Azië*, waar nog de *Rusfen* de rijke mijnen van *Nertschinsk* bezitten, en in de Zandwoestijn *Cobi*. Het *zilver* meent hij, dat uit de *Spaansche* (thans uitgeputte, of waarschijnlijker verlatene) mijnen werd ingevoerd. *Azië* had, daarentegen, vele *edelgesteenten* en *paarlen*. Er werd gehandeld in fijne kleedingsstoffen, zoo als katoen, mischien ook reeds in zijde, zeker in pelterijen en specerijen. — Er waren tusfchen de *Aegæische Zee* en den *Indus* drie hoofdtalen; tot aan den *Halys* het *Phrygisch*, van daar tot aan den *Tiger* het *Syro-Chaldeeuwsch*, waarvan het *Hebreeuwsch*, *Pheenicisch* en *Arabisch* slechts meer of min afwijkende tongvallen zijn, en het *Perzisch* (*Zend*, *Pehlyi* en *Parfi*.)

Thans tot de *Perzen* overgaande, onderzoekt men eerst de *bronnen* der *Perzische* Geschiedenis, en gaat daarop over tot een uitvoerig en hoogst belangrijk *aardrijks- en staatshuishoukundig overzigt van het Perzische Rijk, volgens deszelfs landvoogdijen*. Omtrent de hoofdlanden (*Perzië* en *Medië*) neemt HEEREN het berigt van HERODOTUS, wegens de *gewelddadige*, niet vreedzame, inlijving der *Meders* in *Perzië*, aan, welk laatste XENOPHON meldt, en 't welk ook met Bijbelsche berigten beter schijnt te strooken. Eerst DARIUS verdeelde het Rijk geregeld in landvoogdijen, welke verdeeling HERODOTUS heeft medegedeeld, die echter de Schrijver, als eene eerste proef zijnde, niet toepasselijk op lateren tijd, niet heeft overgenomen.

Hij verdeelt het Rijk in Provinciën aan deze en aan gene zijde van den *Euphraat*; de laatste weder in twee onder-afdeelingen, tusfchen den *Euphraat* en den *Tiger*, en tusfchen dezen en den *Indus*. In laatsgemelde gedeelte begint hij met het hoofdland *Indië*, en ontwikkelt nu, met eene uitvoerigheid, die tot het overige in geene verhouding staat, de prachtige puinhoopen van *Perfépolis* en *Parfagarda*, om daaruit de zeden en gewoonten der *Perzen* te leeren kennen. Alles dient hem tot bevestiging

zoo wel der berigten van *Griekſche* Schrijvers, als van den *Zend - Avesta*, en men vindt hier ongemeen veel geleerdheid, bekwaamheid en ſcherpzinnigheid vereenigd. HEEREN beſchouwt *Perſépolis* niet zoo zeer als de *vaste verblijfplaats* (dit was beurtelings *Suſa*, *Ekkatana* en *Eabylon*) dan wel als het *nationale heiligdom* en de *gewijde begraafplaats* der Koningen, die het dan natuurlijk ook wel bezochten, er bij plegtige gelegenheden gehoor gaven, en er gezamenlijk begraven werden. Het was hun *Moskow*, hun *Krakau*, hun *Roskild*, gelijk de evengenoemde Rijkſzetels hun *Petersburg*, hun *Warschau*, hun *Kopenhagen*. — *Pasagarda*, of (gelijk het door uitlating eener letter ligt kan veranderd zijn) *Parſagarda*, beteekent, dunkt ons, even als het *Asgard* der oude *Scandinaviërs*, in de met het *Duiſche* zoo verwante *Perziſche* taal, niets anders dan *Perzen - omheining*, *Perzen - gaard*, en dit wordt ſtellig bevestigd door STEPHANUS BYZANTINUS *de Urbibus*, (een? *Compiler* uit vroegere, verlorene Schrijvers) wanneer hij het *legerplaats der Perzen* vertaalt. Hier woonden dan ook de *Parſagarden*, de hoofdstam, de kern der Natie, gelijk de *Aſen* bij de *Scandinaviërs*. Ook HEEREN houdt *Parſagarda* voor eene vertaling van *Perſépolis*; en hij acht dus de geheele ruimte, welke het dal, waarin *Perſépolis* en *Parſagarda* lagen, beſlaat, voor *het verblijf of de legerplaats der Perzen*, het zij in een' meer bepaalden zin ten tijde van hunnen oorlog tegen de *Meders*, het zij in eenen ruimeren zin voor hunnen gewijden grond.

Op het eigenlijke *Perſis* volgt de beſchouwing van *Suſiana*, *Medië* (met de puinhoopen van *Ekkatana*), *Aria* en de overige oostelijke gewesten tot *Perziſch - Indië*. Met groote ſcherpzinnigheid heeft onze Schrijver de berigten wegens het laatste bijeengezamd; maar hij gaat daarbij, naar ons inzien, wat al te zeer op de berigten van KTESIAS af, die toch bij de Ouden zelve, welke waarlijk niet zeer *kritisch* waren, wegens ligtgeloovigheid en wonderzucht ter kwader faam ſtond. HEEREN onderscheidt drierlei landen, die den naam van *Indië* voeren; het

Fig. 1.

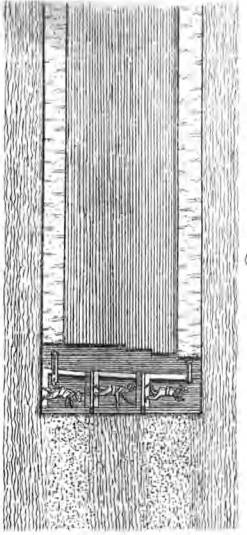

Fig. 3.

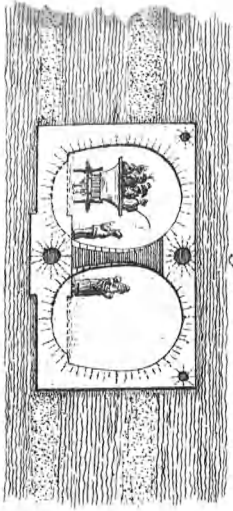

Fig. 2.

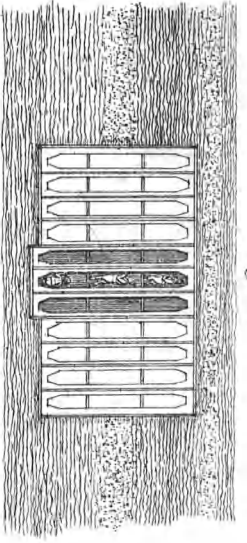

Fig. 4.

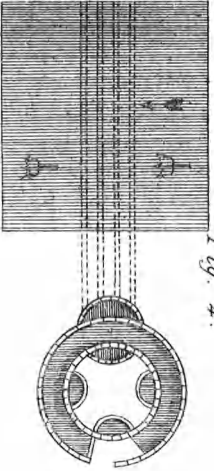
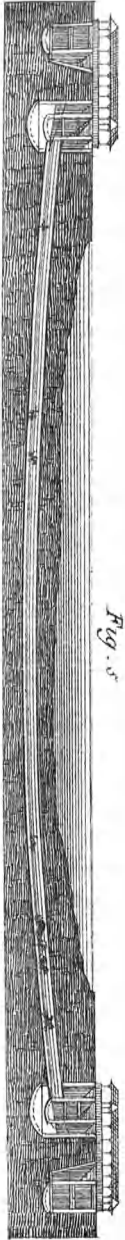

Fig. 5.

1ste 2de 3te 4te 5te 6te
Lith. van Kriekenbr. Goud
P. 1200re

Noordelijke, het tegenwoordige *Klein-Tibet*, het beroemde goudland, waar HERODOTUS de fabel plaatst van de goudgravende mieren; zoo groot als honden; het *Zuidelijke*, aan den *Indus*, tot aan deszelfs mond; en het *middeelfte*, het tegenwoordige *Panjab*, of *het land der vijf Rivieren*, het toneel van ALEXANDER'S daden, en door de krijgshaftige stammen bewoond, die nog in het Noordwestelijk *Indië*, slechts een weinig zuidelijker, in het land der *Rasbutten*, leven; nogtans zijn de *Seiks* in *Panjab* zelve niet minder krijgshaftig; en deze volken zijn nog *Aristokratische Republikeinen*, gelijk ALEXANDER ze vond bij de *Kathæers*, *Mallers* en anderen.

Doch de ruime stof sleept ons buiten ons bestek met zich mede. Zeggen wij dus nog alleen, dat dit Deel verder, in eene zeer lezenswaardige afdeeling, de inwendige Staatsregeling, den Godsdienst van het *Perzische* Rijk, en de inrigting van het Hof behandelt.

Biedt dit eerste Deel om zoo veel nieuws en wetenswaardigs aan; bijkans nog rijker is het tweede aan verassende opmerkingen, wij mogen wel zeggen *ontdekkingen*, op het veld der Geschiedenis. Het bevat ook nog meer, wat den *Nederlandschen* handelaar belang kan inboezemen, daar het zich met de beroemde *Hollanders* der oude wereld, de *Pheniciërs*, bezig houdt, en niet alleen hunnen uitgebreiden, waarlijk verbazenden koophandel schetst, maar ook een tot nu toe bijkans onbearbeid vak der Geschiedenis, de handelsbetrekkingen tusfchen *Phenicië* en *Babylon*, en de magt dier wereldberoemde stad, *als grootendeels een gevolg van den Koophandel*, schildert — eindelijk den alouden *Noordschen* karavanenhandel tot in *Siberië* toe vervolgt, en ons uit HERODOTUS daaromtrent weder een licht doet opgaan, hetwelk, waarschijnlijk door het verlopen dier handelsbetrekkingen, na dien Geschiedfchrijver uitgedoofd werd, en daardoor ook de juiste aardrijkskundige denkbeelden nopens die Volken geheel deed verliezen of misvormen. Daar wij reeds vóór jaren de tweede uitgave van HEEREN in het oorspronkelijke gelezen en het merkwaardigste aangeteckend hadden, vin-

den wij in 't bijzonder in *dezen* druk vele gewigtige bijvoegfels, vooral omtrent het oude *Babylon* en deszelfs puinhoopen, door de onvermoeide vlijt der *Britten* in onzen tijd opgedolven.

De eerste Afdeeling houdt zich met den Regeringsvorm der *Pheniciërs* bezig (die de Vertaler, zekerlijk om nader bij het *Grieksch* te blijven, doch tegen het algemeen aangenomen taalgebruik, altijd *Phoenicers* noemt). *Sidon* was de oudste, doch later *Tyrus* de magtigste hunner steden. HEEREN toont aan, dat het *nieuwe* of Eiland-*Tyrus* niet, gelijk men gewoonlijk denkt, ten tijde van NEBUKADNEZAR's belegering *gesticht*, maar slechts *vergroot* is door de vlugtelingen, welke waarschijnlijk, gelijk doorgaans, deze belegering ontvlugten.

Het zij ons vergund, hier eene kleine opmerking te doen, die den kundigen Vertaler ontsnapt schijnt te zijn. HEEREN neemt zeer veel voor de kennis der *Pheniciërs*, vooral van *Tyrus*, uit de Profeten van het Oude Verbond, in 't bijzonder JESAÏAS en EZECHIËL, over; van laatstgemelden legt hij Hoofdstuk XXIX: 18 zoo uit, alsof aldaar van het *opbreken* der belegering van *Tyrus* door NEBUKADNEZAR zou gesproken zijn; terwijl nogtans het geheele XXVIste Hoofdstuk den *val* dier Hoofdstad zeer uitdrukkelijk (b. v. vs. 10, 11) vermeldt. Doch hier is niet de minste strijdigheid, wanneer men het, met VANDER PALM, zoo opvat, dat, de *Tyriërs*, meesters der zee, tijd gehad hebbende, hunne beste goederen naar elders, vooral naar de Eilandsstad, te bergen, de buit van den *Chaldeeuwfschen* veroveraar gering en niet noemenswaardig, en hij dus in zoo ver te leur gesteld was; schoon hij daarom wel, door de *vernietiging* der Vastelandsstad en den moord van het overschot harer, waarschijnlijk geringe burgers, zijnen moed kon koelen. Welke schatten vonden de *Franschen* in *Moskow*? waar was daar het loon voor alle de doorgeftane moeilijkheden? Hoe is het ook anders te verklaren, dat later van de Vastelandsstad niet meer gesproken wordt? Doch dit in 't voorbijgaan.

De *Pheniciërs* waren *Verbondstaten*, vereenigd door het

Heiligdom van den *Tyrischen* HERCULES, een zinnebeeld van den ondernemenden handelgeest der steden, en *gematigde Monarchijën*, waar de *handel* het Despotismus belette, en de Staten den republikeinschen vorm deden naderen; iets, 't geen men doorgaans ook in latere Eeuwen, aan het voorbeeld van *Nederland*, *Engeland*, de *Hanzesteden* enz., gezien heeft. Hun handel en hunne volkplantingen strekten zich eerst naar de zijde van *Griekenland*, doch later, om met den opkomenden handelgeest dier Natie niet te wedijveren, meer *westwaarts* uit: het vruchtbare middelgedeelte der kust van *Noord-Afrika* en de zuidhoek van *Spanje* (onder den algemeenen naam van *Tarfis*) werden door hen geheel bedekt met koloniën: de eilanden der *Middellandsche Zee* bezetteden zij als rustpunten; maar de Zuilen van HERCULES waren geene grenspalen voor hunnen ondernemenden geest. Niet tevreden met *Spanje* tot hun *Peru*, hunne onuitputtelijke zilvermijn, te hebben gemaakt, leiden zij, naar men wil, wel driehonderd steden aan op de kust van *Westelijk Afrika*; waarfschijnlijk bezetteden zij ook *Madera*; zij haalden tin in *Engeland* of op de *Sorlings*-eilanden, en barnsteen in *Pruisfen*; aan den anderen kant bevoeren zij de *Roode Zee*; het heeft zelfs inwendige zekerheid uit de opgave van HERODOTUS, dat zij ook uit *Egypte* naar *Tyrus*, *Spanje* voorbij, in drie jaren *Afrika* zijn rondgezeild. (VANDER PALM meent zelfs, dat de beroemde reistogt, door SALOMO met *Phenicische* schepen ondernomen, zulk eene omzeiling van *Afrika* was.) Zij bezochten, langs de *Perzische* golf, waar zij de volkplantingen *Tyrus*, of *Tylus*, en *Aradus* hadden, de kusten van *Indië* (*Ophir*?), en zoo was het kleine *Tyrus* het middelpunt, waar kostbare goederen uit *Engeland*, *Spanje* en *Oostindië* zamenvloeiden. Hun landhandel was niet minder belangrijk; hij strekte zich van *Armenië* tot *Arabië* uit; en daaromtrent geeft ons EZECHIËL (Hoofdst. XXVII.) een allerkostbaarst berigt. Hunne fabrieken van purper, kostbare gewaden en glas zijn beroemd.

Babylon, hetwelk met *Phenië* door de groote woestijn, waar *Thadmor*, of *Palmyra*, een rustpunt opleverde, gemeenschap oefende, is het tweede land, waarvan HEEREN in dit Deel den sluifer opligt. Zijne belangrijke aardrijkskundige berigten nopens de gesteldheid en voortbrengfelen des lands worden gevolgd door eene plaatsbeschrijving der puinhoopen van de Hoofdstad *Babylon*. De beide *Engelsche* Reizigers RICH

EN KEER PORTER hebben die eigenlijk (gelijk vroegere onderzoekers dier zelfde Natie de bouwvallen van *Palmyra*) ontdekt; zij, en naar hunne opgaven HEEREN, doen ons niet alleen de paleizen en hangende tuinen van NEBUKADNEZAR, van SEMIRAMIS, maar zelfs den alouden *Nimrodsburg*, den *toren van Babel*, later den *tempel van Bel*, wêdervinden, en bevestigen dus oogenschijnlijk de waarheid der verhalen van MOÏSES en HERODOTUS. Het westelijke gedeelte der stad, waar zich ook, op een' grooten afstand, de *Nimrodsburg* bevindt, schijnt het oudste, het oostelijke daarentegen het *Babylon* van NEBUKADNEZAR te zijn.

De staatsinrigting en handel der *Babyloniërs* en *Chaldeërs* worden vervolgens beschouwd. Het zij ons vergund, van den geleerden Schrijver in het denkbeeld, dat de *Babylonische* sterrewigchelaars met de *Medisch-Perzische Magiërs* in zekere gemeenschap zouden hebben gestaan, te verschillen. Niet alleen was de afstand der gewesten van elkander te groot, maar vooral de geest van den Godsdienst. Geen volksleerfelstel der Oudheid, buiten de Openbaring, naderde zoo zeer het zuivere *Theïsmus*, als ZOROASTER's eerdienst. *Babylon*, daarentegen, komt in de gewijde Schriften en bij HERODOTUS overal voor als de hoofdplaats, als 't ware de vertegenwoordiger, der grootste en zedeloosste Afgoderij. *Babyloniërs* en *Perzen* stonden in dit opzigt lijnrecht tegenover elkander. — Even min zouden wij op het gezag van KTESIAS durven aannemen, dat uit westelijk *Azië*, of *Baktra*, destijds reeds handel met *China* gedreven werd. KTESIAS heeft zoo vele blijkbare fabelen, (b. v. van den jaarlijks uit zichzelf gevulden put met vloeibaar goud, en het ijzer op den grond van denzelfden, *hetwelk hagelbuijen en stormvlagen kan afwenden*, gelijk hij betuigt zelf tweemaal gezien te hebben, enz.) dat de geloofwaardigheid, die hij HERODOTUS ontzegt, bij hem waarlijk zeer aan twijfel onderworpen is. Doch behalve dat komt de plaats, waarvan HEEREN spreekt, in een verhaal van de grijpvogels voor, die het goud bewaren, waaraan toch niemand meer gelooft; KTESIAS voegt er zelf bij, *naar men verzekert*; en eindelijk kan HEEREN deze plaats met den afstand van *Serica* volgens PTOLEMEUS niet overeenbrengen, dan door van *Baktria* af te rekenen, terwijl KTESIAS toch uitdrukkelijk zegt, dat de *Indiërs* tot hunnen togt naar de woestijn *Cobi* drie of vier jaren noodig hebben, hetwelk volgens geene berekening

uitkomt. Anders zijn HEEREN'S onderzoekingen omtrent den *Babylonisch-Phenicischen* handel, vooral op de *Perzische* golf, van het grootste belang, en getuigen van ongemeene schranderheid en belezenheid.

Tot de *Scythen* overgaande, geeft hij een algemeen overzicht dezer volken, bepaaldelijk het geleide van HERODOTUS volgende. Hij vindt alle door dien grooten Geschiedschrijver (in zijn vierde Boek) opgenoemde volksstammen weder; de *Taurers* in de *Krim*, de landbouwende *Scythen* in de *Ukraine*, de herderlijke en Koninklijke *Scythen* in de *steppen* van daar tot den *Don*, de *Agathyrser* bij den *Marosch* in *Zevenbergen* en *Hongarijen*, de *Neuren* in *Polen*, de *Androphagen* en *Melanchlaenen* in *Rusland* omstreeks *Smolensko* en *Moskow*, de *Sarmaten* in het land der *Donsche Kozakken*, de *Budinen* en *Gelonnen* tusschen den *Don* en de *Wolga*, de *Thysfageten*, *Iyrken* en uitgewekene *Scythen* in het Rijk van *Kazan* en *Perm* tot het *Ural-gebergte*, de *Argippeën* (volgens de beschrijving van HERODOTUS blijkbaar *Mongolen* of *Kalmukken*, toen vreedzamer dan onder *DJINGIS-Khan!*) aan gene zijde van dat gebergte, de *Isfedenen* verder oostwaarts in *Siberië*, eindelijk, benalve verscheidene minder vermaarde volken, de *Masfageten* in *Groot-Bucharije*. De verdere ontwikkeling dezer opgave, alsmede van de handelsbetrekkingen dier onderscheidene stammen met de *Grieken*, die volkplantingen aan den *Dnieper* en *Don* hadden aangelegd, leze men bij den Schrijver. De groote voorwerpen van dezen handel waren slaven, pelterijen, en, wat de meer afgelegene volken betreft, mischien goud.

Als bijlagen tot dit tweede Deel treft men hier aan: een gedeelte van de *Vendidat*, het oudste Boek uit den *Zend-Avesta*; over de uitlegging der *spijkerschriften*, vooral der *op-schriften van Persëpolis*, alsmede over *Pasargadae* en het graf van *CYRUS*, door den Heer *GROTEFEND*, beide zeer geleerd, en ter staving van het door HEEREN in het eerste Deel daaromtrent aangevoerde dienende; proeve eener opheldering der *Indische* woorden van *KTESIAS* en der namen van *Pasargadae* en *Persëpolis* uit het *Perzisch*, door Prof. *TYCHSEN*; en eindelijk *eenige aanmerkingen over het Persëpolis van HERDER, in vergelijking met de Ideën van den Schrijver.*

Wij hebben genoeg gezegd, om den Lezer de hooge voortreffelijkheid van dit *klasfieke* werk te doen gevoelen. Het

is voor den liefhebber der oude Geschiedenis eene volstrekte behoefte geworden. Dat dus zij, die der *Hoogduitfche* tale niet magtig zijn, zich hetzelfde aanschaffen! — De Vertaling is in allen opzigte zeer goed; maar werd ook minder moeilijk, doordien HEEREN een' zeer duidelijken en vloeienden stijl heeft, niet den ingewikkelden, hortenden, soms onverstaanbaren Schrijftrant van velen zijner landgenooten, die dan nog veelal in handen van onkundige Vertalers vallen. De Heer DORNSEIFFEN is daarentegen voor zijne taak volkomen berekend. Slechts ééne drukfout van belang hebben wij ontmoet. Op bl. 369 staat: „Den naam *Pasargadae* vindt men alleen bij PTOLEMEUS en SOLINUS; alle andere Schrijvers noemen deze plaats *Pasargadae*.” Zijn deze woorden niet letterlijk hetzelfde?

Brieven van SIDI-MAHMUD, buitengewoon Gezant van den Bey van Tunis, bij gelegenheid der Krooningsplegtigheden van KAREL X, Koning van Frankrijk, aan zijnen Vriend HASSAN. Naar het Fransch. Te Amsterdam, bij J. C. van Kesteren. 1825. In gr. 8vo. 96 Bl. f : -75.

Het spreekt van zelve, dat deze titel niet anders dan een masker is, waaronder eene scherpe tentoonstelling der handelwijze van de Fransche Ministers en grooten, van de regering en het volk, van de Europefche staatkunde in het algemeen verborgen ligt. De vleijende ontvangst van den afgevaardigde eens kleinen rooverstaats, benevens de ijdelheid, nieuwsgierigheid enz. der Franschen, komt hierbij wel het eerst in aanmerking; maar het overige berispelijke in de oogen der weldenkenden, of dus genaamde *liberalen*, onder anderen de vernieuwde godsdienstigheid (!), krijgt niet minder zijne beurt. Hoewel wij niet kunnen zeggen, dat het overal even fijne *periffage* is, en mischien even min in gematigden geest, belet dit echter niet, dat het vele treffende waarheden zegt, en ons meermalen den lach op het aangezigt bragt; bij voorbeeld, toen Mijnheer de Prefekt den Ambassadeur in het Arabisch aansprak, en deze noch zijn tolk wisten, welke taal hij bezigde, doch de eerste, op de ontdekking des laatsten, wat het *moest* zijn, werkelijk in die taal antwoordde, als wanneer de Prefekt op zijne beurt *de vertooning maakte* van hem volkomen te verstaan.

De vertaling is niet onberispelijk. Gedurig leest men *als* voor *dan*; bl. 44. *geloofst gij*, voor *zoudt of kunt gij gelooven*; bl. 31. *Deze Christenen willen, dat de geest van hunnen godsdienst hen gebiedt, dat zij enz. moeten beschermen*, hetgeen wij ons nauwelijks verbeelden kunnen zoo lam in het oorspronkelijke gevonden te worden. Ook is de plaatslug der scheidteekens zeer onnauwkeurig.

Om, ten vermake onzer lezeren, uit dit pas uitgekomen geestig boekje iets mede te deelen, kiezen wij het volgende:

„ Gij hebt wel gehoord van dien grooten en magtigen minister, die, aan het hoofd van de Oostenrijfsche monarchie geplaatst zijnde, het noordelijke gedeelte van *Europa* geheel aan zijnen wil heeft onderworpen, die aan het rijke *Italië* de wet stelt en die zelfs zijnen invloed op *Frankrijk* en op *Spanje* doet gelden. Ik heb dus niet noodig u zijnen naam te noemen, want de dankbaarheid heeft dien in het hart van alle ware Muzelmannen gegriffeld. Hij is die bekwame ontwerper van het heilige verbond, die godsdienstige minister van een Apostolisch vorst, die sedert vier jaren den storm heeft weten te beteugelen, welke gereed was *Turkije* te vernielen. Dank zij hem! de Russische Czaar heeft wederstand geboden aan den wensch van zijn volk, en aan de boorden van den *Pruth*, heeft hij de armen van zijne, naar het gevecht hakende, krijgslieden, terug gehouden. Dank zij hem! de Grieken hebben te vergeefs de hulp van *Europa* afgefmeekt, terwijl de Turken eene niet dubbelzinnige ondersteuning hebben mogen erlangen. Dank zij hem! wij hebben nooit gebrek aan Europische vaartuigen gehad, om onze troepen te vervoeren en om onze sterke plaatsen te provianderen. Dank zij hem! de grieksche marine heeft duizenden van beleedigingen en hindernissen van de oostenrijfsche fregatten moeten ondergaan. Dank zij hem! de afgezanten van het grieksche volk hebben, na gedurende eenige weken, in eene haven van *Italië*, te zijn opgehouden, geen gehoor bij het congres van *Verona* kunnen verkrijgen, een congres, waarbij hij het voorzitterschap zoo roemrijk bekleed heeft. Dank zij hem! de muiteling *IPSILANTY* is in boeijen geslagen, toen hij zijne voeten op het oostenrijksch grondgebied zettede. Wat zal ik u meer van hem zeggen? Welk Muzelman heeft niet hooren spreken van dat turksche journaal, dat door Christenen geschreven wordt, dat zich zoo verdienstelijk heeft gemaakt bij het *Islamismus* en ons zoo

dikwerf ten troost heeft gestrekt, wanneer wij tegenheden ontmoetten; van dat edele en moedige blad genaamd *die beo-bachter*, hetwelk de bloedbaden van *Chio* en van *Ipsara*, zoo zeer heeft weten te regtvaardigen, tegen welke *Europa* zulk eenen woedenden kreet verhief, hetwelk onze rampen, als voordeelen en onze nederlagen als overwinningen heeft doen voorkomen. Wel nu, het is thans nog die zelfde groote staatsman, die dit, voor elken Muzelman, zoo belangrijk blad ondersteunt, bezielt en aanmoedigt. Heeft zoodanig een minister dan niet oneindig meer, tot heil van de halve maan, gedaan dan al de *Vifirs* te zamen genomen, zonder zelfs den grooten *COPROUGLI* daarvan uit te zonderen? Zoude hij niet verdiend hebben om onder de heerschappij van onze heilige wet geboren te zijn? Maar neen! hij is een van die werktuigen waarvan *ALLAH* zich bedient om de, dikwerf onbegrijpelijke, raadsbesluiten van zijnen wil uit te voeren. Hij had besloten dat zijn volk door eenen Christen zou gered worden; die groote man werd geboren en het lot was geworpen. Zijne edelmoedige staatkunde heeft den broederband gelegd tussehen hem en de Muzelmannen, en hoezeer hij Christen is, zal *MAHOMED* hem eene plaats in zijn paradijs vergunnen."

„ Gisteren, mijn waarde *HASSAN!* heb ik het paleis van de politie bezocht. — Men begon mij eene uitgebreide verklaring te geven nopens al het werktuigelijke van de politie, men verhaalde mij hoedanig men berigten inwon, ten aanzien van dezen en genen, hoe men hen deed gade slaan, hoe men hen in hechtenis nam, wanneer dit noodig was; hoedanig men hun-het leven, in de gevangenis, onaangenaam maakte; hoe men zamenzweringen ontdekte; hoe men verstaandhoudingen wist aan te knoopen en te onderhouden en dergelijke meer. Ik merkte op dat men mij veel meer onderhield, wegens de wijze hoedanig men verdachte personen gade floeg en zamenzweringen ontdekte, dan wel van de wijze hoedanig men roovers en dieven in handen kreeg; het schijnt dat dit laatste hier als eene bijkomende zaak, van weinig aanbelang, beschouwd wordt. Ook heb ik gehoord, dat er in deze stad, zeer vele diefstallen plaats hebben. Ook kwam het mij voor dat men, door den ijver der agenten zoo sterk aan te moedigen, tot het ontdekken van zamenzweringen, hen wel eens op het denkbeeld zoude kunnen brengen, van zelf zamenzweringen te ontwerpen, maar ik wachtte mij wel van deze

denkbeelden te uiten en ik bleef met geduld de opstelling van de geslepenheid en van de weldaden der politie, aanhooren, welke politie, zoo als men mij zeide, eene onvermijdelijke ondersteuning van de staatkunde en eene onmisbare hulpbron voor den godsdienst is."

„ Gij hebt wel hooren spreken van die onderscheiding, welke door den alles overwinnenden keizer is daargesteld, om den krijgsmoed en de aan den staat bewezene diensten te beloonen? deze onderscheiding bestaat in een rood lintje waaraan eene ster hangt, die zij, ik weet niet waarom, een kruis noemen. Daar nu de ijdelheid, zoo als ik u reeds dikwerf gezegd heb, het heerschende karakter van deze Christenen is, zoo hebben zij naar middelen omgezien, om dit onderscheidingsteeken te verkrijgen, zonder de moeite te doen van het te verdienen. Zij denken niet dat dit teeken al deszelfs waarde verliest, wanneer het geene belooning is voor wezenlijk betoonde diensten aan den staat; zij hopen dat wanneer men hen, met dit roode lintje versierd ziet, men dan gelooven zal, dat zij het wezenlijk en regtmatig verdiend hebben, en deze geleende luister heeft hen zoo hoogmoedig gemaakt, als of zij wezenlijk de grootste verdiensten hadden. Kunstuarijen en gunst hebben vervolgens het getal dezer onderscheidingsteekens geweldig vermeerderd. Er zijn er zelfs, die nog een veel korter middel hebben gevonden, en die het voor geld gekocht hebben; nooit zijn de belooningen voor krijgshaftige deugden zoodanig talrijk uitgedeeld in dit land, dan na dat hetzelfde geenen oorlog meer voert. Toen ik hier kwam, vond ik zoo veel roode lintjes, dat ik steeds berigten inwon, ten aanzien van dezulke die niet daarmede versierd waren, dewijl het mij voorkwam, dat zij alleen daardoor van de anderen onderscheiden waren."

„ Ik hoor hier onophoudelijk zeggen, dat er wetten bestaan; dat deze wetten even zeer voor den zwakken als voor den sterken van kracht zijn, en zoo wel den armen als den rijken beschermen en deze wetten, welke men gestadig inroept, hebben aan eenige stijfhoofdigen aanleiding gegeven, om met hand en tand vast te houden, dat zij vrij zijn. Maar als men de zaak wel beschouwt, dan ontdekt men spoedig, dat deze vrijheid niets anders is dan een schaduwbeeld, waaraan zich alleen ligtzinnige, én zich met een oppervlakkig denkbeeld vergenoegende menschen, zoo als deze Christenen zijn, kunnen hechten. Ik verzeker u, dat de ministers

zich niet meer wegens de wet bekreunen, en niet meer acht slaan op de klagten van hen, die de wet inroepen, dan men zich bij ons bekommert wegens de klagten van eenen christen-slaaf, die door zijnen meester gekastijd wordt.”

„Niets is wonderlijker dan de toestand der openlijke ambtenaren, ten aanzien van de ministers, van welke zij afhankelijk zijn; de onderwerping van eenen christen-slaaf ten aanzien van den Muzelman, die hem gekocht heeft, kan u daarvan nauwelijks een denkbeeld geven. Alle ambtenaren die onafhankelijk zijn van eenen minister, behooren ook aan den minister geheel en al, met hunne ziel, met hun ligchaam en met hunne eigendommen. Hij is het die hun voorschrijft wat zij moeten doen, wat zij moeten zeggen, wat zij moeten denken. Wanneer zij zich veroorloven een eigen denkbeeld te uiten of een oordeel te vellen, dat niet overeenkomstig met den wil des ministers is, dan worden zij onherroepelijk uit hun ambt verstootten. Er bestaan wel wetten, die willen dat dit zoo niet zijn moet, doch deze wetten, even als zoo vele anderen, zijn voor de ministers niet geldende. Al had ook de wederspannige ambtenaar een aantal van jaren zijn vaderland getrouw gediend, hij wordt toch weggejaagd in weerwil van de wet, welke wil dat zijne diensten beloond zullen worden.”

„Arme menschen! die gelooven dat zij vrij zijn, en die geenen stap kunnen doen zonder door hindernissen, van allen aard, terug gehouden te worden, de politie vervolgt hen tot in den schoot van hun huisgezin, alle rangen, alle standen hangen, langs duizenden van wegen, af van de administratie waaraan zij onderworpen zijn; een arme duivel mag geenen wijn verkoopen, zonder de vergunning daartoe te hebben verkregen, een ander mag geen gebruik maken van eene beek, die zijnen molen in beweging zou kunnen brengen; niemand hoegenaamd, rijk of arm, mag van de eene stad naar de andere reizen, zonder daartoe het verlof bekomen en betaald te hebben, even als een slaaf die tot een zeker grondgebied behoort; zij moeten belastingen aan het gouvernement betalen om te mogen eten en te mogen drinken; zij moeten zelfs de lucht betalen die zij inademen; de dood zelfs bevrijdt hen niet van deze onophoudelijke belastingen, zij moeten een zeker regt betalen voor het rijtuig dat hen naar hunne laatste rustplaats brengt; zij moeten den grond, zeer duur betalen, in welken hun stoffelijk overschot begraven wordt. Wat zeg

ik? zij moeten zelfs den troost des godsdienstes betalen en het is slechts voor geld, dat zij de gebeden voor hunne ziel, van hunne priesters, kunnen verkrijgen.”.....

Nieuwe Provinciale Brieven, geschreven door een' Provinciebewoner aan een' zijner Vrienden, over de Gebeurtenissen van den tijd. Naar het Fransch. Te Amsterdam, bij J. C. van Kesteren. 1825. In gr. 8vo. 127 Bl. f 1 - 25.

„ De nieuwe Provinciale Brieven zijn staat- en zedekundige
 „ brieven. De titel van het werk van PASCAL verplichtte
 „ den Schrijver niet, hetzelfde onderwerp te behandelen. Het
 „ is genoeg, om dezen titel te kunnen gebruiken, dat de brie-
 „ ven door een' provinciebewoner geschreven zijn.” Dit
 korte bericht zegt ons genoeg; ook, dat er eene fout in de
 omschrijving van denzelfen gevonden wordt: het zijn brieven
aan, niet *van* een' provinciebewoner. Deze antwoordt slechts
 een paar keeren, ten slotte vooral het resultaat opmakende,
 en met eene en andere bijzonderheid van het land vermeerde-
 rende. In de andere brieven vinden wij bijzonder de redenerin-
 gen, de inzigten en wenschen van twee vrienden des briefschrij-
 vers, den een' koningsgezind, den ander' liberaal; en wij kun-
 nen niet ontkennen, het een en ander belangrijk, maar vooral
 de ontdekkingen van eerstgenoemden zeer opmerkelijk gevon-
 den te hebben. Men behoeft trouwens naar het doel van dit
 boekje niet te gisfen. Het strekt, om de tegenwoordige
 zegepraal der *ultra's*, de onregtvaardigheid en verderfelijheid
 van dezelve, en vooral de nietigheid en laaghartigheid der
 Ministers, die hun deze overwinning bezorgd hebben, in het
 ware, althans in een zeer hatelijk daglicht te stellen. De
 koningsgezinde spreekt als een regte edelman, die niets anders
 noch meer dan zulk een wel hergebragt voortbrengfel der
 donkere middeleeuwen is, inderdaad met alle naïveteit, en
 met de gladder tong van eenen slimmen, schoon geheel onge-
 leerden Franschman. De liberaal is geschiedkundige en wijs-
 geer. Hij beschouwt de magt van den adel als eene aristoc-
 ratie, even gevaarlijk voor den Koning als voor het volk en
 is tevens een groot vijand van het kerkelijk gezag, zoodat
 hij zelfs geene duurzame vrijheid mogelijk acht, waar de
 Roomsche godsdienst den invloed van Pausen, priesters en
 Jezuïten toelaat; onze Koning ontvangt hoogen en welverdien-
 BOEKBESCH, 1826. NO. I. C

den lof van hem, en over het geheel loopt hij hoog met de Engelschen. Dit zij genoeg, om een denkbeeld van dit boekje te geven. Wij vreezen bijna, dat de schrijver, althans zijn liberaal, te rond is, om regt ingang bij zijne landgenooten te vinden. Ons spreekt hij rijkelijk genoeg van de *wijsgeerte*, als de ware heilaanbrengster; en het gebruik, hier en daar van de taal der H. Schrift gemaakt, zou ons bijkans stooten. De vertaling is waarschijnlijk van dezelfde hand als de Turksche brieven; en wij geven geen staal, omdat het daar zoo ruim geschied is.

Over het Herstel en de Invoering der Nederlandsche Taal,
door L. G. VISSCHER. *Brusjel, bij Brest van Kempen.*
1825. In gr. 8yo. XX, 201 Bl. f 1 - 80.

Gaarne hadden wij dit boek vroeger aangekondigd; gaarne wenschten wij het loffelijk doel van den Schrijver, om onze taal ook in de Zuidelijke provinciën langs zoo meer in aanzien en gebruik te brengen, zoo het zijn kon, te bevorderen. Maar er was zoo veel in het geschrift, dat ons hiervan terughield; zoo veel, dat ons stuitte; zoo veel, dat alle geschiktheid, om het oogmerk te bereiken, aan hetzelfde scheen te moeten ontnemen. Die hooge, beslissende en dikwijls sportende toon, omtrent de tegenstanders zoo wel, als de begunstigers der *Hollandsche* letterkunde, moest toch wel aan het lot van de vleêrmuis doen denken, die aan geene van beide zijden eenigen vriend vond. De uitkomst trouwens heeft dit reeds eenigermate getoond. Uit het Zuiden en uit het Noorden zijn zware buijen tegen hem opgekomen, die des mans trots, zoo hij anders daarvoor vatbaar is, deerlijk ter neêr geslagen en zijne eigenliefde gehavend moeten hebben; zoo zelfs, wij bekennen het, dat ons medelijden, en meer dan medelijden, hierdoor werd opgewekt, en wij ons verbeelden eene mate van ingenomenheid tegen VISSCHER bij de Schrijvers dezer berigten en beoordeelingen te bespeuren, die wederom al het goede voorbij of in het ongunstigste licht zag. Zoo is, bij voorbeeld, de poëzing op zichzelf toch loffelijk; de ingenomenheid met onze nationale taal in den geest der beste vaderlanders; de hulde, aan ons lager schoolwezen betoond, (het is waar, *Fransche* geleerden zijn hier voorgangers) welkom aan het *Hollandsch* hart; het verslag, in de inleiding,

van het tot hertoe bewerkstelligde in *Brabant* enz. niet onbelangrijk; de stijl levendig en klaar; de taal zonder hinderlijke feilen. En hetgeen men den Schrijver tot verwijt doet strekken, dat hij een jong mensch, dat hij geen geleerde, dat hij ambtenaar in een vak is, waar het meer op cijferen dan op schrijven, op naauwkeurigheid dan op smaak en oordeel aankomt, is immers even geschikt, om het gebrekkige te verschoonen en het goede des te prijsfelijker te maken. Spreekt hij bij voorbeeld, van het dwaze en verkeerde des gebruiks van de Latijnsche taal op onze Hoogescholen, dan spreekt hij slechts, als honderd anderen dagelijks doen, van zaken, die hij niet genoeg verstaat of vermogend is te doorgronden; dan zwemt hij met den stroom des tijds, die dat gebruik in vele landen heeft doen afschaffen; dan droomt hij, aan den eenen kant, van kwade gevolgen, die *of* geheel niet bestaan *of* andere oorzaken hebben, en, aan de andere zijde, van eene gouden eeuw, die, reeds elders aangebroken, ook ons spoedig bereiken kan; ja dan schrijft hij aan oud gebruik en vooroordeel toe, wat mannen als KEMPER nog vóór korte jaren geoordeeld hebben te *moeten* voortduren. En schijnt hij een' nieuwen grond tegen deze voortdoring te willen ontleenen uit de moeilijkheid, om *Fransche, Duitsche, Hollandsche* geleerden, die elk de taal op hunne wijze uitspreken, te verstaan, dan schijnt hij slechts van dien tijd geheel niet te weten, toen *Europa* maar ééne geleerde republiek was, en de *Italiaansche, Fransche, Engelsche* en overige Hoogescholen door onze landslieden werden bezocht, noch van dien lateren, toen kweekelingen uit allerlei landstreek onze Akademiën versterkten, en ook menigmaal buitenlanders, vooral *Duitschers*, op den hoogen leerstoel waren verheven. Even zoo oppervlakkig en scheef is zijn oordeel over de waarde onzer eigene letterkunde, maar ook even zoo gewoon of begrijpelijk in een' jongen *dilettant*, in een' man, die, eenigermate tusschen *Frankrijk* en *Holland* in staande, zoo hij meent, onpartijdiger dan anderen kan en moet zijn, en, hier en daar wat gehoord en ondervonden hebbende, dat hem hertoe dient, vooral niet aarzelt dat voor den dag te brengen. In één woord, het schijnt ons toe, dat de Heer VISSCHER het met de nationale letterkunde wél meent: „de taal is immers voortreffelijk; er zijn in vroeger en later tijd ook waarlijk fraaije brokjes in dezelve aan het licht gekomen; het wordt zelfs sedert eenigen tijd

laags zoo beter; bij STIJL, VAN DER PALM EN BILDERPIJK wordt meestal de goede smaak in acht genomen; sta er slechts een oorspronkelijk vernuft, een BYRON b. v., op, zoo neemt de Nederlandsche Muze, die nu als 't ware weét twee vlergels heeft, nog wel eens de schoonste vlugt." Ja, de vernedering zelve, welke men ons op deze wijze, op den toon van een gestreng vader of onderwijzer, iets prijzende, maar veel meer lakende, wil doen ondergaan, is zekerlijk bestemd, om ons den ijver te doen verdubbelen, en voor sommigen, die, even zeer in den blinde, het vaderlandsche verheffen en het vreemde minachten, inderdaad geen geheel ongeschikt tegengift. O! als men zich maar niet boos maakt, dan laat zich het boekje heel wel en genoegelijk lezen. De Schrijver is in zijne soort (als jong mensch, ongeleerde enz., in een pas weét regt genationaliseerd gedeelte des lands) gansch niet onknap. Hij schrijft gemakkelijk en onderhoudend, is tuschenbeiden geestig, doet regt aardige voorstellen, maakt niet meer fouten in de taal, dan onze meeste Schrijvers met *Brabandsche* Correctors welligt zouden maken; en, is hij dan ook eens onbeleefd tegen een' Hoogleeraar, een' Minister of eene stad, wij zagen, hij spaart de natie zelve en hare instellingen, hare voortbrengfels niet: waarom zouden TEN BROEKE, APPELIUS en *Namen* niet zoo wel vrede met den man hebben, als *Holland* of *Braband*?

Wij wenschen intuschen, dat de *Hollandsche* boekwinkel in *Brussel*, dien wij als belangrijk voor de goede zaak beschouwen, voortaan vlekkelooper en aanprijfselijker stukken, dan deze *brochure*, voor den dag brenge.

P. HOFMANNI PEERLKAMP *Carmen*, recitatum in æde S. Petri, a. d. VIII Februarii, anno a condita Leidenfi Academia quinquagesimo et ducentesimo. *Hollandsche Vertaling van het Latijnsche Gedicht*, door den Hoogleeraar P. HOFMAN PEERLKAMP vervaardigd, enz. Door J. E. VAN VARELEN. *Te Haarlem*, bij de Wed. A. Loosjes, Pz. 1825. In gr. 8vo. 31 Bl. f :- 40.

Op het Jubelfeest der Leydsche Hoogeschool duurden de plegtigheden zoo geweldig lang, dat aanbouwers en toehoorders beide hun geduld verloren; en daar het ook onze

kracht te boven ging, om zes à zeven uren onbewegelijk op ééne plaats te blijven wachthouden, betuigen wij openhartig, dat wij reeds lang waren heengegaan, vóór dat de Heer PEERLKAMP zijnen feestzang voordroeg, en dat wij ons over het niet aanhooren van denzelfden troosteden met de gedachte, dat wij er mogelijk ook niet zoo heel veel door zouden verliezen. Doch dat gisten mist, dit ondervonden wij bij de herhaalde lezing van dit voortreffelijk Elegisch dichtstuk, dat niet, gelijk zoo vele andere van nieuwere Latijnsche Dichters, uit eenige hier en ginds den Ouden ontstolene brokstukken is zamengeflukt, en derhalve niet het anders gewone uitzigt heeft van eene zoogenaamde bedelaarsdeken, in welke men alleen de moeite en geenszins den smaak kan bewonderen; maar dat eenen echten klassischen geest, zoo wel in taal als in poëzij, ademt. Prof. PEERLKAMP toont hier, dat hij niet alleen *Grammaticus* en *Philoloog*, maar dat hij tevens waarachtig Dichter is, en dat het, schoon dár slechts aan weinigen, toch aan sommigen gegeven is, om in eene doode taal het gevoel van hun hart te kunnen uitstorten, de schéppingen hunner verbeeldingskracht treffend te schilderen. Reeds de keurige aanhef bewijst het ons, dat men hier iets geheel anders verwachten moet, dan gewone Latijnsche stoplappen; en verschillende treffende partijen, b. v. de schildering van de eerste inwijding der Hoogeschool door de DOUSA'S en VAN DER WERFFEN, en de hulde, aan het edel driemanschap, ERUGMANS, BORGER en KEMPER, toegebracht; bevestigen deze verwachting volkomen. Met één woord, PEERLKAMP heeft door dit stuk de welverdiende eereplaats naast den grooten BURMAN ingenomen.

Hartelijk wenschten wij even veel lof te kunnen geven aan de berijmde vertaling van dit stuk, door den Heer VAN VAREBÉEN; maar dan stelden wij ons en ons Tijdschrift openlijk aan de kaak. Waarlijk, die groote ongenoemde, *wien's roem als Dichter en Geleerde vrij verder dan binnen de grenzen van ons Vaderland sedert jaren gevestigd is en steeds gevestigd zal blijven*, die, gelijk in de Voorrede gezegd wordt; den Vertaler met zijne teregtwijzing vereerd en tot de uitgave heeft aangemoedigd, bewees hem daardoor geenén vriendschapsdienst! Want als de man, dien wij niet kennen, eenigen smaak bezit, dan zal hij met ons moeten instemmen, dat deze vertaling geheel en al is mislukt; en, om in dit geval de

uitgave te kunnen aanraden, moet men zwak of slecht **w**ez-
zen. Reeds bij het lezen der twee eerste Hollandsche regels
begrepen wij, dat de Vertaler volstrekt niet voor zijne taak
berekend was; want dezelve zijn geheel verkeerd overge-
bragt. In het Latijn is eene tegenstelling:

*Esse hominem tanti est? an vita, simillima fomno,
Corda per adfidos territat aegra metus?*

welke men dus zoude kunnen overbrengen:

*Is mensch te zijn iets groots? Of kwelt het bange leven,
Gelijk een droom, het hart door steeds verwisslend' angst?*

Doch de Heer VAN VARELEN laat de geheele tegenstel-
ling, in welke hier de kracht gelegen is, varen, en maakt
van dezelve eene toevoeging, of, om mij in den kunstterm
uit te drukken, van eene *oppositie* eene *oppositie*:

*Is mensch te zijn iets waard? of 't slaapgelykend leven?
Waarin gedurige angst de kranke harten kwelt.*

Nog iets tot een proefje (vs. 93.)

*Ut quum terrifico luctantes turbine venti
Nubila, per coelum, fulminis instar, agunt
Saepe nitens faciem Diana ostendit amicam,
Dum niveae currus astra sequuntur herae;
Sic placido risit victrix constantia vultu.
Risit. Et, o Superi, quis fuit ille dies!
Quo primum pietas ausa est deducere simplex
Lugdunum Sacras, ex Helicone, Deas.*

*Gelijk als, wen de orkaan bij 't worstlen van de winden
De wolken door de lucht met bliksemsnelheid drijft,
Diane, in haren glans, vaak goed gelaad doet vinden, (!!!!)
Terwijl 't gestarnté in 't spoor van zijn gebiedster blijft;
Zoo liet standvastigheid een lagchend blikje aanschouwen.
Zij lachte! — en — groote God! — wie had dien dag verwacht,
Waarop eenvoudigheid, met kinderlijk vertrouwen,
Het Pindisch heiligdom, voor 't eerst, in Leyden bragt?*

Behalve in den onderhaalden regel, welken men zelfs in gee-
ne *Boekzaal*-poëzij zoude dulden, zijn er in de overige
nog zoo vele schoonheden van het oorspronkelijke verloren

gegaan, b. v. de starren, welke den wagen volgen harer sneeuwblanke gebiedster, en de Godinnen, van den Helikon naar Leyden overgevoerd, (voor welke laatste wij eene zeer schrale vergoeding gekregen hebben in het Pindisch heiligdom) dat ons eenigzins onzacht vonnis in de oogen van alle onbevooroordeelden volkomen zal gereftevaardigd zijn, en dat wij den Heere VAN VARELEN moeten raden, zich niet meer aan eene dergelijke taak te wagen, welke verre boven zijne krachten is; ofschoon hij zelf zich nog al eenigzins schijnt te behagen in den kleinen roem, van in een gelijk getal regels voortreffelijke Latijnsche verzen in slecht berijmd Nederduitsch te hebben overgegoten. Onze naburen kunnen dus vertolken in hunne rijmelooze hexameters; maar in onze gerijmde versmaten is dit bijna eene onmogelijkheid, zonder veel van de oorspronkelijke schoonheden te laten vervliegen.

Nederlandsche Muzen - Almanak. 1826. Achtste Jaar. Rotterdam, bij J. Immerzeel, Jun. Behalve den Kalender, 244 bladz. Met Vignet, twee Portretten, vijf Plaatjes, en een Muzijkstukje. f 3 - 50.

Belgische Muzen - Almanak. 1826. Eerste Jaargang. Gent, bij A. B. Stéven. Behalve het Voorwerk, 251 bladz. Met Vignet, drie Steendruk - portretten, drie dito Plaatjes, en een Muzijkstukje. f 2 - 50.

Wij ontvangen thans twee Muzen - Almanakken in plaats van één, en het Zuiden verkoos ook in dit opzigt niet langer voor het Noorden onder te doen: reeds lang streed het met ons om den voorrang in de staatkundige welvrekendheid; thans waagt het de eerste poging, om naast ons de eereplaats op den vaderlandschen Zangberg in te nemen. Waarlijk eene edele poging, welke niemand vuriger kan toejuichen dan wij, die, vrij van alle vooringenomenheid met de gedeelten, het geheele Vaderland geestdrijvend beminnen, en bij wie al wat goed en schoon is zeker kan zijn van erkenning en lof, het moge dan komen uit welken hoek het wil. Ja, wij verblijden ons hartelijk over dezen Belgischen Muzen - Almanak, welke ons het vooruitzicht opent op eene inniger verbroedering van Noord en Zuid, op eenen hooger en bloei onzer Letterkunde, en die reeds bij de eerste verschijning zoo degelijk,

zoo echt Nederlandsch optreedt. Wanneer hij voortgaat gelijk hij is aangevangen, en zich met ieder jaar in dezelfde evenredigheid meer én meer ontwikkelt, dan mag zijn oudere broeder, die thans nog veel boven hem vooruit heeft, toezien, dat hij hem niet op zijde kome, of zelfs boven het hoofd groeije. Want, wij willen noch mogen het verzwijgen, het jaarboekje van *IMMER ZEELE* is niet meer aan het slijgen; vele Dichters van naam schijnen zich van tijd tot tijd aan de medewerking tot hetzelfde te onttrekken, en vele anderen, wier namen hetzelfde nog versieren, schijnen slechts de eene of andere kleinigheid, welke zeker kunnen roem niet vermeederen zal, aan hetzelfde toe te werpen, om van het lastig gevraag bevrijd te worden. Thans zal mischien de nieuwe mededinger den reeds ingesluimerden najver opwekken; en ook in dit opzigt zal de *Belgische Muzen-Almanak* weldadig werken, dat hij den *oud-Nederlandschen* op zijne hoede doe zijni, en tot nieuwe krachtinspanning dwinge. (Aan den ijverigen Uitgever, des houden wij ons verzekerd, hapert het niet.)

Dat op dit oogenblik echter eene vergelijkende beoordeeling nog geheel ten voordeele van den oudsten *Muzen-Almanak* zijn moet, spreekt van zelf. Grooter is het getal der werklieden, welke hier hunne bouwstoffen hebben bijeengebragt, en bekender zijn hunne namen. Doch het is er veraf, dat alles voortreffelijk zoude zijn; ja zelfs veel is middelmatig, en sommige stukjes zijn nog minder dan middelmatig; iets, dat nooit in een dergelijk bundeltje moest plaats hebben. — *BILDERDIJK* en *TOLLENS* kunnen geene slechte verzen leveren; en wat wij hier van hen vinden, is dus, ieder stukje in deszelfs verschillenden trant, die meesters waardig; maar zij zijn zoo klein, zoo los daar neder geworpen, en wij hebben van hen zoo gaarne iets, waarin hunne talenten zich in derzelver volle kracht ten toon spreiden. *STARING*, daarentegen, heeft eene Vertelling, de *Verjüngingscuur*, zoo geestig en zoo *con amore* bewerkt, dat hij waarlijk de kroon verdient; — dit is een modelstukje, dat de navolgers, welke er zich aan beproeven mogten, tot wanhoop brengen moet, en wat de kunst betreft mischien het pükje is van den geheelen Almanak. *WITTHOYS*, reeds zoo gunstig bekend, vermeedert zijnen roem door zijn *verloren Kind*, een tafereel uit den Watervloed, dat even dichterlijk outworpen als meesterlijk uitgevoerd is. Ook zijn *Wintet*,

In eenen geheel anderen trant, bewijst eene volkomene heerscbappij over de taal en een alles belovenden aanleg. *De geboorte van Venus* en *Hans Warsch*, door IMMERZEEEL, behooren tot het beste, dat de verzameling bevat; en de *Schildmaagd van Griekenland*, door BOXMAN, zal gewis aan velen bevallen door de geestdrift eener vurige en vrijheidlievende ziel, welke aan dit Lyrische stuk gang en vlugt heeft bijgezet. Onder de overigen onderscheiden zich SPANDAW, door zijne waarlijk treffende feestviering der herdenking aan zijnen Akademitijd; VAN WALRÉ, door zijne Doopsgezinde martelaarsgeschiedenis, welke zoo eenvoudig en toch zoo dichtterlijk verhaald is; NIERSTRASZ, door zijn stukje, *de Blinde*, dat in zijne kleine coupletten toch telkens een treffend denkbeeld bevat; DE KONING, door eenen lierzang, *de Robijn*, die gang en verheffing heeft, maar welks eerste *strofen* wij wat onnatuurlijk vinden; wij ten minste zagen de starren nooit robijngekleurd aan den hemel, en daartoe zal men ook wel eenen rooden bril dienen op te zetten. Verder C. WÆBBERS, ROBIÉ VANDER AA, en J. W. VAN ALPHEN, door stukjes in den gevoeligen trant, op welke weinig valt af te wijzen, dan dat de laatste de Engelen op de *fiool*, lees *viool*, laat spelen, dat ons eenigzins *burlesk* in de ooren klinkt; UNTEMA, door een allerliefst allegorisch versje, *het Boompje, voor Ouders*, dat ons echter in de toepassing min of meer duister voorkwam; GRAVÉ, door eene Romance, *Jonker Hans*, in den Duitschen trant, krachtig op uitwerking berekend, welke zij ook volkomen bereikt; P. MOENS, door eene Vertelling in den burlesken toon, *Romulus en Remus*, welke tuschenbeiden wat al te geestig wil zijn; en VANDEN BROEK, door eendichtstuk, *Godsdienst* getiteld, dat regt wijsgeerig en krachtig is, maar tevens eenigzins gewrongen, waarfchijnlijk dewijl hij iederen regel regt kernachtig wilde maken. Wij verheugen ons, deze optelling nalezende, onder dezelve zoo vele minder bekende namen te vinden; dit belooft veel voor het vervolg, en voorspelt nieuwen bloei en groei op onzen Zangberg; en dit hebben wij noodig: want in dit jaarboekje beginnen eenige, anders heroemde, namen merkelyk te verouderen en te vergrijzen. WISELIUS levert zeer weinig; WARNSINCK twee gedichten ter verjaring van FEITH, van welke het laatste verreweg het beste is, waaraan wij dan ook genoeg hadden. LULOFS bezingt de Zee in hare verfchrikkelijheid, vrij woest en bulderend, gelijk zijn onderwerp dan ook medebragt. B. KLYN en H. H. KLYN, benevens A. C. SCHENK, geven gelegheidsgedichten, in welke wel een diep en echt menschelyk gevoel spreekt, doch weinig gelegenheid was om hunne talenten te doen schitteren. RIETBERG beschrijft, in een allegorisch gedicht, *des levens Gastmaal*; dit denkbeeld is aardig gevonden, treffend en wijsgeerig toegepast, maar het geheel is geweldtg stijf geverfificeerd. P. R. FEITH's *brand te Rome* gaat mank aan hetzelfde euvel;

ja men vindt er zelfs *was* veranderd in *waar*, om te rijmen op *gansch en gaar*, dat deze eer volstrekt niet verdiende: beter, veel beter beviel ons zijn opschrift op het Slot te *Bentheim*, indien hij slechts voor het hier ongepaste *begluren* een ander woord in het rijm had kunnen wringen. Ook de *Reis naar het Bad* van VAN OOSTERWIJK BRUYN beviel ons weinig; zij is zeer langdradig, en weinig spranket van echt vernuft vervrolijken den togt. H. MEIJER's stukje, *Geen koren zonder kaf*, heeft sommige treffende wendingen, vermengd met eenig valsch vernuft, in dikwijls gebrekkige coupletten. VAN HARDERWIJK levert *Spinola voor Bergen op Zoom*, in hetwelk wij geene hoofdfiguur, die aan het geheel houding en eenheid geeft, konden ontdekken. Het Volkslied van WILLEMS is taalkundig slecht; men lette alleen op regels als deze:

Zou er andre zeden wonen.

Geen verschil in ons belangen.

Hooger zal ons glorie brallen.

De overige stukjes, welke wij noch goed- noch afketrend vermeld hebben, b. v. van SCHOUTEN, MARONIER, TEN HAGEN en VAN DER HOOP, verdienen hunne plaats ten volle, alleen het eerste mischien uitgezonderd; zelfs hadden wij, boven, MARONIER en VAN DER HOOP wel eene meer onderscheidende plaats mogen aanwijzen; maar bij zulk een legioen verliest men wel eens den een' of ander' uit het oog; zelfs gebeurde ons dit met Mevrouw BILDERDIJK, welke wij ter behoorlijke plaats onzen lof vergaten toe te brengen voor de getrouwe en vloeiende navolging van twee der *Méditations* van LAMARTINE; de *Kerk* en de *Afzondering*: in de laatste missen wij echter dikwijls de kracht van het oorspronkelijke; welk gebrek nog meer in het oog valt, wanneer men de navolging van hetzelfde stuk door DA COSTA (*Poëzij*, D. I. bl. 87) vergelijkt; deze is veel vrijer, maar tevens oneindig gloeiender en dichterlijker.

Doch het wordt meer dan tijd, dat wij van het Noorden naar het Zuiden oversteeken, en met den Belgischen Muzen-Almanak eenige nadere kennis gaan maken. De uitvoering is zeer net, en de druk zelfs duidelijker dan die van zijnen Hollandischen broeder; maar in het plaatwerk, dat bij den laatste dit jaar bijzonder wél is uitgevallen, verliest hij het ver. Slechts één steendrukprentje bij het *Lentelied* van SIFFLÉ verdient goedkeuring; de andere zijn onduidelijk, en missen alle scherpte van omtrek. De portretten van Prins FREDERIK en zijne jeugdige Gemalin, benevens dat van NIEUWENHUIZEN, mogen gelijken, maar zijn alles behalve fraai; terwijl die van VAN WALRÉ en B. KLIJN, in den anderen Almanak, keurig zijn uitgevoerd. Doch in het ver-

volg, bij de zekerheid van grooter vertier, zullen deze bijhangfelen wel de gewenschte volkomenheid bereiken; vooral, daar het keurige titelvignet bewijst, dat men ook in dit opzigt in *Vlaanderen* niet behoeft achter te staan. — De dichtstukjes, welke dit bundeltje uitmaken, scheiden zich natuurlijk in die van Noordelijken en Zuidelijken oorsprong, en wij willen deze verdeeling bij onze recensie ook in het oog houden.

Van onze Zuidelijke broeders verdienen VERVIER en WAP den voorrang; deze laatste, een kweekeling der *Gentfche* Hoogeschool, welker nieuwgesticht praalgebouw hij waardig bezongen heeft, schijnt veel aanleg te bezitten. Hij zingt in verschillende trant, en ook het luimige gelukt hem, blijkens zijn stukje de *Godinnentwist*, dat echter wel niet geheel oorspronkelijk zal zijn; want in de *Mengeldichtjes* van GISIUS NANNING lezen wij reeds een dergelijk, dat geheel op dezelfde *factie* berust, en met het tegenwoordige in sommige kleinigheden eene anders onbegrijpelijke overeenkomst heeft. Verder vindt men hier eene foort van Dithyrambe, de *Volksbeschaving*, door VAN RYSINGEN, welke verdiensten bezit en goeden aanleg toont; terwijl *het graf der Gelieven* van SERKURE eene zachte somberheid ademt, welke dit lieve stukje met een bekoorlijk waas overschaduwet. *Aan Philomele* van S.... uit Antwerpen en de *Uitboezeming* van J. HAEFKENS zijn niet zonder gebreken, maar beloven toch nog al iets voor het vervolg. Tot de middelmatige stukjes, in welke alleen de goede wil te prijzen valt, behooren de *Vriendschap* van VASTRIK, de *Feestzang* van VANDEN EYNDE, en de *Afscheidsgroet* van DUNCAN. Deze namen zijn nog weinig of niet op onzen Zangberg gehoord; reeds meermalen vernamen wij dien van WILLEMS, en deze heeft hier in zijne *Legende*, *Fenelon en de Koe*, den roem herwonnen, welchen hij door zijn *Volkslied* (zie boven) bijna verloren had. Dit stukje is in den echten hartelijk eenvoudigen toon, die voor deze dichtfoort past; soms echter wel wat prozaisch, en een enkele keer niet goed Nederlandsch, daar hier een deelwoord *ontslaen* in plaats van *ontslagen* gebruikt wordt. — Bij het tot hiertoe opgegevene schijnt zich de medewerking der Zuidelijke Nederlandsche Zangers bepaald te hebben; het is wel niet veel, niet boven alles uitstekend, doch echter genoeg om ons met hoop voor de toekomst te vervullen. In een' volgenden jaargang verwachten wij meerder en beter. Uit het Noorden stamt dus het grootste gedeelte van dit Zuidelijk jaarboekje af. Van onze meerbekende Zangers hebben BILDERDIJK, LULOFs en STARING eenige kleine stukjes, meest bladvulling, als puntdichtjes enz., geleverd; BOXMAN een luchtig daar neder geworpen gedichtje, *Vriendschap en Liefde*, welks vinding de verdienste der nieuwhed bezit; DE GREUVE een viertal, van verschillende waarde; KINKER een' huwelijksgroet aan onzen pas gehuwden Prins, die ons niet bijzonder beviel; Meijufvrouw P. MOENS een uitgebreid verhalend dichtstuk, de lotgeval-

len van den eersten Heer van *Brederode* behelzende, dat over het algemeen bevallen zal, offchoon er op sommige gedeelten aamerkingen gemaakt konden worden; OOSTERWIJK BRUYN een luimig en een ernstig stukje, beide van geen bijzonder gehalte; WARNSINCK een gevoelig versje *bij het wederzien mijner kinderen*, en WITHUYS een verhaal, *Lindor* getiteld, dat een der beste dichtstukken is der verzameling. Onder de minder bekenden munten uit MARONIER, C. G. GREB, G. VAN DER LINDE, wiens gedicht *aan den Tijd* door kracht en lierzangerige vlugt eenen veelbelovenden aanleg bewijst; doch tevens eenige herinneringen (*reminiscenzen* zegt men in Duitschland) behelst uit een gelijknamig stukje van WITHUYS, dat in een' vorigen Nederlandschen Muzen-Almanak geplaatst is; hiervoor wachte zich vooral de aanvaenger, want dit is een gebrek, dat verleidelijk maar leelijk tevens is. Verder de stukjes van GRAVÉ; dat van MEIJER op de herstelling der Rederijkkamer te Haarlem, waar de wederuitgeschotene *Wijngaardranken* alle hoofden op hofschijnen gebragt te hebben; want er is in de laatste tijden geen vers aan het Spaarne gekweeld of gekrast, of zij zijn er met de haren, of liever ranken, bijgelleept. Bijzonder en boven andere bevielen ons het *Lentelied* van SIFFLÉ; *Vandel en het Landleven* van J. JABOT, twee stukjes in verschillenden traant, doch elk goed, ja zelfs zeer goed in den zijnen, maar welke wij reeds elders (wij meenen in ons Tijdschrift zelf) lazen; de *Lenteavond* van C. TEN HOET, en de Lofzang op *St. Ursula* van C. DE KONING. De stukjes van CALISCH vloeiden uit eene verlichte en echt dichtertijke ziel; bij verdere beschaving zal hij iets voortreffelijks leveren. Wat er thans nog overig blijft, behoeft geene bijzondere melding; niets vonden wij, dat zijne plaats geheel onwaardig was, en dit is waarlijk, bij zulk eene uitgebreide verzameling, reeds eene groote loffpraak. Wij danken derhalve den ons geheel onbekenden verzamelaar van dit jaarboekje opregt voor zijne welverrigte taak, en durven hem, uit naam van het geheele Noord-Nederlandsche publiek, gerustelijk aanmoedigen om dezelve te vervolgen; want wij twijfelen er niet aan, of hij zal ook bij ons ondersteuning genoeg vinden, om dezelve in een volgend jaar nog beter af te werken, dan thans bij den eersten aanvang mogelijk was.

---

*Jaarboekje aan Bevalligheid, Deugd en Kunst gewijd. 1826.
Te Amsterdam, bij M. Westerman. f 2-50.*

Lezer en Uitgever zien, dat ons slechts weinig plaats rest; en wij begrepen, dat een enkel woord, nu, hun welkomer zijn zou, dan een breeder verslag eene gansche maand later. Wel dan, wij doorbladerden het boekken met genoegen, ons eene meer gezette lezing voorbehoudende; maar zoo veel durven wij zeggen, dat het geenszins beneden vorige jaargangen staat naar stof en vorm, en dat men het, ook na de lectuur der zoo even aangekondigden, met voldoening kan beschouwen en gebruiken.

BOEKBESCHOUWING.

De veelvermogende invloed van den Godsdienst op het hart in de gewigtigste omstandigheden des levens, voorgesteld door het voorbeeld en getuigenis van vermaarde menschen; door LINDLEY MURRAY. Een slichtelijk Boek voor Lezers uit alle Standen en van elke Christelijke Godsdienstige Gezindheid. Naar de(n) zeventiende(n) Druk uit het Engelsch. Te Franeker, bij G. Ijma. 1824. In gr. 8vo. XVI en 375 Bl. f 3-60.

Valt het niet te ontkennen, dat, in het dagelijksch leven, het kwaad, met zijnen onzaligen nasleep, veel sterkeren indruk maakt, en meerdere opmerking tot zich trekt, dan de stille en veeltijds in kleineren kring uitschijnende braafheid en godsvrucht; vertoont ook de Wereldgeschiedenis, evenzeer als die van bijzondere Landen en Volken, den mensch doorgaans in een zeer ongunstig licht; levert zij een verhaal van menigerlei bloedtooneelen en verwoestingen des krijgs, van staatsonlusten, beroerten, omwentelingen en opstanden, van aanslagen ten Hove gesmeed, en van veelvuldig onheil, door geweld, list, en eene onzalige werking van strijdige belangen en driften, op aarde gesticht; ja ontmoet men in hare breede gedenkrolle schaars éénen Vorst, als TITUS op den troon van Rome, terwijl men daarentegen van oorlogzuchtige Koningen of CESARS bijkans op elk harer bladen gewaagd vindt: zoo verblijdt men zich te regt over eenen Schrijver, die, om den veelvermogenden invloed van den Godsdienst op het hart in de gewigtigste omstandigheden des levens te doen blijken, de gevoelens en daden van een *tachtigtal* vermaarde menschen, zoo mannen als vrouwen, opteekende. Onder deszelfs geleide vertoeft men gaarne in de galerij van leerzame voorbeelden, door hem ontfloten, en, voor zoo verre wij mogten nagaan, uit echte narigten bijeengebragt. Want, behalve uit den Bijbel en de Kerkgeschiedenis, ontleende hij eenige stoffe

voor zijnen arbeid van elders uit de grijze Oudheid; meere deels echter vestigt hij de aandacht van zijne lezers op Christenen van latere eeuwen, en kiest hij voorwerpen ter beschouwing nu van deze, dan weder van eene andere geloofsbelijdenis, doorloopt, zoo niet alle, ten minste de meer of min vermaarde standen der Maatschappij, en gaat nagenoeg geen gewest of rijk van *Europa* geheel voorbij, ofschoon eigenaardig *Grootbritannien* den *Engelschman* den ruimsten voorraad levere. „De berigten van sommige, minder uitmuntende personen,” zegt onze Landgenoot in zijn Voorberigt, „zijn bij de vertaling in het Nederduitsch achterwege gelaten; een enkel voorbeeld, dat van den Hertog VAN BUCKINGHAM, is daarentegen uit de Hoogduitsche vertaling hierbij gevoegd.” Op een werk van zulken aanleg, en gefehreven met gezegde doel, valt het gewis niet moeilijk, omtrent de keuze en rangschikking der kortere of langere verflagen, daarin voorkomende, aanmerkingen voor te dragen (*); dan, het regt en de vrijheid des Schrijvers, om naar eigen dunk en krachten tot stichting van anderen te dezen werkzaam te zijn, erkennende, achten wij het voldoende, zoo hem de lof, van zich daartoe naar eisch gekweten te hebben, niet mag betwist worden. Immers in onderscheidene levenstoestanden en betrekkingen, in de eenzaamheid en voor vrienden, bij lotwissel en verschil van zedelijk goeden of kwaden aanleg, onder wederwaardigheid, ziekte en lijden, maar voornamelijk in de ure des doods, ontdekken wij hier, uit sprekende voorbeelden, den invloed van godsdienstige begrippen op het hart, altijd wel van gelijkfoortige stemming, dan toch gewijzigd naar ieders geloof en overtuiging. Maar, deze algemeene goedkeuring vooruitgesteld zijnde, meenen wij ons thans eene en andere bedenking te mogen veroorloven.

(*) Onaangenaam zal het b. v. den beminnaar der vrije Kunsten zijn, dat hij van niemand der mannen, te dezen in een of ander vak vermaard geworden, zelfs niet van eenen MILTON of YOUNG, of andere *Engelsche* Dichters, gevaagd vindt.

De leest toch, waarop het werk geschoeid is, dunkt ons, dewijl men het tot geene volledigheid brengen mogt, te wijd en onbepaald. Een **JOB** en **SALOMO**, een **STEPHANUS** en **PAULUS** zijn immers hier de éénige voorbeelden slechts uit het O. en N. Verbond; **CYRUS**, **CONFUCIUS** en **SOCRATES** alleen het drietal mannen uit de ongewijde Wereldgeschiedenis; **IGNATIUS** en **POLYKARPUS** wederom die uit de Kerkvaders en Martelaars. Doch zoo men dezen, met den eersten Bloedgetuige, en **PAULUS**, ook aan het hoofd der Christenwereld verlangen mogt geplaatst te zien, waarom dan niet de ouderen geheel achtergelaten, indien men zoo weinige, en deze niet bij uitsluiting alleen gedenkwaardige, mannen verkiest aan te halen? Ook mogen wij niet ontveinzen, dat wij eene betere rangschikking der hier medegedeelde voorbeelden verwacht en verlangd hebben. Wij althans hebben niet bespeurd, dat de Schrijver, of naar den inhoud van voorkomende narigten, of wel volgens den leeftijd, stand of landaard dergenen, van wie hij gewaagde, zijne taak bearbeid heeft. Allen staan daarentegen dooreen gemengd, of te zamen gevoegd onder bijzondere afdeelingen; en afwisseling van verhalen schijnt wél inzonderheid de maatstaf geweest te zijn, waarnaar men zich rigtte, en waarom de alphabetische naamlijst achter het werk te meer noodig werd. Eindelijk de Vertaler zou, zoo wij achten, bij zijne Landgenooten meer goedkeuring en dank hebben ingelegd, indien hij, behalve **HUGO DE GROOT**, **ANNA MARIA SCHUURMANS** en **HERMANUS BOERHAAVE**, de drie beroemde *Nederlanders*, door **MURRAY** met regt gedacht, op zijne beurt van eenen **ERASMUS**, **WILLEM I**, **J. VAN OLDENBARNEVELD**, **JAN DE WIT**, **M. A. DE RUITER**, **NIEUWLAND**, **BORGER**, **FEITH** en meer anderen eenige gedenkwaardigheden hadde aange-teekend, of tegen iets anders, dat mischien dan zou hebben kunnen wegvallen, verwisfeld (*). Trouwens 's mans

(*) Onder het lezen der voorbeeldige lijdzaamheid en zedelijke sterkte van den godvreezenden **BLAISE PASCAL**

oogmerk schijnt te zijn, een opstel van gelijken aard en nuttige strekking, bepaaldelijk tot het Vaderland betrekkelijk, vroeger of later in het licht te zenden. Hij noodigt werkelijk zijne Landgenooten, met name Leeraren van den Godsdienst, uit, om hem gepaste bijdragen, onder adres van den Drukker, te doen toekomen. Wij hopen, dat het hem aan goeden voorraad uit onzen leeftijd niet zal ontbreken; maar opperden vooral onze laatste bedenking, opdat hij toch niet verzuime, uit hetgene wijd en zijd verstrooid is, bijeen te verzamelen, wat tot lof van onze Christelijke voorgangers naauweijks te veel kan herinnerd, en ook behoort overdacht te worden, door eene wegens hun gegeven slichtend voorbeeld dankbare nakomelingschap.

Wij hopen, dat dit werk, ook in den kleineren omvang van ons Vaderland, weldra derwijze gezocht moge worden, dat men tot eene herhaalde uitgave aanleiding vinden zal; en tevens, dat het alsdan gezuiverd worde van een aantal lompe taalfouten, welke dezen druk grootelijks ontferen (*).

stond, schier, onzes ondanks, de zalige nagedachtenis steeds voor ons van onzen eigen' niet minder uitnemenden Landgenoot, wijlen J. F. VAN BEEK CALKOEN. Was het misschien onbekendheid met de schaars verkrijgbare schriften, dien waardigen man aangaande, door de Familie uitgegeven en onder vrienden rondgedeeld, waarom de Vertaler van hem moest zwijgen? Wij vreezen zulks bijkans, maar vleijen ons tevens, dat nabestaanden van den man, wiens Christelijk lijden en uiteinde verre boven onzen lof is, na deze noodiging niet weigeren zullen, door eenen herdruk van het bedoelde geschrift, te zorgen, dat zijne nagedachtenis bij *Nederland* in zegening blijve, en hij, de zalige, door de onzen geëerd worde, als een voortreffelijk toonbeeld onder de Christenen.

(*) Gelijk op den titel, is meermalen een verkeerd geslacht bij zelfstandige naamwoorden gebezigd. Ook vonden wij bewijs, dat achter een voorgaand meervoudig woord, in hetzelfde verband der rede, een enkelvoudig werkwoord geplaatst werd. (Men zie bl. 128 en 165). Nog leest men bl.

Beknopt Zamenstel der Christelijke Zedeleer voor de Jeugd.
 Door H. VAN HEYNINGEN, Predikant te Rijswijk.
 In 's Gravenhage, bij de Wed. J. Altart. 1824. In
 gr. 8vo. 446 Bl. f 2-60.

*Vragen over de Christelijke Zedeleer, te beantwoorden uit
 het beknopt Zamenstel derzelve voor de Jeugd. Door
 denzelfden. In 's Gravenhage, bij dezelfde. 1824. In
 kl. 8vo. 71 Bl. f :-50.*

Indien noodzakelijkheid, beknoptheid, duidelijkheid en volledigheid een werk aanprijzen, dan verdient het voor ons liggende allen lof. *Noodzakelijkheid*; wij herinneren ons toch in onze taal geene voldoende handleiding tot de Christelijke Zedeleer, van welke wij ons bij regelmatig en oordeelkundig onderwijs van den meergevorderden leerling, uit den beschaafden stand, konden bedienen: want bij de groote waarde, welke wij aan het *Onderwijs* van BERGEN in de *Christelijke Geloofs- en Zedeleer* hechten, zoo staat daar, na de vrij uitvoerige Geloofsleer, de Zedeleer als 't ware afzonderlijk, en het is daarbij gedurig niet zoo voelbaar, hoe de Geloofsleer der Christelijke Zedeleer telkens een onmisbaar steunfel is. De Heer VAN HEYNINGEN voorziet dus door dezen zijnen arbeid in eene bij ons wezenlijke behoefte. De kleine om-

17 leide voor legde, bl. 36 beveelden voor bevalen, bl. 164 niet meer ALS, en bl. 169 zoo gevaarlijk DAN, behalve andere gelijkfoortige mislagen. Maar doorgaans heerscht in dit boek groote onnaauwkeurigheid en verwarring omtrent den eersten en vierden naamval. Zoo vindt men het voorzetsel den, of den uitgang en, gebezigd, waar het zelfstandig woord in den eersten naamval staat, en het omgekeerde op bl. 181: *vroomheid en menschelijkheid maken deze(n) man meskwaardig*, enz. enz. Op bl. 186 is melding van LOCKE'S *Verhandeling over de Zedelijkheid* (lees *Redelijkheid*) *van het Christendom*; bl. 333 ACKIN, waar AIKIN bedoeld werd, die over HOWARD Gedenkschriften naliet; en bl. 252 1638 voor 1638.

vang van het boekdeel is bewijs van *beknoptheid*, en een aan nadenken gewoon jong mensch zal niet klagen over gebrek aan *duidelijkheid*; en met dat al kunnen wij niet zeggen, dat iets wezenlijks door den bekwamen Schrijver is over het hoofd gezien, zoodat wij aan dezen zijnen arbeid den lof van *volledigheid* mede niet kunnen weigeren. De schrijfwijze is in den goeden toon, ernstig en hartelijk, en niet alleen voor de jeugd, maar ook voor den volwasfenen zal dit boek een nuttig, leerzaam en onderhoudend leesboek zijn.

Het Vraagboekje is geheel voor den leerling ingerigt, en zoo gesteld, dat hem telkens de bladzijde aangewezen wordt, op welke hij de beantwoording der voorgestelde vraag vinden kan. Uit dit oogpunt, en met het leesboek bij de hand, hebben wij op de vragen ook niets te zeggen; maar zoo men de vragen afzonderlijk neemt, en daarnaar het onderwijs zijner kweekelingen wilde rigten, dan zou men hier en daar wel eens over het min duidelijke en min bestemde der vragen moeten klagen.

De menschen vallen doorgaans, ook nu nog wel, in een der beide *uitersten*, dat zij óf *aan de Christelijke Geloofsleer zoo groot gewigt hechten, dat daardoor de Zedeleer bijna geheel verwaarloosd wordt, óf integendeel de Zedeleer geheel op zichzelve voorstellen, even alsof die onafhankelijk ware van de Geloofsleer, en zonder dezelve kon gekend en beoefend worden.* „Ik heb,” zegt VAN HEYNINGEN, „bepaaldelijk bedoeld het verband tus-
 „schen de Geloofs- en Zedeleer in het helderst daglicht
 „te stellen, zoodat de wederkeerige onmisbaarheid van
 „de eene vóór de andere daaruit bleek, en dus de kennis
 „en betrachtting van den Christelijken Godsdienst daar-
 „door bevorderd werd.”

Wij oordeelen het, na hetgeen wij reeds gezegd hebben, minder noodig, den gang van het werk, waarin overal, waar het pas geeft, des Schrijvers uitlegkundige geest doorstraalt, na te gaan, of het beloop der behandelde stukken, als een dor geraamte, hier af te schrijven. Ziet hier liever eenige weinige regels over het *gebed*:

„ Zoo wij bidden , en vóór en bij het bidden ons de zonn-
 „ de reeds behagelijk voorstellen , dan is ons gebed niet
 „ hartelijk , niet geloovig , niet betamende , dan kan het
 „ God niet behagen , dan maken wij onszelven de ver-
 „ hooring onmogelijk , omdat wij redelijke schepselen zijn ,
 „ die naar eigene keuze handelen kunnen .”

Wij hopen , dat ons gunstig gevoelen over dit *Zamen-
 stel der Christelijke Zedeleer* zal medewerken , om op het-
 zelve de aandacht van ons godsdienstig publiek bijzonder
 te vestigen , en met name die van den Leeraar en Onder-
 wijzer in het Christendom , in wiens handen het van uit-
 gebreide nuttigheid zijn kan .

*Leerredenen over Romeinen IX, X en XI. Door J.
 WIJS, J. C. Z O O N, Predikant te 's Gravenhage. IIde
 of laatste Deel. Te 's Gravenhage, bij S. de Visser.
 1824. In gr. 8vo. 256 Bl. f 2-40.*

Een zoo voortreffelijk werk en van zulk eenen schrij-
 ver vordert niets van ons , dan alleen de melding , dat het
 nu volledig is . Wij zouden waarlijk den godsdienstigen
 immaak van het vaderlandsch publiek grootelijks oneeraan-
 doen , zoo wij niet vooronderstelden , dat dit tweede deel
 door verre de meeste lezers van het eerste met verlan-
 gen is te gemoet gezien . Wij weten waarlijk niet , wat de
 voorstander van eenen hoogstpedelijken Godsdienst en de
 vriend van den Bijbel , ter opheldering van deze hoofdstuk-
 ken , meer verlangen zou , na deze zoo geheel eenvoudi-
 ge , duidelijke en allezins uitmuntende opheldering ; en
 ieder lezer zal het van zelve nu ook wel gevoelen , hoe
 ongelukkig men in vorigen leeftijd hier eenen knoop in
 eene bieze heeft gezocht . Reeds de enkele lezing van de
omschrijving der hier behandelde hoofdstukken , (welke
*de verdediging van God , in de verwerping der Joden ,
 en de aanneming der Heidenen tot het genot der zege-
 ningen van den Mesfias ,* behelzen) achter deze leerrede-
 nen gevoegd , maakt alles zoo duidelijk , en overtuigt zoo

zeer, dat zij niets te wenschen overig laat. Met geen minder genoegen, dan het vorige deel, hebben wij deze leerredenen over Hoofdst. XI gelezen: zij zijn alle uitmuntend bearbeid, eenvoudig welsprekend, doelmatig en zaakrijk. De eerste, die vs. 1—6 behandelt, leert, *dat het nimmer, zelfs in de tijden der diepste verbastering, aan menschen van eene betere gezindheid ontbrak.* Vs. 7—10 wijst Gods bedoeling aan, *de Joden tot het geluk der Christenen te brengen, en dat de Heidenen zelve voordeel zouden hebben bij de bereiking van dit oogmerk.* Vs. 16—24 bevat eene waarschuwing aan de Christenen *uit de Heidenen tegen zelfverheffing boven de ongelooovige Joden.* Vs. 25—29 kondigt eene *heugelijke verandering in den toestand der Joodsche Natie* aan. De leerrede over vs. 30—32 beschouwt *den gang der godsdienstige verlichting op de aarde.* De laatste, eindelijk, bepaalt bij *de grootheid van God, zichtbaar in de geschiedenis van de godsdienstige verlichting der wereld.* — De enkele opgave dezer *themata* zal voldoende zijn, om het belangrijke, en de verscheidenheid, die hier aanhoudend voorkomt, te doen opmerken. Als een sieraad der *Haagsche* gemeente, en ten nutte van geheel de vaderlandsche kerk, arbeide de waardige wijs nog lange, en onthale ons nog meer-malen op de vruchten van zijnen geest en pen!

Een woord tot waarschuwing en opwekking aan de verdrukte Kerk in Nederland, door C. SZ. КОК, Lidmaat der Gemeente van J. C. Te Amsterdam, bij H. Moolenijzer. 1825. 1r gr. 8vo. 46 Bl. f: -35.

Die waan, (zegt de Eerw. WIJS, ergens in zijne zooftraks aangemelde leerredenen, te regt) *alsof het geslacht der echte godvruchtigen gevaar liep van uit te sterven, alsof losheid en ligtzinnigheid aller harten hadden ingenomen, en de zuivere belijdenis der Evangelische waarheid met de reinheid van zeden zouden dreigen verloren te raken, die waan zij zeer verre van ons geweed! Onder den schijn van*

*hoogen ernst, en bij opregte beginselen, heeft zulk eene gedachte schadelijke uitwerkselen. Heeft zij niet bij u (dat uwe eigene ondervinding spreke!) een zeker wantrouwen ten gevolge op velen uwer Medechristenen? Eene zekere zucht en hebbelijkheid, om ook wat door hen goeds geschiedt, hun ijverig gebruikmaken van den openbaren Godsdienst, hunne pogingen tot de burgerlijke en godsdienstige beschaving hunner medemenschen aan onreine bedoelingen toe te schrijven? Verleidt zij u niet soms, om misbruiken, door sommigen ingevoerd, wangevoelens, door enkelen gekoesterd, verkeerdheden, door eenigen gepleegd, op rekening van alle uwe tijdgenooten te stellen, en alzoo de 'grootte wet der liefde, „die geen kwaad denkt, die alle dingen hoopt en gelooft,“ schromelijk te schenden? Maar wijze woorden van een wijs man hebben op de BILDERDIJKS, THELWALLS, VIJGBOOMS, CAPADOSES, DA COSTA's, en andere menschen van hunnen aanhang, hoegenaamd geenen invloed. Het woord tot waarschuwing, hetwelk thans voor ons ligt, is er een nieuw bewijs van; en wij zijn overtuigd, dat al, wat men dezen *Westzaandamschen Kok* zeggen mogt, *boter aan de galg* wezen zou. De man ijvert tegen de koepok, en houdt den voorstander van dezelve voor den *Antichrist*. Voorts beweert hij, dat de mensch niet *medelijdig* ellendig, maar *hatelijk ellendig* geworden is; en dat God den eenen *verordineert* en NB. tot een' *begunstiger* van zijne eeuwige liefde en genade stelt, en den anderen tot *verfinaadheid* en eeuwige afgrijzing, hetgeen eene inblijvende daad in God is; welke *inblijvende daad* in God, gelijk ook de eeuwige *generatie* des Zoons, zijne *eenwezigheid* met den Vader, de gronden, waarop dezelve rusten, de vereeniging der twee naturen des Middelaars en derzelve noodzakelijkheid, de *eeuwige* (immers ook *inblijvende?* dit is het oude, regte woord!) *uitgang* van den Heiligen Geest, enz. enz. door verre de meesten, ja algemeen door de tegenwoordige leeraren geloochend wordt. Weshalve hij zich opgewekt voelt, om dezulken, die *licht* hebben, en die echter ter kerk gaan en door zul-*

ke leeraren geflicht worden, hunne verregaande vereeniging met den afgod van den tijd onder het oog te brengen. Hem dunkt, dat hen *angften* moesten aangrijpen, *als eener barende vrouw*, als zij hooren, *dat zij Jezus moeten aannemen, zich met Hem vereenigen, en alle ongelooovige gedachten, die hen daarin zouden beletten, geene plaats geven, maar hunne zaligheid uitwerken met vreezen en beven.* — Ziet daar een proefje van den onzin! Wij kennen dezen **KOK** niet; maar hij fnijdt het woord al heel ruw, en het is duidelijk, dat hij tot die ongeregelde ijdelheidsprekers behoort, die zelve niet weten, wat zij willen of drijven, en wien de vrede in de kerk, en het gezond verstand en de ijver van wezenlijk godvruchtige en verstandige leeraars, een doorn is in het oog. Zijn gefchrijf kan volftrekt geen goed, maar wel kwaad flichten. De man is echter te dom. Wij verwonderen ons, en het fchaamt zich, dat onze vaderlandfche drukpers zich nog tot zulke en foortgelijke voortbrengfels der kwaadaardige domheid leenen wil.

Christelijk Weekblad, tot voorbereiding om over Feest- en Lijdensstoffen te hooren prediken. No. I en II. In gr. 8vo. 36 Bl. f :- 30.

Hoezeer het onze gewoonte niet is van weekbladen melding te doen, maken wij nu eenè uitzondering, daar de voortzetting van den goeden opgang dezer onderneming zal afhangen. Deze bladen verfchijnen zonder naam van fchrijver of drukker; dan het voorberigt des uitgevers is **F. P. STERK**, te *Breda*, geteekend. Het werk zal flechts 30 zoodanige blaadjes bevatten, en wordt, om het aankooopen gemakkelijk te maken voor minvermogens, bij blaadjes uitgegeven. Het doel geeft de titel op. Vier blaadjes zullen het vak tufchen de geboorte en het lijden van Jezus evenwel ook aanvullen. De taal is befchaafd en bij uitnemendheid zuiver; de inhoud eenvoudig en gepast. Dat men terugkeere tot de gewoonte on-

zer vaderen , en zich eenigermate *voorbereide* tot het gehoor bij de godsdienstoefening , is inderdaad wenschelijk ; daartoe zijn deze blaadjes bijzonder geschikt , en de dertig nummers maken te zamen dan een goed geheel , een matig boekdeel , voor den ongeletterden Bijbellezer van eene blijvende waarde. Het blijkt allezins geschreven te worden in eenen goeden geest , door een kundig man ; wij kunnen het alzoo (en dit doen wij nu bij deszelfs eerste verschijning) met gerustheid aanprijzen.

Werkdadige Landbouw-konst der Vlamingen , verhandeld in zes Zamenkomsten , tuschen eenen Grondeigenaar en zijnen Pachter. Door J. L. VAN AELBROECK , Lid van den Stedelijken Raad te Gend. Te Gend , bij J. Snoeck-Ducaju. 1823. In gr. 8vo. Behalve den Inhoud enz. , VIII , XII en 314 Bl. f 3-50.

In het voorberigt over den oorsprong van dit werk wordt dan erg geklaagd , en met niet weinig regt. Nadat de Voorzitter der *Londensche Koninklijke Maatschappij van Landbouwkunde* onverrigter zake uit *Vlaanderen* was teruggekeerd van zijn onderzoek naar den landbouw aldaar , en over denzelfven eenige aanmerkingen in het licht gegeven had , zond de *Maatschappij der Landbouwkunde van Ierland* eenen afgevaardigden , die , twee jaren , den landbouw in *Vlaanderen* onderzocht , en van zijn onthaal aldaar de gunstigste getuigenis publiek maakte , met het berigt , dat en waarom hij niet geheel heeft kunnen slagen. Ten gevolge daarvan schreef de eerstgemelde Maatschappij eene prijsstofte uit , bedoelende de beste aanwijzingen omtrent den landbouw in *Vlaanderen*. Zeven Memoriën zijn toen daarover opgezonden. De Maatschappij werd ontbonden. Men schreef aan dezelve meermalen over de teleurstelling , en verzocht de ingezondene stukken terug. Alles werd met stilzwijgen beantwoord. Ook het onderhavige werk had in de *Fransche* taal te *Londen* gedon-

gen, en verschijnt, op sterken aandrang, met eenige verandering, in het licht. Het is opgedragen aan den reeds genoemden Voorzitter der *Londensche* Maatschappij, den Heer JOHN SINCLAIR; en na eene *inleiding*, en nog eenige *noodige voorafgaande bemerkingen*, vindt men, in 312 bladzijden, zes zamen spraken, zeer *compres* gedrukt. Dit geeft aan het boek eene mishagelijke houding, en maakt de lezing onaangenaam. En hoe wanfaltig, dat de redering van éénen, in de zamen spraken, somtijds meer dan 25 bladzijden lang duurt! Zie, dat is eerst aan den praat houden! Taal en stijl zijn *Vlaamsch*; doch, die zich daarover kan heen zetten, en (opdat wij tevens een proefje geven van de dichtvruchten, die zich nog al niet spaarzaam langs de velden, die men hier bewandelt, aanbieden)

„ Al wie, een ruimen rijd, speurt na met oog en zinnen,
Wat arbeid, ploeg en mest kan op den akker winnen,
Zal leeren met vermaak, het goed en ook het kwaad
Van 't geen de akkerman in Vlaanderen befaat.”

— nu ja, dat zal hij dan leeren, en nog wel veel meer. De inhoud des werks is gewigtig, en bevat vele wetenswaardige zaken voor de liefhebbers van den landbouw, en, in het algemeen, voor de liefhebbers der natuurlijke historie. Maar een *oud Hollandsch* geduld wordt tot de lezing vereischt; en dewijl de Recensent noch de Redacteur dit op dit werk alleen beproeven mag, en mischien de lezer van dit Tijdschrift daartoe ook ongezend is, zoo raden wij allen, van welker gading dit geschrift is, dat geduld slechts aan, met de stellige belofte, dat het wél zal beloond worden. Negentien platen zijn tot opheldering achter het werk gevoegd.

Uit de opdracht schrijven wij, ter bevestiging van het door ons gezegde, deze verklaring des Schrijvers af:
„ Als men van de *Vlamingen* diergelijke schriften leest; het is niet om zijnen geest te vermaken, maar alleen om zich te onderrigten van hetgeen in dit bedrijf gebeurt en voordeelig kan gebeuren.” Aardig is het antwoord van

een' landbouwer, wien de Schrijver zijn voornemen be-
 rigt, en om zijne hulpe verzocht had. Men moge het,
 in zijn geheel, bl. V der inleiding lezen. Deze man be-
 weert onder anderen, dat de landbouw alleen voor boe-
 ren voordeelig, maar voor heeren altijd nadeelig geweest
 is, en, het schrijven over dit onderwerp ontradende,
 laat hij zich dus hooren: „Wij hebben eene betere en
 veel zekerder manier van schrijven; de pennen, die wij
 gebruiken om te schrijven, zijn de werktuigen van onzen
 landbouw, de inkt is de mest, het papier zijn onze ak-
 kers, en de vruchten, die wij daarop winnen, zijn de
 redeneringen, die metderdaad spreken, en ons meer lee-
 ren en bezorgen, dan sommigen, die over deze stoffe
 met woorden aan anderen willen leeren, hetgeen zij dik-
 wijls zelve nog zoeken,” enz. Euewel de Schrijver
 praat zijn voornemen goed, en die knappe bouwman zegt
 hem hulpe toe; en zoo kwam dit boek in de wereld, in
 hetwelk het onderwerp uitvoerig en nauwkeurig, en met
 vele zaakkennis, die niet het gevolg van de Theorie al-
 leen zijn kan, is behandeld.

---

*Geschied- en Staatkundig Mengelwerk van Mr. J. SCHEL-
 TEMA, Ridder enz. IIIden D. 1—3de Stuk en
 IVden D. 1ste St. Te Utrecht, bij J. G. van Terveen.
 1822—1825. In gr. 8vo. Te zamen 916 Bl. f 8:—:*

Sinds eenigen tijd hadden wij dit *Mengelwerk* van onzen
 verdienstelijken SCHELTEMA uit het oog verloren. De
 uitgave van een eerste Stuk des vierden Deels roept ons
 tot hetzelfde terug.

Ook hier komen weder zeer belangrijke stukken voor,
 nevens eenige andere, die, naar ons inzien, een meer
 plaatselijk belang hebben. Eerst ontmoeten wij eene Ver-
 handeling over het gemis en belang eener goede plaatsbe-
 schrijving en bijzondere Geschiedenis van *Utrecht*. Deze
 Verhandeling is tevens zelve eene zeer lezenswaardige
 schets eener Letterkundige Geschiedenis der Historiefchrij-

vers van het *Sticht*, verbonden met de staatkundige lotgevallen, door dezelve geboekt, en van hergeen er te *Utrecht* in 't algemeen voor kunst en wetenschap gedaan en niet gedaan is. — De uitmuntende *Dordsche* Dichter en Geneesheer DANIEL JONCKTYS, wiens *Roselyns Oochies* door DE VRIES zoo hoog gesteld wordt, die ook het bijgeloof van tooverij en hekserij, gelijktijdig met HEEMSKERK (maar geneeskundig, gelijk deze meer regtsgeleerd) aantastte, is het onderwerp der volgende Verhandeling, waarin onder anderen het bijna vergetene *Twistgesprek tusfchen Venus en Minerva*, en een tegenstuk tot den *Lof der Zotheid* van ERASMUS, als het meesterstuk des Dichters, meer bekend gemaakt worden. — Uittreksels uit de Geschiedenis van VANDER VIJNCKT, ten einde daaruit het wetenswaardigste, met voorbijgang van het meer bekende, mede te deelen, hebben sedert de vertaling des geheelen werks ook in onze taal veel van derzelve belang verloren. — De Redevoering over de *Confrérie en Akademie van Pictura in 's Gravenhage* bevat wel eenige kunstberigten van algemeen belang, en eenen wensch tot meer verband tusfchen Letterkundigen en Kunstenaars, die behartiging verdient, maar is, over 't geheel, meer plaatselijk. — Van eenen geheel anderen aard is de herinnering aan de verdienften van den uitmuntenden *Utrechtenaar*, den Staatsraad Mr. JAN HINLOPEN, in wien een fijne smaak voor de letteren zich met de edelste deugden, een' blakenden ijver voor het goede en onvermoeide werkzaamheid vereenigde, en die in 1809 te vroeg aan het Vaderland ontrukkt werd. Wij vinden in dit stuk een' uitmuntenden, onuitgegevenen Lierzang aan GÖTHE, waarvan vooral het hoog dichterlijke en niet minder verheven godsdienstige slot ons behaagde. De edele Vriend van EELAMY en RAU verdiende zulk eene hulde, en SCHELTEMA heeft, zonder eene eigenlijke lofredede te willen vervaardigen, toch de taak van lofredenaar op eene waardige wijze vervuld.

Zeer uiteenloopende stukken bevat de tweede Afdeeling. Dat het verblijf van SCHELTEMA te *Utrecht* in-

vloed op de keus zijner onderwerpen heeft, is ons in het vorige stuk reeds gebleken. Waarschijnlijk hebben wij daaraan ook toe te schrijven het opstel *over de Run-derpest in 1813 en 1814, te Utrecht ontstaan en gestuit*. Bij den drang van 's lands omstandigheden, bij het gewigt der gebeurtenissen, die juist in dezen tijd elkander met onbedenkelijke snelheid opvolgden en ieders gemoed bezig hielden, is het gevaar van eenen anderen aard, waaraan toen het land blootstond, en hetwelk door de kloekmoedige vastberadenheid van eenige verdienstelijke mannen in de beginfelen gestuit is, te weinig bekend geworden. — Het vonnis der *Inquisitie* tegen *Nederland* wordt gevolgd door eene wet op het dorfchen van het koolzaad in *Vries-land*, met aantekeningen en bijlagen, niet onbelangrijk voor de kennis der *Vriesche* zeden in de zestiende Eeuw, alsmede de sporen dier oude gewoonten, welke nog vóór 50 jaren werden gevonden. — In de levensbijzonderheden van *grooten WATSE*, neef van *grooten PIER*, *JUW. YMPTE TER WISGA*, en *KLAASZ.*, *Vriezen* uit de zestiende en zeventiende Eeuw, in de land- en *Hollandische* taal tegenover elkander, en met aantekeningen, komen vele karaktertrekken voor, aan dien overouden en merkwaardigen Volksstam eigen. — De verdere Artikelen van meer uitgebreidheid in dit Stuk zijn: 1) Het Verbaal van *WITSEN*, gedurende zijn Gezantschap in *Engeland*, 1689, door *WAGENAAR* in de *Vaderland-sche Historie* gebruikt, doch sedert (door onverfchoonlijke nalatigheid, zeker!) verloren gegaan, en waarvan alleen nog uittreksels door den Heer *VAN DER STAAL*, Pensionaris van *Amsterdam*, zijn overgebleven, welke onze Schrijver hier mededeelt. 2) Over *FRANCIUS*, als *Nederduitsch* Schrijver, vooral als Vertaler en *Commentator* van *GREGORIUS NAZIANZENSUS over de Mededeelzaamheid*. Onder de verdere kleine opstellen, Anekdoten enz. merken wij het ontworpen slot op van een verslag van de werkzaamheden der tweede klasse van het Instituut over 1810, door *SHELTEMA* gesteld in de diepe weemoedigheid van zijn hart over de inlijving

bij vreemden en den ondergang des Vaderlands met al zijnen roem, welke ras misfchien gevolgd stond te worden door den ondergang zijner taal. Het stuk, hoezeer niets beleedigends voor den Tiran bevattende, moest weggelaten worden. Bij het lezen van zulke stukken slaat men het oog, vol dankbaarheid over onze redding, ten Hemel. Ook eene Anekdote van Vader HINLÓPEN, die zelfs in de schuit middel vond een' vloeker te verbeteren, is regt belangrijk.

Het derde Stuk bevat iets over beroemde Opdragten, en bepaaldelijk de Opdragt van het *Regt van Oorlog en Vrede* door DE GROOT aan Koning LODEWIJK XIII van *Frankrijk*, in het *Nederlandsch* vertaald. Wij voor ons bekennen, de *Opdragten* niet zeer hoog te stellen; het is doorgaans vleitaal, en zelfs de besten kunnen zich daarvan nauwelijks onthouden, dewijl het, even als met pligtplegingen in de zamenleving, een aangenomen gebruik is, in deze foort van geschriften bevallige onwaarheid te spreken. Wij hebben daarvan een nieuw bewijs in de door SCHELTEMA vertaalde Opdragt, welke wij, ter eere van DE GROOT, wenschten, dat niet bestond, — geenszins om den vorm, deze is keurig, maar om de stof. Men kent toch den nietigen LODEWIJK XIII, dien slechten Zoon, vervolger van zijne Moeder, die hij bijna van gebrek heeft doen sterven, en slaaf van RICHELIEU, die alleen het Rijk regeerde, terwijl LODEWIJK niets deed. Welnu! aan dezen worden hier, tot vervelens toe, de namen van *Regtvaardige*, van *Weldadige*, van *Goede*, ja van *Heilige* verspild! Het moge, des noods, uit de omstandigheden te vergoelijken zijn; het ware toch beter, zulks te vergeten. Drie andere Opdragten, vooral die van H. NOORDKERK aan de *Amsterdamsche* Regenten, wegens zijn werk, de *Händvesten van Amsterdam*, ademen een' beteren, vrijeren geest. — Uitnemend is het volgende opstel: *De Dordsche Dichtschool vóór 1672*. Hier spreidt SCHELTEMA zijne diepe kunde onzer Letterkundige Geschiedenis in volle kracht ten toon. Hij doet zien, dat, gelijktijdig met de *Am-*

Amsterdamfche Dichtfchool van HOOFT en VONDEL, die door kracht en verhevenheid uitmuntte, er eene andere te *Dordrecht* beftond, in de meer zachte, liefelijke en zoetvloeiende manier van CATS. Het huisfelijk leven, de liefde, het huwelijk waren doorgaans de voorwerpen van haren zang. Wij hebben hiervan reeds vroeger een ftaatje in JONCKTYS gezien. In het godsdienftig-ftaatkundige fchijnen velen dier fchole meer tot de partij der in hunne ftad gehoudene Kerkvergadering te hebben overgehield; dan de *Amfterdammers*. Niet allen hielden zich in de perken der zedigheid, gelijk CATS. — Na eene vertaling uit MEISSNER, over de voordragt als *fpreker* of *fchrijver*, komt de Verhandeling over het lied, *Wilhelmus van Nasfouwen*, vroeger in het *Mengelwerk* onzer *Letteroefeningen* geplaatst. — Een verhaal van den *Remonstrantschen* Predikant ARNOLD GEESTERANUS, wegens zijne gevangenis op en ontfnapping uit *Loeveftein*, levert een bewijs van de oogluiking der Staten, ten tijde van FREDERIK HENDRIK, die echter, zoo 't fchijnt, door vrees voor de Predikanten, en misfchien voor een gedeelte der nog bittere Gemeente, zich niet zoo, als men wilde, durfde openbaren. De zeven Predikanten wilde men niet ontfiaan, maar vervolgde ze niet, toen zij ontfnapt waren. DE GROOT mogt niet in 't land blijven; maar men deed geene pogingen, om hem in hechtenis te nemen. — Eene levensfchets van den *Vriefchen* Werktuigkundige JAN PIETERS VAN DER BILDT wordt voorafgegaan door eenige berigten omtrent beroemde *Vriefche* Wiskunftenaars.

Het eerste Stuk des vierden Deels bevat flechts drie ftukken, waarvan het eerste hoogst opmerkelijk is. De Redevoering van onzen grooten MARNIX VAN ST. ALDEGONDE, den Vriend en regterhand van WILLEM I, op den Rijksdag te *Worms* gehouden, was tot nu toe flechts door de uittreffels onzer Hiftoriefchrijvers bekend; het oorfpronkelijke *Latijn* was ten uiterfte fchaars; doch het heeft SCHELTEMA mogen gebeuren, daarvan twee Exemplaren te erlangen, die hij thans in de oorfpronke-

lijke taal, met eene overzetting, mededeelt. Het is een uitmuntend betoog van de regelmatigheid en wettigheid onzes opstands en der verdediging tegen *Spanje*, vooral na den *Gentschen* Vrede en tegen *Don JAN*. Men ziet wel, dat de Redenaar, uit ontzag voor den persoon des Konings, die nog niet afgezworen was, voor de *Roomsche* Leden van het Verbond, en voor den *Duitschen* Keizer en de Roomschegezinde Rijksvorsten, zekere *menagementen* gebruikt, en meer had kunnen zeggen, blijkens de twee jaren later verschenen *Apologie* van den Prins van *Oranje*, die zeer veel scherper is. Nogtans wordt er openlijk van het ombrengen (*de nece*) van *Don CARLOS* gesproken; doch *ALDEGONDE* spreekt slechts van *geruchten*, en schuift, zoo het schijnt, de schuld op *Don JAN*. Wij kunnen ons niet onthouden, eene plaats af te schrijven, waarin de overeenkomst dier tijden met de onze zich op eene treffende wijze vertoont; eene vergelijking van *Spanje* met *Turkije*, als de beide brandpunten van geweld en barbaarsheid; met dit onderscheid nogtans, dat beiden thans de magt verloren hebben, die zij toenmaals bezaten, en evenwel, *om der sake zelve*, om de aldaar heerschende domheid en wreedheid, door de Ministers van het Rijk der Duisternis te *Weenen* en elders worden voorgestaan: „ Overweegt dan, hoe de verovering van *Cyprus* onlangs, en die van *Rhodus* en *Konstantinopel* vroeger, het verwinnen van *Griekenland* door de *Turken*, en het bezetten van het geheele Oosterfche Rijk door het geweld der *Ottomannen* alleen veroorzaakt is door het verzuim der naburen, om tijdig hulp aan te brengen, en vooral omdat een ieder dacht, dat de brand nog ver verwijderd was, en niemand de handen uitstak, om het gevaar af te wenden en de burenen te helpen: toen deze verloren waren, zag men te laat, hoe de vlam ten algemeenen verderve voortwoedde.” Hierop volgt de bedoelde vergelijking, en alsdan wordt gezegd: „ Doch wat zouden hier nog voorspellingen noodig zijn, nu de *Spanjaarden* (*) een verbond me

(*) Voeg er voor onze tijden bij: *en hunne Vrienden.*

„ met de *Turken* hebben aangegaan, en met dezen over
 „ het betalen van schattingen hebben gehandeld, om te
 „ meer krachten te erlangen tot het overheerschen der *Ne-*
 „ *derlanden*? Zoo schamen zij zich niet, de *Turken* te
 „ dienen, ten einde de Christenen onder het juk te bren-
 „ gen. *Bij allen immers, die zich op het overheerschen*
 „ *toeleggen, heerscht zekere wrok, nijd en afkeer tegen*
 „ *vrije Burgerstaten, die volgens de wet bestuurd wor-*
 „ *den;* (*) vooral bij de *Spanjaarden*, die, gedeeltelijk door
 „ eene onverstandige en bittere zucht voor den Gods-
 „ dienst gedreven, gedeeltelijk door het voorbeeld van
 „ dwang bij de *Turken* en *Mooren* besmet, als eenen stel-
 „ regel aannemen, dat er geen vaste staat van gebied kan
 „ zijn, en dat zelfs de Godsdienst niet als gevestigd kan
 „ worden beschouwd, tenzij het volk door geweld en
 „ dwang tot zijn' pligt wordt gehouden, zoo als zij meê-
 „ nen; maar, zoo als de waarheid is, in boeien en ban-
 „ den van de wreedste slavernij worden gekneld.” (+)

Een volgend stuk van minder algemeen belang dient
 echter, om een' verdienstelijken Geleerde, GERARD VAN
 LOON, van de blaam van letterdieverij te zuiveren,
 die men hem, ten aanzien van ANDRIES SCHOEMA-
 KER, heeft aangewreven, en waarvan wijlen de Heer
 HULTMAN, bekend als Letterkundige zoo wel, als in
 de hoedanigheid van Bestuurder, zoo stellig overtuigd
 was, dat hij den Heere SCHELTEMA verzocht, de
 eer van zijnen Overgrootvader SCHOEMAKER tegen
 VAN LOON te handhaven. Doch nu blijkt uit een' brief,
 dien SCHELTEMA heeft weten op te sporen, dat
 SCHOEMAKER het werk van VAN LOON, dat ver-
 volgens gedrukt is, heeft nageschreven.

(*) De overzetting van den Heer SCHELTEMA is hier
 niet naauwkeurig. Hij vertaalt *simultas* (wrok) door *geveinsd-
 heid*, en *cum... Rebuspublicis*: tegen elk, die een voorsta-
 der is van een' vrijen en welgevestigden Burgerstaat.

(+) De haat van het Heilige Verbond, hetwelk Spanje en
 Turkije tot Model heeft gekozen, tegen *Constitutionele Staten*
 is dus nieuw noch vreemd.

Het laatste stuk is eene Verhandeling over JOHANNES WIER, of WIERIUS, beschouwd als den ijsbreker tegen de leer der vooroordeelen wegens den Duivel, de duivelskunsten, tooverijen en hekfenprocessen. Wij zien hier een droevig tafereel opgehangen van de verschrikkelijke uitwerkselen des bijgeloofs, zelfs na de Hervorming en in de tijden van ons Gemeenebest. Zoo werden in 1593 en 1595 nog vrouw, man en eene dochter van 17 jaren, om tooverij, levend te *Utrecht* verbrand! Doch met de zeventiende Eeuw schijnen deze geregtelijke moorden te zijn geëindigd. In die Eeuw had reeds WIER, uit *de Graaf* geboortig, een Geneesheer, met ongemeene schranderheid en vrijmoedigheid dit bijgeloof in het hart aangetast.

De Heer SCHELTEMA verdient op nieuw door dezen bundel dank bij de Natie, wier oudheden en merkwaardigheden hij met even zeldzame vlijt en schranderheid als geluk weet op te sporen, ook uit de verborgenste schuilhoeken; zoodat zijn *Mengelwerk* inderdaad, in meer dan één opzigt, eene ware schatkamer is voor den liefhebber en beoefenaar der Vaderlandsche Geschiedenis.

De Unie van Brusfel, des jaars 1577, naar het oorspronkelijke uitgegeven, door Mr. J. C. DE JONGE, Substituut - Archivarius van het Rijk. In 's Gravenhage, bij de Wed. J. Allart. 1825. In gr. 8vo. 216 Bladz. Met een fac-simile in plano. f. 2-50.

Meermaal ontvingen wij uit handen van VAN WIJN's kundigen en waardigen medehelper gewigtige bijdragen tot de oudere Geschiedenis van ons Vaderland, zoo in de *Werken der Maatschappij van Nederlandsche Letterkunde*, als afzonderlijk, uitgegeven. (*Over het opkomen van den derden stand, over FLORIS den Voogd, den oorsprong der Hoeksche en Kabeljauwsche twisten; enz.*) Dit alles was geput uit, of gegrond op, echte stukken, in de Archiven voorhanden. Thans deelt hij ons een dier stukken

mede, van veel belang voor de onvergetelijke Geschiedenis van onzen opstand tegen *Spanje*, — het oorspronkelijke der *Unie van Brusfel*, die de *Utrechtsche* twee jaren voorafging, maar in eenen anderen geest gesteld was, zoodat hare onderteekenaars zich meestal spoedig onder *Spanje* en *Parma* vlijden. Deze *Unie* was niet zeer bekend, en nogtans was zij een onmiddellijk gevolg van den *Gentschen* Vrede, en ging het bekende *Eeuwige Edict* vooraf, hetwelk daarvan een uitvloeisel was. Uit 's Rijks Archief heeft de bekwame DE JONGE dit stuk in de eigene (*Fransche*) taal, waarin het gesteld was, door een *fac-simile* voorgesteld, benevens alle de onderteekeningen, doch deze op de gewone wijze gedrukt. — De inleiding is een meesterstuk van *historische* voorstelling, en ontwikkelt uitnemend de voor- en nadeelen, die de *Unie van Brusfel* aan de zaak der Vrijheid gedaan heeft. Stip-te onpartijdigheid heeft hier de pen van onzen Schrijver bestuurd, even als bij de vermelding van alle de Edelen, Geestelijken en Burgers, (over de 250 in getal) die aan dit Verbond hebben deel genomen, en bij de meesten van welken de handhaving van den *Roomschen* Godsdienst, die ook in het Verdrag uitdrukkelijk bedongen werd, op den voorgrond stond. — Doch DE JONGE doet aan de verdiensten van dezen regt wedervaren, ook wanneer zij openlijke vijanden of zelfs geheime verraders van de zaak der Vrijheid werden, en liet zich door geene verkeerd gewijzigde vaderlandsliefde tot eenzijdigheid wegslepen. Zie b. v. de vermelding van BARLAIMONT, HIERGES en zijne drie andere zonen, (bl. 178) AARSCHOT, (bl. 28, 29, 40, 41) enz. Hij verzwijgt geenszins hunne gebreken, en zelfs misdaden; maar hij eerbiedigt den mensch, terwijl hij zijne *daden* afkeurt. Inderdaad is er voor den afval dier Heeren (behalve van hen, welke de *Unie* ter kwader trouwe teekenden) wel wat te zeggen; de vernieuwde beeldenstorm, de ergerlijke tooneelen te *Gent* en elders moesten de ijverige Roomschegezinden wel grieven en verbitteren. Te regt nogtans doet onze Schrijver zien, dat ook jaloerschheid

op den Prins van *Oranje* en zucht tot eigene verheffing daarbij eene rol speelden. Het was deze afval, die eerst de partij der *Malecontenten* voortbragt en stijfde, naderhand de *Walsche* Gewesten, en eindelijk bijkans geheel *Vlaanderen*, onder het gezag van *Spanje* en de *Roomsche* Kerk terugvoerde. Men had dus tot hiertoe algemeen gedacht, dat deze *Unie* door de Staten der Zuidelijke Gewesten alleen gesloten was; maar uit het oorspronkelijke stuk en de Notulen der *Staten Generaal* zien wij, dat ook *Holland* en *Zeeland*, hoewel onder zekere voorwaarden en voorbehoudingen, daarin deel namen, (bl. 125—136.)

Men ziet dus, dat dit werk, hoewel op eene kleinere schaal, gedeeltelijk in den vorm van *TE WATER*'s bekende *Geschiedenis van het Verbond der Edelen* gesteld is. Ook hier zijn de berigten omtrent de personen, gelijk in dat doorwrochte werk, met naauwkeurigheid en ongemeene vlijt bijeenverzameld. Dit stuk heeft eene bijzondere waarde in onze dagen, waarin *Jezuiten*, vreemde Zendelingen en dweepers, tot uit *Ierland* toe, de inwoners der Zuidelijke Gewesten, onder godsdienstige voorwendfels, tegen hunne vaderlijke Regering trachten op te zetten, en gaarne eenen nieuwen burgeroorlog zouden stoken. (Heeft niet de *Ier O'CONNOR* te *Dublin* reeds veeibeteekenend van bajonetten gesproken?) Maar de tijden zijn veranderd, en de woelgeesten hebben geen *PARMÀ*. Altijd, nogtans, blijft het nuttig, door beschouwing van het voorledene voor de toekomst te waarfchuw en, en de heillooze gevolgen van godsdienstige twisten en verdeeldheden voor de vrijheid, onafhankelijkheid en welvaart van een land aan te toonen. Zij alleen hebben de Zuidelijke Gewesten, van den frifchen flam afgerukt, de:dehalve Eeuw onder vreemden doen wegwijnen, en, nu eindelijk deze wonde begint te heelen, zouden vrienden dier twisten zoo gaarne de eens zoo welgelukte proef herhalen. Moge het hun nimmer gelukken!

Wij wenschen, dat de Heer *DE JONGE* ons nog op meer voortgelijke vruchten zijner onvermoeide nasporingen onthale.

GYSBERT JAPICK, *Friesche Rymlerye, etc. de tredde druwck, op nyz trognoaze in forbettere trog* E. EPKEMA. *To Ljeauwert, by J. Proost, Boeck-forkeaper. 1821. In 4to. Twee deelen in één band, te zamen 16, XXXII, 435 bl. Bij Inteek. f 7 - 50.*

Woordenboek op de Gedichten en verdere geschriften van GYSBERT JAPICK, als een vervolg op de twee vorige deelen van dat werk zamengesteld door E. EPKEMA, Phil. Th. Mag. Lit. Hum. Dr. en Rector der Latijnsche School te Middelburg. Te Leeuwarden, bij J. Proost. 1824. In 4to. Inleid. LXXVIII, 582 bl. Bij Inteek. f 10 - 30.

De steeds toenemende zucht voor de Vriescbe taal en letterkunde is een belangrijk en verblijdend verschijnsel dezer dagen. Is die taal, welke op het land nog algemeen gesproken wordt, door de bewoners der steden wel eens te veel in vroegere tijden verwaarloosd, weinige Vriezen zullen erthans onder hen gevonden worden, eenigzins op kennis en beschaving aanspraak makende, die in dezelve onkundig zouden willen heeten. Er zijn er, die van tijd tot tijd hunne krachten beproeven in het vervaardigen van Vriescbe opstellen in dichtmaat of proza, welke men, 't zij afzonderlijk, 't zij in tijdschriften, 't zij in grootere of kleinere bundels, in het licht ziet verschijnen. Algemeen was het deel, dat men nam in dat nationale feest, hetwelk vóór twee jaren te *Bolsward* werd gevierd, toen het borstbeeld van GYSBERT JAKOBS, den hoofddichter des lands, die dáár woonde, plegtig werd ingewijd. Meer en meer tracht men ook de kennis aan hem onder de landlieden te verspreiden; zoodat het mischien niet onmogelijk is, dat de hoop van sommigen eens verwezenlijkt worde, dat de Vriescbe jeugd op de scholen regelmatig onderwijs in hare moederspraak erlange, of althans, dat verschillende gedichten van den Bolswarder Schoolmeester, zoo uitnemend daartoe geschikt, als leer- en leesboek tot middel van opvoeding gebezigd worden, en dezelve alzoo tot den rang van volksliederen overgaan. Eindelijk de beoefening van het Vriescb verkrijgt meer en meer een wetenschappelijk aanzien, door de spraakkundige behandeling der taal; en niet gering zijn te dezen opzichte de verdiensten van velen onder de tegenwoordig levenden, aan wier hoofd wij niet twijfelen, den Nestor onzer letterkundigen, den grijzen WASSENBERGH,

te plaatsen. En inderdaad beide de Vriesche taal en GYSBERT JAKOBS zijn die hoogachting en onderscheiding waardig, ook zelfs van hen, die geene Vriezen zijn. Want de eerste is een der gewigtigste tongvallen van de algemeene taal der Nederlanderen, en kan tot derzelve kennis niet weinig bijdragen, zoodat zij om zichzelve reeds verdiende beoefend te worden, wanneer zij ook die belangstelling als eene zoo oude en nog levende taal niet opwekken kon; — en GYSBERT JAKOBS is zulk een dichter, dat allen zelfs, die hem in het oorspronkelijke niet kunnen lezen, maar hem alleen kennen uit de overbrengingen van den Hoogleeraar K O O P M A N S, in zijne verhandeling over dien dichter, niet aarzelen zullen, aan dien tijdgenoot en hoogschatter van CATS en HOOFT eenen der eerste rangen onder de lievelingen der Muzen toe te kennen. Recensent althans acht de naauwe betrekking, waarin hij tot vele Vriezen staat, mede daarom als een groot voorregt, dewijl dezelve hem tot de kennis van hunnen dichter heeft gebragt, van wiens verzen, zoo stellig als van eenige andere, kan gezegd worden: *Decies repetita placebit.*

Voor Vriezen en niet-Vriezen heeft de Heer EPKEMA in het voor ons liggende werk eene gewenschte gelegenheid geschonken, om met vrucht hunne studiën van het Vriesch en GYSBERT JAKOBS voort te zetten. Het is eene nieuwe, verbeterde uitgave van de *Friesche Rymlerye* van dezen dichter en van de overige geschriften, die, gedeeltelijk van hemzelve afkomstig, achter zijne werken als een tweede deel door GABBEMA zijn uitgegeven. Deze verbeterde uitgave is voorzien van aantéekeningen, die zoo wel de verbeterde lezing betreffen, als tot opheldering dienen. Hierbij is nog gevoegd een uitvoerig uitlegkundig Woordenboek op die gedichten en geschriften, voorafgegaan door eene Inleiding, welke eene proeve van eene Vriesche Spraakkunst bevat. Reeds sedert jaren was de verwachting op dit werk gespannen, toen de Heer EPKEMA, bijna gelijktijdig met den Heer TEN BROEKE HOEKSTRA, eene nieuwe uitgave van GYSBERT JAKOBS aankondigde. Hebben wij reden ons te beklagen, dat de onderneming van den laatstgenoemden niet tot stand is gekomen, wij mogen ons des te meer verheugen, dat zülks ook niet het geval is geweest met die van den Heer EPKEMA, die, in Vriesland geboren en opgevoed, en met eene onverdoofbare zucht voor de Vriesche letter-

kunde bezield, voor dit werk eene eigenaardige geschiktheid bezat, daartoe een' ongemeenen ijver, een' gelukkigen geest van opmerking en onderscheiding en een' grooten voorraad van kundigheden aanbragt, en aldus een in zijne foort jaarlijk klasfiek werk geleverd heeft, waardoor hij op alle voorstanders van Vrieslands taal en letterkunde de verpligting van dankbaarheid heeft gelegd, dat hij hetzelfde heeft willen op zich nemen.

Het eerste der op den titel aangekondigde boekdeelen bevat de gedichten en verdere gefchriften van GYSBERT JAKOBS, benevens de reeds vermelde aantekeningen. Van dezen dichter bestonden twee uitgaven, de eene te *Bolsward* in 1668, de andere, vermeerderd door GABBEMA, te *Leeuwarden* in 1681 bezorgd. Want de zoogenoemde *Franekerfche* van 1684 is niets anders dan eene boekverkoopers speculatie, die de Leeuwarder exemplaren door bedriegelijk ingeplakte titels als eene nieuwe uitgave aan den man zocht te brengen. Beide uitgaven worden gedurig fchaarscher, en vooral de laatste is flordig en vol onnaauwkeurigheden; zoodat eene nieuwe en verbeterde uitgave dringende behoefte was. In deze *derde* uitgave, door welke de Heer EPKEMA in deze behoefte heeft willen voorzien, vindt men alles bijeen, wat in de beide vorige is gegeven, en daarom ook niets van Voorredenen en Opdragten, zoo wel van GYSBERT JAKOBS en GABBEMA, als van anderen, weggelaten. Dit voorwerk befaat XXXII bladzijden; en op hetzelfde vindt men ook eenige aantekeningen, (IIde D. bl. 118—123) waarvan het slechts te beklagen is, dat de Heer EPKEMA niet op de paginatie zijner eigene uitgave, maar op die der Leeuwardfche verwijst, waardoor het vinden der bedoelde plaats moeilijk wordt gemaakt, te meer, wijl de bladzijden van dat voorwerk in die Leeuwarder uitgave niet genummerd zijn. Wil EPKEMA, in de tweede lijst der drukfouten achter het *Woordenboek*, dit overal veranderd hebben gelezen naar de getallen zijner editie, het gebrek wordt daardoor niet verholpen. Doch er fchijnt in het algemeen weinig aan een geregeld plan der uitvoering gedacht te zijn, toen men aan het drukken van deze uitgave begon. Zoo had men de vier eerste bladzijden gezet en afgedrukt, toen het denkbeeld opgekomen fchijnt te welen, om zoo veel mogelijk eene getrouwe afbeelding van de Leeuwarder uitgave te leveren. Want van daar af is men aangevangen, met foortgelijke en gedurige verandering van letters

op iedere bladzijde te drukken, wat men in de Leenwarder uitgave vond, denkelyk om het naftaan der aanhalingen gemakkellyk te maken. Hadde men hieraan van den beginne af aan gedacht, het zou minder te laken zijn; nu blijft het lastig, dat men altijd vier bladzijden aftellen moet, wanneer men in deze uitgave elders aangehaalde plaatfen van GYSBERT JAKOBS wil opzoeken. (Hetgeen Leenwarder uitgave is bl. 9, is hier bl. 5, en zoo vervolgens.) Waarom heeft men niet, gelyk zulks gewoonlyk bij de uitgaven der klasfieke Schryvers gefchiedt, de getallen der bladzijden van de Leenwarder uitgave, als men deze tot basis wilde ftellen, aan de zijden der pagina's doen drukken, en voorts tot alles gelyke letters gebezigd? Nu heeft het geheele boek een zonderling bont en wanftaltig voorkomen gekregen, rijkelyk met alle de gebreken der oude editie befmet, zonder er zelfs de voordeelen van te hebben. Want papier en letterdruk is in gene veel beter. Doch over de uitvoering in het geheel willen wij niet meer zeggen, om... niet moeillyk te worden. Want het is de eenparige ftem van allen, dat het boek, wat het ftechte papier en den onbehagelyken uiterlyken vorm betreft, vooral in vergelyking van den hoogen prijs, waarlyk weinig eer doet aan den boekverkooper PROOST. Wij vreezen te regt, dat het boek om die redenen door velen minder zal worden aangeftaht, dan het wel, om den arbeid, door den Heer EPKEMA aan hetzelfde te koste gelegd, verdiende.

De zuivering van den tekst was eene der hoofdbedoelingen van EPKEMA, en geenszins het gemakkellykste gedeelte van zijne taak. Hadden toch vroegere uitgevers, letterzetterf of correctors zich aan deszelfs bederving dikwijls fchuldig gemaakt, en was vooral het prozaffche gedeelte door ftordige wiktatingen op vele plaatfen jammerlyk verminkt, er waren ook fouten te verbeteren, die van GYSBERT JAKOBS zelven afkomstig zijn, namelyk onnaauwkeurigheden en ongefikheden, vooral in de *spelling*. Eene moeillyke zaak is deze *spelling* in eene taal, die zoo weinig *gefchreven* is als de Vriefche, in welke zich eene zoo groote verfcheidenheid van tongvallen bevindt, en die eene menigte van klanken en klankverbuigingen bevat, welke door de bestaande letterteekens niet naar eifch kunnen worden uitgedrukt. „Algemeen is het bekend,” zegt EPKEMA te regt in zijne Voorrede, „dat onze voorvaderen in de *spelling* der woorden zeer

„onvast en veranderlijk zijn geweest, en dit gebrek heeft „onzen dichter ook herhaalde malen aangekleefd.” Dit is te minder in dezen te verwonderen, daar hij zich hierin een' nieuwen weg moest banen, waarin hij niet altijd bij zichzelf verzekerd was den waren gevonden te hebben. ЕРКЕМА moest zich dus wel de vrijheid veroorloven, om GYSBERT JAKOBS, waar het noodig was, uit hemzelve te verbeteren. Velen zullen nu misfchien dit in hem afkeuren, en wenschen, dat hij, als Uitgever, niets dan het werk zelve van zijnen Autheur, zoo als deze het gegeven heeft, had trachten terug te geven, zonder, naar den *Bentleyaanschen* regel, te doen drukken, *non quod Auctor scripserat, sed quod scribere debuerat*. Intusfchen gelooven wij, dat men het in dezen niet zoo naauw behoeft te nemen, waar het gebreken betreft, die GYSBERT zelf, hadde hij nog eens opzettelijk daartoe zijn opstel nagezien, en vooral de proeven der prozaische stukken kunnen corrigeren, gewisfelijk niet zou hebben laten staan. „Ik stelde mij,” zegt ЕРКЕМА „den brave man als tegenwoordig voor, en verbeterde, onder „deszelfs oog, als het ware, en met zijne toestemming, „wat verbeterd diende te worden.” 's Dichters eigen werk, zoo veel doenlijk, te herstellen, was zijne hoofdbedoeling. Daartoe wendde hij aan de vergelijking van de beide uitgaven, voorts den doorgaanden trant van GYSBERT JAKOBS, eindelijk zijne eigene kennis aan den aard der tale, en toetste aan dezelve zijne gisfingen, en die, welke hem door andere lettervrienden waren medegedeeld; terwijl hij zorgvuldig de voornaamfte varianten en de redenen van zijne veranderde lezing in de aantekeningen opgaf.

Wanneer wij nu ons oordeel over deze uitgave moeten zeggen, dan gelooven wij, dat zij in waarheid *verbeterd* mag genoemd worden. Volkomene zuiverheid kan men niet onderstellen te zullen aantreffen; terwijl de gevoelens van deskundigen zoo wel over veranderde lezingen zullen verschillen, als over de doorgaande spelling uiteenloopen. Doch niemand zal kunnen loochenen, dat deze uitgave verre boven de beide vroegere te stellen is, en inderdaad met gerustheid aan de beoefenaars van het Vriesch in handen kan gegeven worden; terwijl de nieuwe fouten, die onder het afdrukken weder zijn ingeslopen, en van wier talrijkheid de breede lijsten der drukfeilen ten bewijze strekken, zonder nog

aan die andere te denken, welke in de aantekeningen reeds zijn verbeterd geworden, echter niet van dat belang zijn, dat men in het lezen daardoor vele moeilijkheden ondervindt. Het ware te wenschen geweest, dat de Schrijver, in eenige aanmerkingen, de regelen der spelling, welke hij is gevolgd, en welke hij als de doorgaande van GYSBERT JAKOBS opgeeft, had ontwikkeld. Gemakkelijker zou het dan vallen, de hoofdtrekken, waarin deze uitgave van de vorige verschilt, te leeren kennen, en dezelve te beoordeelen. Nu kan men alleen door vergelijking en door het lezen der aantekeningen den denktrant van EPKEMA te dezen opzichte te weten komen, waarvan ons echter vereenvoudiging als de hoofdregel toefschijnt te kunnen worden genoemd. Hij werpt, zoo veel mogelijk, onnoodige letters, zoo wel vokalen als medeklinkers, weg. Nog meer had hij dit kunnen doen, wanneer hij zich niet had moeten houden aan dezen regel, dat GYSBERT JAKOBS zelf in eenen tijd leefde, toen ook het Nederduitsch met vele onnoodige letters werd gespeld, als b. v. de *e* en *h*, en dit gebruik natuurlijk ook op het Vriesch door hem was overgebragt. Wil men voorts eenige eigenheden van EPKEMA's spelling, men wete dan, dat wij hebben opgemerkt, dat hij onder anderen standvastig de *oa* gebruikt, waar dikwijls de dubbele *o* werd gebezigd, b. v. in *boaschery*, dat in de vroegere uitgaven *booschery* is; dat hij gewoon is de *w* te voegen achter vokalen, waar dezelve in de vroegere uitgaven niet gevonden werd, b. v. *gaww* in plaats van *gau*; dat hij *Frjuen* spelt in plaats van *Frjun*, de *uw* stelt in plaats van *oey*, b. v. *buwte*, *fluwte*, voor *boeyte*, *sloeyte*. Onder de verbeteringen van den tekst merkten wij bij het lezen onder anderen de volgende plaatsen op:

Bl. 1. ed. EPK. reg. 8. *Lejave Here*, veranderd in *Ljave Heare*.

— 9. ————— 21. *Doz soo my betjean* — *Doz so* [litstu] *my betjean*.

— 52. ————— 18. Hier heeft EPKEMA te regt *bragearje* gehouden, in plaats van *bravearje*. Wij herinneren dit, omdat wij wel eens hoorden, dat *bragearje* eene drukfout zou wezen. Bij de tijdgenooten van GYSBERT JAKOBS was het een in het Nederduitsch gebruikelijk woord, *pralen* beteekenende. Zie het *Woordenboek* van EPKEMA en het onlangs uitgekomen *Uitlegkundig Woor-*

denboek op de verouderde woorden van P. C. HOOFT, door de tweede Klasse van het Instituut uitgegeven, ad v. Voorts heeft EPKEMA, zonder het overal aan te teekenen, de interpunctie, die er deerlijk in vroegere uitgaven uitzag, hersteld. Zijne notèn op de Latijnsche fragmenten der *Friesche Grammatica* zijn in het Latijn geschreven. De *Lyowerdera Bota* in het oud Vriesch zijn onveranderd gelaten.

In de *Aanteekeningen*, welke van bl. 118—195 voortloopen, zijn de kritische aanmerkingen mede ingesloten. De overige aanmerkingen zijn van een' letter- en geschiedkundigen aard, en dienen voor hen, die reeds eenige kennis aan het Vriesch hebben, om moeilijke plaatsen of tegenwoordig minder verstaanbare toespelingen op zaken en personen op te helderen. Gemakkelijk zou het gevallen zijn, aan dezelve meer uitvoerigheid te geven, of zelfs eenen meer over alles loopenden Commentarius te leveren; en misschien zouden sommigen het zich wel hebben gewenscht, om daardoor sommige prozaische en poëtische stukken (vooral uit GYSBERT'S lateren leeftijd, toen hij zich, door zijne jammerlijke zucht voor koppelwoorden en slaafsche navolging van GABBEMA, met opzet duister en gewrongen uitdrukte) te beter en te gemakkelijker te verstaan. Doch men zij dankbaar voor het gegevene, hetwelk met eene spaarzame, maar toch het noodige niet onthoudende hand is uitgereikt. De aanmerkingen zijn alle zeer kort. Men vindt in dezelve bovendien aangehaald gezegden uit oudere en latere dichters, die GYSBERT of heeft nagevolgd, of met welke hij kan vergeleken worden. Voorts verwijzen zij naar de Schrijvers, waar men meer en naders vinden kan. Waar de verklaringen van anderen van de zijne verschillen, verdedigt EPKEMA de gronden voor zijne uitlegging op eene bescheidene wijze, gelijk hij de hulp van andere lettervrienden, door het opgeven hunner hem medegedeelde opmerkingen, gaarne en dankbaar erkent. Hij geeft zich niet toe aan uitweidingen over zaken en woorden, die in zijn Woordenboek voegzame plaats vonden. Soms bevalt hij zich, op enkele eigenheden van GYSBERT'S stijl, en ook, met een enkel woord, op de schoonheid van zijne gedachten of uitdrukkingen, opmerkzaam te maken. Enkele geliefkoosde denkbeelden, b. v. dat GYSBERT JAKOBS wel degelijk het Latijn verstaan hebbe, zoekt hij, waar het te pas komt, ook zelfs uit den aard zijner constructie te bewij-

zen; In 't algemeen strekken deze aantekeningen ten bewijze van de kennis en vlijt des Schrijvers; terwijl zij voor 't overige in een' gemeenzamen stijl zijn t'er nedergesteld; zoo als wij ons verbeelden, dat de Heer EPKEMA dezelve in eenen kring van belangstellende vrienden bij eene cursorische lezing zoude mededeelen, zonder op de keuze der woorden en uitdrukkingen veel acht te slaan. Plaatsgebrek verbiedt ons, proeven te geven, zoo wel van de kritische als uitlegkundige aanmerkingen.

(Het vervolg en slot hierna.)

Tafereelen uit de tijden der Kruistogten. Uit het Hoogduitsch. IIde Deel. Te Franeker, bij G. IJpma: 1823. In gr. 8vo: 437 Bl. f 3-60.

Wij hebben dit werk, bij de verschijning des eersten deels, met ruimte aangeprezen. En wij nemen van dien lof en aanbeveling, bij het tegenwoordige, niets terug. Het is een dier boeken, van welke wij de vertaling gaarne zien, die het midden houden tusschen bloot onderwijs, door weinigen alleen gezocht, en vermaak, het eenige doel der meeste lezers en leden van leesgenootschappen. En hierom zal het niet alleen te meer nut stichten, maar bezit het tevens de waardij en de behoefte, om in onze taal te worden overgebracht. Het is zoo, wij hebben reeds veel over de kruistogten. Derzelver gevolgen aangaande, is nog onlangs het stuk van den beroemden HEEREN aan ons geschonken, en verdiende mischien het Latijnsche werk van onzen eigen' landgenoot REGENBOGEN ook wel eene overzetting; en de geschiedenis zelve betreffende, die is door VAN KAMPEN, als een eigen, oorspronkelijk werk, aangevat geworden. Maar het tijdperk en de gebeurtenissen, van welke wij hier spreken; zijn zoo rijk, zoo vol van avonturen, zulk eene levendige schildery van hartstogten en karakters, zulk een volle stroom van belangrijke gevolgen, over wier overwigt in nut of nadeel te redeneren valt, dat de pen, zoo min als de leestlust, bijna niet uitgeput raakt. Althans in den spiegel, ons hier in dit werk voorgehouden, vertoonde zich een groot gedeelte van het opgenoemde aan onze oogen, met zoo veel levendigheid en frischheid, dat wij bijna vergaten voor een tienmaal vertoond schouwspel te staan.

De dood van TANCREDO, deszelfs voornamen held, befloot het eerste deel. BOUDEWIJN III moet het middelpunt der beschouwing in dit tweede tafereel uitmaken; maar er verloopt een aanmerkelijke tijd tusfchen evengenoemde flot en zijne geboorte. Dit deel begint dus, vooreerst, met eene foort van inleiding over de Ridderfchap der twaalfde eeuw, en (bijzonder) de geestelijke Ridderorden. Dit is eene zoo belangrijke en tevens grondige en naauwkenrige fchets van dat onderwerp, naar ons oordeel, als hoogen lof verdient. Maar ook het tweede hoofdstuk bevat nog eerst een overzigt der gefchiedenis van het Koningrijk *Jeruzalem*, tot aan den dood van Koning PULCO, 1112—1143, den vader van BOUDEWIJN III, die bij deszelfs dood de 14 jaren naauwelijks kon overfchreden hebben. Nu volgt dus eerst nog, in hoofdst. III, de regering der Koningin, zijne moeder, MELISENDE, benevens zijne jeugd en opvoeding; waarbij echter reeds krijgftogten, voornamelijk een avontuurlijke en moeilijke tegen BOSRO, van den jongen, even 17jarigen Koning, voorkomen, die thans reeds deed zien, wat hij eenmaal worden kon. In het vierde hoofdstuk wordt ons oog naar *Europa* teruggevoerd, om den nieuwen kruistogt, onder Koning LODEWIJK VII en Keizer KOENRAAD II, te zien ontftaan en tot in *Klein-Azië* te vergezellen, een voor de kennis van ons werelddeel in dat tijdperk gansch niet onbelangrijke blik. In V zien wij reeds den ongelukkigenaftloop van dezen togt, benevens eene befchouwing van den toestand der *Franken* in het Oosten. In VI komen, bij vele andere gebeurtenifen, in de afzonderlijke deelen des heiligen lands, inzonderheid voor den dag NOUREDDIN, die groote en gevaarlijke vijand der kruisvaarders, en de twisten tusfchen BOUDEWIJN en zijne moeder, welke laafte niet genegen was, het gebied aan hem af te ftaan. Vervolgens regeert hij, beleeft voor- en tegenspoed, huwt met eene nicht des *Griekfchen* Keizers, en sterft, in 33jarigen ouderdom, hoogft onttijdig voor de *Frankifche* zaken en het Koningrijk *Jeruzalem*. Bij alle deze, en vooral bij de jongfte gebeurtenifen, fpielen voor het overige de geestelijke Ridderfchappen, reeds genoemd, eene groote, fchoon juist geene grootfche rol, daar hare heb- en heerschzucht, door *Rome* begunftigd, dikwijls de fchoonfte ontwerpen deden te niere gaan, en over het geheel veel nadeel ftichten.

Letten wij nu op den hoofdperfoon in dit verhaal, dezelve

is niet zoo luisterrijk, en vooral zoo vlekkeloos, als TANCREDO. Hij stierf trouwens vóór de jaren der bedaarde wijsheid, en het zijn grootendeels zijne kindschheid en jongelingenschap, die ons ter beschouwing worden gegeven. Doch vertoonde TANCREDO ons enkel de deugden der Ridder- schap zijner eeuw, BOUDEWIJN is misfchien een vrij eigenaardig beeld van dien tijd, in het algemeen en van de gunstigste zijde beschouwd. Het was trouwens een jeugdige tijd, waarbij de pas gevormde volken van het nieuwe *Europa* zich voor het eerst vereenigden tot een grootsch bestaan, gelijk voormaals (het is geene nieuwe vergelijking) die van *Griekenland* tegen *Troje*. Vurig, moedig, ridderlijk is de Koning, die zich wel tot onregvaardigheden laat vervoeren, en menigmaal eene verkeerde staatkunde volgt, maar altijd het goede wil, en te meer achting en ontzag verwerft, te meer belangrijk en verstandig werkzaam wordt voor al de staten van het heilige land, hoe meer hij toeneemt in jaren.

Maar letten wij op al de andere zaken, personen en gebeurtenissen, hoe veel goeds en kwaads vinden wij dan, — hoe veel schadelijk vooroordeel, hoe veel dwazen twist, hoe veel schandelijke eigenbaat, hoe veel heiligs en onheiligs jammerlijk dooreen vermengd! Het is inderdaad verbazend, welk eene uitgebreidheid en vastheid het vreemde, *Europefche* gebied in het hart van *Azië* had verkregen, door de overmagt in den geregelden oorlog en door de oneenigheid zijner vijanden zelve. Gemakkelijk voorzeker ware het voor de, in den slag onbewogene, Ridders van het Kruis geweest, die uitgebreidheid en vastheid gedurig te vermeerderen. Maar hunne eigene vijanden zijnde, of de speelbal van geestelijke heerschzucht en godsdienstige dweeperij, die op geene menschelijke wijsheid en regtvaardigheid letten, ondermijnden zij gestadig den grond, waarop zij stonden; waartoe de ontzaggelijke zwermen zelve, uit *Europa* aangekomen, maar meestal nuteloos in ellende verfmolten, veeleer medewerkten, dan dat zij zulks zouden verhinderd hebben.

Doch wij schrijven geen verslag van het gebeurde, maar van het boek. Van hetzelfde moeten wij nog zeggen, dat hier zoo weinig de oppervlakkigheid gevonden wordt, van den titel ligt verwacht wordende, dat zelfs de opgave des tijds van voornamē gebeurtenissen telkens, in tamelijk uitvoerige noten, berekend en gestaafd wordt. Ook de *Nederduitfche* vertaler heeft hier wederom het zijne bijgedaan, onder

anderen ter verſchooning of verheffing des karakters van den H. LODEWIJK (doorgaans VII, maar een enkele keer IX genoemd), die hier inderdaad in een zeer ongunstig licht verſchijnt, en oorzaak was, dat de ſchoone ontwerpen van RAIMOND, Vorst van *Antiochië*, een waardig opvolger van TANCREDO, voor de algemeene zaak geheel te niere gingen. Anders vindt de geleerde man, zoo het ſchijnt, weinig aanleiding, om zijnen ſchrijver tegen te ſpreken. En dit gelooven wij niet aan zijne onoplettendheid of onkunde te moeten toefchrijven. Maar wel hadden wij gewenſcht, dat hij in het minbeduidende werk van het nazien der proeven een weinig naauwkeuriger had kunnen zijn, daar hier en daar blijkbare drukfouten voorkomen, en dezelve elders, om de donkerheid van den zin, door ons vermoed zijn. Op de eerſte en tweede geen acht hebbende willen ſlaan, lieten wij ook daarna de aanſtipping na, en kunnen ze aldus niet aanwijzen. Trouwens, dit ſtrekke maar, om, bij eenen mogelijken herdruk, daarop bedacht te zijn.

Poëzij van H. VAN LOGHEM. IIde Deel. Te Deventer, bij J. de Lange. 1825. In 8vo. 174. Bl. f 2 - :

Het eerſte deel heeft zeker het verlangen naar dit opgewekt. Niet velen toch hebben van den werkzamen VAN LOGHEM iets gelezen, dat hun zoo gebrekkig voorkwam, dat zij bijna niets voortreffelijks meer van hem verwachten konden, zoo als het geval echter is met den *Argus*, (No. 5) met opzigt tot de *Proeve van Liederen* van denzelfden Dichter, waarvan hij het tweede bundeltje niet eens heeft willen inzien, omdat het eerſte hem zoo tegenviel, dat hij er alleen daarom van gewaagt, dewijl de ſteller van dit verſlag ook dat tweede ſtellig heeft durven aanprijzen. Deze ſchaamt zich daarover nog niet voor de oogen van *Argus*; en, waarlijk, VAN LOGHEM heeft het zich niet zeer aan te trekken, dat hij zoo weinig in den ſmaak viel van P. R. Diens raad aan onzen Dichter, om bij ten minſte zes natiën eerſte les te nemen, eer hij weder waagt zijne landtaal te willen *verheerlijken*, ſtaat, met zijne opgave van de vereiſchten eens Lierdichters, zoo als die wezen moet, al heel zonderling in dat Bruſfelsche blaadje, waaruit menige brok in de ſcholen zoude kunnen dienen, om den leerlingen fouten

te leeren verbeteren, indien die taal- en stijlfouten van *Argus* niet al te zeer zelfs in der kinderen oog vielen. Gelijk dit alreeds zijne onbevoegdheid bewijst, om over letter- of dichtkundige onderwerpen mede te praten, veel min op hoogen toon te oordeelen; zoo wekt elders zijne kwaadaardige scherps, dat de Heer VAN LOGHEM ons tot in zijne slaapkamer, ja op zijn huwelijksbedde geleidt, gewis de billijke verontwaardiging van elk, die den gevoeligen, maar immer kieschen en zuiver zedelijken Dichter vereert. — Dit in het voorbijgaan, en voor rekening van den Recensent, die ook niet blind is voor de gebreken van VAN LOGHEM.

Zijns oordeels strekt ook deze bundel den begaafden man tot eere; en die, gelijk de Dichter, huisfelijken zin heeft, voor Godsdienst en deugd, voor vaderland en volksgeluk, voor natuur en liefde gevoelt, zal zich hier regt verkwikken, en — doch dat weet men van VAN LOGHEM vooruit reeds — de nasmaak doet het *harte* goed. Achtentwintig stukjes, grooter of kleiner, en waarvan enkele reeds voordeelig bekend zijn, treft men hier aan. Aan *de Moeder* is de aanvang gewijd; en elke moeder, en wie eene moeder heeft of had, zal hier met opgehevene, heilige aandoening lezen, en telkens met vermaak turen op het titelvignet. *De oude Dienstmaagd*, aan het einde, verlaat men niet, dan met den wensch: „Mogten zulke stukjes, met een sterfberigt van TEISSÈDRE L'ANGE in de Courant aangaande zijn dienstmeisje, en dergelijke dito's, ook in dit Tijdschrift vermeld, verzameld worden, onzen dienstboden in handen komen, en ook in dien stand hét goede onzer eeuw doen erkennen!” Het *Tafereel van een gelukkig Burgergezin* is allerbekoorlijkst. Hier is VAN LOGHEM regt te huis, en ongaarne zal men er van scheiden. Geene vrouw zal hem zijnen lof aan *de Mannen* misduiden, en geen man in zijnen lof van *der Vrouwen Grootheid* niet gaarne deelen. *De Maagd*, welke ons de Dichter voorstelt, behage, vrij, algemeen, een daarop volgend stukje vervult ons met deernis over het lot van een gevallen meisje, na dat van TOLLENS waardig nog te kennen. *Arme Agathe!* (het opschrift) wie beweent u niet, en het wichtje, dat ge achterlaat? Met wat ander gevoel vermaakt men zich bij dat vriendelijk *Betje*, dat getiteld is: *Mijne lieve kleine Meid!* Tot deze zelfde soort bringe men ook, behalve de *huisfelijke Constitutie* (regt aardig), *het afvallen der bloemen*, *de geknakte Korenhalm*, en *Licht en Schaduw*; stukjes, welke anders VAN LOGHEM als den Dichter der *Natuur*

leeren kennen; doch allerwegen bewijst hij, zoo door zinspelingen, als door welaangebragte vergelijkingen en beelden, zich den zoodanigen. De tweede zang is aan *de Natuur* opzettelijk gewijd, en harer waardig den Schepper prijzende. Men zie ook het *Klimop*. De *Tranen* en het *Gevoel van eigen Waarde* getuigen mede van 's mans edelgevoelend hart. Tot de stukjes van meer regtfreekfche zedelijke en godsdienstige betrekking behooren *Medegevoel*, *het Mededeelen*, *het Verfchiet*, *het Schild der Onfchuld*, maar vooral *de Rimpels*. De vrienden des Christendoms, ja ook van deszelfs uitbreiding onder de Heidenen, zullen in het reeds genoemde vers, *de Mannen*, 's mans ingenomenheid ook met het laafte met genoeg lezen. Zijn Christenhart fpreekt met nadruk in den *Lof van GEERT GROOTE*, en in den *Lof der Maatschappij: Tot Nut van 't Algemeen, en van haren eerwaardigen Stichter*, beiden den Nederlander kenmerkende, die ook *Sint Nikolaas* bezingr. (Jammer, dat de Redacteur geene plaats heeft; anders lieten wij de prefenten eens kijken, die hier gegeven worden, tot aan CAPADOSË toe!) *Aan hen, die de Vrijheid en de groote Mannen van Nederland lasteren*, staat ook een hartig vaderlandsch woord; en men kent, eindelijk, den volksvriend, om van de *Omwentelingen* niet te fpreken, aan hetgeen hij over de *Hollandfche Zindelijkheid* en *de dunne Kleeding* zegt. Zegt het voort, Moeders en Meisjes!

Zoo ftipte Recenfent met vermaak den inhoud aan dezès bundels. Hij moet dien prijzen, prijst hem aan, dankt den hem onbekenden Dichter, en verblijdt zich. Ja, om des vaderlands en der zedelijkheid wille, maar ook om der kunst en des goeden fmaaks wille verblijdt hij zich. Van geene fortering onzer Dichters een liefhebber zijnde, is het hem tot genoeg, dat VAN LOGHEM, waarin dan ook verfchillende van anderen, en bij anderen ten achtere geoordeeld, of ook dezen of genen vooruit geacht, *goed* zingt op zijne wijs; en wien diè wijs mishage, wel nu — er luifteren er genoeg met lust naar zulke toonen!

De Recenfent heeft ook aanmerkingen, die hij daarom den Dichter zelven befcheiden maakt, omdat hem dit zine belangftelling in de volmaking van zulke talenten gebiedt, en hij gelooft zich niet te misrekenen, wanneer hij denkt, dat zijne aanmerkingen even befcheiden opgenomen en getoetst zullen worden.

Te gekunfeld komt hem vaak de zamenftelling der volzin-
nen voor en de plaatfing der woorden, en door die construc-
tie lijdt de eenvoudigheid, duideljkheid en vloeibaarheid wel
eens. Ook zijn fommige uitdrukkingen niet gelukkig, is
de verficatie nu en dan stroef, en de zuiverheid der taal
niet altijd geëerbiedigd. De laafte regel, op bl. 5, luidt:
En grijpt eens gieren klaauw, als naar hun bloed hij dorst;
d. i., wanneer een gier dorst naar het bloed der kiekens. Dat
het *onderwerp* (*hij*) achter het *voorwerp* (*hun bloed*) en het
gezegde (*dorst*) achter beiden komt, is af te keuren. — Op
bl. 6 vinden wij: *Zou zij* (de moeder) *den dood, wanneer hij*
dreigt en lijdt haar kind, ontvlugten? Eene comma achter
dreigt had iets verholpen; maar de regel blijft gebrekkig. —
Wat is het oog der ziel? (bl. 7.) Wij meenen, het ver-
ftand, of de rede, maar, van dezelfs gloed lezende, die in
den ouderdom niet verdonkerd, nog flonkert voor de kinde-
ren, vermoeden wij, dat de Dichter het oog des ligchaams
bedoelt. Duideljk zijn althans die regels niet; ook niet het
terftond volgende: *maait hij* ezv. *De orkaan die* (bl. 12)
huilt en maait, en (bl. 16) *met reus en dwergen speelt*, is
niet gefchikt, om ontzetting te baren. — De *geleerdheid*, die
(bl. 22) *geene vleugelen had*, en de *domheid*, die *aan het ver-*
nunft geen vlerk list, behagen zeker den Dichter, bij nadere
befchouwing, niet, zoo min als (bl. 24) *het beekje, dat, na 't*
flingren door het woud, der weiden groen en 't halmengoud, met
andren zich vereent. — *En vindt ge er elke tint in niet* (bl. 33),
en (bl. 106) deze beide regels: *Der jeugd, fchoon voor 't ge-*
not gefchapen, ook fchieten zij (de tranen) *reeds vroeg in 't*
oog; regels, zoo móeijelijk te lezen, als (bl. 116) *ontwor-*
ftelt 't wichtjen aan uw' fchoot, en (bl. 129) *list loert 't gunftig*
tijdftip af. Dit moest in geen dichtbundel van VAN LOG-
HEM hinderen; want, fchoon het waar zij, dat men bij vele
fchoonheid niet al te naauwlettend zijn moet, daar hindert
toch elke miftand het ergfte.

De waardige Dichter oogfte vele aanmoediging, het Pu-
blik, waarop hij lang nog werke, ten beste!

ROMANS VAN SIR WALTER SCOTT.

(Vervolg van bl. 618 des vorigen jaars.)

Het Kasteel Kenilworth. In III Deelen. Met Platen. Uit het Engelsch. Te Amsterdam, bij de Gebr. Diederichs, 1825. In kl. 8vo. Te zamen 842 Bl. f 7-50.

Alweér een roman van den beroemden man geheel uit, terwijl nog ten minste twee half zijn verschenen. Als de pan eens aan het glijden en, wat het ook zij, aan de orde is, dan kan men er maar niet te veel van leveren. Dit tegenwoordige stuk bezit, naar ons oordeel, de voortreffelijkheden, maar ook de gebreken van zijne foort in eene hooge mate. Het is uit den tijd van Koningin ELIZABETH; deze beroemde Vorstin, haar gunsteiing LEICESTER, haar hofgezin enz. enz. beslaan er een groot veld in, en worden er zoo levendig, zoo karakterkundig, ja, voor zoo ver wij kunnen oordeelen, ook juist historisch in geteekend, dat dit niet kan nalaten den liefhebber der geschiedenis groote deelneming in te boezemen. Bovendien is het zeer levendig, afwisselend en wegslepend geschreven, hetgeen den mingeoefenden en belangstellenden in de *Engelsche* geschiedenis mag behagen. Maar, het hoofdverhaal zelve is treurig; de meeste karakters zijn slecht, en dikwijls gemeen. Ellendige sprookjes, zoo als wel het tijdvak dezer geschiedenis medebrengt, maar die dan toch den beschaafden en verstandigen lézer wel eens vervelen, zijn er rijkelijk doorgestrooid; en somtijds neemt de vertaler zelf inderdaad te zeer de rol van een' ligtgeloovige aan, die al de gewaande kuren van kwakzalvers en duivelskonstenaars maar niet zoo stout verwerpt. Het valt moeilijk te beslissen, of alles naar het leven, of liever naar waarheid, geteekend is; maar dikwijls twijfelen wij er toch aan, en vonden althans de waarschijnlijkheid (*le vrai n'est pas toujours vraisemblable*) niet altijd in het oog gehouden. In één woord, men heeft gezegd, dat SCOTT gewoon was het geheel te verwaarloozen, om enkele partijen te doen uitkomen; het kan zijn, maar wij houden van zulk eene handelwijze niet, en moeten bekennen ons, om de balletjes, deze vreemde soep nu en dan wezenlijk als tegengegeten te hebben.

Ziedaar mischien alweér lastering van den heiligen man, gelijk men het gevonden heeft, dat wij de plaats van *motto's*,

boven elk hoofdstuk, mede aan zeker verlangen des auteurs toefchreven, om zijne wonderbare belesenheid in oude en nieuwere poëzij te doen kennen. Doch wij gelooven nu eenmaal aan geene heiligen of volkomen wijzen zelfs, en staan, ja, dikwijls verbaasd over bekwaamheden of deugden, ook over het talent van den doorkundigen *Engelschen* dichter, maar vinden overal het menschelijke naast het goddelijke. De uitgevers van *dit* werk hebben, dunkt ons, verreweg best gedaan, dat zij genoemde *motto's* in het oorspronkelijke, met eene bloot letterlijke vertaling, hebben gegeven. Nu heeft er, die *Engelsch* verstaat, ten minste wat aan, en de anderen misfchien ook nog meer, dan aan . . . . slechts niet meesterlijke verzen. Ook de overige vertaling is tamelijk los en zuiver; enkele vergrijpen tegen SIEGENBEEK, en zelfs tegen de taal, zoo als het *Duitsche* AANSTRENGING, niet te rekenen. Maar het papier is slecht, en de vele *Duitsche* plaatjes, anders fommige gansch niet kwaad, zijn eene ware vlag op eene modderschuit. Of het om deze vlaggetjes is, dat men zulk een klein formaat gekozen hebbe, weten wij niet; maar het spijt ons, om de liefhebbers, die nu geene evenredige verzameling van 's mans vertaalde werken kunnen maken.

Guy Mannering, of de Sterrewigchelaar. In II Deelen. Te Groningen, bij W. Wouters. 1824—25. In gr. 8vo. Te zamen 701 Bl. f 6 -:

Wij worden hier wel weder geleid door *Schotland* en in deszelfs ruwe en woeste streken. echter nu niet bij de vroegere inwendige oorlogen en religietwisten. Gevechten en moorden, evenwel, komen ook hier wederom genoegzaam voor; maar smokkelaars en omzwervende heidens zijn hier de acteurs bij deze bloedige bedrijven. Het romantisch tafereel behoort wel niet tot den tegenwoordigen, maar ook niet tot zoo vroegen tijd, als die van 's mans reeds vermelde werken. Deze boekdeelen hielden ons echter niet minder aangenaam bezig; de huwelijksgechiedenis, waarop het toch altijd nederkomt, is zoodanig geschreven, dat zij de aandacht boeit; en, offchoon wij al vroeg de eindelijke ontkenning en oplossing mogten gissen, hinderde dit ons geenszins, daar desnietteenstaande de gespannene verwachting en de belangstelling tot het einde toe wordt gaande gehouden. *Sterrewig-*

chelarij is hier, zoo als de titel vermoeden deed, de hoofdzaak niet; alhoewel eene *horoskoop*, meest uit spotternij getrokken, en de zonderlinge uitkomst van dezelve, zoo wel als van de waarzeggerijen van een vreesfelijk, oud, Heidensch wijf, het nadenken zullen opwekken van zulke lezers, die aan dusdanige ijdele kunsten nog eenige waarde hechten. Wij weten echter niet, of zulk eene schikking naar oude volksgevoelens wel veel nut kan stichten, en zoudens liever zien, dat men er zich, ook in romans, van onthield.

Het hart van Mid-Lothian, of de Gevangenis van Edenburg. Iste en Iide Deel. Te Groningen, bij W. van Boeckeren. 1825. In gr. 8vo. Te zamen 716 Bl. f 6 - :

Het voorberigt maakt den lezer met Sir WALTER SCOTT bekend, voorbedachtelijk aanvullende hetgeen bij ons gegeven berigt te dezen, toen wij de *Ivanhoe* aanmeldden, ontbrak, en tevens het ongegronde onzer reeds gedachte bedenking ten aanzien der opschriften of *motto's* moetende aanwijzen. Wij willen er geen harnas voor aantrekken; ieder heeft zijne eigene wijze van zien, en in zijn gevoelen is de Heer vertaler en voorredenaar, RÖSTER HENKE, even vrij als wij. Het hart van *Mid-Lothian* is de gevangenis zelve; het verhaal dat van een oproer, bij hetwelk men deze gevangenis openbrak, en eenen man ophing, wien Koningin KAROLINA (Regentes van het Koninkrijk, gedurende de uitlandigheid van GEORG II) genade had verleend. De aanvoerder en hoofdaanlegger van dit oproer is een der hoofdpersonen bij deze geschiedenis: voorts EFFIE DEANS, een door hem ver eid meisje, dat nu aldaar op vermoeden van kindermoord, waaraan zij echter onschuldig is, gevangen zit, en reeds ter dood veroordeeld is, als het ongelukkig slagtoffer der wet, die de doodstraf bepaalde, ook zonder bewijs der misdaad, omdat zij hare zwangerheid aan niemand had ontdekt. Het verhaal is zeer onderhoudend, schetst het volkskarakter in de sprekendste trekken naar het leven, en vertoont den hevigen geest tegen de Bischoppelijke kerk in dien tijd, en het puritanismus van den toenmaligen Presbyteriaan. Meer zeggen wij niet van het verhaal, om den lezer zijn vermaak niet te bederven; en dit weinige zal genoeg zijn ter meer gemakkelijke herinnering, want wij wachten nog een deel, daar wij hier de zuster der ongelukkige te Londen laten, werwaarts zij te voet gereisd was, om genade te verzoeken.

Voor 't overige kunnen wij ons wel vereenigen met het geruigeris van C. W. HUFELAND, ons door den uitgever medegedeeld, dat deze foort van Romans wegens derzelve zedelijkheid zonder zwaarigheid, en wegens de daarin vervatte groote wereld- en menschenkennis met groot nut, in handen van het schoon geslacht kunnen gegeven worden.

De Oudheidskenner, Iste en IIde Deel. Te Groningen, bij W. van Boekeren. 1825. Te zamen 528 Bl. f 4 - 90.

Ook deze roman is nog onvoltooid, en, even als de vorige, munt zij uit door karakteristieke teekening der volkszeden, treffende schildering van ruwe natuurtooneelen, en voert, mischien enkel als episode, eenen goudzoeker ten tooneele, ter proeve van de kracht der bijgeloovige ligtgeloovigheid; terwijl de schrijver verzekert, dat dit verhaal op eene werkelijk gebeurde daadzaak gegrond is, en dat hij zelfs zeer onlangs nog sterkere proeven had van dusdanig bijgeloof. Indien de lezer, bij het volgend deel, den draad der geschiedenis magt zijn kwijt geraakt, diene te zijner herinnering, dat aan het eind van het tweede deel de bedelaar is gevangen gezet, de in het tweegevecht gewonde officier buiten gevaar, de onbekende, die hem wondde, gelukkig ontvlugt, en de schoone ISABELLE nog niet is verzegd. Dit moge tot het doel genoeg zijn; terwijl wij den lezer dezer ingewikkelde, maar anders niet onaardige, geschiedenis veel vermaak wenschen.

Dan, hoe hebben wij het met de vele Romans van WALTER SCOTT, waarvan wij er nu hier wederom vier hebben aangemeld. Met dezen roman *voltooide hij*, naar het voorbericht, *eene reeks van verdichte verhalen, strekkende om de zeden en gewoonten van Schotland in drie verscheidene tijdperken voor te stellen. Waverley bevat den leeftijd van onze ouders, Guy Mannering dien van onze jeugd, en de Oudheidskenner heeft betrekking tot de tien laatste jaren der achttiende eeuw.* En aan het slot neemt hij een dankbaar afscheid van het Publiek, *als iemand, die waarschijnlijk niet van nieuws als Schrijver naar deszelfs gunst dingen zou.* Nam dan een andere roman schrijver zijne afgewevene taak, en daarbij zijnen naam, weder op? Of heeft de zoo rijkelijk hem bewezene gunst van het lezend Publiek 's mans schrijflust van nieuws opgewekt? Het is ons een raadsel; althans wij zagen wederom verscheidene, zoo wij meenen latere, werken in de nieuws-

papieren ter vertaling, of ook reeds vertaald, op zijnen naam aangekondigd. Nu echter leggen wij de pen wegens hem hier neder, daar onze voorraad van tot dusverre ontvangene en nog al lijjige boekdeelen eindelijk is opgeruimd; terwijl wij de volgende deelen der twee laatst door ons aangemelde werken met verlangen wachten, bij welke wij gaarne eene korte proeve geven willen van 's mans eigene en waarlijk onderhoudende schrijfwijze, ten zij weder een zoo opgehoopte voorraad van 's mans arbeid ons daarvan moest te rughouden.

Geen Verdichtfel. Een Verhaal op ware Gebeurtenisfen gegrond. Uit het Engelsch, naar den vijfden Druk. Door ADR. VAN DEINSE, Predikant te Oostende. IIde Deel. Te Amsterdam, bij G. J. A. Beijerinck. 1824. In gr. 8vo. 258 Bl. f 2 - 10.

Gelijk wij verwachtten bij onze aanmelding van het eerste deel, (Julij 1824) zoo ontvangen wij nu de geschiedenis der *bekeering* van den afgedwaalden, immers ver afgedwaalden, zoo al niet geheel ondeugenden jongeling. Deze bekeering kwam echter zoo spoedig niet, als wij die wel verwacht hadden; zij volgde intusfchen, en was volkomen. *Post varios casus*, die men in het boek zelve lezen mag, kwam hij van over zee, geheel verbeterd, als een zeer edel mensch, terug. Wij moeten echter onze vroegere aanmerking herhalen. Er is ook hier veel overdreven, en alles ademt voor ons te zeer den geest van het *piëtisme* der *Methodisten*. Maar, wie kan dat helpen? Wij lezen immers *geen verdichtfel*? Nu ja! — en het werk beleefde in Engeland zijnen *viifden* druk. Of dit bij ons het geval worden zal, betwijfelen wij. Er is veel goeds in; dus mogen wij het lijden, Echter vreezen wij, dat het meer godsdienstige menschen voor de Romanlecture winnen zal, dan wel gewone Romanlezers voor den Godsdienst. Maar waarlijk, het werk zal ook bij ons wel zijne lezers vinden; het kan ook bij sommigen nut doen, en wij hopen, dat dit het geval bij velen wezen zal. Het verhaal is zeer onderhoudend.

Het Kasteel Rozenlust, of de Familie Reinhart. Te Groningen, bij J. Oomkens. 1825. In gr. 8vo. 320 Bl. f 2 - 80.

Bij het in de hand nemen van een' vaderlandschen roman is ons verlangen altijd, daarvan zoo veel goeds te zeggen als maar mogelijk is; maar wij verlangen dan tevens te kunnen verzekeren, dat het werk boven voortgelijke vruchten van uitheemschen grond wezenlijk uitmunt. Van dit *Kasteel Rozenlust* kunnen wij echter niets anders zeggen, dan dat het nitmunt boven voortgelijke Duitsche produkten, welke men beter onvertaald liet, en dat het met het *middelmatige* van vreemden grond kan wedijveren. Doch hem, die in dit vak niets verkiest te lezen dan hetgeen *zeer* voortreffelijk is, zal het niet voldoen. Het verhaal heeft niets bijzonder treffends, de gevallen boezemen geene groote belangstelling in, en wij ontmoeten hier geene onverwachte ontkenning, of iets bijzonder aandoenlijks. Het zijn zoo de gewone voorvallen in het jeugdige leven, die dan met het huwelijk eindigen. Ja, men vindt hier ook zoo het een en ander uit de vaderlandsche geschiedenis; ook eenige plaatsbeschrijving, (zoo als het namelijk was in het midden der vorige eeuw.) En dit alles kan men vlugtig, zonder veel inspanning, maar toch ook zonder verveling, lezen. Nu en dan was ons echter het verhaal te langwijlig. Kortom, het is een verhaal, waartoe weinig genie behoort, en dat ieder eenigzins knap man, tuschen zijn middagslaapje en de thee, zeer wel even goed schrijven kan. Wij kunnen het niet gebeteren, maar moeten de waarheid zeggen, hoezeer wij dan ook mischien noch den naam des Schrijvers (of der Schrijfster?) noch iets verders van de *Familie Reinhart* zullen vernemen, waarop, bij een gunstig onthaal, anders hope was. — Nu, in het werk is niets onzedelijks, en de Schrijver heeft zich bevestigd om te doen zien, dat de deugd beloond wordt en de ondeugd hare billijke straf ontvangt. In Leesbibliotheken der Maatschappij *Tot Nut van 't Algemeen*, voornamelijk voor nog minbeschaafden ingerigt, zouden wij aan dezen roman gaarne eene plaats geven; hij vordert geen diepzinnig nadenken, en, hij moge al, als kunstgewrocht, geene bijzondere waarde hebben, men kan hem toch met genoegen lezen.

MARIA, *of het Legaat. Geen Roman. Door de Vertaalster van FENELON's Godsdienstige Beschouwingen. Te Leyden, bij de Wed. D. du Saar. 1825. In gr. 8vo. 153 Bl. f 1 - 80.*

Door de Vrouwe vertaalster van FENELON, vertrouwen wij, zelve geschreven; zij heeft, naar het voorberigt, de beide hoofdpersonen, MARIA en CHARLOTTE, zelve gekend. Tusschen FENELON's *Beschouwingen* en dit boekje vonden wij intusschen geen punt van vergelijking; en ware het niet van eene vrouwehand, dan zouden wij denkelijk zeggen, dat ons publiek het, zonder merkelijke schade, wel had kunnen ontberen. Het is het verhaal van eene verwonderlijk spoedig opgekome, zeer sterke vriendschap, tusschen twee meisjes van godsdienstigen zin, die echter, binnen zeer korten tijd reeds, door den dood van MARIA werd opgelost. In eenen zoo korten tijd kon hare briefwisseling niet veel belangrijks voor het publiek opleveren. De zieke MARIA ontaarde aan het einde op de zonderlingste wijze, zoodat zij niet meer dezelfde, niet meer de beminnelijke MARIA was. CHARLOTTE zat toen bij haar niet meer als bij eene vriendin, maar als bij een wezen, haar door deze dierbare vriendin ter verzorging nagelaten. In de *overdenkingen en zelfbeproevingen bij het lezen van het Nieuwe Testament*, welke hier voorkomen, is het een en ander, dat wij lief en zoet mogen noemen. En uit dit boekje is vooral, blijkens de voor- en narede, te leeren: 1°. Dat beschaving van verstand en hart niet bij uitsluiting verknocht is aan eene aanzienlijke geboorte. 2°. Dat niet alleen schoonheid en bevalligheid, maar ook de vermogens van den geest geen onverliesbaar eigendom zijn. — Deze waarheden kan men hier, volgens den titel, door eene *daadzaak* bevestigd zien.

Dwalingen en Vooroordeelen, bestreden door J. B. SALGUEZ. Uit het Fransch naar den derden Druk. Te Leeuwarden, bij Steenbergens van Goor. 1824. In gr. 8vo. XVIII en 221 bl. f 2 - 40.

„Mijne poging met dit boek,” zegt de Schrijver, „was, op een' vrolijken toon, miskende waarheden te verdedigen,

en tegenover het duistere bijgeloof de heldere fakkel der rede te ontsteken." Nu, daartoe meenen wij, met verlof, den Franschman nog niet van noode te hebben. Hij zelf bekent, dat zijne onderneming de ondankbaarste taak is onder menschen, die zich zoo gaarne aan de dwaling overgeven, en door vooroordeelen zich beheerschen laten. Wat ondernam hij dan; of hield hij zijn werk voor meer verlichten en vrijer denkenden noodig? Wij zijn van meening, dat men beter doet, dwaling en vooroordeel niet regtstreeks te bestrijden, maar, met wijs beleid en moed, waarheid en wijsheid, nuttige wetenschap en smaak voor het goede en schoone te verspreiden, waardoor dwaling en vooroordeel van zelve vervalien. Brandstichten is anders ook verlichten, en, zoo als zeker puntlicht zegt, „men sluite de luiken open, maar behoefte de glazen niet in te slaan, om licht te geven." De Vertaler, echter, oordeelt de taak, die SALGUEZ op zich nam, zeer loffelijk, en wij laten hem dit gaarne zeggen. Maar wij bejammeren het, dat hij niet nog iets meer heeft gedaan, dan, in korte aantekeningen, het een en ander, dat niet nauwkeurig of dat oppervlakkig was gesteld, verholpen. Wij bedoelen de niet altijd gelukkig aangebrachte scherts. Wij hebben er niets tegen, dat de dwaling in eene belagchelijke gedaante worde voorgesteld; maar wat heilig en eerwaardig is, moet daarbij niet lijden. Loszinnigheid zij tegen vele wanbegrippen en vooroordeelen een *antidotum*; maar zij is een nog erger kwaad. Wij vonden daarom de aardigheid, die zich de Vertaler bl. XVIII veroorlooft, ook aanstootelijk, zoo wel als de manier, op welke de Schrijver omtrent sommige zaken verkiest grappig te zijn. Wij willen geene voorbeelden bijbrengen.

Intusfchen is het waar, dat dit boek onderhoudend geschreven is, en den Schrijver vele belesenheid en eene doorgaans wél gebruikte oordeelkunde ten dienste staat. Van zijne belesenheid gewagende, hebben wij het oog op de vele geschiedkundige ophelderingen, welke men hier aantreft.

Wij geven de onderwerpen op, die men hier, enkele echter zeer kort, behandeld vindt: *Verbastering van het Menschdom. Droomen. De Koepokken. De Invloed der Verbeeldingskracht bij de (zwangere) Vrouwen. Buiksprekers. Gelaatkunde. De Regter- en de Linkerhand. Het Niezen. Amazonen. Gebogchelden. De Tempeliers. Onbrandbare Menschen. Vernuftige Kinderen.*

Of wij nu nog in onze taal behoefte hadden aan zeregtwijzing onzer begrippen aangaande deze onderwerpen, en wel b. v. de *Amazonen*, de *Tempeliers* en dergelijken, laten wij den lezer zelve beoordeelen. Dit boek moet zijn eene uitgelezene verzameling uit de drie deelen, uit welke het werk van SALGUEZ bestaat. Mischien komt er nog wel een tweede deel, waarin dan ook wel eenige oorspronkelijke, onzen landaard bijzonder eigene, dwalingen en vooroordeelen konden ter sprake gebragt worden, of ook eenige, aan den Schrijver ontsnapt. Wij hebben dat voor ons niet noodig; maar krijgen dan ook, hopen wij, iets ter lezing over het vooroordeel, dat een boek *vertaald* moet zijn, om zich te kunnen aanbevelen.

Het hedendaagsch Rome, of Zeden, Gewoonten, Ceremoniën, Godsdienst en Regering in Rome. Naar het Fransch van SANTO DOMINGO. Te Leeuwarden, bij H. C. Schetsberg. 1825. In gr. 8vo. 259 Bl. f 2 - 40.

Santo Domingo is een verziende naam; de titel van het oorspronkelijke is *Tablettes Romaines*; het boek is kennelijk geschreven met oogmerk, om de *Franschen* tegen *Rome*, en al wat van *Rome* komt, te waarschuwen; het werd, op onderzoek van den *Pauselijken Nuntius*, in *Frankrijk* verboden. Er bestaat geene reden, waarom men, over het algemeen, aan de hier vermelde daadzaken zou twifelen; wij gelooven deze niet slechts om derzelver hooge waarschijnlijkheid, maar zij zijn ook, meenen wij, door anderer getuigenis genoegzaam, en sinds lang, bevestigd. Het is aangenaam, hier nu zoo alles bijeen te vinden nopens het verchristend *Heidendom*, en het werkje toont een' kundigen en onderhoudenden Schrijver. Over den titel hebben wij eene fraaije plaat van het *Forum te Rome*, en op denzelven geven eenige krachtige dichtregels van *VOLTAIRE* al aanstonds te kennen, welk een wind hier waaijen zal.

„ Men berracht hier (in *Rome*) den Godsdienst minder om zichzelf, dan wel om anderen. Men gaat naar de *mis*, naar den *vesper*, zoo als men soms aan vervelende lieden een bezoek, uit beleefdheid, geeft. Ook zijn er velen, die alleen in de kerk gaan om even gezien te worden, en die, om zoo te spreken, bij *onzen lieven Heer*, even als bij de

Heeren *die en die*, een kaartje afgeven." Men zou zich vergisfen, zoo men tot eenige meerdere godsdienstigheid bij het gemeene volk besloot, omdat men op de hoeken der straten kruijers en schoenpoetsers gebeden en Litanijen hoort aanheffen, en voorbijgangers daarbij ziet stilstaan en medezingen; want dit alles wordt door de Policie betaald. „De regering denkt, dat het gemeen gemakkelijker te leiden is, naar mate hetzelfde dommer wordt, en verzuimt niets om dit heerlijk doelwit te bereiken."

„De Roomsche kerk beschouwt alle volken als groote kudden, die geschapen zijn om naar het welgevallen des herders geschoren of gevild te worden. Bij haar is de gouden hefboom en die van ARCHIMEDES dezelfde. De gunst der kerk wordt slechts over dezulken, die haar wél betalen kunnen, uitgestort. Voor geld kan men de grootste misdaden, als moord, meened, enz. uitoefenen. Er bestaat in deze heilige stad een *tarif*, de *tax van de apostolische kanselarij genaamd*, waarop men naauwkeurig den prijs van elke misdaad vindt aangeleekend." Wij gaan de kerk der *Flagellanten* voorbij, en willen ook niers zeggen van de naïve en schrandere aanmerkingen van den *Japannees*, met welken de Schrijver den Godsdienst bijwoonde, enz. enz., maar haasten ons, nog een woord aan te stippen van de *wonderwerken*. „Heeft NUMA gesprekken met de Nimf EGERIA gevoerd, bijna alle Pausen hebben of met de H. Maagd, of met de Heiligen, of met God zelven gesproken." En wie lesfen in de wonderwerken nemen wil, moet naar *Italië* gaan. „Het NIEUWE Rome heeft tot het OUDE gezegd: *Moeten er wonderwerken zijn, om u te overwinnen, dan zal ik u helpen. Dan zullen niet slechts de Heiligen, maar ook hunne standbeelden, hunne beeldtenissen, hunne beenderen, en de beenderen der dieren, die hen gediend hebben, wonderen doen, om eenen Godsdienst te handhaven, die zelf een wonder is, en die bewijst, hoeveel de hefboomen van vrees en hoop, in bekwame handen, op den menschelijken geest vermogen.*"

Bij het graf van den *Jezuit*, LODEWIJK DE GONZAGA, ontdekt men eene schuinsche opening om brieven te ontvangen. Die post van den dood vertrekt ieder oogenblik. Maar men moet den brief *franker*, door er een geldstukje van omtrent 3 stuivers waarde bij te doen. Op feestdagen is het druk aan dit postkantoor. Of de Heilig de brieven beantwoordt, daarover verschillen de geleerden. — In een gesprek met

eenen geestelijken verklaart onze Schrijver den H. ANTONIUS *van Padua* voor den grootsten wonderdoener. In de kerk te *Milaan* zag hij op eene schilderij, hoe een muilezel zijne haver verliet, om geknield den heiligen ouwel te aanbidden, en hoe een ketter door dit wonder bekeerd werd. Ook, hoe die heilige man de bijen beval, eenen klomp was te maken, ten einde de hostie, welke bij ongeluk in den modder gevallen was, er in te doen. De bijen gehoorzamen en dragen de *hostie* hemelwaarts. „Ik zou,” zegt de Schrijver, „meer wonderen kunnen aanhalen; maar dat van den muilezel verzekert den Heilig de overwinning op alle zijne mededingers.”

Men zal gaarne gelooven, dat onze vriend geen vriend van de *Jezuiten* is. Maar wij kunnen hem in alles, en bij de vele hier voorkomende *godsdienstige* aardigheden en plegtigheden, niet volgen. Dit ééne echter nog, om ons volkomen te doen zien, wat de Godsdienst in *Italië* is: „De *Napolitaansche* (vrouw) stelt zich, om voor alle gevolgen eener ongeoorloofde verbindtenis zeker te zijn, onder de befcherming der heilige Maagd, en zegt: *la Madonna mi aiuta!* (De heilige Maagd helpe mij!) De *Romeinsche* zeggen: *la Madonna mi pardona!* (De heilige Maagd vergeve mij!) Zoo vereenigt de eene den Godsdienst met hare liefdesgevallen als *trouster*; de andere maakt er hare *medehelperser* van. De eene geeft zich aan de levendigheid harer begeerten en de vervoering harer driften over, in tegenwoordigheid van het ongedekte Mariabeeld; de andere draagt nauwkeurig zorg, deze schilderij te bedekken. Eene jonge *Romeinsche*, welke dezen pligt vergeten had, rukte zich uit de armen haars minnaars, om den sluijer over dit heilige beeld te hangen.”

Verfchrikkelijk zijn de verhalen, en wij vreezen dat zij echt zijn, van de stoutheid der roovers in den *Romeinschen* Staat; maar vooral van de verdragen met dezelve door de regering, van de vergiffenissen, de voorregten, en de ambten, die zij ontvangen. Deze waarheid behoort inderdaad onder de onwaarschijnlijkheden. Maar wie kent de zwakheid niet van het Pauselijk bestuur? „*Rome* is thans weder geworden, wat het bij hare stichting was — eene opene schuilplaats voor roovers.” De *Franschen*, onder NAPOLEON, wisten deze roovers, door wijze en krachtige maatregelen, in toom te houden; de Paus kan of wil het niet. En echter de Policie, *binnen Rome zelve*, is lofwaardig. Men hoort in de stad

nimmer van diefstal of braak, ook van geene kleine dieverijen. Men spreekt, ja, nu of dan, van eenige dolksteeken, om verliefde gevallen; maar voor het overige zijn er het leven en de rust der burgers geheel verzekerd. Voorts is „*Rome* niet, als *Parijs* en andere steden, met modder en gerijfelijke meisjes bedekt. Eenige oogenblikken na den regen zijn de straten, offchoon met kleine steenen gevloerd, bijna droog, en men kan alle slijk en vochtigheid ontwijken. Wanneer men wandelt, ziet men die vrouwen niet, die, door hare kleeding en onbeschaamde manieren, met hare ondeugden pronken, en de moeder eens huisgezins schijnen te trotseren, welke zich over de gedachte schaamt, dat haar man hare kostbare en schandelijke grillen zou voeden. Het gebeurt in *Frankrijk* maar al te dikwijls, dat de deugd kleurt, wanneer de ondeugd blozen moest. Nooit ziet men te *Rome* die Grootkruijen des bederfs, noch haar, die ondergeschikte waardigheden bekleeden, op de hoeken der straten staan, en van de voorbijgangers de beurs en de gezondheid afvragen. De stad wordt nimmer, hoe laat ook in den nacht, door zulk eene vrouwelijke krijgsmagt bezoedeld, en de schimmen van *LUCRETIA* en *VIRGINIA* kunnen alle nachten door *Rome* (langs de straten) waren, zonder eenige oneerbare daad te ontmoeten.”

Wij werden door dit werk tot eene grootere uitvoerigheid uitgelokt; het bevreedt ons niet, dat het den Paus en zijnen Nuntius mishaaft; echter twifelen wij niet, of het vindt ook te *Parijs* zijne lezers, en zal bij velen de *Gallicaansche* kerk en hare regten nog te meer doen hoogschatten. En wat moet het bij den *Protestant* niet uitwerken! Jammer, dat de Roomschegezinde Schrijver, die het eigenlijk slechts op het dømme bijgeloof en de Pauselijke heerschappij heeft gemunt, zich hier en daar eenen zet ontvallen liet, die de zuiverder Bijbelleer mede treffen kan. Maar wij vertrouwen dit geschiedde onvrijwillig, en wij willen de lezing van dit boek daarom niemand ontraden; het kan nut doen.

Philobædion. Tijdschrift voor de Jeugd. Jaargang 1824. Te Amsterdam, bij A. Vink. In kl. 8vo. 437 Bl. f 3 - :

Dit aardig werkje behoeft bijna geene aanprijzing meer; de voortzetting van hetzelfde bewijst, dat het genoegzamen bijval

vindt bij de jeugd. Dit kon ook wel niet anders : als men slechts het Register van den inhoud dezes jaargangs inziet, merkt men aanstonds niet alleen de groote verscheidenheid op, maar ook het belangrijke der onderwerpen, en dat de vroegere schrijvers en schrijffters hunne medewerking nog niet hebben onttrokken. Nu en dan ontmoetten wij hier eenen naam, dien wij in de vorige jaargangen nog niet hadden gevonden, b. v. Mevr. VAN MEERTEN, geb. SCHILPEROORT, door andere schriften voor de beschaafde jeugd mede zeer voordeelig bekend. In dichtstukjes zoo wel als proza zijn de mengelingen niet minder rijk, dan die der vorige jaren. Ook de muziekstukjes zullen het genoeg der jonge lieden verhoogen. Bij zoodanige werkjes is het wezenlijk jammer, dat ons bepaald bestek niet meer, dan eene algemeene, alhoewel ernstige, aanprijzing, veroorlooft.

BRIEF VAN S. I. WISELIUS, M. D., AAN EEN' ZIJNER VRIENDEN TE ***, BETREFFENDE DE BEOORDEELING ZIJNER AKADEMISCHE VERHANDELING IN DEN RECENSENT OOK DER RECENSENTEN, NO. XII VAN 1825.

Gij weet, waarde Vriend! hoe ik steeds gedacht hebbe over laster. Dikwijls waren wij (gij, ik, en anderen met ons) daarvan de voorwerpen, alleenlijk mischien omdat wij verkozen onzen eigen' weg te bewandelen, en ons als zelfstandige wezens wenschten te gedragen. Nooit hebt ge, terwijl gij en anderen zich daarover hoogelijk ergerden, mij een enkel oogenblik deswege buiten mijne gewone stemming gezien, als volkomen overtuigd en doordrongen zijnde van de leer van P. BONNET: „dat, wat ook het vooroordeel verdenke, „ de leugen liege, de laster uitwerpe, de boosheid voortbrengende, de valsheid beschuldige, de Waarheid, van ouds „ reeds eene dochter des Tijds genoemd, vroeg of laat door „ den logendamp henen breekt.” (*)

Ondertusfchen doet uw herhaald dringen, dat ik den uitval, onderdaags tegen mijne *Disfertation* gedaan, zal beantwoorden, mij veel genoeg, als mij een versch bewijs opleverende van uwe niet verflapte liefde voor billijkheid en

(*) De *Fakkelt*, enz. door J. P. SPRENGER VANEYK, Rotterdam. 1825. bladz. 25 en 33.

waarheid, en tevens van uwe voortdurende belangstelling in mijn geluk; doch, in weerwil van dit alles, kan ik vooralsnog niet besluiten, om aan dit uw dringen gehoor te geven.

Wie de Schrijver van dat zoo gausch on aardige stukje zijn moge, verklaar ik u, niet te kunnen ramen. Ik weet mij niet te herinneren, iemand reden gegeven te hebben, om mij een zoo bitter hart toe te dragen. Gij vooronderstelt, dat broodnijd de pen zoude gevoerd hebben, en dus, dat de Schrijver een *Medicus* zij. Ik integendeel houde hem daarvoor niet, zelfs niet eens voor hergeen men noemt *een gestudeerd persoon*. En, lieve Hemel! aan wien toch zal een zesmaandische Doctor, gelijk ik, wangunst inboezemen? Het is waar, ik heb reden om vergenoegd te zijn over de beginselen en het merkbaar toenemen van mijne praktijk; maar ik praat daarover nergens, laat er mij nooit het geringste op voorstaan, en zoek alzoo niemand de oogen (gelijk men zegt) uit te steken. Hoe dan zoude het mogelijk zijn, dat zulk een vuile hartstogt bij iemand mijner Collegen door mijn bedrijf opgewekt werd? — Zie daar dus reeds éénen grond, waarom ik den Schrijver onder de *Medici* niet meen te moeten zoeken. Laat ons nu, om u hiervan verder te overtuigen, de hoofdpunten, waaruit zijn geschrift bestaat, eens te zamen kortelijk onder het oog nemen en toetsen.

Het opschrift der zoogenaamde Recensie noemt *gij boosaardig*, omdat daarin, naar uwe meening, twijfelachtig wordt gesteld. of ik zelf wel van de *Disfertatie* de Schrijver zoude zijn. En zekertijk schijnt dit zoo, vooral wanneer men dat opschrift bechouwt in verband tot de inleiding van het naastvoorgaande stuk, betreffende de *Disfertatie* van den Heer S N E L L E N. Gesteld dan, deze ware 's mans bedoeling geweest, dan is zij, ja, wel boosaardig, maar nog meer dom, en de grootste onkunde tevens verradende. *Dom*, vermits hij dan zijne vijandige gezindheid jegens mij van stonde aan voor aller oogen heeft blootgelegd, en niet eens de alledaagsche sfinheid gehad heeft van die eenigermate voor 't minst te bemantelen, om zich niet dadelijk van partijdigheid te doen verdenken. *Zij verraadt de grootste onkunde*, als een stellig bewijs opleverende, dat de man geheel niet weet, hoe het gelegen is op onze hedendaagsche Universteiten en Akademien met de Promotiën, ten minste bij de Medische Faculteit.

Daarenboven is het een ieder nagenoeg bekend, (en behoorde hij het dan ook niet geweten te hebben?) dat het onderwerp mijner *Disfertatie* mij is aan de hand gedaan door onzen geachten Hoogleeraar J. S. WOLTERBEEK; dat, na op diens raad door mij uitgewerkt te zijn, de beroemde Hoogleeraar B. F. S U E R M A N, als mijn Promotor, er geene zakelijke veranderingen in heeft behoeven te maken; dat de Faculteit mij over dezelve hare tevredenheid betuigd heeft; en dat ik, eindelijk, van onze beroemde en hooggeachte Leermeesters vereerende getuigenissen wegens mijne *Disfertatie*, bij monde en in geschrift, heb mogen ontvangen.

Verder: Het Latijn, door mij gefchreven, noemt hij *nedelijk* (een vreemd woord inderdaad bij deftigen ftijl, in die beteekenis, waarin de man het bezigt). Doch, dit ter zijde gefteid, behoor ik met die uitpraak wel in mijn' fchik te zijn: want iemand, die, fchoon niet tot de Faculteit der Letterkunde behoorende, *redelijk*, d. i. *tamelijk goed* Latijn fchrijft, verdient, geloof ik, van die zijde nog al aanbeveling; zoo als dan ook de *Konst- en Letterbode* van 9 Sept. 1825, en de geleerde Schrijvers der *Geneeskundige Bijdragen*, 1fte Stuk, mij dit regt in overvloedige mate hebben doen wervaren. Er komt echter in mijn Latijn één woord voor, hetwelk voor 's mans *kiesch* gevoel geweldig ftuitende is, en het bevreemdt hem, hetzelfde te vinden in mijne *Disfertatie*, welke hij nu den titel van een *litterarisch ftuk* geeft. (*) Gaarne erken ik, dat het woord bij CICEERO en Schrijvers van gelijke waarde niet voorkomt; maar *analogice* is het goed, en, gelijk men weet, *in medicis* geijkt, zoo als eene menigte woorden, welke den ftempel der Gouden Eeuw niet dragen, in andere vakken van wetenfchap het burgerregt verkregen hebben en dagelijks gebruikt worden, zonder dat onze WYTTENBACHS of RUHNKENIUSSEN er ooit eenige ergernis over aan den dag gelegd hebben.

Nog opmerkelijker is het beklag over gemis van oorfpronkelijkheid. Wat wilde men van mij gehad hebben? Dat ik met een nieuw ftelfel ware voor den dag gekomen? Zoude mij dit (genomen ik had er lust en bekwaamheid toe gehad) niet aan regtmatige berifping hebben blootgefteld? — Ik heb, wat bij ouderen en nieuweren, mijn onderwerp betreffende, verspreid lag, bijeenverzameld, dat alles onder één oogpunt geplaatst, en er nu en dan, met befcheidenheid, mijn eigen oordeel bij voorgedragen. Is dit nu zonder verdienften en zelfs eene bekelling waardig, zoo zal dan ook elke Gefchiedfchrijver zich in mijn geval bevinden, omdat hij blootelijk gebeurde zaken in een oordeelkundig verband gebracht, en niet liever eenen vernuftigen Roman gefchreven heeft.

Dat, al verder, de man over rotkoortfen fpreekt, alsof wij ons aan de kust van *Guiné* of op de reë van *Batavia* bevonden, ga ik met ftilzwijgen voorbij; doch dat hij geen *Medicus*, noch zelfs, gelijk ik zeide, geen *gestudeerd perfoon* is, blijkt uit zijne aanmerkingen over mijne *tweede felling*. Ik zoude hem hierop, met CICEERO, kunnen te gemoet voeren: „*quid confituit, quid gefsi, quid egi, nifi ex hujus ordinis confilio, auctoritate, fententiâ?*” (†). Want zijn uitval is hier letterlijk veel minder gerigt tegen mij, dan tegen mijnen Promotor, die ook deze *ftelling* onder het oog heeft moeten hebben en dezelve goedgekeurd heeft.

(*) Het is te verwonderen, dat er geene aanmerking gemaakt is op *VALDE momentofiffimum*; of zoude men gezien hebben, dat dit eene drukfel is, zoo als in 'de Recenfie zelfe *Disfertatio... quam... examinandum* en *Amica* voor *Arnica*.

(†) *Philipp. fecunda*, Cap. 5.

Eindelijk blijkt het immers, vooral uit dit gedeelte der zoogenaamde Recensie, dat de Schrijver ook den laagsten trap van HYGIÉA's Tempel niet moet betreden hebben. Of staat niet aan mijne zijde eene menigte Geleerden, die hetzelfde, wat ik als betwistbaar heb voorgesteld, stelligerwijze leeren? Behoef ik u te herinneren aan den grooten RICHTER, aan S. G. VOGEL, aan onzen wijdberoemden M. VAN GEUNS, aan den Heer G. VERRIJN STUART, die ook deze zelfde *stelling* heeft voorgedragen, en haar in zijne Verhandeling breeder ontwikkeld? Allen toch komen hierin met elkander overeen, dat die zoogenaamde ontstekingsstoestand, welke Recensent als zoo algemeen schijnt te beschouwen, slechts bij sommige voorwerpen en onder eenige bepaalde omstandigheden schijnt plaats te grijpen.

En nog zoudt gij willen, dat ik mij openlijk verdedigde tegen zulk een' Schrijver, die daarenboven zijnen naam verborgen houdt; iets, hetwelk ik, bij dusdanige bejegening, altijd als onedelmoedig, onbillijk en met de eer strijdende beschouw? Neen! verg het van mij niet. — De waarde of onwaarde van een Tijdschrift, waarin men zulke stukken opneemt, laat ik gaarne aan de billijke wereld ter beoordeeling over. De aard van een werk, als is *de Recensent* ook *der Recensenten*, zoo geheel berekend op Boekverkoopers belang, maakt dusdanige verkeerdheden onvermijdelijk, voor het minst wanneer er niet eene Redactie aan het hoofd staat, welke zelve over zaken behoorlijk kan oordeelen.

Even zoo laat ik het gedrag, door de Heeren J. VAN DER HEYEN Zoon in dezen gehouden, (en door u, die van hunne betrekkingen tot mijnen Vader het een en ander weet, *anerkentelijk* en *onbetamelijk* genoemd) liever over aan het oordeel van anderen; terwijl ik, eindelijk, op den Recensent zelve blijf toepassen de uitspraak van den volgeestigen *STERNE*: „Van al de brabbeltaal, die er gebrabbeld wordt in deze brabbelige wereld, mag die der schijnheiligheid de snoodste zijn; maar de brabbeltaal van het *Criticismus* is toch wel verreweg de verdrietigste.” (*)

Leef gij intusschen gelukkig, en geloof, dat ik ook van mijne zijde steeds ben

Uw oprechte Vriend

S. J. WISELIUS.

(*) *Tristram Shandy*, 3de D. bladz. 56.

P. S. Uw derde brief, zoo even ontvangen, doet mij overhellen, om aan uwen aandrang gehoor te geven: de vierde omstandigheid, door u bijgebracht, en welke mij geheel onbekend was, maakt het schier noodzakelijk. Besluit ik er toe, dan moge mijn bovenstaande brief, in eenig Tijdschrift geplaatst, tot het, door u verlangde, antwoord aan den zoogenaamden Recensent dienen!

BOEKBESCHOUWING.

De Engelsche Hervormde Kerk, benevens haren invloed op onze Nederlandsche, van den tijd der Hervorming aan. Door WILHELM BROES. In II Deelen. Te Delft, bij de Wed. J. Allart. 1825. In gr. 8vo. Te zamen 719 Bl. f 8 - 10 c.

Het werk, getiteld: *de Vereeniging der Protestanten in de Nederlanden*, is, en worde hoe langer hoe meer, bekend en behartigd. Zelden werd een boek uitgegeven, aangaande hetwelk zich zoo ééne stem slechts, die der goedkeuring en des lofs, hooren deed. Tot de nuttigheid deszelven behoort het gevolg, waartoe het aanleiding gaf, de verschijning van dit kerkelijk en staatkundig historisch geschrift, hetwelk den naam van BROES, ons vaderland en den geest onzer eeuw tot gelijke eere strekt. De Recensent van het eerstgenoemde werk verheuge zich daarom, dat hij, door ééne opmerking, oorzaak werd van dezen arbeid des waardigen Amsterdamschen, echt Hervormden, Leeraars! Het zoude ons leed doen, indien die arbeid, op den titel af, eeniglijk verwezen werd, waar hij schier onmisbaar is, — ter studeerkamer der Kerkelijken. Mogt ook dit Tijdschrift mede zulks verhoeden!

De titel doet het werk kennen. Van zelve spreekt het, dat men hier eene beschrijving der Hervorming in *Engeland* vooruitgesteld hebbe te wachten. Eene levensschets van T. CRANMER, Aartsbisshop van *Canterbury*, grondlegger van de Kerkhervorming in *Engeland*, opent daarom het eerste deel. Terstond reeds, bij de beoordeeling der drierlei wijs van hervorming, herkent men BROES, d. i. den scherpzinnigen, bondig en puntig redenerenden en edelmoedigen Geleerde. Na eenig, genoegzaam berigt, omtrent de Kerkhervorming in *Engeland* tot den tijd van CRANMER's verschijning, wordt het bedrijf diens Kerkvoogds verhaald, en dan zijne her-

vormingswijze getoetst. Aan de levenschets van den, dikwijls zoo tegenstrijdig beoordeelden, Hervormer van de Kerk in *Schotland*, JOHN KNOX, is eene zeer groote plaats ingeruimd. Na een voorverhaal, de geheele regering van JACOBUS en een gedeelte van het Regentschap bevattende, wordt het hervormingswerk, onder KNOX, in vier tijdperken beschouwd; en dewijl hier, ten gevolge van des Schrijvers plan, een algemeen overzicht van de *Schotsche* Staatsgeschiedenis is ingeweven, maar de *Engelsche*, op zichzelf, in het tweede deel zal voorkomen, zoo laten wij volkomen gelden, wat de Schrijver zegt, dat die uitgebreidheid noch toevallig, noch uit flordig meten ontstaan zij. Evenwel mag het spijten, dat niet eerst de levenschets van den *Schotschen* Hervormer, en dan de *Schotsche* Staatsgeschiedenis, ook in dit deel, elk eene afzonderlijke plaats vond. Dit had zeker vele moeite gevorderd, maar de lezer den Schrijver daarvoor ook onvermoeder kunnen volgen. De weg toch is allen (wij spreken alleen van hen, die zulke boekwerken lezen) niet even gemakkelijk. Er wordt zoo veel te bezien gegeven, dat men wel eens meerdere rustpunten verlangen zoude. Doch, elk Schrijver van verdienste heeft zijn plan overlegd, en BROES mag dus het zijne volgen. Ook is dit een boekwerk, om beoefend te worden, en de inspanning, die het vordert, wordt niet alleen rijk beloond, maar ook aangenaam afgewisseld door de manier, waarop de Schrijver zijne lezers onderhoudt.

Aan anderen, met name aan de *Bijdragen tot de Godgeleerde Wetenschappen*, een uitvoeriger beoordeelend verslag van dit werk overlatende, stippen wij slechts de hoofdzaken aan, om dan nog, met één woord, op het belangrijke dezès werks terug te komen, en dan moge men, wat wij zullen aanmerken, toetsen.

De *Engelsche* Episcopale en de *Schotsche* Presbyteriaansche Kerk, deze op de *Knoxiaansche*, gene op de *Cranmeriaansche* hervormingswijze gebouwd, worden nu onderling vergeleken, en onderzocht, *of het lof en aanprijzing waardig is, om, gelijk in de Episcopale Kerk,*

voor den eerdienst eene uitgebreide Liturgie te hebben, en wel zulke, die sijnstelijk gevolgd wordt. Na eene voldoende beschrijving derzelve gegeven te hebben, laat de Schrijver alles, wat voor hare voortreffelijkheid gezegd kan worden, zoo veel gelden als het kan, en wijst dan, zoo in de aanleidingen tot die Liturgie, als in hare mindere vrucht, hare ongenoegzaamheid ter onderwijzing, het wanfaltige van het dooreengemengde oude en nieuwe, en hare on gepastheid voor het leeraarsambt, het gebrek-kige aan. De gemaakte vergelijking wordt, met vele vrijmoedigheid, maar uitermate grootè nederigheid, gebruikt tot afrading eener verbetering, waarbij het prijsfelijke Presbyteriaansche zoude gevaar loopen; en ter aanprijzing eener zoodanige, waarbij het loffelijke Episcopale gewonnen wordt. De voorslag tot vernieuwing der oude Liturgie, naar de denkwijze van dezen tijd, wordt hier getoetst; en het is dit vooral, waarop wij de besturen in de Protestantische Kerk, en voorts alle Leeraars, opmerkzaam maken.

Aan de *Methodisten* wordt een afzonderlijk Hoofdstuk gewijd; en dezen, ten aanzien hunner afkomst, wel onderscheiden van de *Disfenters*. Van hunnen oorsprong en uitbreiding, voorts van hun leegbegrip, eindelijk van hunnen eerdienst en predikwijze wordt het noodige verslag gedaan, vooral van hunne gezelschapsinrigting. (Dikwijls doet ons Do. BROES glimlagchen. Recensent deed het ook hier, bij een kort compliment aan de Ouderlingen, aan welke hij — antimethodistisch — raadpleging en bestuur toekent.) Der *Methodisten* instellingen bij bijzondere gemeenten, ezv. en hun verband met de *Hernhutters* vermeld zijnde, wordt de vraag beantwoord: *Hoe staan de Methodisten in den loop der Engelsche Kerkgeschiedenis? In wat samenhang met vroegere tijden, vooral met latere, en den tegenwoordigen Godsdienstgeest in Engeland?* waarna hare waarde beoordeeld wordt.

Een volgend Hoofdstuk betreft de *Kwakkers*. De oorsprong en uitbreiding dier gemeente wordt verhaald, hare onderscheidende leer vermeld, en hare zedeleer, waar de

opmerking van belang is, dat sommige harer meeningen, weinig zamenhangende met hare hoofdstelling, overgenomen zijn van de *Baptisten*; maar vooral van belang is het betoog, dat die hoofdstelling, van geene *mystikerij* vrij, echter geene gevaarlijke *mystikerij* is; en eene andere aanmerking, dat de Kwakersche grondleer zoo wel met het *R. Katholicisme*, als met het *Naturalisme* iets gemeen heeft. Hun godsdienstig leven (hun eerdienst en andere godsdienstinrigtingen, hun werkzaam en gezellig leven, en hunne deelneming aan algemeene liefdadige ondernemingen) wordt vervolgens zóó beschreven, dat men met aandoening, en lofspraak op die Vriendengemeente, dit Hoofdstuk eindigen zal.

Voor de overige *Disfenters* is de laatste plaats ingeruimd. De menigte derzelve — allen onderling verscheiden en ten deele aan elkander gelijk, zoo als men hier gaarne zal aangetoond zien — wordt door den scherpzinnigen Schrijver verklaard uit den nationalen geest der *Engelschen*, vrijheidsliefde (drift?), zucht tot genootschappen, en om in partijen tegen elkander over te staan, welke eigenheid dier natie en uit hare staatsinrigting, en uit hare geschiedenis zich bewijzen laat. BROES onderzoekt verder, in welke mate de *Engelsche* verscheidenheid en vrijheid van Godsdiensten den godsdienstigen zin diens volks bewijzen, en beoordeelt dien zin. Drie gegronde waarnemingen staven de moeilijkheid der oplossing van het eerste punt dezes onderzoeks, en geven den sleutel voor de omzigtige beslissing. Het andere punt mag geacht worden afgedaan te zijn in het geschrift *over de Vereeniging der Protestanten*, zoo veel de *voordeelen* der verscheidenheid en vrijheid van godsdienstbelijdenis betreft. Over de *nadeelen* leze men hier nog. Dit leidt tot opmerkingen over hetgene wet en Overheid behoort te doen, omtrent nog niet gevestigde, maar toelating en bescherming begeerende godsdienstpartijen. De redenen, ten voordeele van het verbod, om nieuwe gemeenten te stichten, en de ongerijmde gevolgen, verbonden aan de meening der wettigheid van zoodanig verbod, ten toets

zijnde gebragt, worden eenige bepalingen voorgesteld, ter afwending of matiging der nadeelen van de erkende regten en vrijheid tot stichting eener nieuwe sekte, alles zoo veel de Overheid aangaat.

Het verslag van een zoodanig werk niet korter zijn mogende, dan *dit* uitviel, en het tweede deel dezès geschrifts nog belangrijker zijnde dan het eerste, vergenoegte zich de lezer voor ditmaal hiermede, daar er nog voor deze en gene aanmerking, dit deel betreffende, een plaatsje moest openblijven.

BROES heeft zijn' eigen stijl. Jammer, dat die oorzaak is, dat aan hem niet gewende lezers meermalen over duisterheid te klagen vinden. Doch hij verdient, dat men zich, zonder zich dien stijl eigen te maken, aan hem gewenne, en men zal tevreden zijn. Taal en spelling zijn zoodanig, dat men de feilen gereedelijk, niet den Schrijver, maar den drukker wijten zal. Op het lijstje der drukfeilen wordt, uit dit eerste deel, gemist, *gevallene* (zeker *opengevallene*) *gemeente*, bl. 123, en: *geboren uit een' Admiraal*, bl. 237. Van deze zijde is dan dit boek niet geheel onberispelijk; maar hoe belangrijk deszelfs inhoud, vooral voor onze dagen! Wel hadden wij gewenscht, dat BROES wat minder in zijne lezers vooronderfeld, en, al ware het door meerdere uitvoerigheid, of in de aantekeningen, achter elk deel geplaatst, het een en ander had opgehelderd. Er is nu dikwijls te veel ineengedrongen. De *anekdoten*, het verhaal verlevendigende, die Recensent had aangeteekend, om uit dezelve eene keus te doen voor een uittreksel, zijn, even gelijk vele fraaije gezegden en puntige opmerkingen, die van des Schrijvers juist oordeel en menschenkennis getuigen, te talrijk, om er hier van in te laschen, zonder altijd te weinig ter proeve te geven. Meer dan ééne verbetering van andere Geschiedschrijvers is hier aangebragt, b. v. van M'CRIE, bl. 157, SCHRÖCKH, bl. 210, 243 ezv. Bijzonder moeten wij nog opmerkzaam maken op hetgeen hier te leeren valt, ter gepaste beoordeeling der Kerkhervorming, voor elken onpartijdigen, wien de waarheid boven alles ter harte gaat.

Men leze BROES, over de drierlei wijze van Hervorming zijn oordeel zeggende, bl. 4, en telkens in de beide levenschetfen, aan het hoofd des werks, vooral bl. 46; 115, waar hij den *Schotschen* opstand verdedigt; 119, waar hij het Parlementsbesluit ter afschaffing van den ouden Godsdienst niet regtvaardigt, maar verschoont. Voor den Godsdienstleeraar, en, zoo als reeds bleek, bijzonder in het berigt aangaande de *Disfenters*, ook voor de Overheid, is hier menige nutte wenk; en wat de eersten betreft, betreft alle Godsdienstvrienden in elke gezindte, die — ten ware hun oordeel en gevoel te eenemale verbijsterd zij — hoog ingenomen wezen moeten met des Hervormden Leeraars, door de edelste verdraagzaamheid en onpartijdigheid bestuurden, vrijmoedigen geest. Sommigen mogen, misfchien, de voorzigtigheid wel eens te groot, en aan die kordaatheid min pafende achten. Van een en ander een klein ftaal.

Het gansche Hoofdfstuk over de *Episcopale* en *Presbyteriaanfche* Kerk is der behartiging van alle Leeraren en Kerkbefturen overwaardig. Wat bl. 276 voorkomt van het anvoegzame der fchuldbelljdenis en bede om vergeving achteraan in het gebed, wat bl. 180 van de weinige gefchiktheid van den liturgifchen vorm tot onderhouding der aandacht, niettegenftaande zelfs daarbij gevoegde beweging van knieleft en *opftaan*, noemen wij te liever, dewijl het eerfte een vrij algemeen gebrek, en het andere niet genoeg tegen de nadeelen der herhaling door de verfcheidenheid verzekerd is, bij de voorbereidingsplegtigheid ezv. Wij noemen verder (uit bl. 184) het gefchrevene over de ongenoegzaamheid der Liturgie tot behoud der regtzinnige leere, maar vooral (bl. 188) deze taal: „De hervorming van onzen eerdienst, met opzigt tot de Liturgie, is — niet in het verbeteren en vernieuwen der oude formulieren gelegen, maar in het allengs voortgaand inkorten en ongebruikt laten liggen derzelve. Zoo is men, federt langen tijd, reeds van de voorvaderen af, begonnen; zoo ga men voort; en te onzen tijde mag men met wat grooter ftaffen op dezen weg voorttreden,” ezv.

ezv. Of zich hiermede genoeg verbinden laat, wat verder aangeraden wordt, ten einde de zwarigheden, aan het *niet* hebben eener Liturgie eigen geoordeeld, te ontwijken, betwijfelen wij. In meer dan ééne gemeente bediende Recensent, in hetzelfde Kerkgenootschap als BROES, het Evangelie, en zag — behalve voor zijne bevordering — geene nadeelen van het fomtijds geheel, of meestal geheel, weglaten der Liturgische formulieren; ook niet, waar een ander, aan zijne zijde, anders deed. Doch hij zorgde *en* voor verscheidenheid, *en* voor getrouwheid aan den *goeden* geest der oude opstellen, in leerrede, in te beantwoorden vragen, in toespraken aan de Christenschaar. Denkelijk laat hij hierover, eerlang, wel het een of ander ergens lezen. Wat van de zoogenoemde *oefeningen* gezegd wordt, vooral bl. 231, is — het worde maar niet misbruikt! — mede zeer te behartigen.

Echte liberaliteit, altijd het kenmerk van ware godsdienstige verlichting, gaat hier met grondige zaakkennis en vrijmoedig oordeel hand aan hand. De *Remonstrantsche* Broederschap houdt het gewis zulk eenen man ten goede, dat hij het verbod der *Remonstrantsche* predikatie, gedurende de eerste jaren of maanden, die hij in zichzelf regtmatig houdt, tijdens de roerige omwenteling, voor weinig berispelijk rekent (bl. 283); maar zelfs de *Roomskatholieke* — kwame dit werk maar in zijne handen! — zal zich door de lezing overtuigen, met hoeveel regt BROES schreef, bl. 46: „De Geschiedenis der Kerkhervorming, wel beoefend, strekt niet om de oude vijandschap te onderhouden en aan te wakkeren, maar veeleer om den vrede tussehen beiden te herstellen,” en wat daar meer volgt. Hoe edel is *dit* gezegd: „Ik voor mij, hoe zeer mij de reinste waarheid het liefst is, ben met iedere orde des heils, met elk antwoord op de vraag: wat moet ik doen, om zalig te worden? tevreden, zoo maar de geprangde zondaar niet van de wederkeering tot God afgeschrikt, of, bij bloot vertrouwen op Christus verdiensten, de mensch gerust gesteld worde, zonder heiligheid van hart en wandel.” (Bl. 204.) Mogten alle *Gereformeer-*

den opmerken, ook wat er bl. 241 staat, en voorts het geheele werk lezen en ter harte nemen! Geene krankzinnigheid zoude voor regtzinnigheid, geen ijver zonder verstand, geene waarheid zonder liefde gelden.

Met dank aan den verdienstelijken Schrijver, zij dankbaarheid aan God betuigd voor het goede der Eeuw, die zulke sielraden heeft als BROES, en voor dit werk!

(Zie voorts het eerstvolgend No.)

Gedenkt uwer Voorgangeren. Leerrede over Hebr. XIII: 7, 8, uitgesproken te Amsterdam, 4 Sept. 1825, bij gelegenheid van het overlijden van den wel-eerw., zeer gel. Heer PIERRE CHEVALLIER, Predikant bij de Waalsche Gemeente. Door A. S. THELWALL, Predikant bij de Engelsche Episcopale Gemeente. Uit het Engelsch. Te Amsterdam, bij J. H. den Ouden. 1825. In gr. 8vo. VIII, 56 Bl. f: - 60.

Een *Engelschman*, predikant (zoo hij zegt) bij de Episcopale gemeente alhier, houdt 'eene lijkrede op een' *Hollander*, leeraar bij de Waalsche gemeente, en laat dezelve in de taal des lands overzetten, om uitgegeven te worden. Een wonderlijk verschijnsel voorwaar; maar niet wonderlijker, dan dat deze vreemdeling, onder een halfhonderd Christenleeraren in de hoofdstad, en nog oneindig grooter aantal daarbuiten, vroeger als de éénige man optrad, die wist, hoe jammerlijk het er hier met zeden en godsvrucht uitzag, en hoe natuurlijk het dus was, dat God ons eindelijk met watersnood bezocht. Ook nu is hij de éénige, die *of* CHEVALLIER regt kende, *of* zulken man naar waarde wist te schatten, *of*—daarvoor rondelijk durfde uitkomen. Het is een zegen waarlijk, dat wij zulken wachter op onze muren uit het hoogverlichte en edelmoedige *Engeland* ontvangen hebben! Het is vooral ook weer een kostelijk stuk, wat wij hier ontvangen, — zonder menschelijke welsprekendheid, zonder

verderfelijke geleerdheid en oordeel- of uitlegkunde, daar mag men van verzekerd zijn. En niet minder zonder die laauwheid, welke liefderijk en verdraagzaam wil heeten; zonder hoogmoedige inbeelding, alsof de mensch door eigene deugd welgevallig bij God zou kunnen worden. In één woord, een kostelijk stuk. Onze tijden, en onze leeraren vooral — het is er dan erg mede gesteld — men kan ze niet te zwart teekenen. Beleefden wij toch weêr die zalige dagen, toen de predikstoelen van hevige geschillen daverden; toen de staat, ten gevolge daarvan, tot in zijne grondslagen werd geschokt; toen men dezen uitftekenden man van zijn hoofd, dien van zijne vrijheid, en eene menigte van vaderland, rust en het zoo duur gekochte voorregt beroofde, om God overeenkomstig haar geweten te dienen — of toen men, wat later, in *Engeland* bad en moordde, een' braven Vorst op het schavot, een' huichelenden CROMWELL op den troon hielp! Maar, helaas! zoo is het niet meer. De katholieke landen beschamen ons. Zie *Spanje!* zie *Frankrijk!* zie de *Jezuiten* en hunne handlangers! Hoe stelt men alle middelen in het werk, om het allerheiligst geloof te doen zegepralen! En wij — maar THELWALL en eenige anderen laten het *niet* onder zich. Zelfs tot redenering, (verbeeld u, lezer!) menschelijke, mischien wel wijsgeerige redenering, vernedert zich de ijverige man, (het is waar, slechts in eene noot) om maar *allen alles te worden en yelen te gewinnen*: want in die noot betoogt hij onwederlegbaar, wat nog nooit een verstandig mensch tegengesproken, en de schrijver van het boek *Job* al vóór vierduizend jaar gezegd heeft, dat *geen mensch Gode profijtelijk kan zijn*. Welnu, is dat geen trant? Zal dan nog iemand blijven beweren, dat deze man slechts daarom op geleerdheid en wijsbegeerte schimpt, omdat hij ze zelf niet bezit? Hij doet bij deze gelegenheid zelfs eene nieuwe ontdekking, hierin bestaande: dat de beloften van het Oude Testament, als belooningen der gehoorzaamheid aan de wet, slechts daarom alleen tijdelijk waren, omdat men, des noods, nog wel straffeloosheid, en dus een onver-

hindrd genot van het aardfche, door een vlekkeloos gedrag, zou kunnen verdienen, maar meer — waarlijk niet. Ziet, gij geleerde Schriftverklaarders! dat is nog nooit bij u opgekomen. Zoo helder ziet men eerst, als men de oogen fluit, en, in zichzelven gekeerd, door de maag of het hart, alles ontdekt, wat beftaat en niet beftaat.

Om u eindelijk eens geheel uit den dut te helpen, landgenooten! en u niet meer op twee gedachten te laten hinken — ziet hier, hoe het met de kwestie tufchen nieuw licht en oude duifternis, of heel oud licht en wat latere duifternis, ftaat: Gij werpt uw gezond verftand weg, of gij behoudt het. In het laafte geval hebt gij de waarheid van de bijbelfche gefchiedenis te onderzoeken, den zin van hare leer uit te vorfchen, de refultaten onderling en met de onmifkenbare uitspraken der natuur te vergelijken, en alzo, onder nederige afbedding van Gods hulp en bijftand en verftandig gebruik van onderwijs, eenen regel voor uzelfen te ontwerpen, dien gij, met de overtuiging van uw best gedaan te hebben, gerustelijk volgt. In het andere ftaat u de keuze open tufchen de onfeilbaarheid van den Paus of die van onze geïnfpireerden; welke beide u ook in den Bijbel, mits ge maar niet te veel op zin en zamenhang, op doel en omftandigheden let, ftoffe te over zullen verfchaffen, om in uw geloof verfterkt en in ijver ontvlamd te worden. Bezit gij daarbij flechts de regte gefchiktheid, als een uitverkoren vat — niet veel koud verftand, maar zoo veel te meer hartstogt en verbeelding — dan gaat alles des te beter; uwe bekeering is fpoedig voltooid, en gij zijt, ééns voor altijd, van onrust en vreeze verlost. Of het hier namaals ook zal heeten: *zij hebben de duifternis liever gehad dan het licht — gij luije dienstknecht, waarom hebt gij uw talent niet op woeker gezet? — ik ben naakt geweest en gij hebt mij niet gekleed*, en wat dergelijke al meer is, dat blijft eene andere vraag.

Ten flotte: wij hebben den Eerw. CHEVALLIER als een goed, geleerd en ijverig man en bekwamen leeraar immer vereerd; maar wenschten wel, dat hij op deze

wijze door den mischien welmeenenden , maar dan zeker zonder verstand ijverenden THELWALL , ten koste van zoo vele brave ambtgenooten , niet gedacht , noch bij het wonderlijke hoopje onzer nieuwste hervormers aangeschreven ware.

Kerkelijke Raadvrager en Raadgever. Ilden Deels 1ste Stuk. Door JODOCUS HERINGA, ELIZA'SZ. Te Utrecht, bij J. G. van Terveen en J. de Kruyff. 1825. In gr. 8vo. VIII en 214 Bl. f 1-80.

Na sedert het jaar 1821 te vergeefs op een nieuw stuk gehoopt te hebben , zien wij eindelijk dit nuttig werk vervolgd. De geachte Schrijver geeft , in een kort voorbericht , voldoende reden van de vertraging , en zegt tevens , dat hij bij den aanvang des werks zich had voorgesteld , telkens kleinere stukjes van vijf of zes bladen te geven , en dat hij zoodanige stukjes bedoelde , toen hij (Iste D. bl. 59.) durfde hopen , elk jaar er twee te zullen kunnen leveren. Dit gelooven wij nu op zijne verzekering ; dan , daar hij ter aangevoerde plaatse spreekt van twee stukken van grootte als het toenmalige , heeft hij zich toen niet duidelijk uitgedrukt : dat stuk was van veertien bladen.

Het tegenwoordige stuk is vooral niet minder belangrijk , dan de twee voorgaande. Het behelst zeven afzonderlijke vertoogen , meest van medeärbeiders des werks. In plaats van de titels derzelve af te schrijven , bepalen wij ons tot het eerste vertoog , door den *Utrechtschen* Hoogleeraar H. BOUMAN geleverd , hetwelk , met alle reden , door deszelfs Ambtgenoot HERINGA , als belangrijk wordt aangeprezen. Trouwens , dit *broederlijk woord* is een woord op zijn pas , en regt uit het hart van een' waardigen en gemoedelijken voorstander der Protestantische leer gesproken. Het is zaak , dat de Protestanten , bij de bekende aanvallen van Roomschezinden , niet sluimeren , maar op hunne hoede zijn. Voorzigtig-

heid, met verstand en standvastigheid gepaard, is ten sterkste aan te raden. Men leze dan, en, vooral, men behartige dit broederlijk woord! Dit wenschen wij van ganfcher harte, en hopen, dat de waardige fsteller, achtgevende op fommige verfchijnfelen onzes tijds, waarvan hij bij het opstellen van hetzelfde nog geene kennis kon dragen, volgens de voorrede van Prof. HERINGA, van die verfchijnfelen gebruik maken, en in een volgend ftuk nog een nader woord te fpreken zal hebben.

Het omvederlegbaar Vraagboekje over het getal 666 uit Apoc. of Openb. XIII: 18 redeneerkundig wederlegd, door L. J. EYDMAN. Te Rotterdam, bij W. Linders. In gr. 8vo. 14 Bl.

Het fchijnt, dat er zulk een ons onbekend boekje, als de titel opgeeft, beftaat, en dat men hetzelfde, onder een bloot couvert, per post aan EYDMAN heeft toegezonden. De man is daar boos om; en, daar hij een ijverig voorftander van de leer der *Drieëneheid* is, welke in dat boekje fchijnt aangevallen, vatte hij de pen op ter wederlegging. Dat had hij niet moeten doen; want, voor zoo ver wij uit dit zijn gefchrijf oordeelen kunnen, moet dat boekje te *zot* zijn, om eenige aandacht te verdienen. Hij geeft ook maar 14 bladzijden; maar dit zijn waarlijk juist 14 bladzijden te veel! Wij zeggen er niets meer van, dan dat de Heer EYDMAN zich als een voorftander der Goddelijke Openbaring niet alleen, maar ook als een echt *Athanaftaan* hier kennen moet.

Woordenboek van Droogerijen, bevattende eene uitvoerige befchrijving der onderscheidene in den handel der droogerijen begrepene voorwerpen, enz. Door M. N. BEETS, Apotheker, enz. Iste Deel. A—E. Te Amfterdam, bij G. J. A. Beijerinck. 1825. In gr. 8vo. XXII en 688, en Register van 38 bladz. Bij IntEEK. f 5-87½.

Het ontbreekt inderdaad in de laafte jaren niet aan me-

nigvuldige hulpmiddelen, die de studie der Artsfenijmengkunde in onze moedertaal gemakkelijk maken; en de spoed, waarmede zij op elkander volgen, en het vertier, dat zij vinden, bewijst, zoo wij dat buitendien niet wisten, dat ons Vaderland daaraan eene wezenlijke behoefte had. Gelijktijdig bijna, toen de verdienstelijke BEE T S het plan van intekening op zijn Woordenboek bekend maakte, verscheen het eerste deel van het Apothekers-Woordenboek van den onvermoeid werkzamen en te vroeg gestorvenen Hoogleeraar VOSMAER. Men zoude zich echter bedriegen, wanneer men waande, dat het eene dezer Woordenboeken het andere overtollig maakt. Hoe zeer het onvermijdelijk was, dat vele zaken in beide gelijkelijk werden behandeld, zoo is toch beider doel zeer uiteenlopend. Het werk van BEE T S is, volgens den titel, een Woordenboek van Droogerijen. Artsfenijmengkundige voorschriften en scheikundige verklaringen zal men er te vergeefs in zoeken. Uitvoeriger onderrigt ons de verdienstelijke Schrijver, in zijne Voorrede, aangaande den aard en de strekking van zijn werk.

Rec. heeft hetzelfde geheel doorloopen, en vele artikels met aandacht gelezen. Hij verheugt er zich in, zulk een goed en grondig bewerkt boek het publiek te kunnen aanprijzen. Bij elk artikel is naauwkeurige melding gemaakt van hetgeen aangaande deszelfs oorsprong bekend is; elk wordt uitvoerig beschreven; de scheikundige zamenstelling is (dikwerf volgens verschillende Schrijvers) opgegeven; voor vervalschingen wordt overal gewaarschuwd, en de beste middelen worden aan de hand gegeven, om die te herkennen; terwijl eindelijk, wanneer het vergiftige zelfstandigheden zijn, waarover gehandeld is, dikwerf goede raad gegeven wordt, om derzelve nadeelige werkingen in de eerste oogenblikken te keer te gaan. Bijzonder bewerkt zijn, naar ons oordeel, onder anderen de volgende artikels: *Acetum*, *Acidum sulphuricum*, *Aloë*, *Ambarum cineritium*, *Amylum*, *Aqua*, *Arabicum gummi*, *Argentum*, *Asa foetida*, *Aurum*, *Axungia*, *Benzoë*, *Bezoär*, *Bismuthum*, *Butyrum*, *Calx*, *Camphora*, *Caoutchouc*,

Cassia fenna, *Cephaëlis Ipecacuanha*, *Cera*, *Cinchona cordifolia* (te regt wenschit BEETS, dat men een bepaald proefmiddel wist, waardoor men met volkomene zekerheid den echten gelen kinabast van de overige kinafoorten konde onderscheiden; volgens eigené ervaring kan hij de daartoe voorgeslagene herkenningmiddelen van VAUQUELIN — *sulphas cupri* — en GÜIBOURT — *sulphas sodæ* — niet voor zulke zekere proefmiddelen houden), *Cinchona lancifolia*, *Cinchona oblongifolia*, *Citrus medica*, *Crocus sativus*, *Cuprum*, *Daphne Mezereum*; *Deuto-sulphuretum hydrargyri rubrum*, *Deutoxydum plumbi rubrum*, *Draconis sanguis*.

Wij willen hier, ten slotte, eenige aanmerkingen bijvoegen, welke wij onder het lezen maakten. Het zijni slechts kleinigheden.

Bl. 64. Het is eene onnaauwkeurige uitdrukking, te zeggen, dat de eiwitstof stolt, wanneer men dezelve *in aanraking brengt met de warmtestof*; de Schrijver bedoelt, dat zulks bij verhoogde temperatuur geschiedt; alles is, om zoo te zeggen, overal en altijd in aanraking met de warmtestof. Voorts doen niet alle zuren de eiwitstof stremmen; het phosphorzuur en azijnzuur maken hierop eene uitzondering. Wij hadden bij dit artikel ook gaarne eenige melding gemaakt gezien van het gebruik van eiwit in kwikvergiftigen, volgens de proeven van ORFILA.

Bl. 143. Onder degenen, die de zamenpersbaarheid des waters beweerd hebben, moest bovenal PFAFF genoemd zijn geweest, wiens vernuftige toestel beschreven en afgebeeld is in GILBERT'S *Annalen der Physik*, 1822, X, S. 161—172.

Onder de minerale wateren, bl. 149 en verv., misten wij ongaarne vele bekende en algemeen beroemde Duitsche badplaatsen, zoo als *Wiesbaden*, *Baden-Baden*, en vooral het ook door Nederlanders druk bezochte bad *Ems*.

Artemisia vulgaris, bl. 212, 213. Hiervan wordt gezegd, dat dit artikel tegenwoordig geheel in onbruik is. Zulks kan thans niet meer gezegd, en de wortel behoort dus in 't vervolg met een woord beschreven te worden.

Van de *Atropa Belladonna* wordt, bl. 238, gezegd: „In ons land treft men dezelve zeldzaam in 't wild groeiende aan.” Ons is onbekend, of zij wel ergens anders is opgemerkt dan in het *Oldamp* in de provincie *Groningen*, en daar nog bij bijzondere omftandigheden (zie BRUGMANS, *de plantis inutil. et venenatis pratorum*, p. 30); doch veelligt wordt dezelve in de zuidelijke provinciën van ons rijk gevonden.

De bijgeloovige denkbeelden omtrent de geneeskrachten van den linker-elandsklaauw (bl. 420) waren wezenlijk geene ernstige wederlegging waardig. Die op te geven, is tevens ze wederleggen.

Bl. 541. De *Crocus sativus* (WILLDENOW, of *Crocus officinalis*) en de *Crocus vernus* zijn geene varieteiten, maar twee verfchillende foorten.

Als fchrijffouten befchouwen wij, bl. 42: „Ondertusfchen maakt men tot hetzelfde einde ook gebruik van den *Aconitum cammarum* en *Aconitum Napellus*, welke tocht tot dezelfde *species* behooren;” hetgeen zijn moet „tot hetzelfde *genus*;” bl. 141. *mammalia pachyderma*, voor *mammalia pachydermata*; bl. 211. *Artemisia fantonium*, voor *Artemisia santonica*; bl. 463, en doorgaans, HUMBOLD, voor HUMBOLDT; bl. 510. *Reptilesophidiens*, hetgeen twee woorden moeten zijn: *Reptiles ophidiens*. Doch dit alles beteekent inderdaad niet veel, en wij verblijden er ons in, dat ons althans geene meer belangrijke aanmerkingen zijn voorgekomen. De uitvoering van het werk verdient den meesten lof; de druk is zeer net en compres, en vrij van fouten. Wij wenschen den bekwaamen Schrijver lust en krachten, om de aangevangene taak, tot zijne eer en tot nut zijner landgenooten, gelukkig te voltooijen.

Verhandeling over het gebruik der plantaardige en dierlijke kool, door C. M. VAN DIJK, Apotheker, enz. Tweede Druk. Vermeerderd en met eene afbeelding en beschrijving van den Decolorimètre voorzien. Te Utrecht, bij O. J. van Paddenburg. 1825. In gr. 8vo. Behalve het Voorberigt, 83 Bl. f :-90.

Van den eersten druk dezer Verhandeling is reeds verflag gegeven in het Xde No. van dit Tijdschrift voor 1825, bl. 415. De daar uitgedrukte wensch schijnt vervuld te zijn, dewijl in een jaar tijdsverloop reeds een tweede druk noodzakelijk werd. Dezelve is hier en daar met eenige bijvoegfels vermeerderd; en, wat het vernuftig uitgedachte werktuig betreft, hetwelk hier beschreven en afgebeeld wordt, de *Decolorimètre* van PAVEN namelijk, wij vertrouwen, dat het onzen lezeren reeds uit den *Algemeenen Kunst- en Letterbode*, waarin het naderhand ook beschreven is, bekend zal zijn, en onthouden ons des te eerder van eene opgave van deszelfs samenstel (*). De naam *Decolorimètre* is, om meer dan ééne reden, weinig gepast; doch aan dergelijke, tegen alle regelen van taal strijdende, benamingen schijnen de *Franfchen* in het wetenschappelijke thans eene bijzondere voorkeur te geven.

(*) Het was te wenschen geweest, dat hier ook de prijs van dit werktuig ware opgegeven, daar wij niet twijfelen, of velen, en vooral Raffinadeurs, die gebruik van beenzwart maken, begeeren zich het aan te schaffen.

Reis naar het Eiland Kreta in den Griekfchen Archipel, in het jaar 1817. Door F. W. SIEBER. In II Deelen. Uit het Hoogduitsch. Met Platen. Te Haarlem, bij de Erven F. Bohn. In gr. 8vo. Te zamen 694 Bl. f 7-50.

Twee deelen over *Kreta*, — het tegenwoordige *Kreta*!

Dat zal wel langwijlig zijn! Zoo dachten wij, toen wij dit werk in handen namen, maar zagen ons op de aangenaamste wijze verrast. In langen tijd hebben wij zulk eene onderhoudende en in verscheidene opzigten belangrijke Reis niet gelezen, waartoe zekerlijk het tegenwoordige tijdstip, hetwelk ons in alles, wat *Griekenland* betreft, een dubbel belang doet stellen, maar toch ook het talent des Schrijvers, zijne veelsoortige kundigheden, het afwisselende en boeiende van zijne voordragt, zijn bevalige stijl, en het gewigt der onderwerpen zelve, niet weinig bijdragen. Immers *Kreta*, het aloude fabelland, de wieg van den Godsdienst der *Olympiërs*, reeds door HOMERUS bezongen, het Model van verscheidene Wetgevingen; *Kreta* met zijne grootfche natuurtooneelen, zijnen trotschen *Ida*; *Kreta*, de sleutel van den *Archipel*, door de *Ottomannen* eerst na eene dertigjarige belegering der Hoofdstad aan de *Venetianen*, de oude bezitters, ontrukkt; *Kreta*, reeds in het begin van den heiligen strijd voor Godsdienst, Vrijheid en Vaderland, en thans op nieuw, een der brandpunten van den opstand, — welk een *klasfiek*, welk een gewigtig land! Het is waar, reeds TOURNEFORT, POCOCKE, SAVARY en SONINI hadden daarvan belangrijke berigten medegedeeld; maar deze waren nu toch grootendeels verouderd, en de hedendaagsche lezer moest over zulk een gewigtig land, thans vooral, naar nieuwere bescheiden verlangen.

De Heer SIEBER, een *Oostenrijksch* Geneesheer en Kruidkundige, (maar zonder *Oostenrijksche* vooroordeelen en *Grieken*-haat) is de man, die ons deze Reis levert. Hij besloot, dit eiland te bezoeken op zijnen weg naar *Egypte*, doch niet in 't voorbijgaan, maar met afzondering van den noodigen tijd, om deszelfs plantkundige fchatten en verderen natuurlijken toestand naauwkeurig op te sporen. Reeds op den overtocht leert men, in de aanmerkingen over de verhitting van het zeewater door golfslag, en de verhooging der kusten door aardbevingen, den bekwamen Natuuronderzoeker, en in de schildering der gezigten op *Griekenland* den gevoeligen vriend der Oud-

heid kennen. Hij vertrok in December 1816 van *Trieste*, kwam in Januarij 1817 voor de Hoofdstad *Candia* voor anker, en vertoefde op het eiland, met onderscheidene kleine rogtjes naar *Canca*, *Rettimo*, de oostzijde des eilands, de *witte bergen* en den *Ida*, de vlakte van *Gortyna* en het *Labirinth*, zich gedeeltelijk met plantenlezen, gedeeltelijk met de geneeskundige praktijk bezig houdende, tot in de maand November van dat jaar, wanneer hij sloop ging naar *Alexandrië*, in *Egypte*. Zijn reisverhaal vult het geheele eerste en omtrent twee vijfden des tweeden Deels; het overige is toegewijd aan eene *beschrijving* van *Kreta*, naar deszelfs natuurlijke en zedelijke gesteldheid. Daar het minder doenlijk is, den Schrijver in alle zijne uitstapjes en kleine reizen te volgen, zullen wij ons bij voorkeur tot dit laatste gedeelte bepalen.

Kreta, tegenwoordig eigenlijk *Candia* genoemd, (doch de Schrijver behoudt den *klasfiken* naam, omdat de Hoofdstad ook *Candia* heet) heeft zijnen naam niet naar het *krijt*, dat, zoo als men dacht, aldaar overvloedig was. Er is eigenlijk geheel geen krijt, maar wel kalkmergel; zoodat mischien het krijt, om de witheid, naar *Kreta* genoemd is. Het eiland bestaat eigenlijk uit vier hooge berggroepen, die door vlakten of lagere bergruggen aan elkander gehecht zijn: ten westen de *witte bergen* (de *leuca-oroi*); daarop de *Ida*; alsdan de bergen van *Lasiti* (door SIEBER de *Eteokretische Dikta* genoemd); en eindelijk, vlak ten oosten, de *Stia*, *Setia*, of (volgens SIEBER) de *Prefische Dikta*. Door deze hooge gebergen heeft *Kreta* aan de overstroming weêrstand geboden, die eenmaal, in alouden tijd, (naar het denkbeeld onzes Reizigers) het land tuschen de *Middellandsche Zee* en den *Hellespont* doorgescheurd, en dus den *Archipel* gevormd heeft. Bij eenen nieuwen watervloed, die nog hooger rees, zou *Kreta* mogelijk in de vier eilanden worden gesmaldeeld, die de genoemde berggroepen dan zouden uitmaken. Van deze bergen zijn de *leuca-oroi* en de *Ida* hoog genoeg, om den naam van *Alpen* te verdienen. De

laafte verrijst 7200 voet boven de oppervlakte der zee (de halve hoogte van den *Mont-Blanc*), en deze verhevene ligging bezorgt aan het eiland verscheidene klimaten, en zelfs aan het strand (althans aan de noordzijde) eene zeer gematigde warmte. Uit dien hoofde, wegens de luchtigheid en vruchtbaarheid, werd *Kreta* bij de Ouden *Makaronesos* (*het gelukkige eiland*) en *Aëria* genoemd. (Hoogstwaarschijnlijk moet men daaraan ook de zeer vroege *Pheniciſche* volkplanting toeschrijven, die er, volgens den *Mythus* van *Europa*, schijnt te hebben bestaan.) De vruchtbaarheid is uitstekend, en zoo wel in het reisverhaal, als in de beschrijving, worden daarvan de sterkste proeven bijgebracht. Uit hoofde der verschillende luchtstrekten is de overvloed van planten zeer groot, hoezeer de grond vrij steenachtig is. De olijfboom is het eerste en voornaamste voortbrengsel, die ook doorgaans in rotſige landen het best voortkomt. Het graan draagt 12 tot 20 voud. *Turksch* koren en gierst leveren veel meer op, dan in noordelijker landen. Katoen en wijn zijn overvloedig en uitmuntend; van den laatſten zijn wel 60 *varieteiten*. De granaatappel, de vijg, de Johannes-broodboom groeijen ſhier overal in het wild. Men vindt granaten van 5 tot 6 pond zwaar, en oranjeappels van 4 pond. Van de laatste koopt men er 20 voor één' duit. Er zijn daarvan 12 ſoorten, zoo wel als van limoenen, van welke de 1000 ſtuks één' daalder kosten. Deze boomen bloeijen en dragen vruchten te gelijk. Men ziet overal de heerlijkſte bloemen, waarvan er vele het ganſche jaar door in vollen bloei ſtaan. In December ziet men reeds hiacinten, narcisfen en jasmijnen. De *laudanum*-gom is overvloedig. In verscheidene dalen wandelt men onder het lommer van duizendjarige platanen, en heerlijke rozelaurieren (*oleanderboomen*, *laurierroſe*); doch de meeste hooge wouden zijn vernield; een andere *MINOS* zou er geene vloot meer kunnen bouwen. Men vindt er zelfs dadelpalmen, doch in geringen getale. Het vlas is uitstekend, maar wordt weinig gekweekt; daarentegen leveren de moerbeziënboomen rijke ſtof tot de zijdetelt. De amandelboomen groei-

jen in het wild. De honig is uitstekend, misfchien de beste der wereld; SIEBER geeft hem ten minfte boven alle de voorkeur, en roemt hemelhoog zijnen geur; hij meent, dat dit de Nektar der Goden geweest zij; men kan hem met een vochtig mes flijden, en zijn glans is aan goudvernis gelijk. De wintermaanden zijn het aangenaamfte van het jaar; flechts in Februarij is het meer windig dan koud; de zomermaanden worden door O. en W. winden gematigd; en de herfst, door Z. winden getemperd, gelijkt meer naar eene voorbode der lente, dan van den winter. Verfcheurende dieren vindt men er niet. Een lam kost flechts vijf ftuivers. Doch alle deze heerlijkheid wordt verbitterd door drie plagen, waarvan de derde verreweg de ergfte is; de melaatscheid, de pest, en de *Turken*. De eerfte vertoont zich hier in hare geheele afzigtige gedaante, als eene der verfchrikkelijkfte ziekten. De pest, uit *Egypte*, zoo 't fchijnt, aangebragt, ontvolkt fomtijds de fteden. De Heer SIEBER maakte de zonderlinge opmerking, dat de muilezel het vermogen heeft, *de pest te ruiken*; hij ondervond dit zelf, door de ftugheid van het dier bij de nadering tot het van de pest befmette *Canca*, waarvoor anders hoegenaamd geen reden was. Deze rampen echter zijn voorbijgaande; die der *Turken* is blijvende. Men weet, dat welvaart, volksgeluk, befchaving, en zelfs bevolking, in alle landen verdwijnen, over welke de adem van dit vernielend Volk gaat; maar er zijn toch nog trappen in de ellende, en de verdrukking van *Kreta* is de ergfte, die men zich verbeelden kan. De *Turken*, die op den *Archipel* aan verfcheidene eilanden eene foort van eigen beftuur overlieten, en dezelve flechts jaarlijks ééns, onder den *Kapudan Pacha*, tot invordering der fchatting bezochten, hebben zich op *Kreta*, hetwelk zij met zoo vele moeite aan de *Venitianen* ontrukkt hadden, *gevestigd*; en hun getal is door de afftammelingen van vele eerlooze *Renegaten* vergroot. Ons hart komt tegen de mishandelingen op, die deze tirannen aan de ongelukkige *Grieken*, de oorfpronkelijke en wettige bewoners des lands, doen ondergaan. Slechts

eenige staaltjes, die den opstand van dat vertrapte Volk, ook bij den hardnekkigsten *Turken*-vriend, zoo hij nog *mensch* is, moet wettigen. Geen *Griek* mag te paard of op een' muilezel eene stad binnentrekken. Zelfs hunne Bischoppen en Abten moeten aftijgen en te voet door de poort gaan, waar de gemeenste, smerigste *Turk* door mag rijden. De Kerken, die bouwvallig zijn, mogen niet hersteld worden, dan op een *Firman* van den Pacha, die dan nog door de *Porte* moet bekrachtigd worden en vreesfelijk veel kost. Zelfs mag men het bouwvallige niet ter helfte afbreken; want daartoe worden twee *Firmans* vereischt, een voor het afbreken en een voor het herbouwen. Wordt er een *Turk* in de nabijheid van een *Grieksch* klooster vermoord, zoo wordt dit bijna uitgeschud door knevelarijen, al is er niet de minste waarschijnlijkheid, dat de monniken aan de daad schuldig zijn. Rijkdom is voor de *Grieken* eene hoofdmisdaad; en in plaats dat Christen-Regeringen overal de nijverheid en welvaart harer Onderdanen, als het zekerste middel voor haren eigenen bloei, zoeken te bevorderen, zoo mag in *Griekenland* geen Christen een' zweem vertoonen van bemiddeld te zijn, zoo hij niet onder de klauwen van den Pacha of zijne waardige dienaars wil vallen, die hem, op zijn allerminst, van alles zullen berooven, indien zij zijn leven nog sparen. Vandaar, dat zij hunne welvaart, indien zij die hebben, zorgvuldig verbergen. SIEBER was eens bij den Geneesheer van het plaatsje *Giropetro* ten bezoek gevraagd. Hij werd in de morfigste, bouwvalligste, armoedigste hut van het plaatsje gevoerd, waar hij gevaar liep van op den ongelyken vloer den hals te breken. Men moest op drievoeten zitten. Doch wat gebeurt er? Eensklaps verandert het tooneel: de man en de vrouw grendelen zorgvuldig de deur, verwisfelen hunne lompen voor staatsiekleederen, leggen een tapijt over den ingestorten vloer, behangen de wanden, en komen met goede tafels en tafelgereedschap en voortreffelijke spijzen te voorschijn. Hadden de *Turken* dit geweten, de man ware niet in schijn, maar inderdaad spoedig arm geweest. Maar het is niet alleen eer en goed,

hetwelk deze tirannen aan de arme *Grieken* ontnemen; zelfs hun leven is onder hen niet beveiligd. Bij het *Bairam*-feest is het eene uitspanning der *Turken*, op de arme *Grieken*, die zich op straat bevinden, te schieten, en zij vermoorden hen dus geheel ongestraft. Een zekere *Griek* reisde op zijn' muilezel, en werd door twee *Turken* te paard ontmoet. De een roept hem toe: „Klim af!” de tweede: „Nee! blijf zitten, of ik schiet u overhoop!” De ongelukkige meende, dat het eene grap was, en dacht den Barbaren stof tot lagchen te geven, door met den eenen voet in den stijgbeugel te staan, met den anderen op het paard te blijven. Hij werd overhoop geschoten! — Er had te *Candia* ongelukkig eene kruidontploffing plaats gehad, waarbij eene Moskee beschadigd werd. Het *Turksche* gemeen, of de *Janitsaren*, (want op *Kreta* is elke *Turk Janitsaar*, hoewel slechts in naam) beschuldigde daarvan, zonder eenigen grond, eene brave en rijke *Grieksche* Familie, welke door hunne Grooten om hare welvaart benijd werd, weshalve zij de menigte tegen haar opzetterden. De Pacha wilde de ongelukkigen redden; maar het hielp niet; er ontstond een stellig oproer; hij gaf hen dus aan des volks woede over, dat hen op het wreedaardigste ombragt, en, om er nu toch ook iets van te hebben, *al hun vermogen verbeurd verklaarde*. Dit heet in *Turkije* REGEREN! — O, mogt Zijne Hoogheid, de Vorst VAN METTERNICH, zich eens op een *Bairam*-feest, in *Grieksche* kleeding, te midden zijner geliefde *Turken* op straat bevinden!! — Maar deze zelfde *Turken* zijn ook omtrent hunne eigene Regering muitziek, en geen Pacha durft het anders, dan door list en kunstgrepen, wagen, iemand, die door de *Porte* veroordeeld is, ter dood te laten brengen. Het volk is of ruw en trotsch, of valsch en kwaadaardig. Nogtans geldt dit alles meest van de *Turken* in de steden; de grondeigenaars op het platte land zijn over het algemeen veel beter; allen zijn echter even onkundig. Dit laatste is mede het geval met de *Grieken*, bij welke men ook een groot onderscheid vindt tusschen de ongelukkige bewoners der vlakten en steden en de bewoners

der *witte bergen*, of de *Sphakioten*, die geene *Turken* onder zich toelaten, en elk, die het waagde, zich bij hen neêr te zetten, zouden overhoop schieten. Zij worden dan ook van de *Turken*, tegen eene jaarlijkſche belasting, ontzien. Hier gaat de mensch meer met opgerigten hoofde, dan in de ſteden; de pest (die getrouwe medgezel der *Turken*) bezoekt hen nooit, en de melaatschheid is bij hen veel minder beſmettelijk. Het zijn dan ook deze moedige bergbewoners, die, zoo wij meenen, het eerst op *Kreta* den ſtandaard der onafhankelijkheid tegen de *Turken* hebben uitgeſtoken. Voorts is het getal der *Grieken* veel grooter op het eiland, dan dat der *Turken*. De *Joden*, die er wonen, zijn uit *Spanje* afkomstig, ſpreken ook eene foort van *Spaansch*, en zijn over 't algemeen eerlijk. Zij ſchijnen *Karaïten* en geene *Talmudisten* te zijn. *Franken* zijn er zeer weinig.

Er zijn op *Kreta* drie ſteden, welke dien naam mogen voeren. *Candia*, de Hoofdstad, *Canea* en *Rettimo*, alle aan de noordkust; voorts een aantal kleine plaatsjes, zoo als *Giropetro*, *Lasfiti*, *Melidoni*, enz. De oude Hoofdsteden *Gnosfus* en *Gortyna* liggen tegenwoordig in puin. De plaats van *Gnosfus* is waarſchijnlijk diegene, welke nog *Gnofa* heet. Naar *Gortyna* noemt zich nog een Aartsbifſchop, die, omdat *PAULUS* hier zelf het Evangelie gepredikt en *TITUS* heeft achtergelaten, zich den trotſchen titel van *Primaat van Europa* toeëigent. Niet ver van daar is de beroemde *Kretensfer* doolhof of *labirinth*, niet meer of minder dan eene ſtcengroeve, waarin men niet ligt zal verdolen. Verrukkelijk moeten, naar des Reizigers beſchrijving, de dalen van *Mirabello*, *Agia Rumelia* en *Milopotamo* zijn. Overblijffelen der Oudheid levert *Kreta* ſlechts in kleinen getale; de oorlogen hebben het te zeer verwoest, vooral de laaſte, die het aan de *Venetianen* ontrukte, en hetgeen nog overig was, zoo als te *Gortyna*, is door de *Turken* gebruikt tot het bouwen van hunne landhuizen; men vindt er nog ſlechts zegelringen, zilveren munten en antiek glas. Voor den handel dient de reede van *Candia*, door het eiland *Standia* (*Eis ten Dia*) gevormd, de kleine haven van *Canea*, en de groote

van *Suda*, thans zoo bekend als de ligplaats der *Egyptische* en *Turksche* vloten. De Heer SIEBER, zoo 't schijnt niet minder bekwaam als Oudheid- dan als Natuurkundige, waagt het, STRABO zelv' tegen te spreken. Deze had namelijk beweerd, dat de beroemde berg *Dikta* niet bij *Gnosfus* en den *Ida*, maar op het oosteinde des eilands bij *Prasus* moet gezocht worden. Hij wil echter aan laatstgemelden berg ook wel den naam van *Dikta* gunnen, als mede aan den meer zuidelijk gelegenen berg, dien hij den *Eteokretischen Dikta* noemt, hoewel hiervoor, onzes inziens, geene de minste reden is. Doch zijne redenen, om den waren *Dikta* in de nabijheid van *Gnosfus*, van het hol, waar JUPITER geboren is, en waar men zijn graf toonde, te zoeken, zijn geenszins verwerpelijk.

Niet weinig van het genoegen, hetwelk ons deze belangrijke Reis heeft verschaft, hebben wij aan den Vertaler te danken. Hij heeft zijn werk met kennis der beide talen, en blijkbaar met kennis van zaken, verrigt. Allervoordeeligt onderscheidt zich hetzelve van dien drom van vertalingen, welke bijna dagelijks als fabriekarbeid de pers verlaten, onrijpe vruchten van menschen, die geene der beide talen goed verstaan, en vreemdelingen zijn in het onderwerp, dat zij moeten behandelen. Hier hebben wij niet éenen *Germanismus* aangetroffen, behalve dat ongelukkige sruikelblok *kelderen* voor *persen* (*keltern*), waarover ook anderen gevallen zijn, en 't welk zekerlijk daaruit ontstaat, dat *wijn* en *kelder* verwante denkbeelden zijn, hoewel niet altijd. Wij wenschen aan alle Uitgevers zulke Vertalers toe.

Revue Politique de l'Europe en 1825. Par. et Leipz. chez Bosfange Frères. Févr. 1826. 8vo. 88 pag. f 1 - 20.

Wat zal er toch van Europa worden? Wanneer zullen de wederzijdsche drijvers van uitersten aan het jammerlijk gefolterd Menschdom eenige verademing gunnen? Te Amsterdam, bij J. C. van Kesteren. 1825. In gr. 8vo. 82 Bl. f: - 70.

Wij voegen deze twee boekjes, van gelijke grootte, over

hetzelfde onderwerp handelende, en omtrent te zelfden tijde uitgekomen, niet bij elkander, om dezelve in eenigerlei opzigt gelijk te stellen. Verre vandaar! Zij verschillen als licht en duisternis, als waarheid en leugen, als schoon en afzigtig. No. 1 is een meesterlijk betoog van *Europa's* toestand, in een' uitmuntenden stijl, met heldere staatkundige inzichten en de edelste bedoelingen. No. 2 is het werk van een' prulfschrijver, die niet stellen kan, die alle blijken geeft van een verward hoofd, waarin hetgeen hij weet als eene rommelkas door elkander ligt, en die geene edelaardige of onbaatzuchtige gevoelens schijnt te kennen. Beginnen wij met het laatste, om met het beste te eindigen.

De Schrijver, die met een geheel onverstaanbaar beeld begint, waaruit ten minste zoo veel blijkt, dat hij het vóór 15 jaren deerlijk met den troon van BUONAPARTE heeft mis gehad, (zoo wij ons in den steller niet bedriegen, had hij de voortdoring van dien troon, gelijk thans van het H. Verbond, *nog wel wat langer gewenscht*, en is hij altijd aan den kant, vanwaar de hoflucht waait) deze Schrijver is geweldig boos op de *wijsgeerige Geschiedenis*, en geeft, om zijnen afkeer daarvan te bewijzen, ons een allerzonderlingst mengelmoes uit de Geschiedenis, waarin hij, om te toonen, dat hij toch ook iets gelezen heeft, ons het algemeen bekende uit den *Spaanschen Succesie-oorlog* opdischt, dan onmiddellijk op JOSEPH II, op de *Engelsche* magt ter zee, GELLERT, SALZMANN, ROUSSEAU, de *Spaansche* omwenteling in 1808 springt, om den *volstrekten Koning* voor wettig en noodzakelijk en de *Cortes* voor schandelijke oproermakers uit te krijten, en zijne gal uit te braken tegen de *Zuid-Amerikaansche* voorstanders der onafhankelijkheid. Het is kluchtig, dat, terwijl deze Profeet (!) voorspelde, dat, daar de Koningsgezinden in *Peru* de overhand hebben, de Democratie in *Chili* welhaast ook een einde schijnt te moeten nemen (bl. 44), dat de orde in *Peru*, *Chili* en *la Plata* welhaast hersteld zal zijn, en dit op *Nieuw-Spanje* een' gunstigen invloed kan hebben (bl. 72), reeds door den beslissenden slag van December 1824, door den dapperen SUCRE, de *Spaansche* dwingelandij op het vaste land van *Amerika* voor altijd verpletterd was. Wat is dat schrijvertje op de vrije *Zuid-Amerikanen*, die hij allen voor *zwart* schijnt te houden, verbiterd! Hij gaat zelfs verder dan *Oostenrijk* in ijver voor de *legitimiteit*, en jammert over den *revolutionairen* toestand van *Brazilië*. De goede man schijnt te vreezen, dat er, wau

neer *Amerika* vrij wordt, geen stuiver gelds meer naar *Europa* zal komen. Dit alleen is genoeg, om zijn staatshuishoudkundig doorzicht te doen bewonderen. Hij denkt waarschijnlijk, dat de *Mexicanen* en *Peruanen*, gelijk *MIDAS*, goud eten, of dat de *Spanjaarden*, als zij meester werden, terstond door een' tooverflag de ondergeloopene goud- en zilvermijnen (die thans de *Engelschen* met een' voorspoedigen uitflag ontginnen) zouden aan den gang maken. Deze zoo schrandere bol vindt den ongelukkigen *RÍEGO*, die goed en bloed voor de herstelling van zijn ongelukkig Vaderland heeft opgezegt, een' *allermisdadigsten Luitenant*. Zijne misdaden tegen den Staat zullen toch wel zoo groot niet zijn, als die van dezen kladfchrijver tegen het Gemeenebest der Letteren! — *Hoe uitnemend het met de regtzaken en middelen tot appèl in het Turksche Rijk gelegen is, vermeldt menige genoegzaam naauwkeurige en onpartijdige beschrijving van hetzelfde. O, die lieve Turken! Ga er toch spoedig heen, goede Schrijver! Dáár, of in uw geliefde Spanje, behoort gij te huis; in Nederland niet. De Grieken, in wier lot elkeen, wiens hoofd en hart op de rechte plaats zijn, het hoogste belang stelt, die voor lijf en leven en Vrijheid en Godsdienst vechten, noemt deze duisterling woelgeesten. Hij schermt, gelijk *Dan Quichot*, tegen windmolens; en, na nog veel omhaals, zoo verward, dat wij er geen denkbeeld van kunnen geven, en waarbij men tuschenbeiden zou zeggen, dat hij raaskalde, droomt hij van menschen in ons Vaderland, die het oude Staatsbestuur onder een' Raadpensionaris zoeken te herstellen. Doch reeds genoeg, reeds te veel van dit vod!*

Wij scheppen adem, wanneer wij ons van daar, tot de *Revue politique de l'Europe* begeven. Nog eens, meesterlijk is dit *Overzicht*, en getuigt van een geoefend oog en eene fiksche hand ter beschrijving. Mogten alle Vorsten, alle Ministers, vooral die van het H. Verbond, hetzelfde lezen en ter harte nemen! Er wordt hier kort, maar zakelijk en op eene alles afdoende wijze, getoond, dat de tegenwoordige beschaving met zich brengt, dat de Volken tegen het misbruik van de magt dezer Regenten zekere waarborgen hebben, die men hun niet onthouden kan, zonder onregtvaardig te zijn. De prulfschrijver No. 2 zag in de *Constitutiën* niets dan verloop van nering en hantering (waarom? dit zegt hij niet); de Schrijver der *Revue* beschouwt de zaak uit een hooger gezigtspunt. Hij zegt, — en, onzes inziens, volkomen met

grond — dat de zoo geprezene beschaving der *Grieksche* en *Romeinsche* oudheid verre moet onderdoen bij de tegenwoordige, en, door den natuurlijken voortgang des menschdoms in kundigheden, van zelve eenen nog hooger trap kan en zal bereiken, *indien slechts de Vorsten of hunne Ministers zulks niet tegenwerken*; maar, door dwaze begrippen van magt en *goddelijke Regten* bestuurd, versmaden zij de schoone, de verhevene rol van *Opperhoofden* van groote en beschaafde Volken. Zij willen liever *Meesters* en *Afgoden* zijn van kruipende slaven, dan tot de Volken af te dalen, en hunne liefde te winnen. (Bij deze woorden van den Schrijver herinnerden wij ons de verhevene taal van den onvergetelijken WILLEM IV, den Grootvader onzes Konings: *dat hij niets kende, hetgeen de eerzucht eens stervelings zoo zeer kan streelen, dan een voorwerp der liefde en hoogachting te zijn van een vrij Volk*) Neen! de Monarchen hebben zich liever vereenigd tot een Verbond, hetwelk zij *heilig* noemen, om, als een éénig man, de wilschen der Volken om hunne Regten te stuiten. Niet onaardig noemt onze Schrijver dit Verbond „de uitvoerende Magt der *Europesche Aristocratie*, die van allen kant tegen de gelijkheid in Regten opstaat.” Want het is deze *gelijkheid voor de Wet*, die de Volken alomme begeeren, en die de Regenten, of hunne Staatsdienaars, overal weigeren. *Europa* is in twee groote partijen gesmaldeeld: de eene, die, *en* in getal, *en* in kunde, *en* in verdiensten, de oneindige meerderheid heeft, eischt de toepassing van dit beginsel; de tweede (uit eenige Hovelingen, Priesters, Edellieden, en mischien ambtenaren of ambtenjagers bestaande) weert het uit alle kracht. Doch de Regenten onderzoeken dit gefchilpunt niet; zij leggen hun zwaard in de weegschaal. Hoe verkeerd, zich willens en wetens bij de Volken gehaat te maken, zoo als in *Frankrijk*, waar men al het mogelijke gedaan heeft om de Natie te verbitteren, uitgezonderd alleen bloedige teregtstellingen, waarvan men de onmiddellijke gevolgen vreesde. Men heeft zich van den schrik bediend, dien NAPOLEON had ingeboezemd, om deszelfs stelsel van vrees en geweld in wezen te houden. *Frankrijk* is daardoor in de oogen van *Europa* verachtelijk geworden. (Heeft niet VILLELE openlijk gezegd, dat hij *Spanje* zou aanvallen, alleen om zich voor een' aanval van *Rusland* te beveiligen?) *Engeland*, daarentegen, is het land eener *Constitutionele Vrijheid*; en, wanneer hetzelfde, getergd zijnde, eens eene op-

roeping aan de Volken deed, zou men het onmetelijk gewigt van die hefboom, een beroep op de Constitutionele gevoelens in geheel Europa, leeren kennen. Rusland is de Mogendheid, die door de Vorsten van het Heilige Verbond tegen de Volken in den arm wordt genomen, al is het, dat hunne waardigheid, als Regenten en onafhankelijke Bestuurders, daaronder lijdt. „De Koningen geven aan hunne slavernij „ boven de vrijheid hunner volken de voorkeur. Zij hebben „ zichzelf overgeleverd, om zich over de onderneming „ van genen te wreken; dus zijn zij vervallen in de fabel „ van het paard, hetwelk den mensch te hulp roept.” Het personeel karakter van ALEXANDER is gematigd; maar wie kan voor zijnen Opvolger instaan? (Deze zal niets in den staat der zaken veranderen. METTERNICH heeft het verzekerd. De Grieken moeten uitgeroeid worden.) Na nog eenige zeer sterke, maar toch niet ongegronde, aanmerkingen over Oostenrijk en Pruisen, (ten aanzien van welk laatste wij nogtans niet gaarne zouden stemmen in de uitspraak, „ dat de Let- „ terkunde niet dan in krijgskundige werken bestaat”) gaat de Schrijver tot Nederland over. Zeer aangenaam moet voor het welgestelde vaderlandsche hart de lof onzes Konings zijn, dien hij om zijne deugden, om zijne nauwgezetheid in de waarneming aller pligten van het Koningschap, om zijne liefde voor het Regt en achting voor de wetten prijst, en tevens Nederland het tweede Land der Vrijheid in Europa noemt. Ook het volgende wegens de zware belastingen is misschien niet geheel ongegrond, wanneer het op de drukkende belemmeringen des handels toegepast wordt. Hoe verbazend, echter, steekt bij dit tafereel Spanje en het ongelukkige Griekenland af! Hier is de stem onzes Schrijvers eer te zwak dan te sterk, en de Hertog VAN ANGOULÊME bekomt zelfs een compliment over zijne menschelijkheid in de uitvoering der bevelen tot Spanje's onderwerping. Men kan zich niet van verontwaardiging onthouden op het denkbeeld, dat twee zulke heerlijke Landen, twee zulke belangrijke Volken, door een paar besluiten van het H. Verbond, tot verwoesting en ondergang worden gedoemd. Doch wat helpt het, dit honderdmalen te zeggen? METTERNICH lacht alle menschenvrienden uit, zendt aan IBRAHIM-Pacha vermaningen om toch maar door te dringen, en neemt misschien een snuifje op het hooren der vernietiging van eene geheele Christenbevolking. „ Naar Afrika met de Rebellen!

„In *Griekenland* behooren gehoorzame Zwarten!” Ten slotte wordt nog een hartig woordje gezegd aan den Paus, (die het dan wel heel erg moet maken, daar hij zelfs onzen *ser-vilen* Schrijver van No. 2 niet bevalt) en alles in een algemeen overzigt samengetrokken.

Het verheugt ons, dat de herstelde, schoon thans weder bedreigde, vrijheid van drukpers in *Frankrijk* vergund heeft, dit werkje het licht te doen zien. De daarin voorgestelde waarheden zijn zoo klaar voor ieder gezond menschenverstand, dat zij zelfs den uitmuntenden stijl, waarin zij zijn voorgedragen, niet zouden behoeven, om indruk te maken. Men vergelijkte hiermede de wartaal van No. 2!

GYSBERT JAPICX, *Friesche Rymleise, etc. de tredde druwck, op nyz trognoaze in forbettere trog* E. EPKEMA.

Woordenboek op de Gedichten en verdere geschriften van GYSBERT JAPICX, door denzelfden.

(*Vervolg en slot van bl. 74.*)

Wij gaan over tot het tweede deel, hetwelk het *Woordenboek* bevat, en voorafgegaan wordt door eene *Inleiding*, (van I—LXXVIII), eenige aanmerkingen behelzende over de Vriesche taal. Eene volledige *Spraak-kunst* te geven, was geenszins het oogmerk, en inderdaad ook minder noodzakelijk, dewijl het Vriesch, zoo als het bij GYSBERT JAKOBS wordt gevonden, zoo veel overeenkomst heeft met het Nederduitsch bij CATS, KAMPHUIZEN en hunne tijdgenooten. „Trouwens de eerstgemelde is,” zegt EPKEMA, bl. III, en wie zal het met grond kunnen tegenspreken? „zoo niet geheel, althans voor een groot deel, de oudste zus- ter of veeleer de moeder der laatstgenoemde, maar nog in haren ouden tooi.” Deze aanmerkingen loopen over de *letters* en derzelver *uitspraak* en *gebruik*, over de *twee- en drieklanken*, enz. over de *verbuiging der naam- en voornaamwoorden*, over de *vervoeging der werkwoorden* en wat hiermede in verband staat. Andere punten voorbijgaande, willen wij een oogenblik bij hetgeen over de *geslachten*, *naamvallen* en *verbuiging* wordt gezegd stilstaan. Het had Recensent altijd gehinderd, in de fragmenten van den *ouden Grammaticus* (te vinden IIde. Deel, bl. 5, en vóór driehonderd jaren geschre-

ven) te lezen, dat het Vriesch geen onderscheid van geslachten, geene naamsuitgangen of *casus* heeft, en dus geene declinatie bezit. Want dit is zoo veel als die taal voor een volkomen *patois* te verklaren, gelijk de Heer EPKEMA insgelijks erkent, bl. XLI. Ook meende hij altijd wel degelijk het *genus* en de *verbuiging* in het Vriesch, zoo wel in den mond der landlieden als in de geschrevene stukken, te hebben opgemerkt; schoon hij niet ontveinzen kon, dat het in de Vriesche taal minder duidelijk dan in de Nederduitsche, vooral dan in de zoogenaamde Latijnsche taal, zichtbaar is. De reden schein hierin gelegen te zijn, dat de taal, door niet geschreven en dus beschaafd te worden, overgelaten werd aan de verwaarloozing van hen, die, terwijl zij dezelve *spraken*, echter nooit op naauwkeurige opvolging van de grammatische regelen dachten. Deze regelen zijn in den aard van elke taal en de bijzondere inrigting van den menschelijken geest, en de wijze, waarop deze denkt en de gedachten zich voorstelt en uitdrukt, gegrond; en het is onmogelijk, dat niet elke taal eene eigene en juiste Grammatica, om het dus uit te drukken, zou bezitten. Wordt nu eene taal echter alleen *gesproken*, en wel door dezulken, wien het geene behoefte is, om de fijnste nuances der denkbeelden ook door alle mogelijke nuances der uitdrukking, welke de taal toestaat, te kennen te geven, dan blijft zij wel voor willekeurige, op eenzijdige theoriën gebouwde veranderingen en verbasteringen bewaard, maar zij verliest veel van hare voortreffelijkheid, en ongevoelig slijten hare beste en fijnste vormen af. Wanneer men dan nu naderhand in deze taal wil *schrijven*, vindt men zich dikwijls verlegen om juist te schrijven gelijk men spreekt, en echter eene goede en regelmatige taal te bezigen. Het is met het Vriesch, gelijk het gaan zou met het Nederduitsch, als men het schreef, gelijk het in den dagelijkschen omgang wordt gesproken. Hoort men dan wel bijna ooit het onderscheid der geslachten en de *casus* in acht nemen? Het is inderdaad te beklagen, dat wij eene zoo slordige conversatietaal bezigen; maar het is niet te outkennen, dat slechts weinigen, zonder affectatie en stijfheid, zoo grammatisch spreken, als men het tot het schrijven behoeft. Is nu ook het Vriesch altijd slechts eene taal van dagelijkschen omgang geweest, het is ook niet te verwonderen, dat zij alle gebreken eener verwaarloosde taal bezit, waardoor het opmaken eener geregélde Grammatica moeilijk valt. Maar is deze taal daardoor noodwen-

dig vervallen, het is echter mogelijk, dat zij eens in al hare voortreffelijkheid zal ontwikkeld worden, wanneer zij veel wordt geschreven, en wel door dezulken, die niet door hunne theoriën zich laten verleiden, om vreemde vormen aan dezelve op te dringen, maar die niets doen, dan met eene gezonde oordeelkunde *op te merken*. Het doet Recensent dus genoeg, hieromtrent den Heer ЕРКЕМА in het algemeen met hem van gelijke gedachten te vinden, en hij kan niet nalaten hier bij te brengen, wat door dezen desaangaande wordt gezegd, bl. XLIII ('t geen echter niet hier, maar op het einde, of in het begin, als eene algemeene aanmerking, had moeten worden gezegd; maar dit is juist de éénige keer niet, dat ЕРКЕМА zich door zijne ongedwongene schrijfwijze laat verleiden, om, waar hem eene gedachte voor den geest komt, dezelve neder te stellen, zonder er op te denken, dat dezelve op eene andere plaats beter voegde): „Het zou,” zegt hij, „den Dichter, indien het toen gebruikelijk geweest ware, gemakkelijk zijn gevallen, de taal even kunstmatig te schrijven, als men thans de onze doet. Doch hij schreef zoo als men doorgaans in den omgang toen sprak, en zoo deden ook BREDERO, VANDER VEEN, ja zelfs CATS en anderen van dien leeftijd, zonder overal de grammaticale regels te volgen. Men ziet het duidelijk, dat hunne taal ongekunstfeld (?) en onbeschaafd was. Maar gelijk de Nederduitsche taal thans over het algemeen naar vaste regels is bewerkt, de geslachten kenbaar, de verbuiging geregeld, enz. even zoo is de taal der Vriezen vatbaar voor beschaving, en zal, begint men haar te schrijven, weldra met de Nederduitsche, hare dochter, wedijveren. Zij heeft wat langer op het land geleefd, waar men het zoo naauw niet neemt; hare dochter is wat vroeger in de steden op bals en concerten toegelaten, en dus voor het uiterlijke wat meer beschaafd en opgesmukt, doch ook niet zonder eenige natuurlijke sieraden en goede eigenschappen er bij te hebben opgezet, zoo als dat doorgaans in de groote wereld gaat. Gelukkig, zoo de oude moeder, onder de menschen komende, niet te veel van hare krachtvolle eenvoudigheid en van het natuurlijk schoon verlieze.”

Tot eene proeve eener meerdere beschaving schrijft daarop de Heer ЕРКЕМА iets van GYSBERT JAKOBS' vertaling der *Verhandeling over het leven en sterven*, Deel II, bl. 88, aldus naar de regels der Nederduitsche taal: „Mar schien

„hy de reden, as yene goede en nolke paedliedster, folgje
 „wol, fo binne er eak bjuester-greate fwierigheden for de
 „hân: want dan môt hy sich to in doerhaftig gefjuecht for-
 „firddigien, altyd schrep en yn forwar stean, as waefende
 „fen foren, fen efteren, fen den yenen en oaren kânt, fen
 „synnen fynne beset, dy him onophâdelyk to kear giet. Wat
 „is dat doch for yen fynne? Alles wat him behaeket, alles
 „wat hy fjogt, eyninge de greatste fynne, welke hy op
 „de wrâd het, is de wrâd selm,” enz.

Het komt Recensent voor, dat de Heer EPKEMA in het geven dezer proeve minder gelukkig geslaagd is, waarvan het plaatsfen van *sich*, *kânt* en *welke*, voor *him*, *ig* en *dy*, onder anderen, ten bewijze kan strekken.

Op de Inleiding volgt het *Woordenboek*, 572 bladzijden groot, voorzeker mede het belangrijkste van het geheele werk. Het loopt over *de Gedichten en verdere geschriften van GYSBERT JAKOBS*, waarvan het de voorkomende woorden, en in een Aanhangfel de eigennamen, gelijk mede de bastaardwoorden, verklaart, derzelver waarschijnlijke afleiding, verschillende betekenissen en gebruik in andere dialecten, met name de Nederduitsche, in vroegeren tijd, onderzoekt, de plaatsfen, waar zij gevonden worden, opgeeft, en verwijst naar taalkundige nasporingen, welke over dezelve door anderen mogten zijn in het werk gesteld. Het is dus een taal- uitlegkundig Woordenboek, dubbel waardig om op GYSBERT JAKOBS te worden vervaardigd, omdat deze niet alleen een groot Dichter was, maar met zeldzame vlijt en oordeelkunde zijne eigene taal had beoefend en onderzocht, en daarom ook in dien zin een klasiek Schrijver mag genoemd worden. Is dus het nut van dergelijke *indices*, *claves* enz. tot het leeren kennen eener taal te grooter, naarmate zij zijn ingerigt voor Schrijvers, die dezelve zuiverder schreven, geen grooter dienst kon voor het grondig bestuderen der Vriesche taal worden gedaan, dan door zulk een *claves* op GYSBERT JAKOBS. Aan dit Woordenboek heeft dan ook de Schrijver geene vlijt en inspanning gespaard, en zoo wel zijne standvastigheid in het volvoeren en doorzetten van het eens aangevangene, hoe vervelend het ook in vele opzichten zijn mogt, getoond, als hij de uitgebreidheid zijner kennis, de naauwkeurigheid zijner klasfische studie-methode en de scherpzinnigheid van zijn vernuft daarbij aan den dag legde. Zoo lang zulk een Woordenboek ontbrak, was het onmogelijk, de beoefening van het Vriesch op

een' geregelden voet te brengen. Thans is de grondslag gelegd, waarop men verder kan voortbouwen; terwijl echte liefhebbers niet zullen nalaten, bij dit Woordenboek, dat reeds een in zoo vele opzigten volledig repertorium is, verder aan te teekenen, wat hun tot nadere verklaring of afleiding der woorden voorkomt. Aangenaam is de ontdekking van den rijkdom der Vriefche taal, die op zulk eene wijze het eigenaardigst in 't oog valt; terwijl men er natuurlijk niet bij vergeet, dat door GYSBERT niet alle woorden zijn gebezigd, die deze taal bezit. Men leert er uit kennen, hoe vele woorden, die in het Nederduitsch reeds verouderd zijn, of waarvan zelfs het spoor is verdwenen, nog in de moederlijke taal aanwezig zijn, en hoe zeer deze tot gener verrijking en nadere vorming en ontwikkeling kan bijdragen, zoo wel als ter verklaring van hergeen zonder het licht, dat zij ontfteekt, duister zou zijn gebleven.

De aard van een Woordenboek maakt het onmogelijk, hetzelfde nauwkeurig in het bestek eener recensie te doen kennen, en deszelfs waarde door beschouwing der afzonderlijke artikelen, waaruit het bestaat, te onderzoeken. Wij willen dan ook niet in bijzonderheden treden, noch alles, wat ons onder het lezen en nagaan boven andere beviel, noch ook, wat ons minder juist of eenigzins gewaagd voorkwam, aantekenen. Het zij genoeg, na een der korte artikelen, zoo als het boek opent, tot proeve te hebben gegeven, over het een en ander iets aan te stippen.

Op *Houwe (de Folle houwe)* leest men: „Overvloed. I. 96. „HOOFD, IV. H. bl. 5, *den vollen hou vinden*. TUINMAN, *Spreekw.* I. 302. *Hij heeft daar den vollen hou*. „Deze leidt het van *houden* af. *Hou*, zegt hij, is *houding, onderhouding*. KILIAAN, *houwe, houw, houw*. „*hoy, foenum herba resecta in pabulum*. In de *O. F. W.* „vindt men *Hou, How, Howe, Houwe*, voor *aula*. En „wat zou ons beletten, hiervan de *Folle houwe* af te leiden? Men zegt immers nog dikwijls van eene plaats, daar „'t *volop* is: *Daar is 't Vollenhove; men komt daár in Vollenhove*. Hier is echter keus voor den lezer.”

Bij *Az* spreekt de Schrijver het gevoelen van HUYDECOOPER tegen, dat *dan* alleen achter den vergrootenden trap behooren zoude, en haalt niet alleen vele voorbeelden van *als, so*, maar ook zelfs van *gelijk* aan achter den comparatief. In het tegenwoordig taalkundig verschil over dit gebruik vond Recensent het hier gestelde opmerkenswaardig. —

Met veel genoegten las hij insgelijks het artikel *bedjoept*, en wenschte het nog uitvoeriger ontwikkeld. Of echter *stippen*, het bekende kinderspel, de oorspronkelijke beteekenis van *neer doen duiken* bezit; komt hem twijfelachtig voor. Hij zou het liever van *tip*, *top* afleiden, omdat men op den *top*, het uiterste einde, van het stuk hout staat. — Zou de grondbeteekenis van *dyen* (in *bedyen*) act. en neutr. zijn *rekken*, *trekken*, en niet veeleer *werken*? Zoo *dijt* het deeg uit, als het begint te *werken*. Van denzelfden oorsprong zou dan *deeg*, *ter dege*, *degelijk*, *doen* enz. komen. — Wanneer men in de spreekwijze *Roxen in 't Bozen* en dergelijke meer, waar paronomasiën zijn, nauwkeurig moet letten op de afleiding en ware beteekenis der woorden, 't geen Recensent niet noodzakelijk toefschijnt, daar dezelve, even als in *hol over bol*, *holdere boldere*, om de paronomasie schijnen gevormd te worden, dan zou het in bedenking komen, of *boun* of *buwn* niet veeleer van *buwne*, *bende* (I D. II.) kome, en dus deze spreekwijze hetzelfde beteekene als in 't *honderd om*, *rondom in de menigte*. — Zou *dollen*, in den zin van een' os te *dollen*, met *dolgen*, *kwetsen*, en niet veeleer met *dolmaken*, *bedwelmen*, verbonden zijn? — *Honck* beviel ons zeer wél, eveneens als het gezegde bij *Jeam* en *Jechtjen*, *Keamerhouwer*, enz. — *Ljeuntjen* is zeer belangrijk ontwikkeld. Zou het echter, in den zin van *iets vriendelijk en aanhoudend vleijend afvragen*, niet van *leunen* atkomstig zijn, tegen iemand leunen, zoo als kinderen en gelieven elkander vleijende vragen; even gelijk het reeds genoemde, *bij iemand om iets aanhouden*, *op iemand aandringen*, hetzelfde denkbeeld uitdrukt? — De afleiding van *loackje zien*, van *luwcken*, *lokken*, *trekken*, komt ons te gezocht voor. — Bij *Mis* spreekt de Heer EPKEMA over *machlichte*, *mogelijk*, *misschien*, dat zeer zeldzaam is, bij MAERLANDT voorkomt, en door hem wordt verklaard als bedorven uit *machschenlijk*. Zou het niet, indien het niet hetzelfde is als *mogelijk*, komen van 't *mag ligt*, 't *kan geschieden*? In *wellicht* of *veellicht*, voor 't *viel licht*, is iets dergelijks. — *Slobbjen* is goed niteengezet. — *Smorig*. In het Hollandsche gebruik van dit woord blijkt de oorsprong van *smeer* nog duidelijker dan bij de Vriezen, waar het in 't gemeen *morfig* aanduidt. — *Suertten*. Wij zouden de beteekenis van dit woord, als *straffen*, *onvriendelijk bejegenen*, niet van de gezochte metaphor (het *snuiten*) afleiden, maar ze verbinden met *snar*, scherp, 't welk ook in *snorren*

nog overig is, en de grondbeteekenis uit den klank der letters ontleent.

Dan, voor het bestek van het Tijdschrift, waarin Recensent dit verslag zal aanbieden, is hetzelfde reeds te uitvoerig, om ook nog van de opheldering van dezè en genespreekwoorden, die bij GYSBERT JAKOBS voorkomen, en welke wij te vergeefs zochten, te gewagen. Maar het gaat ook hier: *multa petentibus desunt multa*, en men moet ook niet te veel vorderen.

Wij moeten dan nu wel een einde maken aan onze aankondiging van dit werk, ook zonder dat ons tijd overblijft, om over het Vriescbe vers van ЕРКЕ-МА, waarmede hetzelfde aanvangt, en 't welk eene Opdragt is aan den Heer Gouverneur van Vriesland, onze aanmerkingen mede te deelen. Wij nemen dus afscheid van den Heer ЕРКЕ-МА en van onze lezers, vervuld met het gevoel van dankbaarheid en hoogachting voor den eersten, en met den wensch voor de laatsten, dat zij zich ten nutte maken, wat hun is aangeboden. Wij twijfelen niet, of allen, die het werk nauwkeurig onderzoeken en met oordeel gebruiken, zullen aan hetzelfde den roem van een *klasiek werk* gaarne toekennen.

Beschrijving van Zwitserland, met betrekking tot deszelfs aardrijkskundige ligging, natuurlijke voortbrengfels, onheden, geschiedenis en koophandel. Uit het Hoogduitsch. In Deelen. Met Platen. Te Amsterdam, bij J. C. van Kesteren. 1824. In gr. 8vo. Te zamen 580 Bl. f 6-:

Aan den titel beantwoordt dit boek in zoo verre volkomen, dat men hier, in den bepaaldsten zin des woords, eene *beschrijving* vindt. Aanlokkelijk, derhalve, is de houding dezes werks niet voor den smaak van elken lezenden, en menigeen zal over dorheid klagen en zich vervelen, die zich eene zoete en reine en wijze *sentimentele* verrukking in een' vruchtbaren en liefelijken beemd had toegedacht. Hem behaagt het niet, dat *hier* zoo weinig voldaan wordt aan de nieuwsgierigheid, die hij voor echte belangstelling wil doen doorgaan, en dat *daar* weder als zoo belangrijk behandeld wordt, wat hij rekenen zoude te behooren tot het departement van den beuzelgeest. Doch dit hangt van het subjectief oordeel en den individuélen smaak gelijkelijk af, weshalve wij daarvan

geene voorbeelden bijbrengen. Waarheid is het, dat eene groote uitvoerigheid slechts zelden, en waar het er dan ook zoo heel veel niet op aankomt, tegen de doorgaans te overhaastende kortheid (b. v. D. I. bl. 165) overstaat, waarmede zaken, omtrent welke men zeker gaarne iets meer las, behandeld worden, b. v. de kerkelijke geschiedenis van *Zwitserland* op ééne bladzijde. Waar is het ook, dat zoo veel door elkander staat, dat men niet zonder hinder eenen overgang mist, b. v. (D. II. bl. 191): „De vrouwen dragen kousen van dezelfde (roode) kleur, en versieren haar opgewonden hair op zon- en feestdagen met eene groote zilveren naald. In den achtergrond van het dal dringt de snelvlietende *Landquart* uit eene naauwen vreesfelijke rotskloof voort,” ezv. Dit hinderde ons menigmaal, maar vooral (bijzonder in het eerste deel, en voornamelijk in de eerste bladen) de fautive overzetting, menige onnaauwkeurige en onvertaambare uitdrukking, en — doch dit betreft het geheele werk — de slordige plaatsing der zintekens en de onachtzame taalspelling. Hoe afkeerig van vitzucht, moet Recensent van dit gestelde toch rekenschap geven. Nu, wie kan in volzinnen genoeg nemen, als deze? „Buitendien, hetgeen ik uit eigene beschouwing geput heb, zal gevolgelijk hier als het nieuwste en zekerste zamengesteld worden, hetgeen de *Zwitsers* zelven omtrent hun land bijeengezameld hebben, zal *Zwitserland* door mij geschetst worden, zoo als men het heden ten dage kent.” — „*Noch* het penseel, *noch* het graveer-ijzer kunnen de tooneelen *niet* voorstellen.” — „Deze (massa's van sneeuw) vergrooten zich jaarlijks, en dijen zelfs tot in de benedenste gedeelte, hetwelk zich over vruchtbare dalen had uitgestrekt, verliest door de zomerhitte zoo veel ijs,” ezv. — „Het hoopje sneeuw vergroot, in het benedenrollen, ziender oog.” — „*Zwitserland* is een land, waar de vriend der natuur en der menschheid het liefste reist en vertoeft. (Dat is wel; maar nu het bewijs.) Gelukkige omstandigheden van een uitstee-kenden aard zijn hier zelden, en waar zij zich bevinden zijn zij de eervolle vrucht van moeite en arbeid.” — Wat is eene *geestelijke nederzetting*? (D. I. bl. 159.) — „De hoofdschedels (bl. 187) hebben opschriften;” de grafsteden denkelijk. — „Die (eedgenoot, die) reeds als redder des lands de altaren verdienden, welke de kerk hem als zalig gesprokene vergund had op te rigten.” — Wij zijn er van verzekerd, dat deze aanwijzingen genoeg zijn; maar ook, dat elk, die het werk

zelf leest, dezelve zeer spaarzaam gedaan zal achten, en ze heel wat vermenigvuldigen kan. Dit ééne echter worde nog opgemerkt, opdat toch VAN KESTEREN, en met hem elk uitgever, toezie, dat hetgene hij dan toch *vertaald* wil hebben in de rechte handen kome. Bl. 70 leest men: „De heddendaagsche *Zwitsersche* kleederdragten, van welke wij er *verscheidene* in plaat zullen brengen,” ezv. — en nu vindt men *geene* platen. Hoe zit dat? Den sleutel vindt men na een uittreksel uit een werk van DEPPING, waarvan men, bl. 5, leest, dat koperen platen het verzellen, ezv. Daar wordt gezegd, dat men derhalve de teekeningen zal dienen aan te vullen, — hier, dat men dit niet behoeft te doen, omdat men *verscheidene* platen geeft. Men laat DEPPING spreken, alsof men zelf sprake, en nu maakt men al eene heel malle figuur!

Dit spijst ons, omdat wij voor ons dit boekwerk, dat zeker meer onderhoudend konde geschreven zijn, zoo gaarne aanprezen, uit hoofde van vele wetenswaardige bijzonderheden, die het, in een beknopt bestek, mededeelt; hoewel zij, voor welke dezelve niet zoo zeer aangename herinneringen, als wel geheel nieuw zijn, wel nu en dan een woordje tot opheldering wenschen zullen. In de 90 eerste bladzijden vindt men een algemeen overzicht van *Zwitserland*, en voorts de beschrijvingen van elk kanton in het bijzonder. Het verrassende, vooral om het onverwachte eener zoodanige afwisseling, is echter niet zóó weinig, dat de Recensent omtrent de keuze van het een of ander niet zoude verlegen zijn. Die anekdote omtrent de kinderliefde van een' kwikstaart, D. I. bl. 60; die uitweiding omtrent de volksverhuizingen, bl. 68; dat verhaal aangaande de wonderbare redding van een, door een' koningsarend, in de lucht opgevoerd kindje, bl. 235; die vertelling aangaande een dorppoëet bij de *Entlebuchers*, D. II. bl. 35; die opmerking omtrent den voorrang der *Appenzeller* vrouwen aan het H. Avondmaal, bl. 135, en omtrent het eijerspel op Paschen, bl. 141; dat bericht omtrent het bereiden der *Zwitsersche* kaas, bl. 156, en meer, door ons aangeteekend, ware der overneming even waardig. Zie hier echter eene andere kleine, maar bevallige proeve: „Bij de *Graauwbunderlanders* heeft de gastvrijheid de volgende gewoonte ingevoerd. Is er tusfchen twee personen eene belediging voorgevallen van dien aard, dat de wraak hare bloedige hand in het spel mengen kunne, zoo trachten hunne vrien-

den hen weder te doen naderen, en onder één dak en aan ééne tafel te brengen. Hier deelen zij rusfchen de beide partijen het verzoeningsbrood uit, en menfchen welke dit brood met elkander hebben gebroken, kunnen elkander niet meer vervolgen; want een heilzaam volksgeloof verfchrikt hen met den eeuwigen vloek." (Dewijl iets dergelijks bij de Oosterlingen plaats had, en zelfs voor ons de uitdrukking: „ befeedigd te zijn door iemand, die ons brood at," iets aandoenlijks heeft behouden, — o verhevene wijsheid dan van den Infeller des H. Avondmaals!) — „ Wanneer in *Engadin* het gerigt een' aangeklaagde vrijgefproken heeft, wordt hem de *roos der onfchuld* door een jong meisje overgereikt; een zoet vleijend loon voor eene gevangenfchap, aan welke hem de loop des regts moest onderwerpen. Wij misfen een zoo aandoenlijk gebruik, en geene bloem der onfchuld wordt den ongefukkige aangereikt, dien het lot op eene zoo treurige wijze vervolgdde!" Hoe zeer veel ware hierbij nog wel aan te merken! Doch wij moeten ons verflag eindigen, met eene lofpraak over de vier uitftekende platen, behalve de even fraaije titelvignetten, die aan dit werk waren lufter bijzerten.

Gedichten van THEODORUS JOHANNES KERKHOVEN.

II Deelen. Te Amsterdam, bij M. Westerman, 1825. In kl.

8vo. Te zamen 300 Bl. Met zes Muzijkplaatjes. f 3 -:

Er heerscht bij ons tegenwoordig eene kwaadaardige landziekte, welke door de krachtigfte geneesmiddelen, hoe rijkelijk ook toegediend, niet fchijnt beteugeld te kunnen worden, en die, fchoon weinig gevaarlijk op den eerften aanblik, de patiënten echter, ook na derzelve fchijnbare herftelling, nog lang met de pijnlijkfte naweeën foltert. Wij bedoelen die ziekelijke aandoening van rijmlust, welke federt eenige jaren dagelijks meerdere hoofden bevangt, en bij ieder, die met dezelve bezocht is, door elke inwilliging zoodanig in fterkte toeneemt, dat zij weldra in eene geweldige losbarfting (*eruptie*) eindigt. Deze losbarfting fchijnt wel niet bijzonder gevaarlijk, daar zij slechts eenige riemen kostelijk fchrijfpapier zoo jammerlijk bezoedelt, dat deze alleen voor peperhuisjes of geheime oogmerken dienen kunnen, en zij tevens den goedhartigen drukker voor overdadig wijndrinken bewaart; maar dit is toch niet alles. De lijder krijgt zeker

eene oogenblikkelijke verademing; hij voelt zich, na de ontlasting, als in eene andere wereld verplaatst; maar bevoegden en onbevoegden, *Recensenten* en *Criticasters*, staan op den loer, maken zich meester van het nog niet opgedroogde produkt, en, deels uit nauwgezetheid, deels uit kwaadaardigheid, geven zij het zulke zoetsappige aanbevelingen mede op reis, dat den armen lijder van schaamte en spijt de oogen overloopen, en deze, door eene zonderlinge *sympathie*, nog lang op zijn eigen aangezicht de likteekens draagt der wonden, welke het oordeelkundig brandijzer aan het ongelukkig uitvloeisel zijner ziekte heeft toegebracht. Met andere woorden: het publiek kan of wil meestal den man niet afscheiden van deszelfs gedichten; ook de Dichter vereenzelvigd zich met zijne hersenvruchten, en beschouwt elke berisping derzelve meestal als eene persoonlijke aanranding; en daar toch een Recensent, met allen eerbied voor den man, deszelfs letterkundig werk, tot verbetering van hemzelve en tot waarschuwing voor anderen, waar het pas geeft, moet afkeuren of berispen, zoo vindt de ongelukkige rijmzieke, in hetgene hij eerst als de verademing zijner benaauwende kwaal beschouwde, slechts eene oorzaak van erger zelfplaag en van nieuwe ziekskwelling.

Het spijt ons, dat wij deze weinig goeds voorspellende inleiding moeten bezigen bij de aankondiging der Gedichten van eenen man, die zooveel regmatige aanspraak heeft op de algemeene achting, als de Heer KERKHOVEN. Uit deze geheele verzameling blijkt het, dat hij een edel en verlicht mensch is, in den vollen zin des woords, wiens echt beschaaft gemoed alles, wat goed en schoon is, met innige liefde omvat. Vaderland, Vrijheid en Verlichting, Deugd, Godsdienst, Menschlievendheid en Huisfelijk Geluk zijn de voorwerpen, welke niet slechts zijne lier tracht te bezingen, maar ook zijn hart met geestdrift vereert, en geen enkele zedelijke of wijsgeerige wanklank laat zich hooren in de lange reeks van stukken, welke hij ons aanbiedt. Maar tevens blijkt het uit deze geheele verzameling, dat hij niet geboren is tot Dichter, en dat zelfs de onvermoeidste oefening, van welke hij overal blijken geeft, hem daartoe niet heeft kunnen vormen. Zijne leerdichten, die, gelijk bij meest alle Kunst-dichters, ook hier het grootste getal uitmaken, zijn bijna niets anders dan gerijmd en in Alexandrijnen gebragt proza; en deze Alexandrijnen zijn daarenboven doorgaans stijf,

dikwijls gewrongen, en bijna nimmer gespierd of kernachtig. Er heerscht steeds eene vervelende gerektheid; herhalingen zijn alles behalve zeldzaam, en in vele stukken is nauwelijks eenige poëzij, noch in aanleg, noch in denkbeelden, noch in uitdrukking, te vinden. Tot een bewijs, dat dit oordeel, hoe hard ook uitgesproken, verre is van onregvaardig te zijn, willen wij uit deze leerdichten een paar proefjes aanhalen. In het stuk: *aan mijn Vaderland*, alwaar hij deszelfs welgevestigden roem wil bezingen, voert hij zijne Zangster, in acht regels, vijfmaal hetzelfde te gemoet (bl. 91, Iste Deel) 4

Doch neen, mijn Zangster! zwijg; wat durft ge u onderwinden?
 Laat af! Uw zwakke taal zal nergens woorden vinden;
 Laat af! Waar HELMERS eens zoo schoon, zoo heerlijk zong;
 Waar HELMERS eens zijn' roem door Neêrlands roem voldong;
 Waar HELMERS lier zoo stout, zoo vloeiend wist te spelen,
 Dáár wordt mij 't zwijgen pligt, dáár kan mijn lied niet streelen;
 Waar eens die grootfche taak aan HELMERS werd betrouwd,
 Dáár streve ik naar geen' lof, dáár zijn mijn zangen koud.
 Maar, hoe ook zijne taal mijn staamlen moog verdooven,
 In liefde tot mijn Land ging hij mij nooit te boven.

Dit alles gelooven wij gaarne, ook zonder dat het ons zoodikwijls gezegd wordt. Thans uit het IIde Deel eenige regels uit het stuk: *de Brand van de Nieuwe Luthersche Kerk*:

Wanneer Geschiedenis zorgvuldig zaâmvergadert
 't Geen Amsterdam weêrvoer, en 't nageslacht dan bladert
 In 't boek, dat hare hand eenmaal heeft opgesteld;
 Als 't dan deelnemend leest al 't geen dáár staat vermeld,
 En ook het blad genaakt, dat, na verloop van jaren,
 Nog van de ramp gewaagt, eens LUTHER's kerk weêrvaren;
 Als 't nageslacht ontwaart, wat gaven 't voorgeslacht,
 Door d' eêlsten geest beziel, ter rampherstelling bragt,
 Gewis zal elk dat blad dan met bewondring lezen;
 't Zal in 't historieboek een van de schoonste wezen.

Wij vragen het elken onpartijdigen, wie zou zulk eene *titrade* zelfs in gewoon proza dulden? — Het zijn hier geene gebreken, in eene enkele minder gepaste uitdrukking, gevaagde zinkoppeling, of dergelijke door verdere oefening gemakkelijk te vermijdene overtredingen, gelegen; zij zitten die-

per, en waarschijnlijk in des vervaardigers ondichterlijken aanleg. Gaarne erkennen wij, dat men dikwijls bladzijden aantreft, op welke minder berispende aanmerkingen te maken zijn, dan op deze weinige regels; maar het is, aan de andere zijde, even waar, dat men bijna nergens eigenlijk gezegde dichterlijke schoonheden aantreft, en zonder deze is de geheele poëzij (zoo zij dien naam blijft verdienen) toch niets anders, dan de armhartige kunst, om juist de lettergrepen te tellen, een gemakkelijk rijmwoord op te zoeken, en, in somwijlen eenigzins verheven' stijl, afgesletene denkbeelden voor te dragen. Het volgende b. v. uit het in onze schatting beste stuk der geheele verzameling is goed geverficeerd, en zou zelfs schoon zijn, indien het hier voor de eerste maal gezegd wierd; doch thans weten wij bij den aanhef terstond reeds, wat volgen moet, en denken onwillekeurig aan de *Dichtkundige Recepten* in den *Muzen- Almanak* van dit jaar. Wij bedoelen deze *tirade* uit *het Kerkhof* (bl. 107, 1ste Deel):

O menschl bouw op geen' rang, geen' rijkdom, schoon of krachten;
 Wat kunt gij van een goed, dat eens vergaat, verwachten?
 Sla, sla uw oog in 't rond: de Vorst van 't magtigste Rijk
 Is met den laagsten slaaf *hier, in dit oord*, gelijk.
 't Is waar, eene eerezuil en prachtig grafgesteente
 Doen ons de rustplaats zien van 't Vorstelijk gebeente,
 Daar slechts een rozenstruik, een handvol nietig gras
 Het overschot bedekt van hem, die dienstbaar was.
 Maar wat kan, in het graf, den Vorst die luister baten?
 Moet hij geen' afstand doen van diadeem en Staten?
 Of werd hem door de zuil, die hier staat opgerigt,
 In 't hart zijns onderdaans een dankaltaar gesticht?
 Ach! zoo zijn leven hem daartoe geen' weg kon banen,
 En hij zijn' wanklen troon slechts vestte op bloed en tranen,
 Dan wordt zijn naam vervloekt, men juicht in zijn *gemis*,
 En wijdt geen' enk'len zucht zijn nagedachtenis.
 Het hart, dat hij ten vloek, ten affchrik *kon* verstrekken,
 Blijft koud, gelijk de steen, die 't somber graf moet dekken, enz. enz.

Zooveel over de leerdichten, het voornaamste gedeelte dezer verzameling; men telt er acht: *de Lof van Amsterdam*; *het Huisfelijk Leven*; *Nederland in 1672*; *Uitboezeming na den Slag van Waterloo*; *Aan mijn Vaderland*; *De Strijd der Grieken*; *het Kerkhof*; *de Koophandel*, behalve eenige kleine. Sommige dezer *moesten*, wel is waar, wegens het on-

derwerp, iets van het lyrische hebben; doch ook dáár heeft de middelmatige leertrant den boventoon. Onder de kleinere losse stukjes, tot welke wij ook de gelegenheidsversjes brengen, beviel ons *de Blinde* verre boven de overige; in dezen gemoedelijken trant moest KERKHOVEN alleen zingen, of ten minste alleen laten drukken. Ook *Geertruida van Wart*, in het IIde Deel, een meer verhalend en beschrijvend gedicht; kan men, met de andere vergeleken, uitstekend noemen. In de versjes aan des Dichters dochtertjes spreekt overal de bartelijke, de edeldenkende vader; maar de Dichter spreekt niet altijd in dezelve. Wij ontmoeten hier ook oude bekenden uit den *Muzen-Almanak*, b. v. *de Minnaar en de Ring*, waarvan wij de aardigheid thans, bij de hervatte lezing, even min begrijpen, als ons zulks bij de eerste gelukken wilde; de *Romance Menschlievendheid*, waarin men zien kan, dat KERKHOVEN zich vele moeite gegeven heeft, om den volksdichterlijken toon, dien onze TOLLENS zoo uitnemend meester is, te vatten; daarenboven zes zangstukjes, door verschillende toonkunstenaars op muziek gebragt, welke mischien door hunne zangwijzen meer fortuin zullen maken, dan door de woorden zelve; *Holland boven alles* maakt echter eene uitzondering; dit zal, om den echten vaderlandschen gloed, bijval vinden; twee der overigen zijn naar het Hoogduitsch, en juist niet bijzonder voor den zang geschikt.

Thans blijft ons nog overig, een enkel woord over de navolgingen te zeggen, welke men in vrij grooten getale in het IIde Deel aantreft. *De verlorene Draad*, naar het Fransch van DELILLE, *Ines de Castro*, naar het Portugeesch van CAMOËNS, en *Kolumbus*, naar het Hoogduitsch, bevielen ons verreweg het beste, en zullen algemeen met genoeg gelezen worden; maar KERKHOVEN had zich waarlijk niet aan *de Kindermoordster* van SCHILLER moeten wagen. Op den versbouw van dit stukje is, wel is waar, niets van beduiding aan te merken, en over het algemeen schijnt het gestadig voor oogen hebben van zijne modellen hem in de navolgingen bewaard te hebben voor de stoplappen en gerekte prozaische regels, welke men in zijne oorspronkelijke stukken aantreft; maar hij heeft in het Nederduitsch iets geheel anders geleverd, dan SCHILLER in het Hoogduitsch. De rauwe toon der vertwijfeling en de verschrikkelikheden der wroeging, zoo vreesfelijk tuschenbeiden verlicht door een' fraal van herinnering aan vroeger zingenot en liefdegeluk,

benevens het hartverscheurende van het bijwerk, al hetwelk het oorspronkelijke tot een meesterstuk maakt in het ijsfelijke *genre*, is hier grootendeels, het zij dan met of zonder opzet, verloren gegaan, en men ontvangt daarvoor een goeddelijk elegisch stukje, dat oneindig minder trest, maar zich toch vloeiend laat lezen. Ook de *Romances* van BÜRGER, *de Kloosterling en het Meisje* en *Hondenrouw* getiteld, hebben hare oorspronkelijke tint, schilderachtige levendigheid en volksmatigheid van toon, bijna geheel verloren, en men kan in dezelve den Duitschen meester in dit vak der poëzij waarlijk niet meer herkennen. Wij zullen, voor deskundigen, slechts een paar coupletten van het oorspronkelijke met de Nederlandsche navolging uitschrijven, en voegen er geen enkel woord bij:

*Nun strecke, mein Senner, nun strecke dich aus,
Nur dießmal, ein einzigmal halt nur noch aus,
Und laß mich nicht werden zu Schanden.*

*Halloh! Als gieng es zur Welt hinaus,
Greif' aus, greif' aus;
Dieß letzte noch laß uns gelingen!
Dan sollst du für immer auf schwellender Streu,
Bei goldener Haber, bei duftendem Heu
Dein Leben in Ruhe verbringen.*

*Lang strecke der Senner sich aus und fleucht,
Den Nachthau streicht.
Die Sohle des Reiters vom Grase.
Der Stachel der Ferse, der Schrecken des Rufs
Verdoppeln den Donnergatopp-Schlag des Hufs,
Verdoppeln die Stürme der Nase.*

„Mijn ros! niet te toeven, voort, spoedig, met lust!
„Rust niet voor mijn gade aan mijn harte weêr rust;
„Laat, laat mij mijne eer niet verliezen!”

Daar vliegt het, als vloog het naar 't einde der aard;
„Voort, voort, o mijn ros! op, geen ijver gespaard;
„Ach! hoor naar mijn vurige bede.
„Daarna ziet ge uw' ijver u dankbaar voldaan;
„Dan zult gij bij rijkelijk voedsel voortaan
„Uw dagen verslijten in vrede.”

Zij vliegen steeds voorwaarts en niets houdt hen op ;
 Geen heggen of struiken vertragen 't galop ;
 Het schemert hun alles voor de oogen.
 Het steken der sporen verdubbelt de vaart ,
 Het vloeken des Maarfschalks geeft moed aan het paard ,
 En 't schijnt met zijn' meester bewogen.

Wij zeiden hier geen woord te willen bijvoegen , doch kunnen evenwel niet nalaten te vragen , waarom toch die heerlijke penfeelftreek , die in ééns alles levendig schildert , geheel is weggewischt ; wij bedoelen dat paard , dat in zijnen geweldigen ren zich zoo uitstrekt , dat de voetzool des ruiters den nachtdauw van het gras veegt ? Ja , hadden wij plaats en tijd , dan konden wij met de vergelijking dezer weinige regels bladzijden vullen.

*Poëzij van Vrouwe H. W. M. BÄHLER, geboren DESPAR.
 Te Leyden, bij L. Herdingh en Zoon. 1825. In 8vo. 112
 Bl. f 1 - 25.*

Toen wij in de voorrede van dit kleine bundeltje lazen , dat de schrijfster , met deszelfs uitgave alleen de eer van God en de stichting harer medemenschen bedoelende , behoort tot de ouderwetsche Hervormden , en dus de echt Dordsche denkbeelden en leerstukken in hare verzen verdedigde ; en toen wij verder op den bladwijzer een' wiegzang ontdekten voor het eerstgeboren zoontje van Mr. I. DA COSTA , — toen vreesden wij een vervolg op de *Krekelingen* van BILDERDIJK in handen te krijgen , dat , wel is waar , in kracht veel voor de schelddichten van den opperkettermaker zoude moeten onderdoen , maar in strekking vrij wel aan dezelve zou gelijk blijven. Wij bekennen met blijdschap , dat wij ons hierin bedrogen hebben. Mevrouw BÄHLER bezingt in vrij goede verzen , doch zonder dichterlijke verheffing , godsdienstige en Christelijke onderwerpen. Zij spreidt zeker overal de getrouwste afhankelijkheid aan de leer der Dordsche vaders ten toon , en bezigt wel eens datgene , wat men gewoon is *de tale Canaäns* te noemen , b. v. :

Welaan dan voor dien God , dien hoogen God beleden ,
 Dat we een verdraaid geslacht , ontarte kindren ziju.

Dat hij steeds zijn schapen leide
 Door de beemden van genaä,
 En ze bij verkiezing weide
 Aan den voet van Golgotha.

Doch moet gij nog een poos vertoeven
 Op 's werelds woesten oceaän,
 En nu en dan slechts druiven proeven
 Van 't eeuwig vruchtbaar Canaän.

(Lees *CANAAN*, zal het vers rijmen, of het is een voet te kort.)

maar zij onthoudt zich, een paar plaatsen uitgezonderd, van dat uitvaren tegen andersdenkenden, van dat verdoemen en verketteren, hetwelk bij de partij, tot welke zij schijnt te behooren, anders schering en inslag is. Wij willen toonen, dat wij dit op deszelfs regte waarde weten te schatten, en dat wij ieders godsdienstige overtuiging eerbiedigen, zoo lang zij slechts met Christelijke liefde vereenigd blijft; en hoe zullen wij dit beter doen, dan door geene verdere aanmerkingen te maken op eenige grove taalfouten en geheel oneigenaardige uitdrukkingen, en door alleen met weinige woorden te zeggen, dat deze oud-Gereformeerde versjes, wel is waar, twee eeuwen ten achtere zijn in de stof, maar dat zij, wat den vorm betreft, veel beter zijn, dan wij het van zulk eene sijne Dame mogten verwachten?

Studenten-Almanak. 1826. Te Leyden, bij L. Herdingh en Zoon. In kl. 8vo. 141 Bl. f 1-30.

Ook deze jaargang geeft ons weder een zeer gunstig denkbeeld van den geest, die onder de studerende jeugd aan 's lands eerste Hoogeschool heerscht. Men vindt onder de dichtstukjes, die dezen Almanak (welke zelfs tot zijne nauwkeurige berekening der Zon- en Maan-eclipsen in dit jaar, alleen het werk van Studenten is) versieren, en verscheidene, welke den dichtertlijken aanleg van derzelver makers even veel eer aandoen, als alle loffelijk zijn voor hunne zedelijke en vaderlandlievende denkwijze. De *uitboezeming bij het 250 jarig bestaan der Hoogeschool* kenmerkt den waarachtigen jeugdigen dichter, die alleen beschaving en besnoeiing noodig heeft, om eenmaal lof en eer in te oogsten; en de Latijnsche treurzang op den dood van den jeugdigen VAN DER

POT doet eer aan de vinding en bekwaamheid van deszelfs maker, offchoon op enkele regels nog al wat aan te merken zoude zijn. Ook de *Zuiderwind*, hoe vlugtig en fuchtig ook, is den kweekeling eener Hoogefchóól; die de belooning was voor opofferende vrijheidsliefde, geenszins onwaardig. Moge iedere volgende jaargang op ons denzelfden gunstigen indruk maken als de tegenwoordige!

De vorming der Jeugd, door openlijke en vergelijkende belooningen en straffen met eer en schande, getoetst naar de grondbeginselen van menschelijke vorming, en in vergelijking gebragt met eene meer redelijke wijze, gestaafd door meerjarige beoefening van vele Onderwijzers. Eene theoretisch-praktische Verhandeling voor School- en Huis-opvoeding. Door M. W. C. A. VISSER, Lid en Secretaris van de Provinciale Kommissie van Onderwijs in Vriesland. Te Amsterdam, bij P. Meijer Warnars. 1824. In gr. 8vo. XIV en 328 Bl. f 3-:

De titel is ons niet régt duidelijk nog, en veel in des Schrijvers redenering kwam ons duister, vooral kwam ons dezelfde niet altijd consequent voor. Bijzonder geven wij in bedenking, of hem wel genoeg voor den geest bleef, wat hij, bl. 18, schreef: *Het verdiepen in theoriën heeft menigmaal den menschelijken geest teruggehouden van de beoefening van datgene, wat waar en goed was.* Hoe veel loutere theorie behelst echter dit boek! Dat is vooral van het eerste gedeelte waar. Maar nog meer héchten wij op het terstond volgende: *Veel, ik mag zeggen alles, hangt af van de wijze, waarop het beschouwde in beoefening wordt gebragt.* Dat VISSER dit eens toepasfe op alles, wat hij geschreven heeft over de *opwekking van het eer- en schand-gevoel*, op welk punt de Recensent anders, over het geheel, eensdenkend met hem is: Eene meer verkieslijke wijze van vorming en ontwikkeling voor de Scholen behandelende, draagt VISSER eenige algemeene grondstellingen (tien in getal) voor, en op dezelve bouwt hij zes regelen, en daarop vier middelen, om die regelen in werking te brengen. Recensent, die ook tot de Scholen in werkzame betrekking stond sedert genoegzamen tijd, om hier zich bevoegd tot oordeelen te achten, vindt dit te weinig, en te onvoldoende voor veelfoortige gevallen, vooral in talrijke Scholen. De geschiedenis der invoering

van de door VISSER geprezene wijze van opvoeding, en het vierde Hoofdstuk, behelzende bijzondere voorvallen en derzelver behandeling, gedachten en gevoelens der Onderwijzers over de door hen genomene proeve, uittreksels uit zijne eigene verslagen aan het Gouvernement, gedachten, opmerkingen en middelen van de Onderwijzers zelve, die de opvoedkundige proeve namen, bevat zeer veel belangrijks, zoo wel als, laatstelijk, de beantwoording eeniger bedenkingen. Ja, het geheele werk is waardig, dat zelfdenkende Schoolonderwijzers het lezen en overpeinzen. Maar, het is te duur, omdat het ook te groot is. De lezing is ook niet behagelijk. Het ziet er zelfs met taal en stijl niet altijd goed uit; de laatste is vaak zeer stroef. Dit spijt ons van het werk eens Schoolopzieners, die zoo veel naam heeft, en dat aan Z. E. FALCK is opgedragen. En dan nog iets: de betoogtrant is, om dit te wezen, menigmaal te stellig. Wij hebben geen plaats, om het een en ander aan te toonen, en van de, echter bestaande, belangrikheid dezès boeks stalen te geven.

Het goede Vrouwenhart, de ware bron van Vrouwengeluk. Verhalen voor Meisjes uit den beschaafden stand. Naar het Hoogduitsch van PANNY TARNOW, door Vrouwe A. OCKERSE, Wed. KLEYN. Te Leyden, bij Haak en Comp. In gr. 8vo. 243 Bl. f 2-70.

Dit boekje heeft alles, wat het aanbevelen kan; de schrijfter is zeer gunstig bekend; niet minder is dit de bekwame vrouw, die ons deze overzetting bezorgde, en haar voorberigt is eene zeer gunstige beoordeeling, welke wij, liet ons bestek zulks toe, gaarne hier zouden affchrijven, niet zoo zeer om een compliment te maken aan de waardige Dame, of omdat het werkje Mevr. KLEYN was aanbevolen door een geleerd man van ons Vaderland, die tevens, volgens hare verklaring, een man is van eenen kieschen, fijnen smaak en juist oordeel, en, wat hier meer zegt: een getrouw, teederhartig vader van vele kinderen, waaronder reeds eenige gunstig opbloeiende lieve meisjes zijn, maar vooral omdat die recensie in het voorberigt met ons gevoelen instemt, na de aandachtige lezing van het werkje, en wij het alzoo der moeite niet waardig achten, stil te staan bij eene of andere kleinigheid, die wij welligt konden aanstippen. Vier verhalen komen in dit werkje voor; zij dragen deze opschriften: *Paulina's jeugdige jaren; Alwina van Roosen; Augusta's dagboek, en Ottilia.* „De stijl,” zeggen wij met Mevr. KLEYN,

aan het slot van haar beoordeelend verslag, „ is doorgaans „ levendig en schilderachtig. De natuurtooneelen, die hier „ voorkomen, zijn grootsch en schoon, en overal zijn de „ edelste gevoelens, vooral die van de warmste kinder- en „ ouderliefde, verspreid; het ontbreekt hier ook geenszins „ aan juiste mensch- en zielkundige aanmerkingen: zoodat het „ geheel eene nuttige en aangename lektuur voor verstand en „ hart oplevert, en geleidt tot de eenvoudigste bronnen van „ vrouwelijk geluk en ter vorming van het hart.” — Dus-
 verre Mevr. KLEYN, met welke wij hoofdzakelijk instem-
 men, en welke wij gaarne het getuigenis geven, dat zij de
 vertaling loffelijk heeft volbragt.

---

*Nieuwe Zedekundige Uitspanningen van VINCENT LOOS-
 JES. Te Haarlem, bij de Wed. A. Loosjes, Pz. 1824. In
 gr. 8vo. 199 Bl. f 2 - 40.*

Negen redevoeringen of voorlezingen, in een of ander let-
 terkundig gezelschap, worden ons hier aangeboden; de titel
 wenkt op vroegere voortgelijke verzameling van denzelfden
 schrijver, waarbij hij echter den oorspronkelijken vorm meer
 had doen wegvalten, dien hij hier geheel heeft behouden.
 Dit boekdeeltje staat echter op zichzelf, en heeft met het
 vroegere geen verband. Dit mogen wij ook van ieder der
 hier verzamelde voorlezingen zeggen. De schrijver schijnt
 van zoodanige voorlezingen een liefhebber, en wijdt eene
 derzelve hier geheel aan de aanwijzing van *het nut der Ver-
 handelingen*. Alle deze stukjes zijn gemakkelijk, ordelijk,
 doorgaans onderhoudend, nu en dan luimig. Zij hebben zeer
 weinig, dat min kiesch, en volstrekt niets, dat onzedelijk is.
 Wij vonden bij eene (wij moeten het zeggen) nog al groote,
 zoo niet wel eens te groote, oppervlakkigheid evenwel me-
 nige aanleiding tot nadenken en menige nuttige les. De mees-
 ten behandelen spreekwoorden. Wij willen de titels opnoe-
 men: I en II. *Onze jaren, schulden, vijanden en gebreken*.
 III. *DIRK VOLKERTS ZON KOORNHERT als mensch be-
 schouwd*. (Dit stuk is ons boven de anderen, en zelfs bij uit-
 nemendheid, bevallen. Den *Bilderdijkianen* wordt hier mede
 een waar woord gezegd.) IV. *De Verveling*. V. *Het nut der
 Verhandelingen*. VI. *De Boter*. VII. *De beste Stuurlieden*.
 VIII. *De Renegaten*. IX. *De Katten*.

Aan hen, wien zoodanige voorlezingen bij het aanhooren
 behagen, zal ook deze verzameling van voortgelijke redevoe-
 ringen, als men daar doorgaans hoort, wel bevallen; en die
 lust heeft, om ook eens te verhandelen, zal hier vrij goede
 en gemakkelijke voorbeelden vinden. Op de taal hebben wij
 geene aanmerking; alleen vonden wij hier den vierden naam-
 val in plaats van den eersten gebruikt, b. v. *den oorsprong
 laat zich gemakkelijk ontdekken*, bl. 160; zeldzaam, echter,
 ontmoetten wij voortgelijke taalfour.

Boekbesch. No. II, bl. 59, reg. 19, staat YMPTE vóór TER WISGA, in
 plaats van vóór KLAASZ.

Boekbesch. No. II, bl. 93, reg. 19, staat *Recensent* No, XII, moet zijn
 No. XI.

BOEKBESCHOUWING.

De Engelsche Hervormde Kerk, benevens haren invloed op onze Nederlandsche, van den tijd der Hervorming aan. Door WILHELM BROES. In II Deelen.

(Tweede Verflag.)

In zeer groote beknoptheid de redenen van den invloed der *Engelsche* op de *Nederlandsche* Hervormde Kerk aangewezen zijnde, gelegen in de gelijkheid tusschen beiden en de wederzijdsche staatkundige betrekking tusschen *Engeland* en *Nederland*, treedt de geleerde BROES tot een bijzonder verflag van de laatste. De bewoners dier beide landen beschouwt hij, daartoe, als naauw aan elkander verbonden. De manier, waarop BROES den lezer de staatsgeschiedenis van beiden doorvoert, is afmattende. Waarlijk, hem wordt (bl. 10—39) te weinig rust gelaten, en veel beter ware dit treffelijk werk tot nog een deel uitgedijd, opdat de zaken wat meer hadden kunnen uiteengezet worden. Zoo vele historiekennis, als hier voorondersteld wordt, hebben velen, die dit boek lezen moeten, zoo terstond niet bij de hand. De vergelijking der gemelde staatsgeschiedenis laat zich aangenamer lezen: dezelve toont eene doorgaande worsteling van twee partijen, en derzelve geheele gelijkheid in beginsel en bedrijf. Eene, in den eersten opslag, wonderbare ongelijkheid tusschen die partijen wordt daarop vereffend. Deze: dat de aanhang van ORANJE met den aanhang van het *Parlement*, of de vrijheidrijvers, — die van OLDENBARNEVELD en DE WIT met de *Hofpartij*, die eene onbepaalde heerschappij begunstigt, te vergelijken is. De ontwikkeling hiervan is fijn en bedachtzaam; doch zoude, dunkt ons, meerdere helderheid aan zich hebben, ware de overeenkomst der laatstgemelde even zoo als de

andere aangewezen. Nu is het te vermoeden, dat de overtuiging bij allen, die hier eene stem hebben, niet even gereed zijn zal. De opmerkingen, tot welke genoemde vergelijking leidt, zijn waardig nagedacht te worden.

De invloed der *Engelsche* op de *Nederlandsche* Hervormde Kerk wordt in drie tijdvakken beschouwd. Wij geven die liever en uit den algemeenen inhoud voor het eerste deel en uit den tekst op. De overgangen hadden telkens wel wat meer mogen aangewezen zijn, door eenige afscheiding.

Eerste tijdvak. Van den aanvang der Hervorming tot FREDRIK HENDRIK. Drie proeven van gemelden invloed geeft dit tijdvak. *Engeland* is der *Nederlandsche* Kerke tot schuilplaats onder hare vervolging. Het strekt tot verflimmering van vroeger ontstane geschillen. Eindelijk, het bevordert de zegepraal der *Contra-remonstranten*, maar strekt ook tot matiging dier verzachte zegepraal. Deze enkele opgaaf lokke de belangstelling in het werk uit. Wie zoude den zoo geleerden en gematigden BROES over zulke punten niet eens hooren willen? Zeker zal men meer dan tevreden zijn, of men moet (zie bl. 94) heeter kampvechter zijn dan GOMARUS zelf, die, in zijnen tijd, al wie slechts eene schrede van hem afweek, met bruisende drift den handschoen toewierp. In de hiertoe behoorende *Aanteekeningen* en *Bijlagen* vindt men een paar brieven van den Koning JACOBUS I, en een' van de Staten aan hem; ook nog een' brief van de Staten aan CARLETON, voor welke de Latijnsche lezer den Schrijver danken zal, die echter loffelijk gedaan heeft met in den tekst op te nemen een vertaald brok uit de schoone rede van J. HALLUS. O, Indien men altijd geloofd had, dat de *Dordrechtsche* Synode gerekend moet worden, aan alle Leeraars de wet van dit schoone voorbeeld, niet minder dan hare vijf Artikelen, te hebben voorgeschreven . . . . maar, helaas!

Het tweede tijdvak omvat den langen loop der opgevolgde meer gewone jaren, dat is tot 1780 toe; en hier wordt het invloed van de zijde der *Engelsche* Kerk, die

befchouwd wordt, gelijk het tot hiertoe *staats*-invloed was. Die invloed nu wordt befchouwd met opzigt tot de *verdediging* van den Godsdienst: uit vele proeven wordt het *inwendig* bewijs voor de geloofwaardigheid der Evangelifche gefchiedenis ten bewijze aangebragt, en aan w. PALEY's onfchatbaar werk: *Overzigt van de bewijzen voor het Christendom*, gefchiedt, naar verdienfte, regt. BROES staat hier op zijn *territoir*, en hartig is zijne belangrijke uitweiding over de gekozene proeve. De gemelde invloed wordt verder ten aanzien van de *uitlegging der H. S.* getoond, en LOWTH's lof komt hier waardig uit. Omtrent het begrip en de voordragt der *Godsdienstleere*, en de *katechizatie*, *leerrede* en het *praktikaal* gefchrift, wordt vervolgens de *Engelfche* invloed aangetoond. Het heeft ons zeer verwonderd, onder de katechizeerboekjes, „die,” zegt BROES, „tót groot heil der Kerk; het allergebrekkeligfte, dat van HELLENBROEK,” (helaas! nog wordt het verkocht en door Leer-aars aangeprezen!) „opgevolgd hebben,” die van DE ROO EN LEDEBOER, VANDENBERG, TILANUS ezv. in ééne adem genoemd te vinden. Het eerste, eigenlijk opgefteld door G. BONNET, verdient dat niet: het verfchilt daartoe te weinig van het *Helleboekje*, zoo als het de boeren wel eens noemen. Over de predikwijze is de Schrijver, natuurlijk, uitvoerig: men leze hien vooral over BLAIR. Over de *ascetifche* fchriften weidt hij op eene wijze uit, die, verfchilt al hier en daar iemands wijze van zien en gevoelen, niet zal nalaten ahting voor den gemoedelijken ernst des mans telkens in te boezemen. Had hij kunnen goedvinden, tusfchenbeiden eene gepaste aanleiding tot een uitftapje waar te nemen, en zijne altijd belangrijke opmerkingen mede te deelen over nog eenige *ascetifche* fchriften van blijvende waarde, zoo goed als het ons altijd dierbare éénige *Nederlandsche* gefchrift, bl. 171, en ter waarschuwing tegen den zondvloed van fichtingsboeken, die toch geene fchriften van HÉRINGA, CLARISSE en anderen verzwelgen moet! Het *omne nimium nocet* wordt hier te veel vergeten. —

Een *Aanhangsel* over den *Engelschen* invloed op den *eer-*
dienst, *liturgie* en *gezang* befluit dit tweede tijdvak.

Het derde (want wij moeten ons bekorten) toont dien invloed meest in het *Zending-* en *Bijbelgenootschap*. Van het *Traktaatgenootschap* wordt in het voorbijgaan gewaagd. Wij hadden wel opgemerkt gewenscht, dat ook de veelvuldige herhaling der bedestonden (elke maand) en, ja, ook de geest en toon der berigten, dan voor te lezen, tot de oorzaken behooren, waardoor het Zendinggenootschap minder opgang heeft. Niet genoeg kan aan elk, die een' godsdienstigen smaak heeft, ter proeving aanbevolen zijn, wat BROES, zoo bedachtzaam en onpartijdig, schrijft over de waarde der genoemde Genootschappen, derzelve heilzame uitwerkfelen onder ons, en haren *Engelschen* oorsprong. Aardig, maar waar ook, is het volgende gezegde: „Ik zou vreezen (bij het te veel en op zulken toon, als vaak geschiedde, berispen van hetgeen, in goeden zin, voor eene goede zaak gedaan wordt) eenigzins mij gelijk te maken met de Discipelen, die bij MARIA's liefdebedrijf, welligt ook niet geheel ongegrond, maar toch zoo koud en onheusch zeiden: „Waarom deze zelf niet voor driehonderd penningen verkocht, en den armen gegeven?”

En zoo komen wij tot het *Resultaat*, waarvan de aanwijzing het hoofddoel dezes werks was. *Wat invloed, bij het dreigend aanzien van het R. Katholicisme, voor de Nederlandsche Protestantische Kerk, tot hare beveiliging, uit Engeland mag verwacht worden*; ziedaar, Lezer! het belangrijk onderzoek, waarmede BROES besluit. o, Mogt hetgeen hierover geschreven werd in aller Protestanten handen komen! Ja, wij bedwingen den wensch niet, dat dit afzonderlijk, bij uittrekfel en uitbreiding, en met vertaling der Latijnsche en Hoogduitsche aantekeningen, zoo veel noodig is, het licht zage, en verspreid wierd, althans niet minder dan de godsdienstige Traktaatjes, onder ongeleerden! Tot die verspreiding zouden wij alle Protestantische Leeraars en Godsdienstvrienden oproepen, zoo lief ons waarheid, vrijheid, Godsdienst en vaderland is! Mogt de waardige man zelf de

hand leenen tot vervulling van dien wensch, althans vrijheid daartoe geven!

Er bestaat gevaar. Niettegenstaande de groote verliezen, door *Rome* sedert 30 jaren geleden, en hoezeer onze eeuw verschille van die tijden, toen Keizers en Koningen, om afaat van den Paus, naar *Rome* reisden, en dagen lang aan het Vatikaan geknield lagen, ja hoezeer zelfs de Roomschkatholijke Kerk, uit gebrek aan vorig aanzien en vastheid, en door de toenemende verdraagzaamheid, schijne gevaar te loopen, — BROES is te wijs, om zwaargemutst te zijn zonder groote oorzaak: hij berekent, met koelen zin, niet alleen wat bekomert, maar ook wat gerustfelt, en, beiden in de schaal des onzijdigsten onderzoeks gewogen, doet het eerste die, ten aanzien der gemelde punten, overslaan. Behalve hetgeen tegen het genoemde, dat de ongegrondheid van groote vreeze zoude moeten bewijzen, wordt overgesteld, waardoor die gunstige gesteldheid van zaken heel wat verliest, vindt BROES te regt bezwaren in de vereeniging der zeventien gewesten, die, hoe natuurlijk en billijk alzoo, der Protestantische Kerke, nu een derde der bevolking geworden, nadeelig kan worden, die zich de mogelijkheid niet verbergen mag, dat eens een late nakomeling onzes Konings zich tot het Roomsche geloof liet overreden. Bezwaar vindt hij verder in de *Bilderdijksche* factie, op welke een *Jezuit*, als op een veelbelovend korps hulptroepen, met groot genoeg zien moet. Vrijmoedig, maar hoogst bescheiden, beredeneert hij dit; en wie zal hem bijval weigeren? Wat hij bepaaldelijk vreest, geeft hij dan op, in zulker voege, dat men in zijne bezorgdheid en ijver deelen moet, en geen Roomschkatholijke heeft reden tot ergernis. Van *Engeland* wachte, op hier duidelijk aangewezen gronden, de Protestant bescherming. Van de vastheid des zetels van zijne belijdenis aldaar, van der *Engelschen* vermogen en gereedheid tot hulpe aan geloofsgenooten, van de groote magt, waartoe *Engeland* is opgewasfen, en van zijne betrekking op zijnen Bondgenoot (door geene koopmansbetrekking verijdeld) wachte hij die, gelezen hebbende, wat hier

bl. 225—231 voorkomt, en, des twijfelen wij niet, overtuigd zijnde. Deze geruststelling sluit geenszins eigene aanwending van behoedmiddelen uit, maar dringt veelmeer tot dezelve te sterker aan. Deze middelen zijn, vastheid, voorzigtigheid, en verdraagzaamheid; voorts, een wakker voorstaan van het Protestantische geloof, zoo wél met tegenstand van *neologie* als overdreven *liberalisme*; laatstelijk, vriendschappelijke vereeniging van de onderscheidene afdeelingen der Protestantische Kerk. Bij de hier in het oog vallende onmogelijkheid der vereeniging met de Roomschkatholieke Kerk zijn de voorgescrevene middelen ernstig aanbevolen; maar komt het er vooral op aan, wat te doen tot genot der bescherming door de *Engelsche* Kerk, in gevalle des gevaars. BROES raadt daartoe tot aankweeking van wederzijdsche achting, goedwilligheid en vertrouwen tusfchen *Engelschen* en *Nederlanders*; en hoe billijk dit zij, en hoe veel daartoe al kan geschieden, leze men bij hemzelven. Wie vereenigt zich niet met zijnen wensch, dat van de wijd en zijd uitgestrekte Bijbel- en Zendinggenootschappen *Engeland* het middelpunt wierd, waarvan niet hoog gezag en wetten, maar, ten tijde van gevaar, voorzigtige raad, onderlinge bemoediging en bescherming zich verspreiden mogten? Het belangrijk geschrift eindigt met de herinnering van hetgeen volstrekt lafhartig vreezen verbiedt, even schadelijk als geringachting des gevaars. De geaardheid der *Nederlandsche* natie, de nationale antipathie tegen het R. Katholicisme, zoo veel de Hervormden in de noordelijke provinciën aangaat, (hoe veel is daarvan evenwel vervlogen!) de onwaarschijnlijkheid, dat het Huis van ORANJE den voorvaderlijken Godsdienst zoude afvallen, en de geest des tijds, de geest des onderzoeks, stellen den bedachtzamen gerust, ten opzichte van het vaderland; terwijl voor de Protestantische Kerk in haar geheel nog minder te vreezen is, van wege de zichtbare verzwakking der Pauselijke Kerk, en, ook weder, om den geest der eeuw, welke het uitdrukfel is van den Raad der Voorzienigheid, die van elken tijd den stand en de meerdere of mindere vordering afgebakend heeft.

Bij herhaling had de verdienstelijke Schrijver de volstrektste onzijdigheid en kloekmoedige vastheid van 'sKonings bestuur geroemd; eene *Narede* dient ter bevestiging, dat en de Protestant gerust, en de Roomschkatholijke tevreden zijn moge onder dat bestuur, de laatste ook waar hij het kerkelijk regt wat verkort acht. Er wordt hier gesproken van de waakzaamheid des Gouvernements tegen oproerig bedrijf in elke gezindte, en voor de vrijheid en gelijkheid van Godsdienstbelijdenis, ten gevolge waarvan de *Jezuïtsche* Zendelingen geweerd zijn; ook van den maatregel omtrent de procesfiën, en *controvers*-predikatiën tegen de kettters. Nog twee andere wetten, de eene betreffende briefwisseling met buitenlandsche Kerkbesturen, de andere erfmaking aan eene kerk, *ezv.* overwogen zijnde, komt vooral het Decreet omtrent het *Collegium Philosophicum* in aanmerking. Men leert hier, wat daar omtrent al besloten is, onderscheidenlijk kennen, en 'sKonings onpartijdigheid wordt tegen de Roomsche ergernis voldingend gehandhaafd. Doch, ook hier leze men den Schrijver zelve.

Dat eene afdeeling over de Protestantische Kerk in *Noord-Amerika*, om de dikte en prijs des boeks niet te vermeerderen, achtergebleven is, en in het *Christelijk Maandschrift* nu komen zal, is jammer, zoo wel als het niet vertaald zijn van vele belangrijke en groote aantekeningen, zoodat vele lezers nu heel wat ongelezen laten moeten, dat hun van dienst had kunnen zijn. 't Is te hopen, dat het gemelde stukje ook afzonderlijk zal te bekomen zijn.

Heeft nu de lezer van dit Tijdschrift onze lofspraak nog van noode, om zijne belangstelling in dit werk op te wekken? Die lofspraak blijft altijd beneden de waarde des boeks. Hij leze onzen wensch, dat in geen Protestantisch Huisgezin, waar men gaarne iets degelijks leest, dit boek gemist worde, zoo min als in het studeervertrek des Geleerden! Dat *ER* *O* *E* *S*, lange nog gespaard, ten zegen en fieraad der Protestantische Kerke, zich, dankbaar aan God, verblijde over de vruchten zijns arbeids, die gewis zijnen naam, bij dien zijns Vaders en Broeders, onsterfelijk maakt!

Leerredenen ter verklaring van het Evangelie van Johannes; door N. MESSCHAERT, Predikant der Doopsgezinde Gemeente te Rotterdam. Iste Deel. Te Delft, bij de Wed. J. Allart, en te Rotterdam, bij A. May van Vollenhoven, 1825. In gr. 8vo. XVI, 392 Bl. f 3-75.

Wij hebben dezen bundel, bevattende veertien leerradenen, naar de onlangs aangenomene onderscheiding, liever Bijbel- of Schriftuuroefeningen te noemen, en, loopende over de zeven eerste hoofddeelen van Joannes' Evangelie, met doorgaande voldoening gelezen. Het is ons wel eenigzins twijfelachtig, of de meerderheid der toehoorders met zoo lange verklaringen en zoo weinig toepassing, als hier veelal plaats vindt, naar genoegen gediend zij en behoore te zijn; maar voor den liefhebber der waarheid, die naar de godzaligheid is, hetzij dan hoorder of lezer, is zulk eene doorgaande opheldering van een der belangrijkste, schoonste, doch te gelijk moeilijkste deelen der H. Schrift gewis uiterst welkom. De Eerw. MESSCHAERT, die dezelve bestaat te leveren, mag hierom, dunkt ons, een moedig man heeten; te meer, daar hij den regten, koninklijken weg, als uitlegger, bewandelt, en, met de hoogste belangstelling in Gods woord, doch tevens onafhankelijk van eenig voorgeschreven menschelijk begrip, zóó verklaart, als eene gezonde letterkunde hem toeschijnt te vorderen. Hij mag dan ook wel, ten opzichte van het hoogste leerstuk, dat hier ten grooten deele op den voorgrond schijnt te staan, en waarbij de beide uitersten van onbepaalde vergoding en geheele vermenschelijking (om het zoogenoemd te noemen) van den persoon des Zaligmakers evenzeer vermeden worden, omtrent zoo dicht bij de waarheid zijn, als het ons menschen, in dezen staat der onvolkomenheid, gegeven is te geraken. Het is echter uiterst moeilijk, al is men ook met geene banden van menschelijk gezag regtstreeks belemmerd, hier zoo geheel zonder

vooringenomenheid en vreemden invloed te blijven, als de waarheid wel vordert. Van wederzijden stelt men zich aan verwijt . . . . van anderen, ja ook van zichzelf. bloot.

Wij beginnen met Joannes' bekende inleiding: *In den beginne was het woord*, enz, MESSCHAERT volgt het gevoelen, ook door VANDER PALM, nog onlangs, en eene menigte anderen omhelsd, dat de droomerijen der Gnostieken aanleiding tot dit stuk zouden hebben gegeven. Bij ons vindt dit altijd nog zwarigheid, omdat niet bewezen is, dat die dwalingen al zoo oud zijn, en het inderdaad waarschijnlijker luidt, dat zij uit deze bron geschept en daarna vervalscht, dan dat integendeel Joannes door hen tot een' zoo diepgaanden wijsgeer zou gemaakt zijn. Deze waagde zich wel niet op zulke kronkelsporen, met kunstwoorden, als zoo vele doornen, bezaaid. Maar wat dan? De zaak is duister, Wij meenen evenwel, dat de woorden van Genesis, en bijzonder van den Psalmist: *door het woord des Heeren zijn de hemelen gemaakt*, in Joannes' geest den grond tot de geheele uitweiding hebben gelegd. Het is het woord des Heeren (ook tot de Profeten dikwijls gerigt, en de bron van licht en leven), het woord, door Christus met daden en werken verkondigd, vleesch en zichtbaar in hem geworden, dat Joannes gereed is, om ook met de pen voor de toekomstige eeuwen te prediken, en in voller dag te stellen, dan tot nog toe door iemand is geschied. Deze gedachte grijpt hem aan, en doet hem, wiens hoogzwevende geest wel meer in profetische verrukking spreekt, die wonderbare taal voortbrengen. In het kort: laat het stamelen zijn, wat wij hier doen, maar wij kunnen niet besluiten, den heiligen Apostel zoo stijf in dogmatische vormen daarheen te laten wandelen. Behoudens dit verschild, kunnen wij ons met MESSCHAERT zeer wel vereenigen, vooral ook tegen het denkbeeld, dat de *wereld* hier het Christendom zou moeten beduiden.

In de tweede leerrede, die van het 19de tot het 34ste vers loopt, over des Doopers getuigenis omtrent Jezus, als *het lam Gods, dat de zonde der wereld wegneemt*,

wordt toch ligt een al te diep inzicht in de verborgenheid van het verlossingswerk aan dien wegbereider toegekend. Immers, hoe lang duuide het, eer iemand der Apostelen aan dergelijk iets dacht; en toch schijnt Joannes daarna zelfs onzeker omtrent den persoon des mans, die zich niet duidelijk genoeg den Messias betoonde, of heet het althans van hem, dat de minste in het koninkrijk der hemelen meerder is dan hij. Er is hier overal veel donkers, en wij zouden onwaarheid spreken, zoo wij zeiden, altijd door de opheldering bevredigd te zijn.

Met genoegen volgen wij verder den verstandigen uitlegger bij het laatste gedeelte van dit en het begin des volgende hoofddeels, en stemmen meestal met hem in, het zij in de keuze van bestaande verklaringen, of omtrent hetgeen hij uit zichzelf ter toelichting zegt. Misschien zal het sommigen vrij genoeg gesproken zijn, wanneer hij, bij gelegenheid van het Kanafche bruiloftswonder, zegt: „Wij willen gereedelijk toestaan, dat de heilige Verlosser, door het bezorgen van voortreffelijken wijn, en zulks wel in grooten overvloed, in deze gelegenheid een blijk gegeven heeft, dat hij het gebruik eener overvloedige en meer dan gewone mate van de verheugende vrucht des wijnstoks, bij feestelijke gelegenheden, niet afkeurde, maar veeleer door zijne deelneming en wonderdaad goedgekeurd en geheiligd heeft.” Wijders behoort MESSCHAERT tot de uitleggers, welke Jezus' reiniging van den tempel, hier verhaald, niet voor dezelfde houden met die, op het laatst van zijn leven door Mattheus en Marcus geplaatst. Wij laten de beoordeeling zijner gronden aan anderen over. De drieledige toepassing der leerrede is doelmatig en schoon.

Van II: 23—III: 21. het gesprek met Nicodemus. Wij kunnen niet zeggen, hier iets anders, dan het gevoelen der beste en laatste uitleggers, gevonden te hebben, wel en gepast ontwikkeld. Of B O R G E R 's vernuftig denkbeeld, dat door *aardsche dingen* zouden verstaan worden dingen, die zich door vergelijking met het aardfche laten ophelderen, aangenomen worde of niet, bleef ons eenigzins duister.

„Die wedergeboorte en vernieuwing. — zegt MESSCHAERT ter toepassing — is geen werk, dat in een oogenblik, dat in eenig tijdperk onzes levens geheel voltrokken wordt. — Maar welk middel, om ernstiger en standvastiger te worden? Ik weet er geen, dan gestadig te zien op hem, die aan het kruis verhoogd is, *opdat een iegelijk, die in hem geloofd, niet verdere.* — Niemand zegge dan: bij mij is het onvermogen; mij ontbreekt de geest: die geest, die niets anders is dan een edeler zin, wordt door de Goddelijke kracht van Christus' lijden opgewekt en versterkt.”

III: 22—36. Des Doopers herhaakte getuigenis van Jezus. MESSCHAERT is van meening, dat 's mans rede tot het einde des hoofdstuks toe voortloopt. Dit is zeker de ongewrongenste opvatting, en stemt overeen met het aangenomen oogmerk van den Evangelist ten aanzien van Jezus' meerdere, oneindig meerdere verhevenheid, zoo wel als met MESSCHAERT'S vroeger opgemerkte hooge denkbeelden van Joannes' diep inzicht, schoon wij zelfs dit laatste kunnen toegeven, zonder hem nog de geheele verzoeningsleer toe te leggen. En met dat al kunnen wij, dit een en ander vergelijkende, wel begrijpen, dat een Duitscher op de gedachte kwam, om het gansche Evangelie van Joannes, als onvereinigbaar met de overige geschiedenis, voor onecht te verklaren. Wanneer het bestaan van zwarigheden, groote zwarigheden, hiertoe genoeg was, dan zou de man in ons oog niet kwalijk handelen. Maar, nu het tegendeel waar is, nu geene duisternis het Goddelijke licht, dat hier schittert, bedekken kan, nu zeggen wij veeleer, met een' ouden logischen term: *a posse ad esse valet conclusio*: het moet alles zoo plaats gehad hebben, want wij onderscheiden de stemme des heiligen Apostels duidelijk. MESSCHAERT neemt, met GRIESBACH, de lezing (vs. 25) aan, *met een' Jood*, en houdt dezen voor een' door Jezus gedoopten; hetgeen den zin vooral niet bemoeijelijkt. Maar hij wil (vs. 34) niet ingevuld hebben *hem*, maar eer *in* of *door hem*; en hiertegen valt, dunkt ons, nog wel wat te zeggen. De

geest was nog niet gekomen, heet het elders; alleen op Jezus was hij zichtbaar afgedaald; die had alle dingen van den Vader ontvangen, niet in eene zekere mate; neen, hij sprak de woorden Gods: wij zien ons niet gaarne een der sprekende bewijzen van des Vaders oppermagt en meerderheid afhandig maken.

IV: 29. de Samaritaansche vrouw. MESSCHAERT, al zachtkens voortgaande, laat geene zwaarigheid of verschil onaangeroerd, en men volgt hem gaarne bij zijnen bedaarnden gang. Hij eerbiedigt blijkbaar eene tijdsorde in Joannes' verhaal, schoon vele en belangrijke zaken in hetzelfde worden overgeslagen. Voor geene Joden schrijvende, moet de Apostel hier en daar eene kleine aanwijzing invullen; zoo als, dat de Joden en Samaritanen geene gemeenschap met elkander houden, — en volgt hij ook de Romeinsche tijdrekening, zoodat, meent MESSCHAERT, de zesde uur niet de middag-, maar de avondstond is. Voorts is hij van het zachtere gevoelen omtrent het: *is-
tu man niet*; schoon hij te regt aanmerkt, dat wij het nette van alles niet kunnen weten. Wat men ook aanne-
me, zeker was zij geene gemeene, zelfs geene alledaagsche vrouw. Soms beklagen wij ons wel eens, (en wij zullen tot deze aanmerking sfraks meer gelegenheid vinden) dat MESSCHAERT zoo heel kort meent te moeten zijn. De oorzaak van dien twist en haat tusfchen Joden en Samaritanen had immers wel verdiend wat breeder ontwikkeld te worden. Zij spelen nog al eene rol in Jezus' geschiedenis.

Wij zouden veel te uitvoerig worden, indien wij op deze wijze wilde voortgaan. De volgende rede, van IV: 30—54, levert bijzonder stof tot eene schoone toepassing. Die wij daarna vinden, V: 1—18, moet ons doen opmerken, dat MESSCHAERT de plaats omtrent de *be-
roering van het water*, vooral het vervolg: *want een en-
gel* enz., op gezag der beste handschriften, verwerpt. Maar, nog ééne verder gaande, komen wij aan de hoogst-merkwaardige rede van Jezus over zijne eigene waardig-
heid, vs. 19—47; en hier moeten wij betuigen, onbe-

vrédigd door MESSCHAERT te zijn heengezonden. Waarom hier die haast gemaakt? Waarom eene bloote omschrijving van zoo belangrijke woorden? Hier immers wordt, aan de eene zijde, de hooge waardigheid van onzen Heiland zoo duidelijk verklaard, maar ook, aan de andere zijde, de meerderheid des Vaders, als Oorsprong en Gever, zoo klaar vertoond, dat er omtrent dat oud verschil geen twijfel overblijft. En waarom dit niet, in alle eenvoudigheid, in het licht gesteld en aangedrongen? Waarom de onbijbelsche en voor zoo velen ergerlijke leer, die van den Middelaar Gods en der menschen, den mensch Christus Jezus, spreekt, alsof hij de Oneindige en Algenoegzame zelf ware; die dus, o dwaze tegenstrijdigheid! voor ons geleden zou hebben, zoo niet, even als de Heidensche Jupiter, gestorven zou zijn; (eene leer, korteling op nieuw met mond en pen, met geestdrift en scherphheid door Protestanten verkondigd) aldus niet uit den mond der waarheid zelve tegengegaan? Wij kennen leerredenen van zoodanige strekking over dit hoofdstuk, welke wij wel zouden wenschen, door den grijzen prediker, die sedert lang onzer natie tot luister verstrekt, uitgegeven te zien. *Ik schame mij het Evangelie van Christus niet*, noch ken andere vrees dan die van God. Zoo moet hij vooral spreken, en dit moet hij betoonen, die geene menschelijke banden kent, en zijn licht vrijelijk mag laten schijnen. Dat MESSCHAERT met ons in hetzelfde gevoelen staat, blijkt reeds uit de eerste leerrede; en wij doen dus geen' gewaagden, ongepasten eisch, maar geven hem welligt aanleiding, om eens nader op het stuk terug te komen.

Wij voor ons schromen niet, het te belijden, dat wij geen' genoegzamen grond zien, om, zoo als MESSCHAERT echter, in zijne rede over Joan. VI: 1—34, leert, ook de vervulling van lichamelijke nooden van Jezus te bidden. Wij doen dat wel in zijnen naam, als den veelgeliefden des Vaders; maar wachten ons liefst, een' stap verder dan de uitdrukkelijke letter te gaan, in zaken, die zoo ligt tot verwarde en het hoogste Wezen onwaardige denkbeelden voeren.

VI: 35—71 is eene plaats vol moeilijkheid. Wij hebben MESSCHAERT's verklaring en aanwending doorgaans met veel genoegen gelezen. Omtrent de laatste uitdrukking: *het vleesch en is niet nut; de woorden, die ik tot u spreke, die zijn geest en leven*, zouden wij slechts een weinig anders denken. Wij vinden daarin door Jezus aangewezen het naauw verband tusschen zijne leer en daden, lijden, verheerlijking, enz. Dit komt ons natuurlijker voor, dan dat *vleesch* hier zou zijn *de doode letter*, en het andere de geestelijke opvatting. Ook in het stuk over VII: 1—29 komt menige schoone opheldering voor: Eenvoudig is vooral de verklaring der woorden: *die uit zichzelf spreekt, zoekt zijne eigene eere*: zoo vele valfche Profeten, als er ooit onder u zijn opgestaan, die hebben alleen de eer der (bij de) menschen gezocht, maar de Mozesfen en de Samuels hebben deze versmaad. Ook de toepassing, vanhier vooral ontleend, is treffend. Wij willen dus over min zekere kleinigheden niet kibbelen. Met het zevende hoofdstuk eindigt de laatste leerrede; en wij vinden ons genoodzaakt, mede naar het einde te spoeden.

Helder, aangenaam, belangrijk, ernstig en warm zijn ons, wij herhalen het, deze leerredenen voorgekomen: Onze voorname wensch is reeds blijkbaar geworden, dat de waardige Prediker zich minder gehaast, en meer van die uitweidingen en toepassingen gegeven had, welke doorgaans zoo wél gekozen en zoo fiksch daar neêrgefteld zijn.

Wij ontvingen dan nu, binnen kort, van vijf Doopsgezinde Leeraars, SIEGENBEEK, VAN RIJSWIJK, MESSCHAERT, HOEKSTRAEN VANDER PLOEG, proeven van hunnen arbeid. En nog is Recensent niet voldaan. Stukken van een der' beste leerlingen van den wijzen HESSELINK, buiten den Leydschen Professor in de Welsprekendheid en den wat verduitschten Crefeldschen Leeraar, zouden hem nog meer echte proef van den geest dezes Genootschaps zijn. En wie twijfelt, of ze met genoegen zouden gelezen worden? Dan, genoeg! De Eerw. MESSCHAERT volbrengt zijne taak niet min gelukkig, dan hij die begonnen heeft.

Natuurkundige Verhandelingen van de Hollandsche Maatschappij der Wetenschappen te Haarlem. XIIde Deel. Te Haarlem, bij de Wed. A. Loosjes, Pz. 1824. In gr. 8vo. Te zamen 398 Bl. f 4-50.

Dit deel der Verhandelingen van de *Haarlemsche* Maatschappij is een belangrijk sieraad dier schoone verzameling, welke den roem onzes vaderlands, wat de beoefening der wetenschappen aangaat, uitnemend bevordert en bewaart. Twee stukken maken dit twaalfde deel uit. Het eerste bevat twee verhandelingen over *de afdamming van het IJ*, de eene van den *Administrateur van 's Rijks Waterstaat*, A. F. GOUDRIAAN, de andere van den *Hoofd-Ingénieur van 's Rijks Waterstaat*, D. MENTZ, aan welke beide Heeren de gouden eereprijs der Maatschappij en de door Z. M. den Koning bepaalde premie van f 2500 zijn toegewezen. Het tweede stuk, van geneeskundigen inhoud, is eene verhandeling over *de gewijzigde Kinderpokken*, door J. W. GITTERMAN, *Med. Chirurg. et Artis Obstetr. Doctor te Emden*, wien de gouden eereprijs en de premie van f 150 is toegewezen. Stukken van zulke meesters, over zulke gewigtige onderwerpen, en door zoodanige vereeringen onderscheiden, behoorden ook in onze boekbeschouwing vermeld te worden, al laat noch de aard der onderwerpen, noch die onzes tijdschrifts, eene uitvoerige beoordeeling, of zelfs beoordeeling, toe.

De vraag, die in het eerste stuk beantwoord wordt, laat zich in vijf bijzonderheden analyseren (GOUDRIAAN, bl. 4, 5): Welke voordeelen mag men van zoodanige afdamming verwachten, ter bewaring der diepte van het *IJ*, ter besparing der anders vereischte onkosten, ter vermindering van het onderhoud van alle zeekeringen, ter meerdere beveiliging der schepen op het *IJ*, evz.? Zoude die afdamming wel eenigen nadeeligen invloed kunnen hebben op de stroomen of getijden in de *Zuiderzee*; of

mag men zulke opdrooging van het *Pampus* verwachten, dat in allen gevalle de binnenlandfche vaart onbelemmerd zál plaats hebben? Welk is het getal en de wijdte der sluizen, in den afluitenden zeedijk behöorende, om al het water door te laten, dat men berekenen kan, door al de uitwaterende sluizen van *Noordholland*, *Rijn-* of *Amftelland*, in het *IJ* te worden ontlast, en alle belemmering der fcheepvaart over de *Zuiderzee*, van of naar *Amfterdam*, te vermijden? Waar is een zoodanige, van sluizen voorziene, zeedijk het best aan te leggen; hoe kan en moet daarbij voor de veiligheid der fchepen, bij ongunftig weder, gezorgd worden; en hoe veel dat kosten? Welken invloed zoude die afdamming hebben op de droogmaking van het *Haarlemmermeer*?

GOUDRIAAN raadt aan, een' dam bij den Vuurtoren, en de vereeniging van *Marken* met het vasteland. MENTZ, wiens verhandeling althans niét minder bewerkt is, wil ook een' fpuiboezem buitensdams: een plan, waartegen ons meerdere zwarigheden, ook na de oplosfingsproeven des Schrijvers, dunken te beftaan, ontfpruitende uit de opftibbing, voor dien fpuiboezem onvermijdelijk, hoe langzaam die ook voortga, en, hoewel ons hier de oplosfing meer voldoet, uit het minder verval van water aan de sluizen in den *IJ*-dam. De opening eener gemeenfchap tufchen het *Wijkmeer* en de *Noordzee*, door een kanaal met sluizen, gelijk bij *Katwijk*, in de eerfte verhandeling aangeraden, althans wenfchelijk voorkomende, is in de tweede vooral ftellig beoordeeld, en de voordeelen van een zoodanig kanaal betoogd. Doch wij mogen in geene bijzonderheden verder treden, en zeggen alleen dit, dat bij ons geen twijfel overblijft, of elk, der zake kundig, zal aan het hier voorgestelde plan, indien het uitvoerbaar zij, behoudens de genoegzame diepte bij het *Pampus* en *Muiden*, en de ongehinderde fcheepvaart op *Amfterdam*, bijval fchenken, althans de afdamming van het *IJ*, op de wijze door GOUDRIAAN of door MENTZ voorgedragen, (en naauwkeurige kaarten en tabellen dienen tot opheldering) beter achten, dan eener

dijk voor *Amsterdam*, zoo kostbaar ezv.! En hoe staat het dan met de kosten der afdamming? Volgens G O U D R I - A A N, *f* 3,770,400; volgens M E N T Z (doch dit dunkt ons toch te laag aangeslagen) slechts *f* 2,255,920. Men zie tegen deze kosten de voordeelen der afdamming van het *IJ*, bij beide Schrijvers berekend.

De geheel anderfoortige verhandeling behooren wij ook nog te doen kennen. Dezelve, in een' onderhoudenden stijl geschreven, is in de volgende afdeelingen vervat: I. Welke is de aard en het beloop van die soort van pokken, door de Engelschen *modified small-pox* geheeten? Waarin verschillen ze van de ware en de *varicella*? Brengen ze, bij besmetting van niet *gevaccineerden*, ware pokken voort? Hangen ze van eene bijzondere constitutie, eenige ziekelijke ongesteldheid, of andere oorzaken, af? Wat is het middel, om dezelve voor te komen? Deze afdeeling is vooral ook belangrijk door het berigt van de omtrent dit stuk gedane waarnemingen in de Nederlanden, Duitschland, Engeland, en bijzonder die van den Schrijver zelve. Is dit gedeelte reeds zoo belangrijk, leidende tot het besluit, dat er een van de gewone *varicella* verschillend en met de echte kinderziekte veel overeenkomend uitslag bestaat, in weerwil der voorafgegane geregelde *vaccinatie*, nog duidelijker wordt dit bewezen in de algemeene schets van het beloop, en vooral in de oordeelkundige bepaling van de eigenlijke natuur der gewijzigde kinderpokken. Tot drie partijen de verschillende gevoelens brengende, wordt de eerste meening, die de gewijzigde kinderpokken tot niets anders dan de echte kinderziekte zelve maakt, met een enkel woord afgedaan: de tweede meening, die dezelve houdt voor de onder den naam van *valsche pokken* (*varicellae*) beschrevene ziekte, wordt uitvoeriger overwogen, en zoo wel H E I M als K A U S C H ontmoeten hier bondige wederspraak. Het was te verwachten, uit het voorgaand verflag van des Schrijvers eigene waarnemingen, dat hij zich tot aanhanger van een derde gevoelen zoude verklaren, dat inderdaad eene kinderziekte aanneemt, die zulke voorwerpen aandoet;

welke te voren de regelmatige koepokken hebben gehad, maar welke in haren loop, op eene zeer in het oog vallende wijze, verzacht wordt, en bijna geheel van allen gevaar ontbloomt mag genoemd worden. Met groote naauwkeurigheid is het onderscheid tuschen de gewijzigde kinderziekte en gelijksoortige bepaald. De derde vraag in het boven opgegeven voorstel wordt ontkennend beantwoord. Verscheidene oorzaken van de gewijzigde Kinderpokken worden vermeld; maar te regt besluit G I T T E R M A N aldus: „Het blijft voor de scherpzinnigheid en geest van waarneming, den Artsen eigen, te bepalen, welke van alle de gemelde oorzaken, in dit of dat geval van gewijzigde kinderziekte, tot het ontstaan van dezelve voornamelijk aanleiding heeft gegeven.” Ook beschouwt hij dit stuk niet als afgedaan, maar wekt elken Genesheer op, om geene gelegenheid tot het doen van meerdere waarnemingen te laten voorbijgaan. In de opgave van het middel, ook om de gewijzigde kinderpokken voor te komen, lezen wij met groot genoeg de kenmerken der echte koepok, en wat er tot eene goede *vaccinatie* gevorderd wordt. — II. Wat heeft men thans te denken van het op den duur behoedend vermogen der koepokken? Is het raadzaam, in elke epidemie op nieuw in te enten? Deze vragen worden in de tweede afdeeling behandeld. De eerste wordt door voorbeelden beantwoord, die niet zullen nalaten, aan de koepokken een duurzaam beveiligend vermogen te doen toekennen, en de herhaling der *vaccinatie* alleen aangeraden, in geval dezelve onzeker was. Mogt de behoedzaamheid des Schrijvers allen Artsen eigen zijn! — III. Zijn de middelen, in dit Rijk aangewend, om de koepokinenting in het groot aan te moedigen, toereikend, om dezelve genoegzaam te bevorderen, en de kinderziekte geheel te doen ophouden? Zoo niet, welke zijn dan daartoe de meest geschikte middelen? De Schrijver dringt op *een bepaald bevel der Hooge Overheid* ernstig aan; en wie (ten ware de smerstof van C A P A D O S E *c.f.* zijn hart en herfenen had aangetast) billijkt niet 's mans redenering, die ons te gepast scheen, om dezelve niet over te nemen?

„ Even gelijk het” [helaas !] „ de betrekkingen eens staats eischen , dat een bepaald aantal van mannen , door middel der zoogenoemde *militaire Conscriptie* , tot den oorlog bestemd worden , en voor het vaderland , opdat hetzelfde blijve voortduren , als het ware , den dood te gemoet gaan ; zoo vorderen , integendeel , de regten der natuur , dat de staat ook , aan den anderen kant , zoo veel mogelijk , voor het behoud zijner medeleden zorg drage ; en voor dat oogmerk is , buiten allen twijfel , de wettelijk algemeene invoering der koepokinenting een uitstekend middel.” [Het beste , het éénige.] — Wat bl. 146 gelezen wordt van de Predikanten is op ons vaderland niet toepasfelijk , gelijk in *Oostvriesland*.

Wij vragen geene verſchooning voor onze uitvoerige aankondiging van dit werk (het laafte blad behelst waarnemingen van Prof. VROLIK) ; zij is niet evenredig aan het belang , dat men bij hetzelfde heeft , ook al behoort men niet tot de beoefenaars der Medifche wetenfchap , die het voorzeker niet zullen willen ontberen.

Huifmans Handboek , voorgesteld in den Vriefchen Stalmeester , of Paarden- en Koeijen-Doctor , enz. enz. Uit eene veeljarige ondervinding zamengefteld door J. W. Derde Druk. Te Sneek , bij F. Holtkamp. 1825. In kl. 8vo. VIII en 206 Bl. f : - 60.

Een tweede , ja zelfs een derde of vierde druk is nog altijd geen bewijs van de voortreffelijkheid van een boek. Het voor ons liggend werkje is er een ſprekend bewijs van , en wij gelooven deszelfs debiet gedeeltelijk aan het breede uithangbord , waarvan wij slechts een gering gedeelte hebben overgenomen , en hetwelk den ligtgeloovigen huisman wel bedriegen kan , gedeeltelijk aan het gebrek van een beter boekje , dat in de wezenlijke behoeften van Landlieden en Stalmeesters voorziet , te moeten toefchrijven. Een berigt aan den lezer behelst niet veel meer , dan eene herhaalde opgave van den breedſprakigen titel

daarop volgt de korte inhoud der hoofdstukken, en deze is hiervan andermaal eene herhaling. De zestien eerste hoofddeelen zijn aan de behandeling van alles, wat de paarden, derzelve oppassing, aanfokking en hunne ziekten betreft, toegewijd. Het zeventiende bevat eene beschrijving van de voornaamste ziekten van het rundvee, met bijvoeging van beproefde geneesmiddelen; het is in eene alphabetische orde behandeld, even als het elfde hoofddeel, dat de ziekten der paarden ten onderwerp heeft. Het achttiende hoofddeel beschrijft (opdat er niets aan dit Handboek ontbreke) de hondsdolheid, derzelve toevallen en genezing. Daar, voor het overige, de Schrijver onderscheidene geschriften soms letterlijk heeft *nageschreven*, is het er verre af, dat alles even slecht zoude zijn. Voor de natuurlijke historie der paarden bezigde hij vooral *BUFFON*, en zelfs de aanhalingen vindt men hier nauwkeurig weder. Tot een staaltje van des Stalmeesters pathologische kennis, diene het volgende artikel over de *magerheid* der koeijen; zijne rationele geneeswijs zal daaruit mede blijken: „Soms is een os of koe zoo mager, dat hem de huid aan de beenen zit; deze kwaal zoude hem zekerlijk tot de uiterste kwijning brengen, zoo men er niet schielijk bij was. Het eerste middel is, dat men hem met *wijn* of *brandewijn* en *olie*, ondereen gemengd, de ribben tegen de vloeg van het hart op moet smeren en sterk wrijven, en er dan eene warme pan tegen houden, om de zalf te doen intrekken; hierdoor raakt hem het vel en vleesch (?!) van de ribben af. Ten tweede, alzo deze kwaal niet veroorzaakt wordt dan door te verhit bloed, dat men noodwendig moet matigen, zoo men niet wil, dat het vel en vleesch weder gaat vastzitten, moet men hem eenen drank geven van gekookte *beetwortelen*, *wilde suikerij* en andere verkoelende dranken, met *zemelen* daaronder. Of men maakt een klisteer van die dingen, daar men een paar lepels vol *boom-* of *lijn-olie* bijdoet.”

Wij twijfelen niet, of onze lezers hebben hieraan genoeg. Ten slotte nog eene aanmerking van *BUFFON*,

welke de Stalmeester niet heeft overgenomen: „*Je ne puis terminer l'histoire du cheval sans marquer quelques regrets de ce que la santé de cet animal utile et précieux a été jusqu'à présent abandonnée aux soins et à la pratique souvent aveugles de gens sans connoissance et sans lettres.*”

De uitrusting en ondergang der onoverwinnelijke Vloot van PHILIPS II in 1588, door Mr. JACOBUS SCHELTEMA. Te Haarlem, bij V. Loosjes. 1825. In gr. 8vo. XIV en 312 Bl. f 3-90.

Zietdaar weder een gewrocht van onzen werkzamen en in 's Lands Geschiedenisfen doorkneden SCHELTEMA! Hij beschouwt den ondergang der zoogenoemde *onoverwinnelijke Vloot* uit een belangrijk gezigtpunt voor die Geschiedenis; als het oogenblik der *crisis*, als het keerpunt onzer worsteling tegen *Spanje*. Daar, namelijk, te voren de zaken der *Vereenigde Nederlanden*, door tweedragt, *Engelsche* listen en *PARMA's* beleid, gedurig achterwaarts gingen, begonnen zij, door den schrik voor de *Armada* van *FILIPS* onderling en met *Engeland* hereenigd, eene voorspoedige wending te nemen; en bijkans van toen af dagteekenen zich de zegepralen van *MAURITS*. Wij behoeven niet te zeggen, dat de verdienstelijke Schrijver geenszins alleen uit de voor ieder toegankelijke bronnen geput, maar ook zeldzame en min bekende heeft weten op te delven. Daartoe behooren vele kleine geschriften van tijdgenooten, zoo in *Engeland* als in de *Nederlanden*, bij gelegenheid der groote Gebeurtenis, en in zegepralend gevoel over de groote uitredding, geschreven, alsmede eenige nieuwspapieren, te *Keulen* in 't *Hoogduitsch* uitgegeven; voorts de *Resolutiën* der Staten van *Holland* en der Staten-Generaal.

Wij herinneren ons, belangrijke bijzonderheden nopens de *uitrusting* der Vloot gezien te hebben in een hedendaagsch werk; het *Leven* van den beroemden *Spaanschen*

Dichter LOPE DE VEGA, door Lord HOLLAND. LOPE was Geheimschrijver van ALVA, en scheepte zich naderhand mede op de onoverwinnelijke Vloot in; hij was echter niet onder de slagtoffers harer verftrooijing. Onder anderen ziet men daaruit, hoe ftellig zeker de verwachting in geheel *Spanje* was, dat men eerlang de *ketters* geheel ten onder zou brengen.

Het blijkt uit het werk van SCHELTEMA, hoe FILIPS, met al zijne geprezene ftatkundige wijsheid, door hardnekkig volharden bij een eens genomen ontwerp, al werd hem zulks door deskundigen als geheel ondoenlijk en verderfelijk voorgehouden, zichzelve in 't ongeluk ftortte. Niettegenftaande de veelvuldige voorftellen van alle kanten, om toch eene haven, hetzij op het eiland *Wight*, hetzij in *Schotland* of *Ierland*, of, liefst van alle, in de *Vereenigde Nederlanden*, als wijkplaats voor de Vloot, te bemagtigen, bleef FILIPS volharden in het plan, om volftrekt niet dan regftreeks in *Engeland* te landen; en hij droeg deze gevaarvolle onderneming aan eenen der in dit vak minstkundigen zijner Grooten, den Hertog van *Medina Sidonia*, op, die volftrekt zonder eigen beleid, als een lijdelijk werktuig zijner *Inftreuctiën*, handelde. Het is merkwaardig, dat twee bekware Zeevoogden, tot Opperbevelhebbers benoemd, kort te voren snel achtereen overleden waren; nogtans bleven den Koning nog genoeg bekware Zeelieden en Krijgsbevelhebbers over, die hij had kunnen bezigen. Maar het ging hier wel volgens het *Latijnsche* fpreekwoord: *Wien God wil doen omkomen, ontroofst Hij eerst het verftand*. Deze verftandeloosheid, gevoegd bij den moed en de kunde der *Engelfche* en *Nederlandsche* fcheepslieden, en vooral het blijkbare Godsbeftuur, zigtbbaar in den val van dezen *Spaanschen*, gelijk van den *Franschen* XERXES in 1812, deden de onderneming geheel en al mislukken. Van de *Armada*, uit 160 fchepen en 35000 man beftaande, bleef nog geen derde behouden.

De Heer SCHELTEMA heeft deze merkwaardige Gebeurtenis, van haren eerften oorfprong af in 1585, (na de

verovering van *Antwerpen* werd het ontwerp op het tapijt gebragt) tot de geheele mislukking in September 1588, in alle bijzonderheden nagegaan. Hij verdeelt dezelve in vier deelen: *de uitrusting; toerustingten ter verdediging; het lot en de ondergang der Vloot, en eerste gevolgen van den uitflag*, waarachter eenige *Bijlagen* volgen, namelijk: *Beschrijving van de Vloot en derzelve ondergang, door SIMON STIJL* (uit den beroemden slotzang). *Naamlijst der Hoofdbevelhebbers van de Vloot en der Leden, alsmede der Leden van den Hoogen Raad, voorloopig in Spanje benoemd, tot het bestuur over Engeland. Bulle van Paus SIXTUS V tegen ELIZABETH, Koningin van Engeland. Aanspraak van de Koningin aan het Parlement van Engeland, volgens BENTIVOGLIO. Uitschrijving van den Dank- en Bededag, door de Staten-Generaal der Vereenigde Nederlanden. Iets over WILLEM VERHEYDEN, het Vertoog tegen den Vredehandel, en zijne Oratie over de Vloot van den Spaanschen KERXES. Nalezingen en Bijvoegfels.*

De uitvoering behoeft onzen lof niet. De stijl van den Heer SCHELTEMA is bekend en algemeen geacht. De inleiding vooral is uitmuntend geschreven. De Auteur schijnt hier zijne neiging ter navolging van den stijl des Drosfaards van *Muiden* te hebben opgegeven; zich, volgens zijn eigen zeggen, meer toeleggende „op duidelijkheid en klaarheid, dan op korthed en kracht, „ en te hebben afgezien van alle dichterlijke opfiering.” Hij heeft bijzonder ten doel, in deze Geschiedenis den moed en de volharding onzer Voorvaderen te doen uitkomen, en te doen zien, dat de eer der overwinning geenszins alleen aan de *Engelschen*, maar ook wel degelijk aan onze Zehelden, enen JOOS DE MOOR, VAN WASSENAAR WARMONT, PIETER VAN DER DOES en JUSTINUS VAN NASSAU, te danken was, die de groote uitrusting van PARMA zoo gestreng in de *Vlaamsche* havens, vooral te *Duinkerken*, wisten geblokkeerd te houden, dat hij zich met de uit *Spanje* gekomene Vloot niet kon vereenigen, waardoor de onderne-

ming, die anders, onder het beleid van eenen P A R M A, hoogstwaarschijnlijk gelukt zou zijn, in duigen viel. Als een stellig bewijs van de medewerking der *Nederlanders* kan men ook aanvoeren het nemen niet alleen van een groot Galjoen door de *Zeeuwen*, hetwelk vervolgens zonk, maar ook het veroveren van twee andere, waarvan dat onder den Maarschalk D I E G O D E P I E M O N T E L door kleine *Zeeuwsche* poofschuiten genomen werd, en de vlag streek voor den Vice-Admiraal V A N D E R D O E S. Het nemen van dit schip is het onderwerp van het *vignet*, door den beroemden Kunstschilder S C H O T E L geteekend. De breede wimpel van dit Galjoen, den Heiland aan het kruis voorstellende, is, zoo verre die nog voorhanden is, op eene andere plaat afgebeeld. Dezelve is door V A N P E R D O E S aan de stad *Leyden* geschonken, en moet zich, althans gedeeltelijk, nog aldaar in de *Pieterskerk* bevinden, alwaar de Heer S C H E L T E M A dien zelf heeft gezien.

Wij moedigen den bekwamen Schrijver aan, om ons op meer zulke Tafereelen uit de Geschiedenis te vergasten, zoo veel hem zijne drukke ambtsbezigheden toelaten. Waarom plaatst men hem niet op eenen leerstoel der *Vaderlandsche* Geschiedenis en Letterkunde, die veel meer met zijne neiging en aanleg zou strooken, dan de afmatende werkzaamheden, waaraan hij thans verbonden is?

Algemeen Woordenboek van Kunsten en Wetenschappen, voor den beschaafden stand en ten behoeve des gezelligen levens, door G. NIEDWENHUIS. Vde Deel. N—Q. Te Zutphen, bij H. C. A. Thieme. 1825. In gr. 8vo. 612 Bl. f 6-:

Ook dit Deel des Woordenboeks hebben wij met veel genoegen doorloopen, en daarin weder gezien, dat het geenszins eene bloote vertaling van het *Conversations-Lexicon*, maar voor den *Nederlandschen* Lezer met eene menigte tot zijn *Vaderland* betrekkelijke Artikels voorzien is. Van dien aard zijn *Nahuis*, *Nederlanden* (het Koninkrijk der), *Nederlandsche* (schilder) *school* (blijkbaar door een kunstkenner), *Neder-*

Jandsche Taal-, Letter- en Dichtkunde (vrij uitvoerig, 12 bladzijden van den kleinen druk), *Nieuwland*, *Nieuwold*, *Nijmegen*, *Noordkerk*, *Oldenbarneveld*, *Oldenzaal*, *Ommeren* (R. van), *Oosterbaan*, *Oosterwijk* (*Maria van*), *Oostvlaanderen*, *Orville* (d'), *Oudendorp*, *Oudewater*, *Ovesijsfel*, *Paradijs* (Prof. N.), *Pasteur*, (J. D.), *Pekel-A*, *Perponcher*, *Pijpenbakkerij*, *Ploos van Amstel* (C.), *Poelenburg* (K.), *Poot*, *Post* (E. M.), *Potter* (P.), *Punt*, (J.), *Purmer (de)*, *Purmerende*. Wij hebben ook Artikelen over niet zeer algemeen bekende onderwerpen gevonden, gelijk de *Portugefche* en *Noord-Amerikaanfche* (*Anglo-Amerikaanfche*) Letterkunde. Ook de *Oostindifche* Letterkunde (die der *Hindous*) wordt met behoorlijke nauwkeurigheid uiteengezet. Nogtans misfen wij in de Oosterfche zaken wel eens de gewone nauwkeurigheid des Schrijvers. Zoo maakt hij b. v. den *Khalif* OMAR tot opvolger van ABUKIR, in plaats van ABUBARR, en doet hem zelfs tegen *Damascus* (hetwelk reeds onder zijn' voorganger was bemagtigd), tegen andere steden van *Syrië* en *Phenicië* optrekken, daar men toch weet, dat hij gerust te *Medina* of *Mekka* zat, terwijl KALED en ABOUSOFIAN dit alles voor hem veroverden, en eindelijk alleen te *Jeruzalem* kwam, omdat de Christenen (die zich reeds onderworpen hadden) zijne tegenwoordigheid bij het sluiten des verdrags, als een' stelligen waarborg, verlangden. Ook waren het de wapenen der *Turken* niet, die onder hem onweêrstaanbaar waren, maar der *Arabieren*; de *Turken* waren toen nog heidensche *Nomaden* in *onafhankelijk Tartarië*, hun vaderland. Op de 36,000 steden of sloten, door hem ingenomen, en de 3000 verwoeste kerken, zoo als (zekerlijk volgens Oosterfche Schrijvers) hier verhaald wordt, zou ook nog wel iets af te dingen zijn. Op het Artikel *Parthia* wordt gezegd, dat het ten oosten aan *Azië* en ten zuiden aan de woestijnen van *Paramanië* grenst. Dit zijn twee erge drukfouten, zoo dicht bij elkander, voor *Arië* en *Karamanië*, hoewel het laatste nog onjuist is; *Karamanië* ligt veel meer ten zuiden. Geheel onbegrijpelijk is het echter, hoe de Schrijver onder in dit Artikel zeggen kan, dat ARTAXERXES, SASSAN'S zoon, den *Parther* ARTABANUS van den troon gestooten hebbende, „de Dynastie der *Sasfaniden* op den „troon plaatste van het nieuwe *Perzifche* Rijk, *wáarop zij „tot heden gebleven is.*” Dit is een *Anachronismus* van 1200 acau: want omstreefs 650 werd immers de troon der *Sassa-*

niden reeds door de *Mohammedaansche Arabieren* omverre geworpen. Voorts wenschten wij wel, dat ook in dit Deel de evenredigheid wat beter in acht genomen ware. Hoe groote voorstanders wij toch ook zijn van alwat vaderlandsch is, zoo is het toch wat sterk, wanneer aan NAHUYs vier, aan geheel *Parijs* slechts $2\frac{1}{2}$ bladzijden, of, nog erger, aan PLATO nog geene *anderhalve*, en aan Jufv. POST drie bladzijden worden toegewijd! Dit zijn echter slechts enkele vlekken, want over het algemeen hebben wij hier zeer veel goeds, belangrijks, en meestal, in een kort bestek, ongemeene juistheid, gevonden; en het verheugt ons, dat deze onderneming zoo vele aanmoediging vindt, als uit eene nieuwe Naamlijst van Inteekenaren, na de uitgave des vierden Deels, schijnt te blijken. Het volgende Deel zal welligt het slot behelzen van een werk, dat den Uitgever tot eere verstrekt.

Taal- en Dichtkundige Verscheidenheden, door Mr. W. BILDERDIJK. *IIde en IIIdo Deel. Te Rotterdam, bij J. Immerzeel, Jun. In gr. 8vo. Te zamen 413 Bl. f 6-:*

Van het eerste deel dezes werks is op zijn tijd verflag gegeven: deze beiden bleven te lang onvermeld, door omstandigheden, die niet van ons afhingen. Ziet hier den inhoud: *Gedachten over het verhevene en naïve, met aantekeningen of bijvoegfels; over het natuurlijk spelen op het Tooneel; een bijvoegfel op het eerste deel; gemengelde waarnemingen, onze taalkunde betreffende, in welke gehandeld wordt over ontkenning en woordschikking, namelijk over het woordje ne, de koppeling met of, over ofschoon en schoon, geen, maar, en over het woordje dat; over terwijl, dewijl, indien, nadien, wanneer, toen, sints, sedert, gelijk, vermits, mits, of in plaats van indien, hoewel, op dat, want, doch, en over oude imperativen van jonnen, doen, zien en slaan; voorts een bijvoegfel over ons nogthands en der Ouden nochtan; over de betrekkelijke voornaamwoorden, derzelver kenmerk en aard; tegenstelling der relativen en demonstrativen; die en dat geen relatief; van daar; verdeeling der relativen; verklaring van toen; plaatselijke relativen; relativen, die opzigt hebben tot den tijd; van welk en qualis; van el, al en wel; van dan (quam) ezv.; vervolgens berigt van eenige Oud-Nederlandsche overblijfselen, gelijk van een tweede HIS van den Lee-*

kenspiegel, van Spiegel der Sonderen, HS, van Parthenopæus en Meliore, HS, en van Fragmenten uit Noydekin; verder nog een aanhangsel tot het verhandelde over de betrekkelijke voornaamwoorden, en eindelijk iets over de uitdrukking van vragen.

Dit alles wordt door BILDERDIJK behandeld, en men weet, wat dit zegt. De man is zwak, en zijn kranke toestand neemt toe; maar zoo lang hij leeft, wil hij nuttig zijn. Dat weten wij van hemzelf. Dat hij niet waarlijk nuttig geweest is, komt van de boosheid, het zij der tijden, het zij der menschen, die geheel zijnen uitschietenden akker verwoest en aanhoudend vertrapt hebben, van vóór den zich instellenden zomer zijns levens. (Lide D. bl. 5.) Dat 's een bezwaar tegen de XVIIde eeuw immers? De onze, volgens DA COSTA, wier menschelijkheid zich zelfs tot slaven uitsrekt, laauwer, weeker van gestel, denkwijze, gevoel, mist de *energie*, die zelfs het kwade van vroegere dagen bezielde, en zal dus nog wel laffe tranen schrijven over de miskenning van BILDERDIJK; maar, hoe haer die weekheid tot schande strekke, men is bij dezelve toch vrij van de verwoestingen, die den akker, anders zoo vruchtbaar, nutteloos maken; en dit is eene ware aanmoediging voor DA COSTA *c. f.* en, ja, ook voor BILDERDIJK, zoo hij die mocht behoeven: na de verwoesting zijns akkers heeft hij toch aanhoudend vruchten genoeg ter markt gebracht, zoodat men zeggen moest, waar haalt ze de man van daan, en zij wonden toch koopers in menigte, en vele eters ook: wij willen maar zeggen, als de wreedheid van vroegere dagen BILDERDIJK belet heeft om nuttig te zijn, dan zal de beschaving van ons jonge eeuwje, die te week is voor zulke *energie*, de vruchten van dien vertraptten grond althans niet vernielen; en dan is er nog kans, dat BILDERDIJK's arbeid hoogstnuttig worde. Dit is toch de éénige wensch zijns harten. Waartoe anders onvermoeid en alweder een nieuw *product* van dien *verwoesten* akker geleverd? Of zijn er nog andere redenen, om, bij de onmogelijkheid van nuttig te zijn, de miraculeuze vruchten van eenen akker, die verwoest en vertrapt is, op te kweeken en aan den man te helpen?

Doch, Lezers der beschaafde XIXde Eeuw! bezit uw oordeel zoo weinig *energie* meer, dat ge niet kunt bevatten, dat er op zulk een akker nog wel een handvol graans, schoon dan ook slechts ten halve gerijpt, opkomen kan, leert dit dan

van BILDERDIJK (bl. 5.) Nu, Recensent heeft den grooten voorraad, hier aangeboden — *geconsumeerd*? Neen, want er was veel in, dat hij niet verduwen konde, dat hem zelfs tegenstond; maar hij heeft zich toch aan veel goed gedaan, en mag gaarne lijden, dat het anderen mede doen, zoo veel oordeel des onderscheids vooronderstellende in de mannen dezer bezwaarde eeuw, die zich zulke geregten aanschaffen, dat ze, wat hun niet bevat latende staan, daarom verdraagzaam genoegzaam zijn, om het goede te prijzen en te genieten. En schoon die verdraagzaamheid dan ook al uit den bozen is, zoo ver kan het geen aap van een' bulhond brengen, dat die toegevendheid zelfs hun niet *wil* voordeelig zijn, die niet nuttig kunnen wezen in hetgeen zij en anderen van hunne foort voor hunne verdienste houden.

Hoog- of diepgeleerd is de verhandeling over het *verhevene*; 75 bladzijden groot, en met aantekeningen of bijvoegfels verrijkt, die niet minder de geleerdheid van den — nooit volprezenen, of nooit genoeg geprezenen? — neen, van den te zeer vergoonden BILDERDIJK doen bewonderen. BILDERDIJK komt niet tot zijn eigenlijk onderwerp, dan na eene lange, veelbevattende inleiding, in welke hij over het onvoldoende, wat eene kunst betreft, van de tot dusverre door Wijsgeeren en Redenaren gegevene definitiën redeneert, uit het onderscheid tuschen Dichtkunst en Poëzij, Redekunst en Welsprekendheid het nadeel der Theoriën van dezelve aantoonde, derzelver nuttigheid voor den beschouwendden en waarnemenden Wijsgeer echter toestemmende, en de vraag beantwoordt, op die wijze, zoo als bekend is, dat BILDERDIJK er over denkt, of de Wijsgeerte den Dichter niet nuttig zijn zoude? De Wijsgeerte komt er, zoo als men kan denken, niet best af; doch de Wanfilozofie, niet de ware. Maar, waar bestaat die? Ja, in de valsche en gebrekkige *systema's*, op valsche, gewaagde, zelfs onbestaanbare gronden opgericht, en kwalijk ineengevoegd. Mogen wij, zonder de dikwijls reeds gemaakte aanmerkingen, die hier vallen kunnen, over overdrevene en partijdige beschouwing, te herhalen, en op het oordeel des onderscheids onzer lezers vertrouwend, de volgende vernuftige, en toch der behartiging wel waardige, gezegden van BILDERDIJK afschrijven? „De stellaadje, zoo slecht zij is, bevat niettemin goede sparren en planken, in het echte woud der menschelijkheid uitgekapt en

gezaagd, en die, schoon zij op zichzelf geen volkomen, duldbaar of bewoonbaar gebouw maken, echter dienstig zijn voor den bouwmeester, die zijne kunst verstaat, en hetgeen ontbreekt bijeen weet te vinden. Voorbereidend is er voor de wetenschappen en kunsten inderdaad veel, hoewel dan ook op verre na niet in alles wèl gedaan; maar men heeft te vroeg willen bouwen, eer men, of alles, wat tot de grondstof des gestichts behoorde, verzameld had, of zich nog eene schets vormen konde van het voorbeeld, dat men wilde nabouwen." — Doch BILDERDIJK laat de geheele Wijsgeerte daar, en, uit hetgeen naam en bevinding leeren, zal hij aanwijzen, wat het *verhevene* is. De zaak, door dit woord aangeduid, is alleen kenbaar in hare uitwerking, de verheffing der ziel; in het eigene en innige zelfgevoel van grootheid, die in de ziel opgewekt wordt, bestaat de onbeschrijflijke aandoening van het verhevene. Gelijk deze definitie, uit het uitwerksel genomen, wanneer eene zaak noch uit haar bestaan, noch uit hare hoedanigheden kenbaar wordt, in eene aantekening gewettigd, en het onderscheid tusschen *groot* en *verheven* bepaald wordt, wordt in de verhandeling zelve, uit hetgeen wij dagelijks ontwaren, de wettigheid eener zoodanige definitie opgehelderd. Opgemerkt hebbende, dat er zoo vele verhevenheid is, als er vatbaarheden zijn, met welker aandoening geheel de innige mensch te zamen stemt, bepaalt hij zich echter tot den Dichter en Redenaar alleen. Nu beoordeelt hij, wat men, op grond der *ondervinding*, als middelen, om het verhevene daar te stellen, heeft opgegeven. Hier worden de *vijf* bronnen van het verhevene, door LONGINUS opgegeven, overwogen, en van dezelve ten slotte gezegd: „Geene van die allen is derhalve eene bron van verhevenheid, en LONGINUS' leerstelsel is van grond en waarheid ontbloot." Wij kunnen het terstond daarop volgende, dat LONGINUS in zijne verdeeling alleen beoogd heeft, dat het verhevene in eene gedachte (of gevoel), die men mededeelt, bestaan kan, en ook, onafhankelijk van deze, in den kunstvorm van voordragt, bewoording en klank berusten, hetwelk BILDERDIJK toch ook voor waar houdt, — dit, zeggen wij, kunnen wij met zijne uitspraak over LONGINUS niet wel overeenbrengen. Op dit stuk behaagt ons BLAIR beter; maar wat BILDERDIJK verder zegt van de *verscheidenheid*, die er is in het verhevene, dat is, in hetgeen ons door middel van geheel het verstandelijk gevoel en de zamenstemming van het innige zelfgevoel in onszelfen verheft, en wat hij zegt

van het misverftand hieromtrent, dat fomtijds het tegendeel van het verhevene daartoe echter bragt, en eindelijk, wat hij zegt tot opheldering van den grondflag van zijn betoog, de harmonie tufchen de verfchillende vermogens des menfchen, die zich in alles voordoet, getuigt van de diepe geleerdheid en fcherpzinnigheid des eenigfoortigen Schrijvers, die voorts terugkeert tot de behandeling der vijf bronnen van LONGINUS, met welke hij dit belangrijk vertoog eindigt.

Wij hielden ons reeds te lang bij hetzelve op, en kunnen zoo niet voortgaan; alleen willen wij dit ftuk ook nog om eene en andere belangrijke, voor mensch- en zielkunde tevens belangrijke, aanmerking aanprijzen.

De tweede verhandeling, over het *naïve*, is korter, maar niet minder lezenswaardig, meer bevattelijk, en zeer onderhoudend. Men vindt er allerwegen den grooten taalkenner in. *Naïf*, zeer oud in de Fransche taal, maar niet, dan nadat het een kunstterm was geworden, elders overgenomen, wordt met *nativus* gelijk gefteld, en van *nai*, nu *né*, van *nâitre*, afgeleid, en befchreven als eene *uitdrukking* ezv. uit den natuurlijken aard voortkomende, en dezen oogenblikkelijk doende kennen, maar die geheel buiten alle kunst is, en die (dit durven wij echter zoo gaaf er niet bijvoegen) door de befchaving, wereldkennis, voorzigtigheid behoord had bedekt gehouden te worden; of, korter, het is iets, waardoor het aangeborene of eigenaardig natuurlijke zich in eenen fpreker of bedrijver *verraadt*. Ons Nederlandsche *aardig* drukt naar behooren voorheen het Fransche *naïve* uit, en dit wordt thans in een *geestig*, *eenvoudig* en *dom aardig* onderscheiden, waarvan het tweede het naast aan het naïve komt. Die eenvoudigheid kan met verftand en doorslepenheid gepaard gaan. Zij kan belagchelijk zijn (*koddig*), iets listigs hebben (*grappig*): *potfig* is niet op rede of uitdrukking toepasfelijk. Het voorouderlijk *aveluinig* is, wat nu *bizar* heet. De hier voorkomende woorden worden, zoo in den tekst, als in de aantekeningen, taalkundig opgehelderd. Na over de twee andere foorten van aardigheid en het algemeene der *naïviteit* iets te hebben opgemerkt, bepaalt BILDERDIJK het *naïve*, dat tot onderwerp eener theorie van fraaije kunsten verftrekt, tot het kinderlijk onnoozele of goedhartige, en tot het onbedrevene en zichzelve befchamende. Belangrijk is de opmerking, dat de oorfprong der *naïviteit* van de tweede foort altijd te zoeken is in eene onvoorzigtigheid, die aan allerhande oorzaken kan toegefchreven worden, waardoor het *naïve* dan

ook allerhande aandoeningen doet ontstaan; maar bijzonder lezenswaardig vonden wij de aanwijzing, dat het *naïve* zeer dikwijls doorloopt onder het verhevene, of daarvoor gehoudene, hetwelk uitvoerig met voorbeelden wordt opgehelderd, en dat het aandoenlijke door het *naïf* zijn zeer verhoogd wordt, vooral ook de overwëging van het onderscheid tusschen het *naïve* van het voorwerp, dat van de voorstelling of wijze van uitdrukking, en dat van den spreker of voorsteller zelve; waarna de Schrijver besluit met een woord over misplaatste *naïviteit*, hoedanige men thans *pedanterie* noemen zoude, en die onze naburen *niais* heeten, doch over welke wij toch altijd zoo heel erg alweêr niet kunnen denken, als BILDERDIJK. Indien de Amsterdamsche koopman zich kennen doet door de uitdrukking: „zoo goed als de bank,” of onze ouderwetsche huismoeders de blozende wangen der jonge meisjes bij poffertjes vergeleken, is dat, ja, eene *niet beschaafde naïviteit*, dit zij zoo! maar domme bekrompenheid van geest, of pedanterie, schoolvosferij ezv. ergert ons daarin zoo zeer niet.

Hoe BILDERDIJK over de *illusie* op het tooneel denkt, kan uit zijne aantekeningen bij zijne verhandeling over het *Letterfschrift* bekend zijn; hiermede staat in verband zijne veroordeeling van het tot de *illusie* betrokkene zoogenoemde *natuurlijk spelen*. (Zie *Hekeldichten van PERZIUS*.) Over dit onderwerp laat hij zich in *dit* werk (II, 177 enz.) hoogernstig en zeer sterk weder uit; en wij kunnen den geest van dit stukje niet beter leeren kennen, dan door deze beschrijving van den Tooneelspeler: „Wat mag, of wat moet hij zijn, dan de *Schilder*, die, in plaats van op doek of paneel door verwen of trekken, op de kunststellaadje, door stem, houding, gebaren, met één woord door het leven zelve, zijne afbeelding daarstelt? Rampzalige *Schilder*, die, als de koude en onschilderlijke LE BRUN, voor den spiegel zich tracht boos te maken, of aan het schreijen valt, en dan zijn eigen vertrokken gezigt aan Pyrrhus of Eneas, aan Kasfandra of Elektra toeëigent!” Dit is krachtig uitgewerkt en voorgedragen. Tusschenbeiden dwong BILDERDIJK ons een' lach af; maar wij moesten ons ook wel eens ergeren over den scherp gispenden toon van BILDERDIJK; evenwel (men gewent aan alles) niet zoo als menigeen, zijne kerkelijke regtzinnigheid met hem deelende, zich ergeren kan, als hij van hem verneemt, dat *innige* Christenen, die, wat hun gebeurde, nooit uit hunne gelijkmoedigheid geraakten, de beste

spelers op het Amsterdamsch tooneel waren. Wij voor ons hebben daar niets tegen, en deelen, grootstendeels, in BILDERDIJK'S overtuiging hangaande het natuurlijk spelen — zoo als het heet, maar hoe onnatuurlijk dikwijls! — zoodat wij zijne voordragt hieromtrent der ernstige behartiging wel zeer aanbevelen, wenschende, dat ook daardoor onze Schouwburgen steeds beter worden, wat zij, naar derzelve bestemming, behooren te zijn.

Het bijvoegfel tot het 1ste deel (II, 203) is eene korte aanwijzing van het onderscheid van *nuance*, volgens BILDERDIJK, in de beteekenis en meening des sprekers, die door „*zoo groot een*,” en „*een zoo groot*” wordt uitgedrukt.

(Het vervolg en slot hierna.)

Cours préparatoire à l'étude de la Littérature Hollandaise, par J. FR. XAVIER WÜRTH, aîné, Avocat, Docteur en Philosophie et en Lettres. Liège, chez P. J. Collardin. 8vo. XLII, 460 pag.

De schrijver van dit werkje, bestemd om den *Zuïanederlander* het aanleeren der *Hollandsche* taal gemakkelijk, aangenaam en tot meer dan bloote taalkennis te maken, is een jonge *Luxemburger*, een der beste leerlingen van den Hoogleraar KINKER, door hier of daar van hem geplaatste versjes al sedert eenigen tijd gunstig bekend. Het bestaat, behalve een *avant-propos* en eene opdracht, in *Hollandsche* verzen; aan de Heeren VAN HOGENDORP en KINKER, uit eene *Introduction, destinée à présenter un tableau historique de la littérature Hollandaise*, d. i. eene korte letterkundige geschiedenis, en, het eigenlijke ligchaam des werks, uitreksels uit voornamelijk auteurs, voorafgegaan door eenig verslag van hun persoon en werkzaamheden, in drie tijdperken verdeeld: I. HOOFT, VONDEL, CATS, HUYGENS, ANTONIDES. II. POOT, LANGENDIJK, VAN HAREN, STIJL. III. BILDERDIJK, FEITH, BELLAMW, TOLLENS, HELMERS, KINKER, WISELIUS, VANDER PALM, VAN HALL, VAN HOGENDORP, VAN HEMERT. Waarna nog eenige vertalingen van een en ander in dicht en on dicht volgen; terwijl ook hier en daar onder den tekst woordverklaringen voorkomen.

Het oogmerk is voorzeker loffelijk; het middel over het geheel ook wel niet kwalijk gekozen; de uitvoering in verletei opzigt verdienstelijk. Het komt ons slechts voor, dat de jongman zich van de vooropgaande letterkundigé geschiedenis had kunnen verschonnen. De aanvanger in onze letterkunde heeft niet zeer veel aan al de hem vreemde namen; en hecht hij er aan, vooral die der levenden, dan loopt hij gevaar, om al dadelijk een' scheeven, bekrompen kijk van het geheel te verkrijgen, en met partijdige vooroordeelen opgepropt de nieuwe baan te bewandelen. De allerkundigste toch en onafhankelijkste van vreemden invloed is, onzes achtens, buiten staat, eene goede geschiedenis der letteren van zijnen tijd en land te schrijven. Hoe zal het dan een jong mensch, sedert weinige jaren *Nederlander*, en grootendeels door den brit van zijnen leermeester, anderdeels door zijne eigene zwakke oogen, of zelfs door die van andere schrijvers, moedende zien? Waarom zich althans niet bij algemeene omtrekken bepaald, en vervolgens dadelijk overgegaan tot de uittrekfels, waarbij men hem ligt de vrijheid kon vergunnen, van zijne gekozene auteurs, zonder van anderen te spreken, af dat goede te zeggen, welk zij, op zichzelf beschouwd, en zonder onregtvaardige vergelijkingen, mogten waardig zijn? Inderdaad, het jammert ons, dat de Heer KINKER zijnen waardigen leerling van deze *zonde der jeugd*, deze belagchelijke zoo wel, als gevaarlijke betweterij, niet heeft kunnen terughouden. Zoo de jongman waarlijk *Hollandsch* letterkundige wordt, zal hem dezelve eenmaal zeker berouwen. Soms tijds kent hij, zoo het schijnt, zijne lieden niet eens bij naam. Wie is b. v. SCHRAEDER? wie ANTONIDÉS VAN DER DOES? enz. Er zijn ook nog al vrij wat, juist niet te bevreemden fouten in het *Hollandsch* ingeslopen.

Over de rangschikking ten aanzien der gemakkelijkheid, in eene noot aangewezen, willen wij het oordeel zijner onderzinding wel vertrouwen, hoe vreemd het ons in sommige opzigten ook voorkomt. Vertalingen van de Heeren RAOÛL en LOUMYER zijn den lezer reeds vroeger voorgekomen; en verdienen allen lof.

Ook wenschen wij, na de gedane waarschuwing, van harte, dat des schrijvers doel moge bekroond worden.

Italië en de Italianen. Herinneringen uit mijn verblijf in Italië, 1819 en 1820. Naar het Engelsch van Lady MORGAN. IIIde en IVde of laatste Deel. Te Leeuwarden, bij Steenberg van Goor. In gr. 8vo. Te zamen 806 Bl. f 7-50.

„Twee lijvige boekdeelen.....!” zeiden wij bij de aankondiging van deel I en II, op dat oogenblik niet bedenkende, dat de reizigster nog naauwelijks ter halver wege gekomen was, en zelfs *Rome* niet bezocht had — of misschien, wij weten niet meer waarom, denkende, dat zij hare reis niet verder zou voortzetten. Ziehier dan nog twee niet mindere wigtige boeken! Doch ons oordeel over het werk verandert hiermede niet. Het is zoo aangenaam geschreven, zoo vol afwisseling, zoo rijk in zaken, zoo uitnemend in oordeel en smaak, ten aanzien van vele zaken, dat de uitvoerigheid niet ligt iemand hinderen zal. Inderdaad, wij moeten hulde doen aan de vrouwelijke bekwaamheid. Eene vrouw deed *Duitschland* aan de *Franschen* kennen, zoo als ligt geen ander dit had kunnen doen, en eene vrouw schilderde eerst *Frankrijk* en de *Franschen* en daarna *Italië* en de *Italianen* met eene levendigheid en kracht voor hare *Britsche* landgenooten af, welke, schoon ze niet algemeen behagen mogen, zeker elken beschouwer moeten treffen en wegslepen. Onze dames hebben het nog zóó ver niet gebragt, daar VAN MEERTEN hare reizigers, die ze wel niet altijd zelve vergezelt, binnen het Koningrijk der *Nederlanden* bepaalt, WYTTENBACH ons niet dan *Grieken* in hare aardige spiegelglas laat kijken, en de nog niet weér verrezene WOLFF slechts landgenooten en vaderlandsche huisgezinnen, maar met eene fikscheid en bevalligheid teekende, die haar voor niemand doet wijken. Ondertusfchen willen wij niet zeggen, dat eene zekere woordenrijkheid, voorbarigheid en drift de *Lady* niet fontijds van het spoor doet hollen. De geleerde vertaler heeft hier en daar hare aanhalingen uit de oude geschiedenis moeten verbeteren. En had hij dit van zijne taak geacht, hij zou hare oordeelvellingen omtrent het een en ander, daarin voorkomende, even min onaangeroerd hebben gelaten. Over den Godsdienst gaat dit ook zoo verre, dat men er moeilijk van zwijgen kan — als zij, bij voorbeeld, beweert, dat

slechts ééne, zeer schoone plegtigheid door onzen Zaligma-ker nagelaten is, omdat Hij den Doop nooit zelf bediend heeft. Maar, Hij heeft toch gezegd: „onderwijst alle volken, *dezelve doopende* ;” en waarom is dan deze plegtigheid, op de regte wijze bediend, minder schoon dan de andere, of wat blijft ook hier over, wanneer de ouwel door één afzonderlijk mensch, mischien aan zijn huis, genoten wordt? Trouwens, hare filosofie is veelal die van den dag, en het *liberalismus* met het goede, maar ook met het kwade daaraan doorgaans verknocht. De oude *Romeinsche* helden, eenmaal zoo vergood, de NUMA's, de groote Konsuls en Dictators, met den ganschen Patricischen stam van onsterfelijke patriotten, ontvangen menigmaal bloedige slagen; gelijk de menschen gewoon zijn van één in een ander uiterste te vervallen, en nu bij ééne partij, volk, tijdperk enz., dan bij eene andere de zuiverste deugd en grootheid of alles tegengefelds te vinden.

Maar laat ons den lezer eer éenig verslag van het be- loop geven, hier en daar iets aanstippende, dat het belang-rijke en fraaije des ganschen werks min of meer doet kennen.

De reis gaat nu vooreerst van *Florence*, waar wij haar lie-ten, naar *Rome*, waarbij in één Hoofdstuk de weg, in eene Hede *Rome* zelf, III. een geschiedkundig overzicht, IV. weer *Rome*, V. iets over de statistiek van den kerkelijken staat, en VI. iets nopens de wetten deszelfs den inhoud uitmaken, vervat in het derde deel.

„Hoe verder men op den weg van *Florence* naar *Rome* komt, hoe meer de landstreek een *Italiaansch* karakter aan- neemt. De *zon* en de *kerk* doen hare indrukken met meer kracht gevoelen, naarmate men het *Zuiden* en den *St. Peter* nadert. De ellendige herbergen zijn nog nagenoeg zoo- danig, als zij reeds waren, toen HORATIUS bij den haard der vochtige kamer van zijnen hospes van *Terracina* van koude beefde, of toen EVELYN eenen Kardinaal ontmoette, die als een *Arabisch* opperhoofd reisde, daar hij zijn bed; zijne keuken en zijne meubels, op muilezels geladen, met zich voerde.”

Inderdaad, de verwonderlijke schoonheid der landstreek, in dit eerste Hoofdstuk beschreven, vormt met de ellende der inwoneren, de misbruiken en al de vruchten des bijgeloofs een allertreffendst contrast, en te regt zwaait de schrijffter

nu en dan den geesfel tegen eene *herstelling*, die de luiheid en rooverij meest van allen begunstigt.

„Niets vermeldt in *Rome* de dagen van deszelfs woeste vrijheid, niets deszelfs schitterende onafhankelijkheid: deszelfs oudheden zijn, in vergelijking van andere, van een' zeer nieuwen *datum*, en de weinige *fragmenten* van ruïnen, welke deze stad oplevert, verheffen zich te midden der puinhoopen van de *monumenten* harer misdaden en zedebederf, harer vernedering en slavernij, als gebouwd in eeuwen, waarin zij berucht was wegens hare snoodheid en de dwingelandij harer tirannen: zelfs de grond is van gesteldheid en van karakter veranderd. Het *paradijs* van *Latium*, het *Latium* van *VIRGILIUS* en *PLINIUS*, is eene pestige woestijn. *Lavinium* is het graf van deszelfs bewoners, die van honger sterven, als de besmetting hen gespaard heeft, en de poort van *Ostia* is eene verzameling van verpeste holen, welke den galeiboeven tot een verblijf, of den moordenaren tot eene schuilplaats verstrekken.”

Ondertusfchen levert ons dit jammerlijk wrak van vervlogene grootheid, onder de pen der *Lady*, zeer veel treffends en merkwaardigs, als ook schoons op; gelijk ieder ligt begrijpt.

„Paus *NIKOLAAS II* was de eerste, die de huisfelijke rust der kerkelijken stoorde, welke, tot de helft der elfde eeuw toe, in den echtestaat hadden geleefd: maar voor den minnaar der Gravin *MATHILDE*, voor *GREGORIUS VII*, wiens ongeoorloofde liefde voor de schoone en magtige heerscheres zoo veel ergernis gegeven had, was het bewaard, der natuurlijke vrijheid van de geestelijken den laatsten slag toe te brengen, door hun het huwelijk onvoorwaardelijk te verbieden.”

Dit voldoe als een staaltje van de *piquante* geschiedpen der *Lady*, die bijna in een' dolk verandert, wanneer zij, aan het einde van haar overzigt komende, de Mogendheden in het algemeen, en *Engeland* bovenal, teistert over hunne bemoeijingen met de *Italiaansche* zaken, en over hun aangehaald gevoelen, dat er, om de *verledene onheilen te herstellen en toekomstende te vermijden*, bloed moet vergoten worden.

„Gedurende den paaschmaandag worden al deze feestelikheden door eene algemeene vlugt gevolgd. *Bezorg mij een paard! mijn Koningrijk voor een paard!* is de kreet, welken men overal hoort.” Dus eindigt zij de beschrijving dier be-

doelde feestelijkheden te *Rome*, van welke wij geen uittreksel konden maken, veel min een enkel toneel afzonderen, in staat om een denkbeeld van de pracht, het gewoel, het wonderlijke der openbare godsdienstoefeningen, vóór en op paaschdag, in die stad te geven. Het hart schijnt er wel minst in te deelen; en de meeste en beste plaatsen bij elk schouwspel zijn veelal door nieuwsgierige vreemdelingen, vooral *Engelschen*, bezet, die, na den afloop van alles (volgens onze aanhaling) weér heengaan, om andere nieuwe en vermakelijke dingen te zien. Het geheel is dubbel waardig gelezen te worden.

„ Sedert de herstelling van den Paus, heeft men eene personele belasting, onder den naam van *focativo* (belasting op de schoorsteenen) geheven; doch op de *deuren en vensters* is er geene gelegd. Van de *lucht* wordt dus zelfs te *Rome* geene belasting opgebracht: deze *echt wijsgeertige* bron van inkomsten, de moeder van den *typhus* en der morfigheid, was ongetwijfeld eene voor onze tegenwoordige Gouvernemen ten bespaarde weldaad.” Wij twijfelen, of nog wel iemand onzer landgenooten deze nieuwe belasting uit dat oogpunt beschouwd heeft. En had de schrijfster aan de hutten gedacht, waar schijnlijk in haar vaderland rijkelijk gevonden, waar men van geen' schoorsteen weet, en dien, om het bezwaar daarop, te minder zal maken, zij had welligt de betere wijsheid van den Opperpriester mede niet geprezen.

„ *Romes* ellendig wetboek, (uit elk tijdperk, van de onbeschaafde tijden der Republiek af, tot de laatste bedorvene eeuwen van het einde des Keizerrijks toe, van de woestheid der Noordsche overweldigers af, tot het tegenwoordig nietswaardig *Conclave* toe, bijeengeflaust) dat met uitspraken en uitleggingen overladen en door gunst of omkoop ing gewijzigd wetboek levert, zoo wel in de theorie als in de praktijk, het slechtste stelsel van regtsgeleerdheid op, dat in een Christenland in gebruik kan zijn.”

(Het vervolg en slot hierna.)

Over de zedelijke verbetering der Misdadigers. Uit het Hoogduitsch van F. W. VAN HOVEN, Koninkl. Beijersch Opper-Medicinaalraad. Met eenige Aanmerkingen van den Vertaler, en een Naschrift van Mr. H. W. TIJDEMAN,

Prof. Juris aan de Universiteit te Leiden, enz. Te Haarlem, bij de Wed. A. Loosjes, Pz. 1824. In gr. 8vo. 177 Bl. f 1-50.

Het is vreemd, dat dit lezenswaardig boekje, waarvan een onzer beroemde Hoogleeraren de uitgave bezorgde, ons zoo laat ter hand kwam; te meer, daar de oprigting van het Genootschap ter zedelijke verbetering der Gevangenen er van zelve de aandacht op moest doen vestigen. Het vereischt geene verontschuldiging, dat de schrijver Geneesheer is; want deze heeft, zoo wel als de Geestelijke, wel de meeste gelegenheid, om het inwendig bestaan der menschen te leeren kennen, daar hij ook niet zelden de zielen en *négligé*, en buiten staat tot veinzen, kan zien.

De lezenswaardige inleiding geeft het doel des schrijvers op; eene aanwijzing namelijk, *hoe ook de straffen, die op de overtreding der wetten geseld zijn, bevorderingsmiddelen der zedelijkheid worden kunnen, niet alleen voor het volk, maar ook voor de misdadigers zelve.* Het eerste deel handelt dan *over het doel der criminele straffen in het algemeen*; het tweede, over die straffen, *als middelen ter verbetering in het bijzonder*, en dit loopt in drie hoofdstukken af: *over de strafwetten zelve, de toepassing der straffen, en de valtrekking der straffen.* De kundige vertaler, bij den Hoogl. TIJDEMAN bekend, heeft het werkje met eene en andere *Aanteekening* verrijkt, waarin hij dan ook nu of dan den schrijver te regt wijst. Een *Naschrift* van TIJDEMAN geeft aan het boekje goeden lof, met aanwijzing, waarin het zijn Hooggel. minder, maar ook, waarin het hem vooral bevalt. Dit laatste is in het bijzonder het geval ten aanzien van *het afschaffen der doodstraf* en *het wenschelijke der Jury.* De *Bijvoegsels* zijn: een verslag van den Regtsgeleerde DUMONT te Geneve, uit naam eener Commissie *over het op- en inrigten eener nieuwe Strafgevangenis*, waarbij eenige *Aanteekeningen* van onzen Hoogleeraar; terwijl alles besloten wordt met het opnemen van een stukje, *over de zedelijke verbetering der Misdadigers*, uit het *Mengelwerk* van de *Leidsche Courant* van 1 Maart 1824.

Wij meenen, dat allen, die in het gewigtig onderwerp belang stellen, (en wie doet dit niet?) Prof. TIJDEMAN dank verschuldigd zijn voor de verzorging van dit belangrijk geschrift in onze *Nederlandsche* taal, en voor hetgeen hij er

heeft bijgevoegd. — Volkomen zijn wij het met den schrijver eens, dat voornamelijk de uitgaven waarschijnlijk te groot zouden zijn, om bij iederen Staat de *herscheping der tucht-huizen in opvoedingsgestichten voor de misdadigers* te mogen verwachten; dat men inmiddels, tot zoo lang, slechts doelmatig zoo veel moet doen als men kan, en dat hiertoe voornamelijk in aanmerking komt, dat men inmiddels zorge, de misdaden, zoo veel mogelijk, voor te komen, hetwelk alleen het uitwerksel kan zijn van eene goede volksopvoeding. „Eu” (helaas! wij vreezen, het is waar) „het moet,” zegt hij „met de opvoeding der jeugd slecht gesteld zijn, waar zich geene betere vruchten voordoen, dan de tegenwoordige oplevert.” Wij zijn geenszins blind voor de groote verbeteringen, welke wij te dezen, vooral onder ons, in onzen leeftijd mogten zien; maar erkennen echter, met den schrijver, te vreezen, dat het *emollit mores nec finit esse feros* van het *didicisse fideliter artes* bij ver of na niet zóó nog, als een gevolg dezer verbeteringen, in het oog valt, als wij dat zouden wenschen. „De veelwetende jeugd heeft een zelfwaan verkregen, dien men nimmer nog in zulk eenen graad bespeurde, en een' zoo aanmatigenden en beslissenden toon aangenomen, die een verstandig mensch onverdragelijk is.” En als dan deze aanmatiging, bij niet weinige jonge lieden, „met eenen graad van onzedelijkheid gepaard gaat.”...; maar wij willen den schrijver niet verder affchrijven, om niet den schijn te hebben, alsof wij het hielden met zekere welbekende Ridder van den Domper, die wij verfoeljen. Hier, intusschen, trok de schrijver, die ook geenszins de goede zijde der tegenwoordige opvoeding over het hoofd ziet, bijzonder onze aandacht. Wij bevelen het vooral ter behartiging ook van opvoeders van dat geslacht aan, „hetwelk zich vormen moet tot huisfelijkheid, tot eene waardige echtgenoot, eene deugdzame moeder, tot eene verstandige, spaarzame en ter besturing eens gezins bekwame huisvrouw. Maar hoe kan zij dat, wanneer zij den snel voorbijvliedenden tijd harer opvoeding besteedt aan oefeningen, die voor het andere geslacht bestemd zijn?” enz. enz.

De schrijver en wij zijn de eersten en éénigen niet, die hierop wenken; maar *quod numquam satis discitur, numquam satis dicitur. Tantum*, voor ditmaal evenwel.

Notice sur le chef-d'oeuvre des Frères VAN EYCK etc. Dat is: *Verhandeling over het meesterstuk der Gebroeders VAN EYCK; uit het Hoogduitsch vertaald en met onuitgeveene aanmerkingen over het leven en de werken van deze beroemde Schilders vermeerderd door L. DE BAST, Secretaris der Koninklijke Maatschappij van Schoone Kunsten te Gent, en Correspondent van het Nederlandsch Instituut. Met Platen. Te Gent, bij de Goelin-Verhaeghe. 1825. In gr. 8vo. 90 Bl.*

In den vorigen jaargang van dit Tijdschrift, bl. 618, kondigden wij, met weinige woorden, een Latijnsch Lofdicht van den Ridder CAMBERLYN ter eere van HUBRECHT VAN EYCK aan, en betuigden toen, ter loops, onze verwondering, dat de uitvinding van het schilderen met olieverw in hetzelfde aan dezen ouderen broeder werd toegekend, terwijl de algemeene overlevering dezelve toeschrijft aan JAN VAN EYCK, gewoonlijk JAN VAN BRUGGE genaamd, en sommigen zelfs, op niet verwerpelijke gronden, meenden, dat deze schilderwijs reeds vroeger bekend was, en men aan VAN EYCK alleen derzelve wederinvoering of volmaking te danken had. Deze vlugtig ter neder geschrevene woorden gaven den Heere DE BAST aanleiding, om ons het onderhavige werkje toe te zenden, vergezeld van eenen beleefden brief, in welken hij de verdediging van het gevoelen van den Heer CAMBERLYN op zich neemt, die in dezen niet anders gedaan had, dan datgene in Latijnsche verzen te bezingen, wat DE BAST in Fransch proza vroeger meende bewezen te hebben. Doch wij moeten opregt betuigen, in dit boekje eigenlijk niet datgene gevonden te hebben, wat wij in hetzelfde verwachtten. Het bevat eene keurige beschrijving van het door HUBRECHT begonnen en door JAN VAN EYCK voltooide altaarstuk der voormalige *St. Jans*, thans *St. Bavo's* kerk te *Gent*, vertaald uit het Duitsch van DR. WAA-GEN, en een aantal belangrijke aanmerkingen en bijvoegselen van den Heer DE BAST, deels tot de uitvoering van dit kunststuk, deels tot deszelfs geschiedenis en lotgevallen betrekking hebbende. Wij vinden hier bewezen, waaraan nooit iemand twijfelde, dat HUBRECHT VAN EYCK met olieverw geschilderd heeft; maar befeffen daarom nog geens-

zins de geldigheid der gevolgtrekking, dat hij zulks het eerst zoude beproefd hebben: zijn broeder, schoon eenige jaren jonger, konde hem hierin ligtelijk zijn voorgedaan. Doch het is hier de plaats niet, om ons in dit geschilstuk te verdiepen, even min als in dat meer gewigtige, of er niet reeds vroeger met olie verwen is geschilderd geworden, waaromtrent de *Notice* geheel zwijgt, maar dat de Heer DE BAST in zijnen brief, op verscheidene gronden, geheel ontkent. Indien het waar zij, dat CENNINO CENNINI, die zijne *Verhandeling over het schilderen* in 1437 eindigde, in dat werk met ronde woorden zegt, dat de kunst, om met verwen, in lijnolie gemengd, te schilderen, toen in *Italië* reeds algemeen bekend was, en daaromtrent de noodige voorschriften geeft, gelijk wij zulks in het verslag van den Heer QUATREMERRE DE QUINCY over dat werk gelezen hebben, dan is het geschil bevestigd, en ANTONELLO VAN MESSINA, die eerst in 1445 het geheim der VAN EYCKEN naar *Italië* zoude hebben overgebracht, een fabelachtige *postillon de couleurs*. Doch wij meenen reeds genoeg gezegd te hebben, om *en* aan het publiek *en* aan den Heer DE BAST te bewijzen, dat wij onze beweringen, hoe ook ter loops nedergesteld, nooit zonder genoegzame gronden aanvoeren; en dit is voldoende voor ons tegenwoordig oogmerk, dat niet zijn kan, om een der duisterste punten uit de geschiedenis der uitvindingen te willen ophelderen, door al het voor en tegen naauwkeurig met elkander te vergelijken en te wegen. Intusschen danken wij den Heer DE BAST hartelijk voor zijn toegezonden geschenk, (het stukje omtrent ANTONELLO VAN MESSINA is niet ontvangen) en verblijden er ons over, dat in de Zuidelijke provinciën zulk een lofwaardige ijver heerscht, om al, wat betrekking heeft tot onzen nationalen roem, op te frisohen en levendig te houden. Waar mannen als DE BAST, die met eene uitgebreide geleerdheid keurigen smaak en gezonde oordeelkunde vereenigen, zich aan zulk een edel doel toewijden, daar heeft men regt, om de rijpste en heerlijkste vruchten te verwachten.

St. Ronan's. Bron. Naar het Engelsch van WALTER SCOTT. 1ste en 2de Deel. Te Haarlem, bij de Erven F. Bohn. 1825. In gr. 8vo. Te zamen 587 Bl. f 5-20.

Wij zijn verlegen, wat wij zeggen zullen van dezen nog

onvoltooiden roman; en wij zouden de waarheid te kort doen, zoo wij verklaarden, dat zij ons tot nog toe evenzeer beviel als vroegere, die ons van dezen schrijver ter hand kwamen. Onschadelijk is zij wel, en wij zien ook hier weder 'smaus menschen- en wereldkennis, en de fikse hand, waarmede hij zijne karakters teekent; ook is de plaatsbeschrijving doorgaans meesterlijk. Maar wij vinden het verhaal eenigzins langwijdig. Hoe éénig in zijne soort het karakter der *waardin van den ouden tijd* is, waarmede het verhaal begint, het is vrij lang gerekt; zoo ook mede zeer uitvoerig de berigten van het weinig bétéekenend gezelschap der badgasten aan de *St. Ronan's*-bron, in het *Hotel de Vos*, niet ver van het stadje *Marsdoorn*, (een verdichte naam.) Het tooneel is intusfchen wederom *Schotland*; en het zonderlinge, oudruwe en nog maar weinig in beschaving gevorderde *Schotland* moge in eenen en anderen en eenen derden roman behagen, maar het spreekt van zelve, dat men ons ook wel met de tafereelen van zoodanige *Schotsche* zeden overvoeren kan.

Sommige trekken, nu en dan, en onverwachte opmerkingen, als b. v. de volgende, bevredigden ons weder met het, voor ons, over 't geheel genomen, niet zeer vermakelijk boek: „ Bij deze gelegenheid kunnen wij niet nalaten de „ aanmerking te maken, dat een onbedachtzame babbelaar in „ een gezelschap, gelijk een drukke en woelige bedrijfjal in „ een gedrang, behalve den last, dien men in andere opzig- „ ten van hem heeft, eeuwig en altoos langs teedere punten „ schaaft, en het gevoel van zijne medemenschen kwetst, „ zonder het te weten, of er zich aan te storen.” — „ De tijd „ verandert alles rondom ons; en waarom zouden liefde en „ vriendschap een langer aanwezig hebben, dan onze wonin- „ gen en praalgestichten?” Meerdere zoodanige trekken en wendingen, die ons troffen, hadden wij aangestipt; maar wij houden die, uit gebrek aan ruimte, terug.

De geschiedenis in den roman is ingewikkeld genoeg, en wij zien nog niet, hoe dezelve zal afloopen. Thans is de beminde, om welke zich alles wel draaijen zal, zonderling, geheel niet wel bij 't hoofd, in vele opzigten echter lief, innerlijk goed, en de lezer stelt in haar met aandoening belang. Zij is thans in den moeilijksfen drang, door haren broeder aangezet tot het huwelijk met eenen Graaf, dien de lezer kent als een verachtelijk man. Met dezen is zij reeds vroeger per abuis

gehuwd, maar door zijn laag bedrog, aan zijnen eigen' broeder gepleegd, die hem betrapte, juist toen het gehuwde paar uit de kerk kwam. Dadelijk was de bedrogene ontvlugt. Ook de broeders sinds jaren gescheiden. Nu is ook de bedrogen waardige broeder in den omtrek. Alles loopt dan misfchien nog uit op een' broedermoord!

De kluchtige Avonturen van LAURENTIUS GIFFARD, ten tijde der Fransche Omwenteling. Door L. B. PICARD, Lid der Fransche Akademie. II Deelen, Uit het Fransch vertaald. Te Rotterdam, bij J. Immerzeel, Jun. 1825. In gr. 8vo. Te zamen 785 Bl. f 7 - 20.

Wij herinneren ons, hoe de studerende jeugd, ten tijde van LODEWIJK NAPOLEON, alhier zich vermaakte met de afbeelding van eenen molen, die *met alle winden* woei, en ons vaderland had toen ook, helaas! aanbidders genoeg van de *opgaande zon*. Maar, zoo ergens, vond en vindt men dit volkje in groot aantal in *Frankrijk*, onder allerlei slag van menschen, vooral in de dagen der omwenteling, toen de gebeurtenissen zich telkens afwisselden, en het voor het eigenbelang waarlijk moeilijk was, te weten, waaraan het zich houden moest. Wij denken, het ging velen niet beter dan LAURENTIUS GIFFARD. Velen ging het voorzeker nog erger, die loon naar werken ontvingen; doch sommigen hielden zich verwonderlijk staande bij iedere wenteling. Enkelen gelukte het, hunne fortuin te maken op deze verachtelijke en glibberige baan; en zij hebben geene andere bestraffing, dan die van hun geweten, hetwelk hun hunne geheele karakterloosheid en laagheid op het grievendst verwijten moet. GIFFARD eindigde, gelijk de meesten, waar hij begon. Als paruumakkersknecht was hij zijne loopbaan begonnen, en hij bragt het eindelijk — in een *Armhuis*. Nu, hij was ook, bij al zijn kruipen, vleijen en wentelen, menigmalen in de hoogte en in de laagte geweest, nu eens rijk en schitterend, dan weder arm en van allen verstootten; eens zelfs lid van den *Raad der Vijfhonderden*, en daarna weder gedaald tot den bedelzak. Het is kluchtig, 's mans draaijerijen en avonturen te lezen, en niet de zijne alleen, maar ook die van menigen anderen, met welken hij in aanraking kwam. Bij het algemeene dezer verachtelijkheid in de toenmalige *Fransche we-*

reld, welker zeden ons hier naiff geteekend worden, verpoost men met genoegen in de stille woning van den eerlijken, zichzelven gelijkblijvenden en vergeten ambachtsman, wiens standvastige en eerlijke beginselen ons min of meer weder verzoenen met de ligtzinnige natie, die *Europa*, en ons ook mede, zoo veel onheils brouwde. De karakters zijn natuurlijk en naar het leven geteekend, en de gesprekken zijn onderhoudend en geestig. Behalve de vignetten op den titel, is ieder deel nog met eene zeer goede plaat voorzien. Wij durven dit werk alzoo wel, als eene onschadelijke en onderhoudende lecture, aanprijzen.

Godyruchtige Spreuken van J. C. LAVATER. Te Utrecht, bij J. van Schoonhoven. 1825. In 12mo. 107 Bl. f: - 40.

Wij ontvangen geene aanwijzing, door wien en uit welk der vele werken van den waardigen man deze Spreuken verzameld zijn. De liefhebbers van LAVATER's geschriften, intusschen, herkennen hem bij dezelve gemakkelijk. Men zal, ook zonder dat wij het zeggen, gaarne gelooven, dat hier veel goeds en voortreffelijks, stof tot nadenken alzoo, geleverd wordt.

De Schilderijkijker met zijne Kinderen; vervat in twaalf Onttrekplaatjes, meest naar het beroemde Prentwerk, bekend onder den naam van het Parijsche Museum, geschikt om den smaak voor kunst in kinderen op te wekken. Te Amsterdam, bij R. J. Berntrop. 1824. In 12mo. 27 Bl. f: - 90.

Er zijn zeer vele kinderboekjes ter bevordering van het zedelijk goede; dit nu moet den smaak voor het schoone vormen en opwekken. De schrijver heeft zich voor de vaderlandfche jeugd tot vaderlandfche schilders bepaald. Zijne keuze was, dunkt ons, goed, en, vooral indien de lieve jeugd een' goeden teekenmeester heeft, zal haar dit boekje aange-naam en nuttig zijn.

No. III, *Boekbesch.* bl. 126, reg. 10, staat: *zoogenaamde Latijnsche taal*, lees: *talen*. Bl. 128, reg. 13 v. o.: *claves*, lees: *clavis*. Bl. 130, reg. 11: *Rozen in 't Bozen*, lees: *Rouyn 't bouw*. Ald reg. 22: *Jeam*, lees: *Jearn*.

BOEKBESCHOUWING.

De Heilige Schriften des Nieuwen Verbonds, getrouwelijk overgezet ten dienste van hen, die met het oorspronkelijk taaleigen niet bekend zijn en dezelve echter, zonder geleerde uitlegging, wenschen te verstaan: Te Amsterdam, bij de Gebroeders Diederichs. 1825. In 8vo. De beide Stukken XXVIII en 392 Bl. f 4-40.

Dit werk heeft, zoo veel het geheele eerste stuk betreft, (want het is in twee stukken verschenen, waarvan het eerste de vijf geschiedkundige boeken des N. V., het tweede de overigen behelst) eene zeer uitvoerige beoordeeling gevonden in de *Bijdragen tot de Godgeleerde Wetenschappen*, XIII. 6. bl. 867—926. Tot de vier Evangelien zich bepalende, heeft het de *Recensent ook der Recensenten* reeds behandeld bij de opening dezes jaargangs, en daartoe 35 bladzijden besteed. De steller dezes verslags heeft het een en ander gelezen, en acht zich nu van, anders onvermijdelijke, uitvoerigheid ontslagen, die, hoe ook besnoeid, en geene uitvoerigheid mogende heeten, in vergelijking met zulk beoordeelingen beschouwd, echter vaak te groot nog is voor dit Tijdschrift. Beide beoordeelingen — wij mogen niet anders zeggen — leeren dit werk kennen, zoo als het waardig is, en de lezer van dit Tijdschrift mag hier geen ander oordeel vinden. Hij toets het, en oordeele zelf!

Wij hebben ons verwonderd over de verschijning van dit werk, en nu bedroeven wij ons. Onze *Staten-oversetting* hebbe de fout, dat zij te na aan het oorspronkelijke blijft; die fout is ook hare deugd. Het zij ook zoo — geen Gereformeerd Leeraar ontkent het — dat de invloed der ongelukkige twisten, die, ten tijde harer geboorte, de Protestanten verdeelden, eene voorname oorzaak is van verkeerde vertaling en aanteekening, hier en daar (*);

(*). Zie *Aanwijzingen dangaande het gebruik van den Bijbel. Amsterdam, bij w. VAN VLIET, 1820.*

behoudens dit alles, is zij verstaanbaar genoeg voor hem, die haren inhoud *beoefent*, door welk woord hier meer verstaan worde dan verstandelijke studie. En hoe vele hulpmiddelen zijn er, voor die ze gebruiken wil? In derzelve groote menigte onderscheiden wij altijd gaarne den arbeid van IJ. VAN HAMELSVELD. Opzettelijk wordt deze hier genoemd, die, in het uiterste gevallen, tegenover de *Staten-overzetting* liggende, en te *Westeresch*, (hetgeen echter minder het N. V. dan de Oosterfche Poëzij in het O. V. raakt) grootere verdiensten aan dit gebrek paart, en meer nut geficht heeft, dan ontelbare gefchriften over den Bijbel, hoezeer door verlichte Theologanten bezorgd (*), en van welken het gebrek door onzen VANDER PALM zoo heerlijk is vergoed. Neen, wij hadden geene *behoefte* aan beteren (?) arbeid, en het godsdienstlievend publiek konde het best doen met hetgeen voorhanden is.

Maar, de verwondering is spijt en droefenis geworden, na de lezing van hetgeen die natuurlijke verwondering moest opheffen. De invloed van het *systema* is te kenmerklijk in elke Bijbelvertaling; hierop zal wel eene eerste redengeving nederkomen: dit pasfen wij niet *algemeen* toe. De getrouwheid aan de letter waarborgt ook hier tegen gevaar, al ware die getrouwheid te groot. Die in zijne taal leest, wat er in het oorfpronkelijke staat, kan dan toch *beteekenis* en *zin* bepalen, met zijn gezond menfchenverftand. — De Bijbelverfpreiding (dit fchijnt eene tweede reden te zijn) geeft eene vertaling in handen, die niet overeenkomstig het taaleigen der volken is. Maar wij hebben, waarlijk, hier ook geene Bijbelvertaling *conform* het *idiotisme* ezv. der verfchillende natiën. Ergo, die zwarigheid (eens toegeftaan) blijft. — Eene derde reden is de verwarring, in welke de vier Evangelieberigten den lezer brengen, en in plaats van welke men hier één Evangelie krijgt, geordend (alsof er nooit over de moeilijkheid en waarfchijnlijke onmogelijkheid der *Harmonie* een woord gebruikt ware) zoo als men dat, *zonder bewijs*, verkiefen moet aan te nemen. Hoe erg

(*) Y P E Y, *Kerk. Gefch. der XVIIIde Eeuw*, VIII. 725.

moet dit *anti-Protestantſche* hem mishagen, die alzoo het voortreffelijke *inwendige* bewijs voor de geloofwaardigheid der Evangeliebefcheiden weggeworpen ziet, over hetwelk zich, nog onlangs, een der bevoegdſte oordeelaars zoo belangrijk verklaarde (*)! — Eene vierde reden ligt in de *ſpotternij* met onzen *antieken* Bijbel. Maar — wat ſchaadde die? Hoe kan men haar beletten? Voorzeker niet door eene inſchikkelijkheid naar haren ſmaak. Als de *ſpotternij* teruggehouden wordt bij gemis van het eerbiedwaardige, en de *verachting*, of *minachting*, van het tot het haar gewone verplooid vervangt hare plaats, is het dan beter?

De vier Evangeliën dan tot één gebragt zijnde, worden, na het tweede boek van Lukas, de Apostoliſche Brievten gerangſchikt. Zeker is dit overeenkomſtiger de Tijdsorde, dan zoo als ze nu ſtaan (echter, dit ſchaadt niet); BOSVELD's rangſchikking bevat ons zeer veel beter; maar, waar het „*non liquet*” kan toegepast worden, geven en nemen wij dezelfde *vrijheid*, en hebben geene aanmerkingen.

Voorbijgaande, wat (*Voorberigt*, bl. 14—27) voorkomt over Oosterſchen zegtrant, en tot redengeving voor het verſchil daarvan, waarin wij, evenwel, niet ontveinden mogen, dat wij telkens dachten aan „*turpe est doctori, cum culpa redarguit ipſum*,” dewijl we, is het dān niet het *Contra-Remonſtrantiſche* vooroordeel van 1618; dan toch vooroordeel voor eigene meening geſtadig meenden te proeven — en het een is ons zoo weinig waardig als het ander; — dit nu maar voorbijgaande, en het geheele eerſte ſtuk ter zijde leggende, als reeds genoeg in aanmerking genomen, geven wij, zonder te zoeken, ſlechts één enkel proefje, naar hetwelk elk oordele, of hem nog meer lust van dit geregt, bij zoo vele keurige ſpijzen, tot welker genot men, in het koningrijk der hemelen, kan aanzitten in onzen leeftijd.

Tot den brief aan de *Galatiërs* bepaalt zich onze keuze, omdat die de eerſte hier voorkomt. Men vindt hier een hoofdstuk meer dan in elke andere vertaling, een

(*) W. BROES, *de Engeliſche Kerk*, ezv. II. 119—121.

hoofdstuk van 9 verzen; de laatste van het vierde hoofdstuk worden afzonderlijk genomen. H. I. heeft hier 27 verzen, voor 24. Ons 20ste vers is hier vs. 27. Ons 24ste vers is hier in vs. 21 gevoegd. Vs. 15, 16 is één vers; zoodat vs. 17, 18, 19 wordt vs. 16, 17, 18. Vs. 21 is hier vs. 19; vs. 22, 23 wordt vs. 20, 21; en van H. II volgen dan de 4 eerste verzen. Willekeurig is het; maar, als men den Bijbel naar onze Westersche manier wilde schikken, waarom dan maar die kapittel- en verzenaflcheiding niet achtergelaten? Zoo schrijft men toch geen brief. Die verdeeling, van menschelijke uitvinding, en te nuttig, dan dat wij haar in onbruik zouden wenschen, is toch niet ter inachtneming aan te raden aan hen, die zich eenen Apostolischen brief willen eigen maken, en beter doen zouden met dien in doorlopenden vorm te lezen.

En nu het beloofde staaltje. Gal. II: 20, 21 luidt, in onze *Staten-oversetting*, aldus: *Ik ben met Christus gekruist. En ik leef; (doch) niet meer ik, maar Christus leeft in mij: en hetgeen ik nu in het vleesch leef, dat leef ik door het geloof des Zoons Gods, die mij lief gehad heeft, en zichzelf voor mij heeft overgegeven. Ik doe de genade Gods niet te niete. Want indien de regtyaardigheid door de wet is, zoo is dan Christus te vergeefs gestorven.* — De vertaling van VAN DER PALM verſichilt hiervan niet.

Maar hoe luidt het nu hier? Gal. II: 11, 12. *Met Christus ben ik (als ware het) gestorven. Thans ben ik gelukkig, niet als Jood; maar Christus werkt in mij; geenszins doe ik dat als Jood, maar mijn gansche leven (geluk) berust op den Mesſias, die mij zoo zeer lief had, dat hij te mijnen behoefte ſterf. (Neen:) ik verwerp de goddelijke weldaad niet; want werd ik door Mozes plegtwet (bij God) goedgekeurd, dan ware de Gezalfde te vergeefs gestorven.*

Laat ons nu eens zien! „*Als ware het*” ſtaat niet in den grondtekst; „*gestorven*” ook niet, maar „*gekruist*.” Dus, dat 's niet getrouw. „*Ik leef*” wordt vertaald „*ik ben gelukkig*.” Het zij zoo; maar waartoe dan in den

onmiddellijk volgenden regel „*leven*” behouden, en daarbij („*geluk*”) gevoegd? Die twee haakjes waren hier dan ook noodig. „*Niet meer ik*” heet „*niet als Jood.*” Dat ’s geene vertaling, maar verklaring. „*Maar Christus werkt in mij,*” volgt er; in het Grieksch „*leeft.*” Moest dan „*werkt*” niet, gelijk „*leven (geluk),*” zoo staan: *leeft (werkt) in mij?* Maar, als dan de lezer eens vroeg, of het wel onpartijdig ware, *leven* door *gelukkig zijn* en door *werken*, in éenen volzin, op te vatten? Dat ’s ook waar, en daarom: „*hetgeen ik nu in het vleesch leef, leef ik door het geloof des Zoons Gods,*” is: „*geenszins doe ik dat als Jood.*” — Wat? Ik werk niet in mij, als Jood? Men zie, hoe het volgt! Wij verstaan het geenszins. Dat moet nu duidelijkheid heeten! — „*Ik leef door het geloof des Zoons Gods*” wordt vertaald: „*mijn gansche geluk berust op den Mesias.*” Maar, waarom wordt dat *geloof* weggelaten? — Paulus noemt *den Zoon Gods*. Dit is niet hetzelfde als *Mesias*, en, al hield men het daarvoor, het staat er niet. — Die Hebreeuwſche benaming van het gewone „*Christus*” is ook alles behalve eene uitdrukking van Oosterſche bewoordingen in eene thans alom verſtaanbare, levende taal, en terſtond te vatten, zoo als bl. 5 van het Voorberigt geleerd wordt, dat het wezen moet. En, nog eens, het laatſt aangetogene voorbeeld bewijſt, hoe geregtigd zulk een Schriftvertaler is, om de getrouwheid van anderen te miskennen, van wege dé overeenſtemming hunner vertalingen met hun zamenſtel van Godgeleerdheid. (Ald. bl. 2). — „*Te niete doen*” is niet „*verwerpen,*” zoo als in het laatſte vers gelezen wordt. — Waaron mag daar, en zoo vele malen, niet „*genade*” gelezen worden? Elders wordt dat toch behouden. De tollenaar, b. v., in de gelijkenis, bad niet: „*o God! geef mij zondaar eene WELDAAD!*” — „*De wet*” is hier „*de plegtwet van Mozes.*” Alweêr verklaring. *Plegtwet* is eene wet aangaande de kusting op huis of ander goed. Dat bedoelde toch Paulus niet, noch Mozes? In *dit* N. V. ontmoeten wij meermalen dit woord. Wij kennen het niet. *Wetpligtig* kome bij H O O F T al

eens voor; in den *Spiegel Hist.* van VAN VELTHEM *pleghen* in de beteekenis van *pligtbetrachten*, en *pleghe*, *plech*, *plecht* en *pligt* hebbe éenen oorsprong; *plecht* was dan toch *schuld*, en al ware het gelijk *pligt* in gebruik geweest, dat wij niet weten, zoo is het nu verouderd, en althans duidelijkheidshalve niet noodig, maar — gelijk zoo veel hier — zonderling. Tot dat zonderlinge behoort ook, dat, in de onderhavige plaats, „*Christus*” eens onvertaald gelaten, eens door „*Gezalfde*” vertaald wordt. Waarom niet altijd één van beide? Waarom niet altijd „*Christus*?” Is „*Gezalfde*” verstaanbaarder, voor den Westerschen smaak behagelijker? De zoogenoemde Apostolische zegenwensch schijnt daarom voortaan te moeten luiden: „De weldaad van onzen gezalfden Heer Jezus, de liefde van God, en de gemeenschap der heilige geestkracht zij met u allen! Het zij zoo!” — Nu, hier zouden wij ook liever „*het zij zoo*” zeggen, dan „*Amen*.”

En nu niet meer, Lezer! dan dat de Schrijver verzekert, (*Voorber.* bl. 27) „dat het geen beginsel van nieuwheid is, met den naam van *neologie* bestempeld, — tot (?) welk oogmerk deze vertaling is ondernomen.” Die verzekering zal toch, omdat het waar is „*qui s’excuse s’accuse*,” bij hen, die deze vertaling eens doorlezen, wel zoo veel afdoen, als bij de lezers van dit verslag gelden zoude dit slot: *Niemand meene, dat wij met dezen arbeid niet zeer zijn ingenomen.* De waarheid gaat boven alles; wij zijn het niet. Het spijt ons, even bang voor formulier-regtzinnigheid als eenig ander *exces* ten aanzien der Bijbelschriften, van wege de *Remonstrantsche* Broederschap en de geheele Protestantische Kerk. Neen, dat nemen wij terug: die lijden bij zulken arbeid niet; maar van *Profesfor KONIJNENBURG* spijt het ons, dat hij zóó den tekst en de lezers zamen *overzetten* wilde.

Voor zwakken van gezigt is, ook letterlijk, niet gezorgd. Nu, zij hebben dit Nieuwe Testament niet van goede; en het *Oude* zal de *Profesfor*, hopen wij, voor niemand noodig achten: want — hoe raar zoude er *dat* wel uitzien!

PAULUS in Karakter en Beoefeningsleer beschouwd, door HANNA MORE. Naar den vijfden Druk, uit het Engelsch. Te Rotterdam, bij M. Wijt. 1825. In gr. 8vo. 436 Bl. f 3-75.

Wij namen met huivering een boek ter hand, waarin eene Vrouw het woord voor het publiek voert over Paulus; maar zeldzaam vonden wij meer, dan nu, onze verwachting, na voleindigde lezing, overtroffen. Het leerstellige, en ieder gefchil over hetzelfde, liet de waardige Schrijfster buiten haar plan; zij bepaalt zich tot het karakter van den Apostel, en het praktisch Christendom, dat hij door leer en wandel uitdrukte. Zij maakt ons Paulus tot model, bij wien wij niet slechts gaan raadplegen over de vraagstukken van de Godsdienstleer, maar wiens voorschriften en voorbeeld wij ons eigen maken, om naar dezelve in ons dagelijksch leven te handelen. Het oorspronkelijk werk, in twee Deelen vervat, is door den Vertaler niet ingekort, maar wordt ons in ééns gegeven. Te regt begreep hij echter, dat het in zoodanige foort van godsdienstig leesboek meer op de zaken dan op woorden aankomt, en dat men, mits slechts niet den geest en zin van het werk veranderende, iets inlaschen en ook wel iets weglaten mag.

Reeds vonden wij de grootste voldoening bij de aanmerkingen over den staat der *zedelijkheid bij het Heidendom*, waarmede de Schrijfster, ter inleiding, de noodzakelijkheid der Christelijke Openbaring betoogt. Even voortreffelijk zijn de hierop volgende Hoofdstukken, welke de *historische Schrijvers* van het N. V. en de *Briefschrijvers* behandelen. Het vierde Hoofdstuk wijst *het geloof aan, bij Paulus een werkdadig beginsel*. „Geheel „buiten zichzelf te gaan; alle vertrouwen op deugden, welke hij zelf bezit, en op daden, welke hij zelf „verrigt, vaarwel te zeggen; zich geheel op een' ander' te verlaten; regvaardiging te zoeken, niet door

„ eigene gehoorzaamheid, maar door de gehoorzaamheid
 „ diens anderen; uitzigt te hebben op eeuwig heil, niet
 „ om de verdiensten van eigen leven, maar om die van
 „ eens anders dood, van den meestverachtelijken dood,
 „ na het meestverfmade leven; — voor zulk eene om-
 „ wenteling in gemoed en hart vindt de mensch geen
 „ grond, geene kiem, geene grondstof in zijne natuur;
 „ zij is vreemd aan zijne inrigting; bezit hij deze ge-
 „ steldheid, zij is eene gave; ontwaart hij haar, zij is
 „ van elders afgeleid; zij is geen voortbrengsel, maar
 „ eene inprenting; zij is geene plant op eigen' grond ge-
 „ wasfen, maar van elders overgebracht. Dit geeft de
 „ Apostel te kennen, wanneer hij zegt:] „ U is het ge-
 „ geven te gelooven.” — „ De meest onvermoeide, maar
 „ immer redelijke strijder voor het Geloof is PAULUS.
 „ Overal toont hij aan, dat hetzelfde geen bespiegelend
 „ leerstuk is, hetwelk werkeloos in ons hoofd blijft rus-
 „ ten; maar eene levendige overtuiging van Gods magt
 „ en goedheid, en van zijne genade in Christus; een be-
 „ ginsel, door het hart ontvangen, door het verstand er-
 „ kend, en zich werkzaam vertoonende in den wandel.”

Ziet daar hetgene de Schrijfster ons opgeeft van des
 Apostels leerbegrip; welke leer dan ook, zoo als die
 hier wordt voorgedragen, waarlijk geene bespottung ver-
 dient, en welke wel geen bedwaard en geregeld denkend
 mensch gelijk zal stellen aan de gedaanteverwifelingen
 van OVIDIUS, of aan eene zielsverhuizing van PY-
 THAGORAS, al ware het dan ook, dat hij zijne ge-
 dachten over de leer van Paulus eenigzins anders leidde.

Een volgend Hoofdstuk behandelt de *zedelijkheid bij*
Paulus; — voorts 's mans *belangeloosheid*, — zijn *voor-*
zigtig gedrag jegens de Joden — en *de Heidenen*. Het
 negende Hoofdstuk geeft *het algemeen beginsel der schrif-*
ten van Paulus, en het volgende zijnen *stijl en geest*. Ver-
 der komen voor: zijne *teederhartigheid en hemelsgezind-*
heid, — zijne *menschenkennis*, — *kieschheid bij raad en be-*
straffing, — *braafheid en opregtheid*, en eindelijk zijne *ge-*
vocelens over de geldliefde. Nu volgt een Hoofdstuk over

den geest des Christendoms, in Paulus uitblinkende. Dan wordt Paulus' achtting voor gevestigde Besturen aangewezzen; voorts zijne oplettendheid voor mindere aangelegenheden; daarna wederom zijne leer over de opstanding en aangaande het gebed; en eindelijk, in het twintigste Hoofdstuk, wordt de Apostel voorgesteld als een voorbeeld voor het dagelijksche leven. De twee laatste Hoofdstukken wijzen de godsdienstige voorregten van onzen leeftijd, en sommige oorzaken, welke eene algemeene verbetering verhinderen, aan. Het besluit van alles is een, zoo wij hopen, hartindringend woord. De verontschuldiging van den Vertaler, dat hij deze laatste Hoofdstukken niet in de eerste plaats meer geschikt voor den Nederlanderschen lezer heeft veranderd, is ons voldoende; en wij erkennen, dat hij, die met een oordeel des onderscheidts leest, (hetwelk bij dit werk vooral ook vereischt wordt) de toepassing op onze Natie gemakkelijk zal kunnen maken.

Men moge, gelijk wij reeds deden gevoelen, de rangschikking der denkbeelden hier nu of dan eenigzins anders wenschen, ook nu en dan van de waardige Schrijfter verschillen; maar men zal, desnietteenstaande, het boek niet dan ongaarne uit de hand leggen, en zich niet zelden, door nieuwe, immers minder gewone denkbeelden en wenken, aangenaam verrast vinden. Wij prijzen de lezing en herlezing aan. Het zij een aangenaam leesboek voor den leek, hetwelk de Leeraar ook, met groot nut en tot zijne wezenlijke stichting, gaarne, en wel meer dan eens, lezen zal.

Op de vertaling hebben wij niets aan te merken; alleen bekennen wij onze *ankennis*, of *onkunde*, ten aanzien van het woord *ankennis*, hetwelk hier bij herhaling voorkomt.

Dichterlijk Krijgsmuzijk; door Mr. I. DA COSTA.

Want ook indien de basuïne een onseker geluyt geeft, wie sal hem tot den krijg bereyden? 1 COR. XLV: 8.

Te Amsterdam, bij J. H. den Ouden. 1826. In gr. 8vo. 26 Bl. f :- 50.

De kleine wolk, als eenes mans hand, opgaande van de zee, Leerrede over 1 Kon. XVIII: 41—45. uitgesproken op den Overijsselschen Dankdag voor het Gewas, 2 Noy. 1.1. door L. H. BÄHLER, Leeraar van de Waalsche Gemeente te Zwolle; uit het Fransch vertaald, en met eenige Dichtregelen aan den Auteur begeleid, door Mr. I. DA COSTA. Te Amsterdam, bij J. H. den Ouden. 1826. In gr. 8vo. 38 Bl. f. :-40.

Gelijk men het veelal daarvoor gehouden heeft, dat de zoogenaamde *fijnen* vlijtig het hunne deden, om de aarde tot eene rampwoestijn, het leven tot eenen last, dien men al zuchtende torscht, en den mensch tot een' nietsvermogens ellendeling zonder moed of kracht *te maken*; zoo groeijen, helaas! ook op den akker van DA COSTA's rijken geest, federt hij *dat* gewaande Christendom heeft omhelsd, voor keur van heerlijke dichtbloemen, niet dan doornen en distelen, en wij moeten ons verblijden, als aan de scherpe, schadelijke, onvruchtbare struiken nog maar een bloesempje van 's mans poëtisch vernuft zichtbaar is, — met andere woorden, als hij zijne vroomheid zonder licht en liefde dan ten minste nog maar in verzen uitstort. Ons op zijn standpunt zoo goed mogelijk verplaatsende, hebben wij alzoo deze *Krijgsmuzijk* (!) niet zonder vermaak gehoord. Men mag het oude, schoon door beter vervangen, met een nieuw kleurtje en kwikje niet zonder smaak opgeluisterd, voor een keer nog wel eens zien. En wie trekt zich dergelijke vertooningen bij het kunstlicht, die voor den dag van eenig nadenken, ervarenis en gezond verstand straks weêr verdwijnen, verder aan?

Maar dat een man van zoo veel smaak en geest, als DA COSTA, deze kan besteden, om de lof-*trompetter* van een BÄH (wij hopen, beter schaaap dan herder) van een BÄHLER te worden, ja het onkruid van dezen, door vertaling, als onder zijne eigene lettervruchten op te nemen, is ons onbegrijpelijk. Waarvan getuigt toch deze

ganfche, naar den vorm befchouwd flechte, preek anders, dan van zucht, om de vlag der oude regtzinnigheid te laten waaijen, tegen onze eeuw en inzonderheid onze leeraars fcheldende uit te varen, derzelve uitnemende bekwaamheden en geleerdheid, helder voorftel, gevoeligen aandrang en ware welfprekendheid, waarfchijnlijk uit wangunst, te lasteren en te verguizen, en, het zij dan uit domheid of met een kwaadaardig oogmerk, als eene vreemd en zeldzaam geworden leere te doen voorkomen, dat God over den regen gebiedt, het gebed zijner opregte dienaars vaak verhoort, en zoo al meer? Trouwens, de liefde is blind, en maakt zelfs van een BILDERDIJK EN VIJGEBOOM ligt wel *frères compagnons!*

Zoo er onder onze lezers mogten zijn, die twijfelden, of het uitgebragt oordeel ook misfchien te geftreng ware, deze gelieven, te hunner overtuiging, dit fchepje te orberen, en wij twijfelen, op onze beurt, geen oogenblik, of zij zullen er wèl aan hebben!

„ Maar vooral wachten wij ons het oor te leenen, en
 „ ons te laten verleiden door den fchoonen fchijn van
 „ bloote uitwendigheden, als daar zijn de zoo hoogge-
 „ roemde lofredenen der Eeuwbehagers op Christus en
 „ Zijn Godlijk Evangelie, met welk uitwendig vertoon
 „ de wereld zich zoo gaarne laat gerust ftellen bij de aan-
 „ neming van een naamchristendom! — Want ja! het ko-
 „ ninkrijk van het Beest is dáár, zelfs bij de in naam
 „ hervormde kerken onzer dagen; overal, waar de me-
 „ nigte blindeling de valfche Leiders volgt, die zich tot
 „ Prinzen en Souvereinen in de kerk hebben verheven om
 „ haar te verdrukken; overal, waar de menigte, thans
 „ weder op een andere wijze misleid en bedrogen, zich
 „ nu in hare blindheid door het vooroordeel laat weg-
 „ fleepen in de vereering van die wijd vermaarde Geleer-
 „ den, die zich zelven en elkander als de ware lichten
 „ der Eeuw aanprijzen, om, als op hun beurt onfeil-
 „ baar, in hunne aardfche wijsheid in alles gehoord te
 „ worden; overal, waar men zich niet ontziet openlijk

„ de waarde van den gevallen mensch , de vrijheid van
 „ den door de zonde verdorven wil , de krachten en ver-
 „ mogens van het onwedergeboren hart ten goede , ten
 „ hemel toe te verheffen , en met de eenvoudigheid des
 „ geloofs , en godzaligheid der Vaderen den spot te drijven.”

*De invloed der Keerkrings-luchstrekken op Europeesche ge-
 stellen ; zijnde eene Verhandeling over de onder de Eu-
 ropeanen voorkomende Ziekten in heete Gewesten. Door
 JAMES JOHNSON, M. D. enz. 1ste Deel. Uit het
 Engelsch naar de derde uitgave vertaald, enz. door
 J. M. DAUM, Chirurgijn-Majoor van den tweeden
 rang bij de Kon. Nederl. Marine. Te Amsterdam,
 bij C. G. Sulpke. 1824. In gr. 8vo. Behalve het
 Voorberigt, 502 Bl. f 4-80.*

Dat de mensch onder alle hemelstrekken niet alleen le-
 ven, maar zich ook aan derzelve invloed gewennen kan,
 is eene stelling, door de kennis van den bewoonden aard-
 bol zoo voldingend bewezen, dat zij geen betoog behoeft.
 Immers zoo wel de bevrozene poolstrekken, als de ver-
 zengde keerkringslanden tellen hunne bewoners; ja zoo
 vermogend is de kracht der gewoonte, dat de bewoners
 dier gewesten eerst langzamerhand en met moeite een
 zacht en gematigd klimaat verdragen kunnen, en menig-
 maal hunne verhuizing tot den duren prijs eener kwij-
 nende gezondheid moeten koopen. Zoodanig een over-
 gang van het eene klimaat tot het andere wordt vooral
 dan gevaarlijk, als dezelve plotseling geschiedt, en zon-
 der inachtneming van dien leefregel, welke met het
 nieuwe land van inwoning overeenkomt. Dat hebben in-
 zonderheid de *Europeanen* ondervonden, wier onderne-
 mende aard, door winzucht aangespoord, hun reeds vroeg
 pogingen deed aanwenden, hunne bezittingen ook buiten
 hun werelddeel uit te breiden. Vandaar dat ook de aan-
 dacht der Geneeskundigen onder hen al spoedig op dit
 onderwerp bepaald werd, waaraan wij veelvuldige geschrif-

ten over de ziekten der heete luchtstreken verschuldigd zijn. Ten getuige hiervan moge het werk van BONTIUS verstrekken, en in lateren tijd die van LIND, CHALMERS, JACKSON en anderen. Als vervolg op dezelve zoude het boek van den *Engelschen* Geneesheer JAMES JOHNSON kunnen beschouwd worden, hoewel hij in meer dan één opzigt van zijne voorgangers afwijkt.

De algemeen erkende waarde van dit boek endes Schrijvers kunde en ondervinding, alsmede de noodzakelijkheid van zulk eenen arbeid voor *Nederlandsche* Geneeskundigen, in die streken hunne kunst beoefenende, waren zoo vele voldoende redenen, welke den Heer DAUM bewoogen, zijne krachten aan eene vertaling van hetzelfde te beproeven.

In eene welgeschrevene Inleiding berigt ons de Schrijver, dat hij het onderwerp van zijn werk voornamelijk in drie Hoofdstukken verdeeld heeft, namelijk: 1°. Voornaamste algemeene uitwerkselen der keerkringsluchtstreken op *Europeesche* gestellen; 2°. de bijzondere of dadelijke ziekten, en 3°. (de) Prophylaxis, of middelen ter bestrijding der klimaatsinvloeden (invloed van het klimaat) en ter bewaring der gezondheid.

Een der eerste uitwerkselen dier heete luchtstreken is eene vermeerderde ontwikkeling van warmtestof en daaruit ontstaande vermeerderde uitwaseming, verminderde eetlust, overvloediger galafscheiding; de lichen tropicus paren zich aan dezelve, en worden elk afzonderlijk overwogen.

Over de koorts in 't algemeen. Derzelver velerlei oorzaken en aard en behandeling, door bloedontlasting, inzonderheid plaatselijke. Purgeermiddelen, onder welke aan de verbinding van Calomel met Jalappe de voorkeur wordt gegeven. Koude en laauwe begietingen in het tijdperk van hitte of reactie, ter herstelling van het evenwigt in de circulatie en der opwekbaarheid, welke door den Schrijver als de hoofdindicatie in de behandeling van koortsen wordt opgegeven. Kwikmiddelen zijn tot hetzelfde einde

dienstig; braakmiddelen ter ontspanning van de huid in sommige tijdperken en foorten van koortsen nuttig; hetzelfde geldt van de zweetmiddelen, die dan alleen de verlangde uitwafeming zullen bewerken, als de temperatuur des lijders beneden de koortshitte is teruggebragt. Versterkende en opwekkende middelen komen alleen bij ware uitputting der krachten in aanmerking, en zoo, door de reactie in de eerste tijdperken der ziekte te beteugelen, de krachten des gestels voor uiterste pogingen bewaard worden, kan daardoor de noodzakelijkheid van prikkel en opwekking in bijna elk tijdperk der koorts worden voorkomen. (Offchoon wij gaarne het misbruik dier middelen erkennen, dunkt het ons echter, dat deze stelling wat te algemeen is en wel nader had verdiend omschreven te worden.)

Bengaalsche koorts, door moerasdampen voortgebragt. De behandeling, door LIND aangeprezen, en het gebruik van den Cortex Peruv. wordt verworpen. Aderlatingen, daarna een scrupel Calomel met een half of heel grein Opium als sedans (?), vervolgens purgantia van eenig middelzout, Oleum Ricini of Calomel met extr. Catharticum, en eindelijk vijf tot tien grijnen (greinen) Calomel om de vier of zes uren, tot er eene genoegzame kwijling is opgewekt, koude fomentatiën, begietingen, baden, bloedzuigers, blaartrekkende middelen, — deze is in 't kort de geneeswijze, door den Schrijver gevolgd.

Koorts van *Coimbatore*, *Guzzarat*, *Seringapatnam*. Overal bespeurt men de grootste vooringenomenheid voor de thans in *Engeland* heerschende praxis met Calomel, welk laatste genoegzaam als een panacea wordt opgehemeld en in de buitensporigste giften toegediend. Galkoorts der keerkriegen. Febris Endemica Bataviae. Hoofdmiddel atweder de Calomel. Ziekten der lever. Ontsteking derzelve. Aderlatingen; Calomel, pilul. Hydrarg. met Opium en Sulph. Stib. Hydrog. Van de eerste nooit minder dan 24 greinen in de 24 uren, somtijds zelfs giften van 20 grein driemaal daags. Pestloop en Cholera Morbus. Ook in deze beide ziekten zijn Calomel en Opium de spil, om welke de gansche behan-

deling draait. Beriberi van *Ceylon* (volgens 'de beschrijving geheel onderscheiden van de Chorea St. Viti). Elephantiasis. In het eerste tijdperk slaagt men gemeenlijk door eene vereeniging van Kwik en Spiesglas met plaatselijke prikkels, bovenal een vesicatorium, gedurende eenigen tijd dragende gehouden. Ook de Rad. *Asclepia Gigantea*, door de inlanders *mudar* genaamd, schijnt ter bestrijding dezer kwaal veel vermogen te bezitten; maar in de Elephantiasis tuberculosa is dezelve nadeelig. Soms tijds voldeed ook het Arsenicum in kleine giften.

Achter het werk zijn gevoegd drie bijlagen, waarvan de eerste van den Vertaler, een verslag behelzende van de Cholera Morbus, waargenomen aan boord van Z. M. Korvet van Oorlog, *het Zeepaard*, in de *Oostindiën*, in de maand Junij 1821. De behandeling bestond in het warme bad, en bij volbloedige gestellen eene aderlating, het Vin. Op. Arom. met *Æleo-facch.* Menth. Pip. in een inf. Cham. vulg., warme of specerijachtige inwrijvingen, eene potio Salina purgans of Calomel, en bij verzwakking, ter opwekking des gestels, *Æther sulphur.* en Nitr. Alcoh., wijn, bouillon enz. De tweede bijlage bevat Rapporten over de Epidemische Cholera, welke in geheel *Hindustan* en op het Schiereiland van *Indië* sedert de maand Augustus 1817 gewoed heeft. De derde bijlage betreft zekere inlandsche gewoonten, ziekten en geneesmiddelen in *Indië*, medegedeeld door DANIEL JOHNSON, *Esq.*, voormaals Heelmeester in dienst van de achtbare Kompagnie te *Bengalen*.

Wij doorliepen kortelijk dit Deel, ten einde onze lezers eenigzins met deszelfs inhoud en aard bekend te maken. Hoewel het zich in vele opzigten voordeelig onderscheidt van de menigvuldige oppervlakkige produkten van den dag, draagt het echter al te zeer den stempel van het tegenwoordig in *Engeland* heerschend Empirisme, dan dat wij er het zegel onzer goedkeuring aan hechten kunnen. Immers niet zelden ontwaart men een volslagen gebrek aan grondige theoretische kundigheden, ja zelfs eene moedwillige verachting derzelve. De diagnostiek der ziekten is gebrekkig, en de therapeutische grondbeginselen zijn

dikwijls verre van rationeel en overtuigend te zijn; terwijl een stout beslissende toon voor bewijs of reden gelden moet. Voegt men hierbij het empirisch en onmatig gebruik van den Calomel, die als een panacea in alle kwalen wordt geroemd, tot 20 greinen pro dosi en dan wel sedandi fine, dan zal men zich niet verwonderen, dat wij dit werk niet onbepaald durven aanprijzen.

Ook in *Engeland*, weleer zoo rijk aan groote Geneeskundigen, is het gevolg eener verwaarloosde grondige studie onzer wetenschap maar al te blijkbaar; en als wij denken aan eenen MEAD, FREIND, HUXHAM en zoo vele anderen, dan betreuren wij den nadeeligen invloed, dien ook daar een heerschend Empirisme op de studie en praktijk der Geneeskunde gehad heeft en nog heeft. 't is waar, men zoekt het misbruik van bloedontlastingen en Calomel door een voorondersteld ontstekingswaardig karakter der thans heerschende ziekten te regtvaardigen; maar, zoo al zulk een karakter inderdaad bestond, hoe zal men met die hypothese het niet minder groot misbruik van pulv. Cubebae, zelfs in het eerste tijdperk van gonorrhoeae, en dat van andere heete prikkels, in overeenstemming kunnen brengen? Wij voor ons betuigen zulks even min te begrijpen, als de elders zoo zeer geprezene Narcotica, Kinazouten en andere geneesmiddelen (welke niemand, der zake kundig, onder de klasse der antiphlogistica zal rangschikken) een bewijs voor zulk een heerschend ziekte-karakter van onzen leeftijd kunnen opleveren.

Wenschelijk ware het, dat de kennis en beoefening der Latijnsche taal bij onze *Engelsche*, *Fransche* en *Duitsche* Naburen wederom meer algemeen mogt worden, opdat dus ook bij de Geneeskundigen de lectuur van vroegere Schrijvers aan die der latere gepaard wierd. De uitkomst zou de voordeelen eener methode genoegzaam bewijzen, welke in ons Vaderland nog steeds gevolgd is, en die wij hopen, dat onder ons ook bij voortduring gevolgd zal worden. Onze litteratuur mogt al in menigte van boeken verliezen, de innerlijke waarde en het gewigt derzelve zou ons voor dat verlies rijkelijk schadeloos stellen.

Bibliotheca Critica nova. Edentibus I. BAKE, I. GEEL,
H. A. HAMAKER, P. HOFMAN-PEERLKAMP.
Vol. I. Lugd. Batav. apud S. & I. Luchtmans. 1825.
8vo. pp. 298. f 3-10 c.

Na den gestaakten arbeid van den grooten WYTTENBACH, de *Bibliotheca Critica*, en hare voortzetting, de *Philomathie*, miste de geleerde wereld een Tijdschrift in de *Latijnsche* taal, hetwelk, in den geest van het vorige, de eer der *Hollandische* Taal- en Oordeelkundigen vermagt op te houden, en den vreemdeling te doen zien, dat, hoewel hier zoo veel niet *geschreeven* wordt als elders, men er althans niet minder *weet*. Het was inderdaad zoo verre gekomen, dat zeker *Amerikaan*, die hier, uit hoofde van zijnen post, toch beter diende bekend te zijn, de *Hollandische solide* geleerdheid met WYTTENBACH genoegzaam voor uitgestorven verklaart. (Wij gelooven, dat de Uitgevers dezer *Nova Bibliotheca* dien zelfden Schrijver met den *Transmarinus* in hunne Voorrede, bl. 3, bedoelen.) Het werd dus tijd, om te doen zien, dat de geleerdheid, ook ten opzichte der van ouds hier zoo uitstekend beoefende *Philologie*, ook nog in ons midden leeft, en met roem. Drie Hoogleraren in de Letteren en de tweede Bibliothecaris aan de Hoogeschool te *Leyden*, de zeer geleerde Heeren BAKE, GEEL, HAMAKER en PEERLKAMP, hebben daartoe eindelijk de handen ineen geslagen; en wij verheugen ons, dat deze arbeid juist in die beroemde Hoogeschool, waar HEMSTERHUIS, VALCKENAER, RUHNKENIUS en de beide eerste SCHULTENSEN genoegzaam gelijktijdig bloeiden, ontworpen, en, zoo verre dit eerste Deel betreft, reeds zoo gelukkig uitgevoerd is.

Vooraf gaat de bedoelde Voorrede, het plan des werks opgevend. Men schrijft elders te veel, hier mogelijk te weinig; maar men wordt overladen door *recenserende* Tijdschriften. Dit willen nu de Schrijvers der nieuwe

Kritische Bibliotheek door de uitgave van dit Tijdschrift verhelpen, en slechts uitgelezene boeken uit de *Grieksche*, *Latijnsche* en *Oosterfche* Letterkunde en daarmede verwante wetenschappen beoordeelen, en wel, op het voetspoor van hun Model, in de *Latijnsche* taal, doch niet zóó gestreng, dat niet het een of ander, hetwelk gevoegelijkst in de hedendaagsche talen kan uitgedrukt worden, daarin zou kunnen worden gesteld. Alle die Schrijvers onderteekenen hunne beoordeelingen met hunnen naam. Men deelt eerst *uitvoerige Recensien* mede, en plaatst achter dezelve *korte vermeldingen*. Gaarne zal men ook bijdragen van buitenslands ontvangen en opnemen.

De Schrijver der Verhandeling over *POSIDONIUS*, de Uitgever der *Anecdota Hemsterhusiana*, de Verklaarder der *Punische* Opschriften, bij *Karthago* gevonden, en de Autheur der *Levens van Latijnsche Dichters in Nederland*, waren zekerlijk allezins bevoegd tot deze taak, en de bewerking getuigt op elke bladzijde van hunne belesenheid en schrandereheid, van hun oordeel en diepe kennis der *Grieksche* en *Latijnsche* Letteren, zoo wel der oude *Classici*, als van latere Uitleggers, en van den wijden omvang der *Oosterfche* geleerdheid. Men zal ons niet vergen, hier eene beoordeeling van beoordeelingen te leveren, of in 't algemeen den arbeid der geleerde Uitgeverers te *recenseren*, waartoe wij rondit bekennen niet in staat te zijn, daar onze kunde bij de hunne verre te kort schiet. Wij zullen slechts even, door de opgave der meer uitvoerige *Recensien*, aan den Lezer eenig denkbeeld van dit werk geven, en eene enkele aanmerking op hetzelfde wagen.

De eerste beoordeeling is van den *Oedipus Coloneus* door *HERMANN*. Dezelve is van Prof. *BAKE*. De inleiding loopt over de schaarscheheid der goede, eenigzins voldoende uitgaven van sommige *klassieke* Schrijvers, en onder anderen van *SOPHOKLES*, over *HERMANN*, de uitgave van *ERFURDT*, enz.; daarop van den tijd, wanneer dit stuk geschreven is. De bekende Anekdote van den grijzen Dichter, die dit zijn *laatste* stuk aan de Regters zou voorlezen, en daardoor het plan, om hem als kindsch onder *Curatele* te stellen, verijdeld hebben, wordt zoo wel door

Schrijver als Beoordeelaar in twijfel getrokken; maar de verbetering van eenen ouden *Grammaticus* door HERMANN, *ἔν δικάσειον* voor *ἔν δικάσει*, als slecht *Grieksch*, hier ter plaatse afgekeurd. Vervolgens komen verscheidene bedenkingen op HERMANN's lezingen en verbeteringen. Alsdan volgt de uitgave der Fragmenten van EUPHORIION van *Chalcis*, en der overblijffelen van MENANDER en PHILEMON, beide door MEINEKE, beoordeeld door den Heer Bibliothecaris GEEL. EUPHORIION leefde, omtrent twee eeuwen vóór onze tijdrekening, te *Athene*, onder ANTIUCHUS DEN GROOTEN, en moet van geenē beste zeden geweest zijn. — Bij de vermelding der met veel zorg verrigte uitgave van de verzamelde overblijffelen der oude *Comici* MENANDER en PHILEMON, mede door MEINEKE, verhaalt de Heer GEEL, dat de blijfpelen en beste minnedichten der *Grieken*, de werken van eenen MENANDER, PHILEMON, BION, ANAKREON, SAPPHO, ALCEÛS e. a. m. door *Grieksche* (Christen-) Priesters onder de latere *Konstantinopolitaansche* Keizers als zedebedervend verbrand zijn, en wordt daarover met regt zoo verontwaardigd, dat hij bijkans wenscht, dat de *Turken* eerder *Konstantinopel* hadden bemagtigd. (Deze wensch, den Schrijver in zijnen vurigen ijver voor zijne geliefde Dichters ontsnapt, is hem zekerlijk geen ernst. De *Turken* zijn ook geene beste boekbewaarders!) — Prof. HOFMAN PEERLKAMP geeft eene kortere Recensie van den APFULEJUS van den jongeren BOSSCHA, begonnen door OUDENDORP en voortgezet door RUHNKENIUS, alsmede van den HORATIUS door FEA, op nieuw uitgegeven door BOTHE. Wij vonden in de laatste beoordeeling de opmerking, dat de Geschiedschrijver TACITUS HORATIUS bijkans van buiten moet gekend hebben, zoo dikwerf heeft hij deszelfs denkbeelden en wijze van uitdrukking; en men heeft zelfs sporen, dat de Schrijvers over de Kruistogten, in het diepst der Middeleeuwen, HORATIUS moeten hebben gelezen. — Een Artikel over CICERO's nieuw

gevonden werk *de Republica* (de uitgave van HEINRICH; te Bonn) is weder van den Hoogleeraar BAKE. Vooraf gaat een belangrijk overzicht van het nut, hetwelk de *Briefven* aan ATTICUS ter opheldering van het werk *over de Republiek* aanbrengen; over CICERO's eigenlijke staatkundige inzichten en bedoelingen, en over de hoofdpersonen in zijne Republiek, SCIPIO en LAELIUS, waaronder, naar BAKE's denkbeeld, CICERO POMPEJUS en zichzelf voorstelde. De Hoogleeraar vergunne ons hier eene kleine aanmerking. Hij staat ook in het gewone gevoelen der uitmuntendheid van SCIPIO, den tweeden *Afrikaner*. Doch al was deze nog zoo geleerd, en al had hij honderd Wijsgeeren en Historieschrijvers in zijn gevolg gehad, al hielp hij zelfs TERENCEIUS aan zijne Blijfpelen, hij was daarom echter niets meer dan de verwoester van *Karthago* en *Numantia*; elk zijner oorlogen verdelgde eenen bloeienden Staat, en te *Karthago* deed hij binnen eenige dagen *zevenmaal honderdduizend* menschen sneven, mannen, vrouwen en kinderen. God beware het menschdom in genade voor zulke wijsgeerige Helden! — En wat zijn gezegde omtrent GRACCHUS betreft, dat deze te regt zou omgebragt zijn, wij houden TIB. GRACCHUS nog voor vrij wat meer dan voor een' *furious dux*; hij is in ons oog een ongelukkige menschenvriend, die de nooit afgeschafte, maar schandelijk overtredene *Licinische wet*, tegen *schâvergoeding aan de overtraders*, zocht te herstellen. Maar dat belgde de rijke Heeren, en de man moest, als een volksmenner, van kant! — Over den dood van SCIPIO is ook de onzekerheid nog niet verdwenen. Wij voor ons houden den edelen C. GRACCHUS voor onbekwaam tot een' moord. De Heer BAKE denkt er anders over, en houdt dit voor een bewijs, tot hoe verre *demagogische teugelloosheid* kan gaan. — Nog is de aanmerking van belang, dat de navolgingen der *Grieken* in het werk *over de Republiek* slechts ter verfraaijing dienen; maar dat de hoofddenkbeelden, zoo hier, als in het werk *over de Wetten*, en in dat *over de Pligten*, geheel *Romeinsch* zijn.

De laatste en uitvoerigste beoordeeling is die van K L A P R O T H 's *Asia Polyglotta*, door den Hoogleeraar H A M A K E R, en de daarbij gevoegde Verhandeling over de *Uiguren*. K L A P R O T H stelt, dat de Zondvloed wel algemeen over de aarde geweest is, zelfs over *Amerika*, maar dat ook verscheidene menschenstammen zich op de hoogten geborgen hebben, waarvan N O A C H en de zijnen er een waren, en die den oorsprong aan de onderscheidene stamtalen zouden gegeven hebben. Doch hiertegen merkt H A M A K E R te regt aan, dat alsdan de overeenkomst van de *Indische* overlevering wegens het geredde gezin (juist ook acht personen) niet wel zoo treffend kon zijn. De Hoogleeraar verzelt nu verder zijnen Schrijver bij de Volken, die men tegenwoordig, wegens de verwantschap van taal, gewoon is *Indo-Germanen* te noemen (in *Azië* de *Hindous*, *Afghanen*, *Perzen*, *Kurden*, *Osfeten* of *Meders* op den *Kaukasus*, en *Armeniërs*) en legt overal eene zoo zeldzame mate van wijsgeerige en vergelijkende Taalkennis, Geschied- en Oudheidkunde aan den dag, dat men ook in zijn voorbeeld de bevestiging ziet van hetgeen hij in de inleiding zegt, dat onze tijd in het opsporen en vergelijken, ook der talen, boven vele andere uitmunt. De *Tartären* verschillen, volgens K L A P R O T H, niet van de *Mongolen*: zijn beoordeelaar is het hierin met hem eens; de *Tartären* zouden met de *Turken* verward zijn. Tegen dit gevoelen, hetwelk wij niet durven beoordeelen, staat een groot gezag over; dat van P A L L A S, die de *Mongolen* beter kende dan iemand, en ook vele *Tartaarsche* stammen bezocht heeft. Doch het is mischien slechts een woordenstrijd. Het groot verschil tuschen *Turken* en *Mongolen* ontkent niemand. De vraag is slechts, welk dier beide Volken den naam van *Tartären* moet dragen. — Omtrent de *Uiguren* is H A M A K E R het met K L A P R O T H niet eens. De laatste geeft aan dit Volk, door de *Byzantijnsche* Schrijvers vermeld, een' *Finschen*, de eerste een' *Turksch-Tartaarschen* oorsprong. H A M A K E R 's aanmerkingen op de lijst van 800 woorden uit de *Uigurische* taal geven een nieuw bewijs zijner bewonderenswaardige spraakkennis en scherpzinnigheid.

Reeds zijn wij ons oorspronkelijk voornemen bij de aankondiging van dit werk eenigzins te buiten gegaan. Wilden wij op denzelfden voet met de *aankondigingen van kleineren omvang* voortgaan, zoo zou deze afwijking nog grooter, of tot eene dorre naamlijst moeten worden. Wij huiten dus met den wensch, dat dit uitmuntende Tijdschrift, zoo binnen- als buitenslands, veel aanmoediging en ondersteuning zal vinden, en de *Leydsche Hoogeschool* zich dus eene nieuwe verdienste omtrent de geleerde wereld zal verwerven.

Italië en de Italianen. Herinneringen uit mijn verblijf in Italië, 1819 en 1820. Naar het Engelsch van Lady MORGAN, IIde en IVde of laatste Deel.

(Tweede Verslag.)

Hier verlaten wij *Rome* en het IIIde deel, en begeven ons op weg naar *Napels*, om daar wederom, in twee Hoofdstukken, te vertoeven, en dan, van *Folligna* naar *Venetia* vertrokken, in het Vde of laatste Hoofdstuk deze aloude Republiek stad gade te slaan.

„Wie de oude *St. Jans*-poort uitsijdt, om den grooten weg van *Rome* naar *Napels* in te slaan, moet eenige oogenblikken stilhouden, om een der fraaiste gezigten van schilderachtige woestheid, welke *Italië* ergens kan opleveren, te beschouwen. Op den achtergrond verheft het trotse gebouw van het *Lateraan*, die hoeksteen der Kerk, zijne marmeren koepels boven de ruïnen, welke de tijd gemaakt, en de verwoestingen welke de pest aangerigt heeft: op den voorgrond loopt de *Appische Weg* naar de grasplaatsen der CURIA TIVSSEN; terwijl de zoo merkwaardige overblijffels der vervalene en met de groenachtige tinten der vergankelijkheid bedekte *Romeinsche* waterleidingen hare krommingen in alle rigtingen naar de hoofdstad uitstrekken, en onder hare op elkander gestapelde bogen eenen donkerblauwen en onbewolken hemel laten doorschemeren. Ter wederzijden van den weg kenmerken wanstaltige aardhoopen en marmerblokken de begraafplaatsen. — Voorts ziet men de uitgestrekte woestijn der *Campagna*, dat graf der graven, welker schrikverwekkende eenzaamheid, tot

aan den vervallen toren van *Mezza Via*, het eerste posthuis, toe, door velden, tuinen noch woningen wordt afgebroken. — In de verte ziet men wel ertelijke ruïnen en *villa's*; maar niet één boom, niet één korenhalm vertoont zich meer in die velden, waar de weelderigste menschen uit den ouden tijd hunne prachtige paviljoens hadden.”

Wat wij, te *Napels* gekomen, lezen, is vooral niet het minst merkwaardige in deze reis. De heerlijke gezigten, de zonderlinge groepen, het volkskarakter, de volksphysionomie, en de staatkunde, door de laatste gebeurtenissen regt merkwaardig geworden, verdienen allezins, dat men ze hier leere kennen. Wij willen ons best doen, door nog een staal twee of drie van ongelijken inhoud, den lust daartoe verder op te wekken.

„De begeerde plaats (op den *Vesuvius*) bereikt hebbende, welke, nog maar weinige dagen te voren, een vloeibaar vuur was en rook en zwaveldampen uit talrijke openingen opzond, bevonden wij ons, bij het omgaan van eenen hoek, eensklaps vlak voor eene groep *Engelsche dandy's* van beider sekse, aan welke wij kennis hadden. De dames waren zeer luchtig gekleed, en daarbij had haar gewaad bereids vrij wät door haar waagstukje geleden. Met dat al stonden zij te lachen en te snappen op den afgrond, waaruit, eenige voeten beneden haar, eene kokende *lava* opborrelde. . . . Nu moest het verhevene aan het vermakelijke opgeofferd worden, en dat was regt verdrietig.”

„Het vuur der ongelukkig geslaagde omwenteling begon reeds blijkbaar te smeulen. Indien die niet door de onregtvaardige tussehenkomst van vreemde natiën in haren loop ware gestuit geworden, zou zij, buiten twijfel, gelukkiger gevolgen gehad hebben. Doch haar deerniswaardige uitflag is ligt te verklaren. De omwenteling (even als alle omwentelingen, die onder natiën voorvallen, welker beschaving zich alleen tot de aanzienlijkste volksklassen in de hoofdsteden bepaalt) werd door een, naar evenredigheid, klein getal personen bewerkt, en geleek, in dat opzigt, naar de *Engelsche* omwenteling van 1688, die zonder eenige bloedstorting geschiedde. In deze, waarvan wij hier spreken, waren al de talenten van het land in werking gebragt, en de uit *Frankrijk* en *Engeland* opgezamelde kundigheden zouden ter bevordering van 'srijks welzijn aangewend zijn geworden. Deswege sloot deze omwenteling alle theoretische gelijkheid, alle

verachting voor eigendommen, alle verbanningen uit, en zou slechts daarin bestaan hebben, dat eenige *individus* verstandelijke kundigheden aan den grooten hoop der natie mededeelden. Maar toen een vreemde inval eene oproeping van de *masse* der natie noodzakelijk maakte, hing haar lot van het goeiddunken, den moed en den goeden wil van een bedorven, verachtelijk, bijgeloovig en beestachtig onkundig gepeupel af, hetwelk noch de voorwerpen, die het verdedigen zou, onderscheiden, noch zelfs de noodzakelijkheid, om te strijden, begrijpen kon. De edele en onverschrokkenen gemoeieren, welke zich in deze omwenteling gewaagd hadden, moesten met ongeschikte werktuigen arbeiden, en gevolgelijk miste hunne onderneming den bedoelden uitslag."

„De taal, de godsdienst en de kleeding van dit [het *Napelsche*] volk (onder dien naam begrijpen wij altijd de lagere klassen) stemmen met deszelfs rijke verbeelding en halve beschaafdheid volkomen overeen. Hun tongval is eene soort van poëtischen tekst, die door veel beteekenende gebaren wordt gekommentarieerd: de eerste is geheel figuurlijk, en de laatste zijn vol bevalligheid. Hunne wijs van groeten heeft iets kokets, en de gemakkelijke, waarmede zij, op eenen grooten afstand, door zekere telegrafische bewegingen der armen en handen, tegen elkander spreken kunnen, iets tooverachtigs. De altijd merkwaardige bewegelijkheid hunner spitse gezigten en uitstekende gelaatstrekken wordt nog treffender, wanneer hun ligchaam in rust en hunne aandacht op een hunner *improvisatori*, of verhalen, gevestigd is. — De *Moto* verroont verscheidene groepen, ieder van twee of drie rijen personen, en uit de geringste *lazzaroni* bestaande, die nu eens op houten banken, dan eens op den grond zitten, naarmate van den prijs, welke aan eenigen peripatetischen slozoof of eenigen voorlezer betaald wordt, die in het midden staat, en uit TASSO of MASTRILLO de geschiedenis des Bijbels, of legenden van eenen minder sichtelijken aard, luid voorleest. — Nimmer heb ik fisionomiën gezien, die eene diepere aandacht en meerdere belangstelling uitdrukten. Hunne wenkbrauwen waren zamengetrokken, hunne lippen vaneengespannen, en hunne hoofden wiegden, terwijl zij naar de feiten en avonturen van GOFREDO en RINALDO luisterden. — Sommigen hadden zich in hunnen aandachtigen ijver ten halve opgericht, anderen lieten eenen doffen uitroep hooren, en de zachtjes gemompelde *brava's!* liepen den kring rond met de bedwongene aandacht van lieden, die de zangen, welke hunne

geestdrift zoo zeer opwekken, door toejuichingen schromen af te breken.”

Ten flotte nog iets over *Venesië*. — „De nu eens op paalwerk rustende, dan weder op rotfen en eilandjes aangelegde, en, wanneer zij met grachten doorsneden zijn, bij elke schrede door kleine bruggen vereenigde straten van *Venesië* gelijken in breedte naar de *Parijsche* stegen of de *alley* van *Londen*. Zelfs zijn zij mischien nog een weinig nauwer, maar veel zindelijker, dewijl de mensch het eenigste dier is, dat ze betreedt.”

„De zon was nog niet ondergegaan; hare laatste stralen schitterden nog op de koepels en torens, en vormden strepen van de fraaiste kleuren op de gevels en het plaveisel, toen wij, uit de schemering der nauwe straten komende, ons eensklaps op het treffendste en prachtigste plein van *Italië*, het plein van *St. Marcus*, bevonden. Na het grootste portaal in het midden doorgestaan te zijn, bevindt men zich regt tegenover de *St. Marcus*-kerk, en ziet men een gebouw, hoedanig men nooit gezien heeft; een gebouw, dat te gelijk eene *moskee*, een tempel en eene domkerk is. Deszelfs verwardelijk door elkander vermengde *Grieksche*, *Arabische* en *Gothische* architectuur brengt echter zulk eene fraaije uitwerking voort, dat alle denkbeelden van harmonie en evenredigheid daarbij, als ware het, in verbijstering geraken. De portalen, de koepels, de kleine torentjes (*minarets*), de *Moorsche* arabesken, de *Gothische* bogen en de *Grieksche* kolommen zijn met goud en ultramarijn belegd, en met mozaïken en kostbare steenen van allerlei kleur en uit alle landen versierd.”

„De grootste merkwaardigheid van het *St. Marcus*-plein zijn de *Levantvaarders*. Daar zagen wij *Turken*, zoo lang zij waren, onder tenten liggen, die naar hunne *kioskes* geleken; inwoners van *Barbarië*, die ons den minnaar van *POR-TIA*, met *het donkere liverei der verzengende zon*, herinnerden; *Grieken* en *Armeniërs*, die, onder het slurpen van de *moka* hunner woeste meesters, van hunne vrijheid droomden, en *Slavoniërs*, wier kostuum en voorkomen, wegens derzelver afwijking van eene beschaafde kleeding, de oogen der nieuwsgierigen tot zich trokken.”

„In de Pauselijke stad *Sinigaglia* vroegen wij den knecht, die ons bediende, of dezelve niet den eenen of anderen beroemden zanger of zangeres had opgeleverd. Na zich een oogenblik bedacht te hebben, antwoordde hij koeltjes, ter-

wijl hij een ander bord op tafel zette: *Ja, Mevrouw! eene zekere CATALANI en eenige anderen.* Het huis van Mevrouw CATALANI's vader, die een gering koopman is, stond niet ver van de herberg. Zij was nog zeer jong, toen de dames van *Sinigaglia* de zorg voor hare opvoeding op zich namen, en haar in eene muzikfchool bestelden, welke zij vervolgens verliet, om kennis met Koningen en Keizers te maken; maar, even als de profeten, is en blijft zij in haar vaderland nog steeds *una certa CATALANI!*"

Wij moeten eindigen, en ligt wel verfooning vragen voor onze uitvoerigheid met eens anders woorden. Doch dit kwam ons voor, de beste, éénige wijze te zijn, om het rijke, schoone, afwisfelende, en toch ook wel eens te weelderige, floute tafereel wat nader te doen kennen. Voor beoordeeling ten dienste van hen, die het reeds gelezen hebben, althans in een kort bestek, is het, om al het menigvuldige, niet zeer geschikt. Het karakter, de physionomie en den geest, daarentegen, hopen wij te hebben doen zien, en wie geen tijd of lust heeft om het werk zelve te lezen, zal zich misfchien toch met onze uittrekseltjes wel willen vermaken; zij volgen meestal den loop der reize, en zijn opzettelijk zeer verschillend gekozen.

Taal- en Dichtkundige Verscheidenheden, door Mr. W. BILDERDIJK. IIde en IIIde Deel.

(Tweede Verslag.)

De lezer van dit tijdschrift zal ons wel ontslaan van, na zoo vele uitvoerigheid, zoo als wij toch onze beknoptheid noemen moeten, te treden in een ontwikkeld verslag aangaande het derde deel dezer *Verscheidenheden*, wanneer wij hem verzekeren, gelijk ook uit de inhoudsopgave hier boven blijkt, dat hetzelfde bestaat uit taalkundige opmerkingen en waarnemingen, die, gelijk van zelve spreekt, bijzonder den roem van BILDERDIJK handhaven, dien hem een door hem miskende en almede verguisde en mishandelde SIEGENBEEK gaf, van een' schranderen taalkenner, een' uitmuntenden taalgeleerde, wien hij zich dankbare erkentenis verplicht belijdt, voor het nut, uit zijne geschriften, over taalkundige onderwerpen, getrokken, en diepen eerbied voor zijne geheel on-

gemeene begaafdheden en zeldzame kundigheden. (*Recensf. ook der Recensf.*) Zoo hartelijk gaarne als wij deze getuigenis de onze maken, en belijden moeten, tot dezelve, door de lezing van dit derde deel, dat waarlijk eene schatkamer van taalkundige geleerdheid is, te meer te zijn aangespoord, zoo zeer smart het ons, zoo verbazend veel meer nog, dan bij de lezing des tweeden deels, het onderscheid tusschen geleerdheid en wijsheid gestadig te hebben moeten opmerken, in de wijze, op welke zich BILDERDIJK veroorlooft zijn gezag te laten gelden; terwijl wij allen, die zich op de beoefening onzer schoone moedertaal bevljstigen, ernstig moeten waarschuwen, om zich door dat gezag niet te laten blinddoeken, waartoe het genoeg mag wezen hen te verwijzen naar de, hier zoo schoon afstekende, wederspraak van Prof. SIEGENBEEK, die, t. a. p., onzes oordeels, overtuigend het geschrevene van BILDERDIJK over ons *nogthands* en het *nochtan* der Ouden wederlegt heeft. Wij willen het gezegde met drie, vier bewijzen staven, hoe vele ook de voorbeelden zijn, die ons dit veelbevattend boekdeel aan de hand geeft.

Bl. 4 reeds, waar hij, als eene derde oorzaak der taalverandering, opgeeft het niet verstaan zijner eigene taal, noemt hij dit het gevolg van het verkeerd toepassen van zeer bekrompene en valsche begrippen van hen, die, zonder eenige historische kennis, zich aanmatigen, over de deugdelijkheid en ondeugdelijkheid der uitdrukkingen en woorden te oordeelen, en als regters en leermeesters op te staan in hetgeen zij nooit onderzocht hebben, noch ooit in staat geweest zijn te leeren kennen. „Het gemeen,” vervolgt BILDERDIJK, „altijd lichtgeloovig, geeft zich steeds aan kwakzalvers over, en, die boven het gemeen zijn, zijn genegen, om die zich als meer wetende aankondigt, te hooren, en — waar men zich leerling maken wil, ontbreekt het nimmer aan meesters.” Vele waarheid, maar hoe scherp toegediend! 't Is echter, bij hetgeen wij bl. 25 vinden, nog malsch: „Zie wederom eene nieuwe domheid onzer taalverbeteraars! Trouwens, hun domheden liggen ons, bij het onderzoek der taal, stap voor stap, voor de voeten.” Dit is eene inleiding tot eene, wij gelooven waarachtige, beoordeeling der verwisseling van *schoon* tegen *ofschoon*. Maar, hoe weinig beteekent het, bij hetgeen wij vinden bl. 78: „Is

het vreemd, daar men de rustige oud-Nederlandsche gestalte naar de smalle schouders der verbasterde Franschen bedorven heeft, dat men, van den anderen kant, ook de plompe Hoogduitsche uitspraak dorst opdringen? Dit behoorde bij de oorspronkelijk Engelsche Defsterij en Levellerij, om onze natie geheel te verderven, en bij de terugkeering tot den ouden apenstand, waar de nieuwe Filozofen ons uit gesproten willen, misschien wel de eer te verkrijgen van de eersten te zijn." — Doch, waartoe ook meer? Maar, is het niet jammer?...

Behoudens dit alles, schatten wij dit werk zeer hoog, en herhalen onze lofspraak, dat het eene schatkamer van geleerdheid is. De bekende, bijna onbegrijpelijke belezenheid van BILDERDIJK deelt hier niet slechts mildelijk mede hetgeen men wacht, maar neemt daaruit aanleiding, om, tot kwistens toe, allerhande voorraad te schenken. Zijne *profunde* kennis leidt den lezer, die hem echter niet kan volgen zonder telkens eens adem te halen en te vragen, tot de belangrijkste ontdekkingen, en maakt, door het steeds afwisselend onderhoud en den rustigen eigen tred, dien zij houdt, ook het vaak donkere en moeilijke spoor aangenaam. Men zal telkens zich gedrongen gevoelen tot blijde verheffing des lofs onzer eerwaardige moedertaal, en hen beklagen, die haar miskennen, alléén omdat zij haar niet kennen.

Laat ons althans *iets*, ook hier, met verkorting, mededeelen. „*Ons niet is ne - iet*, d. i. niet eenigzins, *adverbialiter*, gelijk *niemand ne - iemand is*, *nergens ne - ergens* ezw. Ook heeft het geen *niet* bij zich noodig; onze grootvaders zeiden nog *'k en kan, gij en zult*. Maar *pleonastice* is van den vroegsten tijd af bij ons en de Franschen ingevoerd geweest, daar een tweede ontkenning tot versterking bij te voegen, die begrepen moet worden als eene parenthetische interjectie, en dus zei men: *ik en doe dat, niet; ik en kan dat, niet, gelooven; dat is, ik doe dat niet, in geenén deele; ik kan dat niet, volstrekt niet, gelooven*. En, gelijk het gaat, wanneer men zich eens aan een Oratorische uitdrukking gewende, en die algemeen wordt, verliest zij haar kracht en beteekenis, en zij wordt tot een triviale manier van spreken, waarbij men niets denkt; waaruit volgde, dat toen men *en en niet* als twee bloote negativen in één zin aanmerkte, en uit de Latijnsche Grammatica geleerd had „*duo negativa affirmant*”, het verbannen van een van de twee het gevolg wierd.” Dit

nu trof *en*, (oudtijds *ne*) dat nog, tot na de omwenteling van 1747, in de staatsplakkaten, altijd aan de oude taal getrouw, gevonden werd. — Het gebruik van *ne* of *en* tot eenen *modus potentialis*, dien men thans door *of* uitdrukt, wordt door BILDERDIJK niet alleen gestaafd met verscheidene voorbeelden, maar, bij deze gelegenheid, menig daarin voorkomend woord opgehelderd, en menige taalkundige aanmerking gemaakt, zoodat men wel een register van het in dit werk verspreide menigvuldige konde aanleggen.

Wij hopen, dat de uitgever geene redenen zal hebben, om zich over het onthaal van dit werk te beklagen, en dat BILDERDIJK, wiens voorraad nog wel niet zal ophouden, desgelijks niet zal ophouden deze *Verscheidenheden* te vervolgen. Aan de pers van IMMERZEEL is het goed toevertrouwd, dezelve naar behooren in het licht te zenden. Wij mogen althans over letter en druk, ook met opzigt tot vreemdere talen, zeer voldaan zijn, en verheugen ons in het bezit dezer drie deelen, aan velen dien rijkdom toewenschende.

Taal- en Dichtkundige Verscheidenheden, door Mr. W. BILDERDIJK. *IVde Deel. Te Rotterdam, bij J. Immerzeel, Jun. In gr. 8vo. 204 Bl. f 3 - :*

BILDERDIJK had, op zijn vijftiende jaar, meer oud en toenmalig Nederduitsch gelezen, dan de geletterdsten uit den hoop van die thans wat meenen te weten onder het oog gehad hebben; ja de jongen, die op zijn derdehalve jaar al aan het schrijven was, behandelde, van toen af, handschriften, en boeken van taalkenners, *nocturna diurnaue manu*. Dat zegt de man zelf, en daarmede is het immers uit? Zoo vroeg wijs was de Heer SIEGENBEEK niet, en daarom mag hij noch een der jonge knapen, in of na de revolutie van 1795 opgekomen, het woord hebben, als BILDERDIJK spreekt. Zij krijgen er dan ook geducht langs, in het voorlaatste stukje in dit deel, over *nochtan* en *nochtands*, ingerigt tegen het *Iets* daarover, geplaatst in het Mengelwerk van den *Recensent o. d. Recensf.* Hoe jammer, dat het: „*zwe bescheidenheid zij allen menschen bekend*,” zoo vreemd aan BILDERDIJK schijnt — neen, *is*, alsof hij *dat* nimmer had gelezen! Dit had men hem, tot zijn best, wel gestadig, toen hij schrijven leerde, en als hij, misfchien, fouten be-

ging, mogen doen afschrijven. Het is niet mogelijk, zijne trotfche en honende bitsheid tegen de zoo bescheidene voordragt van SIEGENBEEK gade te slaan, zonder zich te ergeren over des zeventigjarigen mans verregaand vergriep aan dit voorschrift der Christenleere, Zijne letterwoede gaat zelfs zoo verre, dat hij (bl. 183, reg. 2 v. o. enz.) eenen volzin onvoltooid liet; zoodat hij zijn geschrift niet eens schijnt te hebben overgelezen. De zaak in geschil laten wij in het midden. Behalve in dit vuile en hatelijke stuk, vindt men in de overigen, over de *getalnamen*, de *cijferletters*, de *handschriften van de Natuurkunde des Heelals*, gewoonlijk aan broeder GHERAERT toegeschreven, twee oud-Nederlandsche overblijfselen en de *aanmerkingen* op dezelve, in de *vlugtige bedenkingen over de letter T*, en in het *kort verslag van een' merkwaardigen IJslandschen stok*, de gewone verbijsterende geleerdheid, bij welker uitfaling wij wel eens zelden: „Zij brengt hem tot razernij, en — *quoad nos, cut bono?*” Het lust ons niet, al ware ons de ruimte vergund, stuk voor stuk te ontleden. Wij verblijden ons met dat al in het bezit van dit werk; het bevat een' schat van taal- en oudheidkunde, en, kan men in BILDERDIJK den man, zoo zeer als iemand, ja meer dan eenig ander, in dit vak doorkneed, afgecheiden beschouwen van den wijzen en goeden Christen, wie zal hem dan geen' dank willen betuigen voor de mededeeling van zoo vele wetenschap? Aan het vertoog over de zoogenoemde Cijferletters hebben wij, voor ons, het meest gehad, en maakten gaarne, door uitvoeriger melding daarvan, het geheele boekwerk onzen lezeren belangrijk; doch dan zouden wij uittreksels leveren, bedenkingen voordragen moeten, en buiten het spoor eens beoordeelenden verslags treden. Derhalve zij het onzen lezer genoeg, op deze vrucht van BILDERDIJK's zoo veel omvattenden geest opmerkzaam te zijn gemaakt. Ter proeve sta, uit de *aanmerkingen*, het volgende! Bl. 143. „*Uten heere*. Men schreef *heer* voor *heir*, gelijk men nu wederom invoert. Is dit nu geene terugkeering ten goede? Neen, waarlijk niet: want toen men dus schreef, sprak men *ee* als *ei* uit, en nu als een platte *e*. Zoo bederft men alles, bij gebrek van de ware uitspraak te kennen, die ook zelfs de meesten thands niet zouden in staat zijn, met hunne aan Fransch, Engelsch, en Hoogduitsch, verwende spraaktuigen uit te brengen. Dat een Rotterdammer zoo schrijft is wel toe te geven, omdat

er bij hem nog iets van die oude uitspraak, welke *ee* van *é* onderscheidt, bewaard is, maar in een Amsterdammer of Leydenaar b. v. is het allerbespottelijkst. 't Is of de Franschen nu weér *Royne* voor *Reine* gingen schrijven." — Kort en goed, men herkent overal den *Meester*; maar, helaas! zoo wel in het meesterachtige, als in het meesterlijke. Ongelukkig voor de wetenschap, met name onzer moedertaal, zoude het zijn, zoo de schande, met welke BILDERDIJK zelf zijnen roem heeft bezoedeld, veroorzaken mogt, dat zijne landgenooten niet zoo vele vruchten plukten, als hun mogelijk is, van die verdiensten, welke hem de onpartijdigheid derzulken niet ontzeggen mag, die zich over zijn hart en gedrag, zoo als hij beiden aan het publiek betoont, bedroeven moeten.

Alphabetische Naamlijst der Gemeenten en derzelve Oorhoorigheden, uitmakende het Koninkrijk der Nederlanden; met aanwijzing der Arrondisfementen, Districten, Hoofdschoutambten, Kwartieren en Provinciën, waarin dezelve gelegen zijn; benevens eene opgave der bevolking van elke Gemeente afzonderlijk; waarachter is gevoegd eene opgave der plaatsen, waar Postkantoren zijn gevestigd. Alles uit de jongste officiële stukken en volgens de laatst plaats gehad hebbende veranderingen opgemaakt en zamengesteld door J. J. GOSSELIN, Adjunct-Commies bij het Departement van Oorlog. Eerste Gedeelte. Te Amsterdam, bij J. C. van Kesteren. 1826. In gr. 8vo. 268 Bl. f 3-15 c.

De Schrijver is door zijne *Alphabetische Naamlijst der Steden en voornaamste Dorpen* van ons Koninkrijk in 1817 reeds in dit vak genoegzaam bekend. Natuurlijk was nu die Naamlijst minder bruikbaar geworden, door de vele veranderingen in de verdeeling der Provinciën en de Besturen te platten lande. De nieuwste veranderingen tot nu toe zijn hier mede reeds ingelascht, en die, welke nog in het zigt zijn, zullen achter het tweede Deel worden opgegeven. De bevolking is, zoo als die in 1822 bekend was, hier aangewezen. Aan eenige vrienden betuigt de Schrijver voor hunne welwillende medehulp zijnen dank. Vooraf gaat eene aanwijzing der verdeeling van ons Koninkrijk in deszelfs verschillende Provinciën.

De uitvoerige titel geeft voor het overige van geheel den inhoud genoegzaam berigt. Voor eene duidelijke en nette uitvoering, bij zoodanig werk van groot belang, is genoegzaam gezorgd. De aanzienlijke Lijst van Inteekenaren, en aan derselver hoofd Z. M. de Koning, bewijst ten volle, dat men den Heer GOSSELIN voor de taak, die hij hier op zich neemt, zeer wel berekend houdt. Het werk, dat wij op dezen grond met een zoo goed voorgevoel van deszelfs naauwkeurigheid (bij zoodanig werk het voornaamste vereischte) in de hand namen, is inderdaad voor de leden van administrative Besturen, Ambtenaren, hunne onderhoorigen enz. van groot belang. Inmiddels is het den *Letteroefenaar* niet te vergen, dat hij het boek doorleze, en de naauwkeurigheid van iedere opgave en aanwijzing toetse. Dit zou onredelijk van hem denzelfden *labor Herculeus* vorderen, als die van den Schrijver was. Steller dezès heeft daartoe inderdaad noch tijd noch geduld. Bij het doorbladeren, en het hechten op een aantal hem meest bekende plaatsen, vond hij echter, zoo veel hij zien kon, geene mistellingen. Dit eerste gedeelte brengt de letter K ten einde, en het tweede Deel wordt omstreeks de helft der maand Maart beloofd. *Sat cito, si sat bene*, zeggen wij; maar aan dit laatste hebben wij ook geene reden om te twijfelen. — Ons Koningrijk telt, volgens deze opgave, 180 *steden*, met eene bevolking van 1,646,601 *zielen*; 3670 *gemeenten te platten lande*, met eene bevolking van 4,072,422 *zielen*; en alzoo heeft het Koningrijk in het geheel eene bevolking van 5,719,023 *zielen*.

Gedenkszuil voor Mr. RHIJNVIS FEITH. Te Leeuwarden, bij G. T. N. Suringar. 1825. In gr. 8vo. 260 Bl. f 3-80.

Ook ik, ik volg in rouw de baar
 Van Neêrlands grijzen harpenaar,
 De baar van Neêrlands Dichtren Vader;
 Ook ik, ik treê zijn laatste wijk
 Met weemoed en met eerbied nader,
 En strooi een bloem op 't Vader-lijk.
 Ja, heilig, schoon hij treurig zij,
 o Vader! is die lijkpligt mij,
 Die laatste plegtige eebetooning;
 Dat volgen van den tragen stoet,
 Dat knielen bij uw laatste woning,
 Dat staamen van den afscheidgroet.

O Zalig, op wiens grafgesteent'
 Een schaar van dankbre zonen weent,
 Van zonen, die zijn hoogmoed warent;
 Die, door zijn lessen voorgelicht,
 Wie hunner ooit hem evenaren,
 Dat 's Vaders voorbeeld zijn verplicht!

Met dezen aanhef van TOLLENS' Treurzang beginnen wij ook te gewagen van de *Gedenkzuil*, dien overleden Vader der *Nederlandsche* Dichteren door hen, zijne dankbare Zonen, gesticht. Zij sta in vollen luister, duurzamer dan eene marmeren grafnaald, voor het oog der vaderlandsche geslachten, door eene reeks van volgende eeuwen! Naast de werken van den onsterfelijken *Zwollenaar*, welken dit boek naar deszelfs uitgebreide verdiensten huldigt, behoude het immer zijne plaats en rang bij onze verfte nakomelingschap! Niet wij, wier oordeel als Kunstregters zou mogen falen, maar elk vriend van deugd en Godsdienst, elk beschaafd *Nederlander* en regtschapen Christen, zal, na lezing en herlezing van dit Gedenkstuk aan FEITH, dien stand, zoo wij vertrouwen, aan dit boekdeel toewijzen. 's Mans grootheid toch en innige waarde staan, terwijl wij, zijne tijdgenooten, de keurig getroffen Beeldtenis tegenover den titel aanstaren, zoo sprekend, zoo aanminnig voor onzen geest, dat wij, zijnen grijzen ouderdom vergetende, over zijn verscheiden weemoedig treuren, en meer dan ooit ons ongeschikt gevoelen, om met de oogen van eenen waanwijzen en vaak vermetelen *Argus* rond te zien, of mischien aan deze voortreffelijke Gedenkzuil een nietig vlekje te vinden ware. Liever zouden wij, deelende in den algemeenen rouw over den Liefelingsdichter onzer Natie, onze Lezers eenvoudig tot het werk zelve overwijzen, dat beter, dan wij vermogen, aan hunne begeerte, om FEITH te kennen, of zich aan hem te herinneren, voldoen zal, of gewis bij velen alreede voldaan heeft.

Onder de velerlei eerbewijzingen, onzen *Nederlandschen* Bard bejegend, verdienen gewis *deze* met alle regt genoemd te worden: dat bij 's mans leven zijne Afbeelding, opzettelijk daartoe van den vermaarden Kunstschilder VAN DER KOOI vervaardigd, wegens zijne letterkundige verdiensten, in de Vergaderzaal van het *Koninklijk Instituut* te *Amsterdam* is geplaatst geworden; en dat zijner nagedachtenis bij de *Holland-*

sche Maatschappij, door eene plegtige *Lofrede* van den rijkbegaafden Mr. M. C. VAN HALL, uitgesproken in hare algemeene Vergadering te *Amsterdam*, regtmatige hulde werd toegebracht. Beide, dit Portret, door den ervaren P. VEELJN in koper gebragt, en dat uitnemend opstel des Redenaars, verblijden wij ons in deze *Gedenkzuil* voor FEITH te ontmoeten, welke niet misfen kunnen de aandacht inzonderheid tot zich te trekken, en als hare pronkstieraden uitkomen. Beiderlei werk zal den *Nederlander* welkom, en steeds bij uitnemendheid dierbaar zijn. Want gelijk de gedaante den veelgeliefden en hooggeachten *Zwollenaar* vertegenwoordigt, zoo kenschetst het welsprekende tafereel dien nederigen Geleerde, vromen Wijsgeer, deftigen Redenaar, en godsdienstigen Zanger, in deszelfs onderscheidene betrekkingen van vaderlandminnend Burger, hartelijk Vriend, en getrouw Christen, zonder eenig inmengfel van onverdienden of vleijenden lof, maar gelijk hij was en werkzaam gebleven is tot in zijnen grijzen ouderdom, en zich aan het onzijdige nageflacht zal voordoen in den rijken fchat van gefchriften, waarin zijn geest, kunde en opregtheid van hart en zeden uitblinken, en waarin hij zich voornamelijk kenmerkte als oorspronkelijk Vernuft en Dichter van den eerften rang.

Maar, voerde VAN HALL het woord in eene Vergadering van zijne Medeleden der *Maatschappij van Kunsten en Wetenschappen*, trad hij voor dezen op, om het verlies des Grijsaards te doen gevoelen, door hem en anderen onzer Dichters als een teedergeliefd Vader en waardig Voorbeeld betreurd, bij zulk eene openlijke hulde, het is blijkbaar, kon zijne Rede niet afdalen tot de kleinere trekken van het huisfelijk en stiller leven, hoezeer dezelve ook verdienen mogten, tot eer van FEITH, in geheugenis te blijven. Dank, innige dank, derhalve, hebbe de edele WARNSINCK, die dit gemis bij uitnemendheid heeft aangevuld door de fchets van zijnen afgestorven Vriend, *uit gemeenzame brieven*, met dezen gewisfeld, tot deszelfs vereering opgemaakt en hier medegedeeld. En zijn er veelligt, die in dit stuk eene overgroote uitvoerigheid en al te gevoeligen toon, op voorgang van den *Recensent ook der Recensenten*, (Deel XIX. No. I) mogen wraken, wij echter misprijzen ook *dit* niet, daar FEITH het voorwerp is, aan wiens beminnelijke zielshoedanigheden, kiefche deugd en hartelijke vroomheid *Nederland*, zoo wij achten, naauwelijks te veel kan herinnerd worden, om

zich aan hem te spiegelen. Trouwens, zoo ook 's mans droefenis, die vooral het Christelijk sterfbedde van zijnen Vriend met zoo veel aandoening als waarheid beschreven heeft, al eens omtrent den hooggeschatten en algemeen betreurden Grijsaard breedsprakig werd in zijn verslag, wij laten, te zijner volkomene vrijspake wegens dat uitweiden, het toepasfelijk zeggen van HORATIUS gelden:

*Multis Ille bonis flebilis occidit :
Nulli flebilior quam Tibi.*

Min gepast, echter, vonden wij de trippelmaat, welke door den Heer VAN WALRÉ voor eenen *Rouwzang* bij het graf des Dichters gekozen werd, en waarvan bij de Ouden, zoo veel wij weten, geen voorbeeld bekend is, even weinig als bij VONDEL en andere *Nederlandsche* vraagbaken.

Ten doorflaanden bewijze der hartelijke liefde en hoogachting, waarin de waardige Grijsaard stond bij jongere en reeds beroemde Mannen, in zijne schole gevormd, en door zijnen aan Deugd, Vaderland en Godsdienst gewijden geest beziel, vinden wij aan het slot en tot sieraad van deze *Gedenkzuil* een aanzienlijk getal van keurige *Rouwzangen* toegevoegd. Van den toon, waarop dezelve gestemd zijn, gaven wij eene voortreffelijke proeve, bij den aanvang van ons verslag, uit TOLLENS; schoon deze hier den stoet besluit, die begeleid wordt van den Zoon, P. R. FEITH, diep weemoedig voorgaande met *Vaders Uitvaart*. Wij behoeven niet allen te noemen, en nog minder zullen wij ons uitlaten over de betrekkelijke waarde en verdiensten der opgenomene stukken, die allen het merk van opregten rouw dragen over eenen Man, alleen na zijnen dood door den vuilen BILDERDIJK aangegraauwd (*);

Schoon Neerland, schoon Euroop mag op den Zanger roemen,
Wiens onnavolgbren geest slechts de eeuwigheid omvat,
En dien een KLOPSTOCK zelf aan *zich gelijk* mogt noemen,

(*) Men zie Aant. 14 achter de *Lofrede*. Wij zeggen hierbij alleen:

*Sic lupus et turpes instant morientibus urfi,
Et quaecunque minor nobilitate fera est..*

volgens het getuigenis van den Heer RIETBERG, die de daadzaak mededeelt, waarop hij in den laatsten regel het oog had. Inzonderheid echter werden wij geroerd door het aandoenlijk teedere en het zwaar geschokt gevoel der vriendschap, dat zich in de weeklagen van PETRONELLA MOENS, NIERSTRASZ en WARNSINCK laat hooren; terwijl evenzeer de verheven Lierzang van LOOTS, als de uitvoeriger gedichten der beide Heeren KLIJN, en ook het zachtvloeiend lied van VAN LOGHEM, ons bij uitnemendheid bevielen, zonder dat wij, door van anderen te zwijgen, aan dezen eenigzins den welverdienden lof ontzeggen willen.

Nog moeten wij een oogenblik onze Lezers bij de Gedenkzuil toeven, daar het ons onmogelijk is, van dezelve en van FEITH te scheiden, zonder dat wij hun nog eene vrucht van zijnen geest, uit den mannelijken leeftijd des Dichters, aanbieden. In zijne *aanteekeningen* op de Lofrede heeft VAN HALL het bedoelde stukje, bevorens niet gedrukt, aan de vergetelnis ontogen, waarin het schenken van eenen gouden Eereprijs aan de Gebroeders NABREBOUT door den *Huishoudelijken Tak der Haarlemsche Maatschappij* aldus worde bezongen:

De beste Maatschappij, uit de eêlste zucht ontsproten,
 Schenkt aan Bataafsche deugd een gouden Eerekroon;
 Zij schat verdiensten hoog in Neêrlands achtbre Grooten,
 Maar vindt ze in 't vischerskleed, hoe nedrig, ruim zoo schoon,
 Straks is de taal van 't hart in ieders oog te lezen,
 De Mensch, de Patriot, al wat gevoel heeft, schreit.
 Dit heilig goud, der Deugd eenstemmig toegewezen,
 Vereenigt, Bataviers! uw deugd en menschlijkheid,

Redevoering, ter plegtige nagedachtenis van wijlen den Hoogleeraar J. A. UILKENS, uitgesproken op den 28 Sept. 1825, door Prof. S. STRATINGH, EZ. Te Groningen, bij J. Oomkens. 1825. In gr. 8vo. 56 Bl. f: -75.

Wij zijn den Heere STRATINGH dank schuldig voor deze Redevoering. Niet min dan de vervaardiger van het Portret, heeft hij ons eene welgelijkende beeldtenis van den belangrijken man in dezelve gegeven. Voor ons hadden wij dat bijwerk en die hoogere tinten, welke de gelegenheid, bij

het uitspreken, moge vereischt hebben, liever gemist. Er zijn toch zoo weinigen, die in de ware *lofredes* slagen, dat het eenen man, meer aan de wetenschappen dan aan de letteren gewijd, niet ten kwade kon geduid worden, zich van zulk eene taak te verschoonen. Onder de kleine bijzonderheden, die ons niet bevielen, behoort het bijvoegfel van het woordje *beroemd* of *vermaard*, zoo vaak van eenen Hoogleeraar wordt gesproken, schoon het hem ook (en er zijn meer dan één zoodanige onder de genoemden) niet toekome. In het Latijn zij dit een titel; in onze taal is Hoogleeraar genoeg. Van meer belang is het echter, dat wij een der voornaamste bijgebragte bewijzen voor de vlugheid van UILKENS niet volkomen kunnen beoordeelen, ja den Heer STRATINGH hier waarlijk niet regt verstaan. Er is immers maar één *Natuurkundig Schoolboek* door de Maatschappij TOT NUT VAN 'T ALGEMEEN uitgegeven, en dat is niet van den Heer UILKENS, maar van den Heer J. BUYS. De titel, de ongeschondene eer van het Bestuur dier Maatschappij, en de zwijgende toestemming van UILKENS bij zijn leven verze-keren ons daarvan. Hoe het dan met dit gezegde des Lofredenaars ook gelegen zij (*), voorzeker behoeft UILKENS geen lof, die hem niet wettig toekomt. Erkenden wij dit tot hiertoe ook niet, dan heeft de Schrijver het luis-terrijk voldongen.

Almanak der Akademie van Groningen, voor 1826. Te Groningen, bij J. Oomkens. In 12mo. f: -70.

Wij hebben dezen Almanak sedert vele jaren aangekondigd en met goedkeuring vermeld. Trouwens de navolging van *Leyden* en *Utrecht* toont, dat althans het denkbeeld des Heeren VAN SWINDEREN (nu evenwel, zoo het schijnt, geen Redacteur meer) gelukkig was. De tegenwoordige *veertien-de Jaargang* pronkt met het Schaduwbeeld van den Hoogleeraar DE WAAL, eene Aanspraak van evengenoemden VAN SWINDEREN aan zijne Studenten, na den dood van zijnen Ambtgenoot, Prof. MUNTINGHE, en eene Redevoering van Prof. STRATINGH op wijlen den Hoogleeraar UILKENS, gehouden in het *Natuur- en Scheikundig Genootschap*, doch

(*) Er zal mischien *eenig* gebruik van het tweede be- kroonde stuk zijn gemaakt, gelijk dit meer plaats heeft.

afzonderlijk uitgegeven, en zoo straks vermeld. Het verdere omtrent den toestand en de geschiedenis der Akademie is, meenen wij, het gewone, Schoon niets van VAN SWINDEREN en over MUNTINGHE onbelangrijk kan zijn, deed dit *Hollandsche* opstel, bijna in den vorm eener leerrede, als voorlezing in eene Collegiekamer, op ons toch geene gunstige werking. Zoo niet het deftige *Latijn* zelf, dan ten minste deszelfs deftigheid, en iets, dat wij zoo niet noemen kunnen, moet dergelijk een stuk, naar ons gevoel, onderscheiden en als boven het alledaagsche verheffen. Dan, elk zijn smaak. Het was voor den druk niet bestemd, en verschijnt nu ook nog maar in een Almanak.

Filozofische en Politieke Beschouwing der Jezuiten. Te Amsterdam, bij Gebroeders van Arum. 1825. In kl. 8vo. 38 Bl. f. :- 40.

De Schrijver van deze Beschouwing stelt eerst 29 *axiomata*, gelijk hij ze noemt, trekt daaruit eenige *consequentien*, en past eindelijk de voornaamste axiomata op de orde der Jezuiten toe. Nieuws hebben wij in dit geschrift niet gevonden, maar wel goede orde, stijl, duidelijkheid en naauwkeurigheid gemist. De man meent het goed, en de namen, met welke hij de Jezuiten nu en dan bestempelt, zijn regt hartelijk, zoo als JUDAS, CARTOUCHE en SCHINDERHANNES. Maar de wapenen, door hem gebruikt, zijn oud en voor dien heilschen vijand te stomp. Gelukkig voor het menschedom, dat er andere wijsgeerige en staatkundige beschouwingen bestaan, waaruit men de zamenzwering der Jezuiten tegen alles, wat goed en edel is, beter leert kennen. Het fraaiste van het gansche boekje is het volgende paskwil, te *Parijs* onder de regering van LODEWIJK XV aangeplakt, toen eenige Jezuiten onzen gezegenden Verloster in het kleed van hunne Orde hadden afgebeeld:

*Admirez l'artifice extrême
De ces pères ingénieux;
Ils vous ont habillé comme eux,
Mon Dieu, de peur qu'on ne vous aime!*

De Stad en het Land van Heusden. Een Leesboek voor de Jeugd. In II Stukjes. 's Hertogenbosch, bij H. Palier en Zoon, 1824, 1825. In gr. 8vo. 138, 14. 146, 10 Bl.

JACOBUS VAN OUDENHOVEN heeft ons in het jaar 1650 eene beschrijving gegeven van *Heusden*, meer het plaatselijke dan het geschiedkundige betreffende. De Heer C. W. P A P E, Predikant en Rector der Latijnsche Scholen te *Heusden*, aan zijne kinderen van tijd tot tijd het merkwaardige van de stad hunner geboorte verhalende, vond geene genoegzame voldoening in gemelde beschrijving van OUDENHOVEN, en ging zelf aan het nasporen van vollediger berigten, waaruit deze beide stukjes ontstaan zijn. De geschiedenis van *Heusden* is in avondgesprekken tusschen vader en zoons ingekleed. Stijl en toon zijn aangenaam en duidelijk; de verdeling van het geheel, in twee groote, en van die twee groote weér in kleinere tijdvakken, is zeer geleidelijk, en alles wordt door verschillende aanmerkingen over zeden, gewoonten, regeringsvorm, wetten, godsdienst en andere belangrijke zaken en gebeurtenissen zoo aangenaam en onderhoudend afgewisseld, dat dit werkje, gelijk wij vertrouwen, ook aan meer lezers, dan alleen aan kinderen, zal behagen. Ook de zedekundige lesfen, van tijd tot tijd uit het verhaalde op eene ongezochte manier afgeleid, hebben groote waarde voor de jeugdige lezers. Met één woord, wij bevelen dit geschiedkundige werkje met volle ruimte aan, en vernemen met genoegen uit de Voorrede van het laatste stukje, dat het op vele scholen in die streken is ingevoerd. Het ware te wenschen, dat wij in dien smaak, al was het dan ook wat korter, beschrijvingen hadden van andere gedeelten van ons vaderland. De aanmerkingen, achter ieder deeltje gevoegd, getuigen van de nauwkeurigheid, met welke de Heer P A P E in het samenstellen van het geschiedkundige is te werk gegaan. Ook heeft hij niet verzuimd de stads Archiven te raadplegen, zoodat wij er ook eene en andere minbekende bijzonderheid bij winnen. In de geschiedenis der Heeren van Heusden had hij eene oude geslachtslijst voor oogen, welke gevonden wordt in een folio Handschrift, bevattende de Privilegiën, Gratiën en Keuren van Heusden, uit de stads Secretarij. Aangenaam was ons ook een letterlijke afdruk van den oorspronkelijken giftbrief, waarbij Johanna, dochter van Hertog Jan, Vuskens-

waard aan de oude Schutters van den voetboog schenkt *jnt jaer ons her dufentich driehontich vyftich ende sesse*. Voorts zien wij, dat de eer, van Vrouwe JACOBA uit hare Gentfche gevangenis verlost te hebben, mede toekomt aan Heer Dirk van der Merwede, niet alleen aan Arnoud Spiring van Aalburg. Maar het sehjnt wel, dat ook anderen deel aan die bevrijding hadden. Renerus Shoius, Lib. IX. rerum Batav. pag. 138. zegt, dat Jacoba uit Gent ontsnapt is *ope Johannis Brederodii atque Johannis Montfortii*. Men zou uit denzelfden Schrijver opmaken, dat Jacoba te Gent slechts stadsarrest had, daar hij hare gevangenschap eene *custodia liberalis* noemt. Dat zij niet streng bewaakt werd, blijkt ook uit Ægidius de Roya, Annal. Belg. ad an. 1425. In de aantekeningen op het tweede stukje deelt de Heer PAPE ons eenen brief mede van Willem I aan Jonker de Heuyter, 6 Junij 1561. Doch wij stappen van dezen verdienstelijken arbeid des waardigen Schrijvers af, na hem nog onzen dank betuigd te hebben voor den echt vrijen, hartelijken en liberalen toon, waarop hij van gewigtige zaken in Staat en Godsdienste spreekt; en wij voeden geene hooge gedachten van den goeden smaak en de verlichte denkwijz dier Roomsche Geestelijken, welke, naar ons berigt is, de verspreiding van deze beschrijving der Stad en het Land van Heusden, onder de jonge lieden hunner gemeente in die streken, zoeken te verhinderen.

Verzameling van Grieksche Woorden, ten gebruike der Scholen bijeengebragt door A. G. VAN CAPPELLE, Phil. Theor. Mag. Lit. Hum. Doctor en Praeceptor der Latijnsche Scholen te Amsterdam. Te Amsterdam, bij J. H. Stumpe. 1825. In kl. 8vo. 88 Bl. f: - 75.

De verzamelaar van deze woorden, welke in zekere afdeelingen geplaatst zijn, als *over Goddelijke zaken, over de Wereld, over den Tijd* enz., meent, dat het geheugen der jonge lieden in het van buiten leeren zoo wel van Grieksche als Latijnsche woorden moet geoefend worden. Wij hebben daar ook niet tegen, mits het met mate geschiede. En dan nog houden wij het voor veel doelmattiger, dat die oefening plaats hebbe door het van buiten leeren van eenige woorden uit goede *Indices*, welke gewoonlijk achter de Grieksche leesboeken staan. Het verstand der leerlingen heeft er dan ook iets aan.

BOEKBECHOUWING.

Bijbel, VIde Stuk, bevattende de Brieven van Paulus aan de Romeinen enz., den Brief aan de Hebreëen, de algemeene Brieven van Jakobus, Petrus, Johannes en Judas, en de Openbaring van Johannes. Uitgegeven door J. H. VAN DER PALM. Te Leiden, bij D. du Mortier en Zoon. 1825. Ingr. 4to. Behalve het voorwerk, 252 bl. f 5-5 c. bij Inteek.

Van ganscher harte wenschen wij den Hoogleeraar VAN DER PALM geluk met het einde van eenen arbeid, welks onderneming (wij schromen niet, het te zeggen) ons, bij den aanvang, gewaagd is voorgekomen. Wij dachten toch, dat dezelve zoo veel tijds en inspanning zou vorderen, dat wij ons niet vleijen durfden, dat een man van eenen reeds gevorderden leeftijd dien zou kunnen volbrengen. En, ziet daar, er zijn slechts zeven jaren verlopen, sedert het eerste deel des werks het licht zag, en nu ligt het reeds geheel voor ons! Wat vermogen, onder Gods zegen en het genot van gezondheid van ligchaam en geest, eene onvermoeide vlijt en vaste wil niet! Vurig dank heeft gewisselijk de geleerde man zelf aan den Allerhoogsten, die hem lust en kracht verleende, toegebracht, en velen zullen het met hem doen, die zijn werk regt waarden, en er hun voordeel mede doen; maar ook grooten dank is men hemzelven schuldig voor zijne arbeidzaamheid, gedurende zoo vele jaren, tot bevordering van het aangenamer en nuttiger gebruik van het dierbaar boek, hetwelk de woorden des eeuwigen levens bevat. Wij brengen hiermede, voor ons aandeel, aan hem onze erkentenis toe, en wenschen, dat hij, voor zichzelf en anderen, de rijkste vrucht van zijnen arbeid zien moge.

Wat nu dit laatste stuk zijns werks betreft: wij hebben wegens hetzelfde, in zijn geheel beschouwd, alleen te

zeggen, (en behoefden wij dat zelfs wel te zeggen?) dat het, in inrigting, wijze van behandeling en keurigheid, aan al de vorige stukken volmaakt gelijk is. Hetgeen wij voorheen, zoo wegens de beschaafdheid en duidelijkheid der Vertaling, als den rijkdom en de geleerdheid der Aanteekeningen, gezegd hebben, achte men voor hier herhaald. Ook nu is die vertaling (hoewel natuurlijk zeldzaam) naar de verschillende lezingen der beste handschriften van den grondtekst verbeterd, en de gewone verdeling in verzen, waar de zin het schein te eischen, veranderd. Zoo is, bij voorbeeld, GAL. IV: 17, voor *ONS uitsluiten*, U, en EPHES. III: 9, voor *gemeenschap*, *aard* gesteld; EPHES. V: 9, voor *geest*, *licht*; PHILIPP. II: 12, voor *uweszelfs*, *elkanders*; JAC. II: 18, voor *uit uwe werken*, *buiten uwe werken*. — Wij voor ons zouden even zoo ook, I TIM. III: 16, voor *GOD*, *DIE* gesteld hebben, en I JOAN. V: 7 de tuschen haken gestelde woorden, *in den hemel* enz., hebben uitgeworpen; dewijl ons dunkt, dat voor beiden genoegzaam gelijk gezag is, als voor de vorigen. Doch het is vrij onverschillig, of men, ter eerstgemelde plaatse, de lezing *GOD* al, dan niet, behoude: want, voor het minst, is derzelver echtheid zoo twijfelachtig en onzeker, dat men er niets leerstelligs op bouwen kan; en *GOD is geopenbaard in het vleesch* kan toch, volgens erkentenis van den Heer VAN DER PALM zelv', niets meer zeggen, dan: *GOD* is, voor zoo ver Hij het kon, in *JEZUS* *zichtbaar* (wij zeiden liever *openbaar*, *kenbaar*, of *blijkbaar*) geworden. Er is dus van *God zelyen* de rede, en van *JEZUS* niet verder, dan Hij het zichtbaar beeld des onzienlijken Gods gezegd kan worden geweest te zijn. Voorts is het slot van vers 15 hier bij vers 16 wel niet onmiddellijk gevoegd, maar toch, als daartoe behoorende, voorgesteld. Dit is zeker hoogst aannemelijk; maar wij geven in bedenking, of dan de woordschikking der vertaling, *een zuil en grondslag der waarheid*, en *groot is*, *buiten alle tegenspraak*, *de verborgenheid*, niet beter, volmaakt overeenkomstig met de orde, waarin de woorden van den grondtekst staan, dus

hou luiden: *een zuil en grondslag der waarheid, en buiten alle tegenspraak groot, is de verborgenheid, enz.*

Op gelijke wijze voegt de Heer VAN DER PALM (1 COR. XIV) het laatste deel van vers 33 aan het hoofd van vers 34, wanneer het dus luidt: *gelijk in alle gemeenten der heiligen, dat (zoo ook) uwe vrouwen in de gemeenten zwijgen.* Wij zouden DAT liever vooraan gesteld hebben, aldus: *DAT, gelijk in alle gemeenten der heiligen, uwe vrouwen zwijgen; omdat wij dan dat zoo ook niet behoefden in te vullen,*

Doch de Hoogleeraar voegt, ook elders, wel eens wat in, waaromtrent wij bedenking hebben. Bij voorbeeld: ROM. VI: 4, waar de gewone vertaling zeer juist heeft: *wij zijn dan met hem begraven, door den doop, in den dood, waarvoor zijn Ed. heeft: zoo zijn wij dan, door den doop in ZIJNEN dood, (ALS) met hem begraven; alwaar zijnen zoo wel, als als, tusfchen haken moest staan, dewijl beide is ingevuld.* De vraag is niet, of de meening des Apostels aldus niet wèl is uitgedrukt: want, toegestaan ja, zoo is dit dan toch omschrijving, of uitlegging, geene vertaling, en behoorde niet in den tekst, maar in de aantekeningen. Zoo ook 1 COR. III: 23, waar, in de gewone vertaling, staat: *doch gij zijt CHRISTI (van CHRISTUS), en CHRISTUS is Gods, waarvoor wij bij zijn Ed. lezen: maar gij behoort CHRISTUS toe, en (wie) CHRISTUS (toebehoort) behoort God toe.* Hier zijn, *voorerst*, de woorden *wie* en *toebehoort* ingeschoven; en, *ten andere*, zoo het wederom den zin des Apostels wèl bepaalt, het is echter niet letterlijk vertaald, maar, bij uitbreiding, uitgelegd. Doch men mag, *ten derde*, twifelen, of het de meening des Apostels wel juist uitdrukt. Vers 21 en 22 gebruikt hij het woord *is*: *alles is het uwe*, en daarop volgt onmiddellijk: *doch gij zijt van CHRISTUS, en CHRISTUS (niet wie CHRISTUS toehehoort; dan zou men niet χριστός, maar χριστού, moeten lezen, alsof er stond: ἡ δὲ ἡν χριστού ἐστὶ Θεοῦ) is van God.* Zou ook, indien men hier *toebehoort* vertalen moest, het voorgaan de, *alles is het uwe*, niet overgebragt moe-

ten zijn, *alles behoort u toe?* Het woord *ἐστὶν* kan hier toch, in alle de deelen van 's Apostels rede, alleen gelden. Doch wij twijfelen zeer, of dit door sommigen niet beter door *is onderworpen*, dan door *toebehoort*, is overgebracht. Misschien echter moest men een nog geschikter woord zoeken. Ondertusfchen elk ander woord, dan *is*, zal altijd verklaring zijn, geene overzetting.

Hetzelfde moeten wij zeggen van 2 COR. V, waar ver: 13, in de gewone vertaling, dus luidt: *hetzij dat wij uitzinnig zijn, wij zijn 't Gode, hetzij dat wij gematigd van zinnen zijn, wij zijn 't ulieden*, waarvoor de Heer VAN DER PALM heeft: *hetzij wij ons hierin te buiten gaan, het is Gode ten geyalle, hetzij wij niet meer zeggen, dan wij behooren, het is ten uwen nutte*. Wij hebben niets tegen deze omschrijving; maar men sta toe, dat het geene letterlijke vertaling is, waarbij men toch te regt wil, dat men zich, ten aanzien der heilige schrift, houden zal. Ondertusfchen zouden wij nog zeer vele voorbeelden van gelijken aard kunnen aanhalen, en is, naar het ons is voorgekomen, door deze vrijheid van overzetten, in *dit* stuk eene meerdere afwijking van de oude vertaling opmerkelijk, dan in de vorigen, en dan de Heer VAN DER PALM zelf zich schijnt te hebben voorgesteld, toen hij den schoonen brief schreef aan de Algemeene Synode der Hervormde Kerk, welke aan het hoofd van het eerste stuk pronkt. Althans men ontmoet hier eene menigte van vertalingen, waarvan niet gezegd kan worden, gelijk het in genoemden brief heet, dat (voor hen, die slechts eenigzins met de oude overzetting bekend zijn) het verschil der beide teksten uit derzelvever vergelijking gereedelijk, maar uit de (nieuwe) vertaling, afzonderlijk gelezen, bezwaarlijk zal ontdekt worden.

Ook dunkt ons, hier en daar, wel eens iets, buiten noodzaak, veranderd, hetwelk, om toch de oude vertaling zoo veel mogelijk te behouden, onveranderd had mogen blijven. Hiertoe brengen wij, bij voorbeeld, 1 COR. IV: 1, 2, waar *uitdeelaers* vervangen wordt door *huisverzorgers*. Het klinkt toch vooral niet beter: *huisverzor-*

gers, ten aanzien der verborgenheden, (waar ten aanzien tusfchen haken moest staan) dan *uitdeeters*; waarvoor echter misfchien een gefchikter woord, bij voorbeeld *bedeeters*, of een nog gepaster, beter voegen zou. In vers 2 wordt *voorders* met *voornamelyk* verwisfeld, en voor *elk* (in het Grieksch staat *iemand*) *elk hunner* gefeld. In vers 3 leest men *regtbank* voor *oordeel*. In vers 8, *tot Koningen verheven*, en *Koningen zijn*, voor *heerfchen*. In vers 9, *naar mijn gevoelen*, voor *ik achte*. In GAL. V: 15 is, *indien gij malkanderen bijt en verect*, vertaald door *aan elkanderen knaagt en fcheurt*. In Hoofdf. VI: 8 heeft men tweemaal het woord *inoogften* voor *maaijen*, enz. enz. Deze en dergelyke veranderingen, in grooten getale, waardoor de tekst, buiten noodzaak, anders luidt, dan in de gewone vertaling, doen denzelfden, hier en daar, als het ware, eene andere kleur verkrijgen, fomtijds een Westersch voorkomen aannemen, en veel van dat *naïve*, dat *deftige* en *erentfeste* verliezen, hetwelk de Heer VAN DER PALM, in zijnen bovengemelden brief, in de gewone vertaling, te regt, zoo zeer prijft.

ROM. V: 4 lezen wij, in gemelde vertaling: *wij roemen in de verdrukking, wetende, dat de verdrukking lijdzaamheid werkt, en de lijdzaamheid bevinding*. De Hoogleeaar teekent hierbij aan, dat, voor *lijdzaamheid*. *ftandvastigheid*, of *volharding*, geplaatst kon zijn. Hier zouden wij gewis het eerfte van deze twee woorden in den tekst hebben opgenomen. Voorts zegt zijn Ed. te regt, dat *bevinding* (hetwelk van duistere beteekenis is, en dat men veelal gewoon is in een' mystieken en dweepachtigen zin te verklaren) *eene geheel willekeurige vertaling van het Griekfche woord* is, en ftelt het woord *beproefdheid* daarvoor in de plaats, hetwelk, naar ons gevoelen, een zeker *vertrouwen* insluit, dat men genoegzame krachten tot de overwinning in den ftrijd heeft, waarvan *de hoop*, dat men ten einde toe volharden zal, een natuurlyk gevolg is. Maar wij zien niet, waarom hetgeen volgt, *en de hoop befchaamt niet*, veranderd zij in *eene hoop, die niet befchaamt*.

Den wensch, 1 THESS. V: 23, *de God nu des vredes zelve heilige u geheel en al, en uwe geheel opregte geest, en ziel, en ligchaam worde onberispelijk bewaard*, zegt de Heer VAN DER PALM aldus over: *Hij nu, de God des vredes, heilige u, om volkomen, en uwen geest, om zonder gebrek te zijn, en (uwe) ziel en ligchaam worde onberispelijk bewaard.* Vooreerst nu: dat HIJ klinkt hier vreemd, omdat het woord *God*, waarop het slaan moet, en dat het laatst voorkomt in vers 18, zoo ver verwijderd is. *Ten andere:* de scheiding van *geest en ziel en ligchaam*, die, in den grondtekst, elkander onmiddellijk volgen, en de invulling van *uwe vóór ziel*, waardoor de nieuwe vertaling geholpen wordt, weêrhouden ons, om aan deze vertaling de voorkeur te geven. 't Is waar, men ontgaat er, gelijk de Heer VAN DER PALM zegt, de vreemde onderscheiding van *geest, ziel en ligchaam* door; doch deze laat niet moeilijk eene goede verklaring toe; elk verstaat, wat er mede gemeend wordt, en de geheele wensch is, bij het veelvuldig gebruik, dat er op den predikstoel van gemaakt wordt, zoo algemeen bekend, dat het bij velen gewis groote bevreemding zou wekken, wanneer men dien aldaar naar de nieuwe vertaling uitsprak. — Doch genoeg hiervan. Tegen de nieuwe vertalingen, waaromtrent wij bedenkingen hebben, staan vele anderen over, welke men moet goedkeuren. |

Wat nu de *verklaring* van vele plaatsen, in de *aanteekeningen*, aangaat; ook hier mogen wij het, omtrent deze en gene, met den Heer VAN DER PALM niet eens zijn, met de meesten zijner uitleggingen stemmen wij in. — Ook hiervan moeten wij, naar gewoonte, het een en ander zeggen.

ROM. V: 12 luidt, in de gewone overzetting, aldus: *gelijk door éenen mensch de zonde in de wereld ingekomen is, en door de zonde de dood, en alzoo de dood tot alle menschen doorgegaan is, in welken allen gezondigd hebben.* De Hoogleeraar verandert de laatste woorden (om nu van het overige niet te gewagen) aldus: *en door hem zijn allen zondaars geworden.* Hierop hebben wij aan te

merken: 1. *En* is ingevuld. 2. *In welken* wordt door den Hoogleraar, in de *aant.*, verworpen, als van allen taalkundigen grond ontbloor. *Nademaal*, of *dewijl*, (gelijk anderen overzetten) erkent zijn Ed. geheel overeenkomstig te zijn met het Grieksch taalgebruik. Hij vertaalt echter *door hem*. En hoe veel beter is dit nu, dan *in welken*? 3. Wie is die *hij*, waarop dit slaan moet? Volgens den Heer VAN DER PALM zekerlijk *de ééne mensch*, waarvan het begin van het vers spreekt (ADAM); maar daartoe kan men het niet brengen, dan met een' onnatuurlijken sprong. Het zou dan moeten slaan op het naderbij staand woord *dood*; hetwelk ongerijmd is. 4. *Gezondigd hebben*, gelijk in het Grieksch letterlijk staat, kan nooit wél *vertaald* worden door *zondaars geworden zijn*. — En nu de *verklaring!* — De Heer VAN DER PALM neemt aan, dat ADAM, *voor geheel het menschedom, eene oorzaak is geweest van onheil*, en wel van *zonde en dood*, en meent, dat *dit te BEWIJZEN de eenvoudige zin en bedoeling* des Apostels is, te dezer plaatse. Het *door hem*, of *door wien* (hetwelk vertaald moest zijn *nademaal*) *allen gezondigd hebben*, omschrijft zijn Ed. aldus: DOOR WIENS TOEDOEN *het gebeurd is, dat alle menschen gezondigd hebben*. En, in overeenkomst hiermede, lezen wij, vers 17, (waar de oude vertaling heeft, dat, *door de misdaad van éénen, de dood overheerscht heeft door dien éénen*) bij zijn Ed., *door het misdrijf van dien éénen, die ééne oorzaak geweest is, dat de dood heerschte*. Wat moeten wij nu uit deze verandering opmaken? Naar het ons voorkomt, dit: — de Heer VAN DER PALM erkent niet, dat, *in Adam, allen gezondigd hebben*; maar beweert, dat zij, *door hem, allen zondaars zijn geworden*; dat is: hij erkent geene *erfzonde*, maar neemt *erffmet* aan. ADAM's zonde en dood zal *oorzaak* van zonde en dood, voor alle menschen, geweest zijn. Daardoor is een *zedelijk en natuurlijk (physiek) bederf* over hen allen gekomen, in gevolge waarvan zij onvermijdelijk aan zonde en dood onderworpen zijn. Wij kunnen ons niet weêrhouden, zulk eene

leer, welke, naar ons oordeel, even beleedigend voor de Godheid is, als die der eigenlijke *erfzonde*, openlijk tegen te spreken. Naar wij het inzien, is de ware *oorzaak* van zonde en dood voor het geheele menschdom nooit eene andere geweest, dan die, nimmer van eenen mensch afhankelijk geweest zijnde, inrigting van zaken, welke het God, vóór het bestaan van eenig mensch, behaagd heeft, voor deze wereld en het menschdom in het gemeen, te maken, en waardoor alle menschen, *aorspronkelijk*, sterfelijk en zedelijk gebrekkelijk, dat is, aan een' gewisfen tijdelijken dood en een onvermijdelijk dagelijks *in velen struikelen* onderworpen zijn moesten. — Vraagt gij, of dit, met hetgeen de Apostel hier redekavelt, overeenstemt? Wij antwoorden volmondig; *neen*; maar zeggen; hij redekavelt hier tegen de Joden op *hunne* gronden; maar dat hij die zou hebben toegestemd, dat het *zijne eigene* gronden geweest zouden zijn, dit ontkennen wij volstrektelijk. Nooit *kon* een PAULUS iets zoo *ongerijms* beweren; en, zoo ook het oordeel der gansche wereld hier tegen ons was, zouden wij, al ware het, dat *een Engel uit den hemel* het bekrachtigde, het echter verwerpen.

ROM. IX: 3. *Ik zou zelve wel wenschen verbannen te zijn van CHRISTUS, voor mijne broederen.* De Heer VAN DER PALM vertaalt: *ik wenschte wel zelfden banyloek van CHRISTUS te dragen*, en wil, dat men 's Heilands *voorzeggingen en bedreigingen, aangaande den ondergang van der Joden stad en staat*, als dien *banyloek* zal aanmerken. Wij begrijpen niet, op welke wijze de Apostel dien zoogenoemden *banyloek* zou hebben kunnen dragen, en hoe die wensch ligter te verklaren zou zijn, dan die van *verbannen* (*een verbanning*) van CHRISTUS te zijn. Ook zien wij niet, hoe EEN *verbanning* (of *banyloek*, zoo als VAN DER PALM vertaalt) van CHRISTUS te zijn kan worden overgezet door DEN *banyloek van CHRISTUS te dragen*. Eindelijk dunkt het ons wat hard, JEZUS' voorspelling wegens der Joden ondergang, welke Hij met zoo vele weemoedige declinering uitte, zijn *banyloek* te noemen.

I COR. II: 14. *De natuurlijke mensch verstaat niet de dingen, die des geestes Gods zijn;* dat is (zegt de Heer **VAN DER PALM**) de mensch, die geene hoogere verlichting, door de openbaring, is deelachtig geworden, — die alleen het licht der natuur en der rede bezit. Maar wie is dan, in tegenstelling, (vers 15) de *geestelijke* mensch? Dit wordt niet verklaard. Deze kan dan geen andere zijn, dan die door de openbaring verlicht, en met haren geheelen *geest* is bekend geworden.

I COR. V: 5. *Den Satan over te geven tot bederf des vleesches.* Dit heet, volgens den Heer **VAN DER PALM**, niet alleen uit de gemeente te sluiten, maar ook met eene smartelijke, of gevaarlijke, lichaamskwaal te slaan.

I COR. X: 4. *De vergezellende steenrots.* Na het een en ander hierover gezegd te hebben, besluit de Hoogleeraar: *de plaats is en blijft duister, en de gansche tusschenrede heeft wel het voorkomen eener oude glosse.* Wij beamen dit volkomen, en twijfelen zeer, of hierover wel immer genoegzaam licht op zal gaan. Zulken twijfel voeden wij ook omtrent anderen, waarvan de schrandere Hoogleeraar mede verklaard heeft, geen' zekeren zin te kunnen aanwijzen. Zijn Ed. doet al, wat men kan vergen, wijst de onderscheidene opvattingen aan, voegt er eigene gisfingen bij; doch eindelijk: het onverstaanbare! wie zal het verstaanbaar maken?

EPHES. III: 9. *Die alles geschapen heeft door JEZUS CHRISTUS.* De Heer **VAN DER PALM** oordeelt, dat dit te zeggen is: die alles alzoo geordend, die deze nieuwe schepping daargesteld heeft, door **JEZUS CHRISTUS**.

EPHES. IV: 9. *In de nederste deelen der aarde.* **VAN DER PALM:** Op den aardbodem hier beneden.

Vers 27. *Geeft den Duiyel geene plaats.* **VAN DER PALM:** Leent het oor niet aan den lasteraar.

EPHES. VI: 12. *Overhoden, magten, geweldhebbers der wereld, booze geesten in de lucht.* Dit alles houdt de Hoogleeraar te regt voor ontleend uit de **VALSCHE**

Geestenleer van PAULUS' tijd. (Zie de aant. op Hoofdst. II: 2.) Waarom dan ook ROM. V: 12 niet voor ontleend uit de VALSCHE Godsdienstleer van denzelfden tijd?

PHILIPP. II: 6. *In de gestaltenis van God zijnde*, omschrijft zijn Ed.: Goddelijk aanzien en Goddelijke waardigheid bezittende; en *geen roof achten Gode gelijk te zijn*: geen rooverij achten, Gode-gelijkheid als zijn wettig eigendom te bezitten. Dit, dunkt ons, is niet ophelderend genoeg. Wij zouden zeggen: de gelijkheid aan God niet voor zich willende behouden, alsof zij, door *roof*, waarvan men doorgaans niet gereedelijk af wil staan, zijn eigendom geworden was.

Vers 13. *God is het, die in u werkt*, enz. Dit verklaart zijn Ed. door: gij kunt op Gods bijstand rekenen; en *naar zijn welbehagen* door: *naar zijne liefderijke gezindheid*.

COLOSS. II: 9. *In hem woont alle volheid der Godheid lichamelijk*. Zijn Ed. stelt daarvoor, in de *aanteekening*: alwat Goddelijk is, is, in Hem, als in één ligchaam, begrepen. Wij zouden het liever dus omschrijven: alwat van de Godheid mededeelbaar is, bevat Hij, voor altoos, volkomenlijk in zich. — De Hoogleeraar meent, dat, schoon dit niet onmiddellijk de Goddelijke natuur des Verlosfers te kennen geeft, PAULUS zich echter zoo niet schijnt te hebben kunnen uitdrukken, indien hij niet overtuigd was, dat hij sprak van een Goddelijk persoon. Zoo men dit verstaan moet van een persoon, die zelf God was, zien wij dit niet in.

I THESS. II: 18. *De Satan*. „Hindernissen, (wordt „ hier gezegd) door booze menschen in den weg gelegd, „ worden aan den *Satan* toegeschreven,” en Hoofdst. III: 5 wordt *de Verzoeker*, en zoo ook 2 THESS. III: 3 *de Booze*, verklaard door *booze menschen*.

2 THESS. II: 3. *Eerst moet de afval komen*. JACO. IV: 5, 6. *Meent gij, dat de Schrift te vergeefs zegt*, enz. I PETR. III: 19. *De geesten, die in de gevangenis zijn*. — Over deze plaatsen worden de verschillende gevoelens medegedeeld; doch wij zeggen den Heer VAN DER PALM na: zij blijven allen duister. Maar, als zijn

Ed. zegt, dat hij, JAC. IV: 6, de gewone overzetting behouden heeft, vergist hij zich: want *ja* is in *neen* veranderd.

I TIMOTH. I: 1. *God, onzen Zaligmaker*; dat is (zegt zijn Ed.) van wien onze behoudenis, door JESUS CHRISTUS, oorspronkelijk is. Zoo ook TIT. I: 3.

I PETR. II: 4. De aanteekening te dezer plaatse schijnt ons niet overeen te komen met die op I TIMOTH. III: 15.

Dat het boek der *Openbaringe van JOHANNES* hier eindelijk geheel ontraadfeld zou worden, zal wel niemand verwacht hebben. Wij mogen ons bij hetzelfde niet ophouden. Men zal er veel over aangeteekend vinden, met welks overweging men zijnen geest oefenen kan.

Wij moeten nog zeggen, dat, hetgeen vóór elken Brief, of Boek, onder den titel van INHOUD, geplaatst is, ons, over het geheel, uitnemend is voorgekomen, en geen gering sieraad van het werk is. — Jammer, dat de kleinte en fijnheid der letters het, voor zwakke oogen, genoegzaam onleesbaar maakt.

Nog iets! Ons oog valt daar op het woord *raadsbesluit*, waarvan zich ook de Heer VANDER PALM, ten aanzien der Godheid, meermalen bedient. Hoezeer het een geliefd woord voor sommigen op den kansel is, wij hooren het nooit, zonder dat het ons stoot. Heeft God eenen Raad? Neemt Hij deszelfs gevoelen in? En besluit Hij daarna, omtrent zoo, als de Dichter HOOGVLIET het, in zijnen ABRAHAM, (waarin het echter altijd werd afgekeurd) heeft voorgefteld? — *De Opperste Wijsheid* (zegt CHARLES BONNET ergens) *heeft van eeuwigheid GEZIEN, nimmer OVERWOGEN.*

Wij hebben, met veel genoegen, gehoord, (doch er is ons geene aankondiging van bekend geworden) dat de Heer VANDER PALM van voornemen is, om aan ons voorheen geuit verlangen te voldoen, door eene nieuwe vertaling der zoogenoemde *Apocryphc Boeken* bij dit Bijbelwerk te voegen. Wij wenschen, dat zijn Ed. dit ge-

lukkig zal mogen volbrengen, en beschouwen het als van algemeen belang. Maar zoo merken wij, hetgeen ons verder verzekerd is, niet aan, dat nu, namelijk, ook van deze Bijbelvertaling eene min kostbare en, ten aanzien der aantekeningen, min omslagtige uitgaaf staat in 't licht te komen. Waartoe? Om dat deel van het publiek, hetwelk dit groote werk niet heeft kunnen bekostigen, en aan de uitgebreide aantekeningen ook minder hebben zou, te gerijven. Wij zien waarlijk niet in, dat het, om deze redenen, noodig is. Het bedoeld publiek heeft de gewone vertaling; en het schijnt ons in waarheid niet wenschelijk, dat die uit het *gewoon* gebruik en in minachting gerake, al ware het maar, omdat dit voor het onderwijs, het katechetisch en kerkgebruik, en bij het lezen van vroegere godsdienstige geschriften, niet anders dan nadeelig zijn kan. En heeft hetzelfde publiek ook eenige opheldering noodig; wel, het heeft die toch, al in vrij ruime mate, in de *kantteekeningen* der oude overzetting, en in andere min kostbare hulpmiddelen. Ook mag men de nieuwe uitgaaf zoo veel besnoeijen als men wil, (hoe meer men ze besnoeit, hoe minder men er aan hebben zal) zij kan toch, uit haren aard, niet anders, dan, voor minvermogenden, nog kostbaar uitvallen. Men voege hierbij, dat zich zeer velen te regt beklagen zullen, dat, nadat zij de tegenwoordige uitgaaf zoo duur betaald hebben, terstond eene andere verschijnt, welke niet misfen kan, dezelve veel in waarde te verminderen. Hoe velen van de tegenwoordige Inteekenaars zouden niet ingetekend hebben, zoo zij dat voorzien hadden! — Maar hoe vele, voorheen, en zelfs nog niet lang geleden, kostbaarder gedrukte, werken worden thans niet min kostbaar herdrukt en aan den man geholpen! — Het is waar. Maar van hetgeen van vóór langen tijd het licht zag, en mischien uitverkocht is, laat zich dit volkomen regtvaardigen; doch, ten aanzien van andere werken, velt het achtlingwaardig publiek een oordeel, waaraan het ons smarten zou, den Heer VAN DER PALM en zijnen Drukker onderworpen te zien.

G. A. VAN LIMBURG BROUWER, *Theol. Doct.*, de Parabolis Jesu Christi. Lugd. Bat. apud *H. W. Hazenberg*, Jun. 1825. 8vo. XVI et 184 pagg. f 2-20.

G. RUITENSCHILD, *Theol. Doct.*, de loco I Ep. Petri I: 3—12. Lugd. Bat. apud *H. W. Hazenberg*, Jun. 1825. 8vo. 145 pagg. f 1-80.

Wij voegen deze beide stukjes bij elkander, niet alleen omdat zij beide te Leiden bij denzelfden drukker en in hetzelfde jaar zijn uitgekomen, maar vooral omdat zij beide betrekking hebben op de uitlegging van het N. V., en beide, bevorens, als Disfertaties, verdedigd zijn, om de Doctorale waardigheid te bekomen. Daar nu de Redactie, uit hoofde der **groot**e menigte boeken, ter recensie gezonden, voortaan slechts zeer enkele akademische stukken kan vermelden, moeten wij daarenboven kort zijn.

Het eerstgenoemde stuk dan komt ons voor, uit hoofde van deszelfs meer algemeene belangrijkheid, de eerste plaats te verdienen. Het handelt over de Parabelen van Jezus in het algemeen, niet over ieder in het bijzonder, en is in twee Hoofddeelen gesplitst, waarvan het eerste loopt over den aard, den inhoud en het oogmerk der Parabelen in het algemeen, het andere over de regelen, in derzelve uitlegging te volgen. Het stuk getuigt van de vlijt en het oordeel des jeugdigen en veelbelovenden Schrijvers. — Het tweede, desgelijks welbearbeide stuk levert de uitlegging op van eene zeer belangrijke en aan vrij wat zwarigheden onderhevige plaats, 1 Petr. I: 3—12. Deze plaats wordt eerst keurig, en waar het te pas komt kritisch, behandeld; dan wordt de leer, in dezelve vervat, oordeelkundig en bondig voorgedragen; ten slotte worden, zeer gepast, eenige aanmerkingen gemaakt over den stijl van Petrus in zijnen eersten Brief, en over het eigendommelijke in denzelfden. — Met moeite weêrhouden wij ons van in bijzonderheden te treden over deze beide stukken, die en de Schrijvers, en de Leidse Hoogeschool eer aandoen.

De Oosterlingen van vroegen en lateren tijd, enz. Door E. F. K. ROSENMULLER. IVde Deel. Te Groningen, bij W. van Boekeren. 1823. In gr. 8vo. VIII, 362 bl., behalve de Registers van 30 bl. f 3 - 20.

In dit deel worden de nóg overige boeken des O. V., zijnde de Psalmen, de Spreuken, de Prediker, het Hoogelied, en alle de zoo grooté als kleine Profeten, afgehandeld; zoodat nu dit werk, voor zoo ver het O. V. betreft, volledig is. De Vertaler zou, blijkens het begin zijner voorrede, het overige gedeelte des oorspronkelijken werks, over het N. V., ook op dezelfde wijze wel genegen geweest zijn te laten volgen, indien het werk meer debiet gehad hadde. Thans durft hij zich slechts daartoe voorwaardelijk verbinden, indien het werk meerder debiet krijgt, of mogelijk zal hij het overige, onder eenen afzonderlijken titel, in eene éenigzins veranderde bewerking uitgeven. Het doet ons leed, dat *de Oosterlingen dusver niet in den smaak vallen*, om des Vertalers eigene uitdrukking te bezigen; maar, ronduit gezegd, het verwondert ons niet. Veel, zeer veel goeds is er in het werk. Dan, om niet te zeggen, dat er hier en daar nog al dusgenaamde ophelderingen in voorkomen, die niet veel om het lijf hebben en zeer wel hadden kunnen wegblijven, en dat sommige dingen meer in den tegenwoordigen Duitschen, dan wel in onzen Nederlandschen geest zijn bijgebracht, willen wij dit alleen opmerken, dat het werk, over het geheel genomen, zich niet aangenaam laat lezen, hetgeen, voor het grootste gedeelte, aan des Hoogditschen Autheurs voordragt is toe te schrijven, en ook aan den vorm, dien hij, gemakshalve, verkozen heeft, om, namelijk, de orde der Bijbelplaatfen te volgen, en niet de veel verkieslijker, maar oneindig moeilijker orde der *zaken*, zoo als in het bekende werk van HARMAR gedaan is. Deze aanmerking omtrent het minder bevallige en minder smakelijke van het werk is

ons terstond bij het eerste deel voorgekomen. Dan, wij wilden, bij deszelfs aankondiging, daar liever niets van melden, uit hoofde van het nuttige en bruikbare des werks, en om die reden wilden wij deszelfs debiet eerder bevorderen dan tegengaan. Wij zouden, zelfs nu nog, deze aanmerking voor ons gehouden hebben, indien de Vertaler, in zijne voorrede, niet over het gering debiet geklaagd had. Ondertuschen blijven wij, uit hoofde van het veelvuldig nut, dat het nu tot dusverre volledige, en met bladwijzers voorziene, werk doen kan, wenschen, dat het in handen van velen kome, die er een goed gebruik van kunnen maken. o! Dat, daar men in onze dagen zoo gereed is, om ons Duitschen kost op te dischen, men zich meer bevljigtde, om niet dan gezonde en voedzame spijs uit te kiezen, en dezelve op eene wijze te bereiden, dat elk, wiens smaak niet verbasterd was, zich daarop, als op echten vaderlandschen kost, kon vergasten! Wij raden den Eerw. Vertaler van het onderhavige werk, om de proef te nemen van zijne voorgenomene ophelderingen van het N. V. Wanneer hij, schoon gebruik makende van ROSENMULLER's arbeid, echter, door een' beteren en naar de zaken ingerigten vorm, een nieuw werk geeft, zouden wij ons zeer bedriegen, zoo hij, het naar den hem niet onbekenden smaak der Nederlanders inrigtende, niet veel meer voldoening had van zijnen arbeid, dan hij tot nog toe heeft van zijne *Duitsche Oosterlingen*, ja mischien zelfs het vertier van deze bevorderde. Met genoegen zagen wij ook, dat hij reeds eene groote verzameling had van ophelderingen over de H. S. uit oudere en nieuwere Oosterfche reizen. Wij sporen hem aan, om die verzameling, ten algemeenen nutte en tot eer der gewijde boeken, zoodanig aan te wenden, dat zijn arbeid in den smaak valle. Met verstand, oordeel, tijd en vlijt kan men al veel uitregten, om een op zichzelf nuttig werk smakelijk te maken.

Dooprede, ter waarschuwende herinnering van de rampzalige gevolgen eener, door ouderlijke toegevendheid, verwaarloosde en bedorvene godsdienstige opvoeding der kinderen. Door G. H. HEIN, Predikant te Kampen. Te Kampen, bij de Erven A. Valckenier. 1826. In gr. 8vo. 40 Bl. f : - 40.

Vóór vijf jaren is, in 'dit Tijdschrift, eene Dooprede van denzelfden Leeraar, *ter aanprijzing eener Christelijk-godsdienstige opvoeding*, met lof vermeld. Van die is deze een tegenhanger. Zij verdient gelijke aanbeveling. De tekst is 1 Sam. II: 12. Er zijn 22 aantekeningen achter. Netheid en ernst kenmerken haar. Zij moge veel nuts in menig huisgezin stichten! De druk is te slecht voor de preek. — De groote voorraad van boeken duldt hier geene meerdere uitvoerigheid. Alleen de Schrijver zij gedankt! en op zijne vraag, in de eerste aantekening, zoude Recensent antwoorden, wat in de *Bijdragen tot de Godgeleerde Wetenschappen*, IX, bl. 595 ezv., gezegd is.

Beknopt Overzicht van de algemeene Geschiedenis van het Genootschap van Jezus, gevolgd van de Monita secreta. Door ARNOLD SCHEFFER. Uit het Fransch vertaald. Te Delft, bij de Wed. J. Allart. 1825. In gr. 8vo. VIII en 136 Bl. f 1-50.

Over dit boek heeft men reden zich te verblijden. De tijd, dien wij beleven, eischt de bekendmaking en verbreiding van zoodanige zaken, als men hier vindt, dringend.

Het is waar, elders kan men zich in het breede laten onderrigten aangaande een Genootschap, dat althans zich niet noemen mag naar Hem, die het land doorging, goeddoende aan allen: maar niet allen kunnen groote werken

lezen. Het is ook waar, dat een bij dezelfde uitgeeffter, een jaar vroeger, van de pers gekomen werk (*Het Evangelie der Jezuïten*, ezv. door GERHARDT), door ons geacht wordt nog beter geschikt te zijn ter ernstige opwekking tot krachtdadige waakzaamheid, voor velen, die misfchien vragen, of het wel zoo erg is: evenwel dit gefchrift, uit *Frankrijk*, heeft weér van eene andere zijde zijne aanbeveling. Het is uit dat rijk, dat ons onlangs de nieuwspapieren meldden, dat men vurige gebeden ten hemel wil gewend hebben, opdat de orde der *Jezuïten*, door de onregtvaardigheid van *LODEWIJK XV* en de *DWALINGEN* van *Paus CLEMENS XIV* (ei, ei?) vernietigd, in allen luister hersteld worde. Daarenboven, dit gefchrift is zoo gematigd als het kan. SCHEFFER wil de tegenwoordige *Jezuïten* niet over éénen kam gefchoren hebben met die van drie, twee eeuwen vroeger, en houdt het daarvoor, dat men, door dit te doen, onregtvaardig tegen die instelling van onzen tijd is uitgevaren. Wat willen de kinderen der duisternis meer?

Uit het *Conversations-Lexicon* is dit werk ontleend en ontwikkeld, en verrijkt met zeven hoogstbelangrijke bewijsstukken. De *monita secreta*, of *geheime voorschriften* van dit Genootschap, van welke de *authentic* volgendend gestaafd wordt, achter het Overzigt geplaatst, maken dit gefchrift nog belangrijker.

Wij hopen, dat de Schrijver vele lezers in zijn vaderland en ook in het onze zal hebben, vooral onder de Roomschen, en dat velen met hem deze belijdenis zullen afleggen, uit overtuiging: „Voortaan is de instelling der *Jezuïten* strijdig met den geest der eeuw, tegen welken zij even weinig vermogend is op te worstelen, als zij de wateren van den *Mississippi* of *Niagara* naar derzelve oorsprong kan opdrijven,” ezv. De geheele *peroratie*, zoo mogen wij, wat bl. 48, 49 gevonden wordt, wel noemen, is waardig gelezen te worden. Het slot deelen wij mede: „Het is niet het proces van pater *LAVALLETTE*, noch het arrest van het parlement van 1762, noch het koninklijk besluit van 1764, noch

de pauselijke bul van 1773, waardoor de *Jezuiten* verflagen zijn; het is de steeds voortschrijdende gang der verlichting. Een minister kan van de, door zijn' voorganger, genomene maatregelen terugkomen; een paus mag, in zijne onfeilbaarheid, herstellen, wat een andere paus, in zijne onfeilbaarheid, heeft afgeschafft. De besluiten, welke de eeuw uitspreekt tegen de instellingen, die niet in zamenklank met hare behoeften zijn, laten zich niet weder intrekken."

Het zij zoo; maar geene gerustheid worde zorgeloosheid, want — Matth. XXIII: 15 en Luc. XVI: 8b.!!

Wij betuigen dank aan den ongenoemden Vertaler eens boeks, waarmede wij een' waren dienst gedaan achten aan de behoeften onzes tijds.

Natuurkundige Verhandelingen van de Hollandsche Maatschappij der Wetenschappen te Haarlem. XIIIde Deel. Te Haarlem, bij de Wed. A. Loosjes, Pz. In gr. 8vo. XCII, 314 en 122 Bl. f 6-:

Onder de uitmuntende bundels van Verhandelingen, door de Hollandsche Maatschappij van Wetenschappen uitgegeven, verdient het dertiende Deel, waaraan velen onzer vaderlandsche Geleerden deel namen, gerangschikt te worden. Recensent zal daarom den korten inhoud dezer onderscheidene Verhandelingen hier laten volgen, zichzelf hier en daar eene kleine aanmerking veroorloovende.

Eene Verhandeling van onzen beroemden Landgenoot A. VAN STIPRIAAN LUISCIUS, over de *Guyton'sche Berookingen*, is de eerste. Een kort verslag van hetgeen de ervaring van ruim 25 jaren aangaande het vermogen der zoutzure berookingen heeft geleerd, en waardoor de nuttigheid van dit voorbehoedmiddel allezins bevestigd wordt, maakt den inhoud van het eerste gedeelte derzelve uit. Zeer juist en oordeelkundig toont de Schrijver aan, hoe oppervlakkig en partijdig de gevoelens van een' HUFELAND, HORN en HILDEBRAND zijn,

die minder gunstig over de uitvinding van GUYTON DE MORVEAU denken, en, als de voornaamste *Medici* van Duitschland, de oorzaak zijn, waarom die berookingen aldaar schier niet aangewend worden. In het tweede gedeelte worden de besmettelijke ziekten vermeld, in welke dit middel zou kunnen beproefd worden. In het derde spreekt de Schrijver van de voorzorgen, daarbij in acht te nemen, en besluit zijne Verhandeling met eene opgave van de inrigtingen, van Gouvernementswege vast te stellen, om deze berookingen meer algemeen te maken. Recensent kan zich met het voorgedragene zeer wel vereenigen, maar vindt het een' zeer vernederenden maatregel, om aan iederen *Medicinae Doctor*, bij deszelfs promotie, eene Instructie ter hand te stellen, hoe en waar hij deze berookingen moet gebruiken. Het komt hem voor, dat ieder goed *Medicus* dit van zichzelf moet weten. — Hierna volgt een

Antwoord van den *Amsterdamschen* Geneesheer D. HEILBRON op de voorgestelde vraag, aangaande *de kenteekenen, oorsprong en voorbehoeding van de Veepest, welke in de laatste jaren vele Noordelijke gewesten in ons Vaderland heeft geteisterd*. Het is bekend, dat de Runderpest met vele andere koortstige ziekten van het rundvee wordt verward, en het is daarom van belang, de ware kenteekenen der eesfte vast te stellen, om beide van elkander te onderscheiden. Hieraan voldoet de Schrijver in de eerste Afdeeling; waarna hij in de volgende tracht te bewijzen, dat de Veepest nimmer zonder van elders aangebragte besmetting in onze gewesten ontstaat. Uit dit oogpunt de zaak beschouwende, onderzoekt hij, of de maatregelen, in de naburige Rijken omtrent den *in- en doorvoer* van besmet vee genomen, voor ons Vaderland als geruststellend kunnen beschouwd worden? en daar deze vraag ontkennend wordt beantwoord, gaat de Schrijver in de laatste Afdeeling over tot eene opgave van die middelen, welke kunnen en behooren aangewend te worden, om alle gevaar van besmetting weg te nemen. — Dusdanig is de korte inhoud dezer Verhandeling, welke

de uitgeloofde belooning overwaardig was, en die, zal het heilzame oogmerk der Maatschappij bereikt worden, zoo veel mogelijk onder de Landbouwkundigen behoort te worden bekend gemaakt, waartoe zij zoo zeer geschikt is wegens de eenvoudige en duidelijke manier, waarop de kundige Schrijver zijn onderwerp heeft behandeld. — Wij gaan over tot de

Verhandeling van den Heer KRIES, Hoogleeraar te Gotha, bevattende voornamelijk een *Onderzoek, in hoe verre de proeven van OERSTED en AMPÈRE de Theoriën omtrent de verschijnselen, door de Magneetkracht voortgebracht, al dan niet bevestigd hebben.* De Schrijver begint met eene korte optelling der bekende Magnetische verschijnselen, onderzoekt daarna de verschillende Theoriën, ter verklaring derzelven voorgesteld, en vergelijkt deze eindelijk met de uitkomsten, welke de nieuwe proeven van OERSTED en AMPÈRE opleveren. Zoo wel het een als het ander is goed uitgewerkt; hoewel wij niet kunnen ontveinzen, dat de proeven, gedurende de drie laatstverloopene jaren door dezen en genen Natuurkundige in 't werk gesteld, bij ons nog al eenige bedenkingen zouden doen ontstaan omtrent meer dan ééne plaats in deze Verhandeling. Trouwens de schuld hiervan ligt bij den Opgever, niet bij den Schrijver, die, na in het laatste gedeelte zijner Verhandeling het gevoelen van MUNCHE, OERSTED en AMPÈRE naauwkeurig onderzocht te hebben, op de vraag, of wij Electriciteit en Magnetismus voor eenerlei kunnen houden, of beide van elkander moeten onderscheiden, dit antwoord geeft: *Adhuc sub iudice lis est.*

Verhandeling van den *Engelschen* Ingenieur W. BAILEY, ter beantwoording der volgende vraag: „Daar men thans in Engeland groote stookkassen, met veel voordeel voor de cultuur van planten, door den stoom van kokend water, door buizen geleid, verwarmt, kan men dit ook hier te lande in kleinere stookkassen met voordeel navolgen, en welke is daarvoor de beste kwaamste toestel en inrigting?” In deze Verhandeling

(door den Hoogleraar MOEL in het Nederduitsch vertaald en met belangrijke aanmerkingen vermeerderd) treft men eene zeer doelmatige en duidelijke beschrijving der genoemde stoomverwarming aan, door onderscheidene afbeeldingen opgehelderd. Reeds heeft men in ons Vaderland begonnen daarmede eene proef te nemen, en hoewel de uitslag nog onzeker is, zoo hopen wij eerlang daarvan een verslag te geven in dit Tijdschrift, zoodra de toefsel zal volbouwd en in werking gebragt zijn.

Na deze bekroonde Prijsverhandelingen ontmoet men in dezen bundel nog de twee volgende Natuurkundige Bijdragen:

Verhandeling van den Heer VAN MARUM, *oyer de Olifanten, die in vroege Eeuwen de Noordelijke gematigde en koude luchtstreken der Aarde bewoonden.* Het hoofddoel van den Schrijver is, om over de afkomst der Olifantsbeenderen te spreken, die in het Noordelijk gedeelte van den Aardbol aangetroffen worden. Het is bekend, dat deze behooren tot eene soort van Olifanten, onderscheiden van die, welke thans in Azië of Afrika gevonden worden, en welke in vroegere Eeuwen die Noordelijke gewesten bewoonde. De ontwikkeling hiervan wordt vooral belangrijk door de daarbij gevoegde beschrijving en afbeelding van den Olifantskop, welke in 1820 uit een' kuil, nabij Heukelom, bij doórbraak ontstaan, is uitgespoeld, en die zeker tot die bijzondere soort behoort, welke men den *Siberischen Olifant* noemt, en thans niet meer levend bestaat. Jammer intuschen, dat de *curstieve* letteren, waardoor in de beschrijving op de afbeeldingen verwezen wordt, in deze laatste zeer onduidelijk, ja zelfs in sommige exemplaren niet zichtbaar zijn, waardoor deze anderzins naauwkeurige beschrijving voor hen, die (zoo als ons geval is) het origineel, hetwelk in het Kabinet van de Hollandse Maatschappij bewaard wordt, niet gezien hebben, niet duidelijk is.

Zonderling is de Bijlage, hiertoe behoorende. De Heer VAN MARUM verdedigt daarin zichzelve ten opzichte van de vermindering zijner verrigtingen ter uitbreiding der

Natuurkundige Wetenschappen bij TEYLER'S Stichting. Hij werpt daarvan de schuld op den voormaligen presidenten Directeur, die hem, in het jaar 1803, weigerde, eene reis naar *Freyburg* te doen, om de Geologische verzameling te voltoojen, waartoe in het vorige jaar de noodige gelden reeds waren toegeestaan, en die naderhand de scientifieke verzameling in TEYLER'S Museum niet wilde begunstigen. Geenszins kunnen wij het gedrag van dien man goedkeuren; maar het is vreemd, dat de Heer VAN MARUM gedurende meer dan 20 jaren heeft kunnen zwijgen, en zich nu dadelijk na den dood van dien Voorzitter verdedigt. Het plaatsen van den bovengenoemden Olifantskop in het Kabinet van de Hollandische Maatschappij, en niet in dat van TEYLER'S Stichting, geeft hem daartoe wel aanleiding; desniettemin moest de spreuk der Ouden: *de mortuis nil nisi bene*, hem steeds voor den geest gebleven zijn, en wij voor ons zien zelfs niet in, waarom de Heer VAN MARUM daardoor ontslagen zou zijn van de verplichting, om ten algemeenen nutte aan te wenden hetgeen aan zijne zorg was toevertrouwd, — eene verplichting, waarvan hij te voren op eene algemeen bekende wijze zich heeft gekweten. Daarbij komt nog, dat deze verdediging hier, in de werken der Hollandische Maatschappij, niet past; want het zou waarschijnlijk aan hare overige Leden niet geoorloofd zijn, zich over hun wedervaren te beklagen, en hunne gehoudene handelwijze in die zelfde werken te verdedigen. Wij zouden haast gelooven, dat de Secretaris dier Maatschappij ook veel op de Directeuren derzelve vermag, zonder wier toestemming dit stuk niet had kunnen geplaatst worden; en onder het lezen dezer Bijlage dachten wij wel eens aan het spreekwoord: *qui s'excuse s'accuse*.

De andere bijdrage bestaat in het Rapport van de Heeren SIDERIUS, REINSTRASLOTHOUWER en PRINS, *omtrent de Zoetwaterbron, onder Munnebusen in Vriesland bij de overstroming op den 4 Februarij van het vorige jaar ontstaan*. Dit zonderling Natuurverschijnsel wordt op eene zeer eenvoudige wijze verklaard. Deze

bron werd gevonden in de zoogenoemde *Tillanden*, die alleen uit moesachtige planten zijn zamengefeld, welke, foortelijk lichter zijnde dan water, bij aanvoer van buitenwater oprijzen. Het zoete water, waarmede de sponsachtige grond doortrokken was, vulde die bron, niettegenstaande daaruit geput werd, eenige dagen aan, tot dat eindelijk het buitenwater in dien grond drong en de plaats van het eerste innam, waardoor de bron zout water opleverde.

Het tweede Stuk van dit Deel bevat eene *Naamlijst der Nederlandsche Visfchen*, door de Heeren BENNET en OLIVIER. Dezelve maakt een gedeelte uit der *Fauna Belgica*, en is in denzelfden trant als de reeds bekende *Naamlijst van Zoogdieren en Vogelen* geschreven; terwijl die der *Insecten*, mede door de Maatschappij bekroond, in het volgende Deel geplaatst is.

Verhandelingen van het Bataviaasch Genootfchap van Kunften en Wetenschappen. IXde Deel. Met Platen. Batavia, ter Landsdrukkerij. 1823. In gr. 8vo. LXXIV en 223 bl.

Wij zijn aan het *Bataviaasch Genootfchap* hartelijk dankbaar voor de toezending van dit negende deel van deszelfs *Verhandelingen*, en maken gaarne op hetzelfde onze *Nederlandsche lezers* opmerkzaam, voor zoo ver de aard van dit Tijdschrift en de ons toegestane ruimte vergunnen.

Het *Voorberigt, Programma en Berigt voor het jaar 1823*, het *Verflag van den staat des Genootfchaps*, de *Naamlijst der Leden*, en de *nieuwe Wetten* van hetzelfde, hetwelk alles het voorwerk uitmaakt, lazen wij met eene hoogstaangename gewaarwording. Het was die der dankbare vreugde over de wederbrenging der *Oostindiën* onder de *Nederlandsche* regering, over het geluk onzes voiks onder het bestuur van een liberaal en verlicht Vorst, over het heil, dat men aan kunften en wetenschappen

daarvan mag beloven, en over den goeden voortgang dezes Genootschaps, waarmede het zich deszelfs nieuwe voorregten hoogstwaardig betoont.

De steller dezes verslags, slechts van de vier eerste deelen der Verhandelingen bezitter zijnde, heeft althans zijnen wensch naar de vier volgende door dit negende zeer opgewekt gevoeld, hetwelk van den gewigtigsten inhoud is, en der geleerde wereld de keurigste mededeelingen en verwachtingen schenkt. Wij mogen niet anders dan eene opgave van de hier voorkomende stukken doen.

Dezelve zijn vier Verhandelingen. De eerste is eene Voorlezing, gedaan door C. G. C. REINWARDT, *over de hoogte en verdere natuurlijke gesteldheid van eenige Bergen in de Preanger Regentschappen*. Wij hebben den naam des Schrijvers en het onderwerp alleen te noemen, tot algemeene aanprijzing. De *Barametrifche* waarnemingen, hier te lezen, de ontzettende vermogens en rijke schatten der natuur, in de door REINWARDT bezochte bergketenen en volkanen, en in het dieren-, maar vooral in het plantenrijk, hier ter kennisfe gehragt, zullen den *Geoloog*, en, in het gemeen, den geoefenden onderzoeker der Natuurlijke Historie, zeer welkom zijn. — Het tweede is eene *Beschrijving van de Hoofdplaats van Palembang*, medegedeeld J. J. VAN SEVENHOVEN. Dit stuk is zeer uitvoerig geworden, maar niet te wijdoopig, het belang van het onderwerp, de naauwkeurigheid van deszelfs behandeling, en het wetenswaardige, dat hier geboekstaafd is, in aanmerking genomen zijnde. De *Nederlander* koestert, verrukt, de hope op eene uitkomst, die de lofzangen op onzen Koning, den Baron VAN DER CAPELLEN en den Generaal DE KOCK, als de grondleggers van *Palembangs* heil, zal doen hooren, (bl. 116.) — Het derde en vierde stuk heeft denzelfden Schrijver tot bearbeider gehad, t. w. C. L. BLUME, die hier eerst levert eene *Beschrijving van eenige Gewassen, waargenomen op eenen togt naar den Salak*, zeer gewigtig uit hoofde der aan dien *Javaanschen* berg ontdekte nieuwe plantensoorten, en de schoone aanmer-

kingen, door den Schrijver omtrent dezelve en andere gemaakt. — Het laatste stuk leert de *Javaansche Eiken*, en daaronder tien nieuwe soorten, kennen. — Zes geëfste platen versieren dit stuk.

Zoodanige boeken noemen wij degelijke werken. De verontschuldigungen aangaande den druk laten wij gemakkelijk gelden; maar wie verwondert zich niet over eene zoodanige oorzaak van het lange achterblijven dezes deels, als wij in het volgende lezen? „De voorraad voor het IXde deel was met den toen afgetreden Voorzitter, RAFFLES, naar *Europa* medegegeven, ten einde aldaar de uitgave van hetzelfde te bespoedigen; doch diens beloften dienaangaande zijn geheel onvervuld gebleven, zonder dat de medegenomene en aan zijne bezorging toevertrouwde stukken zelfs aan de Directie zijn teruggezonden. De gewigtige staatkundige gebeurtenissen, na zijn vertrek voorgevallen, die de zoo heugelijke herstelling van het *Nederlandsch* Bestuur op dit eiland ten gevolge hadden, zullen wel de vermoedelijke oorzaken dezer teleurstelling zijn.” Wij laten dit verschijnsel voor rekening van den Lt. Generaal RAFFLES, maar hadden gaarne de voor dit deel bestemde stukken leeren kennen. Gelukkig evenwel, dat dit gemis zoo rijkelijk vergoed is.

Aan het Genootschap zij de beste bloei toegewenscht, ook om het belang, dat wij hebben bij onze *Oostindische* bezittingen!

De Aarde en hare Bewoners, door E. A. W. VON ZIMMERMANN. Met Platen. XV, XVI en XVIIde Deel. Te Haarlem, bij de Erven F. Bohn. 1823—25. In gr. 8vo. Te zamen 1034 bl. f 11-25.

Wij zien met genoegen, dat de smaak van ons Publiek voor dit uitmuntende werk den Uitgever aanmoedigt, hetzelfde achtervolgens geheel in onze taal het licht te doen zien. Wij zijn thans, in de beschouwing van *Azië*, tot dat allergewigtigste gedeelte van hetzelfde, tot *Indostan*, genaderd, en dit gewigt moge de uitvoerigheid der behandeling van dit

onderwerp in drie Deelen regtvaardigen. Immers *Indostan* wordt door velen (en ook door onzen Schrijver) voor het oudste, eerstbewoonde land der Aarde, voor de wieg der beschaving, en zelfs der meeste en voornaamste *Europesche* talen, gehouden. Het is dus wel der moeite waardig, daarbij langer te vertoeven, dan bij andere, minder merkwaardige landen, vooral nadat het aangrenzende *Achter-Indië* op zulk een' breeden voet is behandeld.

Van de voor ons liggende drie Deelen bevat het eerste den *natuurlijken toestand* van *Indostan*, het land en deszelfs voortbrengfels; het tweede de *bewoners*, en het derde eene *schets der Geschiedenis* van hetzelfde. Niemand is onkundig, dat *Indië* een van de rijkste landen der Aarde in natuurschatten is. Vandaar dan ook, dat deze zulk eene ruime plaats in dit werk beslaan; nogtans vullen zij niet het geheele vijftiende Deel, hetwelk ook eene uitvoerige opgave van de gesteldheid des lands, de strekking der kusten, de bergen en rivieren, en eenige der voornaamste steden bevat, voorafgegaan door eene keurige Inleiding, die ons *Indostan* in het bekoorlijkste licht voorstelt, en regt geschikt is, om het verlangen tot nadere kennis met hetzelfde op te wekken. Wij doen alsdan voorloopig met den Schrijver eene reis rondom de zeeën, die hetzelfde bespoelen, waar wij in het kooprijke *Suratte* vertoeven, langs de gebergten, die het beschutten, trekken, langs den *Ganges*, (wiens oorsprong op bl. 50, door eene misvatting, met dien van den *Indus* verward wordt) langs de *Jumnah*, den *Indus* en deszelfs zijrivieren, langs de stroomen van het Schiereiland, het verrukkelijke *Cachemire* en deszelfs natuurmerkwaardigheden, verscheidene natuurlijke bergvestingen bezoeken, een oog slaan op de luchtstreek van *Indostan*, en dan deszelfs rijkdom in delfstoffen, planten en dieren beschouwen. Omtrent den weldadigen kokospalm is de Schrijver bijzonder nauwkeurig, en, bij het dierenrijk, omtrent den olifant, den *Orang-Outang* en de slangensoorten. Wat den olifant betreft, (wiens beschrijving wij met veel belangstelling en genoeg en gelezen hebben) moeten wij nogtans aanmerken, dat het ons, hoezeer zulks ook door meer Schrijvers beweerd wordt, geenszins blijkt, „ dat nimmer eene Narie in *Afrika* „ zou beproefd hebben, den olifant tam te maken, gelijk in „ *Azië*.” Reeds P A R K (*) heeft opgemerkt, dat dit *thans*

(*) *Reize in de Binnenlanden van Afrika*, Ilde D. bl. 253.

wel niet meer door de *Negers* geschiedt, maar dat mischien de sterke jacht op deze dieren, om hunner tanden wil, hen schuwer gemaakt heeft; terwijl oudtijds de *Karthagers* die wel wisten te temmen. Dit is zoo waar, dat wij bij *APPIANUS* van Veldheeren lezen, die uitdrukkelijk mer eene *Expeditie* tot het vangen van olifanten in de *Afrikaansche* binnenlanden belast werden, welke men vervolgens in den oorlog gebruikte; gelijk het dan ook bijkans ongerijmd is te denken, dat het zeer wel berekenende volk der *Karthagers* hunne menigte strijdölfanten met geweldige onkosten uit *Indië* zouden hebben laten komen, terwijl zij die, om zoo te spreken, voor hunne deur hadden. Doch dit in 't voorbijgaan.

Het zestiende Deel bevat eene uitvoerige en zeer belangrijke schets der *Hindoes*, beginnende met hunne ligchaamsgedaante, voedsel en woning, en daarop overgaande tot hunne voornaamste steden, waarbij het ons echter zonderling voorkomt, dat de Schrijver juist geheel *Mongoolsche* steden, *Agra*, *Delhi* (want het oude *Hindoesche Delhi* is vóór langen tijd verwoest) en *Lucknow*, en paleizen van *Mongoolsche* bouworde verkiest, daar hij toch over de zoo verschillende *Hindoes* handelt. *Benares*, eene geheel *Indische* stad, en wel eens hun *Athene* genoemd, zou veel geschikter tot het oogmerk geweest zijn; en wij meenen, dat Lord *VALENTIA* daarvan eene voldoende beschrijving geeft. Ook kunnen wij niet voorbij, eene kleine onnaauwkeurigheid op bl. 41 te doen opmerken, waarin het lijkfeest van *HASSAN* en *HOSSEIN* een *Turksch* feest genoemd wordt: dit is omtrent, alsof men de gedachtenisviering van eenen *Protestantschen* martelaar (zoo die plaats had) een *Roomsch* feest wilde noemen; immers de *Nabob* van *Oude* mag een aanhanger van *ALI* zijn, 't welk wij niet weten, maar de dood van *HOSSEIN*, *ALI*'s zoon, zal door geenen *Turk* worden gevierd. Vóorts is de rijkdom der paleizen in de genoemde steden zoo groot, dat men bij derzelver beschrijving een verhaal uit de *Duizend-en-één-Nacht* meent te lezen; doch *ZIMMERMANN* merkt te regt aan, dat de meeste dier bewijzen van *Moorsche* grootheid thans aanmerkelijk verminderd zijn.

Omtrent de verschillende bedrijven, leefwijjs, en de zoo vermaarde *Kastenverdeling* der *Hindoes*, worden vervolgens berigten gegeven, alsmede naauwkeurige opgaven omtrent hunne fabrieken en handel. Men mag hierbij aanmerken, dat

de zoo voortreffelijke *Indische* katoenfabrieken thans wel veel moeten afgenomen zijn, daar de *Engelschen* zelve geslaagd zijn, hunne katoenmanufacturen zelfs in *Indië* over te brengen, waaruit *Europa* die te voren algemeen ontving. Immers, wij lezen onder anderen in de zoo gewigtige *Bijdragen tot de Huishouding van Staat in het Koninkrijk der Nederlanden* door den Grave VAN HOGENDORP, Xde D. bl. 8: „ De katoenen stoffen worden genoegzaam niet meer uit *Indië* naar *Engeland*, maar uit *Engeland* naar *Indië* gebragt. *Indië* is van oudsher beroemd geweest door de katoenweverijen, de katoenen stoffen waren eene van de voornaamste kostbaarheden van het Oosten, en grondslagen van den handel. In korten tijd zijn de *Engelsche* katoenfabrieken, door middel van werktuigen, tot die hoogte gerezen, dat zij de geheele wereld zouden kunnen voorzien, en de goede koop van den *Indischen* handenarbeid is overwonnen geworden door de werktuigelijke uitvindingen. *Indië* brengt nu het katoen als grondstof vport, en *Engeland* bereidt de stoffen zelve voor de *Indische* volken.” Naar deze opgave moet men nu het door ZIMMERMANN vermelde wijzigen; terwijl daardoor het verlies van klinkende munt voor *Europa* aanmerkelijk minder zal worden.

Thans gaat onze Schrijver over tot de vermelding van het hoogere gedeelte der *Indische* beschaving; de taal, de letterkunde, de wetenschappen en de Godsdienst van dat zonderlinge volk. Hij is ongemeen met dezelve ingenomen; zijn lof hunner taal en letterkunde is bijkans onbepaald; voor hunne oude starrekunde heeft hij eene groote achting (doch kan niet ontveinzen, dat er in latere tijden wel veel ten nadeele daarin veranderd zal zijn); hunne *Geschiedenis* klimt, volgens hem, tot hoogere oudheid, dan die van eenig volk van den aardbodem, dat wij kennen. Dat de Vorst outtijds volmaakt *eigenaar* van den grond was, wordt verontschuldigd door de noodzakelijkheid, om ieder tot den landbouw aan te zetten, opdat het land niet ongebruikt bleef liggen; (alsof *bezit van eigendom* niet juist de beste spoorslag tot werkzaamheid was!) De oude wetten der *Hindoes* worden geprezen; maar men ontkent niet, dat er thans, even als bij ons in de *Middel-eeuwen*, *Ordaliën* of *Godsoordeelen* zijn, onder welke er ééne is, die met onze voormalige *Oudwatersche* hekfenwaag de grootste overeenkomst heeft. In den Godsdienst wordt, met regt, de *oude*, oorspronkelijke Godsdienst hunner *Heilige Bae-*

ken en de latere, verbasterde Volkseerdienst onderscheiden. De eerste schijnt op zuiver *Monotheïsmus* gevestigd te zijn (hoewel reeds de oudste Boeken, de *Vedams*, van vereering der Hoofdstoffen spreken); de laatste is de allergroffte Afgoderij, waarschijnlijk het gevolg hunner overdrijving van *symbolen*, en van de leer der Zielsverhuizing, die mensch en dier in ééne klasse plaatst, en dus somtijds ook in de afbeelding der Godheid vereenigt; waar echter ook *pantheïstische* begrippen kunnen zijn bij gekomen, als welke in Indië veel algemeener zijn, dan men volgens des Schrijvers opgave denken zou. (Men zie FR. SCHLEGEL, *über die Sprache und Weisheit der Indier.*) ZIMMERMANN is, volgens zijne bijzondere ingenomenheid met de *Hindoes*, korter ten aanzien van de misbruiken hunner *tegenwoordige* Godsvereering. Hij vermeldt wel het verbranden der Weduwen en het dooden der Dochters (onder de zeden en gebruiken), alsmede de zelfopoffering onder de wagenwielen van den Afgod JAGREMAT (onder de feesten), maar spreekt weinig van de afzigtige Godenbeelden, de afgrijselijke, bloeddorstige of onkuifche voorstellingen in de tempels, de velen, die op de ontzettend lange bedevaarten, of door de dompeling in den Ganges bij gevaarlijke ziekten, het leven verliezen, de schandelijkheden, in de tempels met de danferesten gepleegd, en de zelfkwellende dweeperij der *Fakirs* of bedelmonniken, (de oude *Gymnosophisten.*) Over 't algemeen komt het ons voor, dat hij het karakter der *Hindoes* een weinig te zeer van de gunstige zijde beschouwt. Zij zijn, wel is waar, zachter van aard, dan de overige *Aziaten*, maar volstrekt niet menschelijker noch gevoeliger. Wanneer hun bijgeloof het eischt, zijn zij tot de grootste gruweldaden in staat; dan kan de Zoon den dood zijner Moeder in de vlammen eischen, omdat hij anders zijne *Kaste* zou verliezen; en hun Godsdienst moge hun *tchoultries* op den weg, tot herberging van bedevaartgangers, en hospitalen voor *dieren* hebben doen stichten, men is hun geene hospitalen voor *menschen* verschuldigd. Wij willen echter hierop niet te zeer dringen. Elk heeft zijne wijze van zien, en men kan niet ontkennen, dat de meer dan achthonderdjarige verdrukking der *Hindoes* onmogelijk voordeel aan hun karakter kan hebben gedaan. Ten tijde van ALEXANDER den Grooten waren zij nog eene brave, dappere Natie, hoewel zich ook toen reeds duidelijke sporen van hunne dwaze zelfopoffering vertoonden, en een *Bramin* zich

in de legerplaats van den *Macedonischen* veroveraar, zonder blijkbare reden, verbrandde. Voorts is het der moeite niet onwaardig, met de door ZIMMERMANN aangenomene hooge oudheid der *Indische* beschaving het gevoelen van den kundigen LINK te vergelijken, die dezelve voor niet veel ouder, dan de tijden van ALEXANDER, verklaart, hetwelk ons echter een ander uiterste toeschijnt.

Na de vermelding van den Godsdienst worden de zonderinge gewoonten, het krijgswezen, de vermaken der *Hindoes*, en de onderscheidene volksstammen opgenoemd, zoo als de *Baziguren* of *Nuts* (deze schijnen de stamgenooten der *Hetdens* of *Zigeuners* (*Bohemers*) te zijn), de *Maratten*, *Raspoeten*, *Seiks*, *Singalezen*, en der vreemdelingen (*Mongolen*, *Perzen*, *Afghanen* en *Europeërs*, enz.)

Het zeventiende Deel bevat hoofdzakelijk de schets der *Gefchiedenis van Indostan*, van de vroegste tijden, die bekend zijn, tot op het einde der achttiende Eeuw. Wij mogen dit een meesterstuk van beknoptheid, klaarheid en een' onderhoudenden stijl noemen. Dit onderwerp is, vooral wat de vroegste *Gefchiedenis* aangaat, weinig bekend, en men vindt de *Gefchiedenis* der *Pataansche* en andere *Dynastiën* vóór de *Mongoolsche* tijden zelden vermeld; zoodat ons de kundige Schrijver hiermede een' waren dienst heeft bewezen: want, schoon de *Pataansche Dynastie* wel niet vele uitstekende mannen heeft opgeleverd, zij duurde toch drie Eeuwen (1205—1525), en strekte zich over bijna geheel *Indostan* uit. Langst vertoefst hij bij de krachtige, hoewel niet in alles voorbeeldige Grooten Mogols, BABER, AKBAR en AURENGZEB, onder welken, onzes inziens, AKBAR, in weerwil van eenige gepleegde wreedheden, (de erfkwaal van zijn Volk en van zijnen stam) verreweg de beste was. Het schijnt den Schrijver, die op bl. 66 zegt: „In hoeverre hij genegen ge- weest zij, om van Godsdienst te veranderen, kan men be- „zwaarlijk met zekerheid opmaken,” niet bekend geweest te zijn, dat AKBAR stellig, bij een bevelschrift, het *Mohammedanismus* in zijne Staten zocht af te schaffen, en het *Deïsminus* daarvoor in de plaats te stellen, gelijk onlangs door een *Fransch* Geleerde uit echte stukken bewezen is. — Bijkans de helft van dit Deel wordt, na de vermelding van het diep verval des *Mongoolschen* Rijks na AURENGZEB, en de verwoesting van *Delhi* door NADIR-SCHAH, aan een verhaal van de spoedige opkomst en ontzettende veroveringen

der *Engelfchen* federt 1756, en hunne worftelingen met de *Franfchen*, de inlandfche *Nabobs*, en vooral den grooten HYDER-ALI en dezelfs veel minder grooten Zoon TIPPOE-SAÏB, (*) toegewijd. Latere gebeurteniffen, zoo als de verzwakking en eindelijk de geheele kneuzing van de magt der *Maratten* en *Pindaries*, waardoor *Engeland* nu genoegzaam Souverein (middellijk of onmiddellijk) van *Indoftan* is geworden, blijven onvermeld. Het zal onzen Lezer zekerlijk niet onaangenaam zijn, eenige befcheiden te vernemen wegens den *allerjongften* toefland van *Britfch Indië*, uit de pen van den beroemden Staatshuifhoukundige SAY (†). „De magt der *Britfche* O. I. Comp. ftrekt zich thans den geheelen *Ganges* langs tot voorbij *Delhi* uit over het gantfche fchiereiland *Indoftan*, uitgezonderd eenige punten der *Malabaarfche* kust, die nog aan de *Portugezen* en kleine *Muzelmanfche* Vorften behooren, eenige Provinciën, die door de *Maratten* bezet worden, en de plaatfen, waar eertijds *Chandernagor* en *Pondichery* ftonden, die men in 1814 heeft teruggegeven. Maar bij de eerfte gelegenheid zullen alle die ftukken grondgebied in de magt der *Engelfche* Compagnie vallen, die wel weet, dat zij die nemen kan, zoodra de *Britfche* ftatkunde in *Europa* haar flechts daartoe magtigt. Zij bezit al het overige, tufchen den *Indus*, den *Burhampoeter*, de *Indifche* zee en de bergen van *Thibet*; fchoon zij het niet geheel door *eigene ambtenaren*, maar veelal door *Nabobs*, *Rajahs* en kleine Vorften, die allen meer of minder van *Engeland* afhangen, doet regeren, die men afzet, als zij niet onderdanig genoeg zijn. Nogtans wordt de Compagnie door eenen blijvenden Raad (*the board of controul*), waarin de Minifter voorzigt, beperkt, en is niet onafhankelijk dan voor hare handelsondernemingen. Zij houdt thans 15,000 burgerlijke ambtenaren, 160,000 militairen (waaronder flechts 20,000 *Europeërs*) en 25,000 zee-lieden, te zamen 200,000 perfonen, in dienst. Hare uitgave, die in 1798 (een oorlogsjaar) hare inkomsten flechts 2 millioen *francs* te boven gingen, lieten in 1806 een *te kort*

(*) Bij het verhaal van den laaftten Oorlog tegen TIPPOE-SAÏB noemt de Heer ZIMMERMANN den Gouverneur-Generaal MORNINGTON *naderhand* WELLESLEY en thans WELLINGTON. Lord WELLINGTON is Broeder van Lord WELLESLEY.

(†) *Revue Encyclopédique*, Août 1824, p. 285 et fuiv.

van 57 millioenen. In 1808 had zij reeds eene schuld in *Engeland* van 150, en in *Indië* van 640, te zamen van 790 millioenen, waarbij dan nog wel 400 millioenen kwade inschulden komen, die er verkeerdelijk afgetrokken zijn. De meeste koloniale bezittingen kosten meer dan zij opbrengen; de *Kaap de Goëde Hoop* b. v. wel 6 of 7 millioen *francs*. Elk *Engelschman* mag tegenwoordig vrij op *Indië* varen, behoudens een verlot van de Directeuren der Compagnie, hetwelk zij niet weigeren mogen. De Compagnie bezit nog slechts den alleenhandel op *China*. Waarschijnlijk zal dus dezelve met den afloop van het tegenwoordige Privilegie (in 1834) wel ontbonden, hare schuld *nationaal* verklaard, en *Oostindië* door eenen Onderkoning worden bestuurd." Voorts is *SAY* het met *ZIMMERMANN* over de verbetering van het lot der *Hindoes* door de *Britsche* Regering volkomen eens. Immers, in de slotfom van al het gezegde, of in een *algemeen overzicht over Indostan*, dringt *ZIMMERMANN* nog eens aan op de oudheid en de goede eigenschappen der *Hindoes*, die hij (tot hun voordeel) met de *Egyptenaren* vergelijkt, (hij brengt in die vergelijking voor *Egypte* slechts de *Piramiden* te berde, tegen welke hij de *Pagoden* overstelt; maar *Egypte* heeft mischien nog verbazender tempels te *Thebe* en elders) en doet alsdan zien, dat de Natie, zelfs onder de beste *Mongoolsche* Keizers, nooit zoo veel rust en verzekering voor personen en eigendommen gehad heeft als tegenwoordig, terwijl handel en bevolking vooruitgaan. Dat echter het verbranden der Weduwen bezwaard zou worden, is ons twijfelachtig, na de vele klagten en echte bescheiden der Zendingen. Moge het Christendom in dat rijke land, bij dat oude, beschaafde Volk, welig wortel schieten!

Geschiedenis der vroegere en latere Cortes van Spanje, door ERNST MUNCH. Uit het Hoogduitsch. 1ste Deel. Te Haarlem, bij de Erven F. Bohn. 1824. In gr. 8vo. 375 Bl. f 3-60.

De titel van dit boek is, voor zoo verre wij uit het eerste deel kunnen opmaken, kwalijk gekozen. Het loopt slechts gedeeltelijk over de Geschiedenis der *Cortes*, maar geheel over die der *vrijheid* in *Spanje*, van de vroegste tijden af, door alle wisselingen heen, en eindigt met de uitroeping der

Constitutie van 1812 te *Madrid* en te *Cadix*, in Maart 1820. Voorts is de oudere Geschiedenis bij de nieuwere met eene onevenredige korthed behandeld: aan alle de zoo merkwaardige lotgevallen der *Cortes van Kastilië en Arragon* voor K. R. L. V zijn slechts 52 bladzijden toegewijd; de opstand der *Communeers*, met P. A. D. I. L. L. A. aan het hoofd, die slechts een jaar duurde, beslaat alleen 88, en de Geschiedenis der hieldendaagsche *Cortes*, sedert den opstand in 1808, 200 bladzijden. Blijkbaar dient het vroegere dus slechts als ter inleiding voor deze latere gebeurtenissen, waarvan onder anderen de Omwenteling in 1820 met de meeste uitvoerigheid geschetst wordt; hoewel de Schrijver, om eene ons onbekende reden, de aanneming der Constitutie door den Koning voor den vroegeren optogt van R. I. B. O. O. vermeldt. Zekerlijk hebben wij in het tweede deel de Geschiedenis der *Cortes van 1820*, tot op derzelver gewelddadige ontbinding in 1823, te wachten.

Ongetwijfeld is de Geschiedenis van een Volk, hetwelk, na eenmaal de vrijheid bezeten te hebben, door schandelijke hofkabelen en priesterbedrog daarvan is verstoken geraakt, en herhaalde malen, zelfs na eene tusschenruimte van Eetwen, vergeefsche pogingen deed, om het juk naar ligchaam en ziel af te schudden, en zich weder in het bezit der aloude Regten te stellen, eene zeer treurige taak; te treuriger nog, wanneer dit Volk eindelijk door de groote Kabinetten van *Europa's* vasteland, van de *Witte Zee* tot aan de *Pyreneeën*, in een dusgenaamd *Heilig Verbond* vergaderd, tot het herneemen der smodds boeijen gedoemd wordt. Wanneer dit nu verder geschiedt zonder eenige de minste beleediging, na eene Omwenteling, die het zeldzame voorregt genoot, van geen bloed te hebben zien spillen, dan door de beulsknechten der tirannij, dan vragen wij, of de verlichting en menschelijkheid, of de lessen van het Regt der Volken en de algemeene zedelijkheid zich dan volstrekt geen' weg hebben weten te banen tot die Kabinetten, welke zoo eenparig, zoo schaamteloos, zoo ongetergd het vonnis van een' langzamen marteldood onder de handen der Papen hebben uitgesproken over eene Natie, wier standvastige pogingen, toen alleen op het vasteland, aan die Kabinetten het sijn en gedeeltelijk de middelen gaven, om den Geweldenaar, voor wien zij eerst in het stof kropen, te durven weêrstaan. De negentiende Eeuw, die zich zoo op verlichting boven hare zusteren beroemt,

bloze op dit schouwspel, waarvan de Geschiedenis naauwelijks de wedergade kan vertoonen. De *Oligarchie* van *Europa* zegge niet tot hare verschooning, dat de tegenwoordige toestand van het onder stuiptrekkingen stervende *Spanje* haarzelve onaangenaam is; dat zij zoo iets niet verwacht, en slechts het herstel eener vaderlijke Regering bedoeld had: zij heeft, met geweld van wapenen, FERDINAND *onvoorwaardelijk*, en dus in zijne *willekeurige* Magt, hersteld, en eene zesjarige ondervinding heeft haar (althans indien zij niet willens blind was) geleerd, *wat de willekeurige Magt onder FERDINAND was*. Wij zien in dit boek het lange, vreeselijke lijden van *Spanje* tuschen 1814 en 1820; het ongeduld der Natie, althans van deszelfs beste gedeelte, den middelstand, over die verdrukking, door herhaalde opstanden en zamenzweringen, (niet minder dan zes in even zoo vele jaren) aan den dag gelegd; en wij mogen daaruit opmaken, wat thans, zonder de vreemde krijgsmagt van dat Volk, hetwelk tot onheil voor *Europa* schijnt bestemd te zijn, (het heeft in 1823 *Spanje* overheerd, en beschiet thans *Misolonghi*) in *Spanje* het geval zou zijn. Maar wij vernemen hier tevens, dat de voorstanders van het *Despotismus* zich, ten aanzien van *Spanje*, zeer averegts op de „eerwaardige Oudheid” beroepen. In de Oudheid was *Spanje* juist vrij; het is eerst in de zestiende Eeuw, onder KAREL V en FILIPS II, in slavernij vervallen, en de beroemde voorregten van *Arragon* en *Katalonië* zijn eerst vóór ruim honderd jaren *stellig* vernietigd, toen de thans regerende tak van het Huis van *Bourbon* op den troon kwam. De *Cortes* waren *nooit naar Regten afgeschapt*; zij waren en bleven een wezenlijk en noodzakelijk bestanddeel der *Spaansche* Staatsregeling, hetwelk de Koningen slechts *in het vergeetboek zochten te stellen*; hoewel zij toch begrepen, dat men hen nu en dan voor de leus, b. v. bij de inhuldiging van den troons erfgenaam, moest bijeenroepen. Was het nu onredelijk, wanneer het Volk, om zich tegen de herhaling van zulk eene verwaarloozing gedurende drie Eeuwen te hoeden, nu *meer* waarborgen eischte dan te voren, vooral wanneer het die door ongehoorde opofferingen had verdiend? Verdient zulk een gedrag den naam van *opstand*, *muitelij* en *revolutionaire woelingen*? De veroordeeling van den opstand der *Spanjaarden* tegen het willekeurige Gezag, de *Inquisitie*, en de Regering der Monniken, sluit tevens die van den Oorlog onzer Vade-

ren tegen die zelfde *Spaansche* Koningen in zich, welke hiër te lande niet minder *wettig* regeerden, dan FERDINAND in *Kastilië*. In de vergelijking van beide gebeurtenissen treft ons nogtans één onderscheid van belang: de hardnekkige, langdurige tegenstand onzer Vadersen, met den kortstondigen, niet noemenswaardigen der *Spaujaarden* in 1823 vergeleken. Hieromtrent zal het tweede deel van dit werk ons zekerlijk wel eenige inlichting geven; schoon wij gelooven, dat er nog veel daaromtrent in het duister schuilt, tegen welks bekendwording de *belanghebbenden* althans vooreerst wel goede maatregelen zullen weten te nemen.

De ons onbekende *Duitsche* Schrijver is met een' goeden, vrijheidlievendenden geest beziëld. Zoo als wij reeds aanmerkten, in de oudere *Geschiedenis* is hij te vlugtig, te oppervlakkig; in de latere, daarentegen, is hij vrij nauwkeurig, en behandelt den opstand van 1520 in *Kastilië* en *Valencia* uitvoeriger dan ROBERTSON. Slechts omtrent de vroegere lotgevallen van ANTONIO PEREZ, en de oorzaken van deszelfs vlugt naar *Arragon*, had hij iets meer kunnen zeggen: de *Nederduitse* Vertaler had dit verhaal kunnen aanvullen uit HOOFT's *Ned. Hist.* Gaarne hadden wij ook iets meer nopens den opstand van *Katalonië* ten tijde van RICHELIEU vernomen.

De Vertaling is vrij goed en zuiver. Slechts ééne uitdrukking is één voor den *Nederlander* onverstaanbare *Germanismus*; *Sylvester-nacht* voor *Oudejaars-nacht*, bl. 294. Op bl. 320 lezen wij, na de verovering van *Caracca* bij *Isle de Leon*, van eenen aanval op de *grachten*, zonder nadere uitlegging, het welk ons onverstaanbaar voorkomt.

Handboek der Hoogduitse Letterkunde, bevattende eene Bloemlesing uit de beste Hoogduitse Dichters, van de vroegste tijden af, tijdrekenkundig gerangschikt, met Levensberigten der Dichters, en ophelderende Aanteekeningen, door N. G. VAN KAMPEN, Lector in de Hoogduitse Taal en Letterkunde aan 's Rijks Hoogeschool te Leyden. II Stukken. Te Haarlem, bij de Erven F. Bohn. 1823—25. In gr. 8vo. Te zamen VI, 594 Bl. f 4-90.

De uitgave van dit Handboek rekenen wij onder de zeer gepaste ondernemingen van den Heer VAN KAMPEN. Als

Lector in de Hoogduitsche Taal en Letterkunde aan 's Lands eerste Hoogeschool, gevoelde hij inzonderheid het gebrek aan uitgekozene voorbeelden, zoo wel om de eigenaardigheid en het verschil met onze naauwverwante moederspraak in dien tongval wél te doen opmerken, als om der jeugd eenig denkbeeld — aanprijzend en uitlokkend denkbeeld, durven wij er wel bijvoegen — van de letterkunde zelve onzer hoog sprekende broeders te geven. En wij danken hem, dat hij op deze wijze in die behoefte heeft voorzien, door, namelijk, niet bloot eene bloemlezing, op de eene of andere wijze (b. v. van het meer gemakkelijke tot het moeilijkeren voortgaande) geordend, maar liever eene korte geschiedenis der letterkunde te geven, in welke even zeer voorbeelden uit alle schrijvers van eenigen naam, tot gebruik ter vertaling, proefing en toepassing, voorkomen, maar eigenlijk als bijlagen en bewijzen tot de korte schets van het karakter, den trant en de verdienste des auteurs, wiens leven, vorming, voornaamste werken enz. kortelijk worden opgegeven. Het is waar, de oudste, moeilijke en niet eens wezenlijk Hoogduitsche stukken komen hierdoor vooraan; maar de leerling behoeft daarom niet dezelve niet te beginnen, noch die, zoo het hem enkel om eenige oefening in de taal te doen is, zelfs te lezen. De Heer VAN KAMPEN geeft in zijn voorbericht den wenk, voor zoodanigen, om met GELLERT en zijne tijdgenooten liever een' aanvang te maken, met verdere opgave van het vervolg, zoo als ons voorkomt met den besten uitslag te kunnen geschieden. Hij, daarentegen, wien het niet enkel om de taal, tot kantoorgebruik of dergelijke, wien het meer om het geschrevene in dezelve, om uitbreiding van kunde en verhooging van den smaak te doen is, gelijk men van de Akademische jongelingschap althans moet vooronderstellen, vindt nu tefkens voldoening. Ja, men behoeft het werkje geheel niet voor de leerlingen der taal over te laten. Menigeen, die het Hoogduitsch genoegzaam verstaat, maar wiens boekerij daarom juist met de beste geschriften in deze taal niet rijk is voorzien, die maar enkele genoegzaam, vele slechts bij name, en zelfs zeer merkwaardige geheel niet kent, zal zich in dezen ruimen bloemhof regt verlustigen, en niet weinig in zijn schik zijn, dat hij tefkens de mannen, wier afzonderlijke voortbrengfels hem sedert lang vermaaken, meer van nabij leert kennen. Wij durven het werkje, al ware het slechts op dezen grond, ruimschoots aanprijzen. Als voorproever, kan Recensent eenen regt smakelijken maal-

tijd beloven, waar hij zich althans, bij allerlei meer of minder bekende gelegten, van harte aan heeft te goede gedaan. En is eens iemand meer dan gewoon nieuwsgierig, niet slechts op het smakelijke, maar ook op het meer zeldzame gezet, of wil hij graag alles van een ding weten, — wat Germanje van de vroegste tijden af voortgebracht, althans bewaard heeft, aan lettervruchten, daarvan komen hier proefsjes voor. In het kort, elk kan hier te regt. En, om dit nog meer te bevorderen, den min kundigen of min vlijtigen te hulp te komen, staat er zelfs de bereekenis van de vóórnaamste woorden, spreekwijzen, en toespelingen op oudheid, fabelkunde en geschiedenis, onder. Ook maakt de uitgever, in deze, onder den tekst geplaatste, aanwijzingen, menigmaal op den gang en de verdienste van een stuk, of de schoonheid van enkele gedeelten, opmerkzaam, waardoor en het genoeg vermeerderd en de oefening bevorderd wordt. Wie twijfelt er dan aan, of zulk eene afwifeling van levensverhaal en beoordeeling met fraaije verzen, zulk eene verscheidenheid van het beste, dat Duitschland leverde, zulk eene wandeling, aan de hand des kundigen en smaakvollen geleiders, langs de voortbrengfels van eeuwen, iets zeer genoegelijks en leerzaams zij? En dat wij zulk een geleider in VAN KAMPEN vinden, geloove men vrij, zoo niet op ons Recensentenwoord, althans op het gezag van hen, die den veelzijds bekwamen man juist de taak van Lector in het Hoogduitsch toewezen. Of hij juist al het beste en niet dan het beste gegeven heeft, of een Duitfcher geene aanmerkingen op zijn werk zou hebben, dat kunnen wij voor de Duitfchers overlaten. Op onzen eigen grond zien wij in dit opzigt naauw; die ons omtrent bekende zaken onderrigten wil, moet wél toekijken; maar hier zijn wij slechts blijde met het licht. Men moge in bijzonderheden van smaak en oordeel met VAN KAMPEN en zijne noten al eens verschillen, dat hindert niet. Éene aanmerking slechts: de Heer VAN KAMPEN schijnt geen liefhebber te zijn van register- of bladwijzermaken. Op zijne Geschiedenis der Nederlandsche Letterkunde, schoon beloofd, wachten wij dezelve nog te vergeefs. En ook hier zou zoodanig iets, waardoor men terstond dengenen kon vinden, wiens werk men zien of wiens geschiedenis en beoordeeling door den schrijver men gaarne weten mogt, zeker niet ondienfzig of onaangenaam zijn. Ja, nog eene kleine reflectie: wij hebben nog al eens eene drukfout gevonden; dat is in

zulk een werk, voor den armen leerling, die zich blind zoekt en stom denkt over hetgeen niet bestaat, eene zaak van kwaden gevolge. Met de uitvoering mag men tevreden zijn. Het is althans veel letters voor weinig gelds! Wie dus al meenen mogt, dat hij met het een en ander, hier voorkomende, niet te doen heeft, die mag rekenen het, als 't ware, op den koop toe te hebben. Voor oude lieden is het hierdoor wel wat fijn; maar op dezen zal ook de Lector wel minst gerekend hebben.

Het werk, dat alleen dichters behandelt, terwijl het van de goedkeuring en den aftrek zal afhangen, of een voortge-lijk over de andere schrijvers zal volgen, (hetgeen wij hopen en vertrouwen, en waardoor het als Handboek der Hoogduitsche Letterkunde eerst compleet zou worden) het werk is in tijdvakken verdeeld, van welke het eerste loopt van de Minnezangers tot OPITZ, 1170—1620, het tweede tot KLOPSTOCK, 1748, het derde tot GÖTHE, 1750—1775, het vierde, bestaande het gansche tweede deel, dezen, benevens SCHILLER en hunne tijdgenooten. GÖTHE, trouwens, leeft nog; en met regt mag men den tijd van zijnen bloei de gouden eeuw der Duitche poëzij noemen. Velen houden hem voor den eersten man in dezelve; maar VAN KAMPEN zou den palm liever aan SCHILLER toereiken, en wij spreken hem althans niet tegen. De bring der hier vermelde zangers wordt besloten door HEBEL, die niet in zuiver Hoogduitsch, maar in zeker provincialismus heeft geschreven, door hem Allemannisch genoemd, en wiens aangehaalde stukje, in leesbaarder taal overgebracht, zoo wij ruimte hadden, zelfs nog eens overgegoten, hier eene plaats zou verdienen. Doch men koope liever alles.

Gedachten, over het doel en de instelling, van het Collegium Philosophicum te Leuven. Te Leuven, ter Drukkerij van F. Michel. 1826. In gr. 8vo. 30 Bl.

Wie heeft niet van het *Collegium Philosophicum* gehoord, daar deszelfs naam van de Estaminet tot de vergadering der Staten-Generaal heel Zuidnederland door klinkt, en zoo min, als de oorlog van Troje, iemand, het zij *majorum*, het zij *minorum gentium*, onpartijdig laat? De Heer SCHRÖTER behoort tot diegenen, welke den Koning gerechtigd achten,

om te zorgen, dat de Katholijke Leeraars zijns volks welonderwezene, beschaafde en bekwame menschen zijn. Wij denken er ook zoo over, en prijzen, met hem, dit nieuw bewijs des edelen denkkrants van den Vorst. De bedoeling van den schrijver is dus in ons oog loffelijk. Of hetzelfde te zeggen zij van het middel, laten wij onbesslist. Wat wij van SCHRÖTER gehoord hebben, als bekwaam onderwijzer der jeugd, strekt hem grootelijks tot eere. Maar een goed schoolhouder is hierom nog geen goed schrijver, noch daartoe ook geroepen. Het was te wenschen, dat men dit meer algemeen begreep; ja, zoo velen het onder de *gegronde* bezwaren tegen den geest onzer eeuw houden, dat de kinderen zoo vroeg rijp zijn, wij voor ons achten het erger, dat hunne meesters en allerlei volwasfenen hooger willen opschieten, dan hun gegeven is, en elk, in proza of rijm, maar stoutweg voor het publiek optreedt. Althans de wijze, op welke de Heer SCHRÖTER van het ambt enz. des Christelijken zielzorgers spreekt, getuigt in onze oogen niet van genoegzame, naauwkeurige kennis. En zoo dit boekje, in het geheel, het Collegie op de been moet houden, dan . . . . . moet het er in de herfenen aan gene zijde van Maas en Schelde nog al anders uitzien dan hier; dat, trouwens, zeer mogelijk is. Wij wenschen het nieuwe Instituut veel heil. Als toch de gewone schooljeugd zoo wijs gemaakt wordt, als men thans wil, en hunne onderwijzers als auteurs optreden, dan mag waarlijk de studerende jeugd ook niet achterblijven, en een leeraar des volks doet gewis niet kwaad, zich wat logica, raalkunde en dergelijke, nevens zijne systematische theologie, aan te schaffen.

Proeve eener vrije navolging van den eersten en vierden der Herderszangen van VIRGILIUS, door L. PATOIR. Te Amsterdam, bij S. de Grebber. 1825. In 8vo. VIII en 28 Bl. f: -65.

Academische Idyllen, door Mr. J. VAN LENNEP. Te Amsterdam, bij P. Meijer Warnars. 1826. In kl. 8vo. VIII en 194 Bl. f 2-:

Het *Herdersdicht*, of de *Idylle*, met hare schilderingen van landelijk schoon en landelijke onschuld, moet ons verplaatsen

in een denkbeeldig *Arkadië*, opgeluisterd met alle de beval-
 ligheden der langvervlogene gouden eeuw. Grotig werpt onze
 geest voor eenige oogenblikken de kluisters af, welke de
 overbeschatting der steden ons zoo overvloedig en zoo lastig
 heeft aangelegd, en droomt zich terug in die zalige tijden,
 waarvan de overlevering en het denkbeeld blijven leven in
 onze harten. Zeer natuurlijk is dus de opgang, welken deze
 dichtsoort steeds gemaakt heeft in tijden der hoogstgestegene
 beschatting, en zeer begrijpelijk het genot, dat wij nog he-
 den smaken bij de lezing der kunstgewrochten van THEO-
 CRITUS en MOSSCHUS, van VIRGILIUS en GESSNER.
 Doch de beperkte kring, in welken de *Idylle* zich beweegt,
 en de eenvoudige toon, welke haar eigen moet blijven, ga-
 ven al dikwijls aanleiding tot eentoonigheid en flauwheid,
 welke alleen door zulke meesters konden vermeden worden,
 die de hoogste bevalligheid en keurigheid der uitdrukking
 wisten te paren aan dat betooverend waas van onschuld en
 natuurlijkheid, hetwelk alleen leven en glod aan deze dicht-
 soort verschaffen kan. Dat het zeer moeilijk is, deze beide
 vereischten te zamen te voegen, blijkt ons reeds in VIRGI-
 LIUS, bij wien de kunst te dikwijls de natuur vervangt, en
 het gezochte en zwellende, waartoe de keurigheid zijner uit-
 drukking soms overhelt, kwetsend afsteekt bij de eenvoudig-
 heid des onderwerps en der sprekende personen. Daarenboven
 lijden zijne Herdersdichten aan een ander euvel, aan te veel-
 vuldige en niet altijd passend bijgebragte zinspelingen (*allego-
 rien*) op zijne eigene lotgevallen en gelijktijdige gebeurte-
 nissen, welke, wanneer zij duidelijk zijn, de begoocheling
 vernietigen, en, wanneer zij duister schijnen, het genot be-
 derven, door het brein met derzelver ontwarring te vermoei-
 jen. Doch, zoo voortgaande, zouden wij waarlijk eene be-
 pordeeling van VIRGILIUS schtijven, (tot welke ons de
 Verhandeling van HEYNE, voor de *Bucolica* geplaatst, ge-
 noegzame bouwstof zoude leveren) in plaats van ons bezig
 te houden met de navolging, welke de naar allen schijn nog
 jeugdige PATOIR van twee zijner Herdersdichten heeft
 in het licht gegeven. Zijne keus heeft zich, juist niet bij-
 zonder gelukkig, bepaald tot de 1ste en 4de *Eclaga*; want
 de eerste, in welke VIRGILIUS de weldaad van AUGUS-
 TUS bezingt, die hem zijne door afgedankte soldaten inge-
 nomene landerijen wedergaf, is verre beneden zijne overige
 gedichten; en de 4de, met welker verklaring zich zoo vele

Geleerden hebben afgetobd, en waarin niet weinigen eens voorspelling van CHRIS TUS' komst op aarde wilden vinden, treedt, door zwellung van toon en floutheid van vragt, eigenlijk geheel buiten den kring der *Idylle*. Deze keuze verwondert ons te meer, dewijl PATOIR, blijkens de lange voorrede voor zijn kort boekje, alle de Herdersdichten van VIRGILIUS schijnt bewerkt te hebben, en ons derzelver uitgave ook belooft, mits deze Proeve gunstig worde opgenomen. Hoe anderen over dezelve zullen denken, weten wij niet; maar wel weten wij, dat zij ons niet bijzonder bevalt, vooral dewijl de kernachtigheid van den Latijnschen Dichter hier zoodanig door uitzetting, bijvoeging en herhaling is verflapt geworden, dat wij deze navolging met niets, dan met door te veel water vergotene thee, kunnen vergelijken. PATOIR verdedigt zich hierover, in zijne insgelijks vrij uitgezette voorrede; maar hij vergat te bedenken, dat een denkbeeld, wanneer het in éenen regel wordt uitgedrukt, treffend en bevallig zijn kan, terwijl datzelfde denkbeeld, als het zich moeijelijk door vier regels, die schijnen nimmer te zullen eindigen, henenleept, flauw en ondichterlijk wordt. Om een proefje te geven van deze proeve, stellen wij eenige regels van het oorspronkelijke tegen de navolging over;

*Hinc, ubi jam firmata virum te fecerit aetas,
Cedet ipse mari vector; nec nautica pinus
Mutabit merces; omnis feret omnia tellus;
Non rastros patietur humus, non vinea falcem,
Robustus quoque jam tauris juga solvet arator.*

Doch, als uw geest, tot meer volmaaktheid eens gebragt,
Zijn' gave ontwikk'len zal in volle mannenkracht,
Dan zal geen' hebzucht, 't merk van diepbedorven harten,
Op de onafmeetbre zee de woeste golven tarten,
Dan voert geen' kiel de vrucht van een' uictheemsche kust;
Ontwoekerd aan den grond, ten prijs der zoetste rust,
Door arbeid, moeite en zorg, naar vergelegen streken,
Elk oord, zal iedre vrucht op eigen bodem kweeken.
Het land schoon onbeploegd, de wijngaard ongefnoeid,
Brengt de eêlste vruchten voort, den weel'gen grondontgroeid,
De ruwe landman zelf zal 't vee van 't juk bevrijden.

Zelfs met uiclating der onderhaalde heele en halve regels,

welke niets dan aanvulfels en stoplappen zijn, is VIRGILIUS hier zoo verwaterd en verflaauwd, dat de goede man zichzelf niet meer herkennen zou; en wij raden dus den Heere P A T O I R , die voor het overige vrij netjes rijmende regels maakt, om ons vooreerst nog niet met het vervolg te begiftigen.

Dat wij met deze navolging van M A R O 's Herderszangen de *Academische Idyllen* van VAN LENNEP hebben zamengekoppeld, heeft zijne goede reden. Wij moesten tot inleiding toch een enkel woord over den aard en het wezen der *Idyllische* poëzij zeggen, en dus hadden wij den toetssteen bij de hand, aan welken wij het gepaste of ongepaste zijner onderneming, om de *Arkadische* herders door *Nederlandsche* studenten te doen vervangen, konden beproeven. Blijkens zijne voorrede, is hij van oordeel, dat het mislukken van de pogingen der nieuweren, om de *Bucolica* der *Grieken* en *Romeinen* na te volgen, daaraan is toe te schrijven, dat men tot hoofdpersonen herders koos, aan welken de spreekkrant, in deze dichtsoort gevorderd, sedert eeuwen geheel vreemd is geworden. Maar eilieve! spraken dan de herders op het land ten tijde van THEOCRITUS even als hij hen in zijne gedichten laat spreken, of de *Romeinsche* bouwslaf in de eeuw van AUGUSTUS even als de *Menalcas* en *Tityrus* van VIRGILIUS? Indiende gedachte van VAN LENNEP gegrond ware, dan zou de *Bucolische* poëzij nimmer hebben kunnen ontstaan, dewijl de herders nimmer aldus gesproken hebben. Maar dat hij hier den bal geheel mislaat, blijkt ook daaruit, dat, niettegenstaande zijne stoute ontkenning, deze dichtsoort bij de nieuweren wel degelijk gelukt is. Wij wijzen slechts met een enkel woord op de *Italianen*, bij welken GUARINI's *Pastor fido* nog in hooge eere is; en op de *Duitschers*, op GESSNER, en op GÖTHE's *Herman und Dorothea*. Voorbedachtelijk noemen wij hier de *Louise* van VOSS niet, wijl de in dezelve optredende personen tot eene hoogere klasse behooren. Alle poëzij mag, ja moet ons in eene meer of min ideale wereld verplaatsen; dit is het kenmerkende van haar wezen, en haar onderscheidingsteeken van het prozaische; de herders van GESSNER zijn dikwijls minder berispingwaardig, dan de helden van RACINE en VOLTAIRE. Doch wij willen, na deze voorloopige teregtwijzing, den jeugdigen VAN LENNEP in de geschiedenis van het ontstaan zijner *Idyllen* volgen. Daar hij dus met de herders, om de bo-

ven opgegevene reden, niets te doen wilde hebben, zag hij naar andere bruikbare personaadjen om; en onder dat rondzien „trof hem de gelijkheid in toon, denkwijze, onder„ houd en omgang tusfchen de herderskouten van *Sicilië* en „de studentengesprekken;” (NB. *menschen* gaan met elkan- der om, maar *gesprekken* niet) „welke hij met zijne vrien- „den en medemakkers voerde. Van beiden waren eenvou- „digheid, gulheid, hartelijkheid en ongeveinsdheid de hoofd- „trekken. Het waren dus studenten, welke hij tot hoofd- „personen zijner *Idyllen* koos, en de lediggewordene plaat- „fen der MENALCASSEN EN CORYDONS vervullen „liet.” Dit is, in den eersten opflag, niet onaardig gevon- den; maar het is eene andere vraag, of deze vervanging gepast zij. Dat er ook andere personaadjen, dan herders, in de *Idylle* mogen optreden, is buiten twijfel; de Vischerszangen der *Italianen*, de Wijngaardeniersgedichten van anderen leveren hiervan het bewijs; maar ook in deze eenigzins gewijzigde *Bucolica* bleef het kenschetsende dezer dichtfoort be- waard, — landelijke natuurschildering en landelijke onschuld. Deze beide moesten echter geheel verloren gaan, waar Stu- denten, met hunne dikwijls vrij ruwe zeden en ergerlijke liefhebberijen, den toon aangaven; en alleen van ééne enkele zijde konden zij eenigzins bruikbare personen worden voor den *Idyllischen* Dichter, — door de vrijheid, namelijk, welke zij zich aanmatigen, van het knellend juk der maatschap- pelijke *convenance*, en door de gulheid en ongeveinsdheid, welke hen kenschetsen. Dit heeft dan ook VAN LENNEP verleid, om tot hen zijne toevlugt te nemen; maar wij vreezen, dat hij aan het aanlokkende van dit denkbeeld en aan het waarlijk aardige zijner vinding het eigenlijk karakter der *Idylle* hebbe opgeofferd. Waarlijk, het bezingen van het af- ranfelen der groenen, van het ledigen van een kwart-anker binnen 24 uren, en van het zamen bestuderen van THUCY- DIDES, dat gedeeltelijk het onderwerp van deze *Idyllen* uitmaakt, verplaatst ons niet in die denkbeeldige wereld, in die zalige onschuldseeuw, tot welke onze droomen ons zoo gaarne terugvoeren!

De invoering derhalve van Akademische *Idyllen* houden wij voor eene nieuwigheid, welke niet prijzenswaardig is, en wij meenen zulks uit de welbekende theorie dezer dichtfoort be- wezen te hebben. Maar het is eene andere vraag, of de ge- dichten, welke ons hier worden aangeboden, wanneer zij af-

stand gedaan hebben van hunne weidſche benaming en eenvoudig als studentikofe ſtukjes om eene gunſtige opname verzoeken, vriendelijk moeten worden ontvangen. En even onpartijdig, als wij hun te voren het *Idylliſch* ſtaatsſteekleed hebben uitgetogen, nemen wij ze in deze nieuwe hoedanigheid aan, met welgevallen en vreugd over onze belangrijke kennismaking. Er is veel vernuft, luim en menſchenkennis in deze vlugtige ſtukjes, welke zich ſoms, b. v. in het laaſte, *de Dichter* getiteld, tot echte, gtoeiende poëzij verheffen. Niemand zal *de Rijmelaars* en *de ſentimentele Drinker* zonder glimlagchen lezen; vooral het eerstgenoemde ſtukje tuijt van het welig vernuft des jeugdigen Dichters, en doet ons van hem de beste verwachtingen koesteren. *Het Kerkhof*, ſchoon minder wél geſlaagd, bewijst ons, dat zóo wel érnst als vrolijkheid bij hem te huis is, en dat zijne Zangſter ook den toon des weemoeds weet te treffen. Doch wij zouden hem onze goedkeuring nog onbeperkter kunnen toedeelen, indien hij zich wat meer op eenvoudige ſierlijkheid en dichtſerlijkheid van uitdrukking toegelegd, en gezorgd had van niet zóo dikwijls tot plat en slechts gerijmd proza te vervallen. Hij wilde *Idyllen* ſchrijven, en hoe kon hij dan het *elegante* en zóo eenvoudig ſchoone van THEOCRITUS en de keurigheid van VIRGILIUS zóo dikwijls vergeten? De ongelukkige doopnaam, welken hij aan zijne waarlijk geestige Studentendichtjes gaf, heeft ons dezelve ſtrenger doen beoordeelen, dan anders het geval zoude geweest zijn; want, volgens het oude ſpreekwoord, *waarvoor men ſcheep komt, daarvoor moet men varen*.

Op het werktuigelijke dezer *Idylliſche* verzen valt weinig aan te merken; VAN LENNEP ſchijnt dat genoegzaam meester te zijn. Eene enkele keer ontmoeten wij eene achteloosheid als deze, bl. 182:

Hoe! zou 't Erastus zijn, wiens vlugge en blijde geest
De gulle vrolijkheid verwekten *aan* elk feest?

Maar dit alles naauwkeurig te willen opzoeken, zou den ſchijn van viltuſt krijgen. Het rijm vloeit gemakkelijk, miſchien veel te gemakkelijk; dit is miſchien eenigzins zonderling uitgedrukt, maar daarom niet te minder waar: want wanneer men zóo het eerste rijmwoord het beste aangrijpt, dan geeft men zich telkens toe aan aanvullens en ſtoplappen,

en wordt waterachtig en gerekt; iets, dat hier wel eens plaats heeft. Ook met de geslachten der naamwoorden springt VAN LENNEP wonderlijk om; hij schrijft *den borst, dien vaart, den zerk, den vete, eenen poeder, der dood*; eene vrijheid, welke in ons oog niet te verdedigen is. Even min bevalt ons de zondetlinge spelling, welke hij bezigt, en wij raden hem vriendschappelijk, zich slechts met de aangenomenen te vergenoegen; zoo iets past den jongeling beter. Doch wij willen liever prijzen dan laken; en waar zoo veel prijzensstof is als hier, daar moet ook de stoutste Recensent op het laatst zijn voorhoofd ontrimpelen, en den jongeling hartelijk geluk wanschen met zijne optreding in de letterkundige wereld.

De Fakkel, of Bijdragen tot de kennis van het ware, schoone en goede, verzameld door J. P. SPRENGER VANEYK, Predikant te Rotterdam. Te Rotterdam, bij Mensing en van Westreenen. 1825. In gr. 8vo. 368 Bl. f 3-60.

Bij de voortdurende pogingen van het bijgeloof en de dweezucht zitten de vrienden en voorstanders van wezenlijke en heilzame verlichting geenszins stil. Het zijn geene tegenschriften, die hier veel kunnen werken; het zijn alleen bedaarde pogingen van brave en verlichte mannen, om het licht te bewaren en uit te breiden, van welke wij ons veel, ja alles durven beloven. Laten dan de boozen maar voortgaan tot erger; die het goede wil, en daarvoor vatbaar is, komt toch altijd tot het licht. Dit is alles, wat men verlangen kan; want de echte vijand van het licht was altijd en blijft voor menschelijke poging onverbeterlijk. Men geve hem over aan zijn lot.

Uit dit oogpunt beschouwd, is ons deze *Fakkel* een verblijvend verschijnsel. Het werk kan van langen adem zijn; bij goeden bijval, waaraan men nauwelijks kan twijfelen, wordt het jaarlijks met een gelijksoortig deel voortgezet. Dit deel geeft reeds veel, en belooft nog meer; want het kan niet misfen, of onderscheidene letterkundigen zullen gaarne den waardigen verzamelaar in de gelegenheid stellen, zijne *Fakkel* te verrijken met menige voorlezing, die anders, na het gebruik in eenen meer beperkten kring, doorgaans voor het verder publiek verloren is, en spoedig verge-

ten wordt. De opname in eenigen bundel of Mengelwerk houden wij altijd meer verkieslijk, dan eene afzonderlijke uitgave; want zoodanige kleine stukjes worden in de groote boekverzamelingen al ligt over het hoofd gezien. Hier nu is voor alles ruimte, daar het werk onderscheidene rubrieken heeft, en, bij eenen maar wat ruimen voorraad, waarborgt ons de kiescheheid van den achttingwaardigen VAN EYK, dat zijne keuze zoodanig wezen zal, dat geen man van smaak zich over het plaatsen van zijne lettervrucht in deze verzameling zal behoeven te schamen. Van zichzelf heeft de verzamelaar hier reeds veel gegeven. De onderscheidene rubrieken zijn: 1) *Geschiedkunde*. Wij ontvangen hier eene vertaling van het *be- toog van JUSTI, dat de AHASUEROS in het boek Esther de XERXES der ongewijde Geschiedenis is*. 2) *Godsdienst en Zedekunde*. Hier vinden wij: *opmerkingen der wijsheid van PAULUS BONNET*; behelzende waarlijk uitmuntende kernspreuken uit 's mans, thans misfchien te zeer vergetene, geschriften. Een kort *vertoog over ons onderling verkeer in de wereld*. Beide deze stukken hebben wij aan VAN EYK te danken. Voorts eene redevoering van den Eerw. N. MESSCHAERT, tot onderzoek, *of er aan de Volksverlichting eenige grenzen moeten gegeven worden, en welke?* Waar en fraai. 3) *Zielkunde: over het Geheugen*, wederom door VAN EYK, en *over de sterkte van geest*, door G. VAN REYN. 4) *Karakterkunde: over het Karakter van JOHAN VAN OLDENBARNEVELT*, door F. S. 's Mans onschuld wordt hier met bedaardheid en op eene waardige wijze verdedigd; terwijl echter geene poging wordt aangewend, om den braven en grooten man van ieder gebrek vrij te pleiten. Dit stuk was reeds in de wereld, volgens de voorrede, eer men over 's mans karakter en schuld in deze dagen weder op nieuw het zwaard trok. 5) *Taalkunde*: wederom van VAN EYK een onderhoudend iets, *over het zinrijke en waardige van vele oudvaderlandsche Spreekwoorden*. 6) *Fraaije Kunsten: over den invloed en uitwerking der Dicht-, Schilder- en Toonkunst in het algemeen, en het nut voor haren beoefenaar*, door J. VAN HARDERWIJK, RZ.; — *over het nut van de beoefening der Grieksche Beelden voor den jongen Kunstenaar*, door A. VAN DER HOOP; — *over de waarde van het beroep des beeldenden Kunstenaars*, door G. DE MEIJER; — *Proeve over de Toonkunst der Ouden*, door A. V. 7) *Landelijk Schoon*: uittreksel, door den verzamelaar, van zijne

aanteekeningen op eene wandeling door het Rijndal. 8) Eindelijk, *Dichtstukken: het Graf*, naar het *Engelsch*. Aan dit stuk besteedde de Eerw. VAN EYK veel moeite; eene woordelijke en getrouwe vertaling van eenen onbekenden werkte hij om, liet het overtollige weg, enz.: deze arbeid aan het nu nog uitvoerige stuk komt ons voor welgelukt te zijn; — *Tafereel van den togt naar en den strijd in Vlaanderen*, door MAURITS VAN NASSAU, in den jare 1600, door J. VAN HARDERWIJK, RZ.; — *de GENOVEVA van Brabant*, door R. H. VAN SOMEREN; — *bij de oprigting van het Genootschap tot zedelijke verbetering der Gevangenen*, door VAN EYK; — ten slotte: *Zucht naar Voleindiging*; — *Wiege-gezang voor mijn Zoonje*, — en *aan eene jeugdige Vriendin*; allen door C. TEN HOEDT.

Wij zijn alle de schrijvers, in het bijzonder den verzamelaar, dank verschuldigd. Wanneer bekomen onze *Letteroefeningen* eens genoegzame ruimte, om iets meer te zeggen van verzamelingen, waarin zoo veel schoons en goeds is! Bij de eerste verschijning van deze *Fakkelt* wilden wij echter den aard van dit werk ten minste eenigermate aanwijzen. Doch wie weet, of ons bij eenen volgenden jaargang nog wel zoo veel plaats overschiet! Immers indien de drukpers het ons, even als nu, zoo moeilijk maakt haar bij te houden. De *Fakkelt* intusschen heeft allezins aanspraak op eene gunstige aanmelding, en zal, vertrouwen wij, een toereikend publiek vinden.

Beschrijving van het Instituut voor Doofstommen te Groningen; ten geleide van eene systematisch gerangschikte lijst der werken en geschriften over Doofstommen en het onderwijs aan Doofstommen; uitgegeven door G. GUYOT, Med. Doct. en R. T. GUYOT, Jur. utr. Doct. Te Groningen, bij J. Oomkens. 1824. In gr. 8vo. 239 Bl. f 2-40.

Daar beide de uitgevers als *Adjunct-instituteuren* aan het Groninger Instituut verbonden zijn, is dit werk met zaakkennis geschreven. De op den titel vermelde lijst zag reeds vroeger, als aanhangsel eenër Akademische verhandeling van den Heer R. T. GUYOT, *de Jure Surdo-mutorum*, het licht, maar was in den boekhandel nagenoeg niet te bekomen. Dezelve komt nu hier, aangevuld en vermeerderd, zelfs nog bij het voorberigt door eenige nog onlangs bekomene werken,

voor, bevat alle de over het onderwerp bekende werken, en is alzoo voor den letteroefenaar in dit vak belangrijk; en, daar zij tevens bevat het bekende, hetwelk aan de boekverzameling van het Instituut nog ontbreekt, dient zij tevens ter uitnoodiging tot aanwijzing, hoe deze laatstgenoemde werken en andere, daar mischien nog niet bekend, het best te bekomen. Door de voorafgaande beschrijving van het Groninger Instituut, en het onderwijs en de opvoeding der Doofstommen bij hetzelfde, kan nu ieder zijnen weerlust bevredigen, zich voorbereiden om met meer nut de belangrijke inrigting te bezoeken, en kan men nu aan de vele en herhaalde aanvragen van vreemdelingen en landgenooten voldoen, en worden ook vele zonderlinge en dikwijls belagchelijke vragen voorgekomen, die natuurlijk de onderwijzers lastig moesten zijn. Ook andere schoolonderwijzers, die niet zelden met nut de lessen aan het Instituut kwamen bijwonen, kan deze beschrijving niet dan welkom en leerzaam zijn. Wij zijn derhalve den Heeren uitgeveren dank verschuldigd; en hoezeer wij moeten erkennen, dat men, zonder ooggetuige geweest te zijn van het onderwijs en de regeling dezer oefenschool, zich moeilijk een juist denkbeeld daarvan maken kan, zoo kan het toch niet anders, of men wordt nu te sterker tot het *komen en zien* uitgelokt; en zal dit werkje, hieraan twijfelen wij niet, voor dit waardig sieraad van ons vaderland een aantal nieuwe leden en begunstigers aanwinnen, hetwelk wij hartelijk wenschen.

De Lakonieke, of vele zaken in weinige woorden. Gerigt aan hen, die denken. Uit het Engelsch. Te Rotterdam, bij Arbon en Krap. 1825. In 8vo. 142 Bl. f. -90.

„Wij vragen om raad, doch meenen toestemming.” Deze kernspreuk zij ter proeve, en de Nederduitsche vertaler vergunne ons, dezelve ook toe te pasen op het slot van zijn voorberigt: „Of hij, over het geheel genomen, in zijne taak zoodanigerwijze geslaagd zij, dat hij aanspraak hebbe op de toegevendheid van den kundigen en bescheidenen lezer, moet hij aan diens eigen oordeel onderwerpen.” Wij geven hem evenwel deze toestemming van harte. Het boekje is rijk en ten hoogste leerzaam en nuttig, mits men het maar niet in éénen adem doorlezen moet. Het is getrokken uit het oorspronkelijk werk van C. C. COLTON, en alles is weggelaten, wat alleen voor den Engelschman verstaanbare of aardige toespeling was. Dit moeten wij goedkeuren. Drukfeilen, zoo als b. v. bl. 14 *betuurlijk* voor *natuurlijk*, en bl. 8 *onzen* voor *onze*, had men moeten verbeteren bij de correctie der drukproeven. Voorts hopen wij, dat het in alle gevallen waarheid is, wat daar gezegd wordt, dat *de straat-roover vrijer met onze beurs omspringt dan onze bankier.*

No. IV. *Boekbesch.* bl. 158. reg. 8 v. o. staat: *een der's* lees: *een' der.*

BOEKBESCHOUWING.

Biographie sacrée, par A. L. C. COQUEREL, Pasteur de l'Eglise Wallonne d'Amsterdam. Tome I et II. A—K. Amsterdam, à la Librairie des *Héritiers H. Gartman*. De l'Imprimerie de C. A. Spin. 1825. gr. 8vo. XX, 796 pag. f 8-40.

De Heer COQUEREL, die om zijne uitnemende talenten voor de gewijde welsprekendheid in zijn en in ons vaderland met roem bekend is, en dien roem door zijne uitgegevene Leëredenen voldingend gestaafd heeft, levert ons hier een werk, dat doorslaande blijken draagt, zoo wel van zijnen ijver voor het vak, waaraan hij zich heeft toegewijd, als van den gelukkigen uitslag, waarmede hij hetzelfde beoefent. Wij willen den aard en aanleg van dit werk, naar het bestek van ons Tijdschrift, aan onze lezers wat nader leeren kennen, en zullen ons verheugen, zoo het ons mag gebeuren, de wezenlijke verdiensten van 's mans arbeid in het licht te stellen.

De inhoud van het boek beantwoordt aan deszelfs titel; het draagt met regt den naam van *Biographie sacrée*, want het behelst levens- en karakterstetfen der personen, die in de gewijde schriften voorkomen, vergezeld van aanmerkingen, ter opheldering van duisterheden, ter wegruiming van zwarigheden, en ter wederlegging van tegenwerpingen, door de vijanden der Openbaring geoperd. In eene korte, welgeschrevene voorrede geeft de Auteur eenig verslag van den aard zijner onderneming, en wijst hij het standpunt aan, waaruit hij dezelve wil beschouwd hebben. „De H. S.,” zegt de Heer COQUEREL, „is eene wereld op zichzelf; om ze wël te kennen, moet men in zekeren zin daarin leven, en zich te midden der zeden, oorlogen, kunsten, eerdiensten en luchtfreken verplaatfen, die van de nieuwere beschaving en Godsdienst zoo zeer verschillen. De Bijbel behelst

geene theorie; alles is er in werking; de schepping en de verlossing zijn gebeurtenissen; de woorden zijn nooit van de daden afgescheiden, en de voorschriften gaan altijd van voorbeelden vergezeld. Onze gewijde schriften zijn niet anders, dan de jaarboeken der menschheid, die ons doen zien, hoe elk geslacht de openbaringen ontvangt en aan een ander overlevert, waarmede God hetzelfde begunstigde. Vanhier, dat de Voorzienigheid, in hare onafpeurlijke wegen, op het uitgestrekt gebied der openbaringen alle karakters en alle krachten ten toon gesteld heeft, welke de menschheid oplevert. Hij, die met ernst onderzoekt, kan zijn afbeeldsel vinden in deze ontzagverwekkende galerij, die met den eersten mensch geopend, en met den H. JOANNES, den laatsten Apostel, gesloten wordt. Alle bedrijven van heldenmoed en alle uitstekende geestvermogens, alle toestanden van het mensche-lijk leven, alle wijzen, waarop de iterveling zijn bestaan op aarde eindigt, alle logen, alle zonden, alle wandaden staan daar geteekend. De personen, die bestemd waren, om eene plaats in deze onvergankelijke jaarboeken te beslaan, en aan de volgende geslachten tot voorbeelden te verstrekken, konden geene gewone en middelmatige menschen zijn, geene menschen van eene onbepaalde en weifelende gemoedsgesteldheid, maar hun karakter moest zich door scherpe en sprekende trekken onderscheiden. — Deze bepaalde en vaste karaktertrekken van de personen, in de gewijde schriften voorkomende, waren inzonderheid onmisbaar, omdat hun voorbeeld niet alleen in daden, maar ook in gedachten bestaat, niet alleen in bedrijven, maar ook in geloof. Wat zij gedaan hebben, wijst ons aan, wat wij doen en vermijden moeten; maar dit is niet alles: wat zij geloofd, gehoopt of gevreesd hebben, voltooit hun voorbeeld, ons leerende, wat wij moeten gelooven, hopen en vreezen. In dit opzigt handhaaft de Bijbel zijnen voorrang boven de jaarboeken van alle volken; wij zien in de ongewijde en nieuwere geschiedenis den mensch handelen: in het boek, dat op last van Hem geschreven is, die de harten doorgrondt, zien wij hem handelen en denken.”

Deze beschouwing van den Bijbel heeft den Eerw. COQUEREL op het denkbeeld gebracht, „de personen en gebeurtenissen, daarin vermeld, in eene gemakkelijke volgorde voor te stellen, en, om zoo te spreken, alle die deugden en gebreken, alle die belooningen en straffen, alle die denkbelden van geloof en twijfeling, van dwaling en ongeloof onder den naam te rangschikken, waartoe zij behooren.”

Men ziet hieruit, dat de Schrijver eenigzins in de voetstappen van wijlen den geleerden *Franschen Benedictijner*, CALMET, is getreden, die, offchoon een uitgebreider doel voor oogen hebbende, in zijn bekend *Dictionnaire historique, critique, chronologique, géographique et littéral de la Bible*, (in vier folio-deelen in het *Nederduitsch* vertaald) ook de personen behandelt, die in de H. S. voorkomen. De *Bijbelsche Historicus* van wijlen den *Duitschen* Godgeleerde SCHMIDT, ook in onze taal overgebracht, verdient hier naauwelijks eenige vermelding. Wij willen hiermede echter geenszins beweren, dat de arbeid van den Heer COQUEREL door zijne voorgangers overtoellig zou zijn geworden. CALMET schreef vóór meer dan eene eeuw, en men weet, welke verbazende vorderingen de Bijbelstudie sedert dien tijd gemaakt heeft, ja hoe de wijsgeerige behandeling der historie de beschouwing van de gewijde gedenkschriften veranderd, en ons op het standpunt geplaatst heeft, door COQUEREL in zijne voorrede aangewezen, waar wij ze als de geschiedenis der menschheid eerbiedigen.

Beter laat dit boek zich, ten aanzien van inhoud en strekking, met de bekende *Charakterkunde des Bijbels* door NIEMEIJER vergelijken, hoewel beide geschriften in vorm grootelijks verschillen. Bij de tijdrekenkundige orde, welke de Schrijver van het laatstgemelde werk volgt, ontwikkelt hij, in voorafgaande verhandelingen, den geest en de voornaamste bijzonderheden van elk belangrijk tijdvak, en maakt hij slechts de hoofdpersonen der H. S. tot de voorwerpen zijner beschouwing, die hij doorgaans zeer uitvoerig teekent; terwijl de Heer COQUEREL,

eene alphabetifche orde verkiezende, alle perfonen (met uitzondering van J E Z U S zelve) omvat, waarvan de gewijde bladeren eenige noemenswaardige bijzonderheden verhalen, en geen' enkelen van het Nieuwe Verbond overlaat. De Schrijver, de gevaren inziende, waaraan zijn gekozen vorm hem blootftelde, heeft de meeste zorg gedragen, om, bij de behandeling van verfchillende perfonen, wier gefchiedenis en lotgevallen door elkander gevlochten zijn, herhalingen te vermijden; en wij moeten hem de getuigenis geven, dat hij hierin zoo wèl geflaagd is, als zijn eens ontworpen plan zulks toeliet. Doch er is met den alphabetifchen vorm een ander ongemak verbonden, dat ons van meer belang toefchijnt; namelijk de gedurige en telkens afwisselende verplaatfing van den lezer in andere tijden, landftreken en omftandigheden. Dit vermoeit en ftort de aandacht niet weinig, en breekt de eenheid van indruk, welken de befchouwing der Bijbelfche perfonen, tot één tijdvak behoorende, op ons maakt. De *Charakterkunde* van NIEMEIJER maakt uit dien hoofde ook meer één geheel uit, dan deze *Biographie*, en wij vreezen, dat dit laafte werk meer een boek zal blijven, dat nageslagen, dan in éénem adem gelezen wordt.

De fchoone woorden van de voorrede: *un livre de piété doit être un livre de conscience*, hebben den Eerw. COQUEREL overal blijkbaar tot rigtfnoer verftrekt. De toon der overtuiging heerscht op elke bladzijde, en men gevoelt de waarheid van het gezegde, dat het boek geen' enkelen regel bevat, dien de Schrijver niet geloofst.

Nog verontfchuldigt zich de Auteur omtrent den ftijl van zijn werk, door zich op zijnen post van kerkelijken Redenaar te beroepen, die hem verpligt, doorgaans een' hooger ftijl te bezigen, dan in een boek te pas komt, dat beftemd is, om in ftilte gelezen te worden. Voor zoo veel wij hierover mogen oordeelen, heeft de Heer COQUEREL deze verontfchuldiging niet noodig. Klarheid en duideljkheid kenmerken de voordragt; niemand zal het afkeuren, dat de toon rijst, waar de borst van bewondering, eerbied of verontwaardiging zwelt; en,

komen de wendingen en tegenstellingen hem hier en daar al eens te fierlijk voor, hij zal zich herinneren, dat hij een boek leest, 't welk in eene taal geschreven is, die zich meer door bevalligheid en geestigheid, dan door eenvoudigheid en kracht onderscheidt.

Deze bedenkingen betreffen voornamelijk den vorm van het boek. Wil men den inhoud van hetzelfde beoordeelen, zoo behoort men in 't oog te houden, dat de Schrijver een man is, in *Frankrijk* geboren en op eene *Fransche* school gekweekt, maar sedert eenige jaren in ons vaderland woonachtig, waar hij, door zijnen stand en zijne bekwaamheden, in uitgebreide betrekkingen met *Hollandische* Geleerden is gekomen. Beide bijzonderheden zijn dan ook in het werk zichtbaar. Het strekt eenigzins tot maatstaf van de uitlegkunde der *Fransche* Protestantische Godgeleerden; terwijl het tevens onmiskenbare blijken draagt van den invloed, welken *Hollandische* Bijbelstudie op den Auteur gehad heeft. En mogen wij hieruit over den staat der Godgeleerdheid in *Frankrijk* oordeelen, zoo zouden wij zeggen, dat men aldaar nog minder bekend is met de vorderingen, welke er, vooral sedert de laatstverloopene halve eeuw, op dit gebied der letteren in ons vaderland en in *Duitschland* gemaakt zijn; dat men nog met eene overdrevene angstvalligheid aan de eens omhelsde gevoelens vasthoudt, en zich tot de liberaliteit, welke den Godgeleerde van den echten stempel onderscheidt, nog niet heeft weten te verheffen. Wij meenen dan ook niet te hebben bespeurd, dat de Eerw. COQUEREL de schriften van MICHAËLIS, HESS en NIEMEIJER, om geene nieuwere *Duitsche* Schriftverklaarders te noemen, of van onzen MUNTINGHE, BOSVELD, enz. gebruikt heeft, hetgeen toch in een werk, als het onderhavige, een noodzakelijk vereischte moet geacht worden, zal het aan de behoefte van den tijd en het land beantwoorden, waarin het geschreven is. Van den anderen kant is het, onzes oordeels, blijkbaar, dat de Schrijver de Bijbelvertaling van VAN DER PALM kent, en dezelve, bij het bewerken der belangrijkste ar-

tikels, en bij het oplossen van vele zwarigheden, heeft geraadpleegd. De overeenstemming is hier en daar te treffen, dan dat wij hieraan zouden kunnen twifelen. Men kan dit werk echter daarom geenszins eene slaafschenvolging noemen; want bij het gebruik, dat de Schrijver van den arbeid onzes geleerden Landgenoots maakt, blijft hij zijn eigen pad bewandelen, ja niet zelden slaat hij een geheel nieuwen weg in, ter wegruiming van zwarigheden, en ter wederlegging van tegenwerpingen.

Eene andere bijzonderheid geeft den uitheemschen oorsprong van dit werk, onzes achtens, te kennen; dezelve bestaat hierin, dat het meer bepaald gerigt is ter wegname der bedenkingen en beschuldigingen, door de *Fransche* Ongeloovigen tegen den Bijbel, en de personen, daarin voorkomende, ingebracht. De Apologetiek was met deze onderneming onafscheidelijk verbonden, en een ieder zal den Heer COQUEREL danken, dat hij de belasterde en geschondene eer der gewijde mannen zoo dikwijls handhaaft; terwijl allen, die de heilige boeken als de geschiedenis der menscheit eerbiedigen, de vrijmoedigheid zullen goedkeuren, waarmede hij zonde zonde noemt, waar hij ze ook aantreft. NIEMEIJER is welligt de eerste geweest, die, in de nieuwere tijden, van deze vrijmoedigheid in het beoordeelen der heilige mannen het voorbeeld gegeven heeft; (och, dat men in dezen altijd zoo gematigd gebleven ware, als die Schrijver *toen* was!) maar de *Duitsche* Neologie was destijds nog in hare kindscheit, waarin de oude SEMLER haar, bij zijn afsterven, achterliet, en het waren dus voornamelijk de *Engelsche* Deïsten der vorige eeuw, wier hatelijke en ongegronde tegenwerpingen hij bestreed. De Heer COQUEREL verliest ook dezen niet uit het oog, maar keert zijne wapenen toch meer tegen de aanvallen zijner ongeloovige landgenooten.

Welligt heeft de Eerw. Schrijver bij dit werk ook meer op *Frankrijk*, dan op ons vaderland, het oog gehad. Hier toch, waar de Godgeleerden het vak hunner studie meer in den geheelten omvang overzien, welken het in

lateren tijd verkregen heeft, en waar de schriften van HESS, NIEMEIJER EN BERGEN, VAN HAMELSVELD, MUNTINGHE, VAN DER PALM EN STRONCK, onder de Protestantfche leeken, huisboeken geworden zijn, was er geene eigenlijke behoefte aan zoodanig werk; terwijl hetzelfde in *Frankrijk*, waar het Protestantisme, onder den druk van het Pauselijk-Jezuïsch juk, nooit vrijelijk zijne krachten heeft kunnen ontwikkelen, gewisfelijk veel zal kunnen bijdragen ter verspreiding van gezonde denkbeelden over Bijbel en Christendom, en wij wenschen, dat het vooral in het tegenwoordig hagchelijk tijdsgewricht voor verlichte Godsdienstkennis daartoe van boven gezegend worde.

Wij twijfelen echter niet, of de Heer COQUEREL zal door zijnen arbeid ook onder on- veel nut slichten, en wij vertrouwen, dat niemand het boek onvoldaan uit de handen zal leggen; ja ook de welonderwezene Christen en de Godgeléerde zal daarin menige nieuwe bedenking, gewenschte opheldering en belangrijken wenk aantreffen. Groot is de ijver en vlijt, welke de Schrijver aan zijn werk besteed heeft, en elke bladzijde toont, dat hij geene moeite gespaard heeft, om hetzelfde zoo volledig mogelijk te maken. Overal ontmoet men doorflaande bliken van zijne bekendheid met de zaken, welke hij behandelt, en van de fcherpzinnigheid, waarmede hij zwarigheden weet uit den weg te ruimen en bedenkingen op te losfen, die men zin zouden kunnen verduisteren, of de eer van het heilig boek benadeelen; terwijl de lezing van elk artikel het gevoel van eerbied voor den Bijbel, als Goddelijke Openbaring, in het gemóed achterlaat.

De aard van dit Tijdschrift gedooft niet, zelfs de voornaamste artikelen in bijzonderheden door te gaan, en onze bedenkingen op het een en ander met de vereischte uitvoerigheid voor te stellen. Dit weinige zij genoeg. Hier en daar komen de redeneringen ons meer fcherpzinnig voor, dan waar, en schijnen zij meer op vooronderstellingen, dan op welbewezene daadzaken te berusten. Dikwijls misten wij ophelderingen, welke wij, naar den

aanleg van het werk, en volgens de behandeling van andere artikelen, moesten verwachten; b. v. de verdediging van ABRAHAM wegens het wegzenden van HAGGAR (zoo wij meenen, door 's mans Ambtgenoot L'ANGE, in deszelfs uitgegevene preken, uitnemend voorge dragen), en van JOZEF wegens de genomene voorzorgen tegen de jaren van schaarschheid, eene daad, waarin het ongeloof zoo vaak stoffe tot beschuldiging van den *Egyptischen* Regent gevonden heeft. Op sommige plaatsen meenen wij eenige ongelijkheid te hebben bespeurd. Ook de Schrijver neemt den algemeenen regel der Bijbelsche uitlegkunde tot rigtsnoer: *On ne doit pas multiplier sans raison les mystères*; maar wij twijfelen, of hij altijd daaraan getrouw blijft, en zich niet wel eens te veel in redeneringen verliest, om het een of ander verhaal naar de letter aannemelijk te maken. BILEAM's ezelin, b. v., moet in menschelijke taal hebben gesproken; terwijl eene natuurlijke verklaring van JONAS' verblijf in den buik van een' visch niet afgekeurd wordt. En waardoor staat de Heer COQUEREL de eerstgemelde opvatting? Door te zeggen: *Un son articulé n'est que de l'air, mis en mouvement; Dieu ne peut-il faire vibrer l'air sous les lèvres des animaux?* Dit antwoord zal, onzes achtens, geen' kundigen Bijbellezer voldoen. Het is toch niet de vraag, of zoo iets voor God mogelijk zij, maar of de hoogste wijsheid, in den loop harer openbaringen aan het menschdom, zich van zulke middelen bediend hebbe, en of de geheele H. S. ons niet leere, ons de onmiddellijke tuschenkomst des Allerhoogsten op de eenvoudigste wijze voor te stellen. Zulke, onzes oordeels, overdrevene pogingen, om eene letterlijke opvatting der Bijbelsche geschiedverhalen door redeneringen te vergoelijken, ontmoet men op meer plaatsen. De beide artikelen ADAM en EVA kunnen daarvan ten bewijze verstreken. In het eerste beweert COQUEREL, dat de *boom des levens* in het Paradijs een boom geweest is, wiens vrucht de kracht bezat, om de menschen onsterfelijk te maken, en die na den val van de aarde verdwenen

is; zeggende: *Dieu n'a t-il pu attacher cette propriété à cet aliment?* en in het andere vindt men eene breedvoerige verdediging van het gevoelen, dat onze eerste ouders door een boos wezen zijn verleid geworden, bij welke gelegenheid over de leer der H. S. aangaande het bestaan en den invloed van booze geesten vele juiste en treffende aanmerkingen door onbewezene vooronderstellingen worden afgewisfeld.

Tot de bestgeslaagde artikelen rekenen wij ABRAHAM, CORNELIUS, CYRUS, DANIEL, DAVID, ELIAS, HENOCH, HERODES *de Grootte*, JEFTHA, JOB, JOANNES de Evangelist, JOZEF, enz. Over 't geheel zouden wij aan het eerste deel de voorkeur geven boven het tweede.

De artikels JOANNES de Dooper en JUDAS ISKARIOTH behooren, onzes oordeels, onder de gene, die tot de meeste bedenkingen aanleiding geven. In het eerste wordt van den doop des Zaligmakers slechts oppervlakkig gewag gemaakt, missen wij eene ontwikkelde voorstelling van het eigenlijk doel dezer grootsche gebeurtenis, welke men er eigenaardig verwachten moest, en wordt de doop van JOANNES uit de vroegtijdige (nog onbewezene en welligt niet te bewijzen) oefening van den doop der *Joodsche* aankomelingen afgeleid, even alsof men hieraan nooit getwijfeld had. Wat aangaande Matth. XI: 1 enz. bijgebracht wordt, moge van de scherpszinnigheid en het vernuft des Schrijvers getuigen, het is, in ons oog, niet meer, dan eene vermeerdering der onderscheidene vooronderstellingen, welke men ter verklaring van de hier voorkomende schijnstrijdigheid heeft uitgedacht. Het Evangelisch geschiedverhaal komt ons zoo duidelijk voor, dat het, onzes achtens, aan geen onpartijdig lezer in de gedachte zou komen, de vraag van JOANNES uit iets anders, dan uit wezenlijke twijfeling te verklaren, zoo men niet meende, dat deze opvatting tegen de hooge waardigheid en kennis van den Godsgezant aandruischte. Wanneer men echter niet vergeet, dat de mensch, al is hij door een hooger licht bestraald, in de gewijde gedenkschriften altijd als mensch voorkomt, bloot-

gefeld aan de indrukken der uitwendige dingen, en onderworpen aan den invloed zijner neigingen; wanneer men zich, in de bepaling der godsdienstige kennis van den Dooper, voor overdrijving wacht, en deszelfs gezegde: *Ziet het lam Gods* enz., afgecheiden van het godgeleerde stelsel, eenvoudig verklaart, zonder daarin eene duidelijk ontwikkelde voorstelling van het werk der verzoening te leggen, zal men in dat twifelen of dubben van den Godsgezant niets vinden, wat ons zou beletten, hetzelfde aan te nemen. En deze opvatting wordt, onzes oordeels, niet weinig bevestigd door alwat J E Z U S bij deze gelegenheid verrigt en zegt. In allen gevalle schijnt de uitdrukking van den Eerw. COQUEREL ons te sterk: *Qu'il ait douté — la chose nous paraît moralement impossible*. Wij althans meenen dit laatste woord met even veel regt in *possible* te kunnen veranderen.

Nog minder heeft ons het artikel over JUDAS den verrader voldaan, en het is hier vooral, dat wij die sijne menschkundige opmerkingen misfen, welke dit boek anders zoo zeer tot sieraad verftrekken. De geheele wandaad wordt aan geldzucht toegeschreven, en JUDAS zal zich met het denkbeeld hebben geveleid, dat de gevangenneming geene andere gevolgen voor J E Z U S zou hebben, dan eene ligte straf, of het verbod, om zijne leer verder te verkondigen. Dit blijkt, naar het gevoelen van den Schrijver, middagklaar uit de wanhoop van den rampzaligen, en hij is van oordeel, dat de verhevene bede van den ftervenden Heiland: *Vader, vergeef het hun, want zij weten niet, wat zij doen!* op niemand beter, dan op hem, kan worden toegepast. Men zou zekerlijk willens blind moeten zijn, zoo men de geldzucht niet als het heerschend kwaad beginsel in JUDAS wilde erkennen; maar men zou tevens alle verdere wenken en aanduidingen der H. S. moeten voorbijzien, zoo men hierbij wilde blijven staan, en beweren, dat JUDAS zijnen Heer enkel en alleen verraden hebbe, om in het bezit van de dertig zilverlingen te geraken. Het is waar, ook hij lag eens als een onschuldig kind op den schoot

zijner moeder, en wij zijn het met den Heer COQUE-
REL volkomen eens, dat hij als een edel mensch in den
kring van 's Heilands vertrouwelingen trad. Maar welke
overgangen van dit tijdstip tot het oogenblik, dat hij tot
den lagen diefstal aan de gemeenschappelĳke beurs ver-
viel! En welke overgangen van dezen diefstal tot zijn
vergriep aan zijnen Goddelĳken Weldoener en Vriend!....
En deze overgangen, die in de Evangelische gedenkschri-
ften zoo duidelijk geteekend zijn, waardoor het ontstaan,
het volbrengen en de gevolgen van deze duistere daad
eenigzins opgehelderd worden, en waardoor alle veront-
schuldigungen, op louter onbewezene vooronderstellingen
gebouwd, wegvallen, zijn hier, onzes achtens, geheel
en al uit het oog verloren. Gaarne zouden wij den Eerw.
COQUEREL, met betrekking tot dit onderwerp, naar
het *Hoogduitsche* geschrift van KRUMMACHER ver-
wijzen: *Ueber den Geist und die Form der Evangelischen
Geschichte*, &c. &c. waar hetzelfde zeer menschkundig ont-
wikkeld wordt.

Doch, wanneer wij zoo voortgingen, zouden wij de gren-
zen van dit Tijdschrift al te zeer overschrijden. Wij besluiten
dan onze aankondiging met den bekwamen Schrijver on-
zen dank te betuigen voor zijne welgeslaagde bijdrage tot
beter verstand van den gewijden bundel; hartelijk wen-
schende, dat hij in het boek, welks eer hij met zoo veel
waardigheid bij monde en in geschrifte weet te handha-
ven, op den duur eene rijke bron van troost moge vin-
den voor tegenheden, welke hem door God toegezonden,
en voor grieven, welke hem door liefdelooze dweeperij
worden aangedaan.

De uitvoering verstrekt der *Hollandsche* drukperse en
(uitheemsche?) lettergieterije tot hooge eer.

Blikken op het Godsbestuur, of troost voor lijdenden.

Door G. BUYS, A. Z. Te Rotterdam, bij Mensing
en van Westreenen. 1825. In gr. 8vo. 219 Bl. f 2 - 40.

De Heer G. BUYS, A. Z. is ons geheel onbekend;

(het voorberigt is te *Abbenbroek* geteekend;) dan, wij hebben niet met den perfoon, maar met het werk van den Schrijver te doen. Ware het nu ook, dat dit werk ons weinig beviel, dan zou de aanleiding tot hetzelfde ons van het uiten van ieder ongunstig oordeel terughouden. Maar dit is geheel het geval niet; het boekje behaagt ons, heeft ons gesticht, en zal iederen welgezinden lezer leeren, en vooral ook stichten. Het is waar, hier en daar zouden wij wel eenigzins anders schrijven, en hebben ook wel eene aanmerking; maar deze betreft de hoofdzaak niet. Het werk kwam uit het hart en spreekt de taal van het hart. Evenwel meenen wij, dat deze taal van het hart daarna herzien, en bij dat herzien nu en dan iets te zeer gekunstelds kreeg. Dien gekunstelden toon kon de Schrijver echter niet volhouden; de zaak betraf te zeer zijn hart, en het goede hart straalt dan gedurig ook aanstonds weêr door. — Dat het werkje van godsdienstigen inhoud is, en met een Christelijk doel geschreven, spreekt van zelve. Het hooge van het Godsbestuur, vooral in het beschikken van lijden en treffende sterfgevallen, wordt aangewezen en betoogd, maar tevens uit Rede en Godsdienst getoond, dat deze beschikking wijs en met liefde is. Vele voorbeelden, Bijbelsche vooral, geven bewijs, of treffende wenken. Hier vindt de lijder telkens veel, dat hem nadenken en vertroosting geven kan. — Het tweede gedeelte van het boekje gaf tot het eerste de aanleiding. De Schrijver en zijne ouders leden, binnen den korten tijd van 15 maanden, de treffendste verliezen. De ouders verloren, hem alleen uitgenomen, *alle* hunne kinderen; eenen veelbelovenden zoon, nog maar 16 jaren oud, eene beminnelijke dochter van 21, en nog een lief aanminnig dochtertje van maar 13 jaren! — Het treurig verhaal van dit verschrikkelijk lijden, en de troostrijke herinneringen voor zijne lijdende ouders van eenen zelf diep treurenden broeder, kan men niet zonder gevoelige deelneming lezen. Zijne dichtstukjes bij ieder dezer lijken vloeiden uit een welmeenend godsdienstig hart; in zoo verre hebben zij groote waarde, en zijn, over het geheel

genomen, zacht en lief. Deze overledenen waren allen ongehuicheld godsdienstig; zij stierven voorbeeldig gelaten en getroost. Hetgeen hiervan gemeld wordt, is zondér praal, en alzoo, dat het roert, en het innerlijk kenmerk van waarheid draagt. Het is hier godsvrucht zonder dweeperij. Geheel het werkje, aan de treurende ouders opgedragen, was in den eersten aanleg alleen voor dezen bestemd; de Schrijver deed wèl, dat hij het nu eenigermate voor het publiek heeft ingerigt, en het, op raad van zijne vrienden, ook voor hetzelfde bestemde. Het kan menigen lijder den besten troost doen opmerken, en ook iederen anderen lezer nuttig zijn.

Het diep, volslagen, en algemeen bederf van het menschelijk geslacht en het eenig middel, waardoor de zondaar bij God kan gerechtaardigd worden, of Evangelische Leerrede, over Rom. III: 9—24, uitgesproken in de Waalsche Gemeente te Breda, door G. L. JAMES, Bedienaar van 't H. Evangelie. Uit het Fransch vertaald, door Dr. A. CAPADOSE.

Die in den Zone gelooft, ezv. JOH. III: 36.

Te Amsterdam, bij J. H. den Ouden. 1826. In gr. vo. IV en 30 bl. f: - 40.

Er wordt dan nog al voortgewerkt aan de domperfabriek! Nu krijgen we weêr een preekje van Do. JAMES, die het eene Kerkrede noemt, en welke door den Geneesheer CAPADOSE is vertaald. Hieruit weet men reeds, wat men krijgt, en hoe aan den titel beantwoord wordt. 't Is zoo al dezelfde koekoekszang, zoo in inhoud als manier van voordragt, en strekt alleen ten bewijze, dat er nog een koekoek meer zingt, dan BÄHLER, in de Waalsche Kerk. Dit preekje kon Recensent nogtans uitlezen, want het is niet lang, maar 26 bladzijden, en eene aanteekening over MATH. XIX: 16, 17.

Vertaald behoefde het niet te worden, omdat er op deze zelfde wijze genoeg is en wordt opgedreund in de moe-

derfpraak. JAMES, CAPADOSE, BÄHLER ezv. zijn zeker van meening, dat eene zuivere taal en goede stijl mede tot het vollagen bederf behooren, dat in de Kerk van VIJGEBOOM niet mag indringen. Vandaar dan op den kansel uitdrukkingen, als *portret*, *procesfen*, *hoven van justitie*, *regtbanken van arrondisfementen*, ezv.; vandaar dan zoo vele taal- en drukfouten, die in het boekje zijn blijven staan, als *levendig* voor *levend*, *hen* voor *hun*, *zich te vleiden*, *hij* voor *het*, *Christi*, ezv. ezv. Eene opmerking, om reden, als bij D A C O S T A's *Hymne*, maken wij nog. CAPADOSE schrijft, bl. 15, in de noot: „*niets, dat fleek houdt*.” Volgens BILDERDIJK moet dit „*streek*” zijn, en, naar diens oordeel, behoort dan CAPADOSE tot hen, die hunne landgenooten tot *snijders* ezv. schijnen te maken! Wij vinden dit opmerkelijk, en vertroostend voor vele taalbeoefenaars, die door Mr. BILDERDIJK onbarmhartig behandeld worden.

Wij wenschen, dat allen, die dit preekje zien, of hooren lezen, behartigen mogen, wat er nog goed in is, zoo als, bl. 25: „*Zoo gij in Christus zijt*, zult ge uw tong” (dus ook pen) „niet langer gebruiken, om te liegen en te bedriegen, uw mond zal niet meer vervuld zijn van vervloeking en bitterheid, maar van zegeningen en dankzeggingen — gij zult de menschen niettegenstaande hunne boosheid *in liefde* dragen!”

Als wij zelfs D A C O S T A en BILDERDIJK gelooven, levert deze Kerkrede een bezwaar op tegen den geest der Eeuw; want Do. JAMES beklagt zeer den *Afrikaan*, door hebzuchtige koophandelaars in menschen-vleesch in ketenen geflagen. (Zie bl. 12.) Zoo zijn het die Heeren eens!

Om het een en ander konden wij het lezen nog al uithouden. Do. JAMES schijnt het wèl te meenen. — „Schijnt?” — Ja, Lezer! met opzet kozen wij dit woord, als die van zekeren wreedaardigen, dusgenaamden troostbrief hoorden gewagen, welken alleen de onzinnigste, liefdeloosste dweeperij bekwaam was te schrijven. Doch, wij willen hopen, dat de man berouw heeft van

dezen onberaden', onchristelijken stap; en, oefent hij zich dan, onbevooroordeeld, niet in het geijkte systeem van dezen of genen, maar in eigen onderzoek der waarheid in de liefde, zoo zal zijn Evangeliedienst nog eens waarlijk nuttig kunnen zijn. Recensent oordeelt gemoedlijken ernst hoognoodig; maar — die Evangeliedienaar is de weldadigste, die met denzelfven woorden van waarheid en gezond verstand spreekt. Anders is het *wawelen*, dat van den Godsdienst des harte, in een nuttig leven be-
toond, aftrekt.

Het godsdienstig en zedelijk Karakter van JEZUS CHRISTUS, ons ter navolging voorgesteld in eene Godsdienstige Oefening, gehouden te oude Pekela, den 25 September 1825, door E. WILDEBOER, Ontvanger van 's Rijks Belastingen, en geadmitteerd tot Katechizeermeester en Oefeninghouder te oude Pekela. Te oude Pekela, bij J. H. Neelmeijer. 1826. In gr. 8vo. IV en 33 bl.

De Recensent van dit stukje, dezelfde, die het preekje van Do. JAMES beoordeelde, heeft, als Predikant bij de Hervormden, zich, vooral sedert de laatste vijf jaren, zeer te beklagen gehad over de zoogenbemde Oefeninghouders, en met dit slag van lieden, zoo als zij doorgaans zijn, als het Synodaal reglement niet geëxecuteerd wordt, nooit ingenomen kunnen zijn. Hij plaatst de aankondiging van dit stukje, met opzet, achter de van CAPADOSE vertaalde Kerkrede, ten blijke zijner onpartijdigheid, en niet van het ligt vermoede tegendeel. Met zulke Oefeninghouders is de Gemeente, en elk welgezind Leeraar, gediend. Waarlijk, Do. BÄHLER en JAMES mogen van WILDEBOER leeren! Hem hoorden wij liever oefenen, dan hen preken. Gelukkig de Leeraar, die zich zoo ziet in de hand werken, en de Gemeente, die zulke Onderwijzers heeft, en gebruikt met hoogschatting. Bloot *toegevend*, onbekende man! is mijn oordeel niet;

en houdt ge mij, na twintigjarigen predikdienst, voor een bevoegd regter, dan strekke mijn dank tot uwe aanmoediging en aanbeveling!

Strekt de besnijdenis van J E Z U S wel ten bewijze, dat *Hij*, acht dagen oud, *zich* aan alle vastgestelde gebruiken zelf onderwierp? Is, wat van de armoede van J E Z U S hier, en zoo vaak, zoo onbepaald gezegd wordt, wel te bewijzen? Zulke en dergelijke vragen zouden onze aanmerkingen behelzen kunnen; ook dwong ons dat Rijks-Ontvangerfchap, op den titel van zulk een boekje, een glimlach af; maar geene belangrijker aanmerkingen zijn er, dan voor den vitter. Wij wenschen dien Katechizeermeester vele leerlingen. De onze vertrouwden wij hem gaarne toe. Hij strekke zijnen Leeraar tot grootte vreugde, en zij lang der zake van godsvrucht en vroomheid bevorderlijk, die thans zoo zeer lijdt door onverstand en waanzin!

De Waarheidsvriend, of Aanleiding tot het afleggen en bestrijden van het Bijgeloof. Het Hoogduitsch vrij gevolgd van Dr. J. P. PÖHLMAN. Te Haarlem, bij de Wed. A. Loosjes, Pz. In gr. 8vo. VI en 200 bl.f 1-50.

Voor éénen daalder krijgt men hier vijfentwintig vertoogen (?) over velerlei zaken. Het eerste vertoog, in zeven afgedeeld, handelt over den Duivel; de overige over onderwerpen, die men nu wel zal kunnen gissen. Anders koope men dit boek maar! Ouders, die zich beklagen, dat zij geen onderwijs genoten, zoo als hunne kinderen thans genieten; Onderwijzers, die hunnen voorraad van bewijzen tegen het bijgeloof en vooroordeel wenschen te vermeerderen, en jonge lieden, die gaarne de nuttigste kundigheden verzamelen, dezen zijn het, aan welken de *Schrijver* of *vrije volger* dit boek vooral aanraadt. Is iemand van oordeel, dat de eersten zoodanige inlichting niet meer van noode hebben; dat de anderen, bij zoo grooten overvloed en eigen oordeel, niet meer

door hun hoofd hebben te halen, en dat er nuttiger zaken aan de jeugd te leeren zijn, wij mogen dit wel lijden, en dringen niemand de lezing van dit boek op, die wij ook niet eens ten einde konden brengen, zoo hebben we al onze bekomst van zulke geregten. De voorredenaar, evenwel, verwacht niet weinig nut van dit werk. Onder anderen zegt hij: „De deftigheid, waarmede de Leeraars van den Godsdienst van hunne *stoelen* (welke?) verplicht zijn te spreken, en het gezag, dat men *daarin* aan de gewoonte (?) toekent, laten niet toe, dat zij de dwaze verbeeldingen, en de bedriegerijen en ongelukken, die de onkunde en het bijgeloof veroorzaken, zoo levendig voorstellen, en in zoo vele bijzonderheden uit de Rede, de Heilige Schrift, en de ondervinding aanwijzen, als dit een Schrijver doen kan.” Regt zoo: wat zou er dat ook raar toegaan! Als eens een *Domine*, b. v., over het XVde onderwerp, de *Piskijkers*, prekende, of katechizerende, *levendig, in vele bijzonderheden, uit de Rede, den Bijbel, de ervaring* aan het betoogen ging!! Dr. PÖHLMAN doet dit ook niet; natuurlijk, omdat de zaken veelal voor zoodanige behandeling onvatbaar zijn. Maar, wapent niet elk waardig Leeraar zijne gemeenteleden tegen het vooroordeel en bijgeloof genoeg? Maakt hij daartoe ook geen gebruik van de zamenleving? Zijn daartoe ook geene midelen in overvloed? zoodat dit boek er althans niet om had behoeven vertaald te worden, waarin b. v. op ééne bladzijde het stuk over de Bezetenen in het N. V. wordt afgedaan, en tot het bijgeloof bewezen (? nu ja!) te behooren. Zoo mag men vragen, en meenen, dat deze vriend ook wel in zijn land had mogen blijven. Daarom willen we ook geen papier meer over hem vullen.

Waarneming eener voorspoedige en gelukkige Genezing van zamengestelde Dijebeenbreuken bij eene zwangere Vrouw, door A. POTGIETER, Heel- en Vroedmeester te Leyden. Te Leyden, bij J. W. van Leeuwen. 1824. In gr. 8vo. 14 Bl. f :- 20.

Het is eene door de geachtste Schrijvers gemaakte waar-
BOEKESCH. 1826. NO. 7. X

neming, dat beenbreuken bij zwangeren dikwijls moeilijk herstellen, en de *callus* niet dan langzaam en onvolkomen, somtijds niet dan na voleindigde zwangerschap, gevormd wordt. Een iegelijk, die bekend is met de wetten des levens, zal de reden van dit verschijnsel gemakkelijk bevroeden, en hem kan het niet bevreemden, dat de natuur, bezig met het groote werk der vorming van de vrucht, trager is in het herstellen van beleedigde deelen.

Gelijk er echter geen regel is zonder uitzondering, zoo is 't ook hier aldus gelegen. De verbazende vormkracht der natuur wekt menigmaal onze bewondering. De voor ons liggende waarneming van den bekwamen en kundigen Heel- en Vroedmeester POTGIETER, te *Leyden*, was er ons een nieuw bewijs van. Hier werd eene zamengefelde fractuur der beide dijebeenderen, gedurende de zwangerschap door een' val veroorzaakt, allergelukkigst hersteld, die van het rechterbeen reeds vóór de verlossing, die van het linker eerst later, nadat zich een aanmerkelijk beenstuk had afgescheiden, hetgeen, als vreemde prikkel, door eene te sterke suppuratie, de spoediger genezing verhinderde. Wij achten het echter noodig te berigten, dat dit ongeluk *eerst in de zevende maand* der zwangerschap is voorgevallen; eene omstandigheid, onzes achtens van veel gewigts ter verklaring der voorspoedige beenhechting, daar wij twijfelen, of in een *vroeger* tijdperk der zwangerschap de uitkomst wel zoo gunstig zou geweest zijn.

Intusfchen verdient de Heer POTGIETER den dank van het publiek voor de afzonderlijke uitgave dezer belangrijke waarneming, welke zich ook door een' goeden, zuiveren stijl onderscheidt van het Duitsch barbarisme onzer tegenwoordige geneeskundige schriften.

Gemeenzame Brieven over het Scheveninger Zeebad, ten nutte van Lijders, half-Lijders en niet-Lijders, uitgegeven door Dr. A. MOLL. Met Afbeeldingen. Te

Arnhem, bij D. K. Muller en Comp. 1824. *In gr.*
8vo. 215 Bl. f 2-30.

De titel klinkt vreemd, niet waar, lezer? Dat half-lijders, niet-lijders is zoo wat half-Hollandsch, niet-Hollandsch; ons trommelvlies is daaraan nog niet gewend. Ook over de brieven ligt eene vreemde, wij zouden bijna zeggen Duitſche tint, die wij in den ſtjl van vele onzer hedendaagſche Doctoren opmerkten, en aan den algemeen heerſchenden ſmaak voor Duitſche ſchriften meenen te moeten toefchrijven. — Maar, waarom ſchrijven dan ook onze Medici zoo weinig? — Toegegeven; ſchoon wij voor ons het *multum* boven het *multa* verkiezen. Evenwel onze lezers moeten zich door dien vreemden titel niet laten afſchrikken. Zoo zij den Auteur op zijnen togt naar het Zeebad willen vergezellen, kunnen zij menig goed en heilzaam recept opzamelen en een aangenaam onderhoud vinden. Recenſent zoude wel zich in zijnen Aristarchen-zetel willen nederzetten, en vragen, of niet hier of daar de ſtjl wat opgeſierd, de indicatiën voor het gebruik van het Zeebad minder juist bepaald, en die laaſte uitval op de *secta Bilderdykiana* een *hors d'oeuvre* is? maar gevoelt zich door de paſſage op bladzijde 99 geheel ontwapend, en neemt afſcheid met den wensch, dat deze brieven, waarin het vaderlandsch hart van den Schrijver luide ſpreekt, ook een gul vaderlandsch onthaal mogen vinden.

Natuurkundige Verhandelingen van de Hollandsche Maatschappij der Wetenschappen te Haarlem. XIVde Deel. Te Haarlem, bij de Wed. A. Loosjes, Pz. 1825. In gr. 8vo. 521 Bl. f 4-:

Dit deel behelst eene naamlijst der Nederlandſche Inſekten van de Heeren BENNET en OLIVIER. Men verlangde bij het opgeven der vraag, dat het ſtelfel van LINNAEUS zoo veel doenlijk in het antwoord gevolgd

zoude worden. Aan deze voorwaarde is dan ook voldaan, hoezeer in dit gedeelte de voortgang der wetenschap, meer nog dan bij de hoogere dierklassen, eene afwijking daarvan bijna noodzakelijk maakt. Wij houden ons verzekerd, dat LINNAEUS zelf, zoo hij herleefde, zijn stelsel wijzigen en verbeteren zoude. Dat er voor 't overige in deze naamlijst enkele voorwerpen gemist worden, was wel niet anders mogelijk, dewijl die naamlijst de eerste is, welke in ons Vaderland het licht zag; de arbeidzame en verdienstelijke Schrijvers verwachten zelve bijdragen en bijvoegfels. Maar een wezenlijk gebrek komt he ons voor, dat men nergens de juiste woonplaats der soorten opgegeven vindt, daar toch de Insekten-*fauna* van de onderscheidene gewesten onzes Vaderlands zeer uiteenloopt. Zulk eene opgave was hier althans even noodzakelijk, als in eene *Flora*.

De Indische Archipel, in het bijzonder het Eiland Java beschouwd in de zeden, wetenschappen, talen, Godsdiens, beschaving, koloniale belangen en koophandel van derzelyer inwoners; door JOHN CRAWFURD, F. R. S., voorheen Britsch Resident bij het Hof van den Sultan van Java. In III Deelen. Uit het Engelsch vertaald. Met Platen en eene Kaart van den Archipel. Te Haarlem, bij de Wed. A. Loosjes, Pz. 1823—25. In gr. 8vo. XX en 332, LXXII en 434, LX en 538 bladz. f 14-30.

Het voor ons liggende werk is een der belangrijkste, die sedert een' geruimen tijd in vreemde landen ten opzichte onzer Oosterfche bezittingen verschenen zijn; en de voortreffelijke Vaderlander en Staatsman, Graaf VAN HOGENDORP, heeft in zijne *Huishouding van Staat* deszelfs blijdschap te kennen gegeven, dat dit werk in onze taal zou worden overgebracht. Wij verheugen ons te meer, omdat hetzelfde niet in handen van een gemeen werkmán uit de vertaalfabriek gevallen is. Gelukkig zijn

die opperlieden in 't algemeen niet zoo talrijk voor het *Engelsch* als voor het *Hoogduitsch*; maar de fabrikeurs weten zich te redden, door *Duitsche* vertalingen te gebruiken, terwijl zij op den titel zetten: uit het *Engelsch*; iets, hetwelk ieder oogenblik den opmerkzamen lezer treft. Hier is dit blijkbaar het geval niet. De geheele kleur van den stijl verraad eene overzetting uit het *Engelsch*, en is zelfs, naar ons inzien, *te Engelsch*. Maar tevens is de Vertaler (thans, als zoodanig, eene witte raaf!) een *kundig man*, grondig onderrigt omtrent de *Indische* belangen. Hij heeft zulks in twee hoogst belangrijke en behartigenswaardige Voorredenen of Inleidingen getoond, waarin hij CRAWFURD's gestelde of bevestigt of tegenspreekt. Doch laten wij het werk meer in bijzonderheden doen kennen.

De Heer CRAWFURD, Resident (volgens den titel) bij den Sultan van *Java*, gedurende de *Engelsche* bezetting, en dus in de belangen van dat Eiland wèl ervaren, heeft echter zijne kundigheden daartoe niet bepaald. Wij weten onder anderen van zeer goeder hand, dat hij, na de teruggave onzer bezittingen aan de *Engelschen*, te *Malacca* was, en aldaar zulke naauwkeurige berichten omtrent den *statistischen* toestand aller klasfen van inwoners inwon, dat de Regering volgens het oude stelsel zekerlijk grooten argwaan tegen hem opgevat, en hem ligt weggezonden zou hebben. Ook heeft hij naderhand den Gouverneur-Generaal HASTINGS overgehaald, hem als *Britsch* Gezant naar de Koningen van *Siam* en *Cochinchina* te zenden, ten einde handelsbetrekkingen met die Natiën uit *Bengalen* aan te knoopen (*); doch hij overleed kort na het volkomen mislukken dier zending, zoodat zijne reis door den Natuurkundige GEORGE FINLAYSON is uitgegeven. Wij vermelden zulks, om *en* de warme belangstelling, *en* de gelegenheid tot het opdoen der noodige kundigheden, die bij den Schrijver plaats hadden, te doen zien. Het eerste Deel

(*) *Quarterly Review*, No. 65. 1825. p. 105.

van zijn werk beschouwt den grooten *Indischen Archipel* uit een *natuur-* en *zedekundig*, het tweede uit een *mercantiel*, het derde uit een *historisch* oogpunt. Wij vinden dus vooreerst eene zeer lezenswaardige Inleiding omtrent het algemeene voorkomen der eilanden, die CRAWFURD en velen met hem thans den *Indischen Archipel* noemen, namelijk de *Sunda*-eilanden, de *Molukken* in den ruimsten zin, de *Soelo's*, de *Philippijnen*, *Nieuw-Guinea* en het schiereiland van *Malacca*, kortom de geheele eilandzee tusschen de golf van *Bengalen* en *Nieuw-Holland*. Daarop volgt eene karakterschets van het Volk, en alsdan, onder den naam van *algemeene aanmerkingen over den Landbouw der Indische Eilanden*, eene zoo breede lijst van voortbrengfelen derzelve, vooral van *Java*, dat onze belangstelling in deze kostbare Volkplanting daardoor in eene hooge mate moet opgewekt worden. Wij ontmoeten vervolgens eene beschrijving van de twee geheel verschillende rasfen van inboorlingen, den roetkleurden *Neger (Papoa)* van *Nieuw-Guinea* en de binnenlanden, en den bruinen kustbewoner van het *Maleische* ras, (eerstgemelden vindt men op *Java* en verscheidene andere eilanden niet meer.) Wij worden tot de *plegtigheden en gemeenzame gebruiken*, de *spelen en vermakken* der eilanders toegelaten, beschouwen hunne *kleeding*, *wapenen*, *krijgsmagt*, *rekenkunde*, *maten en gewigten*, *Almanak en tijdrekening*, *geneeskunde* en *toonkunst*. Het tweede Deel, aan den handel toegewijd, spreekt eerst kortelijk over *scheepvaart* en *Geographie*, dan over de *ambachten*, *handwerken* en *nuttige bedrijven*, en ontwikkelt vervolgens breedvoerig de handelsbetrekkingen, zoo vroegere als latere, der onderscheidene inlandische en *Europesche* volken, zoo naar en uit *Indië* als van haven tot haven, met opgave van de belangrijkste artikelen van uit- en invoer. Het derde Deel, over de *geschiedenis* der eilanders loopende, schetst eerst hunnen tegenwoordigen *regeringsvorm* (despotiek op *Java*, drukkend *aristokratisch* op *Celebes*, genoegzaam regeringloos bij de wilde stammen), alsdan de *inkomsten*, *opbrengsten*, *oudere en*

nieuwere wetten, vroegere en latere taal- en letterkunde, zoo van de Javanen, als Maleijers, Celebers, de Sunda's op Java, de Madurezen en Baliërs, benevens algemeene aanmerkingen over de Polynesische taal, gelijk de Schrijver dien grooten taalstam noemt, waarvan in alle de andere groote fragmenten, en in de Maleische zelfs wel de helft der woorden, gevonden worden. Hij meent den oorsprong dier taal, welke zich, telkens afnemend en verminderend, tot diep in de Australische eilanden uitstrekt, op Java te mogen zoeken, waar ook nog veel Sanskritsch in de taal gevonden wordt. Daarop gaat hij tot den eerdienst over, beschouwt den ouden Hindoeschen, en zelfs vroegere bijgeloovigheden der Javanen, alsdan die van Bali, waar nog tegenwoordig de Godsdienst der Braminen heerscht, vervolgens het Mohammedanisme en Christendom. Thans behandelt hij de staatkundige geschiedenis, noemt eerst eenige uitstekende karakters op, zoo onder de inboorlingen als vreemde aankomelingen, en verhaalt daarna, in vier Hoofdstukken, (niet in drie, gelijk hij op bl. 293 zegt) de geschiedenis van Java, eerst de aloude, dan die der verspreiding van MOHAMMED'S Godsdienst, en de latere gebeurtenissen tot op 1815, vervolgens die der Maleijers en Celebers, elk slechts in één Hoofdstuk, die der Portugezen, Hollanders en Spanjaarden. Het geheele werk wordt met eene uitvoerige Chronologische tafel, loopende van 1160 tot op 1816, besloten.

Dit is het geraamte des werks. Wat den geest betreft, zoo bespeurt men overal, op elke bladzijde, den Engelschman, met diepe volksvooroordeelen en verachting voor Holland bezielde. De wandaden onzer Vaders in Indië (die zekerlijk niet weinige waren) worden met blijkbaar welgevallen en met verzwarende omstandigheden vermeld. Men kan niet ontkennen, dat hun bestuur zoo gewelddadig niet was, als dat der Portugezen; maar toch doet men het op den duur als drukkender en vernielender voor den inboorling voorkomen; men stelt het gedrag der Nederlanders op Japan (waar zij zekerlijk tot de verdrij-

ving hunner mededingers, de *Portugezen*, op eene wijze hebben medegewerkt, zoo als deze het van hunnen kant zouden gedaan hebben) in het allerongunstigste licht. Natuurlijk! de *Engelschen* hebben, met al hunnen volks-trots, moeten verkroppen, dat hunne lage list, om, na de verovering van *Batavia*, onder onzen naam in *Japan* binnen te sluipen, ontdekt werd, zij met schande weggejaagd werden, en *onze* driekleurde vlag (daár alleen in de wereld, tot op 1813) bleef wapperen. Hieromtrent heeft de Vertaler, (Ilde D. bl. 180—189) in drie zeer lezenswaardige Noten, zijnen Schrijver door daadzaken in velerlei opzigt weérlegd en te regt gewezen. Omtrent andere berispeijke, ja verfoeijelijke punten onzer geschiedenis, gelijk de moord der *Chinezen*, verzwijgt hij alles, wat tot verontschuldiging kan strekken, zoo als de algemeene zamenzwering der *Chinezen*, om de *Hollanders* te vermoorden, en het reeds van buiten dreigende, ja aanvallende oproer door 60,000 man, eindelijk de afkeuring dezer daad door eenige Raden van *Indië*, en naderhand door het bestuur der Compagnie zelve, die VALCKENIER, den eigenlijken moordenaar, in hechtenis deden nemen, waarin hij ook, jaren daarna, overleden is. Over de uitstekende mannen, die *Neêrlands* naam in *Indië* hebben doen eerbiedigen, meer dan vreezen of verwenschen, bewaart hij een diep stilzwijgen; en, terwijl onder de *Portugezen* GALVAN, XAVERIUS, en zelfs de verhevene wreedaard ALBUQUERQUE, hier eene plaats bekleeden, vindt men onder de *Hollanders* niet één enkelen uitmuntenden naam te vermelden. De Vertaler heeft dit, in zijne zeer lezenswaardige Voorrede voor het derde Deel, verbeterd, en de heldendaden weder opgehaald van VANDEN BROEKE, een' tweeden REGULUS, die, door de *Engelschen*, ter hulpe der inboorlingen, verraderlijk gevangen, en met den strop om den hals onder den wal van het kasteel gebragt zijnde, de bezetting, in plaats van tot overgave, tot volharding vermaande, — van JAN PIETERSZ. KOEN, den stichter van *Batavia*, en verdediger dier stad, met nog geene 3000 man,

in twee achtereenvolgende jaren, tegen den grooten A G O N G, veroveraar der helft van *Java*, die, in alle zijne oorlogen anders gelukkig, alleen hier, schoon tweemaal 100 à 120,000 man in het veld brengende, het hoofd stier, en die geheele magt tegen onze brave landgenooten verloor, — van den grooten HAMBROEK, den tweeden REGULUS, dien wij in het Oosten kunnen vertoonen. Misschien zouden uit BALDEUS en VALENTIJN hierbij nog wel min beroemde namen, maar der onsterfelijkheid waardig, kunnen gevoegd worden; althans zekerlijk heeft later de Gouverneur-Generaal VAN IMHOFF zich als een allerwaardigst, verlicht en verstandig Bestuurder doen kennen. Voorts verdedigt de kundige Vertaler onze landgenooten ook nog in het stuk van de, zoo algemeen door het geslacht onzer overzeesche naburen voor onwettig uitgekretene, teregtstelling van 18 *Engelschen* op *Amboina*, als beschuldigd van eenen aanslag, met hulp der inboorlingen, op de vesting gemaakt te hebben; en wegens de verdrijving der *Britten* uit *Bantam*, ten gevolge van hunne hulp, aan den ouden Sultan A G O N G van *Bantam* verleend, die zich weder in het bezit der eens afgestane magt wilde plaatsen. Wij zijn het met dien bekwamen man in alle opzichten eens, dat de *Europeanen* in *Indië* *elkander niets te verwijten hebben*; dat zij de schuld hunner *Vaderen*, ten opzichte der inboorlingen, liever gulhartig moesten belijden, (ook de *Engelschen* hunnen moord van eenige millioenen *Hindoes*, in *Bengalen* en *Madras*, ten gevolge van korenwoeker, en hunnen moord van drie Regimenten *Indische* krijgslieden in hunnen dienst, uit hoofde van eenen eisch, die zekerlijk tegen de krijgstucht streed, maar geene slagting, eenen NERO waardig, verdiend had; zie IIde D. Voorr. bl. XVI, XVII.) De Natiën moesten zich veeleer toeleggen, om, door een zacht en minnelijk gedrag jegens de nog zoo weinig beschaafde inboorlingen, dezen, tot hun eigen en der *Europeanen* nut, in betere zeden en Godsdienst, in de gemakken des levens en van den gezelligen omgang smaak te doen vinden, waardoor natuurlijk geene voordeelige handelsbetrekkingen zouden kunnen uitblijven. Het schijnt inderdaad niet, dat het stelsel onzer *Vaderen*, van gedwongene *cultuur* en *monopolie*, in den tegenwoordigen staat van zaken, meer houbaar is, en, tegenover de algemeene *liberale* beginselen der *Engelschen*, die daarbij zoo wél varen, moest het ruitertlijk en onbekrompen worden vaarwel gezegd. Dit

geschiedt nu ook wel in de *theorie* en op het *papier*, doch ook inderdaad?... De Vertaler, die omtrent de *Oostindische* zaken zoo goed onderrigt is, dat hij reeds in 1824 (wanneer het tweede Deel van dit werk uitkwam) het verschrikkelijke *te kort* van 20 Millioenen in weinige jaren aankondigde, 't welk eerst in 1825 openlijk bekend gemaakt is (zie Voorr. bl. XXIV), — de Vertaler beweert, dat men aan het *Engelsche* systema den adem van goedwilligheid voor de Javanen ontnomen, en verkeerde en drukkende (maatregelen) daarvoor heeft in de plaats gesteld. Is dit zoo, dan is de oorlog van 1825, welke nog niet gedempt is, en zelfs een oogenblik *Samarang* in gevaar heeft gebragt, 'zeer wel te begrijpen, zonder denzelven aan het schendig vergrijp van een bijzonder persoon, waarvan thans sprake is, toe te kennen. Ten minste de Vertaler brengt een staaltje van willekeur en hardnekkigen tegenstand tegen de Hooge Regering bij, hetwelk wij zeer twijfelen, of wel eenig *Indisch* Bestuur zich in vroeger' tijd omtrent de O. I. Compagnie zou hebben durven veroorloven. Het is de koop van eenige landerijen door den Heer DE WILDE, met oogmerk, om daarop, volgens eene ruime schaal, Koffijplantaadjen aan te leggen. Deze landen waren in 1813 aan een gezelschap van deelnemers verkocht, en sedert op de Heeren ENGELHARD en DE WILDE alleen overgegaan. Dezelve waren, bij koopcontract, van alle *gedwongene leverantiën vrijgesteld*. De *Engelsche* Regering ontzag, de *Nederlandsche* verbrak dit contract na hare herstelling, en noodzaakte DE WILDE tot levering van de koffij tot een' sportprijs, die zijne geheele onderneming moest doen in duigen vallen. Hij ging derhalve naar het Vaderland, en wendde zich tot den Koning, die, altijd regtvaardig, en, met angstvallige zorgvuldigheid, gereed, om aan de klagten zijner verdrukte onderdanen gehoor te verleenen, aan ENGELHARD en DE WILDE, op hun verzoek, eene volstrekt noodige verhooging van den koffijprijs toestond. En toch — zou men het gelooven? — *is deze Koninklijke uitspraak door de Heeren in Oostindië niet gehoorzaamd!* Steunende op de verwijdering, hebben zij het den Heere DE WILDE zoo benaauwd gemaakt, dat hij zijne bloeiende Koffijplantaadjen heeft moeten verkoopen. — Dus is het verhaal des Vertalers van CRAWFURD, wien wij gaarne gelooven, 1. omdat hij, gelijk boven reeds aangetoond is, bewijzen geeft van eene meer dan gewone kunde in de O. I. zaken, 2. omdat men

van een Bestuur, hetwelk in het schoonste klimaat, in de vruchtbaarste streken, bij een' vrijen mededingenden handel met de kostbaarste produkten, *die een' koffijprijs heeft voortgebracht, welke in Indië hooger stond dan in het Vaderland*, zonder oorlog van groot belang, *een deficit van twintig Millioenen* maakt, waarlijk niet veel goeds kan verwachten.

Inderdaad, het is treurig, als wij den tegenwoordigen staat onzer betrekkingen met onze Koloniën overzien. Waarom steken de *Engelschen*, waarom de *Amerikanen* ons de loef af? Hebben zij, althans de *Amerikanen*, meer kapitalen dan wij? Begunstigen hen mischien de uit- en ingaande Regten? Die zullen toch wel ten voordeele der *Nederlanders* zijn. Hebben wij minder Artikelen van ruiling naar de *Indiën* te zenden? Of, eindelijk, *is onze ijver, onze geest van nijverheid en Commercie uitgedoofd, die bij onze Vaders zoo heerlijk schitterde?* Eene van deze vooronderstellingen moet toch wel waar zijn, als wij den jammerlijk vervallen' handel in oogenschouw nemen, of slechts de omstandigheid behartigen, dat in 1823 27 *Amerikanen*, 6 inlandsche, 4 *Fransche* schepen, behalve nog de *Engelsche*, op de Z. W. kust van *Sumatra*, zoo dicht bij *Java*, peper innamen, *en geen enkel Hollandsch schip*. Wij vreezen zeer, *dat de laatste onderschelling de ware is*. Men rijfelt liever in de heillooze Effektenkraam, en maakt daardoor zichzelf met vrouw en kinderen ongelukkig, dan dat men echten, *soliden* handel zou drijven. Ook de waardige Vertaler merkt dit op, (bl. LXV der Voorrede voor het tweede Deel.) En dit zoo zijnde, is ons doodvonnis, als handeldrivende Natie, geteekend. Waar eens de kiemen van lust en werkzaamheid verstorven zijn, daar kan geene menschelijke magt, daar kan de beste Regering de welvaart niet weder herstellen. Wij hopen echter nog steeds, dat deze kiemen slechts *rusten*, en dat er nog mogelijkheid is, die weder in het leven te roepen. God geve daartoe zinnen zegen!

Zullen wij nu uit den rijken voorraad der merkwaardige bijzonderheden, die deze drie Deelen ons aanbieden, den Lezer iets mededeelen? Aan lust daartoe ontbreekt het ons niet; maar onze voorgescrevene ruimte verbiedt het. Zullen wij eene lijst kiezen der uitstekendste voortbrengselen? Dezelve zou ver ons bestek overschrijden, zoo het geene bloote naamlijst zou worden. Iets omtrent den handel? Dit ware wel het belangrijkste; maar het zou te moeilijk vallen, zoo iets

te vinden, buiten den samenhang met het overige. Uit de Geschiedenis des Volks? Wij zouden daarin slechts nieuwe bewijzen voor de verschrikkelijkheid van het willekeurige gebied, en de daaruit ontstane wreedaardigheid der Vorsten, vinden. De menschheid gruwet op het hooren van een' Vorst, die, razend van minnenijd op zijnen eigen' zoon, den jongeling gebiedt, zijne bruid, het voorwerp dier jaloezij, te doorsteken, en die gehoorzaamd wordt! — die daarop nog een geheel gezin van 40 personen, in deze zaak gewikkeld, doet vermoorden, — of die in ééns, op een los vermoeden, 6000 Priesters van zijn' eigen' Godsdienst, vrouwen en kinderen medegerekend, doet ombrengen! In het Oosten leert men eerst, wat dwingelandij is. Al ware het alleen om die reden, zou het geenszins te wenschen zijn, dat de inlanders in hunnen opstand zegevierden. De *Javanen*, thans, in weerwil van alle misbruiken, door het *Hollandfche* gezag, hetwelk die Despoten in teugel houdt, nog beschermd, zouden dan onbeschut aan de grootste ellende en verdrukking ter prooije worden. — Doch wenden wij onze oogen van deze tooneelen van menschelijken jammer en vernedering af, en beschouwen wij nog liever twee allerzonderlingste uitwerkselen van het bijgeloof, waaraan de *Javanen* misfchien sterker dan eenige Natie gehecht zijn. (Iste D. bl. 27.) „ Eenige jaren geleden werd geheel toevallig ontdekt, dat de doodskop van een' Buffel, op eene zeer geheimzinnige wijze, van het eene einde van het eiland naar het andere gebragt werd. Het punt, waarop het aankwam, was, dien kop nooit te laten rusten, maar in gedurige beweging te houden. Hij werd gedragen in eene mand. Zoo spoedig de een zich van zijnen last ontheed, werd dezelve doòr een' ander' opgenomen, alzo het volk geloofde, dat er eene vreesfelijke vervloeking was uitgesproken over dengenen, die hem zou stil laten liggen. In dezervoege werd de kop van het eene landschap naar het andere gevoerd, en kwam, na omloop van menige honderde mijlen, te *Samarang*. De *Hollandfche* Resident maakte zich meester daarvan en liet hem in zee werpen, waardoor deze tooverkracht verbroken werd. De *Javanen* lieten geene gevoeligheid daarover blijken, en er werd van die ongehoorde gebeurtenis verder niet gesproken; ook wist niemand rekenschap te geven, bij wien of waar dezelve haar' oorsprong had genomen. — In Mei 1814 werd zeer onverwacht ontdekt, dat in eene afgelegene, maar volkrijke

streek een weg was aangelegd naar een der hoogste bergtoppen van het eiland. Bij de bezigtiging van het werk bleek, dat men een' weg gemaakt had van 20 voeten breed, 50 tot 60 Eng. mijlen lang, en volmaakt gelijk en goed aangelegd. Wjl het eene hoofdzaak was, dat de weg over geene rivier mogt loopen, moest hij slingerend in ontelbare bogten voortgaan. Een ander hoofdvereischte was, dat de weg door moest gaan, zonder om te zien naar het regt van de grondbezitters; ingevolge waarvan huizen en geboomte omverre gemeten werden. De bevolking van geheele distrikten, gewoonlijk 5 of 6000 sterk, werd daaraan in het werk gesteld; de weg werd in twee maanden voltooid, door een Volk, dat ongenegen is tot inspanning van groote krachten. Zoodanig was het uitwerksel van eene geestdrift, die hen gedurende dien tijd bezielde. Het is daarna gebleken, dat een bloot gerucht dit geheele werk in beweging gebragt had. Eene oude vrouw had gedroomd, of gaf voor gedroomd te hebben, dat een Goddelijk persoon uit den Hemel op den berg zou nederdalen. Vroomheid schreef voor, een' weg aan te leggen, waardoor deszelfs afkomen verligt zou worden." — Is het nu niet zeer begrijpelijk, dat bij *zulk* een Volk, aan bijgeloovigheden van dergelijk een' aard overgegeven, en in den letterlijksten zin door *oudewijvenpraat* tot de ontzaggelijkste inspanningen in staat, een of andere dweeper door voorschriften of voorstellingen hetzelfde tot opstand tegen de *Nederlanders* kan hebben bewogen, gelijk men niet zonder reden vermoedt?

Nog één zonderling gebruik willen wij mededeelen (Iste D. bl. 222): „De groet, door aanraking van de lippen of kussen, is bij hen geheel ongewoon; de daarmede gelijkstaande pligtpleging drukt uit en beteekent: *te ruiken*. Dit is bij alle eilanders gemeen. Dezelfde uitdrukking in alle die talen beteekent het ruiken en deze zonderlinge manier van groeten te gelijk. Het hoofd en de hals worden gemeenlijk omhelsd, hetwelk altijd verzeld gaat van eene hoorbare poging, die met de letterlijke bereekenis overeenkomt.”

Onder de merkwaardige overblijfselen op *Java* zijn ook verscheidene Afgodsbeelden, gedeeltelijk tot den eerdienst van *S I W A*, gedeeltelijk tot dien van *B O U D D H A* behoorende. De Schrijver brengt de invoering van dezen eerdienst tot de dertiende Eeuw na C. G.; maar zou men niet mogen gissen, dat bij de groote verdrijving der *Bouddhisten* uit *Indostan*, die *Ceylon* en *Achter-Indië* met aanhangers van dien Gods-

dienst bevolkt heeft, (omstreeks de geboorte des Zaligma-
kers) ook een gedeelte zich naar het schoone *Java* gewend,
en aldaar den dus hervormden *Hindoeschen* eerdienst (waarbij
in het eerst mischien nog meer dan naderhand van de oude
fabelleer overig was) heeft ingevoerd? Later kan daarom
toch, volgens des Schrijvers gevoelen, eene nieuwe Volk-
planting van *S I W A*'s dienaars in het land zijn gekomen, die
thans naar *Bali* verhuisd is.

Behalve de teregtwijzingen en aanmerkingen, waarvan wij
boven gesproken hebben, zijn wij aan den Vertaler ook nog
eene voortreffelijke Romance uit het *Maleisch* (IIIde D. bl.
149) verschuldigd, die inderdaad, zelfs in de vertaling, eene
gevoeligheid en hartelijkheid bezit, welke wij in die Letter-
kunde niet zouden gezocht hebben. Bovendien heeft hij nog
eenige bijvoegselen van belangrijke Publicatiën, zoo der *En-
gelsche* als der herstelde *Nederlandsche* Regering, medege-
deeld, onder anderen eene, waarbij het huren van landerijen
in het gebied der inlandsche Vorsten verboden wordt, tot
groot achterdeel van den landbouw, en dienende alleen om
de *Europeesche Colonisatie* te beletten, welke onze *Neder-
landsche* bewerker zeer sterk aanprijst.

Zoo vele verdiensten omtrent dit werk bezit deze ons on-
bekende Geletterde, dat het ons leed doet, te moeten kla-
gen over zijnen stijl. Dezelve is somtijds verbazend stijf, in-
gewikkeld, en meer *Engelsch* dan *Hollandsch*. Dit zit, naar
het schijnt, geenszins in slaafsche navolging van het origi-
neel, maar in den schrijfrant des Vertalers zelven; want in
de Voorrede des tweeden Deels, die zijn eigen werk is,
hebben wij meermalen gestuit op bijkans onverstaanbare plaat-
sen, waarschijnlijk niet aan den (naauwkeurigen) Corrector
te wijten. Slechts één staaltje (bl. LXIV): „Zoo mijne
aanmerkingen zich tot nog toe hebben bepaald, aan het tafe-
reel van het omvergeworpen koloniaal stelsel, verdienen de
uitwerksels van vrijen handel niet minder opmerking, en op
onze maatregelen van invloed te zijn. Banden, die bedwin-
gen, in tegenoverstelling van vrije krachtoefening, is het
eenvoudige in de oorzaak, maar hoe verbazend zijn de uit-
werksels, als dat vermogen van vrijheid door verlichte,
schrander en ondernemende volken in handen genomen wordt!“
Doch, indien deze zinsnede duister en gewrongen is, on-
middellijk daarna verheft zich de stijl ook weder; en is in
den volgenden volzin niet ware kracht en nadruk te vinden?

„Nederland, en wel Holland bijzonder, heeft een tijdperk van grootheid in dien handel gehad, waarvan de luister die van alle mededingers verdoofde, en nu, wat vertoont onze handel op China, en in de Indische zeeën; de driekleurige banden onzer vlaggen worden er bijna niet gezien. Engeland heeft aan zijn ingezetenen voor den handel in de Indische zeeën alle bepalingen opgeheven, en drijft, met de jeugdige Amerikanen, de Veteranen van het slagveld. Koelbloedig zinkt ons het hoofd op de borst en de armen bij het lijf, en in die *apathie* komt geene klagt over de lippen, geen vonk van de oude Vaderlandsche eerzucht of kracht wordt vernomen, of klopt meer in den boezem, of doet de hand aan het werk slaan.” Ook het daarop volgende, over *de verpestende vlammen van het dobbelspel*, is (behalve deze uitdrukking) wèl en krachtig gesteld.

Nog een wensch ten besluite. CRAWFURD heeft (IIde D. bl. 259—267) een allerbelangrijkst verhaal, wegens de Hindoe-plegtigheden op het eiland Bali, bij gelegenheid der opoffering van de Weduwen op het lijk harer Echtgenooten, (daar alleen bij de Grooten) medegedeeld uit het ongedrukte berigt van een Gezantschap, in 1633 door onze Regering naar Bali gezonden. Dit handschrift bleef dus bijna twee Eeuwen ongebruikt, om voor het eerst door een Engelschman aan de wereld te worden bekend gemaakt! Hoe vele gewigtige bescheiden kan de zucht tot geheimhouding, vroeger bij onze Regering in de Indiën heerschende, even als overdrevene zedigheid, langzaamheid, of andere, minder edele drijfveren in het Vaderland, nog wel hebben teruggehouden! De zucht onzer oostelijke naburen, om alles, rijp en groen, in de wereld te stooten, is overdreven; maar onze schroomvalligheid en benaauwdheid is het niet minder. Mogten onze Landgenooten die overwinnen! Mogten (om bij ons onderwerp te blijven) toch te Batavia of elders nog eens nasporingen gedaan worden, wegens officiële berigten van Gezantschaps- of andere reizen ter uitbreiding der wetenschap, opdat de Vreemdelingen ons niet in alles de loef afsteken, of de prioriteit van ontdekking door hunne activiteit boven onze traagheid winne!

De Aarde, beschouwd in haren natuurlijken toestand en verdeling, door Zeeën, Rivieren, Meiren, Bergen en Woestijnen, benevens derzelve doelmatige strekking; naar de vatbaarheid der Jeugd ingerigt door N. G. VAN KAMPEN. Met Kaarten. Te Haarlem, bij de Erven F. Bohn. 1825. In kl. 8vo. 199 Bl. f 1 - 25.

Wij ontvangen hier het grootere werk: *Beschouwing der Aarde in haren natuurlijken toestand*, (hetwelk reeds eenen herdruk beleven mogt) van dezen zelfden geachten Schrijver, nu door hemzelve voor de jeugd bearbeid en alzoo aanmerkelijk bekort. Op deze wijze wordt het nu bijzonder voor de scholen geschikt. De vrees, door den Schrijver geopperd, of daardoor de behandeling ook te droog werd, komt ons, na de lezing, geheel ongegrond voor, indien maar de schoolonderwijzer voor zijn vak berekend is, en den kinderen smaak voor de aardrijkskunde mededeelen kan. Wij hebben hier de natuurlijke aardrijkskunde, met weglating van de willekeurige en steeds veranderende bepalingen der staatkunde; van welke de onderwijzer dan, daar deze dorre wetenschap toch mede moet geleerd worden, op zijnen tijd en in 't vervolg spreken kan. Zes kleine kaartjes zijn in dit werkje gevoegd, hetwelk wij iederen onderwijzer en iederen vader en moeder ruimschoots aanbevelen, daar het overal den grooten Schepper in zijne wijsheid en goedheid aanwijst. Het zal genoegelijk zijn, volgens dezen leidraad, met zijne kweekelingen eerst, en in eenen enkelen avond, den hemel, maar dan vooral geheel de aarde te doorloopen; en, daar men telkens, naar de vatbaarheid en behoeften, over volken, landen, kunsten enz. uitweiden kan, en ook het grootere werk ter hand nemen, zal men zoodanig reisje zeker meer dan eens met groot vermaak en nut kunnen doen.

Het Geldersch Lustoord, of Beschrijving van de Stad Nijmegen en derzelve omstreken. Met geschied. en oudheidkundige Bijzonderheden, door C. TEN HOET, JZ. Te Nijmegen, bij de Wed. J. C. Vieweg en Zoon. In 8vo. 158 Bl. f 1 - 60.

Heeft men *Nijmegen* en derzelve omstreken gezien, dan

heeft men zoo vele en zoo aangename herinneringen van het schoone en groote, aldaar gezien en genoten, dat men gretig naar dit boekje tast, om de voorstelling zich des te levendiger terug te roepen; en men vindt zich bij de lezing krachtig opgewekt, om dat alles nog eenmaal aldaar te gehieten, want geene beschrijving haalt bij het gezigt; en hij, die, door dit boekje uitgelokt, die heerlijke oorden voor het eerst gaat bezoeken, zal erkennen, een genot te smaken, dat zijne verwachting zeer verre overtreft. Dit ligt nu in den aard der zaak, en wijte men geenszins aan den Schrijver, die zijne taak op het loffelijkst volbragt.

Het titelvignet stelt de groote, merkwaardige en fraaije ruïne voor op het *Valkenhof*. Het eerste gedeelte van het boekje beschrijft de stad, hare oude geschiedenis, en de merkwaardigste, daar gevondene en deels alsnog aanwezige, oudheden. Het tweede leidt ons in alle de verrukkelijke streken in den omtrek rond. Het derde, eindelijk, beschrijft zoodanige wandelingen en buitenplaatsen, die boven andere nog de treffendste genoegens der schoone natuur beloven. Belangrijke *Aanteekeningen* en *Bijlagen*; en ten laatste een gedichtje, „*Aan mijn geboorteplekje*, van den Schrijver en Dichter, als roëgift, besluiten dit aangenaam boekgeschenk.

Dé streken van *Arnhem* zijn schoon; dit stemmen wij toe, en die dezelve niet kent, zal er zich door de *Wandelingen* van den Heer J. A. NIJHOFF van overtuigen; maar die van *Nijmegen* zijn vooral niet minder verrukkend; dit heeft steller dezes altijd beweerd. Beiden moet men zien, wil men het betooverend schoone van ons oude vaderland kennen. Wij verblijden ons daarom, dat ook *Nijmegen* en derzelver omstreken eenen zoo waardigen plaatsbeschrijver gevonden hebben.

Gedichten van Mr. A. F. SIFFLÉ. Middelburg, bij de Gebroeders Abrahams. 1825. XII en 216 Bl. In 8vo. Bij InzEEK. f 1 - 50.

Er is tegenwoordig voor hen, die zich verbeelden eenige roeping tot de poëzij te bezitten, gelegenheid in overvloed, om, vóór dat zij zich aan eene beslissende optreding wagen, het zelden feilend oordeel des publieks over hunnen dichterlijken aanleg te polsen en deszelfs uitspraak te vernemen. Onze *Letteroefeningen*, benevens de overige zoo talrijke tijdschriften, en de met ieder jaar vermeerderende Almanak-

ken, ruimen gaarne, de eene met meer gave des onderscheids dan de andere, een plaatsje in aan zoodanige dichtknopjes, die ten minste eenigermate bloem en vrucht beloven; en de jeugdige Poëet kan uit de meerdere of mindere gemakkelijheid der opneming, en uit de beoordeelingen, welke bij monde of geschrifte soms over zijne voortbrengselen geveld worden, ligtelijk opmaken, of het zijne zaak is, verder den Pindus op te klauteren, dan wel aan deszelfs voet op zijn gemak eene pijp te blijven rooken. Deze polsen proefmethode is dan in de laatste jaren ook zeer in zwang geraakt, en weinige aanvangsers hebben zich met eenen destigen bundel op het ijs gewaagd, vóór dat zij zich overtuigd hadden, dat zij met den grooten hoop op hunne dichtschatten mede konden. Ook de Heer SIFFLÉ behoort onder dit aantal; en, na zijne proefjaren in onze *Letteroefeningen* begonnen en in de verschillende Nieuwjaarsboekjes voortgezet te hebben, houdt hij dezelve thans voor geëindigd, en treedt met eenen afzonderlijken en vrij uitgebreiden dichtbundel te voorschijn, dien wij aan het lezend publiek met de noodige aanmerkingen zullen aankondigen.

Uit het geheel dezer verzameling blijkt het overtuigend, dat de jeugdige Zanger (in 1821 vierde hij, volgens het dichtstuk op bl. 167, zijnen twintigsten verjaardag) dichterlijken aanleg bezit, ja zelfs durven wij zeggen, dat hij Dichter is; eene lofspraak, met welke Recensent in geenen deele kwistig is, daar hij weet, hoe velen zich tegenwoordig dezen eernaam aanmatigen, die slechts geoefende en kunstige Verzenmakers heeten moesten. Zonder op de hooge schepingskracht en de stoute vlugt van den toekomstigen Lieddichter aanspraak te kunnen maken, bezit SIFFLÉ echter eene levendige verbeeldingskracht, welke hem telkens beelden en vergelijkingen in overvloed, mischien in te grooten overvloed, aan de hand geeft, en de tafereelen, die zijn geest aanschouwt, krachtig en uitvoerig doet schilderen. Minder bedeed is hij met eene andere dichterlijke gave, welke in ons oog steeds eene der schoonste blijft, ofschoon zij, om derzelve overdrijving in een nog niet lang voorbijgegaan tijdperk onzer Letterkunde, in minachting geraakt zij, namelijk dat teeder gevoel, die ware *sentimentaliteit*, welke ons dikwijls een' traan in de oogen doet blinken, wanneer zij de denkbeeldige wereld tegen de werkelijke overfelt, en vreemden of eigen' zieletoestand hartroerend schil-

dert. Maar, indien hij ons gevoel dan al zelden opwekt, hij valt daarom geenszins in den tegenovergestelden en thans zoo geliefden trant, welken wij als het graf van alle ware poëzij beschouwen, schoon onze eerste meesters denzelven mogen verdedigen, — dat kleingeestige en eeuwigdurende beschrijven van de erbarmelijkste kleinigheden, hetwelk men ons, wel voor treffend en keurig schilderen zoude willen uitventen, maar dat het hart even koud als het hoofd ledig laat. Waarlijk, die Heeren, welke ons het klimmen langs een touw en het klieven met eene zaag in een aantal regels zoo nauwkeurig voor de oogen en ooren tooveren, dat men er bij begint te geeuwen, konden uit de schildering, welke ons SIFFLÉ, in het eerste dichtstuk van dezen bundel, levert, van het Paradijs en deszelfs eerste bewoners, leeren, wat dichterlijke beschrijving zij. Gaarne geven wij eenige regels uit dit brokstuk tot proeve:

Schoon zijt gē, jeugdig Paar, gelijk de Morgenstond,
 Die hyacinth, narcis en rozen spreidt in 't rond,
 Als ze uit de baren in den koets van purperwolken
 Ter hemelbane stijgt en neêrziet op de volken.
 Rein is uw ziel, gelijk de parelende dauw,
 Als paradijslicht en der tranen helder blaauw,
 Of als het zilver der rivieren, die ontgleden
 Aan frische bronnen, en zich spoeden door uw Eden;
 En uw verstandsbegrip, zoo vlug, zoo ruim, zoo hoog,
 Is als eens arends vlugt, die tot den hemelboog
 Op taaije vleuglen smelt, om, na dat stoude stijgen
 Als van Jehova's troon, op aarde neêr te zijgen.

Mischien wat weelderig, maar toch schoon, dichterlijk zijt deze regels; jammer, dat dezelve gevolgd worden door eene vergelijking van de majesteit, die uit de oogen der eerste menschen straalde, met de zon,

. . . . . wen zij den wereldkloot,
 Van uit het hoogste punt des hemels, voor haar blikken
 Als smelten doet, en dreigt de kudden te doen stikken,

welke wij niet alleen om dat *stikken* geheel moeten afkeuren, maar ook, wijl zulk eene verzengende, tirannieke majesteit beter aan eenen GENGIS-KHAN, dan aan de eerste men-

schen in het Paradijs, zoude te pas gekomen zijn. SIFFLÉ gevoelde dit zelf, en tracht de uitwerking te matigen, door bijvoeging van het volgende :

Doch deze heerlijkheid, waaruit uw adel blijkt,
Weet gij te tempren door een zachtheid, die gelijk
Aan de avondschaduw van de koele en sombre drevén,
Waarín de Godsstem ruischt, terwijl de blaadren beven.

Doch hierdoor verviel hij juist in het gebrek, dat HORATIUS, in de eerste regels van zijnen brief aan de *Piso's*, zoo geestig gispt, en tegen zijn voorschrift: *Non placidis coeant inmitia.*

Over het algemeen, gelijk wij boven reeds zeiden, is SIFFLÉ wat al te kwistig met zijne vergelijkingen; en schoou hij er dikwijls zeer treffende bezigt, b. v. deze eenvoudige :

Zoo ademt de kamil een' geur, te meerder zoet,
Hoe dat ze meerder is vertreden van den voet, (bl. 18.)

(bij welke wij beurtelings aan LAMARTINE en CATS dachten, hoe wonderlijk die Heeren ook zouden opzien van zich zoo in onze gedachten vereenigd te vinden; aan den eersten om de stof,

„ *Et le baume fletri sous le pied qui le foule
Repand ses parfums sur vos pas.*”

en aan den laatsten om den trant, tot welken SIFFLÉ, ook een *Zeeuw*, wel meer overhelt, b. v. eene bladzijde vroeger:

Al ligt het blinkend goud in nijdige erts gescholen, enz.)

zoo kan het niet anders, of er loopt ook wel eens eene deerlijk mislukte onder; b. v. deze, in welke hij de verrukking van een' man, die ter strafplaats heengevoerd en onverwacht bevrijd wordt, dus beschrijft :

Maar zie zijn blijdschap, nu 't gezegend woord „ *Genade!*”
Op 's Konings wenk, de lucht doorrolt. Geen burger baadde
Zich in zoo hoog genot, wanneer des Voriten hand
Zijn borst versierde met verdienden ordeband.

Waarlijk, zou men niet zeggen, dat *SIFFLÉ* er bijzonder op gesteld schijnt te zijn, om tot Ridder geslagen te worden? Bij wijsgeerige koppen geldt dat aardigheidje iets minder, dan de bevrijding van de doodstraf. Doch, in ernst gesproken, dergelijke vergelijkingen vernietigen den indruk geheel en al, in plaats van denzelven, gelijk zulks behoorde, te versterken. De jeugdige Dichter zal best doen met eenige gelijkenissen minder aan te brengen, maar dezelve steeds goed te kiezen.

Wij bemerken daar, dat wij ons in eene uitweiding toegegeven hebben, uit welke *SIFFLÉ* mischien enig nut zal kunnen trekken, en die ons daarom dan ook, hopen wij, door onze lezers zal vergeven worden, welke er dit bij gewonnen hebben, dat zij het dichttalent van den jeugdigen Zanger eenigzins naauwkeuriger hebben leeren kennen. Thans keeren wij tot de hoofdzaak terug.

Wij hebben het dichtralent van *SIFFLÉ* gekenschetst, als noch hoog lyrisch, noch echt sentimenteel, maar toch als rijk aan vinding, vurig en beeldrijk. Hij bezit reeds voldoende magt op taal en rijm, en is de dichterlijke uitdrukking genoegzaam meester, om, wanneer hij behoorlijke moeite en tijd aanwendt, verzen te maken, die in deze opzichten boven alle aanmerkingen verheven zijn. Thans komt nog wel het een en ander voor, dat niet door den beugel kan; b. v. hij rijmt *begeerlijkheid* op *heerlijkheid*, bl. 4, in het staande rijm, dat, volgens onze dichtwetten, nog veel minder geoorloofd is, dan *Geestenheer* op *Opperheer*, bl. 11, en *beleid* op *voortgeleid*, bl. 9; hij verzuimt in de Alexandrijnen te dikwijls de snijding, dat slechts om gewigtige redenen, en dan nog spaarzaam, mag gedaan worden; hij is wel eens, maar toch zelden, niet duidelijk, niet verstaanbaar, b. v. op bl. 5. van ond.:

Is ooit een moorder held, om hier de held te wezen;

hij zondigt wel eens tegen ons taaleigen:

Ik had u zoo graag een kransje GEVLECHT (bl. 157);

Zie mijn rijtuig *wachten slaan* (bl. 155, voor: staan te wachten);

schrijft telkens *rond* uwe outers voor *om*, en dergelijke kleinnigheden meer; doch deze smetjes getuigen meer van eene niet genoeg naauwkeurige overziening, dan van onkunde of onmagt, en wij vergeven die gaarne, daar men, scherp zoe-

kende, ook bij onze eerste meesters dezelve in niet minderen getale aantreft.

Bij alle de goede hoedanigheden, welke wij reeds aan de Zanggodin van SIFFLÉ geprezen hebben, voegt zij nog (en dit is waarlijk niet het geringste) de edelstedenkwijze. Godsdienst, Deugd en Christendom, Vaderland, Vrijheid en Verlichting zijn de onderwerpen, welke haar bezielen en de vurigste gezangen doen uitstorten; en zij voert overal eenen toon, den liefderijken Christen en verlichten Wijsgeer ten volle waardig. Dat het eene stuk ons beter beviel dan het andere, spreekt van zelf; zoo houden wij den *Lof der Dichtkunst* voor het beste, en de gelegenheidsgedichten voor de minste uit deze verzameling; doch overal blinkt onmiskenbare aanleg, die slechts eene vlijtige, maar tevens bedaarde oefening behoeft, om voortreffelijke vruchten te leveren. SIFFLÉ ga voort met soms zijne krachten te beproeven aan de navolging van meesterstukken der vreemde Letterkunde, zoo als hij hier reeds aanvankelijk met eenige heerlijke gedichten van SCHILLER, POPE en LAMARTINE gedaan heeft. Er is niets, dat meer oefent, meer naijver opwekt, dan dat gedurig vergelijken onzer eigene dichterlijke uitdrukking met die van zulke meesters.

Éene zaak moeten wij, ten slotte, den jeugdigen Zanger nog op het harte drukken: dat hij zich toch niet wage aan onderwerpen, welke hem te hoog en te rijk zijn, en die hij niet volkomen meester is! Dat dit wel eens plaats gehad heeft, blijkt uit niets duidelijker, dan uit den aanleg van het eerste gedicht in deze verzameling: *Gods weg met het Menschdom*, uit hetwelk wij boven eenige regels hebben overgeschreven. In deszelfs aanhef bezingt hij schoon en treffend den staat der menschelijke onschuld in het Paradijs; vervolgens minder schoon den val en den eersten broedermoord; rept dan in twee regels van den Zondvloed, en waagt van daar eenen halsbrekenden sprong tot op Jezus' komst, die uitvoerig bezongen wordt, gelijk ook de vervolgingen der eerste Christenen. Dan beklagt hij zich, dat het reine Christendom door het Gnosticisme verdrongen werd, en van dat Gnosticisme vliegt hij in ééns over op de Reformatie, van waar hij met geen minder geweldigen overgang in ééns komt (hoe, begrijpt men niet recht) tot eene schildering van onzen staat na den dood. Waarlijk, de onevenredigheid der behandeling is hier zoo groot, en er zijn in dezelve zoo vele we-

zenlijke punten over het hoofd gezien, dat het genoegzaam blijkbaar is, dat de Dichter zijn onderwerp niet doordacht heeft, ja met deszelfs verbazende uitgestrektheid en wijsgeerige diepte ten eenemale onbekend was. Hetzelfde gebrek aan geleidelijke ontwikkeling en dichterlijke volledigheid, welke men wél van de prozaïsche onderscheiden moet, vindt men in de Dithyrambe: *de Veredeling der Menschheid*; doch hier is zulks, om den aard der dichtsoort, meer verschoonbaar. SIFFLÉ roept bij den aanhef uit:

Verbeelding! wil mijn Zangster leiden
Door 't puin van zestig eeuwen heen;

doch zij voldoet op eene zeer springende wijs aan zijn verzoek, want zij voert haren kweekeling slechts onder de Aartsvaders, vervolgens in den tempel te Jeruzalem, dan tot Jezus, toen hij rondwandelde op aarde, en van daar eensklaps in het duizendjarige rijk, en het nieuwe Jeruzalem.

Wij hebben deze aanmerking tot het einde onzer aankondiging bespaard, opdat zij des te meer indruk mogt maken op eenen jeugdigen Zanger, in wiens roemvollen voortgang op de baan der eer wij zooveel belang stellen.

God met ons, (.) Hymne; door Mr. I. DA COSTA.

Want daar en is onder den hemel geen andere naam, die onder de menschen gegeven is, door welken wij moeten salig worden. P E T R U S.

*Te Amsterdam, bij J. H. den Ouden. 1826. In gr. 8vo.
22 Bl. f: - 50.*

Wel is de Bijbel bij dit dichtstuk gebruikt! Ook op de keerzijde des titelblads leest men een *motto* uit den Bijbel, boven de *Hymne* (?) drie, en aan den voet der bladzijden telkens Bijbelteksten. En echter noemen wij dit werk van DA COSTA al eens heel *on-bijbelsch*.

De Dichter, namelijk, lang gedragen in zijne dorheid, morrend en wanhopend zijne dagen verteerd ziende, zielsgenot gezocht hebbende, onder anderen, in brandende driften en wellust, en maagdenharten roovende Ridderverdienste, ja geboren in de blindheid der zonde, en trouweloos van hart (de man getuigt het zelf), is *herteeld* tot eene *nieuwe* bevatting; b. v.: Israëls God is één, maar in zijne eenheid drie; Gods

Zoon bestond van eeuwigheid gegeneerd in 's Vaders schoot; aan zijnen eigen' Zoon wreekte God zelf de gefchondene wet, ezv. — Het smart ons, dat de verborgenheid der Godzaligheid zoo ongerijmd bezongen wordt. Zoo, ja zoo muurt men den' Jood den, ingang in het rijk der hemelen digt; zoo stijft men het ongeloof in zijne vijandschap; zoo doet men nieuwen wijn in oude lederen zakken, en zet het licht der Goddelijke waarheid onder het bed, door de scholastiekery gefchud, en waarop het vooroordeel en de ijver zonder verftand en deugd zoo gaarne zich nedervlijen.

Wat de dichterlijke waarde van dit boekken betreft; zangen, *bewonderd* (Is dat geen heel erge taalfeil, volgens BILDERDIJK? Doch, deze mag wel uifscheiden van zoo af te geven op taalbeoefenaars, nu zijne twee beruchtste Joodsche leerlingen zijn gezag zoo weinig eerbiedigen, als wij in vele ftalen konden aanwijzen!) *zangen*, dan, *bewonderd door het luisterend gewelf*, vindt men hier niet; en of het op deze wijze zal gelukken, *de aarde te doorgalmen, in liefelijke psalmen en donderende klanken*, betwijfelen wij. Wij gelooven, dat de VIJGEN en dito vromen geene liefhebbers vandichtftukken zijn; de uitgever had althans voor dit wel eene andere benaming aan DA COSTA mogen verzoeken, want — wat weet men, in de zoogenoemde oefeningen, van *Hymnen*? Of dient het ftuk voor de dichterenwereld? In allen gevalle, wij zijn blijde, dat het zóó gevormd is. Kwaad doet het dus te minder.

Voor Vrienden van STILLING. Iets van en over J. H. JUNG, geno md STILLING. Naar het Hoogduitsch. Te Groningen, bij W. van Boekeren. 1825. In kl. 8vo. 107 Bl. f: - 90.

STILLING's Vrienden zijn bij ons ook velen; aan dezen is, hetgeen men hier van hem nog ontvangt, zeker welkom. Het zijn een paar verhalen, in het *Taschenbuch van Aschenberg* 1806 uitgegeven; zij pasfen wel bij zijne overige gefchriften; zij gelden zijne familiebetrekkingen, en zijn in 's mans bekenden Christelijken geest. Uit het *Taschenbuch*, dat hij zelf van 1805—1816 *voor Vrienden van het Christendom* uitgaf, ontvangen wij hier eene *bloemlezing van spreuken*, in 's mans eigenen geest, waaronder wij zeer kostbare opmerkten. Het bijgevoegde *iets over s T I L L I N G* is van eenen

Vriend aan de oevers van den Main, en van eenen anderen *aan de oevers van de Oostzee*. Beide bevestigen den aan den waardigen man in vele opzigten verschuldigde hoogachting. Zij willen hem, ten aanzien zijner *Theorie der Geestenkunde*, zijner *Verklaring der Openbaring van Joannes*, van den *graauwen Man*, en zijnen *Christelijken Menschenvriend* en *Heimwee*, voor zoo veel des noods, verdedigen. *Nog iets ter herinnering aan STILLING* is van zijnen Vriend GÖTHE. Twee dichtstukjes: *op den dood van STILLING*, en *aan den zalig ontslapenen JUNG-STILLING*, besluiten dit boekje, dat voor de Vrienden van 's mans geschriften een lief geschenk nog is, en anderen tot kennismaking met die geschriften kan opwekken, hetgeen zich in allen gévalle niemand beklagen zal. — Wij zouden *verbannen* schrijven, in plaats van *verband*, gelijk de Vertaler bl. 92 heeft verkozen te doen.

Onderhoud voor huisfelijke en gezellige kringen. Door FENNA MASTENBROEK. IIde of laatste Doel. Te Sneek, bij F. Holtkamp. 1825. In gr. 8vo. 494 Bl. f 3 - 75.

Dit produkt van eigen grond is op nieuw een overtuigend bewijs, dat wij het uitheemsche zeer gemakkelijk kunnen ontberen. Wij ontvangen hier wederom drie verhalen van goeden, nuttigen, zedelijken inhoud, in eenen zoo kieschen smaak geschreven, dat ook van dien kant bij dezelve niets te wenschen overig blijft. Ieder verhaal staat op zichzelf; en hoe wel wij den welverdienden lof, door ons zoo ruimschoots aan het eerste deel gegeven (*), hier gaarne herhalen, zoo voelen wij bijna spijt, dat hier de titel van *tweede* deel misfchjen den eenen of anderen koper kan afschrikken, omdat hij het eerste deel niet bezit. 1) *Het Vrouwenkransje* leidt ons in den beschaafden kring van zeer voorbeeldige vrouwen, die haren gezelligen avond doorbrengen met zeer onderhoudende en leerzame gesprekken, en wijst het ongelukkige van het minder gevoel van innerlijke waarde in eene brave en achtingwaardige huisvrouw en moeder aan, welke daardoor vreest, dat haar echtgenoot haar niet genoegzaam achten en beminnen kan. Het sluit met eene treffende geschiedenis. 2) *De Familie Suzenheim* teekent, met treffende kleuren, het edele, teedere, deugdzame vrouwehart, het welk, nederig en stil, iederen deugdzamen aantrekt, geluk waardig is, geluk ge-
(*) *Letteroeff.* voor 1824, bl. 410.

niet, en geluk doet genieten; terwijl de schoonste en listigste Coquette zich in haar eigen garen verwart. 3) *Constantia Gildenhorst*, eindelijk, is de meest overtuigende aanwijzing, hoe beschaving van verstand en hart het huwelijksgeluk verhoogt en eeniglijk bevestigt. Het is niet de lof eener geleerde vrouw, maar eener wezenlijk, in iedere huisfelijke betrekking, kündige en getrouwe, en tevens wezealijk beschaafde en echt veredelde echtgenoot. Aan iedere onzer lezeressen bevelen wij dit leerzaam verhaal van gaufrer harte aan.

FENNA MASTENBROEK verdient inderdaad hare sinds lang reeds gevestigde achting bij ons lezend publiek, en de groote goedkeuring harer geschriften zal haar verstand en smaak (hiervan houden wij ons overtuigd) in geen deele gevaarlijk zijn. Ieder van hare verhalen, in dezen trant, doet verlangen naar meerdere; en wij verblijden ons, dat eene aantekening ergens in dit werk ons daarop doet hopen.

Enkele min of meer zinnloze drukfeilen had men moeten vermijden, of althans aan het slot den lezer aanwijzen; zij zijn echter maar weinige.

Handwoordenboek der Fabelkunde, ter opheldering der dichterlijke werken en voortbrengselen der beeldende kunsten, welke met de Godenleer der Ouden in betrekking staan, bewerkt naar CHOMPRE, door J. GREVELINK. Iste Deel. Te Amsterdam, bij M. Westerman. 1825. In 12mo. 229 Bl. f 1 - 20.

Voor dit boekje is geene voorrede. De titel kan dan ook de plaats eener voorrede vervullen, in zoo verre wij daaruit het oogmerk zien, met hetwelk dit Handwoordenboek is zaamgesteld. Evenwel hadden wij gaarne iets van dien CHOMPRE vernomen, die ons geheel onbekend is, gelijk ook van de manier, hoe de Heer GREVELINK de Fabelkunde van zijnen voorganger bewerkt heeft. Wij moeten het stuk nu beoordeelen zoo als het ligt, en zullen te dien einde de letter A doorloopen.

„A, deze letter werd bij de Grieken als een kwaad voorteken aangezien, wanneer zij offerden, want daarmede begonnen doorgaans de bedreigingen, die de Priesters, van wegen hunne Goden, over den volke uitspraken.” — Wij verstaan dit artikel niet, noch herinneren ons, ooit iets van dien aard

te hebben gelezen. Heeft de Schrijver dat ook verkeerd uit een of ander *Lexicon* overgeschreven, waar hij melding ge- maakt zag van de α , als $\alpha\pi\epsilon\lambda\lambda\eta$, in de heilige Schrift?

„*Aba, stad in Lycien, waar een tempel van Apollo was.*” — Dit is eene oude dwaling, reeds weerlegd in de aanmerkingen op *Stephanus Byzantinus*. De tempel en het orakel van Apollo waren in *Phocis*.

„*Abadir, of Betijle.*” Lees *Baetylas*. Gelukkig, indien andere namen zoo weinig op zijn Fransch verbasterd waren! Daar zijn er, naar welke men raden moet. Deze onnaauwkeurigheden in de drie eerste woorden deden ons reeds geen gunstig denkbeeld van dit Mythologisch Woordenboek opvatten, waarin wij, verder voortbladerende, bevestigd werden. Van dien aard zijn *Hero en Leander, beide te Abydos geboren*, *Calpeus* voor *Calpe*, de naam van *Acefus* en *Alexicacus* gegeven aan *Telesphorus*, daar *Telesphorus* ook een bij- naam van *Apollo* was, *Actiaches* voor *Actiaca*, enz. enz. enz.

Die het volgende artikel verstaat, is wat meer dan een *Davus*! „*Aemonia Artus, eene toveres, door Ovidius dus ge- naamd. Die zelfde dichter noemt het sterrenbeeld Sagitarius, de boogschutter, Aemonia Artus, wijl Chiron in Thesalian leefde.*”

Het is jammer, dat Boekhandelaars, iets ondernemende, het welk minder in hun bereik valt, niet te voren raadplegen met deskundige mannen. Indien de Heer WESTERMAN dat gedaan had, zou zoo veel goed papier en zoo vele fraaije letters niet misbruikt zijn, om de wartaal van eenen onkun- digen CHOMPREE in het Nederduitsch te herhalen. Men vindt er ook in verklaard, wat *Abracadabra* is, en met figu- ren uitgecijferd. Dit motto had het boek gepast.

Aanleiding tot de kennis der Letterkundige Geschiedenis der Nederlanden, door D. BUDDINGH, Huis- onderwijzer in 's Hage. 's Gravenhage, bij A. Kloots en Comp. 1825. In kl. 8vo. XII, 202 Bl. f 1 - 25.

De Heer BUDDINGH stelde deze Letterkundige Geschie- denis op ten behoeve zijner leerlingen, en geeft dezelve uit, om hun den tijd van het naschrijven te besparen, en ook anderen tot deze kennis op te leiden, bijzonder toekomstige leerlingen der Latijnscha scholen. Hij heeft veel gebruik ge- maakt van het grootere werk van den Heer N. G. VAN KAM-

PEN, deszelfs verdeeling in tijdvakken gevolgd, en er eenige tijdtafelen bijgevoegd. Dat men den jongelieden vroegtijdig hoogachting inboezemt voor onze verdienstelijke vaderlandfche mannen, in alle vakken van geleerdheid, is zeer loffelijk; maar het is eene andere zaak, dat men hun een systema geeft van zoo vele perfonen en zaken, hetwelk ons voorkomt boven het begrip van dien teederen leeftijd te zijn. Naar ons oordeel wordt hetzelfde doel beter bereikt, door jongelieden van tijd tot tijd bekend te maken met het leven dier mannen, gelijk hetzelfde in de werkjes der Maatschappij *tot Nut van 't Algemeen* en andere stukjes is opgesteld. Zoo iets lezen zij met genoegen, en het blijft hun bij; daardoor worden zij van zelf en met het toenemen der jaren ongevoelig opgewekt, om de gefchriften dier mannen, welke onder hun bereik vallen, te leeren kennen. De Heer BUDDINGH begint zijn Eerfte Tijdvak op deze wijze: „*Behalve de geweldige fchok, door de Kruistogten reeds vroeger aan geheel Europa medegedeeld, bragt ook de bloei des koophandels in dit tijdvak, door de gemeenschap met het naburige Frankrijk en Duitschland, zeer veel toe tot de welvaart en de befchaving van den burgerftand in de Nederlanden.*” Voorts spreekt hij van *minneliederden in Provence en Languedoc*, van *Ridderromans*, van *Zwabifche Keizers*, *Efopet*, *cycl*, *de ronde tafel*, *Roeland* en *Etsel*, of *Attila*. Hoe veel is er niet noodig, dat men jongelingen een duideljk denkbeeld van dit alles geve; en dit zal men aan kinderen leeren? Waarlijk, men vergt veel te veel, en het kan aan velen onzer tegenwoordige onderwijzers niet genoeg gezegd worden, dat hun roem niet beftaat in het fchrijven van boeken en boekjes en het vormen van geleerde kinderen, maar in een langzaam en doelmatig ontwikkelen der verftandelijke vermogens hunner kweekelingen. De Heer BUDDINGH heeft getoond, dat hij een ijverig en vlijtig man is; en het boekje, door hem uitgegeven, kan zijn nut hebben voor 's mans ambtgenooten, welke in onze letterkundige gefchiedenis min bedreven zijn. Het is ons wat al te kronijkmatig voorgekomen, hetwelk zeker toegefchreven moet worden aan de zucht om kort te willen zijn. Ook zijn er vele grove miftellingen in de eigennamen, b. v. in de Voorrede wordt CONSTANTIJN HUYGENS *Neerlands* NEWTON genaamd, NICOLAUS GAULIUS voor GRUDIUS, TIBULUS, CATULLIUS, EURIPIDUS, enz. enz.

BOEKBECHOUWING.

Hulde aan CHRYSOSTOMUS, door A. DOIJER, A. L. M. Phil. Dr. en Leeraar bij de Doopsgezinde Gemeente te Zwolle. IIde en IIIde Stuk. Te Zwolle, bij H. A. Doijer. 1819—1822. In gr. 8vo. Te zamen 503 Bl. f 4-30.

JOANNES CHRYSOSTOMUS, voornamelijk beschouwd als een Voorbeeld van ware Kanselwelsprekendheid, door A. DES AMORIE VAN DER HOEVEN. Te Delft, bij de Wed. J. Allart. 1825. In gr. 8vo. 130 Bl. f 1-80.

Wij voegen deze beide werkjes bij elkander, omdat zij beide merkwaardig zijn, als huldeblijken, door Protestantse Leeraars van onderscheidene Genootschappen aan eenen alouden Kerkvader toegebracht, en als beschouwingen van deszelfs verdiensten uit onderscheidene oogpunten.

Nadat de Eerw. DOIJER, in zijn eerste stuk, CHRYSOSTOMUS voornamelijk als *Kerkleeraar* beschouwd, deszelfs lotgevallen en verdiensten in dit opzigt vermeld had, gaat hij in deze beide over, om uit des grooten Kerkvaders talrijke Leerredenen eenige ter proeve te kiezen, namelijk *over de soorten der dienstbaarheid, door de zonde in de wereld gebragt, over de vraag, of wij gestraft worden voor de zonde onzer eerste Ouderen, over het verschil tuschen Petrus en Paulus te Antiochië, de rede, toen EUTROPUS zich te Konstantinopel in de hoofdkerk geborgen had, vier Homiliën tegen de Joden, nog een gedeelte uit eene Verhandeling tegen dezelve, eene Lofrede op PAULUS (de vierde Homilie op dien Apostel), alles, behalve de laatste Leerrede, met godgeleerde aanmerkingen van den Vertaler; eindelijk nog (in het tweede stuk) eene bloemlezing uit de werken van*

CHRYSOSTOMUS, met dergelijke aanteekeningen, en zes Leerredenen in den smaak van CHRYSOSTOMUS, waaronder vier over de geschiedenis van den rijken jongeling.

De Heer VAN DER HOEVEN beschouwt, in zijn beknopt en zeer wel geschreven stukje, CHRYSOSTOMUS meer als *Redenaar*, en wel bepaaldelijk als *geestelijk Redenaar*. Hij laat ook wel eene korte schets van zijn leven en zijne lotgevallen voorafgaan, doch slechts ter inleiding, om de welsprekendheid van CHRYSOSTOMUS te beschouwen; naar hare hoofdvereischen volgens de Ouden, — eene meer gepaste dan vernuftige *uitvinding* der stoffen, naar de onderscheidene behoeften en omstandigheden zijner hoorders; eene juiste, hoewel meereendeels verborgene *schikking* of verdeling; eene krachtige, natuurlijke, verhevene *voordragt*, en eene *uitvoering*, die, blijkens de werking zijner redenen, treffend en welsprekend moet geweest zijn, en waarbij hij geheel en vrij staande uit het hoofd sprak. Zijn edel, godsdienstig *hart* was eindelijk de bron zijner welsprekendheid. In verscheidene proeven wordt een en ander nader aange-toond en ontwikkeld, en de Schrijver laat ons op het einde yervuld met de zedelijke en verstandelijke grootheid van zijnen held. Eenige noten dienen tot opheldering.

Het is, zeiden wij boven, merkwaardig, dat CHRYSOSTOMUS binnen kort zoo zeer de aandacht onzer Protestantische landgenooten opgewekt heeft. Want ook BILDERDIJK heeft, in het achtste Deel der *Mnemosyne*, eene Redevoering van CHRYSOSTOMUS, en wel dezelfde als de Eerw. DOIJER, namelijk die over EUTROPIUS, vertaald medegedeeld. Doch de edele Patriarch van *Konstantinopel* steekt ook onder de menigte der Kerkvaders zeer luisterrijk uit. Welligt is de tak der Godgeleerde Letterkunde, die de *Duitschers* onder den naam van *Patristiek* kennen, bij ons Protestanten wel wat te weinig beoefend, en het is loffelijk, dit verzuim in te halen; ook beloonen Schrijvers, als JUSTIJN de *Martelaar*, in *sommige* zijner werken, MINUTIUS

FELIX, CLEMENS ALEXANDRINUS, ORIGÈNES (eene schatkamer, ook voor de *ongewijde* Letterkunde), ARNOBIUS, LACTANTIUS, en eenige stukken van AUGUSTINUS, wel de moete, daaraan befteed; doch men moet erkennen, dat de woede van ftelfelzucht, van onchristelijk verdoemen, van ketterhaat, — dat onkunde en soms in het oog loopend misverftand of verkeerde toepafing der Heilige Schrift en ongepaste *Allegorie* vele plaatfen, niet alleen der genoemde Schrijvers, maar vooral ook van TERTULLIANUS, HIERONYMUS enz., misvormen. Veel minder is dit het geval met CHRYSOSTOMUS. Zeer ijverige en verftandige beoefening der Heilige Schrift, kennis ook aan de ongewijde welfprekendheid, met welker pit en merg hij zich doorvoed had, een edel hart, dat minder *gevoelens* dan *gezindheden* en *daden* beftreed, mannentrots voor Keizers-troonen, en onbewimpelde, onbefchroomde beftrafing der ondeugd, waar hij ze vond, al was het naast den troon of in de paleizen der Grooten, eindelijk *Demosthenifche* kracht van voordragt, — zie daar, wat CHRYSOSTOMUS boven alle andere Kerkvaders verheft, en hem, ook onder Protestanten, die aan deze Vaders geen grooter gezag dan aan andere Schrijvers toekennen, bijzonder doet hoogachten. Doch de Heer VANDER HOEVEN erkent gereedelijk, dat CHRYSOSTOMUS, door arbeid overkropt, niet altijd zoo vele zorgvuldigheid aan zijne leerredenen befteden kon als hij wel wenschte; inderdaad is hij gansch niet vrij van verkeerde opvatting en toepafing van fchriftuurplaatfen, en zijne al te groote *beeldrijkheid*, ja opeenftapeling van beelden (die zelfs wel eens ongepast zijn) levert juist een contrast met DEMOSTHENES op. Men moet echter ook bedenken, dat CHRYSOSTOMUS in eenen tijd leefde, toen de echte Welfprekendheid reeds diep, zeer diep gevallen was; dat de *allegorifche* wijze van opvatting zeer fchadelijk was voor zuivere en onpartijdige fchriftverklaring; dat men meende, in de groote mannen des Bijbels, vooral in de Apostelen, geene gebreken te mogen zien, en dat ook

de afkeer tegen andersdenkenden, Keters, *Joden* en Heidenen, zoo algemeen was, dat men Kerkleeraars, bij wie dezelve niet in stelligen haat overging, reeds voor goedaardig en zachtmoedig nouden mogt. Van alle deze gebreken ontmoeten wij bewijzen in de Leerredenen, door den Heer DOIJER vertaald. Van de verkeerde opvatting geeft ons de *Homilie* over PETRUS en PAULUS een treffend bewijs. Om toch PETRUS niet in 't ongelijk te doen stellen, onderstelt hij eene *afpraak*, volgens welke PETRUS zich door PAULUS liet bestraffen, opdat hij daarna met te meer vrijmoedigheds de Discipelen zou kunnen berispen. (DOIJER, II, bl. 95.) Met groote woordenrijkheid en niet zonder vernuft zoekt hij deze haarblijkelyk valsche stelling, de geheele leerrede door, te betoogen. In zijne *Homiliën* tegen de *Joden* beweert hij, dat MOZES bevolen had, het Paaschfeest te *Jeruzalem* te vieren, hoewel het woord *Jeruzalem* in de geheele Wet niet voorkomt, en hetzelfde eerst vijf Eeuwen na MOZES, onder DAVID, aan het *Foodsche* Rijk kwam. Doch deze onderstelling moet hem tot iets anders dienen, te weten, om de *Joden* te berispen, dat zij in hunne ballingschap de Wet onderhouden, hetgeen, volgens CHRYSTOMUS, noch DANIËL, noch EZECHIEL, noch eenige *Joden* in de *Babylonische* gevangenschap hebben gedaan. Hij zegt in de volgende Leerrede, dat de Profeten volstrekt niet de herbouwing van *Jeruzalem* en het einde van de *tegenwoordige* ballingschap der *Joden* voorspellen, gelijk zij zulks van alle de andere gedaan hebben. Er zijn echter eene menigte plaatsen in de Profeten, die naauwelijks anders dan van eene toekomstige herstelling der *Joden* kunnen verstaan worden. Het is waar, men heeft andere, geestelijke uitleggingen van die plaatsen; maar een Redenaar mag toch hen, die zich aan de *letterlijke* uitlegging houden, niet *uitdagen*, hem éenen der Profeten aan te wijzen, die voorspeld heeft, dat de stad zal herbouwd worden. Men denke slechts aan zoo vele plaatsen uit JESAIAS! De Leerrede, waarin deze redenering het *thema* is, beslaat bij DOIJER *een-en-ze-*

ventig bladzijden; en de Redenaar verontschuldigt zich, in zijne daarop volgende *Philippica* tegen de *Joden*, met de heeschheid, die eerstgemelde hem veroorzaakt had. En hier komt ons een van die, onzes inziens, geheel mislukte beelden voor, waarvan wij zoo even spraken: „Ge-
 „ lijk wilde dieren, (hierop komt het neder) door het
 „ proeven van menschen vleesch en menschen bloed in de
 „ kampspelen, eerst regt heet daarop worden, en zich
 „ daarvan niet meer kunnen onthouden, dus worden ook
 „ wij, nadat wij eens den strijd tegen de *Joden* begon-
 „ nen hebben, daardoor zoo ontvlamd, dat wij, hoe
 „ heesch ook, er niet van kunnen uitscheiden.” Hoe juist
 ter dit beeld ware, des te afgrijpelijker en ongepaster
 zou het zijn; het zou de *Joden*, als ongelukkige slag-
 offers, belangrijk, en CHRYSOSTOMUS, als eenen
 tijger, hatelijk maken! Gelukkig is het valsch. Een paar
 bladzijden verder zegt hij, „dat de martelaren den *Joden*
 „ eenen bijzonderen haat toedragen, vermits zij den Hei-
 „ land, dien genen gekruisigd hebben, boven alles lief-
 „ hebben.” Haat dus in den Hemel! Doch wij gelooven,
 dat CHRYSOSTOMUS hier slechts eene *antithesis* be-
 doeld, en het zoo erg niet gemeend hebbe.

Wij begrijpen niet, waarom de Heer DOIJER deze vier Leerredenen tegen de *Joden* juist uit zulk eenen rijken voorraad gekozen hebbe, als welke, behalve de opgenoemde gebreken, voor ons geenszins die *krachtige* en *nieuwe* bewijzen tegen de *Joden* bevatten, welke de genoemde Schrijver daarin meent te vinden. De Heer DOIJER is (en dit doet zijn hart eer aan) ongemeen gezet op de bekeering der *Joden*. Maar wanneer deze niet met verstand geschiedt, en met het *insforten van eenen Evangelischen geest*, zoo bekomen wij daarvoor slechts vermomde *Pharizeën*, wolven in schaapskleederen, die, onder den schijn van Christenen, de Christenheid, de Christelijke vrijheid zoeken te ondermijnen, en nog in onze dagen zoo erg zijn als die Joodschgezinde Leeraars, welke PAULUS zoo onuitsprekelijk veel moeite aandeden. Indien de *Jood* het *Nieuwe Verbond* (zonder den

zuurdeefsem der *Pharizeën* en Schriftgeleerden), indien hij de *wet der vrijheid* omhelst, zoo zij hij welkom; maar wil hij een slaaf zijn van overleveringen, van willekeurige inzettingen der menschen, van het gezag der Ouden in plaats van dat des Bijbels, zoo worde hij althans geen Protestant, maar voege zich bij de *Roomsche Kerk*, indien hij al Christen wil worden! — Doch dit in 't voorbijgaan. Keeren wij tot CHRYSOSTOMUS weder.

De Redevoering over EUTROPIUS is zekerlijk uitmuntend. Hier vereenigde zich alles, om de hoorders te boeijen: een gevallen Dwingeland, die eene schuilplaats zoekt in die zelfde Kerk, wier voorregten hij heeft zoeken te befnoeijen; die nu, terneêrgebogen aan het altaar, alleen, van alles verlaten en van alles beroofd, een ziel-treffend schouwspel van de wisselvalligheid der fortuin biedt aan de van alle kanten toegestroomde menigte. Daar verschijnt nu, op de verhevene spreekplaats, de Redenaar; hij slaat zijne blikken beurtelings op den ongelukkigen gevallen en op de Gemeente; eindelijk barst hij uit: *Ijdelheid der ijdelheden; alles is ijdelheid! Waar is nu de glans van het Consulaat? waar de blinkende fakkel, waar de toejuichingen des Volks, de daverende reijen, en feesten, en opene tafels?* enz. Deze aanhef overtreft, onzes inziens, in gepastheid en den schok, dien het aan 't gemoed geeft, zelfs het vermaarde: *Quousque tandem abutere, Catilina, patientia nostra?* van CICERO, ook in de tegenwoordigheid van dien booswicht uitgesproken, en wordt slechts geëvenaard door MASSILLON'S *Dieu seul est grand, mes Frères!* bij het lijk van LOUWIS XIV. Dit geheele treffelijke stuk, waar CHRYSOSTOMUS nu eens EUTROPIUS, en dan weder, als een toonbeeld op hem wijzende, de Gemeente aanspreekt en tot medelijden beweegt, is, gelijk wij reeds zeiden, door de Heeren DOIJER en BILDERDIJK beide vertaald. Wij hebben die overzettingen vergeleken, en die van BILDERDIJK doorgaans *nerveuser*, beknopter, meer in den smaak van THUCYDIDES en DEMOSTHENES, die Modellen van CHRYSOSTOMUS, ge-

vonden. Echter is de vertaling van den Heer DOIJER ook zeer goed, hoewel hier en daar een weinig bekort.

Op deze Redevoering volgde eene tweede, nadat EUTROPIUS, vol schrik over een oproer der soldaten, de kerk verlaten had, doch achterhaald en kort daarna gedood was. Zij heeft veel van de tweede *Catilarische*; het bekende: *Abiit, excessit, evasit, erupit*. De Heer VAN DER HOEVEN heeft daarvan een treffelijk bewerkt uittreksel gegeven; hetzelfde is vol schoone, ja heerlijke plaatsen over het nietige des Rijkdoms; maar de eenheid in het stuk is, naar ons inzien, nauwelijks bewaard. Dit is echter het minste, wat ons hier treft. De kracht der welsprekendheid van CHRYSOSTOMUS heeft alle drie de Vertalers (of liever de twee, want BILDERDIJK geeft zijne overzetting zonder aantekeningen) zoodanig getroffen, dat zij ook met geen enkel woord aanmerken, hoe de Redenaar hier eene der schadelijkste en gevaarlijkste gewoonten, *het regt van schuilplaats voor misdadigers in de kerken*, verdedigt; eene gewoonte, die nog bijna *vijftienhonderd jaren* na hem onnoemelijk veel kwaad gesticht heeft, en, zoo wij meenen, nog te Rome de gehuurde sluikmoordenaars (*Bandieten*) beveiligd, — iets, hetwelk alleen door een verderfelijk bijgeloof, wegens de heiligheid der kerkgebouwen, zulke diepe wortelen heeft kunnen schieten. Maar het Genie doet deze verkeerdheid uit het oog verliezen, en wordt hier ongemeen bijgestaan door bijkomende omstandigheden, de boosheid van EUTROPIUS, en de grootmoedigheid der Kerk, die haren vervolger eene schuilplaats verleent. Doch in den grond der zake had CHRYSOSTOMUS ongelijk, ten zij men het schreeuwendste misbruik *Regt* gelieve te noemen.

Alle deze aanmerkingen op den grooten Kerkvader moeten echter niet dienen, om zijne waarde te verkleinen. Zeer juist merkt de Eerw. DOIJER op, (Iide St. Voorr. bl. 9) dat, ook volgens eene aangehaalde plaats van PLINIUS, slechts groote geesten in staat zijn, zekere mislagen te begaan, waaraan nette, middelmatige, kunstkeurige menschen altijd onschuldig blijven. Wat is

er niet al gezegd van SHAKESPEARE's barbaarscheit, ruwheid, laffe woordspelingen en valsch vernuft! En wie erkent toch nu niet, dat alle de drie groote *Franfche* Tooneeldichters met elkander het *dichtvuur* niet bezitten, dat in de werken van den *Engelfchen* Bard gloeit? Dus mag ook CHRYSOSTOMUS, met al het overdreyen beeldrijke en de andere gebreken van zijnen tijd, toch de DEMOSTHENES der oude Christenkerk heeten. — In de bloemlezing, die de Heer DOIJER ons van hem mededeelt, zijn voortreffelijke fpreuken. Met genoegten zagen wij in de 2de *Hamilie* tegen de *Joden* het hoofddenkbeeld, door BORGIER in eene beroemde leerrede zoo fchoon ontwikkeld, reeds in de kiem liggen: „Het
 „ gezegde van CHRISTUS: *Ik ben niet gekomen om*
 „ *Vrede te brengen, maar het Zwaard*, was door geen
 „ menfchelijk verftand vooruit te zien, er is dus een be-
 „ wijs voor de waarheid des Christendoms.” Sommige
 geliefkoosde gevoelens der latere *Orthodoxie*, b. v. de
 erfzopde als erfmet, kent CHRYSOSTOMUS niet. (Zie de 2de *Homilie* van het IIde St., den aanhef.) Ook de
 porbiecht is hem onbekend; hij wil, dat wij aan GOD
 zullen biechten. (DOIJER, II; 2 H., bl. 152, 153.) Hij zegt ftellig, dat wij geenens Godsdienst hebben, als
 gertijds de *Joden*, met vele zinnelijke plegigheden en uit-
 terlijke instellingen beladen. „Waar gij zijt,” zegt CHRYS-
 OSTOMUS, „hebt gij den altaar, het flagtmes en het
 „ offer bij u; *want gij zelf zijt altaar, priester en offer*
 „ *tevens*. Waar gij u bevindt, kunt gij uw outer oprig-
 „ ten. Zoo gij opregt zijt voor God, kunnen tijd en
 „ plaats u niet hinderen. Al buigt gij de knieën niet, al
 „ flaat gij niet op de borst, al heft gij de handen niet ten
 „ Hemel, klopt u slechts een warm hart in den boezem,
 „ zoo hebt gij alles, wat tot een waar gebed wordt ver-
 „ eifcht.” Wie ziet niet, dat al het *Roomfche* kerkge-
 baar, en in 't bijzonder de Mis, met deze plaats van den
 zeer rogtzinnigen en naderhand heilig verklaarden Kerkva-
 der vervalt? In 't algemeen dringt hij meer op deugd
 dan op systema, meer op Godsvrucht dan op ijdele ver-

tooningen aan. Voor de armen was hij een vader; hij liet geene gelegenheid voorbijgaan, om hen aan het mededooogen zijner broederen aan te bevelen, en wij mogen zeggen, dat hij dit *ten tijde en ontijde* deed. Immers, trefsen wij bij VANDER HOEVEN van het eerste, van ongemeene gepastheid in de aanbeveling der Armen, een voorbeeld aan (bl. 20), in de tweede door DOIJER vertaalde *Homilie* gaat hij onmiddellijk van de verdediging van het Opperwezen, wegens de gevolgen der zonde onzer eerste Ouderen, tot de verachting der Armen over, die te *Antiochië* plaats had. Wij zien daaruit tevens, hoe weinig destijds het stadsbestuur zich met de bedelaars bemoeide, die somtijds, den geheelen nacht door, voor de huizen stonden te kermen, en over dag in de afzigtigste gedaante den weg zoomden, langs welken men naar de kerk ging. Hoezeer hebben onze tijden dan ook *daarin* niet vooruit boven die dagen, welke toch zoo nabij waren aan de schoone gouden Eeuw der Christelijke menschenliefde en mededeelzaamheid!

Wij besluiten deze aankondiging met hartelijke dankzegging aan de beide bekwame mannen, welke ons dezen grooten Kerkleeraar meer hebben doen kennen, en in de hoop, dat hun voorbeeld ook omtrent meer Kerkvaders, bijzonder BASILIUS den Grooten, LACTANTIUS en anderen van dien aard, zal gevolgd worden.

De gemoedsgesteldheid van David, onder zijne verschillende lotgevallen, uit zijne Psalmen opgemaakt, en den Christenen tot sifting voorgesteld, in Leerredenen, door H. VAN HEYNINGEN, Predikant te Rijswijk. Iste Deel. Te 's Gravenhage, bij S. de Visser. 1825. In gr. 8vo. 429 Bl. f 3-50.

De eenvoudige vermelding van dit tweede Deel zal voor onze *Letteroefeningen* genoegzaam zijn. Het bevat wederom veertien Leerredenen, in denzelfden goeden trant en denzelfden geest als die in het vorig deel. Zij behan-

delen *Pfalm* LVI, CXLII, XXXIV: 10-15, LII, XXXI: 16^a, LVII, XXIII, IV: 8, CXLI, CXXXIX: 19-24, VII, XL: 1-12, CXXXVIII, en XV. Zij wijzen alzoo den godsdienstigen zin en handelwijs van David, gedurende een belangrijk gedeelte van zijn leven, aan. Wij twijfelen geenszins, of ook deze bundel wordt met genoeg, met nut gelezen, en het derde en laatste deel met verlangen te gemoet gezien.

Verheffingen over de wereld en het tegenwoordige tot God en de toekomst. Christelijke leering en vertroosting bij de onvolmaaktheden en ellenden des aardfchen levens; getrokken uit de Leerredenen van F. V. REINHARD, door M. J. K. WEICKERT. Uit het Hoogduitsch vertaald door A. J. VAN DER VEEN, Predikant op de Gorredijk. Te Groningen, bij W. Zuidema. 1824. In gr. 8vo. 413 Bl. f 3-:

Wij zijn verlegen bij de aanmelding van dit voortreffelijk boek; want met weinige woorden zeggen wij, om den inhoud te doen kennen, naauwelijks iets meer, dan de titel vermeldt; en wilden wij meerdere inlichting geven van den inhoud, den aard en de strekking van hetzelfde, zoo zou ons de ruimte ontbreken; en zoo wij iets ter proeve moesten uittrekken, zoo zouden wij onze keuze met moeite bepalen, daar van de vijfentwintig vertoogen nagenoeg elk evenzeer voortreffelijk is. Zelfs de mededeeling der opschriften van elk derzelven is te uitvoerig voor ons bestek. Wij zeggen daarom slechts in het algemeen, dat, bijaldien wij ook nimmer iets gezien hadden van REINHARD'S voortreffelijk predikwerk, wij hem hier reeds zouden kennen als een mensch- en oordeelkundig prediker, en een uitnuntend wijsgeer en Christen. Voorts verklaren wij opregt, door de lezing van deze opstellen in ons gevoelen van het volkomen *redelijke* van het Christendom krachtig te zijn bevestigd, maar

evenzeer ook in onze overtuiging van het voortreffelijke van het Christendom *boven iederen Godsdienst der Rede en Wijsgeerte*, en alzoo van het ongenoegzame van het enkel Rationalisme, in het bijzonder bij kruis en lijden. Voor het overige wordt ons hier de leering en de troost van den Godsdienst, bij iedere foort van kwelling en tegenspoed, zoo duidelijk en krachtig, en daarbij uit zoo vele verschillende oogpunten aangedrongen, dat ons niets te wenschen overblijft. Wij bevelen dan ook de lezing, de bedaarde lezing en overpeinzing dezer vertoogen iederen lijdenden aan; en niet alleen den lijdenden, maar iederen Christen, opdat hij zijne tevredenheid met het hooge Godsbestuur bevestigte, dat bestuur nederig en eerbiedig in alles erkenne, en de hooge waarde van zijnen Godsdienst hem helder moge inlichten.

Uit het negende vertoog: *De laatste lotgevallen van Jezus de rijkste bron van troost bij alle ellende des levens*, schrijven wij het volgende af, hetwelk onze bijzondere aandacht trok: „De Schrift getuigt dit (dat de dood van Jezus *de verzoening voor onze zonde* is) overal. Jezus zegt zelf duidelijk, dat Hij zijn bloed vergoot tot vergeving van zonde, en dat Hij zijn leven gaf tot een rantsoen voor velen. Gij zijt, zegt Petrus, niet door goud of zilver verlost van uwe ijdele wandeling, maar door het dierbaar bloed van Christus, als eens onbestraffelijken en onbevleekten lams; en Joannes voegt er bij: het bloed van Christus, den Zoon van God, reinigt van alle zonden. Overal wordt de dood van Jezus als de voorwaarde en oorzaak voorgesteld, waarom allen, die met deze inrigting Gods tevreden willen zijn, vergeving en genade geworden zal. En wien zal dit vreemd voorkomen? Hij, die den dood voor ons geleden heeft, was heilig, onschuldig, onbefmet en afgescheiden van de zondaren; Hij heeft eene deugd uitgeoefend, die zelfs voor den regterstoeldes Alwetenden en Heiligen de proef konde houden; Hij heeft zich door zijne vrijwillige opoffering, door de onderwerping aan den wil des Vaders, zoodat Hij gehoorzaam werd tot den dood, ja den dood des kruifes, eene

verdienste verworven, welke een gewoon mensch zich niet verwerven konde. Maar kan God om zoodanige verdiensten niet het gansche geslacht, van hetwelk Jezus een medelid, het hoofd en de plaatsbekleeder is, goed doen; kan Hij dezelve niet allen toerekenen, die zich aan Jezus houden; kan Hij het welbehagen, hetwelk Hij in zijnen Zoon had, niet over hen uitbreiden, die dezen Zoon be-minnen en trachten gelijk te worden? Welk eene geruststelling is hierdoor ons beangst geweten niet geschonken! Wij gevoelen het, wij kunnen het onmogelijk ontkennen, dat wij dagelijks in vele struikelen, dat onze deugd gebrekkig is en niets kan verdienen, dat wij, als wij voor onszelven staan en naar onze ware gesteldheid zouden geoordeeld worden, niet anders konden verwachten, dan een oordeel der verdoemenis. Maar wij zullen niet voor onszelven staan, wij zullen niet op onszelven voor den rechterstoel van God beschouwd worden; als wij ons aan Christus houden, dan zullen wij Gode aangenaam zijn in den Geliefden, dan zal de gemeenschap en de vereeniging met Hem, in welken God een welbehagen heeft, ook onze gebreken bedekken en onze gebrekkige deugd volkomen maken, dan zullen wij om zijnentwil, als menschen, voor welke Hij zijn bloed heeft gestort, als schep-selen, die Hij nog steeds reinigt, verbetert en met zijnen geest vervult, vergeving en genade vinden, en op nieuw met de vaderlijke liefde Gods verwaardigd worden. Konde God wel meer doen, om ons gerust te stellen? Konde Hij eene betere inrigting maken, om onze verflagene harten met vertrouwen en hoop te vervullen? Kunnen wij voor ons ontrust geweten ergens meer troost vinden, dan ons de laatste lotgevallen van Jezus aanbieden?"

Ziet daar eene proeve uit het vertoog, dat de laatste lotgevallen van Jezus ons verzekeren: *rust voor ons geweten, — opbeuring bij onregtvaardige mishandelingen, — verkwikking bij de smarten des ligchaams, — verligting bij het verlies van de onzen, — kalmte in de oogenblikken des doods.* Het verdient, gelijk ieder ander, in deszelfs geheel gelezen te worden. De Eerw. V A N D E R

VEEN heeft zich door de vertaling van dit werk gewis verdienstelijk gemaakt bij ieder Christelijk hart, en hierdoor, vertrouwen wij, veel nut geficht.

Over de Bezetenen in het Nieuwe Testament. Te Leeuwarden, bij J. W. Brouwer en P. Wiarda. 1825. In gr. 8vo. 89 Bl. f : -90.

Wat dit stukje behoefde in het licht te verschijnen? — In de *Bijdragen tot de Godg. Wetensch.* XII. 203 enz. komt eene Verhandeling voor van den Predikant P. W. BROUWER over de Bezetenen in het algemeen, en over het verhaal Matth. VIII: 28—34, in welke die geleerde man zijne meening, dat men aan eigenlijk Bezetenen door den Duivel niet te denken hebbe, als eene meening, wel niet volkomen zeker, maar hoogstwaarschijnlijk, met de grootste billijkheid en bescheidenheid ter toetsing ontwikkeld voordraagt. In hetzelfde tijdschrift en deel, bl. 795, (hier verkeerd aangehaald) is met gelijke billijkheid en bescheidenheid daartegen het gevoelen der meerderheid (mischien?) door den *Noorddijfschen* Predikant in bescherming genomen en aanbevolen. Had men hieraan niet genoeg, ten opzichte van een stuk, waarover duizendmaal geschreven is, en waarvan het toch, gelooven wij, wel blijven zal „*non liquet*”? Maar de ongenoemde Schrijver denkt er anders over; hij schreef in zijne eenvoudigheid (bl. 7), zonder evenwel zijn oordeel te wantrouwen (bl. 5), voor minkundigen, die wij echter meenen zulk onderrigt niet van noode te hebben, ons van harte verklaerende geloofsgenooten te zijn, op dit punt, van WISELIUS. (Zie *Nog een blik op de Sadduceën van Da Costa*, de belangrijke noot op bl. 115, die wij wel nog eens wilden aangeprezen hebben.) En wat vindt men nu over de Bezetenen, dat men niet voor des Schrijvers meening door MUNTINGHE, HERINGA, MUNTENDAM weet bijgebracht te zijn?

Eene enkele proef van des Schrijvers manier van denken

en stellen sta hier, met onze aanmerkingen er tusfchen. Wij lezen, bl. 27: „Neen, Jezus floot met die snoode fchepselen geen verdrag; dat was beneden zijne waardigheid. (Voor wie is deze herinnering noodig?) Hij staat hun hunnen boozen en kwaadaardigen zin wel toe, maar door de inwilliging er van strafte Hij en de eigenaars dies ('t is mannelijk!) kudde (Hij, die niet gekomen was om te verderven, en alle wiens wonderen Hem openbaren als Zaligmaker?) en tevens de onreine geesten. Zij verkregen hun wensch, maar tot hun verderf; 't geen zij noch verzochten, noch verwachtten gebeurde, zij storteden met de zwijnen in zee.” (Ergo verdrong dat legioen van eer!! Dit houden wij nog voor een voornaam bezwaar tegen des Schrijvers meening.)

En wat zullen we nu meer zeggen? Is het niet genoeg, dat Jezus den Duivel, wiens bestaan wij hier niet betwisten, en wien wij wel houden willen voor den vader der zonde, zonder welke er geene plagen waren, getoond heeft te overwinnen, en daartoe te zijn gekomen? Zijn alle zonden, dus ook ziekten en ongeneeslijke kwalen, uit dit oogpunt befchouwd, geen Duivelsch produkt? En is het dan voor de praktijk der Godzaligheid niet genoeg, dat Jezus daarvan verlost, het zij dezelve te regt of te onregt aan des Satans onmiddellijken invloed werden toegefchreven door de Joden?

Des Menschen Geest, in betrekking tot zijn Ligchaam; of Grondtrekken eener Physiologie van het denken, voor Artfen, Wijsgeeren, Godgeleerden en al, wie over zichzelf nadenkt, door PH. CARL HARTMANN, gewoon Hoogleeraar in de Geneeskunde aan de Weenensche Univerfiteit. Uit het Hoogduitsch. Te Leyden, bij A. en J. Honkoop. 1825. In gr. 8vo. XLIV en 543 Bl. f 4-60.

Dit werk behandelt het gewigtige vraagftuk aangaande de wederkeerige betrekking tusfchen het geestelijk en lig-

chamelijk leven des menschen. Het is geheel in strijd met de tegenwoordig, vooral bij de Franschen, vrij algemeen aangenomene inzigten, volgens welke het denken eene werking der bewerktuiging, en de mensch een slaaf der physische noodzakelijkheid zoude zijn. Het verschilt gevolgelijk ten eenemale van het werk van CABANIS, *Rapports du Physique et du Moral de l'Homme*, waarin een geheel ander standpunt gekozen is. Het bevreemde ons echter, dat de Schrijver van hetzelfde volstrekt geen gewag heeft gemaakt; maar hij is over het geheel zeer spaarzaam in zijne aanhalingen, waarvan hij in zijne Voorrede eene verklaring geeft, tegen welke wij eenige bedenkingen konden maken, wanneer ons zulks niet te ver van ons onderwerp verwijderen zoude. Wij willen liever dadelijk aan onze Lezers een kort verflag van den inhoud van het voor ons liggend geschrift geven.

Het boek behelst twee Afdeelingen. De eerste handelt over het denken zonder betrekking tot de bewerktuiging, *het denken op zich zelf*. Het wezen der dingen bestaat in werkzaamheid. Stof is van kracht in het wezenlijke niet onderscheiden. Wanneer bepaalde krachten, onder bepaalde betrekkingen tot de ruimte, te zamen komen, dan *verschijnen* zij als stof. Alle werkzaamheid vertoont zich op tweederlei wijze, nu eens als verwekking van de ligchamelijke dingen en hunne afwisselende werking op elkander door beweging — of als *physische werkzaamheid* —, dan eens als aanschouwing van de werken der natuur, en als eene vrije beschikking over de voorwerpen, welke wij in onze bewustheid opgenomen hebben, d. i. *psychische werkzaamheid*. De beschouwing van deze twee verschillende werkzaamheden leidt tot de vraag naar derzelve wederkeeringe betrekking. Hier nu zijn vier gevallen mogelijk. Hetgeen wij physische werkzaamheid noemen, de wereld buiten ons, kan gedacht worden *als buiten onze voorstelling niet bestaande*, als een voortbrengfel van het *psychische* — het gevoelen der *Idealisten* —; of omgekeerd — het Ideale is aan het zakelijke ondergeschikt, en het denkende is een gewrocht der stof — de

leer der *Materialisten* —; of het geestelijke en stoffelijke is niet wezenlijk onderscheiden; en de afzonderlijke dingen verliezen zich in het *Absolutum* — de leer der latere Natuurfilozofen —; of eindelijk bestaat de geestelijke wereld afzonderlijk nevens de stoffelijke, en beide zijn uit eene gemeenschappelijke hoogere bron af te leiden.

Dit gevoelen van een *Dualismus* is dat, hetwelk onze Schrijver aanneemt. Na deze inleidende aanmerkingen tot de beschouwing van het menschelijk denken overgaande, houdt hij zich vooral daarmee onledig, om de *grondwerkzaamheid* in het denken op te sporen. In de werkzaamheden der zinnelijkheid, in de handelingen der verbeeldingskracht, maar nog duidelijker in de voortbrengfels der hoogere denkvermogens, bemerkt hij een vrij ontwarend en het menigvuldige tot eenheid verbindend beginsel; terwijl ook het psychische beginsel van den wil, van dat der verstandelijkheid niet onderscheiden, geen ander zijn kan, dan een vrijelijk bepalend beginsel. Dat beginsel vertoont zich in alle denkverrigtingen; want hetgene in den mensch denkt is *één*, en er is *eene* bewustheid, waarin alle ontwaringsen, begrippen en Idéén te zamen komen, en van welke alle werkzaamheid bij het opmerken, besluiten en willen uitgaat. — *Verstand* en *gemoed* staan bij den mensch niet op zichzelf; het is hetzelfde beginsel in hem, dat *denkt*, hetzelfde, dat *wil*, en eveneens zijn de verrigtingen van het kenvermogen innig aan elkander verbonden. Zoo is zelfs bij het lager kenvermogen, bij de uiterlijke gewaarwording door middel der zintuigen, wanneer dezelve eene duidelijke voorstelling worden zal, de tuschenkomst der oordeelskracht onmisbaar, en even onmisbaar is de tuschenkomst der verbeeldingskracht bij de verrigtingen des verstands, der oordeelskracht en der rede, welke de hulp van zinnelijke beelden en teekens niet ontberen kunnen. Gevolgelijk zijn alle, lagere en hoogere, zielsvermogens niets dan buitenwaartsche werkingen van *éene* denkkracht.

De Schrijver gaat vervolgens over tot de bijzonderheden, waardoor zich het denken bij bijzondere menschen

onderscheidt. Offchoon het eene en dezelfde werkzaamheid is, die bij alle menschen volgens dezelfde wetten werkt, nemen echter de denkensverrigtingen in elk bijzonder mensch een eigendommelijk karakter aan, waardoor zich de *psychische* persoonlijkheid kenmerkt. De Schrijver beschouwt achtereenvolgens den verschillenden aanleg van geest en gemoed en de hartstogten. Bij de verscheidenheid, die er in het kennen bij bijzondere menschen plaats grijpt, maakt hij ons ook te regt op de verschillende soorten van voorwerpen, die men kent, opmerkzaam. De ondervinding staaft ten volle, dat bijkans elk mensch eene eigene wereld voor zijne kennis heeft, en dat er voor elk eene soort van voorwerpen is, welke zich boven alle andere aan zijn kenvermogen opdringen, en voor hem in meer klaarheid en duidelijkheid verschijnen, dan alle andere. Wat de oorzaken betreft voor het verschil des psychischen karakters, de ondervinding leert, dat afkomst, temperament, bewerktuiging, geslacht, leeftijd, ziekelijke gesteldheid en woonplaats daarop eenen bellisfenden invloed hebben. De Schrijver is van gevoelen, dat de geestvermogens en talenten door de geboorte op de kinderen worden overgebracht — *fortes creantur fortibus*. Niet altijd ondertuschen schijnt het ons, dat de ervaring die stelling bekrachtigt; de uitzonderingen zijn veelligt even talrijk als de bevestigende voorbeelden, en de oude zanger, die Minerva tot Telemachus laat zeggen: „Weinige kinderen gelijken hunnen vader; de meesten zijn flechter, weinigen beter,” (*Odysf.* B. 276, 277) heeft, dunkt ons, zoo als gewoonlijk, door zijn gevoel van waarneming geleid, waarheid gesproken. Niet ongelukkig evenwel poogt de Schrijver deze uitzonderingen te verklaren.

Dit alles geleidt nu onzen Schrijver tot de vraag aangaande de betrekking tuschen het psychisch en bewerktuigd leven van den mensch. Hij laat, alvorens tot de behandeling van dezelve in zijne tweede Afdeeling over te gaan, eenige beschouwingen aangaande de betrekking tuschen kracht en stof voorafgaan; terwijl hij hier een

dynamisch oogpunt kiest, en, even als KANT, de uitbreidende of terugstootende en de aantrekkende kracht tot constructie der stof meent te moeten bezigen. Te regt merkt hij op, dat de mensch slechts in zoo verre iets van de stof weet, als zijne zinnen op eene bepaalde wijze door uitwendige krachten worden aangedaan. Hierbij dacht Rec. aan de laatste Oratie, welke wij van den diepdenkenden en veelomvattenden Hoogleeraar SCHRÖDER mogten ontvangen, en waarin dit punt op eene even heldere als onderhoudende wijze nader is uiteengezet.

De tweede Afdeeling behelst *de eigenlijke Physiologie van het denken*. Bij het denken van den mensch dient het zenuwstelsel, en wel bepaaldelijk het hersenstelsel, als tussehenbeiden komend hulpmiddel. De Schrijver oordeelde hier een kort overzicht van eenige bijzonderheden van het maakfel der hersenen noodig. Het komt ons voor, dat het voor ontleedkundigen te oppervlakkig, en voor die genen, welke met de ontleedkunde onbekend zijn, onverstaanbaar is. — Het leven des zenuwstelsels is het, waardoor dat stelsel invloed op het denken uitoefent, en daarom worden hier eenige onderzoekingen aangaande dat leven medegedeeld. Het zenuwleven is niet in één middelpunt te zoeken, van waar het zich over het geheele stelsel verspreidt; maar elk deel van dat stelsel leeft voor zichzelf. Hetzelve vertoont zich in tweederlei gedaante; als inwendig of vormend leven, waardoor de zenuw haar bestaan voortdurend blijft behouden, en als uitwendige levenswerkzaamheid, welke ontstaat uit de werking van eenen uitwendigen invloed op het inwendige leven, en welke uit bewegingen bestaat, die van gewaarwording en spierbeweging gevolgd worden. Het zenuwleven is eene uit twee krachten, die tegen elkander over staan, voortvloeiende werkzaamheid; deze krachten zijn, volgens den Schrijver, wederom geene andere, dan de uitbreidende en aantrekkende kracht, de beide grondkrachten der stof volgens KANT. Eene *eigene* levenskracht wordt door hem niet aangenomen.

Zich daarna tot de beschouwing van de verrigtingen van

het zenuwstelsel wendende, behandelt onze Schrijver achtereenvolgens de uitwendige zinnen; en toont aan, dat de gewaarwordingen niet enkel lijdelijk zijn, maar onder de heerschappij van een vrij beginsel staan. Elke voorstelling door middel van de uiterlijke gewaarwording heeft hare objectieve en subjectieve zijde. Tot de objective behoort de werking van het uiterlijk voorwerp op het zintuig, de in het zintuig verwekte beweging, en leidendelijk het daartuit voortkomende, aan het uiterlijk voorwerp beantwoordende, beeld. Tot de subjective, de opneming van dat beeld in de bewustheid. Gelijk het eerste onder de wetten der physieke noodwendigheid staat, zoo heerscht in het laatste vrijheid en willekeur. — Even als de zintuigen den objectiven grond onzer voorstellingen bij uitwendige gewaarwordingen opleveren, is ook in de verbeeldingskracht en het geheugen het organische werkzaam; om de bouwstoffen en beelden te leveren. De verbeelding kan onder tuschen niet aan één enkel werktuig gebonden zijn. De Schrijver denkt, dat er in de hersenen werktuigen der phantasie bestaan, die aan de uitwendige zintuigen beantwoorden. Veelligt zijn het dezelfde zenuwen der uitwendige zinnen, de gehoor-, reuk-, gezigtzenuw enz., die ons nu eens beelden der phantasie, dan eens beelden der uitwendige voorwerpen voorspiegelen, en behoeft men geene *afzonderlijke* werktuigen der verbeelding aan te nemen. D U V E R N E Y zegt van het gehoor: „*Il est indifférent que les fibres du nerf soient ébranlées du côté de l'oreille ou du côté du cerveau; il en resultera toujours la même sensation.*”

De Schrijver gaat nu tot de *betrekkingen van de hoogere kenvermogens tot het organisch leven* over. Het oordeel is derzelve gemeene bron; en dit heeft den bijstand der bewerktuiging slechts in zoo verre noodig, als de voorstellingen, waarmede het zich bezig houdt, door middel van zinnelijke beelden aan de verbeeldingskracht voorgesteld worden. Al het overige draagt den stempel der vrijheid, en is daarom boven het organisch leven verheven. Er kan dus geen werktuig des oordeels noch der

rede bestaan; het streven in het oneindige, hetgeen de rede kenschetst, kan met geen werktuig, dat door betrekkingen van ruimte en tijd bepaald wordt, verbonden zijn. Zoo iets aan te nemen, is louter onzin.

De bewustheid kan geene ontwikkeling van het werktuigelijk leven in het zenuwgestel zijn. Want men moet of aan elke levendige spanning in het zenuwstelsel ook bewustheid toekennen, en dan is ook de eenheid van het bewustzijn vernietigd; of men moet een centraal werktuig des zenuwstelsels als den zetel der bewustheid aannemen, hetgeen geene gronden uit de ervaring voor zich heeft, en waardoor men ook niet verder komt. Er kan geene bewustheid uit het bewusteloze, geene psychische vrijheid uit de noodwendigheid van het organisch leven ontspringen. Eveneens zou de vrije zelfbepaling van den wil opgeheven worden, wanneer men denzelfden als voortbrengsel van organische werkzaamheid dacht; daarenboven kan er geen wil zonder bewustheid, evenmin als bewustheid zonder wil, gedacht worden. De gemoedsaandoeningen en hartstogten eindelijk, hoezeer ook met den toestand der bewerktuiging verbonden, staan echter, in zoo verre zij voorstellingen, gevoel- en wilsbepalingen in zich bevatten, onder psychische, van het werktuigelijk gestel onafhankelijke, wetten.

Daarna toetst de Schrijver de leer van GALL aangaande de hersenwerktuigen, en toont, dat dezelve op de hoogste ongerijmdheid uitloopt. De eenheid van het menschelijk bewustzijn en van den wil is daarmee volstrekt onbestaanbaar, en de verrigtingen van het denken worden daardoor nog onverklaarbaarder dan te voren. Het eene werktuig zou zich gestadig tot het andere moeten wenden, om deszelfs stempel te ontvangen. Bijzonder beviel ons dit gedeelte van des Schrijvers arbeid, en wij herinneren ons niet, ergens eene meer grondige kritiek dezer Organenleer te hebben gevonden. — Daar er bij de voorstelling der kenbare voorwerpen zinnelijke beelden tusschenbeiden komen, en bij het ten uitvoer brengen van den wil eene levendige werkzaamheid van het zenuwstelsel

vereischt wordt, ontkent de Schrijver niet, dat eigendommelijke wijzigingen in de vorming en werkzaamheid van die organen ook bepaalde wijzigingen in des menschen denk- en handelwijze moeten ten gevolge hebben. Doch ook hierbij alleen bepaalt zich de afhankelijkheid, die er tusschen den onderscheidenen zins-, verstands-, gemoeds- en kunstaauleg en tusschen de lichaamsbewaterkuiging plaats grijpt. — Uit het vooraf gezegde wordt ook de slaap, het droomen en nachtwandelen nader toegelicht; terwijl de Schrijver te regt doet opmerken, dat men bij den slaap den invloed der willekeur niet vermag over het hoofd te zien.

Hierop volgen eenige algemeene aanmerkingen omtrent den ziekelijken toestand der verrigtingen van het denkvermogen. Zij zijn van een' *psychischen* of *physischen* oorsprong. De eerste ontstaan of uit een verzuim van de wetten des denkens (*logische* dwalingen), of uit een verwaarloozen van de wetten der zedelijkheid (*zedelijke* dwalingen). Zij vallen beiden nog in den werkkring der menschelijke vrijheid, en kunnen door opmerkzaamheid en een vast voornemen opgeheven worden. Geheel anders is het met de gebreken van den geest gelegen, die uit eenen *physischen* oorsprong voortkomen. De ziel kent gebrekkig of valschehelijk, en zij bepaalt zich tot ondoelmattige of verkeerde handelingen, omdat de werktuigen de voorwerpen der kennis gebrekkig of valsche voorstellen. Het denkend beginfel volgt echter ook bij deze krankheden van den geest (die hier in *gemoeds-* en *verstandskrankheden* onderscheiden worden, en welker nadere uiteenzetting bij den Schrijver zelven moet worden nageslagen) in alle zijne handelingen dezelve grondwetten, door welke het gedurende den gezonden toestand geleid wordt. Het denken van den simplen en krankzinnigen kan evenmin uit eene bloote organische werkzaamheid worden afgeleid als eenig denken over het algemeen. Doch evenmin als een HAYDN en MOZART uit een ontfemd instrument de wegslepemde tooverklanken eener melodie kunnen halen, kan het hoogere vermogen van den geest zich in eene verstoorde bewerktuiging ontwikkelen en vertoonen.

En nu eindigt de Schrijver zijne beschouwingen met een blik op 's menschen dood. Het dier, aan het tegenwoordige geboeid, sterft, zonder terug te zien op het verlede- ne en zonder zorg voor de toekomst. Ook de mensch moet sterven, offchoon het tegenwoordige hem niet ver- genoegt, het verlede ne zijne herinnering terugwaarts roept, en het toekomende zijne wenschen en zijn verlangen voor- waarts trekt; hij moet sterven, offchoon hij de loopbaan der sterren weet te berekenen, en zich God en eene eeu- wigheid weet voor te stellen. De physiologie van het den- ken heeft geleerd, dat de ziel, het denkende begiinsel, niet van het physisch leven der bewerktuiging afhangt, en zoo hangt het ook van derzelve sterven niet af. En dat de ziel zal voortleven, leert ons derzelve streven naar het oneindige, naar het eeuwige, naar het goede en ware! Die trek naar het oneindige is het werk der natuur, even als het instinkt der dieren; en evenmin als de natuur de dieren met hun instinkt bedriegt, evenmin zal zij den mensch met deze ingeschapene zucht naar onsterfelijkheid bedrogen hebben. Niets is vruchteloos in de natuur!

Wij hebben ons beyligtigd, den aanleg en de strekking van het boek zoo kort mogelijk op te geven. Ons bestek gedooft niet, de aanmerkingen bij te brengen, die wij op bijzondere stellingen zouden kunnen maken. Elk zal met ons instemmen, dat zulk een werk veel voortreffelijks be- helst, en gaarne hecht elk vereerder van de menschheid zijn zegel aan onderzoekingen, die haren adel zoo zeer verheffen. Jammer maar, dat het boek in eenen inge- wikkelden, dikwijls zeer gedwongen en stijl geschreven is, en dat het zoo vele herhalingen bevat! Ook bij wijs- geerige werken begeeren wij eenen edelen en, al is het dan niet uitgezochten, toch helderen en beschaafden schrijf- trant. Veel, echter, kan hiervan voor rekening des Ver- talers komen, die door wonderlijke uitdrukkingen, zoo als *gebijzonderde behandeling*, door Germanismen, welke voor den Nederlander den zin geheel verduisteren, zoo als *verrukten* (bl. 514) voor krankzinnigen, en door zij- ne constructie en slordige correctie het werk waarlijk niet

verbeterd heeft. Uitdrukkingen zoo als *oormosfel*, *wijnrankachtig-vlies* (voor *uyea*) enz. zouden ons doen twijfelen, of hij een Geneeskundige, en dus wel bevoegd was, om als Vertaler van zulk een werk op te treden.

De Grieksche Omwenteling, haar ontstaan en uitbreiding, benevens eenige Aanmerkingen over Godsdienst, Zeden en Karakter des Volks, door E. BLAQUIERE, Esq. Uit het Engelsch. Te Amsterdam, bij Schalekamp, van de Grampel en Hanssen. 1825. In gr. 8vo. XX en 418 Bl. f 3 - 30.

De Oorlog der *Grieken* tegen de Barbaren voor Godsdienst, Vrijheid en Vaderland, die nu reeds in het zesde jaar duurt, heeft reeds vele welversnedene pennen bezig gehouden. Vooral echter zijn berigten van ooggetuigen, of toch van zulken, die ter plaatse zelve, waar de strijd op dood en leven gevoerd wordt, berigten hebben kunnen inwinnen, het belangrijkste en aanmerkenswaardigst. Sommigen van dezen, echter, hebben hunne persoonlijke lotgevallen in 't spel gebragt, zoo als de *Duitsche* MULDER, die de *Grieken* voor lage roovers en nietswaardigen uitkrijt, omdat hij ongelukkiglijk door eenige *Mainoten* uitgeschud is, hetgeen omtrent hetzelfde is, alsof een Reiziger, die in den omtrek van *Londen* door een' of anderen *highwayman* uitgeplunderd was, daarom alle *Engelschen* voor dieven, roovers en schurken uitmaakte. Nu, zulke fraaije getuigen spreken hun eigen vonnis, en het is der moeite niet waardig, verder van hen te gewagen. Onder de Schrijvers, die kennis van zaken met waarheidsliefde paren, behooren in 't bijzonder RAFFANEL, aan het *Fransche Consulaat* te *Smirna* verbonden, van wien wij vóór eenigen tijd verslag gedaan hebben (*), POUQUEVILLE, langen tijd van wege *Frankrijk* bij *Ali-Pacha* afgevaardigd, van wien wij eerlang verslag hopen te doen, en BLAQUIERE, van wege het Comité, tot

(*) *Vaderl. Letteroef.* voor 1824, bl. 311 enz.

ondersteuning der *Grieken* in *Engeland* opgericht, naar *Morea* afgevaardigd, waar hij te *Tripolitza* eenigen tijd woonde, en gelegenheid had, bij en over de Hoofden der herborene *Grieksche* Natie de naauwkeurigste berigten in te winnen. Dat alle drie deze Schrijvers voor de *Grieken* ingenomen zijn, bewijst genoegzaam de deugdelijkheid hunner zaak; want hunne *vele* betrekkingen tot dat Volk, in deszelfs eigen Vaderland, gaven hun regt, om daarover te oordeelen, en konden hen voor misleiding behoeden.

Wanneer wij het werk van BLAQUIERE met dat van RAFFANEL vergelijken, zoo loopt het eerste vrij wat verder, namelijk tot aan het einde van den veldtogt van 1823, de herneming van *Korinthe*, en de mislukte poging der *Turken* op *Anatolico*; zoodat wij hier nog missen de hoogstbelangrijke veld- en zeetogten van 1824 en 1825, de herhaalde belegering van *Misolonghi*, het ongeval van *Ipsara*, en de wraak, daarover door de *Grieksche* helden geoefend, de nederlagen der *Turksche* vloot onder den *Kapudan-Pacha* en IBRAHIM, de landing van dezen op *Morea*, het verlies van *Navarino* en *Tripolitza*, de verwoesting der schoonste streken van *Griekenland*, en de genoegzaam openlijke medewerking van METTERNICH en VILLÈLE, in naam hunner Meesters, aan alle deze gruwelen, uit teedere bezorgdheid voor *Turkije* en het Despotismus. RAFFANEL, daarentegen, gaat alleen tot het bloedbad van *Chios* in 1822, waarvan de omstandigheden door beide Schrijvers zeer verschillend geboekt worden. RAFFANEL zegt namelijk, dat de *Samiërs* en hunne *partijgangers* (staat er in de *Hollandische* vertaling, zekerlijk *partisans*, *aanhangers*), namelijk de *Chioten*, in het gebergte gevloeden zijnde, aldaar door den *Kapudan-Pacha* *uitgenoodigd* waren, hunne wapenen neder te leggen, en dat eerst *op de weigering, om hieraan te voldoen*, de *Turken* naar het binnenland trokken, en die wreedheden pleegden, waarvoor de menschheid ijst. BLAQUIERE, daarentegen, beweert, dat de vreemde Consuls, inzonderheid die van *Engeland*, *Frankrijk* en *Oostenrijk*, werden opgeroepen, om de be-

beloften der Turken te waarborgen; dat zij dit deden, en de gevlugte boeren overhaalden, om hunne wapenen over te geven en terug te keeren; waarop dezen nogtans door de Ongehoovigen vermoord zijn geworden. Indien dit waar is, (en de latere verschijning van BLAQUIERE's geschrift, benevens de blijkbare zucht van RAFFANEL, om het Fransche Consulaat overal onberispelijk te doen voorkomen, geeft daarvoor wel eenigen schijn) zoo is het eene misdaad, althans dezer drie Mogendheden, dat zij het Christenbloed, in weerwil van hunnen borgtocht geplengd, niet wreken, en door latere ondersteuning der Turken (ten minste Frankrijk en Oostenrijk) zelfs die verraderlijke trouweloosheid en dat ten Hemel schreiende bloed voor hunne rekening nemen.

Voor het overige is RAFFANEL (gelijk men volgens zijne betrekkingen ook wel kon verwachten) veel omstandiger omtrent het gebeurde op de Grieksche eilanden, te Smirna, Cydonia en Konstantinopel, dan BLAQUIERE, die zich meest enkel tot de voorvallen in Wallachije, Moldavië en Morea bepaalt, waarvan hij berigten kon hebben, en hieromtrent ook RAFFANEL, zoo het schijnt, in naauwkeurigheid overtreft, als die, uit hoofde van den verren afstand, wel eens iets volgens bloote geruchten vermeldt, gelijk wij in de beoordeeling van dat werk met voorbeelden hebben aangetoond. Daarentegen verhaalt RAFFANEL de inneming van Athene en der Akropolis door de Grieken, waarvan BLAQUIERE, tot onze verwondering, zwijgt. Maar deze geeft weder goede en allerbelangrijkste berigten wegens den eersten inval in Morea door MACHMUD-Pacha in den zomer van 1822, wanneer de Turken, ten gevolge der verstandige maatregelen van COLOCOTRONI en IPSILANTI, genoegzaam zonder geregelden veldslag, door honger uit Morea verdreven werden. Deze gelukkige veldtocht, de verovering van Napoli di Romania, en verdere voordeelen, gedurende den veldtocht van 1823 behaald, beurden de zaak der Grieken ongemeen op; en er is geen twijfel aan, of de Hellenen zouden thans hunne onafhankelijkheid hebben bevochten, zonder de Bondgenooten (zoo als de Divan ze zelf noemt) van Turkije, de Ministers van Frankrijk en Oostenrijk, die het Egyptische gedrogt tegen Griekenland opgezet en losgelaten, hem scheepbehoefden, vaartuigen en manschap geleverd, en het schoone plan ontworpen hebben, om de Grieksche bevolking naar het hart van Afrika over te brengen.

gen en door zwarte slaven te doen vervangen. Waarom? Wel, die Zwarten zijn slaven. Is dat geene genoegzame reden?

Inderdaad, het is onmogelijk, BLAQUIERE's werk zonder de diepste verontwaardiging te lezen. Na het verhaal der gebeurtenissen tot op het einde van 1823 volgt een overzicht van het gedrag der *Europeërs* jegens dit ongelukkige Volk, waarin wij de zeer juiste aanmerking vonden, dat de *Joden* en *Franken*, of *Europeërs* in de *Levant*, uit stordig eigenbelang en vrees van in den handel de voet te worden geligt, de grootste lasteraars der *Grieken* zijn. Deze regel is bijkans (althans wat de *Levantijsche* Kooplieden of *Kapiteins* betreft) zonder uitzondering. *Reçensent* heeft gelegenheid gehad, verscheidenen der laatstgenoemden, anders zeer achtningwaardig, te hooren, of berigten van hen in te winnen; allen waren ze zeer ten nadeele der *Grieken*. Dit bragt hem wel eens aan 't wankelen in zijn geloof aan de heiligste zaak, tot dat hij zich het gezegde van *MOLIERE* herinnerde: *Vous êtes orfèvre, Mr. Josse?* „De *Grieken* beginnen zelve „ te handelen; leve de *Turken*, die wij beter foppen kunnen! weg met die beunhazen!” Dat is de echt-*Frankische* stelregel. Vandaar ook de hemeltergende vreugde van dat verbasterde ras (de *Europeërs* in de *Levant*) bij de onderscheidene moordtooneelen, zelfs bij de moordtooneelen op *Chios*, en hunne medewerking, als *Agenten* en *verspieters* der Ongeloovigen. (BLAQUIERE, bl. 322.) Verre zij het van ons, de *Zeelieden*, op de *Levant* varende, met die lieden gelijk te stellen; maar hun omgang met dezelve, en de gedurige herhaling derzelfde onwaarheden, kan niet nalaten op hunne denkwijze nadeelig te werken. En stellen wij nu hier tegenover een geheel Volk, dat niet om aardsch gewin of voordeel, maar om het heiligste en dierbaarste, wat de mensch heeft, de wapenen aangordt; die brave helden van *Hydra*, *Spezzia* en *Ipsara*, welke onder de *Turksche* heerschappij, die hen niet drukte, zich in vrede hadden kunnen verrijken, maar, volgens den echten Christenplicht, liever verkozen, het leven voor de broeders te stellen, en huone lijdende landgenooten in *Morea* en *Livadië* ter hulpe te snellen; de martelaars van *Chios*; de vrouwen, maagden en kinderen, als slaven der *Barbaren*, als vee, op de markten verkocht; de verdedigers van *Misolonghi*, met die van *Haarlem* en *Leyden* gedurende onzen *Vrijheidsoorlog* gelijk te stellen; de belangrijke gezinnen, waar huisfelijk geluk, liefde en werkzaam-

heid zoo regt op den troon zit, en waarvan BLAQUIERE als huisgenoot getuige was; het voorbeeldig gedrag der *Grieken*, als Vaders, Echtgenooten en Broeders; hunne ongemeene vatbaarheid voor onderwijs; de huigzaamheid en lenigheid van hunnen geest, geschikt om alle indrukken, even als was, te ontvangen en te bewaren; hunne geschiktheid, derhalve, voor *Europesche* kundigheden; hunnen heerlijken grond, thans verwoest door Barbaren, maar voor de heerlijkste bebouwing geschikt; de handelsbetrekkingen, die men, dien ten gevolge, met het bevrijde *Griekenland* zou kunnen aanknoopen, — dan vragen wij, wat menschelijk gevoel en Christelijke gezindheid moeten ontwaren, wanneer twee of drie Ministers, in spijt van den algemeenen kreet van *Europa*, zulk een Volk, zulk een Land willen verkoopen en verraden aan de *Muzekwannen*, wier Geschiedenis, van den aartsbedrieger af, die zijne leer op moord en doodslag vestigde, tot dezen *Sultan MAHMOUD* toe, bij Vorsten en Volken niet dan eene walgelijke reeks van bloedtooneelen is, en onder wier scheptar alles verkwijnt, versletst, vergaat? Mogten de *Nederlanders* vooral, wier Geschiedenis zulke treffende overeenkomst met die der nieuwere *Grieken* heeft, die ook eenmaal de hulp van *Europa* behoeften, — mogten zij (in zoo verre zij zulks niet reeds gedaan hebben) worden opgewekt, om een gedeelte dier onbeperkte liefdadigheid, welke zich omtrent de slagtoffers der overstroming en de *Waldenzen* zoo luisterrijk heeft doen kennen, af te zonderen voor hunne ongelukkige Christelijke geloofs- en *Europesche* landgenooten! Mogten zij zich haasten, van de gelegenheid, hun thans overvloedig hiertoe aangeboden, gebruik te maken! Immers, hoe arm ook de *Waldenzen* waren, zij worden niet openlijk vervolgd, zijn niet in levensgevaar, en onze door de overstroming verarmde broeders . . . o! het is zoo veel beter, in de handen Gods te vallen, dan in de handen der menschen! — Doch waartoe deze aanmaning? Zij is op het minst voor *Nederlanders* overtollig. Zij is echter niet geheel vreemd aan het onderwerp onzer beoordeeling. Het boek, hetwelk, door de daadzaken, die het bevat, gevoelens van dezen aard opwekt, kan geen onbelangrijk boek zijn. Wij durven het met volle ruimte aan allen, die belang in de gebeurtenissen onzes tijds stellen, aanbevelen.

De vertaling is redelijk, hoewel (volgens de eigene beken- tenis des Overzetzters) naar het *Hoogduitsch*, niet naar het

oorspronkelijke, gedaan. Wij hebben daarvan slechts een enkel bewijs, zoo als *bestreven* (bl. 411, voor *poging*), gevonden. Het slot bestaat in vijf bijlagen, als: *de verklaring der onafhankelijkheid van Griekenland*, — *de verklaring aan de Christenmogendheden*, en *aan de te Verona vergaderde Monarchen*; en twee *Berigten*, door den Schrijver, als wegens het *Engelich Philhellenisch Comité* afgevaardigd, aan zijne zenders ingeleverd, omtrent den toestand van *Griekenland*, in September des jaars 1823.

Het vijfde halve Eeuwfeest van de stichting der Hoogeschool te Leiden, in den jare 1575 gevestigd, plegtig gevierd op den 8sten Februarij 1825 en volgende dagen, beschreven door J. ROEMER. Te Leiden, bij C. C. van der Hoek. 1825. In gr. 8vo. XXXIV en 166 Bl. f 3-60.

De Heer ROEMER, die van het Feest, te Leiden, in October 1824, bij de 250ste verjaring van het ontzet der Stad, gevierd, eene beschrijving gegeven heeft, waarvan wij, in dit Maandwerk, voor Mei 1825, verslag gaven, waagde zich, in het nu aangekondigd werk, om, met toestemming van Heeren Curatoren der Leidse Hoogeschool, ook het Feest te beschrijven, hier boven, in den titel, gemeld. Hij waagde zich, zeggen wij, aan deze beschrijving; want het was inderdaad moeilijk, voor de tweede maal, een werk van geheel gelijksoortigen aard en stoffe zóó te behandelen, dat men er denzelfden lof van kon wegdragen, welken men er de eerste male mede verworven had. Zijn Ed. heeft echter getoond voor deze taak zeer goed berekend te zijn, zoodat wij al, wat wij van zijnen vorigen arbeid goeds gezegd hebben, van den tegenwoordigen ruimschoots herhalen kunnen. Het stuk is geheel naar hetzelfde plan bewerkt, als het eerste. Het voorwerk bestaat in eene *Opdragt* aan Heeren Curatoren en derzelver Secretaris, een *Voorberigt*, en eene *Lijst der Inteckenaars* op het werk. Hierop volgt eene *Inleiding*, behelzende een beknopt verhaal van de stichting der Hoogeschool, waarvan de aanleiding echter mischien wat korter had kunnen gemeld worden, en ons, zoowel als de *Opdragt*, wat te lang dunkt. Voorts is het werk weder in *Afdeelingen* gesplitst, waarvan de eerste behelst voorbereidende schikkingen en plegtigheden, de tweede tot vijfde de feest-

viering van den 8ten tot 11den Februarij bevatten, waarop eindelijk de gevolgen der feestviering beschreven worden. Alles is wederom in eene geleidelijke orde en in eenen levendigen en vloeienden stijl verhaald. „Eene feestbeschrijving „ (zegt de Heer ROEMER te regt) moet eene lofrede, en „ mag geene bloote noch dorre vertelling zijn. Zij moet „ (voegt hij er bij) tot in de geringste daadzaken alles op- „ nemen, hetgeen den luister van het feest kan vermelden, „ verhoogen en uitbreiden.” Ook dit staan wij zijn Ed. toe, en hij heeft aan deze eischen, over het geheel, zeer wel voldaan; echter dunkt ons, dat, voor eene *lofrede*, de stijl, hier en daar, te veel gerekt is, en al te vele bijzonderheden, die tot den luister van het feest niets toe- of afdoen, vermeld zijn geworden. — Wij kunnen van den inhoud geen doorlopend verslag doen: want dit zou niet anders, dan een dor en onbehagelijk geraamte van het geheel voorstellen, en wat ook tot het openbaar vreugdebedrijf, bij dergelijke plegtige gelegenheden, behoort, weet elk genoeg, en kan men ligt denken, dat hier heeft plaats gehad, behalve dat het, door de openbare nieuwsbladen, te zijnen tijde, overvloedig is bekend gemaakt. Hier wordt, het alles breed en nauwkeurig beschreven, — de schouwburgvermakelijkheden, de illuminatiën, het vuurwerk, de serenades, vooral de herhaling van den plegtigen optogt, welke, vóór 250 jaren, bij de stichting der Akademie, plaats had, in welke thans alle de personen, die toen denzelven uitmaakten, in hun oud kostuum enz., door anderen werden voorgesteld, en waarvan eene uitmuntende afbeelding, in eene uitstaande plaat, in dit werk gevoegd is. Voorts komt hier de beschrijving voor van al het plegtige, waarmede eene zoogenoemde promotie met de kap verzeld gaat, en bij de jaarlijkse verandering van den Akademischen Senaat wordt in acht genomen; en in het verhaal zijn (met derzelver vertalingen) ingeweven, zoo de, op de onderscheidene maaltijden, opgelezene Latijnsche gedichten der Heeren SIEGENBEEK en SPEJERT VAN DER EYK, als de Latijnsche en andere opschriften van sommige Chasfinetten, vooral van dat van het fraai Chasfnet van den Heer J. E. VAN VARELEN, waarvan mede eene afbeelding in plaat het werk verfiert. — Welken invloed de dood van den Hoogleeraar MEINARD TIJDEMAN, en de, bij het feest, ingevallene tijdning der rampen, veroorzaakt door den jongsten verschrikkelijken watersnood, op de feest-

vreugde, en de laatste ook op den toevloed van vreemdelingen gehad hebbe, wordt gemeld; doch ook, welke aanleiding deze rampspoed gave tot nieuw bewijs en ontwikkeling van het nationaal karakter van weldadigheid, en te gemoetkoming aan de behoeften van ongelukkige landgenooten, zoodat niet alleen op den maaltijd, door de Heeren gepromoveerden met de kap gegeven, verzameld werden *f* 1067, en door Heeren Studenten, wien deze feestviering reeds zeer veel kostte, *f* 2700 werden bijgedragen; maar ook eenige menschenvrienden zich vereenigden tot eene meer algemeene inzameling, welke *f* 17,130 - 65 opbragt; terwijl, bij een' openbaren omgang, ten zelfden einde, nog bovendien werd bij elkander gebragt de aanzienlijke som van *f* 21,380 - 70, welke, gevoegd bij de aanmerkelijke giften, nog later ingekomen, en bij die, welke, ter voorziening in der eersten nood, reeds vroeger naar elders verzonden waren, ten bewijze gestrekt hebben van de edelmoedige en liefderijke erkenning van Leidens burgeren van dien bijstand, welchen zij zelve voorheen, in hunnen nood, van wege hunne medevaderlandgen, ondervonden hebben. — Melding verdient nog, hetgeen ook hier berigt is, dat het Leidsehe Feest ook te *Leeuwarden*, door eenige voormalige leden der Leidsehe Hoogeschool, gevierd, en, bij die gelegenheid, aan de ongelukkig gewordenen door den watersnood gedacht, en, ten behoeve van die van hun geweest, voor *f* 776, door vijftiengint personen, ingeschreven is. — Een fraai gegraveerde titel pronkt, voor het overige, aan het hoofd van dit zeer goed gedrukt gedenkstuk.

Tafereelen uit de tijden der Kruistogten. Uit het Hoogduitsch. IIIde of laatste Deel. Te Franeker, bij G. Ypma. 1824. In gr. 8vo. 472 Bl. f 4 - 60.

Recensent is eenigzins belemmerd in het opstellen dezer beoordeeling, uit hoofde dat het vroeger door hem gesteld over een vorig deel nog in de portefeuille van den Redacteur is schuilende, en hij zich den inhoud daarvan niet herinnert. Hij wil echter niet verzuimen, terstond na de oplettende lectuur, zijn genoegen over dit nieuwe gedeelte te betuigen, dat, volgens het voorberigt, *waarschijnlijk* tevens het laatste zal zijn, schoon de oorspronkelijke schrijver ver-

der gaat. Wij beklagen ons over dit laatste besluit te minder, omdat onze landgenoot VAN KAMPEN eene eigene opzettelijke Geschiedenis der Kruistogten heeft begonnen, ja reeds grootendeels voltooid. Wij hebben van het eerste deel aanvankelijk gewag gemaakt, en hopen in staat gesteld te worden, om ook het vervolg onzen lezeren nader te doen kennen. Eene vlugtige lectuur van het tweede en derde deel gaf ons vooreerst gelegenheid tot eenige vergelijking. Twee punten daarvan willen wij bijzonder aanroeren. VAN KAMPEN, die voor het overige dit boek met lof vermeldt, beschuldigt den schrijver uitdrukkelijk van zekere ingenomenheid *met* deze en *tegen* andere personen, die eene voornamelijke rol op het geschetste tooneel spelen. Deze aanmerking hadden wij bij onszelfen insgelijks gemaakt, en zij is buiten tegenspraak (zouden wij meenen) gegrond; niet alleen de getuigenis der geschiedboekers, maar zelfs de menschkunde, op eene algemeene ervaring gegrond, pleiten *tegen* zoo vele deugd en wijsheid bij den een', zoo schandelijke nietswaardigheid en dwaasheid bij den ander'. Het schijnt wel haast, dat de naam van *Tafereelen* den schrijver verleid hebbe, om iets aan het romaneske toe te geven, het meestmogelijk licht en bruis in zijne schildering te brengen, en daardoor het genoeg, dat een helder inzicht van oorzaak en samenhang altijd geeft, mede te verhoogen. Dit doel heeft hij dan ook inderdaad voortreffelijk bereikt. Het boek leest witerst aangenaam. Het heeft slechts dit met vele romans en treurspelen gelijk, dat het gedurig eenen smartelijken indruk nalaat, omdat hetgeen zoo wél gelukken kon, en de ingenomenheid met personen en zaken ons doet wenschen dat gelukte, door noodlottigheden of dwaasheid, bekrompenheid en ondeugd van sommigen, meer en meer verloopt en te loor gaat. Inzonderheid verbeelden wij ons duidelijk te kunnen bespeuren, dat de schrijver een krijgsman is. De onderscheidene veldtogten, belegeringen en krijgskundige beschouwingen zijn met levendigheid en klaarheid beschreven, en waar hij, ten aanzien van dezelve, met anderen verschildt, kunnen wij bezwaarlijk nalaten hem gelijk te geven; schoon VAN KAMPEN hem op een enkel punt, als geschiedvorfcher, eene rekenschap afvraagt, die wij niet voor hem durven opvatten; mischien vervoerde hem reeds genoemde partijdigheid ook hier wel eens. Doch stouter nemen wij zijne partij, wanneer hij de verachtering der zaken niet zoo zeer en zoo bepaald

wil toegeschreven hebben aan de ontaarding der Oosterfche Christenen; en wij verwonderden ons, dat onze landgenoot hier geen meer gebruik van 's mans oordeel maakt. Het is immers blijkbaar, dat de Europefche legers veelal te niere gaan, eef ze nog bijna in aanraking met de Oosterlingen komen; dat van den beginne af aan allerlei zaad van twist in de rang- en hebzucht der meeste kruisridders aanwezig was; dat de geestelijke ridderordes, en derzelver befcherming door Rome, alle eenheid en kracht aan het bewind ontnamen; dat het al meer en meer fchuim was, wat veelal uit Europa overwaaide; dat er veel ongeluks bijkwam, uit hoofde van zwakke regenten en, in NOUREDDIN, SALADIN en AL MALEK AL ADEL, sterke, magtige vijanden. Ook komt het ons, wat wezealijk voordeel er ook in het bezit van Egypte voor het Christenrijk kon liggen, eene beflist verkeerde ftatkunde voor, dat vreedzame gebied aan zijne zijde tot vijandschap op te wekken, terwijl men aan de andere reeds zoo magtig werd bedreigd. De uitkomst, hoezeer anders ook geene getuigenis, waarop men zich veilig kan beroepen, heeft hier, trouwens, vreesfelijke uitspraak gedaan.

Het boekdeel eindigt met de inneming van Jeruzalem door SALADIN en de verftoring van bijna het geheele Christengebied in Azië. Reeds driemaal op hetzelfde werk teruggekomen, moeten wij hier insgelijks eindigen; te meer, daar VAN KAMPEN ons zal nopen, welhaast op hetzelfde onderwerp terug te komen. De gefchiedenis der Kruistogten is inderdaad eene hoogftbelangrijke gefchiedenis. Jammer, dat het gebrekkige der meest oorspronkelijke berigten, zelfs na de behandeling der fcherpzinnigfte geesten, zoo als onder anderen een GIBBON, nog zoo veel onzekers, zoo veel duisters, zoo veel verfchils bij de beste fchrijvers overlaat!

EUTROPII Breviarium Historiae Romanae, ex recensione HENRICI VERHEYK, denuo recognita. Lugd. Batav. apud S. et J. Luchtmans. 1826. 8vo. pagg. VIII et 128. f. - 80.

En herdruk der kleinere uitgave van VERHEYK, ten dienfte der fcholen; doch zoo, dat er en voor den Lezer, en voor den Schrijver ook nog iets bij gewonnen is. Behalve dat het formaat gefchikter en de druk zindelijker uitgevoerd is, vindt men hier nog iets meer dan louter herdruk van

den Latijnschen tekst van EUTROPIUS naar VERHEYK. Deze toch is niet alleen van vorige drukfellen en onnaauwkeurigheden gezuiverd, maar geheel en al op nieuw uit een oordeelkundig oogpunt herzien, en vergeleken met de latere tekstbeoordeeling van TZSCHUCKE, naar diens tweede of kleinere uitgave, te Leipzig, 1804, bij welke dezen Geleerde nog een ongebruikt Handschrift ten dienste stond, hetwelk hem bij de eerste of grootere van 1796 ontbroken had. Ja zelfs' zijn uit deze laatste Duitfche uitgave, in de thans aangekondigde, verscheidene verbeteringen overgenomen, voor zoo verre dit bestaanzaar was met het behoud der tekstbeoordeeling van VERHEYK, en enkele sporen in de aantekeningen van onzen Nederlandschen Uitgever, hier en daar verspreid, daartoe meer of min aanleiding konden geven. Vandaar op den titel het *ex recensione* VERHEYKII, met bijvoeging van *denuo recognita*; terwijl van alle de gemaakte veranderingen, te gelijk met het overige verschil der beide uitgaven van TZSCHUCKE, naauwkeurig verslag gedaan en rekenschap gegeven wordt, in eene achteraanvoegde *Annotatio Critica*; waarbij bovendien ook nog gebruik gemaakt is van een Exemplaar van EUTROPIUS met geschrevene aantekeningen van OUDENDORP, thans op de Bibliotheek der Leydsche Hoogeschool berustende, en daaruit het een en ander ontleend, hetwelk zelfs' nog aan de grootere uitgave van VERHEYK ontbrak: iets, dat aan deze, anders tot schoolgebruik bestemde, uitgave eene nietuwe waarde bijzet, en dezelve voor de kritiek en uitlegging van EUTROPIUS gansch niet onbelangrijk maakt.

Aan het hoofd dezer uitgave staat eene *Praefatio*, na de voorafgaande aankondiging van der Uitgeveren bedoeling; eene beknopte literarische opgave bevattende van het *leven* en de *schriften* van EUTROPIUS, als ook van de Griekfche *Metaphrases*, *Omschrijvingen* of *Vertalingen* van deszelfs *Breviarium*, de eene van PAEANIUS, en de andere van CAPITO; benevens eenige wenken over het nut van EUTROPIUS met eerstbeginnenden te lezen, en over de beste wijze om daarin naar wensch te slagen. Bijzonder beviel ons de aanhaling van het gezag van ERNESTI, die meende, dat men den kinderen EUTROPIUS vóór CICERO moest laten lezen, ten einde hen met de voornaamste punten der Romeinse Geschiedenis vroegtijdig bekend te maken, en hen alzoo tot de lectuur van CICERO voor te bereiden. En wat

de Latiniteit betreft, men heeft niet te vreezen, dat deze daarbij nadeel zal lijden; vermits het bewezen is, dat EUTROPIUS voor zijnen tijd (hij leefde in de vierde eeuw van onze jaartelling) vrij goed en zuiver Latijn schreef; en het weinige, dat daaraan nog ontbreken mag, is door bijkomend onderrigt van bekwame Onderwijzers ligt aan te vulen, en te verhelpen door middel van vergelijking met de Schrijvers van de gouden Eeuw; waartoe vooral de *Clavis Eutropiana* dienen kan, achter de kleinere uitgave van TZSCHUCKE gevoegd. Tot dusverre, uit de Voorrede. Sommigen zullen het uit dien hoofde welligt vreemd vinden, dat gemelde *Clavis* hier niet is overgenomen; maar, behalve dat onze Hollandfche Uitgevers het louter nadrukken van buitenlandsche werken nog niet zoo goed verstaan, als onze Duitfche naburen, zoo zal men die zeker *zuinigheidshalve* wegge laten, en tegen de meerdere uitgebreidheid en kosten van dit schoolboekje opgezien hebben. Ja zelfs fchijnt aan dezelfde reden de uitftekende korthed en beknoptheid, wij zouden haast zeggen fchraalheid, der *Praefatio* zoo wel, als der *Annotatio*, toë te fchrijven; offchoon voor 't overige beide aan haar doel beantwoorden, en een breedvoerige Commentarius over EUTROPIUS hier niet te pas kwam, te meer wijl men zich met *weinig* tevreden moet houden dáár, waar men welligt *niets* zou verwacht hebben, en geen regt had om *iets* te vorderen. Bovendien, om tot de *Clavis* terug te keeren, de kleinere uitgave van TZSCHUCKE is goedkoop en ligt te krijgen; het is derhalve voor Onderwijzers eene kleinigheid, zich die bij hunnen VERHEYK aan te fchaffen. Doen zij dit, en dicteren zij hunnen Leerlingen er het noodige uit voor, dit weinige, van den Meester afkomstig, zal welligt meer doel treffen en beter de aandacht wekken, dan al wat in gedrukte boeken ruimschoots te vinden is. Kinderen ontzien doorgaans de moeite van veel te zoeken; maar wanneer men hun het lettervoedfel zoo goed als voorkaauwt, willen zij het fomtijds nog al gretig innemen.

Nog verdient melding, en is in de Voorrede zeer wel opgemerkt, dat de lectuur van EUTROPIUS gepaard moet gaan met het noodige onderrigt in de oude *Aardrijks- en Tijdrekenkunde*, zonder welke er in de *Gefchiedenis* geene vorderingen hoegenaamd te maken zijn. Te regt wordt te dien einde de loffelijke gewoonte aangeprezen, van door de Leerlingen eigenhandige *Landkaarten* en *Chronologifche Tabellen* te laten maken.

Als eene bijzonderheid, niet zoo algemeen bekend, vinden wij bij den aanvang der *Annotatio* opgeteekend, dat de herdruk der grootere uitgave van den EUTROPIUS van VERHEYK, in 1794, geschied is onder het opzigt van den beroemden Hoogleeraar H. BOSSCHA, die dus ook de vermoedelijke opsteller is van het daarvoor geplaatste Voorberigt uit naam der Uitgeveren, en van wiens naam deze tweede druk, na den dood van VERHEYK vervaardigd, geene geringe aanbeveling verkrijgt.

Dit zij genoeg van deze kleinere schooïutgave, waarin wij, behalve de weinige aan het eind opgegevene drukfeilen, er geene andere ontdekt hebben, dan alleen in de nootbladz. 125, regel 25, *Obtineret* voor de pluralis *Obtinerent*, zoo als in den tekst staat, en welke wij dus verplicht zijn tot algemeen gebruik allezins aan te prijzen. Buiten de Uitgevers, LUCHTMANS, heeft men er de bezorging van te danken aan den Heer BERGMAN, die dus hier wederom door *schrijfzelijk* onderrigt eene wezenlijke dienst aan de scholen bewezen heeft, hoewel tot nog toe buitengesloten van de gelegenheid om het *mondeling* te doen.

Nieuwe Gedichten van HENDRIK HARMENKLIJN, Lid van het Koninklijk Instituut, van de Koninklijke Akademie van Beeldende Kunsten te Amsterdam, enz. enz. IIde Deel. Te Amsterdam, bij J. van der Hey en Zoon. 1825. In gr. 8vo. 194 Bl. f 4-50.

Kort nadat de beoordeeling van het eerste deel dezer Nieuwe Gedichten in de *Vaderl. Letteroef.* geplaatst was, ontmoette Recensent, op reis, een' man, dien hij indende waf voor een bevoegd regter te moeten erkennen, en deze . . . . . trok schier den neus op voor een zoo vleijend verslag. Wij gevoelden ons door dit oordeel in het geheel *niet* geveleid, en dachten met zekeren angst: zouden wij ons door betrekkingen, door omstandigheden of menschenvrees, ook van het spoor hebben laten brengen? Dan, weér te huis gekomen, viel ons die goedkeuring, welke wij op dezen grond van de vrienden des dichters mogten verwachten, even min te beurt, en moesten wij ons nu troosten met het spreekwoord, dat de waarheid in het midden ligt. Inderdaad, wij hebben die waarheid lief; wij zoeken ze opregt, en houden het er voor, dat de

weg tot het goede en schoone in ieder vak, tot eer en onsterfelijkheid niet anders dan bij haar licht kan gevonden of bereikt worden. Maar, op voornoemde wijze *met* haar in het midden te liggen (als tusfchen twee vuren), moge nieuw licht (van menschkunde) zoo wel als warmte (in het ontrust gemoed) geven, aangenaam is het niet. Wij hebben dus, alvorens wederom aan het werk te gaan, die vroegere recenfe nog eens nagezien; dan, waarlijk, ons hart klopt daarbij vrij gerust. Het is waar, aan den eenen kant is de lof algemeen, de berisping slechts enkele deelen en eigenschappen betreffende; en van de andere zijde wordt de eerste ook slechts in algemeene bewoordingen medegedeeld, de laatste telkens met bewijs gestaafd. Doch, is het niet alzoo, dat men tevens aanmoedigt en teregtwijst? dat men voor de eer des dichters, maar behoudens die van het vaderland en hare letterkunde, zorgt? *Multum, non multa; veel* goeds, niet *vele* verzen, hoedanig dan ook, maken immers ook hier den waren rijkdom uit. En schoon wij verre zijn van met hen, die honderd oogen hebben voor de gebreken onzer oude en nieuwe letterkunde, geleerde inrigtingen enz., maar ligt nog te jong of te ver van het middelpunt der vaderlandsche verlichting verwijderd zijn om het goede regt te erkennen, te meenen, dat er nog eerst een *BYRON* of dergelijke onder ons moet opstaan, om van de rijke en schoone taal iets regt bruikbaar te maken, het is toch waar, dat wij, om ons over den bloei onzer poëzij te blijven verheugen, en, in weerwil der bekendheid met het vreemde, eene patriottische fierheid bij derzelve beschouwing te gevoelen, wel mogen toezien, niet slechts in de uitgebreidheid, maar vooral in de keurige bearbeiding van het veld, met de landgenooten van evengenoemden *LORD*, en *SCOTT*, en *MORE*, en *SOUTHEY*, zoo wel als anderen, te wedijveren. De kennis vermeerderen, de bekwaamheid volmaken, het gevoel verfijnen en verheffen, den geest met het edelfte van vele volken en tijden voeden; ziedaar, meenen wij, meer dan het gedurig voortbrengen en rondloopen in denzelfden kring en blijven staan op dezelfde hoogte, de taak en de roem des waren dichters! Doch, deze zijn algemeene denkbeelden, die wij gevoelen op een' man van des Heeren *H. H. KLIJN*'s gevorderde jaren niet te kunnen toepasselijk maken. Hij vergeve ons dan dezen uitfap; en, zoo wij onder het aanprijzende, dat wij *meenen*, en dat bij de stukken kan worden nagezien, het een en ander berispends, of liever, bij

vergelijking, minder goedkeurends, voegen, hij beschouwe het niet zoo zeer als les voor hem, als wel waarfchuwing voor anderen, welken een geëerbiedigd voorwerp ligt van het spoor brengt.

Het eerste is een *Lofdicht* op wijlen den Hoogleeraar VAN SWINDEN, met eene Lofrede van Prof. VAN LENNEP ter zelfde gelegenheid in *Felix Meritis* voorgedragen en vervolgens uitgegeven. Wij behoeven er daarom thans niet lang bij stil te staan. Het bevat fraaije plaatsfen, en ook zulke, die ons minder voldoen. Onder de eerften rekenen wij deze eenvoudige, treffende, en, zoo wij gaarne gelooven, volkomen ware schets:

baar staat,

Reeds breekt VAN SWINDENS oog, wijl 't hart naauw merk.
Maar nog zweeft de eigen kalmte op 't effene gelaat;
Reeds krimpt de matte pols, en de ademtogt gaat zwaarder,
Maar 't klimmen van 't gevaar maakt hart en ziel bedarder;
Nog dankt zijn glimlach, schoon het trage bloed reeds stolt;
En 't laast, het heiligst woord, dat van zijn lippen rolt,
(O vaderzegen! o geschenk van d' Albehoeder!)
Mijn VROLIK! klonk voor u, klonk heerlijk: „troost uw moeder!”
Nu bidt hij, tot Gods wenk den stroom van 't leven stuit,
En de eeuwge hemel hem zijn' zaalgen kreits ontsluit.

Het tweede, een *Treurzang*, ter nagedachtenis van J. M. KEMPER, vergezeld in straksgenoemde Maatschappij; als ook in eene vroegere uitgaaf, op soortgelijke wijze de Lijkrede door VAN DER PALM, en werd ook reeds door ons gedacht. Wij halen er dus slechts wederom een paar schetsjes uit aan, in welke te teekenen de Heer KLIJN zeker niet het minste slaagt:

Dat manlijk schoon gelaat; die lach; dat vrolijk wezen;
Dat oog, waarin het beeld der zuiverste onschuld blonk;
Die onverwrikbre moed, in elken blik te lezen;
Die liefde, nooit verkoeld, die niets dan liefde schonk;
Die eedle kalmte, waar de wroeging nooit aan knaagde;
Die vrijheid van den geest, uit de echte deugd gereeld;
Die eenvoud van het hart, dat nooit naar titels jaagde:
't Schetst alles KEMPERS ziel, — 't is alles KEMPERS beeld.

Zoo werd hij aller roem, — zoo aller vriend en broeder;
Zoo aller eigendom. — Maar hoe zijn glorie steeg,

Zijn vlekloos hart bleef hem op 't moeilijk pad ten hoeder;
 't Bleef altoos KEMPER, — welk een' eerrang hij verkreeg.
 Nooit kon de glans des troons zijn eerlijk oog verblinden:
 't Was op den leerstoel, in den huisfelijken kring,
 't Was, aan 't gewoel ontvlugt, omringd door trouwe vrienden,
 Dat altoos 't leven eerst voor hem zijn waarde ontving.

In den volgenden... hierzang, noemen wij hem, *Vrijheid*, is veel schoons, veel geestverheffing, gloed en gemakkelijkerheid der verificatie; schoon de moeilijkerheid van het onderwerp hier en daar iets gewrongens of onnaauwkeurigs aan de gedachten en overgangen mag gegeven hebben. Het is trouwens zoo wel de zedelijke vrijheid van elken mensch, als de burgerlijke van den staat, en deze in haar misbruik zoo wel als waarde, die door den dichter bedoeld, en daarbij met eene les voor de Monarchen, maar eene lofspraak voor den onzen en het gezegend land, dat hij regeert, als ter toepassing, besloten wordt.

Het Aalmoezeniers Weeshuis . . . . . is thans ledig; de bewoners zijn naar *Frederiksoord* en elders vertrokken. Dit onneemt wel niets aan de waarde van het gedicht, maar toch mischien aan de klem der lofspraak, die hier zoo rijkelijk over het geslacht wordt uitgestort. Althans, wanneer KLIJN zingt:

Wie ooit zich zelv' een' steun durft noemen
 Der armoë, die van ellend klaagt;

Hier, waar niet slechts verlaten wezen,
 Wat bij der oudren grafzerk treurt,
 De schoone bloem der redding lezen,
 En 't hoofd ten hemel wordt gebeurd;
 Waar zij niet slechts, door 't lot verstootten,
 En door geen moederborst gelaafd,
 De zeegnendste armen zien ontsloten,
 En 't heiligst Godsgebod gestaafd, enz.

Ziet, boden Gods! ziet, englenkoren!
 Ziet neer op 't goede hier verspreid!

Verzorgers! de aarde dankt uw pogen!
 De hemel juicht om 't geen gij sticht!

dan kunnen wij, behoudens allen eerbied voor doel en wel-

meenendheid, hem in zijne toenemende vlugt bezwaarlijk na-oogen, zonder aan zeker boekje te denken, waarin althans de gevolgen op verre na zoo gunstig niet geschilderd worden. *Omne nimium nocet.* Ook de dichter moet de waarheid niet uit het oog verliezen.

Op de vijf-en-twintigjarige Beroepsvereeniging, aan 's mans geliefden broeder B. KLIJN, B.Z. gewijd, is regt hartelijk en gepast. Alleen zouden wij den dichter wei willen waarschuwen tegen het woord *geklonken*, als het menschenarmen of, gelijk verder, klaverblaadjes op den stengel betreft.

In de Vriendenrol van den Hoogleeraar MEIJER is — een Album-vers.

Dat voor den Heer BOWRING, te Londen, is uit den aard der zaak belangrijker, en beviel ons.

Zoo ook de *Uitboezeming* bij het vijf-en-twintigjarig bestaan der Stads Armenfcholen.

En vooral *de Toonkunst, Cantate.*

In het stuk: *Na het hooren voorlezen eener Lofrede op een berucht Romeinsch Veldheer*, is veel waars en fraais, maar met overdrijving en partijdigheid gemengd. Trouwens, het was destijds aan de orde, de Romeinen laag te zetten; zij waren de *Franschen* van hunnen tijd; hadden wij het met de *Engelschen* even kwaad gehad, als nu met dezen, dan had *Carthago* er ligt van moeten lusten. De *Romeinsche Nachten*, kort te voren door bovengenoemden Prof. MEIJER vertaald, maakten het tafereel slechts nog donkerder. De regel:

Ten offer voor de vrijheid bragt,

waarin een halve voet te veel is, en die daardoor, voor Trochaisch, Jambisch wordt, is den Heere KLIJN zeker ontfapt.

Nieuwjaarsgroet, aan Amsterdams Eerste Departement Tot Nut van 't Algemeen, is een alleraardigst stuk in den trant van CATS, inderdaad vol wijsheid en gepastheid naar den tijd, ja voor alle tijden. Want dus zingt hij:

Gewis in zulk een' laatste stond [van 't oude jaar]
 Ontsluiten zich en hart en mond;
 Dan spreekt men dikwerf gul en ras
 Een ernstig woordje(n) op zijn pas,
 Opdat het oude niet verkeer',
 Alvorens het iets nuttigs leer'!

Waut wie toch bragt zijn kleed ter kas ,
 Zoo lang er smet of stof op was ;
 Of wrijft er niet de kreuken uit ,
 Eer hij het in de lade sluit :
 En legt er niet wat juchtleër bij ,
 Opdat het van de mot blijf' vrij ?
 Want als men ééns verzuimt het kwaad ,
 Dan vindt het (men?) nergens heul noch raad.
 Welaan dan , zien wij , met geduld ,
 Eerst *aller* , en dan elk *zijn* bult ;
 En trekken wij dan , tot besluit ,
 Daar raad en troost en leering uit .

Waarra hij inzonderheid de klagers en bedillers van den gang
 der zaken , niet lang na de gezegende omwenteling , regt hel-
 per de les leest .

De Kindschheid. Alles behalve kindsch . Men hoore slechts !

o Tijd ! zoo ras daar heen gevarent !
 o Vreugde ! o rein genot ! o hoop !
 Waarom ontsnelt ge ons met de jaren ?
 Waarom in 's levens wisfelloop ?
 Maar neen , gij blijft , en dauwt uw' zegen ,
 Uw heil in 't onbevelekt gemoed ;
 Verkwikt het als een milde regen ,
 En drenkt het met uw' overvloed .

Ja , zalig , in wiens rustig harte !
 Een kinderlijke blijdschap woont ;
 Die , kinderlijk in vreugde of smarte ,
 Een kinderlijk vertrouwen toont ;
 Wiens geest en zinnen vrij genieten ;
 Wiens zielsoog kalm ten hemel schouwt ,
 En , als hij 't leven weg ziet vlieten ,
 De toekomst zijnen God vertrouwt !

Het geschonden Klaverblad , 's mans vriend B. HULSHOFF
 gewijd . In dit stukje is veel warmte en gang van denkbeel-
 den . Jammer slechts , dat de dichter niet bij het beeld blijft .
 Ten bewijze :

Vruchtloos dat ge op nieuw weët blaadjes
 Op den eigen stengel ent :
 Zij verdorren met hun zaedjes ,
 Aan een' vreemden grond gewend .

Rust des Levens. Naar het ons voorkomt, niet geheel zuiver gedacht, en daardoor niet dien vollen indruk makende, welken de dichter bedoelt.

Wat jaagt ge, o dwazen! naar 't genoegén!
Waarom smacht ge eindloos naar de rust?

Dit zijn reeds twee verschillende denkbeelden. De jeugd, b. v., zoekt het genoegén juist allerméest in het gewoel. Wij erkennen gaarne de gepastheid der bedoelde stof, en hebben geene bijzondere aanmerkingen op de verzen; maar, om bovengemelde reden, voldoet het geheel ons minder.

Tegenspoeden. Een krachtig vers, uit het hart geweld, Sommigen, echter, zullen tegen gedachten als deze hebben;

Of kiemt er moed, of hooger krachten,
In 't stormen van de tegenheén?
Helaas! de ontspanning van 't geweén
Spoort tot geen onvermoeibaar trachten.

Maar lijdzaamheid? geduld? . . . zij vlugten,
Waar 't leed zijn' sôherpen angel slaat.

Maar nu de deugd? . . . zij kiemt in 't stormen?
Zij groeit in 't leed? . . . o strijd! o pligt!
Wien werd uw zware worstling ligt,
Als angst en wee de toekomst vormen?

Of scheurt, als 's levens vlagen treffen,
't Geloof zich stouter los van de aard'?
Of durft het, in die steile vaart,
Zich moediger tot God verheffen?
En strekt het, in het golfgeklots,
Zich kalm naar hem, als burgt en rots?

Ach! wat is godsvrucht? wat haar wezen,
Zoo de angst haar vormt, de nood haar teelt?
Waar is de zielwond, die zij heelt?
Bedwelmend heulsap doet zij lezen.

Helaas! wie kan aan 't licht gelooven,
Als 't eeuwig om ons donker is?
Wie juichen, als het wreedst gemis

Ons, dorstende, al wat laaft blijft rooven ?

. . . . .
Wanneer 't gelaat van blijdschap schittert ;

Als zij den kinderlijken traan

In 't opgeslagen oog doet staan ;

Wanneer geen angst de vreugd verbittert ;

Als 't vol genot ons streelt en roert ,

En ons tot innig danken voert :

Dan kiemt de godsvrucht : . . . heilig danken !

Ontgloeide vreugd ! gij voert tot God , enz.

Wat *ons* betreft, met genoeg zien wij, dat de dichter de inspraak van zijn hart boven het gewone pad durft verkiezen; en de wending, die hij vervolgens aan het stuk geeft, ontheft hem aan alle verwijt. Wij gelooven echter, dat er harten zijn, die bij de vreugde verwilderen, en zielen, die, kneedbaar als was, in de hand der Almacht, door tegenspoed in het geloof te meer bevestigd en aan haren God gehecht worden.

Twee kleine, en een reeds bekend stuk: *Vroege Godsvrucht, Rouwzang op Mr. R. FEITH*, en *Klagt der Vriendschap*, overlaande, betuigen wij het volgende: *Hart- en Lotvereening* (aan den Heer HULSHOFF), met bijzonder genoeg te hebben gelezen, en komen alzoo tot het uitgebreidere en voor den dichter allerbelangrijkste: *Zielsmart, uitgestort bij den dood mijner dierbare Echtgenoot, Vrouwe CHRISTINA MARIA SCHENKHUIZEN*. Wie, echter, zou hier den Recensent willen spelen? Diepe droefheid spreekt uit elken regel, — droefheid, die zich lucht maakt in woorden vol kracht en belangrijke, diepgaande gedachten. Wie ook tegen gelegenhedenverzen ijvere, dusdanige tolken van het innigst gevoelen en denken zal hij toch wel niet willen geweerd hebben. Het is waar, wij stemmen niet altijd met den Heer KLIJN in; zijne lier geeft wel eens andere toonen aan, dan ons meest behagen. Over het geheel beminnen wij den zachten, weemoedigen, wegwijnenden rouw, die de overledene schijnt bezielde te hebben, boven dien onrustigen en luidruchtigen, waaraan 's mans radeloosheid ons voor het minst schijnt te grenzen. Maar hij zingt zoo als hij gevoelt, en wij beklagen hem slechts te meer. Wat het verschil make, — de kunne? de natuur? de godsdienstige of wijsgeerige denkwijze? — is hier de plaats niet te onderzoeken, Eene proef

flechts van 's mans taal, en wij scheiden van dit roerende vers :

Het weêrzien? welk een woord? wat denkbeeld? wat verwachten?
 Wie, wie verlicht voor ons dien zwartsten aller nachten?
 Het weêrzien?... groote God! het weêrzien?... hoe, of waar?
 Wie wringt dien afgrond digt? wie maakt dat donkre klaar?
 Spreek, dierbre gade! spreek! waar zal mijn liefde u vinden?
 Klom niet uw kalmte en moed, bij 't naadren van 't ontbinden?
 Nog spraakt ge, en 't was mij, of gij in dat plegtig uur,
 Bij al de rust der ziel, spraakt met een hooger vuur;
 En nu, ... een oogwenk... en ik hoorde van uw lippen
 Één' zucht, ... den jongsten zucht, ... den zucht des doods, ont-
 glippen!

Wat waart, waar bleeft gij toen? wat werdt gij in dien stond?
 Wat schiep dien zucht? wat sloot zoo vreeslijk u den mond?

Wie scheurde ons van elkaar? wat kloof houdt ons gescheiden?
 Of zag uw hartewensch zich 't heerlijkst wit bereiden,
 Hervondt ge uw dierbaar kind? rust Nenny aan uw hart?
 En jubelt gij van vreugd, bij d' eindpaal van uw smart?

Zijn onze zielen tot één ziel niet zaamgevloten?
 En zij, zij scheiden? hoe! door wien toch? neen! o neen!
 Gij blijft die ge eenmaal waart! Nog-zweeft gij om mij heen!
 Ik hoor, ik zie u niet, maar 'k voel u, als mijn tranen,
 Te lang verkropt, in 't eind zich weêr een' doortogt banen.

Als 'k in Gods tempel op uw dierbre grafzerk kniel,

En ik uw stem erken, die in mijn binnenst spreekt:
 „Strijd, lieve! strijd! al schijnt geen aarde u meer begeerlijk!
 „Strijd moedig tot aan 't end!... de kroon der deugd blinkt heer-
 lijk!”

Mijn Vignet. Het gedichtje op dit inderdaad keurig en geestig teekeningetje van 's mans vriend, den Heer J. DE VOS, WZ., door VELJN gegraveerd, is hetzelfde waardig, en besluit het geheel op eene gepaste wijze.

Bedenkingen over het Muntwezen in het Koninkrijk der Nederlanden. Voor rekening van den Auteur. Te 's Gravenhage en te Amsterdam, bij de Gebroeders van Cleef, 1824. In gr. 8vo., XVI en 93 Bl. f 1 20.

Bedenkingen behelst dit geschrift; maar, al gold het „*Voor rekening van den Auteur*,” op den titel, niet de uitgave, maar den inhoud van het boek, het zoude loffelijk zijn. Zoo mag men bedenkingen maken, zoo beredeneerd, zoo bescheiden, zoo, uit vaderlands- en volksliefde, vrijmoedig. Dat neemt in dit goede land geen edeldenkend mensch kwalijk, al heeft hij tegenbedenkingen, al verschilt zijn oordeel op den duur.

De Schrijver, ANTONI WARIN, Lid van de Tweede Kamer der Staten Generaal, bepaalde, bezorgd voor een in de gevolgen groot nadeel, vooral zijne oplettendheid, sedert des Konings besluit van 22 Nov. 1823, tot ons, oudtijds zoo beroemd en vertrouwd, Muntwezen, en de vrucht daarvan is dit werk, waaraan noch nauwkeurigheid, noch bewijsgrond ontbreekt. De steller van dit verslag gaf het aan twee des bevoegden ter lezing, die, met de pen in de hand al het gestelde hebbende gadegeflagen, beiden de juistheid der hier voorkomende berekeningen niet genoeg wisten te roemen.

Uit oorspronkelijke bronnen is geput, en de zaken behoorlijk uiteengezet. Men overtuigt zich daarvan terstond bij het inzien der inhoudsopgave. Eerst heeft men eene proeve van eene beknopte theorie van het geld; dan leest men daadzaken omtrent de munten in dit rijk, en den wisfelhandel tusschen *Parijs*, *Hamburg* en *Amsterdam*; laatstelijk wordt men bepaald bij vooruitzichten omtrent het Muntwezen. Deze drie afdelingen zijn in 149 paragrafen vervat. Zoo kon er wel geen aangenaam leesboek uit voortkomen, maar des te bondiger betoog, en te gemakkelijker te volgen.

Een dubbel oogmerk had de Schrijver. Hij wilde waarschuwen tegen het gevaar, daarin gelegen, dat in de noordelijke provinciën de munt van jaar tot jaar minder waard zal worden; en hij wilde hen, die in 's lands zaken werkzaam zijn, bewegen, om, in zoo ver het hen aangaat, te helpen bespoedigen, wat tot genot van een goed Muntwezen kan brengen. Men moet den man zelven lezen, in de voorrede, over het belang hiervan, ook voor het bestaan van het Koninkrijk der Nederlanden. Vindt men sommige uitdrukkingen mischien te sterk

In die voorrede, men zie toch de waarheid niet voorbij; en dat de Schrijver verstand en regt heeft om meê te spreken, zal niemand betwisten, die zijne ontwikkelde verhandeling gelezen heeft. Voor dit tijdschrift is een uittreksel minder geschikt; maar wij hopen, dat dit belangrijk geschrift, waaruit, buiten opzigt tot de hoofdzaak als zoodanig, nog zeer veel te leeren is, meer lezers zal vinden, dan wij meenen dat het geval nog is. Het belang van de burgers en de eer onzes vaderlands doen ons dit wenschen, en dat de Schrijver zich, met allen, die ons Staatsgebouw schragen, verheuge over de gevolgen zijner werkzaamheden, den lande tot heil!

Handleiding voor Verzamelaars van Nederlandsche Historiepenningen, enz. Door G. VAN ORDEN, Correspondent van de Tweede Klasse van het Koninklijk Nederlandsch Instituut, enz. Te Leyden, bij L. Herdingh en Zoon. 1825. In gr. 8vo. XII, 393 Bl. f 3-60.

Dat de beoefening der Penningkunde eene zeer groote nuttigheid voor de Geschiedenis heeft, is eene waarheid, door de ondervinding genoegzaam bevestigd. Zeer aangenaam was daarom het groote Penningwerk van GERARD VAN LOON aan de liefhebbers der vaderlandsche historie, gelijk nu onlangs ook het vervolg daarop, gegeven door het Koninklijk Nederlandsch Instituut. Er is in ons Vaderland altijd een aantal verzamelaars van penningen geweest, en het ontbreekt nog niet aan dezulken. Geen wonder, dat bij hen de wensch ontstond, om eene naamlijst of handleiding te ontvangen, om de vaderlandsche legpenningen te rangschikken, indien er namelijk het jaartal niet in is uitgedrukt, om te weten, wat hun ontbreke, en van welken oorsprong iedere munt zij. De Heer VAN ORDEN heeft getracht door deze proeve aan dien wensch te voldoen, en is daarin vriendelijk geholpen door eenige liefhebbers, wier namen ook hier verdienen te worden vermeld. Zij zijn de Heeren A. VAN DER SCHOOR te *Alkmaar*, SMIDT VAN GELDER te *Zaandam*, en JACOBUS KONING te *Amsterdam*, welke de handschriften, laatst herkomstig uit de boekerij van P. VAN DAMME, bezit.

Door deze vriendelijke hulpbetooning ondersteund, heeft de Heer VAN ORDEN eene, zoo veel mogelijk, naauwkeurige en volledige naamlijst gevormd van alle Nederlandsche legpenningen, welke, om verschillende reden, niet zijn vermeld in de werken van BIZOT, VAN LOON, of VAN

MIERIS. Het is ons voorgekomen, dat de Heer VAN ORDEN bij eene groote vlijt veel naauwkeurigheid, voorzigtigheid en bedachtzaamheid paart, (vereischten, even noodzakelijk, in dit vak van studie, als historische kennis) en wij vertrouwen, dat deze schets aan alle liefhebbers zeer welkom zal zijn.

Vreemde legpenningen of munten zijn ons in deze verzameling niet voorgekomen. Wij hopen, dat ieder, die daartoe gelegenheid heeft, aan het verzoek van den Schrijver voldoen zal, om hem; namelijk, de in dit werk ontbrekende penningen, die zij mogten bezitten, te willen mededeelen.

Un jour en Suisse, ou tableau de ce pays dans sa partie la plus pittoresque; fuivi d'un parallèle en vers et en prose entre la Hollande et l'Helvétie, par L. F. VERENET. Amsterdam, chez Dufour. 1825. 8vo. VIII, 100 pag. f. :- 90.

De Heer VERENET, ziende dat de meeste reisbeschrijvingen door Zwitserland op eene manier zamengesteld zijn, welke zelfs de levendigste verbeelding der lezers verkoelt, wil hier een meer schilderachtig tafereel ophangen, evenwel overeenkomstig met de waarheid. Hij is langen tijd in Zwitserland geweest, en heeft er nog onlangs drie maanden doorgebracht. Van die laatste drie maanden kiest hij éénen dag, en zegt ons, wat hij op dien dag in Zwitserland, hetwelk hij als zijn tweede vaderland aanmerkt, gevoelde en beschouwde. Deze beschouwingen hebben veel van poëtisch proza, en zijn ook gedurig door poëzij afgewisseld. Poëtisch proza bevat ons niet, allermint in tafereelen van Zwitserland. De eenvoudige-verhevene Natuur wil door eenvoudige taal geschilderd zijn. *La lune montrait de tems en tems notre route* klinkt beter, dan *le flambeau argenté de la triple Hécate*, enz. enz. De Heer VERENET is een groot bewonderaar van HELMERS, wiens *forte touche et la brûlante imagination* hij wenschte te bezitten. Maar die imaginatie is, voor jongelieden bijzonder, zeer gevaarlijk, wanneer zij dezelve niet vroegtijdig door gezond verstand leeren beteugelen. HELMERS zelf is, door aan die imaginatie te veel toe te geven, niet zelden in uitdrukkingen vervallen, welke geene proef houden. De jeugdige Schrijver houde ons deze aanmerkingen ten goede. Hij schijnt eenen gelukkigen aanleg te hebben. *Luxuries illa depascenda est*. Wij hebben dit boekje dan ook met eenig genoegen doorgelezen. Meest beviel ons de beschrijving van *Neuveville*, welke ons pag. 30 en volgende in eene lange noot onder den tekst wordt medegedeeld.

Beloontngen en Straffen, als Middelen der Opvoeding in de Huisgezinnen en Scholen. Een Boek voor Ouders, Opvoeders en Onderwijzers. Te Amsterdam, bij Schalekamp en van de Grampel. In gr. 8vo. 161 Bl. f 1-20.

Dat de kundige P. J. PRINSEN uitgever van dit werkje is, dat hij verklaart hetzelfde tot groot nut voor zichzelf en met het grootste genoegen te hebben doorlezen, en overtuigd te zijn, dat deze arbeid voor iederen onderwijzer van veel waarde is, — deze getuigenis van eenen in het vak zoo bekwaamen en geachten man is eene zoo sterke aanbeveling, dat wij er geen woord behoeven bij te voegen. Wij vinden hier onderscheidene opstellen: een vriend van den Heer PRINSEN verzamelde, wat hij vond, en nam het bruikbare en algemeen goede over. Het eerste stuk behandelt *het gepaste en ongepaste in belooningen en straffen*. Hier wordt het doel van geheel de opvoeding, en dus ook van het onderhavig onderwerp, aangewezen. Voorts worden de belooningen en straffen in drie klasfen verdeeld; *natuurlijke* of noodwendige, *positive* of willekeurige, en *gemengde*, — waarvan alleen de laatstgemelde, bij voorkeur boven de tweede, bruikbaar zijn. Vervolgens *onderzoeking, hoe en onder welke voorwaarden het beschreven doel der belooningen en straffen kan bereikt worden*. Hier komen zes algemeene regelen voor. Eindelijk wordt al het voorgaande op het hier en daar te dezen nog in gebruik zijnde toegepast. Een tweede stuk heeft ten opschrift: *over de belooningen en straffen in de opvoeding*. Het handelt mede over de bestemming van den mensch en het doel der opvoeding, spreekt van *zedelijke* en *zinnelijke* belooningen en straffen, en van *gemengde*, en handhaaft het te dezen gestelde tegen eenige *bedenkingen*. Nu volgt een stukje *over de schooltucht*. Hetzelfde onderzoekt, *waartoe men de kinderen in de scholen moet aanvuren en gewennen*, en geeft daartoe behartigenswaardige *regelen*. Daarop wordt aangewezen, *hoe de onderwijzer zijne leerlingen daartoe aanvuurt*, en *wat hij in het algemeen moet doen, om hun waarlijk nuttig te zijn*. Alles wordt besloten met een *Nog iets van gemengden inhoud over de schooltucht*, waarin almede veel goeds wordt gezegd. — Wij wenschen zeer, dat dit boekje voor de onderwijzers en de lieve jeugd nuttig zal zijn, waaraan wij ook in menig opzigt niet twijfelen. Wij gevoelen waarlijk het mocijelijke van dit bijzonder en reeder punt in de opvoeding;

dan, daar wij in dit vak niet zeer bij ondervinding kunnen spreken, willen wij liefst in het goede gevoelen van den bekwamen en zoo uitnemend welgezinden PRINSEN be-
tusten.

Nieuw Geschiedkundig Jaarboek, of Verzameling van merkwaardige Gebeurtenissen op elken dag van het jaar. 1ste Deel. Te Rotterdam, bij W. Linders. 1825. In kl. 8vo. XVIII, 311 Bl. f 2-25.

Dat het zeer nuttig is, de jongelieden vroegtijdig bekend te maken met belangrijke daadzaken der geschiedenis en het leven van beroemde mannen, behoeft wel geen betoog. Het komt slechts op de wijze aan, op welke men dit doet. Alle daadzaken, hoe belangrijk op zichzelf en in de gevolgen, zijn niet even belangrijk voor dien leeftijd; ook zijn niet alle merkwaardigheden uit de levens van groote mannen geschikt, om het hart en het verstand van het opkomend geslacht te treffen en te beschaven. Men behoort dus in dit opzigt eene goede en doelmatige keuze te doen, en hetgeen men gekozen heeft, in een' duidelijken en gemakkelijken stijl in te kleeden. Over het algemeen is in dit werkje nog al wel aan die vereischten voldaan, en wij willen liefst geene bijzondere aanmerkingen maken, maar kunnen ons niet onthouden, eene bedenking van eenen anderen aard in het midden te brengen. De omvang der geschiedenis is onmeetbaar groot. Men leert het geheel niet doorzien, zonder eerst eene zekere orde in het oog te houden, zoo wel van jaren als afzonderlijke volken. Het is dus van het uiterste belang, dat de jeugd, in het lezen van alwat geschiedenis betreft, terstond aan die orde gewend worde. Het geheugen ontvangt daardoor eene zekere vastheid, die bij het klimmen der jaren meer en meer wortel schiet. Dit zoo zijnde, noemen wij het een' zeer ongelukkigen inval, om zoo velerlei ongelijkfoortige gebeurtenissen, naar volgorde der dagen in iedere maand, naast elkander te plaatsen. Bij voorbeeld: *den 16 Januarij 1712 is geboren Johan Frederik Jacobi*. JACOBI was zeker een zeer verdienstelijk man, en hij ontvangt hier ook eene hem waardige lofspraak (schoon wat te verheven boven het begrip der jeugd); maar nu moest men ook iets hebben voor den 17 Januarij. En wat vinden wij? *Den 17 Januarij 395 is gestorven Theodosius I, Romeins. h Keizer*.

BOEKBECHOUWING.

De vijf Boeken van Mozes op nieuw in het Nederduitsch vertaald, en met verbeterde Ras'si en Haftaroth voorzien, door S. J. MULDER, beëdigd Translateur. Met Kerkelijke Goedkeuring. Iste en IIde Boek. Te Amsterdam, bij J. van Embden en Zoon. 1826. In 8vo. Te zamen XL en 538 bl. f 5-:

Nadat een MENDELSOHN het ondernomen had, eene vertaling der vijf Boeken van MOZES ten behoeve zijner geloofsgenooten te vervaardigen, werd zijn voetspoor door verscheidene andere geleerde Israëlitien in Duitschland gevolgd, en dusdoende, zoo wij meenen, het geheele Oude Verbond door hen vertaald. In de eerste uitgaven, echter, was het Hoogduitsch met Hebreuwsche letters gespeld, waardoor dezelve voor den Onjood onbruikbaar waren; en lang naderhand eerst kwamen sommige dier vertalingen met Hoogduitsche letters in het licht, zoodat een ieder in staat gesteld werd, dezelve te beoordeelen en zich ten nutte te maken. De Heer MULDER, dit loffelijk voorbeeld volgende, heeft intusschen noch de Mendelsohnsche, noch eenige der bestaande Nederduitsche vertalingen tot grondslag gekozen, maar eenen eigenen weg ingeslagen, die, onzes bedunkens, voor zoo verre wij uit de voor ons liggende deelen kunnen opmaken, hem zijn doel volkomen zal doen bereiken. Dit doel is de vervulling eener dringende behoefte bij het verbeterd onderwijs der Israëlitische jeugd, waaraan thans meer dan ooit — getuige de medewerking van het Gouvernement, en van liefdadige Inrigtingen, door personen van alle gezindheden daargesteld — met ernstige deelneming gedacht wordt: Zie hier hetgeen de Vertaler ons dienaangaande, in zijne allezins lezenswaardige Voorrede, mededeelt; na van eene vroeger ondernomene, doch niet in het licht gegevene Bijbelvertaling gesproken te hebben: „Zoo ston-

den de zaken, toen ik op het einde van 1813, bij het invoeren van het verbeterd godsdienstig onderwijs voor de *Israëlieten* in dit Koninkrijk, door Z. E. den toenmaligen Minister van Eerdienst, tot lid der belangrijke Nederlandsche godsdienstige *Israëlitische* Schoolcommissie benoemd werd, en mij gewigtige gronden noopten, voor deze zoo vereerende benoeming allereerbiedigst te bedanken. Een dier gronden was het gemis eener doelmatige *Nederlandsche* vertaling der Heilige Schriften; en van dit oogenblik af ging ik met het denkbeeld zwanger, om, zoo de Almogende mij voor eene zoo moeilijke onderneming de vereischte krachten verleende, in deze zoo algemeen gevoelde behoefte mijner geloofsgenooten te voorzien. Daar geen gewrocht onder de zonne op volmaaktheid bogen kan, zoo ware het (zelfs dan, wanneer ik niet overtuigd was, dat ik meer door goeden wil dan door bekwaamheid ben aangespoord geworden) eene onvergeeflijke ijdelheid, te vooronderstellen, dat deze mijne vertaling vrij van alle feilen en boven alle aanmerkingen verheven zoude zijn. — — Langs dezen weg dus het voetspoor mijner voorgangers volgende, wilde ik tot geene uitgave mijner Bijbelvertaling overgaan, dan die door den tekst verzeld ging; en wel uit dien hoofde, omdat het ook mijn oogmerk geenszins was, de heilige taal door het *Nederduitsch* te doen vervangen, maar wel het oorspronkelijke, door de daarnaast geplaatste overzetting, zoo duidelijk als mogelijk te maken; ten einde vooral mijne jeugdige geloofsgenooten (op wier verbeterd onderwijs ik steeds het oog had, en weswege ik ook meermalen fierlijkheid aan duidelijkheid opgeofferd heb) hierdoor van lieverlede tot de kennis der gewijde taal terug te leiden, welke in de laatste halve eeuw zoo zeer ten achtere gegaan is, en eene gelijkvormigheid van vertaling in te voeren, die voor de Bijbeloefening niet anders dan heilzame gevolgen hebben kan. Dat ik bij mijne bewerking, niet-regentaande ik alles uit het oorspronkelijk *Hebreeuwsch* heb overgebracht, al wat vroeger in dit belangrijk vak gedaan is, geraadpleegd heb, zal wel overbodig zijn te mel-

den. Het ware even onvergeeflijk geweest, die plaatsen, die door mijne voorgangers op eene onverbeterlijke wijze overgebracht zijn, te verwerpen, alleen om den naam van oorspronkelijk te hebben, als eene vertaling van eene vertaling te leveren, en dus eens anders denkbeelden, min of meer verminkt, voor de mijne uit te geven." — Wij lezen vervolgens, dat de Opperrabbijn te *Amsterdam* den Vertaler voorgelicht, en dat het Gouvernement de uitvoering van het werk bevorderd heeft; terwijl de Heer MULDER zijne Voorrede besluit met de woorden van BEN 'UZIEL, Schrijver der oudste *Chaldeeusche* vertaling van onderscheidene Bijbelboeken: „Gij alleen, o Eeuwige! Gij alleen weet het; dat ik dit werk noch te mijner eere, noch ter eere mijns vaders ondernomen heb; maar enkel en alleen U ter eere heb ik het gewrocht, ten einde voortaan eenparigheid onder *Israël* heerschen moge!"

Wat nu de vertaling zelve betreft, dezelve komt ons voor zeer naauwkeurig, ofschoon in geenèn deele letterlijk te zijn. De verzen, die bloote verhalen bevatten, zijn in eenen tamelijk vloeienden stijl geschreven, zonder echter tot zoodanig uiterste over te slaan, waardoor de Bijbel deszelfs Oosterfchen vorm en aanzien geheel zoude verliezen. Niet minder goed vertaald zijn de hoofdstukken, die in eenen profetischen of dichterlijken toon gestemd zijn, en waarin de Vertaler eenige meerdere vrijheid genomen heeft.

Het kon niet misfen, of de Heer MULDER moest in den wezenlijken zin der woorden, op de meeste plaatsen, met de bekende overzettingen overeenstemmen, hetwelk ook in het eerste Boek vrij algemeen het geval is. Dan, in het tweede doet de invloed, welken de *Israëlitische* overleveringen op de overzetting der wetsbepalingen uitgeoefend hebben, zich te blijkbaarder gevoelen. De Vertaler heeft dan ook, in de Voorrede van dat tweede Boek, de authenticiteit der *Talmudische* uitspraken in dit opzigt getracht te betoogen; en, hoezeer er tegen de door hem bijgebragte gronden nog wel het een of ander

aan te merken ware, waartoe echter hier de plaats niet is, moeten wij hem toegeven, dat hij zich naar die overleveringen en uitspraken gedragen moest, wilde hij zijn werk voor zijne geloofsgenooten dienstig maken, en hetzelfde met Rabbinale goedkeuring in de scholen ingevoerd zien.

Ondertusfchen is dit werk, juist door deszelfs afwijkingen van de gewone overfetting, voor elken Theoloogant merkwaardig, en verdient over het algemeen, om deszelfs weldadige strekking, door elken menschenvriend toegejuicht te worden.

De *Hebreeuwfche* tekst is zeer zindelijk tegenover het *Nederduitsch* gedrukt, en verzeld van eene nieuwe en naauwkeurige uitgave van den Commentator RASCHI, waarbij een aantal *Fransche* woorden, tot verklaring der oorspronkelijke, ingevoegd zijn.

Er blijft ons nu nog overig, de vertaling zelve te doen kennen, waartoe wij eenige verzen uit de twee volgende hoofdstukken kiezen:

„*Genefis* XXIX. (1) Nu hief Jakob zijne voeten op, en ging naar het land der Oosterlingen. (2) Daar zag hij eenen put op het veld, en drie kudden kleinvee lagen daar neder bij denzelven; want uit dezen put drenkte men de kudden, en de fteen op den mond des puts was groot. (3) Daarom verzamelden aldaar alle kudden, en [de herders] wentelden den fteen van den mond des puts, drenkten het kleinvee, en bragten den fteen weder op den mond des puts op zijne plaats. (4) Jakob zeide tot hen: mijne broeders, van waar zijt gij? Zij zeiden: wij zijn van Charan. (5) Hierop zeide hij tot hen: kent gij Laban, den zoon van Na'hor? Zij zeiden: wij kennen [hem]. (6) Hij zeide: is het wel met hem? Zij zeiden: het is wel, en zie! Rachel zijne dochter komt daar met het kleinvee. (7) Toen zeide hij: de dag is toch nog lang, het is nog geen tijd om het vee binnen te drijven; drenkt het kleinvee en gaat weiden (8). Maar zij zeiden: wij kunnen niet, tot dat alle de kudden verzameld zijn; dan wentelen zij den fteen van den mond des puts, en wij drenken het kleinvee,“ enz.

„ *Exodus XXII.* (19) Wie Goden offert, behalve den Eeuwige alleen, zal gedood en [al het zijne] in den ban gelegd worden. (20) Eenen vreemdeling zult gij niet [met woorden] beleedigen, noch hem verdrukken; want gij waart zelven vreemdelingen in Egyptenland. (21) Gij zult geene weduwe noch wees onderdrukken. (22) Zoo gij hem onderdrukt! . . . . want als hij tot Mij schreit, zal Ik zijn gefchrei verhooren. (23) Mijn toorn zal ontbranden, en Ik zal u door het zwaard doen omkomen; zoo zullen uwe vrouwen weduwen, en uwe kinderen weezen worden. (24) Als gij aan [iemand uit] Mijn volk geld leent, [namelijk] aan den armen die bij u is, wees niet als [wreed] schuldeifcher tegen hem; leg hem geene renten op. (25) Als gij u het kleed uws naasten ten onderpand laat geven, dan moet gij het hem met zonsongang wedergeven. (26). Want dat kan zijne eenige dekking zijn, dat zijn kleed voor zijne huid; waarin zal hij nu slapen? Als hij dan tot Mij zal fchreijen, zal Ik hem verhooren; want Ik ben genadig.”

Voor het overige zullen wij ons vooralsnog van alle bijzondere aanmerkingen onthouden, waarop wij welligt, na den afloop van het geheele werk, zullen terugkomen.

Het heilige leven, de hemelsche leer en de heilrijke daden van den verheerlijkten Verlosfer, door de Evangelisten beschreven, met eenige Aanteekeningen voor mingeoefenden tot een Leesboek voor Godsdienstige Hutsgezinnen, door wijlen PETRUS HAACK, Hoogleeraar in de Godgeleerdheid, laatst Bedienaar der Nederduitsch-Hervormde Gemeente te Amsterdam, Lid van het Zeeuwseh Genootschap van Wetenschappen, Ridder van de Orde van den Nederlandschen Leeuw, ezv. ezv. ezv. Te Amsterdam, bij J. H. den Ouden. 1825. In gr. 8vo. XVI en 400 Bl. f 3-90.

Van zulke titels zoude men moede worden! Nu, als

men er zich maar niet boos om maakt op dienaars des nederigen Evangelies, bij ons iets anders dan bedienaars van de *Nederduitsch-Hervormde* Gemeente. Apropos! die gemeente kennen wij niet. Doch, hemoeijen we ons met het boek zelve, — evenwel kort, want de man is dood, en kan dus niet beter onderrigt worden door onze aanmerkingen, zoo als hem tot blijdschap zoude verstrekt hebben, zie XV, en, wat anderen betreft, wij verwijzen hen naar den Heer VAN WILLES, die dit werk beoordeeld heeft in de *Bijdr. tot de Godg. Wetens.* XIV, bl. 71, en voor die dat niet kunnen, mogen wij kort zijn.

Voor *vele* gemeenten (indien de *opdragt*, door 's mans Eryen, aan zes gemeenten, goed geschreven of gedrukt is) is dit werk opgesteld, met plan om het in 't licht te geven. Dat moet toch al een oud plan geweest zijn. Zoo als de gansche houding des boeks uit wijst, is er in jaren niets aan gedaan. Bleef het mischien daarom achter? Dit kunnen we uit de *voorrede* niet bemerken.

Eerst heeft men hier een' hoofdzakelijken inhoud der overeenstemming van de vier Evangelisten, in 66 hoofddeelen gesplitst. Deze hoofddeelen worden dan, met de woorden der Evangelisten, naar de Staten-overzetting, gegeven, en zoo, dat alles gebragt wordt tot één, in 66 gedeeld, verhaal, even als in de overzetting met zoogenoemde verzen; b. v. (om er een denkbeeld van te geven): *Derde hoofddeel*. Vs. 1—21 is zoo als men Luc. II leest; dan is Matth. II: 1—11 het 22—32ste vers van dit derde hoofdstuk. Hoe moeilijk is daardoor de raadpleging der Bijbelsche verhalen!

Voor eigenlijk gezegde *Exegzen* of *Theologanten* is dit zoo lang reeds bereid geregt van nog minder waarde dan mosterd na den maaltijd. Zij mogen maar eens even oordeelen. *Lucas* volgt meer de tijdsorde, volgens HAACK. Op de *Paaschfeesten*, bij *Joannes* vermeld, wordt geene aanmerking genomen; en wien is het, zelfs al ware het van hooren zeggen, niet bekend, dat deze het belangrijkste tijdsmerk opleveren? De Bergrede, *Matth.* V—VII, en de redevoering, door *Lucas* opgeteekend, H. VI: 20

ezv., zijn in elkander ingevoegd. *Luc. XIII: 18—21* is te zelfder ure als *Matth. XIII: 31, 32* gesproken, ezv. ezv. Want waar zou het heen, zoo wij ook van de onbestaanbaarheid van het eene met een ander gezegde bewijzen wilden aanvoeren?

Doch, wij hebben ons bij den titel, die het oogmerk dezes boeks opgeeft, nader kenbaar uit de voorrede, vooral te bepalen. Het zal een leesboek voor godsdienstige huisgezinnen zijn, met eenige aantekeningen voor mingeoefenden!

Tot stichting, zoo als men het noemt, of praktisch gebruik, is niet ééne aanmerking voor godsdienstige huisgezinnen!!

Nu ja, *eenige* aantekeningen vindt men dan ook. Men leest verscheidene bladzijden achtereen, zonder iets te ontmoeten ter opheldering, en had het alzo even goed, ja veel beter, in zijnen huis- en hand-Bijbel kunnen lezen. Op vele belangrijke plaatsen, waar de mingeoefende volstrekt iets tot opheldering wachten mogt, is niet één woord. Waarom? Hoort de reden! HAACK zegt, hij heeft die aanmerkingen weggelaten, „om hierdoor *meer algemeen nuttig te zijn voor mingeoefenden*, die zijn werk als een huisboek voor godsdienstige huisgezinnen gelieven te lezen.” Verstaat ge 't nu, Lezers? Recensent niet. Dat 's hem nu eens al te *Hooggeleerd*. — Die aantekeningen nu voor mingeoefenden, die dan toch in dit huisboek voor huisgezinnen zijn, van welk allooi zijn die? en waartoe dienen zij? Zij kunnen den lezer, zoo hij wil, overtuigen, *dat de Profesfor, van zijn leven, ook letters gegeten heeft*; maar anders heeft hij er niet veel aan. Dikwijls moet hij in de war geraken, door verkeerde aanhalingen, onverstaanbare volzinnen, en wat niet al? Wat raakt den mingeoefenden, wien men zoo veel onthoudt, die uitweiding over de beschrijving, *Luc. II*; over de tijdsbepaling voor de komst der *Magen* bij *Maria*; over de geslachtregisters, ezv. ezv? Wat weet hij van MA(C)K-NIG(H)T, NEWCOM(B)E, HAUBER, WOLFIUS, GLOSSIUS (GLASSIUS) en andere geleerden, naar

welke hij gewezen wordt? VAN HAMELSVELD, en die heette en *was* toch ook Hoogleeraar, en is, door zijne aanmerkingen, in zoo menig huisgezin (Recensent weet dat uit eigene ervaring) zoo bekend en nuttig tevens, wordt niet eenmaal genoemd! Men moet zich niet te zeer verwonderen.

Één proefje uit de *noodige* aantekeningen! Op *Matth.* XIII: 33 en *Luc.* XIII: 20, of, zoo als het in dit Evangelienboek is, *Hoofddeel* of *Hgack* XX: vs. 14, staat:

„Het zuurdeeg kan het bederf in de leer niet beteekenen:

1°. Het zuurdeeg wordt niet in het meel gedaan, om het te bederven.

2°. Men kan niet zeggen, dat die (*welke?*) valsche leer de geheele kerk heeft bedorven.

3°. Men kan het koningrijk Gods niet bij iets vergelijken, dat de geheele kerk bederven zoude, want

4°. Dan zou het koningrijk Gods de verdervende leer zijn, die de geheele kerk verderven zoude,

5°. En de drie maten gezuurd of zuur geworden meel de ware kerk beteekenen.

6°. Nimmer kan eene valsche en verderfelijke leer, die het koningrijk Gods bederven zoude, het koningrijk Gods genaamd worden.”

En nu geen woord meer, want men mogt kwalijk worden. Of is men verlekkerd op zoodanigen kost, men ga naar den uitgever, zoo het werk nog niet is uitverkocht, waarvan wij de schuld niet willen hebben. Wij prijzen ander zielevoedsel aan voor godsdienstige huisgezinnen. Hoe onschatbaar veel hebben die aan BERGEN'S *Gedenkwaardigheden uit het Leven van Jezus*, met de aanmerkingen van een' anderen Hoogleeraar verrijkt, die, al ware het alleen daardoor, maar door hoe veel nog daarenboven, leven en werken en gezegend worden zal, zoo lang er godedienstige huisgezinnen in Nederland bestaan! Wie noemt hier HERRINGA niet? En voor mingeoefenden, die tevens mingeoeden zijn, is op andere wijze genoeg gezorgd.

Van wijlen Prof. HAACK spijt het ons zoo zeer niet,

dat we over dit boek zoo oordeelen moeten. De man is thans boven alle kwade luim verheven. Wij hebben hem niet dan van aanzien en gerucht gekend, en beoordeelen niet *hem*, maar zijn boek. Maar van zijne Erven spijt het ons, dat zij zulk een broddelwerk uit 's mans nalatenschap ter markt brengen. Zij hebben geen' onpartijdigen of anders bevoegden Exccuteur gebruikt. Enfin, het boek is in de wereld. Recensent zet het op zijne boekenplank, nog vóór VAN WILLES, omdat het ouder is; en dáár hebbe het *rust!*

Over den invloed van het Christendom op de ontwikkeling van het menschelijke Geslacht. Naar het Hoogduitsch van J. A. H. TITTMANN, Hoogleeraar in de Godgeleerdheid te Leipzig, door C. J. F. CRAMER VON BAUMGARTEN, Predikant te Midwolde. Te 's Gravenhage, bij de Wed. J. Allart. 1824. In gr. 8vo. 201 Bl. f 2-20.

Wij zouden onze lezers *moppen*, bijaldien wij hen niet waarfchuwden, dat zij dit gefchrift niet vlugtig, noch met overhaasting, maar met gezetten ernst en bedaard nadenken behooren te lezen; maar niet minder zouden wij hen *moppen*, zoo wij hen niet verzekerden, dat zich echter niemand hunner deze moeite zal beklagen, daar uit hetzelfde veel te leeren is, en het, ons althans, menig nieuw inzicht opende. (Wij gebruiken opzettelijk het min gewone woord *moppen*, omdat het hier een- en andermaal voorkomt, en wij bij hetzelfde onzen W E I L A N D moesten nassaan, die ons dan ook bevestigde in onze meening, dat het zoo veel als *bedriegen* beteekenen moet. Dit echter in het voorbijgaan. Voor het overige vonden wij geene onduidelijke woorden; hoewel ons de stijl voorkwam, hier en daar, niet gemakkelijk te zijn, zoodat wij wel eens eenen en anderen volzin bij herhaling moesten lezen.)

Het stukje maakt een gedeelte uit van den letterkundigen eekrans, dien de drie zonen van den beroemden C. C. TITTMANN hunnen vader op zijne vijftigjarige ambtsbediening aanboden. Het droeg de goedkeuring weg van onzen waardigen H. MUNTINGHE, en werd in de *Bijdragen tot de Godgeleerde Wetenschappen* met grooten lof aangemeld, waar men echter nog enkele geschiedkundige daadzaken, ter opheldering en verduidelijking, bij hetzelfde verlangde. Deze wensch vond de kundige Vertaler gegrond; het werkje werd onder zijne hand uitgebreider; hij vertaalde niet letterlijk, maar heeft echter al het oorspronkelijke behouden. Hij verlangde ook nog wel iets in het werk over de *persoonlijkheid* van den Zoon van God, als Leeraar, Verlosfer en Zaligmaker, daar in het echt Evangelisch denkbeeld van den CHRISTUS GODS veel gevonden wordt, waardoor zedelijke en geestelijke vorming en volmaking bevorderd werd, en ook alsnog bevorderd wordt, en hij hoopt zijne denkbeelden hieromtrent in het vervolg nog wel eens te ontwikkelen. Naar die ontwikkeling zijn wij nieuwsgierig. Maar nemen wij het werk zoo als wij 't nu ontvangen.

De Inleiding wenkt op de Goddelijkheid van het Christendom, hetwelk hier enkel *voorwerpelijk* beschouwd wordt, en alzoo in zekeren zin onafhankelijk van deszelfs betrachtting. Men moet er niet door verstaan de leer van Jezus (die dan dikwijls nog bekrompen behandeld wordt, hoezeer dezelve door de Hervorming gezuiverd is); maar eigenlijk bestaat het Christendom in *de zaliging der menschen*, en wordt in den Bijbel *het Koninkrijk der Hemelen* genoemd. Dan vervalt ook de vrees voor deszelfs val.

Om nu den invloed van hetzelfde op de ontwikkeling en volmaking van het menschelijk geslacht te doen kennen, wordt de 1ste Afdeeling toegewijd aan de beschouwing van het menschelijk geslacht vóór Christus. Over het al of niet zalig worden der vroegere menschen is hier geene sprake. De kennis van juist *alle* volken is hier niet noodig; die van Grieken en Romeinen, al is dezelve dan ook

al niet geheel volledig, zal voldoende zijn. Na dit vooraf te hebben aangewezen, is nu de beschouwing zelve drieledig. Zij betreft, 1) de volken (in hunne betrekking jegens elkander), 2) de staten (wat hunnen inwendigen toestand betreft), en 3) de menschen (afzonderlijk, in iederen staat).

De 2de Afdeeling wijst de gunstige verandering, in dit drierlei opzigt, door het Christendom, aan. Het ontwikkelt het menschedom tot volkomenheid, door deszelfs eigendommelijke leer van zonde en zondigheid, — het oogpunt, waaruit het dit leven beschouwen doet, en aan hetzelfde waarde hecht, — den ootmoed, waardoor het tot volmaking leidt, — de genade, — en de eeuwige bestemming van den mensch. Het geloof (een beginsel, geheel aan het Christendom eigen), genade, de bron der deugd, waardoor het tegen het Jodendom overstaat, en ook tegen het Heidendom, meer nog dan door de erkenning van de eenheid Gods. De betrekkingen des werkelijken levens ondervonden den invloed van het Christendom, daar het de waarde en bestemming van den mensch leert, hunne gelijkheid handhaaft, en hen door den band der liefde verbindt.

Zoo moet het Christendom invloed hebben op de *menschen*, door de vernietiging van den slavenstand, verheffing van het vrouwelijk geslacht, en matiging van het vaderlijk gezag. Op de *staten*, door de bepaling van de regten en plichten van Vorsten en onderdanen. Op de *volken*, door wederzijdsche belangstelling en behartiging van elkanders belang.

Eindelijk doet het Christendom dit ook door het denkbeeld van eene Goddelijke Openbaring, geheel anders dan dat, hetwelk men had vóór den tijd van Christus, en hooger gewijzigd en veredeld boven dat van den Jood. De Kerk, eene inrigting, door het Christendom daargesteld, moet den uitgebreidsten invloed hebben ter volmaking.

De 3de Afdeeling bevat de *toekomst*. Deze is bemoeidigend. Het Christendom is eene standhoudende inrig-

ting, van Goddelijken oorsprong, en die altijd moet voortwerken. Geen ongelooft, bijgeloof of zedeloosheid kan deze inrigting doen vallen. Al ging het Christendom—dan ook hier of daar, ja zelfs in geheel Europa verloren, voor het menschedom houdt het echter stand, en zal het Gods doel bereiken.

Wij durven den lezer leerzaam genoeg beloven, verhooging en veredeling van zijne waardering van het Christendom, en, ook bij de woelingen van den tegenwoordigen tijd, gerustheid en troost.

De Bijbel eene bron van Goddelijk onderwijs voor den Mensch in zijne dagelijksche levensbetrekkingen. Door Vrouwe A. OCKERSE, Wed. KLEYN. II Deeljes. In 's Gravenhage, bij de Wed. J. Allart. 1824, 25. In 12mo. Te zamen VIII, 518 Bl. f 3-:

Blijkens het zeer *pieus* gestelde Voorberigt, heeft de Weduwe KLEYN aan de Weduwe ALLART een' dienst gedaan met dit geschrift. Deze, namelijk, verzocht gene tot het schrijven van een Bijbelsch Huisboekje, tot onderwijs en troost in het dagelijksch leven, voor alle standen, waarin de onkundige, afgedwaalde en onder smart gebukt gaande mensch, bij zijne zwakheden en zondige bedrijven, bij zijne zorgen en wederwaardigheden, uit de rijkste bron, te zijner leering en vertroosting, zijnen dierbaren Bijbel, onderwezen, opgebeurd, vertroost, en tot geloof en vertrouwen op God en onzen Heer Jezus Christus geleid, en de meergevorderde Christen daarin opgebouwd en versterkt wierd. Wij gaven hier, opzettelijk, der Schrijffers eigene woorden, die ons op het standpunt plaatsen moeten, vanwaar wij hare voldoening aan den wensch der Uitgeeffter hebben te beschouwen.

Gaarne vereeren wij, en met blijdschap, zulke vrome gezindheden, en uitlatingen, en oogmerken, en betuigen daarenboven, dat het met onzen aard strijdig is, tot den lof onzer Christen-zusters niet vaardig te zijn; voorts,

dat wij de moeilijkheid, om, bij zoo grooten voorraad van godsdienstige huis- en handboeken, zich nieuwe verdiensten te verwerven, te meer gevoelden, naarmate wij nadachten op hetgeen van de Schrijfter verlangd werd, en over hen, voor welken dit werd begeerd; en, eindelijk, dat wij zeer goedkeurden het gevoel der Schrijfter, dat, bij de vrees, dat de van haar verlangde taak te zwaar zijn zoude, echter zich over die zwaarigheid heen zette, niet alleen door hare ingenomenheid met zoodanig werk, maar ook door hare bede tot God en hare hoop op Zijne genade. Doch het is ook even daarom, dat ons dit geschrift te meer tegenviel, en wij eene gansch andere behandeling hadden gewacht van zulk eene taak.

Niet, dat wij dit werkje onnuttig achten; dat is er zoo verre van daan, dat wij zelve er, met genoegen, in ons huisgezin gebruik, en er, met gelijk genoegen, een geschenk van gemaakt hebben. De overschrijving van de ruim dertig onderwerpen, die den inhoud uitmaken, zoude van de belangrijkheid van dien inhoud onze lezers, die ook van eene Vrouw van dien naam niets gemeens verwachten, overtuigen. Doch, tot die overschrijving ontbreekt ons de ruimte.

Wat dan? Dit. Wij vonden hier gewigtige zaken met eene al te ligte hand behandeld, en daardoor verloren zij hare belangrijkheid. Wij vonden hier zoo veel oppervlakkigs, en — de titel deed dit reeds vreezen — bij vaak groote uitvoerigheid zoo weinig, zoo veel eenvoudigs, wat tot platheid en *pleonasme* werd; en zoo veel uit den Bijbel zelve en de aanmerkingen van VAN DER PALM afgeschreven, dat wij, bij alle onze erkentenis, dat hetgeen wij lezen waar was en goed, toch onwillekeurig vroegen, of het noodig ware, op eene zoo gemakkelijke wijze het legio der boeken, met name der godsdienstige en bijbelsche huis- en handboeken, te vermeerderen; en, tot onze spijt, wisten we deze vraag ons niet voldoende te beantwoorden. — Nog eene aanmerking maken wij; dat, namelijk, de Schrijfter al te weinig uit het Nieuwe Verbond de stoffe tot onderhoud van hare lezers ontleend

heeft, en, hier en daar, andere, dan de gebezigde plaatsen uit het Oude Verbond, haar beter zouden gediend hebben. — Op de taal, vooral op den stijl (voor den *onkundigen* was dit geschrift uitdrukkelijk bestemd) viel ook nog al wat aan te merken, en op den toon der ingevoegde of besluitende verzen, waaronder er zijn, die zich maar weinig boven een behoorlijk proza verheffen. Dan, wij zijn geene *nugarum sectatores*, en ontraden zelfs aan de Schrijfster geenszins, dat zij nog een derde deeltje laat volgen.

Zoo is ons oordeel, en ten bewijze diene, korthedshalve, slechts de aanhaling der bladzijden, op welke wij vooral de Schrijfster zelve opmerkzaam maken. Wij noemen (uit het eerste deeltje) bl. 16; bl. 23 de overgeschrevene historie van *Samuel*; die bijbelsche historiën, welke, bl. 50 evv., tot een woord tot het hart der kinderen dienen; de leemte en ledigheid in het vertoog *over het raadplegen met God*; — maar neen, wij noemen niets meer. Wij hebben met eene *Vrouw* te doen, en zij moet ons niet voor *indiscreet* houden. Zij zelve weet nu, dat wij meer *eigens*, minder omslags, minder oppervlakkigheids, meer zaken, en een' anderen toon voor het hart verlangen, en vooral ook andere versjes, dan D. I, bl. 141, 175, voorkomen. Wat steken bij de, elders aangehaalde, schoone, kernvolle dichtspraak die vrome rijmpjes af!

Verhandeling over de Kinderpokken, door E. J. THOMASSEN A THUESSINK, A. L. M. & Med. Dr., Hoogleeraar in de Geneeskundige Faculteit aan de Universiteit te Groningen, enz. enz. Te Groningen, bij W. Wouters. 1824. In gr. 8vo. VI en 275 Bl. f 2 - 40.

Deze Verhandeling is een vervolg op de Waarnemingen omtrent de Ziekten in het *Nosocomium Clinicum* te Groningen van dezelfde arbeidzame hand. Verschillende redenen verhinderden ons, reeds vroeger van dezelve melding te maken, en onze late aankondiging zoude ons nog

meer leed doen, zoo wij niet op goede gronden mogten vooronderstellen, dat de geachte naam des Schrijvers ook dezen arbeid bij onze vaderlandsche kunstgenooten tot eene genoegzame aanbeveling verstrekt had. Voor hen, die het werkje nog niet kennen of bezitten, (en dit getal zal, vertrouwen wij, gering zijn) achten wij een kort verslag voldoende.

De Epidemie van pokken, die zich in de jaren 1800 en 1801 in Groningen verpoonde, ontstond onder eene heerschende rheumatisch-gastrische constitutie, welke ook de verzellende koorts kenmerkte. Van de gevallen, in de voor ons liggende Verhandeling opgeteekend, betreft het eerste geregeld discrete pokken. Het tweede, waarin zich pokken openbaarden in het laatste tijdperk der zwangerschap, had eene ongelukkige uitkomst, welke nog te eerder te vreezen was, omdat, behalve zwangerschap, de pokziekte door de catarrhale complicatie nog merkkelijk verzaard werd. In het derde geval waren de pokken vereenigd met eene *febris pituitosa catarrhalis*. Het vierde geval behelst de vereeniging van de ziekte met eene scrofuleuze ongesteldheid. Het vijfde betreft *variolae confluentes*, waarbij de koorts het karakter eener *nervoso-putrida* aannam.

Na de opgave dezer gevallen, waarbij de Schrijver zijne opmerkingen mededeelt, volgt nu eene beschrijving van het meest geregeld beloop der pokken, en daarop die van derzelver complicatiën, en wel vooreerst de ontstekingsachtige; ten tweede de gastrische, vooral in den zomer, en in den herfst, bij heerschende galkoortsen op te merken; ten derde de vereeniging der ziekte met *febris pituitosa*; ten vierde die met zinkingkoorts; ten vijfde de *variolae nervosae* (de Schrijver schijnt hier vooral de complicatie met de *nervosa lenta* op het oog te hebben); ten zesde de verbinding met rotkoorts (zeer juist onderscheidt de Hoogleeraar die rotkoorts, welke uit eene *febris inflammatoria* ontstaat, van die, welke reeds van den aanvang af putride is); ten zevende, eindelijk, wordt nog gewag gemaakt van den invloed van leeftijd, plaatselijke

ontstekingen enz. op de pokziekte. Belangrijk is 't geen wij verder omtrent de gevolgen en naziekten der pokken aantreffen. De *febris variolosa sine variolis* houdt de Heer THUESSINK voor een hoogst zeldzaam verschijnsel, en die van SYDENHAM voor eene gelijktijdig heerschende rotkoorts. Inwendige pokken heeft hij bij de lijkopeningen niet kunnen bespeuren. Betreffende de waarnemingen van pokken bij ongeborenen, is de Schrijver van oordeel, dat men dezelve dikwijls met den *pemphigus neonatorum* verward heeft.

Bij de behandeling vertoefte de Hooggeleerde Schrijver het langst. Het openen der pokken in het tijdperk der suppuratie wordt te regt, op goede gronden, afgekeurd. Omtrent het opium, door SYDENHAM in dit tijdperk bij conflente pokken zoo zeer aangeprezen, vindt men hier nuttige herinneringen. Ook 't geen men aantreft aangaande de behandeling der complicatiën en naziekten is alzins der betrachting en overweging onzer landgenooten, die met de schriften van BURSERIUS en van onze Duitse naburen onbekend zijn, waardig.

Eindelijk spreekt de Schrijver ook nog in 't bijzonder over de Koepokken, en is van gevoelen, dat het wederkeeren van de ware pokken bij gevaccineerden grootendeels moet worden toegeschreven aan het geheel mislukken of niet vatten der inenting, en dat de gemodificeerde pokken haren oorsprong verschuldigd zijn aan eene gedeeltelijke wegneming der vatbaarheid voor de pokken, veroorzaakt door eene onregelmatigheid in het beloop der ziekte, welke den inenter, uit gebrek aan behoorlijke kennis dezer toen geheel nieuwe ziekte, ontsnapt is. Met velerlei belangrijke voorschriften en vermaningen, dit onderwerp betreffende, besluit de Hooggeleerde dit laatste deel zijner Waarnemingen, hetwelk wij, in het belang der wetenschap, door hem met zoo veel ijver beoefend, niet hopen, dat het laatste zijner schriften zijn zal.

Leerboek der Geregte lijke Geneeskunde; voor Genees en Regtskundigen. Door A. MOLL; Doctor der Geneeskunde; praktiserend Geneesheer te Nijmegen. Iste Band (?). Te Arnhem, bij D. K. Müller & Comp. 1825. In gr. 8vo. 487 Bl. f 5-58.

Of dit Leerboek ook voor Regtskundigen (Regtsgeleerden) geschikt zij, is eene vraag, die Recensent niet gaarne toestemmend zoude beantwoorden; offchooft hij tevens de bijna otioverkomelijke zwaarigheden erkent, den zoodanigen eenig juist denkbeeld van Geregte lijke Geneeskunde te geven. Voor het overige ware het wenschelijk geweest, dat de geleerde MOLL goedgevonden had, aan zijn boek meer oorspronkelijkheid, al ware het dan slechts in den vorm, te geven, en het minder met *citatiën* te overladen. Hoeveel achting Rec. ook heeft voor de Duitche Geleerden, het is er verre van daan, dat hij zulk eene slaafsche navolging van hunne taal, studie en schrijfwijze prijsfelijk keuren zou. Elke natie heeft daaromtrent haren eigen' aard, en veel is er bij ons Nederlanders, waarin onze Duitche broeders bij ons ter seholé konden gaan.

*Bijzonderheden over Japan. Door I. TITSINGH
Uit het Engelsch. Met gekleurde Platen naar Japansche Originelen. IIde Deel. In 's Gravenhage, bij
Wed. J. Allart. 1825. In gr. 8vo. 264 Bl. f 4-50.*

Des te aangenamer was ons de uitgaaf van het tweede deel der bijzonderheden over *Japan*, naarmate wij meer gevreesd hadden, dat het eerste deel geen' genoegzamen opgang zou maken, om in de onkosten der uitgave te voorzien. Trouwens, ons *Nederlandsch* publice schijnt, voor een groot gedeelte, meer behagen te scheppen in het lezen van Romans, al zijn zij laf en met de eer

BOEKBESCH. 1826. NO. 9. D d

baarheid niet altijd overeenkomstig, zoo als eene groote menigte zijn, uit het naburig *Duitschland* tot ons overgebracht, dan wel in grondige en oorspronkelijke *Nederlandsche* werken, welke de menschelijke driften minder vleijen, en eenvoudige daadzaken behelzen. Bij het slot onzer aankondiging van het eerste deel dezer Bijzonderheden hebben wij de uitwerking van dien wansmaak willen te keer gaan; en wij verheugen ons, dat onze wensch, bij die gelegenheid geopenbaard, niet is te leur gesteld, dewijl de Uitgeeffter de groote onkosten, tot zulk een werk vereischt, zich niet zou getroost hebben, indien zij niet een genoegzaam debiet had kunnen berekenen. Zeer veel zijde gelooven wij echter niet, dat zij, vooralsnog, er bij spinnen zal. Maar, wij herhalen hetgeen wij de vorige reize verklaard hebben, dit werk zal deszelfs waarde behouden, wanneer vele Romans lang vergeten zullen zijn.

Bij de aankondiging van het eerste deel hebben wij onze verwondering te kennen gegeven, dat de vertaling niet uit het *Fransch*, maar uit het *Engelsch* geschied was. Deze verwondering is niet verminderd, sedert wij het *Fransche* werk zelve te zien hebben gekregen, voor hetwelk geplaatst is het berigt, waarvan een uittreksel voor het eerste deel der *Nederduitsche* vertaling is gegeven. In dat *Fransche* berigt, dan, staat geen enkel woord van hetgeen de *Nederlandsche* Vertaler in zijn Voorberigt bl. XIII stellig zegt, met aanhaling der V en VIde bladz. van het *Fransche* berigt, dat de *Engelsche* Vertaler de verzameling van den Heer TITSINGH had weten magtig te worden. Dat gedeelte is letterlijk in het *Nederduitsch*, bl. IV en V, overgenomen, alwaar de Heer NEPVEU uitdrukkelijk zegt, dat hij kooper werd van alle de teekeningen, schilderijen en handschriften in de *Japansche, Nederduitsche, Fransche en Engelsche talen*. Deze zaak blijft ons dus zeer duister, en wij hadden gaarne gezien, dat de *Nederlandsche* Uitgever dezelve in een Voorberigt bij het tweede deel opgehelderd had. Wij kunnen onder tuschen den *Nederlandschen* lezer verzekeren, dat en de *Nederduitsche* en de *Fransche* uitgave, tot de afdrukken

der platen zelve, zeer overeenkomen, en dat de orde, welke in de *Engelsche* uitgave, volgens het Voorberigt des *Nederduitschen* Vertalers, bl. XV, plaats heeft, ook in de *Fransche* gevonden wordt. Jammer is het, dat bij de *Nederlandsche* uitgave geene afzonderlijke en bijzondere opgaaf gevoegd is van den inhoud van ieder deel. Achter de beide stukken der *Fransche* uitgave is eene *Table des matières*: mogelijk is er niets dergelijks in de *Engelsche*.

Wat voorts den inhoud betreft van dit tweede deel, het bevat, grootendeels, de geheime gedenkschriften van de wezenlijke Keizers van *Japan*. Er zijn, namelijk, in *Japan* ook geestelijke Opperhoofden, die thans niets dan eene schaduw van hunne vorige grootheid behouden hebben, zijnde zij bevorens, tot in het jaar 1185, de eerste Souverein geweest, en met eene onbepaalde magt bekleed. — Zeer belangrijk is hetgeen door den Heer TIT SINGH van de *Japansche* regering alhier is medegedeeld. Het doet ons, door daadzaken, den geest der *Aziatische* en *Oosterfche* volken kennen. Dit is ons in vele bijzonderheden gebleken, waarvan wij er ééne zullen aanvoeren, als hebbende eenige overeenkomst met hetgeen een ieder uit de Bijbelsche geschiedenis weet van een spreekwoord, waardoor men uit eene merkwaardige daadzaak aanleiding nam tot een algemeen gezegde. Dat de Koning SAUL, b. v., zich bij de kweekelingen der Profetenfcholen gevoegd had in hunne godsdienstige gezangen, vond men bij de *Israëlieten* zoo vreemd, dat men daaruit een spreekwoord ontleende, om iemand aan te duiden, die zich geheel anders, dan hij gewoon was, vertoonde. Even zoo lezen wij, bl. 5, dat de dood van eenen Keizer, AKEDJE, die, eenige dagen nadat hij zich door eenen moord meester van de regering gemaakt had, zelf omkwam, aanleiding gaf tot een spreekwoord: AKEDJE heeft drie dagen geregeerd, hetwelk men gebruikt van al wat, onverwacht, kort van duur is. — Onder andere bijzonderheden heeft ons vooral getroffen, bl. 190 env., de beschrijving van eene allerverfrikelijkste uitbarsting eens vuurbergs, waarvan de bijge-

voegde plaat enig denkbeeld geven kan. — Dan, ons beftek verbiedt ons, meer van dit deel te zeggen, hetwelk der aandachtige lezing overwaardig is.

Des Malédictiones Romaines. Par BOOKS-NABONAG, Habitant Catholique des Pays-bas. Un petit mal pour un grand bien. VOLT. *Epit. de Cof-Sancta*. Bruxelles, chez les Marchands de Nouveautés. Février 1826. 8vo. 70 pag. 2 fr.

Onlangs werd te *Brusfel* bovengemeld geestig ftukje uitgegeven, hetwelk wij van genoegzaam belang oordeelen, dat het ook in de Noordelijke Provinciën des Rijks bekend worde. De Schrijver van hetzelfde noemt zich een *Katholijk*, en fchijnt wél tot de Napoleontifche partij behoord te hebben; doch, thans in de Nederlanden wonnende, is hij zeer ingenomen met het gematigd, wijs en goed beftuur, waaronder wij in ons Vaderland mogen leven. Hij tracht vooral zijne Katholijke medeburgers te overtuigen, dat zij voor de Godsdienst, welke zij belijden, geen gevaar of fchade te vreezen hebben, en zich niet moeten laten vervaard maken, noch door de banvloeken en excommunicatiën van het Roomfche Hof, noch door de inblazingen der Ultramontaanfche Geestelijkheid, die de Pauselijke Hierarchij weder ten troon zoeken te verheffen, en de gewetens in flaaffche boeijen kluisteren. Wij vinden in dit boekje (hetwelk wél voegt bij de *Tablettes Romaines*) eene zamenfpraak tuffchen den Schrijver en een' Inwoner van *Brusfel*, welke laafte er doodbleek uitziet, en, naar de reden hiervan gevraagd zijnde, verhaalt, dat hij geëxcommuniceerd is geworden. De ander lacht hierom, en zoekt den beangften gerust te ftellen. Deze befchouwt de ftraf, hem opgelegd, als allerverfchrikkelijkst; want een geëxcommuniceerde, hetzij mensch of beest, ligt onder den vloek. Tot ftaving hiervan, dat zelfs geen dier, hetwelk deze ftraf treft, leven kan, wordt een vrij kluchtig voorbeeld uit *la Somme des Saints* bij-

gebragt. Er werden , namelijk , in een klooster eenige geldstukken vermist. Men zocht den dader te ontdekken ; maar de pogingen hiertoe waren vruchteloos. De Opperste van het klooster (die een Heilige was) vond eindelijk een middel hiertoe uit. Men zou , namelijk , den dief , wie hij ook wezen mogt , excommuniceren. Uit de gevolgen hiervan zoude weldra blijken , wie de schuldige was. Maar , tot aller verwondering , bleef een ieder volmaakt wel. Ten laatste , echter , kwam het uit , wie de dief was. Eene Raaf ! Dit arme beest begon zigtbaar te vermageren en te vervallen , weigerde het aangeboden voedsel , en verstoorde , door zijn gekras , de rust der heilige kloosterlingen ; zoodat men al van voornemen was geweest , om het dier te doodden. Toen men nu den schuldigen ontdekt had , was de vraag , hoe met den dief te handelen. Men begreep , dat er onderscheid is tusfchen de ziel van eene Raaf en die van eenen Monnik , als misfende de eerste het *liberum arbitrium* ; (hoewel , voor het overige , het verschil wel niet zoo heel groot mag zijn.) Er werd dan besloten , om het *anathema* op te heffen , en , dit geschied zijnde , kreeg het beest terftond deszelfs vrolijkheid terug.

De Schrijver spot hiermede , en zoekt den beangften Brusfelaar de dwaasheid te beduiden , om aan zulke sprookjes geloof te hechten. Na eene kleine woordenwifeling over het geschiedkundig gezag en het geloof aan wonderen , (welke echter wat los is) toont hij aan , dat , blijkens de ervaring , de door de Roomsche Kerk gebenedijde Landen *en* de slechtste *en* de ongelukkigste zijn , terwijl die , welke door geëxcommuniceerde Protestantfche kettters worden bewoond , over het geheel genomen , beter en welvarender zijn. Men zal zich herinneren , dat de geleerde C. VILLERS , in zijn voortreffelijk werk , (welks vernieuwde lezing wij in onze dagen ernstig aanprijzen) *Proeve over den geest en invloed der Kerkelijke Hervorming van LUTHER* , die zelfde vergelijking gemaakt heeft. De tegenstelling , welke in dit stukje voorkomt , is meer luimig , en gaat tot den tegenwoordigen tijd. De Schrijver eindigt dit zijn betoog met den uitroep : „ Ge-

lukkig het Land, waarin de zegeningen nationaal zijn en de vloekspraken slechts van buiten komen!" — De te voren over zijne excommunicatie zoo beangste man, door deze daadzaken tot andere gedachten gekomen, betuigt hierop, dat hij een Protestant wil worden; doch de ander ontraadt hem dit, want hij kan, zonder aan het Pauselijk gezag zich slaafs te onderwerpen, wel een Roomschkatholijk blijven. Dit komt ons echter bezwaarlijk voor: Katholijk, ja; maar Roomschkatholijk zal moeijelijk zijn. Ten betooge, dat men zeer wel bij de Kerkleer blijven kan, zonder in alles zulk een hoog gezag aan Romes Opperbischop toe te kennen, beroept zich de Schrijver op de voorbeelden van hen, die de regten der Gallikaansche Kerk tegen den Pauselijken Stoel hebben gehandhaafd. — Het veiligst is, om zich niet te storen aan hetgeen zulke Ultramontaansche Geestelijken zich aanmatigen, en zich te zegenen, dat men woont in een zoo gelukkig Land, als het Rijk der Nederlanden is, waarin door wijze instellingen de voortdoring van het goede, hetwelk men daar thans geniet, ook voor de toekomst wordt verzekerd. — Het gesprek krijgt hierop eene andere wending, en loopt verder over het onlangs opgerigte *Collegium Philosophicum*, welks slichting *en* als zeer regtmatig *en* als ongemeen heilzaam door den Schrijver wordt verdedigd, dewijl de wetenschappen, daarin onderwezen, niet tot de eigenlijke Theologische behooren, en deze inrigting meest geschikt is, om bekwamer Godgeleerden en Predikers te vormen, dan de Leuvenfche, Italiaansche en Spaansche Monniken zijn. Dit alles wordt besloten met eene vernuftige voorstelling van zulk een' Vorst, die verdient *le meilleur des Rois* genaamd te worden, welke titel de Schrijver erkent, dat aan onzen uitnuntenden Koning met regt toekomt.

Wij kunnen niet ontveinzen, dit geestig stukje, over het geheel genomen, met genoeg gelezen te hebben. Menige trek van domheid, waarover men lagchen, en van boosheid, waarover men zich bedroeven moet, wordt in hetzelfde scherp genoeg ten toon gesteld. Mogten alle on-

ze landgenooten, tot welke godsdienstige gezindte zij ook behooren, beseffen, hoe groot de voorregten zijn, die wij in ons Vaderland genieten, dat ieder naar de overtuiging van zijn verstand en het gevoel van zijn hart God kan dienen, gelijk hij meent verplicht te wezen; dat elk erkent Kerkgenootschap bij deszelfs regten wordt gehandhaafd! Mogten onze Katholijke medebroeders inzonderheid waarden de goede zorg van eenen Protestantfchen Koning, die, zonder zich in te laten met de Leer der Kerk, waartoe zij behooren, wat in zijn vermogen is zoekt toe te brengen, om te beletten, dat geene zulke ellendige voorwerpen de Leeraars en Leidslieden der Gemeente worden, als velen van die Misfionarissen zijn, die door hunne zottentijen de heilige Godsdienst aan bespottling blootstellen, gelijk wij vóór eenigen tijd hiervan nog een staaltje lazen in de *Allgemeine Kirchenzeitung*: Een Misfionaris, in Frankrijk, over de Protestanten sprekende, zeide: „Het is niet te ontkennen, dat zij grootendeels gefchikte en brave menschen zijn. Maar, van waar komt dit? De reden hiervan is, omdat zij niet, gelijk wij Katholiken, zijn blootgesteld aan de verzoekingingen des Duivels, dewijl die weet, dat zij allen toch van zelf in zijne handen vallen zullen.”

P. C. HOOFT'S *Nederlandsche Historiën, met Aanteekeningen en Ophelderingen van de Hoogleeraren M. SIEGENBEEK, te Leyden, A. SIMONS, te Utrecht, en J. P. VAN CAPPELLE, te Amsterdam. Met Platen. VIDE TOT VIIIste Deel. 1823, 1824. Te Amsterdam, bij J. van der Hey en Zoon. In gr. 8vo. Te zamen 1093 Bl. f. 13-50.*

Van de vijf eerste deelen dezes werks gaven wij voorheen verslag. Thans mogen wij de drie waardige mannen geluk wenschen met de voltooiing van hunnen vlijtigen en nauwkeurigen arbeid, die hun op den dank hunner landgenooten eene duurzame aanspraak geeft. Zoo toch is hun een schat geopend van voortreffelijke wetenschap, anders voor velen of moeijelijk verkrijgbaar, of niet bruikbaar genoeg. Zoo

spreekt de groote Geschiedschrijver, eenwen na den dood, die hem dit meesterstuk deed afbreken, tot de nakomeling, schap, en zij verstaat en vereert hem. Immers de aantekeningen onder den tekst strekken, ook in deze deelen, overvloedig (soms zelfs overtollig) ter verheldering der verouderde woorden en zegswijzen; en zoo wordt dit werk niet alleen voor den beoefenaar der geschiedenis zijns vaderlands, maar ook voor den beoefenaar van de Nederlandsche taal, en van den stijl, een hoogstschatbaar geschenk. Het uitvoerige Register van het oorspronkelijke werk wordt, daarenboven, opgevolgd door eene *Alphabetische Lijst der Aanteekeningen*, die, hoezeer nog voor aanvullingen vatbaar, echter hoogstgemakkelijk is, en getuigenis geeft, dat zich de bearbeiders van dit werk geene moeite ontzegd hebben, om het aan hun oogmerk te doen beantwoorden. Nu, dat bewijst nagenoeg elke bladzijde. Laat ons een paar *aanteekeningen*, zoo als zij ons ontmoeten, overnemen; want het werk zelve van HOOFT, gelaten zoo als het was, behoeft geene vermelding.

„*Regtziinnig*. Dit woord, meestal in eene godgeleerde be- teekenis gebezigd, is hier (VI, 88) wel zoo goed als *regt- schapen*. Men behoorde het van onzen Schrijver over te ne- men, ter onderscheiding van hen, die het noch met hun Va- derland, noch met den Koning wel meenen.”

„*Vadigheid* (vadzigheid) lafhartigheid, traagheid, van het oude *vadden*, verwelken, kwijnen, *Vodde* is van dit woord afkomstig.”

„*Zij schikken*, zorgen, beijveren zich. Voorts is het kennelijk, dat de *tegenwoordige* tijd in dit werkwoord, gelijk dergelijke, in de volgende, door HOOFT gebruikt, (VII, 179) opzettelijk gekozen is, om den *spoed* te kennen te ge- ven. Alles wordt daardoor levendiger voorgesteld, en krach- tiger.”

Sommige aanmerkingen op de eigenheden van HOOFT'S stijl waarschuwen tegen de navelgong van deszelfs gebreken; en dit behoort, niet minder dan de ophelderingen, tot de ver- diensten van dit werk. Andere aantekeningen zijn van een *geschiedkundigen* aard.

De platen in deze deelen, vrij grof van gravure, stellen de vraag der Prinses van Parma aan WILLEM I voor: „wie die mensch met dat kwade uitzigt was?” (de moordenaar des Vorsten); het lijfsgevaar van den Graaf van Nieuwenaar te

Nymgen; de standvastigheid van Hopman s P L I N T E R , en de Hollandsche vromigheid van den Burgemeester B O O M .

Mogt nu maar dit werk dien lezeren, voor welke het bestemd is, in handen komen, en in onze Nederlandsche jeugd het Nederlandsche karakter door deszelfs lezing, te gelijk met de liefde voor het vaderland en onze schoone taal, gevestigd worden! Hoe het zij, wij verheugen ons in het bezit van dezen schat, en danken de voortreffelijke Hoogleraren voor hunne edele bezigheid,

Historia Graecorum et Romanorum Literaria. In usum juvenutis concinnavit HENRICUS WEYTINGH, *Phil. Theor. Mag. et Lit. Hum. Doctor, Gymnasii Campensis Rector.* Editio secunda, auctior et emendatio. Delphis Batavorum apud Viduam J. Allart. 1825. oct. maj. XII et 296 pagg. f 2 - 99.

Van de eerste uitgave van dit voortreffelijk werkje, in 1822 verschenen, hebben wij, in dit Maandwerk, voor Nov. 1823, een welverdiend loffelijk verslag gegeven, hetwelk wij gelooven, dat het zijne heeft toegebracht tot deszelfs meerdere bekendwording en verspreiding, en alzoo tot de spoediger verschijning dezer nieuwe uitgave, welke wij dachten, dat hetzelfde meer, dan ééne, hebben zou, althans, naar ons oordeel, verdiende. Ook nu, gelijk te voren, hebben wij er, elders, nog geene aankondiging van vernomen, waarschijnlijk omdat men het ook nu aan de redactie der Maandwerken niet gezonden heeft. Ditmaal willen wij echter, omtrent het stuk voerhanden, nog berigten, dat het *auctior et emendatio* niet te vergeefs op den titel staat. Want niet alleen zijn de drukfouten verbeterd, is de stijl, schoon reeds goed, nog nader beschaafd, en zijn, in den tekst, doorgaans nuttige veranderingen en verschikkingen gemaakt en aanmerkelijke bijvoegsels ingevlochten, (men vergelijke, bij voorbeeld, Part. I. Sect. IV. §. 6 env. van deze met de vorige uitgave, en Sect. V. §. 4. enz.) maar ook zijn er thans *Registers*, of *Naamlijsten*, zoo van de oude, als latere Schrijvers, aangehecht. Wij hebben echter opgemerkt, dat de laatste *Index* verre af is van volledig te zijn. Behalve vele anderen, is er b. v. van BRUCKERUS niet gewaagd, zoo min als, in den tekst, van de uitgebreidere *Historia Philosophica* van dezen, waarop wij voorheen opmerkzaam gemaakt hadden. Maar meer heeft

ons verwonderd, dat de geleerde Schrijver ons verlangen, om, bij eene nieuwe uitgaaf, ook, ten dienste van Godgeleerden, gewag te maken van de Griekſche Vertalingen van het Oude, en de Schrijvers van het Nieuwe Verbond en derzelver voorname uitgaven, op bladz. 38 daarmede beantwoordt, dat hij CHRYSOSTOMUS, GREGORIUS NAZIANZENSUS en BASILIUS MAGNUS daarom alleen *genoemd* heeft, omdat zij onder de *welſprekende Redenaars* behooren; maar dat de overige zoogenoemde Kerkvaders, als die de *Godgeleerdheid* behandelen, verre buiten zijn beſtek liggen. Dit, dunkt ons, is verre van een voldoende antwoord. De gewijde Schrijvers zijn geene Kerkvaders. Ook begrijpen wij niet, hoe het buiten het beſtek eens werks, dat, volgens zijnen titel, verſlag doet wachten van *alle* Griekſche en Latijnsche Schrijvers, liggen kan, te gewagen van de Schrijvers der Griekſche Vertalingen van het Oude, of de oorspronkelijk Griekſche Schrijvers van het Nieuwe Verbond. Zoo begreep het JO. ALB. FABRICIUS, in zijne *Bibliotheca Graeca*, niet, gelijk wij voorheen hebben opgemerkt. Zouden de gewijde Schrijvers hier verbannen moeten worden, omdat zij geene oorspronkelijke Grieken waren? Maar onder welken titel komen FLAVIUS JOSEPHUS en PHILO DE JOOD hier dan voor? Hoe hangt daarenboven (ten aanzien der *Griekſche* Kerkvaders) met het gemelde te zamen, dat, onder de *Latijnen*, van TERTULLIANUS, MINUCIUS FELIX, EYPRIANUS, ARNOBIUS, LACTANTIUS, HILARIUS, AMBROSIUS, HIERONYMUS en AUGUSTINUS berigt gegeven wordt? Hebben dezen dan ook de *Godgeleerdheid* niet behandeld? En welke vreemde ſtelling, dat van een boek, hetwelk van Schrijvers in *alle* vakken van wetenſchap en geleerdheid verſlag doet, *Godgeleerden* alleen uitgeſloten zijn, omdat zij *Godgeleerden* zijn! — Wij houden het daarvoor, dat de Heer WEYTINGH zich eenigzins heeft willen verſchoonen, wegens het niet voldoen aan ons voorheen geuit verlangen; doch wij begrijpen niet, dat zijn Ed. zelf die verſchooning voor geldend kan houden, daar wij toch wél weten, dat men gezocht heeft, om iemand te vinden, welke het ontbrekend vak kon aanvullen, hetgeen wij voorheen zelf geoordeeld hadden, dat van zijn Ed. niet te vergen was. Dat men nu niemand gevonden heeft, ſpijt en verwondert ons. De taak was toch zoo uitſtekend zwaar niet; en, wij blijven er bij, hare vervulling behoorde tot de vol-

Iedigheid van dit werkje, waaraan wij verder veel vertier blijven wenschen, en hopen, dat, bij eene volgende uitgaaf, het ontbrekende zal zijn toegevoegd.

Het Heimwee. Naar het Hoogduitsch van HENDRIK STILLING. IIde Deel. Te Amsterdam, bij J. C. Sepp en Zoon. In gr. 8vo. XVI, 129 en 479 bl. f 4-90.

Van het eerste deel dezes werks is in dit Tijdschrift, reeds voorlang, (October 1820, No. XIV, XV) een uitvoerig verslag gedaan, naar hetwelk wij verwijzen hen, die dit werk nog niet bezitten; terwijl wij hopen, dat velen, door de, daar gegevene, schets van deszelfs inhoud opgewekt, om zich dit werk aan te schaffen, reeds dit tweede deel gelezen hebbende, het vervolgen onzer schets niet behoeven.

De raadgeving in de voorrede des Vertalers (C. SEPP, JANSZ.) om met het eerste boek de lezing te beginnen, dan de inleiding te laten volgen, en daarop het geheele tweede deel te herlezen, is vooral te behartigen, om des te meer aan het werk te hebben, en STILLING's geest en hart te bewonderen. De uitweiding over STILLING's afbeelding mogt ons niet behagen, om des zachtmoedigen mans wille. Mogten allen, die zich met die afbeelding geluk wenschen, bij dezelve de opmerkingen van een' onzer Collega's kunnen lezen! (*Recensf. o. d. Recensf. XVI, 3. 132.*) Deze zijn van meer gewigt en uit beteren geest.

Gelijk het eerste deel *den graauwen Man* is opgedragen, zoo, dat is regt geestig, vonden wij de opdracht van dit tweede *aan de vergadering dier waardige mannen, die bij de lezers wel onbekend zullen blijven.* In dezelve konde ons de beoordeeling van boekbeoordeelaren verwonderen noch ergeren, daar toch die uitval eens Hoogduitschen Recensents op een gezegde des vromen mans door het schandelijke heen is.

Opregtelijk kunnen wij verzekeren, dat wij ons aan STILLING's *Heimwee* niet genoeg hebben kunnen verzadigen, en onze graagte niet weinig door de lezing van dit deel is toegenomen. Het is zoo, dat onze *individuele* stemming op ons oordeel en onzen smaak geen' geringen invloed aan anderen kan schijnen gehad te hebben; maar wij weten toch, dat menigéén van onderscheidene gewoedsstemming, ook dezul-

ken, die met den Schrijver niet zeer zijn ingenomen, ja, onzes oordeels, verkeerd den man beoordeelen, met ons van dezelfde meening zijn. En, inderdaad, wie dit werk heeft gelezen met een onbevangen oordeel, (en anderen hebben geene stem) zal, hoe hij ook, in menig opzigt, verschille van STILLING's wijze van denken en voorstellen, betuigen moeten, eene hoogstgewichtige, nuttige en vermakelijke lectuur gehad te hebben, hoedanige niet *vele* boeken kunnen verschaffen. Men kan, op drierlei wijze, partij van dit werk trekken. Indien men het leest als louter verhaal, zonder zich met de hoogere beduiding daarvan te bemoeijen, en met deszelfs allerminste bijzonderheden, dan wenschten wij van dien lezer wel eens te hooren, welken Romanschrijver STILLING, in de kunst van ver dichting, niet beneden zich laat, en wie niet bewonderen moet de belezenheid in, en de gemeenzaamheid met de beste reisbeschrijvingen, en, met één woord, de vernuftige geleerdheid des waarachtig vromen mans. Zoo men dit werk leest, met behulp der *inleiding* tot hetzelfde, en dan ziet, *of* hoe STILLING de letterlijke historie overbrengt op de Christelijke kerk, *of* hoe alles — het geheel en het geringste — voor den Christusbelijder, die uit een' burger ten Koning en Priester in het Koninkrijk der Hemelen ontwikkeld moet worden, toepasselijk en belangrijk gemaakt wordt, dan moet men wel zeer kleingeestig zijn en koud, indien men niet met eerbied voor de voortreffelijke geestvermogens en den heiligen Christuszin van STILLING wordt ingenomen. Daarenboven, men kan, bijzonder ook uit dit tweede deel, eenen schat, een' kostbaren overvloed verzamelen van opmerkingen en lesfen, voor menschenkennis, zielkunde, Christelijken Godsdienst en godzaligheid van het grootste gewigt. Voorzeker, STILLING zal, nu hij van zijn *heimwee*, in het Vaderland, waar hij te huis is, de beste voldoening smaakt, hoe lang hij ook moge gestorven zijn, ook leven op aarde in duizende dankende harten, door deze vrucht van zijn onbegrijpelijk vernuft, zoo lang men Wijsheid en Godsvrucht waarden zal.

Dit tweede deel behelst drie boeken. Geschiedt voor de menigvuldige leesgezelschappen en zoo vele vlugtige lezers en lezeressen is het niet. Veertien dagen er aan te besteden, en het dan te verzenden, is te weinig. Het werk moet gelezen worden, en dan telkens gevraagd: „Verstaat gij ook, wat gij leest?” en dan is de *inleiding*, zoo goed als de Evan-

gelist Philippus, (*Handel. VIII*) in staat tot de uitlegging. En dan, met een Joannes-hart of Maria's-geest, alle dingen bewaard in het gemoed! Of men er ook wèl bij zal varen!— Van misfchien de meeste Romans zal het wel waar zijn, dat derzelver grootste verdienste daarin bestaat, dat ze vergeten worden, en, even als de verstrooiingen der zinnelijke vermaken, slechts behoefte aan de opvolging van andere doen ontstaan: dit zal op deze verdichting wel nooit toepasselijk worden, die altijd wat overlaten, nadenken wekken, geest en hart tot de geniering van hetzelfde trekken zal, en immer doen betuigen, dat het op den duur goed smaakt en goed doet.

Het jammert den Recensent, dat hij van het hoofdbeloop dèzes deels, in hetwelk elk der drie boeken uit zeven hoofdstukken bestaat, geene opgave kan doen, die, hoe beknopt, altijd te uitvoerig zijn zoude, en, hoe uitvoerig, zoo goed als Egyptische Hieroglyphie zonder verklaring; ja, al gaf hij, uit de inleiding, de allegorische ontwikkeling derzelven op, de lezer zoude, bij al den eerbied voor STILLING's wonderbaar scheppingsvernuft en edel gevoelend Christenhart, zich niet weinig verbijsterd vinden. Het zij ons dan genoeg, naar dit deel nieuwsgierig gemaakt te hebben; de lezing, des zijn wij verzekerd, zal die nieuwsgierigheid verhoogen tot belangstelling.

Een *Notabene* van den *graauwen Man*, dat de boekbeoordeelaars aangaat, besluit dit deel. Wij lazen het met groot genoeg, dewijl de uitroep, waarmede het afloopt, om vrijheid van de drukpers, ons, als uit onze eigene ziele gesproken, luidde. Daarom verblijden wij ons over dit boekwerk, biddende, dat het zoo nuttig zij, als mogelijk is, en houden onze aanmerkingen terug op hetgeen ons niet behaagt in het *Mysticisme* van STILLING, bijzonder in hetgeen, bij hem, het *bijna Stoïsch geloof* heet, dan ook zich aan God hechtende, als men alle uit- en inwendige vertroosting misfen, en daardoor lijden moet. Vanwaar dat lijden, dan van dat gemis? En, vragen wij, met den Hoogduitschen Vertaler van FENELON's *Oeuvres spirituelles*, kan men wel onbaatzuchtiger beminnen?—Van het overdrevene in de verhalen en beelden, waarop wij gestooten hebben, zwijgen wij dus ook; en, wat de profetiën van STILLING, of wie het zij, aangaat, wij zeggen liefst, (met den man zelven, bl. 316) *dat de mensch niet meer oud genoeg wordt om te profeteren*, dan dat wij er zoo heel veel voor rekenen willen.

SEPP mogt, in zijne noten, wel wat minder scherp zijn, dan b. v. bl. 468. Voor menige opheldering mag de lezer hem anders bedanken. De punctuatie is slordig; onnaauwkeurig dikwijls de taal. De gunstigste lezer is niet bekwaam, om zelf zulke zinsneden te verhelpen, als: „Hier zoude wel het vijfde gezang der *Messade* van KLOPSTOCK te pas gekomen zijn, wegens de hoedanigheid mijner gewaarwordingen, aan deze heilige plaats, laat zich niet openbaren.” Te dezen opzigte wenschen wij beterschap, om de waarde des werks.

Tooneelen uit het Rijk der Geesten, door H. STILLING. II Deelen. Tweede Druk. Op nieuw uit het Hoogduitsch vertaald, naar de derde vermeerderde Uitgave. Te Amsterdam, bij J. C. Sepp en Zoon. In gr. 8vo. XXII, 224, en XVI, 245 Bl. f 4-:

Wij kennen van dit werk des zaligen STILLING eens uitgave, naar de *tweede* in het Hoogduitsch, in klein octavo, vóór nu 20 en 18 jaren, in twee deeltjes, door BLUSSE EN ZONN bezorgd. De Heer SEPP meldt ons, in zijne Voorrede, dat deze, die wij nu aankondigen, verrijkt is, zoo wel met tooneelen, die in vroegere uitgaven niet te vinden zijn, als met eenige tooneelen, van elders uit STILLING's schriften opgenomen. Dit vervulde ons met eene verwachting, die niet bevredigd werd, daar die tooneelen, en uit de derde Hoogduitsche oplage van dit werk, en uit andere schriften opgenomen, slechts deze drie meer zijn, dan men in de tweede uitgaaf vindt: *de algemeene broederliefde; de verhooring des gebeds, en de verlostte werkeilige*. Dus die *eenigen* zijn van elke der beide soorten geene twee. Het tooneel, LAVATER's *verheerlijking*, dat het laatste was in het tweede deel der *Blusfische* uitgaaf, is nu het laatste des eersten deels, „omdat,” schrijft STILLING, „het vierde tooneel des tweeden deels het vervolg op hetzelfde is.”

Het kleinere formaat had Recensent voor dit zoo zeer gebruikt boek wel behouden willen hebben; maar vooral speet hem, bijzonder in het eerste deel, de duisterheid der letter; en, hoezeer het waar is, dat de Vertaler, C. H. HOVING, de vroegere vertaling zeer veel heeft verbeterd, voor nog zeer vele verbetering is zijn arbeid vatbaar gebleven, wis

hoofde van onnaauwkeurigheid; en te groote naauwkeurigheid deed hem ook wel eens weder onnoodige veranderingen maken.

Het meeste heeft nu het werk gewonnen door de aanmerkingen van STILLING onder den tekst. Het werk zelve te beoordeelen, mag niet in ons plan vallen. Het is genoeg bekend, en staat, te regt, bij STILLING's vrienden, als een zijner dierbaarste geschriften, op hoogen prijs! Dat reeds van deze nieuwe uitgave, zoo 't schijnt, een tweede druk noodzakelijk was, bewijst aanhoudend de graagte naar dit werk, dat, bedachtzaam gebruikt, onder Gods zegen, zeer veel goeds stichten kan, en gesticht heeft. Wij verblijden ons al zoo, van ganscher harte, over deze nieuwe uitgave.

Geschied- en Natuurkundige Overwegingen, betrekkelijk de Rivieren den Rijn, den Flevus, het Kanaal van Corbulo, of Lek, en den Katwijkschen Rijn. Door D. SWARTS, M. D. Met eene Kaart. In 's Gravenhage en te Amsterdam, bij de Gebroeders van Cleef. 1822. In gr. 8vo. VIII en 56 Bl. f 1 - 20.

Men zoude ons onregt doen, zoo men de spade vermelding van dit boekje, zoo belangrijk van inhoud als klein van omvang, vermoedde een gevolg te zijn van de kleine waarde, die wij er aan hechten. Het tegendeel zij hier den Schrijver opregtelijk betuigd. Wij vonden in deszelfs lezing een vermaak, dat wij velen toewenschen, en hunne inspanning wel waardig is.

Aan twee *Geldersche* reisjes heeft de geleerde wereld dit geschrift te danken. De Schrijver meende ontdekt te hebben, dat een zware ijssdam, in den *Rijn*, tegen den *Tafelberg* zich had vastgezet, waardoor de Noorddijk doorbrak, en het *Rijnwater* de gronden uitgespoeld en in de *Zuiderzee* geworpen had. Hij onderzocht de *geschiedkunde*, en, de latere hem niet te vreden kunnende stellen, raadpleegde hij tot de vroegste historie, en kwam al zoo meer en meer tot de overtuiging, dat zijne opgevatte meening ongegrond, en, integendeel, de *Rijn* zijnen stroom, van den vroegsten tijd, tot in de eerste eeuwen onzer geschiedenis, langs de niet dus door doorbraak en uitspoeling der gronden veroorzaakte laagte, maar langs deze bedding, toen *Flevus*, in de *Zuiderzee* geleid had.

Men kan des Schrijvers vlijt, aan zijn onderzoek befteed, niet genoeg roemen, en huldigt 's mans geleerdheid gaarne. Of hij geacht moge worden de verfchillende gevoelens aangaande den ftaat onzer rivieren in de vroegfte eeuwen beftechte te hebben, en zijne meening boven allen twijfel verheven heeft, laten wij nu eens daar; maar deze getuigenis zijn wij hem verfchuldigd, dat hij niet enkel overwegingen geeft, maar ftellige gefchied- en natuurkundige gronden aanvoert, en dat aan beide deze wetenfchappen ware dienst gedaan is.

De beoefenaar der oud-Nederlandsche gefchiedenis legge vooral dit boekken om zijn nederig voorkomen niet ter zijde!

De Schrijver behandelt, afzonderlijk, eerst den *Rijn*, dan den *Flevus*, voorts de *Lek*, die hij voor het Kanaal van *Corbulo* houdt, en eindelijk den *Katwifkifchen Rijn*. Wij hebben op zijn gefchrift deze algemeene aanmerking, dat het te bekrompen is, en dat de duideljkheid, en, zoo al die niet, de genoegzame onderrigting der lezers ontbreekt, die, in zoo belangrijke zaken, billijk wat meer uiteenzetting vorderen.

Zoo als gezegd is, des Schrijvers refultaat beoordeelen wij niet, en *vitten* op taal enz. luf ons niet. Dus — *tantum!* De Kaart verdient aanprijzing; maar wij hadden liever de namen Hollandfch gefpeld gezien.

Befchrijving van een Ontwerp van Sluizen met gekoppelde deuren, welke bij alle waterftanden geheel of gedeelteljk geopend en wederom gefloten kunnen worden. Door C. A. LEWIJN, Kapitein Ingenieur, Correfpondent der eerfte Klafse van het Koninklijk-Nederlandsch Instituut. Te Brufel, bij Brest van Kempen. 1824. In gr. 8vo. 32 Bl.

Wij willen van dit boekje weinig zeggen. In de *Kunften Letterbode* van 1823 is van het, op den titel genoemde, ontwerp een kort bericht geplaatst; hier vindt men er eene naauwkeurige befchrijving van, opgehelderd door twee, aan het oogmerk voldoende, Platen.

„Het doel en uitwerkfel,” zegt de Schrijver, „van het zamenftel, dat ik befchrijven zal, zijn dezelfde als dat van fluizen met waafferdeuren;” (daarom verwijft hij naar werken, daarover handelende, en vervolgt:) „maar ik vermeen als zeker te mogen veronderftellen, dat, indien het mogelijk wate de eigenfchap, welke de waafferdeuren bezitten, zou-

der vermeerdering van kosten of eenig ander bezwaar te verkrijgen, er weinig sluizen meer zouden gebouwd worden, waaraan men niet eene zoodanige inrigting zoude verlangen te geven. Schoon het nu meer dan waarschijnlijk is, dat men nimmer dit doel geheel zal bereiken, ware het te wenschen, dat men het zoo ver brengen mogt, dat, ook buiten die gevallen, waarin het een volstrekt vereisch is de deuren met alle waterstanden te kunnen openen en sluiten, maar wanneer het slechts tot meer nut, of voorziening moet strekken, de vermeerdering van kosten tot zoodanige inrigting boven die van gewone sluizen, voor gering, in vergelijking van het daaruit voortvloeiende nut, konde geacht worden."

In dezen stijl — hij is voorzeker duidelijk noch aange naam — schrijft de Heer ALEWIJN. De voornaamste aanmerking, die wij op deze *beschrijving* hebben, is, dat zij — hoezeer ook de *afbeeldingen* veel licht verspreiden — toch te kort is. De Schrijver had, dunkt ons, ook wel *eenige* vergelijking der kosten tot de waaiersluis, en tot de hier voorgestelde, mogen geven, ten bewijze, dat deze, met gekoppelde deuren, daardoor althans aan gene niet behoeft achter te staan. Zijn ontwerp zelve zij der beoordeeling, en, ja ook, der proefneming, aangeprezen.

Fiësko, of de Samenzweering te Genua. Treurspel. Door Mr.

J. VAN LENNEP. *Te Amsterdam, bij M. Westerman en C. van Hulst. 1825. In kl. 8vo. 114 Bl. f. :- 60.*

Het ware, onzes inziens, *befcheiden* geweest, indien de Heer VAN LENNEP, zoo al niet op den titel, dan ten minste in een klein voorberigtje, met een paar woorden gezegd had, dat SCHILLER hem niet alleen de stof, maar ook bijna geheel de *détails* van dezen FIËSKO geleverd heeft, en dat men denzelfden niet voor oorspronkelijk, maar slechts voor ingekort, eenigzins omgewerkt en geheel berijmd hebbe aan te zien; omtrent in denzelfden smaak als DUCIS sommige stukken van SHAKESPEARE op het *Franfche* tooneel heeft overgeplant. En waarom toch dit verzwegen? Zeker, neen zeker niet, om zich bij onkundigen eenen schijn van oorspronkelijkheid te geven, welke men niet bezit, of om aan den grooten Duitschen Meester een gedeelte van den dank te onttrekken, op welken hij aanspraak heeft;

want deze beide redenen zouden eene kleingeestigheid verraaden, welke onvergeeflijk ware in eenen zoo verdienstelijken jeugdigen beoefenaar der schoone letterkunde. Liefst willen wij aan geldige, doch ons geheel onbekende, redenen een verzuim toeschrijven, dat ons geweldig hinderde, en dat wij daarom niet met stilzwijgen mogten voorbijgaan, dewijf eene naauwkeurige vergelijking van deze omwerking met het oorspronkelijke stuk ons alleen in staat konde stellen, om over derzelve waarde te oordeelen, en wij dus noodzakelijk beginnen moesten met datgene op den voorgrond te stellen, wat VAN LENNEP verzwegen heeft.

De FIËSKO van SCHILLER is in proza geschreven, doch dat dikwijls nog veel dichtelijker is dan de stoutste poëzij; en deze halfslachtigheid, welke VAN LENNEP heeft weggenomen, is, naar ons gevoel, een der grootste gebreken van het oorspronkelijke stuk. Indien men zich zoo verre boven de taal des gewonen levens verheffen wil, dan moet men ook den vorm kiezen, welke door de eenstemmige overeenkomst van alle volken, die zeker niet willekeurig zijn kan, aan deze verheffing is aangewezen; want deze vorm doet het ons terstond gevoelen, dat wij ons op het grondgebied der kunst bevinden; terwijl die geweldige buitensprongen en vergezochte beelden in het dagelijkse proza ons belagchelijk en onnatuurlijk moeten voorkomen. De Heer VAN LENNEP heeft dus zeer wél gedaan, door het proza van SCHILLER met het haar voegende kleed der poëzij op te sieren; doch zijn de overige veranderingen, welke hij den *Duitschen* FIËSKO heeft doen ondergaan, even zeer verfraaijingen? Hij heeft de handeling veel vereenvoudigd, dit is buiten tegenspraak en op zichzelf verdienstelijk; doch, juist door het bijwerk, dat SCHILLER gebezigd heeft, om zijn held geheel en treffend te schilderen, weg te laten, is de FIËSKO van VAN LENNEP een veel minder geschikte perfoon voor het Treurspel geworden, en dit is een groot gebrek. Zijne minnarij met JULIA, de nicht van den Doge, dien hij wilde doen vallen, schilderde ons hem als den doortrapten hoveling; zijne betrekking tot zijne beminnelijke gade, de zachte, gevoelige ELEONORE, hoe twijfelachtig ook in den eersten opslag, teekende hem als eenen met geestdrift beminnenden echtgenoot; en van zulk eenen man kunnen wij die grootsche ontwerpen en die slimme vastberadenheid van handelwijfs verwachten, welke de loop des stuks in

hem doet bewonderen. Maar bij VAN LENNEP, die deze twee epifodes met alle derzelve heerlijke tooneelen heeft weggelaten, en ons FIËSKO niet eens als gehuwd ten tooneele voert, is hij een gewoon loshoofd, zoo als men er bij dozijnen in elke groote stad aantreft; en men stuit voor die groote dichterlijke onwaarschijnlijkheid, dat zulk een man zulke plannen koesteren, en invloed genoeg hebben konde, om de middelen tot derzelve uitvoering in gereedheid te brengen. Door deze verandering van betrekkingen werd het dan ook onmogelijk, dat FIËSKO in de *Nederduitsche* omwerking, op het oogenblik dat hij het toppunt zijner wenschen bereikt en het Hertoglijk purper verkregen heeft, zijne beminde ELEONORE met eigene hand ombrengt; eene gebeurtenis, die zeker bij SCHILLER ook niet ongedwongen en wel wat onnatuurlijk is aangebragt, maar toch voor het tragische van het geheel zoo noodzakelijk was, dewijl daardoor het treffende denkbeeld verzinnelijkt wordt, dat de eeuwige Geregtheid den misdadiger weet te treffen, ook op het oogenblik dat hij het loon zijner wanbedrijven meent in te oogsten, en dat hij zelf het werktuig moet zijn tot zijne eigene straf. Maar daarenboven was dit ongeluk noodzakelijk, om het medelijden voor FIËSKO gaande te houden. Dat de zamenzweerder FIËSKO stierf door den dolk des Republikeins, was regtvaardige vergelding, en men ziet hem vallen, zonder dat hij eenig belang inboezemt; maar dat de ongelukkige echtgenoot FIËSKO, op het oogenblik dat hij in het geluk zijns volks vergoeding wil zoeken voor de huisfelijke zaligheid, die hem ontroofd werd, wordt omgebragt door de hand van zijnen besten, zijnen vaderlijken Vriend, dat wekt die belangstelling, dat medelijden voor den hoofdperfoon op, welke het eerste en grootste vereischte is van ieder Treurspel. Om deze voornaamste, en meer andere redenen, voor welke aanvoering hier geene ruimte is, mogen wij de inkorting en vereenvoudiging, welke VAN LENNEP aan het oorspronkelijke heeft doen ondergaan, voor geene verbetering houden; hij heeft, met eene onberadene hand, de stevigste schoren van het schoone kunstgebouw weggerukt, en het staat thans zwak en waggelend daar. Gaarne erkennen wij echter, aan den anderen kant, dat hij eenige kleine veranderingen gemaakt heeft, welke de goedkeuring van alle bevoegde beoordeelaars moeten wegdragen. Het akarakter van HASSAN, dat bij SCHILLER wat al te laag en

gemeen was, heeft hij veredeld, en meer voor het *Treurspel* geschikt gemaakt, door den gloeienden dorst naar wraak tot beweegoorzaak van zijne handelingen te maken; terwijl in het oorspronkelijke een ingeschapen schurkengenie en hebzucht dezen onverlaat aandreven. Zeer gelukkig heeft hij verder het onderwerp des schilderstuks, dat ter beproeving van FIËSKO moest dienen, en bij SCHILLER uit de *Romeinsche* geschiedenis ontleend was, vervangen door een tafereel uit de geschiedenis van *Genua* zelf; en eindelijk vinden wij het gepaster, dat FIËSKO doorstoken, dan dat hij verdronken worde. Ook het vijfde tooneel van het tweede bedrijf, waar FIËSKO de ambachtslieden tot zijne aanstaande verheffing voorbereidt, heeft eenige meesterlijke nieuwe trekken, welke echter, zoo het geheugen ons niet bedriege, uit SCHILLER's *Wallenstein* ontleend zijn.

Uit deze in eenige bijzonderheden voortgezette vergelijking der navolging met het oorspronkelijke kan men genoegzaam ons oordeel over dezen verhollandschten FIËSKO opmaken. De hoogere kunst-kritiek zal steeds het gemis van het medelijden, dat de hoofdperfoon moest inboezemen, voor een onvergeeflijk grondgebrek moeten houden, en, na de klasieke omwerking van VAN LENNEP niet zonder belangstelling gelezen te hebben, de romantische, echt dichterlijke schepping van SCHILLER met alle derzelve uitwasfen bewonderen. Doch aan het grooter publiek, en aan de menigte der halfgeletterde tooneelminnaars, zal deze omwerking bij de vertooning beter bevallen dan het oorspronkelijke, dewijl zij zich zoó veel mogelijk naar de regels der bij ons ingevoerde Tragische poëzij geschikt heeft, en het eene zekere waarheid is, dat ieder het best op zijne oude gewone wijze vermaakt wordt. Daarenboven is de versificatie breed en stout; de verzen zijn gespierd en krachtig, en de schoonheden van SCHILLER zijn dikwijls op eene waardige wijs wedergegeven. Men leze slechts deze heerlijke alleenpraak van FIËSKO:

De roof eens diadeems vereeuwigt 's roovers naam!
 Naarmate 't misdrijf klimt, vermindert ook de blaam. —
 O neen! geen glorie kan bij zulk een glorie halen!
 Monarch of onderdaan! — die afstand kent geen palen.
 Legt vrij daar tuschen al waar 't menschedom eer in stelt;
 Uw werken, kunstenaar! uw lauwrēn, oorlogsheld!

Uw gaaf der poëzij, onsterfelijke dichters!
 Al 't nut door u bewerkt, verheven volksverlichters!
 Dien afstand dempt gij niet. — *Monarch of onderdaan!*
 Geene andre ruimte scheidt het onzijn van 't bestaan.
 Te heerschen, met den gloed der majesteit ompaereld;
 Een blik van heilgena te wenden naar de waereld;
 Dien ijzren Vorstenbeul, de wet, met eigen hand,
 Als waar 't een speelend kind, te leiden aan den band;
 Den woesten volkshoop met een' adem in te teugelen;
 Des adels hoogmoed met een' opslag te overvleugelen;
 Te weten, dat een wensch, een oogwenk zeker treft!
 O denkbeeld, dat de ziel uit lager spheer verheft
 Tot hemelgrootheid, en de nietige aardfche droomen
 In rook vervliegen doet! —

(*Na eenige oogenblikken zwijgens, met vastheid:*)

'k Heb mijn besluit genomen.

Men vergelijke hiermede het nog verhevener proza van
 SCHILLER, in het tweede tooneel des derden bedrijfs.

Op de dichterlijke uitdrukking en de versregels valt, over
 het algemeen, weinig aan te merken; wij hebben in dit op-
 zigt aan VAN LENNEP reeds den verdienden lof gegeven,
 Eenige kleine smetjes kunnen, bij eene nadere herziening,
 gemakkelijk worden uitgewischt; b. v.:

Bl. 15. „Het prachtig feestbanket wordt ouderen van dagen.”
 Hier is de uitlating van *aangeboden*, of iets dergelijks, wat
 onmanierlijk.

Bl. 28. „Een denkgevoel, bevrucht met een vlucht gedach-
 tebeelden.” Dit is louter *galimathias*. SCHILLER, die
 anders aan dit euvel, ook in dit stuk, dikwijls mank gaat,
 heeft eenvoudig: *heimliche Flucht der Gedanken*.

Bl. 51. „Des dwinglands val op een paneel *herboren*.” Er
 wordt veel geboren, weiniger wedergeboren, en zeker nooit
 de val van een' dwingeland.

Soms is de woordvoeging en de zin wel eenigzins duister,
 en konden wij denzelven alleen ophelderen door vergelijking
 met het oorspronkelijke; b. v. in het 6de tooneel van het
 3de bedrijf werd ons hetgene VERRINA op bl. 67 en 68
 zegt eerst duidelijk door de lezing van het 1ste tooneel des
 3den bedrijfs bij SCHILLER, hetwelk hier is nagevolgd;
 doch deze plaatsen zijn te lang, dan dat wij dezelve hier

ningen overfchrijven. Wij hebben reeds te veel ruimte ingenomen, en willen derhalve ook geene aanmerkingen meer maken op het *verflinden* van een kortftondig heilgenot, bl. 87, op *verwandlen*, bl. 92, op *had vallen doen*, bl. 103, op *klijven* voor *kleven*, bl. 108; enz.; maar eindigen liever met de hartgrondige betuiging, dat zoo wel deze FIËSKO, als de reeds door ons beoordeelde *Academifche Idyllen*, ons de grootfte verwachtingen doen opvatten van eenen jeugdigen Dichter, die met zulke degelijke en in vele opzigten voortreffelijke eerftelingen optreedt, en dat wij in hem, mits hij niet ter regter- of flinkerzijde afwijke, een der eerfte lichten aan onzen Dichthemel te gemoet zien.

Oratio de philosophico Jurisprudentiæ studio cæt. quam habuit H. COCK. Daventriæ, 1824. (*)

De Heer COCK, aan het Athenæum te *Deventer* aangefield tot gewoon Hoogleeraar in de Regten, hield bij het aanvaarden van dien post deze redevoering, *over de nuttigheid en aangenaamheid van eene wijsgeerige Regtsbeoefening*. Na eene inleiding, die nog al omslagtig is, betoogt de Redenaar eerst de innerlijke waardij van die studie, en bevestigt dat betoog door het gezag van groote mannen, welke, sedert de zeven Wijzen van *Griekenland*, tot op MONTESQUIEU en MICHAËLIS, in deze wetenfchap hebben uitgemaakt. Vervolgens spreekt hij over de nuttigheid, welke deze studie te allen tijde, ook nu in ons vaderland, heeft, en befluit met de gewone aanspraken. Een opzettelijk betoog van het *aangename* hebben wij niet gevonden. Dit vloeit dan ook van zelve voort uit zoodanige beoefening der Regten, hoedanige de Redenaar heeft aangeprezen. Stijl en taal verdienen lof.

Disertatio de Foederibus Patrocini, quam cæt. F. E. BERG. Amftelod. 1824.

Regtsgeleerdheid en gefchiedenis zijn op het allernaauwst aan elkander verbonden. Deze betrekking ziet men bijzonder in de verbindteniften, welke volken met volken aangaan. De Heer BERG heeft beide vakken zoo veel mogelijk vereenigd, en deze verhandeling draagt daar blijken van. Het onderwerp betreft die foort van verbindteniften, waarbij het eene volk

(*) Deze en de beide volgende Recenfiën van Akademifche ftukken waren reeds vóór de aankondiging, waarbij derzelver vermelding voor het vervolg, met enkele mogelijke uitzonderingen, werd opgezegd, bij de Redactie ontvallen.

het andere in bescherming neemt. De schrijver haalt dit uit de oudheid op, beginnende met de bescherming, door het moederland aan hare volkplantingen verleend. Dan komt de beurt aan de *Romeinen*, als beschermheeren der zwakkere volken; en hij vervolgt de geschiedenis van deze overeenkomsten en derzelver aanleidingen, van de middeleeuwen af tot op onzen tijd. Na dit historisch gedeelte te hebben afgehandeld, beschouwt de Heer BERG de zaak uit een regstgeleerd oogpunt, en onderzoekt den aard en de verscheidenheid der verbindtenissen; wat regten en pligten tuschen beschermers en beschermelingen zijn; in hoe verre de achtbaarheid van een volk door zulk een verdrag verminderd worde, en op welke wijzen het verdrag zelve worde vernietigd. De verhandeling is wél bewerkt. De schrijver had, bl. 7, bij zijne auteurs kunnen voegen J. BODINUS, in het vijfde boek *de Republica*.

Disfertatio de Coloniis Veterum, Disfertatio de Patronatu et Clientela Romanorum, quas publicæ disceptationi offert R. H. E. WICHERS, Groningae, 1825.

De Heer WICHERS heeft na het verdedigen dezer twee Disfertatiën, met de daarbij gevoegde stellingen, het Doctoraat bekomen in de Letteren en de Regten, aan de Hoogeschool te Groningen.

De eerste is van eenen letter- en geschiedkundigen inhoud. De schrijver leert ons in de voorrede zijnen lust voor de geschiedenis kennen, en zegt, dat hij deze verhandeling vóór eenige jaren bij de *Hollandsche Maatschappij der Wetenschappen te Haarlem* heeft ingezonden, ter gedeeltelijke beantwoording eener voorgestelde prijsvraag. *Magnis excidit ausis*. En geen wonder, daar de Maatschappij iets anders verlangde, dan een blijk van weldoorgebragte studie jaren eens jongelings, voor hoedanig blijk wij deze verhandeling gaarne beschouwen, gelijk dergelijke van den Heer BRAND, in het jaar 1820 te *Leyden* verdedigd, en vooral die van den Heer GERADON, te *Leuven* in 1822 bekroond. Offchoon het gezichtpunt in deze drie stukken verschillend moge zijn, moet toch zeer veel op hetzelfde neêrkomen; en wij oordeelen, dat het reeds een bewijs is van goeden aanleg en smaak, indien een jongeling het voornaamste, hetwelk over de volkplantingen der *Phoeniciërs, Carthagers, Grieken* en *Romeinen*

geschreven is, aandachtig gelezen, met de bronnen vergeleken, en tot een zeker geheel gebragt heeft.

De tweede verhandeling loopt over die geheel eigenaardige *Romeinsche* inrigting, welke men het *Patronatus* en *Clientela* noemt. De inhoud der vier Hoofdstukken is deze: over de woorden *Patronus* en *Clients* en dèrzelver beteekenis; of dergelijke inrigting bij andere volken plaats had; over den oorsprong dier inrigting bij de *Romeinen*, en het gevoelen van NIEBUHR; welke de wederzijdsche pligten waren der *Patronen* en *Clients*; welke veranderingen de gansche zaak van tijd tot tijd ondergaan heeft. Ook deze verhandeling is wèl geschreven. Over het algemeen hebben wij eene aanmerking. Het blijkt genoeg, dat de Heer WICHERS bekend is met de nieuwere schrijvers, welke beide onderwerpen hebben opgehelderd. Wij hadden liever gezien, dat er een verslag van die schrijvers in een voorgaand Hoofdstuk gegeven was, of gemelde schrijvers meer geciteerd waren, dan dat alles zoo het voorkomen van eene zuivere oorspronkelijkheid hebben moest, welke het deel van zeer weinige Akademische verhandelingen zijn kan. Ook is de gelijkheid van onderwerpen met kort te voren in het licht verschenen stukken waarlijk in het oog loopend. Zoo heeft de Faculteit der Bespiegelende Wijsbegeerte en Letteren aan de Hoogeschool te Groningen uitgeschreven en bekroond eene prijsvraag over hetzelfde *Patronatus* en *Clientela*, hetwelk WICHERS niet onbekend kan zijn, schoon hij er geen woord van meldt.

N A B E R I G T.

Wij kunnen aan het verzoek van den welmeenenden schrijver der *Gedachten over het Collegium Philosophicum*, om zijnen, anders heuschen, brief te plaatsen, uit hoofde van deszelfs uitgebreidheid, niet voldoen. Tot antwoord dient, dat een Recensent op bijzondere, hem onbekende omstandigheden, bij de beoordeeling van een openlijk uitgegeven stuk, het zij klein of groot, niet kan letten. Ondertusfchen doet het ons leed, waardoor dan ook, misleid te zijn omtrent den persoon des schrijvers en zijn openbaar karakter. En waarlijk, hadden wij niet gemeend, dat de bekwame schoolhouder, daar bedoeld, de man was, die, volgens ons oordeel, door zich op een vreemd grondgebied te wagen, zijnen welverworven roem tevens had gewaagd, en een nieuw, gevaarlijk voorbeeld gegeven tegen het: *schoenmaker, houd u bij de leest!* de uitspraak ware gewis zachter, zoo niet gunstiger geweest.

BOEKBECHOUWING.

Verhandeling over de voortreffelijkheid der Christelijke Zedeleer. Met eene Voorrede van F. HOEKSTRA, enz. Te Harlingen, bij M. van der Plaats. 1825. In gr. 8vo. XXII en 392 Bl. f 3--:

Is het voor ons eene blijde taak, wanneer wij niet slechts een oorspronkelijk vaderlandsch werk mogen aankondigen, maar ook aan deszeifs Schrijver, die ten gemeenen nutte, of voor de zaak der wetenschappen, goede zeden, of Godsdienst, arbeidde met welversneden pennè, verschuldigden lof mogen geven; zoo smaken wij thans dit streelend genoeg, bij de vermelding van het boek, dat voor ons ligt ter beoordeeling. Alleen, daar hetzelfde na 's mans dood, en op zijne begeerte *zonder naam*, maar begeleid door eene schoone *Voorrede* van den Eerw. F. HOEKSTRA, in druk verschijnt, vermengt zich daarmede eene sombere gewaarwording, en betreuren wij den overledenen, die, blijkans onwillekeurig, door zijne zedigheit in onze achting rijst. Men zegge niet: de ernst van het sterfbedde brengt onverschilligheid voor al het aardfche, daarom ook voor regmatigen lof van menschen, voort, en maakt het alzoo niet moeilijk voor den Christen, die boogt op wezenlijker en hooger goed, waarwel te zeggen aan eenen ijdel klank des naams, op wiens onsterfelijkheid beroemde Heidenen verslingerd waren. Wij mogen dit, althans gedeeltelijk, toestemmen. Echter teekent het in waarheid eenen grootmoedigen en boven het gewone peil verheven' man, zoo daar is die afstand doet van een voorregt, waarop hij billijke aanspraak hebben zoude. Zulk een geest nu, vernemen wij, bezielde den afgestorvenen niet slechts tegen de ure des doods, maar ook in zijn leven bij het uitgeven van geschriften, die hij *nameloos* in het licht zond. Intusschen was hij even verre van geenen prijs te stellen op de achting der braven

en de goedkeuring van ervaren beoordeelaars, als hij afkeerig zich betoonde van bij de menigte, en onkundigen, eenigen ijdel en lof te willen bejagen, die als een damp vervliegt, nu herwaarts dan derwaarts naar een heerschend vooroordeel henendrijft, en vaak uit de onzuivere brot der vleijerij opstijgt, of, door haar vuil besmet, allen glans van verdiensten ontluistert. Zoo zwoegen en zweeten zij, die ontijdige en wrange vruchten opdischen, of, roekeloos met hunne achting spelende, den schaars bekenden naam doen pralen op eenen veelbelovenden titel. Zoo verheffen zich deze hooger, dan hunne kracht zulks gehengt, en vallen plotfeling, als hen het harde vonnis eener straffende beoordeeling ter nederwerpt. Anderen, door de bescheidenheid van Recensenten gespaard bij eene eerste of ook herhaalde proeve, verzuimen gehoor te geven aan wijze vermaningen, laten zich schaamteloos gevoeren tot luide wederpraak, en hollen, verbijsterd door stouten waan en hooggespannene inbeelding, voort tot de uiterste dwaasheid. Zij schijnen zich daarmede te troosten, als zij maar de waarheid ondervinden mogen van BOILEAU'S gezegde: *Un sot etc.* Door deze tegenstelling komt het voorbeeld, dat wij aanprijzen, de nagedachtenis van onzen zaligen Grijsaard te sterker uit. Bij hem ontwaren wij die zedige nederigheid, die, volgens CICERO, inzonderheid lof verdient in den jongeling, maar die, onzes inziens, ook aan den ouderen van dagen een achtwaardiger voorkomen bijzet. In minzaamheid van zeden muntte hij uit boven CATO, den stuggen Stoïcijn, *die liever vroom wilde zijn, dan schijnen*, omdat hij op onzen Goddelijken Voorganger en zachtmoedigen Leidsman staarde, en zich aan dezen spiegelde, die, onvermoeid in weldoen, aan zijnen Vader, nooit aan menschen, te behagen zocht. Ja, zoo de voorzigtigheid, en een gestrengte of ook herhaalde toets van eigen werk, waarvoor men ligt eenzijdige vadermin opvat, eene zeldzame deugd is, bijzonder in den Schrijver, die verlangt onbekend te blijven; dan zou men twifelen mogen, of deze schroomvalligheid bij onzen waardigen Grijsaard niet

te ver ging; als zij de uitgave verdraagde van menig goed opstel, door hem tot nadere beschaving weggelegd. Wat hiervan zijn moge, eenmaal in zijne jeugd, wegens zwakheid des ligchaams, de letterkundige loopbaan tegen den koopmansstand verwisfeld hebbende, bleef wel de beoefening der wetenschappen altijd voor hem eene geliefkoosde uitspanning; maar ontweek hij tevens den schijn van naar vermaardheid of roem te willen dingen.

Wij mogen ons niet inlaten om verder het karakter van den Schrijver te schetsen. De schoone Voorrede van den Uitgever dezer Verhandeling; de welsprekende, uit het hart gevloede taal meer bijzonder, daarin voorkomende; en uitgesproken door zijn Eerw. ten sterfhuize en bij de uitvaart van den geachten Grijsaard; ook het dichtstukje, aan die Voorrede toegevoegd, en door eene *Vriendin* bij de tachtigste en laatste verjaring van *haren vaderlijken Vriend* hem toegezongen: dit alles zou overvloed van stoffe leveren, om deszelfs waardige nagedachtenis te vereeren. Trouwens wij hebben, zoo mogelijk; een nog sterker en meer volledig getuigenis tot waardering van den overledenen voor ons in de Verhandeling zelve. Deze draagt bewijs van een gezond en welschiftend wijsgeerig oordeel. Duidelijk straalt ons in dezelve, bij de toelichting en verklaring van menigen Bijbeltekst; 's mans uitlegkundige smaak en bekwaamheid tegen. Dit doet ons wel zeer bejammeren, dat zijn veelbelovende aanleg voor de studiën, door verandering in zijne bestemming, zich niet onverhinderd heeft mogen ontwikkelen; maar tevens met vreugde opmerken, hoezeer hij ten einde toe lust behield, en tijd wist uit te koopert, om zijn verstand met kundigheden te verrijken; en zich te blijven toewijden aan de beoefening der wetenschappen en het onderzoek der gewijde schriften. Nog meer: dit boek, geschreven in een' zeer duidelijken, onderhoudenden stijl, prijst zich hierdoor aan bij waarheidlievende Lezers van onderscheiden stand en bekwaamheid; en, schoon het nergens praalt met rijkdom van aanhalingen, verraaft het zelve nogtans voor deskundigen eene uitgebreide bet

zenheid, bijzonder ten aanzien van de tegenwerpingen des Ongeloofs, op welke zich de zedige Schrijver niet het minste laat voorstaan. Evenzeer op elke plaats, waar sprake is van gevoelens of pligten, waarover geschil is, en welk altijd zijn zal, onder de Protestantfche Christenen, zal men den ernst en de bescheidenheid tevens niet misskennen mogen, waarmede zich de opregte Wijsgeer geuit heeft, wiens onderzoek daarenboven omtrent den *Eed* aan den dag legt, hoezeer hij verheven was boven overmatige vooringenomenheid met de begrippen der Gezindheid, bij welke hij gedoopt en aangenomen was. In één woord, deze Verhandeling, toegewijd aan de voortreffelijkheid van J E Z U S' Goddelijke Zedeleer, en altijd die waarheid betoogende uit de H. Schrift, dringt ons te meer, den achtbaren Grijsaard hoog te stellen, en onder die vermaarde vaderlandfche Mannen eenen rang te geven, die, zonder eenigerlei bijkomende betrekking tot de Kerk, zonder het geringste vermoeden zelfs van wraakbare bijbedoelingen, vroeger en later als welovertuigde Christenen, of handhavers en verdedigers van onzen Godsdienst, zijn opgetreden. Als zoodanigen herinneren wij ons, met dankbaar genoeg, de namen van eenen JAN WAGENAAR, JOANNES LUBLINK *de Jonge*; en waarom zouden wij niet wenschen dien van den *Vries* er bij te voegen, voor welken de vriendschap met den vermaarden JOANNES STRA en den Hooggeleerden Heere OOSTERBAAN, tot hun levenseinde onderhouden, aangenaam en nuttig geweest is? Wij vereeren zijne kieschheid, die het stilzwijgen aan den Uitgever op zijn doodbedde heeft opgelegd. Wij prijzen dezelve te meer, dewijl hij aan dezen geene schriften overhandigen mogt, waaraan, naar zijnen wensch, de laatste hand der bescheiding gelegd was. Dit intusfchen wederhoudt ons niet, om aan de dankbaarheid en het billijk verlangen van dit en volgende geslachten, die nut en stichting van den overledenen ontvingen zullen, het genoeg te verschaffen, dat zij, van hem en zijnen arbeid sprekende, ook zijnen naam zich kunnen herinneren. Onmogelijk toch kan en behoort de-

ze geheel weg te zinken in het graf der vergetelheid, daar dezelve, zoo wij vernemen, alreede in veler monden is. De trekken ook, waarmede de Eerw. **HOEKSTA**, in de Voorrede, het beeld van zijnen hooggeachten Vriend geteekend heeft, zijn zoo zeer onderscheidende, zoo sprekende aangelegd, dat, wie, gelijk de Recensent, den welbeminden Grijsaard in zijn leven gekend heeft, bij het aanschouwen van het geheel, zijne nagedachtenis moet huldigen door te zeggen: „Deze en zoodanig was **HIJ** **LKE HANEKUIK.**”

Intuschen wij twijfelen zelve, of men, het bovenstaande lezende, ons niet verdenken zal, dat wij veeleer eene lofspraak over den Schrijver, dan wel eene onzijdige beoordeeling van deszelfs Verhandeling in ons Maandwerk hebben geplaatst; en Recensent onderneemt het niet, zich van die beschuldiging vrij te pleiten, zoo het anders te wraken is, dat hij niet zonder aanwijzing van goede gronden dit werk aangeprezen, en de verdiensten des overledenen erkend en vereerd heeft met hem te noemen. Of wil men het daar henen wenden, dat wij mischien te hoog loopen met dezen arbeid, die toch door geene nieuwhed van stoffe, met name in onze verlichte eeuw, zich aanbeveelt; daar het *de voortreffelijkheid der Christelijke Zedeleer* is, die hier getoetst en aangetoond wordt, gevoelen wij ons te zeer verontwaardigd, om op zulk een roekeloos oordeel eener vermetele ligtzinnigheid anders te antwoorden dan met stil te zwijgen, of wel door eene bloote herinnering aan het voorbeeld van Paulus, Filip. III: 1. Voor ons is het genoeg, te ontwaren, dat het verheven, en boven het redetwisten over Godgeleerde geschilpunten voor Christenen belangrijk, onderwerp der Zedekunde door den Schrijver op eene hem eigene en waarlijk keurige wijze is uiteengezet en aangedrongen, zoodat de oorspronkelijkheid van zijn betoog niet te betwisten valt. Wij mogen, en behoeven ook, onzes inziens, bij ons verslag, den waardigen man niet op het spoor te volgen, of zullen aan onze Lezers een dor geraamte voorstellen van een welge-

fpierd ligchaam , hunne eigene beschouwing overwaardig. Liever , om daartoe hen uit te noodigen , voegen wij nog bij het reeds gezegde eenen en anderen wenk wegens punten , waarbij vooral onze aandacht met genoegens vertoefde.

Eene korte *Inleiding* staat aan het hoofd , die regt doet aan de waarde , toe te kennen aan de Wetten van MOZES , en aan de Zedefchriften van Heidensche Wijsgeeren ; dan tevens omtrent beiden doet uitkomen , dat zij niet toereikende waren , om de menschen , wier zedebederf zich ten diepste wortelde , te hervormen , en op te leiden tot de verhevenste deugd. Daartoe werd de latere Openbaring door JEZUS CHRISTUS vereischt ; en de Schrijver stelt zich alzoo voor , aan te toonen , dat de Heer en zijne Apostelen die allerverhevenste Zedeleer aan de wereld gepredikt hebben , welke , door klaarheid en zekerheid van inhoud tot verlichting van het verstand , en evenzeer door krachtige hulpmiddelen tot verbetering van 's menschen hart en wandel berekend zijnde , allezins het ontwerp van eene Goddelijke wijsheid te achten is. Onder twee voorname Afdeelingen rangschikt hij zijne aanmerkingen. In H. I. beschouwt hij die *Zedeleer in het algemeen* ; daarna , in H. II , worden *de meeste en voorname van hare Zedewetten in het bijzonder* getoetst.

I. Het *algemeen* overzigt geeft aanleiding , om te vertoeven bij de leerwijze van CHRISTUS , en de duidelijkheid van zijne lesfen , ondanks derzelve inkleeding in Oosterfche leenfpreuken en gelijkenisfen , niet te miskennen. Zoo hier , als elders , ontmoet men voorbeelden van eene oordeelkundige toelichting der H. Schrift , die , naar de *Lesfen van ONZEN WAGENAAR* (*) ingerigt , zoo niet door HANEKUIK van dezen voorganger ge-

(*) De *zeven Lesfen over het verhandelen der H. Schrift* , te *Amsterdam* 1752 uitgegeven , dragen wel den naam niet op den titel , maar zijn algemeen erkend voor het werk van WAGENAAR , gelijk ook uit de onderteekening van het *Berigt* met J. W. valt op te maken , en uit zijn *Leven* bl. 46 zekerheid heeft.

leerd, steeds de goedkeuring zullen wegdragen van opregte Bijbelminnaars, ook bij verschil van gevoelens. Om eene proeve uit vele aan te duiden, worde die *over eene plaats uit des Heeren nachtgesprek met NIKODEMUS* (bl. 48 env.) door ons vermeld. Bij uitnemendheid gavielen ons desgelijks in dit Hoofdstuk die wèl uiteenzette aanmerkingen over de Christelijke Zedeleer, die voldingend betoogen, dat J E Z U S geen wijsgeerig of geregeld zamenstel bedoeld heeft voor te dragen, maar veel-
 eer daardoor zijne Goddelijke wijsheid aan den dag legde, dat Hij zijn onderrigt mededeelde en bouwde op baarblijkelijke waarheden en gronden, die het gezond menschenverstand even weinig betwijfelen mag, als een onbedorven, vroom en geloovig hart weigeren kan, deze zijne voorschriften of *liefdewetten* gehoorzaam te betrachten. Veel schoons moeten wij in dit uitgebreid, keurig en met orde bewerkt geheel onaangeroerd voorbijgaan. Bijzonder lezenswaardig nogtans, vooral in onze dagen, waarin mischien ergens nog voorstanders zich schuil houden van het Kantiaanfche stelsel, durven wij 's mans bedenkingen noemen tegen het wanbegrip, dat „Evangelifche deugd
 „ mogt aanzien voor eene slaafsfche gehoorzaamheid, ge-
 „ boren uit de hoop op loon en vrees voor straf, voor
 „ eene op eigenbelang gegronde onderwerping.” Dadelijk, na volledige voordragt dier overdrevene stelling, vangt hij aan te zeggen: „Laat de mensch niet te hoog
 „ vliegen, niet te fijn filozoferen. Zonder eerbied, zonder liefde voor het zedelijk goede kan er geene deugd
 „ aanwezig zijn. Maar de zucht naar hooger geluk behoort evenzeer tot onze natuur, als eindige en vol-
 „ maakbare fchepselen. Deugd en zaligheid zijn ons hoogste goed, en als doel van ons streven onaffcheidbaar
 „ vereenigd. Ook de fchrik voor de ellende der zonde behoort tot onze redelijke natuur, en de gepaste voor-
 „ stelling daarvan is voor alle menschen zonder uitzondering nuttig. Hoop en vrees des, onze natuur eigen,
 „ worden inzonderheid ontvonkt en veredeld door onze
 „ denkkeelden van God, en onze betrekking tot Hem,

„ als zijne redelijke schepfelen. Onze gehoorzaamheid
 „ wordt dus versterkt, aangezet en voltooid, door hoop
 „ op belooning en vrees voor straf.” Dit begin zij genoeg,
 te gelijk om tot eene proeve te dienen van den helderen
 denktrant en ongekunstelden, doch in duidelijkheid voor-
 treffelijken stijl der Verhandeling. Men leze liever in de-
 zelve (bl. 108–118) den loop der redenering, die de
 kleinheid van het verschil tusschen den scherpziftenden
 Wijsgeer en verstandigen Christen aantoonst, en eindigt
 met dit besluit: „ De hoogachters van rede en gezond
 „ verstand (en voor de zoodanigen willen zij vooral ge-
 „ houden worden, die deze beschuldiging tegen de Evan-
 „ gelische Zedeleer inbrengen) kunnen niets laags en on-
 „ edels in den eisch des Evangelies vinden, als zij (het)
 „ een verstandig onderzoek, eene redelijke kennis voor-
 „ schrijft, om onze pligten te betrachten.”

Men ontwaart, dit Hoofddeel moest uitvoerig worden,
 zoude daarin de Evangelische Zedeleer in het algemeen
 beschouwd, en hare voortreffelijkheid worden aangedron-
 gen. Wij hadden daarom wel gewenscht, dat de Schrij-
 ver, of de Uitgever (*), een en ander rustpunt gekozen
 en aangewezen had, waarbij de gewone Lezer althans
 zich voegelijk verpoozen mogt, die nu, vreezen wij, den
 langen draad niet zonder eenige vermoeijenis zal volgen,
 en, bij het einde gekomen, bezwaarlijker mag naooogen.
 Beter ten minste geviel ons te dezen het andere, IIde

(*) Met oogmerk noemen wij den *Uitgever* ook hier; want
 gelijk deze de spelling in het MS. niet gevolgd, maar gewij-
 zigd heeft naar die, welke thans in gebruik is, zoo zouden wij
 ook met genoegen gezien hebben, dat hij de aanleiding tot deze
 onze aanmerking had voorgekomen, door het Iste Hoofddeel
 in *paragrapfen* te splitsen, en, gelijk van het IIde, den
 korten inhoud op te geven. Dat de Schrijver zelf zulks niet
 deed, is mischien daaruit ontstaan, dat hij aan deze Verhan-
 deling niet de laatste hand heeft mogen leggen. Indien eer-
 tang eene tweede uitgave, gelijk wij hopen, vereischt wierd,
 zal, vertrouwen wij, de vergissing omtrent LACTANTIUS
 op bl. 268, ook opgemerkt en weggenomen worden.

Hoofddeel, door den overledenen zelven geplitst naar *de bijzondere Evangelische Zedepligten*, met welker verdediging, voornamelijk tegen meer of min aangelegene bedenkingen van het Ongeloof, hij zich onledig houdt. Tot betere voltooiing van den nuttigen arbeid, ontmoeten wij nog aan het einde een uitnemend antwoord op de zwa-
righeden, onder de Christenen zelve meermalen gerezen en ter bane gebracht, nopens „de onderdanigheid, die in „het Nieuwe Testament aan de vrouwen jegens hare „mannen wordt aanbevolen.” Het jammert ons inderdaad, dat ons bestek verbiedt, onze Lezers te toeven bij dit andere deel des werks, dat, zoo wij ons eigen oordeel mogen vertrouwen, vooral geene mindere goedkeuring en lof yerdient, dan het vorige. Trouwens, wat wij van de zedigheid, bescheidenheid en belezenheid, of uitlegkunde des zaligen mans reeds gezegd hebben, straalt telkens op nieuw den opmerkzamen in het oog, bij den strijd, welken hij hier voert, met bestrijders of misken-
ners van de Zedeleer des Evangelies. Omtrent iedere betwiste deugd of plicht lezen wij in vollen nadruk de ingebragte bezwaarnissen aan het hoofd der afdeeling, waarin de verdediging volgt, en, door vergelijking van de hardere letter, bij sommige teksten, met andere, die duidelijker spreken, de ware zin der gewijde Boeken getoetst, en ter staving van de voortreffelijkheid der Christelijke Zedeleer wordt aangedrongen. Bijzondere aandacht schijnt het ons voor Godgeleerden te verdienen, wat hier voorkomt wegens „den plicht van het geloof in „CHRISTUS,” en het daarop volgende, dat volgens het Evangelie ten toets brengt, „wat men, bestaanbaar met „Gods eere, aan CHRISTUS verschuldigd zij;” en gaarne zouden wij wenschen, dat „de leer van JESUS „omtrent de Echtscheiding,” hier aangedrongen, daarin-
gang vond, waar zij het meeste nut voor *Nederland* zou kunnen stichten. Wij leggen het boek ter zijde, waarvan wij noode scheiden mogen, dan in de hope, dat ons ver-
slag iets medewerken zal, om hetzelfde in veler handente brengen, dewijl het zulks overwaardig is. In die hope

vleijen wij ons, dat de Uitgever aanmoediging vinden zal, om van den voorraad, hem aanbetrouwd, nog eene of andere Verhandeling der wereld mede te deelen. Van zijnen kant zal het toch, houden wij ons verzekerd, eene aangename bezigheid zijn, het zijne toe te brengen, dat de naam des Grijsaards, die een sieraad geweest is van het Doopsgezind Kerkgenootschap, in zegening blijve tot bij de late nakomelingschap (*).

(*) Dewijl HANERUIK, wanneer hij iets ter perfe gaf, niet verlangde genoemd te worden, herinneren wij ons slechts een tweetal Verhandelingen, die, zoo wij niet dwalen, aan hem met eenig regt mogen toegekend worden: 1°. *over 's menschen geluk op deze wereld*, Harlingen 1801; 2°. *over de vereeniging tuschen Rede en Gevoel*, opgenomen in het Mengelwerk onzer Letteroefeningen voor 1822, bl. 497.

Nieuwe Bundel Leerredenen, door A. VAN BEMMELLEN, Predikant te Oosterhout. Te Delft, bij de Wed. J. Allart. 1826, In gr. 8vo. 316 Bl. f 3-:

Indien al iemand nog de uitstekende bekwaamheid van dezen uitmuntenden Prediker, na de lezing van zijne twee vroegere bundels, in 1818 en 1821 uitgegeven, betwijfelen mogt, (hetgeen zeker vreemd zou zijn) deze nieuwe bundel moet hem van zulk eene dwaling terugbrengen, en men mag 's mans welgevestigden roem, als uitmuntend Kanselredenaar, door denzelfden volstrekt voldongen rekenen. Jammer maar, dit zeggen wij telkens, dat zulk eenen man geen uitgebreider werkkring op talrijker gehoor, in eene of andere der aanzienlijkste gemeenten van de Nederlandsche Kerk, te beurt viel!

Hij geeft hier wederom een *tiental* proeven van zijnen uitmuntenden arbeid, bij iedere van welke wij 's mans geleerdheid en oordeelkunde, zijnen goeden smaak en uitstekend genie bewonderen. De twee eerst hier voorkomende leerredenen waren de aanleiding tot geheel de uitgave van dezen nieuwen bundel. De eerste is 's mans *af-*

scheidsrede bij zijne gemeente te *Ankeveen*. Zij heeft Jo, XVI: 33^a. ten tekst. Dezelve munt nog boven de overigen uit in eenvoudigheid en hartelijkheid. Men zou in den eersten opslag mischien meenen, dat de tekst hier enkel *motto* was; doch dan zou men zich bedriegen. Keurig wordt eerst ontwikkeld, hoe die afscheidsrede van Jezus, waartoe deze woorden behooren, geheel *een woord van vrede* was voor zijne discipelen; een woord van vrede voor het *verstand*, voor het *geweten*; vrede in hun *werk* en in hun *lot*. Het tweede deel neemt deze bijzonderheden allen over, en maakt dezelve bijzonder nuttig en gepast voor leeraar en gemeente bij hun scheiden. De aanspraken en wenschen zijn in dit deel eenvoudig en natuurlijk ingeweven, en zijn woorden uit het liefdevolle hart. — Bij de *bevestiging* van zijnen opvolger koos de Leeraar de inleiding der Bergrede, MATT. V: 1—16; en, hoe zeldzaam deze tekst voor zulk eene gelegenheid gekozen worde, hij blijkt allergelukkigst gekozen te zijn, tot onderrigt van leeraar en gemeente, bij de aanvaarding der Evangeliebediening. Kunstig, maar ongezoekt, verbindt de Leeraar deze rede met zijne vorige tot afscheid van die gemeente, welke hij nog zoo hartelijk lief heeft, en roept voor hem en haar aandoenlijke herinneringen op. Dan wijst hij op den tekst, als een woord van zachtheid en ernst, toen uitnemend voor de discipelen en voor het volk geschikt. Bij de lezing dringen wij door tot den geest, en worden alle deze wonderspeuken ons helder. De Leeraar heeft daarna de beste aanleiding tot bemoediging en vermaning bij de plaats hebbende plegtigheid.

Nu volgen gewone leerredenen, maar waarlijk wel ongewoon en meesterlijk uitgewerkt. Al aanstonds trof ons bij die over HAND. VIII: 39^b. de bij uitstek korte inleiding, waarin geheel de geschiedenis, zonder dat er een enkel woord te veel of te weinig gezegd wordt, genoegzaam wordt opgehelderd, zoodat men van zelve op het standpunt komt, om het Evangelie te beschouwen als stof van blijdschap voor den daar gemelden Hoveling, (daar door hetzelfde zijn verstand opgehelderd, zijn beste wensch ver-

daan, hem de hoogste eer was aangedaan, en nu ook door hetzelfde hem het gemis van zijnen leeraar, die hem zoo spoedig verliet, vergoed werd.) Zoo blijft ook het Evangelie voor ons eene ware stof van blijdschap, als zijnde middel van ware verstandsverlichting. Het vermeerdert wezenlijk onze kennis, deelt de beste Godsdienstleer mede, en doet de voltooiing van Gods vroegere openbaringen opmerken. Maar hetzelfde is ook middel van bevrediging des gemoeds. Het veredelt daarenboven de menschen in *alle* rangen en standen; en eindelijk is het middel van blijvend vergenoegen, bij alle verwisfeling van omstandigheden en lot.

Maar vooral niet minder bekoorde ons het nu volgend voorstel, waarin, naar H A N D. XVI: 13—15, Lydia, tot het Christendom overgebragt, wordt aangewezen als een voorbeeld van den invloed van het Evangelie op de vrouwen. Deze leerrede moet de sekse lezen en herlezen; wij bewonderen den fijnbeschaafden Spreker, die evenwel nergens vleit. Maar deze leerrede is niet alleen voor vrouwen, zij is algemeen van belang. Uitmuntend doet de Redenaar opmerken het onschatbare en voortreffelijke van dit tweede boek van Lukas, hetwelk, bij het verhaal van zoo veel gelijkfoortigs, in ieder verhaal echter iets bijzonder kenmerkends heeft, waardoor het het vervelend eenzelve van gelijkfoortige geschiedenissen voorkomt. Iets, dat volkomen waar is, maar door ons nog niet alzoó was opgemerkt en gevoeld. — Nu wordt de overgang van Lydia tot het Christendom beschouwd. Hoe veel verschilt de treffende opheldering van deze geschiedenis hier niet van zoo menige leerrede over dezelve, waarbij dan ook wel veel wordt omgehaald, dat gefchil baart en fommigen hindert, maar dat hier zoo natuurlijk, als niets ter zake doende, wordt vermeden. — Het tweede deel wijst den invloed aan, welchen het Evangelie heeft uitgeoefend op de vrouwen: tot derzelve *verlichting en beschaving*, — hare *godsdienstige vorming en veredeling*, — en op derzelve *lot*. Eindelijk worden daaruit gevolgen afgeleid tot waardering en behartiging

van zulk een Evangelie, daar dat Evangelie een geschenk van God is aan de vrouwen, aan de huisgezinnen, ja aan geheel het menschelijk geslacht. — Mogten wij eene keuze doen, bij eenen bundel, waarin alles zoo voortreffelijk is, wij zouden deze leerrede kiezen, van wege het kiesch en edel gevoel, het oordeelkundige en ongezochte, de overal doorstralende hartelijkheid en edele eenvoudigheid. Maar wij mogen niet kiezen; want in welke van deze leerredenen zouden wij durven zeggen, dat iets van dit alles ontbreekt? Onze vrouwen en jongedochters mogen wij echter deze leerrede boven alle de anderen wel aanbevelen; en daar ons de ruimte tot het geven eener proeve ontbreekt, zoo willen wij van dezelve afstappen met de herinnering aan de woorden van den nog altijd verdienstelijken vaderland'schen Dichter VOET:

Maar, lust der aarde! lief geslacht!

Past iemand dan den roem van Jezus' komst te melden,

Die aangenamer dag, en heil, heeft aangebragt,

't Past u. Heft aan den toon, enz.

ROM. XI: 33—36 behandelt de ondoorgrondelijke wijsheid der Godsregering, en wijst, na eene keurige verklaring van den schoonen bijbeltekst, die ondoorgrondelijke wijsheid aan in het zedelijk bestuur over het menschedom, en wekt daardoor dan op tot bestendige opmerkzaamheid op dat bestuur, waardoor wij veelzins vermaand en vertroost worden. — Niet minder overtuigend wordt de gelukzaligheid van het vertrouwen op God behandeld, naar P s. CXLVI. De Redenaar begint met de behoeften van het hart. De Psalm wordt gevolgd, en keurig opgehelderd; en hier kenmerkt de Redenaar zich als een voortreffelijk beoefenaar mede van de Oostersche letterkunde. Ten slotte geeft hij ons algemeene proeven van die gelukzaligheid des vertrouwens op God, door den H. Dichter zoo treffend bezongen. Het verhoogt het levensgenot, — sterkt tegen alle wisselvalligheid van het vertrouwen op schepselen — en geeft in tegenspoed den besten troost. — De twee nu volgende leerredenen stellen ons J E Z U S voor in zijne *blijdschap* en *droefheid*. Naar LUK. X: 21, wordt het menschelijke in Jezus, die zich

zoo menschelijk verheugen kon; in dit en menig ander geval, treffend aangewezen, en ten aanzien van het betaamelijke en geoorloofde, maar ook van de heilzame strekking van zoodanige vreugde, de nuttigste proeve gegeven. Het weenen van Jezus bij Lazarus' graf, J o. XI: 35, wordt als eene regt menschelijke, — heilige, — gematigde — en menschlievende droefheid voorgesteld; en, daar men dikwijls zoo veel, dat onzes inziens niets ter zake doet, over deze tranen hoort aanvoeren, zal niemand de hier geheel menschkundige en treffende opheldering onvoldaan uit de handen leggen. Alles wordt aangewend om ons den Heer te doen beminnen en bewonderen, en ons op te wekken tot onze vorming naar Hem. — Schoon wordt de Christelijke navolging van God in liefde, naar EPH. V: 1, 2, aangeprezen. Hier ontbreekt niets, noch ter opheldering, noch ter opwekking en aanmoediging; en wordt deze Apostolische opwekking ten slotte, kort, maar krachtig, aangedrongen, als toepasselijk op alle onze aardfche betrekkingen. — Geheel de bundel wordt eindelijk befloten met eene aanwijzing van de onveranderlijkheid des Evangelies; zijnde deze leerrede over I P E T R. I: 25 eene herinnering aan de Kerkhervorming. Eenvoudig is het plan: bij al het veranderlijke op aarde, de onveranderlijkheid van Gods woord voor te stellen en te betoogen uit deszelfs *bestemming*, — deszelfs voorname *leerpunten* — en *Gods bestendige zorg*, geschiedkundig aangewezen, om hetzelve te bewaren; en dan, daar dit het woord is, dat onder ons is verkondigd, op te wekken tot dankbaarheid, standvastig blijven bij kennis en geloof, en vooral volharden in het betrachten. Eindelijk keert de Redenaar tot het punt, waarvan hij was uitgegaan, terug, door de verpligting aan te dringen, om dat onveranderlijk Evangelie op de vergankelijke, maar nogtans geoorloofde, genoegens der natuur en des menschelijken levens toe te passen. — Met moeite houden wij ook hier eene proeve teregt, welke den echt liberalen, verdraagzamen geest van den nederigen Protestantfchen Leeraar zoude kenmerken.

Wij behoeven dezen bundel niet aan te prijzen : de lezer ziet, dat, wie zich zijne onderwerpen zóó weet te kiezen, en dezelve naar zoodanige plannen zoo uitnemend weet uit te werken, voorzeker niet onder de meer gewone Predikers kan gerangschikt worden.

Verhandeling over den Kanker, door F. J. HAVERDROEZE, Lector in de Ontleed- en Heelkunde te Dordrecht; uitgegeven door het provinciaal Utrechtsch Genootschap. Te Utrecht, bij J. Altheer. 1824. In gr. 8vo. 295 Bl. f 2-70.

Verhandeling over den Kanker, door JOH. GER. VORSTMAN, Stadsheermeester te Delft, en deszelfs Zoon JAN GIJSBERT VORSTMAN, Heel- en Vroedmeester in 's Hage; uitgegeven door hetzelfde Genootschap. Te Utrecht, bij denzelfden. 1824. In gr. 8vo. 335 Bl. f 3-:

Wij voegen deze twee prijsverhandelingen bijeen, omdat zij beide antwoorden zijn op dezelfde vraag, en beide door het loffelijk Utrechtsch Genootschap met goud bekroond. De vraag zelve was van den volgenden inhoud: „Zijn er genoegzame kenteekens, waardoor men den waren Kanker van andere naar denzelfden gelijkende ongemakken altijd zeker kan onderkennen? Zoo ja; welke zijn deze? — Moet men deze ziekte altijd als uit eene algemeene ongesteldheid des geheelen ligchaams voortkomende beschouwen, of is zij somtijds alleen plaatselijk? Indien zij voor eene algemeene ongesteldheid moet gehouden worden, kunnen uitwendige geneesmiddelen, hetzij de afzetting, hetzij het middel der zoogenoemde nonnen van Rees, hetzij het gebruik van bijtmiddelen en bijzonder van het Arsenicum, rets of tot genezing der ziekte, of tot vermindering der toevallen toebrengen, of moet men deze allen als nadeelig beschouwen? — Wanneer de ziekte nog geen kenteeken van waren Kanker heeft, maar

echter doet vreezen, dat dezelve daarin zal overgaan, en er geene gronden zijn, om dezelve anders, dan alleen plaatselijk, te beschouwen, welke uitwendige middelen kunnen dan, met eenige hoop van goeden uitslag, worden aangewend, en welke moet men als schadelijk beschouwen?"

Eene vraag, des te belangrijker, daar zij eene ziekte betreft, even vreesfelijk in aard, als duister in oorzaak, — eene ziekte, die ook in onze gewesten jaarlijks vele slagtoffers telt, en door de vermogendste geneesmiddelen eer verergerd, dan verzacht schijnt te worden. Gretig ontvangt dus de beoefenaar der Genees- of Heelkunde alles, wat hem tot betere inzage in deze duistere en hardnekkige kwaal wordt aangeboden, en Recensent nam daarom ook deze beide verhandelingen met belangstelling in de hand, om te ontdekken, in hoeverre uit dezelve eene nieuwe en betere verklaring van het tot nog toe of geheel of ten deele onopgelost vraagstuk was op te garen.

No. I is in vijf Hoofddeelen gesplitst. Het eerste handelt in 't algemeen over het wezen van den Kanker. Het tweede over de gebreken, welke met den Kanker de meeste overeenkomst hebben, gelijk ook over derzelver onderscheidende teekens. Het derde bevat het onderzoek, of de Kanker als uit eene algemeene oorzaak oorspronkelijk, of als een plaatselijk gebrek moet beschouwd worden. Het vierde dient ter beoordeeling der in de vraag genoemde uitwendige hulpmiddelen ter genezing van den Kanker, en wel bepaaldelijk van de afzetting, van het middel der nonnen van Rees, en van het Arsenicum; terwijl eindelijk het vijfde Hoofdstuk over die uitwendige middelen handelt, die men, overeenkomstig het laatste gedeelte der vraag, op den plaatselijken Kanker zou kunnen toepassen.

Ons thans voornamelijk bij de hoofdpunten van het opgegeven vraagstuk bepalende, merken wij aan, dat de Kanker niet als eene plaatselijke, maar als eene algemeene ziekte beschouwd wordt, van eene algemeene oorzaak herkomstig, ofschoon dezelve in sommige gevallen een plaatselijk begin hebben kan. Waardoor kenstchetst zich

nu deze laatste? De Schrijver erkent, dit kenschetsende *a priori* op eenen onwankelbaren grond niet te kunnen aanwijzen. Betreffende de plaatselijke middelen, bepaalt zigt de Schrijver vooreerst bij het middel der nonnen van Rees, 't welk hem voorkomt in niets anders te bestaan, dan in levend gestampte rivierkreeften en knoflookbollen; terwijl proeven, op honden genomen, genoegzaam bewezen; dat hetzelfde geene vergiftige narcotische eigenschappen bezit. Dit middel is, volgens des Schrijvers ondervinding, in sommige plaatselijke ontandingen, die de aanleidende oorzaken van Kanker kunnen worden, somtijds voordeelig bevonden, maar moet op den waren *cancer occultus* en *exulceratus* nimmer worden aangewend. De operatie kan alleen dan met eenige hoop op goeden uitflag verrigt worden, als de ziekte het aanzien heeft van plaatselijk, en met de omliggende deelen niet verbonden te zijn. Het *arsenicum*, als *causticum* aangewend, moet, volgens het oordeel des kundigen Schrijvers, als een middel worden aangezien, even ontoereikend als gevaarlijk. Met veel oordeel, en volgens de regelen eener algemeene therapie, zijn de *remedia symptomata* en *palliatiya* behandeld. In *scirrhus* en nog niet ontwikkelden Kanker wordt inzonderheid de *extirpatie* aanbevolen, waaraan in alle gevallen de voorkeur boven de *cauteria*, en bepaaldelijk het *arsenicum*, gegeven wordt. Het middel van de nonnen van Rees wordt in den *scirrhus* of *cancer occultus* als onvermogen niet slechts, maar ook als schadelijk verworpen, en de proeven, met de *calendula* genomen, acht de Schrijver met regt onvoldoende, om dezelve in waren Kanker aan te prijzen; terwijl hij, met niet minder ernst, alle plaatselijke middelen, welke den *scirrhus* of *cancer occultus* zouden kunnen opwekken, ten sterkste afkeurt.

No. II. Deze verhandeling beantwoordt de vraag in vier Afdeelingen. In de eerste worden de kenteekenen ontwikkeld, welke den waren Kanker van alle andere gebreken doen onderkennen. De tweede betreft het onderzoek aangaande de algemeenheid of plaatselijkheid dezer

ziekte. De derde handelt over de plaatselijke en uitwendige middelen, in dit gebrek opgegeven: de afzetting, het middel der nonnen van Rees, het *arsenicum*, enz. De vierde, eindelijk, bepaalt zich bij die uitwendige middelen, welke in den nog niet ontwikkelde Kanker met eenige hoop van succes kunnen worden gebezigd, of als schadelijk vermeden moeten worden.

In de eerste Afdeeling wordt ook de Kanker der bijzondere in- en uitwendige deelen behandeld, hetgeen, wel is waar, aan dit stuk eene meerdere volledigheid geeft, doch echter naar den aard der voorgestelde vraag ons toefcheen niet zoo volstrekt vereischt te worden. In het voorbijgaan zij aangemerkt, dat dit *diagnostische* gedeelte met veel naauwkeurigheid bewerkt is.

Bij de beantwoording van het tweede deel der vraag nemen de Schrijvers eene *diathesis cancrosa* aan, welke, voornamelijk op de zenuwen werkende, in derzelve uit-einden eene bijzondere ontarding en eigensoortige afwijking veroorzaakt, welke den Kanker daarfelt. Niet altijd wordt er *scirrhus* vereischt tot het ontstaan van den Kanker; niet alle *scirrhii* zijn uit derzelve aard geneigd in Kanker over te gaan. Tot dezen overgang wordt eene *cachexia cancrosa* vereischt, welke derhalve eene algemeene ziekte is van de geheele bewerktuiging. Omtrent de beziging van uitwendige geneesmiddelen zijn de Schrijvers van oordeel, dat een *scirrhus*, die in *carcinoma* zou kunnen overgaan, radicaal door het mes hersteld kan worden, (namelijk onder bepaalde, bij deskundigen bekende, en hier ter plaatse opgegevene omstandigheden) en dat de wegneming, ook in meergevorderden graad der ziekte, als *palliatiëf* nuttig zijn kan, ja somtijds, bij herhaling gebruikt, het gebrek genezen heeft. Het middel der nonnen van Rees heeft, bij naauwkeurig onderzoek, dezelve slotfommen gegeven, als wij in de eerste verhandeling vonden aangeteekend; uit welk een en ander het wettig besluit wordt opgemaakt, dat dit middel nadeelig op den *scirrhus* kan werken, vooral dan, wanneer er reeds beginfelen van Kanker aanwezig zijn. De bijtmiddelen, en

bepaaldelijk het *arsenicum*, worden, als eerder geschikt om de ontwikkeling der ziekte te bevorderen, dan om de genezing of vermindering der toevallen te bewerken, volstrektelijk afgekeurd. Ook uitwendige middelen ter oplossing van den *scirrhus*, onder den naam van *specifica* opgegeven, zijn, volgens de uitspraak der Schrijvers, in den waren *scirrhus* nooit met goed gevolg gebruikt. In den tweeden en derden graad kunnen de *cicutâ* en *bella-donna*, door hunne verdoovende eigenschappen, de toevallen verminderen, doch vereischen, inzonderheid bij zenuwzwakte, de meeste voorzigtigheid. Ook de *calendula* voldeed den Schrijvers dezer verhandeling even min als den Heere HAVERDROEZE. In den verzworen Kanker wordt bovenal het gebruik van koud water aangeprezen.

Dit is het beloop der beide hoogstbelangrijke verhandelingen. Elk derzelve heeft hare bijzondere verdiensten. In de eerste vonden wij klaarheid, bondigheid en helder praktisch oordeel; in de laatste meerdere uitvoerigheid, belezenheid en theoretische kennis. Beide maken een goed geheel uit; en hoewel wij door dezelve noch in de kennis van den aard des Kankers; noch in deszelfs genezing veel gevorderd zijn, zoo hebben zij echter schadelijke en nuttelooze middelen bepaald leeren kennen, en over het therapeutische gedeelte der vraag veel lichts verspreid; iets, waarop Recensent hooger prijs stelt, dan op vernuftige bespiegelingen, of hoog opgevijselde *specifica*, die de verwachting der ligtgeloovigen zoo menigmaal teleurstellen.

Reis door de Republiek van Columbia, in het jaar 1823, door G. MOLLIER. Uit het Fransch vertaald, door G. BRUGGEMANS. II Deelen. Te Dordrecht, bij Blus é en van Braam. 1825. In gr. 8vo. Te zamen XXIV en 557 Bl. f 5-80.

Wanneer wij, te midden van de veelal bedroevende en

de verwachting van den menschenvriend jammerlijk teleurstellende gebeurtenissen van onzen tijd, het oog naar het Westen slaan, zoo treft ons het verrassende schouwspel van het grootste Werelddeel, hetwelk zich nu, wat deszelfs vasteland betreft, *geheel* heeft vrijgemaakt van de heerschappij der twee verouderde (wij zouden bijkans zeggen vermolfemde) Rijken van *Spanje* en *Portugal*, die nu drie Eeuwen lang hunnen looden sceppter over hetzelfde hadden uitgestrekt. Dit wonder is in vijftien jaren volbragt, en de onmetelijke streken van den 44 gr. Zuider-, tot den 40 gr. Noorderbreedte, waar te voren *Spanje* de Rijken *Mexico*, *Peru*, *Nieuw-Granada*, *Venezuela*, *Chili*, *Paraguay*, *Portugal* en *Brazilië* bezat, zijn tegenwoordig verdeeld in *zeven* groote Gemeenebesten, waarin die beide Rijken geen duimbreed gronds meer bezitten, en één Keizerrijk, hog wel het grootste van allen, en hetwelk kans heeft, het Moederland eenen beteren Staatsvorm te zullen geven.

1. *Mexico* (met het oude *Nieuw-Mexico*, *Californië* en het schiereiland *Tucatan*), bevolkt (vóór den opstand) met 7, en tegenwoordig waarschijnlijk nog met 6 millioenen inwoners, hetwelk, volgens HUMBOLDT, schier alles alleen kan voortbrengen, wat men in de overige werelddeelen vindt, maar vooral gewigtig door zijnen overvloed aan goud en zilver, gelijk aan cochenille, cacao en andere kostbare koloniale waren. 2. *Guatimala*, of *Middel-Amerika*, tusschen de baai van *Honduras* en de landengte van *Darië*, beroemd door zijnen indigo, met ruim een millioen inwoners. 3. *Columbia*, zamengesteld uit het voormalige *Nieuw-Granada* en *Venezuela*, met derdehalf millioen inwoners, hoofdstad *Santa Fé di Bogota*, zeer rijk aan goud, zilver, zout, cacao, tabak, kina, enz. Ook *Quito*, met hare bekoorlijke bergvlakte en omliggende vuurbergen, het hoogste gedeelte der *Andes*, behooren daartoe. 4. *Peru*, of het voormalige *Neder-Peru*, hoofdstad *Lima*, waarvan de bevolking ook meer dan een millioen zal bedragen. 5. *Opper-Peru*, waar de rijke goud- en zilverbijnen gevonden worden, die

dat land zoo zeer beroemd gemaakt hebben, maar tegenwoordig grootendeels uitgeput zijn. De hoofdstad zal, naar BOLIVAR, den naam van *Bolivia* dragen. De bevolking is in deze pas gevormde Republiek nog niet juist bekend. 6. De vereenigde Provinciën der *Plata-Rivier*, onder welke *Buenos-Ayres* verreweg de magtigste is. Hier schijnt nog weinig orde te heerschen; een gedeelte van *Paraguay*, hetwelk de Republiek mede tot hare bezittingen rekent, is onder het *Dictatorschap* van zekeren Dr. FRANCIA, en *Buenos-Ayres* is met *Brazilië* in oorlog, hetwelk *Montevideo* ingenomen heeft en weigert terug te geven. De bevolking van alle deze Provinciën mag anderhalf millioen bedragen. Dit land is wegens deszelfs sineer en huden voor *Europa* van belang; het trekt die uit de onmetelijke grasvlakten, waarin vele duizend runderen grazen. 7. *Chili*, met omtrent 800,000 zielen bevolkt, eene smalle streep tuschen de kust en de bergketen der *Andes*, zeer rijk aan koper en goud. De hoofdstad is *St. Jago*, met de haven *Valparaiso*. (Van deze Gemeenebesten hebben er drie, op het voorbeeld der Vereenigde Staten, eenen *Bondgenootschappelijken (federalen)* Regeringsvorm aangenomen; namelijk *Mexico*, *Guatemala* en de *Plata* gewesten. In *Columbia*, de beide *Peru's* en *Chili* heerscht meer eenheid van Bestuur; doch anders is de vorm ook geheel op dien harer oudere zuster, de *Anglo-Amerikaansche* Republiek, geschoeid, met eenen President, Vice-President, Senaat en Kamer der Representanten.) 8. *Brazilië*, hetwelk zich, onder het schild eener zeer *liberale* Staatsregeling, van *Portugal* heeft losgerukt, en den Zoon des Konings zelve, onder den titel van Keizer, aan haar hoofd heeft gesteld. Dit Rijk kan wel niet minder dan vier millioenen inwoners hebben; (een latere Schrijver (SCHÄFFER) begroot het zelfs op 5,300,000, doch dit is blijkbaar overdreven, gelijk hij ook *Columbia* op ruim vier millioenen stelt.) Het bezit, gelijk *Mexico*, en misschien nog meer dan dit, alle middelen van volksbestaan, voorspoed, zelfs weelde in zijnen schoot; goud, diamanten, granen van allerlei soorten, rijst, tabak, koffij, cacao,

fuiker, katoen, cochénille, huiden, rundvleesch, enz. Voegt men hierbij nu nog de Republiek *Haiti*, misfchien door een millioen menschen bevolkt, zoo bedraagt, volgens eene gansch niet ruime berekening, het getal der menschen, die door de jongste gebeurtenissen in *Amerika* de vrijheid, of ten minste het uitzigt daarop erlangd hebben, niet minder dan *achttien en een half millioen*. Wij zeggen: *de vrijheid, of het uitzigt daarop*; want tot nu toe bestaan er nog slechts al te vele *slaven* uit *Afrika* in deze Gemeenebesten, voor welke echter de nieuwe Wetgeving zeer gunstig is. Wij moeten nogtans der waarheid hulde doen met te zeggen, dat de *Spaansche* zoo wel als *Portugeesche* Regeringen en volkplanters de Negerflaven met ongemeene zachtheid behandelden, waaraan de kolonisten in onze, zoo wel als in de *Fransche* en *Engelsche* Volkplantingen en in de Vereenigde Staten, wel een voorbeeld hadden mogen nemen. De RepublikeinŒche Regeringsvorm en de talrijke *Mulatten* (een gemengd ras) zullen misfchien in *Columbia* en *Peru* de bevrijding, althans de zeer aanmerkelijke verzachting van het lot der slaven te weeg brengen. Volgens MOLLIEŒ zal men, naar de Wet, in 40 jaren geene slaven meer in *Columbia* zien. In *Mexico* is het getal Negerflaven zeer gering. De *Indianen* zijn in *Columbia* reeds allen sedert de Omwenteling vrijverklaard; in *Mexico* waren zij eiginlijk volgens de Wet nimmer slaven, maar hun lot was daarom niet veel beter; thans zijn zij vrije menschen, gelijk de *Kreolen*, die zonder hen de overwinning op *Spanje* nooit hadden kunnen bevechten.

Natuurlijk vraagt men, welk Genie deze Omwenteling heeft daargesteld; of *Zuid-Amerika* en *Mexico* dan hunnen WILLEM I of WASHINGTON hebben gehad? Één man kon gelijktijdig onmogelijk zulk eene omkeering bewerken in eene landstreek, welke met een vijfde des bewoonden Aardbols misfchien gelijkstaat. Gelukkig heeft de goede Voorzienigheid de omstandigheden zóó bestuurd, dat meer dan één uitstekend man zich gelijktijdig aan het hoofd der *Amerikanen* hebben geplaatst: MORELOS

(hoezeer ongelukkig) en later GUADALUPE VITTORIA, de tegenwoordige President der Republiek, in *Mexico*; o' HIGGINS en SAN MARTIN in *Buenos - Ayres* en *Chili*; de Keizer PEDRO zelf (wanneer men SCHÄFFER'S getuigenis mag vertrouwen) in *Brazilië*; en vooral BOLIVAR, de grootste van allen, in *Columbia*, — BOLIVAR, die, in weerwil van herhaalde nukken der fortuin, van meer dan ééne nederlaag, zoo min als onze WILLEM I aan 's lands behoud wanhoopte, en wien het ook eindelijk gelukte, eerst *Guyana*, toen *Venezuela*, *Nieuw - Granada*, *Quito*, en vervolgens *Oppere- en Neder - Peru*, eene streek gronds, te 'zamen grooter dan geheel *Europa*, aan den *Spanjaard* te ontweldigen, er den standaard der vrijheid te planten, en zich als *Beyrijder* te doen eerbiedigen, zonder tot nu toe bewijzen te hebben gegeven, dat de hoogste magt het doel zijner pogingen is.

Columbia, of het voormalige *Venezuela*, is het vaderland van dezen buitengewonen man. Dit Gemeenebest ligt in het midden van het thans vrije *Amerika*, en heeft het groote voorregt, van havens aan beide Wereldzeeën, en drie plaatsen te hebben, waar men te water of te lande eene vereeniging of gemeenschap tusfchen de *Atlantische* en *Zuidzee* kan bewerkftelligen. Zij is ook van allen het naast bij *Europa*. Om deze redenen kan ons een meer opzettelijk reisbericht wegens dit nieuwe Gemeenebest niet dan ongemeen welkom zijn. De Heer MOLLIEU, reeds gunstig bekend door zijne opsporing der bronnen vanden *Senegal*, *Gambia* en *Rio Grande* in *Afrika*, heeft thans niet, gelijk toen, op last der Regering, maar, zoo 't schijnt, door eigenen weetlust gedreven, *Columbia* bezocht. Zijn reisverhaal behelst echter geenszins al het wetenswaardige van dat uitgestrekte gebied. Het geheele, sterk bewoonde en waarschijnlijk meest bloeiende *Oostelijke gedeelte*, of *Venezuela*, met de groote steden *Caracas*, *Cumana*, enz. en het *Zuidelijke*, of *Quito*, (het merkwaardigste, wat de natuurlijke gesteldheid betreft) is door hem onbezocht gebleven, en er komen dus ook

slechts zijdelingsche berigten daaromtrent voor. Het is waar, dat de groote HUMBOLDT deze landen, met de hem eigene waarheidsliefde, naauwkeurigheid, veelomvattende kunde en betooverenden stijl, heeft beschreven; maar dit was vóór de Omwenteling, en wij zouden gaarne de veranderingen, sedert door die gebeurtenis daarin voorgevallen, van een' ooggetuige vernemen. Dit echter zoo niet zijnde, moeten wij ons met het hier gegevene vergenoegen, en inderdaad levert de Heer MOLLIEŒ ons een zeer goed verslag van het *Westelijk* gedeelte, of *Nieuw-Granada*, en verscheidene opgaven omtrent de gesteldheid der Republiek in het algemeen, hetwelk hier te gemakkelijker viel, daar *Santa Fé di Bogota*, de hoofdstad van het oude *Nieuw-Granada* of tegenwoordige *Cundinamarca*, tevens de zetel der Hooge Magten van het geheele Gemeenebest is.

Over 't algemeen is dit verslag vrij ongunstig. De Heer MOLLIEŒ, zonder een blijk van vooringenomenheid tegen de zaak der *Columbianen* duidelijk te laten doorsralen, klaagt echter op den duur over hunne ruwheid, onbeschaafdheid, traagheid en andere ondeugden; en niet zelden maakt hij ons oplettend, dat het een en ander onder het *Spaansche* beheer toch beter was. Wij gelooven dit gaarne. In een' hardnekkigen vijftienjarigen oorlog, in een land, arm aan menschen, gevoerd, moet noodzakelijk veel verachten, veel te loor gaan; het kan niet anders, of zwakke kiemen van beschaving, die zich beginnen te ontwikkelen, moeten door den vreesfelijken krijgswagen verpletterd worden, en vele vereenigingen worden verstrooid. Wat was *Nederland* wel in 1580, bij *Nederland* in 1550 vergeleken! In het laatstgenoemde jaar een Paradijs, in het eerstgenoemde een volkaan van opgewekte driften, waar verdeeldheid verval van handel en nering veroorzaakte. Maar dat *moest* het zijn, om het *Nederland* van 1648, dat heerlijke toonbeeld van bloei, godsdienstige en burgerlijke vrijheid, heerschappij in vier werelddeelen, en een' nog veel grooteren voorspoed dan in 1550, te kunnen worden! MOLLIEŒ schreef in

1823; federt dien tijd zijn drie jaren van vrede verlopen; *Columbia* heeft in dien tijd *Peru* bevrijd, en zijne vlag tot voor de kusten, voor de havens zijner oude, magtelooze tirannen van *Spanje* doen wapperen. Is dit geen bewijs van vooruitgang? Dit doet de Heer MOLLIEÏEN ook wel opmerken, (hoewel slechts onvolledig) gelijk het in 1823 ook nog eerst gedeeltelijk plaats had gehad, maar met eene soort van weêrzin, en niet zonder bijvoegingen, die de waarde daarvan zeer moeten verminderen. (Iste D. bl. 251, 252.) Elders voorspelt hij bijkans den ophanden zijnde ondergang der Republiek door verdeeldheid. (Iste D. bl. 203—205.) Hij spreekt zich ergens zelfs geweldig tegen, met te zeggen, dat de *Columbianen* geene andere zeemagt hebben dan eenige praauwen, (Iide D. bl. 209,) en elders, dat die zeemagt negentien oorlogschepen bedraagt. (Iste D. bl. 256.) Wij moeten het dus daarvoor houden, dat MOLLIEÏEN, (die ook op bl. 176 en 177 van het Iste Deel BOLIVAR met SERTORIUS en onzen WILLEM I vergelijkt; die op bl. 176 zijne menschelijkheid roemt, en daarentegen op bl. 167 zegt, dat hij bij zijne medeburgers *gehaat*, bij het Volk *weinig bemind*, en elders (bl. 185), dat hij *meer een stout partijganger, dan een Generaal* is, en *geene diepe begrippen van regeren* heeft) door vooraf opgevatte begrippen, tegen *Columbia, als Republiek*, is vooringenomen; anders zou de botsing niet plaats hebben tusfchen zijne ho ogst ongunstige voorstelling van hun karakter (Iide D. bl. 170—180) en de daadzaken, die hij erkennen moet, gelijk als hun beminnelijk vertrouwen, en de nergens geschondene veiligheid, zelfs al laat men de kostbaarste goederen onbewaakt (bl. 224), tusfchen den gedurigen toon van minachting, op welken hij van de *Columbiaansche* Regering gewaagt, en hare zeer verstandige maatregelen, die hij vermeldt. (Iide D. bl. 224.) Dit doet ons leed; want wij gelooven niet, dat de Heer MOLLIEÏEN ter kwader trouwe fchrijft, maar slechts, dat zijn staatkundig stelsel hem de zaak uit een ongunstig licht doet beschouwen. Wij gelooven dit te eer, omdat hij (Iste D. bl. 180) met goedkeuring spreekt van den aan *Spanje* gegeven' raad, *om Europa over te halen tot ondersteuning zijner Amerikaansche Koloniën en dezelve met hem te deelen*; een raad, waarvan de onregtvaardigheid slechts door de dwaasheid en onuitvoerlijkheid wordt geëvenaard.

Dat de geheele opbrengst van *Columbia* thans slechts *achtien* millioenen piasters, en de *tolregten* onder het *Spaansche*

bestuur *achthonderd* millioenen piasters bedroegen, zal wel eene (maar dan toch erge) drukfout zijn, (zie Iste D. bl. 247—249.)

Doch laten wij den lezer een denkbeeld geven van den weg, door MOLLIEŒ gevolgd. Hij ging over de Vereenigde Staten, bezocht de hoofdstad *Washington*, kwam vervolgens te *Carthagena*, op de Noordkust van *Columbia*, aan land, ging te *Barranca* op de groote *Magdalena*-Rivier scheep, die hem, na eene lange en verdrietige vaart, door brandende hitte, in gevaar van kaimans of krokodillen en slangen, over *Mompox* en *Morales* naar *Honda* bragt, waar zij den stroom verlieten, en, over *Guaduas*, de hoofdstad *Santa Fè di Bogota* bereikten. Van daar deed onze Reiziger eerst een togtje zuidwaarts, om den vermaarden waterval der *Bogota*-Rivier bij *Tequendama* van 495 voet, een der grootste der Aarde, en de natuurlijke brug van *Pandi*, een steen, van het gebergte afgerold, en die twee oevers vereenigt, te zien, en toen noordwaarts over *Santa-Rosa* en onvruchtbare, koude bergkruinen (*Paramos*), naar *Socorro*, eene plaats, die reeds in 1781 den standaard des opstands verhief, hetwelk onzen Schrijver gelegenheid geeft, de Geschiedenis der Omwenteling van *Columbia*, van de ontdekking dier landstreek af opgehaald, te vermelden; waarop de terugreis naar *Santa Fè di Bogota* en de beschrijving dier hoofdstad volgt.

Het tweede Deel bevat de terugreis des Schrijvers. De kens stond hem daartoe open van verscheidene wegen; doch daar hij, op zijnen togt naar *Socorro*, de oostelijke *Cordilleras* bezocht had, wilde hij nu ook de westelijke zien, waarin men de meeste goudmijnen vindt. Deze reis was nogtans hoogstbezwaarlijk. De verandering van klimaat uit de hooge, drooge en koele luchtstreek van *Santa Fè* naar de verstikkend heete en vochtige oevers der *Magdalena*-Rivier berokkende onzen Schrijver de koorts; hij moest terug naar *Guaduas*, maar hervatte, na veertien dagen, zijnen togt, en reisde nu de *Magdalena* verder op tot *Neyva*, rijk aan cacao. Hier verliet hij de *Magdalena*, en ging nu de westelijke *Cordilleras* op, welke door het dal der *Cauca* (eene rivier, die met de *Magdalena* bijna evenwijdig noordwaarts op stroomt, en zich eindelijk met dezelve vereenigt) doorsneden wordt. Meest overal waren de inwoners gevlugt, uit vrees voor de soldaten der Republiek, die hen gedurig uitplunderden; men hield onzen Reiziger ook wel eens voor een' krijgsman van dien stempel. Dit vermeerderde de moeilijkheid in het bereizen dezer gebergten,

nog hooger dan de *Europeſche Alpen*. Men kwam langs de Rivier *Pat* aan de *Plata*-Rivier (niet de bekende ſtroom van dien naam; deze is veel zuidelijker), werd, met lederen riemen, aan een ſtuk hout gebonden, over den afgrond dier rivier *getrokken*, en kwam eindelijk, over den hoogen berg *Guanacas*, met veel moeite aan het aanzienlijke *Popayan*, in eene heerlijke bergvlakte, door den veroveraar *BENALCÁZAR*, gelijk *Santa Fe di Bogota* in 1538 door *QUESEDA*, geſicht. *Popayan* is beter gebouwd dan *Santa Fe*. Van hier ging de reis op *Cali*, aan de *Cauca*, in eene heerlijke ligging; doch nu begon het moeilijkſte der geheele reis, door den naauwen bergpaſ van *las Juntas* naar den ſtortvloed de *Dagua*, die met zeer weinig helling de bergen afſtroomt naar de vlakte. Dit dus neêrvallend water moeſt onze Reiziger volgen, in gedurigen angst van met zijne ranke ſchuit tegen klippen te pletter geſlagen te worden. Onderweg wilden de Negers, die hem roeiden, zich verwijderen; ſlechts door beſofte van veel geld kon hij hen bij zich houden. Allengs werd de val der rivier minder hevig; en, toen men de vlakte aan de Zuidzee bereikt had, werd de ſtroom een breede, bijna ſtilſtaande plas. Men kwam aan de haven en het ellen-dige gehucht van *S. Buenaventura* aan den grooten Oceaan, van waar onze Schrijver ſcheep ging naar *Panama*, aldaar na eene gansch niet voorſpoedige reis aankwam, en vervolgens over de landengte van *Panama*, of *Dariã*, ook weder met vele moeijelijkheden te worſtelen had. In het ongezonde en ſchrikkelijk morſige, doch ſchatrijke *Chagres* ging hij ſcheep op den *Atlantiſchen* Oceaan, en keerde over *Jamaica* en *Engeland* huiswaarts. — Dit Deel bevat nog, in vijf Hoofdstukken, eene algemeene beſchrijving van *Columbia*, wat deſzelfs natuurlijken, zedelijken en ſtaatkundigen toestand betreft.

De Vertaling kon beter zijn. Men merkt gedurig, *dat zij er eene is*, en dat moet niet zijn, ten minſte zoo weinig als mogelijk. Doch vooral is het gebruik van onvoegzame woorden hinderlijk, zoo als *hoofdstad* (*métropole*) voor *Moederland*, *volksvlizt* (*industrie*) voor *fabrieken*, (want anders komt de vraag niet te pas: *is de volksvlizt zoo noodzakelijk voor een land, dat zoo rijk aan vruchten en mijnen is?* men zal toch niet betwiften, dat *mijnärbeld* en *landbouw* ook *volksvlizt* is.) Ook leest men gedurig van de rivier *Oronoqua* (*Orenoque*.) De Vertaler kent toch immers de *Oronoco* of

Orinoco wel? — Eene tegenstrijdigheid, die wij niet oplossen kunnen, doch welke misfchien niet den Vertaler, maar den Schrijver te wijten is, vinden wij op bl. 135 des tweeden, vergeleken met bl. 223 des eersten Deels. Hier wordt gezegd, dat men te *Santa Fé di Bogota*, en dus hoog op de *Cordilléras*, van April tot December regen, van Junij tot Augustus stortregen heeft, en dat de drie andere maanden ongestadig zijn. Daar wordt gezegd, dat men in de *Cordilléras* op zes maanden droogte, gelijk op zes maanden regen, kan rekenen, maar verschillend verdeeld; de droogte begint van de zonestanden, de regen van de nachteveningen; elke tijd duurt drie maanden. Daar dit elders nog eens voorkomt, zal het wel de bedoeling des Schrijvers zijn; doch wat beteekent dan het eerste?

In weerwil dezer aanmerkingen, hebben wij dit werk met genoegen gelezen, en kunnen hetzelfde, als eene gewigtige bijdrage tot de kennis aan het vrije Amerika, mits met den geest des onderscheids gebruikt, wel aanbevelen.

Historisch Tafereel van den zwaren Watersnood, op den 3, 4 en 5den Februarij 1825, een groot deel van ons Vaderland hebbende getroffen. Met Platen en Kaarten. Te Amsterdam, bij Schalekamp en van de Grampel. 1826. In gr. 8vo. XXXV en 411 bl. Bij IntEEK. f 6-90; buiten dezelve f 8-40.

Eene, de bijzonderheden wikkende en wegende, beoordeeling van dit Tafereel wordt zeker door geen zaakkundigen verwacht. Dit zoude, ware het al mogelijk, ook tot eene kwalijkpaspfende uitvoerigheid noodzaken. Men vergenoege zich alzoo met een verflag aangaande dit werk, en leere daaruit het oordeel van den steller dezes berigts kennen en — beoordeelen.

Hij kan niet verbergen, dat hij dit werk ten geschenke ontving, en de lezing er van ten einde bragt, met aandoeeningen, ook die hij met andere lezers niet kan gemeen hebben. Die watersnood bragt ook hem grooten jammer aan, maar is hem meest onvergetelijk om de belangrijkste ervaring van voorzienigheid Gods, Nederlandsche braafheid en Christelijke deugd. Wat kracht naar kruis, en redding, en hulpe, en wonderbaar voorbereide, te regten tijde gebragte, langs ongedachte wegen gekomen, door Engelen Gods bezorgde

zegen des Hoogsten Vaders, dat er de ziel van overstelpet werd! Hoe is het afdrukfel des Scheppers, zoo heerlijk in onze natuur gegraveerd, gebleken! Wie juicht niet over zijn vaderland? De nakomeling, de geschiedenis van het eerste vierdedeel dezer eeuw lezende, zal schrijven om onze jammeren, — neen! opgetogen staan over zijner vaderen grootheid en deugd, en den geest dezer eeuw dankbaar prijzen. Wij weten zeer wel, dat het *alles* geen Christelijke deugd was, die zich uit die ramp ontwikkelde, en zouden, voor de menschenkennis echter niet noodige, bewijzen kunnen bijbrengen van zelfs somtijds verfoeijelijke boosheid. Daartoe zouden dan behooren, als ons ook bekend, ontheiliging van den Godsdienst en lastering des Evangelies, door hoogmoedige aanmatiging van een gezag, dat alleen aan den Regter van allen toekomt; liefdelooze beoordeeling, verwijting en bestraffing; tegenwerking, waar medewerking verwacht werd, en buiten welke hier en daar nog meer goeds ware uitgevoerd; miskenning, misduiding van edele bedoelingen en handelingen; hulponttrekking, en wat niet al uit den modderpoel van laffe ijdelheid, kinderachtige waanwijsheid, trotsche heerschzucht, die zelfs den onbaatzuchtigsten van baatzucht beschuldigde, en kleinzieligen sektengeest, alias regtzinnigheid, is opgeweld in en na den zeevloed. Doch, wat bewijst dit? Dat het alles geen goud is, wat maar blinkt, dat weet iedereen wel; maar men moet, bij eigene onderwinning, getuigenis dragen van de *wijze*, waarop hulp betoond is. Daar ligt altijd de portefeuille, met het opschrift: *Watersnood en Nederlandsche Christendeugd van 1825*, voor mij, en ik doorblader haar op het verjaaruur mijner ramp, zoo lang ik leef. *Van waar kwamen de giften? Zelfs dat is verborgen. Van wie? Meest onbekenden; die zich niet verbergen konden*, eischten verzwijging; die het niet gedaan hadden, vertoornden zich over de onvatbaarheid der dankbaarheid voor hunne vooronderstelling; kinderen, armen, vreemden, *vrijanden* zonden aan — lijdenden; die verzameld hadden, schreven: „Ik ben maar de waterdrager, dien Jezus tot wegwijzer koos,” al gaf men zelf nog zoo veel. „Dat zendt u Jezus Christus, opdat gij gelooven zoudt aan zijn woord, *Matth. VI: 6b. 8^b*,” zoo schreef. . . . te . . . ; zelfs het postmerk van het couvert, waarin dit briefje was gesloten, duidde niets aan. Het was ten geleide eener gifte, die toen bezorgd werd aan een zwaar-lijdenden, wanneer deze van zijn

eenzaam gebed was opgestaan. De steller van dit berigt ontving van eene hem onbekende Christinne, van en door wie hem reeds zoo veel voor lijdenden gezonden was, zoogetoemd *Kindergoed*, tot eerste en volgende dekking eens kinds, toen nog ter wereld te brengen door eene vrouw van fatsoenlijken stand; en tot veel meer kleeding van kinderen besteed, en waarvan geschreven werd: „Het zoo lang uit dankbaarheid aan God, die mij vaak voorspoedig moeder deed worden van nu volwassen kroost, bewaarde kan ik niet beter besteden, dan aan eene rampspoedige moeder eens huisgezins: Mogt maar elk rampspoedige vertrouwen op God, die nooit, dan uit liefde, lijden zendt!” evz. evz. evz. — Zoodanige dingen moet men weten, zij moeten ons zoo nabij geweest zijn, zij moeten onze bemoeijingen gevorderd hebben, tot vertroosting van dankbare lijdenden; zelf moet men ondervonden hebben, *op welke wijze* er is wél gedaan, en, wat mischien niet genoeg is opgemerkt, hoe echt-Christelijke verdraagzaamheid zich geopenbaard en ontwikkeld heeft, en de ruimste Christelijke liefde de onderscheiding van sekten in het Koninkrijk der Hemelen voor even onbeduidend verklaarde, als zij in de Kerkelijke Geschiedenis belangrijk is geacht: dat alles moet men, bij bevinding, kennen; dagelijks overtuigd worden, dat nooit de som der Nederlandsche Christelijke weldaden van 1825 zal kunnen opgegeven worden... en dan Joodsche bezwaren tegen den Geest der Eeuw lezen; en onthaald worden op de koekoeksfermoenen over den toorn Gods over zulk een ondeugend volk, als wij tijd- en landgenooten noemen!!

Men begrijpt dus ligtelijk, met welke aandoeningen dit *Tafereel* door den aankondiger ontvangen en gelezen werd. Aan die aandoeningen vergeve de bescheidenheid zoodanige inleiding, als ons zeker veel verder had kunnen vervoeren; indien de dankbaarheid zich had mogen uitlaten naar welgevallen. En nu — nu eerst ter zake opzigtelijk dit boekwerk.

Het spijt ons om onszelfen, en het mag ons om het algemeen belang, gelooven wij, ook spijten, dat men deszelfs schrijver niet kent. Dat nu zijn naam niet voor het werk staat, is zóó jammer niet, dan dat die verborgen is voor de intekening. Deze had, mischien, nog menigvuldiger kunnen zijn, door kennis aan den schrijver. Wij verwonderen en verheugen ons echter, dat zij nog zóó is uitgevallen.

De uiterlijke vorm is behagelijk. De letterdruk is helder en duidelijk. Voor zwakken van gezigt is goed gezorgd. De platen vinden wij uitmuntend. Zij betreffen *het bezwijken van den steenen Beer, in den Waterlandschen dijk bij Durgerdam, in den namiddag van 4 Februarij 1825; het doorbreken des dijks van de wijde Wormer in den morgen van 6 Febr., van Purmerland te zien; het tooneel van nood en jammer te Doornspijk in Gelderland, op 4 Febr.; den Runderkop van verwonderlijke grootte, digt bij eene dijkbreuk onder Genemuiden gevonden, en de groote doorbraak in den Muur of steenen Beer, bij het Jodenkerkhof buiten Hasfelt, in den namiddag van 4 Febr., van den stadswal, naar den kant van Meppel en Rooveen, te zien.* De uitvoerige kaart der landen rondom de Zuiderzee en daarmede verbondene stroomen zal aan de bezitters van dit werk *gratis* toegezonden worden. Misschien zien zij reeds die belofte vervuld. Wij hebben spijt van die kaart nog te misfen.

Van de uitgevers staat eene welgestelde Opdragt aan het Hoogloffelijk Collegie *Zee manshoop*, regt gepast, vooraan; waarna een klein, maar belangrijk *Voorberigt* volgt, juist geschikt, om, wie dit werk zoude willen beoordeelen, en vooral de onvolledigheid des tafereels berispen, noodige voorlichting te geven. Wij voor ons verwachtten het niet vollediger. Het is wel zeer jammer, dat op den titel achter 1825 geen (.) staat; en had dan evenwel de schrijver aan den titel zijns boeks zoo mogen beantwoorden, als hij, onzes oordeels, nu doet. Maar, hoe komt dat? De eerste aankondigers der onderneming van een *Tafereel van den Zeevloed* kregen *mededingers*. Och, hadden zij allen zich kunnen of liever willen vereenigen! Maar, zoodra b. v. van *Vriesland* en *Overijsfel* eigene afzonderlijke beschrijvingen van het gebeurde aangekondigd waren, was de hoop op een *algemeen Tafereel* grootstendeels op te geven, en, wat ook bijgedragen werd, nooit konde er niets te wenschen overblijven. Dit spijte nu, maar 't is niet anders. In de Boekverkooperswereld zijn wij zoo georiënteerd niet, dat wij bevoegd zijn, over de berispelijkheid van het niet toepasfen aldaar des spreekwoords: „die eerst komt, die eerst maant,” te beslissen. Maar ... wat zullen wij zeggen? *Commissiën* zelfs, die ten beste van noodlijdenden bestonden, waar geene andere noodzakelijk waren, zagen, niet tot der lijdenden voordeel, *Commissiën* aldaar zich opwerpen, of liever er zich voor houden en gehou-

den worden, die in gansch andere betrekkingen eenige bepaalde gift voor eenigen bepaalden omtrek te besteden hadden gekregen. Wat men bl. 232 leest: „welke vervolgens” ezv. staat ons hier voor den geest. Intusschen verblijde men zich nu, dat er nog zoo veel geleverd is: de beloofde „klare aanduiding van het algemeen beloop en de grootte der ellende in de onderscheidene deelen des lands” is toch, zoo ver wij oordeelen kunnen, aliezins gegeven. Wat de strek onzer woning betreft, en wijzelven hebben niet de minste opgaaf gedaan, daarvan moeten wij getuigen: „waarheid en nauwkeurigheid kenmerkt dit tafereel.” Eene bijzonder aangename ontdekking! Hoe weinig is dit anders het geval, waar men een verhaal of tafereel moet zamenstellen uit opgaven van anderen! Die ontdekking deed ons met veel vertrouwen lezen, wat, buiten onze ervaring, elders is voorgevallen. Het spreekt van zelve, dat men niet *alles* van *overal* zal vinden: Hoe vele boekdeelen waren er dan te schrijven geweest!

Het werk is aldus afgedeeld: *Inleiding*, bl. 1—22, waarin wij zeer gepast vonden zoodanige vermelding van vroegeré gelijkfoortige jammertoomeelen, als ons leeren moet, (hier laten wij den schrijver hooren, op wiens stijl wij nog niet opmerkzaam maakten, die ons bijzonder behaagde, om de eenvoudigheid, waardigheid, kracht en ernst): „Menschewerk, hoe vernuftig en stout, is geenszins bestaanbaar tegen de krachten der natuur, wanneer die op hetzelfde aandruifchen. De stormen, de hooge vloedén, het ongunstige jaargetijde en vele andere bijkomende omstandigheden doen hem dus menigmaal voor zich en de zijnen, uit eigen en naasten liefde, het hart in den boezem trillen van vreeze en angst. En, hoewel hij weet, dat alles staat onder het gebied van Hem, die zich ontfermt over de werken zijner handen, het ondoorgrondelijke van zijne wegen, en de wijze liefde, met welke Hij ons in dit leven aan zoo vele bezwaren onderworpen heeft gelaten, vergunt hem zoo min de waakzaamheid als het gebed uit het oog te verliezen.” — *Noord-Holland. De gevolgen van den storm en hoogen vloed voor de kusten aan de Noordzee*, bl. 24—30. *Gevolgen van het opzetten des waters in de Zuiderzee en het IJ*, bl. 30—36. *Doorbraak in den Waterlandschen dijk*, bl. 36—50. *De verdere gevolgen der doorbraak voor de n burige steden, daar achter gelegene landen, in den zoogenaamden Zeevang, en uitgedroogde meren*, bl. 50—80. *Het gebeurde buiten het Schier-*

eiland, te Amsterdam en elders, bl. 80—88. *Middelen tot redding en bijstand*, bl. 88—126. *Opgave en berekening der schaden in deze provincie*, bl. 126—128. — *Overijsfel en verdere kustlanden ten oosten der Zuiderzee. Het Sticht en Gelderland*, bl. 128—142. *Kampen en Kamperveen*, ezv. bl. 142—162. *Mastenbroek en omliggende plaatsen*, bl. 162—188. *Het Vollenhooffsche en Drentsche*, bl. 188—217. *Staat der schaden*, ald. *Middelen tot redding en bijstand*, bl. 217—234.

Verwonder u niet, Lezer! dat u zulk eene dorre inhoudsopgave wordt aangeboden, zonder uitweiding. Zeker is het moeilijk, die achter te laten, bij zoo vele schokken der verbeelding en des gevoels, bij zoo veel mededoogen met menschennoed en ellende, bij zoo vele geestverheffing over lijdens-troost en moed, bij zoo vele dankbaarheid voor menschenliefde en weldadigheid, en bij zoo vele aanbidding der eeuwige Voorzienigheid, wier doel liefde is, al is haar weg nacht, — inderdaad, het is moeilijk, bij zoo vele aandoeeningen, als de lezing dezes Tafereels in ons opwekte, aan den Nederlandschen, Christelijken lezer te onthouden, wat ons zoo al bijzonder belangrijk en treffend voorkwam. Doch, mededeeling van *iets* uit zoo grooten voorraad is te verleidend tot uitvoerigheid, waartoe geene plaats is, of behoefte te zijn, daar het werk zelf kan gelezen worden, dat wel niemand zich beklagen zal. Laat ons dan liever, ten blijke ook van des schrijvers onzijdigheid en vrijmoedigheid, iets anders overnemen: het is zijn oordeel over het niet uitdeelen, althans gedurende langen tijd, van gelden, maar van goederen tot onderhoud en herstel, door eene der belangrijkste Commissiën: „Eene handelwijze,” dus zegt hij, bl. 225, „door sommigen beschouwd, niet doelmatig te zijn; deels, omdat vele zaken ter plaatse zelve goedkooper te verkrijgen waren; deels wegens vorm en hoedanigheid der kleederen, die aldaar zóó niet werden gebruikt; deels, omdat geld, in eene gebrekkijgende landstreek in omloop gebragt, van zelve zijne eigenaardige voordeelen medebrengr; deels, omdat werkzaamheid en vertier het wenschelijkste is, wat men ergens kan voortbrengen, en de vele gemaakte kleederen ezv. menigeen voor langen tijd met gebrek aan werk en verdienste bedreigden; deels, omdat eene menigte kleine en onberekenbare behoeften op geene andere wijze dan door geld zijn te voldoen; welk alles wij hier zoo breed niet uitmeten, om eenige blaam op de loffelijke Commissie te werpen, die al-

Iergewigtigste, schoon ons onbekende, redenen voor haar gedrag mag gehad hebben, maar om — daar wij tot leering zoeken te schrijven — bij voorkomende gelegenheid, die God lang verhoede! daarop te doen bedacht zijn." — Doch, zetten wij onze inhoudsopgave nu voort.

Friesland en Groningen. Aanvoer uit Overijsfel, dijkbreuken aan de Lemmer, exv. bl. 235—266. Dijkbreuken bij Workum, exv. bl. 266—287. Harlingen en deszelfs omtrek, bl. 287—304. Groninger Ommelanden, bl. 304—317. Middelen tot redding en bijstand, bl. 317—325. Zeeland en andere Zuidelijke oorden, bl. 326—352. Algemeen overzicht en besluit, bl. 353—366. (Dit, hoe weinig omslagtig, is vooral lezenswaardig, als *peroratie* — mag men zeggen — tot welke het hart welsprekend maakte, en belangrijk door de noten.) Bijlagen behelzen den *staat der giften voor de noodlijdenden door den Watersnood: Algemeene Collecte exv. ten behoeve der gezamenlijke noodlijdenden, der Koninklijke Hoofd-Commissie in handen gesteld, provinciale Collecten, bijzondere Commissiën, uitmakende f 2,133,269—61.* En nu nog de meestal niet berekende noch uitgetrokkene goederen, kleding, spijs, bouwstoffen! en dan nog de onbekende weidaden! — Eene Tabel, bevattende een *algemeen overzicht op de gewestelijke verdeling der ingezamelde liefdegiften, exv. besluit dit Tafereel.*

Wij wenschen den schrijver geluk met de voltooiing des werks, hoe onvolledig het dan ook, uit zijnen aard, en uit hoofde der omstandigheden, nog zij, en sluiten, als de schrijver, met dezen wensch: „Moge, wie ooit de geschiedenis van dezen tijd leest, de Goddelijke ontferming roemen, die het werk der liefde zegende, en — zij geve het! meer troost en bemoediging, meer prijsstelling en gezetheid op deugd, meer waren Christenzin uit zulke verhalen scheppen, dan ooit strengé boetredenen, ontijdig en onmenschkundig angebragt, hebben kunnen of mogen werken!”

Lofzangen in onrijm vóór Kinderen, door MEYR. BARBAULD, naar de twintigste vermeerderde uitgave in het Nederduitsch vertaald door J. TEISSE DRE L'ANGE. Te Leyden, bij A. en J. Honkoop. 1825. In kl. 8vo. 61 Bl. f. :- 20.

Een herdruk eigenlijk der Nederduitsche uitgave, voor het

lager onderwijs, van deze Lofzangen, drie jaren te voren, in het oorspronkelijk Engelsch, met de Fransche, Neder- en Hoogduitsche vertaling, bij dezelfde uitgevers verschenen. Wij moeten eene uitzondering omtrent dit boekje maken, en, hoe klein het zij, ons eenigzins breede vermelding veroorloven. Wij hebben hetzelfde gelezen met een waar genoegen, en deden er aan kinderen ook genoegen mede. *In alle lagere scholen worde het ingevoerd.* Recensent, wiens vele andere bezigheden hem zijn medeopzigt over schoolonderwijs deden staken, konde het daarom nog niet in gebruik brengen, waar hij dat anders niet had nagelaten, en maakt er nu alle schoolopzieners en onderwijzers en ouders, ja alle vrienden der jeugd, opmerkzaam op. Verpligt, het doel van den waardigen L'ANGE te bevorderen, en niet twijfelende aan de spoedige noodzakelijkheid eens nieuwen druks, stelt hij gaarne, in plaats van overtollige lofspraken, de volgende kleine verbeteringen voor :

Bl. 9 zag hij voor *primula-veris* en *jonquilles* liever bloemen genoemd, die de kinderen terstond kennen. Bl. 10 is het vrouwelijke en onzijdige geslacht aan hetzelfde woord gegeven; *hare* zij dus *hunne*. Bl. 20: *niet en slaapt*; dit „en” weg te laten, alleen om des gebruiks wille. Bl. 21. Duide-lijkshalve voege men „dan” in: *begint dan den dag*. Ware, op bl. 26: *kunnen wij Hem hooren doer?* niet beter: *kunnen wij ons van Hem doen hooren?* Op bl. 27 zij *om*, reg. 7, 8, in *aan* veranderd. Op bl. 31, reg. 1, staat: *elken nacht*: Is het niet beter: *elken avond?* Moet, bl. 34, *malwe* niet *malva* zijn? In *Lofz. XI* moet *starren* of *sterren* gespeld worden, niet beide. Bl. 47 lazen wij liever dus: *Wat zijn dan, denkt gij*, ezv. *Kortlings*, bl. 49, spelt men thans *korteling*, meenen wij, die „onlangs” liever hebben. Bl. 53 onderaan is *zijde* eene drukfout; en is het niet beter, *hij ging*, *hij liep*, *hij sprong*, dan met *sprong* te beginnen? Wij zagen — dit zij met opzet gezegd — den naam des *Heilands* ook in dit kinderboekje. L'ANGE spelt *Jesus*. Het gebruik eischt *Jesus*. Dat de *z* hier beter is, zeggen we echter niet. Bl. 60, *met hun*, lees *met hen*. Met genoegen ontmoeten wij daar ook namen van *Bijbelsche personen*. Dit geeft tot herinnering of opheldering aanleiding, zoo als ook elders noodig is gemaakt. Dit prijzen wij. Ongaarne zagen we overal, waar het gedaan is, den vierden naamval achter het werk-

woord, liever achter deszelfs hulpwoord, b. v. *daar zullen wij alle de goede menschen ontmoeten*, liever dan: *daar zullen we ontmoeten alle* ezv.

Met zoo veel belangstelling las Recensent dit boekje. Vermoedt men hier vitzucht, men verongelijkt hem. L'ANGE, dunkt hem, kan dat niet doen. Rec. is er den hem onbekenden man te dankbaar toe, en bezat hij honderd exemplaren van dit boekje, zoo als het nu is, hij maakte er op éénen dag zoo vele geschenken van aan de lieve jeugd.

Proeven voor het Verstand, den Smaak en het Hart, door BELLAMY en eenigen zijner Kunstvrienden. II Deelen. Derde Druk. Te Rotterdam, bij A. F. H. Smit. 1825. In 8vo. Te zamen XXIV en 313 Bl. Bij IntEEK. f 2 - 40.

Deze proeven, welke bij derzelver eerste verschijning eenen zoo grooten opgang gemaakt en ook naderhand eenen gevestigden roem behouden hebben, vereischen geene opzettelijke beoordeeling, maar slechts eene hartelijke aankondiging; en deze taak vervullen wij zoo gaarne, dewijl het hier eene ware zeldzaamheid in onze letterkunde geldt. Na tweeënveertig jaren een periodiek werk van smaak, dat door studenten in hunnen Akademitijd werd uitgegeven, te zien herdrukken, en hetzelfde nog met graagte te zien ontvangen, dat is wel de beste en krachtigste lofspraak, welke aan deszelfs innerlijke waarde kan gegeven worden. Waar het algemeen oordeel zóó duidelijk gesproken heeft, daar komt elk bijzonder oordeel te laat, ja hetzelfde zoude misfchien eenigermate onvoegzaam zijn. Dat dan ook het tegenwoordig geslacht genot en voedsel voor verstand, smaak en hart opzamele uit deze lettervruchten, die zeker niet alle van hetzelfde gehalte zijn, maar toch alle met eenig regt den eernaam dragen, onder welken zij ons worden aangeboden, en wier bevallige verscheidenheid van toon en stof aan alle soorten van lezers, zoo wel den minnaar van het proza als dien der poëzij, zoo wel den sentimentelen als den luimigen, zoo wel den wijsgeerigen als den eenvoudigen, zijne gading zal doen vinden. Op de uitvoering van dezen herdruk hebben wij weinig aan te merken, dan dat wij wel gewenscht hadden, dat men wat minder nauwgezet geweest ware op het bijbehouden van de

dikwijls vrij ergerlijke taalfouten, die het oorspronkelijke zoo rijkelijk ontferen: men had aan BEL LAMY en zijne tijdgenooten gerust de hun eigene spelling kunnen laten behouden; maar misstellingen, als *maatschappei*, *leiden* voor *lijden*, en dergelijke, had men behooren te veranderen.

Hulde aan Jezus Heilig Nachtmal. In twee Zangen. Te Edam, bij H. Rolff. 1826. In gr. 8vo. 90 Bl. f 1-50.

Die deze rijmelarij ten einde toe kan doorlezen, verdient dubbel de martelaarskroon van geduld en lijdzaamheid. Recensent maakt geene aanspraak op dezelve; hij bekent schaamtoef, maar openhartig, dat hij het niet verder, dan tot bl. 24 onderaan, heeft kunnen brengen, en dat hij na de regels:

Mattheus, onderwijl, kan niet den dood vermoeden
Van Hem, wiens hand zich voor dien vijand wist te hoeden,
Gelijk toch meermaals bleek. — 't Is hem een raadselzin,
Het woord van zijnen Heer denkt hij gansch anders in.

het boek in eens gramstorig wegfneet, en het, door alle zijne zelfverloochening bij elkander te roepen, slechts van zich verkrijgen kon, om het vervolg niet te doorlezen, maar te doorbladeren. Maar daar viel hem ongelukkiglijk, op bl. 46, het slot van de dichtelijke publikatie van Pharao, tot ombrenging van de Joodsche kinderen, aan zijne Egyptenaren gerigt, in het oog; en toen hij las:

Hij daarom streng beval, den pasgeboren Zoon,
Hoe welgemaakt van leest, en voor de oogen schoon,
Men echter in den Nijl, hem werpen moest en smoren,
Aan beë noch wederstand der oudren zich niet storen.

toen dacht hij: het is genoeg, sloeg het boek voor goed digt, en zette het zoo, onopgesneden als het gedeeltelijk nog was, op de niet in het oog vallende plank, welke hij aan dergelijke poëzij heeft toegewezen. Daar de Dichter nederig genoeg geweest is, om zijnen naam niet op het titelblad van dit onvergelijkelijk gedicht, maar slechts onder de Voorrede te plaatsen, zoo gelooven wij hem geenen ondienst te bewijzen, door dien naam daar stil te laten rusten, en denzel-

ven niet in onze *Letteroefeningen* te doen overdrukken. Wij onttrekken hem daardoor zeker een groot deel der vermaardheid, welke de vurigste wensch van elken Zanger is, maar besparen hem tevens menigen schimpfshoot van zoodanigen, die geene kreupele rijmen om het vrome doel verkiezen goed te keuren, en geven daardoor onszelfen de getuigenis, dat wij niet tegen den persoon, maar slechts tegen de verzen te veld trekken. Zoo hebben wij dan de vaste hoop des Dichters, welke hij in zijne Voorrede uitspreekt, vervuld; daar zegt hij tot zijne Medechristenen letterlijk deze woorden: [Ik ben] *verzekerd, dat gij op het ondichterlijke en op het matte in mijne zangen, mitsgaders op de gebreken in het geschiedkundig-karaktermatig, beschouwelijk en sichtelijk gedeelte van mijne voorstelling, wel met een nauwkeurig, maar tevens met een liefderijk oog zult nederzien.* — Wij gelooven ons blijk van Christelijke liefde gegeven te hebben; de Dichter toone ons de zijne, met ons en ieder' ander, door zijne verzen, in het vervolg niet in de verzoeking te brengen tot spotternij met hetgene heilig en eerwaardig moet blijven.

Kleine Vertellingen, Anekdoten en andere versprooidc Opstellen.

Door J. B. CHRISTEMEIJER. Te Amsterdam, bij G. J. A. Beijerinck. 1824. In gr. 8vo. 244 Bl. f 2-75.

Men vindt hier, zoo al niet geheel, grootendeels althans, oude bekenden, in het *Mengelwerk* onzer *Letteroefeningen* of andere Maandschriften sinds eenige jaren opgenomen; alle toch bekenden, die men gaarne eens wederziet, en men is alzoo den Schrijver verplicht, dat hij deze zijne kleine lettervruchten hier bijeenverzamelde en ons in éenen bundel aanbiedt. Hier en daar heeft hij nu het vroeger gegevene een weinig uitgebreid. De dichtstukjes, hier *kleinigheden* in versmaat genoemd, en achter de verhalen in proza geplaatst, waren ook der opname in onze vaderlandsche Tijdschriften waardig. Wij hopen, dat het goed onthaal, dezer *Vertellingen enz.* vroeger te beurt gevallen, en hetgeen dezelve, vertrouwen wij, ook nu wacht bij het Publiek, den Schrijver tot meerderen voortgelijken arbeid zal aanzetten, en dat hij dan ook met denzelven den lezer onzer Tijdschriften die lezing wel zal willen veraangenamen; ons althans zal hij daarmede genoeg doen.

Leerboekje voor Kinderen, tot onderwijs in de Zangkunst, van B. C. L. NATORP, vertaald door N. M. REIDSMA. Te Zutphen, bij H. C. A. Thieme. 1825. In gr. 8vo. 30 Bl. f: - 30.

Het onderwijs in de Zangkunst wordt op vele onzer lagere scholen mischien nog te veel veronachtzaamd, of geeft voor het minst zoodanige vruchten niet, als men van het verbeterd onderwijs in ieder ander opzigt met blijdschap mag opmerken. Het is althans niet te ontkennen, dat wij te dezen bij onze Duitsehe naburen over het algemeen nog zeer ten achtere zijn. Dit komt evenwel niet voort uit gebrek aan hulpmiddelen, bij ons toch ook genoegzaam voorhanden. Men maakt de kinderen, dunkt ons, maar niet genoeg bekend met de *gronden* der Toonkunst, en zij zingen dikwijls den onderwijzer na, zonder eenige *theoretische* kennis.

Of de hier voor ons liggende leerwijs van NATORP dit gebrek zal verhelpen? De vertaler meent het, en beroept zich op zijne ondervinding, die zekerlijk eene goede leermeesteres is.

De *methode* van den Heer NATORP is zeer verschillende van die, welke men voor de *vokale* muziek algemeen gebruikt. Zij is evenwel niet nieuw; men vindt dezelve, wat de hoofdzak beeft, reeds in de *Disertation sur la Musique moderne*, welke 1743 het licht zag; zij vond echter in Frankrijk geenen bijval, en genoot de eer niet van in het *Conservatoire* te *Parijs* te worden opgenomen. Daar bezigt men de Zangmethode volgens ons hedendaagsch notensstelsel, hetwelk zeker voortreffelijk is, en zeer geschikt om de muziek ten papiere te stellen, en de toonen en geluiden door onze lijnen voor oogen te stellen; dit is voor de lezing gemakkelijk, daar het oog zich gedurig op de middelste lijn vestigt.

De *methode* van NATORP beschouwen wij als minder gepast en doelmatig; zij is, in ons oog, voor het muziklezen verwarrend, en voor groote maatverdeeling zeer werkelijk. Bij dezelve gebruikt men noch het hedendaagsch notensstelsel, noch den notenbalk. Om de zeven noten der klankladder aan te duiden, bezigt men bij dezelve de eerste getalmerken, op deze wijze: 1 is de grondtoon, 2 de seconde, 3 de terts, enz. Met den achtsten toon of octaaf, welke met den grond-

toon gelijkkluidend is, begint er eene nieuwe schaal of klankladder. De octaaf wordt dan als grondtoon; en van deze af worden dan cijfers, voor de onderste *op*, en voor de hoogere schaal *boven* de lijn geplaatst, enz.

Wij denken niet, dat het doel hierdoor beter, dan door onze gewone leerwijs, zal bereikt worden. Evenwel willen wij den Heere REIDSMa zijne ondervinding niet betwisten. Die lust heeft, moge het dan naar zijne aanwijzingen beproeven.

Verzameling van Stukken, rakende het Winsumer en Schaphalster Zijlvest, en de middelen tot verbetering van deszelfs waterstaat. Gedrukt op last van de Volmagten der Ingelanden onder de Schepperijen van Innersdijk en het Vierendeel, voor en ten verzoeke van de gemelde Ingelanden. Te Groningen, bij W. van Boekeren. In gr. 8vo. 175 Bl.

In de beoordeeling der zake, die den inhoud dezer (dertien) stukken uitmaakt, kunnen we ons niet begeven, om onzer lezeren wille. Zij betreft de verlaging van den peggel bij de *Winsumer* en *Schaphalster* Zijlen, waaromtrent geene finale dispositie door de Gedeputeerde Staten van *Groningen* heeft kunnen genomen worden. Van het boek zelve kunnen we al niets meer zeggen, dan de titel meldt. Daar aan beantwoordt het letterlijk. Het behelst *stukken*, *requesten*, *resolutiën*, *berigten*, *bedenkingen*, *dispositiën*, *memorien* betreffende de zaak, die door ons ook niet kan beslist worden, en anders niet, zonder voorberigt of ander verhaal. Aan de Ingelanden onder de Schepperijen van *Innersdijk* en het *Vierendeel*, maar ook aan de anders meenenden onder andere Schepperijen, is met de uitgave dezer stukken dienst gedaan. Anderen hebben er niet aan; maar ze zijn ook voor hen niet uitgegeven, en, dewijl de eerstgenoemden deze stukken reeds lange hebben, is het alleen aan hen, dat de Recensent verschooning vragen moet, dat dit boek bijna ware vergeten. VAN BOEKEREN vooral wijte het alleen den Recensent, die zich zoo wat troost, dat hij nog de éénige aankondiger is dezer verzameling.

Nagelatene dichtlievende Uitspanningen van A. DE JONG.
1ste Stukje. Te Utrecht, bij Kemink en Zoon. 1826. In
gr. 8vo. 76 Bl. f : - 60.

De Heer A. DE JONG, in leven Mr. Broodbakker te *Breukelen*, die ons in der tijd met zijne correspondentie heeft vereerd, is dood. Van de *beoordeeling* zijner nagelatene gedichten kan zijn Ed. dus niet meer partij trekken; ook achten wij zulks voor onze Lezers overbodig. Wij hebben derhalve niets anders te doen, dan, te *hunner* uitspanning, waartoe wij deze gedichten bijzonder geschikt vonden, dezen in zijne foort éénigen bundel wat nader te doen kennen, waartoe wij thans onmiddellijk overgaan.

Behalve een voorberigtje en eenen inhoud, beide op rijm, bestaat dit eerste deeltje uit XXIX dichtstukken, alle van sictelijken aard, vele naar aanleiding van Bijbelsche verhalen. Al aanstonds werd onze aandacht bepaald bij het eerste stuk, *het boek Esther* getiteld. Het is feest; alle de Rijks-grooten zijn op hetzelfde genoodigd:

Toen zij aan tafel zaten,	En dat hij had besloten,
Daar stonden gouden vaten,	Om haar aan al zijn Grooten
Verschillend net en fijn,	Nu eens te laten zien.
Gevuld om leeg te drenken,	Zij aan den disch gezeten,
Daarna weer in te schenken,	Doet aan den Koning weten,
Van d'allerbesten wijn,	Dat dit niet kon geschien.

De pracht was uitermate,	Dat zij, met haar Vorstinnen,
De Koning uitgelaten	Den Maaltijd zou beginnen,
Van vreugde, op dien dag;	En daartoe was gereed.
Hij, op den Troon gezeten,	Doch niet kon resolveren,
Deed toen aan V A S T I weten,	Te komen bij die Heeren,
Dat hij haar gaarne zag.	Dat zij zulks gansch niet deed.

Het gevolg dier stoute weigering was, dat

Een ander wordt verkoren,	Ook gaan de Maagdenrijen
Uit Isrels Stam geboren,	Met ESTHER zich verblijven,
't Was ESTHER een Jodin,	Zeer netjes opgesierd,
Door MORDECHAI haar Oome	De Vorsten en Vorstinnen,
Daar aan het Hof gekomen,	Die treden alle binnen,
Staat nu in 's Konings zin.	Het Feest dat werd gevierd.

HAMAN verheven; MORDECHAI door hem aangeklaagd
bij den Koning:

De Vorst in drift ontfteken,
Door HAMANS hoflijk spreken,
Gaf hem zijn zegelring,
Zegt: HAMAN hoog verheven!
U zij de magt gegeven,
Gij schikt dit gansche ding.

ESTHER vraagt gehoor; 's Vorsten antwoord:

Hij zegt, ó Koninginne,
Ga U eens regt bezinnen,
Zegt mij wat gij begeert!
Het is mij om het even,
Uw eisch zal ik u geven,
Ik ben met u vereerd!

Zij noodigt hem aan haren disch:

Thans bij haar aangezeten,
Te zaam bij haar gegeten,
En zijn reeds aan den Wijn.
De Vorst sprak als te voren,
Mijn lief mijn uitverkoren,
Dat gij zegt zal zoo zijn!

HAMAN's ontwerp, door AHASVEROS verijdeld, die in-
tusfchen *de Registers had nagekeken*; — MORDECHAI's
zegepraal, waarna HAMAN, *heengedropen*, *zich naar zijne
vrouw begeeft*.

Nu zal de Koninginne	Het eten afgenomen;
Den Maaltijd gaan beginnen,	De Wijn is opgekomen;
't Staat alles nu gereed,	De Koning sprak haar aan:
De Vorst is aangekomen,	Mijn lief zegt uw begeeren,
Ook HAMAN word vernomen,	Dat gij zult pretenderen,
Zij allen zijn ter zeet.	Dat wordt uw toegestaan!

ESTHER ontdekt hem het ontwerp van HAMAN, en vindt
in het eerst geen geloof;

Maar, zegt zij, toch uw teken
Was op het lak gezet.

Zij zoekt, zij raapt, zij weert haar wakker,
 En daar zij raapt, was BOAS Akker!
 En BOAS ziet ze, en vraagt naar haar.
 Juist bij geval, hoe kon 't zoo komen!
 't Was juist haar aangetrouwde Oome,
 Die ELIMELECHS Broeder waar!
 Wie is 't! Hoe mag die schoone heeten!
 De jongen zegt, zoo Gij 't wil weten,
 't Is RUTH, NAOMI's Zoon zijn Wif.
 Mijn Broeders Zoon! zegt BOAS weder,
 Hij roept haar, zegt, zet U hier neder,
 En vul met ons Uw hongrig lijf.
 Ik ben de broer van MACHLONS Vader,
 'k Ben blijde dat ik U ontmoet!
 Ik ben Uw Oom! 'k ben welgegoed.....
 Ik spreek U in 't vervolg. wel nader.

Op het ombrengen van vijftig Priesters:

ACHIMELECH ontdaan,
 Toen hij zag DAVID staan,
 Ging bevend tot hem spreken:
 Hoe DAVID! zoo alleen;
 Waar is de reis zoo heen?
 Hoe zoo het Hof ontweken?
 Hierop sprak DAVID toen:
 'k Mag niemand kondschap doen,
 Op SAULS hoog bevelen;
 Gij billijkt maar mijn eisch,
 En wil mij op de reis
 Vijf van Uw Broeden deelen,
 En geef mij ook een Zwaard,
 Want door den grooten vaart
 Heb ik niets meegenomen. — — —

Maar, met schrik ontwaart Recensent, hoe verre hij, door den rijkdom der stoffe en het ongemeene der behandeling verleid, zijn bestek overschreed! Hij bepaalde zich, om in het oog vallende redenen, enkel tot het Historische gedeelte, meent ook reeds genoeg te hebben aangehaald, om het gretig verlangen des Lezers naar het overige op te wekken, en haast zich alzoo naar het einde; makende den dichtregel, dien hij bladz. 65 aantrof, tot den zijnen:

Ik sta geheel verstomd, en — zal hiermede sluiten.

BOEKBESCHOUWING.

Zeyental Leeredenen, gehouden te Elberfeld, door Dr. F. STRAUSS, voormalig Evangelisch Leeraar aldaar, thans Pruisfisch Hof- en Domprediker, en gewoon Hoog- leeraar in de Godgeleerdheid. Uit het Hoogduitsch. Te Amsterdam, bij M. Westerman. 1825. In gr. 8vo. 194 Bl. f 1-50.

Alle deze leerredenen kwamen uit het hart en spreken tot het hart, zóó echter, dat ook het verstand niet wordt voorbijgezien. Dit geldt niet alleen de *Intree- en Afscheidsrede*, waarmede deze kleine bundel begint en gefloten wordt, en ook de rede bij het Jubelfeest der Hervorming, 1817, welke in het midden hier voorkomt, maar alle de overige, die inderdaad van even gewigtigen inhoud zijn: *Gij hebt geenen tijd te verliezen. Over de vergoeding. Op Zondag vóór de Vaste. En: Over het ouderlijk gezag.* Wij lazen alle met goedkeuring en genoeg, en stemmen, ten aanzien van de waarde dezer stukken, met den vertaler in, die van dezelve, in de voorrede, de ijverige lofredenaar is. Wij vinden hier echt Christendom, hartelijk en welsprekend voorgedragen; en de bijval dezer leerredenen in het oorspronkelijke verblijdt ons. En evenwel kunnen wij niet zeggen, dat ons de uitgave voor ons publiek bijzonder bevalt. Die met de leerredenen van onzen VAN DER PALM, enz. enz. (want wij willen geene andere namen noemen, om niemand over het hoofd te zien) zij, die met de leerredenen onzer uitmuntende mannen gemeenzaam zijn, zullen bij de lezing met ons instemmen, dat hier veel, zeer veel ontbreekt. Onzes inziens konden deze stukken in *Duitschland* nuttig werken; maar men had die onvertaald kunnen laten, zonder dat ons godsdienstig publiek er veel bij zou verliezen. Wij weten niet, of iedere lezer onze meening regt bevat; duidelijker dan: zoodanige plannen, en zoodanige zijn hier

alle, als die b. v. bij de leerrede *vóór de Vaste*, (die vóór het overige zeer nuttige waarheden bevat) hopen wij niet, dat men bij ons als goede modellen zal aanprijzen: *Wat zien de oogen, welke Jezus opent, in de lijdensgeschiedenis?* 1. *De ongerechtigheid der menschen.* 2. *De gerechtigheid van Christus.* 3. *De regtvaardigmaking der geloovigen.* Verre echter, dat wij deze stukken voor geene heilzame waarheden zouden houden! Wij eeren de taal en de welsprekendheid van het hart; maar wij vinden die ook bij ons, en op zoodanig eene andere wijze, die zeer veel meer den uitlegkundigen voldoet, en des tē krachtiger daarom roert en veredelt.

Des Christens wettelijke strijd, of de ware belangen der Hervormde Kerk, door ABRAHAM CAPADOSE, Med. Doct. Wie bloode en vertsaght is, die keere weder. RICHTEREN. Te Amsterdam, bij J. H. den Ouden. 1826. In gr. 8vo. XVIII en 74 Bl. f: -90.

Wij ontvingen dit boekje met een allerellendigst, wormstekig preekje van het Zwolsche Fransche manneken. Het spreekt ons. Zonder lezing konden wij ze niet beoordeelen, en — mogten wij aan de lezing tijd besteden? CAPADOSE en BÄHLER *c. f.* verdienen niet, dat men zich met hen ophoude. Hun arbeid is altijd van hetzelfde *alloori*, en eene vrucht van dommen hoogmoed. Dat weet men vooruit. De naam echter van BROES, op den titel van BÄHLER's preekje gespeld, deed ons beide stukjes doorbladeren en lezen, en de eer van den Godsdienst, van de Hervormde Kerk, van een' harer waardigste Leeraren, en het belang veler zielen eischt dringend, wat anders onze lust niet zijn zoude.

Recensent verheugt zich over de ontdekking, dat die Heeren de recensien toch lezen. Zij mogen uit deze vernemen, dat hunne schande openbaar gemaakt is: ware het tot hunne verootmoediging! Mogten althans door hen

verleiden en verontrusten de oogen openen! Mogt vooral al hün gewoel zulken, die het heil der Kerke waarlijk behartigen, te krachtiger aansporen tot steeds meer gemoedelijke getrouwheid, ernstigen ijver voor ware Godzaligheid, en broederlijke liefde! Dit is het oogmerk van den Heer der Gemeente, die deze DIOTREPHESSEN toelaat.

„*Wettelijke* strijd des Christens” heet C A P A D O S E ’s lasterschrift. Nu, *wettig* is hij ook niet. Terstond wordt gewaarschuwd tegen het bekende werk van W. B R O E S (*). C A P A D O S E zegt, dat dit niet zoude geschied zijn, (*welligt*, voegt hij er echter bij) ware B R O E S niet zoo algemeen *bekend* en *gehouden* voor iemand van diep doorzigt en uitstekend oordeel; ware hij niet zoo algemeen *beroemd* van wege zijn vernuft, schranderheid en kunde; hadde hij niet zoo wel door deze, NB. ’t zij dan *wesentliche*, ’t zij *veronderfelde*, hoedanigheden, als door het ambt, dat hij bekleedt, grooten invloed, ezv. Dat noemt C A P A D O S E *zich juist uitdrukken*. Zeker is het niet onbedacht gesteld. Maar juist en overeenkomstig met de waarheid zoude hij geschreven hebben, wanneer hij niet gezegd had, waarvoor B R O E S *bekend, gehouden, beroemd* is, maar wat hij *is*. C A P A D O S E weet het zelf wel; heel Amsterdam, de gansche Nederlandsche Kerk weet het wel, dat de genoemde hoedanigheden *wesentlich* aan B R O E S eigen zijn. ’s Mans uitmuntende schriften bewijzen het aan het publiek, en zullen het bewijzen aan het nageslacht. Men weet meer: men weet, dat B R O E S een ongemeen nuttig, door woord en voorbeeld stichtend Evangeliedienaar is, geacht en geliefd ook bij waarlijk godzalige Christenen. En nu herleze men eens de *juiste uitdrukkingen* van C A P A D O S E, en beproeve dezes geest, *of hij uit God is!* De *gematigdheid* van B R O E S hindert zijnen vijand geweldig. Geen wonder. Men zie 2 Tim. I: 7. Op allerlei manieren wordt argwaan, ja haat tegen het algemeen geprezen werk van B R O E S ingeboe-

(*) *De Engelsche Hervormde Kerk, benevens haren invloed op onze Nederlandsche, van den tijd der Hervorming aan, door WILHELM B R O E S, II Deelen, 1825.*

zemd. CAPADOSE legt aan BROES eene *koelheid* te laste, ook bij het verhaal der grievendste jammeren, welke hem wel als een' ongevoeligen wreedaard hier moge doen voorkomen, maar die niets is dan wijze bedachtzaamheid, welke hem nuttelooze uitweidingen, toch in zijn *verhaal* ongepast, mijden doet. Hij leidt vooral den invloed des werks af van de *onnavolgbare slangen-voorzigtigheid* des Autheurs, voor de *opregtheid der duiven* in 's mans karakter al heel weinig rekenende. Dit kan men niet lezen, zonder met afgrijzen te zien, hoe CAPADOSE hetzelfde bestaan, dat hij in een ander durft doen vermoeden, tevens zelf in de grootste mate toont te bezitten, *slangenlist, zonder opregtheid*, en alzoo, om het bij den regten naam te noemen, *Duivelsche valscheid*. Wij willen deze nader, tot zijne onuitwischbare schande, aan het licht brengen. En zulk een mensch durft van *waarheid en vrede liefhebben* spreken, evenwel onder beding, dat de vrede niet vóór de waarheid ga, maar zoo als het *Zach. VIII: 19* gesteld is. Nu, ook wij meenen, dat aan geen vrede de waarheid mag worden opgeofferd, en schreven anders zeker deze recensie niet; maar het is, alsof CAPADOSE door *eerst* „nu,” en door *dan* „naderhand” verstaat. En wanneer zal *hij* dan den vrede liefhebben, die, gelijk wij zagen, der waarheid zoo vijandig is? En zulk een mensch wil ons nog wijsmaken, dat hij ter eere van Gods heiligen naam, en onder affmeeking Zijner hulpe, dit boekje hebbe opgesteld! Dat zullen wij gelooven, als wij gelooven zullen, dat iemand, die Bijbelsche geschiedenis of leer in een bespottelijk en verachtelijk licht geplaatst had, vooraf zijne knieën voor God gebogen, en tot Hem gebeden had: „*Schep in mij een rein hart!*” of, wanneer wij CAPADOSE voor een' *onnoozelen dwyeper* houden zullen. Neen, Mijn Heer! de uitwerking van het gebed tot den Vader, die in het verborgen ziet, is van anderen aard.

Maar, waarom is nu het werk van BROES zoo allergevaarlijkst? Wij doen CAPADOSE niets te kort, als wij, na zijne redenen in de *Voorrede* geanalyseerd te heb-

ben, aldus het resultaat opgeven: BROES heeft gehandeld als een sluikmoordenaar, die juist door de aangewende middelen de oorzaak der ziekte voedt, dewijl hij, maatregelen tegen het gevaar, dat van de R. K. Kerk dreigde, aanwijzende, zulke heeft voorgeschreven, die de inwendige ontzenuwing en het uitwendig verval der Hervormde Kerk hebben te weeg gebragt; en daartoe heeft hij de *protectie* van het *Gouvernement* aan zijn geschrift als 't ware zelf gegeven, door te betuigen, dat hij, federt het Z. M. behaagd heeft, hem in het Kerkbestuur te plaatfen, zich verplicht heeft gevoeld, om den daarin, zoo hij vreesde, beganen mislag te verhelpen door vlijt, aan zijnen laatste en foortgelijken vroegeren arbeid besteed. Dat moet nu heeten „*protectie* van het *Gouvernement* begeeren, waardoor een allergevaarlijkst werk nogal gevaarlijker wordt"! Wie verstaat niet door *vroegeren* arbeid zulken, die het laatste werk van BROES voorging? CAPADOSE laat het voorkomen als arbeid vóór de aanstelling in het Kerkbestuur, zeggende: „'t Klinkt wellicht wat vreemd, door *vroeger arbeid* een *naderhand begane mislag* te verhelpen! Doch hoe zouden wij anders weten dat de Schrijver al meer foortgelijke werken heeft geschreven?" Wij verwonderen, wij bedroeven ons over die bittere boosheid. Trouwens, alleen daaraan, aan wrevelige, aan wrokkende kwaadaardigheid, niet aan Christelijke liefde tot de belangen der Hervormde Kerk, schrijven wij het geheele gedrag toe, dat de onrustige CAPADOSE hier houdt.

Bewezen, wat hij bewijzen moest, namelijk, dat de maatregelen, welke BROES voorstelde, niet deugen, heeft CAPADOSE niet. Hij zelf noemt als *maatregel*, wat BROES als zoodanig ook erkent, maar even alsof die het loochende, en om er dan gevolgen uit af te leiden, allezins strekkende, om zich de waarheid verkeerd te doen voorstellen, nutteloozen kommer te voeden, de liefde te doen verkouden, en alzoo den zegen des Evangelies te hinderen.

- Wie stemt CAPADOSE niet toe, dat niets van hooger belang is, dan de kennis der gronden van het geloof,

voor elk opregt belijder? Wie zegt het hem niet gaarne na, dat daartoe een éénig middel bestaat, de opsporing der waarheid uit het Evangelie alleen, met een nederig hart, en bij een biddend onderzoek? o! Had hij zich hierover laten hooren, met ernst en liefde, dit geheele geschrift door, en dit aangeprezen met den drang der nederige en liefderijke godsvrucht, Recensent zoude hem gedankt, geprezen hebben. Maar, nu haspelt hij weér alles door eikander, om op de ongeloofelijke *onkunde* te komen, waarvan de Leeraren vooral de schuld krijgen. Wij stemmen die jammerlijke onkunde toe; weten ook, dat er luije of ongeschikte dienstknechten zijn, die der kennisfe van de waarheid, zoo als ze in Christus is, weinig bevorderlijk zijn; maar — schoon dit ook nog zoo goed koorn op den molen zij voor die lieden, voor welke CAPADOSE schrijft, hetgeen we op bl. 8 vinden, — met die weinige, en nog te vele, Leeraars, die, bij sommigen, als bij uitstek zuiver in de leer ezv. te boek staan, heeft Recensent al zoo weinig op, als met die lieden, die hen daarom zoo naloopen. Ter goeder of kwader trouwe benadeelen zij de zaak van waarheid en godsvrucht, bedroeven, wie op Evangelische kennis, op geoefende zinnen in het woord der waarheid, en op Christelijke, algemeen nuttige deugd prijs stellen, en sterken den lichtzinnige in zijne afkeerigheid van het goede.

In de minachting voor de *formulieren van eenigheid* vindt CAPADOSE eene der voornaamste redenen van het verval der ware Kerk. Hier springt nu, zoo als men zegt, de aap uit de mouw, in eene noot op bl. 15, en men zie CAPADOSE zich in alle zijne schande ten toon stellen!! Het boek *over de vereeniging der Protestanten in de Nederlanden*, in 1822 uitgekomen, is algemeen bekend. CAPADOSE! zoudt gij voor God en zijne heilige Gemeente durven betuigen, dat gij niet weet, wie als deszelfs Schrijver genoemd wordt, en genoemd zijn wil? Zoudt gij er zoo zeker onkundig van durven zeggen te zijn, als wij, helaas! zeker weten, dat ge in dat jaar gedoopt zijt tot den naam des Heeren? Zoo ja —

o, bedroefte zich dan met ons en allen, die onzen Heer Jezus Christus liefhebben, de wijze en vrome man, die u, vóór dat hij u door den doop wijdde, zoo hartelijk vermaande! Gij hebt zijn woord vergeten: „*Het ware u dubbel zonde en schande, als gij ooit oorzaak geeft, dat men kwalijk sprake van onzen besten Heer en zijn Evangelie.*” Gij hebt uwen doop vergeten, en het bloed des Nieuwen Verbonds met voeten getreden. — Maar, Lezers! CAPADOSE wist wel, dat het genoemde werk tot Schrijver had w. BROES. Waarom noemde hij hem dan niet? Waarom spraken de Pharizeërs wel eens onder elkander, of tot de Discipelen van Jezus, in plaats van tot Hem? Hij konde nu ook zijn wrokkend hart beter lucht geven, en BROES beleedigen en grieven naar zijnen lust. Had hij dezen, ten aanzien van het werk, waarvan hij als Schrijver zich gemeld heeft, in verdenking gebragt van valsheid, hier legt hij hem nu, onbeschaamd, *Jezuitisme* te last. Hij vindt het reeds in den titel, dien zich de *onbekende* (?) Schrijver gaf: „*Leeraar bij de afdeeling der Hervormden.*” Hier heeft CAPADOSE nog een' heel dommen zet begaan. Hij geeft, om Do. WIJS (zeker WIJS uit *den Haag*) — waarom, weten wij niet — ook eens aan te randen, erg af op zijne manier, en die van hen, die zich, zoo als BROES, niet eens *Predikant* noemen, of liever eenvoudig *Predikant*, dan den gehaten naam *Gereformeerde* op den titel hunner werken te plaatsen. En alzoo was die naam dan ook, onder anderen, bij Vader HINLOPEN, wiens preken daar voor ons liggen, en, wat nog meer zegt, bij NICOLAAS SCHOTSMAN, gehaat! Waar komt men toe, O BILDERDIJK? Uw vriend SCHOTSMAN door CAPADOSE verketterd, omdat hij eenvoudig schreef: *Predikant te Leyden!* Moeten wij nu nog meer zeggen? Ja, Lezers! nog al meer. Weet ge wel, wat *opregtheid* is? „De regtzinnigheid van den onbekeerden.” Wat volgt daartuit anders, dan, of dat CAPADOSE onopregt, of onbekeerd is? Maar *opregt* is hij; want hij zegt: „Ik ontzie niet, den Schrijver (*over de vereeniging* *ezv.*) een

Jezuit te noemen, en ben gereed om dit aan hemzelven te herhalen en te bewijzen, zoodra hij zich slechts aan mij bekend maakt." — Neen, *Doctor!* zoo ver is het nog niet gekomen. Dat moet die Schrijver niet doen. Het Publiek weet, en *gij* weet het. Eene afzonderlijke kennisgeving aan Mijn Heer uzelfen kunt ge wel eischen, maar buiten dat uwe gal wel uitbraken. Herhaal en bewijs, raas en tier, zoo als *gij*'t geleerd hebt, tegen DO. BROES; maar — verwacht geen antwoord. Of eischt *gij* hetgeen *gij* denkt dat BROES niet doen zal, om zoo van uwe bedreiging tevens met eer af te komen? Dat kan men niet denken, wijl alles; wat kwalijk luidt, u nooit verlegen maakt, en *gij*, al hebt *gij* niet één bewijs, de zaak toch voor door u bewezen verklaart. „Blijkbaar is het,“ zegt CAPADOSE eindelijk, „dat de Schrijver zoekt lid van 't bestuur te worden: en is hem dit nu ook gelukt, dat zoude men kunnen vragen, of er wel een sterker bewijs zou kunnen gegeven worden van het diep verval der Vaderlandsche kerk!“ — Die Schrijver was reeds, wij meenen van 1816 af, en is nog, en blijve lang, President van het Provinciaal Kerkbestuur van Noordholland. Maar wij zouden kunnen vragen: Bestaat er wel sterker bewijs voor de vrijheid der drukpers, dan deze brochure? De Koning der Nederlanden plaatst *Jezuiten* in het bestuur der Kerk. Bewijs: BROES is een *Jezuit*, volgens CAPADOSE.

Recensent acht zich, na het bijbrengen van zulke stalen, gerechtigd tot de verklaring, dat CAPADOSE, zoo lang de ongerechte man zijne gedachten niet verlaat, als Schrijver beneden alle kritiek, en buiten alle krediet is. Wij bemoeijen ons dan ook niet met de beoordeeling van hetgeen hij over de minachting der *Formulieren* schrijft. Het goede, dat hier voorkomt, is niets nieuws; het overdrevene en verkeerde genoeg wederlegd. De wijze, waarop, en het doel, waarmede hij er over schrijft, is vooruit openbaar. Tusschenbeiden vindt men, zeker ten dienste van de vrienden der waarheid en des vredes, eene veroordeeling der *Evangelische Gezangen*. Recensent

dacht, toen hij die las, aan Gezang CLII: 6. en XCIX: 5, 6, bij CAPADOSE's intrede in het Christendom gezongen.

Met hetgeen hij van het *Zendinggenootschap*, als eene, met de minachting voor de Formulieren gelijkstaande, oorzaak van het verval der Kerke, zegt, — wie zoude het gelooven? — laten wij ons dan ook even weinig in. Wij willen echter eenige van des Doctors denkbeelden mededeelen. Een Zending moet onmiddellijk door God zijn aangesteld, en bijzonder van boven geroepen zijn; anders doet hij kwaad, en zijne eigene ziel loopt gevaar. Is er die onmiddellijke aanstelling, dan komt er, van zelve, ook geld en al het noodige. Bijbelplaatfen (2 Cor. XII: 9. *Jes.* XXXI: 1. *Richt.* VII: 2. *Zach.* IV: 6, ezv. Men moet ze eens nazien). De reusachtige gedaante der Zendinggenootschappen voedt den hoogmoed des zondigen vleefches, en bewerkt alzoo reeds dadelijk den afval van Christus. Allerrampzaligst wordt voor de ware Kerk het Zendinggenootschap, door de verdraagzaamheid jegens allen, die in hetzelfde bestaat, de verbreedering, die zelfs geen' *Remonstrant* uitsluit. De Zendingmaatschappij matigt zich, onwettig, een Kerkelijk gezag aan, door Leeraars af te vaardigen. 't Is eene tirannische en aan de zuivere waarheid vijandige inrigting; want men wil niet, dat b. v. het gevoelen van CALVIJN omtrent het Avondmaal (dat niemand, zelfs niet CAPADOSE, gelooft) geleerd worde. Er schiet van het Christendom *niets* over, als men de geschilpunten weglaat, (en derhalve niet twist, maar met woorden, die de Heilige Geest Gods leert, het Evangelie der zaligheid aan zondaren predikt?) In Profelyten-maken moet men aan de R. K. Kerk niet toegeven. BROES en anderen, die daar tegen zijn, bereiden den weg voor den vijand, voor wien zij angst aanjagen, omdat zij *bezorgd* zijn, tegen de les van Jezus in. Het ziet er met het bolwerk van het Protestantismus ellendig uit, omdat het zulke verdedigers heeft, die de hoop, in geval van nood, op eene veilige vlugt vestigen (alsof ze niets aanraadden, noch maatregelen na-

men, noch uitvoerden). Maar gelukkig, er zijn nog, die strijden durven, en overwinnen zullen! De Leeraars moeten huisbezoeking doen, tegen Jezuitsche zielenrovers en tegen zielenmoordenaars, de *Neologen*, wapenen, door welke het zoo hoog geroemd Schoolwezen, dat der jeugd het godsdienstig onderwijs onthoudt, en de Maatschappij *Tot Nut van 't Algemeen* in de wereld is gebracht. De *Neologische* gesteldheid, de ijver en werkeloosheid der Leeraren geven aan de R. K. Kerk dien invloed. De Gouverneur van Noordholland heeft immers den beeldendienst in de Groote Kerk te Haarlem al ingevoerd, en dat hebben de Leeraars aangezien. (Foei, BÄHLER en JAMES en ... en....!)

Hoe komt het alles zoo te pas? Doch de vraag is: *wie zegt het?* CAPADOSE. Gij hebt hem leeren kennen, Lezer! Wilt gij u met uw geloof en gehoorzaamheid aan eenen man hechten, die zoo is ten toon gesteld door zichzelf? Recensent'beklaagt u, en moet u aan uw lot overlaten. Heil u, die de oogen opent, en zegt, dat ge u niet wilt laten leiden door een mensch, die zoo huichelt en lastert! — Medebroeders in de bediening des Evangelies! fluiten wij ons aan elkander door beteren geest aan. *Prediken* wij het zondaars-Evangelie, omdat wij het *gelooven*, en zien wij wél toe, dat onze wandel de aanprijzing onzer prediking zij. Zoo zullen wij het rijk der duisternis afbreken, en — de zaligheid der zielen, die aan ons geene Herders behoeften te misfen, al misten zij dan ook al eens een koud en fleurig huisbezoek, zal onze belooning zijn. De vijanden van het licht, wier werken boos zijn, en de niet onderscheidenden, die zij vervoeren, moeten over ons niet hebben te klagen. Zij moeten ons leeren, onze bediening in de vreeze Gods te heerlijker te maken, en — hoe ligt is het ons dan te bidden: „Vader! vergeef het hun! want zij weten niet, wat zij doen.” Recensent zal hierop, spaart God hem het leven, eens opzettelijk voor het Publiek terugkomen.

Remonstrant, of *Neoloog*, of wat hatelijke benaming

CAPADOSE er voor de Leeraars in de Nederlandsche Kerk op nahoude, zij de naam, dien hij den Recensent geve; deze is, schoon elders, in hetzelfde Kerkgenootschap als BROES, dienaar van het Evangelie der waarheid en der liefde: hij is dat met zijn geheele hart, en geen CAPADOSE kan wat anders uit hem maken. Wanneer hij op diens en anderer gewoel toepast, wat, in dit lasterschrift, op de *Evangelische Gezangen* toegepast wordt, t. w. *Jes. V: 7*, durft hij zijnen naam wel noemen, als niet CAPADOSE of BÄHLER, dien hij in een volgend No. eene beurt zal geven, maar een man als BROES dien van noode had te weten, wiens verdediging hem niet behoeft; die BROES onder zijne bijzondere betrekkingen niet kent, maar aan hem menigmaal zijnen dank voor deszelfs leerend, stichtend en heiligend onderwijs, voor God, betuigt.

Voorlesing, behelzende een woord over het gebruik van Geloofsbelijdenissen of Symbolische Boeken, ter bereiking van derzelve bedoeling, eenheid des geloofs onder de belijders van het Christendom. Te 's Hertogenbosch, bij H. Palier en Zoon. 1825. Ingr. 8vo. 66 Bl. f: -75.

De ondervinding heeft immers zoo luide beslist, en er is dezer dagen vóór en tegen dit onderwerp zoo veel geschreven, dat men nu toch zwijgen moest. De schrijver van dit stukje is van een aader begrip, en acht zich, naar het schijnt, bekwaam en bevoegd, om een zoo teeder geschilpunt *tot aller genoegen* af te doen. Hij doet zich voor als een verdraagzaam Protestant, en alsof hij van wege de herstelling der Jezuiten de pen in de hand nam. Hij zegt — en wie zal dit tegenspreken? — dat niemand, die belang stelt in de waarheid, met opzet dwaalt, en dat, hoe meer ieder Kerkgenootschap zich duidelijk verklaart, hoe meer zij elkander zullen naderen. Hij wil de Formulieren niet als een *geloofsbevel*, maar als eene *geloofsleiding* beschouwd hebben. Wij erkennen, dat ons

de Wel- of Hoogerwaarde schrijver niet heeft overtuigd. De Formulieren zijn *iets* of *niets*; zij verbinden *al* of *niet*. En wij kunnen niet zien, dat in eene Protestantfche Kerk eenige andere band te pas komen kan, dan het woord van God. Het is waar, de Bijbel wordt op verschillende wijzen uitgelegd; maar dit is ook bij de Formulieren het geval, en men zal en mag daar ook wel een weinig meer bij de uitlegging de hand mede ligten, daar het *enkel menschelijke Schriften* zijn. Een waarheidzoekend mensch zal echter bezwaarlijk, ten aanzien van het algemeen wezenlijk en zedelijk belang, in den Bijbel duisterheid vinden. Het verschil betreft altijd hier meer het *weten* van feilbare, kortzigtige menschen, dan het *doen*; en wij houden ons overtuigd, dat, zoo men zich slechts verzekert, dat het leeraarsambt in de Protestantfche Kerk aan geene andere dan kundige en *brave* menschen wordt toevertrouwd, er geene zwarigheid is, dat eene gemeente ook niet zonder Formulieren zou kunnen opwassen in geloof en in liefde.

De Formulieren zijn er nu; men houdt zich aan dezelve, als hoofdzakelijk in Gods woord gegrond, maar wijkt van dezelve vrijelijk af, waar men in opregtheid meent, dat zij afwijken van, of meer willen weten, dan Gods woord beslist. Wie heeft regt, ons te zeggen, wat *al* en wat *niet* wezenlijk is? Dit te willen bepalen, door te zeer voor de letter of zoogenoemden geest dier Formulieren te ijveren, of meer eenvoudige en duidelijker Formulieren daar te stellen, is, onzes inziens, eene wraakbare poging, waardoor ligt het vuur van twist in de Kerk, die thans in vollen vrede is, kan ontfoken, en zeer veel goeds spoedig vernield worden. Wie kan ontkennen, dat wij overal vooruitgaan, in gematigdheid vooral ook en in liefde? Wie ziet en prijst de voorzigtigheid niet bij het talrijkst Protestantfch Kerkgenootfchap hier te lande? Men houdt zich aan de Formulieren doorgaande, en wijkt dan alleen van dezelve af, wanneer en in zoo ver men meent, dat zij met Gods woord, dat men algemeen eerbiedigt, min of meer in tweestrijd zijn. Ver-

langt men luije, domme Leeraren? Of is het beter, dat men deze vrijheid handhave? Waar handelt men in dezen onberaden of ligtzinnig? Moet men een' kundigen en braven man in gevaar brengen van te huichelen en zijne zedelijkheid te verwoesten? Zou daarmede de Gemeente des Heeren gediend zijn? — O! dat men toch nu voortaan van de Formulieren zweeg, en liever handen ineensloeg, om evenzeer voor de goede en zedelijke, als voor de verftandige opleiding der aankomende Leeraren te zorgen! *Tantum.*

Overzicht van de voornaamste Gevallen, welke in het Heel- en Vroedkundig Akademisch Ziekenhuis te Groningen van den jare 1809 tot aan het einde van het Akademisch jaar in 1810 zijn waargenomen, door JOHANNES MULDER, Art. lib. Mag., Philos. et Med. Dr., Hoogleeraar, enz. Uit de nagelatene papieren uitgegeven, enz. en met een Levensbericht voorzien, door deszelfs Zoon CLAAS MULDER, Math. Mag. et Med. Dr., Hoogleeraar te Franeker, enz. Met eene Plaat. Te Amsterdam, bij C. G. Sulpke. 1824. In gr. 8vo. Behalve de Voorrede, 237 bl. f 2-80.

Te rgt beweert de geachte Uitgever van dit boek, dat waarneming de grondslag van alle Geneeskunde niet slechts, maar ook van de zoo naauw met haar verbondene Heel- en Verloskunde zijn moet; en wij danken hem daarvoor, dat hij ook deze waarnemingen van zijnen bekwamen Vader, den met zoo veel roem bekenden Groninger Hoogleeraar MULDER, aan onze vaderlandsche beoefenaars der Heel- en Verloskunde geschonken heeft.

Het overzicht, offchoon 't voor den geofenden Heelkundige minder belangrijks of nieuws behelzen moge, kan echter ten getuige verftrekken van het voortreffelijk onderwijs van den te vroeg gestorvenen Hoogleeraar, en wordt door de bijgevoegde uitbreiding niet weinig toe-

gelicht. In deze uitbreiding vinden wij aantekeningen, welke de Heer MULDER gedeeltelijk uit de nagelaten papieren zijns Vaders, gedeeltelijk uit de Schriften van deszelfs leerlingen opgenomen en met eigene aanmerkingen verrijkt heeft. Onder de belangrijke operatiën, welke hier vermeld zijn, trof ons bovenal die van eene Cataract met bijzondere vernauwing der pupil, waarin wij evenzeer de bekwaamheid als het beleid des Hoogleeraars bewonderden; gaven, die, gelijk zij den waarlijk grooten *Chirurgus* kenschetsen, zoo ook overal in deze waarnemingen uitblinken.

De gevallen van *exstirpatie* (waaromtrent wij, voor ons, vermeenen zouden, de voorkeur aan de *amputatie* te moeten geven) besluiten het heilkundig gedeelte dezer waarnemingen.

De verloskundige gevallen (bl. 219 en volg.) worden al dadelijk toegelicht door eene belangrijke inleiding over het schadelijk en veelvuldig misbruik der werktuigelijke hulp, die den voortreffelijken MULDER ook hier kenschetst als bezadigd kunstoefenaar en bekwaam Leeraar eener kunst, welke zoo veel geduld en vertrouwen op de natuurkrachten vordert.

Uit het levensberigt, hetwelk niemand zonder belangstelling lezen zal, leeren wij den ijverigen, rusteloos werkzamen man geheel kennen, en de aangehaalde regelen uit eene lijkrede, door zijnen uitmuntenden leerling WACHTER uitgesproken, welke aan het slot van dit levensberigt geplaatst zijn, toonen, meer dan uitbundige lofspraken, op wat hoogen prijs bij de kweekelingen der Groninger Hoogeschool zulk een Leermeester geschat werd.

Wij twijfelen derhalve geenszins, of het geneeskundig publiek zal zich, met ons, verplicht rekenen voor dit lettergeschenk van den waardigen Zoon van zulk eenen Vader.

Disfertatio Medica inauguralis, de Artemisia vulgari, laudato in Epilepsia remedio, auctore D. DE VRIES REILINGH. Gron. 1826. 8vo. (*)

Indien wij onze ondervinding met die van vele anderen, over het gebruik van de *Artemisia* in vallende ziekte, vergelijken, en hieruit eene minder gunstige uitkomst verkrijgen, dan moeten wij betwijfelen, of het tijdstip reeds gekomen zij, om het gebruik van dit middel tot onderwerp eener Akademische verhandeling te maken; hiertoe immers zullen in het algemeen theoretische bespiegelingen meer geschikt zijn dan praktikale leerstellingen, die meer als rijpe vruchten eener langdurige behandeling van zieken beschouwd moeten worden. Deze aanmerking geldt vooral in een tijdperk, dat zoo rijk in ontdekkingen en uitvindingen is, en eene veelvuldige toepassing op Natuur- en Geneeskunde overlaat. Hiertoe brengen wij dan ook gaarne die voorwerpen uit de *Materiae Medicae*, die door nieuwe ontledingën nieuwe beginselen aantoonen, die de toediening eenvoudiger en juistere maken, voor ongepaste vereenigingen waarschuwen, en, op de wijze van Dr. G. J. MULDER, in zijne Akademische verhandeling van het jaar 1824, ook na TRALLES met zoo veel vrucht over het heulfap schrijven. In zoo verre echter de ondervinding aan de *Artemisia* hare plaats in de vallende ziekte aangewezen mogt hebben, heeft de jeugdige REILINGH zijne taak vervuld, daar het alleen van eenen man van gelijke scherpzinnigheid als ondervinding te wachten staat, dien soortelijken toestand der vallende ziekte te bepalen, in welken de Bijvoet bij uitsluiting nuttig zij; en hoewel wij dan ook geene scheikundige ontleding daargesteld, noch het werkend beginsel in deze verhandeling aangewezen vinden, zoo ontvangen wij toch eene geschied- en kruidkundige beschrijving der plant,

(*) De vermelding dezer Disfertatie, daar wij anders geene in ons Tijdschrift meer kunnen opnemen, geschiedt om des onderwerps wille, te meermaalen in ons *Mengelwerk* behandeld. *Redact.*

waarbij wij echter het aanvoeren van den winkelnaam *St. Jans-kruid*, op bl. 5, afkeuren, wijl deze naam aan het *Hypericum perforatum* gegeven, en waarschijnlijk in plaats van *St. Jans - Gordel* gekomen is.

Wat de Schrijver vervolgens over het inzamelen, het droogen, over de giften en de toediening des wortels zegt, is met oordeel uit vroegere en vooral uit latere Schrijvers gekozen, en duidelijk voorgedragen. In hetgeen hij echter bl. 3a zegt, dat de mislukte pogingen ter genezing van eene minder zorgvuldige leefwijze zouden afhangen, kunnen wij hem minder toetsemmen, daar wij dit middel alleen in geregeld tusschenpoozende Epilepsie dienstig oordeelen, en zeker niet in die gevallen, in welke organische gebreken als oorzaak moeten beschouwd worden. Even min willen wij met hem tegen BURDACH staande houden, dat dit middel aan epileptische jongelingen in het tijdperk der geslachtsontwikkeling niet nadeelig zou zijn, wijl het bij het vrouwelijk geslacht alsdan nuttig bevonden is, en herinneren hierbij slechts aan de verschillende werking der *asa foetida* in beide geslachten; eene herinnering, welke de Schrijver niet behoeft, daar hij op bl. 46 een van het vorige afwijkend gevoelen voordraagt.

De waarnemingen, welke de Hoogleeraar THUESINK onlangs in dit tijdschrift verzameld heeft, regtvaardigen onze meening, dat het tijdstip voor de behandeling van dit onderwerp nog niet gekomen is. Met deze maakt echter de verhandeling van den Heer REILINGH een geschiedkundig geheel uit, dat eenen geschikten leiddraad voor het vervolg aanwijst, daar het, met oordeel en duidelijkheid geschreven, tevens door stijl en uitvoering zich boven andere Akademische verhandelingen verheft, en door weinige grove schrijffouten ontferd wordt, waartoe wij echter het telkens herhaalde *systhema*, en het op bl. 10 twee malen voorkomende DECREERS voor DECKERS moeten brengen.

Beschouwing van de staatkundige instellingen der Oudheid in derzelver toepassing op de hedendaagsche Maatschappijen, door J. A. BAKKER. Te Rotterdam, bij Arbon en Krap. 1825. In gr. 8vo. IV en 290 Bl. f 2 - 80.

De Heer BAKKER, die bij liet beroep van Kunstschilder de loffelijke zucht tot beoefening der Letteren voegt, en over onderwerpen, tot dezelve betrekkelijk, reeds in 1821 door het *Utrechtsche* Genootschap, gelijk in 1824 door de *Maatschappij van fraaije Kunsten en Wetenschappen*, met goud is bekroond; die ook, in zijne uitgegevene Verhandelingen, eene kennis aan PLATO verraaft, welke in een' met de oude talen onbekenden letterminnaar eene ware zeldzaamheid is: deze verdienstelijke Schrijver geeft ons hier eene vrucht zijner overdenkingen over *theoretische Staatskunde*, die, in een zeer kort bestek, eene groote menigte daadzaken, opmerkingen, waarheden en zeer juiste redeneringen bevat. Wij hebben dan ook dit boekje met uitstekend genoeg gelezen. De geest van dit geschrift is zoo goed, de strekking zoo heilzaam (*ware vrijheid zonder Revolutie of Demagogie*), de nieuwste zoo wel als de oude Schrijvers over het bedoelde vak zijn daarbij met zoo veel oordeel gebruikt, dat wij ons bijna met alles kunnen vereenigen; en wanneer men denken mogt, dat *Recensie* altijd eenige berisping behoort in te sluiten, zoo zouden wij moeter verklaren, geene *Recensie* van dit boek te kunnen schrijven: want alles stemt met onze wijze van zien volkomen overeen. Daarbij is de toon zoo bedaard, zoo waardig; (slechts éene enkele maal geraakt de Schrijver in een edel vuur tegen den verachtelijken *Renegaat* VON HALLER, die schandvlek van zijnen grooten naam, op bl. 245) de gang is zoo wél afgemeten, zoo geleidelijk, dat, zoo de stof ons behaagt, de vorm ons niet minder bevalen heeft. Alleen den titel zouden wij anders verkiezen, en dien aldus geven: *Beschouwing van de staatkundige instellingen*

gen en gevoelens bij oudere en latere Volken en Wijsgeeren; want de Ouden beslaan hier nog niet de helft des boeks, en de latere instellingen zijn toch niet alle toepassingen uit de Oudheid.

Bij het eerste gedeelte des werks is HEEREN veel gebruikt, en de Heer BAKKER kon geen en beteren gids kiezen. Doch hij had daarbij een bepaald doel, om namelijk aan te toonen, dat zoo min de *Grieksche* Republieken, als de *Oostersche* Despotiën, voorbeelden ter navolging voor onze latere tijden kunnen opleveren. Hij beschouwt daartoe eerst de despotische Regeringen van *Azië*, wier bron hij in verovering door *Nomaden*, priesterinvloed, en veelwijverij vindt. Veel langer (en met regt) vertoeft hij bij de *Grieksche* Staten, waaromtrent in een kort bestek van 42 bladzijden zeer veel belangrijks gezegd, en van HEEREN oordeelkundig partij getrokken is. Ten flotte toont men aan, dat de oude staatsregelingen meer berekend waren, om *burgers* (d. i. den Mensch *alleen* in betrekking tot den Staat), dan *menschen*, naar hunne geheele volmaakbaarheid, te vormen. In de volgende Hoofdstukken is de Schrijver op zijn geliefkoosd veld, de *Wijsbegeerte*, en wel de Wijsbegeerte van PLATO, van wiens zamenspraken over dit onderwerp, met name de *Republiek* en de *Wetten*, hij eenig verslag geeft, en daarbij, hoewel met de meeste bescheidenheid, den Heere AST, die, met veel omhaals en redenering uit zoo genaamde *inwendige* bewijzen, dit gansche werk aan PLATO ontzegt, zijnen mislag onder het oog brengt. Immers ARISTOTELES, PLATO's onmiddellijke leerling, haalt de *Wetten* aan als het werk van zijn leermeester. — Het verwondert ons, dat de Heer BAKKER zoo kort geweest is over den *Politicus*, dat merkwaardige voortbrengsel, waarin PLATO, duidelijker mischien dan ergens elders, zijnen afkeer van de *Atheensche Democratie* aan den dag legt, en in den mond van den *Sophist* (welke blijkbaar zijne gevoelens voordraagt) eene lofredde legt op eenen *onbepaalden Gebieder*, wanneer deze, als het noodig is, ook door het ombrengen van sommigen, het ban-

nen van anderen, den Staat zuivert, en er de hommels uit verdriift. De *wet* is, volgens hem, gelijk aan eenen trotfchen, onleerzamen, hoofdigen mensch, die in alles zijn' zin wil hebben, niemand om raad vraagt, of er ook iets beters op kan gevonden worden; ja hij laat eene koddige Vergadering belegd worden, ten einde, wanneer een Arts of een Stuurman het algemeen vertrouwen verbeurd heeft, over de Genees- en Stuurmanskunst ieder burger zijn gevoelen uitbrengt, welke schoone *advizet* dan tot *wetten* van Geneeskundige Staatsregeling, of eene Stuurmanskunst tot Nut van 't Algemeen, verheven worden. Zoo, zegt hij, doet men met de moeilijkste van alle kunsten, *de kunst van regeren!* De *Wijze*, die alleen Regent mag zijn, doet, wat hij weet, dat goed is; de wetten en staatsregelingen mogen hiervan slechts *navolgingen* zijn, en zijn zulks meer of minder volmaakt. *De Monarchij, gepaard met goede beschrevene wetten, is de beste van alle Regeringsvormen, doch zonder wetten de onverdragelijkste.* Vraagt men nu nog, van waar CICERO, PLATO's getrouwe navolger, zijne geneigdheid voor eene *Constitutionele Monarchij* hebbe ontleend?

Na vervolgens nog iets over de denkbeelden van ARISTOTELIS over de staatsinrigting gezegd te hebben, gaat onze Schrijver over tot het tweede gedeelte zijns werks; de beschouwing der Middeleeuwsche en nieuwere staatsregelingen, derzelver vergelijking met de Oudheid, en de gevoelens der latere Wijsgeeren omtrent dit gewichtig punt te ontvouwen. De Middeleeuwsche vormen worden kort afgehandeld: naar ons denkbeeld mogt de Schrijver wel een weinig langer bij de Regeringsvormen der *Italiaansche* Gemeenebesten en van *Zwitserland* vertoefd hebben. De slotfom is, dat wij niet meer, noch voor het Oostersche Despotismus, noch voor de *Grieksche* Republikeinsche instellingen, berekend zijn. Veel uitvoeriger is zijne voorstelling van de denkbeelden der nieuwere Wijsgeeren omtrent den staatsvorm. Achtervolgens worden de gevoelens van MACHIAVEL (geen *Theorist*, waartoe de *Italiaansche* geest niet overhelde, maar *Practicus*), DE

GROOT (Regt van Oorlog en Vrede), en BODIN door-
 geloopt, om dan bij de *Engelsche* en *Geneefsche* den-
 kers, die vooral in lateren tijd de bespiegelende Staat-
 kunde hebben beoefend, stit te staan. Een zeer goed
 denkbeeld wordt ons gegeven van de stelsels van FIL-
 MER, HOBBS (twee *ultra-Monarchalen*, doch uit zeer
 verschillende oogpunten), van LOCKE (voorstander eener
Constitutionele Monarchij, gegrond op de eeuwige Regten
 van den Mensch), van MONTESQUIEU, volgens
 BAKKER een meer geschiedkundig dan grondig Schrij-
 ver, van VOLT AIRE en zijne school, en meer opzet-
 telijk gesproken van J. J. ROUSSEAU, als Schrijver
 van het *Contrat Social*. Zeer juist worden HOBBS en
 ROUSSEAU, als twee tegenovergestelde polen in de
 Staatskunde, beschouwd; doch welke ook weder het ge-
 zegde moeten bevestigen, dat de uitersten elkander raken,
 want de leer van HOBBS moest tot de tirannij van eenen
 Despoot, die van ROUSSEAU, welke alles, zoo veel
 mogelijk, onmiddellijk door het Volk wilde laten verrig-
 ten, tot Volkstirannij van zelve geleiden. Dit alles wordt
 vermeld door gepaste toelichtingen en aanmerkingen des
 Schrijvers nopens de *Engelsche* en *Geneefsche* staatsinrig-
 tingen, de stemming van den geest in *Frankrijk*, enz.
 In de negentiende Eeuw vindt hij, dat de dure onder-
 vinding, gekocht door de *Fransche* Omwenteling, (groot-
 tendeels in hare rigting een gevolg der stellingen van ROUS-
 SEAU) aan de staatkundige bespiegeling groot voordeel
 aangebragt, en geleerd heeft, zich voor de klippen ter
 wederzijden te hoeden. Men let tegenwoordig meer op
 de betrekking tusfchen Regent en geregeerden, dan op het
 getal der Regeerders, daar er in eene zoogenaamde Re-
 publiek zoo als *Venetië* veel meer Despotismus en ver-
 drukking kan heerschen, dan in eene Monarchij gelijk *En-
 geland*. BAKKER aarzelt dus ook niet, op voorgang
 van HEEREN, *Engeland*, ons Vaderland, en de ove-
 rige Constitutionële Monarchijen van *Europa*, onder de
 Republikeinsche Regeringsvormen, gelijk *Rusland*, *Pruis-
 sen*, enz. (waarom noemt hij *Oostenrijk* niet!) onder de

autokratische, waar nog persoonlijke vrijheid en regt van eigendom bestaat, te rangschikken; maar *China*, *Perzië* en *Turkije* zijn volstrekte Despotiën, hetwelk men bijkans geenen Regeringsvorm kan noemen.

Als slotfom der beschouwing van de staatkundige instellingen der negentiende Eeuw noemt BAKKER de grondstelling, dat de Souvereiniteit in den boezem des *Staats* zelve, en niet op een zoogenaamd *goddelijk Regt*, of op de vaderlijke magt, die tusfchen volwasfenen niet te pas komt, berust; doch, daar het Volk zelf deze oppermagt niet kan uitoefenen, moet zij *overgedragen* worden, het zij aan éenen, het zij aan eenigen, het zij aan meerderen. Het voordeeligst voor de belangen van den Staat is, wanneer zij gesplitst wordt, zoodat één persoon de Uitvoerende, met een gedeelte der Wetgevende Magt bezitte (dewijl hij zonder dit laatste slechts een Minister zou zijn), terwijl het andere gedeelte der Wetgevende Magt aan de Vertegenwoordigers des Volks, en wel, uit hoofde der mogelijke botsingen met de Uitvoerende Magt, liefst aan twee Kamers, waarvan de eene als 't ware de rol van bemiddelaarster speelt, wordt opgedragen, en de Regterlijke Magt onafhankelijk zij. Men gaat hierbij op gronden van ondervinding te werk, en verdiept zich niet in nuttelooze bespiegelingen over een zoogenaamd Maatschappelijk Verdrag. De stellingen van BILDERDIJK worden met ernst en waardigheid, hoewel met achting voor 's mans groote talenten, wederlegd; maar die van den *Renegaat* HALLER, die de menschelijke vrijheid ontkent, het regt van den sterksten predikt, en de grondstellingen, waardoor onze WILLEM I en HENDRIK IV in *Frankrijk* vermoord zijn, goedkeurt, deze behoeven geene wederlegging; de opnoeming alleen is genoegzaam, om ze te doen verfoeijen. (BILDERDIJK, hoe sterk ook naar het oude en Middeleeuwsche overheellende, kan niet tot de laagte van HALLER zinken; daartegen waarborgt hem het *Protestantismus*.)

Ten slotte ontmoeten wij eenen *blik op den staatkundigen toestand des menschedoms*, die een zeer fcherp en ge-

oefend oog verraadt. De Schrijver doorloopt de thans bestaande Rijken van het despotieke *China* in 't Oosten tot het nu bijkans geheel Republikeinſche *Amerika* in 't Westen; hij toont daarbij, dat *Frankrijk*, zoo lang het tegenwoordige *Machiavellistische* Ministerie dagelijks ongestraft het *Charter* of de Grondwet ſchendt, eigenlijk den naam van *Constitutionéle Monarchij* niet verdient, (boven, op bl. 171, had hij het onder de Republikeinſche Regeringsvormen geplaatst; doch dit was *jure*, hier is het *facto*.) Hij spreekt van den geest der beſchaafde ſtanden in *Europa*, en noemt dien *vrijheidlievend*, maar niet *demokratisch*, zoodat dezelve de *Vorſtelijke Regering met de vrijheid in den ſtaatsvorm vereenigd begeert*. De Republieken zijn, bij het toenemen der Constitutionéle Monarchijen, verminderd, en de eenige nog beſtaande, *Zwiſerland*, waartoe ook *Geneve* behoort, heeft alle magt verloren. (In het weleer vrije *Zwiſerland* heeft immers *Oostenrijk* alle *Italiaanſche* vlugtelingen, die zijne ſombere achterdocht vervolgde, *eene vrijplaats doen ontzeggen*, die de *Emigranten* zelfs ten tijde van *ROBESPIERRE* genoten!!!) Eindelijk wordt nog een hartig woord (hoewel altijd in den toon der beſcheidenheid) van den invloed der Roomſche kerk, der *Jezuiten*, het *Heilige Verbond*, dezelfs beloften en daden, de handelwijze omtrent *Spanje*, *Italië* en *Griekenland* gezegd.

Wij gelooven, na dit verſlag, niets meer noodig te hebben, om dit boek ten ſterkſte aan alle onze lezers aan te bevelen. Bij eenen tweeden druk, dien wij hartelijk verlangen dat dit werk zal beleven, geven wij den geachten Schrijver in bedenking, of hij zijne opgave der hedendaagſche, meer juiste begrippen omtrent de betrekking tuſſchen volk en beſtuurders, als kenmerk des Regeringsvorms, in plaats van aantal der Regenten, (bl. 168, 172) niet liever in het 19de Hoofdstuk, en dus onder de gevoelens der ſtaatkundigen van de 19de Eeuw, zou plaatſen, dan tuſſchen *LOCKE* en *MONTESQUIEU*. De reden, die hij daarvoor geeft, komt ons

min overtuigend voor. — Drukfouten hebben wij genoegzaam niet opgemerkt, behalve, op bl. 172: *zur ewigen Frieden*; lees: *zum ewigen Frieden*.

Gedenkschriften eener Gevangenschap onder de Wilden van Noord-Amerika, van de vroegste kindschheid tot op den negentienjarigen ouderdom; met eene beschrijving van derzelder zeden en gebruiken, benevens eenige bijzonderheden, betreffende de landstreek ten westen van den Missisippi. Door JOHN D. HUNTER. Te Dordrecht, bij Blusfé en van Braam. 1824. In gr. 8vo. IV en 315 bl. f 2 - 40.

Hoezeer het niet op den titel vermeld wordt, is dit werk uit het *Engelsch* vertaald. Dit verdiende het allezins; doch het ware te wenschen geweest, dat de vertaler de lezing had willen veraangenen, die nu dikwijls zeer stroef en stootend is, vooral door de onmatige lengte van volzinnen. En, hoe vele feilen hinderden ons, die wij niet als druk-, maar als taalfouten moeten aanzien! Wij willen daarbij niet stilstaan, opdat wij het werk van HUNTER, dat, aan meer dan ééne zijde, hoogstbelangrijk is, nader mogen doen kennen. De schrijver, die van zijne afkomst niets weet, heeft zich op kaap *Girardeau* dien naam gegeven, waarmede de wilden hem als *den jager* genoemd hadden, en naar zekeren weldoener JOHN DUNN zijne voornamen aangenomen.

De grootste helft des boeks verhaalt zijne lotgevallen, op den titel vermeld. Het zal zeker den lezer spijten, dat hij niet te weten mag komen, hoe het den schrijver, na zijn verkeer onder de wilden, vervolgens gegaan zij. Het zoude jammer zijn, dat het, onvermijdelijk, drooge verhaal van reistogten ezv. den lezer verveelde, en alzoo tevens beroofde van veel wetenswaardigs, hier ook weder regt *naïf* voorgedragen. In de vroegste kindschheid door de *Kiokapoes* gevangen, vervolgens door de *Pawnezen*, en daarna door de *Kansasche* wilden, eindelijk gekomen in eene bende der *Osagen*, deed HUNTER verscheidene reizen, van welke het berigt altijd min of meer merkwaardig is, onder anderen eene, met 30 jagers en eenige *squaws* (vrouwen van wilden), naar de *Groote Osage-rivier*, op welke men hem niet vergezellen kan zonder innige deelneming en verbazing. Teruggekeerd,

vergezelt hij zekeren *Spanjaard*, of halven *Indiaan*, MANUEL LISA, die, met anderen, tot eene handelsexpeditie, de *Misfouri* afgezonden was. Velen, alle de *Kanza's* verlie- ten spoedig dezen togt; maar HUNTER, die aan den stam der *Osagen*, waar hij eene teederlievende moeder en zuster had gevonden, meer dan aan dien der *Kanza's* gehecht was, bleef met de *Osagen* denzelven voortzetten. Spoedig, echter, scheidden zich deze *tien* en HUNTER van LISA ook af, uit hoofde van gerezen misnoegen, togen terug, en kwamen, wonderbaar behouden, na allerhande gevaren, bijzonder van sneeuw, wolven ezv., doorgestaan te hebben, bij de *Osagen* aan, waar zij verscheidene blanke handelslieden en ja- gers aantreffen, onder anderen een' Kolonel WATKINS. Met eenige *Osagen* ter jagt zijnde, bezoeken eenigen de legerplaats van dezen, die hun, helaas! te veel sterken drank laat inruilen, en bragten een' Franschen koopman om, wien zij *scalp- peerden* (de huid van de herfenpan afrukten) en wiens leger- plaats zij van alles beroofden. Tot de hunnen teruggekeerd, wordt het plan vastgesteld, om WATKINS en zijne ganfche partij te verdeigen. HUNTER waagt het, dezen te waar- fchuwen tegen zijn onvermijdelijk lot, hetwelk hij niet zon- der groot gevaar gedaan kreeg. Bij dezen gekomen, ont- waakt bijna berouw over zijn gedrag, en hij verlaat hem ein- delijk tot deszelfs groote fpijt, terwijl hij nu geheel op zich- zelve stond, aan terugkeeren tot de *Osagen* niet kunnende denken. Verscheidene maansverwifelingen bragt hij nu in eenzamen toestand door; hoe? dat moet men hemzelven hoor- ren vertellen: het verhaal daarvan bevat verscheidene treffende bijzonderheden. Eindelijk ontmoet hij vijf menfchen, blanken, op reis om de voordeeligfte plaatsen tot bekoming van pelterijen op te zoeken. Hen vergezelt hij naar hunne legerplaats, *Flees*. Het is hier, dat hij den eerften fap naar het befchaafde leven doet, zich in Europefche kleeding fteekt, en eenige Engelfche woorden leert. Van hier, waar hij weder eene akelige ondervinding had van eeniger wilden (*Delawares*) wreedheid, eene markt opzoekende, komt hij op *Maxwell's* - fort, waar hij voor zijne pelterijen verschei- dene beifellingen ontving, maar wordt op de fnoodfte wijze bedrogen, en zijn afkeer van de blanken zoo gesterkt, dat geene redenen in ftaat waren, om hem van zijn voornemen af te brengen, om naar de *Kanza's* - fteden terug te keeren, waar hij zich te voren ophield. Te *Flees* gekomen, befluit

hij, op de herinnering, dat zijn verlaten van de blanken een' overgang tot de *Delawares* te kennen gaf, wier erfgrond hij moest overtrekken, tot eene andere rigting van zijnen togt. Twee jonge lieden bragten hem echter van denzelfven af, die hij naar de *St. Francis*-rivier, om jagtstreken op te zoeken, vergezelt. Zij komen in eene kleine Fransche volkplanting, waar hem eene Fransche bejaarde vrouw tot het Rooms-katholijk geloof vruchteloos poogt te bewegen. Zijne pelterijen te *Natches* verkocht hebbende, verbond hij zich, met zijne reisgenooten, als varensman aan eenige *Kentuckiërs*, die naar *Nieuw-Orleans* voeren, van waar hij op kaap *Girardeau* komt, waar hij zes weken aan het leeren der Engelsche taal besteedt. Naar *Boon's Lick*, terug naar *St. Louis*, *Nieuw-Orleans* en *Natches* gereisd, waar hij berekent, ongeveer drie jaren zijne studiën voortgezet te hebben, 's winters echter jagende en pelterijen verzamelende, die hij te *Nieuw-Orleans* verkocht, waar hij den Kolonel WATKINS weder ontmoette. Zijne zucht tot wetenschappelijke oefening, door den achtingwaardigen WYATT, hem op *Maxwell's*-fort dierbaar geworden, opgewekt, verliet hem niet. Aan dezen man had hij, vooral wat zijne godsdienstige kennis betreft, groote verpligting. In 1821 het *Alleghany*-gebergte overgetrokken, begon HUNTER een nieuw leven; zoo zegt hij, en hier eindigt, tot onze spijt, van hem het geschiedverhaal. Het is echter meer dan een geschiedverhaal, dewijl men zich niet zelden verrast vindt, behalve door weigeteekende tafereelen, ook door opmerkingen van onderscheiden aard; bij voorbeeld, bl. 17: „Het is wel zeer opmerkelijk, dat blanke menschen, onder de wilden opgevoed, meestal onveranderlijk aan derzelve zeden en gebruiken verkleefd blijven, en slechts zelden hen verlaten. Mij zijn zelfs twee voorbeelden bekend van volwassene blanken, die hunne betrekkingen en beschaafde levensmanier waarwel zeiden, de zeden en gewoonten der wilden aannamen, en daarvan al de pligten vervulden. Dit, echter, had, mijns wetens, niet dan onder de *Cheroquezen* plaats.” Bl. 56: „Ik zag een aantal blanken, die zich, uit verschillende beweegredenen, tot de *Osagen* vervoegd hadden; onder hen was een geestelijke, die verscheidene malen, door behulp van een' tolk, tot de wilden predikte. De wilden bejegenden hem met grooten eerbied, en luisterden naar hem met diepe aandacht, doch konden, gelijk ik hen naderhand hoorde zeggen, zijne leeringen niet be-

grijpen. Het zal hier voegzaam zijn aan te merken, dat de wilden, bij hunne eigene beraadslagingen, gewoon zijn, om nooit meer dan één te gelijk het woord te voeren, terwijl de overigen onveranderlijk met geduld en oplettendheid luisteren, tot dat het hunne beurt wordt te spreken. Deze eerbied wordt nog meer jegens vreemdelingen in acht genomen, en de geringste afwijking daarvan zoude door hen voor hoogst-beleedigend gehouden worden. Het is deze trek van het *Indiaansche* karakter, die vele zendelingen ten onregte meenen doet, dat zij een' ernstigen indruk op de gemoederen hebben gemaakt, waaruit dan zeer vele overdrevene berigten van der *Indianen* bekeering ontstaan zijn."

Achter het verhaal van des schrijvers *gevangenschap* ezv. vindt men nog eene *natuurkundige beschrijving van de Missouri en Arkansas*-landen. Deze benaming is echter niet volstrekt juist. Het eerste hoofdstuk toch alleen gaat over de uitgestrektheid, den bodem en de luchtsfreek dier gewesten; het tweede beschouwt der wilden natuurlijken en zedelijken toestand; in een derde leest men van hunne denkbeelden van eene Godsregering, over godsdienst, goede en kwade geesten, de zielsverhuizing; voorts van hunne godsdienstgebruiken, profeten, priesters, artsen, van droomen ezv.; het vierde hoofdstuk handelt over de vrijerij, het huwelijk, de veelwifverij, echtscheiding, instandhouding der familiën, aanneming van kinderen, namen, verzorging der behoeftigen, zieken, onder de wilden; het vijfde over hunne vaderlands-liefde, oorlogzuchtigheid, krijgsgebruiken, ezv. Ons met moeite wederhoudende van de mededeeling uit zoo veel, als wij hier met genoeg lezen, en waarvan de kennis zoo zeer belangrijk is, willen wij toch ons verslag voor onze lezers veraangenamen, door uit het zesde hoofdstuk, getiteld: *Indiaansche anekdoten*, het volgende, ten besluite, af te schrijven:

„ Een *Franschman*, die de gewoonte had van met de wilden te handelen, bragt, onder andere waren, (ten jare 1819) eene hoeveelheid buskruid mede; maar de wilden waren daarvan door het verruilen van hunne meeste pelterijen reeds voorzien, en bestemden het overige van hunnen voorraad tot het koopen van andere benodigdheden. De *Franschman*, echter, meest alle zijne waren, behalve dit buskruid, verkocht hebbende, en vrezende dat hij er mede zoude blijven zitten, had alle kunstgrepen in het werk gesteld, om

hen te nopen om het van hem in te ruilen, doch zonder vrucht, tot dat hunne nieuwsgierigheid hem daartoe de gelegenheid aanbood. Onder andere vernuftige vragen, wenschten zij ook te weten, *hoe de blanken het buskruid maakten.* De hoop, om een' voordeeligen koop te sluiten, maakte hem vindingrijk. Hij zeide hun, dat de blanken het op de velden zaaiden, even als koorn of tabak, en met weinige ponden groote inzamelingen konden doen. De wilden waren daarover zeer verheugd, en elk, die eene beverhuid konde bijbrengen, kocht van hem, tegen hoogen prijs, voor zoo ver zijne pelterij strekte, zoodat de *Franschman* zeer spoedig van zijn kruid ontslagen was, en met grooten buit huiswaarts spoedde. De blijde wilden sloegen dadelijk handen aan 't werk, en kozen een stuk gronds uit voor hun nieuw plantsoen. Na het land in staat gesteld te hebben, *zaaiden zij er het buskruid in.* Zij omheinden de plaats, opdat dezelve niet door hunne paarden, of wilde dieren, mogt vertreden worden. Van tijd tot tijd gingen zij zien, of het gewas opkwam. Na verloop van eenige weken ziende, dat er niets van hunnen koop kwam, zeide een hunner grijsaards, die wijzer was dan de overigen, *dat het een Franschman was geweest, van wien zij het kruid gekocht hadden.* Deze wenk was genoegzaam om verstaan te worden; zij begrepen nu allen bedrogen te zijn geweest, en besloten, om de eerste gelegenheid, om zich te wreken, te baat te nemen. Men houde in het oog, dat, wanneer iemand een' wilde beleedigt, deze de bitterste vijandschap tegen diens ganfche natie opvat. Niet lang daarna kwam een ander *Franschman* bij denzelfden stam met eene partij drooge waren. Hij kreeg van de opperhoofden verlof om die te verkoopen; een hunner stond hem daartoe het gebruik van zijne eigene hut toe. De vlijtige kramer opende zijne balen, en, toen de goederen uitgepakt waren, kwamen de jonge krijgslieden dezelve bezien, doch allen, die door den vorigen *Franschman* bedrogen waren geweest, vielen op den koopman aan, en maakten zich meester van alle zijne goederen. Hij beklagde zich daarover bitter bij het opperhoofd en vraagde voldoening. Doch deze antwoordde hem zeer deftig, *dat hij, zonder twijfel, zoude betaald worden, doch wachten moest tot na den aanstaanden buskruid-oogst.* Meer kon hij niet verwerven, en zoo vertrok hij, doch zonder den rijkdom aan pelterijen, waarmede hij zich gevleid had."

Geschiedenis van NAPOLEON en het groote Leger gedurende het jaar 1812, door den Generaal Grave DE SÉGUR. Uit het Fransch. IIIde Deel. Te Rotterdam, bij J. Immerzeel, Jun. 1825. In gr. 8vo. 279 Bl. f 3.:

Van de twee eerste Deelen dezès uitmuntenden werks in No. XV (December) des vorigen jaars verslag gedaan hebbende, kunnen wij volstaan met te zeggen, dat dezelve de grootste rampen des *Franschen* legers, van de terugkomst bij *Smolensk* af tot achter *Wilna*, behelzen. Wij vinden hier de overvleugeling van NAPOLEON door WITTEGENSTEIN en TSCHITSCHAGOFF; den heerlijken aftogt en de onverwachte redding van NEY; het onheil der *Franschen* aan de *Berezina*, hetwelk beslissend zou geweest zijn zonder het onbegrijpelijk dralen van den ouden KUTUSOFF, die alles van den winter alleen verwachtte, en daardoor NAPOLEON zelv', als in eene soort van zegepraal, liet ontsnappen; de verschrikkelijke tooneelen, die plaats hadden na den aftogt, of liever de vlugt, van NAPOLEON, die hij onder den schijn van noodzakelijken spoed en geheimhouding, tot ontsnapping aan *Pruisfen* en het aanvoeren van nieuwe manschap, vermomde. Toen begon het toppunt van koude, honger en ellende het reeds halfvernieldde leger te ontbinden. Slechts één tooneel ter proeve: „Op het licht der vuren snelden er den geheelen nacht nieuwe geraamten toe, welke door de eerstgekomenen afgeweerd werden. Die rampzaligen zwierven van het eene *bivouak* naar het andere, tot dat zij, door koude en wanhoop overmand, zichzelf begaven. Dan leidden zij zich achter den cirkel hunner meer gelukkige medgezellen neder, en kwamen er om. Zonder krachten om de hooge dennenboomen uit het woud neder te vellen, wendden eenigen vruchteloze pogingen aan, om er den voet van in brand te steken; maar spoedig overviel hen de dood rondom die boomen in allerlei houdingen. Onder de uitgestrekte mestloodsen, welke op eenige plaatsen langs den weg stonden, zag men nog grooter afgrijpseligheden. Soldaten en Officieren stortten er binnen, en hoopten zich, als runderen, rondom eenige vuren tegen elkander: de levenden konden de dooden niet van de haardstede verwijderen; zij plaatsten zich op dezelve, om er op hunne beurt om te komen, en tot doodbed van nieuwe slagtoffers te verstrekken. Zij slechtten de van droog hout

zamengestelde muren, of beschutteden er hunne *bivouakken* mede. Spoedig sloegen de vlammen in die woningen over; en de soldaten, die er zich in bevonden, reeds half dood van koude, werden er door het vuur afgemaakt. In het gehuchte *Joupranoru*, waar het slechts één uur verschilde, of de Keizer ware in handen van den *Russischen* partijganger *SOSLAWIN* gevallen, staken de soldaten nog onbeschadigde huizen in den brand, om zich eenige oogenblikken te verwarmen. De flikkering van die vlammen lokte ongelukkigen aan, welke door den hevigten graad van koude en smart tot uitzinnigheid gebracht waren; zij schoten als woedenden toe, en storten zich met een helsch tandengeknars en gelaat in die hevige vuren, in welke zij met verschrikkelijke slijptrekkingen omkwamen. Hunne uitgehongerde medgezellen zagen dit zonder afgrijzen aan; er waren er zelfs, welke die misvormde en door de vlammen gerooste lichamen naar zich toe sleepten, en het is maar al te waar, dat zij dit gruwelijk voedsel aan hunnen mond durfden brengen!" — De ramp bij *Wilna* voltooide zoo veel ellende. En deze ramp was het gevolg van eenen volstrekt onnoodigen, uit louter heerschzucht ondernomen oorlog! En de roekeloze bewerker van zoo veel ellende, die de zijnen in het oogenblik des nijpendsten gevaars begeeft, zich te *Parijs* bij een goed vuur in de handen wrijft, en, terwijl zijne soldaten zich levend verbranden, om niet te bevriezen, uitroept: *Het is hier toch beter dan aan de Beresina!* — zulk een man heet nog bij sommigen GROOT!

Woordenboek der Nederduitse Synonimen, door P. WEILAND en G. N. LANDRÉ. *Iiden Deels 1ste Stuk. D—G.*
In 's Gravenhage, bij de Wed. J. Allart en Comp. In gr.
8vo. 224 Bl. f 2-50.

Velen, die dit stuk ter hand nemen, ook om het achtereen door te lezen, waartoe het zoo zeer geschikt is, dat men vergeet in een *Woordenboek* bezig te zijn, zullen zich met ons verwonderen moeten over de nederige eenvoudigheid, met welke eene zoo rijke wetenschappelijke kennis en een zoo diep wijsgeerig oordeel te voorschijn treedt. Met vele duidelijkheid en juistheid wordt alles bevattelijk gemaakt, en onderscheiden, wat behoort, zoodat elk, ook bij

de schijnbaarste gelijkheid, het onderscheid der beteekenissen van de woorden, en de redenen voor hetzelfde, met overtuiging, somtijds met verrassing en een waar vermaak, voor oog en heest. Inderdaad, een *klassiek* werk, hoedanig dit is, van dien aard en van zoo groote moeilijkheid, hetwelk eene zoo behagelijke voordragt volhoudt, alle stroefheid vermijdende, den leestlust onderhoudende terwijl het het oordeel scherpt, en vermakende terwijl het leert, — dit, wij bekenen het, is een even verdienstelijk als buitengemeen verschijnsel. Wij beloven ons van deze manier van voordragt veel goeds ter bevordering van den smaak voor onze taal- en letterkunde. Een boek voor geleerden, en tevens een volksboek, mogen wij het noemen.

Vooral hebben wij moeten prijzen, hetwelk ongemeen der beknoptheid dienstig zijn moest, de schikking en scheiding bij en van elkander der woorden, die, als zin-verwanten, al of niet bijeen behooren geplaatst te worden, en de geheele weglating der behandeling van eene andere beteekenis dan die, waardoor een woord met anderen in die verwantschap van zin komt. Zoo komt, om uit vele bewijzen een eenig te noemen, *erkenntenis*, in de beteekenis van besef en overtuiging, ezv. zonder de betuiging daarvan, in geene aanmerking, bij het onderscheid tusschen *dank*, *dankbaarheid*, *erkenntenis*, en *erkentelijkheid*. Hadden wij evenwel bij *daad*, *inderdaad*, *dadelijk*, *werkelijk* niet voegzaam *wezenlijk* ook kunnen aantreffen; bij *doorboren*, *doorsteken*, ook *doorpriemen*; bij *doorbrengen*, *verdoen*, *verkwisten* ezv. insgelijks *opmaken*, *doorlappen*? Aan *verstand* hadden wij ook gaarne eene plaats toegestaan bij *doorzigt*, *begrip* ezv.: hoe menigmaal toch zegt men, „tot regt verstand hiervan eene aanmerking maken,” gelijk „tot regt begrip”! *Uitharden*, dat toch ook in genoegzaam gebruik is, om in aanmerking te komen, zochten wij te vergeefs op bl. 100; *toeslaan*, bij *dulden*, *gedoogen*, *toelaten* ezv.; *dommelen*, bij *dutten* ezv.; *kost*, bij *eten* ezv. *Fier* meenden wij toch zeker, dat ter behandeling had moeten opgenomen zijn geworden. Doch, hoezeer wij meer, hetwelk wij niet dachten te zullen gemist hebben, hadden opgeteekend, wij zijn te hoog ingenomen met het zoo veel meerdere, dat we hier hebben gevonden, en dat we bekennen hier geleerd te hebben, dan dat wij door verdere opgave zelfs den minsten schijn van vit-zucht op ons willen brengen. Intusschen kunnen wij geacht

worden den Schrijveren dienst te doen met hen op dit over-
 geslagene opmerkzaam te maken, ten einde zij, door bijvoeg-
 felen, hun voortreffelijk werk volmaken mogen. Hierom al-
 leen onderwerpen wij, met die bescheidenheid, welke aan de
 vrijheid in het rijk der waarheid en der wetenschappen voegt,
 nog ééne bedenking vooral aan der Schrijveren oordeel. Zij
 betreft het woord *genegen*, bl. 207, van *nijgen* afgeleid, uit
 hoffelijkheid of eerbied, het ligchaam, door buiging van de
 knieën, eenigzins naar de aarde bewegen. (Zie ook het *Taal-
 kundig Woordenboek* van WEILAND.) Is deze afleiding, zoo
 al niet aan twijfel onderworpen, dan nog wel voldoende
 ten bewijze, dat het woord, op het onligchamelijke overge-
 bragt, het algemeenste de liefde jegens anderen uitdrukt, on-
 bepaald door onderscheid van stand? Het gebruik heeft hier,
 dunkt ons, al vrij wat gezag, en men leste eens op *toegene-
 gen*, dat eene meerdere mate van *genegenheid* aanduidt, en,
 al wierd het van *toenijgen* afgeleid, toch zoo heel veel niet
 verschilt van *toeneiging*, door WEILAND zelven, in zijn
Taalk. Woordenb., met *genegenheid* verwisseld. Liever, dan
 het oorspronkelijk eerbiedige jegens meerderen overgebracht te
 oordeelen tot de gezindheid jegens meerderen en minderen,
 zouden wij alleen de laatste bij dit woord als de voorwer-
 pen beschouwen. Wij meenen, dat, indien de Heer WEI-
 LAND of LANDRÉ eens van een' letterzettèrs-jongen een
 briefje ontving, geteekend: „uw genegen dienaar,” gelijk
 onlangs de Recensent, de ongepastheid daarvan, bij alle ne-
 derigheid, hun blijken zoude, niet wanneer zij aan den goe-
 den jongen zoo zichzelf noemden.

Waar dikmaals, dikwerf, dikwijls, menigmaal, menigwerf,
 vaak behandeld wordt, leest men van het laatste, dat het,
 met het Hoogduitsche *fach* in *einfach*, *vielfach*, van den-
 zelfden oorsprong schijnt, meer, dan een-der overige woor-
 den, eene hoeveelheid van zaken, of de herhaling der zelfde
 zaak, aanduidt, en tot het gebruik der redenaars en dichters
 bepaald is. In Drenthe evenwel is dit woord althans niet min-
 der dan *dikwijls* heel gemeenzaam in de gewone zamenteving.
 De vermelding dezer provincie geeft Recensent aanleiding,
 om, bij hetgeen men vindt over *dochter*, *deern*, *Jonkvrouw*,
Juffer, *Jufvrouw*, *Mejufvrouw*, *maagd*, *meid*, *meisje*, nog
 dit te voegen: zoo zorgvuldig neemt men in Drenthe en in
Vriesland het onderscheid tusschen *Juffer* en *Jufvrouw* in acht,
 dat *nimmer* door het eerste eene gehuwde, *nooit* door het an-

dere eene ongehuwde wordt aangeduid. — „*Zuipen*,” zoo lezen wij bl. 117, „ziet op de beestachtige wijze, waarop vele overmatige *drinkers* den drank tot zich nemen; want zuipen is eigenlijk vocht met geruisch inzwelgen, gelijk het vee doet. *Zuipers* vindt men tegenwoordig bijna uitsluitend in de lagere volksklassen.” Te platten lande, in het Sticht van *Utrecht* althans, heeft het Recensent bijgewoond, en in *Zuid-Holland*, meent hij, ook, bedoelen de boeren en boerinnen door *zuipen* warm bier *drinken*, ook zonder dat zij zich te bulten gaan, 's avonds na de begrafenis van een der bureu. Een *zoopje* plagten ook zij te zeggen, die al heel wat minder sterken drank namen, dan menigeen, die het nu met een *slokje* doet.

Doch, waarheen? Onze uitweiding is een gevolg van het vermaak, waarmede wij dit stuk lazen, nit hetwelk wij gaarne nog wat mededeelden, waartoe wij bestemd hadden, of „*dat, hetgeen, hetwelk*,” of het reeds aangehaalde „*dikmaals* ezv.” of „*ding, zaak, wezen*,” of „*geest, gemoed, hart, ziel*,” of „*geleerd, wijs, verstandig*,” of „*dwaas, dom, krankzinnig, mal, onnoozel, onverstandig, gek, zinneloos, zot*.” Maar — alles is even belangrijk en schoon. Uit het laatste artikel alleen dit ter proeve: „*Onnoozel*, hetwelk ook voor onschuldig gebezigd wordt, duidt eigenlijk eenen staat van kindschheid aan, en is de eigenschap van eenen eenvoudigen, onbedrevenen. *Onnoozel* is hij, derhalve, die, schoon reeds tot mannelijke jaren gekomen, echter zoo spreekt en handelt, even als een kind, dat nog het gebruik zijner verstandelijke vermogens niet heeft; en hetgeen in den mond van een kind *naïf* zou kunnen geacht worden, is in den mond van eenen volwasfenen *onnoozel*. Wanneer een kind eenen Roomschkatholijken priester vraagde: of deszelfs vader ook priester geweest ware, zou dit eene aardige vraag zijn, waarover men konde lagchen; geschiedde deze vraag echter door eenen volwasfenen, [wel te verstaan in ernst, en niet met ketterfchen spot met den *Geestelijke*; dit voegen *wij* er bij] dan was zij eene onnoozele vraag,” ezv.

FILIPS VAN EGMOND. *Treurspel*. Door HENDRIK HARMEN KLIJN, Lid van het Koninklijk Instituut, van de Koninklijke Akademie van beeldende Kunsten te Amsterdam, enz. enz. Te Amsterdam, bij J. van der Hey en Zoon. 1826. In gr. 8vo. VII en 119 Bl. f 2-40.

„ In de hoofdpersonen van een Treurspel moeten wij de zedelijke kracht der menschelijke natuur kunnen bewonderen, offchoon wij de wijze, waarop zij deze kracht aanwenden, niet altijd mogen goedkeuren. Echte tragische karakters bezitten iets ongewoons, iets koets, iets geweldigs, dat hen boven de maat der alledaagsche menscheid verheft; zij moeten groot zijn, zoo wel in hunne deugden, als hunne gebreken.” Zoo omtrent uit zich een der smaakvolste kunstregters (BOUTERWEEK, *Aesthetik*, Th. II, S. 223); en wel niemand, die eenig denkbeeld er van heeft, wat eigenlijk een Treurspel zijn moet, zal dezen hoofdregel willen tegenspreken. De hoofdperfoon in deze dichtsoort mag wel misdadig, maar nimmer zwak, nimmer karakterloos zijn; want alsdan zal hij, in plaats van belang, van bewondering op te wekken, op zijn hoogst een mededoogen der verachting inboezemen; en er is wel geen gevoel, dat minder poëtisch is dan dit, en meer strijdig met de uitwerking, welke ieder Treurspeldichter in zijne aanschouwers moet trachten op te wekken. Uit dit standpunt, hetwelk wij voor het éénige juiste meenen te mogen houden, beschouwd, schijnt ons de perfoon van FILIPS VAN EGMOND, zoo als ten minste de Heer KLIJN hem geteekend heeft, ten eenemaal ongeschikt, om de hoofdrol in een Treurspel te vervullen. Hij wordt in het eerste Bedrijf ten tooneele gevoerd als een hooghartig verrader, die, uit eerzucht en liefde tot zijne vrouw, de heilige zaak, voor welke zijn vader op het schavot stierf, opoffert, en dezen zijnen omkeer door eene groote daad bezegelt, door de overrompeling van *Brusfel*. Had de Dichter dit karakter volgehouden, hem slechts op het einde des stuks, bij de ontknooping, zijne schanddaad doen inzien, en hem, door eene goed bijgebragte (*gemotiveerde*) wroeging verteerd, zijne toevlugt doen zoeken in eenen heldhaftigen dood of een ander heldenmoedig besluit, dan ware hij mischien een geschikte hoofdperfoon geworden

voor het *Treurspel*. Maar thans komt hij, terstond na het plegen zijner wandaad, reeds in het tweede Bedrijf, op de hartelijke toespraak zijner moeder, tot inkeer; doch zijne verbetering is van geen langer duur: PARMMA haalt hem, in het derde, spoedig over, om, aan het hoofd der *Spanjaarden*, een oproer, dat inmiddels onder de burgerij uitgebroken is, te dempen. EGMOND doet dit met den meestmogelijken ijver; maar, op de markt ingesloten en door de burgers van alle zijden bekneld, die hem schimpend toeriepen, *of hij het graf zijns onthoofden vaders kwam bezoeken*, grijpt hem de gewetensangst aan; hij ontvlugt op het oogenblik, dat PARMMA aanrukt om hem te verlossen, en ijlt naar zijne moeder, waar hij thans Koning FILIPS en al de *Spanjaarden* vervloekt. Doch PARMMA volgt hem, dreigt en vleit, vertoont hem in de verte het lokaas eener Landvoogdij; en terstond rukt onze EGMOND weér aan het hoofd der genen, die hij pas vervloekt had, uit, om het ontzet, dat van buiten op kwam dagen, te bestrijden. Hij vecht dapper; maar zijne benden verlaten hem, en men ziet hem,

Alleen, de ontvlamde drift van onze krijgsmagt tarten.

Dan, dit baat hem niet; de gevlugte *Spanjaarden* roepen *verraad*, grijpen hunnen aanvoerder, die toch kort te voren gezegd werd alleen overgebleven te zijn, en wonden hem doodelijk. Nu wordt hij door de overwinnende burgers opgenomen en naar zijne moeder gevoerd, waar hij zoo lang om vergeving smeekt, dat hij dezelve van den aanvoerder der Burgerij in naam des Vaderlands, van den Staatsgezinden Bischof in naam van den Godsdienst, en eindelijk ook van zijne moeder verkrijgt, waarna hij sterft, en met zijnen dood het stuk doet eindigen. Wij vragen het: wie kan een zoo weifelend en karakterloos mensch, die zelfs in de gewone zamenleving geen' schrik, maar slechts verachting zou inboezemen, als hoofdperfoon in een *Treurspel* dulden en verdragen?

Het smart ons innig, dat het karakter van EGMOND zoo geheel mislukt is, en het verwondert ons tevens, dewijl en de listige PARMMA, en de hooghartige en vaderlandlievende moeder van EGMOND, SABINA, zoo fiksch geteekend, en ook de overige handelende personen allen goed gekozen zijn. Daarenboven kunnen wij niet regt begrijpen, hoe de Heer KLIJN er toe gekomen zij, om zijnen held dusdanig af

te teekenen, daar, hetgeen de Geschiedschrijvers ons van hem geboekt hebben, daartoe geene de minste aanleiding gaf. Hij wordt bij VAN METELEN EN WAGENAAR voorgesteld als een verrader, maar tevens als iemand, die volhardde in zijn besluit, en, ook bij de mislukking van zijnen aanflag, eene heldhaftige geestkracht toonde. Zeker mag de Dichter de Geschiedenis kneden naar zijn plan en zijne behoefte; maar nimmer zóó, dat hij dezelve ondichterlijker make, dan zij wezenlijk is. Ons komt het voor, dat de Heer KLIJN de gestadige weifeling van zijnen hoofdperfoon noodig had, om zijne vijf Bedrijven behoorlijk te vullen; maar dit (en de Dichter gaf te vele bewijzen van het tegendeel) zou armoede van vinding verraden. Veel beter ware het geweest, om, indien men dan toch dit onderwerp behandelen wilde, en hetzelfde door schikking en toevoeging volstrekt tot geene vijf Bedrijven te brengen ware, de *Fransche* treurspelwetten te laten varen, en zich tot drie Bedrijven bepaald te hebben. Doch, reeds aanmerkingen genoeg! Zoo kan een enkele misgreep een geheel, dat anders schoon zoude zijn, ten eenemaal ontferen. En deze misgreep schijnt alleen oorspronkelijk uit eene verkeerde opvatting van het wezen des Treurspels, geenszins althans uit het gemis van dichtelijke talenten; want op verscheidene plaatsen vindt men heerlijke partijen, b. v. de uitspraak van PARMMA, op bl. 50:

De staatkunde is die kracht, die zich in neveln hult,
Die in 't verborgen werkt en zoo haar taak vervult, enz.

het geheele derde Tooneel van het vierde Bedrijf, de tweespraak tusfchen PARMMA EN EGMOND behelzende, en meer andere.

De dichtelijke uitdrukking is, over het algemeen, edel en gespierd. Enkele vlekjes zouden er, gelijk in ieder dichtstuk van langeren adem, te vinden zijn; maar wij willen niet angstig naar dezelve zoeken, vooral daar wij, uit liefde tot de kunst, reeds meerdere regten aan de kritiek hebben moeten afstaan, dan wij gaarne aan dezelve inruimden. Doch zal de letterkundige beoordeeling iets anders zijn dan een verachtelijk werktuig der vooringenomenheid of des nijds, dan moett zij blind zijn voor de namen der Schrijvers, maar scherpziende op hunne werken, en vriend of onbekende gelijk zij in haar oog.

ROMANS VAN SIR WALTER SCOTT.

In No. II onzer *Letteroeff.* van dit jaar gaven wij kort verflag van den aanvang van een paar Romans van dezen ook reeds bij ons geliefkoosden Veelschrijver: daar ons de vervolgen nu ter hand komen, willen wij er dadelijk verflag van doen.

Het Hart van Mid-Lothian, of de Gevangenis van Edenburg. IIIde Deel Te Groningen, bij W. van Boekeren. 1825. In gr. 8vo. 354 Bl. f 3 :

De lezer, die zeker groot belang stelt in het lot van EFFIE DEANS, ziet hier, dat en op welk eene wijze het harer beminnelijke zuster gelukte, haar te redden van het schavot en de doodstraf. Zij ontfnapt echter weldra haren vader, en raakt met haren verleider naar het vasteland, waar zij de noodige beschaving ontvangt, en, na weinige jaren met hem gehuwd, als eene aanzienlijke Dame in Engeland, weder eens in Schotland, terugkomt, en in overvloed en grootheid leeft. Het lot harer waardige zuster was minder schitterend; zij vond bij het huwelijk met een haar beminnend Geestelijke een ruim bestaan en een allergelukkigst lot. Haar goed en uitmuntend karakter, naar het leven geteekend, boezemt iedereen lezer liefde en eerbied in. Het einde der geschiedenis is verschrikkelijk: de echtgenoot van EFFIE, wiens vroeger leven door velerlei misdaden gebrandmerkt was, is steeds ter prooije aan fellen gewetensangst, en wordt eindelijk nog vermoord door zijnen eigenen zoon, dat kind der misdaad, hetwelk het onschuldige meisje bijna op het schavot had gebragt, en dat, zoo vroeg vermist, tot iedere misdaad was opgegroeid. De weduwe, na nog eenige jaren in de groote wereld geleefd te hebben, wierp zich eindelijk in een klooster, en in de armen van het armzaligst bijgeloof. — Zoo moge dan de misdaad, welker gevolgen toch altijd voortduren, eenigen tijdelijken glans bereiken, zij berooft altijd van wezenlijke zielerust en geluk; en de eenvoudige deugd leidt al tot mindere aardfche grootheid, zij leidt toch zeker tot inwendigen vrede en vreugd. Dit is de zedeleer van dit verbaal, dat door alle de eigenheden van den Schrijver boven andere van zijne verzierte verhalen nog uitmunt, en boven andere zijner schriften zeker behagen zal.

De Oudheidskenner. IIIde Deel. Te Groningen, bij W. van Boekeren. 1825. In gr. 8vo. 252 Bl. f 2-40.

Ook van dezen *Oudheidskenner* zal men de ontwikkeling en den afloop van het ingewikkeld verhaal, in hetwelk de belangstelling tot het einde toe wordt volgehouden, met genoegen lezen. De onbekende jonge en edele man wordt eindelijk herkend als gerechtigd tot eenen hoogen rang, dien men hem zeer gaarne gunt; en de schoone ISABELLE wordt zijne echtgenoot; ten genoegen nu van haren vader, die alzoo gered wordt uit den uitersten nood, waarin hij door het bedrog en de list van den schatgraver zich gestort zag. Ieder handelend persoon, ook de *Oudheidskenner*, houdt zijn zondering en hem eigen Schotsch karakter ten einde toe bij uitmendheid vol. — Wij worden van het mededeelen eener proeve teruggehouden, en achten ons van onze belofte daartoe ontslagen, door het ontvangen van verscheidene nieuwe Romanen van denzelfden.

Redgauntlet. III Deelen. Te Groningen, bij W. van Boekeren. 1825. In gr. 8vo. Te zamen 921 bl. f 8-40.

Wij vinden in dezen Roman den eigen' smaak en alle de meerdere of mindere schoonheden en eigenheden, die dezen bekwamen Schrijver kenmerken. Hier en daar echter houdt hij den lezer wel wat lang op, en het komt ons voor, dat het ruwe van de echt Schotsche uitdrukkingen en zeden onder zeker slag van gemeen, fatsoenlijk dan of onfatsoenlijk, op den duur, en bijna in iederen Roman, alhoewel wederom op eene andere wijze, herhaald, minder behagen moet. Met dat al, die zeden hebben toch altijd nog iets eigenaardigs, en de teekening der ruwe natuurtooneelen verliest nooit hare ontzagwekkende schoonheid.

Het eerste deel bevat de briefwisseling tusschen LATIMER en FAIRFORD, jongelingen met elkander opgevoed, boezemvrienden, beiden braaf en bescheiden, maar van eene zeer verschillende inborst. FAIRFORD is de zoon van een naauwgezet, ernstig man, voor de pleitzaal opgevoed, en nu op het punt van zijne promotie, die hij ook gelukkig bereikt, en wij worden getuigen van zijn eerste pleitgeding. De vrolijke LATIMER, wiens afkomst onbekend is, op reis naar de Engelsche grenzen, is van de dorre

regtsgeleerdheid een vijand, een vrolijke vriend van avonturen, en in meer dan één geval een regte waaghals. Hij raakt in ongelegenheid, verdwijnt zonder eenig spoor achter te laten, en is, gelijk men daarna verneemt, door zijnen voogd opgehouden, of liever gevangen. Zijn lot meldt ons het tweede en derde deel, mede deels in brieven; want dagelijks schreef hij, offchoon hij geen zijner brieven verzenden kon. Zijn vriend verneemt zijne verdwijning en vermoedt zijn ongeval. Nu laat hij zijn roem en pleitgeding in den steek, en gaat zijnen vriend opzoeken, om al het mogelijke te doen tot zijne redding. Hij doet de reis met een smokkelschip; hij raakt zijnen vriend op het spoor; maar moeilijk had hij zijne vrijheid bewerkt, of hem ook maar in 't gezicht gekregen, zoo niet het geheele plan was in duigen gespat. De voogd toch had in hem toevallig ontdekt REDGAUNTLET, den nazaat van den vermaarden held en martelaar voor de zaak van den Pretendent in 1745, wiens naam alleen hij genoeg achtte, om op nieuw het oproer te doen uitbarsten. LATIMER was aan die zaak geheel vreemd, en een getrouw voorstander van Koning GEORGE. Tegen zijnen zin werd hij er in gewikkeld. Reeds was de Pretendent heimelijk geland; maar de geestdrift bij allen, die iets te verliezen hadden, bekoeld. Evenwel had het gevolgen gehad, ware het complot niet nog juist in tijds verraden; en zoo liep die zaak, door zacht en kloek beleid, zonder opstand en burgerkrijg, en door het oogluikend toestaan van den stillen aftogt des Pretendents, gelukkig ten einde. Juist in dezen oogenblik vonden de vrienden elkander, enz.

Een Roman alzoó zonder meisjes en vrijertj? Neen; daartoe kent de Schrijver het romanlezend publiek, ook het Engelsche romanlezend publiek, te wél. Maar de beminnelijke beminde van LATIMER bleek zijne eigene zuster te zijn; en deze valt dan ook nu wel natuurlijk zijnen vriend, die haar zekerlijk verdiende, ten deel.

De merkwaardigste Nederlandsche Zeereizen sedert den jare 1594. Voor de vaderlandsche Jeugd. Door J. A. OOSTKAMP. II Deelen. Met Platen. Te Amsterdam en Leeuwarden, bij G. J. A. Beijerinck en G. T. N. Suringar. 1825. In kl. 8vo. Te zamen 424 Bl. f 4-80.

De schrijver keurt zoodanig eene lecture voor onze jeugd

bijzonder nuttig, vooral nu de oprigting der Handelmaatschappij voor handel en zeevaart wederom (hetgeen God bevestigte!) de beste uitzigten opent. De roem en moed der vaderen en de oude vaderlandsche dengd worden door zoodanige geschriften natuurlijk mede op de beste wijze herinnerd. Reisverhalen vallen ook zeer in den smaak van den jongeling; zij geven aangenaam onderhoud, en zijn verre boven romanlectuur te verkiezen. De inleiding geeft eenige noodige, mischien voor de welonderwezene schooljeugd reeds minder noodige, aanwijzingen. De reisverhalen, sommige korter, andere meer uitvoerig, zijn twaalf in getal, en bepalen zich tot de vroegere eerste reizen naar de *Oostindiën* en rondom den aardbol. Wij vinden hier de *eerste* en *tweede* reis van BARENTSZ in 1594 en 1595, om door het Noorden eenen doortogt naar *Kashan* en *China* te zoeken; voorts die van VAN HEEMSKERK, BARENTSZ en RIJF in 1596, hunne overwintering op *Nova Zembla* enz. Dan volgen de reizen van MOLENAAR, DIGNUMSZOON, SCHELLINGER en MAN, in 1595, naar de *Oostindiën*, en die van VAN NECK en VAN WARWIJK in 1598; verder die rondom den aardbol van VAN NOORT en VAN ILPENDAM, mede in 1598 ondernomen. Het tweede deeltje geeft die van BOTH en VAN KAERDEN in 1599, en die van VAN SPILBERGEN naar de *Molukken* enz. in 1614; die van LE MAIRE en SCHOUTEN naar de *Oostindiën* in 1615; de ongelukkige reis van BONTEKOE in 1618; de reis van HEREMIET rondom de wereld in 1623; en eindelijk de ontdekkingsreis van TASMANN in 1642. Ook de plaatjes, die hier voorkomen, verdienen lof; wij hadden echter nog liever hier eene goede reiskaart gevonden.

Hoezeer alle deze reisverhalen zeer zijn bekort, verwekken zij toch doorgaans deelneming, en geven aangenaam en afwisselend onderhoud. Voor de Nederlandsche jeugd zouden wij in dezelve toch nog wel iets meer van de Nederlandsche staatsgeschiedenis bij deze reizen verlangd hebben; ook komen ons de hier voorkomende zedelessen doorgaans wat eenfoortig voor.

Zeer gaarne, intuschen, prijzen wij deze reisbeschrijvingen ter lezing aan. Moge de schrijver met dezelve zijn heilzaam doel bereiken, en alzoo zijner belofte gestand doen, om nog een twaalftal belangrijke reisverhalen uit de jongstverloopen eeuw onzen jongelieden aan te bieden!

Invallende Gedachten, door A. S. DOJER, A. L. M. en Leeraar der Doopsgezinden te Zwolle. IIde en IIIde Stukje. Te Zwolle, bij H. As. zoon Doijer, 1824—25. In kl. 8vo. Te zamen 194 Bl. f 1-30.

Invallende Gedachten moeten niet ingeroepen, maar alleen, als zij zich vertoonen, niet afgewezen worden. Of de Eerw. DOJER deze zijne 116de invallende gedachte wel altijd hebbe in het oog gehouden, mag men betwijfelen. Daarenboven moet men dan ook nadenken, of iedere zoodanige gedachte de mededeeling aan het publiek waardig is. Van het eerste stukje gaven wij, *Letteroeff.* 1823, bl. 596, eenig berigt; nu moeten wij dit van het overige doen, want het derde stukje is, volgens den titel, ook het laatste. Wij meesmuil den, toen wij in het voorberigt van het tweede stukje lazen, dat de reden, waarom hetzelfde begint met No. 85, alleen daarin bestaat, dat het eerste geëindigd is met No. 24! Voorts wordt ons daar nog gemeld, dat hier, meer dan in het eerste, de *invallende gedachten* door bijkomende *invallende gedachten* zijn uitgewerkt. Dit maakt, met verlof, het geheel nu minder kernachtig en meer langwiliig. De *zamenkomsten* tusschen het tweede en derde stukje en den schrijver, No. 85 en 166, *willen* aardig zijn; wij mogen het lijden, maar vonden er juist niet veel zouts in. Wij ontkennen niet, dat men ook in beide deze laatste stukjes veel goeds vindt, hetwelk *het nadenken opwekken en zijne nuttigheid hebben kan*. Wij geven, waar nu het boekje openvalt, No. 200, welke noch van de *beste*, noch van de *steetste* is: „A. Meendet gij, dat de Tijd Stom was? B. Ja, dat dacht ik. A. Neen, bij mij is de Tijd verre van Stom te zijn: want hij spreekt gedurig tot mij. B. Wat zegt hij u dan wel? A. Ga naar bed, — sta op, — ga aan uw werk, — doe dit, — laat dat, — wat zit gij daar te rusten? — wees ijverig, — werk niet zoo langzaam. B. Maar hoe kan dat de Tijd tot u zeggen? heeft hij dan een' Mond? A. Dat zegt mij de Tijd met zijne Tonge. B. Heeft dan de Tijd eene Tong? A. Ja, de Hamer van de Klok is de Tong van den Tijd.”

Bij de Recensie der *Verhandeling over de Christelijke Zedeleer* (zie No. X) staat abusiefelijk bovenaan de bladzijden de naam van den Eerw. F. HOEKSTRA als Schrijver. Bl. 412, reg. 13 v. o., moest „Heere” met kapitale letteren gedrukt zijn geweest; en bl. 413, reg. 3, leze men HOEKSTRA.

BOEKBESCHOUWING.

Kerkelijke Redevoeringen van GOVERT JAN VAN RIJSWIJK, Lid van de Hollandsche Maatschappij der Wetenschappen te Haarlem, en Leeraar onder de Doopsgezinden. Te Amsterdam, bij P. Meijer Warnars. 1825. In gr. 8vo. LVIII en 284 bl. f 3-60.

De zegen van den openbaren Godsdienst, in eene plegtige Leerrede, ter gedachtenis van de stichting en inwijding der nieuwe Kerk van de Doopsgezinde Gemeente te Rotterdam vóór vijftig jaren, aldaar gehouden den 29 Mei 1825, door N. MESSCHAERT, Leeraar dier Gemeente. Te Rotterdam, bij A. May van Vollenhoven. 1825. In gr. 8vo. 28 Bl. f :-40.

Kerkelijke Redevoering, gehouden ter viering van zijne vijftigjarige Ambtsbediening, den 2 October 1825, door JOHANNES ERNESTUS WINTER, Predikant te Zuidhorn. Te Groningen, bij J. Oomkens. 1826. In gr. 8vo. VII en 60 bl. f :-60.

Twee Leerredenen, door H. E. VINKE, Theol. Doct. en Predikant te Alkmaar. Te Alkmaar, bij J. A. van Harencarspel. 1826. In gr. 8vo. IV en 56 bl. f :-60.

Feestrede, ter viering van zijne vijftiwintigjarige Evangeliebediening in de Hervormde Gemeente van Dordrecht, gehouden in de Grootte Kerk, den 2 April 1826, door G. VAN KOOTEN, Predikant aldaar. Te Dordrecht, bij Blusfé en van Braam. 1826. In gr. 8vo. IV en 45 bl. f :-50.

Er zouden toch zoo vele preken niet worden uitgegeven, zoo die niet gekocht, en dus (of, wankelt dit ge-
BOEKBESCH. 1826. NO. 12. M m

volg?) gelezen werden. Hoe veel dit schijne te bewijzen voor den godsdienstigen zin onzes tijds, Recensent vreest, dat de Mode geen klein gedeelte van den lof der heerschappij mag naasten, en meent reden te hebben om te wenschen, dat haar invloed vermindere. De uitgave zelfs van meesterstukken van kanselarbeid zoude hij schaarscher wenschen, en ziet geene reden voor het in 't licht verschijnen van elkander al telkens opvolgende kostelijke (maar ook kostbare) preken - bundels, zonder ophouden. Zoude dit den openlijken Godsdienst, het aanhooren van niet zoo fraaije, maar toch stichtelijke en goede leerredenen, waartoe men gelegenheid heeft, de Christelijke volmaking meer dan zeker vermaak bevorderen? om niets anders te vragen met opzigt tot de predikers, vooral die hun werk aan de drukpers, ook omdat zij reeds zoo van preken zweet, of om andere redenen, onthouden. De menigte van godsdienstige huisboeken bevordert den huisfelijken Godsdienst, vooral de Bijbellesing, niet: de Roman-lectuur verdringt degelijke en nutte wetenschap, en dat menigvuldig predikatiën-lezen..... Doch wij namen, *korthedshalve*, de aankondiging van zoo veel in ééns op, en wij zouden aan uitweidingen plaats geven? Dit woord moest ons echter eerst van het hart. Het zal ons geen leed doen, dat anderen anders denken; maar wel zoude ons de gevolgtrekking spijten, dat wij de uitgave van niet eenig predikwerk zouden wenschen. Ons eigen gedrag en onze boekerij zouden dat oordeel wederleggen; ook deze Recensie doet het.

No. 1 is een gansch boekdeel. Onder den naam van *Leerredenen ezv.*, *tweede deel*, verschijnt het ook voor de bezitters van het eerste. Eene goede schikking; schoon wij tusfchen *Leerrede* en *Kerkelijke Redevoering* nog al wat onderscheid meenen te bestaan. Tien preken over belangrijke onderwerpen bevat deze bundel. Kan echter van het mingewone of uitstekend treffende der keuze de uitgave juist geene bijzondere aanprijzing ontleenen, wij verwachten die van de manier van behandeling, maar — belijden ons teleurgesteld, en over die teleurstelling zeer

verwonderd. Wij kenden den Schrijver uit meer dan één belangrijk gefchrift (anders niet) te wèl, zoo wij meenden, om niet iets meer, dan goede preken, in den bundel te vermoeden, waarmede hij althans geen gebrek aanvult; maar vooral, den Schrijver was, ten opzigte van het *eerste* deel zijner Leerredenen, door twee Recensenten gelijke *teregtwijzing* gedaan, die hij zelf *gewichtlg* en *zeer gegrond* noemt, maar die intusfchen de hoofdaanmerking behelst, die wij weder maken zouden op deze nieuwe preken. Het is wel mogelijk, en het fchijnt ons ook toe, dat de Heer VAN RIJSWIJK dat voorkomen van uitlegkundige, wijsgeerige en leerftellige verhandelingen, dat de Recensent der vorige preken aan dezelve te berispen vond, heeft trachten te vermijden; deze zien er dus wat of zelfs veel minder hoog of diep geleerd uit; doch de manier, waarop zij zich voordoen, toont, dat ze dezelfde vorming niet ganschelijk ontbeerd hebben, die hunne oudste broers genoten, zoodat de *gemaaktheid* der losse manier zeer in het oog valt.

Ware *populariteit* ontbreekt. 't Is nog *boekenftijl*, dien wij hier ontmoeten, en dien wij van de predikatie verwijderd wenfchen, die, ja, aan verftandsverlichting moet, zeer zeker *moet* bevorderlijk zijn, maar *opdat* des toehoorders *flichting* te voorfpoediger, niet op het einde en afzonderlijk, maar door de gansche preek, bereikt worde. Voor de flichting nu is de trant van VAN RIJSWIJK te ftijf; voor de verwarming — hoe veel meer dan voor de ontfteking der harten in heiligen gloed! — is die te koud; en al te laag is hij, om den geest te verheffen tot de dingen, die men niet ziet, en die eeuwig zijn. De man *preekt* niet, maar *betoogt*. En dat betoog is niet altijd ftevig. Één voorbeeld volfta, uit de *tweede Leerrede*.

De bovenmenfchelijke grootheid van JEZUS wordt hier behandeld, *eerst* ten aanzien van zijnen *perfoon*, dan van zijne *heerschappij*, *voorts* van het werk der *verlofing*, *eindelijk* in zijne hoedanigheid als *verheerlijkt Middelaar*. Ware dit stuk, vol van fchriftuurplaatfen, in

een onderwijsboek , bij een katechizeerboekje dienende , geplaatst , ook dan zouden wij er in beklaagd hebben het gemis van dien *lucidus ordo* , die aan geen betoog , noch aan eenig vertoog op den kansel ontbreken mag. Ook misfen wij hier die hechtheid van bewijzen , zonder welke het bewijzen zelfs nadeelig is. Wij zien niets , of de beide eerste stukken loopen geheel door elkander. Voorts , de Goddelijke natuur van J E Z U S wordt bewezen : 1°. uit zijne alwetende kennis ; 2°. uit zijn alvermogen ; 3°. uit zijne zedelijke volmaaktheden ; daarop , 4°. beweerd , dat men een en ander niet als gaven des H. Geestes , maar als hoedanigheden van zijnen perfoon hebbe aan te merken ; en , 5°. uit zijne , bij uitfluiting , *Goddelijk* te noemen eigenschappen , als eeuwigheid en overalometgenwoordigheid. Kennelijk was VAN RIJSWIJK zelf bij No. 2 verlegen , waar hij zich dan ook alleen op *Joa. V: 21, 25, 26* beroept , na uitgeweid te hebben over het onvoldoende der wonderen van J E Z U S ten bewijze voor zijne Goddelijke natuur ; doch daardoor vonden wij No. 4 ook heel zwak , en zouden *Openb. II: 23* liever elders , t. w. in het laatste stuk van dit betoog , hebben gebruikt gezien.

Niets meer van deze *Leerredenen*. Er is nog *voorwerk* te vermelden , hoewel we er liever van zwegen. Naast vóór de preken is eene taalkundige (?) opheldering van den naam *Doopsgezind*. In eene Recensie stond onlangs „*Bejaarde Doopsgezinden*.” Zeker is dit bij vergisfing ; maar dat daarmede bedoeld wordt „*Voorstanders van den Bejaarden Doop*,” gelooft die Recensent zoo min als wij ; wel „*Voorstanders van der Bejaarden Doop*.” Zoo veel komt er op eene letter aan ; maar — het is niet eene drukfeil bij VAN RIJSWIJK , die zelfs „*hij*” in „*Hij*” verbetert. En nu beteekent , *taalkundig* , de uitdrukking niet „*Voorstanders*,” maar „*Verwerpers van den Doop der Bejaarden*.” Dit heeft nu die Recensent wel niet gemeend , maar het is toch zoo ; „*want*,” zegt VAN RIJSWIJK , „de Doopsgezinden heeten zoo , niet omdat zij den Doop der Bejaarden voorstaan , maar omdat zij den Kinderdoop verwerpen.” Dit wordt met *Trini-*

taris en *Sacramentaris* opgehelderd. — Begrijpt gij het niet, Lezer? Dat vertroost ons over onze onvatbaarheid en ongeloovigheid. Wij gelooven juist het tegendeel, leggen *Trinitaris* uit als in WEILAND'S *Kunstwoordenboek*; en wat, als VAN RIJSWIJK gelijk heeft, beteekent *Roomschgezind*, *Koningsgezind*. ezv.?

Over de Verhandeling, welke deze taalkundige opmerking voorgaat, zeggen wij, dat ze getiteld is: „de onderscheiden aard der Evangelische bedeeing, en hare voortreffelijkheid boven de Mozaïsche,” en de grondstelling aanwijst, waarop de onderscheidene leerbegrippen der Nederlandische Doopsgezinden gevestigd zijn; dat zij zich, ook van niet Doopsgezinden, gelijk de Recensent, tot de grootste Protestantische afdeeling behorende, met genoeg lezen laat, al vindt hij ook, (en dit zullen Doopsgezinden mede) vooral op de kracht en wijze van argumentatie, bedenkingen; dat zij vóór drie jaren geplaatst is in de *Nieuwe Bijdragen ter bevordering van den Eerdienst*; en dat ze hier daarom vooral niet te pas komt, waar zij in geen geval behoort, of de titel had anders moeten luiden.

En nu nog wat over het *Voorberigt*, waarin VAN RIJSWIJK over zichzelf het meeste zegt. Door het spreken in de *Vergaderingen der Collegianten*, te *Rijnsburg* en elders, en op de *Collegiën*, die de eigenlijke Kweekscholen waren der *verkoren* Leeraars, (welker verschil van *beroepen* Leeraars hij in eene noot aanwijst) heeft hij zich tot Leeraar gevormd. Van 1784—1800 exerceerde hij (altijd in de *letteren* bezig) de lettergieterij; maar toen die affaire verliep, scheidde hij er voorzigtig uit, en aan zijne neiging tot het Leeraarsambt werd voldaan. De bekwame man werd in het voorjaar van 1800 te *Hengelo* beroepen, op een klein traktement, waarvan hij evenwel een niet onaanmerkelijk gedeelte jaarlijks ten behoeve van die Gemeente contribueerde. Waaron vertelt men dat zelf aan het *publiek*? Wacht wat, Lezer! De man heeft vervolgens te *Monnikendam*, aan de *Jouret*, en aan den *Hoorn*, op *Tesfel*, gestaan. Dat's een beste

plaats, om veel goeds te genieten en te sichten, hetwelk uit de sobere omstandigheden der Gemeente, vergeleken met *Luk. XVI: 19, 25, Matth. XIX: 23, 24, Jac. II: 5, Matth. V: 3* en nog veel meer andere Bijbelplaatsen bewezen wordt. Evenwel, hij ging er van daan, om het *lokale* des eilands. Niemand vrage, of dat er zoo door konde; want — het gebeurde. VAN RIJSWIJK legde nu zijne bediening als bezoldigd Leeraar bij eene bepaalde Gemeente neder, en ging te *Leyden* wonen. Daar was hij bekend; daar had hij vaak voor Do. VAN GEUNS gepreekt, en dit was voor zijne vrouw en voor hem aanleiding genoeg. Daar zijn hem dan, *honoris causa*, eenige preekbeurten opgedragen, en *dit zegge men voort!* — preken is zijn lust en leven, en die maar gading heeft, kan hem krijgen. De kosten? — *vrij logies*; anders geen bezwaar. Zoo moet het wezen, volgens al weder eene menigte Bijbelplaatsen, door VAN RIJSWIJK bijgebracht. — De Reconsent is ook Predikant, die traktement krijgt, en liever nog eenigen bijslag ontving, dan in VAN RIJSWIJK's gevoelens te treden: want dat zoude hij dan aan meer aanraden moeten, en, werd die raad eens opgevolgd..... Mijnheer VAN RIJSWIJK! zoo lang gij niet de mogelijkheid bewijzen kunt, zeg maar om vrouw en kroost te onderhouden, (ge zijt toch, om eens *taalkundig*, als gij, te spreken, wel zoo *Roomschgezind*, dat ge aan Predikanten het huwelijk toestaat?) of om, zonder geld, te koopen, wat gij en anderen uitgeven, zoo lang verdient uwe meening tegenspraak, van welke wij, ware zij in de bestaande orde van zaken uitvoerbaar, gaarne patroon zijn zouden. De zaak is ons, voor het tegenwoordige, geene letter meer waardig, van welke gij vergeten hebt, dat ze, gelijk alle zaken, meer dan één handvatfel heeft. Dat gij, wien, naar wij vernamen, eene rijke erfenis te beurte viel, het verval uws Kerkgenootschaps aan het geven van jaarwedden toefschrijft, zij welbehagelijk aan wic het met Kerk en Godsdienst niet wel meenen; de anderen vergen geen bewijs van hetgeen zoo

gemakkelijk gezegd is, want — zij oordeelen, dat ge niet te veel door het hoofd moet halen. Men zoude niet alleen zichzelf beleedigd gevoelen, maar u *gekrenkt* verklaren kunnen. Het spijt ons waarlijk, dat wij zulk een Voorberigt lazen. Is dan onze tijd gedomd tot het *peccari intra et extra Iliacos muros*?

Achter dit Voorberigt staat eene *Lijst der uitgegevene Schriften van G. J. VAN RIJSWIJK*. Waarom? De een antwoordt: „Dat mag de Drommel weten!” De ander: „Geen Christenziel kan dat raden!” VAN RIJSWIJK zegt niets; wij denken aan eigenliefde en *Pred. I: 2.*

Wij hebben van de boekjes, onder dit boek aange-meld, ook nog iets te zeggen: dit moet kort zijn.

No. 2. Eene Gelegenheidsrede, uitstekende door eenvoudigheid, duidelijkheid, orde, hartelijkheid. Een model voor zulke gelegenhedspreken, klein, maar groot genoeg om belangrijk te zijn door nuttigheid. Over vijftig jaren roemt op haar nog de Rotterdamsche Christenschaar, die haar nu dankbaar plaatst naast de vijftigmaal verjaarde Leerrede van OUWEJANS. 't Is ook eene preek van MESSCHAERT. Zij kome wat verder, dan bij de Doopsgezinde Broederschap, en vooral in handen van *Protestantsche Leeraren*, opdat zij verzoeken overwinnen, waaraan Gelegenheidsredenen blootstellen. Men leere hier; men kan dan behagen en stichten, al is de voordragt *kort* en — *kunsteloos*. Doch deze kunsteloosheid is voor elk zoo ligt niet, als hetgeen kunst heet. De tekst is *Joa. X: 22*. Een kort berigt der geschiedenis van het kerkgebouw, op den titel vermeld, gaat vooraf; het feest van deszelfs stichting wordt daarop gevierd, tot dankbare herinnering en godsdienstige opwekking. Zullen wij iets van deze 28 bladzijden ter proeve afschrijven? Men leze ze allen!

No. 3. DO. WINTER is sedert 50 jaren Predikant, en bragt er 48 jaren van te *Zuidhorn* door. Van dit zeldzaam voorregt vierde hij gedachtenis. Toen hij dit deed, waren twee Afgevaardigden van het *Klasfikaal Be-*

fluur tegenwoordig, om deszelfs geluk- en zegenwenschen hem en der Gemeente over te brengen. De tusschenrede, waarin dit geschiedde door Do. J. MULDER, vindt men hier ook, zeker met groot genoegen. Deze manier van doen, ons tot nog toe onbekend, achten wij der opmerking van Kerkelijke Besturen waardig, en van die zijde reeds recommanderen wij de preek, die tottekst heeft 1 *Tim.* I: 17. Wij dachten: daar is verscheidenheid van gaven! Hadden wij deze feestviering bijgewoond, onze achting voor den 74 jarigen Leeraar zoude, aan onze dankbaarheid over zijn voorregt, dat hem zijnen ouderdom niet eens bemerken laat, evenredig, zichtbaar geweest zijn. Tusschenbeiden hadden wij mischien ons voorhoofd gefronst, en daarbij onzen glimlach niet kunnen verbergen; maar dat ons oog, op het einde der feestviering, droog zoude geweest zijn, gelooven wij niet, want de Grijsaard eindigt al eens heel aandoenlijk, plegtig, treffend.

De man is een Geleerde, en alles behalve een dagelijksche of gewone Dienstknecht. Maar — die tekstverklaring, die ons anders best behaagt, mist voor den preekstoel de noodige eenvoudigheid. Dit, en de stroefheid der constructie, bij herhaalde lezing voor ons nog zwaar om te verstaan, hindert erg. WINTER had, zonder de *Gnosis* der Grieken of de *Aeonen* te *Zuidhorn* voor den dag te brengen, zijne Gemeente evv. wel kunnen onthalen op vaste spijze. Hij neemt voorts de lofspraak van PAULUS over. Vooraf werpt hij (mag dit wel zoo noodig geacht worden?) het vermoeden van geestelijken hoogmoed verre weg, met tegenspraak, waarin het onder anderen luidt: „Zoo ergens, hier heb ik geen' Engel des Satans noodig (een' tegenstander van den Pastoor) — opdat ik mijne waardigheid niet te veel verheffe (mijn *Pastoraat*).” Dit schijnt eene lievelingsuitdrukking te zijn; immers naderhand vértelt hij van drie Predikanten, te *Zuidhorn* hunnen dienst niet hebbende geëindigd, en noemt (dit overtuigende tevens van de stroefheid in den stijl) „LOMEIJER, die deze zijne

standplaats verwisselde met WIPPING, toen Leer-
aar te *Aduard*, omdat *deze* het *hier* met een' En-
gel des Satans te kwaad kreeg." — Wij *vermaakten*
gaarne onze lezers met meer mede te deelen, vooral van
hetgeen WINTER somtijds al heel raar van zichzelf
zegt; maar onze handen zijn gebonden. Vooral gaven
wij gaarne ter lezing het treffend woord aan het einde,
een woord van afrekening en nieuwe verbindtenis, be-
ginnende: „Welaan, Gel! allen de hand op het hart!
allen de boeken en registers onzer gewetens geopend en
nagezien!” en vervolgens: „En nu, de slotfom; Open-
staande schuld en onvereffende ontvangst,” ezv. — De
man, die het brood der luiheid (Emeritaat uit weelde
of gemak) verwenscht, en die zich daarom, hoe oud,
nog verbindt aan zijne Gemeente, blijve voorspoedig
werken, zoo lang God hem spaart, ten nutte derzelve,
die (zie bl. 40) *een voorregt had, waarin weinige Ge-
meenten zich mogen verblijden*. Vele Gemeenten en
Leeraars zullen dit, helaas! geen voorregt noemen.

No. 4 geeft ons twee preken van een' jongen Leer-
aar, een der vele uitkomende *Doctores Theologiae*, op
zijne derde standplaats met verdienden roem bezig, en
derhalve, naar de publieke opinie en spreekwijze, mag-
tig knap. Recensent verwachtte ook van zijne hand
niets dan hetgeen zeer goed is. Die verwachting is niet
bedrogen, behalve ten opzichte der eerste preek, gehou-
den op den laatsten avond van 1825. Wij meenden, om
het Voorberigt, dat deze ook diende, om den kwaden
en goeden geest des tijds ten nutte te maken, en daar-
van vinden we dan al heel weinig, buiten het gewone
in alle Biddagspreken, en niet weinige *redites*. De twee-
de preek beviel ons, vooral om het plan, beter. Zij
is vier jaren ouder, en tusschen het Kersfeest en den
laatsten avond des jaars gehouden. Wij zijn het met
VINKÉ niet eens, dat er minder reden voor de uit-
gave dezer leerrede bestond. Eigenlijk *behoefde* geen
van beiden het licht te zien; want als alle preken, die
even goed zijn als deze twee, de wereld in moeten,

waar zal het dan heen? Recensent lacht wel eens om den angst der Predikers, dien zij *betuigen*, eer *zulke* vruchten ter wereld komen, waarop geen mensch aanmerkingen van belang te maken heeft. Geen dwang bestaat er immers. Die vrijwillig preken aan het publiek geeft, verwekke dus geene vermoedens, door den gewonen aanhef in de Voorberigten, die ingang vinden kunnen, omdat ze niet altijd even ongegrond zijn. — Recensent heeft *met smarte*, op bl. 12, bij de woorden: „Ik niet,” in zijn exemplaar gerandteekend: „Ik wel.” Dat zal VINKE ook wel smarten!

No. 5 kroont het werk. Die preek is niet heel *mooi*, maar uitstekend schoon. Ware *dit* geschenk aan de Gemeente, die het geluk heeft, VAN KOOTEN te bezitten, eens onthouden; haar, maar zoo velen buiten haar, was een hoogstvoordeelig genot onthouden. Dat noemen wij *preken*, zoo als het maar wezen moet, zoo als het kan nagevolgd worden door elk Leeraar, wien zijn heilig ambt ter harte gaat, zoo als het God zegenen kan! Dat hoort men niet, dat leest men niet, of men is — niet *gefrappeerd* ezv. maar — heilig aangedaan, en bewondert niet zoo zeer den Leeraar, maar schat hem hoog en heeft hem lief. Wij lazen en herlazen deze *Feestrede*, en prezen haar mondelijk, en prijzen haar nu met onze pen aan. Jeugdige Ambtsbroeders, maakt u dien toon, dien geest eigen, die hier spreekt! Hoe gelukkig, dat *zulke* preken gedrukt worden! Geen woord meer.

Vervolg van Proeve eener vrije behandeling van den Heidelbergschen Catechismus, in den geest van het gezuiverd Christendom, overeenkomstig het beginsel der Kerkhervorming. Door J. VAN DER LINDEN, V. S. Christenleeraar bij de Hervormden te Kantens. IIde Stukje. Te Groningen, bij W. van Boekeren. 1825. In gr. 8vo. 216 Bl. f 1-50.

Dit werk blijft zich van alle de ons bekende vroegere

behandelingen van het Heidelbergsch leerboekje zeer voordelig onderscheiden door deszelfs geheel vrijen geest, godvruchtigen zin, en behoorlijk en aanhoudend betoon van achting voor een zoo oud en bij de Hervormden zoo hoog gewaardeerd overblijffel der schriften tijdens de Kerkhervorming, in zoo ver die achting het protestantsch beginsel behouden kan, den geest van het vrije onderzoek niet belemmert, en alzoo aan eenig menschelijk geschrift kan toekomen. Men heeft wel ergens gelieven te zeggen, dat reeds finds eenen geruimen tijd zoodanig eene behandeling van den Catechismus noch nieuw noch zeldzaam is; *wij* ontkennen dit echter, en roemen zeer des Schrijvers bescheidenen vrijmoedigheid, zoo als *wij* die tot nog toe bij geenen Schrijver over den Catechismus in die mate vonden; en offchoon *wij*, hetgeen *wij* bij het vorige stukje gezegd hebben, ten aanzien van des Schrijvers eigen inzicht en begrip omtrent sommige leerstukken, hier herhalen, herhalen *wij* even ruimschoots den alstoen door ons aan deze Proeve toegekenden lof, en wenschen zeer de voortzetting en voltooiing van dit wezenlijk goed en voor onzen tijd in vele opzigten berekend geschrift; waartoe *wij* vertrouwen, dat het den Eerw. VAN DER LINDEN aan geene aanmoediging ontbreken zal. — Dit tweede stukje brengt de behandeling van den Catechismus nu tot de tweeëntwintigste afdeeling.

Geneeskundige Waarnemingen uit de Veldtogten van Rusland en Duitschland in 1812 en 1813, of Geschiedenis der toen bij het Fransche Leger geheerscht hebbende Ziekten; door den Ridder J. R. L. VON KIRCKHOFF. Naar den tweeden Druk vrij vertaald, enz. door Dr. H. VANDEN BOSCH, te Rotterdam. Te Utrecht, bij J. van Schoonhoven. 1825. In gr. 8vo. Behalve het Voorwerk, 494 bl. f 3-75.

De volijverige *Rotterdamsche* Geneesheer VAN DEN

BOSCH heeft de vertaling van dit werk van den even ijverigen Ridder VON KIRCKHOFF op zich genomen, vooral met oogmerk, dat van hetzelfde door onze Heelmeesters te platten lande een oordeelkundig gebruik zou worden gemaakt. Het oorspronkelijk werk zelve reeds vroeger beoordeeld hebbende, willen wij ons thans alleenlijk bij de vertaling bepalen. Al aanstonds bevreemde het ons, dat de geleerde Vertaler het met zijn oogmerk heeft kunnen overeenbrengen, ook het eerste gedeelte des boeks, het verhaal van den Veldtogt betreffende, op te nemen, 't welk toch voor de Heelmeesters te platten lande weinig nuttigs behelzen kan, en den prijs van het werk nutteloos verzwaart. De vraag, in hoeverre het bestuderen van Legerziekten eene bijzondere nuttigheid voor Lezers, zoo als de Heer VAN DEN BOSCH zich voorstelde, hebben kan, willen wij niet eens aandringen, hoewel ook daaromtrent gegronde twijfelingen zouden kunnen ontstaan, vooral als men leest, hetgeen voorkomt op bl. 5 der vertaling onderaan, en p. 19 van het oorspronkelijke.

De vertaling is, zoo verre wij hebben kunnen nagaan, getrouw, zonder slaafsch te zijn. Bij dezelve zijn aan den voet der bladzijden aanteekeningen gevoegd, waarin de Heer VAN DEN BOSCH meestal door zijn gezag de gevoelens of voorschriften des Schrijvers bevestigt. Niet weinige derzelve zoude men misfchien, zonder groot nadeel, hebben kunnen ontberen, daar de geleerde Vertaler zich met het bekende: *qui tacet, consentit*, van die moeite had kunnen ontslaan. Anderen echter zouden wij ongaarne misfen, zoo als die, welke de behandeling der darmontsteking betreft, bl. 173, en die uitvoerige noot omtrent het nut der braakmiddelen. Aangaande de ontlastmiddelen verklaart de Heer VAN DEN BOSCH zich op meer dan ééne plaats tegen het gebruik der *Tamarinde*, als door derzelve wrangheid buikpijnen verwekkende. Recensent getuigt, dit gevolg daarvan nimmer bespeurd, en zelfs de *Tamarinde* met Sennebladeren, op het voorbeeld van den grooten SYDENHAM, meerma-

len te hebben toegediend, zonder daarvan eenig nadeel gezien te hebben, mits de gifte der *fol. Senn.* niet te groot was. Bij *zeer gevoelige* lijdens stemmen wij gereedelijk toe, dat dit middel niet te pas komt, evenmin als het aftrekfel der Sennebladeren. Voor zulken bezitten wij in onze *Sylva medica* een genoegzaam aantal middelen, om de bedoelde uitwerking te weeg te brengen. Zeer waar is de opmerking, (bl. 363) dat bij sluipkoorts de Kina menigmaal slecht verdragen wordt. Recensent heeft dit eveneens als de Heer VAN DEN BOSCH ondervonden.

Achter het werk heeft de geleerde Vertaler eigene Waarnemingen gevoegd, waardoor hetzelfde wel eenigzins een bontkleurig aanzien verkregen heeft, doch welke echter over 't algemeen met genoeg gelezen zullen worden.

Alleenlijk kwam het ons voor, dat de Stolliaansche methode wat al te ruimschoots is aanbevolen, en wat te veel van de kunst verwacht wordt; want alhoewel wij niet ontveinzen, dat het vertrouwen op de *vis medicatrix naturae* overdreven kan worden, zoo gelooven wij tevens, dat men ook te veel op de kunst bouwen kan.

Wij willen hiermede echter geenszins de waarde van dit geschrift te kort doen, maar veeleer deszelfs lezing en overweging aan onze vaderlandsche Kunstbroeders aanbevelen, daar het vele nuttige lessen en voorschriften bevat, die der betrachtig overwaardig zijn.

Bijdragen tot de kennis en behandeling der Kinderpokken, door IZAAK DE KONING, Stads Medicinæ Doctor, mitsgaders Heel- en Vroedmeester, te Zaltbommel. Tot algemeen gebruik ingerigt. Te Zaltbommel, bij J. Noman. 1824. In gr. 8vo. 89 Bl. f 1-10.

Dit stukje behelst, 1°. eene vertaling van een gedeelte van HUFELAND's *System der praktischen Heilkunde* over de hier behandelde ziekte; 2°. een Aanhangsel van den Schrijver, gedeeltelijk uit andere Schrijvers getrokken, hoofdzakelijk den leefregel betreffende.

Wij vonden, bij de behandeling, ook het openen der zwerende pokken opgegeven; eene handelwijze, die ons geenszins toefchijnt aanbevelenswaardig te zijn, daar toch door dit openen de zwerende oppervlakte aan de vrije lucht wordt blootgesteld, en tevens gelegenheid gegeven tot het vormen van leelijke naden. Op bl. 54 verwonderde het ons, in een verbazend zamengeffeld Recept van den Heer DE KONING, ook de *Murias hydr. oxyd.* te vinden voorgeschreven bij een' rottigen toestand en verfterving der pokken, en in eene noot (5) pag. 54 (zie bl. 87 der Aanteekeningen) den *Calomel*, door HUFELAND, ook in dit geval, aanbevolen, te zien afgekeurd. Zulke inconsequenties zijn thans niet vreemd. Wij voor ons zijn altijd van oordeel geweest, dat een Auteur, die voor het publiek durft optreden, die achting aan zijne lezers verschuldigd is, dat hij denkt, vóór dat hij fchrijft. Dit fchijnt echter geen algemeen aangenomen regel te zijn. — En wat nu de Kwikmiddelen belangt, met het hoogfte regt keurt Doctor DE KONING de handelwijze van Prof. HUFELAND af, en wij betreuren het, helaas! dat de tegenwoordige *Hydrargyromanie* ook tot ons is doorgedrongen, zoodat er geene ziekte zonder *Mercurialia* meer fchijnt genezen te kunnen worden.

Het oordeel omtrent de behandeling dezer ziekte door wijlen Dr. J. J. VAN DEN BOSCH komt ons voor, juist te zijn, (bl. 64 en volg.) Immers die behandeling is, over 't algemeen, niet slechts te zeer *empirisch*, maar ook te grof *jatrochemisch*, om algemeenen bijval te verdienen, en kan dus alleen, gelijk de Schrijver te regt aanmerkt, onder *bepaalde voorwaarden* met een goed fucces gebruikt worden, fchoon zij nimmer als algemeen geldend behooren te worden aangenomen.

Wij eindigen ons kort verflag met den wensch van den arbeidzamen Schrijver, met welken wij den onzen gaarne vereenigen, dat zijne pogingen ftrekken mogen tot heil van het lijdend menschdom.

Algemeene Geschiedenis, door K. F. BECKER, naar den vijfden verbeterden Druk, uit het Hoogduitsch vertaald. Iste Deel. Te Haarlem, bij de Erven F. Bohn. 1826. In gr. 8vo. XVI en 366 Bl. f 2.60.

De aankondiging dezes werks is ons een waar, een buitengewoon genoeg. Zelden viel ons dat bij de verschijning van een Hoogduitsch werk in Nederlandsch gewaad ten deel. Het is de *inhoud* van het werk, maar ook de *wijze*, waarop het zich aanbeveelt, die ons dat genoeg veroorzaken.

Ge ontvangt hier, Lezers! een werk over de *algemeene Geschiedenis*. Men wane niet, dat daaraan, in onze taal, geene behoefte bestaat! Het Voorberigt van den Vertaler wederlegt die meening bescheiden en voldoende, zoo ze ergens plaats heeft. De meest bekende werken, die van MILLOT en SCHRÖCKH, vóór meer of min vijftig jaren geschreven, zijn niet meer voldoende te achten aan de behoefte des tijds, daar eene wijsgegrige, pragmatifche behandeling der Geschiedenis sedert die dagen geëischt wordt, en ook de arbeid der Geleerden, en zelfs staatkundige gebeurtenissen den Geschiedschrijver ophelderingen hebben aangebragt, hoedanige aan MILLOT en SCHRÖCKH ontbraken. MULLER'S *algemeene Geschiedenis in 24 boeken*, hoe ook, door VAN KAMPEN'S arbeid aan dezelve, in belangrijkheid gewonnen hebbende, is niet geschikt, en nog veel minder de *wijsgeerig-staatkundige Geschiedenis der Wereld* van PÖLITZ, tot een leesboek voor mingeoefenden, hoedanig het onderhavig werk zijn moet.

De *Weltgeschichte* van K. F. BECKER bestaat uit 12 deelen, waarvan er negen van hem zijn. De door den dood afgebrokene taak is door J. G. WOLTMANN opgevat; maar ook deze werd door den dood gestuit in zijn werk, waarna de Heer MENZEL het boekwerk, dat, in eene veranderde en verméerderde uitgave, tot het tiende deel gevorderd was, met nog twee deelen ver-

volgd heeft, en voltooid. Dr. LOEBELL, eindelijk, heeft de tien eerste deelen, om de ongelijkheid van stijl en bewerking, herzien, ten gevolge waarvan de vijfde druk in 1844 het licht zag. Dezen heeft de Vertaler ten grondslage gelegd.

Ziet hier dus het eerste deel eens werks, van onderscheidene Geleerden ter hand genomen, en in *Duitschland* eene goedkeuring genietende, die aan weinige boeken zoo algemeen ten deel valt. Volledigheid, getrouwheid, duidelijkheid, naauwkeurigheid, eenvoudigheid kenmerken dit werk. Verstandig kiezen, in verband plaatsen, en afschetsen verstond BECKER meesterlijk. Toen Recensent het boek doorbladerde, en bl. 6—11 en 40—142 de Bijbelsche Geschiedenis zoo uitvoerig, en, hier en daar, zoo woordelijk, als in den Bijbel zelve, voorgesteld zag, oordeelde hij dit overtollig, en dat eene behoorlijke beschrijving der Oostersche begrippen en zeden de voorkeur verdiend had. Geheel is hij niet van meening veranderd, dat er te veel plaats aan overschrijving uit den Bijbel is ingeruimd. Maar, wat de Vertaler zegt van BECKER's hoofddoel — eene heldere en levendige schildering van het gebeurde — laten wij toch gelden, als de oorzaak, dat hij zich op het *biographische* zoo zeer toelagde, en gansche tooneelen uit de Schriften des O. V. inlaschte, ook uit de *Ilias* en de *Odyssea*, ja verzen uit HESIODUS. Dewijl toch dit boek een leesboek voor alle klasfen zijn moest, zouden wij de laatstgemelde tooneelen en verzen ongaarne gemist hebben; maar dan behoorden er ook die stukken uit het O. V., om de evenredigheid, alzoo in te staan, als zij er nu zijn.

Dit eerste deel bevat, behalve eene Inleiding, in 56 Afdeelingen het eerste tijdperk der oude Geschiedenis, dat is, tot op CYRUS, 529 jaren vóór CHRISTUS. Wij willen noch den hoofinhoud dier Afdeelingen afschrijven, noch het een of ander uittreksel mededeelen. Dit laatste zullen wij doen, als we eens een volgend deel aankondigen, indien er namelijk dan nog noodzaak bestaat, om dit treffelijk werk algemeener bekend te doen

worden. Wij zeggen den Vertaler, met volle overtuiging, na, dat het den mingeoefenden op eene duidelijke en aangename wijze onderrigt, en den meergevorderden vele belangrijke herinneringen en wenken geeft. Daarom wenschen wij het zoo wel gebruikt door Studenten, die over **HEEREN'S Handboek**, of — wat anders? — de lessen der Hoogleeraren bijwonen, als ook door Schoolonderwijzers tot eigene en elkanders oefening, ja, met één woord, door alle liefhebbers van degelijk nuttige lectuur. De wensch des Vertalers is de onze, „dat door dit werk grondige geschiedkennis bevorderd worde, en alzoo betamelijke gezindheden worden aangekweekt jegens den hoogen en wijzen Bestuurder van den gang onzes geslachts!”

Wij zeiden, dat ook de *wijze*, waarop zich het boek aanbeveelt, ons veel genoeg veroorzaakt. 't Is, ja, ook een vreemdeling van Hoogduitschen bodem; maar vooreerst staat hem het Nederlandsche gewaad bijzonder wèl, en schikt hij zich best in onze zeden en manieren; ten andere, hij komt ons niet maar wat afhalen, maar geeft ons degelijk wat mede, en is vooral zeer nederig en bescheiden. Daardoor onderscheidt hij zich van velen, zoo wel vreemdelingen als inboorlingen. Wij willen beiden bewijzen.

1°. De taal is — vitzucht haten wij — zuiver Nederduitsch. De Vertaler verstaat zijn werk grondig. Het geheele Voorberigt doet hem kennen als een Geleerde, die in de Duitfche Letterkunde georiënteerd is. Hij heeft niet letterlijk vertaald, maar is, echter niet dan na rijp beraad, zelfs hier en daar in sommige punten afgeweken van zijn origineel. Het oorspronkelijke der, in het Hoogduitsch, aangehaalde plaatsen van oude Schrijvers heeft hij mede, naar behooren, geraadpleegd. In betere handen konde het werk al niet vallen, dan in die des ongenoemden Vertalers. Waarom toch verborg hij zijnen naam? Die zóó het beschaafde publiek verplicht, mag wel — wij zouden zelfs zeggen, moest — genoemd worden.

20. Maar nu nog iets, dat nog zeldzamer is geworden, en daarom den Vertaler en Uitgever beiden tot des te grootere eere verstrekt. Het is het veelvuldige, dat ons hier gegeven wordt, zonder onnoodigen opschik, en — goedkoop. Men vergelijkte eens den prijs des boekdeels met het getal der bladzijden, en wete dan, dat alles zeer buitengewoon compres gedrukt is, buiten schade der netheid of duidelijkheid. Waarlijk, de schoone uitzondering, welke dit boek maakt op de schandelijke mode, waardoor men, voor veel gelds, weinig letters koopt, valt in het oog. Kan men nalaten, aan afzetterij en zakkenrollers te denken, wanneer men boeken in handen krijgt, ja soms fraai uitgedost, maar althans zoo veel wit papier als drukletteren bevattende, en niet dan voor ettelijke guldens verkrijgbaar? Bewijzen de nieuwe uitgaven van zoodanige werken in minder formaat, en met kleiner letter gedrukt, niet zelve het onbetamende dier geldheffing? En, zoo men die mode al gelden laat ten aanzien van dusgenoemde werken van smaak, is zij niet even onteerend voor de Schrijvers, als voor de Uitgevers van boeken, die tot algemeen nut behoorden te verstrekken? Is zij vooral niet hoogst ergerend ten aanzien van boeken van godsdienstigen inhoud, Leerredenen, Bijbelsche Tafereelen, Huisboeken ezv.? Met moeite onthouden wij ons van vergelijkingen, maar kunnen niet nalaten, zoo wel den Vertaler *dezes* belangrijken werks, als den Heer B O H N te danken voor hunne, bij veler baatzucht zoo schoon afftekende, regtvaardigheid, en achting voor de beurs en het gevoel der lezers.

Wij wenschen, dat dit werk, als het gewigtigste leesboek over de algemeene Geschiedenis voor alle klasfen, voorspoedig in onze taal zal voltooid zijn, en dien opgang maken, dien het verdient, d. i. dat er spoedig eene nieuwe oplage noodig zij.

Geschiedenis van de Fransche Heerschappij in Europa.

Door N. G. VAN KAMPEN. VIIIste of laatste Deel. In 's Gravenhage, bij de Wed. J. Allart en Comp. 1823. In gr. 8vo. 358 Bl. f 3-40.

Reeds lang hadden wij van dit laatste en verreweg kleinste deel (zoo wij inhoud en register er af rekenen) eens zoo gewigtigen en belangrijken werks moeten verflag doen. Het is toch, hoe kort dan ook, om twee redenen belangrijk genoeg. De eerste is, dat het 't gansche tweede deel van NAPOLEON's openbare leven, gelijk hij zelf het tijdperk der beruchte honderd dagen noemde, en vooral den slag van *Waterloo*, deszelfs aanleidingen en uitkomsten, behelst. De andere is die, welke het slot van voortgelijk werk altijd belangrijk maakt, — het letten op het einde, het bedachtzaam terugzien en toeven bij de uitkomsten, door een' man als VAN KAMPEN zeker noch verzuimd, noch ligtvaardig behandeld. Het geheel, door hem (in den korten inhoud) „laatste stuiptrekkingen der *Fransche Heerschappij in Europa*” genoemd, bestaat uit slechts drie Hoofdstukken: I. NAPOLEON's terugkomst, en gebeurtenissen tot den slag bij *Waterloo*. II. Afdanking (?) en gevangenneming van NAPOLEON. Inneming en tweede Vrede van *Parijs*. III. Besluit. Te zamen 176 bladzijden.

Wat de eerste twee Hoofdstukken betreft, zoo twijfelt niemand, of VAN KAMPEN heeft die met de meeste kennis van zaken en schrander oordeel behandeld; zijnde voorgegaan door zoo velen van onderscheidene natiën en partijen, waaronder mannen als onze SCHELTEMA, de *Engelsche* SCOTT en anderen, en zijnde zelf een man, die, bij alle warmte en geestdrift voor het vaderland, als bewonderaar der *Engelschen* en vriend der *Duitschers*, maar ook als gestreng beoordeelaar van hunne onregtvaardigheden, zoo wel als de dwaasheden der

Bourbonsche partij, ligt zoo goed als iemand in staat was, om zich voor partijdigheid te hoeden.

Meer belang zal hij, die nog niet in de gelegenheid is geweest om het boek te lezen, ligt daarin stellen, wat VAN KAMPEN ten befluite van het gansche werk heeft gezegd. Hierbij zullen wij dus iets langer stilstaan. Hij oppert deze twee vragen: 1°. Welk nut heeft de vernietiging der *Fransche* heerschappij aan de wereld gedaan? 2°. Is er ook eenig nut uit deze heerschappij zelve overgebleven? Na over het H. Verbond en andere zaken gesproken te hebben, is het antwoord op de eerste: wij mogen dus den zoeten droom niet koesteren, dat genoemde vernietiging, althans in de beschaafde wereld, betere *beginselen* heeft doen heerschen. Ten aanzien van *de welyaart der volken* denkt hij gunstiger, schoon hij de opheffing van allerlei belemmeringen en verkeerdheden verre van volkomen acht; gelijk het dan ook nu nog (een paar jaar later) aan gegronde en ongegronde klagten niet ontbreekt. Op de vraag naar het nut, uit het bestaan der *Fransche* heerschappij gerezen, zou het gemakkelijker zijn een gunstig antwoord te geven, zoo naar de voordeelen der omwenteling onderzoek werd gedaan: want, staan ook beide in zichtbaar verband, de laatste had echter een' bedaarder' gang kunnen gaan, en alzoo ruimere en onvermengdere vruchten hebben opgeleverd. Ach, hoe verschrikkelijk duur is thans het goede gekocht! Ontwikkeling van zedelijke kracht — verspreiding van het denkbeeld eener betamelijke vrijheid der volken — de onverwachte vrijwording der *Europeesche* volkplantingen in *Zuid-Amerika* — ziedaar eenige trekken van dit goede.

Deze korte verhandeling, waarbij al het geledene zaamgetrokken, en al het nog bestaande kwaad in 't licht gesteld wordt, ziet er dus somber genoeg uit. Het H. Verbond komt er vooral niet wèl af. En wie vraakt eene der scherpe uitdrukkingen van den Schrijver, die de houding van deze Christelijke vereeniging jegens hare Medechristenen in *Griekenland* alleen maar in aanmerking neemt? Het is, echter, voor den Schrijver gewis

zoo wel, als voor den Lezer, niet aangenaam, aldus met teleurstellingen, met donkere vooruitzichten en klagten tegen de Monarchen te eindigen. Het is daardoor zelfs eenigzins, of de zaak niet afgedaan was. En in zoo verre gingen wij onbevredigd heen.

Achter het werk, in de laatste en grootste helft van dit boekdeel, vinden wij, behalve een paar belangrijke bijvoegfels op het verhaalde, een' korten inhoud, reeds genoemd, en een uitvoerig register, dat het naslaan van elk onderwerp gemakkelijk maakt.

Onder de kleine bijzonderheden, die ons bevreedden, was de opgaaf der ruitery van NAPOLEON bij *Waterloo*, bl. 60, van 120 tot 150,000 man; en voorts bl. 2: „zoo blijkbaar *dan*;" bl. 34: „hun leven voor den Koning *gestort*;" bl. 66: „zijden *beekleederen*;" bl. 89: „*week*, en Brusfel *bedreigde*;" bl. 94: „dat de Kamer zich permanent zoude verklaren, en de Ministers in haren schoot *riepen*;" bl. 126: „om de onpartijdigheid van dezen Schrijver te *doen* kenfchetfen;" — taalkundige onnaauwkeurigheden, in ons oog, die, hoezeer buiten alle bedenking louter schrijffouten, het voorbeeld des bekwamen mans niet moet voortplanten. Voor het overige wenschen wij hem, met dankzegging voor dit gewigtig werk inzonderheid, gezondheid, kracht en lust, om het van nieuws ondernomene gelukkig voort te zetten en te voleinden.

De merkwaardigste Stukken uit de oudste Archieven van Amsterdam, aangaande de vroegere Privilegiën van deszelfs Poorters en Inwoners. Met Platen en Facsimile's der oorspronkelijke Handschriften. Tweede Druk. Te Amsterdam, bij Pieper en Ipenbuur. 1824. In gr. 8vo. 133 Bl. f 3-60.

Uit den titel is het niet alles op te maken, wat dit boek bevat. Wij willen er onze lezers opmerkzaam op maken, bijzonder hen, die beoefenaars of liefhebbers zijn van de Vaderlandsche Geschiedenis, Oudheid, en Taalkunde.

Het eerste, dat men aantreft, is een verslag van de Commissie der Tweede Klasse van het Koninklijk-Nederlandsche Instituut, vóór ruim drie jaren ingebracht, omtrent de ijzeren Kapel in de Oude Kerk te Amsterdam. Dit verslag is in het tweede deel der Verhandelingen van het Instituut uitgegeven; maar wij mogen ons verheugen over deze afzonderlijke publicmaking.

De Amsterdamsche Regering, onvatbaar om het nut te beseffen, dat tot vermeerdering van kennis uit genoemde Kapel te trekken was, of die te heilig beschouwende, om haar door ongewijde voeten te laten betreden, is oorzaak geweest, dat men, tot het jaar 1805, alleen wist, dat eerst in 1732 en 1761 de intrede in die Kapel is toegestaan, zonder dat aan den verdienstelijken WAGENAAR een behoorlijk inzien der daar bewaarde stukken blijkt veroorloofd te zijn geworden. De wijze echter, op welke die beroemde Geschiedschrijver openlijke melding van die Kapel en haar toebehooren heeft gedaan, bleef de belangstellende begeerte van den geest des onderzoeks naar dezelve gaande houden. Na bijna eene halve eeuw werd de Kapel weder geopend, onder anderen, door ADRIAAN PAETS VAN TROOSTWIJK EN HENDRIK KORNELIS SERRURIER, die, het zij tot hunne eere gemeld! wijlen onzen AREND FOKKE, SIMONSZ, magtigden, om de stukken, in de Kapel bewaard, te onderzoeken ezv.; maar de ongunst der tijden heeft de uitgave van het opgeteekende belangrijkste derzelve, van stadswege, belet. De melding, evenwel, die, ter vergadering der Tweede Klasse van het Instituut, de Heer JERONIMO DE VRIES naderhand van den arbeid van FOKKE ezv. maakte, had dit gevolg, dat eene Commissie benoemd werd, om voor te lichten omtrent de geschikteste middelen, die aangewend zouden moeten worden, om van dat gedenkteeken het meeste voordeel te trekken. Na vele hindernissen, tegenwerkingen, teleurstellingen, is men eindelijk geslaagd, door de meeste bereidvaardigheid van de regerende Burgemeesteren, die niet alleen tot de Kapel den toegang aan de Commissie

verleende, maar ook alles in handen stelde, wat zij benodigd mogt hebben. Daardoor konde reeds in 1819 de Klasse door hare Gecommitteerden in bezit gesteld worden van die stukken, die in het tweede deel harer werken gedrukt zijn, en nu hier afzonderlijk verschijnen.

De namen der Gecommitteerden, J. DE VRIES, P. A. BRUGMANS, C. F. VAN MAANEN en S. I. Z. WISELIUS, waarborgen reeds vooraf den belangrijken inhoud en de goede houding van dit verslag. Eene nauwkeurige beschrijving van het inwendige der Kapel, opgehelderd door eene nette afbeelding van dezelve, vergezeld van eene nabootsing der afbeelding van S. T. NICOLAAS, in de Kapel voorhanden, opent dit verslag; en wij kunnen ons niet wederhouden van het volgende onzen lezeren mede te deelen.

De Kapel is een nagenoeg vierkant verwulfd vertrekje, houdende 11 voet en 1 duim in de lengte, 9 v. en 2 d. in de breedte, en 11 v. en 10 d. regtstandige hoogte. Zij scheidt haar licht uit een getralied venstertje, dat uitziet op de Z.z. van het Oude Kerkplein, en geplaatst is zijdelings boven den ingang des gebouws aan de zijde, van waar het ook voor den voorbijganger zichtbaar is. Aan den wester muur van het zuider kruispan der Kerk, dat eertijds het Handboogschutters Koor heette, en nu voor Katechizeerkamer dient, (of 't ook kan verkeerem!) is de Kapel gebouwd. Haar ingang is 15 voet uit den grond, in den platten muur gemaakt, en gedekt door eene ijzeren deur, voorzien van een zeer zwaar en tegelijk zeer kunstig driedubbel slot. Deze deur strookt overal met den muur zelve, en werd bovendien altijd, even als deze, met kalk bestreken en gewit, waardoor alle sporen eener opening voor het oog verborgen bleven; en achter die deur is eene tweede van eikenhout. Is men nu door middel van een' trap of ladder opgeklimmen, en zijn de reuten der buitenste deur van kalk ontbloot, en zij en de eikenhouten deur geopend, dan ziet men eene kas, ten naastenbij 8 voet hoog, van voren en van achteren dik met ijzer beslagen, en met drie sloten dicht- en vastgemaakt,

De deur der kas slaat op de helft van boven voorwaarts over, en ter ondersteuning dier geopende klepdeur is in het midden eene draaijende ijzeren kruiskruk. Inwendig bestaat de kas uit 45 laden, zeer naauwkeurig in hare sponningen en onmiddellijk aan elkander sluitende, in 3 rijen, en dus elk nagenoeg een derde van de breedte des binnenwerks beslaande: deze laden houden omtrent 2 duim diepte en schaars $1\frac{1}{2}$ voet lengte, en zijn allen gemerkt met Gothische talletters. — Waarschijnlijk is deze Kapel gesicht tussehen 1296 en 1313.

Na eenige uitweiding over den tijd, wanneer, en de reden, waarom deze Kapel tot dat gebruik bestemd en zoo ingerigt geweest is, als men haar nog vindt, leest men, niet zonder groot vermaak, de bekendmaking der meestgewichtige stukken, in de ijzeren Kapel bewaard, die er 290 bevat, dagteekenende van Ao. 1275 af aan, en welke, de oudsten althans, nergens, in derzelve oorspronkelijke taal en spelling, voorhanden zijn, en waarvan hier de fraaije *Fac-simile's* voorkomen, opgehelderd, waar het noodig is, met belangrijke aanmerkingen. Deze aanmerkingen zijn voor de geschied- en letterkunde zeer gewichtig, en dienen, in het eerste opzigt, niet zelden tot aanvulling of verbetering van hetgeen men bij W A G E N A A R vindt, die niet de oorspronkelijke Handschriften, maar alleen Afchriften of gedrukte Handvesten volgen konde.

De *Fac-simile's* zijn van den vermaarden Tolbrief van FLORIS DEN V (hier wordt dit Handvest, vijf en eene halve eeuw oud, te regt genoemd de hoeksteen der opgevolgde grootheid van Amsterdam); van den, 16 jaren later, door denzelfden vernieuwden Tolbrief, meestendeels van den eersten, in titels des Graven en in het zegel, verschillende, waarvan, gelijk van andere bijzonderheden, die dit nadere Handschrift merkwaardig maken, bondige reden en verslag gegeven wordt; voorts van een *Privilegie* van Graaf WILLEM DEN IV 1342, het eerste, dat in de Kapel voorhanden is in de Nederduitsche taal; daarna (want wij kunnen onzen lezeren geene

proeve mededeelen van de belangrijke historische opmerkingen en letterkundige bijzonderheden, die hier voorkomen) van denzelfden Graaf en tijd eene Keur, van welke nog drie afschriften zijn, naar eene van welke de Keur in haar geheel voorkomt, die men ook hier gedeeltelijk ziet medegedeeld, met des Graven zegel, waarover een aanhangsel ophelderingen geeft; terwijl de taalkundige ophelderingen in het werk zelve zijn medegedeeld, waaromtrent wij aanmerken, dat zij niet toepasselijk zijn op dat afschrift, dat in zijn geheel hier vertoond wordt, waarin de spelling anders is. Vervolgens heeft men een *Fac simile* van een Decreet van JAKOBA VAN BEIJEREN, gedagteekend 8 Januarij 1417, en het éénige stuk, dat Amsterdam van haar bezit; nog een, drie jaren later, van Hertog JAN VAN BEIJEREN, even als dat zijner nicht, met het zegel er aan: beide stukken verdienen bijzondere aandacht. Het laatste is van MAXIMILIAAN, Aartshertog van Oostenrijk, van 1488, en — dat het eerste voorbeeld is onder de Grafelijke Giften — eigenhandig met zijn naam *onderteekend*, en zoo, dat men ziet, dat hij in de schrijfkunst nog niet zeer ervaren was. Wij schrijven er deze bijzonderheid van over: „Het verdient opmerking, dat hij over de Keizerlijke kroon, hier als eere-teeken aan het Amsterdamsche Wapenschild vergund, beschikte, eer hij die nog bezat.” Hij was toen nog Roomsche Koning, en werd eerst na 16 jaren tot de Roomsche Keizerlijke waardigheid verheven!

Bij dit allerbelangrijkst verslag zijn nog twee stukken gevoegd; het eene door den Heer H. VAN WIJN, *over de Keur van GUI VAN HENEGOUWEN aan de Stad Amsterdam, in 't begin der 14de Eeuw*; het andere door J. D. MEIJER, *over Poorterijen, en de vergunning dier Regten aan Amsterdam, bij gelegenheid van den Tolbrief, door Graaf FLORIS aan die Stad bij vernieuwing gegeven, in den jare 1291*. Beiden zijn waardig, nevens het geprezene verslag, met dank en hulde aan der Schrijveren kunde, ontvangen te worden.

Het eerstgenoemde stuk geeft reden, waarom van den voormaligen Heer van Amsterdam, GUI VAN HENEGOUWEN, geene stukken in de ijzeren Kapel berusten, die echter *der stede van Amstelredamme gaff veel vriheden van Keuren enz.*, over welke getuigenis eener oud-Hollandsche Kronijk de groote WAGENAAR medegedeeld heeft zijne

gevolgtrekkingen, die hier uitvoerig behandeld en op gronden gewettigd worden. De Heer VAN WIJN berigt voorts, zelf, 1805, te *Mons*, in *Henegouwen*, meer dan 300 stukken gezien te hebben, die hem bleken tot den diplomatieken eigendom dezes lands behoord te hebben, en waarvan onze Koning de wederafgifte onlangs van het Hof van Frankrijk heeft gevraagd. Dit wordt als een zeldzaam voorbeeld van de spaarzaamheid des tijds in het vernielen van vroege overblijffelen bijgebracht, waar VAN WIJN het begrijpelijk maakt, hoe, ook niettegenstaande der Nederlanderen, vooral Hollanderen, bijzondere bezorgdheid voor de bewaring der Archieven, van de Keuren van GUI VAN HENEGOUWEN niets meer zoude kunnen te vinden zijn. Maar hoe aangenaam is de mededeeling eener Keur van gemelden Graaf, zonder dagteekening, (waarvan reden gegeven wordt) in het *parkement-register* der voormalige Leen- en Registerkamer van Holland bewaard, over welker gever en hoofdzakelijken inhoud en einde gehandeld zijnde, VAN WIJN besluit, dat GUI VAN HENEGOUWEN genoemde Keur gegeven heeft, eer hij Bisfchop werd, en wel of in den nazomer van 1300, of in den voorzomer van 1301, en dat deze Keur eene nog vroegere vooronderftelt, die Amsterdam tot eene *poorte* gemaakt heeft, en wel eene zoodanige Keur van hemzelven, of een ander, die niet vroeger is dan van 1291, toen FLO-RIS DE V zijn Tolprivilegie vernieuwde.

Over dezen vernieuwden Tolbrief handelt, met groote kunde en fchranderheid, de Heer MEIJER, wien het door VAN WIJN als waarfchijnlijk opgegeven gevoelen buiten bedenking voorkomt, t. w. de verheffing van Amsterdam tot eene poorte na 1291, wanneer dezelfs bewoneys nog genoemd worden *manentes apud Amftelredamme*, de beteekenis welker benoeming, met vele geleerdheid, bondig wordt gftaafd, eindigende met de giffing, dat Amsterdam eene poort, of gevrijde ftad, geworden is door Graaf JAN VAN HENEGOUWEN, tufchen Julij 1296, toen hij Graaf werd, en Mei 1300, toen hij GUI met Amsterdam heeft beleend, of wel bij die laafte gelegenheid. Dit alles wordt voorgegaan door een allerleerzaamst onderhoud over den toefland vóór, de gefchiedenis en de gefteltheid van de Poortertijen, dat wij met een uitftekend genoeg en herlazen.

Met blijdfchap maken wij op dit treffelijk werk — hoe klein het zij — opmerkzaam, en, dankbaar aan onze ver-

dienstelijke Landgenooten, die ons zoo veel gaven, wenschen wij er Amsterdam, maar ons Vaderland niet minder, geluk mede.

CARL NICOLAI, *over Zelfkennis, Menschenkennis en Verkeering met Menschen. Vrij gevolgd naar den tweeden Hoogduitschen Druk. II Deelen. Te Arnhem, bij C. A. Thieme. 1822, In gr. 8vo. Te zamen VIII, 556 bl. f 3-75.*

W ordt dit werk, ons zeer laat gezonden ter beoordeeling, niet gezocht? Wordt nu de opwekking van het verlangen naar hetzelfde beproefd door middel der tijdschriften? Die proef gelukke dan! Ons althans zal het verblijden, vele lezers aan dit boek bezorgd te hebben; want het is een zeer onderhoudend geschreven boek, van rijken, belangrijken en hoogstnuttigen inhoud.

Jammer, dat de Vertaler niet goedvond, eene inhoudsopgave voor- of achteraan te plaatsen. Een uitmuntend vertoog over de zelfkennis, hare noodzakelijkheid, en de middelen tot dezelve, staat vooraan; „en nu,” zegt NICOLAI, „zullen wij onzen mensch, uitgerust met de begeerte en de middelen om tot zelfkennis te geraken, allengs de wereld invoeren.” Te regt oordeelende, dat daartoe veel van het uiterlijke afhangt, handelt hij nu over welgevormdheid des lichaams, de kleeding, (het dragen van ringen met kostbare of valsche steenen noemt hij eene *dwaasheid*, ten hoogste slechts bij *hovelingen* nog geduld) de zindelijkheid, den baard, het hoofdhaar, de tanden. De uiterlijke behoeften overwegende, deelt hij ons zijn onderrigt mede over den slaap, (Mogten alle studerenden, vooral jongelieden, de liefhebberij van het nachtwaken hier leeren opgeven! Uit trekken, als deze: „Verlangt gij iets van het verstand eens mans, zoo verkies den morgen, of iets van zijn hart, zoo verkies den avond tot uw verzoek,” leert men den fijnen opmerker kennen) over het eten en drinken, en de beweging. Alle Geneesheeren zullen hem wel niet nazeggen: „’t Gezegde van APOLLONIDES is zoo kwaad niet, dat hij de eer van een’ zieken hersteld te hebben gaarne met de natuur deelde, en dat hij zoo vele kwakzalvers in de geneeskunst kende, dat het voor de maatschappij heilzamer zijn zoude, de beoefening daarvan geheel te verbieden.” Tegen de dron-

kenschap, en over de redmiddelen en behoedmiddelen van dezelve, en in het gemeen over de geestrijke dranken, laat zich de Schrijver uitvoerig en ernstig uit. Het verwonderde ons, als redmiddel niet aangetreft te zien, althans bij hem, bij wien de schaamte nog niet verdronken is, de langzame vermindering des dranks. Wij hebben (zoo wij ons niet bedriegen, lazen wij dat middel in REINHARD'S onschatbaar boek *over de waarde der kleinigheden* ezv.) eens eenen dronkaard gered, door elken morgen zijne borreflesch met één knikker op nieuw te vullen. *Profit!* Leerzaam, gelijk in alles, is NICOLAI, van gewoonten, verwenningen en manieren sprekende, over gang, houding en beweging. De jonge lieden, die het tot den achteloozen *bon ton* rekenen, met de handen in het haar, en elders, te spelen, ezv. moeten het laatste artikel vooral eens lezen. Over danskunst, paardrijden, schermen leze men den wijzen en braven man zelven. Over het aangezigt, en wat daaromtrent is in acht te nemen, is hij vooral lezenswaardig. Wat hij op zijne vermaning: „Schaamt u vooral de mode van brillen en kijkglasjes te volgen,” volgen laat, is een *apropos*, dat velen zich mogen aantrekken. Het spreken verschaft hem tot de mededeeling van karakterkundige opmerkingen rijke aanleiding, zoo ook het schrijven. Dat de beoordeeling van iemands karakter uit zijne handteekening niet zoo mank gaat, als velen meenen, stemt de Recensent volgaarne toe, die over de onleesbaarheid der naamteekening vast meer zoude gezegd hebben; maar op den raad: „vertrouwt nooit papieren van gewigt aan vrouwen toe!” zoude hij, op denzelfden grond, dien van eigene bevinding, nog al wat kunnen afdingen. Over het lagchen en het groeten las hij (zelfs de *Kleinigheden in de gezellige Verkeering* door POCCKELS niet uitgezonderd) niets zoo schoon. Over de zucht tot orde, het zwijgen, de praters, de lui men schrijft NICOLAI zóó, dat, op de rangschikking der onderwerpen moge men wat vitten, aan niemand iets te wenschen overblijft, wat derzelve behandeling betreft. De Dames, echter, zullen het ongaarne toefstemmen, dat zij de *veranderlijkste* wezens zijn; maar... De scherts; het spelend vernuft, de grappigheid, de spotzucht krijgen eene goede beurt, vooral de spotternij met den Godsdienst, en daarover weidt de schrandere man zeer uit, en laze het *elk!* Deze spotternij komt (wij gelooven, dat het in het katechizeerboekje van BRINK staat) toch altijd voort uit onkunde of

een slecht hart. En — dommen of ondeugenden zoude men ontzien? Gaarne schreven wij uit, wat wij hier over de ligthartigheid, niet ligtzinnigheid, vonden. De vrees beslaat eene groote plaats; de schuwheid, namelijk, voor menschen in het gemeen, voor vrouwen in het bijzonder, („Ontwijk,” zegt NICOLAI, „den omgang met verklaarde vrouwenhaters; zij zijn ruwe menschen, of ontzenuwde wellustelingen met gemeene zeden.”) voor gevaren, in gevaren, voor het onweder, voor beesten, voor zichzelf, den dood, dooden. De zelfmoord komt hier mede in aanmerking. De verveling, het spel, de toonkunst, het liegen (een zonderling verband, als men dat *hier* zoo, *niet*, als men het bij NICOLAI leest) wordt daarop behandeld. Och! (wenschte Recensent gedurig onder het lezen) gave God, dat elk ongodsdienstige, en elk, die in de gehoorzaamheid aan de wetten der mode zijne beschaafdheid stelt, tot zijner ziele zaligheid, naar dezen menschenkenner en menscheuvriend luisterde! — Over de drijfveren en aandoeningen redenerende, die eene duurzame gemoedsgefteldheid bevorderen, of storen, (hier is de vertaling zeer ongelukkig, bl. 197) neemt hij de gierigheid en verspilzucht, en de tuschen beide liggende spaarzaamheid, in overweging; daarop de deelneming, en de, daar tegenover staande, eigenbaat en nijd, met trotschheid, heerschzucht, hoogmoed, (uit REINHARD'S *Moral* kan men best leeren, de dingen bij derzelve ware namen te noemen) de eerezucht, eergierigheid en schande. Over het *duël* spreekt hij ook bij deze gelegenheid, en komt dan op drift, ooplopendheid, toorn, zachtmoedigheid enz. Over ligtegeeraaktheid, gevoeligheid, lafhartigheit, grootpraak, hypochondrie, droefgeestigheid is hij even lezenswaardig.

Met moeite onthield zich Recensent tot hiertoe van meerdere mededeeling uit den rijken schat. Uit de opmerkingen, beschouwingen, wijsheidsregelen en vertroostingingen, die de 22 laatste bladzijden des eersten deels behelzen, wil hij echter dit schoone en belangrijke werk nog eenigermate doen kennen.

„In een land, waar alles den degen draagt, zullen de menschen, die eene pen kunnen vermaken, weldra uit vreemde landen moeten worden ontboden.”

„Indien de rechter een vonnis uitspreken moet, komt het er veel op aan, of zulks op een' schoonen meidag, dan op een' betrokken' herfstdag, vóór het middageten, of na eene

nachtbraking, dan nuchteren, of na een' huisfelijken twist, of in volle vrijheid van geest geschiede. Ach, gij arme gevonnisdien! waarom komen wij niet weder tot de twaalf wetten en den *Areopagus*? Toen bestond er vrijheid."

"Wie veel leest, denkt weinig; wie veel Romans leest, heeft geene eigene denkbeelden; wie veel zucht tot Courantenlezen heeft, is meer nieuwsgierig dan weetgierig; wie niet gaarne gedichten leest, heeft geen gevoel voor het schoone; wie gaarne gedichten declameert, is zelden zelf een dichter; wie theatrale voorstellingen met geestdrift bemint, is tot eene groote rol in de wereld niet geschapen; wie de geschiedenis bemint, heeft lust om iets van zich te vormen; wie gaarne naar de kerk gaat, gaat des zondags ook gaarne eens wandelen; wie processtukken wil doorlezen, moet met het laatste blad beginnen," enz. enz. enz. want wij moeten ook aan het laatste blad denken.

Van het tweede deel zeggen wij dus maar een enkel woord. Het betreft vooral 's menschen verkeering met anderen. Na belangrijke opmerkingen, die echter niet zoo duidelijk, als men dit van NICOLAI gewoon is, zijn voorgedragen, over de vele en uiteenloopende betrekkingen in het wezenlijke leven, en de onmogelijkheid, om voor elke in het bijzonder een' juisten wegwijzer te geven, is de dienstbare betrekking, eigenlijk die tusschen meerderen en minderen, het onderwerp der eerste beschouwing, die over het bevelen en gehoorzamen veel schoons bevat. Daarna beschouwt hij de verkeering met echtgenooten. Dat de man niet vóór zijn 30ste jaar moet huwen, en zijne bruid althans 10 jaren jonger zijn moet, durven wij niet nazeggen; maar wat hij op het einde dezer afdeeling zegt: „elke regel heeft uitzonderingen," passen wij hier, en op zeer veel, dat in dit hoofdstuk voorkomt, liever toe. Over de oude vrijers en vrijsters is hij kort, maar aardig. De pligten der kinderen jegens hunne ouders even, maar nadrukkelijk, aanroerende, geeft hij aan de laatsten een' en anderen hoogstbelangrijken, niet altijd opgemerkten wenk, en sluit dan zijne beschouwing van de huisfelijke vereeniging met een vertoog over de verkeering met dienstboden. De verkeering met geestelijken volgt nu; dan de betrekking tot den arts. Het komt ons voor, dat hij met de laatsten niet heel hoog loopt; maar het is ook waar: in geen gebied der wetenschappen zijn zoo vele kladders. — Over de verkeering met

de vrouwelijke sekse deelt hij veel mede, dat hem wel niet elke vrouw, maar toch zij, die haar oordeel boven haar gevoel gelden, laat, althans grootstendeels zal ten goede houden. Op dit stuk ware ligt de meeste bedenking; maar wanneer zal dit anders zijn? Indien men naleest, wat NICOLAÏ over de verkeering tusschen echtgenooten reeds gezegd had, en dan, wat hij nu nog geeft over het verkeer met vrouwen in het gemeen, moet men hem het regt doen van te erkennen, dat hij zijn onderwerp goed heeft doorkeken. De beschrijving van het karakter der vrouw, die ons zeer juist voorkomt, geeft aan alle zijne verdere opmerkingen de behoorlijke rigting. Verliefd en verloofden vinden hier een kiesch onderrigt omtrent hunne verkeering, en anderen mede omtrent hun gedrag jegens dezelve. Doch — wij mogen verder maar opnoemen, wat men hier aantreft: nu dan! De Schrijver handelt nog over de verkeering met familie en bureu, waar hij een' belangrijken uitstap over de vriendschap doet; over de verkeering met krijgslieden, met staatsdienaars, en bijzonder met regtsgeleerden (hij is vooral geen vriend van dezen, en oordeelt onder anderen, dat een zedelijk mensch, die eenmaal het beroep van Advocaat heeft aangenomen, geen groot geluk (fortuin) kan maken, zoo hij innerlijken vrede des gemoeds behouden wil, en waarschuwt sterk tegen het beginnen van een proces); over de verkeering met kooplieden, met menschen van eene andere Godsdienstbelijdenis, bijzonder Joden; over de betrekking tusschen huurder, verhuurder en medehuurder. Er volgt iets over de gastvrijheid; maar eigenlijk betreft het het houden van gezelschappen, vooral zoo als doorgaans de *visites* zijn, „van welke,” zegt NICOLAÏ, „als ze voorbij zijn, niemand genot heeft gehad, en slechts huurkoetsier en dienstboden voordeel trekken.” Hij spreekt over de geleerden en kunstenaars; geeft eenige voorschriften voor reizigers; iets over de mindere rangbekleeders der Regterlijke magt (? 't zijn de uitvoerders van het burgerlijk staatsbeheer); over hen, die iets van het Bestuur te vragen hebben; over het bezoek van den schouwburg, en andere plaatsen van vermaak; over hen, die een' slag van den molen weg hebben, politieke dweepers, geestdrijvers, waanwijzen, hoogmoedige domkoppen, en hen, die tot waanzinnigheid overhellen; over het stille vermogen der vrouwen, en over de verkeering met menschen, die over staatzaken en vader-

landsgezindheid den toon voeren, en de bedachtzaamheid, in geschrift en gesprek in acht te nemen.

Ziet daar den hoofdinhoud dezes werks. Er zij op de rangschikking der onderwerpen, op de beoordeeling derzelven, op het niet altijd in acht nemen van uitzonderingen, ezv. aanmerking te maken (meer wat het tweede, dan wat het eerste deel betreft), en — dat ons vooral spijt — de Vertaler had voor de duidelijkheid en netheid van den stijl beter moeten zorgen, en hier en daar eene aanmerking kunnen bijvoegen, voor den *Nederlander* tot teregtwijzing noodig; maar, behoudens dat alles, mogen wij dit veelbevat- tend boek aanprijzen ter lezing, en bijzonder ter leering.

De Gelykenisfen van Jezus in Gesprekken, door F. HOEK-
STRA, *Leeraar bij de Doopsgezinden te Harlingen. Te*
Haarlem, bij de Wed. A. Loosjes, Pz. In kl. 8vo. 230
Bl. f 1 - 25.

Indien de Eerw. HOEKSTRA, even als door het gunstig onthaal zijner vorige werkjes ten nutte der jeugd, zoo ook door onze aanprijzende beoordeeling van dezelve mogt zijn aangemoedigd tot het schrijven dezer, te lang reeds onvermeld geblevene, *Gesprekken over de Gelykenisfen des Heilands*, dan zou dit ons tot te grooter blijdschap strekken, naarmate wij met te meer vrijmoedigheds kunnen getuigen, dat zijn Eerw. ook hierin zeer gelukkig geslaagd is. Het werkje is in denzelfden trant bewerkt als de vorige stukjes, de *Geschiedenis van Jezus*, en de *Geschiedenis der Apostelen*. Grootvader vertelt weder even duidelijk, onderhoudend en leerzaam, en de invallen en aanmerkingen der kinderen zijn natuurlijk, en geschikt om de aandacht gedurig te verlevendigen. Hetgeen ten aanzien van den vorm of de inkleeding, zoo wel als met betrekking tot het doel der Gelykenisfen, opheldering vereischt, wordt verklaard overeenkomstig de behoefte der kinderen, die hier onderwijs ontvangen, en die nu voorondersteld worden gevorderd te zijn in jaren en vatbaarheid, na de herhaalde winteravond-oefeningen. Hetgeen boven het bereik van dezen zou gaan, wordt achterwege gelaten. Bij de aanwijzing der beteekenis wordt het hoofddoel steeds in het oog gehouden; en wanneer getoond is, wat de Heiland met de Gelykenisfen-meende ten aanzien van zijne tijdgenoo-

ten, worden zij algemeener toegepast; in gevalle en zoo verre zij daarvoor vatbaar zijn.

Na eene Inleiding, waarin de keuze van het onderhoud bepaald wordt, loopt het gesprek van den eersten avond *over de Gelijknissen in het algemeen*, en derzelver dubbel doel, „om „ door zulke voorstellen de aandacht te verlevendigen, en „ tevens waarheden onder dezelve meer of min te verbeteren, die toen nog niet openlijk konden gezegd worden.” Het aangename en doeltreffende van Gelijknissen wordt verder ontwikkeld, en door die van Nathan uit de geschiedenis van David opgehelderd; waaruit dan de wijsheid van Jezus in deze leerwijze wordt afgeleid, en de kinderen zich nieuwsgierig betoonen, om de Gelijknissen door Grootvader te hooren behandelen. Buiten dezen, worden nog vijftien avonden besteed, ter verklaring der Gelijknissen van *den Zaadzaaijer, het Onkruid onder de Tarwe, den edelmoedigen Koning en den onbarmhartigen Dienaar, de Arbeiders in den Wijngaard, de twee Zonen, de wreede Landlieden, de genoodden tot het Bruiloftsfeest, de tien Bruiloftsmaagden, de verschillende uitdeeling der Talenten, den barmhartigen Samaritaan, den dwazen en onbedachtzamen rijken Man, den onvruchtbaren Vijeboom, de genoodigde Gasten, het verloren Schaaap, den verloren Penning, den verloren Zoon, den snooden Rentmeester, Lazarus en den rijken Man, den Regter en de Weduwe, en den Farizeër en den Tollenaar.*

De Eerw. HOEKSTRA bezit het vermogen, om zijne gedachten klaar en bevallig voor te dragen, hetgeen telkens opgemerkt werd door onze kinderen van veertien jaren en boven dezelve, met welke wij dit werkje hebben gelezen. Waar schadelijke begrippen te voorkomen of te bestrijden zijn, drukt hij zich even krachtig als duidelijk en vrijmoedig uit. Na de mededeeling van de verklaring, door Jezus zelve van de Gelijkenis des Zaaiers gegeven, vraagt

„ *Keesje*: Maar, Grootvader! wie is die Satan, die het goede, dat iemand geleerd heeft, terstond weder wegneemt?

Grootv. Die vraag had ik wel half verwacht. Het zou ons te lang ophouden, indien ik dezelve volledig wilde beantwoorden. Alleen moet ik er dit van zeggen: De Ouden, geen raad wetende met de oplossing van het kwaad, dat in de wereld is, en de oorzaak der verzoekingingen, begonnen zich te verbeelden, dat twee oppermagtige Wezens in de wereld heerschappij voerden, een goed en een kwaad, een God

en een Duivel, die elkander dus gedurig tegenwerkten, wil-
lende de een de menschen deugdzaam en gelukkig, de ander
ondengend en rampzalig maken. Dit gevoelen, hoewel niet in
gelijken zin als in vroegere dagen, vond ook plaats ten tijde
van den Zaligmaker.

Willem. De Zaligmaker geloofde het toch niet?

Grootv. Onze Heiland leerde, dat er één hoogst, vol-
maakt goed, wijs en heilig Wezen bestaat, dat alleen de op-
perste Regeerder van het heelal is, en aan welks magt en
heerschappij alle andere wezens onderworpen zijn. Maar in
zijne taal, spreekwijzen en uitdrukkingen schikte Hij zich
wel naar de heerschende, hoewel valsche begrippen der men-
schen, die alsnog te vast zaten, om zich te laten uitroeijen;
kunnende ook niet alles in één hervormd worden. Zoo sprak
Jezus dan ook somtijds van den Satan, den Duivel, den
Boozen (welk woord bij *Mattheus* staat) en van den Vorst
der Duisternis, als den bewerker van het kwaad, en den
verleider der menschen.

Gerrit. Zijn er nog wel geene menschen, Grootvader! die
in een' Duivel gelooven?

Grootv. Die zijn er zeer velen, en daaronder niet weini-
gen, die waarlijk meer schijnen te ijveren voor dit geloof,
dan voor het geloof in den goeden God. Maar hoe zou de
beste aller Vaders het boosaardigste wezen, dat gevonden
kon worden, expres in zijn huis nemen, en toelaten zijne
kinderen te bederven! Uit de geheele natuur van Jezus'
leer blijkt het tegendeel. God de Heer dwingt niemand tot
het goede; maar veel minder dwingt Hij, of laat Hij dwin-
gen, tot het kwade. Hij heeft in de harten der menschen
de kiemen van het goede gelegd, gelijk de vruchtgevende
kracht in den grond der aarde. Hij heeft verder door zijne
Gezanten, inzonderheid door zijnen Zoon, allerwegen de
goede zaden laten uitstrooijen, en het hangt nu van de keuze
der menschen af, dezelve of te verwaarloozen en te vernie-
len, of door vlijt en zorg aan te kweken en tot rijpheid te
brengen; gelijk de landman door vlijt en zorg, onder den
milden zegen des Hemels, het wel tieren en groeijen der
gezaaide vruchten kan bevorderen. — Neen, mijne kinde-
ren! gij behoeft voor geen Duivel bang te wezen; zijt al-
leen bang voor booze en verleidelijke menschen, voor booze
en verleidelijke lusten. Dit is die Satan, die Duivel, die
de menschen tot ondeugd vervoert, die rondgaat als een
brullende leeuw, zoekende wien hij zou mogen verslinden.

Klaartje. Wat heeft onze werkster mij wel bang gemaakt voor een' Duivel! Zij had hem wel gezien en gehoord met zijne paardenpooten, zoo als ze zei. Hij stond dikwijls achter ons, om ons tot kwaaddoen aan te porren, en er waren wel menschen, die met den Duivel omgingen. Is dit alles dan niet waar, Grootvader?

Grootv. Wat waar! Mijn kind! hoe kunt gij langer luisteren naar die werkster, die u niet anders dan van hekfen, tovenaars en spoken schijnt te vertellen! Wat kan het helpen, dat ik van onzen lieven Heer, van onzen Heiland en zijne goede lessen tot u spreek, indien gij te huis u weder van den Duivel en zijne werken laat voorprevelen? Dan moet gij even schielijk mijne gesprekken weder vergeten als gij ze gehoord hebt. Het goede, dat ik dan wil leeren, roeit die arbeidster weder uit, vóór dat het eenige wortels kan schieten. Zij is dan voor u in dit geval de Satan, die het zaad, als bij den weg gezaaid, terstond uit uw hart neemt.

Keesje. Zij moest dat eens tegen mij gezegd hebben, wat zij tegen *Klaartje* zeide: „Als wij ons door Grootvader lieten wijsmaken, dat er geen booze Geesten en geen Duivel was, dat wij dan ook niet in den Bijbel konden gelooven.” Ik zou ze wel wat anders leeren.

Grootv. Gij zoudt haar dat mischien leeren, *Keesje*, op eene wijze, die haar eerder verbitterde dan verbeterde. Om zulke menschen te verlichten, is nog geheel uwe zaak niet. Het is vooreerst al genoeg, dat gij u door hunne bijgeloovigheden en vooroordeelen, die al ligt op kinderen en eenvoudige lieden eenigen vat krijgen, niet laat innemen. En ik hoop, dat *Klaartje* daarvoor wat meer zorg zal dragen.

Klaartje. Dat zal ik, Grootvader!

Grootv. Ik geloof ook, dat ik het bij u tegen die arbeidster in het einde wel zal winnen. De verstandige landbouwer weet ook de ruwste gronden te ontginnen en vruchtbaar te maken, en wordt eindelijk het onkruid meester, indien hij maar volhoudt met goed zaad te zaaijen, met wieden en planten, volhoudt in zijnen goeden ijver. Zoo handelde onze Leermeester. Hij voorzag reeds in het begin zijner bediening, dat de voortplanting eener zuivere Godsdienstleer, die Hij ondernam, vele hindernissen zou ontmoeten. En niettegenstaande Hij dit voorzag en werkelijk ondervond, ging hij in zijnen arbeid onvermoeid voort. Het haperde niet aan Hem, noch aan de kracht zijner leer, maar aan de ge-

steldheid der menschen, dat Hij niet terstond genoeg indruk op de gemoederen maakte, dat het Christendom niet overal die gezegende uitwerkselen had, welke het oorspronkelijk bedoelde. En als wij nu eens weder de Gelijkenis inzien, hoe levendig en eigenaardig wordt dit een en ander daarin voorgesteld! Zou niet een van u allen in staat zijn, ons het beloop van deze Gelijkenis met zijne eigene woorden te verhalen? Probeer het eens, Willem!" — Nu doet Willem zulks, na zich een weinig bedacht te hebben. En daarna zegt Saartje, wat de Gelijkenis beduidt; terwijl Grootvader, ten besluite, het zijne er bijvoegt, om het een en ander, bij nuttige toepassing, op onze tijden over te brengen.

Gedoogde ons bestek zulks, wij zouden uit andere staten ook het roerende en bevallige der voordragt kunnen bevestigen. Met de verklaringen, die, over 't geheel, van de gewone niet afwijken, konden wij ons zeer wel vereenigen; alleen wilde ons niet bevallen het nieuwe in de verklaring van de Gelijkenis des *snooden Rentmeesters*, of liever dier bijzonderheid, waar de Heer gezegd wordt, *dat Hij den onregtvaardigen Rentmeester prees, omdat hij voorzigtiglijk gedaan had.* Zeer eigenaardig geven de kinderen deswege hunne verwondering te kennen, dat de Heer alles schein goed te keuren, en hem zelfs nog een pluimpje gaf. Hierop zegt Grootvader: „Heb geduld. Zoo gezegd, zoo gedaan. De Rentmeester legde zijne rekeningen open, en de Heer keurde zijne gehoudene administratie goed. Dit kon hij echter onmogelijk doen, indien hij geweten had, welk middel, dat zoo zeer te zijnen nadeele strekte, de Rentmeester daartoe gebruikt had. Maar dit behoeven wij geenszins aan te nemen. Waarom niet liever vooronderfeld, (ik kan niet zien, dat hier iets tegen is) dat de Heer doodonkundig was en bleef van het verkleinen der schuldbrieven? Dan zal het een en ander behoorlijk losloopen. De Heer prees dan niet de bijzondere handelwijze met de schuldenaars, als een blijk van schranderdheid, maar in het algemeen het gedrag van zijnen Rentmeester, wijl de bevoorregte schuldenaars ten opzichte van dezen man gunstig getuigden, en de verantwoording van ontvangst en uitgaaf, door deze geheime list goed gemaakt, wèl uitkwam; geloovende nu de Heer, schoon in ouwetendheid, dat de gedane aanklagte valsch, en zijne zaken eerlijk en verstandig behandeld waren." Schoon Willem daarop antwoordt, dat het voor hem al klaarder wordt, kun-

nen wij voor ons dat niet nazeggen, vinden deze uitlegging strijdig met het doel der Gelijkenis, en oordeelen, dat dezelve geheel niet strookt met de uitdrukking; „dat de Heer den Rentmeester prees, omdat hij *voorzigtiglijk* gehandeld had.” Bij deze uitlegging had hij in het oog des Heeren niet voorzigtiglijk, maar eenvoudig pligtmatic gehandeld. Wij voor ons vinden geene de minste zwaarigheid in de uitdrukking, wanneer wij dezelve opvatten in dien zin, zoo als men wel eens van sluwe menschen gewoon is te zeggen, zonder daarom hunne handelwijze goed te keuren. Dan zegt men immers: „gij hebt dat leep overlegd, schrandder verzonnen,” enz; en zoo prees dan ook de Heer de slimheid van dezen Rentmeester.

Dan, genoeg; de Eerw. НОЕКСТРА heeft ons hier, over het geheel, zeer gezond voedsel voor verstand en hart bezorgd, 't welk dienen kan, om niet alleen kinderen, maar ook andere meer gevorderden te versterken in godsvrucht en goede zeden, naar de heerlijke lessen en het heilig voorbeeld van onzer aller Goddelijken Meester; zoodat wij zijn Eerw. aanmoedigen, om te beproeven, op gelijke wijze de *Leer* des Heilands te behandelen, hetgeen hem ook al eens (blijkens bl. 3), en wel door een' man van naam, is aangeraden; en wij gelooven niet, dat die *Leer*, beknopt en bevattelijk voorgesteld, een te verheven of te uitgebreid onderwerp zijn zoude voor dergelijke waarlijk stichtelijke en onderhoudende Gesprekken.

De Kluisenaar in Italië, of Aanteekeningen en Aanmerkingen op de Zeden en Gewoonten der Italianen. In het begin der Negentiende Eeuw. Naar het Fransch van M. DE JOUY, Lid der Fransche Akademie. III Deelen. Te Amsterdam, bij J. C. van Kesteren. 1824—25. In gr. 8vo. Te zamen 1298 bl. f 10-80.

De titel is misleidend; hij doet een roman of voortgelijk geschrift verwachten; maar wij ontvangen een reisverhaal, of liever de opmerkingen eens reizigers door *Italië*, beschrijving van landen en steden enz., maar vooral ook van gewoonten en zeden, met vele bijzondere voorvallen en wettenswaardige gebeurtenissen, op een' vrolijken trant en op eene onderhoudende wijze hier medegedeeld door eenen op-

merkzamen en geestigen *Franschman*, dien de lezer met genoegen op zijne reis verzelt, en eindelijk niet dan ongaarne verlaten moet. Op de school noemde men dezen DE JOUY den *Kluisenaar*, omdat hij gedurende de speeluren altijd bleef zitten, en in de vacantedagen zelfs aan geene wandeling dacht. Deze bijnaam gaf hem den titel voor dit boek, in hetwelk hij echter geenszins als schuw en onverschillig voor gezelligen omgang en vermaak voorkomt, maar als een man van beschaving en letteren, van alle die kundigheden voorzien, die men behoeft om met nut te reizen. *Quantum mutatus ab illo!* mag men dan te zijnen opzigte wel zeggen; en, offchoon zijn vroegere kluisenaarsaad hem tot het opzamelen van zoodanige kundigheden dienstig en nuttig was, hij is dan nu toch ten goede veranderd.

„ *Italië!* verrukkelijke reis: schoone toekomst voor hem, „ wiens hart nog klopt op het herdenken van het oude *La-* „ *tium*; wiens verbeeldingskracht de bloemrijke velden, de „ lagchende heuvels en de schaduwrijke boschen van dat be- „ koorlijk land nog meerder schoonheden bijzet, hoezeer „ hij het nimmer gezien heeft dan in de Latijnsche dich- „ ters, die somwijlen de genoegens van zijne jeugd, maar „ ook dikwerf de wanhoop van zijne jongelingschap uit- „ maakten. — Ik vertrek van *Parijs*, in de maand Octo- „ ber, en met een ligt rijtuig,” enz. Zoo is de aanvang, en in dien zelfden geest en denzelfden stijl van verheven proza loopt geheel het verhaal. Wij hebben hier onderscheidene — hoofdstukken? neen, hoofdstukken is de regte naam niet, maar afdeelingen, of nog liever rustpunten. Boven ieder van deze vinden wij eene spreuk in het Fransch, Italiaansch, Latijn of andere taal, maar behoorlijk voor den lezer overgezet, als *motto* geplaatst, en doorgaans geestig gekozen. De lezer had er weinig aan, dat wij deze afdeelingen en de namen der plaatsen, door den reiziger bezocht, hier opnoemden. Hij zag veel op den klasieken grond, en met een helder oog. *Rome* heeft hij bij herhaling bezocht. Zijne reis viel in het tijdperk der overheersching van *NAPOLÉON*, vóór zijnen val; offchoon er vele opmerkingen of aanmerkingen na dien tijd door hem in dit zijn verhaal mogen gevoegd zijn. Wij zeggen daarom slechts in het algemeen, dat dit werk onder zoodanigen goeden wijn behoort, die geenen krans behoeft.

„ Het karakteristieke van de Romeinsche zeden is, dat er

„ te *Rome* geene zeden bestaan; en, wanneer men het wèl
 „ beschouwt, waar vindt men thans zeden?” [In uw, vaak
 „ zoo hoog opgevijseld, *Parijs* zeker niet, Mijnheer JOUY!]
 „ Het éénige onderscheid is, dat de zedeloosheid op de eene
 „ plaats een weinig meer en op de andere een weinig minder
 „ veld gewonnen heeft. Doch door het woord *zedes* versta
 „ ik hier *gebruiken* en *gewoonten*, en in dit opzigt behoeven
 „ de *Romeinen* voor geen volk in de wereld in zotheid en
 „ dwaasheid te wijken; mogelijk verdienen zij wel de voor-
 „ keur, ten aanzien van de onwetendheid en luiheid, voor-
 „ namelijk die genen, die men beschaafd noemt,” enz. De
 bewijzen moge men bij den Schrijver zelf zoeken. Liever
 deelen wij nog iets uit hem, rakende de *Carbonari*, mede,
 van welke wij nu weder in lang niet gehoord hebben:

„ De *Napelsche Carbonari* zouden alle vijanden van MU-
 „ RAT zijn, wanneer zij geloofden, dat hij de belangen
 „ van den *Franschen* Keizer van goeder harte voorstond; want
 „ het voornaamste doel, waarom de *Carbonari* zich vereeni-
 „ gen, is, om het land van de *wolven* te zuiveren; en gij
 „ begrijpt zeer gemakkelijk, wat zij door *wolven* verstaan:
 „ deze zijn niet anders dan de vijanden van de openbare vrij-
 „ heid; en daar de Geestelijkheid, ten minste in al die ge-
 „ deelten van *Italië*, die ik bezocht heb, de burgerlijke vrijheid
 „ niet belemmert, is het wel mogelijk, dat zij den eenen of
 „ den anderen tijd eene zekere bescherming te *Rome* zullen vin-
 „ den. — De *Carbonari* hebben ook graden en teekenen onder
 „ elkander, waaronder het kruis wel het eerste in aanmerking
 „ komt; wanneer zij elkander ontmoeten, maken zij een
 „ kruis in de holte van elkanders hand. In derzelve verga-
 „ deringen is alles op eenen democratischen voet geschoeid,
 „ en de grondstellingen van het heilig Evangelie zijn ook de
 „ oorspronkelijke gronden, waarop hunne broederschap be-
 „ rust.” Hoe kunnen dan toch de Vorsten van het Heilig
 Verbond, hetwelk immers op denzelfden grondslag rust, (?)
 het *Carbonarisme* zoo geheel ongenegen zijn! — Maar wij
 moeten wat bekorten. Nadat de Schrijver gezegd had, dat hij
 eens op het punt geweest was van zich in eene *Vendita* te
 laten aannemen, en dat alleen zijn afkeer van alles, wat bui-
 tengewoon is, hem daarvan had teruggehouden, daar hij zich
 het *plus aloës quam mellis habet* van JUVENALIS herin-
 nerde, gaf hij aan eenen vriend zijne meening te kennen,

dat er niets eenvoudiger is dan de wijze, hoedanig iemand tot *Carbonari* wordt ingewijd en aangenomen. Deze echter onderrigt hem beter, door het verhaal van een' hunner bekenden, die, zoo als hij ook meende, op de eenvoudigste wijze was ingewijd. Reeds drie maanden was deze *Carbonari*, toen hij door een' brief, door de hem bekende teekenen, des nachts op eene eenzame plaats geroepen werd; hij zou daar vele broeders vinden. Hij vond er niemand; nog tweemalen werd hij op dezelfde wijze bedrogen; hem gebeurde niets bijzonders, en hij dacht, dat men zijn geduld slechts op de proef stelde. Ten vierdenmale ter bestemde plaats zijnde, hoorde hij op kleinen afstand een vervaarlijk angstgeschreeuw. Hij vond een mensch onder de handen van roovers. Op zijne komst namen de roovers de vlucht. De ongelukkige was zwaar gewond. Terwijl hij hem zocht bij te staan, werd hij intusfchen door *Gendarmes* onverwachts omringeld, en de ongelukkige, verbijsterde en reeds stervende noemde hem zijnen moordenaar. Hij werd geboeid en gevangen gezet; alle vermoeden viel op hem, en hij had geen bewijs zijner onschuld. Hij werd na eenige dagen gevonnisd. Toen hij op het schavot klom, waar hem een geestelijke, biddende voor zijne ziel, vergezelde, trad een van zijne regters tot hem: *Uwe vergiffenis is u toegestaan, wanneer gij alles, wat gij van de Carbonari weet, wilt bekennen; de Keizer schenkt u, onder deze voorwaarde, genade.* Zijn antwoord was, dat hij van de *Carbonari* niets zeggen zou wilde. De regter bleef aanhouden; maar hij bleef standvastig weigeren. — En dit was nu eerst de eigenlijke proef geweest. De *Gendarmerie*, de regters, de aanschouwers, de geestelijke, de scherpregters, allen waren *Carbonari*; en nu ontving hij den vrede- en broederkus, enz.

Gaat de aanneming op voortgelijke wijze toe, Lezer! dan is het geheim van het *Carbonarisme* wel in veilige handen, en het bevreedt ons dan niet, dat *Spanje's* snuggere Koning en menig ander Vorst wel wat kan hooren luiden, zonder nog regt te weten, waar de klepel hangt. Maar het kan ook wel een knapuil zijn, dien men onzen reiziger heeft op de mouw gespeld. De genomene maatregelen bewijzen immers, dat men met zekerheid weet, welke vreesfelijke en slechte menschen die *Carbonari* zijn! — Maar genoeg. Wij zullen dezen *Kluizenaar* met genoegens nogmaals hooren, wanneer hij van zijne voorgenomen uitstapje naar het *Walliserland*, *Zwitserland* en *Geneve* ons, zoo als hij doet hopen, mede berigt wil doen.

Ieder deel is met een fraai vignet op den titel versierd; dat voor het eerste geeft nog meer het voorkomen van een roman aan het werk, daar het op eene in hetzelfde voorkomende geschiedenis doelt; de twee andere stellen de brug en het kasteel *St. Ange* te Rome en de *St. Marcus* - plaats te *Venetie* voor.

ROMANS VAN SIR WALTER SCOTT.

Robbert Roodhaar. III Deelen. Te Groningen, bij W. van Boekeren. 1826. Te zamen 737 bl. f 7 - 50.

Men is reeds in de lezing dezer boekdeelen zeer ver gevorderd, eer men dien *Robbert Roodhaar* kennen leert; hij is ook de hoofdperfoon van den Roman niet; deze is veel eer het lieve en zeldzame meisje, omtrent welker lot wij zoo lang in het onzekere zijn, of ook de jongeling, wiens echtgenoot zij eindelijk nog wordt. Het verhaal is wild en belangwekkend genoeg. Eerst bevinden wij ons bij eenen echten koopman, wiens zoon echter met den koopmansgeest van zijnen vader niets gemeen hebben wil. Hij raakt dan ook uit het vaderlijk huis, genoegzaam onterfd en verstooten. Zoo is hij bij bloedverwanten, woeste menschen, jagers en drinkers van beroep. Spoedig raakt hij daar in zonderlinge ontmoetingen en gevaren; die vooral niet verminderen, toen hij van daar weg moest, om den listigen slechten neef op het spoor te komen, die zijns vaders vermogen vermeersterd had. Zeldzaam woest en wreed zijn de woelingen, onlusten en oorlogen in het ruwe Schotland, waar wij de door deze romans reeds bekende ruwe natuurtooneelen en nog half woeste zeden weder ontmoeten. De geschiedenis valt voor tijdens de bewegingen ten behoeve van den Pretendent; zoodat het wonderlijk is, dat alles nog zoo goed en gelukkig te regt kwam. Die *Roodhaar*, met zijne vele namen, is een zonderling mengsel; een karakter, dat nu eens den grootsten affchrik, dan wederom lof en bewondering, en als 't ware eerbied afperst.

In spijt van den schampschoot, den Recensenten door den vertaler in het voorberigt toegediend, wagen wij het, te zeggen, dat de man zijnen tijd nuttiger besteden kon, dan aan deze soort van vertalingen, die hij zegt, dat hem vrij

wat moeite kosten, hetgeen tevens bewijst, dat hij er niet toe opgewassen is. Wij zeggen dit geenszins in het nadeel van dezen Roman; hoewel wij, van den anderen kant, niet kunnen zeggen, dat onder alle de werken, die wij van of onder den naam van WALTER SCOTT in handen kregen, deze *Roodhaar* zich, onzes inziens, bijzonder onderscheidt.

Vertellingen van de Kruisvaarders. Iste en Ilde Deel. De Verloofde. Te Groningen, bij W. van Boekeren. 1825, 26. In gr. 8vo. Te zamen 636 bl. f 5 - 6o.

De titel schijnt een vervolgwerk aan te duiden, dat nog wel in een aantal boekdeelen kan worden voortgezet. De geschiedenis van de Verloofde loopt ook in deze twee eerste deelen (en deze twee zijn immers te zamen slechts een eerste deel van het werk?) geheel af. Het geduld van het verlangend publiek wordt dan op eene nieuwe proef gesteld, en deszelfs beurs op eene nieuwe belasting. Maar dit zij tot daaraan toe: wij hebben reeds veel van WALTER SCOTT aangemeld; nog ligt een stapel van zijne Romans voor ons; en een zonderling voorberigt of inleiding tot dit werk doet ons vermoeden, dat, zoo lang men voortgaat met lezen, men ook voortgaan zal met schrijven. *Men*, zeggen wij opzettelijk; het schijnt toch, dat er zekere vereeniging bestaat, niet slechts tot de uitgave, maar ook tot de vervaardiging van een aantal romantische werken, onder dezen geachten naam, indien wij anders de inleiding (wel niet geheel en bij iedere toespeling) ook maar eenigermate goed begrijpen; en dat deze vereeniging het publiek een weinig foft, door aan hetzelfde op te dringen, dat *eene zoo groote masfa van zin en onzin, scherts en ernst, luim en aandoenlijkheid, goed, slecht en onverschillig, het werk van ééne hand kunnen zijn; daar er toch twintig paar handen noodig zijn, om eene zoo geringe zaak als eene speld te maken — twintig koppels honden, om een zoo onbeduidend dier, als eenen vos; te dooden.* Het schijnt ook, dat zoodanig eene vereeniging het ongenoegen en den scherpen spot heeft uitgelokt. — Dan, stappen wij van de ons in vele opzigten onverstaanbare inleiding af. Het is toch zonderling, dat wij die echter ten einde toe, en niet zonder eenige voldoening, gelezen hebben. Dit is ook het eigenaardige bij de lezing van ieder dezer Romans, die wij thans reeds niet meer met dezelfde gretigheid ter hand nemen,

maar echter nooit kunnen ongelezen laten, en — bij alle vermoeying — aan het einde toch erkennen moeten, dat ons telkens al wederom in een of ander opzigt meer dan gewoon behaagd hebben.

Komen wij op *de Verloofde*. Wij leeren de edele en schoone *Eveline Berenger* op het kasteel van haren vader, *Garde Douloreuse* genoemd, hier kennen. Het was omstreeks het jaar 1187, tijdens de wel min of meer bedaarde, maar echter nog gedurig herhaalde bloedige twisten tusfchen de Vorften in Wallis en de Grens - Lords der oude Britten. De alom door zijne dapperheid beroemde en gevreesde *Gwenwijn*, met haren vader naar oogenschijn nu verzoend, stond naar hare hand, maar werd beleefdelyk afgewezen, daar over die hand ten behoeve van *Hugo de Lacy*, Connetable van Chester, reeds befchikt was. Zoo ontstond onverwachts een verfhrikkelijke aanval op de *Garde Douloreuse*, waarbij de vader, die uit een valsch punt van eer den vijand in het open veld te gemoet trok, het leven inschoot, maar het kasteel zich dapper verdedigde, tot het door *de Lacy* ontzet werd; bij welk verfhrikkelijk bloedbad ook *Gwenwijn* omkwam. Nu herhaalde *Lacy* zijn aanzoek, en werd niet afgewezen, schoon de edele maagd in haar hart zijnen veel jongeren neef meer genegen was. Op reis naar eene tante, Abdis in zeker klooster, had zij bij eene andere hoogbejaarde bloedverwante eene zonderlinge ontmoeting, die haar met ijzing vervulde; en de wijze woorden van eene harer bedienden, of liever meer vriendin dan bediende, maakten geenen indruk op haar gefchokt gemoed. Echter werd zij, niet alleen door dankbaarheid, maar vooral door zekere godsdienstige inbeelding gedrongen, de verloofde van den ouden, maar edelen held. Het huwelyk kon intusfchen niet worden voltrokken, daar hij, bij alle zijne aanbiedingen en moeite, door de ftaat- en dweepzucht niet kon ontlagen worden van zijne vroeger vrijwillig gedane gelofte tot eenen kruistogt naar het H. land. Toen hij, na meer dan drie jaren afzijns, en na het doorftaan van vele ongelukken, als pelgrim verkleed terugkwam, vond hij alles veranderd. Zijn edele neef, aan wien hij zijn goed, zijne verloofde en haar kasteel had toevertrouwd, had zich wel eerlyk en ridderlyk gekwetten van het in hem geftelde vertrouwen, maar had toch den laster niet kunnen ontgaan. Hij vond dien in ketenen, en zijne geliefde mede streng bewaakt. Gelukkig echter nog trof de

doodelijke steek, die voor hem bestemd was, van eenen vermomden vijand, die den dood van *Gwenwyn* wreken wilde, bij vergifging, niet hem, maar eenen anderen neef van hem, die een aartsdeugniet, en nu de oorzaak bleek te zijn van al den rampspoed, dien de edele *Eveline* had moeten dulden. Alles nam nu een' gelukkigen keer, daar hij, vrijwillig en ter liefde van zijnen waarlijk edelen en getrouwen neef, afzag van *Eveline's* hand, en de gelieven vereenigde. Hij zelf trok nu tegen Ierland op, in de rij der ridderlijke Normandiërs, welke het eerst dat schoone eiland met de kroon van Engeland vereenigden.

Men voelt, dat deze Roman wederom vol is van ridderen verliefde avonturen, gelijk mede van thans verouderde gewoonten, zeden, en tafereelen van bijgeloof, met welke de leestlust zich overvloedig ook hier wederom verzadigen kan.

Misolonghi, door E. W. VAN DAM VAN ISSELT. Te Tiel, bij C. Campagne, Jr. 1826. In gr. 8vo. Ten voordeele der Grieken. f: - 25.

Deze weinige dichtregelen vloeden uit het hart van eenen edelen menfchenvriend, die den val van het heldhaftige *Misolonghi*, welke eene onuitwischbare smet zal doen kleyen op het geheele Christelijk Europa, niet met den koelen, alles berekenenden blik van eenen Russfchen of Oostenrijkschen Staatsminister kon aanschouwen, maar van bewondering en verontwaardiging tevens gloeide, bij het zien van zulk eenen bovenmenfchelijken heldenmoed, en van zulk eene voorbeeldeloos fchandelijke ter prooi geving van Christenen aan Arabifche tijgers. Zeker, *Misolonghi* zal eenmaal, gelijk de *Thermopylen*, vereeuwigd worden door de heerlijkste gezangen; de tooverkracht der poëzij zal dit hartverscheurend tafereel met de levendigste kleuren fchilderen, en hetzelfde der nakomelingschap overleveren. Op deze eer maken deze weinige dichtregelen geene aanspraak, maar zijn daarom niet minder gefchikt voor het oogeblik, en vinden gewis een' weêrklank in alle welgestemde harten.

BOEKBESCHOUWING.

Proeve eener eenvoudige en duidelijke Verklaring der voornaamste Waarheden van den Christelijken Godsdienst; nagelaten Geschrift van PAULUS BOSVELD, in leven Predikant bij de Hervormden te Dordrecht. In II Deelen. Te Dordrecht, bij Blusfé en van Braam. 1825. In gr. 8vo. Te zamen XVI, 520 bl. f 4-80.

Wij herinneren ons, ergens de aanmerking te hebben gelezen, dat de brieven van beroemde mannen of vrouwen, na hunnen dood uitgegeven, derzelver naam en karakter veelal niet tot eer verstrekten; althans, beweert een ander, wanneer men, wat in vertrouwen aan eest of meer vrienden is medegedeeld, en door dezen, naar kennis van zaken en omstandigheden, verstandig opgevat en gewijzigd, met geheel andere, vaak booze en vijandige, oogen leest en beoordeelt. Men behoort daarom, niet alleen ten aanzien van gemeenzame brieven, maar in het algemeen van geschriften, door den auteur voor de drukpers niet bestemd, voorzigtig te zijn; daar derzelver onbepaalde en ontijdige uitgave ten minste den letterkundigen roem des overledenen ligtelijk schaden, en eene geheel andere uitkomst hebben kan, dan door hem werd bedoeld. Misschien zullen velen dit een en ander op het onderhavige werkje toepassen, en hetzelfde mosterd na den maaltijd noemen, die nog den een' of ander' mag bij den neus krijgen en van wrevel doen proesten, maar die niet meer noodig is, om de geestelijke gaven regt te doen teren of smakelijk te maken. Over het geheel is eene kleine waarschuwing op dit stuk, aan de heeren speculanten, in het uitgeven of herdrukken van werken uit de vorige eeuw, misschien niet overtoellig; zoo als wij nog onlangs bij onszelven aanmerkten, toen eene nieuwe uitgaaf van *Willem Leyend* door de Jufvrouw

wen WOLFF en DEKEN werd aangekondigd, waarin althans veel gevonden wordt, dat, waar en gepast op zijn' tijd, mischien wel eens al te naaktelijk waar en te treffende gepast op het oogenblik zelf, nu . . . of niet meer waar, of althans niet gepast meer is. Trouwens, de naam van BOSVELD behoefde dit toevoegfel niet, om eene voorname plaats op de rolle der geleerde, schrandere en liberale theologanten in ons vaderland te beslaan. Zijne veelvuldige, vooral uitlegkundige geschriften waarborgen hem federt lang die eere. Wij echter voegen ons bij deze klagers over de uitgave bepaaldelijk van dit werkje, na oplettende lezing, nog zoo gereedelijk niet. Het is eene bijdrage te meer tot de geschiedenis der verbetering van de kerkleer, vooral in de Nederlandsche Hervormde kerk, alsmede van het begin en beginfel van derzelve volkomene herstelling, die BOSVELD zoo treffende aankondigt. En zoo anderen al beter in de gelegenheid zijn geweest, de vruchtbare zaden der verlichting, van Akademische leerstoelen, in een ruimer veld uit te strooijen; hergeen wij hier vinden, verklaart ten minste genoegzaam, hoe dezelve zoo welig opschieten en vast wortelen konden, ja moesten, waar slechts het onkruid van vooroordeel, luiheid en valsche schaamte, of baatzucht, zulk een schoon gewas niet verftikte.

Wij beweren niet, dat BOSVELD altijd de waarheid, en die op de regte wijze, voorstelt. De verstandige man is zelf van de verbeelding, dat hij reeds de volkomenheid zou bereikt hebben, verre verwijderd. Gelijk alle hervormers, zoo zal ook hij nu eens te scherp, dan te toegevend, of zelf nu eens nog wat achterlijk, dan te overdreven in het verwerpen van het oude zijn geweest. Een zeker overwigt van het verstand, nadat het donkere gevoel lange te veel geheerscht had, is mischien het kenmerk van alle, zoo goede als kwade *neologie* (want waarom zouden wij dit woord, dat niets dan nieuwhed in de leer aanduidt, en geenszins in *neomanie*, verzotheid op nieuwheden, behoeft te ontarden, in een' al te kwaden reuk brengen?) En alle overwigt, al wat de harmo-

nie onzer redelijke vermogens in hunne werking stoort, is een gebrek. Dit dan toegevende, en van oordeel zijnde, dat, bij voorbeeld, de geleerde man, in de voorstelling van het Avondmaal (gelijk vroeger het Pascha) als een verbondsmaaltijd, nog te veel aan het kunstmatige van vroegeren tijd kleeft — en daarentegen op de zekerheid van zijne filozofie, in menig opzigt, stout genoeg afgaat — beweren wij echter, dat zijne denkwijze, in het algemeen, gematigd en bijbelsch is. Wat de Bijbel in het donker heeft gelaten, behandelt hij met eerbied; wat zich niet beredeneren laat, neemt hij in eenvoudigheid aan, zoo als de leer omtrent Christus' persoon en verzoenend lijden. Wat daarentegen alleen door de menschen donker en verward gemaakt, of uit de wijsgeerige in de godgeleerde stelsels is overgebracht, heldert hij uitvoerig en vrijmoedig op, of wijst het naar de metafysische scholen terug, zoo als men bij de leer van den H. Geest en de Voorbeschikking kan zien. Alleen omtrent des menschen onvermogen en zedelijke bedorvenheid wijkt hij wederom ligt ver genoeg van de vroegere leer af, ten gevolge namelijk van die overdrijving op enkele punten, welke nog geen hervormer geheel heeft vermijd — en LUTHER met de zijnen althans niet. Wij willen de voorbeelden daarvan hier dan ook niet angstig opzoeken, en zeggen dit maar alleen, om te staven, dat de man, onzes oordeels, zoo min een volmaakt onderwijs heeft gefchonken, als anderen, en dat de Catechismus- of formulier-maker nog moet — neen, nooit zal geboren worden, die alle, ja die slechts twee of drie waarlijk denkende hoofden geheel gelijk zal doen denken. De anekdote van KAREL V, zij zij dan waar of niet, is te dezen opzigte treffend: zich, na den afstand van den troon, in zijn klooster bezig houdende met het maken van klokken, kon hij er geen twee op den duur net even snel doen gaan; en — zeide de schrandere Keizer — ik heb zoo veel bloeds gestort en landen verwoest, om duizenden van geesten denzelfden afgemeten pas in de leer en het geloof te doen houden!

Het is opmerkelijk, dat BOSVELD zelden of nooit van partijen spreekt, goed zoo min als kwaad. Met uitzondering van twee of drie plaatsen, zou men zeggen, dat er geen ander hedendaagsch Christendom, dan het Nederlandsch-Hervormde, bestond. Wij kunnen niet anders dan dit goedkeuren: het licht, schoon mischien van elders ontleend, waar het, hoewel ook niet onvermengd en volkomen, sedert onheugelijken tijd blonk, schijnt daardoor, zonder eenige aanleiding, en dus zonder eenige opwekking van het vooroordeel, regtstreeks uit den Bijbel en het gezond verstand op te rijzen, en vindt daardoor natuurlijk te gemakkelijker ingang.

Ziedaar ons verslag van dit werk, dat in eene zeer geleidelijke orde en klaren, eenigzins gemeenzamen stijl, onderhoudend, is geschreven, en dat wij inzonderheid zoodanigen lezers wel durven aanprijzen, die, nog niet geheel vrij van bezwaren en twijfelingen, op het stuk des Avondmaals, der krachtdadige werking van den H. Geest, der verdeling in bekeerde en onbekeerde Christenen en meer dergelijke, nogtans in opregtheid naar licht wenschen; ook denzulken, die, zelve onbekend met oude twisten en wanbegrippen, nogtans door de zoodanigen zijn omringd, die hiervan vol zijn — jonge predikanten zelfs hiervan ligt niet uit te zonderen; in één woord allen, die de waarheid liefhebben, en niet schromen, even als de Katholiek, te *denken* in zaken van Godsdienst, noch om lief of leed een haarbreed af te wijken van hetgeen hun als de leer der kerk is ingestampt.

Wij sluiten met de volgende betuiging van BOSVELD omtrent Catechismus en formulieren: „Hoe veel achtting „ ik ook voor die schriften hebbe, zoo zijn en blijven het „ menschelijke schriften. En de grondregel van het vrije „ Christendom, of der Hervormden, brengt mede, dat „ er geen andere regter in de leer van den Godsdienst „ is, dan de Heilige Schrift. Op dezen grond heeft „ men de uitspraken der Oudvaders, der Pausen en der „ Concilijën durven onderzoeken en beredeneren. Het is

„ op dezen zelfden grond, dat ik de leeringen der Her-
 „ vormers, en van wie het ook zij, met de Heilige
 „ Schrift blijf vergelijken. Men moet van de Bijbelleer
 „ zoo min afgaan om de formulieren onzer kerke, als
 „ om de besluiten van Trente.”

Men vergete bij al het aangemerkte niet, dat het op-
 stel bijna eene halve eeuw oud is.

*Leerrede over Genesis XLI: vs. 51; gehouden op den Dank-
 en Bededag, des jaars 1826, door J. H. VAN DER
 PALM. Te. Leyden, bij D. du Mortier en Zoon.
 1826. In gr. 8vo. 52 Bl. f: -50.*

Geen voorberigt meldt ons, om welke reden deze
 Leerrede afzonderlijk in het licht treedt. Zij verdient
 het echter, dat spreekte van zelve, vooral dewijl zij
 zulk een weltoebereid tegengift is tegen het onbekookte
 mengfel van wie weet wat al, waardoor, verhoedde het
 niet God! de welstand van Kerk en Staat, zoo wel
 als die van bijzondere, ook waarlijk vrome zielen, zou-
 de vergiftigd worden. Gelijk alles van VAN DER
 PALM ons welkom is, is het ook deze preek; schoon
 wij haar niet wenschen weder te vinden in een' vierden
 bundel van 's mans Verhandelingen en Redevoeringen,
 naar welken wij begeerig zijn: zij worde liever andermaal
 afzonderlijk uitgegeven!

De gelukkig gekozen tekst, op zijn VAN DER
 PALMS behandeld, geeft aanleiding tot vermelding der
 voorregten in den tegenwoordigen staat des Vaderlands,
 tot onderzoek van de gegrondheid der klagten over het-
 geen nog ontbreekt aan ons volksgeluk, en tot voor-
 stelling der verpligting, om, dankbaar voor het goede,
 het kwade zóó te *vergeten*, dat onze wandel dat bewijze.
 Men ziet, dat men hier eene Biddagsrede vindt, zoo-
 als *de behoefte des tijds*, dat is, het belang van Waar-
 heid, Godsdienst en Vaderland, die vordert. Overtui-
 gend, zonder overdrijving, is alles voorgedragen met

deftigen ernst en indringende welsprekendheid. Mogt het gelezen worden, waar het behoort, veler oogen openen en veler harten heiligen! Wij bidden daartoe Gods zegen, dien wij niet zoo vrijmoedig kunnen bidden over *al het biddagswerk, hoe ook verrigt*, hetgeen ons zeer bevreemdde, bl. 8, te lezen, dat VAN DER PALM gedaan heeft.

Over het *Biddag-houden*, in de dagen des Nieuwen Verbonds, denken wij anders, dan de Hoogleeraar. Over de mindere gepastheid des tijds, waarin voorheen Biddag gehouden werd, dan des dags van *Waterloo*, denken wij vooral anders. Er is tegen de ongepastheid der viering van zulke dagen, tot zulke einden, en vóór de geschiktheid des tijds, waarin de Biddag plagt in te vallen, nog al veel te zeggen; schoon VAN DER PALM schrijft: „Toen was de dag, tot Bededag bestemd, een der onverschillige dagen, in het somber jaarfaizoen, naar willekeur vastgesteld, en waarop de Godsdienstige stemming door geenerlei groote herinnering verhoogd werd.” — De aard dezes tijdschrifts laat echter geene ontwikkeling onzer gevoelens over dit punt toe, die meer tot kerkelijke tijdschriften behoort.

Wat denkt toch elk Christen, wat moet, wat kan hij denken, wanneer *hij* zingt, of *zij*, en eene gansche vergadering, wat wij hier in den tusfchenzang vinden? „Och, Heer! ik ben, ja! ik ben uw knecht, uw dienstmaagds zoon.” Dit keuren wij zeer af, en waarschuwen tegen de overtreding der Apostolische les, dat men ook met het verstand zingen moet, te ernstiger, naarmate een gezag, als dat van VAN DER PALM, hieromtrent onverschilligheid zoude kunnen bevorderen. Vóór weinigen tijd zong eens eene gansche Hervormde (?) Gemeente, dat zij een lederen zak was, die langen tijd in den rook had gehangen (Psalm CXIX: 42)!!! Arme Gemeente, en arme Leeraar, die van haar deze beruiging aan God vorderde! En van onzin is de overgang tot gekheid zoo spoedig.

Bijzonderheden uit de tijden der Hervorming, betreffende de daden, lotgevallen, gevoelens, en het karakter (de karakters?) der Hervormers. Door W. N. MUNTING, Predikant te Hoorn. IIde Stuk. Te Utrecht, bij J. G. van Terveen. 1824. In gr. 8vo. XII en 266 bl. f 2-20.

De Heer MUNTING had zich, negen jaren vóór de verschijning van dit boek, door de uitgave van een eerste stuk, als een vlijtig beoefenaar der Kerkelijke Geschiedenis, gunstig doen kennen, en heeft zich daarvoor, gelijk door andere vruchten zijner pen, den roem van een welgeoefend en verlicht Kerkleeraar verworven, van wien men zich verwonderen mag, dat zijne bekwaamheden hem tot geene nog hoogere standplaats opvoerden.

Dit tweede stuk dunkt ons niet minder naauwkeurig en grondig bearbeid dan het eerste, en meer verscheidenheid te bevatten. Men plaatse het veilig bij de meest geschatte werken, de Reformatie betreffende. Er wordt hier niet weinig lichts verspreid over, bij anderen, wel eens onvermeld gelatene of even aangestipte en toch zeer belangrijke zaken. Zelfs tot verbetering van verkeerde berigten elders kan het dienen; en, hoezeer verschillende van de *Gedenkwaardigheden* van J. G. MULLER, wat de bearbeiding betreft, het laat zich niettemin onderhoudend lezen. Alleen wenschten wij in den stijl wel eens wat meerdere verheffing en ook beknoptheid.

Men vindt hier eene beschouwing van FRANCISCUS JUNIUS (FRANÇOIS DU JON) in zijne lotgevallen en dienften, aan de zaak der Hervorming, vooral in de Nederlanden, bewezen; eene opheldering uit de geschiedenis diens tijds van het oordeel van ZWINGLIUS omtrent de *Wederdoopers*; over de pogingen van PETRUS MARTYR VERMILI, ten dienste der Hervorming in Engeland, en zijn aandeel aan de beroemde godsdienstige zamenpraak te *Poisfy*, waarbij het ons bevreemdt, dat

de Schrijver het belangrijk werk van SCHLÖSSER niet gebruikt heeft; over LUTHER'S en MELANCTON'S handelwijze ten aanzien van het dubbel huwelijk van PHILIPPUS, Landgraaf van *Hesfen*; uitermate belangrijk is dit Hoofdstuk; in een volgend handelt MUNTING over de vriendschappelijke betrekkingen van MELANCTON, en andere Protestantische Godgeleerden, met LAELIUS SOCINUS; waarna hij, in het laatste Hoofdstuk, LUTHER in zijn huisfelijk leven beschouwt. Een aanhangsel, twee brieven van LUTHER behelzende, de een aan alle de lieve broeders in CHRISTUS, die in *Holland*, *Brabant* en *Vlaanderen* zijn, 1 Julij 1523, en de ander aan zijnen vader, kort vóór deszelfs dood, besluit dit werk, het belang van welks inhoud elk terstond beseffen kan, die voor zulke lectuur smaak heeft.

Van dat belang onze lezers door een of ander uittreksel te overtuigen, verbiedt ons plaatsgebrek, hetgeen ons wel spijt; maar — er is zoo veel aan te kondigen! De waardige Schrijver houde het ook daarom ons ten goede, dat wij met onze aanprijzing zoo laat komen.

Mogt dit geschrift, voor den Geleerde, vooral voor den Theologant, maar ook voor ongestudeerden zoo belangrijk als aangenaam, vele lezers bij Roomschen en Onroomschen, en de Schrijver aanmoediging, lust en gelegenheid vinden, om aan ons en veler verlangen naar het vervolg spoedig te voldoen!

Bijbel voor de Jeugd. Door J. H. VANDER PALM,
XVde Stuk. Te Leyden, bij D. du Mortier en Zoon.
 1826. In kl. 8vo. 237 Bl. f 1-20.

Met hetzelfde gevoel van onpartijdige en voorzigtige hoogachting, hetwelk ons voor den Heer VANDER PALM bezielde, bij de vermelding van het 14de Stuk van zijnen *Bijbel voor de Jeugd*, vatten wij de pen op, om verslag te doen van het onderhavige, behelzende de

Gefchiedenis van het Rijk van Juda, van den beginne af, tot op den dood van Jofia.

Wij vinden dan ook hier weder den opgeklaarden Schrift-uitlegger, den warmen Godsdienstvriend, den bevalligen Zedemeester, en den door stijl en voordragt wegglependen Schrijver. Op meer dan ééne plaats hebben wij zijn groot vernuft en zijne gelukkige gisfingen bewonderd; fomwijlen zelfs werden wij ten sterkfte getroffen door de aandoenlijk-schoone wijze, waarop bekende gebeurtenissen door hem afgeschilderd worden; en dit was bijzonder het geval bij het verhaal van de krooning van den jongen Joas, bl. 100 en volgg.

Dewijl echter geen Schrijver, hoe prijzenswaardig ook, zich, uit hoofde van de onvolmaaktheid der menschelijke natuur, boven alle gebreken verheven kan rekenen, zoo hebben wij, ook in dit stuk, plaatsen gevonden, waarop wij gegronde aanmerkingen konden maken. Die alle op te geven, zou den schijn van vitlust kunnen hebben, waarvan wij hoogst afkeerig zijn. Wij zullen ons dus tot eenige der voornaamfte bepalen.

Wij beginnen met eene algemeene aanmerking; zij is deze: Offchoon de Schrijver meer dan eens doet blijken, dat hij, bij het bijzonder Godsbestuur in de lotgevallen van Israël en Juda, geenszins de werking van natuurlijke oorzaken wil uitgesloten hebben, hadden wij, toch, wel gewenscht, dat hij, in het begin van dit stuk, zijnen lezer opmerkzaam gemaakt had op de meerdere duurzaamheid van het Rijk van Juda boven dat van Israël, en daarvan de natuurlijke oorzaken had opgegeven. Trouwens, het Rijk van Israël was veel grooter van omvang en talrijker van onderdanen, dan dat van Juda, en echter heeft het veel korter geduurd. Van dit merkwaardig verschijnsel, nu, kan men genoegzame reden vinden in het regtvaardig Godsbestuur van die beide volken. Dan, wanneer men opmerkt, hoe het Rijk van Israël, in de wankelbaarheid der Koninklijke waardigheid, in de hieruit voortspruitende binnenlandfche beroerten, en, vooral, in den vreemden, door publiek gezag gevestigden eerdienst, de

zaden aankweekte van een' spoediger ondergang; wanneer men opmerkt, dat, in het Rijk van Juda, niet alleen de kroon in een en hetzelfde geslacht van David bleef, maar vooral ook de zuivere Godsdienst bewaard, en deze, hoe zeer meermalen verwaarloosd, evenwel van tijd tot tijd zoodanig hersteld werd, dat dezelve nieuwe kracht aan het staatsgebouw gaf, en het volk op nieuw door een' vasten band vereenigde; wanneer men, eindelijk, opmerkt, dat datzelfde Rijk, in deszelfs inwendigen toestand, zoodanig van tijd tot tijd verergerde, dat deszelfs ondergang ook onvermijdelijk werd: dan gevoelt men het regtmattige van die Godsregering, welke de beide Rijken, het eene vroeger, het andere later, door de natuurlijke gevolgen van derzelve verkeerde zeden strafte; dan ziet men, waarom het Israëlitische Rijk eerder onderging dan het Rijk van Juda, hoezeer dit kleiner van omvang was. — Zoodanige opmerkingen zijn, vooral in onze dagen en voor de jeugd zelve, zeer gepast. Dan, mogelijk is de Schrijver voornemens, iets van dien aard in het volgende stuk op te merken, bij de beschouwing van den ondergang van Juda's Rijk.

Onze tweede aanmerking is, dat de Heer VAN DER PALM somtijds, door de vlugheid van zijn genie vervoerd, wat te veel *modernizeert*, en aloude Joodsche instellingen met onze hedendaagsche vermengt, of althans aan dezelve zoodanige nieuwe benamingen geeft, die veel ligt verwarring kunnen veroorzaken. Onder de lofwaardige instellingen van Koning Jofafat was b. v. deze, dat hij zorgde voor 's volks onderwijs door de Leviten, aan wie deze taak bij de Mozaïsche wet was opgedragen. Volgens 2 Chron. XVI: 7—9 zond hij eenigen van de voornamesten des volks met een genoegzaam aantal Leviten, die het volk in de Mozaïsche wet moesten onderwijzen. Dan, de Heer VAN DER PALM maakt hiervan, bl. 59, scholen, die in alle de steden van Juda opgerigt werden, en van de geleerdste Leviten eene Commissie, van welke men dus natuurlijk eene Schoolcommissie zou maken, gelijk aan die in onze dagen en in ons land plaats

hebben. Scholen, zoo als de onze zijn, hebben de oude Hebreërs nooit gehad.

Eindelijk merken wij op, dat die duidelijkheid, die den stijl van onzen VANDER PALM anders zoo zeer eigen is, hier wel eens gemist wordt; en, hoe zeldzaam dit ook zijn moge, is het evenwel een gebrek in eenen Schrijver, wiens stijl, met reden, tot een voorbeeld wordt gesteld. Ééne plaats zullen wij opgeven, waarvan wij — en het is een Bijbel voor de Jeugd — eerst na herhaalde lezing den zin vatteden. Na gezegd te hebben: „Wat wij voor deugd en plicht opofferen, dat achte niemand voor verloren; maar hij beschouwe het als op woeker uitgezet, om het op duizenderlei wijzen met groote overwinst weder te ontvangen,” laat hij terstond volgen: *Niet altijd, en zelfs niet doorgaans, om juist dat zelfde terug te krijgen, waarvan men zich ter liefde en uit gehoorzaamheid aan God beroofd had; maar dikwijls in andere, nog grooter en onmisbaarder zegeningen, wier genot tot het geluk onzes aardfchen levens behoort; en eenmaal zeker in zulke vergeldingen, waartegen alle aardfch bezit niet kan opwegen.* De constructie van dezen ganfchen volzin komt ons althans ftroef en onvolkomen voor.

Algemeene Schets der Technologie, of Aanleiding tot eene wetenschappelijke kennis en beoordeeling van die Kunften, Fabrieken, Manufacturen en Handwerken, welke met de Landhuishouding en de Staatkunde in de naauwste betrekking staan, enz. Door S. F. HERMBSTÄDT. Uit het Hoogduitsch vertaald, onder opzigt en met Aammerkingen van J. A. UILKEN'S. II Deelen. Te Amsterdam, bij de Gebroeders van Arum. 1825. In gr. 8vo. Te zamen LV en 746 bl. f 9 - :

Onder de praktische natuurkundige wetenschappen, waarmede wij diegene bedoelen, die op den mensch en zijne aardfche levensbehoeften toegepast zijn, bekleedt

de *Technologie*, de wetenschappelijke kennis der kunsten, eenen zeer gewigtigen rang. Zij is echter eerst later eene wetenschap geworden, nadat zij lang een zamenraafsel van werktuigelijke navolgingen en overleveringen geweest was. Thans vooral wordt zij dagelijks rijker en uitgebreider, wint dagelijks in gewigt en nut, nu de Scheikunde, welke zoo lang beneden den toestand der overige natuurkundige wetenschappen was teruggebleven, meer en meer toeneemt in juistheid, in naauwkeurigheid, en in menigvuldige, te voren naauwelijks denkbare, toepassing, en het oogenblik niet meer ver afschijnt te zijn, dat zij het punt bereikt heeft, waarop zij wel verdere uitbreiding, maar geene gewigtige veranderingen of verbeteringen behoeven zal. — In dezen tijd was het dan ook, bijzonder voor ons Vaderland, belangrijk, met den tegenwoordigen wetenschappelijken toestand van de *Technologie* naauwkeurig bekend te worden; en hierin, terwijl onze naburen ons luisterrijk voorgaan, niet achterlijk te blijven. Geen onbevooroordeelde — en elk echt beminnaar van zijn Vaderland behoort nooit bevooroordeeld te wezen — zal, aan den eenen kant, de onkunde ontkennen, waarin velen onzer landgenooten, aan oude gewoonten gehecht, aangaande het theoretische gedeelte van hun beroep verkeerden, of, aan de andere zijde, het belang in twijfel trekken, hetgeen voor individuen zoo wel, als voor den geheelen staat, uit eene meer algemeen verbreide wetenschappelijke kennis, en derzelve voorzigtige toepassing op kunsten en fabrieken, moet voortvloeijen. En wie zou dan den werkzamen, thans van zijnen arbeid rustenden, maar in Nederlands herinnering steeds voortlevenden **U I L K E N S** niet zegenen, die ons vroeger reeds zijn *Technologisch Handboek*, waarvan de Maatschappij *Tot Nut van 't Algemeen* hem de bearbeiding had opgedragen, gefchonken heeft, en nu nog onlangs, als den laatsten arbeid van zijn aan het nut en de verlichting van anderen toegewijd leven, de herziening der vertaling van dit werk van **HERMBSTÄDT** op zich nam?

Rec. zou derhalve ongaarne zien, dat men de ver-
traging zijner aankondiging van dit nuttige werk aan
eenige andere reden toeschreef, dan aan belemmerende
werkzaamheden, die hem vroeger het lezen van hetzelfde
deden uitstellen. Hij twijfelt ook niet, of het boek is
reeds in veler handen, en slicht reeds aanvankelijk nut.
Eene eigenlijke beoordeeling van het werk zelve ver-
wachte men dus niet; zij zou ongepast en ontijdig zijn. —
Wat de vertaling betreft, deze verdient evenzeer als de
uitwendige uitvoering allen lof. Drukfouten hebben wij
er bijna niet in aangetroffen, behalve twee zinstorende,
die wel eene verbetering behoeften. In het IIde Deel,
bl. 69, lezen wij: „ *De hitte van eenen goed gestook-*
ten oven kan omtrent aan 48 graad FAHRENHEIT
gelijk zijn; en bl. 299: *In het jaar 1697 werd de Ta-*
baksteelt in 't Markgraaffschap Brandenburg door twee
Joden begonnen, doch eerst in het jaar 1681 tot stand
gebragt. Iedereen ziet, dat hier in de getallen een mis-
slag begaan is. — Wat het werk zelve betreft, bij de
menigvuldige onderwerpen kon het wel niet anders, of
niet alles is even uitvoerig behandeld. Soms, echter,
hindert de beknoptheid, zoo het ons voorkomt, wel eens
aan de duidelijkheid; en in het geheel zijn de Duitsche
trant van behandeling, de verdeeling in § §, de aanha-
lingen en aantekeningen meer geschikt voor eene hand-
leiding bij het geven van onderwijs, dan om den lezer,
die *zelve* onderrigt begeert, eenvoudig en klaar te onder-
rigten. Wij althans kunnen daaraan nog niet gewinnen,
en zouden soms wel vragen: waartoe dient eene schrale
opgave van zaken en boeken, die het helder uiteenzetten
van de hoofdzaak verhindert, door de plaats daartoe
weg te nemen? Soms tijds zijn de bijvoegfels ook weinig
beduidend, zoo als b. v. § 28. (Iste D. bl. 9): „ De
benaming van *handwerk* en *handwerksman* is afkomstig
van het woord *werken*, d. i. arbeiden. Daarop zijn ge-
grond de algemeen gebruikelijke uitdrukkingen van *werk-*
meester, als ook *werkplaats*, *werktafel* enz.” en §
503 a) (IIde D. bl. 64): „ Diegene, welke het *brood-*

bakken naar geleerde regelen voor eigene rekening ver-
 rigt, wordt *bakker* genoemd. Deszelfs *medehelpers* of
gezellen dragen den naam van *bakkersjongens*, of ook
bakkersknechts." Dergelijke aantekeningen vindt men
 meer; en uit dit alles blijkt de in Duitschland dikwijls
 zoo sterk uitkomende zucht, om toch niets te vergeten,
 en om *volledig* te zijn. — Doch deze aanmerkingen zijn
 niet alleen op dit werk van HERBSTÄDT, maar op
 zeer vele andere Duitfche Leer- en Handboeken toepas-
 selijk. Voor het overige verdient het werk alle aanprij-
 zing, en zou die ook van ons ontvangen, zoo de be-
 kende naam van den in dit vak zoo zeer uitmuntenden
 Schrijver die niet overbodig maakte. Mogt de *Technolo-
 gie* ook eenmaal eene nationale wetenschap worden, en
 Nederland, vroeger of later, een vaderlandsch Handboek
 van dezelve bezitten, meer volgens den Nederlandfchen
 fchrijftrant ingerigt! Zoo lang deze vrome wensch on-
 vervuld blijft, zullen wij ons ook hierin met vreemde
 leerboeken moeten behelpen.

Receptboek voor Genees- en Heelkundigen. Door C. VAN
 ELDIK, Doctor in de Genees- en Verloskunde, Stads
 Geneesheer te Nijmegen, enz. Te Nijmegen, bij J.
 F. Thieme. 1825. In gr. 12mo. 416 Bl. Bij Intteek.
 f 2 - 80.

Dit Receptboek verschijnt in de wereld met de aanbe-
 veling eener welgeslaagde Inttekening. De Heer VAN
 ELDIK acht deszelfs uitgave genoegzaam geregtvaardigd
 door verschillende buitenlandsche zoo wel, als vroegere
 vaderlandsche werken van gelijkfoortigen aard, en door
 het geheel ontbreken van een dergelijk werk, ingerigt
 naar de bij ons ingevoerde *Pharmacopœa*, en naar den
 tegenwoordigen stand onzer wetenschap. Bij Recensent
 hebben deze redenen minder klem; en, als men zich naar
 het voorbeeld van buitenlanders, vooral Duitfchers,
 voegen moest, hoeveel boeken kunnen en moeten er
 dan nog niet gefchreven worden! 't Is niet de vraag,

wat anderen gedaan hebben, maar of zij *wel* gedaan hebben; en hieraan twijfelen wij, met betrekking tot dit punt. Immers zulke Receptboeken zijn meest geschikt, om geen *Medici*, maar receptschrijvers, *routiniers* te vormen, wier getal waarlijk niet behoeft vergroot te worden; zij berusten op een geheel verkeerd inzicht in den waren aard der kunst. Dan, wij kunnen ons in die zaak niet dieper inlaten, omdat wij geene verhandeling schrijven, en laten ieder, die zulks verkiest, vrij, zich van dit boek te bedienen; terwijl wij voor ons beter achten, aan het bed onzer lijdens het recept te schrijven, naar hunnen *individuelen* toestand berekend en ingerigt-

Consultatieve Memorie, betrekkelijk een godsdienstig en staatkundig Systema, strekkende tot omverwerping van Godsdienst, Maatschappij en Troon, door den Graaf DE MONTLOSIER. Te Delft bij de Wed. J. Allart. 1826. In gr. 8vo. XII en 272 bl. f 2 - 50.

Onder de menigvuldige worstelingen in het staatkundige en godsdienstige, welke onzen tijd zoo bijzonder kenschetsen, verdient de worsteling der *Jezuiten* tegen alles, wat verlichting, godsdienstige verdraagzaamheid en vrijheid mag heeten, eene zeer gewigtige plaats. Men dacht, dat deze Orde, die reeds door de *Fransche* Parlemen-
 ten in de laatste jaren der zestiende Eeuw, en door de onverbiddelijke hand van PASCAL in de zeventiende, zoo zeer in hare naaktheid was ten toon gesteld, zich althans in de negentiende Eeuw, nadat een uitmun-
 tende Paus GANGANELLI haar afgeschafte had, niet weder zou hebben kunnen herstellen. Men heeft zich echter bedrogen. De Orde *is* hersteld, en zij werkt -- werkt met eene vernieuwde, dubbele kracht, alsof zij de jaren, die door hare afschaffing voor haar onvruchtbaar waren verstreken, weder inhalen wilde. Reeds verspreidt zij haar vergif in het *Roomsche Zwitserland*. In *Spanje*, waaruit, ten tijde der Constitutie, geheele scheepsladingen

Jezuïten gebannen werden, hebben zij zich, sedert de nieuwe rampen van dat Koningrijk, op nieuw gevestigd. Maar hunne grootste hoop schijnt op *Frankrijk* gegrond. Hier, waar door hunne listen en lagen reeds een HENDRIK III en HENDRIK IV vermoord zijn, hier is hun invloed het sterkst. Wij ontmoeten gedurig in de nieuwspapieren bewijzen van den invloed dier Orde op het Ministerie, hetwelk haar in het eerst als hulptroepen tegen de *Liberalen*, of vrienden der wettige, *constitutionele* orde van zaken, gebruikte, tot dat de *Jezuïten* zelve hunne beschermheeren over het hoofd dreigden te groeijen, die dezelve thans wel mischien zouden willen, maar niet kunnen verwijderen, en al bevend hun bestaan erkennen. Maar het zijn niet enkel de *Jezuïten*, het zijn ook de (gelijk men dacht) verouderde stellingen van het onbepaalde gezag des Hofes van *Rome*, zelfs in tijdelijke zaken, het *Ultramontanisme* genoemd, die tegenwoordig in *Frankrijk* bij een gedeelte der Geestelijkheid veld winnen, en, gelijk zoo vele stellingen uit de Middeleeuwen, welke men voor vernietigd hield, tot schrik van elken vriend der vorderingen van het Menschdom, herleven. De geheele *Roomsche* Geestelijkheid, althans het meerendeel derzelve, matigt zich tevens een verschrikkelijk gezag aan, hetwelk den Burgerstand zoo wel, als den Adel, weder, gelijk vóór zes Eeuwen, dreigt te verslinden, en naar ziel en ligchaam in slavernij te dompelen. De gezamenlijke werking dezer lichamen schijnt als in een brandpunt vereenigd te worden in een geheimzinnig besturend Genootschap, hetwelk den naam der *Congregatie* voert.

Zulk eene vereeniging tot herstelling van het Rijk der Duisternis moest de aandacht der vrienden van het oude zoo wel, als die van het nieuwe, tot zich trekken. Want ook *Frankrijks* vroegere Koningen hadden lang moeten worstelen tegen de geestelijke zucht tot Alleenheerschappij, en men kent den strijd der *Fransehe* Koningen PHILIPS I, PHILIPS III, HENDRIK IV, en zelfs van LODEWIJK XIV, tegen de aanmatigingen der Pausen. Het is dus geenszins te verwonderen, dat ook een

welmeeneend en hartelijk *Koningsgezinde* van den ouden stempel, de Graaf DE MONTLOSIER, zich in *dit* opzigt bij de zoogenoemde *Liberalen* voegt, om het veelhoofdige Monster, dat *Frankrijk* zoo wel, als de tijdelijke magt zijner Koningen, dreigt, te bestrijden. Hij rigt zijn stuk in als eene regtsgeleerde *Memorie*, geschikt om tot grondslag eener regterlijke aanklagt tegen de bovengenoemde Genootschappen te strekken, die sedert ook, zoo als wij onlangs vernamen, werkelijk plaats heeft gehad.

De inrigting van het boekje is de volgende. Eerst wordt er over de reeds genoemde *Congregatie*, dan over de *Jezuiten*, het *Ultramontanismus*, en den *geest van aanmatiging bij de Priesters* gehandeld. Onder deze *staadzaken* hebben ons de volgende bijzonder getroffen. Reeds in 1663 erkende de Godgeleerde Faculteit der Hoogeschool van *Parijs*, of de zoogenaamde *Sorbonne*, alle de stellingen, die sedert als hoofdgronden der *Gallicaansche* Kerk en hare vrijheden tegen het Hof van *Rome* erkend zijn. Deze gronden werden in de *Nationale Synode* van 1682 door de *Fransche* Bischoppen algemeen aangenomen, en als beginselen der *Gallicaansche* Kerk vastgesteld. Maar LODEWIJK XIV, in zijnen ouderdom door eene schijnheilige bijzit (MAINTENON) en door eenen *Jezuïtschen* biechtvader (P. LA CHAISE) geregeerd, schrijft den Paus eenen brief van onderwerping, en belooft van de gemelde verklaring, en daarmede van de vrijheid der Kerke, de handen te zullen aftrekken. Doch onder LODEWIJK XV doet de Regering weder alle hare regten gelden, en vernietigt in *Frankrijk* de *Jezuitenorde*, in weerwil van den toen regerenden Paus (CLEMENS XIII.) De Omwenteling schijnt de Paufelijke magt geheel en al te zullen vernietigen; doch ziet! een Overweldiger, het kind dier Omwenteling, voelt zich inwendig geprangd door de zelfbewustheid zijner onwettigheid, en grijpt het sinds Eeuwen afgesletene werktuig, den Paus, aan, om voor het minst eenen schijn van regtmaticgheid aan zijne overweldiging bij te zetten. *Hij laat*

zich door hem kroonen, en een gebed voor de Consuls voorschrijven, in plaats van voor den Koning; erkennende dus, dat de Paus de magt heeft, om den Franschen voor te schrijven, voor wien zij al of niet moeten bidden, dat is: wien zij al of niet moeten gehoorzamen.

NAPOLEON was echter verre verwijderd van in de praktijk eene magt te erkennen, welke hij in een oogenblik van verlegenheid huldigde. De Paus had nooit zoo weinig invloed in *Frankrijk*, als onder de Regering van den door hem gekroonden Overheerscher. Daarentegen kropen de BOURBONS, reeds van den aanvang hunner herstelde Regering, voor den *Roomschen* Opperpriester, en duldden lijdelijk de verbreiding van stellingen, zoo honnend voor het tijdelijke gezag, als onrustbarend voor het regerende Huis, hetwelk zich had behooren te herinneren, dat de Heilige Vader deszelfs Regten aan zijne veiligheid opgeofferd, en, ten trots der zoogenaamde *legitimitéit*, een' soldaat van fortuin tot Keizer gekroond had. Maar dit is het niet alles. De Priesters zijn niet enkel heerschzuchtig en gevaarlijk ten behoeve van hun buitenlandsch Opperhoofd; zij zijn het ook voor *zichzelve*. Hun gildegeest (*esprit de corps*) roept meermalen te hunnen behoeve het tijdelijke zwaard in. Dit deden zij niet enkel in duistere Eeuwen; maar zelfs de groote, onverdraagzame en vervolgzieke BOSSUET leert, *dat de Kerk zich van de Koningen en Keizers bedienen kan; dat hunne magt de Bischoppen ondersteunen moet; dat het Koninklijke zwaard zich met het Geestelijke moet vereenigen; dat gestrenge kastijdingen, waarin de Koninklijke magt de Kerk nooit verzaken zal, aan de menschen moeten leeren, dat de woorden der Bischoppen die van JEZUS CHRISTUS zijn!!!* Welk eene gruwelijke, *antichristelijke leer!*

Het is waar, de tegenwoordige *Fransche* Geestelijkheid durft nog niet zoo regtstreeks van *vervolgving der andersdenkenden* spreken; maar zij wendt het over een' anderen boeg. Eerst zoekt zij hare oude magt, -haren gewezen' invloed, en hare rijke, onafhankelijke grondbezittingen terug te bekomen, om, aldus boven menschelijke behoef-

ten en afhankelijkheid van het Ministerie verheven, hunne banblikfems uit die hoogte veilig te kunnen flingeren. De doortrapte *FRA Y S S I N O U S*, Bisfchop van *Hermopolis*, wil hier echter langzaam en met beleid te werk gaan; maar driftigen, gelijk *L E M E N N A I S*, misfchien meer ter goeder trouwe, hoewel erger dweepers, verlangen, de zaak, zonder opzigt op de omftandigheden, door te zetten.

Na aldus de *daadzaken* te hebben voorgesteld, waaruit het bestaan des gevaars blijkt, gaat de Schrijver tot de uiteenzetting dier gevaren zelve over. Hij toont aan, dat eene *Congregatie*, reeds uit 48,000 leden bestaande, eene Orde als die der *Jezuiten*, zoo bevlekt met het bloed der Koningen, door haar vermoord, eene leer, welke nevens den Koning nog eenen uitheemfchen Priester, *als vertegenwoordiger der Godheid*, op den troon zet, en eene Priesterfchap, die niets dan vervolging ademt, en dezelve zekerlijk, zoodra zij slechts de magt in handen heeft, zal te werk ftellen, — dat zulk eene orde van zaken den Staat binnen kort met volflagene omkeering dreigt. Het opfchrift der volgende Hoofdftukken is een weinig duifter: *Plan van verdediging voor het Systema, en wederlegging van hetzelfde*. Dit plan van verdediging, namelijk, (de bekende gronden, om het door de Omwenteling omverre geworpene te herftellen, bevattende) vult nog geene twee bladzijden, en de wederlegging niet veel minder dan honderd. Men kan niet ontkennen, dat dit gedeelte vrij gerekt is; dat veel van het daarin gezegde slechts in herhalingen beftaat, en dat de Godgeleerdheid van den Graaf, hoewel verfcheidene goede, ja voortreffelijke aanmerkingen bevattende, over 't algemeen niet diep genoeg gaat. Zoo maakt de man b. v. eene onderscheiding tuffchen het *Christelijke* en het *vrome* leven: tot het eerste rekent hij de gewone levenswijze der meeste Christenen; tot het tweede de meer bijzondere Godsdienstpligten, die het ernftige Christendom voorfchrijft. Hij vindt dat *Christelijke* en dit *vrome* leven *wezenlijk verfchillend*. Dit kan slechts uit eene mifkenning van den geest des Christen-

doms voortkomen, hetwelk een dienst van God *in geest en waarheid* is, aan alle menschen zonder onderscheid voorgeschreven, en niet gebonder, noch aan uiterlijke kerkplegtigheden, noch aan zoogenaamde *vrome bevindingen*, die met werkdadige liefde tot God en den Naasten, met Evangelische deugd in geen verband staan, en maar al te dikwerf voedsel geven aan verdoeming van anderen, geheime zelfverheffing en geestelijken hoogmoed. Maar hoe gevaarlijk, en tevens hoe ongegrond, een' scheidsmuur, een *wezenlijk onderscheid* tusschen Christendom en vroomheid te stellen! Doch dit is minder aan onzen goeden Graaf, dan aan de misbruiken zijner Kerke te wijten, door hare Geestelijkheid voortgeplant, die, op de wijze der *Pharizeërs*, de menschen aan een ondragelijk juk van plegtigheden, onthoudingen en blinde onderwerping aan de *Schriftgeleerden* vastklinken. „Ik heb verscheidene steden waargenomen,” zegt onze Schrijver, „ten tijde dat aldaar *missiën* waren. Zoodra de *missie* wordt aangekondigd, sluit men de schouwburgen; de vastendagen, de onthoudingen, de *quartempers*, de *vigiliën*, de *advent*, de groote vaste worden gestrengelijk nagekomen, en niet slechts de voorgeschrevene kastijdingen, maar ook die bijzonder tot het vrome leven behooren, worden nu in zwang gebracht. De Priesters noemen dit Zedeleer. Deze houdt zich staande gedurende den tijd der *missie*, zelfs nog eenigen tijd daarna; allengs echter wordt dit alles nagelaten, en alsdan is de stad verloren; want, terwijl de zedeleer der Kerkgebruiken vervliegt met de ware Zedeleer, met welke men haar onvoorzigtig in verband heeft gesteld, blijft van beide niets overig.” Den tegenwoordigen Koning van *Frankrijk* zegt onze Schrijver, wegens zijne blinde verkleefdheid aan de Geestelijkheid, zeer bittere waarheden, (bl. 201—218) die, hoewel op den eerbiedigsten toon uitgesproken, genoegzaam doen zien, dat KAREL X zich door het blinde navolgen van zijne geestelijke zielzorgers een onbegrijpelijk na-deel doet.

Het slot, de *middelen* bevattende, om het *Systema* te bestrijden en tegen te gaan, is mede vrij gerecht, en voor *Nederlandsche* lezers min belangrijk, daar het veelal loopt over geschilpunten der oude *Fransche* wetgeving. De slot-fom is deze: De geestelijke magt in *Frankrijk*, vooral de *Congregatie* en de *Jezuiten*, hebben eenen aanslag tegen de bestaande wetten, Regeringsvorm en de rust van *Frankrijk* gemaakt, dien men *zamenzwering* zou kunnen noemen, en zijn deswege in Regten aansprakelijk. Het publieke Ministerie heeft regt, hen deswege aan te klagen.

Ziet daar den hoofdzakelijken inhoud van dit merkwaardig geschrift. Nog eens: in den mond van eenen *Roomschgezinde* niet alleen, maar ook van eenen vriend der Koninklijke Regering en van den *ouden* Regeringsvorm, is deze taal vooral ten hoogste gewigtig. Zij doet zien, hoezeer de *Jezuiten*, de *Congregatie*, de invloed der Priesters en van den Paus op tijdelijke zaken, kortom alles, wat men gewoon is *paperij* te noemen, in *Frankrijk* gehaat is. Zouden de Heer DE VILLÈLE en zijne ambtgenooten dan volstrekt de ondervinding niet willen of kunnen raadplegen? Zouden zij de Geschiedenis van het Huis STUART, sedert deszelfs herstelling in 1660, tot op de groote, duurzame Omwenteling in 1688, niet kennen; eene Geschiedenis, die zoo vele overeenkomst heeft met die van het latere Huis van BOURBON? Ook de STUARTS waren eene Omwenteling, uit staatkundige en godsdienstige dweeperij ontstaan, te boven gekomen; hun troon scheen onwankelbaar gevestigd; maar zij beleedigden de *Natie*, door het Pausdom in deszelfs afzigtigste gedaante, door middel der *Jezuiten*, te willen herstellen, en vielen thans door eenen *algemeenen* opstand van alle partijen. Mogt KAREL X (dit hopen wij van harte voor de rust van *Europa*) nog in tijds bedenken, wat tot zijnen vrede dient, om niet het lot van JAKOB II te ondergaan! Reeds is de verbittering tegen zijn Ministerie bij negen tienden des Volks, hetwelk een afgrijzen heeft van alles, wat naar *Ultramontaansche* Gele-

lingen zweemt, ten top geklommen. Nog één stap, en deze afkeer breekt uit in dadelijkheden!

Gelukkig het land, waar de belangen en wenschen en werkzaamheden en pogingen van den Regent steeds in overeenstemming zijn met die der Natie en *harer* belangen! Gelukkig ons *Nederland!*

Roomsche Feest- en Heilige dagen, of de verbijstering van het menschelijk verstand. (Zijnde een vervolg op de Galerij van Roomsche Beelden.) Door J. G. SWAVING. Met Platen. Te Dordrecht, bij Blusfé en van Braam. 1825. In gr. 8vo. XVI en 399 bl. f 3-60.

De, op den titel genoemde, *Galerij* is door ons, op haar tijd, beoordeeld, en, het gegeven verslag raadplegende, leert men ook van *dit* boek den aard en de strekking kennen. De Schrijver heeft, door die *Galerij* te bouwen, zich heel wat onaangenaams op den hals gehaald: evenwel tegenpraak, met bewijzen gestaafd, is er niet op gekomen. Nu, het éénige wapen van ontmaskerd vooroordeel en bijgeloof was en zal wet blijven, *schelden, vervloeken*, en, heeft het de handen ruim, *vervolgen*. De Schrijver stoort zich daar ook weinig aan, gevende van dit zijn doen, en van zijn voortgaan, in zijn Voorberigt, voor ons voldoende redenen.

Men krijgt hier eene gedeeltelijke beschrijving van de Feest- en Heilige dagen: *gedeeltelijke*, zeggen wij; want alleen die der twee eerste maanden van het jaar komen hier voor. Of SWAVING plan heeft, om die der overige maanden ook te geven, is ons niet gebleken. Wij voor ons mogen het wel lijden. Dit zal toch, bij het vermijden van herhalingen, beknopter kunnen afloopen. Er is hier ook een aantal van 50 bladzijden moeten besteed worden aan den *Zondag*, zoo als die bij de Roomschen gevierd wordt.

Men moet den Schrijver danken voor de naauwkeurigheid, waarmede hij ons de zaken leert kennen, en voor de juistheid zijner beschrijvingen, en zal niet nalaten, zich te verwonderen over zijne zaakkennis en aangewende nasporingen. Minder, ongelijk minder eenzelvig, dan het wel eens op die Beeldengalerij was, zal men het hier vinden, of liever alle eentoonigheid is zorgvuldig verhoed.

Sommigen zullen meenen, dat S W A V I N G nog grootere beknoptheid had behooren in acht te nemen, door uitweidingen weg te laten, zoo als over de *besnijdenis*, wat derzelve gebruik bij onderscheidene volken betreft, waarover wij hier veel wetenswaardigs. bijeenvinden; en wij willen het niet geheel ontkennen, dat de Schrijver in de beschouwing van den *1sten Januarij* nog al wat had *kunnen* weglaten, hoezeer wij het wel lezen wilden. Minder gegrond komt ons de aanmerking voor, die wij wel eens op dit werk hoorden maken, dat er te veel in voorkomt, wat tot de jeugd der oude moeder, tot den ouden tijd van de Roomsche kerk behoort. Men leert intusschen zóó niet weinig, dat de geheele wereld wel weten mogt; het bestaande kwaad wordt zóó in deszelfs afkomst aangewezen en in den wortel aangetast, en het ziet er, over het geheel, met den afkeer van het oude bijgeloof evz. evz. in de Roomsche kerk waarlijk nog zoo voordeelig niet uit.

Men zij vooral opmerkzaam op hetgeen de Schrijver zegt in zijn Voorberigt, bl. XIII, om eene andere bedenking voor te komen, dat, namelijk, zijne pen de jeugd, de sekse, de Nederlandsche deftigheid te weinig ontzien heeft. „Maar,” zegt S W A V I N G, „als ik, uit vrees voor verdenking van onkieschheid, daadzaken had verzwegen, die mogelijk, om dezelfde reden, van eeuw tot eeuw blijven bestaan, dan ware het immers beter geweest niets gezegd te hebben.” Voorts is het niet *zijne* pen, maar die der Roomsche Kerkvaders, die zoo onwelvoegelijk is; en hoe beestachtiger, hoe Godslasterlijker die is, des te omzigtiger wachtte zich S W A V I N G, om er iets van zijne vinding bij te doen.

Wij laten het den lezer over, of hij, bij het gebruik van dit werk, lagchen, of zich bedroeven of ergeren wil. Een van drieën doet hij zeker, of nu het een, dan het ander. Doch, wat hij kieze, het is heilzaam, vooral zoo de lezer Roomsch is. Mag die dit boek maar lezen; dat is, mag hij, terwijl de zon schijnt, de luiken wel opendoen?

Niet minder dan in het vorige is in dit werk de toon erg *sarcastisch*, en zeer scherp de ernst en de spot. Beleedigt dat, men wederlegge dan, en bewijze, dat al wat de Schrijver, bl. 134—137, onder anderen, zegt, en dat wij zoo gaarne affchreven, een beroep op de waarheid is, dat niets beteekent! Maar, hiervan zal men zich wel wachten. En wie zal zich, na het lezen van dit werk, nog verwonderen

over de vergissing van den grooten Zeereiziger VASCO DE GAMA, op zijnen togt naar den *Zamorin* van *Calicut*, in een' heidenschen Afgodstempel met zijne togtgenooten de heilige Maagd en de Heiligen aanroepende, dewijl men meende in eene Christelijke kerk te zijn? „Vanwaar,” vraagt SWAVING, „deze vergissing, dan vandaar, dat de namen slechts, niet de zaken, veranderd zijn?”

Wij hopen, en werken er gaarne toe mede, dat dit boek (met zijne uitslaande *Caricatuurplaat*, waarbij, in gevalle van een' tweeden druk, de bladzijden, waarop gedoeld wordt, mogen aangehaald zijn) vele, zeer vele lezers vinden moge. Het is maar waar, dat de behoefte des tijds gebiedend vordert, dat men de zaken noeme, zoo als ze zijn. Daarenboven, de rijkdom van inhoud, het onderhoudende der lezing, de veelvuldige leering, het zedelijk nut ter opwekking vooral van dankbaarheid voor onze Nederlandsche voorregten, en wat wij daar meer konden bijvoegen, aan dit boek verbonden, prijst het aan allen aan, die lezen kunnen en durven. De stempel der waarheid is er op gedrukt.

Theagenes en Chariclea. Uit het Grieksch, door Mr J. BRUYN.

In II Deelen. Te Amsterdam, bij P. Meijer Warnars. 1825.

In gr. 8vo. Te zamen XVI, 485 bl. f 5 - 40.

Dit werk is een zeldzaam verschijnsel in onze taal, en verdient, in meer dan één opzigt, de belangstelling van den Geleerde zoo wel, als van den Letterminnaar. Het is uit het oud Grieksch overgezet, en prijst zich reeds daardoor aan bij allen, die zulken arbeid naar waarde weten te schatten; het geeft ons eene proeve van een' ouden Griekschen Roman; en voor wien der talloze lezers van CERVANTES, RICHARDSON en W. SCOTT zou dit niet van belang zijn?

De geachte Vertaler geeft, in een welgeschreven Voorbericht, opening van de redenen, die hem hebben bewogen, zijne krachten aan de overbrenging van dit werk te beproeven; waarop hij een naauwkeurig verslag laat volgen van den eigenlijken oorsprong der zoogenaamde Romans, en van de schriften, welke in de Oudheid onder dien naam bekend waren. Meer bepaald staat hij stil bij zijnen Schrijver, die, naar het eenstemmig oordeel van deskundigen, alle vroegere *Erotici* overtreft. Deze Schrijver, HELIODORUS, die,

onder de regering van THEODOSIUS den Grooten en diens zonen, ten jare 390 leefde, was een Christen, en bekleedde zelfs de Bischoppelijke waardigheid. In zijne jeugd, en vóór het verkrijgen van dien hoogen kerkelijken rang, schreef hij: *Ethiopica*, eene Ethiopische Geschiedenis in tien boeken, bevattende een getrouw tafereel van de edele en deugdzaame liefde van *Theagenes* en *Chariclea*; een boek, dat CERVANTES aanleiding gaf tot het opstellen van zijnen laatsten Roman: *Los Trabajos* (het lijden) *de Perfiles y Sigismunda*.

De Heer BRUYN noemt dit werk van HELIODORUS „het regelmatigste van alle Romans, die de Ouden ons hebben nagelaten;” er bijvoegende, „dat de geheele zamenstelling volkomen aan de regels voldoet, die ARISTOTELES voorgeschreven heeft.” Recensent wil dit oordeel gaarne onderschrijven, en moet bekennen, dat het geheele plan van het verhaal kunstig ontworpen en uitgevoerd is; dat het verhaal zelve eene menigte van fraaije epifoden bevat, die de eenheid van bedrijf niet storen; dat het de hoofdkarakters treffend schildert, het kostuum behoorlijk in acht neemt, de kieschheid nergens kwetst, en in een' bevalligen en sierlijken stijl geschreven is. Daarenboven vindt men in dit boek „veel wetenswaardigs aangaande de denkwijze, zeden, gebruiken en het bijzonder leven der oude volken, die het ons beschrijft, gelijk mede onderscheidene zeer belangrijke natuur- en aardrijkskundige opmerkingen.”

Bij dezen lof, welken wij, met den Heer BRUYN, gaarne aan den Schrijver van den onderhavigen Roman geven, zijn wij echter niet blind voor deszelfs gebreken, die wij met hem desgelijks uit den verbasterden smaak afleiden, welke zich ten tijde der Romeinsche Keizers op den klasieken bodem van *Griekenland* begon te verspreiden. Wij willen over deze gebreken niet uitweiden, maar verwijzen onze Lezers naar het boek zelve, overtuigd, dat zij het onvolmaakte door schoonheden van den eersten rang zullen zien opgewogen.

Wat de vertaling betreft, dezelve komt Recensent allezins voor, uitnemend geslaagd te zijn, en doorslaande blijken te dragen van de grondige taalkennis, het juist oordeel en den goeden smaak van den Heer BRUYN.

Titel, druk en papier geven aan het geheele boek een behagelijk voorkomen. Zulk eene uitvoering was certijds zeer gewoon; thans wordt dezelve, helaas! hoe langer zoo zeldzamer.

Notice Historique sur ANTONELLO DE MESSINE, etc.

Dat is: *Geschiedkundige Verhandeling over ANTONELLO VAN MESSINA, uit het Italiaansch vertaald; met Aanmerkingen en de Beschrijving van een Schilderstuk van dezen Meester vermeerderd, door L. DE BAST, Secretaris der Maatschappij van Schoone Kunsten te Gent en Correspondent van het Nederlandsch Instituut. Te Gent, bij de Goefin-Verhaeghe. 1825. In gr. 8vo. 54 Bl.*

Reeds in een vorig nummer van dezen jaargang (Boekbesch. bl. 184) hebben wij onze lezers bekend gemaakt met een stukje, door den smaakvollen en kundigen DE BAST uitgegeven, hetwelk handelde over het meesterstuk der gebroeders VAN EYCK, en waarin de uitvinding van het schilderen met olieerw, naar ons inzien op geene genoegzame gronden, aan HUBRECHT, den ouderen broeder, en niet, volgens het algemeen aangenomen gevoelen, aan JAN, werd toegeschreven. Wij waagden toen, op het gezag van THEOPHILUS, door LESSING aangehaald, en op dat van CENNINO CENNINI, door QUATREMÈRE DE QUINÇY bijgebragt, de bedenking, of niet deze schildermanier reeds vroeger in gebruik geweest ware. Het voor ons liggende stukje, eigenlijk vertaald uit het Italiaansch van THOMAS PUCCINI, en met belangrijke bijvoegfels door DE BAST vermeerderd, bestrijdt het gevoelen van deze beide geleerden, en tracht in deszelfs eerste gedeelte aan te toonen, dat het schilderen van *geheele* stukken met olieerw waarlijk het eerst door de VAN EYCKEN ondernomen is; dat men, wel is waar, reeds vroeger van dezelve gebruik maakte, maar dat zich zulks dan alleen bepaalde tot effene kleuren zonder tinten, en tot den gelijken achtergrond der schilderijen. Van de in deze bewering niet zeer passende uitdrukking van THEOPHILUS, dat men de olieerw bezigde *ad mixturas vultuum ac vestimentorum*, (etc. zegt PUCCINI; wij voegen er bij) *bestias, aves aut folia*, dat is: „tot de mengeling (men lette op dit woord, dat wij, schoon ongewoon, echter met voordacht behouden) van aangezigten en kleedingen, tot de schildering van dieren, vogels en bladeren,” maakt men zich wat al te gemakkelijk af, door te zeggen: „dat toen ter tijd, in de elfde eeuw, de manier, op welke

men in Duitschland koppen en draperiën schilderde, weinig meerdere uitvoerigheid en vermelting der tinten vereischte, dan vier eeuwen later de achtergrond zelf," p. 27. Wederleggingen, op zulke uitvlugten gebouwd, hebben, in het oog eener gezonde oordeelkunde, weinig waarde. Ook de voorschriften van CENNINI, die vier eeuwen later leefde, bepalen zich, zegt men hier, alleen tot vlakke gronden, en dan nog maar tot enkele kleuren. Gaarne hadden wij gezien, dat PUCCINI zich hier niet enkel op het gezag van VASARI beroepen, maar ons liever de woorden zelve van CENNINI, die thans door TAMBRONE is uitgegeven, had medegedeeld; dan zou men den twist zekerder kunnen beslechten: maar ook wij zijn niet in de gelegenheid om deze gaping aan te vullen, en moeten dus nog op nadere inlichtingen wachten. Ons schijnt derhalve, ook na de lezing van het eerste gedeelte dezer Verhandeling, de twijfeling, omtrent het al of niet vroeger bestaan van met olieverw geschilderde stukken, nog niet opgeheven. In het tweede gedeelte gaat men over tot het mededeelen van berigten omtrent ANTONELLO VAN MESSINA, die bij VAN EYCK deze kunst zoude hebben aangeleerd, en dezelve vervolgens in Italië verspreid; en, daar er ook in dit opzigt rijdsrekundige zwarigheden van belang bestonden, zoekt men dezelve door verklaringen en tekstverbeteringen uit den weg te ruimen. Ook hier zoude nog al stof tot gegronde tegenpraak te vinden zijn; maar het is noch onze zaak, noch hier de gepaste plaats, om in dit duistere geschilpunt te treden. Inmiddels verheugen wij ons over de verschijning van dit belangrijk werkje. Alleen door in elkander sluitende onderzoekingen, in Italië, Duitschland en de Nederlanden te werk gesteld, kan de belangrijke vraag, over welke hier gehandeld is, worden opgelost; en, wanneer dit op dezelfde grondige en onpartijdige wijs, als over het algemeen in dit stukje, gedaan wordt, zal men wel eindelijk tot eene zekere slotsomgeraken, al ware het dan ook deze, dat, gelijk van zoo vele andere nuttige uitvindingen, zoo ook van die der olieschildering, de eerste oorsprong in het duister begraven ligt.

Nagelaten Gedichten van Mr. R. H. ARNTZENIUS. II Deelen. Met Portret en Vignet. Te Haarlem, bij V. Loosjes. 1825. In gr. 8vo. Te zamen XXI en 327 bl. Bij Inteckening f 7-20. Buiten Inteckening f 9-:

Deze twee ruim gedrukte boekdeelen bevatten de dichtelijke nalatenschap van den als mensch, als burger en als staatsdienaar even achttingwaardigen ARNTZENIUS. Gelijk zoo vele anderen onzer beschaafd opgevoede en letterkundig gevormde landgenooten, beoefende hij de poëzij als eene verpoozing zijner ambtsbezigheden, als eene aangename uitspanning, zonder zich geheel aan dezelve toe te wijden, of aanspraak te maken op den naam van Dichter, in de volle beteekenis des woords. Uit dit oogpunt beschouwde hij zelf zijne dichtelijke werkzaamheid; want op de gedurige aanzoeken zijner vrienden tot de uitgave zijner gedichten antwoordde hij telkens, dat dezelve, als meestal slechts voor het oogenblik vervaardigd, te onvolmaakt waren, om ze zonder eene geheele herziening en beschaving in het openbaar te doen verschijnen. (Voorberigt, bl. VIII.) Dat echter, na zijnen ontijdigen dood, zijne menigvuldige vrienden en betrekkingen de dichtelijke nalatenschap van den dierbaren afgestorvenen tot een duurzaam aandenken aan zijne beminnelijke hoedanigheden wenschten te bezitten, dit vinden wij even natuurlijk, als dat de Zoon aan dezen vereerende aandrang gehoor gaf, en ook van deze gelegenheid gebruik maakte, om den naam zijns Vaders te langer in dankbare en eervolle nagedachtenis te doen voortduren.

Bij eenen dichtbundel, met een dusdanig doel en onder zulke omstandigheden uitgegeven, is, onzes oordeels, eene nauwzifende en elke uitdrukking wegende kritiek minder gepast. De Schrijver zelf is, in het graf, reeds doof voor hare teregtwijzingen; en het is sluitend voor ons gevoel, de versregels van eenen dierbaren afgestorvenen reeds zoo spoedig gebezigd te zien, om jeugdige beoefenaars der poëzij gebreken aan te toonen, en voor dezelve te waarschuwen. Wij ten minste willen deze gedenkzuil, aan de nagedachtenis van eenen braven man toegewijd, niet door ontijdige noten en aanmerkingen verkleinen, en gelooven onzen Recensentenpligt eerlijk te vervullen, door met weinige woorden het dichtelijk talent van ARNTZENIUS te kenschetsen, en een paar schoone brokken uit dezen bundel tot aanprijzing over te

schrijven; daarbij aan de kritiek slechts nu en dan eene kleine aanwijzing veroorlovende.

In de beste stukken, tot welke wij een aantal gelegenhedsgedichten, die hier wat overdadig toegedeeld zijn geworden, geenszins willen gerekend hebben, toont zich onmiskenbaar eene levendige verbeeldingskracht; soms wijsgeerige diepte, b. v. in het uitgebreider gedicht, *de Onsterfelijkheid*, dat de verzameling opent; vlugheid van vernuft, welke wel eens tot zonderlinge en minder juiste vindingen verleidt, b. v. *de Levensketen onder den sluizer van het Noodlot*; en eindelijk eene vurige geestdrift voor Vaderland en Vrijheid, aanvallig getemperd door het teederst gevoel voor huisfelijk geluk, en de rein menschelijke betrekkingen van echtgenoot, van vader en vriend. De toon, die ARNTZENIUS het best gelukt, is die van het Leerdicht en de Elegie; vele partijen van zijne Lierdichten hebben insgelijks gloed en verheffing; maar noch op het eigenlijk beschrijvende, noch op het verhalende gedicht schijnt hij zich te hebben toegelegd. Zijne denkbeelden zijn niet zoo zeer nieuw of treffend, als gezond, verlicht en dichterlijk; dikwijls heerscht er echter in dèrzelver gang en verbinding eene zekere duisterheid en onbestemdheid, die het gevolg schijnt van mindere oefening in den aanleg van een uitgebreider gedicht; nergens is dit merkbaarder dan in den Lierzang, *de Menschenkennis bevorderlijk tot Volmaking*, in welken wij, bij al het schoon, dat hij bevat, eigenlijk geen plan hoegenaamd en bijna geene reden voor den titel hebben kunnen vinden. Het is aan dezelfde reden, aan de slechts bij rûsfchenpoozen en tot liefhebberij gebezigde behandeling der dichtliet, dat wij de menigvuldige tegen ons taaleigen strijdende woordömzettingen (*inversies*) en den dikwijls voelbaren dwang van het rijm toeschrijven; welke beide gebreken hier den anders edelen en krachtigen dichtstijl ontstieren.

Wij hebben thans der kritiek haar deel gegeven, en willen nu, ten slotte, slechts met lofspraak eindigen. Daarom schrijven wij de twee volgende plaatsen over, welke zeker door niemand, die eenig dichterlijk gevoel bezit, zonder hoog genot kunnen gelezen worden. Zij zijn wel reeds aan velen bekend en in veler geheugen gegriffeld, dewijl de dichtstukken, uit welke zij zijn uitgekozen, reeds vroeger werden uitgegeven; maar zulke poëzij leest men gaarne dagelijks. Het eerste brokfstuk is ontleend uit *de Menschenkennis bevorderlijk tot Volmaking*, IIde Deel, bl. 19.

Alomme, waar we onze oogen wenden,
 Zien wij den toetsel van den dood;
 En wat den vorst, wat zijne *benden*,
 Wat allen toeft in 's aardrijks schoot.
 Eer, langs den stroom der vlugge jaren,
 Eene eeuw nog half is weggevaren,
 Is ook ons aanzijn reeds voorbij;
 Of wel, na korter angst en nooden,
 Is 't licht *ook* (reeds) aan ons oog ontvloten,
 En bij de ontslaapnen sluimren wij.

Dan stijgt op *vleugelen der winden*
 De leeuwrik even blijde omhoog;
 Maar andre landliên zal hij vinden,
 Die tot hem wenden 't zoekend oog.
 Op even lommerrijke dalen
 Zal 't maanlicht even helder stralen,
 Bij Philomele's heerlijk lied;
 Maar andre harten zal 't bekoren: —
 Ons is dan 't stille graf beschoren;
 Wij sluimren, — wij vernemen 't nier.

Een ander zal den schepter zwaaijen
 En heerschen over 't nageslacht;
 Een ander zal de halmen maaijen
 Van 't graan, door ons in de aard *gebragt*.
 Dan draagt ons kroost (God moog 't behagen!)
 Een' ligtren last, dan dien wij dragen,
 En heeft het nog een Vaderland,
 Dan is 't op onze plaats gezeten;
 Maar wij, wij allen zijn vergeten,
 En in een' beetren grond verplant.

Eens toch, in welken stand wij leven,
 Zal 't oogenblik ons plegtig zijn,
 Als zij, die ons zijn bijgebleven,
 Staan weenen achter 't bedgordijn;
 Als 't oog, verstijfd en halfgebroken,
 Door vriendenhanden wordt geloken,
 En zich voor alles krachtloos sluit,
 En de adem, onder 't pijnlijk zuchten,
 Den engen boezem dreigt te ontvlugten,
 Den *afgematten gorgel uit*.

Eens hangt om onzer vrienden leden
 Het aaklig doffe rouwkleed zwaar;
 Eens, onze woning ingetreden,
 Deelt vriend en maag in 't lijkmisbaar;
 Eens zegt men, met de smart bewogen
 Van gade en kroost, uit mededoogen:
 „ 't Is alles goed, wat de Almágt doe;”
 Doch wendt naar onze baar zich weder,
 Slaat de oogen nog eens op ons neder,
 En snikt het laatst vaarwel ons toe.

Ja eenmaal, zijt ge slaaf of koning,
 't Zij uwe heilzon tane of schijn',
 Eens zal het plankenhuis uw woning,
 En 't linnenkleed uw tooifel zijn.
 Ja, groot of klein zij thans uw waarde,
 De graver werpt een schup vol aarde
 In 't graf op uwe lijkst neêr:
 Die klank rolt door de kerkgewelven; —
 Hij gaat een' andren grafkuil delven,
 En 't aardrijk hoort uw' naam niet meer.

Het andere kórttere brokstuik is uit den Lierzang, *Vreugde en Dankbaarheid*, gedicht na den slag bij Waterloo, IIde Deel, bl. 63.

Mijn kindren! als ge in later dagen,
 Op Hollands grond, van jammren vrij,
 Vergeefs zult naar de sporen vragen
 Van 't vloekgespan der slavernij; (liever, *dwinglandij*)
 Als ge eenmaal, zonder u te buigen,
 Als nijvre bijen, honig zuigen
 En gaären zult voor volk en land,
 En, vreedzaam rustend in uw woning,
 Uw gaden, kroost en dierbren Koning
 Bemint, en zalig ziet door 't heil van d'eendragtband;

Zegt dan, aan kalmen disch gezeten,
 Waar 't klein gezin u vrolijk maakt,
 Als ge ongebedeld brood zult eten,
 En Hollands haring dubbel smaakt;
 Zegt dan, — en zorgt, dat uwe kindren
 Door jok en boert uw' ernst niet hindren, —

Ja zegt met warmen ademtogt,
 Terwijl uw dankbaar oog hem huldigt:
 „ Dit zijn we aan WILLEM nog verſchuldigd,
 „ Aan WILLEM, 's Konings Zoon, die op den Viersprong
 vocht.”

Wij vragen geene verſchooning voor deze lange aanhalingen; want, waarlijk, was al de poëzij in dezen bundel zoo heerlijk, met zoo weinige vlekjes, dan bezat onze geheele Letterkunde er geenen voortreffelijker.

Handleiding tot grondige aanleering van het Kerkgezag; en aanwijzing der middelen, om hetzelfde ſpoedig van eenige gebreken te zuiveren. Door W. OUDSHOFF, Voorzanger te Rotterdam. Te Rotterdam, bij Menſing en van Westreenen. In gr. 8vo. 88 Bl. f 1 - 20.

Eer hebbe het hart en ook het verſtand van den waardigen Voorzanger! Wie is er toch onder de Christenen, die in het Kerkgezag der Hervormden, vooral in ons Nederland, geene aanmerkelyke en ſpoedige verbetering zou wenschen? Het eerste stuk dezer Handleiding handelt *over het onderwijs in het zingen der Psalmen en Gezangen, of over de geschikste wijze, om binnen een' korten tijd, naar eenvoudige, maar tevens doelmattige regelen, zich tot het Koraal of Kerkgezag te bekwamen.* Dit stuk komt ons voor, duidelyk en met zaakkennis geſchreven te zyn, en is der behartiging van ieder waardig, die eenigen invloed heeft ter bereiking van het zoo gewenschte doel. Het tweede stuk is eigenlyk slechts *aanhangſel*, en handelt *over de gebreken, welke over het algemeen in het Kerkgezag plaats hebben; met eene aanwijzing der middelen, om daarin, op het ſpoedigste, eene gewenschte verbetering tot ſtand te brengen.* Het invoeren van het noodige onderwijs in de zangkunst voor de ſchooljeugd, en het inrigten van zangoefeningen voor volwasſenen, zyn buiten twiſfel zeer doelmattige, hier aangeprezen middelen, welke wij overal in werking verlanen, en bij welke wij overal eenen man, als OUDSHOFF, tot Opperzangmeester wenschen. Drie Biſlagen, en eenige voorbeelden, met muziknoten, 12 bladzijden beſtaande, worden ten ſlotte gegeven.

Den droom van eenen vriend des Schrijvers willen wij me-

gedeele; zij komt hierop neer: De vriend was op zekeren Zondag zeer vroeg ter kerk gegaan: hij vond reeds een groot aantal menschen vergaderd: mannen en vrouwen zaten afzonderlijk, de mannen met het hoofd ontbloot. Bij allen, ook die later inkwamen, heerschte de diepste stilte. Toen trad de Voorzanger op: het gezang, dat hij aanwees, werd, bij afwisseling, door een koor van weeskinderen en doot de gemeente gezongen; de uitvoering was *zacht, liefelijk, eenparig en harmonisch*. Onder dit gezang trad de prediker op. Na zijn *votum* deed hij lezen; en dit geschiedde *met verstandige onderscheiding, zonder eenige gemaaktheid, deftig en sicttelijk*. Nu volgde het kort gebed om zegen, zoo wel over het gezene; als over het voorstel, dat volgen zou. Wederom gezang. Daarop eene leerrede over een vrij aanmerkelijk gedeelte des Bijbels. Nog eens werd er gezongen, waarbij men de aalmoezen inzamelde. Daarop volgde de toepassing, en eindelijk een roerende nazang. — Om half tien was de leeraar opgetreden, en even na elf ure alles geëindigd.

Het verwondert ons niet, dat de *Rotterdamsche* vriend bijzondert voldaan en gesticht was; wij zouden dit met hem geweest zijn, alhoewel zoo iets ons niet zoo geheel nieuw en vreemd is, vooral wat de kortheid van den tijd en het afwisselende van Eet- en Leer-dienst betreft. Dan, te *Rotterdam*, waar men zegt, dat noch de opwekkingen der vroegere, zelfs der *Dordrechtsche* Synode, noch die der tegenwoordige, ter behoortijke inkorting der leerrede, eenige uitwerking deden, en waar de lucht te dezen bijzonder besmettend moet zijn, moest zulk eene doelmatig ingerigte en korte Godsdienstoefening eene bijzondere werking doen.

De Vluchteling op het Jura-gebergte; eene Zwitserfche Geschiedenis. Door H. ZSCHOKKE. Uit het Hoogduitsch. Te Haarlem, bij de Wed. A. Loosjes, Pz. 1823. In gr. 8vo. 248 Bl. f 2 - 40.

De voorredenaar voor dezen geschiedkundigen roman (die zich M. MARTENS, te *Holwert*, teekent) heeft zijne vertaling goed verrigt, en het werk, dat hij vertalen wilde, zeer goed gekozen. Het kan niet anders, of het boek moet bevallen. Het tooneel is *Zwitserland*, en wel het hoog *Jura*.

gebergte; en het tijdperk is niet ver van ons tegenwoordig verwijderd. Men vindt hier het schilderachtig land, met de froute schoonheden en ontzettende natuurtooneelen, naar het leven geteekend; voorts de verwonderlijke natuur onder den grond, in het diepst der bergen; de echte geest voor vrijheid en onafhankelijkheid van den echten *Zwitsers*; zijne reuzenkrachten, en de oude *Zwitsersche* trouw en iedere nationale deugd. Men wordt hier, als het ware, gevoerd onder *Zwitsersche* patriarchen.

De geschiedenis valt voor in 1798, toen de burgertwist verschrikkelijk woedde in *Graauwbunderland*, van waar onze Vluchteling geboortig was; een jongeling, mild door de fortun bedeed, maar vooral door de natuur met echte levenswijsheid naar verstand en hart, onomkoopbare rondborstige braafheid, en toegerust met moed en kracht. Hij zag te veel en te wél vooruit, om zich in de oproeren te mengen, en of voor de *Oostenrijkers*, of voor de *Franfchen* partij te kiezen. Hij geloofde, dat het vuur zijn ongelukkig vaderland, en geheel *Zwitsersland*, naar Gods bedoeling, moest louteren. Hij was daarom ook bij geene der partijen bemind of vertrouwd. Wanneer echter het schreeuwend geweld onder zijn oog te ver ging, voelde hij de echt *Zwitsersche* verontwaardiging, en handelde met moed en zijne reuzenkracht. Dit bragt hem in handen der *Franfchen*. Hiermede begint het verhaal: wij vinden hem gevangen, gebonden, op een' wagen geworpen en voortgesleept; maar door eene welberadene list, en zijne groote kracht, ontsnapt hij op weg aan zijne bewaarders, en geraakt op de woeste hoogere bergen van de *Jura*, waar hij edele gastvrijheid en weldra eenen hartvriend vond. Zijne ontmoeting met eene oude zonderlinge vrouw, die de toekomst aanwees, en algemeen beschouwd werd als in betrekking staande met hoogere wezens, geeft gereede aanleiding, om ons bekend te maken met zoodanig daar heerschend bijgeloof, waarvoor ook de zonderling romaneske natuur en menige oude overlevering het hart, ook van anders edele en befchaafde menschen, geopend hielden; in het bijzonder dat van *HERMIONE*, een uitmuntend meisje, door hem al spoedig gekend en diep vereerd. Hij onderdrukt zijne liefde, die van de edelste soort was, uit zeer edele beginselen. Het vaderland kon zijnen arm nog eenmaal behoeven; daarenboven wilde de Vluchteling haar niet medeflepen in zijn ongeluk. Ook verscheen de Profetes, en voor-

spelde beiden, dat de een de oorzaak worden zou van des anderen ongeluk. Boven het bijgeloof zette zich de jongeling wel, en anderer en zijne eigene redeneringen bevielen ons uitmuntend; maar deze voorspellingen maakten den diepsten indruk op het hem minnend meisje. Zij schenen ook allezins vervuld te zullen worden. Ten slotte echter, en nada: de gelieven, wier hart en mond zich reeds vroeger verbonden hadden, nog veel schrik en angst hadden doorgestaan, werd het bijgeloof beschaamd, en moest de raadfelachtige Profetes erkennen: *God heeft alles tot een goed einde gebracht.* — Een lastig Profesfor geeft tusschenbeiden in dezen roman eene, doorgaans niet onaardige, afleiding. — Het is in deze geschiedenis waarlijk fraai, dat men het gelukkig einde niet kan vooruitzien, maar zich, bij de sterk gewekte belangstelling, op het aangenaamst daardoor verrast vindt. Deze roman is inderdaad niet onleerzaam, en zeer onderhoudend; wij durven denzelfden het aankomend geslacht met gerustheid aanprijzen.

De Groninger Kermis, Dichtstuk, door Hilarides. Te Groningen, bij J. Römelingh. 1826. In gr. 8vo. f: -40.

De Groninger kermis schijnt al eveneens te zijn als de andere jaarmarkten in ons dierbaar vaderland; men ziet er kramen, hansworsten, wasfen beelden, reuzen, dwergen, wilde dieren, papegaaijen, marionetten, acteurs, enz. en de buitenlieden stroomen er met geheele hoopen henen; dit alles vindt men vrij vloeijend en in redelijk goede verzen in dit dichtstuk beschreven, dat daarenboven, vóór onze vroegere kermisdichten, (welke de onvermoeide VAN KESTEREN ter kwader uur, onder den titel van *Kermisparnas*, herdrukt heeft) de goede eigenschap bezit van niet in het walgelijke en onkiesche te vallen. Wij durven echter betwijfelen, of, bij al dit goede, de Groninger *Hilarides* met zijn gedicht de onsterfelijkheid bezeilen zal. Zal de eenigzins uitgebreide behandeling van een dusdanig onderwerp algemeen bevallen, dan dienen vrolijke luim en fijne satire de saus te kruiden, die het geregt smakelijk maakt; doch schoon de Dichter klaarblijkelijk naar deze specerijen gegrepen heeft, zoo schenen ze echter te hoog te hangen, dan dat hij dezelve kon plukken. De man is te gemoedelijk om een Kermisdichter te zijn; de tijger in de menagerie van VAN AKEN

Geeft hem het ware beeld van 't listig Albion,

Dat vaak door vuig bedrog ons Neerland hoonen kon;

en het paar der *Inseparables*, dat zeer verrouwelijk, in een kooitje gezeten, trekkebeft, doet hem uitroepen:

Hoe kan dit aan den mensch het schoonste voorbeeld geven
Van een opregte min en eerbaar huwlijksleven!

Dergelijke *moralisatien* bevallen ons niet in een kermisdicht; want wij houden het voor eene der wijsste spreuken: *Alle ding heeft zijnen tijd en zijnen ontijd.*

De Rekenkundige Evenredigheid voorgesteld in den Volkstoot, ten einde dezelve meer algemeen nevens den Regel van Drieën gebruikt worde. Te Zalt-Boemel, bij J. Noman. 1825. In gr. 8vo. 30 Bl. f : - 40.

Blik over de Drieëenheid des Heidendoms, der Katolijken [die kennen we niet] en eerste Protestanten, door Perofus den Trimurthi. Aldaar, bij denzelfden. 1825. In gr. 8vo. 10 Bl. f : - 30.

Eene allerbelangrijkste Waarschuwing aan het Publiek, wegens eene vervulde Voorspelling des Bijbels. Voorgesteld in eenen Brief. Met eene Plaat. (!) Aldaar, bij denzelfden. 1825. In gr. 8vo. 16 Bl. f : - 40.

Het al of niet der Drieëenheid zoo onwederlegbaar bestit, dat alle Rekenaren der Aarde uitgenoodigd worden, om de domheid van die Leeraren te belagchen, welke dit werkje, door eenigen handel, durven verwerpen, door J. W. H. DEUSSEN. 1825. Aldaar, bij denzelfden. In gr. 8vo. 14 Bl. f : - 30.

Van al het bovenstaande is dezelfde man de schrijver. „Men moest zulke Predikanten op water en brood zetten!” riep eens een zijner verontwaardigde lezers uit. Dat DO. DEUSSEN, *al of niet* Evangeliedienaar, maar Predikant zeker te Zomer en Lierop, hierop zal uitroepen, met het spreekwoord zijner jeugd: „Dat moogt ge nog wel eens zeggen!” gelooven wij juist niet; maar het ware te wenschen. Wat scheelt den man? Wij willen er niet naar raden. Sommigen zouden kunnen vermoeden schandelijke kwalen, als iemand zoo heel anders is, dan gezond verstand, zedelijkheid en ambts-waarde eischen. Zeker is het: de man is niet wel. — Of wij *al of niet* deze kinderen van vader DEUSSEN beoordeelen zouden, vraagden we niet eens. Wij begrepen, dat wij ze vermelden moesten; en nu staat het vrij, geld uit te geven, *al of niet*, voor hetgeen zeker geen brood is, en *al of niet* arbeid te besteden aan hetgeen niet verzadigen kan. Wij voor ons verwerpen door onzen handel deze werkjes niet, hoewel het nog al eens der moeite waardig zijn zoude, alle rekenaren der aarde aan het lagchen te helpen! Neen, wij zullen deze producten bewaren, ter eere van DEUSSEN, d. i. van zijne wijsheid, — *al of niet* van boven? Dat is op den titel al al te berekenen.

BOEKBESCHOUWING.

Derde tiental Leerredenen, door J. H. VAN DER PALM. Te Leyden, bij D. du Mortier en Zoon. 1825. In gr. 8vo. 334 Bl. f 2-50.

Wij zijn onzen lezers nog verslag schuldig van dit derde tiental Leerredenen. Dat dit zoo laat komt, is vandaar, dat wij dezelve, als naar gewoonte, bij hare eerste verschijning, terstond met gretigheid gelezen hebben, zonder even gereed te zijn, om er, als kunstregters, ons wikkend of althans vergelijkend oordeel over uit te brengen. Wij moesten ze dus herlezen — *moesten* ze, met genoemde oogmerk, herlezen. Wie ook de kracht van dit woord voorbijzie, de menschkundige Hoogleraar zal ons, op grond daarvan, gaarne verontschuldigen. Maar nu: wij *hebben* ze herlezen, en, waarom zouden wij het verzwijgen? met minder gretigheid en geestdrift, maar nogtans met even groote tevredenheid..... met even weinig bouwstof voor *kritiek*, indien deze namelijk in berisping moet bestaan; even als zekere menschen en schrijvers dáárom den naam van menschenkenners schijnen verworven te hebben, omdat ze de beste harten en de edelste bedrijven in een ongunstig, diep vernederend licht weten te plaatsen. Zoo toch het werk van den Hoogleraar ook de menschelijke onvolkomenheid aankleeft, en ons oordeel in het bijzonder (want een' anderen maatstaf hebben wij niet) in deze en gene opzigten van het zijne verschilt, of althans zijn zegel aan des voortreffelijken mans werk niet altijd kan hechten, dan is dit uit vroegere beoordeelingen reeds genoegzaam gebleken, en het is niet noodig, op algemeene aanmerkingen — die hier niet sterk worden uitgelokt — telkens terug te komen. Een verslag dus van inhoud en behandeling, met een' of anderen geringen twijfel mischien aan juistheid of gepastheid; ziedaar, waartoe wij ons, min voor den opsteller dan voor den lezer, zullen bepalen.

De bundel heeft wederom twee verschillende deelen. Het eerste, en thans het grootste, bevat vervolgstoffen over de geschiedenis van PAULUS, zes in getal. De Hoogleraar gaat voort met telkens eenen tekst uit het boek der *Handelingen* te kiezen, die hem een geschikt rust- en standpunt en tevens eene gepaste stof aan de hand geeft; terwijl hij in zijne verklaring het overgeslagen deel opneemt, ons het verband van zijnen tekst aanwijst, en deszelfs inhoud opheldert, wijzigt of versterkt. Men kan dit als eene der aanprijfselijkste wijzen van bijbeloefening beschouwen, van welke de gegevene stukken ook somtijds den bijzonderen vorm aannemen, die echter doorgaans of tot eene geregelde homilie, of zelfs tot juist zulk eene leerrede vol ongezochte eenheid overgaat, als men gewoon is van V A N D E R P A L M te ontvangen. Wij behoeven niet te zeggen, dat dit werk voor de geschied- en karakterkunde van wezenlijk belang is. Immers, hoe veel er ook reeds over den Apostel der heidenen, en den samenhang zijner lotgevallen, gezegd en geschreven is, een vernuft als V A N D E R P A L M, die met alle de heilige bladeren bovendien zoo door en door bekend, en nog vol is van de pas volbragte bewerking der *Handelingen*, zoo wel als de daarover telkens licht verspreidende *Brieven*, ontsteekt altijd nog nieuwen gloed; — en wat, in het bijzonder, eene wat bredere, praktikale ontvouwing kan toebrengen, om den geheelen geest van een voornaam deel der H. schrift te bevatten en als 't ware tot in het binnenste te gevoelen, dat heeft ons des mans uitmuntende *Salomo* vroeger geleerd. Was het dus ook al eens waar, dat de leerredenen, als zoodanig, niet altijd die mate van volkomenheid bezaten, welke wij, bij eene vrije keus van teksten uit den ganschen zoo bekenden voorraad, bij den Hoogleraar gewoon zijn aan te treffen, dan zou dit nog geen verlies mogen heeten; en zulks wel te minder, daar bij vervolgstoffen de eentoonigheid in de toepassing mischien het best van allen geweerd wordt, en daardoor vaak onderwerpen ter behandeling op den kansel worden gebragt, dië

men er opzettelijk naauwelijks zou durven of willen brengen.

Één woord van elke leerrede in het bijzonder!

I. *Hand. XV: 35 tot 41. Verwijdering tusfchen Paulus en Barnabas.* Welk bijbellezer herinnert zich het bedoelde voorval niet, dat hem gewis met eene foort van verwondering, zoo niet met smart, moet hebben getroffen? VAN DER PALM heldert hetzelfde zeer gepast en voldoende op, uit bekende omftandigheden, waardoor wel de eer dezer mannen genoegzaam gehandhaafd, maar het waarfchuwende van hun voorbeeld slechts des te krachtiger wordt in het licht gefield. Niemand zal deze leerrede zonder voldoening en leerzaam nadenken uit de handen leggen.

II. *Hand. XVI: 13 tot 18. Paulus te Filippi.* De hoofdinhoud dezer leerrede is eene vergelijking tusfchen LYDIA en de dienstmaagd, die eenen waarzeggenden geest had, benevens PAULUS' behandeling van de eene en de andere. Sommigen zullen dit misfchien gezocht, anderen daarentegen zullen het zeer vernuftig noemen. De flotfom is: eene belijdenis, op dweeperij der verbeelding gegrond en vol van ijdel gefchreeuw, heeft geene waarde; die heeft slechts zulk eene, als met redeljk nadenken, met nederigheid en liefde gepaard gaat. — Naar de behoefte van den tijd!

III. *Hand. XVI: 25—34. Paulus en Silas in de gevangenis te Filippi.* Dit bekende geval wordt hier voorgesteld als eene zegepraal der waarheid, der Goddelijkheid en der menfchelijkheid in het Christendom. De laafte doorftralende in het blijmoedig en godvruchtig gezang, waarnaar de gevangenen hoorden, en dat hen dermate fcheen te treffen en te boeijen, dat ze, vervolgens over de invallende aardbeving te meer als buiten zichzelve, geen gebruik van de gelegenheid maakten om te ontfnappen. De andere is blijkbaar in deze aardbeving, die onmogelijk aan toeval, ja aan bloote natuurkracht kan toegefchreven worden; deze immers opent geene deuren slechts en voorkomt tevens de inftorting van muren en

daken. De derde (zegepraal der waarheid) ontmoeten wij in de bekeering van den stokbewaarder en zijn huis. Dat voor het overige zulk eene belangrijke gebeurtenis, en vooral het gedrag der gevangene Evangeliepredikers, hier met schoone kleuren wordt afgebeeld, heeft geene herinnering noodig.

IV. *Hand. XVII: 32. Paulus te Athene.* Het eerste deel dezer leerrede is geheel overzicht der geschiedenis, van daar het vorige stuk eindigt, tot op den tekst. Het tweede schetst, naar aanleiding van dezen, de uitwerking der redevoering van den Apostel, en past dit tevens leerzaam toe. Bij voorbeeld: „ Ook nu zijn er spotters, die „ den verkondiger dezer ontzaggelijke waarheden zouden te „ gemoet voeren, gelijk de *Atheniensen* aan PAULUS: „ *wat wil toch deze klapper zeggen?* Doch hier, in deze „ vergadering, zullen zij wel niet tegenwoordig zijn; „ en waar zij zich bevinden, God moge ten hunnen aanzien de tijden der onwetendheid voorbijzien, en schenke hun den Geest der bekeering! Maar er zijn helaas! „ zoo velen, die deze leer gelooven en belijden, en nogtans, bij de herhaalde ernstige herinneringen aan dezelfde, even ongevoelig blijven, als of het hun niet „ aanging, als of CHRISTUS voor ieder ander, maar „ niet voor hen, ten gerigte zou verschijnen, „ enz. enz. Ook deze schoone gelegenheid, om kunde, smaak en oordeel ten toon te spreiden, is door den Redenaar niet verzuimd.

V. *Hand. XVIII: 9 tot 11. Paulus te Korinthe.* De Hoogleraar is (en dit kenmerkt den meester) meestal zeer gelukkig in zijne inleidingen, die ongezoekt en tevens gepast en gewichtig zijn, al zijn ze slechts nu en dan van *bijzondere omstandigheden* ontleend. Er zijn omstandigheden, die, *hoe algemeen ook*, ons slechts behoeven herinnerd te worden, om onze geheele aandacht te boeijen. Men vergunne ons, het volgende af te schrijven: „ De „ bestemming, die alle menschen, op deze aarde, met „ elkander gemeen hebben, is voor hen allen, en voor „ een' iegelijk hunner, groot en gewichtig genoeg: de

„ plaats , waarop men zich in de maatschappij bevindt ,
 „ naar vermogen , met trouw en ijver te bekleeden ; en
 „ bij het beantwoorden aan de menigvuldige betrekkin-
 „ gen des tegenwoordigen levens , zich voor het toeko-
 „ mende voor te bereiden ! Ook ontbreekt het hem , die
 „ zich met ernst bevljigt , om van dezen post zich
 „ waardiglijk te kwijten , noch aan aanmoediging , om
 „ onvermoeid daarin bezig te zijn , noch aan ondersteu-
 „ ning , om de hindernissen , die hem ontmoeten , te over-
 „ winnen . De goedkeuring van zijn geweten , de achting
 „ der braven , en de liefderijke hulp van eenen God ,
 „ die het werk zijner handen niet varen laat , komen hem
 „ hierbij te stade , en zijn hem daartoe genoeg . Doch er
 „ zijn sommigen onder de stervelingen , die behalve deze
 „ algemeene nog eene bijzondere bestemming te vervul-
 „ len hebben ; eene grootere en zwaardere roeping tot
 „ uitgebreider werkens - kring , om aan verhevener oog-
 „ merken der Goddelijke Voorzienigheid ten dienste te
 „ staan ; om daarvoor , met onvermoeide inspanning , met
 „ afstand van geoorloofde genoegens , zonder gevaar , of
 „ nood , of dood te ontzien , zich op te offeren ; voor
 „ zich zelven niets , alles voor hunnen pligt , en voor
 „ God te zijn ! Waren er voorheen , M. H ! en kun-
 „ nen er te allen tijde zijn , in wier hart deze stem der
 „ Goddelijke roeping gehoord wordt , zij mogen zich
 „ verzekerd houden , dat niet alleen de belooning een-
 „ maal aan het werk zal geëvenredigd worden , maar dat
 „ ook grooter bemoediging en krachtiger ondersteuning
 „ hun te beurt zal vallen , naarmate hun arbeid moeije-
 „ lijker , hun strijd zwaarder , en het gevaar dringender
 „ is , dat zij voor de verzoekenngen bezwijken , of adem-
 „ loos zouden ter neder zijgen , eer zij het einde hunner
 „ loopbaan bereikt hadden . Indien iemand ooit hier-
 „ van de levendige ondervinding had , het was PAU-
 „ LUS ,” enz . Dit onderwerp wordt in het IVde of
 „ laatste deel meer uitgebreid ; terwijl in I 's mans ver-
 „ blijf te *Korinthe* in het algemeen , in II de voornaamste
 „ bijzonderheden van zijn bedrijf en wedervaren , in III de

openbaring aan hem geschied, derzelve noodzakelijkheid, gepastheid en uitwerking, wordt ontvouwd. Het kan voorts den opmerkzamen niet ontgaan, hoe belangrijk deze beschouwing van PAULUS in de rijke, weelderige koopstad, na hem pas in den zetel van geleerdheid en kunsten, lediggang en waan te hebben gezien, natuurlijk moet uityallen. VAN DER PALM immers verzuimt nooit van alles partij te trekken, en hij heeft dit ook hier niet gedaan.

VI. *Hand. XIX: 21. Paulus komt en verblijft te Efeze.* Deze leerrede heeft ons getroffen en vermaakt; zoo als eene belangrijke waarheid, in den loop van eenig verhaal opgemerkt, of door een ander voor ons in het licht gesteld, het menschelijk verstand en hart, althans het onze, altijd een zeker roerend genot verschafft. Van het begin der leerrede af voert ons de Heer VAN DER PALM dit gevoel te gemoet, teffens reeds de toepassing voorbereidende, door op te merken: hoe veel PAULUS te lijden en te strijden had; hoe opgeruimd hij echter (blijkens zijne brieven) doorgaans was; hoe zijne blijdschap vooral hoog klom en tot geestdrift steigerde, wanneer hij het goede van zijne gestichte gemeente hoorde; hoe hij zich thans vooral ook weêr groote dingen voorstelde: om naar *Jeruzalem*, naar *Rome* te gaan, ja dit laatste slechts als in het voorbijgaan naar nog afgelegener gewest, naar *Spanje*, te bezoeken. Nu ja, hij is te *Jeruzalem* gekomen, maar tot welk lot! hij is naar *Rome* gegaan, maar in welk eenen toestand! Zoo zien wij vrolijk te gemoet, wat ons tot droefheid wordt, of duister in, wat tot licht verkeert. De mensch beraamt, maar God beschikt; en dit is goed en nuttig voor ons, enz. enz. De verdeeling is in twee stukken: 1°. verband en verklaring; 2°. opsporing en leerzame aanwending der bevatte waarheden. Ook het eerste is hier vooral zeer belangrijk.

De overige vier leerredenen zijn over andere, onbepaald gekozene, alle zeer belangrijke en fraaije teksten, zoo als II *Koningen* IV: 13^b. *Ik woon in het midden mijns volks, — het lofwaardige en plichtmatige der Ver- genogdheid* ten onderwerp hebbende.

Lukas XXIII: 43^b. Heden zult gij met mij in het paradijs zijn, — of de Zaligspreking van den Misdadiger aan het Kruis.

Efez. V: 14. Ontwaak, gij die slaapt, en sta op uit de dooden, en Christus zal over u lichten, — door den Hoogleeraar gebezigd tot eene Christelijke Morgenbetrachting.

Pf. CIII: 2^b. Vergeet geene van zijne weldaden. — De pligt der dankbaarheid aan God.

Alle lazen wij dezelve met buitengewoon genoeg, Zoo wij echter eene keus moesten doen, wij zouden misschien diegenen nog laten liggen, welker onderwerp terstond zoo veel belooft — de vergenoegdheid en de dankbaarheid, en ons tot de zaligspreking, maar vooral tot de morgenbetrachting bepalen, die in verklaring en toepassing verrassend, vol en wegslepend is. Wie het werk niet bezit, dien raden wij zich moeite te geven, om althans dit stuk te lezen. En wie het heeft, die beschouwe het als eene morgenoefening, deze leerrede van tijd tot tijd voor zijn gezin aan de ontbijttafel te herlezen, of met het schoone vooropgaande gebed af te wisselen. Wij schromen, door meerdere opgaaf, al te breedvoerig te worden, daar wij oogmerk hebben, nog eenige kleine aantekeningen, door ons op den rand gemaakt, na te gaan. Alleen zij hier opgemerkt, dat de leerrede over den *Psalmen* des daags vóór *Leyden ontzet* werd gehouden, en hieraan, zoo niet haar bestaan, althans hare inleiding verschuldigd is.

Bl. 10. *die uit de besnijdenis waren.* Dit omschrijft VAN DER PALM: die voorstanders van de besnijdenis waren; onzes achtens te onregt.

Bl. 32. *de vrijheid der heidensche kerk* klinkt wonderlijk, en moet elk, die het hier buiten verband leest, natuurlijk als eene derde afdeling der gezamenlijke vereerders van de Godheid, in Joodsche, Christelijke en Heidensche kerk, voorkomen; terwijl echter de Christenen uit de heidenen bedoeld worden, die vrij waren van het juk der Joodsche plegtigheden.

Bl. 128. *een overgang uit deze in eene andere wereld, met eigen zelf-bewustheid. . . . dit heette opstanding, als*

gesteld tegen over eene dwaze ziel-verhuizing . . . oplos-
sing of terugvloeiing van den geest, enz. In den grond,
ja, en wij hebben er niet tegen, dat de, in zichzelf
onbeduidende, vraag naar dadelijken of lateren overgang
ten jongsten dage worde gelaten voor hetgeen zij is. On-
dertusfchen bestaat zij.

Bl. 170. *Fazireërgelofte*, moet zeker *Nazireër* zijn.

Bl. 181. *of wil men liever, zij poogden het volk in
den waan te brengen, dat de genezingen van kranken en
bezetenen door Paulus van geen' hooger stempel waren
dan hunne bedriegerijen; en waagden het daarom dien
bezetenen te bezweren bij Jezus, dien Paulus predikte.*
Neen, dit liever niet. Het komt ons veel waarschijnlijker
voor, dat zijzelve hier de bedrogenen waren, die zich in-
derdaad verbeeldden daarmede wat te zullen uitregten.

Bl. 274. *hebt toch geene gemeenschap met de onvrucht-
bare werken der duisternis, maar bestraft ze veeleer:*
*Paulus schijnt het oog te hebben op sommige geheimenissen
van den heidenschen Godsdienst.* Deze schijn loopt ons
toch niet zeer klaar in het oog. Er zijn trouwens enkele
bijbelplaatsen, maar vooral godgeleerde plaatsen (*loci*),
op welke wij deze woorden van den Apostel wel gaarne
zouden toepassen.

Bl. 275. *dat het (Ontwaak, enz. Efez. V: 14) niet
Paulus eigen woorden zijn, maar dat het eene aanhaling
is, (misschien wel de aanhef van een kerkgezang) . . . .
blijkt ook daaruit, schoon het uit de gewone overzetting,
bij gebrek aan taalkundige juistheid, niet te bespeuren
is, dat de woorden ONTWAAK, STA OP, en U, in het enkel-
voudig gelezen worden. Gebrek aan taalkundige juistheid
in de Staten-overzetting! o BILDERDIJK! o Heilig-
schennis!*

Bl. 313. *de helft des menschedoms sterft, eer het rede-
lijk vermogen ontloken is; en zij, die dit gevaar te bo-
ven worstelen, door wien zijn zij gespaard? Misschien
denkt gij: door de meerdere zorgvuldigheid hunner oude-
ren; maar ó! vraagt het aan zoo vele weenende moe-
ders, die met al HUN waken en zwoegen HUNNE lieffte*

panden niet behouden konden! Wij mogten toch wel eens weten, of de keurige VAN DER PALM dit *hun* en *hunne* hier opzettelijk of bij overijling heeft geplaatst. Dit is waarlijk geene onverschillige zaak. Wij geven gaarne elk de meeste vrijheid; maar er bestaan toch eenige wetten en regelen voor de taal; en zoo wij, op gezag van even genoemde overzetting, *haar* en *hare* voor het mannelijke bezwaarlijk zouden durven wraken, hier moeten wij het schild nog leeren kennen, waarachter men zich verbergt.

(*Doodslaap*, bl. 289, voor *doodslaap*, enz. zijn onaardige drukfouten, die ons in zulke stukken niet moesten hinderen.)

Tegen deze twijfelingen staan een aantal teekens van bewondering en bijzonder genoeg, op den kant van ons exemplaar, over. Maar wij zijn ons bestek reeds te buiten gegaan, en willen het dus bij de hernieuwde betuiging laten, dat wij van zulke geestelijke spijs nog bij lange niet verzadigd zijn; in het bijzonder ook niet van de schoone gebeden, nu en dan voor de leerrede geplaatst.

Elia bij de Weduwvrouw te Zarphath, Leerrede over 1 Koningen XVII: 8—16, uitgesproken op den achtsten Maart laatstleden, zijnde den Overijfelfchen Biddag voor het Gewas, met eene Voorrede, handelende over het tegenwoordig heerschend Remonstrantsche Verwarringstelsel in de Godsdienst, met bijzonder opzicht, onder anderen, tot een daartoe betrekkelijken wenk in het onlangs uitgegeven werk van den Heer W. BROES, door L. H. BÄHLER, Leeraar bij de Waalsche Gemeente te Zwolle. Uit het Fransch. Te Amsterdam, bij J. H. den Ouden. 1826. In gr. 8vo. 32 en 39 bl. f :-75.

Neen, Lezers! het kanselwerk van BÄHLER is al te nietig, om het in aanmerking te nemen; en wij zouden op den titel ons geduld niet eens beproefd hebben, had-

den wij geene andere redenen voor onze vermelding dezes schandboeks. Om er tegen te waarschuwen, vatten wij ook de pen niet op. Dat — wij weten het — is de weg niet, om zulk onkruid uit te roeijen. Geen mensch kan er door bedorven worden, dan die reeds te krankzinnig is, of te slecht, om woorden van waarheid en gezond verstand zich ten nutte te maken. Maar er zijn toch anderen, die, door de kennis van hetgeen zij nog niet weten, kunnen belet worden in het ter goeder trouw aannemen van hetgeen BÄHLER *q. s.* zoo al verkiezen te zeggen. En is de mededeeling dier kennis voor den Waalschen Leeraar onaangenaam, hij heeft ons genoodzaakt, en wij zijn haar verplicht aan onze belangstelling ook in de eer des Gereformeerden Kerkgenootschaps.

Als de zonen van Do. BÄHLER, van wie het gerucht ons meldt, dat zij voor rekening der domperfabriek studeren, niet beter vóór hun examen preken kunnen, dan nu hun *papa*, dan zal het provinciaal Kerkbestuur, dat nog verder onderzoek toelaat, een waarachtig bezwaar opleveren tegen den geest der XIXde eeuw. De Recensent kan, tot blijdschap van allen, die het heil der gemeente ter harte nemen, verzekeren, dat BÄHLER geene *gemeente* heeft, die de preekjes hoort, welke nu de eer der vertaling genieten; ja dat zijne gansche Eerwaardigheid een onbekend ding was, tot op de invoering der *Joodsche* regtzinnigheid in de Gereformeerde Kerk.

Om de *Voorrede* is de zoogenoemde *Leerrede* zeker uitgegeven, en de betrekking van dit boekje tot het onlangs vermelde van Dr. CAPADOSE is kennelijk. Ook daarom willen sommigen niet gelooven, dat BÄHLER de auteur is van dit voorwerk, maar moederlief, of een *Instituteur*, die het met haar ééns is, of een regtsgeleerde, die op de Waalsche leer te Zwolle moet passen, of de eene of andere *Jood*, dien men er op nahoudt. Wij *hopen*, dat BÄHLER die *Voorrede* niet zelf heeft gemaakt; omdat hij voor een goede ziel (zoo als men zegt) plagt door te gaan bij wie hem zagen, en er geene kans tot verdediging dier *Voorrede* overblijft. Aan de liefheb-

bers der geestelijke exercitiën, of oefeningen, in den om-
trek van *Zwolle*, ook door BÄHLER trouw bezocht,
zal dit voorwerk uitnemend behagen.

Vier redenen geeft de man op van zijn stilzwijgen op de
ongunstige beoordeelingen zijner werken, en van zijn voort-
gaan, evenwel, met zijne moeite. Zij komen hierop ne-
der. Do. BÄHLER ziet voor niemand voordeel in open-
lijke personele strijdvoering. (Als het waar was, had dit
boekskén het licht niet gezien.) Als iemand zich maar
verbeeldt de waarheid te preken, dan mag hij van alle be-
kwaamheden tot zijn ambt ontbloot zijn; en dewijl nu
BÄHLER de waarheid voorstaat, doen alle aanmerkingen
op zijne onbedrevenheid niets af. (Hierop zeggen wij
niets.) Hij heeft geen Recensent beleedigd, en dat dezen
zich beleedigd achten door de verdediging der waarheid
naar Gods woord, is zijne schuld niet. (Eene nieuwe
beleediging voorwaar bij zoo vele! BÄHLER heeft elk
gezond verstand, elken vriend van waarheid en godsvrucht
beleedigd. Wat beteekent daarbij de aardigheid, die hij
buitensporigheid, *kwaadwilligheid* noemt, welke iemand
zich met den eersten lettergreep van BÄHLER's naam
veroorloofde? Bij zoo vele aanleiding tot verontwaardig-
ging mag men toch wel eens lagchen ook; en die het ge-
laat altijd in eene effen plooi kan houden, b. v. als hij
hier de hoop der Kerke ziet vestigen op — NB. *Hoogl.*
V: 2, is zeker alleen zoo ernstig door zijne veront-
waardiging.) BÄHLER wordt onschuldig vervolgd, en
dat is zijne eer. Die ongunstig over hem oordeelen, zijn
partijdige voorstanders van den geest der eeuw, die zij
als onweder sprekelijk het licht zelve prijzen, allen voor
willens blind houdende, die dat niet erkennen; hardnek-
kigen, die de verdedigers der waarheid verachtelijk, ha-
telijk maken; onbeschaamden, ja goddeloozen, die zich
allerlei flinksche streken ezv. veroorloven op hunne opge-
worpen regtbank van letterkundig *terrorismus*, terwijl
zij zich schuilhouden ezv. Zoo loopen de vier zooge-
noemde redenen door elkander.

Een woordje voor het publiek, Weleerwaardig Heer!

Bekend of onbekend bij u zij de Recensent; (die zich vrijmoedig, zoo lang zijn hersengestel en zijn gemoed niet gekrenkt of aan de ondeugd toegewijd zijn, rekenen zal tot hen, die *uwe*, of Never DA COSTA's denk- en handelwijze veroordeelen) daarmee heeft de waarheid niets te maken. Gij hebt daarom nog geen gelijk, omdat men uwen naam kent, omdat gij zoo zeer geleerd zijt in schelden en verdoemen, en omdat gij aan het laatste woord blijven kunt met het ontwijken van alle wederlegging en het gestadig herhalen van dezelfde dingen, al zoo weinig als gij daarom met den waardigen BA OES zoudt te meten zijn, omdat *gij* u, op CAPADOSE's jammerlijk voorbeeld, tegen *hem* — hier is het allermoeijelijkst niet te lagchen — opwerpt. Zoo lang *Prediker* VII: 10 waarheid behelst, is het gedrag, dat gij met uwe voorzangers houdt, veroordeeld, niet door het schrikbewind der tijdschriften, maar door den Bijbel. Zoo lang gij liegt, — en gij liegt, door aan uwe tegensprekers de belijdenis toe te kennen, dat onze ceuw geene gebreken zoude hebben — zijt gij of willens blind, of boos van harte. Zoo lang gij zoo liefdeloos schrijft en preekt, onteert gij uw heilig ambt, en toont gij niet te willen leeren van Hem, die zachtmoedig was en nederig van harte. De weg, dien gij hebt ingeslagen, is de weg niet tot verbetering. De eer uws naasten niet ontziende, noch de rust der Kerke Gods, verergert gij het bederf, dat in de wereld is. Uzelveu in verdenking brengende van aanmatiging zonder bevoegdheid, en van wat niet al? ergert gij alle verstandigen en gemoedelijke Christenen, en bedroeft gij hen, die ook de litzinnigheid, die onzen tijd kenmerkt, betreuren; gij sterkt de vijanden des Christendoms in hunnen afkeer van den Godsdienst des Evangelies, en — ja! de paperij, het Jezuitismus ziet met welbehagen, hoe gij hun in de hand werkt, en wijst, met triomf, op de verdeeldheid, die gij bevordert. Die u dit lezen laat, zoude u hetzelfde laten hooren, zoo hij met u sprak, en bidden u dan, dat ge uwen weg voor God zoudt onderzoeken, wel verzekerd dat het u hard zoude vallen, te

gen hetgeen die zelfbeproeving u vermaande, u te verzetten. Predik, naar uwe overtuiging, het Evangelie der genade Gods; bestraf het kwade, alles wat den zegen des Evangelies in den weg staat; houd u aan de les van PAULUS, 1 *Thesf.* V: 14; en uwe rust, uwe achting voor uzelf, en het nut uws levens, zullen zekerder zijn. Doet gij het niet, het medelijden met uwe nuttelooze afmatting, de glimlach over uwe onverstandige liefhebberij, of de verachting uwer, de Gemeente Gods ontstichtende, hardnekkigheid, zal u ongehinderd laten woeien, en de Kerkelijke Geschiedenis, uwe *opera omnia* vermeldende, u regt laten wedervaren; maar — wat zal voor u de vrucht zijn van die dingen, waarover gij u nu schaamt, gelijk gij zelf zoudt erkennen, kondet gij tot bedaren komen? — De lezer vergeeft ligtelijk deze uitweiding aan het hart, dat zich bedroeft over de bijsterzinnigheid van hen, die zich opwerpen tot verdedigers der Kerke, en die hare belangen zoo schrikkelijik benadeelen.

BÄHLER redeneert nu zoo wat over *den hoogmoed des menschen* tegenover *de genade Gods*. Die hoogmoed, te allen tijde der Goddelijke genade vijandig, is, zegt hij „de geest der eeuw.” Wij zeggen het met hem; *te allen tijde* (niet alleen in de XIX, ook in de XVIII, ook in de XVIIde eeuw) kante zich de menschelijke hoogmoed tegen de genadeleer des Evangelies aan; maar ach! hoe heeft BÄHLER durven schrijven, dat uit dien hoogmoed de verdraagzaamheid en algemeene menscheliefde ontstaan is, op welke alle nieuwe stichtingen van weldadigheid onzes tijds gevestigd zijn? Hoe durven lasteren, dat daarom niet meer mag gerept worden van hetgeen hij vervolgens noemt? Zoo verre is het er vandaan, dat wij er thans *tot hemzelve*, met deernis, van spreken moeten, en zeggen: „Word veranderd door de vernieuwing van den geest uws gemoeds, zonder welke niemand het rijk van God beërven zal, en bewijs de kracht der bedorvenheid van het menschelijk hart niet langer *door uw eigen voorbeeld!*” Hoogmoed noemen

wij het, dat *hij* van zijne *gedichten en leerredenen* spreekt, die niet gespaard worden door hen, die hun voordeel en de verzadiging hunner eerzucht zoo wèl vinden bij het vleijen en koesteren des hoogmoeds. BÄHLER! wie zijn dat? Wij ook sparen de voortbrengfelen uwer pen niet, zoo lang zij zulke bittere vruchten, of, wil men, zulke zoete vergiften voor sommigen zijn; en het is diepe afkeer van den *hoogmoed*, die *u* bezielt, die ze ons doet verachten. Gij voedt den hoogmoed, die zich zelfs op Gods regterstoel plaatsfen durft! Wat, zoo eens uw geweten moest antwoorden, dat *gij* daarbij *uw voordeel en de verzadiging uwer eerzucht* zoo wèl vindt? Niet weinigen toch gelooven het.

Nu komt de man op het stelsel der vereeniging van alle Protestanten. Men weet, dat BROES daarover geschreven heeft, en hoe. Wat er hier over gezegd wordt, is den nabauwer van CAPADOSE waardig. Men zie, hoe BÄHLER dit stelsel op den titel noemt, en men weet, wat men van hem krijgt. „Ik gevoel mij door de liefde van JEZUS CHRISTUS, en jegens allen, die Zijne waarheid liefhebben, gedrongen en verplicht, om, *naar mijn beste vermogen*, de bedriegelijkheid van dit schoon-schijnende voorgeven te ontmaskeren.” Zoo spreekt hij. Och, arme man! uw beste vermogen is vollagene onmagt. Daartoe hebt gij noch van God, noch van menschen roeping. Uw gevoel is inbeelding. Lees wat, in de historie der dweepers, en valle u dan het masker af, waardoor gij niet zien kunt; want gij weet niet, dat gij zijt ellendig!

Men verge ons niet, dat wij den man wederleggen, die niet verstaat, wat hij lastert, en in zijn schimmengevecht alles overhoop haalt, tot de zoo achttingwaardige Maatschappij *tot Nut van 't Algemeen*, alle Genootschappen, die het woord *zedelijke verbetering* toelaten, Romans, Dagbladschrijvers, den Katechismus, enz. Bedenkt eens: door *de genen, die buiten zijn*, verstaat hij de niet-Gereformeerden, zich beroepende op 1 Cor. V: 12! Hij zegt, dat er maar eens in het jaar van de

gemeenschap der Heiligen gesproken wordt, en weet te vertellen, hoe de Hervormde Leeraars over de XXIste Katech. afd. preken. Hij weet het niet; hij kan het niet weten: hij gaat immers niet overal rond, waar die afdeeling behandeld wordt, en — de Recensent, die ook over dat geloofsartikel meermalen op zijne beurt gepredikt heeft en hooren prediken, verzekert, dat er zóó over gepredikt wordt, als BÄHLER zegt dat *niet* geschiedt; en smart hem nu de onwaarheid niet, waarmede hij Ambtgenooten in hetzelfde Kerkgenootschap beleedigt, dan liegt hij tegen beter weten. In allen gevalle, zulke Schrijvers verdienen tentoonstelling, geene wederlegging. Neen, wij zeggen niet te veel: een Leeraar, die, hoe onbekwaam, op HUGO DE GROOT met versmading nederziet, en dien onsterfelijken verdediger van *de waarheid des Christelijken Godsdiensts* te laste legt, dat hij in zijne verklaring JEZUS CHRISTUS zelfs uit de voorzeggingen des N. V. tracht te doen verdwijnen; een Leeraar, die schrijven durft, dat onbewimpeld in de Gereformeerde Kerk gepredikt wordt, dat het gansche menschedom *hersteld is*, hetgeen wel niemand gelooft, enz. (want wij konden nog al vrij wat ongerijmdheden affchrijven) verdient bespotting, beklag of verachting, maar geene wederlegging. Kan hij BROES niet nazeggen, dat hij met elke orde des heils tevreden is, bij welke de zondaar niet van de wederkeering tot God wordt afgeschrikt, en ook niet wordt gerustgesteld zonder heiliging van hart en wandel, dan moet hem wel die vereeniging der Protestanten leed doen, die, allen daartoe nader brengende, alle onverdraagzaamheid omtrent meeningen uitsluit, waarin men kan blijven verschillen, zoo goed als men in onderscheidene vertrekken van één huis de onderscheidene manier van huishouding kan dulden, en maken toch eene gemeene zaak, die het onderling belang bij het groote gebouw als plicht voorschrijft. Die telkens „brand” roept als er geen vonk gevaar is, en in het huisgezin, waar hij woont, daardoor alles in de war helpt, is waarlijk de nuttigste huisgenoot niet. Men hoede zich van zijne

dwaasheid; hij kan een brandstichter worden. En hiermede hebben wij zoo wel aan BROES als aan de *Remonstrantsche* Broederschap herinnerd, dat zij zich maar hebben stil te houden, al maakt BÄHLER nog zulk een geweld, bij de bewustheid dat het heil der Kerke *bij hen* geen gevaar loopt.

De Lezer zal nu ook niet van noode hebben, dat wij hem ophouden met hetgeen BÄHLER te lasteren heeft vooral aan eene plaats in het treffelijk werk van BROES, die hij mischien alleen uit de *Boekzaal* voor April kent, waar zij met lof is aangehaald, en waartegen hij dan beweert, dat de *Remonstranten* geene Sekte zijn, en dus de vereeniging met dezen niets is dan de gelegenheid, aan Satan onverhinderd te geven, om het doodelijk vergif der verderfelijfste ketterijen te verspreiden; dewijl het *Remonstrantismus* strekt, om alles zoo los te maken, dat, onder den naam van Christenen, allen tot dezelfde onverschilligheid omtrent CHRISTUS gebragt worden. Ware het zoo, niemand heftiger tegenstander van zoodanige vereeniging dan BROES zelf, en elk Dienaar des Evangelies in zijn en in het *Remonstrantsche* Kerkgenootschap, die nog niet te vergelijken is bij bedorven zout, dat vertreden worde (*Matth. V: 13*). Maar, gelukkig, het geloof hieraan rust op het gezag van BÄHLER *c. f.*!

De *Remonstrantsche* Broederschap is bij den *Zwolschen* Leeraar niet meer gehaat, dan zijn eigen Kerkgenootschap. Hij heeft het tegen allen, de *Doopsgezinden* ook. Alleen de *Lutherschen* gaan vrij. Zoude hij die mischien tot zijne ware Kerk, de *Bilderdijfsche* factie, berekenen? — o, BROES! wel hadt gij gelijk, toen gij haar teekendet als zulken, wier leus is: *verdeelen heersch!* — die de aanklagt tegen de *Protestanten* over het wankelbare hunner beginsels ondersteunen, mystieke of vreemde gevoelens begunstigend, en het bijgeloof in den Godsdienst bevorderende, ook door *illiberaliteit* met opzigt tot de burgerlijke vrijheid!

Een ieder wachte zich van schade!

Genees- regtskundige Verhandeling over den Kindermoord , ten dienste van Geneeskundigen en Regtsgeleerden zamengesteld door J. H. DE HES, Med. Doct. Te Arnhem, bij C. A. Thieme. In gr. 8vo. Behalve het Voorberigt, 225 bl. f 2-1.

„ **D**en lust tot beoefening der Geregteijké Geneeskunde onder ons op te wekken, en tevens een belangrijk stuk uit dezelve te ontwikkelen; is het oogmerk der uitgave van dit werk;” dus verklaart zich de geleerde Schrijver over dezen arbeid in het voorberigt; en het komt ons voor, dat de keuze des onderwerps zeer gepast is om dit doel te bereiken. Immers waar is een gedeelte dezer wetenschap, van meer algemeen belang, dan dat, hetwelk den Kindermoord betreft; en waar is er een, waarom trent, in weerwil des veelvuldigen onderzoeks, nog grooter verschillen te vereffenen en meer duistere punten zijn op te helderen? Laat ons dan kortelijk dit geschrift doorloopen, ten einde deszélfs betrekkelijke waarde te beter te kunnen beoordeelen. Het is in zeven afdeelingen gesplitst, bevattende 1. een onderzoek, of het doodgevonden kind de natuurlijke vereischten tot voortzetting des levens bezeten hebbe; 2. of het kind al dan niet geleefd hebbe; 3. onderzoek naar den dood door verstikking, bij pasgeboren kinderen, en de wijzen deszelve; 4. onderzoek der verwondingen; aan het kind, vooral aan het hoofd deszelve, gevonden; 5. over het nederleggen en verlaten der kinderen op eene éenzame plaats, en de mogelijke gevolgen daarvan; 6. onderzoek naar den zielstoestand der moeder, vóór, onder, en na de verlossing, ter bepaling van hare schuld of onschuld, na het bewezen zijn van gewelddadige ombrenging des kinds; 7. over het oprigten van openbare gestichten voor zwangere meisjes. De eerste afdeeling bevat het algemeen bekende aangaande de levensvatbaarheid. In de tweede wordt de longenproef met veel naauwkeurigheds overwogen,

het vóór en tegen opgesomd, en derzelver betrekkelijke waarde met juistheid bepaald. In de zesde afdeeling wordt regtmatige hulde toegebracht aan onzen onsterfelijken landgenoot P E T R U S C A M P E R. Men vindt hier de navolgende regelen opgegeven :

1°. Bij verdenking van Kindermoord, is het niet genoeg, dat de daad, als zoodanig, door de moeder gepleegd, bewezen zij; het onderzoek moet verder bepalen, of deze daad der beklagde kan worden toegerekend.

2°. De geregtelijke Geneesheer moet te dien einde bepalen, of er tuschen de wijze van dood, en de omstandigheden, bij en na de verlossing voorgevallen, overeenkomst, als werking en oorzaak, kan worden aangenomen.

3°. Hij moet dus bepalen, of de vrouw, in onmagt, slaapzucht, of uit stompzinnigheid, haar kind de noodige hulp niet verleende, of anderszins, in een' dier toestanden, aanleiding tot deszelfs overlijden gaf.

4°. Indien gewelddadigheden aan het kind zijn gepleegd, zoo moet hij opsporen, of dezelve in waanzin, melancholie of manie zijn aangebragt.

5°. Te dien einde moet hij de oorzaken, zoo als die in het verhandelde zijn opgegeven, in het oog houden, en zien, of in de beklagde, in hare verklaringen, en in die der getuigen, de aanwezigheid van zulke oorzaken bewezen kan worden.

6°. Schijnt dit het geval niet te zijn, dan moet hij de mogelijkheid aannemen, dat de beschuldigde reeds vóór of gedurende hare zwangerheid waanzinnig kan geweest zijn; en hij moet zijn onderzoek, op dit punt, met des te meer voorzigtigheids voortzetten; daar het, over 't algemeen, als waarheid gelden kan, dat waanzin des te meer verborgen, des te moeilijker te ontdekken zij, naar mate dezelve langzamer ontstond en langer reeds duurde.

In de laatste afdeeling, handelende over het oprigten van openbare gestichten voor zwangere meisjes, wordt

het nut van zoodanig eene inrigting bovenal door dat der werkelijk bestaande Vondelingshuizen aangedrongen; terwijl eindelijk eenige bijvoegfels en verbeteringen, meestal ontleend uit HENKE'S Tijdschrift, aan het slot dezer Verhandeling geplaatst zijn.

Recensent betuigt gaarne, dit werk met genoeg doorlezen te hebben, en daarin veelvuldige proeven van des Schrijvers belezenheid te hebben aangetroffen. De lezer zal in hetzelfde het beste en wetenswaardigste, wat, in de laatste jaren vooral, over dit gewigtig hoofdstuk der Geregte Genseskunde geschreven is, bijeenverzameld vinden, en een iegelijk, die belang stelt in de beoefening dezer belangrijke wetenschap, zal ook deze bijdrage tot dezelve, niet zonder vrucht, raadplegen.

Het vijfentwintigjarig bestaan van het Natuur- en Scheikundig Genootschap te Groningen, plegtig gevierd op den 1 Maart 1826, door TH. VAN SWINDEREN, Ridder van de Orde van den Nederlandschen Leeuw, Secretaris van voornoemd Genootschap. Te Groningen, bij J. Oomkens. 1826. In gr. 8vo. 92 Bl. f 1-80.

Het Natuur- en Scheikundig Genootschap te Groningen heeft zijnen eersten oorsprong te danken aan eene vereeniging van Studenten der Groninger Hoogeschool, en wel vooral aan den Heer TH. VAN SWINDEREN, die hier de tolk is der feestvierende slichting. De geschiedenis van het Genootschap en de vruchten, door hetzelfde voortgebracht, maken den inhoud dezer Rede uit. Later vereenigde zich genoemd Genootschap (in 1810) met eene insgelijks te Groningen opgerigte Natuuronderzoekende Maatschappij, tot geen gering voordeel voor beiden. Thans ziet het Genootschap zich in het bezit van eene aanzienlijke verzameling van natuur- en scheikundige werktuigen, van eene niet onbelangrijke boekery, telt onder deszelfs leden verscheidene met roem be-

kende in- en uitlanders, en mag zich beroemen in Gröningen en elders door deszelfs werkzaamheden nuttig te zijn. Eenige achter de Redevoering gevoegde aantekeningen behelzen onder anderen eene opgave van de door den druk bekend gemaakte stukken, welke in het Genootschap zijn voorgelezen of aan hetzelfde medegedeeld, eenige korte levensberigten aangaande REINT MESSDAG, WOLTER HENDRIK CRULL (wiens verdienstelijke Disfertatie *de Cranio* bij alle Phÿsiologen genoegzaam bekend zal zijn) en JAN WIEDEMAN KARSTEN, en eindelijk eene naamlijst der leden van het Genootschap in de afgeloopene vijfentwintig jaren. Hier achter is nog een Duitsch gedicht geplaatst van den Heer G. H. VAN SENDEN, hetgeen, hoezeer het zich door geene hooge poëtische vlugt onderscheidt, echter voor de gelegenheid zeer gepast is, en allen opwekt tot eendragtige samenwerking:

» Wir wollen in dem hehren Tempel
Mit reinem Sinn', als Brüder, stehn,
Und so der Gottheit hohen Stempel
Auf allen Ihren Werken sehn."

Mogt deze opleiding van het werk tot den Werkmeester steeds het eindoogmerk wezen, dat alle Natuuronderzoekers zich voorstellen!

Grondbeginselen der Staats-Huishoudkunde, in gemeenzame Gesprekken. Naar den vierden Druk uit het Engelsch vertaald. Met eene Voorrede en eenige Aanmerkingen van Mr. H. W. TYDEMAN, Hoogleeraar te Leyden, ezy. Te Dordrecht, bij J. de Vos en Comp. 1825. In gr. 8vo. Behalve het Register, XIV, IX en 490 bl. f 4-50.

Verwondert zich de lezer, de wetenschap der *Staats-oeconomie* behandeld te zien in *gemeenzame* gesprekken, hij

zal zich nog meer verwonderen, dat die gesprekken voorkomen als gehouden tuschen eene bejaarde Dame en eene jonge Juffer, en mischien nog meer, dat het boek door eene vrouw, Mevr. MARCET, geschreven is. Hoewel dit laatste althans op den titel niet onvermeld behoorde gelaten te zijn, gisfen wij de reden denkelyk niet te vergeefs, als wij vermoeden, dat het om het onthaal des boeks geschied zij; en wij ontveinzen in geenen deele, dat het ons veel beter nog zoude behaagd hebben, een handboek over de Staatshuishoudkunde van eenen man, als Prof. TYDEMAN zelf is, te ontvangen, dan deze Dames-conversatie door eene Engelsche vrouw. Wij hebben allen eerbied en niet slechts toegevendheid voor den rang en de regten der vrouw; wij weten, wat Mevr. DE GENLIS, vóór 15 jaren, geschreven heeft, ten bewijze der volkomene natuurlijke gelijkheid van beide sekfen in aangeleg en geestvermogens; maar zoo lang wij haar niet toestemmen, dat de huisfelijke bezigheid slechts één uur dagelijks aan de vrouw en moeder behoeft te kosten, laten wij het regt der vrouw tot het uitgeven van allerlei geschriften, dat zij haar toewijst, niet gelden, en verliezen daardoor niets van de achting onzer Nederlandsche Dames. Wij zeggen „van allerlei geschriften,” en de lezer verstaat ons, die gaarne met ons de bloemen en vruchten plukt, welke het geoefend verstand, het teeder gevoel en de zuivere smaak van onze PETRONELLA MOENS, Mevr. VAN MEERTEN ezv., om geene andere te noemen, het publiek aanbieden. Doch (en elk zijn smaak!) eene systematische wetenschap, om het even of zij *theologische Polemieck* of *Staatsoconomie* betreft, behoort niet tot het vak der vrouw, zoo min als de borduurnaald in de hand onzer Regenten of Profesoren.

Hoewel nu, naar ons oordeel, althans naar ons gevoel, Mevr. MARCET getreden zij buiten den vrouwelijken kring, hetgeen elk, die gelijk gevoel bezit, ons zal toestemmen, vooral wanneer hij de voorname hoofdzaken, in dit boek behandeld, verneemt, is het tevens waar, dat zij een voortreffelyk werk heeft geleverd. Zeer

zoude het ons leed doen, indien de proefneming met dezen arbeid op den smaak des publieks voor zulke lectuur mislukte, dewijl waarschijnlijk daarvan de uitgave van A. D. SMITH's werk *over den Rijkdom der Natïen*, vóór 30 jaren niet geslaagd, afhangt. De aanmerkingen van TYDEMAN zijn weinige, en zelfs zoo weinige, en (uitgezonderd het uittreksel uit H. DE GROOT's *Inleiding tot de Holl. Regtsgel.*, bl. 54—57) van zoo weinig belang, dat het duidelijk blijkt, dat 's mans naam en de voorrede eeniglijk dienen, om dit Dameswerk aan den man te brengen. En moge dit oogmerk naar wensch bereikt worden; want — wij herhalen het — men krijgt hier een voortreffelijk werk; het boek is belangrijk, daar het eene wetenschap betreft, hier, nagenoeg voor het eerst, stelselmatig behandeld, zeer veel, der kennisfe en behartigingfe van staatsambtenaren en andere burgers waardig, bevat, en in een' aangenamen stijl, zoo veel de onderwerpen toelaten, geschreven is. Prof. TYDEMAN recommandeert het vooral aan onze *zuidelijke Dames*, wier wil de wet is der mannen, die, zegt hij, in staatshuishoudkundige begrippen nog ruim eene eeuw ten achtere zijn. Een fraai compliment, zeker!

Wij zeggen nu nog alleen, dat dit boek is afgedeeld in tweeëntwintig Gesprekken. De *twee eerste* zijn tot inleiding, over de noodzakelijkheid, het nut en de moeijelijkheid der Staatshuishoudkunde, derzelver bepaling, ezv. De *twee volgende* handelen over den eigendom; het *vijfde* over de verdeeling van den arbeid; het *zesde en zevende* over het kapitaal; het *achtste en negende* over de dagloonen en de bevolking; het *tiende* over den toestand der armen. In het *elfde* wordt over de inkomsten gesproken; en in de *drie volgende* over zulke, die bepaaldelijk uit landeigendom, de bebouwing van land, en uitgezet kapitaal ontstaan. De waarde en prijs is de inhoud van het *vijftiende* gesprek, het geld van het *zestiende en zeventiende*. De koophandel, bijzonder de buitenlandsche, is de inhoud van *vier volgende* gesprekken, en het *laatste* handelt over de *consumtie*.

Gaarne staafden wij, met eenig uittreksel, des Schrijffers juist oordeel, fcherpzinnigen redeneertrant, beknopte voordragt, en duidelijken stijl; doch wij mogen van dit in waarheid *interessante* werk niet meer zeggen uit plaatsgebrek, prijzen het met al het *Engelsche*, dat het natuurlijk aan zich heeft, der deelneming aan, en bedanken Prof. TYDEMAN, ook den ons onbekenden Vertaler, en den Uitgever mede. Het Register achterop. is zeer welkom, doch had wel wat uitvoeriger mogen zijn.

Werken der Hollandsche Maatschappij van fraaije Kunsten en Wetenschappen. VIde Deel. Te Leyden, bij D. du Mortier en Zoon. 1823. In gr. 8vo. 382 Bl. f 2 - 60.

Tot onze groote verwondering worden wij door den Redakteur gewaarschuwd, dat dit boekdeel, al vóór zeer lang aan ons toegezonden, nog onaangemeld is blijven liggen. Wij herinneren ons trouwens levendig, het des tijds reeds met groote belangstelling en genoegten te hebben gelezen. Maar mischien waren wij eenigzins verlegen, wat van hetzelfde te zeggen. Er is toch altijd iets gewaagds en mischien ongepasts in, als beoordeelaars van stukken op te treden, die door de benoemden eener geleerde Maatschappij reeds beoordeeld zijn, en, op derzelve berigt enz. met goud bekroond, den stempel van het gezag dier gansche Maatschappije dragen. Wij bepalen ons dan nu nog des te eerder tot een bloot verslag, omdat zoo wel de Heer VAN LIMBURG BROUWER zich, sedert de verschijning van dit boekdeel, nader voor een uitnemend kenner en beoordeelaar van oude en nieuwe letterkunde heeft doen kennen, als hieromtrent ten aanzien van den Heer VAN KAMPEN al lang geen twijfel meer bestond. Wij kunnen niet nalaten, de Hollandsche Maatschappij, die in eene zekere nederigheid daarheen gaat, geenerlei gewigt aan het lidmaatschap van haar hecht, maar hare bijeenkomsten voor elken leergierigen en onbesproken mensch als openstelt, en dus naau-

welijks onder de geleerde Genootschappen in ons vaderland wordt genoemd, geluk te wenschen met zulke antwoorden op hare belangrijke vragen, der penne van zulke mannen voorzeker niet onwaardig.

Wat dat van den Heer BROUWER aangaat, betrekkelijk het bestaan of niet bestaan van een nationaal, Nederlandsch Treurspel enz., geen man van smaak en oordeel, geen maar eenigzins geöfend liefhebber van de tooneel-poëzij in het bijzonder, zal hetzelfde zonder de uitnemendste voldoening uit de handen leggen. De volledigheid, de hechtheid, de reine geest, met klasieke oudheid doorvoed, die in dit gansche stuk heerschen, maken het, in ons oog, tot een meesterstuk. De slotsom van 's maps onderzoek is, dat wij met VONDEL op den weg waren, om een' eigen' trant en soort van treurspel te verkrijgen, als 't ware eene plant, in Nederlandschen grond uit den ouden Griekschen wortel ontsproten. Doch daarna werd het Fransche, vroeger dan het onze tot rijpheid gekomen, door vertaling en navolging, op onzen bodem overgebracht; en nu was de hoop op oorspronkelijkheid te meer verloren, daar Frankrijk niet slechts als voorbeeld, maar ook als wetgeeffter optrad en aanhangers in menigte vond. Eenmaal op den weg geweest zijnde, moet het echter niet voor onmogelijk gehouden worden, op denzelfden weder te keeren; en het Grieksche treurspel, geen ander, moet op nieuw ons model, uitsluitend model zijn. Of hij in deze bewering niet te ver ga; of BILDERDIJK, die der Fransche leest, voor onzen tijd, de voorkeur geeft, en VAN KAMPEN, die, in het volgende stuk, eene vereeniging van het oudere en nieuwere in de poëzij, vooral de hooge poëzij van helden- en treurdicht, wil, niet meer regt hebben, willen wij, naar den regel, ons boven gesteld, thans niet beoordeelen; maar zeker is het, dat hij zijne zaak met eene kunde en eene zuivere geestdrift voor het ware schoon en de onschatbare oudheid bepleit, die wegslepende mogen genoemd worden.

Betreffende de tweede vraag — die heeft mischien voor

sommigen onzer lezers eenige opheldering noodig. Zij is trouwens meer eene Duitsche, dan wel eene Nederlandsche questie, zoo men ons dit woord veroorloven wil. Tot hiertoe, namelijk, heeft men het meestal daarvoor gehouden, dat de oude Grieken en Romeinen de éénige bronnen van het ware schoon hebben ontdekt en geppend, en dat eene verstandige navolging van hunne meesterstukken de éénige regte wijze was, om het in de poëzij, en in 't algemeen in de fraaije letteren en kunsten, eenigzins verre te brengen. Het was wel niet te ontkennen, dat de spraak der tegenwoordige volken eene min of meer eigenaardige kleur en geur aan zich droeg, die de oordeelkundige immer ontzag en met gepastheid tot den gloed en zuiveren toon der Ouden poogde te verheffen. Trouwens, de dichtkunst is van alle natiën, van alle tijden en alle landstreken, en lang vóór de klasfische letterkunde bloeide hier en daar eene eigene, welker voortbrengfelen, tijdelijks meer bekend geworden, en, ten aanzien van sommige, op hooge waarde gesteld, nu onlangs zulk eene geestdrift bij enkele Duitsche geleerden verwekten, dat de Ouden, als verre beneden deze nieuweren, en inzonderheid voor onze zeden min berekend, geheel ter zijde werden gezet, ja met verachting geworpen. Deze poëzij der Middeleeuwen heeft den naam van Romantische gekregen, naar de taal en het landschap, waar zij met vroeger luister heeft gebloeid, ook de moeder der roman en romançe, schoon eerstgenoemde in den grond al veel vroeger heeft bestaan en slechts een aangenomen zoon schijnt.

En nu besteedt onze VAN KAMPEN zijne uitgebreide kunde, om ons beide, de klasfische poëzij der Ouden en de, dus genaamde, Romantische der Nieuweren, ten aanzien van derzelver oorsprong en daaruit voortvloeiende geaardheid, ten aanzien van derzelver wederzijdsche verdiensten en leemten, benevens de mogelijkheid en de wenschelijkheid van beider vereeniging tot een des te volmaakter geheel, te doen kennen. Het zal gewis niemand berouwen, dit rijk en keurig gestoffeerd tafereel met een oplettend overzigt te hebben verwaardigd, al ware het dan ook maar om eene oppervlakkige kennis van oude en nieuwe, vreemde en eigene pogingen van den menschelijken geest te verkrijgen, nu eens gebrekkelig, dan wonderbaar gelukkig slagende, om zijne gedachten en gewaarwordingen in allerlei vorm van gedicht te pitten en aan anderen mede te deelen. VAN KAMPEN schrijft

aan het Oosten, en met name aan de Arabieren, grooten invloed toe op het ontstaan en de vorming der Romantische poëzij, schoon het Noorden eenen eigen' geest ademde, die met genen versmolt, om bijzondere wijzigingen aan de voortbrengfels van verschillende volken te geven. Gelijk hij beiden zeer goed toont te kennen, zoo spreidt hij ook eene groote mate van onpartijdigheid in de waardering ten toon. Wij zagen dit reeds eenigermate, waar hij BROUWER op zijnen weg ontmoet; hergeen trouwens meermaalen plaats heeft, en de achtervolgende lezing van dit gansche boekdeel te belangrijker maakt. Tot eigene beoordeeling begeven wij ons niet, die inderdaad ook, wilde zij zich tot alle punten uitstrekken, en waar en valsch, gegrond en ongegrond immer nauwkeurig wegen en bepalen, allermeeijeljkst zou zijn. Genoeg zij het derhalve, hier te hebben bijgevoegd, dat wij de uitgebreide kunde, het vlugge oordeel, den schoonen stijl en de rijke verbeelding van den schrijver meermaalen hebben bewonderd.

Dé beide vragen luiden letterlijk als volgt:

Vr. I. *Bezitten de Nederlanders een Nationaal Tooneel met betrekking tot het Treurspel? zoo ja, welk is deszelfs karakter? zoo neen, welke zijn de beste middelen om het te doen ontstaan? is het in het laatste geval noodzakelijk eene reeds bestaande School te volgen, en welke redenen zouden eene keus hierin moeten bepalen?*

Vr. II. *Welk is het onderscheidend verschil tusschen de Klasfische Poëzij der Ouden, en de dus genaamde Romantische Poëzij der Nieuwen? en hoedanig is beider betrekkelijke waarde, en meerdere of mindere geschiktheid voór de zeden en behoeften van den tegenwoordigen tijd?*

De Abydeensche Verloofde. Uit het Engelsch van Lord BYRON, door Mr. J. VAN LENNEP. Te Amsterdam, bij P. Meijer Warnars. 1826. In gr. 8vo. IV en 67 bl. f 1-40.

De Heer VAN LENNEP, die waarachtig per extrapost den tempel der vermaardheid schijnt te willen bedraven, en weldra drie uitgevers te gelijk zal noodig hebben, om den verschrikkelijken brand zijner door schrijfsjeukte rustelooze vingeren eenigzins af te leiden, berigt ons, in de voorrede voor deze *Abydeensche Verloofde*, twee zeer belangrijke zaken.

Vooreerst meldt hij, „ten genoeg van hen, die hem beschuldigd hebben, dat hij eene basterisamenflansing uit SCHILLER, ANCELOT en LAMARTELLIÈRE (de *Fiësko*) voor een oorspronkelijk Treurspel heeft willen opdischen, dat de Aanteekeningen achter dit stuk insgelijks uit het Engelsch zijn overgezet.” Wij danken hem voor deze openhartigheid; want nu weet men ten minste, dat hij dit meiseje niet gegeneerd, maar hetzelfde alleen wat opgebakerd heeft; terwijl het ons te voren toefcheen, dat hij zich het vaderschap van den *Fiësko* zoo wat half en half wilde laten aanleunen, waartegen wij, die aan elk het zijne, en vooral aan iederen vader zijn eigen kind willen overlaten, onze aanmerkingen hebben ingebracht. Wij meenden in gemoede eene daad van de striktste regtvaardigheid te verrigten, door bij onze beoordeeling van dat Treurspel te beweren, dat VAN LENNEP SCHILLER had gevolgd, en zich slechts eenige belangrijke uitlatingen en verschikkingen had veroorloofd, welke wij voor geene verbeteringen konden houden; doch zie! daar daagt een *Kluizenaar aan de Maas* op, die, onder een' vloed van scheldwoorden op onze onschuldige *Letteroefeningen*, zijn best doet, om te bewijzen, dat VAN LENNEP SCHILLER niet heeft gevolgd, maar ANCELOT, die zelf SCHILLER gevolgd heeft; en eenige regels lager beweert, dat het niet gelukken van den Nederlandschen *Fiësko* daaraan toe te schrijven is, dat er te veel van SCHILLER, te weinig van ANCELOT is overgenomen. Hoe een man, die in ééne adem zulke tegenstrijdigheden neder schrijft, wel bij zijne herfenen zijn kan, vatten wij niet; waarschijnlijk heeft hij zich suf gedacht op den pseudo-Aristotelischen hoofdregel van de drie eenheden, van welke hij een groot voorstander schijnt te zijn. Wanneer wij er dien zwartgalligen Heremiet een genoegelijk oogenblikje mede verschaffen kunnen, dan willen wij hem gaarne, onder couvert van den alwetenden en onfeilbaren, fraaigepoederden en netgeborstelden *Oppor-Recensent*, een klein vergelijkingsstafeltje toezenden van den *Fiësko* van SCHILLER en dien van VAN LENNEP; en wanneer niet *vijs zesde* van den laatsten, letterlijk of zake-lijk, in den eersten te vinden is, dan beloven wij plegtig, het geheele recensierwerk aan hem en zijne medekluizenars te zullen overlaten, en het tevens op zijn woord te zullen gelooven, dat ANCELOT, voor wien hij eene Platonische liefde schijnt te hebben opgevat, grooter Treurspeldichter is

dan SCHILLER. Men zou kunnen denken, dat wij onze weddenschap zeker verliezen moesten, dewijl de Kluizenaar aan de *Maas* (die waarlijk nog al wat zal moeten kluizenaren, voordat hij zijnen beroemden Franschen ambtgenoot, JOUY, in het licht staat) stijf en sterk beweert, dat VAN LENNER drie vierde van ANCELOT heeft overgenomen; maar de goede ziel schijnt vergeten te hebben, dat ANCELOT zelf SCHILLER gevolgd, en al wat hem maar eenigzins aanstond uit denzelfden overgenomen heeft. Beide Treurspelmakers plunderden denzelfden winkel, en hunne waar moet er dus wel eenerhande uitzien. Waarlijk, wij gelooven uit verscheidene zijner gezegden, die anders onverklaarbaar zijn, te moeten opmaken, dat de Kluizenaar den *Fiësko* van SCHILLER nooit gelezen heeft; en deze zonde is toch van wat grover natuur, dan dat men het niet der moeite waardig geacht heeft, om het Fransche namaakfel op te slaan; want Recensent had reeds genoeg aan de omhanfelingen van den hooggeroemden DUCIS, om niet begeerig te zijn naar die van ANCELOT.

Doch, in de vrolijke en praatachtige stemming, in welke wij geraakt zijn, daar ons VAN LENNEP, door eene natuurlijke ideeënverbinding, de belagchelijke *rodomontades* van den Rotterdamschen Kluizenaar weder in het geheugen bragt, zouden wij bijna vergeten, onze lezers met hét tweede belangrijke berigt bekend te maken, dat ons in de voorrede voor deze *Verloofde* wordt medegedeeld; namelijk, dat de Heer VAN LENNEP, om door ieder wél verstaan te worden, de uitheemsche woorden vertaald heeft; „want, vervolgt hij, het is bij mangel van een Grieksch Lexicon geweest, dat men mijne *Idyllen*, welk woord eenvoudig Gedichtjens beteekent, volstrekt als *Veldzangen* heeft willen aannemen en beoordeelen.” Nu, die is alleraardigst! Waarlijk, de bekwaamste Veldheer zou bij VAN LENNEP de kunst kunnen leeren, om aan eenen juist niet eervollen terugtogt den schijn van eene overwinning te geven. Bij onze beoordeeling van de *Akademische Idyllen* in questie hadden wij gezegd, dat wij die stukjes, als losse en eenvoudige gedichtjes beschouwd, zeer aardig vonden; maar dat wij de proefneming, om in de *Idylle* de Herders door Studenten te vervangen, voor geheel mislukt hielden. Nu zou ons VAN LENNEP wel wijs zoeken te maken, dat hij die proef niet had willen nemen; en dat hij zijne *Idyllen* slechts voor eenvoudige gedichtjes wilde

hàngezien hebben; gelijk dan ook zijn Vader, op deszelfs Collegie, met veel geleerdheid datgene bewezen heeft, wat geen bewijs noodig had, namelijk dat εἰδυλλιον oorspronkelijk een klein gedichtje bereekende. Zijn Hooggeleerde (de achttingwaardigē man hōude ons dit ten goede) had misfchien eene nuttiger les voorgelezen, door er bij te voegen, dat het gebruik dergelijke onbepaalde woorden allengskens tot vaststaande benamingen maakt van zekere soort; gelijk *Ode*, eigenlijk niets dan *gezang*, tegenwoordig buiten tegenspraak en voor ieder verstaanbaar het *hooge Lierdicht* aanduidt, maar niet duidelijker dan *Idylle* het *Herdersdicht*. Doch dit in het voorbijgaan. VAN LENNEP, de Zoon, (want wij hebben het waarlijk nu reeds met twee gelijknamigen, en nog met eenen Kluizenaar op den hoop toe, verbruid!) heeft het, om toch goed begrepen te worden, zoo wel in proza als in poëzij gezegd, dat hij wel degelijk *Idyllen*, en niets dan *Idyllen* schrijven wilde; men hoore flechtis de Toeëigening aan zijns Akademiëvrienden!

„ De zanggodin, die Ennaas lustvalleien,
 Haar' ouden wieg en bakemat, verliet,
 De zanggodin der landelijke reien,
 Die Moschus eens bezielde en Theocriet;
 Die, eeuwen her, langs heuvelen en dalen,
 Dat zij weër stof tot zingen vinden mocht,
 De schaduwen van vroeger idealen,
 Maar zonder vrucht, helaas! had opgezocht,
 Heeft op mijn' beë, de veld- en boschgezangen,
 Den boerschen dosch en 't herderlijk cieraad
 Door nieuwen toon en kleeding doen vervangen,
 En biedt zich aan in Nederlandsch gewaad.”

Zegt het VAN LENNEP hier niet duidelijk, dat hij een Nederlandsche MOSCHUS of THEOCRITUS wilde worden door deze gedichtjes; of, indien men hem van deze stoute aanmatiging wil vtijkennen, dat hij ten minste in den trant van deze scheppers en tevens voleindigers der *Idyllische poëzij*, in hunne dichtsoort, wilde schrijven? Of begeert men hetzelfde in proza te hooren? Men leze eenvōdig zijn voorberigt. „Wie, dus begint hij, de onschatbare *Herderszangen van THEOCRITUS* enz. gelezen heeft en daarbij bekend is met de vruchteloze pogingen in alle talen aangewend, om ecne dichtsoort weder in 't leven te roepen, die

bij 't misfen van hare idealen verstorven was, zal zich over de stoutheid verwonderen, waarmede een nog onbekend schrijver de voortbrengfelen zijner jeugd den WELDSCHEN tijtel van Idyllen voeren doet; vooral, wanneer een vluchtig oog, op dezen bundel geflagen, hem ontdekt dat ik tot hoofdperfoonaadjen mijner gedichtjens, geen herders, boeren of satyrs, maar studenten gekozen heb. Mij betaamt het die stoutheid in korte woorden te verdedigen." Waartoe deze geweldige omzwaai van woorden en de geheele verdediging, die op dezelve volgt, indien VAN LENNEP eenvoudige gedichtjes en niet wel degelijk *Idyllen* had willen schrijven? De gronden, welke hij tot ftaving zijner invoering van Studenten in de *Idylle* bijbrengt, hebben wij, bij onze opzettelijke beoordeeling, wedertegden, zoo wij meenen, te niet gedaan; dus daarover geen woord meer! wij hebben het hiet alléen met zijn opzet, zijn voornemen te doen, dat hij thans, nu de proeve mislukt is, gaarne wilde verglimpen. — Maar, hoe kunnen wij toch zoo veel inkt verkwisten over eene baarblijkelijke zaak! De iade regel van de tweede bladzijde zijner voorrede luidt letterlijk: „Ik moest dus, WILDE IK IDYLLËN SCHRIJVEN, naar andere sprekers uitzien;" en derhalve koos hij, om de gelijkheid van de denkwijze der Amsterdamsche Studenten met die der Siciliaansche Herders, de eerften „tot hoofdperfoonen zijner *Idyllen*, en liet hun de lediggeworden plaatsen der *Menalcasfen* en *Corydons* vervullen." Dus, Mijnheer VAN LENNEP, wat ook de Profesfor, uw Vader, zijnen *Corydons* voorprateten, en gij den Hooggeleerden man thans *napraten* moogt, een mislukt *Idyllendichter* blijft gij van nu af tot in lengte van dagen.

Waarijk wij schamen ons, dat wij onze geachte Lezers zoo lang met dergelijke beuzetarijen hebben bezig gehonden; maar de eer van ons Tijdschrift, die door den *Kluisenaar* regstreeks en onbeschoft, door VAN LENNEP zijdelings en min of meer verraderlijk werd aangetast, vorderde eene hartige beantwoording, welke wij in het eerst wilden achterwege laten, maar niet konden terughouden, toen ons de gelegenheid door de voorrede dezer *Abydeensche Verloofde* als van zelve werd aangeboden. Voorpratets, gelijk de *Kluisenaar*, en *napratets*, gelijk VAN LENNEP, kunnen thans zien, dat wij, schoon vreedzaam van aard en dikwijls zwijgende om des lieven vredes wille, niet altijd den toegeworpen handfchoen laten liggen, maar, getergd en gefard, onze zaak,

welke wij in gemoede steeds voor de zaak der waarheid en des regts houden, met alletlei foort van eerlijk geweer weeten te verdedigen.

Deze kleine kibbelarij, tot welke wij ons ongaarne verneederden, zal echter geen invloed hebben op onze beoordeeling der *Abydeensché Verloofde*, met welk geschenk wij onzer Letterkunde geluk wenschen. Ja waarlijk, wij verheugen ons hartelijk, dat ons grooter publiek thans eenigermate in de gelegenheid gesteld is, om dat groote Engelsche Dichtergenie, dat onoplosbaar menschkundig raadsel, dien zoo hoog verhevenen en dikwijls zoo laag gezonkenen BYRON nader te leeren kennen. Hoe verschillend ook het oordeel over hem, als mensch, wezen moge, over zijne dichterlijke voortreffelijkheid luidt het eenstemmig; en, schoon men dan niet, met zijne hartstogtelijke bewonderaars, alles als even heerlijk, even onverbeterlijk prijze, maar dikwijls, met bedaar dere kunstregters, sommige romantische uitwasfen vergezocht, sommige karakters onnatuurlijk, sommige beelden duister, en sommige uitdrukkingen gemanierd vinde, toch erkent men gaarne, dat er schaars eene bladzijde door hem geschreven is, welke niet overvloeit van schoonheden. Ook in deze *Abydeensché Verloofde*, een verhalend gedicht, met Lyrische brokken doorweven, vindt men dit oordeel bewaarheid. Hetzelve verplaatst ons geheel, door Oosterschen gloed van poëzij en tot in de kleinste trekken volgehouden dichterlijk kostuum, op den Turkschen bodem, en scheidt ons de bloedige ontknooping der teederste liefde, die onder de bescherming eener gewaande bloedverwantschap was ontkiemd. De navolging is, over het algemeen, vloeiend en schoon. Gewrongene en onnaauwkeurige uitdrukkingen, gelijk wij er eene in de twee eerste regels van het gedicht vinden:

„ Is het land u bekend waar cypres en waar mirt
 Ons de daden des landaarts vertoonen, ”

voor het beeld zijn van de inborst of de daden der bewoners, treft men zelden aan. Soms stoot men op pleonastisch om het rijm of de maat aangevulde regels, b. v.: „ De lastige eenzaamheid *kon* altijd mij vervelen.” — „ De heldre schijn der maan.” — „ Die nu de herders *kan* verblijden.” — „ Waar 't verleidelijkt ooft naar olijf- en citroenboom *blijft* wenken.” Soms vindt men eenige plaatfen minder gelukkig overgebracht; doch over het algemeen is de

zin van het oorspronkelijke dichtelijk en getrouw; en deszelfs schoonheid en gebied dikwijls zeer gelukkig wedergegeven. Het jammert ons, dat de voorrede van dit stuk, met welke wij ons te lang hebben moeten bezig houden, wegens de beperktheid onzer ruimte, ons buiten de mogelijkheid gesteld heeft, om den Lezer een proefje van de heerlijke poëzij, die hier in een fraai Nederlandsch kleed aangeboden wordt, te geven; doch wij hopen bij eene volgende gelegenheid, wanneer VAN LENNEP geen lust tot voorredenen hebben zal, gelukkiger te zijn.

Vlugtige woorden over Nederlandsche Taalzuivering en Taalverrijking, inzonderheid ook met opzigt tot hetgene de nieuwe Wetboeken daartoe kunnen en zullen bijdragen. Door Mr. B. H. LULOFS, Hoogleeraar voor het vak der Nederlandsche Letterkunde en Welsprekendheid aan 's Rijks Hoogeschool te Groningen, Lid van verschillende Letterkundige Genootschappen te Amsterdam, Rotterdam, Leyden, Utrecht, Antwerpen, Gent, Brugge, enz.

Wy geleedeerde Comparanten, ripenza, protestieren voor ons en onze legitime geprocreëerde descendentes, ja estimeren ons gevilpendeert en provoceren contra zulk eene sanguinolente sententie; omnes, die aen ons dependeren, zullen voor ons de rato caveren, sub expresse renuntiatie van de beneficien excussonis, divisionis et ordinis; item onze Vrouwen, autentica si qua mulier; daerom gaet u niet verabusieren, om onze liberteyt te confiscieren. — „Ik verstaeye niet, zey de D...l; jy zou Duits spreken, zoo waerje lui mit eeren.”

Oud-Nederlandsch Kluchtspel.

Te Groningen, bij J. Oomkens. 1826. In gr. 8vo. 43 Bl. f: - 50.

MEN proeft in dit boekken den Heer LULOFS, met zijne eigenaardigheden; men proeft er den Profesfor, en wel den Profesfor in de Nederduitsehe Taal en Welsprekendheid, in; die niet nalaat het belang van zijn vak en leerstoel te doen gevoelen; maar men ziet er ook den kundigen, bekwamen man, die uit den overvloed zijner kennis en bespiegeling menige belangrijke gedachte daarheen werpt. Het voornamelijk doel schijnt wel te wezen, om naar vermogen mede te werken, dat, bij onze nieuwe wergeving, voor de oude, uitheemsche wet- en regtsgeleerde termen, nieuwe (schoon deels reeds gebezigde) echt Nederlandsche woorden in de plaats komen. Wij verlangen dit met hem — doch met gema-

tigheid; want, gelijk hijzelf met voorbeelden toont, niet alle uitheemsche woorden zijn ongeschikt om het volkomen burgerregt bij ons te verkrijgen, en niet alle nieuw-gepinede zullen als kinderen van het echte bed erkend, en anders dan met weêrzin in handel en wandel toegelaten worden.

Het werkje leest voor het overige aangenaam. En vindt er de kundige ook niet veel nieuws, en hier en daar wel iets te berispen, (de Profesfor is ons b. v. veel te zacht omtrent de onkundige vertalers, die zoo maar rijp en groen — neen, meestal enkel groen, groene mofferij, in de vaderlandsche letterkunde binnen voeren) de meeste lezers zullen er genoeg aantreffen, dat hun onbekend, verrassend, en, wij hopen, nuttig zal zijn, tot eene behoorlijke, schoon niet te overdrevene, waardering onzer schoone moedertaal.

Wanneer de Heer LULOFS het verschil van karakter en denkwijze, het meer diepe of oppervlakkige in het bijzonder, van Duitscher, Franschman en tusfchen beiden geplaatsten Nederlander, uit de taal en hare meerdere of mindere oorspronkelijkheid, van elk dezêr volken, als bron, afleidt, dan gaat hij misfchien te ver, en zouden wij, over het geheel genomen, de zaak liever omkeeren, de taal bloot als kenbron, het karakter als den grond, waaruit deze opwelt, beschouwen; schoon het verlies van de eigene taal ligt met omftandigheden in verband kan hebben geftaan, die dezingrond dusdanig hielpen vormen. Deze aanmerking drong zich eenigzins bij ons op, en hierbij zullen wij het ook laten. De ijverige Hoogleëraar zie vele vrucht van zijnen arbeid!

Redevoering ter aanprijzing van het begraven der Lijken buiten de Steden; door ASSUERUS DOIJER, Leeraar bij de Doopsgezinde Gemeente te Zwolle. Te Zwolle, bij Asf.zoon Doijer. 18.6. In gr. 8vo. 35 Bl f: - 60.

„Inderdaad, (zoo zeggen wij den Eerw. DOIJER na, bl. 16) als wij aan het begraven in de heiligdommen des Heeren niet van kindsaf gewoon waren, en iemand stelde in dezen tijd voor, om zoodanig gebruik in te voeren, zouden dan niet alle verftandigen en godvruchtigen zulk voorftel, als heiligfchendend en goddeloos, met de grootste verontwaardiging verwerpen?” Lof verdient dan elke poging tot afchaffing van zoodanig gebruik; en, zoo lang geen Koninklijk bevel

deze algemeen maakt, is elke plaatselijke onderneming daartoe, waarvan wij vernemen, een hoogstaangenaam verschijnsel. Zoo juicht dan ook de Recensent vooral toe het besluit der Stadsregering te *Zwolle*, dat de, ons bekende, nieuw aangelegde begraafplaats buiten die stad ten gevolge had, en dat men uit deze Redevoering leere kennen, ware het, om het na te volgen! Daartoe bevelen wij dan het boekje aan elke stedelijke en ook dorps-overheid bijzonder aan.

Voor het overige doet het ons leed, dat zoodanige redevoeringen nog noodzakelijk zijn. Waarom DOIJER haar voor *Zwolle* zoo bijzonder noodig hield, bevreemdt ligtelijk, vooral als men bedenkt, dat *Zwolle* nu niet alleen eene begraafplaats buiten hare vesten heeft, op kosten en gezag der Overheid daargesteld, maar ook *en* ten tijde der jongste burgertwisten, *en* ten opzichte der *vaccine*, *en* in betrekking tot de Maatschappij *Tot Nut van 't Algemeen* zoo veel lofs heeft verworven, als hier, bl. 33, 34, gegeven wordt. Maar — dit kan alles plaats hebben, zonder dat daarmede sommiger, ja veler tegenstand ontkend wordt, hetwelk ook, helaas! buiten de waarheid niet geschieden kan.

Nieuws vindt men hier niet, en was ook niet te wachten, nadat reeds over het onderwerp dezer Redevoering zoo veel geschreven was. Vóór 34 jaren reeds werd in den *Vraagal*, III, No. 150, 153, hierover gehandeld op eene wijze, die DOIJER, had hij dat geschrift gekend of gebruikt, nog al het een en ander meer zoude hebben doen ontwikkelen en krachtiger aanklemmen.

Tegen de korthed, waarmede de twee eerste stukken der Redevoering, die DOIJER tot één had moeten brengen, behandeld worden, bl. 5—13, steekt de uitvoerigheid, of liever de omslag, waarmede het overige behandeld wordt, te zeer af, en daaraan schrijven wij het matte der voordragt hier en daar toe. De uitweiding over der levenden pligt tot vereering Gods in het heiligdom, vooral over der dooden onvermogen daartoe (!), de helft mischien der aanhaling uit de *Oratie* van VAN GEUNS, voor zoo ver wat reeds gezegd was, de waag van *Oudewater*, ezv. had weg kunnen blijven, en aan de ontwikkeling van den schandelijken oorsprong en nog schandelijker aard der bestredene gewoonte ezv. meer plaats ingeruimd behooren te zijn.

Dat TE WATER Hoogleeraar in de *Geneeskunde* te *Leyden* was, is zeker bij eene overhaasting geschreven, die in de

uitgave eens uitgesproken voorstels minder verschoonlijk is. Ook is ons onbegrijpelijk, waarom DOIJER, een deugdzaam leven geleid hebbende, liever zich naast den allerondeugendsten begraven wenschen zoude, dan naast den allergodvruchtigsten in een tegengefeld geval. Zelfs bij herlezing vatten wij dit *waarom* niet. Het komt ons voor, dat dit opstel de zijne schaaf gemist heeft. Dat is jammer.

Het boekken is met een fraai titelvignet versierd, en ziet er voorts zeer goed uit.

Revue explicative, des principes fondamentaux et des beautés de la langue Néerlandaise. Ouvrage périodique rédigé par D. SNATICH, Professeur de Langues, etc. No. I, II. Bruxelles, *Weissenbruch*. 1826. 8vo. 72 pag.

Dit werkje heeft ten oogmerk, het aanleeren der Hollandsche of Nederlandsche taal, voor de bewoners van het zuiden onzes vaderlands, gemakkelijk en aangenaam te maken. En de lof, daaraan in verscheidene Fransch geschrevene tijdschriften gegeven, is, op zichzelf, eene belangrijke aanprijzing. Wij kunnen ons met dezen lof, over het geheel, ook wel vereenigen: het boekje laat zich met genoeg lezen; het houdt de aandacht door belangrijkheid en verscheidenheid gaande, en kan zeker strekken, om verscheidene bijzonderheden in onze taal, vooral met het Fransch vergeleken, beter te doen vatten en onthouden. Ondertuschen hebben wij op het een en ander onze aanmerkingen, die wij te liever mededeelen, omdat zulks in een periodiek werk tot dadelijke verbetering kan strekken. Voor twee klippen inzonderheid schijnt de heer SNATICH ons toe, zich niet genoeg gewacht te hebben: van namelijk, door de zucht om regt leerzaam en belangrijk te zijn, in sommige opzigten te verre te gaan, en — niet altijd zoo naauwkeurig te zijn, als dusdanig werkje zulks vordert. Het goede en kwade zal ligt wel best blijken, wanneer wij de beide, doch vooral het eerste No., kortelijk doorloopen.

Avant-Propos. — Du génie de la langue nationale; de la valeur et de la composition des mots. Dit artikel is goed geschreven; het doet het voorregt onzer taal, als eene meest oorspronkelijke, die bijna alles uit zichzelf ontleent, en daarom, door de ongeleerden vooral, te beter verstaan en ge-

voeld wordt, duidelijk kennen. Of ons *inboezemen* in alles deele aan het Fransche *inspirer* beantwoordt, zouden wij haast betwijfelen. Het vervolg van dit stuk, in No. 2, verdient ligt nog nadere beproeving. — *Coup-d'œil sur l'origine et les progrès de l'écriture alphabétique, pour servir d'introduction au traité de l'orthographe de la langue neerlandaise.* Voor zoo verre wij dit uit de twee nummers kunnen beoordeelen, schijnt het op eene afleiding van het letterschrift uit het beeldschrift te moeten uitloopen; iets, dat blijkbaar ongegrond, ja onmogelijk is: het eerste is eene afbeelding van *zaken*, het laatste van *klanken*; en hoe oud is dit reeds? misschien ouder dan het ander, voor zoo veel ten minste eenig algemeen gebruik betreft. — *Véritable acception de quelques mots que l'on confond souvent dans l'usage.* Doelmatig en over het geheel juist. Het woord *knaap* wordt echter niet altijd, maar slechts dan algemeen in een' kwaden zin opgevat, wanneer het van volwasenen wordt gebezigd. — *Homonymes.* Gelijke woorden met verschillende beteekenis, die het zeker niet nuttefoos is te doen kennen. In het woord *eenvoudig* erkennen wij evenwel nauwelijks deze dubbelzinnigheid; althans als *terme de grammaire*, voor *singulier*, is *enkelvoudig* in algemeen gebruik. Ook mogt de schrijver hier en elders wel herinnerd hebben, dat de onderscheidene schrijfwijze, b. v. van *licht* en *ligt*, op bloote bepalingen der nieuweren, tot meerdere duidelijkheid, berust. — *Exposé des différentes acceptions propres à certains mots Hollandais.* In dit, anders niet onaardig noch onnuttig gedeelte, begrijpen wij niet regt, hoe de verschillende zin, in welken b. v. het woord *aangaan* voorkomt, kan dienen om den stijl te doen afwisselen en voor herhalingen te behoeden. Dit, dunkt ons, berust juist op eene tegenovergestelde eigenschap, die namelijk van *meer* woorden voor *één* zin of zaak te bezitten. — *Synonymes.* De juistheid van het onderscheid, hier tuschen *fraai* en *schoon* gemaakt, als zijnde het laatste van fijner en verhevener zin, is bij ons niet uitgemaakt. — *Locutions et proverbes.* Wel ter zake. Om echter het karakter en bedrijf van *elk* volk af te leiden uit de spreekwijze, met welke men zich daar naar de gezondheid vraagt, is blijkbaar overdrijven. Althans, wij hebben om den werkzamen Engelschman en den diepdenkenden Duitser moeten glimlagchen. — *Des abréviations.* Goed. — *Exposé des principes fondamentaux de la langue neerlandaise, d'après la méthode Synoptique et figurative.* Eene eigene ma-

nier des schrijvers, om verscheidene taalregels teffens, tafelsgewijze, te onderwijzen, daar hij veel mede op heeft, en die ons ook niet kwaad voorkomt. — *Quelques mots sur le pronom SON.* Het onderscheiden gebruik van *zijn* en *deszelfs*, hier anders goed aangegeven, is mischien noch zoo gegrouod noch zoo nuttig, als men thans wel denkt. Zie BILDERDIJK'S *Nieuwe taal- en dichtkundige Verscheidenheden*, laatste deel. — *Mélanges.* Hierin komt voor eene verklaring van sommige artikels der nieuwe wet, wat de Hollandsche woorden, vergeleken met de Fransche, betreft; en dit eischt groote voorzigtigheid. Het is althans fout, dat *toenaam* en niet *bijnaam* aan het Fransche *sobriquet* zou beantwoorden. Van de voorbeelden uit Hollandsche schrijvers, die hier voorts gegeven en vertaald worden, is het jammer, dat ze zoo onnaauwkeurig zijn afgedrukt, waardoor zelfs de maat der verzen telkens in de war is. — Wij willen het hierbij laten, Ichoon in No. 2 nog verscheidene aantekeningen hebbende gemaakt, zelfs op *maauw* voor *mouw*. Alleen kunnen wij niet voorbij, nog even stil te staan bij de *explication des abréviations des titres*, waar de schrijver vooreerst veel te algemeen zegt, dat men zich in het schrijven (van een' brief) niet kan bedienen van het eenvoudige *u*, dan waar men in het Fransch *tu* zou bezigen, maar zelfs een ambachtsman *U. E.* of *U. Ed.* voor *U edele* moet titelen; en waar hij wijders spreekt van *W. Ed. Gel* (Geleerde), een titel, ons geheel onbekend. Eenmaal slechts herinnert zich Recensent, denzelven . . . in een' roman, en nog wel komieken roman, te hebben gevonden. Die van *Wel Ed.*, of voor een' geestelijke *Wel Eerw. ZEER Geleerde* is daarentegen hoogst algemeen, en hij zelf heeft meer dan honderd brieven met dat opschrift ontvangen.

Ziedaar een bewijs, dat wij het werkje met opmerkzaamheid en belangstelling hebben gelezen. Een bevoegd beoordeelaar ziet ook terstond in, dat onze aanmerkingen enkel ter volmaking, geenszins tot afkeuring van hetzelfde strekken. Wij prijzen het veeleer ook den Noordnederlander, ter oefening in de beide talen, gaarne aan, en wenschen hartelijk zoodanig vertier aan hetzelfde, als den heer SNATICH kan bemoedigen, ijverig met het werk voort te gaan.

Jaarboekje over 1826, uitgegeven op last van Z. M. den Koning. In 's Gravenhage, ter algemeene Landsdrukkerij. 1826. In kl. 8vo. VI en 165 bl. f. :- 80.

Te regt werd op ons vaderland de waarneming toegepast, dat na zware staatsorkanen en woelingen, waaraan ieder heeft deel genomen, en in welke alle krachten zijn ingespannen geweest, een gelukkig tijdperk voor kunsten en wetenschappen volgt (*). In dat tijdperk leven wij, en — Gode zij dank! het voorbeeld der Vorsten is onze Koning, niet alleen de patroon, maar ook de bevorderaar van kunsten en wetenschappen. Des volks verlichting gaat hem ter harte, en te vergeefs woelt dan elke soort van fanatisme, die elders den geest en het lot der burgeren in slaafsche ketens drukt.

Met een waar patriottisch genoegen maken wij onze landgenooten opmerkzaam op het doel van dit jaarboekje, dat, onder toezigt der *Commissie tot het examineren der Zeeofficieren ezv.*, door den Heer *LOBATTO*, in den geest van het Fransche *Annuaire*, en voor 'slands rekening uitgegeven wordt. Wij kunnen dat doel niet beter dan uit het *voorbereigt* opgeven, en zijn verpligt om het te doen kennen. Het is dan de verspreiding van algemeen nuttige kundigheden onder alle klassen van beschaafde ingezetenen, alsmede de bekendmaking van belangrijke opgaven, meer bijzonder dit land betreffende, en welke tot nog toe op geene *officiële en geregelde* wijze aan het publiek zijn medegedeeld, zoo als, onder anderen, die nopens de bevolking, huwelijken en sterfgevallen, en van de dagelijkse watershoogte der rivieren. Voorts, geleerden en liefhebbers van studiën moeten met vrucht van dit jaarboekje gebruik kunnen maken.

Met even groot genoegen berigten wij, dat deze eerste jaargang voortreffelijk aan dit doel beantwoordt, en zeer veel verwachten doet van des schrijvers geoefende bekwaamheid tot de hem opgedragene taak, nog meer, dewijl wij niet gelooven, dat onze vaderlandsche geleerden hem de hier verzochte medewerking, of hunne bescheidene aanmerkingen, onthouden zullen.

(*). Zie *VAN GOUDOEVER'S Redevoering ter viering van het 50jarig bestaan van het Prov. Utrechtsch Genootschap*, ezv. bl. 41.

De belangrijkheid van den inhoud dezer *proeve* (zoo als de schrijver zijn werk nederig noemt) blijke uit onze noodige opgave! Men vindt hier dan *de tijdperken, feestdagen, de helling der Ecliptica, de teekens van den dierenriem, den aanvang der jaargetijden, de komst der zon in de 12 hemelteekenen, en verklaring van eenige teekenen en verkortingen, in dit jaarboekje voorkomende.* Daarop volgt de *Kalender*, voorafgegaan door eene *inlichting nopens het gebruik er van*, en de *Eclipsen-opgave voor 1826.* Die *Kalender* bestaat uit tweemaal zeven kolommen, welker eersten de *dagen der maand en week, den zons-op- en ondergang, hare declinatie, en regte opklimming in tijd, en den middelbaren tijd op den waren middag* aanwijzen; de anderen geven, nevens de *dagen van maand en week, den ouderdom, op- en ondergang der maan, haren doorgang door het zuiden, en hare phases.* Zeer gepast volgt hierop eene *verklaring van eenige hoofdbegrippen en benamingen, voorkomende in de sterrekundige aardrijksbeschrijving*, die zich, gelijk al wat hier behandeld wordt, aangenaam lezen laat, en bij het gebruik der *globe* gemakkelijk begrijpen, en waarvan een belangrijk vervolg beloofd wordt. De schrijver leert vervolgens de *geographische lengte en breedte der plaatsen kennen.* Eene *alphabetische tabel* wijst die der voornaamste steden en plaatsen in ons vaderland aan, en derzelver afstand in uren gaans van *Amsterdam, den Haag en Brusfel*, en het verschil in tijd met de hoofdstad. (Recent zag in die *tabel*, bl. 48, *Overijsel*, waar *Drenthe* gelezen moet worden.) Men krijgt verder een *geschiedkundig overzicht van de bepaling der gedaante en grootte onzes aardbols*; dit wordt afgewisseld met een even belangrijk en zeer volledig stuk over het *nieuwe tiendeelige maten- en gewigten-stelsel*, dat opgehelderd wordt door eene tabel der wederkeerige betrekkingen tusschen eenige in- en uitlandsche lengtematen en de *Nederlandsche elle*, met derzelver onderdeelen, en door herleidingstabellen; waarna onderligt gegeven wordt over het *muntwezen*, bijzonder het *nieuwe Nederlandsche stelsel*, ook met eene *tabellarische opgave.* Van een' anderen aard is de verhandeling (want zoo moet het heeten) over de *ebbe en vloed, de berekening der watergetijden, en de uitwerksels der springvloed*en, waartoe weder drie *tabellen* behooren. Onder *Statistiek* komt voor: *staat van bevolking van het Koninkrijk op 1° Jan. 1825; vergelijkende opgave der bevolking van 1820—1824; staat der geboorten, huwelijken en sterfgevallen in*

1824; *tafel der geboorten en sterfte voor elke maand in de zes voornaamste steden van ons vaderland, en wet van sterfte te Brusfel.* Deze wordt hier voorloopig gegeven, in afwachting der noodige opgaven ter berekening dier zoogenoemde wet in ons land. Eene *tabel*, met *voornaame opgaven betrekkelijk het zonnestelsel*, volgt nu, met *geographische en astronomische opgaven*; daarna eene *tafel der soortelijke zwaarte van vloeistoffen, metalen, steenen, glas-, aard- en houtsoorten*, en eindelijk eene *der watershoogten aan eenige peilschalen langs de hoofdrievieren, gedurende elke maand van 1825.*

De anders hem zoo onaangename moeite van eene inhoudsopgave viel Recensent hier aangenaam, omdat hij die voldoende acht te zijn tot opwekking van de belangstelling zijner lezers in dit zoo veelbevattend jaarboekje; eene belangstelling, die, gelooft hij, ook vaderlandsche pligt is. Hoe veel is hier te leeren! Men denke toch niet, dat hier alles maar met den vinger is aangeraakt; neen, het is wel degelijk behandeld naar wensch en behooren. Het boekje is wel klein, maar het papier is tot letters gebruikt; het is *vel*, zoo wel letterlijk als zakelijk, en de duidelijkheid heeft daarbij in het minste niet geleden, en — het kost maar 80 cents. In elk opzigt strekt dan deze onderneming 's Lands drukkerij tot eere. Het is een kostelijk, maar niet kostbaar jaarlijksch geschenk, dat men er van maken kan.

Hoewel nu in dezen eersten jaargang meestal aardrijks- en sterrekundige onderwerpen behandeld worden, zal in het vervolg, belooft de schrijver, de meestmogelijke verscheidenheid in acht genomen worden. Wij wenschen hem tijd en gezondheid tot, en eere en nut door dezen verdienstelijken arbeid!

Levens van de Romanschrijvers, door Sir WALTER SCOTT. Iste en IIde Deel. Uit het Engelsch. Te Groningen, bij W. van Boekeren. 1826. In gr. 8va. Te zamen 538 bl. f 4. 40.

„*E*en mensch proeft wel eens suikergebak, maar eet er toch niet gaarne tot verzadiging van.” Wie dit eigenlijk gezegd heeft herinneren wij ons nu niet; maar die spreuk valt ons altijd te binnen, zoo dikwijls wij wederom een' stapel romans voor ons zien, die wij toch, al zijn zij nog

zoo goed, met deze vergelijking geene schande doen. Vooral vallen ons deze woorden te binnen, zoo dikwijls wij den naam van WALTER SCOTT op den titel zien, met wiens verhalen wij als overfloemd worden; dit is ook de reden, waarom zijne werken wel eens wat langer bij ons blijven liggen, dan mischien oorbaar is. Bij dit werk intusschen vonden wij ons, reeds bij het doorbladeren, aangenaam verpast; en wij moeten den beminnaar van 's mans geschriften, en iederen beminnaar van verziende verhalen, ernstig aanraden, om dit werk vooral bij hunne verzameling te voegen, hetgeen zich niemand beklagen zal. Het publiek verklaart, en zulks te regt, dien *Sir* voor eenen uitmuntenden meester in dit vak; en wie ontvangt dan van hem niet gaarne echte levensberigten van zijne vroegere en latere meest befoemde medestanders, en eene onpartijdige en ontwikkelde beoordeeling van de vruchten van hun genie? Moet niet de aanwijzing van hunne uitmuntendheid en hunne gebreken, uit zulk eene pen, ten hoogste leerzaam zijn? Zoo ondervonden wij het althans. SCOTT heeft uit de beste en zuiverste bronnen hier geput, en daarbij uit eigene oogen gezien.

Men geeft te *Edinburg* een werk van uitgebreiden omvang in het licht, hetwelk alle Britsche en buitenlandsche romans bevatten zal, welke algemeen zijn toegejuicht. Bij elken schrijver geeft SCOTT een *levensberigt* en eene *kritische* beoordeeling. Het is een gelukkig plan, deze werken van den keurigen kunstkenner bijeen te zamelen, en ons publiek afzonderlijk in de hand te geven. Deze arbeid zal worden voortgezet, zoodra er voor een nieuw deel genoegzame voorraad is. Achter het tweede deel is eene zeer korte (wij zeggen, *te korte*) karakterfchets van Lord BYRON gevoegd, (indien dit dan *alles* is, wat wij omtrent dezen merkwaardigen man hier te wachten hebben) en waarbij het levensberigt genoegzaam ontbreekt. SCOTT's twee verhandelingen over de *Riddertijden* en over den eigenlijken *Roman* worden ons ten slotte mede beloofd. Wie gevoelt niet, dat deze verzameling voor den goeden smaak van uitnemende waarde is?

Hoezeer tot alle mogelijke bekorting dringend gehouden, moeten wij toch de namen hier noemen van hen, nopens welke ons hier zoo meesterlijk berigt wordt. FIELDING — wie kent zijnen *Tom Jones* niet? — wordt hier als de vader van den Engelschen roman geteekend, alhoewel zijn arbeid voor het tooneel grootendeels mislukt is; de reden van zoodanige

mislukking, doorgaans, bij den romanschrijver wordt oordeelkundig opgegeven. LE SAGE, die gemakkelijke schrijver, vol van vernuft en satire in zijnen *Diable Boiteux*, en wiens *Gil Blas de Santillane* zijnen roem voor altijd verzekerde. SMOLLETT, schrijver van *Roderick Random* en van *Peregrine Pickle* enz. JOHNSTONE, de beroemde vervaardiger van *Chrysal*, die op den *Diable Boiteux* gelijkt. STERNE; wie kent den luimigen schrijver van den *Tristram Shandy* niet? Mrs. ANNA RADCLIFFE; de *Roman van het Woud*, de *Geheimen van Udolpho*, en de *Italiaan*, waardoor zij beroemd is, worden fiksch beoordeeld. RICHARDSON; het is niet noodig, diens werken hier te noemen; maar het moet den lezer aangenaam zijn, dat het bericht van dezen vermaarden schrijver hier alleen ruim 80 bladzijden beslaat. JOHNSON; zijn *Rasfelas* (spoedig vervaardigd, om de kosten te vinden ter begrafenis zijner moeder) en zijne *Reis naar de Hebriden* bewaren zijnen roem. GOLDSMITH, de schrijver van den *Predikant van Wakefield*. WALPOLE; zijn *Kasteel van Otranto* was de eerste hedendaagsche proeve, om een ver dicht verhaal te gronden op de oude romans van de Ridder schap; SCOTT geeft hier juiste aanmerkingen, zoo over dit werk, als in het geheel over die soort van geschriften, waartoe hetzelfde behoort, en waarvan het de voorlooper was. MACKENZIE, de nog levende schrijver van den *Man van gevoel*, den *Man van de wereld*, *Julia de Roubigné* enz. CLARRA REEVE, welker romans in haren tijd over het algemeen wél ontvangen werden, doch geene met zoo veel onderscheiding als haar *Oud-Engelsche Baron*. ROBERT BAGE, wiens werken, *de Duinen van Barham*, *de Syrische Schoone*, *James Wallace*, *de Mensch zoo als hij is*, en *zoo als hij niet is*, of *de Hermsprong*, alle eene groote en erkende verdienste bezitten. RICHARD CUMBERLAND, door onderscheidene rooneelstukken en andere werken niet ongunstig bekend, schreef drie beroemde romans, *Arundel*, *Henry*, en *John de Lancaster*; de laatste was echter een werk van den ouden dag, en had dus minder verdienste en bijval. Ten slotte volgt de *karakterschets van Lord BYRON*, waarvan wij reeds het onze gezegd hebben.

Vooringenomenheid en Vooroordeel. Eene oorspronkelijke Noordhollandsche Familie-geschiedenis uit het laatst der voorgaande en het begin der tegenwoordige Eeuw. Te Amsterdam, bij J. C. van Kesteren. 1826. In gr. 8vo. 379 Bl. f 3-60.

Op den titel heeft men welligt, na de lezing van het boek, eene aanmerking; maar voor het overige mogen wij ons publiek met dezen vaderlandschen roman geluk wenschen. Wij noemen dit verhaal eenen roman; want, de geschiedenis moge al, naar het voorberigt, op waarlijk gebeurde voorvallen gegrond zijn, de inkleeding en de meeste tooneeltjes zijn toch vrij wat opgeflerd, zoo niet geheel en al verzierd. Dit doet er, in ons oog, nu weinig toe; alles *kon* wel alzoo gebeurd zijn, uitgenomen een enkel hoogsttoevallig voorval, dat voor het minst aan het hoogstonwaarschijnlijke grenst. De vaderlandsche schrijver kent het vaderland, het vaderlandsch karakter, en den vaderlandschen geest. Met Noordholland, waar hij zijne voorvallen plaatst, is hij zeer bekend, en doet den Noordhollander regt. Zijne meisjes zijn wel geene engelen, maar toch lief, huisfelijk en beminnelijk; zijne jongelingen niet zonder gebreken, maar braaf, rond en getrouw. De liefde, die hier voorkomt, en gelukkig maakt en gelukkig wordt, is kuisch en getrouw. De vooringenomenheid en het vooroordeel worden bondig en proefondervindelijk bestrafen. Godsdienst, deugd, verdraagzaamheid en echte vaderlands-liefde worden door het boek ingescherpt. Wij vinden hier geene overdrevene liefdesverhalen, noch al te zonderlinge en al te zonderling opeengehoopte gebeurtenissen, waarmede zoo menige Duitsche en Fransche Roman is opgevuld; zeer groote ingespannenheid, om den draad te volgen tot aan de einde-lijke ontkenning, wordt ook niet vereischt; men kan en zal het boek, in een uur van uitspanning, met genoeg lezen, en het aangenaam onderhoud is tevens ook leerzaam, terwijl nergens eene verkeerde neiging wordt opgewekt. Zoo durven wij dit werk gerust dan aanprijzen, en den bekwaamen schrijver aanmoedigen om voort te arbeiden in het romantische vak.

Het gekozene tijdperk is ook uitnemend goed; de bejaarde lezer kan zich veel herinneren, en zal alles juist vinden voor dien treurigen tijd van Franschen dwang, dien hij immers niet wil, dat zijne kinderen reeds *zijn* vergeten? „*Men wil,*”

zegt de schrijver, „onze kinderen, op het spoor van HAMILCAR, den vader van HANNIBAL, geene eeuwige onverzoenbaarheid omtrent onze vijanden afvorderen; zulks strijdt tegen ons belang en onzen voortreffelijken Godsdienst: de eerste vordert rondom vrede,” (dat is, helaas! nog de vraag); „de laatste leert ons vrede te houden met alle menschen” (indien het mogelijk is; zoo veel in ons is) „en elkanders schulden te vergeven. Maar, om eenen regtmatigen afkeer te verwekken tegen allen vreemden invloed, en daaruit voortspruitende overheersching, zulks is plicht, en wel BEPAALDELIJK JEGENS HEN, WELKE ONZE LAATSTE ONDERDRUKKERS WAREN.” De laatste woorden hier hebben wij bijzonder gekenmerkt, en God geve! voegen wij er bij, dat zij buiten de mogelijkheid mogen zijn of blijven van het nog eenmaal te worden! Wij voelen de naweeën nog diep. Het verhaal eindigt kort na het gelukkig herstel van ons vaderland.

Wij willen bij dit werk, dat wij ruimschoots mogen aanprijzen, den lezer het genoegen niet bederven door het geven van eene dorre schets, en tot eene uitvoerige proeve ontbreekt ons de ruimte. Dat het boek, gelijk men wel vermoeden zal, der domme dweepzucht ook geenszins genegen is, en sommige zoogenoemde vromen wel eens ergeren zal, moge het volgende brokftuk bewijzen:

„Baas Randsel, een oud bootsman, trad bij den kleermaker Knoetenblok binnen, en vond hem voor zijnen grooten Bijbel zitten. Ha! zeide hij, ik kom net van pas; ik wilde van u wel eene schriftverklaring verzoeken. *Zijt niet al te regtvaardig*, herhaalde hij.

„Alhoewel gij mij juist niet zeer gelegen komt, sprak K., zoo wil ik hier echter den vinger Gods opmerken. Gij zijt een wereldsch mensch, en wordt hier, als ware het, gezonden, om van mij, zonder roem gesproken, met Gods hulp, eene gewigtige leering, wederlegging, onderzoeking, verklaring en bevestiging aan te hooren; want deze mijn vriend, *Jan van Sloepriem*, is eerst vóór vier maanden en zeven dagen tot ruimte gekomen, en gevolgelijk nog maar een eerstgeborene. Hij moet, door den tijd, even als ik, uit genade, zonder roem, eerst een man, dan een vader, en eindelijk een grijsaard worden. Hij kampt nog gedurig met verzoeking, omdat de Duivel rondom hem gaat als een brieschende leeuw, zoekende hem te verslinden. Het is nu, zonder roem, naar waarheid, mijn plicht, om hem te leiden en

te bemoeiden op zijnen weg naar *Kanaän*. En nu komt gij juist van pas, om, onder Gods zegen, getuige te zijn van mijne teregtwijzingen, aansporingen, opleidingen en bemoeidingen. Ach! dat er slechts een eenig korreltje van dat heilige zaad in uw verftokt harte viele! Ach! dat gij van uwe afwijkingen teruggebracht wierdet, en leeren wildet, wat tot uwen vrede dient!" — Op deze wijze ging de vrome en geleerde snijder nog een' geruimen tijd voort, tot dat *Randsel*, niet langer kunnende zwijgen, hem heel zachtzinnig vroeg:

„ Ben ik dan zulk een slechte vent? Volmaakt ben ik niet, en dat zijt gij, noch uw eerstgeborene vriend, even min; maar ik heb toch, van jongsaf, alle zeilen bijgezet, en alle riemen uitgestoken, om een brave kerel te worden. En ik heb mij, Gode zij dank! geene grove miszeilingen te wijten, omdat Gerechtigheid mijn kompas en Godsdienst mijne vuurbaak is. Indien ik dan zóó slecht ware, dan zouden liederen als *Bouwman* en de schoolmeester met mij niet willen verkeeren.

„ K. De schoolmeester bezit niets meer, dan een historieel geloof, en *Bouwman* is slechts een werkheilige. Geloof mij, in deze geheele omstreok zijn, zonder roem en naar waarheid, niet meer dan vijf stúks ware geloovigen.

„ R. Wel zoo! maar vijf! En wie zijn die?

„ K. De eerste en voornaamste ben ik zelf, zonder roem gesproken.

„ Ja, ja, mompelde *Randsel*, terwijl hij zijnen hoed op de tafel wierp: de ezels gaan altoos voor de osfen uit. — K. vatte dit als een bewijs van eerbied voor zijnen heiligen persoon op, en riep in verrukking: Heere! ik dank u, dat gij dezen ouden zondenbok tot inkeer en eerbied voor uwen dienaar brengt.

R. En nu de tweede?" enz. Zoo loopt het gesprek nog een paar bladzijden voort; eindelijk maakt *Randsel* er op deze wijze een einde aan: „ Hoor, meester K.! zeide hij, wij zullen dezen koers niet met elkander kunnen bezeilen, voordat wij onze kompassen met elkander vergeleken hebben: een van beiden heeft zeker miswijzing; mogelijk wel beide: mogelijk zeilt de een wel een streok te veel dus, en de ander een streok te veel zoo; maar dit moge de groote Stuurman beslissen. Zoo lang wij onze waarnemingen niet kunnen overeenbrengen, is het best, dat elk zijn' eigenen koers houdt. Maar dat neemt niet weg, dat ik, voor mij, van een' beva-

ren' stuurman, in eene zee, waarin ik niet zeer bekend ben, wel iets leeren wil. De stuurman, welken ik bedoel, zijt gij, en de zee is de H. schrift. Op die zee vind ik heden eene klip, met welker diepte en omvang ik geheel onbekend ben." — Nu verhaalde hij de reden van zijne komst. (Hij had, namelijk, bij den schoolmeester eenen brief gezien, naar welks inhoud hij nieuwsgierig was, en wilde dien wel gaarne heimelijk wegnemen; zijn geweten verbood hem dit; daarom zocht hij uitlegging van den tekst: *Zijt niet al te regtvaardig, en zijt niet al te goddeloos.*)

„ Gij zult met uwen broeder niet woekeren, antwoordde K.; want hij was gewoon, om, wanneer hem iets gevraagd werd, de eerste schriftuurplaats, welke hem te binnen kwam, raak of mis, tot antwoord te geven. Gij, baas R., zeide hij toen, met eene deftige stem, neemt dien brief heimelijk weg; gij handelt dan niet al te regtvaardig: en wanneer gij denzelven, na hem gelezen te hebben, weder op dezelfde plaats bezorgt, dan handelt gij niet al te goddeloos; want dan ontvreemdt gij niemand iets, en gij maakt weder goed, hetgeen gij misdaan mogt hebben. Ziedaar uwe gewetenszwargheid, volgens de meening van die spreuk niet alléén, maar volgens alle oude uitleggers der H. schriften, SMIJTEGELD, BRAKEL en meer anderen, opgelost. Zoo wordt aan uwe billijke nieuwsgierigheid voldaan, zonder iemand te benadeelen. Maar, wijl ik u, zonder roem of verdienste, geholpen heb, verzoek ik ook, om deelgenoot van het geheim te worden." Dit werd door R. beloofd.

Wij wenschten, om der wezenlijk vromen wil, dat wij deze epifoden, en meer soortgelijks, dat hier voorkomt, voor geheel ver dicht en overdreven mogten houden; maar, helaas! de ondervinding bevestigt die; en het: *wacht u voor die menschen!* is, maar al te veel, een goede regel van voorzigtigheid.

Bardouc, of de Veehoeder van den Berg Taurus, naar een Perzisch Handschrift vertaald door ADRIAANDE SARRAZIN. Uit het Fransch. Te Groningen, bij W. Zuidema. 1825. In gr. 8vo. 192 bl. f 1-50.

De veehoeder leefde in het bijna ontoegankelijk gebergte, met één bok en een geitje, geheel eenzaam; dat verveelde hem toch; hij wenschte hartelijk, dat hij aan dien bok en dat geitje eene aanspraak hebben mogt, en de Profeet gaf hem zijnen wensch. De jonge man is echter nog niet tevreden, maar wil de wereld zien; met een' sprekenden bok

en sprekende geit kan hem wel niets ontbreken; hij verlaat dan zijne eenzaamheid, enz. enz. Ziet daar het sprookje! Dan, lezer! het sprookje is onderhoudend en leerzaam. De oude bok is de *Rede*; het jonge geitje de *driften*. Ongelukkig volgt *Bardouc* bijna altijd de stem van het vleijend en verleidend geitje, tot dat eindelijk een grijsaard, de Tijd, het beestje met zijne fikkel trof. Toen keerde zijn lang door hem verwaarloosde bok, de *Rede*, terug, en leidt hem tot de Deugd. Wij zeggen den Perzischen schrijver, den Franschen en ook den Nederlandschen vertaler dank voor het leerzaam verhaal; en wat den Hollander betreft, zoo vertrouwen wij, dat de *dwaasheid der inkleeding* in zijne oogen *genade zal vinden*, omdat zij met zoo veel *rede vergezeld gaat*; terwijl hij mischien ook al ligt erkennen zal, dat *het kleed der dwaasheid* noodzakelijk is, opdat de *rede* bij den Franschen romanlezer *gehoor en ingang vinde*. — Gaarne gaven wij hier eene kleine bloemenlezing uit dit waarlijk aardig geschrift, hetwelk wij allezins aanprijzen; maar het volgend meer uitvoerig brokstuk schijnt ons bijzonder ter mededeeling geschikt. Door zekeren grijsaard werd *Bardouc* geleid tot het binnenste eener grot, waar hij eene heerlijke zaal vindt, door talloze fakkels, aan het gewelf hangende en sterren verbeeldende, verlicht. Het verwelf heeft eene hemelsblauwe kleur, en vertoont een beeld van het uitspanfel. In het midden van deze zaal is een bol van eene langronde gedaante, die ronddraait in eene schaal met water. Op dezen bol beweegt zich eene groote menigte automaten, die naar menschen gelijken. Men ziet er, die zeer ijverig bezig zijn met vliegen te vangen; men ziet er, die trachten een vat te vullen, dat, naar mate zij het vullen, even ledig blijft. Aan deze zijde ziet men eene groote menigte, die kleine huizen bouwen; maar eensklaps komen er anderen, nog sterker in getal, die zich vermaken met deze opkomende steden in brand te steken, wier inwoners zij verdrijven, verstrooijen en ombrengen. Ziedaar anderen, die pogen in het bezit te geraken van eenen kleinen nevel, die hen met zijne heldere kleuren in de oogen schittert, en waarom zij met verwoedheid strijden. Zij wenden alle krachten aan, om hem te doen stilstaan en te bereiken; maar de nevel ontvlugt hun steeds tot aan het oogenblik, waarop zij van vermoeidheid nedervallen en sterven. Daar zie ik nog een aanzienlijk getal, die zich bezig houden met papier te bemorsen; anderen met in pijpen te blazen, om een geluid te doen ontstaan, dat hun een levendig vermaak schijnt aan te doen. Nog grooter getal zie ik er, en deze zijn niet de minst bezigen, die al den tijd doorbrengen met paalen in te rijgen; terwijl een lustige en kwaadaardige hoop met den vinger op hen wijst, en hen bespot, wanneer zij het ongeluk hebben eene valsche paal in hun werk te zetten. Verder ziet men er, die, met lange kijkers voorzien, aandachtig de fakkels beschouwen, waarmede de kamer verlicht wordt. Kleine papieren barken trekken den kleinen bol rond, om

in de verte eenige kleine korrels van zeker doorschijnend zand te halen. Zij worden bestuurd door eenen grooten hoop van deze automaten, die dikwijls op reis blijven; maar de gedachte aan den dood schrikt hen niet af. De zandkorrels, die zij altijd in het gezigt houden, verblinden hen, en verhinderen hen, de klippen te zien, waarmede zij omgeven zijn. Het wonderlijkste is; dat alle deze kleine werktuigen, die met den geest des levens bezielde schijnen te zijn, onderling verbonden worden door bijna onmerkbaar draden. Eeni-gen zijn er, die den draad vasthouden en alle de overigen in beweging zetten. Dikwijls houden zij den draad geheel ver-keerd, trekken hem naar de linkerhand, als hij naar de rechterhand moest getrokken worden al te sterk of al te zacht. Somwijlen willen zij meer trekken, dan hunne kleine hand kan omvatten; de draden breken of ontslippen hún; dan heerscht de grootste wanorde onder hen. Alle de wezens, die zij in beweging zetteden, loopen her- en derwaarts, zonder te weten, wat zij doen. De eenen nemen de plaats der anderen in; zij stooten tegen elkander, werpen elkander om, en slijpen door hun eigen gewicht de marionetten mede, beladen met den draad, die hunne bewegingen moest besturen en in evenwigt houden.

Bardouc werd ongeduldig. „Laat dit kinderspel daar,” zeide hij, „en zeg mij: welke is van alle menschelijke bezigheden de edelste in de oogen van den Profeet?”

„Jongeling!” was het antwoord „gij ziet hier het zinnebeeld der aarde en der menschen, die dezelve bewonen. Zij, die zich verledigen met vliegen te vangen, zijn de staatkundigen en vleijers. Zij, die met zoo groote zorg paalen inrijgen, zijn de dichters; en zij, die hun leven doorbrengen met hen te bespotten, zijn de oordeelkundigen. Zij, die trachten een vat te vullen, dat altijd ledig blijft, zijn de eierzuchtigen. Zij, die zulke aandachtige blikken op deze fakkels werpen, en daarom niet te helderder zien, heeten wiskundigen, sterrekundigen. De draden, die alle deze werktuigen in verband houden en hen in beweging brengen, worden regeringen genoemd; en zij, die aan den draad trekken, zijn de Koningen. Gij ziet dus in het klein de schilderij van alle menschelijke bezigheden; oordeel er zelf over. — *Trotsche stervelingen!* gelooft gij dan, dat de heilige Profeet en de God, wiens werktuig hij op aarde was, altijd de oogen op u gevestigd houden, om uwe grootheid te bewonderen? Kinderen des stofs! weinig belang stellen zij er in, of gij vliegen vangt, of gij paalen goed of slecht zet, of gij die stambouwen meet, die zich in de onafmeetbaarheid der schepping verliezen, of gij den dood trotseert, om in de verte kleine doorschijnende zandkorrels te halen, of gij eenen kleinen nevel, *de roem* genaamd, achtervolgt. *ALLAH* onderscheidt slechts tusschen de goede en slechte daden, tusschen de ondeugd, die u verlaagt tot in den rang der geringste dieren, en de deugd, die u verheft tot aan zijnen eeuwiggen troon.”

De lezing van dit werkje kan, en moge over het geheel, nut sichten!

BOEKBECHOUWING.

De ware vergenoegdheid voor alle menschen verkrijgbaar, of Lesfen van Christelijke Levenswijsheid; door J. CORSTIUS, Predikant te Enkhuizen. II Deelen. Te Groningen, bij R. J. Schierbeek. 1824, 1825. In gr. 8vo. 422 Bl. f 4-:

Zeer gaarne willeh wij dit werk onder de leerzame en flichtelijke boeken voor een Christelijk huisgezin eene plaats aanwijzen. De Eerw. CORSTIUS schrijft verstaanbaar en hartelijk. Zijn oordeel, zijne menschenkenis en Christelijk godsdienstig gevoel stralen overal door. Trouwens, de man is door zijne *Euthanasi* en zijn *Handboek voor Kranken*, enz. reeds genoegzaam en voordelig bekend. Hij schrijft uitmuntend voor eenigziens godsdienstige menschen uit den middelftand; en mogt het ook bij hen, die minder godsdienstig zijn, dat gevoel opwekken; mogten ook deze het ter hand nemen! Wij beklagen het dikwijls, dat dergelijke schriften niet in dusdanige handen komen. Maar deze opstellen zijn toch geen predikatiën; de lieve jeugd leest ook nog al eens iets godsdienstigs; mogen dan de leeraren ook dit werk aanprijzen, en hunnen leerlingen in handen geven! Vader en moeder zien nu of dan ook nog wel eens in, wat hunne kinderen lezen; wie weet, of dan hier of daar het goede zaad ook niet in eene niet geheel onvruchtbare aarde viel! Zedekundige lesfen mogen, uit derzelve aard, de verbeëding al minder bezig houden, of het gevoel aandoen, dan treffende waarheden, vertroostingen of belofien der H. Schrift; zij treffen echter het verstand, en de schrijver heeft gezorgd, dat ook daarbij hier het hart niet altijd ongevoelig en koud zal blijven. Het onbetamelijke en nadeelige en de bronnen der hier bestredene verkeerdheid, en de behoedmiddelen tegen dezelve, worden eerst vrij uitvoerig aangewezen, en daarop dan

wordt de ware vergenoegdheid, in haren aard en voordeelen, en de daartoe leidende middelen, behandeld. Het onderwerp is gewichtig en belangrijk; er zijn toch altijd en onder alle standen vele onvergenoegde menschen, en evenwel is vergenoegdheid de beste schat.

De vertoogen, of hoe zullen wij ze noemen? worden nu en dan door karakterteekening en voorbeelden verlevendigd, waarvan ons sommige, als zeer wel gekozen, bijzonder bevielen. De *wenken over het leven* hebben, om het doorgaans korte en kernachtige, geheel onzen bijval. *De tot het leven onmisbare vergenoegdheid wordt dikwijls op verkeerde wegen gezocht. Onvergenoegdheid beledigt God. Zij is liefdeloosheid jegens den naasten. Nadeelig voor ons tijdelijk en eeuwig heil. Hare bijzondere oorzaken, en behoedmiddelen. Aanleidingen, die niet onder ons bereik vallen. Geoorloofde onvoldaanheid. Wenken over het leven. Voorbeelden van vergenoegdheid in lijden. Vrees en hoop. De ware aard der vergenoegdheid. Bijbelsche voorbeelden. Tijdelijk en geestelijk en eeuwig nut der tegenspoeden. Hoe wij, te onzer oefening, ons in lijden gedragen moeten. Het gebruik der wereld. De genoegens van een godzalig leven. Raadgevingen in bijzondere omstandigheden.* Zietdaar den rijken inhoud van dit geschrift, waarin dat alles duidelijk en goed wordt behandeld.

De schrijver, zelf in de school van tegenspoed geen vreemdeling, hoopt bij zijne lezers, vooral bij hen, die figtelijk hun lot van eene te donkere zijde beschouwen, de overtuiging te hebben opgewekt, dat de rampen, die ons treffen, niet alleen tot ons tijdelijk, maar vooral ook ter bevordering van ons geestelijk en eeuwig geluk, onder den zegen van God, dienstig kunnen zijn. Ons hart wenscht hem dezen zegen op zijnen arbeid, en wij gunnen hem een talrijk publiek. Wij ontvingen nu onlangs nog een ander godsdienstig werk van zijne hand:

Spreuken van onzen Heer Jezus Christus, in Christelijke Verdoogen. Zijnde eene Proeve van bijdragen tot de Zede- en Beoefeningsleer van het Christendom. Door en bij denzelfden. 1825. In gr. 8vo. 255 Bl. f 2-40.

De hier behandelde spreuken zijn de voornaamste en vruchtbaarste uit de zoogenoemde Bergrede, Matth. V, VI, VII. De Eerw. schrijver geeft hoop op een vervolg over spreuken, uit andere redenen en gesprekken van den Heiland ontleend. Hij heeft zich weinig met de uitlegkundige verklaring hier opgehouden. Ook nu is zijn voorstel eenvoudig leerzaam, stichtelijk en godvruchtig, zoodat wij ook dit werk met alle ruimte mogen aanprijzen.

Wij vonden ons grootelijks uitgelokt, deze verdoogen eenigermate met onze lezers te doorloopen; maar de aard van ons Maandwerk, dat *zoo veel* nog aanmelden moet, gedooft dat niet; dit moeten wij daarom aan andere Tijdschriften, bijzonder voor Godgeleerdheid en Goddienst ingerigt, overlaten. Een woord nog ten bewijze, hoe de schrijver ook door welgekozene voorbeelden opheldert en roert. Hij spreekt b. v. van zekere *Serena*, welker nagedachtenis bij kinderen en kindskinderen nog in zegening blijft, en welker voorbeeld ons predikt, dat *de ware wijsheid ten eerste zuiver is, daarna vreedzaam, bescheiden, gezeggelijk, vol van barmhartigheid en goede vruchten*. De weluitgewerkte karakterschets zal den lezer al aanstonds overtuigen, dat hij hier toch iets anders, dan enkel *predikatiën*, vinden kan.

De Protestant en de Rooms-katholieke zich vereenigende in de Kerk van Christus. Door J. C. A. SANDER. Te Haarlem, bij de Erven F. Bohn. 1826. In gr. 8vo. 218 Bl. f 1-80.

Eris mihi magnus Apollo, Domine SANDER! zeiden wij bij het zien van den titel; het blad omflaande, lazen wij het motto: *Gij zult het booze uit het midden van u weg-*

doen. (MOZES.) Nu ja, zoo kan het; maar de *modus quo*, daar zal het op aankomen, weleerwaardig Heer!

Schoon overtuigd van de nuttelosheid eens pennestrijds met Roomschegezinden, ergerde echter het werk van Pastoor DE LA FOREST, te Lyon: *Manier van onderwijs, om de Protestanten tot de R. Kerk terug te brengen, en de R. Katholijken in hun geloof te bevestigen*, en deszelfs vertaling in het Nederduitsch, den Eerw. SANDER al te zeer, dan dat hij zijnen schrijflust bedwingen kon. Tegen des Pastoors *Manier* nu zijn deze zamenspraken gerigt, en niet voor geleerden geschreven. Wij hebben ons zoodanige ergernis bespaard, door het boek niet te lezen, daar het ons niet ter hand kwam. Had intusschen de heer Pastoor eenen Protestant onderhanden, met wien hij doen kon, wat hij wilde, en die dus gereedelijk overtuigd werd, dit gelukt ook den Predikant hier met den Roomschegezinden, dien hij zich voorstelt, en tot het eindelijk besluit brengt: „Ik ga eens aan het snuffelen en onderzoeken, zoo veel dit eenen man, die geen geleerde van profesie is, mogelijk is; en ik beloof u: al wat ik ontdek, dat in de leer der Roomsche Kerk, door pauselijke staatkunde, enkel om het belang der priesterheerschrappij ingevoerd is, zal geen voorwerp van mijn geloof — alles, wat ik ontdek, dat tegen liefde en maatschappelijke orde strijdt, zal een voorwerp mijner verfoeijing zijn.” Nu ja, bragt de Eerw. SANDER nu maar iederen Roomschegezinden zoo ver, en kon hij hem, bij dat onderzoek, nu maar te regt wijzen en leiden! — Het komt ons voor, dat zoodanige geschriften weinig af zullen doen. De Roomsche geleerde leest ze niet; zij zijn ook voor hem niet geschreven. De Protestantische geleerde behoeft ze nog minder. En de leek? De Roomschegezinde leest ze niet; daarvoor zorgt zijn biechtvader en priester; en las hij ze al, hij vindt, bij al de gematigdheid, toch te zeer hem betwist, hetgeen hem van jongsaf waar, eerwaardig en heilig was, dan dat zijne overtuiging hierdoor niet zou belemmerd worden. De Protestantische

leek nu, is hij maar eenigzins wél onderwezen, leert er waarlijk ook weinig nieuws door; en moet het dienen om den zwakken te bewaren en terug te houden van afval, daartoe verlangden wij een beknopter boekje, met meerdere aanwijzingen van bevoegde auctoriteiten in het geschiedkundige, onder zijn bereik, meer toespraak voor zijn hart, enz. Of, en dit ware welligt het doelmatigste, men gebruike den geesfel der Satire, tastbaar en scherp, alhoewel met die gematigdheid, dat men niet alleen met het *heilige* niet spot, maar zelfs, daar het boekje ook eenen Roomschen in handen vallen kon, niet met eene te ruwe hand, en niet dan voorzigtiglijk, aantast, maar dan ook goed en fiks sch aantast, dat onheilige, hetgeen een' ander' heilig is.

Dan, het doel van dit werk is geenszins het aanwinnen van leden voor eenige bijzondere Kerk; dit leert reeds de titel; en, zegt de Eerw. SANDER, *de Protestanten zullen nimmer in massa roomsch, en de Roomschen nimmer in massa protestantsch worden; maar het een is zoo min noodig als het ander, mits beiden het booze uit hun midden wegdoen en Christenen worden.* Goed gezegd! De Protestant moge beginnen, en wij hopen, dat hij het, al is het dan nog niet *in massa*, doet, want het volgt uit zijne beginselen. Maar *de onfeilbare Roomsche, alleen zaligmakende Kerk*, krijg die, Heer SANDER, eens in dat schuitje! Dat onfeilbaar gezag van overlevering, Conciliën en Paus is het *booze*, dat eerst en vooral weg moet; dan zal er vrij wat volgen en wegvallen: maar men jage den echt Roomschen eens uit deze verschanfing! Met den Bijbel? Maar tegen deze staat de *overlevering*, en deszelfs gezag rust alleen, zegt hij, op overlevering. Met het gezond verstand? Maar dat is in zaken van Godsdienst bedorven. Zich te houden aan hetgeen de Kerk gelooft, zonder te weten *wat* deze gelooft, karakteriseert den Roomschegezinden. „De Pastoor van *Lyon* zegt: wilt gij eenige zekerheid hebben? ziehier het eenige middel! Stel eenen Katholijk tegen eenen Sacramentaris over. Gelooft gij, vraagt

hem de Sacramentaris, dat het ligchaam van onzen Heer JESUS CHRISTUS in het sacrament des nachtmaals waarlijk tegenwoordig is? — Ja, ik geloof het, antwoordt hem de Katholijk. — Waarom gelooft gij dit? vraagt de eerste hem andermaal. — Omdat ik in de H. Schrift vind opgeteekend: *dit is mijn ligchaam*. — En hoe weet gij, gaat de ander voort, dat deze woorden in den natuurlijken en niet in den figuurlijken zin moeten worden opgenomen? — Ik weet dit, omdat de Kerk het mij zegt, en zij dit zelfs uitdrukkelijk in de algemeene Kerkvergadering van *Trente* besloten heeft." — „Bravo!” zegt SANDER. „Laat ik dit eens even mogen nadoen. IK. Roomsche Kerk! vanwaar weet gij, dat gij alleen het ware geloof hebt? DE KERK. Omdat het mij door den Zaligmaker en deszelfs Apostelen is gegeven. IK. Waar staat dit? DE KERK. In de H. Schrift. IK. Maar hoe weet gij, dat die getuigenissen, welke gij uit de Schrift in deze zaak bijbrengt, *echt*, dat zij *ooit* uitgesproken, dat zij *in dien zin* uitgesproken zijn, welken gij aanneemt? DE KERK. Omdat IK het zeg. IK. Heerlijk! nu is de zaak afgedaan. Maar vergun mij nog eene vraag: hoe weet gij, dat gij dat regt hebt? DE KERK. Uit de H. Schrift. IK. Maar hoe weet gij... Doch genoeg! Gevoelt gij nu niet, vriend! dat zulk een gesprek tot in eeuwigheid in eenen cirkel rondloopen, en dus *wawelen* zijn zou?” Dusverre SANDER. Maar zulk *gewavel* moet het toch wel altijd blijven, zoo lang de Roomsche Kerk het *πρωτον Ψευδος*, het onfeilbaar oppergezag der Kerk, dat booze, niet uit haar midden wegdoet, waarvoor de Priester en Jezuit wel zorgen zal, daar alsdan het pleit voldongen was. — Dat er intusfchen in dit geschrift van SANDER zeer veel goeds, en dat den genen, die voor overtuiging vatbaar is, overtuigen moet, wordt gevonden, wie zal daaraan twijfelen, bij eenen man als SANDER, en in zulk eene goede en eenvoudige zaak? Ook de hoofdzaak is voelbaar waar; het is dwaas, uitwendig te willen ver eenigen; *die het booze uit zijn midden wegdoet*, behoort, hoe hij dan ook genoemd moge worden, tot de ware

Kerk. Jammer maar, dat in de Roomfche Kerk zoo vele en zoo groote beletfelen zijn voor ware verdraagzaamheid en liefde! — Over het *argumentum a tuto*, waardoor wel eens een eenvoudig Protestant, in dezen verdraagzaam tijd, verleid wordt, loopt de Eerw. SANDER, dunkt ons, wat al te ligt en te los heen.

„ Wanneer alles, wat voor de betrachtting van het „ Christelijke gebod der liefde hinderlijk is, wegvalt, „ dan wordt er in alle Kerkgenootfchappen tot de ware „ Kerk van CHRISTUS teruggekeerd, middelerwijl een „ ieder in het zijne blijven kan.” Dit beamen wij.

Maar, zal dan de Protestant niets, ter bevordering dezer goede zaak, bij zijne Roomschkatholijke medeburgers doen? Tegenschriften baten niet. Maar befchaving, verftandige en zedelijke verlichting? Ja, dit zijn de middelen; zoo verdwijnt de duïsternis, en de zon der liefde moet doorbreken. Eindelijk beginnen de Roomfche Geestelijken dit te begrijpen: fcholen fluiten, en al het volks-onderwijs in handen brengen van Priester en Jezuit, is het eenige bolwerk. Of de volken het zullen lijdén? — ! Als een *aanhangfel* ontvangen wij nog de verklaringen van voorname Roomfche Geestelijken, tot betoog, dat de Roomfchen in *Grootbrittanje*, zonder gevaar voor den Staat, in het bezit aller burgerlijke voorregten kunnen gelijk gefield worden. *Fistula dulce canit, cet.*

Bijdragen tot verklaring van het Nieuwe Testament, getrokken uit oude en nieuwe berigten, betreffende de zeden en de gewoonten der Oosterfche volken. Verzameld door G. J. F. CRAMER VON BAUMGARTEN, Predikant te Midwolda. Iste Deel. Te Groningen, bij W. van Boekeren. 1825. In gr. 8vo. VIII en 330 bl. Bij IntEEK. f 2-90.

Het was ons regt aangenaam, te zien, dat de Eerw. CRAMER VON BAUMGARTEN zijne bijdragen tot verklaring van het N. V. heeft begonnen te geven, in

plaats van een vervolg op zijne *Duitsche Oosterlingen*. Hierdoor heeft hij, grootendeels, onze begeerte vervuld, bij de aankondiging van het laatste stuk der *Oosterlingen* geopenbaard. Hij heeft, echter, niet volkomen aan onzen wensch voldaan, daar hij zich aan de orde der bijbelplaatsen gebonden, en niet verkozen heeft, zijne ophelderingen naar den aard der zaken in te rigten, zoo als wij liever gezien hadden. Wij moeten intuschen bekennen, dat de wijze, door den Eerw. Schrijver gevolgd, de gemakkelijkste is, en dat een naar den aard der zaken geschiktte vorm zeer veel moeilijks heeft. Wij nemen dan het werk zoo als het is, en zijn bij het beoordeelen altijd indachtig, dat men eene zaak op verschillende wijze goed behandelen kan. Volgens die, in het onderhavig werk gevolgd, heeft zich deszelfs Schrijver van zijne taak, over 't geheel genomen, wél gekweten, en steeds de waardigheid der H. schriften zeer gepast zoeken te handhaven. Dit zagen wij met zeer veel genoegen, en gevoelden tevens, dat dit werk, in onze dagen en voor jonge Predikanten, van groot nut zijn kan. Wanneer, b. v., een zoodanig Predikant voor de landlieden zijner gemeente het wonderwerk behandelt, hetwelk Matth. IX: 2—7 verhaald wordt, zouden velen zijner hoorders mogelijk geneigd zijn, ter vergrooting van het wonder, aan een zwaar bed te denken, dat door de pas genezenen, zonder eenige moeite, naar huis gedragen werd; dan, bl. 83 wordt te regt opgemerkt, dat de ligtheid der bedden in het Oosten dezelve zeer draagbaar maakt. — Sommige aanmerkingen zijn goed op zichzelf, offchoon zij geene betrekking hebben op de zeden en gewoonten der Oosterlingen. Zoodanig is, onder anderen, bl. 146, de aanmerking over de letterlijke vervulling van 's Heilands voorzegging, dat er van de stad Jeruzalem en derzelve Tempel niet één steen op den anderen zou gelaten worden, die niet zou worden afgebroken. Wij vermoeden, dat de Schrijver, deze en andere aanmerkingen ter opheldering en tot eer des Bijbels verzameld en opgeteekend hebbende, niet van zich verkrijgen kon, dezelve

bij den druk achterwege te laten; maar waarom op den titel of in de voorrede zulks dan niet met een enkel woord aangeduid?

Het geloof is uit het gehoor. Eene ernstige vermaning aan allen, die opregtelyk belang stellen in de verlossing van hunne zonden, door Jezus Christus, Gods Zoon. Door G. KUYPER, rustend Leeraar bij de Gereformeerde Gemeente te Haarlem. Te Haarlem, bij de Wed. A. Loosjes, Pz. 1826. In gr. 8vo. 27 Bl. f :-25.

Dit stukje doet den Eerw. KUYPER eere aan, en wij bidden, dat het aan 's mans waarlijk vrome bedoeling beantwoorde, door ter harte genomen te worden van hen, voor welken het eigenlijk is geschreven. Het moet eenvoudige en gemoedelijke menschen waarschuwen tegen de bezwaren, die, tegen bijna alle Leeraars in de Gereformeerde kerk ingebracht, ligtelyk wantrouwen en verdenking, en alzoo veronachtzaming der openlijke Godsdienst oefening, te weeg zouden kunnen brengen. Het is regt geschikt tot dat doel. De Gereformeerde denkwijze komt overal uit, en dit hindert niemand; de stijl is zeer eenvoudig, en de voordragt ernstig, gemoedelyk, overtuigend. Die „*anerij*” ware, op bl. 16, 17, beter niet genoemd geweest. Do. KUYPER weet, dat dit geen goed doet, en althans niet noodig was. Zeer zachtmoedig oordeelt hij over hen, welke die bezwaren hebben ingebracht: maar, hoe veel wij ook toegeven, vromen ijver, gemoedelyke beginselen, belangstelling in het heil der gemeente, en goede trouw aan hen toe te kennen, bl. 13, die *op zulken toon* kwaad hebben gesticht, en dat in een' tijd, toen er wel wat anders behoefte was; beschuldigingen hebben ingebracht, te hevig, te groot, te sterk, en te strijdig met de ervaring, bl 10, — gaat niet aan; en dat te minder, als de redenering doorgaan moet, die bl. 18 aanvangt. Die zachte beoordee-

ling zal intusfchen der overtuiging te gereeder ingang moeten bezorgen. Het stukje is te klein, om er meer over uit te weiden; maar wij herhalen onzen wensch, dat het kome waar het zijn moet, en waar het zoo nuttig zijn kan. Daar geve men het, en verspreide het!

Ééne zaak, echter, meenen wij, dat in dit stukje nog had kunnen vermeld worden. Het gehoor des woords wordt niet zoo zeer verzuimd, ten gevolge der bedoelde bezwaren; maar zij, die zich laten verontrusten en verleiden, vinden voedsel voor hunne bezwaren, en nemen dat ook gaarne tot zich, van sommige Leeraren in de Gereformeerde kerk, (ware het ook niet buiten dezelve!) en anderen worden veracht en veroordeeld. De oorzaak daarvan ligt niet alleen in der leeken waan en verkeerdheid, maar ook bij Predikanten, die aanleiding geven, dat hunne Ambtsbroeders in den roem van regtzinnigheid en vroomheid ver beneden een' onkundigen, waanwijzen en schadelijken Oefeninghouder gesteld worden; en dit punt is hier, wat onvoorzigtig, — vergeten? neen, maar ontzien, zoude Recensent meenen.

Christelijke Overdenkingen en Gebeden voor den afgezonderden en huisfelijken Godsdienst. Naar het Hoogduitsch van J. GLATZ. Te Deycenter, bij A. J. van den Sigtenhorst. 1825. In gr. 8vo. VIII en 222 bl. f 1-60.

Dit boek is door E. eene vrije navolging van het Hoogduitsche geworden. Wij meenden in het Voorbericht de redenen daarvoor te zullen vinden; maar hij zegt: „daartoe was het *daar* de plaats niet.” Wel denkende, dat wij ze dan nergens vinden zouden, doorliepen wij den inhoud des boeks, maar blijven nog vragen: waarom en waartoe verscheen dit boek?

Men vindt hier 14 Overdenkingen. De noodigste: *wat bidden zij*, mist men. De Gebeden, 78 in getal, zijn: *dagelijksche*, d. i., behalve twee *morgen- en avondgebeden*, één *vóór* en één *na het eten*, een paar gebe-

den voor *elken dag der week*; voorts, gebeden *bij de viering van den openbaren Godsdienst* (beter, *betreffende deze*, want er is ook een gebed onder *vóór het kerkgaan* en een *als men thuis is gekomen*); eindelijk, gebeden voor *verschillende standen, jaren, omstandigheddn, en betrekkingen des levens*, (b. v. ook voor *mistrouyden; vóór, op en na de reis; om goed weder; gebed eens blinden, ezv.*) Bij dit laatste is de belangrijke aanteekening gevoegd, dat het den *blinden* moet voorgelezen worden, en ook voor een' *dooven* bruikbaar is.

Was nu aan Gebedenboeken zulk eene behoefte, dat daarin uit *Duitschland* voorziening moest geschieden? Er zijn er veel te veel, en buiten zoodanig een konde men het vooral wel stellen.

In verscheidene daarvan misten wij de bede om *Gods vergevende goedheid*. Mag die door eenen bidder nagelaten worden?

Achter een gebed *vóór het kerkgaan* staat een gebed *in de kerk*. Is dat, na het eerste, noodig? Zoude er dan niet nog een gebed in de kerk, eer men naar huis gaat, volgen moeten, dat we ook wel eens zagen? Is het een en ander niet strijdig met de deelneming aan hetgeen in de kerk gemeenschappelijk geschiedt? De vrome *Loosduinensche* Leeraar VAN EYK was van de meening, in deze vragen te kennen gegeven, niet vreemd. Recensent vergoedt zich de spijt, waarmede hij alweer van een *Hoogduitsch* werk de onnoodige verschijning aankondigde, door de gelegenheid waar te nemen, om het gulden boekskes van VAN EYK, *Onderrigt omtrent het bidden*, te *Amsterdam*, bij SAKES, in 1817 uitgegeven, tegenover hetzelfde, aan te prijzen.

De geaardheid, onderkenning en genezing der Klierziekte, door C. W. HUFELAND. Naar de derde en verbeterde uitgave vertaald door H. S. HYMANS, M. D., praktiserend Geneesheer te Rotterdam. Te

Rotterdam, bij J. Hendrikfen. 1826. In gr. 8vo. Behalve de Voorrede, 296 bl. f 3 -:

Onder de menigvuldige boeken van Duitschen grond, op onzen Nederlandfchen bodem overgeplant, zijn er vele, aan welke de moeite eener vertaling, onzes achtens, flecht befteed is. Maar, hoe men ook over derzelver waarde oordeele, geen kundig Geneesheer, die met HUFELAND's werk over de Klierziekte bekend is, zal hetzelfde niet dubbel die moeite waardig keuren. Dit werk toch kan met regt als eene handleiding bij de behandeling dier even algemeene als moeilijke kwaal worden aangemerkt. Het bevat bovenal eene volledige opgave en bepaling der zoo menigvuldige als verfchillende, tegen dezelfde aangeprezene, in- en uitwendige geneesmiddelen, en vormt met de geleerde *Monographie* van KORTUM een goed geheel. De Heer HYMAN'S verdient dus den dank zijner met de Hoogduitsche taal onbekende Kunstbroeders, dat hij zijne krachten aan eene vertaling van dezen arbeid des algemeen geachten Schrijvers beproefd heeft, en wij bevelen dus aan de zoodanigen deze zijne vertaling aan. Jammer is het, dat de Heer HYMAN'S op vele plaatfen zoo getrouw aan het oorfpronkelijke is gebleven, dat menige uitdrukking voor den in de Hoogduitsche taal onervaren' lezer, voor wien deze uitgave zeker inzonderheid gefchiedde, niet dan bezwaarlijk verftaan zal worden.

Verhandeling over Verbrandingen van allerlei aard, en het beste, eenyoudigfte en zekerfte middel, om die, in welken graad ook, fpoedig en zonder pijn te genezen. Een werkje voor Geneesheeren, Heelmeesters en die zulks niet zijn; gefchreven door Dr. K. H. DZONDI, Hoogleeraar der Genees- en Heelkunde, enz. op de Univerfiteit te Halle; en naar den tweeden zeer vermeerderden druk vertaald, en met nieuwe proefnemingen verrijkt, door W. GOEDE. Tweede Neder-

*duitsche uitgave. Te Groningen, bij W. Wouters, 1826.
In gr. 8vo. Behalve de Voorrede, 158 bl. f 1-25.*

Dit werkje heeft voornàmelijk ten doel, het spoedig, aanhoudend en doelmatig gebruik van het koud water bij verbrandingen aan te prijzen. De Hoogleeraar D Z O N D I voerde daarover eenen pennestrijd met Dr. S A M U E L H A H N E M A N N, den stichter van de leer der *Homöopathie*, die deze geneeswijze, als niet zijne grondstellingen onbestaanbaar, aantastte, welke strijd hier tevens is medegedeeld. De geneeswijze zelve wordt door waarnemingen en proeven, waaronder sommige door Prof. D Z O N D I, waarlijk met veel hardvochtigheids, op zichzelf genomen, bevestigd, en door eene theoretische verklaring over den aard of de natuur der verbranding, en de daardoor veroorzaakte ontsteking, nader toegelicht. Het voornaam oogmerk bij dezelve is, door het voorkomen van ontsteking, de schadelijke gevolgen der verbrandingen tegen te gaan, en dat wel door middel van de oogenblikkelijke aanwending der koudé, waartoe het water het beste voertuig is. Eene koude van 17—12 graden R E A U M. is tot dit oogmerk de geschikteste; eene grootere koude zou nadeelig zijn. Zoodra het water verwarmd wordt, moet het met versch en koud water worden afgewisfeld, en dit van 3—24 uren en langer worden voortgezet, tot hitte en pijn niet meer terugkeeren.

Deze eenvoudige geneeswijze verdient door alle Kunstoefenaars, niet slechts bij geringen, maar ook bij hoogen graad van verbranding, beproefd te worden. Zij moet echter, zal zij baten, aanstonds en met volharding worden gebezigd.

Leere der Scheikunde, bijzonder wat de eigenschappen en verhoudingen van de bestanddeelen der lichamen betreft, aangemeten aan den tegenwoordigen toestand der wetenschappen in het electro-chemische tijdperk, door J. OVERDUIN, Apotheker en Chemist te Breda,

Lid van Vis unita fortior te Hoorn, en van meerdere Maatschappijen. Te Breda, bij F. P. Sterk. 1826. In gr. 8vo. VII en 239 bl. f 2-50. (*)

Deze lange titel kwam ons, om de vreemdheid, wel waardig voor, geheel overgeschreven te worden. In hoeverre hij aan den inhoud des werks zij aangemeten, zal uit een eenvoudig verslag van de orde der behandeling in dit werkje blijken. Wij geven dit te eerder, omdat de schrijver, die bijzonder veel van het alphabet schijnt te houden, er alleen een bladwijzer heeft bijgevoegd.

Het boek begint (behalve eene voorrede, waarop wij nader zullen terugkomen) met eene inleiding, waarin ons vooreerst, in 7 bladziiden, eene geschiedenis der Scheikunde met enkele trekken ontvouwd wordt. Het beste hieruit is, met voorbeeldelooze onbeschaamdheid, uit MULDER's *Handleiding* overgeschreven. De schrijver telt eveneens 5 tijdperken; het tegenwoordige is het *electro-chemische*. Dat de Heer OVERDUIN evenwel niet regt weet, wat hij met de woorden *electro-chemisch* aanduidt, blijkt uit de onbepaalde bewoordingen, waarin hij spreekt. Wij vragen het in goeden ernst: wat beteekent toch het volgend zamenraapfel van *verba et voces*? „Ondertuschen, schoon dit tijdperk nog geheel zijne bestemming niet bereikt heeft, zijn toch sommigen overtuigd geworden, dat de kennis van de bewerking der, als ik mij zoo mag uitdrukken, *Dynamico-physische krachten, Electriciteit, Galvanismus, Magnetismus* (waarom ook deze laatste niet, daar allen waarschijnlijk wijzigingen zijn van dezelfde stof?) met de toepassing daarvan op onze wetenschap het kenmerkende van dit tijdperk uitmaken.” Bl. 6, 7. Wat is *bewerking* van krachten; wat zijn *Dynamico-physische krachten*? Weet de schrijver niet, wat *dynamisch* beteekent? Het is als zeide hij, *krachtig*

(*) *Rec.* neemt deze gelegenheid waar, om op te merken, dat hij in de beoordeeling van een vroeger stukje van denzelfden schrijver eene schrijffeil heeft begaan. *Letteroeff.* 1825, No. XV, bl. 640, reg. 17, *grondstof*, lees *zur*.

natuurkundige krachten; dit is wel te regt *vis unita fortior!* Daarna gaat de schrijver over, om ons de nuttigheid der Scheikunde aan te toonen, en bezigt noodeloos bewijzen bij eene niet twijfelachtige zaak. Na deze inleiding gaan wij, weltoegerust, tot het werk zelve over.

Het vangt aan met . . . de *nederplofing* (*), hoewel later eerst over de *oplösing* wordt gesproken; en oorspronkelijkheid schijnt men dus aan dit werk, wat de orde betreft, niet te kunnen weigeren. Doch al verder, bl. 22, *over de aetherische of vlugge oliën*; bl. 26, *vette oliën*; bl. 30, *de luchtvormige veerkrachtige lichamen* (deze worden alphabetisch opgeteld en beschreven, en zoo komt het *zuurstofgaz* het *laatste* aan de beurt); bl. 44—48, *Alkohol*, tafels daartoe betrekkelijk; bl. 49, *over de Aethers* (wederom alphabetisch); bl. 56, 57, *over het water* (tabellen); bl. 58, *over de zuren met eene niet ontleedde grondstof* (alphabetisch); bl. 87, *zuren met eene dubbele grondstof* (alphabetisch); bl. 98, *dierenzuren* (eveneens); bl. 109, *over de Alkaliën*; bl. 117, *over de Alkaloiden*; bl. 129, *over de aarden*; bl. 135, *eigendaardige stoffen*; bl. 149, *over de enkelvoudige lichamen buiten de metalen*; bl. 192, *over de tezamstelling der Sulphureta*; bl. 194 tot het einde, *over de zouten* (tafels, daartoe betrekkelijk). Welk eene verwarring! Hoe zou de Heer OVERDUIN ooit anders hebben kunnen schrijven, zoo hij met opzet alle geregelde volgorde had willen vermijden?

In een leerboek, gelijk dit er een wezen moet, is, behalve de orde, ook *duidelijkheid* eene hoofdvereischte. Maar die kan zonder orde niet bestaan, en is daarenboven het eigendom van onzen schrijver niet. *Volledigheid* zou men hier mede te vergeefs zoeken. Reeds de enkele opgave van de bladzijden, waarin elk onderwerp behan-

(*) Dat men, (zie bl. 20) in den natuurkundigen zin, ook de *vorming* der dieren in de baarmoeder tot de *nederplofingen* brengen kan, is zeker ook eene leer uit OVERDUIN'S *electro-chemisch* tijdperk.

deld wordt; bewijst zulks. De schrijver zal zeker ook niet van ons verlangen; dat wij hem dit met voorbeelden staven. Wij gingen ligt de perken eener Recensie geheel te buiten. Met moeite onthouden wij ons van staaltjes van des schrijvers onnaauwkeurigheid. Zoo lezen wij b. v., *dat de zuurstoflucht door de galvanische Electriciteit kan worden ontleed*, bl. 43. De Heer OVERDUIN zal mischien wel eens gehoord of gelezen hebben; dat de zuurstof altijd aan de positive pool wordt afgescheiden, waarop de ontleding van het water en van de Alkaliën door middel van het Galvanismus berust. Maar wij willen zoo veel papier aan dit boekken niet besteden, en hadden het liefst stilzwijgend voorbijgegaan. Doeh wij konden het om de voorrede niet. De Heer SWAAN, Rector en Lector te *Hoorn*, heeft, namelijk, dit werkje in dezelve aan ons publiek aanbevelen, en spreekt daar van eene zeer partijdige Recensie over een vroeger stukje van den Heer OVERDUIN. Wij weten niet, welke bedoeld wordt; de onze was zeker onpartijdig, want wij kenden, en kennen nu ook nog, den schrijver volstrekt niet persoonlijk. Maar wij herinneren ons wel, dat eene Recensie in den *Letterboode* (zoo wij ons niet vergissen, van een' allezins bevoegden regter) nog sterker afkeurend en niet zachter dan de onze was. Nu meenden wij evenwel aan het publiek te veel achting schuldig te zijn, om niet rond en onbewimpeld, gelijk het past, voor ons gevoelen uit te komen, en den Heer OVERDUIN (zijn roem moge zich dan, zoo als de Heer SWAAN zegt, in het scheikundige vak; zoo door de ontdekking der *Elaine*, welke wij echter nog altijd meenen aan CHEVREUL toe te behooren, als van eenige Alkaloïden, *verspreid* hebben) voor volstrekt ongeschikt te oordeelen, om als schrijver in een wetenschappelijk geschrift op te treden; hem het lot voorspellende, dat zijn werk gaan zal

... *in vicum vendentem thus et odores
Et piper et quidquid chartis amicitur incensis.*

Specimen Med. de Artemisia vulgari, quam publ. exam.
submittit D. F. VAN DER PANT, Ultraj. 1826. 8vo.

Daar deze verhandeling weinige maanden na die van den Heer DE VRIES REILINGH verscheen, vreesden wij weinig nieuws over dit onderwerp te zullen vernemen; wij vonden ons echter aangenaam verrast door eene geheel oorspronkelijke scheikundige ontbinding, welke, hoewel zij, na de onlangs opgegevene van BRETZ en ELIËSON, niet geheel ontbrak, echter een nader onderzoek van de in onze streken groeiende plant behoeftede, en door het verschil der uitkomsten genoeg doet zien, dat dit onderzoek niet overbodig was. Alleen hopen wij, dat de Heer VAN DER PANT, bij eene nadere ontleding, waarmede hij ons, tot bevestiging van het door hem aangewezen loogzout, vleit, de eigenschap van dit beginfel zal ontwikkelen, en de hoeveelheid der overzige bestanddeelen nader zal bepalen; de alhier p. 48 opgegevene zijn: vlugge olie, bruine harst, plantenvet, was, gom, plantenslijm, extractieffstof, looistof, suiker, lijm, planten-eiwit, houtachtig beginfel, kleurgevend lichaam, wijnsteenzuur, zwavelzuur, zoutzuur, aluin-aarde, talkaarde, kalk, potasch, keiaarde, ijzer, een nog onbekend beginfel, dat waarschijnlijk de grondstof van het loogzout uitmaakt.

Behalve deze belangrijke ontleding, geeft ons de Schrijver een twaalfstal naauwkeurige waarnemingen, die, zoo niet even gelukkig in uitkomst, echter alle voor de werkzaamheid van dit middel in periödiëke zenuwaandoeningen zoodanig pleiten, dat wij de vruchtellooze aanwending, welke wij bij herhaling ondervonden, alleen aan zorgeloze inzameling en bereiding zouden toefchrijven, ware het niet, dat de Schrijver, met ons, het werkend beginfel dezes wortels in de vaste bestanddeelen zocht, en hij zelf de wortels in April inzamelde, waartoe anders het begin van October bepaald wordt.

Voegen wij nu bij het opgegevene, dat de Schrijver
DOEKBESCH. 1826. NO. 15. Y y

de geschiedenis van de plant naauwkeurig verhaalt, terwijl duidelijkheid en zuiverheid van taal en een schoone druk deze verhandeling versieren, dan blijkt het, dat dezelve zich door oorspronkelijkheid zoo wel, als volledigheid, van andere Akademische schriften onderscheidt, en hare waarde zal behouden, zoo lang de Bijvoet eenen roent zal handhaven, die vroeger aan het brandijzer, aan de valeriaan en aan de oranjebladen is te beurt gevallen, maar welken zelfs het gezag van beroemde namen niet heeft kunnen doen stand houden.

Daar wij in deze verhandeling, p. 3 en 11, even als in die van den Heer DE VRIES, den naam van *St. Jans-kruid* voor *St. Jans-Gordel*, dien van J. DECREERS in plaats van F. DECKERS vonden, kunnen wij deze onnaauwkeurigheden niet als schrijffouten opgeven.

Het Leven, de Gevoelens en Lotgevallen van WILLIAM PENN, beroemd Kwaker, en Stichter van Pennsylvaniën; uit echte bronnen verzameld, door H. VAN LIL, Predikant te Schalkwijk en het Goy, (later te Maasdam.) II Deelen. Te Amsterdam, bij J. C. Sepp en Zoon. 1820 en 1825. In gr. 8vo. Te zamen 710 Bl. f 5-50.

Schoon het eerste deel van dit werk in 1820, het tweede vijf jaren later in het licht verscheen, hebben wij met onze aankondiging uitstel genomen tot de voltrekking der uitgave, en zullen nu van het geheel aan onze Lezers in ééns verflag doen. Liever zelfs wenschten wij, dat, in stede van het uitvoerige stuk, welk voor ons ligt, eene bondige, maar door dezen of genen welsprekenden Redenaar keurig uitgevoerde *Lofrede* ons aan den voortreffelijken WILLIAM PENN en diens uitstekende verdiensten had herinnerd. Even weinig toch als omtrent den menschlievenden HOWARD, laat zich terstond gevoelen, zou het aan stoffe ontbreken, om den invloed van

dat Christelijk beginfel op PENN met eene warme geestdrift te schetsen, of om een tafereel op te hangen van het leven diens waarlijk grooten mans; wiens stille en nederige deugd met herhaalde vervolging, wreede miskenning en bitteren laster te worstelen had, maar ook wiens vroomheid en godsvrucht den zoeten wellust ondervinden mogt, van in een ander Werelddeel Geloofsgenooten te veiligen, aldaar eene nieuwe Maatschappij aan te leggen, een geheel Volk door eene wijze en Christelijke Wetgeving gelukkig te helpen maken, en ter beschaving van wilde *Amerikaansche* Natiën daarenboven het allereerste weldadig voorbeeld te hebben daargesteld.

Inderdaad, terwijl wij, te midden der woelingen van het *Jezuitismus* en *Despotismus* elders in *Europa*, het zeldzame voorregt genieten van ons te mogen verblijden, in *Nederlands* Koning eenen Vorst te bezitten, die eveneens als PENN, godsdienstige en burgerlijke Vrijheid op hoogen prijs stelt en handhaaft, baart het bij ons opmerking, dat, onder onze Dichters of Redenaars, niemand den onsterfelijken roem alsnog verbreid heeft des waardigen mans, wiens meest voortreffelijke verdiensten als 't ware van den Troon op *Nederland* aftralen, ja wiens naam in dankbare geheugenis blijven zal, wanneer een *FILIPS II*, een *CROMWELL*, een *NAPOLEON* vergeten zullen zijn in latere eeuwen.

Men verschoone dezen uitstap, of, zoo men wil, vervoering. Zij getuige van onze hoogachting en hulde aan de nagedachtenis van hem, wiens *Leven*, *Gevoelens* en *Lotgevallen* wij hier geboekt vinden in een tweetal deelen. Zij waarborge ons tevens tegen alle onregtmatige verdenking, alsof wij, de uitvoerigheid van dit werk afkeurende, en over hetzelfde eene en andere aanmerking voordragende, niet doordrongen waren van eerbied en de meeste belangstelling in hem, die het onderwerp is van dit geschrift.

Eene Levensgeschiedenis van PENN, vóór ruim honderd jaren in het naburig *Engeland* afgetreden van deze wereld, en reeds bekend en hoogelijk vermaard geworden

bij onze voorzaten in de verloopene eeuw, was, zoo wij meenen, geene behoefte meer voor het beschaafd en geletterd *Nederland*. Eene breede voordragt, met name van de godsdienstige gevoelens des Kwakers, die een fieraad geweest is bij zijne gezindte en van zijne eeuw, was, wij erkennen zulks, wel een vereischte bij den *vorm*, dien men aan dit opstel geven wilde, maar zal toch, vreezen wij, thans aan sommigen minder behagen. Ook bedriegen wij ons zeer, of men zal, in deze boekdeelen, hier veel duisters, daar menigerlei herhaling aantreffen van hetgene P E N N, op verschillende tijden en omstandigheden, nagenoeg in een' en denzelfden geest, of *mystieken* zin, geschreven heeft. Trouwens, waarom die nagenoeg onder ons vergetene stellingen en overdrevene begrippen der Kwakers alzo op nieuw ter bane gebracht? daar *Nederland* wel het Christelijke der beginselen en de opregte deugd in den Stichter van *Pennsylvaniën* hoogschat, maar tevens 's mans dwalingen en zonderlinge misvattingen, wegens het waarachtige licht en de woorden des heils, voorlang heeft leeren kennen en daartegen gewaarschuwd is. Dan, hoe het hiermede zijn moge, en hoedanigen opgang dit geschrift maken zal in ons Vaderland, blijve der ondervinding aanbevolen. Wij vermeenen slechts daartegen minbedachte Lezers te moeten waarschuwen, dat zij niet door de schoonheid en uitnemendheid van het voorbeeld, of door de voortreffelijkheid des harten en der zedeleere van P E N N, zich verleiden laten tot het besluit, dat hij, die waarheid minde, ook immer waarheid vond, of in het toetsen derzelve steeds meer aan de uitspraak van gezond verstand, dan wel van een verbijsterd oordeel gehoor gaf, en altoos vrij te pleiten is van een vermeend licht aangezien te hebben voor den helderen glans des Evangelies.

Voor het overige, en in weerwil van de geopperde bedenkingen, zijn wij verre af, van aan dit werk en den arbeid van den Eerw. VAN LIL deszelfs verdienste en onzen dank te ontzeggen. Aan volledigheid van narigten ontbreekt het in dezen voorzeker niet; en wij stem-

men volmondig toe, dat h'ier een aantal keurige plaatfen en gezegden voorkomt uit de oorspronkelijke opstellen en fchriften van PENN, elders, voor het minst in onze moedersprake, te vergeefs gezocht. Aan zulken alzo, wien het aan andere hulpmiddelen ontbreekt, moge dit werk dien grooten man leeren kennen in zijne denkwijze, lotgevallen en handelingen. Dit lost ons tevens de woorden van den titel op, die wij eerst met bevreemding lazen: *uit echte bronnen verzameld*, en waarmede gewis de Eerw. VAN LIL niet bedoeld heeft, den waan in te boezemen, als wierd door hem een oorspronkelijk werk geleverd. Zonderling, echter, blijft ons het duister, door onzen Landgenoot verspreid over zijne bewerking van het boek. In het Iste deel bewaart hij, gelijk uit de Voorrede schijnt te blijken, eenigzins met opzet, dat geheim; en verre in het IIde, op bl. 322, 379 en 425, vinden wij eerst eenen wenk, dat *veel* ontleend is geworden uit *the Memoirs of the Life of W. PENN*, door CLARKSON. Wij hebben intusfchen dit nieuwere of herdrukte *Engelfche* werk niet ter hand, om te beslifen, in hoeverre het onze voor eene vertaling van die *Gedenkschriften* van CLARKSON te houden zij, of waar zijn Eerw. uit andere en, gelijk wij vertrouwen, *echte bronnen* geput hebbe. Of men al verder de *lijst der gedrukte werken* van PENN, waarop D. I, bl. 92, en elders, gewezen wordt, bij nader beraad, dan wel onbedachtelijk, heeft achterwege gelaten, is blijkbaar van minder aanbelang, maar voor ons even raadfelchtig. Wij vinden nogtans in dit boek, en ook bij CHAUFBRIÉ (*), vele doorflaande bewijzen, hoe onvermoeid en tot zijn einde toe die groote en verdraagzame Christen met alle bescheidenheid werkzaam was in het verdedigen en voordragen van zijne godsdienstige gevoelens, in het bepleiten van de zaak zijner vervolgde Gezindte, gelijk mede in het ontwerpen van wetten en verordeningen voor *Pennfylvaniën*, die nog tot een' voornamen grondslag

(*) *Supplément au Dictionnaire de BAYLE*, Tom. III, Art. PENN.

dienen van het staatsgebouw en de zeden in het *Noord-Amerikaansch* gewest, naar zijnen naam genoemd.

Wij willen de pen niet nederleggen, zonder uit dit werk, ter aanduiding der beminnelijke gezindheid van PENN, eene enkele hem vereerende plaats over te nemen. Bezwaarlijk viel het ons, daar zoo vele verhevene trekken door ons waren opgemerkt, uit dezelve eene keuze te doen. Men vergenoege zich met dit gedeelte, overgenomen uit eenen brief van den beroemden Kwaker: (D. II, bl. 185 enz.) „Laat ons niet denken, dat de Godsdienst een twistziek iets is, of dat CHRISTUS gekomen is, alleen om ons tot goede redetwisters te maken, daar Hij bijzonder hiertoe is verschenen, opdat wij goede belevers zouden zijn van het goede, dat Hij ons leerde. Opregtheid voorwaar is meer waardig, dan groote bevatting en doorzigt; liefde is het, die, in den Christelijken Godsdienst, met regt den boventoon slaat, en gelukkig zoude ons Christendom altijd wezen, indien daar, waar de eenheid van gevoelens eindigt, de liefde Gods begon; terwijl nu, integendeel, de opschorting dier eenheid in denkwijze door haat en kwaadsprekendheid meestal gevolgd wordt. Juist deze liefde, geloof ik zeker, is het redmiddel, dat God voor ons bedacht heeft, om deze onze verschillen te matigen, en dezelve, voor de maatschappij, het minste schadelijk te maken: reden, waarom ik betuige, dat ik de andersdenkenden niet te vuur en te zwaard vervolgen kan. Onze oneenigheid ligt in ons vermoeden of geloof van eenige zaken; en, had nu de algemeene vijand van het menschedom geene magt over onze aandoeningen en driften, dan zoude dat onderling ongenoegen niet bevonden worden, voor de liefde en den vrede, in onze burgerlijke maatschappij, zulk een kanker te wezen, als dat nu waarlijk is. De man toch, die zijne verschillen met den naasten, omtrent de dingen van een ander leven, de grenzen laat overschrijden, welke de redelijkheid voorschrijft, is, juist wegens dit zijn gevoelen, al is dat dan ook het verkieslijkst, de slechtste van beiden. Men geeft er inderdaad,

onder de Christenen, te weinig acht op, dat men de waarheid kan bezitten in onregtvaardigheid, dat men regtzinnig wezen kan, zonder echter te weten, door welk eenen geest men gedreven wordt. Zoo was het eens met de Apostelen van onzen Heer; zij geloofden in Hem, maar lieten daarbij eenen verkeerden ijver den meester spelen over hun verstand; en deze hunne onverantwoordelijke verbittering werkte de groote bedoeling tegen, waartoe de Zaligmaker gekomen was, de liefde namelijk. De menschen kunnen, om de zaak van God, tegen elkander verbitterd zijn, ja wel eens elkander vermoorden. CHRISTUS heeft dat gezegd, en veel te velen hebben dat gedaan. Maar welke Christenen moeten toch zoodanige lieden zijn, die haat kunnen oefenen in den naam van Hem, die ons bidt, dat wij elkander zullen liefhebben; en den naasten berooven van het leven, voor de zaak van Hem, die den doodslag verbiedt, en de liefde, zelfs tot onze vijanden, wil uitgestrekt hebben!"

Wanneer wij, D. I bl. 153, van een *Presbyteriaansch* Leeraar in *Nederland* gewaagd vinden, en aldaar, op bl. 159, GALENUS ABRAHAMS de vader der *Sociniaansche* Doopsgezinden genoemd wordt, dan weten wij niet, waaraan vooral die laatste, welligt *gezochte*, vergissing zij toe te schrijven, maar achten dezelve der kritiek onwaardig. — Behalve het uitvoeriger in dit veelbevattend werk, heeft men een kort en keurig overzicht van het *leven*, de *gevoelens* en *lotgevallen* van PENN bij CHAUFÉPIÉ, ter aangehaalde plaatse.

De Zedekunde op de Staatskunde toegepast, om tot inleiding te dienen voor de Fransche Zeden in de XIXde Eeuw; door E. JOUY, Lid van het Instituut. Met het Afbeeldsel van den Schrijver. II Deelen. Uit het Fransch vertaald, door Mr. J. TEN BRINK, Hoogleeraar te Groningen. Te Groningen, bij W. van Boekeren. 1823. In gr. 8vo. Te zamen XXXIV en 584 bl. f 6-;

De Grondlagen der Maatschappij, of, naar den Franschen Titel, de Zedekunde op de Staatskunde toegepast; door JOSEPH DROZ, Lid van de Fransche Akademie. Vertaald door P. DE HAAN, P.Z. Te Leyden, bij C. C. van der Hoek. 1826. In gr. 8vo. 246 Bl. f 2 - :

Geen tijd was wel zoo vruchtbaar in staatkundige geschriften als de onze, wanneer men eene halve Eeuw terugrekenet. Immers zelfs de ontkenning van het grootte Treurspel der Fransche Omwenteling heeft den vloed van geschriften over de beste Regering en Regeringsvorm niet gestelpt. Nu, na de uitkomst, meenen velen daarover eerst te kunnen oordeelen; de Staatskunde wordt nu in verband gebracht met de Staatshuishoudkunde, met den Godsdienst, en ook somtijds met de Zedekunde. Frankrijk vooral is rijk aan geschriften van dien aard, waarin de vraagstukken, op dit onderwerp betrekkelijk, doorgaans in verband met de personen van het Bestuur in dat Rijk beschouwd worden: en, daar de Schrijvers meestal tot eene der aldaar bestaande partijen behooren en zich bijkans niet dan tot Frankrijk bepalen, zoo is het moeilijk voor hen, dien kalmen, onzijdigen blik op het geheel der wetenschap te werpen, dezelve zoo *historisch*, zoo wereldburgerlijk te beschouwen, als b. v. onze BAKKER gedaan heeft, wiens werk wij onlangs beschouwden (*). De titel van het eerste der aan het hoofd dezes genoemde werken was echter veelbelovend. *De Zedekunde op de Staatskunde toegepast* — eene groote, schoone, maar moeilijke onderneming! Reeds vóór eenigen tijd zette Recensent zich aan het lezen van dit werk, doch leide, daar hij zijne verwachting niet bevredigd vond, telkens het boek uit de handen, tot zich eene gelegenheid zou opdoen, om dit werk te verbinden met een ander van gelijken aard, en dus meer en liever een *geheel* te leveren, dan het onderwerp, door gedurige vermelding van gelijksoortige werken, te versnipperen. De verschijning van het boek van DROZ, in het Fransch onder denzelfden titel verschenen, biedt hem die gelegenheid aan.

Niet zonder een gunstig vooroordeel, zoo als gezegd is, vatte Recensent het werk van JOUY op, zoo wel wegens den titel, als wegens den niet onbekenden naam des Schrijvers, vermaard door vele geestige tafereelen der hedendaag-

(*) *Lettresoff.* 1826. bl. 469—475.

sche zeden in *Frankrijk*, en ook vooral uit hoofde van den naam des Vertalers, bij ons zoo gunstig bekend, als gelukkig overbrenger van XENOPHON, SALLUSTIUS en eenige stukken van PLATO en CICERO. Dan, spoedig ontdekte hij, dat *hier* niets was, dat naar SALLUSTIUS, XENOPHON, PLATO of CICERO zweemde. De Schrijver wil een *Utopia* schilderen, een' staat, waarin de regtvaardigheid, de zedelijkheid alleen zullen regeren, waar de oorlog verbannen is, alle staatsdienaars eerlijk en wijs moeten zijn; doch hij heeft bijkans alleen het oog op *Frankrijk*, en hij kruidt zijne twee boekdeelen met een aantal bitterheden, bepaaldelijk tegen de thans regerende Ministers en plaats hebbende Regtbanken, die dezen gewis niet verbeteren, maar integendeel in 't harnas zullen jagen.

DROZ slaat eenen geheel anderen weg in. Hij bestrijdt de gedurige prediking der *Regten van den Mensch*, die de *Fransche* Omwenteling heeft voortgebracht, en wil daarvoor die der *Plichten van den Mensch* in de plaats gesteld hebben. Hij wendt zich tot *allen*, tot onderdanen zoo wel als tot Regenten, tot Staatsdienaars niet minder dan tot bestuurden, om hun *gematigheid, ontzag voor gevestigde Regeringen en afkeer van omwentelingen*, doch ook niet minder *eerbied voor de regten en vrijheden der Volken, noodzakelijkheid van algemeens volksverlichting, en tegenzin voor onverdraagzaamheid en huichelarij* in te boëzemen. Kortom, hij gaat tusschen de uitersten midden door, en houdt gedurig den toestand der Maatschappij, zoo als die is, in het oog. Het kleine boekje van DROZ heeft kans, veel nut te stichten, en vele weldenkenden van beide partijen nader bij elkander te brengen; dat van JOUY zal aan vele oude *Buonapartisten*, die zich thans onder den *liberalen* mantel verschuilen, beter behagen, maar weinig of geene verbetering stichten, en andersdenkenden slechts verbitteren.

Daarenboven heeft eene gezette lezing van JOUY ons doen flooten op eene menigte onnaauwkeurigheden, geschiedkundige mislagen, gewaagde stellingen, en strijdigheden met zichzelf, met zijn stelsel, en met de waarachtige belangen der Maatschappij, die den kundigen en weldenkenden Vertaler tot de onaangename taak gedwongen hebben, zijn origineel zeer dikwijls tegen te spreken; doch (zekerlijk om het werk niet te zeer te doen uitdijen) heeft hij zich meerendeels slechts met de aanspitting dier onjuistheden of verkeerdheden

vergenoegd, zonder in eene wederlegging te kunnen treden. Bij de geringe waarde des werks, heeft deszelfs vertaling door zulk eenen man — wij ontveinzen het niet — ons verwonderd; doch de Hoogleeraar zegt in de Voorrede, dat hij zich daartoe verleidigd heeft, om zeker tegengif tegen de leer der blinde gehoorzaamheid van de tegenwoordige Apostelen der duisternis te leveren. Wij zouden hierop kunnen antwoorden: *Non tali auxilio, non defensoribus istis etc. . . .* Doch de lezer moge zelf oordeelen.

De staatkundige Schrijvers vóór den Heer DE JOUY, *Lid van het Instituut*, en Schrijver der *Hermites* enz., een PLATO, ARISTOTELES, THOMAS MORUS, BODINUS, DE GROOT en PUFFENDORF, hebben allen slechts „het licht in de hoeken en gangen van den Tempel der „Staat- en Zedekunde gebragt; hij zal die verspreide stralen „in één brandpunt verzamelen, zijne fakkels onder het ge- „welf en in het heiligdom plaatsen, vanwaar alleen het licht „zich tot de Afgodsbeelden (de Vorsten? of de Ministers?) „zal kunnen uitstrekken, en de begoochelingen, die dezelve omringen, kunnen doen verdwijnen.” (Inleid. bl. XVIII.) *Quid dignum tanto feret hic promissor hiatus?* Wat hij leveren zal? Eene menigte magtspreuken en *loei communes* over de Zedekunde, den Godsdienst, de maatschappelijke inrigting, de Staatkunde, de Ministers, het Volkenregt, den Oorlog, de inwendige Staatkunde, de Wetten, de Regters en Regtbanken, de openbare inrigtingen, de Belastingen, de Letterkunde, Wijsbegeerte, staatkundige welsprekendheid, de opvoeding en het onderwijs, den zedelijken toestand van de onderscheidene klassen der Maatschappij, en den invloed der Vrouwen. Zoo wij alle de plaatsen, waarop wij bedenkingen hebben, den lezer wilden mededeelen, zouden wij de palen eener Recensie verre te buiten gaan, en onze lezers vermoeijen, in plaats van nut en genoegen verschaffen. Wij merken dus slechts over 't algemeen aan, dat de geest der *Franfche* Filozofen van de achttiende Eeuw, vooral van VOLTAIRE, die door den Schrijver als een *ideaal* van volkomenheid wordt opgevijseld, hier allerwegen heerscht; dat men, ja, somtijds nog al lofspraken geeft aan het Evangelie, maar toch niet meer dan als orgaan van eenen Natuurlijken Godsdienst. Wonderen bestaan er niet, en hebben er nooit bestaan; want *de vaders, de voorouders hebben ze gezien, het levende geslacht is er nooit getuige van.* (Iste D. bl. 25.) De

onderdanen van DAVID vallen als *flagtoffers van zijne echtbreuk en moord*; en dit is een *leerstuk, strijdig met rede en zedekunde*, bl. 23. (Al dacht men hier aan ABSALOM's opstand, die echter in geen verband stond met DAVID's misdaad, zoo hebben diens aanhangers toch in allen gevalle slechts *hunnen* opstand geboet.) Men moet niet bidden; men mag echter wel danken, (bl. 31.) De *slotsoni der menschelijke wijsheid* is deze regel van VOLTAIRE:

Bestond er al geen God, men moest Hem doen bestaan.

(Eigenlijk *uitvinden*, volgens het *Fransch*. Een regel, die aan het schromelijkste misbruik, alsof de Godsdienst slechts eene uitvinding der Staatkunde is, gereedelijk vat geeft.) *Er zijn geene sekten in de Zedekunde*; (zoo ver is dit *Lid van het Instituut* in de Geschiedenis der Wijbegeerte) *want alle de voorstellen der Zedekunde zijn over de geheele aarde even waar, even onbetwistbaar*, bl. 35. (*Videatur* de kinder- en slavenmoord te *Sparta*, de slavernij in de geheele oude wereld, die geen Wijsgeer onbillijk vond, de ontucht, en zoo vele andere misdaden, bij onderscheidene Volken gewettigd, enz.) KONRADIJN was de *neef* van Keizer FREDERIK II, (bl. 55.) De rede voltooit de overwinning van *Amerika*: in *Europa* onttrekken *Holland* en *Engeland* zich aan dezelve; doch zij vestigt zich in *Spanje* en *Portugal*, (bl. 64.) De Vertaler zoekt dezen onzin een weinig te plooijen, door de volgende uitlegging: *Holland* en *Engeland* hebben nog *Koloniën*. Maar zochten *Spanje* en *Portugal* die onder het *Constitutioneel* bewind (dat de Schrijver bedoelt) ook niet met alle kracht te behouden, en verloren zij die gedeeltelijk niet zelfs door eigene hardnekkigheid, in plaats van die, *volgens de rede*, te laten varen? Dit kan dus de zin niet zijn; maar JOUY bedoelt zekerlijk, dat *Holland* en *Engeland* niet vrij genoeg zijn, omdat aldaar een Monarch met eene *Aristokratische* Kamer het evenwigt houdt tegen het *Demokratisch* beginfel. Dat JOUY *Holland* niet kent, vergeven wij hem; dit is het geval zelfs met minder oppervlakkige Schrijvers; maar het is eenzijdig en bekrompen, gedurig de pijlen van volkshaat, dien hij althans, volgens zijn stelsel, niet koesteren mag, uit te schieten op *Engeland*, hetwelk aan *Europa* immers het model der *Constitutionele Monarchiën* heeft gegeven. Eene vrijheid, zoo als *Holland* en *Engeland* die genieten, weegt duizendmaal de herfenbeelden van den *Heremiet*

op. En dit manneken met zijne *Fransche* oppervlakkigheid durft onzen DE GROOT, durft PUFFENDORF in éénen adem met HOBBS en MACHIAVEL noemen, en zeggen, *dat hun wetboek aan de Regeringen de middelen leert, om de Volken te bedriegen, in slavernij te brengen en te verpletteren* (bl. 96.) Zijne aanhalingen (die van DE GROOT) gaan *het belagchelijke te buiten*, (zijn meer dan belagchelijk) bl. 98. *De onbeschaamdheid, waarmede hij zijne leer voordraagt, is geschikt, om het afgrijzen daarvoor te verdubbelen*, (bl. 102.) Hoe was het mogelijk, dat Prof. TEN BRINK, dit lezende, het boek niet met verontwaardiging ter zijde leide, in plaats van het ons mede te deelen? — De eerlijke Heer JOUY, die zoo zeer voor regtvaardigheid pléit, vindt het echter *zeer oneerlijk, zeer tegen de goede trouw strijdig*, dat men in 1814 (1815) aan *Frankrijk* eenige geroofde Provinciën wilde afnemen, en vindt het van *Engeland* toch *een weinig eerlijker*, dat het de anderen *slechts eenige steden* wilde laten nemen; eene daad van domme grootmoedigheid of kinderachtige vrees, die de Mogendheden zich lang zullen beklagen. Maar neen! volgens JOUY mag een *Franschman*, een soldaat van BUONAPARTE alles doen, wat hij verkiest. Op de lange lijst der onregtvaardigheden, die hij bij verscheidene gelegenheden opnoemt, komt de landroof, komen de afpersingen, knevelarijen en mishandelingen der knechten van dien Despoot niet of nauwelijks in aanmerking. Een NEY mag op het schandelijkst zijn woord breken; wie hem straft, is een jonverlaat, (bl. 289.) En toch zegt de man, die zoo denkt en zoo schrijft, op bl. 144: *Men heeft veel geschreven over een voorgewend regt des oorlogs, over een voorgewend regt van overwinning, alsof moord en diefstal eenig Regt konden gronden, of ooit eene wettige aanspraak geven*. Op bl. 148 zinspeelt de Schrijver op de, zekerlijk hoogstberispelijke, bedreiging der landing bij *Cadix* door de *Engelschen* in 1800, terwijl aldaar de pest heerschte, *eene bedreiging, die echter niet tot stand is gekomen, daar de Engelschen tegenbevel gaven*, en hangt deswege het afgrijselijk tafereel eener *gebombardeerde stad* op, waar geneesheer en zieke op hetzelfde oogeblik, onder hetzelfde dak, verpletterd werden; *een tafereel, dat nooit bestaan heeft* (*).

(*) Zie het uitmuntend en waarheidlievend *Précis des Evénemens militaires, (Campagne d' 1800, T. II, p. 199)* door

Om deze reden zegt JOUY, dat een Godönteerend *egoïsmus Engeland* afgescheiden houdt van de groote *Europesche vereeniging*, stelt het met *Turkije* gelijk, en voorfelt deszelfs val binnen eenige jaren. Mogt hij toch slechts aan de gruwelen zijner landgenooten te *Unterwalden*, te *Lubeck*, *Regensburg*, *Madrid*, *Moskou* en *Woerden* denken! Om nu niet eens van *LODEWIJK XIV* te spreken, wiens nagedachtenis onze Schrijver (bl. 177) zelf niet verdedigen wil. Doch *NAPOLÉON* mag niemand te na komen. Toen de Bondgenooten aan de vijanden van *Frankrijk* den doortogt over hun grondgebied toefonden, (bedoelt hij *Oostenrijk* in 1813? of de *Zwitfers*?) handelden zij even als een gezonde, *die den brandstak in de werkplaats van eenen zieken mededinger, en hem zelve den dooksteek gaf*. O, die arme zieke bloed! wat kwam die ziekte hem buiten zijne schuld aan! (bl. 184, 185.) De vreemdeling heeft *Frankrijk* niet overheerd, dan door het te verdeelen, (bl. 189.) „*Rome* en *Sparta* vertrouwden, gedurende de Eeuwen hunner vrijheid, alleen aan zichzelfe, de bewaring derzelve.” Een *Lid van het Instituut* moest weten, dat de *Romeinen* door hunne *Latijnsche* Bondgenooten ruim zoo zeer als door hunne eigene wapenen den vijand versloegen, en dat in den slag bij *Plátea*, die *Griekenlands* vrijheid besliste, *zeven Heloten* of *slaven* tegen éenen *Spartaan* de *Perzen* bestreden (*). Wat het beteekent, dat de maagden van *Frankrijk*, van *Duitschland* en *Engeland* niet uit kunnen gaan, *zelfs te midden der haren, zonder zich te zien ingewijd in de geheimen der ondeugd en ontucht*, (IIdE D. bl. 90.) is ons een raadsel. De Schrijver zal toch althans de *Duitsche* en *Engelsche* zeden niet naar die van het *Palais Royal* te *Parijs* afmeten? Het tweegevecht (IIdE D. bl. 190-194) en de zelfmoord (bl. 194-199) worden slechts zeer flauw berispt; de laatste bijkans voorgesproken. *VOLTAIRE* (bl. 235) is *het licht der geslachten en de weldoener der menschheid, de Apostel der rede en der waarheid; er is geen hoek van den aardbol, waar zijne schriften niet gekomen zijn; geen Franschman, den Franschen Generaal DUMAS, een' allezins bevoegden getuige*. Wat verdienen toch wel Schrijvers, die voorgeven *de Zedekunde op de Staatskunde te willen toepassen*, en door zulke leugens, midden in den Vrede, den volkshaat voedfel geven? —

(*.) HEROD. L. IX, C. 10.

of hij heeft persoonlijk belang in hare verdediging!!! (Men denke aan het *Evangile du jour*, de *Bible enfin expliquée*, de *Philosophie de l'Histoire*, de *Pucelle d'Orleans*, de scheldwoorden, tegen zijne tegenstanders uitgebraakt, van dezen beminnelijken Apostel der Rede en Waarheid?) Wie is die ETHAIM, die niet wilde, dat men haar over den dood harer kinderen vertroosten zou? De Bijbel noemt RACHEL; maar de Heer JOUY is Lid van het Instituut; hij weet het zekerlijk beter; gelijk hij ook, in eene omschrijving of, zoo als de Vertaler het terecht noemt, *verknoeiing* van den 137sten Psalm, dat dichtstuk aan de *vrouwen van Sion* toeschrijft, waarvan de Bijbel weder niets meldt. „Men kan twijfelen,” zegt hij, „of een man toonen van zulk eene „roerende eenvoudigheid zou gevonden hebben!” Hij leze slechts het laatste (9) vers van dien Psalm, en zegge dan nog, dat eene vrouw dien gemaakt heeft! Doch waarschijnlijk heeft hij zich niet verwaardigd, dien in het Oude Verbond zelve na te lezen, die Geschiedenis van een Volk van *mannen des bloeds*, altijd geknield voor een' God in woede, die zonder de vrouwen monsters van wreedheid zouden geweest zijn. Doch reeds genoeg, ja meer dan te veel, over deze zonderlinge zedekundige Staatkunde.

Na JOUY lezen wij DROZ, en waren door die voorgaande lectuur niet zeer gunstig met hetzelfde vooringenomen. Doch hoe aangenaam werden wij verrast door de gezonde denkbeelden, de bedaarde, mannelijke, van alle gezochte fraaiheid verwijderde voordragt, welke dit klein, maar veelbevattend en belangrijk geschrift kenschetsen! Doch het zal noodig zijn, tot beter verstand hiervan, even een' blik op den toestand van *Frankrijk* te werpen, waarmede dit stuk zich nog meer dan het vorige bezig houdt.

Sedert de herstelling van LODEWIJK XVIII hebben de *Buonapartisten*, onder den dekmantel van vrijheidsgezinde denkbeelden schuilende, aan de ware vrienden der vrijheid veel nadeel gedaan. Onder het waarlijk *libérale* Ministerie van DECAZES heeft de misdaad van LOUVEL en de verkiezing van GREGOIRE, die den dood des Konings goedgekeurd had, de uitnemendste voorwendsels aan de *Servilen* en de voorstanders der oude misbruiken gegeven, om de echte vrijheidsvrienden te lasteren, die zekerlijk, door hunne verdediging dier onberadene keuze, veel vat op zich gaven. Hierbij kwam nu nog, dat zij zich door de *Ultra's* lieten

verschalken, en het voormalige Ministerie, dat tusfchen beide partijen zocht door te zeilen, met dezen vereenigd, ten val bragten, waardoor hunne ergfte vijanden in het bewind kwamen, en hunnen Bondgenooten, met de gewone eerloosheid van *Fransche* hovelingen, den voet ligten. Het zijn deze mistappen, en de gedurige tegenwerkingen, die zelfs een *DECAZES* van de *Ultra-Liberalen* moest ondervinden, welke men in het oog moet houden, ten einde den Heer *DROZ* niet van vijandschap tegen de beginselen van vrijheid te verdenken, zoo hij in alles niet hare zich noemende verdedigers goedkeurt. Hij is er voorts zeer verre af, van de thans heerschende partij der duisterlingen te vleijen; integendeel waarfchuwt hij deze ten ernstigfte tegen het gevaar der omwentelingen:

De grond van zijn stelsel is dit: Er zijn drie stelsels van Staatkunde; 1) dat der onderdrukking, of van het *Despotismus*, (om het even van éenen of van velen) waarbij het grootste getal der inwoners van eenen Staat aan de minderheid derzelve onderworpen is; in dit stelsel heerscht de *flavernij*; 2) dat der *Regten van den Mensch*, die men boven de *pligten* doet gelden; een stelsel van geweld, omwenteling, en toch ook van lasthartige fchikking naar alle veranderingen; terwijl deszelfs voorftanders, alleen Regten en geene pligten huldigende, vrijheid hebben, om van die Regten *af te zien*; 3) het stelsel der *pligten*, waardoor elk gehouden is, die plaats in de Maatschappij, het zij hoog of laag, te vervullen, welke de Voorzienigheid hem door den loop der dingen aanwijft, naar niets hoogers tracht, maar ook „verplicht is, de voordeelen te behouden, welke voor onze natuur als vrije en redelijke wezens noodzakelijk zijn. Door mijne pligten wordt mij voorgeschreven, mij niet in mijne eigene achtting te verlagen; de pligt gebiedt mij, in mijzelven het wezen, dat uit de handen van een' wijzen Schepper kwam, niet te laten vernederen” (bl. 22). Men kan er bijvoegen, (en dit toont de Schrijver ook iets verder aan) dat de *pligt* ter handhaving van heilige Volksregten door de Vertegenwoordigers der Natie een veiliger waarborg tegen overtreding dier Regten door een' of meer overweldigers is, dan een hoogstgevaarlijk gevoel dier Regten bij de groote menigte, welke zoo ligt onbefuisd voortholt naar regeringloosheid, en naar hare dochter, de dwingelandij. Een Volk moet *verlicht worden*, om vatbaar te zijn voor staatkundige vrijheid.

Zonder dit is die gift betzelve ten hoogste gevaarlijk. (Wij dachten daarbij aan het schoone gezegde van SCHILLER, in de *Klok: Weh denen, die dem Ewigblinden des Lichtes Himmelsfackel leihn!*) Eerst trapswijze moet dus aan de min rijpe, nog onverlichte Volken *die* vrijheid geschonken worden, maar de *burgerlijke* moeten zij alle genieten; en het is tevens de heilige pligt der Regenten, even als van goede voogden, de Volken tot het genot der hoogste mate van behoorlijke staatkundige vrijheid door voorlichting vatbaar en geschikt te *maken*. Bevrijden de Volken zich, zonder daartoe eerst rijp te zijn, door eene *omwenteling*, zoo heeft men de schromelijkste gevolgen, en eene erger tirannij, dan waaraan men ontsnappen wilde, te wachten. Twee soorten van omwentelingen zijn uit zichzelf wettig; de *afschudding van het juk des vreemdelings*, en de *tegenstand der Koloniën tegen de onderdrukking van het Moederland*. (Hiermede zijn dan onze opstand tegen de *Spaansche* verdrückers in 1572, gelijk tegen de *Franschen* in 1813, die der *Noord-Amerikanen* in 1775, en der *Zuid-Amerikanen* sedert 1810 geregtvaardigd.) „Tusſchen de beide opgenoemde soorten van „Revolutiën, en die, welke door de ingezetenen van een „Staat tegen hunne eigene Regering ondernomen worden, „bestaat er een gelijk verschil, als tusſchen den oorlog met „vreemden en den burgerkrijg” (bl. 46). Een akelig, doch waarachtig en niét eens te zwart gekleurd tafereel der *Fransche* Omwenteling volgt hierop. Doch, hoe het daarmede zij, nu eenmaal de omwenteling dáár is, kan slechts een onzinnige eene tegenomwenteling, die al het oude terug zou brengen, verlangen. „Hoe verlichter de Souverein is, des „te meer zal hij zich tegen hunne wenschen aankanten, want „eene tegenomwenteling is zelve weder eene Revolutie,” (bl. 57.) Maar alle zijne zorgen moeten zich uitstrekken, omwentelingen voor te komen. 1) Het eerste en beste middel daartoe is *verlichting des Volks*. Het tegenovergestelde beginsel, de menschen door onkunde in onderwerping te houden, is geheel verkeerd. Men bevordert door onkunde tevens gebrek aan nijverheid, armoede, en daardoor onzindelijkheid, ja zelfs besmettelijke ziekten. (Getuige *Turkije*, waar de pest *periodiek* is!) Aalmoezen zijn daartegen een ellendig *palliatief*. Ook worden de omwentelingen, zoo zij al door dit middel vertraagd worden, naderhand daardoor zoo veel te vreesfelijker. 2) Het tweede middel is *trapswijze verbetering*

gen in het bestuur, zoo als de brave TURGOT onder LODEWIJK XVI zou hebben bewerkstelligd, indien de hovelingen hem niet hadden doen vallen. Hij wilde *Provinciale Vergaderingen* instellen, en de nijverheid van alle hinderpalen ontheffen. De hoofden van den Staat moeten met verlangen uitzien naar den tijd, wanneer hunne volken de vrijheid zullen verdienen. „Zij verliezen daardoor van die valsche en „gevaarlijke magt, welke men willekeur noemt; maar in „wezenlijke magt zullen zij winnen.” (Dit wist THEOPOMPUS, Koning van Sparta, reeds, toen hij de Ephoren instelde.) „Het is stellig bewezen, dat vertegenwoordigende lichamen, in tijden van groot gevaar, ligtingen van „manschap en opbrengsten van geld verkrijgen, die de stoutste Minister van het volstrekte Despotismus den moed niet „zou hebben te vragen.” 3) De Godsdienst, met name de Christelijke Godsdienst. DROZ spreekt daarvan op een' geheel anderen toon dan JOUY, met ongeveinsden eerbied en hoogachting. Men vergelijkte slechts de schoone plaats over het gebed (bl. 105) met de boven aangehaalde van JOUY over dat onderwerp. Hij keurt de verspreiding van het Nieuwe Verbond door de Bijbelgenootschappen goed; minder die van het Oude. (Deze bedenking verdient inderdaad opmerking. Onbeschaafde Volken of menschen verstaan het grootste gedeelte der gewijde schriften van het Oude Verbond zonder *Commentarius*, welken het Bijbelgenootschap uitsluit, volstrekt niet.) Maar te veel plegtigheden zijn den Godsdienst nadeelig. Dwang brengt alleen schijnheiligheid voort, en daarom is de onverdraagzaamheid zoo ongerijmd en zoo schadelijk; doch men moet ook niet onverdraagzaam zijn tegen het bijgeloof.

Onder de eerste pligten van den Regent behoort het *volks- onderwijs*. Met zeer veel genoegen zien wij hier den *Franschen* Schrijver de beginselen ontwikkelen, waarop onze Maatschappij *tot Nut van 't Algemeen* en ook onze wet op het lager onderwijs rust; het *algemeene*, maar tevens *doelmatig* onderwijs, ook der mindere klassen. De bedenkingen, tegen dit stelsel ingebracht, wederlegt hij bondig. Hij verklaart zich voor het wederkeerige (*Lancastersche*) onderwijs, doch vindt zulks ook wel eens overdreven genoemd, en vermeldt daarbij den lof van eenen weldoener des menschedoms, den Abt DE LA SALLE, die eene ons onbekende manier van *gelijktijdig onderwijs* in Frankrijk invoerde. — Een andere pligt van den

Regent is, aan alle klasfen van ingezetenen eene behoorlijke mate van vrijheid te verzekeren. Onbelemmerd moet de Godsvereëring, geëerbiedigd de persoonlijke vrijheid, en heilig het eigendom zijn, niet enkel de stoffelijke bezittingen, maar ook het middel om die te verkrijgen, de nijverheid. Stellig verklaart zich de Schrijver tegen de Gilden. Bestaan die drie waarborgen, zoo is de mensch onder alle Regeringsvormen vrij; bestaan zij niet, zoo is hij onder tirannij gekromd, zelfs in de minst beperkte Volksregering.

Een zeer belangrijk Hoofdstuk volgt nu, waarin *Frankrijks* inwendige toestand met veel juistheid wordt voorgesteld. Even na 1815 kwam aldaar de *middelfland* aan 't roer van zaken door de eerste Verkiezingswet, die de keuze der Afgevaardigden voor de tweede Kamer in deszelfs handen stelde. Intriganten, die tot gemor, onophoudelijken tegenstand en de reeds gemelde ergerlijke keuze van GREGOIRE aanleiding gaven, waren oorzaak, dat de Regering de Verkiezingswet door eene andere, die meer invloeds aan den Adel en de grootē grondbezitters, dan aan den koopman en burgerstand geeft, deed vervangen. Doch de Adel verhefte zich nu daar op niet! Hij spiegele zich aan de *Engelsche* Pairs, leden van het Hoogerhuis, maar geheel in alles innig met het Volk verbonden. Hij denke toch niet, dat hij de dagen der Middel-eeuwen, *le bon vieux tems*, weder kunne doen herleven! Daarvoor is de staat der zamenleving te verre gevorderd. Ook de Geestelijkheid moet met den tijd vooruitgaan; anders staat haar invloed, zoo wel als hare voorregten, schrap. Aan veroveringen moet niet meer gedacht worden. (Heerlijk is de hier voorkomende karakterfchets van NAPOLEON, en, zoo dit verslag niet reeds zoo lang ware, zouden wij die onzen lezers niet onthouden. Thans laten wij haar weg, doch met leedwezen; zij is waardig, naast de beroemde schilderij van dezen man door VANDER PALM in deszelfs *Gedenkschrift* eene plaats te bekleeden.) De krijgsgroem, dien zelfs de *Liberalen* in *Frankrijk* elk oogenblik inroepen, is de regte weg naar het *Despotismus* en naar de diepste ellende. — Eindelijk, men moet tot geene partij zweren, zich aan geene derzelveu slaafsch verbinden; want alle partijen worden meer door de hartstogten dan door de rede bestuurd. In alle partijen zijn brave mannen en deugnieten. Draaijers, die, door eigenbelang allēen gedreven, van partij wisselen, zijn het verachtelijkste, — verstandigen, die boven de partijen verheven

zijn, het beste gedeelte der Maatschappij. Van dien stempel was de Kanselier DE L'HÔPITAL, wiens levensschets hier als voorbeeld wordt bijgebragt. — Ten slotte volgen raadgevingen, in dien geest, aan jonge lieden.

Ziet daar eene schets van dit, naar ons inzien, voortreffelijk geschrift, hetwelk wij, ook wat den stijl betreft, *die hier gepast is*, verre boven het eerst vermelde de voorkeur zouden geven. Wij hebben daarop geene noemenswaardige aanmerkingen. Slechts in één punt zijn wij het meer met JOUY eens, dan met DROZ. Laatstgemelde verheft ergens (bl. 51) zeer de zeden der *Franfchen* in het midden der vorige Eeuw, toen *de liefde tot het goede, menschlievendheid, geluk van allen, Vaderland, de harten met aandoening zouden hebben doen kloppen*. JOUY zegt met veel meer waarheids, bl. 179, 180, dat, van den dood van LODERWIJK XIV tot dien van zijnen opvolger, het zedebederf *Parijs* en de Provinciën met ondeugden overfelpte, wier vermelding den onbeschaamdsten van dezen tijd zou doen blozen; terwijl de zeden thans, in den middelstand wel te verstaan, aldaar veel zuiverder zijn. (Ook elders ontziet hij de zedeloosheid in zijn Vaderland niet, zelfs niet in een' HENDRIK DEN IV!) Dit goede heeft dan toch de Omwenteling bewerkt. Er heerschen geen LODERWIJK XV, geene POMPADOURS, oude RICHELIEUS noch DUBARRYS meer!

Proeve eener Geschiedenis der Kruistogten naar het Oosten, tot op de herovering van Ptolemais in 1291. Door N. G. VAN KAMPEN. IIde en IIIde Deel. Tot op de verwoesting van Jeruzalem in 1244. Te Haarlem, bij de Erven F. Bohn. 1825. In gr. 8vo. f 7-80.

Wanneer men de Kruistogten, in eene oppervlakkige kronijk, bloot als op zichzelve staande gebeurtenissen las, dan zou menigeen de lust al spoedig vergaan. Immers, het gezicht van honderdduizenden, mannen en vrouwen, kinderen en grijsaards, vorsten en slaven, uit dweepzucht en bijgeloof naar afgelegene gewesten heenstroomende, om daar jammerlijk om te komen, — van dwaasheden en gruwelen, twisten en verraderijen, verwoestingen en ontvolkingen, althans verachtering van welvaart en beschaving, in twee of drie werelddeelen; — zulk een gezicht is voorwaar geen uitlokkend

schouwspel! Maar, in de hand van een' wijsgeerigen navorscher der geschiedenis leveren zij, gelijk men op het eerste aanzien reeds vermoedt, eene des te rijker en geschikter stof, om de leerrijkste tafereelen te ontwerpen. Behalve toch, dat geene twee eeuwen van woeling en werkzaamheid kunnen verloopenen, geene nieuwe staten kunnen gesticht worden en weér ondergaan, of er moeten zich vele karakters en eigenschappen ontwikkelen en doen kennen, voor hem, wiens eerste studie, als mensch, de mensch zelf moet zijn, van het uiterste belang, — behalve dit algemeene gewigt der overweging van een tijdperk zoo rijk in velerlei daden, komt hier zelfs bij den minst nadenkenden gereedelijk de vraag op: vanwaar dit zoo ontzaggelijke als vreemde, wonderbare verschijnsel? vanwaar, dat het rijken en armen, wijzen en dwazen, vromen en goddeloozen in ons werelddeel eenslags in het hoofd komt, zich, met achterlating en verwaarloozing van het dierbaarste, wat de mensch heeft, eerst als razenden op een vreemd, verafgelegene gewest te werpen, of reeds in de poging daartoe om te komen, en vervolgens in deze koorts van den menschelijken geest, wel verpoosd en langzamerhand verzwakt, maar niet afgebroken, twee eeuwen vol te houden? En wijders: wat was toch wel het gevolg van zulk eene betoering? wat bragt het verlies van zoo vele menschen, wat bragt de terugkeering van de overigen uit zoo afgelegene landen, wat de vermenging zoo veler volken en natiën, deels tot één doel vereenigd, deels in onwillekeurige aanraking, als gevangenen, verwonnenen, enz. gekomen, toch wel te weeg? Want wie ziet niet, dat zoo wel het laatste, als inzonderheid het eerste, iets zeer groots, zeer wetenswaardigs moet zijn; dat, gelijk de oorzaken met de geheele geschiedenis van dien en vroegeren tijd, zoo de gevolgen met die des lateren, tot zelfs op onze dagen toe, in een naauw verband moeten staan? En zoo is het inderdaad gelegen. De geschiedenis der Kruistogten is een allerbelangrijkst gedeelte der algemeene geschiedenis. Ja, wij hebben aan deze wonderbare gebeurtenis, bij welke niet slechts de geest des tijds krachtiger en helderder aan het licht kwam, dan hij anders mischien zoude hebben gedaan, maar dien ook uitlokke om vele zaken te beschrijven, die anders wel voor altijd in het duister zouden gebleven zijn, ligt meer kennis van de kindschheid, ontwikkeling en vorming des nieuweren Europa's te danken, dan aan eenige andere zaak.

Vanhier, dat men een welgeschreven verhaal en beschouwing van dit bloote, wonderbare verschijnsel zoude kunnen noemen eene, in den avontuurlijksten (schoon toch waren) roman gekleede, beknopte geschiedenis der elfde en twaalfde eeuw; strekkende tevens tot eene inleiding en gepastten grondslag voor de volgende, nog niet geheel verloopene tijdperken.

Zietdaar eenige trekken, om het belang van zulk een boek, als het onderhavige, uit de pen van eenen VAN KAMPEN, met een' opslag van het oog te doen kennen! Reeds bij de verschijning van het eerste deel, kondigden wij hetzelfde, als de vervulling eener behoefte in onze letterkunde, als een werk uit de bronnen geput, en, voor zoo ver wij konden oordeelen, 's mans verworvenen roem als geschiedschrijver ten volle waardig, aan; naderhand vonden wij gelegenheid tot eenige vergelijking met een Hoogduitsch geschrift (*), onlangs op onzen bodem overgebracht, waarbij wij, in het algemeen, de meerdere bezadigheid en onpartijdigheid van onzen landsman moesten huldigen; thans, bij de voortzetting des werks, op hetzelfde terugkomende, zien wij hergeen wij voorzagen vervuld, dat namelijk nog een vierde deel noodig is, om de taak af te werken; en meenen wij, over het geheel, ook dit onderscheid met den schrijver der *Tafereelen* te hebben opgemerkt, dat, gelijk deze de blijvers in het verwonnen Oosterland gunstiger, de gestadig aankomenden minder gunstig beoordeelt, dan zulks, betrekkelijk, plaats heeft bij onzen geschiedschrijver, zoo ook VAN KAMPEN den toestand van het nieuwe Christenrijk niet zoo veel uitvoeriger en naauwkeuriger, dan wel dien van Europa, teekent. Hier is hij inzonderheid allerbelangrijkst. Bij elken nieuwen kruistogt (en wij hebben er reeds niet min dan zeven) maalt hij ons, bij het opsporen der oorzaken, den toestand van de onderscheidene rijken, de betrekking van allen onderling, den staat der kerke, derzelver bestuurders en Opperhoofd, van zoo veel belang en zoo diep betrokken in het vermeende heilige werk der verovering van het beloofde land, en daarbij de opgemerkte vordering of verachtering in welvaart, zeden en beschaafdheid, de vorming der Ridderchap, en wat des meer zoude kunnen genoemd worden.

Inderdaad is dit gedeelte der geschiedenis van Europa thans

(*) Zie No. VIII van dit Tijdschrift voor 1826.

van dubbel belang. Want de lang zoo diep verachte Middel-eeuwen vinden thans, als bij weérslag, hare luide lofredenaars; even gelijk het ergste papismus, dat Jezuiten uitbroedt en door Jezuiten verdedigd en verbreid wordt, of het bij tegenstelling ware tegen de ligtzinnigheid der vorige eeuw, thans vele voorstanders aantreft. Bij het licht der geschiedenis echter, zoo als onze, wel Protestantsche, en voor waarheid en deugd ijverende, maar nooit ópzettelijk eenzijdige, door sektengeest verblinde en onregtvaardige VAN KAMPEN dat ontsteekt en aanwendt, blijkt genoegzaam, dat wij waarlijk geene reden hebben, om die tijden terug te wenschen, of pogingen te doen, om den ouden nacht, als heilrijker en heiliger dan den tegenwoordigen dag, wederom te doen heerschen. Ja, wij zouden hen, die naar deze predikers der domheid en prijzers van de verloopene dagen hooren, wel willen bidden, het huishouden, in kerk en staat en allerlei betrekking toen plaats hebbende, eens met aandacht te beschouwen, en in het bijzonder te letten op de daden van zoo vele martelaars en heiligen, als uit dezen tijd vooral afkomstig zijn! Misschien werden ze van menige dwaasheid bekeerd, en hielpen nog bij tijds waken tegen verschijnselen, die ons de meer- en meerdere terugkeering van *dien goeden (?) ouden tijd* wel haast schijnen te verkondigen.

Doch wij zijn onzen lezereu eenig nader verslag van den inhoud dezer twee deelen verschuldigd.

Het eerste deel liep tot het jaar 1161, en bevatte, behalve eene zaakrijke inleiding, twee boeken, gaande het eerste tot de inneming van Jeruzalem, het andere de geschiedenis van vijf Koningen des nieuw gestichten staats, Godfried van Bouillon, Boudewijn I, Boudewijn II, Fulco van Anjou, Boudewijn III, verhalende, a's wanneer de komst van Nourredin op het oorlogstooneel de Christenen niet weinig benaauwt en een' nieuwen kruistogt uitlokt.

Het tweede deel bevat, in drie boeken, dezen tweeden en nog een' derden kruistogt, met hetgeen tusschen deze hoofdverschijnsels ligt, dezelve aaneenknoopt, volgt en voorbereidt; staande buitendien de toevloed van gewapende bedevaartgangers en heilige strijders geen oogenblik stil. De dertien laatste jaren van Boudewijn III, en voorts de regering van zijnen broeder Amaury, van Boudewijn IV, en Guy van Lusignan, onder wien Jeruzalem door Saladin wordt ingenomen, vullen de twee eerste boeken; terwijl het laatste de gebeur-

renissen, zoo in Europa en Klein-Azië, als in Palestina, voortzet, tot op den dood van Keizer Frederik I, en daarna van zijnen zoon, den Hertog van Zwaben, in het jaar 1190.

Het derde deel bevat vier boeken en zeven, benevens voorbereiding tot een' achtsten kruistogt; beginnende met den veldtogt van Philips Augustus en Richard Leeuwenhart; vervolgens Richard alleen, als algemeen hoofd; den dood van Saladin, dien geduchtsten bestrijder der Christenen; Innocentius III, een' vijfden kruistogt predikende; de verovering van Konstantinopel door de Kruisridders; den kruistogt der kinderen; de inneming van Damiate; deszelfs herovering door de Sarracenen; gedrag van den Paus en de Venetianen omtrent Konstantinopel, en worsteling des eersten met den Keizer; afstand van Jeruzalem aan de Christenen; verschijning der Mongolen; verwoesting van Jeruzalem, in 1244.

Dit aangestipte doet ons immers eene zee van gebeurtenissen verwachten, welke wij aldus nog nader in het laatste deel willen aanstippen. In weerwil der geduchte tegenspoeden, zoo met als buiten eigene schuld, veroveren de dweepende gelukzoekers nochtans eene menigte van steden met derzelver gebied, vestigen daarin Europeesche vorstendommen, en verbinden die, na de inneming van Jeruzalem, tot één leenroerig rijk; maar brengen er ook al de gebreken over, met dit leenstelsel, benevens de magt der geestelijken, verbonden, die hier zelfs, om menigerlei reden, nog vruchtbaarder in twist en scheuring zijn; zoodat nog grootere verdeeldheid onder de Oostersche vorsten, waar gebrek aan eene geregelde opvolging, en gedurige versnippering van het gebied onder vele kinderen, alle duurzame rust verbant, wel de voorname sterkte van het nieuwe rijk uitmaakt, dat echter niet lang bestaat, maar welhaast tot eene smalle strook aan zee, met weinige steden en vestingen, versmelt, door de gematigdheid van Keizer Frederik en Sultan Al-Malek-Al-Kamel zich, ja, nog eens bijna tot de oude grootheid verheft, maar om welhaast te volkomener neêr te ploffen. De laatste worstelingen, in dit boekdeel verhaald, hebben, in Egypte, bij Damiate plaats, waarbij onze Noordnederlanders, gelijk van den beginne af aan de Zuidelijke, eene vereerende rol spelen.

Slechts iets van de belangrijke bijzonderheden op te geven, die in dit verhaal voorkomen, achten wij bijna ondoenlijk. De vergelijking van het gedrag der Turken of Sarraca-

nen met dat van de Kruisvaarders valt, over het geheel, niet gunstig voor de laatsten uit. Zij beschouwen genen als heidenen, en deze hen als afgodendienaars: wie had meest recht? Tegen elkander gedragen zij zich, vooral in den beginne, als Barbaren; de zoogenaamde Christenen gewis niet het minste trouweloos. Naderhand schijnt eenige verzachting en ook toenadering plaats te grijpen; maar grootsche, onbaatzuchtige, opregt godsdienstige en zedelijke karakters, als Godfried en Tancredo, worden tevens langs hoe zeldzamer. Trouwens, dit kon niet anders, en over het geheel viel er van den beginne af aan op de heiligheid en liefde dezer gewapende uitbreiders van het geloof niet veel te roemen. De meesten hadden niet noodig bedorven te worden; zij waren het te huis reeds; de verwildering, door allerlei avonturen, op eenen zoo langen togt maakte het gewis niet beter, en zij hadden wel de verhittende zon en weelderige luchtstreek van het Oosten niet van doen, om tot de uiterste zedeloosheid te vervallen. Onze schrijver houdt echter, gelijk wij zagen, de gevestigden en deels geborenen op dezen grond voor de ergsten.

Wij aarzelen, omtrent dit of andere punten, eenige uitspraak te doen, en gevoelen, over het geheel, weinig lust, eene eigenlijke beoordeeling en kritiek der bijzonderheden te leveren. Eene Geschiedenis der Kruistogten, zoo als deze, is zelve eene aanhoudende kritiek van die vroegere, hetzij oorspronkelijke, hetzij later uit deze zaamgestelde schriften, op welke het verhaalde berust. Waar VAN KAMPEN de zaken in een ander licht beschouwt, dan anderen gedaan hebben, daar geeft hij meestal reden van zijne beschouwing. En ware het nu ook, dat deze ons niet overal even gewichtig toefcheen, wat had er de lezer aan, slechts een gevoelen te meer te hebben? Vele zaken zijn, op dien afstand, bij het gebrekkige veler bescheiden, door partijdigheid, onvolledigheid, onnaauwkeurigheid en gemis aan wijsgeerig inzicht, met geene zekerheid te beslissen. Verblijden wij ons, dat wij nog zoo veel hebben, dat, tot meer dan één tafereel versmolten, de beschouwing van hem, die belang stelt in alwat het menschedom betreft, dubbel waardig is. Verheugen wij ons in het bijzonder ook in dit nieuwe gewrocht van onze VAN KAMPEN, wiens stijl en trant wij niet behoeven bekend te maken. Het is meer tot eene aangename verpoozing, dat wij hier het volgende, voor velen ligt niet onbelangrijke, staal plaatsen.

„ Aan de kruistogten had men, volgens het thans vrij eenparig aangenomen gevoelen, het gebruik der *wapenschilden* te danken. Zulke groote legers, uit verschillende Natiën bestaande, hadden herkenningsteekenen noodig, om zich elk onder de banieren van zijnen leenheer te scharen. Eerst bediende men zich, zoo 't schijnt, van de onderscheidene kleuren der kruifen; en wij hebben vroeger gezien, dat voor *Acre* de *Franschen roode*, de *Engelschen witte*, en de *Vlaamingen groene* kruifen droegen. Doch juist in deze langdurige verzameling van onderscheidene Volken schijnt zich de behoefte aan eene duidelijke onderscheiding op het levendigst te hebben doen gevoelen, en het *schild* was het gemakkelijkste wapentuig, waarvan men zich tot dat einde bedienen kon. Reeds de legerhoofden der oude *Grieken* waren, volgens de treurpeldichters, in het beleg van *Thebe* juist ook aan de teekenen der schilden kenbaar geweest, en eene gelijke behoefte deed in gelijke omstandigheden de kruisvaarders, welke zekerlijk nimmer *ÆSCHYLUS* noch *EURIPIDES* hadden gelezen, zich op dezelfde wijze onderkennen. Eerst waren het ook slechts de groote leenmannen, de opperhoofden, die *blazoenen* aannamen van kruifen (welke nog eene hoofdrol in de wapenkunde spelen), zinnebeelden, figuren van forsche dieren (hetzij wezenlijk bestaande of ingebeelde), zoo als leeuwen of eenhoornen, van bloemen, vruchten, of ook van de *kleuren* zijner *Dame*. Eenmaal deze onderscheiding bij de *meerderen* zijnde doorgegaan, wilden, volgens een' trek, dien wij dagelijks in de samenleving opmerken, ook de minderen bij hen niet onderdoen. En deze teekenen van onderscheiding behield men, ook na de terugkomst in 't vaderland, als 'een bewijs der roemruchtige tegenwoordigheid van den bezitter in het heilige land, als een erfdeel, hetwelk even gelijk de Adel bij de laatste naneven de daden der vaderen zou doen gedenken. Allengs werden zij door de *speekspelen* nog meer verspreid, want dáár moest elk zich daarmede doen kennen, en menigmaal overwon een Ridder in het tournooi, ligtte zijnen tegenstander uit den zadel, of kwetste hem wel eens doodelijk in het meer ernstige speekspel op leven en dood, en behaalde den prijs, zonder zijn' naam te doen weten, omdat hij nog in de ongunst zijner *Dame* verkeerde. Hij werd dan altijd naar zijn *devies* onderkend en genoemd. Het vaandel der *Fransche* Koningen had geen bijzonder teeken: het was een stuk vuur-

kleurde zijde, vierkant, maar van onderen op drie plaatsen gespteten, hetwelk zijnen naam (*auriflamme* of *oriflamme*) waarschijnlijk van de goudkleur ontleende. Deszelfs afkomst was van de Abdij van *St. Denis*, die de Graven van *Vexin* tot hare beschermheeren gekozen had, en hun dus ook haar vaandel toevertrouwde. Toen de *Franfche* Koningen dit Graaffchap met de kroon vereenigd hadden, achtten zij het zich ten pligt, het *gewijde* vaandel eener zoo geachte Abdij tot het hunne te nemen. Deze Rijksbanier was zeer gezien: zij toog alleen met den Koning ten strijde, en hare afkomst van de Geestelijkheid omzwachtelde haren oorsprong met eene menigte fabelen. Zij was de banier des Koninkrijks, niet des Konings, en werd in den strijd altijd door de edelste Ridders gedragen.”

Leerrede, ter Inwijding der herbouwde Lutherfche Nieuwe Kerk, op den 18 September 1826, door J. M. L. ROLL, Leeraar der Evangeliesch-Lutherfche Gemeentete Amsterdam. Te Amsterdam, bij C. Schaares. 1826. In gr. 8vo. 44 Bl. f :- 60.

Deze leerrede is gewis reeds in de hand van . . . duizenden, zouden wij zeggen, zoo dit getal voor het debiet van een boek in ons land gangbare munt was. Zulk eene belangrijke gebeurtenis, als de inwijding der herbouwde Lutherfche Nieuwe Kerk te Amsterdam, door eenen man als Do. ROLL, moet natuurlijk ieders belangstelling opwekken, en nog te meer tot aanfchaffing van het boekje sporen, wegens de bijgevoegde zangen van LOOTS, KERKHOVEN en KLIJN. De plegtigheid zelve moet, volgens hetgeen men hier verneemt en ooggetuigen ons verzekeren, uitnemend fchoon zijn geweest, vooral wegens het prachtige gebouw, dat allen ontvangen lof door zijn voorkomen bevestigde, en aan het godsdienstige feest achtbaarheid en vreugde bijzeten.

De tekst der leerrede, over *Haggai* II: 10: *De heerlijkheid van dit laatste huis zal grooter worden, dan die van het eerste geweest is, fpreekt de Heer Zebaoth, en ik zal vrede geven aan deze plaats, fpreekt de Heer Zebaoth*, wordt eerst verklaard, en daarbij de vraag, of deze grootere heerlijkheid op het uitwendige of op het inwendige (den volmaakten godsdienst) zag, eenigzins twijfelachtig beantwoord, om alzo

gelegenheid te vinden, niet slechts van de meerdere schoonheid der herbouwde kerk, maar tevens van den beteren geest des tijds te spreken, die Christenen van allerlei naam had doen deelnemen in den val des gestichts, en niet min in de weëroprigting, gelijk nu ook in de vreugde daarover; ten blijke waarvan leeraars en opzieners van alle Protestantische kerkgenootschappen in de stad bij de plegtigheid tegenwoordig waren. Deze gedachte geeft inderdaad leven en bevalligheid aan het eerste gedeelte der verhandeling. Het tweede, over de woorden: *ik zal vrede geven aan deze plaats*, loopt meer over gewone schijven — vrede voor hart en geest, in het geloof — vrede voor het ontrust geweten — vrede tegen den dood. De redenaar behandelt intuschen alle deze stukken met waardigheid, met wijsheid en zalving. Hoe men over sommige punten van het middelst genoemde ook mag denken — hetzij meer of minder kerkelijk regtzinnig — als bevattende de taal van den Bijbel zelf, moet het elk voldoen. Ook de aanspraken aan de heeren Directeur van Eerdienst en Gouverneur dezer provincie, teffens als vertegenwoordigers van Z. M. den Koning, en andere Autoriteiten, genoodigde en eigene kerkelijke Commissiën enz. enz., benevens de bijgevoegde gebeden en voorafpraak, zijn doelmatig en lezenswaardig.

Herzelve mogen wij zeggen van de gezangen, die niet kunnen hebben nagelaten, op gelukkige muziek gesteld, de voortreffelijkste werking te doen, en die men ook met genoegen hier wedervindt, om met de leerrede een schoon geheel en fraai gedenkstuk uit te maken.

Moge de Evangelisch-Lutherische gemeente zich eeuwen lang in dit nieuw gesticht, in zulke leeraars en zulke leden en broeders onder alle gezindten verheugen, als dit boekken ons leert kennen! Moge God haar daartoe Zijnen vrede, benevens Zijnen geest schenken, en de Heer der kerke over haar waken!

L'Anti-Ultramontain, ou defense de la doctrine de la justification par la foi, par G. L. JAMES, Pasteur de l'Eglise Wallonne de Brèda. (Motto: Rom. I: 16.) Brèda, chez F. P. Sterk. 1826. 8vo. 40 pag. f: - 50.

DO. JAMES heeft geen voordeel gedaan met hetgeen hem

onder het oog is gebragt, (in No. VII onzer *Letteroeff.*) en hetgeen het publiek van noode had te weten, eer het vertrouwen schonk, op ambt en titel of gemoedelijke taal af. Hij maakt het nu nog erger dan met zijn *bekend geworden* brief aan Do. COQUEREL, over welken we ons nu niet langer verwonderen. Van hetgeen daarover gezegd is, maakt hij zich af met te verklaren, dat de correspondentie van een' predikant geene publieke zaak is. Hoe is dan toch die brief zoo *bekend* geworden, dat er zich velen over *geergerd* hebben? ... Doch nu, deze verdediging is wel *une chose publique*, en in dezelve wordt de steller van dit verslag uitgemaakt voor een' verklaarden vijand des Evangelies. Kent Do. JAMES hem, die, in hetzelfde Kerkgenootschap als hij, dat Evangelie dient, en, gelijk hij zich voor God bewust is, met een opregt gemoed? Wie heeft Do. JAMES dat *uitschelden* geleerd, en tot het vonnisfen over een' ander, zonder eenigen grond, hem regt gegeven? Waarvoor hij den steller dezes houdt, is dien geheel onverschillig. JAMES heeft er *zichzelve* mede onteerd. Een Christen; een dienaar van Jezus kan zop niet doen. Bij elk, die dit gelooft, heeft hij zijn geheele *crediet* weggeworpen.

Tegen No. 6 van *l'Ultramontain* is eigenlijk deze *brochure* ingerigt. I. De gegevene verklaring van Rom. III. 9—20 wordt verdedigd. Do. JAMES vindt daar eene beschrijving van het zedelijk bederf van *alle* menschen, „*tous les individus de notre race,*” in derzelve *oorspronkelijken staat*. Die laatste allefongelukkigste uitdrukking maakt God ten Schepper der Zonde. De geheele verklaring loochent den invloed des Evangelies, en laat geen onderscheid van trap en mate der bedorvenheid gelden, strijdig met alle menschenkennis en ondervinding; zij vernedert ons ganfche geslacht tot eene maatschappij van Duivels!! Zoude Do. JAMES eene beroeping aannemen, b. v. naar *Amsterdam*, (want in *Breda* is de menigte zoo groot niet, of misfchien reeds door hem *verbeterd*) indien, behalve eenige weinige *wedergeborenen*, zoo als hij de Zendingen noemt, de gemeente, of het haar omringende volk, uit lieden bestond, die, van wege hunnen oorspronkelijken staat, eene keel hebben als een open graf, bedrog plegen met hunne tongen, slangengif onder de lippen verbergen, en wier voeten zich haasten om bloed te vergieten? — 't Is geen wonder, dat zulk een Bijbeltoek de laatste Bijbelvertaling niet eens raadpleegt, en de verklaring van

VAN DER PALM „*trop vague*” en „*trop indéterminée*” noemt. II. Zijne opvatting van vs. 20 wordt verdedigd, en betoogd, (nu, ja!) dat daar van de *zedelijke wet* alleen gewaagd wordt. Alle andersdenkenden worden opgeroepen, om den man het tegendeel te bewijzen. Zie, dat is liefhebberij! Paulus kende haar niet, en meende, dat een dienstknecht des Heeren niet twisten mag. Van die meening zijn wij ook, en laten dus Do. JAMES liever alleen haspelen. Alleen tot onze lezers zeggen wij: als de man gelijk heeft, en Rom. III: 20 niet de ceremoniële wet bedoeld wordt, wat wordt dan vs. 21 geleerd? Wat anders, dan dat er nu door het Evangelie een weg tot Gods gunst is geopend, waarop heiligheid en zedelijkheid niet te pas komt? Van dat Evangelie nu betuigen wij onszelve verklaarde vijanden. III. Over de verdienstelijkheid der goede werken, en derzelve verband met onze zaligwording, laat hij niets lezen, dat nog noodig zijn zoude, na zoo vele behandeling van dit nare geschiltuk. IV. Laatstelijk wordt de hulde verdedigd, aan de Hervormers toegebracht, die ons geleerd hebben, onze openbare Godsdienstoefeningen met eene plegtige schuldbelijdenis aan te vangen, en dat niet gelijk te stellen is aan de Paapfche gewoonte voor de mis. Wij hebben er niets tegen, doch keuren de moeite onnoodig, en meenen, dat zoo niet behoorde *gepolemizeerd* te worden, *thans*, over zulke dingen.

Do. JAMES verzekert, dat *Heidenen, Joden, Deïsten* allen hunne stem wel geven zullen aan de uitspraken van ons tijdschrift; deze uitspraken zijn toch die van allen valschen Godsdienst, leerende 's menschen zaligheid door hemzelve, zijne werken en verdiensten, en niet door de genade van God. De Recensent betuigt openlijk, dat geen Schrijver, die der genade van God, zoo als zij ons in het Evangelie geopenbaard is, iets té kort doet, in dit tijdschrift teregt kan komen. Is deze betuiging verklaarde vijandschap tegen het Evangelie? En zoo het dat *niet* is, en Do. JAMES niet krankzinnig, wat is Do. JAMES dan?

Het spreekt van zelve, dat het ding, dat ons te lang ophield, ook vertaald het licht ziet. Wij gunnen den uitgever den eere van knechts in de domperfabriek te zijn. Hun arm reikt zoo ver niet, dat het licht, dat hoog op den kandelaar staat, uitgedoofd worde; het wordt alleen te meer gewaardeerd. Van de vertaling zullen wij geene verdere melding maken. *Scheurpapier* noemt de verlichte Christelijke godsdienstigheid zulke werken. En, waar neemt men daar *notitie* van?

De jongste Dag, Oratorium. Gecomponeerd door FRIEDRICH SCHNEIDER, Hertogl. Anhalt-Desfausche Kapelmeester. De Latijnsche en Hoogduitsche woorden in het Nederduitsch overgebracht door P. G. WITSEN GEYSBEEK. Te Amsterdam, bij G. Portielje. 1826. In gr. 8vo. 22 Bl. f. :- 35.

Wij geven den Heer WITSEN GEYSBEEK toe, dat het aan de Schilder- en Dichtkunst meermalen gelukt zij, het denkbeeld van een algemeen Wereldgerigt, met goed gevolg, zinnelijk voor te stellen, in den vorm van deszelfs aankondiging in de H. S.; doch hebben altijd nog tegen die zinnelijke voorstelling onze bedenkingen. In den Bijbel konde zeker dat laatste oordeel niet anders, dan, voor een groot deel, onder zinnebeeld worden voorgedragen; eene juiste voorstelling der gebeurtenis is en blijft wel boven het vermogen des sterfelijken; zelfs is de bepaling uiterst moeilijk van hetgeen eigenlijke waarheid en van hetgeen oneigenlijke voordragt van de leere des Oordeels is in het N. V., en schadelijk was meermalen de verwarring van het een met het ander, en de letterlijke opvatting der uitdrukkingen, zoo fiat de waarschuwing daartegen altijd noodig geacht wordt door elken verstandigen prediker, hoe zeer hem zoo wel zijn eerbied voor het Goddelijk gezag der H. S., als zijne gezonde uitlegkunde, wederhoudt van alles tot figuren te maken. Doch, dit zij zoo! Wij gunnen der Schilder- en nog meer der Dichtkunst de, echter behoedzame, zinnelijke voorstelling eener zoo heilige zaak, en althans niet minder aan de Toonkunst zij die toegeestaan. „Zij had,” zegt GEYSBEEK, „dit onderwerp tot hiertoe onaangeroerd gelaten.” Wij herinnerden ons hier een *Muzikalisch Drama*, uit de *Oden en Gedichten* van Mr. J. P. KLEYN en Vrouwe A. KLEYN, geb. OCKERSE, vóór 43 jaren vervaardigd, waaronder staat, dat het achter een scherm zoude moeten uitgevoerd worden, hetgeen ons echter niet bekend is gebeurd te zijn. Het kwam ons voor, dat we op dit stukje opmerkzaam moesten maken.

Het onderhavige *Oratorium*, bestemd, om, onder bestuur van den verdienstelijken G. H. BRQEKHUIZEN, luis-terrijk uitgevoerd te worden, is daartoe overgebracht, zoo als het nu het licht ziet, uit den Latijnschen en Hoogduitschen tekst. Misschien achten de lezers het vrij overtollig,

dat GEYSBEEK zegt, zich niet aan de begrippen van eenig Kerkgenootschap te hebben gehouden; anderen zullen dit eene vrij duistere verklaring noemen, alsof hier dan voorkomen moet, wat *niet één* Kerkgenootschap gelooft. Het verband hiertusfchen met het werktuigelijke der *poëzij*; dat verontschuldigd wordt, ziet ook wel elk niet in.

Den oorspronkelijken tekst niet kennende, kunnen wij de overbrenging, als zoodanig, niet beoordeelen. Daarmede evenwel, dat hier de *poëzij* slechts de tolk was der hoogzwevende gedachten harer zuster, zoo als GEYSBEEK in het voorberigt zegt, zelfs met het moeilijke van het bewerken eens teksts naar de muziek, laat zich het onvloeiende harer spraak niet verschoonen, in regels als:

Gramschap straalt uit zijne oogen.
 Waarheid was ons verkregen loon;
 Wij loven u, God! Eeuwig goed. (enz. enz.)

of eene constructie als deze:

Met u den vloek te dragen
 Volgt Satan u ter hel.

Het tegendeel van hetgeen GEYSBEEK in de voorrede zegt, blijkt in het stuk. Hij heeft, namelijk, zich wel degelijk aan de begrippen van eenig Kerkgenootschap gehouden, voor zoo ver MARIA, de Moeder des Heeren, betreft. Zij is hier eene hoofdperfoon. De Hemelen loven

Haar met (en?) den Eeuwigen Zoon.
 Zij roept voer de zondaars der aarde om
 Genade den Eeuwigen aan.

Tot haar zingen GABRIËL, MICHAËL, RAPHAËL,
 URIËL:

O Zachte MARIA! o Reine MARIA! U groeten de Heemlen met juichen; u huldigt in 't duister de dood!

Minder nog behaagde ons, dat met de aarde verloren gaat, wat daarop geboren is, behalve de van God uitverkorenen. Dit strijdt ook met de voorstelling van opgewekte verdoemden.

De *Satan* spreekt in dit stuk al heel onverstaaubar. Ziet hier, tevens een uittreksel ter proeve, zijne taal, bl. 8, 9:

Verdoemden ! zwijgt !

Hetgeen ik in den scheppingsmorgen

Tot heil der menschen (?) stout bedacht ,

En ondernam met moed en kracht ,

Bleef voor uw kortziend oog verborgen.

Gaat heen !

o Scheppingsvuur, (?) dat mijne borst doorgloeit ,

Dat uit het eeuwig Wezen is gevloeid !

Waarom wilde ik u in den mensch ontsteken ?

Ontvlamd in schuldellooze min, (*Hij ?*)

Bliës ik zijn borst de zucht naar vrijheid in.

Verleiding sprak : straks was zijn moed bezweken.

Onzaalge ~~was~~, die mij daartoe bewoog ,

Den mensch en mij tot ons verderf bedroog !

In vreemden glans zal slechts het aardfche pralen ,

Met eigen licht mijn hoofd zich niet omstralen. (?)

Wee hen ! zij zijn verloren !

'k Zie voor 't geregt hen dagen :

'k Moet billijk hen beklagen , (!)

In mijnen duistren hoek.

Ik had hen uitverkoren

Tot mijne heilgenooten , (?)

Maar thans met hen verstootten ,

Wacht ik des Regters vloek.

En, op bl. 16 :

Ja, volk ! gij zijt verloren !

Gij, die, bij 't helder hemellicht,

Een blij genoegen smaakt !

Gij, die met een betraand gezigt

Den stillen nacht doorwaakt !

De lezer oordeele zelf ! — Van de uitvoering van dit *Oratorium*, aan een weldadig doel gewijd, behoeven wij wel niets te zeggen. Zij is met algemeene en welverdiende toejuiching bekroond geworden.

BOEKBESCHOUWING.

Drie op-een-volgende Gelegenheids-leerredenen, waarachter een bijzonder Aanhangsel; door JAN VAN GEUNS, A. L. M. Phil. Doct., Lid van de Hollandische Maatschappij der Wetenschappen te Haarlem, en Predikant bij de vereenigde Doopsgezinde Gemeente, te Amsterdam. Te Amsterdam, bij P. Meijer Warnars. 1826. In gr. 8vo. XIII en 142 bl. f 1 - 50.

Deze drie leerredenen zijn meer dan tien jaren oud. De eene, over 2 Cor. V: 17^b, werd uitgesproken op den laatsten avond van 1815; de andere, over 2 Cor. V: 17^c, op Nieuwjaarsdag 1816, en de derde, over Hebr. VI: 19; 4 Febr. 1816, toen de Eerw. VAN GEUNS voor het eerst na den dood zijner vrouwe predikte. — Hoe komen deze preken eerst *nu* in de wereld? Wijlen Prof. TYDEMAN had ze met veel genoegen en slichting gelezen, en ried Do. VAN GEUNS aan, dat hij ze zoude laten drukken. De brief, waarin dit geschiedt, komt zijn Eerw., na tien jaren, weder in handen; en het gevolg is, dat hij *nu* tot de uitgave komt, ons daarover billijk verwonderd latende, dat hij dit te voren niet deed, en dat de bedenking, of Prof. TYDEMAN, indien hij nog leefde, die uitgave nu ook te laat konde achten, hem niet wederhield.

Behoudens liet genoegen en de slichting, die wij voor ons ook bij de lezing hadden, kunnen wij echter niet zeggen, dat zich deze preken van gewone goede leerredenen bij zulke gelegenheden onderscheiden; en het spijt ons zelfs, dat de waardige VAN GEUNS niet iets anders gaf aan zijne ambtgenooten en de huisgezinnen der Christenen.

Het is de taal van vromen vaderlijken ernst en vaderlijke liefde, die hier gevoerd wordt, en ons voor den prediker inneemt; want Recensent houdt veel van ware goeddelijkheid in des leeraars voordragt, en prijst die,

vooral thans, aan alle zulke predikers aan, die zich egeren over den ingang, dien somnige geestelijke wawelaars, door den onzin der *mystiekerij*, in de harten der verbijsterden weten te verkrijgen.

Doch geene verstandsverlichting moet aan den gemoeidelijken toon opgeofferd, noch hetgeen welluidt verwaarloosd, noch de goede smaak der godsdienstigen onverfchillig buiten aanmerking gelaten worden, welken men tot *genoegen* en *slichting* preken te lezen geeft; veler *slichting* lijdt door gebrek aan *genoegen*; en, zoo afkeerig wij zijn van hetgeen velen, die uit vermaak ter kerke gaan, dikwijls „eene magtig mooie preek” noemen, zoo overtuigd zijn wij ook, dat een leeraar zijne rede behagelijk en aangenaam moet maken, en dat de kansel het hoogste regt heeft op de ware — het spreekt van zelve op de aldaar pasfende — welsprekendheid. Of nu de Eerw. VAN GEUNS, die, blijkens de derde preek, daarvoor wel opgewassen is, dit, zijne hartetaal sprekende, in de twee eerste niet wel eens verzuimd hebbe, en tot eene niet na te volgene populariteit vervallen zij, laten wij gaarne deskundigen beoordeelen.

Schriftuuroefening vonden wij hier niet. De tekst is maar *motto*; doch dat hinderde ons niet zoo zeer, bij zulke gelegenheden; maar wij hadden gaarne meer onderwijzing tot levensbestuur, en deze op eenigzins anderen trant, in eenigzins anderen vorm medegedeeld gezien, dan nu gegeven wordt.

Recentent vit er juist niet op, dat „de laatste” voor „het laatste” gelezen wordt, en „den tafel” ezv.; maar dat tweemalen „zoo maar,” op bl. 8, 9, „zoo maar redelijk, zoo maar wegbeuzelen”; dat „zoo lang er leven is, is er hoop,” aan ouden ter aanmoediging tot hunne verbetering zoo familiaar toegevoegd, bl. 17; dat „hompelen en strompelen,” bl. 45, nog eens aangehaald bl. 77; dat, van de rampen, „wij kunnen er niet om heen; wij moeten, of wij willen of niet, wij moeten er door,” bl. 65; de menigvuldig opgehoopte *vragen*, die hier voorkomen; dat *abrupte* in den stijl, als b. v. bl.

12: „Hoe — veel verschil —? Kindschheid, teugd, middelbare leeftijd, ouderdom! Jongelingschap, verder, staat van jonge dochter, man, vrouw, gehuwd, ongehuwd, vader of moeder! Aanzienlijk voorts, uit den middelstand of gering; rijk, minder rijk, middelmatig gegoed, sober, arm; geplaatst eindelijk in een vak van geleerdheid, van handdel, in eenig ander bedrijf, ambt, zeevaart, landbouw, fabriek, handwerk!” enz, dit alles noemen wij niet *populariteit*, die na te volgen is. Is „hier,” bl. 56, geene drukfout voor *niet*? „Derf willig wat gij hier geniet.”

De eerste leerrede loopt dus af: I. Bij het terugdenken aan het afgelopen jaar is het eerste, wat zich aan ons voordoet, de tijd, het besteden daarvan. Dit loopt in drie bladzijden af. II. Hoe hebben we aan alle onze verplichtingen in dit jaar beantwoord? Hier heeft men aanspraken aan 1. kinderen, 2. aankomelingen van beiderlei sekse, 3. mannen, vrouwen, echtgenooten, ouders, voogden, 4. ouden van dagen, 5. aanzienlijken, vermogenden, rijken, 6. gelukkigen uit den middelstand, 7. armen, 8. allen, van welk een rang, stand, beroep, sekse, ouderdom. Dit stuk is 13 bladzijden groot. In anderhalve bladzijde wordt het IIIde stuk, hoe we ons, bij vermeerderden voorspoed, hopen te gedragen, afgedaan; waarop het *laatste*, dat hetzelfde met betrekking tot den tegenspoed onderzoekt, volgt.

De tweede leerrede past de uitspraak, „*alles is nieuw geworden*,” op den tijdkring, de verplichtingen, den voorspoed en de rampen toe, en bestaat dus ook uit vier stukken; en als wij nu zeggen, dat het tweede is afgedeed in dezelfde aanspraken als in de eerste preek, behoeven wij geen gebrek aan afwisteling te bewijzen. Trouwens, niet slechts de beide preken loopen te zeer in elkander; ook in elke preek stuit men op *redites*.

Veel beter is ons de derde preek bevallen. De voorrede meldt ons, dat een door VAN GEUNS voor zichzelf opgesteld bericht van het ziek- en sterfbed zijner beminde echtgenoot, en eene preek van VAN LIS,

waarvan hij, in de zijne, dan ook gebruik gemaakt heeft, aanleiding tot deze leerrede gaven, in welke wij slechts wat meer naauwkeurigheds wenschten. Men vergelijkte b. v. slechts, hoe, bl. 90, van voorspoed, met opzigt tot des Christens zedelijk leven, gesproken zijnde, de tegenspoed, daar tegenover, op het uiterlijk lot wordt toegepast. Gaarne deelden wij aan onze medebroeders het plan dezer schoone preek mede, die dit leven als eene zee, en de Evangelische belofte als een vast en onwrikbaar anker der hope beschouwt; doch zij mogen die zelve lezen, en elk bedrukte trooste en sterke er zich mede!

De *voor- en nagebeden* vindt men hier ook. De prediker noemt zich eenmaal in dezelve in den eersten persoon: „*zoo ik naar den aard der liefde vertrouw;*” zeker keurt hij dit zelf af. Men had de gezongene verzen uit der Doopsgezinden liederen ook wel mogen geven. Deze preken komen tóch in Christenhuisgezinnen, ook buiten dat kerkgenootschap, hopen wij, en daar zijn die liederen niet overal zoo bekend, als wenschelijk is.

Wij moeten nu nog gewagen van het *bijzonder* ahangfel, dat gewis niemand *hier* zoude verwachten; het heeft dit opschrift: *Aan ****, bij zijn vertrek in Junij 1813 als Garde d'honneur*. Waarom leest men ook hier den naam des edelen en rampspoedigen jongelings niet, gelijk in het voorberigt? Dien jongeling, en evenzeer den schrijver, van wien hij een zijner geliefdste leer- en doopelingen was, strekt deze aanspraak tot eere. Zij is eene troost- en vermaanrede, die van de teederhartigheid en wijsheid, die haar ingaf, loffelijk getuigt; gelijk de overwijzing naar andere schrijvers, en het gebruik daarvan en van *SENECA*'s regt te pas aangevoerde en, in de achter deze stukken gevoegde aantekeningen, vertaalde woorden, bewijst, dat dit geen vlugtig opstel van eene enkele luim is. Prof. *TYDEMAN* ried de plaatfing dezer aanspraak bij de preken, en eene afzonderlijke uitgave, in klein formaat, aan. Wat het laatste betreft, wij zeggen met Do. *VAN GEUNS*, wien wij voor die aanspraak, en het berigt aangaande den jongeling, wien

zij betrof, danken: „Vindt de uitgever dezer preken” (of immers ook een ander?) „dit geraden, hij heeft van mijne zijde vrijheid.” Doch, achter deze preken staat zij nu toch al eens raar. Had de *Mnemosyne* haar niet kunnen bergen?

In de aantekeningen trof ons die op bl. 139 bijzonder. Ons *Mengelwerk* voldoe desaangaande den lezer!

Opwekkings-Redevoering, gehouden voor het Nederlandsch Zendeling-Genootschap in deszelfs Algemeene Vergadering te Rotterdam, den 20 Julij 1826, door deszelfs Medebestuurder J. CLARISSE. Te Rotterdam, bij J. van Baalen. 1826. In gr. 8vo. 70 Bl. f.:-60.

Eene allerbelangrijkste pennevrucht van den geleerden, regtzinnigen en godvruchtigen CLARISSE, 'smans verworven roem waardig. In de uitmuntende redevoering; die men niet zonder de grootste voldaanheid aan alle verwachtingen van eene uitmuntende kerkrede lezen kan, die ten tekst heeft *Joan. X: 16^d*, en uit welke wij zoo gaarne meer dan ééne treffende episode wilden, maar niet mogen overnemen, heeft de groote man vooral de behoefte des tijds onder het oog, bijzonder de *Brieven over den toestand des Christendoms in Indië*. Aan het te keer gaan van den nadeeligen indruk voor de Zendeling-zaak, dien dit en andere geschriften van den Abt DUBOIS maken mogten, is vooral het gewigtige *na-schrift*, bl. 49-70, besteed, waarin ook CAPADOSE's *Wettelijke Strijd* te schande gemaakt wordt.

Aan allen, hoe ook denkende over de Zendeling-zaak, aan alle beminnaars van bondig gevoerd betoog en echte kanselaar, aan alle ware vrienden der Christelijke kerk kondigen wij hiermede een stuk van groote waarde aan, waarin het geoeffend geloof, de ootmoed en liefde der godsvrucht welluidend en krachtig spreken; en wij danken God, die zulke mannen, tot sieraad en zegen van de Nederlandische kerk, nog lange voorspoedig doe arbeiden!

Aan Nederland. O lant, lant, lant, hoort des Heeren woort. JER. XXII: 29. *Te Amsterdam, bij J. H. den Ouden.* 1826. *In gr. 8vo. 18 Bl. f : - 20.*

Een gewichtig woord aan Nederlands Volk, in deze komervolle dagen van heerschende ziekten en menigvuldige sterfgevallen. Bij denzelfden. *In gr. 8vo. 29 Bl. f : - 30.*

Aanwijzing van de oogpunten, uit welke wij algemeene rampen en de thans heerschende ziekte te beschouwen hebben, en het gebruik, dat wij van dezelve behooren te maken; of Leerrede over Luk. XIII: 1—8. Door G. A. J. PAGBNSTECHEER VAN GROIN, Predikant te Lisse. Te Leyden, bij C. G. Menzel. 1826. *In gr. 8vo. 31 Bl. f : - 30.*

Een woord uit het hart, tot het hart mijner kranke en lijdende medemenschen, die door de thans heerschende ziekte bezocht en in rouw gedompeld worden. Te Groningen, bij R. J. Schierbeek. 1826. *In gr. 8vo. IV en 48 Bl. f : - 35.*

No. 1 is van een' hoogstwaarschijnlijk ongeneeslijken kranken zelve, die geheel ijlhoofdig is en tuschenbeiden dol. De krankzinnigen hebben echter gaarne met hem te doen. Hij kan van alles. Als advocaat en dichter scheidt hij er nu zoo wat uit; maar nu is hij een landshistoriefschrijver, dan een profesfor in de uitlegkunde, dan weder een boetprediker, of ook wel een vloekprofeet. Van nature is hij een *Food*, neen, een smous; doch hij is, als zoodanig, overgelopen tot de *Jezuiten*. De man zegt alles van buiten op, wat in oproerschriften enz. al van ouden datum even zoo voorkomt, alsof het nooit gezegd en nooit wedersproken is. Hij stoort zich aan niets, en — men moet hem laten uitrazen.

Hooft hem eens razen! Te voren ſchaamde God zich niet, de God van Nederland genaamd te worden; (noemde God zelf zich zoo? wat we dus influiten, zijn vragen aan *gezonden*, althans aan zulken, wien het niet in het hoofd ſcheelt) maar dat 's over; het volk heeft den Almagtigen willen ontwapenen, b. v. door weldadigheid zonder geloof; (denkt de Chriſtelijke liefde kwaad? 1 Cor. XIII.) nu ſtraft God met ziekte ezv.; als er te voren maar runderen ziek waren, dan werd er, tot afwending van Gods losgebarſten toorn, een biddagsbrief uitgeſchreven; (en als men dan las, wat er gepreekt was, dan ſchreef er ook de ootmoed altijd bij, wat er, ſomtjids bij elken predikant, gecollecteerd was: was dat weldadigheid *met* Chriſtelijk geloof?) nu moedigen zelfs de leeraars de menſchen aan, om zich in ongeloof en ligtzinnigheid te bedwelmen; (welke leeraars?) de leeraars zijn leugenprofeten, huurlingen, die **J E Z U S** verloochenen; (heeft die ook niet gezegd: „oordeelt niet“?) zij prediken, dat alles bij toeval gebeurt, (wie?) en dat de rampen geene ſtraffen zijn; (roepen ze niet op tot verootmoediging en verbetering, en beantwoording aan de oogmerken Gods in den tegenspoed? geſchiedt dat niet getrouw?) in oude dagen was er voorspoed, omdat onze vaderen God van harte dienden, doch nu heeft God een' twist met Nederland; daar is Prins **F R E D E R I K** eene voorname oorzaak mede van, zoo wel als **A R M I N I U S** en **V A N D E R P A L M**; Vrijmetſelarij, Arminianerij, en de *Bijbel voor Jeugd*. . . . Er moet verootmoediging wezen; (wie ontkent het? de ſchrijver immers met zijn gedrag) ja maar vooral een Biddag; miſchien wordt het dan beter, (dat 's immers zeker, als men zoo conſequent Joodsch redeneert, als in dit ſtukje geſchiedt?) ezv. ezv. ezv.

Waarom noemt zich de ſchrijver niet? Dat 's een ſlecht teeken. Hij ſchaamt zich toch niet? Vermindert zijn krediet ook?

Van No. 2 zeggen wij: *het is hetzelfde, even hetzelfde als No. 1.*

Van No. 3 moet iets meer gezegd worden: het is eene preek in goeden stijl, en met kennelijke hartelijkheid gedaan. Na gepaste inleiding, wordt de tekst goed verklaard; het tweede deel, dat beter in tweeën gesplitst ware geweest, overweegt veler menschen verkeerd begrip van de rampen, die anderen treffen, en welk gebruik wij er voor onszelven van hebben te maken. Velen zien Gods hand voorbij, en noemen alles toeval; anderen blijven in verkeerde gezindheid en gedrag onveranderd, en anderen houden de door Gods hand bezochten voor slecht, en zichzelf voor veel beter. Van dit bestaan wordt aangetoond, hoe gevaarlijk het voor den mensch zelven, hoe beleedigend het voor den naasten zij, en hoe roekeloos tegen God. Wij moeten ons laten opwekken door de onheilen, als roepstemmen Gods, tot verbetering; hebbende, bij verharding, geen beter lot te wachten. Op deze preek heeft Recensent deze aanmerking, dat zij wel wat troostrijker had mogen eindigen. Zulk een leeraar is evenwel — en op dezulken draagt onze leeftijd roem, als op niets zeldzaams — een voldoende bewijs, dat DA COSTA liegt en lastert. De gemeente van *Lisse* achte haren predikant om zijns werks wille; want — elders schijnt hij geene opmerking te genieten.

En wat is nu No. 4? De titel geeft er den regten naam van op. Dit woord komt ook van een' leeraar der Hervormde kerk; en wij zijn er gerust op, dat niemand, wie hij dan ook zij, ten zij hij geheel verhard ware in vooroordeel en boosheid, die No. 1 en 2, en soortgelijk raaskallen van de scheurzieken in gemeld kerkgenootschap en elders, vergelijkt met dit woord, zijne droefenis en ergernis verbergen kan over de duivelsche wijze, waarop men eenvoudige menschen tegen hunne waardige zieleherders zoekt op te zetten. Door menig nuttig en godvruchtig geschrift is de waardige *CORSTIUS*, predikant te *Enkhuizen*, bekend. Ook voor dit, juist berekend tot het doel, danken wij hem. Het boekje moet gekocht, en het moet verspreid worden, waar ƒ

fluivers te groote opoffering mogten zijn. Doet dat, menschenvrienden! CHRISTUS-vrienden! Zoo doet ge dubbel wèl. Daarop zal God nederzien met welbehagen.

De beide laatste stukjes *alleen* zijn ten voordeele der behoeftige zieken uitgegeven.

Verloskundige Aanmerkingen, door IZAÄK DE KONING, Stads Med. Dr., mitsgaders Heel- en Vroedmeester te Zaltbommel, enz. Met eene Plaat. Te Zaltbommel, bij J. Noman. In gr. 8vo. Behalve de Voorrede, 86 bl. f 1-25.

Deze Verloskundige Aanmerkingen zijn van gemengden en zeer verschillenden inhoud. In de eerste worden de pligten des Verloskundigen opgegeven. De stijl en de aanvang vooral heeft iets gezwollens, 't welk niet zoo geheel strookt met het onderwerp; somtijds is dezelve onverstaanbaar. „De pligten van enen Verloskunstoefenaar, naar,” dus leest men bl. 3, „strekken zich niet alleen tot een bloot verloskundig handwerk uit, maar tot eene *dogmatische omperking*, welke *grenzen* bij geene mogelijkheid te bepalen zijn.” Eene dogmatische omperking, waarvan de grenzen niet te bepalen zijn? Recenfent be-
 tuigt aan deze klanken geen redelijken zin te kunnen geven.

De tweede Aanmerking handelt over de verdeeling der Verlosfingen. Zij worden door den Schrijver onderscheiden, I. in die, welke door de krachten der natuur alleen kunnen gefchieden; II. diegene, welke met de hand moeten volbragt worden; III. dezulke, welke door eenig niet fnijdend werktuig moeten voleindigd worden, en IV. de zoodanige, welke door fcherpe of fnijdende werktuigen moeten volbragt worden. Deze verdeeling zou dan aannemelijk zijn, als de Verloskunde tot haren hoogften trap van volkomenheid gebragt ware. Nu kan zij tot grove dwalingen vervoe-
 ren, en het is verkieslijker, de eenvoudige verdeeling

van FRORIEP, in regelmatige en onregelmatige Verlosfingen, te behouden, die uit de natuur ontleend is, dan de verdeeling niet op de natuur, maar op de kunst te bouwen, daar deze laafte altijd nog voor velerlei afwifeling en verbetering vatbaar blijft. Onder de oorzaken eener al te langzame verlosfing, in de derde Aanmerking opgegeven, had ook een algemeene of plaatfelijke *torpor* uit ware zwakheid behooren vermeld te zijn. De zesde Aanmerking, over de Verlostang, is met veel kennis van zaken gefchreven, en zal door iederen deskundigen met genoeg gelezen worden. Over de waarde van die des Schrijvers zal vooral de ondervinding moeten beflifen. Dat dan, om met de woorden, aan het slot dezer Aanmerking geplaatst, te eindigen, eene onpartijdige befchouwing bij eene kunstmatige beproeving bellifse, in hoeverre met dezelve het doel getroffen is.

Verloskundige Verhandeling over de Geboorte-as, door J. W. E. DE MAN, Ambts Med. Dr. en Vroedmeester te Elst in de Overbetuwe. Met twee Platen in fteendruk. Te Arnhem, bij D. K. Muller en Comp. In gr. 8vo. Behalve het Voorberigt, 92 bl. f 1 - 40.

In eenen tijd, waarin, op het voetspoor van den grooten WIGAND, het dynamifche der Verloskunde met zoo veel ijver beoefend wordt, is het van gewigt, ook het mechanifche dier kunst niet uit het oog te verliezen; daar het in den aard der menfchen ligt, tot uiterften over te flaan, en zoo het eene door het andere voorbij te zien. De lotgevallen der Verloskunst leveren menig bewijs op voor deze ftelling; en, terwijl men te voren het baren befchouwde als eene bijna geheel mechanifche werking, loopt men thans gevaar, uit een' overdreven eerbied voor de levenskrachten van den *uterus*, denzelven in een mystifch wezen te herfcheppen, ja niet flechts eene *vita*, maar ook eene *anima propria* toe te fchrijven. Dank hebbe dus de geleerde DE MAN, die, in

zijn werkje over de Geboorte-as, weder de aandacht op het mechaniek der verlossing vestigde, en wiens uit de nasporing der natuur geborene opmerkingen men naast de schriften van onze beroemde en kundige landgenooten, de Hoogleeraren VAN SOLINGEN en BAKKER, over ditzelfde onderwerp, gaarne eene plaats zal inruimen.

Nieuwe Taal- en Dichtkundige Verscheidenheden. Door Mr. W. BILDERDIJK. III Deelen. Te Rotterdam, bij J. Immerzeel, Jun. 1824, 1825. In gr. 8vo. Te zamen XI^V en 633 Bl. f 9 - :

Zoo erg, ja „zoo goddeloos,” dreeven wij wel schrijven, kan het BILDERDIJK nooit maken, of wij zullen ons over hem verwonderen met dankbaarheid, en gaarne bij hem in de leer gaan, als hij op zulke *Verscheidenheden* ons onthaalt, waarvan wij reeds vier deelen aankondigden, en nu weêr drie, met *nieuwe*, vermelden mogen. En (wij denken hier aan den wijzen VOSMAER) berijden die door BILDERDIJK opgetilde jonge Heeren tuschenbeiden ook eens zoodanige stokpaardjes, dan mogen zij, wat ons betreft, hunne liefhebberij van schelden en verdoemen ook wel aanhouden. Die kan toch door geene verscheidenheid vermaken, en men hoort het eenzelvige geraas, even als dat van den koperlager en zelfs van een' afloopenden wekker, eindelijk zonder het bijna op te merken.

Wij wenschen onzen lezeren onze gelijkmoedigheid nederig toe; en, terwijl het ons onverschillig is, of BILDERDIJK al dan niet in onze *Letteroefeningen* kijkt, hopen wij, wie op onze Nederlandsche Letterkunde prijs stellen, en in dezelve onderwijs geven en ontvangen, uit 's mans verdiensten nut te doen trekken; en het is daarom, dat wij hen op dit werk bij vernieuwing opmerkzaam maken.

Ons verslag bevat de drie deelen tegelijk. Vroegere verslagen, aangaande de vier voorgangers dezer *Nieuwe Verscheidenheden*, doen eene uitvoeriger vermelding, dan waartoe ons ruimte vergund is, minder noodig zijn. Zie eens, Lezer! wat schat ge hier vinden kunt.

Het eerste deel begint met een kort vertoog over de Romeinsche talletters, waarvan ons echter het tweede gedeelte over die teekens in grootere zamenstelling de noodige duidel-

lijkheid schijnt te misfen. Hierachter is gevoegd een ahangfel tot de verhandeling over de getalnamen (in het IVde deel der *Verscheidenheden*) en eene oud-Griekfche aanteekening over dat onderwerp, die toch, meenen wij, wel ver- taald had mogen worden; want alle beoefenaars onzer taal kennen zoo veel Griekfch niet, als hier wordt vooronder- feld, dat zij moeten. Over de zoogenoemde graden van vergelijking der bijvoegelijke naamwoorden wordt vervolgens gehandeld, en bij deze gelegenheid ook over het regimen door *als* of *dan*. Het geheele ftuk is den meester van de taal waardig, en de opheldering van der Grieken en Latijnen *comparativus* en *superlativus* in het bijzonder. Het kost moeite, hier ons woord te houden, en uitvoeriger vermelding achter te laten. Hetzelfde zij gezegd van hetgeen over *toon* en *maat*, zoo ten aanzien van verzen als van proza, volgt. Wij voor ons hebben zeker minder op met de vier fragmenten des Romans van REYNOLT; doch om de taak- kundige aanteeeningen er achter zijn zij ons belangrijker. In het daarvoor geplaatfte voorberigt leert ons BILDERDIJK de historie der vier Heemskinderen, die hij niet alleen reeds kende op zijn zesde en zevende jaar, maar ook toen reeds de Ovidiaanfche Mythologie, de gefchiedenis des Bijbels, de Romeinfche oude historiën, ezv. alles van zijne grootmoe- der en te huis geleerd, terwijl zijn vader hem het Fransch in- ftrooide, en de vlijtige lezing van CATS (toch niet door het kind?) reeds van zijn anderhalf jaar af aan zijner wijze van denken eene wending gaf, die — en wat daar meer volgt, want wij zijn er ontfteld van. Uit het laafte ftukje van dit eerste deel, over de ftopwoorden in de verzen, zien we ook, dat hij op zijn zevende jaar Latijnsche in Hollandfche verzen overbragt.

Het tweede boekdeeltje wordt geopend met een vertoog over de zoogenoemde *gerundjën*; een daarop volgend behandelt breedvoeriger de zoogenoemde *buigingen* der naamwoorden; een allergewigtigst ftuk, dat hier, gelijk andere, BILDER- DIJK'S *Spraakkunst* voorafgaat, naar welke door alles, wat wij hier lazen en leerden, ons verlangen steeds hooger werd opgewekt. Vooral, wat hier van de naamvallen en den *ca- sus emphaticus* gefchreven is, vonden wij treffend. Twee volgende ftukken zijn *dichtkundig*, en behandelen de *verfifca- tie*. Men kan denken, hoe vol van belangrijke opmerkingen hier alles is; maar ook, hoe hier zal worden afgegeven op dat heer van dichters, dat onze eeuw oplevert! Zoo is het

kinge waardig Een ander vertoog handelt over den zoogenoemden *ablativus of nominativus absolutus*. Een derde over het gebruik van het woord *dezelve*. Hij is magtig over dat woord gebelgd, en zegt daar heel wat van, dat men niet zonder lagchen kan lezen, en zonder den wenêch, dat de *mode* wat minder met dit woord speelde, dat in de poëzij nog niet indrong, (waarom niet, als het zoo noodig is?) en waarvan hier besloten wordt: „het *dezelve* en al wat daarvoor te zeggen is, rust op Latinisten-tirannij, in eene taal, die men niet kent, en op zijn Napoleonsch aan zich onderwerpen wil.” Over de *vreemde* en zoogenoemde *bastaardwoorden* in onze taal wordt hier ook veel belangrijks gezegd, en met nog twee taal- en dichtkundige verscheidenheden, als over de uitdrukking van den *genitivus* en over *noch en nog*, dit deel geëindigd. Tusschenbeiden staat nog eene proeve van *spreekwoorden* en *spreekwijzen*, die men historisch-taalkundig zoude kunnen noemen, en met hoedanige ook het tweede deel besloten was. Dit is een uittreksel uit eene verklaring van meerdere, waarmede zeker aan het publiek dienst gedaan zoude zijn, en geeft eene aangename afwisseling aan dit werk. Het kan er echter niet door, dat BILDERDIJK — hij schreef toch niet *in fugam vacui*? — op deze wijze zijne lezers afscheept: „IX. *Spijkers op laag water zoeken*. In eene nieuwe en vermeerderde, lang gereed liggende uitgave mijner *Geslachtlijst*, waarvoor ik nog geen drukker heb kunnen vinden, heb ik dit verklaard. Intusschen geef ik het aan de Akademische of andere Taal-leeraars ten raadfel, zonder daarvoor echter de zeven wiskleeders van *Simson* uit te loven.” Maar wat kan er bij BILDERDIJK niet door? Dat spijt ons intusschen, dat hij geen drukker heeft kunnen vinden voor zijne *Geslachtlijst*. Is daar geene kans op, Heeren Boekhandelaars? Gij verzint zoo veel, en er wordt, helaas! zoo veel gedrukt. Mogt ons beklag u hebben opgewekt! Er is dan een bezwaar tegen den geest der eeuw minder. Doch — *punctum!*

Hulde aan Mr. RHYNSVIS FEITH, ter gelegenheid der Inwijding van deszelfs Gedenkteeken (het Gedenkteeken, voor hem opgerigt); voorafgegaan door een Verslag van de Commissie, met de daarstelling van hetzelfde belast geweest. Te Zwolle, bij H. As. Doijer. 1826. In gr. 8vo. 44 Bl. f 1*:

BILDERDIJK zoude zich, op dezen titel reeds, en niet

geheel zonder reden, ergeren over dat tweemalen „de” en „hetzelve,” dat ook te menigvuldig gebezigd wordt, en niet altijd even noodzakelijk; in de *poëzij* toch kan men er immers nog al buiten.

Wij zijn blijde, regt blijde met dit kleine en fraaie, ook zeer belangrijke stukje. Belangrijk noemen wij het, uit hoofde van het op den titel genoemde *Verflag*. Wij beklagen het, dat de, ja wel zeer vroegrijdige, met het sterfberigt bijna gelijktijdige, aankondiging van den Boekhandelaar SURINGAR de *Zwolsche Commissie* wel moest doen afzien van haar plan ter uitnoodiging van Dichters en Redenaars, met uitloving van *premiën*, om hunne talenten, FEITH ter eere, te beproeven; maar verheugen ons over dit aangenaam sierkroontje, der heerlijke *Gedenkzuil*, die wij reeds bezitten, nu nog aan te hangen. De gemelde *Commissie* is allen dank waardig voor de bezorging van het *Grafteeken*, waarvan, gelijk van de wijding daarvan, een welgesteld berigt hier voorkomt. Zij geeft reden, waarom zij zich niet alleen tot *Zwolle's* hulpe bepaalde, maar boven deze de *nationale* hulde en hulpe verlangde ter totstandbrenging van het *Monument*, en daartoe de inschrijving algemeen openstelde. Wij voor ons hadden liever het tegendeel gezien. *Zwolle* was immers alleen wel in staat, om *f* 5000 bijeen te brengen? De *Commissie* zegt zelve, dat, ook zonder vreemde hulp, een niet minder prachtig Gedenkteeken FEITH's graf zoude hebben versierd: Zoo had dus *Zwolle* kunnen bewijzen, dat haar groote en beroemde burger bij haar ook in zijne waarde geschat en bemind werd, waaraan men wel weet, dat getwijfeld is. (Wij lezen zelfs hier ook, dat het niet minder prachtige *Monument*, dat *Zwolle* wel alleen zoude daargesteld hebben, voor rekening van *weinigen* zoude zijn gekomen.) Het inzien der rekening van ontvangst overtuigt ons ook, dat men algemeen geoordeeld heeft, zoo als wij voor ons doen. Hoe groot zoude wel de schat geweest zijn, indien eens elk in het vaderland, die FEITH vereerde, ingeschreven had, zoo als met zijne hulde aan den Edele overeenkwam, voor een Grafgesticht te zijner eere! Wij verwonderen ons dus niet, dat slechts 17 afdeelingen der Maatschappij *Tot Nut van 't Algemeen*, die er, meenen wij, wel 160 meer telt, hebben bijgedragen, en dat er uit *Amsterdam* niets meer dan *f* 110 gekomen is van twee Genootschappen, waarvan een *f* 10 schonk, ja dat, de genoemde Departementen medegerekend, slechts uit 30

plaatsen, buiten *Zwolle*, in het geheele Koninkrijk, van de gelegenheid, door de *Commissie* voor allen opengesteld, is gebruik gemaakt. Het konde en behoefde niet anders. *Frankrijks* en *Engelands* voorbeeld doet hier, voor ons, in dit geval, weinig af. De beschrijving van het *Monument*, en deszelfs uitsluitende afbeelding, zie men in het boekje zelve; zoo ook de beschrijving van de plechtige inwijding. Wij hebben ons beklaagd, dat we in ons voornemen, om die bij te wonen, zijn belet geworden; doch men heeft ons getroost met het bericht, dat aan onze voorstelling daarvan niet zoude voldaan zijn geweest, van wege het gedrang, en, over het geheel, het gedrag, van het *Zwolsche* volk. Daar leest men hier nu niet van; wel, dat er eene *ontzaggelijke* menigte op de been was; maar ook, dat alles geregeld en zonder ongelukken is afgelopen.

Na het *Verflag* treft men hier aan: het *Grafschrift*, dat op het Gesteente te lezen, en van den dierbaren Zanger zelve is, overgebracht (echter had dit wel gelukkiger kunnen zijn) in het Latijn door VOPISCUS HORATIUS ACKER; verder, een *Lofdicht*, door H. A. S. ZOON DOIJER, in de Grootte Kerk te *Zwolle* uitgesproken. Dit lofdicht is te kort, en door de soort van verhevenheid, die er is aangebragt, zeker niet terstond bevattelijk. De tijd sloopt alles; maar Gods woord blijft. Op dat woord rust de roem van RUBENS, CATS, VONDEL, DE GROOT, DE RUIJTER, ja van *Nederland*; ook de roem van FEITH. Reeds deze aanloop laat zich niet gemakkelijk nagaan. Nu is de leeuwrik beeldtenis van FEITH. Die dichtregels behaagden ons; maar toen wij lazen: „FEITH's zang omzweeft Natuur in 't eerst, dan 't vaderland, dit leven, den mensch,” begrepen wij toch niet eer, dan na het lezen van anderhalve bladzijde, wat DOIJER meende. In proza zoude het zóó zijn gezegd geworden: „voorts dit leven, daarna den mensch.” Vandaar de duisterheid; maar, behalve dat, wij vinden hier immers geene tijdsorde van FEITH's poëzij? Eene uitweiding over 's mans verscheiden naar zaliger stand, eene aanspraak aan zijne geboortestad, en, in andere voetmaat, eene uitnoodiging naar de grafplaats, die wij zeer vloeiend en treffend vonden, maakt den inhoud van dit vers uit, dat men niet zonder genoegten lezen, maar toch geen lofdicht noemen zal. Goed beantwoordt aan den titel de *Uitboezeming*, bij het graf uitgesproken, door Mr. P. L. DEN BEER; en de *La-*

sijnsche Muze van den reeds genoemden ACKER besluit alles met een *Epigramma in Obeliscum D. M. Rhijnvis Feithii S.* Alles kenmerkt zich door korthed. Wij nemen niets over, omdat alles verdient gelezen te worden, en wij het boekje zelve aanprijzen, dat wij ook fraai genoemd hebben, om het *titelvignet*, den letterdruk en de geheele nette uitvoering, die den uitgever en der *Commissie* tot eere strekt, en niets te wenschen overlaat.

Maar dat de Redevoering door den *Zwolschen* Predikant FORTUIN, welke hier als uitmuntend geroemd wordt, en zijne Aan spraak bij het graf, die hier „plegtig en roerend” heet, is weggebleven, komt ons al vrij zonderling voor; te meer, daar er verscheidene pogingen bij dien Predikant zijn aangewend tot de plaatfing van beide stukken. „’s Mans zedigheid deed die mislukken,” zegt de *Commissie*, niet bedenken de, dat zij daarmede tevens den gullen vereerderer van FEITH juist geen zeer vleijend *compliment* maakt. Maar die zedigheid kennen wij niet. Zoo zoude men een’ rijkaard ook wel kunnen verontschuldigen, als hij hulpbetoon aan zijn geld verbiedt, en zeggen: „’s mans spaarzaamheid deed de pogingen mislukken.” Of dacht FORTUIN, dat hetgeen van hem gehoord is niet zoo uitmuntend, plegtig en roerend zoude bevonden worden, als het eens gelezen werd, of...? Wij kennen den Do. niet, en weten niet, of hij zich ooit, door zijne pen, aan het publiek heeft laten kennen; maar dat de taak van FEITH’s lofredenaar bij de grafwijding niet aan een’ ander’ man, die met zijn werk konde en durfde, en dan ook wilde voor den dag komen, is te beurt gevallen, is nu wel zeer jammer. Die zoude, gelijk de drie Dichters, dank behaald hebben bij het publiek, dat zich nu verwondert.

De Bruid van Lammermoor. Door Sir W. SCOTT. 1ste Deel.
Uit het Engelsch. Te Groningen, bij W. van Boekeren.
 1826. In gr. 8vo. 308 Bl. f 2 - 80.

Wij ontvangen hier een eerste deel, doch vonden geene aanwijzing, hoe vele deelen nog volgen moeten. Wij den ken echter niet meer dan één; en daar in des vertalers voorrede deze Bruid de *beklagenswaardige* genoemd wordt, zoo verwachten wij, dat de geschiedenis *treurig* zal eindigen. De opgave der drukfouten, waarvan men eene opgave *ack-BOEKESCH*, 1826. NO. 16. B b b

ter ieder deel beloofde, is bij dit eerste deel vergeten; zij zal toch noodig zijn, want hier en daar troffen wij volzinnen aan, waar meer dan één woord uitgevallen schijnt. Dan, wij willen op deze bijzonderheden niet verder hechten, noch ook daarop, dat wij eene algemeene lofrede op den reeds genoeg ook bij ons bekenden en bekwamen schrijver (hoe kort dan ook) voor ieder zijner werken geheel onnoodig houden; maar grootelijks verschillen wij van den vertaler in gevoelen, dat de beroemde SCOTT het eerste hoofdstuk van dezen roman beter geheel had weggelaten; en bij zijne uitgedrukte meening, dat het oordeel der meeste, zoo niet van alle lezers daarin volmaakt met het zijne zal overeenstemmen, verzoeken wij, dat hij ons gelieve uit te zonderen. Dat hoofdstuk heeft ons zeer behaagd; wij vonden het luimig, voorzien van goed en smakelijk zout, en het geeft waarlijk leering voor hen, die het romantische vak voor het publiek met smaak willen beoefenen.

Den roman zelven hebben wij tot dusverre met groot genoeg gelezen; SCOTT teekent ook hier meesterlijk, en weet de belangstelling gaande te houden. Lord RAVENSWOOD, wiens stamhuis door de gevolgen der *Schotsche* omwenteling diep gezonken was, deelt aanstonds in de achting en het medelijden der lezers; dit doet niet minder de fiksche geteekende, regt beminnelijke *Mis* LUCIA ASHTON, zoodat het ons smart, dat, zoo zij anders de bedoelde Bruid van *Lammermoor* is, de vertaler ons berigt, dat zij *beklagenswaardig* worden moet. Haar vader, Groot-Zegelbewaarder, heeft zich *per fas et nefas* (hij was een doorslepen advocaat) van de goederen van RAVENSWOOD meester gemaakt. Wij hadden ons nog al geveid, dat een huwelijk tusfchen haar en den waarlijk edelen wettigen erfgenaam den wrok dempen en de familiën verzoenen zou; alhoewel wij van hare hooghartige moeder, die voor haar geen moederlijk hart heeft, veel fratsen en tegenstand verwachtten. Tot nog toe is het meisje niet zeer beklagenswaardig; zij bevindt zich met haren vader bij den jongen RAVENSWOOD op zijn vervallen en armoedig kasteeltje, het eenige, dat hij van alle de voorvaderlijke bezittingen gered had, en waar hij zich uiterst kommerlijk in alles behelpen moest. RAVENSWOOD heeft, door een waarlijk gelukkig toeval, haar en haren vader het leven gered. Mama is er niet bij, en wij gelooven, dat de liefde bij de jonge lieden reeds aan het kie-

men is, en de wraakzucht bij RAVENSWOOD wel geheel vernietigen zal. Bij de lezing durven wij een aangenaam onderhoud beloven, en hopen, dat de uitgever ons romanlezend publiek niet te lang naar de voortzetting en afloop zal doen wachten.

De Zeeroover. III Deelen. Uit het Engelsch van WALTER SCOTT, door STEENBERGEN VAN GOOR. Te Leeuwarden, bij Steenbergen van Goor. 1825. In gr. 8vo. Te zamen 885 bl. f 3-70.

Zeldzaam zijn waarlijk de talenten van WALTER SCOTT; maar ook zeldzaam is de onverzadelijke leeslust van ons publiek. Men overlaadt ons met deze romans, vol keurige beschrijvingen van ijsfelijke natuurtooneelen, ons geheel vreemd, en van *Schotsche*, ons geheel vreemde zeden, uit den ouden tijd. Dat *Schotsche* of *Engelsche* mannen, met die landen en geschiedenissen van vroegere dagen min of meer bekend, op den duur nog daarin behagen vinden, is minder vreemd; maar *Hollandsche* jongens en het *Hollandsch* meisje, aan welke reeds zoo vele foortgelijke proeven geleverd zijn, zullen het toch, vreezen wij, eindelijk moede worden. Doch het schijnt, dat ook bij romanlecture eene mode heerscht, en dat SCOTT nu eenmaal in de mode is. Het ware intuschen te wenschen, dat Dame MODE nooit erger kwaad had gesticht! — Nu wij met 's mans geest, uit zijne door ons vroeger aangemelde geschriften, reeds genoegzaam bekend zijn, lezen wij deze romans meer vlugtig, om er eenig verslag van te doen, ten zij iets bijzonder uitmuntends nog voorkwam, dat eene grootere mate van opmerkzaamheid zou vereischen. Dit moest, volgens bericht van vertaler en uitgever, bij dezen *Zeeroover* het geval zijn. Het is toch, zegt hij, zoo niet *het allerbeste*, dan toch *een der allerbeste* van des schrijvers produkten. Gaarne erkennen wij, dat wij er min of meer door gedrongen werden, om den roman *meer dan vlugtig* in te zien. SCOTT's beschrijvingen en verhalen zijn wegstlepde, alhoewel zij dan ook voor ons reeds gedeeltelijk de bekoorlijkheid van het nieuwe verloren hebben. Het *betere* of *allerbeste*, dat dezen roman bijzonder zou kenmerken, zal denzelven welligt door sommige lezers betwist worden. Wij laten dit, als goeddeels van *bijzondereis*

smaak afhingende, in het midden; maar het onwaarfchijnlijk vonden wij hier nog fterker dan elders, en hier endaar meenen wij zelfs eene vergifing en onnaauwkeurigheid op te merken. Zoo begrijpen wij b. v. maar niet, hoe de koopman *Bryce Snailsfoot* des Zeeroovers doos met de *Runenletters* hem te koop kan aanbieden, alvorens hij zijne kist, sub- en obreptif, had weten te bemagtigen. De doos moet in die kist geweest zijn, of hoe kon zijn vader hem aan dezelve herkennen? Of, had de Zeeroover die bij zich, dan kon *Bryce* die niet gekocht hebben van het volk van een ander rooffchip. — Maar wij veroorloven ons geene verdere aanmerkingen; misfchien lazen wij ook nu te vlugtig.

Het tooneel van het verhaal is *Shetland*, en bij hetzelfde worden wij eene eeuw of wat teruggezet. Een geheel onbekend en weinig spraakzaam man, een menschen- en vooral een vrouwenhater, betreft daar een akelig, eenzaam, oud eir vervallen rotskasteel. Hij had een' zoon, *Mordaunt*, met wien hij zich weinig bemoeide, dan alleen, dat hij hem vrij goed onderwijs gaf. De hupsche jongen was niet zoo meisjesfchuw; hij was overal gezocht en aangenaam. Vooral was hij zeer gezien bij eenen braven bejaarden heer, van eeb *Normandsch* bloed, en diens beide lieve dochters, uit welke de keus ons zoo wel, als *Mordaunt*, moeilijk zou geweest zijn. Sinds echter zeker even onbekend heer, *Cleefland*, na gelede ne fchibbreuk, zich had ingedrongen, waren daar aan huis de fiekken voor *Mordaunt* verhangen, en het duurde lang, eer hij de ware reden vinden kon. Die *Cleefland* was een *Zeeroover*; en toen dit uitkwam, was zijn spel ook daar ten einde. Maar hoe geraakte zulk een mensch daar zoo gemeenzaam bekend, en hoe kon zulk een kerel het hart der lieve, fchrandere *Mina* winnen? Ja, lezer! hij was toch een held, een zeer edel man, en in hare fchatting stond hij met hare dappere voorvaders, waarvan zij veel gehoord had, volkomen gelijk; en eerst toen zij zijne kameraden ontmoette, viel haar de blinddoek van 't gezigt. Evenwel, zijn ongelukkig zeerooverfchap daargelaten, was de Zeeroover een beminnelijk mensch. *Mina* wil hem nu wel niet tot man, maar nam toch altijd in hem het hartelijkst deel. Hij geraakte nog in dienst van den Koning, en flierf op het bed van eer. — Het fpreekt van zelve, dat *Mordaunt*, in de gunst van den ouden *Normander* herfteld, met de jongere zuster huwde, en met haar zeer gelukkig geleefd heeft.

Maar de lezer weet nu nog niets van het ingewikkelde der geschiedenis. De vader van *Mordaunt* was ook de vader van *Cleefland*, en zelf een oud Zeeroover. En die *Cleefland* is tevens de zoon van zekere profetes of heks, *Norna* genoemd, die in deze geschiedenis eene zonderling *Schotsche* rol speelt. Echter was al haar bedrijf natuurlijk; gelijk ook de norfche vrouwenhaat, en het volstrekt gebrek aan liefde voor zijnen tweeden zoon, *Mordaunt*, uit een ander huwelijk. — Maar wij kunnen *alles* niet aanstippen. De lezer begrijpt nu wel, dat deze roman tusfchenbeiden verschrikkelijk akelig, maar toch inderdaad zeer onderhoudend om te lezen is; en dat hij, die zich slechts met eene sterke verbeeldingskracht en een goed geloof daartoe zet, zich veel genoeg beloven kan.

Redevoering over de zaak der voor hunne vrijheid ftrijdende Grieken, onzer belangftelling en deelneming waardig, bij gelegenheid vaneen Muzijkaal Concert(!) ten hunnen voordeele gehouden, uitgesproken te Schiedam, door L. DIBBITS, Predikant aldaar. Te Schiedam, bij G. W. van Hemsdaal. 1826. (Uitgegeven ten voordeele der Grieken.) In gr. 8vo, IV en 31 bl. f : 40.

Geen woord over het onderwerp zelve, de *Grieken*: dit ware aan ons hart te veel gevegd, dat intusfchen Do. DIBBITS bedankt. Wij kunnen aanmerking maken; b. v. waartoe *belangftelling* en *deelneming* als onderscheiden genoemd, daar beide toch bij afwifeling gebruikt worden in de redevoering? Wij hebben BRUINING en WEILAND en LANDRÉ over de *Synonymen* hier vruchteloos geraadpleegd: meer te doen, lustte ons niet. Wij voor ons zouden die woorden, zoo als ze nu hier staan, onderscheiden, zoodat het laatste aan werkelijk deel in den ftrijd denken doet, en, dewijl hiertoe niet opgewekt wordt, was het eerste op zichzelf genoeg. Malsch genoeg is de wijze, waarop de Vorften er, met hunne *bedachtzame staatkunde*, afkomen. Ach, God! als Gij eens regten zult . . . .! Doch, 't is waar, de Redenaar moest *dat ding* ook daarlaten. In drie ftukken verdeelt hij zijne rede, en ontleent beweegredenen tot belangftelling van *beschaving*, *menschelijkheid*, en *Godsdienst*. Zacht genoeg is het tweede voorwaar behandeld; in het tafereel van *Grieken-*

lands ellende wordt zelfs geen moordtooneel aanschouwd, Doch, 't is ook waar, het aanetogene voldoet aan het oogmerk, en door de verzwijging van het bekende, waarvan elk terstond opmerkt, dat het met opzet wordt verzwegen, werkt dat aangevoerde te krachtiger op het mededoogen. Verder .... neen, niet verder! Wat bewijzen voortgelijke aanmerkingen? De vitzucht van den Recensent? DIBBITS is zeker te zachtmoedig en te wijs, om daaraan terstond te denken. - Zij bewijzen, dat het geleverde al eens heel goede waar moet zijn, die met naauwkeurigheid door den beoordeelaar geproefd is, en dat hier geen alledaagsch voortbrengsel verschijnt, maar een, waarvan de vraag is: „wat hapert er aan?” en waarvan hetgeen schijnbaar beter had kunnen gezegd zijn daarom zoo in het oog valt.

Voor al het eerste stuk beviel ons. De Redenaar legt voldoende kennis der geschiedenis bloot, brengt die juist te pas, en weet beknoptelijk veel te zeggen. In goeden stijl, die zich echter wel wat hooger had kunnen verheffen, deelt hij zijne meening en gevoel mede. De toon, waarop hij het woord voert, heeft *numerus* genoeg in, om bij een Concert te passen. *Naïf* is — want zij is natuurlijk — de opmerking der benaming van *Muziek*, bl. 10; overtuigend de beantwoording der bedenking, uit der *Grieken* zeden en karakter ontleend, bl. 23, en wat des meer zij. Wat zullen wij afschrijven ter aanprijzing? Men koope de redevoering; zoo voldoet men tevens aan het oogmerk. Men bezorgt zich dan een dubbel genoegen; want de penning, dien men betaalt, offert men aan de lijdende natie.

De Heer DIBBITS doe zich verder kennen, als een man, die zijnen stand eere aandoet, door zijne werkzaamheid ter bevordering van al wat welluidt!

Merkwaardige Gedachten van vermaarde Vrouwen. Uit het Fransch. Te Rotterdam, bij J. Immerzeel, Jun. 1826. In 12mo. XII en 161 bl. f 1-25.

Er spreken hier wel vijftig Dames Hollandsch. Allen zijze niet even vermaard: wat ze zeggen, is niet alles belangrijk, noch duidelijk uitgedrukt. Zij spreken elkander, zoo het schijnt, wel eens tegen; b. v. als Mevr. DE LA FAYETTE gezegd heeft: „men vergeeft de trouweloosheden, maar

vergeet ze niet," hoort men terstond Mevr. DE SÉVIGNÉ zeggen: „men vergeet de trouweloosheden, maar vergeeft ze niet;" doch — zij moeten beiden maar gelijk krijgen, en dat kan eene oefening voor onze Dames zijn. Er is hier alles zoo ongeordend door elkander; maar — dit kan er, als vijftig Dames ons hare gedachten zeggen, nog al door. Wat meer Christelijke godsdienstigheid zouden wij wel wenschen; doch — het is een gezelschap van *Fransche Dames*, en behoort dat daar wel tot den goeden smaak? 't Is al wel, dat er niets ongodsdienstigs in voorkomt, en de naam van Christenen er toch eens met roem wordt vermeld; althans zoo verstaan wij Mevr. DE STAEL's gezegde: „de Heidenen hebben het leven, de Christenen den dood vergood." Somtijds zeiden wij bij onszelven: „Dat begrijp ik niet;" of: „Is dat wel zoo?" of: „Is daar nu zoo veel aan?" Doch — wat dachten wij dan ook wel? Op sommiger mannen, hooggeleerden zelfs, en anderer gezegden pasfen die vragen ook wel eens, die niet altijd bewijzen, dat de vrager een *idiot* is. Zelfs van sommiger daden is dit zoo waar als van sommiger woorden. Ja, dat moest eens een ander gedaan of gezegd hebben; men had er geene notitie van genomen, of den neus er bij opgetrokken, of wie weet wat al te zeggen gehad. Dus wij zijn tevreden genoeg; prijzen zelfs dit boekje aan de lezende vrouwen-wereld aan: zij kunnen er heel wat meer uit leeren, dan uit menig' dikken roman, die tijd en geld ezv. roofst. Men kan het boekje, dat er allerliefst uitziet, en van hetzelfde formaat is als de *mitgelezene Gedachten van Graaf DE SÉGUR*, in het vorig jaar bij IMMERZEEL verscheenen, in de *ridicule* (zoo spelt Recensent immers goed?) gemakkelijk medenemen, telkens een weinigje er van gebruiken, al ware het om eenige uren, eenige druppels van den *spiritus*, en die dan door laten werken. Tot nadenken, tot oefening van zichzelf en van elkander toch dient dit boekje uitnemend. En dat laatste is immers niet uitgesloten van het doel uwer gezelschappen, Mejsuffers, of Mejsufvrouwen, of Mevrouwen? Anders zouden wij Mevr. RICCOBONI eens roepen, en zeggen: foei! — Doch neen! vrouwen, zoo als ze hier door Mevr. DE FLAHAUT beschreven worden, die zeggen, haar leven lang, dat zij te jong zijn om te weten, tot dat zij zich te oud wanen om te leeren, zijn immers in geene leesgezelschappen, of kransjes, of . . . . .?

Nu, het boekje zij welkom en nuttig!

De Krijgsstand, bevattende eene leerzame Beschrijving voor de Jeugd van alle krijgskundige voorwerpen, benevens belangrijke trekken van edelmoedigheid en dapperheid in Krijgslieden. Met 16 gekleurde Platen. Te Rotterdam, bij J. Hendriksen. In kl. 8vo. 80 Bl. f. - 80.

De plaatjes herinnerden ons aan de print met de *ruitermannen*, die wij, naar het *Tresjes*-school gaande, voor drie of vier duiten kochten, en die ons, als *kinderen van drie of vier jaren*, toen veel vermaaks gaf. Sinds, echter, zagen wij, helaas! zoo vele foldaten van ieder wapen en van iedere natie, dat zoodanige speculatie den boek- of plaatverkooper wel niet meer zeer voordeelig is. En waarom onze kinderen veel over het krijgsbedrijf, en dat wel zoo jong en in dezervoege, lezen moeten, gaat boven ons begrip. Zoo jong althans behoeven zij niet te *vechten*; en vallen zij eenmaal in de Conscriptie, dan smijten zij zeker dit boekje met verachting weg. Wij zien niet, dat er veel uit te leeren valt; of een of ander oud foldaat mögt er zijne *zeer jonge* kinderen mede willen vermaken en voorbereiden tot den foldatenstand. Van de voorbeelden geven wij de volgende ter proeve; het den lezer overlatende, of hij die onder de trekken van *edelmoedigheid* of van *dapperheid* wil rangschikken:

„ De in 1691 overleden Keizerlijke Generaal DUNEWALD had de gewoonte, om vóór eenen slag zich toornig en grimmig te maken, waarna hij zich eenen langen tijd nederlegde, en een groot kruis over zich maakte. Wanneer hij nu eenigen tijd zich in deze ligging had gehouden, stond hij op, en kommandeerde met de grootste rust en koelbloedigheid.”

„ Na den slag bij *Minden*, den 1 Augustus 1759, onderschepte Prins FERDINAND eenen door den Generaal der Franschen (Graaf VAN BETUNE) naar *Parijs* geschreven brief, waarin onder anderen het volgende voorkwam: *Ferdinandus, Ferdinanda, Ferdinandum. Schaapkoppius, schaapkoppia, schaapkoppium. Wij zullen hem weldra de ooren afsnijden.*”

Achter op den omslag ligt een leeuwte afgebeeld!

R E G I S T E R

V A N D E

BOEKBESCHOUWING.

A.

- A**an Nederland. Amst. bij *J. H. den Ouden*. 674
Aelbroeck, (*J. L. van*) Werkdadige Landbouwkonst
 der Vlamingen. Gent, bij *J. Snoeck-Ducaju*. 55
Alewijn, (*C.*) Beschrijving van een Ontwerp van Slui-
 zen. Brusfel, bij *Brest v. Kempen*. 400
 Almanak. (Nederlandsche Muzen-) 1826. Rott. bij *J.*
Immerzeel, *Jun*. 39
 ——— (Belgische Muzen-) 1826. Gent, bij *A. B.*
Stéven. 39
 ——— der Akademie van Groningen. 1826. Gron.
 bij *J. Oomkens*. 225
Arntzenius, (*R. H.*) Nagelatene Gedichten. II Deelen.
 Haarl. bij *V. Loosjes*. 564

B.

- Bähler*, (*L. H.*) De Gedenkdag van Waterloo. Amst.
 bij *J. H. den Ouden*. 9
 ——— De kleine Wolk. Amst. bij *J. H.*
den Ouden. 198
 ——— Elia bij de Weduwwrouwe. Amst. bij
J. H. den Ouden. 581
 ——— geb. *Despar*, (*Vrouwe H. W. M.*) Poëzij.
 Leyd. bij *L. Herdingh en Zoon*. 140
Bakker, (*J. A.*) Beschouwing van de staatkundige In-
 stellingen der Oudheid. Rott. bij *Arbon en Krap*. 469
Barbauld, (*Meyr.*) Lofzangen in onrijm voor Kinderen.
 Leyd. bij *A. en J. Honkoop*. 442
 Bast, (*L. de*) *Notice sur le chef-d'œuvre des Frères*
van Eyck, etc. Gent, bij *de Goesin-Verhaeghe*. 184
 ——— *Notice Historique sur Antonello de Me-*
sine, etc. Gent, bij *de Goesin-Verhaeghe*. 562
Eaumgarten, (*G. J. F. Cramer von*) Bijdragen tot ver-
 klaring van het N. T. Iste D. Gron. bij *W. van Boe-*
keren. 627

R E G I S T E R.

<i>Becker</i> , (K. F.) <i>Algemeene Geschiedenis. Iste Deel.</i>	
Haarl. bij <i>de Eryen F. Bohn.</i>	507
<i>Bedenkingen over het Muntwezen in het Koninkrijk der</i>	
<i>Nederlanden. 's Hag. en Amst. bij de Gebr. v. Cleef.</i>	364
<i>Beets</i> , (M. N.) <i>Woordenboek van Droogerijen. Iste Deel.</i>	
A—E. Amst. bij <i>G. J. A. Beijerinck.</i>	108
<i>Bellamy</i> , <i>Proeven voor het Verstand, enz. II Deelen.</i>	
<i>Derde Druk.</i> Rott. bij <i>A. F. H. Smit.</i>	444
<i>Belooningen en Straffen, als Middelen der Opvoeding,</i>	
<i>enz. Amst. bij Schalekamp en v. d. Grampel.</i>	367
<i>Bemmelen</i> , (A. van) <i>Nieuwe Bundel Leerredenen. Delft,</i>	
<i>bij de Wed. J. Allart.</i>	418
<i>Berg</i> , (F. E.) <i>Disertatio. Amst.</i>	406
<i>Beschrijving van Zwitserland. II Deelen. Amst. bij J.</i>	
<i>C. v. Kesteren.</i>	131
<i>Beschrijving van het Instituut voor Doofftommen te Gro-</i>	
<i>ningen. Gron. bij J. Oomkens.</i>	275
<i>Bibliotheca Critica nova. Vol. I. Lugd. Bat. apud S. et</i>	
<i>J. Luchtmans.</i>	205
<i>Bilderdijk</i> , (W.) <i>Taal- en Dichtkundige Verscheiden-</i>	
<i>heden. IIde en IIIde D. Rott. bij J. Immerzeel,</i>	
<i>Jun.</i>	170
————— (<i>Tweede Verslag.</i>)	214
————— IVde D.	217
————— <i>Nieuwe Taal- en Dichtk. Verscheiden-</i>	
<i>heden. III Deelen. Rott. bij J. Immerzeel, Jun.</i>	679
<i>Blaquiere</i> , (E.) <i>De Grieksche Omwenteling. Amst. bij</i>	
<i>Schalekamp, v. d. Grampel en Hanssen.</i>	343
<i>Books-Nabonag, Des Malédictions Romaines. Bruxel-</i>	
<i>les.</i>	388
<i>Bosveld</i> , (P.) <i>Proeve eener Verklaring der voornaamste</i>	
<i>Waarheden van den Chr. Godsd. II Deelen. Dordr.</i>	
<i>bij Blusé en v. Braam.</i>	537
<i>Brief van S. I. Wiselius, M. D., betreffende de beoor-</i>	
<i>deeling zijner Akademische Verhandeling in den Re-</i>	
<i>cersent ook der Recensenten.</i>	93
<i>Brieven van Sidi Mahmud. Amst. bij J. C. v. Keste-</i>	
<i>ren.</i>	28
————— (<i>Nieuwe Provinciale.</i>) Amst. bij <i>J. C. v. Kes-</i>	
<i>teren.</i>	33
<i>Broes</i> , (W.) <i>De Engelsche Hervormde Kerk. II Deelen.</i>	
<i>Delft, bij de Wed. J. Allart.</i>	97
————— (<i>Tweede Verslag.</i>)	145
<i>Brouwer</i> , (G. A. van Limburg) <i>De Parabolis Jesu</i>	
<i>Christi. Lugd. Bat. apud H. W. Hazenberg, Jun.</i>	241

R E G I S T E R.

- Buddingh*, (D.) Aanleiding tot de kennis van de Letterk. Geschied. der Nederlanden. 's Hag. bij *A. Kloots en Comp.* 319
- Buys*, *Az.* (G.) Blikken op het Godsbestuur. Rott. bij *Mensing en v. Westreenen.* 287

C.

- Capadose*, (A.) Des Christens wettelijke strijd. Amst. bij *J. H. den Ouden.* 454
- Cappelle*, (A. G. van) Verzameling van Grieksche Woorden. Amst. bij *J. H. Stumpe.* 228
- Chompre*, Handwoordenboek der Fabelkunde. Iste D. Amst. bij *M. Westerman.* 318
- Christelijk Weekblad. No. 1 en 2. Breda, bij *F. P. Sterk.* 54
- Christemeijer*, (J. B.) Kleine Vertellingen, enz. Amst. bij *G. J. A. Beijerinck.* 446
- Clarisse*, (J.) Opwekkingsredevoering. Rott. bij *J. v. Baalen.* 673
- Cock*, (H.) *Oratio. Daventr.* 406
- Coquerel*, (A. L. C.) *Biographie sacrée. Tom. I et II. A—K.* Amst. chez les Héritiers *H. Gartman.* 277
- Corstius*, (J.) De ware Vergenoegdheid voor alle menschen verkrijgbaar. II Deelen. Gron. bij *R. J. Schierbeek.* 621
- Spreuken van J. C. in Christelijke Ver-
toogen. Gron. bij *R. J. Schierbeek.* 623
- Costa*, (I. da) Dichterlijk Krijgsmuzijk. Amst. bij *J. H. den Ouden.* 197
- God met ons. Hymne. Amst. bij *J. H. den Ouden.* 315
- Crawford*, (J.) De Indische Archipel. III Deelen. Haarl. bij de *Wed. A. Loosjes, Pz.* 296

D.

- Dam van Isfelt*, (E. W. van) Misfolonghi. Tiel, bij *C. Campagne, Jr.* 536
- Deussen*, (J. W. H.) Rekenkunstige Evenredigheid. Zaltb. bij *J. Noman.* 572
- Blik over de Drieëenheid. Zaltb. bij *J. Noman.* 572
- Eene allerbelangrijkste Waar-
schuwing. Zaltb. bij *J. Noman.* 572

R E G I S T E R.

- Deussen*, (J. W. H.) Het al of niet der Drieënhed.
Zaltb. bij J. Noman. 572
- Dibbits*, (L.) Redevoering over de zaak der Grieken,
enz. Schied. bij G. W. v. Hemsdaal. 689
- Doijer*, (A) Hulde aan *Chrystomus*. II en IIIde St.
Zwolle, bij H. A. Doijer. 321
- Invallende Gedachten. II en IIIde St.
Zwolle, bij H. A. Doijer. 492
- Redevoering over het begraven buiten de
Steden. Zwolle, bij H. A. Doijer. 605
- Droz*, (J.) De Grondslagen der Maatschappij. Leyd.
bij C. C. v. d. Hoek. 644
- Dijk*, (C. M. van) Verhandeling over de plantaardige
en dierlijke Kool. Tweede Druk. Utr. bij O. J. v.
Paddenburg. 112
- Dzondi*, (K. H.) Verhandeling over Verhandingen van
allerlei aard, enz. Gron. bij W. Wouters. 632

E.

- Eldik*, (C. van) Receptboek voor Genees- en Heelkun-
digen. Nijm. bij J. F. Thieme. 550
- Epkema*, (E.) *Gysbert Japicx*, Friesche Rymlerye, enz.
II Deelen. Ljeauwert, by J. Proost. 67
- Woordenboek op deszelfs Gedichten. (Ver-
volg op de twee vorige Deelen.) Leeuw. bij J.
Proost. 67
- (Tweede Verslag.) 125
- Eydmán*, (L. J.) Het onwederlegbaar Vraagboekje we-
derlegd. Rott. bij W. Linders. 108
- Eyk*, (J. P. Sprenger van) De Fakkels. Rott. bij Men-
sing en v. Westreenen. 273

F.

- Filozofische en Politieke Beschouwing der Jezuiten. Amst.
bij de Gebr. v. Arum. 226

G.

- Gedachten, over het Collegium Philosophicum. Leuven,
bij F. Michel. 266
- (Merkwaardige) van vermaarde Vrouwen. Rott.
bij J. Immerzeel, J. n. 690
- Gedenkzuil voor R. Feith. Leeuw. bij G. T. N. Surin-
gar. 220

R E G I S T E R.

Geen Verdichtfel. IIdc D. Amft. bij <i>G. J. A. Beijerinck</i> .	85
<i>Geuns</i> , (<i>J. van</i>) Drie Gelegenheidsleerredenen, enz. Amft. bij <i>P. Meijer Warnars</i> .	669
<i>Glatz</i> , (<i>J.</i>) Christelijke Overdenkingen en Gebeden, enz. Dev. bij <i>A. J. v. d. Sigtenhorst</i> .	630
<i>Gosfelin</i> , (<i>J.</i>) Alphabetifche Naamlijst der Gemeenten, enz. IIdc Gedeelte. Amft. bij <i>J. C. v. Kesteren</i> .	219
<i>Groin</i> , (<i>G. A. J. Pagenstecher van</i>) Leerrede. Leyd. bij <i>C. G. Menzel</i> .	674
Grondbeginfelen der Staatshuishoudkunde. Dordr. bij <i>J. de Vos en Comp.</i>	592
Groninger Kermis, (De) Dichtftuk. Gron. bij <i>J. Romelinh</i> .	571

H.

<i>Haack</i> , (<i>P.</i>) Het heilige Leven enz. van den Verlofer. Amft. bij <i>J. H. den Ouden</i> .	373
<i>Hamelveld</i> , (<i>W. T. van</i>) Verzameling van Gewijsden van het Hoog Geregthof, enz. IIdc St. Delft, bij <i>de Wed. J. Allart</i> .	12
<i>Hartmann</i> , (<i>P. C.</i>) Des Menschen Geest, in betrekking tot zijn Ligchaam. Leyd. bij <i>A. en J. Honkoop</i> .	334
<i>Haver Droeze</i> , (<i>F. J.</i>) Verhandeling over den Kanker. Utr. bij <i>J. Altheer</i> .	423
<i>Heeren</i> , (<i>A. H. L.</i>) Ideën over de Staatkunde enz. der Oudheid. IIdc en IIdc D. Rott. bij <i>A. F. H. Smit</i> .	17
<i>Hein</i> , (<i>G. H.</i>) Dooprede. Kamp. bij <i>de Eryen A. Valkenier</i> .	244
<i>Heringa</i> , <i>Ez.</i> (<i>J.</i>) Kerkelijke Raadvrager en Raadgever. IIdc D. 1ste St. Utr. bij <i>J. G. v. Terveen</i> , enz.	107
<i>Hermbsädt</i> , (<i>S. F.</i>) Algemeene Schets der Technologie. II Deelen. Amft. bij <i>de Gebr. v. Arum</i> .	547
<i>Hes</i> , (<i>J. H. de</i>) Genees-regtskundige Verhandeling over den Kindermoord. Arnh. bij <i>C. A. Thieme</i> .	589
<i>Heyningen</i> , (<i>H. van</i>) Beknopt Zamenftel der Christelijke Zedeleer. 's Hag. bij <i>de Wed. J. Allart</i> .	49
----- Vragen over dezelve. 's Hag. bij <i>de Wed. J. Allart</i> .	49
----- De gemoedsgefteldheid van David. IIdc D. 's Hag. bij <i>S. de Visser</i> .	329
<i>Hoekstra</i> , (<i>F.</i>) De Gelijkensfen van Jezus in Gefprekken. Haarl. bij <i>de Wed. A. Loosjes</i> , Pz.	524
<i>Hoeven</i> , (<i>A. des Amorie van der</i>) <i>Chryfostomus</i> beschouwd, enz. Delft, bij <i>de Wed. J. Allart</i> .	321
<i>Hoofi's</i> (<i>P. C.</i>) Nederlandfche Historiën. VIde tot VIIIste D. Amft. bij <i>J. v. d. Hey en Zoon</i> .	391

R E G I S T E R.

- Hoven*, (*F. W. van*) Over de zedelijke verbetering der Misdadigers. Haarl. bij *de Wed. A. Loosjes*, Pz. 181
- Hufeland*, (*C. W.*) De geaardheid enz. der Klierziekte. Rott. bij *J. Hendriksen*. 631
- Huismans Handboek, voorgesteld in den Vriescben Stalmeester. *Derde Druk*. Sneek, bij *F. Holtkamp*. 163
- Hulde aan Jezus II. Nachtmaal. In twee Zangen. Edam, bij *H. Rolff*. 445
- Hulde aan Mr. *R. Feith*, enz. Zwolle, bij *H. A. Doijer*. 682
- Hunter*, (*J. D.*) Gedenkschriften eener Gevangenschap onder de Wilden, enz. Dordr. bij *Blusjé en v. Braam*. 475

J.

- Jaarboek. (Nieuw Geschiedkundig) Iste D. Rott. bij *W. Linders*. 368
- Jaarboekje aan Bevalligheid, enz. gewijd. 1826. Amst. bij *M. Westerman*. 44
- over 1826, uitgegeven op last van Z. M. In 's Hag. ter Landsdrukkerij. 610
- James*, (*G. L.*) Het diep bederf van het menschelijk geslacht, enz. Amst. bij *J. H. den Ouden*. 289
- *L'Anti-Ultramontain*. Breda, chez *F. P. Sterk*. 663
- Johnson*, (*J.*) De invloed der Keerkrings-luchtstreken op Europeische gestellen. Iste D. Amst. bij *C. G. Sulpke*. 200
- Jong*, (*A. de*) Nagelatene Dichtlievende Uitspanningen. Utr. bij *Kemink en Zoon*. 449
- Jonge*, (*J. C. de*) De Unie van Brusfel des jaars 1577. 's Hag. bij *de Wed. J. Allart*. 64
- Jouy*, (*E.*) De Kluizenaar in Italië. III Deelen. Amst. bij *J. C. v. Kesteren*. 529
- De Zedekunde op de Staatkunde toegepast. II Deelen. Gron. bij *W. v. Boekeren*. 643

K.

- Kampen*, (*N. G. van*) Handboek der Hoogduitsche Letterkunde. II Stukken. Haarl. bij *de Erven F. Bohn*. 263
- De Aarde, enz. naar de vatbaarheid der Jeugd ingerigt. Haarl. bij *de Erven F. Bohn*. 308
- Geschiedenis van de Franche Heerschappij in Europa. VIIIste of laatste D. 's Hag. bij *de Wed. J. Allart en Comp.* 511

R E G I S T E R.

<i>Kampen</i> , (N. G. van) Geschiedenis der Kruistogten. II en IIIde D. Haarl. bij <i>de Eryen F. Bohn</i> .	655
Kasteel (Het) Rozenlust, of de Familie Reinhart. Gron. bij <i>J. Oomkens</i> .	86
<i>Kerkhoven</i> , (T. J.) Gedichten. II Deelen. Amst. bij <i>M. Westerman</i> .	134
<i>Kirckhoff</i> , (J. R. L. von) Geneeskundige Waarnemingen, enz. Utr. bij <i>J. v. Schoonhoven</i> .	503
<i>Kleyn</i> , (Vrouw A. Ockerse, Wed.) De Bijbel eene bron van Goddelijk Onderwijs. II Deeltjes. 's Hag. bij <i>de Wed. J. Allart</i> .	380
<i>Klijn</i> , (H. H.) Nieuwe Gedichten. IIde Deel. Amst. bij <i>J. v. d. Hey en Zoon</i> .	355
————— <i>Filips van Egmond</i> . Treurspel. Amst. bij <i>J. v. d. Hey en Zoon</i> .	485
<i>Kok</i> , (C. Sz.) Een woord tot waarschuwing aan de verdrukte Kerk. Amst. bij <i>H. Moolenijzer</i> .	52
<i>Koning</i> , (I. de) Bijdragen tot de kennis enz. der Kinderpokken. Zaltb. bij <i>J. Noman</i> .	505
————— Verloskundige Aanmerkingen. Zaltb. bij <i>J. Noman</i> .	677
<i>Konijnenburg</i> , (J.) De Heilige Schriften des Nieuwen Verbonds. II Stukken. Amst. bij <i>de Gebr. Diederichs</i> .	189
<i>Kooten</i> , (G. van) Feestrede. Dordr. bij <i>Blusfé en v. Braam</i> .	493
Krijgsland. (De) Rott. bij <i>J. Hendriksen</i> .	692
<i>Kuyper</i> , (G.) Het Geloof is uit het gehoor. Haarl. bij <i>de Wed. A. Loosjes, Pz</i> .	629

L.

Lakonieke. (De) Rott. bij <i>Arbon en Krap</i> .	276
<i>Lavater</i> , (J. C.) Godvruchtige Spreuken. Utr. bij <i>J. v. Schoonhoven</i> .	188
<i>Lenep</i> , (J. van) Academische Idyllen. Amst. bij <i>P. Meijer Warnars</i> .	267
————— <i>Fiësko</i> . Treurspel. Amst. bij <i>M. Westerman</i> , enz.	401
————— De Abydeensche Verloofde. Amst. bij <i>P. Meijer Warnars</i> .	598
Leven, (Het) de Gevoelens enz. van <i>W. Penn</i> . II Deelen. Amst. bij <i>J. C. Sepp en Zoon</i> .	638
<i>Linden</i> , (J. van der) Vervolg van Proeve over den Heidelb. Catechismus. Gron. bij <i>W. v. Boekeren</i> .	502
<i>Llorente</i> , (J. A.) De Pausen. Iste D. Fran. bij <i>G. Ypma</i> .	5

R E G I S T E R.

- Loghem*, (*H. van*) Poëzij. IIdē D. Dev. bij *J. de Lange*. 77
Loosjes, (*V.*) Nieuwe Zedekundige Uitspanningen. Haarl.
 bij *de Wed. A. Loosjes*, Pz. 144
Lulofs, (*B. H.*) Vluchtige woorden over Nederlāndfche
 Taalzuivering, enz. Gron. bij *J. Oomkens*. 604

M.

- Man*, (*J. W. E. de*) Verhandeling over de Geboortē-
 as. Arnh. bij *D. K. Muller en Comp.* 678
Maria, of het Legaat. Leyd. bij *de Wed. D. du Saar*. 87
Mastenbroek, (*Fenna*) Onderhoud voor huisfelijke en ge-
 zellige Kringen. IIdē of laafte D. Sneek, bij *F.*
Holtkamp. 317
Meschaert, (*N.*) Leerredenen over het Evangelie van
 Johannes. IIdē D. Delft, bij *de Wed. J. Allart* en
 Rott. bij *A. May v. Vollenhoven*. 152
 ————— De zegen van den openbaren Godsdienst.
 Rott. bij *A. May v. Vollenhoven*. 493
Moll, (*A.*) Gemeenzame Brieven over het Scheveninger
 Zeebad. Arnh. bij *D. K. Muller en Comp.* 295
 ————— Leerboek der Geregteijke Geneeskunde. IIdē
 Band. Arnh. bij *D. K. Muller en Comp.* 385
Mollien, (*G.*) Reis door de Republiek van Columbia.
 II Deelen. Dordr. bij *Blusfē en v. Braam*. 427
Montlosier, (*De*) Consultatieve Mēmorie. Delft, bij
de Wed. J. Allart. 551
More, (*Hanna*) Paulus in Karakter en Beoefeningsleer
 beschouwd. Rott. bij *M. Wijt*. 195
Morgan, (*Lady*) Italiē en de Italianen. IIIde en IVde of
 laafte D. Leeuw. bij *Steenbergen v. Goor*. 178
 ————— (*Tweede Verflag*). 210
Mulder, (*S. J.*) De vijf Boeken van Mozes op nieuw
 vertaald. IIdē en IIdē Boek. Amft. bij *J. v. Embden*
en Zoon. 369
Mulder, (*J.*) Overzigt van de voornaamfte Gevallen in
 het Ziekenhuis te Groningen. Amft. bij *C. G. Sulpke*. 465
Munch, (*E.*) Gefchiedenis der Cortes van Spanje. IIdē
 D. Haarl. bij *de Erven F. Bohn*. 260
Munting, (*W. N.*) Bijzonderheden uit de tijden der Her-
 vorming. IIdē St. Utr. bij *J. G. v. Terveen*. 543
Murray, (*Lindley*) De invloed van den Godsdienst op
 het hart. Fran. bij *G. Ypma*. 45

R E G I S T E R.

N.

<i>Naberigt.</i>	408
<i>Natorp</i> , (B. C. L.) Leerboekje voor Kinderen tot onderwijs in de Zangkunst. Zutph. bij <i>H. C. A. Thieme.</i>	447
<i>Nicolai</i> , (C.) Over Zelfkennis, Menschenkennis enz. II Deelen. Arnh. bij <i>C. A. Thieme.</i>	519
<i>Nieuwenhuis</i> , (G.) Algemeen Woordenboek van Kunsten en Wetenschappen. Vde D. N—Q. Zutph. bij <i>H. C. A. Thieme.</i>	168

O.

<i>Oostkamp</i> , (J. A.) De merkwaardigste Nederlandsche Zeereizen. II Deelen. Amst. bij <i>G. J. A. Beijerinck.</i>	490
<i>Orden</i> , (G. van) Handleiding voor Verzamelaars van Nederl. Historiepenningen, enz. Leyd. bij <i>L. Herdingh en Zoon.</i>	365
<i>Oudshoff</i> , (W.) Handleiding tot het Kerkgezag. Rott. bij <i>Mensing en v. Westreenen.</i>	568
Over de Bezetenen in het Nieuwe Testament. Leeuw. bij <i>J. W. Brouwer</i> enz.	333
<i>Overduin</i> , (J.) Leere der Scheikunde. Breda, bij <i>F. P. Sterk.</i>	633

P.

<i>Palm</i> , (J. H. van der) Bijbel. Vde St. Leyd. bij <i>D. du Mortier en Zoon.</i>	229
————— Leerrede over Gen. XLI: 51. Leyd. bij <i>D. du Mortier en Zoon.</i>	541
————— Bijbel voor de Jeugd. XVde St. Leyd. bij <i>D. du Mortier en Zoon.</i>	544
————— Derde Tiental Leerredenen. Leyd. bij <i>D. du Mortier en Zoon.</i>	573
<i>Pant</i> , (D. F. van der) <i>Specimen Med. de Artemisia vulgaris.</i> Ultraj.	637
<i>Pape</i> , (C. W.) De Stad en het Land van Heusden. II Stukjes. 's Hertogenb. bij <i>H. Palier en Zoon.</i>	227
<i>Pareau</i> , (J. H.) <i>Disputatio de Mythica sacri Codicis Interpr. Editio altera.</i> Traj. ad Rhen. apud <i>J. Altheer.</i>	1
————— (L. G.) <i>Specimen Acad.</i> Traj. ad Rhen. apud <i>J. Altheer.</i>	3
<i>Patoir</i> , (L.) Proeve eener vrije navolging van den eersten en vierden der Herderszangen van <i>Virgilius.</i> Amst. bij <i>J. de Grebber.</i>	267

R E G I S T E R.

- Peerlkamp, (P. Hofmanni) *Carmen*. En: *J. E. van Varenlen*, Hollandſche vertaling van hetzelfde. Haarl. bij *de Wed. A. Loosjes*, Pz. 36
- Philopætion, Tijdschrift voor de Jeugd. Jaargang 1824. Amſt. bij *A. Vink*. 92
- Picard, (L. B.) De kluchtige Avonturen van *L. Giffard*. II Deelen. Rött. bij *J. Immerseel*; Jun. 187
- Pöhlman, (J. P.) De Waarheidsvriend. Haarl. bij *de Wed. A. Loosjes*, Pz. 292
- Potgieter, (A.) Waarneming eener Genezing van Dijebeenbreuken. Leyd. bij *J. W. v. Leeuwen*. 293

R.

- Reilingh, (D. de Vries) *Disertatio*. Gron. 467
- Revue Politique de l'Europe en 1823*. Par. et Leipz. chez Bosſange Frères, 120
- Roether; (J.) Het vijfde halve Eeuweest van Leiden's Hoogeschool. Leyd. bij *C. G. v. d. Hoek*. 348
- Roll, (J. M. L.) Leetredde tot Inwijding der Luthetſche Kerk. Amſt. bij *C. Schaars*. 662
- Rosenmüller, (E. F. K.) De Oosterlingen van vroegen en lateren tijd, enz. IVde D. Gron. bij *W. v. Boekeren*. 242
- Ruitenschild, (G.) *De loco 1 Ep. Petri I: 3—12*. Lugd. Bat. apud H. W. Hazenbergh, Jun. 241
- Rijswijk, (G. J. van) Kerkelijke Redevoeringen. Amſt. bij *P. Meijer Warriors*. 493

S.

- Salguez, (J. B.) Dwalingen en Vooroordeelen. Leeuw. bij *Steenbergen v. Coor*. 87
- Sander, (J. C. A.) De Protestant en de Roomsche-Katholijke, enz. Haarl. bij *de Eryen F. Bohn*. 623
- Santo Domingo, Het hedendaagsch Rome. Leeuw. bij *H. C. Schelsberg*. 89
- Sarrazin, (A. de) Bardouc. Gron. bij *W. Zuilema*. 618
- Scheffer, (A.) Beknopt Overzicht van het Genoorſchap van Jezus. Delft, bij *de Wed. J. Allart*. 244
- Schellena, (J.) Geſchied- en Straatkundig Mengelwerk. IIIden D. 1-3de St. en IVden D. 1ste St. Utr. bij *J. G. v. Terveen*. 57
- De uitrusting en ondergang der onoverwinnelijke Vloot. Haarl. bij *V. Loosjes*. 165

R E G I S T E R.

Schilderrijkjer (De) met zijne Kinderen, Amst. bij <i>R. J. Berntrop.</i>	188
<i>Schneider</i> , (F.) De jongste Dag, Oratorium. Amst. bij <i>G. Portielje.</i>	666
<i>Scott</i> , (W.) Het Kasteel Kenilworth. III Deelen. Amst. bij <i>de Gebr. Diederichs.</i>	81
————— Guy Mannering, of de Sterrewigcheljaar. II Deelen. Gron. bij <i>W. Wouters.</i>	82
————— Het hart van Mid-Lothian. Iste en IIde D. Gron. bij <i>W. v. Boekeren.</i>	83
————— IIIde D.	488
————— De Oudheidskenner, Iste en IIde D. Gron. bij <i>W. v. Boekeren.</i>	84
————— IIIde D.	489
————— St. Ronans-Bron. Iste en IIde D. Haarl. bij <i>de Eryen F. Bohn.</i>	185
————— Redgauntlet. III Deelen. Gron. bij <i>W. v. Boekeren.</i>	489
————— Robbert Roodhaar. III Deelen. Gron. bij <i>W. v. Boekeren.</i>	533
————— Vertellingen van de Kruisvaarders: Iste en IIde D. De Verloofde. Gron. bij <i>W. Boekeren.</i>	534
————— Leyens van de Romanfchrijvers, Iste en IIde D. Gron. bij <i>W. v. Boekeren.</i>	612
————— De Bruid van Lammermoor. Iste D. Gron. bij <i>W. v. Boekeren.</i>	685
————— De Zeeroover. III Deelen. Leeuw. bij <i>Steenbergen v. Goor.</i>	687
<i>Ségur</i> , (Grave de) Geschiedenis van <i>Napoleon</i> en het grootte Leger. IIde D. Rott. bij <i>J. Immerzeel</i> , Jun.	489
<i>Sieber</i> , (F. W.) Reis naar het Eiland Kreta in den Griek- fchen Archipel. II Deelen. Haarl. bij <i>de Eryen F. Bohn.</i>	112
<i>Siffé</i> , (A. F.) Gedichten. Middelb. bij <i>de Gebr. Abra- hams.</i>	309
<i>Snatich</i> , (D.) <i>Revue explicative de la langue Neerlandaise.</i> No. I et II. Bruxelles, chez Weistenbruch.	607
<i>Stilling</i> , (H. Jung) Het Heimwee. IIde D. Amst. bij <i>J. C. Sepp en Zoon.</i>	395
————— Tooneelen uit het Rijk der Geesten. II Deelen. Tweede Druk. Amst. bij <i>J. C. Sepp en Zoon.</i>	398
<i>Stratingh</i> , (S.) <i>Oratio.</i> Gron. apud <i>J. Oomkens.</i>	10
————— Redevoering ter nagedachtenis van <i>J. A. Uitkens.</i> Gron. bij <i>J. Oomkens.</i>	224

R E G I S T E R.

<i>Strausz</i> , (F.) Zevental Leerredenen. Amst. bij <i>M. Westerman</i> .	453
Studenten-Almanak. 1826. Leyd. bij <i>L. Herdingh en Zoon</i> .	141
Stukken (De merkwaardigste) uit de oudste Archieven van Amsterdam. <i>Tweede Druk</i> . Amst. bij <i>Pieper en Ipenbuur</i> .	513
<i>Swarts</i> , (D.) Overwegingen, betrekkelijk den Rhijn, enz. 's Hag. en Amst. bij <i>de Gebr. v. Cleef</i> .	399
<i>Swaving</i> , (J. G.) Roomsche Feest- en Heilige dagen. Dordr. bij <i>Blusé en v. Braam</i> .	558
<i>Swinderen</i> , (T. van) Het 25 jarig bestaan van het Natuur- en Scheikundig Genootschap. Gron. bij <i>J. Oomkens</i> .	591

T.

Tafereel (Historisch) van den Watersnood in Febr. 1825. Amst. bij <i>Schalekamp en v. d. Grampel</i> .	436
Tafereelen uit de tijden der Kruistogten. IIde D. Fran. bij <i>G. Tpm.</i>	74
———— IIIde of laatste D.	359
<i>Tarnow</i> , (Fanny) Het goede Vrouwenhart. Leyd. bij <i>Haak en Comp.</i>	143
<i>Ten Hoet</i> , Jz. (C.) Het Geldersch Lustoord, enz. Nijm. bij <i>de Wed. J. C. Kieweg en Zoon</i> .	308
Theagenes en Chariclea. II Deelen. Amst. bij <i>P. Meijer Warnars</i> .	560
<i>Thewall</i> , (A. S.) Gedenkt uwer Voorgangeren. Amst. bij <i>J. H. den Ouden</i> .	104
<i>Thomassen a Thuesink</i> , (E. J.) Verhandeling over de Kinderpokken. Gron. bij <i>W. Wouters</i> .	382
<i>Titlingh</i> , (I.) Bijzonderheden over Japan. IIde D. 's Hag. bij <i>de Wed. J. Allart</i> .	385
<i>Tittmann</i> , (J. A. H.) Over den invloed van het Christendom. 's Hag. bij <i>de Wed. J. Allart</i> .	377

V.

Verenet, (L. F.) <i>Un Four en Suisse, etc.</i> Amst. chez <i>Dufour</i> .	366
Verhandeling over de voortreffelijkheid der Christelijke Zedeleer. Harl. bij <i>M. v. d. Plaats</i> .	409
Verhandelingen (Natuurkundige) van de Holl. Maatsch.	

R E G I S T E R.

der Wetenschappen te Haarlem. XIIde D. Haarl. bij <i>de</i> <i>Wed. A. Loosjes, Pz.</i>	159
———— XIIIde D.	246
———— XIVde D.	295
———— van het Bataviaasch Genootschap van Kun- sten en Wetenschappen. IXde D. Batavia, ter Lands- drukkerij.	251
Verheyk, (H.) <i>Eutropii Breviarium Hist. Romanae.</i> <i>Lugd. Bat. apud S. et J. Luchtmans.</i>	352
Verzameling van Stukken, rakende het Winsumer en Schaphalfter Zijlvest. Gron. bij <i>W. v. Boekeren.</i>	448
<i>Vinke, (H. E.)</i> Twee Leerredenen. Alkm. bij <i>J. A.</i> <i>v. Harencarspel.</i>	493
<i>Vischer, (L. G.)</i> Over het Herstel enz. der Nederland- sche Taal. Brusfel, bij <i>Brest v. Kempen.</i>	34
<i>Visser, (H. W. C. A.)</i> De vorming der Jeugd. Amst. bij <i>P. Meijer Warnars.</i>	142
Voor Vrienden van <i>Stilling.</i> Gron. bij <i>W. v. Boeke-</i> <i>ren.</i>	316
Vooringenomenheid en Vooroordeel. Amst. bij <i>J. C.</i> <i>v. Kesteren.</i>	615
Voorlezing over het gebruik van Geloofsbelijdenissen, enz. 's Hertogenb. bij <i>H. Palier en Zoon.</i>	463
<i>Varstman, (Vader en Zoon.)</i> Verhandeling over den Kanker. Utr. bij <i>J. Altheer.</i>	423
W.	
Wat zal er toch van Europa worden? Amst. bij <i>J. C.</i> <i>v. Kesteren.</i>	120
<i>Weickert, (M. J. K.)</i> Verheffingen over de Wereld, enz. Gron. bij <i>W. Zuidema.</i>	330
<i>Weiland en G. N. Landré, (P.)</i> Woordenboek der Ne- derduitsche Synonimen. Ilden D. 1ste St. D—G. 's Hag. bij <i>de Wed. J. Allart en Comp.</i>	481
Werken der Hollandfche Maatschappij van fraaije Kunsten en Wetenschappen. VIde D. Leyd. bij <i>D. du Mortier</i> <i>en Zoon.</i>	595
Weytingh, (H.) <i>Historia Graecorum et Romanorum</i> <i>Literaria. Editio secunda. Delphis Bat. apud</i> Vid. <i>J. Allart.</i>	393
Wichers, (H. E.) <i>Disfertatio.</i> Gron.	407
<i>Wildeboer, (E.)</i> Het godsdienstig en zedelijk Karakter van J. C. Oude Pekela, bij <i>J. H. Neelmeijer.</i>	291
<i>Winter, (J. E.)</i> Kerkelijke Redevoering. Gron. bij <i>J. Oomkens.</i>	493
Woord (Een gewigtig) aan Nederlands Volk, enz. Amst. bij <i>J. H. den Ouden.</i>	674

R E G I S T E R.

- Woord (Pen) uit het hart, enz, Gron, bij R. J.
Schierbeek. 674
- Würth, (J. F. Xavier) *Cours préparatoire à l'étude de
 la Littérature Hollandaise. Liège, chez P. J. Collar-
 din.* 176
- Wijt, J. C. Zoon, (J.) Leerredenen over Rom, IX—XI.
 IIde of laatste D. 's Hag. bij S. de Visser. 51

Z.

- Zimmermann*, (E. A. W. von) De Aarde en hare Bewo-
 ners. XV, XVI en XVIIde D, Haarl. bij de *Erven
 F. Bohn.* 453
- Zschokke*, (H.) De Vluchteling op het Jura-gebergte.
 Haarl. bij de *Wed. A. Loosjes, Pz.* 569

VADERLANDSCHE
LETTEROEFENINGEN,
VOOR
1826.
I.

VADERLANDSCHE
LETTEROEFENINGEN,
VOOR
1826.
II.

VADERLANDSCHE
LETTEROEFENINGEN,
VOOR
1826.
I.

VADERLANDSCHE
LETTEROEFENINGEN,
VOOR
1826.
II.

M E N G E L W E R K,

V O O R

1826.

VADERLANDSCHE
LETTEROEFENINGEN,

OF

T I J D S C H R I F T

VAN

KUNSTEN EN WETENSCHAPPEN,

WAARIN DE

BOEKEN EN SCHRIFTEN,

DIE DAGELIJKS IN ONS VADERLAND EN

ELDERS UITROMEN, OORDEELKUN-

DIG TEVENS EN VRIJMOEDIG

VERHANDELD WORDEN.

B E N E V E N S

M E N G E L W E R K,

*tot Fraaije Letteren, Kunsten en Wetenschappen,
betrekkelijk.*

T W E E D E S T U K.

V O O R

1826.

M E N G E L W E R K.

Te A M S T E R D A M, bij

G. S. L E E N E M A N V A N D E R K R O E

en

J. W. I J N T E M A.

1826.

I N H O U D

VAN HET

M E N G E L W E R K.

V erdediging van het Vaderlandsch Schoolwezen en Volkskarakter tegen de aanranding eens Vreemdelings. Door B. VAN WILLES, <i>Leeraar der Hervormde Gemeente te Lekkerkerk.</i> Bl. 1	
Bijdrage ter bevestiging van het nut der <i>Tempons</i> bij vóórkomende <i>Placenta</i> . Door PH. HEYLIGERS, <i>Med. Doct. en Prof. te Utrecht.</i> 11	
Beschrijving van den thans ondernomenen Weg onder den <i>Teems</i> bij <i>Londen</i> . (Met eene toelichtende <i>Afbeelding</i> .) 18	
Reis van één pond <i>Katoen</i> . 23	
Het gevoelen van MEVROUW DE GENLIS wegens den Ondergang der Wereld. 26	
Bezoek van KLOPSTOCK bij MEVROUW DE GENLIS. 28	
Verregaande Ijdelheid van MEVROUW DE GENLIS, bij hare ontmoeting van Dr. GALL. 29	
Iets, rakende het <i>Christelijk Maandschrift</i> . 30	
Vergelykende Opgave der Uitgebreidheid enz. van drie groote Rijken. 33	
Het Getal der tegenwoordig bestaande <i>Joden</i> . 33	
Verschrikkelijk Uiteinde van Sir CHARLES MAC-CARTHY bij de <i>Ashantijnen</i> . 33	
Opwekking aan <i>Nederland</i> , ten behoeve der <i>Grieken</i> , die voor hunne Onafhankelijkheid strijden. Door A. VAN DER HOOP, JUN. te <i>Rotterdam</i> . <i>Dichtstuk</i> . 34	
Het Nieuwe Jaar. Door H. VAN LOGHEM, te <i>Deventer</i> . <i>Dichtstuk</i> . 38	
Iets over MEVROUW CATALANI. 45	
<i>Arbeiden</i> , een Gaauwdiefs-kunstterm. 47	
De Adeltrots door de Scheikunde beschaamd. 48	
Vergelyking van ARATUS van <i>Sicyon</i> en Prins WILLEN I. 49	
Bijdrage ter bevestiging van het nut der <i>Tempons</i> bij vóórkomende <i>Placenta</i> . (<i>Vervolg van bl. 18.</i>) 64	
Over de in de Poolstreken gevondene roode Sneeuw. 72	
Beknopt Verflag omtrent drie <i>Vogels</i> , die, hoewel in andere streken te huis behoorende, alhier geschoten zijn. Door A. H. VAN DER BOON MESCH, te <i>Leyden</i> . 73	
<i>Londen</i> bij nacht. 82	

I N H O U D.

Rangfchikking der Vrouwen , naar het Stelfel van LIN- NÆUS.	86
Iets over het Kinderwezen te <i>Parijs</i> .	89
<i>Parijsche</i> Kwakzalvers.	91
Eigenhandige Brief van MOZART , over zijne manier van werken.	92
Aan ***. Naar DE LAMARTINE. Door J. MOULIN , te <i>Kampen</i> .	94
Luimige Weigering van HUME.	95
De <i>Franfche</i> Geleerde ter Audientie.	95
De Wandeling vóór het Ontbijt.	95
Goede Raad aan eenen Hardlooper.	96
Aan eenen Schrijver.	96
Proeve over het Instinkt of de Kunstdrift der Dieren. Door J. VAN DER HOEVEN , <i>M. D. te Rotterdam</i> .	97
Bijdrage ter bevestiging van het nut der <i>Tempons</i> bij vóór- komende <i>Placenta</i> . (<i>Vervolg en slot van bl. 72.</i>)	114
Kort Verslag van het beweegbaar <i>Panorama</i> , voorstellen- de de verwoesting van <i>Algiers</i> , sedert eenigen tijd op het <i>Leidsche Plein te Amsterdam</i> zijnde te zien ge- weest.	124
Nog iets over het Kinderwezen te <i>Parijs</i> .	128
De weg van <i>Namen</i> naar <i>Dinant</i> . Door W. H. WARN- SINCK , BZ.	130
Minnarij van BONAPARTE in <i>Egypte</i> .	135
Snuggerheid der <i>Egyptenaren</i> .	139
Inkomsten der <i>Spaanfche</i> Geestelijkheid.	139
De Kunst , om zich in zijnen Post of Ambt onwrikbaar ftaande te houden.	139
Treurige Waarheid	141
Brief eens <i>Franfchen</i> . Directeurs van Politie.	141
De gearresteerde Doode.	141
Perfoonsbefchrijving van WALTER SCOTT.	142
Onbedachte Uitval.	142
De Winter. Door L. VAN DEN BROEK , te <i>Rotterdam</i> . <i>Dichtftukje</i> .	142
PYGMALION. <i>Puntfdicht</i> .	144
Een blik op de <i>Engelfche</i> Gefchiedenis , ten tijde van KA- REL I en CROMWEL , ter vergelijking met de <i>Franfche</i> Omwenteling. Door N. SWART.	145
Het Leven en de Wandelingen van Meester MAARTEN VROEG. — XVII. <i>Een Droom</i> .	162
Befchrijving en Afbeelding van eenen beweegbaren Bak- kerftrog , bijzonder gefchikt tot kneding van brooddeeg , waarbij het treden met de voeten vermeden , en bo- vendien het deeg beter bewerkt wordt ; uitgevonden en vervaardigd door KLAAS ROELOFS WEGES , te <i>Hooge- zand</i> .	170

I N H O U D.

Anekdoten uit de Middeleeuwen. — De <i>Joden</i> in de vijfde Eeuw te <i>Rome</i> . Koning THEODORIK. JUSTINIANUS, THEODORA, en hare Vriendin.	174
Iets, aangaande <i>Luik</i> en deszelfs omtrek. Door w. H. WARNSINCK, BZ.	183
Een drietal Bijzonderheden, wegens den <i>Franschen</i> Veldtocht in <i>Rusland</i> , verhaald door den Graaf DE BEAUVOLLIER, als Ooggecuige.	187
De Aap en de vier Minnaars. <i>Eene Vertelling</i> .	189
De <i>Jezuit</i> en de Biechteling.	192
Naif Antwoord van een' Soldaat.	192
<i>Madame Mère</i> .	192
Taalkundige en Aesthetische Beshouwing van PSALM XLII. Eene Voorlezing van H. F. T. FOCKENS, <i>Predikant te Twijzel en Kuten</i> .	193
Iets over JOH. XX: 13—15.	205
Waarneming van een wantaltig geboren Kind. Door M ^s . DINGEMANS, <i>Med. Doct. te Kleef</i> .	206
Eenige Bedenkingen omtrent het bestaan der <i>Pausin</i> JOHANNA. Door G. H. M. D. te R.	210
Het Leven en de Wandelingen van Meester MAARTEN VROEG. — XVIII. <i>Opvoeding</i> . (Met een Naschrift.)	216
Anekdoten wegens Keizer ALEXANDER van <i>Rusland</i> . — ALEXANDER bezoekt eene Wolfspinnerij. ALEXANDER, de Huurkoetfier en het Appelwif. ALEXANDER en de Metfelaarszoon.	224
De schepping der Rups.	230
Een staaltje van hedendaagsch <i>Fransch</i> Kerklicht.	233
Verjaringsgroet aan den Heer ***, bij het vieren van zijn' tachtigften Verjaardag aangeboden door zijne liefhebbende Dochters *** ***. <i>Dichtstukje</i> . Door H. BLOEMEN.	234
Redevoering, over de Onverdraagzaamheid in den Godsdienst. Door Mr. H. BLOEMEN.	237
Waarnemingen, omtrent het gebruik van de <i>Radix Artemisiae vulgaris</i> , of gewonen Bijvoet, in de <i>Epilepsie</i> . Door Prof. E. J. THOMASSEN A THUËSSINK, te <i>Groningen</i> .	252
Omtandig Verhaal van den Brand van het <i>Engelsch</i> O. I. Compagnieschip de <i>Kent</i> , in de <i>Baai</i> van <i>Biscaye</i> , den eerften Maart 1825, door een' der Deelgenooten in de Ramp geschreven.	259
De Kunstvaardigheid des Bevers in den gevangen staat. Door GEOFFROY ST. HILAIRE.	269
Verhaal van een Togtje naar de Plantaadje <i>Zeezigt</i> , in <i>Suriname</i> .	270
Over de <i>Tolerantie</i> , of Verdraagzaamheid. Proeve uit	

I N H O U D.

een <i>Nederduitsch Zuid-Afrikaansch</i> Tijdschrift, No I, Jan. — Febr. 1825.	282
Iets over BOLIVAR.	286
Aan de Jeugd. <i>Lied</i> . Door H. VAN LOGHEM.	287
Bij de sluiting van de Winter-werkzaamheden der <i>Hollandsche Maatschappij</i> . Door C. G. WITHUYS. <i>Dichtstukje</i> .	289
De waardij der Koepokken.	291
De Paruiken - speculatie.	292
De <i>Jezuiten</i> van 1572 en 1826.	293
Ruwe, maar welgemeende Trek van FRED. WILLEM I.	293
Treffende Bijzonderheid, rakende ALEXANDER'S Dood.	294
Anekdoten, rakende CHATEAUBRIANT.	294
BEETHOVEN fantaiseert.	295
De Fijnen van den Dag.	296
MAUROCORDATO en de Generaal ROCHE.	296
Harddraverijen.	296
De Baard een maatstaf van het Geweten.	296
Het Graf in den Hof van JOZEF.	297
Waarnemingen, omtrent het gebruik van de <i>Radix Artemisia vulgaris</i> , of gewonen Bijvoet, in de <i>Epilepsie</i> . (<i>Vervolg van bl. 259.</i>)	305
De Afscheidingen der Infekten.	314
Een Droom.	315
Proeve van Taalkundige Opmerkingen en Bedenkingen. Door J. G. C. KALCKHOFF, <i>Predikant te Laren, bij Zutphen</i> .	326
Iets over den <i>Chineschen</i> Muur.	335
De <i>Luddisten</i> .	337
De <i>Grieksche</i> Branders.	338
Perfoonsbeschrijving van IBRAHIM - Pacha.	340
Proeve ter oplossing van een zielkundig Raadfel.	341
Verflag van eene Improvisatie van den vermaarden SGRICCI.	343
Aanmerkingen over den Volksgeest, en de Onverschilligheid bij het Volk. Door Mr. C. BACKER, <i>Advocaat te Amsterdam</i> .	345
Waarnemingen, omtrent het gebruik van de <i>Radix Artemisia vulgaris</i> , of gewonen Bijvoet, in de <i>Epilepsie</i> . (<i>Vervolg en slot van bl. 314.</i>)	358
Verhaal van een Togtje naar de Plantaadie Zeezigt, in <i>Suriname</i> . (<i>Vervolg van bl. 281.</i>)	368
De <i>Pietersberg</i> , bij <i>Maastricht</i> . Door W. H. WARSINCK, EZ.	375
De Koning van <i>Tongataboe</i> , of de Schrijfkunst. <i>Eene ware Gebeurtenis</i> .	379
Uitboezeming bij den Val van <i>Misfolunghi</i> . <i>Dichtstuk</i> .	383

I N H O U D.

Ter opwekking van algemeene deelneming ten behoeve der <i>Grieken</i> .	386
Dichtkunst en Regtsgeleerdheid. Door Mr. A. F. SIFFLÉ, te <i>Middelburg</i> . <i>Dichtstukje</i> .	386
Heldhaftig Uiteinde van MURAT.	389
GARRICK'S ontzettende Voorstelling van den Dood eens Dwingelands.	390
De Mijnwerker en het Besje. <i>Eene echte Anekdote</i> .	391
Rapport eens Deurwaarders.	392
Fijne Onderscheiding van een' Doofstomme.	392
Redevoering, over het ontzien van den goeden Naam des Naasten. Door Mr. A. SIEWERTSZ VAN REESEMA, <i>Advocaat te Rotterdam</i> .	393
Waarneming van eene <i>Phlegmatia alba dolens</i> , na een' <i>Partus praematurus</i> . Door A. DE KONING, <i>Med. et Art. Obstet. Doctor in de Rijk</i> .	409
Verhaal van een Togtje naar de <i>Plantaadje Zeezigt</i> , in <i>Suriname</i> . (<i>Vervolg en slot van bl. 375.</i>)	417
De <i>Silo</i> .	423
De barmhartige <i>Samaritanen</i> van onzen tijd.	424
Schokkende Tegenstelling.	425
Verkoop van Vrouwen te <i>Londen</i> .	425
Thee van Baksteen.	429
Verscheidend gebruik van het woordie VAN of VON in <i>Duitschland</i> en op <i>Curaçao</i> .	429
GIDEON ERNST VAN LAUDON.	429
De Boterleeuw.	430
De gelukkige Doctorale Roes.	430
Om den wille van het meer lijkt de kat den kandeeler. Door G. BRANDT MAAS, te <i>Zwammerdam</i> . <i>Dichtstukje</i> .	431
Morgenlied. Door G. A. VAN DEN BERG, te <i>Heerenveen</i> .	435
De Zonnewijzer.	436
Aan ***.	436
Aan eenen Lasteraar.	436
Proeve eener Vergelijking van de oude en de nieuwe beschaaftde Volken, ten aanzien van gemeenschappelijke nuttige Inrigtingen. Door A. VAN BEMMELEN, <i>Pre-dikant te Oosterhout</i> .	437
Waarneming wegens de Genezing van eene zeer zamengestelde aangeboren Navelbreuk. Door J. BAL, <i>Stads-Chirurgijn en Vroedmeester te Tiel, enz.</i>	456
Het Snaveldier.	460
Enige Aanmerkingen op zeker stukje, getiteld: <i>Het praktizeren der Apothekers</i> .	461
Aanmerkingen op de <i>Proeve van Taalkundige Opmerkin-</i>	

I N H O U D.

<i>gen en Bedenkingen</i> , van J. G. C. KALCKHOFF. Door A. DE JAGER, te <i>Delftshayen</i> .	467
Driemaal drie.	471
Lady ARABELLA STUART. <i>Historisch Verhaal</i> .	474
De Post. Door H. VAN LOGHEM, te <i>Deventer</i> . <i>Dicht- stuk</i> .	480
De Kokoswater-verkooper te <i>Parijs</i> .	489
Anekdote van den <i>Franschen</i> Fabeldichter LAFONTAINE.	491
Graffchrift door Lord BYRON.	492
Bloedzuiger-vertier.	492
<i>Spanje</i> de Ontdekker der Stoomschepen.	492
<i>Fransche</i> Regtzinnigheid.	492
Vergelijking van TIMOLEON en WASHINGTON.	493
Vervolg van Waarnemingen, omtrent het gebruik der <i>Ar- temisia</i> in Epilepsie. Door Prof. E. J. THOMASSEN A THUËSSINK, te <i>Groningen</i> .	503
Over het gebruik der <i>Tempons</i> , bij vóórkomende <i>Placen- ta</i> . Door J. W. E. DE MAN, te <i>Krommenie</i> .	508
Eenige Aanmerkingen op zeker stukje, getiteld: <i>Het prak- tizeren der Apothekers</i> . (Vervolg en slot van bl. 467.)	513
NAPOLEON te <i>Leyden</i> , Oct. 1811. Door J. VAN GEUNS, te <i>Amsterdam</i> .	519
De Kluizenaar. <i>Dichterlijk Verhaal</i> .	527
Jongste Berigten, van W. ELLIS, rakende de <i>Zuidzee- Ei- landers</i> .	537
Wonderwerk bij het ontstaan der <i>Jezuiten</i> , ten jare 1540.	540
Beschrijving en Afbeelding van het Stoomgeweer, door den Heer PERKINS uitgevonden.	541
Verslag van een Mierengevecht.	545
Pauselijke Onfeilbaarheid.	546
NAPOLEON's oordeel over WELLINGTON en over Koning FERDINAND.	546
De Eeuwige Vrede.	547
Vrije Navolging van het <i>Engelsche</i> Volkslied, RULE BRI- TANNIA: <i>When Britain first, at Heav'ns command, etc.</i>	547
Graffchrift op een' Wijnkooper.	548
Opheldering van MATTH. XI: 2—6 en LUC. VII: 19—23. Door ADR. STOLKER, te <i>Rotterdam</i> .	549
Drietel Waarnemingen, omtrent de uitwerking der <i>Arte- misia vulgaris</i> in de Vallende Ziekte. Door S. H. NU- MAN, <i>Geneesheer</i> . te <i>Winsum</i> .	551
Voorstel tot het doen vervaardigen van een algemeen Lees- boek, behelzende het merkwaardigste en belangrijkste des Bijbels, voor Huisgezinnen, Scholen, enz.	557
Lofspraak op WILLEM I. Door E. MOLEMA.	568
Iets ter gunste der oude Vrouwen. Door eene Vrouw van jaren medegedeeld,	570

I N H O U D.

Nieuwe Ophelderingen, aangaande het beruchte Proces over den <i>Collier</i> .	573
Brief van een' der jonge <i>Egyptenaren</i> , thans te <i>Parijs</i> , aan zijnen Vader te <i>Damiate</i> .	585
De verloren Post. <i>Eene echte Anekdote</i> .	587
Eenige Bijzonderheden, aangaande <i>Tunis</i> .	591
Iets wegens den <i>Constantia</i> - wijn van <i>Kaap de Goede Hoop</i> .	593
Merkwáardige Drukfout.	594
<i>Russische</i> Willekeur.	595
<i>Turksche</i> Barbaarschheid.	595
<i>Grieksche</i> Dapperheid.	595
Lage dunk des <i>Franschmans</i> van zijne hoogste Letterkundige Vereeniging.	596
De gestolen Dief.	596
Verhandeling, over het hooge belang van Teeken- en Schilderkunst, als een middel ter uitbreiding en verheffing van het voorregt des Gezichts. Door N. SWART.	597
Eenige Opmerkingen van eenen <i>Nederlander</i> wegens het Hertogdom <i>Nassau</i> en den <i>Nederrhijn</i> .	612
Naschrift op de Proeve van taalkundige Opmerkingen en Bedenkingen; benevens een woord voor den Heer A. DE JAGER. Door J. G. C. KALCKHOFF.	621
Korte taalkundige Aanmerkingen.	626
Staat van de edele Vrijmoedigheid en heldere staatkundige Inzichten des Geschiedschrijvers VAN KAMPEN.	628
Anekdoten uit de Middeleeuwen. — De Oorlog der <i>Grieken</i> en <i>Gothen</i> in <i>Italië</i> . De Paus onder JUSTINIANUS.	630
Belangrijke Bijzonderheden, aangaande het Uiteinde van Paus CLEMENS XIV, (GANGANELLI.)	635
De strenge Politie van den tegenwoordigen Paus door een treffend Voorbeeld geregvaardigd.	638
Twee onbekende Latijnsche Gedichten van JACOBUS ARMINIUS. Medegedeeld door ADR. STOLKER.	641
Verbazende Onkostrekening van het dezer dagen te <i>Lyon</i> opgerigte bronzen Standbeeld van LODEWIJK XIV.	643
Als het Tij verloopt, moet men de Bakken verzetten.	644
Nader Onderzoek, omtrent de Overlevering wegens <i>Paulijn JOANNA</i> , te onregt voor waar gehouden in de latere Middeleeuwen.	645
Eenige Opmerkingen van eenen <i>Nederlander</i> wegens het Hertogdom <i>Nassau</i> en den <i>Nederrhijn</i> . (<i>Vervolg en slot van bl. 621.</i>)	655
Natuur, achting voor Deugd, en Dankbaarheid, gaan boven de Leer.	666
De <i>Harem</i> van den Grooten Heer.	671
Verhaal der Gruwelen, op <i>Scio</i> door de <i>Turken</i> aangeregt.	675
Een blik op <i>Noord-Amerika</i> .	678
Een paar Bijzonderheden, rakende den Schilder DAVID.	679
ROBESPIERRE en zijn Arts.	680
De Saladbereider. <i>Eene echte Anekdote</i> .	683
RATINET. <i>Eene kleine Bijdrage tot de Zielkunde der Dieren</i> .	684
Twee Hotels te <i>Parijs</i> .	686
Bij de Inwijding der herbouwde <i>Luthersche</i> Nieuwe Kerk te <i>Asterdam</i> , 13 September MCCCXXVI. Door G. TIMME.	688
De Schilder en de Kunstkenner.	691

I N H O U D.

LODEWIJK XVIII en zijn Minister van Binnenlandsche Zaken.	691
Zoo verdrijft men den tijd te <i>Parijs!</i>	692
Treffelijke Afwijzing van een Duël.	692
CANNING te <i>Parijs.</i>	692
Voorlezing, over den heilzamen invloed des Christendoms op de gewigtigste belangen der Menschheid. Door A. ELBERTS, te <i>Deventer.</i>	693
Nader Onderzoek, omtrent de Overlevering wegens <i>Paulin JOANNA</i> , te onregt voor waar gehouden in de latere Middeleeuwen. (<i>Vervolg van bl. 655.</i>)	708
Twee Waarnemingen, wegens eene, te <i>Londen</i> , met gelukkig gevolg, te werk gestelde Overtapping des Bloeds.	715
Statistische Aanteekeningen over <i>Zweden.</i>	718
Over het magnetiserend vermogen der meest breekbare stralen van het Zonnelicht; onderzoekingen van <i>Mistrefs MARY SOMMERVILLE.</i>	719
Iets over de Feestviering ter Nagedachtenis van den verdienstelijken <i>WILLEM FUNDORFF.</i>	719
Brief van den (nu wijlen) vermaarden <i>Franschen</i> Treurspeler <i>F. J. TALMA</i> aan den Heer <i>A. S. TALMA</i> , van <i>Engwirim</i> , in <i>Vriesland.</i>	723
<i>NAPOLEON</i> te <i>Leyden</i> , Oct. 1811. Door <i>J. H. JUNIUS</i> , <i>Evang. Luth. Predikant te Leyden.</i>	726
Vrije Overzetting van <i>FRIEDR. VON SCHILLER's Maria Stuart</i> , derde Bedrijf. Door <i>G. GRAVÉ</i> , jz. te <i>Amsterdam.</i>	729
Geloofsbelijdenis van den <i>Franschen</i> Treurspeler <i>TALMA.</i>	741
Aan den Schepper. <i>Dichtstukje.</i>	744
Eenige Pundichten in Hexameters en Pentameters. Door <i>Mr. B. H. LULOFS</i> , te <i>Groningen.</i>	747
Raad van een' ouden Boer aan zijn' Zoon. Naar <i>HOLTY.</i> <i>Dichtstukje.</i>	749
Merkwaardig Kontrast.	751
De Paufelijke Jager.	752
Nader Onderzoek, omtrent de Overlevering wegens <i>Paulin JOANNA</i> , te onregt voor waar gehouden in de latere Middeleeuwen. (<i>Vervolg en slot van bl. 715.</i>)	753
Brief van <i>Prof. VOUTÉ</i> , over het Besluit, betrekkelijk de Wiskundige Studiën.	761
Brief over een' Brief van wijlen <i>Profesfor BORGER</i> aan den Leeraar der Doopsgezinden te <i>Amsterdam</i> , <i>JAN VAN GEUNS.</i>	770
Vrije Overzetting van <i>FRIEDR. VON SCHILLER's Maria Stuart</i> , derde Bedrijf. (<i>Vervolg en slot van bl. 740.</i>)	776
Een weinig bekend Decreet van <i>LODEWIJK XVI</i> , ten behoeve der Scherpregters.	783
Oorspronkelijke Brief van den Beul van <i>LODEWIJK XVI.</i>	784
Edele Onverfaagdheid.	785
Eene tot dusverre onvermelde, maar echte Dagorder van <i>BONAPARTE.</i>	786
<i>TALMA</i> als <i>Acteur.</i>	786
Edel woord van <i>CANNING.</i>	788
Een schrandere <i>Maire.</i>	788

Het *Plaatje* van den Weg onder den *Teems* te plaatsen tegenover bl. 22.

Dat van het *Stoomgeweer* tegenover bl. 544.

M E N G E L W E R K .

VERDEDIGING VAN HET VADERLANDSCH SCHOOLWEZEN EN VOLKSKARAKTER TEGEN DE AANRANDING EENS VREEMDELINGS.

Mijn Heer !

Aan den Redakteur der *Vaderlandsche Letteroefeningen*.

Het nevensgaande stukje heb ik onlaugs voorgelezen bij de Afdeeling *Hardinxveld* der Maatschappij : *Tot Nut van 't Algemeen*. Op verzoek der meeste leden, bied ik u hetzelfde aan, ter plaatsing in uw geacht tijdschrift. Alleen de zucht, om onze Natie van de aangewreven blaam te zuiveren, doet mij, voor dit vlugtig opstel, die onderscheiding verzoeken, welke het stukje zelf misfchien niet verdient. (*) Met achting blijf ik,

Mijn Heer !

Lekkerkerk,
den 3 Oct. 1825.

Uw dienstv. Dienaar,
B. VAN WILLES.

(*) Dit is geenszins het gevoelen van den *Redacteur*, die den Eerw. Schrijver wel uit naam zijner Lezeren durft bedanken voor dit mannelijk en vaderlandlievenu pleit, dat hemzelfen niet min, dan onze Natie, vereert.

Het verwekt in ons een onaangenaam gevoel, ook dan, wanneer diepe onkunde onze welmeenende pogingen lastert. Geschiedt zulks luide en openlijk, dan moet men wel of geheel onverschillig, of van gevoel ontbloot wesen, indien men kan zwijgen, of onwillig blijft den onredelijken lasteraar den mond te stoppen. Het is zoo, onze Maatschappij, welke, tot nut van het algemeen, zoo veel heeft bijgebracht ter verbetering van het lager onderwijs, en welke nog geene poging onbeproefd laat, die, oordeelkundig in het werk gesteld, op rijpe vruchten eenige hoop geeft, is boven den laster van den Buitenlander verre verheven; doch zij luistert echter naar denzelfen, maar om met daden te antwoorden. Mij was het onmogelijk, te zwijgen bij de honenda taal eens vreemdelings, die ons Schoolwezen en Volkskarakter beide roekeloos durft aanranden.

Een Recensent, in *die Jahrbücher der Theologie und theologischer Nachrichten*, von Dr. F. H. C. S C H W A R Z , März 1825 , S. 219 , 220 , voert aldaar deze taal: „ Of ,
 „ voor het overige , Volksscholen meer bloeijen , en der-
 „ zelve eind oogmerk , *volksbeschaving* en *volksveredeling* ,
 „ zekerder bereiken , indien zij , zoo als in *Holland* , on-
 „ der het opzigt van wereldlijken , of , zoo als bijna over-
 „ al plaats heeft , onder dat van geestelijken staan ? Met
 „ deze vraag heeft zich de Schrijver niet ingelaten ; of-
 „ schoon zij wel verdiende naauwkeurig onderzocht te
 „ worden. *A priori* behoeft het naauwelijks eenig be-
 „ wijs , dat inrigtingen , van welke de eene (de kerk) de
 „ moeder der andere (de school) is ; van welke de eene de
 „ andere niet misfen kan , ter bereiking van beider be-
 „ stemming ; van welke de eene aan de andere den ze-
 „ kerften steun en de veiligste bescherming verleent bij
 „ gevaren , met welke beide hebben te kampen ; welke
 „ beide door God en den aard der zaak op het naauwste
 „ zijn vereenigd , — dat zulke inrigtingen niet van elkan-
 „ der kunnen gefcheiden worden , zonder dat beide , maar
 „ ieder op eene bijzondere wijze , of te niet gaan , of
 „ het voorgestelde doel geheel en al misfen. En *a poste-*
 „ *riori* is het ten minste waardig opgemerkt te worden ,
 „ dat een der jongste Reisbeschrijvers , die den toestand
 „ en de behandeling der ongelukkige Negers naauwkeu-
 „ rig heeft gadegeslagen , dit als resultaat van zijn on-
 „ derzoek opgeeft : Deze ongelukkige fchepsels worden
 „ het menschelijkst behandeld door de *Engelfchen* , reeds
 „ harder door de *Franschen* , gruwzaam door de *Span-*
 „ *jaards* en *Portugezen* , maar met echte barbaarschheid
 „ en de uitgemaaktste onmenschelijkheid door de *Hollan-*
 „ *ders*. Dat ieder volk zijn eigen karakter heeft , zal
 „ niemand ontkennen ; dat op het volkskarakter het eer-
 „ ste onderwijs in de school een' veelvermogenden invloed
 „ heeft , even min ; maar dat de mensch , indien hij
 „ mensch zijn en blijven moet , niet enkel tot een staat-
 „ kundig doel moet worden afgerigt , zal wel van alles
 „ het minst worden geloochend.” — Dusverre de Recensent.

Ik acht het voor ons overbodig, opzettelijk en uitvoerig de voordeelen aan te wijzen, welke het verbeterd onderwijs in onze scholen heeft aangebragt. De edelste planten en vruchten groeijen langzaam. Het nageslacht zal meer, dan wij dit thans kunnen, op die verbetering van het lager onderwijs dankbaar en vrolijk het oog blijven vestigen. Mij is het thans genoeg, den sijnad af te weren, met welken de vreemdeling ons schoolwezen heeft aangevallen. De *school* moge uit de *kerk* haren oorsprong hebben ontleend, zij kan zonder geestelijk beheer wel bestaan. Het Tooneel heeft met de school dezelfde afkomst gemeen. Wat nut zal het geven, ook dit aan het bestuur der Geestelijkheid te onderwerpen? Waarschijnlijk hetzelfde, dat men thans in *Frankrijk* inoogst; dat men, namelijk, zulke stukken verbiedt ten tooneele te voeren, door welke de schaapskleederen worden opgeligt en de grijpende wolven ontmaskerd.

Zedelijke opvoeding van menschen, van welk volk ook, is het doel van het onderwijs in school en kerk. Dit onderwijs hangt niet af van schoolmuren of kerkwanden. Dit onderwijs is geene *monopolie* voor schoolmeesters of voor geestelijken. Neen, het is een onvervreemdbaar eigendom voor alwat mensch heet en wil zijn. Het oordeel van den vreemdeling over onze scholen is even bekrompen als dat van een oud eenvoudig, maar welmeenend vrouwtje, dat de kerk in groot gevaar beschouwde, omdat zij van den staat gescheiden was. Zij hebben elkander niet verlaten, de school zoo min de kerk, als de kerk den staat, om elkander vijandig te bevechten, maar omdat beide sterk genoeg waren, om op eigene beenen te staan, en met eigene krachten, langs verschillende wegen, tot hetzelfde doel te komen.

Geen enkele stand moet er zijn in de maatschappij, die, bij uitfluiting der anderen, met de vorming en zedelijke opvoeding van het aankomend geslacht belast is, of men loopt gevaar, dat bij de minste verbastering alles ontaardt, en dat onkunde en domheid, als zegenende Godheden, ten troone gevoerd worden. Onze scholen, aan geeste-

lijken als zoodanig niet onderworpen, verwijderen zich geenszins daarom van Godsdienst en goede zeden; want zij vreezen toch ook het opzigt der geestelijken niet. In ons land, waar niemand' door de H. *Inquisitie* gedwongen wordt, God tegen eigene overtuiging te eeren en te dienen, waar niemand de magt heeft, om door zwaard of kerker eene geveinsde eenheid van geloof voort te planten; in ons land, waar ieder, met opzigt tot den Godsdienst, zijn geweten volgt en geene menschelijke willekeur ducht, mag noch de kerk, noch eenig kerkgenootschap alleen het regt hebben, om de jeugd te onderwijzen en te vormen. Bij al het verschil in den vorm, kan er eenstemmigheid heerschen in de opvoeding der jeugd, mits onderwijzers en opzieners, uit elken stand, van elke gezindheid gekozen, het zedelijk oogmerk van hun ambt nooit uit het oog verliezen. Waar men het goddelijke, de zedelijkheid, op prijs stelt, daar zal het menschelijke van den leervorm geene schade aanbrengen.

Dit alles is niet herfenschimmig. De geschiedenis van andere volken moge hier getuigen. Vestigt het oog op die landen, waar zich de Geestelijkheid het onderwijs der jeugd aanmatigt. Daar wordt de mensch minder voor God en goede zeden gevormd, dan wel voor kerk en geestelijken. Daar blijft de Geestelijkheid zelve op den laagsten trap van zedelijke beschaving staan; en, daar zij onmogelijk kan dulden, dat iemand haar boven het hoofd klimt, wordt elk helder licht uitgedoofd, of met den domper bedreigd, worden de scholen voor het gemeen toegemuurd, moet de beter onderrigte jeugd, gelijk thans in *Spanje*, volgens wetten, het geleerde leeren vergeten, en wordt, zoo als thans in *Frankrijk*, met de grootste onbeschaamdheid openlijk gepredikt: *Het is tot grondige geleerdheid volstrekt noodig, blinde gehoorzaamheid te bewijzen aan de Vaderen des geloofs*. Wat zal het gevolg zijn, als zulke Vaderen den meester spelen?

Zedelijke vorming, door welke men niet bloot een goed burger, maar ook een goed mensch wordt, verwacht van menschelijke meeningen het meeste voordeel niet. Zij

vreest ook geenszins voor haren val, omdat er geene Vadersen des geloofs zijn, die als vrienden steeds naderen, maar om als vijanden de vonk der Godheid in het menschelijk hart uit te dooven. Hiervoor zorge slechts de onderwijzer der jeugd, dat hij die zedelijkheid, welker bron de vreeze van God is, niet tegenwerke, maar bevordere, door onderrigt en voorbeeld. Want men is niet ontslagen van God en goede zeden, al is men vrij van elk geestelijk beheer. Ook is de school geenszins daarom aan zichzelf overgelaten, om te vrijer de beginsels te verwoesten, die, in de school zoo wel als in de kerk, boven alles moeten gelden. Geen rozestruik is begeerlijk, die in den bloeitijd noch bloemen heeft, noch knop vertoont. Zoo kan onmogelijk ook de school den wensch der *Nederlanders* bevredigen, wanneer zij woelt, om in schijn het opzigt van geestelijken geheel te ontvliesen, maar om heimelijk de zedelijke verpligting te ontduiken, aan welke de onderwijzer zoo wel als de jeugd altijd onderworpen blijft. Geene fraaije boekjes kunnen immer het nadeel herstellen, hetwelk de onderwijzer slicht, die niet, door voorbeeld en onderrigt, der jeugd nadrukkelijk en gedurig inprent, dat zij *Nederlanders*, maar nog meer, dat zij menschen, dat zij zedelijke schepselen zijn, en altijd moeten blijven.

Waar de jeugd op deze wijze onderwezen wordt, daar zal de laster van den vreemdeling zoo niet zwijgen, dan ten minste alleen gehoor vinden bij verbijsterden in het verstand, bij verblinden door eigenwaan, bij ontzenuwden van kracht, bij slaven der zedeloosheid. Door zoodanig een onderwijs wordt nooit zulk een volkskarakter gevormd, dat zich in onmenscheijkheid verlustigt, of zich in woeste wreedheid het liefst openbaart. Waar men God vreest en goede zeden voorstaat, daar blijft ook de Neger een mensch. Het zijn de verbijsterden in het verstand, die deze ongelukkigen, als vermeende afftammelingen van *CHAM*, vervloeken, en hun het merk van slaaf onuitwischaar op het voorhoofd willen branden. Het zijn de verbijsterden in het verstand, die, met zichzelf alleen ingenomen, aan het anders door hen verfoeide *Materia-*

lisme den vrijbrief bedriegelijk ontftelen, om hunne zwarte natuurgenoeten aan eeuwige ketenen der hardste flavernij, met echte barbaarschheid en de meestmogelijke ontmenschtheid, vast te klinken. Doch in ons vaderland zijn deze verbijsterden juist dezulken, die elk licht met den domper bedreigen, die ieder onderwijs aan menschelijke en kerkelijke meeningen willen binden, die de geheele opvoeding der jeugd niet aan Goddelijke, maar aan menschelijke regtzinnigheid met geweld pogen te onderwerpen. Deze verbijsterden verklaren 's menschen zedelijkheid voor *contrabande*, en voeren tegen dezelve een' gestadigen, maar magteloozen oorlog. Doch voor ons blijft zedelijkheid, bij de opvoeding van den jeugdigen mensch, een dierbaar kleinood.

Ieder volk heeft zijn eigen karakter. Het eerste onderwijs in de scholen heeft op hetzelfde een' veelvermogen den invloed. Alwie deze waarheid loochent, is voor geene overtuiging vatbaar. Maar even min is hij voor overtuiging vatbaar, die het karakter der *Nederlanders* afchildert als onmenschelijk en wreed, en die de vorming van dat karakter aan het onderwijs in onze scholen toeschrijft.

Geen volk wil ik beoordeelen naar het gedrag en karakter van hen, die hun vaderland hebben verlaten. Maar billijk eisch ik ook, dat men den *Nederlander* regt late wedervaren; dat men hem niet gelijk stelle met zulken, die de zeden van hun volk reeds hier hebben verloochend, en in *Oost* of *West* den naam van *Nederlander* alleen door de plaats hunner geboorte kunnen handhaven. Gelijk elke plant in eigen grond het weligste tiert en ras ontardt, al wordt zij in vetter grond op vreemden bodem overgeplant, zoo is ook ieder volk onder eigen dak, bij eigene haardsteden, het grootste en voortreffelijkste.

Het is wel mogelijk, dat er uitwendige omstandigheden bestaan, door welke de *Engelschen* en de andere genoemde volken minder hard de flaven behandelen, dan de flavenopziener uit *Holland* afkomstig. Maar in ons land, waar niemand, bij de minste vlijt, om brood schreeuwt; waar geene vervolging, burgerlijk of kerkelijk, het betere deel

in ballingschap doet omdolen; waar meestal zij uitlandig worden, wier bekend karakter hen gehaat, wier ontzenuwde kracht hen wreed maakt, en wier verkwisting hen steeds aanpoort, om zich, door het zweet en bloed van ongelukkigen, meerder voedsel voor hunne hebzucht en spilziekte te verschaffen, — in ons land, waar het spreekwoord geldt: *Oost, West, thuis best*, blijft ook het beste deel van het volk thuis, even als zich, bij het wannen, het gevulde koren het minste verwijdert. Hetgeen in beide gevallen het verfte vliegt, is — als er geen storm woedt — kaf.

In *Nederland* moet men den *Nederlander* gadeslaan. Daar ontdekt men geene wreedheid, maar menschelijkheid zonder vertooning. Wat een mensch is, moeten ons zijne huisgenooten zeggen. Die alleen voor vreemden vriendelijk, voor de zijnen norsch en strursch is, kan ligtelijk lof behalen, en de huisgenooten ontvangen gemakkelijk de schuld van al het onaangename, dat mogt voorvallen. Zulk een mensch is, in mijn oog, niets, die, hetgeen hij voor anderen als van zelve is, voor de zijnen niet poogt te wezen. Eveneens is mijn oordeel over volken, die alleen *buiten*, niet *in* hun land den meesten roem oogsten. Die thuis goed is, is goed van harte. Die alleen buitenshuis goed is, is alles in schijn en door dwang, van welken dwang hij thuis gekomen zich spoedig ontslaat, naarmate het hem meerdere moeite heeft gekost, voor vreemden datgene te zijn, wat hij voor de zijnen altijd moest wezen. Het gaat zulken menschen als het veranderlijke weder; op zonneschijn volgt te zwaarder bui, naarmate de zon sterker heeft geschenen. Eveneens is het gelegen met volken. Die den roem hebben buitenslands, verdienen denzelven niet altijd in hun vaderland.

Niets wil ik afdingen op het loffelijke, dat den *Engelsen* en den overigen volken door dien Recensent wordt toegeschreven. Maar ik durf hem toch ten opzichte van ons vaderland wel vragen: Waar schreeuwt in *Nederland* zoo luid de nood om brood, als in *Ierland*? Waar vermoordt men, zoo als in *Frankrijk*, honderden der beste

burgers, omdat zij hun geweten alleen aan God en niet aan menschen willen onderwerpen? Waar beloont men, zoo als in *Spanje*, de verdiensten aan Vorst en vaderland met galg en strop? Zoek vrij, waar gij ook wilt, in *Nederland* vergeeft en vergeet men hetgeen het volk verdeelen kon. Geene ijdele klanken, maar daden drukken op deze leus het zegel. In *Nederland* draalt men nooit met hulp te verleenen, tot dat het geroep der ongelukkigen tot aller oor is doorgedrongen. Hoe hoog ook ergens in ons gezegend vaderland de nood klimme, nooit wordt hier gehoord het angstig noodgeschrei eener tot het uiterste gebragte wanhoop. Elke ramp, welke eenig gedeelte van *Nederland* treft, wordt beschouwd als een gemeenschappelijk kwaad, ter leniging van hetwelk allen, zoo wel klein als groot, het hunne gaarne bijdragen, minder als eene ongehoudene gift, dan wel als eene verschuldigde schatting. Het kind zelf geeft van zijne spaarpenningen. *Nederland* geeft dubbel, door spoedig te geven. Zie *Parijs*, na den brand van *Salins*, zoo karig bij het ongeluk van volksgenooten, zoo buitensporig verkwistend voor eigen genot. Zie daarentegen *Amsterdam*, ja het kleinste vlek in *Nederland*, bij den jongsten watersnood. Voor zichzelf zuinig, is men hier voor het ongeluk van anderen mild. Dit reeds is voldoende, om den laster te beschamen, met welchen de vreemdeling den *Nederlander* hoont, omdat hij hem niet kent. Geen parkementen adelom heeft hier waarde, zonder edelheid van ziel. Eene verheffing, welke uit de duisterheid der middeleeuwen afkomstig is, strekt hier tot schande, indien de domheid en laagheid dier tijden nog daaraan kleeft. Een ordeslint zonder verdienste is hier kinderspeelgoed. Niet wat men *op*, maar wat men *onder* den rok draagt, komt bij *Nederlanders* in aanmerking. Het gemeenschappelijk vaderland vordert en ontvangt aller medewerking. Hij alleen is niets, die aan dat vaderland geen werkzaam deel neemt.

Opregtheid, goede trouw, eerlijkheid, menschlievendheid, godsvrucht, zedelijkheid kenmerken nog den echten *Nederlander*. Deze deugden laten zich niet uitrompetten.

Zij zijn deugden, die men kan miskennen, over het hoofd zien, ongehoord en ongezien veroordeelen; want zij zijn deugden niet van zwervers, maar alleen van hen, die hun geluk in huisfelijkheid zoeken en vinden. Dit karakter is eigendommelijk aan ons volk. Onze geschiedenis en de lotgevallen van ons vaderland hebben ons geleerd, dat in *Nederland* alleen zulk een volk kan blijven wonen. Dit wordt der jeugd ingeprent. Zoo wordt ons volkskarakter gevormd.

Laat oordeelen, die buiten zijn, zoo en wat zij willen. Die zijne achting hier niet verbeurt, en ook in den huisflijken kring voor huisgenooten en vaderland datgene is, op hetwelk beiden aanspraak behouden, dien kan de laster van den Buitenlander niet deren. Ieder land heeft voor deszelfs bewoners ten minste iets gedaan. De *Nederlanders* deden alles, met Gods hulp, voor zichzelf. Hun laag en moerasig land werd, hetgeen het is, door hunne vlijt. Telkens door storm en watervloed bedreigd of gteisterd, ziet *Nederland* op God, die het beschermen, en op zijne inwoners zonder onderscheid, wier vereenigde pogingen het voor vernieling bewaren moeten. Aller zorg wordt vereischt, om het in stand te houden. Juist deze gesteldheid des lands vereenigt alle *Nederlanders* in denzelfden kring, tot behoud van het lieve vaderland.

Die gelukkig wil zijn in *Nederland*, kweeke het geluk in zichzelf aan; hij make anderen rondom zich verheugd en tevreden; hij zoeke niet in *Oost* of *West* te worden, wat hij thuis kan zijn en blijven; met één woord, hij zij in den volsten zin — mensch! Dat hij mensch is, en blijven moet, wordt den *Nederlander* duidelijk en bij herhaling geleerd, en, hetgeen meer zegt, wordt hem niet te vergeefs geleerd. Wij zijn niet blind, bij de gebreken en ondeugden der *Nederlanders*; maar wij hebben oogen, ook voor hunne deugden, en sluiten voor den laster de ooren. Dat *Nederlanders*, als slavendrijvers, in *Oost* en *West* niet zoo handelen als zij moesten, geef ik eens toe, zonder uit te zonderen de vreemdelingen, die in *Nederlandsche* koloniën ook het hunne toe-

brengeu tot vermeerdering diet schuld. Zelfs wil ik niets afdingen op het berigt van den Reisbeschrijver, hoe partijdig dat ook schijnt te zijn. Maar dat de *Nederlander* die wreedheid noch van ons volk heeft geërfd, noch in de school aangeleerd, is het minst van alles moeilijk te betoogen. De meerdere zachtheid, met welke Negers door anderen behandeld worden, trek ik ook niet in twijfel, schoon de Reisbeschrijver mij in dit zijn berigt niet als een onfeilbaar getuige voorkomt. Maar welligt moet men deze zachte behandeling der Negerflaven toeschrijven aan dezelfde zorgvuldigheid, met welke de gierigaard nieuwe dukaten hanteert, om namelijk zijn eigendom niet te verminderen. In *Noordamerika*, waar de vreemdeling voor de kosten zijner overvaart, gedurende meerderen of minderen tijd, slaaf moet zijn, wordt de Neger ontzien, de blanke slaaf streng behandeld. Het eigenbelang ontziet in den Neger het eigendom, en onteert in den blanken slaaf van een' bepaalden tijd de menschheid. En dat geschiedt in eene vrije *Republiek*.

Wanneer wij zien, hoe in *Engeland*, in *Frankrijk*, in *Spanje*, in *Portugal* vrije menschen elkander behandelen, dan zoeken wij andere redenen op voor de zachte behandeling der ongelukkige Negers. Alwie in zijn gedrag omtrent volksgenooten de menschlievendheid niet in acht neemt, zal omtrent slaven en zwarten niet van zachtere inborst zijn. Naarmate men den Neger beschouwt, of met het oog van eigenaar, of met het gevoel van mensch, wordt dezelfde zachte behandeling van den slaaf of een werk van eigenbelang, of een bedrijf van menschelijkheid. Het is niet alles goed, wat den schijn voor zich heeft. Die voor zijne volksgenooten niet liefderijk is, zal het ook niet zijn voor slaven en zwarten. Doch hierover matig ik mij het oordeel niet verder aan.

De *Nederlander*, (opdat ik dit nog ter regtvaardiging onzer Natie doe opmerken) die den geringsten mensch, die een beest mishandelt, vindt in ons land algemeene afkeuring, zoo als men in geen land dit vindt. En zulk eene Natie zou in haar karakter wreedheid en onmensche-

lijkheid vertoonen?! Geen stierengevecht is voor onzen landaard een aangenaam schouwspel, zoo min als het gezigt van eenen verscheurden of verscheurenden leeuw. Wie, uit ons volk, van wreedheid een spel maakt, wie de menschheid, zelfs in den Neger, onteert, zoo laag is hij niet gevallen, of hij heeft reeds te voren bij herhaling den naam van *Nederlander* door zijn gedrag onteerd, of hij heeft reeds lang het vroege onderwijs, dat hij in de school ontving, in zichzelf roekeloos vertrappt en on-dankbaar vernietigd.

Dit is mijn geloof. En dat geloof zal mij geen vreemdeling ontnemen.

BIJDRAGE TER BEVESTIGING VAN HET NUT DER TEM-
PONS BIJ VÓÓRKOMENDE PLACENTA.

Door

P. H. HEYLIGERS,

Med. Dr. en Prof. te Utrecht. (*)

Onder al de afwijkingen, welke van tijd tot tijd bij de ontwikkeling der vrucht in het ligchaam der moeder waargenomen worden, is, ingevolge de op ondervinding gegronde getuigenis van de beroemdste Verloskundigen van alle landen, de inplanting van de *placenta* op het *orificium uteri* eene der noodlottigste voor moeder en kind,

(*) Wij haasten ons, ten beste, zoo wij hopen, van velen, deze belangrijke *Bijdrage* in ons Tijdschrift op te nemen; met welmeenend verzoek aan het vrouwelijk gedeelte van ons Publiek, om de Waarneming, hoezeer met eene gelukkige uitkomst bekroond, ongelezen te laten. Wij koesteren een te gunstig denkbeeld van de Sekse, om te onderstellen, dat juist dit verzoek ééne van haar tot het tegengestelde zoude aansporen; en het is deze overtuiging, alsmede het overwegend besef van het nut, dat de gemeenmaking van dit stuk, onder Gods zegen, sichten kan, welke ons tot de plaatsing deden besluiten. — *Redact.*

dewijl bij dezelve de ontwikkeling van het kind, in de plaats zijner ontkieming, met geene mogelijkheid door de natuur voleindigd kan worden, zonder dat, door de veranderingen, welke de *uterus* hierbij ondergaan moet, bloedstortingen ontstaan moeten, even gevaarlijk voor het leven van moeder en kind, als voor den Verloskundigen, wat GARDIEN hiertegen ook moge zeggen, moeilijk om te voorzien, of bij tijds te voorkomen. Het is waar, de bloedstortingen zijn bij deze zwangerheid zelden zeer gevaarlijk in derzelve eerste verschijning, en houden wel dra van zelve geheel op; doch, eens plaats gegrepen hebbende, vertoonen zij zich daarna, spoediger of minder spoedig, naar de bijzondere oorspronkelijke gesteldheid der tot de zwangerheid betrekking hebbende deelen van moeder en kind, wederom, op het onverwachtst, met meer geweld en meer hevigheid, dan de voorgaande, en gaan alzoo bij herhaling voort tot aan het einde der zwangerheid. In de meeste gevallen kan dit einde niet afgewacht worden, wil men de zwangere niet blootstellen van, op het onverwachtst, in eene, de vorige in hevigheid verre overtreffende, bloedstorting te bezwijken. In enkele gevallen, echter, is de zwangere zoo gelukkig, om, door eenen zamenloop van gunstige omstandigheden, dit gewenscht einde van hare zwangerheid te bereiken. Dan het gevaar is daarom voor haar niet verminderd, om, ook nu nog, onder de eerste pogingen der natuur tot de uitdrijving van het thans volkomen ontwikkeld kind, haar leven te gelijk met haar bloed te verliezen. Men beschouwe slechts met een vlugtig oog de vereischten tot eene natuurlijke, regelmatige verlosfing bij de vrouw; sla de veranderingen gade, welke hare deelen, voornamelijk het *orificium et collum uteri*, hierbij ondergaan moeten; en pasfe het opgemerkte op de onderhavige zwangerheid toe; dan ziet men dadelijk, dat de tot den doorgang van het kind noodige verwijding van het *orificium et collum uteri* met geene mogelijkheid hier plaats kan grijpen, zonder dat, bij elke natuurlijke aanwending van kracht tot de verwijding van deze deelen, de *placenta* voor een gedeel-

te, geëvenredigd aan de verkregene verwijding, losgaat van de plaats harer inplanting, en aldaar, te gelijk met de bloedvaten, welke de gemeenschap tusfchen haar en den *uterus* onderhouden, afgefcheurd wordt; ten gevolge van welke aficheuring dan ook het, nu door niets meer tegengehouden wordende, bloed uit de opene en op dien tijd zoo zeer verwijde vaten van den *uterus* oogenblikkelijk wegstroomt, en zulks bij herhaling voortgaat te doen, in eene zoo veel te grootere hoeveelheid en vermeerderde fnelheid, hoe meer de ontfluiting van het *orificium uteri* toeneemt, en hoe volkomener de *placenta* hetzelfde bedekt heeft, tot dat de barende, komt men haar niet te hulp, aan het aanmerkelijk bloedverlies, of bezwijkt, eer de verlosfing geëindigd is, of daarna aan de gevolgen omkomt.

De oorzaak des gevaars dus hier gelegen zijnde in de plaatfelijke gefteltheid formiger deelen, die tot de zwangerheid betrekking hebben, moest ook plaatfelijk beftreden worden, te meer, daar, buiten de geheele inkrimping en zamentrekking van den zwangeren *uterus*, wier vermogen tegen foortgelijke bloedvloeijingen, vóór of na de geboorte van het kind ontftaan, door de ondervinding meer dan eens bevestigd was geworden, geen inwendig middel, hoe kunftig ook zamengefteld en hoe vindingrijk ook uitgedacht, hier iets vermag. Natuurlijk was het dan ook, dat de fpoedige ontlediging van den *uterus*, voor de vroegere Verloskundigen, welke met de ware natuur van dit gebrek minder bekend waren, het einde hunner wenfchen was, en zij dus fpoedig op het denkbeeld kwamen, van zulks het best te zullen bereiken door eene zoo fnel mogelijk uitgevoerde kunstmatige keering van het kind op de voeten, en de oogenblikkelijk daarop volgende voleinding der verlosfing, om, zoo doende, door de tegenwoordigheid van het ligchaam des kinds, bij dezelfs gang door het bekken, en de hieruit voortfpruitende drukking van hetzelfde tegen de bloedende deelen der moeder, niet alleen onder de verlosfing de geweldige bloedftortingen te voorkomen, welke, zoo als wij gezien hebben, hier

anders, bij elke toenemende verwijding van het *orificium uteri*, hoe langer zoo meer toenemen, maar om ook, na de verlossing van het kind, zich tegen alle gevaar voor herhaling van bloedstorting te verzekeren, door de natuurlijke inkrimping van den *uterus*, en de hierop volgende geheele uitdrijving van de *placenta*. Maar vreemd is het, dat dit middel, gedurende eenen zoo langen tijd, door bijna alle Verloskundigen van eenigen naam, voor het krachtigste en werkzaamste gehouden en aangeraden is geworden, 't welk wij, tegen deze voor het leven van de barende zoo gevaarlijke bloedstortingen, in de kunst bezitten, en dat mannen als BAUDELOCQUE, PLENCK, FRORIEP, STEIN, MARTENS, SIEBOLD, SALOMON en OSIANDER (om van de overigen niet te spreken) steeds voortgaan met ons, allen als het ware uit éénen mond, tot dit middel te verwijzen, als tot de mogelijke redding, ten minste van de moeder, het eenigste aanwendbare, niettegenstaande de dagelijksche ondervinding niet ophoudt met ons, bij elke gelegenheid, van de doodelijkheid dezer bewerking, door de menigte van derzelve slagtoffers, zoo droevig te overtuigen. Maar vooral vreemd is het, dat heden ten dage nog, zoo hier als elders, deze aan de bedoeling (het behoud namelijk van vrouw en kind) zoo weinig beantwoordende handelwijze bijna algemeen opgevolgd blijft, offchoon, reeds bij den aanvang dezer eeuw, een GARDIEN te *Parijs*, een WIGAND te *Hamburg* pogingen aangewend hebben, om de oogen der Verloskundigen voor het schadelijke en onberedeneerde van hun gedrag in dezen te openen, en beiden een middel aangeraden hebben, dat, eenvoudiger en gemakkelijker aan te wenden, dezelfde voordeelen belooft, zonder in de gebreken en doodelijkheid te deelen van het tot nu toe aangewende.

Het was vooral WIGAND, deze voortreffelijke en der kunst te vroeg ontrukte naauwkeurige waarnemer der scheppende natuur, die het eerst op het denkbeeld kwam, om, in dezen gevaarvollen toestand, de bloedstorting te stuiten, zonder genoodzaakt te zijn, zijne toevlugt te ne-

men tot eene geweldige kunstverlossing door de keering op de voeten, en die tot dit einde het gebruik der *tempons* met kracht van redenen aanpreeft, en door het getuigenis der ondervinding bevestigde. En inderdaad, wanneer wij nu met een aandachtig oog, bij eene vóórkomende *placenta*, de behandelingswijze van WIGAND nagaan (*), derzelve bedoeling naauwkeurig beschouwen, en beide vergelijken met de werking en de bedoeling van de overhaastige keering op de voeten in gelijke ongelukkige omstandigheden, dan kan het niet misfen, of het voordeel moet aan de zijde van WIGAND zijn, en, bij zijne wijze van handelen, oneindig meer vrouwen gered en kinderen behouden blijven, dan bij de tot nu toe zoo algemeen gevolgde overhaastige verlossing door de keering.

Deze keering immers wordt ondernomen, om den *uterus* dadelijk te ontledigen, ten einde hij zich zamentrekke en de bloedstorting bedwinge; doch wordt ondernomen en uitgevoerd, vóór dat de deelen der barende de noodige verflapping en verwijding ondergaan hebben tot doorlating van het kind, vóór dat de *uterus* zelf behoorlijk in werking is, en onverfchillig, hoe het kind zich voor mogt doen. Welk een geweld moet nu hierbij de *vagina*, en vooral het *orificium uteri*, niet ondergaan! Wat uitgestrekte bewegingen moet het ligchaam des kinds niet volbrengen, om, gesteld het ligge met het hoofd vóór, zoo als gewoonlijk plaats heeft, met de voeten vóór te komen! Welk gevaar moet het, bij deze bewegingen van zijn ligchaam, niet loopen! Waaraan staat de navelstreng, onder dezelve, al niet bloot! En, keere men het kind al gelukkiglijk om, hoe zal deszelfs hoofd niet teruggehouden worden door het niet genoegzaam verwijd noch verflapt *orificium uteri*! Welke nadeelige uitwerking zullen nu de geweldige trekkingen, welke men thans wel genoodzaakt is aan het reeds geboren gedeelte des ligchaams van het

(*) Onnoodig acht ik het, van deze handelwijze hier eene volledige beschrijving te geven: elke Verloskundige weet, wat men door *temponeren* verstaat; en het is voor dezen alleen, dat ik deze waarneming hier mededeel.

kind uit te oefenen, niet hebben op den samenhang van deszelfs halswervelen! Waar stelt dit lange oponthoud des hoofds na de geboorte van het ligchaam, en deze geweldige pogingen ter bespoediging der verlossing, het kind al niet aan bloot! En eindelijk, hoe veel bloeds zal de reeds min of meer verzwakte vrouw nog niet verliezen, eer men het *orificium uteri* voldoende kunstmatig verwijdt zal hebben, om met de hand door te kunnen gaan, ten einde de voeten te zoeken, dezelve aan te vatten, en de keering te volbrengen! — Geen dezer gebreken ontmoet men, of in de handelwijze, of in de bedoeling van WIGAND. Het gevaar ligt immers, bij deze omstandigheid, alleen in de bloedstorting; wel nu! het is ook deze, die WIGAND tracht te stuiten, of te voorkomen, en zulks door het eenvoudigste middel (de onmiddellijke drukking op het opene vat), dat de kunst oplevert. Niets wordt, bij de aanwending van dit middel, beledigd; de opengezetene, en bij voortgang van den arbeid nog verder open te rijtene, vaten van den *uterus* worden alléén en doelmatig gedrukt, en de uitvloeiing des bloeds oogenblikkelijk belet; geene tegennatuurlijke verlossing, ten minste vóór den tijd, is, in de meeste gevallen, noodig; de natuur kan nu regelmatig blijven voortwerken, en de deelen, tot doorlating van het kind, voorbereiden; het kind ondergaat geen het minste geweld; het komt, door de werking der natuur alleen, te voorschijn, en, met deszelfs geboorte, is het dringendste gevaar geweken. Voeg hierbij, dat het kind nu, met het hoofd vóór, den weg tot zijne geboorte door kunnende blijven trekken, op de natuurlijkste en onschadelijkste wijze de wereld meestentijd intreedt; terwijl die op de voeten, zelfs onder de gunstigste omstandigheden plaats grijpende, voor hetzelfde zoo gevaarlijk is, dat ten minste een zevende deel der kinderen er altijd onder bezwijkt. Wie zal dan de verzekering van WIGAND in twijfel trekken, wanneer hij ons, in zijne *Geboorte van den Mensch*, betuigt, dat hij, in al dien tijd, (zijnde verscheidene jaren) gedurende welken hij, bij eene vóórkomende *placenta*, zich op deze wijze gedragen had,

noch vrouw, noch kind ooit verder verloren heeft; terwijl zelfs ook het kraambed daarna, bij de meeste, regelmatig afliep? En wanneer men, nog korteling, deze getuigenissen ook, ten opzichte van zichzelf, door eenen P E N K E R, Heelmeester te *Jungbunzlau*, hoort herhalen, als die insgelijks verzekert, deze handelwijze (offchoon geen woord van W I G A N D sprekende) reeds sedert 1815 gevolgd te hebben, en altijd met het gelukkigste gevolg (*); wie zal dan nu langer aan de meerdere nuttigheid van deze *methode*, boven de keering en de overhaastige voleindiging der verlossing, twijfelen? Wie zal niet aangespoord worden, zoo hij ten minste het welzijn van het menschedom meer ter harte neemt, dan eene, voor den waren Verloskundigen, belagchelijke (gave God, dat het altijd slechts alleen belagchelijk ware!) zwetferij van beter weten en grootere geoefendheid in het uitvoeren van kunstverlossingen, in zijne verbeelding heel dikwijls slechts alleen noodzakelijk, en ten verderve van vrouw en kind niet zelden dan a gewend wordende; zoodat men, nog heden ten dage, met de beroemdste en meest geoefende Verloskundigen van alle landen twijfelen moet, of, door het nog zoo algemeen heerschend misbruik der kunst, het zij met de met tang of hefboom gewapende hand, het zij zonder dezelve, de Verloskunde meer heil dan ellende aan het menschedom aanbrengt; — wie zal niet aangespoord worden, zeg ik, om het verhandelde nader te onderzoeken, en om deze nieuwe *methode*, bij voorkomende gelegenheden, aanstonds te beproeven? Wij, ten minste, hebben niet gearzeld, om haar, zoodra zij te onzer kennisfe gekomen was, dadelijk, bij de eerste gelegenheid, welke zich daartoe aanbod, aan te wenden, en kunnen nu ook door eigene ondervinding, hoezeer de bedoeling van W I G A N D niet in allen deele hebbende kunnen bereiken, van de voorkeur getuigen, welke deze handelwijze, in de bedoelde gevallen, boven de keering verdient; zoo als uit de

(*) *Practisch Tijdschrift*, door VAN ELDIK EN MOLL, 4de jaargang, 2de stuk, bl. 170.

volgende waarneming, welke wij den Verloskundigen, ter nadere overweging, hier aanbieden, moge blijken.

(*Het vervolg hierna.*)

BESCHRIJVING VAN DEN THANS ONDERNOMENEN WEG
ONDER DEN TEEMS BIJ LONDEN; MET EENE TOE-
LICHTENDE AFBEELDING.

De verbinding der beide oevers eener zoo breede en drok bevarene rivier, als die van *Londen*, inzonderheid op fommige plaatsen, zoodat rijtuigen zoo wel als voetgangers, zonder hinder, het zij voor hen, of voor de honderden dagelijks af en aan zeilende schepen van elke grootte, gedurig kunnen heen en weêr trekken, is voorzeker geene gemakkelijke opgave! Men heeft gepoogd aan dezen eisch te voldoen door eenen onderaardschen gang.

Ten jare 1809 nam men de proef van zulk eene onderneming, bij *Rotherhithe*. Gedurende eenen afstand van 930 voeten ontmoette men inderdaad noch water noch eenige andere verhindering; doch nu trof men eene laag vlotzand aan, die den gang spoedig voor een groot deel verstopte. Het gelukte den gravers wel, dit zand weêr op te ruimen, en nog 70 of 80 voet te vorderen; doch andermaal volgde thans eene instorting, die den gang in weinige minuten geheel met zand sloot. Een onderzoek van het rivierbed te dezer plaatse wees eene verzakking aan van negen voet diepte en vier breedte (doorsnede). Evenwel bleek uit de zijwanden der opening, dat de laag vlotzand niet verder ging. Nu liet men zakken met klei en dergelijken van boven in het gat zinken, en vulde daarmede de verzakking van den rivierbodem. Ondertusfchen was wel de gang tot omtrent 30 voet vol los zand en water geraakt; doch ook dit beletfel kwam de behendigheid der schansgravers te boven: het water werd uitgepompt, het zand naar buiten gewerkt, en de arbeid weêr voortgezet. Doch welhaast ontdekte men, dat de eerste breuk toenam, en de aanvulling van de tweede aanmerkelijk ge-

zakt was. Nu werd het gevaar al te groot; en, nadat de gang tot 1011 *Eng.* voeten gevorderd, en nog slechts 130 van den anderen oever verwijderd was, moest de onderneming opgegeven worden.

Deze arbeid leverde de navolgende bestanddeelen van den bodem onder het water op:

Klei- of aluin-aarde	9	voet,	0	duim.
Los zand en kei- of keizel-aarde met veel water	26	—	8	—
Blaauwe aangespoelde kleiachtige aarde	3	—	0	—
Klei	5	—	1	—
Blaauwe aangespoelde kleiachtige aarde met mosfelfchelpen	3	—	9	—
Kalkaardige met keizel-steen vereenigde rots (zoo vast, dat zij slechts door wiggen te breken is)	7	—	6	—
Lichtgekleurde modderachtige leifteen, met zwavelkiesel en kalksteen . .	4	—	6	—
Groen zand met kei- of keizel-aarde en weinig water	0	—	6	—
Groen zand	8	—	4	—

Te zamen 68 voet, 4 duim.

Thans, echter, heeft BRUNEL, een *Franschman*, te *Londen* gevestigd, een nieuw ontwerp gefineed, dat ook reeds aangenomen en kort bij de vorige plaats in werking is. Door de vroegere onderneming kende men de zwarigheden. De vordering bleek slechts deze te zijn, om telkens maar zoo veel gronds weg te nemen, als men dadelijk weêr door een gemetseld gewelf, ter ondersteuning, vervangen kon; terwijl de grond van voren in dier voege wierd gekeerd, dat zij niet naar binnen stortte. Daar nu de gang eene breedte van 34 voet en eene hoogte van $18\frac{1}{2}$ moest hebben, zoo werd een sterk raam vervaardigd, van juist deze hoogte en breedte, ten einde daardoor den gang naar alle kanten te schoren en voor instorting te bewaren. Doch daar dit raam, hetwelk nauwkeurig in de gemaakte opening moest passen, in zijn geheel niet voort-

gestuwd kon worden, niet alleen omdat dit wegens de aansluitende en ligt aandringende aarde allermoeijelijkst zou gaan, maar ook omdat een zoo aanmerkelijk deel van daardoor van steun ontblooten grond, achter het werktuig, ligt zou instorten, zoo werd dit raam van boven naar beneden in elf onderscheidene kleinere ramen verdeeld, die, ieder los op zichzelf staande, eene soort van kas uitmaken van $18\frac{1}{2}$ hoogte op ruim 3 breedte, en door een' zekeren toestel afzonderlijk vooruitgewerkt worden. Deze nu worden beurtelings in beweging gebragt, ten einde het dak van den gang op kleine afstanden ondersteund en alzoo tegen instorting genoegzaam beveiligd blijve. Om echter, des verkiezende, een grooter aantal werklieden bezig te houden, zonder wederom het 630 vierkante voeten uitgebreide vlak des ondermijnden gronds aan instorting bloot te stellen, wordt bovendien elk der genoemde elf kassen, door zolderingen, in drie gelijke vakken verdeeld, kamers of cellen genoemd, in elk van welke een man zijnen arbeid met gemak verrigten kan. Ook is die zijde dezer cellen, welke naar de te makene opening gekeerd is, niet geheel open, maar door afzonderlijke borden van achteren gesloten, van welke de werkman, wanneer het een losse zandgrond is, telkens maar zoo vele wegneemt, als hij tot den voorgenomen arbeid onmiddellijk noodig heeft. Op deze wijze kan dus ieder der drieëndertig werklieden, zonder gevaar, en zonder elkander in den arbeid te hinderen, de voor hem liggende grondvlakte van omstreeks negentien vierkante voeten even zoo gemakkelijk en nog veiliger wegärbeiden, dan zoo hij alleen eene loopgraaf van gelijke uitgebreidheid had te maken.

Heeft men op deze wijze nu den gang een kort eind doen vorderen, zoo wordt de toestel wederom zoo ver vooruitgebragt, als de uitgehoolde ruimte vergunt, en de door het voortschuiven des werktuigs ontsane ledige ruimte van achteren terstond van een gemetseld verwulf voorzien. (NB. Volgens het boven aangemerkte zou men denken, dat niet slechts de voortschuiving — want dit is stellig — maar ook de metseling *bij deelen* plaats had;

zoodat vijf of zes der afzonderlijke ramen den pas gemaakten boog nog ondersteunen, terwijl de overigen beurtelings van metselwerk voorzien worden; mogelijk echter kan dit niet geschieden, en bedoelt men slechts, dat de boog niet 200 lang zonder steun moet blijven, als het uitgraven der gansche oppervlakte zou vorderen.) Over het geheel is het zeer noodig, dat het verwulven met de voortgaande uitholing altijd gelijken schred houde; zoodat nooit eene uitgeholde ruimte zonder ondersteuning blijft. De ramen zelve zijn daartoe op eene kunstige wijze zoodanig ingerigt, dat ze niet slechts voorwaarts bewogen, maar ook van ailen kant tegen den grond vastgedrukt, en zelfs het pas vervaardigde muurwerk daardoor nog ondersteund kan worden.

Het graven van dezen onderaardschen weg begon wel reeds in den herfst van 1824; intuschen werd eerst den 5den Maart 1825, onder den toeloop eener verbazende volksmenigte, de eerste steen aan den grondslag van den verwulfdcn gang gelegd. En schoon het werk, wegens de werktuigelijke gelijkvormigheid, dagelijks niet meer dan twee of drie voet kan vorderen, zoo hoopt men nogtans, dat de weg ten minste in drie jaren, en alzoo uiterlijk vóór het einde van 1827, zal voltooid zijn.

De aardsoorten, welke de weg doorloopt, zijn zoodanig, dat zij aan de uitvoering des aangevangen arbeids geen belangrijken hinderpaal in den weg stellen, daar men zich reeds genoegzaam overtuigd heeft, dat ook in de diepte, tot op 86 voet, (de diepte, tot welke men graaft) geen water gevonden wordt, dat de onderneming zou kunnen schaden. Ook is de bodem, welke zich tuschen het bed der rivier en het verwulffel bevindt, zoodanig, dat hij het doordringen van het water wederstaat; en men begreep het daarom genoeg te zijn, om boven het verwulffel, hetwelk onder het diepste gedeelte der rivier doorgaat, eene bedekking van twaalf tot zeventien voet onaangetast te laten.

Het verwulffel des dubbelen wegs wordt van gebakken steen gemaakt, met *Romainsch* tras, en rust daarenboven

op pilaren, die vrij in het midden staan, en door gewelfde bogen met elkander verbonden zijn. Tusschen deze pijlers en de wegen ter wederzijde zijn de voetpaden.

Om met rijtuigen in dit onderaardsch gewelf te komen, heeft men aan beide einden van den gang twee in de diepte geplaatste ronde torens voorgeslagen, met spirale of flakswijze, schuins boven elkander loopende, verwulfdde rijwegen. De schuinsche afloop van dezen weg is zoodanig, dat men, na twee- of driemaal den toren rondgreden te hebben, op den eigenlijken bodem komt. De verlichting van dezen kringvormigen gang kan door zijdelingse vensters, gelijk die van den weg zelven door gas bewerkstelligd worden.

Volgens openbare dagbladen wordt deze bouw ondernomen op actiën, ieder van 100 pond sterling (*f* 1200). De raming der kosten is wel gemaakt, maar niet openbaar bekend geworden. Men heeft berekend, dat de *Eng.* kubiekroede muurwerk, buiten het arbeidsloon, op 15 pond sterling geschat worden kan, en dat tot den ganschen bouw 1280 kubiekroeden vereischt zullen worden, welker bedrag alzoo op 19,200 p. ft. (*f* 230,400) zal te staan komen. Intusschen merkt men hierbij aan, dat de tot dezen onderaardschen bouw vereischte som nog altijd zeer klein is, in vergelijking met die, welke tot het maken van eene brug over de rivier, op dezelfde plaats, noodig zou zijn, ja dat het bedrag der kosten van het geheele metselwerk nauwelijks toereiken zou tot éenen pilaar van zoodanige brug.

Om den lezer te meer te gemoet te komen, voegen wij eene Plaat hiernevens, op welke figuur 1 en 2 de ramen van ter zijde en van voren doen zien; fig. 3 den dubbelen weg voor in- en uitgang, met de voetpaden; fig. 4 het bestek, en fig. 5 de doorsnede in het lang, met de spirale helling aan beide einden.

REIS VAN ÉÉN POND KATOEN.

De tijden zijn voorbij, dat de mensch, even als de plant, op dezelfde plaats ontlook, bloeide en stierf. Een geest van *reisachtigheid* heeft zich sedert eene halve eeuw van het menschedom meester gemaakt: men kan niet meer thuis blijven; en wie *Londen* en *Parijs* niet bezocht heeft, ja niet bijna zoo goed kent als zijne eigene vaderstad, wordt slechts als een halfmensch beschouwd. Maar men bepaalt zich niet alleen tot die vermaarde steden, waarheen de togten slechts *snoepreisjes* mogen genoemd worden. Een burger van *Calcutta*, geboren aan den oever van den *Teems*, door verveling aangetast en door zijnen rijkdom gekweld, gaat jaarlijks, om verandering van lucht, naar de *Kaap de goede Hoop*, zonder zich te bekreunen over de stormen, die weleer *Vasco di Gama* deden beven. De Koning der *Sandwich*-eilanden komt met zijne vrouw naar *Londen*, om eene tooneelvertooning in *Covenngarden* of *Drurylane* bij te wonen. De *Rusfen* trekken gereiregt door *Europa* en *Asië*, om otters in *Amerika* te jagen. De *Pandoeren* houden schildwacht op de rotfen van *Scylla* en *Charybdis*; en men heeft de paarden dier *Barbaren*, welke aan den muur van *China* wonen, de schors der boomen van de *Champs Elysées*, te *Parijs*, zien afknabbelen. Hebben wij het niet allen beleefd, dat de *Franschman*, als een vliegende *MERCURIUS*, van *Cairo* naar *Madrid*, en van *Madrid* naar *Moscow* snelde, even zoo gezwind, als voormaals zijn grootvader naar *Rijfel* of *Straatsburg* ging?

Maar al deze togten, uit zucht tot gewin, of eer, of nieuwsgierigheid ondernomen, zijn, wat derzelve gewigt, uitgestrektheid, of den invloed, dien zij uitoefenen, betreft, niet te vergelijken met het vervoer der voortbrengfelen van een teeder en broos boompje. De uitgestrektheid der landen, waarheen de wol van den katoenboom verzonden wordt, is niet te bepalen, en de gedaanteverwifeling, die nijverheid en kunst haar geven, honderdvoud. Een dik boekdeel ware naauwelijks voldoende, om hare geschiedenis naar waarde te beschrijven; doch wij willen slechts in weinige regelen eene korte wegbeschrijving, uit een geacht *Fransch* tijdschrift ontleend, voor den gunstigen lezer te boek stellen.

Van duizende punten onzes halfmonds worden jaarlijks naar de *Britsche* Eilanden en *Frankrijk* ongeveer 203 millioenen

Fransche ponden katoen verzonden. In het jaar 1823 ontving *Engeland* 167,935,000 en *Frankrijk* 40,755,000 van die ponden. Deze invoer had eene waarde van 250 millioenen francs, en onderstelt een woud van 1664 millioenen katoenboomen, bedekkende eene uitgestrektheid gronds van 422 vierkante mijlen. De 806,000 balen, welke deze masfa uitmaken, door de hoogst-mogelijke kracht van zamendrukking ineengeperst, geven een minimum van 161,000 tonnen, welker transport eene vloot van 1600 schepen vooronderstelt. Deze schepen, naast elkander geplaatst, zouden een veld van 55 mijlen beslaan, en.... Doch bepalen wij onze nasproingen tot het 208 millioenste gedeelte dezes onmeetbaren hoops.

Onder de 95 millioenen ponden katoenwol, welke de magazijnen van *Calcutta* ontvingen, was er één pondje, gekweekt in het landschap *Delhi*, en van de zoogenaamde langdraadsfoort. Het was het eerste voortbrengfel van een boompje, dat welig tierde in eenen grond, sedert eeuwen met dorheid geflagen, doch nu door een besproeiingskanaal van 60 mijlen lengte in eene der vruchtbaarste landouwen herfschapen. De planter, die het katoen had ingezameld, was een der vermaarde *Bheels*, weleer algemeen veracht om hunne rooverijen en wreedheden, en thans onder de regtschapenste en verstandigste der *Indische* landbouwers gerekend: dubbel bewijs voor het heilzaam vermogen eens staatsmans, om overal welvaart en verlichting te verspreiden, wanneer men, even als de Marquis *HASTINGS*, groote zaken weet te bepeinzen, en groote talenten bezit, om ze uit te voeren.

Den oever der *Jumna*-rivier afzakkende, kwam ons pondje vervolgens in den *Ganges*, om verder naar de rijke hoofdstad der *Britsche Indiën* te geraken. Hier kon het vier onderscheidene bestemmingen ontvangen. Ware het naar *China* vervoerd geworden, dan had het verzonken onder de 100 millioenen ponden katoen, welke *Engeland* jaarlijks op de markt van *Canton* verkoopt, en voor welke het, gevoegd bij andere manufacturen, 25 millioenen ponden thee inruilt, aldaar voor 18 *Fransche* sous gekocht, en aan de verbruikers van het vasteland voor 60 uitgesleten. Hadde men het geladen op *Amerikaansche* schepen, dan zoude het een onmerkbaar deeltje hebben uitgemaakt van den invoer der vreemde produkten, welke aan de *Vereenigde Staten* eene jaarlijksche omzetting van 150 millioenen francs geven, zonder hierbij den verkoop hunner inlandsche voortbrengfelen te rekenen. Naar *Europa*

bestemd, kon het in de *Fransche* fabrieken hervormd zijn tot een dier *tisfus*, welke de eer der tentoonstelling in de *Louvre* genieten mogen. Maar het werd naar *Engeland* verzonden onder de 200 millioenen ponden, die er elk jaar van de havens van *Calcutta* en *Bombay* worden ingevoerd, om verder de reis aan te nemen naar alle de deelen der bekende wereld, schatplichtig aan de *Engelsche* nijverheid.

Het enkele pondje dan, waarmede wij ons bezighouden, werd te *Londen* ontscheept, verzonden naar *Manchester*, in het Graaffchap *Lancaster*, en aldaar, door eene der 300 vuurmachines dezer rijke en bevolkte stad, gesponnen. De volkomenheid dezer bewerking is zoo groot, dat men van hetzelfde 380 strengen katoengaren, elk van 840 mètres, bekwan. Deze nu geven eene lengte van 294,000 mètres, of meer dan 75 mijlen, elk van 2000 roeden. Na deze herschepping werd het gezonden naar *Paisley*, in *Schotland*, in eene fabriek, uit welke wekelijks 880,000 ellen geweven katoen verzonden worden. De stof, in welke het nu *gemetamorphoscerd* was, kwam vervolgens in het Graaffchap *Ayr*, om aldaar eenige bewerking te ondergaan, en keerde toen opnieuw naar *Paisley* weder, om er gestreept te worden. Nog hield het reizen niet op. Om die stof geborduurd te krijgen, schikte men haar naar de werkplaatfen van *Dumbarton*, welker wederga, voor deze soort van handwerk, nergens elders te vinden is. Van daar vertrok het naar *Rainfrew*, om gebleekt te worden, en kwam toen ten derdenmale te *Paisley* terug, om er een nieuw fafioen te ontvangen. Maar het was te *Glasgow*, dat het de laatste *manipulatie* onderging, en gereed gemaakt werd om verkocht te worden. Hier ingescheept, voer het naar *Londen*, om daar een stofje uit te maken aan den Colosfus van den *Engelschen* wereldhandel!

Vier jaren waren er thans verloopfen, sedert de *Indische* kwecker die vlokken van zijn boompje geoogst had, welke nu, door behulp van zeevaart, werktuigkunde, scheikunde, schilderkunst en graveernaald, in eene heerlijke stof, met de fraaiste kleuren prijkende, veranderd waren. Dit voortbrengfel uit het plantenrijk kon nu met tienvoudige winst over den onmetelijken Ozeaan vervoerd worden.

Wat ware er van geworden, zonder de hulp van kunst en nijverheid? Veelligt niets anders dan eene logge, lompe pir, dienende ter verlichting van de slapeloos doorgebragte nachten van een' of anderen geleerde. Thans kon het strekken tot

versierfel van de Sultane, die den *Aziatischen* dwingeland streelt, of tot een kleed van den *Amerikaanschen* Republiek. Thans zal hetzelfde *Indië*, dat het teelde, er duizendmaal de waarde, die het eertijds ruw had, voor besteden. Thans zal *China* zijn onwankelbaar verbodstelsel te zijnen voordeele opheffen, en de mijnen van *Peru* en *Mexico* hare schatten voor hetzelfde openen.

Maar door weiken zamenloop van omstandigheden ontstonden die verbazende uitkomsten? Eerst moest het produkt van een teeder gewas eene ruimte doortrekken van 300 mijlen, om van de vlakten van den *Indostan* tot *Calcutta* te geraken; toen bij de 4000 mijlen over de zee gevoerd worden, om op de *Britsche* Eilanden te komen; vervolgens moest het daar eenen afstand van 310 mijlen afleggen, om, door middel van gegravene vaarten, ijzeren wegen en versnelde waggendiensten, aan deszelfs vervoer en gedaanteverwisseling meer dan 150 menschen te doen arbeiden! Nijverheid, kunde en vlijt moesten zich de wonderen der werktuigkunde eigen, en de kracht van het vuur, dat onbedwingbaarste en vernielendste aller hoofdstoffen, dienstbaar maken; door de vooreringen van scheepsbouw en zeevaart moesten *Ganges* en *Teems* in gedurige aanraking komen, en het rijk van den *Mogol* het eigendom worden van eene Maatschappij van handelaars, die deszelfs onvruchtbare landschappen, door taai geduld en onophoudelijke vlijt, in welige landerijen herschiepen, en deszelfs onhandelbare inwoners tot verlichte en beschaafde landbouwers en kunstenaars hervormden!

HET GEVOELEN VAN MEVROUW DE GENLIS WEGENS DEN
ONDERGANG DER WERELD.

(Uit hare *Mémoires inédits*, *Bruxelles* 1825.)

De Schepper heeft niets te vergeefs gewrocht; daarom zal de wereld geen einde nemen, voordat de gansche aardbol zal bekend, voordat alle de plantaardige en delfstoffelijke zelfstandigheden zullen gebezigd zijn, voordat eindelijk de mensch al het vlijtbetoon en al de kennis in kunsten en wetenschappen zal hebben verworven, welke verstand en ervaring hem kunnen verschaffen. Sinds de uitvinding der drukkunst doet hij reuzenschreden in deze foort van volmaking; niets van het-

geen hij aanwint gaat meer verloren, maar wordt, door dit middel, bevestigd. De vorderingen der scheepvaart hebben, sedert honderd jaren, onmetelijke ontdekkingen te weeg gebracht; wij hebben een verbazend getal nieuwe planten, metalen en half-metalen, vóór vijftig jaren onbekend, aangevonden; er blijven niet zoo vele dingen te ontdekken overig, als er sinds eene eeuw ontdekt en volmaakt zijn geworden. De werktuigkunde, de natuurkunde, de scheikunde, de kruidkunde en natuurlijke historie hebben gelijke vorderingen gemaakt. De ontledkunde, welke de Ouden niet kenden, heeft de heilkunde tot eene hoogte opgevoerd, welke der volmaaktheid zeer nabij komt. Binnen anderhalve of ten langste twee eeuwen zal men alles kennen, alles weten. Wat de zedekunde betreft, zij heeft den hoogsten trap van volkomenheid bereikt, waar het Evangelie wordt gepredikt; maar ondeugden en hartstogten, een bijkans algemeen bederf voortbrengende, hebben *Europa* met dwalingen en valsche en tegenstrijdige grondbeginselen vervuld; alles is tegenwoordig in de zedekunde verward, en, bij noodwendige gevolgtrekking, moet ook alles verward zijn in de Gouvernemenen; eene algemeene wanorde in dit opzigt zal het resultaat zijn der valsche wijsgeerte. Bestelings zullen regeringloosheid, omwentelingen, burger- en buitenlandsche oorlogen *Europa* het onderstboven keeren; maar de gedenkstukken van kunsten en wetenschappen, de kunstenaars en de geleerden, die dezelve steeds aankweeken, de ontzaggelijke boekerijen, in alle steden opgerigt, zullen den voorraad der menschelijke kennis bewaren; na alle de ellenden, welke buitensporige hartstogten en de goddeloosheid naar zich slepen, te hebben geleden, zal het goede uit het kwade geboren, en de afgematte partijgeest opgelost worden in de behoefte van rust; eindelijk zal men zich de lessen der ondervinding, welke men tot heden heeft verworpen, ten nutte maken; men zal tot de rede, tot den Godsdienst terugkeeren; men zal de heillooze vooroordeelen, welke zoo langen tijd bestonden, verwerpen; de Gouvernemenen zullen de hatelijke onzedelijkheid van het daarstellen van loterijen, en het trekken van schandelijke belastingen van dobbelhuizen en verblijven der ontucht, niet meer aankleven; de tweegevechten en de aanvallende oorlogen zullen afschrik inboezemen; en alsdan zal men de schitterendste gouden eeuw zien herleven: het zal die zijn eener volmaakte beschaafdheid; de wereld, oud genoeg om zich te

bekeren, zal alzoo voorbereid zijn om algemeene verantwoording af te leggen; en in dit gedenkwaardig tijdperk, de gansche bestemming van den mensch vervuld, alle zijne vermogens in werking gebragt, alle de schatten der natuur en der schepping bekend zijnde, zal de Tijd een einde nemen en zich in de Eeuwigheid verliezen. Ik geloof, dat vijf- of zeshonderd jaren nagenoeg voldoende zullen zijn, om alle deze dingen uit te werken.

BEZOEK VAN KLOPSTOCK BIJ MEVROUW DE GENLIS.

(Uit hare *Mémoires.*)

— Ik ging naar *Hamburg* bij mijne nicht, Mevrouw MATHIESEN, logeren. KLOPSTOCK liet bij mij belet vragen. Er zijn voor Schrijvers zekere lieden, wier eerste ontmoeting ondragelijk is. Deze lieden willen, niet u leeren kennen, maar, u bejegenende, u alles vertoon, wat zij weten, en al het vernuft uitstallen, dat zij bezitten. Nooit zal ik mijne zonderlinge ontmoeting met den vermaarden Auteur der *Messiaë* vergeten! — KLOPSTOCK schelde. Ik was alleen met mijne nicht. Ik zag een klein, kreupel, zeer leelijk oud man binnentreden. Ik stond op, naderde hem, en geleidde hem naar een' armstoel. Stilzweigend ging hij zitten, met eene nadenkende houding, kruiste zijne beenen, dook in den stoel, en nam het air aan van een' man, die er zich eens regt op zijn gemak toe zet, om lang te vertoeven. Vervolgens deed hij mij, met eene luide en scherpe stem, deze zonderlinge vraag: „Wie is, Mevrouw, naar uw gevoel, de beste prozafst, VOLTAIRE of BUFFON?” Deze manier, om, niet een gesprek, maar eene stelling (*thesis*) te opperen, verstomde mij als 't ware; en KLOPSTOCK, die veel meer begeerte had, om mij zijn gevoelen deswege te doen kennen, dan om het mijne te vernemen, drong in 't geheel niet op eenig antwoord. „Wat mij betreft,” dus vervolgde hij, „ik verklaar mij voor VOLTAIRE, en ik grond zulks op verscheidene redenen; de eerste”..... Hij gaf mij een dozijn redenen, welke te zamen eene zeer lange rede opleverden. Daarna sprak hij mij van zijn verblijf te *Dresden* en in *Deenemarken*, van de eerbewijzen, hem daar toegebragt, en van de overzetting, welke een Emigrant toen van zijne *Messiaë* vervaardigde. In

dit gansche onderhoud bedroeg mijn aandeel geen zes syllaben. KLOPSTOCK nam, na een bezoek van drie uren, afscheid, zeer voldaan over mijne *conversatie*; immers hij zeide dien avond tot een' mijner vrienden, dat hij mij zeer beminnelijk had gevonden. Zeker, op zulk eene wijze komt men al heel gemakkelijk aan dien lof! (*)

(*) Zou Mevrouw DE GENLIS, eene Vrouw, en wel eene bejaarde Fransche Vrouw, ook gaarne zelve het woord gevoerd hebben? . . . *Vers.*

VERREGAANDE IJDELHEID VAN MEVROUW DE GENLIS, BIJ HARE
ONTMOETING VAN DR. GALL.

(Uit hare *Mémoires.*)

— De Prinses DE BAUFFREMONT kwam mij, op zekeren morgen, afhalen, om een bezoek af te leggen bij de Hertogin DE COURLANDE. (?) Ik vond aldaar een uitgelezen, vrij talrijk gezelschap, en, toen ik opstond om te vertrekken, hield men mij terug, elkander geheimzinnig in het oor fluisterende: „Zij moet het mede bijwonen.” Te vergeefs poogde ik eenige inlichting te verkrijgen; en, toen, na verloop van een kwartier uurs, een kamerknecht verscheen, zeggende: „Alles is gereed;” verbeeldde ik mij, dat er een of ander klein feest bereid was, waarvan men wilde, dat ik getuige zoude zijn. Allen stonden op, en de Hertogin geleidde ons naar de zaal. Ik had mij voorbereid op een bevallig tooneel, en stond alzoo niet weinig verbaasd over hetgeen zich aan mijn oog vertoonde. In het midden des vertreks was eene tafel, en nevens dezelve een lang in het zwart gekleed man van een streng voorkomen. Men doet mij nader treden; en wat aanschouw ik! eene tafel, geheel bedekt met doodshoofden. Het was GALL, die eene les over de Schedelleer zoude houden. Men zeide hem niet, wie ik was, en hij ving aan: de les kwam mij belangrijk voor, en ik was zeer voldaan; bij gevolg ben ik niet van meening, dat dit stelsel tot het Materialismus leidt. GALL wil alleen door daadzaken bewijzen, dat wij geboren worden met verschillende vatbaar- en geneigdheden; maar hij voegt er steeds bij, dat zedekunde en Godsdienst dezelve kunnen wijzigen, verbeteren, of volmaken; hierin is niets nieuws, of hetgeen betwistbaar is, ten zij de proeven en teekenen, wel-

ke deze verschillende vatbaar- en geneigheden doen kennen. Ons aan de doodshoofden de onderscheidene uitpuilingen aanwijzende, zeide hij ons, dat alle de zich in het benedendeel des hoofds bevindende dierlijk waren, en kwade en lage geneigheden aanduiden; terwijl alle de in het oppergedeelte en aan het voorhoofd aanwezige geestelijk en edel waren: hij besloot met ons de schoonste en zeldzaamste van alle verhevenheden te vertoonen, dewijl dezelve, zeide hij, drie deugden aanwezen, — godsdienstigheid, zielsverheffing, en volstandigheid; deze bevindt zich boven aan het hoofd en op het midden.

Deze verklaring gaf mij heimelijk bijzonder veel vermaak, naardien ik zelve dezen knobbel heb, en wel tot eene inderdaad zeer buitengewone grootte. Ik laat mij op deze roemrijke verhevenheid wel niets voorstaan; maar ik nam toch voor, dezelve, ter gelegener tijd en plaats, aan GALL te doen kennen, waartoe zich weldra gelegenheid aanbood. Er werd afgesproken, dat het gansche gezelschap den volgenden morgen bij mij zoude komen, en dat ik aan hetzelfde de boekerij van het Arfenaal zoude laten bezigtigen. Zij kwamen, en GALL was van de partij. Toen zij nu in mijne zaal bijeen waren, trok ik hem ter zijde in de schuimte van een venster; ik had geen hoed op; ik liet hem mijn hoofd voelen, én terstond riep hij met geestdrift uit: „Ach! wat is dat „schoon!” Hij vermeldde aan het gezelschap de oorzaak zijner bewondering; en de Heer DE TALLEYRAND, op mij wijzende, zeide: „Gij ziet, Dames, dat zij geene schijn- „heilige is.”

IETS, RAKENDE HET CHRISTELIJK MAANDSCHRIFT.

De Heer CAPADOSE, door de bekende antipodische besmetting niet min dan zijn vriend en lotgenoot aangetast, viel, onder anderen, het bekende *Christelijk Maandschrift*, door de Ringbroeders van Amsterdam, onlangs zeer hard. Ik wil in het geheel niet onderzoeken, of de ijende bij toeval hier of daar raak moge hebben geslagen; maar gewis is het van belang, dat een werkje, door zoo achtbaren kring als het zijne erkend, bij alle *liberaliteit*, met bijzondere bedachtzaamheid worde geschreven. Verre zij het al wederom van mij, te willen beweren, dat dit niet geschiedt. Ik lees het

boekje doorgaans met veel genoeg. Maar ik wil niet ontkennen, dat het stuk, welk Deel IV, No. XI, bijna geheel vult, mij toefchijnt niet volkomen wél te zijn bekookt (gelijk men zegt). Ware het eene bloote gedachte, eene voorgestelde gisfing, ik zou er niets tegen hebben; maar als volksleer zoo uitvoerig en ftellig voorgedragen (fchoon dan ook *proeve* genoemd) kan het mij niet behagen. En is het niet een ligt ontftaand, als natuurlijk gebrek van zulk een Maandschrift, dat de Collegas elkanders voorgestelde gedachten en verklaringen niet gaarne bestrijden, ja zelfs de Redakteur, al verheft hem dan zijn rang ook iets boven de anderen, niet gaarne aanmerkingen daarop maakt? Het is waar, de fchrijver zelf van het bedoelde stuk oppert zwarigheden, of laat die kwanswijs door een' derden opperen, om ze vervolgens zegepratend te weêrleggen. Maar ik (bij voorbeeld) heb andere bedenkingen, die ik echter, tot den Ring niet behoorende, bij het *Christelijk Maandschrift* niet mag te berde brengen, of zelfs, lid zijnde, om de broederlijke befcheidenheid, ligt niet wil aanroeren. Het is trouwens een boekje voor het volk, en daarin moet men niet met elkander ftrijden; dit zou den invloed ten goede flechts hinderen; maar dan moet men ook geene ftellingen of verklaringen opperen, die aan bijzondere bedenking onderhevig zijn. In allen gevalle zal het wel geen groot nadeel ftichten, zoo ik, zonder mij te noemen, en dus zonder eenig ontzag of vooroordeel op te wekken, in het tegenwoordige, zoo algemeen gelezene Tijdschrift, eenige zwarigheid tegen het bedoelde stuk in het midden breng: niet omdat er, op zichzelf, eenige ketterij of gevaarlijke ftrekking, voor leer of zeden, in opgefloten ligge; maar omdat het mij toefchijnt, van dat aannemen van ongegronde vooronderftellingen, en dat dwingen tot meer natuurlijkheid en aannemelijkheid, niet te kunnen worden vrijgepleit, welke de vijanden eener gezonde uitlegkunde ons gaarne voor de fcheenen werpen.

Men zal reeds lang hebben ingezien, dat ik de *Proeve eener verklaring van de Gelijkenis des onregtvaardigen Rentmeesters, Lucas XVI: 1—13 (in gemeenzame brieven)* bedoel. Het bijzondere, dat wij in deze verklaring aantreffen, is, dat de Rentmeester vooronderfteld wordt, door de fchuldenaars, dat is, naar eene meer algemeen aangenomene opvatting, door de hoevenaars of pachters der Heerlijke landgoederen, te zijn aangeklaagd, ter oorzake dat hij hen, door te groote huren

te vorderen, uitmergelde; terwijl de Heer intusfchen, niet meer dan het bijhijke ontvangende, daarvan teffens onkundig bleef. De reden dezer vooronderstellingen loopt in het oog. Nu immers heeft de Rentmeester, na de ingekomene beschuldiging, niets anders te doen, dan zijne verkeerdheid zoo ras mogelijk te herstellen, en op die wijze de goede gunst der landlieden, en ligt ook de vergiffenis van den Heer, te winnen. Er is, wel verre van iets onzedelijks, niets dan eene waarschijnlijk nog wel tijdige, en in allen gevalle verstandige bekeering in te ontdekken. Al het stootende der Gelijkenis valt op eens weg. — Ja, al het stootende, maar ook al het bijzondere, treffende, naar het ons voorkomt. Het is eene gewone bekeeringsgeschiedenis, als van iemand, die in doodsgevaar besluit, voortaan een' beteren weg in te slaan, en, gelukkig hersteld zijnde, daarbij mogelijk ook blijft.

En hiertoe worde hypothesen gemaakt, welke laatste althans niet blijkt gegrond te zijn, en ten deele zelfs strijdig is met de letter van den tekst. De beschuldiging was, dat hij zijns Heeren goed doorbragt, niet dat hij deszelfs boeren uitmergelde. Of laat zich het eenē zonder het andere niet begrijpen?

Ik beken wel, dat er voor den ongeoeffenden lezer iets hards in de Gelijkenis ligt. Men moet wel zorgvuldig op het punt der vergelijking letten, om door dezelve niet eenigzins in de war gebragt te worden. Doch dit schuilt in de omkleeding, niet in de bedoeling. Het is de éénige plaats in den Bijbel waarlijk niet, welke voorkomen ons bevreedt; en VANDER PALM zegt er te regt van, dat men haar met Oostersch gevoel moet lezen; gelijk ons ook de verwijzing van den Heer BROUWER op de Gelijkenis van den *onregtvaardigen Regter*, bij welchen God zelf vergeleken wordt, hier geenszins ongepast voorkomt. De Bijbel moet vooral uit den Bijbel verklaard en door gemeenzaamheid met denzelfen verstaanbaar gemaakt worden. Omtrent dit laatste punt zijn de schrijver en ik het volkomen eens. Ik betuig daarenboven gaarne, zijn stukje voor het overige met uitstekend genoeg te hebben gelezen, als helder, bedaard en in een' uitnemend goeden stijl daarneder gezet, ja bevallig omkleed. Nog meer: onder een' der brieven vinden wij de naamletter W.: wij kennen onder de Amsterdamsche Ringbroeders twee van dezen naam persoonlijk, en weten waarlijk niet, wien voor den achtigwaardigsten en beminnelijksten man te houden. Doch *magis amica veritas*. De Gelijkenis duidt gewis niets anders aan,

dan dat wij, daar het oordeel ons is aangekondigd, niet moeten dralen, de in zichzelve onwaardige bezittingen, over welke wij hier te beschikken hebben, tot Gode welbehagelijke en vele zonden bedekkende einden aan te wenden.

VERGELIJKENDE OPGAVE DER UITGEBREIDHEID ENZ. VAN DRIE GROOTE RIJKEN.

(Uit de algemeene *Statistik* van H A S S E L.)

Het Ottomannisch Keizerrijk.

	Vierkante mijlen.
Ten tijde dat O R K H A N zijnen zetel vestigde te <i>Broussa</i> in 1330	8,990
Onder s O L I M A N II, ten toppunt van deszelfs magt	57,800
Tegenwoordig	43,654

Het Russisch Keizerrijk.

Onder I W A N I in 1462	18,494
Tegenwoordig (met 50 millioenen inwoners) . . .	367,494

Het Pruisfisch Koningrijk.

Onder G E O R G W I L H E L M in 1640	1,704
Tegenwoordig (met 11,300,000 inwoners)	5,027

HET GETAL DER TEGENWOORDIG BESTAANDE JODEN.

(Uit de *Geographische Ephemeriden*.)

In <i>Europa</i> bedraagt derzelve getal	1,918,053
In <i>Azië</i>	738,000
In <i>Afrika</i>	504,000
In <i>Amerika</i>	5,700
In <i>Oceania</i>	50
	3,165,803

VERSCHRIKKELIJK UITEINDE VAN SIR CHARLES MAC-CARTHY BIJ DE ASHANTIJNEN.

Uit de *Annales des Voyages* van E Y R I E S EN M A L T E B R U N , MENDELW. 1826, NO. I. C

Oct. 1825, nemen wij het navolgende over: „Een der Heelmeesters, die Sir MAC-CARTHY in zijnen noodlottigen krijgstogt tegen de *Ashaptijnen* vergezelden, is uit zijne harde gevangenschap bij deze wreede *Afrikanen* teruggekomen. Hij is ooggetuige geweest van het uiteinde des *Engelschen* Generaals. In het vijandelijk kamp gevoerd, werd Sir MAC-CARTHY terstond levend geveild, van het hoofd tot de voeten; welke barbaarsche straf desgelijks aan de Officieren, die met hem gevangen waren genomen, werd uitgeoefend. Na hen in de verschrikkelijkste pijnen eene poos te hebben laten verblijven, gaf men hun den genadeslag, en diende den Koning en zijne voornaamste Opperhoofden, op een groot feestmaal, het *hart* des Generaals voor, waarvan elk iets nuttigde.”

OPWEKKING AAN NEDERLAND, TEN BEHOEVE DER GRIEKEN,
DIE VOOR HUNNE ONAFHANKELIJKHEID STRIJDEN.

*o Dieu! la Grèce, libre en ses jours glorieux,
N'adorait pas encore ta parole éternelle;
Chrétienne, elle est aux fers, elle invoque les Cieux!
Dieu vivant, seul vrai Dieu, feras tu moins pour elle
Que Jupiter et ses faux dieux?*

CASIMIR DELAVIGNE.

W eêr heeft, na de eeuw van smaad en schand,
Het diepgezonken Griekenland,
Door moed bezield, het hoofd verheven;
Weêr gordt, ten spijt der halve Maan,
De Griek het blinkend krijgswaard aan,
Voor de eer van 't Kruis, in Hellas dreven.

Lang treurde, in 't aaklig zwart gehuld,
Door 't drukkend wee met rouw vervuld,
De Vrijheid op de Heldengraven;
En 't land, waar Solon wetten schonk,
Waar Plato door zijn wijsheid blonk,
Zag 't lijden van verguisde slaven.

Thesfaaljens bloeiend Lauwerbosch,
Weleer getooid in hemeldos,
Verheerlijkt door Apollo's koren,

Stond doodsch, beroofd van looverpraal,
 En zag geen' enklen zonnestraal
 Van Pindus heilge toppen gloren.

Maar de Almagt sprak: de nacht verdween,
 En 't heerlijkst morgenrood verscheen,
 En deed weêr 't land in lichtglans gloeijen.
 De Griek, door 't weldoend licht bestraald,
 Ontwaakt, voelt wat zijn wezen faalt,
 En vliegt ten strijd, en breekt zijn boeijen.

Het vuur der wraak, zoo lang gesmoord,
 Barst thans in heldre vlammen voort;
 Het woedt op Tempels en Moskéên:
 Des schrikbre moorddolk wordt gewet,
 En 't siddrend kroost van Mahometh
 Ijst bij der Grieken Eertroféên.

De Sultan, op zijn' ijzren troon,
 Staart woedend op d' ontvangen hoon,
 En huurt en vleit zijn Janitsfaren,
 Ontvlamt hun zin op bloed en buit,
 Strooit goud met volle handen uit,
 En hitst hen aan op Christus scharen.

Gelijk een maaijer 't koren velt,
 Zoo maait hun wraakzwaard held bij held,
 Voor 't wigt der overmagt bezweken;
 En, met Godslastrend hoongedruisch,
 Beschimpt hun woede Christus Kruis,
 En knielt voor Mecca's logenteeken!

Maar 't bloed is 't heilig martelzaad,
 Waaruit een heldenschaar ontstaat.
 De moord aan vrouw en zuigelingen
 Roept duizenden ten heilgen strijd,
 En Omar's kroost ziet, bleek van spijt,
 Den zegepalm zijn vuist ontwringen. —

Nog zet het alles op het spel,
 Nog blaakt het in den naam der Hel,
 En woedt op Christus onderdanen;
 En de eertijds vrije heldengrond,
 Waar 't Tempelkoor der Wijsheid stond,
 Versmoort in bloed, verftikt in tranen.

Gelijk een schip op d' Oceaan,
 Gellingerd door den noodörkaan,
 Door 't flikkrend bliksemvuur beschenen,
 Langs hemelhooge golven klimt,
 Zoo dobert, door 't gevaar begrimd,
 De wrakke Staatshulk der Hellenen.

Hun bange noodkreet stijgt omhoog;
 Angstvallig tuurt hun dwalend oog
 Van Misfolunghi's droeve boorden,
 Van Scio's uitgeplonderd strand,
 En zoekt voor 't zuchtend Vaderland
 Zijn redders bij de teelt van 't Noorden.

Ook, Neerland, op uw vrij gewest
 Is Hellas smeekend oog gevest:
 Thans kunt ge uw' ouden deugdroom staven:
 Pleng, edel volk, ter hulp bereid,
 Op 't outer der Weldadigheid
 Voor Griekenland uw milde gaven!

De reuzenkamp aldaar gefreên,
 Het is geen kamp van Mogendheên,
 Die naar bebloede lauwers dingen,
 Wier wenk het volk ter slagting leidt:
 Neen, 't is de kamp der Menschlijkheid,
 De kamp van Christus volgelingen!

Als Mecca's Maan, hoe bleek ze ook praaf,
 Den gloed van 't Godskruis overstraaf,
 En 't Oost op nieuw in 't dwangjuk smede;
 Dan breekt, na d' uitgestormd' orkaan,
 Weér de ijzren Eeuw der heerschzucht aan,
 En bant het Rijk van Licht en Vrede!

Dan zinkt de glans van Christus leer
 Verdonkerd aan de kimmen neér,
 En derft voor 't Oosten kracht en luister;
 En 't oord, waar God dat licht ontstak,
 Toen door Zijn' geest er Paulus sprak,
 Wordt weér de zetelplaats van 't duister.

Maar Hij, wiens wil 't Heelal gebiedt,
 Gehengt die maat van gruwlen niet:

Hij heeft op Hellas 't oog geflagen;
 En hoe de Hel nog woede en tier',
 Eens treft haar 't wrekend blikfemvier,
 Eens zal weêr 't licht der Vrijheid dagen.

Komt dan, wat Godsdienst ge ook belijdt,
 Aan Griekenland uw hulp gewijd:
 Snelt naar 't altaar der Menschheid heuen!
 En gij, wien 't lot zijn gunst onthield,
 Bidt, bidt, in 't stof ter neêrgeknield,
 Van God de redding der Hellenen!

Ziet gij dat kunstloos praalgeficht,
 Door 't gloeiend morgenrood verlicht,
 Aan Misfolunghi's vruchtbre stranden,
 Waarbij de traan der Grieken vloeit,
 En 't cipresloover eenzaam groeit? —
 Daar rust de zoon uit verre landen!

Daar rust Brittanjes eedle zoon, (*)
 De reuzenbard, wiens Godentoon
 De ziel verhief op aadlaarsvleuglen,
 Die vaderland en erf verliet,
 Om daar, waar de Arethufa vliet,
 Het woên der dwinglandij te tenglen.

Daar rust die bloem, zoo vroeg gemaaid,
 Dat zaad, voor de Eeuwigheid gezaaid,
 Waarop de traan der weeuwen regent,
 En 't weesjen treurt, in rouw getooid:
 Ziet, hoe hun hand er bloemen strooit;
 Hoort, hoe hun mond den dooden zegent!

Die zegen dale ook op u af,
 Die traan dauwe eens ook op uw graf,
 Als ge aan den dood uw tol moet geven;
 En schoon u de aard' geen eerzuil slicht,
 Uw naam wordt toch in 't eeuwig licht
 Van 't heilig Godsboek aangeschreven.

Wanneer eens 't licht der Eeuwigheid
 Op 't wolkazuur zijn glansen spreidt,

Dan leest ge uw' naam in d' Englenkoren ;
 Dan zult ge uit 's Heilands mond verstaan :
 „ Gij boodt uw' broeders redding aan :
 „ Geniet het loon, uw' deugd befohren!”

Komt dan, wat Godsdienst ge ook belijdt,
 Aan Griekenland uw hulp gewijd:
 Snel naar 't altaar der Menschheid henen!
 En gij, wien 't lot zijn gunst onthield,
 Bidt, bidt, in 't stof ter neêrgekniel,
 Van God de redding der Hellenen!

Ras breekt dan 't heerlijk tijdvak aan,
 Waarin de juichtoon op zal gaan:
 „ De zon van Hellas is herrezen!
 „ Bezielde door Christus Hemelleer,
 „ Schiet zij haar stralen, als weleer,
 „ Maar schooner nog, op 't aardrijk neêr,
 „ En zal Euroop tot zegen wezen!”

Rotterdam.

A. VAN DER HOOP, JUN.

HET NIEUWE JAAR.

De koude Wintermaand heeft beek gevloerd en stroomen,
 Een' diamanten kraus gehecht aan struik en boomen;
 De versch gevallen sneeuw is 't maagdenblank gelijk;
 Het schitterend azuur aan flonkersterren rijk;
 Het hoekje van den haard, waar heldre vuurtjes knappen,
 Geschikt voor zoete boert en 't kinderlijke snappen;
 Het vooglenheer is stom: naar in de kostbre zaal
 Streelt ons der vrouwen steen meer dan de nachtegaal;
 Wij hooren in 't akkoord der wakkre kunstgenooten
 Een Meelied, schooner dan op 't jeugdig groen gefloten;
 En, hoe de tortel klage, als hem het gaaike ontviel,
 Oneindig dieper snijdt de treurzang door de ziel.
 Geen rund of dartlend ros moog' door de weiden springen,
 Nu huppen in 't vertrek de maagd en jongelingen;
 En, is ook niet de vloer als frische zoden malsch,
 Toch zweeft de hindenvoet, bij 't slingren van den wals,
 Mogt soms ons ook de tijd in 't bar seizoen vervelen,
 De Schouwburg is gereed, en wisselt van tooneelen;

Voor 't oor, niet al te kiesch, vertoont men hier de klucht,
 En, wie gemakkelijk schreit, stort soms een' traan en zucht.
 Zijn velen van de jeugd nog niet aan 't zalig vrijën,
 Mischien valt de eerste vonk op lieve speelpartijën;
 En blijft er dan nog tijd, een uurtjen onbesteed,
 Soirées, thés danfans zijn tot hunn' dienst gereed.
 Zoo kan die strenge maand der levensvreugd niet schaden:
 De rozen bloeijen hier, al dorden ook de bladen.
 De barre winter valt het vrolijk hart niet bang:
 Geen zoete pret vermoeit, geen avond is te lang.
 Bij 't kriecken van den dag, hoe laat dit ook moog' wezen,
 Is nog wat men genoot in 't slaaprig oog te lezen:
 Zoo, koude Wintermaand! is ras uw einde daar,
 En ieder roept om strijd: „Heil, heil in 't nieuwe jaar!”

't Lust mij, den eersten dag diens nieuwen kring te malen.
 Al schiet, door neevlen heen, de lieve zon geen stralen;
 Al vliegen vlokjes ook, gezweept door 't Noorden, rond,
 En nijpt de felle kou het oog, den neus en mond,
 't Is pret voor iedereen; ja zelfs, door haar gedreven,
 Schijnt in des grijsaards borst de lente op nieuw te leven.

Daar staat het kleine volk, welks oog van vreugde lacht,
 Digt bij der oudren bed, verlangend op de wacht;
 En slappen vader nu en moeder uit de veren,
 Dan stroomen allen aan; zij hangen aan hun kleeren;
 Zij drukken lip op lip; zij strenglen arm in arm,
 En 't wordt om 't oudrenhart dan zoo weldadig warm.
 De frische zuigeling, als kende hij reeds 't lesje,
 Beweegt den lieven mond, zoo vriendlijk rood als 't besje,
 En spreekt, daar magteloosheid dien zoeten tolk nog sluit,
 Zijn' zegen, door een' lach, met broertje en zusjen uit.
 Nu moet men ook der meid het nieuwe jaar afwinnen:
 Zij weet het, en komt zoo, dat allen 't merken, binnen;
 En ook dezelfde wensch, wijl 't volkje aan haar zich klemt,
 Is voor de stadhoudres van moederlief bestemd.

o Gij, die dienstbaar zijt, weet ge in het hart te zaaijen,
 Dan zult ge, met 't gezin, van éénen akker maaijen.
 De voedster heeft u lief, wanneer gij, onvermoeid,
 Met haar voor 't bloempje zorgt, dat in den echtuin bloeit;
 De vader dankt het u, als voor zijn teerbeminden
 Hij nog een wakend oog, een trouwe gids mag vinden;

En 't kind, dat nimmer veinst, als 't aan uw zijde speelt,
Denkt, wijl 't u handjes reikt: „Ze is van mijn moeder 't beeld.”

Ja nog, nog dank ik u, die, reeds voorlang verscheiden,
Die dierbre moeder hielpt, in 't zorgen, waken, leiden,
Zoo menig vrolijk uur schonkt aan mijn prille jeugd,
Die leedt bij elke smart en deeldet in mijn vreugd,
Reeds oud, en langer niet voor dezen post berekend,
Nog zegendet door 't oog, de taal van 't harte sprekend,
En, tot den laaften dag van uw verblijf op aard',
Een lid van 't huisgezin, van ons onscheidbaar waart:
Neen, 't goed vergeet ik nooit, dat ik van u ontleende;
Getuige zij de traan, dien 'k bij uw sterfbed weende.

o, Welk een blij verschiet! Als 't zonlicht straks verdwijnt,
En 't flaauwe van de kaars of 't flikkend lampje schijnt,
Dan komt de pret eerst regt: gezeten om de tafel,
Wordt nu het oog gelokt door poffertjen of wafel,
Oblie en chocolade, of, ware lust voor elk,
't Chinesche geurig blad met suikerzoete melk.
Nu, daar ze uit volle borst een luchtig liedje zingen,
Deelt moeder rustloos rond aan al haar lievelingen;
Geen enklen, dien haar hand, op zeggen tuk, vergeet;
Zelfs soms is zij te ruim, de maat, waarmee ze meet.

Het spel, de zoete boert en het onschuldig kozen
Zijn lieve geurtjes van der lentes eerste rozen.
Zij streelen op Nieuwjaar en ieder ander feest:
Want voor de vrolijkheid stemt dan 't genot den geest.
Verhoogd wordt nu de vreugd, als in de kind'sche spelen
De reeds gerijpte man en teedre moeder deelen;
Als tot der kleinen kring de vriendlijke oude daalt,
Goedwillig hem de lach uit duistere oogen straalt,
Een blosjestint hem kleurt, schoon van zijn koon geweken,
De rimpel door de hand van 't kind wordt glad gestreken,
En 't jeugd'ig volkje, nu van dwang en leiding vrij,
Mer fonklende oogen zegt; „Die oude is jong als wij.”

Maar, eer nog de avond valt, ontstaat een ander leven,
Als werd geheel de stad door 't zelfde rad gedreven.
Het bellen houdt niet op; 't is als het bijgegons
Om vollen honig'schat; elk heeft een wensch voor ons.

't Is Christlijk, wat men hoort: de keur van zaligheden,
 Bij ruime schepels vol, voor allen afgebeden;
 Het langste leven, ooit den sterveling vergund;
 Al, wat het harte zoekt, of ge immer droomen kunt.
 o, Zie eens van het gros dat heerlijk schitterend kleurtje;
 o, Riek aan elke zij dat lief en streelend geurtje:
 En zeg mij, of dat volkje, eer het u zeggen kwam,
 Niet voor welsprekendheid Schiedamsche prikkels nam?

Maar luid zij ook die wensch voor aarde en hemel beiden,
 Van andre wenschen is hij zaaklijk onderscheiden.
 Soms met een' warmen kus, dan met een' zachten druk,
 Ontvlugt der volle borst die voor elkaars geluk:
 Hier ziet men elke hand, is 't laatste woord gesproken,
 Als waar' 't een manuaal, gelijklijk uitgestoken,
 En zegt ons ieder oog, waar zoete hoop in leeft:
 „Hij, die ontvangen mag, is zaalger, dan die geeft.”

Hoe bont is niet de troep van allen, die nu vragen!
 Waan 't armoé niet alleen, bij kommervolle dagen,
 Die, als de koude nijpt en in den bangen nood,
 Met schier verkleumde leén ons smeekt om vuur en brood:
 Den ambtbaar zien wij ook der burgren offers halen,
 Dien zij, door 't stadsbestuur, uit eigen beurs betalen,
 Als sprak hij, onvernoegd, tot zijnes meesters hoon:
 „Mijn zweet betaalt ge niet; te karig is uw loon.”

Maar nader, lieve jeugd! hier hebt ge mooie prentjes;
 Een vreemd en heerlijk foort van kleppers en van ventjes.
 Van voor des slepers sleé genomen, schijnt dat paard,
 De man bij deze kar van Lilliputschen aard;
 Half ledig de oliekrui, die glinfert in zijn handen;
 Een dwaallichtje elke pijp, waar réverbères branden;
 Het huis, dat hier ons oog in vollen glans aanschouwt,
 Als ware 't de eerste hut, door Noach's arm gebouwd;
 En gindsche toren, met zijn net, eenvoudig kruisje,
 Voor Davoos kapitoel een sierlijk schilderhuisje;
 En dan het heerlijk lied, een toegift bij al 't schoon:
 Wat beelden, welk een zwier, hoe smeltend is de toon!
 Het gaat op elke wijz', van trippelmaat tot slepen;
 Gij vindt en kort en lang, naar keus, de lettergrepen:
 Ja, leefde Vondel nog, hoe stout die Feniks vloog,
 Gewis het kunststuk was een doren in zijn oog.

Een jaar ging weér voorbij: hoe veel is niet veranderd,
 Sinds het zijn' loop begon! Deez' koos een' andren standerd,
 Dan dien, vóór korten tijd, hij plegtig trouwe zwoer:
 Want die toen stuurman was, zit langer niet aan 't roer; —
 Die vleijer is uit 't slijk de ladder opgestegen,
 Heeft, tevens met den post, de kundigheên verkregen;
 Jan schold, om gunst van 't volk, op geestlijkheid en troon,
 En dient nu Jezuft en dwingeland om loon;
 Piet, arm als 't kruipend wormpje en schier door elk verstoeten,
 Bezit nu stapels goud en achting, door het loten;
 En hij, die onlangs nog de spot van allen was,
 Door 't speculeren rijk, is van de Beurs 't kompas.
 Annette, die nog korts van vrijers niet mogt hooren,
 Zien wij nu huppelen aan d' arm van d' uitverkoren';
 Jofine heeft zoo lang door grillen hem geplaagd,
 Dat hij den knoop verbrak, en eenzaam treurt de maagd;
 Sybille, dertig jaar het juk van d' echt ontvloten,
 Nam gretig de eerste hand, die haar werd aangeboden;
 En zonk, op 's echtvriend's graf, Mariane in wanhoop neêr,
 Zij huwde, toen ze kon, een' jongen losbol weêr.

O, wilde ik uit het oog de zilte tranen lokken,
 Bij niet gesloten wond op nieuw den boezem schokken,
 Wat stof had niet mijn lier! Maar, broeders, zusters! neen
 Reeds voerde een deel van 't leed de Tijd weldadig heên.
 Zijn' balsam moet het hart des droeven niet versmaden,
 Niet zweven, wars van 't licht, op altijd sombre paden;
 En hij, die in zijn oog een lachje roepen kan,
 Al gloort het neevlig nog, is een gelukkig man.
 O, 't zij me dan vergund, van ramp noch smart te reppen,
 Aan 't kwijnend struikje weêr een vriendlijk groen te scheppen,
 Als zwakke kunst 't vermag, en door een' losfen toon
 Te wekken eenig rood op de uitgebleekte koon!

Het oude gaat gestaag op aard' van 't nieuwe zwanger:
 Onthoud, mijn Zangeres! ons dan 't verschiet niet langer;
 Schuif weg het dicht gordijn, zoo ver uw kracht vermag,
 En schets het naadrend lot ons in den vollen dag.
 Hem, die u hooren wil, moogt gij daarvan vertellen:
 Zoo wis toch gaat uw kunst, als, bij het weêrvoorspellen,
 Die van den Almanak, en, voor den grooten hoop,
 Het trekken, op den tast, van ieders horoskoop.

Eer nog een jaar, Arist! op nieuw zal zijn verloopen,
 Zult gij, met eigen hand, 't gebouw der welvaart floopen:
 Want, altijd bij de maats en zelden aan het werk,
 Dan stort haar pijler in, schoon ook als ceedren sterk.
 Bij u, o Lijsje! moet het kwijnend kind 't ontberen,
 Het derven van de zorg der losse moeder leeren:
 Want eigen woning is voor u een bitter kruis;
 En, waar de kleine derft, daar teren rat en muis.
 Wordt niet een vette brok aan Willem toegesmeten,
 Dan geldt hier Paulus' spreuk: „ Slechts hij, die werkt, zal eten.”
 Wijdt Juultje aan zwier en pracht gestadig ieder uur,
 Dan zucht de vrijer ras: „ Dat meisje is mij te duur.”
 Blijft Karel zóó het veld der letteren bebouwen,
 Dan zal hij, oud en grijs, nog zijn Collegie houén:
 En Emma, zoo gekleed, moordt blosje en poezle leén,
 Graaft roekloos eigen graf, gaat aan de tering heén.

Maar, wijze Ferdinand! ten loon van al uw zwoegen,
 Zal, bij verkregen vrucht, uw ijver nieuwe voegen,
 En alles lacht u aan, als gij, na 't werk, verrukt,
 De gade en 't bloeiend kroost aan 't zorgend harte drukt.
 Zwaar, Lotje! zij uw post: wat komt, door rustloos flooven,
 De wakkre vrouw van 't huis, de moeder niet te boven?
 Ja, eer het nieuwe jaar ten einde is van zijn baan,
 Dankt manlief, voor 't gespaarde, u met een' warmen traan.
 Voor u, o Leopold! zal 't ook zijn rozen baren:
 Reeds lacht der kennis vrucht u toe in zwellende aren;
 En eerlang, als ge maait, wat vlijt en ijver gaf,
 Wijst u geene eedle maagd, haar liefde waardig, af.
 Ga, Mietje! ga zoo voort: de bij is tuk op 't puren;
 De jongling zoekt de bloem, beschaatwd door dak en muren;
 't Is netheids hagelwit, 't is eenvouds zachte glans,
 Die schittert in het oog des onbedorven mans;
 En, eer veellicht het jaar zijn' loop nog heeft besloten,
 Wordt reeds door u het heil eens zaalgen echts genoten.

o Toekomst! houdt gij ook voor ons den sluifer digt,
 Toch stroomen, 't weeffel door, de vonken van het licht;
 Toch zal 't, gestadig meér, door nacht en nevel dringen,
 En vallen in het oog der zwakke stervelingen;
 Ja, wat de hand ook poog', die door den Domper smoort,
 Verlammen moet ze allengs, en 't dringt gestadig voort.

Preekt, Ridder van die Orde! ons uw verheven leering,
 En van 't gezond verstand tot dwaling de bekeering;
 Roemt vrij het oud geloof, dat 't denken ons verbiedt;
 Zijt, door 't bedrieglijk mom en 't valsche, Jezuit;
 Vloekt ieder, die den strijd voor 't heilig regt durft wagen;
 Noemt 't kruipen van den mensch des Hemels welbehagen;
 Bouwt op den nek des slaafs, het Albestuur ten hoon,
 Der priestren oppermagt, der volksverdruckers troon;
 Leert, dat het zonde zij, als, met weldoende handen,
 De kennis 't pokkengift of 't pestvuur aan durft randen,
 En wijst den heldren geest en d'onverschrokken leeuw
 Terug naar 't goochelpel der domme middeleeuw:
 Wat baat u 't kunstig rag? De tijd zal 't eens verbreken,
 De menschheid, 't heerlijk licht, de deugd den Godsdienst wreken.

Maar tot u, die de hand der milde moeder kust,
 Tot u, o lieve jeugd! drijft mij op nieuw mijn lust,
 Neen, niet genoeg kan 't oog, beminnelijke vrouwen!
 Die kleenen, liefdes teelt, stort ge alles uit, aanschouwen;
 't Penfeel, hoe 't kleuren zoek', maalt hier de tinten niet:
 Leg, Zangster! 't speeltuig neêr; te koud wierd 't gloeiendst lied.

Maar neen, al is het nog niet daar,
 Het einde van 't gevleugeld jaar,
 En werd nog 't nieuwe niet geboren,
 'k Wil wenschen, Vriendenkring! als zag
 Het oog van allen d'eersten dag
 Reeds in den dos der zwanen gloren.

Den jongling wensch ik, wat een' man
 Tot eer der menschheid vormen kan:
 Den lust om 't schoone na te jagen;
 Een' geest, die bloefems vroeg belooft,
 De bloem tot rijke vruchten stooft,
 Om eenmaal die, als kroon, te dragen.

Dan aan zijn zijde eene eedle maagd,
 Die onbevleete rozen draagt
 Op 't leliewit der malsche koonen,
 Geschikt om in 't vertrouwlijk uur,
 Gewijd aan Liefde en aan Natuur,
 Hem voor zijn noeste vlijt te loonen.

Der frische, zachte en lieve meid
 De parel van de huislijkheid,
 Aan glans veel rijker dan juweelen;
 En dan een hart, dat haar waardeert,
 Die parel als een' schat vereert,
 Om met haar lief en leed te deelen.

U, ouders! bloempjes uit den echt,
 Zoo als de vruchtbre Mei die hecht
 Om 't welig groen van 't saprijk struikje;
 En, zacht beschaauwd door onschulds blaau,
 Zet eens het heerlijk ooft zich aan,
 Van alle lieve deugden 't puikje.

U, grijzen! als de zonne daalt
 En flauw nog uit het Westen straalt,
 Een' heldren avond, vrij van zorgen;
 En, schuift de nacht zijn' sluizer dicht,
 Bij 't hangend floers een schooner licht,
 Dan dat van eenen zomermorgen.

U allen welvaart, zoete rust,
 Een kalme vaderlandsche kust,
 Vrij van het barsch geloei der stormen;
 En dat het onzen God behaag',
 Een perk te stellen aan 't geknaag
 Van domheids lage en wreede wormen.

Waar hij uit loof en ruigte schiet,
 't Verdrijven van den Jezuït,
 Het breiden van 't verpestend Rome;
 Ja, dat onschatbre liefde en vreed,
 Der godsvruchts teelt, van lieverleed,
 Met 't heerlijk rijk van Jezus, kome!

H. VAN LOGHEM.

IETS OVER MEVROUW CATALANI, TER GELEGENHEID VAN
 HET OP DEN 2 JULIJ L. L. DOOR HAAR TB PARIJS GE-
 GEVEN CONCERT.

Toen Mevrouw CATALANI zich, vóór 18 jaren, het eerst
 te *Parijs* liet hooren, schreef men van haar: „Geene thans

„levende Zangeres treedt CATALANI in de bravour-aria op zijde; maar in de uitdrukking laat zij veel te wenschen overig.” De juistheid dezer uitspraak werd ook door het thans door haar gegeven Concert wederom bevestigd.

Mevrouw CATALANI is door de Natuur met zulk eene volheid van verbazende vermogens begiftigd, als in den loop van een' menschenleeftijd, of welligt van meer dan een', slechts ééneu sterveling ten deel valt. De Tijd heeft harer stemme nog niets, dan een zesde (*sixte*) in hoogte, ontnomen; waarom zij het Orkest ook zoo veel lager heeft doen stemmen. Daarenboven heeft dezelve twee toonen in diepte gewonnen; zoodat zij tegenwoordig van *la* tot *la* reikt. Jammer, dat de Tijd, die haar het verlies van het eene door het gewin van het andere vergoedde, haar niet tevens in uitdrukking en gevoel deed toenemen; dan dit is geenszins het geval. Zij bezit echter nog dezelfde volheid en ontzettende kracht, en de reine metaalklank en verbazende buigzaamheid harer stem is nog even bewonderenswaardig; maar de zangstukken der Kunstnares, welke zoo overdadig rijk is in *tours de force*, ontberen grondigheid en bevalligheid; zij misvormt en bederft de melodie door eene overmaat van versieringen, die niet altijd van den besten smaak zijn, en viert al te dikwijls aan hare zucht, om de gansche kracht harer stem te ontwikkelen, den teugel. De schuld van dit gebrek ligt bij de Godden zelve, welke haar het vermogen verleenden, om alleen door hare reusachtige natuurgaven, zonder hulp en medewerking der echte, kunstmatige vorming, te bewonderen en te betooveren. Het hing slechts van haren wil af, en zij zong; de trillers welden uit hare keel op, kunst- en vormeloos, als uit die des nachtegaals, en van alle kanten klonk haar een onstuimig en verrukt handgeklap tegen. Hiermede paarden zich weldra nog meer *geldige* en even *schitterende* bewijzen der algemeene bewondering. Wat was alzoo natuurlijker, dan dat het eener jonge, schoone, van een' zoo ongehoorden bijval duizelende Zangeres in 't geheel niet in den zin kwam, dat aan haar talent en haren roem nog iets ontbrak, en dat zij, ter grondige vorming van het eerste en ter bevestiging van den laatste, te midden van eene met zoo veel geluks en voorspoeds aangevangene loopbaan, behoorde stil te staan, om vervolgens hare Atalante-vlugt, na door een' bekwamen en strengen Meester te zijn ingewijd in de geheimenissen der zangkunst, met hooger en reineren luister te

vervolgen? Maar het ging haar, gelijk het haren vermaarden landgenoot ROSSINI is gegaan. Immers, heeft de maker van *Tancredi* en de *Gazza ladra* (de diefachtige Ekster) wel ooit aan de studie van het Contrapunt gedacht, ten einde zich de achting van echte en geleerde zang- en muzikkeners te verwerven? Hij vergenoegde zich met... de bewondering van gansch *Europa!* (*) — Wanneer Mevrouw CATALANI aan het roerende *pathos* en de kracht der uitdrukking van eene PASTA de betooverende bevalligheid en de klasfieke zuiverheid der voordragt van eene MAINVILLE-FODOR paarde, zoo ware zij een wonder, dat wij wel hier beneden, sinds het Rijk der Toovergodinnen is verdwenen, niet meer zullen aanschouwen.

(*) „ROSSINI's *Opera's*,” vonden wij onlangs ergens, niet onvernünftig, opgeteekend, „zijn het in muziek gebragte „*Frankrijk!*”

ARBEIDEN, EEN GAAUWDIEFS - KUNSTTERM.

In het uit geloofwaardige Akten getrokken *Roovers- en Gaauw-dieven-Archief* komt eene verklaring voor van der gaauwdieven kunstterm, *arbeiten*, welke, naar wij gelooven, niet zoo algemeen bekend is, als dezelve opmerking wekken moet. Woordelijk luidt de bedoelde plaats aldus: „*Arbeiten* heeten de schelmen, iemand zijne beurs, horologie, tabaksdoos, kettingen, zakdoek, ringen, halsfieraad, hoofdbedekfel, ja zelfs hemdknoopen te ontfutfelen, zonder dat de bestolene daarvan iets gewaarwordt. In deze kunst wordt den leeken praktisch onderwijs medegedeeld. Tot dit einde dienen twee ledepoppen van mans- en vrouwen-grootte, naauwsluitend gekleed, en met kostbaarheden in de zakken voorzien. Aan deze zeer kunstig zamengefelde ledepoppen, welke men in elke menschelijke houding en toestand plaatst, zijn bij ieder gelid kleine schelletjes, ongeveer honderd in getal, aangebragt, welke bij de minste aanraking en beweging geluid geven. De leerling, met de gemakkelijkste proeven aanvangende, moet alles ronfelen, wat zich slechts afhandig maken laat, zonder dat één schelletje zich hooren laat. De onderwijzer oefent, wel is waar, inschikkelijkheid jegens zijnen kweekeling; maar, bij het ontwaren van onoplettendheid, brengen slagen en hongeren hem tot meerdere bedachtzaamheid. En wanneer hij het

zoo ver heeft gebragt, dat hij de beide ledepoppen in elke houding, zonder dat één schelletje hem beschaamt, geheel kan uitplonderen, krijgt hij verlof, voor eigene rekening te *arbeiten*, onder beding echter, als loon des onderrigts, van een bepaald deel der vruchten van zijne vlijt aan het algemeen *dépôt* te leveren.”

DE ADELTROTS DOOR DE SCHEIKUNDE BESCHAAMD.

Eene ware Anekdote.

In *Duitschland* verbreidt zich de lust tot de Scheikunde gelijkelijc met de liberale denkbeelden; waarvan de navolgende echte Anekdote tevens het bewijs oplevert. Een *Duitsch* Baron, van een aloud geslacht, hebbende de zestien kwartieren in elke linie, woonde te *Berlijn* de lesfen in de Scheikunde bij van den vermaarden Hoogleeraar KLAPROTH, wiens verlies zoo algemeen betreurd wordt. Op zekeren dag, dat zich de Baron weder naar het Laboratorium van den Chemist begaf, werd zijn rijktuig omvergeworpen, en hij en zijn koetsier zoo zeer gekneusd door den val, dat de te hulp geroepen Arts vermeende, beiden te moeten aderlaten. De Baron kwam hierdoor op den inval, om van dit ongeval partij te trekken, ten einde een vraagstuk op te klaren, dat hem meermalen had bezig gehouden. Hij wilde, namelijk, weten, of het bloed van een *Duitsch* Baron en dat van eenen man uit het volk inderdaad van verschillende natuur zijn, gelijk men beweert. Diensvolgens, het produkt der beide aderlatingen in twee onderscheidene vazen opgevangen zijnde, zond hij hetzelfde aan den Scheikundige, met verzoek om beide aan de allernaauwkeurigste ontleding te willen onderwerpen. Dezelve volbragt zijnde, leverden zij dezelfde hoeveelheid op van ijzer, kalk, magnesia, phosphas calcis, aluin, murias potasfae et sodae, subcarbonas sodae, sulphas potasfae, slijmachtige extractive stof, en water. Alleen bevatte het bloed des Barons twee honderdste deelen waters meer dan dat des koetsiers; welke bijzonderheid ten voordeele des laatsten zoude strekken, bijaldien dit gering verschil eenige opmerking verdiende. Men kan alzoo uit deze vergelijkende ontleding besluiten, dat het bloed eens Barons en dat van een gewoon mensch, physiek en chemisch, volkomen gelijk zijn. — De verlichte Edelman vereenigde zich gereedelijc met dit resultaat, en zond er onmiddellijk aan den onderwijzer van zijnen zoon een affchrift van, denzelven wel uitdrukkelijc aanbevelende, zulks ter kennis des jongen Barons te brengen, en het hem telkenreize te herinneren, wanneer hij scheen over te hellen, om zijn bloed voor edeler en zuiverder te houden, dan dat van andere menschen.

M E N G E L W E R K .

VERGELIJKING VAN ARATUS VAN SICYON

EN

PRINS WILLEM I.

(Door den Schrijver der *Vergelijking van HANNIBAL*
en MARLBOROUGH.)

De ware Vrijheid, het streeleendste goed van den redelijken mensch, naast gezondheid en zielerust, — deze aan zijn Vaderland te verschaffen, is eene der grootste verdiensten, die den braven Staatsman, den Veldheer kunnen vereeuwigen. Moeijelijk is zonder twijfel deze verdienste en onderhevig aan de grootste gevaren, maar wordt ook met het bewustzijn van grootheid, van wèl gedaan te hebben, verzeld, en beloond door het hoogste, dat de eierzucht van een' sterveling kan streelelen: het voorwerp te zijn der liefde van een vrij Volk (*); iets, 't welk alle schatten, alle eertitels der Aarde ver overtreft. Dan, hoe menigeen heeft, in plaats van ware, valsche Vrijheid en Regeringloosheid gesticht of bevorderd! Hoe zeldzaam zijn de TIMOLEONS, de WASHINGTONS bij de *Demagogen* van *Athene*, van *Engeland* ten tijde van CROMWELL, van *Frankrijk* in onze dagen! Hoe menigeen mogt naauwelijks de eerstelingen van zijn werk beleven, dat kort na of zelfs reeds vóór zijnen dood weder in duigen viel! Een DION, een MARCUS BRUTUS (hij dwaalde, maar uit zuivere beginfelen), een RIZENZI, een PADILLA, een PORLIER, een RIEGO vielen als martelaars van staat, en de zon der vrijheid verdween met hunnen val achter bloedroode wolken.

Onder de weinige groote mannen, die een' duurzamen Regeringsvorm stichtten, waardoor hun land uit de banden van uitheemsch geweld geraakte, verdienen de beroemde ARATUS, Stichter van het *Acheïsche* Verbond,

(*) Woorden van Prins WILLEM IV.

MENGELW. 1826. NO. 2.

D

in de oude, en onze WILLEM I, Grondlegger der *Nederlandsche* Vrijheid, eene voorname plaats in de nieuwere Geschiedenis. De eerste toch verloor zijne geboortestad *Sicyon* van eene drukkende slavernij, haar door wreede tirannen aangedaan, rukte daarop het sterke *Akrokorinthe* uit de handen der *Macedonische* Vorsten, streed, met volharding, moed en onverzoenlijken tirannenhaat bezielde, gelukkig tegen de kleine dwingelanden, die zich, onder de begunstiging van *Macedonië*, in *Griekenland* hadden genesteld, en bekwam daardoor gelegenheid, om bijna den geheelen *Peloponnesus*, *Sparta* uitgezonderd, onder de vrije vereeniging van het *Acheïsche* Verbond te brengen; een Verbond, omtrent van denzelfden aard als naderhand het *Zwitserfche*, *Nederlandsche* en *Amerikaanfche*, waarin namelijk de onderscheidene Staten, die daarin deel namen, hunne *buitenlandsche* belangen aan eene algemeene Vergadering overlieten, maar onafhankelijk en *Souverein* bleven elk in den zijnen, wat de huishoudelijke belangen betrof.

Gelijk ARATUS van het *Acheïsche*, dus was WILLEM I de Stichter van het *Nederlandsche* Staatsverbond. Maar hij had tegen andere vijanden te worstelen dan ARATUS. Het is waar, deze ontrukte aan ANTIGONUS GONATAS, Koning van *Macedonië*, de vesting *Akrokorinthe*; maar *Sicyon*, en naderhand *Argos*, *Megalopolis* en andere steden, slechts aan kleine tirannen, gehaat bij hunne burgerijen, en wier magt dus op een zandgrond rustte, daar zij alleen op vreemde lijfwachten konden vertrouwen. WILLEM I waagde het, zich te verzetten tegen de reuzenmagt van FILIPS II, Koning van *Spanje*, de *Indiën*, *Napels*, *Sicilië*, naderhand ook van *Portugal* en alle deszelfs Volkplantingen, Heer van *Milaan*, *Franche-Comié* en alle de *Nederlanden*. Met deze magt was toch die der *Macedonische* Koningen, welke reeds alle hunne *Aziatische* veroveringen hadden verloren, geenszins te vergelijken. Het is waar, WILLEM I genoot, in de laatste jaren van zijn bestuur over *Nederland*, eenigē hulp uit *Frankrijk* en *Engeland*, en vroeger uit *Duitsch-*

land; maar hiermede kan men den magtigen onderstand vergelijken, dien ARATUS van den *Egyptischen* Koning PTOLEMEUS ontving, eenen Vorst, die den *Macedonier* in magt althans evenaarde en ARATUS hartelijk genegen was; terwijl Prins WILLEM van buitenslands niet dan spaarzaam, als 't ware tegen dank, en alleen uit natijver tegen *Spanje*, eenige manschap van beide de genemede Monarchen bekwam, maar geld, de zenuw des oorlogs, hem van dien kant geheel niet werd toegeschikt; iets, waaraan het PTOLEMEUS den Held van *Sicyon* vooral niet liet ontbreken. Wanneer men de Veldheeren beschouwt, die tegen hen overstonden, zoo is waarlijk noch ARISTOMACHUS, noch ARISTIPPUS, noch LYSIADES, noch DIOGENES, noch BITHYS, noch iemand der kleine *Peloponnesische* tirannen, of onderbevelhebbers van de *Macedonische* Koningen, met MONDRAGON, of ROMERO, of VITELLI, of zelfs met VALDEZ te vergelijken, hoe veel te minder met ALVA, den eersten krijgsman van *Europa* onder KAREL V en in de eerste jaren van FILIP'S II. Men zou eerder de *Macedonische Phalanx* met het *Spaansche* voetvolk, destijds het eerste van *Europa*, kunnen overeenbrengen. Maar in de laatste jaren van zijn leven streed ARATUS tegen KLEOMENES, Koning van *Sparta*, eenen vijand, die, door moed, talenten, beleid, en vereeniging van staatkundige bekwaamheden met dapperheid, wel vergeleken mag worden met PARMA, den laatste en meest geduchten tegenstander van WILLEM I, die evenzeer de *Zuid-Nederlandische*, als gene de *Peloponnesische* steden, van het vrijheidsverbond wist af te troonen.

Wanneer men het begin van de loopbaan onzer beide Helden in aanmerking neemt, zoo sproot ARATUS wel uit een aanzienlijk geslacht in de middelmatige stad *Sicyon*, maar WILLEM I uit een der oudste en voornaamste huizen van *Europa*, dat van *Nassau*, hetwelk in vroeger tijd eenen Keizer aan het *Duitsche* Rijk had gegeven. Gelijk bij den eersten, die in zijne kindsheid reeds, door den tiran ABANTIDAS, zijnen Vader had verloren,

zelf in levensgevaar kwam, en nauwelijks naar *Argos* ontsnapte, alles zamenliep, om een' onverzoenlijken haat tegen de tirannen en tirannij in zijn hart op te wekken; zoo scheen zich daarentegen bij Prins WILLEM alles te vereenigen, om hem aan het Huis van *Oostenrijk* te verbinden, hetwelk destijds voor de godsdienstige en staatkundige vrijheid van *Europa* het gevaarlijkste was. Door KAREL V aan het ouderlijke huis en den Protestantfchen Godsdienst onttrokken, en met waarlijk vaderlijke zorg opgevoed, werd hem, nog jong, door denzelfden een zeer aanzienlijk bevel over een zijner legers toevertrouwd, 't welk een' ervaren bevelhebber scheen te vereischen. Op zijnen arm leunde de Keizer, toen hij de regering der *Nederlanden* aan zijnen Zoon overdroeg. De Orde van het Gulden Vlies, en het Stadhouderschap over *Holland*, *Zeeland* en *Utrecht*, viel hem ten deel. Het is dus eene veel grootere verdienste in WILLEM, dan in ARATUS, wanneer hij, niettegenstaande dit alles, zich tot een' heldhaftigen voorstander van de regten des volks en der vrijheid opwierp, hetgeen hem, bij de gemoedsgefteldheid van FILIPS II, in plaats van gunften, bevordering ten Hove, en eene fchitterende loopbaan in den dienst des magtigften Konings, niets dan vervolging, gevaar en verliezen voorfpelde. Want het zou dwaasheid zijn, zich te verbeelden, dat WILLEM I, reeds in den aanvang der *Nederlandsche* onlusten, zich de magt, die hem naderhand ten deel viel, in 't verschiet zou hebben voorgefteld; vooral, daar de bij het volk nog meer beminde EGMOND daarop, in geval men, tegen alle waarfchijnlijkheid, de *Spaansche* magt kon te boven komen, nog grootere aanspraken had. Het is echter waar, dat hij, door de dwaze wreedheid van FILIPS en ALVA gebannen, gehoond en vogelvrij verklaard, geene andere keus had, dan een onteerend ftilzitten in *Duitschland*, of den oorlog, en dus toen in het geval van ARATUS verkeerde.

Wanneer men beider verdienften omtrent hunne landgenooten nagaat, zoo waren dezelve uitftekend; maar de

moetjelijkheid staat in evenredigheid tot de zeer onderscheidene magt hunner tegenstanders. De tirannen van eenige kleine *Griekfche* fteden te onttroonen, eenige veftingen door verrassing in te nemen, kan niet opwegen tegen den harden en moetjelijken ftrijd, door ORANJE tegen het magtigfte Rijk der wereld gevoerd, in 't welk de zon nooit onderging, en wel in het eerst alleen met twee gewesten, destijds op verre na de magtigfte niet der zeventien, die flechts een gering gedeelte uitmaakten van de magt des *Spaanfchen* Monarchs. Waarlijk een verbazend fchouwfpel, het éénige van dien aard na de onvergelykelijke verdediging der helden van Oud-*Griekenland* tegen X E R X E S ! De verwerping van *Haarlems*, *Alkmaars*, *Leydens* burgerij, die al haar vertrouwen, naast God, op den Prins fteden, zal ongetwijfeld eene der eerfte plaatsen in de Gefchiedenis der waarlijk vrije Volken beflaan. — In de krijgskunde, nogtans, was WILLEM I, zoo 't fchijnt, niet bij uitftek bedreven, en fchijnt daarin even zeer door zijnen Zoon MAURITS, als ARATUS door zijnen opvolger PHILOPÆMEN te zijn overtroffen geworden. Van hem toch wordt getuigd, dat hij in ontmoetingen bij dag nooit flaagde, maar uitmuntend gefchikt was om geheime ondernemingen uit te voeren. Zoo kan men ook van WILLEM I getuigen, dat hij gelukkiger zoo wel als bekwamer was in zulke verrigtingen, waarbij meer ftaat- dan krijgskunde vereifcht werd, zoo als de Bevrediging van *Gent*, de Unie van *Utrecht*, de huldiging van ANJOU, en het omflaan van vercheidene, zoo *Hollandfche* als andere *Nederlandsche* Steden, onder welke men de overhaling van het zoo lang vijandige *Amsterdam* tot de zaak der Vrijheid met die van *Athene* tot het *Acheifche* Verbond door het beleid en de deugd van ARATUS mag vergelijken (*). Het is waar, ORANJE wist eenmaal, bij den overtocht over de *Maas*, die als een krijgskundig meesterftuk wordt geroemd, zelfs ALVA te verfchalken,

(*) Zie het Leven van ARATUS door PLUTARCHUS, hetwelk wij hier voornamelijk gevolgd zijn.

en veroverde *Middelburg*; maar hiermede kan men de verrassing van *Sicyon* en van *Korinthe*, de welgelukte krijgslust tegen ARISTIPPUS, tiran van *Argos*, en de verdrijving der *Ætoliërs* uit *Pellene*, door ARATUS, gelijkstellen. In heider latere krijgsverrigtingen, tegen KLEOMENES gelijk tegen PARMA, waren zij steeds ongelukkig; en WILLEM I, door de staatkundige belangen van het Verbond teruggehouden, kon zich zelfs niet eens persoonlijk in het veld tegenover PARMA vertoonen.

Als Staatsman had ARATUS vele overeenkomst met ORANJE. Gelijk de laatste, in de verwarring, die op de *Gentsche* Bevrediging volgde, de *Noord-Nederlandsche* gewesten door de *Utrechtsche* Vereeniging wist aan elkander te snoeren, zoo verbond ARATUS zijne op zichzelf staande en dus zwakke geboortestad *Sicyon* met het aloude, maar min aanzienlijke *Acheïsche* Verbond, hetwelk daardoor, vooral door de latere veroveringen van ARATUS, weldra drie vierden van den *Peloponnesus*, benevens *Athene* en *Megara*, in het eigenlijke *Griekenland*, bevatte. „Toen,” zegt PLUTARCHUS, „toon den de *Acheërs*, dat *Griekenlands* magt onoverwinnelijk is, zoo dikwerf het eendragt, orde en ondergeschiktheid, en een verstandig Opperhoofd bezit. De *Acheëns* toch, die, om zoo te spreken, een niets uitmaakten van de oude *Grieksche* magt, en destijds tezamen het vermogen niet hadden van ééne stad van belang, behielden, door welberadenheid, eendragt, en door den deugdzaamsten niet te benijden, maar te gehoorzamen en te volgen, niet alleen hunne eigene vrijheid te midden van zulke groote steden en heerschappijen, maar eindigden ook met de meeste andere *Grieken* te redden en te bevrijden.” Een schoone *Commentarius* op de *Ou-Nederlandsche* spreuk: *Eendragt maakt Magt*, en op de daden der *Hollanders*, *Zeeuwen* en hunne Bondgenooten.

Twée daden der beide Helden verdienen vooral onze aandacht; — bij ARATUS de bevrediging der partijen

te *Sicyon*, bij WILLEM I de Godsdienstvrede. De eerste, namelijk, (zekerlijk door de mildheid van Koning PTOLEMEUS bijgestaan) loste het moeilijke vraagstuk op, waarvan de wedergade op eene grootere schaal nog onlangs het *Fransche* Ministerie zoo veel moeilijkheids heeft veroorzaakt, en *Frankrijk* gedurende dertig jaren verdeeld heeft gehouden, — de *beslissing omtrent de goederen der Uitgewekenen*, die dezen terugeischten, maar de bezitters, als wettig verworvene eigendommen, wilden behouden. De grootmoedigheid van ARATUS eindigde dezen twist. Met groot gevaar van gevangen en aan den Koning van *Macedonië* overgeleverd te worden, reisde hij naar *Egypte*, en ontving aldaar van zijnen vriend, Koning PTOLEMEUS, honderd vijftig talenten (2,700 000 gulden), die hij besteedde ter bevrediging van de *Uitgewekenen*, zoodat de overige burgers hunne goederen behielden. Doch zelf weigerde hij in deze zaak zoo wel de eer als de verdienste der afdoening, (hoewel daartoe onbepaalde volmagt ontvangen hebbende) maar niet de werkzaamheid: hij benoemde vijftien burgers, om met hem deze moeilijke en netelige zaak af te doen. „Hoe „menigeen,” zegt PLUTARCHUS, „behiel eene „veel kleinere som, van Koningen ten geschenke ontvangen, voor zich, en bezigde die tot onderdrukking zijns „Vaderlands!” Hoe schittert hier dus zoo wel de onbaatzuchtigheid als wijsheid van ARATUS uit, die met dit geld, door verbazende moeite, de rust, den onderlingen vrede en de eendragt zijner geboortestad kocht!

Bijkans nog moeilijker, dan het onderwerp *dezer* geschillen, was dat, hetwelk de *Nederlanders* verdeelde, — de Godsdienst. *Holland* en *Zeeland* hadden grootendeels de Hervorming aangenomen: de *Roomsche* eerdienst heerschte nog in de zuidelijke gewesten; maar de menigte ballingen uit dezelve, die na den *Gentschen* Vrede terugkeerden, wilden ook hier de leer der Hervormers niet alleen doen *verdragen*, (dit was niet te keeren, en zelfs de *Roomschen* bewilligden hierin) maar *uitsluitend* doen *heerschen*. Doldriftigen, gelijk IMBYZE, RIJHOVE

en DATHÉEN, wierpen te *Gent* alles het onderstboven, door eenen valschen Godsdienstijver gedreven, waaronder zich ongetwijfeld ook heerschzucht verborg. Wat zou ORANJE in deze omstandigheid doen? De drijvers steunden op de geestdrift, den ijver en den haat tegen het Pausdom van de nieuwbekeerden, die reeds te voren in *Holland* zoo vele gruwelen hadden doen voorbijzien. De Prins kon hen niet *regstreeks* voor het hoofd stooten: zij waren, bij het verraad van sommige Roomschegezinden, en de onzekerheid, *wien* hij van dezen vertrouwen kon, de steun zijner zaak. Doch hij wist ook al te wel de verderfelijke gevolgen, die zulk eene woeste, *revolutionnaire* handelwijze voor de rust en den voorloop der zuidelijke gewesten moest hebben. Na vergeefliche pogingen, dus, om de zaak te *Gent* zelve in orde te brengen, trachtte hij een' algemeenen regel te doen doorgaan, die het eerste voorbeeld is eener *door de wet bepaalde, geregelde en algemeene burgerlijke verdraagzaamheid in Europa*, — den Godsdienst- of zoogenaamden *Religionsvrede*, die op naam van den Aartshertog MATTHIAS in 1578 werd uitgevaardigd. Doch het was den Prins onmogelijk, den stroom te keeren: hij moest immers hooren, dat de razende zoo wel als domme DATHÉEN hem beurtelings voor *Papist* en *Ongodist* uitschold. Naauwelijks was dan ook de Godsdienstvrede uitgevaardigd, of dezelve werd van alle kanten zoo baldadig geschonden, dat men denzelven meer als eene *edele poging*, en als het blijk eener verlichte en edelmoedige denkwijze, dan als een welgeslaagd middel tot herstel van de rust in *Nederland* mag beschouwen. Maar hoeveel moeilijker was ook de taak in zoo vele, door uiterlijke omstandigheden zoo wel als inwendigen staatsvorm verschillende gewesten, die, trotsch op hun vermogen en rijkdom, liever heerschen dan beheerscht wilden worden, waar de Prins eigenlijk slechts op twee Provinciën *zeker* kon rekenen, de gemoederen tot één te brengen, dan in eene middelmarige stad, aan ARATUS door de grootste weldaad verplicht!

Beide de groote mannen begingen echter eenen staatkundi-

gen misftap van het uiterfte belang. Toen ARATUS tegen KLEOMENES ongelukkig ftreed, bragt hij de *Macedoniërs*, door hem eerst uit den *Peloponnesus* verdreven, weder daar binnen, en leide dus den grond tot zijn eigen verderf, hem naderhand door den trouweloozen en wreeden PHILIPPUS III, Neef van den braven ANTIGONUS DISON, gebrouwen. ORANJE, door PARMA in 't naauw gebragt, wendde het oog naar *Frankrijk*, riep ANJOU, den Broeder der twee gekroonde moorde-naars van den *St. Bartels-nacht*, in *Nederland* binnen, en deed hem tot Heer der *Nederlandsche* gewesten verheffen. Hadde deze verraderlijke Vorst zijnen aanflag op *Antwerpen* en andere fteden met meer list en behoedzaamheid aangelegd, *Nederland* ware misfchien reeds toen een wingewest van *Frankrijk* geworden.

Dus begingen ARATUS en WILLEM I, met hetzelfde goede oogmerk, bijna denzelfden groven misflag, van zich te veel op buitenlandsche Vorften te verlaten, die, onder fchoone beloften van hulp, niets dan eigen voordeel beoogden. Echter moet men bekennen, dat de netelige omftandigheden, waarin zij zich bevonden, hun weinig andere hulpmiddelen overlieten. ARATUS, door de *Spartanen* bijna uit zijn geheele vaderland verdreven, terwijl *Korinthe* en *Mantineea* reeds in de handen der vijanden waren, en overal, zelfs te *Sicyon*, reeds de geest van misnoegen en oproerigheid, de voorlooper van den ondergang der Staten, heerschte, — ARATUS moest bukken, of zich aan vreemden overgeven. Doch dit *bukken* werd hem door overarevenen eigenzin afgeraden. Immers lij had nog de keuze over, om KLEOMENES, dien jongen, wakkeren Vorst, geen vreemdeling, maar een *Peloponnesiër* gelijk hij, een aftammeling van HERKULES, met zich te verzoenen, door hem het opperbewind over de *Acheïfche* Vereeniging, voor één jaar, op te dragen. Alleen een zeer kwalijk geplaatfte wrok kon hem raden, liever tot de doodvijanden der *Griekfche* vrijheid, de *Macedoniërs*, de toevlugt te nemen. Doch WILLEM I had slechts drie kanfen; of om zich

aan het trouwelooze, reeds zoo vaak op de proef als verraderlijk geblekene *Spanje* te onderwerpen, of zich door eigene kracht staande te houden, of eene derde magt over *Nederland* te stellen, en dus, onder zekere voorwaarden, den Broeder des Konings van *Frankrijk* in te roepen. De tweede dier wegen, verreweg de eerlijkste en voordeeligste, werd eerst na 's Prinzen dood ingeslagen, maar niet vóór dat *Frankrijk* en *Engeland* beide de aangeboden oppermagt geweigerd, en het laatste ons eenen Veldheer gezonden had, weinig minder gevaarlijk voor de vrijheid, dan *FARMA*. Het is dus *ORANJE* minder euvel te duiden, wanneer hij den Broeder des magtigsten en naburigen Konings, wien hij door stellige verdragen en eeden en door eene zeer beperkte magt genoegzaam beteugeld achtte, tot redding des Staats deed te hulp roepen; en hij beging daarbij niet den onvergeeffijken mislag van *ARATUS*, die den sleutel van den *Peloponnesus*, *Akrokorinthe*, aan de *Macedoniërs*, wien hij die zelf te voren met zoo veel beleids had ontweldigd, in handen stelde. Dit griefde *ANJOU* wel; hij wenschte *Antwerpen*, destijds het hart van *Nederland*, ter vrije beschikking te hebben, maar gedroeg zich daarbij zoo averegts en onstaatkundig, dat den *Nederlanderen* in ééns de oogen openingen, en hij het land met schande verlaten moest. In dit geval steekt dus de Vader der *Nederlandsche* Vrijheid uit boven den Stichter van het *Acheïsche* Verbond, die zelfs daarbij eene geveinsde en dubbelhartige rol moest spelen, en zich daarover zoo zeer schaamde, dat hij het begin der onderhandeling in zijne *Gedenkschriften* niet heeft te boek gesteld (*). Doch, aan den anderen kant, bedong deze, bij het verdrag met *Macedonië*, voor zichzelf geene regten. *WILLEM I* zonderde *Holland* en *Zeeland* van de algemeene onderwerping aan *ANJOU* uit, en behield daarover het oppergezag. Deed hij dit uit wijze staatkunde en zorg voor de toekomst? Waarschijnlijk; maar alsdan moet hij reeds vroeg, en in den beginne, de heerschappij van dezen *Franschman* als noodlottig

(*) POLYB. L. II. C. 47.

voor *Nederland* hebben aangezien, daar hij twee reeds magtige zeegewesten aan zijn gezag onttrok. Beschouwde hij, integendeel, dit gezag als het éénige redmiddel voor den Staat, zoo was het niet voorzigtig, hetzelfde daardoor te verzwakken, dat hij de eenheid van denzelfven, door de opdragt der *Souvereiniteit* van *Holland* en *Zee-land* aan hemzelfven, liet verbreken, en het moest ANJOU verbitteren. Wij kunnen dit alleen oplossen door te stellen, dat WILLEM inderdaad de heerschezucht des *Franschmans*, reeds van den beginne af, vreesde, maar dezelve door de genomene maatregelen (waaronder ook eene schuilplaats voor de vrijheid, in het ergste geval, bij de *Hollanders* en *Zeeuwen* behoorde) voor genoegzaam bedwongen hield.

Het is zonderling, dat ARATUS, Stichter van een Gemeenebest, hetwelk meer dan drie vierden van het schiereiland *Peloponnesus* omvatte, met havens voorzien aan de *Korinthische*, *Saronische* golf en de *Ionische* zee, volstrekt niet aan de oprigting eener zeemagt schijnt te hebben gedacht. Bij ORANJE was zij daarentegen, na de rampen van 1568, het eerste en éénige redmiddel; en onder zijn bestuur heeft *Nederland*, hebben vooral *Holland* en *Zeeland* wonderen daarmede gedaan. *Salamis* en *Mycalé* hebben, hoewel op eene kleinere schaal, hare wedergade gevonden in de *Zuiderzee* en bij *Roemerswaal*. Zelfs de *Spaansche* Landvoogd, die komt om ALVA te vervangen, leert den moed der fiere *Zeeuwen* vreezen, wier vloot, over het verdronken land heen, het veege *Leyden* ontzet. Zonder zeemagt ware het voor die twee gewesten volstrekt ondoenlijk geweest, zich vier jaren lang tegen de geheele magt van *Spanje* te verdedigen. En wat is *Nederland* later niet door die zeemagt geworden? De Ouden zouden gezegd hebben, dat eene gunstige Beschermgodheid, door de togten der *Watergeuzen* en hunne verovering van *den Briel*, als 't ware een onderpand en heilspellend voorteken van de toekomstige grootheid der Republiek heeft gegeven; en tusschen de *houten muren* van Hopman DE RIJK lag de kiem van *Nederlands*

Staat befloten, gelijk tusſchen die van THEMISTOKLES de toekomstige grootheid van *Athene*. ARATUS deed van dit alles niets. Vergeefs wenkte hem de *dubbele zeeſtad Korinthe* (*) met hare twee havens aan twee onderscheidene zeeboezems; vergeefs de heerlijke havens van *Pylos* in *Mesfenië* (het tegenwoordige *Navarino*), of de driedubbele kusten van den *Peloponnesus*; en dit verzuim van het oprigten eener zeemagt was voor de *Acheers* naderhand, toen zij daarmede, in de oorlogen tusſchen PHILIPPUS ANTIOCHUS en de *Romeinen*, miſſchien voor *Griekenland* eene gelukkige onzijdigheid hadden kunnen bewaren, of zich, gelijk de *Rhodiërs* en ATTALUS, tot nuttige Bondgenooten verheffen, en nu, dit alles miſſende, slechts eene zeer ondergeſchikte rol ſpeelden, allernoodlottigst. Miſſchien hing dit zamen met een oud vooroordeel tegen het bouwen der zee, nog door Wijsgeeren als PLATO gekoesterd (†), en waarſchijnlijk door het zedebederf te *Athene* ten gevolge der zeevaart, of door eene blinde bewondering voor de barbaariſche Wetgeving van LYCURGUS, die allen zeehandel weerde, ontſtaan.

In hun *karakter* heerscht eene treffende overeenkomst. Dat van WILLEM I zullen wij met de woorden van zijner ongenoemden, maar zeer geachten Levensbeſchrijver mededeelen, die gansch niet partijdig met hem is ingenomen: „Hij was zeer goedaardig, een geſlagen vijand van „alle boosheid, wreedheid, onderdrukking en geweld, „daarbenevens ook zeer lijdzaam en geduldig, om het

(*) *Bimaris Corinthi mania*. HORAT. *Od.*

(†) PLATO, *de Legibus*, L. IV ab init. De ondervinding der latere Volken heeft in twee luisterrijke voorbeelden getoond, dat deze opvatting van den goddelijken PLATO wezenlijk een vooroordeel is. Geene twee Volken waren ooit geduchter door Zeevaart en Zeemagt, dan de *Nederlanders* in de zeventiende Eeuw en de *Engelſchen* onzer dagen. Doch waar heerschte immer meer zedelijkheid of naanwezette godsdienſtigheid, dan in die beide landen bij den middeſtand? Men vergelijke daarmede het van den Koophandel afkeerige *Spanje*!

„ kwaad, hem aangedaan, te verdragen, en geen wrok
 „ noch wraakgierigheid in zijn hart voedende, 't welk een
 „ klaar bewijs is van een' verheven geest. Hij was open-
 „ hartig en spraakzaam, waar het paste, maar maakte an-
 „ derzins niet veel woorden te vergeefs, zoodat hij door-
 „ gaans stilzwijgende was, waarom sommigen hem WIL-
 „ LEM den *Zwijger* hebben genoemd. Hij wist zijne
 „ gedachten uitnemend wel te ontveinzen, en bezat zich
 „ daaromtrent zoodanig, dat men zijne geheimen niet ligt
 „ kon doorgronden, noch achter zijne voornemens gera-
 „ ken. Als hij moest spreken, deed hij het wel te pas,
 „ en zeide niets, dan hetgene ter zake was dienende;
 „ daarbij had hij eene wonderlijke bekwaamheid om de
 „ menschen in te nemen, te overreden en tot zijne ge-
 „ voelens en voornemens over te halen, maar nog alter-
 „ meest om het Volk door minzaamheid en gemeenzaam-
 „ heid tot zich te lokken en aan zich te verbinden, waar-
 „ door hij den geheelen tijd van zijn leven, tot zijnen dood
 „ toe, op alle plaatsen, daar hij heeft gewoond of zich
 „ onthouden, door de Burgerij en Gemeente zoodanig
 „ geacht, geëerd en bemind is geworden, dat hij, gelijk
 „ een Afgod, door dezelve werd aanbeden en gehoor-
 „ zaamd, behalve in één geval op het laatst te *Antwer-
 „ pen*, wanneer hij in den haat van het Gemeen verviel,
 „ omdat hij den Hertog van *Alençon* (A N J O U) en de *Fran-
 „ schen* te sterk bleef aankleven (*).”

Vergelijken wij hiermede de karakterschets van ARA-
 TUS, door de meesterhand van POLYBIUS ontworpen:
 „ ARA TUS was in allen opzichte berekend tot de ver-
 „ rigting van groote daden. Hij muntte uit door de kunst
 „ van wèl te spreken, door verstand, vernuft en *stil-
 „ zwijgendheid*. Niemand overtrof hem in lijdzaamheid
 „ en zachtzinnigheid bij burgerlijke verdeeldheden, in het
 „ aankweeken van vriendschap, in het winnen van Bond-
 „ genooten. Hij was bij uitstek bedreven in geheime aan-
 „ slagen, in het leggen van lagen aan den vijand, en het
 „ doorzetten derzelve door stoutmoedigheid en onbezwe-

(*) *Leven van WILLEM I*, IIde D. bl. 707-709.

„kene volharding. Maar die zelfde ARATUS was traag
 „in het beramen van plans, en weinig krijgshaftig, zoo
 „dikwijls men den vijand onder de oogen moest zien,
 „en scheen het gezigt des oorlogs niet te kunnen ver
 „dragen (*).” In één opzigt muntte de *Sicyoniër* boven
 den *Nederlander* uit: hij was Kunstkenner en Geschied-
 schrijver. Het eerste verhaalt PLUTARCHUS, en dat
 hij bijzondere gunst bij Koning PTOLEMEUS genoot,
 omdat hij denzelven vele keurige stukken uit de beroem-
 de *Sicyonische* Schilderschool toefchikte; het andere PO-
 LYBIUS, die verzekert, dat zijne *Gedenkschriften* zoo
 door klaarheid als door geloofwaardigheid uitmunten (†).

Op dezelfde plaats, welke wij zoo even aantogen, heeft
 POLYBIUS met HOOFT, wanneer de een van ARAT-
 US en zijne opvolgers, de ander van WILLEM I en
 zijne Zonen spreekt, eene treffende gelijkvormigheid;
 „Van de eendragt (of het Statenverbond) der *Pelopon*
 „*nesiërs*, dat voortreffelijk werk, was ARATUS van
 „*Sicyon* de grondlegger en beleider; hezelve is bevor-
 „derd en eindelijk tot stand gebragt door PHILOPÆ-
 „MEN van *Megalopolis*, maar bevestigd en tot eenige
 „duurzaamheid voor de toekomst gebragt door LYCOR-
 „TAS.” (POLYB. II. C. 40.) „De Vader uwer Hoog-
 „heid heeft niet alleen den eersten steen van dezen Staat
 „geleidt, maar dit zwaarlijvig gebouw ter tinne toe op-
 „getogen, latende daarenboven twee Zoonen achter, om
 „’t zelve te dekken, en de voorhooven met metaale mu-
 „ren te bevesten; alles met zoo gheringh een hulpe van
 „andren, en onder ’t gedurigh rammeijen des vijands
 „op ’t onbestorven metfelwerk.” (HOOFT, *Opdragt*
der Geschiedenis van FREDERIK HENDRIK.)

Laat ons eindelijk de *gevolgen* van beider daden be-
 schouwen; dat is, het lot der beide Gemeenebesten,
 door hen gesticht. De *Acheërs*, kort na den dood van
 ARATUS een braaf en dapper Opperhoofd, PHILOPÆ-
 MEN, bekomen hebbende, hielden de grootheid en waar-

(*) POLYB. L. IV. C. 8.

(†) POLYB. L. II. C. 40.

de van den *Griekſchen* naam nog eenigen tijd op in de twisten tuſſchen de *Macedoniërs* en *Romeinen*, waaria zij tot de laaſten overhielden; maar PHILOPŒMEN werd, door een ellendig toeval, gevangen en gedood. Zijn vriend LYCORTAS, Vader van den Geſchiedſchrijver POLYBIUS, handhaafde nog eene wijk de vrijheid der Republiek; maar weldra bezweek zij voor de ſchandelijke heerschezucht en laaghartige kuiperijen der *Romeinen*, wier rampzalige gevolgen de hoofdstad *Korinthe* met een' geheelen ondergang moest boeten; en dit was de hartslag, aan de *Griekſche* vrijheid gegeven. — *Nederlands* lot was veel heerlijker. Meesters, door het regt van overwinning, der beste deelen van *Indië*, terwijl zij hunne vlaggen door de ganſche wereld deden eerbiedigen, noodzaakten de helden, die WILLEM had vrijgemaakt, *Spanje* tot eenen voor hen roemruchtigen Vrede. Dit kleine Gemeenebeſt was lang de eerſte Zeemogendheid, vaak de ſcheidsvrouw van *Europa*; meer dan eens deden hare vloten de vereenigde *Engelſche* en *Frantiſche* Zeemagt wijken. Dan, toen de tweedragt zich in het laaſt der achttiende Eeuw in dit gezegende land had vaſtgenesteld, trof de eene ramp na de andere het rampzalige *Nederland*. Tweemaal maakten Vreemdelingen zich onze dwaasheid ten nutte, om ons met hunne knechten te overheerſchen. *Nederland* werd (o ſchande!) cijsbaar aan hen, die het bij *Kijkduin*, bij *Ramillies*, bij *Malplaquet* overwonnen had; en al die ellende eindigde met den ondergang eener Republiek, die twee Eeuwen lang den nijd en de bewondering van *Europa* had opgewekt, en wier uitvaart de edele HELMERS (het was niet anders geoorloofd!) onder het beeld van *Korinthes* val en van den ondergang der ſchepping van ARATUS bezong. Reeds vroeger had de zwijmelgeest eener valſche vrijheid de hoofden van ſommigen onzer landgenooten zoo zeer bevangen, dat de onſterfelijke Stichter onzer Vrijheid, WILLEM I, voor een' liſtigen deugniet werd uitgekreten, die niet dan eigene grootheid bedoelde. Maar de rampen hebben onze Natie gelouterd; een waardige Telg van dien Vader des

Vaderlands heeft den zetel beklommen; wij eeren en be-
 minnen weder met geestdrift den Stichter van ons oude
 Volksgeluk, en, om met POLYBIUS te spreken, zoo
 de dooden van ons eenige kennis dragen, moet de dank-
 baarheid der *Nederlanders* hem nu eene zuivere vreugde
 verschaffen voor de lasten en gevaren, die hij voor hen
 doorstond.

BIJDRAGE TER BEVESTIGING VAN HET NUT DER TEM-
 PONS BIJ VÓÓRKOMENDE PLACENTA.

(*Vervolg van bl. 18.*)

Het was op den 7 Maart 1825, dat ik, in den vroe-
 gen morgen, ijlings geroepen werd bij eene Dame, in
 deze stad woonachtig, welke, voor de eenentwintigste
 maal zwanger zijnde, en reeds het einde der achtste maand
 van deze zwangerheid zonder ongewone toevallen bereikt
 hebbende, op het onverwachtst, bij het omkeeren van
 haar ligchaam in het bed, door eene geweldige vloeijing
 overvallen was. Deze Dame trad nu in haar 45ste jaar,
 en was, nog geene 18 jaren oud, in het huwelijk getre-
 den. Spoedig hierop zwanger geworden, had zij, in den
 tijd van zevenentwintig jaren, twintigmaal gekraamd;
 van welke bevallingen zij de vier eerste kipderen, acht
 maanden lang, zelve geregeld zoogde; de drie volgende
 echter minder lang en minder gezet; al de overige in het
 geheel niet, uit gebrek aan zog en aan krachten; — al
 hare verlosfingen waren, voor het overige, regelmatig
 en natuurlijk geweest, en aldus ook afgelopen; behalve
 eene miskraam van vijf maanden, welke door eene zeer
 hevige bloedstorting vergezeld was geworden, en haar
 destijds ten uiterste verzwakt had; benevens eene aller-
 voorspoedigste bevalling van een voldragen kind, na wel-
 ke zij, uit hoofde van eene onvoorzigtigheid in de bewe-
 ging van haar ligchaam, door eene zoo geweldige inwen-
 dige storting overvallen was geworden, dat, toen ik, vijf
 uren na de verlossing, bij haar geroepen werd, ik haar,

bij mijne komst, bijna stervende vond. Eene tijdige hulp alleen was in staat, haar te behouden. Hare gezondheid laat, voor het overige, niets te wenschen over, alsmede hare geestgefteldheid, die bestendig vrolijk en opgeruimd blijft.

Deze vrouw nu, geheel en al ter neder geslagen door deze plotfeling, van geene daartoe aanleiding gevende oorzaak voorafgegane, verschijning van zulk eene aanmerkelijke hoeveelheid bloeds uit den *uterus*, verbeidde mijne komst met groot verlangen; te meer, daar hare vier laatste verlosfingen (offchoon telkens de geboorte des kinds, en van de *placenta*, op de natuurlijkste en regelmatigste wijze geschied was) altijd door toevallen, zoo als flauwten, benaauwdheden, enz. achtervolgd waren geworden, die haar telkens in een' zeer bedenkelijken toestand bragten, en, met welk eene voorzigtigheid en oplettendheid ik haar aanhoudend na de verlosfing bleef behandelen, met geene mogelijkheid voorkomen hadden kunnen worden; toevallen, die mij destijds zoo veel te meer ongerustheid baarden, daar ik dezelve beschouwde als het onmiddellijk gevolg van den hoogst verflapten toestand van den *uterus*, zoo wel in betrekking tot deszelfs eigendompelijk leven en werking, als tot deszelfs zelfstandigheid en samenstel, benevens die der naastbijgelegene buiksingewanden en derzelver vaatgestel, enkel voortgebragt door de menigvuldige, elkander snel opvolgende, zwangerheden en verlosfingen.

Met al den spoed, dien vriendschap en hartelijke belangstelling mij konden inboezemen voor eene vrouw en moeder, die ik het geluk gehad had, reeds tweemaal, om zoo te spreken, uit de kaken des doods te redden, ijdel ik ter hulpe, en vond ik de zwangere in eenen hoogst beklagelijken toestand, doodsbleek en ijskoud, in haar bed, op den rug liggende, midden in eene groote hoeveelheid geklonterd bloed, met eenen rasfen, kleinen pols, en in eene gemoedsstemming, die de angften en de geringe hoop op behoud aanduidde, welke hare ziel folterden.

De bloedvloeijing bij mijne komst reeds schijnende te

hebben opgehouden, vergenoegde ik mij (te meer, daar, bij vroedkundig onderzoek, niet het minste bewijs van eenen kort aanstaanden arbeid te ontdekken was) met deze belangrijke moeder van een niet minder belangrijk huisgezin, zoo veel doenlijk was, gerust te stellen, en de hoop bij haar te doen herleven; schreef haar vervolgens de stiipste rust voor, naar ziel en ligchaam; beval een' verkoelenden, voedenden en vloeibaren eetregel, en liet haar een bedarend en bloedstelpend middel inwendig gebruiken, waarvan de *Tinct. Cort. Cinam.* en het opium de hoofdingredienten waren. — Onder de naauwkeurige opvolging van al het voorgeschrevene, verliepen de eerste dagen vrij rustig; de bloedvloeijing vertoonde zich niet meer, dan bij eenen veranderden stand van het ligchaam, ter voldoening aan deszelfs gewone ontlastingen soms noodzakelijk, en dan nog in eene zoo geringe hoeveelheid, dat dezelve het gevolg schein te zijn van de rottende ontbinding der in de *vagina* teruggeblevene bloedklonters; een vermoeden, dat, door de bijzondere bruinachtige kleur en den onaangenaamen reuk van het uitvloeiend vocht, meer versterkt werd. Wij, echter, bleven het geval mistrouwen, en het ergste voorzien. Immers het was hier duidelijk, zoo wel aan de hoeveelheid, als aan de spoedige stolling en de bijzondere hoogroode kleur van het uitgevate bloed, dat dit bloed geen aderlijk bloed was, uit de bovenmate verwijde bloedaderen van de *vagina* of van de *portio vaginalis uteri* voortgekomen; maar wel, voor het grootste gedeelte, slagaderlijk bloed, uit de vaten binnen den *uterus* afkomstig. De *placenta* derhalve moest reeds, voor een gedeelte, van de plaats harer aanhechting losgeraakt zijn, het zij dat zij meer naar den bodem van den *uterus* zat, het zij dat zij zich op het *orificium uteri* ingeplant had. Beide gevallen toch waren onrustwekkend, en leverden een onheilspellend vooruitzicht op; — bij het laatste immers had men, bij den aanvang van en onder den verlosfingsarbeid, eene geweldige en met den arbeid toenemende bloedstorting te vreezen; bij het eerste was de vrees na de verlossing, voor hetzelfde ongeval, niet min-

der, en, wat een nieuw bloedverlies, al ware het dan nog zoo gering, in een reeds zoo hoogst verzwakt ligchaam zou kunnen te weeg brengen, ziet een ieder ligt in, die slechts let op den invloed van het bloed op de geregelde werking van het menschelijk ligchaam. Het is waar, de zwangere vrouw kan eene ongelooftelijk groote hoeveelheid bloeds verliezen, zonder dit met den dood te bekoopen; maar een plotfeling verlies, offchoon van eene mindere hoeveelheid, rukt haar veeltijds, in weinige minuten, weg. Van het eerste had ik, bij deze vrouw, reeds tweemaal de verschrikkelijkste bevestiging waargenomen; tegen het laatste was ik steeds op mijne hoede gebleven, en dit vooral was ook nu mijne zorg.

Mijn mistrouwen dan ook in dezen schijnbaren stilstand werd weldra door de uitkomst geregtvaardigd; want, na negen dagen in eene bedriegelijke gerustheid doorgebracht te hebben, (niets dan dat weinige bloeds meer kwijt rakende, waarvan ik hier boven gesproken heb) overviel de zwangere wederom op eens, zonder zelve hiertoe eenige aanleiding gegeven te hebben, eene nog geweldigere bloedstorting dan de voorgaande. Dadelijk onderzoek ik nu haren toestand met meer naauwkeurigheds, hetwelk ik bij de eerste bloedstorting slechts oppervlakkig en vrij onvolledig had kunnen doen, uit hoofde dat de bloedvloeiing bij mijne komst destijds reeds opgehouden had, en ik toen vreesde, dezelve weder te zullen opwekken door de prikkeling en de betasting van het *orificium uteri* met mijne ingebrachte vingers, en uit hoofde dat de *vagina* op dat oogenblik bijna geheel opgevuld was met gestold bloed, hetwelk het genoemde *orificium* geheelenal van rondom bezette, en hetzelfde aan mijn oppervlakkig onderzoek onttrok. Nu was ik naauwelijks met mijne vingers tot aan het *orificium uteri* genaderd, of ik herkende oogenblikkelijk, aan de sponsachtige en ongelijke oppervlakte, welke zich, op den bovensten rand van het *orificium uteri*, aan mijne vingers voordeed, de *placenta*. — Wat nu te doen? Arbeid was er hoegenaamd niet, niets zelfs, dat hem, als kort aanstaande, aanduidde. Het *orificium* was

dik en vrij hard, en het *segmentum vaginale uteri* nog niet geheel uitgezet, maar min of meer nog in de *vagina* uitpuilende, zonder de minste beweging en slechts eenige lijnen open, zoo als bij vrouwen, die meermalen gekraamd hebben, gewoonlijk plaats heeft. De zwangere zelve was voor het overige verbazend flets, stil, en onvatbaar voor eenigen troost of hoop op behoud; te meer, daar haar tegenwoordige toestand haar nu zoo veel te bitterder aan den dood van hare twee zusters deed denken, welke, eenige jaren geleden, te gelijk met derzelve kinderen, de eene te *Amsterdam*, de andere hier ter stede, bij een gelijksoortig toeval, overleden waren. — Zou ik tot de verdere afscheiding van de *placenta* nu overgaan, ten einde de verlossing kunstmatig te voleindigen? De noodlottige uitkomst van deze behandeling, twaalf jaren vroeger bij de zuster beproefd, bij welke zelfs de verlossingsarbeid reeds eenigzins aan den gang, en dus het *orificium uteri* tot dezelve reeds min of meer voorbereid was, schrikte mij van dit voornemen af; en het eenstemmige getuigenis van de beroemdste Vertoskundigen, aangaande de doodelijkheid van een dergelijk te werk gaan in zoodanige omstandigheid, versterkte mij in mijn besluit. — Wat dan te doen? Zóó kon ik deze belangrijke vrouw toch niet laten liggen. Geen inwendig middel zou in staat zijn de bloedstorting te stuiten, welke zich telkens wederom herhalen zou, en de vrouw, benevens haar kind, wiskunstig doen bezwijken. Iets moest er derhalve gedaan worden, om de bloedstorting te bedwingen en voor het vervolg te voorkomen, tot dat de *uterus*, en de overige tot de verlossing mede betrekking hebbende deelen der vrouw, in werking gekomen zouden zijn ter uitdrijving van het kind, en mij, tot het bespoedigen der verlossing, een geschikter oogenblik opgeleverd hebben. En welk ander middel moest hier bij mij het eerst in aanmerking komen, dan de *tempans*? Veelmalen toch had ik dezelve reeds, en met de gelukkigste gevolgen, aangewend, tot stuiting van die geweldige bloedstortingen, welke de miskramen doorgaans vooraf-

gaan, vergezellen of opvolgen. En waarom zouden zij mij nu dezelfde diensten ook niet bewijzen? — Na mij dus zoo spoedig mogelijk alles te hebben doen aanreiken, wat ik tot het *temponeren* noodig oordeelde, begon ik dadelijk met in de *vagina* eene groote, in azijn en water gedoopte, prop plukfel te brengen; voerde deze zoo hoog doenlijk op, en plaatste haar, met eenige stevigheid, tegen het *orificium uteri*: hierna vulde ik de geheele *vagina*, met onderscheidene malen zamengevouwene linnen lapjes, sterk op; haalde den gewonen doek steviger aan; beval aan de zieke, plat op den rug te blijven liggen, met de borst eenigzins lager dan het onderste gedeelte van haar lichaam, en met de onderste ledematen digt aan elkander; verbood haar alle lichaamsbeweging, benevens alle perlingen naar onderen, en schreef haar een' verkoelenden en zacht voedenden leefregel voor; terwijl ik haar de gepaste geneesmiddelen deed gebruiken tot opwekking van de gezonkene levenskrachten in het algemeen, en die van den *uterus* zocht te herstellen of in werking te brengen door eene sterke oplossing van kamfer in brandewijn, waarmede ik den buik der zwangere aanhoudend deed bedekken, met eene allerernstigste vermaning, om dit middel toch zoo warm, als zij het verdragen kon, aan te wenden, ten einde hierdoor deszelfs doordringbaarheid te vermeerderen en deszelfs werking te versterken, dewijl, gelijk wij weten, niets de werking der spieren meer onderdrukt, en derzelver zamentrekking meer belemmert, dan de aanhoudende koude, vooral bij die van den *uterus*. Men sla slechts het oog op die verschrikkelijke *haemorrhagiae uterinae post partum*, uit eene te spoedige ontlediging van den *uterus* of andere oorzaken ontstaan, en zie het ellendige uitwerksel van die te lang en te onafgebroken voortgezette ijskoude begietingen of besproeiingen van het lichaam der pas verlostte vrouw, waartoe men, heden nog, vrij algemeen overgaat, als tot zijn laatste plegtanker, en hardnekkig mede blijft voortgaan, het zij uit gewoonte of ingenomenheid met een eenmaal aangenomen denkbeeld, het zij uit volgzucht of eenen laakba-

ren slender, zonder de minste acht te geven of op het ondoelmatige en schadelijke dezer handelwijze voor het tegenwoordige, of op het allernadeeligste van dezelve voor het vervolg der kraam. De koude toch, zal zij hier werken zoo als men verlangt, moet plotseling werken, en zal dit ook zoo veel te eer en te zekerder doen, hoe grooter het verschil in warmte is tusfchen het middel en het deel, waarop men het aanwendt. Heeft het dit met de eerste aanwending niet gedaan, is de koude eenmaal doorgedrongen tot het bedoelde deel, dan houdt derzelver opwekkende kracht op, en verandert in eene verdoovende, en dit wel zoo veel te fterker, hoe fterker nu de koude is. Eene beurtelingsche afwifeling van koude en warmte komt mij voor, alleen in staat te zijn, dit nadeel der koude te voorkomen, en derzelver opwekkende werking hier te onderhouden. — Dan, keeren wij tot onze belangrijke zieke terug.

Vrij gerust werden nu de eerste dagen doorgebracht, die op deze behandeling volgden. De kalmte van ziel fcheen terug te keeren, de hoop te herleven; de krachten fchenen zich eenigzins te herftellen, te meer, daar de bloedvloeijing, federt de opvulling der *vagina*, zich niet meer opgedaan had, en de zwangere uit deze plaats nu volftrekt niets meer kwijt raakte, dan een donkerbruin, bloederig vocht, dat, van tijd tot tijd flechts, door den doek in eene zeer geringe hoeveelheid doorsijpelde. Om nu ook alle perffingen naar onderen zoo veel mogelijk te voorkomen, deed ik, door gepaste lavementen, in de buiksontlastingen voorzien; terwijl de *catheter* mij denzelfden dienst bewees met betrekking tot de blaas, dewijl de zwangere niet in staat was, liggende aan deze laafte behoefte te voldoen, en zij bij het zitten zich genoodzaak voelde eenige perffing uit te oefenen, om de *urin* voorbij een zeker beletfel te brengen, dat derzelver loop in de *urethra* ftuittè, en hetwelk veroorzaakt werd door de drukking der in de *vagina* gebragte *tempons* van buiten tegen de *urethra*. Eene blijvende sonde van gom elastiek verving fpoedig den *catheter*, ftelde de zwangere in

de gelegenheid van dadelijk aan deze behoefte te kunnen voldoen, zoodra zij er den aandrang toe ontwaarde, en bevrijdde haar te gelijk van eene voor haar onaangename kunstbewerking. — Onder deze leiding, nu, bragt de zwangere eenige dagen, naar haren toestand vrij kalm en zonder nieuwe toevallen, door, en naderde zij alzoo langzaam tot het einde van hare zwangerheid, hetwelk ik op deze wijze zocht te bereiken, zonder vernieuwing van bloedstorting.

De *tempons* bleven dus in de *vagina* onaangeroerd, tot dat de bedorvene lucht, die het doorsijpelende vocht verspreidde, en het onaangename brandende gevoel, waarover de zwangere daar ter plaatse klaagde, mij bewogen, deze *tempons* weg te nemen, ten einde ze door versche te doen vervangen. Dan, slechts het eerste gedeelte van mijn voornemen kon ik uitvoeren; want, na met de uiterste omzigtigheid het grootste gedeelte der *tempons* weggenomen te hebben, terwijl ik niet dan den eerst ingebragten achterliet, uit vrees voor eene wederkeerende bloedvloeiing, werd mij, bij de eerste pogingen tot wederopvulling der *vagina*, door de zwangere op de dringendste wijze verzocht, van toch met deze bewerking uit te scheiden, zijnde deze deelen nu zoo gevoelig geworden, dat zij betuigde, het niet langer te kunnen uithouden. En zie daar dan ook het eenigste grondige verwijt, dat men, naar mijne gedachten, tegen deze behandeling inbrengen kan. Want, ofschoon de aanhoudende drukking der *tempons tegen*, en derzelver lang verblijf *in*, zulke gevoelige deelen, benevens de toenemende scherpte der aanwezige vochten, de gevoeligheid dezer deelen wel eenigzins verhoogden moeten, is het echter niet te ontkennen, of de tegenwoordige wijze, van de *tempons* in te brengen, is zeer moeilijk, en, door de niet te vermijden wrijving tegen de teedere wanden van de *vagina*, voor de zwangere zeer smartelijk, vooral wanneer men deze bewerking ten tweeden male herhalen moet. Het, door DU BOIS verbeterde, *speculum uteri* van RECAMIER komt mij voor, hier vele voordeelen te moe-

ten opleveren, welke ik mij voorgenomen heb te onderzoeken, zoodra de gelegenheid er zich weder toe opdoet, daar bijzondere omstandigheden het mij bij deze vrouw niet hebben toegelaten.

Met weerzin staakte ik dan mijne bewerking, en zag de toekomst met angst en vermoeten, vast befloten hebbende, om, zoodra deze verhoogde gevoeligheid der deelen eenigzins verminderd mogt zijn, mijn afgebroken werk te hervatten, ten einde, zoo doende, met meer gerustheid den aanstaanden arbeid, waar thans nog geen schijn van was, te kunnen afwachten. Ik verliet derhalve de zwangere in eene niet aangename gemoedsstemming, na echter nogmaals uitdrukkelijk bevolen te hebben, van toch alles te vermijden, wat eenige beweging aan de lijdende deelen zou kunnen mededeelen.

(Het vervolg en slot hierna.)

OVER DE IN DE POOLSTREKEN GEVONDENE ROODE SNEEUW.

(Een uittreksel uit eene Verhandeling van AGARDH in *Act. Acad. Cae ar. Leop. Carol. Tom. XII. Bonn. 1825.*)

Het is een uit onderscheidene reisbeschrijvingen en nieuwsbladen niet onbekend verschijnsel, dat somtijds de sneeuw bedekt is met een rood stof. SAUSSURE heeft dit verschijnsel op de *Alpen* waargenomen, en in de Poolstreken schijnt zulks niet zeldzaam te zijn. Men heeft dit stof *roode sneeuw* genoemd, hoewel het met de sneeuw niets gemeen heeft, en men nimmer heeft waargenomen, dat het uit de lucht nederviel. De beroemde AGARDH heeft deze zoogenoemde sneeuw onderzocht, en zag daarin geheel ronde, ongesteelde, grootendeels bloedroode, ondoorschijnende bolletjes, ongelijk van grootte, doch veelal niet grooter dan het honderdste deel eener lijn in middellijn. Volgens hem is het eene soort van *Alga*, een hoogst eenvoudig plantaardig wezen, dat hij *Protococcus Kermesinus* noemt. Dezelve valt niet uit de lucht, maar ontstaat (door eene zoogenoemde *generatio aequivoca*, even als de infusiediertjes) op de sneeuw, even als op kalkrotsen, waarop de Baron WRANGEL eene

plant vond, die AGARDE voor dezelfde houdt als deze sneeuw, en die de ontdekker *Lepraria Kermesina* genoemd had. „Wanneer mijn denkbeeld (zoo besluit de geleerde Schrijver) aangaande dit ligchaam, hetwelk men de *bloem der sneeuw* zou kunnen noemen, gegrond was, zoo is onze verwondering ten opzichte van hetzelfde daardoot geenszins verminderd, maar slechts het voorwerp dier verwondering zou veranderd wezen. Vermogen wij niet meer te gelooven, dat *Algen* of infusiediertjes uit de wolken vallen, dan moeten wij daarentegen aannemen, dat de sneeuw van eene gansche bergstreek in weinige dagen door eene roode, zonderling tegen haar verblindend wit afstekende, vegetatie bekleed wordt. Wij moeten de kracht bewonderen, die op elk punt der oppervlakte onzes aardbols werkzaam is, en die zelfs de sneeuw van den winter met leven en plantengroei tooijen kan. Het is algemeen bekend, dat de kleuren van het plantenrijk des te meer verflensen of verbleeken, hoe zwakker het licht is, dat haar bestraalt, en dat de velden van het Noorden slechts met weinig aanlokkende kleuren versierd zijn, terwijl die der Keerkringen met de heerlijkste pralen: maar ook het Noorden nadert tot de bron des lichts door zijne *Alpen*, en verzamelt hare stralen door zijne sneeuw; en zelfs de winter kan somtijds dezelfde werking te voorschijn brengen als de warmste zomer. De natuur is onder alle de ongelijke en veranderlijke gedaanten, die zij aanneemt, hierin alleen zichzelf gelijk, dat zij altijd nieuw is en altijd bewonderingwaardig.”

J. v. D. H.

BEKNOPT VERSLAG OMTRENT DRIE VOGELS, DIE, HOEWEL IN
ANDERE STREKEN TE HUIS BEHOORENDE, ALIÏER GESCHOTEN
ZIJN. DOOR A. H. VAN DER BOON MESCH,
TE LEYDEN,

Op den 8 November 1825 werden er op het buitengoed *den Donk*, gelegen onder *Nederlangbroek*, provincie *Utrecht*, vier vogels geschoten, die den jager onbekend waren. Acht derzelve zaten in den top van eenen dennenboom, welks knoppen en kleinere takken zij met eene opmerkingwaardige vaardigheid afbraken; zij waren zoo mak, dat zij, die niet waren aangeschoten, eerst na het derde schot de vlugt na-

men. Drie derzelve (want de vierde was door het schot te veel beschadigd) werden mij door den Heer P. SIEVAN OTERLEEK toegezonden, waarvoor ik zijn Ed. openlijk mijnen dank betuig. Deze vogels nu behooren tot het geslacht *Loxia* (BRISSON) [*Crucirostra* (MEIJER), *Curvirostra* (BREHM)], van welk geslacht drie *species* thans bekend zijn; de eerste onder den naam van *Loxia Pytiopsittacus* (BECHST.), de tweede onder dien van *Loxia Curvirostra* (LINN.), en de derde, die in Amerika te huis behoort, is door LATHAM bekend gemaakt, onder den naam van *Loxia Falcirostra*, en afgebeeld door DAUDIN onder dien van *Loxia leucoptera*. Twee nu dezer vogels behooren tot de eerste *species*, namelijk de *Loxia Pytiopsittacus* (BECHST.), en de derde, welke ik levend bezit, en welke niet dan een ligt schot in den rechter vleugel ontvangen heeft, is de *Loxia Curvirostra* (LINN.) Deze vogels, welke in de Noordelijke streken te huis behoren, trekken tegen het naderen des winters, en houden zich gedurende denzelfden in hooge dennenboschen, of daar, waar pijnboomen gevonden worden, op; waarna zij bij het naderen van den zomer naar het Noorden terugkeeren; door welk reizen zij zich dan ook somwijlen in Frankrijk en Holland vertoonen. En doordien de *Loxia Curvirostra* meermalen in ons land is waargenomen, terwijl de *Loxia Pytiopsittacus* daarentegen alhier zich zeer zeldzaam vertoont, zoo rekende ik het van eenig belang, deze minder algemeene waarneming op te teekenen, en deze beide *species*, die de éénige zijn, die in Europa van dit geslacht gevonden worden, eens met elkander te vergelijken. Ik zal kortelĳk die vogels, welke ik thans bezit, beschrijven, waaruit tevens blijken zal, waardoor de eene *species* van de andere gemakkelijk is te onderscheiden.

De bek van de twee *Loxia's Pytiopsittacus* is gelijkende aan dien der Papegaaijen, dik, breed aan zijnen oorsprong, of basis, zeer gebogen, zoodat elke kaak als in eenen korten haak uitloopt, zoodanig evenwel, dat de onderste kaak niet voor den rug van de bovenste uitsteekt; de rand van de onderste kaak is zeer ingesueden en in het midden sterk gewelfd; het uiteinde des beks, of de haken, zijn kort en als gescherpt; de onderste staat bijna loodrecht in de hoogte. De geheele bek is veel korter dan de middelste teen; waardoor, en ook doordien de eene kaak niet voor den rug van de andere uitsteekt, de *Loxia Pytiopsittacus* zeer onderscheiden is van den

Loxia Curvirostra. De bek toch van dezen laatste is gelijk in lengte aan den middelsten teen, en de onderste kaak steekt boven den rug van de bovenste uit. Eindelijk is de geheele bek van den *Loxia Pytiopsittacus* onder en boven meer gewelfd en dikker, en deszelfs uiteinde of spits is korter en meer gebogen. De kleur van den bek is zwartachtig, en de kanten, vooral van de onderkaak, zijn graauwachtiger en witter. De neusgaten zijn rondachtig, liggen zijdelings op den wortel van den bek, en worden verborgen door graauwachtige vedertjes, die zich naar voren buigen. De kop is dik, en de schedel gewelfd. De tong vleezig en aan hare spits meer vliezig. De oogen zijn groot, steken vooruit, zijn kastanjebruin en de oogleden omringd en als gerand met graauwachtig zwarte vedertjes. De vleugels zijn middelmatig; de eerste slagveder is de langste, en de staart gespleten. De pooten zijn bruin, van voren een weinig boven de knie gevederd, en voorzien van drie teenen van voren en één van achteren, welke gewapend zijn met scherpe nagels, die gelijke kleur als de bek bezitten; de voorste teenen zijn verdeeld.

Wat de kleur der vederen aangaat, deze is in beide verschillende; de eene is groenachtig geel, de andere bijna over het geheele lijf bruinachtig rood. De eerste, welke tot het mannelijk geslacht behoort en reeds oud schijnt te zijn, is over het geheele ligchaam graauwachtig groen, hier en daar met helder geel doormengd. De wangen, keel en het grootste gedeelte van den hals olijfgroen met eene aschgrauwe tint. De kop helder donker geel, met graauw als gevlekt. De borst en buik helder groenachtig geel en minder graauw; de zijde meer bruin olijfkleurig en als gestreept. Het onderste gedeelte van buik en aars is meer aschkleurig met lichter geel. De rug is donker olijfgroen met donkere aschkleurige vlekken. De snuit fraai donker geel, met groen doormengd; hier is de kleur meer helder dan op de borst. De benedenkveders van den staart zijn meer graauw, wit en gevlekt. De vederen van den staart zelve en der vleugels zijn graauwachtig zwart en als omzoomd met olijfgroen. Deze vogel is iets meer dan 7 duimen groot.

De tweede is bijna geheel graauwachtig rood. De kop rood, met graauwe vlekken. De hals bezit bruinachtige vedertjes, die zich rooder vertoonen, dewijl zij aan het einde als met rood zijn afgezet. De borst is meer zuiver rood, doch met grijs doormengd. De buik graauwer en aan den

aars meer aschkleurig. De rug is bruin rood; de stuit bezit het zuiverste rood, hier en daar evenwel met gele vederen als doorschoten. De veders der vleugelen en van den staart zijn bruinachtig zwart; de dekveders der vleugelen zijn zwartachtig graauw. Deze is minder dan 7 duimen groot.

Indien men de beschrijving van dezen laatsten vergelijkt met die, welke wij bezitten van het mannetje, na het eerste ruijen, tot dat hij een jaar oud is, zal men tusfchen beide beschrijvingen veel overeenkomst aantreffen, en dien vogel, over welken ik zoo even handelde, niet te onregte houden voor eenen jongen vogel van het mannelijk geslacht. Ik zelf hield in den beginne dezen vogel daarvoor; maar zijne geheele gedaante deed mij twifelen, en over het algemeen kwam deze mij ouder voor. Ik besloot dus dezen laatsten te openen, ten einde zijne *genitalia* te onderzoeken. Ik deed zulks in het bijzijn van mijnen vriend BOIÉ, met oogmerk, daar ik te zeer twijfelde, om over de beslissing dezer zaak dezen zoo kundigen en geoefenden Zoöloog te raadplegen; en wij stonden niet weinig verbaasd, in dezen vogel een *ovarium* aan te treffen, dat vrij groot was. Naderhand schreef mij de Heer BOIÉ (weinige dagen vóór zijn vertrek uit ons Vaderland, om de Eilanden van den *Indischen Archipel* nog nader te onderzoeken, en met den schranderer Mineraloog MACKLOT en den kundigen Amphibioloog MULLER aldaar voor 's Rijks Museum te Leyden natuurkundige voorwerpen te verzamelen) het volgende: *Je puis vous assurer que l'individu d'un plumage presque entièrement rouge est du sexe féminin, et en juger par le développement de l'ovaire déjà avancé en âge.* En dit alles is des te opmerkelijker, dewijl aan de wijfjes van den *Loxia Pytiopsittacus* door allen, die deze soort hebben beschreven, wordt toegekend eene meer donkergraauwe kleur over het geheele lijf; op den kop meer helder; op de borst eene olijfgraauwe, op den buik eene witachtige, en boven den staart eene geelachtige kleur. Het verschil derhalve tusfchen dit wijfje, hetwelk ik thans bezit, en die, welke door anderen beschreven zijn, is aanmerkelijk.

Daar ik niet in de gelegenheid geweest ben vele vogels van deze soort te bezigtigen, zoo is het mij moeilijk te beflissen, of men omtrent deze vogels het gevoelen van BECHSTEIN en van den beroemden *Nederlandschen* Ornitholoog TEMMINCK, of dat van BREHM, die het laatst deze

foort beschreven heeft, te volgen hebbe. Volgens de beide eerste Schrijvers toch zou de kleur der jongen na het eerste ruijen, tot dat zij een jaar oud zijn, schoon rood, en die der oude mannetjes geelachtig groen zijn. BREHM daarentegen, die het geluk gehad heeft een groot getal van deze vogels te kunnen waarnemen, verzekert dat de jongere geel, de oudere rood zijn. (Zie *Naturgeschichte der Vögel Deutschlands*, von J. M. BECHSTEIN. B. I. S. 24. *Manuel d'Ornithologie*, etc. par C. J. TEMMINCK, P. I. p. 325 seqq. en *Lehrbuch der Naturgeschichte aller Europäischen Vögel*, von C. L. BREHM, B. I. S. 165.) Dit evenwel kan ik verzekeren, dat die vogel, welken ik het eerst beschreven heb, graauwachtig geel is, en alle kenmerken draagt van reeds bejaard te zijn; hetwelk dus eenigzins het gevoelen van de Heeren BECHSTEIN en TEMMINCK zou bevestigen; — eenigzins, zeg ik; want uit éénen durf ik niet besluiten tot de vaste kleur van de geheele *species*. De geschiedenis toch dezer zoo uitgebreide wetenschap kan het bevestigen, hoe menigwerf er verwarring ontstaan is, door dezelfde kleur, die men in éénen vogel had waargenomen, op te geven als die van de geheele foort of geslacht; en somwijlen was de kleur dan nog ontleend van eenen vogel, die, aan de vrije natuur ontroofd, in zijne gevangenschap zijne eigene en natuurlijke kleur verloren had; zoo als nu en dan bij het ruijen van opgeflostene vogels wordt waargenomen.

Wat de leefwijs van den *Loxia Pytiopsittacus* aangaat, hij bewoont de Noordelijke streken, en zoekt de boschen van deunen- en pijnboomen tot zijne woonplaats uit; het zaad toch van deze boomen is zijn geliefkoosd voedsel, en hij weet hetzelfde met eene opmerkingwaardige vaardigheid af te breken en te pellen; waartoe dan ook zijn bek zoo bij uitstek geschikt is. Het is ook hier, dat zij nestelen, waarna zij tegen den winter in zwermen trekken en reizen, en tegen den zomer naar het Noorden terugkeeren. Zij zijn buitengeemeen mak, zoodat, wanneer er onder hen geschoten wordt, al vallen er eenigen, de overigen niet wegvliegen, maar zich, de een vóór, de ander na, laten nederfchieten; hetwelk, zoo als BECHSTEIN verhaalt, voornamelijk plaats heeft, wanneer hun aanvoerder het eerst gedood is. Zij schijnen dus, gelijk vele andere vogels, die in kleine zwermen vliegen, eenen aanvoerder te bezitten. Zij nestelen gewoonlijk in Mei, somtijds echter in December en Januarij, dikwerf in Fe-

bruarij, Maart en April; en in eene luchtfreek, gelijk aan de onze, broeijen zij voornamelijk des winters. Zij bouwen hun nest zeer kunstig van takjes en mos, meestal in de toppen der dennen, en zoeken hetzelfde altijd zóó te plaatsen, dat het door eenen overhangenden tak beschut wordt. Zij leggen gewoonlijk vier of vijf kleine eijeren, die blaauwachtig wit en onregelmatig bloedrood gevlekt zijn. De jongen zijn aschgrauw, en hebben eene gele stuit; zij ruijen eenige weken nadat zij zijn uitgevlogen; terwijl de ouden ruijen in September, October en November. Deze vogel is het nauwkeurigst beschreven door OTTO, BECHSTEIN, TEMMINCK en BREHM, en afgebeeld door FRISCH, NAUMANN, BECHSTEIN en anderen. (Behalve de boven reeds aangehaalde werken verdienen ook vooral de volgende over dezen vogel te worden geraadpleegd: *Uebersetzung von BUFFON's Naturgeschichte durch OTTO, X. S. 48. Ornithologisches Taschenbuch von und für Deutschland, von BECHSTEIN, B. III. S. 106. en Beyträge zur Vögelkunde von BREHM. B. I. S. 604.*)

De derde, eindelijk, behoort, zoo als ik reeds boven aanmerkte, tot de tweede *species*, en is de *Loxia Curvirostra* (LINN.) De bek van dezen vogel is lang, gebogen, breed aan zijnen oorsprong, doch twee lijnen minder dan die van den *Loxia Pytiopsittacus*; de bek heeft de lengte van den middelsten teen, en de onderkaak steekt boven den rug van de bovenste uit. Deze vogel is dus, zoo als ik reeds heb opgegeven, gemakkelijk van den vorigen te onderscheiden. De neusgaten zijn ook in dezen bedekt met graauwachtige vedertjes, die zich naar voren buigen. Volgens de beschrijvingen, welke wij van dezen vogel bezitten, is deze een eenjarige vogel van het mannelijk geslacht. De kleur toch over zijn geheele lijf is rood, met doorschijnend groen en geel. De kop, hals en borst bezitten het meeste rood. De rug is meer olijfgroen, met graauwere vlekken. De stuit bezit het zuiverste rood, met heldere gele vedertjes als doorschoten. De buik is licht rood en graauwer; de onderste dekveders van den staart zijn grijsachtig wit, met eene bruinachtige vlek in het midden. De vederen der vleugelen en van den staart bruinachtig zwart, met groenachtig rood als omzoomd. De oogen zijn donkerbruin; de pooten lichter bruin. De bek heeft eene zwartachtige kleur; de onderkaak is aan de zijden en van onderen meer aschkleurig. Deze is bijna 6 duimen lang.

De *Loxia Curvirostra* bewoont dezelfde streken als de vorige, met welken hij ook in leefwijs zeer overeenkomt; de *Loxia Curvirostra* evenwel houdt zich alleen op in bosfchen van pijnboomen, wier zaad, als ook dat van elzenboomen, zijn geliefkoosd voedsel is. Zij broeijen in den winter, vooral in Maart, en leggen vier of vijf eijeren, die grijsachtig groen en met roode bruine stippen gevlekt zijn. Gelijk deze vogel, door zijne mindere grootte en den geheelen vorm van ligchaam en bek, zich onderscheidt van den *Loxia Pytiopsittacus*, zoo onderscheidt hij zich ook van dezen laaften, doordien hij algemeener in *Nederland* voorkomt; terwijl het eene zeldzaamheid mag gerekend worden dat de *Loxia Pytiopsittacus* zich in ons land vertoont. Ook deze zijn zeer spoedig mak te maken; ten minste, die, welken ik levend bezit, laat, zonder te ontspringen, zich gemakkelijk strijken en in de hand nemen. Hij eet bijna den geheelen dag, of klautert, even gelijk de Papegaaijen, langs de traliën van zijne kooi. Hij is zeer tierig, en maakt geluiden, die veel overeenkomst hebben met die der Musfchen, maar hooger en fcherper; en ik heb opgemerkt, dat deze vogel vrolijker is, naarmate hij zich in eene koudere lucht bevindt; in eene warme kamer zit hij stil, en men zou alsdan zeggen, dat hij ziek was. Gelijk de *Loxia Curvirostra*, zoo als door dezen be- wezen wordt, fomtijds met den *Loxia Pytiopsittacus* medevliegt en reist, zoo paren zij ook fomwijlen te zamen, hetwelk door BREHM bevestigd wordt. Eindelijk, even gelijk deze beide *species* zich gemakkelijk van elkander onderscheiden, even gemakkelijk ook is de derde *species* te onderkennen door hare mindere grootte, haren bij uitstek gespleten staart, en door twee *transversale* banden op de vleugels. — Die een meer bepaald overzicht van den *Loxia Curvirostra* begeert, raadplege de boven aangehaalde werken, alsmede BUFFON'S *Histoire Naturelle des Oiseaux*, Tom. III. p. 449, in welk werk deze vogel ook is afgebeeld; CUVIER, *Règne Animal*, Tom. I. p. 391, en NOZEMAN en SEPP, *Nederlandsche Vogelen*, D. III, bl. 231, alwaar deze vogel den naam van *Kruisvink* draagt: men zou ook deze vogels *Kruisbekken* of *Kruisnavels* kunnen noemen.

Ziet daar dan eene beschrijving der vogels, die ik zoo naauwkeurig mogelijk naar de voorwerpen zelve heb zoeken te vervaardigen, en bevestigd door het gezag van mannen, wier verdienste in dit vak boven mijnen lof verheven is. Als jeug-

dig beoefenaar dezer gewigtige wetenschap, roep ik met het meeste vertrouwen de toegevendheid in van elken bevoegden beoordeelaar, daar alleen de liefde voor dit vak mij tot het schrijven van dit stukje heeft aangespoord. Doch ook wiens ingenomenheid zou niet steeds aangroeijen voor eene wetenschap, waaraan hij zijnen beroemden Leermeester zijn geheele leven ziet toewijden? wiens hart niet ingenomen zijn met het onderzoek der Natuur, die dagelijks in de gelegenheid is, eene prachtverzameling van hare voorwerpen te bechouwen?

LONDEN BIJ NACHT.

Niet alleen den vreemdeling, die voor de eerste maal in het gewoel der *Londensche* wereld treedt, maar ook den *Engelschman*, die van het land in de hoofdstad komt, valt de onrust op de straten, van dat de nacht ingaat, tot dat de zon op den koepel van *St. Paul* hare straalkroon werpt, zeer lastig. In de meestbevolkte streken ten platten lande sluiten de bierhuizen vóór den klokslag van tien ure, en de stoutste drinkers van het dorp moeten in den zomer nog bij daglicht te bedde; geene huisvrouw zal, na het luiden der avondklok, de bureu in hunne rust storen; en waar niet een snijder ergens nog een feestkleed thuis te brengen heeft, of eene vlijtige huismoeder den waschdag verlengt, of de doortrekkende post den knaap, die, gespoord op de bank liggende, op hem wacht, wakker houdt, of de *diligence*, van paarden wisselende, iemand vordert, die den voerman zijn glas rum aanreikt, daar ziet men van des zaturdagavonds elf ure tot zondagmorgens zes ure geen licht in een dorp. Maar in *Londen* is dit alles geheel anders. Het helder gaslicht verjaagt de duisternis uit de straten, en de duizendvoudige bezigheden en behoeften der overmatige volksmenigte laten geen oogenblik van rust toe. De noodwendigheden van een miljoen en tweemaal honderdduizend menschen, welke grootendeels bij nacht ter stad worden binnengebragt, kunnen niet zonder gedruisch worden aangevoerd: inzonderheid is er van April tot Julij, wanneer de stad het drokst bezocht wordt, geen einde aan het gewoel; en elk uur van den nacht heeft iets karakteristieks.

Tusschen half en heel twaalf ontlasten zich de onderschei-

dene schouwburgen der hoofdstad van hunne bezoekers; en in dit uur, zoo het Parlement geene late zitting houdt, wordt de groote volksstroom in de straten gezien. De voortgestuwde hoopen van *Coventgarden* en *Drurylane*, naar westen en oosten stroomende, stooten bij *Blackfriars* en *St. Martins-lane* op de bewoners van *Middlesex*, die *Astley* en *Surrey* bezochten, en onderscheiden zich van de andere voetgangers, welke dezelfde rigting volgen, door den snelleren tred, door hunne vrolijkheid, maar veel meer nog door het stompen en stooten met schoulers en ellebogen, waarmede de *Engelschen* gewoonlijk, wanneer zij bij troepen gaan, den eenzaam dwalenden afmatten. Om dit uur draven ook de paarden der huurkoetsen het hardst, en wie eene straat moet oversteken, mag zich reppen. De minder bezochte en stillere wijken der stad worden thans, gedurende twintig minuten, verlevendigd door het luide kloppen aan de deuren, nu en dan, om des huisgezins, om der kinderen, of om eener oude dames wille, die regt tegenover woont, door het bellen afgewisfeld. Met den klokslag van twaalf spelen in deze, vergelijkenderwijze, rustige oorden de katten en de nachtwachtsden baas.

In de grootere straten van *Londen* echter, en bijzonder omstreeks *Fleetstreet* en het *Strand*, neemt het nachtelijk gewoel niet zoo spoedig een einde. Van twaalf tot over twee ure worden de poorten van het *Temple* en de verzamelplaatsen bij de kerk van *St. Dunstan*, gelijk die van *Bell-Yard*, *Star-Court* en *Chancerylane*, de deuren van *Rainbow*, *Cock* en andere kleinere koffijhuizen van *Fleetstreet*, als belegerd door lediggangers, handwerkslieden, die niets verrigten, komedianten van mindere soort, regtsgeleerden, die geene wet kennen, en studenten in de geneeskunde, wien de voortgang der wetenschap niet te wijten is.

Ten twee ure verstroot zich deze lustige menigte; één deel begeeft zich huiswaarts, het andere gaat naar de kortegaard. Thans openen zich de deuren der nachthuizen nog maar alleen voor bekende bezoekers. De zakkenrollers, vereenigd met het uitvaagfel eener andere pest der stad, begeven zich langzaam naar hunne sluiphoecken; men ziet er gemeenlijk van vijf tot zes bijeen. Wanneer de straat van deze laatste nachtloopers gereinigd is, hoort men niets meer, behalve ginds en elders het ratelen eener nachtwacht, het rollen eens biljartbals, of het rammelen van schelpen, die uit

een oesterhuis weggeworpen worden; terwijl de nachtelijke leêgloopers voor de bezige klasfen plaats maken

De vroegfte rustverftoorders te *Londen* zijn de groenboeren. Tegen drie ure rollen hunne welgevulde wagens en karren langzaam door de voorfteden; eenigen met hun vetgevoêrd vierfpan pralende, anderen, arm en nederig, daarheen trekkende met een uitgemergeld knolletje, 't welk men het kan aanzien, dat het nog nooit een' rustdag heeft beleefd; de wagens alle volgeladen met manden bramen, aardbeziën, aalbesfen, en gevolgd van zwaardere vrachten kruisbeziën, frambozen, bloemkool, doperten, enz.

Twee of drie opeenvolgende zachte winters hebben een nieuw buitenlandsch handelsartikel naar *Engeland* gelokt. Het ijs wordt uit *Noorwegen* derwaarts aangevoerd; zelfs sneeuw, wil men, is bijkans goedkooper van daar te bekomen, dan zij in *Engeland* vallen kan. Het ijs wordt, van de benedenfte bruggekaaijen elken morgen op groote karren geladen, door de stad gereden.

Intusfchen is de volksmenigte niet ledig. De vruchten van *Putney* en *Fulham* gaan over de trappen, van *Hungerford* en *Adelphi* (aan het *Strand*) naar de groote markt van al de voorwerpen uit het groeiend rijk, *Coventgarden*. En hier, waar eene foort van Mufeum voor al de onderscheidere behoeften eener opgepropte hoofdstad aanwezig fchijnt; waarheen alle vrienden der kwalen, die het menfchelijk geflacht bezoeken en onteeren, fchijnen heen te ftoomen en dag en nacht huis te houden; waar de ongebondenheid eene lange rij van verlichte kroegen doorzwermt, en den beker met wijn vult, dien het berouw in bloed verkeert; waar honger, onreinheid, armoede en krankheid, dans, fpel en goochelarij de Monumenten des nationalen rijkdoms en overvloeds omgeven; waar ondeugden, te afichuwelijk om een' blik in de bijzonderheden te gedoogen, misdaden van elke foort haren troon hebben opgerigt; hier, waar dag en nacht duizende ftemmen eikander kruifen, en de meestverfchillende tooneelen zich aan het oog opdringen; waar het woest gefchater der vreugd, de zachte klaagtoon des kommers, het demoedig fluisteren der armoede en het heeseh getier der losbandigheid zich vermengen; op deze plaats, op *Coventgarden*, het lustige *Coventgarden*, de uitverkorene zetel der dwaasheid en des vernufts, de groote oranje-, laster- en oude kleeren-markt van *Londen*, waar men het lekkerst kookt, waar de *claret* de

beste is, die in gansch *Engeland* gevonden wordt, en waar de zedelijkheid de slechtste is, die ergens ter wereld kan gevonden worden; op deze plaats heeft het aanhoudend rumoer des arbeids en der verspilling onafgebroken sinds eene eeuw geduurd; hier zal, zoo lang *Londen Londen* blijft, de rust dag en nacht verbannen blijven.

Maar wij moeten *Coventgarden* „in het zoete van den nacht,” om met *FALSTAFF* te spreken, verlaten, en nog op andere oorden der stad eenen blik werpen. Gaan wij naar *Cockspurstreet*, waar zoo veel hooi wordt opgestapeld, dat zich de geur een half uur in den omtrek verbreidt, en van daar naar *Smithfield*, werwaarts elken nacht kudde vee gebragt worden en het onbegrijpelijk is, hoe iemand, vanwege het blaffen der honden, het brullen der stieren, en het nog veel luider vloeken en twisten der drijvers, een enkel oogenblik slapen kan. Men moet *Smithfield* zien op een' neveligen Octobermorgen, en van den kant van het oosten: de lichten in het westelijke vierkant, aan den *Ram*, den *Goal* en den *Bull's-head* (herbergen op *Smithfield*), vertoonen zich, bij de donkerheid van alle zijden, als vuurtorens in de verte. Wie in een der naburige huizen zich bevindt, dien schijnt het getier op de markt als 't ware, een heirleger, gereed om het huis te bestormen. Men zoek nu eenen weg, om de markt van buiten te naderen, (want door dezelve heen te komen, is onmogelijk) en glure dan, zoo goed men kan, door de bewalmde vensterglazen, in het voorvertrek van eene herberg, waar veekoopers en verkoopers in hunne grillige ouderwetsche kleeding, met groote hoeden, breede gordels, kniekappen, sterke laarzen met sporen, alles fraai met stof en slijk bedekt, in leuningstoelen snorken of dampen, en nu en dan een' koop van duizenden sluiten; — men beschouwe de reuzengestalte dezer mannen, hunne barschheid, hunne echt *Engelsche* gelaatstreken; men hoore hunne zware basstemmen, hunne vreemde spreekmanieren, hunne ruwe wijze van uitdrukking; — vervolgens lette men op hunne démonachtige bedienden, de drijvers, elk van hen den prikkel en den strop in de hand, in kleederen, zoo verformd, befmeerd en gescheurd, dat ze het kostuum van alle tijden kunnen vertegenwoordigen, dewijl ze eigenlijk geene kleederdragt in het geheel zijn. Bezie den stijl van het ouderwetsche gebouw vóór u, met deszelfs getraliede vensters en vooruitspringend dak: het sobere huisraad van het

benedenvertrek is door een onzaggelijk steenkolenvuur verlicht; voor de deur zitten of liggen drijvers, karlieden, stal-knechts; in de nabijheid kleine, smerige, geduldig wachtende paarden, en nog smeriger en geduldiger herdershonden; van binnen dikke pachters, stevige paardenkooiers; — voeg daarnevens den donkeren herfstmorgen, den nevel en rook, de zonderlinge groepen, en men zal, met een weinig romaneskheid begaafd, en met behulp van eenige herinneringen uit SHAKESPEARE, zich gemakkelijk in de roemruchtige ruwheid der dertiende eeuw kunnen verplaatsen.

Keeren wij nu van *Smithfield* terug, juist bij het aanbreken des kouden graauwen morgenlichts, en gaan wij over *Holborn* naar *Chancerylane*, waar de goten overstromd worden, en arme drommels met lange schuppen de straten bevochtigen; dat is, het stof in een' hoop slijk hervormen. De nachtwachts verzamelen zich thans tot een kort ontnuchterend onderhoud; oude wijven slossen naar hare respective standplaatsen met heete melk en brood en boter; weldra beginnen nu ook de karavanen van vischkooiers (hun rijtuig geelk weleer eene lijkkoets; tegenwoordig heeft het meer van een' postwagen) in den drif door de *Teems*-straat naar *Billingsgate* te rommelen.

Zoodra de laatste sterren aan den horizon verbleeken, en de zon op de kerktoeren spitzen begint te spelen, treden nieuwe schouwspelers in verschillende gedaanten ten tooneele. Melkboerinnen rammelen met hare nog slechts ten halve gevulde emmers in lange rijen. Vischkooiers in het klein dragen hunne waren op hun hoofd ter markt. Schoorsteenvegers kuijeren daarnevens, en galmen, met zwakke stem, hun: *Sweep! sweep!* uit. Gezelschappen dwalen, al bibberend, van de *Vauxhall* huiswaarts, met atlaschoenen, zijden kousen en struisvederen pronkende, en hier en ginds door een' geuwenden broodbakker op muilen aangegaapt, die frisch water aan eene pomp haalt, om zijne dweil af te koelen, en die er uitziet als de steenen gast in *Don Juan*.

Daar slaat het vijf, en de bezige wereld heeft het voorkomen, als wreef zij zich, ortwakende, de oogen. Kolenwagens en bierkarren nemen hunnen gang: dat dezelve voor het land bestemd zijn, wijzen de hooibundels op de wagens uit. Slagters stappen, met zekeren trots in gang en houding, naar *Islington* of *Smithfield*. Hengelaars, (kinderen der hope!) met korven op den rug, begeven zich naar buiten. *Holborn*

en *Snowhill* zijn bedekt met wagens met één paard, boter, kaas, gevogelte, speenvarkens en eijeren van de markt van *Newgate* naar de verwijderde oorden van *Marylebone* en *Pancras* brengende.

Het is zes ure, en de winkelknappen wrijven den slaap uit de oogen, en verwenschen hunne leerjaren. De dienstmaagden in de weststad (*Nieuw-Londen*, waar de groote wereld woont) zijn thans nog niet verplicht op te staan; maar die op *Russelquare* en deszelfs omtrek brengen hare ragebollen tijdig in beweging; want hier wonen regters en advocaten, schrijvers en bouwmeesters, bouwopzigters en dergelijken, wier werkzaamheden met klokslag negen ure beginnen.

Nu openen zich almede de verschillende winkels. Onze vriend, de bakker, is de eerste; want hij was den ganschen nacht op, en moet thans zijn brood, naar gelange het den oven verlaat, voor het open venster droogen. Hem volgt de banketbakker, het overschot zijner kaaskoekjes in gelijke stukken snijdende, en zijne lekkernijen van gisteren voor halven prijs verkoopende. Vervolgens komen rijtuigen, morsig en slijkerig, krijschend in de stad, en andere, nieuw en rein, verlaten dezelve met spoed. Intusschen openen zich de deuren der zijdehandelaars en juweliers; de vensters worden gereinigd, de deuren geboend, de buitenzijde des winkels opgewreven; de winkelglazen (hierbij zuchten weder de leerjongens) moeten schoon gemaakt en gelapt worden, eer aan het ontbijt te denken is.

Acht ure. Gedruisch, rumoer, geklop. Het ontbijt wordt klaargemaakt. De melkboer roept haastig, en kan zijne ronde kwalijk in tijds afloopen. Dienstmeisjes met zindelijke voorschooten (en somtijds ook met reine borden) gaan, met den sleutel in de hand, haastig uit, om boter voor het ontbijt te halen; — warme boterbroodjes treft gij aan op den hoek van elke straat.

Ten negen ure begeven zich de schrijvers naar hun werkvertrek, de advocaten openen hunne portefeuilles, de regters plaatsen zich op hunne banken; en men kan zeggen, dat de bedrijvigheid der *Londensche* wereld thans een' aanvang heeft genomen. De werkzaamheden en de tooneelen van den dag wisfelen, van uur tot uur, even opmerkenswaardig als die van den nacht, en de weetgrage waarnemer vindt hier een even uitgebreid veld voor zijne beschouwing.

RANGSCHIKKING DER VROUWEN, NAAR HET STELSEL
VAN LINNÆUS.

„Onder dit grillig opschrift vonden wij in den *Mercure du*
„*dixneuvième Siècle* een stukje, bepaaldelijk loopende over
„de *femmes vulgaires* (vele vrouwspersonen) van *Parijs*,
„waaruit het ons gelust, het navolgende onzen Lezer mede
„te deelen, nadat wij hem herinnerd hebben, dat het een
„*Parijzenaar*, en alzoo een allezins bevoegd getuige is,
„dien wij hier hooren, en van wien wij niet mogen onder-
„stellen, dat hij zijne respectieve Stadgenooten in het al e-
„meen, en de schoone Sekse in het bijzonder, boven ver-
„dienste, of liever wanverdienste, zal bezwaren.”

* * *

*La belle Agnès, non sans contrition,
Fit en secret cette réflexion:
C'est donc en vain que j'eus toujours en tête
Le beau projet d'être une femme honnête;
C'est donc en vain qu'on fait tout ce qu'on peut:
N'est pas toujours femme de bien qui veut.*

VOLTAIRE.

Bijaldien men de schoone Sekse niet door eene bedriegelij-
ke middelstofte wil beschouwen, moet men haar gaan opmer-
ken in die klasfen der maatschappij, waar hare natuur
minst gewijzigd werd door de opvoeding. Ten einde het
weeffel eener stofte wél te beoordeelen, moet men dezelve
ontdoen van het borduurfel.

Om een denkbeeld te geven van de inwoneresfen van *Pa-
rijs*, door fortuin en opvoeding op de verschil ende sporten
der maatschappelijke ladder geplaatst, is het noodig, haar
door het minst zamengefelde stelsel te onderscheiden. Zoeken
wij dan eene zelfde afleiding voor alle de verschillende onder-
deelen van het vrouwelijk geslacht. Naardien het geld, oor-
spronkelijk een vertegenwoordigend teeken van zaken, zulks
dagelijks meer wordt van personen, willen wij hetzelfde op
eene nieuwe rangschikking toepassen.

Beginnende met de laagste sport, doen zich voor:

1°. De vele vrouwlieden, die zich, voor weinig gelds,
aan alle manspersonen verkoopen.

20. De voorname ligtekooijen, die zich niet aan allen, maar aan velen verkoopen, en voor meer gelds.

30. De gekamerde vrouwen, die zich voor een' tijd verhuren, gelijk een huis, aan een kleiner getal bijzondere personen, en voor eene veel grootere som gelds.

40. De vrouwen, die zich, bij notarieel contract en voor veel gelds, verkoopen aan een' enkelen man, dien het geval haar deed ontmoeten, alware hij ook verftoken van alle zedelijke en verftandelijke hoedanigheden.

50. De gevoelige vrouwen, die, zonder belang en contract, en alleen de aandrift volgende van hart en zinnen, zich overgeven aan den man, die haar bevalt.

60. De deugdzame vrouwen, die zich, voor haar leven, door achting, ware genegenheid en rede, verbinden aan hem, dien zij tijd gehad hebben te leeren kennen en waarderen.

Deze zes klassen laten zich nog tot in het oneindige verdeelen, even gelijk in de Kruidkunde.

Over de veile vrouwsperſonen,

*Qui, gardant dans le vice une honteuse paix,
Ont su se faire un front qui ne rougit jamais.*

Hier dunkt mij een ſtem te hooren, die mij toeroept: „In „welk een' modderpoel gaat gij wroeten! Zoo gij niet „ſchroomt het kiesch gevoel van moeders des huisgezins te „kwetsen, ſpaar voor 't minst de maagdelijke ooren van ha- „re dochters!” Lieve Lezer, ſtel u gerust: de onſchuld, die maagdom der ziele, beſtaat nergens in *Parijs*. De ſcholen der hartstogten zijn te zeer vermenigvuldigd; de jonge meisjes, de best opgevoede zelfs, zouden daar het beroep van *Moniteurs* (*) kunnen vervullen. Welk woord over dit onderwerp brengt haar geen denkbeeld bij? Zij weten te veel, om van iets onkundig te zijn. De verbloeming, daar zij de verbeelding in werking brengt, zou nog gevaarlijker zijn, dan de woorden zelve. De ouders moeten zich haasten, om haar al de verſchrikkelijkheid van het kwaad te ontſlujeren, opdat zij het niet beminnelijk wanen. En zie daar mijn oogmerk!

Vóór vijfzig jaren telde *Parijs* dertigduizend meisjes van plezier; derzelve getal is thans geſtegen tot *vijftigduizend*;

(*) Eene toespeling op de *Lancasterſche* ſcholen. *Vert.*

en, af te nemen uit eene menigte andere verbeteringen (!) lijdt het geen twijfel, dat zij zich bestendig vermenigvuldigen. Van waar komt dit heirleger van rampzaligen, welke de straten, de *boulevards*, de wandelwegen, de schouwburgen van *Parijs* als overstroomden? Het meerendeel is te *Parijs* geboren; de overigen, van elders afkomstig, worden de hoofdstad ingevoerd door werfsters, die het Koningrijk doortrekken, om de groote huizen te voorzien. Het zijn de reizende Commiezen voor deze soort van koophandel. Eenige slagtoffers der verleiding, meer verdoold dan misdadig, ten einde zich te onttrekken aan de verachting, waarmede men haar in hare stad of dorp overlaadt, komen herwaarts, om — zich geheelenal te verderven in den schandelijken maalfroom van de hoofdstad der groote Natie! De Polcie, die van meening is, dat, hoe onrein ook de bron zij, het geld nooit een kwade reuk aankleeft, verplicht deze schepsels tot het betalen eener premie van hare ontvangst. Deze indirecte belasting van eene kroon per maand bedraagt, met de additionéle centimes, vijf franken, hetgeen per hoofd maakt zestig franken in het jaar, en, voor de vijftigduizend ongelukkigen, drie millioenen! Deze heffing, gevoegd bij die op de Loterij en de Dobbelhuizen, vormt te zamen eene ronde som, welke eene geheime en geheimhoudende magt bezigt, om het rad der Fortuin te haren voordeele te draaijen. Er zijn vitters, die vragen, waarom het beste der Gouvernemen ten dusdanige ontzettende misbruiken, dusdanige eerlooze schandelijkheden wettigt; waarom de beste der Godsdiensten dezelve gedooft? Wel! In de stad, waar Zijne Allerchristelijkste Majesteit, de oudste Zoon der Kerke, zijnen zetel heeft gevestigd, hoont men wettiglijk en dagelijks de algemeene zedelijkheid en godsdienstigheid. In die stad is het paleis der Koningen (het *Palais royal*) het hoofdkwartier der ontucht geworden, alsof men een vuilaardig punt dicht wilde maken op de zeden van het Hof. In die zelfde stad heft men een' impost van de ondeugd, gelijk van een voortbrengsel van den grond, en maakt men van elk verblijf der losbandigheid, als 't ware, eene Munt. Het is een onwedersprekelijke grondregel, dat eene belasting op de ontucht, om er zijn voordeel mede te doen, hetzelfde is als dezelve aan te moedigen en er in te deelen. De gevolgen der losbandigheid, gelijk zij te *Parijs* is georganiseerd, zijn even snel, even besmetteijk als die der pest. Welk burgerman, welk handwerker mag zich vleis-

jen, zijne dochter bij zuiverheid van zeden te bewaren, die geen' voet buiten het ouderlijk huis kan zetten, zonder in aanraking te komen met fraai gekleede vrouwen, welke, onder de bescherming der wetten, zich de teugelloosste vrijheden veroorloven? Zij zegt bij zichzelf, terwijl zij de oogen op haar saai kleedje slaat: „Dit is dan het loon, voor de deugd bewaard!” En welhaast wordt de saai verzaakt... Er leven in deze hoofdstad duizende ongelukkige vaders, die, terwijl zij hunne dochterkens hefkozen, wenschen, dat zij stierven!... De gevoelige Lezer zucht reeds: wat zou het zijn, wanneer ik hem al de onvrijwillige bloedschendigheden vermeldde, *mij van nabij bekend*, welke de onvermijdelijke gevolgen zijn van het tegenwoordig stelsel van losbandigheid! Hoe vaak herkende de broeder zijne zuster in eene veile schoone, en — herkende haar te laat! Nog vóór zeven maanden liet zich een jongeling van achttien jaren, uit de Koloniën wedergekeerd, door eene vrouw medeslepen naar een verblijf der ontucht; na eenige woordenwisseling rukte hij zich, met ontzetting, los uit hare armen; het was zijne moeder!... Het noodlot van *ÆDIPUS* en *JOCASTE* deed eertijds geheel *Griekenland* sidderen, en ontstak den toorn der Goden van den *Olymp* tegen *Theben*. Indien dusdanige voorvallen nog onmiddellijk door de wraak des Hemels achtervolgd werden, wat wierd er van *Parijs*?!

De Heidenen, aanbidders van *VENUS*, eerbiedigden de welvoegelijkheid en de openbare zeden. De Christenen vereeren eene onbevleete Maagd, en doen hunne vrouwen en dochteren blozen door het dagelijksch vertoon van onbeschaamdheid en losbandigheid. Deze hatelijke ondeugden bederven niet alleen de zeden; zij verbasteren, zij vernielen de fysieke bewerktuiging. De *Parijsenaars* worden meer en meer schraal, ontzenuwd en nietig, en men zoekt vruchteloos onder hen de reusachtige vormen der oude *Galliërs*.

IETS OVER HET KINDERWEZEN TE PARIJS.

Ongetwijfeld is de kinderliefde den *Parijsenaren* even diep als elke andere natie in de ziel geplant; maar de moeilijkheid, welke zedeloze menschen overal ondervinden, om hun bestaan te vinden, alsmede het gemak, waarmede de kinderen als leerlingen geplaatst worden, heeft een verschrikkelijk

kwaad bij de lagere volksklasse doen geboren worden. Zij bekreunen zich, namelijk, maar al te dikwijls luttel om hunne kinderen; en niet zelden hoort men het hartverfcoërende woord tot een kind: „Gij zult mij weldra niet meer tot „last zijn.” Dikwijls reeds in het achtste, negende levensjaar worden de ongelukkige, onopgevoede jongens en meisjes zoo goed als ter deure uitgeworpen: het grootste gevaar loopen altijd de meisjes; de jongens, luchtartig en door ontbering eerder gewekt uit de gelukkige droomen der kindschheid, komen veelal in de werkplaatsen wél te regt; maar de meesten leeren eerst lezen en schrijven, op eigene kosten, wanneer zij geld verdienen.

De doodelijkste plaag der familiën te *Parijs* zijn de *Minnen*. Meer dan de helft der kinderen sterven, bij mangel aan moederlijke verzorging en vaderlijke hoede. De vrouwelijke middelen van bestaan, welke even talrijk zijn als die der mannen, vergunnen niet, de kinderen bij zich te houden; en het ontbreekt aan ruimte in de huizen, om minnen in de stad te hebben, wanneer men daartoe het vermogen bezit, en ook de minnen zelve hare woningen konden verlaten. Den gevoeligen vreemdeling bloedt het hart, wanneer hij verneemt, dat dagelijks meer dan vijftig hulpelooze schepfeltjes aan de armen der moeders ontruikt en uit het heiligdom gestooten worden, hun door het geboorteregts, door het regt op de wieg en bakermat, waar zij het bestaan ontvingen, aangewezen. De onbarmhartigheid der geheele ontzaggelijke bevolking, welke de Hoofdstad bewoont, is tot eene nationale gewoonte geworden. Het is pijnlijk, aan de twee of drie dagen na de geboorte te denken, welke men aan den zuigeling en de van het land als minne gehuurde en meestal onbekende boerin ter naauwernood vergunt, om het arme zwervers-pakje voor den kleinen banneling klaar te maken; ja ontzetteud, bij het oogenblik der afreize, welke over leven en dood beslist, stil te staan. Men poogt, wel is waar, wanneer daartoe middelen voorhanden zijn, de min door een ruim en gastvrij onthaal te winnen; maar men kan het laatste maal der minne kwalijk anders noemen dan het beulsmaal des zuigelings. Het gebeurt somwijlen, vooral des winters, dat deze niet eens de reis doorstaat; maar wanneer hij al behouden overkomt, zoo bekomt hij van nu af aan gemeenlijk slechts een half aandeel, even alsof de Godheid zelve niet reeds, door het zeldzame van tweelingen, hare heilige inrig-

ting ons had kenbaar gemaakt, dat de beide borsten der moeder slechts éénen eigenaar toebehooren, dat dezelve slechts voor ééne regtmatige aanspraak toereikend, en voor geenen vreemden gast bestemd zijn. De vreemde zuigeling komt alzoo in het huis der minne, en terstond bij zijne intrede in hetzelfde in strijd; vriend en vijand — de min, namelijk, met de beide zuigelingen — huizen nu te zamen; de laatsten zijn toch vijanden, in spijt van den bedriegelijken naam van *zoogbroeders*.

Dit is dan de intrede in het zoo zeer geprezene leven van *Parijs!* Door zulk eenen gruwel der verwoesting moeten zich de kleine *Parijsenaars* als met geweld doorworstelen! De weinigen, die gezond of met regte leden terugkeeren, mogen dan ook veelal *zeer* gezond en *zeer* regt zijn; maar alleen hunne eigene buitengewone ligchaamskracht, of de toevallige menschelijkheid van den pleegvader of moeder, heeft hen gered. Het is verschrikkelijk om het te zeggen, maar de waarheid moet gezegd worden, dat het Minnenstelsel van *Parijs* niets anders is dan een bestendige *Bethlehemitische* Kindermoord, of een tafereel des Zondvloeds, toen de menschen van een gansch werelddeel in het water stortten, dat hooger gestegen was dan de bergen, en slechts één enkel gezin den *gurgite vasto* ontkwam. Voor de *Parijsche* zuigelingen is geene hulp: ROUSSEAU heeft vergeefs voor hen gepleit, in eene roerender taal dan de mijne!

Het Minnen-Instituut te *Parijs* is een algemeen Adreskantoor voor Ouders en Minnen. In dit huis kunnen zich alle boerinnen, welke van 40 tot 50 uren van *Parijs* af wonen, en welke zich aan het zogen willen toewijden, laten inschrijven. Zij komen aldaar op hare eigene kosten, en vinden er verblijf voor de weinige dagen, welke zij moeten vertoeven, tot een zuigeling hare hulpe vraagt. Voor de kleine hulpbehoevende menschheid is hier alzoo dezelfde inrigting, als voor de *Europeische* militaire jeugd in de Oorlogsministeriën van alle Staten; namelijk het register van levenden en dooden, waarin men kan naslaan, wie nog in levenden lijve, en wie gesneuveld of voor 't minst verminkt is!

PARIJSCHIE KWAKZALVERS.

De kwakzalvers leven veeleer van de ziekten van den menschelijken geest, dan van de ligchamelijke. Zij grondvesten

hun gezag op den schrik; de vrouwen komen hun verwonderlijk te stade, daar derzelver verbeeldingskracht zoo zeer vatbaar is voor vrees. Bewonder vrij de behendigheid des kwakzalvers bij een' eenigzins wederstrevigen patiënt! Hij begint met hem te overrompelen door de kracht van doctorale zegswijzen, vol wetenschappelijke kunsttermen. O toovermagt der woorden! De zieke zwijgt en onderwerpt zich. De Doctor beslist, dat de lever aangedaan is, en schrijft een recept, overeenkomstig deze aanwijzing. De patiënt sterft; hij wordt geopend; de lever is volmaakt gezond. De Doctor zegepraalt. „Uw vader is *herfeld* gestorven,” voegt hij den troosteloozen kinderen toe; de weduw meent hem dank te zijn verschuldigd, en vermeldt door de geheele buurt, dat Doctor *** onvergelykelijke bekwaamheid bezit in het genezen van leverkwalen!

EIGENHANDIGE BRIEF VAN MOZART, OVER ZIJNE MANIER
VAN WERKEN.

Gij vraagt mij naar mijne manier van componeren, en hoe ik te werk ga in het maken van werken van langen adem. Zie hier te dezen opzichte alles, wat ik u kan mededeelen.

Wanneer ik geheel aan mijzelven ben overgegeven, wanneer ik alleen ben en in eene kalme en opgeruimde zielsgesteltenis, wanneer ik, bij voorbeeld, mij op reis bevind in een gemakkelijk rijtuig, of wanneer ik, na een goed maal, ga wandelen, of dat ik 's nachts te bed lig zonder slaap te hebben, — alsdan is het, dat de idéën zich aan mij voordoen, en zich in menigte aan mijnen geest aanbieden. Het zou mij onmogelijk zijn te zeggen, van waar zij komen en hoe zij verschijnen; maar dit is zeker, dat ik dezelve niet kan doen komen wanneer ik wil. Zulke idéën, welke mij als aanlagchen, houd ik vast, en neurie ze vervolgens van tijd tot tijd. Nadat zij in mijne ziel zich hebben vastgehecht, ga ik het gebruik na, van dezelve te maken; hoe ik dit en dat motif heb te arrangeren; hoe ik (vergun mij deze uitdrukking) er een goed geregt van zal maken. Ten zelfden tijde denk ik na over de wijze, op welke ik ieder mijner idéën zal plooijen naar de regelen van het contrapunt, en naar de eigenschappen der verschillende instrumenten; alsdan verheft zich mijne verbeelding, en wanneer, in dit oogenblik, niets mij aftrekt, ontwikkelt, rangschikt en vestigt zich de stof in mijnen geest. Het geheel, hoe uitgebreid het ook zij,

stelt zich voor mijne verbeelding gelijk eene volkomene en voltooide zaak, en ik omvat hetzelfde met een' enkelen oogslag en een' blik van voldoening, zoo als men een schilderstuk of een fraai standbeeld betracht. Bij het beschouwen van dit ideaal voortbrengsel ontwaar ik een genot, hetwelk ik niet kan beschrijven, en hetwelk niet kan worden overtroffen dan door dat, hetwelk ik gevoel, wanneer vervolgens, door de volvoering, dit zelfde voortbrengsel is verwezenlijkt.

Hetgeen aldus in mijne verbeelding is geschapen, deze toevoed van levendige en aangename beelden, welke aldaar gelijk een droom is voortgebracht, blijft daar voor altijd gevestigd. Te dezen opzigte geniet ik eene andere weldaad, welke mij de Hemel verleende; eene weldaad, niet min kostelijk dan de eerstgemelde. Inderdaad, wanneer ik mij vervolgens bezig houde met mijne idëen op het papier over te brengen, haal ik uit mijn geheugen, als uit een' zak, (zoo mij deze vergelijking geoorloofd zij) alles, wat zich daar opeengenhoopt vindt. Deze bewerking is gemakkelijk; want, geheel de innerlijke arbeid, gelijk ik zeide, voltooid zijnde, is deze tweede bewerking weinig anders dan werktuigelijk, en het is gevolgelijk zeer zeldzaam, dat mijn arbeid anders wordt op het papier, dan hij was in mijn hoofd. Weinig raakt het mij, of ik gestoord worde in deze bezigheid: wat ook om mij heen geschiede, ik schrijf maar voort, en ik kan zelfs praten, wel te verstaan intusschen, dat het gesprek alleen over alledaagsche onderwerpen loope, over regen en mooi weder, bij voorbeeld.

Maar zoo gij mij vraagt, waardoor de werken, welke ik maak, van mijne hand zulk eenen vorm, zulk een karakter ontvangen, welke dezelve onderscheiden van die van andere Componisten, en te weeg brengen, dat men dezelve terstond herkent voor die van MOZART, dan antwoord ik, dat zulks waarschijnlijk aan dezelfde oorzaak ligt, welke maakt, dat mijne oogen of mijn mond van zulk eenen vorm en zulk eenen omvang zijn, welke dezelve onderscheiden van die van elk ander individu; want ik leg mij niet toe op oorspronkelijkheid, en ik zou zelfs verlegen zijn te zeggen, waarin de mijne besta; hoezeer het mij geheel natuurlijk voorkomt, dat, gelijk ieder mensch een gelaat heeft, hem bijzonder eigen, hij ook verschillend georganiseerd moet zijn in alle andere opzigten, zoo wel uit- als inwendige.

A A N * * *

O gij, die in mijn scheemrend oog
Een straal van liefde hebt doen dringen,
Zijt gij gedaald van 's hemels boog?
Bewoont gij onbewolkte kringen?

Gij, die bij nacht dees woestenijs
Betreedt, van heilig licht omschenen,
Uw taal is engelenmelodij;
Noem mij uw naam... waar ijlt gij henen?

Zijt gij van sterfelijk geslacht,
En stond uw wiegjen op deze aarde?
Of zijt gij van die reine wacht,
Die zich om 's Heilands kribbe schaarde?

De glans, die om uw voorhoofd speelt,
De lenteblosjes op uw koonen,
De zefiervlugheid van uw beeld
Zijn niet van stoffelijke schoonen.

Ziet gij mischien het eeuwig licht,
Uw woning, weder vóór den morgen?
Of dwingt ook u een wreede pligt,
Te zwoegen onder leed en zorgen?

Wat ook uw land, uw lot moog zijn,
Wat hemelstreek uw blik verblijde,
Duld dat ik u, geprangd van pijn,
Mijn leven en mijn liefde wijde.

En moet ge, omringd van smart en smaad,
Als wij, uw baan ten einde spoeden,
Geleid mij dan, beminde, en laat
Uw licht mijn voet voor dwalen hoeden.

Maar vliedt gij, Engel, uit mijn oog,
Naar boven, waar uw zustren zweven,
O, wend uw blik dan van omhoog,
Vergeet mij niet in 't zalig leven!

Kampen, Sept. 1825.

JURRIAAN MOULIN.

Naar het *Fransch* van DE LAMARTINE, *Médit.* 17ème.

LUIMIGE WEIGERING VAN HUME.

Zoodanig had de *Geschiedenis van Engeland* door HUME zijne boekverkoopers verrijkt, dat hij in *Schotland*, waar hij zich nu met een vrij aanzienlijk vermogen had gevestigd, van genen de dringendste aanzoeken, vergezeld tevens van de allervoordeeligste aanbiedingen, ontving, om zijnen arbeid voort te zetten. Aanvankelijk antwoordde HUME met allerlei uitvlugten; maar, voortdurend lastig gevallen, schreef hij hun, eindelijk, deze weinige regelen: „Uwe aanbiedingen kan ik „niet aannemen, en daarvoor bestaan bij mij vier, uitnemend „goede, redenen: *ik ben te oud, te zwaarlijvig, te lui, en „te rijk!*”

DE FRANSCHGE GELEERDE TER AUDIENTIE.

Toen de geleerde AMEILHON, als afgevaardigde van het Instituut, waarvan hij medelid was, voor de eerste maal ten gehoor bij NAPOLEON verscheen, en den wensch te kennen had gegeven, dat de Keizer hem mogt aanspreken, plaatste men hem zoodanig, dat hij in het oog moest vallen. De Keizer sprak hem dan ook spoedig met de volgende woorden aan: „Zijt gij niet Mijnheer ANCILLON?” — „Ja, Sire, AMEILHON.” — „Bibliothecaris bij St. Geneviève?” — „Ja, Sire, bij het Arsenaal.” — „Ik weet het, gij zijt de vervolger van de *Geschiedenis des Ottomannischen Rijks.*” — „Ja, Sire, van de *Geschiedenis des Oosterfchen Rijks.*” Bij deze woorden verwijderde NAPOLEON zich, wrevelig over de vele vergisfingen, waaraan hij zich schuldig maakte. AMEILHON, vereerd met de toespraak des Keizers, zeide vol verrukking tot zijnen buurman: „Het is verwonderlijk; de Keizer weet alles.”

DE WANDELING VÓOR HET ONTBIJT.

De vermaarde Wereldreiziger BOUGAINVILLE reed, op zekeren morgen, in eene postchais, door de *Elyfische velden*, en zag een' zijner vrienden in eene der lanen wandelen. Hij riep hem tot zich, en noodigde hem uit, om met hem naar *Versailles* te rijden, waar hij wilde ontbijten.

De vriend nam den voorflag aan, onder beding, dat hij ten vier ure weder in *Parijs* moest zijn. Zij kwamen te *Verfailles*; maar de postiljon reed door, zonder te pleisteren. „Wat zal dat?” riep de vriend verwonderd. „Wees gerust; wij rijden naar ***, (terwijl hij eene plaats, tien uren verder gelegen, noemde) waar ik bij een' vriend ga eten. Ga maar mede; gij zult zien, dat gij welkom zijt.” Nu begon zijn reisgezel heftig uit te varen. „Lieve vriend,” vervolgde BOUGAINVILLE zeer bedaard, „vandaag eten wij daar, en vervolgens zetten wij onze reis voort. Ik heb bezigheden te *Brest*; gij moet mede.” Vergramd over den trek, dien hem BOUGAINVILLE speelde, ging hij aan als een bezetene. Zonder verschooning en kleederen, behalve die, welke hij aan het lijf had, eene reis naar *Brest* te aanvaarden!... BOUGAINVILLE deed zijn best om hem tot bedaren te brengen, hem de helft zijner garderobe aanbiedende. Ten laatste schikte zich de vriend naar de noodwendigheid, en liet zich tevreden stellen. Zij kwamen te *Brest*. „Hier ligt,” sprak BOUGAINVILLE, „een schip van mij op de reede; laat ons eens even aan boord gaan.” De arge-looze reisgenoot ging mede. Toen nu het schip de ankers ligte, zeide de scheepsvoogd: „Ik ben voornemens eene reis rondom de wereld te doen; gij gaat mede; ik zal voor uw gemak en de voldoening aan alle uwe wenschen zorgen.” Wat zou hij doen? Het stond niet in zijne magt, het onderzoek af te slaan, en zijne ochtendwandering verlengde zich tot eene Reis rondom de Wereld!

GOEDE RAAD AAN EENEN HARDLOOPER.

Hardloopen kunt gij niet, maar eten kunt gij goed;
Wel! loop dan met uw' mond, en eet met uwen voet.
Naar LUCIANUS.

AAN EENEN SCHRIJVER.

Gij zegt, men koopt uw werk bij Karel van der Vliet.
Men vindt het er, dat 's waar; doch koopen doet men't niet.
Naar PONS DE VERDUN.

Meng. No. XVI, 1825, bl. 772, reg. 9, staat dijken, lees poelen, of plasfen.

M E N G E L W E R K.

PROEVE OVER HET INSTINKT OF DE KUNSTDRIFT
DER DIEREN. (*)

Door

J. VAN DER HOEVEN.

Aliud nihil requiritur nisi suam at naturam sequantur.

SWAMMERDAM *in Bibliis naturae*, II, p. 443.

Onder alle de voorwerpen der ons omringende natuur zijn er wel geene, die meer onze aandacht tot zich trekken, dan de dieren. De overeenkomst, welke wij, bij alle verscheidenheid, toch immer tusfchen hen en onszelven waarnemen, bepaalt zich niet enkel bij het ligchamelijke; maar dubbele opmerking verdient deze overeenstemming, zoo wij ons tot het onstoffelijke, tot het geestelijke bepalen, en, de onmeetbare rij der dieren doorloopende, van de onverfchoorbare herftellingskracht der polippen langzaam worden opgevoerd tot de door volmaakbaarheid gekenschetste rede des menschen.

Deze trapswijze opklimming der geestelijke krachten ftaat in naauw verband en openbaart zich gelijktijdig met eenen gelijkmatigen voortgang in de ligchamelijke vorming. Hoe meer het ligchaam zelf ontwikkeld wordt, en vooral hoe volkomener de herfenen worden, des te meer ontwikkelt zich ook de geestkracht zelve, en des te duidelijker vertoont zich tevens de vatbaarheid voor opvoeding.

Doch men neemt daarenboven bij de dieren een verschijnfel waar, dat met hunne ligchamelijke ontwikkeling en met hunne overige vatbaarheden volftrekt in geen verband fchijnt te ftaan. Welke liften gebruiken niet eene

(*) Voorgelezen in de Maatschappij FELIX MERITIS te Amsterdam, den 25 October 1825, en in Vriendenkringen te Leyden en Rotterdam.

menigte infekten, om hunne prooi te bemagtigen! Welke een vooruitzigt leggen zij aan den dag, wanneer hunne gedaanteverwisselingen aanstaande zijn! Hoe fijn zijn de weeffels en hulfels, welke zij dan vormen, om in te sluimeren, en om er hunne ontwaking tot een nieuw leven in af te wachten! Welke juist afgemetenene woningen bouwen zij eindelijk, wanneer zij in grootere verzamelingen te zamen wonen, en weik eene meetskunftige juistheid en wijsheid spreiden zij daarin ten toeh, den grooten Meester niet onwaardig, die hen schiep en onderwees!

Deze en dergelijke verschijnsels neemt men bij de infekten niet slechts, maar tevens bij alle dieren meer of min waar; men noemt ze *instinkt*, en berust daarin. Voor hem ondertuschen, voor wien *naam* en *verklaring* woorden van eene geheel verschillende beteekenis zijn, blijven die verschijnsels even wonderlijk en de aandachtigste overweging waardig. Ik vlei mij dan ook, door uwe luisterende aandacht te worden bemoedigd, terwijl ik over *het Instinkt der Dieren* in dit uur tot u spreken zal. Niet dat ik mij voorstelle, na alles, wat daarover geschreven is, over dit onderwerp iets nieuws te kunnen zeggen, of dat ik mij verbeeld, over deze zaak eenig helderder licht te zullen verspreiden. Maar, hetgeen ik sinds eenige jaren over dit onderwerp gelezen en gedacht heb, u in een kort bestek voor te dragen, schieen mij niet van alle belang ontbloot te zijn; en, op niets meerder aanspraak makende, dan op eene beknopte voorstelling van zaken, welke aan velen uwer bekend zullen zijn, verzoek ik van uwe verschoonende toegevendheid alleen naar hetgeen ik beloofde te worden beoordeeld.

Om in mijne behandeling met de noodige orde voort te gaan, wil ik u eerst eenige voorbeelden verhalen, geschikt om u met het instinkt of de kunstdrift der dieren wat nader bekend te maken; daarna zal ik het een en ander in het midden brengen, om dit verschijnsel, althans eenigermate, te verklaren; om pindelijk deze onderzoekingen te eindigen met een weinig meer opzettelijk stil te staan bij de vraag, in hoe verre de mensch, door gemis

aan meer ontwikkeld instinkt, in vergelijking der dieren, benadeeld en verongelijkt heeten mag; en ik zal bij dit alles mijn doel volkomen bereikt achten, zoo mijne rede den muntflag der eenvoudigheid dragen, en dit uur niet zonder genoegen, en — kon het zijn — niet zonder nut, voor ulieden mogt zijn voorbijgegaan.

I. *Wat is Instinkt?* — Vóór ik het wage eene bepaling van dit verschijnsel te geven, zij het mij vergund, eene opmerking over bepalingen in het algemeen te laten voorafgaan.

Wanneer ik aan iemand, die mij vroeg, wat een cirkel was, zeide, dat dezelve ontstaat, wanneer eene rechte lijn in eene en dezelfde vlakke rondom een harer uiteinden als vast punt ronddraait, dan zou hij door deze bepaling niet alleen de zaak van alle andere kunnen onderscheiden, maar hij zou zelfs niet behoeven af te wachten, dat zich een cirkel aan zijn oog vertoonde, en, eene beweegbare rechte lijn en eene vlakke hebbende, zou hij zich de figuur zelve kunnen vormen. Zulke bepalingen nu, waarbij men niet slechts de zaak zelve, maar ook den oorsprong en de wijze van wording der zaak kennen leert, kan men onmogelijk van alle, kan men van de meeste dingen niet geven, en allermint van natuurverschijnsels. Men verwachtte dus, bij eene bepaling van het instinkt, niets meer, dan voldoende is, om hetzelfde te herkennen, wanneer het zich voordoet, en niet de wijze, waarop men zich hetzelfde moet verklaren en voorstellen.

Men noemt instinkt der dieren die drift, waardoor zij worden aangespoord tot zekere vastbepaalde handelingen, welke zoo wél aan het doel beantwoorden, dat, zoo zij het werk van keus en overleg waren, de verstandsvermogens dier dieren verre boven die van den gewonen mensch zouden verheven zijn. Hierbij komt, dat het *doel* zelve dier handelingen, in de meeste gevallen, aan de dieren, die ze verrigten, niet eens bekend kan zijn; want die handelingen hebben betrekking tot eene toekomst, waarvan zij zelve geene ondervinding hebben kunnen. Zoo

legt b. v. de vlinder zijne eijeren op die plant, waarmede haar toekomstig kroost, de rupsen, zich voeden moeten. Zal men zeggen, dat de vlinder zich *herinnert*, dat hij in den toestand van rups juist van deze en geene andere plantenfoort leefde? Deze vooronderstelling, hoe buitensporig ook, zou eenigen grond hebben, zoo slechts de gansche bewerktuiging van het dier niet veranderd was, en de vlinder niet met geheel andere oogen, en dus op eene geheel verschillende wijze, de wereld en alle hare verschijnselen waarnam.

Bij volkomener dieren mengen zich altijd denkbeelden en overleggingen bij het instinct. Om beide van elkander behoorlijk te onderscheiden, merke men het volgende op. De handelingen, die tot het instinct behooren, ontdekken zich bij de dieren, sommige reeds in het begin, andere op zekere bepaalde tijdperken des levens, als eene vaardigheid, die, zonder langwijlige en feilbare proefnemingen, zonder voorafgaand mistasten of broddelen, meesterstukken voortbrengt. Beproeft ook de jonge spin haar kunstig netwerk, en geeft zij eerst proeven, om naderhand iets beters te leveren? Neen! Aanstonds zet zij zich aan het werk, met dezelfde vaardigheid, alsof zij het reeds honderdmalen herhaald had, en spint op dezelfde wijze als zij het altijd doen zal, even kunstig, doch slechts volgens een kleiner bestek. — Wat het werk van oefening is, dat vordert langzaam, en wordt door den eenen zoo, door den anderen anders volvoerd; doch wat de innerlijke drift, wat de natuur zelve geleerd heeft, dat is eensklaps daargesteld, aanstonds volkomen en geheel meesterstuk. De handelingen van het instinct zijn steeds dezelfde, en het dier heeft het niet in zijne magt, zijnen arbeid beter of slechter te maken. Alle dieren van dezelfde soort zijn even vaardig in hetgeen zij door het instinct verrigten; zij hebben hunne kunst van geen meester afgezien, of van geen voorgedaan model ontleend, en zij arbeiden toch met meerdere eenvormigheid, dan leerlingen van éénen meester, dan navolgers van een en hetzelfde voorbeeld arbeiden kunnen. De eene bij

bouwt niet kunstiger dan de andere; de eene mierenleeuw geeft den anderen niets voor in de schranderheid, waarmede hij zijne prooi bemagtigt.

Ik meen genoeg gezegd te hebben, om u met den zonderlingen aard van het instinkt der dieren eenigermate bekend te maken. Maar ik reken echter dit gedeelte van mijne taak niet afgedaan, vóór ik u meer in het bijzonder de werkingen van hetzelfde heb verhaald. Die werkingen nu kunnen onder twee groote klasfen gebragt worden; die, welke op het *individu*, en die, welke op de *soort* betrekking hebben. Tot de eersten behooren de driften tot zelfbehoud en zelfverdediging; tot de laatsten de driften, die op de voortplanting en op het nakroost betrekking hebben. Wij willen eenige, hoewel, uit vreeze van ons bestek te buiten te gaan, slechts weinige, voorbeelden van deze kunstdriften bijbrengen.

Het is door instinkt van zelfbehoud, dat jonge eenden, uitgebroid door eene hen, zich, niettegenstaande het waarfchuwend geroep harer voedstermoeder, zoodra zij water zien, regftreeks naar hetzelfde begeven; en dit angstig waarfchuwend roepen der hen is instinkt tot behoud voor haar kroost. Het is aandrift tot zelfbehoud, die den mierenleeuw in het drooge zand een' trechter vormen doet, in welks grond hij rustig afwacht, dat een mier of eenig ander infekt nadert, hetgeen hij daarenboven nog met eenen zandregen overstort, en dus des te zekerder naar beneden doet vallen. Het is zorg voor haar nakroost, die de mot hare eijeren leggen doet in eene plaats, waar de daaruit voortkomende wormen stof tot kleeding en voedsel kunnen vinden; en het is zucht tot zelfbehoud, die de pas aan het ei ontkropene mottenrups aanzet, om zich uit die stoffen een kleed te weven.

Er zijn foorten van spinnen, die zoodanig aan hare eijeren verknocht zijn, dat zij dezelve altijd in een' kleinen zak van zijde besloten met zich dragen. Van deze foorten bezit ons vaderland er twee, waarvan ik de eene op de duinen bij *Katwijk* gevonden heb. Deze draagt den zak met eijeren onder den kop met hare voelertjes of grijpert-

jes, is hoog op de pooten, zeer vlug en vaardig in het loopen, zoodat de betrekkelijk groote last, dien zij draagt, haar geenszins schijnt te hinderen. De andere foort is kleiner, en woont aan vochtige plaatsen tusfchen het gras bij het water, in de omstreken mijner geboortestad. Deze heeft het eijerzakje aan het achterlijf met eenige draden van zijde vastgehecht; men zoude het voor den buik der spin nemen. Van deze foort heeft de *Geneefche* wijsgeer BONNET ons het volgend aandoenlijk voorbeeld van den strijd tusfchen de drift tot zelfbehoud en die tot behoud van het kroost opgeteekend. „Eene spin van deze foort,” dus fchrijft hij, „in het hol des mierenleeuws „geworpen zijnde, greep deze aanftonds den zak met „eijeren, en ftelde alles te werk, om denzelven onder „het zand te trekken. De spin liet zich derwaarts met „hem medellepen; maar, de zijde, door welke hij aan „het achterfte gedeelte van haar ligchaam was vastge- „hecht, brekende, zag zij zich van denzelven gefchei- „den. Zij keerde op het oogenblik terug, greep den zak „met hare nijpers, en deed de fterkste pogingen, om „denzelven aan den mierenleeuw te onttrekken. Het was „vruchteloos; hij trok den zak meer en meer onder het „zand, en de spin liet zich, liever dan los te laten, le- „vend begraven. Men groef haar weldra weder op; zij „was volkomen levend; de mierenleeuw had haar niet „aangetast; ondertusfchen, fchoon men haar verfcheide- „ne malen met een graspiertje aanraakte, vlugtte zij „niet; deze zoo vlugge, zoo wilde spin fcheen de plaats, „waar zij hetgeen haar het waardfte was had verloren, „niet te willen verlaten.” — Bij dit verhaal wdet ik niet, wat bijkans meerdere aandacht en verwondering wekt; het verhaalde zelve, of de man, die zoo verhalen kan. Inderdaad, wij zien ons op het kleine tooneel geheel overgebracht.

Zijn deze en dergelijke driften, kunften, listen en vaardigheden, of hoe men ze anders noemen wil, onze aandacht en opmerking waardig, hooger nog flijgt onze verwondering, wanneer wij de kunstwerken befchouwen,

door die dieren vervaardigd, welke in gezelschap leven. Wie heeft niet van de kunstrijke woningen der bevers gehoord? en wie bewonderde niet de regelmatige bijenhuisen, waarin eene meetkunst heerscht, waaraan een NEWTON zelf niets zou weten te bedillen?

Het is zoo, er zijn gronden, om in den meetkunstigen vorm van het zeshoekig cellenhuis der bijen niets anders of niets meer te zien, dan een gevolg van werktuigelijke drukking. BUFFON verdedigde, zoo ver ik weet, deze meening het eerst. Wij zullen dit hier in het midden laten, daar er zich naderhand gelegenheid zal opdagen, hierop terug te komen. Doch met dit al, welke orde, al laten wij deze zeshoekige cellen daar, heerscht er voor het overige in het gansche gemeenebest der bijen! De koningin zit daar in eeuwige rust, door het gansche volk meer ontzien en geëerbiedigd, dan zelfs een Koning van het oude *Egypte* of het onmeetbare *Lydië* door het zijne. Allen bewonderen, allen omringen haar; zoo lang zij leeft, is er in allen slechts één wil, en worden allen door eensgezindheid vereenigd. Slechts het werk der voortplanting is haar toebetrouwd; de nijvere werkbijen hebben een ander gedeelte der moederlijke zorgen. Haar drijft eene onwederstaanbare drift voort, die de zorg voor het nakroost ten doel heeft; zij beschermen de kleine maatschappij; zij verzorgen dezelve; hiertoe dient de inzameling van was en honig, waarmede zij steeds bezig zijn. De keus van stof, waaruit de wilde bijen en de wespen hare woningen zamenstellen, is mede niet zonder doel. Bij de woningen eener *Amerikaansche* wespenfoort, die als zakken rondom boomtakken sloten, heb ik deze stof uit eene dicht aaneengedrongene zelfstandigheid waargenomen te bestaan, die naar kaartpapier geleeke; hierop konden de regenvlagen weinig werking doen; tot hetzelfde einde was ook de ingang tot de woning aan het onderste gedeelte.

Dezelfde orde en zorg heerschen ook bij de mieren. De geslachtlooze mieren dragen de jonge mieren naar grootere diepten, wanneer er te veel regen in de aarde dringt,

en de galerijen dreigt te bereiken, waarin deze jongen zich bevinden. Is de stortvraag geëindigd, en doet de zon hunne verblijfplaats op nieuw weder opdroogen, dan brengen zij dezelve weder naar den top van het gebouw, om hen aan den weldadigen invloed der zonnearmte bloot te stellen.

Ik schetste u in eenige trekken de kunstdrift der dieren. Gij gevoelt het, M. H. ! waarom de natuur hen met deze driften voorzien heeft. Wanneer de dieren eerst moesten *aanleeren*, wat hun tot onderhoud van henzelf en tot instandhouding der foort te doen stond, wanneer hunne handelingen door gestadige ondervinding moesten be-
stuurd en gewijzigd worden, dan zouden zij weldra na hunne geboorte weder wegsterven, en hun eerste ademtocht zou niet ver van hunnen laatsten zijn. Neen ! op zulke onzekerheden liet de Natuur, of liever liet haar eeuwige Grondvester, het niet aankomen. Toegerust met al wat tot zijn levensbehoud dienstig is, onderwezen in al wat hem tot onderhoud zijner foort te doen staat, verschijnt elke levensgast op het tooneel, en vervult de rol, hem toegewezen.

Daaruit ziet men ook, waarom de infekten zoo zeer boven andere dieren met kunstdriften zijn voorzien. Hun leven is te kort om te beraadslagen, te kort om de lessen der ondervinding op te zamelen en aan te wenden. Daarom, daarom gaf de Algoede en Alwijze hun het instinkt ten zekeren en onfeilbaren leidsman.

Maar, al begrijpt men het doel en oogmerk eener zaak, daarom ziet men toch derzelve oorzaak nog niet in, en het is iets anders, te vragen *waarom?* iets anders, *waardoor?* Laat ons derhalve de vraag, *waardoor* ontstaat het instinkt, in de tweede plaats, kortelijk beproeven te beantwoorden.

II. Ik zeg, laten wij het *beproeven*. Meer toch, dan eene proeve, is er in een zoo duister punt, en vooral van mij, niet te verwachten. Want waarlijk, de verklaring van het instinkt is eene klip, berucht door de vele schipbreuken van vroegere en latere natuuruitleggers. D E S

CARTES ontnam aan de dieren de ziel, en maakte er bloote werktuigen van; en BUFFON befteedde al zijne welfprekendheid, om dit wanbegrip op te toonen. Dit duurde zoo lang, tot dat LEIBNITZ en anderen aan de arme dieren hunne zielen wedergaven. Maar nu floeg men tot een tegenvergefteld uiterfte over. CONDILLAC, en na hem DARWIN, wilden, dat het inftinkt zou zijn afgeleid uit voorafgegane ondervindingen en waarnemingen, en bewezen dus door een nieuw en duidelijk voorbeeld, dat er niets zoo ongerijmd is, dat niet door een' wijsgeer zou zijn beweerd.

Ik zeide, dat ik beproeven wilde, het inftinkt te *verklaren*. Maar letten wij er op, wat wij doen. Wanneer wij een natuurverschijnsel verklaren, kunnen wij niet ontkennen, dat wij slechts verschijnsels met verschijnsels vergelijken. Wij leiden een verschijnsel, dat wij verklaren, b. v. van de eigenschappen van het ligchaam af, dat ons hetzelfde aanbiedt. Die eigenschappen zijn ons zelve onbekend; wij kennen ze alleen uit hare uitwerkfels, en uit dezen besluiten wij tot derzelve bestaan. Het is derhalve onbetwistbaar, dat onze verklaringen van natuurverschijnsels geene hoogere waarde hebben, dan die van *rangfchikkingen*, waardoor wij een zeker verschijnsel tot een meer algemeen brengen; welk laatste, omdat wij het verder niet kunnen uitleggen, door ons met den eertitel van grondkracht of grondwet der natuur beftempeld wordt. Zoo verklaren wij het vallen van een' stroohalm en het wentelen der planeten om de zon, door beide tot het algemeene verschijnsel der aantrekkingskracht te brengen.

Als wij ons deze opmerking hebben eigen gemaakt, dan wordt de vraag, waaruit laat zich het inftinkt der dieren verklaren, deze: „tot welk eene kracht van bewerktuiging of bezieling kan men het inftinkt brengen; of is het volkomen afgefcheiden, voor alle dergelijke rangfchikking onvatbaar, en moet men dus hetzelfde tot eene bijzondere kracht verheffen, die als zoodanige geene verdere verklaring duldt?” Gij gevoelt het, M. H.! dat wij tot aanneming van het laatste eerst dan vrijheid zullen hebben, als wij het eerfte te vergeefs beproefd hebben.

Het instinkt laat zich niet uit de prikkelbaarheid verklaren. Want door prikkelbaarheid verstaat men die kracht of dat vermogen der bewerkte wezens, waardoor zij in staat zijn, werkingen voort te brengen, die met voorafgegane, van buiten aangebrachte prikkels in verband staan en daaraan beantwoorden. Maar bij het instinkt neemt men geene voorafgaande prikkels waar, in staat om dergelijke werkingen te veroorzaken. Welke is de prikkel, die de spin tot spinnen, den vogel tot het bouwen van zijn nest, en de bijen tot het vervaardigen harer cellen aanzet? Eene soort van marmot, die in den zomer geen nest heeft, bereidt voor zich een leger in den herfst, om daarin des winters te slapen. Wat is het, dat het dier hiertoe aanzet? „Niets is natuurlijker,” zal men zeggen; „het is de afnemende zomerwarmte.” Maar die vaardige beantwoorder zegge mij dan tevens; hoe het kome, dat dit dier zelfs dan zich een nest maakt, als het in eene kamer leeft, waarin steeds dezelfde graad van warmte wordt onderhouden.

Even min laat zich uit ondervinding en waarneming het instinkt der dieren afleiden. Wij hebben dit reeds boven, zoo het ons toefchijnt, genoegzaam aangedrongen. Maar wij moeten meer doen, en kunnen niet nalaten op te merken; dat het instinkt met de ziel der dieren in geen verband schijnt te staan. Men zal toch niet willen, dat de ziel voor verdeeling vatbaar zoude zijn? Dit is in zichzelf zoo tegenstrijdig, dat wij het zelfs niet eens regt denken kunnen. En evenwel dit zoude alsdan plaats moeten hebben. Heeft niet de schrandere LYONNET eene rups zonder kop even goed en eveneens zien voortkruipen als te voren; en zag niet een ander niet min scherpsinnig waarnemer (BOYLE) vliegen zich nog paren, nadat haar het hoofd was afgesneden? Even zoo bijt het voorste gedeelte van eene doorgesneden wesp of bij, terwijl het achterste gedeelte den angel uitsteekt, als men hetzelfde aanraakt. Zag men niet eene slang, nadat haar de kop was afgehouden, nog naar een' steenhoop kruipen, waaronder zij gewoon was zich te verbergen; en heeft men

niet zeefchildpadden, die op vrij grooten afstand van de zee de koppen waren afgeflagen, zich zien omkeeren en naar den oever der zee kruipen?

Wij moeten dus naar eene andere kracht omzien; en deze kracht moet, zoo zij den grond van het instinkt zal bevatten, zich kenmerken door dezelfde doeltreffendheid en onfeilbaarheid.

Er heerscht eene kracht in de levende wezens, die hen uit den sluimer van een kiemend leven tot voldongene *bewerkteuigde* niet slechts, maar ook, als ik dus spreken mag, *bewerkteuigende* kunststukken ontwikkelt en opvoert. Zij bestuurt den groei en de ontwikkeling, houdt het gevormde in stand, en herstelt al het geleden letsel, dat slechts herstelling duldt. Deze vormende, ontwikkelende, behoudende, heelende kracht noemt men *vormdrift* (*). Het is tot deze vormdrift, dat ik geloof, dat men het instinkt brengen moet.

Reeds bij de planten neemt men twee kunstwerken waar, aan welke noode eenig kunstwerk van een levend infekt mag worden gelijkgesteld. Ik bedoel de kiem en de bloem. De polijp schijnt even als de plant te bloeijen, en zij is dier; op dierlijke wijze zoekt en geniet zij hare spijs; zij drijft spruiten en loten uit, en het zijn dieren; zij kan gedeeld en op duizenderlei wijzen beleedigd worden, maar zij herstelt zich, waar slechts herstelling mogelijk is; ja zelfs elk deel vormt zich tot eene nieuwe polijp; — dat is een gewrocht der vormdrift, en het is toch wel grooter kunststuk, dan ooit eene bij of mier volvoerde!

Hebt gij wel ooit een slakkenhuis, vóór uw voet het vertrapte, aandachtig gadegeflagen? Hebt gij gezien, hoe kunstig het gewonden is om deszelfs as, en hoe het aan zijnen bewoner, een anders zoo weerloos schepsel, tot woning en verweering verstrekt? Hebt gij gezien, hoe schoon het gekleurd is; zoodat het nuttige en noodige nog niet genoeg schein te zijn, zoo er ook het schoone

(*) De *nisus formativus* of *Bildungstrieb* van BLUMENBACH, aan wien wij derzelver nadere kennis verschuldigd zijn.

niet bij kwam? Wel nu, dat slakkenhuis is een gewrocht dier zelfde vormkracht, en zeker grooter kunststuk, dan ooit eene bij of mier volvoerde!

Volgens deze wijze van zien wordt mij ook de regelmatigheid van het kunstwerk blijkbaar. Wilt gij het weten, wat ik daaromtrent denk? Mij dunkt, *dier* en *kunstwerk* maken te zamen slechts *één geheel* uit, dat organisch verbonden is. Even gelijk het slakkenhuis tot de slak behoort, en de bloem en kiem deelen zijn der plant, zoo is ook het cellenhuis der bijen, zoo zijn ook de galerijen der mieren en de netwerken der spinnen onafscheidelijk met de dieren verbonden, die dezelve vervaardigen. Vandaar de zorg, die zij voor hun kunstwerk hebben; het is zorg voor zichzelf.

„Wat is,” vraagt HERDER, „het spinneweb anders, dan de verlengde spin zelve? Even gelijk de polijp hare armen uitstrekt, om haren buit te vatten, even zoo ontving ook de spin pooten en nijpers, om denzelfden vast te houden, en kliertepeltjes, waaruit zij het spinfel te voorschijn brengt, om daarmede haren roof te bemagtigen. Hare bewerktuiging is zóó ingerigt, dat er stof genoeg is tot zoo vele weeffels, als zij in haar leven noodig zal hebben te vervaardigen. Is zij hierin ongelukkig, dan moet zij tot geweldige middelen overgaan, of sterven. Hij, derhalve, die haar gansche ligchaam zoo en niet anders vormde, en hetzelfde met deze en geene andere inwonende krachten voorzag, vormde de spin ook voor haar webbe.”

En nu begrijpen wij ook den zeshoekigen vorm der bijencellen. Ik wil BUFFON niet geheel tegenspreken, die denzelfden uit mechanische drukking verklaart. Wanneer een aantal van ronde cellen zich tegen elkander aansluit, kan men wel begrijpen, dat onderlinge gelijkmatige drukking deze cirkels in regelmatige zeshoeken doet veranderen; dewijl deze figuur de éénige is onder de drie aan elkander sluitende platte figuren, waartoe namelijk ook de gelijkzijdige driehoek en het vierkant behoort, die van den cirkel minder afwijkt, en de meeste ruimte in

zich sluit. Maar, ook in die vooronderstelling, is do overal gelijke drukking, door de bijen in elke cel aangebragt, zeker buiten eene kunstdrift niet te verklaren. De planten helderen dit op. Haar cellenweeffel neemt de gedaante van regelmatige zeshoeken aan. Oorspronkelijk waren het ronde blaasjes; deze maken den eersten grondslag uit van alle bewerkte wezens. Tegen elkander aangedrukt, veranderen deze ronde blaasjes in cellen; maar in nieuw gevormd cellenweeffel is de ronds vorm nog aanwezig. Zeshoekige cellen zijn dus gewrochten der bewerkte krachten, en ik zie in het cellenweeffel der planten, in de tweede maag der herkauwende dieren, en in vele andere deelen van bewerkte wezens, deze zelfde zeshoekige gedaante; ja, wat meer is, en zeker alleropmerkelijkst mag heeten, ik zie dien zelfden zeshoekigen vorm ook in de facetten, waaruit de zamengefelde oogen der bijen bestaan.

Ik zou bijkans geen einde vinden, zoo ik alle de gevolgen wilde opfommen, die uit dit inzicht zich als van zelve aan mij opdringen. Ééne opmerking, echter, kan ik niet achterhouden. Zij is deze: Waarom zijn het de geflachtlooze infekten, die kunstdriften aan den dag leggen, wanneer er eene maatschappij van infekten bestaat? Is het niet, omdat de vormdrift der overigen zich uitput in, en beperkt is tot, de voortplanting? — Doch ik wil mij in deze onderzoekingen, hoe belangrijk ook, niet verder verdiepen.

Hoe enger de kring is, binnen welken organifche krachten besloten zijn, met des te meer kracht werken zij. De polijp heeft voor velerhande berooving en onthouding eene vergoeding in hare herstellingskracht; maar ook, welk eene herstellingskracht! Even zoo is het met de kunstdriften. Hoe enger de grenzen zijn, binnen welke zij werken, des te sterker werken zij. Wij wikkelen ons in onnoodige zwarigheden, wanneer wij aan de dieren onze inzigten toeschrijven. Integendeel, hunne schijnbare listen zijn dikwijls het gevolg der beperktheid hunner geestkrachten. Men weet, dat de egel zich ineentrekt en

zamenrolt bij gevaar, en zóó door zijne stekels van alle zijden bedekt is; even zoo doet ook het kleine, weerlooze gordeldier. Beiden doen dit niet uit overleg, maar omdat zij dom genoeg zijn te gelooven, dat zij hunnen vijanden ontkomen zijn, als zij ze niet zien. Zij bergen dus den kop, en schuilen met denzelven onder het lijf weg; dit kunnen zij niet doen, zonder zich tot een' kogel zamen te rollen, en nu zijn zij werkelijk behouden. Wij moeten ons dus voor deze dwaling zorgvaldig hoeden, en ons b. v. wachten van te zeggen, dat de spin een net weeft om vliegen en muggen te vangen, daar de zelve integendeel deze vangt omdat zij een net weeft.

Dat het instinkt eene wijziging van de vormdrift is, blijkt eindelijk ook nog daaruit, *dat het zich in vele ziekten als geneeskracht der natuur openbaart*. Als de kracht der ziekte op het hoogste geklommen is, als het verderf reeds schijnt te worden rondgevoerd in de aderen, als spier en pees verstijft, en de lijder reeds eene prooi des doods schijnt, dan bereidt deze geneeskracht der natuur in stilte haar plan tot genezing, en volvoert hetzelfde, door aan de ziektestof eene bepaalde rigting te geven, dezelve langs eenen veiligen weg af te voeren, of door eenen onweêrstaanbaren trek naar zekere bepaalde spijzen of dranken in den zieke op te wekken.

Het reeds gezegde zal voldoende zijn, zoo ik mij niet bedriege, om u het instinkt als afhanger van de vormdrift voor te stellen. Maar ik moet u nog doen opmerken, dat het *eene wijziging* van deze drift is. Het is de vormkracht wel; maar zij werkt met en door behulp van verschillende werktuigen, bij de meeste dieren met en door behulp van zenuwen; niet van die zenuwen, welke aan beweging en gevoel dienstbaar zijn, niet met behulp van de hersenen of het ruggemerg; maar door behulp van de zenuwen des bewerktuigden of plantaardigen levens. De toestand der droomenden, der slaapwandelaars en der gemagnetiseerden heldert eenigermate de werking dezer zenuwen op, wanneer de werktuigen van het dierlijk gestel

in werkeloosheid verzonken zijn. CUVIER heeft derhalve geen ongelijk, wanneer hij de dieren, die door hunne kunstdrift onwetens, onwillens en onverftandig worden voortgedreven, met fleepwandelaars vergelijkt. Het werk, dat zij ondernemen, vergelijkt hij met een' droom of fchijngezigt, dat hen onophoudelijk vervolgt.

Op deze wijze poog ik het infinkt der dieren te verklaren. Ik erken gaarne, dat er bij deze verklaring nog zwarigheden, welke ik echter hier niet kan opfommen, overblijven; maar hoe kan dit anders? Het infinkt is een der raadfels en wonderen der natuur, welke er meer heeft; terwijl het, gelijk LESSING te regt aanmerkt, het grootfte wonder is, dat deze groote natuurwonderen zoo alledaagsch voor ons worden kunnen. Hetgeen nog duister blijft, moet door herhaalde en naauwkeurige waarneming worden opgehelderd. Onze natuurkennis is een gedurig vragen, en wij ftaan nog slechts in het voorhof van den grooten tempel der natuur; alleen aan hem, die haar liefheeft, wil zij eenige van hare geheimen verklaren, en hem langzamerhand in het getal harer vertrouwelingen opnemen.

III. Doch het is tijd, dat ik overga tot het derde deel mijner rede, en aan het onderzoek, in hoe verre de mensch, door gemis aan meer ontwikkeld infinkt, in vergelijking met de dieren, benadeeld of verongelijkt heeten mag, de nog overige oogenblikken van het ras voorbijgaand uur beftede. Verleent mij daartoe, in de laafte plaats, de voortdoring uwer goedgunftige aandacht.

RORARIUS heeft een boek gefchreven, waarin hij tracht aan te toonen, dat de dieren dikwerf beter gebruik van hunne rede maken, dan de menschen. Het is opgevuld met fabelachtige verhalen van dieren; terwijl de fchrijver zich de moeite gegeven heeft, om de ongehoordfte wandaden van menschen met groote zorg bijeen te trekken. Het boek bewijst niet veel meer, dan dat men in tamelijk zuiver Latijn beuzelingen verhalen kan, en dat RORARIUS, bij het opstellen van hetzelfde, weinig gebruik van zijne rede gemaakt heeft. Hij is ondertusfchen de éénige niet, die deze felling heeft voorgedra-

gen, en de zaak vereischt derhalve een meer ernstig en opzettelijk onderzoek.

Wij moeten vooreerst opmerken, dat zij dwalen, die aan den mensch het instinkt geheel ontzeggen. — Wie leerde den pasgeboren zuigeling zijne lippen en tong, en de spieren dezer deelen en van den slokdarm, zóó besturen, dat hij de melk uit de borsten der moeder naar behooren kon zuigen, en daarbij eene vaardigheid aan den dag leggen, die volwasfenen niet bezitten? Wie leerde hem dat, zoo geene natuurlijke aandrift hem dat leerde? — Er zijn meer handelingen van den mensch, die op instinkt berusten; maar wij willen, voor het tegenwoordige, ons daarin niet verder verdiepen.

Maar, hoewel er dan mischien sommige handelingen zijn, waarin de mensch door eene onbedriegelijke drift bestuurd wordt, in verre de meeste gevallen handelt hij toch volgens overleg en keuze, en staat dus bloot aan dwaling en misflag. Hoe veel gelukkiger is het dier! Het dwaalt niet, maar vervult, door onwederstaanbare drift voortgedreven, de oogmerken van zijn aanzijn zonder mislagen. Het wordt niet door eene angstige keuze geflingerd; het wil 's morgens niet, wat het 's avonds niet wil; het vormt geene ontwerpen, die mislukken; het gaat niet buiten zijnen kring; het leeft in denzelfen, en geniet in dien kring zijn aanwezen volkomen. Bij den mensch, daarentegen, welk een ander schouwspel! wat mislukte pogingen! wat al in duigen gestorte plannen! welk eene wolk van dwalingen! Van den eersten traan zijns levens af, die door de wieg wordt gestild, tot zijnen laatsten toe, die alleen door het graf, als eene andere wieg, gestild wordt, is de mensch een speelbal zijner begeerten en ontwerpen, van welke hij de meesten nooit vervuld ziet, tot dat levenszatheid hem met genoeg den laatsten stond doet verbeiden, die een einde aan zijn lijden en aan zijne tranen maken zal.

Zoo spreekt men — en vergeet, *wie* men is en *wat* men is. Keeren wij eens de zaak om, en geven wij voor een oogenblik aan den mensch instinkt, gelijk de dieren be-

litten, werkende binnen eenen engen kring, maar met onfeilbare zekerheid, en aan de dieren daarentegen verstand en keuze. Wat er alsdan van de laatstgenoemden zoude worden, hebben wij reeds boven gezien. Doch met den mensch zoude het niet beter zijn gesteld. Waartoe zou hem zijne spraak dienen? De eene mensch zou eveneens gevoelen en denken als, zou niets meer of niets minder weten dan de andere; deze eenzelvigheid behoefde dus geene mededeeling. Alle geestelijke voorregten zouden verdwijnen; slechts het zinnelijke zou stof en onderwerp van onze begeerten en handelingen zijn.... Dan genoeg! Ik kan niet verder voortgaan in deze beschrijving van den vernielden menschenadel. Eene meer waardige gedachte eischt, dat ik haar ontwikkelde.

Wilt gij weten, wat dit gemis aan meer ontwikkeld instinct bij den mensch ons leere? Het dier verandert en besehaaft niets; het vindt niet uit, maakt niet volkomener; ook is dit laatste ondoenlijk, want het kunstwerk van het instinct is terstond meesterstuk. Bij den mensch niet alzoo! Hulpeloos en hulpbehoevend komt hij ter wereld; het voor leeren vatbare schepsel moet leeren; het voor opvoeding geschapene kind moet worden opgevoed, en het voor toeneming geschikte verstand moet wasfen.

Het is dus, als ik zoo spreken mag, een der familietrekken van het menschelijk geslacht, dat het voor opvoeding en voor volmaking vatbaar is. Elk dier ontvangt, bij zijne intrede op het tooneel des levens, zijn eigen talent, en moet hetzelfde volgens vaste wetten besteden. Ook de mensch ontvangt het zijne, elk in verschillende mate. Maar het is niet het getal der hem toevertrouwdè talenten, — het is de wijze, waarop hij dezelve aanwendt, die hier in aanmerking komt. De mensch kan — hetgeen het dier niet kan — zijn talent ongebruikt laten, en dan is hij minder dan dier; hij kan het enkel besteden, en dan is hij niet veel meer dan dier; maar hij kan er ook mede woekeren, en dan, dan alleen is hij waarlijk mensch; dan heeft hij zijne bestemming vervuld: hij heeft zijne krachten geoeffend.

Ja! dat is 's menschen bestemming hier op aarde, dat hij zijne krachten oefene; dat is zijne taak, dat hij eene taak beginne. De dieren voldoen hier op aarde aan het oogmerk van hun bestaan. Met den mensch is het geheel anders gelegen. Voor hem is de kunst lang en het leven kort. Zijne bestemming eindigt dan ook met deze aarde niet, en omvat meer dan ééne wereld. — Welkom dan elke mislukte poging; welkom elk goed, doch onvoltooid gebleven, plan! Zij zijn mij een bewijs, dat de mensch hier slechts stukwerk oefent, omdat het hier op aarde niet is, dat ooit het volmaakte *voor hem* komen kan.

Gelukkig zij, die hier eene taak beginnen, waardig om in de eeuwigheid te worden voortgezet; gelukkig zij, die hier hun talent niet begraven, maar er woeker mede drijven! Al was dwaling ook altijd hun deel; het was niet om reine waarheid te doen, (die is voor den ongeziene God alleen!) → maar het was om oefening der krachten te doen; en waar die heeft plaats gehad, is ook het doel huns aardfchen levens, niettegenstaande alle dwalingen, door hen bereikt.

De onzichtbare en de stoffelijke, de zedelijke en de zinnelijke wereld, alles, alles is in de heerlijkste overeenstemming. Zoo is dan ook aan het gemis van instinkt bij den mensch de vatbaarheid voor steeds toenemende volmaaktheid verbonden, en zoo is aan dezen familietrek des menschen zijne bestemming voor eene eeuwigheid vastgemaakt!

1822.

BIJDRAGE TER BEVESTIGING VAN HET NUT DER TEM-
PONS BIJ VÓORKOMENDE PLACENTA.

(*Vervolg en slot van bl. 72.*)

De zieke, des avonds van denzelfden dag ten zeven ure, wederom bezoekende, vond ik dezelve, naar haren toestand, vrij kalm en rustig; nergens over klagen-
de, dan over eenen onaangenamen aandrang tot ontlasting, zijnde zij in geene drie dagen af geweest. Een la-

vement werd, uit dien hoofde, door mij als het doelmatigste voorgeschreven. Dan, naauwelijks was dit gezet en de zwangere op het steekbekken geholpen, of er volgde op eens, te gelijk met eenigen afgang, eene zoo geweldige bloedstorting, dat het bekken, in een oogenblik, tot aan den rand toe vol was. Ik werd ijlings geroepen, ~~kom~~, en zie, en verneem het gebeurde. De vrouw zelf lag sprakeloos, buiten kennis, met het klamme zweet op het gezicht; de pols was klein, snel en bijna niet te voelen, en alles getuigde van den zorgelijken toestand, waarin de zwangere zich bevond, gepaard met eene volkomene werkeloosheid van den *uterus*. Gaarne wilde ik weër tot de *tempons* overgaan; dan ik vreesde, ik betrig het, eene tweede bloedstorting, onder welke de zieke wiskunstig zou hebben moeten bezwijken, dewijl de nog plaats hebbende ongewone gevoeligheid der deelen mij in het behoorlijk inbrengen der *tempons* zou gehinderd hebben, en, zonder deze naauwkeurige opvulling der *vagina*, doen de *tempons*, in dit geval, toch geen nut. — Eene kunstmatige, overhaaste voleindiging der verlossing dan? Ook hier was de vrees voor eene doodelijke bloedstorting onder de bewerking niet minder. — Oogenblikkelijk deed ik den gewonen Arts van dit gezin, den Hoogleeraar N. C. DE FREMERY, van het voorgevallene kennis geven, ten einde door zijnen wijzen raad, in dezen voor de zwangere gevaarvollen toestand, geholpen en ondersteund te mogen worden. Deze komt, ziet de massa bloeds, welke, bij eene naauwkeurige nameting, over de zestig oncen bleek te halen, slaat den toestand der zwangere gade, en besluit tot eene oogenblikkelijke verlossing. Dezelve wordt nu op staanden voet ondernomen, en op de gewone wijze volbragt. De zwangere, namelijk, wordt terstond, op het reeds lang in voorraad gereed gemaakte kraambed, dwars op den rug geplaatst, en aan wederzijden en van achteren, door de noodige helpers, (waaronder de Hoogleeraar voornoemd) ondersteund en vastgehouden; waarna ik, regt voor haar zittende, mijne regterhand, zonder veel moeite te onder-

vinden, in de *vagina* bragt, en dezelve, tot aan het *orificium uteri*, even gemakkelijk opwaarts voerde, doorpien de *vagina*, waarschijnlijk door het voorgaand *temporieren*, reeds aanmerkelijk verwijd was. Aan het *orificium uteri* gekomen, vond ik hetzelfde reeds zeer slap, en, hoezeer er geen de minste werkelijk perfende arbeid geweest was, en ook vooral nu niet plaats had, het *segmentum vaginale uteri* echter reeds geheel verdwenen, en het *orificium* zelve genoegzaam verwijd, om mijne drie vingers te gelijk door te laten; terwijl de *placenta* hetzelfde volkomen nog bedekte, zonder eenige plaats van beginnende afscheiding aan de randen aan te bieden. Na dan ook dit *orificium*, met bedaardheid en voorzigtigheid, slechts zoo veel verwijd te hebben, als voldoende was, om met mijne vingers met vrucht op de *placenta* te kunnen werken, doorboorde ik, met behoedzaamheid, de zelfstandigheid der *placenta*, omdat ik vreesde, door eene nieuwe kunstmatige afscheiding aan eene der punten van derzelver rand, aanleiding te zullen geven tot eene nieuwe bloedstorting, en omdat ik vertrouwde, dat de tegenwoordigheid van mijne hand en mijnen arm, naarmate zij door de zelfstandigheid der *placenta* ingingen, en daarna die van het ligchaam des kinds, bij deszelfs doorgang door de gemaakte opening in de *placenta*, voldoende zouden zijn, om het onmatig verlies van bloed te voorkomen, waaraan ik anders het kind, door deze wijze van in den *uterus* in te gaan, blootstelde. De uitkomst beantwoordde aan mijn vertrouwen; spoedig was ik door de zelfstandigheid der *placenta*, maar stuitte nu ook weldra tegen de vliezen, die derzelver binnenste oppervlakte bekleeden, en welke ik niet dan met moeite openen kon, dewijl zij, uit hoofde hunner slapheid, aanhoudend voor de pogingen mijner vingers weken, en de *uterus*, onder deze geheele bewerking, werkeloos was en bleef. Weldra echter bezweken zij onder eene voorzigtige en regelmatige wrijving en betasting mijner ingebrachte vingers, en niet door het stooten met de toppen mijner vingers van onderen tegen dezelve, 't welk ik zorgvuldig

vermijdde, om de *placenta* door dit geweld niet verder los te maken. Eene groote massa waters, dat langs mijnen arm stroomde, en zelfs niet zeer bloederig was, kondigde deze uitkomst oogenblikkelijk aan. Het vóórkomend hoofd, dat zich, met het achterhoofdsgedeelte van de kruin, in de eerste ligging voordeed, dadelijk naar de regter darmbeenskom te verplaatsen; langs de linkerzijde van het ligchaam des kinds regelmatig verder opwaarts te gaan; de voeten te zoeken, te vatten, in het *orificium uteri* te brengen; het kind geheel te keeren, en de verlossing, met inachtneming der noodige regelen van bedaardheid en voorzigtigheid, te eindigen, als eene voetgeboorte in de eerste ligging, was bijna zoo spoedig volbragt als ondernomen.

De bloedvloeijing, welke onder de verlossing niet aanmerkelijk geweest was, en gedurende den gang van het kind door het bekken volstrekt niets, vermeerderde spoedig eenigzins na deszelfs geboorte; dan hield ook even spoedig weder op, na twee à drie inspuitingen, van onvermengden en kouden azijn, in den openstaanden en werkelozen *uterus* gedaan te hebben. Een brandend, schrijnend gevoel, waarover de vrouw klaagde, verwittigde mij, dat de inspuitingen doel troffen. De *uterus* kromp dadelijk in, trok zich te zamen, en gaf mij gelegenheid, ook de *placenta* terstond te kunnen wegnemen, en de verlossing geheel te eindigen.

Het kind, dat eenigzins flauw ter wereld was gekomen, kwam weldra, door een weinig borstelen onder aan de voeten en langs den rug, weder bij, en gaf, door zijn luïd en sterk gefchreeuw, genoeg te kennen, hoe weinig hetzelfde bij en onder deze verloskundige bewerking geleden had; zoo als het dan ook nu nog een zeer voorspoedige en kloeke jongen is, ruim acht maanden oud (30 November), die voor een kind van gelijken ouderdom, en op eene natuurlijke wijze ter wereld gekomen, in niets behoeft onder te doen.

De vrouw was, gedurende de geheele bewerking, bij hare kennis gebleven, zonder, of bij het inbrengen van

mijne hand in de *vagina*, of bij het verwijden van het *orificium uteri*, of bij het volbrengen der keering van het kind, veel min bij deszelfs verdere geboorte, eenig bewijs van vermeerderde smart gegeven te hebben, welke zij mij daarna, in kalmer oogenblikken, ook verzekerde, niet ondervonden te hebben.

Ten titerste zwak en afgemat zijnde, oordeelden wij het raadzaam, de kraamvrouw niet te verbedden, maar haar nog eenige uren op het kraambed stil te laten liggen, tot dat ziel en ligchaam beide zich weder wat hersteld zouden hebben; eene gewoonte, welke ik bij alle, zelfs de natuurlijke, verlossingen opvolg, daar dit spoedige verbedden der pas verlostte vrouw toch nergens toe dient, en hetzelfde de zuiverheid en reinheid, welke, bij barende of gekraamd hebbende vrouwen, nimmer verwaarloosd moeten worden, eer tegenwerkt dan bevordert; terwijl de tot dit verbedden noodzakelijke bewegingen van het ligchaam der pas verlostte vrouw aanleiding kunnen geven tot haarmoederlijke bloedstortingen, flauwten en andere gevaarlijke toevallen, welke het altijd beter is uit eene te groote voorzigtigheid te voorkomen, dan uit eene laakbare inschikkelijkheid te doen ontstaan.

Na de kraamvrouw dan behoorlijk bezorgd te hebben, lieten wij haar, op het kraambed, stil liggen, schreven haar een zacht opwekkend en bedarand middel voor; en bleven eenige uren bij haar de onmiddellijke gevolgen der verlossing afwachten; te meer, dewijl deze gevolgen, zoo als ik reeds gezegd heb, bestendig bij deze vrouw, na de vier laatste bevallingen, zeer onrustwekkend waren geweest. Ook nu grepen dezelve weldra plaats. Onderfcheidene benaauwdheden, menigmaal door flauwten, bij afwisseling, opgevolgd wordende, overvielen haar spoedig, en maakten de eerste vier uren van den nacht, ofschoon de vloeiing zeer matig was en bleef, alleronstui- migst. Tegen twee ure in den morgen scheen alles te bedaren; de natuurlijke warmte was, over het geheele ligchaam, teruggekeerd, de ademhaling vol en regelmatig geworden, de rusteloosheid in eene kalme rust overgegaan, en de pols een weinig opgekomen en minder snel,

Het dringendste gevaar der verlossing dits, voor het grootste gedeelte, geweken zijnde, verlieten wij de kraamvrou, met eene zelftevredenheid, moeijelijk te beseffen, dan door hem, die zich ooit in de gelegenheid gesteld heeft gezien, van iets tot het behoud van twee menschen te hebben kunnen bijbrengen. Niet zonder groote bezorgdheid, echter, verbeidden wij den morgen, en den verderen afloop van deze kraam; veel was er immers nog in te voorzien, — veel had de natuur nog te doen, eer de overwinning behaald was.

Het overige van den nacht was verdér rustig geweest; de kraamvrou had, eenige malen, gerust geslapen, en was nu, bij onze komst, zoo kalm, bedaard en weltevreden, als na eene regelmatigte verlossing. Met smaak had zij ook een kopje thee, met eene beschuit, (haar gewone ontbijt) genomen; had hoegenaamd geene pijn, noch in het lijf, noch aan de deelen, die het meest hadden moeten lijden, — met één woord, klaagde nergens over, dan over een gevoel van groote en, na eek zoo geweldig bloedverlies, niet te verwonderen magtelóosheid. Over deze zwakte dan ook, als zijnde zij zeer natuurlijk en derzelve bestrijding in dit tijdstip zeer gevaarlijk, bekommerden wij ons niet veel; een eenvoudige, zachte, verkoelende en voedende dieet kwam ons voor het gepaste te zijn. Maar zóo veel te meer vestigden wij onze aandacht op den toestand der buksingewanden, vooral op dien van den *uterus*, alsmede op de aanstaande afscheiding van het zog. Het was toch de *uterus*, welke bij deze verlossing, hoe zacht ook bewerkt, het meeste geweld had geleden, wiens eigendommelijk bestaan het meest geschokt was, en wiens hierdoor verhoogde gevoeligheid eene zoo veel te sterkere terugwerking moest doen vreezen, zoodra zich bij de reeds ontvangene prikkels nieuwe voegden, welke de werking der eerste of vernieuwden, of versterkten, of vermeerderden. Het was de onvolledige, gestoorde of bellette afscheiding van zog, die, uit hoofde van innige medelijgendheid, welke er tuschen den *uterus* en de borsten bestaat, deze vernieuwing of vermeerdering van de in den

uterus plaats gehad hebbende, of nog min of meer aanwezige prikkels, het meest moest doen vreezen. Dit, derhalve, als het belangrijkste, moesten wij trachten te voorkomen, door de terugwerking der natuur, tegen de vroeger ontvangene prikkels in den *uterus*, zoo veel mogelijk van dit ingewand af te leiden, en, door nieuwe, op andere met den *uterus* het meest gemeenschap hebbende deelen van het vrouwelijke ligchaam, aangebragte sterkere prikkels, tot deze deelen te trekken en verder te bepalen. En welke deelen waren meer geschikt, om de hiertoe noodige prikkels te ontvangen, dan de tepels? Welke deelen, tot bewerking der noodige afleiding, meer bekwaam, dan de borsten? Zij immers zijn het, die door de natuur zelve bestemd zijn, om de werking van den *uterus*, te zijner tijd, na de geboorte van het kind, te vervangen. Zonder dus eenige acht te slaan op de groote zwakte, waarover men klaagde, zochten wij slechts de ontsteking van den *uterus* te voorkomen, en bevelen, te dien einde, nu reeds, nog geen twaalf uren na de verlossing, het vlijtig zuigen aan de borsten ten sterkste aan, offchoon deze nog niet het minste bewijs gaven van eenig zog te bevatten; ja wij waren van deszelfs nuttigheid zoo zeer overtuigd, dat wij er op aandrongen, om hetzelfde ten minste alle drie uren te herhalen (*). De leefregel bleef voor het overige dezelfde, alsmede de geneeskundige behandeling.

De tweede dag liep even gerust af als de eerste; de vrouw

(*) Volgde men (opdat ik dit in het voorbijgaan zegge) altijd dezen raad, zelfs bij vrouwen, welke niet wilden of niet kunnen zogen, van bestendig eerst te zorgen, dat het zog in de borsten kwame, om het daarna te verdrijven, hoe weinig zou men dan niet van die zoogenaamde zogverplaatsingen hooren spreken, die nu zoo menigmaal, zelfs na de regelmatigste en natuurlijkste verlossing, de gelukkigste moeders, in het midden harer vreugde, onverwachts wegrukken, en de blijfchap der echtgenooten in bitteren weedom veranderen! — Mogt deze wenk, voor het heil des menschedoms in het algemeen, en der vrouwen in het bijzonder, niet te vergeefs gegeven zijn!

bleef kalm, klaagde over niets, den dorst uitgezonderd, welke zeer sterk was, en niet te stillen, — het gewone verschijnsel ook bij alle zwaar gewonden, die een groot bloedverlies geleden hebben, en hetwelk dus het gevolg schijnt te zijn van eene wezenlijke behoefte aan vocht, ontstaan uit het plotseling en bovenmatig verlies van bloed, en uit de hierdoor verbrokene evenredigheid tusfchen de vloeibare en de vaste deelen van het ligchaam, maar geenszins het uitwerkfel van eenen, in het ligchaam aanwezigen, tegennatuurlijken ziekteprikkel. Over dezen dorst dan ook verontrustten wij wederom ons niet veel, en vergenoegden ons, denzelfen te bestrijden, eenvoudig door de kraamvrouw veel te laten drinken amandelmelk, of gelijkfoortige zachte, voedende dranken; maar bij kleine hoeveelheden te gelijk, en daarentegen met zoo veel te spoediger en te menigvuldiger herhalingen. — De buik bleef flap, natuurlijk warm en vochtig, zonder de minste spanning of pijn, de betastingen, in alle rigtingen en op alle plaatsen, zeer wel verdragende, de bodem vanden *uterus* niet uitgezonderd; offchoon deze bodem, door zijnen, voor den tijd der bevalling, ongewoon hoogen stand, (in de nabijheid namelijk van den navel) en door een voor den geoeffenden Verloskundigen kenschetsend gevoel van zachte zwelling, eene nog bovenmatige opzetting van de wanden van den *uterus* verraade, en eene reeds beginnende terugwerking aanduidde van den bij de verlossing zoo zeer geprikkelden *uterus*. De kraamzuivering bleef desniettoegenstaande natuurlijk; eer te overvloedig, dan te weinig. De borsten waren en bleven zogledig, gevende dezelve, bij elke uithaling, niet meer, dan een paar lepels zog, op. De toestand, eindelijk, van de kraamvrouw bleef dus, over het geheel, gunstig; het gevaar echter was daarom nog niet geheel geweken: eene belangrijke werking (de afscheiding van zog) moest, in dit afgemat en krachteloos ligchaam, nog plaats grijpen; van haar hing bijna alles af. De behandeling dus bleef dezelfde, voedend, verkoelend en bedarend, met nalating van alles, wat, in voedsel, drank of geneesmiddelen, de wer-

king der vaten eenigzins zou kunnen aanzetten, of de levenskrachten te veel opwekken. — Ook den derden dag na de verlossing bleef alles nog in denzelfden rustigen staat; maar de nacht hierop was onrustig; de buik was pijnlijk geworden; de kraamzuivering aanmerkelijk verminderd; de borsten waren echter slap gebleven; de pols was koortsig; de huid droog, brandend; het hoofd zeer pijnlijk, en de geest meer neêrgeflagen.

Geen twijfel, of de natuur was uit hare werkeetoesheid opgestaan, en reeds wezenlijk bezig met pogingen te doen, om hare bestemming te vervullen; doch over de plaats, waar? scheen zij nog niet bepaald te zijn, maar tusfchen den *uterus* en de borsten te kampen, onzeker tot welke zij zich wenden zou, door beide even zeer wordende aangetrokken, — door *deze*, ten gevolge van de natuurlijke verordening van derzeiver bestaan, — door *geenen* (den *uterus*), ten gevolge van den nagebleven prikkel van het geleden geweld, bij de plaats gehad hebbende kunstmatige verlossing. De genezingsaanwijzing, derhalve, kon niet onzeker blijven. De werking der natuur tot de borsten te trekken, en tot *deze* te bepalen, door alles, wat kunst en oordeel vermogten, moest onze hoofdbedoeling uitmaken; terwijl wij, te gelijker tijd, den, in den *uterus* nog aanwezigen, tegennatuurlijken prikkel aldaar moesten zoeken te verzwakken, deszelfs opgewekte gevoeligheid te verstoppen, en de ontleding der in deszelfs vaten en in deszelfs zelfstandigheid opgehoopte vochten te bevorderen. Op de herhaalde en menigvuldige uithaling der borsten werd nu met nog meer nadruk aangedrongen, — niet zoo zeer om dezelve van zog te ontlasten, dat er niet in was, als wel, om, door de aanhoudende prikkeling der tepels, onder de bewerking van het zuigen aldaar aangebragt wordende, den aanwezigen prikkel in den *uterus*, als 't ware, te verlammen, en de werking der natuur tot de borsten te trekken; terwijl men, door plaatselijke verzachtende stovingen op den buik, en door gelijkfoortige inspuitingen in den regten darm, de verhoogde gevoeligheid van den *uterus* te gelijk zocht te

verzwakken , deszelfs spanning te verminderen , en de ontlasting der vochten te bevorderen.

De uitkomst beantwoordde aan onzen wensch ; de natuur behaalde, offchoon wat trager dan gewoonlijk , eindelijk toch de overwinning ; de pijn in den buik verminderde , hield eindelijk geheel op ; de kraamzuivering begon sterker te vloeijen ; de *uterus* zich te ontspannen , en dieper in het bekken te zakken ; de droogte der huid door eene algemeene vochtige warmte vervangen te worden ; de hoofdpijn te bedaren ; de pols minder snel te slaan ; de kalmte in den geest terug te keeren , en de vrouw eindelijk , na 24 uren woelens en onrust , in een' gerusten en verkwikkenden slaap te vallen. — Des morgens van den vierden dag vonden wij dan ook de kraamvrouw , hoe zeer nog zeer vermoeid en zwak , veel kalmer en opgeruimerd ; alle plaatselijke gevoeligheid in den buik was verdwenen ; de *uterus* tot zijne , op dezen tijd na de bevalling gewone , grootte bijna teruggekeerd ; de kraamzuivering geregeld ; de koorts nietsbeduidend ; maar de borsten even slap als te voren. Met dit uithalen , derhalve , werd nog eenige dagen voortgegaan , de herhaling van hetzelfde echter hoe langer zoo meer vertragende en verminderende , tot op den achtsten dag , waarop men hetzelfde geheel naliet. Ook met de plaatselijke behandelin van den buik werd dezelfde gang gehouden , tot dat ook deze geen bewijs meer gaf van eenig nablijvend letfel , en wij in de gelegenheid gekomen waren , om , zonder vrees voor eene te hevige terugwerking van het geheele gestel , onze aandacht meer bijzonder te bepalen op de opwekking der levenskrachten van deze vrouw in het algemeen , welke wij dan ook , onder eene gepaste behandeling en doelmatigen leefregel , langzamerhand zagen herstellen ; terwijl wij , op deze wijze voortgaande , eindelijk het genoegsmakten , van deze belangrijke kraamvrouw , zonder door eenig verder toeval verontrust geworden te zijn , vijf weken na hare verlossing , geheel hersteld , in het midden harer teederste betrekkingen te mogen aanschouwen ; — eene uitkomst , welke wij met geene mogelijkheid zoo gelukkig

hadden kunnen vooronderstellen, en die, naar onze gedachten, geheel alleen toe te schrijven is aan de *tempo-nering*, als zijnde de deelen der vrouw, door dezelve, niet alleen reeds min of meer voorbereid geworden tot de doorlating van het kind, (vanwaar dus bij deszelfs doorgang minder beletfel, minder drukking, minder oponthoud, minder gevaar voor deszelfs leven) maar als zijnde ook daardoor, te gelijk, de *uterus* geschikter geworden tot het ondergaan van de tot de uitvoering der verlossing noodige verwijding en overige belangrijke veranderingen. Het is dan ook om deze reden, dat ik niet aarzel, om, met den beroemden WIGAND, PENKER EN VAN ELDIK, deze zelfde behandeling, bij alle voorkomende gelijkfoortige omstandigheden, ten sterkste ter navolging aan te bevelen, en verder alle Verloskundigen ten ernstigste aan te raden, om ten minste nimmer meer tot de kunstmatige en geweldige voleindiging der verlossing, op de bedoelde wijze, over te gaan, zonder de *tempo*s eerst aangewend te hebben; en dit wel zoo veel te meer, hoe verder men van het eindperk der zwangerheid af is, en hoe minder de deelen der zwangere tot de verlossing geschikt zijn.

KORT VERSLAG VAN HET BEWEEGBAAR PANORAMA, VOORSTELLENDE DE VERWOESTING VAN ALGIERS, EENIGEN TIJD OP HET LEIDSCH PLEIN TE AMSTERDAM ZIJNDE TE ZIEN GEWEEST.

Bekend zijn de menigvuldige pogingen van onzen tijd, om allerlei belangrijke gezigten, op steden, veldslagen en wat niet al, in diervoege af te teekenen en ons onder het oog te brengen, dat de moeite en kosten der reize, het gevaar of de verlorene gelegenheid daardoor ten volle uitgewonnen, en op de gemakkelijkste wijze aan onze nieuwsgierigheid of onzen smaak voldaan wordt. Vroeger bood dit eigen tijdschrift de gelegenheid aan, om een vaderlandsch kunststuk van dien aard, den slag bij *Waterloo* voorstellende, naar waarde te doen kennen en boven het maar al te dikwijls voorgetrokken

buitenlandsche uitblinken. Doch wie aan *Waterloo* denkt, die denkt ook gereedelijk aan *Algiers*, als aan twee roemrijke namen voor onze jongste geschiedenis; en men zou zich moeten verwonderen, dat de vertooning van het laatste die van het eerste niet reeds lang had opgevolgd, indien niet gemakkelijk ware in te zien, dat zulks met eigenaardige zwaarigheden te worstelen had. De aanval op, en het gedeeltelijk vernielen der stad door de gezamenlijke vloten, eenvoudig afgebeeld, zou slechts weinig ter beschouwinge geven. De rook en stoom van zoo vele vuurmonden, op één punt vereenigd, lieten geen genoegzaam licht, en, zoo dit ook al plaats had, in een zoo eng bestek geene toereikende afwisseling van in het oog loopende en belangrijke tooneelen over, om den aanschouwer te voldoen. Het merkwaardige is hier meer over een' zekeren tijd, niet over een uitgebreid veld verdeeld. Wie wenscht vooreerst de stad, wie de statige vloot, wie vervolgens de gebeurtenis zelve, zoo duidelijk en uitvoerig als dit maar mogelijk is, wie daarna de uitwerkselen, den toestand des vijands, en al het overige, zoo blijde als treurige gevolg, niet voor oogen te hebben? Hiertoe nu heeft het vernuft mede weten te geraken. En is het ook geen *Nederlander*, die daarop roem draagt, is het de kunstlievende *Brit*, die vooral geen minder belang bij de *Algiersche* overwinning, gelijk voormaals bij *Waterloo*, heeft, — dit mag ons niet terughouden, onze hulde daaraan te brengen.

Het is ons oogmerk niet, eene breede beschrijving van alles te geven. De Heer LAIDLAW heeft dit zelf gedaan, in eey boekje, dat voor weinige stuivers aan den ingang der tent is te verkrijgen, en waarin niet slechts verslag van het gebeurde, maar ook van de ligging, bevolking en toestand der stad, benevens meerdere zaken, tot het kunststuk betrekkelijk, wordt gedaan. Eene eenvoudige opgave van hetgeen wij zagen zal genoeg zijn.

Het onaanzienlijk gebouw ingekomen, begeeft men zich, hetzij links, langs een' ruwen, vrij steilen trap, naar de achterste of goedkoopste, hetzij regts, bijna gelijkvloers, naar de voorste en aanzienlijkste plaats. Nu ziet men onmiddellijk voor zich eene soort van vierkanten koker, die, bijna zoo wijd en breed als de plaats, waar men zich bevindt, eenigzins schuins schijnt toe te loopen. Aan het einde daarvan, vlak van voren, ligt de stad, aan de zee, van welke men desgelijks een klein deel ziet, met verscheidene waartuigen

daarop. Deze ligging eener stad, van meer dan honderdduizend inwoners, tegen eenen hoogen berg, als een opgaand halfroond, met witte huizen, torens, paleizen en moskeën, zal elk gereedelijk blijken een aangenaam en treffend gezigt op te leveren. Men vermaakt zich dan ook gaarne in stitfé eenigen tijd met deze beschouwing, waartoe de diepe schemering ter plaatse waar men zit, om het helder licht op het tafereel zelve nog des te meer te doen spreken, uit hoofde van meerdere vrijheid en plechtigheid, ook het zijne bijdraagt. Doch nu verheft zich eene stem, die zeer duidelijk en geregeld, als bij wijze van uittreksel uit reeds gemelde boekje, eenig verhaal én aanwijzing doet van het geheel en de deelen, die men voor zich heeft; waarbij wij hem, ten aanzien der bedoelde voorwerpen, doorgaans wel konden volgen, schoon menigerlei zaken natuurlijk te klein of te min schitterend zijn, om onder zoo vele ontdekt en onderscheiden te worden. Het verblijf van den Dei, zijn buitengoed ter zijde, eene vesting aan genen kant der stad, de haven met de schepen, de geweldige batterijen daarvoor en anderen aan de andere zijde, de torens en tempels vallen echter genoegzaam in het oog, en sommige dezer voorwerpen bij volgende tooneelen, of den overgang daartoe, nog duidelijker.

Nadat men, namelijk, dit gezigt volop genoten, en het voornaamste, daartoe betrekkelijk, gehoord heeft, wordt de schildertij langzaam ter zijde geschoven, waarschijnlijk opgerold, zoodat de voorwerpen ter linkerzijde van den aanschouwer meer en meer verdwijnen, terwijl aan de rechterhand nieuwe voor den dag komen. Dit gaat meestal zoo stil en gemakkelijk te werk, dat men zich haast niet anders kan verbeelden, of de bewuste koker en wij met denzelfden zijn het, die ronddraaijen, terwijl het geziene stilstaat. Dit heeft dan inzonderheid plaats, wanneer het nieuwe werkelijk een vervolg is van het oude; zoo als, waar wij regtsaf wijken, om de vloot te gemoet te gaan; en het doet waarlijk eene gelukkige werking, als wij de schepen nu dadelijk in het oog krijgen: zij schijnen wezenlijk op te zeilen, en in welgeregelde orde tot hun doel voort te gaan. Zoo menigmaal dit echter het geval niet is, bij den overgang b. v. tot een reeds vroeger gedeelte, maar in een later oogenblik en veranderden toestand, zoo als onder of na den slag, zou men liever wenschen, zoo lang door een voorhangfel belet te worden den overgang op te merken.

Wij hebben nu, al zoo gaande weg, laten zien, wat ons hier voornamelijk onder de oogen komt. Belangrijk was voor ons, als daarmede onbekend, het aanmerkelijk verschil van den vorm der *Engelsche* met dien onzer oorlogschepen, zoo ontzaggelijk veel hooger van boord inzonderheid. Na dezelve wel opgenomen te hebben, begint de vertooning van den slag, en wel in drie afdeelingen, eerst aan de linkerzijde (van den aanschouwer), dan in het midden, en eindelijk ter rechterhand, waardoor zeker het onderscheiden van de gebeurtenissen veel bevorderd wordt; terwijl de Cicerone mede niet nalaat, zoo veel in hem is, het voornaamste te noemen, uit te duiden en als aan te wijzen, van hetgeen hier valt te zien. De *Hollanders* en hunne daden worden daarbij vooral niet vergeten; hoewel, in de tafereelen zelve, de *Engelschen* op den voorgrond zijn geplaatst. De arme *Algierijnen* alleen staan nu en dan aan ligten spot bloot; en het is, voor hem, die het Panorama meer dan eens beziet, waarlijk potsig, den goeden man deze aardigheden telkens weér op geheel onveranderden toon te hooren herhalen. Men kan ligt nagaan, dat dit een vreesfelijk tooneel is, hetgeen echter natuurlijk, en gelukkig! de meeste kleine bijzonderheden, vooral in de stad, niet duidelijk laat onderscheiden. Genoeg, indien men ten naastenbij zoo veel ziet, als men, werkelijk in de nabijheid des gevechts geweest zijnde, zou hebben opgemerkt; met uitzondering, het is waar, van eigenlijk leven en gewoel, hetwelk echter de kunst, gelijk wij weten, tamelijk misleidend weet na te bootsen. Geen der minst belangrijke tafereelen is het allerlaatste — de dag na den slag. De verwoesting doet zich nu duidelijk aan ons kennen. Men vergelijkt in zijne gedachten, wat men allereerst zag, met dezelve voorwerpen in dezen veranderden toestand. Daarenboven heeft dit gedeelte eene bijzondere duidelijkheid en natuurlijkheid; het is of alles naderbij, in volkomene levensgrootte onmiddellijk voor ons is, en ik geloof niet te dwalen, zoo ik uitnemende verdienste van schilderwerk aan dit deel toeken, van hetwelk inzonderheid de batterij der moeije met den vuurtoren, als op den voorgrond geplaatst, vooral niet het minst beteekent.

Het geheel doet ons van het gewigt der onderneming waarlijk geen gering denkbeeld vormen. Hagchelijk was zij buiten tegenspraak, bloedig en glorieus. De verlostte slaven, die ons bij het laatste bedrijf tevens voor het oog komen,

doen inzonderheid aan het heugelijke der duurgkochte overwinning denken. En gewis, niemand scheidt van de aanschouwing, zonder getroffen, vol gedachten en tevreden te zijn over het uur, zoo waarlijk leerzaam en aangenaam doorgebracht.

Bij dit voorname stuk is naderhand nog een ander gevoegd, dat wel van minder algemeen belang, maar toch aandoenlijk, en, wat de vertooning aangaat, treffend en bijzonder genoeg is, om de aandacht te boeijen. Het is het vergaan van het *Engelsche* oorlogschip *Kent*, door brand, in volle zee, met storm. Eerst ziet men het, door de baren geslingerd, terwijl de vlam reeds uitlaat en de angstige schepelingen door elkander woelen. Bestemd om troepen naar *Indië* te brengen, had het eenige honderden menschen, en daaronder vele vrouwen, aan boord. Bij de tweede voorstelling heeft een schip hen ontdekt, en men is bezig, de bevolking, bij beurten, in vijf groote booten te ontschepen en naar het andere vaartuig over te brengen. Dit is een belangrijk, in zijne foort schoon en vooral roerend gezigt. Het rood der krijgslieden, het wit der halfgekleede vrouwen, het bonte en opzigtige, opeengehoopt en dansend op de onstuimige golven, bij het licht van den brand in den zwarten nacht! Eindelijk volgt eene derde vertooning. Nog vijfenzeventig man zijn achtergebleven. Nu vat het kruid vuur. Het gansche bovenste gedeelte van het schip springt in de lucht. Alles drijft door elkander rondom den nog brandenden bodem; ook de menschen, van welke zich een zestiental op den grooten mast ophouden. Men heeft hen prijs gegeven. Maar gelukkig komt een ander vaartuig langs dezen weg, op het licht aan, hun te hulp, en veertien bergen het leven. — Ware het niet, dat licht en duister hier in zoo geweldige tegenstelling moesten gedacht worden, wij zouden aanmerken, dat de schildering, vooral der zee, wat hard is.

NOG IETS OVER HET KINDERWEZEN TE PARIJS.

Men kan den verarmden of onvermogenen handwerks- en ambachtsman te *Parijs* het regt, om zijne pasgeborene kinderen, door middel van het, voor het gansche publiek bestemde, Minnengesticht, aan eene zoogster ten platten lande over te geven, even min ontzeggen, als den rijken. Maar de

armen komen zeer dikwijls in het geval, het minnenloon, dat, ten geringsten prijze, van 12 tot 15 franks in de maand beloopt, niet te kunnen betalen. (De rekening van het minnenloon ondergaat dus niet zelden een te kort van vele duizenden, waarvan een groot deel voor de arme landlieden verloren gaat.) De zoogvader heeft, in dit geval, het regt, om den zuigeling naar het Minnengesticht te *Parijs*, — en dit, om denzelven naar het Vondelingshuis te zenden. Somwijlen moge de zoogmoeder er niet toe kunnen besluiten, om den zogzieken vreemden zuigeling, voor welken haar de weldadig zorgende Natuur een gastvrij moederlijk gevoel inblaas, uit te stooten in de woestenij der hulpeloosheid; maar — haar ontbreekt toereikend voedsel en dekfel voor zichzelve en hem en haar eigen kroost. Dikwijls ook haakt de eigen vader en jammert de eigene moeder naar en om haa afwezig kind, voor hetwelk zij het minnenloon schuldig bleven; dat zit nu daar buiten vast, als een pand in den lombard, en is des te bezwaarlijker te losfen, wanneer bij het Minnengesticht de schuld, door executie-onkosten tegen de ouders, nog vergroot is, en wanneer de burgerlijke wet zelve deze heilige schuld met hare gestrengte magt beschermt. — Niet zelden stijgt de ellende van het arme wicht nog hooger. Het laatste vertrouwen der zoogster op den pligt der ouderen neemt, welligt met de laatste hoop op Hem, die raven en zuigelingen spijst, een einde, en — het verlaten schepsel wordt aan den reizenden bode van het meergemeld gesticht overgegeven. Deze brengt zijnen kleinen last naar *Parijs*. Onderweg voedert hij het wicht zoo goed hij kan, ongeveer op gelijke wijze als men jonge vogels met de pen opkweekt; want niet altijd gaat de min mede. Terstond na de aankomst brengt het Instituut het ongelukkige wezen, omtrent herwelk het menschelijk gevoel bankbrenkig werd, naar het Vondelingshuis. Weinige dagen daarna verschijnt de vader in het dorpje, met het losgeld voor zijn lang onbeerd kind. Thans verneemt hij deszelfs lot. Hij wil naar het Vondelingshuis; maar zonder het bewijs, dat den man der minne te *Parijs* is ter hand gesteld, kan hij het kind niet terug bekomen; en, om dit bewijs magtig te worden, moet hij het met zoo veel ontbering bijeengebragte sommetje achterlaten. Nu keert hij weder tot zijne reikhalzende vrouw: in stede van het kind, heeft hij een papier, en, zonder de toevallige medewerking van eenige

menschenvrienden, wordt hun kind de prooi van een geflacht, waarin zoo vele duizenden vroegtijdig ten grave dalen.

Dan, hetgeen voormaals een VINCENT DE PAUL voor der armen kinderen deed, dat geschiedt, in zekeren zin, heden tendage door eene Vereeniging van aanzienlijke Vrouwen. Voorheen stond MARIA LOUIZA, de Gemalin van NAPOLEON, — thans staat de Hertogin VAN ANGOULÊME aan derzelver hoofd. De naam *Maternité*, of Moederschap, drukt het verheven doel volkomen uit. Immers worden derzelver aanzienlijke geldmiddelen, welke voornamelijk door middel van een openbaar zoo wel als heimelijk beroep op de weldadigheid, en ook niet zelden met goed gevolg op de ijdelheid, der rijke Dames zijn bijeengebragt, aangewend tot het opsporen, aannemen en verzorgen van kinderen, welke van moederlijke hulpe ontbloot zijn, of eerlang in ellende staan geboren te worden. Deze *Parijsche* Vereeniging werkt in alle deelen van *Frankrijk*, en veroorlooft zich het zeer verschoonlijk of misfchien lofwaardig middel, om door de schoonste, allerbekoorlijkst gekleede jonkvrouwen, de giften der vroomheid, en die der rijken en aanzienlijken, welke gaarne in het openbaar geven, in te zamelen. De beste menschen oefenen vaak de schoonste deugden voor rekening van hunne hartstogten. Dus vallen dikwijls goudstukken bij dozijnen der Moederschap ten deel, omdat de fraaije hand eens vrouwelijken Engels den zak eenen jongeling aanbiedt, die in den blik der inzamelaresse zijnen hemel geopend ziet.

DE WEG VAN NAMEN NAAR DINANT.

(Medegedeeld door W. H. WARNSINCK, B.Z.)

Welk reiziger is er, die, de provincie *Namen* bezoeken-
de, in zijn dagboek van het genoegen niet gewaagde, het-
welk hem de togt van *Namen* naar *Dinant* verschafte? En
echter besloot ik, er in mijn Journaal niets van op te tee-
kenen; eensdeels, omdat dit heerlijk uitstapje nimmer uit
mijn geheugen *kan* worden gewischt; anderdeels, omdat alles,
wat zich, op den genoemden weg, aan het oog vertoont,
wel aanschouwd, wel gevoeld, maar niet *beschreven* kan
worden. En toch geef ik hier, en wel in het openbaar, een
verslag van dit togkje, en ontga daardoor welligt de verden-

king niet, van met mijzelf in weêrpraak te zijn; en ik ware zulks ook inderdaad, indien ik deze *mededeeling* den bepaalderen titel van *beschrijving* gaf; integendeel, ik geef haar voor niets hoogers, dan voor eene kleine, hoogstgebrekkige en doorgaans mislukte *proeve*. Zij, die ooit den genoemden weg bezochten, zullen mijn oordeel over dit geschrift billijk en naar waarheid vinden; terwijl ik hier nog, ten slotte, bijvoege, dat het verzoek van eenigen onder mijne vrienden, bij dit verslag, meer nog dan eigene opwekking, mij de pen heeft doen opvatten; — en dit zij dan ter inleidinge genbeg.

Meer dan eenmaal bewonderde ik het natuurschoon in de heerlijke omstreken van *Arnhem* en *Nijmegen*, en nog denk ik dikwerf aan die fraaije tooneelen met stille verrukking; maar de weg van *Namen* naar *Dinant* deed mij eerst gevoelen, wat het zegt, bij den aanblik van de woestverhevene en huiveringwekkende natuur, in stomme verbazing weg te zinken, en, bij al die majesteit en grootschheid, eigene nietigheid en geringheid diep te beseffen. Immers hier was het, dat nooitgevoelde gewaarwordingen mijn gemoed vervulden, wier indrukfelen nimmer kunnen, nimmer zullen verloren gaan, en waarvan de aangename hetinnering de schoone oogenblikken in mijn leven vermeerdert en in waardij verhoogt. Ben ik zoo gelukkig, mijnen Lezeren iets van dat genoegte te kunnen mededeelen, ik zal dan deze mijne poging rijk en overvloedig beloond zien.

De weg van *Namen* naar *Dinant*, een zeer goede steenweg, is met rotsen omgeven, en de *Maasstroom* baande zich eenmaal door deze grootsche gevaarten een kronkelend spoor. Dit kronkelende in den loop der rivier, en de geringe of grootere afstanden des strooms van de rotsen, welke steeds hare bedding omgeven, schenken aan het oog eene verscheidenheid van tooneelen en verschieten, welke, als om strijd, schijnt te dingen naar de lofspraak, de bewondering of de verbazing des verrukten reizigers, die zich in dezen prachtige tempel der natuur hoogstgelukkig moet gevoelen. Hier voert u de weg zoo nabij aan den wand der rotsen, dat gij, in uw rijtuig gezeten, dezelve gemakkelijk met de hand bereiken kunt, en eenige honderden schreden verder verlaat u het logge gevaarte, ten einde u straks weder te ontmoeten, maar u inmiddels een dal te vertoonen, waarin bosch en akker elkander op het aangenaamst afwisfelen. Elders verheft

zich, aan de overzijde van den stroom, de rotsketen ten hemel, en vergezelt u, tot dat, bij eene onverwachte kronkeling der rivier, het tooneel eensklaps verandert, de rotsen terugwijken, en een welvarend dorpje, in een bekoorlijk dal, zich aan uw gezigt vertoont. Hier kletteren en bonzen de raderen van een of twee watermolens, die het gebrek aan kracht bij menschen en dieren vergoeden, en in gindsche ijzermelterij hamers van duizende ponden zwaarte in beweging brengen. Over het dorpje henen ziet gij den rijzenden grond, en akker aan akker en boschje aan boschje wisfeelen het barre aanzien van een' kalen rotswand aangenaam af. Nu is uw pad, op eens, met niets dan rotsen omgeven: voor en achter, links en rechts, overal sluit uw oog op die ontzettende klompen, en beneden u aanschouwt gij niets dan den weg en de snelvlietende *Maas*; ginds, achter u, rijst de barre rotswand, met al zijne spleten en kloven, de rustplaats van raaf en kraai en den lichtschuwenden nachtuil, steil naar boven; aan uwe rechterhand hangt de rots een aantal voeten over den weg, in eene dreigende en schrikwekkende houding; maar, verzekerd dat haar grondslag zoo vast is als het fundament der aarde, vervolgt gij, zonder vreeze, uwen weg: ter linkerzijde en voor u verheffen zich de steenklompen meer glooijende, en alles vertoont u een amphitheater, met hoogopgaand geboomte en kleiner houtgewas, groepswijze, bedekt; — het geheel verrukt, verbaast u, en, in het gevoel uwer geringheid, maakt de majesteit der schepping, en het groote, verhevene en huiveringwekkende, dat u van zoo nabij omringt, u vatbaar voor de meest ernstige, meest verheffende gewaarwordingen, en het wordt u dan, alsof gij u meer in de nabijheid van den Atomtegenwoordigen bevindt. Dan weder — want schier bij elke schrede vertoonen zich nieuwe tooneelen — vindt gij u te midden der woningen van een dorpje, aan den oever der rivier en den voet der rotsen gelegen; elk gebouw, huis en kerk, fabriek en kasteel, is gesticht van den steen, waaruit de omgelegene rotsen bestaan. Alles heeft een echt *pittoresk* voorkomen. In de rivier ligt een eilandje, door aanslibbing gevormd en met geboomte beplant; ginds vloeit eene beek van de rotsen, en vereenigt zich met den landstroom, nadat zij den nijveren bewoner velerlei dienst bewees en menig molenrad in beweging zette; aan den voet eener hoogte, die in de rivier vooruitsteekt, liggen akers en schuiten, met fabriekgoederen beladen,

en aan de overzijde eene fabriek zelve, tevens eene lustplaats voor den nijveren bezitter, wiens uitgestrekt landgoed tegen de opgaande rotfen, door de weldadige natuur met eene korst aarde bedekt, is aangelegd. Dáár toeven u weder andere schoonheden. De rotfen, tot hiertoe uwe trouwe geleiders, schijnen u te willen verlaten, en gij aanschouwt eene heuvelachtige vlakte; hier wast de hop in rijken overvloed, en daar rust uw blik op de met allerlei granen bezette akkers; terwijl ginds de herder zijne schapen naar den heidegrond drijft, welke zich, al rijzende en glooiende, aan de boschen sluit, waarmede zich de verwijderde rotfen bedekken.

Drie uren hebt gij reeds gereden; drie uren lang oog en hart verzadigd met de aanschouwing van den gadeloozen rijkdom en verhevene schoonheden eener, boven alle beschrijving, prachtige natuur; en nu begint, aan de overzijde der *Maas*, de stad *Dinant* zich te vertoonen. De aanblik van deze stad, met derzelve kerken, torens en gebouwen, en de op bogen rustende brug over de rivier, is eigenaardig belangwekkend. Huizen en fabrieken liggen aan den oever naast elkander in eene rij gefchaard: aan de landzijde heeft de stad wallen noch muren; maar het eeuwentartend rotsgevaarte vergoedt dit gemis, en verheft zich, schier loodregt, achter de stad ten hemel: boven, op deszelfs kruin, is het kasteel aangelegd, en meer dan 450 trappen van steen moeten u het bestijgen mogelijk maken. Gij kunt u het genoeg en der beklimming niet ontzeggen, hoe vermoelkend zij ook zij bij eene brandende zomerhitte. De helft des wegs afgelegd hebbende, staat gij reeds gelijk met het kruis van den niet on aanzienlijken kerktoren; en, tot de fortres zelve genaderd, ligt de stad en omtrek aan uwe voeten, als in een' afgrond; terwijl de schoone rivier, gelijk een zilverkleurig lint, ginds en herwaarts, langs en tuschen de omgelegene rotfen kronkelt. En nu, deze rotfen, deze doode, logge, onvruchtbare steenklompen, wat vertoonen zij *hier* aan uw gezigt? Eene vruchtbare aardvlakte, in akker bij akker afgedeeld! Honderden voeten boven de straten der stad staat de landman nog de sikkels door de laat te veld staande boekweit, en voor, achter en rondom u trekken moedige rosfen den ploegstaart door de velden, welke bereids den rijksten oogst hebben opgeleverd. Hier ziet gij de natuur in haren rijkdom, schoonheid, heerlijkheid en pracht, en uwe gedachten verheffen

zich tot haren almachtigen Schepper, wiens grootheid en goedheid zich hier zoo heerlijk en treffend openbaart.

Neen, de meest met de waarheid overeenkomende, de meest getrouwe en naauwkeurige beschrijving, zelfs de allergelukkigste afbeelding, door den bekwaamsten schilder vervaardigd, moet verre te kort schieten bij de poging, om het gadeloos schoone en verhevene der schepping, in deze oorden, naar waardij te teekenen; — de gewaarwordingen, welke men daarbij ondervindt, zijn niet vatbaar voor omschrijving, waar de taal der dichtkunst zelve, in vergelijking met de zoo echt poëtische natuur, plat proza moet worden. Wie zal hier de verbazende klompen van steen, meer dan kerk- en torenhoogte op elkander gestapeld, zoodanig beschrijven, dat hij, die dezelve nimmer zag, derzelve ontzettenden omvang als gevoele? Ik had de *St. Gudula* te *Brusfel*, de *St. Bava* te *Gent*, en de *Lievevrouwekerk* te *Antwerpen* bezigtigd: hier, mij die gevaarten herinnerende, wat werden zij mij? — kaartenhuizen, waarmede kinderen zich vermaken! — Eens — het was in eene buurtschap, waar zich onze paarden ververschten — zag ik een' wagen, met steenkolen beladen en met vijf paarden bespannen, mij naderen; ik berekende den afstand op ten minste tien minuten, en ziel in minder dan vijf had de wagen mijn standpunt bereikt. Dit verschijnsel maakte mij opmerkzaam. Een grijsaard, met een kind, eene koe geleidende, schonk mij eene gelijke waarneming. Ik trachtte hiervan de oorzaak te vinden, en ontdekte weldra, dat de ontzettende grootte en hoogte van het nabijgelegen rotsgevaarte alle andere voorwerpen schijnbaar verkleinde; zoodanig, dat men dezelve, gezigtkundig, op een' grooteren afstand waande, dan zij zich werkelijk bevonden. Deze bijzonderheid strekke dan ook ten bewijze van de allesovertreffende schaal, waarnaar de natuur hare gewrochten in dit oord heeft gemeten.

Dit weinigte zij genoeg voor eene *mededeeling*. Onbekwaam tot *beschrijven*, gevoelde ik, zelfs bij deze vlugtige schets, mijn onvermogen en de armoede eener anders overrijke moedertaal: en wat wonder? gedurende het geheele togteje was ik schier sprakeloos van verrukking en bewondering, en kon ik slechts, met YOUNG, uitroepen: „Wat kan de Schepper „anders doen dan wonderen? Zou Hij zelf zoo onbegrijpelijk „niet zijn als Zijne werken? Waar zal de lof beginnen, „welke nimmer moet eindigen? Hoe wordt Hem alle lof „toegekend?”

September, 1825.

MINNARIJ VAN BONAPARTE IN EGYPTE.

(*Mémoires sur l'Expédition d'Egypte, par J. G. DE NIELLO SARGY. Paris, 1825.*)

— De Opperbevelhebber (BONAPARTE) was inderdaad niets minder dan ongevoelig voor de aantrekkelijkheden der schoone sekse; dit zal men zien in de epifode, welke ik thans ga wijden aan zijne minnarijen in *Italië* en in *Egypte*. (*)

In *Egypte* vermaakte zich BONAPARTE eerst met eenige vrouwen van *Beys* en *Mammelukken*; maar, bij deze schoone *Georgifche* noch wederkeerige genegenheid noch eenige bekooring in den omgang vindende, verveelde hij zich weldra bij dezelve, en betreurde de dartele *Italiaansche* en de beminnelijke *Fransche* vrouwen. De zeldzaamheid der laatsten maakte het gering getal derzelve, dat de armee had kunnen volgen, nog meer gezocht; zoodat marketentsters, vrouwen van soldaten werden verheven tot matresfen van voorname Officieren. Er waren er slechts twee bij het leger, die de opmerking en de hulde van den Opperbevelhebber konden waardig zijn. De eene was de vrouw des Generaals VERD***, welke haren man in het gewaad van een' *Aide-de-camp* gevolgd was; maar, op den Generaal KLEBER verliefd geworden, hem verliet, om diens matres te zijn. De andere heette Mevrouw F***, zijnde de echtgenoot eens Kapiteins van het 20ste regiment kavallerij. Het was een klein vrouwtje van 20 jaren, aardig, mollig, levendig, en geens-

(*) Wij bepalen ons tot eene minnarij in *Egypte*, na, met een enkel woord slechts, vermeld te hebben, dat hier, betrekkelijk de voorwerpen van BONAPARTE's minnarijen in *Italië*, worden genoemd: 1o. de Markiezin BIANCHI te *Mantua*, 18 à 19 jaren oud, die, 25 paarden van hem reclamerende, welke haren echtgenoot toebehoorden, dezelve met hare eer betaalde; — 2o. eene RICARDI, te *Verona*, Opera-zangeres, die de hare aan hem ten beste gaf voor een rijtuig met zes paarden; doch welke minnares de jaloezij van JOSEPHINE, toen te *Milaan*, hem wist te ontfusfelen; — 3o. eene THERESE CAMPINI, danseresse van 17 jaren; deze liefde duurde meer dan eene maand; — 4o. de dochter van een' bontwerker, echtgenoot van zekeren CAULA, desgelijks te *Milaan*.

zins ontbloor van opvoeding en bevalligheid, hoewel voorheen slechts eene naaister. Zeer gehecht aan haren man, had zij alle gevaren en ontberingen getrotseerd, om hem, onder begunstiging eener vermomming, te volgen. Zij werden als een voorbeeld van de teederste huwelijksliefde beschouwd en bewonderd. Eene ongelukkige onvoorzigtigheid verscheurde dien hechten band. Tot besluit van eene algemeene wapenschouw, die BONAPARTE met den grootsten krijgstoestel ten uitvoer bragt, werd op het plein *El-Bekir* een luchtbol opgelaten, tot stomme verbazing der *Egyptenaren*, en de dag besloten door een feest, een groot vuurwerk, en een bal in het *Fransche Tirol* van *Egypte*. Kapitein F*** had de onbedachtzaamheid, zijne jonge echtgenootte derwaarts te geleiden. Zij trok weldra het oog des Generaals, die, in begeerte ontvlamd, en terstond bedacht op middelen, om het voorwerp zijner lusten magtig te worden, zich van zijnen *Aide-de-camp*, JUNOT, bediende, om zich een *tête-à-tête* te verschaffen. — JUNOT werd gelast, Mevrouw F*** met haren man bij zich ten ontblijt te noodigen. Zij komen, en vinden eene tafel van vijf couverts. Weldra verkondigt trompetgeschal de komst des Opperbevelhebbers, verzeld van BERTHIER. Hij onderhoudt den man over zijne bevoordeering, en poogt van lieverlede zich behagelijk voor te doen. Op het eind des onthaals stort JUNOT, door eene gewaande onvoorzigtigheid, een kop koffij uit over het kleed van Mevrouw F***. Zij geeft een' schreeuw, en begeeft zich, op den aandrang van JUNOT, in een naburig kabinet, het zij om van gewaad te wisselen, het zij om de vlek te doen uitwisschen. JUNOT houdt haren man aan den praat; terwijl BONAPARTE, veinzende met BERTHIER te vertrekken, steelswijs in het kabinet sluipr. Spoedig begreep de vrouw, wat hij van haar wilde, en borst in tranen uit. BONAPARTE, getroffen door hare onschuld, durfde op dat pas niets ondernemen, maar gaf daarom zijn plan geenszins op. Lang wederstond zij zijne aanzoeken en vervolgingen; minnebrieven, beloften, rijke geschenken, alles werd te werk gesteld te harer verleiding, tot dat een romaneske zwaai in haren geest haar had opgewonden, en zij zich verbeeldde geroepen te zijn, om het fier gemoed eens helds te kluisteren en te besturen. Zij bezweek ten laatste, en de gehechtheid van BONAPARTE bleef ook na het bezit voortduren. Drie dagen daarna werd F*** opontboden aan het hoofd-

kwartier; men gaf hem den rang van bevelhebber eens escadrons, en te zelfden tijde eene zending aan den Directeur BARRAS, alsmede eene aanwijzing van 6000 franks op de schatkist. Hij vertrekt, geraakt in krijgsgevangenschap, en verneemt van den Commodore SIDNEY SMITH, die hem terugzèndt, dat zijne vrouw de matres is van BONAPARTE. Tot wanhoop vervoerd, weet hij de Officieren van zijn regiment voor zich te winnen, die zich luide verklaren tegen de grievè, een' hunner kameraden toegebracht. Men vindt het geraden, opzien te vermijden, en de gevolgen der schanddaad in de geboorte te smoren. Wat doet BONAPARTE? Hij weet zijne matres over te halen, om van haren zwaarbeledigden echtgenoot te scheiden, en doet die scheiding bewerkstelligen door een' der Oorlogscommisarisfen van het leger. Eene nieuwe zending, of liever dezelfde, herhaald met een gebiedend bevel, verwijdert nu den wederstrevenden en mishandelde echtgenoot uit *Kairo*. Duizend kroonen worden hem verstrekt voor zijne zending. Andermaal door de *Engelschen* op zijnen overtocht genomen, werd hij ook andermaal teruggezonden; doch thans waren de Officieren van zijn regiment geweldig tegen hem vooringenomen, en beschuldigden hem, zijne vrouw verkocht te hebben aan BONAPARTE. Dit had een tweegevecht ten gevolge; dan, desniettegenstaande, bleef hij, buiten dienst, in *Kairo*, bestendig zijn traktement ontvangende. Intusschen had de vrouwenroover zijne matres gehuisvest ter regterzijde van het gebouw, genaamd *Elfi-Bey*, op het plein *El-Bekir*. Daar zag men haar als bedekt met edelgesteenten, in prachtige kleeding, met het portret des helds pronkende, terwijl hij een haarverfierfel zijner minnaresse droeg. Dikmaals verscheen zij in Generaalsuniform, op een *Arabisch* paard, te haren dienste gedresseerd, en gevolgd door *Aides-de-camp*. — Deze minnarij hield stand; en, na zijne terugkomst uit *Syrië*, betoonde BONAPARTE zich nog zoo verkleefd aan deze vrouw, dat hij geenszins aarzelde haar te beloven, dat hij zijne scheiding zoude bewerkstelligen van JOSEPHINE, bij wie hij geene kinderen had, en haar wilde huwen, bijaldien zij hem vader maakte; en hij zou woord gehouden hebben, zoo deze laatstgenoemde voorwaarde ware vervuld geworden. Maar zijne jonge matres bevorderde, onwillekeurig, zijne ontruiming van *Egypte*, in *Kairo* achterblijvende met hare huis- of liever hofhouding, terwijl hij haar verzekerde, en

ook in het openbaar zeide, dat hij een' toer naar de *Delta* ging doen. Zoo was bij hem de liefde steeds ondergeschikt aan zijnen voornamen hartstogt, de eerzucht. Zijne minnares, woedende over zijn heimelijk vertrek, was ontroostbaar, en gaf den boezem lucht in bittere klagten. Bij zijne verwijdering had BONAPARTE zijnen Stalmeester VIGOGNE last gegeven, om al de kleine schulden van zijn huis te betalen, en het overfchot, zoo ook de meubelen, aan Mevrouw F*** over te laten, met uitzondering evenwel van een rijk ameublement, aan KLEBER toegekend. Mevrouw F*** leide een en ander bezoek af bij den nieuwen Generaal, als 't ware om van hem te vorderen, hetgeen haar was toebedeeld.

„Mevrouw!” zeide KLEBER tot haar, „ik beklaag u, „verlaten te zijn door een' zoo doorluchtigen minnaar. Ik „wil uwe smart niet vergrooten, met u te betwisten, wat „hij u moge hebben achtergelaten. Ik doe van alles afstand, „en wil met de zaak niets te doen hebben.” — Mevrouw F***, die het afzijn van BONAPARTE niet kon verduren, loerde op eene gelegenheid, om naar *Frankrijk* terug te keeren. Zij nam hare toevlugt tot JUNOT, die desgelijks in *Egypte* was gebleven, en die haar vergunde, zich in te scheppen aan boord van de *Amerika*, een der *Fransche* transportschepen, met hemzelve, zijnen *Aide-de-camp* LALLEMAND en anderen. Bij het verlaten der haven van *Alexandrië* viel het schip den *Engelschen* in handen, die al de passagiers aan boord van den *Theseus* bragten. JUNOT werd naar *Mahon*, en de passagiers weêr teruggezonden; doch Mevrouw F*** verzocht en verkreeg verlof, om naar *Frankrijk* te vertrekken, waar zij hoopte eene groote rol te spelen, daar het haar reeds bewust was, dat BONAPARTE zich van het Gouvernement had meester gemaakt; maar, bij hare aankomst te *Marseille*, werd haar verboden naar *Parijs* te komen. Ten laatste verwierf zij daartoe verlof, en zij bewoonde langen tijd een kasteel, voor haar door BONAPARTE gekocht, op twee mijlen afstands van de hoofdstad, waar hare huishouding was ingerigt op den voet van een inkomen van 25000 livres. Hare echtscheiding vervolgens bekrachtigd zijnde, hertrouwde zij met den Heer R**, die door BONAPARTE tot Consul te *Sint-Ander* werd benoemd. Aldaar ook van haren tweeden echtgenoot zich hebbende doen scheiden, leide zij zich op den koophandel toe, bevrachtte schepen voor hare eigene rekening, vestigde een kantoor in *Brazilië*, en deed derwaarts verscheidene reizen en zeer goede zaken.

SNUGGERHEID DER EGYPTENAREN.

Kort na zijnen wederkeer uit *Egypte*, ten jare 1799, nam de Generaal BONAPARTE het middagmaal bij GOHIER. Deze vroeg hem, welke van de uitvindingen der *Franschen* de bewoners van *Egypte* wel het meest had verrast. „Juist daarnaar was ik ook nieuwsgierig,” hernam BONAPARTE, „en deed daarom die zelfde vraag aan een' der voornaamste *Imans* (geestelijken.) Hij antwoordde, dat zich de inboorlingen het meest verwonderd hadden, toen zij ons gelijktijdig zagen eten en drinken tevens; en hij hoopte, dat men zich deze voortreffelijke gewoonte zou ten nutte maken.”

INKOMSTEN DER SPAANSCH E GEESTELIJKHEID.

De Aartsbisshop van *Toledo* heeft drie millioen livres (*Tournois*) jaarlijksch inkomèn; die van *Valencia* 280,000 dukaten. De inkomsten der Aartsbisshoppen van *Sevilië* en van *St. Jago* zijn nog aanzienlijker. De Bisshop van *Murcia* heeft een inkomen van twee millioen realen, of 500,000 livres; en, naar dezen maatstaf, bezitten alle Aartsbisshoppen, Bisshoppen en Domheeren ontzaggenlijke rijkdommen. Ook de Kloosters zijn zeer rijk. Zoo bezitten de *Hieronymieten* in het *Escuriaal* een klooster, dat 700,000 livres (*Tournois*) aan inkomsten heeft.

DE KUNST, OM ZICH IN ZIJNEN POST OF AMBT ONWRIKBAAR
STAANDE TE HOUDEN.

„Is men hegeerig, in een kortbegrip, den thans heerschen-
den geest des tijds in *Frankrijk* te leeren kennen, zoo leze
men de navolgende 26 artikelen, in een *Parijsch* Journaal
voorkomende, als de kunst, om zich in zijnen post of ambt
onwankelbaar staande te houden.”

* * *

Art. 1. Moet men eene mooie vrouw hebben, en niets van de geschenken zeggen, welke zij ontvangt.

2. Zijne kinderen niet naar eene school van wederkeurig onderwijs (volgens PESTALOZZI) zenden.

3. Nimmer de vertooming van MOLIÈRE's *Tartuffe* bijwonen.
4. Niet op eenige inschrijving ten behoeve der *Grieken* in teekenen.
5. Noch den *Constitutionel* noch den *Courrier Français* nahouden.
6. Eenen hoed *trois pour cent* dragen. (*)
7. Steeds van het gevoelen der Ministers zijn.
8. Zich kunnen plooijen, zoo als men 't hebben wil.
9. Geen vesper en avondgebeden in de kerk verzuimen. (†)
10. Zijnen kinderen geestelijke liederen van buiten laten leeren. (†)
11. De predikatiën van den Heer S... bijwonen.
12. Noch VOLTAIRE's noch ROUSSEAU's werken in zijne boekerij plaatsen.
13. De portretten der huidige Ministers in zijne spreekkamer hangen.
14. Nooit het koffijhuis van LEMBLIN bezoeken. (§)
15. Gelegenheidsverzen in de dagbladen laten drukken.
16. Geene gezangen van BERANGER kennen.
17. Die van den Ridder DE JACQUELIN van buiten leeren.
18. Zijne Chefs dikwijls ten middageten noodigen. †
19. De eerste op zijn bureau zijn.
20. Alle bijeenkomsten mijden.
21. Geenerlei deel aan eenig liberaal gezelschap nemen.
22. Zijnen hoed afnemen voor den Commisaris zijner wijk.
23. Niets koopen op een' Zon- of feestdag. (**)
24. Niet op een ongewoon uur des avonds te huis komen.
25. Nimmer contrebande koopen.
26. Zijnen hond, bij zomerhitte, muilbanden. (††)

(*) Eene soort van kleinen mapshoed, met een' hoogen, eenigzins puntigen bol en zeer kleinen rand, wiens ongevallige en ondoelmatige vorm inderdaad overeenkomstig is met dit ontwerp.

(†) In *Frankrijk*, namelijk, verbreidt zich thans de geest der dwaling en schijnheiligheid in het godsdienstige, van voormalige tijden, dagelijks meer en meer, en de oude kloosters, met al derzelve heilloozen nasleep, hernenem van lieverlede hunne oude regten.

(‡) Zulke, welke alleen in zinledig lippengeprevel bestaan.

(§) De verzamelplaats der Liberalen.

(**) Een *Joodsch* gebrnik, te *Parijs* met geenen *Christelijken* zin verbonden.

(††) Eene heilzame verordening, maar welke in den verleden zomer te *Parijs* met eene zoo overdrevene gestrengheid werd gehandhaafd, dat zij bijna eenen volksopstand had te weeg gebracht.

TREURIGE WAARHEID.

De Directeur van de *Italiaansche Opera* te *Parijs* beklagde zich dezer dagen over de verbazende jaarwedden, welke de Zangeressen MAINVILLE-FODOR en PASTA voor een nieuw Engagement vorderden. „Het is verschrikkelijk!” zeide hij: „Voor 30,000 franks, ten allermeeeste, kan men zoo veel stemmen in de Kamer der Afgevaardigden bekomen als men slechts wil; terwijl men voor het *Italiaansch Tooneel* verplicht is, dezelve met 60,000 franks te betalen.”

BRIEF EENS FRANSCHEN DIRECTEURS VAN POLICIE.

Zeer onlangs schreef de Directeur der Politie van eene kleine stad in *Frankrijk* dezen brief aan dien van *Parijs*: „Mijnheer en waarde Medebroeder! Gisteren noemde mij een onbeschaamd mensch, in mijne ambtsverrigting, een' *schurk*. Ik wilde geene opschudding maken; maar nam mij voor, u te vragen, hoe *gij* u in dusdanig geval gedraagt. Heb zoo de goedheid, mij zulks te melden. Waarmede *gij* ten hoogste zult verplichten, die de eer heeft te zijn,” enz.

DE GEARRESTEERDE DOODE.

Toen de personen, welke voornemens waren de laatste eer te bewijzen aan het overschot van den vermaarden *Engelschen* Tooneeldichter SHERIDAN, waren bijeengekomen, en men op het punt stond om de kist op de baar te plaatsen, kwam een welgekleed man, naar het schein diepbedroefd, in het vertrek, waar de kern der drie Koningrijken zich verzameld had, trad naar de kist, en verzocht als eene bijzondere gunst, dat het hem mogt vergund zijn, voor een enkel oogenblik, zijne blikken te vestigen op het gelaat zijns ongelukkigen vriends. Die gunst hem, op zijne dringende bedden, toegestaan zijnde, schroefde men het deksel der kist los, en ontblootte het aangezicht van den doode. Maar hoe groot was de verwondering zoo wel als de schrik der omstanders, toen de man een bevel van personeel arrést uit zijn' zak te voorschijn haalde, om schuld tegen SHERIDAN verkregen, en hij, krachtens dit geregteijk stuk, het lijk bena-

derde! — De Heer CANNING en Lord SYDMOUTH, die zich daar mede tegenwoordig bevonden, namen den geregtsdienaar ter zijde, en voldeden uit hunne eigene beurs de schuld des overledenen, groot 500 pond sterling.

PERSOONSBESCHRIJVING VAN WALTER SCOTT.

Een *Amerikaansch* reiziger, SIMOND, die den vermaarden Schriftsteller vóór eenige jaten te *Edimburg* bezocht, beschrijft hem aldus: „Hij is van een' grooten en sterken lichaamsbouw; maar, in zijne jeugd gezwikt zijnde, hinkt hij zwaar. Bij den eersten aanblik beantwoorden zijne gelaats-trekken niet aan de verwachting, welke men zich altijd, onwillekeurig, van een beroemd man, inzonderheid van eenen Dichter, vormt. Hij heeft een' stompneus, eene kleine kin, tusschen neus en mond eene groote ruimte, en breede bleeke wangen, zonder baard; het hoofdhaar is donker en de wenkbrauwen zijn blond; het geheel heeft een plomp en zelfs gemeen voorkomen. Maar wanneer hij spreekt, (en hij spreekt niet veel) hoe bezielde wordt dan alles! Het breede gelaat klaart op, en de oogen fonkelen. — Hij is geen vijand van dischgenot, en vertelt goed en *con amore*, bijzonder na den maaltijd. Hij is een ijverige *Tory*.”

ONBEDACHTÉ UITVAL.

Op een' vermoelijenden reistogt, door honger en dorst gekweld, pleistetde ik in eene kleine landherberg. Op het oogenblik, dat ik met een stuk vleesch en brood en eenen flesch wijn mijne holle maag meende tevreden te stellen, had de waard het ongeluk, in het voordienen, een glas vol wijn over mijnen lichtkleurden rok te plengen; maar hij had terstond een woord van troost gereed, dat mij in elk ander geval ouwelkom zou zijn geweest: want, in zijnen angst over dit ongeluk, riep hij haastig uit: „Het zal uw' rok niet bederven; zeker niet: het is louter water, Mijnheer!”

DE WINTER.

Wie komt, omkranst met dorie blaaden,
Met grijzen dos en framme leên?
Wie rijdt op diamanten raadren,
Met kil en ijzig bloed in de aadren,
Verdelgend door de schepping heen?

Gij zijt het, eenwig norfche Winter!
 Die 't lustprieel van vrouw Natuur
 Vernielend floopt tot spaan en splinter,
 De stukken heenwerpt hier en ginter,
 En offert aan 't weldadig vuur.

Waarom ontvlugt gij 't gramme noorden?
 Gij, die met stalen vuisten slaat,
 Waartoe ontplooit ge aan Newa's boorden,
 Die steeds tot uw gebied behoorden,
 De slippen van uw doodsgewaad?

Terug! terug! betrek uw woning,
 Waar 't beergestarte de aard begrimt;
 Verbeid aan Zembla's kust uw krooning;
 Verlaat ons ras, o schrikbre koning!
 Die doodende ten zetel klimt.

't Draagt alles teekens van uw woeden.
 Natuur, van 't rustloos baren moê,
 Kan nu haar kroost niet meer behoeden;
 Zij ziet haar taak ten einde spoeden,
 En — stervend sluit zij de oogen toe.

Verderf en Dood zijn hier uw makkers;
 Hun krachten brijzlen, toomloos los;
 Zij zeetlen zich op krimpemde akkers;
 Gij wet de bijl des nijvren hakkers,
 En 't moordtuig plondert hegge en bosch.

Ook Thetis moet haar' vriend vergeten;
 Geen lichtftraal fonkelt in haar' schoot;
 Een sterke diamanten keten
 Is om haar blanke borst gefineten;
 Één adem maakt haar koud als lood.

Ja, treur en ween, aanminnige aarde!
 Uw blijde dagen vloten heen;
 De Vorst, die nooit het schoone spaarde,
 Vernielt de telgen, die gij baarde....
 Aanminnige aarde, treur en ween!

Steeds spader rijst aan 's hemels tinne
 De God des Lichts, die 't al verfiert;
 En, schouwt de zilvren Nachtgodinne
 Bedrukt naar de aard met menschenminne,
 't Is of zij weenende uitvaart viert.

Zoo moet dan de aard haar toifel derven,
 Gedoken in den schoot der rust;
 Maar, drage ook alles 't beeld van sterven,
 Vernieuwden luister zal zij erven,
 Door Zefir's adem zacht gekust.

Zóo heerscht er rust, naar wijze schikking,
 Wanneer de nacht zijn' sluizer spreidt;
 Maar eischt de morgen weér de ontsrikking
 Van 't, vale floers, dan dreukt verkwikking
 De schepping, die dees teug verbeidt.

Ja! luister zal den nacht verpoozen,
 Als 't uur weér der ontkluisring staat;
 Dan baart de Lente keur van rozen,
 En de aarde zal van wellust bloezen,
 Gedost in 't schitterend bloemgewaad.

Laat dan een storm den storm verkruijen,
 Verbeten op 't ons dierbaar schoon;
 Wij tarten teisterende buijen;
 De Koninginne van het Zuién
 Herneemt weér ras haar' bloementroon.

Rotterdam.

L. VAN DEN BROEK.

PYGMALION.

Een echtgenoot, geplaagd met eene booze vrouw,
 (In overouden tijd; dat spreekt van zelf, mevrouw!)
 Hoorde eens de fabel van Pygmalion vertellen,
 Wien, op zijn bede, 't Godendom
 Een marmerbeeld, zoo koud als ston,
 Bezielde, en hem, als gade, in d' open arm deed snellen.
 Ach! zuchtte hij, wat gaf ik niet,
 Zoo 't Godendom mijne oude Griet,
 Juist in eene omgekeerde rede,
 Fluks in een marmerbeeld herschiep, op mijne bede!

Uit het *Hoogduitsch.*

IJ.

M E N G E L W E R K .

EEN ELIK OP DE ENGELSCHÉ GESCHIEDENIS, TEN
TIJDE VAN KAREL I EN CROMWEL, TER VERGE-
LIJING MET DE FRANSCHÉ OMWENTELING.

Door

N. S W A R T .

De geschiedenis, hoe gebrekkig ook in menig opzigt, hoe zeer de kenmerken van menschelijke bepaaldheid en zwakheid als op het voorhoofd dragende, voert echter te regt den naam van leermeesteresse der volken. Het komt er slechts op aan, dat wij uit deze rijke bron naar vereischte weten te putten. Ongelukkig doet ons de traagheid nu eens boven af scheppen, en alzoo het klare, koele vocht der algemeene waarheid missen; dan weer zetten ons drift en vooroordeel aan tot eene keurigheid en het maken van allerlei bedenkingen, waardoor ter wereld niets ons als voorbeeld behaagt. Wie zou — om ons thans tot het laatste te bepalen — wie zou naar u gehoord hebben, wanneer gij den stroom der *Fransche* omwentelingszucht, in het laatste der vorige eeuw, hadt willen tegengaan, door hare welmeenende voorstanders te verwijzen op hetgeen vóór nog geen anderhalf honderd jaar in het naburig *Engeland* plaats greep? Hoe! — zou men gezegd hebben — dien tijd van algemeene godsdienstige dweeperij, waarbij het eenen huichelachtigen bedrieger gemakkelijk viel, de domme menigte te misleiden — dat eiland, door de wateren der zee afgescheiden van alle andere volken — dit wildet gij vergelijken met de verlichting, ja de onverschilligheid onzer dagen, in een land, daarenboven, door magtige Koningen omringd, die met den onzen in de naauwste betrekking staan? Inderdaad, er laat zich bezwaarlijk een grooter verschil denken, dan

hier, ten aanzien der begrippen, die op de toekomst betrekking hebben, en die altijd zoo magtig zijn bevonden, om dezen of eenen anderen zwaai aan 's menschen geest en 's menschen bedrijf te geven. In *Engeland* zat de somberste en vurigste godsdienstigheid op den troon — in *Frankrijk* dartelde de ligtzinnigheid op den ondernijnden grond van verouderde gevoelens. Ja, ware de omkeering van het laatste rijk die van het eerste voorafgegaan, men zou daar nog grootere reden gehad hebben, om het gezag van het aangevoerde voorbeeld te verwerpen. De zeden zelve waren onder de *Britten*, ten tijde van **KAREL I**, zoo zuiver en loffelijk als immer vóór of na, en er kon, inderdaad, bezwaarlijk eenige vrees bestaan, dat de onheilen, uit de schudding van het staatsgebouw onder **LODEWIJK** verrezen, bij de hechtheid van den grond, het onbedorven volkskarakter, *Engeland* zouden kunnen treffen. De uitkomst, echter, vertoont eene zonderlinge gelijkheid aan den oppervlakkigsten beschouwer. Het geweld ten top — de Koning in het openbaar onthalsd — de wederregtelijkste dwingelandij van eenen fortuinzoeker in zijne plaats, tot dat al spoedig de oude orde van zaken met blijdschap wordt hersteld — ziet daar wat ieder weet van het tijdperk, dat ginds eenen **CROMWEL** en daar eenen **BUONAPARTE** boven zijn vaderland, ja ten schrik van *Europa* verhief. De nadere omstandigheden van *Engelands* ongeluk zijn intusschen wel niet zoo algemeen bekend; en de gelijkheid vooral, die ook in bijzonderheden, in den gang, de roersels en karakters plaats heeft met de *Fransche* omwenteling, mag door velen zijn over het hoofd gezien. Het heeft mij althans niet ongepast geschenen, uwe aandacht, nog starende (*) op het ontzettend tooneel, in *Frankrijk* gedurende het vierde eener eeuw geopend en door allerlei spelers betreden, eenmaal, als ter vergelijking, te vestigen op de schandvlek der *Britsche* geschiedenis. Verwacht echter van deze

(*) Het was niet lang na de gezegende omwenteling van 1813, of derzelve bevestiging in 1815, dat dit stuk werd voorgelezen.

schets geene volledigheid, welke het bestek eener voorlezing geenszins duldt — ook geene volkomene grondigheid, welke de weinige tijd, aan de bewerking toe te wijden, niet heeft vergund. Genoeg zij het, en ik ten minste zal dubbel tevreden zijn, wanneer ik u het uur, onder mijn gehoor doorgebracht, slechts niet doe beklagen.

Waar het zaad der beschaving eenmaal is uitgeworpen, daar verandert de mensch met den voortspoedenden tijd, en bijna alles, wat om en aan hem is, moet zich mede naar deze verandering schikken. Gelijk de opschietende knaap aan zijn kleed, zoo ontgroeit hij aan de oude leefwijze en staatkunde, aan de oude vormen en wetten der maatschappij. Wat bij eenvoudiger zeden, minder behoeften, geringere mate van nadenken en achterdocht voldoende is, dat baat niet meer, en schaadt zelfs, bij veranderde omstandigheden en nooden. Dit bleek ook ten aanzien der *Engelsche* staatsregeling, die wel reeds lang vóór het tijdperk, door ons behandeld, de hoogste magt tusſchen Vorst en adel en volk schein verdeeld te hebben, maar die daarbij zeer veel onbepaald had gelaten, en in het bijzonder menige deur opengesteld voor het koninklijk gezag, om weinig minder dan alles aan zich te trekken. Hieruit ontstond aan de eene zijde verlangen ter bepaling, gelijk aan den anderen kant jaloerschheid op het behoud eener nagenoeg volstrekte magt.

KAREL I was jong, argeloos en tevens ingenomen met zijne hooge voorregten, toen hij, na 's vaders dood, den troon van *Engeland* beklom. Hij vond het rijk gewikkeld in eenen zwaren krijg met het magtig huis van *Oostenrijk*, dat toen ook in *Spanje* heerschte. De schatkist was reeds ledig en 's Konings huis in bijzondere schuld gestoken, door de aanvankelijke kosten om denzelfden te voeren. Doch KAREL wist, dat deze krijg door de natie begeerd, althans door hare vertegenwoordigers in het Huis der Gemeenten ten krachtigste was aangedrongen. Hij twijfelde dus geen oogenblik, of dit huis, waaraan het toestaan der vereischte geldmiddelen was bevolen, zou hem hierin gereedelijk te wille zijn. Hetzelve

bijengeroepen hebbende, droeg hij den toestand en de behoefte van het land slechts in algemeene bewoordingen voor, zonder zelfs eene som te bepalen, welke de edelmoedigheid der Gemeenten zeker niet te gering zou maken.

Dan, deze zagen juist hier het middel, om den Koning te dringen tot het toestaan van vrijdommen en voorregten, geschikt om den evenaar des gezags meer in het veilige midden te brengen. En de aanwending van hetzelfde was te minder moeilijk, omdat men de som, oorspronkelijk bepaald tot voldoening aan 's Konings bedden, twee-, driemaal verdubbelen kon, en dus nog eenen schijn van edelmoedigheid aannemen, terwijl echter de tegenwoordige nood niet voor het geringste deel vervuld kon heeten. De tijd had de waarde van het geld verminderd, de uitgebreidheid van s lands behoeften doen toenemen, en inzonderheid het tegenwoordige oogenblik vorderde meer dan gewone hulp.

De jeugdige Vorst stond verzet over een antwoord, dat hem bespottung scheen. Hij gevoelde al de onbillijkheid van zich te onttrekken aan eenen oorlog, diën zij zelve gewild hadden. En, het zij hij den waren grond der zake niet bevroedde, of wel de onheuschheid van zulk een' kunstgreep, ten einde hem te beperken in zijn aangeboren gezag, van geen tweede Parlement verwachtte, hij liet het tegenwoordige eensklaps scheiden, om welhaast een ander bijeen te roepen. Hier droeg hij zijne nooden met meer bepaling en met de meeste klem voor; doch de uitslag was weinig gelukkiger.

Het ontbrak, het is waar, den *Engelschen* Monarch niet geheel aan middelen, om zich geld, buiten de toestemming van het Parlement, aan te schaffen. Maar het heffen van belastingen is op zichzelf niet zonder hatelijkheid; en in een land, waar men het als een voor naam voorregt beschouwde, dat de natie geene uitgaven deed, dan waarin zij zelve, bij monde der Gemeenten, had toegestemd, moest dit voor den Koning, niet gerugsteund door zulk een gezag, dubbel hatelijk zijn. KAROL besloot echter hiertoe zijne toevlugt te nemen, en

zich, zoo veel mogelijk, te ontslaan van het opzigt van Parlementen, die enkel schenen bijeen te komen om hem te berispen en te beknibbelen in zijn gezag. Dan, de uitgeschrevene belastingen kwamen tragelijk in, en vonden allerlei tegenwerking; terwijl tevens de oorlog ongelukkigen voortgang had, en al kostbaarder en kostbaarder werd. Om deze reden kon de Koning eindelijk niet nalaten, de beide huizen wederom te vergaderen, ten einde het noodige te verkrijgen. En nu waren de gemoederen des te meer verbitterd; de toon der berisping en de vorderingen ter beperking van het oppergezag klotmen hoe langs zoo hooger. KAREL meende wel nu en dan met geweld te moeten doorslaan, door de stoutste aanvoorders bij den kop te vatten; maar ook dit liep geheel tot zijn nadeel uit.

Zoo worstelden deze twee magten tegen elkander met eenen uitslag, die al minder en minder twijfelachtig werd. De Koning had geen anderen, aanmerkelijken steun, dan van zijne staatsdienaren en vrienden, met de hooge geestelijkheid; terwijl de overige Lords óf het vuur, in het Lagerhuis ontstaan, vlijtig aanbloezen, óf het ten minste met vreugde zagen branden. Maar BUCKINGHAM, 's Vorsten voorname gunsteling, stortte of liet hem ten minste in allerlei nieuwe bezwaren; terwijl diens eigen aanzien, te onvoorzigtig gebezigd om vrienden en aanhangelingen met rijke inkomsten te overstroomen, den Koning dagelijks deed verliezen in gunst bij het volk. KAREL was te cerzuchtig om den begonnen krijg met schande op te geven; de dwaasheid zijns Ministers haalde hem zelfs nog eenen nieuwen op den hals; en de leiders in het Huis der Gemeenten wisten niet alleen het meeste voordeel te doen met de verlegenheden, waarin hij zich aldus hoe langs zoo meer wikkelde, maar hunne eigene uitzigten en begeerten naar vrijheid namen in gelijke mate toe. Verbittering en schroom bij het opgemerkte misbruik, de willekeur van het koninklijk gezag, dat het hunne nu reeds gedurig ter zijde stelde, deden de vaderlandsche geestdrift in de besten zelfs al hooger en hooger rijzen, en zich tevens verspreiden door alle standen.

De opgenoemde redenen hadden echter de zaken nimmer tot dat uiterste gevoerd, waartoe zij in het vervolg geraakten, zoo niet andere omstandigheden zich hiermede hadden vereenigd. Er had geene bijzondere drukking van den gemeenen man plaats; het volk was niet ongelukkig; en in zoodanig geval is hetzelfde weinig gewoon, zich met staatzaken te bemoeijen, of zich om den strijd over voorregten van onderscheidene standen veel te bekreunen. Maar zoo veel te eer is de geestdrift der onkundige menigte te ontvlammen, wanneer het eenen godsdienst geldt, waarop zij geleerd heeft den hoogsten prijs te stellen. Ieder weet, hoe zeer de hervorming door LUTHER en zijne volgelingen geheel *Europa* in beweging bragt; welk een worstelftrijd, gekenmerkt door onderlingen haat en vervolging, daaruit ontstond; hoe het natuurlijk gevolg hiervan was, niet slechts schroom, mistrouwen en nauwgezette jaloeschheid op hetgeen elk voor waarheid hield, maar ook zoodanig uiterste in het zuiveren der kerk, dat met de heelden en sieraden ook de orgels hier en daar verbannen werden, en de bevalligheid der uiterlijke voordragt zelve in geen en geestelijken redenaar werd geduld. In *Engeland*, echter, was de hervorming door Koning HENDRIK ingevoerd uit misnoegdheid op den oppersten Kerkvoogd veeleer, dan uit eigene zucht tot de nieuwe leer en gebruiken. Hij had, uit dezen hoofde, zeer veel geëerbiedigd van hetgeen elders mede verworpen werd; kerk en priester behielden alwat den godsdienst eenen zinnelijken indruk kon bijzetten — bepaalde gebeden en gezangen, op eene vastgestelde wijze, onder amens en buigingen der gemeente, voorgedragen, hadden plaats — en ook de rangen en hooge titels, onder de geestelijkheid ingevoerd, bleven de steun eener heerschappij in het heilige, aan welker hoofd de Koning zelf stond. Naderhand was er als eene eb en vloed des godsdienstigen geloofs op dit eiland. Vorsten of Vorstinnen, den ouden of den nieuwen godsdienst toegedaan, wisselden elkander af op den troon; en de vervolging onder de regering eener MARIA, *Rome* ten sterkste genegen, had weder-

wraak en strenge bepalingen ten gevolge onderandersdenkende regenten. Ja, het volk was ook met de uiterste gestrengheid niet ligt voldaan noch gerust gesteld. Deszelfs afkeer van alles, wat den reuk des verworpen bijgeloofs met zich voerde, kende maat noch perk. En diegenen, welke zich affcheurden van het algemeene lichaam der *Engelsche* kerke, om genootschappen op te rigten, meer geschoeid op de algemeene leest der Protestanten in andere gewesten, vonden zeer veel gunst en aanhang bij den grooten hoop. KAREL, daarentegen, trad in het spoor zijns vaders, met hem ten oogmerk hebbende, alles te brengen op eenen vasten voet, de plegtigheden der openbare kerk naauwkeurig te regelen, en vooral niet te zeer naar de naaktheid der Disfenters te doen overslaan. Zij beiden waren, over het geheel, der *Roomfche* kerke vooral niet minder gunstig, dan die der overige afwijkingen van het algemeen geloof in *Engeland*, en wenschten allen door gelijke verbodswetten te beperken. Hunne huwelijken met Vorstinnen van den eerstgenoemden godsdienst — het begrip, dat troon en altaar elkander ten steun konden verftrekken, wanneer het gezag der hooge geestelijkheid over de kerk befliste, en de buitensporige en gevaarlijke gevoelens, door somnige geestdrijvende aanhangen gekoesterd, maken dit zeer natuurlijk. Dan, juist deze omstandigheden waren ten uiterste geschikt, zoo wel om het volk als deszelfs hoofden te doen vreezen — het eerste voor de hernieuwing van het Pausdom, de anderen tevens voor den ondergang der burgerlijke vrijheid. Inderdaad, was KAREL de verklaarde vriend der Bisfchoppen, des gezags en der plegtftatigheid in de kerk, de Bisfchoppen stonden, op hunne beurt, de volftrekte koninklijke magt in het openbaar voor, de geestelijke Lords vlogen van zijne hand, en tot hunne beurs toe stonde voor zijne dringende nooden open. Ziet daar, M. T., de wind, die de zee der partijfchappen hoog deed gaan, en van welken men zich inzonderheid bediende, om het ganfche volk in den twist te doen deelen. De lagere geestelijkheid

bliis door het geheele land den haat en het mistrouwen tegen den Koning aan. Bij elke verkiezing tot leden van het Parlement werden stouter en gevaarlijker vijanden van het gevestigde gezag gekozen. En het *Londensche* gemeen vooral stond den drijveren welhaast volkomen ter hand.

De Koning had ten laatste besloten, zich niet meer met geweld te kanten tegen eenen stroom, de hem blijkbaar te magtig was. Hij wilde alles toegeven, wat slechts kon bestaan; hij deed dit werkelijk, onder eene oogeblikkelijke, luide toejuiching. Maar het was te laat, om eene wonde, tot hiertoe door zoo scherpe middelen aangetast, thans met zachte te genezen. De begeerten, de achterdoctigheden en het gevoel van eigene kracht waren te sterk geworden in het Huis der Gemeenten. Men beschouwde alle toegevendheid als zwakheid, als eene voorzigtige schikking naar den gang der dingen, om zich te zijner tijd te herstellen en te wreken, en maakte elken afstand des Konings van een zijner voorregten slechts tot eenen grondslag van nieuwe vorderingen. BUCKINGHAM was voorheen door eenen misnoegden vermoord; STRAFFORD, zijn nieuwe, betere vertrouwde vriend en dienaar, werd thans openlijk beschuldigd van hoogverraad, te regt gesteld, ter dood veroordeeld, en den ongelukkigen Koning de goedkeuring afgedwongen van dit wreede en verschrikkelijke vonnis. Na hetzelfde teekende hij, zonder vele aarzeling, het besluit, dat aan de uitoefening zijns gezags den laatste slag moest toebrengen. Het bestond hierin, dat het Parlement niet meer zou kunnen gefcheiden worden, zonder deszelfs eigen wil en toestemming. Van nu af aan was alle evenwigt verbroken; en wijze gematigdheid bij de vertegenwoordigers des volks, of geweld van den kant des Konings, eigenlijke krijg tegen zijne oproerige onderdanen, waren de éénige nog onbeproeefde middelen, om de zaken tot een goed einde te brengen.

Er verhief zich inderdaad meer dan ééne stem voor het eerste. De waarheid was, dat het koninklijk gezag thans van alle gevaarlijk overwigt volkomen was ont-

daan. Een edelmoedig gebruik van de verworvene magt door de beide huizen zou KAREL geheel gewonnen, en door dankbaarheid nog meer bevestigd hebben in de verwerping van alle gedachten aan wraak of listige ontduiking der gemaakte voorwaarden. Zijn karakter mogt hun hieromtrent een derde waarborg zijn: want hij was, inderdaad, een deugdzaam man, afkeerig van wreedheid, en getrouw aan zijne beloften. Zijne gehechtheid aan vrouw en kroost en vrienden is waarlijk verteederd; en zelden beklom welligt iemand den troon, die daarenboven zoo vele beschaafdheid, zulk een geoefend verstand met zoo vele waardigheid en zoo reine zeden vereenigde. Dan, de belustheid op een' geheel nieuwen vorm van regering was bij velen te diep ingedrongen. Het zij waachtige zucht tot vrijheid, angevuurd door het voorbeeld van *dit* land, hergeen toen zijnen schoonsten bloei bereikte, en gerugsteund door het denkbeeld, dat Koningen nooit verzuimen zouden, de verlorene magt van tijd tot tijd weêr aan zich te halen — het zij nog meer zucht om zelve te regeren, en al hooger en hooger in magt te klimmen, dezen lust had doen ontstaan; zoo veel is zeker, dat zij, die in het godsdienstige bekend stonden onder den naam van *onafhankelijken*, en die gelijke denkbeelden in het staatkundige koesterden, thans reeds grooten invloed hadden in het Huis der Gemeenten; terwijl het Hoogerhuis, gedwongen door het gemeen, verlaten door de meeste en achtbaarste leden, en zelfs met minachting behandeld door het andere, weinig meer dan eene schaduw van gezag bleef vertoonen.

De burgeroorlog werd beproefd. Dat verschrikkelijk vuur ontvlamde op den zoo gezegenden bodem, en verteederde duizenden menschen in onderlingen broedertwist, om eindelijk op de zegepraal der ongerechtigheid uit te loopen, en het kwaad in erger te herscheppen. De Koning, *Londen* verlaten hebbende, vond elders meer gunst en aanhang. De adel, het jammerlijk uiterste ziende, waartoe alles verviel omringde hem met hoopen. Om het ontzag voor den naam van Parlement, de meest wettige magt

in 's volks oog, niet tegen zich te hebben, werden elders vergaderingen door KAREL bijeengeroepen; terwijl zijne vijanden in de hoofdstad op hunne beurt gelijke list bezigden, handelende in 's Konings naam, door de beide huizen vertegenwoordigd. De voordeelen waren verdeeld, de kans des oorlogs afwifelend; en mogelijk ware de uitflag voorspoedig geweest voor 's Konings zaak, indien hij óf enkel met *Engeland* had te doen gehad, óf minder ongelukkig was geweest ten aanzien van gebeurtenissen, die oorspronkelijk geen verband hadden met den tegenwoordigen twist, en echter zoo veel bijdroegen om dien te beslissen. *Schotland* had zich te allen tijde aller afkeerigst getoond van het juk der plegtigheden en rangen in de kerk, op welke KAREL, uit overtuiging niet min dan uit staatkunde, zoo zeer was gezet. De jaaloerschheid tegen allen *Engelschen* invloed, de onafhankelijkheid des hoogen adels, en de dweeperij des volks, in dat minder beschaafde land, worstelden daar met alle zijne pogingen; ja, hielden zich eindelijk niet tevreden met eigene bevrijding van het opgedrongene, maar waren zeer genegen, hunne kerkzeden aan anderen op te dringen. Zij bestreden den Koning tot op den *Engelschen* bodem; en het *Londensche* Parlement, wel verre van dit tegen te gaan, reikte hun de broederhand. *Ierland* was altijd getrouw gebleven aan de kerk van *Rome*. Hetzelve was om deze reden, gevoegd bij zijne natuurlijke woestheid, steeds onrustig en eene hagchelijke bezitting voor *Engeland* geweest. Het was echter thans in rust — *Engelsche*, protestantsche volkplantingen, overal gevestigd, zouden het meer en meer beschaven — STRAFFORD had als Lord Luitenant aldaar het meeste goed gezicht en grooten lof nagelaten. Het kon niet misfen, dat deze natie den Koning oneindig gunstiger moest zijn, dan aan het onverdraagzame Parlement. En met reden sloeg hij op de *Ieren* een oog in den uitersten nood, als die, voor de belofte van volkomene bescherming en ondersteuning van hunnen godsdienst, gaarne alles zouden doen, om hem bij te staan tegen zijne oproerige onderdanen. Doch

juist in dezen zelfden tijd ontstond er eene zamenzwering in het genoemde land, die, bij de zorgeloosheid der gezaghebbers, in volle vlam uitbarstte en op de verschrikkelijkste wijze voortfloeg. Meest alle de *Engelschen* werden wreedaardig vermoord, en het opgedrongen gezag met voeten vertreden. Er was thans niet alleen geene hulp van dit volk te hopen; het geval strekte bovendien, om den afkeer van het katholieke geloof in *Engeland* gedurig te doen toenemen, en de vreeze te billijken, welke de volksleiders gestadig voorwendden, alsof ik weet niet welke komplotten het leven der braven bedreigden. Ja, men schaamde zich niet, den Koning te doen voorkomen als de oorzaak en bewerker van dit verderf.

Door alle deze omstandigheden gebeurde het, dat **KAREL** ook in dezen derden worstelstrijd bezweek. Eerst, namelijk, had hij zijn koninklijk gezag voor zichzelf willen doen gelden; daarna had hij het met toegevendheid en onderhandelingen beproefd, en eindelijk in openbaren oorlog. Hij nam zijne toevlugt bij de *Schotten*, van welke hij, als de oudste onderdanen zijner familie, en die niets meer op hem te vorderen hadden, nog de meeste gunst verwachtte. Doch zij leverden hem aan zijne bittere vijanden uit; en, terwijl hij door dezen met een uitwendig vertoon van onderdanige hulde bleef behandeld worden, bevond hij zich met der daad in de onaangenaamste gevangenschap.

Het Parlement, of liever het Huis der Gemeenten, zegpraalde nu volkomen. Deszelfs hoogste, volkomen gezag, als de regering des lands, scheen onbetwistbaar. Doch inderdaad was het eene rijpe vrucht, gereed om geplukt te worden — een beeld, dat lang genoeg had bestaan, om de oogmerken der aanvoeders te bereiken — eene schaduw der wezenlijke magt, doch zonder dat het dit wist, en zelfs moedig genoeg tot eene poging om zich van die lastige wezenlijkheid te ontdoen. Gij moet zelve reeds lang gevraagd hebben, M. H.: „maar, waar was dan het leger, den Koningen anders-zoo gereed ter hand staande, om alle oproerigheden te bedwingen?” De krijgs-

magt van *Engeland*, minder uitgebreid dan in de koninkrijken van het vaste land, bestond uit militie en gewone soldaten. Doch de eersten hadden van den beginne af aan de partij der *City*, des algemeenen volkshoops van *London*, gekozen; en de laatsten, in verschillende graafschappen verdeeld, hingen meer aan de Edelen, die daar het krijgsbewind nevens het burgerlijke voerden, dan wel aan den Koning. Daarenboven waren zij mede besmet met den geest van godsdienstige dweeperij, welke de eeuw kenmerkte. En dit was vervolgens een nieuw middel geweest in de hand hunner oversten, om hen, gedurende den burgerkrijg, al naauwer en naauwer aan zich te verbinden. Velen van dezen gingen hunnen onderhoorigen zoo wel voor in het gebed als in den strijd, en oefenden hen niet minder in den krijg tegen alle booze magten, dan in dien tegen den vijand. Bij alle zucht voor het geestelijke, nogtans, verliezen de menschen, en vooral die van zoo weinige verheffing der aandoeningen, het wereldsche maar zelden geheel uit het oog. Alzoo was ook geen geringe grond van der soldaten weinige aanhankelijkheid aan den Koning geweest, dat hij, door het Parlement telkens teleurgesteld in zijne vorderingen, buiten staat was om hen naar behooren te voldoen. En ook nu weér hadden zij achterstallen te vorderen; waarop zij met niet weinig klem en luidruchtigheid, als de eigenlijke verlosfers van het vaderland, meer en meer aandrongen bij het Parlement.

Dan, alvorens tot eene gebeurtenis over te gaan, die, als het midden tusschen oorzaken en gevolgen, de belangrijke ontwikkeling van het groote treurspel in zich behelst, moeten wij u iets nader bekend maken met de voornaamste spelers op dit nieuwe tooneel. Gelijk de springveer, door welke het gansche rijk, als 't ware, werd in werking gebragt tegen zijnen eigen Koning, voornamelijk schuilde in godsdienstige gevoelens, zoo moeten wij de staatkundige partijen ook hiernaar inzonderheid verdeelen. De koningsgezinden en gematigden onder den adel hielden zich aan de gevestigde, *Engelsche* kerk — de grootste menigte der bestrijders van *KAREL* deed belijdenis

van den protestantschen godsdienst, zoo als die in de meeste hervormde landen geleerd en geoefend werd, zonder rangen, zonder plegtige gebruiken, maar vol gestrengheid en brandenden ijver — de overigen, minder in getal, maar stout en vurig en listig, koesterden allerlei wilde denkbeelden, in het godsdienstige zoo wel als staatkundige. Onder de laatste rangschikte zich OLIVIER CROMWEL; een naam, met welken deze gansche geschiedenis besloten, en een geheel tijdperk bestempeld wordt.

Hij was een man van slechts middelmatige afkomst en bezitting. Een bijzondere twist tusschen zekeren adellijken landheer en de inwoners zijner streek deed hem het eerst min of meer bekend worden als een moedig en bekwaam man. Voorts blijkt het, dat hij zich al vroeg onderscheidde als een onverdraagzaam ijveraar tegen de Katholieken. En eenmaal behoorde hij onder diegenen, welke zich naar *Amerika* wilden begeven, om volkomene vrijheid des gewetens te genieten. Ongelukkig werd, juist op het oogenblik zijner inschepping, dat verhuizen door KAREL verboden. In het vervolg werd hij benoemd tot lid des Parlements; en, reeds meer dan veertig jaar oud, gordde hij in den burgeroorlog het krijgswaard aan, om zich welhaast tot den gevaarlijksten, dubbelen bestrijder van 's Konings zaak te vormen. Het is even moeilijk, een juist begrip van zijne bekwaamheid als van zijne gevoelens, van zijn hoofd als van zijn hart te maken. Raadplegen wij zijne woorden, zoo is alles duisterheid en verwarring; zien wij op zijne daden, zoo straalt overal helderheid en orde door ter bereiking en behouding van zijn doel. Zien wij hem handelen, de meest verhitte geestdrijverij schijnt kenmerk en drijfveer; maar letten wij op het einde en enkele geheime bedrijven, zoo laat zich de fijnste en koelste list en staatzucht geenszins miskennen. De waarheid moge zijn, dat hij teffens woest en schrandder, dweeper en bedrieger was, en juist hierdoor bekend voor den tijd en de plaats om eene rol te spelen, welke hem nergens elders mogelijk zou zijn geweest.

Deze man en zijn aanhang vermogten reeds veel in de vergadering, die *Engeland* thans regeerde, en nog meer in het leger, dat die vergadering gemakkelijk over kon. Doch hun zoeken was, alles te vermogen, en door de krijgslieden het staatsligchaam dadelijk te vernietigen. Hiertoe was het noodig, dat geene voorname ambten, vooral in het krijgswezen, aan andere dan hunne handen bleven toevertrouwd. Het bedrog wist door middel der geestelijkheid hiertoe te geraken, daar 's volks welgegronde klagen en jaloerschheden hetzelfde, gelijk doorgaans, van kwaad tot erger voerden. Over ongewone en zware voordeelingen in geld was de Koning eerst aangevallen en bij de menigte in haat gebracht; maar sedert waren de heffingen veeleer vermeerderd dan verminderd. Uit wangunst over de verrijking van 's Konings gunstelingen door opeengestapelde waardigheden waren de luidste klagen aangeheven door dezelfde mannen, die nu de voordeeligste ambten op den duur aan zich behielden of aan hunne vrienden toedeelden. Op eenen algemeenen vast- en bededag werd aan de meest gezochte leeraars, die juist de heethoofdigsten waren, in stilte ingeblazen, zich hierover openlijk te beklagen, en den belemmerden voortgang der goede zaak, met alle 's volks rampen, stoutelijk toe te schrijven aan de zondige en vleeschelijke gezindheid der gezaghebbers, ja God te bidden, dat Hij hunne oogen openen en hunne harten treffen mogt over eene zoo zware zonde. Des daags daaraan betuigden CROMWEL en anderen in de vergadering, dat zij ten sterkste getroffen waren door deze vermaning, schreven zelfs de eenstemmigheid der predikers op dit stuk aan de ingeving des Geestes toe, en, zelve voorgaande, drongen zij door, dat elk lid des Parlements vrijwillig afstand deed van zoodanige waardigheid of bevelhebberschap, als hij mogt bekleeden. Toen het echter aan de uitvoering kwam, zorgde CROMWEL, afwezig, bij het leger te zijn; en de man, in wiens handen nu het hoogste gebied der armee overging, doch die inderdaad door hem werd geregeerd, zond een dringend verzoek in, dat hij van CROMWEL's hulp

niet zoo eensklaps mogt verftoken worden. Deze bleef, onder verfchillende voorwendfels, daarna gedurig aan, en ontwikkelde de meerderheid van zijnen fluwen en ftouten geest op eene wijze, die beide den ftatsman en foldaat misleidde, bezigende hij den laaften eerst tegen den anderen, om hem daarna almede tot zijnen wil te dwingen.

Thans is de grond gelegd tot openbaar geweld. Welhaast trekt het leger op tegen het Parlement, en speelt eene gelijke rol ten aanzien van hetzelfde, als dit ligchaam jegens den Koning had gespeeld. Eerst beperkt in zijne magt, beroofd van zijne beste en moedigfte leden, wordt het daarna geheel weggezonden. Een nieuw ligchaam vervangt het verworpen, zelf oneindig verwerpelijker dan het oude. Na vele gebeurtenifen, afwifeling van lot en hoop voor den ongelukkigen Koning, nieuwen burgerkrijg en oorlog met de *Schotten*, afkeerig van de thans heerfchende denkwijze, wordt KAREL eindelijk teregtgefteld, veroordeeld, onthoofd. Nu wordt het ganfche gebied in een volkomen gemeenebest herfchepen. Het roer der regering gaat op nieuw over in andere handen, uit de heffe des volks gekozen, om louter werktuigen van CROMWEL te zijn. Gewelddadig- en wreedheden van allerlei foort worden gepleegd. De overmoed doet deze ellendigen eindelijk vergeten, dat zij flechts fchlimmen tegen den wand zijn, die geenerlei eigen wezen bezitten. Zij verdwijnen voor zijne magt, die thans met eigene handen de teugels aanvaardt, en zich zitet toegejuicht door bijna het geheele volk, dat nu een einde aan de ellende hoopt. Eene foort van ftatsregeling wordt gevormd, die zijne magt bepaalt; maar, gebrekkig bevonden, op nieuw door eene andere vervangen. Gaarne had hij den koninklijken titel aangenomen; maar, door fchroom teruggehouden, vergenoeg hij zich met dien van Befchermer, welke thans niets minder beduidde. Alzoo heerschte hij met al de klem van een wettig gezag. Alles zweeg en bukde binnenslands. Alles huldigde en ontzag hem naar buiten, waar hij de magt en roem van *Engeland* ten toppunt voerde. Geen fchijn van vrees voor verandering bestond ge-

durende zijn ganfche leven. Doch, hoe vreedzaam de opperfte magt overging in handen van zijnen zoon, deze, niet in staat de teugels van het ros te befturen, dat zijn vader in vollen ren listig had weten te omwoelen en met behendigheit te rijden, zag zich welhaast af- en teruggeworpen in het niet, waaruit hij pas was opgekomen. De gedwongen toestand had een einde — *Engeland* hernam eerst zijne vrijheid en daarna zijnen Koning. Met uitbundige vreugde werd hij ingehaald, die zijnen verworpen en vermoorden vader toch geenszins evenaarde in edele Vorftendegd. Geheel *Europa* deelde in deze vreugde; want overal was de hulde voor den woesten gelukzoeker gedwongen en met weêrzin betaald. Lang, echter, gevoelde *Brittanje* nog de smarten, na zulk eene verscheuring van alle banden, zulk eene verwarring in alle de deelen van het staatsligchaam natuurlijk te wachten. Gij weet, dat het daarna nogmaals zijnen Koning, fchoon niet het Koningschap en eene wettige opvolging, verwierp. Doch zou het te ontkennen zijn, dat deze stormen ten laafte ook heilzame vruchten hebben doen zien — dat de grondwet van *Engeland*, zoo algemeen bewonderd, aan dezen tijd van onrust vele zuivering en bepaling heeft te danken? Voorwaar, dit is ons heil onder Gods albestuur, dat ook onze rampen, onze dwaasheden zelden geheel nutteloos blijven voor volgend geluk!

Letten wij nu op eenige voorname gelijkheden in de *Engelfche* en *Fransche* omwenteling, die u misfchien niet zoo terftond mogen zijn in het oog geloopt.

Noch **KAREL** noch **LODEWIJK** verdienden hun lot; maar, beiden even min berekend voor het beftuur bij zoodanige staatsorkanen, waren welligt in gewone tijden even goede regenten geweest, als zij uitmuntende menfchen, teedere echtgenooten en vaders waren.

De eerfte bron van beider ongeluk was eene ledigheid en fchuld der staatskafte, die hun geenszins kon te lafte gelegd worden. Trouwens, wat floort overal het onderling vertrouwen en den vrede zoo gemakkelijk, of verlamt fteeds zoo ligt het gezag, als gebrek aan geld?

In beide gevallen werd deze gelegenheid door bekwaame mannen aangegrepen, met de loffelijke bedoeling, om de regten en vrijheden des volks des te meer te verzekeren. Doch, kwade raad aan de eene, verhitting aan de andere zijde, en inzonderheid het onverstand en de slechte bedoeling van sommigen, gerugsteund door het onkundige volk, dreven de zaak, zoo hier als daar, tot een ongelukkig uiterste.

In *Engeland*, zoo wel als in *Frankrijk*, had men de achting voor en het vertrouwen op den vastgestelden godsdienst en de wettige leidslieden des volks verworpen, om door verhitte leugenprofeten, het zij met opzet of uit onkunde, tot allerlei gevaarlijke uitersten gevoerd te worden.

In den eenen als in den anderen staat wond men het volk op door verdichte gevaren en ingebeelde zamenzweringen, en dwong wederom de welgezinden door het geschreeuw van het gemeen, der hoofdstad vooral.

Beide keeren zegepraalden de dwaasheid en de ondeugd, die geene middelen ontzien, en gingen de ordeloosheid en verwarring ten laatste in de gestrengheid en het geweld van eenen enkelen over.

Telkens eindigde de gebeurtenis met terugkeering tot het oude; en, na zoo veel bloeds en schats gespild te hebben, verheugde zich een ieder, slechts eenmaal wederom te zullen komen tot de vroegere rust.

Wie kan de treffende overeenkomst in deze en vele andere opzigten bespeuren, zonder de onvoorzigtigheid op te merken, om eene bestaande orde van zaken ooit met ruwe handen aan te tasten? Ja, wanneer het erkende gezag is ter zijde geschoven, dan schijnt ieder even na, om deszelfs plaats te vervullen, en er ontstaat een onmisbare wedstrijd, waarin list en geweld meest altijd zullen zegepralen. Het vooruitzicht zelve op zulk eene omkeering lokt al terstond de staatzucht van ondernemende geesten uit. En bezwaarlijk mist het hun, door het aanblazen van den twist, het opwinden der geestdrift en het zaaijen van misleidende denkbeelden, de onrust op het hoogste te doen stijgen. Dan is hun tijd gekomen; het is de ure en de

magt der duisternis; in troebel water vischende, gaat de ondeugd door met vetten buit. En, het zij zij dien behoude, of welhaast weér af moet staan aan listiget bedrieger en grooter geweldenaar, het ongelukkig volk wint bij de ruiling niet. O, dat de natiën zich spiegelen aan twee landen, de schitterendste paarden aan *Europa's* kroon! Maar dat ook de Vorsten zien op het lôt van twee hunner allerluisterrijkste broeders, ten einde de nederigheid, bescheidenheid en voorzigtigheid niet uit het oog te verliezen. En wij, M. H., lezen wij de geschiedenis, om van haar allerlei wijsheid te leeren.

HET LEVEN EN DE WANDELINGEN VAN MEESTER
MAARTEN VROEG. (*)

XVII.

Een Droom.

Door het lezen van zoo menigen droom, als ons door *Letteroefeningen, Magazijn, Boekzaal, Recensent* van

(*) Het is voor velen, en zal weldra voor het algemeen geen geheim meer zijn, dat deze geestige stukjes ten schrijver hebben wijlen den Hoogleeraar J. V O S M A E R, te *Utrecht*, wiens vroege dood met regt zoo zeer wordt betreurd. Nog één stukje, als het tegenwoordige, besluit, helaas! voor altijd, deze mededeelingen van den braven en schranderen *Maarten Vroeg*. Mogt eene andere, des bevoegde hand zich genoopt voelen, dezelve op foortgelijken trant te vervolgen, en alzoo, schertsend, belangrijke waarheid en nutte wetenschap te helpen verspreiden.

Wat den *Droom* betreft, dien wij hier lezen, de Redacteur van dit Tijdschrift, die de eer van een' gemeenzamen briefwissel met den waardigen steller mogt genieten, miste in dezen *Droom*, ook als zoodanig, die klaarheid, welke tot deszelfs regte toepassing kon geleiden, en den schrijver anders zoo bijzonder eigen was. Nog onbewust van de ziekte des Hoogleeraars, gebruikte hij de vrijheid, denzelven om eenig meerder licht te vragen; dan, hij nam het antwoord met zich in het graf! Doch veelligt is anderen helder, wat hem meer of min duister bleef; en, in allen gevalle, het is... een *Droom*.

tijd tot tijd wordt medegedeeld, had ik ook lust gekregen, om eens zoo mooi te droomen, dat het gedrukt kon worden. Ik koos daartoe een' warmen zomermiddag, nadat ik van den vroegen ochtend van buurt tot buurt gedraafd had en zeer vermoeid was thuisgekomen. Ik ging dan in ons slaapvertrek zitten op een' gemakkelijken stoel, die mijne vrouw dient, als zij in 't kraambéd is. Met de *Staatscourant* in de hand, waren mij de oogen spoedig dicht, en ik droomde. Het was mij, alsof een slijkdonkere nacht mij omringde, mij aan mijne plaats bond, en belette te gaan. Op eens, het zij dat mijne vrouw, niets van mijn droomplan wetende, de luiken opendeed, of door eene andere oorzaak, — op eens zag ik die duisternis plaats maken voor een helder schitterend en bijna verblindend licht. Ik kan juist niet zeggen, dat het vermoeijend was voor het oog; het streelde hetzelve veeleer; maar het had toch de vreemde uitwerking, dat men te veel, alles te zeer in zijn geheel zag, en dus als verward werd door de menigte van voorwerpen. Ik wist niet, dat het om die reden was, dat bijna alle menschen, die mij tegenkwamen, de een met een' groenen, de ander met een' blaauwen, de derde met een' paarschen of bruinen bril liep. Ik dacht, dat zulks, even als bij ons, geschiedde, omdat het de mode was het licht niet te kunnen verdragen, of omdat die brillendragers niet velen kunnen, dat men hun in de oogen ziet. Doch in eene herberg komende, om mij wat te ververschen, vond ik daar een oudachtig man, onder een pijpje de courant lezende. Deze mat mij van het hoofd tot de voeten, en, den damp eens frisch uitblazende: „Mijnheer is een vreemdeling, zie ik wel,” zeide hij. Ik vroeg hem, waaraan hij mij zoo zeer van zijne stadgenooten kon onderscheiden; waarop ik ten antwoord kreeg: „Dat Mijnheer niet gebrild is, is mij daarvan bewijs genoeg: want wie hier iets meer dan een gemeen daglooner is, draagt een' bril.” Ziende dat ik glimlachte, voer hij, met zekere drift, voort: „Ik zie, dat gij lacht; maar ik verzeker u, dat gij, eer het avond is, uwe oogen zult hebben moeten wapenen.” Ik dacht

nu, dat de man maar half wijs was: want het kwam mij voor, middernacht te zijn, hoewel het zoo levendig op straat was als bij ons op den middag. Doch dat het nacht was, zag ik aan het branden der lantarens, of liever van groote kristallen bollen, die op zeer fraaije puntzuilen stonden, en met elkander door guirlandes, ook van kristal, verbonden waren. Dit licht was zoo sterk, dat men nauwelijks eenig voorwerp met aandacht zien konde, zonder er duizelig van te worden: want alles scheen in hetzelfde doorschijnend; zoodat ik, op eene klok, die in de kamer hing, willende zien, hoe laat het was, het geheele raderwerk in beweging zag; maar ik kon op de plaat de cijfers niet goed onderscheiden. Ik kon niet nalaten, hierover mijne bevreemding aan den ouden Heer te kennen te geven. „Sedert meer dan eene eeuw,” ziede hij hierop, „zijn de Makrophoten, door hunne groote vorderingen in de kunsten, zoo ver gekomen, dat zij het licht der zon niet meer behoeven, en door dit kunstlicht alles, wat natuur of kunst voortbrengt, tot in het kleinste en verborgenste kunnen doorzien. Sinds dien tijd is men bij ons gewoon te leven, zoodra de zon ondergaat; zoodat wij dag noemen, wat te voren nacht was, en de dag onze nacht is, wanneer wij onze lampen uitdooven, om de menigvuldige werktuigen, welke tot onderhoud van dit licht dienen, te zuiveren en in orde te houden.” Ik gevoelde grooten lust, hierop aan te merken, dat ik de toepassing, welke zij van hunne kennis maakten, niet zeer gelukkig vond; dat ik voor hunne lampen duizendmalen aan de zon de voorkeur zoude geven, welke noch schoonmaken noch lappen behoeft, en bij wier licht men duidelijk kan zien, hoe laat het is, al ziet men dan ook niet, hoe de wijzer rond wordt gedreven. Ik hield mij echter in, bedenkende, dat men in eene vreemde stad niet beginnen moet met op alles aanmerkingen te maken, en ging het huis uit, om eens rond te gaan, en te beproeven, hoe ver ik het, zonder bril, hier zoude uithouden. Ik bemerkte dan ook weldra, dat het moeilijk gaan zou, en werd bijna duizelig van de menigte voorwerpen en de

bewegingen der menschen binnen de huizen, waarlangs ik voorbijging. Daarbij was het licht zoo verblindend, dat ik, wat mij naderbij was, niet bemerkte, en bijna tegen alles aanliep. Op de markt gekomen, vond ik daar een deftig gekleed Heer, staande midden onder een' hoop ambachtsvolk en zakkedragers, die gemeenzaam met hem praatten, en allen uit eene groote koperen tabaksdoos, welke hij bij zich had, hunne pijpjes slopten. Hoewel ik anders gansch geen gelaatkundige ben, konde ik toch duidelijk in zijne vriendelijke trekken en gemeenzame houding een hoog hart en zucht naar heerschappij lezen; en, toevallig een' der zakkedragers, die juist zijne pijp slopte, over de schouders ziende, was het mij, alsof ik onder den tabak, op den bodem der doos, eene groote star en breeden ridderband zag; en ik meende te merken, dat, naar mate de doos rondging en de tabak minderde, en dus die teekenen van hooger rang meer in 't gezigt kwamen, het gelaat van den Heer stuurfcher werd, en hij het hoofd, nog gedienstig voorover gebogen, meer in den nek trok. Ook duurde het niet lang (want in droomen is alles het werk van een oogenblik), of het hoopje gemeen volk dunde aanmerkelijk, en ik zag op eens mijn' gemeezamen Heer in een gegalonneerd kleed, met eene star op de borst, en omringd van andere aanzienlijke personaadjen. Eerst dacht ik, dat deze de vorigen, naar de manier der groote luit, verdrongen hadden; maar, scherper toezierende, bemerkte ik, dat, onder hunne gegalonneerde rokken, de een nog eene buis met kalk besmeerd, de ander een' slagterskiel aan had, en in hunne gelaatstrekken, hoe vornaam zij stonden, zag ik nog duidelijk de gemeene gezigten van het vorig oogenblik. Een timmerman alleen, met een eerlijker gezigt dan de overigen, stond er nog bij in zijn ambachtspak, en met het kort pijpje in den mond, gestopt van des Excellenties tabak. Doch hem, gedachtig aan het vorig oogenblik, vriendelijk toeknikkende, werd hij op eens, door alle de anderen, zoo gedrongen en gestooten, dat hij (zoo als dit in droomen gebeurt) tot niet verdween. Ik had niet veel tijd, om hierover na

te denken: want, op een' wenk van den man met de star, zag ik eene foort van bode of deurwaarder in een groot huis gaan, hetwelk daar vlak bij stond, en weldra kwam daaruit een man voor den dag, met degen en stok gewapend, die regt op mij af ging, en mij, vrij onzacht, heette, hem te volgen. Ik vroeg hem, wat ik gedaan had. Het antwoord was, dat ik zulks wel weten zoude, en hem maar, zonder veel tegenstribbeling, te volgen had. Hij bragt mij hierop in het groote huis, en, na eene rij vertrekken te zijn doorgegaan, naar eene kamer, waar een jong mensch, met een' groenen bril, in 't schildpad gevat, aan eene tafel vol papieren zat te schrijven. Mijn gedegende geleider streek de barsche plooijen uit zijne tronie, liet zijne stem een octaafje lager zakken, dan hij mij had aangesproken, en gaf den schrijvenden Heer te kennen, dat daar de persoon was, dien hij, op last van zijne Excellentie, had aangehouden. Dit woord vershrikte mij niet weinig, en die schrik steeg nog hooger, toen de baardelooze brillenman, na eerst mij hoog te hebben aangezien, alsof hij onder door zijnen bril heen zag, op een' achteloozen toon zeide: „Breng dien vervloekten duisterling naar No. 7!” Ik zag mij daarop in een donker hol, waar ik evenwel eene aangename gewaarwording had, doordien mijne oogen van het felle licht, dat alles omgaf, hier rust vonden. Het duurde echter niet lang (want zelfs het Regt vliegt in den droom), of ik werd hier wederom uit-, en voor denzelfden jongeling gebragt, dien ik het oogenblik te voren gezien had. Naast hem zat nu een man van meer jaren, die zich dapper met de pen weerde, en slechts de Schrijver van het jonge mensch scheen te zijn. Mij werden nu eene menigte van vragen gedaan; naam, toenaam, woonplaats, waarom en hoe ik hier was gekomen, te voet of te paard of met rijtuig, hoe lang ik onderweg was geweest, of ik mooi dan of ik slecht weër gehad had, of ik gezweet had en aan welk deel van mijn ligchaam het meest, of ik altijd ligt zweette als ik ging, wie en wat mij onderweg was tegengekomen, in welke herberg ik geweest was, wat ik daar ge-

bruikt, wat ik er gesproken had en hooren zeggen, waarom ik zonder bril op straat had geïopen, waarom ik zijne Excellentie zoo scherp nagekeken en niet gegroet had, of ik zijne Excellentie te voren ook had gekend? Toen mij dat alles en meer nog gevraagd was, werd ik tot zesmalen toe gemeten door twee Heeren, die, met een vergrootglas gewapend, op een koperen plaatje, dat aan het gind der maat vastgehecht was, eene soort van schroefje heen en weder draaiden, en, turende en weêr turende, het zamen niet eens konden worden, hoe groot ik was. De jonge Heer begon hierdoor, zoo het schein, ongeduldig te worden; zoodat de twee meters de koppen bijeenstaken, en tot elkander zeiden: „Laten wij, in 's Hemels naam, het middelgetal nemen;” waarop beiden een schrijftafeltje uit den zak kregen, en aan 't cijferen gingen. Gelukkig kwam beider som over een uit, en ik werd verklaard 1,453,209 el lang te zijn. Hierop moest ik de met vergrootglazen gewapenden volgen, en kwam nu in een ander vertrek, waar ik in eene soort van glazen overtrek eene weegschaal zag staan; zoodat ik spoedig begreep hier gewogen te zullen worden. Dit ging echter nog zoo spoedig niet; want eerst zag ik een' man met een scheermes naderen, zoodat ik dacht, dat mijn einde gekomen was, vooral toen men mij beval, mij geheel te ontkleeden. Ik deed dit bevend, en werd hierop kin en hoofd kaal geschoren, de nagels aan handen en voeten geknipt, en elke nagel gemeten. Hierop moest ik mijn' neus zoo veel mogelijk snuiten, en mijn water maken; waarop men mij eene klisteer zette, en, nadat dit had uitgewerkt, beval, zeer voorzigtig op de eene schaal te gaan. Tweemalen mislukte de weging geheel, eens doordien zich ongelukkig eene vlieg op mijn' neus geplaatst had, en eens omdat ik een' diepen zucht had geloosd; doch vier wegingen gaven genoegzaam gelijke uitkomsten, zoodat mijne wegers, hoewel eenigzins schoorvoetend, besloten, daaruit wederom het middelgetal te nemen. Dit werd opgeteekend, en daarbij uitgedrukt, dat ik, ontkleed, kaal geschoren en zoo veel mogelijk ontledigd, 52,326,508 pond

zwaar was. Nadat ik nu aangekleed was, kreeg ik bevel te gaan zitten, en nu kwam er een Heer binnen, die, binnen weinige minuten, mijn gelaat naknipte; dit knipfel werd op een' klopper geklakt, als waarmede men wel zegels afdruckt, en nu zag ik, met eene zeer glimmende inkt, binnen weinige oogenblikken, mijn eigen Ik ontelbare malen vermenigvuldigd, waarop men zeide, dat mijn signalement gereed was. Ik kwam nu weêr in het vorig vertrek, waar ik, zeer vermoeid zijnde, op de balie tegenover den jongen Heer leunde. Deze, dit ziende, zeide tegen een' daarbij staanden Diender: „Leer dien blinden hond, regt op zijne voeten te staan!” De man, door slaperigheid, of ik weet niet waardoor, zich vergisfende, meende, dat dit eenen Heer gold, die naast mij, met een onbeschaamd gelaat, maar met een' bril op den neus, op eenen stoel meer lag dan zat. Zoodra de jonge Heer dit zag, vloog hij op, en: „Lomperd!” riep hij, „ziet gij niet beter, wien gij voorhebt? Ik meen niet Mijnheer, maar dien schooijer dáár,” op mij wijzende. Ik werd daarop teruggezet, en kwam achter den liggenden Heer, die eene brieven tasch in de hand hield. Ik zag in dezelve een klein briefje, „Aan ***, Aannemer,” ten opschrift hebbende, en waarin ik de woorden onderscheidde: „Wees gerust; *** zal niet meer vragen, dan volstrekt behoeft.... *Apropos, gij zult het nu wel willen en kunnen schicken, dat hij de 3000, die gij hem succesfeylijk verstrekt hebt, vooreerst nog houde?*” Ik begreep nu, waarom de man zitten mogt. — Intusschen nam de man, dien ik voor Schrijver aanzag, een papier op, waaruit hij mij veel voorlas, dat ik niet begreep; maar ik merkte in den omslag, waarop zijn papier lag, eene half verscheurde courant, waarop de woorden „*Gelijkheid, Vrijheid, Broederschap, het eerste jaar der Bataafsche Vrijheid,*” mij voor de oogen schemerden. Bij eenige namen stond een kruisje, en daarbij: „*ijverig voor de goede zaak,*” en in een' volgenden regel: „*voorthelpen.*” Meer kon ik niet lezen: want de man, die mij op straat zoo vriendelijk had

aangesproken, wenkte mij nu weder zoo dringend, dat ik hem niet durfde laten wachten. Ik volgde hem derhalve in een matig verlicht vertrek, hetwelk op de straat uitzag, waar ik een groot gewoel bemerkte. Ik vroeg, wat dit beduidde. Mijn man keek mij met een wonderlijk gezigt aan, zoo als men iemand aanziet, dien men voor gek verklaart. Het vertrek werd langzamerhand vol van allerlei personen. Ik zag vier of vijf Heeren, deftig in 't zwart, waarvan een een' degen op zijde had. Ik wist volstrekt niet, wat dit te beduiden had. Ik hoorde den man met den degen spreken van verlichting, van Middeleeuwen, van Inquisitie, van noodzakelijkheid om een voorbeeld te stellen, enz. Nadat hij gedaan had, zaten de zwarte Heeren elkander aan te kijken, tot dat een ander, dien ik herkende voor mijnen Schrijver, iets zeer snel voorlas, waarvan ik niets anders verstond, dan: „*zoodat er de dood op volgt.*” Ook hij ging weêr zitten, en nu naderde mij eenforsch man, met eene witte pruik op, en, mij bij de hand nemende, zeide hij: „Nu, vriend! ik zal het kort maken; hoe williger gij volgt, hoe beter voor u.” Hij bragt mij nu naar eene vensterdeur, waaruit ik, met geen' geringen schrik, schavot en galg aanschouwde, en den beulsknecht met een touw gewapend, waarmede hij mij scheen te willen knevelen. De man met de pruik greep mij bij den arm, en... ik ontwaakte. Gelukkig, dat mijn droom uit was: want het begon mij zoo verward te worden, dat ik niet wist, wat langer te droomen. Het was eigenlijk mijne vrouw; die mij bij den arm had, en mij nu beduidde, dat ik bij den Schout gehaald was. Ik gaf er dus mijne droompartij verder aan, nam hoed en stok, en liep, wat ik kon, naar den Schout.

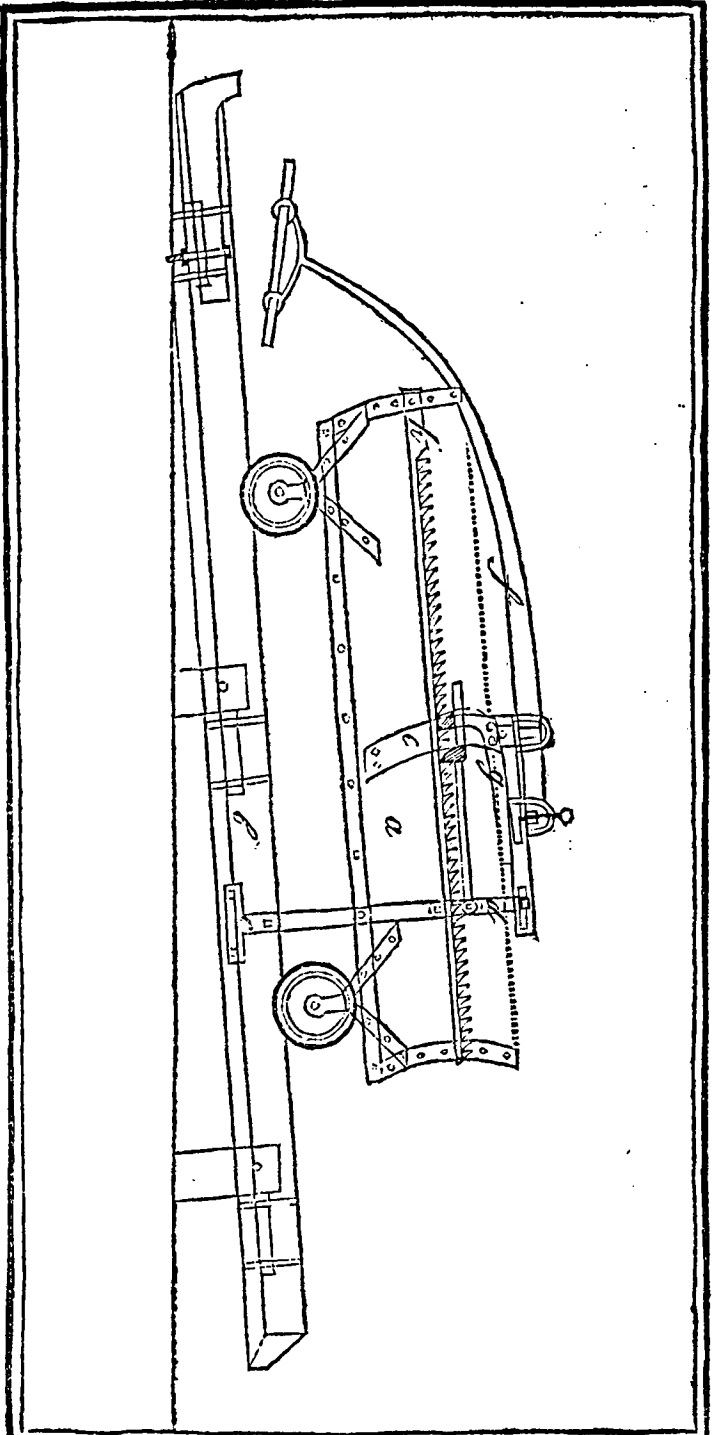
BESCHRIJVING EN AFBEELDING VAN EENEN BEWEEGBAREN BAKKERSTROG, BIJZONDER GESCHIKT TOT KNEBING VAN BROODDEEG, WAARBIJ HET TREDEN MET DE VOETEN VERMEDEN, EN BOVENDIEN HET DEEG BETER BEWERKT WORDT; UITGEVONDEN EN VERVAARDIGD DOOR KLAAS ROELOFS WEGES, WONENDE TE HOOGEZAND, KWARTIER EN PROVINCIE GRONINGEN.

Daar het Roggebrood een voornaam gedeelte van het dagelijksch voedsel van een groot aantal der bewoners van dit Koninkrijk, en voornamelijk in het algemeen van het noordelijk gedeelte, uitmaakt, zoo mag de bereiding van hetzelfde niet alleen van het grootste belang geacht worden, maar men behoort met reden ook prijs te stellen op het zindelijke in de bewerking van hetzelfde, en nog meer, dat uit hetzelfde geweerd worden alle die onreine en der gezondheid schadelijke nitvloëifels van de huiduitwaseming der kneeders, waaraan het deeg, door de thans algemeen in zwang zijnde bewerking, het kneden namelijk met de voeten, maar al te veel blootstaat, en waardoor hoogstwaarschijnlijk aan velerhande smetstoffen gelegenheid verschaft wordt, het ligchaam der gebruikers in te slulpen. (*)

Het was dan ook in den jare 1815, dat de *Nederlandsche Huishoudelijke Maatschappij* te *Haarlem* eene zilveren Medaille en vijftien Dukaten uitloofde aan *dengeren, die een werktuig met goed gevolg in gebruik kon brengen, waarbij het gewone kneden van het zuurdeeg met de voeten kon vermeden worden.* — Hierop werd door KLAAS ROELOFS WEGES, boven genoemd, deze Bakkerstrog uitgevonden, vervaardigd en opgezonden, met dat gelukkig gevolg, dat dezelve de goedkeuring van welgemelde Maatschappij mogt wegdragen, en met de uitgeloopte premie werd bekroond.

Nadat er vervolgens nog eenige verbeteringen aan dezen Bakkerstrog door den uitvinder waren gemaakt, waardoor ook de kosten van zulk eenen trog aanmerkelijk zijn verminderd, zoodat dezelve thans vervaardigd wordt voor den zeer matigen prijs van honderd dertig à honderd vijfendertig gulden, is nu onlangs door Z. M. onzen Koning aan hem een Octrooi op het vervaardigen van dezelve troggen voor een' tijd van *tien* jaren verleend geworden; zie *Staatscourant* van 1825, No. 242.

(*) Inderdaad, deze vuile gewoonte contrasteert al heel zeldzaam met de wereldwijd vermaarde zindelijkheid der *Hollanderen!* — REDACT.

De inrigting en werking van dezen trog is zeer eenvoudig, en wordt op de vorenstaande teekening aangetoond.

De trog A staat op het hellend vlak B. Onder denzelfden zijn twee doorgaande rollen met randen, die tusschen het hellend vlak worden gehouden, en waarop de trog kan bewogen worden. Op het hellend vlak zijn twee ijzeren pilaren C, waartusschen het raam D met een kneder E door den hefboom F bewogen wordt; door welke beweging de pat G om het getande ijzer H, dat zijlans den trog is, werkt, waardoor dezelve van beneden naar boven wordt opgetrokken.

De trog op zichzelf bezit de grootte van eenen gewonen Broodbakkerstrog, zoo als dezelve algemeen worden gebruikt, en bezit genoegzaam dezelfde gedaante, behalve dat het verschil der wijfde van boven en beneden minder aanmerkelijk is, dan bij de laatste algemeen plaats vindt; zulks was noodzakelijk, omdat de ijzeren kneder anders niet al het deeg aan de kanten des trogs zoude vatten en doorkneden. Deze minder schuins afloopende gedaante van den trog geeft intusschen den Bakker veeleer eenig voor- dan nadeel in de verdere bereiding van zijn brood, vermits daardoor het deeg, nadat het doorkneet, opgezet, ineengedrukt en geslecht is, wanneer het met den broodspadel tot brooden van gelijke zwaarte wordt afgestoken, door de geheele massa heen, zoo wel boven als beneden in den trog, genoegzaam van dezelfde breedte is, waardoor dus de afmeting der brooden gelijkmatiger kan geschieden, en het werk der afweging bespoedigd wordt. Dienende ten aanzien der zoo even gebezigde woorden *ineengedrukt* en *geslecht* te worden geobserveerd, dat dit ineendrukken en slechten van het deeg geschiedt door middel van een daartoe opzettelijk bestemd drukplankje, hetwelk, na voldoende doorkneding van het deeg, op eene gemakkelijke wijze in den kneder wordt gezet, daarna het werktuig andermaal in beweging gebragt, en in zeer korten tijd het deeg in den trog zoo dicht en effen maakt, dat hetzelfde tot brooden nog slechts behoeft te worden afgestoken en uit den trog genomen.

De einden van den trog zijn eenigzins krom bewerkt naar den loop des kneders, met den draad van het hout op- en nederwaarts loopende, hetwelk voor de gelijkmatige uitzetting van den bodem des trogs door de vochtigheid wordt vereischt. — De trog staat, zoo als de teekening aanwijst, op een hellend vlak, waarop dezelve, wanneer hij door de be-

weging der kneding naar boven is opgetrokken, door den kleinen haak of pal wordt vastgehouden. Door den hefboom hooger op te heffen, dan zulks onder het kneden geschiedt, gaat deze haak of pal los, waardoor de trog van zelve naar beneden loopt.

De kneding van het deeg en de beweging van den trog worden door dezelfde hoofdwering gelijktijdig volbragt. Wanneer de hefboom op- en nederwaarts wordt bewogen, gaat de trog langzaam voorwaarts door middel van den bovenpal, die in de takken van het ijzer grijpt, dat bijtanga den trog gemaakt is, terwijl te gelijk de kleine haak den trog op het hellend vlak vasthoudt. Ten zelfden tijde nu gaat de kneder door het deeg van het eene einde tot het andere onophoudelijk voort, of liever de kneder blijft op dezelfde plaats, maar het deeg komt onder denzelfen bij den voortgang van den trog.

De gemelde gemakkelijke en tevens zeer eenvoudige werking wordt slechts door éénen persoon verrigt, wordende de trog in eene en eene halve minuut van het eene einde tot het andere bewogen, en het deeg dus in dien tijd ééns door-kneed; terwijl het voldoende is, dat zulks drie- of viermalen herhaald worde, om hetzelve de noodige taaiheid te doen erlangen; zoodat in den tijd van zes minuten eene hoeveelheid van vijfhonderd *Nederlandsche* ponden deeg tot de vereischte taaiheid wordt gebragt.

Het gemelde werktuig zal met gemak in alle Bakkerijen kunnen worden ingevoerd, daar de trog slechts zoo veel meerdere ruimte dan een gewone trog vereischt, dat dezelve ter lengte van zijne eigene grootte heen en weer kan loopen. Daarentegen geeft dezelve, als zijnde beweegbaar, ook wederom het voordeel, dat hij kan verzet, en na het gebruik onder de werktafel of onder eene pottenkas geborgen worden, om tusschen den baktijd geen onnoodige ruimte in de bakkerij te beslaan. De hefboom en de kneder kunnen, na gedaan werk, afgenomen en afgeschroefd worden, om telkens gemakkelijk te kunnen worden ter zijde gezet en schoon-gemaakt. Het ijzeren raam, waaraan de kneder vastzit, wordt achterover geslagen, en neemt, als de trog verzet is, zoo veel minder ruimte weg.

Uit deze oppervlakkige beschrijving moet het al aanstonds in het oog vallen, hoe veel zindelijker en spoediger het deeg door deze bewerking toebereid wordt, dan door het thans in gebruik zijnde kneden met de voeten. Van hoe veel belang

is derhalve dit werktuig niet voor groote Bakkerijen, wegens den spoed en de gemakkelijkheden, waarmede het deeg tot de vereischte taaheid gebragt wordt!

Wenschelijk zoude het dus zijn, dat dit werktuig in alle Broodbakkerijen wierd ingevoerd. Dan zoude men niet meer bevreesd behoeven te zijn, om, met het brood, de walgelijke, dikmaals ziekelijke en voor! de gezondheid nadeelige uitvloeifels binnen te slikken der ligchamen van hen, die het deeg met de voeten kneden; welke uitvloeifels toch op eene veelvermogende wijze door het zuurdeeg worden aange-trokken.

De uitvinder heeft reeds eenige troggen gemaakt, welke met goed gevolg in de gemeente *Hoogezand* en in de Kolonie *Frederiksoord* gebruikt worden, en laat thans nog een aantal vervaardigen, waarvan zes voor het Gouvernement besteld zijn, en een voor de Kolonie *Veenhuizen*; zoodat hij thans in staat is, om, op de eerste aanvraag, aan het verlangen van de zoodanigen, welke zich van een' of meer troggen wenschen te voorzien, te kunnen voldoen; en hiermede beveelt hij deze zijne uitvinding niet alleen in de bijzondere aandacht van alle Broodbakkers, maar ook in die van het algemeen aan.

ANEKDOTEN UIT DE MIDDELEEUWEN.

Er is een treffend onderscheid tusschen de Geschiedenis, zooder oude als nieuwere Wereld, en die der Middeleeuwen. In de eerste heeft men altijd een middelpunt, of althans eenen leiddraad, die uit een schijnbaar doolhof voert; het oog bepaalt zich tot *Memphjs*, *Babylon*, *Perzië*, *Griekenland* en *Rome* alleen, en men reist, na den fabelachtigen tijd te zijn doorgeworfeld, bijkans gelijk de Zon, achtervolgens van het Oosten naar het Westen. In den nieuweren tijd geeft het *Europefche* Statenstelsel, door de beroemde *balans van Europa* als 't ware tot één geheel gemaakt, ook een vast punt, waarop men alles te huis kan brengen. Doch dit middelpunt, dien leiddraad misfen wij in de Geschiedenis der Middeleeuwen geheel. Alles staat op zichzelve. Het Oosten is, federt MOHAMMED, eene geheel nieuwe Wereld, die met het Westen geene andere raakpunten heeft, dan nu en dan — vooral in de laatste dier Eeuwen — moord en vernieling; anders geheel onderscheiden in staatsvormen, begrippen

en zeden. Wat meer is, in het Westen zelfs staat ieder Staat op zichzelf, door zeer weinig punten van vereeniging met de anderen verbonden; slechts de Paus en de Kruistogten vormen zulk een punt, doch niet meer dan voor eenige buitenlandsche betrekkingen. Binnenslands is elke Staat weder in een oneindig getal kleine Staten versnipperd; elke Hertog, elke Graaf, ja bijkans elke Baron doet, wat goed was in zijne eigene oogen, zonder zich om den Oppervorst te bekommeren; hij beoorloogt zelfs dikwijls zijne medeleenmannen niet alleen, maar ook dien Oppervorst zelve. Vandaar die oneindige menigte *veeten*, of kleine oorlogen der magtige geslachten, die ons door de Geschiedschrijvers der Middeleeuwen worden verhaald, en welke, beroofd van het belangrijke der oudere of nieuwere oorlogen, de lezing zoo vervelend maken. Voeg hierbij den *vorm*, waarin ons deze massa wordt medegedeeld. De Ouden en de Nieuwen verftonden de kunst, om hunne reeds meer behagelijke stof door schikking; plaatfing en voordragt te veraangenamen; de Middeleeuwfche Kronijkschrijvers, daarentegen, weten aan hun buitendien reeds min bekoorlijk onderwerp niet den minsten zweem van bevalligheid of gemakkelijke schikking bij te zetten. Dit alles zamengenomen heeft de studie der Middeleeuwfche Geschiedenis bij vele, anders in de oude en hedendaagsche zeer be-drevene personen, bijkans geheel doen verwaarloozen; het is een open vak in de reeks hunner *historische* kundigheden.

En toch is deze gaping van zeer veel belang. De Middeleeuwen, het onmiddellijk vervolg der oude Geschiedenis, maken den grondslag uit, waarop onze hedendaagsche Geschiedenis rust, welke men zonder gene niet verstaan kan. Duizende gefichten, liederen, wetten, gewoonten, zeden, regten en betrekkingen zijn ons nog uit de Middeleeuwen overgebleven, en waren zulks nog meer vóór de groote omwenteling in denkbeelden en Regtsvormen in het laatst der achttiende Eeuw; zoodat de drie Eeuwen, die vóór dezelve verlopen zijn, zich, niet alleen in tijd, maar ook in stof, onmiddellijk aan de Middeleeuwen vasthechten. Daarenboven, hoe veel ontwikkeling van ruwe kracht en deugd, van blakende godsvrucht te midden der gruwelijkste onregtvadig- en barbaarschheden, zijn ons in die Geschiedenissen bewaard, waartoe onze meer beschaafde Eeuwen, zoo ten goede als ten kwade, minder in staat waren! En wat de Kronijken betreft, waarin die Geschiedenissen opgesteld zijn,

dezelve mogen dor en onbehagelijk zijn, als berigten veelal van tijdgenooten zijn ze toch van een uitstekend belang; en hoe fabelachtig ook, wat de tijden vóór den Schrijver betreft, zoo draagt hij toch de tijden, welke hij beleefd heeft, doorgaans getrouwer voor, dan lateren vermogen te doen. Er heerscht daarbij somtijds zekere *naïveteit*, zekere hartelijkheid, die in den deftigen stijl der latere Geschiedschrijvers verloren gaat. Nogtans blijft altijd de moeilijkheid over, om in de Middeleeuwen, door de oneindige verscheidenheid en *isolering* der gebeurtenissen heen, eenen leidraad te vinden.

Zou het dus wel nutteloos zijn, voor den *liefhebber*, niet opzettelijken *beoefenaar* der Geschiedenis, (want de laatste moet de Middeleeuwen ook *chronologisch* en *ethnographisch* kennen) volgens de oude, echte bronnen, eenige *Anekdoten* uit de Middeleeuwen bijeen te brengen, die best dienen kunnen, om ons de geaardheid, denkwijze, zeden en gewoonten derzelve te leeren kennen? Het zullen zekerlijk slechts op zichzelf staande tafereelen zijn; maar tot het doel, de kennis der menschen uit die tijden, zullen zij nogtans iets kunnen bijdragen.

De Joden in de vijfde Eeuw te Rome.

Men weet, dat de *Joden* in de negentiende Eeuw, de Eeuw van beschaving en verlichting, door Paus LEO XII op eene bepaalde plaats te Rome zijn opeengepakt. Hoe was, vraagt men nu natuurlijk, hun toestand in het begin der duistere Middeleeuwen? Juist het tegenovergestelde. Onder den verlichten *Ariaanschen* Koning der *Gothen* in Italië, THEODORIK, die een vriend der verdraagzaamheid was, namen zij zelfs een huis weg, hetwelk aan de *Roomsche* Kerk toebehoorde, onder voorwendfel, (of misschien te regt bewerende) dat het oudtijds eene *Synagoge* geweest was. CASSIODORUS, Geheimschrijver des Konings, die dit verhaalt, zegt niet, of de poging (die hij ten hoogste afkeurt) gelukt zij; maar zulk eene aanspraak in de Hoofdstad der Christenheid te hebben *durven* maken, bewijst toch stellig, dat de *Joden* zich op de Regering der Wetten durfden verlaten.

Koning THEODORIK.

Deze voortreffelijke Vorst, die van 493—526 regeerde, geleek, volgens sommigen, daarin naar KAREL den Grooten,

dat hij niet schrijven kon, althans niet duidelijk, en zich van een' nitgesneden houten vorm van zijnen naam moest bedienen, tusschen welken hij dan dien naam met een penseel na- teekende. Dit is echter niet zeker; maar het verdient alle opmerking, dat hij, hoewel een *Ariaansch* Christen, aan alle zijne *Athanasiaansch*-gezinde onderdanen (de *Romeinen*) de volkomenste vrijheid van Godsdienst gaf niet alleen, maar ook dien Godsdienst beschermdde, en tevens den *Joden* de volle regten van menschen en burgers liet genieten, gelijk wij zoo even gezien hebben. Hij was Veroveraar. Zijne *Göthen* moesten tevredengesteld worden in het ingenomen *Italië*; maar hij ontzag de *Romeinen*, en ontnam aan de *Herulers*, de vroegere Heeren van *Italië*, door hem overwonnen, het derde der landerijen, hetwelk zij overweldigd hadden, en gaf zulks aan zijne *Göthen*, zoodat de hatelijkheid dezer overweldiging niet op hem viel. Hij maakte voorts, door minnelijke schikking met de vroegere bezitters, die overweldiging nog minder drukkend: de *Göthen*, die het ontnomene derde bezaten, werden, als 't ware, de Beschermheeren der *Romeinen*, bezitters der overige twee derden, even als vroeger de *Patronen* en *Clïënten* in *Oud-Rome*. Hij gaf voorts de spelen van het *Amphitheater*, waaraan de *Romeinen* zoo gewoon waren, (wagenmennen en wedrijden; de onmensche- lijke spelen der zwaardvechters waren door den Christelijken Godsdienst en de zelfopoffering van den Monnik *TELEMACHUS* afgeschafft:) zoodat de *Romeinen* *THEODORIK* eenen *TRAJANUS* en *VALENTINIAAN* noemden, gelijk de *Göthen* den dappersten Koning in alles, daar hij hen, ook buiten oorlog, in krijgspelen oefende. De *Allemannen*, door den woesten *KLOVIS* verslagen, nam hij in *Rhetië* (het tegenwoordige *Tyrol* en *Graauwbunderland*) op, en stelde hen in de *Alpen* tot wachters van *Italië* aan. Hij regeerde *Spanje* en Zuidelijk *Frankrijk* voor zijnen Kleinzoön *AMALARIK*. Hoewel ongeletterd, was hij zoo vol wijsheid, dat sommige zijner gezegden, nog lang na zijnen dood, als spreuken werden gebezigd. Hoe jammer, dat deze groote Vorst, in zijne laatste jaren, door lastertongen opgeruid, wreed werd! (Zie *CASSIODORUS* en *ANONYMUS VALESIANUS*.)

JUSTINIANUS, THEODORA, en hare Vriendin.

De naam van *JUSTINIANUS* is aan alle Regtsgeleerden dierbaar, en de groote gebeurtenissen zijner lange Rege-
MENGELW. 1826, NO. 4. M

ring van 38 jaren (527—565), de overwinning van *Afrika* en van *Italië* op de *Wandalen* en *Gothen*, de overwinningen op de *Perzen*, de Wetgeving, de stichting der *St. Sophia*-kerk zijn algemeen beroemd. Doch zij waren het werk van eenige groote mannen, die toevallig onder zijne Regering leefden, van de Veldheeren *BELISARIUS* en *NARSES*, van den Regtsgeleerde *TRIBONIANUS* en den Bouwmeester *ANTHEMIUS*, of van een louter toeval, zoo als de reis van twee *Perzische* monniken uit *China* naar *Konstantinopel*, die de eijeren der zijdewormen van eerstgemelde Rijk naar *Griekenland* overbragten. Het is waar, *JUSTINIANUS*, hoezeer geheel geen krijgsman, schijnt in het kabinet ijverig gearbeid en het opzigt over 't geheel gehouden te hebben; ook moet men zijnen ijver in het verfraaijen der Hoofdstad, in het aanleggen van vestingwerken en in het opzoeken en bezigen van bekwame mannen roemen. Doch hoezeer blijkt het, dat het ware geluk van eenen Staat geenszins in deszelfs vergrooting bestaat, ja daarmede dikwerf lijnrecht strijdig is, wanneer men leest, dat, terwijl zoo vele verre Gewesten veroverd werden, en de *Romeinsche* wapenen tevens te *Karthago*, te *Rome* en fomtijds aan den *Kaukasus* zegevierden, de Hoofdstad zelve door de *Bulgaren* (een stam Barbaren uit het Noorden) bedreigd werd, die tweeëndertig steden of kasteelen vernielden, den *Thracischen Chersonesus* verwoestten, tot in *Azië* doordrongen, en, wanneer men *PROCOPIUS* gelooven mag, in de jaren der Regering van dezen roemrijken Keizer jaarlijks tweemaal honderd duizend Gevangenen met zich medesleepten, en menschen van beide sekse en allerlei jaren op de wreedaardigste wijze vermoordden, (de huid afstroopten, spiersten, met slokken doodfloegen, of verbrandden!) Natuurlijk is deze opgave overdreven; doch verminderen wij dezelve op een vierde, zoo is het getal nog ontzettend, en geeft over de anderhalf millioen slagtoffers. Natuurlijke rampen, aardbeving en pest, woedden bijkans nooit vreesfelijker, dan onder deze Regering. Men wil, dat alleen te *Antiochië* tweemaal honderd vijftigduizend personen in den grond verzwolgen werden. Eene pest, die in ijsfelijkheid zelfs door die van 1347 niet geëvenaard wordt, en waartegen men zoo min eenige behoedmiddelen nam als tegenwoordig onder de *Turken*, duurde niet minder (met langere of kortere tusschenpoozingen) dan tweeënvijftig jaren, en verwoestte achtervolgens *Egypte*, *Syrië*, *Perzië*, *Indië*, *Afrika* en *Konstantinopel*,

in welke Hoofdstad gedurende drie maanden vijfduizend, en eindelijk *tienduizend menschen daags* stierven; geheele Steden werden woest, en GIBBON meent uit eene plaats van PROCOPIUS te mogen gissen, dat wel *honderd millioenen* menschen, gedurende deze Regering, door oorlog, hongersnood, pest en aardbeving zijn weggesleept.

Doch aan dit alles was JUSTINIANUS misfchien geheel onschuldig; maar wanneer wij nu nagaan, dat hij de scholen van *Athene* deed fluiten, waarin nog een man als SIMPLICIUS bloeide, wiens verklaring van EPICTETUS de zuiverste zedekunde ademt, en dat hij andersdenkenden met dweepleezen ijver vervolgde, zoo valt er reeds veel op zijnen lof af te dingen. Doch hij was ook de Echtgenoot van THEODORA. De razende *partijen* in de kampspelen der renbaan bereikten eene hoogte, die de Hoofdstad en den Keizer met vernieling bedreigde. THEODORA, wier geheime geschiedenis, tot in de walgelijkste bijzonderheden toe, ons door den tijdgenoot PROCOPIUS vermeld wordt, was eene gemeene boelcerster. Haar Vader, ACACIUS, was eenvoudig een beerenleider voor de spelen van den *Circus*. Met zijnen dood verloor zijne Weduw de kostwinning: want 's mans hooge post werd aan een' ander' gegeven. Zij wendde zich dus tot het vergaderde Publiek om hulp, en werd door de zoogenoemde partij der *blauwe* Wagenmenners met medelijden, gelijk door die der *groenen* met verachting opgenomen. Daarop werden hare drie Dochters, uit nood, *Actrices*, en THEODORA muntte uit in het *ballet-pantomime*. Doch geene tooneelspeelster van *Parijs* schijnt deze in schaamteloze ongebondenheid slechts van verre te hebben geëvenaard. Zij verkwistte hare bekoorlijkheden, voor geld, zonder onderscheid, aan burgers en vreemdelingen. Wien het lust, die leze in PROCOPIUS zelf' het verhaal harer spoorloosheden. Zij bekwam dan toch nog, door hare zeldzame schoonheid, een' vasten minnaar, en wel een' Gouverneur eener *Afrikaansche* Provincie, die haar echter spoedig verftiet; waarop zij over *Alexandrië*, door gedurigen handel met hare schoonheid, weder te *Konstantinopel* aankwam. Slechts ééns werd zij moeder, in weerwil harer behoedmiddelen. Doch na hare terugkomst begreep zij, dat het zaak was, een zediger leven te leiden, en niet, met het overige harer bevaligheid, ook het uitzigt op een bestaan te verliezen. Zij leefde zeer ingetogen van wolfsinnen, en de *speculatie*, die zij

op den jongen JUSTINIANUS, destijds nog slechts Kroonprins, gevestigd had, gelukte volkomen. Hij besloot terstond, haar te trouwen; maar zijne Moeder en Tante verwierpen het denkbeeld van een huwelijk met eene tooneelspeelster, als strijdig zelfs met de wetten van *Oud en Nieuw Rome*, en dan met zulk eene tooneelspeelster! Maar de Keizerin Tante overleed; de Kroonprins liet zijne Moeder vrij berispen, en haalde zijn' Oom, den Keizer, over, om de wet af te schaffen. Nu werd de *Actrice* Keizerin; en het is zonderling, dat zij ook deze rol zeer goed speelde. Zij gaf haren Echtgenoot meermalen goeden raad. Hare flordige zeden heeft zelfs de geweldigste berisper dezer Vrouw, toen zij op den troon zat, niet wedergevonden; maar ongelukkig verwisselde zij die met trotschheid, gierigheid en wreedheid. Eens echter, dit moet men erkennen, redde zij het Rijk, in den opstand der partijen van den Schouwburg.

Deze onderscheiding in *kleuren*, naar de begunstigde Wagenmennis, dagteekende reeds van de vroegere *Romeinsche* Keizers. Thans kwam daar, gelijk het dikwijls in partijschappen gaat, nog eene andere reden bij. De *groenen* waren voor de leer van EUTYCHES, die slechts aan ééne Natuur in CHRISTUS geloofde; de *blauwen* voor de meer regtzinnige leer der Kerkvergadering van *Chalcedon*, die twee Naturen in éénen persoon stelde. En nu, door dit godgeleerde geschil nog meer verbitterd, werden de twee partijen allergevaarlijkst voor de rust van den Staat. De *blauwen*, trotsch op de hofgunst, veroorloofden zich de schandelijkste ongeregelheden, rooverijen, vrouwekracht, en zelfs moord en brandstichting bij den nacht. Deze onverlaten beroemden zich, met elken dolksteek eene doodelijke wond toe te brengen. Eene vrouw, door een der *blauwen* aangetast, redde hare eer alleen door de opoffering van haar leven; zij sprong in zee. Waarschijnlijk steunden de *blauwen* op de voorkeur van THEODORA, van welke de *groenen*, hare vroegere verachters, alles te vreezen hadden. Eens brak het misnoegen of liever de wanhoop van dezen op een der spelen uit. Zij riepen den Keizer, aldaar tegenwoordig, om hulp in hunnen nood aan. Zijne Majesteit trad met hen in woordenwisfeling, en geliefde hen voor *Joden*, *Samaritanen* en *Manicheën* te schelden; waarop zij hem, zonder pligtplegingen, *moordenaar*, *ezel* en *meenedigen tiran* noemden. Nu was het oproer aan den gang. Eenige misdadigers van beide partijen werden te regt gesteld. De

ze vereenigden zich daarop, en stichtten een' brand, die de prachtige *Sophia*-kerk en een gedeelte van het paleis in de asch leide. Het leven zelfs van den Keizer was in gevaar; men sprak reeds luid van eenen anderen te benoemen. JUSTINIANUS wilde op zijne schepen de vlugt nemen; doch toen sprak THEODORA hem aan: „Zoekt gij slechts redding van uw leven, o Keizer! die is niet moeilijk; wij hebben schatten genoeg, de zee voor ons, en alle de schepen, die gij daar ziet. Maar zie toe, of niet, na uwe redding, de dood u boven dezelve verkieslijk zou wezen! Mij behaagt die spreuk van een' der Ouden: *De Koningstroon is een heerlijk graf!*” JUSTINIANUS schept moed. BELISARIUS en MUNDUS stellen zich aan het hoofd van drieduizend oude soldaten; de *blauwen* worden gewonnen, herreenigen zich met den Keizer, en na eene slagting van *dertigduizend* menschen (meer dan de tegenwoordige geheele bevolking van *Leyden*) werd het oproer gestild. Daags daaraan werden nog achttien der voornaamste schuldigen te regt gesteld. Na eenige tuschenpoozing herleeften echter de spelen, en de *blauwen* en *groenen* hielden, hoewel met mindere woede, de Hoofdstad in onrust.

THEODORA was lang eene boezemvriendin van ANTONINA, de Vrouw van BELISARIUS, gelijk, vóór ruim eene Eeuw, ANNA van *Engeland* de Vrouw van MARLBOROUGH beminde, en daarom derzelve Echtgenoot begunstigde. Ook de Moeder van ANTONINA was eene losbandige Tooneelspeelster geweest, gelijk haar Vader en Grootvader Wagenmenners. Ook ANTONINA's gedrag vóór haar huwelijk was gansch niet zonder opspraak geweest, en na hetzelfde hield zij een' ongeoorloofden minnehandel met eenen jongeling. BELISARIUS betrapte zijne Vrouw eens met denzelven in eene zeer dubbelzinnige houding; maar zij wist hem in zijn zwak te vatten, een zwak, hetwelk hij ook met den grooten MARLBOROUGH gemeen had. „Ik kwam hier,” zeide zij, „om onze beste schatten met dien jongeling te bergen, opdat er de Keizer niets van zou weten.” BELISARIUS ging heen, en *scheen* het te gelooven; doch naderhand bragten twee harer vrouwen zulk een stellig getuigenis tegen ANTONINA en haren minnaar in, dat deze de vlugt moest nemen. De onverzoenlijke Vrouw wist zich te wreken; haar goedhartige Echtgenoot liet zich door tranen en verzekeringen belezen; aan de beide vrouwen, die

het noodlottige geheim uitgebragt hadden, werd de tong uit den mond gerukt, haar ligchaam in stukken gehouwen en in zee geworpen. THEODOSIUS, haar minnaar, kwam met eere terug, en won, met allerlei *Commissiën*, een aardig kapitaaltje van vier millioenen guldens. Toen schijnt hij zijne *meesteres* moede geworden te zijn; althans hij ontsnapte met zijnen buit, en werd te *Ephesus* monnik. Maar de nieuwe MESSALINA weende en jammerde zoo lang, tot dat haar Echtgenoot, de groote BELISARIUS, naar den *Perzischen* oorlog trok. Toen moest THEODOSIUS uit zijnen schuilhoek te voorschijn komen, en het ergerlijke leven begon op nieuw. Maar ANTONINA had een' voorzoon, PHOTIUS, een' jongeling vol gevoel van eer, meer nog dan vol moederliefde. Haar gedrag ergerde en griefde hem diep, en hij nam de gelegenheid waar, om BELISARIUS, dien hij in den krijg verzelde, alles bekend te maken. Deze stooft op, bedankte zijn' stiefzoon, en zwoer hem trouw en wraak bij het altaar. Ook werd ANTONINA bij zijne terugkomst terstond in hechtenis genomen. PHOTIUS snelde naar *Ephesus*, en wierp den teruggekeerden boeleerder in de boeljen. Maar hij bedacht niet, dat zijne eerlooze Moeder de Vriendin eener Keizerin was, en dat deze Keizerin het Rijk bestuurde, meer dan haar Echtgenoot. Wat was het gevolg van alle deze beweging? BELISARIUS, een held tegen *Gorhen*, *Wandalen* en *Perzen*, maar een lafaard omtrent zijne Vrouw, moest deze, op bevel der Keizerin, omhelzen en vergeven. Maar THEODORA had aan hare Vriendin eene nog grootere verassing bespaard. „Ik moet u toch eene onschatbare parel laten zien, die ik gevonden heb,” sprak zij; „aan niemand wil ik die vertoonen, dan aan u!” Eene zijdeur gaat open, en THEODOSIUS ligt in de armen der overspeelster. Wat overtrof thans hare verrukking? — Hare wraakzucht. Haar Zoon, haar eigen Zoon, maar die eer en deugd boven haar gesteld had, werd, na lafhartig door BELISARIUS verlaten te zijn, eerst vreeselijk gepijnigd, en toen in een' onderaardschen kerker geworpen, waar hij zon noch maan zag. Hij ontsnapte, tweemaal, naar de kerk, werd *daaruit* (toen eene der grootste heiligschendingen) naar zijne gevangenis teruggesleept, doch was ten derden male gelukkiger, bereikte *Jeruzalem*, en werd daar monnik op het Heilige Graf. BELISARIUS werd, tot loon voor zijne onmannelijke toegewendheid, door THEODORA van een gedeelte zijner schat-

ten beroofd, en hem werd uitdrukkelijk gemeld, dat hij zijne vergiffenis alleen aan de voorspraak van ANTONINA te danken had. Nadat THEODORA (zestien jaren vóór den Keizer) gestorven was, verminderde natuurlijk ook het krediet van ANTONINA; doch eerst twee jaren vóór zijnen dood keurde JUSTINIAAN BELISARIUS schuldig. Hij bekwam huisarrest, met verbeurdverklaring zijner goederen; doch werd spoedig in vrijheid gesteld. Hij overleefde zulks niet meer dan acht maanden, en na zijnen dood nam de Keizer zijn vermogen weder in bezit. Zijne blindheid en armoede is een sprookje.

IETS, AANGAANDE LUIK EN DESZELFS OMTREK. DOOR
W. H. WARNSINCK, BZ.

Ik wil de redenen niet navorschen, waarom vreemde oorden dikwerf meer bezocht en geroemd worden, dan de vaderlandfche grond; en echter kan het oude *Nederland*, thans in Noord en Zuid afgedeeld, wat het natuurfchoon betreft, gerustelijk met andere streken, hoe beroemd ook, wedijveren. Uitzonderingen blijven er altijd bestaan, en gaarne zij aan *Italië* en *Zwitserland* gefchonken, wat beiden eigendommelijk toebehoort; maar waarom toch bestendig aan het vreemde de voorkeuze en den voorrang toegekend, waar het eigene en inheemsche dikwerf geene mindere lofspraak waardig is?

Zoo dacht ik bij gelegenheid eener wandeling, op eenen fchoonen avond, in den omtrek van *Luik*; eene stad, op de fchilderachtigfte wijze aan de *Maas* gelegen, en den bezoeker eene verfcheidenheid van gezigten opleverende, welke, den *Noordnederlander* vooral ongewoon, niet kunnen nalaten het oog te treffen en de zinnen te roeren.

De fteenrotfen, welke zich door de provincie *Namen* uitfprekken, fchenken ook aan de provincie *Luik*, aan den kant der *Maas* vooral, de fchoonfte gezigten, en is de weg van *Namen* naar *Luik*, over *Huy* loopende, overrijk in de prachtigfte natuurtooneelen. Eene aangename verfcheidenheid doet alles bekoorlijk afwifelen; en fchenkt het reeds den reiziger een eigenaardig genoeg, wanneer hij het *Luikfche* nadert, de afhelling der rotfen met wijngaarden beplant te zien: dit gezigt, en de nabijheid van vele fteenkoolmijnen, tot hiertoe nog niet of fchaars befchouwd, fchenkt aan geheel den omtrek

het bekorende der nieuwheld; en wanneer dan eindelijk de stad *Luik*, het doel van zijnen togt, aan eene aanmerkelijke kromte van de *Maas*, aan den voet van, en tegen en op de rotsen gebouwd, met zijne heerlijke brug van steen; met zijne kerken en torens en menig schoon gebouw, zich voor zijnen blik vertoont, dan spreekt hij een vaderland gelukkig, hetwelk op zulke grootfche natuurtooneelen roem mag dragen.

De fraaije ligging der stad is, sedert eenige jaren, door plaatselijke veranderingen en verbeteringen, zeer toegenomen; en nog is men bezig, zoo wel binnen dezelve, als aan den kant der rivier, aan het geheel een fchooner en grootfcher aanzien te geven. Zijn de plannen, hiertoe ontworpen en aanvankelijk ter uitvoering gelegd, eenmaal voltooid, dan zal gewis de reiziger deze plaats met de grootfte zelfvoitdoening bezoeken en met weérzin verlaten.

In de benedenstad, naar de rigting van den loop der rivier aangelegd, vindt men doofgaans breede straten, fchoone pleinen, voortreffelijke gebouwen, als: het gebouw der Akademie, den Schouwburg en andere gefichten; maar inzonderheid trekt hier eene welaangelegde wandelplaats het oog des vreemdelings: van dezelve, en gedurig meer afwifelende, naarmate de weg hier kronkelt, verkrijgt hij de fchoonfte gezigten op de kerken, torens, gebouwen en huizen der bovenstad; en, daar binnen dezelve de opgaande rots, hier en daar, met wijngaarden beplant is, — daar het geheel meer steil, en als 't ware hangend, met eene slechts geringe afmelling, oploopt, des te verrasfender is hem een zoo ongevoon gezigt, des te fchilderachtiger wordt hem elk deel van het overfchoon geheel, en hij kan niet nalaten, aan de verhalen der grijze oudheid, aangaande de hangende tuinen van *Semiramis*, te denken.

Ik bezocht een mijner bekenden in de benedenstad. Hoe verwonderd ftond ik, uit de ramen van het vertrek, waar ik intrad, het uitzigt te hebben op een' niet onaanzienlijken ruïn, en, over denzelven, op een' zeer grooten wijngaard, tegen de helling der rots aangelegd. Mijne vriend floeg mij eene wandeling in denzelven voor, en gretig aanvaardde ik dit voorftel. Wij ftageu eene menigte trappen op; en eerlaag waren wij verre boven de ons omringende, aanzienlijk hooge, gebouwen verheven. Daar lag nu de benedenstad aan onze voeten, met een vrij, onbelemmerd en wijduitgefprekt gezigt op den fchoonen omtrek aan de overzijde der *Maas*.

Bij dien aanblik kon ik niet nalaten aan *Nijmegen* en de heerlijke ligging dier stad te denken; dan, al wat mij omringde, overtrof al het vroeger aanschouwde; alles scheen mij hier door de Natuur naar een' grooter en grootscher maatstaf berekend en gerangschikt te zijn; ik kon mij aan dit heerlijk schouwspel naauwelijks verzadigen.

De woningen der stad en der voorsteden zijn aan de zijde der rivier regt bevallig gelegen. Dikwerf verheft men het voorregt van den landbewoner boven hem, die zijne dagen in bemuurde steden slijten moet; dan, menig bewoner van *Luik* kan in dezen op eene voordeelige uitzondering aanspraak maken. Al wat bepaald, beperkt en bekrompen mag genoemd worden, is hier geheel uitgesloten. De omgelegene rotfen, met uitzondering alleen van die, waartegen en waarop de stad gebouwd is, zijn op verschillende afstanden van de stad en den stroom verwijderd, wiens gekromde arm hier, bij eene aanzienlijke breedte des waters, en waar men zich keere of wende, de schilderachtigste tafereelen ter beschouwing aanbiedt. Verrukkend is het, op een' helderen avond, in en buiten de stad, den *Maas*-oever te bewandelen. Aangenaam steekt de beweging en werkzaamheid op den vlietenden stroom, bij het gedurig af- en aanvaren van groote en kleinere vaartuigen, af bij het stil en statig gezigt over de omgelegene akkers en velden, die tot op verre afstanden zich uitstrekken, en, al rijzende en klimmende, zich verliezen in de boschen en wijngaarden, die de verwijderde rotfen als omkransen. Ik ontmoette hier eenen vriend, en de vraag was aanstonds gereed: of hij, de *Duitsche* streken doorreisde hebbende, aldaar iets schooners had aangetroffen? Zijn ontkenkend antwoord regtvaardigde mijne bewondering over deze heerlijke streken, en ik werd, als *Nederlander*, trotsch op mijn gelukkig vaderland.

Buiten eene der poorten van de bovenstad loopt de weg, al hooger en hooger, aan den voet des muurs, opwaarts; maar aan de linkerhand voert de nederwaarts loopende rots naar eene onzettende diepte. De grond is overal met boomen van verschillende foort beplant, en op honderden voeten afstands naar beneden ziet men het schoonste landgoed liggen. Op een' anderen tijd begeeft men zich aan den meer vlakken overkant der rivier; hier wandelt men tusfchen tuinen, boomgaarden, akkers en velden; eindelijk komt men op eene weide, waar runderen grazen, door geboomte en hop-

velden omringd, en nu zijn, als door eene tooverroede, al de rotsen verdwenen, en het schijnt alsof men, in *Zuidholland*, zich buiten eene of andere stad in *Rijn- of Delfland* bevindt; maar een paar honderd schreden verder verdwijnt die begoocheling, en de dalende avondzon glanst op den zilveren stroom en de hooge en breede kruinen der heinde en verre verspreide rotstoppen.

Al wat wij, bij vergelijking, gewoon zijn klein en bekrompen te noemen, is hier van geene toepassing in het geheel. Alles, integendeel, verbindt zich aan het denkbeeld van ruimte en grootheid. De ligging eener groote stad in eenen omtrek van dusdanige uitgebreidheid, en deze uitgebreidheid zelve toch bepaald door ontzaggelijke berggevaarten, heeft iets, dat ontzag inboezemt. Zoo ergens, dan heeft de Natuur gewis hier een treffend tooneel harer majesteit willen vertoonen.

Ontwaart de *Noordnederlander*, bij zijne reis door de *Zuidnederlandsche* provinciën, in de steden en op de dorpen, niet zelden een en ander, hetwelk met zijn eens aangenomen begrip van rein- en zindelijkheid minder overeenkomt, en waarbij dan toch altijd niet weinig ten goede valt aan te merken; de geringe teleurstelling, welke hij hierdoor onderwindt, wordt, aan de andere zijde, overvloedig vergoed door het rein gelaat der schoone, prachtige en verhevene Natuur, die bij hare schoonheid zijne zinnen streelt, bij hare pracht zijn hart verheft, bij hare verhevenheid zijne ziel moet verrukken. En leidt ons dan die zichtbare Natuur op tot haren Formeerder, die heerlijke schepping tot haren onzichtbaren Oorsprong, die overschoone aarde tot Hem, die haar deed worden, en in wien al wat wij zijn, bezitten en genieten eindigen moet, dan maken wij zoo gaarne de woorden van een' *Duitschen* Bard de onze:

Duizend starrenheren loven onzes Scheppers pracht en sterkte;
 Alle hemelkringen prijzen eeuwig, wat Zijn wijsheid werkte;
 Zeeën, bergen, boschen dalen, die Zijn wenk heeft voortgebragt,
 Zijn bazuinen Zijner liefde, zijn bazuinen Zijner magt!

September, 1825.

EEN DRIETAL BIJZONDERHEDEN, WEGENS DEN FRANSCHEN
VELDTOGT IN RUSLAND, VERHAALD DOOR DEN GHAAF
DE BEAUVOLLIER, ALS OOGGETUIGE.

Toen de krijgsg gebeurtenissen, ten gevolge van den noodlotigen veldtocht in *Rusland*, in 1814 de herstelling der BOURBONS hadden te weeg gebragt, deed het *Russisch* Gouvernement aan verscheidene krijgsgevangene *Fransche* Officieren passen atgeven tot *Bialystock*. Maar dusdanig was de magt der betoovering, welke hunne rede gekluisterd hield, alsmede de hooge dunk, dien zij koesterden van de hulpmiddelen en krijgsgbekwaamheden van NAPOLEON, dat, in weerwil van de blijkbaarheid der daadzaken (wegens den veranderden staat van zaken in *Frankrijk*), zij aan dezelve geenerlei geloof wilden slaan; zoodat verscheidene kolonnen van krijgsgevangenen zich een vaandel hadden aangeschaft, waarop men in groote letteren las: WIJ ZULLEN NEM WEDERZIEN! Andere kolonnen hadden hunne adelaars bewaard, en droegen dezelve in triomf; en zij, die waagden een tegengesteld gevoelen te uiten, waren hun leven niet zeker. Het waren echter inzonderheid de jonge lieden, in de *Lyceums* en de Militaire scholen gekweekt, die zulke buitensporige denkbeelden koesterden. De oude soldaten dachten bedaarder over de zaak, en zeiden: „Zoo LODEWIJK XVIII ons wil hebben, wij zullen de zijnen wezen, gelijk wij die van NAPOLEON waren: 't is niet de man, maar de zaak, die wij gediend hebben; wij waren *Franschen*, eer wij soldaten werden.”

NAPOLEON was tot *Gumbinnen* (tusschen *Wilna* en *Warschau*) per siede gekomen, verzeld van een' *Poolschen* Jood, die hem tot gids en tolk verstrekte. Hij stapte aan het posthuis af, en vroeg naar den postmeester, (van wien de Schrijver deze Anekdote had.) Hij was afwezig. Diens vrouw kwam voor, en meende hem te herkennen. „Gij ziet mij zoo sterk aan,” zeide toen NAPOLEON, „dat ik begin te gelooven, dat ge mij kent.” — „Inderdaad, ik meen de eer te hebben van te spreken tot Z. M. den Keizer der *Franschen*.” — „Gij bedriegt u niet.” Dit zeggende, gaf hij haar drie rolletjes van 25 *Napoleons*, haar dringend verzoekende, ten allerpoedigste

om haren man te zenden. Vervolgens deed hij haar verscheidene vragen wegens haar gezin en hare middelen van bestaan. „Hoeveel kinderen hebt gij?” — „Sire, ik heb slechts een' zoon, die op het *Lyceum* van *Warschau* is.” — „Van dit oogenblik neem ik zijne opvoeding en zijn lot op mij; ik zal zorg voor hem dragen.” — De postmeester gekomen zijnde, vroeg hem *NAPOLÉON*, in hoe veel tijds hij hem naar *Warschau* konde brengen. „In veertig uren,” was het antwoord. — „Kunt gij mij derwaarts geleiden?” De postmeester aarzelde. „Ik vorder, dat gij mij daarheen zult verzellen; mijne erkentenis zal onbepaald zijn.” Hij haalde eene kaart uit zijn' zak, en schreef hem den weg voor, dien hij te houden had; vervolgens, hem twee pistolen vertoonende, riep hij op een' dreigenden toon: „Zoo gij u verwijdert van de lijn, die ik u trek, verbrijzel ik u de herfans.” De postmeester betuigde zijne onderwerping; en inderdaad, hij bracht hem naar *Warschau*, per slede, in 33 uren. Te *Hanau* gekomen, logeerde *NAPOLÉON* in *het groote Hert*, vertoonende veel opgeruimdheids, iuzonderheid aan de waardin, zich dwingende, door houding en woorden, zijne tegenstaanders te ontveinzen.

Tijdens de terugkomst der *Rusfen* te *Wilna* — ik heb dit verhaal van twee ooggetuigen (hier bij name genoemd) — werd een groot gedeelte der *Fransche* gewonden en zieken, die zich konden redden noch verdedigen, vermoord door de *Joden*. Verscheidenen dezer ongelukkigen, ten einde zich aan eenen onvermijdelijken dood te onttrekken, hadden zich verschanst in een verlaten huis. Men meende hetzelfde geplonderd te zijn; en het was eerst na verloop van acht dagen, dat de *Rusfische* Generaal, door den rook, die ten dake uitsteeg, gewaar werd, dat het bewoond was. Men brak de deur open, en vond aldaar een twintigtal *Franschen*, geheel naakt, en naar geraamten gelijkende. De Generaal vroeg hun, sedert wanneer en waarom zij zich in dat huis geworpen hadden. Zij antwoordden, dat zij daartoe genoodzaakt waren geworden van wege de slechte bejegening der inwoners en de vrees van de slagtoffers te worden der *Rusfische* troepen. Hij vroeg hun vervolgens, op welk eene wijze zij gedurende de acht dagen, dat zij aldus verstoken waren geweest van alle gemeenschap naar buiten, in hun levensonder-

hond hadden voorzien. Na een lang en treurig stilzwygen, dat wanhoop en afgrijzen uitdrukte, sprak een van hen: „Zie in deze kamer!” De deur was half open; de Generaal trad binnen, en stond als versteend van schrik, op het gezigt van verscheidene lijken, ontbloot van al de vleezige deelen, welke verslonden waren!

DE AAP EN DE VIER MINNAARS.

Eene Vertelling.

De Graaf VAN OLDAGNER, onder de regering van PHILIPS DEN V Onderkoning van *Mexico*, keerde, na een verblijf van meer dan twintig jaren te midden van de schatten der Nieuwe Wereld, naar *Spanje* terug met groote rijkdommen, zijn verblijf vestigende in het Koningrijk *Valencia*, en zich onledig houdende met de opvoeding zijner éénige dochter ELEONORA.

ELEONORA, eene schoonheid van vijftien jaren, was de afgod niet alleen haars vaders, maar van alle voorname jongelingen in geheel *Spanje*, die het geluk hadden haar slechts eenmaal te zien. Maar de vader beefde bij het aanschouwen van dien stoet van minnaars, die, te midden van het bederf der hoven, reeds vroegtijdig geleerd hadden hunne ondeugden en gebreken te verbergen, en heimelijk met de deugd spotteden, welke zij in het openbaar voorgaven te eerbiedigen.

Op zekeren dag riep de Graaf zijnen Intendant, MIGUEL DE LA SEBRERA, tot zich. Hij was de zoon van een' barbier te *Madrid*, maar een man van verstand en vernuft, dooreerlijk, en aan de belangen des Graven opregtelijk verkleefd; hetgeen hem de vriendschap zoo wel als het vertrouwen zijns doorluchtigen meesters had verworven. „MIGUEL,” sprak deze tot hem, „ik verkeer in eene pijnlijke onzekerheid; raad mij! Drie Edele jongelingen dingen naar de hand van mijne ELEONORA. Ik weet geene keuze te doen. De eerste is de neef des Hertogs van *Medina*; de tweede de zoon van den eersten Minister; de derde een Ridder van *Alcantara*, wiens vader benoemd is tot Admiraal, en naar het beheer dingt van *Mahon*. Maar boven alles, gij weet het, gaat mij het geluk mijner beminde dochter ter harte. Haar aan een' onwaardigen te huwen, zou mij den

doodsteek geven. Weet gij geen middel, dat mij kan in staat stellen, om het gemoedsbestaan dezer drie jongelingen tot den bodem te peilen?"

MIGUEL, na eenige oogenblikken overdenkens, nam het woord: „Ik weet slechts één middel, om hetzelfde te doorgronden. Het zal u grillig, zonderling, misschien belagchelijk toefschijnen; maar ik geloof toch, dat het goed is. Gij weet, Monseigneur, dat de apen, met even veel naauwkeurigheds als vernufts, alles herhalen, wat men hun voordoet; en gij bezit er een', die bijkans zoo geslepen is als een Doctor van *Salamanca*, of een Monnik van *Toledo*. Doe hem tien dagen logeren bij elk der drie respectieve minnaars; geen van hen zal uwe bedoeling gissen, en hij zal voor u de spiegel van ARCHIMEDES zijn; niet alleen zal hij u de stelling der vijanden doen verkennen; maar hij zal voor u de mom doen verdwijnen, waarmede zij zich voor het oog der wereld bedekken, en welke zij dan alleen afwerpen, wanneer zij in den kring hunner vertrouwden zich bevinden."

De Hertog kon zijnen lach niet bedwingen, op het vernemen van dit even nieuw als zonderling middel, om menschenkennis op te doen, en droeg aan den sluwen MIGUEL de zorg op, om hetzelfde in praktijk te brengen.

Onder voorwendfel bij den eenen van eene gunst, bij den anderen van eene grap, bij den derden van eene grilligheid des Graven, wist MIGUEL het zóó te beleggen, dat de ruige gast bij allen gretig werd aangenomen. Hij kleedde hem van kop tot staart in rood fluweel, met een' *Franschen* hoed op het hoofd, hetgeen hem schier onkenbaar maakte; want niets brengt grooter verandering te weeg, bij apen zoo wel als bij menschen, dan dat schitterend klatergoud, waarmede zekere moderne Natie zelfs de woorden deugd en eer heeft verbonden. Aldus uitgerust, verscheen GASPARDO het eerst in het antieke paleis der Hertogen van *Medina*, waar wel nooit een wezen van zijn geslacht was ingeleid. In weerwil van zijn vertrouwen op het vernuft zijns Intendants, opperde de Graaf eenigen twijfel aan de goede ontvangst van zijnen aap. „Kent gij dan, Monseigneur," hernam deze, „de eerzuchtigen en de minnaars niet beter? Den leelijksten muilezel van uwe stallen zoudt gij den Hertog van *Medina* kunnen toefschikken, en gij kondt verzekerd zijn, dat hij aan het beest eene plaats in zijne zaal zoude inruimen!" Hij bedroog zich niet. Geen enkel oogenblik schier hadden de aap en de neef des Hertogs elkander verlaten, toen eerstgenoemde, na verloop van tien dagen, werd teruggehaald; zij konden naauwelijks scheiden. Er was feest bij den Graaf. De gasten waren zoo even van tafel opgestaan, om zich naar een ander vertrek te begeven. GASPARDO, aan zichzelf overgelaten, zag niet zoodra de overgeblevene lekkernijen, half geledigde fleschen enz. enz., of hij zamelde alles bijeen, zette zich aan tafel, en verliet dezelve niet vóór in den morgenstond, wanneer vermoeidheid, zwelgerij en de

dampen van den wijn hem noodzaakten, zich in zijn rood rokje en grooten hoed op eene kanapé te werpen, waar hij weldra in een' vasten slaap viel. — De Graaf was heimelijk getuige geweest van zijne uitſporigheid. „Gij ziet, Monſieur,” ſprak de Intendant, „dat gij uwe beminnelijke dochter niet ter prooije kunt laten van een' verkwister als *Don ALVAR*, die zijne nachten in tafelweelde ſlijt. Morgen ligt de beurt aan den Markies van *Santa-Cruz*; laat ons zien, of wij gelukkiger ſlagen.”

Ook den jongen Markies verliet *GASPARDO* geene minuut. Na tien dagen wedergekeerd, kende hij geen grooter genot, dan zich te plaatſen aan de ſpeeltafels. Op het gezigt der kaarten fonkelden zijne oogen; hij zette zich in eene fauteuil, en begon, met ongemeene vaardigheid, dezelve te mengen, te couperen, en, van tijd tot tijd, met drift op tafel te werpen, terwijl zijne blikken rondvlogen, en hij gedurig de beweging nabootſte van iemand, die zijne zakken doorzoekt, om, zoo mogelijk, de nukken der fortuin te troeferen. „Monſieur,” zeide de Intendant, „de jonge Markies van *Santa-Cruz* is onze man niet; het is een ſpeler. Beproeven wij den Ridder van *Alcantara*.”

GASPARDO vertrok naar *Don MANUEL*, en vertoefde er deſgelijks tien dagen. Zijne eerſte bemoefing, na zijnen wederkeer, was, zich aan de voeten te werpen van alle vrouwen en meisjes, welke hem bejegenden, derzelve hand te vatten, en, door zijne grimasſen, jammeren en geſchreeuw, eenen hartſtogt uit te drukken, dien noch hij, noch waarſchijnlijk zijn model gevoelde. „o, Monſieur!” riep *MIGUEL* uit, „deze minnaar vlijt ons nog minder, dan een der beide anderen. Gij ziet, dat uwe dochter gelukkig ontſnapt is aan de ſtrikken van een' verkwister, een' ſpeler en een' lichtnis. Gij zijt vrij van vooroordeelen, en het geluk der ſchoone en gevoelige *ELEONORA* gaat u boven alles ter harte; gij ſtelt bovendien prijs op den adel der gevoelens: zoek bij de Letteren of de Kunſten eenen ſchoonzoon, u en harer waardig. Verbind met gouden vleugelen de verdienſte aan u, die zich verbergt, en niet dan eenige ruimte behoeft, om een Genie te zijn. Daar is, bij voorbeeld, de jonge kunſenaar, die met zoo veel waarheids de aanvalligheden — neen, de ziel uwer dochter heeft gemaakt; hem heb ik meermalen hooren zuchten en zien verbleeken, bij het verlaten van het verblijf van *ELEONORA*. Deze jongeling is de zoon eens wakkeren zeemans, *FERNAND BORTALEZ*, die, als Scheepskapitein, zich heeft onderscheiden in den oorlog met *Portugal*. Hij bezit groote talenten, een verheven karakter, is arm en edelmoedig; ſchenk hem het vermogen om rijk en weldadig te zijn; geef hem uwe dochter, aan wie hij, zoo ik wél gezien heb, niet onverſchillig is; maar, in weerwil van al het goede en ſchoone, hem toegekend door allen, die hem kennen, zenden wij *GASPARDO*, onzen waren toetsſteen, ook bij hem.”

De Graaf had zich te wél bevonden bij den raad des braven MIGUEL, om ook dezen niet nog op te volgen. De aap werd dan ook bij den jongen kunstenaar gebilletteerd, en kwam na verloop van tien dagen terug. Maar, welk eens hervorming! GASPARDO had alle zijne kwade gewoonten afgelegd; hij bootste onophoudelijk een' mensch na, die schildert en peinst, en, wanneer hij voor eenige oogenblikken deze pantomime opschotte, het was alleen om een portret te kussen, dat men terstond herkende voor dat van ELEONORA.

De Graaf VAN OLDAGNER, even verbaasd als voldaan over zijne nieuwe ontdekking, schonk zijne dochter aan den jongen kunstenaar; MIGUEL werd ruim beloond, en GASPARDO bleef tot het einde zijner dagen in een huis, welks geluk hij, onwetend, verzekerd en gevestigd had.

Zonden de gelukkige huwelijken niet veelvuldiger zijn, indien de apen van deze soort minder zeldzaam waren?

DE JEZUIT EN DE BIECHTELING.

Een stervende biechte aan een' *Jezuit*; waarna deze hem aan het oor schreeuwde: „Mijn waarde broeder! wanneer gij in het Paradijs komt, zeg dan aan ST. IGNATIUS, dat het zijner Orde thans gezegend gaat.” — „Ik zal het hem zeggen,” stamelde de stervende, „*zoo ik hem daar vind.*”

NAÏF ANTWOORD VAN EEN' SOLDAAT.

De Maarschalk van *Saksen*, een' Granadier ontmoetende, zoo als deze ter dood geleid werd om het stelen van een' kalkoen, zeide tot hem: „Ongelukkige! hoe kondt gij uw „leven wagen voor vijf franks?” — *Wel, Generaal! ik waag het immers dagelijks wel voor vijf stuivers.* — Dit antwoord verwierf hem genade.

MADAME MÈRE.

De Moeder van BONAPARTE, eene vrouw van verstand, maar hoogzuinig, leefde te *Parijs* zeer eenvoudig, ook nadat haar Zoon zich tot Keizer had verheven. Thans verkreeg zij den titel van *Madame Mère*, en er werd haar een Paleis, benevens een Hofstoet, verleend. Inruschen verblinde haar al deze grootheid geenszins. Met een vooruitzigt begaafd, toen als overdreven geacht, spaarde zij groote geldsommen van hetgené haar voor haar Huis was aangewezen. „Wie „weet,” zeide zij eens, vertrouwelijk, tot iemand, die haar deswege vertoogen deed, „wie weet, of ik niet nog eens „al die Koningen brood zal moeten geven!”

M E N G E L W E R K.

TAALKUNDIGE EN ABSTHETISCHE BESCHOUWING VAN
PSALM XLII.

EENE VOORLEZING

VAN

H. P. T. FÖCKENS;

Predikant te Twijzel en Koten.

Het is eene onwaardeerbare eigenschap van onzen re-
delijken geest, voor welke bezit wij den wijzen en goe-
den Schepper nimmer genoeg kunnen danken, dat wij
gevoel bezitten, en door de verschillende voorwerpen,
die in de zinnelijke en zedelijke wereld onder het bereik
onzer zintuigen en opmerking vallen, op velerhande wij-
ze kunnen bewogen en aangedaan worden. Het gevoel
voor smarte zelfs, hoe wonderspreukig het schijnen moge,
is een weldadig gevoel, 't welk wij niet mogen wenschen
van ons bestaan te zien afgescheiden. De ondervinding
van elk, die de zaligheid van het treuren en het verkwik-
kende der vertroosting Gods onder het lijden gesmaakt
heeft, bevestigt dit overtuigender, dan door de krachtig-
ste bewijsgronden geschieden kan. Verre zij daarom van
ons eene Stoicijsche ongevoeligheid, welke de bijsterzin-
nigheid eener zich noemende Wijsgeerte voor pligt en wijs-
heid wil doen gelden; maar aan den anderen kant over-
sehrijde toch nimmer ons gevoel voor het leed der aarde
de perken, door Rede en wijsheid hetzelfde aangewezen!
— En hier is het standpunt, waarop wij met bewonde-
ring alle die groote en edele lijdens zien staan, welke ons
de geschiedrolle der eeuwen doet kennen, als moedige en
geduldige, maar tevens als gevoelige lijdens. En wat was
het, dat dezen die gematigdheid inboezemde, waardoor

zij noch het menschelijk gevoel verloochenden, noch, aan de andere zijde, tot onstuimige misnoedigheid en wanhoop zich verwoeren lieten? Het was de invloed van den Godsdienst, die den storm der driften bedaarde, en den bedrukten geest tot die stille weemoedigheid stemde, die behoefte doet gevoelen, om het geprangde hart vertrouwelijk in Gods vaderschoot te ontlasten.

Onder honderd voorbeelden van deze gelukkige zielsgesteldheid, met welke de jaarboeken des menschelijken geslachts prijken, blinkt, als de zon onder de mindere starren, de man uit, wiens smeltende gezangen nog de wellust zijn van alle gevoelige harten, gelijk zij eens het voorwerp der bewondering en liefde, de bron van menigvuldige vertroosting waren voor *Israël's* gemeente. DAVID is de aandoenlijke Dichter; die het zuiver menschelijk gevoel uitdrukt in zijne liederen, en uit het hart spreekt tot het harte, de godvruchtige Dichter tevens wiens klaagtoon niet verheffen tegen den Beschikker van zijn lot, maar veelal eindigen in deze of dergelijke ontboezemingen: *Wat buigt gij u neder, o mijne ziel! Hoop op God; want ik zal Hem nog loven.*

Dat is dan ook de heerschende geest en toon des Psalms, van welken deze laatste woorden den slotgalm uitmaken, en welks beteekenis en schoonheden wij thans zouden trachten te ontvouwen. Eene en andere algemeene aantmerking, deels den Dichter, deels het lied zelve en deszelfs opschrift betreffende, moet intusschen de beschouwing van den inhoud voorafgaan. Zoo wel bij deze voorbereidelen, als bij de verklaring zelve, bedien ik mij dankbaar van de voorlichting der besten onder de oude en nieuwere Uitleggers; en waar geen hunner mij volkomen bevredigen kan, namelijk in de laatste helft van den Psalm, daar neem ik de vrijheid, mijnen eigenen weg te bewandelen.

Ik heb reeds DAVID genoemd, als den Dichter van dit lied, schoon hetzelfde den naam dezes aerbiedwaardiger Zangers niet aan het voorhoofd draagt, en geene onwraakbare getuigenis der oudheid ons hiervan ten volke

verzekert. Maar wie is er, die zijne liederen ooit met aandacht en gevoel gelezen heeft, en met dezelve dezen nameloozen lierzang in vergelijking brengt, die niet aanstonds aan den gloed en de kleur der uitdrukking den maker herkent, en gereed is te betuigen: ziedaar een lied, gevloeid uit het hart en de pen van DAVID! Deze eenparige overtuiging van meest alle de Uitleggers wordt tot den hoogstmogelijken trap van waarschijnlijkheid, aan zekerheid grenzende, opgevoerd, wanneer wij den inhoud dezes gedichts beschouwen, in verband met de ons bekende geschiedenis van zijn leven. Dan worden we als met den vinger gewezen op de noodlottige vlugt des Konings voor zijnen ontaarden zoon ABSALOM; het 7de en 8ste vers noemt ons uitdrukkelijk de bekende oorden op, werwaarts de bedrukte Koning de wijk had genomen; terwijl van het begin tot het einde des Psalms geene uitdrukking voorkomt, of zij stemt gereedelijk voor dit gevoelen.

Eene andere aanmerking, voor het regt verstand en de waardering des lieds wel niet zoo gewichtig als de eerste, op zichzelf echter geenszins van belang ontbloomt, is deze. De volgende XLIIIste Psalm maakt met dezen een onafscheidbaar geheel uit, 't welk vermoedelijk door een misverstand der affchrijveren is verbroken. Voor deze meening pleit de gelijksoortige inhoud, de bijkans woordelijke herhaling zelfs van gelijke uitdrukkingen in beide de Psalmen; de slotgalm vooral van het XLIIIste lied komt hier in aanmerking, want hij is woordelijk dezelfde met twee verzen van dezen Psalm, ten blijke, dat alles oorspronkelijk één lied geweest is. Eindelijk maakt zelfs het ontbreken van een opschrift boven den volgenden Psalm het voor onze oogen aanschouwelijk, dat beide oudtijds voor één doorlopend lied gehouden, en als zoodanig gezongen zijn.

In de derde plaats moeten zich onze aanmerkingen verbreiden over *het opschrift* des Psalms. *Eene onderwijzing voor den Opperzangmeester, onder de kinderen van Korach*; zoo vertaalt het onze gewone overzetting. Eene onderwijzing, liever *leerdicht*, wordt dit lied genoemd;

doch daar er in deszelfs inhoud niets voorkomt, waarom hetzelfde boven andere van DAVID's zangen bijzonder met dezen naam kan worden gekenmerkt, 't welk van 's gelijken het geval is met de andere Psalmen, die dezen titel dragen, zoo is de meening zeer aannemelijk, dat de bewuste naam eene beteekenis gehad heeft, die voor ons is verloren gegaan. — Voor den *Opperzangmeester*, misschien voor den bestuurder der gewijde muziek in het Heiligdom; en dan zou dit opschrift, boven vele der Psalmen geplaatst, derzelver bestemming aanduiden, om openlijk bij den plegtstatigen eerdienst van J E H O V A gezongen te worden. — De *kinderen Korachs*, de *Korachiten*, uit den stam van LEVI, een afzonderlijk koor vormende onder de gewijde zangers in den tempel, volgens *het Boek der Kronijken*; deze eerwaardige familie dan, in het hoofd van dezen en van nog tien andere Psalmen vermeld, trekke in de laatste plaats onze opmerkzaamheid. De vraag onder de Uitleggers is, of zij voor de makers te houden zijn van de liederen, die hunnen naam in den titel voeren, dan of zij slechts de zangers en speellieden waren, bepaaldelijk bestemd, om deze Psalmen in het Heiligdom aan te heffen, of, eindelijk, dat de eer der verzameling van dezelve aan hen door dit opschrift wordt toegekend. De eerstgenoemde gising vervalt aanstonds, althans met opzigt tot den onderhavigen Psalm, indien wij op goede gronden beweerd hebben, dat niemand anders, dan DAVID, de Dichter is. Ook de andere opvatting heeft hare zwarigheden. Wat verhindert ons dan, om het gevoelen van onzen jongsten grooten Bijbelvertaler te omhelzen, dat К О Р А Ч И 's afstammelingen deze, in dichtelijke waarde uitstekende, liederen in éenen bundel hebben bijeenverzameld, en zij aldus, schoon van verschillende makers en onderscheidene tijden herkomstig, met den naam dezer keurige en smaakvolle verzamelaars aan het voorhoofd prijken? — Onder de zangen, aldus door de *Korachiten* verzameld, is deze naar orde de eerste, en van denzelfden mag wel een deel der lofspraak gelden, door eenen anderen beroemden Uitlegger (*) op deze liederen

(*) EICHORN.

in het gemeen toegepast, „dat zij onder alle de Psalmen „ de meeste dichtelijke waarde bezitten, de schoonste ele- „ giën en prachtigste oden opleveren; dat zij rijk zijn in „ vinding, van snellen loop, van ruischenden, dikwijls „ verhevenen zwier; kort, rond, vurig, vol van de ver- „ hevenste en tevens aandoenlijkste plaatsen.”

Deze veelbelovende loffpraak lokt natuurlijk ons verlangen uit, om het lied zelf van naderbij te beschouwen, welks aandoenlijk godvruchtige toon ons reeds van onze jeugd af zoo bekoorlijk in de ooren klonk en in het harte drong, dat eene opzettelijke ontleding van hetzelfde niet anders dan welkom zijn kan voor het Christelijk gemoed, en regt geschikt tot aankweeking van hartverheffende en Godverheerlijkende gevoelens.

Midden op het tooneel zijner smarte verplaatst ons de levendige aandoening des Dichters; den ganschen omvang van zijn leed doet hij ons op de treffendste wijze gevoelen, in de vier na het opschrift volgende verzen des Psalms, die niets dan treurige verflagenheid en diepen weedom der ziele ademen. Eene ontboezeming vinden wij hier, *eerst* van zijn smachtend verlangen naar het genot van J E H O V A's zegenrijke nabijheid in het Heiligdom, die hij thans moest derven, naar vs. 2 en 3; *dan*, in het 4de, eene teekening der smarte, bij hem verwekt door de spotternij zijner haters; en *eindelijk* eene verhoogde mate van aandoening, door de voorstelling van weleer genoten, doch thans voor hem verloren vreugde en geluk, naar vs. 5.

Gelijk een hert naar waterbronnen schreeuwt, zoo schreeuwt mijne ziel tot U, o God! Treffende voorstelling van het vurigst en smachtendst verlangen; heerlijk natuurbeeld, waaruit wij D A V I D, den voedsterzoon der Natuur, den opmerkzamen beschouwer van den Schepper in zijne schepselen, al aanstonds herkennen; een beeld tevens, te gepaster, omdat het ontleend is van het oord, waarin hij thans zich onthield, de bergachtige streken des *Libanons*, vruchtbaar in dergelijk gedierte. De krijshende klaagtoon van het aamechtig wild, door brandenden dorst

gefolterd en vruchteloos naar frische waterbronnen hijgende, die toonen, welke in dit woeste oord meermalen in zijne ooren weërgalmden, troffen thans te meer zijn gevoelig hart, omdat verbeeldingskracht hem in dezelve het zinnebeeld aanschouwen deed van zijn eigen reikhalzend, maar steeds onvervuld verlangen naar den God zijns heils. Dit beeld, zoo wèl gekozen en gepast voor zijne omstandigheden, wordt daarom door den Dichter, volgens de vertaling van VAN DER PALM, die ik steeds ten grondslag leg, aldus voortgezet: *Mijne ziel dorst naar God, naar God den levenden! Wanneer zal ik ingaan, en verschijnen voor Gods aangezigt!* te weten, in de gewijde plaats, waar zich de arke des verbonds, het teeken van Gods tegenwoordigheid, bevond, en waar men dus gezegd werd te verschijnen voor Gods aangezigt.

Te levendiger-ontbrandde dit verlangen naar JEHOVA's heerlijke tegenwoordigheid in DAVID's harte, omdat hij tergende spottaal moest hooren van vijanden: „Uw God heeft u verlaten; Hij, dien gij meendet uw helper te zijn, laat u over aan al het afgrijselijke van uw lot.” Dit drukt hij uit in deze bezielde taal des harten: *Mijne tranen zijn mijne spijze dag en nacht, als men tot mij zegt dag aan dag: waar is uw God?* Hier denke men aan de honende vervloeking van eenen SIMËÏ, en stelle zich den indruk voor, dien de verguizing van zulke onverlaten verwekken moest op het hart van den voortvlugtigen Koning en vader; van hem, die, eens geëerd als de gezalfde en gunstgenoot des Heeren, de roem en wellust zijner natie was, de geliefde der liederen van Israëel.

De herinnering aan dit voormalig geluk, vooral aan de godsdienstige vreugde, die hij smaken mogt in het midden zijns volks, geeft nieuw voedsel aan zijne smarte: *Als ik daaraan gedenke, dan stort ik mijne ziel uit in mij, dan smelt mijn hart in mij weg, hoe ik daar heen ging in digten drom, statiglijk met hen hentrantad naar het huis van God, met eene stem des gejuichs en des lofgezangs, onder de feestvierende menigte.* Die godsdienstige vreugde was nu zijn deel niet meer, en hem bleef van dat heil niets

meer overig, dan de herinnering als van een' droom bij het ontwaken. Deze herinnering was waarlijk gefchikt, om het gemoed van eenen D A V I D, reeds door die eerst ontboezemde gedachten zoo diep gefchokt, geheelter neêr te slaan; maar — het was deze zelfde herinnering, welke, onder het liefderijk beftel van God, die onze gedachten leidt, juist aanleiding moest geven, dat 's Konings hart uit zijne diepe droefheid opgebeurd en voor de blijdfchap der hoop en des vertrouwens weêr geopend wend. Daar fchiet hem bij de voorftelling van het Godverheerlijkend lofgezang, dat hij weleer mogt aanheffen te midden van *Israël's* gemeente, in ftatigen optogt naar het Heiligdom, — daar fchiet hem ijlings het denkbeeld voor den geest: „Die groote en getrouwe God, weleer door mij verheerlijkt op den berg zijner heiligheid, zoo menigmaal mijn redder in den nood, zal weder opftaan mij ter hulpe, en mij voeren naar de heilige plaats zijner woning;” en nu is het een ftroom van vertrouwen ademende woorden, welke dit hooge, zielverheffende denkbeeld doet vloeijen van zijne lippen en uitftorten in zijne zangen: *Wat buigt gij u neder, o mijne ziel! en hoe zijt gij zoo gansch onrustig in mij? Hoop op God; want ik zal Hem nog loven, als de volkomene verloffing mijns aangezichts en mijn God.* En deze toon des vertrouwens; der hervatte hope op God is, mijns inziens, in het overige gedeelte des lieds in bijkans iedere uitdrukking zichtbaar; en ik zie dus in deze laafte verzen den invloed der gedachte, in het 6de vers uitgedrukt, alomme doorftalen, in treffende tegenftelling met het eerste gedeelte des Psalms, dat niets dan de weemoedigheid van een' terneêrgebogen geest ademde. Het zij mij vergund, in dezen van al de Uitlegger, die ik heb kunnen raadplegen, bescheidenlijk af te wijken, en den geest en zin dezer woorden, zoo als die mij de waarfchijnlijkfte voorkomt, kortelijk op te geven.

Is het niet eene bijzondere gewaarwording, die ons doordringt, telkens als wij deze woorden lezen of hooren: *Wat buigt gij u neder, o mijne ziel! en zijt onrustig in*

mij? Hoop op God; want ik zal Hem nog loven voor de verlossingen zijns aangezichts? Hecht ons gevoel niet het zegel aan het gezegde van eenen grooten Uitlegger (*), „dat dit vers van eene schoone en gelukkige uitdrukking is; dat weemoed en vertrouwen in hetzelfde om den voorrang schijnen te strijden, en dat het waardig was, driemaal gezongen te worden”? Maar niet ieder kent of herinnert zich de aanmerking van taalkundige Uitleggers, dat het slot van dit vers door eene kleine fout der affchrijvers verminkt is in het Hebreeuwsch, en door eene geringe verandering van ééne letter in den grondtekst aldus behoort vertaald te worden: *want ik zal Hem nog loven, als de verlossing mijns aangezichts en mijn God*; waarbij dan de eerste woorden van het 7de vers bij dit 6de gevoegd worden. De gegrondheid dezer aanmerking valt elken aandachtigen, die het oorspronkelijke niet beoordeelen kan, uit onze gewone vertaling zelfs, terstond in het oog; wanneer wij, namelijk, het laatste vers dezes Psalms en het laatste van den volgenden XLIIIsten inzien, welke niet dan woordelijke herhalingen zijn van dit vers, 't welk dus blijkbaar uit dezelve behoort hersteld te worden. *Wat buigt gij u neder; o mijne ziel! en zijt zoe onrustig in mij?* Eene heerlijke spraakwending tot zijne ziel, waardoor de Dichter zichzelven als berispt, zichzelven opbeurt uit de diepe moedeloosheid en onrustige gejaagdheid des gemoeds, van welke de vorige regels zijns lieds getuigenis droegen. „Hoe kunt gij toch zoo ter neêrgebogen zijn, en u laten schokken door kwelende onrust? Bedaar, mijn gemoed! Hoop op dien God, die dikwijls u verlost! Mag ik Hem thans niet aanbidden in het Heiligdom, ik zal Hem toch nog eens zeker aldaar loven; mij dunkt, ik zie mij reeds onder de lofzangen der feestvierende menigte Hem verheerlijken, Hem danken, als mijne volkomene verlossing en mijn God.”

Die heerlijke gedachte maakt nu eene geheele omwenteling in den staat zijns gemoeds; de hoop op God blinkt,

(*) VAN DER PALM.

als een heldere lichtstraal, door de nevelen heen, die zijnen geest bedekten, en hezielt nu geheel het overig gedeelte van zijn gevoelvol lied. In de twee volgende verzen, namelijk, geeft hij eene aandoenlijke teekening van het oord, dat hem ter schuilplaats dienen moest, en van zijne diepe treurigheid daarover; maar hieronder rigt hij zich door de gedachte aan God weder op; welke gedachte, mijns inziens, in hare volle kracht en gloed zich openbaart vs. 9. Doch hierover straks nader. — Hoo- ren wij den Dichter zelven. *Ja!* zegt hij, met terugslag op het vorige vers, *ja! mijne ziel buigt zich neder; daarom gedenk ik aan U van uit het land der Jordaan, uit Hermon, uit het klein gebergte, waar de eene zee de andere taeroept bij het geluid uwer watervallen: alle uwe baren en uwe golven zijn over mij gestroomd!*

Hier zien wij de wijkplaats van den ongelukkigen Koning en vader omschreven, die zich met weinige getrouwen in allen spoed begeven had naar deze uiterste grenzen van *Kanaän*. Naderhand heeft hij zijne heirmagt verzameld bij *Mahanaïm*, en op *ABSALOM* gezegevierd. Nu, in de eerste dagen der vlugt, bevond hij zich nog in de woeste oorden van den *Antilibanon*, uit welk gebergte de *Jordaan*-stroom ontspringt, waarom hij dit oord noemt *het land der Jordaan*. De hoogste spits van het gebergte heet *Hermon*, of, daar er meer zijn dan ééne, in het meervoud *Hermonim*. Voorts schijnen hiernevens nog eenige heuvelen of lagere bergtoppen gelegen te hebben, door den Dichter bestempeld met den naam van *het klein gebergte*. — Dit oord nu levert, volgens de verhalen van reizigers, verbazende en in hunne ruwe woestheid majestueuze natuurtooneelen op, en schilderachtig is voorwaar de teekening, die ons *DAVID* hier van dezelve ophangt, en tevens van den indruk, dien deze tooneelen op zijne verbeelding en zijn hart uitoefenden. Stellen we ons voor den geest een trotsch gevaarte van bergen, de eene als op den anderen gestapeld, wier vele en hooge spitzen zich boven lucht en wolken verheffen. Daar stroomt, te midden van deze huivering-

wekkende rotsklompen, de gesmolten sneeuw met een vervaarlijk geklater naar beneden, en vormt in haren loop langs steilten en spitsen de heerlijkste watervallen, welke bruifend gedaver nog vermeerderd wordt door ontzagge-lijke steenbrokken, die het water in deszelfs snelle vaart van de bergen scheurt, en in den afgrond doet nederploffien. Hier en elders vormt dit water in de bergvlakten gansehe meiren; en dit rusteloos oproer in de natuur, vereenigd met den stouten aanblik der bergen, brengt de ziel in eene stemming, die naauwelijks door woorden kan uitgedrukt worden. Zulk eenen invloed had het op de ziel van DAVID. Hij zegt er van, in de ontroering en opgetogenheid zijner verbeeldingskracht: *De eene afgrond, of de eene zee roept de andere toe bij het geluid uwer watervallen, o God! Alle uwe baren en uwe golven zijn over mij gestroomd!*

Men heeft wel eens gezegd, dat DAVID's ziel geheel en bijkans uitfluitend voor het aandoenlijke en teedere gestemd was, en minder schein bewogen te worden door al wat stout is en verheven in het rijk der gedachten of in de werken der schepping. Maar kan men dit zeggen, als men vooral deze dichtregelen met aandacht en gevoel gelezen heeft? Is dan de gedachte niet veel aannemelijker, dat DAVID daarom de snaar van het teedere en aandoenlijke het meest aanslaat in zijne liederen, omdat de lotgevallen zijns levens hem van zelf tot die gemoedsstemming leidden, en dat hij wel degelijk ook het statig verhevene en majestueuze bereiken kan, 't welk wij bewonderen in de heerlijkste plaatsen van *het Boek JOB* en *JEZAJA*? De omstandigheden moesten hem slechts, gelijk hier, daartoe aanleiding geven. Ziet en bewondert met mij die hooge opgewondenheid der verbeeldingskracht, dat verheven natuurgevoel, in die stoute voorstelling doorstralende, die de zeeën en watervallen bezielt, en hun gedruisch tot eene ontzagbare roepstem verheft! En wat roept deze stem? Dit: *alle uwe baren en golven, o Heer! zijn over mij gestroomd.* 's Dichters rampen en onheilen zijn dus *baren en golven Gods*, die hem

bedelven, even als daar ginds het klotsend water over berg en dal henenbruist!

En nu, onder deze ontroerende gewaarwordingen, door de hem omringende natuur telkens gevoed en verlevendigd, onder die woede der elementen en die onrust zijner ziele, sterkte hem de gedachte aan God, de hoop op Hem, naar het vorige vers in zijn hart van nieuws opgewekt. „Omdat mijne ziel in mij is neêrgebogen, daarom gedenk ik aan U van uit dit woeste, vreesfelijke land, waar alles mij mijn ongeluk herinnert.” En hoe gedacht DAVID hier aan zijnen God? Op eene wijze, die, dunkt mij, allertreffendst wordt uitgedrukt vs. 9. Had hij zoo aanstonds een schrikbarend tafereel opgehangen van zijnen rampspoed, heerlijk steekt daarbij af de voorstelling van Goddelijke redding, die onverwacht hem kan te beurt vallen. *De Heer zal des daags zijne gunst gebieden, en des nachts zal zijn lied bij mij zijn.* „Plotfelijk zal zijne gunstrijke hulp tot verlossing opdagen: al had ik ook in den nacht mijn leger nog bevochtigd met mijne tranen, dan welt er misfchien reeds den volgenden nacht een lied in mij op, omdat Hij des daags redding beschikte.” Een lied der verlossing, evenwel, kan DAVID in zijnen tegenwoordigen toestand zich nauwelijks denken. Deze gedachte is hem thans te hoog en te heerlijk. Daarom schijnt hij er aanstonds nevens te voegen: *een gebed tot den God mijns levens.* „Ik zal mijne hoop op God uitdrukken, door Hem hartelijk te bidden om hulp en herstel.”

Zoo straalde dan, volgens onze wijze van zien, in bijkans iedere uitdrukking, die wij tot hiertoe, van het 6de vers af, beschouwden, de omkeering door, welke de hervatte hoop op God in DAVID's gemoed deed geboren worden. Daarvan strekt ook deze verheffing zijns harten tot het gebed ten bewijze; want in het eerste gedeelte des Psalms scheen hetzelfde voor die vertrouwelijke uitstorting in Gods vaderfchoot nog onvatbaar. Nu, daarentegen, vat hij moed en hoop om te bidden, ja stort op een' teederen toon, die hem geheel eigen is, en van

zijnen gemeenzamen omgang met God getuigenis draagt, zijn hart aldus voor Hem uit: *Ik zal zeggen tot God: mijn rotssteen, waarom vergeet Gij mij; waarom ga ik in 't zwart van wege des vijands onderdrukking?* Hij durft den Heer nu weêr met den geliefden naam van *rotssteen* noemen, op wien zijn vertrouwen onwrikbaar is gevestigd. Neen! deze God kan noch zal hem vergeten! Dat *gaan in het zwart*, in rouwgewaad, schijnt te doelen op de donkere kleur van den haren zak, waarmede de Oosterling, in dagen van rampspoed en droefenis, zich omkleedde.

De ter loops vermelde *anderdrukking des vijands* perst nog eenmaal eene bittere klagte uit 's Dichters boezem; maar dezelve verschijnt nu in een ander licht, dan de klaagtoon in het begin van den Psalm, en het is eene vertrouwelijke klagte tot God. *Met een' doodsteek in mijn beenderen*, of, naar onze wijze van spreken, met een' dolksteek in mijn hart, *honen mij mijne vervolgers, als zij tot mij zeggen, dag aan dag: waar is uw God?* Maar ook deze nevel van zwaarmoedigheid wordt opgeklaard, en moet ganschelijk wijken voor die ééne groote gedachte, die van het 6de vers af in al zijne uitdrukkingen heerschte: *Vestig, o mijne ziel! uwe hoop op God.* Trefsend, voorwaar, is hier aan het slot die letterlijke herhaling der woorden, waardoor zich de Dichter in het eerst had gesterkt en bemoedigd! Zij doen ons zien de verheffing der smarte, uitgedrukt in het vorige vers, waartegen hij zich niet anders, dan door deze bemoedigende dichtregelen, wist te wapenen; zij doen ons echter te gelijk opmerken, dat hij nu ganschelijk gesterkt was in zijnen God, en geene zwaarmoedige voorstelling meer kon oprijzen in zijn gemoed, of zij werd aanstonds ter neêrgeveld door dat alles overwinnende en het hart boven de weêrbarstigheid van het lot verheffende denkbeeld: *Hoop op God, o mijne ziel! want ik zal Hem nog loven.*

IETS OVER JOH. XX: 13—15.

Dat Maria Magdalena, het graf van Jezus ledig vindende, bij uitnemendheid bedroefd is geweest, is door al de Schriftuitleggers opgemerkt. In deze hare gemoedsaandoening meent men dan ook de reden te kunnen vinden, om welke zij op haar antwoord aan hen, die haar zoo vriendelijk gevraagd hadden, *waarom zij weende*, geen wederantwoord hebbe afgewacht. Men verbeeldt zich namelijk, dat zij, even gelijk bitter bedroefden nooit *stilstaan*, maar zich heen en weder wenden, of ook dat zij eenig gerucht achter zich vernemende, zich hebbe omgekeerd, en den persoon, die haar nu aansprak, regtstreeks naar het lijk van haren Heer gevraagd.

Hoe algemeen deze verklaring aangenomen, en ook zeer aannemelijk zij, kan het gedrag van Maria in dezen echter op eene andere, niet minder aannemelijke, wijze worden uitgelegd.

De gedachte, op welke ik bij het lezen van dit gedeelte der H. Schrift ben gekomen, wil ik kortelijk mededeelen.

Vreemd is het mij altijd toegeschenen, dat Maria Magdalena, eene beschaafde vrouw, geen nader onderrigt op haar gegeven antwoord aan de twee, in het wit gekleede, mannen, hetzij zij deze al of niet voor Engelen herkend hebbe, op derzelver vriendelijke toespraak, verlangd heeft. Aan onbeleefdheid valt hier niet te denken; en het uit de verwarring harer aandoeningen af te leiden, bevalt mij ook niet, zoo als ik reeds te kennen heb gegeven. Wat dan?

Mijns bedunkens houdt alle bevreemding op, wanneer men zich het geval aldus voorstelt:

De Engelen zitten in de graffpelonk; de reden van Maria's droefheid (vs. 13^b.) vernomen hebbende, staan zij, of een hunner, op, en wijzen haar, met verwonderd ophalen der schouders, en door het uitsteken der hand, naar een voorwerp, dat achter haar is; als wilden zij zeggen, dat degeen, dien zij zocht, dáár was.

Men verbeelde zich hierbij een graf der Oosterlingen,

in eene rots uitgehouwen, en voor welks opening een groote steen werd geplaatst. (М А Т Т Н. XXVII: 60.) Deze steen afgewenteld zijnde, kon men uit zulk een graf de voorwerpen buiten hetzelfde gemakkelijk zien en onderscheiden; offchoon men, buiten hetzelfde zijnde, blijkens vs. 12, *bukken* moest, om een lijk, in de nis liggende, te zien.

Maria op deze aanwijzing der Engelen zich achterwaarts keerende, is het natuurlijk te begrijpen, dat zij zoodanig vragend wederantwoord op de vraag, haar vs. 15^a gedaan, gegeven heeft. Zij zegt niet, waarom zij weende, en wien zij zoekt. De man, naar wien zij gewezen was, moest zij denken, wist dit zeker. En alzoo verstaat men best haar verzoek: *Heer! indien gij hem hebt weggedragen, zeg mij, waar gij hem gelegd hebt, en ik zal hem wegnemen.*

Ostende, 21 Jan. 1826.

WAARNEMING VAN EEN WANSTALTIG GEBOREN KIND.

DOOR M^r. DINGEMANS, *Med. Doct.* te Kleef.

Offchoon de natuur in de vorming harer schefpelen onderworpen is aan de haar eenmaal opgelegde wetten, en dezelve in het algemeen gehoorzaamt; zoo ziet men toch dikwerf, dat zij zich aan afwijkingen schuldig maakt, waardoor misvormingen, ja wanschepfels, ook onder het menschelijk geslacht, ontstaan, die, zoo zij konden blijven leven, tot last van zichzelf en de maatschappij zouden verstrekken. De volgende zonderlinge waarneming is daarvan wederom een sprekend bewijs.

Den 12 Januarij l. l. verlostte alhier eene vrouw van 27 jaren, zeer natuurlijk en voorspoedig, van haar eerste kind, zijnde een meisje. Al aanstonds bemerkte men eene ongewone gedaante en wankleurige zwelling van den buik des pas geboren kinds, welke de aanwezigen bewoog mij te doen roepen.

Ik vond eene verbazend groote zwelling, of liever op-

ge vulden zak, die als uit den buik voortkwam, eene algemeene buikbreuk vormde, en alleen door het peritoneum gemaakt was; dewijl de integumenta communia benevens de muscoli abdominales ontbraken, beginnende omtrent $1\frac{1}{2}$ duim beneden het cartilago ensiformis en eindigende even boven de synchondrosis osium pubis, hangende door hare zwaarte over de genitalia, en kunnende men deze weeke zwelling van daar eenigermate opligten. De funiculus umbilicalis, die zeer uitgezet was en de gedaante had van een met vocht opgevulden darm, bevond zich niet in het midden, maar aan de onderste afdeling van dezen zak, die toen, even na de geboorte, zeer doorschijnend was, zoodanig, dat men in het middelste deel des gezwels naar de linker zijde, omtrent eene groote handbreedte boven de funiculus umbilicalis, twee omwindingen der darmen duidelijk kon zien. De geheele zwelling was wankleurig, het onderste deel groenachtig geel, en hare gedaante geleek naar de galblaas van een rund. De lengte van dezen zak, van boven af tot aan deszelfs onderste einde, bedroeg $10\frac{1}{2}$ duim, en de breedte, van de eene naar de andere zijde, $8\frac{1}{2}$ duim, Rijnlandsche maat. Voor het overige was dit kind welgemaakt, zag er welvarend uit, en alle andere uiterlijke deelen waren welgesteld. Ik beval, het los in te bakeren, en de zwelling tegen alle drukking te beveiligen.

Den volgenden dag bezocht ik, met den Kreitsphyficus Dr. VON VELZEN en den Kreitschirurgus KRÜGER, welke Heeren ik daartoe genoodigd had, andermaal dit wanstaltig kind. Ik vond het zeer vermagerd; de zwelling was minder doorschijnend, mischien omdat de oppervlakte drooger was geworden; het had in 24 uren tweemaal afgang gehad, goed geurineerd, en nam suikerwater met melk. Het was duidelijk te bespeuren, dat dit schepsel niet lang leven zoude, en wij namen voor, hetzelfde na den dood nauwkeurig te onderzoeken. In de laatste 12 uren vloeyde er in menigte eene slijmige stoffe uit de navelstreng, veel gelijkende naar het liquor amnii. In dien tijd nam het van oogenblik tot

oogenblik merkbaar af, en scheen als te verdorren; en, nadat het 60 uren geleefd had, stierf hetzelve.

Na den dood vonden wij de lengte des kinds 18 duim R. m. te bedragen, en de geheele zwaarte flecht $5\frac{1}{4}$ pond gemeen gewigts. Men moet vaststellen, dat hetzelve bij de geboorte zwaarder was, en in den korten tijd, dat het ex utero leefde, verbazend afnam: want bij de geboorte was het zeer gevuld, en werd telkens magerder en kleiner.

Bij het onderzoek, dat niet vroeger dan $1\frac{1}{2}$ etmaal na den dood konde geschieden, vonden wij de gedaante van den zak veel platter en eenigzins zamengevallen door het verlies van vocht uit de navelftreng en uit eene en andere kleine opening in den zak zelf, waardoor het telkens uitsijpelde. Het peritoneum van boven tot onder geopend zijnde, vonden wij aan deszelfs binnenste oppervlakte een vrij vast musculous weeffel, uit onderscheidene vezelen zamengefeld, en daarmede, gelijk aan de ingewanden in deze holte befloten, zeer vast vereenigd. Dat dit weeffel in de plaats van het omentum, waarvan wij anders geen spoor vonden, door de natuur was gevormd, kwam ons zeer waarschijnlijk voor. Intusfchen vonden wij eene aanzienlijke hoeveelheid stinkende ichor, die wij opruimden. Hoe zeer de lever bij vruchten en pas geboren en naar evenredigheid veel grooter is dan bij volwasfenen, zoo vonden wij toch dit ingewand van zulk eene buitengewone grootte, dat hetzelve de ruimte van meer dan twee derde gedeelten van den zak, het geheele bovenste en regter zijdelijke deel van denzelfden, innam, en dus ruim een derde had der grootte van het kind, en van eene vaste substantie, dat het bij de doorsnijding meer naar een spierachtig deel, dan naar een zacht vaatachtig ingewand geleek, bevattende veel zwart gekleurd bloed in zich; de achterste en onderste leverkwab in 't bijzonder was ongemeen dik en breed, en de vesica fellis naar evenredigheid zeer klein. De intestina hadden slechts twee zwakke omwindingen, en waren, even gelijk de maag, voor het meerderdeel door de uitgebreidheid van de lever

bedekt. Zij hadden hunne natuurlijke kleur niet, maar veeleer het aanzien van gemacergerde musculouse, dan wel van membraneuze deelen. Het gansche darmkanaal was korter dan het behoorde. De milt en het pancreas waren natuurlijk gesteld.

Alle de ingewanden van den buik hadden eene verkeerde plaatsing ondergaan, en waren te zamen en onder elkander naar alle zijden zeer vast vereenigd.

De borst senen aan hare basis hooger dan natuurlijk; maar de ingewanden, in deze holte besloten, waren gezond. De longen schenen wat te hoog gekleurd, en het zeer teeder pericardium vonden wij door een vast vliezig verlengsel aan het diaphragma tamelijk vast vereenigd. De vena cava was buitengewoon groot en dik; de rechter holte van het hart gevuld met een donker zwart bloed, en de linker geheel ledig.

Men behoeft hier niet lang naar de oorzaken te zoeken, waarom dit kind van het oogenblik zijner geboorte zoo zeer afnam, en niet langer dan zestig uren leefde. Hoe kon hier, bij zulk eene sterke vasthechting der ingewanden, en bij zulk een te kort darmkanaal, de motus peristalticus — hoe, bij zulk eene uitgebreidheid en ont-aarding der lever, de menging van het bloed en de afscheiding der gal naar behooren plaats hebben? Wat is hier van de chylificatie, assimilatie, animalisatie en nutritie, bij zulk een voorwerp, en wat eindelijk van den omloop des bloeds, bij zulk eene desorganisatie, en uitermate wijde der vena cava, en der vasthechting des pericardiums aan het diaphragma, waardoor het hart in deszelfs beweging moest belemmerd zijn, te denken? — Ieder ont-leed-, natuur- en ziektekundige kan het resultaat gemakkelijik opmaken.

Dat de nifus formativus, in dit voorwerp, eene zeer verkeerde rigting genomen heeft, lijdt geen twijfel; maar het is toch niet minder duidelijik, dat de natuur in hare werkingen zich gelijk blijft. In het onderhavig voorwerp scheen zij innerlijik datgene te hebben willen daarstellen, waarin zij uiterlijik belemmerd werd. De uiterlijike bekleed-

felen en de spieren van den buik ontbraken; en dit gaf zeker aan de eene zijde gelegenheid, dat, het peritoneum alleen niet sterk gehoëg zijnde, om de partes contentæ in evenwigt te houden, de ingewanden met het buikvlies naar buiten moesten uitpuilen, en eene algemeene buikbreuk vormen. En evenwel schein zij daarin te hebben willen voorzien, door aan de inwendige oppervlakte van het buikvlies een vrij sterk spierachtig weeffel te vormen, om hetzelfde meerdere kracht bij te zetten; hoewel zij te gelijken tijde, — hier van de gewone plaats afgeveken — door eene te groote vastheid van weeffel en uitgebreidheid van ligchaam, de lever, zoo wel als de darmen, misvormde. Hetgeen dus de natuur in het eene geval en op de regte plaats niet kon, wrochte zij op eene andere, waar zij geen' tegenstand schein te ontmoeten, en, van hare gewone wetten afwijkende, bleef zich toch in hare vormkracht gelijk.

EENIGE BEDENKINGEN OMTRENT HET BESTAAN DER
PAUSIN JOHANNA.

Bij de beoordeeling van het werk van J. A. LLORENTE, *de Pausen als tijdelijke Vorsten en Opperhoofden der Kerk beschouwd*, waarvan eene vertaling te Franeker in 1824 is uitgekomen, geeft de Recensent in dit geacht Maandwerk (zie *Boekbesch.* No. I) zijne verwondering te kennen over hetgeen LLORENTE, t. a. p. bl. 305—316, te boek stelt omtrent de *Pausin JOHANNA*, welker aanwezigheid de Steller dier recensie vooronderstelt, dat eene volstrekt bewezene fabel is, waaraan thans niemand meer eenig geloof hechten zal. Tot staving van dit gevoelen, verwijst men den Lezer naar VENEMA en anderen.

Het is mijn oogmerk niet, om het verhaal van LLORENTE omtrent deze beruchte zaak in al deszelfs bijzonderheden te verdedigen, noch ook om in het strijdperk te treden over een weinig behagelijk onderwerp. Doch, bij het nazien mijner aantekeningen, vond ik daarin het een

en ander, dat, als minder algemeen bekend, misschien van eenig belang kan zijn, na al hetgeen hierover reeds geschreven en getwist is, en waaruit althans blijken zal, dat er nog geene genoegzame reden is, om het bestaan van eene Pausin geheel en al te ontkennen; terwijl men, met MOSHEIM en SCHRÖCKH, de zaak, op het hoogst genomen, voor onbepaald mag houden.

De Heer LLORKNTE volgt bijna geheel het verhaal en de bewijsvoering van F. SPANHEIM, van wiens werk, *de Papa foemina inter Leonem IV et Benedictam III*, eene welgeschrevene *Fransche* vertaling door JAQUES LENFANT en A. DES VIGNOLLES in 1736 bezorgd is. In dit werk heeft men reeds volkomen bewezen, dat, lang vóór de Reformatie, deze gebeurtenis algemeen geloofd, en toen door geen Schrijver opzettelijk wederlegd is. Door geheel *Europa*, en voornamelijk in *Italië*, was dezelve verspreid en bij het volk aangenomen. Nu is het opmerkelijk, dat, bijaldien het gansche verhaal een verzonden sprookje is, men geen waarachtigen grond voor hetzelfde eerst ontfaan kan opgeven. Men is buiten staat aan te wijzen, hoe zulk eene aanstootelijke en, naar het toenmalig volksbegrip, Godslasterlijke geschiedenis ooit heeft kunnen verdicht worden, zonder het hevigst misnoegen bij Kerkvergaderingen en Kerkoversten te verwekken. De geringste afwijking van de Kerkleer werd met tijdelijke en eeuwige straffen bedreigd. Geen banvloek, daarentegen, trof ooit hen, die, vóór de Hervorming, dit gruwelstuk geloofden en verspreidden. Wat meer is, men rigtte standbeelden op ter vereeuwiging van hetzelfde; men sprak van hetzelfde openlijk in Kerkvergaderingen en ten aanhoore van de Pausen, zonder dat eenig openbaar teeken van afkeuring daarop volgde. JOANNES GERSON, Kanselier van de Hoogeschool te *Parijs*, zegt uitdrukkelijk, in eene Leerrede, in 1484 uitgesproken te *Tarascon*, in tegenwoordigheid van den Paus BENEDICTUS XIII: „ dat de Kerk bedrogen geweest is; „ toen zij, gedurende een' langen tijd, eene Vrouw als

„Paus vereerd heeft (*).” De Kerkvergadering van *Konstanz* heeft een dergelijk gezegde geduldig aangehoord, toen JOHANNES HUSS zich op de regering der Pausin beriep, ten einde te bewijzen, dat de Kardinalen in hunne kerkelijke bijeenkomsten dikwerf aan bedrog en zonde onderhevig waren (†). Terwijl men hevig tegen hem uitvoer, wegens stellingen of bewoordingen van eenen veel minder bedenkelijken aard, liet men hem deze een en andermaal uitspreken, en zij werd onder de punten van beschuldiging niet opgenomen.

Hetgeen mij over het standbeeld van JOHANNA te *Siena* is voorgekomen, is mede zeer opmerkelijk. De *Toskaansche* stad *Siena* mogt acht Pausen onder hare burgers tellen. Die eer werd haar hoog aangerekend; en gedeeltelijk ter vereeuwiging daarvan had men in de prachtige Hoofdkerk de standbeelden geplaatst van de Pausen en anti-Pausen, beginnende met den H. PETRUS en eindigende met HADRIANUS IV. Deze beelden, 170 in getal, waren aldaar opgericht in het jaar 1400 (†). Onder dezelve trok dat der Pausin JOHANNA langen tijd aller oogen tot zich. Zij bleef in het ongestoord bezit van haren rang tot in het begin der XVIIde eeuw, onder de regering van Paus CLEMENS VIII: toen eerst, en wel in het jaar 1600, werd de naam van JOHANNA, waarmede het standbeeld prijkte, in dien van Paus ZACHARIAS veranderd, en de vrouwelijke trekken onkenbaar gemaakt, ten einde een mannelijk gelaat te doen uitkomen. In dien staat zag de beroemde J. LAUNOY hetzelfde nog in 1634 (§). Weldra, echter, oordeelde men

(*) Men vindt de woorden van GERSON aangehaald bij LENFANT en DES VIGNOLES, t. a. p. T. I. p. 172. GERSON wordt bij sommige Roomsche Schrijvers genoemd *Scriptor Christianissimus*.

(†) LENFANT, *Histoire du Concile de Pise*, T. II. p. 238, 244.

(‡) MONTFAUCON, *Diarum Italicum*, p. 348.

(§) MABILLON, *Iter Italicum*, T. I. p. 157, en P. COLOMIÉS, *Recueil de particularités*, in *Opuscul.* Ultraj. 1669. p. 132.

ook dezen maatregel ongenoegzaam, om de ergernis geheel uit te wischen. Althans ANT. PAGIUS verhaalt, dat hij, in 1677, bij zijn verblijf te *Sienna*, te vergeefs naar dit beeld zocht. Een der oudste Kanoniken van de Hoofdkerk wees hem, met veel geheimzinnigheid, de plaats aan, alwaar de befaamde beeldtenis gestaan had, die ten tijde van ALEXANDER VII geheel enal gesloopt en tot gruis verbrijzeld was (*).

Ook te *Rome* hielden niet alleen het volk, maar ook de eerste beambten van het Pauselijk Hof, deze geschiedenis voor waar, of durfden dezelve althaus niet openlijk tegen spreken. Hierop doelt de bekende B. PLATINA, Boekbewaarder van het Vatikaan, in zijn werk *de vita et moribus Pontificum*, opgedragen aan Paus SIXTUS IV, zijnen weldoener en beschermmer (†). In hetzelfde komt JOHANNA voor als de 106de Paus: hare levensgeschiedenis wordt vrij uitvoerig geschetst. Het scheen hem, zegt hij, ongeraden, dit verhaal over te slaan, *ne obstinate nimium et pertinaciter omisisse videar, quae fere omnes affirmant: erremus etiam nos hac in re cum vulgo, quum appareat ea, quae dixi ex his esse, quae fieri posse creduntur* (‡). Dezelfde Schrijver wil daarbij niet ontkennen, dat, bij den optocht der Pausen naar de Lateraansche Hoofdkerk, men met opzet van den rechten weg afweek, ten einde de plaats niet voorbij te gaan, alwaar dit ergernislijk feit voorviel. De gewoonte, om deze beruchte straat zorgvuldig te vermijden, had voorheen kracht van wet bij het Pauselijk Hof. Dit wordt onder anderen bevestigd door hetgeen men leest bij BURCARDUS, Ceremoniemeester van de Kapel der Pausen, van SIXTUS IV tot JULIUS II. In het dagverhaal van dien, naar het schijnt, aanzienlijken Ambtenaar, hetwelk in Handschrift bewaard wordt op de Koninklijke Bibliotheek te *Parijs*, teekent

(*) PAGI, *Critica in annales Baronii*, T. III. p. 625.

(†) De eerste uitgave verscheen in 1479. Opmerkelijk is het, dat PLATINA dit werk schreef op last van den Paus: *mandasti — ut scriberem*, zegt PLATINA in de opdracht.

(‡) PLATINA, l. l. p. 108, *Ed. Cervicorni*, 1529, fol.

BURGARDUS op, „ dat Paus INNOCENTIUS VIII, „ op den 27 December 1486, van de Kerk van *S. Jan van Lateraan* terugkeerende, te paard de straat doorreed, „ alwaar het standbeeld van JOHANNA, hare bevalling „ voorstellende, gestaan had, en dat men den Kerkvoogd „ deze inbreuk op de *etiquette* zeer euvel nam.” De Aartsbischop van *Florence* en vele andere Prelaten gaven hunne verontwaardiging zeer luid te kennen. Slechts één Bisshop verbood den Ceremoniemeester daarvan te spreken, „ daar de zaak naar ketterij rook (*).”

BAYLE en andere Schrijvers hebben in twijfel getrokken, of MARTINUS POLONUS, Penitentiarius van Paus NICOLAUS III, en Aartsbischop van *Gnesen*, uit de XIIIde eeuw (†), deze geschiedenis inderdaad verhaald hebben, wyl men eenige vervalsching in de weinige Handschriften, daarvan voorhanden, vermoedde. Ook deze twijfel kan thans niet meer bestaan. Op de genoemde *Parijsche* Bibliotheek vindt men 19 Handschriften, uit de XIV en XVde eeuwen, van de *Flores Chronicorum*, door BERNARD GUIDONIS, tijdgenoot van MARTINUS, geschreven, waarin deze de eigene woorden van MARTINUS POLONUS herhaalt, en met hem instemt in de reden, waarom men in de gewone Chronologische lijsten van de opvolging der Pausen den naam van JOHANNA niet ontmoet (‡). Bij de vermelding van deze daadzaak voegt de Heer DE BREQUIGNY, een beroemd *Fransch* Geleerde, de namen van meer andere Schrijvers, die vóór MARTINUS POLONUS hetzelfde verhaald hebben, en wier getuigenis niet in ééns door eene magtspreuk mag verlamd worden (§). Mij vergenoegende met te verwij-

(*) *Notices et extraits des Manuscrits de la Bibliothèque du Roi*, T. I. p. 85.

(†) Hij overleed in 1278 of daaromtrent.

(‡) *Nec idea ponitur in catalogo sanctorum Pontificum tam propter mulieris. sexum, quam propter deformitatem facti.* MARTIN. BOL. *Chron.* ad annum 855.

(§) *Extraits et notices de la Bibliothèque du Roi*, T. II. p. 12 et suiv. et 580.

zen naar het werk van dien Roomschkatholijken Gelcerde, wil ik nog slechts herinneren, hoezeer de toenmalige gesteldheid van het Kerkelijk gezag te *Rome*, de gruwelijke zedeloosheid der Geestelijken, en de onheilige handelingen, die bij de benoeming van de Opperhoofden der Kerk plaats grepen, de onwaarschijnlijkheid wegnamen, welke in den eersten opslag tegen de verkiezing van eene Vrouw tot Paus pleiten moet. De IX en Xde eeuwen leveren menigvuldige voorbeelden op van schaamteloze bedriegerijen, door Kardinalen en Kerkoversten gepleegd. Wie weet niet den invloed, welchen MAROCIA, de Gemalin van ADELBERT, Markies van *Toskanen*, en de Geliefde van Paus SERGIUS III, op het Kerkelijk Bestuur tegen het einde der IXde eeuw verkreeg? SERGIUS verwekte bij haar eenen Zoon, JOHANNES genaamd. Dezen wist THEODORA, de Zuster van MAROCIA, waardige navolgstster van alle MESSALINA'S uit vroegeren en lateren tijd, eerst tot Aartsbisshop van *Ravenna* te verheffen, en daarna, door hare strafbare verbindtenissen, tot Opperhoofd der Kerk te doen kroonen. MAROCIA en THEODORA voerden toen eenigen tijd eene onbepaalde heerschappij over *Rome*. Gansch *Italië* en velen uit de Geestelijkheid klaagden luid over de geweldnarigen dezer Vrouwen. De eerwaardigste ambten werden verkocht, of ten prijze van teugellooze ontucht weggegeven; en bij de losbandigheid, die toen met alle wetten van orde en zedelijkheid den spot dreef, was het waarlijk niet onmogelijk, dat de eene of andere heerschzuchtige bedriegster tot de eerste eerambten in de Kerk wist op te treden. — Men treft daaromtrent bij den Kardinaal BARONIUS een gezegde aan, waarmede ik deze weinige bedenkingen sluiten wil. Men houde het mij ten beste, dat ik de onstichtelijke pasfage onvertaald late (*): *Ille pessima foemina (THEODORA) dominium urbis est consecuta, possidens arcem, illudque in posteros propagare curavit, filias prostituens Pontificibus, sedis Apos-*

(*) BARONIUS, *Annales* ad annum 908. §. 6. Tom. X. p. 671.

tolice invasoribus et Tusciae Marchionibus, ex quibus tantarum invaluit meretricum imperium, ut pro arbitria legitime creatos dimoverent Pontifices et violentos ac nefarios homines illis pubes intruderent.

R.....

G. H. M. D.

HET LEVEN EN DE WANDELINGEN VAN MEESTER
MAARTEN VROEG.

XVIII.

Opvoeding.

*Purpureus, late qui splendet unys et albers
Asfuitur pannus.*

HORAT.

Nog val van mijnen droom stapte ik het huis uit. Onderweg kan ik mij niet weêrhouden, telkens aan mijne das en hemdhoofd te trekken, en den vinger daar tusfchen te stekken, of zij mij niet knelden; ik verbeeldde mij, iets stropachtigs om den hals te hebben, en schudde mij telkens het hoofd, als een poedelhand, die pas uit het water komt, ten einde zeker te zijn, dat alle wervelen en spieren nog op hunne plaats zaten en zich vrij konden roeren. Zoo in beweging met lijf en leden, kwam ik de voorplaats bij den Schout opzetten, toen ik in mijne vaart gestuit werd door zijn tweede zoontje, een jongetje van zes of zeven jaren, die, met eene rol papier in de hand, naar mij toe vloog. „Meester!” zeide hij, „ik ga school, en heb een loffelijk getuigschrift gekregen wegens zedigheid; zie eens, hoe mooi!” Ik zag het fraai geschrift eens in, en, het teruggevende: „Wel zoo,” zeide ik, „dat is best, kleine maat! Gaat gij school? en zijt gij altijd zoo zoet; of hebt gij ook reeds met de plak gehad?” — „Wel foel, Meester! met de plak! Hoe verneiderend voor een' mensch, geslagen te worden! Dat is goed voor beesten.” Dit hoorende, draaide ik mij onwillekeurig om, om te zien, wie dit zeide; niet kunnende denken, dat zoo veel wijsheid uit een mondje voortkwam, hetwelk de tanden nog niet gewisfeld had. Maar ik ontdekte niemand, en het wijze ventje bragt mij huppelend binnen.

waar ik zijne moeder, omringd van hare dochters, vier aankomende meisjes, vond zitten. — Wanneer ik de vrouw van onzen Schout zie, is het mij even als in mijne leerjaren, wanneer ik mij in de beentjes van de achterhand vergiste. Ik meende, dat ik ze zeer wel uit elkander kende, maar was toch altijd met de zaak verlegen, als mijn meester mij er een voor den neus leide. Zoo ging het mij ook bij de Schoutsvrouw. Elk hield haar voor eene der knapste vrouwen van het dorp, en roemde haar huishoudelijk bestuur; elk wees op hare kinderen; geen gezonder, netter, vlijtiger of zediger kinderen in den omtrek. En nauwelijks was men een uur in het vertrek, of men kreeg lust te vragen: „Is dat eene moeder met hare dochters? of eene oude tante, die, om Godswil in huis genomen, van tijd tot tijd een woordje meê mag praten?” Toen ik binnenkwam, wees zij mij op eene fraaie teekening, welke op tafel lag, met de woorden: „Kijk eens, Meester! dat heeft onze Keetje gedaan.” Dezelve waren er niet uit, of gij hadt eens moeten zien het verlegen gezigt van de eene, de booze kleur van de andere, terwijl eene derde den neus optrok, en allen Mama bijna in haar gezigt begonnen uit te lagchen. Ik wist niet, wat ik er van maken moest; dooh, meependē, om hare verlegenheid, dat die naast mij zat de teekenaarster was, zeide ik tot haar: „Wel, Juffer Keetje! gij hebt het ver gebracht.” Met een opgewipt neusje wees zij mij met de naald op eene, die tegenover haar zat, half lagchend zeggende: „Gij vergist u, Meester! dáár zit Juffer Keetje.” Deze scheen zulks niet te bevallen, en nam, met eên gelaat, betwelk eene compagnie soldaten tot staan zoude gebracht hebben, de teekening zoo onbefuisd van de tafel, dat zij tegen een zeer vol geschonken kopje stiet, en er eene rivier over de tafel stroomde. „Kind! wat doet gij mij daar?” zeide Mama hierop; doch kreeg vrij bits ten antwoord: „Wat doet gij de kopjes ook zoo onfatsoenlijk vol te schenken?” Het wijze ventje zeide toen: „Wil ik *onze* Trui belien, dat zij uit *onze* keuken *onzen* vaatdoek brengt, om *onze* tafel af te vegen?” Ik merkte, dat de herhaling van dit *onze* regt geestig gevonden werd, en begreep nu, dat Mama het bij de Dames, eenige oogenblikken te voren, verkorven had, met van *onze* Keetje te praten.

Ik was intusfchen, door al dat rumoer, te eenemaal uit het veld geslagen. Mijne zinnen waren geheel op een' patiënt

gevestigd, en, er geen vindende, vond ik mij zoo leêg als een boer, die zonder geld bij zijn' Landheer komt. Spoedig werd ik echter uit mijnen nood gered, daar Mama, zich tot de grootste uit den hoop wendende, zeide: „Kind t vertel nu eens goed aan Meester, wat u schort.” Kind scheen daartoe geen lust te hebben, en, na eene poos heen en weêr op haar' stoel te hebben geschoven, kwam er eindelijk, op een' knorrigen toon, uit: „Och, Mama! 't is al over.” Dit woord sloeg mij dood; doch Mama, begrijpende, dat, waar een Meester is, ook een patiënt moet wezen, hervatte terstond: „Ja, Meester t zij wil 't nu niet weten; maar zij werd straks zoo wonderlijk en zoo bleek, dat wij allen meenden, dat zij slaauw zou vallen. Zij zit ook altijd te proulen en te zuchten, en ik weet waarlijk niet, waarom; zij heeft zoo veel reden van tevredenheid: want denk eens, Meester t zij heeft voorleden week, op de Fransche school bij Mamfel s t. L E G B R, den prijs gekregen van...” Hier stond Mama, met de breinaald aan den neus; maar kon het er niet uit krijgen, waarin eigenlijk Kind den prijs behaald had. Op het hooren van het woord *Mamfel* waren alle de gezigten zoo strak getrokken, als van onze oude Schoolmeesters, wanneer zij naar de kerk gaat. Er was dáár dus geene opheldering te wachten, die ik ook wel merken kon, dat Mama van hare nufjes niet waagde te vragen. Na eenige oogenblikken bedenkens hervatte zij: „Nu, de naam doet er ook niet toe; de meisjes leeren nu zoo vele mooie dingen, waarvan men in mijn' tijd niet wist; maar het was, Meester, omdat zij de namen van alle de Goden en Godinnen wist te zeggen, en wie zij waren, waar zij woonden, hoe zij gekleed gingen, en wat ieder te zeggen had. Meester t als gij het gehoord hadt, gij zoudt er van verstomd geslaan hebben.” Ik liet moeder nauwelijks uitspreken, en, vrezende dat mij de vogel geheel ontsnappen zou, had ik Kind al bij den pols, en liet haar de tong uitsteken. Ik had nu mijne vangst beet; maar noch pols, noch tong, noch wat ik vroeg of weêrvroeg kon mij baten; alles was zoo wêl, dat er zelfs voor een onnoozel kopje kamille of een lepeltje vlierstroop geen schijn te vinden was. Ik was ten einde raad; doch de radheid van Mama's tong, die mij aan de patiënte geholpen had, hielp mij ook aan het middel: want, voortpratende, zeide zij: „Straks is zelfs Jufvrouw P. hier geweest, om haar te feliciteren, en dat is da

knapste van de school." Dit woord was er naatwelijs uit, of Kind borst uit in tranen, en eene der anderen werd zoo rood als het vest van den ouden Koetsier van onzen Ambachtsheer, smeet haar werk op tafel, en zeide: „Met uwε permissie, Mama! wie zegt dat? Truitje P. de knapste! Mevrouw ST. LEGER weet wel, wie Schoolopziener is, en daar wandelt de eerste prijs heen. Neen! Lotje (op Kind wijzende) kwam de eerste prijs toe; dat zeggen allen uit één' mond." Ik merkte nu duidelijk, dat de gemoederen in beweging waren geweest; en dit gaf mij een medicinaal regt, om een bedarend zenuwdrankje voor te schrijven. Gezegd hebbende, dat ik dit bezorgen zou, trok ik op, latende Mama met hare beminnelijke dochters verder uitmaken, wie de knapste van de kweekelingen van Mevrouw of Mamfel ST. LEGER was.

Naar huis gaande, woelde mij al, wat ik gezien en gehoord had, zóó door het hoofd, dat ik mijne gedachten volstrekt niet bij mijne bezochte patiënte kon bepalen, hetwelk andere mijne standvastige gewoonte is. Ik kon het niet op, dat een Christenmeisje een' prijs kreeg, omdat zij de namen van de Heidensche Goden en Godinnen van buiten kent. Nog minder, dat die zelfde Juffers, die zoo aardig, zoo vriendelijk waren, waar men ze zag, in huis zich zoo baziinig toonden, hare goede moeder bespotteden en op den kop zaten. Ook vond ik het raar, dat men in haar, die toch voor den stillen huisselijken kring bestemd zijn, zulk eene zucht voede om zich te vertoonen, en om de eerste te zijn. Vol van die gedachten kwam ik, bij de pastorf, Dominé tegen, en kon niet nalaten, hem deelgenoot te maken van mijne overwegingen. Ten slotte vroeg ik hem: of hij het goedkeurde, dat meisjes zulke dingen leerden, en hoe het toch kwam, dat er zulk een verschil plaats had tusfchen de meisjes van den Schout binnenshuis en bultenshuis? — „Het eene is een gevolg van het andere," zeide hij; „en in dat alles zien wij de kleur van den tijd, dien wij beleven. Men maakt van alles eene kunst, tot het neusfnuten toe; dus ook van zedigheid en van alle mogelijke deugden. Het is dan ook natuurlijk, dat, even als onze meesters krullen om onze schriften trokken, wanneer wij goed gefchreven hadden, de meesters van onze kinderen krullen trekken om hunne deugden. Het is nu in het oog van velen geene mindere kunst om de waarheid te spreken en eerlijk te zijn, dan om goed te schrij-

ven en te teekenen; en het eerste, begrijpt men, moet even zeer en met even veel moeite aangeleerd worden, als het laatste. Men *dresseert* de kinderen tot de deugd, als een hond tot *apportieren*, en zij worden in de zedelijkheid geoefend, als een soldaat in den wapenhandel. Het spreekt nu van zelf, dat zij hunne deugden *toon*en moeten, zoo als wij weleer ons schrift, en dat zij dan zeer geprezen worden. De geheele opvoeding en manier van onderwijs is voorts daaren gerigt, om te pronken en vertooning te maken. Het is niet genoeg, als Pietje een half dozijn letters kent, dat men het aan grootmoeder en peetoom vertelt, op hoop van een secretariskoek of een mooi potstuk te veroveren. Neen! de kleur van onzen tijd brengt mede, dat het gedrukt worde. De gansche stad en halve uren in den omtrek worden, door middel van kaartjes of *Programma's*, of de Courant, bijeengebragt, om te hooren, dat Pietje *A* kan zeggen; en, als hij het nu gelukkig gezegd heeft, wordt het niet door Mama op een praatsalet verteld, maar Pietje's lof

— verheft de Faam met goddelijk geluid,
 Zoo ver de zee met wentelende baren
 Het aardrijk kust en in hare armen sluit;

en een secretariskoek, bal — een boekgeschenk; of wel, den jongen wordt een eerpenning om den hals gehangen, als oudtijds een zeeheld, wanneer hij, voor het vaderland half lam geschoten, uit zee kwam. Zulk eene vertooning heet een *Examen*. Ik laat dit nog ten aanzien van jongens gelden, die toch min of meer op het tooneel der wereld moeten verschijnen. Maar hoe men het in zijne hersens kon krijgen, meisjes, die voor den stillen, huisstijken kring bestemd zijn, zoo, met trompet- en bazuingschal, de *revue* te laten passer en met hare opstellen, teekeningen, borduurwerk; enz.".... „Ja, dat is zeker raar," viel ik hem in de rede: „Ik weet wel, dat, als een Apotheker geëxamineerd wordt, hij een en ander geneesmiddel moet bereiden. Mij dunkt, zoo moest men in die meisjes-examens, als zij er dan toch wezen moeten, haar een' schotel laten gereedmaken, of iets van dien aard doen. Dikwijls heeft het mij gehinderd, wanneer ik hier of daar bij meergegoeden was, dat de vrouw of dochter niets verfrischends of versterkends voor den armen zieke wisten, en ik nog een keukenboek moest

opstaan, om wat te vinden." — „Ja maar, lieve VROEG!" hernam Dominé, „daarmede kan men geene *vertooning*, daarvan kan men geen *gewag* maken; en dit is thans in alle dingen een eerste vereischte. Als de eene jongen den anderen uit eene sloot gehaald heeft, is er zoo veel leven van, als toen DE RUYTER de Engelsche vloot verbrandde; zijn naam komt op de lange lijst der edelmoedige bedrijven, en wordt in Redevoeringen en Aanspraken herhaald en wederom herhaald, zoodat men er kwalijk van wordt. — Het is een groot gebrek in onze opvoeding, dat alles hoe langer hoe meer in het openbaar geschiedt. De kinderen verbeelden zich nu weldra niet slechts, dat zij iets, maar zelfs, dat zij zeer veel zijn, gevoelen eene zekere meerderheid boven hunne ouders, en begeeren dus ook natuurlijk stem in staat te hebben; zoodat, zoo wij tijd van leven hebben, Meester! gij en ik en alle vaders weldra voor onze zoons en dochters rekening van ontvang en uitgaaf zullen moeten doen, en hunne hooge goedkeuring op ons huishoudelijk bestuur inwachten." — Hoewel ik niet kon nagaan, dat dit nog veel nood heeft, vooral als ik aan mijne Toontje denk, riep ik echter onwillekeurig uit: „Maar, Dominé! als dat zóó gaat, wat is dat dan een tijd, dien wij beleven!" — Ik kreeg hierop ten antwoord: „Een tijd, waarvoor wij den Hemelschen Vader mogen danken, dat Hij ons het voorregt schonk van er in geboren te zijn. Gelijk een goed ruiter gaarne een vurig paard berijdt, moet het ons ouders aangenaam wezen, eene jeugd te zien opwasfen, waarin zich de verhevene vermogens van den mensch zóó heerlijk ontwikkelen. Maar, gelijk een goed ruiter een vurig paard den toom niet achteloos op den nek laat hangen, moeten wij ook onze waakzaamheid verdubbelen en met ernst ons gezag handhaven, en haar goed doen gevoelen, dat, zoo zij wat meer *weet*, wij *échter* maar *zijn*." — „Is daar kans op, Dominé?" — „Daartoe, lieve vriend! zoude ik meenen, leiden vele middelen, onder anderen twee, die ik echter vrees, dat velen niet smaken zullen. Het eene is, dat men zoo min mogelijk *vertooning* make met de vorderingen zijner kinderen; ten tweede, dat men hun, voorel zoo zij vlug zijn, het leeren niet te gemakkelijk make. Wanneer een kind ziet, dat voor zoo weinig moeite zoo magtig veel lof en eer veil zijn, wordt het natuurlijk door al dien wind verbazend opgeblazen; het meent al wonder wat te zijn en wonder wat te kunnen, wanneer het zoo in een

wip een paar talen beet heeft, en nog een boel historie en geographie, en ik weet niet wat al; doch als men wat meer voet bij stuk zet, en den jongen Heer eens goed rekenschap van de letters laat geven; waaruit zijne mooie woorden bestaan, dan gaat het hem als een opgeblazen zak met erwten, waarin men een gaatje prikt."

"Veel werks in weinig tijds," plagt mijn vader wel te zeggen, "is thans de manier. Het gevolg hiervan is, dat, daar het er ook goed uit moet zien, zal het een' kooper hebben, men op de innerlijke deugdzaamheid zoekt uit te halen, wat men aan het uiterlijke te koste legt." Zoo schijnt het dan nu ook met de opvoeding te zijn. Onze onderwijzers wedijveren met onze schrijfwerkers: de eersten bezorgen ons in een omzien jongelingen en jongedochters met alle mogelijke wetenschap en deugd, zoo als de laatsten om een' spotprijz meubelen van mahonijhout — opgeleid als een vlesje.

Naschrift van den Redacteur.

In het *Mengelwerk* voor 1823, bl. 629 euv., is iets tit het *Leven van Maarten Vroeg* geplaatst, over 's menschen gelijkheid, vrijheid enz., hetgeen den Redacteur al spoedig bleek, door dezen en gene, verkeerd verstaan, en daardoor averegts toegepast te zijn. Dit gaf aanleiding tot eenig schrijven deswege van denzelfven aan wijlen den geachten Hoogleeraar; en hij vermeent aan diens nagedachtenis verschuldigd, en tevens hun, die het voornoemde stukje niet wel begrepen hebben, dienst gedaan te zijn, door de mededeeling van 's mans naif antwoord op zijn schrijven.

IJ.

„ Amice!

„ Overkropping met gedeeltelijk onverwachte bezigheden en ziekte, die mij tot alle werk buiten staat stelde, hebben mij onwillig zoo lang doen zwijgen. Het spijt mij, dat Maarten het verbruid heeft; maar wat geschreven staat, staat geschreven, zeg ik met Pilatus; dat wil zeggen: ik heb het gemeend. Zeg mij toch eens, beste Vriend! of gij in ernst aan de gelijkheid der menschen gelooft, niet zoo als gij ze in uw' kop idealiseert, maar zoo als zij op harde rondwandelen? B. v. die brave, goede B., die nu zoo hard wordt gevallen, met die lieve jongens, die hij elk op een stok-

paardje gezet heeft, en die daar nu iedereen mede van de beenen trachten te rijden, aan de eene zijde, en Washington, met een paar van die knapen, die hier waagden deugdzaam te zijn, zonder onophoudelijk van de genade Gods te schreeuwen, aan de andere, — zijn u die even veel waard? Is B. niet veel meer waard als Dichter, dan wijlen . . . . ., te . . . . .? En ik zoude toch de laatste liever zijn dan de eerste. Zoo zijn, dunkt mij, de menschen van verschillende waarde, *in hun geheel beschouwd*, en dezelve mensch, naar het oogpunt, waaruit men hem beschouwt. Maar om nu den mensch juist naar datgene te meten, waarvan de beste, *zoo lang hij hier op aarde is*, zoo bitter weinig toebt, namelijk *ware zedelijke vrijheid*, die zeker *allen gemeen is*, dit is, dunkt mij, even zoo goed, alsof ik den schranderen olifant, het morsig varken en den dommen os over één kam schoor, omdat zij allen een hart hebben, in markt en beweging allezins gelijk. Wanneer men menschen vergelijkt, moet men den geheelen mensch nemen, en niet een stukje. In de Maatschappij komt daar dan nog het verschil van stand bij; en, om één voorbeeld te noemen, hoe raauw het in *Amsterdamsche* ooren klinken moge, een Edelman heeft op zekere uiterlijke onderscheiding aanspraak, omdat hij Edelman is; maar, *lee wel, uiterlijke*, geen *privilegie*, geene andere of meerdere regten; zulke onderscheidingen, die op wind neerkomen, omdat het Edelmannschap, op de keper beschouwd, wind is. Maar nu zie ik er iets kinderachtigs in, hem dat kleine vermaak en eer te misginnen, dat hij een' langen naam mag teekenen, met Baron er voor, en Heer van dit en dat er achter, en dus wat meer inkt en pannen vermorsen dan gij of ik, of dat hij op zijne koets een paar afsgrifelijke dieren mag laten schilderen, ja zelfs den Hollandchen Leeuw met eene streep over zijn ligchaam, ten bewijze dat zijn betovergrootvader een h . . . . . kind van een Hollandchen Graaf was, of dat hij zijnen knecht een' rok mag aantrekken, met al de kleuren van den regenboog uitgemonsterd; ik zou hem zelfs van harte gunnen, dat hij, boven anderen, hazen en patrijzen mogt schieten, en dus in het gild van de katten en spreeuwen te behooren, die onze huizen en velden van ongedierte zuiveren, en dergelijke fraaijgheden meer. De kool is de sop niet waard; en, als ik het regtuit mag zeggen, al dat razen tegen de bevoorregte standen, zoo als men ze noemt, komt voort uit nijd en hoogmoed en inge-

nomenheid met zijn' eigen lieven persoon. Uit dat beginfel wordt eerst de Adel afgeschafte, en vervolgens alle goederen gemeen verklaard; dat is de wijnmoet, die de gemoederen aan 't gisten brengt, de ware grond van elke Revolutie, waarvan de grondwet is: *ik wil staan, waar gij staat*, even als eene dringpartij in eene Amsterdamsche kerk, waar die eene plaats heeft verdrongen wordt door die er geen heeft, ten zij hij met een paar stevige ellebogen zich ruimbaan weet te maken.

„ Ziedaar een stukje van mijne staatkundige geloofsbelijdenis. Ik beschouw dit geheele leven, dit geheele ondermaansch menschengeslacht, als een staat van onvolmaaktheid. De vergelijking is oud, maar waar: wij zijn *rupsen*; en de ondervinding leert, dat uit de rupsen, die met de schoonste kleuren pronken, vaak de leelijkste uilen kruipen. Dit zij mij vergund toe te passen, niet alleen op aanzien, op rijkdom, op schitterende gaven, maar op alles, wat aardsch is, tot deugd, of liever deugdzame, edelmoedige, verhevene daden, inclus.

„ Vale! en geloof mij

T. T.

J. VOSMAER.”

„ P. S. Mijn slecht schrift, nu nog slechter, veroorzaakt doordien ik mijne handen maar half tot mijn' wil heb gehad, verzoek ik te versoonen.”

ANEKDOTEN WEGENS KEIZER ALEXANDER VAN RUSLAND.

ALEXANDER bezoekt eene Wolfspinnerij.

Ik was te Aken tijdens het Congrès. (Dus verhaalt een Correspondent van het Engelsch tijdschrift *the Examiner*.) Keizer ALEXANDER wandelde dikwijls in den vroegen morgen in de omstreken der stad. Ik ontmoette hem, op zekeren dag, vroegtijdig, in het fraaije bosch, genoemd *het bosch van Paulina*, de geliefkoosde wandelplaats der Prinses PAULINA BORGHESE, NAPOLEON's zuster, wanneer zij de wateren gebruikte. Hij was gekleed in eene eenvoudige blaauwe *frac*. Na mij bij het aanspreken een' goeden morgen gewenscht te hebben, vroeg hij mij, of ik hem den naam konde zeggen van den eigenaar van een groot, nieuw gebouw, digt aan het bosch, hetwelk hij mij met zijn' rotting aanwees. Ik voldeed aan zijne nieuwsgierigheid, hem onderrigtende, dat het eene Wolfspinnerij was, en dat de eigenaar, dien ik kendé,

LUDWIG heete. Hij vroeg mij vervolgens, of er voor hem gelegenheid zijn zoude, deze fabriek te bezigtigen; daar bijvoegende, dat hij *Aide-de-camp* was van den Keizer van *Rusland*. Ik bood aan, hem derwaarts te geleiden, en hij nam mijnen voorslag gretig aan. Toen wij het gebouw naderden, ontmoette ons de Heer LUDWIG, wien ik verlof vroeg voor den vreemdeling, die mij verzelde, om zijne fabriek te bezigtigen. De Heer LUDWIG, die even zoo goed als ik wist, dat deze vreemdeling Keizer ALEXANDER was, eerbiedigde zijn *incognito*, en geleidde hem naar zijne fabriek, hem achtervolgens al de werkplaatsen zien latende, waarmede omtrent twee uren verlieden. De Keizer nam daarna bij denzelfden een ontbijt aan, bestaande eenvoudig uit koffij, brood en boter. Het vertrek, waar hetzelfde werd gehouden, was versierd met prenten, onderscheidene wapenfeiten van NAPOLEON voorstellende, en op eene van welke diens zamenkomst met ALEXANDER op den *Niemen* was afgebeeld. Deze prent trok bijzonder de aandacht des Keizers. Na dezelve eenige oogenblikken te hebben aangestaard, zeide hij: „Het is waar, het is waar; maar waarom deed hij ook niet zoo op de *Loire*, in 1815, in plaats van zich aan de *Engelschen* over te geven? Hij had dit kunnen doen, en, zoo hij het gedaan had, zou hij nog mischien Keizer der *Franschen* zijn.” — „Maar,” merkte de Heer LUDWIG aan, „het Huis van *Bourbon*?” — „Het Huis van *Bourbon*!” antwoordde de Keizer met levendigheid; „ja, gij hebt gelijk, dit was toen een hinderpaal; maar hij had het kunnen doen in 1814, wanneer de *Bourbons* bij den oorlog nog in geene aanmerking kwamen.” — Toen de Keizer afscheid nam van den Heer LUDWIG, bedankte hij hem beleefdelyk voor deszelfs heusch onthaal, en, over eene binnenplaats gaande, ontmoette hem een dozijn werklieden, die hem herkennen, en hem, tot driewerf toe, begroetten met het geroep: „Leve de Keizer!” ALEXANDER scheen eenigzins verwonderd over deze begroeting, en onttrok zich, met overhaasting, aan dezelve; maar, twee uren daarna, verscheen een Officier met een' brief van den Keizer voor den Heer LUDWIG, verzeld van een' kostbaren ring voor hem en honderd dukaten voor het werkvolk.

ALEXANDER en de Huurkoetsier en het Appelwif.

ALEXANDER leefde te *Aken* zeer eenvoudig, en had

slechts een klein gevolg bij zich. Hij legde zijne bezoeken af in eene huurkoets, en had tot koetsier een' dronkaard, die altijd geweldig hard reed. Meermalen kwamen hem klagten tegen dezen koetsier ter ooren, en de Keizer had hem, ten gevolge daarvan, aanbevolen, voortaan bedachtzamer te zijn. Deze man, hem eens door de straat *St. Aldebert* rijdende, wierp eene kabriolet omverre. De Keizer, zeer vergramd, sprong uit de koets, trok zelf den koetsier van den bok, en noodzaakte hem, te voet naar huis te keeren.

Op zekeren dag den Koning van *Pruisfen* ontmoetende in eene naauwe straat, waar geene twee rijtuigen eikander konden pasferen, verliet ALEXANDER terstond het rijtuig, en, dat des Konings naderende, zeide hij tot hem: „Kom, „broeder, laten wij de koetsiers begaan;” en, den Koning in den arm nemende, die zich desgelijks gehaast had af te stijgen, gingen de beide Vorsten te voet heen, tot groot genoegen der aanbouwers.

Bij eene andere gelegenheid trad ALEXANDER, in de straten van *Aken* verdwaald zijnde, naar het stalletje van eene koopvrouw in appelen, haar vragende, of zij hem konde zeggen, waar Keizer ALEXANDER woonde. „Wel!” antwoordde deze, „ziet ge mij voor even onnoozel aan, als gij „*Rusfen* zijt? Gij zijt immers de Keizer zelf, en zult beter dan iemand anders weten, waar gij woont!”

ALEXANDER en de *Metselaarszoon*.

Op den 18 en 19 November 1818 stond over het *Pruisfisch* korps van het bezettingsleger eene wapenschouw te *Sedan* gehouden te worden door den Keizer van *Rusland*, den Koning van *Pruisfen* en den Keizer van *Oostenrijk*. Al de inwoners der steden *Sedan*, *Charleville* en *Mézières* waren in beweging, en de nieuwsgierigheid des volks was inzonderheid op den eersten gevestigd, zoo zeer zelfs, dat de tegenwoordigheid der beide andere Monarchen nauwelijks in aanmerking scheen te komen. De Keizer van *Oostenrijk* verscheen niet.

Een kind van *Charleville*, elf jaren oud, zeer levendig van aard en met innemende gelaatstrekken, verlangende een der eersten te zijn, onder de kinderen van zijne jaren, om ALEXANDER te zien, had reeds twee mijlen te voet afgelegd op den weg van *Mézières* naar *Rethel*, om de rijtuigen te zien aankomen. Zeer vermoeid zijnde, en niets anders ontmoetende, dan eenige gewone reiskoetsen, besloot hij, naar zijne ouders terug te keeren, om iets te nuttigen. Hij klom

achter op het eerste rijtuig, dat hem bejegende, en den weg naar *Mézières* nam. Het was eene reiscoupé met neêrgeflagen kap, waarin twee reizigers van zeer eenvoudig voorkomen zich bevonden. Daar zat hij stil en gerust, toen eener reizigers hem aansprak: „Wat doet gij daar?” — „Wel, niets, Mijnheer! Gij ziet, ik keer terug naar *Charleville*.” — „Wie heeft u dan verlof gegeven, om achterop te klimmen?” — „Niemand, Mijnheer! en zoo het u hindert, zeg het maar, en ik zal aftijgen. Ik ben achter op uw rijtuig geklommen, omdat ik heel moê ben; want ik heb lang geloopt, om een der eersten te zijn, om Keizer ALEXANDER te zien; maar, wijl ik hem niet zag komen, ga ik naar huis.” — „Gij zoudt dus den Keizer gaarne zien?” — „Of ik! Men zegt, dat het zoo'n mooi man is.” — „Wel nu, mijn jongen! om u te toonen, dat ik u gaarne plezier wil doen, zoo plaats u naast dien Heer, die op den bok zit, en gij zult den Keizer, als hij komt, des te beter kunnen zien.” — „Ik bedank u wel, Mijnheer!” — „Wie zijt gij?” vroeg de reiziger, toen het kind op den bok geklommen was. — „Ik heet JOSEPH CHARRIÉ; mijn vader is metselaar, en woont te *Charleville*.” — „En gij hebt twee, drie mijlen geloopt, om den Keizer te zien?” — „O! Ik zou veel meer gedaan hebben; maar ik kon niet meer, omdat ik, een der eersten willende wezen, zoo hard geloopt heb.” — De reiziger lachte hartelijk. — „Zoudt ge, bij geval, met Keizer ALEXANDER bekend zijn?” vervolgde het jongken. — „Ik wil eens onderstellen, dat ik het zelf ware; wat zoudt ge daarvan zeggen?” — „Dat mijne kameraadjes het nooit zouden willen gelooven, dat ik met den Keizer gesproken hebt, zoo blijf maar op den bok zitten: wanneer wij te *Mézières* komen, zult gij overtuigd zijn, dat ik ALEXANDER ben.” — „Ik dank u wel, Mijnheer ALEXANDER!” — „Wilt gij met mij naar *Sedan*?” — „Of ik! Maar, Mijnheer ALEXANDER, ik doe het niet zonder permissie van mijn' vader; hij zou anders al te ongerust zijn.”

Inderdaad, het was de Keizer van *Rusland*, reizende in eene zeer eenvoudige coupé, met zijnen Broeder KONSTANTIJN aan zijne zijde. Te *Mézières* gekomen, waar zij zich niet ophielden, schreef de Keizer, door Prins WORONSOFF, dezé weinige regels: „Ik verzoek den metselaar CHARRIÉ, niet ongerust te zijn over zijn zoontje; ik neem hem met

mij naar *Sedan*; ik zal hem, na de revue, hem weér terugbrengen, en zorg voor hem dragen. ALEXANDER." Het kind, hetwelk men een koek gaf, verliet den bok niet, maar bleef op denzelfven, als in zegepraal, zitten; en, gedurende de vier mijlen van *Mézières* naar *Sedan*, praatte de Keizer met hem over het beroep van zijnen vader, van waar hij zijne benoodigdheden haalde om te bouwen, enz. enz. De jongen antwoordde steeds kort en bondig, voor zoo verre zijne geringe kennis zulks vergunde. „Hoe laat is 't, vriendje?" vroeg de Keizer hem, toen hij te *Sedan* afsteeg. — „Dat weet ik niet, Mijnheer ALEXANDER!" — „Gij hebt dus geen horloge?" — „Wel neen ik, Mijnheer!" — „Zie daar zes goudstukken; koop daarvoor een horloge, en wacht mij in dit huis, waar ik logeer. Men zal voor u zorgen; en morgen of overmorgen, wanneer ik vertrek, moet gij hier, en geheel klaar zijn, zoodat ik u naar uw vader weér kan medenemen." — „Goed, Mijnheer ALEXANDER! ik bedank u wel." — De Keizer gaf zijne bevelen, en hield zich vervolgens met andere zaken onledig.

De jonge CHARRIÉ, rijker in zijne eigene oogen dan de Keizer zelf, haastte zich, aan de begeerte des doorluchtigen gevers te beantwoorden. Hij kocht een groot zilveren horloge, met een' ketting van zes duim lengte, waaraan een enorm cachet en een' breeden sleutel van hetzelfde metaal hingen; en, niet weinig trotsch op zulk een' rijken tooi, liet hij tot aan zijne kniën deze kostelijke snuisterijen slingeren, terwijl hij door de straten van *Sedan* kuiferde.

Na verloop van twee dagen verliet de Keizer *Sedan*, om naar zijne Staten terug te keeren, *Mézières* en *Parijs* doortrekkende. De kleine CHARRIÉ hernam zijnen zetel op den bok, om, desgelijks, naar zijne familie weder te keeren. Het onderhoud tusfchen den grooten Alleenheerfcher van het *Rusfische* Rijk en den Zoon des Metfelaars van *Charleville* begon op nieuw. „Wilt gij met mij naar *Rusland* gaan?" — „Of ik! Maar, Mijnheer ALEXANDER, niet zonder permissie van mijn vader." — „Wel nu, ik zal het hem vragen, en, zoo gij wilt, zult gij mij niet verlaten." — „Ik wil overal gaan, waar gij wilt, Mijnheer ALEXANDER!" — Gedurende drie en eene halve mijl stond het gesprek niet stil. Op eene halve mijl afftands van *Mézières* ontdekte het kind zijnen vader te midden van een' troep handwerkslieden. „Kijk, kijk, Mijnheer ALEXANDER! daar staat mijn va-

der; die daar, met zijne lange blaauwe leviet. Zoo gij hem wilt spreken, moet gij het rjtuig doen ophouden." De Keizer deed, gelijk eene zoo groote personaadje hem voorschreef, en liet den metselaar tot zich komen. „Uw zoan bevalt mij, meester CHARRIÉ! Wilt gij hem aan mij oververtrouwen? Ik zal hem met mij naar *Rusland* nemen; en voor zijn' persoon zoo wel, als voor zijne opvoeding, zorg dragen." — „Sire!" zeide de metselaar, „ik heb niet dan *dit* kind." — „Ik zal hem u, na verloop van eenige jaren, terugzenden, en gij kunt hem gerust aan mijn vaderlijk toezigt overlaten." — „Ik kan niet, Sire! Dit kind is de troost ^{der} mijnner moeder, en ik kan van hetzelfde niet scheiden." — „Ik ben een eerlijk man, meester CHARRIÉ! en ik beloof niets te vergeefs." — „Ik geloof het gaarne, Sire! maar"... — „Gij doet niet wel, meester CHARRIÉ!" zeide nu Prins KONSTANTIJN, die naast zijnen Broeder zat; „de Keizer beoogt alleen het geluk van uwen zoon." — „Het doet mij zeer, genoodzaakt te zijn, het te weigeren; maar ik kan niet besluiten, mij te scheiden van mijn' eestigen zoon." — „Het spijt mij van uw' zoon'," hernam de Keizer eenigzins koel. Thans klom de kleine bengel, die deze nieuwe manier van reizen regt naar zijnen smaak vond, van zijne verhevenne zitplaats, en begon te huilen. „Vaarwel, Mijnheer ALEXANDER!... gezondheid!... Ik... ik ben regt bedroefd, dat ik niet met u naar *Rusland* mag." — De beide Vorsten gaven hem een twintigtal goudstukken, en vervolgden hunnen togt.

Thuiskomende, verteldè het kind alle, wat hem bejegend was, en wel in het bijzijn van een aantal nieuwsgierige oude vrouwen uit de buurt. Moeder CHARRIÉ zat voor in dezen kluchtigen *Areopagus*. Aan het einde des verhaals regende het verwijtingen op den armen metselaar, wegens zijne dwaasheid in het afweren van het geluk van zijn' kind. „Bedenk, mijn goede man!" zeide onder anderen eene groote vrouwemuts tot hem, „dat men niet alle dagen Keizers ontmoet op 's heeren weg, en dat men, wanneer zoo iets gebeurt, er waarlijk wel gebruik van mag maken!" Eindelijk (zoo veel vermag de vrouwelijke welsprekendheid) liet zich meester CHARRIÉ bereden. Hij reisde, per post, met zijnen zoon, den Keizer na op den weg naar *Parijs*, en trof hem aan te *Soissons*. ALEXANDER ontving hem wel; maar de eerste opbruising van edelmoedigheid was bekoeld door de

stellige weigering van den kant des metfelaars. „Ik trek *Parijs* slechts door,” zeide hem de Vorst; „ik zal mij nergens ophouden, eer ik in mijne Staten ben gekomen. Zoo gij het geraden vindt, wacht mij te *Aken* op, waar ik overmorgen zijn zal, en dan zal ik u mijn besluit mededeelen.”

De goede metfelaar, die alleen aan den sterken drang van vreemden had toegegeven, bedacht zich nader, en zijn vaderlijk gevoel zegepraalde; hij ging niet naar *Aken*, maar keerde bedaardelijk huiswaarts, en zijn zoon leerde huizen bouwen, gelijk zijn vader en grootvader en overgrootvader hadden geleerd.

DE SCHEPPING DER RUFFS.

(Uit het *Hoogduitsch*, door Mr. A. E. H. . . . . (*).)

Toen de eerste menschen om eigene schuld uit het Paradijs verdreven waren, en de vrome Abel onder de wreede hand zijns broeders den dood gevonden had, verscheen de Engel des Verderfs voor den troon van Jehova, en sprak: „Het vonnis des doods is over de aarde geveld, en de mensch toort zich zijn noodlot waardig. Vergun mij de magt, eenige schepfelen tot dienaars van het verderf voort te brengen, en anderen te herscheppen, ten einde dezelve mij in mijne taak ondersteunen.”

Jehova wenkte, en de bede was toegestaan. Toen daalde de Engel op dit benedenrond, en gaf den leeuw zijne verschrikkelijke klaauwen en zijnen naar bloed hijgenden muil; zijn gebrul deed voor de eerste maal de velden daveren, en, in plaats dat zacht krullend haar zijnen hals langer verfierde, goldden forsche gele manen langs zijnen nek. De tijger en het luipaard, die tot hiertoe onder de lammeren geweid hadden, bekwamen hunne gevlekte huid, en met dezelve hunnen boosaardigen bloeddorst. Gier en adelaar schreeuwden in de lucht, en bragten in hunne getakte klaauwen dood en verderf in de dalen te voorschijn; terwijl in de spleten der rotfen de van vergif zwellende adder loerde.

De Beschermengel der Aarde treurde. Er was tweestrijd in de Natuur. De Engel des Verderfs zelf was over zijn maak-

(*) Als Bijdrage door hem gelezen in het Departement B . . . . der Maatschappij tot Nut van 't Algemeen, 24 Nov. 1825.

fel verschrikt. Evenwel hij troostte zich, en sprak: „Schiep
 „ de mensch zich niet zijne eigene wereld, daar hij rust en
 „ vrede vermaade, en daarvoor strijd en heerschappij koos?
 „ Hoe kan ik anders, dan verschrikkelijk zijn voor de ont-
 „ heiligde aarde?”

Zoo sprak hij, en wees die vreesfelijke monsters de woestijnen tot woonplaats aan, en gaf hun de uren des nachts om te rooven. Want bij den Hemelschen Vader is zelfs de strengste gerechtigheid niet zonder liefde.

Toen begaf zich de Engel des Verderfs naar de woningen des eersten menschengeslachts, en plaatste zich in eenen kleinen hof, alwaar Mirza, Abel's geliefde en treurende zuster, boomen en bloemen kweekte. Deze hof was een klein beeld van Eden, vol koele schaduw en liefelijk riekende bloemen.

Peinzend stond hier de Bode des Hemels, getroffen door Mirza's onschuld en liefde. „Moet ik nu ook dezer vrome
 „ lijderesse nog meer, nog een nieuw lijden veroorzaken?” sprak hij. „Doch, dit zij zoo! Voor het vroom gemoed
 „ ontspruit ook uit lijden vreugde. En behoort zij niet tot
 „ het geslacht der gevallen? De gevolgen der zonde zijn
 „ eeuwig. Ook hier hebbe de vergankelijkheid hare dienaren!”

Hij boog zijnen staf, en uit het stof, dat hij roerde, ontstond eene vraatzuchtige rups, welke dadelijk de planten van rondomme verteerde, en de bladeren en bloesem van het naastbij zijnde boompje doorknaagde.

Kort hierop kwam Mirza in haren hof, en verschrikte, toen zij de verwoesting aan bladeren en bloesem ontdekte. Dan, toen zij naderbij trad, en dit zonderling gedierte met deszelfs knagend gebit aan de takken gewaar werd, schrikte zij nog veel meer, en liep ijlings naar haren broeder Seth, „Zie,” zeide zij, „eene slang zit op de takken en verteert mijn plantsoen!”

Toen kwam Seth in den hof, en, na de rups beschouwd te hebben, zeide hij: „Nee, Mirza! uwe vrees schetste u
 „ dit dier verschrikkelijk. De slang kruipt op haren buik;
 „ maar dit dier heeft pooten, en is een ander gewormte,
 „ dat, gelijk een schaap, van bladeren leeft. Ik wil het vertreden.” Toen schudde de knaap aan den boom, en de rups viel op den grond.

„Ach neen,” smeekte Mirza, „dood dit dier niet! Eten
 „ ook wij niet de vrucht des booms? Dit dier weet niet,

„ dat deze hof mijne vreugde is. Daarom, dood het niet!
 „ Ik wil het zoo veel geven, dat het genoeg heeft, en de
 „ planten niet schade.”

Toen zeide de knaap: „ Zijn dan de dieren aan ons niet
 „ onderworpen en in onze magt gesteld?” — „ Maar het is
 „ toch beter,” antwoordde Mirza, „ godheid en zachtzin-
 „ nigheid te oefenen, dan geweld. Laat haar het leven!”

Daarop maakte Mirza eene omtuining om de rups, en ver-
 zorgde haar van de bladeren en bloesem der boomen, des
 avonds en des morgens, meer dan zij konde verteren.

Toen de Hemelbode dit zag, werd hij geroerd, en sprak:
 „ De mensch heeft toch zijn Goddelijk evenbeeld niet ge-
 „ heel verloren. Hij kan zelfs zijnen vijand weldoen, en
 „ kwaad met goed vergelden.” De Engel stond peinzend,
 en zeide: „ Het is billijk, dat het goede het schoone ver-
 „ gezelle!” en raakte den knagenden worm met zijnen staf
 aan, — en de rups ontving de verwonderlijke kracht, zijne
 eigene doodkist te maken. Dit alles geschiedde omstreeks den
 schemeravond.

Den volgenden morgen in de vroege kwam Mirza in haren
 hof, en zag naar hare rups, maar vond haar niet. „ O! zij
 zal nog slapen,” was hare kinderlijke taal; „ ik wil haar niet
 „ wekken, maar bladeren verzamelen, terwijl de dauw daar
 „ nog op ligt.” Toen verzamelde zij bloesem en bladeren.
 Want Mirza had door haar weldoen het dier lief gekregen;
 en had, sinds Abel niet meet met haar wandelde, een hart
 voor de geheele Natuur.

Wanneer Mirza nu met bloesem en bladeren aankwam,
 vond zij eene pop, glinsterend en schoon, als eene purper-
 kleurige wolk. En zij stond verbaasd, en riep haren vader
 en moeder en al de haren bijeen. „ Ziet,” zeide zij, „ welk
 „ een schepsel heb ik opgevoed! Thans is het dood, en rust
 „ in een verwonderlijk graf. Wie weet, of het niet weder
 „ op nieuw te voorschijn komt!”

Zoo sprak Mirza met voorspellenden geest, en wist niet,
 dat zij de gave der voorzeggings bezat.

Doch Adam, haar vader, zeide: „ Wie kan zulks door-
 „ gtonden? Begin en einde zijn voor het menschelijk oog
 „ verborgen. Doch deze nieuwe gebeurtenis zij voor ons
 „ niet zonder wijsheid. Welaan, laten wij de pop in onze
 „ hut brengen.”

En zij bragten het hufsel des diers in hunne woning;

terwijl Maria zeide: „Ik verheug mij toch, het dier tot aan „ deszelfs dood te hebben wól gedaan.”

Daar lag dan het hulsel van dit onbekend gedierte in de woning der menschen, voor hen een beeld van Abel, den eerst ontslapenen! Wanneer zij nu op zekerem morgen bijeen waren en over den doode met wemoedige harten spraken, zie! daar verhief zich op eens een zacht geruisch, en de pop bewoog zich. Nu traden allen toe, en staarden op het hulsel, met stille verwachting.

Daar barst plotfeling het ronde zilverkleurige graf vaneen, en zie! daar kwam uit de enge kluis een levend wezen te voorschijn, en fladderde en zweefde met een viertal wickjes daarhenen. Deze wickjes nu waren blaauw, gelijk de saffier en het helder gewelf des hemels, en met een' gouden zoom omgeven, en iedere wick was een span lang en breed. En in het vaneengeborsen hulsel lag een roode druppel, gelijk bloed. Het nieuwgeboren dier zweefde op fladderende wicken daarheen boven den wasem der bloellende boomen.

Toer vervulde eene eerbiedige bewondering en vrengde de harten der eerste menschen, en zij dachten aan Abel, den eersteling der ontslapenen. En hunne oogen werden geopend, zoodat zij de gedaante van Abel zagen als die eens Engels.

En zij hoorden de stem van den Engel des Verderfs, die hun toeriep: „Ziet! uit den Dood kiemt het Leven, en de Tijd „ verwisfelt zich in de Eeuwigheid. Aan het rein gemoed „ en kinderlijk geloof wordt het gegeven, de waarheid in dit „ beeld te aanschouwen.”

Sinds dien dag treurde Mirza niet meer om Abel, en de eerste menschen dachten nu meer aan hunnen dood, met vrolijker uitzigt op de toekomst.

EEN STAALTJE VAN HEDENDAAGSCH-FRANSCH KERKLIJCHT.

De *Etoile* van 28 Febr. 1.1. discht ons, heel sericus, het navolgend artikel op uit de *Echo du Midi*:

„ Verscheidene personen, behoorende tot het Stift van *Toulouse*, en bezocht met verschillende kwalen, hadden, door tusschenkomst van zijne Eminentie, Monseigneur den Kardinaal Aartsbischof van *Toulouse*, den eerbiedwaardigen Prins VAN HOHENLOHE in hunne genezing belangstelling ingeboezemd. Deze vrome Kerkelijke heeft, ten gevolge daar-

van, aan zijne Eminentie gefchreven, dat hij, ten einde te voldoen aan het verlangen van dezelfs getrouwe onderhoorigen, op den 2den en 3den Maart eerstkomende, des morgens ten negen ure, zijne fmeekingen bijzonderlijk ten Heemeft zal opzenden, bij de viering der heilige geheimeniften, voor de verligting (*) der perfonen, tot het Stift van *Touloufe* behoorende, welke den bijftand zijner gebeden hebben ingeroepen. In dezen brief biedt zijne Hoogheid tevens zijner Eminentie de vurigfte wenfchen aan voor denzelfen, alsmede voor het geluk van al de geloovigen zijns Bisdoms."

(*) Wij zouden dit woord met *ch* wenfchen gefpeld te zien. *Vers.*

VERJARINGSGROET AAN DEN HEER * * *, BIJ HET VIEREN
VAN ZIJN' TACHTIGSTEN VERJAARDAG AANGEBODEN DOOR
ZIJNE LIEFHEBBENDE DOCHTERS * * * * *

Alwie het kinderlijke hart
Van warme vadermin voelt blaken,
Zal onze vreugd, doormengd met fmart,
Op uw verjaringsfeest niet wraken;
Die laakt gewis de tranen niet,
Die, fchoon de vreugd 't gelaat doet gloeijen,
In weerwil van onszelve, ontvloeijen
Aan 't oog, dat in de toekomst ziet;
Die zal geen luchtig lied verwachten,
En, fchoon de vreugd den beker tooit,
Geen weemoedvolle zorg verachten,
Die groefjes ons in 't voorhoofd plooit.

Wij zien, aan dezen gullen difch,
U in uw' vriendenkring gezeten:
Het helder oog, 't gelaat zoo frifch
Doet haast uw' ouderdom vergeten.
Moge ook de Tijd alwat beftaat,
In rustelooze vaart, verftoren,
Nog ploegt hij geen te diepe voren
Op Vaders immer jong gelaat.
Verbleekt zij dan de kleur der haren,
Waarmee zijn hand uw' fchedel fiert;
Dit is een eerkrans op uw jaren,
Die grootsch om uwe fapen zwiert.

Hoe weinig grijsaards, die, als gij,
 Met vasten stap daar henen treden!
 Geen wagliend hoofd hangt u op zij';
 Geen stramme bogt misvormt uw leden:
 Met juistheid mikt uw oog het doel:
 Elk zintuig geeft u stof tot danken;
 Gemaklijk vangt uw oor de klanken;
 Nog levendig is uw gevoel;
 Verrukt nog ademt gij de geuren,
 Die Flora's teelt den wanlaar biedt;
 En, wie 't gemis des smaaks betreuren,
 Ook dat genot ontbreekt u niet.

Niets hindert nog uw' vluggen geest,
 Met oordeel en verstand, te werken;
 Nog zijt gij, wat gij zijt geweest,
 En niemand kan vermindring merken;
 Nog daaglijks zien wij u, met vlijt,
 Uwe uren tot ons nut besteden,
 En, eer gij 't weet, zijn ze u ontgleden,
 Meê voortgetrokken door den Tijd.
 Wij zien u steeds ons heil bedoelen;
 Gij acht noch zorg noch moeitenis.
 Wie zou dan niet, met ons, gevoelen,
 Hoeveel ons zulk een Vader is?

Ja, dierbaar zijt ge aan 't kinderhart,
 En zorglijk tellen wij de jaren;
 Herdenken, met een stille smart,
 Elk jaar, dar weêr is heêngevaren:
 Hun aantal tempert onze vreugd,
 Waarmeê we u dezen feestdag wijden.
 Wie kon zich zonder zorg verblijden?
 Wie, zonder vrees, hier zijn verheugd?
 Hoe heerlijk de avondwolken glimmen,
 Omzoomd door zomer-zonnegloed,
 Dat godlijk licht neigt naar de kimmen,
 Wanneer de dag ten einde spoedt.

De nimmer woê gerende Tijd,
 Voor wat hij voortbrengt steeds te duchten,
 Die alles met zich henen rijt
 In 't rustloos, onophoudlijk vlugten,

U tachtig jaren levens gaf,
 Hij, schaars gewoon zoo veel te geven,
 Verkort met elken stap uw leven,
 En voert u nader aan het graf.
 De woudvorst trof' de najaarsvlagen,
 Die gieren om 't verheven hoofd;
 De koude hand der winterdagen,
 Zij is het, die zijn blaadren rooft.

Maar weg dit denkbeeld, dat ons smart,
 En onze tranen zou doen vlieten!
 De vreugd voegt thans aan 't kinderhart,
 Dat nog uw bijzijn mag genieten.
 Uw dagen zijn bij God geteld.
 Moog' dan uw zon ter kimme neigen,
 Moog' vrij de Tijd uw aanzijn dreigen,
 God is het, die den eindpaal stelt.
 Wij treden Hem eerbiedig nader,
 En hoort Hij 't kinderlijk gebed,
 Dan wordt, door Hem, u, dierbre Vader!
 Het langste levensperk gezet.

Dien zegen smeeken wij van God.
 O, moog' Hij onze beê verhoren!
 Dan is u het gelukkigst lot,
 Tot aan uw levenseind, beschoren.
 Hij roepe spade u van ons af
 Naar 't zalig oord der Hemellingen,
 Die Zijn' verheven troon omringen,
 Daar ginds, aan de andre zij' van 't graf!
 Die hoop is ons tot troost gegeven,
 Die hoop, die Christnen toebehoort:
 Dat eens, aan gene zij' van 't leven,
 Een blijder morgen ons omgloort.

Offchoon de zon in 't westen zinkt,
 Haar glansen ons niet meer omschijnen,
 Geen enkele straal in 't oog meer blinkt,
 Maar alle ze in den nacht verdwijnen,
 Zij keert terug, met nieuwen gloed,
 Om nieuwe glansen te verspreiden:
 Zoo wij, wanneer wij hier verscheiden,
 (Die hoop staat vast in ons gemoed)
 Al zinken we in den nacht ter neder,
 Die alwat sterflijk is omgeeft,
 Wij zien, gewis, wij zien ons weder,
 Daar ginds, bij Hem, die eeuwig leeft!

M E N G E L W E R K .

R E D E V O E R I N G ,

O V E R D E

O N V E R D R A A G Z A A M H E I D I N D E N G O D S D I E N S T :

D o o t

M r . H . B L O E M E N . (*)

*— Périssé à jamais l'affreuse politique,
Qui prétend sur les cœurs un pouvoir despotique,
Qui veut le fer en main convertir les mortels,
Qui du sang hérétique arrose les autels,
Et, suivant un faux zèle ou l'intérêt pour guidés,
Ne sert un Dieu de paix que par des homicides.*

V O L T A I R E , *Henriade*, Chant III

Het is uit de Geschiedenis bekend, dat, reeds van de vroegste tijden des Christendoms af, de belijders van hetzelfde verschillende begrippen en meeningen voedden over onderscheidene stukken van geloof en beoefening, het eene van meerder, het andere van minder belang en wezenlijke waarde voor den Godsdienst en de heilrijke gevolgen, door denzelven bedoeld. Dan, niet alleen koesterde men verschillende begrippen en meeningen, maar de een wilde den anderen de zijne opdringen; men werd onverdraagzaam: de les van den grooten verbreider des Christendoms, Paulus: „Den genen nu, die zwak is sijn „het geloove, neemt aan, maar niet tot twistige zaken, mensprekinge;” werd veronachtzaamd: uit den twist ontstond toorn; uit dezen haat en vervolging. Met de uiterste spitsvindigheid redetwistte men over onderwerpen

(*) Uitgesproken in de vergadering van het te Almelo gevestigd Departement der Maatschappij: Tot nut van 't Algemeen, op den 3den Januarij 1826.

van beschouwing, verre boven het bereik van het menschelijk verstand, en gevolgelijk buiten de bevatting der twistende partijen, of over onderwerpen van beoefening, zonder belang voor het hart, voor de zedelijkheid, en voor het bijzonder of algemeen geluk; en het is opmerkelijk, dat juist die twisten, welke over zulke, in een of ander, of ook in beide opzigten, minst belangrijke onderwerpen werden gevoerd, veelal met de meeste hevigheid werden gedreven, met de meeste hardnekkigheid werden voortgezet, en eene wederzijdsche verachting, haat, scheuring en vervolging deden geboren worden, welke tot schande verstreken van hen, die elkander als menschen hadden behooren te achten, als Christenen behooren lief te hebben, als broeders behooren te verdragen, en de, in zichzelf zoo heilrijke, leer des Christendoms eene aanleiding deden worden tot gruwelen, waarvoor de Menschheid terugbeeft, — eene aanleiding tot roof, moord en verwoesting.

Toomelooze heerschzucht en kwalijkberekende staatkunde vonden, in lateren tijd, in de Onverdraagzaamheden aanzien van den Godsdienst aanleiding, om hare schandelijke bedoelingen met den schijn van ijver voor den Godsdienst zelve te ommantelen. Ter bereiking van tijdelijke oogmerken streed men voor hetgeen men de zaak des Hemels noemde. Wat eerst enkel vervolging om den Godsdienst was, werd nu, door vrekke hebzucht, matelooze heerschzucht en listige staatkunde aangespoord en bestuurd, en door domme dweepzucht uitgeoefend, tot zulk een verschrikkelijk stelsel van Onverdraagzaamheid gebracht, dat het niet meer mogelijk was hetzelfde te dulden, ten zij het, zoo verre dit stelsel reikte, gelukken mogte, alle gevoel van regt en vrijheid bij de menschen uit te roeijen, en verstand en geweten in onverbreekbare boeijen te kluisteren.

In dien stand der zaken, in dien hoogen nood greep men tot de wapenen, tot wapenen van onderscheidene foort. Velen vielen, als slagtoffers, in dezen heiligen strijd. Met den degen maakte men ruimte voor de pen,

en, met de krachtigste trekken der welsprekendheid, wijdde men dit affchuwelijk stelsel van Onverdraagzaamheid aan de welverdiende verachting van een meer en meer verlicht geworden Publiek.

Dan, helaas! de mensch neigt tot uitersten. Het is ligter, den dijk te doorgraven, die den geweldigen stroom der hartstogten beteugelt, — het is gemakkelijker, de banden te verscheuren, die de te trotsche sprongen van het menschelijk verstand weêrhouden, dan beide, eenmaal van de kluisters, die hen tot hiertoe bedwongen, ontlagen, van de uiterste losbandigheid terug te brengen tot een behoorlijk gebruik hunner herkregene vrijheid. Met de vermindering van de algemeenheid der zucht tot vervolging om den Godsdienst, met het verminderen der vrees voor dezelve, verminderde de belangstelling in godsdienstigen redetwist, en met deze ook de belangstelling in den Godsdienst zelve. Zich zelve zoo noemende Wijsgeeren, met den geesfel der satyre gewapend, gebruikten de gelegenheid, die de nietigheid van vele godgeleerde geschillen hun gaf, om dezelve in een bespottelijk daglicht voor te stellen, en, eene welverdiende verachting over alle godsdienstige vervolgzucht verspreidende, kende hun opgeblazen verstand geene palen meer; zij leerden en boezemden eene onverichilligheid voor allen stelligen Godsdienst in, die leiden moest tot eene geheele verachting van allen Godsdienst, ja! om (het zij met afgrijzen gezegd) het bestaan van God zelve te ontkennen, of, wat op hetzelfde nederkomt, Hem te doen beschouwen als een wezen, waarmede de mensch geene bijzondere betrekkingen te onderhouden heeft, en die dus te zijnen aanzien als niet bestaande kan worden aangemerkt.

Staatkundige woelingen en omkeeringen, door deze zelfde foort van Wijsgeeren, voornamelijk door eene verwarring der beginfelen van het bijzonder Burgerlijk regt met de beginfelen van het Staatsregt, voorbereid en aangevuurd, bragten de gemoederen in eene geweldige gisting; de aardfche zaken namen, door een onmiddellijk belang, de geheele aandacht in; er bleef geen tijd over,

om op zaken van Godsdienst na te denken. De Leeraars van den Godsdienst, hier verjaagd, ginds van het noodig onderhoud verstoken wordende, ondervonden die minachting, welke maar al te dikwijls het deel der magtelooze behoefte is, en, met de achting voor de Leeraren, ging ook de achting voor den Godsdienst zelven, dagelijks, hoe langer hoe meerder verloren.

Velen onzer hebben, in hunnen leeftijd, die verachting voor den Godsdienst tot eene hoogte geklommen gezien, die hen meermalen voor het geheel verval van allen Godsdienst deed vreezen. Dan, ook onze leeftijd heeft, na vele doorgestane ramp en worsteling en strijd, nadat de beginfelen van omkeering eerst door een naar algemeene heerschappij strevend Despotismus waren bedwongen, en vervolgens dit Despotismus zelve van de duizelende hoogte, die het bereikt had, was ter neder gestort, den Vrede in Europa zien terugkeeren, en met denzelven de sluimerende zucht tot instandhouding der godsdienstige instellingen als op nieuw zien ontwaken. Maar wij hebben, helaas! gezien, en zien nog dagelijks deze heilrijke verandering verbonden met eenen teruggang tot den ouden zuurdeesem der Onverdraagzaamheid in het Godsdienstige, en daardoor de duurgekochte lesfen der ondervinding vruchteloos verloren gaan.

Het is waar, de schavotten en brandstapels, waardoor men, in vroegeren tijd, de geuite begrippen en meeningen, welke men als dwalingen beschouwde, bij openbaar regterlijk gezag strafte, en anderen schriks genoeg inboezende, om hunne gevoelens te ontveinzen, zijn nog niet weêr opgeregt; de daden van openlijk geweld, die onze leeftijd uit Godsdiensthaat heeft zien bedrijven, de moorden, die hij uit Godsdiensthaat heeft zien plegen, welverre van gewettigd te zijn door het openbaar gezag, waren zoo vele misdaden tegen de vastgestelde wetten, straffschuldig naar derzelver bepalingen: maar reeds toch heeft de geest der Onverdraagzaamheid magts genoeg, om, op eene of andere wijze, den wrekkenden arm der gerechtigheid te verlammen, en het straffschuldig hoofd

der vervolgers om den Godsdienst te onttrekken aan het dreigend wraakwaard der door hien gehoonde en beleedigde wet. Durft ook al, tot nog toe, eene onverdraagzame meerderheid zichzelve met geen openlijk en wettig gezag tot uitroeijing en berooving der minderheid bekleeden, men plaagt dezelve door eene langzame en minder in het oog loopende vervolging; men snijdt dezelve, door allerlei kunstgrepen, den weg tot eer en aanzien af, en, zoo men haar nog duldt, doet men haar echter op honderd wijzen gevoelen, dat men haar niet langer dulden zoude, indien men niet nog door staatkundige redenen weêrhouden werd, haar, door de openlijke aanwending van het uiterst geweld, geheel te onderdrukken.

Wie zou het hebben kunnen denken, dat men in onze eeuw, in onze dagen, voor de oogen van het verlicht Europa, openlijk met een stelsel van Onverdraagzaamheid in het Godsdienstige zou hebben durven optreden, en hetzelfde aanbevelen door alle de hulpmiddelen eener sofistifche drogredkunst? En echter is dit waar. Wij hebben mannen van beproefde kunde en uitstekende begaafdheden, onder den schijn van te ijveren tegen de onverschilligheid in zaken van Godsdienst, schatten van welsprekendheid en dichtvermogen zien misbruiken ter handhaving van een stelsel, strijdig met recht en rede, strijdig met gezonde staatkunde, strijdig vooral ook met den echten geest van het Christendom.

In deze omstandigheden, in dezen staat van zaken is het, dunkt mij, geene der Maatschappij tot Nut van 't Algemeen onwaardige taak, de meergenoemde Onverdraagzaamheid te bestrijden, en de beoefening van de deugd der Verdraagzaamheid, op gronden van Rede, Staatkunde en Christendom, voor te staan. En zoo vertrouwd ik dan ook, M. H., dat het door uliedèn niet geheel ongepast zal worden geoordeeld, dat ik de Onverdraagzaamheid in den Godsdienst tot het onderwerp mijner rede gekozen heb. — Ik weet, dat ik tot eene Vergadering spreek, waaraan personen, tot onderscheidene Gezindheden onder de Christenen behoorende, deel hebben, en

wier vereeniging tot hetzelfde doel reeds de gunstigste vermoedens omtrent hunne wederkeerige verdraagzaamheid wettigt. Men zou dus in bedenking kunnen staan, of de behandeling van het door mij gekozen onderwerp in deze Vergadering wel doelmatig zou kunnen worden geacht. Dan, ik vertrouw, M. H., dat gijlieden het daarin met mij zult eens zijn, dat ook de overweging van erkende waarheden niet geheel van nut ontbloot is, en vooral nuttig kan zijn ter bevestiging in het vasthouden aan dezelve, in een tijdstip, waarin wij haar door leer en voorbeeld zien bestrijden; en zoo ook, hoop ik, zult gij mij uwe gunstige aandacht niet weigeren, bij de behandeling van het thans door mij gekozen onderwerp.

Dit onderwerp volledig te behandelen, zoude de grenzen eener in deze Vergadering te houden Redevoering zeer verre te buiten gaan, ja ligtelijk een geheel boekdeel vullen. Ik zal derhalve, vertrouwend dat ulieden zulks uit de Geschiedrollen bekend is, geené bewijzen uit dezelve aanvoeren, om de waarheid van de door mij als inleiding gegevene, kortelijk te zamen getrokken schets van de geschiedenis der Onverdraagzaamheid in het Godsdiensstige te betoogen, en even weinig met u treden tot eene beschouwing van naburige Landen, in welke de Onverdraagzaamheid als uit eënen diepen sluimer herrezen, het verwaten hoofd, met dagelijks toenemende wrevelmoeidigheid, steeds hooger en hooger opheft. De geschiedenis van den dag is ulieden niet onbekend, en gij weet dus, dat ik met geene te harde kleuren geschilderd heb. Eindelijk zal ik ook niet treden in eene aanduiding, beoordeeling en wederlegging van dié Mannen, die, sedert eenige jaren, zoo buiten als in ons Vaderland, met meer- of minder welversnedene pennen, maar allen met brandenden ijver, voor de zaak der Onverdraagzaamheid gestreden hebben. Bij de ongelukkige vermaardheid, die zij zich hebben weten te verwerven, kunnen hunne namen en werken ulieden niet onbekend zijn, en ook heeft het niet ontbroken aan Mannen, die, doorwrochte geleerdheid met opgeklaard verstand en schitterende wel-

sprekendheid parende, hunne drogredenen hebben ontzenuwd, hunne bedoelingen hebben doen kennen, de verschrikkelijke gevolgen van hun stelsel hebben aangetoond, en hen zoo, in hunne wezenlijke naaktheid, hebben ten toon gesteld; voor de oogen van een verlicht en oordeelkundig Publiek.

Ik zal mij derhalve thans bepalen, om kortelijk, eenige bedenkingen voor te dragen, geschikt om ons overtuigend te doen zien, dat de Onverdraagzaamheid, in het Godsdienstige strijdig is; *a.* met de Rede, *b.* met de gezonde Staatkunde, en *c.* met de verhevene Leer van het Christendom zelve.

De gevoelens van elk mensch zijn vrij; en uit hunnaard aan alle vreemde beheersching onttrokken. Ook des menschen daden zijn vrij, zoo lang dezelve het regt van anderen niet verkorten, of op hunne natuurlijke vrijheid inbreuk maken. Neem dit grondbeginsel weg, en gij houdt niets over, dan het geheel te onregt zoogenaamd *regt* van den sterksten; dat is, de heerschappij van de Magt op de zwakheid, van het Geweld op den weerloozen. Neem dit grondbeginsel weg, en gij voert het *regt* der leeuwen en tijgers in, een staat van oorlog van allen tegen allen, waardoor elk, die meerdere magt heeft, roofdier is, om; op zijne beurt, het slagoffer te worden van eenen sterkeren. Deze natuurlijke vrijheid kan, het is waar, eenige beperking ondergaan ter bereiking van andere bedoelingen, b. v. bij de vereeniging in maatschappijen, of andere betrekkingen, waarin zich de menschen tot elkander plaatsen; maar deze beperking kan zich nimmer verder uitstrekken dan tot daden in betrekking van den eenen mensch op den anderen, en geen mensch kan het regt hebben, eenigen gebiedenden invloed uit te oefenen op de daden van eenen anderen, welke tot hem geene betrekking hebben. En daar nu iemands gevoelen omtrent God, en de wijze, op welke hij oordeelt zijnen eerbied aan het Hoogste Wezen te moeten betoonen, geene betrekking heeft tot eenig ander mensch, zoo lang die wijze van zijnen eerbied te betoo-

nen, met andere woorden, de uitoefening van zijnen Godsdienst, geene daden bevat, waardoor het regt of de vrijheid van een ander wordt verkort, zoo volgt natuurlijk, dat ook geen ander bevoegd kan zijn, hem hieromtrent de wijze van handelen voor te schrijven, veel minder nog hem geweld aan te doen, zoo hij de voorgeschrevene wijze van handelen niet verkiest te volgen.

Dan, ook wanneer men dit ontwijfelbaar regt eens voor een oogenblik als ter zijde stelt, zal men zich echter wel niets dwazers kunnen verbeelden, dan de begeerte, om eenen gebiedenden invloed uit te oefenen op het geloof van een' ander' omtrent God en de wijze van zijne hulde aan het Hoogste Wezen toe te brengen. Het geloof toch is een gevoel, onbereikbaar voor vreemde heerschappij. Men kan, ja, soms vreesachtige menschen dwingen, een geloof te belijden, dat zij niet gevoelen; men kan huichelaars maken, en anderen, om een geloof, dat zij beleden hebben, onder den naam van straf, geweld aandoen, zelfs hen ter dood brengen; maar hen wezenlijk te doen gelooven, dit is buiten de magt van al het geweld, dat de verschrikkelijkste wreedheid tegen hen bedenken en, met de gevoelloosste hardvochtigheid, in uitoefening brengen kan.

Nog meer valt de dwaasheid van allen dwang in zaken van geloof in de oogen, wanneer men bedenkt, dat het gelooven zelfs niet eens van den wil van hem, aan wien men dat geloof wil opdringen, afhangt. In het geloof is de mensch lijdelijk, niet dadelijk; het is geene daad van zijnen wil. Het geven of weigeren van geloof hangt niet af van zijne wilsbepaling, maar van de overtuiging, die de te gelooven voorgestelde zaak bij hem al of niet te weeg brengt. Hoe dwaas is het dus niet, een' mensch te willen dwingen, om te gelooven, wat gij hem voorstelt, wanneer, ook bij den besten wil om u te believen, het niet eens van hemzelfen afhangt, u een genoeven te geven, hetwelk hij u anders gaarne zou verschaffen! En hoe moeilijk, ja bijna onmogelijk is het niet, bij de menschen in het algemeen (met slechts zeer weini-

ge uitzonderingen) die overtuiging te weeg te brengen, welke noodig zou zijn, om hen, met kennis van zaken en in opregtheid des harten, van godsdienstig geloof te doen veranderen! De meesten toch hebben hun geloof, als erfgoed van hunne ouders, door reeds in de vroegste jeugd bijgebrachte indrukken verkregen; zij hebben noch de kunde, noch den tijd, noch de middelen om die te verkrijgen, waardoor zij in staat zouden gesteld zijn, om de meerdere voortreffelijkheid van eenig ander Godsdienststelsel, dan zij in hunne jeugd ontvangen hebben, te beoordeelen; en zij hechten zich zoo veel te vaster aan het hunne, naar mate het hun door de hun dierbaarste personen is bijgebragt, en zij buiten staat zijn, de hoogere waarde van het hun nieuw aanbevolen stelsel te beseffen.

Hoe dwaas is nu bij dit alles niet het formulier der Onverdraagzaamheid: *geloof, wat ik geloof en gij niet gelooven kunt, of gij zult sterven!*

Maar ook met de gezonde Staatkunde is deze Onverdraagzaamheid ten hoogste strijdig. — Vrijheid (de geschiedenis der Wereld, de vergelijking der Landen, waarin men dezelve zoo veel mogelijk heeft behouden, met die, in welke men dezelve zoo veel mogelijk heeft verkort, leert ons dit) vrijheid is de vruchtbare bron van bijzonder heil en algemeen volksgeluk. Om het hooge doel der Burgermaatschappij, de regtsveiligheid van enkelen en van allen, te verzekeren, is het zeer zeker onvermijdelijk noodig, de natuurlijke vrijheid in vele opzichten te beperken; maar deze beperking moet niet grillig, niet willekeurig zijn, niet verder gaan dan noodig is; zij moet gewijzigd zijn naar het doel, en de uitoefening der natuurlijke vrijheid niet verhinderen, ten aanzien van onderwerpen, die daartoe geene betrekking hebben. Het is wijs, het is billijk, het is regtvaardig, door wettelijke voorschriften, de natuurlijke vrijheid der leden in de uitoefening van daden, die tot het doel der Burgermaatschappij betrekking hebben, te beperken, en zoo de daden van enkelen en allen te leiden, te rigten en te besturen tot de hoogstmogelijke bereiking van het algemeene doel.

Maar het is dwaasheid, het is onregtvaardigheid, het is ōwingelandij, die beperking te willen uitstrekken tot daden, die met het algemeene doel der Burgermaatschappij in geen verband staan. Het is de taak der Staatsregering, de daden harer onderhoorigen te regelen, in zoo verre zij leden zijn der Maatschappij, en hen te vormen tot goede burgers van den Staat. Hier is de natuurlijke grens van den werkkring der Staatsregering. De gevoelens, de gedachten der burgeren, hun geloof omtrént het Hoogste Wezen en de wijze van deszelfs vereering, zoo lang zich dit alles niet in daden openbaart, die met het doel der Burgermaatschappij strijdig zijn, ontvlugten, uit derzelve aard, den beheerschenden invloed der Staatsregering. Geene stellige bevelen kan zij hier geven. Haar blijft alleen het weldadig vermogen, om de vrijheid te beschermen tegen het gewekt, en het misdrijf te beteugelen, dat, onder den dekmantel van Godsdienst, de algemeene beginselen van regt en zedelijkheid aanrandt, en alzoo inbreuk maakt op de inwendige veiligheid van den Staat. Geene wettelijke bepalingen kunnen echte Hemelburgers vormen. Dat Koninkrijk is niet van deze wereld. Geen dwang, geen geweld, maar overtuiging in het binnenste, en reeds aanvankelijk gevoel van zaligende vertroosting, hecht de menschen aan God en zijnen dienst, en bereidt hen voor de intrede in een beter Vaderland.

Moet reeds de voorgaande beschouwing en redenering ons tot het besluit leiden, dat de Onverdraagzaamheid in het Godsdienstige met het gezond begrip van Staatskunde te eenemale strijdig is; de overweging van hare nadeelige gevolgen voor de Burgermaatschappijen zelve, waarin zij geoefend wordt, zal ons hoe langer hoe meer in dat besluit bevestigen, en het pleit te dezen onwederस्परेkelijk voldingen.

Het komt mij niet onbelangrijk voor, hier op te merken, dat gezegde Onverdraagzaamheid, naar gelange van de naaste bron, waaruit zij voortvlocit, zich in twee hoofdfsoorten onderscheidt. De eene, welke men, in eenen bepaalden zin, Godsdienstige Onverdraagzaamheid

heeten kan, rigt hare woede en geweld eigenlijk meer bepaald tegen de denkwijz zelve; zij haat die, omdat zij van de hare verschilt; zij waant de Godheid door dezelve beledigd, en, als kwam niet der Godheid zelve de wrake toe, als ware zij buiten staat het te vergelden, acht men zich gerechtigd, ja verpligt, den vermeenden haat aangedanen hoon in het bloed zijns dwalenden broeders uit te wischen. De andere, welke men eigenlijk Onverdraagzaamheid *ter zake van* den Godsdienst kan noemen, is niet zoo zeer tegen de denkwijz zelve, als wel tegen de *factie*, tegen de zamenfpanning, welke men vreest dat uit dezelve ontstaan zal, gerigt. Bezorgd voor eigen behoud, wordt men onderdrukker, om eene onderdrukking voor te komen en af te wenden, welke men zelve in de toekomst vreest, en straft, als bij voorraad, in het levend geflacht, de misdaden, welke men meent te mogen vermoeden door deszelfs nakomelingen te zullen worden bedreven.

Wilt gij voorbeelden uit de vroegere gefchiedenis? Neem voor de eerste foort die van Filippus den II, Koning van Spanje, en voor de tweede die van fomnigē Romeinsche Keizers, tegen de Christenen betoond. — Wilt gij voorbeelden uit onzen eigen tijd? Neem voor de eerste foort Frankrijk, en herinner u voor de tweede, wat nog kort geleden in Brittanje tegen de Ieren gezegd en befloten is, en wat in Griekenland door Turksche Barbaren tegen dat floutmoedig, maar ongelukkig Heldenvolk wordt uitgevoerd.

Beide foorten van Onverdraagzaamheid echter, komen daarin overeen, dat zij ten hoogste onstaatkundig zijn. Beide misfen haar doel, en brengen voor elken Staat, waar zij uitgeoefend worden, de nadeeligste gevolgen met zich.

Vergeefs is het, de meeningen, in zaken van Godsdienst, door bedreiging van geweld, of door dadelijke aanwending van hetzelfde, te willen onderdrukken. De Godsdienst zelf hebbe zijne bedreigingen; hij heeft ook zijne beloften. Hoe meer het geweld dreigt of drukt,

hoe sterker de mensch aan denzelfen vasthoudt. Hij beschouwt zijnen Godsdienst in zulk een oogenblik als zijn eenigst goed, hetwelk hem niet kan ontnomen worden, en hetgeen bij de aanwending van het uiterst geweld, eenen wreeden dood namelijk, het eenigst goed is, dat voor hem zijne waarde behoudt. De wreedste vervolgingen, die ons de geschiedenis geboekt heeft, hebben nooit eenige andere uitwerking gehad.

Maar, het zij de vervolging meer bijzonder tegen de meening of denkwijz, het zij vooral tegen eene gevreesde *factie* of zamenspanning gerigt zij, zij bereikt nimmer haar doel, maar bevordert veeleer het gevreesde onheil. Begin met te verdrukken, en gij scheidt eene *factie*; de verdrukten vereenigen zich, en scheppen moed: zij verwijderen zich uit den Staat, en deze lijdt daardoor een onberekenbaar nadeel; of, indien een gelukkig toeval hun de magt verleent, om zich uit hunne onderdrukking te verheffen, worden zij, op hunne beurt, onderdrukkers van de Godsdienstgezindheid, waardoor zij zijn verdrukt geweest, en wreken zich op dezelve, als de ingezetenen van eenen Staat op eenen ontroonden Tiran. — Zietdaar de steeds zich gelijkblijvende geschiedenis der vervolgzucht. En ik meen dan ook uit dit een en ander met volkomene zekerheid te mogen besluiten, dat de Onverdraagzaamheid in den Godsdienst met eene gezonde Staatkunde te eenemale strijdig is.

Om nu nog eindelijk, naar mijn opgegeven voornemen, te toonen, dat deze Onverdraagzaamheid strijdig is met de verhevene Leer van het Christendom zelve, wil ik mij thans niet beroepen op den geest, dien de Christelijke Godsdienst ademt, op de algemeene liefde, die zij aanbeveelt, en alles, wat verder, daartoe strekkende, tallooze malen is aangevoerd en bijgebracht, op eene wijze, veel beter en geschikter dan die, waartoe ik mijzelven in staat gevoel en ook de beperktheid van mijn bestek gedooft, daar eene behoorlijke ontwikkeling hiervan, voor het minst, de ruimte mijner geheele rede zoude vereisken. Ik zal mij daarom thans alleen bepalen, om uwe

aandacht te vestigen op de wijze, hoe de werkzame verbreider des Christendoms, de Apostel Paulus, de Onverdraagzaamheid in het Godsdienstige, met de nadrukkelijkste taal, heeft bestreden, en daarentegen de onderlinge verdraagzaamheid, met de krachtigste drangreden, aanbevolen.

Onder de Christenen te Rome was, namelijk, een verschil van gevoelens ontstaan omtrent de al of niet geoorloofdheid van het eten van sommige spijzen, als ook over de viering van den rustdag, of den dag des Heeren. Liefdeloos begon men reeds elkander wegens deze verschillende meeningen te beoordeelen en te veroordeelen. Twist niet met elkander (hierop komt hoofdzakelijk neder, wat, in deze omstandigheden, Paulus, in het 14de Hoofddeel zijns Briefs, aan hen schrijft) Twist niet met elkander, veracht elkander niet, veroordeelt elkander niet. Wie nog zwak is in het geloof, wie nog niet genoegzaam door de Christelijke leer is verlicht, onthoudt zich van sommige spijzen; de sterkere in het geloof, de meer verlichte, acht alle spijzen geoorloofd. De een acht den eenen dag boven den anderen dag; maar de ander acht alle dagen gelijk. In zichzelf zijn deze zaken onverschillig; geene spijze is op zichzelf onrein of ongeoorloofd, geen dag voortreffelijk boven den anderen. Intuschen zoeke een iegelijk de verzekering in zijn eigen gemoed, en zorge, dat zijne daden met de inspraak van zijn geweten overeenkomen. Gij behoort geen' ander' om zijne denkwijze te verachten of te veroordeelen; want voor onszelven zullen wij Gode rekenschap geven. Acht iemand zich in gemoede verplicht, zich van eenige spijze te onthouden, hij handelt tegen zijn geweten, zoo hij dezelve gebruikt, en dus misdadig, hoezeer anders de zaak in zichzelf onverschillig is. Ja, zelfs hij, die twijfelt, en evenwel zoodanige spijzen gebruikt, handelt zondig, omdat hij niet handelt naar zijn geloof, naar zijne overtuiging, naar de inspraak van zijn gemoed. Veroordeelt echter elkander om zoodanige zaken niet. Weest in zulke onverschillige dingen liever toegevend, om uwen broeder

niet te ergeren. Dringt hem uw geloof, uwe overtuiging niet op. Bedenkt, dat eigene overtuiging in dezen ten rigtsnoer moet strekken. Hebt gij geloof, hebt dat bij uzelfen voor God; zalig is hij, die zichzelf niet oordeelt in hetgene hij voor goed houdt, d. i. het geloof is eene zaak tusfchen u en God, en gelukkig hij, die zijne daden naar zijne overtuiging inrigt, wiens handelingen overeenstemmen met zijn geloof en met de inspraak van zijn geweten!

Ziet daar, M. H., de echte leer der Verdraagzaamheid met eene edele eenvoudigheid, maar tevens met kracht en nadruk voorgesteld, en op hare eigene natuurlijke gronden gevestigd. Ja, diependenkende Paulus! met u roep ik uit: Niemand behoort te heerschen over het geweten van een' ander; een iegelijk vindt hier zijnen eigen' regter in zijne overtuiging en geweten; een ieder zal voor zichzelf Gode rekenfchap geven. Niemand der Christenen behoort zijnen broeder om een verschil in gevoelens te veroordeelen, wanneer deze zich tot onderwerpen van beschouwing of beoefening bepalen, waardoor geene inbreuk wordt gemaakt op eens anders regt, of de zedelijkheid gehoord. Met u roep ik mijnen medebroederen toe: Hebt gij geloof, hebt dat bij uzelfen voor God! En zoo strekke dan uwe eenvoudige, maar krachtige, tot de Romeinsche Christenen gerigte taal voor mij tot bewijs, dat de Christelijke leer, die gij onderwezen, aan-geprezen en alom verbreid hebt, een vijand is van On-verdraagzaamheid.

En zoo heb ik dan, M. H., de taak, welke ik mij had voorgesteld, naar mijn gering vermogen volbragt, en de Verdraagzaamheid in het Godsdienstige, zóo veel in mij was, door mijne rede gehandhaafd. Moge ook mijne voordragt verre beneden haar onderwerp zijn, om de waarde van dat onderwerp vindt ligtelijk mijne rede bij u verschooning; want de gevoelens van uw hart komen den spreker te gemoet. Waar toch zoude ik wel meer toegenezene ooren vinden, dan in Nederland? Zal ik de schimmen onzer Voorvaderen oproepen, die gevallen zijn als

slagtoffers van gewetensdwang, om van hen te vernemen, dat Vervolgzucht in het Godsdienstige de verschrikkelijkste dwingelandij van alle is? Zal ik de schim van onzen Eersten Willem oproepen, met hen, die nevens hem gevallen zijn in den heiligen strijd tegen Godsdienstvervolging, om van hen te vernemen, dat Vrijheid van Geweten een onwaardeerbaar goed is, voor geene opofferingen te duur gekocht? Neen; tranen van weemoed wijden wij aan de gedachtenis dier slagtoffers, en gloeijen van verontwaardiging tegen de helsche vervolgzucht, die dat offer vroeg. Ons hart verheft zich bij de graven dier Helden, die goed en bloed veil hadden voor de Vrijheid van Geweten, en liever met het Vaderland wilden vergaan, dan den nek geduldig buigen onder het juk van eenen gevloekten gewetensdwang. Maar voor ons is het genoeg, onder de vaderlijke regering onzes eersten Konings, onder de bescherming der wet, de voordeelen der Verdraagzaamheid in het Godsdienstige in de ruimste mate te mogen ondervinden, om ons de Vrijheid van Geweten te doen beschouwen als ons dierbaarst en onwaardeerbaar goed, en ons hart te vervullen met eenen onuitwischbaren haat tegen alle Vervolgzucht. Ja, M. H.,

Verga, in eeuwigheid, de dwangzucht, die 't geweten
 In ijs'ren boei wil slaan, wil leiden aan de keten;
 Die tot bekeering rooft en moordt en 't offer zengt,
 En, op 't gewijd altaar, het bloed der ketters plengt,
 Door vuig belang bestuurd, door dweeppzucht aangedreven,
 Door menschenslagting slechts waant, eer aan God te geven! (*)
 Verga die dweeperij! Dat razend wanverstand
 Zij eeuwiglijk gewerd van 't dierbaar Vaderland!

(*) Navolging van zes regels in den tweeden zang der *Henriade* van VOLTAIRE.

WAARNEMINGEN, OMTRENT HET GEBRUIK VAN DE
RADIX ARTEMISIÆ VULGARIS, OF GEWONEN BIJ-
VOET, IN DE EPILEPSIE.

DOOR

E. J. THOMASSEN A THUËSSINK.

Ik heb in een der voorgaande stukken van dit geacht tijdschrift een bericht medegedeeld omtrent het gebruik van den wortel der *Artemisia vulgaris*, of *Bijvoet*, in de *Epilepsie*, getrokken uit het *Journal der Practischen Heilkunde von C. W. HUFELAND und E. OSANN*. De schrijver van dat bericht was Dr. BURDACH. Dan, de beroemde HUFELAND had, in de *Charité* te *Berlijn*, deze waarnemingen door nieuwe proeven bevestigd gevonden, en door dit middel eene duurzame genezing bewerkt. Daar intuschen deze verschrikkelijke en deerniswaardige ziekte uit zeer verschillende oorzaken ontstaat, daar vele dezer oorzaken organisch zijn en niet genezen kunnen worden, spreekt het van zelf, dat dit middel niet in alle gevallen herstelling kan te weeg brengen. Eene langdurige ondervinding en met alle oplettendheid te werk gestelde proeven moeten ons alleen leeren, onder welke omstandigheden en in welke gevallen men dit middel met hoop van een goed gevolg kan aanwenden. Ik heb om deze redenen mijnen Ambtgenooten verzocht, met hetzelfde proeven in het werk te stellen, en dezelve of aan mij, of in het een of ander tijdschrift mede te deelen. Aan dit verzoek is nu door velen mijner vrienden voldaan, en ik zal dan ook den uitslag dezer proeven, zoo wel als die van mij zelf, hier mededeelen. Ik had wel gewenscht, dat men mij in sommige waarnemingen naauwkeuriger de omstandigheden en de vermoedelijke oorzaken had konnen opgeven; dan dit is dikwijls moeilijk, somtijds ondoenlijk.

Vooraf zal ik echter hier dienen op te geven datgene, 't welk wij van den Heer BURDACH, ter nadere bepaling van het gebruik der *Artemisia* in de vallende ziekte,

Vinden opgegeven, ten einde dit een en ander zoo wel met mijne eigene, als met de mij medegedeelde waarnemingen te kunnen vergelijken, en daaruit eenige besluiten te trekken.

In het 59sten deels 6de stuk van de maand December 1824 heeft de Heer BURDACH ons berigt, dat hij sedert korten tijd had opgemerkt, dat de Epilepsie, die jonge manspersonen van het 17de tot het 22ste jaar, als een gevolg van te sterken wasdom, en dus als eene zuivere ontwikkelingsziekte, aantast, niet alleen niet naar het gebruik der *Artemisia* luistert, maar daardoor zelfs verergerd wordt, en dat na een herhaald gebruik van dezen wortel de toevallen zwaarder werden en meermalen wederkwamen. Hij heeft hierom zijne correspondenten gewaarschuwd, dit middel niet, dan onder het opzigt van een' Geneesheer, te laten gebruiken. Hij oordeelt het intusfchen niet ondienstig, om het in dit geval een- of andermaal te geven, omdat de schadelijke werking alleen na eene meermalige aanwending gevolgd is, en dat dit middel dit bijzondere heeft, dat in alle gevallen, waarin het eene genezing heeft te weeg gebragt, deze na de eerste of ten minste na de tweede gift gevolgd is; terwijl, het alsdan niet geholpen hebbende, het verdere gebruik nutteloos was. Hij had daarentegen bij vrouwen deze uitwerking niet gezien in die gevallen, waarin de Epilepsie duidelijk uit de ligchaams- of geslachtsontwikkeling voortgesprongen was; en over het algemeen had hij opgemerkt, dat de genezingen met dezen wortel meer bij vrouwen dan bij mannen gelukten, en wel in de proportie van drie tot twee. Hij zegt nog geene bepaalde indicaties van dit middel in de Epilepsie te kunnen opgeven, daar het dikwijls in zeer hardnekkige gevallen hielp, en in volkomen gelijke gevallen geene uitwerking deed. Intusfchen scheen het, dat het vooral van nut was, wanneer de ziekelijke stemming van het zenuwgestel door de overblijfselen van eene ontwikkeling (*Bildungsproces*) veroorzaakt of onderhouden wordt. Voorts meent hij uit zijne waarnemingen te mogen besluiten, dat men het meeste

en zekerste nut van de *Artemisia* te wachten heeft, wanneer die in het begin der ziekte gegeven wordt, en dat men de verdere aanvallen kan voorkomen, wanneer men het in de eerste drie of vier dagen na den eersten aanval toedient, daar het, later aangewend, dikwijls, even als alle andere middelen, werkeloos blijft.

Hij gaf dit middel in alle gevallen, zonder eenige voorbereiding, en zonder op de aanleidende oorzaken te letten; en, ofschoon de *Artemisia* door eene zweetdrijvende kracht schijnt te werken, heeft hij niet kunnen merken, dat dezelve van eene bijzondere nuttigheid was, wanneer de ziekte uit eene rheumaticke oorzaak voortkwam, en dat alsdan het daardoor veroorzaakte zweet geene genezing te weeg bragt.

Met opzigt tot de bereiding heeft hij noodig geoordeeld te waarschuwen, dat men bij het tot poeder maken van den wortel wel moet opmerken, dat men de harde houtachtige deelen en de dunste einden der wortelen eerst moet wegwerpen, voordat men den alleen werkzamen bast des wortels toebereidt. Hij had ontdekt, dat sommige Apothekers, na het te voren geroost te hebben, de houtachtige, witte, krachtelooze stof met geweld hadden gestampt, en daarmede de maag der zieken hadden overladen. Hij had aan de *Artemisia*, die hem uit verschillende plaatsen tot onderzoek was toegezonden, gemerkt, dat de bereiding daarvan zelden behoorlijk was geschied, en dat de wortels meest op de kagchels al te heet gedroogd waren, waardoor de kracht verloren ging. Intuschen kan men dezelve, laat in den herfst, wel aan de matige warmte van eene kamer, die echter niet boven de 14 tot 16° van REAUMUR gaat, blootstellen.

Bij de eerste bekendmaking van dit middel is de gift daarvan wat al te hoog opgegeven. Latere waarnemingen hadden hem geleerd, dat men bij jonge lieden, die eene middelmatige opwekbaarheid (*mittlere Reizbarkeit*) hadden, meestal veilig een half drachma, en dat men jongen landlieden, die minder gevoelig waren, van 35 tot 40 grein voor eene eerste gift konde

geven. Wanneer nu de eerste gift weinig zweet veroorzaakt en geene uitwerking heeft, kan men na 24 uren bij de eersten de gift van 36 tot 40 gr. toedienen, bij de laatsten tot 45 gr. verhoogen. Na zulk eene volle gift ziet men nu duidelijk, wat men van dit middel te verwachten heeft. Men moet bij jonge menschen de gift niet aanstonds tot een drachma en meer verhoogen, wijl het dan onaangename werkingen op het vaatgestel kan te weeg brengen, welke men bij een matiger gebruik niet zoo zeer te vreezen heeft. Intuschen schijnt de vermeerdering der aanvallen, na sterke en herhaalde giften, niet alleen van de prikkeling van het vaatgestel, maar veeleer van eene bijzondere betrekking van deze plant op de epileptische ziekte van het zenuwgestel af te hangen.

Op deze nadere bepalingen omtrent het gebruik der *Artemisia* laat hij eerst volgen een bevestigend geval van de heilzame werking in de Epilepsie, medegedeeld door Dr. WAGNER van *Schlieben*.

FRANZ T., een welgevoede, gezonde jongen, 13 jaren oud, had sedert drie jaren aan epileptische toevallen, waartoe hij reeds in zijne kindschheid onder het krijgeri der tanden eene hebbelijkheid scheen te hebben verkregen, onderhevig geweest. Sedert dien tijd waren echter daarvan geene sporen meer overgebleven. Vóór drie jaren kreeg hij onverwacht eene oorveeg, waarop aanstonds een aanval van Epilepsie volgde; hierop volgden meerdere aanvallen, maar niet schielijk op elkander. Na verloop van een jaar vermeerderden de aanvallen, en met dezelve ook de hevigheid der ziekte zoodanig, dat hij des daags van 6 tot 18 aanvallen en des nachts van 3 tot 5 kreeg, welke nu langer, dan wederom korter duurden. Met deze ziekte ontwikkelde zich eene zekere diefsachtigheid (*wahre Diebsinn*), zoodat hij scheen te moeten stelen alles wat hij vond, hetgeen den ouderen veel verdriet veroorzaakte. Allengs schenen de geestvermogens meer en meer te verminderen, en ook hiermede de zucht tot stelen. Nadat men allerhande middelen vruchteloos had gebezigd, gaf de Heer WAGNER de *Artemisia*, welke hij te dien ein-

de uit *Berlijn* ontboden had. Na de eerste gift, die den lijder 's avonds te bed gaande met warm bier gegeven werd, kreeg hij 's nachts drie aanvallen, en verviel in een zeer sterk zweet, hetwelk tot aan den morgen voortduurde. 's Morgens vroeg ontwaarde men in de slaapkamer een' ondragelijken rottigen stank, die alle vreemden, welke er inkwamen, verjaagde. Nu ontwaakte de zieke, die men in zijnen slaap niet had willen storen, en men bemerkte alstoen, dat niet alleen de lijder, maar ook het bed, waarop hij gelegen had, dezen ondragelijken stank voortbragt. Den volgenden dag had hij geen aanval; 's avonds herhaalde men het middel; 's nachts kwam het toeval weder, met dezelfde verschijnselen, doch in eene mindere mate; 's daags was hij wederom vrij. Men gaf hem 's avonds weder dé *Artemisia*, en hij had zweet noch aanval; men merkte nu geen stank meer, en er was geen spoor van de Epilepsie overgebleven. Sedert is hij niet alleen van de vallende ziekte volmaakt genezen, maar zijne zielsvermogens zijn wederom volkomen hersteld.

Hierop volgen nu eenige letterkundige berigten, zoo van den schrijver, als van den Heer STOLL, te *Arensberg*, omtrent het voormalige gebruik der *Artemisia*, uit oudere schrijvers overgenomen, welke ik, als weinig belangrijk, voorbijga.

In het eerste stuk van 1825, pag. 141, vind ik eene waarneming van Dr. BONORDEN van *Bürde*, onder den titel: *nut van de Radix Artemisia in Chorea en Epilepsie*. Bij een zwak meisje van 15 jaren, dat de *menses* nog niet gehad had, ontstonden, na het plotselijk verdwijnen van eene keelziekte, hevige krampen in de handen, die zich weldra door het geheele ligchaam verspreidden, en eindelijk eene volkomene *Chorea St. Viti* daarstelden, terwijl zij volkomen bij hare kennis bleef. Zij had reeds allerhande geneesmiddelen gebruikt, toen de schrijver geraadpleegd werd. Zestien giften van een drachma *Artemisia*, en eene spaanschevlieg-pleister in den nek, die eenige dagen open gehouden werd, namen reeds in de eerste zes dagen de krampen weg. Veertien dagen na het ophouden

der krampen kwamen de *menfes* in een' ligten graad te voorfchijn , en hierna verloor zij alle fpooren dezer ongefheldheid.

Hij had de voortreffelijke uitwerking van dit middel bij twee menfchen , die epileptifch waren , gezien : deze gevallen hadden echter niets bijzonder merkwaardigs.

In het *Journal* van HUFELAND van October 1825 heeft de Heer BURDACH ons wederom een nader bericht omtrent de uitwerking der *Artemifia* in Epilepfie gegeven. Hij maakt hier de aanmerking , dat hij in *Berlijn* daarvan eene veel gelukkiger uitwerking ondervond , dan hij uit de berichten van elders gewaar werd. Van de twintig zieken , aan welke hij het middel had gegeven , genazen er achttien , terwijl het in andere handen nauwelijks twee van de twintig geholpen had. Hij fchrijft dit aan de bereiding van het middel toe. Hij heeft opgemerkt , dat men de uitwerking niet naar de oorzaken , maar naar de tufchenpoozingen en de periodiciteit der aanvallen moet beoordeelen. Het juiste geval , waarin het middel zeker helpt , is , als de tufchenruimten tufchen de accesfen zeer kort , en dezelve zeer hevig zijn , zoodat de zieke niet tot bezinning komt. Men geeft den eerften dag twee giften , en vervolgens dagelijks tot den derden dag ééne gift ; daarna dient men om den anderen dag eene vrij fterke gift toe. Het maakt geen onderscheid , hoe lang de ziekte geduurd heeft. Er volgt altijd verligting. Onder verfcheidene honderd gevallen is het hem niet voorgekomen , dat er meer dan drie accesfen daags kwamen. Meestal kwam er een acces 's avonds en 's morgens. Onder deze gedaante komt de ziekte meest bij kinderen van 5 tot 15 jaren voor. Deze accesfen komen van onderen op uit de voeten aan (juist wel niet met eene eigenlijke *aura Epileptica*) en zijn niet zeer hevig. Veelal zijn dezelve met teekenen van wormen vergezeld , offchoon wormmiddelen daartegen niet veel vermogen hebben. Deze kinderen verdragen de *Artemifia* zeer goed. De aanvallen worden daarna veel zwakker , en ftaan vervolgens eenige dagen over. Men moet dan het middel eenige weken , in klimmende giften , twee- of driemaal 's weeks toedie-

nen. In deze gevallen zweeten zij niet zeer sterk. Men kan dit middel ook tot het 15de jaar gerust geven, al is het eene ontwikkelingsziekte. In latere jaren kwam hem de ziekte onder deze gedaante niet voor. Deze behandeling moest men ondersteunen door laauwe aromatische baden. Het middel werkte minder gunstig bij menschen van 17 tot 25 jaren, bij welke de aanval 's nachts kwam. Het hielp ook weinig, wanneer bij bejaarde mannen de toevallen om de 6, 7 of 8 weken hevig en met een sterk zweet zich vertoonden. Het is een waar *specifseum* in alle krampachtige toevallen der kinderen. Wanneer de toevallen daarbij hevig waren, voegde hij *moschus* er bij. Het was zelfs van nut, wanneer er een ligte trap van ontsteking bij plaats had. Bij meisjes van 12 tot 15 jaren, bij welke zich de *menfes* moesten ontwikkelen, komen deze spoedig voor den dag, waarna de Epilepsie ophoudt, zelfs wanneer de *menfes* naderhand wegblijven. Wanneer de ziekte na de ontwikkelingsperiode ontstond, zelfs wanneer de *menfes* onregelmatig waren, deed de *Artemisia* minder nut.

HUFELAND voegt hier in eene noot bij, dat hij in *Berlijn* twee gevallen van genezing had waargenomen, het eene in het Poliklinisch Instituut, het andere van Dr. SCHMID, waarin een meisje in de ontwikkelingsperiode door eene enkele gift van dit middel, na een sterk zweet, hetwelk hier noodig schijnt te zijn, volkomen genezen werd.

Wat nu mijne eigene ondervinding betreft, doet het mij leed, dat ik daarvan weinig beslissends zeggen kan. Meestal door buitenlieden van verre geraadpleegd, is men hier zeldzaam in staat, den uitslag gewaar te worden. Ik schreef de *Artemisia* op de gewone wijze aan twee *Epileptici* voor, die de ziekte federt jaren gehad hadden. Deze herstelden beiden na de eerste giften, en raadden het ook aan een' derden, buiten mij, aan, die, zoo als ik van den Apotheker vernam, ook zoude hersteld zijn. Ik heb echter, door den afstand, geene nader berigten kunnen bekomen. Van twee anderen, die

mij ook meermalen te voren zonder goeden uitflag geraadpleegd hadden, en die ik op hun verzoek het middel gaf, heb ik ook naderhand niets vernomen.

Vóór eenigen tijd raadpleegde men mij over een meisje van 9 jaren, dat drie jaren geleden onverwacht stuipen kreeg aan de regterzijde des ligchaams. Dit duurde, gedurende twee jaren, van tijd tot tijd voort. Vóór een jaar kreeg zij ware epileptische aanvallen, verzeld van eene reutelende ademhaling. Deze accessen duurden niet meer dan een paar minuten, en kwamen vooraf des nachts aan. Over dag heeft zij geene stuipen, maar slaauwten. Ik liet haar tot driemaal 's avonds een drachma *Artemisia* met warm bier gebruiken. Zij geraakte daarvan wel aan het zweeten, maar de accessen werden menigvuldiger en heviger. Over dag werd zij zelfs ongemakkelijk en ongesteld. Uit hare houding, die ik nu eerst konde onderzoeken, kwam het mij voor, dat zij wormen had. Na het vruchteloos gebruik van het conferf van *stronck*, en de verzekering, dat zij reeds vele middelen tegen de wormen vergeefs gebruikt had, raadde ik haar, eenigen tijd alle geneesmiddelen te laten varen. Het kwam mij voor, dat deze ziekte eer eene soort van *Catalepsis* dan van *Epilepsis* was.

Ik zal dan nu overgaan, om zoo wel de voor- als nadeelige berigten omtrent het gebruik van dit middel, welke mij zijn toegezonden, mede te deelen, ten einde men een onpartijdig en onbevooroordeeld oordeel over hetzelfde zoude kunnen vellen.

(Het vervolg hierna.)

OMSTANDIG VERHAAL VAN DEN BRAND VAN HET ENGELSCH
O. I. COMPAGNIESCHIP KENT, IN DE BAAI VAN BISCAYE,
DEN EERSTEN MAART 1825, DOOR EEN' DER
DEELGENOOTEN IN DE RAMP GESCHREVEN.

(Uit het *London Magazine*.)

De *Kent*, een *Engelsch* O. I. Compagnieschip, had, behalve zijne lading en equipage, (bestaande in 148 man en 20

passagiers) aan boord een goed deel van het 31ste regiment, te weten 20 officieren, 344 soldaten, 43 vrouwen en 76 kinderen.

Des avonds van maandag 28 Februarij, toen de *Kent* zich op 47° 30 breedte en 10° lengte bevond, stak een heftige wind op uit het westen, gestadig toenemende gedurende den volgenden morgen. Omstreeks middernacht werd de slingering van het schip zoo sterk, dat de meestbevestigde meubelen in de voornaamste vertrekken met geweld tegeu elkander hortten, en, bij elke wending van het roer, de groote kettingen zeer aanmerkelijk werden ondergedompeld.

Kort te voren was een der scheeps-officieren, zich willende vergewissen, of alles in het benedengedeelte gesloten was, met twee of drie matrozen in het ruim afgeklommen. Deze officier, ziende, dat de lantaren, van welke hij zich had voorzien, slechts een flauw licht gaf, gebruikte de voorzigtigheid, met dezelve naar de koefbrug te gaan, ten einde zulks te herstellen. Terugkeerende, ontdekte hij, dat een der okshoofden, sterken drank inhoudende, vlot geraakt was, en beval den matrozen, eenige blokken te gaan halen, om hetzelfde te bevestigen. Gedurende hunne afwezigheid kreeg het schip een' harden schok, en het ongeluk wilde, dat den officier de lantaren ontschoot. In zijne drift, om dezelve terug te bekomen, verliet hij het vat, dat eensklaps aan stukken sloeg, en, het geestrijk vocht met de lamp in aanraking komende, stond het gansche scheepsruim in een oogenblik in vlam.

Zoo lang dezelve zich binnen den omtrek bepaalde, die men wist, dat van alle kanten met watervaten omringd was, voedde men hoop, dan brand te kunnen meester worden; maar, toen de flauwe, blaauwachtige damp, die in het begin opsteeg, vervangen werd door dikke en zwarte rookwolken, die, snel optijgende door de vier luiken, zich weldra over het geheele schip verspreidden, werd een langer geheimhouden onmogelijk, en begon men spoedig aan het behoud des schips te wanhopen. „De vlam heeft het kabelgat bereikt!” riepen eenige stemmen, en de sterke pekreek, die zich over het dek verspreidde, bevestigde de waarheid dezer uitroeping.

In dezen schrikbarenden toestand koos de kapitein COBB, met eene vaardigheid en bedaardheid, welke het gevaar scheen te verhoogen, de éénige partij, die hem overbleef,—

die, namelijk, van te bevelen, dat het benedendek doorgeslagen, de presenningen der luiken opengehakt, en de onderste geschutpoorten opengezet werden, opdat de zee onverhinderd konde binnenstroomen.

Deze bevelen werden oogenblikkelijk door de vereenigde manschap volvoerd; maar dit konde niet zóó spoedig geschieden, dat men het verlies van eenige zieke soldaten, eene vrouw en verscheidene kinderen konde voorkomen, wie de kracht ontbrak, om het bovendek te bereiken. De ontzaglijke hoeveelheid waters, welke deze bewerking in het ruim dedd indringen, had, voor een oogenblik, het bedoelde gevolg van de vlam te verzwakken; maar het gevaar van te zinken vermeederde, naar gelange dat van den brand verminderde, en onderscheidene teekens kondigden aan, dat het schip begon te zinken, — een klaar bewijs van deszelfs naderend vergaan.

Van den eenen kant de dood door het vuur, van den anderen die door het water . . . . ijsfelijke keuze! Beurtelings op het dringendste gevaar toeschietende, bestreed de manschap nu den brand door middel van het water, dan weder het water zelve, terwijl intusschen de vlammen al hare woede hernamen.

Het tooneel van schrik, waarvan wij thans getuigen en deelgenooten tevens waren, laat zich niet beschrijven. Het dek was bedekt met zes- tot zevenhonderd menschelijke wezens. Dezen liepen her- en derwaarts, elkander roepende en zoekende; terwijl anderen onbewegelijk stilstonden, in de kalmte eener zwijgende onderwerping, of in eene stompe gevoelloosheid. Dezen gaven zich over aan de razendste vervoeringen; genen, geknield, riepen, met de nadrukkelijkste gebaren en luidklinkende uitroepingen, den Hemel vurig aan om genade. Men zag er, die, met de armen kruisfelings op de borst, zich haastten, de uitwendige pligten, door *hun* geloof voorgefchreven, te vervullen; terwijl de oudste en onversaagdste soldaten en matrozen zich treurig gingen nederzetten boven de kruidkamer, opdat de uitbarstings, die zij elk oogenblik verwachtten, op ééns een einde mogt maken aan hun lijden. Verscheidene vrouwen gaven blijken van ongemeene kloekmoedigheid, inzonderheid twee jonge dames, welker gedrag, vol waardigheids, het model vertoonde van eenen moed, op de edelste wijze doer christelijke beginselen gewijzigd. Op de droevige mare, dat er geene hoop meer was, en dat de dood snel en onontwikkbaar naderde, knielden

eene van haar bedaard neder, en, de handen vouwendet „Heer!” zeide zij, „wees welkom, ook in deze gestalte!” Vervolgens sloeg zij aan die haar omringden voor, op staanden voet eenige gedeelten der H. S. voor te lezen. Harde zuster, die haar in bedaardheid en heldenmoed evenaarde, koos den 46sten psalm, en andere, gepast naar de omstandigheid, welke zij beurtelings lazen, de tusschenpoozen met gebeden aanvullende.

Te midden van dit harttoerend rooneel trof mij, onder anderen, boven alle beschrijving, het gezigt van eenige kleine kinderen, die nog te bedde lagen, en, geen denkbeeld hebbende van de gevaren, die hen dreigden, zich als naar gewoonte vermaakten met hun speelgoed, en de onnoozelste en ontijdigste vragen deden, zoo wel aan elkander, als aan die bij hen kwamen.

Alle hoop vervlogen zijnde, kondigden de verrigtingen van elk onzer aan, dat hij zich verloren achtte. De een nam uit zijn' lesenaar eene haarklok, en drukte die aan zijn hart; terwijl een ander papier zocht, om aan zijnen vader nog eenige regels te schrijven, die hij in eene flesch wilde sluiten.

In dit verschrikkelijk oogenblik, daar ons geene schaduw van hope meer overbleef, en terwijl de brief, die ons noodlot zou verkondigen, aan de golven werd toevertrouwd, viel het onzen vierden stuurman, THOMSON, in, eenen man naar den voortop te doen klimmen, om te zien, of men, bij geval, ook een schip konde ontdekken. Dit geschiedde. De matroos hield, terwijl hij klom, de oogen op den gezigteinder gevestigd... Welk eene stilte heerschte er onder ons, door doodsangst en onzekerheid te weeg gebragt!... Eensklaps riep de matroos, zijn' hoed zwaaijende: „Een „zeil! een zeil onder den wind!” Op deze aankondiging borstten duizende uitroepingen op ééns los, en dezelve werd van het dek met een driewerf herhaald vreugdegeschreeuw begroet. Terstond werden de noodvlaggen opgeheschen, het geschut van minuut tot minuut gelost, en men zette alle zeilen bij, om het schip te naderen, dat men nu weldra ontwaarde, en bleek te zijn de *Cambria*, eene kleine brik van 200 ton, beladen voor *Vera-Cruz*, en aan boord hebbende twintig à dertig mijnwerkers van *Cornwallis*, en eenige Agenten van de *Anglo-Mexikaansche* Compagnie.

Intusschen had de brik ons in het eerst niet opgemerkt, dewijl het gebrul der zee den donder van ons geschut ver-

doofde. Eindelijk trokken de dikke rookwolken, zich in de lucht verheffende, de aandacht van de *Cambria*, en verkondigden hem onzen nood. Zij heesch terstond de *Britsche* vlag, en snelde met volle zeilen te onzer hulpe.

Terwijl de brik naderde, beraamden de kapitein, de kolonel FEARON en de majoor MAC-GREGOR te zamen de noodige maatregelen ter ontruiming van de *Kent*. Een officier vroeg, in welke orde de officieren het zouden verlaten. „Even als bij eene lijkplegtigheid,” antwoordde de majoor. Deze schikking werd terstond beaamd door kolonel FEARON, daar bijvoegende: „Wel te verstaan, dat de jongsten de „eersten zullen zijn. Maar dat, op doodstraffe, geen man „het wage, in de sloepen af te klimmen, vóór dat de vrou- „wen en kinderen geborgen zijn!”

Eenige teekens van ongeduld zich vertoonende bij de soldaten en de matrozen, was men beducht, dat zij zich bij de ontruiming op de booten zouden werpen, en eenige officieren werden, met den degen in de hand, geposteed, om hen in bedwang te houden.

De kapitein alles geregeld hebbende, om in de eerste boot de dames en zoo vele soldatenvrouwen als zij konde bevatten, welke zich in haast in al de kleederen hadden gewikkeld, welke zij zich konden verschaffen, te doen afklimmen, trok, tegen twee ure, de stoet stilzwijgend van de achterkamers naar de geschutpoort, aan wier buitenzijde de barakas was vastgemaakt. Geen woord, geen kreet werd er gehoord. De kinderen zelve hielden op met schreijen, alsof zij den onuitsprekelijken strijd gevoelden, die, in het oogenblik der wreede scheiding, het hart der ouders zou verscheuren. De stilte werd slechts eenmaal afgebroken door de dames, die snikkend smeekten, als eene gunst, bij hare echtgenooten te mogen achterblijven; maar op de aanmerking, dat elk oogenblik verwijls een menschenleven konde kosten, lieten zij zich achtervolgens aan de teederste omhelzingen ontrukken, en, met den moed, die hare seksse te midden der ontzettendste beproevingen onderscheidt en vereert, in het vaartuig dragen, hetwelk onmiddellijk in eene zoo onstuimige zee werd geslingerd, dat men nauwelijks durfde hopen, hetzelfde de *Cambria* te zien bereiken.

Hoewel kapitein COLE alle voorzorgen had gebruikt, om het gevaar van het uithijfschen der sloepen te verminderen, en hij te dien einde een' man, met eene bijl gewapend, geïast had,

het touwwerk aan beide uiteinden stuk te hakken, wanneer het geringste beletfel het losmaken verhinderde, scheelde het weinig, of dit gevaar, onafscheidelijk van deze ganfche bewerking, (gevaar, alleen zeevarenden naar eifch bekend) was allernoodlottigft geworden voor de talrijke pafagiers in de barkas. Na eene of twee vruchteloofe pogingen, om het broze yaartuig op eepe gefchikte wijze in zee te brengen, werd eindelijk bevel gegeven, om los te haken. Dit bevel werd aan de achterzijde gelukkig volvoerd, maar niet alzoo aan den voorfteven; de touwen verwarden zich, en, in weerwil van alle pogingen van den matroos, kon zijne bijl het in eenftrengelend touwwerk niet doorhakken. Nu was eene ontzettende krisis aanwezig. De barkas volgde noodwendig al de bewegingen van het fchip, waaraan zij met een harer uiteinden vertuid was; dit uiteinde verhief zich meer en meer boven de zee; zij was op het punt van zich loodregt aan den voorfteven te zien opgehangen, en de ongelukkigen, die zich in dezelve bevonden, in den afgrond te ftingeren, toen, op een' wenk der Voorzienigheid, eene golf, op den achterfteven brekende, dezelve zulkerwijze ophief, dat het den matrozen mogelijk werd, de gording te ontwarpen. De barkas, behendig van het fchip losgemaakt, werd, binnen weinige oogentlikken, van achteren gezien, hobbefende op de baren, en, de brik naderende, nu eens zich vertoonende als eene ftip op den top eens bergs, dan weder gedurende eenige feconden verdwijnende, en als bedolven in eene dier verfhrikkelijke valleijen, welke uitgehoofd werden tusfchen de golven.

De *Cambria* had zich voorzigtiglijk op eenigen afstand gehouden van de *Kent*, uit vreeze van of met haar in de lucht te fpringen, of aan het vuur harer kanonnen te zijn blootgefteld, die, allen geladen zijnde, losbrandden, naar gelange de vlammen hen bereikten. De afstand der brik verpligtte de roeijers, eene groote ruimte te klieven; en, dewijl van het goed gevolg dezer eerfte proeve onze eigene uitredding afhing, oogden wij met de grootfte bezorgdheid de bewegingen na der dierbare boot, — dubbel dierbaar nog voor de mannen en vaders, wier vrouwen en kinderen zich in dezelve bevonden. Ten einde derzelve evenwigt te bevorderen op de verbolgene zee, welke zij moest overfteken, en de bewegingen der roeijers niet te hinderen, waren zij, die zich in het vaar-

tuig bevonden, door elkander onder de banken gekropen, op de kans af van te verdrinken in de schuimende golven, die onophoudelijk op hare hoofden braken, en derwijze de boot vukden, dat, eer men de brik bereikte, de arme vrouwen tot aan de borst in het water gedompeld lagen, en niet dan met de uiterste inspanning hare kindertjes boven zich hadden kunnen opgeheven houden. De boot kwam echter behouden aan, en tot ons weder. Het onstuimig gevoel van blijdschap, geluk en dankbaarheid, welk de gehuwde officieren en soldaten bezielde, toen zij de betrekkelijke veiligheid hunner vrouwen en kinderen vernamen, maakte hen voor eenige oogenblikken ongevoelig, zoo wel voor het brullen van den storm, die niet ophield rondom hen te woeden, als voor het dof gedruisch van den brandenden vulkaan, die onder hunne voeten dreigde los te barsten.

Incuschen voer men voort met vrouwen en kinderen te ontschepen, maar was verplicht, dezelve twee aan twee te binden, en ze alzoo met touwen van den voorstevan te laten zakken, dewijl de booten, bij derzelver terugkomst, niet meer tot aan het schip konden naderen. Ten gevolge der heftige slingering, en der overgroote moeijelijkheid, om het juiste oogenblik waar te nemen, dat de boot zich bevond onder hen, die men in dezelve wilde nederlaten, werden eenigen onvermijdelijk, herhaalde keeren, in de golven gedompeld. Niet ééne vrouw, echter, kwam daarbij om; maar het was een hartbrekend schouwspel, getuige te zijn, hoe verscheidene kinderen daarvan het slagtoffer werden, en van de wanhoop van derzelver ouders, die zulks voor hunne oogen zagen gebeuren.

Eindelijk kwam het oogenblik, dat een zeker getal soldaten in de booten werd toegelaten, te gelijk met de vrouwen. Geen van hen had deze vergunning voorzien; maar, in hunne drift om daarvan gebruik te maken, wierpen verscheidenen zich boven van het boord, en verdronken. Een van dezen bereikte de boot, en hief de hand op, om zich aan dezelve vast te klemmen, toen, door een' plotselingen schok, de voorstevan hem tegen het hoofd sloeg, en hij oogenblikkelijk verdween.

Onder de trekken van onderwerping en edelmoedigheid, die dit akelig tafereel opleverden, merkte men treffende en herhaalde proeven op van ouderlijke liefde, kinderlijke vroomheid en edelaardige vriendschap. Drie of vier soldaten, ten

einde hunne vrouwen van een gedeelte van haren last te ont-heffen, sprongen in zee, bevrucht met eenigen hunner kin-deren, en kwamen om, terwijl zij dezen poogden te redden. Eene jonge dame, welke volftandig geweigerd had haren va-der te verlaten, dien de eer aan zijn' post verbond, was op het punt van hare verknochtheid met haar leven te boeten, niet in de boot kunnende geraken, dan na vijf of zes on-derdompelingen. Een ander perfoon, zich in het verschrik-kelijk uiterfte geplaatst vindende, om of zijne vrouw of zij-ne kinderen op te offeren, verklaarde zich, na een' korten, maar bangen strijd tusfchen huwelijks- en vadermin, voor de eerste; de vrouw werd gered, maar zijne vier arme kinderen behenen aan den dood gewijd: dan, een foldaat van een edel woorkomen, en met reuzenkracht begaafd, die, hoewel noch echtgenoot noch vader, den grootften ijver betoonde in het behoud van anderer vrouwen en kinderen, deed drie van de vier kleine ellendigen aan zich vastbinden, en sprong met hen in zee; maar hij kon de boot niet bereiken, en men was genoodzaakt, hem wedet op het fchip te trekken: twee der kinderen waren dood. Een man stortte in een der tuiken, hetwelk in volle vlam stond; een' ander' werden de lenden zoo geheel verbrijzeld, dat hij, in zee stortende, in tweeën ge-vouwen fcheen. Maar het was niet alleen bij het afsteken, dat de overtocht van het eene fchip naar het andere gevaar opleverde. Een man viel tusfchen de brik en de boot, en het horten derzelven vermorzelde hem het hoofd; terwijl verscheidenen omkwamen in hun pogen, om de *Cambria* van ter zijde te beklimmen.

Naardien de nacht naderde, en de vlammen zich met snel-heid uitbreidden, werd het dringend noodzakelijk, de ont-ruiming van het fchip te bespoedigen. Te dien einde beves-tigde men een touw aan het uiteinde van de gijk, langs hetwelk de manfchap kroop tot aan het touw, waarvan men zich bediende om af te dalen. Op deze wijze moet zich het meerendeel des volks hebben gered, hoewel met vele moeite en gevaren; maar verscheidene foldaten, het niet durvende wagen zich aan het touw neder te laten, verkozen liever zich in zee te werpen door de vensters van den ach-terfteven, de voorkeur gevende aan het veel grooter gevaar, om de booten al zwemmend te bereiken.

Toen nu het grootste gedeelte der matrozen en foldaten het fchip had verlaten, kwam de beurt, bij opvolging, aan de

officiëren, gekenmerkt door de verwonderlijkste geregeldheid. Geene uitfaling van *bravoure*, geene zwakheid, geen ongeduld! Mer de bedaardheid en welvoegelijkheid van mannen, die het gevaar zagen zonder het te vreezen of te verachten, daalde elk op zijne beurt af, en zij, die het eerst vertrokken, gaven het voorbeeld van koelbloedigheid, moed en ondergeschiktheid.

Maar onder al die dapperen stak hun opperhoofd, kolonel FEARON, boven allen uit. Te midden der onderscheidene pligten, welke hij als bevelhebber, echtgenoot en vader te vervullen had, verloochenden zich zijne regenwoordigheid van geest en zijne bekwaamheid geen enkel oogenblik, maar schenen zich bestendig te vereenigen, om aan anderen dezelve kracht en dezelfde gelijkmoedigheid mede te deelen. Onafgebroken wist dit wakker opperhoofd zijn gezag te handhaven, en niet één zijner onderhoorigen bleef in gebreke hetzelfde te eerbiedigen.

In weerwil van al de wanorde, onafsheideijk van dusdanige omstandigheden, bleef de zedelijkheid van den soldaat onberispelijk. Onder andere bijzonderheden, welke ik ter bevestiging hiervan zou kunnen bijbrengen, wil ik alleen de twee volgende, als daadzaken, vermelden. Men beval, dat al de zich aan boord bevindende manschap zich een touw om den middel zou binden. Terwijl elk zich met deze voorzorg bezig hield, werd ik verrast — ik had bijkans gezegd vermaakt — door de zeldzame kieschheid van een onzer *Iersche* recruten, die mij riep, om mij te zeggen, dat hij niets vond dan een touw, behoorende tot de hut eens officiers, en mij te vragen, of het hem vergnnd ware, dat hij zich hetzelfde toefigende en er zich van bediende! Een enkele trek strekke voort ten bewijze van het vermogen, hetgeen, ondanks zoo veel lijden, de subordinatie en het gevoel des eerbieds, aan hunne officieren verschuldigd, nog steeds vermogten op onze arme soldaten. Tegen den avond, toen de sombere groepen, uitgeput van vermoeienis, angst en honger, lijdelijk aan den achtersteven gezeten, door een' ondragelijken dorst begonnen gekweld te worden, ontdekten eenigen huuner, bij geval, eene korf met sinaasappelen. Door een gemengd gevoel van eerbied en liefde gedreven, hetgeen men in dusdanige omstandigheden niet zou verwacht hebben, wilden deze brave lieden de vruchten niet aaraken, welke

hun eene zoo gewenschte lansen beloofden, vóór dat zij hunnen officieren een deel derzelve hadden aangeboden.

Toen de zon was ondergegaan, en bij het vallen van den schemeravond, greep eene zonderlinge omkeering plaats in den geest van het klein getal matrozen en soldaten, die zich nog aan boord bevonden. Het zoo natuurlijk ongeduld om hetzelfde te verlaten, dat, hoewel bedwongen, niet had opgehouden, gedurende den dag, hen te folteren, verwisfelde nu allengskens in een' sterken wederzin om van het schip te gaan. De avond gekomen zijnde, kostte het veel moeite, hen te bewegen, zich aan het gevaar bloot te stellen, dat er gelegen was in zich naar de brik te begeven. Dit ging zelfs zoo verre, dat de officieren, die, uit grondbeginsel handelende, openlijk verklaard hadden de laatste te zullen zijn, zich verplicht zagen het voorbeeld te geven in het vertrek.

De kapitein COBB, getrouw aan zijn onwrikbaar besluit, om het schip, zoo het mogelijk ware, niet dan met den laatste man te verlaten, en in zijne edelmoedige bezorgdheid voor het behoud van alle de levens, aan zijne zorgen toevertrouwd, weigerde in de boot te gaan, zoo lang hemeenige hope overbleef, om de weinige manschap, die hij nog rondom zich had, en die de moedeloosheid van alle ziels- en lichaamskracht scheen beroofd te hebben, te bewegen om vóór hem te gaan. Maar, ziende dat alle zijne vermaningen vruchteloos waren, bij het donderen der kanonnen, die in het ruim losbrandden, waarin zij, het een na het ander, nederstortten, vermeende de dappere bevelhebber, na eene zoo lange en zoo moeilijke taak roemrijk volbragt te hebben, dat het hem ten laatste geoorloofd was, op eigen lijfsbehoud bedacht te zijn; en, het touw grijpende, dat het uiteinde van de gijk verbindt met de kruisfteng, slingerde hij zich over de onzinigen henen, die hardnekkig volhardden om op de gijk achter te blijven, en wierp zich in de golven.

Ik zal dit treurig verhaal besluiten met te vermelden, dat nieuwe doodsangsten de ongelukkige schipbreukelingen op de *Cambria* vervolgden. De buitengewone heftigheid van den wind, die niet bedaarde, deed het sloopje derwijze overhellen, dat eene der zijden bijkans onder water was. De zee brak woedend en onophoudelijk op het dek, zoodat men de zeilen der luiken niet konde opligten, dan alleen in de tusschenpoozing van den wederkeer der baren, ten einde het

voor algeheele verflinking te behoeden, die zich in het ruim bevonden, en aldaar zoo opeengetast waren, dat de damp, door hunne ademhaling en uitwaseming veroorzaakt, voor eenige oogenblikken de vrees deed ontstaan, dat er brand was in het schip. Intusschen deden de kapitein, de passagiers en de equipage van de *Cambria*, ten aanzien van de menigte half naakte ongelukkigen, waarmede de brik was opgepropt, alles, wat de menscheijjkheid kon inboezemen, — alles, wat zulk eene ophooping van menschen in zoo beperkte ruimte slechts vergunde.

DE KUNSTVAARDIGHEID DES BEVERS IN DEN GEVANGEN STAAT.

DOOR GEOFFROY ST. HILAIRE.

Vóór eenige jaren bevond zich in de Koninklijke Diergaard van den Piantentuin te *Parijs* een bever, die tot die van de *Rhone* behoorde, eenzaam levende op de wijze der waterratten; maar hetgeen ik zelf gelegenheid had te zien, stelt het buiten kijf, dat ook deze bevers, bij voldoende aanleiding, hunne aangeborene bekwaamheden, als hulpmiddel tegen onvoorziene hindernissen of ongevallen, zich weten ten nutte te maken. — Onze bever ontving, ter beschutting tegen de gevoelige winterkoude, niets anders, dan een weinig rijkelijker stroo. De nachten werden kouder, en de valdeur zijner kooi liet overal spleten open, zoodat het dier bedacht werd, zich tegen het ruwe weder beter te beveiligen. Men was gewoon, hem, tot nachtelijke bezigheid zoo wel, als tot voedsel en knabbeling, groene boomtakken te geven, wier bast men 'smorgens altijd afgeknaagd vond. Ook werd hem bestendig 's avonds, vóór dat zijne schuif of luik werd nedergelaten, zijn overig, uit moeskruiden en vruchten bestaand, voedsel toegereikt. Het had den ganschen dag gesneeuwd, en in eenen hoek zijner kooi had zich eene aanmerkelijke hoeveelheid sneeuw opgehoopt. Dit een en ander nu leverde zoo vele bouwstoffen op, die den bever ten dienste stonden, en die hij aan derzelver naaste bestemming onttrok, om ze ditmaal tot het optrekken van eenen muur te bezigen, die hem tegen de koude en de buitenlucht moest beschutten. De boomtakken gebruikte hij, om daarmede de traliën zijner kooi te doorvlechten. Deze arbeid geleek volkomen op die der mandenmakers, die met afwisselende wendingen het rijs om de

regtstandige staken vlechten. De gevlochtenen takken lieten opene tusfchenruimten, welke de bever vervolgens met zijnen geheelen overigen voorraad digtstopte; de wortelen, de appelen, het stroo werden daartoe gebruikt, en dit een en ander tot welkuitende stukjes ter dusdanige vulling verknabbeld, of liever versneden. Eindelijk, alsof het dier begreep, dat er nu nog eene digtere stoffe vereischt werd, om het geheel daarmede te dekken, werd daartoe, bij gebrek van beter, de sneeuw aangewend, en met dezelve al de kleine nog overige openingen volkomen digtgemaakt. De muur besloeg twee derdedeelen der kooi; en alles, wat den bever ter spijze, welke hij zich voor ditmaal ontzegd had, was toege-reikt, was daartoe besteed geworden. Des morgens bleek, dat de schuif der kooi, door de sneeuw, met den nieuwen bouw was vastgevrozen. Niet dan met moeite werd dezelve geopend, en thans lag de nachtelijke arbeid bloot voor het gezigt. De oppassersjongen stond zoo verbaasd op het aanschouwen dier masfa, dat hij den arbeid des bevers onaange-raakt liet, en mij ter beschouwing van denzelfen tot zich riep.

VERHAAL VAN EEN TOGTJE NAAR DE PLANTAADJE ZEEZIGT,
IN SURINAME.

Aan de Heeren D. v. D. H. te *W.* en Mr. J. B. te *A.*

Paramaribo, 9 Augustus, 1824.

Amicil! — Deze keer heb ik u. uitgekozen onder mijne vrienden a costy, om u het dagverhaal te leveren van een togtje, dat ik in de gepasfeerde maand met twee mijner vrienden, D. R., Apotheker alhier, en v. T., Directeur der vermaarde plantaadje *Zeezigt*, in de *Motkreek* gelegen, naar gemelde plantaadje gedaan heb. Verwacht echter geene belangrijke ontmoetingen, en ziet dit geschrift slechts aan als eene poging, om u wederom een gedeelte dezer volkplanting van naderbij te doen kennen.

Het was dan op Zaterdag den 17den Julij, dat wij met elkander overeenkwamen, om ten 3 ure in den morgenstond van den 18den de stad te verlaten. Intusfchen beloofde ons de Heer v. R., Directeur der plantaadje *Buysen-vlijt*, (welke zich mede aan het fort had moeten bevinden, daar hij daags

te voren in Ondertrouw was opgenomen) de vierde van het gezelschap te zullen zijn; ons echter verzoekende, wyl hij niet zoo spoedig vertrekken kon, hem des Zondags op de plantaadje *Frederiksdorp*, aan de rivier *beneden-Cominewyne* gelegen, af te wachten, waar hij tegen 5 ure na den middag dacht te zijn, ten einde de verdere reis gezamenlijk voort te zetten. Offchoon juist geen liefhebber zijnde van lang slapen, deed mij echter de vrees, van ten 3 ure 'smorgens nog niet wakker te zullen zijn, het besluit nemen, van teedè Zaturdagavond het een en ander, dat ik tot ons tuislapje noodig dacht te hebben, aan het huis van onzen vriend D. A. te laten brengen, alwaar ik mij ook tegen 9 ure liet vinden. Begeleidt ons nu in uwe verbeelding, daar wij 'smorgens, na al staande eene kleine verfrischung gebruikt te hebben, tegen 4 ure naar het vaartuig stappen, gevolgd van zes sterkgespiede roeijers en den stuurman, die onze pakkaadje droegen, benevens een paar *footboys*. Verbeeldt u alle de straten van *Paramaribo* in de diepste stilte, daar alle hare inwoners, eenige weinigen welligt uitgezonderd, nog in de verkwikkende armen van *Morpheus* rustten, terwijl het overheerlijkste maanlicht den nacht als 't ware in den heldersten dag herschiep. Weldra aan de zoogenoemde *Plattebrug*, die gij reedè uit vroegere beschrijvingen kent, genaderd, was ons goed ook niet lang daarna in de boot. Wij namen plaats onder de tent, staken elk eene sigaar op, en de wakkere roeijers deden het vaartuig alras de menigvuldige op de reede van *Paramaribo* liggende schepen voorbijzweven.

Ik zal mij wachten van u te vervelen met eene drooge optelling der onderscheidene plantaadjen, aan beide oevers der rivier *Suriname* gelegen, welke wij voorbijvoefen, en alleen gewagen van diegene, waar wij gedurende onze vaart hebben aangelegd. — Naauwelijks hadden wij een kwartier uurs gevaren, of de opkomende vloed deed ons bespeuren, dat wij niet vroegtijdig genoeg de stad verlaten hadden, en dit verzwaarde het werk der Negers, die nu genoodzaakt waren tegen den stroom op te roeijen. De bedenking intuschen, dat daar wij toch voornemens waren den geheelen dag op *Frederiksdorp* door te brengen, er geene noodzakelijkheid bestond om ons te haasten, deed ons besluiten, de plantaadje *de Morgenstond* aan te doen, en aldaar een bezoek bij de bruid en hare zusters, en den aanstaanden schoonvader van onzen bruidegom, af te leggen. Wij troffen in den laatsten eencil

nog wakkeren grijsaard aan, dien de heerlijke morgenzon reeds vroegtijdig in zijn' moestuin gelokt had. Na hem aldaar onzen groet gebragt te hebben, werden wij door hem naar zijn woonhuis geleid; en het duurde niet lang, of de ons omringende natuur, welke zich reeds in allen glans vertoonde, verkreeg voor ons nog meerder luister, toen wij de bevallige bruid en hare drie zusters aan het eenvoudig ontbijt, waarop wij genoodigd werden, mede zagen verschijnen. Meermalen hoorde ik door kenners van vrouwelijke schoonheid beweren, dat het zedig meisje, om de voordeeligste kopij op te leveren, zich niet dan in hare bruidsdagen aan het tooverpenfeel van den schilder behoorde aan te bieden, en van de gegrondheid dier stelling werd ik thans ten volle overtuigd. Eene bruid is een heiligdom, dat den ongevoeligsten zekeren naauwelijks te beschrijven eerbied inboezemt; en wie toch stelt zich het voorwerp, dat hij zijne hulde waardig keurt, niet altijd nog oneindig volkomener voor, dan het inderdaad is of zijn kan? Ook in ons oog stak de waarlijk bevallige bruid zoo verre uit boven hare schoone zusters, dat ik met reden meen te mogen twifelen, of een kunstenaar, die een schoon vrouwebeeld zou willen malen, eene andere boven haar tot zijn model zou verkozen hebben. Aldus heeft de weldadige natuur, op zekere tijdperken van ons leven, eenige haar eigene, maar voor ons onverklaarbare wijzigingen, zonder welke ik gaarne met mijnen geliefden YORICK bekennen wil, dat wij minder, oneindig minder gelukkig zouden zijn.

Doch verlaten wij het ontbijt op *de Morgenstond*, waarmede onder boert en scherts, waartoe de gulzigheid van *Laps* (dus heette de hond van onzen reisgenoot v. r.) niet weinig aanleiding gaf, ruim een uur verloop en was, vóór wij er aan dachten, met onze horologiën te raadplegen, of het ook tijd was, de verdere reis aan te nemen. Wij bedankten voor de gastvrije ontvangst, en, mogt het ons al spijten, zoo spoedig het aangenaam gezelschap, dat wij aldaar aangetroffen hadden, te moeten verlaten, *Laps*, die zich de menigvuldige brokjes brood, hem door de teedere handen der bruid en hare zusters toegeworpen, zoo het scheen, zeer wel had laten smaken, verliet met nog meer tegenzin het huis, om zijnen meester in de boot te volgen. Doch de arme *Laps* wist niet, welk noodlot op hem wachtte. Zeer waar is het, dat de onzekerheid van toekomstige voorvallen voor elk schepsel

een zegen is. Welligt toch had de goede *Laps* met minder finaak ontbeten, indien hij eenigzins had kunnen gisfen, dat zijn meester het voornemen had, hem op de plantaadje *Voorburg*, aan den tegenovergefelden oever der *Suriname*, schuins over *de Morgenfond*, gelegen, eenige dagen te laten. Hoe dit ook zij, *Laps* was bestemd, om hier zijn ras te vermeerderen, en het tot twee malen toe aan stuk bijten van het touw, waaraan men hem op *Voorburg* bond, mogt hem niets baten; hij werd ongenadig in het geheimste vertrek opgesloten, terwijl wij ons weder in het vaarttuig begaven, daar wij thans aan den mond der *Commewyne* genaderd waren, en dus met den vloed die rivier binnenvoeren. Zoo gijl. ons nu op den voet volgen wilt, beschouwt dan de zoo algemeen bekende kaart of afteekening der ligging onzer plantaadjen, door wijlen den Overste BÖHM vervaardigd, en gij kunt dan telkens met ons in en uit het vaarttuig stappen.

Van de plantaadje *Voorburg* heb ik u niets belangrijks te schrijven, wijl wij ons hier te kort ophielden, dan dat wij eenige bijzondere ontmoeting konden hebben; alleen wil ik opgemerkt hebben, hetgeen mij bij eene vorige visite op *Voorburg* met onzen gemeenschappelijken vriend s..... in de maand December des vorigen jaars reeds gebleken was, en 't geen gij zelf, zoo gij de bewuste kaart voor u hebt, zult kunnen nagaan, dat die plantaadje, als zijnde gelegen nagenoeg op den hoek, waar zich de *Commewyne* in de *Suriname* stort, een allervoordeeligst gezigt-punt oplevert op laatstgenoemde rivier, zoo wel langs de plantaadjen, welke wij reeds voorbijgevaren waren, als ook aan de andere zijde, waar zij zich aan *Bramspunt* in zee ontlast. Wij troffen het juist, eene *Amerikaansche* brik te zien binnenkomen, die al dadelijk van den vloed gebruik maakte, om de rivier verder naar *Paramaribo* op te varen; terwijl twee à drie *Hollandsche* schepen op de reede van het fort *Nieuw Amsterdam* (eene fortificatie, naast de plantaadje *Voorburg* gelegen, tot dekking van de stad) voor anker lagen, gereed om eerstdaags de reize naar het moederland weder aan te nemen. Zelden zie ik een zeilree liggend schip, of onwillekeurig voel ik het verlangen bij mij oprijzen, dat het mij gebeuren mogt, met hetzelfde naar de *Hollandsche* kust te stevenen, en in dit verlangen deelden thans beide mijne reisgenooten; het zal echter verstandigst zijn, zoo min mogelijk te dulden, dat dit verlangen ons in het bereiken onzer tegenwoordige bestemming hinderen moge.

In het opvaren der *Commewyne* deden wij, alvorens naar den linkerover over te steken, nog de plantaadje *à la bonne Heure* aan, alwaar een onzer reisgenooten eene boodschap bij den eigenaar had. Deze grond, welke te voren koffij opbragt, werd sedert weinige jaren door den tegenwoordigen eigenaar, den Heer D., tot het aanbouwen van *indigo* bestemd. Het is bekend, dat in vroegeren tijd meer grond-eigenaars in deze kolonie ondernomen hebben, deze plant hier aan te kweeken; doch de toenmalige bewerking der *indigo* schieen voor de gezondheid der slaven zoo nadeelig te zijn, dat men weldra die onderneming heeft moeten staken. Thans echter is het bewezen, dat dit produkt voor eene andere, den slaven minder nadeelige, bewerking vatbaar is, en ook de Heer D. heeft zulks door zijne ondervinding bevestigd, daar hij thans de beste *indigo* met eene kleine magt slaven weet op te leveren. Te voren geschiedde de bereiding door middel van rotting; doch de *Engelsche* scheikundigen hebben in later tijd geleerd, om dit belangrijk produkt, door eene zachte en gepaste koking van de *anilplant*, even schoon, in eene niet mindere hoeveelheid, in veel korter tijdsbestede, en zonder eenig nadeel voor de gezondheid, te bereiden.

Verlaat nu met ons de plantaadje *à la bonne Heure*, om naar den linkerover der *Commewyne* over te steken, waar wij ons voorgenomen hadden een bezoek af te leggen op de plantaadje *Johanna en Margaretha*. Wij stapten aan de landingsplaats dier plantaadje uit ons vaartuig, en gaven last aan de roeijers, om hetzelfde naar *Frederiksdorp* (de tweede plantaadje, op *Johanna en Margaretha* volgende) te brengen, en den Directeur te verwittigen, dat wij weldra zelve zouden komen opdagen, terwijl het ons niet onaangenaam woude zijn, bij onze aankomst een goed *breakfast* te vinden; en nu wandelden wij op naar het woonhuis van *Johanna en Margaretha*. De Directeur, onze vriend D. E., trachtte ons over te halen, om bij hem het *breakfast* te gebruiken; doch wij verschoonden ons met de boodschap, die wij naar *Frederiksdorp* vooruitgezonden hadden, en daar ook onze inwendige mensch eenige versterking begon te vorderen, namen wij weldra afscheid, met voornemen, om, langs de plantaadje *Buitenrust*, toebehoorende aan Mevrouw de Weduwe O. . . . ., onze wandeling naar *Frederiksdorp* voort te zetten. Naauwelijks echter waren wij weder op weg, of de beide *footboys* kwamen ons in 't ontmoet, met de boodschap: „*Masjara*

„no de, misse takie a boen.” („Mijnheer is er niet; maar „Mevrouw zegt, dat het goed is.”) Deze vreemde boodschap, betrekking hebbende tot hetgeen wij hun gelast hadden aan den Directeur op *Frederiksdorp* te gaan zeggen, deed ons dadelijk vermoeden, dat de Negers, in plaats van naar deze laatste plantaadje het vaartuig te brengen, integendeel in het denkbeeld geweest waren, dat zij ons op *Buitenrust* moesten opwachten; en die dwaling was daarom te onaangename, wijl het ons niet onbekend was, dat Mevrouw o., eene *Engelsche* van geboorte zijnde, en niet dan die taal sprekende, zelden vreemde menschen bij zich ontving, hetgeen ons met reden deed vermoeden, dat zij weinig gediend kon geweest zijn met eene zoo gemeenzame boodschap van drie haar geheel onbekende gasten. Terwijl wij te zamen nog over de dwaling onzer roeijers spraken, ontvingen wij de uitnoodiging van harentwege om binnen te komen. Zonder ons aan onbeleefdheid schuldig te maken, konden wij nu wel niet nalaten, bij haar onzen morgengroet te gaan afleggen, en tevens ons wegens de malle vergissing der Negers te excuseren; en zij bad de goedheid, ons excus aan te nemen. Gelijk het meermalen gaat, geraakte zij met ons, of liever met onzen reisgenoot v. t., die zich het best van ons drieën in hare taal wist uit te drukken, al spoedig in gesprek over het een en ander nieuws uit de stad; terwijl zich intusfchen hare schoone dochter, waarschijnlijk door de vreemde stemmen gelokt, even op den trap liet zien, om de onverwachte bezoekers toch met een oogopslag te kunnen opnemen. Na nogmaals hare verzekering ontvangen te hebben, dat zij de vergissing onzer roeijers niet euvel opnam, besloten wij verder op te wandelen, en op de naastbij liggende plantaadje *Frederiksdorp* (werwaarts wij van *Buitenrust* af eene tweede boodschap vooruitgezonden hadden) ons laatste morgenbezoek te gaan afleggen. De ontvangst bij den Heer p., Directeur dier plantaadje, was, zoo als wij ons voorgesteld hadden, regt hartelijk en gul. Wij maakten hem ons oogmerk bekend, om het overig gedeelte van den dag bij hem door te brengen, ten einde den bruidegom af te wachten, om, volgens afspraak, tegen den ondergang der zon met het volgend getij de *Commewyne* hooger op te varen. Al dadelijk werden ons eenige verfrisningen voorgediend, en het deed ons genoegen, hier weder het in *Paramaribo* zoo beroemd bitter aan te treffen, dat onze reisgenoot, de Apotheker, zelf slookt.

Onder de ruime galerij gezeten, terwijl een aangename zee-wind ons verkoelde, was het geen onbehagelijk gestreef voor onze ooren, achter ons in het voorhuis door het gerammel van lepels en vorken den waarborg te vernemen, dat weldra voor onze grage magen zou gezorgd worden; en zoo duurde het dan ook niet lang, of het aanbieden, volgens *Westindisch* gebruik, van water, om de handen te waschen, waarschuwde ons, dat het tijd was, de pijpen neêr te leggen, en aan de *breakfast*-tafel te gaan. De gastheer, ofschoon hij reeds, alvorens van onze komst verwittigd te zijn, het *breakfast* gehouden had, plaatste zich echter met ons aan den disch, om de *honneurs* zijner tafel, gelijk men zegt, door het voor-, snijden en toedienen der geregten, waar te nemen. Wij deden zijne tafel geene oneer aan, en zoo wel onze afwisfelende gesprekken, als het uit den *Engelschen* tijd nog overgehouden gebruik van elkander eene en andere *toast* toe te brengen, deed voor ons ook dat uur allergenoegelijkst voorbijgaan. Hadden wij reden gehad, over de gastvrijheid van den Heer P. aan tafel wel voldaan te zijn, niet minder aangenaam was ons, van tafel opgestaan zijnde, zijne aanzegging, dat er gezorgd was, dat wij op eene der bovenkamers de verzuimde nachtrust konden inhalen. Gaarne maakten wij van zijn aanbod gebruik, en meenden alzoo half wakende half slapende den bruidegom in te wachten. Bij ons ontwaken, echter, was onze vriend V. R. nog niet opgedaagd, en intusfchen was de vloed reeds weder aan het opkomen. Wij vertoefden evenwel tot 6 ure op *Frederiksdorp*, onder het gebruik van een' verfrischenden kop thee, en gaven intusfchen last aan den stuurman van ons vaartuig, om alles daarin in orde te brengen, opdat wij dadelijk bij de aankomst van den bruidegom zouden kunnen van wal steken. Ofschoon echter verscheidene ponten en andere lichtere vaartuigen ons voorbijkwamen, bleef onze vriend nog steeds weg, en, wijl intusfchen het tij verliep, namen wij afscheid van onzen gulden gastheer, na hem voor zijn vriendelijk onthaal bedankt, en verzocht te hebben, om aan den Heer V. R. bij zijne aankomst te zeggen, dat wij hem dien nacht op de plantaadje *Charlottenburg* in *Rio beneden-Cottica* zouden inwachten.

Overheerlijk was ook hier het uitzigt over de breede rivier *Commewyne*, wter linkeroever (*) nu door de grootsch

(*) Houdt hier en in t vervolg in het oog, dat ik, van regter- of linkeroever sprekende, dezelve beschouw, zoo als zij zich aan ons in het op- of afvaren der rivieren vertoonden.

ondergaande zon beschenen werd. Boschen en plantaadjen le-
verden aan ons gezigt, zoo ver het reiken kon, eene aller-
aangenaamste afwisseling op, en het gezang van grootere en
kleinere woudbewoners streelde ook nu en dan onze ooren.
In stille beschouwing der zich thans zoo heerlijk aan ons oog
vertoonende natuur verzonken, scheen elk onzer regt geschikt
te zijn, dit vreedzaam uur te genieten; terwijl de meer en
meer toenemende stilte van het water, welks oppervlakte thans
flechts door een zacht windje bewogen werd, aan onze wak-
kere roeijers de gelegenheid verschafte, om hunne vaardig-
heid te toonen. Na alzoo een' geruimen tijd voortgevaren
te hebben, werd de stilte onder ons afgebroken, wijl wij aan
de Neger's bespeurden, dat een ander vaartuig ons trachtte
voorbij te roeijen. Het volk, dat wij op de boot hadden,
in de geheele *Motkreek* bekend voor de beste en onvermoeid-
ste roeijers, meende deze gelegenheid te moeten waarnemen,
om hunne bedrevenheid in die kunst aan den dag te leggen.
Zij lieten daarom alras hunne riemen onbewegelijk in het wa-
ter hangen, om hunner partij het voordeel te geven van voor-
uit te kunnen geraken, die dan ook weldra, onder het sma-
len op onze roeijers, ons vaartuig pijlsnel voorbijvloog. Doch
nu begon de strijd, die tevens onzen gang verhaastte. Niet
gewoon zich in het roeijen te laten overwinnen, namen de
onzen de riemen weder op, en bij elk en slag in het water
geraakten wij digter bij het vaartuig, dat reeds zoo veel
voordeel op ons had. Ik herhaal hier, hetgeen ik bij eene
vroegere gelegenheid reeds opmerkte; het roeijen is de éénige
kunst, welke de *ambitie* van den Neger kan opwekken. On-
vermoeid, zoo lang hij ziet, dat zijne tegenpartij hem niet
te magtig is, zou hij, geloof ik, zoo zijn ijver door zijnen
meester soms niet beteugeld werd, eerder bij zijne riemen
nederzinken, dan den strijd onvoldongen opgeven. De onzen
hadden dan ook weldra het andere vaartuig op zijde; en,
hoezeer deszelfs roeijers alle hunne krachten inspanden, om,
zoo zij ons al niet vooruit konden komen, dan toch ten min-
ste te beletten, dat wij hen niet achter ons lieten, alle hun-
ne pogingen waren vruchteloos, en onze roeijers bleven over-
winnaars in dien strijd.

Intusschen was het duister geworden, en nu eerst ontdek-
ten wij, dat wij verzuimd hadden, eene kaars voor de lan-
taren mede te nemen. De stuurman, die gewoonlijk het op-
zigt over de boot heeft, en wiens taak het is, toe te zien,

dat alles, wat men van dien aard onder het varen noodig kan hebben, in de boot is, had ditmaal ook niet aan het licht gedacht. Daar wij intusfchen berekenden, niet vóór middernacht *Charlottenburg* te zullen kunnen bereiken, overlegden wij, op *Sommelsdijk*, een etablissement van den Chirurgijn DE V., op de scheiding van de *Cottica* en *beneden-Comme-wyne* aan den regteroever der eerstgenoemde rivier gelegen, aan te gaan, en aldaar eene kaars voor onze lantaren te trachten op te doen. Wij voeren intusfchen met eene snelle vaart de *Matappica* voorbij, en kwamen tegen 8½ uur op *Sommelsdijk* aan. Zeer kort hielden wij ons hier op, en, weder aan het varen zijnde, haalden de *footboys* ons een eenvoudig avondmaal voor den dag, dat wij ook met tamelijke graagte nuttigden; en zoo bereikten wij, nu eens pratende en rookende, dan weder half slapende of duttende, tegen half 12 ure 's nachts *Charlottenburg*, eene koffijplantaadje, aan den linkeroever der *Cottica* gelegen. Wij vonden den Heer R....., Directeur dier plantaadje, nog op, en ook bij hem ontwaarden wij al dadelijk de blijken der *Westindische* gastvrijheid, daar hij den Negers eene kamer liet aanwijzen, waar zij onze hangmatten en matrasfen konden ophangen en uitspreiden. Intusfchen staken wij nog gezamenlijk eene pijp op, en begaven ons kort daarop naar de voor ons bestemde slaapplaatsen, wíjl wij den volgenden morgen met jong vloed naar de *Motkreek* vertrekken wilden. Niet lang duurde het, of wij genoten allen een' vrij gerusten slaap, waaruit wij niet vóór het aanbreken van den dag ontwaakten. Terwíjl het ontbijt in de galerij werd gereed gemaakt, reinigden wij ons, en namen vervolgens, onder geleide van den Directeur, de gebouwen der plantaadje in oogenschouw, welke zich over het algemeen in een' vervallen' staat bevinden; de koffijloods vooral scheen eene geheele vernieuwing te vorderen. Nu namen wij plaats aan de koffijtafel, waar wij onze oogen verlustigden met het fraaije uitzigt over de hier zich in allerlei bogten kronkelende rivier, wier tegenover ons liggende oever gedeeltelijk met zware bosfchen bezoomd was, en gedeeltelijk het uitzigt verschafte op de plantaadje *Nieuw Klarenbeek*.

Offfchoon wij, als gasten, alle reden hadden, om ten uiterste voldaan te zijn over de vriendelijkheid van onzen gastheer, hadden wij hier tevens gelegenheid te bespeuren, dat de intrede in het plantersleven in deze kolonie op sommige plantaadjen alles behalve aangenaam is. Met een bedeesd voor-

komen en den hoed in de hand kwam de Blankofficier, (die is, weet gij, de benaming van den Assistent des Directeurs) een jongeling van zeer fatsoenlijken huize, hem en ons zinnen morgengroet brengen, die door den eersten vrij koeltjes en, gelijk de *Franschen* zeggen, met zeker *air d'autorité* beantwoord werd. Verscheidene Directeurs in deze volkplanting schijnen het zich tot een' vasten stelregel te maken, om hunne Blankofficiers, al zijn zij van de fatsoenlijkste familie, op een' zoo aanmerkelijken afstand te houden, als waren zij eerder hunne knechten, dan wel hunne leerlingen. Ik geloof, dat de gewoonte, om met slaven om te gaan, hier toe veelal aanleiding geeft. Menschkundig beschouwd, twijfel ik, of dit wel het ware middel zij, om eerbied en ontzag in te boezemen aan redelijke wezens, die toch beseffen, dat hun stand in de maatschappij over eenigen tijd gelijk zal staan met dien van hunne tegenwoordige meesters, over wier lot zij niet zelden in later tijd, indien zij door protectie uit het moederland tot de waardigheid van *Administrateurs* opklimmen, naar willekeur beslissen kunnen. Integendeel ik weet, en verscheidenen met mij weten zulks bij ondervinding, dat, in de verkeerung onder fatsoenlijke lieden, niets meer in staat is, om achting voor onze *superieuren* in te boezemen, dan wanneer deze van hunne zijde aan die genen, welke onder hen gesteld zijn, die burgerlijke beleefdheid doen wedervaren, waarop elk ordentelijk mensch aanspraak mag maken. Eenige Directeurs schijnen daarover anders te denken, en meenen, dat geen Blankofficier ooit een goed Directeur kan worden, indien hij niet te voren als knecht heeft leeren onderdanig zijn. Ik behoef echter niet op te merken, dat de ondervinding meermalen geleerd heeft, dat zij, die te lang in een al te groot bedwang gehouden zijn, eenmaal baas geworden zijnde, niet zelden hunne verkregene vrijheid op eene schandelijke wijze misbruiken. — Wacht u intusfchen wel, om het daarvoor te houden, dat alle Directeurs hunne Blankofficiers op dien verwijderden afstand houden. Op andere plantaadjen toch in de *Motkreek*, welke wij gedurende ons uitstapje bezocht hebben, en vooral ook op *Zeezigt*, genieten de beide Blankofficiers eene zoo ordentelijke behandeling, als zij met redelijkheid verwachten kunnen.

Doch keeren wij weder tot ons reisverhaal. Wij begrepen, dat het langer wachten naar den bruidegom vergeefs zou zijn, gisfende, (gelijk ook van achteren bewaarheid is) dat

hij, Zondags in het voorbijvaren *de Morgensterd*: aangedaan hebbende, het besluit zou genomen hebben, dien geheelen dag in het gezelschap zijner bruid door te brengen, hetgeen elk onzer in zijne plaats waarschijnlijk ook gedaan zou hebben. Tegen 7 ure des morgens namen wij dus afscheid van den gastvrijen Directeur van *Charlottenburg*, en begaven ons weder in de boot. In het opvaren der *Cottica* legden wij nog op drie plantaadjen aan, namelijk *Oud Bellèvue*, *Brunswijk* en *Monnikendam*, waar wij ons het langst ophielden, uit hoofde van eene opgekomen regenui.

De laatstgemelde, aan den linkeroever der *Motkreek*, op de scheiding van de *Cottica* en deze kreek, gelegen, verdient vooral opgemerkt te worden wegens derzelver prachtig, geheel van steen opgehaald woonhuis. Sedert verscheidene jaren onderhoudt de eigenaar aldaar een' troep muzikanten onder zijne Negers, die, naar ik vernomen heb, zeer wel, en, hetgeen onder dergelijke troepen anders zeldz het geval is, naar muzijknoten spelen.

Opmerkelijk is ook in deze omstreken het sedert weinige jaren tot een geheel ander doeleinde bestemd kerkgebouw, staande op de scheiding van de rivieren *Perica* en *boven-Cottica*. Te voren werd mede in deze divisie een Gereformeerd Predikant beroepen, welke des Zondags de openbare Godsdienst oefening in die kerk hield; en, als ik mij niet bedrieg, heeft ook in het jaar 1816 onze geachte Do. M A S M A N, in die streken eenige dagen gelogeed zijnde, aldaar eenmaal gepredikt: dit was de laatste maal dat dit gebouw tot een godsdienstig oogmerk gebezigd is. Naar het ons in het voorbijvaren voorkwam, bevond deze kerk zich nog in een' zeer goeden toestand, en wij betreurden alzoo met reden de wisselvalligheid van alle menschelijke ondernemingen, die ook hier weder zich zoo duidelijk vertoonde.

De plantaadje *Monnikendam* verlaten hebbende, vocren wij de *Motkreek* binnen, welke de scheiding: maakt tusfchen *boven- en beneden-Cottica*, zoodat de drie armen dezer stroomen, voor de plantaadje *Monnikendam* zich vereenigende, aldaar een' vrij wijden waterplas vormen, welke, behalve aan de zijde dezer plantaadje, van rondomme met dicht houtgewas omzoomd is. Het binnenkomen in de *Motkreek* levert een prachtig schouwspel op, dat vooral den stadbewoner treffen moet, die, gewoon slechts huizen en enkele boomen te zien, hier gelegenheid heeft, de natuur in al hare grootheid

te aanschouwen, daar aan zijn oog, aan beide oevers van dien stroom, welke hier vrij breed is, niet dan hooge en zware boomen van allerlei soort zich vertoonen. Deze bosschen maken, wanneer men een half uur de kreek is opgevaaren, vervolgens plaats voor onderscheidene plantaadjen, in die kreek gelegen, van sommige waarvan ik hierna gelegenheid zal hebben nog met een enkel woord te gewagen. Wij telden van *Monnikendam* af eenendertig plantaadjen aan beide oevers der kreek, waaronder echter ook eenige zich bevinden, die alreeds verlaten zijn. Zoo voeren wij dan nagenoeg $2\frac{1}{2}$ uur voort, toen eindelijk het schoone woonhuis der plantaadje *Zeezicht* zich aan ons oog vertoonde, op eenen afstand van slechts 10 à 15 minuten van de zee verwijderd. Het duurde ook niet lang, of wij stapten allen aan de landingsplaats aan wal; terwijl het huisvolk zich om strijd beijverde, om ons te verwelkomen. Wij lieten het een en ander, dat wij medegebragt hadden, naar de voor ons bestemde kamers brengen, en bewonderden daar alvast het schoone uitzigt, zoo wel naar den zeekant, als over de in onderscheidene bogten zich kronkelende *Motkreek*.

Alzoo waren wij eindelijk ter plaatse onzer bestemming gekomen. Gij zult niet regt verwachten, dat ik ook in het bijzonder u dit effekt van naderbij leere kennen; en voorwaar, de plantaadje *Zeezicht* heeft zoo verre mijne verwachting overtroffen, dat ik niet af kan zijn, al dadelijk met een enkel woord daarvan te spreken. Verbeed u dan een ruim tweeverdiepings lusthuis, in den *Italiaanschen* smaak gebouwd, met eene vooruitstekende galerij van voren, waarboven een balkon geplaatst is, welke het verrukkelijkst uitzigt aan de linkerzijde op de kreek levert, terwijl men aan de rechterhand van daar meer dan een half uur ver in zee ziet. Hier bosschen, ginds koffij- en katoengronden, hier en daar door weilanden van elkander gescheiden, waarop het schoonste rundvee graasde, dat ik nog in deze kolonie aanschouwde, — dit alles maakte zoo veel indruk op mij, dat ik, deze streek moerende herdoopen, daaraan den naam van *Surinaamsch Arkadië* zou toevoegen.

(Het vervolg en slot in No. VII.)

Aan den Heer Redacteur der *Vaderlandsche Letteroefeningen*:

Mijn Heer!

Belangrijk zal steeds in de geschiedenis blijven de vestiging eener *Nederlandsche* volkplanting op den zuidhoek van *Afrika*. Zij getuigt toch, bij zoo vele andere overzeesche aanwinsten, van den ondernemenden geest en stouten aard onzer voorvaders, die wijd en zijd de golven met hunne schepen kliefdën, en zoo vele standpunten, als immer mogelijk, zochten te verkrijgen, van welke grooter bloei voor den handel en aanwas van magt mogt uitgaan. Dit toch mag wel het grootste doel der vaderen geweest zijn!—maar, terwijl menschen slechts voor hunne belangen dachten te waken, volgden zij ongemerkt de hoogere leiding eener allesbesturende Voorzienigheid. Met het oog op dezen aanbiddelijken weg gevestigd, zien wij met belangstelling op het voorgebergte der *Goede Hoop*, terwijl deze, weleer onze, bezitting die van een ander volk is geworden. Zij blijft de waarheid bevestigen, dat de volken gemakkelijker van meesters dan van zeden veranderen; en het is een aangenaam verschijnsel, dat onder *Engelsche* wetten *Hollandsche* zeden en gewoonten blijven voortduren. Gescheiden dan naar den uiterlijken vorm, kan er toch een band blijven bestaan, die deze volkplanting nog op de naauwste wijze met het moederland verbindt, en zij, als onder eene vreemde maagschap geraakt, kan evenwel de betrekking tot het ouderlijk huis blijven bewaren. — Een aangenaam verschijnsel is een tijdschrift, op den uitersten hoek van *Afrika* in de *Hollandsche* taal geschreven, en hetwelk niet alleen door deze, maar ook door den inhoud, zich betoont, met den echt vaderlandschen geest bezielde te zijn. Tot eene proeve deelen wij het onderstaande stukje mede; een onderwerp, waarlijk, van belang in onze dagen, in welke men zoo veel spreekt van verdraagzaamheid, dat men die wel meer zoude wenschen beoefend te zien. Wij willen van hetzelfde niet meer zeggen; men proeve den boom uit de vruchten. Dit wenschen wij slechts, dat de onderneming op den duur aanmoediging vinde. Zoo zal, al waait van den *Tafelberg* de vaderlandsche vlag niet meer, toch de roem der *Nederlandsche* letteren op *Afrika's* zuidhoek niet alleen gevestigd worden, maar steeds toenemen. Goede hoop voeden wij dan van deze plek gronds, dat van haar verder een wel-

dadig licht zal uitgaan, verlichtende al wat daar nog in het duistere ligt. God doe het zaad, daar uitgestrooid, vaster wortel schieten, en ook van daar rijpe een ruime oogst voor het rijk van waarheid en deugd, dat eens onder éénen Heer over geheel de aarde moge uitgebreid worden, wanneer aller geloof en hoop één zal zijn, zoekende de volmaaktheid in de liefde!

X.

OVER DE TOLERANTIE, OF VERDRAAGZAAMHEID.

(Nederd. Zuid-Afrikaansch Tijdschr. No. I. Jan.—Febr. 1825.)

Wenige onderwerpen zijn er, waarover sedert eenigen tijd meer gedacht of geschreven is, dan dit; maar wat voor ons, in deze Volkplanting in het gemeen, en de koloniale Hervormde Kerk in het bijzonder, uit dien grooten hoop van gedachten en schriften bruikbaar, raadzaam en aannemelijk schijnt, kortelijk op te geven, dit is het voornamelijk doel des schrijvers van deze proeve, die dan daarom ook aan de regtbank der publieke opinie wordt onderworpen. Dat *verdraagzaamheid* onmogelijk hetzelfde kan zijn in den Godsdienst als *onverschilligheid*, spreekt van zelve; doch waar en welke zijn de grenzen, binnen welke de *ijver* der Leeraren en leden eener gezindheid dient bepaald te blijven, om nuttig te zijn, zonder door overdrevenheid een schadelijk uitwerksel daar te stellen, en echter niet onderhevig te worden aan de beschuldiging van *traagheid* en *ijverloosheid*, waaruit even zoo wel, als uit het tegendeel, veel nadeels wordt geboren? Ook hier mag men wel met David zeggen: „Heer! wie zal de verborgene afdwalingen verstaan?” Zoo veel te meer, daar temperament, plaatselijke voorvallen en andere bijkomende omstandigheden op elk menschelijk hart zoo grooten invloed hebben. Ook te dezen opzichte zal dan nu de onvergelykelijke Bijbel de beste leidsman voor elk onzer zijn. „Uw woord zij dan ook hier de lamp voor onzen voet, het licht op ons pad!” Wij zullen de voorbeelden en gezegden des Ouden Testaments onaangehaald laten, omdat in dezelve veel voorkomt, hetwelk betrekking heeft tot plaatselijke omstandigheden en de Theocratie der Joodsche Kerk. Maar het voorbeeld onzes Zaligmakers zal ons beter dan alles, wat menschen ooit geleerd en gedaan hebben, onderrigten omtrent de ware Christelijke verdraagzaamheid. Dezelve heeft niet

de zonden of ondeugden, maar de dwalingen en misvattingen, het zij wezenlijke of vermeende, in de begrippen van andere menschen omtrent den Godsdienst ten voorwerpe. En wie is, in dezen zin, verdraagzamer geweest dan Jezus Christus zelf, die opperste Leeraar der Kerk? Hij verscheen op aarde in eenen tijd en onder menschen, wier dwalingen en wanbegrippen zeer groot, en in derzelver gevolgen hoogst nadeelig waren. De Joodsche Geestelijkheid was een hoop blinde leidslieden eener nog meer verblinde schare; te zamen liepen zij gevaar in eene diepe gracht van ellende ter neêr te storten. En evenwel Hij oefende *verdraagzaamheid* te hunnen opzigte tot zijnen dood toe. Hij behandelde hen als een liefderijke arts, die alles duldt, om slechts den lijder te red- den. Onkundigen te onderwijzen (elk hunner althans de gelegenheid daartoe te verschaffen), den dwalenden te wederleg- gen, den eigenninnigen te waarschuwen voor de gevolgen zijner halsstarrigheid, en den moedwillig dolenden bedacht te maken op de straffen, die de opperste Regter hier namaals zal opleggen aan elken mensch, die den tijd zijner bezoeking niet zal in acht genomen hebben; — dit waren zijne hoofd- verrigtingen. In zijne levensbeschrijving, door den Evange- list Lucas opgesteld, Hoofdst. IX: 51—57, vinden wij een voorbeeld zijner *verdraagzaamheid*, zelfs ook in geval van persoonlijke belediging, in een vlek der Samaritanen, waar Hij niets verlangd had, dan dat zijne leerlingen Hem slechts eene herberg zouden toebereiden; maar als zij den altoos nuttigen en werkzamen Leeraar der waarheid niet ontvangen wilden, uit het grondbeginsel, dat zijn aangezigt was als naar Jeruzalem reizende, en zijne leerlingen Jacobus en Jo- hannes deswege wraak wilden uitgeoefend hebben, zeggende: „Heer! wilt gij bevelen, dat vuur van den Hemel dale en dezen verslinde, gelijk ook Elias gedaan heeft?” keerde Hij zich om, bestrafte hen, en zeide: „Gij weet niet, van hoedanigen geest gij zijt; want de Zoon des menschen is niet gekomen om der menschen zielen te verderven, maar om te behouden.” En, schoon dit meer zien moge op het betoon van verhevenheid van geest, als men onverdiend miskend en beledigd wordt, evenwel ook voor godsdienstige verdraag- zaamheid is daaruit menige nuttige les te trekken. — Zien wij al verder op zijn gedrag jegens zijne leerlingen, welk een treffend voorbeeld van verdraagzaamheid levert ons Gods en Maria's Wonderzoon niet op! Warea er ooit men-

fchen op aarde, die de betoening en ondervinding van *onverdraagzaamheid* regtvaardig verdiend hadden, dan zijn het zeker deze leerlingen of discipelen geweest. Zonder nu in eenige dier tallooze bijzonderheden te treden, welke elk zich als van zelve zal weten te herinneren, die maar eenigzins in onze heilige Schriften bedreven is, zal ik nu alleen maar wijzen op Lucas XVIII: 14—17. Men kan daaruit leeren, dat hoogmoedige zelfverheffing op de krachten des verstands, waardoor een mensch zich verbeeldt, alles beter te zien dan anderen, de eigenlijke bron is der *onverdraagzaamheid*. Erken en verhelp dit gebrek in u, en gij zult het geprezen kindeken zijn, hetwelk ontvangen zal worden in het Koninkrijk Gods. — Een tweede wenk onzes Heeren tot verdraagzaamheid, en eene uitmuntende bewijsreden tevens, zal men vinden bij Mattheus, Hoofdst. XIII: 24—30. De Kerk, of het zedelijk Rijk van God, beschouwde onze Zaligmaker als eenen akker; (want waarin anders, dan in menschelijke verstanden en harten, strooit de Godsdienstleeraar het zaad?) wie den inhoud van Gods woord predikt, onder welke benaming ook, is altoos de goede en den Heere welbehagelijke dienstknecht, die goed zaad zaait in zijnen akker: evenwel kent de vijand der waarheid ook zijnen tijd; in den bestendigen strijd tusschen het Rijk des lichts en der duisternis weet hij zijnen tijd waar te nemen, want als de menschen slapen (en waar slaapt niet wel eens de werkzaamste en wakkerste zaaijer?) daar komt deze vijand en zaait onkruid midden in de tarwe; zijn weg is als die eener slang over eene steenrots, en als hij zijn misdrijf heeft verrigt, dan gaat hij weg, en laat geene sporen na, waaraan men merken kan, waar hij geweest is en wat hij gedaan heeft, want bedrog en list zijn te allen tijde de hoofdtrekken geweest in het karakter van de vijanden der Christelijke Kerk; maar het openbaart zich door den tijd, en niertegenstaande de gewilligheid van Jezus' dienstknechten, om het uit te roeijen, is nogtans het oordeel van den Heer des huizes: „Laat ze beide te zamen opwasfen tot den oogst, en in den tijd des oogstes zal ik tot de maaijers zeggen: vergadert eerst dat onkruid, en bindt het in busfelen, om het te verbranden; maar de tarwe brengt te zamen in mijne schure,” vs. 30. — Deze zijn de beweegredenen, die mij doen denken, dat men verdraagzaamheid moet oefenen, niet alleen omtrent zulke personen en gezindheden, die men met grond als onwillekeurig afdwalende van de blijkbare leer

des Bijbels mag beschouwen, maar zelfs ook geene uitroeiingsmiddelen door onverdraagzaamheid mag in het werk stellen tegen hen, die het doen uit vijandschap, al had men ook de magt en middelen daartoe, opdat elk Hem navolgen moge, tot wiens lof en verheerlijking zoo dikwijls wordt gezongen:

Geen heerschzucht vormt Hem tot den troon,
 Maar ootmoed tot het lijden;
 Hij wacht uit 's Vaders hand zijn kroon,
 Maar wacht die kroon na 't strijden;
 En al zijn strijd is voor Gods eer,
 Dat elk zijn' Vader prijze;
 Gods liefde is de inhoud van zijn leer,
 Gods wil te doen zijn spijze;
 Hij, vol van God, aan allen goed,
 Brengt ons der Godheid nader,
 't Zij Hij bestraft of wond'ren doet;
 Die Hem ziet, ziet den Vader.

IETS OVER BOLIVAR.

Generaal BOLIVAR is 42 jaren oud, ongeveer 5 voet 7 duim lang, van eene ranke gestalte, en, gelijk men van „den Held des Equators,” zoo als de *Amerikanen* hem noemen, moet verwachten, van eene donkere kleur. Zijn voorkomen is deftig, maar, ondanks zijnen knevelbaard, niet woest, en zijn donkerbruin oog doordringend en vol uitdrukking. In zijne jeugd doorreisde hij *Europa*; hij leest *Engelsch*, maar spreekt het zoo goed als niet; *Fransch* vlug, maar niet zonder taalfouten. Hij praat veel, openhartig, en zonder voorbereiding. Hij schijnt het gezellig verkeer te beminnen, en gaat nooit de eerste heen. Tweemaal was ik met hem in een groot gezelschap — eens op een bal, waar hij van 8 ure 's avonds tot 5 ure 's morgens bleef, dien ganschen tijd praatte, bij het souper gezondheden instelde en aanspraken deed, en vervolgens met een aardig meisje walfte. Bij een ontbijt op WASHINGTON's verjaardag, dien hij had uitgekozen om een fregat der Vereenigde Staten te bezoeken, stelde hij verscheidene condities in, en deed daarbij aanspraken; in eene van welke hij voormelde Staten verre boven alle volken van den ouden en nieuwen tijd verhieft, dewijl zij het best

de volkomenste vrijheid met de volkomenste orde wisten te vereenigen. Zijne eerezucht vertoont zich hoog en edel. Hij verlangt de verdediger en grondvester der *Zuid-Amerikaan-sche* onafhankelijkheid te zijn, en, tevreden met het bezit van een aanzienlijk vermogen, vermaadt hij elke vermeerdering van rijkdom. Hij weigerde, bijkans met verachting, het geschenk van een millioen dollars, welk het Congres van *Peru* hem aanbood, daar hij, van den beginne af aan, zijnen trots daarin gesteld had, zelfs geene zandkorrel van *Peru* aan te nemen. Zijne lievelingsontwerpen zijn, een kanaal door de landengte te graven, en een Congres in *Panama* daar te stellen, hetgeen uit een' grooten fœderativen Raad zal bestaan, om alle verschillen tusschen de onderscheidene Staten te vereffenen, met een leger te zijnen bevel, ingevalle van inwendige beroeringen of aanvallen van buiten. Dit idee is zijn geliefkoosd thema. Wanneer hij de rust en onafhankelijkheid dezer Staten zal bevestigd hebben, is zijn wensch, eene reis naar *Noord-Amerika* en naar *Engeland* te doen; voor beiden koestert hij hooge bewondering. Zijn haat tegen de *Spanjaarden*, door den bloedigen krijg van *Venezuela* gevoed, is onverzoenlijk. En geen wonder! Alle zijne bloedverwanten zijn door de *Spanjaarden* vermoord, behalve alleen een oom, in *Spanje* woonachtig.

AAN DE JEUGD.

Lied.

De een niet oost en de andre west,
 Lieve meisjes, wakkre knapen!
 Vrolijk, voor elkaâr geschapen,
 Zijt ge ook bij elkander 't best.
     Lachjes spelen,
     Lustjes freelen
 In des levens schoonen tuin,
 Waar der maagden roosjes bloeijen,
 En reeds, met een tint van bruin,
 's Jonglings volle wangen gloeijen.
 Ja, daar woont de zoete vreugd,
 Zijn die lieve bloempjes veilig,
 Is de lagchende onschuld heilig,
 't Kiefsche een stempel van de deugd.

Malche toonen

Van de schoonen

Treffen beide, hart en oor;
's Jonglings hand grijpt in de snaren,
En verruklijk is het koor,
Waar zich stem en speeltuig paren.

Sneller stroomt het jeugdig bloed,
Door den reinen lust gedreven;
En, bij 't hoog genot van 't leven,
Trippelt, als van zelf, de voet,
Reeds zijn de oogen
Rondgevlogen

Om een liefje voor den dans;
Handen worden nu geboden;
Ieder blikje is vreugdes glans,
Die u tot den pret komt woden.

Zoete boert wekt dan den lach,
Door ter sluips in 't hart te lezen;
Maar geen stekel moet het wezen,
Daar zij nimmer grieven mag.
't Bloemenstrooijen,
Door 't ontplooijen,

Rijk vernuft! der breede schacht,
Doet steeds nieuwe geuren rieken;
Ieder zegent, wat ge bragt;
Want gij wondt niet met uw wicken,

Dikwerf schuilt de kleene guit,
Die de harten doet ontbranden,
In 't albast der zachte handen,
Of kijkt loos het oogjen uit,
't Loerend wichtje
Heeft een schichtje,

Dat de schalkert dartlend schiet.
Lieve meisjes! moogt ge ook blozen,
Vloekt den vluggen stoutert niet:
Hij vangt bijen voor uw rozen.

De een niet oost en de andre west,
Lieve meisjes, wakkre knapen!
Vrolijk, voor elkaâr gefchapen,
Zijt ge ook bij elkander 't best,

Komt, daar wacht u,
 Ja, daar lacht u
 't Bloempjen aan, vol honigschat,
 Dor is u, gescheiden, de aarde;
 Maar bijeen op vreugdes pad,
 Dan eerst heeft het leven waarde.

H. VAN LOGHEM.

BIJ DE SLUITING VAN DE WINTER - WERKZAAMHEDEN DER HOLLANDSCHE MAATSCHAPPIJ VAN FRAAIE KUNSTEN EN WETENSCHAPPEN, AFDEELING AMSTERDAM.

Naar buiten, o broeders! in 't lagchende veld;
 De bladers en bloefems ontspruiten;
 In 't wilde verheft zich de bloemknop en zwelt;
 De vogels herleven en fluiten;
 De ontwaakte natuur ademt veerkracht en jeugd;
 Zij koestert weér alles vol leven en vreugd:
 Naar buiten, o broeders! naar buiten!

Als de avond met neveln de dalen omspant,
 De loomheid ons omkruipt in de adren,
 Is 't wijsheid, te woekren met tijd en verstand,
 In de oogsten der kennis te bladren,
 Den tempel te schoren, der leering gesticht,
 Om, beurtlings verlichtend of zelve verlicht,
 Den God, die het licht is, te nadren.

Doch wijsheid niet mindet 't zelfstandig genot
 Der schepping, door d'ochtend beschenen;
 Dan zwelt ons de boezem; dan wandelt Hij — God —
 In duizende wondren daarbenen;
 Dan puren wij kennis uit bloempjes en gras,
 Gevoelen den Eengen, die is en die was,
 Aanbidden, zijn zalig en weenen.

Wij, broeders! wij hielden den vlugtigen tijd
 Op kostlijken woeker in boeijen.
 Toen de avond ons aanbrak, en heinde noch wijd
 Eén zomerstraal d'ontrek deed bloeijen,
 Toen persten wij lchatting van 't vroeger geslacht,
 Toen poogden we elkander, door avond en nacht,
 Voor 't goede en het schoone te ontgloeijen.

Maar thans is het ochtend. De morgen van 't jaar
Verheldert valleijen en stroomen.

De winter is henen, de lente weer dáár;
Zij huppelt langs velden en zoomen;
Haar luister dekt de akkers, met zaden bevrucht;
De windjes, haar adem, bezielèn de lucht,
En wiegen 't geknopte der boomen.

Wie onzer, wie zegt niet, verrukt en geroerd,
Den winter vaarwel met zijn buijen,
Die 't licht ons benevelt, de vloedén bevoert,
En zeeën ten hemel doet kruifen?
Wie onzer begroet niet, geroerd en verrukt,
De vriendlijke lente, met rozen gesaukt,
Die schatten ons brengt uit het zuién?

Naar buiten dan, broeders! het jaar is een dag;
Die dag is zoo spoedig verzwonden,
En 't broze genoegén, dat weeffsel van rag,
Verwaait in den wedloop der stonden;
Genieten wij, dankend, eer de ochtend ontzinkt,
De weelde, waar duintop en diepte van blinkt,
Die wouden en watren verkonden.

In 't vrije des levens, in de open natuur,
Ten tempel, gebouwd zonder handen,
Waar tranen, beschenen door 't hemelsche vuur,
Op 't outer van zoden ontbranden,
Dáár voelen we ons wezen, beseffen ons doel,
En schouwen ten hemel met reiner gevoel,
Besloten door daken noch wanden.

Maar gij ook naar buiten, o schoonen! wier lof
Den boezem van roemzucht doet prangen!
Uw treden ontwaken de bloem in den hof,
Uw blikken het woud in gezangen; —
Ontwaken? — De bloemen ontplooijen haar' gloor,
De wachtende vogels beproeven hun koor,
Om, schoonen, u waardig te ontvaagen!

Reeds vliegt u de zwaluw ten hoogtijd vooruit,
De visch schiet u voor in de baren; —
Daar staat zij, onze aarde, gedost als een bruid,
Gereed met den hemel te paren;

't Jucht alles en dartelt bevriend en vertrouwd;
De heuvels zijn de outers, en wolken van goud
Bekranfen de groenende altaren.

Ras kirren de tortels zoo teeder en zoet,
De kusjes doorsuizen de dreven,
De spelende vischjes bekringen den vloed,
En — volken begroeten her leven.
Neen, reiner geen weelde, geen hooger genot;
Dat schouwspel zoo edel — de zege van God —
Dat kunnen wij, schoonen, niet geven!

Naar buiten dan allen! Ontspannen den geest,
Voor vreugde den boezem ontsloten!
Dra welven ons de eiken de zalen voor 't feest;
Het mollig tapijt is ontsproten;
De wanden van klimop en jeugdige hop
Verheffen zich naast ons, de wouden ten top:
Welaan dan, daar buiten genoten!

Doch nevelt weér de avond, ontbladert het bosch,
En hoort het geen jubels meer schallen;
Verfletsen de heuvels, en zien wij den dos
Der beemden, rondom ons, vervallen,
Genaakt weér de winter met sneeuwjagt en vorst,
Dan keeren wij allen, met vuur in de borst, —
God geev' het! — dan keeren wij allen.

10 April, 1826.

C. G. WITHUYS.

DE WAARDIJ DER KOEPOKKEN.

Te *Watertown*, in *Engeland*, vertoonde zich onlangs de natuurlijke kinderziekte bij een' jongeling. Terstond kreeg Dr. FANSHER last, zoo veel hem mogelijk zou zijn, alle voorwerpen, die nog niet ingeënt waren, de koepokstof mede te deelen. Het gevolg was, dat de natuurlijke pokken zich niet verder verbreidden. Doch men ging nog verder. Om de voorbehoeding der koepok te beproeven, ente FANSHER tweeëntwintig personen, die vroeger gevaccineerd waren, de natuurlijke smetstof in, en *niet één enkele derzelve werd van de kinderziekte aangetast.*

DE PARUIKEN - SPECULATIE.

(Uit *Bonaparte et les Grecs*, par Mad. L. S. BELLOC.)

De Generaal AUBERT DUBAYET, tot Gezant van *Frankrijk* bij de *Porte* benoemd, nam met zich een' ouden dienaar, aan welken hij verkleefd was. Deze, partij van zijne teis willende trekken, besloot, een honderd louisen, de vrucht zijner spaarzaamheid, te besteden tot den inkoop van een kargazoentje, maar vond zich verlegen in de keus der waren. Een spotvogel, dien hij in den arm nam, raadde hem, in paruiken te speculeren. Hij nam zulks voor ernst op, en bestelde eene goede partij paruiken, deed dezelve zorgvuldig inpakken, en scheepte zich in met de zelfvoedoening eens handelaars, bij voorraad zijne winsten berekenende. Maar hoe groot was zijne ontsteltenis, toen hij, te *Konstantinopel* aangekomen, ovetal niet dan tulbanden zag! Hij hoopte echter, dat ten minste bij de Grooten de paruiken in eere zouden zijn; maar de bezoeken, die elkander bij zijnen meester opvolgden, openden hem ook te dezen opzigte weldra de oogen. Slagtoffer eener fopperij, geruïneerd, gekwetst in zijne eigenliefde, verviel de arme man in eene diepe droefgeestigheid. De Generaal ontdekte zulks, ondervroeg hem, en vernam de oorzaak van deszelfs verdriet. Zijne gedachten waren nog vervuld van het treurige en tevens koddige, in dit avontuur gelegen, toen de Grootvizier zich liet aanmelden. Na het gebruik der koffij, vertelde de Gezant, ten einde de stroeve st Izwijgendheid van den *Turk*, zoo mogelijk, op te heffen en te vervrolijken, hem dezen snuggeren trek. De Vizier g'limlachte niet eens; maar, deftig zich den baard strijkende, zeide hij, na een oogenblik bedenkens: „Stelt gij belang in den man?” — „Zeer veel; het is een oude dienaar, die zich altijd bijzonder aan mij verkleefd betoond heeft.” Het onderhoud kreeg nu eene andere wending; de *Turk* nam vervolgens afscheid, en vertrok. Des volgenden daags werd een *firman* uitgevaardigd, bevelende aan alle *Joden*, op straffe van eene aanzienlijke boete, niet in het openbaar te verschijnen, dan met eene paruik, in stede van de gele muts, die hen gemeentijk onderscheidt. Zijne Hoogheid verwaardigde zich zelfs, hen te onderrigten, dat er een magazijn van paruiken voorhanden was bij het *Fransche* Gezantschap. Men verbeelde zich den toeloop! Men drong en verdrong zich

aan de deuren. Binnen twee uren was de ganfche voorraad uitverkocht; en de laatstkomenden boden, op hunne knieen, aanzienlijke fommen, om dit kostbaar vrijgeloide te erlangen. Deze nieuwe foort van knevelarij verfchafte den bediende een klein vermogen, en den armen *Joden* harden overlast en ftokflagen. — Deze *Turkfche* galanterie levert inderdaad een gedenkwaardig ftaatje van de liefelijkheden der volftrekte opermagt!

DE JEZUITEN VAN 1572 EN 1826.

Toen de *derde* Ordesgeneraal der *Jezuiten*, FRANS BORGIA, tweëndertig jaren na de ftichting der *Jezuiten*-orde ftierf (1572), riep hij, in profetifche geestverrukking, uit; „ Als *lammeren* hebben wij ons ingedrongen; als verfcheurende *wolven* zuffen wij regeten, als *honden* verdreven worden, en als *adelaren* ons verjongen!” — Dit is vervuld. Zal de kringvormige baan van nieuws worden doorloopen? Reeds zijn de *lammertjes* verfcheenen, en ginás en elders ontwaart men ook reeds weder een' verfcheurenden *wolf!* „ De wolven (zegt de Graaf DE MONTLOSIER) „ zijn, in het algemeen, wreede dieren; en echter heb ik jonge welpen van deze beestenfoort ontmoet, die zoo mak en aardig waren als lammeren; zij ftreelden en lekten zelfs iedereen. Vorften van *Europa!* de infteiling der *Jezuiten* ftreelt en lekt u tegenwoordig; maar — laat hen eens tot volwasfenheid geraken!” . . .

RUWE, MAAR WELGEMEENDE TREK VAN DEMOED VAN
FREDERIK WILLEM I VAN PRUISSEN.

De Koning was gewoon, nadat hij ontkleed was om te bedde te gaan, zich door zijnen Kamerdienaar een avondgebed te doen voorlazen, waarbij hij met groote aandacht luisterde. Op zekeren tijd, dat een pas aangenomen Dienaar voor de eerfte maal dat gebed voorlas, meende hij het aan den eerbied voor zijnen Heer verfchuldigd te zijn, de woorden: „ De Heer zegene u!” zoo als die daar ftonden, in dezervoegte te veranderen: „ De Heer zegene uwe Koninklijke Majesteit!” — „ Wat leest gij daar?” riep de Koning. De arme man ontfelde, en, daar hij dacht, den Vorst, door

deze bijvoeging, nog niet genoeg te hebben vereend, zelde hij nu: „De Heer zegene uwe allerhoogst Koninklijke Majesteit!” Thans riep de Monarch, in volle gramfchap, uit: „Wilt ge mij het gebed verknoeijen? Voor God ben ik zoo wel een hondsvot als gij! U; staat er; God zegene u, zeg ik. „/ Bij God ben ik slechts een arme worm!”

TREFFENDE BIJZONDERHEID, RAKENDE ALEXANDER'S DOOD.

Op den dag zijner afreize naar de *Krim* fchreef wijfen Keizer ALEXANDER van *Rusland* aan de Keizerin, zijne Moeder; het was 4 ure na den middag. Eene zwarte wolk eensklaps den gezigteinder verdonkerende, beval de Keizer aan een' vertrouwden Kamerdienaar, hem licht te brengen. Intusfchen, de lucht opklarende, verscheen de zón met vernieuwden glans. De Kamerdienaar, die zich verwijderd had, keerde terug, en vroeg den Monarch, of hij het licht niet moest wegnemen. — „En waarom?” zelde de Keizer. — „Omdat,” antwoordde de Kamerdienaar, „wij *Rusfen* het voor een kwaad voorteken houden, bij kaarslicht te fchrijven, terwijl het dag is.” — „Wat befluit men daaruit? Zeg mij de waarheid. Gij wilt zeker zeggen, dat de voorbijgangers, hier licht ziende, zullen danken, dat er een lijk is?” — „Ja, Sire!” — „Wel nu, neem het licht weg!”

Op den eerften avond na zijne wederkomst te *Taganrog* herinnerde zich ALEXANDER dit gesprek met zijnen Kamerdienaar. Zoodra hij hem zag, zelde hij tot hem: „FEDOR! het licht, dat ik u beval van mijne fchrijftafel weg te nemen, is mijn geheugen niet ontgaan; het kondt g' mijnen dood aan; voor mij zal het branden.”

(Deze Anekdote wordt vermeld in een verhaal, te *Petersburg* uitgegeven, van de reis van Keizer ALEXANDER in de *Krim*.)

ANEKNOTE, RAKENDE CHATEAUBRIANT.

Ziehier eene geheel onbekende daadzaak, welke bewijst, dat, in deze Geldeeuw, het Genie, wat men ook zegge, nog eene wezenlijke waardij behoudt. — Toen de Heer DE CHATEAUBRIANT zijne *Abencerrages*, welk werk eerstdaags in het licht staat te verfchijnen, had voltooid, bevond hy zich in eene dier omftandigheden, welke Schrijvers, die hunne pen veil hebben voor alle Maghebbers, nooit kennen; hij had geldgebrek; en daar men, hoe verheven in verftandelijke vermogens, evenzeer onderworpen blijft aan natuurlijke behoeften als de meest alledaagfche menfchen, zoo

trachtte ook de doorluchtige Schrijver zich levensonderhoud te verschaffen. Een Bankier, wiens naam wij niet noemen, ten einde hem al de zelfvoldoening voor zijne schoone daad te doen behouden, vernam de verlegenheid, waarin zich de Heer DE CHATEAUBRIANT bevond, en zeide tot hem: „Ik wensch u dienst te doen, Mijnheer! Vergun mij, u zoo veel gelds te leenen als gij zult behoeven; maar tevens, dat ik zulks aan ééne voorwaarde verbind. Uwe portefeuille is ongetwijfeld rijk aan onuitgegevene schriften. Geef mij een derzelve tot onderpand, en ik zal u, zonder interest, de som voorschieten, welke gij moogt verlangen.” De Heer DE CHATEAUBRIANT bood hem zijne *Abencerrages* aan, en vroeg op dien borgtogt ongeveer 5000 franks. De Bankier nam het handschrift, liep het met aandacht door, legde het in zijne geldkist, en schreef het op zijn boek van geaccepteerde wissels aan voor de som van 50,000 franks, welke hij inderdaad aan den Auteur van de *Génie du Christianisme* deed geworden. Toen nu de Heer DE CHATEAUBRIANT in het Ministerie kwam, en eenige bezuinigingen in zijne geldmiddelen had gemaakt, loste hij zijn handschrift af bij den waardigen Financier, die hem op eene zoo kiesche wijze had verpligt.

BEETHOVEN FANTASEERT.

(Uit J. RUSSELL's *Reis door Duitschland; Leipzig, 1825.*)

Wanneer men BEETHOVEN in een gezelschap hooren wil, moet zulks op eene geheel bijzondere wijze bewerkstelligd worden. Verzoek, ja bede slaat hij regttreeks af. Ik was getuige van het navolgend tooneel. Het gansche gezelschap, waar BEETHOVEN was genoodigd, verwijderde zich, volgens afspraak, vóór en na. Alleen de Componist en de gastheer bleven nog bijeen. BEETHOVEN was, met behulp van zijn leetje, (hij is stokdoof) met denzelfen in gesprek over — bankaktiën! De laatste roerde, als zonder bedoeling, de toetsen aan van eene openstaande fortepiano, en doorliep vervolgens, al pratende, eene compositie van BEETHOVEN, deed voorbedachtelijk vele misgrepen, en bragt daardoor te weeg, dat de kunstenaar, onwillekeurig, de verkeerde vingerzetting wilde verbeteren. Thans naderde het spel zijndoel. De gastheer liet BEETHOVEN doorspelen. Deze, aan zichzelf overgelaten, geraakte weldra in geestverrukking. Op de korte, afgebroke grepen volgden loopen en gangeneener fantasia, die zich niet alleen in toonen maalde, maar ook in zijne rollende oogen, zich vertrekkenden mond, ja in al zijne gelaatspieten uitdrukte. Met één woord, hij geleeke een roovenaar, door de Geesten overweldigd, die hij zelf bezwoer.

DE FIJNEN VAN DEN DAG.

Toen deze bende, van welke het te wenschen ware, dat men nooit eenige kennis had genomen, in zeker gezelschap wederom op het tapijt kwam, zeide eene Dame: „Het komt „ mij voor, dat deze menschen niet God dienen, maar zich „ van God bedienen.”

MAUROCORDATO EN DE GENERAAL ROCHE.

ROCHE. Is het niet eene opmerkelijke omstandigheid, dat men zich te *Parijs* meer bezig houdt met de zaken van *Griekenland*, dan in *Griekenland* zelve?

MAUROCORDATO. Dat komt, wijl praten gemakkelijker is dan handelen.

ROCHE. Ik voor mij geloof veeleer, dat het aan dezelfde oorzaak is toe te schrijven, welke de minnaars altijd met vermaak doet spreken van het beminde voorwerp.

MAUROCORDATO. Jammer maar, dat tot hier toe uwe liefde zoo platonisch is geweest!

HARDDRAVERIJEN.

Tijdens het verblijf des Konings en der Koninginne der *Sandwich*-eilanden te *Londen*, werden de beide doorluchtige personaadjen ook bij eene harddraverij te *Epsom* genoodigd; maar zij bedankten daarvoor, met deze woorden: „Eén paard kan alleen het eerst aan het wit zijn; *welk*, is ons volstrekt onverschillig.”

DE BAARD EEN MAATSTAF VAN HET GEWETEN.

Bij een verhoor van getuigen, in *Engeland*, had de Register, een zeer jong man, de onbedachtzaamheid, eenen getuige, die zeer zwaar van baard was, toe te voegen: „Wanneer uw geweten zoo groot is als uw baard, dan is het gewisfelijk al zeer ruim!” — „Mylord,” hernam deze, „zoo gij het geweten naar den baard wilt afmeten, dan hebt gij zeker in het geheel geen!”

No. V. *Mengelw.* bl. 222. reg. 16 v. o. staat: *schrijver*; lees: *schrijven*. Bl. 233. reg. 1: *Maria*, in plaats van *Mirza*. Alsmede, onder het Omflag, het jaartal 1825 voor 1826.

M E N G E L W E R K.

Aan den Redacteur der *Vaderlandsche Letteroefeningen.*

Geliefde Vriend !

Weglarende, wat tot den predikstoel alleen behoorde, en daar bijzonder toepasselijk op omstandigheden in mijne gemeente gezegd werd, zend ik u het nevensgaande, met vriendelijk verzoek, dat ge mij, en hen, die gaarne nog eens lezen, wat ik zeide, met de plaatsing in 't *Mengelwerk* verplichten wilt. Misfehien is het anderen ook nuttig. Als *preek* mogt niet verschijnen, hetgeen alleen de uitdaging was van een bewogen hart, in omstandigheden, waarvan ik voegzaam acht niet meer te zeggen, dan hetgeen in den aanvang *dezer bespiegeling* voorkomt. Gij kent

Uwen Vriend

M.

B. K.

HET GRAF IN DEN HOF VAN JOZEF.

(Uit eene Leetredé, gedaan bij het einde van 1825.)

Eene gestadige, nooit afgebrokene voorstelling des doods zij te opdraden. Ze is, misfehien, even onverstandig, onbetamend en nadeelig, als de geheele verwijdering der gedachte aan onzen dood uit onzen geest. Maar tusschen deze uitersten ligt een middelweg; door de wijzen en gelukkigen betreden. Nimmer de gedachte aan den dood te ontwijken, wanneer zich deze aanbiedt; dan zich bij haar te bepalen met belangstelling en ernst, en haar altijd binnen te laten en plaats te doen nemen, als een' goeden bekende en welkomen vriend, — dit is die middelweg. De omstandigheden, in welke wij ons bij het einde des jaars bevinden, leiden ons tot denzelfen. Niet te vergeefs zij gisteren het lijk ten grave gedaald van haar, die altijd, zoo lang zij konde, zoo gaarne en tot zoo veel voordeel voor haren geest hier nederzat tot het genot der Evangelische onderwijzing! Naauwe-

lijks is haar graf gesloten, of een ander werd geopend, en, zoodra wij van hier zijn gescheiden, zal de aarde hier het hare ontvangen van die jeugdige dierbare dochter, zuster, gade, moeder en vriendin, aan wier leven zoo vele vreugde en heil verbonden was. Zoude het mogelijk zijn, ongevoelig, onopmerkzaam op onszelf te wezen, terwijl de dooden, zwijgend, maar met gezag, spreken: „Wat gij nu zijt, was ik voordezen; wat ik nu ben, zult ge ook haast wezen?” Welkom zij ons dan de bespiegeling, — want meer kan het niet zijn, — tot welke de gekozen tekst (J o. XIX: 41) ons leide, en leerzaam zij die voor ons verstand, geruststellend voor ons hart, heiligend voor ons leven, verblijdend voor onze hope! Eene andere voorstelling des doods is ijdelheid en zonde.

Het bericht van JOANNES brengt ons *in de plaats*; d. i. in ruimer' zin, het oord, waar J E Z U S gekruisigd was. *Golgotha* lag buiten, en niet ver buiten *Jeruzalem*. Juister kan de ligging dier merkwaardige plaats niet bepaald worden, en ongegrond schijnen alle nadere aanwijzingen aan de reizigers te zijn. Niet verre en in den omtrek van *Golgotha* lag een *hof*, waarschijnlijk omtrent de voorstad *Bezetha*, nabij den weg naar *Joppe*, aan het noordelijk gedeelte van den berg *Gihon*. „Hier,” schrijft een der laatste reizigers in die streken, „opent zich een dal, waarin men, bij de twee mijlen, langs aangename velden en hoven wandelt, met olijf-, vijge-, abrikoos- en amandelboomen beplant. Deze is de aangenaamste streek om *Jeruzalem*, waarheen men, vooral op Sabbat, algemeen komt, om zich te verlustigen.” Den *hof*, waarvan hier gewaagd wordt, stellen we ons voor niet slechts als een tuin of boomgaard, maar als eene landhoeve, gelijk *Gethsemane* aan den *Olijfberg*. Die hof behoorde aan JOZEF, een vermogend en aanzienlijk man, geboortig van *Rama*, en lid van den *Joodschen* Raad, maar die in deszelfs besluit omtrent J E Z U S, van wien hij een verborggen aanhanger was, niet had gestemd.

In dien hof was een *graf*. De *Joden* begroeven hun-

ne dooden buiten de steden, ja volstrekt alle volken deden dit, en, toen het, bij de *Romeinen*, door eenig toeval, min heilig scheen, voorzagen er de wetten in. Vooral in zeer bekoorlijke streken, aan de algemeene wegen, leide men begraafplaatsen aan. Maar — in eenen *hof* een *graf*? Ja, deze gewoonte bestaat nog bij sommige volken, onder de aanzienlijken; en dat zij den *Joden* niet vreemd was, blijkt uit 2 Kon. XXI: 18, 26, waar wij vinden, dat MANASSE en AMON begraven zijn in den hof van *Uzza*. Zoo had dan ook JOZEF zijn familiegraf in den hof laten bereiden; eene vierkante, ruime, gewelfde grot, waarin geen licht viel, dan door de opening der deur; over dezelve, en ter regter- en linkerzijde, met nissen, of in de rots uitgehouwene hollen, voor de lijken, zoodat men in het hoofdvertrek ongehinderd gaan konde. Dit graf was nog nieuw, en borg nimmer eenig lijk.

Omdat het zoo nabij was, en omdat de Sabbat ook zoo nabij was, werd het het graf van J E Z U S, wiens lijk anders ter algemeene begraafplaats zoude gebragt zijn, indien men had kunnen voorkomen, dat hij bij de misdadigers begraven wierd. Maar JOZEF had van den Landvoogd dit lijk gekregen, en, geholpen door NICODEMUS, het spoedig zoo ver gebragt, dat het statelijk werd bijgezet, letterlijk bijgezet, met oogmerk om het daarna beter te schikken. Dat had Gods hand zoo ver gebragt. Diens woord werd vervuld; de Godspraak, vóór eeuwen, door JESAIA gezongen: „Men had zijn graf besteld bij de goddeloozen; maar bij den rijken is zijn eeregraf geweest, wjl hij geen onregt deed, en geen bedrog was in zijn' mond.” Die liefde heeft onze J E Z U S gewis aan zijnen vriend vergolden. Ja, deze was reeds in het midden zijner droefenis gelukkig. Wie kan zijne aandoeningen bij zijn eigen graf, het gevoel, dat zich met de aandoeningen zijns vriends, en van allen, die de lijkbare volgden, en van 's Heilands vriendinnen, toen vermengde, zich behoorlijk denken? Die intrede in de grot, die laatste aanblik op dat lijk, dat terugzien, dat zwijgend en peinzend wederkeeren. . . . hoe aandoenlijk! Hoe

waard, hoe aangenaam, hoe heilig werd hem nu zijn hof, en in dien hof zijn graf!

Doch ons veroorzaakt die beschouwing andere gewaarwordingen.

Befchamend is het voor ons, te denken: „ Daar was een hof, en in dien hof een graf.”

Helaas! Wat zijn de begraafplaatsen onzer dierbaren? Zoo verre verheft zich nooit de rede van den zinnelijken, beschaafden en edelen mensch, en zoo hoog mag zij zich niet verheffen, dat zij eerbied ontzegt aan het zielloos overschot van hen, met welken wij eenmaal leefden. Die eerbied is in onze natuur gegrond, en bewijst onze waarde, als onsterfelijke wezens. Neen, wij mogen niet onverschillig zijn aangående het lot der ligchamen, wier oogen zich sloten in den dood. En komt nu met deze natuurlijke achting voor de overblijffels onzer gestorvenen derzelver rustplaats, de aanstaande rustplaats van ons en de met ons levenden overeen? Geen afzigtelijk grafaferaal behoeft ons tot overtuiging te dringen. Gezwegen zij zelfs van de nadeelen, voor de levenden aan de begraafplaatsen verbonden. Derzelver onvoegzaamheid blijkt ons genoeg. Een zoogenoemd kerkhof, dat daarvan den naam veelal onwaardig is, en het Huis des Heeren, de plaats onzer gemeenschappelijke Gods- en CHRISTUS-vereeering, — ziet daar onze begraafplaatsen! Vanwaar dat verschijnsel, aan alle oude volken vreemd, vreemd aan allen buiten het Christendom? Van het bijgeloof. Dat vereerde de overblijffelen der martelaren en andere, niet altijd met hetzelfde regt zoo genoemde, heiligen; het bewaarde hun gebeente; het bouwde er kappen en kerken voor, eerst op het land, maar weldra in de steden. Eer- en hebzucht hielpen het bijgeloof. De eer der begraving in eene kerk, eerst zulken vergund, die men door groote verdiensten achtte uit te munten, kwam ras voor geld te koop; en niet slechts het voorportaal van het kerkgebouw, in den beginne eerst gebruikt, ook de binnenste gedeelten der kerken waren al spoedig zoo opgepropt met lijken, dat men tot kort on-

der de muren begroef, — en ziet daar de kerkhoven ontstaan, dat is, op vele plaatsen, de naaste omtrek der kerkgebouwen. *Christenen!* Dat is de oorsprong van *uwe* gewoonte, de *uwe* alleen. *Protestanten!* Men kan uwe afkomst aan die gewoonte wél kennen. Levend en stervend handhaaft gij de schepping van het Paapsche bijgeloof. Nog hier en daar herinnert zelfs het klokkengelui der Vaders geloof, dat den Duivel van het lijk poogde te weren, en de omvoering des dooden hunne *processiën*, en de aalmoes bij de begraving hunne zielmis; en men noemt zich — *Hervormd!* Gewis, indien zich J E Z U S nog konde doen hooren, Hij zoude ons toeroepen: „Het huis des gebeds ontheligt gij tot een' kuil van rottende lijken, die de godsdienstigen ontrouwen en de gezonden besmetten! Zoo wil het niet de God der liefde! Zoo voegt het niet aan eenen Godsdienst in geest en waarheid!” — Dat zich God ontferme! Dat Hij de bemoeijingen onzes verlichten Konings zegene! Dat ons stof weder tot aarde keere, waaruit het genomen is, in den moederlijken sehoot der vriendelijke natuur, en „akker Gods” de naam zij der rustplaats van ons gebeente! Algemeen nuttig zij ons leven, en onschadelijk ons graf!

Heiligend is voor ons leven de gedachte: „Daar was een hof, en in dien hof een graf.”

Zoo ligt de vreugde nabij derzelver eindpaal. Wat is aangenamer dan een lusthof! Ontleenen wij aan het denkbeeld daarvan niet onze menigvuldige beelden en namen van aardsch geluk en levensgenot? Kennen wij, buiten het licht der rede, en vooral der hemelsche openbaring van Hem, die het leven en de onverderfelijkheid aan het licht bragt, iets, voor de menschelijke natuur verschrikkelijker, dan een graf? o! Het was een gelukkig denkbeeld, waardoor een lusthof en een graf op zoo geringen afstand van elkander geplaatst, ja het grondgebied der aardfche vreugde en het grondgebied des doods tot één gebragt werden.

Beklagenswaardig dan die mensch, die eeniglijk leeft voor zingenot, of zelfs voor de ontdugd, zonder vat-

baarheid voor die hoogere genoegens, tot welke de redelijke en zedelijke mensch geschikt is! De wereld gaat met alle hare begeerlijkheid voorbij. De lusthof des onedelen, zoo onbehagelijk aan den wijzen en deugdzamen vriend des waren genoegens, dat hij dien liever eene wildernis zoude noemen, is niet oneindig. Hoe onbezorgd de roekelooze dien doordartele, aan welke geuren hij zich streele, met welke bloemen hij zich kranse, aan welke vruchten hij zich verkwikke, onder welke lommer hij uitruste, en welke fierlijke paden hem alles doen vergeten, alleen zijnen voorspoed, zijn zingenot niet, — aan het einde diens lusthofs, ach! mischien in deszelfs midden, mischien voor de voeten des onbezorgden, ligt een graf! Maar hij ziet het niet. Hoe schrikte hij anders voor zichzelf, en waagde geen' voetstap verder, en bekeerde zich tot de deugd, en legde, wat het hem mogte kosten, een' anderen lusthof aan, in welken ook wel een graf is, maar hetwelk geene vreugde storen zal!

De CHRISTUS-vereerder, al ware hij als zoodanig geëerd noch gekend, heeft zijnen lusthof. In de aardiche genoegens voor geest en hart scheidt hij vreugde; voor die vreugde heeft hij tijd en arbeid en goed over, alles gaarne te koste leggende aan derzelve verhooging, uitbreiding, volmaking. De gevolgen zijns gedrags in de maatschappij voor haar en hem; het goede, dat hem God, in zijne gunst, te genieten geeft; zijne geestbeschaving; de veredeling zijns harten; vriendschap; liefde; huwelijksheil; huisfelijk genoegen; zijner kinderen ontwikkeling en beantwoording aan zijne Godebehagelijke wenschen; de geniëtingen, verbonden aan de teedere betrekkingen tot vrienden, die, als hij, gevoelen, en tot zijne weldoeners, — ziet daar den lusthof, zoo gaarne bewandeld, het Paradijs, dat hij zijn Hemel op aarde noemt! Onze God neemt ons dat niet kwalijk. Zelf plaatste Hij ons zoo. Zijne voorzienigheid leidde derwaarts onze gangen. Zijne genade deed ons die zaligheid, tot welke Hij ons roept en opvoedt door J E Z U S C H R I S T U S, kennen, als een Paradijs; en zoo immers heette

ook de verblijfplaats onzer eerste ouderen? Wat! heette zij niet de lusthof van God zelve?

Daarom, o CHRISTUS-vereerder! geniet, wat ge moogt! Pluk de bloemen, die er bloeijen, of verkwik u aan derzelve geuren! Voed, verkwik, versterk u met de vruchten, die God ons niet verboden heeft! Doch, gedenken wij er aan: in den lusthof is een graf! Het benijdenswaardigste aardfche geluk wordt door den dood verstoord. Vergeten wij dan nooit het graf bij ons genot! Gedragen wij ons als sterfelijken, en behandelen wij anderen als sterfelijken! Alles leide ons op tot hetgeen, dat boven is, opdat niet één, ook niet het beste genoeg ons van pligt of bestemming afleide! Onze vrienden, die ons leven ten lusthof maken, dalen, vroeger of spader, vóór of na ons in het graf in dien lusthof, dat alle onze bemoeijingen op aarde zal eindigen. Met dit besef zorgen wij, dat ons geen genot bederve, dat onze vriendschap en liefde heilig blijve, dat onze wetenschap en pligtsbetrachting ons bruikbaar make voor hemelfchen stand en hemelfchen arbeid, dat wij niet zoo treuren over de aan onze zijde weggenomene geliefden, alsof zij en wij niet hadden geweten, dat in den lusthof een graf, en achter dat graf de Hemel lag. Met dat besef rekenen wij het sterven, dat — Gode zij dank! — den mensch voor maar eenmaal gezet is, tot de voorvallen, die tot het leven behooren, van welke wij zoo vele gelukkig doorkwamen, dat daartoe behoort, omdat God niet anders wilde, voor zijne gezondigd hebbende kinderen, dan dit: „Er zij een hof, maar in dien hof een graf!” Gewis, zoo behoort het. Het is een aangenaam en vertroostend denkbeeld, dat het graf een gedeelte is van onzen lusthof; en niemand, in de school van J E Z U S onderwezen, houdt de vereeniging van beiden voor onvoegzaam.

Het sterven zelve is niet zoo akelig, dat het van de genietingen des levens behoeft afgescheiden te worden. De gevolgen des doods maken dien ten ongeluk. Doch, dit hebben wij in onze hand, kinderen van God, die

wil, dat alle menschen zalig worden. „Aan het doodbed eens Christens,” zegt een godvruchtige wijze (YOUNG), „heeft Gods Engel een post van eer.” Een graf in een’ lusthof herinnere ons, onder anderen: Op den winter-slaap volgt de lentébloei. Verderfelijk wordt men gezaaid, en verderfelijk opgewekt; zwak gezaaid, krachtig is, wat opgewekt wordt; onaanzienlijk is het zaaisel, prachtig het ontspruitfel. Een ligchaam, dat wij met de dieren gemeen hebben, wordt er gezaaid; een geestelijk ligchaam opgewekt. Zelfs PAULUS konde het niet anders be-noemen dan met deze strijdige uitdrukking. Dat weten we, wij worden den Engelen gelijk, den heerlijken lichame van CHRISTUS, die opgevaren is verre boven alle de hemelen, gelijkvormig, en uit onze gesloopte tentwoning bereidt die God, die ons geschapen heeft, een eeuwig, hamelsch, goddelijk gebouw. Ons, en onzen voor deze aarde verlorene dierbaren, bereidt dat eenmaal Hij, die het brood uit de aarde laat voortkomen, den vlin-der uit de rups, den vogel uit het ei, de bloem uit den bol ontspruiten doet, zonder dat wij ons ontzetten over deze verbazende wonderwerken zijns’alvermogens.

Geen graf is aan een’ lusthof vreemd; want goen lusthof is vreemd aan ongemak of lijden. Doch, lijdenden, met lot of pligten strijdenden! heft uwe hoofden op, en ziet! Een graf is een deel des lusthofs. Ons geluk eindigt niet. Wij rusten eens uit. Het oog der moederlijke Voorzientigheid bewaakt, hare almachtige hand beschermt ons. Zwaar drukke ons, bij al den lust aan het leven, het kruis; dicht nabij het kruis is een graf, en dat ligt in een’ lusthof! Wij zullen er niet alleen ruste vinden, spoediger, misfchien, dan wij meenen; maar uit die rust ontwikkelt zich leven, genot, werkzaamheid, gelijk de lente den hof opwekt uit den winter. ’t Was immers het graf van JESUS, dat wij bezochten? Nu, zijn Evan-gelie zegt ons: „Ik zal u wederzien, en niemand, die uwe blijdschap dan van u zal wegnemen.” Zijn graf, in JOZEF’s hof, te derden dage ledig gevonden, vereerd door Engelen Gods, bezocht door de dankbaarheid en

hiefde der edelen, aan welke de allereerste vraag van den Verheerlijkte luidde: „ waarom weent gij? ” waarborgt ons, dat geene Godebehagelijke blijdschap over ons bestaan, geene betrekking tot den besten vriend onzer ziele kan ophouden in een graf; neen, maar dat het graf behoort tot onzen lusthof.

o Heilig, heilig, heilig Christendom dan! Goddelijke kracht des geloofs aan *Golgotha*! Blijmoedig aan het graf te denken, is toch eene vrucht, die het kruis ons gaf. Hem ons toewijdende, die dood geweest is, en weder levend geworden, en tot in alle eeuwigheid leeft, en de sleutels heeft van het graf en de Geestenwereld, juichen wij:

o Graf! o Rustplaats voor vermoelden,
 Door Hem een heilig oord op aard!
 Wees ons, wier tranen u besproeiden,
 Wat ge eens voor onzen Heiland waart!

WAARNEMINGEN, OMTRENT HET GEBRUIK VAN DE
 RADIX ARTEMISIAE VULGARIS, ÓF GEWONEN BIJ-
 VOET, IN DE EPILEPSIE.

(*Vervolg van bl. 259.*)

Een *Geldersch* Correspondent schreef mij vóór eenigen tijd het volgende: „ In de *Vaderlandsche Letteroefeningen* eene uitmoediging gevonden hebbende, om de *Artemisia vulgaris* te beproeven in de Epilepsie, nam ik het besluit, om dit middel te doen gebruiken bij eene mijner patiënten, die sedert meer dan 14 jaren aan deze ziekte laboreerde, en de bekende geneesmiddelen tegen deze vreeselijke kwaal zonder vrucht gebruikt had. Daar de aanval dagelijks in een' geringen graad, en om de 2, 3 of 4 weken (zonder echter een' bepaalden tijd te houden) in al zijne hevigheid plaats had, was ik buiten staat, om dezelve geregeld vóór den aanval te doen innemen, maar genoodzaakt, de *Artemisia*, in de opgegevene hoeveel-

heid, om den anderen dag des morgens te doen gebruiken, waardoor slechts in het eerst een sterk zweet bevorderd werd, hetwelk echter langzamerhand dermate verminderde, dat de patiënte na het gebruik van dit middel naauwelijks eene meer dan gewone warmte gevoelde. In het eerst beloofde ik mij, op het zien van zulk een ruim zweet, eenen weldadigen invloed op de ziekte; dan, deze mijne verwachting werd te eenemaal te leur gesteld, naardien niet alleen de dagelijksche aanvallen als gewoonlijk terugkwamen, zonder in hevigheid er door te verminderen, maar ook het zwaarder toeval zich onder het gebruik van dit middel openbaarde, terwijl de patiënte te bed lag; waarom ik dan ook van de verdere aanwending (zijnde het nu meer dan 14 dagen gebruikt) afzag, en besloot, uw. Hooggel. te raadplegen, en te vragen, of dit middel verder voortgebruikt diende te worden, dan niet? Ik voor mij vrees, dat de oorzaak, hoezeer dezelve niet duidelijk is, en zich reeds in de vroege jeugd eene verhoogde gevoeligheid van het zenuwgestel openbaarde, te vinden is in een onvoorzigtig opstoppen der *menfes*, die in het eerst (op haar 14de jaar) buitengewoon sterk waren, vermits na dien tijd de *menfes*, te voren geregeld, eenen ongeregelden loop kregen en spaarzaam te voorschijn kwamen, en tevens de toevallen zich langzamerhand geopenbaard hebben, en dat eene verkregene hebbelijkheid (want die toevallen heeft zij, gelijk ik zeide, meer dan 14 jaren gehad) eene gunstige uitwerking zal verhinderen. Ik was daarom ook van oordeel, dat een verder gebruik niet zoude baten, en heb het derhalve afgeraden."

De volgende gevallen zijn mij door mijnen voormaligen geachten toehoorder en vriend, den *Med. Doct.* HOFFMAN, van de *Scheemde*, in het *Oldampt*, medegedeeld:

"Een meisje van 16 jaren was van haar 10de jaar af door de Epilepsie (volgens gissing der ouders het eerst door schrik verkregen) aangetast. Zij had, tusfchen de eigenlijke epileptische aanvallen, gedurig, en wel in den laatsten tijd bepaaldelijk 's avonds, zenuwtoevallen, met onwillekeurige lozing der *urine*. Gedurende het eerste

beloop harer ongefteldheid had zij van tijd tot tijd wormen ontlast, waartegen haar de meest beproefde wormdrijvende middelen, onder anderen het conferf van *STÖRCK*, op onderscheidene tijden waren voorgeschreven, zonder de ziekte merkelyk te verbeteren. Het *Cuprum Ammoniacum*, de *Flores Zinci* en andere zenuwmiddelen waren insgelijks vruchteloos toegediend. In September 1824 konde zij niet meer gaan, was zeer verzwakt, en haar anders zoo gezond en levendig voorkomen was merkelyk verminderd. Nadat zij nu reeds twee oncen der *Artemisia* gebruikt had, zonder eenig ander gevolg, dan dat de zenuwtoevallen, waarvan ik gesproken heb, ophielden, bleef echter de onwillekeurige ontlasting der *urine* juist op denzelfden tijd (meestal tusfchen 6 en 7 ure des avonds) voortduren. Toen nog weinig vertrouwen in de *Artemisia* ftellende, en het denkbeeld van wormen zich gedurig hier wederom bij mij opdringende, beflout ik nogmaals een fterk en beproefd wormmiddel toe te dienen, te welken einde ik haar de *Cort. Geoffr. Surinam.* en *Sp. Vini*, in water gekookt, en hierna fterke giften der *Rad. Jalapp.* met *Merc. dulc.* zonder het gewenscht gevolg toediende. Zoo, dikwijls ik gelegenheid had het meisje te zien, verzocht ik de ouders, om, zoo zij iets bijzonders of ongewoons gedurende of terftond na de aanvallen mogten waarnemen, mij zulks te berigten: men zeide mij nu, niets te hebben befpeurd van hetgene, waarop ik hen opmerkzaam maakte, dan alleen, dat zij reeds daags vóór den epileptifchen aanval, welken zij gewoonlijk om den 14 of 21ften dag kreeg, eene rooder kleur bij haar in het aangezigt befpeurd hadden, welke allengskens fcheen te vermeerderen, tot dat de aanval daar was. De misfchien gewaagde vooronderftelling van *PINEL*, dat de Epilepsie welligt voor eene chronifche ontfteking van het ruggerg te houden zij, gevoegd bij de bekende nuttigheid van koude omslagen in gevallen van zenuwzwakte, (zoo las ik, dat *P. FRANK* dezelve, in verbinding met verfterkende middelen, in een geval van *Catalepsis* had laten aanwenden) deed mij de ouders aanraden, om, zoodra

zij de vermeerdering van roodheid en opgezetheid in het aangezigt bespeurden, doeken met koud water om het hoofd en langs de ruggegraat te leggen. Voor het overige werd nu het *Pulvis Artemisæ vulg.*, hetwelk zij te voren zeldzamer gebruikt had, om de 2 uren toegediend, hetwelk zij zonder eenig merkbaar ongemak verdroeg. Na verloop van vier weken konde zij zonder ondersteuning zeer goed gaan; de gezondheid had zich over het algemeen merkkelijk verbeterd; de epileptische toevallen, schoon zeldzamer en korter van duur, bleven echter nog voortduren. Men berigt mij thans, (door ziekte verhinderd te kunnen uitgaan) dat alle toevallen gedurende 16 weken achtergebleven zijn; dat zij zeer gezond is, en sterk groeit. Zij had nu omtrent een pond *Pulv. Artemis.* gebruikt." (De Schrijver had toen nog het eerste stukje in de *Letteroefeningen* niet gelezen.)

„Twee andere *Epileptici*, welke het *Pulvis Artemis.* reeds met voordeel gebruikt hadden, zijn voor het overige niet met de vereischte oplettendheid waargenomen, om iets desaan gaande te melden, hetwelk de kracht van het middel hier kan bepalen; maar ik wensch niet in gebreke te blijven, om, voorgelicht door de behandeling van den Heer BURDACH, de lijdens het middel op nieuw toe te dienen, en uw Hooggel. van de uitkomst verflag te doen."

Mijn geachte vriend voegt hierbij eenige aanmerkingen omtrent de Epilepsie, die, offchoon geene regtstreeksche betrekking hebbende tot het tegenwoordig onderwerp, het gebruik van de *Artemisa* in deze ziekte, mij echter de opmerking wel waardig schijnen.

Hij meent dan opgemerkt te hebben, dat bij die *Epileptici*, bij welke de eigenlijke epileptische aanvallen door andere zenuwtoevallen, onder welke gedaante ze zich ook voordoen, van tijd tot tijd vervangen worden, altijd meer hoop op herstel is, dan bij diegenen, wier zenuwgestel minder bewegelijk en minder vatbaar voor aandoeningen is, bij welken dan ook de epileptische aanvallen gewoonlijk langzamer en bepaalder ten opzichte van den tijd ko-

men; en bij dezen meent hij ook opgemerkt te hebben, dat de stomphheid der geestvermogens zich eerder opdoet.

Gedurende zijne praktijk had hij slechts eenmaal het genoegen (in 1816) een' jongen van 13 jaren, die anderhalf jaren aan de Epilepsie geleden, en den eersten aanval in den Schouwburg gekregen had, door het *Cuprum Ammoniacum* met *Valeriana*, in sterke giften, te helpen, die hiervan naderhand ook vrij gebleven is.

Een boerenzoon van een robust gestel, dien hij reeds lang als *Epilepticus* gekend had, had vele middelen zonder nut gebruikt. Door een zeker geheim middel was hij een jaar vrijgebleven van epileptische toevallen, welke zich naderhand wederom hervat hadden. Daar hij zich nu gedurende eenen aanval eens deerlijk gebrand had, had men ook geen vertrouwen op dat middel. Nadat in 1816 het Dierlijk Magnetismus te vergeefs bij hem was aangewend, gaf hij hem het volgend middel:

R, *Sacch. Saturn. dr. β.*
Soly. in Acid. Nitr. unc. i.

Om hiervan in het begin driemaal daags 20 droppels, en vervolgens, allengskens opklimmende, meer te gebruiken, met het stellig verbod om in het geheel geen sterken drank te nuttigen, te meer, daar zijn vader gezegd had, dat hij, tot zijn oogentehijnlijk nadeel, gaarne daarvan gebruik maakte; met dat gevolg, dat de aanvallen, welke nu twee jaren achtereen altijd om de 14 dagen kwamen, 24 weken terugbleven. Van het gebruikte middel had hij geen merkbaar ongemak. Wanneer hij zich bij zekere gelegenheid des morgens in het gebruik van sterken drank te buiten gegaan had, kreeg hij des middags wederom een' aanval, welke vervolgens, zonder dat er middelen tegen gebruikt werden, voortduurden, tot dat een ongelukkige val in het water hem het leven benam.

Met de tot dusverre bekende middelen gelukte het hem wel eens, de aanvallen bij sommige *Epileptici* zeldzamer en zwakker te doen worden; zeer zelden echter, eenigzins

verouderde Epilepsien volkomen te genezen, vooral wanneer de patiënt over de 26 jaren gekomen was, schoon er juist geene zekere teekenen van organische gebreken te vinden zijn. „Mogten wij nu ook, (zoo besluit hij) ter bestrijding dezer ellendige ziekte, en tot troost van het lijdend menschedom, in de *Artemisia* een zekerder geneesmiddel voor velen van dezen vinden!”

Dezelve schreef mij den 13 December 1825: „Aangaande de proeven met de *Artemisia* moet ik melden, dat derzelver gebruik in twee hartnekkige gevallen niet aan de verwachting voldaan heeft, en dat ik, bij een dier voorwerpen, bij hetwelk de aanvallen reeds jaren achtereen meestentijds dagelijks terugkwamen, niet in staat was, om, zelfs door eene herhaalde, bij het gebruik der *Artemisia* aangeprezene behandeling, eenig zweet van belang te voorschijn te brengen. Het meisje, waarvan ik geschreven heb, dat door het gebruik der *Artemisia* genezen was, heeft naderhand, nadat zij zich zeer onvoorzigtig had gedragen, nog tweemaal een' aanval van Epilepsie gehad, is echter andermaal spoedig door het gebruik der *Artemisia* hersteld, en bevindt zich thans nog volkomen wel. Ik beproef thans nog de *Artemisia* in eenige andere gevallen. In April 1825 werd ik geroepen bij eene dienstmeid van 17 jaren, welke, zoo als men mij verhaalde, gedurende den tijd van drie jaren, wegens algemeene ongesteldheid en zwakheid der beenen, buiten staat was te kunnen gaan, schoon zij vóór dien tijd vrij welvarende geweest was. Moeijelijke spijsvertering, zure oprispingen, benaauwdheid, met opzetting van den buik, ongeregelde en dikwijls geheel ontbrekende stoelgang, koortsachtige bewegingen, toevallen, welke dikwijls bij het aanwezen van een' lintworm worden waargenomen, (waartegen hier onder anderen veelvuldige middelen zonder vrucht waren gebruikt) deden zich voor; de *menses* had zij nog niet gehad. Na haar eenige keeren bezocht te hebben, kwam ik op de gedachte, of de oorzaak dezer toevallen niet in *infarctus* des onderbuiks, vooral van het *systema venæ portarum*, zoude gelegen zijn,

waarbij, zoo als uit het verhaal scheen te blijken, in het begin der ongesteldheid eene aanmerkelijke *rheumatische complicatie* aanwezig geweest was. De gevoeligheid der maag en ingewanden was zoo groot, dat zij bijna alle tegen het vooronderstelde ongemak toegediende *resolyentia*, minerale wateren, *Acidum Carbonicum* enz., op onderscheidene wijzen aan haar toegediend, of door braking wederom ontlastte, of meer pijn in de maag en koorts op derzelve gebruik kreeg. Op de aangewende *clysmata* kreeg zij flauwten, zoodat zij de aanwending daarvan niet langer wilde toestaan: dagelijks werden de beenen nog met een prikkelend *liniment* gewreven. Dewijl er oogenschijnlijk eene zeer groote gevoeligheid en ongeregelde werking van het zenuwgestel, met eene, welligt ook *per consensum* veroorzaakte, gestoorde *circulatie* in de onderbuiksvaten, plaats had, en de *menses* nog niet verschenen waren, zoo kwam ik op de gedachte, om ook hier de *Artemisia* eens te beproeven. Op den 8 Mei begon zij met derzelve gebruik: in het begin braakte zij dezelve ook nu en dan uit, hetwelk echter na verloop van eenigen tijd geheel ophield, zoodat na zes weken, onder het gebruik van dit middel, de *menses* bij haar verschenen, en zij thans, onder het nog voortdurend gebruik der *Artemisia*, tot groote blijdschap harer ouderen, langzamerhand tot zoo verre hersteld is, dat zij vrij goed met behulp van een' stok, en een klein eind wegs zonder denzelven, kan gaan."

De Heer *Med. Doct. J. BAART DE LA FAILLE*, een mijner voormalige toehoorders, die door zijne gelukkige en uitgebreide praktijk in deze stad overvloedige gelegenheid had dit middel te beproeven, is daarin niet zeer naar wensch geslaagd. Ik ontving van hem het volgende bericht:

„Ik heb alras het door uw Hooggel. voorgestelde middel beproefd in de daartoe passende gevallen, over het geheel echter met nog niet veel effect, hetgeen ik evenwel dacht te kunnen toeschrijven aan het individuéle der gevallen. Volgens mijne aantekeningen, heb ik eerst de

Artemisia gegeven aan K. DE B., een man van 36 jaren, van een buitengewoon robust gestel, die, zonder bekende oorzaak, sedert ruim twee jaren lijdt aan eene vrij sterke Epilepsie, welke wel eens drie à vier dagen uitblijft, maar dan ook weder twee of drie accesfen op één' dag veroorzaakt, met een gedurende twee of drie uren overblijvend delirium na het acces. Dewijl ik bij hem, zoo al niet een *Idiopatisch* hersengebrek, dan ten minste altijd congestie van bloed naar de hersenen meende te moeten onderstellen, heb ik hem altijd sterk *antiphlogistisch* aangetast met herhaalde aderlatingen, *Nitrum*, *Creta acetata*, *Sal sedativ.*, enz. en ook tevens tusfchenbeiden, meer *antispasmodisch*, met *Flores Zinci*, enz.; maar het *antiphlogistische* hielp gewoonlijk het meeste. Echter wilde ik bij hem gaarne de *Artemisia* beproeven, en nam hem, om zeker te zijn van de wijze van toediening, en dat hij het ook gebruikte, in het stads Ziekenhuis, waar hij 8 weken is geweest. In dien tusfchentijd heb ik hem op drie verschillende tijden, namelijk om de 14 dagen, het middel toegediend, geheel volgens uw voorschrift; de eerste maal, meende ik, met eenig effect, dewijl hij toen in zeven dagen geen acces had; maar de beide volgende malen geheel zonder eenige merkbare uitwerking. De *Artemisia* was versch en volkomen krachtig. Hij is nu nog dezelfde, en wordt nu door van tijd tot tijd ader te laten boven gehouden.

„ De tweede was eene vrouw, n. v., oud 51 jaren, van een over het geheel zwak en meer nerveus gestel, die reeds zeven à acht jaren aan Epilepsie had gelaboreerd, en gewoonlijk alle 9 of 10 dagen een acces kreeg. Aan deze had ik, bij afwisseling, alle mogelijke *nervina*, die mij voorkwamen geïndiceerd te zijn, en daarna ook de meeste empirische middelen, gegeven, alle zonder eenig effect, behalve *Flores Zinci*, *Valeriana*, *Moschus*, *Afafetida* en andere *anthelmintica*, en toen had ik haar ook 5 weken achtereen, opklimmende, de *Nitras argenti* laten gebruiken, beginnende met 2 grein op 12 oncen gedistilleerd water, 4 maal daags een lepel, tot 6 grein op

dezelfde hoeveelheid, zonder iets uit te werken. Eindelijk heb ik haar, maar ook zonder eenig effect, twee malen in het stads Ziekenhuis de *Artemisia* gegeven. Iets organisch heb ik niet kunnen ontdekken, maar worde echter genoodzaakt het te onderstellen.

„ De derde, de Heer s., had te voren vrij sterk geleden aan Epilepsie, welke langzamerhand echter verminderd was, en hem schein verlaten te hebben bij zijn trouwen. Gedurende drie jaren, echter, had hij alle jaren, bijna op denzelfden tijd, in October, een vrij zwaar acces, kreeg het ook tuschenbeiden door zware inspanning, aandoening, of benaauwdheid door de zamenkomst van vele menschen (b. v. in den schouwburg, onder anderen bij de festiviteit van de studenten aan de Professoren vóór 2 of 3 jaren.) Dewijl hij in 1821, 22 en 23 telkens in de eerste helft van October een acces had gehad, heb ik hem voorleden jaar, den 8 October, de *Artemisia* laten gebruiken, het bed doen houden, enz. en het acces is toen uitgebleven. En schoon dit ééne geval niet veel bewijst, wegens de zeldzaamheid van het acces, is het toch mogelijk, dat de *Artemisia* zulks heeft bewerkt.

„ Nog drie andere malen heb ik dezelve gegeven op het land; eens aan twee kinderen van een' boer in *Drenthe*; aan andere vier kinderen, die aan Epilepsie leden van de geboorte af aan, de beide laatste zelfs met vermindering der geestvermogens, zoodat men hier, mijns inziens, tot een organisch gebrek in de hersenen kan besluiten, en ook op dezen heeft het geen merkbaar effect gedaan. Ik gaf het hun op verzoek van den Predikant, die uw Hooggel. raad had gelezen; maar zeide toch vooraf, dat ik vreesde, dat het niet zoude helpen.

„ Nog een jonge boer is bij mij geweest van *Zuidhorn*, welke alle drie of vier weken, en vrij zwaar, een acces kreeg, met wien ik afgesproken had, dat, zoo het niet hielp, hij terug zoude komen, maar mij in allen gevalle kennis geven; echter heb ik nu in 8 weken nog geen berigt gehad. Dan, het vaste voornemen hebbende, bij voorkomende gelegenheden weder dit middel te gebrui-

ken, zal ik gaarne uw Hooggel. van de *reusfite* kennis geven, overtuigd zijnde, dat het niet gelukken wel het meest zal afhangen van het ongeneeslijke der gevallen, gelijk dikwijls bij *Epileptici* plaats heeft.”

Ik beken het, dat de gevallen, ons door den Heer D^R LA FAILLE medegedeeld, niet zeer aanmoedigende zijn, en niet sterk voor het nut van dit middel in de Epilepsie pleiten. Inmiddels weten wij, dat dit het lot is van alle middelen, in deze verschrikkelijke ziekte aangewend; zoodat het zaak is, het middel te beproeven, al helpt het slechts een enkele keer, vooral daar de volgende waarnemingen ons zullen leeren, dat het toch ook somtijds werkzaam is in die gevallen, welke men anders voor geheel hopeloos zoude gehouden hebben.

(Het vervolg en slot hierna.)

DE AFSCHIEDINGEN DER INSEKTEN.

RÖSEL's Insektenwerk wordt nog steeds dankbaar vereerd. Hij was de ijsbreker voor allen, die de duizenden der kleine schepfelen willen nasporen; welke in het luchtruim en onder het aardrijk, op de boomen en de grootere dieren, nu een zelfstandig, dan een op anderen azend leven leiden, maar voor de gansche Natuur en derzelve huishouding zoo belangrijk zijn, dat men dezen even hoog moet waarden als b. v. de kudde der zachtmoedige schapen, terwijl men geen moet vreezen als verscheurende wolven en tijgers. Men denke slechts aan den Zijdeworm, om gene, en aan den Kever, om deze vergelijking te beamen. Duizende menschen leven van het spinfel des eersten; duizende hongeren, wanneer de laatste het gewas vermeestert. De meeste Insekten worden door derzelve *afschiedingen* ons nuttig of nadeelig. Het kostelijke spinfel van den *Zijde*-worm is een afgescheiden vocht, hetwelk in het eigenste oogenblik verdroogt, dat de rups het van zich geeft, en in hetzelfde oogenblik wijk eene vastheid verkrijgt, dat geene zuren het oplossen, geen water het kan weeken, de hitte het niet doet smelten. De *honing*, dat inzonderheid der Oudheid onontbeerlijke, onschatbare sap, is eene afscheiding. Hetgeen de nijvere Bijen op

honderd bloemkelken zamelen, of van het sap der rijps vruchten, ja van de suiker zelve, wanneer haar deze wordt aangeboden, leppen, geven zij in deze gedaante weér van zich. Met het *was* is het even zoo gelegen. Vele Insekten zijn met een *stof* bedekt, hetwelk door de poriën hunner oppervlakte wordt afgescheiden. Anderen zonderen *vergift* en *zuren* af. Wegens het laatstgenoemde zijn de Mieren inzonderheid bekend. Blaauwe bloemen, in een Mieren-nest geworpen; worden rood. Eene Mier, die over ongebluschten kalk kruipt, moet sterven, wijl de door haar zuur ontstane hitte haar de pooten verzengt. De Natuur schijnt haar dit zuur ten wapen tegen andere schepselen te hebben geschonken. Een Kikvorsch, in een' Mieren-hoop geraakende, stikt terstond. Bijen, Muggen, Wespen, Schorpioenen scheiden een *vergift* af. Dat der Bijen werkt zoo heftig, dat een gréin van hetzelfde een Hoen in weinige sekonden zou doodden. Niet de steek der Bij en der Wesp verwekt ontsteking, maar alleen het daardoor in de kleine wonde ingebrachte vergift. Wanneer men zich met eene naald kwerst, en het gif vervolgens in het wondje brengt, heeft dit dezelfde gevolgen. Steekt het dier meermalen, zoo werkt de steek niet meer, omdat er geen vergift meer voorhanden is.

EEN DROOM.

Onlangs had ik van een onzer *nieuwste* Tijdschriften ettelijke Nommers achter elkander gelezen. Zeer veel goeds was er mij in voorgekomen, maar ook wel eens wat onbekookts. Wat mij het meest gehinderd en geërgerd had, was het oordeel, hetwelk ik door de Schrijvers geveld zag over zaken, waarvanzij blijkbaar geene grondige kennis hebben. Hiertoe behoorden, in de eerste plaats, de herhaalde uitvallen tegen het gebruik der Latijnsche taal, ook in wetenschappelijke zaken; terwijl het evenwel door geleerde mannen onwederspreekbaar *a priori* bewezen en bij ondervinding in andere Landen (ten deele, helaas! ook reeds hier) gebleken is, dat het ter zijde zetten en verwaarloozen van die taal het graf is van alle gegronde kennis, en eene geheele verwoesting van den goeden smaak te weeg brengt. Vol van deze en dergelijke overdenkingen

begaf ik mij te bedde, en, in slaap geraakt zijnde, had ik den navolgenden

D R O O M.

Het was de eerste dag van Januarij, en ik ging een bezoek van gelukwensching afleggen bij de eerbiedwaardige Mevrouw PALEOTES; want men had mij onderrigt, dat zoodanige pligtpleging aan lieden van mijnen stand betaamde. Vermits nu het getal der genen, welke tot dezen stand behooren; of voor 't minst er zich onder rangschikken, zeer groot is, verwachtte ik het hôtel der Datté vervuld te zullen vinden van personen van aanzien of van wijdvermaarden naam, allen in deftige kleedij.

De straat, waarin zij woonde, verbazend lang en daarbij lijnrecht zijnde, had ik den schoonen, eenigermate vooruitspringenden en met Korinthische zuilen versierden, voorgevel van haar verblijf reeds op eenen verren afstand in het oog, en verwonderde mij niet weinig, geenerlei gewoel, ik mag zeggen schier geen levend mensch, in dien geheelen omtrek gewaar te worden.

Tot het hôtel genaderd zijnde, klopte ik aan de voorpoort. Een man van meer dan middelbaren ouderdom, van een achtbaar gelaat, gekleed met eenen tabbaard, over een wijd, hagelwit onderkleed, hebbende eene gouden inktflesch aan den gordel hangen, en eene zware schrijfsen, (vermoedelijk eene zwaneschacht) met een' parkementen rol, in de linkerhand houdende, deed mij de poort open. Zoodra ik te kennen had gegeven, dat ik bij Mevrouw mijne opwachting wenschte te maken, geleidde hij mij, door een hoog, marmere, langwerpig - vierkant voorhuis of portaal, waar men ter wederzijde vier deftige, diep inspringende deuren vond, en welks achterste gedeelte op eenen verrukkelijk aangelegden hof uitzag, naar het laatste der vertrekken aan de rechterhand. Hier vond ik een elftal personen bijeen, van wijderschillende kleederdragt: enkelen waren er onder, die, ofschoon net en zindelijk uitgedost, echter in hun uiterlijk de merkteekenen schenen te dragen van eenen bekrompen, zoo al niet behoeftigen, staat.

Bij mijn binnentreden had ik eene beleefde buiging gemaakt, welke ik van de aanwezigen niet minder beleefd terug ontving; doch niemand sprak, behalve dat de portier, of geleider, mij vroeg naar mijnen naam en mijn beroep, waart-

van hij, nadat ik ze hem gezegd had, aantekening deed op den parkementen rol, verwijderende hij zich terstond daarop door eene poort of deur aan het einde des vertreks.

Bij de stilte, welke rondom mij heerschte, terwijl hier en daar slechts als fluisterende gesproken werd, had ik gelegenheid, om de plaats, waar ik mij bevond, aandachtig te beschouwen. Zij was, even als het voorhuis, langwerpig vierkant. De wanden waren van blaauw *camé*, met ligt rozeroodde randen, rustende op een rondlopend onderwerk van *Caristisch* marmer. De schoorsteen, wiens hooge mantel door *Cariatiden*, in de gedaante van Bergnimfen, ondersteund werd, deelde die zijde des vertreks in twee gelijke vakken. Dit zelfde had aan de tegenovergestelde zijde plaats door middel eener vaas, in half-verheven werk, waar de opoffering van *IFIGENIA* op uitgebeeld was. De schoorsteen zelf pronkte met de bronzen borstbeelden van *HOMERUS*, *HIPPOKRATES*, *SOKRATES*, *PLATO*, *DEMOSTHENES* en *SOKRATES*. In de vier wandvakken zag men heerlijke schiiderstukken, met meer dan levensgrootte voorwerpen, voorstellende *ORPHEUS*, waar hij het wild gedierte naar den zooten klank zijner lier doet luisteren; *AMFION*, door het geluid van zijn snarenspeel de muren van *Thebe* bouwende; *HERKULES*, de *Centauren* verslaande, en *THESEUS*, met den gevelden *Minotaurus* aan zijne voeten. De vloer was van zuiver mosaïk. Van hier naar den straks gemelden hof het oog wendende, zag ik, in het midden des ruimen hoofdperks, den *Laokoon*, te regt door *PLINIUS* geschat als het heerlijkste kunstgewrocht der Oudheid; en, op bekwame afstanden daar rondom, den beroemden *Apollo*, de *Venus*, uit het schuim der zee oprijzende, den *Herkules*, het meesterstuk van *GLYCON*, en den weinig minder schoonen *Meleager*. De treffendste schakering van verschillend groen, hier en ginds door een' bruinen, laaggetakten benk of door een' bonten pseudo-plataan afgewisseld, hielden oog en hart als opgetogen.

Toen ik mij met al dat schoon vergast had, ging de deur, van welke ik het laatst sprak, weder open, en een persoon, in gedaante en kleederdragt aan mijnen eersten geleider zeer gelijk, verzocht ons, door dezelve hem te volgen. Ik voegde mij achter de overige Heeren, en was alzoo de laatste. Wij kwamen in eene ruime galerij, op drie plaatsen aan de zijde van den hof open, terwijl de tegenoverstaande wand eene keurlijke boekrij vertoonde.

Aan het oppereinde der galerij zat de Dame, in een' elpen-beenen stoel, den vorm hebbende van eene *fella curulis*, aan eene wit marmeren tafel, rustende op vier bronzen grif-fioensklaauwen. Bij ons naderende zettede zij haren, in goud gevatten, bril af. Haar linkerarm steunde op estelijke parke-menten rollen, hoedanig er één voor haar open lag, welken ik voor een oud handschrift erkende. Aan hare rechterzijde stonden eenige antieke tranenfleschjes, en in die hand hield zij een dergelijk, waarin zij het vocht, dat biggelende haar langs de wangen stroomde, van oogenblik tot oogenblik scheen op te vaugen.

Die van ons de voorste was, (een rijzig, doch zeer hoog-bejaard man, met een vriendelijk gelaat, en blozend van kleur, welken ik ook meende in het andere vertrek den naam van *onze Nestor* te hebben hooren geven) deed eene korte en eenvoudige, doch daarom niet minder treffende aanspraak, waarin hij der Dame, onder anderen, een langdurig leven, onafgebrokene gezondheid en een steeds vermeerderend gezag toewenschte. Natuurlijkerwijze wachtte ik van haar eene welingerigte dankbetuiging; doch verre vandaar. „Helaas!” sprak zij, op eenen hartverscheurenden toon: „Helaas! gijzelve, mijne Heeren! weet, dat deze
 „uw wensch, hoe opregt anders ook gemeend, ijdel is. Met
 „mij is het afgedaan. Ik moet er onder. Mijne vijanden
 „hebben mijn verderf gezworen.” — Als van den donder getroffen, en mijzelven, als 't ware, vergetende, viel ik haar in de rede, met deze woorden: „Hoe, Mevrouw! zouden er
 „lieden in de wereld zijn, ondeugend genoeg om toe te
 „leggen op een zoo dierbaar leven als het uwe, hetwelk
 „door eene reeks van eeuwen is geëerbiedigd en in hooge
 „waarde gehouden? Ware het zoo, men mogt alles voor
 „verloren achten, en vaarwel zeggen aan alle goede begin-
 „selen van wetenschappen, fraaije letteren en schoone kun-
 „sten.” — „Wat gij daar zegt,” hernam zij, „is volko-
 „men waar. Het is de eerste maal, dat ik het genoeg heb
 „van u te zien: de elf overige Heeren, hier tegenwoordig,
 „ken ik vele jaren, als mijne getrouwe vrienden, en sinds
 „lang had ik hun getal met niemand mogen zien vermeerde-
 „ren: ik verheug mij dus zeer, u onder hen te aanschou-
 „wen. Houd het mij echter ten goede, zoo ik er mij over
 „verwonder, dat gij niet hebt opgemerkt, wat dagelijks
 „rondom u gebeurt. Gij behoortet te weten, dat men

„ openlijk van niets met meerdere geestdrift spreekt, dan van
 „ mij uit den weg te ruimen als eene oude suffter, en mij
 „ de plaats der eer, welke ik eeuwen lang bekleed heb, te
 „ doen inruimen aan mijne ondankbare kweekelinge, het in-
 „ gebeelde nufje NEOTES.

„ Ik heb, gedurende mijn leven, meer booze aanvallen
 „ moeten ondervinden, maar nooit eenen, aan den tegen-
 „ woordigen gelijk, noch die mij zoo groote zorg gebaar-
 „ heeft. Destijds was het eene toemelooze eigenliefde, welke
 „ de gemoederen tegen mij ophitste; heden is het onkunde,
 „ drieste onwetendheid. Zij, die mij bevorens vijandig aan-
 „ vielen, hadden wel de grootste verpligting aan mij; want
 „ aan mijnen onvermoeiden arbeid, aan mijne nachtwaken
 „ waren zij alle die verdiensten verschuldigd, waardoor zij
 „ zich van het gros der menschen met luister deden onder-
 „ scheiden, en zich den weg geopend hadden tot de onsterfe-
 „ lijkheid. Zij waren derhalve wel ondankbaar in eene hooge
 „ mate; maar zij kenden mij voor 't minst, en in hun bin-
 „ nenste erkenden zij mijne verdiensten. Duizend en duizend
 „ malen had ik hen voor mijnen zetel geknield gezien, mij
 „ door hen hooren raadplegen als hunne hoogste Godspraak,
 „ terwijl zij aan mijne lippen hingen, en, vol van bewonde-
 „ ring en diepén eerbied, mijne woorden en gedachten als
 „ kostbare paarden opzamelden, ja er hunne eer in stelden,
 „ hulde te bewijzen tot zelfs aan de vlekjes in mijn gelaat,
 „ aan de rimpels in mijn voorhoofd, aan mijne, hier en daar
 „ door de jaren schier uitgewischte, trekken, welke zij,
 „ wat meer is, nog wel zorgvuldig afteekenden, en te-
 „ vens mijne grijze lokken schiftten, hair voor hair, om
 „ zoo te spreken, tellende, en mij eene schoonheid en be-
 „ valligheden toeschrijvende, welke toen reeds mijn deel
 „ niet meer waren. — Het viel mij zekerlijk hard, in de
 „ zoodanigen naderhand mijne bestrijders te ontmoeten;
 „ maar, gelijk ik zoo even zeide, deze kenden mij voor 't
 „ minst, en het strekte mij altijd nog tot troost, alle de
 „ steraden, waarmede ik hen zag pronken, als geschenken
 „ van mijne hand te mogen beschouwen. — Maar wie zijn
 „ mijne hedendaagsche vijanden? Een schamele en berooide
 „ hoop, welke ter naauwer nood mijnen naam weet uit te
 „ spreken; voor een gedeelte baardelooze jongens, bedorven
 „ door eene averegtfche opvoeding, ruim zoo waanwijs, als
 „ diep onwetend, en over alles oordeelende, alles op eenen

„ zoo meesterachtigen toon beslissende, als waren zij aan
 „ mijne voeten opgetogen en onder mijne dagelijksche lessen
 „ grijs geworden, daar zij evenwel mij niet alleen nooit aan-
 „ schouwd, geen' enkelen trek immer van mij gezien heb-
 „ ben, dan mischien uit sommige, meestal zeer gebrekkige,
 „ afbeeldfels, welke over de geheele wereld verspreid zijn.
 „ Het is wezenlijk een jammerhartig schouwspel, zoo als
 „ zij, niet eens regt op hunne beenen kunnende staan, veel
 „ min regelmatig loopen, evenwel reeds willen dansen, ja
 „ voor welafergerigte voordansers meenen gehouden te moe-
 „ ten worden. De wonderbare sprongen, welke zij maken,
 „ zijn daarom ook als die van beschonkene lieden, wier
 „ hoofd draait en geheel bedwelmd is. Ondersteunde ik
 „ hen niet nu en dan onbemerkt, daartoe gedrongen door de
 „ zachtmoedigheid, welke mij eigen is, en door de algemeene
 „ menschenmin, die mijn hart vervult, zij kneusden of
 „ braken hunne ledematen ieder oogenblik op de deerlijkste
 „ wijze.”

„ Is het (dus viel ik hier de eerwaardige spreekster weder
 in) Is het mij geoorloofd te vragen, Mevrouw! wat gij,
 „ indien het dus met de zaak gelegen is, van zulke bestrijders
 „ kunt te vreezen hebben? Ik weer zeer wel, hoe nu en
 „ dan, in vroegere dagen, vrij algemeen beweerd is, dat
 „ uwe voedsterdochter NEOTES u in kennis, smaak en ver-
 „ nuft evenaarde, somwijlen zelfs overtrof, en dat haar der-
 „ halve, zoo al niet uw eerezetel, voor 't minst een even-
 „ gelijke naast denzelfen toekwam. Ik ben overtuigd, dat
 „ die stelling valsch was, en, genomen zij ware gegrond
 „ geweest, dan nog moest men steeds in het oog hebbenge-
 „ houden, dat, welke voortreffelijke gaven en hoedanigheden
 „ de jeugdige NEOTES anders ook bezitten mogt, zij dat
 „ alles aan u had dank te weten. Ondertuschen waren (ge-
 „ lijk gij zelve hebt aangemerkt) dezulken, die toen zich
 „ u vijandig betoonden, altijd nog lieden van eene beschaaf-
 „ de opvoeding, die hunne, meerdere of mindere, kennis van
 „ u verkregen hadden, en wier oordeel en verstand gevormd
 „ waren geworden in uwe wijdvermaarde school: de aanfla-
 „ gen der zoodanigen konden dus inderdaad voor uw gezag
 „ hoogstgevaarlijk zijn geworden; maar, daar gij, in weerwil
 „ van dat alles, dat gezag hebt staande gehouden, meen ik
 „ regt te hebben, om nogmaals te vragen, welke schade u
 „ door aanvallers, hoedanig zij door u beschreven zijn, we-
 „ zenlijk kan worden toegebracht?”

„Niets,” hervatte de grijze PALEOTES andermaal, „is gemakkelijker, dan u dienaangaande voldoende in te lichten. Zoo lang men de talen, van welke ik gewoon ben mij te bedienen, bleef eerbiedigen, en derzelve ken- nis nog als de *Propyleen* van het *Parthenon* en als den steutel tot het heiligdom van den Roem beschouwde, liep ik van volkomen verlies mijns gebieds geen gevaar. De meesten der genen, die zich door de aanhangers van NEOTES tegen mij hadden laten voorin nemen, konden mij toch nog altijd hooren en verstaan, en werden gemeentlijk, wanneer zij slechts eenmaal mijne woning binnentraden, mij zoo zeer genegen, als zij zich bevorens van mij afkeerig betoond hadden; maar nu mijne grootste vijandigen, *Onkunde* en *Traagheid*, het zoo ver hebben weten te brengen, dat mijne spraak in minachting is gekomen, en zij de Volken diers hebben weten te maken, dat elk voor zich een eigen Wijsheidstempelje behoorde te bouwen, moet de arbeid aan den algemeenen Tempel siltfaan; want men zoude er noodwendig eene soortgelijke verwarring bij ondervinden, als bij dien torenbouw, waarvan zekere gewijde Rollen gewag maken. Offchoon er nu al een enkel Volk zij, welks spraak door de meeste anderen, meer of min volkomen, verstaan wordt, datzelfde Volk echter verstaat de spraken der andere Volken niet, zoo min als deze zich onderling en wederkeerig verstaan kunnen. — Doch ik wil mij nog bevattelijker verklaren, en mijzelve en mijne eer voor een oogenblik ter zijde stellen, om de zaak verder te beschouwen uit het laatst gekozen oogpunt.

„Dat men zijne moederspraak op prijs stelt, en haar meer en meer tracht te beschaven en op te luisteren, is pligtelijk en lofwaardig. Ik beaam geheel, wat ik mij herinner, bij eenen uwer Landgenooten, eenen *Nederlandschen* Dichter, (voor het overige een mijner warmste vrienden) gelezen te hebben:

„Geen Volk verdient den naam van edel, wijs en vroed,
„Dat voor zijn moedertaal geen' hoogen eerbied voedt.

„Maar deze eerbied behoort nooit zoo verre te gaan, om, te harer liefde, die oude talen, in welke de grondslagen der wereldwijsheid gelegd zijn, en waaraan de Volken hunne wetenschappelijke beschaving hebben te danken, als

„ nutteloos te willen doen beschouwen en bijkans geheel
 „ ter zijde te zetten. Ondertusfchen is men in dat we-
 „ relddeel, hetwelk gedurende vele eeuwen in ware kennis
 „ boven de andere hoog uitmuntte, hier en ginds tot zulk
 „ eene dwaasheid vervallen, ten gevolge- waarvan men de
 „ oude talen aldaar reeds zoo zeer is vergeten, dat men zich
 „ geheel buiten staat bevindt, om wijsheid en kennis, gelijk
 „ voorheen, uit de echte en zuivere bronnen te putten, maar
 „ zich vergenoegen moet met hetgeen door anderen, niet
 „ zelden verkeerdelyk, daaruit is opgedischt geworden. —
 „ Is men dan, mogt ik vragen, te ftikziende, te traag van
 „ begrip, om niet op te merken, dat, door dezen doolweg
 „ te volgen, voor de Geleerdheid hetzelfde ongeluk bewerkt
 „ wordt, wat het stelfel van afsluiting (*isolement*), door et-
 „ telijke Souvereinen omhelsd en aangekleefd, voor den
 „ Koophandel en de Scheepvaart heeft te weeg gebracht? Ge-
 „ lijk dat noodlottige stelfel de wederkeerige betrekkingen
 „ tusfchen de onderscheidene Volken schier geheel heeft ver-
 „ nietigd, verbreekt het andere den onderlingen band van
 „ vereeniging tusfchen de Geleerden, welke, in die hoeda-
 „ nigheid, zich nooit behooren aan te merken als leden van
 „ bijzondere Staten, maar gezamenlyk als burgers van het
 „ Gemeenebest der Letteren, in welke betrekking, en om
 „ elkander volkomen te verftaan, zij eene algemeene spraak
 „ van noode hebben. En welke toch zoude tot dat einde
 „ verkieslijker kunnen zijn, dan die, waarvan zij zich van
 „ oudsher plagten te bedienen, die te gelijk, zoo als gij
 „ weet, mijne dagelyksche taal is?
 „ Of zoude men misfchien gelooven, dat het bezigen der
 „ verfchillende landtalen, bij het handelen over wetenschap-
 „ pen en onderwerpen van geleerdheid, voor het afzonderlyk
 „ geluk der verfchillende Volken bevorderlyk zij? Kan men
 „ alle menschen tot Geleerden maken? En gesteld, men ware
 „ er toe in staat, zou dit de Burgermaatfchappijen tot groo-
 „ teren bloei verheffen? — wat zeg ik? zouden zij op dien
 „ voet kunnen in wezen blijven? — Wat werkt men er dan
 „ over het algemeen mede uit? Niets anders, dan halfgeleer-
 „ den te vormen, en verwaandheid, de onaffcheidelyke
 „ gezellinne van gebrekkige kennis, te voeden en aan te
 „ kweeken?
 „ En ware het dit nog alleen; maar er vloeit grootere
 „ fchade uit voort. Nemen wij, om dit klaar te doen be-

» vatten, eenige weinige wetenschappen onder dit oogpunt
» in aanschouw.

» De Godgeleerde schrijft over duistere vraagstukken, en
» over onderwerpen, die nooit tot volkomene klaarheid en
» bevattelijkheid te brengen zijn. De in deze wetenschap on-
» bedrevene, die dusverre bij zijne eenvoudige Godsdienst-
» kennis vrede had, leest het geschrevene, denkt er over
» na; maar zijn verstand, er zich onvoldaan bij gevoelende,
» geraakt over zulk eene vraag, over zulk een onderwerp,
» waar hij bevorens zelfs nooit aan gedacht had, in twijfel,
» en, daar hij nu toch meent, dat dit alles tot de Gods-
» dienst in een wezenlijk verband sta, ja tot haar wezen be-
» hoore, voert deze twijfel hem weldra verder, zoodat zelfs
» hetgeen bij hem onwrikbaar vast stond op losse schroeven
» geraakt, waarvan het gevolg is, dat het rustpunt zijner
» hoop, de vrede zijner ziel, de regel en leidraad van zij-
» nen handel en wandel voor hem verloren gaan.

» De Arts brengt in de gemeene volkstaal een stelsel van
» Geneeskunde in het licht, of behandelt zoo de natuur, de ken-
» teekenen, den loop en de geneeswijze van sommige kwalen
» of krankheden. Wat werkt hij er mede uit bij de oningewij-
» den in zijne kunst? Van die zijn werk gelezen hebben,
» meenen sommige te regt, de meesten ten onregte, hem vol-
» komen te hebben begrepen, en nu, bij het voorkomen
» van zulke gevallen onder hunne huisgenooten, vrienden en
» betrekkingen, zeer ligtelijk zelve de genezing op zich te
» kunnen nemen; maar, bij gemis van het noodige onder-
» scheidingsoordeel, zich in de verschijnselen, de natuur of
» den graad derzelven bedriegende, brengen zij den lijderen,
» door hunne voorschriften, het grootste nadeel toe. Ande-
» ren, van een zwartgallig of aantrekkelijk gestel zijnde,
» verbeelden zich, dat zij zelve met die of soortgelijke kwa-
» len behebt zijn, peinzen daarover bij aanhoudendheid, wor-
» den droefgeestig, en krijgen verstoppingen in de buiksinge-
» wanden, of de miltzucht, zoo ij al niet inderdaad onder-
» hevig worden aan hetgeen oorspronkelijk louter in hun-
» ne verbeelding bestond. — En wat brengt het meer alge-
» meen bekend maken der Scheikunde te weeg? Verbeterin-
» gen in sommige fabrieken en trafijken? Zekerlijk is dit niet
» te ontkennen. Maar die winst wordt meer dan opgewogen,
» ja in schade veranderd, als men er tegenover stelt, hoezeer
» de deur er door is geopend tot velerhande listige bedriege-

„ rijken en tot onbemerkte, afschuwelijke sluikmoorden, van
 „ welk een en ander de rampzaligste bewijzen in overvloed
 „ voorhanden zijn.

„ Is het met de Regtsgeleerdheid te dezen aanzien voor-
 „ deeliger gesteld? Ontstaan er, in Burgerlijke Regtzaken,
 „ minder geschillen? Zijn de gedingen minder omflagtig en
 „ langwijdig? Is der eenlingen (*individus*) veiligheid grooter;
 „ zijn derzelve persoonlijke vrijheid, eer en goede naam be-
 „ ter, dan bevorens, gewaarborgd in die Landen, waar men
 „ omflagtige Wetboeken in hedendaagsche talen heeft gemaakt
 „ en ingevoerd? Het tegendeel daarvan wordt dagelijks gezien
 „ en ondervonden; terwijl nog daarenboven de zwerm van
 „ schraapzuchtige geldraven en gewetenlooze bloedzuigers er
 „ aanmerkelijk door is vergroot geworden.

„ Wetboeken van Strafrecht, voor een iegelijk verstaanbaar,
 „ zijn gebleken nog nadeeliger voor de Maatschappij te zijn.
 „ De braven, die Godsdienst en deugd op prijs stellen
 „ en voor verlies van eer en goeden naam beducht zijn,
 „ hebben, om zich van strafwaardige bedrijven te onthouden,
 „ niet van noode, de juiste bepalingen, verschillende hoeda-
 „ nigheden en onderscheidene graden van misdaden en wanbe-
 „ drijven te kennen; deugnieten daarentegen leeren er uit,
 „ wat en hoeveel kwaads zij kunnen bedrijven, zonder door
 „ de, wrekende Gerechtigheid gestraft te mogen worden, als-
 „ mede de zwaarte der straf, welke van deze en gene daad
 „ het gevolg zijn kan, en op welke wijze zij, zoodanige
 „ daad plegende, echter de daarop gestelde straf best ont-
 „ duiken kunnen.

„ Zal ik van de inwendige Staat of Regeerkunde behoeven
 „ te gewagen? De gebeurtenissen, in de laatste dertig of
 „ veertig jaren, in *Europa* voornamelijk, voorgevallen, zijn
 „ voldoende, om te dezen uitspraak te doen.

„ Dit is nog niet alles: het achteruirstellen van de beoefe-
 „ ning mijner talen brengt voor het dagelijksche leven, voor
 „ zoo veel men aan de goede rigting en opfcherping van het
 „ oordeel en aan verfijning van den smaak waarde hecht, nog
 „ andere nadeelen te weeg, inzonderheid in het vak der Let-
 „ terkunde en wat daartoe behoort. Alwie met de oude Let-
 „ teren wél bekend is, weet dit met volkomene zekerheid.
 „ De overigen oordeelen er over, als de blinden over de kleu-
 „ ren, en versmaden die echte bronnen van grondige geleerd-
 „ heid en gekuischten smaak, hier uit verwaandheid, ginds

„ Dit wangunst; in het laatste geval zich gelijk makende aan
 „ den vos, die de druiven voor zuur verklaarde, omdat hij
 „ geene kans zag dezelve magtig te worden. Doch bevon-
 „ den zij zich slechts een oogenblik vatbaar voor een zilver
 „ kunstgevoel, en bezaten zij waarlijk een nauwkeurig-on-
 „ derscheidend oordeel, de voortbrengfelen van vernuft en
 „ vinding, welke onder hun oog te voorschijn komen, waren
 „ alleen reeds voldoende, om hun omtrent hunne dwaasheid
 „ de oogen te openen; want of een Schrijver al dan niet door-
 „ voed zij met de kennis der Oude Letteren, laat zich op elke
 „ bladzijde zijner werken duidelijk onderkennen. Van de laatst-
 „ gemelde foort kan men, zeer weinigen uitgezonderd, te regt
 „ met den grooten LAURENS DE MEDICIS zeggen; *ch'è*
 „ *meglio l'aggiunta che la carne*, al hebben zij ook inder-
 „ daad den besten aanleg, en hier en daar schoone gedach-
 „ ten, treffende wendingen en ware bevalligheid. — Dat er
 „ geene Geschiedschrijvers, vooral geene Redenaars, dezen
 „ naam waardig, onder de latere en hedendaagsche Volken
 „ gevonden worden, dan die in mijne school gevormd en op-
 „ gekweekt zijn geweest, is eene waarheid, welke onder de
 „ verstandigen niet den minsten twijfel lijdt; maar omtrent
 „ de Dichters zijn zij niet zoo geheel eenstemmig. „ *Poëta*
 „ „ *non fit, nascitur*,” zeggen sommigen. „ In de Dicht-
 „ „ kunst is het Vernuft de bron en te gelijk de werkmees-
 „ „ ter van al het goede; en Vernuft is aangeboren, kan
 „ „ door geen letterblokken verkregen worden.” — Maar ge-
 „ steld eens, het ware zoo, wat zullen dan de voortbreng-
 „ selen zijn van die aangeboren gave, ingevalle deze boom
 „ daar staat, zoo als hij uit de aarde is opgeschoten, zonder
 „ dat een bekwame hovenier er ooit het snoeimes aan heeft
 „ gebezigd? De vruchten mogen voor het oog al iets beha-
 „ gelijks hebben, den reuk en den smaak van den keurigen
 „ liefhebber kunnen zij voldoen noch streelen. — Zegt mij
 „ nu eens, mijne Vrienden! wie, waar uwe gedachten, voor
 „ den bekwaamsten hovenier te houden zij?”

Als uit éénen mond riepen wij uit: „ Gij, Mevrouw!
 „ Niemand anders.”

„ Ik meen,” hervatte zij, „ dat gij gelijk hebt. Het is
 „ zelfs niet bezwaarlijk, hiervan onomstootelijke bewijzen te
 „ leveren. Wij zullen tot dat einde eens de beste kunstge-
 „ wrochten der meest vermaarde Dichters van onderscheide-
 „ ne hedendaagsche Volken in oogenfchouw nemen: aan de

„meerdere en mindere juistheid en gepastheid van uitdrukkingen en beelden (om van niets anders te spreken) zal het ras blijken, wie hunner bij mij ter school zijn geweest, wie niet. — *Bilieve,*” sprak zij nu tot een' van hare boekwaarders, „geef ons eens de eerste, tweede en derde nummers van de bovenste stellen der vijf diebterlijke kasfen.”

Terstond werd er een boekentrap aangeschoven; de man klom er op, en, op een aantal, eenvormig gebondene, deelen met de hand wijzende, sprak hij: „Dit is het eerste nummer onder de *Italianen.*” Nu vatte hij ze aan, en nam ze van de plank; maar, daar zij veel ligter waren, naar gelange van het uiterlijke, dan hij scheen vermoed te hebben, geraakte hij buiten zijn evenwigt; hij waggelde, en alle de boeken vielen mit zijnen arm en, met een groot gekletter, op den grond. Dit geraas, en de vrees van den boekwaarder zelve te zullen zien vallen, deed mij met schrik ontwaken, en ik bevond alles slechts een droom te zijn geweest.

1826.

N.

PROEVE VAN TAALKUNDIGE OPMERKINGEN EN BEDENKINGEN.

DOOR J. G. C. KALCKHOFF, *Predikant te Laren,*
bij Zutphen.

Een zamenloop van omstandigheden, vooral eene veeljarigé zwakheid van gezigt, was de oorzaak, dat ik over de Nederduitsche taal weinig van belang heb gelezen, en in derzelver wetenschappelijke beoefening zeer ten achtere ben gebleven; zoodat de taalkundige werken van KLUIT, BILDERDIJK, WEILAND enz. (des laatstgenoemden Woordenboek der Synonimen en SIEGENBEEK's spelling alleen uitgezonderd) mij zelfs vreemd zijn. Dit is dubbel jammer voor mij, die in de eerste 26 jaren mijns levens nimmer de uiterste grens van *Nederland* zag, en met de gebrekkigste taalkennis mijne predikdienst hier te lande aanvaardde. Gelukkiglijk, echter, heeft eene soort van taalkundig *gehoor* of *gevoel* (hoe zal ik het noemen?) dat gemis eenigermate vergoed, en mij in staat gesteld, om mij, bij monde en pen, in het Nederduitsch eenigzins dragelijk uit te drukken, zonder lompe Germanismen. (*) Dit gevoel doet mij, schier al-

(*) *Zou* men, voor dat bastaardwoord, niet kunnen zeggen: *Duitschachtigheden* of *Duitschaardigheden*?

tijd, geheel onwillekeurig zelfs, de verschillende uitspraken, zegswijzen enz., somtijds tot in de kleinste bijzonderheden, opmerken, met eene zónderlinge gewaarwording.

B. v. wanneer velen, ook taalkundigen, niet alleen in den dagelijkschen omgang, maar ook op den predikstoel, de laatste *n* van de op *en* uitgaande woorden doorgaans zoodanig opflokken, alsof die letter er niet bij behoorde, en er aldus geschreven moest worden: „Wij zijn hedé zaamgekome, „ om te overdenke, wat wij te doen hebbe, om getroost „ te leve en te sterve. Bidde wij om een' zege.”

Of wanneer menige *Hollander* zegt of schrijft: „Het „ schip *legt* in de kaal. Ik *lag* een getuigenis af. Hij *lei* op „ den grond. Ik heb mijnen hoed op de tafel *gelegen*. Is „ hem dat? Ik *kan* dien man niet. Ik *ken* niet ~~meer~~ arbeiden. Wat *loopt* die stokoude stumper *zoetjes!* (*) *Wil* ik „ u dit geven, of dat voor u doen?” (†) enz.

Als de onderwetsche *Amsterdammer* klaagt „over vele „ mooizen, zoo wel in zijn *hoois*, als *boiten* in den *tooin*.”

Of de *Zeeuw*, de *h* met de klinkletters wonderlijk verwisselende, spreekt of schrijft van „mijn *Eer* den *Houderling* „ van *Aarlem*, die, op eene *Ollandsche* reis, zijn *and* ge- „ stooten *eest* tegen een zwaar *out*, en ook bovendien zoo „ *katievig* is geworden, dat *ie* *hezelinne*-melk moet drinken, „ en geen *alf* *huurtje* in de kerk kan *zien*, om den *eiligen* „ doop van *nien* *houdste* dochters kind bie te wonen.” (‡)

(*) *Loopen* — van een' stokouden stumper — en dat wel *zoetjes* *loopen*; welk eene tegenstrijdigheid! En toch hoort men dat zoo dikwijls; even alsof *loopen* hetzelfde ware als *gaan*, of ook zelfs als *langzaam* *gaan*!

(†) Op zulk eene vraag (die menigmaal gedaan wordt, in plaats van: *zal* of *mag* ik, enz.) gaf ik wel eens ten antwoord: „Of gij dat *wilt*, weet gij beter dan ik; en dit dien ik dus aan u, maar niet gij aan mij, te vragen.”

(‡) De *Zeeuw* kan dus wel de *h* behoorlijk uitspreken, doch zelden dáár, waar ze juist te pas komt. Tot een proefje van de, schier onoverwinnelijke, kracht der gewoonte, strekke het volgende. Op mijne eerste standplaats in *Zeeland* bezocht ik eens de school, en liet de kinderen lezen. Wel- dra bemerkende, dat men ook hier algemeen de *h* niet uit- sprak, waar zulks moest zijn, loofde ik een dabbeltje uit op de regte uitspraak van het zoo gemakkelijke woord: *de*

Als de *Groninger* eenen haas gaat *schieten*; en menige *Duitscher*, Nederduitsch sprekende, zegt: „Ik pen nog nooit in „main leben te Sjeveningen keweest, maar wel te Toes- „boerg an ten Aisfel. En taar zain ook zoo koede sjeven „als elters.”

Om nu niet te spreken van de Graaffschapsche landtaal, welke ik, sinds ruim 21 jaren, dagelijks moet hooren, b. v. „Hendrik-euma laot den Domeneer g' nach zeggen,” (al is het ook op den vollen dag) „en dat Gerritje-meuje 'n goens- „dag in 't bedde is gekommen van 'n jonge zeunne; 't kind „heef de klem in de bek en is mortflok; de wiezemoer „zeg, dat 't wel kapot zal gaon. Maor de kraomvrouwe is „helschwierig (bijzonder wel) zonder kop- of liefzeerte. Ze „zit al op 't gat overend; eur lust ook al wat te etten, „zelfs aerplen met eulli in de panne gebraon. Maor euver 't „slimme kind is ze vinnig meujelik en deut bie steurmkes „niks as grienen. — De beppe heef eers de ieverfen (rood- „vonk) en doe de koolde gehad; en de boer had ook „de rooze zoo in de hoed en de jich in de basfen, dat hie „de hozen en bokse (kousen en broek) niet aan of uut kon „kriegen. Doch beiden zund mangs (genoegzaam) weër better, „en loopen zoo zwak (rasch) als 'n kiefte door't huus; ook is hie „al op 't pingeneeren (wegemaken) geweest. De Domeneer „most dan nour ens kommen 'n steurmken kuieren (een „poosje praten) as 't weer niet te bluisterig is, of anders „toeke wekke (aanstaande week) as de maone schient en de „smerige weg wat relliker is, Maor ik mot zoo waor nao „huus; want de loch betuut (de lucht betreft) al; ook „ben ik niet meer zoo zwak (vlug) ter been as smos (eer- „tijds), en kon pardoes in de drek vallen; en dan kreeg ik

hand. Iedereen deed nu natuurlijkerwijze zijn best, maar te vergeefs, tot dat eindelijk slechts één leerling, na veel wurgens, het dubbeltje won!

Nog veel moeilijker, zoo niet ondoentlijk, is voor den onbeschaafden *Zeeuw*, althans te platten lande, de Hollandsehe uitspraak van *het hoofd*, of *het hairig hoofd*. Dit is altijd bij hem: 't *ood*, 't *arig ood*. Ten minste zoo was het nog véór omtrent 22 jaren, toen ik *Zeeland* verliet.

Op eene andere standplaats hoorde ik den Schoolmeester en Voorzanger, bij het Zondagsche lezen der Wet, altijd zeggen: „noch zijnen osse, noch zijnen hezel,” enz.

„nog kievens toe van mien deerne, even as of ik de pense
 „vol voezel (den buik vol jenever) had. 't Is wel'n mi-
 „serabel (uitstekend) goeije deerne; maor ze kan ook wel
 „ens zoo hellig werden en uut de bende springen (driftig
 worden), dat eur de schuun voor de bek staot.”

Al hoor of lees ik ook duizendmaal, en jaren achtereen, zulke en vele andere, meerdere of mindere, afwijkingen van de rechte uitspraak of bewoordingen der Nederduitsche tale, b. v. *dit* winter en *dat* zomer, *den* aandacht, de verwisfeling van *haar*, *hen* en *hun*, van *dan* en *als*, van *zelf* en *zelfs*, van *zuigen* en *zogen*, van *steunen* en *stienen*, van *spijt* en *leedwezen*, van *reden* en *oorzaak*, enz. zelden blijft het evenwel onopgemerkt en zonder indruk op mijn gevoel (*).

Men trekke, echter, hieruit geen te gunstig besluit, alsof ik het Nederduitsch zoo bijzonder magtig ware, en mij daarin slijpt nauwkeuriglijk wiste uit te drukken. Niemand is (dit zij zonder gemaakte nederigheid gezegd!) meer, dan ik zelf, van het tegendeel overtuigd; en welligt zal dat ook aan den oordeelkundigen Lezer kunnen blijken uit dit eigen gefchrijf. Trouwens, men gelieve mijne boven vermelde omstandigheden in aanmerking te nemen. Het gaat mij dan, als iemand, die aan een fraai gebouw eenige gebreken opmerkt, en voorflagen ter verbetering waagt te doen; maar echter verre af is van, zelf, een goed gebouw te kunnen optrekken.

Doch, waar dwale ik heen! Het hoofd van dit opstel be- looft eene *proeve van taalkundige opmerkingen en bedenkingen*. De Letteroefenaar verwacht dus, billijkerwijze, iets meer, dan het boven geschrevene, 't welk misfchien van te weinig belang voor hem is. Het zij dan aan eenen mingeoefenden, echter eenigzins *genaturalizeerden* (men verschoone dit bastaardwoord! zou men daarvoor misfchien kunnen zeggen: *vernederlandscht*?) vreemdeling vergund, om hier eenige bijzondere staaltjes van zijne — mag hij zeggen: *taalkundige*? — *opmerkingen en bedenkingen* ten toets te brengen van den meergeoefenden Lezer dezès geachten Tijdschrifts! Zeer vereerend zal het voor hem zijn, indien dezelve niet ten eene-

(*) Dit is des te zonderlinger, daar ik geen muzikaal gehoor of dichterlijk gevoel heb, althans, ondanks alle aangewende moeite, niet in staat ben, om een dragelijk vers, in 't Hoog- of Nederduitsch, voort te brengen, al bestond het slechts uit vier regels.

male verwerpelijk mogten worden bevonden, en eene gepaste teregtwijzing zal hem verblijden. Doch ter zake!

A. Aan de uitspraak van het woord *vooordeel* kan men den *Duitscher*, den *Hollander*, en den *Franschman* doorgaans onderkennen. De *Duitscher* legt den klemtoon op de eerste lettergreep, overeenkomstig met zijne gewone uitspraak van het Duitsche *Vorurtheil*; de *Hollander*, of liever de *Nederlander*, op de tweede lettergreep; de *Franschman*, op de laatste. Maar, wiens uitspraak is de juiste? Naar mijn inzien die des *Duitschers*; want het zamengestelde woord *vooordeel* beteekent eigenlijk een oordeel, 't welk vóór den behoorlijken tijd, of een genoegzaam onderzoek, geveld wordt. Derhalve moet op het wordeken *voor* de klemtoon liggen. Maar, zou men dan de Nederlandsche uitspraak van dat woord niet behooren te verbeteren? Zij valt wel — ik beken het — niet zoo gemakkelijk, als die van het Hoogduitsche woord *Vorurtheil*, dewijl de tweede lettergreep van het laatstgenoemde *kort* is, 't welk bij *vooordeel* niet plaats heeft; en dit is denkelijk ook wel de oorzaak dier verkeerde uitspraak, maar geenszins een voldoende grond, om daarbij te blijven. Of zou de echte *Nederlander*, wiens taal zich anders zoo bijzonder onderscheidt door de juiste plaatsing van den klemtoon op het zakelijke deel der woorden, een eigen vaderlandsch woord minder juist kunnen uitspreken, dan zulks gedaan wordt door vele Nederduitsch sprekende *Duitschers*? Dat kan ik nauwelijks gelooven. Men neme slechts de proef, en de uitslag zal, vertrouw ik, mij niet beschamen.

Hetzelfde geldt van *voorloopige*, *vooruitloopen*, enz. Ook bij het eerste dezer woorden hoor ik dikwijls, en bij het laatste schier altijd, den klemtoon leggen op de tweede lettergreep, en niet, zoo als het, mijns inziens, behoort, op de eerste. Want *vooruitloopen* schijnt mij uit drie woorden: *vóór-uit-loopen*, zamengesteld, en deszelfs gebruik ontleend te zijn van *schepen* of *schapen* enz., die uit de haven, den stal enz. loopen, doch waarvan de snelstzeilende en driftigste vóór de overigen uit loopen. Gelijk nu, bij *uitloopen*, de klemtoon altijd, zoo als het behoort, gelegd wordt op de eerste lettergreep, en niet op de tweede; even zoo, dunkt mij, moest zulks ook volstrektelijk plaats hebben bij *vóór-uitloopen*; zoo ook bij *vóóruitzigt*, *vóór-* en *nddeelig*, enz.

B. „*Dit is de peine*, of (volgens de Geldersche uitspraak) *de pijn, waard of niet waard.*” Deze spreekwijs hoor ik ge-

duriglijk; maar, waar komt ze eigenlijk van daan? In enkele gevallen kan wel wezenlijke *pijn* of *smart* in aanmerking komen; b. v. het uittrekken van eene kwade kies, de insnijding eener wonde, en het afzetten van een bedorven lid, is de daaraan verbondene pijn wel waard, als men daardoor het ongemak herstellen of een grooter kwaad verhoeden kan. In de meeste gevallen, echter, waarop men die spreekwijs toepasselijk maakt, komt hoegenaamd geene pijn of smart in aanmerking. Men neme daarvan slechts de proef! — Ik vermoede, dat die spreekwijs moet worden afgeleid van het Fransche woord *peine*, beteekenende *moeite*. Trouwens de *Franschman* zegt: „*Cela vaut, ou ne vaut pas, la peine.*” (Dit is de moeite al of niet waard.)

C. *Weder spreken, weder staan, weder streven*, enz. met de daarvan afgeleide zelfstandige en bijvoegelijke naamwoorden, worden in den Bijbel en bij de hedendaagsche, ook zeer taalkundige, Schrijvers, vrij algemeen, gebezigd in de beteekenis van *tegen staan, tegenspreken, tegen streven*, en drukken dus eene *vijandige werkzaamheid* uit. Maar is dat wel juist? Zou men het niet voor eenen verkeerdelijk ingesloopenen *Germanismus* mogen houden, en derhalve afschaffen? De Duitsche woorden *wieder* en *wider* (met en zonder *e*) zijn van eene zeer verschillende beteekenis. Het eerste (*wieder*) is een bijwoord, en komt overeen met het Nederduitsche *weder*, in de beteekenis van *andermaal, op nieuw, of herhaaldelijk*; b. v. *Wiederherstellung, Wiederkunft, Wiederholung* (herstelling, wederkomst, herhaling). Maar het andere Duitsche woord (*wider*) is een voorzetsel, en komt overeen met het Nederduitsche *tegen*; b. v. *Widerstand, Widersacher, ich habe etwas wider dich*, (tegenstand, tegenpartij, ik heb iets tegen u.) Nu vermoede ik, dat men op het wezenlijk onderscheid tuschen het Hoogduitsche *wieder* en *wider* niet behoorlijk gelet, en daarom de woorden *weder spreken, weder staan* enz. in een' *nadeeligen* zin heeft opgevat en gangbaar gemaakt. Maar, als dat nu eens dadelijk het geval ware, zou men dien mislag dan niet nog kunnen verbeteren, door de afschaffing dier woorden, waarvoor men toch wel andere heeft (zie de bovengenoemde) en des noods nog nieuwe en betere scheppen kon, of — indien men die bastaardwoorden volstrekt niet wil missen — door het gebruik derzelven alleen in de beteekenis van *op nieuw, herhaaldelijk*? (Het *over en weder*, d. i. wederzijdsch, *spreken* is immers nog dadelijk in

gebruik.) Het komt mij toch veel beter voor, eene bastaardplant, die de plaats der echte bedriegelijk heeft ingenomen, ganschelijk uit te roeijen, of ten minste door eene behoorlijke verplaatfing onschadelijk te maken, dan dezelve noodelooswijze te behouden, of op hare oude, misleidende plaats gerust te laten staan, ten einde des te meer te kunnen roemen op eene groote verscheidenheid van zoogenaamd gelijkfoortige plantgewassen.

Doch, in geval mijn vermoeden en voorflag eenigen bijval mogt vinden, diende men de Dichters, welke zich in hunne geliefkoosde vrijheid niet zoo gemakkelijk laten beteugelen, beleefdelijk te verzoeken, om zich van de meergenoemde en soortgelijke woorden, in den afgekeurden zin, niet anders te bedienen, dan in den dringendsten nood, b. v. als de voetmaat de verkorting eener lettergreep volstrektelijk vereischte, 't welk wel bij *weder* in *weér*, maar geenszins bij *tegen* plaats kan hebben.

Men vergunne mij, intusfchen, nog eene andere bedenking mede te deelen. Is er welligt grond, om het meergenoemd wordeken *weder* (in *weder/preken* enz.) af te leiden van het werkwoord *weren*, *zich verweren*, en het daarvan afkomstige *weer*? Dan zou ik de gangbare beteekenis en het gewoon gebruik dier woorden, buiten twijfel, beter verstaan en minder afkeuren; maar dan schijnt het evenwel te moeten zijn *weerspreken*, *weersstaan* enz. (zonder het verkortingsteecken Δ , zoo als *weerloos* enz.) en niet *wederspreken* of *weêrspreken*, zoo als men altijd doet; want men mag wel *weder* in *weér*, maar niet *weer* in *weder* herfscheppen.

D. De *Hollander* begeert eenen *zoen*, maar de *Geldersche* eenen *kus*. Wie heeft gelijk? Ik geloof beiden en geen van beiden, al naar mate men het te päsfe brengt. Een *kus*, is, naar mijn inzien, het gewone teeken van *liefde* of *vriendfchap*; maar een *zoen* dat van *verzoening*. Er worden dus wel duizend kusjes gegeventegen éénen zoen; want de laatste vooronderftelt eene voorafgegane verwijdering. Zoo komt het mij althans voor; en is deze uitlegging gegrond, — waarover deskundigen mogen oordeelen, — dan verwondert het mij, dat de Heer P. WEILAND (in zijn Woordenboek der Synonimen) het woord *kus* niet eens heeft opgenomen. Welligt, echter, zal zijn Ed. zulks vergoeden in het laatste stuk, bij de opgave van het woord *zoen* (*). — Hoe dit zij, we-

(*) Dit opstel was reeds ingezonden, vóór de verschijning van het boven bedoelde stuk van den Heer WEILAND, *Redact.*

gens het, mij waarschijnlijk, onderscheid van beteekenis der woorden *kus* en *zoem*, zou ik zeer ongaarne één derzelven willen misfen. Moest dit echter plaats hebben, en wierd mij dan de keuze tusfchen beiden overgelaten, ik zou onverwijld de partij van den *Gelderschen* kiezen. Deze toch kan het denkbeeld van verzoening nog, zonder veel omflag, uitdrukken met het werkwoord *afkusfen*; terwijl de *Hollander*, met zijne *zoentjes*, in de meeste gevallen, bijster verlegen stond.

E. De woorden *rieken* en *ruiken* worden (indien ik wél heb opgemerkt) vrij algemeen als gelijkbeteekenend beschouwd en gebruikt; alleen met dit onderscheid, dat men het eerste (*rieken*), als te ouderwetsch, thans veel zeldzamer bezigt, dan het laatste (*ruiken*), 't welk in vroegere tijden weinig bekend scheen. In de oude Bijbelvertaling vind ik althans, herhaalde keeren, gewag gemaakt van *rieken*, maar nimmer van *ruiken*; b. v. *Exod.* XXV: 6: „*welriekende specerijen*;" XXX: 38: „De man, die . . . daaraan te *rieken*;" *JESAJA* XI: 3: „Zijn *rieken* zal zijn ip de vreeze des Heeren," — behalve in de straks nog te noemen plaatsen.

Zelfs de Hoogleraren SIEGENBEEK en VAN DER PALM schijnen geen zakelijk onderscheid tusfchen *rieken* en *ruiken* te vinden. In des eerstgenoemden Woordenboek voor de Nederduitsche spelling lees ik woordeijk het volgende: „*rieken (ruiken) h. en o. w. ongelijkvul ik rook (wij roken) heb geroken*;" en wat verder, bij het woord *ruiken*, alleen dit gevoegd: „*zie rieken*." De Heer VAN DER PALM bezigt, in navolging der oude Bijbelvertaling, het woord *rieken*, in de *bedrijvende* zoo wel als *onzijdige* beteekenis, van reuk hebben en veroorzaken; b. v. *Pf.* CXV: 16: „Zij (de afgoden) hebben eehen neus, maar *rieken* niet," *AMOS* V: 21: „Ik mag uwe verbodsdagen niet *rieken*;" en *JOAN.* XI: 39: „Hij (de doode Lazarus) *riekt* nu al."

Dan, met eerbied voor het veel geldend gezag van zulke beroemde Taalkundigen, zij het mij vergund, zediglijk in bedenking te geven: of er niet tusfchen *ruiken* en *rieken* een wezenlijk onderscheid reeds dadelijk besta, of anders nog behoorde te worden vastgesteld? Dit onderscheid komt mij voor, daarin gelegen te zijn, dat *ruiken*, als een louter *bedrijvend* werkwoord, moet worden gebezigd alleen van *bezielde* wezens (menschen en dieren), die, met het zintuig van den reuk begaafd zijn, en den verschillenden indruk van

allerlei uitwafemingen dadelijk ontwaren; maar *rieken*, als een louter *onzijdig* werkwoord, gebruikt worde van alle, ook *levenlooze* voorwerpen, welke door hunne uitwafemingen zulk eenen indruk veroorzaken. Kortom, *ruiken* beteekent, naar mijn gevoel, reuk *hebben*, of *ontvangen*; en *rieken*: denzelfen *veroorzaken*.

Volgens deze opvatting zou men derhalve moeten zeggen: De jagthond *ruikt* het spoor van den *riekenden* haas. Ik *ruik welriekende* bloemen en specerijen. Dit *riekt* naar den mutsaard (niet *mosterd*, zoo als veelal gezegd wordt), maar dat *riekt* naar een aas, enz. Het zou dan verkeerd zijn, te spreken van aangenaam *ruikende* bloemen; en het zoo algemeen gebezigd woord *ruiker* (beteekenende een bosje van welriekende bloemen) moet mitsdien herfschappen worden in *rieke* of *bloemenrieke*; want de bloemen hebben geen zintuig van den reuk.

Vinden deskundigen, echter, meer grond, om het onderscheid der vaak genoemde woorden in eene omgekeerde rede te bepalen, ik onderwerp mij dan gaarne aan beter oordeel. In alle geval komt het mij veel gepaster voor, die woorden, in het gebruik, *zakelijk* te onderscheiden, dan ze, als *gelijk-beteekenend*, naar willekeur te bezigen. Waartoe anders *twee* woorden, waarvan het eene niets anders uitdrukt dan het andere?

Ten besluite voeg ik hierbij nog deze bedenking: of men, om dat onderscheid, ook in de vervoeging, des te sterker te doen uitkomen, het woord *rieken* niet kon behandelen als een gelijkvloeiend werkwoord; dus: ik *riekte*, ik heb *geriekt*, in plaats van: ik *rook*, heb *geroken*, enz.

F. Al wie de Fransche taal, of ook maar de spelling, slechts een weinig verstaat, zal aan de *Fransche* namen, b. v. BONVOUST, GENDEBIEN, PAREAU, CHATEAUBRIANT, L'ENFANT, enz. eene *Fransche* uitspraak geven; en dit behoort ook zoo: trouwens, eene *Nederduitse* uitspraak derzelfen zou in elks oor *barbaarsch* klinken. Maar, behoorde men dan niet ook op gelijke wijze te werk te gaan in het uitspreken der namen van *Duitse* Geleerden? Dit geschiedt echter zeer zelden; doorgaans hoor ik de namen van ZIMMERMANN, GUTMANN, NOESSELT of NÖSSELT, KUINOEL enz. uitspreken volgens de *Nederduitse* spelling. Dat doen zelfs geletterden, ja Geleerden van den eersten rang! Ik kan niet ontveinzen, dat mij zulks

verwondert en fluit. En wat zou Prof. KUINOEL zelf — om slechts éénen te noemen — wel zeggen, wanneer hij zijnen naam, hier te lande, zoo hoorde radbraken, zelfs door de geleerde gebruikers en aanhalers van zijn algemeen gezocht werk, over de historifche boeken van het N. V.?

Maar, waarin mag toch de eigenlijke grond der, doorgaans verkeerde, uitspraak der *Duitsche* namen gelegen zijn? *Onkunde* kan men onmogelijk vooronderstellen. Wie toch, die slechts het *Duitsche* *a*, *b*, *c* geleerd heeft, weet niet, dat de *Duitsche* *z* moet worden uitgesproken als *ts*, de *u* als *oe*, de *ui* of *ü* als *uu*, de *oe* of *ö* als *eu*, enz.; zoodat de bovengenoemde namen behooren te worden uitgesproken, alsof ze aldus gefchreven waren: TSIMMERMANN (NB. de *i* fcherp en niet dof uitgesproken), GOETMANN, NEUSSELT, KUUNEUL?

Maar, zou de regte uitspraak dier namen welligt te moeilijk zijn voor den *Nederlander*? Dat kan ik volstrekt niet gelooven. De éénige moeilijkheid zou kunnen fchijnen te liggen in de juiste uitspraak van de *Duitsche* *z*; dan, wie de oud-Nederlandsche woorden *vertfaagd* worden, *tfidderen*, *tfifsen* enz. goed weet uit te fpreken, die behoeft voor de namen ZIMMERMANN, ZOLLIKOFER, ZERRENNER enz. niet verlegen te blijven ftaan.

Ik vermoede, dat de hoofdgrond dier vrij algemeen verkeerde uitspraak der *Duitsche* namen gelegen is in de vaak misleidende overeenkomst van beide talen, en dat velen zich meer toeleggen op het zakelijk verftaan dan op de regte uitspraak van het Hoogduitsch. Intusfchen dient men toch daarentrent meer nauwkeurig te werk te gaan.

IETS OVER DEN CHINESEHEN MUUR.

De *Chinefche* Muur werd door de *Chinezen* 213 jaren vóór de geboorte van CHRISTUS, onder de regering van Keizer SCHI-CHUANDI, van de *Zin'sche* Dynastie, gebouwd. De krijgshbevelhebber MUNG TANG veroverde, na het verdrijven der *Sfunnuzen* (*Mongolen*), *Ortos*, en bouwde dien grooten Muur van *Lingtao* tot *Laodun*, die zich van het Westen naar het Oosten tot 10,000 *Chinefche* *li*, d. i. meer dan 5000 *Rusfifche* werften, of 714 (*Duitsche*) mijlen, uitfrekt. De arbeid duurde ongeveer tien jaren. Hoewel reeds

zoo vele Eeuwen zijn voorbijgegaan, is het ganschē bouwwerk nog zoo verre verwijderd van verval, dat het veelēer een' steenen wal gelijk, door de Natuur zelve daar- gesteld, om de Noordelijke Stadhouderſchappen van *China*, *Dshili*, *Schaangſi* en *Schangſi*, tegen de invallen der voormaals krijgshaftige zonen der Noordelijke Steppen of woestenijen, de *Mongolen*, te beſchermen. De Muur is eigenlijk uit twee dunnere muren zamengesteld, van boven breed getakt; de tusſchenruimte is met aarde en puin aangevuld. Des- zelfs grondslag bestaat uit groote, vierkante hardſteenen, en al het overige uit groote, gebrande bakſteenen. De hoog- te des Muurs is 26, de dikte van boven 14 voet. Op bij- kans elke honderd ſchreden heeft hij eenen toren. Op vele plaatſen, die niet meer hersteld worden, ligt hij echter thans ingestort. Om de ontzettende maſſa van dezen reuzenarbeid des te beter te beſeffen, leze men de berekening van BAR- ROW, den medgezel van Lord MACARTNEY, in diens Gezantſchap naar *China*. Deze ſtelt het geheele getal der huizen in *Engeland* en *Schotland* te zamen op 1,800,000, en trekt vervolgens het beſluit, dat de muren van alle deze huizen bijeengenomen, elk huis in de doorsnede op 2000 ku- biek-voeten gerekend, niet zoo vele bouwſtof bevatten als de *Chineſche* Muur, die toereikend zoude zijn, om eenen anderen muur te bouwen, die den ganſchen Aardbol tweemaal konde omgeven. Stelt men de dikte van gezegden *Chineſchen* Muur van anderen, ſchoon dezelve aldaar dikker is, even als van boven ſlechts op 14 voet, bij 26 voet hoogte, zoo is des- zelfs kwadraat- doorsnede 364 kwadraat-voeten. De lengte 700 *Duiſche* of geografiſche mijlen, elk van 3807 toifen, of 22,842 *Parijſche* voeten, geſteld zijnde bedraagt 15,989,400 voet, hetwelk, met 364 kwadraat-voeten vermenigvuldigd, 5 820,141,600 kubiek-voeten uitmaakt. Daarentegen maken 1,800 000, met 2000 vermenigvuldigd, ſlechts 3,600,000,000 kubiek-voeten (de ſom des materieels aller huizen in *Enge- land* en *Schotland*). De omvang der Aarde van 5,400 geogra- fiſche mijlen is in *Parijſche* voeten 123,346,800. Op deze wijze zoude de muur, bij eene dikte van 1 voet en eene hoogte van 23 voet 7 duim, tweemaal den ganſchen Aard- bol kunnen omgeven.

DE LUDDISTEN.

In grooten getale verzamelde zich het volk op de pleinen der stad; en dezelfde menschen, die voorheen, tevreden en vrolijk, zich huiswaart begaven met hunne wekelijksche verdienste, onder het zingen van oud-*Engelsche* liederen of welluidende *Schotsche* of *Ierjsche* zangwijzen, waren nu somber en zwijgend; hun bleek gelaat, wilde blikken en bevede lippen verkondigden hunnen inwendigen zielestrijd; men zag het hun aan, dat de honger hunne wangen had uitgehoold, en dat hunne verbeelding ontroerd was door de tranen hunner vrouwen en de jammerkreten hunner kinderen. Zij staarden op hunne werkelooze-handen en zuchtten, en vestigden vervolgens hunne oogen op de dampzuilen, uit een gebouw oprijzende, door den rook zwart gekleurd. — Deze oproerige zamenscholing, af en aan gaande en zich bewegend in alle rigtingen, had te gelijk het voorkomen eener treurige plegtigheid, want niemand sprak een woord; eindelijk verhief een man, in den bloei des levens, zijne stem, en allen stonden stil, om naar hem te luisteren. „Waartoe,” sprak hij, „langer te peinzen? Terwijl wij werkeloos zijn, „ verloopt de tijd; de dagen volgen elkander op; de uren „ gaan het een na het ander voorbij, en onze kinderen ster- „ ven van honger, en onze vrouwen hebben geene kracht „ meer, dan om te schreijen en te sterven, ons om levens- „ onderhoud vragende, dat gierige rijken ons onthouden. „ JOHN! waartoe hebt gij, van de jeugd af aan, uw hoofd „ gekromd om uw handwerk in deszelfs uiterste volkomen- „ heid te leeren? RICHARD! waartoe zijt gij de eerste op- „ der ons, in het winden van millioenen vademmen van een' „ draad, fijner en gelijkjer dan die, welken de grijze spinne- „ koppen der hoofdkerk weven? GEORGE! is het om te „ verhongeren, dat gij de kracht van uwen arm besteedt, „ om een weefgetouw aan den gang te houden?—Zij zeggen, „ dat zij ons kunnen misfen, en nemen de toevlugt tot het „ water van den *Teems*; zij ontrukken de kolen aan onze „ mijnen, om zich te ontslaan van brood te geven aan men- „ schen, hunne medeburgers. Maar hebben zij, omdat zij „ rijk en vernuftig zijn, het regt, om onze nijverheid te „ verlammen? Ictusfchen vorderen wij van hen niets meer, „ dan dat zij menschen verbruiken, in stede van steenkolen.

„Ja, het zij Gode geklaagd! indien het in hunne magt
 „stond, soldaten van stoom te maken, zij zouden dezelve
 „onze dappere broeders uit de *Indiën* en van elders doen
 „vervangen, die zich verwezen zonden zien om van honger
 „te sterven in de gewesten zelve, welke zij veroverden.” — Al-
 dus sprak de man, en, den zwaren hamer opheffende, dien hij
 op den schouder droeg, gaf hij een teeken met de hand; waarop
 allen vertrokken. Zij ijlden naar het berookte gebouw, en
 liepen de deuren open; zij overweldigden het huis eens bur-
 gers, wierpen de ontzaggelijke kuipen, waarin het water
 kookte en zich in stoom verhief, omverre, verstrooiden de
 vlammende steenkolen, en verbraken met hunne hamers de
 weefgetouwen, meesterstukken der vernuftige werktuigkunst.
 Te vergeefs dreigt de stem der gewapende magt: te midden
 van den vrede aanschouwt men de ijsfelijkheden des oorlogs;
 men trekt de sabels, en de soldaat verheft het staal tegen
 burgers!.... Deze menschen zijn strafwaardig; maar —
 hunne kinderen schreeuwen om brood, hunne vrouwen ster-
 ven van gebrek! Ach, dat veeleer de kunstvljijt verga, dan
 eene gansche bevolking! Kan men willen, dat eene geheele
 volksklasse den wreeden hongerdood sterve, onder het wer-
 keloos aanstaren van den rook, die eenen enkelen verrijkt?....

 DE GRIEKSCHE BRANDERS.

(*A Picture of Grece in 1825, by J. EMERSON; Lond. 1826.*)

Gemeenlijk worden tot de branders oude schepen gekocht. Derzelver inrigting is zeer eenvoudig, naardien het doel geen ander is, dan eene algeheele verbranding. De kromhouten, de kiel en de zijden van het schip worden eerst met teer bestreken, en vervolgens met drooge, in pek en oliebezinkfel gedoopte, heidekruiden bedekt en met zwavel bestrooid. Langs het dek zijn verscheidene luikgaten, of valdeuren, aangebragt, onder ieder van welke zich een klein vaatje kruid bevindt, zoodat, in het oogenblik der verbranding, deze alle openspringen, en, terwijl zij hunne vlammen braken, de al te snelle vernieling van het dek eenigzins vertraagd wordt. Eene lont gaat door alle de deelen van het schip, staat met elk kruidvat in verband, loopt om het dek heen, en eindigt aan het venster des achterstevens. Op het dek is ieder touw en elke zeilsteng met teer bestreken, om den

brand oogenblikkelijk tot de zeilen te doen overslaan, en aan het einde van eike ra is een haak aangebragt, die, ééns aan de takelagie van het vijandelijk schip zich vasthechtende, het ontkomen bijkans onmogelijk maakt. De lont wordt, om eigen ongeval te verhoeden, eerst dan geplaatst, wanneer men dezelve wil gebruiken. Alles gereed, de wind gunstig, en zoo vele zeilen, als mogelijk, bijgehaald zijnde, om de vlammen te versterken, stuurt het vaartuig op de vijandelijke linie aan; terwijl de manschap, gemeenlijk van 25 tot 30 in getale, geene andere beschutting heeft, dan zich achter den spiegel te verschuilen. Zoodra de brander het der vernieling gewijde schip is genaderd, klimmen allen uit het achterdeel in eene daartoe bestemde boot, voorzien van hooge geschutpoorten en een paar kleine draaibasfen, af. De bevelhebber steekt de lont aan, zoodra het vaartuig met het vijandelijk schip in aanraking is gekomen; elk luik barst los, en ten zelfden oogenblikke verbreiden zich de vlammen van den voor- tot den achtersteven, klimmen tot de geteerde touwen en zeilen op, en steken weldra des vijands takelagie aan. Geen voorbeeld is tot nog toe bekend, dat een vijandelijk schip, ééns aan eenen brander vastgehecht, zich weder losgemaakt heeft. De *Turken* zijn dan ook zoo bevreesd voor de *Grieksche* branders, dat zij zelden tegenweer bieden. Wanneer zij een derzelven van verre zien aankomen, vuren zij eenige minuten onophoudelijk; maar, lang vóór dat hetzelfde hen heeft bereikt, werpen zij zich in zee, om de andere schepen al zwemmend te bereiken, en niet één blijft op het schip achter, om deszelfs redding te beproeven. Somwijlen worden, door de overige schepen, gewapende booten afgezonden; maar geen derzelven is het tot dusverre gelukt, de nadering des branders te beletten, of de manschap, die denzelven ontvlood, gevangen te nemen. Branders worden in andere landen als verlorene posten aangemerkt; maar de domheid en schrik der *Turken* zijn zoo groot, dat de matrozen op een' brander zelden gekwetst worden, en nog zeldzamer één van hen sneuvelt. Echter worden zij, van wege den gevaarlijken dienst, ruimer dan de anderen betaald, en, bij elken welgelukten aanslag, ontvangt elke brander eene belooning van 100 tot 150 piasters. Den bevelhebberen worden desgelijks meermalen belooningen aangeboden, maar even dikmaals door hen geweigerd, daar zij het schande achten, voor eenen aan het vaderland verleenden pligt geldelijk loon

te erlangen. Ongeveer dertig is het getal dier dapperen; en, hoe zeer velen van hen zich hebben onderscheiden, heeft echter de schitterende roem van éénen enkelen dien der overigen, als 't ware, doen tanen. Elk weet, dat KONSTANTIJN KANARIS die eere toekomt. Onder hen, die even stoute en welgelukte ondernemingen hebben volvoerd, verdient PEPINO bijzondere vermelding, als die KANARIS vergezelde, toen hij het schip van den *Kapudan-Pacha* bij *Scio* verbrandde, en later, met GEORGIO POTILI en ALEXANDER DIMANA, den gelukkigen aanslag bij *Modon* volbragt. Ook GEORGIO CAJA ANTONIO, ANASTASIO COLLOGANNI, DEMETRIO RAPHAELLA, JOANNES MONDROSA hebben zich door hunnen heldenmoed bij *Tenedos*, *Samos*, *Mitylene*, *Scio*, *Cos* en *Candia* onderscheiden.

PERSOONSBSCHRIJVING VAN IBRAHIM - PACHA.

(*Souvenirs de la Grèce*, par M. H. LAUVERGNE.)

De gestalte van IBRAHIM-Pacha is boven de middelbare; zijne lijvigheid dreigt, hem eerlang tot een' dikbuik te zullen maken; zijne bewegingen naderen het plompe; zijne houding verkondigt niets deftigs of uitstekends. In den eersten opslag heeft zijn voorkomen iets zachts en vrolijks, dat verbaast. Men verbeelde zich een klein aangezigt, met grijze, lichtbewegelijke en zelfs strelende oogen; een' altijd lagchenden mond; gelaatstrekken, bestendig helder, en met sproeten als gespikkeld. In weerwil der vroegtijdige rimpels aan de slapen, en der vooruitstekende ooghoeken, schijnt hij nog jonger dan hij is, t. w. 37 jaren. Niets duidt bij hem een verheven karakter of opmerkelijke hoedanigheden aan. Men zegt van hem, dat hij woest en wreed is geweest van zijne teederste kindschheid af, en zijn leven strekt daarvan ten bewijze; maar ik zou een' LAVATER hebben durven uitdagen, om op zijn gelaat de sporen aan te wijzen, die daarvan ten kenmerk strekken. Ik heb hem gezien in een oogenblik van misnoegen, en ik kan verzekeren, dat hij geenszins het voorkomen had van een' moordenaar: zal men te zijnen aanzien zeggen, dat de gewoonte het gevoel verflompt? — Zijne kleeding is zeer eenvoudig, en men herkent hem alleen aan den floet van Krijgsofficieren,

die hem op zijne togten vergezellen. In het veld leidt hij een sober en geregeld leven, rookt altijd, en drinkt zeer dikwijls koffij. Zijne tent is desgelijks doodeenvoudig, zich in geenerlei opzigt van die der overige Opperhoofden onderscheidende. — Alvorens van zijn karakter te gewagen, is het van belang op te merken, dat de Zoon van MEHEMED behebt is met eene tusfchenpoozende herfenkwaal, welke uitwerkwels zich naar buiten openbaren door stuiptrekkende bewegingen en luide en afgebrokene klanken of gefchreeuw. Men verzekert, en dit is geenszins onwaarfchijnlijk, dat, na een' eerften aanval, hem een ftilzwijgen bijblijft, door niets te verftrooijen; alsdan is hij dezelfde mensch niet meer, en de uitfporigheden van zijn karakter zijn de gevolgen van eenen toestand, waarin hij zichzelven geen meester is. — IBRAHIM is even ongeletterd als zijn Vader, en is daarenboven altijd van alle ernftige ftudiën afgetrokken geworden door zijnen geweldigen hartstogt voor de vrouwen, waaraan men ook de kwaal toefchrijft, welke hem foltert. Hem ontbreekt echter geen doordringend oordeel, en hij weet zich steeds boven hen, die hem omringen, te verheffen, door zijn verregaand wantrouwen, en de minachting, welke hij jegens allen voedt. Hij is eerzuchtig op de wijze der *Turken*; hij waant, dat hij bekwaam is, alle de waardigheden te bekleeden, welke de Sultan hem wel gelieft op te dragen.

PROEVE TER OPLOSSING VAN EEN ZIELKUNDIG RAADSEL.

(*Histoire de la Conjuration de MAXIMILIEN ROBESPIERRE. Paris, 1796.*)

De opvoeding, welke de jeugd op de voormalige *Fransche* fcholen of Collegiën, met name ook dat van LODEWIJK DEN GROOTEN, te *Parijs*, ontving, had iets zonderlings, dat alle verftandigen tegen de borst ftiet, en welks noodlottige gevolgen dan ook maar al te zeer zijn gebleken. De jonge lieden, in deze Collegiën opgevoed, waren toch onmisbaar beftemd, eenmaal onder eene *Monarchale* regering te leven. Maar, wanneer men den aard van het onderwijs, hun gegeven, en der tucht, onder welke zij opgroeiden, befchouwde, konde men niet anders denken, of zij waren tot burgers der *oude Romeinfche Republiek* beftemd. Naauwelijks

hadden zij geleerd de tong te reppen, of zij werden reeds afgerigt, om Latijn te radbraken. De vermaarde mannen der *Romeinsche* Republiek alleen waren het, welke hun dagelijks als modellen werden voorgesteld; en deze waren ook de stoffen, over welke zij opstellen leverden. Alle de spelen, al het onderrigt vertegenwoordigde hun de gebruiken en inrigtingen der *Romeinsche* Republiek. Elk leervertrek tooverde hun, zoo ver dit maar gaan konde, een beeld dier Republiek voor. Alle onderscheidingen gingen met den naam van de eene of andere oud-*Romeinsche* waardigheid gepaard. De scholier, die het meeste van de leeruren onthouden of het beste opstel vervaardigd had, werd door den meester of tot *Consul*, of tot *Censor*, of zelfs tot *Dictator* benoemd, en nu ook alzoo van zijne medescholieren betiteld. Zoo ontvingen, onder de handen der pedante leermeesters, deze teedere, buigzame planten een voedsel en een' vorm, die voor de gesteldheid van den grond, in welken zij voortaan stonden verplant te worden, volstrekt niet deugden. Men kent de levendigheid der jeugdige verbeeldingskracht. De leerlingen zagen in alle deze *Consuls*, *Legaten* en *Tribunen*, wier daden men hun met de schitterendste kleuren schilderde, louter helden, de hoogste bewondering waardig, en kenden geenen anderen twijfel, dan welken van dezen zij den grootsten eerbied hadden te bewijzen, eenen *SCÆVOLA* of *BRUTUS*, eenen *MARIUS* of *SYLLA*, eenen *POMPEJUS* of *CE-SAR*, eenen *CATILINA* of *CICERO*. De ondernemingen der *GRACCHUSSEN*, de wandaden der Tienmannen, de banvonnissen der Driemannen, — alles verscheen hun in een tooverachtig schemerlicht. Kortom, het *Romeinsche* volk was in de scholen der *Fransche* Monarchij het Volk der Eere. De verrukte scholieren bejammerden niers meer, dan dat ook zij, die nu reeds ten deele in hunne Collegiën tot *Consuls* enz. waren verheven, dit niet eenmaal werkelijk zijn, en als *Romeinen* te midden van *Romeinen* schitteren konden. In de hoofden van verstandige en welgezinde jongelingen werden, wel is waar, deze droomen der schole van lieverlede weder verstrooid, na hunne verschijning op het groote schouwtooneel der wereld, en bij het herkennen van den toenmaligen staat van zaken. Niet alzoo, echter, in bekrompene koppen en donkere, verdorvene gemoederen, tot welke *RO-BESPIERRE* van zijne jeugd af aan behoorde. Hem bleven uit den schooltijd en de schoolwereld deze dwaalbegrippen bij, en waren de oorzaak van zijne volgende gruweldaden en jammerlijken val. Hij konde het, naar de getuigenis van de medgezellen zijner jeugd, volstrekt niet begrijpen, dat het *Fransche* volk zich niet haastte een *Romeinsch* volk te worden. *SYLLA*, die in de renbaan 7000 burgers liet ter neder sabelen, omdat zij niet eenstemmig met hem dachten, verscheen aan zijn verbijsterd oog in het licht van eene Godheid. Gelijke eere deed hij den eersten *BRUTUS*, die Koning *TARQUINIUS* van den troon stiet, wedervaren. Deze modellen zweefden

hem onophoudelijk voor het gezigt; en, toen zich vervolgens eene ongelukkige gelegenheid daartoe aanbod, trad hij inderdaad te voorschijn als een SYLLA en BRUTUS, hetgeen hij sinds lang in zijne verbeelding, en reeds als scholier, was geweest. Zij, die in ROBESPIERRE niets dan een' in blinden moordlust ontvlamden tijger hebben willen zien, dwaalen gevolgelijk zeer. Hij was in allen opzichte een wangedrogt; maar hetgeen hij was, dat was hij uit beginfel, en bleef zichzelve daarin, inderdaad op eene verschrikkelijke wijze, even als SYLLA, zijn model, steeds met groote vastheid gelijk.

VERSLAG VAN EENE IMPROVISATIE VAN DEN VERMAARDEN
SGRICCI.

Een talrijk en aanzienlijk gezelschap vervulde op Donderdagavond, 13 April II, de Concertzaal in de straat *Cléry te Parijs*. De naam des Improvisators, en het verbazend verschijnsel van een Treurspel, in een oogenblik ontworpen en als 't ware in éénen adem uitgesproken, ziedaar meer dan toereikende beweegredenen, om dien buitengewonen toeloop te wettigen. De kristallen vaas, rondgaande in bak en loges, ontving meer dan zestig briefjes. De voorgestelde onderwerpen werden onderworpen aan het oordeel der vergadering, welke DIDO, MANLIUS, *de Dood van CESAR*, LEONIDAS, *de Dood van FREDERIK DEN GROOTEN*, enz. enz. verwierp. De aangenomene onderwerpen waren, onder anderen, MASANIELLO, INES DE CASTRO, FALIERO, UGO LINO, FRANCESCO DE RIMINI, *de Dood van HENDRIK DEN III*, die van HENDRIK DEN IV, en bovenal *de Verwoesting van Misolonghi*, welke laatste op een twaalfstal briefjes stond vermeld. Thans ging men over, om, bij het lot, een dezer onderwerpen te kiezen. In eene andere kristallen vaas een' geruimen tijd omgeschud zijnde, trok de hand eener Dame FRANCESCO DE RIMINI. Het publiek hetzelfde afkeurende, werd de vaas aan eene andere Dame aangeboden, welke FALIERO trok. Nieuw geschreeuw, vernieuwde afwijzing! Na eene vrij langdurige opschudding werd bepaald, dat het lot ten derden male geraadpleegd, en dat alsdan het getrokken onderwerp, welk ook, zoude behandeld worden. Eene jonge Dame trok ten laatste *de Verwoesting van Misolonghi*; en een tot driewerf herhaald algemeen handgeklap beeweest, hoe veel belang men stelde in de behandeling eens onderwerps, waaromtrent het bovendien voor elk blijkbaar was, dat de Improvisator dit bij geene mogelijkheid in zijne portefeuille konde hebben. De Heer SGRICCI scheen gemelijk, dat hem een onderwerp ter behandeling werd opgelegd, dat aan de Staatkunde grensde; maar men zeide hem, dat het hier geene *Franfche* Staatkunde gold. „Was men,” vroeg

hij verder, „er wel zeker van, dat *Misfolonghi* inderdaad verwoest was? Zoo vele valsche nieuwstijdingen waren reeds gelogenstraf geworpen,” enz. Eindelijk verklaarde hij, dat hem zelfs de namen der Helden, welke hij moest bezingen, onbekend waren. Toen stond een *Griek* op, en noemde hem BOZZARIS, COSTA, NANTI en KARAFSKAKI, en den Aartsbisshop JOSEPH. „Ik kan,” sprak de Dichter, „den ganschen Staf niet in mijn Treurspel opnemen; ik kies alzoo den Aartsbisshop en COSTA; SOPHIA, echtgenoot van COSTA, zal de nicht zija van genoemden Bisshop. Ook IBRAHIM en een zijner vertrouwelingen zullen verschijnen.” Hier riep het geheele publiek, als uit éénen mond: „De eerlooze SELVES! SELVES, de *Renegaat!* SELVES, de schandvlek van *Frankrijk!*” — „Zeer wel, Mijneheeren! Verplaatst u thans, met mij, op de plaats der gebeurtenis. De muren van *Misfolonghi*, door herhaald bestormen alleen zich nog bepalende tot een' enkelen toren en eenige werken; meren, gevormd door de wateren van den *Achelöus*; de graven van MARCO BOZZARIS, van Lord BYRON en den Generaal NORMANN; eindelijk de zee, met eene ondergaande zon.” Na deze kleine voorbereiding verzamelde de Improvisator, een oogenblik, zijne gedachten, en declameerde toen ongeveer tweeduizend verzen, zonder eene seconde te verpoezen, en met de snelheid van iemand, die een handschrift voordraagt. De ingeving fonkelde in zijne blikken; nu zette hij zich, dan ging hij het tooneel op en neder, van hetwelk hij sprak; het zweet, dat van zijn voorhoofd vadsde, terwijl hij onophoudelijk met de hand de digte, zwarte lokken van hetzelfde ter zijde schoof, verkondigde den innerlijken arbeid des volkaans. Ter naauwernood was men zelve in staat om adem te halen, bij het aanschouwen dezer wonderbare schepping, door de kracht van het genie eens menschen in één' enkelen worp gebaard, ontwikkeld en voltooid. De lier van METASTASIO zelf slaakte geene zachtere toonen, dan die van onzen Dichter, wanneer hij zijne stem leende aan een koor van maagden en kinderen, nog te jong om deel te nemen aan den krijg. De Aartsbisshop JOSEPH praalde, als 't ware, in Goddelijken glans, hetzij hij het brood des levens uitdeelde aan de Christenhelden, welke de woede des *Muzelmans* stond weg te maaijen, hetzij hij de vergiffenis verwierp, den *Grieken* bij monde van den *Renegaat* SELVES aangeboden, vóór de noodlottige ontkenning. — Wel is waar, het was geen eigenlijk Treurspel, hetwelk de Heer SGRICCI improviseerde; maar de schuld hiervan was in het onderwerp, niet bij den Dichter gelegen. Door de hulpmiddelen van zijn genie alleen wist hij, gedurende twee volle uren, aller ziel te bemagtigen, en dezelve béurtelings met schrik en medelijden te vervullen.

M E N G E L W E R K.

AANMERKINGEN OVER DEN VOLKSGEEST, EN DE ONVERSCHILLIGHEID BIJ HET VOLK.

Door

Mr. C. BACKER,

Advocaat te Amsterdam.

Men hoort in onze dagen niet zelden de klagt uitboezemen over het gemis van *eenen algemeenen volksgeest*, en over *onverschilligheid bij het volk*. Dikwijls wordt hieraan het mislukken van vele maatregelen toegeſchreven, welke anders, naar het ſcheen, wèl overlegd en berekend zouden zijn voor het algemeene welzijn. Hieraan wordt het geweten, dat zeer vele inſtellingen, welke in het afgetrokkene aanbevelingwaardig ſchijnen, slechts onbezielde vormen blijven, omdat geene onderſteuning of medewerking dezelve kracht geeft en de uitwerking verzekert. De volksgeest, zegt men, is het leven van den ſtaat, gelijk het onbekende beginſel, dat adem en polslag geeft, het leven is van den mensch. Gelijk het ſtandbeeld, hoe kunstmatig en volmaakt, niets zijn zal dan een vervormde ſteen, zoolang de levensvonk der Godheid hetzelfde niet ontgloeit, zoo zullen ook de voortreffelijkſte ſtaatsinrigtingen slechts ledige vormen zijn, zoolang de gehechtheid en liefde van het volk niet in dezelve wonen.

Indien deze verzekering waarheid bevat, hoe onaangenaam moet dezelve dan niet zijn voor hen, die, overtuigd van de betrekkelijke waarde van ſommige dezer inrigtingen, dezelve slechts ſchijnen te kennen, om haar gemis te betreuren! Indien zij waarheid bevat, hoe wenschelijk ſchijnt het dan niet, dien volksgeest aan te waken, en deze ongelukkige onverschilligheid door denzelfden te doen vervangen!

Om echter eene kwaal te kunnen genezen, moet men

haar kunnen beoordeelen; om haar te beoordeelen, moet men met haren oorsprong en omvang bekend zijn. Zoudt gij, M. H., het mij vergunnen, hierover eenige bedenkingen in het midden te brengen? Ik zeg *bedenkingen*, of *algemeene aanmerkingen*; want meer is het niet. Het onderwerp is te uitgebreid, om slechts eenigzins als geheel in eene verhandeling te worden voorgedragen. Het is met velerlei omstandigheden te naauw verbonden, om in toepassing gebragt en ontwikkeld te worden. Mijn doel is dus alleen, om met u in dit uur na te gaan, waarin de volksgeest besta, — wat volksgeest zij. In de tweede plaats, welke de redenen en oorsprong kunnen geweest zijn van de onverschilligheid, waarover men zich bij de nieuwere volken thans niet zelden beklagt. Ten derde, door welke middelen deze onverschilligheid overwonnen, en een algemeene volksgeest kan worden aangewakkerd.

Volksgeest en onverschilligheid staan tegen elkander over. Waar volksgeest heerscht, is geene onverschilligheid, — waar onverschilligheid bestaat, is geen volksgeest aanwezig. De nationale geest rust op overeenstemmende volksbegrippen van het algemeen belang. Hij is voor het volk, hetgeen vaste beginselen zijn voor den mensch: de leidsman en regel zijner daden en handelingen. Hij is het gewrocht van eene ware liefde tot het vaderland, niet van de zoodanige, welke zich verliest in enthufiastische beschouwingen, of zich alleen openbaart in den lof der voorvaderen; maar van eene vaderlands-liefde, kenbaar in medewerking en opofferingen tot het algemeene welzijn. Gelijk de mensch, wiens daden door geene vaste beginselen bestuurd worden, slechts ingevingen volgt, meestal twijfelt, en altijd eindigt met ten speelbal der omstandigheden te strekken, zoo wankelt ook het volk, hetwelk door geen nationalen geest geleid wordt.

Men moet zich echter voor eene dwaling hoeden, en geenszins den volksgeest met het volkskarakter verwisselen. Elk volk heeft te dien aanzien eigenaardige trek-

ken, welke door natuurlijke en zedelijke oorzaken zijn voortgebracht. Deze oefenen wel eenen zeer grooten invloed op den volksgeest, en beftemmen voor een groot gedeelte dezelfs aard, maar zijn geenszins de volksgeest zelf. Aangenomene begrippen en belangen, welke bij het eene en het andere volk verschillen, hebben eveneens zeer merkbaaren invloed op den volksgeest. En alle deze redenen, te zamen genomen, maken, dat de volksgeest, in aard, kracht en gevolgen, zeer ongelijk zijn kan. Vandaar, dat dezelve bij het eene en het andere volk op zeer ongelijke voorwerpen hecht. Vandaar vooral, dat de volksgeest der Ouden zeer verschilt, in kracht en gevolgen, met die, welke in nieuwere staten heerschen kan.

Het is alleen door eene naauwkeurige en juiste kennis van de begrippen en de belangen der oude volken, dat men hunnen volksgeest kan beoordeelen. Voor alle toen beschaafde volken was de staat en het vaderland het hoogste goed; buiten hetzelfde was alles verachtelijk. Alles, en vooral ook de volksgodsdienst, was aan den staat onderworpen, en als voor denzelfen gevormd. Geen gemeenschappelijke band bestond er tusschen de natiën. Bij elk ontwikkelden zich dus een bijzondere staatsvorm en een eigenaardige volksgeest, waarop deze berustte. Hierdoor gevoelt men, dat deze regeringen, welke door dien volksgeest ondersteund werden en bestonden, ook met denzelfen moesten vervallen, en dat onverschilligheid jegens den staat de gewisfe voorbode was van verval. Vandaar het verlies van *Romes* vrijheid en grootheid, toen zedebederf de plaats innam van de staatsburgerlijke deugden der *Romeinen*. Vandaar de mogelijkheid voor den Koning van *Macedonië*, om die staten te overheerschen, welke eens de magt van *Perzië* konden weêrstaan; en te regt voegde *DEMOSTHENE*S, in zijne *Olynthische* Redevoeringen, aan de *Atheners* toe, dat zij den ondergang hunner vrijheid niet aan de wapenen van *PHILIPPUS*, maar aan hunne eigene onverschilligheid te wijten hadden.

Hiermede is de volksgeest der nieuweren in geen opzigt gelijk te stellen. De Christelijke Godsdienst, en de

wijze, waarop zich de beschaving ontwikkeld en verspreid heeft, hebben aan alle landen een meer gelijkvormig voorkomen, meer gelijke denkbeelden en belangen medege-deeld. Vandaar meer overeenkomst in den volksgeest der verschillende hedendaagsche natiën. In de staten zelve hebben zich de standen op geheel andere wijze gevormd, en de regering heeft zich meer van den onderdaan gescheiden. Vandaar, dat de invloed van den volksgeest of van de onverschilligheid niet meer zoo onmiddellijk gevoeld wordt. De Christelijke Godsdienst wees haren volgelingen hoogere verplichtingen aan, dan waarop de staat aanspraak kan maken. Vandaar, dat de menschelijke geest, in zijne edelste verheffing, den staat thans niet meer beschouwt als het doel zijner pogingen en wenschen, maar slechts als een middel, om dezelve te bereiken.

Hoezeer de burgerstaat en het vaderland hierdoor het regt verloren hebben op die uitsluitende belangstelling en liefde, welke in den geest der Ouden was, regtvaardigt het echter in geen deele de onverschilligheid omtrent dezelve. Wanklankig zijn voor elk edel hart die gezegden: „*het vaderland bestaat voor mij, waar het mij welgaat*,” of: „*mij is het hetzelfde, wie regeert.*” Een innerlijk gevoel wederspreekt hetzelfde; een gevoel, dat men als *ingeschapen* beschouwen moest, indien er geene genoegzame redenen voor hetzelfde bestonden; maar hetgeen men dikwijls *ingeschapen* noemt, omdat deze redenen, zoo wel in het natuurlijke als zedelijke, zoo veelvuldig en zoo schijnbaar gering zijn, dat men, zonder ze te bespeuren, aan derzelve invloed onderworpen is. Gelijk zeden en gewoonten ons in het bijzonder voor éenen stand vormen, zoo vormen zij ons ook in het bijzonder voor één land. Aan hetzelfde verbinden ons de dierbaarste herinneringen, de teederste banden, de streelendste vooruitzichten. Meestal zijn onze belangen in dezelve vereenigd. Wie, die dit alles bedenkt, zoude zich dus, ten beste van dat land, geene opofferingen getroosten? Wie erkent zich niet deszelfs schuldenaar voor het genot van zoo vele weldaden?

Dat men zich echter niet bedriege, M. H. ! Gewillig schot en lot op te brengen, na te laten hetgeen de wetten verbieden, diensten ten nutte van het algemeen zich te getroosten, omdat men er zich zonder rustverstoring niet aan onttrekken kan, is geenszins voldoende. De ware belangstelling van een volk jegens den staat openbaart zich in deszelfs volksgeest. Deze bestaat geenszins in eene oogenblikkelijke verwondering of verrukking over behaalden wapenroem of schitterende daden van het voorgeslacht. Zijn invloed is minder vervoerend, maar duurzamer, minder afwisselend en meer beperkt, maar krachtiger en naauwer verbonden met het burgerlijk welzijn in den staat. Hij verliest zich niet in de zucht naar verbetering, of in droomen van volmaaktheid; maar, diep geworteld in de zeden en herinneringen van het volk, schraagt hij het bestaande. De volksgeest wordt niet gevoed door denkbeeldige waarde, maar door datgene, wat is. Hij rust op de geschiedenis, op de herinneringen van het volk, en vooral op het vertrouwen op zijne overheden. Dagelijks is hij zelf getuige van den nuttigen invloed, welchen hij uitoefent op het welzijn der maatschappij en van hare leden. Dagelijks vindt hij hierin het loon van zijne opofferingen en bemoeienissen. Zoo wordt hij voor het volk eene behoefte, het streelendste gevoel van de waarde van zijn volksbestaan. Geërfd van zijne vaders, geworteld in zijne zeden, voortgeplant op zijne kinderen, is het, in deszelfs ware beteekenis, volksgeest.

Deze volksgeest is het, welke de nieuwere volken moet bezielen, om aan hunne maatschappijen een duurzaam en gelukkig bestaan te verzekeren. Hoe ongelukkig staat hier tegenover het beeld van een volk, hetwelk men met regt van onverschilligheid in zijne staatsburgerlijke betrekkingen kan beschuldigen! De banden der maatschappelijke vereeniging bestaan er alleen in regering en lijdelijke gehoorzaamheid. Voor zooverre er nog werkzaamheid bestaat, is het zelfbejag en egoïsme, die hetzelfde aanpoort, en hiervoor zwichten alle maatschappelijke

deugden. De heerschezucht, welke altijd in de borst van enkelen woelt, drijft er ongehoord haar spel; want het volk, afkeerig van de staatsbemoeijensfen, beschouwt dit als eene zaak tusfchen derde perfonen. Hetzelve gaat gedwee van den eenen fchepter onder den anderen over. Kunften en wetenschappen vinden er geene aanmoediging; alles verflaauwt, en eene loome rust is het hoogfte genot van het volk. Staten, welke in dergelijken toefland verkeeren, vervallen noodzakelijk in het despotisme, hetzij derzelve hoofd het volk tot flaven make, hetzij de vernederde toefland van het volk den Vorst noodzake despoot te zijn. Zoodanig zijn de *Aziatfche* volken, en in *Europa* heeft het Oosterfche Keizerrijk, in de laafte eeuwen van zijn beftaan, er een treffend voorbeeld van opgeleverd.

Voor zoo verre men echter den tegenwoordigen ftaat der befchaafde volken en de mogelijkheden der toekomst berekenen mag, fchijnt de vrees voor het terugkeeren van zulk eenen toefland ongegrond. De befchaving, meer algemeen doorgedrongen en verfpread, — de toenemende verbindtenisfen tusfchen de volken, en de gelegenheid, waarin men zich bewindt, om de vorderingen van kunften en wetenschappen kenbaar te maken, mogen ons te dien aanzien gerustftellen. Maar ook in eenen minderen graad kan er onverschilligheid bij een volk heerfchen. De menigte kan in hare denkbeelden alle de nuttige inftellingen en voordeelen, welke een ftaat aanbiedt, fcheiden van het staatsbeftuur zelf, de eerften dienstbaar maken aan hare belangen, en het laafte befchouwen als haar niet betreffende. Ook dit is voor den ftaat een ongeluk; en deze foort van onverschilligheid, deze *apathie*, indien ik mij zoo mag uitdrukken, is het, waarover men misfchien niet ten onregte klaagt. Hierdoor misfen zeer vele veranderingen, welke op het burgerlijk leven een' zeer gelukkigen invloed zouden uitoefenen, haar doel, en blijven bloote vormen, omdat de medewerking van het volk dezelve niet bezielt. Men zoude hiervan niet weinig voorbeelden kunnen aanvoeren. Met welken geest gefchieden

b. v. door de meesten de verkiezingen, waartoe zij geroepen worden? Hoe veel beter zoude hieraan niet voldaan worden, indien ieder het groote belang der zaak zich voor oogen stelde, zonder personele bedoelingen, of, gelijk een onzer staatslieden zich uitdrukt, dezen pligt volbragt met een oog op God en eene hand op zijn geweten!

Duidelijker nog en gevoeliger openbaart zich het nadeelige dezer onverschilligheid in de wijze van uitoefening der regterlijke magt. In *Frankrijk* heeft men in het laatst der vorige eeuw een gedeelte dezer magt in lijfstraffelijke zaken toevertrouwd aan burgers, en nog bestaat daar het geregt der gezworenen. Maar omtrent deze instelling, hoe geprezen door velen hunner geleerden en schrijvers, is de menigte der burgers, die er toe geroepen wordt, onverschillig. Velen bekleeden die waardigheid dikwijls *uit liefhebberij voor het vak*, weinigen uit burgerlijke belangstelling; de meesten beschouwen het als een' ondragelijken last, en schuwen geene middelen of kunstgrepen, om er zich van te ontslaan. Of, zoo dit niet gelukt, ziet men hen meest, in alle eenigzins moeilijke regtsgedingen, door eene onwettige zamenspanning, zich ontlasten van deze maatschappelijke verplichting, dezelve overbrengende op de schoulers der regteren. In *Engeland*, waar deze instelling te huis behoort, heeft dezelve haar doel, omdat de volksgeest met haar ingenomen is en haar ondersteunt. In *Frankrijk* mist dezelve dit oogmerk, omdat de menigte er onverschillig omtrent is, en haar als een' last beschouwt. In *Engeland* is zij een waarborg van den beschuldigten tegen geweld en onderdrukking. In *Frankrijk* is zij van deze bestemming (zoo men geachte Schrijvers mag gelooven) hervormd in een middel tot de verachtelijkste misbruiken.

Maar het is niet alleen uit dit oogpunt beschouwd, dat onverschilligheid in eenen staat nadeelig is; ook in andere opzichten is een algemeene volksgeest wenschelijk. Gelijk de mensch, wien het aan vaste beginselen mangelt, niet zelden zich onbedacht overgeeft aan eenen verderfe-

lijken indruk, aan eenen onstuimigen hartstogt, zoo is het ook met het volk. Waarom heeft *Frankrijk*, een anders verlicht volk, bedweldt door eene schijnfchoone vrijheid, zich in eene zee van rampen gestort; terwijl *Engeland* onberoerd het gezang dier Sirene weêrstonde? Waardoor strekte het eerste rijk, jaren lang, ten speelbal van eigenbaat en heerschzucht; terwijl het laatste steeds den weg van ware vrijheid en voorspoed gevolgd heeft? Niet door de magt en het gezag zijner Koningen; niet door het bedwang van legerbenden; neen! maar door den geest van het volk, die het bestuur schraagde, en door storm noch dwaallicht van den regten weg werd afgebragt.

Uit deze aanmerkingen zult gij, M. H., met mij kunnen opmaken, wat men door *onverschilligheid* te verstaan hebbe, en hoe nadeelig het gemis van eenen *volksgeest* zij. Vergunt mij nog uwe aandacht, om na te gaan, waaraan deze onverschilligheid zij toe te schrijven, en door welke middelen men eenen algemeenen volksgeest zoude kunnen aanwakkeren.

Waaraan (zoo vraagt men te regt) zoude het toe te schrijven zijn, dat, terwijl de geest van het eene volk waakt voor burgerlijke vrijheden, regten en gerechtigheid, het andere volk hiervoor onverschillig is? Wat kan de reden zijn, dat sommige volken, wier staatsvormen op beginselen van eene redelijke vrijheid en gelijkheid voor de wet gevestigd zijn, zich in het algemeen onverschillig omtrent dezelve betoonen; onverschilliger althans, dan men had mogen verwachten, na die zucht, welke hen nog vóór weinige jaren scheen te bezielen? Ik zeg, *over het algemeen*; want er zijn hiervan gelukkige uitzonderingen in vele bijzondere personen, en de hoop, dat deze eene algemeene navolging zullen vinden, is geenszins verloren.

De beantwoording dezer vrage ligt vooral in het verschillend karakter der volken en der regeringsvormen, welke zich onder hen hebben ontwikkeld. Daar de tijd echter niet gedooft, hierover uit te weiden, bepalen wij

ons tot het onderzoek, waaraan het toe te schrijven zij, dat ook heden ten dage deze onverschilligheid schijnt te bestaan.

De reden schijnt vooral daarin gelegen te zijn, dat de nieuwe vormen en instellingen, waarmede vele staten zijn begiftigd, niet genoegzaam gevestigd zijn in de zeden en denkbeelden van het volk. Hoe voortreffelijk en nuttig zij zijn mogen, eerst dan, wanneer zeden en denkbeelden zich met dezelve vereenigen, kunnen zij de algemeene belangstelling en gehechtheid opwekken en bewaren. Nog zijn veler harten zoo uitfluitend ingenomen met de herinneringen van voorvaderlijken voorspoed en voorvaderlijke denkbeelden, dat zij het noodzakelijke en nuttige der nieuwe veranderingen niet genoegzaam waarderen. Nog zijn veler wenschen overdreven, en zonder kennis der tijdsomstandigheden gevormd; hierdoor ontevreden over de uitkomst, verwijderen zij zich van het tegenwoordige en bestaande. Had de tijd trapswijze de noodige veranderingen mogen aanbrengen; ware langzamerhand aan deze behoefte en aan de vorderingen des tijds voldaan; ware zóó die staat geworden, waaronder men nu gelukkig zijn kan, dan zoude het bevredigd gevoel der natie dezelve met dankbaarheid en liefde hebben beloond. Maar de geefel der omwenteling moest vele staten treffen, en het is in zeer vele opzichten aan haar en hare noodlottige gevolgen, dat men de bestaande onverschilligheid moet toeschrijven.

Niet alle standen in de maatschappij gevoelen te gelijker tijd de behoefte naar veranderingen; en gelijk hunne inzichten in dezen, zoo zijn ook hunne belangen verdeeld. De maatschappij bestaat evenmin bij uitzondering voor geleerden en staatkundigen, die in hunne wijsheid beter vermeenen te zien dan andere leden, als ten behoeve van hen alleen, wier stand en bemoeijenissen verder van het staatsbestuur verwijderd zijn. Dikwijls, echter, hebben de eersten, dit vergetende, aan hunne maatschappelijke medeleden veranderingen opgedrongen, welke zij verbeteringen noemden, maar waarvan aan dezen de waarde

onbekend was, en dus niet naar eisch beseft werd. Indien dit niet zelden het geval was gedurende de omwentelingen, wie behoeft zich dan te verwonderen, dat men nog al het belang niet inziet van het bestaande, en zeer veel met onverschilligheid beschouwt?

Velen hebben ter goeder trouwe, niet weinigen zelfs uit edelaardige beginselen, in den waan verkeerd, dat de valsche beloften, welke de omwentelingen aanboden, even zuiver waren, als hunne inzigten. In misleiding verloor men het wezenlijke uit het oog, verwachtte men denkbeeldige volmaaktheid, en juchte in het verschiet eenen maatschappelijken toestand tegen, die nimmer bestaan zoude en nimmer bestaan kon. Gij hebt, M. H., ongetwijfeld wel eens eenen man waargenomen, wiens jeugd, in verblinding, toegewijd was aan eenen harts-togt, waaraan geene voldoening kon geschonken worden. Treurige ondervinding! Niet zelden is zijn smaak voor andere genoegens verdoofd, en, zoo geene vaste beginselen of vaderlijke hulp hem behoeden, gaat hij met onverschilligheid omtrent alles, wat deze aarde geven kan, het einde van zijnen weg te gemoet. Indien het beeld van den mensch dikwijls van toepassing is op een volk, oordeelt dan, of ook hier eenige gelijkenis mogt bestaan?

Burgerlijke oorlogen en omwentelingen hebben te allen tijde de bladeren der geschiedenis ontferd door voorbeelden van verregaand zedebederf en ondeugden. Nergens openbaren zich meer gewrochten van heerschzucht en eigenbaat, dan in hare wisselingen. De onrustige tijden, met al hunne veranderingen, waarop wij nog terugzien; de steeds wankelende beginselen der staatkunde van den dag; de weifelzinnigheid van velen hebben niet zelden den rustigen burger afkeerig gemaakt van staatsbelangen. Er moge dan nu eene wettige orde van zaken hersteld zijn, en deze de hoop regtvaardigen op gelukkiger toekomst; maar, zouden mischien bij velen wel al die onverschilligheid en afkeerigheid zijn uitgewischt, welke door de jongste gebeurtenissen zijn voortgebracht?

Bij deze redenen zoude men vele andere kunnen voe-

gen. Niet overal en altijd zijn de staatsbesturen er op bedacht geweest, om den volksgeest aan te wakkeren, en de zorg, om nationalen rijkdom te bevorderen, heeft mischien meer maatregelen doen nemen, dan het belang, om den zedelijken toestand des volks te verbeteren. Mischien heeft de opvoeding der jeugd niet altijd en overal deze gewenschte strekking gehad. Mischien heeft de aard der denkbeelden, welke omtrent het godsdienstig onderwijs hier en daar heerfchende waren, hierop eenen na-deeligen invloed uitgeoefend. Indien het ons doel ware, om ons in het bijzonder bij het vaderland te bepalen, zouden er mischien andere redenen uit deszelfs staatkundige vorming en toestand kunnen worden bijgevoegd; maar het is ons voornemen niet, deze te ontwikkelen. Wij gaan derhalve thans over, om, in de laatste plaats, over eenige middelen te spreken, waardoor de volksgeest gevoed en aangewakkerd kan worden.

Het is met het bestaan van eenen algemeenen volksgeest, gelijk met vele andere verschijnselen in de zedelijke wereld; men gevoelt zijnen invloed, zonder zijnen oorsprong of reden van bestaan juist te kunnen nagaan of aantoonen. Vele in schijn geringe, maar door samenwerking krachtige oorzaken hebben hiertoe bijgedragen. Aan den gelukkigen uitflag der maatregelen van bestuur, aan de gunstige beschikking des Hemels is men denzelven verschuldigd. Zoo schijnt niets meer invloed te hebben op den geest van een volk, dan het bestaan en de regering van eenen Vorst, uitmuntende door verhevene deugden en een omvattend verstand. Indien zijne regering duurzaam is, en zijne pogingen met zegen bekroond worden, dan laat hij gewoonlijk herinneringen na, waarop zich de algemeene geest des volks vestigt. Dit was voor *Frankrijk* de gelukkige troon van HENDRIK IV; voor *Rusland*, de krachtige regering van Czaar PETER; voor *Pruisfen*, het genie van FREDERIK DEN GROOTEN; en nog rust de volksroem van *Zweden* op de nagedachtenis van zijnen GUSTAAF ADOLF. Zoo door de verwondering en algemeene achting, welke dergelijke

Vorsten opwekken , als door de eenheid , welke zij in het bestuur daarstellen , wordt hunne regering het middelpunt , waarin zich de herinneringen van nationalen roem en welvaart vereenigen.

Doch dit gevoel van nationale waarde en roem zoude , op zichzelf staande , een zwakke grond zijn voor den algemeenen volksgeest. Niet alleen uit het verledene , maar bovenal door het tegenwoordige moet dezelve gevoed en aangewakkerd worden. Dit schijnt men vooral te bereiken door het volmaken dier inrigtingen , welke alle ingezetenen van even nabij betreffen. De belangen van allen , hierin vereenigd , worden natuurlijk meer voldaan , naarmate zij doelmatig en voortreffelijk zijn daargesteld. Uit deze voldoening ontstaat gehechtheid aan dezelve , en door deze gehechtheid aan , en ingenomenheid met datgene , wat allen evenzeer betreft , verspreidt en vestigt zich een nationale geest. De wijze , waarop de algemeene belangen van een land worden behandeld en behartigd , kan hiertoe niet weinig bijdragen. De wijze , waarop men , naarmate van de denkbeelden der inwoneren , vrijheid of bescherming aan godsdienstige gezindheden toestaat ; de achting voor eigendom en individuele regten ; de uitoefening van sommige staatsregten , aan den burger opgedragen ; de wijze van opvoeding en onderrigting kunnen bij een volk den nationalen geest niet weinig versterken. Om het gevoel van maatschappelijk welzijn bij den gezeten burger te bewaren , en hierdoor zijnen geest in te nemen voor de belangen van den staat , behoort vooral ook de zekerheid van ongestoord , in de middelen van zijn bestaan , te kunnen leven. Er zijn voorzeker vele bedrijven , welke van de weelde en van den smaak van het oogenblik afhangen ; kunsten en handwerken kunnen zeker geenszins beschouwd worden als het uitfluitend eigendom van hen , die dezelve uitoefenen ; doch de meeste neringen , welke een burgerlijk bestaan opleveren , voldoen aan dadelijke behoeften , en het zoude een wenschelijke maatregel zijn , welke in dezen zoodanig voorzag , dat geene overdrevene mededinging allen benadeelde , en geene uitflui-

ting derzelve uitoefening in strijd bragt met andere belangen. Het grootste getal der menschen bestaat niet uit de zoodanigen, wier verstand of vindingskracht hun altijd middelen van bestaan doet vinden; een huisfelijk en werkzaam leven in het aangeleerde bedrijf is de wensch der meeste en der beste burgers, en niets kan meer hunnen geest verbinden aan de belangen van hun land, dan eene ongeftoorde burgerlijke welvaart; niets kan meer de ongelukkige zucht naar standsverwifeling voorkomen, dan de gegronde hoop, dat de zoon eens in de werkzaamheden van zijnen vader een zeker bestaan zal kunnen vinden. Door deze en dergelijke middelen fchijnt de nationale geest opgewekt en versterkt te worden; doch misfchien door niets zoo zeer, als door eene doelmatige wijze, waarop de gerechtigheid in burgerlijke, en vooral in strafzaken, wordt uitgeoefend. Hetgeen den burger het dierbaarste is, rust, vermogen, vrijheid, eer en leven, ftaat onder hare magt. Andere maatregelen van bestuur kunnen, door hunne algemeenheid, de oplettendheid van velen ontgaan; doch waar zij treft of befchermt, treft of befchermt zij onmiddellijk bijzondere perfonen. Aan haar kan zich niemand onttrekken; elk heeft haar evenzeer noodig. Elke botfing in het maatschappelijk leven wordt door haar beflecht, en dagelijks doet zij haren invloed gevoelen. Dit is weinig, maar genoeg gezegd, om u te overtuigen, dat ons niets meer in het maatschappelijk leven kan ter harte gaan, dan de waarborg van eene onkreukbare en doelmatig ingerigte uitoefening der regterlijke magt. Indien ik het niet zeide, zoudt gij zelf gevoelen, dat de volksgeest nergens meer door gevoed en bewaard wordt. Indien ik er niet genoeg van gezegd heb, moge de gefchiedenis bij vele volken het verklaren en bevestigen.

Toen ik begon te fpreken, heb ik gezegd, slechts eenige aanmerkingen te kunnen mededeelen over het ter behandeling gekozen onderwerp. Gijl. zult de waarheid hiervan ondervonden hebben. Inderdaad, hoezeer vele omftandigheden zich fchijnen te vereenigen, om bij een

volk eenen nationalen geest te voeden, kan zulks door bijkomende oorzaken verhinderd worden. Gebrek aan eenheid in oppermagt en bestuur, onderlinge verdeeldheden, strijdende belangen tusſchen onderscheidene gewesten of maatschappelijke ſtanden, en vele andere redenen, kunnen dit beletten. Er beſtond in ons werelddeel een plekje gronds, van oudsher gezegend door rijkdom, beſchaving en vrijheid. Nijverheid, dapperheid, vele Chriſtelijke deugden, en godsdienſtigheid, waren de roem van dezelfs bewoners. Het was, zoo als geen ander, rijk in helden en geleerden, en zijne geſchiedenis was een verhaal van wonderen. Maar er ontbrak eenheid van magt en eensgezindheid van inzigten in het belang van den ſtaat. Zoude ons dit land tot voorbeeld kunnen ſtrekken, door zijn gemis aan *algemeenen* volksgeest? — Maar datzelfde volk werd gelouterd door tegenſpoed, en leerde onder vreemde overheerſching eene oude veete vergeten. Gods goedheid gaf het zijne vrijheid en zijne Vorſten weder. Nu ſchaarde het zich om den wettigen troon. Deze werd het middelpunt, waaraan de dierbaarſte herinneringen zich verbonden, en waarop de hoop van allen zich vestigde. Zoude men niet hopen mogen, dat een algemeene volksgeest zich hier vormen; dat ieder, onder het genot van zoo vele weldaden, de belangen van zulk een vaderland onder de dierbaarſte tellen, en door woorden en daden zal medewerken tot het algemeen welzijn? Hierdoor alleen kan een ſtaat de gegronde hoop koesteren op eene duurzame welvaart; en wie, M. H., die in dit heeld het gezegend land onzer inwoning erkent, zoude hiertoe niet willen bijdragen en medewerken?

WAARNEMINGEN, OMTRENT HET GEBRUIK VAN DE
RADIX ARTEMISIÆ VULGARIS, OF GEWONEN BIJ-
VOET, IN DE EPILEPSIE.

(Vervolg en ſlot van bl. 314.)

De Heer M. D. HUBER, mede een mijner geachte

voormalige toehoorders, heeft, op mijn verzoek, dit middel ook gebruikt, en daarvan goede uitwerkingen gezien.

A. L., vrouw van J. M., oud 53 jaren, moeder van 8 kinderen, leed meer dan 20 jaren aan vallende ziekte, haren oorprong gevonden hebbende in schrik, doordien zij iemand zag, die aan de vallende ziekte leed. De minste schrik of angst was genoeg, om haar geweldige aanvallen te doen krijgen; terwijl zij, bij groote rust en zorg, om alle onaangenaamheden te vermijden, gedurende alle die jaren geenen langeren vrijen tustchentijd gehad heeft dan veertien dagen, maar gewoonlijk dagelijks een, twee of meerdere aanvallen moest doorstaan, ja zelfs soms twintig aanvallen in 24 uren had, waardoor zij gedurende dien ganschen tijd niet bij hare kennis was. Zij had zeer vele middelen, doch vruchteloos, gebruikt. In November 1824 deed ik haar een *dr. p. rad. Art. vulg.* met warm bier gebruiken, en warm bier nadrinken, nadat zij een toeval had gehad, gelijk ook den volgenden dag een gelijk poeder na een' aanval gebruikt werd. Hierop volgde een sterk zweet; dan, zij kreeg desnietteenstaande den volgenden dag weder een' aanval, en gebruikte nog een *dr.* Na dezen tijd, echter, is deze zieke sedert meer dan een half jaar van alle aanvallen bevrijd gebleven.

„ A. W. B., Wed. A. F., oud 80 jaren, moeder van 13 kinderen, gedurende haar gansche leven vrij gezond geweest zijnde, had vóór 28 jaren, door schrik, vallende ziekte gekregen, en sedert al dien tijd een of twee aanvallen daags gehad; terwijl de langste vrije tustchentijd eene week bedroeg. Vruchteloos had zij, jaren lang, middelen tegen deze kwaal aangewend. Ik gaf haar twee malen de *Artemisia* met warm bier, en liet haar warm bier nadrinken; hierop volgde een sterk zweet, en zij is nu sedert 6 weken van alle aanvallen volkomen bevrijd.

„ E. P., oud 14 jaren, leed dezen winter aan kinkhoest, en, nadat deze bedaard was, werd zij plotfeling door epileptische toevallen aangetast, welke zoo spoedig toenamen, dat zij soms uren achtereen bewusteloos lag.

Deze toevallen in den beginne niet ziende, en mij alleen als benaauwdheden door de omstanders afgeschilderd zijnde, gaf ik het *sal. sedativ. Hombergii*. Naderhand ziende, dat het ware Epilepsie was, schreef ik beurtelings de *ether sulph. alcohol.* en andere *nervina* en *anthelmintica* voor, zonder eenig goed gevolg. Integendeel zag ik dagelijks den dood voor oogen. Ik besloot hierop de *Artemisia* voor te schrijven, en wel even zoo als in de beide voorgaande gevallen na een toeval, waarop een sterk zweet volgde. Nadat de patiënte drie drachmen gebruikt had, was zij volkomen hersteld, zoodat zij nu sedert 14 weken hare vorige gezondheid volkomen heeft teruggekregen, en in al dien tijd geen toeval weder gehad heeft.

„ P. L., Wed. K. J., thans 75 jaren oud, moeder van 5 kinderen, die zij zelve heeft gezoogd, van een zeer driftig en oplopend gestel, had gedurende haar gansche leven aan onderscheidene ziekten en ongesteldheden gelaboreerd, voornamelijk nu sedert 20 jaren aan bloedspuwingen, met welke ziekte zij somtijds ééns, somtijds twee malen 's jaars bezocht wordt. Vóór ruim 30 jaren, echter, kreeg zij, door schrik, het eerste toeval van Epilepsie, welk toeval zich dadelijk herhaalde, als zij slechts door de minste aandoening geschokt werd, hetgeen bij een zoodanig temperament als het hare maar al te veel plaats vond, waarom zij ook nu om de drie, dan om de twee dagen, ja ook wel elken dag aan dezelve leed, en wel in eenen zeer hoogen graad. Na vele jaren te vergeefs alle middelen te hebben aangewend, gaf zij de hoop op herstel van deze ellendige kwaal geheel op, tot dat zij in het laatst van Januarij 1825, als naar gewoonte, weder met *hemoptysis* onder mijne behandeling kwam, en ik haar, na hiervan eerst hersteld te zijn, de *Artemisia* voorschreef, om tot de hoeveelheid van een dr., na het afloopen van een toeval, met warm bier te nemen, en zich hierop te bed te leggen, en warm bier te blijven drinken. Na aldus drie dr. te hebben gebruikt en sterk gezweet, zijn de toevallen geheel weggebleven; en zij is nu ruim een half jaar bij uitstek gezond geweest,

zonder iets van hare epileptische toevallen te hebben ondervonden.

„ J. B., oud 12 jaren, zeer zwak van verstandelijke vermogens, ja soms geheel krankzinnig, kwam niet eene ligte ongeteldheid onder mijne behandeling, waarvan hij spoedig genas. Op het einde van deze ziekte beklagde de moeder zich tegen mij, dat dit ongelukkig kind niet alleen krankzinnig was, maar ook nog daarenboven veelmalen aan vallende ziekte leed, zoodat hij nog den vorigen dag met de eene hand in het vuur was gevallen. Ik schreef ser. II *p. rad. Artem.* voor, op de gewone wijze te gebruiken; hier echter met dat ongelukkig gevolg, dat het kind na het gebruik daarvan zoo razend werd, dat twee menschen nauwelijks in staat waren hetzelve in het bed te houden, en de toevallen nog heviger dan te voren terugkeerden; weshalve het vermogen der *Artemisia* niet voor de tweede maal werd beproefd.

„ A. K., oud 39 jaren, genoot altijd eene vrij goede gezondheid, tot dat zij op haar 28ste jaar hare moeder door den dood verloor. Bij deze gelegenheid schrikte zij zoodanig, dat zij dadelijk epileptische toevallen kreeg, welke zich om de twee, drie, vier of vijf dagen herhaalden, en wel zóó, dat de langste vrije tusschentijd eene week was. De accessen duurden een half uur, en de toevallen waren menigvuldiger, als zij veel verdriet had, en zich in ongunstige omstandigheden bevond, hetgeen zeer dikwijls plaats greep, daar zij in zeer armoedige omstandigheden verkeerde. Ik beval haar eene dosis van een dr. *Artemisia*, telkens na een toeval, of, wanneer zij het lang genoeg vooruit gevoelde, dan vóór hetzelve in te nemen. Zij beloofde mij dit; maar de armoede belettede haar, bier te koopen, zoodat zij het poeder drie malen met melk innam, en de toevallen noch in hevigheid, noch in aantal verminderden. Ik gelastte haar nogmaals, successievelijk drie malen telkens een dr. met bier te gebruiken, hetgeen nu ook gebeurde, en waarna de toevallen sinds negen weken geheel gezwegen hebben, niet tegenstaande zij in dien tijd veel verdriet en kommer ge-

leden heeft. — Alle mijne patiënten hebben, na het gebruik der *Artemisia*, sterk gezweet.”

Minder gelukkig was het volgende geval:

„ W. DE B., oud 45 jaren, van een bloedrijk gestel en eene rijzige gestalte, in vroegere dagen, en ook later, behalve de vallende ziekte, eene goede gezondheid genietende, leed sedert vele jaren aan deze ellendige kwaal, ten gevolge van stuipen, welke hij in zijne vroege jeugd gehad had, en in de laatste jaren wel zoodanig, dat hij thans niet meer in staat is, zijne gewone bezigheden als metselaar te verrigten, en dat zijne geestvermogens aanmerkelijk beginnen te lijden, en hem eene zekere stupiditeit en lamheid eigen wordt, welke men meermalen bij zulke menschen ontwaart. Na vergeefs vele middelen beproefd te hebben, als *nervina*, *anthelmintica* enz., schreef ik hem eindelijk een dr. *p. rad. Artem.* voor, op de gewone wijze na het acces te gebruiken, en wel na drie achtereenvolgende toevallen. Hij zweette hierna telkens sterk, maar de toevallen verminderden geenszins in hevigheid, zoodat ik besloot, het voorschrift van drie dr. voor drie giften te herhalen; doch ook dit is zonder goed gevolg gebleven, en de toevallen hebben zich even boosaardig als te voren herhaald.”

De tot dusverre opgegevene gevallen had ik reeds in den verleden zomer ontvangen. Heden, op den 5 Maart 1826, den inzender nader gevraagd hebbende, of de zieken bij aanhoudendheid genezen bleven, kreeg ik tot antwoord: „ Van alle gevallen, welke ik heb opgegeven, „ heeft zich de genezing geconfirmeerd. Bij éénen man „ heeft het echter, zoo men zegt, niet geholpen; doch, „ daar hij verhuisd is, en ik niet gewaar kan worden, „ waar hij nu woont, kan ik deswege geen narigt geven.”

Sedert had hij nog twee gevallen waargenomen:

„ C. N., een jongman, oud 24 jaren, gebrekkig en van geringe verstandelijke vermogens, leed sinds 12 jaren aan Epilepsie, welke hij voor het eerst door schrik op een St. Nikolaas-avond gekregen had. De toevallen herhaalden zich periodiek elken Dingsdag. Den 22 Aug. 1825

nam hij voor het eerst een dr. *Artemisia*, met warm bier. Op den 23sten vertoonde zich het toeval weder. Na hetzelfde gebruikte hij, op den 24 Aug., van de *Artemisia* nog eene dosis, waarna de toevallen geheel hebben opgehouden.

„ K. z., een meisje van 28 jaren, hÿsterisch, werd vóór 5 jaren van Epilepsie aangetast, welke waarschijnlijk uit schrik ontstond, en in den beginne zoo hevig was, dat zij naauwelijks eenige oogenblikken op den dag vrij was. Alle middelen, aderlatingen en *antispasmodica*, naderhand *nervina*, werden te vergeefs aangewend; het dierlijk Magnetismus werd ten laatste beproefd, en bewerkte zooveel, dat men de toevallen hierdoor eenigzins konde lenigen. Nadat men hiermede had opgehouden, werden de toevallen hand over hand erger, hoewel zij tot nu toe niet weder tot die hoogte geklommen zijn, welke zij vroeger bereikt hadden. Ook zij nam de *Artemisia*, bij eene dosis van 1 dr., met warm bier, tot drie malen toe, en heeft nu sedert 20 weken geene aanvallen weder gehad.”

Tot dusverre de gevallen van den Heer HUBER.

Eene Jufvrouw van 26 jaren, die reeds sedert jaren van tijd tot tijd aan epileptische toevallen was onderhevig geweest, en bij welke de ziekte mij erfelijk schein te zijn, daar hare moeder, zoo wel als haar broeder, ook aan dezelfde toevallen onderhevig waren geweest, kwam mij in het begin van het verleden jaar raadplegen omtrent het gebruik van de *Artemisia*. Offchoon weinig verwachting bij haar van het middel hebbende, raadde ik haar, hetzelfde te beproeven. Ik schreef haar daarom poeders van een dr. *Artemisia* voor, om na het acces met bier te gebruiken. Ik werd niets van haar gewaar; alleen vernam ik onlangs, dat zij dit middel met eenige vrucht gebruikt had. Mij nu nader omtrent hare ziekte willende onderrigten, kon ik alleen het volgende gewaar worden: Dat zij, 8 of 9 jaren oud zijnde, voor het eerst eene slaauwte gehad had, zonder te vallen; dat zij, omtrent 16 jaren oud zijnde, voor het eerst epileptische toe-

vallen had gekregen; dat zij toen eens drie weken achter elkander op Dingsdag voormiddag het toeval gehad had; dat het zeer onregelmatig wederkwam, fomtijds in geene vier maanden. In het verleden jaar getrouwd zijnde, en federt gekraamd hebbende, had zij het gedurende hare zwangerheid slechts twee malen gehad. Sinds het gebruik der *Artemisia* heeft zij nu, het toeval voelende aankomen, hetzelfde door het nemen van een poeder kunnen voorkomen. Na het toeval heeft zij gewoonlijk twee of drie uren hoofdpijn.

Dr. SCHUURMAN, van *Steenswijk*, een mijner oudste en geachtste vrienden, schreef mij den 13 Dec. 1825, dat hij, in twee gevallen van Epilepsie, de *Artemisia*, naar het voorschrift, zonder eenig gevolg heeft gegeven.

Evenmin gelukkig was tot nog toe mijn beroemde vriend STIPRIAAN LUISCIUS, te *Delft*, met dit middel. Hij had, volgens een' brief van 20 December 1825, het slechts aan eene jonge Dame gegeven, die het nu sedert een half jaar gebruikt had. In dit tijdvak had zij twee accessen gehad, die eenigzins ligter schenen; maar, daar die soms 6 maanden wegbleven, kon hij er mij niets stelligs van zeggen. Hij laat alle Vrijdagmorgens eene dosis nemen en te bed blijven, en hij heeft het ook na die twee accessen gegeven. Te vergeefs had zij de *Flores Zinci* en het *Cuprum Ammoniacum* gebruikt, alsmede wel twee jaren een zeker geheim middel.

Daar ik begreep, dat niemand betere gelegenheid had, om dit middel te beproeven, dan de Heer M. D. VAN DER KOLK in het groote Buitengasthuis te *Amsterdam*, waarin hij met zoo veel roem sedert verscheidene jaren practifeert, had ik zijn Ed., als een' mijner geachtste toehoorders en vrienden, verzocht, hiermede proeven te nemen. Dan, ook hier is dit minder gelukkig geslaagd. Hij schreef mij den 19 Dec. 1825: „Wat mijne waarnemingen aangaande de *Artemisia* aangaat, zoo is het mij leed, uw Hooggel. geene betere resultaten te kunnen mededeelen. Ik heb hetzelfde in tien gevallen beproefd, zoo wel in *Epilepsia idiopathica cerebri*, als in *Epilepsia hyste-*

rica; maar, hoezeer ik hetzelfde tot dr. β per dag aanhoudend gegeven heb, heb ik geen het minste nut van hetzelfde gezien. Het zal, mijns inziens, er veel op aankomen, in welke *species* van Epilepsie het nuttig is, en in welke gestellen, zal het niet, als een *empirisch* middel, te dikwerf vergeefs beproefd worden."

Vóór eenige weken kreeg ik bericht van een geval, door den Heer MAGCHORIUS, *M. D.* te *Olst*, behandeld, hetwelk zijn Ed. mij in dezer voege mededeelt: H. J. BLANKVOORT, een sterk, volbloedig jongeling, echter thans een weinig onnoozel, 15 jaren oud, leed van zijne kindschheid af aan epileptische toevallen, tot dat die op zijn 14de jaar meer ongeregeld werden, en hij soms 6 of 8 maanden geheel vrij bleef. Tot op dien tijd duurden zij altijd een kwartier uurs, en werden van een' diepen slaap gevolgd. Nadat hij reeds vele middelen, ook driemaal de *Artemisia*, gebruikt had, bezocht hem de Heer MAGCHORIUS, den 1 Januarij l. l. Hij vond hem koud en bevende. Hij had, federt een half jaar, alle avonden ten 11 ure een' aanval van 3 minuten, nu en dan van onwillekeurige pislozing gevolgd. Hij heeft federt een half jaar veel aan zijne verstandelijke vermogens geleden. Na de vijf eerste giften der *Artemisia*, die de Heer MAGCHORIUS nu voorschreef, volgde geen zweet; de 6de en 7de werden door zweet gevolgd, en het water gaf een sterk bezinkfel. Na dien tijd heeft de lijder nog eenige dofes gebruikt, zonder dat er zweet gevolgd is, of de toevallen eenigzins verminderd zijn.

Dusverre de aan mij medegedeelde waarnemingen. Om een geheel te maken, en een beter overzicht te hebben, zal ik hier kortelijk bijvoegen, hetgeen ik federt de uitgave van het voorgaande stukje ook hier en daar verspreid gevonden heb.

In de *Vaderl. Letteroeff.* No. XV. van December 1825, Mengelw. bl. 714, vind ik een aanmerkelijk geval van Epilepsie, met dit middel behandeld, door den *M. D.* BROCKX, te *Werkendam*, van een' jongeling, 18 jaren

oud, die, alle acht dagen een' aanval hebbende, door eene gift van 60 gr. en een daarop gevolgd sterk zweet, eerst na eene maand een' kleinen aanval kreeg, en nu door eene herhaalde gift reeds sedert vier maanden van alle aanvallen bevrijd is.

De Heer *M. D. VAN MANEN*, van *Amsterdam*, deelt ons in het Geneeskundig Tijdschrift van de Heeren *MOÏLL* en *VAN ELDIK*, IV Jaarg. St. 4, bl. 289, en daarna in het *Journal* van *HUFELAND*, T. LXI. 5. S. 64, een geval mede van eene hardnekkige Epilepsie, door het gebruik van de *Artemisia* genezen. Deze ziekte volgde na een absces en eene zware diarrhé. Na te vergaefs allerhande middelen gebruikt te hebben, genas hij door een aanhoudend gebruik der *Artemisia*. De ziektegeschiedenis is belangrijk; dan, te omslagtig, om in haar geheel hier medegedeeld te worden.

Niet zeer gunstig zijn de berigten van Dr. *G. F. MOST*, die te *Stadthagen*, in *Westfalen*, eene bijzondere inrigting voor de behandeling van *Epileptici* gemaakt heeft.

Hij gaf dit middel aan een' jongen van 12 jaren, die 5 jaren deze ziekte gehad had, en om de 8 à 10 dagen twee aanvallen 'sdaags en zes 's nachts kreeg. Na het gebruik van 4 giften van een scrupel bleven de toevallen 3 weken weg, maar kwamen toen zoo hevig en zoo dikwijls terug, dat hij 48 uren zinneloos was; de toevallen, die 's daags wegbleven, waren 's nachts des te heviger. Nu gaf hij alle 2 dagen dr. β *rad. Artemis.* en 40 droppen *Tinct. Mari yeri* en *C. Per. flav.* dr. β , en de aanvallen verschiijnen nu alle 14 dagen.

Een jongen van 6 jaren had alle 14 dagen een' aanval van Epilepsie, des nachts door schrik gekregen. Hij nam, gedurende 8 weken, 's wekelijks 2 of 3 giften *Artem.*, met bier, des morgens. Hij kreeg daarna een sterk Ammoniacaal zweet; maar het toeval onderging geene verandering.

Een sterke, bloedrijke jongeling van 18 jaren had sedert 6 jaren alle 8 dagen 2 of 3 aanvallen van Epilepsie. Hij nam binnen 5 weken 10 giften *Artemisia*. De toevallen ble-

ven vier weken weg; dan, hierna kreeg hij zulk een' geweldigen aanval, met congestiën naar het hoofd, dat zijn aangezigt van geëxtravaseerd bloed donker gemarmerd was, hetwelk eerst na verscheidene dagen verdween. De ziekte had zich dus verergerd. Hij nam nu geene geneesmiddelen meer, en de aanvallen komen nu, even als te voren, maar om de 14 dagen weder.

Eene gezonde vrouw van 23 jaren, die de *menfes* geregeld had, kreeg sedert 3 jaren eene Epilepsie, uit de maag voortkomende. Zij nam alle 48 uren 1 dr. *rad. Artem.*, zweette sterk, en zette de cuur 3 weken voort. Zij bleef 8 weken vrij; in de 9de week kreeg zij 2 aanvallen 's nachts en 3 's daags.

Een meisje van 9 jaren, blond en mager, had sedert 9 weken dagelijksche aanvallen van *Epilepsia imperfecta*. Zij gebruikte 10 giften van de *Artem.* in 20 dagen, en werd hierdoor van de ziekte bevrijd. Zij heeft zich nu elf weken na de cuur wel bevonden.

Een meisje van 10 jaren kreeg, vóór 8 weken, eene *Epilepsia imperfecta*, dagelijks van 3 tot 8 aanvallen. Zij nam 8 giften van scr. 1 *Artem.*, zweette sterk daarna, en de aanvallen bleven weg. Zij bleef tien weken vrij, toen de aanvallen, door koude voeten, terugkwamen. Hij gaf toen alle morgens in het bed *Rob Samb.* met hier; de toevallen verdwenen na dit eenvoudig middel, en het kind is sedert 8 weken vrij gebleven.

Een man van 41 jaren, van een sterk gestel, die reeds in zijne kindschheid Epilepsie gehad had, maar daarvan door TISSOT en LENTIN genezen was, bleef van 1802 tot 1809 vrij. Sedert dien tijd kreeg hij de ziekte weder, zoodat hij om de 8, 14, 21, 30 dagen sterke aanvallen had, die alle middelen wederstonden. Nu nam hij alle 2 dagen dr. β *rad. Artem.* Ondanks het sterk zweeten, is de ziekte dezelfde gebleven. (HORN, *Archiv für med. Erfahr.* 1825, Mei en Junij, p. 437 seqq.)

De Heer *Kreitsphysicus* BONORDE genas een meisje van *Sommambulismus*, door haar alle avonden en morgens een dr. *Artemisia* te geven; de ziekte verminderde langzaam, en hield op den 16den dag geheel op.

Eindelijk heeft ons de Heer GITTERMAN, in eene voortreffelijke Verhandeling over de *Chorea*, in HUFELAND's *Journal*, T. LXII, 5, S. 61 seqq., verscheidene waarnemingen medegedeeld omtrent het nut der *Artemisia* in deze ziekte bij kinderen. Hij gaf alle drie uren een scrup. (*).

(*) De Heer J. SCHNEBBELIE, te Zwolle, verzoekt den Redacteur van dit Tijdschrift, aan het Publiek te willen berigten, dat door hem de Vrouw van den Werkman PLUIM, te Heerde, — een Kind, te Apeldoorn, — twee Jongelingen, te Hattem, (een der laatstgenoemden, door drift en sterken drank alleen, wêr ingestort) door middel der *Artemisia*, volkomen zijn genezen geworden van de Vallende Ziekte.

VERHAAL VAN EEN TOGTJE NAAR DE PLANTAADJE ZEEZIGT,
IN SURINAME.

(*Vervolg van bl. 281.*)

Thans ga ik u geregeld verhalen, hoe wij den tijd gedurende ons verblijf op *Zeezigt*, waaraan ik altijd met genoegen zal denken, hebben doorgebracht.

Terwijl onze gastheer zich verledigde, om de onderscheidene rapporten van zijne beide Blanköfficiers en zijne *Bastiaans*, (dus worden de Negeröfficieren op de plantaadjen genoemd) wegens hetgeen betrekkelijk de plantaadje gedurende zijne afwezigheid was voorgevallen, aan te hooren, begaf onze vriend D. R. zich met mij naar boven, om op onze slaapkamers een en ander in orde te brengen; en hiermede waren wij nog bezig, toen wij de aangename tijding ontvingen, dat wij aan de *breakfast*-tafel gewacht werden. Het lang varen had onzen eetlust opgewekt, en al waren de gerechten minder smakelijk toebereid geweest, dan gewoonlijk de *Westindische* keuken dezelve oplevert, zij zouden onzer grage magen ten hoogste welkom geweest zijn; gelijk wij ons dan ook alles zeer wel lieten smaken, daar de kok op *Zeezigt* getoond had, zijne kunst zeer wel te verstaan.

Het namiddaguur is op plantaadje nog algemeener, dan aan het fort (*), aan rust gewijd; en offchoon ik bij mijne komst in deze kolonie gemeend heb, die gewoonte niet te moeten opvolgen, zoo wil ik gaarne bekennen, dat ik, op plantaadje zijnde, mij niet altijd verzet heb tegen de nei-

(*) In de stad.

ging tot rust, waartoe na *breakfast*-tijd gewoonlijk het lichaam overhelt. Het is meestal twaalf ure, half een, dus op het warmste gedeelte van den dag, wanneer men van tafel opstaat; tot bezigheden voelt men zich niet geschikt, tot loopen of wandelen evenmin, daar de brandende zonnestralen alsdan lijnregt nederdalen; onwillekeurig dient men dan rust te houden, wil men de spieren, welker veerkracht in deze luchtstreek buitendien reeds langzamerhand vermindert, niet te zeer verslappen. Wij vonden bij ons ontwaken gewoonlijk thee of limonade, of ook wel overheerlijke melkpunch of karnemelk gereed; en die verfrisfching was ons alsdan ten hoogste welkom, vooral nadat wij het genot van een koud bad gesmaakt hadden, dat in dit land mede onder de noodzakelijkste levensbehoefsten moet gerangschikt worden.

De eerste wandeling, welke wij in de omstreken afleiden, was des namiddags na onze aankomst tegen den ondergang der zon; daar onze gastheer ons het voorstel deed, den aan den zee kant gevestigden militairen post te gaan bezichtigen, bekend onder den naam van de *Brandwacht*, slechts 10 à 15 minuten, gelijk ik boven reeds zeide, van de plantaadje *Zeezigt* verwijderd; een in den droogen tijd harde kleiweg leidt daar henen langs den oever der *Motkreek*, terwijl men aan de regterhand een uitgestrekt veld aanschouwt, met gras en zogenaamde *zeepostelein* begroeid, hetwelk door hooge bosfchen bepaald wordt. De *Brandwacht* doorgestaan zijnde, bevonden wij ons weldra aan het strand, en aanschouwden toen den grooten Oceaan, op welken elk onzer eenmaal gedobberd had. „Dáár ligt *Amsterdam!*” riep onze gastheer uit, terwijl hij met den vinger naar het N. O. wees, en wat ons gevoel toen sprak, behoef ik u niet te zeggen! „Dáár ligt het geliefkoosd *Holland!* Dáár ligt *Amsterdam!*” Bij die woorden waren onze gewaarwordingen dezelve; en o! wie kan zonder gevoel denken aan het land, dat hem tot eenen jongeling zag opgroeijen, en waarin hij zijne opvoeding genoot?

Verwacht hier geene uitvoerige beschrijving van de *Brandwacht*. Alleen moet ik u zeggen, dat gij van dezen post u geene verbeelding moet maken, als ware dezelve geschikt tot tegenweer, in geval vijandelijke fchepen van dien kant de kolonie trachtten te naderen. Integendeel, daar men hierbij geene fortificatiën vindt, (en ik geloof ook met reden, dat zulks overtoellig zou zijn) fchijnt deze post alleen ge-

schikt, om den voorbijvarenden schepen tot eene verkenning te strekken van de hoogte, waar zij zich bevinden; gelijk wij gelegenheid gehad hebben, gedurende ons verblijf op *Zeezigt*, tweemaal waar te nemen, dat men aldaar de *Hollandsche* vlag ophijscht, zoodra er eenig vaartuig in het gezigt is, eenmaal bij het uitzeilen van een' Schooner, naderhand bij het binnenkomen van de *Hollandsche* Brik *Hyperion*, gevoerd door Kapitein BRUINSMA. In vroegere jaren heeft men eene tamelijke sterke bezetting op dezen post gehad; doch de ondervinding schijnt geleerd te hebben, dat zulks overtollig was, te meer, daar verderop gelegene posten genoegzaam in staat schijnen te zijn, om tegen onverwachte aanvallen van *Boschnegers* als anderzins te waken.

Bezienswaardig is ook, nabij de *Brandwacht*, de groote sluis, die vóór weinige jaren aldaar door den Heer P. gemetseld is, tot scheiding van den Oceaan en de *Motkreek*; bezienswaardig, zeg ik, wijl zulks iets vreemds is in deze kolonie; maar voor het overige geloof ik niet, dat dusdanige sluis zoo noodzakelijk aldaar kan zijn, daar noch hooge zeeën, noch Noordwestewinden hier te lande eenig gevaar van de zee kunnen doen vreezen, wijl bovendien de kracht der golven, eerst over de zoogenoemde *modderbank*, welke zich nagenoeg een half uur ver in zee uitstrekt, rollende, gelijk gij ligt kunt nagaan, reeds geheel gebroken wordt, eer zij het strand bereiken kunnen. Hoe dit echter zij, dit verhindert niet, dat het werk van den Heer P., als ééinig zijnde in deszelfs soort, alhier veel opziens gebaard heeft, zoodat verscheidene inwoners van *Paramaribo* zelfs een reisje naar de *Motkreek* gedaan hebben, alleen met oogmerk om die sluis te bezigtigen. Wij konden dus ook niet nalaten, dezelve te beschouwen; en schoon zij in geene aanmerking komt, als men slechts denkt aan de groote sluis, die vóór eenige jaren te *Muiden* aan den mond der *Vecht* gelegd is, en zoo vele andere, die in het moederland tot afwering van gevaarlijke stroomen strekken, zoo moesten wij echter den maker daarvan den welverdienden lof doen wedervaren, van het zijne toegebracht te hebben tot vermeerdering van het aanzien dezer volkplanting.

De vallende schemering verbinderde ons, op onze terugwandeling naar *Zeezigt*, het schoon gezigt te genieten, dat van die zijde, de *Motkreek* langs, de aan hare oevers gelegene plantaadjen opleveren. Onder menigvuldige aanvallen van talrijke benden *musquiten* (zoo worden hier de muggen ge-

noemd) bereikten wij het woonhuis, waar de gedekte tafel ons reeds verwachtte, om het middagmaal, dat hier tevens tot avondmaal verstrekt, te gebruiken. Na het voordienen van een' *Appetätmacher*, zoo als de *Duitschers* zeggen, (die vooral op plantaadje vrij overvloedig gebruikt worden) namen wij daaraan plaats, met de beide Blanköfficiers van onzen gastheer. Ik trof toevallig in eenen van hen eenen gewezenen Kwartiermeester aan van de Brik *Thetis*, welke zich op dien bodem bevonden had, tijdens vier mannen der equipage, in de maand Januarij 1819, beschuldigd geworden zijn van moord, gepleegd aan drie Negermatrozen, welke mede tot die Brik behoorden; en, wegens de betrekking, waarin ik nog onlangs, beroepshalve, tot de beschuldigten gestaan heb, was het mij, gelijk gij kunt nagaan, niet onaangenaam, nog het een en ander betrekkelijk dit geval uit den mond van gemelden Blanköfficier te vernemen. Doch ook deze man, ofschoon hij gedurende een' geruimen tijd met de beschuldigten vóór hunne aanklagte had verkeerd, en thans vooral geen redenen kon hebben, om het een of ander, dat hem omtrent dit geval bekend was, te verbloemen, kon zoo weinig iets met schijn van zekerheid over de schuld of onschuld van dezen gisfen, dat ik meer en meer overtuigd werd van de wijsheid van den gecombineerden Raad, die in Appel het vroeger doodvonnis, dat tegen de beschuldigten door den Krijgsraad alhier was uitgesproken, heeft vermeend te moeten corrigeren, en in een simpel bannisfement veranderen.

De maaltijd was spoedig afgelopen, en wij bragten, na dat de beide Blanköfficiers vertrokken waren, het overig gedeelte van den avond verder onder ernstige en boertige gesprekken door, tot dat de vermoedheid en eene ligte ongesteldheid van onzen vriend D. R. ons het besluit deed nemen, ons ter ruste te begeben. LARI (dus heet een der voornaamste Huisnegers op *Zeezigt*, die ook onze stuurman geweest was, en, wegens zijne bijzondere geschiktheid, tot allerlei kleine diensten gebezigd wordt) LARI had zorg gedragen, dat onze hangmatten behoorlijk opgehangen waren, en onze slaapkamers voorzien van alle zoodanige behoeften, als wij op dezelve noodig mogten hebben.

Op het land behoort de morgenzon niemand slapende te vinden; wij ook waren ten vijf ure weder op de been, en werden het eerst door de hier en daar zwervende vledermuizen begroet, die nog in de schemering rondvlogen. De ou-

gesteldheid van onzen vriend D. R. was nog niet geheel verdwenen, en ook ik gevoelde mij minder wel dan anders; wij schreven zulks aan de, ons ongewone, zeelucht toe, en beslooten na zonsopgang vooraf eene wandeling te doen, en, indien wij ons niet beter gevoelden, zou onze Apotheker de medicijnskas der plantaadje doorsnuffelen, en een purgatief middel voor ons bereiden. Wij begaven ons alzoo, na het gebruik van een kop koffij, terwijl onze vriend v. t. het werk der Negers in de katoengronden ging nazien, op weg, met voornemen, om die zelfde gronden een eind wegs langs te wandelen; en waarlijk, deze wandeling deed ons beiden goed, daar wij, teruggekomen zijnde, niets meer van onze ongesteldheid gevoelden, en dus het voornemen lieten varen, van eenig geneesmiddel te gebruiken.

Daar wij meermalen in de gelegenheid waren, om de bewerking van het katoen te zien, zou het onvergeeflijk zijn, niets daaromtrent te zeggen. De katoenplant, weet gij, is een heester, welke 5 à 6 voet hoog wordt, en alsdan een' helder gelen bloefem draagt, veel overeenkomst hebbende in gedaante met de *Europesche* klaproos. Wat de natuurlijke historie dezer plant betreft, gij kunt elders hiervan zoo vele beschrijvingen vinden, en zeker naauwkeuriger, dan ik in staat ben u te leveren, dat ik het niet noodig acht, hierover uit te weiden. Zes of zeven weken na den bloeitijd vangt men aan, het katoen te plukken, hetwelk zich alsdan aan vlokken rondom eenige zwarte pitten hecht. Deze inzameling behoort zoo spoedig mogelijk te geschieden. Vandaar, dat men op de katoenplantaadjen gemeenlijk eene veel grootere magt slaven noodig heeft, dan op koffij- of suiker-effekten, opdat het katoen, rijp zijnde, niet lang aan de boomen behoeve te blijven, als wanneer de ondervinding geleerd heeft, dat het voor ongedierte niet lang veilig is. Als nu dit voortbrengsel van den boom af is, wordt het in bijzonder daarvoor aangelegde magazijnen of schuren, hier gewoonlijk loodsen genoemd, ingezameld, en men begint de bewerking, welke gelijkelijk tusschen de mannen en vrouwen verdeeld wordt: de eersten, namelijk, houden zich, wederom in eene afzonderlijke loods, bezig, met het katoen, gelijk het van den boom af komt, in bijzonder daartoe vervaardigde wielmolens te malen, ten einde hetzelfde van de pitten te ontdoen; terwijl het aldus gedeeltelijk gezuiverde katoen naar boven gebragt wordt, waar de vrouwen hetzelfde verder van alle onreinheden zuiveren. Dit

geschiedt op de volgende wijze: het katoen wordt op lange, met latten belegde tafels uitgespreid, en elke vrouw begeeft zich aan het kloppen van hetzelfde met twee tamelijk lange stokjes, ter dikte van eenen vinger; alsdan laten alle onzuiverheden los, en het katoen verkrijgt eene heldere witte kleur. Dat dit kloppen geene zeer aangename muziek oplevert, behoeft ik u wel niet te zeggen. Verbeeldt u slechts, dat daar 50 à 60 vrouwen bezig zijn, met beide handen, uit alle hare kracht, op houten latten te kloppen, die niet genoegzaam met katoen overdekt kunnen zijn, om het geraas te vermindern. Het dus geheel gezuiverde katoen wordt vervolgens door de jongens in balen gepakt, door middel van eene bijzondere machine, zonder welke het niet mogelijk zou zijn, dezelve zoo slijf gestampt te krijgen. Het schoonmaken en malen van het katoen hebben wij meer dan eens gelegenheid gehad, op de tegenover *Zeezigt* gelegene katoen-plantaadje, *de Dageraad*, te zien; op de eerstgenoemde was de geheele voorraad reeds afgewerkt en naar het fort verzonden.

Dingsdag 's middags zaten wij met onzen gastheer vreedzaam thee te drinken, toen eene ongewone beweging onder het huisvolk iets vreemds scheen aan te duiden; men kwam en ging, liep elkander haast omver, en tot de kleinste Kreooltjes toe lagchten en huppelden, zonder zelve de reden dier drukte te kunnen raden. Nu stonden wij ook op, om te zien, wat er gaande was; en ziet — het was de bruidegom, die deze beweging veroorzaakt had. Weldra steeg hij op het voorplein van het paard af, gevolgd van zijnen *foot-boy*. Naauwelijks hadden wij afgedaan met hem te verwelkomen, of vier huisflavinnen, elke een bouquet en een glas in de hand houdende, traden, met LARI aan het hoofd, binnen, en uitten hunne zegewenschen voor den bruidegom, hem hare bloemen aanbiedende. LARI, die zich vrij gemakkelijk in zes onderscheidene talen weet uit te drukken, liet de anderen eerst uitspreken, en wenschte den bruidegom vervolgens in het *Hollandsch* geluk met zijn aanstaand huwelijk. Dit blijk van oplettendheid behaagde ons allen, en de bruidegom liet ook niet na, zijn welgevallen daarover te bejuigen; de bouquets werden vervolgens bestemd, om, als wij ons aan het middagmaal geplaatst zouden hebben, de tafel te versieren. Aldus dadelijk bij de aankomst van onzen vriend v. r. in eene vrolijke luim gebragt zijnde, bleven wij gedurende den maaltijd in die zelfde stemming, en vrolijke

scherts kruidde de reeds zoo smakelijke spijzen nog meer voor ons, terwijl wij niet dan in den laten avond de tafel verlieten. Wij hadden echter gezorgd, dat den volgenden morgen het verwijs van HORATIUS niet op ons pasfen mogt.

*Quin corpus, onustum
Hecternis vitiis, animum quoque prægravat und!*

Nadat de bruidegom ons Woensdagmorgen na het ontbijt verlaten had, met belofte van zich tegen den avond weder op *Zeezicht* te zullen laten vinden, en onze gastheer naar de katoengronden gereden was, besloot onze vriend D. R. en ik naar de plantaadje *Zeewijk* te wandelen, een half uur van *Zeezicht* aan de overzijde der kreek gelegen, om den aldaar wonenden Directeur s., die door onzen gastheer, met nog twee à drie andere Directeurs uit de buurt, dien dag ter maaltijd genoodigd was, af te halen. Tot tegenover de daar naast liggende plantaadje *Nieuw vas comme je te pousse*, waarover dezelfde Directeur het opzigt heeft, genaderd zijnde, lieten wij ons in een korjaal de kreek overzetten, en zagen toen reeds in de verte den Heer s. aankomen, volgens gewoonte der oude Directeurs, met zijn' vier- à vijfvoetigen *tastok* in de hand. Na ons verwelkomd te hebben, wandelde hij met ons naar de laatstgenoemde plantaadje terug, waar wij eenige verversching gebruikten. Aan diegenen, die beweren mogen, dat de *Hollandsche* natie geene oorspronkelijke karakters oplevert, zou ik, te hunner beschaming, gerust dat van dezen Directeur durven voorleggen. Stil en peinzend als niets bijzonders zijne aandacht wekt, zou hij den trotsehen *Brit*, als deze hem de vrucht zijner gedachten in dikke rookwolken uit zijne pijp zag wegblazen, welligt aanleiding kunnen geven, in zijn' perfoon het ware beeld van den *phlegmatic Dutchman* te zoeken; doch laat hij denzelfden s. in een' vriendenkring waarnemen, waar de klank der bokaler tot vreugde wekt, dan zal hij weldra ondervinden, dat hij eerder aan eenen *Democriet* moet denken, wil hij denzelfden *phlegmaticus* onder de overige gasten zoeken. Niet alleen toch op *Zeezicht*, maar ook op *de Dageraad* en *Buysen-vlijt*, waar wij de beide volgende dagen het middagmaal hielden, heb ik den Heer s. in het eene oogenblik ernstig, en in het onmiddellijk volgende weder ten hoogste luimig en boertig ontmoet. — Ook deze dag leverde voor ons veel genoegen

op. Na van onze wandeling uitgerust te hebben, plaatsten wij ons in eene boot, en lieten ons dus naar *Zeezigt* terugroeien, waar wij tegen *breakfast*-tijd aankwamen. Langzamerhand vertoonden zich ook de overige gasten; terwijl het huisvolk, ter eere van den bruidegom, de tafel weder met bloemen en bouquetten versierd had.

(*Het vervolg en slot hierna.*)

DE PIETERSBERG, BIJ MAASTRICHT.

(Medegedeeld door W. H. WARNSINCK, BZ.)

Er is wel niets eigenaardiger, dan dat een reiziger van zijne ervaringen, ontmoetingen en gewaarwordingen aan anderen gaarne iets mededeelt: hij hernieuwt, door die mededeeling, de eenmaal gemaakte genoegens, verhoogt en verdubbelt alzoo derzelve genot, en schenkt anderen, voor 't minst, het vermaak, in zijne genietingen te deelen.

Het aantal van reis- en plaatsbeschrijvingen is, sedert de laatstverloopene jaren, bijzonder vermeerderd; en hoogstmoelijk is het alzoo voor den later aangekomenen, iets nieuws te zeggen of te schrijven: dan, offchoon de *voorwerpen* ter beschouwing dezelve blijven, verschilt doorgaans de *wijze*, waarop zij door een ieder, elk naar zijne *individualiteit*, worden gezien; en deze verscheidenheid van zien en gewaarworden, bij de aanschouwing van dezelfde zaak door onderscheidene personen, kan de vrees voor het eentoonige bij de mededeeling aanmerkelijk verzwakken, zoo al niet geheel doen verdwijnen.

De berg bij *Maastricht* maakte dikwerf en bij herhaling een aanmerkelijk deel uit van de verhalen der reizigers, welke de tegenwoordige provincie *Limburg* bezochten, en de vertheeningen, in denzelven, van tijd tot tijd, gevonden, schonken den Natuurkundigen niet zelden stoffe tot geleerde onderzoekingen. Ik wil evenmin de eersten naschrijven, als mij het oordeel over de uitspraken der laatstgenoemden aanmatigen; maar liever, aangaande dien zonderlingen berg, het een en ander mededeelen, hetwelk sommigen welligt eenige oogenblikken aangenaam zal kunnen bezig houden, in de veilige vooronderstelling, dat het plaatselijke van meergenoemden berg den lezeren van dit Tijdschrift, uit de bereids voor-

handen zijnde beschrijvingen, overvloedig zal bekend zijn, en alzoo hiervan noch meerder, noch verder gewagende, dan mijn bijzonder oogmerk medebrengt.

Een eeuwige nacht en eene diepe, plegtige stilte schijnen met elkander het oppergebied gedeeld te hebben over die ontzaggelijke menigte van onderaardsche gangen, welke elkander, vier uren in de lengte en ruim twee uren in de breedte, doorkruisen, en waarvan het aantal reeds de honderdduizend te boven gaat! Deze stilte en duisternis waren voor mij echter niet zoo schrikwekkende, als mijne gespannen verbeelding mij dezelve vooraf geteekend had, en ik meende dit verschijnsel grootendeels aan het volgende te moeten toeschrijven: *Vooreerst* is de lucht, welke men hier inademt, bij uitnemendheid frisch, en, blijkens de ervaring der werklieden, die, weken achtereen, in dezen berg aan het uitgraven van steenen arbeiden, er eten, drinken en slapen, zeer gezond (*)† geene vochtige, dampige en duffe lucht, welke men gewoonlijk in onderaardsche gangen, hollen en gewelven aantreft, wordt hier gevonden; en de droogte van grond en wanden verbant het gewone denkbeeld van eene onderaardsche doorgraving. *Ten andere* geeft de ligtgele kleur van den bergsteen aan het geheel geen onbehagelijk voorkomen; terwijl de staande wanden, welke het ligchaam des bergs onderschragen, door regelmatige uithakkingen, eenigzins het voorkomen hebben van ligtgeel-houten kisten, van verschillende grootte, ordelijk opeengestapeld; zoodat men zich alzoo vaak verbeeldt, in een groot magazijn zich te bevinden, daar men hier niets aantreft van hetgeen doorgaans, in andere onderaardsche gangen, door vaalheid van kleur en somberheid van aanzien, min aangename gewaarwordingen verwekt. *Ten derde* treft men in grotten, hollen en bergspleten dikwijls eene menigte van infekten, hagedisfen, padden en dergelijk zoogenaamd ongedierte aan; in den *Pietersberg* vindt men er geë-

(*) Deze arbeiders, van de wegen geheel onkundig, worden door een' bekwamen gids, die tevens opzigter is over de uitgravingen, des Maandags in den berg ter plaatse gebracht, waar het werk hen wacht, en worden des Zaturdags op gelijke wijze teruggehaald. De bewerkte steen, geschikt tot het zamenstellen van gebouwen, wordt zoo wel in den geheelen omtrek tot genoemd einde gebruikt, als in commissie naar *Duitschland* verzonden.

de slang zelve waagt er zich niet, en de wilde dieren, als vossen, bunfems en anderen, schijnen te vreezen, om in de eindelooze wegen en gangen te verdolen; het gevogelte, inzonderheid de uil, nestelt alleen maar aan de weinige in- en uitgangen, en laat het inwendige des bergs aan de vlijt en de weetgerigheid der menschen geheel over. *Eindelijk* bezoekt men den berg doorgaans in gezelschap, en altijd bij fakkellicht (*); elk voorwerp wekt de aandacht, geeft stof tot aanmerkingen, vragen en antwoorden, en door dit levendig gesprek verdwijnt de stilte, welke hier anders, voor den eenzamen, huiveringwekkende zijn moet.

Zonderling is de versteende boomstam, aan het gewelf van een' der gangen (doorgaans van 24 à 30 voet hoog) vrij en zichtbaar geworden; vooral wegens het zuiver en verfrischend water, hetwelk, in eenen uitgehouden steen, al druppelend nedervalt: Koningen en Vorsten hebben daarvan eene teug gedronken; en deszelfs koelte en helderheid noodigen den reiziger ult, het voorbeeld van de grooten der aarde te volgen.

De talrijke bezoeken schonken, de tijden door, het aanwezig zijn aan de duizende en tienduizende namen, met welke de wanden en pilaren des bergs zijn beschreven. Zoo nietig en weinigbeteekenend het op zichzelf schijnt, bij het bezoeken eener plaats zijnen naam als bezoeker op te teekenen; zoo belangrijk is de beschouwing der lange reeksen van namen, waarmede deze berg voorzien is. Daar men gewoonlijk nederwaarts graaft, verhoogen zich de gewelven allengskens, en van afstand tot afstand naar boven ziet men de sporen; door wagenraderen, in vroegere tijden, achtergelaten (†); dáár schreven vroegere bezoekers en vroegere geslachten, uit

(*) Zonder fakkellicht en een' bijzonder kundigen geleider is het allergevaarlijkst den berg te bezoeken: aan drie Kloosterbroeders kostte dit eenmaal, onder anderen, het leven. Zij hadden zich wel van licht voorzien; maar, een' geleider misfende, geraakten zij, door het breken der koord, waaraan zij zich, als leidmiddel, vertrouwd hadden, het spoor bijster, en stierven den ijsfelijken hongerdood! Met ontzetting bezag ik de plek, waar men hen had gevonden.

(†) De steen is in den berg zelven bijzonder zacht: aan de buitenlucht blootgesteld, verkrijgt hij eerst zijne vastheid en bruikbaarheid tot de einden, waartoe hij, als boven vermeld, bestemd is.

vroegere eeuwen, hunne namen, en ik zag er met jaartallen uit de *dertiende* eeuw! Vrienden en vijanden, vreemden en naburen, grooten en geringen, geleerden en ongeletterden, levenden en dooden, allen waren eenmaal hier, en schreven hier, wie en wat zij waren. Ook de balling van *St. Helena* schreef hier eenmaal zijne naamteekening, — eene teekening, welke zoo vaak over het lot van rijken en volken besliste; dan, een *Duitsch* Officier heeft dezelve met zijn zijdgeweer uitgeschrabd. Een weinig verder en hooger heeft wellicht deze of die oude bewoner dezer gewesten, in thans onleesbaar schrift, zijnen naam achtergelaten. Welk eene stoffe tot overdenking en bespiegeling! Eenmaal bekleedde elk, wiens naam men hier leest of niet leest, zijne plaats op het groot tooneel der aarde; eenmaal vervulde elk hunner eene voorname of ondergeschikte rol. Deze werd bekend, berucht, befaamd of beroemd; gene bleef, in zijnen stillen kring, vergeten van tijdgenoot en nakomelingschap, en kan welligt zijn handschrift in dezen berg alleen getuigen, dat hij eenmaal bestaan hebbe. Hier herinneren wij ons, met aandoening, eenen weldoener, elders, met ontzetting, eenen geefsel des menschelijken geslachts. Het lang verledene plaatst zich naast het tegenwoordige; eeuwen verbinden zich aan eeuwen, geslachten aan geslachten; en de overtuiging, dat het kroost van later tijdperk de thans nog levenden onder de lang reeds ontslapenen tellen zal, doet, als 't ware, het verledene, het tegenwoordige en het toekomstige in één punt zamenvloeijen.

Verrasfend en aangenaam tevens zijn onze gewaarwordingen, wanneer wij den berg verlaten. Reeds heeft de gids ons het einde van den onderaardschen togt aangekondigd, en tevens de fakkels uitgebluscht. Nog staan wij als omringd door de dikke duisternis; maar ginds, vóór ons, zweeft eene ligte schemering, gelijk aan het zachte licht der maan in een' helderen zomernacht. Wij gaan intusfchen voortwaarts; en nu is het, als trad de dagbodinne aan de oostpoorte des hemels; nu valt het licht door meer verwijde openingen naar binnen, en de volle dag schijnt zoo even angebroken. Wij treden eindelijk den laafsten Ingang uit, en hoog staat de zon aan den wolkeloozen hemel. Verrasfend is het geheele tooneel, hetwelk ons omringt. Wij zijn van den nacht tot den dag overgegaan; van het rijk des doods en der stikte tot het gebied des levens en der werkzaamheid.

Wij bevinden ons aan de afhelling des bergs, in de nabijheid der overblijffelen van een oud, vervallen klooster, en eene gewone landherberg biedt ons eene welkome rust, onder het genot van eenige aangename verversehingen.

Heerlijk en wijduitgestrekt is hier het uitzigt: achter ons de groote *Pietersberg*, op deszelfs oppervlakte met akker aan akker prijkkende; linksaf de stad *Maastricht* en derzelver vestingwerken; beneden, vóór ons, de kronkelende *Maasstroom*, zijnen statigen loop door de schoonste landouwert vervolgende: het uitzigt aan de overzijde der rivier vertoont een langzaam rijzend amphitheater; weiden en beemden, velden en akkers, boschen en bergen, alles staat daar vóór ons in het bekoorlijkst vergezigt.

Dan, het aanschouwen van al dit schoone belet de verfehde herinnering niet, tot den doorwandelden berg terug te keeren. Wij herhalen elkander de gemaskte opmerkingen en de medegedeelde bijzonderheden aangaande de bezochte plaatsen (*); het genoegen, dat wij in die onderaardsche gangen genoten, en toch de blijdschap bij de eerste schrede in het vrolijke daglicht. En — onwillekeurig denken wij daarbij aan den vaak *donkeren* gang door dit leven, en het onbenveld *licht*, dat, in den morgen der onsterfelijkheid, vrolijk zal aanlichten.

September, 1825.

(*) Eene fraaije Echo behoort hieronder inzonderheid geteld te worden. Zij baauwt zeer duidelijk de twee laatste lettergrepen der woorden na, en maakt, in dit duister, onderaardsch verblijf, eenen bijzonderen Indruk. Wat wonder; dat onbeschaafde bergbewoners, in de vroegste tijden, onbekend met de eigenschappen des geluids, door zulke verfehijnsels, op het denkbeeld van Berggeesten gekomen zijn?

DE KONING VAN TONGATABOE, OF DE SCHRIFKUNST.

(Eene ware Gebeurtenis.)

Een tong *Engelschman*, met name WILLIAM MARINER, die met de *Port-au-Prince*, een kaper, ten jare 1807 in zee stak, was, nadat het meerendeel der manschap door de bewoners der *Tonga- of Vriendschaps-eilanden* was afge-

maakt, als gevangene, met nog eenige matrozen, op een derzelven, *Tongataboe* genaamd, en op 202° 15' 3'' Oosterlengte en 21° 11' Zuiderbreedte gelegen, verbleven. Naardien hem het verblijf onder de wilde eilanders zeer verdroot, en hij naar zijn vaderland smachtte, schreef hij eenen brief in de *Engelsche* taal, (waartoe hij van een' inboorling een van het schip medegenomen stuk papiers had gekregen) wiens adres aan iederen *Engelschman* gerigt, en in welken zijn treurige toestand en die zijner medgezellen vermeld was. Hij vertrouwde den brief aan een Opperhoofd van het eiland *Mafanga*, hetwelk het meest door *Europesche* schepen werd aangedaan, met bede van denzelven aan den Kapitein van het eerste schip, dat het eiland mogt aandoen, te behandigen. Dit werd den Koning van *Tongataboe*, *FINOW* geheeten, die veel werks van *MARINER* maakte, aangebragt, met bijvoeging, dat dit stuk papiers moest dienen, om aan *Europesche* schepen het noodlot van de *Port-au-Prince* bekend te maken, en derzelve wraak wegens het vermoorden der *Engelschen* in te roepen. Van dit alles begreep de Koning volstrekt niets; maar hij vond middel, om den brief magtig te worden. Denzelven in handen hebbende, bekeek hij dien van alle kanten; maar, zich volstrekt geen denkbeeld kunnende maken van het gebruik van zulk een ding, gaf hij den brief aan een' der *Engelschen*, die in de nabijheid zich bevonden, (*MARINER* zelf afwezig zijnde) en bevat dezen, hem te zeggen, wat dat ding beduidde. De *Engelschman* nam den brief, en, terwijl hij een gedeelte woord voor woord in de *Tonga*-spraak overbragt, was hij gevat genoeg, om het na-deelige van den inhoud te verzwijgen, en zeide, dat den *Engelschen* Scheepskapiteins daarbij allcen verzocht werd, Koning *FINOW* om den vrijdom van *MARINER* en zijne medegezellen te bidden, hoezeer zij, wel is waar, door hem en de inwoners met ongemeene heuschheid bejegend werden, dan toch aan de terugkeering naar hun vaderland, wanneer zulks slechts mogelijk was, boven alles de voorkeur gaven. Deze vergoelijking van den inhoud verzoende *FINOW* met den brief, en hij verklaarde, het zeer natuurlijk te vinden, dat deze arme schepelingen verlangden, hun vaderland en hunne vrienden weder te zien. Dan, de mogelijkheid eener dusdanige mededeeling van gedachten door brieven bleef Zijner Majesteit een onoplosbaar raadsel. Andermaal nam hij den brief in de hand, en tuurde op denzelven met gretige blikken;

maar — deze zelde hem niets! Voor eene poos peinsde hij, in diep stilzwijgen; maar — het gaf hem niet het minste licht! Eindelijk liet hij MARINER tot zich komen, en beval hem, iets te schrijven. MARINER vroeg, wat hij schrijven zou. „Schrijf mij!” antwoordde FINOW. MARINER schreef daarop terstond deszelfs naam, naar de *Engelsche* uitspraak, „FEENOW,” denzelven overluid uitsprekende. FINOW deed thans eenen anderen *Engelschman* halen, van dit gesprek nog onbewust, en, terwijl hij MARINER beval, zich om te draaijen en naar elders heen te zien, stelde hij den binnenkomenden het papier ter hand, en vroeg hem, wat daarop stond. Op het woord „FINOW” ontrukte hij hem driftig het papier, staarde het met de uiterste verbazing aan, draaide het om en weder om, en gaapte elke letter aan. Eindelijk riep hij uit: „Dat gelijkt noch op mij, „noch op eenig ander mensch! Waar zijn mijne oogen? „Waar is mijn hoofd? Waar zijn mijne beenen? Hoe is het „u mogelijk, te weten, dat ik het ben?” Vervolgens, zich den tijd niet gunnende, om daarmede verder zijn hoofd te breken, beval hij met ongeduld aan MARINER, andere dingen te schrijven, hem drie à vier uren bezig houdende met het opteekenen van de namen eener menigte personen, plaatsen en zaken, en dit telkens eenen anderen gevende, om het overluid te lezen. Deze tijdkeringt verschafte aan FINOW en alle de mannelijke en vrouwelijke personen van zijn gevolg een oneindig vermaak; te meer, daar de Koning, op eene schalksche wijze, nu en dan aan MARINER eene kleine liefdes - anekdote influisterde, welke door dezen gemoedelijk opgeschreven en door anderen met luider stemme voorgelezen werd, zoodat nu deze, dan gene der Hofdames niet weinig ontsteld en verlegen stond, te hooren, dat hare diepste geheimen op het papier stonden; doch er bleef bestendig eene goede luim heerschen, daar verbazing en nieuwsgierigheid de éénige aandoeningen waren, die hier allen vermeesterd hadden. Het ging boven elks bevattingsvermogen, hoe zijn naam en de omstandigheden zijns levens, langs een zoo geheimzinnig kanaal, in het eigenste oogenblik op een papier gebragt en aan anderen konden medegedeeld worden! Omtrent boeken en papieren, trouwens, had FINOW reeds lang zijne stellige meening, dat al dat tuig tooverij was, opgevat en verklaard. Nu eerst was hij met de kracht der figuren, welke de boeken bevatteden, nader bekend gewor-

den, en vond zich daardoor in zijn vroeger gevoelen volkomen bevestigd. Vruchteloos poogde MARINER hem de zaak op te helderen. Hij zelf was toen in de *Tonga* spraak nog te weinig ervaren, om zich over zulk eên onderwerp verstaanbaar uit te drukken; terwijl het inderdaad uiterst moeilijk was, om aan een volk, welks verbinding van denkbeelden en van kindsbeen af ingezogene begrippen van de *Europesche* zoo zeer verschillen, welks spraak schier alleen de meest gewone dingen des levens konde uitdrukken, de zamenstelling der grondtoon en der willekeurige teekens, dezelve aanduidende, begrijpelijk te maken. FINOW meende evenwel eindelijk eenig inzicht in de zaak te hebben verkregen, en zeide tot de aanwezigen, dat het hem niet onmogelijk voorkwam, dat men voor zekere dingen, die zoo wel door den schrijver als door den lezer gezien werden, zekere teekens konde hebben aangenomen; doch MARINER hernam terstond, dat hij ook alle andere dingen, welke hij nooit gezien had, konde schrijven. FINOW beval hem nu, TUGUMAHUH, den vorigen Koning van *Tonga*, wiens om hals brengen lang vóór MARINER's komst was voorgevallen, te peder te schrijven. MARINER deed zulks, en een ander las het. Thans klom de verbaasdheid van FINOW nog veel hooger, en hij verklaarde, dat dit de allerverwonderlijkste zaak was, welke hem in zijn leven was voorgekomen. Hij gebod MARINER, den bevelhebber TARKY ter heet te schrijven, (die aan één oog blind was, en dien MARINER en zijne togtgenooten nimmer gezien hadden.) Toen nu „TARKY” gelezen werd, vroeg FINOW, of hij blind of ziende was. Dit mogt nu wel, de Schrijfkunst op eene al te zware proef stellen, heeten! MARINER bekende, dat hij niet dan het teeken konde daarstellen, hetwelk dien persoon verbeeldde. FINOW beval nu te schrijven: „TARKY, blind aan zijn linkeroog.” Dit werd geschreven en gelezen. Tot nog grootere verbazing zeide MARINER thans tot FINOW, dat men, door ditzelfde middel, boodschappen en narigten naar verafgelegene werelddoorden afvaardigde, en dat, wanneer zulke papieren zamengevouwen en toegesloten waren, de overbringer van de daarin vervatte aangelegenheden geheel onkundig was; ja dat men, op soortgelijke wijze, uitgebreide geschiedenissen van ganfche volken tot latere tijden (eeuwen) konde overbrengen, zonder dat die door het be- waren iets van hare frischheid verliezen, (welke uitdrukking

FINOW, in zijne zonderlinge aanduidingen, gebezigd had.) De Koning verklaarde, dat hij deze uitvinding allervoortreffelijkst vond; maar dat dezelve evenwel voor de *Tonga*-eilanden volstrekt niet deugde, naardien er, van het oogenblik der invoering af, niet dan oproer en zamenzwering zoude heerschen, en hij zelf veelligt geene twee maanden zijn leven meer zeker zoude zijn. Gaarne, intusfchen, wilde hij voor zich deze kunst leeren. — Na een verblijf van vier jaren onder deze eilanders, gelukte het **MARINER** ten laatste, op een *Engelsch* schip te ontkomen, hoezeer de Koning hem alle mogelijke hinderpalen in den weg stelde. Toen hij eens met drie ongewapende eilanders zich aan het strand bevond, ontdekte hij in de verte een *Engelsch* schip; maar, in weerwil van alle aanbiedingen, weigerden deze hem derwaarts over te brengen, zoodat hij eindelijk genoodzaakt was, een van hen ter neêr te slaan; waarna hij de beide anderen, hierdoor verschrikt, onder bedreigingen dwong, hem in eene kaan aan boord van het schip over te voeren. Zijn doel bereikt hebbende, zond hij hen terug, nadat de Scheepskapitein hun een geschenk had gedaan.

UITBOEZEMING BIJ DEN VAL VAN MISSOLUNGI.

Moet eindelijk Griekenland bezwijken,
 Na zoo veel strijd, na zoo veel moed;
 De kruisvaan van zijn vesten strijken,
 En Mecca's stander weêr zien spieglen in zijn bloed?
 Zinkt dan die glans weêr in het duister,
 Die reeds, met rijkgestraalden luister,
 Ons oog en hart verrukte, ons koesterde in de hoop,
 Dat, trots het woên der kannibalen,
 De Christenheid zou zegepralen,
 De grenzen sluiten van Euroop?

Dat Griekenland het hoofd zou beuren
 Uit zijn verachte slavernij,
 Zich uit de boeijen los zou scheuren,
 En pralen, als weleer, in 's werelds volkenrij;
 Dat weêr beschaving, daar herboren,
 Wat was verbannen en verlozen

Van kunst en wetenschap zou zaamlen op zijn' grond,
 En spreiden van de helle glansen,
 Die schitteren langs haar tempeltransen,
 Weêr stralen over 't wêreldroep?

Helaas! dat uitzigt is verdwenen,
 Die hoop is in het niet vergaan!
 De blijde dag heeft uitgeschenen;
 Een zwarte nacht dampt op, en schiet met suetheid aan!
 'k Zie bij de ontelbre Christenbeulen
 Zich Christnen scharen, samenheulen,
 En schragen 't wreed geboefte in 't moordend krijgsgeweld:
 De kruisvaan zwicht, de muren vallen,
 En onder Misfolunghi's wallen
 Ligt hunne laatste kracht geveld,

Wat staat ge, o Grieken! met verlangen
 Uw blikken naar Europa heen,
 Om van uw broeders hulp te ontvangen?
 Daar sluist een booze geest het oor voor uw gewezen;
 De staatkunst kende nooit ontferming;
 Zij schenkt verdrukten geen bescherming;
 Zij weet van broedermin noch Christelijk geloof;
 Zoo 't hemelvuur slechts haar niet dore,
 Dat vrij de bliksem 't al vertere,
 Zij blijft voor ieder lijden doof.

Zoo is 't dan ijdel, al dat strijden,
 Dat jaren reeds uw' grond verwoest,
 En eindeloos dat gruwzaam lijden,
 Dat gij, o Griekenland! zoo lang verduren moest!
 Gij kweekt vergeefs Leonidasen,
 Om eens de schandvlek af te waschen,
 En offert vruchteloos uw schatten en uw bloed,
 En zult uw' eedlen kampstrijd enden
 Met nieuwe ketens om uw lenden
 En zwaarder kluisters aan uw' voet.

Ja, edel was hij en rechtvaardig,
 Uw strijd voor God en vaderland;
 Gij bleeft het voorgeslacht nog waardig,
 En hielt, in 't knellendst wee, nog onbezweken stand;
 Niets kon uw' moed, uw deugd verwrikken,
 Geen valsche schijn u loos verstrikken;

Gij zwoert, en hieldt uw' eed, verkocht uw leven duur;
 En moesten honderden daar vallen,
 Gij ruktet zoo veel duizendtallen
 Met u ter neêr in 't stervensuur.

Zoo ziet de woudvorst zich bespringen
 Door tijgers, dorstend naar zijn bloed;
 Zij siddren, daar zij hem omringen,
 En beven, op zijn' blik, voor hunnen euvelmoed;
 Zij storten, door hun tal slechts moedig,
 Zich op hem neêr; hij wreekt zich bloedig,
 Vermorzelt, wat hij grijpt, staat onbezweken pal;
 En, doet hunne overmagt hem bukken,
 Nog stervend scheurt hij hen aan stukken,
 En blijft nog vreeslijk in zijn' val.

Ja, eedle Grieken! gij zult vallen;
 't Schijnt in Gods hoogen raad beslist,
 Dat onder uw gesloopte wallen
 De laatste trek van 't heerlijkst volk worde uitgewischt!
 'k Zie woeste horden van barbaren,
 Op 't graf van uwe martelaren,
 Met honend juichgeschal verschoppen hun gebeent',
 Verdolgen, wat nog is in leven,
 Verbrijzlen, wat, in stand gebleven,
 Nog roem aan Griekenland verleent.

Ja, sneeft, zoo ge u niet kunt bevrijden!
 Die keus is uwer afkomst waard;
 Hier toeft u slechts verdubbeld lijden;
 Veracht den dood! — gij kent een leven na deze aard'.
 Smeekt geen genâ; laat u verdolgen;
 Laat de aarde al 't Grieksche bloed verzwelgen;
 En 't puin der steden, opgerezen tot een' hoop,
 Zal dan, met uw verwoeste velden,
 Aan 't nakroost nog uw grootheid melden,
 En de eeuwge schande van Euroop!

Ja, wat in 't niet moog' nederzinken,
 Uw naam, o Griekenland! blijft staan,
 En wijst, in 't onverdoofbaar blinken,
 Als noordstar, ons den weg der heldengrootheid aan.
 Geschiednis zal uw' luister slaven;
 En 't nagelicht, dat, op uw graven

Vol eerbied neêrgekniêd, nog op uw deugden staart,
 Wischt eindlijk zich een' traan uit de oogen,
 En zegt, om uwen val bewogen:
 „ Zij waren beter uitkomst waard.”

Z.....

v. d. P.

TER OPWEKKING VAN ALGEMEENE DEELNEMING TEN BEHOEVE
 DER GRIEKEN.

Hoe! Griekenland vergaat, en, Christnen, gij, gij zult
 Dit werkloos aanzien?... Kwijt, o kwijt u van uw schuld!
 Ontwaakt, en doet den Griek uw hartelof verkonden!
 Helaas! wat kunt gij meer? Uw handen zijn gebonden!
 Een helsche Staatkunst, die, het Christendom tot schand', ...
 Maar — Toekomst, Christendom en Griek staan in Gods hand!

Hoe klein de gift ook zij, die gij den Griek kunt geven,
 o, Houdt haar niet terug! zij redt ligt ééne 't leven.
 Gij schenkt een brood aan hem, die voor de Vrijheid strijdt;
 Een windfel voor de wond van hem, die voor haar lijdt;
 Een' dolk tot straf van hen, die 't edelst Volk verdrukken,
 Dat, groot in heldenmoed, nog grooter is in 't bukken!

Naar het *Fransch*.

IJ.

DICHTKUNST EN REGTSGELEERDHEID.

Vriend! gij zegt met zeer veel schijn:
 „ Neen! het kan geen waarheid zijn,
 „ Dat een Dichter Themis eert,
 „ En haar strenge wetten leert.
 „ Phebus vlijt geen' lauwerkranen
 „ Om 't zwaarwigtig hoofd des mans,
 „ Dat geprangd wordt door den hoed,
 „ Die den Doctor sieren moet.
 „ Wie, gemanteld en gebest,
 „ Op de Rol zijn stem verheft,
 „ Zingt daar andre liedjes op,
 „ Dan men kweelt op Pindus top.”

Ja! de taal der Poëzij,
 Vol van kracht en melodij,
 Is in andren toon gezet,
 Dan de prozataal der Wet.

't Leerboek van Justiniaan
 Zwijgt van 't kwijnend licht der maan,
 Nimmer spreekt Napoleon
 Van den glans der uchtendzon,
 Voor de beek, die lieflijk ruischt;
 Voor den lentewind, die fuist
 Door het schommelend lindenloof,
 Schijnt het Staatsblad eeuwig doof;
 En 't oud-vaderlandsche Regt
 Heeft mij nooit een woord gezegd,
 Hoe men paart, in 't minnelied,
 Roosjes met vergeet - mij - met.

Maar, mijn vriend! geloof mij toch:
 't Spel des levens is bedrog,
 En een dicterlijke geest
 Dient den Pleitbezorger 't meest.

Immers: neemt een Advocaat
 Geene vindingskracht te baat;
 Hoe toch maakt hij 't zwarte wit,
 En het witte zwart als git,
 Als hij voor de *Asifefes* spreekt,
 En zoo schoon *pro Deo* preekt?

Zonder geest en vindingskracht
 Wordt geen pleitrede uitgebragt,
 Die ter Rolle roem behaalt,
 En zich heerlijk ziet betaald. —
 Elke zaak is als de maan.
 Ziet zij de aarde vriendlijk aan,
 Donker is ze aan de andre zij':
 Maar onttrekt ze aan u en mij
 Haar vertroostend aangezigt;
 Vrolijk daalt het zonnelicht
 Toch, met onbezoedelde eer,
 Op haar ander halfmond neêr.
 Pleitbezorgers! houdt dan moed,
 Is de zaak slechts zeedlijk goed,
 Spoedig vindt ge een lichte zij',
 En gij lacht en juicht met mij.
 Want (geloof mij op mijn woord!)
 Als u 't goud *alleen* bekoort,

Dikwijls krijgt gij dan partij,
 Die, min handelbaar dan gij,
 Op wat boeg gij 't wendt en keert,
 Over 't regt niet *transigeert*.
 Neen! wat zeg ik? Geen partij,
 Maar een' regter, groot en vrij,
 Door geen' schijngrond ooit verward,
 En die vonnist in uw hart,
 Naar eene onbeschreven wet,
 Die de Godheid, op 't gebed
 Der bedrogen Eenvoud, gaf,
 Tot der huichelaren straf.

'k Weet, dat *hij* geen schatten wint,
 Die zijn loopbaan eerst begint.
 Vrienden! buiten zijne schuld,
 Is zijn kelder schaars gevuld
 Met een' voorraad goeden wijn: —
 Dáárom moet hij *Dichter* zijn.

Mist hij geurig druivenſap,
 O! hij vult den leégen nap,
 Lagchend, uit de milde bron
 Bij den steilen Helikon.
 Nu getroffen en geroerd,
 En ten hemel opgevoerd,
 Ademt hij in reiner lucht;
 En, na zulk een stoute vlugt,
 Straks uit hooger' kring gedaald,
 Maar inwendig nog beſtraald
 Van een' bovenaardschen gloed,
 Treedt hij, met verjongden moed,
 Weêr 't gewoel der wereld in.
 Ja! bezield door menschenmin,
 Valt de zwaarſte taak hem ligt
 In zijn' nooit voldanen pligt.

HELDHAFTIG UITEINDE VAN MURAT.

(Uit eene *Mémoire sur la mort de JOACHIM I, Roi de Naples, par le Général FRANCESCHETTI.*)

— MURAT verliet *Ajaccio* op den 28 Sept. 1815. Zes vaartuigen, buiten staat om zee te bouwen, maakten zijne vloot uit, bevattende 250 man. Dezelve werden verscheidene malen door windvlagen vaneengescheiden, en toen de Vorst den 8 Oct. te *Pizzo* landde, had hij niet meer dan 28 militairen en 3 bedienden bij zich. TRENTA CAPILLI, Kapitein der Gendarmerie, verraadde hem, en men geleidde, of liever men sleepte ons naar de gevangenis. Wij werden in een kerkerhol geworpen. Op den 13 Oct. deelde Kapitein STRATTI aan MURAT eene order mede van den Koning der beide *Siciliën*, om hem voor eene Militaire Commissie te voeren. „Mijnheer de Kapitein,” antwoordde de Vorst, „zeg aan den President, dat ik weiger voor zijne Regtbank te verschijnen. Mannen als ik hebben geene rekenschap van hunne daden te geven, dan aan God. Dat zij uitspraak doen! Ik heb niets meer te antwoorden.” Tot den Rapporteur der Commissie, die hem kwam ondervragen, zeide hij: „Ik ben JOACHIM NAPOLEON, Koning der beide *Siciliën*. Verretek, Mijnheer!” De Militaire Commissie vergaderde, en, terwijl zij hem vonnisde, praatte MURAT, die den Kapitein had verboden een enkel woord te zijner gunste te spreken, zeer bedaard met de vier Officieren, aan wier bewaring men hem had toevertrouwd. De laatste oogenblikken zijns levens waren die van een' Held. De annadering des doods, die het meerendeel der menschen doet verstommen, verdubbelde zijne vastheid van geest. De Vorst voer voort zich te onderhouden met de Officieren, die hem bewaakten, toen de deur des vertreks werd geopend, en de Rapporteur hem zijn doodvonnis kwam aankondigen, welks volvoering binnen een half uur stond te gebeuren. MURAT hoorde hem met de grootste koelbloedigheid aan, schreef een' treffenden brief aan de Koningin CAROLINA, sneed eenige zijner haarlokken af, en, dezelve in den brief gevouwen hebbende, gaf hij dien, onverzegeld, aan Kapitein STARAGE, hem verzoevende, denzelven getrouwelijk aan zijne familie te doen geworden, met het cachet van zijn horloge, dat men, na zijnen dood, in zijne regterhand zoude vinden. (Het was eene

kornalijn, met de beeldtenis zijner echtgenoot) „Toef niet langer,” zeide hij vervolgens tot den Luitenant Rapporteur; „ik ben gereed den dood te ondergaan.” De Vorst werd buiten zijne kamer geleid; dat wil zeggen, hij had alleen derzelver deur uit te treden, voor welke eene afdeeling van twaalf soldaten hem wachtte. Met een’ fermem stap trad hij voor hen, en sprak met eene vaste stem: „Soldaten! doet mij niet lijden: de gesteldheid der plaats zelve dwingt u, het uiteinde uwer geweren tegen mijne borst te plaatsen.” En, hun zijn hart wijzende, vestigde hij de oogen op het cachet, dat hij in de regterhand hield, en ontving aldus, ten vier ure in den namiddag, in het fort van Pizzo, het moordend lood.

GARRICK'S ONTZETTENDE VOORSTELLING VAN DEN DOOD
EENS DWINGELANDS.

GARRICK gaf zijnen tijdgenooten een denkbeeld van datgene, wat, aan het wonderbare grenzende, van de *mimiek* en *plastic* der Ouden staat vermeld. De schrijver der *Lettres sur les Ballets*, die den grooten kunstenaar veelmalen te Londen zag, geeft, onder anderen, hiervan het volgend voorbeeld: „Wanneer GARRICK in het treurspel de rol eens dwingelands speelde, die, voor de grootte zijner ondeugden en gruweldaden terugbevende en door gewetensangsten gefolterd, den geest geeft, was inzonderheid dit laatste bedrijf een meesterstuk. Hij schilderde alle bewegingen van het monster met de ijsfelijkste kleuren. Trapswijs bezweek de tiran voor de inwendige stemme der zegepralende menschheid. Zijne misdaden verfoeiende, werd zijn zwaar beklemd gemoed zijn veroordaelende regter. De dood prentte zich met bleeke verwen stuiptrekkend in elke gezigtspier. Zijn rollend oog verduisterde meer en meer; zijne spraak werd mat en dof; zijne gebaren verkondigden het naderend oogenblik der vernietiging; zijne beenen wankelden, en tuimelend waggelde hij van dezen naar genen kant; ijsfelijke beelden deden hem van tijd tot tijd opschrikken, en weér nieuwe beelden, waarin zich wrok, berouw en angst vermengden, maalden zich, met alle de kleuren der vertwijfeling, tot in elken vingertop af. Als een leeuw kampte hij tegen den naderenden dood. De natuur herneemt nog eenmaal al hare kracht; hij

wentelt zich, onder kramptrekkingen, op den grond, en krabt met uitgestrekte vingeren in de aarde, alsof hij zelf zich een graf wilde graven. De dood genaakt; zijne gansche wezen, zoo straks nog in alle zenuwen aangegrepen en gespannen, verslapt in een onnavolgbaar wegsterven; en deze laatste penfeeltrek van het ontzettend voltooid beeld des stervenden, dit uitblazen zijner ziel, verzeld van een' hartverscheurenden kreet van doodsangst en het stuiptrekken van alle de leden zijns ligchaams, is het stoutste meesterstuk van dit huiveringwekkend tafereel."

DE MIJNWERKER EN HET BESJE.

(Eene echte Anekdote.)

In Hongarije had onlangs de navolgende gebeurtenis plaats: Bij het openen eener gemeenschap tusschen twee mijnen ontdekte men het wél bewaard gebleven lijk eens mijnwerkers, naar oogenschijn 20 jaren oud, en wiens borst aanduidde, dat hij het slagtoffer was geweest van een dier ongelukken, maar al te veelvuldig bij onderaardsche uitbarstingen. Het ligchaam had niets verloren van deszelfs lenig- en buigzaamheid. Men schreef zulks toe aan de werking van het vitrioolaardig mijnwater. Aan de lucht blootgesteld zijnde, werd het lijk stijf; maar het gelaat en deszelfs trekken ondergingen geene verandering. Niemand herkende het lijk; dezulken, wien nog eene slaauwe herinnering van het ongeval, 't welk hetzelfde in de ingewanden der aarde begroef, was bijgebleven, meenden, dat meer dan eene halve eeuw over hetzelfde was voorbijgegaan. Geene verdere nasporingen werden alzoo in het werk gesteld, en men maakte toebeleidfels, om het ligchaam op de gewone wijze te begraven, wanneer, op het gerucht der zake, eene oude, afgeleefde vrouw, welke, met behulp van krukken, de legerstede, waaraan de zwakheden des ouderdoms haar sinds verscheidene jaren gekluisterd hielden, was ontkropen, het kerkhof naderde. In weerwil der diepe rimpels, drukte haar gelaat nog zoo sterk de gemoedsbewegingen uit van vreugde en smart en angstige verwachting, welke haar bezielde, dat zij het voorkomen had van iemand, door eene ingeving gedreven, en wiens geestverheffing iets wonderdadigs had. Deze vrouw vestigde hare blikken onafgebroken op het zielloos ligchaam,

streek het lange hoofdhaar, dat een gedeelte des voorhoofds bedekte, weg, stortte eenen vloed van tranen, borst los in luid en hartverscheurend weeklagen, en verklaarde eindelijk, dat zij het ligchaam herkende eens jongelings, wiens liefde de hare had geëvenaard, en met wien zij, nu ongeveer zestig jaren geleden, op het punt gestaan had van door den echt verbonden te worden. Toen zij eenigzins bekomen en bedaard was, dankte zij den Hemel, die haar vergund had, het voorwerp harer eerste en laatste liefde nog eenmaal te aanschouwen, uitroepende: „Nu sterf ik vergenoegd!” Inderdaad, de ontvangen schok had de geringe levenskracht, welke haar restte, uitgeput. Vergeefs wilden de dorpelingen haar huiswaarts brengen: hare ziel, nu niets meer te wenschen hebbende in dit leven, had de zwakke banden verbroken, welke haar nog aan de aarde hechtten; en dit belangrijk paar, door het ongeluk zoo wreed gescheiden, rust thans in hetzelfde graf.

RAPPORT EENS DEURWAARDERS.

Een deurwaarder moest een' kwaden betaler uitwinnen. Bij het volvoeren van dezen last geraakte de debiteur in zulk eene woede, dat hij den deurwaarder niet alleen met scheldwoorden overlaadde, maar zelfs met geweld ten huize uitdreef. De mishandelde stelde daarvan dit rapport: „Op den 5 Junij begaf ik mij, ten gevolge eens *mandaats* van 3 *ejud.*, naar den Heer N..., om hetzelfde ten uitvoer te leggen. Maar hij greep mij aan, en wierp mij met geweld ter deure uit, mij scheldende voor een' *schurk*, *spitsboef*, *nietswaardig galgenaas* en *menschenviller*; welk alles ik bereid en genegen ben, te allen tijde onder eede te bevestigen, *dat het de zuivere waarheid is.*”

FIJNE ONDERSCHIEDING VAN EEN' DOOFSTOMME.

Bij een openbaar *examen* in het Doofstommen - Instituut te *Parijs*, vroeg men een' derzelve naar het onderscheid tuschen Poëzij en Schilderkunst. Het antwoord was: „De Poëzij is de sprekende Schilderkunst; de Schilderkunst de stomme Poëzij.”

M E N G E L W E R K .

R E D E V O E R I N G ,

O V E R

H E T O N T Z I E N V A N D E N G O E D E N N A A M

D E S N A A S T E N ,

D o o r

M r . A . S I E W E R T S Z V A N R E E S E M A ;

Advocaat te Rotterdam. (*)

Er is wel niemand in de burgerlijke maatschappij, of hij bezit eenige uiterlijke goederen, en de wetten beschermen hem tegen derzelver ontvreemding. De schamele kleeding des bedelaars zelfs is van die bescherming niet verstoken. Zoo het mogelijk ware, dat eene begeerige hand zich naar dezelve uitstrekke, de arm der Gerechtigheid zou zich even zeer tegen haar verheffen, als tegen den beroover der Vorstelijke schatkamer. Gelukkig echter is de Staat te noemen, waar de pogingen der ongeoorloofde hebzucht inderdaad zeldzaam zijn, in vergelijking van de zichtbare goederen, welke haar kunnen verlokken. Gelukkig het land, waar liefde tot de deugd en eerbied voor Gods geboden zich paren aan de vrees voor eene wakende Overheid, om de eigendommen te bewaren tegen alle aanranding, en hen te omringen met eene veiligheid, welke de zorgende arbeidzaamheid bekroont met een duurzaam genot van hare vruchten. Zulk een land is het onze, M. H! Wij mogen er nog op roemen; wij moeten het met dankbaarheid erkennen. In vergelijking met andere Staten, is ons land eene verzameling

(*) Uitgesproken op den 1 Februarij 1826 bij het *Rotterdam'sch* Departement der Maatschappij: *Tot Nut van 't Algemeen.*

plaats van ontelbare schatten, welke, zelfs meer dan elders, met vertrouwen worden blootgesteld, en, in vergelijking met andere Staten, zijn echter de voorbeelden van berooving bij ons ten uiterste zeldzaam. Wie hier moge klagen over het ongestraft blijven van eenige dier zeldzame gevallen, hij roeme te meer in hunne zeldzaamheid; maar wie deze mogt betwijfelen, sla het oog niet blootelijk op *Spanje* en *Italië*, maar ook op *Frankrijk* en *Engeland*, — en het zij hem goed, in *Nederland* te leven!

Maar er is niemand in de burgerlijke maatschappij, of hij bezit ook een onzichtbaar goed, kostelijk in waarde boven al het uiterlijke, en zelfs te kostbaarder, naarmate hij minder zichtbare goederen heeft. Het is een schat, dien hij slechts door eigene schuld moest kunnen verliezen. Het is zijn goede naam; het is, waar hij dien reeds zelf verheven heeft, zijne eer. Niet de ingebeeldde waan van den hoogmoedigen, maar het geboorterecht van iedereen mensch, en de bezitting der waarachtige verdienste. Ook dit onzichtbaar goed is vaak ter prooije aan aanranding en ontrooving. Men ziet er niet de hand naar uitsteken; deze kan het onzichtbare niet raken; maar de menschelijke tong en hare duizende zichtbare tolken, welke alleen waarheid en verlichting moesten verspreiden, besmetten het met eenen verpestenden walm, en vernietigen het soms, den bezitter meestal verarmende, zonder zichzelve te verrijken door deze daarom des te snoodere berooving. De burgerlijke Geregtheid acht zich meestal onbevoegd, om die eerrooving te bestrijden, en zekerlijk dan, wanneer alleen de zedelijke waarde des menschen, wanneer zijne hoogste waarde is aangerand. Dit ligt in den aard van hare pligten. Zij mag zich niet met het zedelijke, van hoe hooge waarde ook, bemoeijen. Maar welk gedeelte van onze goederen heeft dan meer aanspraak op de beveiliging der zedelijkheid, dan dat, hetwelk alleen aan hare bescherming, met uitsluiting van alle andere, is overgelaten? — En nu vrage ik het u, M. H.! is ook de goede naam, is ook de eer onzes naasten, bij

ons, in vergelijking met andere Rijken, zoo veel meer in veiligheid, dan de uiterlijke goederen het zijn? Kunnen wij ook van deze zijde onzen Staat even gelukkig prijzen? Is te dezen aanzien, vooral voor de lagere standen, en voor hen, welke op deze door leer en voorbeeld werken, alle herinnering onnoodig? — Ik vermoede dit zoo weinig, dat ik integerdeel gemeend heb, u niet geheel doelloos of onnuttig te zullen bezig houden, wanneer ik tot u sprak *over het ontzien van den goeden naam des naasten*. Bij ondervinding uwe toegevendheid kennende, durf ik u bijna niet om deze vragen. Het zou zijn, alsof ik niet op haar vertrouwde. Maar ik gevoel, haar meer dan ooit te behoeven. Geeft mij dan een blijk uwer genegenheid, door haar te verdubbelen!

Het is nu, op weinige dagen na, vijftien jaren geleden, dat ik, in deze afdeeling onzer loffelijke Maatschappij, het woord voerde *over den rijkdom van eenen goeden naam*. Ik schetste toen het gevoel van deszelfs waarde, als eene bron van edele gezindheden, als eene versterking van het wankelend gemoed, als eene tegenwerkende kracht, waar de bloote zedelijke plicht voor de aanlokfelen der zinnelijkheid zoude bezwijken; het beloofde ons in zijne vrucht de heerlijkste genietingen; het reikte ons het onmisbaar middel, om het welzijn onzer natuurgenoeten te bevorderen; het verbond ons met den hechtsten band aan het nageslacht (*). Zoo iemand uwer zich nog iets daarvan mogt herinneren, het zal wel alleen zijn, omdat hem geheugt, dat ik daarbij vervulde de reeds aangekondigde spreekbeurt van een waardig Medelid, wien de Voorzienigheid uit ons midden had weggenomen, maar die ons zijnen goeden naam ten erfdeel liet! Hoeveel is sedert dien tijd niet veranderd! . . . . De Waarheid is dezelfde gebleven. Zij is eeuwig en onveranderlijk. Eeuwig en onveranderlijk is ook de waarde des goeden naams. Maar de schatting van deszelfs waarde is niet altijd dezelfde, en

(*) Men kan die Redevoering lezen in het Mengelwerk van dit Tijdschrift van het jaar 1811, bl. 313 en volgg.

vele omstandigheden kunnen bij een volk medewerken tot de verhooging of verlaging van deze schatting. Boven alles kan dit de burgerlijke wetgeving. Zij heeft vaak eenen onweêrstaanbaren invloed op de zeden; zij heeft dien meestal, wanneer zij de hartstogten en zinnelijke neigingen der burgers ontziet, of vleit, of ondersteunt. Het zal ook over eene maand vijftien jaren zijn geleden, dat onze zeden door eene vreemde wetgeving werden overvallen, welke de laatste sporen van ons volksbestaan trachtte uit te wischen. Dat volksbestaan is door de Voorzienigheid hersteld; maar nog zijn wij in de banden der vreemde wetgeving gekluisterd. Plotfeling greep ons hare overheersching aan, langzaam gaat het werk der bevrijding; wanneer zal zij daar zijn?

Veel hebben de vaderlandsche zeden door deze vreemde wetgeving geleden. Het minbeschaafde deel des volks houdt althans *dat* wel voor voegzaam en geoorloofd, wat bij de wet geene bestraffing niet alleen, maar zelfs in geen gevolg eenige de minste misprijzing ondergaat. En wat veroorloofde deze wetgeving niet al? Veilig was nu voor de wet de verleider der onschuld, en het geheele veld der zinnelijke genietingen stond den jongeling open, zonder dat hem zelfs een aanval op de huwelijksvrouw van anderen werd misgund. De huwelijksvrouw zelve scheen voor den echtgenoot geen wettige band buiten zijne woning. En de eer, de goede naam des naasten? Ieder weet den spotprijs te noemen, waarvoor hij mag beleedigen; ieder kent de grenzen van voorzigtigheid, welke hij heeft in acht te nemen, om het bijna straffeloos te doen. In dit opzigt ook is de verandering, door de vreemde wetten aangebragt, allerbelangrijkst. Ik kan u de bewijzen aanhalen, hoe, naar onze voorvaderlijke zeden, eertijds een ligtvaardige pronker, die zich op de gunst eener eerwaardige vrouw beroemen durfde, met openlijke ligchaamsstraf zijnen laster heeft geboet (*); thans mogt het uiterste, het-

(*) Z. SANDE, *Decif. Frif. L. 5. T. 8. D. 5.* GROENEWEGEN, *ad* § 4 *Inst. de publ. Judic. N. 18.*

welk hij lijden kon, wezen, dat het haar vrijsa, bij den Regter haren naam te pand te brengen, om haren lasteraar eenen geringen strafpenning af te dwingen, die naauwelijks eene bezoldiging schijnt van de gunst der eerloozen!

Verstaat mij wel, G. H. ! Ik wil in geene Regtskundige verhandeling treden. Ik wil niet oordeelen tussehen de twee uitersten, bij welke, mijns inziens, even zeer is gedwaald. Het is ook hier de plaats niet, te komen in eene ontwikkeling der denkbeelden, welke tot den aan te prijzen middelweg geleiden. Ik wilde u slechts met een woord bepalen bij den invloed, welken eene zoo ontzettende omkeering van wettelijke beginselen noodzakelijk hebben moest op de zeden des volks. Maar gij hebt ook aan dit enkele woord genoeg. Uwe ondervinding geeft zelve daaraan de noodige uitbreiding. De ligtvaardigheid, waarmede, bij het minste en onbeduidendste verschil, de woordenwisseling der lagere klassen wordt vermengd en aangevuld met scheldwoorden, welke den tegenspreker alle eerlijkheid of alle kuischheid ontzeggen; de driestheid, waarmede in enkele hogere kringen het karakter der afwezenden wordt beoordeeld, en hunne onzedelijkheid tot een veld genomen, waar jagt gemaakt wordt op geestigheid en dubbelzinnigheid, zoodat het geen waanzin blijkt te wezen, welke HAMLET zeggen deed: „wees kuisch als ijs en rein als sneeuw, gij zult den laster niet ontvlieden! (*)”; de verwatenheid, waarmede in alle standen de ligste beleediging ten grondslag wordt gelegd voor de gevoeligste vergelding; de openlijkheid, waarmede de lasterzucht te voorschijn treedt ter bejaging van een karig loon, en zelfs de vervolging der Overheid koelbloedig uitdaagt, — alle deze verschijnselen zijn wel niet volstrekt nieuw, maar zij hebben éenen aanwas, eene duurzaamheid, en ten deele een gevestigd bestaan verkregen, welke te voren onbekend, en onder strengere wetten moeilijk, zoo niet onmogelijk te bereiken waren.

Deze opmerking, G. H., voert mij terug tot de reeds

(*) SHAKESPEARE'S *Hamlet*, Act. 3. S. 1.

bij mijne inleiding aangestipte verpligting, om het zedelijk gevoel te sterker te wapenen tegen de zonde des lasters, naarmate het minder wordt afgeschrikt door de burgerlijke wetten. Ik wilde daartoe bij deze mijne voordragt eenen uiterst eenvoudigen en korten weg volgen. Elke zonde heeft hare trappen; ook de laster heeft die. Maar, hoe men die ook onderscheide, en, van het overijld oordeelen af, langs de hekelzucht, de kwaadaardige bespottung en de kwaadsprekendheid, tot de beschimping en den hoon opklimme, allen vereenigen in zich een oordeel des menschen over de waarde des naasten, en meestal de openbaring van dat oordeel aan anderen. Ik wenschte dan niet opzettelijk over de meerdere ongeoorloofdheid van den hooger trap boven die des lageren te spreken, maar aller gemeenschappelijken grondslag te beschouwen, door achtervolgens het oog te vestigen,

Voorceerst, op hen, die beoordeeld worden,

Ten andere, op hen, die oordeelen, en,

In de laatste plaats, op hen, aan welke het oordeel wordt medegedeeld, en die het geloovend verbreiden,

I. Zeer onderscheiden zijn de meeningen der Wijsgeeren en Godgeleerden omtrent den zedelijken aanleg des menschen. De een noemt dien ten goede, de ander ten kwade genegen; de eerste geeft hem eigene krachten, de ander onderwerpt hem bijna geheel aan eene ondersteunende genade. Zoo veel komt mij voor zeker te zijn, dat men zich ten uiterste vergist, wanneer men meent, dat de laatsten daardoor des menschen waarde zoo geheel vernederen. Wat toch kan heerlijker en meer verheffende gedacht worden, dan het bijzonder voorwerp te zijn van de ondersteunende begunstiging der Voorzienigheid, wier wezen heiligheid is? De ondervinding leert dan ook wel, dat dit denkbeeld zelfs niet altijd die nederigheid baart, welke men daarvan mogt verwachten, en welke het natuurlijk gevolg is van het befeft der tekortkoming in het gebruik der geschonkene krachten. Welke meening intuschen ook moge heerschen, elke derzelve geeft aan den

menfchelyken aanleg eene , door dezelfs zedelijke beftemming , boven alles , wat hem op aarde omringt , verhevene waarde . Wie zou ook deze kunnen ontkennen , die het doel nagaat , waarvoor hij beftemd is , of de uiftekende voorbeelden van zedelijke of verftandelijke grootheid , welke de edeleren onder de menfchen reeds hier opleveren ?

De zedelijke aanleg des menfchen is , met andere woorden , zijne gefchiktheid , om bij zijne handelingen de be-
ginfelen op te volgen , welke door eene zuivere zedeleer worden voorgefchreven . Naar de gewone regelen der natuur van alle voorwerpen , voert het denkbeeld van gefchiktheid tot iets , bij wezens , welke eenen wil hebben , ook dadelijk tot dat van geneigdheid daartoe , zoo lang van geene tegenovergeftelde ftrekking blijkt . Deze toch is dan ftrijdig met derzelve beftemming , is onnatuurlijk . Zij is een toefland , die niet vermoed mag worden ; dien te vermoeden , is eene vernedering , eene beleediging .

Ziet daar den eenvoudigen , maar waren oorfprong der denkbeelden van eenen goeden naam , van eer , van fchande en lafter . Wanneer het oordeel onzer medemenfchen ons de bekwaamheid en geneigdheid om zedelijk te handelen niet uitdrukkelijk ontzegt , zoo is onze waarde als zedelijk wezen in het oordeel der menfchen erkend . In het tegenovergeftelde geval wordt die waarde aangevallen . Gefchiedt dit door eene harde en liefdelooze beoordeeling onzer uiterlijke daden , of geheel zonder eenigen grond , zoo verftoont het zich als kwaadfprekendheid ; is het daarentegen door valfche en verdichte opgaven gerugfteund , zoo kondigt het zich als lafter aan . Wordt deze in het geheim gepleegd , en ontvliedt hij alzo het oog van den beleedigten menfch , dan is er zeker geene meer vernederende ondeugd te bedenken , en ieder , die met mij , in het algemeen , minachting der waarheid voor de overvloedigfte bron van alle zonden houdt , moet waarlijk het taalgebruik prijzen der *Duitfchers* , welke alle ondeugden *Laster* noemen . Zij geven door deze , van de lafste en kwaadaardigfte der ondeugden , voor allen ontleende benaming een treffend tegenbeeld van het fpraakgebruik der *Romcinen* ,

welke aan alle deugden den geslachtsnaam gaven van den heldenmoed,

De goede naam is dan de door het oordeel der menschen erkende zedelijke waarde. Hij komt ieder toe, die hem niet door onzedelijke handelingen heeft verbeurd. Wie hem zonder waarachtigen grond aanvalt, beledigt de regten der menschheid.

Uit dit eenvoudig, maar, zoo ik meen, gegrond oogpunt, moet dan ook van zelf volgen, dat men zich vergist, wanneer men alleen eenen goeden naam zou toeschrijven aan hem, die door stellige daden van uitstekende zedelijke waarde zich eenen beroemden naam verworven heeft. De goede naam is de onbevleete; hij drukt geene stellige, maar ontkenpende eigenschappen uit. Onder den goeden, onbevleeten naam van den edelen HOWARD zal niemand reeds verstaan die onbaatzuchtigheid en zelfopoffering, met welke deze vriend der lijdenda menschheid zijn werkzaam leven aan het bezoeken der gevangenen en gasthuizen, en aan de verbetering der gevangenen zelyen heeft toegewijd (*). Deze hebben eene hoogere aanspraak op achting, maar ontnemen echter niets aan de waarde des goeden naams van iederen mensch, wiens stille en volstrekt geen gerucht makende deugd wel door geene openlijke stemme ooit gehuldigd is, maar die echter ook door geene uiterlijk onzedelijke daad het vertrouwen en de achting zijner medemenschen heeft verbeurd. De beledigende oordeelen der afgunst, des nijds, der liefdeloosheid, over onze stellige en door daden verworvene voorregten, moeten dus niet verward worden met de beledigende oordeelen der kwaadsprekendheid en van den laster over onze bekwaamheid en geneigdheid tot een goed en zedelijk gedrag. Men kan ons die hoogere voortreffelijkheid, het zij van hart, het zij van geest,

(*) Het zijn de woorden van L. HARSCHER VON ALMENDINGEN, *Grundzüge zu einer neuen Theorie über Verletzungen des guten Namens und der Ehre*, in GROLMAN'S *Magazin für die Philosophie und Geschichte des Rechts*, I B. I St. S. 4.

ontzeggen, zonder daardoor onzen goeden naam aan te tasten; maar men kan dezen niet bevleeken, zonder tevens den grondslag en de innerlijke waarde van alle uiterlijke voorregten en schijnbare verheffing weg te nemen. Alle burgerlijke eer zelfs, welke in de maatschappij uit het onderscheid der standen en rangen ontspruit, of naar mate van de waarde, welke door de maatschappij zelve aan bekwaamheden en kundigheden, en zelfs aan rijkdommen, gehecht wordt, aan derzelve bezitter wordt bewezen, wat beduidt zij, wanneer het algemeen oordeel tevens daaraan den smaad der onzedelijkheid hecht? Deze ontnemt aan de burgerlijke eer alle merg en voedsel, en vernedert haar tot een dor geraamte, met hoe schoone titelen en blinkende sieraden zij ook versierd moge worden. De een moge, om de afhankelijkheid van zijnen staat, haar met buigingen huldigen; de ander moge, uit onverschilligheid omtrent de zedelijke waarde des menschen, haar zelfs vleijen en verheffen, — de onzedelijkheid ontgaat de verachting niet, welke zij verdient, ofschoon zij zich met al den luister der wereldsche grootheid moge vertoonen; zij moge voor een oogenblik het oog der menigte verblinden, in den stillen huisfelijken kring wordt haar het masker afgeligt, wanneer de brave vader zijnen zonen lesfen geeft ter ongesmukte deugdsbetrachting, als de godvruchtige moeder hare dochteren waarschuwt tegen de verlokkingen van de vreugde der wereld, of als de vriend aan den vriend zijn hart opent, en het innigste vertrouwen zelfs de geheimste gedachten met woorden bekleedt. Maar uit die stille kringen, wanneer gestrengte bescheidenheid hen niet bewaakt, maar uit de onverschillige zamenprekingen der menschen, uit de dagelijks voorkomende en zich vernieuwende gedachtenwisseling, gaat eindelijk eene alle redenering overheerschende stem uit omtrent den goeden naam des naasten, omtrent dien kostelijken schat, zonder welchen geene waarachtige eer te denken is, met welchen de mensch de harten van alle braven voor zich geopend vindt. Wee nu, dubbel wee, wanneer die stem door de kwaadsprekendheid, door den las-

ter tot onwaarheid is verleid! Wee de verleiders! Zij hebben zich aan Gods heerlijkste schepping, aan 's menschen zedelijken aanleg vergrepen! Zij hebben eene heiligchen- nis der zedelijkheid begaan!

Het is boven alles dit denkbeeld, dat ons moet doen terugdeinzen bij de mogelijkheid van een verkeerd oordeel te vellen ten koste van den goeden naam onzes naasten. En hoe dikwijls echter wordt niet door overijling, in de hitte des gespreks, die mogelijkheid voorbijgezien, — hoe dikwijls (moet ik het er niet bijvoegen?) wordt daartoe de gelegenheid gebaad, door, ter tijdvulling, het gesprek te wenden op de zedelijke gebreken des naasten! Hoe menigmaal vooral ontaardt de zelfverdediging wegens vermeende verongelijking niet in de schamperste verongelijking zelve! Hoe wordt niet, vooral in de lagere standen, bij grootere onberadenheid, ook de geringstetwist wegens bijzondere omstandigheden eene genoegzame reden, om, van beschuldiging tot beschuldiging overflaande, alle schaamte en zedelijkheid te ontzeggen! Wel tracht dan soms een rijper oordeel, bij later nadenken, den vluggen laster te achterhalen; maar deze bespot den tragen gang van verstand en rede, fladdert reeds met zwierende vaan onder de bonte rijen der nieuwsgierige menigte, en verspreidt alom zijne besmetting op den ten onrechte aangevallen naam, — het berouw komt te laat!

Maar zijn er dan geene menschen, wier gedrag zelf de oorzaak is van een ongunstig, maar niettemin juist en gegrond oordeel? — Wie zou dwaas genoeg zijn, dit te ontkennen, G. H.? Voorzeker zijn er, die, om het kort uit te drukken, zichzelf een oordeel zijn, — wier onzedelijkheid zich openlijk genoeg uitdrukt, om allen twijfel weg te nemen. Er zijn ook anderen, (wie zou het, bij eenige ondervinding, kunnen loochenen?) die, gelijk SCHILLER ergens zegt, gaarne aan twee tafels zwelgen; die openlijk het Goddelijke hulfel der deugd omdragen, maar tevens gaarne de geheime genietingen der zonde smaken (*).

(*) *Don Karlos*, 2 Akt, 9 Auftr.

Het valt moeilijk, van de eersten te spreken, die alle schaamte schijnen verloren te hebben. Het is eene teedere onderneming, van de laatsten te gewagen. Aan de eene zijde schijnen zij zich boven genen in waarde te verheffen, omdat zij het algemeen gevoelen ontzien, en daardoor de pligmatigheid der deugdsbetrachting niet slechts huldigen, maar die ook met zelfbedwang in anderen erkennen; doch van den anderen kant misfen zij echter die opregtheid des wandels, welke soms nog den ongehulchelden zondaar doet beklagen. Verrè van ons de vergelijking en schatting hunner onwaarde! Maar de natuur der zake dringt ons omtrent allen eene tweede bedenking op, welke zich bij de vorige voegt, om alle medewerking te hunner openlijke onteering te verwerpen.

Geene reden, namelijk, kan de verbreiding van eens anders schande vergoelijken, dan de zucht om of den verdwaalden te verbeteren, of deszelfs voorbeeld te doen dienen ten afschrik van hen, die door een gelijk gevaar mogten worden bedreigd. Maar wanneer zulk een voorbeeld, uit het levend en ons omringend geslacht ontleend, eene goede uitwerking doen zal, dan moet het onmiskenaar zich vertoonen met alle de teekenen zijner onwaardigheid. Dan echter is ook alle verbreiding van deszelfs schandelijkeid onnoodig. Het is daar, en teekent zich zelf. En de verbetering des verdwaalden? Wie kent het menschelijk hart, en meent dan, dat het door verfmading en onteering is op te heffen uit den last der zonde? Wie kan het gelooven, dat de bewustheid eener opzettelijke verbreiding van zijne onwaardigheid immer iemand op den goeden weg zoude terugbrengen? Wie is integendeel niet ten volle overtuigd, dat het door den invloed der ondeugd ontstemde gemoed nimmer tot eene ongeveinsde deugdsbetrachting kan worden teruggeleid, dan door eene liefdevolle opwekking van de nog onverflikte zaden der zelfachting, en het zorgvuldig aanvuren der sluimerende vonken van het geloof aan vergevende welwillendheid? Dient daarentegen het verbreiden der aan sommigen nog onbekende onzedelijkeid des zondigen

niet, om hem, door het kennen van makkers op den weg des verderfs, gerust te stellen omtrent zijne eigene onwaardigheid? Kan het niet weder het geweten in stap wiegen op het oogenblik, waarop het ontwaakte? Werkt de kracht van het voorbeeld niet dikwijls meer ter navolging dan ten afschrik? Er valt niet te twijfelen; de opzettelijke verbreiding der verdiende schande is meestal even doelloos, als de onverdiende onteering onzedelijk is.

II. Maar, wat wordt er nu van allen aanval op den goeden naam des naasten, wanneer wij het oog slaan op hen, wier oordeel dien aanval waagt? Ik bedoel hen, die zich door eigene kennis aan de onzedelijkheid des naasten daartoe gerechtigd achten; van hunne geloovige volgelingen spreek ik straks.

De oordeelenden zijn menschen! — Geloof niet, als ik dit zeg, G. H., dat ik voorheb, mijne taak gemakkelijker te maken, door de waarde van het menschelijk oordeel te verlagen. Ik zou, en ik denk toch ook met eenig recht, van de algemeene feilbaarheid der menschelijke kennis, zelfs omtrent zaken, die onder haar onmiddellijk bereik liggen, kunnen spreken; ik zou althans, en immers ook wel met eenigen grond, kunnen beweren, dat een juist oordeel toch niet aller deel is, en dat velen integendeel, zich met eene oppervlakkige beschouwing vergenoegende, zich ook door den schijn laten wegslepen, en hoogstens de waarschijnlijkheid volgen, waar alleen de waarheid hen geleiden moest. Maar ik laat gaarne alle, zelfs gunstige, bijpaden ter zijde liggen, waar de hoofdweg tevens de naaste is. Geen aasje zij ontnomen aan het gewigt, dat aan het menschelijk oordeel wordt gehecht; geen stofdeel ontroofd aan de hoogste eerzuil, die men het heeft gesticht. Met bewondering staren wij op de verrassende uitvindingen van den menschelijken geest, welke dagelijks zich uitbreiden; de verhevene inzigten der Wijsgeeren vervullen ons met eerbied voor het licht hunner kennis; wij duizelen, wanneer wij hen volgen willen, wanneer hun oog de hemelen meet, en in de starren schijnt

te lezen. Doch, M. H., waar het de beoordeeling geldt van de zedelijkheid des naasten, breidt zich voor ons eent geheel ander veld uit, dan dat, in hetwelk de menschelijke geest al die grootheid vertoont, al die bewondering heeft geoogst; het is een veld, waarop de grootste Wijsgeer nooit verder is gekomen, dan tot eene eerste schrede, en nimmer de een aan den anderen de hand heeft kunnen reiken om verder door te dringen, maar waarop alleen eigene ondervinding leidsvrouw is; het is een veld, omringd van zoo vele hinderpalen, welke den toegang belemmeren, dat de meesten er geheel om heen moeten gaan. Op dat veld liggen de beweeggronden der handelingen van elken bijzonderen mensch, — de beweeggronden, van welke intusfchen alleen de zedelijkheid zijner uiterlijke daden afhangt. Stelsels van zedekunde laten zich, door eeuwenlange ontwikkeling en opvolging van bespiegeling en ondervinding, zamenvoegen, en in het rijk der zeden laat zich, bij schrandere opmerking, wat zijn kan, bijna met gelijke zekerheid, als wat zijn moet, bepalen; in de redelooze natuur laten zich de wetten bespieden en verklaren, welke oorzaak en gewrocht verbinden, en met juistheid leert men van de uitwerking tot het werkend beginsel opklimmen; maar het levende hart van iederen bijzonderen mensch wordt door eenen wil bewogen, die alleen beslist, wat in hem, niet zijn kan, of zijn moet, neen, wat in hem zedelijk *is*, waarop het bij de beoordeeling zijner zedelijkheid alleen aankomt; en deze wil, deze bewegende oorzaak, in iederen mensch verschillende, door de minste omstandigheid onderscheiden in waarde, ontwijkt alle menschelijk oog; hij laat alle stelsels met hunne bepaling van hetgeen kan zijn, en moet zijn, verlegen, en ontstijgt tevens alle vergelijking met de wetten der redelooze natuur.

De eene mensch ziet den anderen handelen, en schrijft hem daarbij beweegredenen toe, niet naar bekende waarheid, maar naar bloote mogelijkheid, hoogstens waarschijnlijkheid. Maar hoe dikwijls moet hij zich niet bedriegen!— Hetgeen nuttig is voor anderen, en als zoodanig luid

wordt geprezen, ja den lof van deugdzaam verkrijgt, dewijl meestal het gevolg de uitspraak des beschouwers regelt, dat is niet altijd deugdzaam, maar soms het bloote uitwerkfel van onedele, immers niet prijzenswaardige bedoelingen. Wat daarentegen des beschouwers gevoel beledigt, en hem, of hun, die hij voorstaat, schadelijk of onnuttig is, heeft veelligt de beste bedoelingen, mischien de uiterste regtvaardigheid omtrent anderen, ten grondslag. Leent aan de eene zijde de veinzerij haren mantel ter bedekking der gebreken, aan den anderen kant legt de vooringenomenheid geheel valsche kleuren op het gelaat der onnadenkende deugd. Wien is het gegeven, tot de verborgenste raderen van den wil des menschen door te dringen, — wie kan kracht en uitwerking, oorzaak en gevolg hier wegen en meten, dan alleen Hij, die de harten kent en de nieren beproeft?

Maar, het zij zoo, — men stelle zich voor eene onmiddellijke, door de zekerste zintuigen verzegelde bijwoning van het begaan eener daad, over welker onzedelijkheid geen twijfel kan bestaan. . . . Toehoorders! ik gruw van het denkbeeld om het onzedelijke te vergoelijken; ik verlang er geene toegevendheid voor; maar ik stel mij, om hem te beoordeelen, den geheelen mensch voor, en vorder eene bezadigde uitspraak. Ik vraag u dan, of ons oordeel toch wel van voldoende kracht is, om zelfs van eene bekende daad tot den geheelen toestand van den zedelijken aanleg te besluiten, en dezen door onze verbreiding ter prooije te geven aan de algemeene verfmading, en hem den steun te ontnemen, die alleen hem weder uit de laagte kan verheffen? — Kennen wij alles, wat is voorafgegaan, — kennen wij alles, wat is gevolgd? De verleiding? Het berouw? — Kennen wij, door hetgeen wij zagen, ook dat, wat wij niet zagen?

Nog één woord, Zederegters van den Naasten! Zijt een oogenblik Regters over uzelf. Als het gevoel, van zelf niet wél gehandeld te hebben, in uw binnenste oprijst, (en aan menschen van zulk een helder en scherpziend oordeel zal toch wel eene enkele maal zich eenig

vlekje in het eigen hart vertoonen) als zelfs het diepste leedwezen uwe ziel vervult, en u tot een geheel overzigt van uw zedelijk bestaan geleidt, fluit gij dan moedwillig het oog voor de goede hoedanigheden, welke uwe gebreken vergezellen, en ontzegt gij haar met onverbiddelijke gestrengheid alle waarde, en zelfs alle kracht ter versterking van uw doorgaand gedrag tegen de aanvallen, die uwe zwakheid bedreigen? — of zoekt gij in haar die kracht? tracht gij haar uit te breiden? wenscht gij haar op te wekken door alle doelmatige ondersteuning? — Zede-regters van den Naasten! zijt toch den naasten, wat gij uzelfen zijt!

III. Vóór ik eindige, moet ik nog van hen gewagen, wien het oordeel over den naasten wordt medegeedeeld, en die het geloovend verbreiden. Wanneer ik daarbij ten maatstaf moest nemen het aantal dergenen, welke tot deze klasfe behooren, dan behoorde ik zeker over hen on-eindig langer te spreken, dan over hen, die naar eigene ondervinding den goeden naam des naasten bezwalken. Want het kwaad vindt bijna overal een open oor, en maar al te veel een' ook ligt te ontsluiten mond. Met de snelheid van het licht verspreidt het zich onder de menigte, en vindt alom spiegels, die het terugkaatsen. „Hebt gij het gehoord?” is de lokvraag der kwaadsprekendheid, en ongelukkig acht de vrager zich, als het reeds is gehoord, en een snellere bode hem is voorgegaan. In een oogeblik is de eerste, die bij ondervinding sprak, en wiens oordeel wij straks beschouwden, uit het gezigt verloren, en, op het bloote geloof aan de waarschijnlijkheid des kwaads, gaat de adem, welke den goeden naam des naasten befmets, van den eenen mond tot den anderen over. Verpeste en verpestende adem!

Wanneer ik echter overweeg, hoe gering de beradenheid is dergenen, welke ik hier bedoelen moet, en hoe meer onbedachtzaamheid dan kwaadwilligheid hen geleidt, dan mag ik het er wel voor houden, dat ik, door bij mijn eerste deel hun oog te vestigen op den aanleg van hen,

over welke zij spreken, hen reeds tot nadenken heb gebracht. Nog slechts eene aanwijzing!

Onder de voorregten, welke den mensch boven het re- deloos gedierte gegeven zijn, blinkt ook het vermogen uit, om te gelooven, wat hij niet zelf door de zinnen heeft waargenomen. Het dier ziet en hoort slechts door zichzelf; de mensch ook door het vertrouwen op anderen. Dat vertrouwen geleidt hem, van zijne jeugd af, van ieder onderwijs, dat hij geniet, tot elke ondervinding, die hem wacht. — O, het geloof is eene zoo schoone eigenschap van de zedelijke natuur des menschen! Het is een hemelsch geschenk der liefderijke Voorzienigheid. Het doet ons aannemen, wat wij niet ondervinden; het verheft ons boven den nooddwang der beperkte zintuigen, en boven de grenzen der te kort schietende kennis; het beurt ons op, waar wat wij zien ons doet lijden, wat wij ondervinden ons ter neder slaat. Wij ontvingen er den aanleg voor ter bevordering van het hoogste goed, te onzer opleiding tot een beter leven. Maar hoe nu? Zullen wij het onteeren, door het te laten voeren in de slavernij van het kwade? Dat echter doen wij, door onbedachtzaam het kwade te gelooven, en in dit geloof te verspreiden, ter befmetting van den goeden naam des naasten. Wij misbruiken dan eene heerlijke gave. Wij doen het, terwijl wij ons tot een blind werktuig in de handen van anderen verlagen. Want (ontveinzen wij het onszelven toch niet, G. H.!) ieder, die kwaadsprekendheid en laster tot ons brengt, bouwt in waarheid op onze lasterzucht, en, hem onberaden volgende, bezegelen wij zijne onszelven vernederende uitzigten. Eer men dan hier vertrouwt, zie men wel toe, *wien?* Den bekenden man van ondervinding, van wereldkennis, vooral van een godsdienstig en liefderijk gemoed, den belangeloozen, of wel den onnadenkenden, den onkundigen, den liefdeloozen, veelligt den onbekenden, mogelijk den opzettelijken lasteraar, die de kwaadsprekendheid heeft in pacht genomen, om zich ten koste van den goeden naam des naasten te voeden. Maar, zelfs waar wij meenen vertrouwen te mogen stellen, veredele

nog onze bedachtzaamheid het gegeven vertrouwen, door het te sluiten in onze harten, uit vreeze voor de zelfmisleiding, welke het deel ook des verstandigsten en welmeenendsten zijn kan. Schroomvalligheid des oordeels zij het sehild der wijsheid, waar het den goeden naam des naasten gekdt; eerbied voor zijnen aanleg pare zich aan den wensch zijner verbetering, om, waar geen hooge, der maatschappije verschuldigde, waarheidspligt den mond opent, te zwijgen.

Ik eindige. Meent echter niet, M. H., dat mijn onderwerp is uitgeput. Nog onthield ik u zelfs de hoogste drangredenen, die u kunnen voorgesteld worden, — die van de heilige Godsdienst der liefde, door CHRISTUS verkondigd. Maar deze te herinneren en aan te dringen gaat mijne taak te boven. Dat is de uwe, waardige Leeraars van die Godsdienst! U, die het gemoed in zijn lijden opbeurt, het hart in zijne zwakheid versterkt, den geest geleidt naar eene hoogere wereld, u komt ook het heerlijke voorregt toe, met het voorbeeld en de lessen der hoogste Liefde, den onbedachtzamen en overmoedigen tot inkeer te brengen, die, zondaar als hij, den steen werpt op den naasten. Van uwe lippen vloeijs de taal der liefde, — van uwe lippen vloeijs zegen op elk, die niet oordeelt; opdat hij niet geoordeeld worde! *Ik heb gekegd.*

WAARNEMING VAN EENE PHLEGMATIA ALBA DOLENS,
NA EEN' PARTUS PRAEMATURUS.

Door

A. DE KONING, *Med. et Art. Obstet. Doctor in de Rijp.*

De huisvrouw van J. B., eene vrouw van 34 jaren, van eene gezonde, sterke ligchaamsgesteldheid, voor de vijfde maal zeven maanden zwanger, werd op den 2 Julij 1823 aangetast door eene *Pleuritis* van eenen gastrischen aard, waartegen eerst door een' Apotheker en vervolgens door mij de noodige middelen tot herstel werden aangewend.

Door de vrij hevige stekende pijn in de zijde , het hoesten en de koorts , vergezeld van ijlen , kreeg zij des nachts tusfchen den 3 en 4den eene afwisselende pijn in de lenden en onderbuik ; het *ostium uteri* een weinig ontfloten zijnde , fcheen het , dat er eene vroegtijdige verlosfing zoude plaats hebben , hetwelk ook werkelijk den volgenden nacht tusfchen den 4 en 5den Julij gebeurde. Het kindje was zeer klein , doch levend , hetwelk echter , na nog drie dagen geleefd te hebben , overleed , waarover de moeder zeer bedroefd en neerflagtig was.

De gewone omftandigheden van het kraambed verliepen vrij wel , met dit onderscheid , dat er volftrekt geene zog-affcheiding plaats had ; de borften bleven flap , waaraan ook niets gedaan werd. Ook de primitive ziekte , de *Pleuritis* , herftelde , onder eene gepaste behandeling , zeer goed , zoodat de vrouw op den 20ften , behalve zwakte , zich herfteld bevond , en plan maakte om haren kerkgang te doen.

Den 22ften , (den 18den dag na de verlosfing) des avonds. Nadat zij , volgens zeggen van haren man , zich den vorigen dag te veel vermoeid had , klaagde zij heden morgen over pijn in de kuit van het linkerbeen , welke zich onder de knieholte tot aan de achterfte oppervlakte der dij uitftrekte. Nu is de kuit en het onderfte gedeelte van het been een weinig gezwollen , heet op het aanraken , en bij de beweging pijnlijk. Zij heeft verfcheidene malen gebraakt , en alles , wat zij nuttigde , kwam weder terug. De eetlust , die te voren reeds vrij wel was , is weder verloren geraakt. De tong is met een wit *catarrhaal* beflag overdekt. Zij heeft twee malen stinkende stoelgangen gehad. De pols is snel , menigvuldig , niet hard. Zij is dorftig , heeft geene hoofdpijn , en is bij haar volle verftand. — Daar ik eerst des avonds bij haar geroepen ben , wil ik , alvorens iets te doen , den volgenden morgen afwachten.

Den 23ften , (2den dag der ziekte) des morgens. Zij heeft gepasfeerden nacht niets geflapen , moet nog gedurig braken , heeft twee malen stoelgang gehad , de tong nog

beslagen. De pijn in het been is niet verminderd; het geheele been, de knie en het onderste der dij zijn nu gezwollen, gespannen, hardachtig, heet, bleek van kleur, bij de minste aanraking allerpijnlijkst; de beweging is onmogelijk, en op den aangebragten druk met den vinger blijft er geen kuiltje over. De koorts remitteert nu.

Na eenig nadenken, dit geval voor *Phlegmatia alba dolens* onderkennende, deed ik haar, volgens BOER, een *vesicatorium*, even als een kousenband, ter breedte van anderhalven duim, rondom het been appliceren; doch niet, zoo als BOER wil, *boven*, maar *onder* de knie, even boven de kuit, en schreef haar een *laxans antiphlogisticum* voor.

Des avonds. Het *vesicatorium* heeft nog bijna niets getrokken. Het been is zeer pijnlijk, veel meer gezwollen, sterk gespannen, glinsterend en heet. De koorts heeft zich, na eene kleine remissie, hervat, met koude rillingen. Zij is gedurig dorstig, doch braakt alles weder uit. Zij heeft eenmaal ontlasting gehad.

Den 24sten, des morgens. Zij heeft niets geslapen; de spaansche vlieg heeft goed getrokken, en de pijn in het been is veel verminderd, zoodat zij het nu weder een weinig kan bewegen. Zij heeft sedert gisteravond niet gebrakt, en in den nacht twee stinkende stoelgangen gehad. De tong is meer beslagen dan gisteren, en de eetlust nog geheel ontbrekende. De koorts is vrij hevig geweest, en zij bevindt zich nu moede en ligt in 't hoofd. — Ik laat het *laxans* voortgebruiken, en het *vesicatorium* op dezelfde plaats blijven liggen.

Des avonds. Wederom koortsexacerbatie, met braking van galachtige stof. Zij heeft eenmaal ontlasting gehad. De pijn in het been is lijdelijk. Zij heeft na den middag een korten tijd opgezeten, en een weinig spijs genuttigd.

Den 25sten, des avonds. Den gepasfeerden nacht heeft zij onrustig doorgebracht; de koorts is echter gedurende dezen dag veel minder geweest; zij bevindt zich nu redelijk, heeft niet gebrakt, drie malen stoelgang gehad, meer eetlust, en de tong is bijna zuiver. Zij klaagt over pijn

onder 't wateren. De pijn in het been is veel minder; de zwelling nog hetzelfde. Zij heeft even buiten het bed geweest en op het been gestaan. — Het *vesicatorium* laat ik nog liggen, waardoor van tijd tot tijd nog veel vocht ontlast wordt.

Den 26sten. Zij heeft den nacht slapende en vrij van koorts doorgebracht, en bevindt zich thans vrij wel. De tong is zuiver; zij heeft niet gebraakt, en eenmaal stoelgang gehad; de urine is met een rheumatisch sediment; de pijn in het been gering; de zwelling evenwel blijft nog voortduren. — Ik laat de wond der spaansche vlieg verbinden met gelijke deelen *Ung. cantharidum* en *Ung. aromaticum*, en schrijf haar het volgende voor:

R, *Aq. fl. Sambuci unc. viij.*

Acet. Potasf. liquid.

Acet. Scillae — aa unc. i.

Extr. Dulcamarae dr. i.

Syrup. Althaeae unc. l.

M. S. Om 't uur een kleine lepel.

Den 27sten. Gisteravond heeft zij weder iets koorts gehad, evenwel des nachts goed geslapen. De zwelling van het been begint te verminderen. De tong is weder iets meer beslagen; de eetlust niet zoo goed. Zij heeft geene ontlasting gehad, en de urine is bruin, helder, zonder bezinkfel. — Ik laat met het mixtuur voortgaan.

Den 28sten. Alles is redelijk wel. Zij heeft geen koorts gehad, twee malen ontlasting; de zwelling van het been is minder; zij urineert weinig.

R, *Pulv. fol. Digital. purp. gr. vi.*

Sacchar. alb. dr. i.

Ol. Menth. p. gt. ij.

M. f. Pulv. No. viij.

S. Om de twee uren een poeder.

Den 29sten. Zij begint te herstellen. Het been heeft bijna deszelfs natuurlijke dikte weder; het gebruik van

hetzelve komt terug en het begint te jeuken. Het verveelt haar in 't bed, doch klaagt over zwakte. De wond van het *vesicatorium* is nog open. Zij heeft meer urine geloosd. Overigens is alles wel.

R, *Cort. Cascarill.*

Rad. Valer. Sylv. — $\bar{aa}$ unc. β .

Inf. s. q. aq. Col. unc. viij.

Syrup. C. Aurant. unc. i.

Aeth. Nitr. alcohol. dr. i.

M. D. S. Om 't uur twee lepels.

Den 31 Julij. Behalve eenige overgeblevene krachteloosheid in het been, veroorzaakt door slapheid der spieren, bevindt zij zich zeer wel. — Ik laat de wond der spaansche vlieg genezen, het been zachtelijk zwachtelen, en met hetzelfde geneesmiddel voortgaan.

Den 2 Augustus. Zij loopt nu door het huis, en, ofschoon overigens gezond, nemen hare krachten langzaam toe, en blijft het been nog zwak.

R, *Tinct. Cort. Peruv. fl. unc.* i.

— — *Cascarill.*

— — *Aurant.* — $\bar{aa}$ unc. β .

M. f. Guttulac.

D. S. Alle twee uren een eijerlepel met spaanschen wijn.

Den 6den, (den 16den dag der ziekte.) De slapheid in het been blijft haar nog hinderlijk; overigens is alles wel. — Ik laat den zwachtel natmaken in een' slappen kamferbrandewijn. Door het aanhoudend aanwenden hiervan, te gelijk met het voortgezet gebruik van *tonica*, konde ik haar op den 31 Augustus met hare volkomene herstelling gelukwenschen.

Op den 5 Mei des volgenden jaars, bij haar ontboden zijnde, verhaalde zij mij, dat zij wederom vier maanden zwanger was; dat zij sedert het begin dezer zwangerschap des daags weder pijnlijkheid in het linkerbeen is begonnen te gevoelen, welke nog blijft voortduren; dat hetzelve

des avonds dikachtig, doch niet zuchtig was, en dat het des nachts veel door kramptrekkingen en pijn werd aangedaan. Ik beschouwde dit toen als *rheumatisch*, en schreef de volgende poeders voor:

R, *Resin. Guajaci dr. i.*
Extr. Aconiti.
Extr. Hyoscyami.
Carb. Magnes. — aa dr. β.
M. f. Pulv. No. XXX.
 S. Vier poeders daags.

Na het gebruik hiervan is de pijnlijkheid van het been verdwenen. Op het einde der zwangerheid is hetzelfde zuchtig gezwollen, doch zonder pijn, en in het laatst van September is de vrouw natuurlijk verlost van een gezond kind, hetwelk zij gezoogd heeft. Het beloop van dit kraambed is zeer regelmatig geweest, zonder den minsten hinder aan het been, en sedert dien tijd leeft zij tot heden toe (Junij 1825) gezond.

Alhoewel de ziekte, welke het onderwerp dezer waarneming uitmaakt, eerst sedert weinige jaren bekend, door de ijverige nasporingen der Genees- en Verloskundigen reeds meer en meer is onderscheiden, en van dezelve reeds verscheidene waarnemingen zijn opgeteekend en medege-deeld; zoo is mij de onderhavige, ofschoon zeker niet van de ergste soort, echter voorgekomen niet onbelangrijk te zijn, waarom ik gemeend heb dezelve aan het geneeskundig publiek te moeten mededeelen.

Eene bijzonderheid, waarop ik het eerste opmerkzaam werd, is deze; dat hier *Phlegmatia alba dolens*, eene ziekte aan het kraambed in den eigenlijken zin eigen, volgde op een' *Partus praematurus*, van welke laatste de oorzaak vrij zeker in de voorafgegane *Pleuritis* moet geteld worden.

Het was mij niet vreemd, dat eene zwangere vrouw door eene bijkomende ziekte ontijdig bevalt; maar het was mij nog vreemd, dat *Phlegmatia alba dolens* voorvalt na *Par-*

tus praematurus. Want ofschoon Dr. L. J. CASPER zegt, dat dezelve op vroegtijdige zoo wel als op tijdige verlosfingen volgt, en Dr. DAVIS voorgeeft, dat zij na verlosfingen en miskramen voorkomt, zoo heb ik nog geene enkele waarneming van dien aard gelezen; alhoewel ik daarom niet wil beweren, dat dezelve niet bestaat.

Nog meer bijzonder is het evenwel, mijns bedunkens, dat het juist na zulk eene vroegtijdige verlosfing plaats vond, welker oorzaak niet dadelijk in den *uterus* zelven gelegen schein, maar welke, *per consensum*, een gevolg der *Pleuritis* was. Zoodat men hier zoude kunnen stellen (als ik het zoo eens uitdrukken mag), dat de *causa proxima* der *Phlegmatia* was de *Partus praematurus* en de *causa remota* de *Pleuritis*, en men dus hier de *Phlegmatia alba dolens* als *secundaire* ziekte hebbe te beschouwen.

Eene andere bijzonderheid, welke hier in 't oog valt, is, dat de ziekte haren aanvang nam met *pijn in de kuit*, daar, volgens de bekende waarnemingen, gewoonlijk de pijn in de *regio iliaca* en de liezen begint, en zich naar de *labia*, de dijen, knieën, ja tot de voeten en teenen toe, scheutswijze verspreidt; ofschoon Dr. HOSACK zegt, dat de eerste aandoeningen meestal omstreeks de dikte van het been (de kuit?) ontstaan, en niet in de liezen en het bekken, (vergel. MOLL en VAN ELDIK, *Practisch Tijdschrift*, 3de jaarg. bl. 208.) en, volgens SCHMIDTMULLER, heeft men ook de ziekte met pijn in de kuit zien beginnen. Ook de zwelling begon hier aan de kuit, en breidde zich eerst naar beneden en daarna naar boven uit; en hoewel, volgens Dr. DAVIS, de zwelling het eerst zichtbaar wordt in de schaamstreek, en van daar naar beneden tot de teenen toe daalt, en dit als een *pathognomonisch* teeken door anderen wordt opgegeven, zoo begint ook, volgens BURNS, somwijlen de zwelling aan de kuit, en stijgt langzamerhand naar boven. (*Pract. Tijdschr.* 1ste jaarg. bl. 10.) In onze waarneming bepaalde de zwelling zich echter hoofdzakelijk tot het geheele onderbeen, daar slechts het onderste gedeelte der dij in de zwelling begrepen was.

Dat deze ziekte toch waarlijk *Phlegmatia alba dolens* was, daarvan strekten mij de hoofdtoevallen, welke door onderscheidene Schrijvers, als aan deze ziekte eigen, worden beschreven, en welke ik bij mijne lijderees waarnam, ten duidelijksten bewijze. Immers de pijn, de bleeke, veerkrachtige zwelling, de afwezigheid van *oedema*, het onvermogen ter beweging, de koorts, de snelle, menigvuldige, niet volle of harde pols, de gastrische verschijnselen, met witte, beslagene tong, waren zoo vele teekenen, welke mij al spoedig de *Phlegmatia alba* deden onderkennen.

Door Dr. VAN ELDIK (*Pract. Tijdschr.* 1ste jaarg. bl. 14) wordt als een kenmerk, waardoor onze ziekte van de waterzuchtige zwelling wordt onderscheiden, opgegeven, dat de zwelling bij haar aan het bovenste gedeelte der onderste ledematen begint; terwijl bij de waterzucht de voeten het eerste zwellen, en vervolgens de beenen bovenwaarts langzamerhand dikker worden. Volgens deze opgave, zoude het door mij waargenomen geval eenigzins aan waterzucht grenzende schijnen geweest te zijn; edoch de voorafgegane pijn in de kuit, de daar ter plaatse begonnene en zich eerst naar beneden en toen naar boven verspreidende zwelling, het niet achterblijven van een kuiltje na drukking met den vinger, in vereeniging met de overige *symptomata*, waren mij genoegzaam, om dit geval voor *Phlegmatia alba dolens* te houden.

Volgens Dr. CASPER zoude de *Phlegmatia alba* veel overeenkomst hebben met den *Rheumatismus lymphaticus*; intusschen zegt Dr. VAN ELDIK, dat onze *Phlegmatia* de bovenste gedeelten der onderste ledematen het eerst aantast, terwijl zulks bij den *Rheumatismus lymphaticus* omgekeerd plaats heeft. (Zie *Pract. Tijdschr.* 1ste jaarg. bl. 14.) Nu zoude men, volgens dit laatste, mijne waarneming voor *Rheumatismus lymphaticus* kunnen houden; doch ook hier was het bijzondere beloop der zwelling, in verband met de andere teekenen, een duidelijk kenmerk der *Phlegmatia alba dolens*.

VERHAAL VAN EEN TOGTJE NAAR DE PLANTAADJE ZEEZIGT,
IN SURINAME.

(Vervolg en stat van bl. 375.)

Schoon ik meermalen, bij den aanvang van mijn verhaal, de *Westindische* gastvrijheid geroemd heb, zult gij toch, zoo ik geloof, u nauwelijks kunnen verbeelden, hoedanig hier, vooral op plantaadje, de gastvrijheid wordt uitgeoefend. Reist te dien einde in uwe verbeelding met ons naar *Buysen-vlijt*, waar de bruidegom ons met andere gasten tegen Vrijdag genoodigd had. Wij kwamen tegen half elf ure des morgens daar aan, en zagen van lieverlede eenige andere gasten opdagen, meest allen in vaartuigen door 4 à 6 jongens geroeid, en voorzien van hunne *footboys*. Allen waren hier welkom, zoo wel genoodigden als ongenoodigden, (want van zulken waren er ook een paar aanwezig.) Na het *breakfast* was er in het woonhuis van *Buysen-vlijt* geene genoegzame gelegenheid voor alle de gasten tot het middagdutje, en, welverzekerd van niet afgewezen te zullen worden, wandelden zoo velen, als lust hadden tot slapen, naar eene naburige plantaadje, met oogmerk om tegen theedrinkenstijd terug te komen. Voegt hierbij, dat alle de gasten te zamen zeker een dertigtal slaven, zoo wel roeijers als *footboys*, bij zich hadden, die allen toch ook eten moesten; en behoef ik dan wel verder te beoogen, dat men niet ligt eenig ander land zal aantreffen, dat in gastvrijheid deze kolonie overtreft?

Nadat wij tegen vier ure weder allen op *Buysen-vlijt* verzameld waren, en nog een of twee gasten zich bij de overigen gevoegd hadden, werd de vrolijkheid op nieuw algemeen. Wij rookten, wij pŕzatten, wij lachten, wij wandelden; sommigen probeerden het paard van onzen gastheer; in één woord, wij hadden een regt landelijk feest.

De gastheer verschaftte ons ook nog het genoegen van twee jonge slaven te laten roepen, corspronkelijke *Afrikanen*, die hier nog niet lang in het land, althans nimmer aan het fort geweest zijn, welke ons allen vermaakten door de vlugge en kunstige sprongen, welke zij reeds in hun land geleerd hadden. Wij hielden ons overtuigd, dat, indien deze knapen gelegenheid hadden die kunst verder te beoefenen, zij zeker eerlang met de grootste springers uit *Europa* zouden kunnen wedijveren.

Terwijl deze springers het gezelschap door hunne vaardigheid vermaakten, kregen wij, van eene andere zijde, eene vertooning van eenen anderen aard, die ons weldra van onze plaatsen opjoeg. Wij ontdekten eene slang (iets, dat juist geene zeldzaamheid hier is) die regelregt naar ons toe kwam kruipen. Er zijn sommige menschen in dit land, die beweren een *arcanum* te bezitten, waarmede zij anderen, bij wijze van voorbehoeding, beveiligen kunnen tegen elken slangebeet. Zij oefenen hetzelfde uit door eene *incisie* boven den pols, waarin zij zeker vocht inwrijven, dat in staat zou zijn elke slang vrees voor hen in te boezemen. Offchoon verscheidene menschen, zelfs *Europeanen*, aan het uitwerksel dier insnijding geloof hechten, bevonden zich echter eenigen onder ons gezelschap, die werkelijk die cuur ondergaan hadden, en echter de naderende slang even zoo wel vermijdden als wij, die niet tegen den slangebeet gesneden waren. Alleen de Directeur K. had den moed, het kruipend dier van achteren in den nek aan te grijpen, en aldus te smoren. Ik weet ook nog het voorbeeld van iemand, die, offchoon die insnijding ondergaan hebbende, echter eenmaal zoo hevig door eene slang gebeten werd, dat hij het niet ligt weder wagen zal, dit dier aan te raken. Dit althans bewijst zeer weinig ten voordeele van het uitwerksel dier inwrijving.

Langzamerhand kregen wij nu ook weder het onaangenaam bezoek der *musquiten*, en wilden wij niet aan onophoudelijke beten blootgesteld blijven, zoo waren wij genoodzaakt, gelijk wij de beide vorige avonden op *Zeezigt* en de *Dageraad* ook gedaan hadden, een groot vuur voor het huis te laten aanleggen, en daar rondom te gaan zitten: de rook is het eenigste middel, om die lastige infekten weg te jagen, althans voor een groot gedeelte; want, offchoon wij een vuur aangelegd hadden, gelijk men nauwelijks in de koudste landen in de maand Januarij zou ontfteken, voelden wij echter nu en dan hunne beten. Ergere bezoeking had zekere Directeur B.... kunnen hebben, die, mede met ons rondom het vuur gezeten zijnde naast een der kanonnen, welke voor het woonhuis geplaatst zijn, bij ongeluk de kap aanraakte, welke het zinkgat van dat stuk geschut dekte. Oogenblikkelijk kwam daar onder uit een zwerm *marbonsen* (soort van wespen) voor den dag, waarvan er een onvriendelijk genoeg was, hunnen verstoorder een' steek op de regterwang toe te brengen, die, schoon dezelve zijn aangezigt eenigzins deed zwellen, hem nogtans geene hevige pijn scheen te veroorzaken.

Eindelijk was het ook weder tijd geworden, ons aan tafel te plaatsen, waar gulle blijdschap en vrolijke scherts den hoofdtoon voerden, en onder welke wij tot lang over middernacht bijeenbleven. Regt grappig was het gezigt, dat wij, lang reeds aan tafel gezeten zijnde, achter ons hadden op de menigvuldige *footboys*, die allen onder elkander op den grond lagen te slapen, de verdere bediening der tafel aan het huissvolk op *Buysen-vlijt* overlatende. Gaene minder belagchelijke vertooning leverde hun ontwaken op, toen elk opgeroepen werd om zijnen meester naar het vaartuig te volgen, dat hem weder naar huis moest brengen. Wat ons betrof, wij besloten, het voorstel van den bruidegom, onzen gastheer, aan te nemen, dien nacht bij hem op plantaadje te blijven slapen, en eerst den volgenden morgen naar *Zeezigt* terug te gaan: de hangmatten werden dus spoedig voor ons klaar gemaakt, en weldra sliepen wij zoo vast in, dat wij noodig hadden, des morgens door de *footboys* gewekt te worden.

Nog vrolijk denkende aan de menigvuldige genoëgens van den vorigen dag, vertieten wij na het ontbijt onzen gastheer. Mijne beide medgezellen verkozen den weg naar huis te voet af te leggen; terwijl ik mij na hun vertrek in het pontje zette, dat ons den vorigen dag naar *Buysen-vlijt* gebragt had. Aldus in eenzaamheid gezeten, kortte ik den tijd met lezen in de *Disticha* van C'ATO, waarvan ik een exemplaar van den bruidegom ten geschenke had ontvangen. Aan de plantaadje *Clemensburg* genaderd zijnde, kwam de *footboy* van onzen vriend D. R. mij aan den oever der kreek zeggen, dat de beide wandelaars daar op mij wachtten. Hier stapte ik dus uit het vaartuig, om verder met hen naar *Zeezigt* te kuifjeren. Wij lieten, na even bij den Directeur R....., die den vorigen dag een onzer tafelgezellen geweest was, verroefd te hebben, ons de kreek overzetten, en gaven last aan de roeijers, om het vaartuig naar huis te brengen, en aldaar het *breakfast* te bestellen. Na een kort bezoek op *Zeewijk* en *Nieuw vas comme je te pousse*, wandelden wij langs denzelfden oever der kreek voort tot de plantaadje *den Briel*, alwaar de Directeur R... ons wilde overhalen, het *breakfast* te blijven gebruiken, waarvoor wij echter heuschelijk bedankten. Wij konden immers niet weigeren, eenige verfrisching te gebruiken en eene cigar te rooken. Van dit laatste sprekende, zou ik, mij herinnerende, door wie en in welk gewaad ons het komfoortje met vuur werd aangeboden, eene opmer-

king hierbij kunnen voegen, juist wel niet vreemd op plaatje, maar vreemd zeker voor *Europesche* oogen, indien ik niet vreesde, dat deze brief welligt in handen mogt komen van de eene of andere onzer lieve *Hollandsche* meisjes, die zeker blozen zouden, als zij vernamen, dat wij, met *mon-sieur* TARTUFE, geen zakdoek bij de hand hadden, of, om een meer lokaal idée te bezigen, geen banaanblad aan het voorwerp, dat voor ons stond, hadden uitgereikt.... Doch stelt u gerust, mijne lieven! de Natuur zelve is naakt, en juist hare naaktheid levert het bewijs op van hare onschuld. — Dit voor onze lieve vriendinnen; maar u moet ik ernstig waarschuwen, om dezen regel niet te algemeen op te vatten: integendeel, houdt het met mij daarvoor, dat deze regel aan menige uitzondering onderhevig is, maar dat de gewoonte bij vele onzer halfnaakte zwarte schoonheden de onschuld tot eene tweede natuur gemaakt heeft.

Op onze verdere terugwandeling had ik gelegenheid, het zaad van de *anilplant*, die hier overvloedig in het wild groeit, in te zamelen, om het binnen kort, met meer andere zaden van onze inlandsche gewassen, aan eenen in het moederland welbekenden *Botanicus* te zenden. De brandende zonnestralen noodzaakten ons voorts, onze schreden te verhaasten; en zoo kwamen wij binnen een kwartier uurs op *de Dageraad* aan, van waar wij ons naar *Zeezicht* lieten overzetten, met het vaste voornemen, dien dag en den volgenden verder uit te rusten. Want offchoon wij tegen Zondag ten maaltijd genoodigd waren op *Nieuw vas comme je te pousse*, waar de Directeur een spel aan de slaven zoude geven, zoo hadden wij vermeend, voor deze vriendelijke uitnoodiging te moeten bedanken, te regt begrijpende, dat, is er een tijd van komen, er ook een tijd van gaan moet zijn. Wat onzen gastheer betrof, daar hij voornemens was, den 1sten Augustus, bij het trouwen van den bruidegom, aan het fort weder tegenwoordig te zijn, en niet te lang van huis wilde blijven, drong hij er op aan, dat wij ons vertrek nog eenige dagen zouden uitstellen, 't geen echter onze bezigheden in de stad niet toelieten; zoodat wij nog al moeite hadden, hem te doen beloven, Maandagmorgen met den bruidegom en ons te zullen vertrekken. Wij hadden het genoeg, dezen Zaturdagavond nog bij ons te zien, en maakten toen de stellige afspraak, dat wij den volgenden dag het middagmaal bij hem zouden komen gebruiken, en op *Buyfen-vlijt* vernachten, om Maandagmorgen met de ebbe naar het fort te vertrekken.

Aldus heb ik u het een en ander van ons achtdaagsch verblijf op *Zeezigt* medegedeeld. Van onze terugzeize heb ik u minder te verhalen. Volgens afspraak verlieten wij tegen vijf ure de plantaadje *Zeezigt*; in het voorbijvaren legden wij even op *Nieuw vas comme je te pousse* aan, om den Heer s., die ons ten maaltijd genoodigd had, en zijne gasten te groeten. Bij onze aankomst vonden wij de Negers druk aan het dansen en zingen, daar het spel reeds eenen aanvang genomen had; terwijl nu en dan nog eenige andere slaven en slavinnen van de naburige plantaadjen aankwamen, om deel aan het spel te nemen.

U een denkbeeld van zoodanigen dans te geven, is niet wel mogelijk; men dient denzelven bij te wonen. om al het belagchelijke daarvan te zien. Een of twee trommen, of liever uitgehoolde boomstammen, ter dikte van circa een voet diameter, waarover een ruw vel of blaas gespannen is, waarop de speler met de vlakke hand slaat, zijn de éénige instrumenten, die daarbij gebezigd worden, en al hun *accompagnement* bestaat in een' zeer eentoonigen rythmus van twee maten, snelle beweging, vierkwarts maat, de eerste maat verdeeld in één kwart, twee achtsten, kwart met stip en achtste, en de tweede maat in vier achtsten, kwart met stip en achtste. De vrouwen, die geen deel aan den dans nemen, heffen daarbij eene vrij eentoonige melodie aan, welke echter over het geheel zuiver genoeg gezongen wordt. Het instrument, dat haren zang begeleidt (*jorrejorrs* genoemd), bestaat uit eenige aan elkander geregene stukjes hout, in den vorm van schulpen gesneden, welke zij, door beweging met de handen, op de halve maat tegen elkander doen klepperen. Gewoonlijk danst slechts een of twee paren te gelijk, altijd dezelfde pasfen en dezelfde figuren makende, tot dat zij door anderen afgelost worden.

Nadat wij een tijdlang dit schouwspel hadden aangezien, namen wij afscheid van het gezelschap op *Nieuw vas comme je te pousse*. en roeiden verderop naar *Buysen-vlijs*, waar wij eerst om 8 ure 's avonds aankwamen.

Den volgenden morgen was alles reeds vroeg in de weer; de bruidegom had dezen nog iets te belasten; gene had andere instructiën te vragen; de *footboys* hadden nu dit, dan dat weder vergeten, en zoo werd het zeven ure, toen wij ons in het vaarttuig zetteden. Wij hadden twee pontjes tot onze beschikking; in het eene, waarin wij ons bevonden, hadden wij niets anders medegenomen, dan hetgeen wij onderweg

nog noodig mogten hebben; het andere was geladen met onze koffers en bananen voor de Negers. Ook nu weder toonden onze roeijers (op twee na dezelfde, die ons naar *Zeezigt* gebracht hadden) hunne kunst, daar zij niet de minste moeite aanwendden, om het andere vaartuig vooruit te blijven, en echter niet door hetzelfde konden ingehaald worden. Nabij de plantaadje *Brunswijk* maakte onze vriend v. t. mij opmerkzaam op eene pleisterplaats der Boschnegers, gelijk er nog slechts drie zijn, waar het hun geoorloofd is, tij te stoppen.

Aldus voeren wij, met overheerlijk weder, tot de plantaadje *Beekvliet*, naast *Charlottenburg* gelegen, alwaar de oude Directeur s c u . . . . ., de oudste kolonist, ons aller-vriendelijkst ontving. De man sprak nog van mijnen zaligen grootvader, van mijnen vader, dien hij zeer jong gekend had. Ten uiterste over zijne ontvangst voldaan, wandelden wij naar *Charlottenburg* langs een pad, waar de geur der banille, welke in het wild groeide, onze reukorganen streelde. De Negers van ons vaartuig, dat wij vooruitgezonden hadden, vonden wij bij onze aankomst reeds bezig met hunne bananen te koken en te roosten.

Op aandrang van den Heer r. besloten wij op *Charlottenburg* het volgend tij af te wachten, en alzoo het middagmaal zoo wel als het *breakfast* bij hem te gebruiken, hetgeen onze roeijers zeker niet kwalijk opnamen. Behalve eene wandeling 's middags naar den Directeur b., op de naastbijgelegene plantaadje *Liverpool*, bragten wij voorts den overigen dag door op *Charlottenburg*, en vertrokken tegen negen ure, nadat het andere vaartuig een groot half uur ons reeds vooruitgegaan was. Onze roeijers hadden echter geen uur tijds noodig, om het in te halen; wij lieten het op zijde komen, gaven de Negers eenige versterking, en vermaanden hen ons te trachten bij te blijven.

Het was vier ure na middernacht, toen wij, op de rivier *Suriname*, de plantaadje *de Morgenstond* voorbijkomende, aldaar de pont van *Zeezigt* vonden liggen, die Donderdags te voren naar het fort vertrokken was, en nu weder op weg was naar de *Motkreck*. De Negers van dat vaartuig reikten ons eenige brieven over, die hun in de stad voor ons medegegeven waren. Nu naderden wij langzamerhand de stad; en, offchoon de vermoeidheid der roeijers hunnen slaaplust opwekte, slapten wij echter ten vijf ure aan de *Steenknip*

(eene andere landingsplaats, vlak over het Gouvernementshuis gelegen) aan wal.

De tijd verbiedt mij, hier nog iets bij te voegen. Groet alle mijne vrienden, en geloof mij steeds

Paramaribo,
14 Aug. 1824.

T. V.

Q. N.

DE SILO.

Men verhaalt, dat er in het aloude *Egypte*, niet verre van de *Oafis* van de *Delta*, een *Europeër* woonde, die zijne velden in vrede bebouwde, omringd van zijne dochters, en, in rust en onschuld, gelukkig leefde. Intusfchen had de Generaal BONAPARTE de *Franschen* in het vaderland der PHARRAO's geleid; derzelve leger was voor *Alexandrië* geland; het had *Kairo*, de *Piramiden*, *Thebe*, *Helopolis* gezien; maar de *Turken* vngtten voor hetzelfde, lokten het in de woestijn, en droegen zorg, alles op hunnen doortogt te vernielen en in brand te steken, ten einde hetzelfde aan hongers, dorst en allerlei ellenden prijs te geven. Ook de velden des *Europeërs* werden, op hunne vlugt, door hen verwoest, zijne landelijke woning vernield; en zijne dochters in slavernij weggevoerd. Wanhopig zwierf hij eenigen tijd rond, zonder woonstede, zonder wijkplaats, en, vol verlangen om zijne dochters te wreken, wende hij zich tot de *Franschen*; befloten hebbende, hun ten gids in de woestijn te verstreken. Hij vond de troepen afgemat en aan het gebrek ter prooije; de honger folterde het *Fransche* leger, en het had, tot lesfching van den dorst, niets dan brak en ongezond water. Desnietteenstaande trok het moedig tegen den vijand op; terwijl intusfchen de bevelhebbers elkander met angstige bezorgdheid raadpleegden, hoe zij, na de vermoefjenissen van den dag en de gevaren der onophoudelijke fchermutfelingen, in de nooddruft der foldaten zouden voorzien. Nu verfcheen de *Europeër*. Een langdurig verblijf in *Egypte* had hem alle de gewoonten en geheime hulpmiddelen des lands leeren kennen, en hij ging voor den Generaal uit, met kracht den grond trappende, en naar het gerucht zijner stappen luisterende, waarbij dezelve een dof geluid terugkaatste en een dik stof zich verhief. Eindelijk, toen de zon was onderge-

gaan en de schemering zich begon te verspreiden, meende de gids eensklaps een' helderen klank te hooren, en stond stil, van nieuws op den grond trappende. „Hier, hier is het!” riep hij uit; „hier is eene *silo!*” Op dit onbekende woord zagen allen elkander met bevreemding aan, terwijl de gids voortging met het terrein te onderzoeken, om zich van den omvang derzelve te verzekeren; en nu verzocht hij, dat men den grond opgroef ter plaatse, welke hij aanwees. De soldaten gehoorzaamden, wierpen het zand her- en derwaarts, en reeds begon het gemor der ongeloovigheid hunne werkzaamheid te verlammen, toen op ééns het houweel als weg-zonk in de drooge en afgescheidene graankorrels, en dezelve te midden van den zandgrond verspreidde. Men had, namelijk, eene *silo* gevonden, en de ontzaggelijke hoeveelheid koren, welke dezelve bevatte, voedde en redde het gansche leger.

Deze wijs van het graan in den grond te bewaren, en hetzelfde voor ontkiemen te behoeden, hebben de *Franschen* aan *Egypte* te danken, en de krijgsgtogt van *Syrië* schonk hun de kennis, of althans-de ervaring, van deze manier, om het graan te beveiligen tegen de gevaren, aan welke het door gisting of door infekten, die het verteren of verslinden, is blootgesteld. Men vertrouwt het aan den grond, waaruit het is voortgesproten, en deze schenkt hetzelfde alzoo ten tweeden male aan den mensch, om hem te voeden. De Heer *TERNANUX*, die geene middelen ongebruikt laat, om der menschheid van nut te zijn, heeft alreeds *silo's* te *St. Ouen* doen zamenstellen, en dezelve op dezen eigen' stond in het openbaar geopend.

DE BARMHARTIGE SAMARITANEN VAN ONZEN TIJD.

In den oorlog van 1799 trokken zich de arme *Waldenzen* in de valleijen van *Piemont* de gekwetsten van alle volken op het hartelijkst aan. Ten laatste, echter, waren alle de hulpbronnen dezer arme lieden geheel uitgeput. „Nu hebben wij niets meer,” spraken zij tot de kranke *Franschen*, „om u te verkwikken; maar, daar *onze* geboortegrond u geenen bijstand vermag te bieden, zoo willen wij u naar den *uwen* — dragen.” En nu vervaardigden zij terstond draagbaren, legden de zieken en gewonden op dezelve, droegen op deze

wijze meer dan driehonderd *Franfchen* over de ftele, ruwe, ongebaande *Alpen*, en bragten hen gelukkig in hun vaderland over. — Dat deden die *Waldenzen*, die, omdat zij van oudsher getrouw bleven aan het Evangelie, ook van oudsher door de *Franfchen* en *Sardiniërs* vervolgd, vertreden en vermoord zijn geworden!

SCHOKKENDE TEGENSTELLING.

De vrijwillige giften ter herbouwing van de *St. Paulus* kerk te *Rome* zijn reeds geftegen tot anderhalf millioen. En de ongelukkige *Grieken*!... Een Tempel te minder en eene *Natie* te meer: zou dit Hem, die niet woont in Tempelen, met handen gemaakt, niet welbehagelijker zijn? Dat elk Christen-, dat elk menfchen - hart antwoorde!

VERKOOP VAN VROUWEN TE LONDEN.

(*Tablettes Anglaifes. Bruxelles, 1825.*)

Qui que tu fois, elle [la femme] est ou fut ta mère.

LE GOUVÉ, *Mérite des Femmes.*

De regtbanken van *Londen* straffen, met eene aanmerkelijke geldboete, hem, die zoo meédoogenloos is van een beest te mishandelen; terwijl de regter zich genoodzaakt vindt het te bejammeren, dat de wet zich niet uitftrekt tot het voorkomen van de verlaging der belangrijkste helft des menfchelijken geflachts. Het fchijnt, integendeel, dat de regtsvormen der echtfcheiding, door den verkoop der vrouwe bij de gemeene volksklafte, gegrond zijn op gebruiken, door de aloude *Britten* overgeleverd, reeds vóór de *Deenfche* Dynaftiën. Een man, over zijne vrouwe niet tevreden, aan hare getrouwheid twijfelende, of bewijzen hebbende van haar wangedrag, wil fcheiden. Hij deelt zulks zijner echtgenoot mede. Beiden begeven zich, op marktdag, naar het plein, waar deze gehouden wordt. De man leidt zijne vrouwe aan een touw. om den hals: vastgemaakt. Hij bindt haar met hetzelfde, ter plaatfe, waar het vee wordt verkocht, en verkoopt haar in het openbaar, in het bijzijn van getuigen. Gemeenlijk gefchiede de waardering door een' deurwaarder, zeer dikwijls door den

man zelf'. Wanneer de prijs vastgesteld is, die zelden eenige weinige (*Eng.*) schellingen te boven gaat, maakt de koper de vrouw los, ment haar, als 't ware, bij het uiteinde van het touw, en ontbindt haar niet, vóór dat hij aldus het plein ter helfte is doorgestaan. Deze foort van verkoop, in *Engeland* zeer gemeen, worden door het volk aangeduid met den naam van *hornmarket*, de horenmarkt. De koper, altijd weduenaar of ongehuwd, is doorgaans een liefhebber der verkochte koopwaar. De aldus verkregene vrouw wordt daardoor de wettige echtgenoot van den koper. De kinderen, uit deze vereeniging geboren, worden als wettig beschouwd: de wet tegen het overspel en de *bigamie* kan echtgenooten, dus gescheiden en in nieuwe betrekkingen levende, niet bereiken. Somwijlen, evenwel, verbindt zich de vrouwekoper, door kerkelijke inzegening, van nieuws met dezelve, ten einde den stand zijner kinderen tegen allen twistgeding te verzekeren. Een *Engelsche* Lord heeft, vóór eenige jaren, een bewijs geleverd van hetgeen ik zoo even zeide. Deze Lord, de vrouw van zijnen lijfknecht geschaakt en daarna gekocht hebbende, deed zijn huwelijk, op voormelde wijze, kerkelijk erkennen.

Op den 12 April 1817 kuijerde ik over de beestenmarkt van *Smithfield*. Eene ontzaggelijke volksmenigte was aldaar verzameld. Ik zag een' man, die poogde een touw te slaan om den hals eener jonge en ongemeen schoone vrouw. De ongelukkige verzette zich en worstelde uit alle magt tegen deze daad van geweld. Naardien zulks een groot gerucht en een' oploop verwekte, nam een geregtsdienaar de echtgenooten in verzekerde bewaring, en bragt dezelve bij den schout. Aldaar ondervraagd, beschuldigde de man zijne vrouw van echtbreuk, welke zich daarvan niet volkomen wist vrij te pleiten. Het gevolg was eene gemoedelijke vermaning tot eensgezindheid; waarna beiden in vrijheid werden gesteld.

Te *Doncaster*, op het plein *Buttacrofs*, had op den 9 December 1816 een dergelijke verkoop plaats, te midden van een' verbazenden toeloop van volk, waar men eenen man zijne vrouw aan een' schilder zag verkoopen, voor den matigen prijs van vijf en een' halven schelling.

Op den 30 Januarij 1817 werd eene vrouw te *Wellington* verkocht voor den spotprijs van een' en een' halven schelling; terwijl de koper bovendien nog een kwartje bier ontving, om op de gezondheid des verkoopers te drinken.

Eene andere vrouw, nog geen twintig jaren oud, werd, met eene ongehoorde onbeschoftheid, op den 4 April 1817, met het touw om den hals, naar het vlek *Dartmouth* gefleept door haren eerlidozen echtgenoot, en verkocht voortwee guinjes. Het zigtbaar heftig zielelijden dezer ongelukkige, eerst sedert anderhalf jaar gehuwd, wekte de levendigste deelneming van allen. Te midden van haar ellendig noodlot had zij het geluk, het eigendom te worden van hem, die haar voorheen bemind had.

Een postiljon, SAMUEL WALIS geheeten, bragt desge- lijks zijne vrouw ter markt te *Canterbury*, en bond haar, met een' halster om den nek, aan een' der palen, te zelfden einde dienende voor het vee; waarna zij door hem in het openbaar werd geveild. Een andere postiljon trad toe, om de aldus ten toon gesteldé vrouw te koopen, welke hem gelaten werd voor eené gallon (viëf fleschen) bier en een' schelling, in tegenwoordigheid van tallooze aanbouwers. De verkooper was slechts zes maanden gehuwd geweest; zijne vrouw telde negentien jaren.

Een soldaat, met name TONE, met groot verlof te *Northampton* zich bevindende, en reden meenende te hebben, om de huwelijkstrouw zijner wederhelft te verdenken, besloot, zich van haar op gezegde wijze te ontdoen; terwijl hij, schoon vruchteloos, nog partij zocht te trekken van zijne waar. Bij opbod werd zij ten verkoop aangeboden, voor drie pence (stulvers) ingesteld, en toegewezen aan een' liefhebber voor zes pence. Zij werd afgeleverd met den halster, onder het gejuich eener groote volksmenigte.

Niet alleen de verkoop der vrouwen door hare mans heeft een openbaar gezag; maar ook die der mannen door hunne vrouwen, hoewel zeer zeldzaam, is niet zonder voorbeeld; en, ofschoon de regters den mannelijken verkoop afkeuren, durven zij échtet deszelfs nietigheid even min handhaven, als van dien der vrouwen.

Eene zaak van dusdanigen ongemeenen aard werd gebragt voor den eersten overheidsperfoon van *Drogheda*. Eene vrouw, met namé MARGARETHA COLLINS, verklaagde haren echtgenoot, als haar verlaten hebbende, om met eene andere vrouw te gaan leven. De man verklaarde, te zijner verontschuldiging, dat zijne vrouw van een allerboosaardigst karakter was; dat zij, in hare woede, hem aan haar, welker eigendom hij thans was, bij verkoop had afgestaan en gele-

leverd voor twee pence; dat, herhaalde malen, zijne eerste vrouw hem zoo geweldig had gebeten, dat hij, nog na verloop van verscheidene maanden, sinds welke hij reeds haar niet meer toebehoorde, daarvan de merkteekens omdroeg, (welke hij inderdaad vertoonde.) De vrouw, welke hem gekocht had, als getuige geroepen, bevestigde deze daadzaken, alsmede den verkoop, en verklaarde, dat zij dagelijks meer en meer voldaan was over hare aanwinst; dat zij vermeende, dat er geene wet bestond, welke haar konde bevelen van dezelve afstand te doen, naardien het regt der vrouwe, om haren man, met welken zij niet tevreden was, te verkoopen aan eene andere vrouw, welke met hem gediend was, behoorde gelijk te staan met dat des mans, wiens regt te dezen werd erkend, inzonderheid, gelijk in het onderhavige geval, wanneer er eene wederzijdsche overeenstemming plaats greep. De aanklaagster werd zoo zeer verbitterd over het pleit, zoo vol gezond verstand, der koopvrouwe, dat zij, het ontzag vergetende, hare beide wederpartijen in het aangezigt vloog, en, zoo men hen niet had gescheiden, dezelve met hare tanden en nagels zoude verscheurd hebben.

Hoe toch laat zich de voortplanting van zulk eene schandelijke gewoonte, uit de eeuwen der barbaarschheid, tot op onze verlichte dagen, overeenbrengen met den Christelijken Godsdienst? Ik waag het geenszins, dit vraagstuk op te lossen; mij bepalende tot de opmerking, dat dit schandelijk gebruik onafgebroken is in stand gebleven; dat het, als 't ware, dagelijks in praktijk wordt gebragt; dat, wanneer eenig overheidsperfoon der Graaffchappen, van dergelijke verkoopen tijdig onderrigt, dezelve trachtte te beletten, door middel van geregtsdienaars of deurwaarders, het graauw hen altijd heeft verdreven, handhavende hetgeen het als zijn onvervreemdbaar regt aanmerkt. (*)

(*) In de *Engelsche* dagbladen stond, dezer dagen, dit artikel: „ Een zekere HILTON heeft zijne vrouw verkocht op de markt van *Brighton*. Naardien alle de aldaar verkochte voorwerpen een Regt betalen, vervoegde zich de opzichter bij hem, om een' (*Eng.*) schelling in te vorderen, aangezien het verkochte voorwerp (de vrouw) was begrepen in het artikel der niet uitgedrukte voorwerpen. De echtgenoot wilde niet meer geven dan 8 (*Eng.*) stuivers; een Regt, geheven wordende van een beest, dat wij ons schamen hier te noemen: eindelijk liet hij zich overreden, om het gevorderde te voldoen. De vrouw is verkocht voor 30 schellingen. Men heeft echter last gegeven, om den verkooper in Regten te vervolgen.” — *Vers.*

THEE VAN BAKSTEENEN.

(Uit G. TIMKOWSKY'S *Reise nach China.*)

Wie zou gelooven, dat er eene soort van *baksteen* bestaat, welke tot *eten* en tot *drinken* dient? En toch maken de *Chinezen* zulke baksteenen uit het overblijfsel der thee, welke, met eene klevende stoffe vermengd, in den oven wordt gedroogd. In geheel *Siberië* worden deze steenen gestampt, met heet water, melk en zout, ook wel met boter, gemengd, en zoo met veel immaak gebruikt. Tot tijd en wijle, dat zij op die wijze genoten worden, gaan zij, als eene *gangbare munt*, van de eene in de andere hand over.

 VERSCHILLEND GEBRUIK VAN HET WOORDJE VAN OF VON
 IN DUITSCHLAND EN OP CURAÇAO.
(Uit de *Curacaosche Courant* van 23 Maart 1826.)

Wij zien in de *Duitsche* nieuwspapieren, dat het thans in *Duitschland*, en vooral in die landen, welke onder de Vorsten van het Heilige Verbond staan, op nieuw, op zware boeten, verboden is, om het voorzetsel *van* vóór den familienaam te gebruiken, aan hen, die niet van adel zijn, en dat dit woordje *von* of *van* alleen aan den Adel wordt verleend. Dit doet ons denken aan het gebruik, hetwelk hier in deze kolonie plaats heeft, alwaar de slaven den familienaam hunner meesters aannemen, met het voorzetsel *van*; b. v.: een slaaf, die den Heer A. toebehoort, wordt genoemd *JUAN VAN A.*; zoo ook *PEDRO VAN B.*, *MARTIN VAN C.* enz. Het voorzetsel *van*, hetwelk dus bij het Heilige Verbond het kenteeken van adel is, wordt in de koloniën gebezigd als kenteeken van den slavenstand.

GIDEON ERNST VAN LAUDON.

Deze groote Veldmaarschalk der *Oostenrijkers* was, vóór den aanvang des zevenjarigen oorlogs, een onopgemerkt, arm Officier bij een *Hongaarsch* Grensregement. Wanneer hij, te dien tijde, bij elken uitstap te paard en iedere kleine reis, eik oord

naauwkeurig overzag, en daarna voor zich beoordeelde, of en hoe van hetzelfde in den oorlog partij te trekken ware, en wanneer hij te huis bestendig in krijgskundige werken en landkaarten zich verdiepte, vroeg hem zijne vrouw, KLARA VAN HAGEN, wel eens, waarom hij zich toch met dat studeren en navorschen zoo zeer vermoeide. „Dat „ alles heb ik noodig als Veldmaarschalk!“ antwoordde hij dan lagchende, En dit woord werd waar.

DE BOTERLEEUW,

In de *Villa Faleri* werd een groot gastmaal gegeven. Alle de Edelen van *Venetië* waren daar te zamen. Met schrik ontdekt de Ceremoniemeester, bij het opdragen van het nageregt, dat er een tafelftuk ontbreekt, gelijk weelde en praal zulks vorderen. Men raadpleegt den ouden PASINO, een beeldhouwer, die zich, met zijnen kleinzoon CANOVA, toevallig in het paleis bevindt; maar de grijsaard staat verlegen. Terstond heeft de jonge CANOVA eenen inval. Hij vraagt om een stuk boter, en kneedt, met eene meesterhand, zoo snel als schoon, hetzelfde tot eenen leeuw, die, op de tafel geplaatst, de bewondering van alle gasten wekt. Men vraagt naar den maker, en wil, dat hij in den kring der Edelen verschijne. Met eene bescheidene schroomvalligheid treedt de jonge kunstenaar de zaal binnen, om luide toejuichingen over eenen arbeid te ontvangen, die, vergankelijk van wege de stof, niettemin de voorbode was van die onsterfelijke werken, welke zijn beitel vervolgens uit marmer wrocht.

DE GELUKKIGE DOCTORALE ROES.

Zeker Arts werd, onverwacht, van eene vrolijke partij, waar de flesch drok was rondgegaan, gehaald bij een éénig kind van drie jaren, dat, plotseling door eene ongesteldheid overvallen, met een koortsig-rood aangezigt, bewusteloos lag te roghelen. De Dokter voelde den pols, schudde het hoofd, voelde zijnen eigenen pols, en zeide eindelijk: „Het knaapje is dronken.“ De verbaasde moeder weifelde, en gaf zelfs van verre te verstaan, dat zij deze uitspraak zelve als het uitwerksel van dronkenschap beschouwde. De Dokter

bleef echter bij zijn gevoelen, en bij onderzoek bleek, dat de kleine patiënt werkelijk zich aan eene flesch brandewijn vergrepen had. De genezing, diensvolgens ingerigt, had het gewenscht gevolg.

OM DEN WILLE VAN HET SMEER LIKT DE KAT DEN KANDELEER.

Alles, alles, wat bestaat,
 Wat zich zien of denken laat,
 Wat men riek' of hoor' of voel',
 Alles heeft zijn eigen doel.
 't Zij gij reist naar Gal of Brit,
 Naar den Moorman, zwart als git,
 Van het Zuiden tot het Noord,
 Naar het afgelegenst oord,
 Alles, wat u ooit omgeeft,
 Toont, dat elk zijn *waarom* heeft;
 En dat leert ons zonneklaar
 't Katje met den kandelaar.

Ziet eens, hoe het zindlijk dier
 Ijvrig en met groot plezier
 't Kaarsgerei al likkend schuurt;
 Hoe 't op ieder smetje tuurt,
 En het met de tonge wrijft,
 Tot geen vet meer overblijft.
 Ja, gewis, die zindlijkheid
 Dient met weidschen lof verbreed,
 't Beestje is schoon en rein en net;
 't Liket... maar enkel om het vet;
 Ja, alleen om 't vet, voorwaar,
 Liket de kat den kandelaar!

Menig oud en jong gezel
 Lijkt het katje wonder wel.
 Daar, waar hooffsche drukte woelt,
 En 't van wandlend goud krioelt,
 Of waar, in den hoogen raad,
 't Dier belang van kerk en staat,
 Geest en strekking van de wet,
 Honderdvoud uiteengezet,

Of, met reden lang of kort,
 Eindloos overwogen wordt, —
 Menig is er, waar ge ook kijkt,
 Die het beestje juist gelijkt.

Gaat op prachtige dinées,
 Of op statige priées,
 Woont concert en danspartij,
 Bals en maskeraden bij,
 Of ontvangt slechts in den hoek
 Van uw' warmen haard bezoek;
 'k Stel het vast, dat overal
 Zich het katje melden zal;
 Dat zich 't mondje in ploofjen trekt,
 't Spitse tongjen ijvrig lekt,
 En dat dikwijls veel geschiedt
 Om het smeer en anders niet.

Ziet dien jeugdigen persoon,
 Welgevormd gelijk Adoon,
 Die voor elk het hoedje ligt
 Met een lachjen op 't gezigt,
 Die, tot aller dienst bereid,
 Een modèl voor vriendlijkheid,
 Nooit zich vruchtloos nooden laat,
 Maar, waar hij gevraagd wordt, gaat,
 En, door 't welgekozen woord,
 Iedere gastvrouw ras bekoort;
 Vrienden, 'k denk hier, dat ge 't vat,
 Aan den kandlaar en de kat.

'k Denk aan 't katje en aan het smeer,
 Zie ik ginds een kruijg heer,
 Die, terwijl hij luchtig zwaait,
 Om de meisjes henen draait,
 Haar, wat intresfeert, vermeldt,
 En al 't damesnieuws vertelt;
 Die geen eind heeft voor zijn reën,
 Maar een' vloed van zoetigheën,
 Onder luiden lach en boert,
 Van zijn gladde lippen voert, —
 Ja, 'k denk, bij dat kruijg heer,
 Aan het katje en aan het smeer.

Als het vrouwtje koost en vleit,
 Als het meisje strikjes breidt,
 Neen, ik denk dan, wat geschied',
 Zeker aan het katje niet! . . . .
 Maar, als 't lief, aanminnig wicht,
 Als een neeffen of een nicht
 Bloempjes leest en bloempjes strooit,
 Oom en tante daarmee tooit,
 Kusjes geeft en kusjes neemt,
 En zoo zoet en lieflijk fleemt,
 o, Dan is 't mij, of ik waar'
 Een besmeerde kandelaar!

Als, met menig compliment,
 Zich een kaalrok tot mij weendt,
 Mij al buigende begroet,
 En met hoffijkheên ontmoet;
 Als hij, die zichzelf' beklagt,
 Van *mijn* vriendelijkheid gewaagt,
 En, terwijl hij voor mij staat,
 Niets dan van *mijn* goedheid praat,
 En zijn mond *mijn* menschlijkheid
 'k Weet niet welken lof bereidt, —
 Lieve vrienden, 'k denk dan waar
 Aan de kat en aan het smeer.

Als ik in een' winkel kom,
 ('t Is het zelfde nu, waarom)
 En ik vraag de juffer, daar,
 Naar de prijzen van heur waar;
 Als zij mij dan, zeer poliet,
 In de vorschende oogen ziet,
 Fleemend zegt: „Het is wat eel!
 'k Vraag een ander eens zoo veel;
 'k Geef het (maar alleen aan u)
 Waarlijk voor een' spotprijs nu.”
 'k Denk dan: „Om het smeer, voorwaar,
 Likt de kat den kandelaar!”

•. Het gaat er wonder toe!
 Lieve vrienden, vraagt gij, hoe?
 Ziet dan bij en om u heen,
 En gij schouwt er menigeen,

Die zich, om 't begeerde vet,
 Gretig aan het likken zet;
 Die zijn geest in banden dwingt,
 't Lijf in honderd bogten wringt,
 En, wanneer die ho ding al
 Hem een weinig moeilijk valt,
 Dan zichzelf' wijst op het smeer
 Van den gouden kandeleer.

Waarom kruipt baron, en graaf,
 En de grootste heer, a s slaaf?
 Waarom buigt zich de edelman
 In het stof, zoo diep hij kan?
 Waarom slikken velen, stil,
 De onvergulde bittere pil?
 Waarom dult; zoo menigeen
 't Bittere woord, schoon hard als steen?
 Waarom zien wij vaak de kunst
 Vrijen om der dwazen gunst? —
 Alles, vrienden, op mij ne eer!
 Om 't zoo zeer geliefde smeer.

Waarom wordt die schoonheid ras,
 Die vaak stuursch en spijtig was,
 Vriendlijk, lief, bevallig, goed,
 En als theebanket zoo zoet?
 Waarom kust haar rozemond,
 Die zoo veel bewondraars vond,
 En waar 't waas van 't schoone op leit,
 D'eigen mond der leelijkheid?
 Waarom wordt haar poezle hand
 't Deel van d'ouden vrek Argant? —
 Om het smeer, gelooft het maar,
 Likt de kat den kandelaar.

Zie ik in de wereld dan,
 Dat een groot, aanzienlijk man,
 Die zijn koets en paarden rijdt,
 Zijnen mindren vleit en vrijt;
 Dat hij, als het niemand ziet,
 Hem de hand van vriendschap biedt,
 En eens helder met hem klinkt,
 En eens lustig bij hem drinkt,
 En hem, als ter loops, mereen
 Een' zak guldens vraagt ter leen, —
 'k Denk dan, vrienden, weet gij was?
 Aan den kandelaar en de kat.

Als een schrander advocaat
 Bij partij ten maaltijd gaat,
 Of een eerlijk praktizijn
 Op een' vollen beker wijn

Zijn cliënten gul trakteert,
 Daar hij ampel besonjeert;
 Als een staatsman, heer of schout
 Ongewone feestén houdt, —
 'k Gun dan allen graag die pret;
 Maar ik denk alweér aan 't vet:
 't Katje, vrienden, likt, voorwaar,
 Slechts om 't smeer den kandelaar!

Ja, zoó gaat het te allen tijd';
 Waar gij ziet, of hoort, of zijt,
 In de stad en op het land,
 Op de zeeën en aan 't strand,
 Adel, burger, boer en heer,
 Allen doen het om het smeer.
 Deze houdt zich willens blind,
 Die onnoozel als een kind,
 Gene doof en deze stom;
 Maar — een elk heeft zijn *waars*
 Om het vet en smeer, voorwaar,
 Likt de kat den kandelaar!

Wel dan, vrienden, hoort mijn' raad!
 't Likken is somtijds niet kwaad;
 Maar draagt zorg steeds, dat het vet
 Nooit uwe eer en deugd besmet.
 Wel dan, 'k zeg het stont en stijf,
 Houdt die likkers van uw lijf:
 Want zij doen het, zoo gij ziet,
 Om het smeer en anders niet.
 Waar uw pad u brengen zal,
 't Is niet anders overal:
 Om het vet, 't is zonneklaar,
 Likt de kat den kandelaar.

GERARD BRANDT MAAS.

MORGENLIED. (*)

Daar komt de blijde morgen.
 Hoe schoon is zijn gelaat!
 Met hem verdwijnt de scheemring,
 En glanst de dageraad.

(*) Wij mogen onzen Lezers kenbaar maken, dat deze bevallige dichtregelen uit de pen vloeiden van „GERARDUS ABELS VAN DEN BERG, (u „Heeronyen, in *Vriesland*, van bedrijf Schoenmaker, die, hoewel in be- „hoefijge omstandigheden levende, zich menigmaal opgewekt vindt, om een „rijmpje of gedichtje te vervaardigen,” waarvan het hier medegedeelde ter proeve verstrekte.

Daar rijst aan de oosterkimmén
 De zon met majesteit,
 Van waar zij voor onze oogen
 Haar heerlijkst licht verspreidt.

Zij spiegelt zich in 't beekje,
 Dat kabblend henenvliet,
 En kaatst haar' lichtstraal weder,
 Voor ons, in 't schoonst verschiet.

Men hoort de vooglen zingen,
 In 't lieflijk morgenuur;
 Elk wijdt zijn blijde toonen
 Den Schepper der Natuur.

Ons eerst gevoel zij danken,
 Wen ons de morgen wekt;
 Daar Gij, o Hemelvader!
 Ons met uw zorgen dekt.

o Bron van vreugde en leven!
 Gij schonkt Natuur die pracht;
 Wij roemen in die weelde
 Uw wijsheid, liefde en magt.

DE ZONNEWIJZER.

Gij, Zonnewijzer! zijt het beeld
 Van menig Vriend, wiens gloed ons streelt,
 Zoo lang voorwaar, en langer niet,
 Dan ons de Zon haar stralen biedt!

A A N * * *

Men kan, zoo als gij zegt, juist allen der Poëten
 (En 'k stem 't u toe) geen Wijzen heeten;
 Maar, daar gij op den naam van Dichter niet kunt roemen,
 Behoef ik elken Gek ook geen Poëet te noemen.

L. V.

A A N E E N E N L A S T E R A A R .

Gedurig schimpt ge op mij in bittere lastertaal,
 En maakt aan elk bekend mijn feilen en gebreken.
 'k Lijd alles met geduld, terwijl 'k uw deugden maal,
 En van uw edel hart en braaf gemoed blijf spreken;
 Hoewel een ieder weet, zoo 'k mij niet 'zeer bedrieg,
 Dat ik, zoo wel als gij, alsdan bestendig lieg!

L. V.

M E N G E L W E R K.

PROEVE EENER VERGELIJKING VAN DE OUDE EN DE
NIEUWE BESCHAAFDE VOLKEN, TEN AANZIEN VAN
GEMEENSCHAPPELIJKE NUTTIGE INRICHTINGEN.

Door

A. VAN BEMMELÉN,

Predikant te Oosterhout. (*)

Wanneer ik deze Vergadering overzie, waarin ik thans de eer heb voor de eerste maal als Lid en Spreker op te treden, dan is het mij een aangenaam denkbeeld, dat zij, volgens het doel harer instelling, in zeker verband staat met alle menschelijke vereenigingen, die er, ten bestendigen zegen voor het menschdom, ooit of ergens bestaan, of geweest zijn, of nog zijn zullen. Immers in deze Vergadering zie ik een gedeelte van de vaderlandfche Maatschappij, welke zich door hare spreuk: *Tot nut van het algemeen*, en door hare hiermede overeenkomstige werkzaamheden, zoo loffelijk als weldadig onderscheidt; maar deze Maatschappij zie ik wederom zusterlijk de hand reiken aan andere Nederlandfche inrigtingen, waarin waardige medeburgers zich vereenigen, om wel verschildende gedeelten van den akker der menscheid te bearbeiten, maar waarmede zij toch allen, op kleiner' of grooter' afstand, ten doel hebben, om denzelven vruchtbaar te maken, en de schoonste vruchten van kennis, deugd en waar levensgenot te doen opbrengen. Schouw ik daarenboven rond bij andere thans bestaande Volken, dan zie ik dien heiligen kring der menschelijke eenheid zich hoe langer hoe meer verwijden; dan vind ik ook bij vreemden

(*) Uitgesproken in de Afdeeling der Maatschappij *Tot nut van het algemeen*, te *Ter Heide*, bij *Breda*, den 24 van Bloemaand 1826.

zulke maatschappelijke verbindtenissen, waaraan die mijner Landgenooten zich met eer en blijdschap mogen aansluiten; dan draag ik wel met reden roem op hetgene, dat mijn *Nederland* oplevert; maar ik verheug mij toch van ganscher harte over het goede en schoone, dat ik bij anderen vind, met welken naam zij ook heeten op de lijst der Natiën; en ik mag u, mijne geëerde Toehoorders! in gevoel van onze waarde, en in hoogen dank aan de hemelsche Voorzienigheid, toeroepen: Verblijdt u! wij zijn menschen; wij zijn burgers der wereld!

Als de zoodanigen dan, die onze betrekking op al het menschelijke, op geheel de wereld gevoelen, zien wij tusschenbeiden ook eens terug op vroegere Eeuwen, op voormalige Volken; doch wij doen dit niet, om, als albedrijvige ijveraars voor het nieuwe en hedendaagsche, uit te roepen: „Wij weten en doen het alles beter!” of om, als stilzittende bewonderaars van den goeden ouden tijd, te zuchten: „Ach! de vorige dagen zijn toch beter geweest, dan deze!” want waarlijk, wij zouden beide deze dingen noch uit wijsheid noch uit dankbaarheid zeggen. Maar wij brengen ons de langverloopene tijden voor den geest, om te zien, wat er toen reeds, door gemeenschappelijke pogingen, ten algemeenen nutte al of niet gedaan is: hierbij willen wij dan, met regte waardering en dankbare erkentenis van het verledene, ook onze voorregten hoogschatten, de tegenwoordige vorderingen naar verdiensten opmerken, den voortgang van alles, wat goed is, onder blijmoedige en aanhoudende werkzaamheid, hopen, en, bij alle afwisfeling van licht en duisternis, bij alle struikelen en vallen en opstaan, ons troosten met deze gedachte: Het menschedom gaat toch, al is het dan met langzame, en misfchien alleen voor het on-eindig helder ziende Oog merkbare stappen, maar echter gewisfelijk vooruit.

Het lust mij dan, mijne Heeren! met u zulk eenen vergelijkenden blik te werpen op het verledene en tegenwoordige, en u in dit uur verder voor te dragen eene *Proeve eener vergelijking van de oude en de nieuwe be-*

schaafde Volken, ten aanzien van gemeenschappelijke nuttige Inrigtingen. Meer dan eene proeve durf ik het niet noemen; want, al waren mijne krachten berekend, om dit onderwerp naar eisch te behandelen, dan zou het niet alleen den tijd, welken ik thans voor uwe aandacht met bescheidenheid vorderen mag, verre overschrijden, maar zelfs den inhoud van een gansch boekdeel kunnen uitmaken: het zal mij dus tot genoeg zijn, indien ik u hiermede slechts eenige aangename en nuttige oogenblikken, en eenige stof tot verder nadenken verschaft heb.

I. Indien wij den staat van vergelijking tusschen de oude en de nieuwe beschaafde Volken, ten aanzien der gemeenschappelijke nuttige inrigtingen, die zij tot stand gebracht hebben, proefswijze zullen opmaken, en ons dus, in de eerste plaats, tot de oude Volken bepalen; dan vergt gij zekerlijk niet van mij, mijne Hoorders! dat ik den ganschen kring der dus genoemde oude Geschiedenis met u doorloope; maar met eenige voorbeelden, even met den vinger aangewezen, zult gij u wel willen vergenoegen, om hiernaar het overige te beoordeelen.

Hier vestig ik dan mijne aandacht boven allen op de *Grieken*, dat in de geschiedenis der menschelijke beschaving beroemdste aller Volken, en op hunne navolgers, de *Romeinen*, die hen in meer dan één opzigt gelukkig op zijde gestreefd zijn; op die beide Volken, welker overgeblevene werken, nog tot op den tegenwoordigen dag, aanzienlijk veel bijdragen tot kennis en waardering van alles, wat waar, schoon en goed is in Goddelijke en menschelijke zaken. — Beschouw ik nu deze vermaarde Natien van naderbij, dan sta ik wel verbaasd, dat ik, buiten het staat- en krijgskundige, zoo weinige inrigtingen vind, welke van dien gemeenschappelijken geest, van dat heilzame *esprit de corps* getuigen, waardoor zoo wel de ware menschelijkheid, als de echte wetenschap ten krachdigste bevorderd wordt; maar het zij echter verre van mij, de blijken hiervan te miskennen, die de Geschiedenis in onuitwischbare trekken bewaard heeft! Neen! dan zie ik te *Sparta* en te *Athene*, die twee beroemdste Staten der

Griekſche Oudheid, inrigtingen op kosten van het Gemeenebest gemaakt, om jongelingen, door allerlei oefeningen van ligchaam en geest, voor den Staat op te voeden; hoewel men toch twijfelen mag, of zij, althans in de Republiek van LYCURGUS, niet meer geſchikt waren, om dappere en geharde krijgſlieden en blindelings gehoorzamende onderdanen, dan wel om redelijke menſchen en menſchlievende burgers te vormen. Dan zie ik vooral te *Athene* de beroemdſte Wijsgeeren hunne ſcholen openen, om jonge lieden van edelen aanleg met de leſſen der verhevenſte wijsheid te voeden, en voor den Staat of voor de Wetenschappen op te kweeken; maar ik mag het toch niet verbergen, dat aldaar, gelijk bijkans overal in de Oudheid, de opvoeding en vorming der vrouwelijke ſekſe, vooral als voorwerp van gemeenſchappelijke aandacht en medewerking, bijna geheel vergeten, en alzoo deze gewigtige helft van het menſchelijk geſlacht te jammerlijk verwaarloosd werd. Dan zie ik aldaar met genoegen het *Prytaneum* voor achtbare en verdienſtelijke Staatsmannen opgerigt, om hen aldaar, na welvolbragte loopbaan, op algemeene kosten te ontvangen en vereerend te onderhouden; hoewel er dan ook miſſchien minder waren, aan welke deze welverdiende eer te beurte viel, dan de genen, die het ostracisme der ballingſchap, of het onherroepelijk vonnis des doods, door hunne jaloerſche en ondankbare medeburgers, trof. Dan zie ik aldaar PERICLES geene moeite of kosten ſparen, om de ſchoone kunſten en de wetenschappen aan te moedigen, alle handen tot vergrooting van den nationalen roem te vereenigen, en zijn tijdvak vermaard te maken, als de Eeuw van PERICLES. Dan hoor ik aldaar SOCRATES, met nog edeler gemeenſchappelijken geest beziel, als Volksleeraar, naar de vatbaarheid en behoefte van eik, die hem voorkomt, ſpreken, om waarheid en deugd boven alles voor te ſtaan, en, ware het mogelijk, op te leiden tot dien Eenigen, wiens Goddelijke ſtem in zijn binnenſte ſprak, en aan wiens inſpraak de giftbeker zelfs, welken de vijanden des lichts hem toedienden, hem niet

ontrouw heeft gemaakt. Dan hoor ik aldaar DEMOSTHENE'S, als Volksredenaar, met al de kracht eener mannelijke welsprekendheid, ijveren tegen de vleitaal van eenen listigen PHILIPPUS, om den kwijnenden volksgeest nog, indierf het zijn konde, op te wekken, en het veege *Griekenland* aan het overheerschend geweld te ontrukken. Dan zie ik naderhand, te Rome, den edelen CICERO, als Vader des Vaderlands, in de voetstappen van DEMOSTHENE'S waardiglijk treden, om de belangen van den Staat, zoo wel als de aangelegenheden van bijzondere burgers, met woord en daad te handhaven, en de zinkende Gemeenebest-vrijheid nog, ware het mogelijk, te schragen. Dan zie ik, eindelijk, die zelfde Romeinen hunne voorgangers, de *Grieken*, in derzelve staats- of wetenschaps-inrigtingen meer of min op den voet volgen, en zelfs hunne aanzienlijke jongelingen, het zij dan uit noodzakelijkheid, of ook uit wellevendheid en mode, naar *Athene* zenden, om aldaar hunne geleerde en beschaafde opvoeding te voltoojen.

Doch hoe treft het mij, mijne Hoorders! dat ik op dit punt bijkans moet blijven staan, en bij die Volken van hooge beschaving zoo weinige vereenigingen van welonderwezene en welopgevoede menschen aantref, tot bevordering en algemeene verspreiding van kunsten en wetenschappen, van nuttige en allerwegen bruikbare kundigheden. Mogt men al eens hier of daar in *Griekenland* een Platonisch gastmaal zien, waar de wijsheid voorzat, en wijsgeerigen ernst met gulle vrolijkheid paarde, om de belangrijkste en bevalligste onderwerpen te behandelen, het bleef toch tot dien vriendenkring bepaald; het vond en zocht ook geene medewerking; maar liet het aan elken tijdgenoot en iederen nakomeling op zichzelf over, om nog wijzer, zoo men kon, of mischien wel nog dwazer te filozoferen. En wat zal ik dan uit de beroemde Eeuw der Romeinen hiermede vergelijken? Ja, AUGUSTUS verzamelde de fraaije vernuften zijns tijds aan zijn Hof; MECENAS noodigde hen aan zijnen disch, en de keurige vruchten van hunnen geest prikkel-

den zijnen smaak voor het schoone, gelijk de geurige spijzen zijner tafel hun gehemelte: zekerlijk, dit waren punten van vereeniging, om welke zij zich om strijd schaarden, en in het verfraaijen van hunne werken wedijverden; maar, al wil men zelfs niet vermoeden, dat de zucht, om te schitteren en zich te vermaken, hieraan wederzijds een groot aandeel zal gehad hebben, zeker is het althans, dat het geene duurzame verbindtenis tot stand gebragt heeft, waaruit iets goeds voor het algemeen welzijn is voortgevloeid. — Hoe zou men dus ook, tot beschaving der mindere klasfen, iets gemeenschappelijks bij deze Volken verwachten? In zoogenoemde Volksregeringen, het is waar, schenen alle staatsburgers een zeker gelijk aandeel aan de algemeene belangen te hebben; maar zij waren toch dikwijls de speelbal van woeste of listige volksmenners, die, na hun doel bereikt te hebben, op het onadellijke volk met verachting nederzagen, en zich om hetzelfde luttel bekommerden. En hoe weinig kon die gemeenschappelijke geest, welke ieder, naar de maat zijner behoeften, zoekt, te verlichten, ingang vinden bij den hooghartigen *Romein*, die zelfs verscheidene kunsten en handwerken den vrijgeborenen onwaardig rekende, ja de opvoeding zijner eigene kinderen aan slaven of vrijgemaakten overliet? Neen! die geest was nog de geest dier Eeuw niet; de ware wijsheid des levens bleef meestal slechts in de afzonderlijke kringen der Wijzen, misfchien ook hier en daar in de Eleufinifche geheimenissen der tempels, waartoe ingewijden den toegang hadden, verborgen, en hare meer algemeene verspreiding voor betere tijden bewaard.

Indien er nog ergens onder de oude Volken eenige meerdere uitzetting dezer lichtftralen ten algemeenen behoefte op te merken is, dan vind ik haar eindelijk nog bij de *Israëlieten*. Maar, hoe? zegt gij misfchien, mijne Hoor ders! bij de *Israëlieten*, bij die Natie, die zich op de loopbaan der kunsten en wetenschappen nimmer onderscheiden heeft, en voor welke zelfs de eenige SALOMO te groot was? Dit geef ik u gaarne toe, mijne

Heeren! en ik weet u ook niets te zeggen van de openbare vorming hunner jeugd, noch ook, wat goeds de inrigtingen van SALOMO mogen nagelaten hebben; ik wil u ook niet wijzen op de scholen hunner latere Rabbijnen, want ik weet, dat zij den waren sleutel der kennis en den echt liberalen geest van MOZES en de Profeten veelzins verloren hadden. Maar echter kan ik niet nalaten, uwe aandacht een enkel oogenblik te vestigen op twee van hunne inrigtingen, die eenen algemeen nuttigen, zoo wel als gemeenschappelijken geest ademden; ik bedoel *de klasfe der Priesters en Leviten*, en de dus genoemde *scholen der Profeten*. — De eerste was zekerlijk door den Goddelijken Wetgever bestemd, om de bedienaars van het algemeene heiligdom der Natie, maar toch ook om de bewaarders en mededeelers van de kennis der Wetten te zijn: hiertoe woonden zij door het gansche land verspreid, om de stralen van het licht hunner kundigheden aan alle plaatsen, zoo veel het toen mogelijk was, te doen schijnen; en hier konden zij dus de vraagbaken en raadslieden des Volks in verschillende omstandigheden des levens zijn. — En zou ik dan niet gewagen van die latere inrigting, welke wel van menschelijken oorsprong schijnt geweest te zijn, maar echter geene minder weldadige strekking moet gehad hebben? Het zijn die zoogenoemde scholen der Profeten, of verzamelingen, waartoe jongelingen en mannen werden toegelaten, om, onder aanvoering van een' of anderen Profeet, zich in de heilige Zang- en Toonkunst, denkelyk dus ook in alles, wat tot godsdienstige opklaring en beschaving toenmaals bereikbaar was, te oefenen, opdat zij des te meer bekwaam mogten worden voor de openlijke leergave, en des te meer vatbaar voor de hemelsche openbaringen, waarmede zij mogten verwaardigd worden. Hoe bejammeren wij het, dat ons niet meer bekend is van eene inrigting, die den edelen SAMUEL waarschynlyk tot Stichter, Mannen als ELIAS en ELISA tot Hoofden, en Aanzienlijken, als OBADJA, ACHAB'S Hofmeester, tot Beschermheeren had, en eene kweekschool van het

ware en goede voor *Israël* kon zijn! Wij zien althans in dezelve eene kostelijke vrucht der Goddelijke Openbaring, gelijk de eerstgenoemde eene Goddelijke openbaring en verordening zelve was; maar beide ten algemeenen nutte, naar gelang der tijden ten minste, zoo geschikt, dat wij niets dergelijks vinden bij Volken, in andere opzichten verre boven de *Israëliters* verheven: in beide zien wij dus eene voorloopige zegepraal van den geopenbaarden Godsdienst, tot heil van het menschdom.

II. Wenden wij ons derhalve thans tot latere eeuwen, toen de staat der wereld, zoo wel wetenschappelijk als godsdienstig, aaumerkelyke veranderingen ondergaan had. Slaan wij het oog, in de *tweede* plaats, op de *nieuwe* Volken, om te zien, of en wat zij, in gemeenschappelijke nuttige inrigtingen, boven de vorige geslachten gewonnen hebben. Ook hier verlangt gij zekerlijk niet, mijne Hoorders! dat ik u door den doolhof der Geschiedenis rondvoere, en u den langzamen voortgang, of ook wel den stilstand, ja den teruggang hierin stukswijze aantoon: gij wilt liever, dat ik zeker uitstekend standpunt kieze, waar het beste van het oude vriendschappelijk de hand biedt aan het beste van het nieuwe, en van waar men allengs met vereenigde krachten voorwaarts gaat, om het heil der menschheid alomme te sichten. En welk standpunt zal ik hiertoe beter vinden, dan dat van de herstelling der Wetenschappen, in de veertiende en vijftiende Eeuw onzer Tijdrekening; dat altijd gedenkwaardige tijdperk, toen de kostbare schatten van *Griekenland* en *Latium* uit het stof der Bibliotheken weder opgedolven, ja door de uit *Konstantinopel* verdrevene *Grieken* wijd en zijd in *Europa* verspreid werden, om de wereld met nieuwe schatten van geleerdheid en goeden smaak te verrijken; toen de Volken allengs ontwaakten uit den doodslaap der onkunde, waarin de duistere eeuwen hen gedompeld hadden; toen de zon der waarheid, der gerechtigheid en des heils allengs hooger en hooger aan den gezigteinder der Natiën begon te rijzen? Ja! toen begon men, in alle vakken van menschelijke volmaking, al-

lengs meer en meer krachten en middelen te vereenigen, om den verkregen ſchat niet flechts elk voor zichzelven te behouden en te genieten, maar om dien alomme mede te deelen, en het genot allerwegen te vermenigvuldigen.

Wat verdient hier dus eerder onze aandacht, dan het gemeenſchappelijke der pogingen *tot onderwijzing der jeugd*? En hoe treft, hoe bekoort het mij dan, dat ik, zonder het goede van andere Volken eenigzins te miskennen, ons Vaderland hierin op den voorgrond en tot een luisterrijk voorbeeld mag plaatſen! Hier toch zie ik, reeds in de veertiende Eeuw, den edelen **GEERT GROETE** niet alleen de ſchool zijner vaderſtad *Deventer* zóó herſtellen, en tot zulk eene beroemdheid brengen, dat zij van heinde en verre bezocht, en allengs de kweekplaats der grootſte Mannen werd; maar ik zie ook in hem den oprigter van *het Genootſchap der Broederen des gemeeenen levens*, welks pogingen, tot herſtel van het vervalene in het Schoolwezen en de Letterkunde, zich wijd en zijd uitgebreid, en met het gelukkigſte gevolg gewerkt hebben. Door den invloed dezer Broederſchap werden op vele plaatſen, zoo wel buiten als in ons Vaderland, ſcholen opgerigt, en naar betere inſtellingen en verlichtere leerwijze gevormd en beſtuurd, dan men tot dien tijd immer gezien had; ſcholen, uit welke de voortreffelijkſte Mannen, de waardigſte herſtellers der wetenschappen, de ſchoonſte ſieraden van Kerk en Staat voortgekomen zijn, onder welke het genoeg zij, één' voor allen te noemen, den beroemdſten kweekeling van **HEGIUS** op de *Deventerſche* ſchool, den Nederlaandschen, maar door zijne geleerdheid en ſchriften wereldburgerlijken **ERASMUS**. Alzoo werd door dien **GEERT GROETE** en de door hem opgerigte Broederſchap een werk tot ſtand gebragt, dat zelfs voor de edelaardige wenſchen en pogingen van **KAREL den Grooten** en zijnen Staatsdienaar **ALCUINUS** te groot was geweest, en dat een onberekenbaar nut geſticht heeft voor volgende tijden. — Wie onzer, mijne Hoorders! vergelijkt hier dan ook niet gaarne het latere met het vroegere? Wie verluſtigt zich niet, wanneer hij

de schoone vernuften en groote zielen van verscillende tijden elkander ziet ontmoeten op de baan van het schoone en groote? Merken wij alzoo niet met genoegens iets gelijkvormigs, in bedoeling zoo wel als naam, op tuschen die oude Broederen des gemeenen levens, en onze geëerde Maatschappij, die den waardigen NIEUWENHUIZEN tot haren stichter gehad, de woorden: *Tot nut van het algemeen*, tot hare zinspreuk genomen, en de verbetering van het Schoolwezen, vooral in het lager onderwijs, tot eene harer eerste bedoelingen gesteld heeft? Ja! wij verblijden ons, dat haar arbeid niet ijdel geweest is, maar het zaad van het ware en goede in vele jeugdige harten gestrooid, en de medewerking van anderen, ja van 's Lands Bestuur zelf opgewekt heeft, om zich de zaak der openbare onderwijzing krachtadig aan te trekken. Wij verheugen ons, dat de opvoeding en beschaafde vorming niet alleen der jongelingen, maar ook der jonge dochters het voorwerp der algemeene aandacht en behartiging bij ons en anderen geworden, en alzoo het beminlijkste gedeelte van het menschelijk geslacht op die vereerende plaats gesteld is, waarop het naar menschelijkheid en Christendom staan moet. Wij dragen er roem op, dat onze vaderlandsche inrigtingen van onderwijs zelfs door buitenlandsche Geleerden, die ze in oogenschouwing genomen hebben, ten hoogste geprezen en aanbevolen zijn. Wij wenschen de tegenwoordige en toekomstige geslachten geluk, dat wij, onder zoo vele stormen van Staat binnen en rondom ons, dit kostbare goed van het lager en hooger onderwijs ongeschonden bewaard hebben, en thans onder de Volken, die met ons voortgegaan zijn in verlichting, eene vereerende plaats kunnen beslaan, omdat wij eenen verlichten en ijverigen Beschermheer van hetzelfde bezitten in onzen waardigen Koning.

Zoo worden wij in onze beschouwing van zelf geleid tot eene andere algemeen nuttige inrigting, die de nieuwe Volken wel gedeeltelijk van de oude ontleend, doch waaraan zij meer uitgebreidheid en eenen meer gemeenschappelijken geest gegeven hebben, namelijk tot *het oprigten*

van *Univerfiteiten of Akademiën*. Hier moest het, naar de oorfpronkelijke inftelling, niet te doen zijn, om afzonderlijke fcholen van Wijsgeeren te ftichten, die zich elk eenen alleen ftanden aanhang vormden, en zich deze naar PLATO en zijne *Akademie*, gene naar ZENO en zijne *Stoa*, een ander naar ARISTOTELES en zijn *Lyceum* noemde; maar het was, om bekwame Mannen uit allerlei vakken van wetenfchap aan te ftellen, die gefchikt waren, om jonge lieden van gunftigen aanleg in dezelve te onderwijzen, en tot de gewigtigfte posten der Maatfchappij voor te bereiden; om hiertoe elkander, door gemeenfchappelijke medewerking, de behulpzame hand te bieden, en het Rijk der kennis en der waarheid met vereenigde krachten uit te breiden. Zulke Akademiën vinden wij, om nu van de *Arabieren* en anderen niet te gewagen, reeds vóór het bewuste tijdperk allengs opgerigt, eerst in *Italië*, daarna in *Duitschland*, in *Frankrijk*, in andere landen: en zou dan dit licht ook den vrijheidinnenden *Nederlander* niet bekoord hebben, die, hoe klein ook zijn grond zij, zich beroemen mag, de edelfte vruchten van den grooten wereldäkker daarop overgebragt, en zelf gelukkig gekweekt te hebben? Ja! hier zien wij, met den voortgang der tijden, in het Noorden zoo wel als in het Zuiden van ons tegenwoordig Koninkrijk, Hoogefcholen opgerigt, die met de beroemdste in andere gewesten van het befchaafd *Europa* mogten wedijveren, en met de voortreffelijkfte Leeraars in allerlei wetenfchappen voorzien, die de uitmuntendfte leerlingen vormden, en door de heldere en liefelijke ftralen huns lichts den buitenlander niet minder dan den inboorling tot zich lokten. — Die Hoogefcholen, hoewel ook, gelijk al het ondermaanfche, deelende in de wifelvalligheid der menfchelijke zaken, vinden wij nogtans, onder alle beroeringen en fchokken der Volken, bewaard en gehandhaafd; ja hier en elders, bijzonder ook in ons Vaderland, dank zij der gunftige befchikking van ons vaderlijk Rijksbestuur! met nieuwen luister herrezen, en niet alleen met de beroemdste Leeraars verfierd, maar ook

met alle die toebereidselen en hulpmiddelen der wetenschappen, met alle die verzamelingen van Natuur en Kunst voorzien, waardoor de kennis volmaakt en uitgebreid, en de vrucht van alle landen en menschen tot het ééne groote doel, tot heil van allen, bijeenvergaderd en genoten wordt. — Die Hoogescholen bloeijen, over het algemeen, meer en meer door eendragt en onderlinge medewerking. Die droevige tijden zijn meestal voorbij, en o, dat zij nimmer of nergens onder eenige gedaante wederkomen! die tijden, toen men zich ook aldaar met Corinthische dwaasheid, ja met onheilige, dolzinnige woede, noemde, deze naar PAULUS, gene naar PETRUS, een ander naar APOLLOS, en elkander, met de scherpst geslepen wapenen, elk hoekje van het veld der Letteren betwistte. Neen! vrede heerscht er in het Rijk der waarheid, dat zulke hulp, zulke verdedigers niet noodig heeft; en wie eens, in zijne ijdele waanwijsheid of sombere zwartgalligheid, den twistappel onder de menigte zoekt te werpen, en de kloekste helden in het harnas te jagen, die wordt met verachting voorbijgezien: wat waar, schoon en goed is, wordt aangenomen en hooggechat en gebruikt, waar of bij wien het ook gevonden worde: en alzoo rijst allengs het gebouw der Wijsheid, door de vereenigde krachten der bouwlieden, tot eenen heerlijken tempel, niet slechts aan eene denkbeeldige *Minerva*, maar aan den eenigen God aller Volken, den Vader van alle licht, den Gever van alle volmaakte giften gewijd.

Ik mag dan eindelijk nog een blijk van gemeenschappelijken geest niet verzwijgen, die de nieuwe Volken in het tot stand brengen van nuttige inrigtingen onderscheidt, en waarvan wij bij de oude slechts flauwe sporen ontdekken; ik bedoel *het oprigten van Genootschappen en Maatschappijen* tot allerlei heilzame einden, dat zich vooral van het meergenoemde tijdperk der herstelde Wetenschappen dagteekent, en zelfs, wanneer wij eene halve eeuw terugrekenen, zich zoo aanmerkelijk vermeerderd heeft, dat het de Eeuw der Genootschappen zou mogen heten. — Ik weet wel, er kan hierin iets te veel, te over-

dreven, te omslagtig zijn, dat mischien met iets weinigers, met meer gematigdheid, met minder toefstel, even goed, zoo niet beter, zou kunnen geschieden; maar zal ik nu, omdat er hier of daar mischien een licht te veel aangestoken, of op den togt der menschelijke driften, of op eenen te prachtigen lichtdrager staat, alle die lichten te gelijk willen uitdompen, en mij slechts aan eenige weinigen overgeven, die, in hunne hooge wijsheid, eeniglijk meenen bevoorregt te zijn, om anderen nu en dan eens met eene kaars of fakkel, maar helaas! te dikwerf van zoo walmig licht, naar hun eigen zelfbehagen voor te lichten, en het overige in de donkerheid te laten voortwandelen? Neen! al wat openbaar maakt, is licht; en het licht is toch in allen gevalle beter dan de duisternis, de wijsheid beter dan de dwaasheid.

Met vermaak zie ik dan reeds, in de laatste helft der vijftiende Eeuw, den edelen LORENZO DE MEDICIS, als een' anderen, ja veel grooteren MECENAS, de roem van *Florence* zijn, en zich, als Bevorderaar en Beschermheer der Kunsten en Wetenschappen, met Vorstelijke mildheid betoonen. Met genøegelijke bewondering toef ik later bij de beroemde Eeuw van LODEWIJK XIV, waarin al, wat op geleerdheid en goeden smaak aanspraak maakte, zich rondom den troon van *Frankrijk* vereenigde, en zijnen nuttigen invloed ook op de Letterkunde van andere Volken verspreidde. En al heeft de Toskäänfche Groothertog zich den eernaam van *Vader der Geleerdheid* met meer regt verworven, dan de Fransche Koning den titel van *den Grooten*, waarop de eerste niet minder billijke aanspraak had, ik zie echter met welgevallen beide dienstbaar aan de oprigting van Genootschappen, *ter bevordering van Wetenschappen en Kunsten*, waarin de bekwaamste Mannen uit alle vakken zich vereenigden, om, door gemeenschappelijke pogingen, en elk in het zijne, tot uitbreiding der verhevenste en weldadigste kundigheden werkzaam te zijn. Die geest der vereeniging en der maatschappij verspreidt zich hoe langer hoe meer in alle landen der wereld: Volken wedijveren hier met Volken,

fteden , ja dorpen met fteden en dorpen , gezelfchappen met gezelfchappen , perfonen met perfonen , om verfchillende gedeelten van dit ruime veld der kennis te bearbeiten. Hier wordt de kennis der Natuur , het zij in hare voortbrengfels , of in hare krachten en verfchijnsels , daar de meer afgetrokkene wetenfchappen der Wiskunde en Wijsbegeerte , ginds de dagelijks nuttige Landbouw , elders de fraaije en beeldende Kunften , hier weder de oude of de nieuwe Letterkunde , daar weder de Leer van den heiligften Godsdienst genootfchappelijk behandeld : elk brengt ongehinderd zijne gaaf aan op het altaar der menfchheid ; en zelfs het penningsken wordt niet verfmaad , ten dienfte der fchatkist des algemeenen heiligdoms der waarheid.

Het is dus niet alleen voor de meest geleerde en meest befchaafde ftanden der Maatfchappij , dat zulke vereeniging tot Genootfchappen plaats gegrepen heeft ; maar deze beftaan ook hier en elders *tot verfpreading van befchaving onder allerlei ftanden*. Wie zal hier zelfs de grenzen tufchen deze en de vorige klaffe naauwkeurig afbakenen ? wie van elkander fcheiden , wat zoo dikwerf onmerkbaar zamenvloeit ? Zonder dus iemands regt en verdienften te kort te doen , mag ik gerust hiertoe rekenen die openbare tentoonftellingen der verfchillende voortbrengfels van menfchelijke kunst en vlijt , welke thans in onderfcheidene landen , ook in het onze , gehouden worden , die , terwijl zij den lust en ijver opwekken en de kunst volmaken , tevens menfchen van allerlei rang en ftand met alles , wat menfchelijk is , gemeenzaam doen worden , en het onderling nut zoo wel als genoegten vergrooten. Met hetzelfde regt mag ik dus ook in dezen vereerenden rang alle zulke Genootfchappen of Gezelfchappen plaatfen , als er zich op verfchillende plaatfen van ons Koningrijk , of van andere Staten , bekend , onbekend gevestigd hebben , en die , zonder zich de regtftreeksche vergrooiting van het gebied der wetenfchappen ten doel te ftellen , zich nogtans , even als de loffelijke *Amfterdamsche* Maatfchappij van die zinspreuk , *gelukkig door verdienften* mogen ach-

ten, omdat zij ook hun, die eigenlijk niet tot den geleerden stand behooren, van tijd tot tijd aangename wandelingen op dit heerlijke veld willen verschaffen, en den smaak voor het ware, schoone en goede in hen opwekken. En zou ik dan hier niet wederom die achttingwaardige Maatschappij vermelden, waartoe wij, mijne Heeren! de eer hebben te behooren, die aan alle oorden van *Nederland* hare afdeelingen heeft; die, door de vergaderingen dezer afdeelingen, velen met het edele doel harer werkzaamheden bekend maakt, en tot bereiking van hetzelfde in werking stelt; die, door hare nuttige volkschriften, de algemeen bruikbare kennis en de ware levenswijsheid ook onder de mindere klasfen der Natie zoekt te verspreiden?

Ja! gelijk het goede van allerlei aard onmerkbaar ineenvloeit, en onder de hand der ware wijsheid en liefde één schoon geheel wordt, komt alzoo ook aan onze Maatschappij niet nog eene vereerende plaats toe in eene andere klasse van Genootschappen, waardoor de nieuwe Volken zich zelfs boven de hoogst geroemde der oude onderscheiden, en waarvan ik gewagen moet, eer ik van deze vergelijkende beschouwing aftreed? en zijn dit niet, buiten alle bedenking, de Genootschappen of Maatschappijen *tot hulp van ongelukkigen*? Wat is er toch beklagelijker, wat is er deerniswaardiger, dan door onkunde, dwaling, vooroordeel en ondeugd zijne hooge voorregten niet te kennen of te vergeten, en tot het peil van het redellooze, zoo niet nog lager en verachtelijker, neder te zinken? Maar, wat mensch, wat vereeniging van menschen is er dus eerwaardiger, dan die den natuurgenoot uit die laagte tracht op te beuren, en hem te doen gevoelen, dat de mensch verhevener bestemming, dan die van slechts de vruchten der aarde te verteren, van zijnen Schepper ontvangen heeft? Zusterlijk reikt onze Maatschappij dan de hand aan zoo vele andere, die hier en elders gevestigd zijn, om het lot der ellendigen onder onze broeders en zusters te verbeteren. Met welgevallen ziet zij in *Frankrijk*, zoo niet al vroeger elders, de eerste pogin-

gen beproefd, en weldra in *Nederland* en andere landen gevolgd, om den dooven het gehoor, den stommen de spraak, later, hier en op meer plaatsen, om den blinden het gezigt, zoo al niet weder te geven, ten minste zoo veel mogelijk te vergoeden, en hen van nuttelooze ballasten voor zichzelve en de maatschappij in genoegelijke menschen en nuttige leden der zamenleving te herschep- pen. Ja! niets, dat regt menschelijk is, rekent onze Maatschappij vreemd van zich, maar sluit zich met ge- noegen aan nevens alles, wat het heil der menschheid in alle betrekkingen bevordert: met blijdschap ziet zij op zulke, als er in ons *Nederland*, onder den edelen naam van weldadigheid, werkzaam zijn, om den toestand der armen en verlatenen te verbeteren, of die zich het lot der gevangenen en misdadigen aantrekken, om zelfs deze voor den Staat en voor de Menschheid niet geheel te doen verloren gaan: op alle deze en dergelijke vereenigin- gen, die er hier en alomme bestaan, ziet zij met heilig vergenoegen neder; rustig steekt zij het hoofd op, bij de beschouwing van vroegere tijden, ja van voormalige be- roemde Natiën; en bij alle gebrek en onvolkomenheid en verkeerdheid, dat zij op het menschelijk werk ook nu ziet hechten, roept zij met verrukking uit: „God zij dank! het goede is van de aarde niet geweken; de he- melsche Voorzienigheid trekt hare hand niet af van het menschdom, en onder haar geleide zal het gelukkig voor- waarts gaan!”

Ziet daar, mijne Hoorders! eene proeve, hoe onvol- ledig ook, ontworpen, ter vergelijking van hetgene, dat er, ten aanzien van gemeenschappelijke nuttige inrigtin- gen, bij de Volken van den ouden tijd heeft plaats ge- had, en bij die van den nieuwen nog plaats heeft! Ik wil het niet wagen, en uwe aandacht niet langer vergen, om, mischien nog onvollediger, de oorzaken na te gaan, die er zamengewerkt hebben, om dit alles tot stand te brengen en te houden. Liever wil ik dus, ten besluite van deze beschouwing, slechts eenen vlugtigen blik met u werpen op de *gevolgen*, die, door de meerdere voort-

gangen des tijds, hiervan reeds aanwezig, of welligt nog verder te verwachten zijn.

Hier mag ik het dan voor u en mijzelven niet verbergen, dat, gelijk de wijsheid in den mensch dikwijls zoo na aan de dwaasheid, het goede aan het kwade grenst, alzoo ook deze zaak hare donkere zijde heeft. — Het algemeen verspreiden van verscheidene kundigheden onder allerlei rangen, het door duizend hulpmiddelen gemakkelijk gemaakte, het met ligte moeite verkrijgbare van dezelfde heeft, vrees ik, zekere oppervlakkigheid van weten en denken en spreken te weeg gebragt, en zal die nog verder te weeg brengen bij sommigen, wier aanleg; stand en roeping het vorderen zouden, zich eene grondige geleerdheid te verwerven. Het *van alles iets* lokt zoo vriendelijk, zoo bekoorlijk aan; men maakt er zulk eene fraaije figuur mede in de beschaafde wereld; het is zelfs voor den waren Geleerden en Wijzen, wegens den onderlingen zamenhang der wetenschappen, in zeker opzigt onontbeerlijk: maar blijft men nu slechts aanzien, wat voor oogen is, dan wordt men van het wezen der zaak steeds verder afgetrokken, en men kan zich niet verbeelden, dat men *van het geheel niets* bezit. — Bij anderen werkt het, en zal het welligt nog werken, ijdele waanwijsheid en onmatig streven naar meerder, boven hetgene, waarnaar men streven kon en moest, in plaats van nederig gebruik der voordeelen des tijds, en vergenoegdheid met de betrekking, waarin men op de wereld staat. Het streelt der zoodanigen hoogmoed, dat zij twee, drie boeken meer gelezen hebben, dan hun buurman; en met niet weinig zelfbehagen, met medelijdend schouder ophalen over de domheid van hunnen medemensch, kramen zij het weinigje wijsheid, zoo nog maar wijsheid, uit, dat zij verkregen hebben, en werpen dan misschien nog paarslen voor de zwijnen, in plaats van, in nederigen dank, voor zichzelf en anderen hunne bate te doen met het verkregene; of zij morren over hun lot, en vergeten, dat wij niet allen Geleerden, niet allen Geestelijken, niet allen Kunstenaars kunnen of moeten zijn. — Hier en daar

is er welligt ook, wien de veelzijdige en gezellige uitbreiding der wetenschap en beschaving de zucht tot verstrooiing inboezemt, in plaats van werkzame waarneming der bezigheden, waartoe ambt of beroep hem ten sterkste noodigt en verpligt; wien het aangener en gewigtiger schijnt, van boek tot boek, van kunstbeschouwing tot kunstbeschouwing, van genootschap of gezelschap tot genootschap of gezelschap rond te fladderen, dan zich met allen ijver toe te leggen op de hoofdtaak, die de Voorzienigheid hem oplegt, en van het overige zoo veel te genieten, als deze hoogere pligten hem veroorloven.

Doch, mijne Hoorders! wat zal ik dieper indringen in dit en dergelijk misbruik? Is er ééne zaak, zoo heilig op de wereld, waarvan dit niet gemaakt wordt? Zullen wij hierom het goede, het edele, het kostelijke versmaden, dat God en menschen ons geven? Zullen wij alle licht, alle vuur uitblussen, omdat een onvoorzigtige of kwaadwillige er hier of daar brand mede slicht? Zullen wij de zon verwenfchen, omdat een onnoozel kind er zich hier of daar blind op staart? — Neen! laat ons ook de heldere, aangenaam heldere zijde van dit voorwerp aanschouwen, en onze dierbare voorregten met hoogen dank waarderen! In de pogingen der oude en der nieuwe beschaaftde Volken, tot het in stand brengen van gemeenschappelijke inrigtingen ten algemeenen nutte, zien wij voor het tegenwoordige, en hopen wij voor het toekomstige, eene verheffing der waarde van den mensch; eene heerlijke, wel trapswijze en dikwijls onmerkbaar, maar toch zeker voortgaande ontwikkeling der vermogens, waarmede zijn Formeerder hem aan het hoofd der aardfche schepping gesteld heeft; eene fchoone proef zijner vatbaarheid voor volmaking, en eene nadering tot het volmaakte, zoo ver de grenzen zijner eindigheid hem toelaten te naderen tot den oneindigen Geest, uit wien en door wien hij is. — In dien gemeenschappelijken geest der Volken en der bijzondere perfonen, tot ondersteuning van het ware en goede, bespeuren wij met blijdschap een aangenaam blijk en tevens een gelukkig voortteeken van de verdere vereeniging der menschen met elkander: hoe

langzaam ook tot stand komende, hoe onvolmaakt hier ook blijvende, hoe ook, helaas! te dikwerf door bittere verdeeldheden gefcheurd, zij komt toch alzoo ook door dit middel tot stand, en het oogmerk van Hem wordt bereikt, die de aarde niet gefchapen heeft, opdat zij ledig zoude blijven, of door eenzame kluzenaars bewoond worden, maar opdat een broederlijk en gezellig geflacht haar zoude bevolken en gebruiken, en menfchen met menfchen, Volken met Volken, Eeuwen met Eeuwen door de heiligfte en zachtfte banden mogten vereenigd worden. — Door die onderlinge zamenftemming en medeërbeiding der befchaafde Menschheid van vroegere en latere tijden, vinden wij, met blijdfchap en hoop, de kostelijke zaden van kennis en waarheid, van deugd en geluk onder alle ftanden verspreid. Er moge hier eens een korrel in verkeerden grond vallen, daar niet goed gekweekt worden, ginds ontaarden en verbasteren zelfs; geen nood! er is en blijft toch een goed en deugdelyk zaad, voor alle gronden en luchtftreken gefchikt, en bekwaam, om, bij de verftandige kweeking der liefde, de voedzaamfte en fmakelykfte vruchten te geven, waarbij alles, wat mensch heet, waarlijk leven kan. Vrede, vrede zij dan over allen, die het aan alle wateren zaaijen! 's Hemels milde regen en alkoesterende zon doe het wèl gedijen! en alzoo verblijde zich en hij, die het gezaaid heeft, en hij, die het maaijen zal! — Ja, onder dit alles (wij zien het reeds, wij wenfchen, wij hopen, wij verwachten het!) groeije en bloeije voorfpoedig die edelste Telg des Hemels, de Godsdienst van JEZUS CHRISTUS, als de Godsdienst aller Volken, in heilige en liefelyke verwantschap met alle ware kennis en wijsheid, met al wat goed en groot is in den mensch! zij wortele steeds vaster! zij breide hare weidadige loten steeds verder en verder uit! en velen mogen komen van het Oosten en het Westen, van het Noorden en het Zuiden, om door hare vruchten te leven, ter eere van Hem, die haar voor allen onuitroeibaar geplant, en haar den fchoonften wasdom gegeven heeft!

WAARNEMING WEGENS DE GENEZING VAN EENE ZEER ZAMENGESTELDE AANGEBOREN NAVELBREUK. Door J. BAL, *Stads-Chirurgijn en Vroedmeester te Tiel, en Lid van het Amsterdamsch Genootschap ter bevordering der Heelkunde.*

Den 21 Februarij dezès jaars werd ik, benevens den Heer J. P. VAN DORP, Stads Medicinæ Doctor alhier, door den Burgemeester van *Beest*, den Heer P. J. VERSTEGEN, JZ. verzocht om bij zijn kindje te komen, hetwelk daags te voren met eene zeer groote navelbreuk was ter wereld gekomen; dan, daar ik dien dag bij eene verlossing moest behulpzaam zijn, ging de Heer VAN DORP alleen naar *Beest*, die mij, bij zijne terugkomst, mededeelde, dat het kindje eene navelbreuk had van eene buitengewone grootte, en dat hij met den Heer G. ZEGERS, Medicinæ Doctor en Vroedmeester aldaar, welke Mevrouw VERSTEGEN bij hare verlossing had geëdfisteerd, was overeengekomen, om de breuk met trapswijze kompresfen, bevochtigd in rooden wijn, en eenen breeden navelband, te ondersteunen.

Den anderen dag vertrok ik met den Heer VAN DORP naar het kindje. Hetzelve was van het vrouwelijk geslacht, had eene middelmatige grootte, was welgevoed, en zag er gezond en sterk uit. Het verband losgemaakt zijnde, zag ik met verbazing eene breuk, welker grondvlakte bijna eene ronde gedaante had, naar voren een weinig spits toeloopende, hebbende overlans eene uitgestrektheid van ongeveer $7\frac{1}{2}$ duim Rijnlandsche maat, overdwars 7 duim; zij stak zich uit in de rigting van de witte lijn, en nam een weinig meer het linker zijdelijk gedeelte van den buik in; de navelfstreng ontsproot uit het onderste en regter zijdelijk gedeelte van het gezwel, hetwelk in zich bevatte het grootste gedeelte der darmen; de breukzak had eene aschverwige kleur, en gaf eenen rotachtigen stank van zich.

Na dit onderzoek van het ongemak stelde ik aan de Medicinæ Doctoren voor, om, door de binding en het aanleggen van een vereenigend verband, te beproeven, of dit oogenschijnlijk ongeneeslijk ongemak nog vatbaar voor genezing zoude zijn, waarin men gereedelijk toestemde. Ik legde nu het kind zoodanig, dat de bekleedfelen van den buik in een' staat van verslapping waren; de uitgezakte deelen werden naauwkeurig ingebracht, en de breukzak zoo kort mogelijk met twee sterk gewaste zijden draden toegebonden; er was nu eene plooi in het peritoneum, en hetzelfde had eene bijna ronde gedaante, zonder bekleedfelen en spieren, groot overdwars ruim twee duim, en overlans iets meerder, een weinig langwerpig naar boven en beneden zich uitstrekken; ik legde plukfel, in rooden wijn bevochtigd, en traspwijze kompresen aan, en dit alles werd met een tweehoofdig windsel, waarvan ik de hoofden nu en dan doorstak, bevestigd.

24 Februarij. Het kindje was onrustig en stuipachtig geweest, had een weinig gezogen en genoegzame ontlasting gehad, de breuk was minder veerkrachtig, en hierdoor werd ik in staat gesteld, om op de plaats, waar de plooi in dezelve zich bevond, een tweede bindsel aan te leggen onder het eerste; ik sneed nu het eerste bindsel met het bijhangend gedeelte van de navelfstreng af, om hierdoor den flank te verminderen, die zeer aanmerkelijk was; ik legde twee doorgestoken hechtpleisters aan, en haalde hierdoor de huid, zoo veel doenlijk was, bij elkander; de plaats van het blootliggend buikvlies verkreeg nu hierdoor eene meer langwerpige gedaante; ik had een vereenigend verbandje medegebracht, gemaakt zoo als het voorbereidend verband voor de operatie van de hazelip, met dat onderscheid, dat hetzelfde de lengte van den buik konde beslaan en de kusfentjes dikker waren; dit werd nu aangelegd, en zoo sterk aangehaald, als men dacht dat het kindje lijden kon; de geringe omtrek, dien de buik nu had, was zeer opmerkelijk; men legde vervolgens plukfel, in rooden wijn bevochtigd, en kompresen op de breuk, en dit alles werd met een' breeden navelband

bevestigd; het kind was zeer vermoeid. Ik sprak met Doctor ZEGERS af, indien er zich toevallen opdeden, om dan het verbandje wat losfer te maken.

26 Februarij. Het kindje had niets van de vastheid van het verband geweten, goede ontlasting gehad en gezogen; het verband werd nu nog een weinig sterker aangehaald; hetzelfde had goede diensten bewezen, doordien de huid nader bij gekomen was; aan de kanten deden zich roode vleeschheuveltjes op; er was nog veel lucht bij, en er ontlastte zich een stinkend sereus vocht; de kanten, waar de huid ontbrak, gaven dunnen etter; het overige van het verband hetzelfde; de Heer ZEGERS zoude het verband dagelijks met plukfel en kompresfen vernieuwen.

1 Maart. Het kindje was welvarend; er werden nieuwe hechtpleisters aangelegd, en de ligatuur met een' knoop sterker toegehaald; de reuk was verbeterd; er ontlastte zich nog veel vocht, maar meer etterachtig; de vleeschwording aan de kanten was zeer vermeerderd; het verband werd als het vorige aangelegd, nog iets vaster.

6 Maart. Het kindje vond ik als bij de vorige visite, en was dagelijks door den Heer ZEGERS verbonden, welke daags te voren nieuwe pleisters aangelegd had; de huid was veel aangenaderd en van onderen en boven bijgekomen, de lucht verbeterd; er ontlastte zich meer goede etter, en de vleeschwording vermeerderde.

14 Maart. Het kindje als voren, en begon meer rustig te worden. Het bindfel was er daags na mijne vorige visite afgevallen en goed geheeld; de oppervlakte, die nog met geene huid bedekt was, was geheel met vleesch begroeid, dat los en sponsachtig was, aan de kanten vrij hoog; de kwade lucht bijna geheel verdwenen; er ontlastte zich goede etter. Wij schreven een decoct. *Cort. sal. alb. cum alum. Ust.* en *Mel rosarum* voor, om het plukfel mede nat te maken; de kanten werden met *nitr. arg. fus.* aangestroken en comprimerend verbonden.

29 Maart. Ik had van tijd tot tijd berigt ontvangen, dat het met alles wèl ging, waarom ik tot hu toe mijne

vifite had uitgefteeld; Doctor VAN DORP, aan wien ik de aanvankelijke genezing had medegedeeld, was zeer verlangend om het kindje nog eens te zien, maakte daarom met mij mede de vifite, en niet zonder verwondering zag zijn Ed., dat het kind niet alleen gezond was, maar zelfs in dikte toegenomen; de huid was nu zeer bij elkander genaderd; er was tufchen dezelve nog eene langwerpige ftreep in het midden, ongeveer drie vierde duim breed; toen nu het verband en de pleifters afgenomen waren, puilde er niets meer naar buiten; de buik was zeer plat en effen; er werd slechts eene hechtpleifter aangelegd, en het overige van het verband ingerigt als het vorige.

Met deze wijze van behandeling ging men voort tot den 25 April, en toen was het kindje volkomen genezen; ik zag hetzelfde nog eens, en het genoot eene volmaakte gezondheid; de buik had zijnen natuurlijken vorm en dikte gekregen; en was glad met een goed vaat lidteken genezen, zoodanig dat men niets van den navelring konde ontdekken.

Er werd nu bepaald, dat in het vervolg het kindje om den buik een rijglifje zoude dragen, met bandjes over de fchoudertjes, hetwelk zal vervaardigd worden onder opzigt van Doctor ZEGERS, welke, door het naauwkeurig aanleggen der verbanden en opvolgen der gemaakte bepalingen, zeer veel toegebracht heeft tot de gelukkige genezing van dit ongemak.

Daar, bij navelbreuken in jonge voorwerpen, de binding als een niet gevaarlijk, fpoedig en volkomen hulpmiddel, en welker aanwending zeer gemakkelijk is, door alle beroemde Heelkundigen voorgefchreven, en deze geneeswijze door voorbeelden wordt bevestigd, zoo is het evenwel niet te ontkennen, dat vele kinderen kort na deze bewerking fterven; ik zelf had hiervan twee voorbeelden in mijne praktijk, die vóór den derden dag na de binding ftierven; ik fchrijf zulks niet toe aan de nietsbeduidende en bijna onpijnlijke toebinding van den breukzak, maar aan den verminderden omtrek en den daarop volgenden geprangden toefland, waarin zich de inge-

wanden bevinden na de binding, en het zoude, naar mijn gevoelen, om die reden meer doelmatig kunnen zijn, om, bij groote navelbreuken, de binding in onderscheidene reizen te doen, ten einde, in den tusfchentijd van eenige dagen, aan de deelen gelegenheid te geven, zich meer te kunnen uitzetten, waarvoor vooral de bekleedfeilen der buiksingewanden zoo zeer vatbaar zijn.

En daar de breuk, waarvan deze waarneming het onderwerp is, niet alleen zeer groot was, maar ook gepaard ging met een aanmerkelijk verlies van huid, zoo verdiende dezelve niet alleen den naam van zeer zamengefeld, maar had wel navelbuikbreuk kunnen genoemd worden, en het was dan ook niet te verwonderen, dat dezelve door de Heeren Doctoren en mij a priori voor bijna ongeneeslijk gehouden werd, hebbende ons dit geval op eene treffende wijze doen zien, wat de alvermogende heekracht der natuur kan te weeg brengen, vooral als dezelve door eene gepaste heekkundige behandeling wordt te hulp gekomen.

Ik maak van deze waarneming te meer gewag, en wel in dit geacht tijdschrift, dat zoo algemeen gelezen wordt, opdat dezelve mede zoude strekken ter wegneming van die verkeerde begrippen, die veelal op het platte land plaats hebben, dat kinderen, die met zoodanig gebrek ter wereld komen, voor misgeboorten gehouden, en geheel hulpeloos aan een' gewisfen dood ter prooije overgelaten worden.

HET SNAVELDIER.

In den plantentuin te *Parijs* bevindt zich thans een dier van eene zeer zeldzame gedaante, met vier pooten, haar gelijk het viervoetig gedierte, een' snavel als een vogel, en eene geduchte, vergif inspuitende spoor, gelijk de gebogene gif-tanden der ratelslang. Dit dier is wel niet het eerste bekende van zijne foort; maar nu eerst zijn de hier volgende nadere bijzonderheden, betreffende zijnen aard en leefwijs, bekend geworden.

Het snaveldier (*Orrithorinque*) bewoont de meren van *Nieuw-*

holland, in wier rietbosfchen het dach van in elkaar gevlochtene wortels en mos een nest vervaardigt. Daar in legt het twee witte eijeren, een weinig kleiner dan hoendereijeren, broedt dezelve een' geruimen tijd, laat die op de wijze der vogelen uitkruipen, en bewaakt ze, zoo lang het niet door een' gevreesden vijand verjaagd wordt. Gedurende dezen tijd eet het noch gras noch zaadkorrels, en schijnt zich eeniglijk mer het zijn nest omringend slijk of stib te voeden; immers heeft men in deszelfs maag niets anders gevonden. Wanneer het onderduikt, komt het spoedig weder op de oppervlakte des waters te voorschijn, en schudt den kop gelijk eene eend. Somwijlen loopt het langs den oever, of ook wel sleept het zich langs denzelven over den bodem der meren heen, beide met groote snelheid. Zijne overige bewegingen zijn niet minder levendig. Van wege zijn scherp gezigt, is het bezwaarlijk te vangen. Zijne oogranden zijn zwartbruin, de oogappels blaauw en zeer klein. Gemeenlijk haalt het slechts door één neusgat adem, alsof hem het andere alleen in het water dienende. Hals en kop klaauwt het zich met een' der achterpooten, even als de honden. Wanneer men het wil vangen, tracht het te bijten; maar, van wege zijn' kleinen en zwakken snavel, is het niet in staat om te wonden. Het mannetje, dat alleen met eene spoor aan de achterpooten is gewapend, bedient zich van dat wapen, wanneer het wordt gegrepen. De daardoor veroorzaakte wond brengt een gezwel en eene zeer gevoelige pijn te weeg, maar is evenwel, voor zoo veel tot dusverre bekend is, nimmer doodelijk. De inboorlingen houden echter deze wonden voor gevaarlijk, en heelen dezelve door uitzuigen, gelijk de *Kariben* gewoon zijn te doen bij den geduchten steek van den *Trigonocephalus*.

EENIGE AANMERKINGEN OP ZEKER STUKJE, GETITELD:
 „ HET PRAKTIZEËN DER APOTHEKERS. (*) ”

Wanneer men iemand haat toedraagt, blijft het toch eene groote slechtheid, hem openlijk aan de kaak te stellen; nog meer, wanneer men hierbij leugens verzint, en het kwaad,

(*) Zie het *Mangelwerk* van den *Recensent*, ook der *Recensenten*, No. 11 van 1826.

dat hij mogt bedreven hebben, vergroot. Welken naam zal men geven aan den schrijver van het bovengenoemde stukje, over het praktizeren der Apothekers? Deze man lastert, op eene kwaadaardige wijze, den geheelen stand van Apothekers, omdat hij mogelijk een of twee derzelve heeft zien praktizeren, en brengt hiertoe voorbeelden bij van gevallen, die, mischien, zouden kunnen gebeuren, doch zeker niet gebeurd zijn. Hij verzint een' Roman, om een of twee zijner vijanden te grieven, en doet dit op zulk eene algemeene wijze, en in zulke onbepaalde uitdrukkingen, dat zich ieder Apotheker er door beledigd moet achten, schoon hij zich ook aan al het aangetijgde geheel onschuldig kent. Daar het echter *kan* zijn, dat de schrijver dit slechte doel niet heeft gehad, zoo zullen wij het geschrevene beschouwen als van iemand geschied, die nog niet lang Doctor is geweest, nog weinig te doen heeft, en dus door broodnijd in het harnas gejaagd wordt; die, door zijne jeugd, nog vol stoom zit, alles meent te weten, en over alles op eene meesterachtige wijze meent te kunnen en te mogen oordeelen; die het ongeluk heeft gehad, eene slechte opvoeding te genieten, en hierdoor trotsch, opgeblazen en onwellevend is, doch van wien wij hopen, dat hij langzamerhand zal leeren en wijzer worden, en nog eenmaal zal zien, dat men lang moet gepraktizeerd hebben, eer men *met regt* Doctor in de Medicijnen kan genoemd worden, en dat het moeilijk, ja onmogelijk is, alles in de wereld effen en van pas te maken. Wij zullen, om ook iets tot zijne verbetering bij te dragen, het een en ander in zijn geschrijf aantoonen, dat vermetel en leugenachtig is. Indien ons hierbij nu en dan een hard woord mogt ontvallen, zoo vergeve hij dit aan iemand, die zeker ouder is dan hij, en die optreedt voor eenen stand, die zich grovelijk door hem beledigd mag achten. Wij zullen het geschrijf zoo veel mogelijk op den voet volgen, en kortheidshalve den schrijver Doctor P. noemen, omdat hij deze letter bij zijn eerste voorbeeld gebruikt heeft, en omdat zijn regte naam ook zeer wel met eene P. kan beginnen.

Dr. P. dan begint met een motto van den onvergelykelijken, nooit genoeg gekenden en helaas! te vroeg gestorven' V O S M A E R, hetwelk zeer dichtterlijk, doch waar is; want een waanwijs Apotheker is even schadelijk aan het ziekbed als een waanwijze Doctor, omdat beiden zich verbeelden meer te weten, dan zij eigenlijk weten, en de zieke er

het slagtoffer van wordt. Het slot van dit motto is evenwel wat al te dichtertlijk; want Apothekers, die hunne eigene recepten niet kunnen lezen, bestaan er niet. — Nu volgt eene inleiding van Dr. P. zelve, die zoo wat hetzelfde zegt, als het motto, en dus vrij goed is; maar dan komt dadelijk de aap uit de mouw. Dr. P. noemt het een zot gebruik, om elkander te vragen: „Hoe vaart gij?” Welk een norsch en onbeleefd man is Dr. P.! Een gebruik, dat bij alle beschaafde volken, echter gewijzigd naar derzelve aard, in gebruik is, en zoo veel karakteristieks heeft, waarover zelfs verhandelingen zijn geschreven, om uit hetzelfde den aard der volken op te maken, wil hij maar zoo in eens afschaffen, omdat het hem te veel moeite kost, om deze kleine beleefdheid, door ieder beschaafd volk aangenomen, te bewijzen. Maar, mijn goede Dr. P., hoe zult gij het dan maken, als gij eens bij een' zieke geroepen wordt? wat zult gij zeggen? hoe zult gij beginnen? Intusschen is het woord: „Hoe vaart gij?” soms van zeer veel belang voor een' Doctor, die niet veel te doen heeft; want als het antwoord op deze vraag ongunstig is, dan wordt er, volgens Dr. P., door iedereen raad gegeven, en als die raad niet helpt, of de zieke daar erger door wordt, dan zendt men om Dr. P., gelijk hij zelf zegt, en zoo doende krijgt hij patiënten. Indien een jong Advocaat de woorden: „Hoe vaart gij?” wilde weg hebben, en liever vragen: „Hoe staat er de beurs bij?” dit ware toe te geven. Bij een' Medicinæ Doctor hebben zij dikwijls gelijke beteekenis, in de hoop, dat het antwoord zal wezen: „Niet al te best.” En tegen het raadgeven van anderen kunnen de Doctoren ook niet veel hebben; ten minste ik hoorde eens een' Medicinæ Doctor zeggen, op het zien van eenen *Hongaarschen* Oliekoop: „Deze menschen zie ik nog liever, dan dat ik hoor, dat de haver voor mijne paarden afslaat; want dan komen er zieken, en dit is meer winst.”

Men zoude uit de redenering van Dr. P. kunnen opmaken, dat hij eene zeer slechte opvoeding genoten had, en reeds in zijne jeugd lomp was voorgegaan. En uit het volgende zoude men de gevolgtrekking kunnen maken, dat die opvoeding tevens regt oudwijfsch is geweest, en hij mogelijk wel door eene oude Baker is grootgebracht. Want nu zegt hij: „dat al wat met medicijnen in aanraking komt heilig

„ is , en men het huis van den Apotheker respecteert , om-
 „ dat men het daaruit hebben moet , als men op den rand
 „ van het graf ligt , en de muskusreuk , welken wij er voor-
 „ bij gaande gewaar worden , doet ons onze bedroefde oogen
 „ op den knecht werpen , die de poeders klaar maakte . Ach !
 „ door u heeft Tante ook zulke poeders gekregen ; nu is zij
 „ niet meer ! ” Dit nu is juist eene wijze van spreken , zoo
 als bij oude Tantes , of oude Bakers der vorige eeuw , in
 gebruik was , en waaraan men thans geene waarde meer
 hecht ; men moet zeker onzen Dr. P. ook dergelijke dingen
 voorgepraat hebben , en hetgeen men in zijne jeugd inzuigt ,
 gaat er nooit uit : mogelijk gelooft zijn Ed. wel aan spoken
 en voortteekens .

Nu volgt er eene foort van Roman , die ook al zeer be-
 lagchelijk is , en alleen schijnt te moeten dienen , om de
 Apothekers voor te stellen als bedriegers en domooren . Een
 Apotheker wordt gevraagd om iets te geven voor een kind ,
 dat het zuur heeft . Omdat de vader een goede klant van
 hem is , gaat hij er zelf heen , spreekt zeer oudwijvig met
 Mevrouw , doet alsof hij geleerd over de ziekte peinst ,
 zegt dat er geen gevaar is , gaat naar huis om een drankje
 gereed te maken , bestaande uit venkelwater , magnesia en ra-
 barber ; dan , eer dit bij het patiëntje is thuis gebragt , is
 het dood . — Dat nu een Apotheker zoo goed niet over ziek-
 ten kan oordeelen als een *bekwaam* Doctor , dit is zeer na-
 tuurlijk , en wordt ook zonder twijfel door ieder geloofd ;
 maar dat hij zoo dom zou zijn , om een reeds stervend kind
 magnesia en rabarber te willen toedienen , zou het volflagent
 gebrek aan gezond menschenverstand verraden . En het ge-
 voelen van Dr. P. , hetwelk hij in het eerste gedeelte van dit
 Romannetje voordraagt , dat namelijk velen denken , dat een
 Apotheker , omdat hij vele recepten leest , ook medische
 kennis hierdoor zoude verkrijgen , is even zoo verkeerd ge-
 dacht , als dat men zoude meenen , dat een jong Doctor , die
 zelf geene zieken behandeld heeft , of door bekwame Doctoren
 heeft zien behandelen , bekwaam zoude zijn , zijne ver-
 kregene theorie aan het ziekbed te kunnen toepassen . Maar
 dat een bejaard Apotheker , die veel gelegenheid heeft ge-
 had , om zieken , die onder de behandeling van Doctoren wa-
 ren , te zien , en met de Doctoren nog wel eens over de zie-
 ken gesproken heeft , meer praktische kennis van ziekten , dan

een kruidenier of schoenmaker, heeft, en ten minste wel zien kan, of een kind het zuur heeft, of stervende is, dit achten wij zoo zeker, dat het slechts behoeft gezegd: en niet bewezen te worden; terwijl wij het gerust aan ieder overlaten, om hiervan de toepassing te maken op de hatelijke voorstelling van Dr. P. in zinnen boven beschreven Roman.

Dit Romannerje afgehandeld hebbende, gaat Dr. P. langzamerhand over tot zijn tweede voorgestelde doel, om namelijk aan het publiek ontzag voor de Doctoren, ten minste voor Dr. P., in te boezemen. Hij zegt, dat men vooral weinig tegen hem moet spreken, niets van de ziekte of het gevoel van het lijden des zieken verhalen, maar alles aan hem overlaten; alleen in zeldzaam voorkomende gevallen mag men over de ziekte en den zieke tot hem spreken, en deze gevallen zal hij zelf wel aanwijzen. Hij, Dr. P., kan in een oogeblik zien, of iemand ziek is, en er bestaan bij hem geen kwart- of halve zieken: men is of erg, of niet ziek. — Een wonderlijke manier om zieken te bezoeken! Dr. P. vraagt niet aan den zieke: „Hoe vaart gij?” en de ziekte mag niet spreken! — Vervolgens hooren wij hier een geleerd vertoog over de oorzaken van eenige kwalen, hetwelk zal moeten dienen, om het groot denkvermogen en den scherpzinnigen blik van onzen meester in de kunst bekend te maken; en eindelijk moet dit ook dienen, om het verkeerde aan te toonen van een' Apotheker te nemen, omdat die meer vriendelijk en voorkomend is, dan de Doctoren, welke, volgens Dr. P., meer stuursch en driftig zijn, zich alleen met gewigtige zaken bezig houden, en hun hoofd tot overloopens toe vol hebben met over de kunst te peinzen. Want, zegt hij, dat zijn maar vertooningen van de Apothekers. Zij zijn thuis zoo vriendelijk niet, „vooral niet, wanneer de knecht ziek „of uit de stad is, en zij dus hunne lange pijp niet in de „binnenkamer kunnen rooken, om den armen hals gedurig „te kunnen bedillen, zonder ooit iets anders te zeggen, „dan dat dit of dat niet goed is, en *nooit*, zoo moet gij „doen.” Dat Dr. P. zoo zou handelen, wanneer hij Apotheker was, dit laat zich gemakkelijk uit zijn geheele geschrift opmaken; want men mag niets tegen hem zeggen, wanneer men eenen zieke heeft, die men in zijne eenvoudigheid geloofd, dat erg zal worden, waarin men veel belang stelt, die somtijds de steun van het huisgezin is; zelf mag de zieke zijne kwaal niet verhalen; ja hij weigert aan ieder

de burgerlijke beleefdheid, en noemt die zotheid! Gelukkig, mijne jonge broeders, Apothekers-leerlingen en bedienden! dat Dr. P. geen Apotheker is, want gij zoudt eenen fluggen bok tot patroon hebben. Schrijver dezer aanmerkingen heeft, meer dan een dozijn jaren, bij meer dan éénen Apotheker, in meer dan ééne voorname stad van ons vaderland, als leerling en bediende, gewoond; doch geen dezer rookte over dag uit eene lange pijp in zijne binnenkamer, maar zij behandelden alles mede, of lieten het geheel onder hun opzigt doen; dagelijks werden wij onderrigt, en nimmer kregen wij, onverdiend, onheusch bescheid.

De nu volgende Roman, dat een kind, door het ingeven van wormkruid, door den Apotheker zoude vermoord zijn, is even zoo kwaadaardig en belagchelijk voorgesteld als de vorige, en verdient niet, dat wij er ons bij ophouden.

Dr. P. zegt vervolgens, dat men ook geen Apotheker moet verkiezen, omdat vele ziekten zonder medicijnen moeten genezen worden, en dat een Apotheker altijd drankjes voorschrijft, maar een Doctor niet. Deze helpt, gelijk hij te voren reeds zeide, door een krachtig woord te spreken, meer dan door zestig droppels Hoffman. Hiermede wil hij dan zeggen, dat het goedkober uitkomt, een' Doctor dan een' Apotheker te nemen. Dit kan niet waar zijn, ten zij men in het algemeen de Apothekers voor gewetenloos genoeg houde, om, zonder noodzaak, ja ten nadeele der patiënten, dure drankjes te geven; terwijl, naar de ondervinding; die wij van het praktizeren van sommige Apothekers hebben, het doorgaans blijft bij het aanraden of voorschrijven van eenig gering middel, zoo als bij ligte ongesteldheden, waartoe zij meestal ter behandeling geroepen worden, te pas komt. En daar Dr. P. twaalf stuivers of een gulden wil hebben, wanneer hij de zieken *slechts even ziet, zonder met hen te spreken*, hoe veel zal het dan wel kosten, wanneer hij een krachtig woord spreekt! En waarin zal dat krachtig woord bestaan? Dit betuig ik, niet te begrijpen. Ik acht hem beter geschikt om te vloeken, dan om troostredenen voort te brengen, of opbeurende woorden te spreken.

Eindelijk volgt, nadat Dr. P. alles heeft bijgebracht, wat hij wist, om te betoogen, dat een Apotheker een dom en slecht mensch, een moordenaar en bedrieger is, het slot, waarin hij zegt: „ dat de Artsen hunne gezondheid veel „ hebben voor het heil hunner medemenschen, en geene

„ moeite sparen, om zich van hunnen pligt te kwijten, „ *menschen* te helpen, en voor hen in ongeval geheel te „ zorgen.” Ik geloof, dat de braven onder de Artsen dit alles mede beoogen; doch heb in de zesentwintig jaren, dat ik bij het vak der Artsenijmengkunst geweest ben, geen Doctor gevonden, die niet tevens zijne rekening uitschreef voor gedane visiten. Zelfs de groote БОБРН ААВЕ, zegt men, schoof eene lade met geld uit, om aan hen, die hem kwamen raadplegen, de specie te doen kennen, welke hij gaarne voor zijne moeite had! En te regt, een arbeider is zijn loon waardig; maar deze groote man was ook, gelijk nog de bekwame Doctoren van onzen tijd, bereidwillig, om alle omstandigheden van de ziekten aan te hooren, en kon niet altijd, gelijk Dr. P., zoo dadelijk zien, wat de kwaal was, en wat er voor diende gedaan te worden.

(Het vervolg en slot hierna.)

Den Heere Redakteur der *Vaderlandsche Letteroefeningen*.

Wel Edele Heer!

De *Proeve van taalkundige Opmerkingen* enz., in het vorige nummer uws geachten Tijdschrifts geplaatst, trok mijne bijzondere aandacht, zoo om derzelver voor mij uitlokkend opschrift, als belangrijken inhoud. Ik bevond echter de meeste punten niet strookende met mijne gevoelens, die ik meen niet alleen op eigen gezag, maar ook op dat van deskundigen te steunen, en besloot daarom, mijne aanmerkingen zamen te vatten in het stukje, dat ik UEd. hiernevens ter plaatfing aanbied. Aanmerkingen toch, mits met bescheidenheid gemaakt, moeten elken waren beoefenaar, en ook den Heere KALCKHOFF, welkom zijn. Ik ben, enz.

Delftshaven,
12 Junij 1826.

UEd. dienstw. Dienaar,
A. DE JAGER.

AANMERKINGEN OP DE FROEVE VAN TAALKUNDIGE OPMERKINGEN EN BEDENKINGEN, VAN J. G. C. KALCKHOFF.

DOOR A. DE JAGER, te *Delftshaven*.

Het eerste punt, dat in de inleiding tot de eigenlijk ge-

zegde Opmerkingen en Bedenkingen mijne aandacht trof, was, dat het *zijn taalkundig gehoor of geveel* van den Heer KALCKHOFF hem de onnaauwkeurigheid deed opmerken, waarmede *velen, ook taalkundigen, zoo in het dagelijksch leven als op den predikstoel*, de op en uitgaande woorden uitspreken, zoodat zij de slotletter *n* zoodanig opflokken, alsof die letter niet tot het woord behoorde. Ik voor mij hield gezegde uitspraak voor niet zoo stootend, althans voor minder stootend, dan wanneer men die uitgangen zoo duidelijk hoort uitspreken als *en* in *gewennen* enz., hetwelk evenwel niet zelden het geval is. Over het algemeen ben ik het, in dit opzigt, met die geleerden eens, die meenen, dat onze taal hare zoetvloeiendheid en schoonheid grootendeels verliest, wanneer men de woorden uitspreekt, zoo als wij dezelve thans schrijven. Inderdaad het klinkt in een Hollandsch oor zeer wanluident, in het woord *ontvangen* al de letters te hooren uitspreken, zoodat achter *ont*, als 't ware, eene rust vereischt wordt, om de zachtheid der *v* wel te doen hooren, (even als men de Fransche *v* zeer zacht uitspreekt) en de twee laatste lettergrepen *van-gen* worden uitgesproken, zonder in aanmerking te nemen, dat het teeken *ng* niet kan gescheiden worden, en men ook geenszins de *g* moet uitspreken als in *gaan* enz., even min als in de Fransche woorden: *poing, feing* etc.

Tegen de geslachten der zelfstandige naamwoorden wordt veel gezondigd, ten minste tegen het mannelijke en vrouwelijke; tegen het onzijdige, geloove ik, zeer zelden, wanneer men de woorden *school, schilderij, oorlog, getuigenis, muziek*, en mischien eenige andere, waaromtrent men niet eenstemmig denkt, uitzondert. *Dit winter* en *dat zomer* zal men, in plaats van *duizendmaal*, vrij zelden hooren. Wijders meen ik, dat in *den aandacht* geen mislag tegen het geslacht wordt begaan; de bijgevoegde *n* is de *n* *paragogicon*, even als in *den Hadg* en andere uitdrukkingen, welluidendheids-halve gebezigd. (*)

(*) De Heer KALCKHOFF is van gevoelen, dat men niet kan zeggen *zoetjes loopen*, omdat, indien ik mij niet bedrieg, zijn Ed. *loopen* voor eene vergrooting van *gaan* houdt. Ik wederspreek dit niet, doch geef alleen in bedenking, of *loopen* niet meer ziet op de meer of minder snelle beweging, die men met de beenen maakt, en of *gaan* niet meer betrekking

A. De eerste bedenking loopt over den nadruk, aan verkeerde lettergrepen; in de met *voor* zamengefeldè woorden; gegeven. Dat men vóóroordeel, en niet voorórdel, moet zeggen, durf ik niet weltemmen en ook niet tegenspreken; hoewel ik mij voor de laatste wijze, die, gelijk ik met K A L C K H O F F van gevoelen ben, de algemeenste is, zou verklaren. Doch, wat opgemerkt wordt omtrent *vooruitloopen* en andere, komt mij voor te eenemalè strijdig te zijn met den aard onzer uitpraak. Het is in de Hollandse taal een algemeene regel, dat *scheidbare* voorzetsels den klemtoon vereischen, doch de *onscheidbare* niet. *Vooruitloopen* is zamengesteld uit *vooruit* en *loopen*; op *loopen* kan derhalvé de nadruk niet vallen, maar op *voor* of *uit*; wat zegt men nu, *vooruit* of *vóór-uit*? Immers het eerste. *Vóór*uitloopen zou beteekenen de *vóordeur* en niet *voorwaarts* uitloopen. Even zoo *vooruitzigt*, *voorloopig*, enz. Hierbij moet men echter in het oog houden, dat de klemtoon dikwijls gewijzigd moet worden naar de bedoeling des sprekers of schrijvers; zoodat men bv. zou zeggen: *ik zag het paard achteruit*, in plaats van *vóór-uitloopen*.

B. In de uitdrukking: *dit is de pijn (de peine) waard*, (*) houdt K A L C K H O F F het woord *pijn* voor het Fransche *peine*. Dit komt mij voor te spruiten uit twee verkeerde opvattingen: vooreerst, dat ons *pijn* alleen *smart*; en ten andere, dat het Fransche *peine* slechts *moeite* zoude beteekenen. Zie hier, wat van de zaak zij. *Pijn* en *peine* beteekent hetzelfde; beider beteekenis wordt uitgebreid toegepast. In de *Dictionnaire de l'Académie* vind ik: „*peine: douleur, affliction, souffrance, sentiment de quelque mal dans le corps ou dans l'esprit; peine signifie aussi châtement, punition d'un crime; aussi travail, fatigue.*” Waarmede overeenstemt, wat ik lees bij FURETIÈRE: „*Peine: châtement qu'on fait souffrir à ceux qui ont fait quelque faute, punition d'un crime; il signifie aussi fatigue, travail corporel, soin, tourment, inquiétude*

heeft op het vorderen, voorwaarts komen. In bovengem. beteekenis zou men ook niet kunnen zeggen: *het kind begint te loopen*; deze en dergelijke uitdrukkingen hoort men toch dagelijks.

(*) Men zegt: *te pijn* waard, dat is *der pijn*; of, gelijk T U I N M A N wil, *te pijnen*, oudtijds *pinen*; als werkwoord.

de *d'esprit; douleur, souffrances; obstacle, difficulté, etc.*" — Vergelijk ik nu hiermede, wat b. v. T U I N M A N zegt: „*Pijn, straffe, smerte, arbeid, moeilijkheid. Pijnen was zwaaren arbeid of moeite aanwenden. Zoo hebben wij noch tot een spreekwoord: 't is de pijn niet waardig, dat is den arbeid, de moeite, enz.,*” dan zal, dit alles te zamen gevat, blijken, dat het woord *pijn*, in gemelde uitdrukking gebezigd, ons Hollandfche *pijn* is, volkomen in beteekenis en vorm gelijkstaande met het Fransche *peine*, en hier voorkomende in den zin van *arbeid* of *moeite*, en niet in dien van *ligchaamsmartete*, waarin wij het thans meestal bezigen.

C. Wat aangaat de verwerping van het voorzetsel *weder*, in *wederspreken*, *wederstaan* enz., in den zin van *tegenspreken* enz., hiertoe, dunkt mij, is geene 'genoegzame reden voorhanden. Verwarring toch met *wederspreken* (nog eens *spreken*) zal er wel niet uit ontstaan, dewijl in *wederspreken* (*tegenspreken*) het accent op *spreken* valt, om de reeds boven vermelde reden.

D. De uitlegging van de verschillende beteekenissen van *kus* en *zoen* schijnt mij toe van allen grond ontbloom te zijn. Uit het gezegde hierover moet ik opmaken, dat *zoen* zou komen van *verzoening*; terwijl ik integendeel vertrouwde, dat ieder, die slechts een weinig nadenkt, dit juist omgekeerd zal beschouwen, gelijk onder anderen T U I N M A N dit bevestigt. *Kus* (in 't Engelsch *kiss*) is een *onomatopoeïoumenon*, van het suizend of kistend klappen der lippen; en *zoen* komt van het thema *zo*, *zaching*, of ook van *zo-en* of *zuigen* (*). Zoo-dat, mijns inziens, beide woorden nagenoeg in beteekenis overeenkomen en bijna willekeurig kunnen gebruikt worden.

E. Omtrent *rieken* en *ruiken* is men het vrij oneens. De beide uitmuntende taalkenners S I E G E N B E E K en V A N D E R P A L M worden door K A L C K H O F F aangehaald, als gebruikende beide woorden onverschillig (†). Anderen evenwel willen, dat men de onderscheiding make, die zijn Ed. voorstelt. Ik achte mij niet in staat hierin uitspraak te doen, hoewel ik niet kan ontveinzen, tot de laatstgemelde meening over te hellen. Hierom, echter, zie ik nog niet, wat K A L C K H O F F beweert, dat men *ruiker* in *rieker* zou moeten veranderen.

(*) Zie B I L D E R D I J K 's *Geflachtlijst*.

(†) Hierbij kan men nog den Heer B I L D E R D I J K voo-
gen; zie *Geflachtlijst*, op *reuk*.

Er zijn van zoodanige gevallen meer voorbeelden in onze taal. Wat is een *bediende*? iemand, die bedient; en wat beteekent *bediende*? immers iemand, die bediend wordt (*).

F. Wat eindelijk de laatste opmerking betreft, die men tot deze stelling kan brengen: Alle eigennamen moeten worden uitgesproken in de taal, waartoe zij behooren; hiermede ben ik het volkomen eens. Onwillekeurig moet ik glimlagchen, wanneer ik NEWTON, YOUNG, HUME en andere, vooral Engelsche, namen letterlijk Hollandsch hoor uitspreken. Niet noodig is het te vorderen, dat ieder de oorspronkelijke talen, waaruit de namen ontleend zijn, versta; menigvuldige gelegenheid is toch altijd en voor ieder voorhanden, om derzelve ware uitspraak te vernemen, en, ten minste eenigzins, in acht te nemen. De op dit onderwerp betrekkelijke plaats uit BOILEAU (*Epître IV*) mag een proefftuk voor den Franschman genoemd worden, die zich op de Nederduitsche taal toelegt.

Het zij mij ten slotte vergund, iets aan te merken omtrent de vertaling van het woord *Germanisme*. Niemand kan minder dan ik gezet zijn op het bezigen van bastaardwoorden in onze taal, hetwelk, vooral in den beschaafden omgangstijl, bij velen vrij dikwijls plaats vindt. Doch, wanneer het op wetenschappelijke termen aankomt, schijnt het mij verkieslijk toe, zich te bedienen van zoodanige woorden, als daarvoor zijn aangenomen, en die dadelijk de bewuste zaak doen verstaan. Ik geloof zelfs, dat menige verhandeling onverstaanbaar zou worden, indien men de daarin voorkomende onhollandsche woorden door Hollandsche wilde vervangen, te meer daar vele derzelve niet voor bloote vertaling vatbaar zijn, maar somtijds eene breedvoerige omschrijving behoeven. Hierover zie men, onder anderen, de Voorrede van BILDERDIJK'S *Geslachtlijst*, benevens bl. 155 en volg. van het IIIde Deel der *Nieuwe Taal- en Dichtk. Verscheidenheden* van denzelfden geleerden taalkenner.

(*) Dit in aanmerking genomen zijnde, kan men ook zeer goed *bepaald lidwoord* zeggen.

DRIEMAAL DRIE.

De heer Groenendaal had drie beminnelijke dochters, die echter alleen hierin overeenkwamen, dat zij beminnelijk wa-

ren; want anders verschilden ze ten sterkste. De eene was eene godin, die, om hare majesteit in houding en gelaat, eene Juno, om hare wijsheid in woord en daad eene Minerva, om hare hooge bevalligheid eene Venus kon genoemd worden. De andere maakte geene aanspraak op zoo hooge titels, maar behoefde toch ook niet uit den hemel, of de rij der bewoneressen van den Olimp, verbannen te worden. Hare schoonheid, hare vrolijkheid en dienstvaardigheid verwierven haar met regt den naam van Hebe, het beeld der jeugd, en in vroeger tijd de bevallige dienaars van Jupiter en zijne dischgenooten, om den vreugdebeker rond te bieden. De derde stond wederom een trapje lager. Men vergeleek haar liefst met eene schuwe, maar desniettemin hoogst liefelijke en weldadige nimf, welke alleen door de overmaat van teedere kieschheid en schaamte belet werd, in hare volle glorie te verschijnen. Hetgeen echter meest van allen den glans der goddelijkheid over deze meisjes wierp, dat was de heerlijke sluifer der nederigheid en der ongedwongenste opvolging van Pautus' les, om elk de andere hooger te achten dan zichzelf. Hare onderlinge liefde was zoo ongeveinsd, als zij met eigenliefde, zucht om te behagen of uit te munten, onbekend schenen te zijn: *schenen*, zeg ik, en bedoel daarmee, dat deze eigenschappen nooit op eene ongeschikte wijze voor den dag kwamen, en nooit mistaken, als eene plooi in het kwalijk passend gewaad, noch pijn of hinder toebragten in den gang des levens, gelijk een voet, in den al te kleinen schoen nauw beknepen. Want dat de lieve kinderen, als vrouwelijke Stoïcijnen, ongevoelig zouden geweest zijn voor alle lust of eer, willen wij geenszins beweren.

De heer Winkelman had ook drie dochters, niet ongelijk, in zekere onderlinge verscheidenheid en uitwendige natuurgaven, aan de eerstgenoemden, hare stadgenooten. Zij stelden zich dezelve dan ook ten voorbeeld, en volgden elk haar aangewezen model met den meesten ijver en niet zonder goed gevolg na. Alleen de sluifer, straks genoemd, liet zich niet ligt namaken; en men zag door denzelfden nu en dan duidelijk, dat het alles meer kunst en schijn, dan eenige waarheid was. Zij slaagden echter, in een' geheel anderen kring geplaatst zijnde, en dus weinig gevaar loopende van vergelijking, boven verwachting, in haar opzet. De coquettes — want anders waren zij niet — behaalden menige over-

winning; en, de eene voor, de andere na, deed eene voordeelige of glansrijke partij. Maar ongelukkig bleek het nu, dat zij godinnen op een' afstand waren, die deze hare waardigheid wel eenigzins voor vreemden, doch niet voor echtgenoot en huisgezin ophielden. Dáár lag de majesteit, de gulle dienstvaardigheid, de lieve zedigheid in het zand. Met de laatste alleen werd wel eens gezegd het omgekeerde plaats te hebben, schuw en ingetogen zijnde bij eigen, maar aan vreemden..... doch, dit rekenen wij in goeden ernst voor laster. Want, wilden wij al het kwaad gelooven, dat somtijds van de menschen, en inzonderheid van de vrouwen, wordt verteld, wij zouden evenzeer op den dwaalweg geraken, als, zoo wij alle pligtplegingen omtrent levenden en lofspraken op dooden voor wigtige munt wilcén aannemen.

De heer des Chifons eindelijk, een Fransche kapper, had desgelijks drie meisjes; en, de beide andere stellen, maar inzonderheid de laatste kennende, spoorde hij zijne dierbare sbruiten aan, om eene dergelijke verdeling van rollen te maken. Niets liever dan dat. De jongste, bij ongeluk de langste zijnde, moest dus Juno, en de tweede, hoe traag en stordig anders van aard, moest noodwendig Hebe zijn; want de oudste, die reeds de allereerste fleur een weinig te boven was en vader dikwijls in den winkel hielp, had eenen onweérstaanbaren lust tot het schuwe nimfen-karakter. Maitre Chifons zag in dit alles weinig zwaarigheid, daar toch, zoo hij meende, zijne kunst wel de hoofdzaak was bij de gansche metamorphose; want, deed het gelaat niet alles ten aanzien van den mensch, en de frisure alles ten aanzien van het gelaat af? Althans, ontbrak er ook nog iets aan, dan was zijne vrouw, couturiere en robes, zelfs eertijds voor het tooneel en achter de coulises, ten volle in staat, hiearaan te gemoet te komen. — Ziedaar dus welhaast eene derde uitgaaf van de drie bevalligheden, die nu met de zanggodinnen zelve reeds in aantal gelijk stonden. Maar, de laatste mogt, van alle, het meeste opzien wekken, dit ging ongelukkig met meer gelach dan bewondering gepaard, en zij boeiden aan hare zegekar veelal niet dan... straatjongens, die, even als de Romeinsche soldaten hunnen veldheer, de vergode schoonheden uit den kapperswinkel, tot betooming van haren hoogmoed en andere inenschelijke driften, met spot en schimp vervolgden. Zelfs gingen zij zoo ver, om de koningin der goden een' boonenstaak, Het eene zeuge, en de

nimf een' grasmaaljer in vrouwegewaad te noemen. Het liep dan ook met dezen laafsten druk van het oude prachtwerk nog al ongelukkiger af, daar men ze zelfs op het tooneel niet begeerde, om eene of andere nabootfing uit te voeren. En, gelijk de oude vodden in de kas, zoo werden zij, die ze droegen, in het binnenfte van huishoudkamer en haarfabriek weggeftopt, om slechts geen aanftoot te geven.

Men kan op velerlei wijze beminnelijk zijn; maar de wijze of vorm maakt dit ons zoo weinig, dat derzelve nabootfing (ik zeg niet, verftandige en doorgaande navolging) ons ligt geheel bederft en der befpottinge overgeeft. S.

LADY ARABELLA STUART.

Historisch Verhaal.

In den jare 1610 ftond op den heuvel van *Highgate*, bij *Londen*, een ftatig flot, der Gravinne VAN SHREWSBURY toebehoorende, van hetwelk thans echter geen fpoor meer voorhanden is.

Op eeven namiddag in de Meimaand des genoemden jaars gingen twee Dames in den grooten tuin, die het kasteel omgaf, wandelen. De eene was eene eenigzins bejaarde vrouw van een edel voorkomen; de andere veel jonger, en welker fchoonheid de groeven des lijdens, op haar gelaat zichtbaar, niet vermogend waren geweest uit te delgen. Zij fchenen in een ernstig onderhoud gewikkeld, toen een oud, gebrekig man haar naderde. Zijne gelapte kleeding en vermagerd ligchaam verraadden diepe armoede en ellende, en onderscheidene likteekenen op het bruine gelaat, alsmede eene zwarte pleister over het eene oog, deden vermoeden, dat hij wel menigen veldflag had bijgewoond. Een lange degen hing op zijne zijde, en zijn oude fnaphaan diende hem ten ftaf. „Edele vrouwen!” riep hij de Dames toe, „eene aalmoes, om 's Hemels wille, voor een' verminkt' foldaat!” De jongfte Dame haalde terftond eene beurs te voorfchijn, en, terwijl zij derzelve gedeeltelijken inhoud in des krijgsmans ftukgehouwene blikken fhakot ledigde, vroeg zij hem op een' minzamen toon, waar hij zijne wonden had bekomen. De grijsaard vertelde nu, met eene den ouderdom eigene wijldloopigheid, van zijne voormalige daden en zijne tegenwoordige armoede. „Maar wie weert,” fprak de oudere Dame, half ernftig, half

fchertfende, „ of gij ons niet iets wijsmaakt? ” — „ Uw
 „ edele broeder, Mevrouw, (God hebbe zijne ziel!) zou het
 „ u hebben kunnen zeggen.” — „ Hoel gij kendet Lord MOUNT-
 „ SHENSY? ” — „ Zeker kende ik hem, en hij mij. Ziet gij
 „ dezen ring, dien hij mij eens, na een fcherp gevecht in
 „ de *Nederlanden*, gaf, en van welken noch gevangenfchap
 „ noch armoede mij konden doen fcheiden? ” Met deze woor-
 den gaf de foldaat der Gravinne eenen ring, en, terwijl de
 oude Dame zich de tranen uit de oogen wifchte, welke het
 aandenken haars broeders haar ontlokte, drukte hij der ande-
 re fnel eenen brief in de hand, en fluifterde haar toe: „ *Fè-*
 „ *deltà!* ” Zij wift, dat dit woord hem van iemand moest zijn
 inedegeedeeld, dien zij meer beminde dan haar leven. Maar
 zij verborg hare ontroering, en vroeg der Gravinne, of zij
 den armen man niet wilde vergunnen, in huis te gaan, om
 zich te verfrifchen. „ Zeer gaarne, mijne lievel! ” hernam
 deze. „ Maar, mijn vriend, ” voer zij voort, „ wilt ge mij
 „ dezen ring verkoopen? ” — „ Verkoopen tot geenens prijs;
 „ maar zoo gij, Mevrouw, dien als een gefchenk wilt
 „ aannemen, is hij de uwe. ” — „ Ik dank u, en ik zal
 „ u mijne erkentenis trachten te betoonen, op eene wijze,
 „ die uw gevoel niet krenken, en tevens mijnen broeder bij
 „ u in aandenken zal doen blijven. ” Met deze woorden gin-
 gen de Dames huiswaarts; terwijl een bediende den danken-
 den Invalide naar de keuken geleidde, en de jongere Dame,
 zoodra zij een vrij oogenblik konde vinden, naar hare kamer
 vloog, om den inhoud des briefs te verflinden, dien
 zij zoo even had ontvangen. Deze Dame was Lady
 ARABELLA STUART, nicht van JACOBUS, den toen
 regerenden Monarch, en die, naar sommiger meening, betere
 aanspraken op de kroon had, dan hij zelf. In haren naam
 was het, dat Lord COBHAM en Sir WALTER RALEIGH
 hun ontwerp gefmeed hadden, hetgeen al dezelfs medeflan-
 ders in het verderf stortte. Niemand betwijfelde, dat Lady
 ARABELLA zelve aan deze onrijpe zamenzwering onfchuldig
 was; maar JACOBUS had niettemin de wreedheid, haar
 deswege voor altijd tot een echteloos leven te veroordeelen.
 Dan, wat dwingeland heeft ooit de aandoeningen des harten
 kunnen beheerfchen? Lady ARABELLA beminde en werd
 bemind, WILLIAM SEYMOUR, uit den Huize BEAU-
 CHAMP, een edelman van middelbare jaren, was het voor-
 werp harer keuze. Zij waren heimelijk getrouwd; maar wel-

dra werd hun stil verbond verraden, SEYMOUR in den Tower gezet, en Lady ARABELLA onder het opzigt harer tante, de Gravin VAN SHREWSBURY, geplaatst, met strengen last, haar kasteel te *Highbate* niet te verlaten. Gevangenschap, op 's Konings bevel, was, te dien tijde, nagenoeg hetzelfde als een doodvonnis: zeldzaam ontkwam een gevangene levend zijnen kerker, en weinigen, die zich in deze treurige omstandigheid bevonden, waagden het, iets te gebruiken, wat hun niet door getrouwe handen werd toegereikt; want vergiftiging op hoog bevel was niet zelden hun lot.

Veertien dagen lang had Lady ARABELLA reeds voor den geliefden echtgenoot gefidderd, toen de Gravin den last ontving, hare nicht aan te zeggen, dat zij, ten volgenden dage, een' Koninklijken afgevaardigde naar *Durham* had te volgen. Lady ARABELLA wist, wat haar te wachten stond, wanneer zij zich eenmaal in de handen van een' van 's Konings ahangelingen bevond, en smeekte diensvolgens hare tante dringend, haar naar *Frankrijk* te laten ontvlugten, tot dat men den Koning konde overbalen, in haren echt te bevesten. Maar de oude Dame koesterde een zoo hoog denkbeeld van de pligten des onderdaans en het regt der Vorsten, dat zij vermeende, hare geliefde nicht alleen tot geduld te moeten vermanen. In dit ernstig onderhoud verdiept, bejegende haar de oude soldaat. De brief, waarvan hij bringer was, kwam van haren gemaal, en bragt haar de blijde tijding, dat hij zijnen kerker was ontvlugt. Hij bevond zich aan de kust, waar hij een schip gereed hield, dat hun beiden naar *Frankrijk* zoude overvoeren. Hij verzocht haar, in den bringer des schrijvens het volkomenste vertrouwen te stellen. Deze was niets minder dan oud of arm; hij was een man in zijnen besten leeftijd, en van deftige familie, wiens ware naam HUGH MARKHAM was. Oorlog, strijd en avonturen, ten behoeve eener goede zaak, waren zijn lust; en hij was het, die voor SEYMOUR het schip gereed hield, en, uit belangelooze vriendschap, had op zich genomen, hem zijne echtgenoot in de verlangende armen te voeren. Lady ARABELLA, die bereid was, met haren SEYMOUR, ver van het hof en de groote wereld, in vreemde landen onbekend te leven, wenschte te ontvliesen, wanneer zulks mogelijk was. De Gravin was in haar kabinet, en Lady ARABELLA deed door hare trouwe dienstmaagd BRIDGET, VOO-

welke zij als 't ware geene geheimen had, den vermoeden bedelaar tot haar komen. Hij verscheen, en bragt haar eene verkleeding, welke hij in zijn' ransel had, verzocht haar, dien eigen' avond, in plaats van zich te bedde te begeven, dezelve aan te doen, en vervolgens de eerste gelegenheid te baat te nemen, om met hem te ontwijken. De Lady verborg, met behulp harer dienstmaagd, het pakje, en begaf zich weder naar de Gravin, welke intusfchen besloten had, den ouden soldaat tot zich te nemen. De oude Hofmeester, die bevel ontving, hem eene kamer boven den stal in te ruimen, verblijdde zich over die schikking, dewijl M A R K H A M, door zijne treffende vertellingen en lustige grappen, alreeds de lieveling des huizes was geworden; en, eer de avond viel, had hij reeds zijne nieuwe woning betrokken, welke, tot zijn genoegen, ver van het huis verwijderd was.

Zoodra de Lady op hare kamer was gekomen, ontpakte zij den bundel, en vond er alles in, wat noodig was, om haar te genemaal onkenbaar te maken. Eene *Franfche* paruk met lange lokken verborg hare fraaije blonde haren; een wefluitend kleed met een' breeden geborduurd kraag omgaf hare flanke leest, en de wijde pompbroek, toen in den smaak, was ongemeen geschikt ter vermomming eener vrouwe, naardien zij hare eigene kleedij in dezelve konde verbergen; laarzen met roode kappen, welke aan de broek werden vastgemaakt, en een korte degen op zijde, voltooiden der opschik; en wie de Dame zóó had gezien, zou haar voor een der grootste Modéheertjes hebben gegroet, die in *St. Pauls*-kerk, de toenmalige *Bondstreet* der pronkers, rondflenterden. Het had juist drie gellagen, toen B R I D G E T een steentje tegen het venster hoorde tikken, en, uitkijkende, M A R K H A M herkende, die, in het eenvoudig rijgewaad eens mans van fatsoen, beneden stond, en eene tuinladder had aangebragt, langs welke hij de Dame verzocht af te stijgen. Het venster was niet hoog, en, met behulp harer trouwe dienaressé, welke de scheiding van hare geliefde meesteresfé met tranen befreurde, kwam zij veilig beneden.

Het begon pas te dagen; maar het was licht genoeg, om den weg te kunnen vinden. M A R K H A M geleidde de sidderende Dame stilzwijgend door het park, tilde haar op den muur, sprong dien zelf over, en ving haar ter andere zijde weder op. Een kwartieruurs van het kasteel verbeidde M A R K H A M 's bediende, met paarden, hunne komst. Met moeite

(want de slapeloze nacht en de angsten des vorigen dags hadden de Dame zoo sterk aangegrepen, dat zij zich nauwelijks konde overeind houden) bereikten zij eene kleine herberg op den weg naar *Londen*, waar versche paarden gereed stonden. Terstond stegen zij te paard, en de beweging van het rijden wekte hare levensgeesten van lieverlede zoo zeer op, dat zij, zonder ongeval, het dorp *Blackwall* aan den *Teems* bereikten, waar de boot van *MARKHAM* op hen wachtte. Onverwijd stapten zij in dezelve, en voeren naar het schip, dat intusfchen naar *Gravesend* was afgezakt, en binnen weinige uren vond Lady *ARABELLA* vergoeding van al haar lijden in de armen des geliefden echtgenoots, *MARKHAM* het loon zijner gevaarvolle onderneming in het geluk zijns vriends.

Intusfchen gaf *MARKHAM* bevel tot den meestmogelijken spoed, bewust, dat, werden zij ingehaald, zijn vriend veeligt den kop, en allen vóór 't minst hunne vrijheid verbeurd hadden. Ongelukkig, echter, was de wind zeer flauw, en het schip nam zoo weinig gang, dat men niet vóór den volgenden morgen het Kanaal bereikte. Met dat al hielden zij koers naar *Calais*; en reeds voedde men hope, binnen weinige uren de veilige haven te bereiken, toen de wacht in de mars een zeil ontdekte, dat jagt op hen scheen te maken. *MARKHAM* was vastberaden, zich tot het uiterste te verdedigen. Hij riep zijnen vriend op het verdek; en, daar de Lady wel merkte, dat het gevaar toenam, volgde zij hem, besloten hebbende, hetzelfde met hem te deelen. Alle roebereidselen tot den slag waren gemaakt, terwijl intusfchen het vijandelijk vaartuig bestendig op hen won, tot dat het eindelijk na genoeg kwam om een schot te lossen, ten einde het vlugtend schip tot bijleggen te noodzaken. *MARKHAM*, evenwel, kreunde zich daaraan niet; en, nadat hij de Dame had overreed, zich naar onderen te begeven, vingen de schepelingen aan, de schoten te beantwoorden, die steeds digter op hen vielen. Het vijandelijk schip kwam nader en nader, tot dat beide schier nevens elkander lagen. De bevelhebber riep *MARKHAM* toe, Lady *STUART* en *SEYMOUR*, bijaldien zij zich bij hem aan boord bevonden, uit te leveren. *MARKHAM* antwoordde met eene volle laag, in weerwil van de viermaal sterkere bemanning en het veel zwaardere geschut des Koninklijken bodems. Het was echter onmogelijk, het gevecht te ontwijken, en de beide vrienden

deden alles, wat de wanhoop, door eene dappere manschap ondersteund, vermogt. Lang, echter, kon zulk een ongelijke strijd niet duren: het grootste deel der manschap was weldra gedood; de overigen allen gewond, en van alle kanten drong de enterende vijand aan. MARKHAM en SEYMOUR stonden rug aan rug bijeen, en weerden heldhaftig elken aanval af; tot dat den laatsten een pistoolkogel het hoofd doorboorde, en hij dood nederstortte. Toen MARKHAM zijnen vriend zag vallen, raapte hij al zijne krachten zamen, vloog op den man toe, die het schot had gelost, en kliefde hem den kop. Dit was zijn laatste bedrijf; een half dozijn zwaarden ging hem te zelfden oogenblikke door de borst; levenloos zonk hij nevens zijnen vriend neder, en beider hartebloed vloot nu in éénen stroom daarheen. Een kreet, zoo luid, zoo doordringend, zoo naar, dat den woesten strijderen bijkans het geweer ontzonk, werd eensklaps vernomen; en Lady ARABELLA, die juist op het verdek verscheen, toen haar gemaal viel, drong, in wilde vertwijfeling, door den bloeddorstigen vijand heen, die onwillekeurig voor haar plaats maakte, en wierp zich onmagtig op SEYMOUR's ligchaam neder.

MARKHAM's dood maakte op ééns een einde aan allen verderen strijd. De Kapitein van het Koningschip nam bezit van den bodem, en bragt denzelven, overeenkomstig zijne orders, naar eene afgelegene landingsplaats, waar hij de Lady, die, in weerwil zijner zorgen, nog altijd bewusteloos bleef, in een armelijk vischersdorp ontscheepte, en haar vervolgens, onder toezigt en geleide eens Geneesheers, naar *Londen* deed overbrengen; terwijl hij de lijken der beide helden op het kerkhof des dorps liet begraven. — Ten einde het schandelijke dezer tirannieke daad eenigermate van den Koning af te keeren, verbreidde men het gerucht, dat SEYMOUR in een ander vaartuig naar *Frankrijk* was ontvlugt; en, daar geen van 's Konings matrozen hem persoonlijk had gekend, en de weinigen, van MARKHAM's manschap overgebleven, niet weder aan land durfden komen, vond de logen algemeen geloof.

Lady ARABELLA, in kleine dagreizen naar *Londen* gevoerd, werd in den *Tower* opgesloten. Hier keerde, wel is waar, langzamerhand, hare gezondheid tot zekere mate weder; maar — haar verstand was voor altijd gekrenkt. Zij smachtte nog een tijdlang in haren kerker, tot dat haar jammervol aanwezen, zoo men niet zonder oorzaak vermoedde door vergift, een einde nam.

D E P O S T.

Kom, de ligte kar bestegen,
 Reeds beladen met haar vracht :
 Mogt ze snorren langs de wegen,
 Daar zoo menig hart op wacht !
 Postknecht ! en voor arme en grooten
 Houdt uw male wat besloten :
 Zet uw paard dan in den draf ;
 Zweep het, eens die kar beklommen :
 Dikwerf hangen vorstendommen,
 Rijken van uw spoeden af.

Meisje ! uw jongling is afwezig ;
 Met hem alles, wat u streelt,
 En het hart, zoo pijnlijk, bezig
 Aan het malen van zijn beeld :
 Maar gij voelt den lust herleven,
 Als u, schoon stom, zijn schrift verrukt ;
 Des dierbren hand heeft dat geschreven,
 Wat ge aan den boezem, juichend, drukt.

o, Wat kommervolle dagen
 Zijn niet verlopen, sinds den stond,
 Toen, moeder ! hij, dien ge eens hebt onder 't hart gedragen,
 Den laatsten kus drukte op uw' mond !
 Hij ging op ongetemde meren
 Den golfslag en den storm trotseren :
 Uw hart zeilt angstig, rustloos meê ;
 En dikwerf, volgt, na zomerzwoelte,
 Uit Noord of West een stijve koelte,
 Dan schept ge u een' orkaan en waant zijn graf de zee.
 Maar hoe, wat treft op eens uwe ooren !
 Het zijn de toonen van het horen ;
 De post brengt vreugd en smart der stad :
 Voor u ? Gij drukt het aan uw lippen,
 't Bewijs, dat hij, ten spijt der klippen,
 Gods liefde tot een poolstar had.

Met heldren geest en bij een deuntje,
 Gesterkt door 't lachje van zijn Teuntje,

De brave vrouw, die naait of spint,
 Is Wouter onvermoeid in 't slooven:
 Hij zeilt der armoës klip te boven,
 En 't loon is 't brood voor vrouw en kind.
 Daar komt, schier uit den aâm geloopen,
 Een Joodje, en rukt de huisdeur open:
 „ Wel nou! is wat ik zet niet waar?
 „ Ja, vriend! de hoogste prijs van allen
 „ Is op uw achtste lot gevallen;
 „ Straks breng ik al het geld u baar.”
 Daar ligt op eens en vijf en hamer,
 En naald en spinrok door de kamer:
 Het goud verbant de noes, vlijt;
 Het brasfen volgt op zorg en ipaten;
 Verbeuzeld wordt de kostbre tijd,
 En — armoë rijpt, na korte jaren.

Daar, na den ganschen langen nacht
 Bij 't spel en zwelgen doorgebracht,
 In 's levens bloeitijd reeds versleten,
 Zoo arm aan geld als aan krediet,
 Hoe oud van adel toch een niet,
 En geuwend op zijn' stoel gezeten,
 Wekt nu de doodbrief van zijn' oom
 Den loggen vleeschklomp uit den droom.
 Op eens is nu de breuk hersteld:
 Men vleit hem om het lieve geld;
 Men zingt zijn' lof op hoogen toon:
 Hij werd der vaadren grootste zoon;
 En wie Cleant nooit dulden kon,
 Noemt hem met eerbied 's werelds zoon.

Het rustloos maken van zijn hof,
 Het kruipen, als de worm, in 't stof,
 Het beedlen bij den man van staat
 Had nog Anselmus niet gebaat.
 Geen enkele post, al zijn er veel,
 Viel onzen sukkel nog ten deel:
 En hem, die in het zwieren sterk,
 Maar schuw was van bedrieff of werk,
 Hem grijsnde ellende, op de eedle baar,
 Gestaa'g met holle kaken aan.

Daar helpt een brief hem uit den nood ;
 En brengt banket voor 't schrale brood :
 Een ambt, zoo vet, dat hij, die 't heeft ;
 In overvloed, als vorsten, leeft,
 En geldt voor een' bekwamen man,
 Als hij zijn' naam slechts teeknen kan.
 Van waar die gunst, zoo onverwacht ?
 Een schoone vrouw heeft hem bedacht,
 Die 's grooten gunstlings tweede ziel,
 Alleen het roer houdt van de kiel.

Maar, wakkre Postknecht ! neem een snapje,
 En zet het schuimend dier in 't stapje.
 Zoo sukklend gaat het snel genoeg :
 Voor velen komt gij toch te vroeg !

Daar valt de stoute speculant
 Schier slaauw bij eene prijscourant :
 Hij kon met goud als centjes spelen ;
 Maar heeft papieren munt vertrouwd,
 En zoo ligtvaardig voortgebouwd
 Aan ijdele luchtkasteelen.

Silezie maakte hem niet wijs,
 Noch later de tiercering ;
 En, steeg er een effect in prijs,
 Dan steeg ook zijn vertering.
 Nu staat de koers verschriklijk laag
 Van al zijn heerlijk goedje ;
 t Wordt oorlog : en, is 't nog een vraag ?
 Ras volgt er een bankroetje.
 o, Zie hem ! hij is schier versteend,
 In schulden tot aan de ooren ;
 En wie den speler heeft geleend,
 Gaat ook met hem verloren.

Daar klinkt de bel : wat brengt de post ?
 Wordt Pieter uit den nood verlost ?
 Zal hij niet langer nu ontberen ?
 Krijgt hij een ambt ? Neen, Piet verftond
 De kunst niet, om der grooten mond
 Met 's vleijers honig zacht te smeren.
 Neen, Piet blijft arm, hoe knap, hoe braaf :
 Maar, de eedle wordt ook nimmer slaaf.

Als alle meisjes gaarne mooi,
 Wat zij zoo vroeg reeds leeren,
 Kocht gistren Hansje voor den tooi
 Een stel van mooije kleëren.
 Zij had (gewichtig is de zaak)
 Gekozen naar den eersten smaak,
 Misvormden ze ook gestalte en leden:
 Maar ach! hoe bitter valt zij haar,
 De, met den post ontvangen, maar':
 „Die mode is overleden.”
 Wat grievend pak, o lieve meid!
 Drukt nu op d'een' en d'andren schouder!
 In spijt van uw bevalligheid,
 Zijt ge wel twintig jaren ouder:
 o! Als u dit nog eens gebeurt,
 Zijn ras uw roosjes weggetreurd.

Het vuur der helfche tweedragt woedt:
 De krijgsman plast in 's broeders bloed;
 De hoef van 't schuimend ros vertreedt,
 Wat s Hemels zegen groeijen deed;
 De vlam stijgt uit de hutten op
 En licht tot aan der bergen top;
 De vader heeft geen tranen meer;
 De moeder zinkt in wanhoop neër;
 En, schoot de hand des doods ook mis,
 De gâ waant, dat zij weduw is.
 Snel Post! opdat men zeker weet':
 Want de angst nijpt feller dan het leed.

Gij komt: hier veegt ge tranen af;
 Daar stort ge op eens in 't vratig graf;
 Deez' sterft van vreugd en die van smart;
 Hier hoopt en daar weêr breekt een hart.
 Die moeder smeekt God om den dood:
 Den lievling trof het moordend lood;
 Eene andre vliegt verwilderd rond:
 Haar zoon lijdt aan onheelbre wond;
 Een zucht nog en een flauwe blik,
 Een gil... en dan de laatste snik!

Gij komt: en eer nog 't oog u ziet,
 Hoort elk van ver het zegelied;

En kent gij ook geen melodij,
 Wie zong er immer schoon als gij!
 Gij komt: en reeds uw blik vertelt
 De grootſche zege van den held;
 Wijst op d'olijftak die nu groent
 En met het leven ons verzoent.
 Gij komt: uw onwaardeerbare ſchat
 Wordt rondgedeeld door heel de ſtad.
 't Is vrede: hoor dat luid gejuich:
 „ Dat elk zijn kniën voor de Almagt buig!
 't Is vrede: zie de moeder aan;
 Ontkluisterd vloeit de vreugdetraan;
 't Is vrede: en, door verbeelding warm,
 Waant reeds de gâ haar' vriend in d' arm.

Neen, vlugge Post! houd u niet op:
 Zet liever 't paard in den galop;
 Laat toch het volk niet langer wachten:
 Want groot en klein en knaap en man,
 Wie lezen of slechts hooren kan,
 In ſteden en in dorpen, ſmachten.

Wat nieuws? zoo vraagt nu elke mond,
 En vorſchend vliegen blikken rond:
 Is door geweld, verraad of list,
 Het lot van Spanje reeds beſlist?
 Hoort, Gal! in uwer Staten zaal,
 Men mannen nog, echt liberaal:
 Of, voor dier eedlen rede doof,
 Alleen de Vaadren van 't Geloof?
 Zegt, vrienden! is 't nog niet bekend,
 Hoe 't gaan zal met de drie percent?
 Is nog, in naam, de drukpers vrij,
 Of daar ſlavin der Policij?
 Is 't waar, werd door der beulen hand
 Voltaire's broddelwerk verbrand;
 En trof Rousſeau dat lot nog niet,
 Op de aanklagt van een' Jezuït?
 Heeft hij, die altijd woelt en waakt,
 De kunst van 't kiezen reeds volmaakt:
 Zoodat, bij 't vrije van de ſtem,
 't Goedwillig volk slechts hoort naar hem?

Heeft de adel nog, gelijk weleer,
 Des leenheers nutte magt niet weêr;
 Of toeft ons, hoe de dwaas ook schreeuw',
 Eerlang 't geluk der middeleeuw?
 Zit hij, die steeds naar grootheid zocht,
 Eens voor de Demagogen vocht,
 Napoleon zijn hulde bood,
 Verried, bij 't klimmen van den nood,
 Nu, tegen 't, eens bezworen, regt,
 In dienst van 't kuipend Rome vecht,
 Volleerd in veinzen en bedrog,
 Camaeleon, op 't kusfen nog?
 Hoe zal 't in Engeland nu met 't graan
 En 't regt van in- en uitvoer gaan?
 Vloeit, daar eens Cromwel's geest verdween,
 Al 't goud niet naar Brittanje heên?
 Hoe is het met den Griek gesteld?
 Houdt nog 't oproerig volk het veld,
 En staat er nog paleis of stulp,
 In weêrwil van der Christnen hulp,
 Die, trouw aan hunnes Meesters wet,
 De dienaars zijn van Mahomet?
 Zeg ons: houdt Bolivar zijn rol,
 Den bangen strijd, nog langer vol,
 En kan een tweede Loyola
 Niet werken op Amerika;
 Opdat ook daar dat zaad verftikk',
 Geen oog op vrijen langer blikk'?
 Wat brengt de lijst van Texel meê?
 Kwam er nog al wat aan uit zee;
 Of hoort men daar, als aan de Maas,
 Niets dan het langgerekt: helaas!
 Wat zal er worden van 't patent?
 Is reeds het nieuw ontwerp bekend?
 Heeft men, want alles is goedkoop,
 Op mindren grondlast nog al hoop?
 Stijgt geen der Ridder's van den nacht
 Bij ons weêr op zijne uilenschacht,
 En leert het volk, dat duisternis
 Van 't Christendom het wezen is,
 En geefelt zoo 't gezond verstand,
 Dat het onvliegt aan Nederland?

Wat schrijft men uit het heerlijk oord,
 Waar weêr der Pausen luister gloort?
 Zou er van Po tot Apennijn,
 Van Rome tot aan Etna's voet,
 Nog wel een enkle van 't gebroed
 Der vuige Carbonaris zijn?
 Zoo vraagt men staag met 't zelfde vier,
 Brengt ons de post het nieuwspapier:
 En, bij het dampen en een' snap,
 Wordt men, als Krijgs- en Staatsman, knap.

Maar, Meisjes en Vrouwen! wat trekt u zoo sterk?
 Ter zijde geworpen, vergeet gij het werk.
 Wat grijpt gij, als ware 't een doekjen of kant,
 Zoo gretig als mannen, naar elke courant?
 In 't vechten en moorden toch hebt ge geen' zin;
 Slechts schittrend verschijnt gij in 't strijdperk der Min;
 De staatzorg waar', schoonen! u bitter een kruis,
 En liever regeert gij met orde het huis:
 o, Zegt dan, wat zoekt gij zoo ijvrig in 't blad,
 Dat zelden of nooit iets van Modes bevat?

't Gevoel der teedre kunne deelt
 In aller heil en leed;
 Het heeft een lachje, als voorspoed streelt,
 Een' traan voor ramp gereed.
 Verbeelding! door uw' slaf geleid,
 Volgt het zoo gaarne t paar,
 Verrast in 't net, dat Amor spreidt,
 Naar 't wachtend echtaltaar;
 Het juicht met ieder moederhart,
 Als 't afgebeden wicht,
 De vrucht der doorgestane smart,
 Nu aan haar' boezem ligt;
 De zilte drop welt uit haar ziel,
 Leest zij van d' echtgenoot,
 Die aan een dierbre gade ontviel
 In de armen van den dood;
 En met de moeder, die daar snikt,
 Weent ze om 't verscheiden kroost:
 o, Bij haar, wierd dat hart verkwikt,
 En zij dier zusters troost!

Neen, roem noch eer, noch zegelied,
 Dit alles lokt de schoone niet;
 Zij stuurt geen schip van staat,
 Benijdt aan 't struikelblok des mans,
 Der grootheid nooit haar' ijdlen glans,
 En gruwt van eigenbaat:
 Maar ieder blad, dat mengling geeft
 Van zoet, en grievend zuur;
 Dit is het, wat Natuur

Voor 't weekste was, het hart der vrouw, verordend heeft.

Snel, Post! al is het nieuws ook schaars,
 Toch altijd brengt gij ons wat raars.
 't Vernuft is nimmer 't scheppen moê;
 Het zwaait gestaâg zijn tooverroê,
 En de onbeperkbre wetenschap
 Stijgt rustloos naar een' hoogren trap.

Daar lokt ons Nederlandsche vlijt
 Naar Haarlems grijzen wal;
 En 't is der schoone kunst gewijd,
 Wat 't oog er vinden zal.
 Daar gaat der Belgen hart te gast;
 Ja, zelfs der vreemden oog
 Wordt door den kieschen smaak verrast,
 En schat hun schepping hoog.
 Nu kondigt ons het nieuwsblad aan,
 Hoe 't persen van den stoom
 De kiel drijft over d'Oceaan,
 In spijt van wind en stroom,
 En haar een stel van vleuglen geeft,
 Zoo als der vooglen reus niet heeft.
 Dan lezen wij, hoe 't onderzoek
 Gebladerd heeft in 't heerlijk boek,
 Dat ons des Scheppers beeld vertoont
 En elken blik met woeker loont;
 Hoe 't of voor ziekte, of pijn, of wond
 Genezing of een' balsam vond.
 Dan neemt vernuft ons op zijn vlerk;
 We ontstijgen de aarde en 't nevlig zwerk,
 En duizlen, zoo oneindig ver,
 Bij 't scheemren van een zon of ster.

Maar moog' het ook zoo hoog niet vliegen,
 Zich slechts in lager zonlicht wiegen,
 Blijft kennis soms in enger perk,
 Toch leert men beider aadlaarspennen
 Ook in het nietige aardfche kennen,
 En schoone vruchten biedt hun werk.
 Het vuur, gedreven door de winden,
 Moog' hier en have en erf verflinden;
 De dood maaij' man en vader af:
 Met hen zinkt welvaart niet in 't graf;
 En, wat de ontombre gloed verteer',
 Schenkt loutre menschenliefde ons weêr.
 Percentjes moge 't hun ook geven,
 Die slechts voor 't heil van andren leven,
 En 't korte vrij allengs der burgren kapitaal;
 Wie zou niet gaarn de ramp, ook voor de toekomst, heelen,
 Wie niet in maatschappijën deelen,
 Die 't nieuwsblad aanbeveelt met weidsche woordenpraal!

Snel, Post! zijt gij een boô van 't goede,
 Vooral voor 't dierbaar Nederland;
 Brengt gij ons zegen van de hand
 Eens Konings, nooit van 't weldoen moede;
 't Bewijs, dat nog der Vaadren aard
 In Neêrlands burgren bleef bewaard.

Ja, Vorst! uw lof klinkt heinde en veer,
 En kaatst door duizend echoos weêr.
 Waar Willem heerscht, is ieder vrij;
 De wet beschermt en groot en kleen;
 De Koning en het volk zijn één,
 En aller heil bevordert Hij.

De kunst, als zij haar vleuglen rept,
 En in 't gebied van 't schoone schept;
 De noeste weetlust op haar baan:
 Wie bloempjes zoekt, of hooger schouwt,
 Spoort Hij, door magtige eer en goud,
 Tot roemvol streven aan.

Zijn arm, door 's burgers liefde sterk,
 Een hechte zuil van Jezus' kerk,
 Beschermt dat schoon gebouw,

En wijst den vromen huichlaar af,
Die, met een gif, dat Rome gaf,
Het hart besmetten zou.

Zijn volk, (o, breng ons, Post! de maal)
Het is door weldoen groot.
Hoor van het dankbaar hart de taal,
Gered uit bangen nood;
Hoor, wat de stem roept van het strand,
Geteisterd door den vloed;
Wat Alp en Rijn getuigen moet:
„ Er is geen tweede Nederland !”

Menschlievendheid! gij zetelt hier:
Dit zegt ons elken dag 't papier,
Als waar' het door den traan nog nat,
Dien weeuw of wees plengde op het blad;
Als hoorden wij het stil gebed
Voor hem, die de arme heeft gered.

Euroop! wat, in der kunsten rij,
De Belg, vol vuur en geesdrift, zij;
Hoe fiks zijn hand de snaren roert,
En kunstpenfeel of beitel voert;
Hoe hoog de zucht naar kennis drijft;
Wat kring de wetenschap beschrijft;
Wat vrucht ze voor den burger teelt;
Hoe gul zijn pen die mededeelt;
Wat licht, van boven neêrgedaald,
Den wijdberoemden grond bestraalt;
Wat Neêrland is en 't volk vermag,
Verkondt de Post ons elken dag.

H. VAN LOGHEM.

DE KOKOSWATER - VERKOOPER TE PARIJS.

Als eene wandelende Najade, eene foort van Afgod der geringere volksklasse, die het weelderig falon van den limonade-verkooper niet durft naderen, vervangt de kokoswater-venter bij deze deszelfs plaats, en wordt het meeste aangetroffen op de openbare wandelplaatsen, op de Boulevards, en bovenal nabij de schouwburgen, toegewijd aan de achterbuurts-Thalia en

de bastaard-Melpomene. Allergelukkigst voor zijnen handel, zijn de publieke fonteynen digtbij, en is het hem alzoo niet moeilijk, zijnen drank te vernieuwen, wanneer de nadrukkelijke dorst der liefhebbers denzelven heeft uitgeput. Hoe de temperatuur ook zijn moge, en al staat de thermometer in de schaduw op 90 graden, de kokoswater-venter schreeuwt daarom niet minder luid: *Wie wil drinken, frisch en koel!* Niet zelden betwist men dien roep; maar hij stelt zijne onwrikbare koelzinnigheid en stilzwijgen tegen dusdanig beklag, en, of men het glas kokoswater al dan niet ledige, hij zegt: „Ingefchonken is gedronken;” men broemt en men betaalt. Intusschen schijnt de menigte niet zeer keurig op het artikel der frischheid; en de drift, waarmede zij den kokoswaterverkooper bestormt bij het uitgaan eens schouwburgs of tusschen de bedrijven, het overgroot vertier van dezen, zoo het heet, verfrischenden drank, bewijzen ontegenzeggelijk de nuttigheid dezer zwerfende fonteynen. Niets is opmerkelijker voor den waarnemer, dan het oogenblik, waarop de bezoekers der galerij enz. de schouwburgzalen uitstormen, waar zij sinds een uur geworsteld hebben met de drievoudige plaag der hitte, der bedorvene lucht en der tooneelmatige gemoedsbewegingen, gelukkig nog, wanneer het kanonvuur en het schroot van een militair Melodrama hen niet in eenen toestand gebracht heeft, nabij het verstikken! Wie zal deze beklagenswaardigen te hulp komen, die wanen zich te vermaken, terwijl zij op het punt zijn van te bezwijken? Tot wien zullen zij zich wenden, ter prooije aan een' brandenden dorst? Wie zal hun kracht verleenen, om de schrikkelijke ontkenning te aanschouwen, waarin de dwingeland in de lucht moet springen met zijn paleis, of ook wel met zijne dwingelandij alleen? Wie zal in hunne verdroogde ingewanden een ten naastenbij klaar en helder vocht doen nederdalen, en hun de stof der tranen verschaffen, welke zij der ongelukkige, vervolgde en eindelijk zegepralende deugd hebben toegezegd? Wie anders, dan de kokoswater-venter, die, onbewegelijk, met de majesteit eens Gods, terwijl hij zijne schelletjes doet klingelen, de hand rustende op de vertroostende en lufenis spellende kranen, slechts op eenen wenk wacht, om het weldadig vocht in zijne groote vazen van verzilverd koper te doen vloeijen? Terwijl de bevoorregten dezer eeuw hem met verfmading voorbijgaan, om in het naaste koffijhuis hunne kruik bier of hunne karaf besfenwijn te orberen,

omringen de werkman, de min, de kleine kinderen, de portierster den kokoswater-venter; elk wacht zijne beurt; het glas gaat van hand tot hand, van mond tot mond, zonder omspoelen; want de tijd dringt, het bedrijf kan beginnen, een overweldigend nabuur kan zich de plaats, die men verliet, toeëigenen, — hoe ware het mogelijk, in dusdanige omstandigheden aan eenige voorzorg of kleschkeurigheid te denken? De stuivers vliegen uit de zakken; sommigen zelfs laten een paar duiten in den steek, die hun van rechtswege toe komen, en die de eerlijke koopman vruchteloos poogt hun terug te geven, want men moet vóór het opgaan van het scherm weér binnen zijn. Met één woord, de kokoswaterverkoop is eene geheel theatrale personaadje. Zijn gansche aanwezen is verbonden aan de tooneelkunst. Sluit de schouwburg, en de man heeft niets dan zijn kokoswater om van te leven. Vanhier ook, dat men geene grootere ijveraars vindt, dan hen, voor den schouwburg. Zij wenschen vurig het welgelukken van alle nieuwe stukken. Men noemt veeligt dien ijver belangzuchtig; want hoe meer schouwburgangers, hoe meer kokoswater-drinkers: maar zeg mij, lieve Lezer! slachten wij allen in de Maatschappij, edel en bedel, staats- en kooplieden, kunstenaars en schrijvers, ambtenaars en kruifers, enz. enz. enz. in dit opzigt niet min of meer den venter van kokoswater?

ANEKNOTE VAN DEN FRANSCHEN FABELDICHTER LAFONTAINE.

De vermaarde *Fransche* Fabeldichter LAFONTAINE had een paar vrienden ten avondeten genoodigd, vergat zulks, en begaf zich vroegtijdig te bedde. De beide vrienden kwamen, praatten met elkander, en bleven, tot dat hun de zaak werd opgeklaard. Men liet den goeden man slapen. Na eenig tijdsverloop werd de kamerdeur geopend. LAFONTAINE, de slaapwandelaar, ging voorbij de tafel naar zijn studeervertrek, bleef daar een half uur, en keerde toen naar zijne slaapkamer terug. Nieuwsgierigheid dreef zijne echtgenoot en de beide gasten naar des Dichters schrijftafel. Wat vonden zij? De schoone fabel: „*Les deux Pigeons*,” vrij regt en netjes geschreven en zorgvuldig met zand bestrooid.

GRAFSCRIFT DOOR LORD BYRON.

Lord BYRON vervaardigde dit Graffchrift: HIER LIGT EEN WEZEN, DAT ALLE DEUGDEN DER MENSCHHEID IN ZICH VEREENIGDE, ZONDER MET ÉÉNE VAN DERZELVER ONDEUGDEN BEVLEKT TE ZIJN. Dit onnavolgbaar wezen, nu, heette BOATSWAIN, en was — de lievelingshond des Dichters.

BLOEDZUIGER-VERTIER.

In de hospitalen van *Frankrijk* worden jaarlijks bijkans 400,000 (*Duitsche*) daalders aan bloedzuigers besteed. Vier leveranciers voorzien *Londen* alle jaren van 7,200,000 stuks. Te *Hamburg* werden in 1823, binnen negen maanden, 3½ miljoen voor *Engeland* en *Amerika* opgekocht. In April 1824 had een voerman eene vracht van 4,000,000 stuks, voor *Engeland* bestemd, geladen. *Hamburg* moet van dit artikel belangrijke winsten trekken, daar in den zomer 12, en des winters van 30 tot 45 daalders per duizend betaald worden. Genoemde voerman heeft alzoo, de duizend slechts op 12 daalders gerekend, eene vracht, ter waarde van 57,600 daalders, vervoerd.

SPANJE DE ONTDEKSTER DER STOOMSCHEPEN.

Spanje maakt aanspraak op de uitvinding der Stoomschepen. In 1543 deed BLASCO DE GARAY, scheepskapitein, aan KAREL DEN V den voorslag, om een schip te doen varen zonder riemen en zonder zeilen. De Keizer nam dien voorslag aan, in weerwil der raadgevingen zijner Ministers, die alle nieuwe uitvindingen tegenwerkten; en, de proef geslaagd zijnde, werden aan den uitvinder geschenken en een jaargeld op de Keizerlijke schatkist verleend. De toestel bestond in een' ketel met kokend water, welks damp twee raderen aan de zijden des vaartuigs in beweging bragt: dit is juist hetgene wij thans zien; gelijk de hedendaagsche wetenschap en nijverheid veelal bestaat in de trapswijze volmaking der hulpmiddelen, die onze voorvaders met zulk een gelukkig gevolg nog niet wisten toe te passen. KAREL DE V overleden zijnde, vond GARAY geene bescherming; en alzoo geraakte eene uitvinding, meer waard misfchien dan die der goudmijnen, gedurende Eeuwen in vergetelheid.

FRANSCH E REGTZINNIGHEID.

Een *Fransch* Prefekt liet een' kwækeling van Profesfor BROUSSONET, te *Montpellier*, voor zich komen, en ziede hem, op een' deftigen toon: „Mijnheer! de stelling, die „gij gisteren hebt verdedigd, is niet Katholijk.” — Deze stelling had betrekking op eene ziekte van den onderbuik, die zwaarmoedig maakt; hij moest, in plaats van den *onderbuik*, de *ziel* genoemd hebben!

M E N G E L W E R K .

VERGELIJKING VAN TIMOLEON EN WASHINGTON.

(Door den Schtjver der *Vergelijking van HANNIBAL en MARLBOROUGH.*)

Moet het mensdrom zoo vaak treuren over verwoesters, die, onder den weidschen naam van helden en veroveraars, landen afloopen, steden ontvolken, menschenbloed bij stroomen vergieten, om hunne eer- of heerschzucht of goudorst te voldoen; is het beschamend, somtijds een' DJINGIS-Khan, een' TIMUR, een' LODERWIJK XIV, een' NAPOLEON met grootsche loftuitingen te hooren verheffen, — troostrijk is het, aan den anderen kant, voor de menschheid, ook nu en dan weldoeners der Maatschappij, *ware* Helden te vinden, die al hun belang, en al hunnen invloed, en alle hunne krachten aan het wélzijn hunner medeburgeren toewijdden. Wij vinden die zekerlijk talrijk in de Oudheid, toen men meer voor den *Staat* leefde, toen de *mensch*, om zoo te spreken, veeltijds in den *bürger* verloren ging. Doch ook de latere tijden zijn daarvan niet geheel verftoken. Het lust mij thans, twee mannen van dien stempel bijeen te voegen, waarin, om zoo te spreken, het onderscheiden *karakter* van de vrijheidsliefde der oude en nieuwere tijden zich uitdrukt; den *Korinther* TIMOLEON, verlosfer van *Sicilië* uit de handen der dwingelanden en buitenlandsche vijanden, en WASHINGTON, den grooten bevrijder van *Noord-Amerika*, en stichter van een Gemeenebest, dat zich tot op onze tijden met luister heeft staande gehouden; twee mannen, elkander gelijk in doelwit, in gebrekkige middelen; twee geefels der willekeurige overheersching, en weldoeners van groote Volken, die hunne rust en hun maatschappelijk geluk, naast God, aan hen te danken hadden; doch zoo onderscheiden in *geaard-*

heid, als de vrijheidsliefde bij de Ouden van die in latere dagen verschilde.

TIMOLEON was uit een aanzienlijk geslacht te *Korinthe* geboren; een Gemeenebest, waarvan zijn broeder TIMOPHANES onwettiglijk de Regering had aan zich getrokken. Dezen broeder had hij het leven gered in eenen veldslag, waarin deze door zijn paard te midden der vijanden geworpen was; doch die broeder, TIMOLEON zoo ongelijk, had zich door buitenlandsch krijgsvolk tot onbepaald gebieders zijner stad opgeworpen. TIMOLEON, hierover ten diepste bedroefd, trachtte zijnen broeder te bewegen, aan het Vaderland de vrijheid weder te geven; doch, toen dit niet baatte, verzelde hij een' zijner magen en eenen vriend, die, volgens het bij de Ouden algemeen aangenomen beginsel der wettigheid van *tirannenmoord*, den dwingeland, na nogmaals gedane en verworpene aanmaning, ter dood bragten. Hij zelf nam geen deel aan deze bloedige daad, maar bedekte zijn gelaat en weende. Zij had voor hem nogtans de treurigste gevolgen. Zijn Vaderland was bevrijd; maar zijne moeder gaf hem haren vloek, hetwelk den gevoeligen man zoodanig trof, dat hij zich eerst het leven wilde benemen, daarop radeloos ronddwaalde, en nog daarenboven door een gedeelte des volks, 't welk den tiran scheen aan te hangen, als broedermoorder aangeklaagd, gelijk door het andere eene belooning waardig gekeurd werd. Deze zaak schijnt *twintig jaren* lang hangende gebleven te zijn (*), toen de *Syrakusers* bij hunnen moederstaat, *Korinthe*, hulp tegen de tirannen, die hen verdrukten en bedreigden, kwamen verzoeken; TIMOLEON werd nu door den Raad benoemd, om met eene zeer kleine magt naar *Sicilië* over te steken, en daarmede het hangende Regtsgeding geëindigd met deze woorden: „ Zoo gij u te *Syrakuse* wèl „ gedraagt, zullen wij u voor eenen tirannenmoorder — „ zoo niet, voor eenen broedermoorder houden.” Hij ging heen, om eerst *Syrakuse* en vervolgens geheel *Si-*

(*) Wanneer men PLUTARCHUS met DIODORUS SICULUS vergelijkt.

eilte aan de handen van de tirannen en hunne vreemde hulpbenden, de *Karthagers*, die mede naar de heerschappij van dit heerlijke eiland stonden, te ontwingen. Het gelukte hem boven verwachting. De tiran DIONYSIUS, door 's mans ongemeene dapperheid, door ontzag voor zijnen roem en eerbied voor zijne deugd bewogen, gaf zich en zijne vesting (het eiland *Syrakusa*) aan hem over; alle de tirannen van *Sicilië* werden achterevolgens geslagen, gevangen en afgemaakt; de *Karthagers*, die tweemaal met eene groote vloot en leger het eiland bestookten, de eerste maal door enkele vrees voor den afval hunner *Grieksche* huurotroepen, de tweede maal door eene groote overwinning van TIMOLEON uit het eiland verdreven; de rust en Welvaart op het geheele eiland hersteld; de vlugtelingen teruggeroepen; nieuwe steden gesticht, en de grondslag gelegd tot de volgende magt des lands, die zich — helaas! weder onder eenen tiran — tegen *Karshago* ontwikkelde. Binnen acht jaren was dit alles geschied, en in zijnen hoogen ouderdom genoot de edele man de algemeene achting en het volkomenste vertrouwen, zoodat men hem, schoon hij geen deel in de Regering verlangde en van het gezigt werd beroofd, nogtans in alles raadpleegde, en zijn dood algemeenen rouw verwekte.

WASHINGTON's loopbaan was niet zoo vol afwisselingen. Geboren in de *Britsche* volkplanting *Virginie*, diende hij eerst in den oorlog des jaars 1755, met ijver en kunde, de *Engelschen*, zijne beschermheeren en stamgenooten, tegen de *Franschen*. In den daaropgevolgden opstand des jaars 1775 tegen het Moederland werd hem het opperbevel toebetrouwd, waarvan hij het waardigste gebruik maakte, en zich zoo wel door zijne uitstekende kunde, als onbaatzuchtigheid en grootheid van ziel, onderscheidde. Welk eene onderneming, om met in haast geworvene, ongeoefende benden, met landzaten, tegen het magtige *Brittanje* te worstelen! En toch werd deze onderneming reeds in de drie eerste jaren, door de inneming van het sterke *Boston*, door de overwinningen van

Trenton en Princetown, en de gevangenneming van een geheel *Engelsch* leger onder BURGOYNE, zoodanig beflist, dat het magtige *Frankrijk* zich voor *Amerika* verklaarde, en WASHINGTON nu, met behulp van LA FAYETTE en ROCHAMBEAU op nieuw een geheel *Engelsch* heer onder CORNWALLIS de wapenen deed nederleggen, waarop spoedig, na een' achtjarigen oorlog, de vrijverklaring van *Amerika* volgde. WASHINGTON, overladen met de toejuichingen zijner medeburgers, begaf zich daarop in de eenzaamheid, op zijn schoon landgoed *Mount - Vernon*, om daar in den schoot der Natuur zijne verdere levensdagen te slijten. Doch dit werd hem niet vergund; nog eenmaal riepen zijne medeburgers hem op, om, gelijk hij hunne onafhankelijkheid naar buiten verzekerd had, nu ook door zijn bestuur hunne vrijheid van binnen volgens eene goede staatsregeling te bevestigen, en zelf het schip van staat het eerst te geleiden. De Staatsregeling van 1788, thans het Model voor alle *Amerikaansche* Republieken, omdat eene gelukkige ondervinding bewezen heeft, hoezeer zij de hoogstmogelijke vrijheid der burgers met de klem van bestuur kan vereenigen, stelde eenen *President* aan het hoofd van den Staat. WASHINGTON was de eerste, en bestuurde zijn Vaderland tot in 1796, leide toen vrijwillig de hem op nieuw opgedragene waardigheid neder, en stierf, door *Amerika* gelijk door *Europa* betreurd, in 1799.

Vergelijken wij nu deze uitmuntende Mannen, zoo treft ons aanstonds het verschillend standpunt, waarop zij zich bevonden. TIMOLEON, een *Korinther*, wordt door den *Moederstaat* tot onderstand der *Kolonie* tegen hare verdrukkers gezonden; hij verslaat dezelve, keert nimmer naar *Korinthe* terug, en er is geen zweem van aanspraak des Moederlands op het bestuur der volkplanting. WASHINGTON bestrijdt daarentegen het Moederland voor de Regten der volkplanters, en om zuiver *commerciële* geschillen, waarvan de Ouden zich geen denkbeeld zouden hebben kunnen maken. De reden was, de vol-

strekt uiteenlopende betrekkingen tusfchen het Moederland en de Volkplantingen, die bij de Ouden, en die bij lateren plaats hadden. Bij de eerften waren die Volkplantingen spoedig onafhankelijk, om de eenvoudige reden, dat het Moederland zich te zwak bevond om ze te befchermen of in bedwang te houden. Waar dit het geval niet was, gelijk te *Karthago* en te *Rome*, had wel degelijk afhankelijkheid plaats. Zoo lang ook de handel flechts een ondergefchikt belang bleef, zoo als in de Oudheid, moest die afhankelijkheid voor het Moederland van minder gewigt zijn. In nieuweren tijd waren alle koloniën, door groote en meestal handeldrijvende Staten aangelegd, van het grootste belang voor den Moederftaat, en bleven onder de heerschappij van denzelfen, tot dat, kort vóór onze dagen, juist gefchilftukken over *handel* en *belastingen* de Koloniën met het Moederland verdeelden, en aanleiding gaven, dat de eerften hare vrijheid bevochten.

Van meer belang is het *karakter* en *gedrag* onzer beide Helden, met elkander vergeleken. Hoezeer ook PLUTARCHUS TIMOLEON'S zachtmoedigheid, bedaardheid en gematigdheid prijst, hoezeer hij liever bemind dan gevreesd wilde wezen, zijn *haat tegen de tirannen* was nogtans zoo groot, dat hij eerst zijnen broeder uit dien hoofde hielp van kant maken, daarna den tiran IKETTAS, deszelfs zoon, deszelfs dapperen Veldheer, deszelfs vrouwen en dochters deed ombrengen! — MAMERCUS, tiran van *Katanea*, gaf zich aan TIMOLEON over, onder voorwaarde van in het openbaar zijne zaak te mogen bepleiten, en door TIMOLEON niet te zullen worden aangeklaagd. TIMOLEON belooft het, maar zegt, toen het pleitgeding begonnen is: „Ik beschuldig „ MAMERCUS niet, maar gelast, hem onmiddellijk te „ dooden. Want het is billijk, iemand, die anderen „ zoo dikwijls bedrogen heeft, ook te bedriegen.” Welk eene zedeleer! Zoo ziet men, hoe de Ouden bijkans geen pligten kenden, dan omtrent *hunne burgers*; hoe zij allen, die zich tegen de stad vergrepen, vooral door *aanflagen* tegen de vrijheid, als 't ware *dadelijk buiten de*

wet *schelden*, en hoe de edelste karakters der Oudheid, waartoe TIMOLEON ongetwijfeld behoorde, zich aan broedermoord, wreedheid, moord van onschuldige vrouwen, en de laaghartigste trouweloosheid konden schuldig maken. Dit is te beklagenswaardiger, daar de Natuur hem eene zachte, gevoelige ziel had geschonken, waarvan de tranen, bij de daad tegen zijnen broeder geschreid, zijne wanhoop bij den niet onbillijken toorn zijner moeder, zijne twintigjarige verwijdering van alle bezigheden, en de zachtmoedigheid, die hij naderhand te *Syrakuse* omtrent lasteraars betoonde, getuigenis dragen.

Op WASHINGTON's deugd, als Mensch, als Veldheer, als Staatsman, kleeft niet ééne vlek. Dit had hij gemeen met den *Korinther*, dat hem ongevergd, en zonder eenige de minste poging van zijnen kant, het bewind werd opgedragen: doch hij oorloogde steeds menschelijk; steeds trachtte hij de ellenden, onafscheidelijk van den krijg, te verzachten, zoodat zelfs de *Engelschen*, zijne vijanden, hem steeds met hoogachting en eerbied noemden, en dat in geheel *Europa* genoegzaam niemand is, die geene hulde betoont aan 's mans edele onbaatzuchtigheid (die hem gemeen was met TIMOLEON), aan zijne bedaardheid en menschlievendheid in den oorlog. Moeten wij dit aan eene hoogere zedelijke waarde van 's mans karakter toefschrijven? Mischien werd TIMOLEON, een man van diep gevoel, meer door hartstogt bestuurd. WASHINGTON's geaardheid was mischien bedaarder en standvastiger, gelijk hij dan ook in de staatsgeschillen, die reeds in zijnen tijd *Amerika* begonnen te verdeelen, steeds de partij der meer gematigde *Federalisten* verkoos boven die der driftige *Demokraten*, en hij, gelijk DION, TIMOLEON's voorganger te *Syrakuse*, door het *wijziggen* der Volksregering en het vestigen van een middelpunt van gezag eenen dienst zocht te bewijzen, welken DION, door eenen goddeloozen moordenaar van kant gemaakt, niet vermogt te betoonen, welken mischien TIMOLEON, door overdrevene *demokratische* beginselen, al te groote overhelling tot *gelijkheid* der burgers, en

vrees om zich eenig gezag toe te kennen, verzuimde, en waardoor, kort na zijnen dood, zijn aangenomen Vaderland, van eene wijze staatsregeling verftoken, op nieuw aan alle de rampen der tirannij onder den verwaten' **AΘΑΤΗΟΚΛΕΣ** ter prooije werd.

Maar, de geaardheid en denkwijze der beide Mannen moge hier verschillen, de *grond* hunner daden moet dieper gezocht worden. Het is waar, **TIMOLEON** was op zijne wijze godsdienstig, zoodat hij, volgens **NEPOS**, (even als onze **DE RUITER**) zich nooit op zijne daden beroemde, en, wanneer hij geprezen werd, zeide, *dat hij daarvoor de Goden het meest dankte, dat zij hem in hun raadsbesluit wel tot werktuig der herstelling van Sicilië hadden willen gebruiken*: „want,“ voegt er **NEPOS** bij, „hij achtte, dat er niets in het menschelijk leven zonder „de Godheid geschiedde.“ Verhevene gedachten en woorden! Maar dit alles nam de eenzijdigheid van begrippen en de gebrekkigheid der Zedekunde niet weg, welke ook dezen edelen man het denkbeeld van een' algemeenen pligt jegens alle menschen zonder onderscheid, als onze broederen, door éenen algemeenen Vader voorgeschreven, vreemd deed blijven. Dit voordeel des Christendoms viel aan **WASHINGTON**, den echt godsdienstigen **WASHINGTON**, te beurt. Hij was *Amerikaan*; maar hij was boven en vóór alles *wereldburger*, omdat hij Christen was. Dit wereldburgerschap, waarvan in de Oudheid alleen **SOKRATES** zeker flauw denkbeeld had, is de vrucht des Christendoms, de band der Natiën, zelfs van geheel onderscheidene afkomst en kleur, en het geluk onzer tijden.

Maar, aan den anderen kant, heeft ongetwijfeld **TIMOLEON** met kleinere middelen grootere daden verrigt. Zijne overwinning van een *Karthaagsch* leger van zeventigduizend man, met twaalfhonderd schepen, door zesduizend man, is bijna ongeloofelijk. Nogtans geschiedde dit; en de verdrijving der *Karthagers*, slechts met *vierduizend* man, uit *Korinthe*, waarbij zich dan een klein aantal *Syrakusers* voegde, is eene geschiedkundige daadzaak; —

terwijl WASHINGTON de *Britsche* magt niet geheel kon overwinnen, (althans niet in denzelfden tijd als TIMOLEON de vijanden van *Syrakuse*) zonder hulp ter zee en te lande uit *Frankrijk*, en eene afwending, door den oorlog van *Spanje* en *Nederland*, met *Engeland* gevoerd. Maar, nog eens, het is toch aan hem te danken, dat niet alles verloren ging; dat, toen, in Wintermaand van 1776, de *Britten* reeds *Nieuw-York* en *Nieuw-Jersey* heroverd hadden en *Philadelphia* bedreigden, van waar het Congres naar *Baltimore* week, — toen, om met RAMSAY (*) te spreken, „het *Amerikaansche* leger zijnen Veldheer verliet, het volk de zaak verloren gaf, eenigen der hoofden tot den vijand overgingen, en de *Britsche* bevelhebbers in elke onderneming slaagden,” — toen de Generaal LEE, tot overmaat van ramp, werd gevangen genomen, — dat toen *Amerika's* Congres den moed niet opgaf, maar zich vergenoegde, den Generaal WASHINGTON eene grootere magt op te dragen; dat ook deze aan de algemeene zaak niet wanhoopde, maar dat het eerste gebruik, door hem van die magt gemaakt, twee nederlagen der *Engelschen* waren: dit zal de onzijdige Geschiedenis naast TIMOLEON's overwinning op de *Karthagers* plaatsen, vóór welke ook duizend zijner foldaten hem moedeloos hadden verlaten.

In de onbaatzuchtigheid, die hen kenschetst, in hunne gereedheid, om het zwaard, hun tot 's lands heil toevertrouwd, om het oppergezag, waarover zij konden beschikken, neder te leggen, geven beiden elkander niets toe. Men kan niet zonder aandoening, bij PLUTARCHUS en NEPOS, de liefde lezen, waarmede de *Syrakusers* den Grijsaard de hoogste waardigheid opdroegen, en, toen hij deze weigerde, kleinigheden onderling afdedden, maar de gewigtigste zaken bespaarden, om die aan zijne beslissing over te laten; noch bij RAMSAY den eerbied en de hartelijkheid, waarmede WASHINGTON, na de neêrlegging van zijnen Veldheerspost, overal ontvan-

(*) *Geschiedenis van de Noord-Amerikaansche Omwenteling. Kampen, 1793, IIde D. bl. 248.*

gen werd (*), het genoeg, waarmede hij, als ambteloos perfoon, zijne echtgenootre op zijn landgoed begroette, en de vreugde, waarmede allen, behalve de Held zelf, hem als den eersten President der nieuwe Republiek ontvingen (†). Deze vreugde, die liefde veranderden, voor beiden, in diepen rouw over hun gemis, hetwelk als eene nationale ramp werd geacht. Het volk van *Syrakuse* vereerde zijne nagedachtenis met jaarlijksche zang-, ren- en worstelspelen, ten eeuwigen dage; het volk van *Amerika* stichtte, ter hulde aan WASHINGTON's nagedachtenis, eene Hoofdstad voor hun Bondgenootschap, die nog zijnen naam voert. Men zou van hem volmaakt hetzelfde kunnen zeggen, hetwelk PLUTARCHUS van TIMOLEON roemt: „Allen waren eveneens omtrent „ hem gezind: geen vredesverbond, geene wetgeving, „ geene bebouwing van grond, geene *Constitutie* schein „ in orde te zijn, welke hij niet beschikte, of er de laatste hand aan leide, om daaraan als 't ware een Gode- „ gevallen en gepast sieraad bij te zetten. Ook vóór hem „ had men vele groote mannen onder de *Grieken* gehad, „ wier daden uitstekend waren; maar in die daden was „ het schitterende met zeker geweld en zekere moeite gemengd, zoodat sommigen geene berisping van anderen, noch berouw voor zichzelf ontgaan konden. „ Maar van de daden van TIMOLEON is er geene, „ (wanneer men de noodzakelijkheid, die hem tegen zijn broeder aandreef, uitzondert) waarop men niet, volgens TIMEUS, de woorden van SOPHOKLES zou kunnen toepassen: *o Goón! welke Venus of Mingod heeft dit zoo lieflijk bewerkt?*” — Op WASHINGTON zou het, in zeker opzigt, nog beter passen, dan op TIMOLEON, wiens leven niet zonder smetten was, gelijk wij gezien hebben.

Eindelijk, de gevolgen van beider verrigtingen beschouwende, zien wij, dat TIMOLEON de *Sicilische* steden, waar door oorlog en tirannij het gras manshoogte op de marktplaatsen groeide, waar herten en wilde zwijnen in

(*) IVde D bl. 277, 279—284. (†) Ald. bl. 304—313.

plaats van menschen huisden, weder met nieuwe inwoners bevolkte; dat hij de groote steden *Agrigentum* en *Gela* herbouwde, orde, rust, vrede en landbouw herstelde, en in korten tijd de welvaart verbazend deed aangroeijen (*); maar welk alles, uit gebrek aan eene goede en doelmatige staatsregeling, slechts kortstondig was. Doch in *Amerika* is de schepping van WASHINGTON nu volle vijftig jaren oud; zijn geest schijnt over dezelve te zweven, en de Republiek der Vereenigde Staten van *Noord-Amerika* breidt zich niet alleen reeds uit van zee tot zee en van de *St. Laurens*-rivier tot de golf van *Mexico*, maar haar voorbeeld, hare uitmuntende staatsregeling wordt in geheel *Amerika* nagevolgd van die rivier tot het uiterste einde des vastelands, over de beide hoofddeelen der nieuwe wereld. Steden verrijzen aan de overzijde der *blaauwe bergen*, als met de snelheid van toverkasteelen; en, wat meer is, zijne groote ziel heeft een' hem waardigen navolger gevonden in BOLIVAR.

Ten slotte nog eene toevallige overeenkomst. In hetzelfde jaar, waarin TIMOLEON stierf, werd in zijne geboortestad *Korinthe* de bekwame en schrandere, maar heerschzuchtige PHILIPPUS, na de overwinning op *Griekenland* bij *Charonea*, tot Opperbevelhebber tegen de *Perzen* verkozen. In hetzelfde jaar, waarin WASHINGTON zijn aardfche bekleedfel afleide, zegepraalde de oververaar onzes tijds, NAPOLEON, over de *Fransche* Republiek, en deed zich tot Opperbestuurder en Opperveldheer tegen *Oostenrijk* benoemen. Hem toefden, wel is waar, de zegepralen van *Marengo*, *Austerlitz* en *Jena*, gelijk ALEXANDER, den opvolger van PHILIPPUS, die van den *Granicus*, *Isfus* en *Arbela*; maar waar is de man met gevoel voor zedelijke grootheid, die niet liever een TIMOLEON zou willen zijn, dan de verwoester van *Tyrus* en de moordenaar van KLITUS, — niet liever een WASHINGTON, dan de moordenaar van D'ENGHIEN en de kwelgeest van het vasteland van *Europa*?

(*) PLUT. in *Timol.* C. 22, 35. DIODOR. SIC. L. XVI. C. 84.

VERVOLG VAN WAARNEMINGEN, OMTRENT HET GE-
BRUIK DER ARTEMISIA IN EPILEPSIE.

Door

E. J. THOMASSEN A THUESSINK.

Onlangs ontving ik van den Heer M. D. VAN DER KOLK een mondeling bericht omtrent het nut der *Artemisia* in Epilepsie. Nadat hij dit middel in het Buitengasthuis verscheidene malen zonder gelukkige uitwerking had aangewend, had hij eindelijk het genoegen, daarmede eene volkomene genezing bij eene zeer verouderde Epilepsie te weeg te brengen. Ik wacht van hem een nader en naauwkeurig verflag van deze genezing.

In den supplementband van het Journaal van HUFELAND van 1825 vind ik een aanmerkelijk geval opgeteekend van een' kleermakersknecht, die, na reeds eene verzwakking in den linkerarm gevoeld te hebben, op het vatten van koude in een zwaar epileptisch toeval verviel. De Epilepsie kwam met eene *aura epileptica* uit de vingeren aan. Tevens was er eene groote gevoeligheid van zenuwan bij dezen lijder, waartegen men reeds verschillende zenuwmiddelen had beproefd. Na zes weken volgde er een sterker aanval van deze ziekte, op het drinken van eenige glazen wijn. Nadat men de hier tevens aanwezige gastrische toevallen door braak- en purgeermiddelen had weggenomen, werd hem een theelepeltje van de *Rad. Artemis.* met suiker viermaal daags toegediend. Bij dit gebruik bevond hij zich redelijk wel. Er bleef niettemin eene zekere zwakheid en groote gevoeligheid van den arm over. Onverwacht kreeg hij wederom een' grooten angst en benaauwdheid, met een gevoel der *aura* in zijn' arm. Hij nam hierop eene sterkere gift der *Artemisia*, waardoor hij aanstonds zich verligt gevoelde en geen acces kreeg. Dit gebeurde een- en andermaal met dezelfde uitwerking. Hij zweette van het middel sterk, en bleef van den epileptischen aanval geheel vrij.

WOLF, van *Warschau*, geeft in hetzelfde Journaal van Maart 1826, bl. 54, een geval op van genezing eener *Epilepsia nocturna*, die, naar de opgave van BURDACH, niet naar het gebruik der *Artemisia* luistert. Een man van 42 jaren had federt achttien maanden accésfen van Epilepsie, die alle twee of drie maanden wederkwamen, zonder dat men daarvan de oorzaak konde bepalen, dan mogelijk alleen een al te fterk gebruik van gegiste dranken, waarbij zich toevallen van aanbeijen en gevatte koude voegden. Hij werd alleen gewaar het toeval 's nachts gehad te hebben, doordien dan 's morgens de tong aangebeten was en hij fterke hoofdpijn gevoelde. Noodig oordeelende, eerst de vrije circulatie door den onderbuik te herstellen, liet hij hem bloedzuigers zetten en oplosfende middelen gebruiken en loozoutige minerale wateren. Aanftonds na den aanval in Augustus gaf hij hem gedurende zes avonden een poeder van een drachme versch gepulverifeerde *Rad. Artemif.*, met warm bier in te nemen; daarna nam hij dit nog driemaal om den anderen avond. Hij ried hem voorts, dit nog twee maanden op dezelfde dagen en op gelijke wijze te herhalen. Sedert dien tijd heeft hij in 15 maanden geen' aanval meer gehad. De eerste giften der *Artemisia* hadden een fterk zweet veroorzaakt.

Doct. GITTERMANN, van *Emden*, had ook door eenige gelukkige gevallen zijne voorgaande ondervinding bevestigd gevonden; namelijk, dat de *Artemisa* in de ftuipachtige ziekten der kinderen vooral dienstig was.

Met opzigt tot de inzameling en behandeling van dit middel merkt BURDACH (in hetzelfde No. bl. 56) aan, dat hij ondervonden heeft, dat de wortels, die hij dit jaar verzameld heeft, veel krachtiger zijn, dan die van het vorige jaar; dat zij door het afwasfchen hunne kracht verliezen; dat zij, bij eene matige warmte van eene kamer gedroogd, donker graauw en niet helder bruin er moeten uitzien; dat de wortels, vooral wanneer zij in eene zekere hoeveelheid bij elkander bewaard worden, zeer fterk, prikkelend (*piquant*) en zeer bijzonder rieken; dat

zij vooral op het krachtigst zijn, wanneer zij in de laatste helft van November ingezameld worden; dat zij alle andere zweetmiddelen in kracht overtreffen, zonder dat zij eenen aanmerkelijken invloed op de circulatie des bloeds veroorzaken, en dat diensvolgens dit middel niet door eene ontstekingsachtige gesteldheid des bloeds *gecontra-indiceerd* wordt; dat, eindelijk, de *diaphoretische* kracht onderscheiden is van de *antepileptische* kracht; dat de eerste ook bij afgewaschene, de laatste geheel niet bij dezelve gevonden wordt.

Onlangs heeft mijn geachte Toehoorder, de Heer DE VRIES REILINGH, openlijk met veel lof verdedigd zijne Inwijdingsverhandeling, *de Artemisia vulgari, nostra etate potissimum in Epilepsia laudata* (7 Junij 1826). In deze weluitgewerkte verhandeling heeft hij in het kort verzameld en oordeelkundig opgegeven al hetgeen tot dezen tijd over dezen wortel is gezegd, met eigene waarnemingen en gevolgtrekkingen omtrent deszelfs gebruik in deze ziekte. Hij begint zijne verhandeling met eene zeer naauwkeurige botanische beschrijving dezer plant. Voorts geeft hij op, hoedanig dezelve te voren gebruikt is, en de krachten, die daaraan worden toegekend, vooral de werking daarvan op de regeling der *menses*, en bewijst uit vele voorbeelden van oude Schrijvers, dat deze wortel reeds door hen gekend en ook in de Epilepsie met nut gegeven is. De letterkundige geschiedenis is hier meer uitgebreid en belangrijker dan die, welke ons in het Journaal van HUFELAND gegeven is. Hij gaat vervolgens over, om op te geven de voorschriften, die men in het toedienen van dit middel heeft in acht te nemen, als b. v. den tijd en de wijze van verzamelen, het droogen, tot poeder brengen, bewaren enz., de verschillende wijze en tijd van toediening, welke ook naar de verschillende oorzaken en omstandigheden dient geschikt te worden. Hij onderzoekt dan nader, of het noodig zij, het middel, naar het voorschrift van BURDACH, met warm bier te geven, hetwelk hij niet altijd noodig keurt, en meent, zoo als dit ook nader door waarnemingen van aa-

deren bevestigd is, dat het middel ook met andere *diaphoretica* kan gegeven worden. Omtrent den tijd, gedurende welken de *Artemisia* moet gebruikt worden, merkt de Heer REILINGH aan, dat dit ook alleen door de bijkomende omstandigheden kan bepaald worden, zoo als dit b. v. met den koortsbast en alle andere geneesmiddelen plaats heeft. Hij denkt, dat dezelve niet alleen als *remedium pellens* nuttig kan zijn, maar ook eene bijzondere *dynamische* kracht op het zenuwgestel uitoefent. Omtrent den leefregel heeft hij zeer juist aangemerkt, dat BURDACH en ook anderen daarvan te weinig spreken, daar hij integendeel van oordeel is, dat men hierop vooral naar mate der omstandigheden van den lijder oplettend moet zijn. Hij gaat vervolgens over tot het onderzoek, of men ook vóór of met het gebruik der *Artemisia* moet paren andere middelen; en hierbij merkt de Schrijver aan, dat het in sommige gevallen best is, het middel zonder eenig bijvoegfel te geven, maar dat de ziekte van zulk een' verschillende aard is, en van zoo vele en zoo verschillende oorzaken afhangt, dat men dikwijls eerst andere middelen moet toedienen, voordat men de *Artemisia* kan aanwenden. Hij haalt, om dit te staven, voorbeelden aan van zieken, die hetzelfde gebruik hadden zonder een' geneesheer te raadplegen, en daarvan zeer nadeelige gevolgen hadden ondervonden, b. v. jonge, sterke en volbloedige menschen, waarbij eerst ruime aderlatingen gevorderd werden, waarna dan ook de *Artemisia* met vrucht gegeven werd. Hij waarschuwt daarom ook te regt, dit middel in de periode der *puberteit* niet dan met veel omzigtigheid te bezigen, omdat in dit tijdperk dikwijls eene al te groote activiteit van het vaatgestel aanwezig is. Omtrent de noodzakelijkheid van het zweeten, na het gebruik der *Artemisia*, blijkt het uit vele waarnemingen, dat het zweeten tot de herstelling noodig is, maar dat ook dit zweet niet altijd de herstelling ten gevolge heeft. Wat nu de jaren betreft, hebben BURDACH en GITTERMANN opgemerkt, dat de *Artemisia* bij kleine kinderen zeer goede uitwerking deed

in het bedaren van stuipen; — dat bij kinderen van 5 tot jonge lieden van 15 jaren door het gebruik daarvan *chorea St. Viti* en Epilepsie dikwijls werden weggenomen; dan dat het minder gelukte en zoo wél niet verdragen werd in de periode der *puberteit*, omdat alsdan de natuur, dikwijls al te werkzaam zijnde, dezen prikkel niet verdroeg (zoo als dit reeds boven is aangemerkt). Bij menschen van middelbare jaren, maar vooral bij oude lieden, die de ziekte reeds lang gehad hadden, bragt het niet zelden eene volkomene genezing te weeg. Het schein vooral meer te helpen bij vrouwen dan bij mannen, hetwelk hij vooral toeschrijft aan de werking op de *menses*, aan welker onregelmatigheid men dikwijls deze ziekte moet toeschrijven. Moeijelijker te bepalen is het, in welke soort van Epilepsie dit middel vooral nuttig was. Hij onderzoekt, om dit te beslissen, de ziekte naar derzelver aard en oorzaken, en besluit daaruit, dat meestal de gevallen, waarin de *Artemisia* eene genezing te weeg bragt, onvolkomene Epilepsien waren, ofschoon dit dan ook zijne uitzonderingen heeft, en ook sommige volkomene of *perfecte* Epilepsien hierdoor genezen zijn. Over het algemeen was zij meer nuttig in eene beginnende, dan in eene lang geduurd hebbende en dus ingewortelde ziekte; ook was zij zelden van nut in eene *Idiopathische* Epilepsie (die duidelijk hare zitplaats in de hersenen had), maar meestal in de *Sympatistische*. Wat nu de oorzaken verder betreft, heeft zij zelden uitwerking gedaan op eene erfelijke ziekte; ook was zij eer schadelijk dan voordeelig bij volbloedige lijdens, meer nuttig in andere dan in reumatische gevallen, meer bij vrouwen dan bij mannen; bijzonder nuttig was zij, als de oorzaken dynamisch waren, vooral wanneer de ziekte uit schrik ontstaan was. Ofschoon BURDACH dezelve aanraadt in de *perturbatio a defectu mensum*, oordeelt de Heer REFLINGH, dat dit niet altijd doorgaat, daar de oorzaken zoo verschillende zijn, en hij raadt daarom in dit geval voorzigtigheid aan. Voorts schijnt de *Artemisia* vooral nuttig te zijn in die periodische Epilepsie, welke op zekere tijden aankomt,

en men dus het middel aanstonds na het acces kan geven. Meermalen heb ik zelf waargenomen, dat men het acces daardoor konde voorkomen. Vooral was zij nuttig, als er meer dan één acces op éénen dag voorkwam; terwijl, wanneer de toevallen bij lange tusschenpoozingen voorkwamen, het zelden gelukte. Eindelijk heeft BURDACH waargenomen, dat in de Epilepsie, die 's nachts aankwam, de *Artemisia* niet hielp: wij hebben echter boven een voorbeeld van het tegendeel gezien.

OVER HET GEBRUIK DER TEMPONS, BIJ VÓÓRKOMENDE
PLACENTA.

Door

Dr. J. W. E. DE MAN, te *Krommenie*.

Het oude Hippocratische *vita brevis, ars longa*, om deszelfs beproefde waarheid zoo dikwijls tot motto gekozen, bevestigt dagelijks, dat de Geneeskunde, in haren geheelen omvang, veel te uitgebreid is, om door één' mensch, al ware hij ook met de uitmuntendste talenten begaafd, en al bereikte hij ook den hoogsten ouderdom, in allen deele gekend te kunnen worden. Waaruit de voor elken kunstbeoefenaar, wien zijne betrekking tot de Maatschappij waarlijk ter harte gaat, natuurlijke verpligting vloeit, om hetgeen *hij* ontdekt heeft, of hetgeen hij in ontdekkingen van *anderen* bewaarheid of gelogenstraf ziet, mede te deelen.

Aan dit gevoel van pligt hebben wij zeker de echt praktische bijdrage tot het nut der *tempsons*, bij vóórkomende *placenta*, door den Hoogleeraar HEYLIERS, te danken, die door dezelve elken Verloskundige aan zich verplicht heeft; en ditzelfde gevoel spoort ook mij aan, om eene mijner verloskundige waarnemingen omtrent dit onderwerp publiek te maken.

Meermalen heb ik het groote nut der *tempsons* in het bewuste geval ondervonden; zelfs zoo, dat mij dit ge-

ducht voorval in de Verloskunde minder moeilijk voorkwam, en ik, bij bezit van genoegzaam materieel, om eene *tempon* te kunnen maken, moeder en kind behouden rekende — tot dat ik mij daarin eens deerlijk teleurgesteld, en door mijn troetelkind geheel verlaten zag.

Mijne hulp werd ingeroepen bij eene vrouw, die van haar zesde kind, *à terme*, zwanger was, gedurende den laatsten tijd harer zwangerschap kleine *hæmorrhagiæ uterinæ* had gehad, bij welke reeds gedurende twee dagen *liquor amnios* wegvloede, en die nu eene sterke *hæmorrhagia* had. De oorzaak van dezen was vóórkomende *placenta*, welke het *orificium uteri* bijna geheel bedekte. De *tempon*, even als in vroegere gevallen, met alle nauwkeurigheid, en, zoo als de Heer HEYLI GERS dit te regt als behoefte opgeeft, vast tegen het *orificium uteri* geappliqueerd zijnde, hield de *hæmorrhagia* geheel op. De toestand der lijderes verbeterde echter niet; de krachten zonken hoe langer hoe meer; de pols werd allengskens kleiner; eene doodelijke koude verspreidde zich over het geheele ligchaam; hare *facies Hippocratica* en niet te overwinnen flaauwte kondigden een nabijzijnd einde aan. In dezen benarden toestand stond ik, zoo als zulks bij groote misrekeningen dikwijls gaat, eenigen tijd radeloos, tot dat vooral het onaangename gevoel, waarover de lijderes, toen zij nog klagen kon, klaagde, en toenemende zwelling van den buik, mij eene *hæmorrhagia interna* deed bevroeden. Ik nam daarom de *tempon* weg, en zag mij in mijne verwachting niet bedrogen, daar er eene onbegrijpelijke hoeveelheid *sanguinis* uit de *vagina* stroomde, er eene menigte geocoaguleerd aanwezig was, en de *placenta*, zonder dat het *orificium uteri* meer ontsloten was, veel meer dan te voren, zelfs, zoo als ik geloof, daar het *periculum in mora* mij geenen tijd liet, om dit met alle nauwkeurigheid te onderzoeken, grootendeels los was. Als het eenigste redmiddel beschouwde en beproefde ik de keering. Het *orificium uteri* was iets meer ontsloten, dan zulks bij vrouwen, die meermalen gebaard hebben, en aan het einde harer zwangerschap

zijn, gewoonlijk is. Langs de losgeraakte zijde der *placenta* bragt ik mijne hand in, vond de *membranæ*, doordien het *liquor amnios*, waarschijnlijk door eene zijdelingfche opening, uitgevloed was, zeer flap, en daardoor moeilijk te doordringen; de linkerarm deed zich voor. In weinige oogenblikken gelukte het mij, den *uterus* van een dood kind, waaraan ik ook gedurende de keering, zoo als de aard der zaak medebragt, geen leven befpeurde, en de *secundinae* te ontledigen; terwijl onder dit alles de vrouw in flauwte bleef liggen. Mijne hoop, dat door deze ontleding, om de daarmede verbondene prikkeling, het nog fluimerende leven zoude ontwaken, werd niet verwezenlijkt; ook alle gewone *nervina excitantia* waren vruchteloos, en mij schoot niets meer over, dan de sterkfte der mij in die gevallen bekende prikkels, het koude *stortbad*. Een halve emmer koud water, op de *regio uterina* in eens gefort, herriep als het ware deze zieltogende in het leven, en was oorzaak, dat zij hare blikken eerst verwonderd rondom zich, daarna dankbaar op mij wierp; terwijl ik de mijne, in dit voor den Verloskundige onvergetelijk, niet te befchrijven, waarlijk poëtisch oogenblik, hetwelk alleen door hem, die wel eens een' mensch aan het reeds gapende graf onttoogen heeft, te vatten is, onder het onwillekeurig ftorten van gevoelvolle, dankbare tranen, hemelwaarts wendde.

Deze vrouw, volgens de gewone regelen der kunst behandeld wordende, herkreeg langzamerhand hare krachten, en leverde niets voor de kunst belangrijks meer op; waarom ik het gefchiedverhaal zal laten varen, en het geval zelve *theoretice* zoeken te verklaren.

De *tempon* heeft mij hier den gewonen dienst geweigerd, omdat zij hare werking onmogelijk kon volbrengen. De werking toch van de *tempons*, offchoon zij in fommige gevallen gefchikt zijn tot het inbrengen van geneesmiddelen, is bij *hemorrhagiæ* voornamelijk mechanisch, — drukking der bloedvaten. Om eene drukking te kunnen bewerkftelligen, moet men eene tegendrukking hebben, het zij wij deze in het geheele ligchaam, waarvan

een deel moet gedrukt worden, door deszelfs zwaarte, of wel in een tweede ligchaam ontmoeten; anders ontstaat er *terugwijking*; — vervolgens moet het punt van drukking overeenkomen met het te drukken ligchaam: is het eerste te klein, dan wordt bij het laatste het doel niet volkomen bereikt. — Wanneer wij nu deze erkende waarheden op het gebruik der *tempsons* toepassen, en daarbij in aanmerking nemen, dat noch de zwaarte van de *placenta*, noch het *liquor amnios*, te veel voor de drukking wijken de, aan dit vereischte voldoen; dat er dus een geschikt deel van het kind moet vóórleggen, om het voldoende punt van tegendrukking op te leveren, hetwelk men, ten minste bij belangrijke loslating der *placenta*, te vergeefs zal zoeken in die liggingen, waarbij de ledematen vóórkomen; zoo zal de oorzaak, om welke mijne poging met de *tempsons* in het verhaalde geval geheel mislukt is, wel geene verdere verklaring behoeven.

De *tempsons* kunnen derhalve niet in *alle* gevallen van vóórkomende *placenta* met vrucht geëppliceerd worden, ja zijn zelfs door doelloosheid, en dan daardoor verspild wordende kostbaren tijd, dáár geheel gecontraïndiceerd, waar men geene voldoende tegendrukking in de vóórliggende deelen van het kind kan vinden.

Hieruit volgt de voor elken Verloskundige gewigtige verplichting, om, vóór de applicatie der *tempsons*, het naauwkeurigste uit- en inwendig onderzoek in het werk te stellen, en, ofschoon dit dikwijls zeer moeilijk, en, om het losmaken der *vasa*, gevaarlijk is, liever van twee waagstukken het minst gevaarlijke te kiezen, en de loswording van eenige *vascula*, dan eene geheel verkeerde bewerking te wagen. Het is wel waar, dat, zoo als over het geheel, meestentijd ook hier, het hoofd, het geschiktste deel tot tegendrukking, vóórkomt, — dat ook andere deelen des ligchaams, als stuit, rug, borst enz., voor deze operatie geschikte liggingen zijn; doch het *kunnen* ook arm- of been-positiën zijn.

Het is dus van gewigt, om, ook bij het uitgebreidste nut der *tempsons*, altijd op onze hoede te zijn, en, indien

wij niet voóraf ons van de gefchiktheid van het vóórliggende deel kunnen overtuigen, de lijderes, na de applicatie der *tempon*, zeer nauwkeurig gade te slaan, en, zoo er nadeelige *symptomata* ontftaan, zonder uitftel, het laafte redmiddel, de keering, te beproeven.

Deze laafte raad is vooral belangrijk voor beginnende Verlofkundigen, of wel voor hen, die, door weinige praktijk, hoe ver ook anders in de theorie gevorderd, of uit andere oorzaken, de voor den Verlofkundige volftrekt noodzakelijke ftoutmoedigheid aan het kraambed miften, daardoor tegen alle operatiën van belang, het zij met gewapende, het zij met ongewapende handen, opzien, en met graagte alles, wat hen daarvan ontfiaan kan, aannemen. Ook voor den Verlofkundige geldt het: de middelweg is de veiligfte. Wij moeten de natuur niet te veel vooruitloopen; doch wij mogen ook geene onmogelijkheden van haar verwachten. De geheele fchepping wijft ons wel op de Almagt des Scheppers; doch in alles zien wij mathematifche orde heerfchen. Om maar iets te noemen: de inplanting der fpiere is over het algemeen allernadeeligft voor de *kracht*, maar is voor de *fnelheid* behoefte, daar het in de werktuigkunde een vaste ftelregel is, dat, hetgeen men in kracht wint, men in fnelheid verliest. Zoo is het ook met de geboorte van den mensch gelegen: dezelve kon werktuigelijk veel gemakkelijker zijn, indien dit met het geheele *organismus*, vooral met zijnen opgerigten gang, overeenkwame, en is nu met zoo veel moeilijkheden verbonden, omdat dit in *hetzelfde* voorwerp niet anders kon.

Deze uitweiding voeg ik hierbij, omdat ik vrees, dat het misbruik van te veel opereren bij de verlofingen wel eens door het tegenovergeftelde kon vervangen worden, en omdat, mijns inziens, deze wijze van befchouwing het éénige middel aan de hand geeft, om te kunnen bepalen, waar de natuur eindigt en waar de kunst begint, en de questie beflist, of men te veel of te weinig bij eene verlofing doet.

Elke verlofing moeten wij zoo gemakkelijk mogelijk

maken; zelfs bij de *natuurlijkste* kunnen wij, om bovengenoemde redenen, door geschikte plaatfing der vrouw, enz. zeer veel doen, omdat de kunst regtstreeks op het *gedeelte* van het geheel kan werken. Waar de natuur van de, door het *organismus* gevorderde, *gemakkelijkste* wijze afwijkt, zijn wij verplicht haar te hulp te komen, daarbij berekenende, of ons opereren, altijd met zwaarigheid verbonden, tegen de zwaarigheid, met welke de natuur in hare afwijking te kampen heeft, opweegt. Indien de kunst de rekening winne, dan moeten wij kunstmatig werken, al is dit werken nog zoo gering; en *hij* is gewis de groote Verloskundige, die niet alleen de kunst weet, kunde heeft, maar ook de kunst in praktijk brengen kan. Deze zal dan ook niet aarzelen, om zijne natuurlijke wapenen, de handen, of de kunstwapenen, de instrumenten, te gebruiken; terwijl hij zich, van het voorregt zijner rede gebruik makende, voor misbruik wacht, en alle zijne pogingen, daar zij verstandig zijn, met den besten uitflag bekroond ziet.

EENIGE AANMERKINGEN OP ZEKER STUKJE, GETITELD:

„ HET PRAKTIZEREN DER APOTHEKERS. ” (*)

(*Vervolg en slot van bl. 467.*)

Dr. P. vervolgt, en een ieder luistere naar deze buitensporige stelling, om over 's mans gezond verstand te kunnen oordeelen! „Neem liever den slechtsten Doctor als Arts, „en laat den besten Apotheker in zijne functie als Artsfijmenger. De eerste zal, al is hij duizend maal dommer „dan de Apotheker, dien gij raadpleegt, omdat hij ten minste in de gelegenheid geweest is, u wel iets kunnen toedienen, dat u goed en nuttig zal zijn; de Apotheker zal „het misfchien ook doen, doch even goed kunt gij, blindelings voor zijne verzameling van geneesmiddelen staande, „naar één tasten en het tot u nemen en gebruiken, indien „gij in een Receptenboek van den Heer VAN ELDIK, bij „voorbeeld, de hoeveelheid opslaat,” enz. Door een' slechten Doctor, dunkt mij, kan men verstaan iemand, die zijn tijd op de Akademie verwaarloosd heeft, of te dom was,

(*) Zie den *Recensent* bij v. D. HEY, No. III, 1826.

om er iets te begrijpen of van mede te dragen; door den besten Apotheker, in dit geval, iemand, die een gezond oordeel heeft, en, hergeen hij gezien, en gehoord, en gelezen heeft, wél weet te beoordeelen en toe te passen. Want dit kunnen alle menschen van gezond verstand, en dus ook de Apothekers, die het bezitten. En nu raad ik een' ieder aan: „Doe uw best, om een knap Doctor bij uwe zieken te krijgen; want ieder moet, zoo veel mogelijk, alleen in zijn eigen vak werkzaam zijn, en den Doctoren komt het toe, zieken te bezoeken; maar — zoek een man van gezond oordeel, en vooral ook van *ondervinding*; want de Geneeskunst is grootendeels eene praktische wetenschap. Wees voorzigtig, dat gij geenen slechten Doctor neemt; want een domme Arts, of iemand, die zijn' tijd op de Hoogeschool niet goed heeft waargenomen, is zeker waanwijs; hij zal, daar hij van eene bul voorzien is, uwe kwaal behandelen, alsof hij ze kende, zonder bij anderen om raad te vragen; hij zal van het eene stelsel tot het andere overgaan; heden is hij *Browniaan*, morgen zal hij u met bloedzuigers, in de manier van BROUSSAIS, larderen, om het even of gij eene ontstekingsziekte hebt, of met gal of waterzucht geplaagd zijn; overmorgen zal hij u, met RAZORI, door braken en purgeren tot den bodem toe schoonmaken. Gelukkig nog voor u, zoo hij geloof hecht aan het stelsel van HAHNEMANN, een zoogenoemd *Homöopathist* is, en u flappe medicijnen geeft, zoodat gij telkens slechts een zeer klein gedeelte in uwe maag krijgt! Maar, indien gij geenen *bekwamen* Doctor kunt krijgen, behelp u dan veel liever met een kundig Apotheker. Deze zal er ten minste meer van weten dan gij zelf, al zat gij ook dagen lang met het Receptenboek van VAN ELDIK in de hand. Hij zal geen gevaarlijk stelsel volgen, maar u alleen geven, wat zacht werkt, en de ondervinding heeft geleerd, dat nuttig is, en hij zal het u zeggen, wanneer uwe kwaal van dien aard is, dat zij met geen gering middel te herstellen is; daar, integendeel, een slecht Doctor te nemen, in vele gevallen, hetzelfde is, als de reis naar de andere wereld per extrapost aan te nemen.” In het *Advertentieblad* van 29 April 1826, No. 34, vinden wij, als een voorbeeld van de gevaarlijkheid om een slecht Doctor te nemen, een geval verhaald van een' Doctor, die de teekenen van eene beklemde breuk niet wist te onderscheiden. Toen ik dit las, meende ik, dat het een verzon-

nen verhaal was, omdat ik niet kon begrijpen, dat men aan zulke doonooren eene bul kon uitreiken, om er de menschen aan te wagen, en het speet mij van mijn' Collega, dat hij met leugens onze zaak trachtte te verdedigen. Dan, toevallig hoorde ik, kort hierna, van eenen Medicinae Doctor, dat er werkelijk zulke onbekwamen onder hen zijn, en dat men, vóór weinige jaren, te *Utrecht* een dergelijk, of liever nog erger geval gehad heeft, met zekeren Medicinae Doctor, JOHANNES HUIGENS genoemd, die eene beklemdre breuk niet alleen niet herkende uit de verschijnselen, maar niet eens bij het naauwkeurig onderzoek, en het regenden Chirurgijn durfde staande houden, dat er geene breuk aanwezig was. Dat nu dit verhaal geene leugen is, zou kunnen blijken uit de Archiven van de Provinciale Commissie van Geneeskundig Onderzoek en Toevoorzigt te *Utrecht*, welke dezen Doctor HUIGENS, om dit geval, achtervolgd, en onder surveillance der Commissie gesteld heeft, zoodat de Apothekers verplicht waren, wekelijks de recepten, die meergenoemde Doctor voorschreef, te laten zien. Gelukkig is deze Doctor, die naderhand Priester is geworden, dood, zoodat men sedert een paar jaren niets meer van hem te vreezen heeft! Onder meer andere van minder belang, is mijzelven ook een geval gebeurd met een Medicinae Doctor, dien men onder de slechte zoude kunnen rangschikken, hetwelk ik, om het gevaarlijke van zulke menschen aan te toonen, hier nog zal verhalen. Deze Arts schreef veertig greinen Opium is een afkookfel van Althaeawortel voor, om in den tijd van circa vierentwintig uren gebruikt te worden. Toen ik hem hierover sprak, betuigde hij niet te weten, dat dit wat rijkelijk was, en zeide, dat ik er dan maar wat minder in moest doen; waarna ik hem onderrigte, dat vier greinen meer dan genoegzaam zouden zijn, en, zoo het niet sterk genoeg werkte, hij er dan altijd nog een of twee greinen kon laten bijvoegen.

Dr. P. vervolgt in zijne toepassing, en zegt, dat Apothekers-jongelingen van twaalf jaren de vergiften gereed maken, en wel zulke sterke, dat een half grein meer hoofdpijn kan veroorzaken, en 10 greinen u naar de andere wereld zullen helpen. Dit schrijft hij zeker, om zijnen haat tegen de Apothekers nog verder bot te vieren; dan dit geschrijf is, even als zoo veel van Dr. P., eene erge leugen. Wij kunnen geene jongelingen van 12, maar wel van 14 en 15 jaren

in onze Apotheken gebruiken, omdat ze vóór dien tijd te speelsch zijn, en nog niet genoegzaam onderwezen in hetgeen men op de lagere scholen leert, en zij moeten ook de Latijnsche taal gedeeltelijk verstaan; nu gaat er wel een jaar mede heen, eer zij kennis genoeg van de medicamenten hebben, om een gewoon recept te kunnen gereed maken, en moeilijke recepten, of waarin sterke vergiften komen, worden of door oudere bedienden, of, onder opzigt van den Apotheker, door jongelingen van 15 of 16 jaren vervaardigd.

Nu volgt er nog iets, dat reeds te voren dikwijls door Dr. P. gezegd is, over het schadelijke van het praktizeren der Apothekers, en over de verbazende moeite, die er moet beïeed worden, om een *goed* Doctor te worden; welk laatste wij geheel toestemmen, want, om een *goed* Doctor te worden, moet men zijn geheele leven voortstuderen, en veel zieken gezien hebben.

Het besluit is: „Wij wenschen voor het heil des menschs, dat hierin (het praktizeren der Apothekers) paal en perk worde gezet door de magthebbenden, daar nooit grootere weldaad aan de maatschappij zal worden gedaan. Het is meer dan tijd, om dit schandelijk misbruik zoo veel mogelijk tegen te gaan!” — Dr. P. bewijst door dit slot, dat hij, bij alle zijne onkunde, ook niets van de wetten verstaat; anders zou hij dit niet geschreven hebben. Ook ten dezen zullen wij hem eenigzins inlichten. Van alle de wetten, welke voor de uitoefening der Geneeskunde in haren geheelten omvang zijn ingesteld, zijn er geene zoo duidelijke, krachtige en doelmatige, als die artikelen, welke over onbevoegde kunsttoefening spreken. In art. 18 en 19 der wet van 12 Maart 1818 wordt aan allen verboden, zich met eenigen tak van Genees-, Heel-, Verlos- of Artsenijmengkunde in te laten, dan waartoe zij door hun examen bevoegd, en als zoodanigen op de lijst, welke jaarlijks in iedere provincie wordt opgemaakt, geplaatst zijn, op telkens te verhoogene boeten, patent-intrekking en gevangenis; en in de Instructie voor de Apothekers wordt dit in art. 2 herhaald. In art. 11 der gezegde Instructie wordt hun gelast, hunnen naam op de signaturen te plaatsen. In art. 13 der Instructie voor de Medicinæ Doctoren worden zij verplicht, de recepten, welke zij afgeven, met hunnen naam of parafuur te teekenen. Is er nu iets gemakkelijker, dan om, volgens de

thans bestaande wetten, het praktizeren der Apothekers tegen te gaan? Uit het signatuur blijkt, wie het medicament heeft geleverd, en uit het recept moet blijken, welke Doctor het heeft voorgeschreven. Zoo het dus door den Apotheker zelven is geordonneerd, dan behoeft men slechts het signatuur aan den Regter over te geven, en er zijn geene getuigen meer noodig. Zoo heeft men dan ook in *Utrecht* reeds een of twee Apothekers achterhaald en beboet. Overigens zijn alle de wetten ten voordeele van de Doctoren, en zij hebben zich van niets te beklagen, tenzij Dr. p. wilde hebben, dat de straffen vermeerderd, en zij, bij voorb., gegeefeld en gebrandmerkt werden, hetgeen men uit zijn geschrift zoude opmaken, omdat hij ze allen als moopraters, domooren, schelmen, ja als moordenaars beschouwt. Zoo er reden tot klagen over de wetten bestaat, zoude het over die artikelen wezen, welke aan Heelmeesters ten platten lande, die in steden wonen, waar zich één Apotheker bevindt, verbieden, zelve hunne medicamenten te leveren, (zie art. 5 hunner Instructie) welk voorregt aan Doctoren wordt toegestaan, al waren er ook zes Apothekers woonachtig, zoo er slechts geene stedelijke Geneeskundige Commissie is, (zie de Instructie voor Medicinæ Doctoren, art. 7, en art. 12 der wet van 12 Maart 1818.) Doch het meest van allen hebben zich onze arme kunstbroeders te beklagen, die in steden wonen, waar geene stedelijke Commissie is gevestigd: hier moeten zij, al waren zij ook zes in getal, leven van het verkoopen van zalven en andere kleinigheden; terwijl de Doctoren zelve hunne geneesmiddelen leveren, en aan hun huis gereed laten maken, dikwijls door ongeschikte lieden, die nooit eenig onderrigt hebben genoten; en, niettegenstaande dit, zijn toch die Apothekers verplicht, alles na te houden, wat tot het gereedmaken van recepten noodig is.

Wij zouden dus aan Dr. p. raden, dat hij zich tevreden hield met de wetten, want zij kunnen voor de Doctoren nooit beter worden. Geloof hij wezenlijk, dat het praktizeren, hetwelk door enkele Apothekers gedaan wordt, zulke verschrikkelijke gevolgen voor het menschedom heeft, dan is hij als mensch verplicht, hiertegen te waken, en de schuldigen, waar hij ze vindt, aan den Regter over te leveren. Geloof hij, dat ze hem hierdoor in zijne beurs benadeelen, (en hier, geloof ik, zit bij hem de knoop, en is hieruit al zijn geschrift ontstaan) dan is hij het aan zijn eigen finantie-wezen verschuldigd, dit misbruik tegen te gaan.

Verder raad ik hem, zich op een en ander nog toe te leggen, want hij is in vele dingen zeer onkundig en waanwijs, en verdient nog met volle regt den naam van Dr. P. r. u. l. Wanneer hij wat ouder zal geworden zijn, zal hij bij ondervinding weten, dat hij alle kwalen niet op het eerste gezigt kan onderkennen, en dat zelfs de knapste Doctor met CONSTANTIJN HUYGENS (*Korenbloemen*, 12de boek) mag zeggen:

Ick heet een Doctor, maer, een raed - feer hiet ick best;
Soo raed ick 't, als ick raed. Kost ick een dingh bewenschen,
Ick hielp 'er meenigh op, die 'ck nu smoor in het nest,
Een slecht half kruys - kalfijn in 't lichaam van de menschen.

Eindelijk raad ik hem aan, te trachten, zijn humeur te verbeteren; want hij is stroef, knorrig en bokachtig, en bij zulke menschen neemt dit ligt toe, gelijk wij in Doctor DE HES, van *Zurphen*, hebben gezien, die eerst norsch tegen iedereen, vooral tegen de Apothekers, was, en wiens boosaardig, en knorrigheid zoo zeer toenamen, dat hij zijne eigene vrouw gedeeltelijk verbrandde. (Zie de Geschiedenis van het Regtsgeding tegen J. H. DE HES, in het jaar 1822 uitgegeven bij C. A. THIEME, te *Arnhem*.)

Zoo Dr. P. zich op verbetering toelegt, moet hij beginnen, zich meer met edele en den mensch waardige zaken bezig te houden, en alle verachting en laag vallen op anderen laten varen, volgende de les van den grooten C. W. HUFELAND, die zegt: „dat alleen de *edele mensch* een goed Arts kan zijn.” (Zie zijn *Journal der Practischen Heilkunde*, 1822, 1ste St.) Zoo Dr. P. mijnen welmeenenden raad in den wind mogt slaan, hetgeen ik niet hoop, dan vrees ik, dat hij, of, als Doctor DE HES, in het Spinhuis komt, of dat het Concept - graffchrift van wijlen Prof. J. VOSMAER op hem toepasfelijk zal worden:

Hier ligt de roem der Esculapen.

Treed, wandlaar! zacht, en laat hem slapen:

De man verdient de rust in 't graf,

Die hij zoo velen gaf.

 NAPOLEON TE LEYDEN, OCT. 1811.

 Aan den Redacteur der *Vaderlandsche Letteroefeningen*.

Mijn Heer!

Onlangs aan het opruimen zijnde van eene partij oude brieven, deels om te vernietigen, deels om te bewaren, vond ik onder de laatsten er een, door mij, uit *Leyden*, geschreven aan mijnen toen nog levenden Vader, den 28 Oct. 1811, en behelzende, onder anderen, een naauwkeurig verslag van het bezoek, door den toenmaligen *Franschen* Keizer NAPOLEON aan de stad *Leyden* gegeven, en het gehoor, door hem aldaar, aan de verschillende erkende Magten, verleend, en door mij als oog- en oorgetuige bijgewoond. Deze gehoorverleening is mij, van het eigen oogenblik af, altijd derwijze belangrijk voorgekomen, dat ik nooit opgehouden heb te wenschen, dat eenigen van mijne goede vrienden, zoo als Prof. KRMPER, SIEGENBEEK en anderen, eens te zamen gekomen waren, om, met onderlinge overeenstemming, een naauwkeurig verslag van het op die audientie gesprokene te boek te stellen en aan de vergetelheid te ontrukken. Dit echter is nooit tot stand gekomen, in den beginne, natuurlijk, uit vrees, omdat niemand met de waarheid durfde voor den dag komen; en naderhand door een' zamenloop van andere, telkens op nieuw weer belemmerende omstandigheden. Intusschen herinner ik mij nu nog zeer wel, dat men toch, destijds, in de *Haarlemmer* Courant gelezen heeft een zeer naauwkeurig en belangrijk verhaal van een, in vele opzichten, gelijkfoortig gehoor, door den Keizer te *Breda* verleend; een verhaal, hetwelk toen nog al eenig opzien baarde en indrukfelen achterliet. Dit een dan, gevoegd bij het ander, en ook het mondeling verhaal, meermalen door mij gedaan van het alstoen gebeurde en gesprokene, heeft mij dikwerf het voornemen doen opvatten, om zelf maar eens hand aan het werk te slaan, en, zoo veel mijn geheugen mij toeliet, een zuiver en waarachtig verslag van het gebeurde op die audientie aan het algemeen mede te deelen. Maar ook dit bleef alweder in de pen, nu door het een, dan door het ander, doch evenwel nooit uit gebrek aan eene levendige herinnering. Integendeel, het alstoen gebeurde staat mij nog al-

tijd zoo helder voor den geest, als ware het slechts eenige dagen geleden voorgevallen. Doch het zou ook wel hier, bij wederom gebleven zijn, zoo niet het dusgenaamd toevallig voor den dag halen van bovengenoemden ouden brief, kort na het gebeurde door mij geschreven, het meermalen opgevatte voornemen geheel tot rijpheid had gebragt. En wist ik dan ook geen geschikter middel, om mijn doel te bereiken, dan door het U ter plaatfinge aan te bieden. Zie hier dan het verhaal, zoo als het hoofdzakelijk in den brief is vermeld. Na verslag gedaan te hebben van deze en gene bijzonderheden, vooral betreffende toebereidsfelen, eerebogen, opschriften, die men nu wel niet zonder schaamrood te worden zou kunnen lezen, (weshalve ik die dan ook stilzwijgend voorbijga) vervolgde ik aldus:

„ Er kwam dan, zoo als ik schreef, den 19den dezer (October 1811) een valsch gerucht, betreffende de komst van NAPOLEON. Ten gevolge hiervan begaf ik mij, op bekoemene aanzegging, om half 10 ure, met mantel en bef, en vergezeld van vier Kerkerads-leden, naar de Pieters-kerkamer, alwaar ik vergaderd vond de Predikanten, Ouderlingen en Diakenen der overige Protestantfche gezindheden, allen in hun pleeggewaad, zeven Pastoren, met hunne zwarte tabbaarden en zwarte beffen met witte randjes, en twee Rabbi's. Doch ziet! om 11 ure kwam er tijding, dat wij wel weêr naar huis konden gaan, mits gereed, om, op het eerste klokkengelui, terug te komen. Spoedig evenwel bleek het, dat er van het bezoek des Keizers op dien dag niets zou komen. — Dit gebeurde eerst op den 23ften, toen men flellig gewaar werd, dat men den Keizer en de Keizerin te verwachten had. Dien ten gevolge werd ik, 's avonds, bij den Maire ontboden, die mij zeide, dat er alleen maar, bij de gehoorgeving, zouden worden toegelaten twee Nederduitfche Hervormde Predikanten; en van de andere Kerkgenootfchappen elk één, zonder Ouderlingen of Diakenen. Om 10 ure des anderen daags zouden deze allen bijeenkomen in eene der zalen van het gebouw der Akademie. Dit deden wij dan ook, en vond ik daar de Eerw. Heeren Predikanten VAN TRICHT en PROPER van de Nederduitfche Hervormde gemeente; den Eerw. Heer MOUNIER van de Walsch-Hervormde gemeente, die, uit aller naam, het woord zou voeren; den Eerw. JUNIUS van de Luterfche, en DO. ROEMER

van de Remonstrantsche gemeente. Daar nu het lange wachten ons allen begon te vervelen, gingen wij intusschen, elk afzonderlijk, een bezoek in de buurt afleggen, of vermaakten ons met het zien en vernemen van al de drokte en het gewoel, daar in de buurt, om en bij het huis van den Heer MARCUS, over de Akademie, waar de hooge personaadjen zouden aftreden en opgewacht worden. Tusschenbeiden ging ik nog eens met Do. VAN TRICHT en JUNIUS naar de St. Pieters-kerkekamer, ook om iets ter verversching te nuttigen. Daar vonden wij de Eerw. Heeren ROLDANUS, MOLTZER en SCHACHT. Een oogenblik daar vertoefd hebbende, kwam de Heer LEBRUN (anders genaamd *Duc de Plaisance*), met de Profesoren BRUGMANS en KEMPER, om de kerk te bezigtigen. Dien gingen wij alstoen gezamenlijk begroeten, en wandelden dan zoo ook, pratende en koutende met elkander, de kerk rond. Eindelijk keerden wij, over 12 ure, weêr naar het gebouw der Akademie terug, waar wij toen nog vonden twee Roomsche Priesters, zijnde de een Pastoor OCKE, een algemeen en alomme geacht en bemind man, de ander een Pastoor van de *Franfche* Roomsche gemeente, wiens naam mij ontgaan is. De Pastoor van de oud-Roomsche of Janseniste gemeente, bij de vorige vergadering tegenwoordig, was alsnu achtergebleven. In de groote Senaatkamer waren vergaderd de leden van den Senaat en van de Regtbank.

Om half één zagen wij de Keizerin met eene partij diligence-koetsen komen aanrennen, en den trap van het huis des Heeren MARCUS als opwippen. Een oogenblik daarna kwam Prof. BRUGMANS ons even toespreken, en waarschuwen, dat wij ons gereed moesten houden, om, op den eersten wenk, te komen aansnellen. Nauwelijks was deze weg, of wij hoorden eenig gedruisch, en ziet! het was de Keizer.

Toen was het in een oogenblik, zoo als men zegt: repê! fcheerje! De akademische Senaat rende, als in vliegende haast, den trap af, stak de brug over, en trok zoo het huis van den Heer MARCUS binnen. Oogenblikkelijk daarop volgde, met die zelfde haast, de Regtbank, en daarna wij Geestelijken. 't Was maar al: *Mesieurs! dépêchez vous!* — Intusschen moesten wij door eenen dikken drom van allerlei menschen, nationale gardes, eerewachts, kavallerij, paardenknechts, treinpaarden, vrij smerige diligence-koetsen, boden enz. zoo goed en zoo kwaad wij konden, doordringen; tot dat wij dan eindelijk, niet zonder gevaar, aan het huis,

en de deur in kwamen. Hier werden wij al dadelijk, door eenige in rood scharlaken met goud gegalonneerde Heeren, zoo wat bij den arm gepakt, en onder een: *Êtes vous Ministre?* — *Oui.* — *Allons donc, entrez! entrez!* in de linker zijkamer binnengedreven. Hier gekomen, vond ik den Keizer reeds omringd van al de audientie-Heeren, en den Heer MOUNIER, uit onzer aller naam, (de Protestantfche Geestelijkheid wel te verstaan) tot den Keizer zijne aanspraak doende. Deze liet hem echter niet uitspreken; maar, hem in de rede vallende, vroeg hij naar het getal ledematen, en prees daarop heel zeer de verdraagzaamheid der Walsche Geestelijken. — Vóór den Heer MOUNIER had nog de Heer VAN HALTEREN, uit naam der Regtbank, zoo als ik naderhand vernam, eene aanspraak gedaan. — Na met den Heer MOUNIER te hebben afgedaan, wendde zich de Keizer terflood (want wij stonden, zoo veel de ruimte van de niet zeer groote zijkamer zulks toeliet, nagenoeg in een' kring) naar de *Mesfeurs de l'Académie*, wier aanspraak, bij monde van Prof. BRUGMANS, hij echter ook niet ten einde toe aanhoorde. — Met deze *Mesfeurs* evenwel, — men herinnere zich de hansworste-kakelbonte tabbaarden of toga's van dien tijd; met deze *Mesfeurs* dan (zoo noemde Z. M. het achtbaar Collegie van den akademischen Senaat der aloude *Leydsche Akademie*!) heeft hij een vrij lang en zoo wat luchtig en gekstekend *discours* gehouden. Men zeg, dat het zeer vriendelijk was; ten minste dit getuigde naderhand Prof. BRUGMANS. Om dit *discours* zoo in alles weder te geven, is mij, natuurlijk, niet wel mogelijk; ik zal dus verhalen hetgeen ik het duidelijkst heb kunnen hooren, en hetgeen mij naderhand door de Heeren PARADIJS, VAN DER PALM, SIEGENBEEK, KEMPER ENZ. nader is opgehelderd.

Z. M. heeft dan de HH. van elke faculteit elk afzonderlijk toegesproken, en zoo wat aardigheden, hunne studiën en faculteiten betreffende, toegevoegd, foortgelijke als men zoo wel eens in *almanakken* en *anekdotenboeken* vindt opgeteekend. Zoo vroeg hij, b. v., aan Prof. BOERS: *Êtes vous Calviniste, hé?* (Dit *hé!* kwam telkens achter bijkans elke vraag terug, en klonk niet zeer malsch.) BOERS: *Oui, Sire!* — NAPOLEON: *Ah! ce CALVIN a été un grand homme; mais pourtant, n'a t'il pas fait bruler... un tel?* — BOERS: SERVET, *Sire! Mais il ne l'aurait pas fait dans ce temps ci!* — NAPOLEON: *Ah, pourtant! les Ecclésiastiques*

font toujours les mêmes. *A peine font il opprimés, ils crient à la tolérance; mais à peine font ils délivrés, qu'ils oppriment à leur tour!* [Zou Z. M. niet hier en daar wel een weinigje gelijk gehad hebben?] *Enseignez vous les Mystères?* — BOERS: *Oui, Sire! mais aussi la morale.* — NAPOLEON: *Ah, c'est bon ça! Quant à ma religion, elle est bien simple: Aimez Dieu, aimez votre prochain, et soyez obéissant au Prince. Quant aux Mystères, cela se développera bien dans un autre monde. Enfin, Messieurs! (en hierop wendde hij zich zoo wat tot allen) soyez Calvinistes, Catholiques, Lutériens, Anabaptistes, (wie hij daarmee meende, weet ik niet regt, mischien wel ons!) ça m'est tout égal, pourvu que vous m'obéissez dans ce monde çà.* — Hierop wendde hij zich tot den ouden en achtbaren VAN DER KEESEL, voor wien Prof. BRUGMANS het woord opvatte. Daarop den Heer KEMPER toesprekende, was het: *Et vous, Monsieur! qu'enseignerez vous?* — KEMPER: *Le droit de la nature et des gens, selon le système de GROTIUS.* — NAPOLEON: *Ah, c'est beau ça! Mais, Monsieur le Professeur, ne pensez vous pas, que le droit du canon va bien plus vite encore?* — KEMPER: *Ah! certainement, Sire! mais nous espérons, que, sous les auspices de votre Majesté, ces deux droits se rencontreront bientôt!*

Nu kreeg de oude en achtbare Heer OOSTERDIJK eene beurt. NAPOLEON: *Êtes vous Browniste?* — OOSTERDIJK: *O que non, Sire! Boerhaaviën!* Waarop Prof. BRUGMANS het woord opvatte, en antwoordde: *Sire! nous autres, nous connaissons tous ces systèmes; mais nous n'en suivons aucun, mais choisissons toujours le meilleur.* — NAPOLEON: *Ah! qu'est-ce que la médecine? Ce n'est pas un art; c'est une histoire! Je suis malade. Je demande à mon voisin: qu'est-ce que vous avez fait dans la même maladie? Il me le dit. Je fais le même, et voilà tout!* — Mer Chemie had een Medicus niets te maken. Botanica was classificatie van een' eik naast een grascheutje, enz. Aan Prof. SANDIFORT vroeg hij: *Faites vous beaucoup de cadavres?* [Hetgeen hij hierop had kunnen antwoorden: *Pas autant que vous, Sire!* hield hij wijsfelijk binnen.] Nu, de Anatomie was dan ook *zeer goed*, enz.

Zich hierop wendende tot Prof. SPEYERT VAN DER EIK, sprak hij zoo wat over Physica, Mathesis, Astronomie, enz.; maar dit heb ik niet duidelijk kunnen verstaan. Alleen herinner ik mij zeer levendig, dat hij vroeg naar het

Astronomisch Observatorium, hetwelk hem werd aangewezen, en berigt, dat het in een' zeer slechten toestand was; waarop hij betuigde, dat hij wel twee Profesoren in de Theologie wilde misfen voor één in de Astronomie. — Hierop Prof. BRUGMANS weêr het woord opvattende, zeide Z. M.: *Mais, Monsieur, il me semble, que vous êtes Professeur en tout!* — BRUGMANS: *Ah, pardon, Sire! j'enseigne seulement*, enz. — Daarna keerde hij zich tot Prof. VAN DE WIJNPERSSE, en stak hij zoo wat den draak, lachte met *Theologia Naturalis*, *Metaphysica*, enz.

Eindelijk kreeg nog Prof. SIEGENBEEK mede eene beurr, en werd diens vertaling van een paar boeken uit de *Ilias* van HOMERUS ter sprake gebragt; waarop Z. M. aan Prof. BRUGMANS vroeg, of er meer klasieke Auteurs in het *Nederduitsch* vertaald waren. Zijn Hooggel. noemde daarop eenigen op, zoo als de TACITUS door HOOFT, de PLUTARCHUS door BOSSCHA, enz.; doch voegde er bij, dat de *Nederlandsche* Geleerden meestal gewoon en ook in staat waren, de *Latijnsche* en *Grieksche* Auteurs in het oorspronkelijke te lezen, offchoon anders hunne taal, boven vele andere, tot het overbrengen uit het *Grieksch* en *Latijn* bijzonder geschikt was. Over het geheel sprak die Heer mer eene ongemeene vlugheid, vaardigheid en hem bijzonder wêl staande vrijmoedigheid tot den Keizer, wien hij dan ook volstrekt geen taal, antwoord of bijgevoegde aanmerking schuldig bleef.

Na zich aldus, een' geruimen tijd, eeniglijk bijkans met de *Mesieurs de l'Académie* te hebben bezig gehouden, keerde Z. M. zich eensklaps om, en vroeg: *Où sont les Prêtres Catholiques?* Wijlen Pastoor ОСКЕ, Aartsdeken, zoo ik meen, van *Rijnland*, een, zoo als ik reeds schreef, om zijn minzaam, vriendelijk en zachtzinnig karakter, algemeen gacht en ook inderdaad achtlingwaardig Geestelijke, stond juist achter mij, met een' Pastoor van de *Fransche* R. C. gemeente, en trad, eerbiedig buigende, te voorschijn; waarop het volgend gesprek, hetwelk mij bijzonder levendig is in het geheugen gebleven, eenen aanvang nam:

NAPOLEON: *Êtes vous Papiste, hé?* — ОСКЕ, ik meen: *Oui, Sire!* maar dit antwoord verstond ik niet regt. Het scheen, dat de brave man een weinig onthutst was door den meer dan forfchen toon, op welken dit een en ander werd uitgesproken. NAPOLEON: *Croyez vous l'infailibilité du Pape, hé?* (Welk het antwoord was, kon ik ook niet

té best verstaan.) NAPOLEON: *Ah, qu'est ce que le Pape? C'est le Chef de l'Eglise, le premier entre les Evêques; JESUS CHRIST a élu douze Apôtres, mais il n'a pas donné de prééminence à aucun d'eux. Et quant à la religion catholique, elle est tres bonne, lorsqu'elle n'est pas dénaturée; mais la religion des GREGOIRES et des BONIFACES est la plus détestable de toutes. La croyez vous, hé? Hierop trad de Heer LE BRUN, Hertog van Plaisance, (met een' zilver gegalonneerden rok) tuschenbeiden, en zelde: *Permettez, Sire! ces deux Prêtres sont les plus honnêtes gens du monde.* „Ik heb ze,” voegde hij er in substantie nevens, „van ochtend nog gesproken, en ze zijn in een' regt goeden „geest,” enz. Hierop werd de toon van den Keizer wat bedaarder, en hij vroeg aan de beide Heeren Pastoors, of zij ook een' Bischof hadden, wie dat was, of zij te Leuven gestudeerd hadden, enz, enz.; waarop het een en ander, zoo door hen, als door den Heer LE BRUN, geantwoord werd, doch hetwelk mij ontgaan is.*

Dit afgeloopen zijnde, maakte NAPOLEON eenige beweging met zijne voeten, en het gehoor, waaronder waren de Heeren BERTHIER, MONTESQUIOU, de Heer VAN HOGENDORP, onze toenmalige Prefect, Baron DE STASSART, trad terug, maakte eene buiging, en verliet de kamer, die al mooi benaauwd begon te worden.

In den gang gekomen zijnde, werden wij door eenige in het rood met goud gegalonneerde Heeren zoo wat opgefluwd, (want heel bedwaard en ordelijk ging het wel niet toe) denkende dat het oogmerk was, ook onze hulde bij de Keizerin af te leggen. Doch ziet, dit was mis! De trein hokte, keerde terug, en werd als 't ware gedreven in de andere zijkamer. Na hier eenige oogenblikken gestaan, en eenige frische lucht te hebben ingeademd, zagen wij de deuren der andere zijkamer zich openen, en hoorden wij: *l'Empereur!* roepen. De Keizer ging daarop terstond, met de Keizerin onder den arm, in de koets, en rende vliegend weêr weg, zoo wij hoorden naar den Haag.

En ieder stond hierop te kijken. Doch het was zoo; zij waren verdwenen. In alles zal Z. M. nog geen uur hebben stil geweest. Onze Maire met zijne Adjoints was hem, door een verkeerd berigt, misgegaan, zoodat de Keizer reeds in het huis was, toen die Heeren zich nog op straat bevonden. Bijkans niemand heeft H. H. M. M. kunnen zien,

zoo hard reden zij, en zoo dicht waren de koetsen. Ik heb den Keizer ook niet dan gebrekkig kunnen zien. Men had mij wijsgemaakt, dat men geen' bril mogt op hebben, en in de zijkamer stond men te gedrongen, om dit te kunnen herstellen. Daarenboven stond hij of met den rug naar mij toe, of met het aangezicht van het licht af. Zoo veel heb ik kunnen zien, dat hij vrij gespierd was en tamelijk gezet; een *vir quadratus*. Hij had eene groene montering aan, met gouden epaulettes. Voor het overige niets bijzonders. Onder den arm droeg hij een zeer oud, smerig hoedje.

Zes dames, rijkelijk opgeschikt, bejuweeld en bepareld, hebben (gelukkig, zou ik zeggen!) hare opwachting bij de Keizerin niet kunnen maken. Zij zou anders hebben kunnen opmerken, dat er hier in *Holland* nog rijkdom schuilde, en dit was niet noodig. De bevallige strooiftertjes zijn er ook zoo wat snoode afgekomen. Twee hebben een horlogetje gekregen. De andere hebben alleen maar de voeten van de Keizerin gezien.

En ziedaar dan ook het voornaamste. Men was, over het algemeen, grootelijks miszet, dat Z. M. zich niet eens vertoond had; want het was overal vol, zeer vol. 's Avonds was de Illuminatie ruim zoo fraai als de drie vorige reizen; want toen had men eene lantaarn noodig, om te zien, waar geillumineerd werd, al dan niet. Op de Heerengracht (waar ik toen woonde, zoo wat afgelegen, maar in eene goede buurt) was het zeer stemmig en nederig," enz.

Tot dusverre den brief. Heb ik mij hier of daar in mijne opgave vergist, niets zal mij aangenamer zijn, dan dat zulks, door een' mijner mede oog- en oorgetuigen, liefst door middel van dit eigen tijdschrift, aan het publiek worde onder het oog gebracht. Mijn doel is niets anders geweest, dan eenvoudig de waarheid te schrijven, zoo als ik het uit dien brief, aangevuld door mijn geheugen, mij nu nog levendig kan herinneren; gelijk in geregtelijke verklaringen, voor reden van wetenschap gevende, dat ik al het bovenstaande, in eigen perfoon, gehoord, gezien en bijgewoond heb; weshalve ik dan ook geene zwaarigheid maak, openlijk met mijnen naam voor den dag te komen, en mij te noemen,

Mijn Heer!

UEd. dienstw. Dienaar

Amsterdam,
27 Julij 1826.

JAN VAN GEUNS.

P. S. Lang heb in beraad geftaan, of ik ook het *Fransch*, in dit verhaal voorkomende, vertalen wilde; doch heb ik hiervan afgezien, omdat dan veel van het aardige en puntige hier en daar zou verloren gaan. Heb ik nu of dan gezondigd tegen de regelen der *Fransche* taal- en spelkunde, men denke, dat ik het geluk heb een *Noordnederlander*, en geen *Franschman*, van geboorte te zijn, en dat het al heel wel zal zijn, als een *Franschman* van geboorte onze moedertaal ooit half zoo goed leert spreken of fchrijven. Voorts heb ik mij, gelijk natuurlijk was en ook niet te pas kwam, van alle ftarkundige of godgeleerde aanmerkingen gansch en al onthouden. Het was en is hier eeniglijk en alleen om gefchiedkundige waarheid te doen. Aan anderen laat ik het over, hieruit gevolgen te trekken, of hierover aanmerkingen te maken, zoo als hij zal vermeeenen te behooren.

DE KLUIZENAAR. (*)

(Verhaal.)

Diep in 't woud, voor elk verhalen,
 Door geen menfchenoog befpiet,
 Leefde een kluienaar, vrij van zorgen,
 Doch geheel van onrust niet.

Schoon de frifche bron hem drenkte,
 En het veld hem voedsel bood;
 Schoon zijn ziel niet kleefde aan 't leven,
 En niet beefde voor den dood;

Schoon hij God als Vader eerde,
 En zijn danklied steeg omhoog;
 Schoon geen driften hem verlaagden,
 En hij biddend nederboog;

Schoon een leefwijs, zoo vol reinheid,
 In zijn oog een hemel fcheen,
 En hij zoeter kalmte fmaakte,
 Dan een ftervling hier beneen;

(*) Deze navolging, van eene Vrouwelijke hand, heeft, in ons oog, zoo vele verdienften, inzonderheid ook van den kant der ftichting befchouwd, dat wij vertrouwen, ondanks derzelve uitgebreidheid, met de opname in ons *Mengelwerk* onzen Lezeren dienst te doen. — *Redact.*

Echter smeulde in 't hart des grijsaards
 Lang een wonder vreemd gevoel.
 Peinzend kwamen hem voor oogen
 's Menschen daán en 's Hemels doel.

Menigwerf had hij gelezen,
 In zijn jeugd ook vaak gehoord,
 Hoe de rust van vele vromen
 Soms door de ondeugd wordt verstoord.

Hoe! dus dacht hij, kan een Vader,
 Louter goedheid, rijk in kracht,
 Deugd door boosheid zien vertrappen,
 Bukken voor des afgronds magt?

En, gelijk zich alles spiegelt
 In een' heldren, stillen vliet,
 Waar men ieder voorwerp rustig
 In zijn diepte wederziet;

Maar een steen, daarin geworpen,
 't Kalm tooneel verdwijnen doet:
 Zoo verdreef dit twijflend peinzen
 Ook de rust van zijn gemoed.

Vol van reine zucht tot waarheid,
 Wordt zijn kluis hem te eng; de nacht
 Noodigt hem op nieuw ter ruste,
 Maar wordt rustloos doorgebracht.

Doch, zoodra de morgenscheemring
 Voor het aardrijk zichtbaar wordt,
 Is zijn vast besluit genomen,
 En zijn reiskleed aangeord.

En, den pelgrimsstaf in handen
 En de zolen vastgechoeid,
 Trekt hij uit zijn schaamle woning,
 Die hem jaren hield geboeid.

Thans de wereld in te treden,
 Peinzend alles ga te slaan,
 Is des kluznaars durst verlangen,
 Is zijn éénig doel voortaan.

Lang reeds was hij voortgetreden
 Door het hoog en spoorloos gras,
 Waar geen tred van menschenvoeten
 Voor den wandlaar blijkbaar was;

Hoog reeds was de zon gestegen,
 Toen een jongling voorwaarts treedt
 Uit een' kruisweg, en den grijsaard,
 Nadrend, goeden morgen heet.

Edel was geheel zijn houding,
 Schoon zijn lokken, rein zijn kleet;
 Heil, mijn zoon! en: Heil, mijn vader!
 Was de groet, dien ieder deed.

Vragen wisten nu elkander;
 De een treedt naast den ander' voort;
 Beider taal spreekt tot het harte,
 Vol gewigt schijnt beider woord.

Veel verschillen zij in jaren,
 Doch de vriendschap maakt hen één;
 Zoo hecht zich het ranke klimop
 Om de stevige eiken heen.

Onder 't rustloos voorwaarts wandlen
 Is reeds de avondscheemring daar;
 Heel de schepping neigt ter ruste,
 Rust verlangt het wandliend paar.

Statig rijst uit hoog geboomte,
 Voor hun oog, bij 't licht der maan,
 Een gebouw, zoo ruim als prachtig,
 Voor welks poort zij hopen stand.

De eigenaar was gul en gastvrij,
 Rijk en prachtig zijn onthaal,
 En de moede wandlaars zaten
 Dra aan 't keurigst avondmaal.

't Slaapvertrek was even kostbaar;
 't Donsen leger lag gereed,
 Waar men, diep in weggezoken,
 Al zijn wél en wee vergeet.

't Zonlicht rijst weêr uit de kimmen,
 En wenkt ieder tot zijn' pligt,
 Biedt aan bosch. en veldbewoner
 Overal het schoonst gezigt.

Nu ontwaken ook de gasten,
 En zijn dra weêr in de zaal,
 Waar, in eenen gouden beker,
 's Gastheers gulheid blinkt en praal.

Eindelijk komt het uur van scheiden,
 En hun groet aamt dankbaarheid;
 Doch de gastheer was onkundig
 Van 't bedrog, hem toebereid.

Bij het heengaan sloop de jongling
 Naar den gouden beker heen,
 Roofde dien, en vond weldra zich
 Met den pelgrim weêr alleen;

Toonde hem den kostbren diefstal,
 En de grijsaard, gansch ontzet,
 Als had hem een slang genaderd,
 Voelde zich geheel verplet.

Vol verlangen om te scheiden,
 Spreekt hij nu op andren toon,
 Rust hij peinzend, gaat hij bevend:
 Ondank schijnt hem 's werelds loon.

Zwijgend ziet hij naar den hemel;
 Doch ook dáár schijnt somberheid,
 Door opeengepakte wolken,
 Over 't gansche ruim verspreid.

Ook het vee schoolt angstig zamen,
 En een nadrend dof gebrom
 Schijnt de voorboð thans te wezen,
 Die verwoesting dreigt alom.

Één is nu weêr beider poging,
 Om het woên des storms te ontvliên,
 Daar zij op den gindschen heuvel
 Eene veilge schuilplaats zien.

't Slot, dat zij thans hijgend nadren,
 Schijnt rondom een wildernis;
 Alles tuigt, dat hier de woonplaats
 Van een vrekkiĝ' eignaer is.

Torens, floten, grendels, muren,
 Als voor de eenwigheid gebouwd,
 Worden, bij het vruchtloos kloppen,
 Met opmerkzaam oog beschouwd.

Bijkans moedloos door het wachten
 En door 't woeden van d'orkaan,
 Scheen hier geen der huisgenooten
 Menschenliefde te verstaan.

Eindelijk kraken roeste hangen;
 Half geöpend wordt de poort,
 En de naauw gehoorde groete
 Brengt de meester brommend voort.

't Druipend paar treedt haastig binnen;
 Doch ook hier is alles schraal;
 Geen verkwikking voor hun leden;
 Naauw gegund is hun 't onthaal.

't Grove brood, de zure dranken,
 't Doffe vonkjen aan den haard
 Bood men, ja, doch toonde tevens,
 Dat men 't liever had gefpaard.

Dra bedaarden wind en regen,
 En de storm had uitgewoed.
 Duidlijk waren nu de wenken
 Tot den raschen afscheidsgroet.

Raime stof had hier de pelgrim
 Tot bespiegling weér vergaard.
 Waartoe, vroeg hij, zoo veel schatten
 Hier zoo nutteloos bewaard?

Maar hoe vreemd en onverklaarbaar
 Schenen hem des jonglings daan,
 Daar hij thans den gastheer nadert,
 Biedend hem den beker aan!

De geroofde gouden beker,
 Eenmaal gulheids pronksteraad.
 Prijkt thans op den disch des rijken,
 Die gastvrijheid schuwt en haat!

Hoe schein alles thans te strijden
 Met regtvaardigheid en pligt!
 Dáár was 's jonglings daad een misdrijf,
 Hier is 't dwaas, wat hij verrigt.

Nu weér zweefden ligte wolken
 Door het gansche luchtruim heen,
 Glinstrend prijkten veld en bloemen,
 In het zonlicht, voor hun treên.

Maar de storm van bangen twijfel
 Woedt nog in des pelgrims hart;
 In zijne oogen blinken tranen,
 In zijn ziel knaagt stille smart.

Eindelijk spreidt de nacht zijn vlerken
 Over 't zwijgend aardrijk neêr,
 En het oog des moeden wandlaars
 Zoekt en vindt een rustplaats weêr.

Rein, eenvoudig, smaakvol tevens,
 Zonder pracht of praalvertoon,
 Scheen de woning, die zij nadren,
 En de kans op rust hun schoon.

Derwaarts voeren matte schreden
 Hen, vol hoop op goed onthaal;
 Minzaam wordt hun vraag beantwoord
 Door des meesters heufche taal.

Gaarne, spreekt hij, deel ik mede,
 Wat de goede Hemel biedt.
 Gij zijt mij van Hem gezonden;
 'k Weiger dus uw bede niet.

Aan den gullen disch gezeten,
 Blijkt zijn deugd in ieder woord,
 Die bij al de huisgenooten
 Zamenfmet in 't schoonst akkoord.

Plegtig bij elkaar verzameld
 Op het statig klokgeluid,
 Wordt hier dank en bede tevens
 Tot den Opperheer geëit.

Weder is de nacht verdwenen;
 't Uur van scheiden breekt weêr aan:
 Daar ziet eensklaps onze pelgrim
 Zijn' gezelschap voor 't wiegje staan;

Voor het wiegje, dat des gastheers
 Een'gen, lieven zoon omvat. . . .
 God! hij wort het kind, zoo even
 Nog des vaders grootste schat!

Hier lag 't wreed misvormde lijkje;
 Dáár stond hij, die 't onrecht zag,
 Roerloos, of de poel der helle
 Gapend voor zijne oogen lag!

Zulk een loon, voor zoo veel goedheid!
 Roept zijn hart vol weemoed uit;
 O! waarom heeft niet Gods almacht
 Zulk eene euveldaad gestuit?

Spoedig tracht hij 't oord te ontvlugten.
 Foltrende angst weêrhouwt zijn treên;
 Want de jongling volgt hem haastig,
 Langs het smalle voetpad heen.

Kronklend over beek en stroomen
 Was de weg, die voor hen lag;
 Daarom was 't, dat 's gastheers goedheid
 Hen van eenen gids voorzag.

Deze dient hun tot geleider
 Over eenen breeden vloed,
 Waar een bosch van eikenstammen
 Tot een brug verstrekken moet.

Hier scheen weêr de jongling peinzend
 Op een nieuwe onmenselijkheid,
 En den onbedachten leidsman
 Was een rasche dood bereid.

Ach! hij nadert, grijpt en stort hem
 In den diepen waterplas,
 Waar, in weinige oogenblikken,
 Hij een prooi der golven was.

's Grijsaards toorn, ten top gestegen,
 Kent in 't einde perk noch paal;
 Woede fonkelt hem uit de oogen;
 Gramschap rooft hem stem en taal.

Booswicht! gilt hij; maar . . . . de vreemding
 Schijnt niet langer mensch te zijn;
 Engelachtig zijn zijn trekken,
 En zijn kleed als sneeuw zoo rein;

't Golft hem om de schoone leden;
 Stralen zweven om 't gelaat,
 Dat, omgord met serafsvleuglen,
 Op den pelgrim de oogen slaat.

Schoon zijn toorn hem had vermeesterd,
 Houdt verbazing hem geboeid;
 Daar zijn eerbied en verrukking
 Steeds met iedren polsflag groeit.

Na een lang en plegtig zwijgen,
 Klinkt op ééns het schoonst geluid,
 En het heerlijk wezen laat zich
 Dus op hemeltooncn uit:

Heel uw leven, zoo vol reinheid,
 Uw gebeên, uw stille deugd,
 Opgestegen tot den Hemel,
 Wekten dáár der Englen vreugd.

't Wolkje, dat uw rust benevelt,
 Bleef ook dáár niet ongezien.
 Om de kalmte u weêr te schenken,
 Kwam ik hemeltroost u biên.

Kniel niet, zegt hij; 'k ben slechts bode,
 's Hemels dienaar, zoo als gij:
 Wijsheids doel u op te klaren,
 Dit vergunde God aan mij.

Hij, de Heer van al 't gefchaapne,
 Is ook aller wetten Heer:
 Al de wereldwentelingen
 Loopen zamen tot Zijne eer.

Door onkenbre middeiwegen
 Wordt Gods raadsbesluit bewerkt:
 Vrij is wel des menschen willen,
 Maar zijn daden zijn beperkt.

Alles moest de ziel u schokken,
 Wat uw kortziend oog thans zag;
 Daar de schijn van zoo veel onregt
 Telkens in mijn handien lag.

Hoor! en voel, hoe hoogst regtvaardig
 't Oordeel Gods voor allen zij!
 Slechts de hoop op blijder toekomst
 Geeft aan 't leven zijn waardij.

Raadfels, hier niet op te losfen,
 Komen vaak voor 's menschen geest.
 Met vertrouwen stil te zwijgen,
 Dit vereert den Schepper 't meest.

Hoor! de trotschaard, die in weelde
 Pracht en glans zijn leven sleet;
 Die zijn gasten mild onthaalde,
 Maar 't alleen uit praalzucht deed;

Hij verloor met zijnen beker
 Ook zijne overdadigheid;
 Gastvrij is hij nog den vreemdeling,
 Maar met wijs en vroom beleid.

's Gier'gaards deur bleef steeds gefloten;
 Nooit werd d'armen hulp betoond:
 Door 't geschenk moest ik hem leeren,
 Dat het weldoen wordt beloond.

Met gevoel van zelfbeschaming
 Ziet hij thans den beker aan;
 Dankbaarheid wekt medelijden;
 Nuttig wordt nu zijn bestaan.

En, gelijk, door 't vuur gelouterd,
 De erts gebroken en verzacht,
 En, van smet en vlek gezuiverd,
 Reiner wordt hervorgebragt;

Dus ook hij, dien God zag treden
 In het effen deugdenspoor;
 Maar het afgebeden kleinood
 Ging nu al zijn pligten vóór.

Daarvoor sparend, daarvoor zwoegend,
 Werd zijn hart van God verwend,
 En hij moest met driften kampen,
 Die hij nimmer had gekend.

Hoe veel ramp had zijn vertroetling
 Aan hun beiden nog gebaard!
 's Hemels wijsheid redt den vader,
 Want Hij neemt den zoon van de aard'.

Gij alleen zaagt, *hoe* hij sneefde;
 Mij was deze taak bestemd;
 Voor elk' ander' scheen door stuipen
 't Wichtje in d' arm des doods geklemd.

Nu erkent, in rouw gezonken,
 De arme vader zijne schuld;
 En Gods hand schijnt hem regtvaardig,
 Schoon de smart zijn ziel vervult.

Maar, wanneer de valsche dienaar
 Weder huiswaarts was gekeerd,
 Hoe was dan de ramp zijns meesters
 Door zijn boosheid nog vermeêrd!

Deze nacht was door den snoodaard
 Tot den roof zijns gouds bestemd;
 En hoe ware een bron van weldaân
 Voor behoefte dan gestremd!

Te uwer leering schonk de Hemel
 U, door mij, dit hooger licht.
 Dat, onwtikbaar, uw vertrouwen
 Voortaan zij op God gerigt! —

Nu ontrukten zilveren vleuglen
 Hem aan 's grijsaards starend oog,
 En de Seraf steeg al hooger
 Naar des hemels starrenboog.

Zoo staarde eens Elia's dienaar,
 Vol verbazing, 't wonder aan,
 Toen zijn heer met vuurgen wagen
 Voer langs onbereden baan.

't Prachtig schouwspel was verdwenen.
 Vol ontroering stond hij daar,
 En verlangend, dat hij mede
 Hemelwaarts gestegen waar'.

Met een' heiligen, stillen eerbied
 Buigt de pelgrim thans de kniën,
 Om het offer zijner ziele
 Zijnen Schepper aan te biën.

Heer! zegt hij, Uw wil geschiede
 In den Hemel en op aard'!
 Mensch en Engel moeren juichen,
 Dat Gij aller Vader waart.

Nu zoekt hij op nieuw de woonplaats,
 Die hem God verlaten deed,
 Waar hij 't overschot zijns levens
 In de kalmste godsvrucht sleet.

Naar het *Engelsch*.

JONGSTE BERIGTEN, VAN DEN HEER W. ELLIS, RAKENDE DE
 ZUIDZEE - EILANDERS.

De navolgende berigten zijn van den Missionaris W. ELLIS, die acht jaren onder deze eilanders woonde, en, zeer onlangs, te Londen, zijne reisbeschrijving heeft uitgegeven.

De bevolking, vermeldt hij, is op de *Sandwichs*-eilanden veel verminderd. Toen deze vóór 50 jaren ontdekt werden, begrootte men dezelve op 400,000 bewoners. ELLIS meent, dat derzelve getal er tegenwoordig, op zijn best, 150,000 kan bedrageu. De oorzaken zijn te vinden in de oorlogen

van TAMEHAMEHA, die deze geheele eilandgroep aan zijne heerschappij heeft onderworpen; in besmettelijke ziekten, tweemaal door *Europeſche* ſchepen aldaar aangebragt; in het gebruik van ſterke dranken, en in den kindermoord.

Vóór de komſt der *Europeërs* kenden de bewoners alleen den avawortel (*piper methysticum* FORSTER), als bedwelmenden drank. Dit gewas gedijt langzaam, was enkel bij de Opperhoofden, en ook bij dezen ſpaarzaam, in gebruik. Men zette de plant te weeken, en dit aftrekfel had weinig kracht. Thans wordt dezelve gedistilleerd, en men heeft ook andere planten leeren distilleren; overal vindt men bewaarplaatsen van *Europeſche* geestrijke drauken, en eene algemeene overhelling tot dronkenſchap is daarvan het gevolg.

De kindermoord neemt in gelijke mate af, als het Chriſtendom toeneemt. Maar het is ſchier ongelooflijk, toe hoe verre de menſchelijke natuur in de onnatuurlijkſte barbaariſchheid kan ontaarden. ELLIS geeft daaromtrent eene menigte narigten, tot dusverre niet in de bijzonderheden bekend. De voornaamſte Opperhoofden uitgezonderd, was de kindermoord bij alle ſtanden, op alle de eilandgroepen, iets gewoons. De meeste ouders in de geringere klaſſen teelden kinderen in menigte, maar lieten, op zijn meest, twee of drie, ja veelal slechts één het leven. Alle de overigen werden of terſtond, of in het eerſte jaar na de geboorte omgebragt. Deels worgde, deels begroef men dezelve levend. De bewoners der *Gezельſchaps*-eilanden hadden evenwel nog zoo veel gevoel behouden, dat zij het kind ſpaarden, dat niet terſtond op den eerſten dag zijns levens was om hals gebragt. Hadden de bloedverwanten, de ouders zelve niet terſtond, in het oogenblik der geboorte, met elkander beſloten, het onſchuldige wezen te ſlagten, zoo behield het meestal het leven. Daarentegen telde, op de *Sandwichs*-eilanden, een kind reeds dagen, weken, maanden, een jaar zelfs, en nog altijd hing deſzelfs leven van de luimen der moeder of de gramſchap des vaders af. ELLIS vermeldt een tooneel, van hetwelk een zijner medegenooten, de zendingeling YOUNG, ooggetuige was. De eilanders, bij welke hij woonde, hadden slechts één kind, een' welgemaakten jongen. Op zekeren dag kregen zij twist om het kind. De vrouw wilde niet toegeven. Daar neemt de onnatuurlijke vader zijn kind, legt het over zijne knie, breekt het de ruggegraat, en werpt het ſtervend der moeder toe! De zendingeling,

in woede ontfloken, grijpt den man, voert hem naar den Koning ТАМЕХАМЕХА, en dringt bij dezen aan op straf; maar, zoodra deze vernam, dat de vader zijn eigen en niet eens anders kind had gedood, ontsloeg hij hem terstond.

Twee derden van alle de ter wereld komende kinderen werden vermoord. Mischien was het getal derzulken nog grooter, naardien anderen beweren, dat van de vier kinderen slechts één in leven bleef. Maar, zoo men het op de *helft* neemt, welk een gruwel van barbaarschheid vertoont zich dan reeds aan onze oogen, wanneer men zich die reeks van jaren voorstelt, dat dezelve plaats greep, of veelligt nog plaats grijpt! Immers de zendelingen zullen ons wel niet willen diets maken, dat zij op *alle* deze eilanden reeds, door het Christendom, de aloude, ingewortelde gebruiken hebben uitgerooid? Daar intuschen alles op de wereld zijne *oorzaak* heeft, mag men billijk vragen, welke oorzaak er voor deze, in de geheele oude en nieuwe geschiedenis, *op die wijze* onbekende, gewoonte mag bestaan. De bewoners der *Marquesas* - eilanden verontschuldigten zich bij ELLIS en zijne medgezellen met gebrek aan levensmiddelen, om welk te voorkomen dikwijls de kinderen geslagt worden. Op de *Gezelschaps* eilanden dragen daartoe het *Areoi* - genootschap en de familietrots het hunne bij. Gene is, gelijk men weet, eene verbindtenis tuschen beide geslachten, welke de grootste bacchusfeesten vieren. De schoonheid der vrouwen, tot zulk een verbond behoorende, mag niet door het zogen lijden, en alzoo wordt ieder kind, dat hier gereeld wordt, gedood. De familietrots, nog gruwzamer dan de *Europeische* Adeltrots, duldt niet, getuigen van de gemeenschap met een meisje van lageren stand in wezen te laten. Ook aan de haaijen worden de kinderen ten offer gebracht, wanneer deze guldige gedrogten aan de kust verschijnen, waar men gewoon is, dezelve voor Godheden te houden. Immers dit werd den Heere ELLIS verhaald. Maar wel het allermeest hebben de arme kinderen dit lot te duchten, voor zoo verre zekere traagheid, afkeer van allen arbeid, weêrzin in het oppassen en verzorgen van een ziekelijk kind, vrees voor de bezwaren, welke hetzelfde, bij het verhuizen van het eene naar het andere dorp, veroorzaakt, hoofdtrekken zijn in het karakter dezer zelfzoekende en naar genot strevende eilanders. Alleen omdat een schreeuwend kind het ongeduld der barbaarsche moeder gaande maakte, werd in de hut, die zij be-

woonde , een gat gegraven , en het arme schepfel daarin verflukt . Vader en moeder traptten , met de ijsfelijkste ongevoeligheid , den grond vast ineen , die hunnen vermoorden zuigeling dekte , en konden de hut blijven bewonen , die hunne wandaad verborg ! Wat is het *geweten* , mag men vragen , wanneer zulke gruwelen het niet doen opwaken ; wanneer het hart vóór derzelve aanvang niet klopt , en na het volbrengen zwijgt ? . . . .

WONDERWERK BIJ HET ONTSTAAN DER JEZUITEN , TEN JARE 1540.

(SURIUS , *Comment. hist. ad ann. 1541.*)

Het schijnt , dat God zelf , door een wonderwerk , tijdens het ontstaan der Societeit , gestaafd door de Geschiedschrijvers , heeft willen kenbaar maken , wat men van dit Genootschap te wachten hebbe . Zij verhalen , dat , weinige maanden na de vestiging dezer nieuwe Orde , zich eensklaps , in verscheidene gewesten van *Europa* , eene verbazende menigte van buitengewone sprinkhanen verhief . Eerst waren zij klein en zonder vleugelen ; maar van lieverlede kregen zij er vier , en verkregen zij de grootte en lengte van een' vinger . Zij waren zoo ontzertend in getale , dat zij somwijlen wolken vormden ter lengte van eene mijl ; en deze wolken waren zoo dik , dat het licht der zon er door verduisterd werd . Deze infekten rigtten alomme eene groote verwoesting aan , verflindende alles , wat op aarde groeide , tot aan den wortel . Zij vlogen boven de boomen , de huizen en de hoogste gebouwen , van waar zij zich met kracht nederstortten op het koorn en op alles , wat de grond voortbrengt tot onderhoud der menschen . In 't kort . sedert de plaag der sprinkhanen , door welke God PHARAO en de *Egyptenaars* strafte , had men geene zoo groote ondervonden . Zij verteeden alzoo , zonder dat men daarin konde voorzien , den geheelen oogst ; en het was niet dan bij het einde van den herfst , dat zij slierven , achterlatende eene verbazende hoeveelheid kleine zwarte eijeren , welke in het volgende jaar een oneindig getal wormen voortbragten , die den zwijnen tot voeder verstrekten .

Bij deze bijzonderheid voegen wij eene andere , dezer dagen in een *Fransch* dagblad vermeld :

Het graf van den H. JUBIN , onlangs te *Lyon* ontdekt ,

heeft een Mirakel verrigt, ten behoeve van eene vrouw, sinds lang aan het ziekbed als gekluisterd, ten gevolge eener kraam. Meisjesvrouw AGUETANT wandelt thans weér even vlug daarheen, als zekere leeuwerikken konden vliegen, door den H. JULIEN van het spit verlost, waaraan zij gebraden werden. De miraculeuze gebeurtenissen, welke zich sedert weinige jaren zoo zeer vermenigvuldigen, zullen waarfchijnlijk door het Ongeloof wel niet meer betwijfeld worden. De opwekking der kinderen van IGNATIUS levert, in allen gevalle, een ontzettend bewijs ten voordeele der Mirakelen.

BESCHRIJVING EN AFBEELDING VAN HET STOOMGEWEER,
DOOR DEN HEER PERKINS UITGEVONDEN.

De Heer PERKINS heeft zijne, reeds aanvankelijk met zulk een gelukkig gevolg aangewende, pogingen tot volmaking en uitgebreidere toepassing van den stoom op deschitterendste wijze bekroond gezien door eene allerbelangrijkste uitvinding.

Daar het publiek zeer veel belang heeft gesteld in de proefnemingen met het stoomgeweer of stoomroer, hebben wij geene moeite gespaard, om nopens de bewerktuiging van dit wapen de meestmogelijke berigten in te winnen. Wij maken derhalve geene zwarigheid, den lezer te verzekeren, dat hij zich veilig kan verlaten op de nauwkeurigheid van al hetgeen wij hem aangaande de inrigting en het zamenstel van dit werktuig der vernieling en des doods zullen mededeelen.

De Heer PERKINS heeft, gedurende een' geruimen tijd, zich bezig gehouden met de vervaardiging van dat geduchte wapen, 't welk, indien het eenmaal in gebruik geraakt, de hedendaagsche krijgskunst geheel van gedaante moet doen veranderen, en een' grooten invloed zou kunnen hebben op het lot der volken. De proefnemingen, die met hetzelfde reeds geschied zijn, hebben plaats gehad in de tegenwoordigheid van den Hertog VAN WELLINGTON, van den Generalen Staf, van de Officieren der Genie en Artillerij, in één woord, van allen, die in staat zijn, om er met kennis van zaken over te oordeelen. Na eenige voorbereidende proeven, loste de Heer PERKINS, met korte tusfchenpoozingen, eenige fchoten, dezelve rigtende tegen eene

ijzeren plaat, die zich op omtrent 150 voet afstand bevond, daar de plaats, waar de proefnemingen geschieden, geen' grooteren afstand toeliet. Toen hij den stoom bij de laagste drukking gebruikte, werden de kogels geheel plat, en berstten, bij eene hoogere of zwaardere drukking, in duizend stukken. Men plaatste vervolgens, op denzelfden afstand van het geweer, twaalf greenenhouten planken van een' duim dikte, die in sponningen sloten, en een' duim afstand van elkander verwijderd waren; de kogel drong door elf planken heen. Men schoot ook tegen een blok hout, op hetwelk men eerst met gewone snaphaankogels geschoten had, en men bevond, dat alsdan de kracht van den stoom gelijk stond met die van het beste buskruid. Men maakte dezelfde opmerking bij het schieten op eene ijzeren plaat, ter dikte van een' kwartduim. De kracht van den kogel was slechts omtrent 900 pond op elken vierkanten duim; terwijl men dezelve, zonder gevaar, driemaal had kunnen vermeerderen. Tot dusverre wedijverde de stoom zonder nadeel met het buskruid, en zulks met honderdmaal minder kosten. Bij voorbeeld, er zouden 250 musketschoten noodig zijn, om hetzelfde getal kogels af te schieten, die het stoomgeweer kan lossen, dat is, ten minste 250 in eene minuut, of 15,000 binnen het uur; hetgeen 15,000 schoten met kruid in het bestek van een uur zoude vereischen. De stoom brengt deze uitwerking te weeg met vijf mudden kolen. Het verschil in prijs tusschen 15,000 schoten kruid en vijf mudden kolen is ligtelijk te berekenen.

Ik moet thans doen opmerken, hoe zeer dit ontzettend werktuig van vernieling alles overtreft, wat men van gewone schietgeweren kan verwachten. De kogels, die men wil afschieten, worden geworpen in een' koker of trechter, waaruit zij op de geweerkamer vallen met dezelfde snelheid, waarmede men eene kleine handkruk kan omdraaijen. Vervolgens ont Schroeft men die kruk met de klep, en de loop heeft met den stoom gemeenschap door een voortgelijk werktuig, door middel van een rad, waarin de loop is vastgeschroefd. Eene buis, die een' enkelen straal vormt, is in de spil van dit rad geschroefd. (Er zijn vele dergelijke stralen, zoodanig ingerigt, dat zij slechts aan één rad schijnen te hechten, derwijze, dat, bij de omwenteling van het rad, ieder dezer stralen, beurt om beurt, loodlijnig op het geweer gerigt is.) Iedere

buis heeft, waterpas met den loop, eene klep, waarop tweeënvijftig kogels lagen, en eene schroef, die de opening of het boveinde der buis sluit. Toen deze buis loodlijnig werd, vielen de kogels, bij het openen der klep, van zelve in den loop, en werden, één voor één, afgeschoten met nauwelijks merkbare tuschenpoozingen, dewijl men slechts ééne minuut noodig had, om er 1000 door heen te drijven. Het geluid van dien schoot was gelijk aan dat van den donder, en vermeerderde nog den indruk, welken die verwonderlijke toefstel bij de aanschouwers verwekte.

Nadat men twee dergelijke schoten gedaan had tegen de ijzeren plaat, waarop de kogels wijd en zijd in stukken berstten, plaatste men, waterpas, tegen een' tighelsteenen muur, eene greenenhouten plank van omtrent twee voet breedte, en rigtte daartegen den loop van het geweer, terwijl men, te gelijker tijd, aan hetzelfde eene ligte zijdelingsche beweging gaf. De kogels vlogen door de plank heen, van het eene einde tot het andere, met de grootste regelmatigheid en zeer kleine tuschenruimten. De loop van het geweer kan in alle rigtingen geplaatst worden, gelijk de pijp eener brandspuit. Dus zou zulk een geweer van het gewone kaliber, binnen eene of twee sekonden, eene compagnie infanterij, die men aan hetzelfde, in linie, zoude te genstellen, ter neer schieten, en bijna driemaal meer kogels lossen, dan negentig menschen zouden kunnen doen met vooraf geladene gewone geweren. Het zoude, gelijk men ligtelijk kan nagaan, onmogelijk zijn, voor zulk een' volk de geweren op nieuw te laden: wat zoude het dan zijn, indien vijftig stoomgeweren te gelijker tijd werkten? De ontzettende kracht, met welke de kogels worden uitgedreven, valt dan vooral in het oog, wanneer men dezelve afschiet tegen een' tighelsteenen muur van achttien duim dikte. Eene enkele losbranding maakte in denzelven een gat van een' voet middellijns en negen duim diepte: en dit geschiedde slechts met looden kogels; de ijzeren kogels zouden door den muur zijn heengedrongen.

De *Engelsche* Regering heeft de aandacht gevestigd op die geduchte werking van den stoom, en hare belangstelling in dezen zal voorzeker niet zonder gevolgen zijn. Tien stoomkanonnen zouden op een slagveld de kracht uitoefenen van tweehonderd, op de gewone wijze ingerigt; een schip van zes stukken zou, alleen, gemakkelijk bestand zijn tegen een

van vierenzeventig; en, bijaldien van de vijfhonderd kogels, welke een dier geweren elke minuut zoude affchieten, slechts één op de twintig raakte, zoude men, met tien stukken geschut, honderdvijftigduizend menschen elken dag kunnen doodschieten!!! .....

Maar het vermogen van een' bijzonder persoon is niet toereikend, om de proefnemingen in het groot te doen. De Heer PERKINS zou volmagt moeten verkrijgen, om zulks ten koste van de Regering te ondernemen, en tevens in staat gesteld moeten worden, om zijne uitvinding te volmaken; want het is buiten allen twijfel, dat het gebruik van den stoom, hoe verwonderenswaardig het nu reeds zij, nog in zijne kindschheid is.

Als eene bijzondere eigenschap van het stoomgeweer verdient nog opgemerkt te worden, dat het boven andere wapens het voordeel heeft, om de verdediging gemakkelijker te maken, dan den aanval. Bij voorbeeld, eene vesting zal onwinbaar gemaakt worden. Zelfs voorondersteld, dat het mogelijk ware, er eene bres in te maken, te midden van het vuur van dusdanig geschut, zoude het onmogelijk zijn, dezelve te beklimmen. De veranderingen, die deze ontdekking kan te weeg brengen, gaan ongetwijfeld verre boven de berekening van ons kortzigtig verstand.

BESCHRIJVING DER TEGENOVERSTAANDE AFBEELDING.

Fig. 1. A. Geweerkamer, waardoor de loop geladen wordt.

B. Draaikruk, waarmede men het werktuig bestuurt, 't welk met de geweerkamer gemeenschap heeft, en de kogels uit de kokers C. C in den loop voortstuwt.

C. C. Kokers, welke de kogels bevatten, en waaruit zij een voor een in de geweerkamer vallen, wanneer men de draaikruk B beweegt.

D. Loop, die omtrent zes voet lengte heeft.

E. Druk Schroef, waardoor de kruk wordt gespannen.

F. Mik, waarmede men het geweer kan opheffen en doen dalen, en waardoor men aan den loop schier alle rigtingen kan geven, die men wil.

G. Klep, waardoor de stoom van den ketel wordt aangebragt, en waarin de buis geplaatst is, die met den loop gemeenschap heeft.

H. H. Een uitstekend middel, waarvan de Heer PERKINS zich bediend heeft, om de buizen derwijze met elkander te

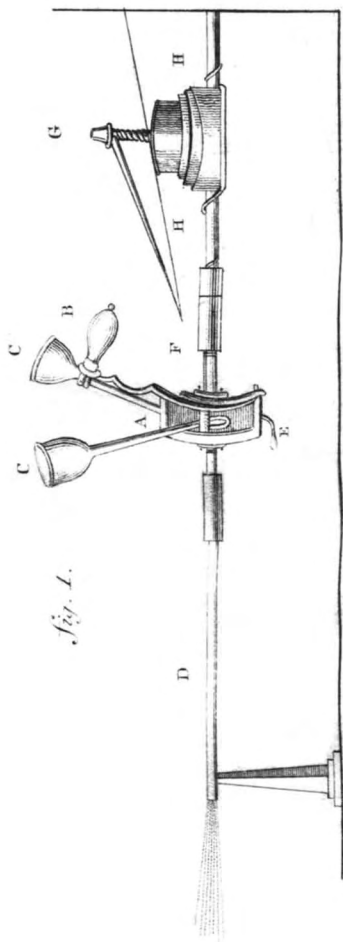

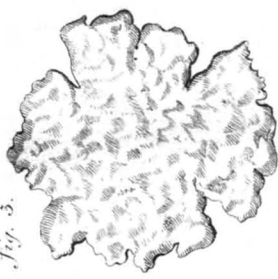
Fig. 4.

Fig. 2.

Fig. 3.

C. C. Fuchs, sculp.

A. Raiffe del.

vereenigen, dat zij de drukking wederstaan. Men ziet de vereeniging van de buis, die van den ketel uitgaat, met die van de geweerkamer.

Fig. 2. De kogel, alvorens hij in den loop gedaan wordt.

Fig. 3. Gedaante van den kogel naar de zijde van het geweer, wanneer hij afgeschoten is tegen eene ijzeren plaat, die op honderd voet afftands van het geweer verwijderd is, en plat is geworden door de kracht van den schoot.

Fig. 4. Gedaante van den kogel aan de zijde, waar hij de ijzeren plaat getroffen heeft.

VERSLAG VAN EEN MIERENGEVECHT.

(Uit het *Bulletin des Sciences naturelles.*)

Daar stonden (dus verhaalt de Heer HANHART, als ooggetuige) twee legers, zamengesteld uit soldaten, van wederzijden in eenparige uniform gekleed, en, naar het schein in de krijgskunst wel ervaren. Het eerste dezer beide legers trok voorwaarts in eene zeer uitgebreide linie, geflankeerd door verscheidene korpsen in bataljon carre, om deszelfs marsch te beveiligen. Het tweede, nog sterker dan het andere, trok tegen den vijand op, eene soort van reserve op z'nen regtervleugel achterlatende, terwijl de linkervleugel ondersteund werd door een korps, tweemaal sterker dan het andere. Alle deze troepen avanceerden in de grootste orde, en zonder immer de gelederen te breken. De reservekorpsen namen geen deel aan het gevecht: terwijl de regtervleugel post vatte, poogde de linker den vijand te overvleugelen. De beide legers vielen elkander met hevigheid aan, en streden langen tijd, zonder dat de dubbele linie van batalje gebroken werd. Eindelijk ontstond er wanorde op verscheidene punten, en men streed met elkander in afzonderlijke partijen; tot dat, na een zeer moorddadig gevecht, gedurende bijkans vier uren, een der twee legerkorpsen genoodzaakt werd den aftogt te slaan, terwijl, bij wijze van stormloopen, de vijand zich van zijn kamp meester maakte. Van wederzijden waren er zeer vele gevangenen en dooden. — Deze groote veldslag had plaats tuschen twee nesten roode en zwarte Mieren. Bijzonder opmerkelijk was het, te zien, hoe deze infekten wederzijds gevangenen maakten, en hoe zij hunne gewonde kleurgenooten naar derzelver eigen nest vervoerden. Hunne ge-

hechtheid aan laatstgenoemden ging zoo verre, dat de rosse Mieren, dezelve in hunne nederlaag met zich voerende, zich lieten dooden door de zwarte, zonder zich te verweren, liever dan den dierbaren last, dien zij torschten, los te laten.

PAUSELIJKE ONFEILBAARHEID.

BENEDICTUS DE XIV had den Abt GALIANI gelast, nopens de gesteldheid der lava en de vorming van den *Vesuvius*, ter plaatse zelve navorschingen in het werk te stellen. GALIANI bezat geen vermogen, maar voldeed, zoo veel in hem was, aan dit bevel, en zond den Paus eene groote kist met delfstoffen, op welke men, bij het openen, dit briefje vond: „Beveel, dat deze steenen brood worden!” De Paus lachte. Onmiddellijk schreef hij hem: „Het verblijdt mij, dat gij mijne Onfeilbaarheid niet in twijfel hebt getrokken. Mij, als Opperhoofd der Kerke, komt het toe, deze plaats naar behooren toe te lichten, en dit doe ik mits dezen.” Bij dit antwoord was, als verklaring, eene aanwijzing gevoegd van eene aanzienlijke jaarwedde.

NAPOLEON'S OORDEEL OVER WELLINGTON EN OVER KONING FERDINAND.

Kapitein MAITLAND, die het bevel voerde over de *Bellerophon*, vermeldt het volgende: „Nooit heb ik BONAPARTE hooren spreken over den veldslag van *Waterloo*, noch hem eenige oordeelvelling hooren uitbrengen over den Hertog VAN WELLINGTON; maar, den Generaal BERTRAND vragende, wat NAPOLEON van den Hertog dacht, antwoordde deze mij: „Parbleu! ik kan u dit zeggen, na-
 „genoeg in dezelfde bewoordingen als hij tot mij bezigde:
 „WELLINGTON is, met opzigt tot het bestuur eens le-
 „gers, mij volkomen gelijk, met het voordeel daarenboven
 „van meer voorzigtigheids te bezitten.”

„FERDINAND,” zeide NAPOLEON op *St. Helena* eens tot LAS CASES, „moge, in zijne woede, zijnen
 „schepter met beide handen vasthouden, hij zal denzelven
 „nog eens, bij zijn leven, hem zien ontglippen van tus-
 „schen zijne vingers als eene naald.”

DE EEUWIGE VREDE.

Een winkelier koos tot uithangbord: IN DEN EEUWIGEN VREDE, en liet tevens op hetzelfde een Kerkhof schilderen. Dit is niet zoo mal verzonnen! Waar de gelijkheid volkomen is, daar kan geene mededinging plaats grijpen.

VRIJE NAVOLGING VAN HET ENGELSCH VOLKSLIED, RULE BRITANNIA: *When Britain first, at Heav'n's command, &c.* (*)

Toen Neerland zich, door 's Hemels hand,
Ontworstelde aan der Zee gebied,
Was dit de vrijbrief — de vrijbrief van het Land,
En hemelsche Englen zongen 't lied:
„ Neerland! wees magtig — wees magtig op den vloed!
„ De Vrijheid zij altijd uw hoogste goed!

Als elders ijzren dwinglandij
Den Volken heil ontroofst en hoop,
Staat gij gelukkig — gelukkig, blij en vrij,
De nijd en 't voorbeeld van Euroop.
„ Neerland! wees magtig,” enz.

't Is de Oceaan, die u omarmt,
Uw vlaggen voert naar 't eind der aard';
Hij is 't, die magtig — die magtig u beschermt,
Zoo vaak u dwinglandij vervaart.
„ Neerland! wees magtig,” enz.

Twee Mogendheden, groot en trotsch,
Vereenen zich tot uwen val:
Gij staat verheven — verheven als een rots,
Bij t bruisen van de golven, pal.
„ Neerland! wees magtig,” enz.

(*) Sommige uitdrukkingen dezer navolging passen zekerlijk aanwieliks meer op onzen tegenwoordigen toestand. Onze magt ter zee en onze handel zijn grootelijks verminderd; maar onze *ligging* is nog dezelfde, en, in de wisselvalligheid der ondermaansche zaken, is ook de herkrijging van den scepter des Oceaans voor ons niet onmogelijk. Men beschouwe dit lied dus, *in dit opzigt*, als omtrent vóór ruim honderd jaren gedicht. Doch wij *hebben* die magt toch eenmaal bezeten; en wat onze *vrijheid* betreft, deze bloeit onder onzen tegenwoordigen Regeringsvorm gewis niet minder, dan ten tijde der Republiek. In hoe verre het overige waarheid behelst, moge de Lezer beoordeelen.

Geen vreemdeling velt u ter neêr.
 Neen! al de kracht, door hem verspild,
 Brengt steeds in nieuwen — in nieuwen luister weêr
 Het Vorstenhuis, door u gewild.
 „Neêrland! wees magtig,” enz.

Uw wimpel waait, van waar in 't Oost
 De Zon verrijst, tot waar ze zinkt;
 Waar zij den Aardbol — den Aardbol schroeit en roost,
 Tot waar de top des ijsbergs blinkt.
 „Neêrland! wees magtig,” enz.

Uw velden fiert het golvend graan,
 Uw malsche weiden 't loeiend vee;
 Met goedren zijn uw — zijn uwe steên belaañ,
 Met handelschepen uwe reê.
 „Neêrland! wees magtig,” enz.

Gelukkig land, door wijsheids vrucht
 En kunst de vraagbaak van Euroop!
 Dáár, in uw doffe — uw doffe en zware lucht,
 Rijst voor beschaving heul en hoop.
 „Neêrland! wees magtig,” enz.

Heil u! waar puik van schoonheid bloeit,
 Gepaard aan minzaamheid en deugd,
 En, onder 't schild der — het schild der wetten, groeit
 Een kroost, der Vadren trots en vreugd.
 „Neêrland! wees magtig,” enz.

GRAFSCHRIFT OP EEN' WIJNKOOPER.

Hier ligt de goede Eauvin,
 Een handelaar in wijn.
 Hij ruste stil en zacht!
 Want steeds was hij bedacht
 Op zijner klanten nuchterheid,
 En heeft zijn wijnen dus bereid,
 Dat, schoon men tot den morgen klonk,
 Niet één van hen zich ooit bedronk.

M E N G E L W E R K .

OPHELDERING VAN MATTH. XI: 2—6
EN LUC. VII: 19—23.

Er is, en voorheen, en vooral in onzen tijd, zoo veel over de aangewezenen schriftuurplaatfen geschreven, dat zij, die het alles gelezen hebben, er genoegzaam van overzadigd, en schier van het lezen van verder geschrijf daarover afkeerig moeten zijn. Wij wagen het echter, er hun nog het weinige volgende over voor te dragen, hetwelk wij niet weten, dat zij elders lezen kunnen.

Men heeft, tot hiertoe, *knoopen in eene bies gezocht*. Men is uitgegaan van de onderstelling, dat JOANNES in de zekere bewustheid verkeerde, dat het geen ander, dan JEZUS was, aan welken hij zijne discipelen afzond, en dat ook de discipelen, ten aanzien van hem, aan wien zij gezonden werden, niet twijfelden. Geen van beiden heeft grond in de geschiedenis. Men heeft er echter uit opgemaakt, dat of JOANNES zelf, of de discipelen, te dezen tijde, omtrent het Mesfiasfchap van JEZUS onzeker waren. Dit besluit uit eene valsche *praemisse is ongerijmd*; en het *aanftootelijke* en *dwaze* daarvan is, met betrekking tot JOANNES zelf, door anderen, zoo dikwijls en duidelijk in het licht gesteld, dat wij er ons hier niet mede ophouden. Wat de discipelen betreft, ook te hunnen aanzien is het, uit *dit* Evangelisch verhaal, onbewijsbaar. Doch wij willen ons hier niet over hen, maar slechts over hunnen Meester, stellig uitlaten; of liever (daar dit alleen tot ons oogmerk genoeg zal zijn) wij willen slechts het verhaal van LUCAS kortelijk uit elkander zetten, waarna over dat van MATTHAEUS, voor kundigen, niets te zeggen valt.

JOANNES zat, op het slot *Machaerus*, in gevangenis. Eer het tot dezelve kwam, had JEZUS, eene wijle tijds, te gelijk met hem gepredikt; doch dat Hij toen

reeds geruchtmakende wonderwerken deed, meldt de geschiedenis niet. Zelfs *dat*, op de *Cananefche* bruiloft gewrocht, zoo het tot dezen vroegsten tijd behoorde, was niet in het openbaar verrigt, en dus waarschijnlijk niet algemeen bekend. Op den tijd echter, toen de zending van JOANNES' discipelen plaats had, had de Heiland, in *Galilaea*, op twee dagreizen afftands van JOANNES' kerker, reeds eene menigte van wonderdaden verrigt, waarvan de Boetgezant, door zijne discipelen, kennis kreeg. Doch op welke wijze? — Nadat J E Z U S, te *Capernaum*, den doodelijk krankten, doch afwezigen, dienstknecht van eenen Heidenschen Hoofdman, door een enkel woord sprekens, gezond gemaakt, en, daags daaraan, te *Nain*, den overleden zoon eener weduwe in het leven teruggeroepen had, verwekten inzonderheid *deze* twee bovennatuurlijke verrigtingen alomme groote verbazing, en men verbreidde het overal (zegt de Evangelist, vs. 16 en 17), dat EEN GROOT PROFEET *was opgeslaan, en God zijn volk bezocht had*. DIT GERUCHT (voegt hij er bij) *ging uit in geheel Judaea, en in al het omliggende land*, en de discipelen van JOANNES bragten het ter kennis van hunnen meester. — Wat vernam deze nu van hen? — Volgens het eenvoudig berigt niets meer, dan dat EEN GROOT PROFEET *was opgeslaan*, die de gemelde wonderen verrigtte. — Wie was deze Profeet? — Hier van zeide het gerucht niets, en, uit de vragen der *Fariseën* aan den *Dooper*, bij Evangelist JOANNES, in zijn Iste Hoofdstuk, weten wij (gelijk van elders), dat men thans, onder de *Joden*, niet alleen den MESSIAS, maar ook eenen, dien men, bij uitstekendheid, DEN PROFEET noemde, en dan nog, ten derde, inzonderheid ELIAS, verwachtte. JOANNES zelf was *misschien*, en zijne discipelen waren *waarschijnlijk zeker*, mede van dit begrip. Was dan de thans wonderdoende Profeet in *Galilaea* J E Z U S, of was hij ELIAS, of *een ander*? Hiervan waren de *Dooper* en de zijnen onzeker, en hij zendt nu zijne discipelen, om het te gaan vernemen. Hiermede was geen twijfel verbonden, of J E Z U S de MESS-

STIAS was, maar alleen, of Hij zelf het was, dan een ander, wiens gerucht uit *Galilaea* naar *Judaea* was gekomen. — *Zijt Gij de geen, die komen zou, (laat JOANNES hem daarom vragen) of verwachten wij eenen anderen?* dat is, met andere woorden: *zijt Gij de CHRISTUS, of komt die na U?* (want dat *hij, die komen zou,* thans eene gelijkkluidende benaming met die van CHRISTUS, of MESSIAS, was, behoeven wij niet te toonen.) De *Douper* schijnt zich hier liever van de eerste, dan van de laatste benaming te bedienen, om den onder-
vraagden *Profeet*, zoo hij JEZUS zelf zijt mogt, (die zich ongaarne alom als den CHRISTUS aankondigde) in zijn antwoord niet te belemmeren. — En hoe beantwoordt nu de *Profeet*, die waarlijk JEZUS was, de voorgestelde vraag? — Ook Hij verkiest niet, zich ronduit, maar toch, voor eenen JOANNES, duidelijk genoeg, te verklaren. *Gaat henen, (zegt hij) bootschapt aan wven meester, wat gij gezien en gehoord hebt, enz.* Hij zal er, (wilde hij zeggen) bij de herinnering, wat de Profeten voorspeld hebben, dat geschieden moet, als hij, *wie komt zal*, gekomen zal zijn, zeker genoeg uit kunnen opmaken, wie ik ben, namelijk dezelfde, dien hij kent, en weet, en, bij herhaling, verklaard heeft, den CHRISTUS te zijn.

Bij deze uitlegging valt alles weg, wat den Schriftverklaarden, tot hiertoe, zoo vele moeite gemaakt heeft.

ADR. STOKER.

DRIETAL WAARNEMINGEN, OMTRENT DE UITWERKING
DER ARTEMISIA VULGARIS IN DE VALLENDE ZIEKTE.

Door

S. H. NUMAN, *Geneesheer te Winsum.*

Sedert de *Artemisia vulgaris* vooral door den Staatsraad HUFELAND, en, in ons Vaderland, door den Hoogleeraar THOMASSEN A THUESSINK en an-

dere Geneeskundigen, als een vermogend middel is aangeprezen, hetwelk, in vele gevallen, in staat is, de vallende ziekte te genezen, ben ik ook in de gelegenheid geweest, dit middel, bij drie lijders, die gelijktijdig door dezelve waren aangetast, te beproeven; en ik heb gemeend, dat de waarnemingen dezer gevallen geene onbelangrijke bijdragen zouden opleveren ter bevestiging, dat de *gewone bijvoet* somwijlen eene voortreffelijke, maar, op andere tijden, eene onvoldoende, uitwerking ter genezing der Epilepsie aanbrengt. Twee der bedoelde lijders, trouwens, werden door het gebruik des middels hersteld; de derde bleef ongenezen, en leeft steeds onder de aanvallen dezer verschrikkelijke ziekte voort.

Eerste Geval. Een ongehuwd persoon, zijnde een man, 36 jaren oud, overigens gezond en welgemaakt van ligchaam, had, sedert den jare 1817, van tijd tot tijd, epileptische toevallen gehad, uit onbekende oorzaken voortkomende. De aanvallen kwamen eerst zeldzaam, en verschenen een of twee malen in het jaar. Dezelve kwamen in den zomer of vroeg in het najaar, terwijl in den winter nooit eenige aanval was waargenomen. Wanneer er echter een vrolijke avond had plaats gehad, waarop wat meer wijn, dan gewoonlijk, gedronken was, kon men met zekerheid, den volgenden morgen, een' aanval van Epilepsie te gemoet zien. — In dezen toestand duurde de ziekte voort, terwijl er nu en dan geneesmiddelen tegen werden gebruikt, zonder dat men zich evenwel aan eene geregelde geneeskundige behandeling had onderworpen, tot het jaar 1824, wanneer de ziekte aanmerkelijk verergerde. De aanvallen vermenigvuldigden zich meer en meer. Het hersen- en zenuwgestel van den lijder werden daarbij ook steeds meer aangedaan, zoodat zulks op het denkvermogen een' verzwakkenden invloed scheen te hebben; doch aan onherstelbaarheid der ziekte en gevaar van toenemende verergering werd door den lijder weinig gedacht. De aanvallen, intusschen, werden hand overhand heviger, en kwamen menigvuldiger terug, zoodat men dezelve, in

1825, elke maand, en zelfs ook om de 14 dagen, zag verschijnen. In de maand Junij des vorigen jaars werd de lijder bezocht door eene *febris intermittens tertiana*, welke, in het begin, goedaardig scheen, doch weldra met *nervueuze* toevallen gepaard ging, terwijl de *symptomata epileptica* toenamen, zoodat men genoodzaakt werd, de koorts door toediening van den *Sulphas Chininas* te beteugelen, ten einde ergere gevolgen te voorkomen. Tot dat oogmerk werden de volgende poeders voorgeschreven:

R. *Sulph. Chininae*, gr. XX.

Sacchari albi, dr. II.

M. f. *puly. No. X.*

S. om de twee uren een poeder,

De koorts week weldra voor dit middel, en de lijder kreeg zijne vorige gezondheid terug, met uitzondering evenwel, dat de Epilepsie verergerde, en nu om de 8 dagen, en zelfs menigvuldiger, verscheen. Men begreep nu, den lijder met ernst te moeten vermanen, om al het mogelijke aan te wenden, ten einde de toevallen te beteugelen, en, ware het mogelijk, dezelve weg te nemen. Er werd dan nu dadelijk gebruik gemaakt van de *Artemisia vulgaris*, welker nut tegen de vallende ziekte ons onlangs uit de waarnemingen der bovengemelde Geneeskundigen was gebleken.

Vermits de lijder door geenerhand voorafgaand gevoel het ontstaan der aanvallen kon aangeven, en deze ook zeer onregelmatig plaats hadden, werd hem, om de vijf dagen, een drachma versch bereid poeder van de *rad. Artemisiae vulgaris* toegediend, op de wijze, zoo als door HUFELAND wordt voorgeschreven. Op den 29 Junij 1825 werd het eerste poeder gebruikt, waarop den 30sten een ongemeen hevige aanval ontstond. Na deszelfs afloop werd terstond op nieuw een poeder, ter zwaarte van een drachma, ingegeven. De lijder, zich hierop dadelijk te bed begevende, geraakte spoedig in een sterk dauwend zweet, hetwelk langer dan drie uren aanhield

Nadat hetzelfde was opgehouden, en de lijder zich van drooge kleederen had voorzien, gevoelde hij zich ongemeen verfrischt, en hij bevond zich zeer wel. Het verdient, als eene bijzonderheid, te worden opgemerkt, dat de lijder, na het zweeten opstaande, eene groote hoeveelheid zwarte, koffijkleurige urien loosde, welke ontlasting nog drie dagen na het innemen van het tweede poeder aanhield. Waaraan deze kleur moest worden toegeschreven, is mij niet gebleken, daar ik niet in de gelegenheid was, de urien scheikundig te doen onderzoeken. Het kwam mij evenwel niet voor, dat het kleurende bestanddeel aan bijgemengd bloed moest worden toegerekend, vooreerst omdat dezelve mij daartoe te zwart toescheen, ten andere dewijl men geen præcipitaat in dezelve ontdekte, zoo als gewoonlijk het geval is, indien met de urien bloed vermengd is. Intusschen kan ik met geene zekerheid zeggen, waaraan dit verschijnsel moet worden toegeschreven.

Hij heeft, na dien tijd, nog eens, in September, een' zeer ligten aanval gehad, en toen op nieuw de *puly. rad. Artemisiae*, op dezelfde wijze, gebruikt. Er volgde wederom, op het innemen daarvan, een sterk zweet en de ontlasting van zwarte urien, gelijk te voren; en op den 4 December 1825, toen dit verhaal geschreven is, bevond de lijder zich volkomen wel. (*)

(*) Ik vind mij evenwel verplicht, tot mijn leedwezen, hier thans bij te voegen, dat deze lijder, na verloop van 8 volle maanden, de Epilepsie heeft teruggekregen, nadat hij zich op nieuw in eten en drinken had te buiten gegaan. Het geneesmiddel is wederom, op dezelfde wijze, angewend, met hetzelfde gunstige gevolg, onder de ontlasting van zweet en zwart gekleurde urien. Het uitblijven der aanvallen, gedurende het gemelde tijdperk, en het ophouden derzelven, bij het gebruik des middels, bewijzen, mijns oordeels, genoegzaam deszelfs vermogenden invloed op deze ziekte. — De tijd zal nu moeten leeren, of de aanvallen bij den lijder, die het voorwerp dezer waarneming is, zullen uitblijven of terugkeeren.

Tweede Geval. N. N., een meisje, 16 jaren oud, gezond en welgemaakt van ligchaam, was, sedert drie jaren, onderhevig aan epileptische toevallen, welke vrij geregeld om de 14 dagen, doch ook somwijlen om de drie weken, terugkeerden. Men had hiertegen vele en zeer onderscheidene geneesmiddelen aangewend, zonder de minste uitwerking, althans zonder eenige verbetering te bespeuren in den toestand. Men kon ook hier geene bepaalde oorzaak der ziekte opgeven. Aan deze lijdere werd, om de vijf dagen, een poeder van een drachma rad. *Artemisiae vulgaris* toegediend, terwijl ik haar daarop liet te bed gaan. Na verloop van één of anderhalf uur ontstond er, op het innemen dezer eerste gift, geweldige braking, waarbij al hetgeen des morgens genuttigd was ontlast werd, terwijl er geene andere uitwerking van werd bespeurd.

Op den volgenden dag, zijnde den 13 Julij 1825, kreeg de lijdere een' zeer hevigen aanval van Epilepsie, welke zoo erg en van zulk een' langen duur was, als zij nog nimmer gehad had. Dadelijk, nadat de aanval had opgehouden, werd een nieuw poeder, gelijk den vorigen dag, ingegeven, terwijl de lijdere wederom te bed ging. Er volgde weldra een sterk zweet over het ligchaam, hetwelk meer dan vier uren aanhield. De lijdere, vervolgens opstaande, bevond zich vrolijk en zeer verfrischt, ontlastte, even als de eerste patiënt, eene zwartachtige urien, welke echter niet zoo donker gekleurd was, als bij dezen plaats vond, doch ook eenige dagen aanhield. De lijdere had, tot op den 4 December des vorigen jaars, toen dit verhaal werd opgeschreven, geen toeval wederom gehad. Zij had, gelijk ook de eerste lijder, twee maanden lang, om de vijf dagen, een poeder, deze van één drachma, zij van twee scrupels, van het genoemde geneesmiddel doorgebruikt, nadat de aanvallen waren uitgebleven. — Ik zou geneigd zijn, het zweeten en de ontlasting dezer ongewone urien als *critische* verichijnselen te beschouwen, en ben schier van gevoelen, dat, wanneer geene van beiden volgt, er ook

geringe verwachting van genezing bestaan kan; althans het volgende geval had, onder zoodanige omstandigheden, een' minder gunstigen uitlag.

Derde Geval. Een meisje, 20 jaren oud, voor het overige gezond van gestel, leed, sedert haar zestiende jaar, aan de vallende ziekte, waarvan de aanvallen dikwijls alle weken, en dan somwijlen wel drie keeren op denzelfden dag, plaats hadden. Ook hier had men allerhande middelen en raad beproefd, echter zonder de minste uitwerking ter verbetering. Eindelijk werd haar, op den 1 Aug. 1825, de *puly. rad. Artemisiae vulgaris* toegediend, waarvan zij een drachma, op de gewone wijze, inkreeg. Zij ondervond hiervan geene de geringste uitwerking, noch door zweet, noch door braking, of eene veranderde hoedanigheid der urien. Hoezeer zulks nu reeds voor ongunstige teekenen werd gehouden, zoo werd vervolgens dit middel, in dezelfde giften, nu eens vóór het toeval, dan weder na en tusfchen de aanvallen, herhaald, doch altijd zonder dat men de geringste uitwerking van het geneesmiddel konde bespeuren. Ook werd de gift tot anderhalf drachma vermeerderd, en daarop, volgens den raad van HUFELAND, een *diaphoreticum* gegeven, doch zonder dat zulks eenige gunstigere uitwerking voortbragt; zoodat deze lijderes eindelijk als ongeneeslijk heeft moet worden opgegeven. — De aanvallen gingen, den 4 December, derzelve gewonen'gang. Zij kwamen gewoonlijk alle weken, en dan twee, drie en meermalen op éénen dag.

Deze waarnemingen bevestigen, mijns oordeels, onwederfprekelijk, de krachtadige uitwerking, welke de *radix Artemisiae*, in sommige gevallen, tegen de Epilepsie bezit, en dat dit middel dus eene verdere beproeving overwaardig mag worden geacht. Hoewel zekerlijk, even min als de overige middelen, welke, tot dus ver, tegen deze ziekte aangewend zijn, een *specificum* mogende genoemd worden, hetwelk altijd genezing zal aanbrengeu, zoo heeft het dit evenwel boven sommige andere vooruit, dat het onschadelijker is, en niet nadeelig op

het gestel schijnt te werken, terwijl het eene zichtbare werking op de afscheiding der huid en pis organen uitoefent, en eene meer duidelijke *critische* ontlasting voortbrengt, dan omtrent de overige *anti-epileptica* in het algemeen plaats heeft.

VOORSTEL TOT HET DOEN VERVAARDIGEN VAN EEN
ALGEMEEN LEESBOEK, BEHELZENDE HET MERK-
WAARDIGSTE EN BELANGRIJKSTE DES BIJBELS,
VOOR KINDEREN EN EENVOUDIGE LIEDEN, OM
TE DIENEN IN HUISGEZINNEN, OP SCHOLEN,
EN OVERAL, WAAR, ONDER DE OPGEMEL-
DEN, DE EERSTE BEGINSLEN VAN ALGE-
MEENE BIJBELKENNIS ZOUDE KUNNEN
VERBREID WORDEN.

Algemeen erkend is, bij alle vrienden van den huisfelijken Godsdienst, het nut van dat deel van denzelfden, hetwelk bestaat in het dagelijksch lezen en hooren lezen van den Bijbel. Aan de overtuiging van dit nut is men inzonderheid het instellen van, en het ijverig deelnemen aan, de Bijbelgenootschappen van schier alle landen, voor een goed deel, verschuldigd, en heeft men het te danken, dat bijna elk van eenig vermogen alomme het zijne bijdraagt, om het onschatbaar boek in alle handen te leveren, en het aan allen, die buiten staat zijn, om het zich, voor eigen geld, te verkrijgen, om niet uit te deelen. Ondertuschen hoort men steeds de reeds oude en ragmatige klacht aanheffen, dat het gezegde lezen en hooren lezen des Bijbels, hetwelk voorheen onder ons zoo gemeen was, in de huisgezinnen vooral van den beschaafden stand, dagelijks blijft afnemen, en de invloed der Bijbelgenootschappen hierin genoegzaam niets ten goede werkt. Waaraan mag dit te wijten zijn? Ongetwijfeld, voor een goed deel, aan dezelfde oorzaken, waarvan men, bij velen, ook het minder behartigen van den openbaren

Godsdienst moet afleiden. Sedert, gelukkiglijk, de zoogenoemde strijdende Godgeleerdheid haar meeste veld verloren heeft, en de predikstoelen der onderscheidene Christengesinde hebben opgehouden, schier algemeen de kampplaatzen te zijn, waar de verschillende gevoelens voorgestaan en bestreden worden, is de ijver der leeken, om zich, elk voor zijn hoofd, in het strijdperk te oefenen, daartoe den kerkgang bij te wonen, en zich met de heilige schrift gemeenzaam te maken, verflauwd. Doch daarenboven zijn de oude vroomheid en nederige eenvoudigheid afgenomen. Het tegenwoordig geslacht, dat zich veel wijzer, dan de Vaders, waant, acht zich te verlicht, om te gelooven, dat men zoo vele godsdienstige kennis, zoo veel bijbel-lezen, zoo veel kerkgang en zoo vele opwekking tot een godzalig leven behoeft, als men voormaals noodig hield. Elk, meent men, kent thans zijnen pligt genoeg, al oefent hij zich niet zoo dagelijks, en kan een braaf mensch en goed Christen zijn, al verstaat hij juist geen geheel zamenstel van Godgeleerdheid. Zelfs denken velen, dat zij al ligt zoo veel weten, en zoo schrander zijn, als een aantal Leeraren, van welke zij dus oordeelen niet veel belangrijks te kunnen hooren; terwijl anderen zich oud genoeg wanen, om hunne eigene leeraars te zijn. En de Bijbel! o, zij hebben daarin, in hunne jeugd, zoo veel gelezen, dat zij dien genoeg kennen, en ook weten, hoe veel daarin voorkomt, dat ons niet aangaat, hoe veel, dat duister, hoe veel, dat aanstoetelijk is, enz. En waarom zouden zij zich dan nu niet liever mogen ophouden met eene veel aangenamer en vruchtbaarder lectuur, waartoe thans zoo vele gelegenheid is? — Dit laatste beschouwen wij, als wel de voornaamste oorzaak, waarom de Bijbel thans zoo zeer verwaarloosd wordt. Aan leeslust hapert het thans zoo min, als ooit; maar de gelegenheid, om dien te voldoen, is, in vergelijking met die van vroegere dagen, eindeloos uitgebreid. Dagelijks overstroomt ons een zondvloed, niet alleen van nuttelooze of schadelijke, maar ook van zoogenoemde *sichtelijke* boeken. Het lezen der eersten houdt allen, welken het niet

om eene nuttige en goede zeden bevorderende, maar aangename, lectuur te doen is, alleen bezig; dat der laatsten verflindt veelal den tijd van zulken, die anders van den Bijbel nog al werk zouden maken, doch zich nu vergenoegen met dorre uittrekkels en verminkte, dikwijls niet getrouwe, opgaven van een deel van deszelfs inhoud. — Doch wij willen deze optelling niet voortzetten of uitbreiden, om geene ergernis te verwekken. Wil men edelmoedig zijn, dan moet men toestemmen, dat, ja waarlijk, in de heilige schrift, hoe onbetwistbaar het ook is, dat daarin alles, wat ons ter zaligheid noodig is te weten en te betrachten, met de uiterste klaarheid is uitgedrukt, toch veel voorkomt, hetwelk de ongeoeffende lezer niet verstaat, — veel ook, vooral in het Oude Testament, hetwelk, voor eenvoudige Christenen, niet zoo belangrijk is, en de algemeene stichting niet kan bevorderen; en dat dit eene voorname reden is, waarom inzonderheid een aantal ouders (van anderen en beteren stempel, dan de zoogenoemde *wijzen*, waarvan wij gesproken hebben) afkeerig zijn, om den Bijbel hunnen kinderen in handen te geven, en dien, als een algemeen leesboek, voor het huisgezin te gebruiken. Niet alle zulken toch kunnen zelf, te allen tijde, de lezingen besturen, of zijn met het gewijde boek zoo gemeenzaam bekend, dat zij, over het geheel, genoegzaam weten, welke van deszelfs gedeelten ter voorlezing min geschikt zijn, om terstond, als de lezer tot iets zoodanigs komt, hetzelfde te laten overslaan; behalve dat, op sommige plaatsen, bijzondere uitdrukkingen voorkomen, welke hinderen, en dikwijls aanleiding geven tot vragen, met welker beantwoording men verlegen is, en dat niet zelden het laten overslaan van dit of dat gedeelte zelfs het verlangen, om het te lezen, bij de jeugd opwekt, en de gelegenheid, tot voldoening aan dat verlangen, doet zoeken en ligtelijk vinden. Dezelfde zwarigheden ontmoet meestal hetzelfde voorlezen op plaatsen, waar de jeugd in eenig bedrijf of handwerk geoefend wordt, en waar het den leermeester, of der leermeesteresse, die dat lezen ten beste

moest doen dienen, vaak aan alle bekwaamheid tot goed bestuur mangelt; in welk geval meermalen gelezen wordt, wat, of om den kinderen geen' doodelijken afkeer van het lezen in te boezemen, of hen, in zekere opzigten, in eene heilzame onkunde te houden, volstrekt moest zijn voorbijgegaan: en het is verre van uitgemaakt, dat niet, in de zoogenoemde *Godshuizen*, het niet behoedzaam genoeg bestuurd bijbellezen, in plaats van het goede te bevorderen, gelijk het doel was, zeer veel heeft toegebracht tot dat zedebederf, waarover, in zoo vele, te regt geklaagd is. De voorlezingen onder huisbedienden, vooral van beiderlei kunne, zijn even bedenkelijk; en elk stemt toe, dat het ook hier noch oorbaar, noch stichtelijk is, dat alles, zonder uitzondering, gelezen worde, ja dat geene verstandige onderscheiding te maken hier zoo veel kwaads, als goeds, kan stichten. En wat zullen wij zeggen van de belemmering, welke Leeraars en Onderwijzers der jeugd vinden, als zij hunne leerlingen naar den Bijbel willen verzenden, om zich te oefenen, bij voorbeeld, en vooral, in de geschiedenis des Ouden Testaments? Niets ware hier geschikter, dan hun dezelve, te huis, bij gedeelten, te laten lezen, en daarna, op de les, den inhoud van het gelezene te laten verhalen; doch het is, ter overtuiging, dat dit ondoenlijk is, genoeg, dat men slechts het boek GENESIS, dat hier van zoo veel belang is, en inzonderheid de geschiedenis der zoogenoemde *Aartsvaderen*, met zijne gedachten doorloope, en zich vrage, hoe veel daarin voorkomt, hetwelk voor eene algemeene voorlezing ongeschikt is, — hetwelk vooral kinderen *niet moeten* lezen, en echter lezen *zullen*, als men wil, dat zij zich met de verhalen, waarin het is ingevlochten, bekend zullen maken? Men zal er stuiten op SARA in *Egypte* en te *Gerar*, op ABRAHAM en HAGAR, op de *befnijdenis*, op *Sodoms* ontucht, — LOT en zijne dochters, — de geboorte van ESAU en JAKOB, — JAKOB'S vrouwen en bijwiven, — DINA en SICHEM, — de buitensporigheden van JAKOB'S zonen, — ONAN, — JUDA en THA-

MAR, — JOZEF en de huisvrouw van POTIPHAR. En hoe veel gelijkfoortigs is er in andere gedeelten van de schriften des Ouden Verbonds? — Van wat belang zijn, voor eenvoudigen en kinderen, de *geslachtlijsten*, GENES. IV, V, X, XI, XXV, XXXVI, XLVI, en in de andere boeken? Van wat nut is hun het hoogst duistere, dat op vels plaatsen voorkomt, — het raadselachtige en nu en dan volstrekt onverklaarbare, vooral in de boeken der *Profeten*? enz. enz.

Het zijn dan de gemelde en andere bedenkingen, welke aan de vervalling van den wensch, dat ééns het voorlezen des Bijbels, in scholen, in Godshuizen en in huisgezinnen, weder algemeener moge worden, niet alleen een' onoverkomelijken hinderpaal stellen, maar het ook niet eens raadzaam maken. Dit deed ons, reeds sedert vele jaren, meermalen vragen: is er dan geen middel, om datgene des Bijbels, hetwelk voor eenvoudigen verstaanbaar, en tevens algemeen belangrijk en slichtelijk is, van het overige af te zonderen, hier en daar het vreemde, aanstootelijke en onverstaanbare van sommige woorden en uitdrukkingen, dat dikwijls enkel aan eene verouderde vertaling te wijten is, weg te nemen, en alzoo een UITTREKSEL uit het onschatbaar boek te zamen te stellen, hetwelk aan *allen* in handen kan worden gegeven, en tot het verlangde einde zou kunnen dienen? Wij spraken daarover meermalen met kundige en verstandige mannen; doch men begreep algemeen, dat, ja wel, het maken van zulk een uittreksel des Bijbels waarschijnlijk aan velen behagen zou, en ook, door eene bekwame hand, tot veler genoegen zou kunnen vervaardigd worden; doch dat vermoedelijk veel meerderen er de stem tegen zouden verheffen, alsof men daardoor bedoelde, allengs het lezen van den *geheel*en Bijbel buiten gebruik te brengen, — onder voorwendsel van duistere of onstichtelijke uitdrukkingen te veranderen, den tekst te verminken, en, door een goed deel, als minder verstaanbaar of belangrijk geoordeeld, achterwege te laten, slechts de eene of andere godsdienstige partij in de hand te werken.

Het boek zou dus, hoe voldoende het, in vele opzichten, zijn mogt, toch slechts bij eenigen bijval vinden, en, als verdacht, nooit zijn doel bereiken, door, als *algemeen* leesboek, gebruikt te worden.

Hoe gegrond wij deze bedenkingen ook vonden, beschouwden wij het echter niet als onmogelijk, dat er ééns een tijd kon komen, waarin dezelve, op zekere wijze, zouden kunnen worden weggenomen, en wij dachten, dat die inderdaad naderde, toen wij eerst van het oprigten van Genootschappen, ter meerdere verspreiding des Bijbels, hoorden. Dan, wij zagen, hoe ver het daarvan af was, toen wij vervolgens vernamen, dat men, bij dezelve, tot vasten regel had aangenomen, om den Bijbel, en dien *geheel*, (daarna is men ook tot de uitgaaf van bijzondere gedeelten gekomen) zonder eenige de minste verandering of verkorting, algemeen onder den man te brengen. Wij begrepen er echter ook spoedig de reden van, en moesten ze goedkeuren. Zonder dat, kon de geheele bedoeling, welke men met deze Genootschappen had, nooit bereikt worden, konden zij zich nooit alomme vestigen, konde daarin nooit, door de leden van alle godsdienstige belijdenis, deel genomen worden. Uit den boezem van eene of andere godsdienstige Maatschappij moest altijd de eerste voorslag komen, en, stelde deze verandering of verkorting des Bijbels voor, dan moest zij, bij alle de overigen, van bijzondere oogmerken verdacht worden, enz. Maar de Bijbelgenootschappen zijn nu gevestigd, en hebben het hunne toegebracht tot die algemeene nadering der godsdienstige partijen tot elkander (wij bepalen dit altijd tot de *Protestanten*), waarin wij ons, inzonderheid in ons vaderland, verheugen. Blijft nu de zaak, in dat vaderland, altijd dezelfde? Zouden wij nu nog evenzeer, als voorheen, aan de mogelijkheid der invoering van zoodanig *algemeen Bijbelsch Leesboek*, als waarvan wij gesproken hebben, moeten twijfelen? — Wij gelooven het niet. — Waarom zouden de protestantsche Genootschappen zich hierover onderling niet verstaan kunnen? Waarom zou-

den zij het niet, naar door allen goedgekeurde bepalingen, kunnen laten vervaardigen? Waarom zouden zij het daarvan gemaakt ontwerp niet gemeenschappelijk kunnen herzien, veranderen en verbeteren, en het vervolgens met algemeene goedkeuring kunnen in de wereld brengen? En wat zou dan deszelfs algemeene aanneming kunnen verhinderen?

Ziet daar, wat wij ter overweging van allen hebben willen brengen, die, met ons, zulk een Leesboek, als wij genoegzaam omschreven hebben, belangrijk mogen achten. — Men veroorlove ons nu, onze gedachten te mogen zeggen, nopens de geschiktste wijze, waarop wij (zonder iets te willen voorschrijven) zouden meenen te werk gegaan te kunnen worden, om het gezegde Leesboek te verkrijgen. — Nadat zich de godsdienstige Genootschappen daartoe vereenigd, en elk, tot het bezorgen van hetzelfde met gemeene goedkeuring, een evenredig getal van Gecommitteerden benoemd hadden, zouden deze (dunkt ons) zich allereerst kunnen bezig houden met het vaststellen der bepalingen, naar welke men zich, bij het vervaardigen des opstels, zou moeten richten, en, onder deze, zouden, naar ons oordeel, *voornamelijk* de volgende behooren:

I. De gewone vertaling zal worden behouden. Daarin mag volstrekt geene verandering gemaakt worden, dan die van woorden, of uitdrukkingen, welke algemeen erkend worden, of als den zin kwalijk, of niet klaar genoeg uitdrukkende, of als de kieschheid van het Westersch oor kwetsende, of als te zeer verouderd en buiten gewoon gebruik geraakt zijnde.

II. Men zal zich geene andere uitlatingen van grootere of kleine gedeelten veroorloven, dan de volgende:

1. Zulke, welke door kinderen niet behooren gelezen te worden, en, bij voorlezing onder meer bejaarden, aanleiding zouden kunnen geven tot ergernis, of tot het verwekken van denkbeelden, welke onder dit lezen nimmer behooren op te komen.

2. Zulke, welker inhoud voor de jeugd, en zelfs

voor meer bejaarde eenvoudigen , te hoog loopt , of van minder belang geacht moet worden.

3. Zulke , welke slechts herhalingen behelzen van hetgeen reeds eenmaal is opgenomen.

III. Men zal geene aantekeningen hoegenaamd bij den tekst voegen.

Wanneer men het , ten aanzien der bepalingen , ééns was , zou men , naar dezelve , het boek , onder opzigt , kunnen laten vervaardigen , of eenen bepaalden , niet te geringen , prijs , voor het best gekeurd zamenstel van hetzelfde , kunnen uitloven , en eindelijk zulk zamenstel , met die veranderingen en verbeteringen , welke men er , met algemeene goedkeuring , in gemaakt had , kunnen nitgeven.

Dat ondertusfchen tegen het geheele ontwerp altijd bedenkingen gemaakt kunnen en misfchien ook zullen worden , ftemmen wij toe. Doch wij kunnen geene bedenken , welke er van zouden behooren af te fchrikken. Die , welke wij ons , als de gereedfte , voorftellen , willen wij hier , tot flot , kortelijk overwegen.

Welligt zullen er zijn , die , uit hoogen eerbied voor het Bijbelwoord , zullen oordeelen , dat men er zoo min iets af , als toe , mag doen , en dat alle verkorting *verminking* , en , als zoodanig , *heiligschennis* en ongeoorloofd is. — Wij betuigen opregt , dat wij voor zulken , bij welke dit uit het hart voortkomt , hooge achting hebben ; doch wij bidden hen op te merken , dat een breed uittrekfel des Bijbels , hoedanig wij bedoelen , alleen als *verminking* zou kunnen voorkomen , wannecr men daardoor den *geheelen* Bijbel zocht te verdonkeren en buiten gebruik te brengen. Doch dit is noch het oogmerk , noch zelfs mogelijk. De *geheele* Bijbel is immers thans meer , dan ooit , in ieders handen , en de Bijbelgenootfchappen zullen blijven voortgaan met hem nog al meer te verfpreden. Allen , wien het slechts lust , kunnen hem lezen. Men wil alleen , ten dienfte van hen , die hem niet lezen , of , voor een goed deel , niet verftaan , of wien men hem , om de redenen , welke wij gemeld heb-

ben, niet, als huisfelijk leesboek, *geheel* in handen kan geven, een boek leveren, hetwelk deszelfs voornaamsten inhoud bevat, opdat zij, daar zij er thans onkundig van blijven, daarmede bekend worden. Dit kan immers, in geenerlei gezonden zin, den naam van *verminking* dragen. — En wat betreft, dat men hier en daar een ongepast woord, of duistere uitdrukking, in onze gewone *vertaling*, veranderen zou, wij zeggen daarop: die *vertaling* is geen *grondtekst*. Zij is ruim tweehonderd jaren oud. Zij heeft gebreken, welke meerdere kennis der oorspronkelijke talen enz., sedert den tijd, dat zij vervaardigd werd, heeft leeren ontdekken. Ook onze moedertaal is sedert beschaafd; men drukt zich nu, in vele opzigten, anders uit, dan voorheen; vele woorden zijn verouderd en buiten gebruik geraakt, enz. Is het nu te veroordeelen, dat men het gebrekkige wil verbeteren, en daardoor den oorspronkelijken zin der heilige Schrijvers duidelijker, en het lezen hunner schriften, over het geheel, aangenamer en stichtelijker wil maken? Voorwaar, dan zou men alle verbeterde vertaling, zelfs die van den Hoogleraar VAN DER PALM, welke echter zoo algemeen is toegejuicht, moeten wraken! Verder antwoord zal deze bedenking wel niet behoeven.

Maar anderen zullen mischien hunne vrees betuigen, dat zij, wien eenmaal een uittreksel des Bijbels tot gebruik gegeven is, zich daarmede, voor het vervolg, zullen vergenoegen, en dus nimmer de *geheele* heilige schrift lezen zullen. Doch men veroorlove ons, daaraan, over het algemeen, te twijfelen. Bij lusteloozen, die van alle onderzoek afkeerig zijn, zou dit het gevolg kunnen wezen; maar deze zouden, ook zoo het uittreksel niet bestond, tot de gezegde lezing niet komen, en, zoo zij dan nu (gelijk deze bedenking onderstelt) het uittreksel gelezen hebben, hebben zij daardoor gewonnen, niet verloren. Doch de leeslust van anderen zal veel eer door het uittreksel opgewekt worden, en zich, in het vervolg, van zelf verder en naar de *geheele* heilige schrift, welke zij alomme bekomen kunnen, uittrekken. — Meenen ook

lommigen, die van het leesboek gebruik maken, dat men nog het een en ander, dat in hetzelfde niet mogt zijn opgenomen, met nut en tot stichting kan voorlezen; wel, zij hebben immers den Bijbel zelve, en kunnen het daaruit ontleenen. En eindelijk: tot *kerkelijk* gebruik zullen zij den *geheelen* Bijbel altijd blijven bezigen, en dit zal hen genoeg opleiden, om dien te leeren kennen, en zich niet tot het enkel leesboek te bepalen.

Maar (vraagt welligt iemand) zal toch in het leesboek, schoon naar de bovengemelde regelen vervaardigd, niet onvermijdelijk nog het een en ander voorkomen, hetwelk, uit hoofde van deszelfs bewoording of inhoud, de vatbaarheid van *kinderen* en *eenvoudigen* te boven gaan, en dus voor hen ongeschikt zijn zal? Wij antwoorden hierop: Ja gewis, indien men op de woorden *kinderen* en *eenvoudigen* drukken wil. Doch het is hier niet te doen om een eigenlijk gezegd *kinderboek*, en een boek, dat ook de alleronnoozelsten, op het eerste inzien, in alles verstaan kunnen; maar om een boek, welks inhoud, over het geheel, door jonge lieden, wier verstand zich eenigzins begint te ontwikkelen, en door meer bejaarden van eenig oordeel en eenige oefening, bevat kan worden. Met andere woorden: het is te doen om een boek, dat men aan zulken met vrucht kan laten lezen, aan welke men den *geheelen* Bijbel in handen zou kunnen geven, zoo men daarvan niet, vooral door de *zedelijke* bedenkingen, welke boven genoemd zijn, weêrhouden werd. Wil men het ook voor *kinderen* en *hoogsteenvoudigen* gebruiken, men kan dat doen, maar moet dan (gelijk men nu met den geheelen Bijbel doen moet) het verstaanbaarste uitkiezen, en, hetgeen men voor hen alsnog te hoog acht, voorbijgaan. Voor anderen kan ook het overige dienen. En, vinden ook deze nog het een of ander duisters: indien zij met leerlust bezielde zijn, zullen zij opheldering vragen, welke hun het hoofd des gezins, of iemand anders, dan welligt zal kunnen geven, of waartoe de gevraagde, bij eigene onkunde, door het raadplegen van de kanttekeningen des Bijbels zelve,

zich veelal in staat zal kunnen stellen. Verdere ophelderingen moeten elders gezocht worden.

Maar waarom, bij het leesboek zelf, de gewone aantekeningen des Bijbels niet behouden, of andere ophelderende aanmerkingen daarbij gevoegd? — Deels om de gewigtige redenen, waarom ook de Bijbelgenootschappen geoordeeld hebben, de eene en andere, in hunne uitgaven des Bijbels, achterwege te moeten laten; maar vooral omdat zij in een enkel leesboek, of liever in een boek, voornamelijk bestemd om daaruit voor te lezen, niet te pas komen. Men kan zulke aantekeningen niet mede voorlezen, of de eenvoudige hoorder wordt verbijsterd, en raakt den draad van den eigenlijken tekst kwijt. En, verlangt iemand, die zich, tot eigen bijzonder gebruik, van het leesboek bedienen wil, over het een of ander opheldering, hij zoek die wederom in zijnen gewonen Bijbel, of elders. — Daarenboven: het leesboek moet alleen *het verstaanbaarste* des Bijbels bevatten, en dit kan weinig opheldering behoeven.

Eindelijk: ware het niet beter, zich, voor een leesboek, van eene andere of geheel verbeterde vertaling des Bijbels, dan van de *gewone*, te bedienen? — Wij oordeelen neen. Bij den openbaren Godsdienst, bij het gewoon godsdienstig onderwijs der jeugd, in alle leerboeken, in schier alle geschriften, wordt de *gewone* vertaling gebruikt; en nu, voor huisgebruik, eene andere in te voeren, zou alleen moeite en verwarring kunnen geven, — alleen voor de gewone vertaling en de boeken, waarin zij gebezigd wordt, zekere minachting verwekken, en, bij het lezen van andere geschriften, ja van den gewonen Bijbel zelf, hindernis veroorzaken.

Hiermede genoegzaam beantwoord achtende, wat wij meenden, dat tegen ons voorstel gewigtigst kon opkomen, besluiten wij met den wensch, dat wij ons doel mogen bereiken; dat daardoor de zoo zeer verlangde voorlezing des Bijbels in de huisgezinnen enz. eens weder algemeener, en het nut, dat men er zich, te regt,

van voorfelt, te weeg gebragt moge worden. De Vader der Lichten geve daartoe Zijnen zegen!

ADR. STOLKER.

LOFSPRAAK OP WILLEM I.

Dat de *Gauler* op zijnen HENDRIK roeme, de *Brit* zijnen ALFRED verheffe, de *Zweed* boge op zijne GUSTAVEN, en de *Rus* op zijnen PETER: ik noem den Grondlegger van onze Vrijheid, en *Nederlands* glorie streeft die allen te boven.

Ja, eerste WILLEM! gij waart groot. Gij kunt deelen in de gunst van den magtigsten en rijksten Monarch der wereld, en vermaadt dezelve, om de zaak van eene dengdzame, doch diepvertrapte natie, wier grondgebied slechts een stip op den aardbodem beslaat. Gij doet meer. Door het dreigend gevaar naar vreemden grond gedreven, offert gij uwe bezittingen vrijwillig op voor het heil van *Nederland*, uw troetelkind.

Als een andere EPAMINONDAS, treft en verrukt gij, door uwe belangeloosheid, het erkentelijk hart. Gij maakt u eenen doodvijand des *Kastiljaans*, niet alleen om uit uwe eigene beurze legers te scheppen, neen, maar ook om beroofd van vorstelijken schat te sterven!

Slechts bekrompene zielen durven beweren, dat kroon en sceppter u op uwe moeilijke loopbaan in de oogten blonken.

Hij, mischien de eenigste der stervelingen, die, bij het begin des opstands tegen *Spanje*, zich de *mogelijkheid* durfde voorstellen, om het juk des werelddwingers af te werpen; hij, die de onbillijkheid der landzaten jegens hem met de hoogste waarschijnlijkheid kon vooruitzien, en haar somwijlen, ter bevordering van 's lands heil, zelfs willens voedsel gaf, door schijnbaar met het geluk der ongelukkigen te spelen; hij, die het aanbod der oppermagt edelmoediglijk van de hand wees, omdat hij dezelve

althans ondergeschikt rekende aan het heil van *Nederland*, en omdat hij de blaam van wederspanning van zich wilde afweren; met één woord, die, uit staatkundige en zedelijke beginselen, den sterksten hartstogt bedwong; hij zou de wereld van zich hebben doen spreken, om, door stroomen menschenbloeds en niet dan spade, zich den weg ter opperheerschappije te banen? —

Niet dan *spade*, zeg ik. Of hoe is het met dat schrandder, doordringend en alles wegend verstand overeen te brengen, dat hij de grondlegging van *Nederlands* Vrijheid zoude hebben aangezien als het werk van eenige weinige jaren?

Wie peilt de diepten zijner staatkunde?

Wie kon die aaneenschakeling van denkbeelden uitvinden, of slechts vatten, waardoor hij oorzaken en gevolgen aan elkander ketende? Wie kon de hulpmiddelen uitdenken, die zijn onuitputtelijke geest hem telkens aan de hand gaf? Wie kon met zoo weinig sprekens zoo veel zeggen, met zoo veel zwijgens zoo veel vertrouwen winnen? Wie verstond, als hij, de kunst, om zoo stil en verborgen en tevens met zoo veel kracht te werken? Wie kon, als hij, den berispelijken naijver van minder grootte zielen in opregte hoogachting doen verkeereren? Wie, gelijk hij, zich hoeden voor kwaden schijn? Wie was zoo waakzaam, woog zoo voorzigtig zijne stappen, of liet minder op het toeval aankomen? Wie wist ooit met zoo veel achtbaarheid magtiger Mogendheden dienstbaar te maken aan de bevordering zijner oogmerken? Wie kon, als hij, zich voor hen verbergen, of belangwekkender voorkomen aannemen, zonder de regtvaardigheid te krenken? Wie was ooit gevaarlijker voor den Vorst, aan wiens bevelen hij onderworpen was, en daarbij meer verwijderd van meened?

Hij kende zichzelf niet in zijne waarde, maar had het *Nederlandsch* karakter doorgrond. Deze kennis was het fundament zijner staatkunde.

Doch hij is meer dan staatsman: ook aan de spitse der legerbenden staat hij op zijne plaats. Hij snelt herwaarts aan het hoofd zijner krijgsknechten, en — verbaast eenen

ALVA! Niet des Hertogs duizendtallen, maar de waakzaamheid der helle verijdelt zijne stoute pogingen, of liever de hebzucht eener gehuurde krijgsmagt.

Zijn veruitziende geest wordt door geen en schok van het tegenwoordige aan het wankelen gebragt; zijn moed door geene teleurstelling of mislukking verwrikt, omdat hij die vooraf heeft berekend. Onder stroomen bloeds en rookende puinhoopen wast zijn moed, rijst zijne hope.

Wie bezat zichzelf als hij? Terwijl zich alles schijnt te vereenigen, om onzen naam van den aardbodem te verdolgen, denkt hij, in de stichting van *Leidens* Hoogeschool, aan den opbouw der wetenschappen. Verwonderlijke tegenwoordigheid van geest! Zijne standvastigheid is op Godsdienst gegrond; en daarom heeft hij niet kunnen wanhopen aan het welgelukken der goede zaak. Hij had een vast verbond gesloten met den Koning der Koningen; en onder de geweldige en schier onafgebroke stormen, welke elken anderen het hart zouden hebben doen bezwijken, wacht hij met gelatenheid den doodelyken slag.

Deze heeft hem getroffen, en zijne laatste woorden zijn — een gebed voor *Nederland!*

E. MOLEMA.

IETS TER GUNSTE DER OUDE VROUWEN.

(Door eene Vrouw van jaren medegedeeld.)

Ik verlang een ernstig woord te spreken, ten behoeve van een maar al te zeer verongelykt gedeelte des menschelyken geslachts, en wel vóór dat ik zelve daarbij al te partijdig moge schijnen; daarom haast ik mij!

Dikwijls vroeg ik bij mijzelve: vanwaar toch de zamenzwering — hoe zal ik het anders noemen? — der mannen tegen ons verouderend geslacht? en waarom wordt de *eerbied voor de grijsheid*, van oudsher, bij elk volk, bij elken geloofsaanhang, als een pligt voorge-

schreven, eeniglijk toegebracht aan de eene helft der wegstervende menschheid?

Ik moet bekennen, dat ik, in mijn reeds *vergevorderd* leven, vele zeer onbehagelijke oude vrouwen zoo wel, als oude mannen, heb ontmoet. Maar, wanneer ik hen ondervroeg, die dezelve van jongs af gekend hadden, bleek het doorgaans, dat de oude gans eens een jong gansje, de oude huisdraak reeds in hare jeugd twistziek en kwaadaardig was geweest; alleen met dit onderscheid, dat de domme of liefdelooze redenen toen ter tijd over blozende lippen heengleden, en daardoor niet zoo gestreng beoordeeld werden. Ik vermeen te mogen vaststellen, dat het geestig woord van VOLT A I R É: „De „menschen zijn den wijn gelijk; de tijd verzuurt den „flechten en verzacht den goeden,” op het gansche menschengeslacht toepasselijk is. Of zou de daadzaak, dat schier alle mannen, zonder onderscheid van jaren, zoo al niet inderdaad, dan toch naar hunne wijze van spreken, op de oude vrouwen met minachting nederzien, en dat zelfs de jongste, ligtzinnigste vrouwen of meisjes zich zouden schamen, niet met achting, voor 't minst met deelneming, van eenen grijsaard te gewagen, — zou deze daadzaak tegen mijne kunne getuigen? Ik geloof het niet, en kan daarin geenerlei bewijs voor de hoogere waardij der mannelijke grijsheid vinden.

Ik ontving uit den mond van hoogbejaarde vrouwen menig verstandig, zachtaardig, vertroostend woord. Menig *oud moedertje* (eene der minstgrievende schertsende benamingen, haar toegevoegd) zag ik met moed én opgeruimdheid hare laatste krachten aan het heil van kinderen en kindskinderen toewijden; hoewel ook zij het onverschoonlijk gebrek had van niet meer mooi te zijn!

Veel van het bedoelde verkeerde en wreedaardige spruit, mijns inziens, voort uit het zonderling vooroordeel, waardoor de man in de vrouw steeds alleen de vrouw, de vrouw in den man steeds alleen den man wil zien. Bijaldien men van wederzijden, zoodra vrijen of verlieven niet meer in aanmerking kan komen, zich wilde gewen-

nen, den *mensch* te zien en *menschewaarde* te erkennen, het ware gewisfelijk, in vele opzigten, beter en dragelijker op dit wereldje!

Het zij mij vergund, aan de ombarmhartige vervolgers der oude vrouwen te vragen, of zij van eene vrouwe geboren, of misfchien, even als de paddestoelen, uit het vochtige aardrijk zijn voortgesproten? Immers, het valt mij smartelijk, te gelooven, dat eenig man in staat zij, zijne moeder of grootmoeder, het zij die op of onder de aarde zich bevinden, te befotten!

Elke vrouw, die zich boven het verlies van fchoonheid en jeugd wist te verheffen, en thans gerust en blijmoedig den naderenden, voor haar dubbel bezwarenden ouderdom verwacht, fchijnt mij achting, — zij, die de zwakheid heeft om te treuren over hetgene nooit wederkeert, uit dien hoofde meer medelijden dan befchimping te verdienen; en, bijaldien ook eenige gemelijkheid zich vaak bij haar met dit treurig gevoel vermenge, zoo is deze onbehagelijke en harer onwaardige zielsstemming veelligt aan die zelfde onmeêdoogendheid toe te fchrijven, met welke het tal van jaren steeds der arme vrouwen wordt verweten, alsof men meende, dat die last niet zwaar genoeg drukte op het ter aarde gebogen hoofd! Waarlijk, er behoort hooge moed en meer dan gewone zielsbefchaving en kracht van geest toe, de grijsheid met waardigheid te dragen, wanneer in den droeffem van den lijdensbeker des levens nog bovendien het gif der befchimping wordt gedroppeld! . . . De zoodanige intusfchen, die beftendig naar eenige vastheid van karakter streefden, die niet enkel in en voor het gevoel leefden, maar zich fomwijlen verftoutten te *denken*, zullen zich door dit alles niet laten ter nederfnaan; hare geestkracht zal met het verval der leemen hut niet bezwijken, maar het onverftand van hen beklagen, die van het stof vorderen, dat het geen stof zij. Zij zullen elken toefland en elk tijdperk des levens eenigen troost, eenig zielsgewin afperfen, en het zich door de Heeren der Schepping nooit laten diets maken, dat zij flechts *zaken*, geene *personen*

zijn! Wie treffen alzoo, wie kwetsen de scherpe pijlen van den onuitputtelijken koker der bespottung en verachting? Alleen die zwakke, minbeschaafde, arme wezens, die het niet vergeten kunnen, hoe zij ééns, van wege hare bevalligheden, als Godinnen werden aanbeden door hen, die thans nevens haar zijn grijs geworden. Meermalen werd ik innig geroerd door den blik van eertijds helder stralende, maar thans matte en geheel verflaauwde oogen, die mij weemoedig scheen te klagen: „Alles is voorbij!” — Neen, arme verblinde! mannenliefde, mannenoordeel is *hier* niet alles, en is *daar* volstrekt niets!

Wat wil men toch met dat onophoudelijk smalen en schimpen op hetgene niet te verhelpen is? Aan den ouderdom is toch wel niets te verhelpen of te verbeteren! Beoogt men de veredeling der oude vrouwen in het toekomstige, men late af, de jonge tot een speeltuig van blinden hartstogt of lage driften te vernederen. De tegenwoordige oude vrouwen verklaren openhartig, dat zij niet meer kunnen gevormd worden, en hebben mij tot hare vertegenwoordigster opgeroepen, om het sterkere en bevoorregte geslacht demoedig te smeeken, haar in vrede te laten lijden en sterven!

NIEUWE OPHELDERINGEN, AANGAANDE HET BERUCHE PROCES
OVER DEN COLLIER.

Prins **LODEWIJK VAN ROHAN**, een der aanzienlijkste personen van *Frankrijk*, Groot Aalmoezenier, Kardinaal en Bischof van *Straatsburg*, was in het jaar 1772 Gezant te *Weenen* geweest, en had zich toen den bittersten haat der Aarts Hertogin **MARIA ANTOINETTA**, Dochter van de groote **MARIA THERESIA**, en vervolgens Gemalin van **LODEWIJK XVI**, op den hals gehaald, uit hoofde van de beleedigende berigten, die hij in zijne *depêches* aangaande haar had medegedeeld, en die ter kennisse dier Vorstin gekomen waren. Hij had zich niet ontzien, in dezelve te verklaren, dat hare *coquetterie* geene palen kende, en haren minnaren een gelukkig slagen verzekerde; eene onbezonnenheid, welke zij, Koningin geworden zijnde, gelijk men kan beseffen, hem

nooit vergaf. Zij liet hem derhalve aan het Hof telkens den sterksten afkeer blijken; en hij wist, dat zij drie brieven, welke hij haar had geschreven, ongeopend had laten liggen.

Even vruchteloos bleven steeds zijne verdere pogingen, om de gunst der Koningin te herwinnen; en het was algemeen bekend, dat hij geen offer te zwaar zoude achten, om eindelijk dit gewenschte doel te bereiken. Deze omstandigheid maakte zich zekere Gravin DE LA MOTTE VALOIS, eene onechte nakomelinge uit het Koninklijke huis van dien naam, die te *Parijs* woonde, en door *intrigues* en bedrog hare ongunstige uiterlijke omstandigheden zocht te verbeteren, ten nutte, om den Kardinaal in haar net te lokken, door hem te vleijen met de hoop op eene verzoening met de Koningin. Er bevond zich toen te *Parijs* een beroemde juwelier, BÖHMER genaamd, die aan de Koningin, vóór een' geruimen tijd, juweelen ooringen, en *girandole*, van ongemeene schoonheid, zoo wel met betrekking tot de grootte der steenen, als tot de helderheid van het water, verkocht had. Thans (1784) was het hem gelukt, met behulp van meer andere juweliers, eene halsketen uit diamanten zamen te stellen, die in grootte, juiste evenredigheid en schoonheid aan de ooringen niets toegaven. Dit halsfnoer, voor hetwelk de aanzienlijke som van 1,800,000 *livres* (omtrent 900,000 gulden) gevraagd werd, veroorzaakte te *Parijs* veel gespreks, en men zeide, dat de Koningin het wilde koopen. De Gravin DE LA MOTTE, hiervan onderrigt, liet zich bij den Kardinaal aanmelden, die haar gehoor verleende; bij welke gelegenheid zij haar ontwerp aanving met zijne voorspraak voor eene afstammeling uit het huis van VALOIS te verzoeken. Zonder in den eigenlijken zin schoon te zijn, was de Gravin begaafd met alle de bevalligheden der jeugd. Een gelaat, op hetwelk opregtheid van hart te gelijk met schranderheid van geest geteekend waren, eene innemende voordragt, gepaard met de grootste nederigheid bij eene zoo hooge afkomst, maakten op het gevoelige hart van den Prins VAN ROMAN eenen diepen indruk. Hij wees haar, op haar verzoek, den weg aan, om bij de Koningin zelve te worden toegelaten, en was door haar als betooverd. Bij eene tweede zamenkomst gelukte het haar, hem te doen gelooven, dat zij, als eene afstammeling uit het geslacht der VALOIS, bij MARIA ANTOINETTA met buitengewone blijken van achting ontvangen was, en verlof had verkregen, bij haar op nieuw hare

opwachting te mogen maken. De Kardinaal kwam nu op het denkbeeld, dat de Gravin de geschikte persoon was, om den grond te leggen tot zijne verzoening met de Koningin; en het behoeft nauwelijks gezegd te worden, hoe gaarne zij zich zulks liet welgevallen. Na verloop van een geruimen tijd, gedurende welken zij voorwendde, herhaalde malen bij de Vorstin te zijn toegelaten, bragt zij hem eindelijk de zoo gewenschte tijding, dat het haar gelukt was, den naam des Kardinaals in het gesprek te vlechten, en melding te maken van zijne verdiensten en zijn opregt verlangen, om in hare verbeurde gunst hersteld te worden, en dat zij verlof verkregen had, om haar een geschrift te zijner verdediging te bieden. ROHAN werd in dezen strik te lichter gevangen, van wege zijn vurig verlangen naar eene verzoening. Hij stelde der Gravinne het geschrift ter hand, en ontving binnen weinige dagen een briefje van de Koningin, wier hand zekere VILLETTE, die zich tot deze ongehoorde *intrigue* wel wilde laten gebruiken, op de misleidendste wijze had nagemaakt. Het was van den volgenden inhoud: „Ik heb uwen brief gelezen, en ben verheugd, u niet meer schuldig te bevinden. Het verzochte gehoor kan ik u echter nog niet toestaan. Zoodra de omstandigheden mij hetzelfde veroorloven, zal ik het u laten weten. Ik reken intusschen op uwe geheimhouding.” — De blijdschap des Kardinaals over dit vermeende gelukkig gevolg kende geene palen; er kwam volstrekt geen vermoeden van bedrog bij hem op, en hij stelde der Gravinne andermaal een' brief aan de Koningin ter hand, verkreeg door haar op nieuw een gepast, doch weder bedriegelijk nagemaakt, antwoord, en werd dagelijks meer in dezen strik verward. Tot zijn nog grooter ongeluk verscheen toen juist CAGLIOSTRO in *Frankrijk*. Deze merkwaardige man, wiens geschiedenis nog steeds in vele opzigten zoo raadselachtig is, wist den Kardinaal spoedig tot zich te lokken, om zijn geloof aan wonderen, waartoe de vermeende, spoedig bewerkte, verzoening der Koningin zoo oogenschijnlijk behoorde, te versterken.

CAGLIOSTRO stelde zich, in zijne geheele wijze van handelen, ten doel, de algemeene opmerkzaamheid op zijn' persoon te bepalen. Niemand begreep, vanwaar hij de groote sommen trok, die zijne dagelijksche aanzienlijke verteringen en zijne aan verkwisting grenzende weldadigheid omtrent armen enz. vorderden; want men zag geen' wissel, geen' krediet-

brief, niets dergelijks. Wanneer personen van aanzienlijken stand zich bij hem aanmeldden, verhief hij zich tot eene hoogte van trotschheid, die zij nauwelijks in staat waren te bereiken, en zij moesten het als eene groote gunst aanmerken, indien zij tot een gehoor bij hem werden toegelaten. Hij gaf zich uit voor een' *Egyptenaar*, ingewijd in de geheimenissen der *Magi*, en voornamelijk in de kunst, om alle ziekten te genezen en het menschelijke leven te verlengen. Inderdaad had hij onderscheidene genezingen verrigt, welke aan het wonderdadige grensden. Aan dezen mensch vertrouwde nu de Kardinaal, zoodra hij eenigzins gemeenzaam met hem was geworden, zijne betrekking tot de Gravin DE LA MOTTE en de Koningin; en CAGLIOSTRO voorspelde hem, in eene profetische geestvervoering, het gelukkigst gevolg dezer onderhandeling. Op zoodanige wijze vond de Gravin eenen onverwachten steun in hare ontwerpen tot misleiding van den ligtgeloovigen Kardinaal, en zij waagde het nu, hem te betuigen, dat de Koningin haar in het geheim gezegd had, dat zij vurig wenschte, het halsfieraad van den juwelier BÖHMER te bezitten; maar dat zij zich op het oogenblik niet in staat bevond, om het te betalen. Zij voegde er bij, dat zij den Kardinaal een bewijs van hare bijzondere genegenheid wilde geven, door hem den aankoop van hetzelfde voor hare rekening, hoewel zonder vermelding van haren naam, op te dragen; terwijl hij daarentegen, door eene schriftelijke volmagt, waarin de termijnen van de teruggave der voorgeschootene sommen zouden bepaald zijn, gewaarborgd zoude worden. Dit voorstel was andermaal ondersteund door een' verdichten brief van MARIA ANTOINETTA. Prins ROHAN, die een blind vertrouwen stelde in de listige DE LA MOTTE en den raadfelachtigen CAGLIOSTRO, toonde zich oogenblikkelijk daartoe bereid, en trad met den juwelier BÖHMER in onderhandeling (Januarij 1785); spoedig daarna werd hem de boven vermelde verdichte volmagt overhandigd. Hierdoor volkomen gerustgesteld, sloot hij den koop tegen eene som van 1,600,000 *livres* (omtrent 800,000 gulden), welker betaling in termijnen bepaald werd, teekende daarop wissels, en zag zich den 1 Februarij in het bezit der halsketen.

De Gravin had dezen dag gekozen, dewijl dezelve bestemd was tot de viering van een groot feest aan het Hof te *Versailles*, alwaar zij eene woning had, en bij welke ge-

legenheid de Koningin zich, zoo het heette, met de halsketen wenschte te versieren. Een kamerdienaar zoude tegen den avond zich uit het slot begeven en het halsnoer overnemen.

De Kardinaal woonde dit tooneel achter de glasdeur van een kabinet in perfoon bij. Op het bepaalde avonduur trad de zoogenaamde kamerdienaar der Koningin, die niemand anders was dan een der medestanders van de Gravin, binnen, met de woorden: *de la part de la Reine*, nam het halsfieraad over, en — verdween.

ROHAN meende intusschen de hem welbekende trekken van een' bediende, die hem op het slot reeds meermalen ontmoet was, onderscheiden te hebben; en, ten einde den Kardinaal alle wantrouwen deswege te benemen, stelde de Gravin nog eene andere list in het werk. Zij had, namelijk, opgemerkt, dat de Koningin, bij het gaan door de galerij, van hare kamer naar de kapel leidende, in de nabijheid van zekere ovaalronde deur gewoonlijk eene buiging met het hoofd maakte. Overeenkomstig hiermede wist zij den Kardinaal te overreden, zich ter bestemder tijd in de nabijheid dezer deur te bevinden, waar hem alsdan MARIA ANTOINETTE, door eene buiging met het hoofd, een geheim teeken der ontvangst van het kostbaar stuk zoude geven. De gewone buiging met het hoofd volgde werkelijk, en de Kardinaal, onnoozel genoeg, om daaraan de beteekenis te hechten, welke de Gravin daaraan had gegeven, was nu als in den hemel verplaatst; terwijl zij zelve, van het welgelukken van haar ontwerp verzekerd, en met het oogmerk om zich de omstandigheden nog verder ten nutte te maken, zich vlijtig bezig hield met de ontfnoering der halsketen, waarvan zij de steenen door hare bedienden van tijd tot tijd liet verkoopen, de daarvoor verkregene sommen telkens in de bank van *London* uitzettende.

De bedriegelijke handelingen der Gravin DE LA MOTTE met den Prins VAN ROHAN werden door de omstandigheid nog te meer begunstigd, dat zij, behalve hare woning te *Versailles*, nog een huis te *Bar sur-Aube* bezat, werwaarts zij zich dus, zonder dat dit in het oog liep, meermalen konde begeven. Hier verscheen zij zelfs met een klein gedeelte der diamanten versierd, en wist de verwondering, over de spoedige verbetering van hare tijdelijke omstandigheden, te doen ophouden door het voorgeven, dat het haar eindelijk gelukt was, in hare hoedanigheid, als afstammeling uit

het huis van VALOIS, de Koningin voor zich te winnen. Ten einde echter alle mogelijke voorzorgen te gebruiken tegen eene teleurstelling harer plannen van de zijde des misleiden Kardinaals, wist zij dezen tot eene reize naar zijne landgoederen in den *Elzas* te bewegen; daar zij hem, in een briefje van de Koningin, Hoogstderzelver verlangen te kennen gaf, dat hij zich voor eenigen tijd zoude verwijderen, „ten einde,” gelijk het heette, „haar gelegenheid te geven, om intusfchen zekere maatregelen tot zijne verheffing tot den post van eersten Minister te kunnen voorbereiden. De Kardinaal vertrok werkelijk.

Intusfchen had de Baron VAN BRETEUIL, toen Minister van het Koninklijk huis, en een even ijverig aanhanger der Koningin als verklaard vijand van den Prins VAN ROHAN, vernomen, dat harer Majesteits naam bij den aankoop van het halsfieraad bij den juwelier BÖHMER misbruikt was geworden, en haastte zich, om de Koningin van deze onbetamelijke handelwijze kennis te geven. MARIA ANTONETTA, niets vermoedende van het bedrog, waarvan de Kardinaal het slagtoffer was, en slechts aan haren diepgewortelden haat tegen hem gehoor gevende, was, met regt, geweldig verstoord. Intusfchen werd, op den raad van BRETEUIL en haren voorlezer, den Abt VERMOND, besloten, den naderenden eersten termijn van 400,000 *livres* der betaling van het halsfieraad af te wachten, om, wanneer deze, gelijk te verwachten was, door den zeer in schulden stekenden Kardinaal niet dadelijk voldaan werd, des te zekerder maatregelen tegen hem te kunnen nemen.

ROHAN kwam omtrent dezen tijd te *Parijs* terug, en, niet in staat zijnde om de bovengemelde som bijeen te krijgen, deelde hij aan de Koningin zijne verlegenheid in een briefje mede, hetwelk, als gewoonlijk, door de handen der Gravin ging; waarop hij, door haar, ten antwoord kreeg, dat men zich bezig hield met het bijeenbrengen van een fonds ter aflossing; maar dat men, ingevalle van onvoorziene teleurstelling in dezen, staat maakte, dat hij de gelden zoude voorfchieten, daar de termijn volstrekt niet verlopen mogt zonder betaling.

Men ziet, met welk eene bijna helsche list de doortrapte Gravin haar slagtoffer wist te ketenen. Het verdichte antwoord der Koningin gaf den Kardinaal aanleiding, zich tot den Schatmeester, ST. JAMES, een man van onmetelijk

rijkdom, te wenden, en dezen het geheim toe te vertrouwen. ST. JAMES betoonde zich ook werkelijk tot het verlangde voorfchot bereid, en de Kardinaal gaf van dit gunstig gevolg weder, langs den gewonen weg, bericht aan de Koningin. Doeh op eens begon Prins ROHAN zich te verwonderen, dat de Koningin, in weerwil van dezen nieuwen dienst, en van den vriendelijken toon in hare brieven, ten aanzien van haar persoonlijk gedrag niets veranderd was; hare houding jegens hem, wanneer hij aan het Hof voor haar verscheen, was gestrenger dan ooit, en hij deed deswege aan de Gravin de bitterste klagten. Deze doortrapte vrouw ondernam het, hem, door een nieuw bedrog, van zijne twijfelingen grondig te genezen. Hij kreeg weldra een briefje van de Koningin, waarin zij zich beklaagde, hem nog niet openlijk de gewenschte bewijzen harer welwillendheid te hebben kunnen geven, maar hem, in vergoeding daarvoor, in een der boschjes van het park van *Versailles*, des avonds tusschen 11 en 12 ure, een onderhoud beloofde. De Gravin, moet men weten, had op de *promenade* van het *Palais-Royal*, te *Parijs*, eene Actrice, D'OLIVA genaamd, opgemerkt, welker gestalte en gelaatstrekken veel gelijkheids met die der Koningin hadden. Men wist haar te beduiden, dat de kleine rol, die zij spelen zoude, aan de wenschen van het Hof te gemoet kwam, terwijl er slechts eene scherts bedoeld werd; en zoo werd de toestemming van eene persoon, die van hare bekoorlijkheden leefde, tegen eene belooning voor geld, spoedig verkregen. Deze Actrice begaf zich derhalve (in het begin van Augustus 1785) in eene huurkoets naar *Versailles*, en hier werd haar het bedoelde boschje aangewezen, 't welk men den Kardinaal te voren insgelijks had aangeduid. De laatste verwachtte het gewenschte uur met een onbeschrijfelijk ongeduld. Op den bepaalden tijd verscheen de gewaande Koningin; zij fluisterde den volkomen misleiden Kardinaal, die haar eerbiedig de hand kuste, toe: „Ik ben over u tevreden; ik heb slechts een oogenblik tijd, om u te spreken. Spoedig zal ik u tot de hoogste gunst verheffen.” — Op hetzelfde oogenblik verhief zich een, door de Gravin met opzet gelast en met de Actrice afgesproken gedruisch, waarop deze haastig zeide: „Daar komen *Madame* en *Madame* D'ARTOIS; ik moet mij verwijderen,” — den Kardinaal eene roos aanbod, en verdween.

Deze gebeurtenis, intusschen, verhaastte de ontkenning.

ROHAN, nu geheel gerustgesteld, drong bij ST. JAMES nog sterker, dan te voren, om geld aan, en deze wendde zich, om, tot betaling van zulk eene aanzienlijke som, te voren de uitdrukkelijke toestemming der Koningin te verkrijgen, tot haren, reeds genoemden, voorlezer, den Abt VERMOND, en den Minister BRETEUIL. De Koningin, door hen van de zaak onderrigt, beschouwde de handelingen des Kardinaals als eene gaauwdieverij, met oogmerk om zich geld te verschaffen, waarbij haar naam misbruikt werd; en wist zij alzoo den Koning te overreden, hem gevangen te zetten en zijn proces te laten opmaken; echter werd er besloten, hem vooraf te hooren.

Den 15 Augustus 1785, toen het geheele Hof in het kabinet des Konings te *Versailles* verzameld was, en ook de Kardinaal zich aldaar in pleeggewaad tegenwoordig bevond, gereed om zijne Majesteit ter misfe te vergezellen, werd hij onverwachts in eene binnenkamer geroepen, waar hij zeer verrast was, ook de Koningin aan te treffen. De Koning vroeg hem terstond, zonder nadere inleiding: wat er gebeurd was met een halsfieraad, hetwelk hij voorgaf voor de Koningin gekocht te hebben. Deze enkele vraag, onder dusdanige omstandigheden gedaan, deed een licht in zijne ziel opgaan. „Sire!” riep de Kardinaal uit, „ik zie te laat, dat ik schandelijk misleid ben;” en, zonder op eene vraag, hem inmiddels door de Koningin gedaan, te antwoorden, voer hij voort, zijne onschuld te bezweren. „Kardinaal!” viel hem de Koning in de rede, „ik vind uwe ontroering over deze onverwachte ontdekking zeer natuurlijk. Wees bedaard, en opdat u noch mijne tegenwoordigheid, noch die der Koningin hinderlijk zij, zoo begeef u in het naaste vertrek, waar gij alleen zult zijn. Daar vindt gij papier, pen en inkt; schrijf alles op, wat gij aangaande de zaak weet, en geef u daartoe den benodigden tijd.” — De Kardinaal gehoorzaamde, schreef omtrent een kwartier uurs, en stelde, toen hij de kamer weder intrad, den Koning een geschrift ter hand. „Ik moet u thans aanzeggen,” zeide daarop de Monarch, „dat gij in verzekerde bewaring zult gesteld worden.” — „Sire!” hernam de Kardinaal, hevig ontroerd, „ik zal mij altijd aan de bevelen van uwe Majesteit onderwerpen; maar bespaar mij den smaad van eene gevangenneming in mijn pleeggewaad en voor de oogen van het gansche Hof!” — „Het moet zoo zijn,” antwoordde LODEWIJK, hem ijlings verlatende. Op

hetzelfde oogenblik gaf de ontbodene Baron VAN BRETEUIL op de galerij, werwaarts zich thans de Kardinaal had begeven, het bevel tot zijne gevangenneming, 't welk door den Majoor van de *Cardes - du - corps*, D'AGOUST, ten uitvoer werd gebragt.

Onder dit geleide, en wel op een' sijd, waarop hij in de kapel had moeten zijn, zag hem een zijner pikeurs uit het slet terugkomen, en maakte daaruit op, dat er iets buitengewoons moest zijn voorgevallen. Hij spoedde zich, zonder zijn voornemen aan iemand te openbaren, naar den stal, liet een paard zadelen, en reed in allerijl naar *Parijs*, waar hij zich terstond liet aanmelden aan het paleis des Kardinaals, met verzoek om tot deszelfs Vicaris, den Abt GEORGET, te worden toegelaten, die, van de gevangenneming des Kardinaals onderrigt, den tijd had, om alle papieren en stukken van eenig belang, en vooral eene roode portefeuille, welke de verdichte briefwisseling met de Koningin bevatte, te bergen. Des namiddags werd de Kardinaal in zijn rijtuig, onder het geleide van den Heer D'AGOUST, naar *Parijs* gebragt; en kort daarop vervoegde de Baron VAN BRETEUIL, in zijn hotel aldaar, zich bij hem, om zijne papieren te verzegelen, en hem de, vroeger vermelde, vermeende volmagt der Koningin, tot aankoop van het halsfieraad voor haar, waarop hij zich beroepen had, af te vorderen, die tegen eene quitantie werd afgeleverd. Na den avondmaaltijd, dien de Kardinaal in gezelschap van den Abt GEORGET en den Majoor D'AGOUST hield, maakte hem de laatste het bevel des Konings bekend, om hem nog dienzelfden avond naar de Bastille over te brengen. Inderdaad kwam de toenmalige Gouverneur derzelve, de bekende ongelukkige Graaf VAN LAUNAY, tegen middernacht, met zijn rijtuig, om hem derwaarts te geleiden.

Insgelijks maakte men zich meester van de Gravin DE LA MOTTE, die zich nog te *Bar - sur - Aube* bevond, van waar zij juist voornemens was zich naar *Engeland* te begeven. Zij werd, te gelijk met CAGLIOSTRO, naar de Bastille gebragt. De Koning legde voor het overige, en men mag dit, ter eere van den ongelukkigen Monarch, niet verzwijgen, eene buitengewone gematigdheid aan den dag, bij het vervolgen dezer belangrijke zaak. Hij stelde den Kardinaal ROHAN de keus voor, om de beslissing over zijn lot aan deszelfs genade, of aan de uitspraak van een Geregts-

hof over te laten, en liet het, toen bij het laatste verkoos, aan hem over, te bepalen, voor welke regtbank hij wilde teregtstaan. De Kardinaal koos het Parlement, en tot zijn' verdediger den Advocaat TARGET. Ook werd hem vergund, de leden zijner familie bij zich te zien; en, in plaats van het hol in een van de torens der Bastille, hetwelk hem de haat des Barons VAN BRETEUIL had toegedacht, werd den Gouverneur door den Koning volmagt gegeven, hem eene kamer in zijne eigene woning in te ruimen. Ondanks deze schijnbare begunstiging, was echter de toestand des Kardinaals, bij den aanvang van het proces, verschrikkeijk. De verklaringen van BÖHMER en ST. JAMES waren stellig in zijn nadeel. De Gravin DE LAMOTTE ontkende alles, en zocht zelfs CAGLIOSTRO als medeplichtige bij den aankoop van het halssteraad en het misbruiken van den naam der Koningin te doen voorkomen. Daarbij kwam het aandringen van den juwelier op betaling der hem verschuldigde som; slechts ter nauwer nood werd deze laatste bevredigd door het voorstel van een' naderen termijn van beraling.

In deze hagchelijke gesteldheid van zaken verscheen bij GEORGEL zekere Abt DE JUNKER, die zijne diensten aanbood, en zekeren Pater LOTH, een *Franciscaner* monnik, die in de nabijheid van de Gravin te *Parijs* gewoond en veel bij haar aan huis verkeerd had, tot getuige aanvoerde. Door dezen vernam men, dat VILLETTE de schrijver der aan de Koningin toegeschrevene briefjes en der volmagt tot den koop was geweest, en dat de Actrice D'OLIVA de rol der Vorstin in het park te *Versailles* gespeeld had; zelfs de huurkoetsier, die haar derwaarts gereden had, werd opgespoord. Te gelijker tijd gelukte het aan GEORGEL's onvermoeide pogingen, den verkoop der diamanten te *Londen* en het beleggen der gelden voor rekening der Gravin te bewijzen. Men maakte zich van de Actrice D'OLIVA te *Brusfel* meester, en van VILLETTE te *Geneve*, werwaarts zij gevlugt waren. Door hunne verklaringen begon zich de chaos dezer helische *intrigue* eindelijk op te klaren.

Tegen Pinksteren van het volgende jaar (1786) was eindelijk dit wijdloopig en zeldzaam proces zoo ver *geïnstrueerd*, dat het Parlement zich tot de uitspraak van het vonnis konde verzamelen. Geheel *Parijs*, ja men mag zeggen

geheel *Frankrijk*, en zelfs *Europa*, had de gespannen aandacht gevestigd op den uitflag eener zaak, in welke een Koning voor de gekwetste eer zijner Gemalin tegen zijnen Groot-Aalmoezenier, Kardinaal en Bischof, als aanklager optrad. Den 31 Mei 1786, om 9 ure des avonds, volgde, na eene laatste zitting van 18 uren, de uitspraak van het vonnis, waarbij de Kardinaal van alle en elke soort van aanklagt geheel werd vrijgesproken. De Gravin DE LA MOTTE werd verwezen tot de straffe van het brandmerk op beide schouders met de letter V (*Voleuse*), en voorts veroordeeld, om het overige harer dagen in *Salpetrière* te worden opgesloten; VILLETTE werd uit het Rijk verbannen, hetwelk CAGLIOSTRO insgelijks verlaten moest, en de Actrice D'OLIVA werd, na de regtspleging, in vrijheid gesteld. Den Baron VAN BRETEUIL werd opgedragen, den Kardinaal bekend te maken, dat hij de Bastille mogt verlaten: nauwelijks was de laatste echter weder in het paleis te Straatsburg teruggekeerd, toen hem zijne ontzetting uit den post van Groot-Aalmoezenier en zijne verbanning naar de abdij *Chaise-Dieu*, in de gebergten van *Auvergne*, werd aangekondigd. Zoo groot de blijdschap was, waarmede in de hoofdstad zijne geregtelijke vrijpraak werd aangehoord, even sterk was de ontevredenheid over dezen maatregel aan het Hof. Intuschen was het toch onmogelijk, dat hij zijnen post behield; en, wat zijne verbanning naar de abdij betrof, had hij dezelve rijkelijk verdiend. De Koningin, slechts gehoor gevende aan het gevoel harer beleedigde eer, was buiten zichzelf over den uitflag van het proces; zij beschouwde de vrijpraak des Kardinaals als eene zegepraal, welke de invloed der groote familiën des Rijks op het Parlement zelve over de Koninklijke waardigheid behaald had; het was haar onmogelijk, zich eenig begrip te vormen, dat zulk een sneed vergrijp niet naar de wet strafbaar was. Hare boezemvriendin, de Hertogin VAN POLIGNAC, moest de onaangename taak op zich nemen, om haar deze uitspraak aan te kondigen; niemand anders durfde dit ondernemen. — Toen de Gravin DE LA MOTTE haar vonnis hoorde, verviel zij in eene onbeschrijfelijke woede, en braakte verwenschingen uit tegen BRETEUIL en de Koningin zelve, waardoor de Voorzitter genoodzaakt was, haar een' doek in den mond te laten steken. Gedurende de terechtstelling zelve bood zij he-

vigen tegenstand, en het gelukte ter naauwernood, haar op den éénen schouder te brandmerken. Onder de verwenschingen, die men van haar hoorde, onderscheidde men deze woorden: „Het is mijne schuld, dat ik dezen smaad lijde; ik had slechts één woord te spreken, en ik wierd gewurgd.”— Deze woorden geven veel stof tot nadenken; en wanneer men daarbij in aanmerking neemt, dat de Gravin DE LA MOTTE uit de gevangenis, naar welke men haar na den afloop ter terechtstelling bragt, reeds na verloop van negen maanden op eene onbegrijpelijke wijze naar Engeland ontvlugte; dat daarna de uitgave harer *Gedenkschriften*, waarmede zij van daar dreigde, door de Hertogin VAN POLI-GNAC, die deswege zelve eene reis moest ondernemen, werd afgekocht; wanneer men, zeggen wij, deze daadzaken in verband beschouwt met die vermoedens waartoe de loop dezer zonderlinge geschiedenis zelve reeds aanleiding had gegeven, dan heeft men een ruim veld tot bedenkelijke gisfingen. — Het uiteinde der Gravin was voor het overige zeer treurig; zij stortte neder uit de derde verdieping van een huis van openbaar vermaak te Londen, waar zij den nacht in ongebondenheid had doorgebracht, en men vond haar des morgens dood op de straat liggen.

De Kardinaal vertrok, onmiddellijk na de beslissing van zijn lot, naar zijne ballingschap in de abdij *Chaife-Dieu*, van waar hij, tot herstel zijner gezondheid, eerst naar *Marmoutier* in *Touraine*, en daarop naar zijne residentie te *Saverne* in den *Elzas* verplaatst werd. In het jaar 1789 verscheen hij, als vertegenwoordiger der Geestelijkheid van het ambt *Hagenau*, in de geconstitueerde nationale vergadering; maar de volksleiders vleiden zich vergeefs; zij meenden namelijk, dat hij, uit haat tegen het Hof, hunne plannen zoude begunstigen; maar hij wees dezelve van de hand. Spoedig daarna dwongen hem de woelingen der Omwenteling, naar zijne bezittingen in *Duitschland* terug te keeren, alwaar hij zich, vooral door zijne weldadigheid, de algemeene achting verwierf, en door de deugden zijns ouderdoms de dwalingen zijner jeugd deed vergeten. Hij stierf te *Ettenheim*, den 17 Februarij 1802.

(*) De Vertaler heeft eene afbeelding, naar het oorspronkelijke, in natuurlijke grootte, gezien van dezen *Collier*, waarin hij ongeveer 625 steenen telde, zeer vele zoo groot als kleine knikkers, en enkele van grootte en gedaante als een duivenei.

BRIEF VAN EEN' DER JONGE EGYPTENAREN, ONLANGS TE PA-
RIJS, IN DE STRAAT CLICHY, AANGEKOMEN, OM EENE BE-
SCHAAFDE EN GELETTERDE OPVOEDING TE ERLANGEN,
AAN ZIJNEN VADER TE DAMIATE.

Wij hebben, mijn zeer geliefde Vader! onder de bescherming van den Profeet, behouden en gezond, het einde onzer reize bereikt. Wees omtrent het laatste gerust: de *Franfche* Doctor, wien men daarmede heeft belast, zegt, dat ik gezond ben; alleen vond hij mijne tint een weinig bruin, en heeft mij een geneesmiddel voorgeschreven, om dezelve te verhelderen. Ik doe alles, wat men van mij wil: ik ben hier om te leeren. De Apotheker van het huis heeft ook, in eene groote metalen buis, iets gebragt, dat ik wel gaarne zou willen weten, wat het was; het is bestemd voor mijn' neef MUSTAPHA. Ik begrijp niet, wat hem dit voorregt heeft doen verwerven; en wij allen hebben verzocht, dat aan elk onzer even veel mogt worden gegeven.

Het gebouw, waar wij ons bevinden, is ruim en zeer gemakkelijk; maar het bevat, ongelukkig, slechts twee putten, ééne pomp en één verlaatbak: ons ontbreekt dus water voor de menigvuldige waschingen, door onzen heiligen Godsdienst voorgeschreven. Men heeft echter in deze behoefte voorzien, en eene overeenkomst getroffen met den Directeur der huisbaden, die ons elken morgen veertig geheele baden zal leveren; en alzoo zal het ligchaam der kinderen van MAHOMED voor alle bezoedeling bewaard blijven.

In dit land drinkt iedereen wijn; men heeft ons denzelfen, zeker uit onachtzaamheid, toegediend, en wij hebben dien nit leergierigheid gedronken. Zal ik het bekennen? dat beviel ons regt goed, en dit vocht, ons door de Wet des Profeets verboden, begon ons onmisbaar te worden; maar gelukkig bemerkte een onzer onderwijzers het gevaar, en hield ons aan den rand des afgronds staande. Hij heeft een verwonderlijk middel uitgedacht, om ons tot de pligten eener strenge vroomheid terug te brengen, door aan onze tafel de *Bourgogne* te doen vervangen door hetgeen men *Surène* noemt. Het gevolg was krachtdadig; wij hebben een' afkeer gekregen van den wijn, en zullen dien in ons gansche leven niet weér drinken. ALLAH!

De Directeur van ons Collegie is een der Leden van het

Instituut, die in *Egypte* geweest zijn. Deze reis is alles, wat hij gedaan heeft, om den titel van Geleerde te verwerven. Diensvolgens zijn wij, die regelregt uit hetzelfde land komen, en hetzelfde zeer wèl kennen, desgelijks jonge Geleerden; en ondertusschen zendt men ons naar *Parijs*, om aldaar onderwezen te worden! Men kan dus in *Frankrijk* al heel gemakkelijk Lid worden van het Instituut. Wat daarvan zij, onze Directeur betoont veel zorg en genegenheid onswaarts. Hij spreekt, zegt men, het Arabisch, en is wel zoo goed, van nu en dan ons tot tolk te willen dienen, ten aanzien van de noodwendigheden des levens. Onlangs waagde ik het, hem, in onze taal, te verzoeken om wat rijst; hij antwoordde mij, dat hij mij verstond, en een oogenblik daarna bragt een bediende mij een servet. Eén van beide moet waar zijn; óf dat ik mij kwalijk heb uitgedrukt, óf dat onze Directeur geen zoo goed *Arabier* is als hij wil schijnen.

In afwachting van het onderwijs, gaan wij wandelen. Wij zijn in de *Champs-Elysées* geweest, en hebben *Tivoli* en het *Palais-Royal* bezigtigd. Geen betooverender verblijf, dan het laatstgenoemde! Het is een uitgebreide *bazar*, waar de rijkdommen der geheele wereld zijn uitgestald. In een' bekoorlijken tuin, wiens bloemen de lucht doen geuren, wiens waterfallen alomme koelte verspreiden, verschijnt, bij het vallen van den avond, een gansche zwerm van jeugdige schoonheden, ongetwijfeld uit een' naburigen *harem* ontsnapt. Geen nijldige sluier dekt hare aantrekkelijkheden; geen wachter beschermt dezelve. Eene van haar zag mij lagchende aan; het was eene *brunette*, nog bevalliger, lieve Vader! dan uwe **KETULBÉ**, welke u drieduizend *sequinen* heeft gekost. Het vuur harer blikken was tot in mijne ziel doorgedrongen: verrukt, bedwelmd volgde ik haar, en stond op het punt van haar mijnen zakdoek toe te werpen; maar..... ik had dien niet meer. Eene voorzigtige hand had zich van denzelfden meester gemaakt, zeker om mij te beletten eene onbezonnenheid te begaan. Om het even, ik zal deze plaats andermaal bezoeken, en de schoone onbekende daar wederzien; en ik smeek u, Vaderlief! wanneer mijne opvoeding voltooid zal zijn, haar voor mij te koopen, bijaldien zij, gelijk ik hoop, te koop is.

Ik moet hier mijnen brief besluiten; men roept mij, om naar de Moskee te gaan: gij moet weten, dat wij er reeds eene hebben, die vrij net en wel is voor eene Moskee, door Ongeloovigen gebouwd. Laat ons hopen, dat de werklieden

zullen verlicht worden door een' straal van ALLAH's heerlijkheid, en dat MAHOMED zich over hen ontferme! Ik zal niet in gebreke blijven, mijn waarde Vader! u datgene mede te deelen; wat mij verder opmerkelijk moge voorkomen. Veel volks komt ons zien: ons Collegie staat des Dingsdags en Donderdags open voor het publiek, even als het Museum en de Menagerie. Men heeft mij verscheidene kleine geschenken gedaan, welke ik gaarne wilde erkennen. Wees zoo goed, en zend mij tot dat einde, met de eerste gelegenheid, twee kokodillen en vijf of zes ratelslangen, welke ik, tot eene gedachtenis, onder mijne beste vrienden wilde ronddeelen.

DE VERLOREN POST.

(Eene echte Anekdote.)

In het jaar 1779, toen de oorlog tusfchen *Engeland* en deszelfs voormalige *Amerikaansche* Koloniën op het felst blaakte, floeg eene afdeeling der *Engelsche* troepen hare legerplaats op aan den oever eener rivier. Men vond hier eene door dé natuur zoo wél versterkte plaats, dat men zich tegen alle overrompeling en krijgslust van den vijand volkomen beveiligd achtte. De *Amerikaansche* oorlog was op sommige plaatsen eer eene foort van jagt, dan een geregelde veldtocht. „Indien gij met te veel kunst te werk gaat,” zeide WASHINGTON, „zoo zult gij niet slagen. Zorgt slechts, dat onder uwe troepen eene goede krijgstucht bewaard blijve, opdat gij, in geval van nood, in stilte den aftogt kunt slaan, of met elkander de doelmatigste middelen beramen tot een' aanval. Zierdaar alles, wat het welzijn des vaderlands van u vordert.”

De *Amerikanen* hadden de *Indianen* in hunne gelederen ingelijfd, en hen zeer geschikt gemaakt tot eene foort van oorlogvoeren, voor welke zij, door hunne wijze van opvoeding en gewoonten, bij uitstek berekend waren. Zij kwamen plotfeling uit hunne digte bosfchen of diepe moerassen te voorschijn, en bragten dagelijks met hunne pijlen of *tomahawks* veel nadeel toe aan het *Engelsche* leger, daar zij derzelver fchildwachten overrompelden, de achterblijvers wegvoerden, en, wanneer er alarm geflagen werd, zich op de vlugt begaven met zulk eene snelheid, dat de beste ruitery hen niet konde volgen, en eene wijkplaats zochten in rotsen, waar men hen niet zonder gevaar kon naderen.

Ten einde zoo veel mogelijk deze foort van oorlog te ontwijken, bij welke meer te verliezen, dan roem te behalen was, had ieder *Engelsch* regiment de partij gekozen, om zijne voorposten tot op een' grooten afstand van de kwartieren uit te zetten, schildwachten verscheidene mijlen ver in de boschen te plaatsen, en rondom het leger scherpe wacht te houden. Een regiment voetvolk was gelegerd aan den zoom eener gemeene weide. Het was dáár geposteerd, ten einde het leger tegen allen aanval te beveiligen. De dienst bij dat regiment was zeer gevaarlijk; want het leed vele verliezen, daar de schildwachten telkens op hunne posten door de *Indianen* overrompeld werden, zonder dat men eenig spoor konde ontdekken van de wijze, waarop zij werden opgeligt, behalve, in enkele gevallen, eenige droppelen bloeds op het gras. Sommigen dachten aan verraad, en grondden zich op den last, aan de schildwachten gegeven, om, ingevalle van overrompeling, hun geweer af te schieten, en op die wijze de hulp der naburige posten in te roepen. Anderen, die hier geen verraad konden vooronderstellen, zagen in de verdwijning der schildwachten een geheim, alleen door tijd of toeval op te klaren.

Op zekeren morgen, terwijl de schildwachten, als naar gewoonte, gedurende den nacht uitgezet waren, kwam de wacht bij zonsopgang een' post aflossen, die op een' aanmerkelijken afstand in het bosch geplaatst was. De schildwacht was er niet meer! Men was zeer verwonderd, ofschoon men er reeds aan gewoon moest zijn. Men plaatste er een' ander' man, en wenschte hem, toen men hem verliet, een beter lot toe. „Zijt niet ongerust,” zeide de soldaat op een' toon van zelfvertrouwen; „ik zal niet deserteren.” Het peloton trok naar de *corps-de-garde* terug.

De schildwachts werden om de vier uren afgelost. Toen nu de wacht, op den bepaalden tijd, den post kwam aflossen, vond zij, tot hare verbazing, den man wederom verdwenen. Men zocht overal in het rond; maar men vond nergens eenig spoor, waar hij kon gebleven zijn. Het werd dus nu dubbel noodzakelijk, dat de post bezet wierd; men liet er weder een' ander' man staan. Intusfchen had het gebeurde, gelijk men ligtelijk kan nagaan, allerlei bijgeloovige en vreesachtige denkbeelden bij de soldaten opgewekt, welke het geheele regiment aantaken. De Kolonel gaf, zoodra hij van het gebeurde kennis kreeg, zijn oogmerk te kennen,

om de wacht te vergezellen, wanneer zij den post zoude gaan aflossen. Ter bepaalder tijd trokken zij gezamenlijk derwaarts en stonden op nieuw niet weinig verbaasd, toen zij den post onbezett vonden.

In deze omstandigheid was de Kolonel in twijfel, of hij op deze plaats eene geheele kompagnie moest uitzetten, dan of hij den post weder moest toevertrouwen aan eene enkele schildwacht. Het was van belang, de reden te weten van het verlies van mannen van beproefde dapperheid en zedelijkheid; en de maatregelen, die men tot dat einde in het werk had gesteld, schenen niet geschikt, om zulks te ontdekken. Het regiment had nu weder drie dappere soldaten verloren, en aan een' vierden zulk een' gewaagden post toe te vertrouwen, was niets minder dan hem aan een' wilsen dood ter prooije te geven. De arme kerel, die thans aan de beurt lag, ofschoon voor het overige een man van veel moeds, beefde van het hoofd tot de voeten. „Ik zal intussehen mijn' pligt doen,” zeide hij tot den Officier: „het moet zoo zijn; maar liever zoude ik mij op eene andere wijze laten van kant maken.”

Ik wil hier niemand op zijn' post zetten tegen zijnen zin,” antwoordde de Kolonel.

Terstond kwam een man uit de gelederen te voorschijn, en bood zich aan, om op schildwacht te staan. Zijn besluit werd algemeen toegejuicht. „Ik zal mij niet levend laten vangen,” zeide hij. „en gij zult in allen gevalle van mij hooren. Bij het minste, dat er gebeurt, bij het minste gedruisch, dat ik hoor, zal ik vuur geven. Bij het gekras van eene raaf, het vallen van een blad, los ik mijn geweer. Gij behoeft dus deswege voor mij niet ongerust, maar slechts op uwe hoede te zijn, om schiefsijk toe te schieten.”

De Kolonel wenschte hem geluk, en prees zijnen moed. Zijne kameraden drukten hem de hand, en verlieten hem met een treurig vaarwel. De kompagnie verwijderde zich zwijgend, en wachtte aan de *corps-de-garde* den uitslag af.

Er was reeds een uur verlopen, en allen luisterden beftendig met een angstig ongeduld, toen men eindelijk een' geweerschoot hoorde vallen. De wacht marcheerde onmiddellijk, even als te voren vergezeld door den Kolonel en eenige der meest ervaren Officieren van het regiment, naar den uitgezeten post. Toen zij op eenigen afstand van denzelfven verwijderd waren, zagen zij de schildwacht hen

naderen, een' man bij de haren met zich slepende. Naderbij gekomen, herkenden zij een' *Indiaan*, dien hij gedood had. Men vroeg hem terstond naar hetgeen hem was wedervaren.

„Ik had u gezegd, Kolonel!” sprak de foldaat, „dat ik, bij het eerste gedruisch, vuur zoude geven, en dat besluit heeft mij het leven gered. Ik had nog niet lang op mijn' post gestaan, toen ik iets hoorde, niet ver van mij af. Ik zag rond, en ontdekte een *Amerikaansch* zwijn, hetwelk, al grazende, hazelnoten scheen te zoeken onder de bladeren. Daar deze dieren hier zeer gemeen zijn, hield ik niet lang op hetzelfde bepaald het oog. Maar, altijd op mijne hoede zijnde tegen een' onverwachten aanval, en niet wetende, wat ik als een' wezenlijken grond van schrik moest beschouwen, achtte ik het, bij eenig nadenken, raadzaam, de oogen op dat dier gevestigd te houden, en alle deszelfs bewegingen in de struiken gade te slaan. Maar het was de tijd nog niet om het sein te geven, en ik vermoedde nog heimelijk verraad van een' anderen kant. Evenwel kwam het mij opmerkelijk voor, dat ik het dier een' omweg zag nemen, om in een digt kreupelbosch te komen, dat achter mijn' post gelegen was. Toen het nu op een' geringen afstand van mij verwijderd was, stond ik op het punt van op hetzelfde aan te leggen; maar mijne kameraden, dacht ik, zouden mij bespotten, indien ik het dier doodde, en daardoor zoo veel beweging veroorzaakte. Ik had reeds besloten om het te laten loopen, toen het het kreupelbosch nabij kwam, en ik in deszelfs gang iets onnatuurlijks meende te bespeuren. Daarop mikte ik, en velde het ter neder; wanneer het een geluid van zich gaf, dat ik voor een menschelijk geluid herkende. Dezen *Indiaan* had ik gedood. Hij had zich zoo digt in die wilde zwijnehschud weten te hullen, zijne handen en voeten waren er zoo wèl in verborgen, dat deze vermomming ook mij gemakkelijk konde bedrogen hebben. Hij was met een mes en een *tomahawk* gewapend.”

De oorzaak der verdwijning van de andere schildwachten was nu tevens opgeklaard.

EENIGE BIJZONDERHEDEN , AANGAANDE TUNIS.

Ik bevond mij op de haven van *Marseille* , en zag een Brigantijn , die zich gereed maakte om naar *Tunis* af te zeilen. Onwillekeurig beving mij de lust , om die stad te bezigtigen , en ik nam de eerste gunstige gelegenheid waar , om mij derwaarts te begeven .

Men stelt zich doorgaans eene reis naar *Barbarije* als een' togt van groot belang voor ; dit is echter zoo niet , en voor weinig kosten ziet men in een kort tijdsbestek vele gedenkteekens , menschen en stranden , die alle onze opmerking verdienen .

Ik heb een bezoek afgelegd bij onzen Consul - generaal , den Heer GUY S , die mij in staat stelde , om volkomen veilig en op eene zeer aangename wijze in dit land te reizen .

De belastingen worden in dit koninkrijk , of , wil men liever , in deze republiek , want de staatsinrigting heeft hier een' gemengden regeringsvorm , geheven door een leger , hetwelk de schatpligtigen tot betaling dwingt , en tweemaal 's jaars de belastingen int van de *Christenen* , *Joden* en *Arabieren* .

Ik heb mij met een dier legers op weg begeven , en ben hierdoor in de gelegenheid geweest , om mij nauwkeurig bekend te maken met de zeden , den grond en deszelfs voortbrengfels , en de gebeurtenissen van dit land . Ik stelde mij niets dan dorre zandwoestijnen voor , en was dus niet weinig verrast , toen ik integendeel bekoorlijke valleijen en zeer schilderachtige landouwen zag . De grond is uit zijn' aard zeer vruchtbaar ; maar de strooptogten der *Bedouïnen* schrikken den landman af , denzelven behoorlijk te bebouwen , en men ziet op de velden bijna niets dan rogge en rijst .

Ik heb het strand bezocht , waar KAREL V aan land stapte , bij gelegenheid van zijnen togt naar *Afrika* . Met aandoening heb ik vertoefd op de plaats , waar de H. LODEWIJK het leven verloor . Ik heb mij , gelijk weleer MARIUS , nedergezet op de bouwvallen van *Carthago* : ik had dezelfde reden niet als hij , om mij in gepeinzen te verdiepen ; ik kon mij echter niet onthouden , mij toe te geven in wijsgeerige bespiegelingen aangaande deze nauwelijks meer zichtbare overblijfselen van de trotsche mededingster van *Rome* . Ik zocht , maar vergeefs , de zuilen van die terras , waar ENEAS aan DIDO zijne rampen verhaalt , en ik konde den

beroemden toren van ALMENAR niet meer beklimmen, dewijl deszelfs trap en het grootste gedeelte der muren verwoest is.

Wanneer men outheden wil zien, die nog meer ongeschonden bewaard zijn gebleven, dan moet men meer binnenwaarts doordringen; en wanneer men, gelijk ik zulks deed, de geldheffende soldaten en de sabelslagen uitdeelende ontvangers volgt, zoo ontdekt men, niet verre van de tenten der *Bedouïnen*, zuilen en andere overblijffelen van *Romeinsche* steden, die sedert lang verwoest zijn.

De *Arabier* legerd zich onder gespannen zeildoek, en heeft geene behoefte aan hechte bouwstoffen; daarom eerbiedigt hij ook de kroonlijsten en kapiteelen der bestaande outheden. Geheel anders is het gesteld in de hedendaagsche steden, waar de huizen en Moskeën vervaardigd zijn met de steenen der aloude gebouwen.

In de oostelijke gedeelten heb ik somtijds van den dorst geleden; het water is in deze luchtstreek eene soort van Godheid, die men aanbidt, en zij, die het durven wagen, het te bezoedelen, worden dadelijk gesteenigd. — De vrouwen zijn bevallig en welgemaakt, hare driften heftig, hare jaloezij gevaarlijk. Maar deze opbruifende levendigheid is van korten duur: zij worden schielijk oud, en, naardien haar geest niet beschaafd is, leiden zij een zeer eentoonig en treurig leven.

Het meer *Faraoun* is bekend door de Geschied- en Reis. beschrijvers, die er zoo dikwijls van gewagen; ik ben langs deszelfs oostelijke zijde gegaan. Het is bijna geheel verdroogd, of liever, het bestaat uit eene zee van fijn en stuwend zand, in hetwelk somtijds geheele karavanen zijn verzwolgen.

Onder de plaatsen, die eene bijzondere opmerking verdienen, behoort *Zerbi*, eene soort van eiland, dat slechts door een zeer eng kanaal van het vaste land gescheiden is. De inwoners zijn zachtzinnig, beminnelijk en werkzaam. Van deze laatste deugd, die hun zoo bijzonder eigen is, had ik wel het eerst mogen spreken; dit zou mij de moeite bespaard hebben, om hunne andere hoedanigheden op te noemen. Hunne nijverheid stelt hen in staat om onbekrompen te leven, en dit heeft gastvrijheid en vrolijkheid ten gevolge, vooral bij de *Mahomedanen*. Op het eiland *Zerbi* lijdt men echter veel door de droogte; maar de dadel-, citroen-

en olijfboom bieden als om strijd hunne saprijke vruchten aan, om den inboorling en den vreemdeling te verkwikken.

Ik heb vergeefs naar den *lotus* gezocht, naar welke plant de Ouden de bewoners dezer streken *Lotophagen* hebben genoemd. Ik heb er geen spoor van ontdekt, en zelfs bemerkt, dat de *Muzelmannen* zich die plant niet meer herinnerden; een bewijs, dat de planten even zeer als de tijden en inrigtingen verdwijnen.

De gehuchten en dorpen zijn hier zeer dicht nevens elkan- der gebouwd; hetgeen mij deed denken aan *Provence* en *Languedoc*. De groote markt is nabij de haven, aan de noord- zijde, en daár is een vrij belangrijke handel in olie, zijde, wollen stoffen, dekens, mantels voor de *Mooren*, shawls voor de vrouwen, en eene menigte andere inlandsche goe- deren en manufacturen.

EENS WEGENS DEN CONSTANTIA - WIJN VAN KAAP
DE GOEDE HOOP.

— De eerste uitstap, dien ik deed, was naar het land- goed *Constantia*, waar de vermaarde wijn van dien naam wast. Op mijnen weg derwaarts had ik een gezigt van het land in den omtrek der Kaapstad, en vond hetzelfde zeer verschiilend van hetgeen ik mij had voorgesteld. In stede van dien gloed der vruchtbaarheid en weligen plantengroei, welke wij in onze gedachten steeds met een keerkringsgewest verbinden, zag ik overal eenen kouden, dorren, kalen bodem, die mij de onvruchtbaarste streken van *Schotland* ten klaarste vertegenwoordigde. Het éénige natuurlijke houtgewas sche- nen schrale dennenboomen te zijn; en de ellendige struiken en het grove gras, welke kariglijk den grond bedekten, we- zen uit, hoe arm de bodem was. De boerderijen op *Con- stantia* zien er even als de overigen uit, hoewel hier alleen de druiven wasfen, aan wier kostelijk sap zij hare vermaard- heid te danken hebben. De bebouwer van de kleinste der- zelveu zeide mij, dat hij de plekken had gekenmerkt, welke deze bijzondere soort voortbragten, en dat wijnstokken, maar weinige voeten van deze lijn geplant, eene geheel verschi- lende en mindere vrucht gaven. Het ware te wenschen, dat men den grond onderzocht; immers de lekkere smaak der *Constantia*-druiven moet alleen aan deze of gene bijzondere

hoedanigheid van denzelfen liggen, daar hier bij geene mogelijkheid aan eenig klimaatsverschil te denken valt. De eigenaar van het kleine *Constantia* is een *Hollander*. Hij bewoont een knap huis op dit zijn goed, dat, hoe klein ook, hem echter een grooter inkomen oplevert, dan mischien een dergelijk stuk lands in gansch *Europa*. Zijn kelder is 140 voet lang, en eene reeks van ontzaggelijk groote vaten, van verschillende wijnlezingen, vullen deszelfs zijden. Hier dronken wij het edele sap in al deszelfs reinheid en volkomenheid; maar het was zoo krachtig, dat ik bezwaarlijk het tweede glas vermogt te legen; en de *Constantia*, welken ik op mijne reis naar *Bombay* dronk, vond ik, in kruidig- en zachtheid, ver beneden dien in den kelder des *Hollanders*. — De éénige andere wijnen, die aan de *Kaap* gewonnen worden, zijn *Madera*, van welken zoo veel naar *Engeland* wordt vervoerd, en de zoogenaamde *Tinto*. De *Madera* heeft alhier een' veel aangenamer smaak dan ergens elders, daar men denzelfen hier onvervalscht kan bekomen.

MERKWAARDIGE DRUKFOUT.

De boekverkooper *ETIENNE*, te *Parijs*, opende in het jaar 1823 eene intekening op een' prachtigen quarto-druk van het gewone Misboek voor den dienst der Roomschkatholijke kerk. Deze onderneming vond vele begunstigers onder de vrome rijken, en de uitgever meende alle redenen te hebben, zich een' gewenschten uitflag daarvan te beloven. Doch nauwelijks had hij de exemplaren aan de intekenaars verzonden, of hij ontving dezelve van tijd tot tijd terug, met bittere klagten over de schandelijke manier, waarop hij dit heilig boek geschonden had. *ETIENNE* stond verbaasd; hij las en herlas het boek van het begin tot het einde, zonder iets te ontdekken, wat de beschuldiging wettigde. Eindelijk zag hij zich gedrongen, door middel van een der *Parijsche* nieuwspapieren, eenige opheldering desaangaande te verzoeken. Het antwoord hierop bestond in eene bloote verwijzing naar bladz. 36 regel 13 van boven, alwaar *ETIENNE* met ontzetting las: „ Ici le prêtre ôtera la culotte.” — Zoo veel vermag de verwisfeling van de letters *a* en *u*.

RUSSISCHE WILLEKEUR.

Aan de tafel eens vermaarden Vorstelijken krijgshelds te *Petersburg* viel het gesprek op een *Russisch* koopman in eene afgelegene provincie, wiens baard zoo lang was, dat dezelve tot over zijnen gordel nederhing. Deze natuurkundige bijzonderheid wekte de nieuwgierigheid eener daar aanwezige Dame; en naauwelijks was de wensch, om dezen swaargebarden man te zien, over hare schoone lippen, of de Vorst zond een bevel aan de Policie, om den koopman te doen herwaarts komen. Zes maanden daarna herinnerde men zich dat gesprek. De Vorst deed onderzoek naar hem, en vernam, dat de man reeds sinds vijf maanden gevangen zat, en nog niets bekennen wilde! Nu werd de bevende grijsaard geroepen, aan de Dame voorgesteld, behoorlijk opgenomen, en — ontlagen. Toen de koopman te huis kwam, vond hij zijne vrouw van angst en kommer gestorven, en zijn ganfche bestaan vernietigd. De Vorst heet — ПОРЕМКИН.

TURKSCHE BARBAARSCHEID.

Men heeft met afgrijzen in de Couranten gelezen, dat, om het getal aan te vullen van 6000 ooren, welke *IBRAHIM*, als zegeteekenen van zijne overwinning te *Misolonghi*, naar *Konstantinopel* wilde zenden, hij vele *Grieken* in de omliggende dorpen de ooren heeft doen afsnijden. Deze ontmenschte daad brengt ons eene dergelijke te binnen, waarvan een *Fransch* reiziger ooggetuige was. Hij begaf zich naar *Konstantinopel* in gezelschap van eenige *Tartaren*, welke belast waren, om eenige hoofden der vijanden, als zegeteekenen, naar den Grooten Heer te brengen. Onderweg werd een der hoofden gemist, en hierover ontstond bij de *Tartaren* geene geringe verlegenheid. Reeds hadden zij hunne oogen op hunnen *Franschen* reisgenoot gevestigd, die zijn lot ook voorzag. Gelukkig voor hem werden de *Tartaren* een' herder ontwaar, die zijne schapen langs den weg deed grazen. Spoedig waren zij van besluit veranderd, grepen den ongelukkigen herder, en — sneden hem het hoofd af, hetwelk in den zak bij de andere werd geworpen!

GRIEKSCHE DAPPERHEID.

Toen den 13 Junij l. l. de Helden van *Misfolonghi*, met den eerbiedwaardigen NOTIS BOZZARIS aan hun hoofd, zich te *Napoli di Romania* gezamenlijk naar Generaal ROCHE, den vertegenwoordiger van het *Fransche* Committé, begaven, om hem eene voorspoedige reis toe te wenschen, zeide de Generaal, in zijne dankbetuiging, gewagende van de verdediging van *Misfolonghi*: „Ik verbeelde mij, in „ulieden te zien de Helden, door HOMERUS bezongen, „de dappersten der dapperen van *Griekenland*.” — „Generaal!” hernam onmiddellijk een der oudste strijders, „de „dappersten zijn bij *Misfolonghi* gebleven.”

LAGE DUNK DES FRANSCHMANS VAN ZIJNE HOOGSTE LETTER-
KUNDIGE VEREENIGING.

„Wat hebben wij, bid ik u, met elkander gemeen?” zeide D'H... tot L....

„Hoegenaamd niets inderdaad, Monseigneur!” was het antwoord: „want gij zijt Akademist, en ik ben Letterkundige.”

DE GESTOLEN DIEF.

Ongelukkige! (zoo sprak de Regter een' voor hem gebragten paardendief aan) hoe durfdet gij u vermeten, op lichtklaren dag en de openbare straat, een paard te stelen? — Ik een paard gestolen! (hernam de dief.) Weet, gestreng Heer! dat in eene nauwe steeg mij een paard in den weg stond. Ik had haast, en wilde het van achteren voortdrijven. „Voorzigtig!” riep eene stem mij toe; „neem u in acht; dat paard schopt!” Langzaam sloop ik zijwaarts, ten einde mijnen weg te vervolgen. „Halt!” riep een karreknecht; „niet te nabij; dat paard bijt!” Wat bleef mij thans over, wilde ik niet geschopt of gebeten worden, dan mij op hetzelfde te plaatsen? Maar nauwelijks zet ik mij in den zadel, of het weerspannige ros neemt den kop tuschen de pooten, en rent over heg en steg, gelijk een vogel door de lucht, veertien mijlen wegs met mij voort. En zoo, gestreng Heer Regter, ben ik hier gekomen. Heb ik nu het paard, of heeft het paard mij gestolen?

M E N G E L W E R K.

VERHANDELING, OVER HET HOOG BELANG VAN TEEK-
KEN- EN SCHILDERKUNST, ALS EEN MIDDEL TER
UITBREIDING EN VERHEFFING VAN HET VÓOR-
REGT DES GEZIGTS.

Door

N. S W A R T.

[Gehouden in 1825, bij de plegtige uitdeeling van Ecreprijs-
zen, in het Instituut voor onderwijs in de Teekenkunde,
opgerigt door de beide Departementen der Maatschap-
pij TOT NUF VAN 'T ALGEMEEN, te *Amsterdam*. (*)]

Het is doorgaans niet het verwonderingwaardige, het is alleen het vreemde en ongewone, dat onze verwondering opwekt. Om deze *vatbaarheid* onzer natuur op de *regte voorwerpen* te rigten, wordt bijzondere opmerkzaamheid en nadenken gevorderd. Dan echter gebeurt het ten opzichte der natuurlijke voorwerpen niet zelden, dat onze verwondering toeneemt, hoe meer gemeenzaamheid met dezelve, en bekendheid met de samenstelling en werking, die zou moeten doen verminderen. Verbeeldt u de wording van den eersten mensch, niet slechts in volwassen toestand, maar teffens met genoegzaam ontwikkelde vermogens; en gewis is geen dichter in staat, de verbazing, de verrukking, de verplettering van zijn geest en hart naar eisch te schetsen. Het ongewone, het nieuwe vereenigt zich bij hem met het inderdaad verwon-

(*) Zoo iemand dit stuk hier en daar te moeilijk voor de kinderlijke bevatting vindt, hij wete, dat het ruim zoo zeer voor de overige toehoorders, de ouders en vrienden der leerlingen, als voor dezen is vervaardigd, die wel bezwaarlijk naar eenig stuk van dusdanige uitgebreidheid aanhoudend zouden blijven luisteren; schoon het bij de voorlezing eenigzins is bekort.

derlijke; en blijft zijn geest levendig op dit stuk, wordt hij niet spoedig moede van bewonderen, niets vreemds meer onderscheidende, omdat alles even vreemd is, dan openen zich voor zijn gevoel dagelijks nieuwe bronnen van al dieper en inniger gewaarwording. Ik wil niet herhalen, wat duizenden vóór mij gezegd hebben, wanneer zij de wonderen der schepping vermeldden, van de planeten in haren geregelden loopkring, tot het vliegje, dat in de lucht gonst; maar *dat* zich deze voorwerpen rondom ons bevinden, op eene bepaalde wijze bestaan, werken en veranderen, het doode zoo wel als het levende, het bewerktuigde als het onbewerktuigde, — wij zien het, maar begrijpen het immers niet. Wij zien het, en wat is dan *zien*? wat is die wonderbare eigenschap, waardoor wij tot alle de gemelde voorwerpen in zulk eene naauwe betrekking staan? Indien er geene duisternis bestond, indien vooral ons oog, even als het oor, de vatbaarheid miste om gefloten te worden, men had ligt aan deze vraag nimmer gedacht; het was dan als een natuurlijk gevolg beschouwd, dat hij, die bestaat, van zelve als verbonden is met al wat rondom hem bestaat. Maar, zoo is het niet gelegen; waar het licht wijkt, daar verdwijnen de zichtbare voorwerpen; waar men het oog fluit, daar snijdt men al de draden af, die ons als van duizend zijden met de wereld verbonden. *Al* de draden, zeg ik? Neen! Er blijven enkele over, of komen in de plaats, die ten deele geschikt zijn, ons nog nader denkbeeld van de dingen buiten ons te doen vormen. Het gevoel, namelijk, doet ons dezelfde voorwerpen, maar op kleiner afstand en met andere eigenschappen, kennen. Doch, wel verre dat onze waardering des anderen zintuigs hierdoor zou verminderen of onze verwondering ophouden, nemen dezelve billijk slechts te meer toe. Ja, de kennis door aanraking, hoe zeer even onoplosfelijk voor den gewonen mensch, zal ligt nog iets zeer natuurlijks aan *hem* toefchijnen, die reeds begint in te zien, dat de aanschouwing iets geheel wonderbaars is. Hier zijn de voorwerpen bij mij;

ik betast ze met mijne gevoelige vingers; derzelver natuurlijke uitwerkselen en de hoedanigheden, waarop die rusten, doen zich van zelve aan mij kennen; maar dáár staan zij verre buiten mijn bereik, en ik leer ze echter, in menig opzigt, beter kennen, dan deze enkel gevoelde.

Ik hoop, M. T., dat ik uwe belangstelling, door deze voordragt, eenigzins zal hebben opgewekt voor de beschouwing eener werkzaamheid van ons dierlijk zamenstel, aan welke wij allen den schoonsten prijs toekennen. Immers ik wilde u spreken *over het hooge belang van Teeken- en Schilderkunst, als een middel ter uitbreiding en verheffing van het voorregt des Gezichts*. En ik meen deze verhandeling niet gepaster te kunnen aanvangen, dan met eenig antwoord op de vraag: *wat is zien?* Ik zeg, *eenig antwoord*, M. H.; want niets is waarachtiger, dan dat geen geschapen geest tot het binnenste der natuur doordringt. De wijsgeer nadert slechts eenige schreden meer tot de waarheid, die zelve voltrekt ontoegankelijk blijft. Doch, hoe verbazend weinig het ook is, wat wij der verborgenheid ontwringen, dit weinige is voor ons van onberekenbare waarde. Het is er omtrent mede gelegen als met het onderzoek van het inwendige onzes aardbols: hoe onnoemelijk klein de afstand ook zij, dien men naar deszelfs middelpunt heeft afgelegd, die dunne korst heeft ons reeds belangrijke uitkomsten opgeleverd. Eene andere opheldering mag men ontleenen van het denkbeeld eens begaafden schrijvers (BAILLY), die de warmte, welke onze aarde stooft en vruchtbaar maakt, zoo ik meen, naauwelijks voor een tiende gedeelte aan de zon, het overige aan eigen inwendig vuur toeschreef, en echter dezen kleinen bijslag genoegzaam achtte, om het onderscheid tusschen zomer en winter, tusschen *Kamschatka* en de *Goudkust* voort te brengen. Van zoo veel belang is ook onze menschelijke wetenschap, hoe onvolkomen. Zoo merkwaardig althans meen ik datgene te mogen achten, wat de natuurkundigen ons omtrent het *zien* leeren, schoon het na dat alles even wonderbaar, even ondoorgrondelijk blijft.

Het is bekend, dat alleen stoffelijke voorwerpen, in de natuurkunde lichamen genoemd, vatbaar zijn om gezien te worden. Deze moeten dus ééne of meer eigenschappen bezitten, op welke die vatbaarheid is gegrond. Drie derzelve komen hierbij bepaaldelijk in aanmerking; te weten, de *ondoordringbaarheid*, de *ijlheid*, en de *aantrekkingskracht*. Door ondoordringbaarheid verstaat men, dat het eene lichaam voor het andere noodwendig moet wijken, en geene twee tegelijk op dezelfde plaats kunnen bestaan; door de ijlheid, of poreusiteit: dat echter geen lichaam de ruimte, door hetzelfde bezet, geheel vervult, maar dat er in hetzelfde immer openingen gevonden worden, in welke andere fijne stoffen kunnen doordringen; aantrekkingskracht, eindelijk, is die hoedanigheid, door welke de stof onderling verkleefd en verbonden blijft: zij betoont zich op velerlei wijze werkzaam, in het kurkje, dat, op het water drijvende, nauwelijks in de nabijheid van een ander foortgelijk komt, of zij naderen elkander en vereenigen zich met snelheid, en in onze aarde, tot welke alles wederkeert, wat niet meer met geweld in de lucht opgeheven wordt, zoo wel de steen, die zijne hem medegedeelde beweging verliest, als het paleis, dat geen steun meer in de vermolmde pijlers vindt; ja, in ons gansche hemelstelsel werkt en regeert deze aantrekkingskracht: de zon, een verbazend uitgebreid en daardoor sterk aantrekkend lichaam, houdt alle de planeten, gelijk onze aarde, door dien invloed geketend, belet haar, in de rigting voort te gaan, welke zij bij heure wording schijnen ontvangen te hebben, en deze draaijen, zichzelve aan haar licht en warmte koesterende, immer om dit groote middelpunt rond. Maar er bestaat, behalve deze algemeene en onverschillige, ook eene bijzondere neiging tusschen verschillende stoffen, welke niet minder belangrijk is voor het bestaan en bepaalde wezen der zichtbare natuur. Men noemt haar de scheikundige verwantschap, en zij is die eigenschap, door welke zekere lichamen zich onderling gaarne vereenigen, en andere volstrekt weigeren te zaam te smolten.

Hoe gemakkelijk b. v. lost men suiker in water op, en hoe onmogelijk valt het, olie of vet daarmede verbonden te houden. Wie weet niet, dat meest alle lichamelijke voorwerpen uit een aantal stoffen bestaan, die de kunst te scheiden en ook wederom te vereenigen weet? — Ik zeg, *de kunst*; doch eigenlijk moest zij zoo niet heeten; het is veel meer bloot de wetenschap, door opmerkzaamheid aan de natuur ontwongen, welke den mensch leert, zoodanige dingen met elkander in aanraking en nauwe vereeniging te brengen, welke geschikt zijn, door scheiden en vereenigen, door ruilen en afstaan van onderscheidene bestanddeelen, geheel nieuwe stoffen, met gansch veranderde eigenschappen, voort te brengen. — Ziet daar, zeggen wij, de eigenschappen der lichamen, op welke de zichtbaarheid ons toeschijnt te berusten.

Doch gij weet tevens, dat het zien onmogelijk is zonder licht. En wat is nu licht? Hoe werkt hetzelfde? Wat hebben wij van deze onmisbare voorwaarde tot het zien toch wel te denken? Wat wij er van weten, is, dat zekere lichamen en zekere omstandigheden dien toestand, welken wij licht noemen, in meerdere of mindere mate en uitgebreidheid te weeg brengen. Vermolmd hout en fommige rottende voorwerpen verspreiden licht, enkele infekten desgelijks, en alwat verbrandt, heeft een' min of meer helderen glans ten onvermijdelijken gevolge. Voornamelijk echter ontvangen wij ons licht van den hemel: met het rijzen en dalen der zon begint en eindigt de dag; met het meerder of minder ombelemmerd gezigt van dien schoonen bol aan het uitspanfel is de dag helder of donker; en wat wij bij den nacht zien, dat hebben wij aan de weërkaatsing van het zonlicht of den invloed van meer verwijderde en foortgelijke lichten aan den hemel (maan en sterren) te danken. Uit dit alles heeft men het besluit opgemaakt, dat het licht zelf als eene zekere fijne stof is te beschouwen, die, even als onderscheidene geurige uitwafelingen, van bepaalde lichamen uitgaat en zich in het ronde verspreidt. Het eerste algemeene uitwerksel **dezer verspreiding op ons gevoel is echter bezwaarlijk te**

noemen. Stelt u voor, dat geene enkele zaak onder het bereik van uw gezigt was, zelfs het uitspanfel en zijn blauwe boog niet; dat uwe oogen onbewegelijk gerigt stonden naar eene oneindige ledigheid: wat zou u dan de dag zijn, tenzij eene wat helderder en blijder kleur, over die oneindigheid verspreid? Maar, nu doen zich de voorheen genoemde eigenschappen der lichamen kennen, in welke ook het licht deelt: de ondoordringbaarheid, waardoor het van vele voorwerpen terugstuit; de ijheid, om welke het andere meer of min indringt; de verwantschap, waardoor het als ontleed wordt, en zijne zelfstandigheid ten deele in het ligchaam ziet opgeslorpt, ten deele teruggegeven. En dit maakt de lichamen zigbaar, het eene duidelijker, het andere minder klaar, het eene dus, het andere zoo gekleurd. Want de kleuren zijn de zamenstellende deelen des lichts, of liever zulk een onvolkomen licht, welks voltooid geheel in het helder wit, in de afwezigheid van eenige met regt zoo genoemde kleur aanschouwelijk is.

Maar, niet ons geheele ligchaam ziet. Het *gevoel* alleen heeft onder alle zintuigen het voorregt ontvangen van over het geheele dierlijke wezen verspreid te zijn. Het oog is het bepaalde werktuig om te zien, Sluit het, zoo helpt u geen licht; open het, en terstond vertoont zich, in plaats van den donkeren Chaos des nachts, de schepping, uit denzelfen opgerezen. Wanneer wij nu dit oog en zijne werking op het licht wat nader beschouwen, dan vinden wij, dat hetzelfde geschikt is, om een groot aantal lichtstralen op te vangen, van alle kanten in hetzelfde vallende, en dus een groot veld aan zijne werking te onderwerpen; en vervolgens zulk eene buiging aan die lichtstralen te geven, dat het genoemde veld oneindige malen wordt verkleind, zonder nogtans eenige verandering of verlies te ondergaan; en dat nu dit verlichte veld met alle zijne daarop bevondene voorwerpen, hunne omtrekken en kleuren, staat afgedrukt op een weeffel van zenuwdraden, die alle deze toestanden en hoedanigheden gevoelen, en de bewustheid daarvan, naar

den aard der zenuwen , tot het algemeene kenvermogen , de ziel of het ik des menschen , overbrengen. Een groot deel van deze gevolgen is zoo duidelijk na te gaan , dat onze werktuigen om het gezigt te versterken , onze vergrootglazen en onze verrekijkers op de kennis dezer uitwerkfelen , de kennis der eigenschappen van het licht zijn gegrond , ja gedeeltelijke namaakfels van het oog zelf. Een ander deel , echter , blijft duister ; en niemand is in staat u te zeggen , waarom gij de voorwerpen , door de gezigtzenuw opgemerkt , juist onder de gedaante van zien , in plaats van voelen , gewaar wordt.

Aldus heb ik gepoogd u eenig oppervlakkig denkbeeld van zien te geven , in zoo verre het op iets meer , dan de bloote ondervinding van elk mensch , berust ; schoon dit weinige gewis meer strekt om de verwondering en weetgierigheid op te wekken , dan wel om die te bevredigen. Doch misfchien bereiken wij , bij alle wereldbeschouwing , wel dan juist het wezenlijke , bereikbaar gestelde oogmerk , wanneer we elkander opmerkzaam maken op de groote werken Gods , en de algemeene verwondering en verbazing daarover , als eene vonk deraanbidding en levende godsvrucht , in de ziele werpen. Wat wij toch verder gaan in dit onderzoek , wat wij meerdere wijsheid en weldadigheid ontdekken ; schoon we altijd stuiten op een laatste geheim , en detmoed de vrucht der diepste geleerdheid zoo wel , als fcherpzinnigheid moet worden.

Wij zullen nu tot het tweede deel onzer verhandeling overgaan , waarin wij u het hooge belang van dit zintuig des gezigts willen leeren kennen. Wij bezitten vijf zintuigen , aan welke alle wij groote verpligting hebben. Hoe bezwarend zou het onderhoud des levens ons vallen , indien de smakelijke spijs en drank dit niet vergoeden ! Hoe veel zouden spijs en drank , ja ook de wandeling in het open veld en de frifche morgenlucht verliezen , indien de reuk niet bestond ! Deze beide , echter , zijn van het minfte belang , om onze kennis te vermeerderen ; zij doen ons de *ligchamen* niet , zij doen ons

slechts ééne bepaalde eigenschap, één uitwerksel van sommige derzelve kennen. Maar de drie overigen zijn als van hooger natuur. Het gevoel doet ons de dingen zelve, van nabij en aan verscheidene kanten, kennen. De vastheid, de rûwheid of gladheid, de omtrek, benevens warmte of koude, ligtheid of zwaarte, worden ons daardoor bekend. Nu weten wij, wat een ligchaam zij; onze gewaarwordingen, onze denkbeelden en begrippen zijn tot in het oneindige vermenigvuldigd, en er is stof voorhanden, om ons verstand nutte werkzaamheid te bieden. Met het gehoor is het anders gelegen; dat brengt zelfs geen bestanddeel tot ons zenuwgestel over, om door hetzelfde verkend te worden. Het is eene bloote trilling van het voorwerp, die eene daaraan beantwoordende golfing in de lucht voortbrengt, welke, door onze gehoordeelen overgenomen, de waarneming eens bepaalden klanks in onze ziel doet ontstaan. Maar deze werking, op welken afstand ook, geheel middellijk voortgebracht, en dus ongeschikt om het voorwerp zelve te doen kennen, wordt toch in het gebruik niet alleen zeer rijk, maar ook zeer geschikt, om juist het inwendigste veler wezens uit te vorschen. De natuur, namelijk, heeft aan meest alle levenden eene stem medege-deeld, door welke zij hunne innerlijkste gewaarwordingen uitdrukken. En de mensch heeft niet slechts eene bron van het aandoenlijkst gevoel in deze stem en allerlei ander geluid ontdekt, wanneer de regelen der toonkunst die besturen; maar bovendien is het vooreerst en vooral op dit vermogen, dat de sprake is gebouwd — die grond van alle beschaving, die band van elke maatschappij, dat kenmerkend voorregt van ons geslacht. Ja, onbeschrijfelijk groot is de waarde van het gehoor. Met alle mogelijke moeite door den daartoe bevoegden man opgeleid, zijn de kennis en het doorzigt van den zonder dit zintuig geboren en nogtans zoo beperkt, dat hij geacht wordt nimmer als volkomen bij zinnen te mogen worden aangemerkt.

En echter zazzelen wij niet, aan het gezigt groote

woordeelen boven allen toe te kennen. Vergelijken wij hetzelfde met het gevoel, welk een uitnemend verschil doet zich hier onmiddellijk voor! Tot op verren afstand nemen wij de zichtbare voorwerpen, in hun geheel of een aantal te gelijk, waar, en verkrijgen juist daardoor de volledigste begrippen met wonderbare snelheid. Hierbij voegen zich de kleuren, de verschietsen, de wijzigingen en afwisselingen van schaduw en licht, het gewemel van duizend levende en levenlooze voorwerpen, die een nooit stilstaand tafereel voor onze oogen uitbreiden. Of nemen wij zelfs het gehoor tot maatstaf: wat bezit hetzelfde, dat het oog niet heeft, of niet op eenige wijze vergoedt? Leert de stein ons menigmaal de inwendige gepeinzen kennen, houding, gedaante en vooral gelaat, van elk dier, teekenen ons niet min duidelijk zijn gevoel en voornemen. Verheft de nachtegaal zijne orgeltoon, om onzen geest te streelen en te verrukken, de velden en de boomen, de bloemen en de insekten, het gevogelte en het gedierte, ja aarde, water en lucht, alles is geschikt om ons te vermaken en tot de zoetste aandoeeningen op te voeren. Tegenover de spraak stellen wij het schrift, dat de mededeeling der gedachten wederom niet min verre uitbreidt, dan het gezigt het gevoel in lengte van bereik overtreft; dat dezelve als onvergankelijk maakt, en eeuwen aan eeuwen, gelijk volken aan volken, vast-snoert. En wil iemand de liefelijkheden van de menschenstem, of zijne kunst, om die te vormen en door maat-geluid te ondersteunen of te vervangen, lofprijzend verheffen, wij verwijzen hem op de bevalligheden van het gelaat, op den indruk van het hemelsch lachje, op de taal van oogen en gebaren, op al de wonderen eener voortchoone en buigzame leest.

Neen, er kan geen twijfel aan de overgrootte voortreffelijkheid van het gezigt bestaan. Dat aantal voorwerpen, die schoonheid, over dezelve verspreid, dat eigenaardige waarnemen derzelve, als 't ware veel volkomener, veel helderder, dan langs eenigen anderen weg, schenkt eene voorkeur aan het oog, welke zijne plaatting

in het midden des gelaats en zijne sierlijke toerusting van zelve schijnen aan te duiden. Spiegel der ziel is zijn naam, daar het tevens als tot venster voor dezelve verstrekt. Ja, wanneer wij eene zaak volkomen begrijpen, of met zekerheid berekenen, dan betuigen wij dezelve te *zien*, en leggen hierdoor het sprekendste getuigenis af voor de hooge waarde van dit zintuig. Dat de blindgeborene, ten aanzien van het verstand, beter te ontwikkelen en tot de volkomenheid toe te vormen is, dan de doofstomme, waag ik niet te beweren. Zeer duister, dunkt mij, moeten noodwendig de denkbeelden zijn, die hij zich van de bestaande dingen vormt. En zijne ongeschiktheid tot bijna alle verrigtingen des levens, ja zelfs om zijn eigen ligchaam te leiden en te besturen, loopt van zelve in het oog; terwijl het rijk der schoonheid, voor zoo verre het op vormen berust en zich eeniglijk in het oog spiegelt, voor hem geheel verloren is.

Ziet daar dan, M. H., den aard zoo wel als de voortreffelijkheid van het zintuig des gezichts met eenige flauwe trekken geschetst en gestaafd. Het behoeft geen antwoord, of de oefening en volmaking, de verfijning en uitbreiding van zulk een vermogen wenschelijk zij te noemen. Even zoo min zal het betwijfeld worden, dat hetzelfde daarvoor, zoo wel als iedere menschelijke aanleg, vatbaar is. Het is zelfs vrij algemeen bekend, dat zee-lieden en alle de zoodanigen, als dagelijks gelegenheid hebben en er belang bij vinden, om van verre te zien en op grooten afstand duidelijk te onderscheiden, het in deze kunst meestal verre brengen; terwijl eenige oplettendheid ten aanzien van werkzaamheden, die het oog met zeer kleine, naarwelijks zichtbare deeltjes bezig houden, ons hetzelfde gewisfelijk zal leeren, schoon dan ook deze inspanning, min natuurlijk en meer vermoeijend, de slooping of slijting van het werktuig eer ten gevolge heeft.

Maar er bestaat een andere weg, om ons tot volkomener genot van het schoonste onzer zinnelijke vermogens op te leiden. Het is de beoefening van Teeken- en Schilderkunst; het is de welbestuurde en dagelijks herhaalde poging, om

de natuurlijke voorwerpen en deelen der zichtbare wereld af te beelden, na te bootfen, voor het oog op doek, papier of paneel over te brengen. Ja, M. T., deze kunst, welke zoo belangrijk is voor de wetenschappen, bedrijven en ondernemingen der menschen; zoo geschikt om onze kennis te vermeerderen, ons vermogen te verheffen; bij natuurgeschiedenis, werktuigkunde en allerlei bouwkunst al even min zijnde te misfen; die onzen smaak streelt, onzer teederheid ten dienste staat, en de edelste gezindheden bij ons opwekt, — deze kunst heeft tevens de strekking, om ons oog oneindig keuriger en sneller in het ontdekken van waarheid en schoonheid te maken. Let slechts op de pogingen eens ongeoeffenden, om iets af te beelden; stelt u daarbij zelfs voor, dat het hem aan de noodige behendigheid niet ontbrak, om lijnen en kleuren naar zijnen wensch te bezigen; wat zal het gevolg zijn? hij zal, misfchien, b. v. een mensch in het afgetrokkene daarstellen, maar zoo als die in de natuur nooit gezien is, noch kan gezien worden; geene werking op het gelaat, geene spanning van eenige spier, geen onderscheid tusschen licht en fchaduw, noch verschil van kleur, naarmate het een of de andere daarop valt; in één woord, eene houten pop, om welke zelfs de minst ervarene, als om eene mislukte proef en dwaze onderneming, lacht. En vanwaar deze misvatting, deze karikatuur of spotprent, in plaats van eene getrouwe afbeelding? Immers omdat de ondernemer niet heeft afgebeeld, wat hij zag; omdat hij niet gelet heeft op hetgeen werkelijk bestond en plaats had; omdat hij slechts heeft gefchetst, wat zijne verbeelding uit verschillende kundigheden had bijeengebragt, als den man, zijn kleed, kleur en gedaante moerende uitmaken. De fchilder, daarentegen, vraagt niet: hoedanig is de mensch, welke is de kleur van zijn kleed, en hoe vertoont zich elk gedeelte, behoorlijk in het licht zijnde geplaatst? Neen; deze kundigheden mogen hem in eenig opzigt van belang zijn, hij ziet slechts, wat zich dadelijk aan hem voordoet, ziet dit van een bepaald standpunt, omdat elke aanschouwer

de zaak op eens slechts van ééne zijde kan zien; wat hij alzoo waarneemt, dat brengt hij op het doek, daarvan slaat hij de minste kleinigheid niet over, en daardoor bereikt hij die misleiding, welke ons, in plaats van spot, bewondering en verrukking ontwingt. Datgene echter, wat hij met zoo vele getrouwheid wenscht af te beelden, bestaat dikwijls slechts voor een oogenblik; met snelheid moet hij het overzien, met juistheid moet hij het opmerken en wel vast in zijn geheugen prenten. En daar dit in de volkomenheid niet wel geschieden kan, zoo wordt het voor hem noodzakelijk, de natuur onophoudelijk waar te nemen, zich hare gewone verschijnselen als vaste regels in het hoofd te brengen, en te allen tijde, als 't ware, alles naauwkeurig te zien. En dit is niet het éénige, gelijk het den kunstenaar niet eeniglijk om het afbeelden van een of ander voorwerp is te doen. Zijne kunst is veeleer schoone kunst, — zijn verlangen, fraaije, grootsche, aandoenlijke beelden voort te brengen. En waar vindt hij die? In de natuur, T. T.! de éénige leermeesteres, het éénige model en de voorraadskuur voor den teekenaar. Maar voor den onachtzamen gaan die voorbeelden verloren; voor den oppervlakkigen beschouwer leveren zij niet meer dan een voorbijgaand genoegen op. Slechts door den beschaafden beoordeelaar en kunstenaar vooral wordt dit gevoel ontleed, en de oorzaken van hetzelfde in de juiste gesteldheid van het opgemerkte zorgvuldig nagegaan. Aldus staat zijn oog immer wijd geopend. Hij leest op bosch en veld al de afwisseling en speling van schaduw en kleuren, op het menschelijk aangezicht al de liefelikheden, schoonheden, uitdrukkingen, veranderingen, welke aandoening en hartstogt er voortbrengen. Hij merkt de standen en zamenvoegingen, de verscheidenheden en tegenwerkingen op, welke het oog streelen of verrassen. En, lettende op het zichtbare alleen, zonder aan het wezen der zaken, aan gevoel of nadere beschouwing te denken, slaagt hij er in, om, op het vlakke doek, hoogfels en diepfels, voorgronden en verschieten te vertoonen, die zelfs de oplettendsten misleiden. Het is wel waar, T. T. 4

dat er hulpmiddelen bestaan, om den kunstenaar in deze nabootsing te gemoet te komen. De kennis van het zamenstel des menschelijken ligchaams, en die der wis- en natuurkundige regelen omtrent het verschiet, steunen, en bewaren hem, om in de navolging niet te misfen. Maar, gelijk de toepassing daarvan door de opmerking is voorafgegaan, die in dezelve niet dan steunfel zocht, zoo blijft deze altijd onontbeerlijk, zal het gewrocht de kleur der natuur wezenlijk vertoonen.

Ziet daar dan het gezigt gefcherpt, het gezigt opgewekt en werkzaam gehouden, het gezigt bijzonder voor het belangrijkste, treffendste en schoonste in de natuurindrukkelijk en vatbaar gemaakt! Mogen wij dit geene verheffing en uitbreiding van deszelfs voorregt heeten? Mogen wij dit niet, wanneer wij tevens op de voortbrengfelen der fchilderkunst letten, die niemand zóó waarden en genieten kan, als de geoefende — als de man, die daarin zoo wel de natuurtooneelen zelve voor oogen heeft, als derzelve kunstige nabootsing hem streelt? Ja, voor hem bloeit het fchoone, het grootfche en verhevene, in de natuur en in de kunst. Waar anderen kortziend voorbijgaan, daar opent zich voor hem een hemel. Moge de wijsgeer in de bepeinzing der waarheid, de navorfcher der natuur in hare wijsheid en weldadigheid zijn verzonken, de kunstenaar zwemt in blanker meer der weelde: het fchoone, dat alles verfiert, vervrolijkt en verheft; het fchoone, dat edel en zuiver tot hemelfche aandoening voert; het fchoone, bij de dieren niet gekend of gewaardeerd, het zichtbaar afbeeldfel van hoogere volmaaktheid, is zijn element, zijn afgeperkt vak, waarin zijne ziel woont.

Dan, niemand late zich door deze uitdrukkingen verleiden, om mij voor een overdreven en partijdig lofredenaar der fchilderkunst te houden. Er zijn misfchien een groot aantal beoefenaars dezer kunst, die van zoodanig uitftekend genot der aanschouwelijke natuur geheel niets weten. Er is geen ding zoo edel en groot, dat men niet op eene flaaffche wijze behandelen, waaromtrent men niet onverfchillig blijven kan, de oogen als 't

ware toefluitende voor de uitmuntendheden, die hetzelfde dagelijks aan ons vertoont. Eene eenzijdige vorming is daarenboven geene vorming van den mensch; en de schilder, die zijnen geest niet geoefend, zijnen omgang niet beschaafd, zijnen smaak niet veredeld heeft, is niet veel meer dan het werktuig, waardoor men een groot tafereel op eene kleinere schaal overbrengt, en dat van deze stijve naäping zijnen naam ontleent. Zonder te willen vorderen, dat één man alles zij; zonder de omstandigheden te vergeten, die dit vaak zoo zeer belemmeren, behoort toch elke kunstenaar daarnaar te streven, dat hij meer dan lijnen en schaduwen kan maken, meer dan juistheid en moeijelijkheid in eene schilderij of teekening kan beoordeelen. Is hij in het algemeen geen man van smaak, dan zal het penfeel alleen hem dit ook geenszins maken. Waar de geest niet werkzaam is, waar hij niet alle krachten oproept, alle hulpmiddelen te baat neemt, daar komt nimmer iets uitnemends tot stand. De natuur heeft alle kunsten en wetenschappen naauw verbonden. En een wezenlijk vernuft gevoelt deze behoefte; hij gevoelt, zonder kunde en beschaving niet te kunnen opstijgen; met poëzij, met geschiedenis, met land- en volkenkennis hand aan hand, streeft hij eerst moedig den steilen berg der Zanggodinnen op.

Doch, ik behoef deze aanmerkingen te minder, daar ik niet zoo zeer tot aanmoediging van het kunstvak spreke, dat bij ons zoo wèl en rijkelijk is bezet, als veeleer om eenige oefening in de kunst bij jonge lieden van beschaafden stand aan te prijzen. Dêrzulken opvoeding mag niet voltooid geacht worden zonder eenige ontwikkeling van dit vermogen, dat welligt juist *hij* het meest behoeft, die er de minste vatbaarheid voor doet kennen. Dit, dunkt mij, vloeit uit het gesprokene blijkbaar voort. God gaf ons het edele gezigt niet tot eenen blooten leiddraad door het eentonige leven. Hij liet de boomen en de struiken niet enkel wasfen, om ons te voeden en te dekken. De kleuren, door Hem over de schepping verspreid, zijn niet slechts merken en grenzen, om

de veelvuldige zaken te onderscheiden. En al de scheidfelen, die daar woelen op aarde en in de lucht; al de bloemen, die daar prijken op vlakke en heuvel en dal; al de majestueuze vertooningen, die hemelhooge bergen, met hunne breede schaduwen, maken, zijn niet te vergeefs met zoo kunstige verscheidenheid en gloed en luister toegerust. Dit zou eene regt dierlijke denkwijze zijn, op eten en rusten, op gemak en lagen wellust maar alleen gerigt. Neen! tot hooger genot, tot bewondering en verrukking, tot aanbidding en vreugde, tot werkzaam streven naar geestelijk goed en navolging Gods zijn wij in dit paradijs geplaatst. Wie het verliest, die verliest het door eigene schuld. Wie zijn genot slechts langs ééne weg zoekt, den verboden weg van traagheid of overdaad, die moet welhaast zijne naaktheid ontdekken, en de dood zetelt in zijn hart. Jongelingen! luistert niet naar de slang, welke u dien weg als vermakelijk of zelfs vereerend affchildert. Luistert naar haar niet, welke gedaante zij ook aanneme, om u in hare strikken te doen vallen. Zegt nimmer: waartoe deze moeite? wat behoef ik zoodanige bekwaamheid? Werkzaamheid en bekwaamheid zijn de rijkste bronnen van vreugde in het leven. Wie niet werkt, is ongelukkig; wie oud wordt, zonder bekwaamheden te vergaren, is zichzelf en anderen ten last. Elk vermogen te oefenen, is inzonderheid het voorregt van den hooger stand, die zonder dit noch wenschelijk noch achtungwaardig is. En maar weinige vermogens zijn zoo rijk in genot, als het vermogen van oog en hand, om de schepping Gods na te bootsen. Bevljigt u dan daarop, Geliefden! en de eere zal zich bij het geluk, de rijkdom van genot bij de voortreffelijkheid voegen.

EENIGE OPMERKINGEN VAN EENEN NEDERLANDER
WEGENS HET HERTOGDOM NASSAU EN DEN
NEDERRHIJN.

Het wordt sinds eenigen tijd, ook bij onze Landgenooten, al meer en meer gebruikelijk, den schoonen *Rhijn*, onzen vaderlandschen hoofdstroom, in zijne liefelijkste gedeelten te bezoeken, en bij die gelegenheid ook het aan geneeskrachtige wateren en schoonheden der Natuur zoo rijke gebied van *Nassau* te beschouwen. Een *Nederlander*, die dezen zomer dien uitstap gedaan heeft, meent aan de Reizigers, die lust tot dit tóertje gevoelen, en misschien ook aan anderen, geenen ondiensdienst te doen, met hem eenige zijner opmerkingen mede te deelen.

Om niet tweemaal denzelfden weg te bereizen, gaat men doorgaans te *Koblentz* over den *Rhijn*, bezoekt op den regteroever de baden, en keert te land of te water door het *Rheingau* terug, zakt den *Rhijn* van *Bingen* tot *Koblentz* of *Bonn* weder af, en gaat verder te land, daar de *Rhijn*, wanneer men afscheid genomen heeft van het *Zeyengebergte*, alle zijne schilderachtige partijen verliest, en door een vlak land stroomt, aan het onze volkomen gelijk, waar slechts, aan den ingang van *Nederland*, de *Kleefsche*, *Eltens* en *Hoenderbergen* nog voor een oogenblik de herinnering aan de voormalige grootfche tooneelen, hoewel flauw, doen herleven.

Koblentz, een zeer gewigtig punt, zoo wel in de Aardrijks- als Krijgskunde, ontleent haren *Latijnschen* naam *Confluentia* van den zaamenloop des *Rhijns* en der *Moezel*. De laatste, in *Frankrijk* ontspringende, die ons grondgebied in het *Luxemburgsche* zoomt, wordt in *Duitschland* tusfchen een gebergte ingeklemd, hetwelk haar tallooze kronkelingen doet aannemen, daardoor haar bedde vernauwt, en ongemeen vele schoonheden aan de liefhebbers der grootfche Natuur biedt. Bij *Koblentz* uit deze kluisters ontslagen, vloeit zij, in eene breede bedding, over welke eene fchoone brug geleidt, in den *Rhijn*. De

wijn, die aan hare boorden groeit, is thans, nu *Pruisfen* op alle vreemde, en dus ook op de *Nasfausche Rhijnfche* wijnen zware belastingen gelegd heeft, in *Rhijn-Pruisfen*, of het Groothertogdom van den *Nederrhijn*, de algemene drank geworden, en wordt ook sinds dien tijd zeer veredeld. Het bekende versje van KLEIST:

*Moselwein, der Sorgenbrecher,
Schafft gesundes Blut, enz.*

wordt nog door de ondervinding volkomen bewaarheid. Deze ligging geeft der stad goede gelegenheid tot den handel op twee Rivieren, hetwelk haar onder de *Fransche* heerschappij, en tegenwoordig, na het gemis der Residentie van den Keurvorst van *Trier*, nog genoegzame middelen van bestaan verschaft. Dezelfde ligging maakt haar tot een belangrijk punt van verdediging; maar zij zelve kan geen tegenstand bieden, daar zij volmaakt bestreken wordt door de tegenoverliggende vesting *Ehrenbreitstein*. Tegenwoordig, nu beide deze punten te zamen onder *Pruisfen* behooren, heeft men, volgens het nieuwere stelsel van Vestingbouwkunde, *Koblentz* met geene hooge wallen en bolwerken, maar met vier verschanfingen, wier batterijen aan elkander beantwoorden, versterkt, namelijk: 1) *Ehrenbreitstein*, aan den regter *Rhijn*-oever; 2) Fort *Wellington*, te voren *Marceau*, aan den linker of *Koblentzer*-oever, ten noorden der stad en der *Mozel*, eene zeer groote verschanfing; 3) Fort *Keizer Frans*, in dezelfde rigting, veel kleiner dan het vorige; 4) Fort *Keizer Alexander*, of de *Karthause*, achter *Koblentz*, in het begin van het westelijke gebergte. *Koblentz* is daardoor in zijn geheel mischien de gewigtigste vesting van *Pruisfen* aan den *Nederrhijn*.

Ehrenbreitstein vertoont zich aan de overzijde reeds, wanneer men hetzij van *Bonn* of van *Mentz* komt, op een' geruimen afstand als een statige tafelberg, die bijna lijnrecht naar boven gaat, behalve een slingerpad, van alle kanten door het gesluis bestreken. Van onderen is het

zoogenoemde *Helfenstein*, voorheen naar een adellijk geslacht van dien naam, aan 't welk het toebehoorde, zoo geheeten, maar welks naam de *Pruisen* tegenwoordig, met regt, op de *ondersteuning* toepassen, die *Helfenstein* der hoofdvesting toebrengt. Het hoogste punt van *Ehrenbreitstein*, van al het benoodigde voorzien, is zoo ingerigt, dat het, ook wanneer *Helfenstein* en het benedengedeelte reeds over mogt zijn, nog lang tegenstand kan bieden. De geheele vesting is voor bommen beveiligd (tot *casematten* ingerigt), de rots steil en ontoegankelijk, de magazijnen, hospitalen enz. wèl voorzien, en er is een zeer diepe put, die het noodige water verschaft; de Kommandant heeft een' tuin in de rots aangelegd: kortom, de vesting is nauwelijks door geweld, en niet dan in een zeer langdurig beleg door honger te dwingen. Het gezigt van daar op *Koblentz*, de twee Rivieren, den driehoek tuschen dezelve met de *Karthause*, van achteren en ter zijde op het *Taunus*-gebergte en *Neuwied*, is alerbekoorlijkst. Naar mijn gevoel is echter het uitzigt op de *Karthause* nog schooner. Hier ziet men beide *Koblentz* en *Ehrenbreitstein*, den *Rhijn* en de *Moezel* als zilveren strepen, den afgelegenen *Hundsrück*, het gebergte der *Moezel*, den mond der *Lahn*, enz.

De weg tuschen *Koblentz* en *Ems* op den rechter *Rhijn*-oever gaat achter *Ehrenbreitstein* om. Bij de intrede in het *Taunus*-gebergte vertoont zich een heerlijk punt, het *Rhijndal*, en eene menigte bloeiende steden en dorpen. (*Koblentz* schuilt achter de bergen.) Oostwaarts gaat de weg al meer en meer bergop. Wij bereikten een heerlijk dal met geboomte, en, daar de oogst juist gemaaid was, met korenschoven verfierd, en met bergen als een *Amphitheater* omringd, die met bouwland van allerlei aard als eene staalkaart prijken; van achteren rijst een bergkegel uit het dal op, om welchen de weg heenlingert. Het schilderachtige van dit oord werd nog verhoogd door een' wagen in de diepte, met osfen getrokken, — een gebruik in deze landen, waar de paarden zeldzaam schijnen te zijn. Thans bereikt men de grenzen van het Hertogdom *Nassau*

Dit land, thans een onregelmatige vierhoek tusschen den *Rhijn*, den *Main*, *Frankfort*, *Hessen* en de *Lahn*, (doch ook gedeeltelijk ten noorden dier Rivier gelegen) behoorde eertijds slechts ten deele aan dat Huis, hetwelk daarentegen meer noordwaarts andere bezittingen (*Dillenburg*, *Diets*, *Hadamar* en *Siegen*) bezat, die thans aan *Pruisen* zijn afgetaan. De tegenwoordig regerende Vorst, van de *Walramsche* linie (*Nasau-Weilburg*), bezit nu een aaneengechakeld, zeer bergachtig land, waarvan alleen het zuidelijke gedeelte, het verrukkelijke *Rheingau*, aan den oever der hoofdrivier vlak is. Daarentegen bezitten de berglanden een' overvloed van *minerale* wateren, die door geheel *Europa* en zelfs naar andere werelddeelen verzonden worden, zoo als *Selters*, *Fachinger*, *Geilnauer*, en die, in grootere hoeveelheid opwellende, gelegenheid geven tot baden, zoo als te *Ems*, *Schwalbach*, *Schlangenbad* en *Wisbaden*; doch anders is het gebergte niet bijzonder vruchtbaar.

Ems ligt in een dal aan de *Lahn*, eene hier vooral zeer smalle rivier, die men in zeer drooge zomers, op sommige plaatsen, zoo het schijnt, met een' stok zou kunnen overspringen. Tegenover dezelve verrijst een vrij hooge berg met geboomte. Deze badplaats is wegens hare geneeskrachtige wateren zeer beroemd, zoodat dezelve in den zomer van 1826 onder anderen door de Erfgroot-hertogin van *Weimar* (eene Zuster des Keizers van *Rusland*) en de Hertogin van *Ragusa* bezocht werden. Ook is de inrigting van het badhuis zeer fraai en gemakkelijk; er zijn vele winkels van allerlei artikelen van weelde, eene leesbibliotheek voor de badgasten, enz. Doch de wandelingen zijn beperkt en, mijns inziens, niet vrij van eentoonigheid, althans met andere badplaatsen vergeleken.

Van *Ems* geleidt een fraaije weg langs de *Lahn* naar de stad *Nasau*, boven welke, op een' hoogen, digtbe-groeyden berg, zich het kasteel van dien naam statig verheft. Deze burg is het Stamhuis van dat wereldbe-roemde geslacht, hetwelk eenen Keizer aan het *Duitsche*

Rijk, en, wat veel meer zegt, eene reeks van heldhaftige bevrijders en beschermers aan het magtigste Gemeenebest van Nieuw-*Europa* geschonken heeft. Dit Huis verdeelde zich reeds vroeg in de twee stammen van OTTO en WALRAM. Uit den eersten kwam het *eerste* Huis van *Nassau-Oranje* voort, waarvan WILLEM I het Prinsdom *Oranje* van zijnen neef RENÉ VAN CHÂLONS erfde en den *Staat der Vereenigde Nederlanden* stichtte, en WILLEM III in 1702 zonder kinderen stierf. Dit Huis werd ook wel dat van *Dillenburg*, naar de hoofdstad zijner *Duitsche* Staten, genoemd. Als erfgenaam van hetzelfde, deed eensdeels de Koning van *Pruisen*, anderdeels, volgens Testament van Prins WILLEM III, de tak van *Nassau-Dietz*, mede uit den stam van OTTO ontsproten, zich gelden. Deze tak, afkomstig van JAN den Ouden, broeder van WILLEM I en stichter der *Unie van Utrecht*, en door de vrouwen ook van den *Vader des Vaderlands*, werd dus het *tweede* Huis van *Oranje-Nassau*, hetwelk thans met zoo veel roem de Kroon der *Nederlanden* draagt. — De tak van WALRAM verdeelde zich mede in tweeën: *Nassau-Ufingen* en *Weilburg*. De eerste bekwam in 1806, bij de stichting van het *Rhijn*-verbond door NAPOLEON, den Hertogstitel, die tegenwoordig, na het uitsterven van den *Ufingchen* tak, op *Weilburg* is overgegaan, zoo wel als de groote vermeerdering van grondgebied, daarbij verkregen.

Alle deze herinneringen brengt men zich, bij het beklimmen van dezen ouden burg, voor den geest. Dit beklimmen geschiedt in het eerst zeer gemakkelijk en door hoog geboomte, tot men het kasteel *Stein*, omtrent op de helft van den berg, heeft bereikt. De Heer van dit slot, in de Geschiedenis van *Frankrijks* overmagt in *Duitschland* zoo vermaard wegens zijnen heldhaftigen tegenstand, en den woedenden haat, waarmede NAPOLEON hem vereerde, heeft hier eenige zeer gemakkelijke kamers doen inrigten, met eene kleine doch uitgelezene boekerij voorzien. Van buiten nogtans vertoont

dit slot ook eene *ruïne*. Van hier wordt het geboomte allengs lager en de weg steiler; doch vele bankjes geven goede rustplaatsen. De *ruïne* van *Nasfau* is nog vrij wel bewaard; men ziet nog den omtrek van de Ridderzaal, en een' zeer goeden ouden toren, naar welks top een trap geleidt. Het uitzigt is hier echter niet zoo uitgetrekt, als de hoogte (althans 1000 voet boven de zee) zou doen verwachten, daar het slot door eene menigte mede vrij hooge bergen omringd is, over welke men slechts op eenige punten kan heenzien. Aan den eenen kant drijft een riviertje eenen watermolen, hetwelk, van deze hoogte af gehoord, een zeer eigenaardig geluid geeft. Doch, verre af gezien, ligt de berg en de *ruïne* van *Nasfau* verrukkelijk.

De weg van *Nasfau* naar *Langenschwalbach*, over de armoedige plaatsjes *Singhofen*, *Holzhausen* en *Kemel*, (niet met eene bogt over *Nastätten*, zoo als op de anders vrij goede *Rhijn*-kaart, te *Heidelberg* bij ENGELMAN, geteckend staat) heeft niet veel bekoorlijks. De weg is voor rijtuig zeer slecht, gaat telkens op en neder, en vertoont toch geene bekoorlijke natuurtooneelen, dan hier en daar fraaije boschen. Des te treffender is het gezigt op het dal van *Langenschwalbach*. Hier moet de Reiziger, uit hoofde der steile helling, uit den wagen stappen en een kwartier uurs te voet gaan, hetwelk ook te beter gelegenheid geeft tot een overzigt van het bekoorlijke *Schwalbach*. Met regt draagt deze stad den bijnaam van *Lang*, daar zij als 't ware twee afzonderlijke *masfa's* van woningen uitnaakt, (*Ober- en Niederschwalbach*) door eene lange straat vereenigd. Belangrijk is het gezigt der bron, waar, vooral des morgens, de vrouwen hare kruiken gaan vullen, zoo als aan de putten ten tijde der Aartsvaders; er is eene wandeling met hoog geboomte aan de zijde van een' berg, eene andere, in een' meer stijven vorm, met overwelfde prieelen, in den smaak van LENOËTRE, en eene fraaije zoogenaamde *Koerzaal* (vereinigingspunt der badgasten.) De *Brodelwiel*, de *Linden-*, *Wijn-* en *Staalbron* zijn de voornaam-

fte *minerale* wateren, en de overvloed daarvan is hier bijzonder groot. In den omtrek van *Schwalbach* zijn vele verwoeste Ridderburgen, *Adolphseck*, *Hohenstein*, *Greifenstein*, *Kattenelburg*, enz. alwaar deze oude Ridders, die doorgaans tegelijk Roovers waren, veiligheid zoo wel als gelegenheid tot bespieden en plunderen der voorbijgangers vonden. — Onder de logementen te *Schwalbach* is de *gouden bron*, tevens het posthuis, op den hoek der plaats, met een uitzigt op de bron, goed, maar niet goedkoop.

Den weg van *Schwalbach* naar *Wisbaden* kan men nemen, hetzij over *Schlangenbad* (hetwelk een paar uren om is), hetzij over den *hoogen wortel*. Neemt men den laatsten (zoo als met den Schrijver van dit opstel het geval was), zoo mist men eene niet onbelangrijke badplaats, maar heeft daarentegen een der verrukkelijkste uitzigten. Dit is de reeds genoemde *hooge wortel* (*Hohe Wurzel*), een hooge berg, van waar zich een blik in het *Rhijndal* opent, die te aangener is door het geheel verrassende en onverwachte. Daar ziet men, bijhelder weder, *Mentz*, (zelfs, zoo als ooggetuigen verhalen, met een sterk gezigt, de streek tot *Mannheim* toe) *Biberich* en het geheele verrukkelijke *Rheingau*, met den zilveren *Rhijn*-stroom, als eene kaart voor zich liggen. Het is een ééning genot, waarvan de herinnering zich niet ligt verliest, te minder, daar men dat zelfde uitzigt naderhand op de *Plette* en te *Biberich* nog meermalen, hoewel dan niet zoo uitgebreid, kan genieten. Doch *thans* duurt het slechts een oogenblik, gelijk die schoone, maar helaas! al te vlugtige tijdstippen in het menschelijk leven, wanneer men over de bergen van zwarigheden, zorgen en bange vooruitzigten, die dit leven veeltijds omheinen en beperken, eenen onbenevelden blik in de zalige gewesten kan slaan, waar alles harmonie en vreugde en zaligheid is.

Van *Schwalbach* tot *Wisbaden* vindt men niet één dorp, nauwelijks een huis. Behalve het genoemde punt heerscht hier dezelfde eentonige, berg- en boschachtige streek,

als tusfchen *Schwalbach* en *Nasfau*. Maar in de nabijheid van *Wisbaden* verandert alles van gedaante, en kondigt de nabijheid aan eener fchoone, bloeiende badplaats. Wilde men *Ems*, *Schwalbach* en *Wisbaden* naar de *uiterlijke* voortreffelijkheid oordeelen, (over de *inwendige* harer wateren moge de Geneesheer befliften), zoo ftaat zekerlijk *Ems* in den eerften, *Schwalbach* in den tweeden, en *Wisbaden* in den derden trap van vergelijking. Bevalligheid en fomtijds pracht en luister kenfchetfen deze betooverend fchoone badplaats, die alles in zich vereenigt, wat het leven kan vervrolijken; eene fchoone Natuur, (zij ligt op de helling van een' berg en in een dal, en is van aangename wandelingen omringd) middelen tot herftelling der vervallene gezondheid door 14 warme en 2 koude gezondheidsbronnen (ééne bron borrelt kokend heet uit den grond, 151 gr. *Fahrenhät*), uitgelezen gezelfchap, niet alleen van zulken, die hier hunne gezondheid, maar ook die er uitfpanning zoeken; eene *Koerzaal*, zoo als misfehien geene badplaats ter wereld bezit, met *Korinthifche* zuilen van inlandsch marmer, en tusfchen de niften afgietfels in gips der fchoonfte beelden, als den *Apollo* van *Belvedere*, de *Venus* van *Medicis*, een' *Bacchus*, eene *Hebe*, enz. Verder bevat dit gebouw, of de voortzetting van deze zaal, ruimte voor eene menigte goederen, die ten verkoop voor de badgasten ten toon gefield worden. Tegenover deze zaal is het prachtige logement *de vier Jaargetijden*, met 120 kamers, waar men in zilver bediend wordt, en 55 bedienden den vreemdeling opwachten. Een ander min prachtig verblijf, het *Posthuis*, bezit ook eene zeer fchoone zaal en een' tuin met fraaije gezigten. De wandeling naar de *Koerzaal* uit *Wisbaden* (*de nieuwe aanleg*) is voortreffelijk. Een nieuw gebouwd vorftelijk huis op eene hoogte, met een' tuin voorzien, waarin men vrij kan wandelen, en 't welk nog fteeds verfraaid wordt, geeft een heerlijk uitzigt over de omliggende bergen. Nog heeft men de *Fafanerie* (de faizantenplaats) in een dal, enz. *Wisbaden*, hoe *modern* ook van voorkomen, is eene zeer oude plaats, die

onder den naam van *Aquae Mattiacae* reeds bij de *Romeinen* bekend was, waarvan men nog vele overblijffels gevonden heeft. Onder de *Salische Franken* heette zij *Wisbadum*.

Van *Wisbaden* tot *Biberich* is slechts een uurtje. Eerst komt men door een' schoonen aanleg, en weldra, bij het dorp *Mosbach*, aan den vorstelijken tuin, die 150 morgen groot is, en altijd vrijelijk voor iedereen openstaat. Bij *Mosbach* staat in denzelfven een oude, doch in den *antieken* trant vernieuwde toren met oude ridderbeelden, enz. uit het gewezen klooster *Eberbach*. Het belangrijkste nogtans is het uitzigt boven op den burg, waar *Mentz* en het oostelijke *Rheingau* zich met de rivier zeer duidelijk aan het oog vertoonen. Achter den faizantenhof is nu de *grootte tuin* met breede lanen van hooge kastanjeboomen, eene oranjerie enz. Het vorstelijk paleis van den Hertog van *Nassau* aan den *Rhijn*, waar het gezigt mede allervoortreffelijkst is, staat, door eene zeldzame vriendelijkheid des eigenaars, *altijd* ter bezigtiging voor vreemden open. Bevindt de Hertog zich op dat oogeblik aldaar, zoo verlaat hij het slot!

Thans is men in het heerlijke *Rheingau*, een gewest, hetwelk te voren aan den Keurvorst van *Mentz* behoorde, doch na de slooping van dat geestelijke Regtsgebied aan *Nassau* kwam. Zoo dor en eenzaam de streken tusschen *Nassau* en *Schwalbach* zijn, zoo welbebouwd en sterkbewoond zijn *hier* de oevers des *Rhijns*. Men zou zich echter vergisfen, indien men, met sommigen, deze heerlijke streek voor enkel wijnland aanzag. Het oostelijkste gedeelte tusschen *Biberich* en *Ellfeld* heeft zelfs, aan de oevers der Rivier, zeer weinig wijnbouw, maar daarentegen veel korenland en vruchtboomen tusschen de akkers. Het gebergte wijkt aan wederzijden van de Rivier af, en laat eene vruchtbare vlakte tusschen beide, doch nadert allengs meer tot de oevers. Dit land heeft talrijke dorpen en steedjes, dicht bij elkander; *Schierstein*, *Niederwaluf*, het stadje *Effeld*, *Erbach*, *Hattenheim*, *Östlich*, *Mittelheim* en *Winkel*. Achter *Erbach* beginnen eerst de

wijngaarden meer algemeen te worden; bij *Hattenheim* en *Elstrich* verdeelt zich de *Rhijn* in drie armen, dietwee vrij groote eilanden omhelzen. Het vaarwáter wordt dus zeer smal, en de oever dicht aan den vloed is met wilgenbosfchen bezet, terwijl ook de bergen op een' tamelijken afstand zijn, zoodat, indien men geen' wijn zag groeijen, het oord wel iets van een *Hollandsch* landschap in de nabijheid van een onzer vele riviertjes zou hebben. De stadjes en dorpen dragen echter geene sporen van bijzondere welvaart; de huizen zijn van houten latten met tusschenvakken, die mede met hout of klei opgevuld worden. Ten bewijze, hoe armoedig hier de wijngaardeniers zijn, dient de bijzonderheid, dat de *gemeenten* den te veldte staanden wijnoogst hebben moeten verbinden, om duigen en vaten voor dien oogst in 1826, welke een bijzonder rijkelijk gewas beloofde, ten behoeve van den landman te bekomen.

(Het vervolg en slot hierna.)

NASCHRIFT OP DE PROEVE VAN TAALKUNDIGE OPMERKINGEN EN
BEDENKINGEN; BENEVENS EEN WOORD VOOR DEN HEER

A. DE JAGER.

De bovengenoemde *Praeve* enz. (zie de *Letteroeff.* dezes jaars, No. VII, bl. 326—335) bevat, onder anderen, een *staaltje van de Graaffschapsche landtaal*, waarbij eene noot had behooren gevoegd te worden, ter voorkoming van misverstand en ongunstige beoordeeling. Het verzuim van zulk een noodig bijvoegfel speet mij weldra, en doet het nu des te meer, daar een achtlingwaardig vriend mij, dezer dagen, te kennen gaf, dat het bedoelde staaltje, hoe karakteristiek anders ook, hem niet behaagd had. Mogelijk zijn er ook nog anderen, die dat stuk uit een mingunstig oogpunt beschouwen. Hierdoor zie ik mij dan dubbel gedrongen tot de openlijke verklaring: a) Dat het bijgebragte staaltje (hoezeer niet een enkel woord bevattende, 't welk niet in dit oord gebezigd wordt (*)) geenszins, in alle deszelfs deelen, on-

(*) Echter zijn eenige woorden niet naauwkeurig uitgedrukt, b. v. *voor*, *heef*, *gekommén*, *gehad*. Dit moet zijn: *veur*, *hef*, *'ckommen*, *ehad*.

bepaald toepasselijk is op de taal van *alle* Graaffchapsche landbewoners; want schier elke plaats heeft hare eigene spraakbijzonderheden, en eene onderscheidene mate van beschaving. b) Dat ik, veel minder, mijne eigene gemeente heb willen ten toon stellen, als zóó bijzonder lomp sprekende. Zoo iets zou, toch, eene zeer laakbare miskennis zijn van hare toenemende beschaving, en van de achting, welke dezelve mij toedraagt. c) Maar, dat ik het niet ongepast heb gerekend, bij de medegedeelde proeve van *gewestelijke* verscheidenheid in de uitspraak en bewoordingen, ook te voegen een staaltje van de *Graaffchapsche landtaal*, inzonderheid — wat vooral de lompste woorden betreft — bij de *onbeschaafden*, hoedanigen er ook in de overige deelen van ons Land gevonden worden.

Wel verre van de Graaffchapsche landtaal allezins te veroordeelen, heb ik daarin zelfs onderscheidene trekken van nauwkeurigheid mogen opmerken, waarvan menige beschaafde Nederlander welligt nog zou kunnen leeren; b. v.

1. Het onderscheid in de uitspraak van *ij* en *ei* (in *lijden* en *leiden*, *rijzen* en *reizen*, *mij* en *Mei*-maand enz.) is hier altijd zóó duidelijk, dat men, slechts daarop lettende, in het regte schrijven dier woorden zich niet ligt zal vergifsen.

2. Van spijs en drank zegt men hier nooit: „*ik* lust dat al of niet,” maar algemeen, geen kind zelfs uitgezonderd: „*mij* lust,” zoo als het moet zijn, dewijl dat woord *onpersoonlijk* is.

3. In eene felle koude vroeg ik eens aan een 12 jarig katechizeermeisje uit den geringsten stand, dat eenen doek om den mond had: „Hebt gij tandpijn, of dient die doek voor de koude?” — „Neen,” kreeg ik ten antwoord, „maar voor de *warmte*.” Hoe veel juist er uitgedrukt, dan mijne vraag, en het gewoon gezegde, ook van vele beschaafden: „Ik draag dubbele kleeding *voor* de koude. Ik eet en drink *voor* den honger en dorst. Ik gebruik kina *voor* de koorts,” enz. in plaats van *tegen*!

4. Het woord *thans* wordt hier uitgesproken, alsof er stond *t'hands*; en dit heeft mij het eerst op de gedachte gebragt, dat het genoemde woord moet worden afgeleid van 't geen *ter hand* is.

Ettelijke weken na het verzenden van het bovenstaand Naschrift, vond ik, in de *Letteroeff.* No. X, eenige *Aanmer-*

kingen van den Heer A. DE JAGER op mijne Proeve enz., welke ik niet gansch onbeantwoord kan laten. Dank hebbe zijn Ed. 1) voor zijne — wel niet bevredigende, maar ook even min verwerpelijke — inlichting omtrent de regte uitspraak van *vooruitloopen* en *vooruitzigt*, alsmede nopens de afleiding en beteekenis van *kus* en *zoen*; 2) inzonderheid voor de aanwijzing uit Vader TUINMAN, dat het Hollandfche woord *pijn* ook aanduidt *arbeid* en *moeijelijkheid*, (*) even zeer als het Fransche *peine*, en dat mitsdien mijn vermoeden — voor meer gaf ik het niet uit — nopens den Franschen oorsprong van het spreekwoord: *dit is der pijn niet waard*, ongegrond schijnt. Dáárvoor zal ik het dan voortaan houden, mits genoegzaam bewezen zij, dat *pijn* of *pijne*, in de beteekenis van *arbeid* en *moeite*, een oorspronkelijk *Nederlandsch* woord is, en niet overgenomen uit het *Fransche peine*.

Bij de erkentelijke waardering van het *goede*, in dat opstel gevonden, moet ik evenwel de rondborstige betuiging voegen, dat de overige, en dus de *meeste*, aanmerkingen van den Heer DE JAGER mij voorkomen, meer eene *onbewezene tegenpraak* te behelzen, dan eene *grondige teregtwijzing*, hoedanige ik, in mijne Proeve, uitdrukkelijk verklaard heb, mij te zullen verblijden. Zijn Ed. vergunne mij, eenige vragen te doen, betreffende de onderhavige verschilpunten. Want door vragen, mits goed beantwoord, kan men wijs worden; en dit is mijn wensch.

1. Waarmede *bewijst* zijn Ed. deszelfs gezegde, dat zijne, van de meeste punten mijner Proeve verschillende, gevoelens niet alleen op eigen gezag steunen, maar ook *op dat van deskundigen*? Moet ik dat maar zoo blindelings gelooven op zijn woord? Of is de aanhaling van TUINMAN, op slechts *twee* punten, voldoende ter beslissing van *alle* de overige?

2. Waar is het *bewijs*, dat de, door mij afgekeurde, ganschelijke opflokking der laatste *n* van de op *en* uitgaande woorden „niet zoo stootend, althans minder stootend zij, dan de duidelijke uitspraak dier slotletter?” Moet ik het zoeken in zijne aanmerking over de regte uitspraak van het

(*) *Dit* wist ik niet, maar wel, dat het Fransche *peine*, als afkomstig van het Latijnsche *poena*, (hoewel door mij slechts aangehaald in de beteekenis van *moeite*) voornamelijk ook *straf* en *pijn* te kennen geeft.

woord *ontvangen*, in deszelfs onderscheidene deelen? — Wordt dan de schoonheid en zoetvloeiendheid onzer tale wezenlijk benadeeld door hen, die de meergenoemde slotletter gewoon zijn uit te spreken, of zich daarop nog toeleggen? Is er niet ook, tusschen derzelver *harde* uitspraak en ganschelijke *weglating*, een schoone middelweg van *zachtere* uitspraak?

3. Waar heb ik stellig gezegd, dat *dit* winter en *dat* zomer *duizendmaal* gehoord wordt? Maar, al had ik het dadelijk geschreven, — gelijk ik, op grond van eigene ontdekking, zou kunnen doen — wat grond heeft dan de Heer DE JAGER, om zulks zoo stellig tegen te spreken, en te zeggen: „men zal dat, in plaats van duizendmaal, *vrij zelden* hooren?”

4. Waarmede *bewijst* hij zijne meening, dat in *den* aandacht (offchoon vrouwelijk) geen mislag tegen het geslacht wordt begaan, en dat de zoogenaamde *n paragogicon*, (*) welluidendheidshalve gebezigt, alles goed maakt? En zou men dan niet ook even zoo goed kunnen zeggen of schrijven: *den aarde*, *den aandoening*, dit is *den eersten appel*, *den ouden Adam* zit er nog in, enz.?

5. Welken *grond* heeft de Heer DE JAGER, om de beweging van een *kind*, dat (zoo als men doorgaans zegt) *begint te loopen*, gelijk te stellen met het *zoetjes loopen van een' stokouden stumper*, waarvan ik afkeurend gewag maakte? Zou niet zijne eigene verklaring van het onderscheid tusschen *gaan* en *loopen* juist voor mij en tegen zijn Ed. pleiten? Of ziet men niet de kleine kinderen, als ze beginnen te gaan, eene *snelle* en *lopende* beweging met de beenen maken, waarvan het tegendeel plaats heeft bij stokoude lieden?

6. Welke redenen heeft zijn Ed., aan de gewone uitspraak van het woord *vooroordeel*, offchoon weifelende, de voorkeur te geven? Waaruit blijkt de nietigheid van mijnen opgegevenen grond voor de plaatsing van den klemtoon op de eerste, en niet op de tweede lettergreep, zoo als doorgaans

(*) Geeft de *paragoge* niet te kennen de bijvoeging van eene *lettergreep* aan het einde van een woord? Zou het derhalve niet beter zijn, de door den Heer DE JAGER genoemde *n paragogicon* te noemen de *n ἐφελευσικον*, bij de Grieken in gebruik, ter vermindering van het onaangenaam zamenstooten van twee klinkletters?

gedaan wordt? — „Het is in de Hollandsche taal een alge-
 „ meene regel, dat *scheidbare* voorzetsels den klemtoon ver-
 „ eischen, doch de *onscheidbare* niet.” Is deze zijne eigene
 verklaring niet juist tegen zijn Ed. en in mijn voordeel, ook
 opzigtelijk het woord *voorloopig*? Of is *voor*, in *vooroordeel*
 en *voorloopig*, een *onafscheidbaar* voorzetsel? Is dan ook de
 uitspraak van *voordeel*, *voorkeur*, *voorgevoel*, en alle andere
 met *voor* zamengestelde woorden, zoo twijfelachtig? Of ma-
 ken de woorden *vooroordeel* en *voorloopig* eene uitzondering
 van den algemeenen regel?

7. Waarin ligt het *bewijs*, dat mijne voorgedragene beden-
 kingen, nopens de woorden *wederspreken*, *wederstaan* enz.,
 in den zin van *tegenspreken* enz., van genoegzamen grond
 ontbloot zijn? Of is het, te mijner teregtwijzing, voldoende,
 zoo maar kortaf te zeggen: „Verwarring toch met wé-
 „ derspreken (nog eens spreken) zal er wel niet uit ontstaan,
 „ dewijl in *wederspreken* (*tegenspreken*) het accent op *spre-*
 „ *ken* valt, om de reeds boven vermelde reden?” Is dat,
 ook in het schrijven, en met betrekking tot andere woorden,
 zoo onbetwistbaar zeker? En maakt dit het *hoofdpunt* uit van
 mijne bedenkingen?

8. Zou TUNMAN het wel met zichzelf ééns zijn, wan-
 neer hij het woord *zoen* afleidt (volgens de opgave van den
 Heer DE JAGER) van het thema *zo*, *sachting*, of ook van
zo en of *zuigen*? Of geven die onderscheidene thema's *een en*
hetzelfde te kennen? En hoe heb ik het te verstaan, wanneer
 zijn Ed., mijne uitlegging der verschillende beteekenis van
kus en *zoen*, als ongegrond, verwerpende, zegt: „terwijl ik
 „ integendeel vertrouwe, dat ieder, die slechts een weinig
 „ nadenkt, dit *juist omgekeerd* zal beschouwen?” Moet ik
 daaruit, in verband met zijne bijgevoegde verklaring van *kus*,
 niet besluiten, dat een kus van *verzoening* kenbaar is aan
 het *suizend of kistend klappen der lippen*; maar dat *zuigen*,
 of iets dergelijks, het kenmerk is van eenen kus van *liefde*
 of *vriendschap*?

9. Indien de werkwoorden *ruiken* en *rieken* in beteekenis
zakelijk onderscheiden zijn, zoo als de Heer DE JAGER ge-
 neigd is mij toe te stemmen, volgt dan daaruit niet van zelve,
 dat de zelfstandige naamwoorden *ruiker* en *rieker*, naar
 den aard van ieders werkwoord, in datzelfde onderscheid van
 beteekenis moeten deelen, en dat men misdien bloemen-*ruiker*
 moet veranderen in *rieker*? Of beteekent een *ruiker* niet

een voorwerp, dat *ruikt*, en mitsdien reuk *heeft* of *ontvangt*; maar *rieker* een voorwerp, 't welk *riekt*, en dus reuk *veroorzaakt*? Maar hoe kan dan DE JAGER, die tot mijne meening nopens die onderscheidene beteekenis van *ruiken* en *rieken* verklaart over te hellen, onmiddellijk daarop laten volgen: „Hierom echter zie ik nog niet in, wat KALCKHOFF beweert, dat men *ruiker* in *rieker* zou moeten veranderen?” En hoe komt, ter bestrijding mijner straksgenoemde gevolgtrekking, te pas het door zijn Ed. aangehaald voorbeeld van *bediende*, in de afwisselende beteekenis van iemand, die *bedient*, en van iemand, die *bediend wordt*; daar, ter aanduiding van die twee onderscheidene voorwerpen, *een en hetzelfde* werkwoord (bedienen) ten grondslag ligt, 't welk bij *ruiker* en *rieker* geenszins het geval is?

Eene voldoende beantwoording (*) van alle de bovenstaande vragen (niet van eene enkele) zal het beste middel zijn, om mij te overtuigen, dat ik, in de meeste punten mijner Proeve, bijster gedwaald heb.

Laren, bij Zutphen;
19 August. 1826.

J. G. C. KALCKHOFF.

(*) Liefst, evenwel, in eenig ander Tijdschrift; daar wij van meening zijn, dat het meerendeel onzer Lezers, na dit, en het onmiddellijk volgende kortere stukje, van deze taalkundige kibbelarij wel verzadigd zal zijn. *Redact.*

KORTE TAALKUNDIGE AANMERKINGEN.

Rieken of *ruiken*. Beiden zijn in gebruik; doch over de verschillende beteekenis dier werkwoorden verschillen de taalkundigen. SIEGENBEEK en BILDERDIJK gebruiken dezelve onverschillig; anderen echter kennen aan het ééne eene werkende (active) beduiding toe. Deze laatste letten niet genoeg op de eigenschap der taal, welke den grondklank van een woord vaak verandert, gelijk ook in het Hoogduitsch plaats heeft. Men zie de aanmerkingen van den dichter VOSS achter zijne *Idyllen*. Hetzelfde is ook het geval in het Nederduitsch met de woorden: *kieken* en *kuiken*, *lieden* en *luiden*, *lied* (carmen) en *luid* (sonus), *briefschen* en *bruischen* (hetwelk dus geenszins *bruisen* gespeld moet worden), zoo ook *drietschen* (bij HOOFD) en *druisfchen*. Eene dergelijke klankverandering heeft er in het Hoogduitsch plaats met *Heirath* en *Heurath*, *Für* (Nederfak-

fisch) en *Feuer*, enz. Ja net verrijkt de taal, indien men alle klanken, welke een woord aanneemt, onderling bezigt; en dus durven wij gerustelijk ook *rieken* en *ruiken* beiden, als in beteekenis volkomen gelijk, aannemen.

Grimlagchen en *glimlagchen*. Deze twee werkwoorden verschillen in beteekenis. Het eerste is, bitter den mond als tot een' lach vertrekken; het andere is, zoet en vriendelijk, doch tevens maar even lagchen, gelijk het Hoogduitsche *lächeln*, het Engelsche *to smile* en het Deensche *at smile*. Het werkwoord *grimlagchen* komt af van het zelfstandig naamwoord *grim*, waarvan nog *grimmig*, en dit schijnt verwant met *gram* en *gramstorig*, schoon de Hoogduitsche beteekenis van *Gram* en *Grimm* niet dezelfde is. Beiden zijn mischien een oude Skandinavische uitgang; terwijl echter het Deensche *graad* (smart), gelijk meermalen in die taal het geval is, den oud IJslandschen uitgang in *n* voor den Teutonischen in *d* of *t* verwisfelt. Met *grim* is ook verwant het Fransche *grimace*. Het werkwoord *glimlagchen*, daarentegen, stamt af van *glim* of *glimp*; vanhier het werkwoord *glimmen*. Over het algemeen is het opmerkelijk, dat vele woorden, beginnende met *gr*, gelijk *grijnen*, *grienen* enz., eene treurige, vele met *gl* daarentegen eene aangename en goede beduiding hebben, b. v. *gløed*, *glans* en meer anderen.

Kerel. Dit woord is in zijne eigenlijke beteekenis een stout en dapper man; vanhier is het tot een eigennaamwoord verheven, (KAREL.) Hetzelfde is, gelijk met meer woorden plaats heeft gehad, door letterverzetting veranderd in *rekel*, dat hetzelfde beduidt, waarom het op den hond, als een trouw en voor zijnen meester dapper beest, is overgebracht. Zulk een' hond, aan eenen ketting of band gelegd, noemde men een *bandrekel*. Van de letterverzetting vindt men in het Nederduitsch zeer vele voorbeelden, zoo als: *ors* (bij MELIS STOKER en zijne tijdgenooten) (in het Engelsch *horse*) in *ros*, *born* in *bron*, *barnen* in *branden* (in het Hoogduitsch *brennen*), *terp* in *trap*, *flam* in *mast*, enz. Men vergelke hierbij HUIDECOPER, *Proeven van Taalen Dichtkunde*, D. III, bl. 159, SIEGENBEEK, *Verh. over de Nederd. Spelling*, bl. 42, en ten KATE, *Aanleiding tot de kennis enz. der Nederd. Spraeke*, D. I, bl. 63t.

 STAAL VAN DE EDELE VRIJMOEDIGHEID EN HELDERE STAATKUN-
 DIGE INZIGTEN DES GESCHIEDSCHRIJVERS VAN KAMPEN. (*)

Na NAPOLEON'S gevangenneming moest het lot van *Frankrijk* worden beslist. De groote vraag was: niet, of de Bondgenooten recht hadden, schavergoedingen en waarborgen te eischen, maar welke, en hoe groote? Wij zagen, dat geheel *Frankrijk*, ten Noorden tot aan de *Loire*, ten Oosten tot aan, ja over, de *Rhône* en *Saône* door hen bezet was. Daarenboven waren eene menigte vestingen van het oude *Frankrijk* hun in handen gevallen, en de geheele Noord-oostelijke grensmuur van *Frankrijk*, behalve *Metz*, *Verdun* en *Thionville*, verkracht: twaalf vestingen in de magt der Bondgenooten, benevens de hoofdstad, *Lyon*, de tweede stad des Koninkrijks, en zoo vele stellingen in het harte des Rijks. Nu, of nooit, was de tijd gekomen, om *Frankrijk* binnen deszelfs oude en behoorlijke grenzen te brengen, en de gevolgen der heerschzucht van *LODEWIJK XIV* uit te wischen; want waarom had deze meer recht op de landen zijner naburen, dan de gelukzoeker, die hem opvolgde? Nu of nooit was het tijd, *Lotharingen* en den *Elzas* weder aan *Duitschland*, *Artois*, een derde van *Vlaanderen*, de helft van *Henegouwen*, en de van *Namen* en *Luxemburg* afgerukte stukken weder aan *Nederland* te hechten. Dit eischte ook luid de stem des Volks in *Duitschland*, vooral der brave *Pruisen*, die, zonder zichzelf te ontzien, voor de belangen des *Duitschen* Vaderlands, de rust van *Europa* en de zaak der menschheid in de bres gesprongen waren. Ook de *Belgen* zouden door deze aanwinst aanmerkelijk bevoorreed zijn: *Rijsfel*, *Valenciennes*, *Kamerijk*, alle deze fabrieksteden, bij het nieuwe Koninkrijk gevoegd, hadden hetzelfde in uitgebreidheid en nijverheid aanmerkelijk doen winnen. *Duitschland*, den geheelen loop des *Rhijnstrooms* weder binnen zijne grenzen trekkende, zou in *Straatsburg* een bolwerk ter verdediging hebben, gelijk *Frankrijk* er nu een had ten aanval. *Frankrijk* ware voor eene eeuw, en langer misschien, onschadelijk geworden voor

(*) Ontleend uit deszelfs *Geschiedenis van de Fransche Heerschappij in Europa*; zie de Recensie, No. XII, bl. 511 ezv., alwaar voor dit staal de plaats ontbrak.

de rust van *Europa*. Kon het zich daartegen nu verzetten? Inwendig verscheurd, de prooi der bitterste hartstogten, van burgerkrijg en haat, zonder geld, zonder leger, zonder krijgsbehoefsten! Kleine opstanden zouden door een millioen geoeffende krijgsknechten wel zijn gebreideld geworden. Doch bekrompenheid, vrees en kleine inzigten hadden thans in het bestuur van *Europa* de reuzenplans, de woeste grootheid en onbefuisdheid van NAPOLEON'S Staatkunde vervangen. Men waagde het niet, de gelegenheid bij de haren te grijpen. Men vreesde de wanhoop, of liever den trots des *Franschen* volks. Men was door de ondervinding, wel is waar, overtuigd, dat *grootmoedigheid* bij de *Franschen* verloren was; maar men had geen' moed, het tegenovergestelde, *gestrengte regtvaardigheid*, te kiezen en door te zetten. *Rusland* en *Engeland* (*) sloegen dus een' middelweg in, om, namelijk, wel de *geheelheid* of *onschendbaarheid* van *Frankrijk* te erkennen, behalve enkele gronsplaatsen, maar daarentegen *geld* tot schâvergoeding te nemen. *Engeland*, namelijk, kon onmogelijk veroveringen in *Frankrijk* eischen of behouden; *Rusland*, door den afstand, nog minder. *Oostenrijk* daarentegen, *Pruïssen*, en de andere *Duitsche* Hoven van gewigt, eischten, met nadruk, den afstand van den *Elzas* en *Lotharingen*, tot dat zij eindelijk voor den invloed van de Heeren der Zee en des Gelds, en voor de magt van den *Noordschen Colosfus* bezweken. Er werd dus een halve maatregel genomen, die, zoo als altijd, de slechtst mogelijke was: men handelde, gelijk PONTIUS te *Caudium*; men deed den vijand eerst onder het juk doorgaan, en liet hem toen vrij. — Eindelijk werd, den 20 November 1815, het groote Vredesverdrag met *Frankrijk* gesloten, hetwelk aan de heerschappij van dat Rijk over *Europa*, althans voor eenigen tijd, een einde maakte, maar hetzelfde (even schandelijk als de *Utrechtsche* Vrede, eene Eeuw vroeger) de aanvallende punten *Rijss-*

(*) De Afgevaardigden van deze twee Hoven op het *Congres* te *Parijs* waren RASUMOWSKY en NESSELRODE (naderhand CAPO D'ISTRIA), WELLINGTON en CASTLEREAGH; van *Oostenrijk* METTERNICH en WESSENBURG; van *Pruïssen* HARDENBERG en HUMBOLDT; de eerste Staatslieden van hunnen tijd. En, na vier maanden handelens, sloten zij *zulk* eenen Vrede! De befaamde GENTZ, een despotenknecht, was hun *Secretaris*.

sel, Civet, uit vier vestingen bestaande, (ver, als eene steu-
gende gewapende hand, in *Nederland* vooruitstekende) en
Straatsburg overliet, en slechts den afstand van enkele grens-
plaatsen voor altijd van *Frankrijk* eischte. — Ten laatste werd
aan dit geheele werk, zoo het scheen, de kroon opgezet,
door het zoogenaamde *Heilige Verbond*, reeds in September
te *Parijs* gesloten, doch niet vóór het begin van 1816 door
Rusland bekend gemaakt.

ANEKDOTEN UIT DE MIDDELEEUWEN.

(Vervolg van No. IV.)

De Oorlog der Grieken en Gothen in Italië.

Misfchien heeft *Italië* nooit meer geleden, zoo wel door
oorlog, en daaruit ontstaanden hongersnood en besmettelijke
ziekten, als door verwoesting van de schoonste gewrochten
der Oudheid, dan ten tijde van den vernielenden Oorlog,
welken *JUSTINIANUS* uit louter heerschzucht tegen de
Gothen voerde, ten einde zich weder in het bezit van den
ouden zetel des *Romeinschen* gebieds te stellen, en, ten kos-
te van den bloei en bijkans van het bestaan van *Rome*, met
waarheid den titel van *Roomsch* Keizer te kunnen voeren! —
Hoewel wij aan den eeten kant de uitstekende talenten moe-
ten bewonderen, waardoor *BELISARIUS* zich, als Veld-
heer des Keizers, zoo ongemeen gunstig deed kennen, dat
wij hem even zeer in het veld moeten bewonderen, als in
zijne huiselijke betrekkingen beklagen, en bijkans verach-
ten, — dezen roem erlangde hij niet dan ten koste van *Italië's*
sehier geheelen ondergang. Want de eigenlijke *Grieken*, of
de vergriekschte *Romeinen*, die *Konstantinopel* en *Thracië* be-
woonden, waren door verflapping en weelde ongeschikt tot
den oorlog geworden, zoodat de Keizer een leger van allerlei
Barbaarsche volken moest bijeenbrengen; Wilden, die de ou-
de hoofdstad zijns Rijks aan de handen van reeds beschaafde
Duitsche volken moesten ontrukken. Daar zag men, zelfs in
de lijfwacht van *BELISARIUS*, *Herulers*, woeste krijgs-
knechten, mede uit de *Duitsche* boschen oorspronkelijk; *Masfageten*
of *Hunnen*, waarschijnlijk stamverwanten der *Kal-
mukken* en *Mongolen*, met boog en pijl gewapend; *Isauriërs*,
een wild bergvolk uit *Klein-Azië*, hetwelk langen tijd, door

zijne invallen, zelfs voor het Rijk van *Konstantinopel* geducht was; *Mooren* uit de woestijnen van *Afrika*, en andere *Barbaren*. Het is te begrijpen, dat een Oorlog, die twintig jaren duurde, met *zulke* troepen, tegen pas aan de barbaarscheheid ontsnapte, nog altijd ruwe en thans getergde vijanden, die voor het bestaan of niet bestaan van hunnen Staat moesten strijden, gevoerd, niet anders dan hoogst vernielend kon zijn. Het verschil tuschen de toenmalige en tegenwoordige wijze van oorlogvoeren is treffend. Men ontziet thans, doorgaans, het eigendom van den vreedzamen burger en landbouwer, behalve het gedeelte, 't welk de oorlog daarvan noodzakelijk vordert, en men straft (buiten *eigen*' tegenstand des Volks) overtredingen der krijgstucht gestrengelijk. Maar in dien tijd beschouwde men zoo iets als minder noodzakelijk: de hoofdzaak was, een land te *hebben*; of dit plaats had met verlies van het éénige, dat aan een land waarde geeft, was hetzelfde. Dus werden gedenkstukken van oude kunst, door beide partijen, als gewone steenen gebruikt, (juist gelijk tegenwoordig de *Turken*, zelfs te midden van den Vrede, nog doen) waterleidingen vernield of als muren gebruikt, grafgeflichten in torens veranderd, standbeelden in stukken geslagen, het metaal derzelve gesmolten, om tot de stormtuigen te dienen, en zelfs de oud-*Romeinsche* bewonderenswaardige straatwegen werden opgebroken, om steenen tot den strijd te vinden. Het was toen, dat het beroemde graf van HADRIANUS (*Moles Hadriani*) aan den *Tiber*, door den Koning der *Gothen*, TOTILA, in de nog bestaande vesting (het kasteel *St. Angelo*) veranderd werd. Toen de *Gothen Rome* belegerden (537), deed BELISARIUS alle vrouwen, kinderen en slaven, een ontzaggelijk heir, ter zee of te land uit die nog verbazend groote stad vertrekken. Zijne soldaten hadden niets dan brood; de *Romeinsche* burgers zelfs dat niet: zelfs verkochten zij in 't geheim stukken vleesch van aan ziekte gestorvene muilezels! — In *Romes* tweede beleg (546) at men doode paarden, honden, katten, muizen, zemelen, gras, en de brandnetels, die tuschen het puin van de oude hoofdstad der wereld groeiden. Een nieuwe vijand vermeerderde deze rampen. De *Franken*, voorouders der tegenwoordige *Franschen*, deden eenen inval in *Italië*, beloofden beurtelings aan beide partijen hulp, en deden intuschen aan beide de vreeselijkste verwoestingen ondergaan. *Milaan* werd geheel en al met den grond gelijk gemaakt; er sneu-

velden, volgens PROCOPIUS, (die echter zekerlijk overdrijft, of misfchien het geheele Regtsgebied der stad bedoelt) driemaalhonderdduizend menschen. *Genua* was in hetzelfde geval, en daar zag men vrouwen en kinderen bij de nog gedeeltelijk heidensche *Franken*, in de legerplaats van den *Allerchristelijksten Koning*, zoo als GIBBON aanmerkt, als menschenoffers aan de Afgoden slagten. Er ontstond zulk een hongersnood, dat de veroveraars zelve, hoewel midden in den buit, het vleesch van ziek geworden beesten moesten eten, en een derde des legers aan den rooden loop verloren. Vijftien jaren later werd hetzelfde tooneel door een ander leger van heidensche *Alemannen* en *Franken* herhaald. De eersten plunderden of ontwijdden voornamelijk kerken en kloosters, en offerden paardenhoofden aan hunne Godheden. — Met hunnen aftogt, en de vroegere onderwerping der *Gothen* (553, 554), eindigde deze verschrikkelijke Oorlog, die bijkans eene woestijn achterliet. Volgens PROCOPIUS waren er alleen in het landschap *Picenum*, de tegenwoordige Mark van *Ancona*, vijftigduizend landbouwers van honger gestorven; nog meer in de zuidelijke gewesten. Men gebruikte, gelijk in de tijden van het nog barbaarsche *Griekenland*, eikels, in stede van brood. PROCOPIUS zag zelf eene verlatene wees aan eene geit zuigen. Vrouwen zelfs veranderden uit honger in *furiën*. Twee derzelven hielden een moordhol onder den naam van eene herberg, waarin zij zeventien reizigers vermoordden en opaten; zij werden door den achttenden ontdekt. Wanneer men de begrooting van PROCOPIUS letterlijk moest opvatten, zou *Italië* niet minder dan ruim vijftien millioenen inwoners verloren hebben; een getal, 't welk het tegenwoordig nauwelijks meer bezit. Dit alles was het gevolg der zucht van den hooggeroemden JUSTINIANUS, om weder te *Rome* te kunnen regeren; en toch bezocht hij nimmer die zoo duur gekochte stad! Het is de groote vraag, of de *compilatie* van het *Romeinsche Regt* door dien Keizer wel tegen eene misdaad van gekwetste menscheid, gelijk zulk een Oorlog, kan opwegen.

De Paus onder JUSTINIANUS.

De Lezer zal vragen, hoe zich onder dit alles de *Pausen* gedroegen? Men bevroedt gereedelijk, dat deze *knechten der knechten Gods* toen nog geene wereldlijke Vorsten waren, en nog minder *heerschappij over de hoogste Magten der wereld*

beweerden te hebben. SILVERIUS was Bisfchop te *Rome*, toen BELISARIUS meester der stad was. Hoezeer nu SILVERIUS daartoe had bijgedragen, was hij echter, in het Godgeleerde, over verschillstukken, die zoo ellendig zijn, dat wij daarmede onze lezers niet durven bezig houden, met de beruchte Keizerin THEODORA, die wij vroeger hebben leeren kennen, oneen. Nu was er op dat oogenblik een Diaken, met name VIGILIUS, te *Konstantinopel*; een man, die gereed was om alles voor eer en hooge waardigheden te doen, en die steeds uitzag, van waar de hoflucht waaide. Hij had zich reeds vroeger gevleid, de Paufelijke waardigheid te zullen erlangen; dit was hem gemist, en nu ontbood hem THEODORA. Haar voorstel was, dat hij de Kerkvergadering van *Chalcedon* verwerpen, dus de twee Naturen in CHRISTUS veroordeelen, en derhalve *maar* geloof zou doen zegevieren. De man was dadelijk gereed, en ontving nu nog een geschenk van zevenhonderd goudstukken. Terstond vertrok hij naar *Rome*, gaf BELISARIUS eenen brief van de Keizerin over, en beloofde daarenboven aan hem of zijne vrouw een geschenk van tweehonderd goudstukken, zoo hij hem behulpzaam zijn wilde. Waarschijnlijk zou de doorluchtige Veldheer het niet gedaan hebben; maar hij was bang voor zijne vrouw, en leende zich dus tot werktuig der schandelijkste daad. Paus SILVERIUS werd, op beschuldiging van gemeenschap met den vijand, (na herhaalde keeren gewaarichuwd te zijn, dat hij de Keizerin moest gehoorzamen) voor den Veldheer gebragt, *die aan de voeten zijner Echtgenootte zat*. Zij sprak hem aan over zijn gewaad verraad, maar wachtte zijn antwoord niet af. Hij werd van zijn Bisfchoppelijk gewaad beroofd, in een monnikskleed gestoken, en zonder uitstel naar *Patara*, in *Lycië*, in ballingschap gezonden. Toen ontving VIGILIUS den prijs zijner gediendheid en mildheid. SILVERIUS werd naderhand nog door den Keizer naar *Rome* teruggezonden, maar door ANTONIN en haren gehoorzamen Echtgenoot in handen van VIGILIUS gesteld, die hem naar een woest eiland zond, van waar hij door honger (volgens LIBERATUS) of door het zwaard (volgens PROCOPIUS) werd ter dood gebragt. Nu was VIGILIUS Paus; maar hij bespeurde weldra, dat de Keizer hem gevoelen zijner Echtgenootte niet deelde, en, met de Kerkvergadering van *Chalcedon*, in CHRISTUS twee Naturen scheidde. Dadelijk is de man nu,

hetgeen men toen *Katholijk* of *regtzinnig* noemde. Maar JUSTINIANUS was zoo geheel in godgeleerde twisten verdiept, en op het laatst zoo veranderlijk, dat het ook den beleefdsten hoveling moeilijk viel, hem bij te houden. De Keizer, weder naar zijne lieve THEODORA luisterende, vervloekte den brief van zekeren IBAS. De Paus vervloekte dien mede. JUSTINIANUS vervloekte THEODORETUS, een' voorlang gestorvenen vriend van den Bisshop NESTORIUS. De Paus was de Echo dier verdoemenis. Het Hof van *Konstantinopel* zond THEODORUS, — den leermeester van dien beroemden Kerkleeraar, — zoo veel in dat Hof was, ter Helle. De Paus wilde hem geen oogenblik ophouden (*). Maar ook de gedweeste hovelingen zien toch niet enkel naar den hoek, waaruit de vorstelijke gunst of ongunst waait, maar ook een weinig naar den *publieken geest*, waarvan zij de kracht kennen. Nu was die geest destijds, wat het geheele Volk betrof, ten sterkste tegen de strekking gerigt, die de Keizerlijke leerstellige Godgeleerdheid thans begon te nemen. VIGILIUS werd zwaar berispt. De *Afrikaansche* Bisshoppen, zetteden dien van *Rome* uit de gemeenschap der *Katholieke* Kerke, (behoudens berouw en boete) omdat hij den Keizer te wille geweest was (†). Het geheele Westen dacht eveneens. Nu zag de Paus, dat hij te verre gegaan was. Hij hield zich dus, alsof hij nooit de zoogenoemde *drie door den Keizer verdoemde hoofdstukken* afgekeurd had; en, toen de Keizer hem naar *Konstantinopel* tot eene Kerkvergadering riep, draalde hij opzettelijk, niet wetende wat te doen. Eindelijk kwam hij daar aan, en moest nu wel zichzelf gelijk blijven. Doch de Keizer zond hem eens en tweemaal in ballingschap: toen bezweek zijne standvastigheid; hij vervloekte en verdoemde andermaal alles, wat de Keizer hebben wilde, werd nu losgelaten, en stierf, op reis naar *Rome*, te *Syrakuse*. Hij had eene uitstekende plaats in het *Dictionnaire des Girouettes* verdiend. Zijn opvolger was PELAGIUS, die hem in alle zijne veranderingen en omkeeringen getrouwelijk gevolgd was, eerst de *drie hoofdstukken, die men verdoemen wilde*, ten sterkste verdedigd had, en nu, om Paus te worden, die weder zoo sterk als de Keizer verdoemde (‡). Maar de *Italiaansche* Geestelijkheid wilde

(*) *Collect. Concilior.* T. VI p. 181, 182.

(†) *Causf. Lection. antiqq.* T. I. p. 332.

(‡) ——— ——— ——— ——— p. 333,

hem niet aannemen; geene drie Bisfchoppen werden er (volgens den eisch) gevonden, om hem te verkiezen; toen maakte men, voor de leus, eenen Priester tot Bisfchop; het getal was er nu, en de bestemde Paus kon geordend worden. Hij trachtte nu den Veldheer NARSES, die in *Italië* bevel voerde, te bewegen, om *alle* Bisfchoppen van *Italië*, die geen deel hadden genomen in zijne verkiezing, te laten vastzetten; maar dit legerhoofd beschaamde Zijne Heiligheid; hij bezigde niet dan middelen van overreding. Men moet weten, dat die zelfde leer, welke toen een Paus doordrijven wilde, doch waartegen de Geestelijkheid zich verzette, thans algemeen door de *Roomfche* Kerk zelve is afgekeurd. Welk een bewijs voor de *onfeilbaarheid* der Heilige Vaders van *Rome!*

BELANGRIJKE BIJZONDERHEDEN, AANGAANDE HET UITEINDE VAN
PAUS CLEMENS XIV.

Volgens een in *Italië*, en in het algemeen in *Europa*, aangenomen gevoelen, hebben de *Jezuiten* Paus CLEMENS XIV (GANGANELLI) door de *acquetta* om het leven gebracht; een vergif, dat de bewoners van *Peroufe*, in *Calabrië*, hebben uitgevonden, welks opnemng in het bloed zich door geenerlei in het oog loopend kenmerk aankondigt, en dat u doet sterven, ten zelfden tijde, als 't ware, dat u deszelfs aanwezigheid blijkbaar wordt; een vergif, dat, u langzaam, maar buiten het bereik der Geneeskunst, ten grave brengende, nog daarenboven het helsch vermaak van een allerfmartelijkst lijden aan den vijand verfchaft, wiens uitgezochte wraak u ten dood gewijd heeft.

Paus GANGANELLI, die waarlijk groote man, wiens deugden en bekwaamheden aan den stoel der *St. Pieters* kerk den schoonften luister bijzetterden, voorzag, dat hij eenmaal het slagtoffer zoude worden van den wrok der *Jezuiten*, van wier heilloozen invloed het hem gelukt was de Kerk te bevrijden. Hij zeide tot zijne vrienden, die hunne ontroering te kennen gaven over de zware bedreigingen, welke zij tegen hem hadden uitgesproken: „Ik heb dat alles voorzien, toen ik mijn brevet uitvaardigde. Ik heb niets anders gedaan, dan hetgeen ik billijk en noodzakelijk achtte. Ik

„heb mij aan de Voorzienigheid overgegeven, en mijn leven in hare hand gesteld.” Alle maatregelen, tot zijne veiligheid uitgedacht, de gansche ijver zijner hem zoo zeer toegedane vrienden, niets was in staat, hem voor de aanslagen dezer naar wraak dorstende sekte te behoeden. Hij herhaalde meermalen aan zijnen kok: *Fra FRANCESCO, badate alla Pignata; perchè altrimenti anderebbe, male e per voi e per noi* (*). Ingevolge dezen last, liet *Fra FRANCISCO* niemand in zijne keuken komen. Op zekeren dag had hij zich uit dezelve voor een oogenblik verwijderd, en de deur verzuimd te sluiten; hij klaagde zichzelve deswege aan bij den Paus, die nu zijn middagmaal hield met versche eijeren.

In 1770 hadden reeds eene boerin van *Valentano* en verscheidene andere dweepers, verleid door handlangers van die sekte, den dood van den Paus voorspeld, ten einde hem vrees aan te jagen, en alzoo zijne ontwerpen tegen hen te verijdelen. In 1771 werden die profetiën herhaald. In 1773, het jaar, waarop hij die gansche Orde vernietigde, deed eene dweepster uit de Mark van *Ancona* nog stelliger voorzeggingen. Zij bedreigde den Paus en de Vorsten, die het Genootschap hadden vervolgd en vernietigd, met verschrikkelijke rampen en een' kort aanstaanden dood; maar haar slotzang kwam altijd terug op de herleving en den luister van die Orde.

Deze geruchten hielden verscheidene maanden aan, gedurende welke de Paus steeds zijne volle gezondheid behield. Maar op het einde van 1774, den Woensdag der heilige week, zeide hij, toen hij zich uit de hoofdkerk naar het Vatikaan begaf, tot den Kerkvoogd *MACE DONIO*, die zijn bijzonder vertrouwen genoot: *Monsignor, l'abbiamo preso; è qui* (†), op zijne maag wijzende.

Hij bedroog zich niet: want kort hierop werden zijn mond en zijne keel ontstoken, moest hij van tijd tot tijd braken, verzwakte hij allengskens, greep hem eene algemeene verdooving aan, gevoelde hij eene ondragelijke pijn in de ingewanden was zijn mond gestadig geopend, even als van iemand, die door een brandend vuur in zijn binnenste verteerd wordt;

(*) Broeder *FRANCISCO*, houd het oog op den pot; het mogt anders slecht allooopen, zoo wel voor u als voor ons.

(†) *Monsignor*, wij hebben het beet; hier zit het.

alle deze onderscheidene kenteekenen lieten geenen twijfel over aangaande den aard der ziekte. Hij schreef aan den Geneesheer BIANCHI van *Rimini*, zijnen ouden vriend; deze kwam terstond, maar het was te laat. Zoodra de Paus de eerste kenteekenen zijner ziekte ontwaar werd, had hij zelf het tegengif ingenomen, 't welk hij altijd bij zich droeg, en reeds toen was het te laat. Hij plaatste zich in eene zeer heete badstoof, hopende door de uitwaseming het vergif uit te drijven; maar alle middelen, die hij te baat nam, waren vergeefs.

De *Jezuiten*, intusfchen, vol blijdschap bij het zien der smarten van hun slagtoffer, en van dat verschrikkelijke lijden, hetwelk de Paus, ondanks zijne hem eigene bedaardheid, vergeefs trachtte te verbergen, verspreidden nu meer en meer het gerucht van zijn naderend einde; zij gingen zelfs zoo verre van te verklaren, dat hij in September zou sterven.

Te dien tijde bragt men in *Duitschland* eene gegraveerde plaat in omloop. Ter linkerzijde van dezelve was de Dood voorgesteld, eene banier dragende, op welke een Christusbeeld geschilderd was. In het midden zag men eene soort van tabernakel; en in dien tabernakel, waarboven men de letters IHS las, stond een ex-*Jezuit*, in het gewaad van een wereldlijk priester. Onder aan de plaat las men dit opschrift: *Hic finis erit*, en Hoogduitsche dichtregels, waarvan de zin hierop uitkwam: dat de *Jezuiten* wel van gewaad veranderd waren, maar dat zij nooit van gedachten of gevoelens zouden veranderen.

GANGANELLI stierf werkelijk den 22 September, geheel uitgeteerd door eene verschrikkelijke en ongeneeslijke koorts, hem door de *acquetta* veroorzaakt. Hij stierf met al de zielegrootheid van een' held en al de onderwerping van een waar Christen. Niet de minste klagt werd uit zijnen mond gehoord. Toen men hem over zijn testament sprak, maakte hij hetzelfde in twee woorden: *L'anima a Dio, la robba a parenti.* (*)

Toen hij gestorven was, openbaarde het vergif zijne werking op de ontzettendste wijze. Het lijk viel uit elkander in zwarte stukken; het gaf een' ondragelijken stank van zich. De ingewanden en darmen werden in eene bokaal geplaatst; dezelve sprong, weinige uren daarna, met een vervaarlijk

(*) De ziel aan God, de goederen aan de naastbestaanden.

gedruisch uit elkander. Bloed en water stroomde langs het bed neêr op den grond, en bedekte den geheelen vloer; dit verschrikkelijk verschijnsel, zegt de geloofwaardige Schrijver, van wien wij deze bijzonderheden ontleend hebben, wekte verbazing en ontzetting tevens bij alle de omstanders, en vooral bij de Geneeskundigen. Ik moet hierbij nog opmerken, dat deze schrikwekkende ontbinding der ligchaamsdeelen plaats had, nadat de ontzielde romp, van de ingewanden ontledigd, zorgvuldig gewaschen en gebalsemd was geworden.

Dus heeft de *acquetta* de bijzondere eigenschap, dat zij zelfs op het doode ligchaam hare werking uitoefent; en in dit opzigt mag men dezelve vergelijken bij den tijger, die, na zich verzadigd te hebben met het bloed van zijne prooi, nog de schaduw aanvalt, door de ontvleeschde beenderen gevormd.

DE STRENGE POLICIE VAN DEN TEGENWOORDIGEN PAUS DOOR
EEN TREFFEND VOORBEELD GERECHTVAARDIGD.

De openbare nieuwstijdingen vermelden voorbeelden van de wijze gestrengheid, waarmede, in de Paufelijke Staten, het dragen van verbodene wapens gestraft wordt. Vóór eenige dagen werd ons berigt, dat de neef van een' rijken bakker, die een' degenrotting droeg, op een' ezel door de straten der stad rondgevoerd en tot eene *tienjarige* galeisstraf veroordeeld werd.

Den *Italiaan*, wien, als 't ware, vuur, in stede van bloed, door de aderen vliegt, wiens opvoeding en vorming geheel verwaarloosd worden, die zijne Priesters wel van de misdaad, om op Vrijdag vleesch te eten, of in de kerk zonder sluifer te verschijnen, hoort spreken, maar nooit van de afschuwelijkheden van een' moord; die echter bij de geringste beleediging, of slechts den schijn daarvan, tot razernij en woede vervalt, en alsdan zichzelf niet meer meester is, — moet het mes ontnomen worden, indien men hem buiten de gelegenheid wil stellen, om het in de borst zijns broeders te stooten. Ik zelf zag vier menschen aan mijne voeten den geest geven, die mischien met eenige kinnebak- of vuistslagen, aan welker gevolgen men zoo ligt niet sterft, hunnen twist beslecht zouden hebben, indien hun eene wijze en

gestrengte wet de wapens ontnomen had. Inderdaad, de verordening van den Paus is, in dit opzigt, niet te laken, gelijk uit het volgend ontzettend voorbeeld zal blijken.

Op eene reize uit de stad, in welke de overblijffelen van den onsterfelijken ARIOSTO zijn bijgezet (*Ferrara*), naar de geboortestad van VIRGILIUS (*Mantua*), brak toevaltig, op den jammerlijk slechten weg langs de *Po*, een wiel mijner *sedia*; en werd ik daardoor in eenen toestand gebracht, die op een' kouden, regenachtigen Decemberavond, in een oord, waar de boeren, uit noofde van het diepe en moerasige slijk, op hooge stelten loopen, geenszins aangenaam was. De postiljon, die reed, en dus droog en onverlet gebleven was, achtte dit ongeluk van weinig belang, daar wij ons zeer dicht bij *Governolo* bevonden, waar ik mij konde droogen en hij een wiel hoopte te vinden. Ik moest mijnen rogt derwaarts te voet voortzetten, en kwam geheel beblijkt te *Governolo* aan, alwaar mij door den postiljon een huis werd aangewezen, waar ik vuur en een goed glas wijn zoude vinden. Ik trad eene donkere en geheel met rook vervulde kamer binnen, die zeer gepast voor Pluto's zaal zou kunnen doorgaan, en plaatste mij terstond in den eenen hoek des schoorsteens. Boven eene tafel hing eene lamp, wier zwak schemerlicht, gepaard met de flikkering van een bijna uitgedoofd vuur, ons het ruime en koude vertrek en eenige niet zeer bevallige menschelijke gedaanten zeer slaauw deed opmerken. Vlak voor den schoorsteen zat een zeer gemeene kerel, die, met de ellebogen op de knie en met het hoofd op de hand leunende, strak in het vuur keek, en mijn vriendelijk. „Goeden avond!” met een dof, even onvriendelijk als onverstaanbaar gemompel beantwoordde. Aan de linkerzijde stond een bejaard man, die half luid den rozekrans bad, met regelmatige tuschenpoozingen de korallen liet vallen, en nu en dan, bij het gekletter van den regen, een „*che tempaccio!*” (welk een affchuwelijk weder!) liet hooren.

Ik plaatste mij tegenover dezen vromen bidder, mij wendende en keerende als een stuk geraad aan het spit; en daar ik der Madonna niet gaarne een *ave Maria!* wilde onttrekken, zoo heerschte er het diepste stilzwijgen, dat slechts van tijd tot tijd werd afgebroken door het onaangenaam gezang eener vrij bejaarde en in het geheel niet bevallige vrouw, die zich bezig hield een kind in slaap te susfen, en het gemauw eener half bevrozene kat. Deze sombere stilte

werd op eens afgebroken door een bloedig tooneel. Een doornat man, die al het voorkomen had van een' muilezeldrijver, kwam in de kamer, naderde het vuur, en beduidde den kerel, die zich voor den schoorsteen had neêrgezet, op een' eenigzins gebiedenden toon, dat hij plaats zou maken. Had deze man *mij* niet vriendelijk bejegend, die hem in zijne gemakkelijke houding niet wilde storen, zoo kan men gereedelijk nagaan, hoe hij den norschen toon van den nu ingekomen' vreemdeling opnam. „*Sto ben mi!* (*)” was al het antwoord, dat hij hem, met een' grijnzenden lach, en zonder zich te verroeren, gaf. „*Via di què!* (†)” riep daarop de ander uit. — „*Signor nò!* (‡)” — De zittende hernaam: „*Fiol d'una vacca!* (§)” waarop de ander weder antwoordde: „*Anima di....!*” en op hetzelfde oogenblik zag ik staal blinken, en viel de man, die voor den schoorsteen had gezeten, in het vuur; terwijl de ander, brullende en stroomen bloeds stortende, de deur uitstroof. De oude man riep uit: „*Oh San' Antonio!*” De vrouw schreeuwde: „*Oh beata Vergine Maria!*” Ik haalde den man uit het vuur; de vreemdeling had hem doodelijk getroffen; de dolk was hem door de borst in het hart gedrongen, en had hem voor altijd van de moeite ontlagen, om zijn regt op eene plaats aan den schoorsteen te verdedigen. Ik trachtte den ouden man aan te sporen, met mij den moordenaar te vervolgen; doch daartoe was hij volstrekt niet te bewegen. „*Poveretto, poveretto!*” riep hij uit, en daarmee was het afgedaan. Ik ging derhalve alleen naar de huisdeur, en trachtte, door roepen en schreeuwen, de bewoners dezer plaats op de been te brengen. Weldra kwam men met licht toeschieten; ik volgde hetzelfde, en kwam aan de niet ver van daar verwijderde woning des pastoors, waar wij den vlugteling, die eene doodelijke wonde in het onderlijf bekommen had, op den grond uitgestrekt zagen liggen, terwijl hij met eene stervende stem den pastoor smeekte, hem de *absolutie* te geven. De Pater verscheen ook werkelijk aan het venster, en sprak hem de verzochte troostwoorden toe; waar-

(*) In plaats van: „*Io sto bene!*” (Ik zit hier zeer goed.)

(†) Pak u van hier!

(‡) Neen, heerschap!

(§) In plaats van: „*Figlio d'una vacca!*” een zeer geliefkoosd schimpwoord der gemeene Italianen.

op de man stierf. — Ziedaar dus het leven van twee menschen verkort om eene plaats aan het vuur, om eenige schimpwoorden, over welke men zich even goed door eenige ooregenen, als door bloed, had kunnen wreken!

Eenige maanden te voren ging ik te *Ferrara* over een afgelegen plein, op 't welk, gelijk in de meeste straten dezer stad, het gras welig groeit, en vond daar vijf of zes *Italianen*, die zich bezig hielden met balslaan. Allen schenen vrolijk te zijn, en ik ging door hunnen kring heen. Naauwelijks was ik vijftig schreden van hen verwijderd, of ik hoorde schimpwoorden, een verward geschreeuw en kermen; ik keerde ijlings terug; twee der spelers lagen dood op den grond; de overigen waren verdwenen.

TWEE ONBEKENDE GEDICHTEN VAN JACOBUS ARMINIUS.

Den Heere Redacteur der *Vaderlandsche Letteroefeningen*.

Mijn Heer en Vriend!

Dat de vermaarde JACOBUS ARMINIUS een beminnaar der Latijnsche Muze was, en zich, door geheel zijn leven, van tijd tot tijd, van ernstiger bezigheden met haar ontspande, is uit CASP. BRANDTII *Vita ARMINII* (pag. 17) bekend, die aldaar ook zegt, dat hij eene menigte van *Epigrammata et omnis generis Carmina*, door 's Dichters eigene hand geschreven, bezat. Ook gaf hij reeds, op pag. 8, de volgende regels uit eene zijner *Elegiën*, in zijne jeugd gedicht, niet lang nadat zijne geboorteplaats *Oudewater*, in 1575, door de Spanjaarden, verwoest was:

Ah fuit in Batavis urbecula finibus olim,
 Quae nunc Hispani strata furore jacet.
 Huic Undae Veteres posuerunt nomina prima,
 Haec mihi nascenti patria terra fuit.

Ik herinner mij niet, dat mij ooit iets anders van zijne gedichten, in druk, ontmoet is. Ondertuschen bezit ik, sedert reeds zestig jaren, eene aanzienlijke verzameling van die gedichten, in zijn eigen handschrift, in een boekje *in octavo*. Of dit weleer in het bezit van zijnen Levensbeschrijver geweest zij, weet ik niet; (het zou dan door een' geheel anderen weg, dan eene menigte van andere papieren

uit de nalatenschap der BRANDTEN, tot mij gekomen moeten zijn) maar dit weet ik, dat het niet te verwonderent zou zijn, zoo het moeilijke, om het schrift te lezen, oorzaak geweest was, dat men er, tot hiertoe, niets van heeft uitgegeven. — Ik kreeg onlangs aanleiding, om dit boekje eens weder in handen te nemen, en te beproeven, of ik er (hetgeen mij vroeger altijd mislukt was) niet een en ander stukje geheel uit zou kunnen afschrijven; en nu slaagde ik daarin naar wensch met verscheidenen. Ik plaats er een paar van hier onder, of ze U ook genoegzaam, ter opneming in uw geacht Letterwerk, behagen mogen. Zoo neen, ik zal echter met achting blijven

Uw Ed. zeer dienstw. Dienaar en Vriend

Rotterdam,
Augustus 1826.

ADR. STOLKER.

Ad

JOANNEM UYTENBOGARDUM,

Hornam, publica Ecclesiae causa, absque oculorum affectorum munimine, profectum, anno 1594, Octobri mense.

Quae relicta domi tuae dolebas
 Perspicilla, oculis futura scutum
 Vim contra aeolicamque pulveremque,
 Transmittit tibi, quae tibi vel ipsis
 Caris luminibus mage est amata.
 o Te terque quaterque, Jane! fausto
 Natum sydere, cui dedere Divi
 Talem ducere conjugem, mariti
 Curat provida quae sui salutem,
 Absens five sit ille, five praesens.
 Securo tibi ducere hanc licebit
 Vitam, dum tibi erit superstes illa,
 Quae tam solícite, licet remoti
 Ex oculis, oculis cavere novit.

Vale et me redamare perge amantem,
 Et magnum mihi praesidem salutal
 Vestros ille beët pios labores
 Succesfu facili, cui dicastis
 Vos vestramque operam, potens Jesus!

Ad

GERARDUM HERMANNUM

*amicis.**Oda Eucharistica pro donis hortensibus.*

Quae tibi diva dedit Pomona paterque Lyaeus,
 Dona, tuo dono nostra, Gerarde, facis.
 Illa quidem uxoris gratissima dona palato,
 Ast utinam stomacho sic quoque sana forent!
 Non quod iis divis malefana libido nocendi
 Infit, sed sumi sobrio ab ore volunt.
 Hoc utinam uxori donum det diva dearum
 Sobrietas, magno sane utriusque bono!
 Sed quas interea grates tua dona merentur,
 Reddere pro voto jam mihi fata negant.
 Quin neque, quod petis, hoc possum, nam Bibliothecam
 Funebri exornat concio nulla meam,
 Hac una excepta, qua debita summa Tofanus
 Fredrici magni manibus exfoluit.
 Hanc igitur tibi habe, fruire, utere, dum tibi Parca
 Parcit, et alterius funera flere dabit.
 Quin etiam precor hoc, Divum par nobile ut hortum
 Quottannis repleant fructibus hisce tuum.

VERBAZENDE ONKOSTREKENING VAN HET DEZER DAGEN TE LYON
OPGERIGTE BRONZEN STANDBEELD VAN LODEWIJK XIV.

	Fr.	C.
A an den Heer LEMOT (den Beeldhouwer)	340,000	-
Onkosten van het leggen des eersten steens	7,636	- 46
Aan Brons	33,750	- 60
Vervoer, ontlading en oprigting	38,779	- 12
Gedenkpenningen	17,547	- 85
Gift aan de werklieden des Heeren LEMOT	1,000	-
Schâvergoeding aan de weduw van MUGUET, te <i>Parijs</i> verpletterd door den val van het Standbeeld	3,450	-
Voetstuk, metselwerk, bekleedsel, enz.	50,000	-
Onkosten van de plegtigheid der Inwijding	18,000	-
Traliehek en bestrating	25,000	-
Kleine onkosten der Commissie	2,785	- 97

 Geheel 537,950.

ALS HET TIJ VERLOOPT, MOET MEN DE BAKEN VERZETTEN.

(*Meester Hans spreekt.*)

De tijden loopen schraal: van hangen of van worgen
Wordt nauwlijks meer gerept;— verleden jaar niet één!...
Maar 'k dacht het lang vooruit: dat komt van al dat zorgen
Voor beter onderwijs van 't NUT VAN 'T ALGEMEEN!

(*Meester Leeuwen- en Beerentemmer spreekt.*)

Mijn vriend, gij hebt gelijk; ook ik gevoel uw grieven.
Hoe goed ik in mijn vak altijd heb opgepast, —
Och, 't is met 't land gedaan, — 'k zie roovers meer noch dieven;
Mijn huis staat bijna leeg; er komt geen enkele gast!

(*Don Hans spreekt.*)

Wel, maat, hoe klaagt gij zoo? ... Breek op; kom bij mij wonen;
Ik heb volop te doen: bij mij is nooit gedaan.
Kom hier; hier ziet ge ons vak op 't *liberaalst* beloonen:
Pas hang ik d' eenen op, of de andre moet er aan.

(*Don Leeuwen- en Beerentemmer spreekt.*)

Ook gij heft klagten aan, want ledig raakt uw woning.
Wel, vriend, bij al mijn werk loopt mij de kop op hol.
Maar, 'k weet wel, waar het ligt; het hapert aan uw' Koning.
Kijk, de onze is eerst een man; die maakt mijn hokken vol!

J. P. D. J.

M E N G E L W E R K .

NADER ONDERZOEK , OMTRENT DE OVERLEVERING
WEGENS PAUSIN JOANNA , TE ONREGT VOOR WAAR
GEHOUDEN IN DE LATERE MIDDELEEUWEN.

I s er in de Geschiedenis een onderwerp , waarover tus-
schen Roomschen en Onroomschen met veel scherpszin-
nigheid , en voorwaar te warmen ijver , van den tijd der
Hervorming af tot onzen leeftijd , werd geredetwist , dan
zeker was het over hetgene men wegens de *Pausin JO-*
ANNA , op gezag der narigten , en van het blind geloof
der Middeleeuwen , omtrent hare lotgevallen , voor waar
of onwaar te houden hebbe. In eenen fellen strijd , met
wederzijdsche bitterheid gevoerd , wordt elke duimbreedte
gronds niet slechts op het scherpste verdedigd , maar ruimt
men ook noode het veld , hoezeer in het oog van onzijd-
digen de overwinning moge geacht worden zoo goed als
bestist te zijn. Zoo was het almede met dit geding , waar-
bij de zucht , om aan den Pauselijken Stoel eene zwarte
vlek aan te wrijven , of dezen daarvan zuiver te houden ,
veel meer de gemoederen opwond en aanvuurde , dan wel
anders het belang der zake zou verdiend hebben.

Reeds voorlange heeft men dus over dit historisch ge-
schilpunt alle mogelijke bewijzen te voorschijn gehaald ,
elk derzelve met de uiterste naauwkeurigheid uiteenge-
zet , voor en tegen getoetst en gewogen , ja zulks met
de meeste fijnheid van oordeel en overgrooten rijkdom van
geleerdheid. Trouwens , waar , behalve vroegere man-
nen van naam , een SPANHEIM en deszelfs latere Uit-
gever , L'ENFANT , ter eene , een BAYLE (*) en
diens navolgers , BOWER en VENEMA , ter andere zij-
de optraden , zal men hieraan niet twijfelen , maar veel-
eer zich overtuigd houden , dat er wegens het al of niet

(*) *Dict. Hist. et Crit. art. Papesse en Polonus.*

bestaan der *Pausin* geen nieuws meer te zeggen valt, en Recensent van L LORENTE 's werk *over de Pausfen* zich alzoo met goed regt beroepen mogt op laatstgemelde Schrijvers, met welke hij instemde. Bij dezen toch, alhoewel zij het verhaalde nopens J O A N N A onder de fabelen der Middeleeuwen rangschikken, waaraan men te *Rome* en elders voormaals te dwaasfelijk geloof hechtte, werd wel erkend, dat er duisterheid en eenige stoffe tot wederfpraak overbleef, vermits men buiten staat is, de aanleiding tot het gerucht op te delven; maar zulks belette hen nogtans niet, om hun gevoelen op eenen zoo hoogstwaarschijnlijken grond uit te brengen, als men te dezen voor genoegzaam vast en verzekerd houden mogt.

Anders, het is zoo, hebben zich de beroemde M O S H E I M en S C H R Ö C K H hierover geuit in hunne *Kerk-geschiedenisfen*; zij kiezen den veiligen weg, die gewis tegen alle wederfpraak waarborgt, en fchorten hun oordeel op, dewijl men tot geene volledige en aan allen kant rondstaande zekerheid komen mag. Naar die zijde helt desgelijks over de achtlingwaardige Schrijver der *Bedenkingen omtrent het bestaan der Pausin* J O A N N A, met de letters G. H. M. D. te R. geteekend, en onlangs opgenomen in dit *Mengelwerk* (*).

Men ontwaart, hoe klein verschil er zij tusschen de eerste en laatstgenoemde vermaarde Protestanten: genen zien er geheel van af, om den Stoel van *Rome*, waarop buitendien te dikwerf vuile ondeugden en monsters gezeteld waren, ook de fchande aan te wrijven, dat dezelve door eene vrouwelijke Paus ontluisterd wierd; dezen, daarentegen, willen alsnog niet geheel het veld ruimen; deinzen wel terug, waar zij zich door kracht van redenen benaauwd vinden; maar stellen, zoo ik achte, te veel gewigt in het geloof der Middeleeuwen, of in de moeilijkheid, die er is, en immer blijven zal, om hetzelfde volkomen op te losfen.

Intusschen, hoewel ik wenschen moge, dat vroeger of later een helderder licht opga over hetgene in de *achtste*

(*) *Vaderl. Letteroef.* voor 1826, bl. 210 env.

Eeuwe te Rome voorviel, en het sprookje wegens de *Pausin* ter bane bragt, die zwaarigheid, nogtans, wederhoudt mij niet, het gezegde in reeds gedachté Recensie (*), nu dit voegzaam is, nader aan te dringen of te ontwikkelen, en reden te geven; waarom men, onzes oordeels, op het spoor van BAYLE, BOWER en VENEMA, de zaak in geschil voor beslist te houden heeft. Zeer onnaauwkeurig toch doet zich aan mij de grondstelling voor, waarop MOSHEIM zijne redekaveling over *Pausin* JOANNA reeds van den beginne doet rusten. „Gedurende de „*ijf* volgende Eeuwen (zegt hij) werd deze gebeurtenis in 't algemeen geloofd, en een groot aantal Schrijvers geven getuigenis van de waarheid (†).” Merkt weet, namelijk, dat die Schrijvers allen van lateren leeftijd geweest zijn; en, zoo men niet voortaf de zekerheid van hetgene bewezen moet worden aanneemt, of de waarheid van het gebeurde met de vrouwelijke Paus vooruittelt, laten zich van de *ijf* genoemde Eeuwen ten minste de twee eersten (van 850—1050 loopende) afdingen. Daarna, in de laatste helft der elfde Eeuwe, leefden de Kronijkschrijvers MARIANUS SCOTUS en SIGEBERT VAN GEMBOURS, die met een enkel woord, of korte zinsnede, van JOANNA zouden gewaagd hebben, zoo men de echtheid der plaatsen bij elk hunner niet zeer betwijfelen mogt (‡). Veel later, zoo het schijnt, kwam het sprookje ter bane, of won ten minste het gerucht veld, en trad de overlevering wegens de *Pausin*, met menig bijlerraad, als eene wezenlijke daadzaak voor den dag. Zoo vindt men het verhaal bij GERVASIUS *Tilberiensis* (of GERVAIS *van Tille*, een plaatsje aan den *Teems*) en in de Kronijk van MARTINUS POLONUS, die beiden in de dertiende Eeuw te huis behooren, en wier opgaven van woord tot woord eensluidend zijn. Maar wederom is het onzeker, of deze het verslag van eerst-

(*) *Vaderl. Letteroeff.* voor 1826, bl. 5 en 6.

(†) MOSHEIM, *Kerk. Gesch.* D. III, bl. 216.

(‡) BAYLE, art. *Papesse*, noten B. en C.

genoemden ontleende, dan wel, of hetzelfde, door dienstvaardigheid van Afschrijvers, en ter meerdere uitbreiding van de Kronijk des laatsten, van elders zij ingelascht (*). Hoe dit zijn moge, om de geloofwaardigheid te toetsen van hetgene wegens JOANNA staat aangeteekend, zal het voegzaamst zijn, dat wij ons houden aan de oudste oorkonde, die voorzeker al vroeg in de schriften van POLONUS gelezen werd, indien dezelve niet van dien Paufelijken Biechtvader haren oorsprong had. Zij is van volgenden inhoud, blijkens het Latijn, hieronder bijgevoegd (†):

(*) VENEMA, in *Hist. Eccles.* Tomo V, Sec. 9, § 400s. Verg. VOSSIUS, *de Hist. Lat.* Lib. II, Cap. 60. *Opp.* Tom. IV, p. 152 b, alwaar die Geleerde het gevoelen uit en bepleit, dat die GERVASIUS, van welken POLONUS in de Voorrede getuigt, dat hij in zijne Kronijk zeer veel ontleend had, niet GERVASIUS *Riccobaldus*, maar de GERVASIUS *Tilbericnsis* zou geweest zijn. Stemt' men hiermede in, zoo zouden wij weten, bij wien POLONUS vermoedelijk ter markt geweest zij in dezen. Berust men daarin niet, zoo laat zich vermoeden, dat Afschrijvers, aanleiding nemende uit den naam GERVASIUS, als eene van zijne bronnen, door POLONUS opgegeven, al vroeg zich geleend zullen hebben, om met die Anecdote van de *Pausin*, bij GERVASIUS voorkomende, het werk van den Biechtvader te verrijken, waarin dezelve, naar hunnen waan, niet behoorde gemist te worden. Voor het overige, hoezeer de echtheid der plaatse in de Kronijk van POLONUS betwifeld wordt, en ook betwistbaar is, mag men opmaken uit BAYLE, art. POLONUS, noot B.

(†) „ JOANNES CIX.

„ *Post hunc LEONEM JOANNES ANGLUS, natione Margantinus, qui alibi legitur fuisse BENEDICTUS tertius, sedit annis duobus, mensibus quinque, diebus quatuor. Et cesavit Pontificatus mense uno. Mortuus est Romæ. Hic, ut asseritur, femina fuit. Et quum in puellari ætate, a quodam suo amasio, in habitu virili, Athenas ducta fuit, in diversis scientiis ita profecit, ut nullus sibi par inveniretur; adeo ut post Romæ trivium legens magnos magistros discipulos et auditores haberet. Et quum in urbe vita et scientia magnæ opi-*

„ JOANNES DE CIX.

„ Na dezen LEO heeft JOANNES ANGLUS, van afkomst een *Mentzer*, die elders gezegd wordt BENE-DICTUS DE III geweest te zijn, twee jaren, vijf maanden en vier dagen gezeten, en de Pauselijke Stoel eene maand ledig gestaan. Hij is gestorven te *Rome*. Deze, gelijk beweerd wordt, is eette vrouw geweest. En wanneer zij, nog een jong meisje zijnde, door zekeren minnaar van haar, in manskwaad, naar *Athene* vervoerd was, is zij in verschillende wetenschappen alzoo gevorderd, dat haars gelijken niet gevonden wierd; ja zoo, dat zij daarna, in het openbaar te *Rome* les gevende, groote meesters onder hare leerlingen en hoorders telde. En vermits er in de stad wegens haar leven en kennis een groote dunk was, wordt zij eenpariglijk tot Paus gekozen. Doch, Paus zijnde, wordt zij bezwangerd van den man, waarmede zij van den beginne gemeenschappelijk verkeer had. Onkundig echter van haren tijd, overvalt haar de smarte onder eenen optogt van *St. Pieter* naar het *Lateraan*, en verlost zij tusfchen het *Coliseum* en de kerk van den H. CLEMENS. En daarna overleden zijnde, is zij (gelijk gezegd wordt) aldaar begraven. Vermits nu de Heilige Vader dezen weg altijd mijdt, wordt van sommigen vastelijk geloofd, dat zulks bijkome wegens ergernis aan dat voorval. Ook wordt zij daarom niet op de naamlijst gebragt der Heilige Vaders, dewijl zulks evenzeer de vrouwelijke sekse, als de aanstootelijkheid van het gebeurde, verbiedt.”

nionis esfet, in Papam concorditer elegitur. Sed in Papatu per suum familiarem imprægnatur. Verum tempus partus ignorans, quum de Sancto Petro in Lateranum tenderet, angustata, inter Coliseum et Sancti CLEMENTIS ecclesiam peperit. Et postea mortua, ibidem (ut dicitur) sepulta fuit. Et propterea quod dominus Papa eandem viam semper obliquat, creditur omnino a quibusdam, quod ob detestationem facti hoc faciat. Nec ideo ponitur in catalogo Sanctorum Pontificum, tam propter muliebris sexus, quam propter deformitatem facti.

Aleer wij zelve nu ons oordeel over de geloofwaardigheid van dit medegedeelde verhaal voordragen, acht ik niet overbodig, zoo veel doenlijk, ons te verplaatfen in den geest en toestand der Middeleeuwen, opdat wij de redenen doorgronden, waarom de waarheid der Gefchiedenis van de *Paufin* toenmaals in de Kerk, en ons werelddeel, zoo algemeen erkend en boven allen twijfel verheven geacht werd, als ons de ervarenis getuigt, en nog onlangs door den Heer D. in dezelfs *Bedenkingen* is aangewezen. Want, daar ons gevoelen wegens de *Paufin* zoo geheel verfehilt van dat der vroegere Eeuwen, leidt zulks ons tot het onderzoeken en aantoonen van den losfen grond, waarop men toen, gelijk wij meenen, te roekeloos gebouwd heeft, en welken wij dus niet kunnen en mogen vertrouwen.

I. Het is een doorgaand en wel erkend zwak der menfchen, dat eene opgave of voorftelling, als zij de nieuwsgierigheid opwekt en freelt, of naar hetgene ongemeen en zonderling, ja zelfs wonderbaar is, trekt, bij vele lezers fteeds opgang maakt. Achteloos in het toetfen van, of nadenken over den inhoud, ziet de wereld eenige onwaarfchijnlijkheden ligtelijk voorbij, of fcheldt zij, ter gunfte van den verhaler, andere hem kwijt, die haar te onderhouden en te behagen weet. Dagelijks nog vergaapt zich eene domme en ongeoeffende volksfchare aan het gezwets en de ftoutheid van den man, die haar misleidt en blindhokt. Weinig anders is het bij den flecht geoeffenden hoop der fchaarfchere Lezers in tijden, wanneer verftandsbefchaving kwijnt, onderdrukt en afgetrokken wordt. Achtbaarheid van naam en ftand des Schrijvers doet bij de zoodanigen fchier alles af, die, gewoon te gelooven op gezag, hierdoor te traag of zorgeloos zijn, om waar en onwaar te onderscheiden. Men verdanke ons niet, dat wij de Middeleeuwen met te donkere kleuren fchetfen, wanneer wij ons dezelve dus voorftellen. De Hierarchij van *Rome*, op de puinhoopen van aardfche grootheid gevestigd, en zich verder en verder uitbreidende, hield zich fttaande, door de Christenwereld

te blindhokken , te verbijsteren , en rond te leiden in ecnen duisteren en digten nacht van onkunde en bijgeloof. Praal en staatfie , en menigerlei kunstenarij , als wonderdaad betiteld , diende ter volksbegoocheling. De Geestelijkheid hield zich onledig met diepe navorfchingen en twisten over geheimzinnige en onbegrijpelijke gefchilpunten , of prevelde hare Legendes , verzette zich tegen Kettters , en bragt overleveringen ter bane , die , hoe ongerijmder zij waren , den fmaak voor gefchiedkundige waarheid des te meer bedierven. De Staatkunde aan het Pauselijk Hof , vooral na de negende Eeuw te eenemaal tot zedeloosheid vervallen , liet zich even weinig , zoo niet minder dan die eener wereldlijke Alleenheersching , aan de zaak van Christendeugd gelegen zijn. Neen ; indien maar de Heilige Vader zijnen naam en waardigheid handhaafde , den banvloek tegen Kettters en gevreesde Afvalligen liet hooren , en gelijktijdig aan ondeugden en zedelooze Grooten eenen ruimen Aflaat vergunde , dan trof zij ten meesten haare doel , hield zij de menigte in bedwang en aan haar snoer , en gaderde zij voor de fchatkist , of eigene weelde , een vetten buit. Dit rijk van zorgeloosheid , duisternis en gruwelen bleef alzoo standhouden , tot dat een opgaande ftraal van wijsgeerige verlichting , en de glans daarenboven van de Hervorming , Rome verontrustten in zijnen fluimer , en het betere leerden inzien. Geen Paus , die , in de verloopene duistere Eeuwen , zich kwelde over hetgene van JOANNA gefproken , voortverhaald , te boek gefield of geloofd werd. Geen Paus , die tegen het verbreiden van haren naam en lotgevallen immer een bevelfchrift , of bulle , liet uitgaan. Men heeft , wel is waar , in lateren tijd , van zulk eenen aanftoot bij het Pauselijk Hof , en van Pauselijke bevelfchriften , uit gedachte ergerenis ontstaan , zich getracht te overreden , en daarop voortgebouwd. Maar van dit alles heeft de Oudheid geenerlei bewijs.

Trouwens , dat Adellijken , en Erfopvolgers van een Vorftelijk Stamhuis , Zonen of Kleinzonen vooral , belangstellen , in den voorouderlijken luister , die op hen af

fraalt, te handhaven en zuiver te houden, laat zich gelooven, oplossen, en uit de Geschiedenis aantoonen. Maar de Opperpriesters van *Rome*, althans de schandvlekken, de verwijfden en monfters, die in de negende Eeuw, en die haar volgde, den Heiligen Stoel onteerd hebben, konden dezen zich ergeren aan den vermeenden JOANNES ANGLUS, om zijne geleerdheid vervolgens geroemd, en door de Kerk met ftabeelden vereerd? of leed hunne grootheid en aanzien daarom iets bij den blinden hoop, dewijl men bij de keuze van eenen Voorganger zich had verfchalkt gezien (*)? Neen! de Geschiedenis van JOANNA, de waarheid eens onderfeld zijnde, mogt te *Rome* kortftondige ergernis baren, dit wederfpreken wij niet; maar zij kon geen en aanftoot geven aan latere Opvolgers op den Pauselijken zetel, die tot haar in geene betrekking ftonden, of deelden in hare fchande. Zeer bedriegen wij ons, dat meer is, indien niet veeleer de Staatkunde ten Hove, waar men zich in ondeugden verliep, daarin eenig belang vond, om het verhaal te helpen verbreiden, en om alzo de aandacht van het tegenwoordige af te leiden tot voormalige ergerniften. Hoe dit zij, vromere en tot godvruchtigen ernst geftemde zielen erkennen ligt in het buitengewoon uiteinde der *Pausin* eene geftrengte Hemelwraak, of wel de inblazing en ontrouw van dien boozen Geest, waaraan het Bijgeloof in de Middeleeuwen verbaazenden invloed toekende. Reden genoeg misfchien, waarom zelfs de achtbare, dan toch weinig wijsgeerige, POLONUS zich verplicht kon achten, om, in de Kronijk, de overlevering wegens de *Pausin* op te nemen, gelijk dezelve toen verhaald en bij velen geloofd werd. Maar dit in het voorbijgaan. Welligt had het ergerlijk leven en de losbandigheid der Pausen uit de negende en tiende Eeuw den grond gelegd, om dezen of genen Paus, van eene Vrouw beheerscht, met den fchimpnaam van *Pausin* te betitelen; welligt was zulk een fmaaden verwijfden en laaghartigen BONIFACIUS III bejegend; welligt had woeste dartelheid en onkiefche spot-

(*) Verg. BAYLE, art. *Papesse*, noot G.

terwijl, onzeker uit welke ras daarna vergetene gebeurtenis, verdere aanleiding genomen tot het bijverdichten, opfieren en verbreiden van het gerucht, alzo van *hare* lotgevallen en dood gewagende; althans, nadat deze Kronijkgeschiedenis door den Biechtvader van Paus NICOLAAS III was opgenomen, of gedienschtiglijk ingelascht in deszelfs werk, vindt zij te meerderen opgang. Nu schijnt alle hinder weggeruimd, en heeft men in die dagen van onkunde en zedeloosheid te beteren grond, om aan zijnen lust den teugel ruim te vieren, en om met schaamtelooze stoutheid nieuwe verdichtfelen ter bane te brengen, ja roem te stellen in het voorwerp der schande. Zoo lezen wij eerlang den naam van JOANNES ANGLUS op de rolle der Pausen, en zouden er, gelijk men beweert, hem ter eere, hier en ginds *standbeelden* zijn opgerigt. Maar hetgeen ons te meer den reeds gezegden geest eener bijkans ongeloofelijke ligtzinnigheid in het uitvinden en tooijen van dit verdichtfel te verraden schijnt, rust op de uitlegging, welke men openlijk geven durfde aan het plegtige, dat bij de aanstelling van nieuwgekozene Pausen zou hebben plaats gehad. Wij zouden ons schamen, aan beschaafdere Lezers, die eenigen eerbied hebben voor de Roomsche kerkzeden, nadere inlichting te willen geven wegens dien vuilen smaak en beuzelarij der Middeleeuwen. Genoeg, POLONUS zwijgt er van, en wij met hem. Alleen wij twijfelen, of men, in hetgene van de bedoelde plegtigheid bij latere vermaarde Schrijvers staat opgeteekend, zich over hunne diepe verblindings, dan wel over de bitterste beschimping der Pauselijke waardigheid, het meest te verwonderen hebbe bij een zoo lastervol sprookje.

Intusschen, ontbrak het toenmaals bij aanzienlijken aan ernstige waarheidsmin, en hielden zij over, om, op gezag van anderen, te gelooven aan elke losse overlevering, zoo mag men het met reden daarvoor houden, dat huurlingen en Affchrijvers naar dien bedorven smaak der Eeuwe gedienschtiglijk zich geschikt hebben. Zoo lang men dus geen rondstaand bewijs kan aanvoeren van een Pause-

lijk verbod om van JOANNA te gewagen, is het blijkbaar, dat zij, hunnen eigen' dommen smaak volgende, en den wensch van hunne begunftigers aan de hand gaande, de Geschiedenis der *Pausen* met den meesten ijver verbreid, en wel eens, om haren ongemeenen inhoud, zullen ingelascht of aangevuld hebben in stukken, waar hunne onkunde of baatzucht vermeende, dat dezelve eene plaats had mogen vinden. Een enkel voorbeeld diene tot flaving van hetgene wij zeggen. Nog zijn er enkele handschriften aanwezig van de *Levens der Pausen*, door ANASTASIUS, den Boekbewaarder, in de negende Eeuw opgesteld, waarin het verhaal wegens JOANNA met de eigene woorden als bij GERVASIUS en POLONUS voorkomt, en alzoo blijkbaar verraadt een bijvoegfel te zijn van latere hand. Want die onzekerheid, waarmede men vierhonderd jaren later de overlevering wegens de *Pausen* te boek bracht, logenstraf ten meesten de echtheid der plaats bij ANASTASIUS, den Tijdgenoot. Want deze, de waarheid van eene zoo merkwaardige Gebeurtenis voorondersteld zijnde, konde zich daarvan volkomen vergewisen, en zou haar dus op eenen vasteren toon vermeld hebben. Geen ander daarom, dan dit *inwendig* bewijs, schijnt er noodig te zijn, om, op goed gezag, het bedoelde verhaal in de *Levens der Pausen* door te strijken, of als een blijk te beschouwen van den dommen ijver der Afschrijvers tot verrijking van hun werk met dat ongemeen verslag; alhoewel van elders ook, en door vergelijking van betere handschriften, deze vervalsching op oordeelkundige gronden te voldingen valt (*).

(*) Men vindt dezelve nitvoerig bij BAYLE, art. *Papesse*, noot A, en aldaar ook de beschuldiging wederproken, op nieuw, en waarlijk op eenen te bitsen toon, door LLORENTE ter bane gebragt tegen de Uitgevers van den ANASTASIUS, te *Mentz*, in het begin der zeventiende Eeuw. Zij waren *Jezuïten*: maar is dit genoeg, om dezen en genen Geleerde uit die Orde van moedwillige ontrouw en de uiterste domheid tevens, ook na verloop van Eeuwen, buiten ge-

Doch keeren wij van dezen uitstap terug ter voortzetting der begonnen taak. Heeft, namelijk, het geloof der Middeleeuwen, hoe vast men te *Rome* en elders in *Europa* zich ten laatste overtuigd hield van de Geschiedenis der *Rausen*, geenen hechten grond, waarop men zich verlaten mag, zoo behooren wij thans alleen uit eigene oogen te zien, en aan de regelen van gezonde wijsbegeerte dat narigt bij *POLONUS* te toetsen, 't welk als het voornaamste en eerste, zoo niet éénige, getuigenis in dezen gelden moet. Herlezen wij des, tot dit oogmerk, de oorkonde, reeds medegedeeld, en thans in hare bijzonderheden door ons na te gaan en te ontleden.

noegzaam bewijs, te verdenken? En gesteld, de Uitgevers hadden, gelijk men wil, op gezag van enkele handschriften, de Geschiedenis der *Pausen*, woordelijk, en zoo als dezelve luidt in de door ons medegedeelde oorkonde in den gedrukten *ANASTASIUS* ingelascht, dan zoude er nog, uit hoofde van den *inhoud*, bij ons veel twijfel wagens de echtheid der plaats zijn overgebleven; behalve dat ook onderscheidene handschriften ons roepen konden, het stuk als ondergeschoven te verwerpen en door te strijken. Veilig meenen wij dus den twist over het gedrag dier *Jezuïten* te mogen daarlaten; schoon wij wel verre zijn van hen in dezen met *LLORENTE* aan te graauwen. (Zie het werk *over de Pausen*, D. I, bl. 311, 312.)

(Het vervolg hierna.)

EENIGE OPMERKINGEN VAN EENEN NEDERLANDER
WEGENS HET HERTOGDOM NASSAU EN DEN
NEDERRHIJN.

(Vervolg en slot van bl. 621.)

*W*inkel is een groot dorp, achter *Mittelheim*. Hier is de opgang naar den beroemden *Johannesberg*, vermaard door zijnen uitstekenden *Rhijnschen* wijn, en de uitnemende gezigten, die hij oplevert. Deze berg, voorheen in het bezit der Abten van *Fulda*, naderhand in dat van

den *Franfchen* Maarfchalk KELLERMANN, als gefchenk van NAPOLÉON, is thans in handen van den *Turkenvriend* METTERNICH, die zich op dit oogenblik (Aug. 1826) op denzelven bevindt, waarfchijnlijk om nieuwe heillooze plans tegen de vrijheid der volken en het geluk van *Europa* uit te broeijen. Zoo lang *hij* aldaar niet is, mag men hem bezigtigen. Deze vergunning is echter geenszins onbaatzuchtig (hoe zou *liberaliteit* in METTERNICH kunnen vallen?): want Zijne Hoogheid verkoopt aan die bezoekers, des verlangende, den echten verzegelden *Johannesberger*, uit zijnen welvoorzienen kelder, *tegen vijf en een halven gulden Rhijnsch courant*, (omtrent zes gulden *Hollandsch*) *de flesch*. De Schrijver van dit opstel, die gelukkig op den *Johannesberg* geen' bijzonderen dorst had, hoorde dit des avonds te *Rudesheim* van eenen eerlijken *Duitscher*, dien men op deze wijze opgeligt had, en die betuigde, dat de wijn zoo veel gelds niet waard was; dat een glas echte *Rudesheimer* hem even goed smaakte, dien men voor een gulden bekomen kan.

De opgang naar den *Johannesberg* is zeer gemakkelijk. De berg is geheel met wijn begroeid, tusschen welken zich smalle voetpaden heenllingeren. De wijn wast overal aan staken, naauwelijks van manshoogte, die dicht naast elkander staan; zoo zijn geheele bergen en velden daarmede bedekt. Drie paden geleiden, het eene naar de voornaamste hoogten des wijnbergs, een ander naar de buitenplaats van een' rijken *Frankfortfchen* Particulier (MUMM), het derde naar het eigenlijke kasteel, hetwelk met een' toren voorzien is, en alle blijken draagt van eene vorstelijke woning. Niets echter evenaart het uitzigt van het groote Balkon. Wij werden door verscheidene donkere kamers geleid, en stonden nu op eens in het gezigt van een landschap, waarvan de beschrijving, al kwam die uit den welsprekendsten mond, niet dan een flaauw denkbeeld zou kunnen geven. Men verbeelde zich het verrukkelijke *Rheingau*, aan beide zijden met rijkgebouwde, glooiende bergen gezoomd, met zijne wijngaarden en vruchtboomen en korenvelden; tusschenbeiden den zilve-

ren *Rhijn* met zijne eilanden en kronkelingen; in het verschiet links de kromte, waaraan *Biberich* ligt, en zelfs, bij zeer helder weder, de torens van *Mentz*; regts het gebergte, 't welk straks den *Rhijn* naar het noorden zal dringen, met de *Rochus*-kapel (*Bingen* kan men niet zien, daar het achter den berg ligt) en den hoogen *Niederwald* op dezelfde zijde als de *Johannesberg*. Tusschen den *Niederwald* en den *Rochus*-berg verliest zich de *Rhijn*, en de bergketen schijnt aaneengeschakeld, gelijk zij waarschijnlijk ééns was, eer eene omwenteling der Natuur het *Bingerloch* en de verdere bedding des strooms tusschen de rotfen uitgroef.

Het kasteel was eenvoudig gemeubeleerd. Men zag geene tapijten, maar gladde, ingelegde vloeren, en slechts twee afbeeldingen, die van Keizer *FRANS*, en van het *Weener Congres* in 1815, met de portretten van alle de daarop aanwezige Gezanten. De zalen zijn zeer ruim.

Achter *Winkel* volgt aan den *Rhijn* het vrij aanzienlijke stadje *Geisenheim*, en daarop *Rudesheim*, mede door zijn' voortreffelijken wijn en heerlijke Natuur bekend. Het gedeelte langs den *Rhijn* heeft vele fraai gebouwde huizen, waaronder zich bijkans alle Logementen bevinden; maar wanneer men den stap naar de landzijde zet, zoo ontmoet men weinig, dan ellendige hutten. De bediening in de herberg *de Adelaar* is zeer goed en goedkoop. Men genoeg zag de Schrijver van dit opstel aldaar op het vreemdelingenboek de namen onzer verdienstelijke Dichters *H. H. KLIJN* en 's *GRAVENWEERT*, die daags te voren aldaar vertoefd hadden, en zekerlijk in deze schoone Natuur nieuwe beelden voor hunne fantasie en nieuw voedsel voor hun gevoel hadden opgedaan.

Rudesheim bezit nog een' ouden burg aan den *Rhijn*. Hier zijn verscheidene oudheden en natuurlijke zeldzaamheden bijeengebragt.

De *Rudesheimer* wijn is algemeen beroemd. Het vertier van denzelven is echter door de bezwarende tolwetten van *Pruisfen*, dat zijne eigene *Rhijnsche* (*Bacharacher*-) en *Moezel*-wijnen zoekt te bevoordeelen, zeer verminderd

geworden. Zoo ik mij niet bedriege, verhaalde de waard uit *den Adelaar*, die zelf wijnlanden had, dat de morgenlands van den besten *Rudesheimer* f 10,000 moest gelden, wanneer alles goed ging; doch nu waren de tijden te slecht.

Achter *Rudesheim* verrijst de statige *Niederwald*, in den hoek der *Rhijn*-bogt, vlak tegenover den *Rochusberg* en *Bingen*. Personen, die zich niet kunnen of willen vermoeijen, beklimmen dien op ezels, welke daarvoor, tegen een gulden, in gereedheid worden gehouden: Dit dier gaat een' stevigen en vasten, hoewel langzamen tred, en is voor de bergen veel geschikter dan het paard. Zoodra hij te zwak voor het klimmen begint te worden; slaat men hem dood, hetwelk onder het landvolk alhier het zonderlinge denkbeeld heeft doen geboren worden; *dat de ezel van nature niet sterft, maar doodgeslagen moet worden*. Men klimt, eerst tusfchen wijngaarden door, tusfchen kreupelhout van eiken, beuken enz., een uur verre naar boven tot eenen *Tempel*, waar zich het eerste treffende uitzigt vertoont. Men beklimt dien met trappen, en dan weidt het oog over het geheele westelijke *Rheingau*; de *Johannesberg* verrijst vóór ons aan den oever des strooms, wiens talrijke dorpen en stadjes het uitzigt over de wijngaarden en bouwlanden verlevendigen; soms wordt deze plek door muziek nog bekoorlijker; een paar dorpsvirtuosen spelen den waldhoorn. Van den *Tempel* wendt men zich regts, en ontmoet nu, meer dan een half uur lang, een groot bosch van statige beuken, dat naar een jagthuis geleidt, waar men weder een uitnemend gezigt over de andere zijde des *Rhijns*, op *Aschmannshausen*, *Dreyeckshausen* en andere dorpen heeft. Hier kronkelt de vloed reeds tusfchen de bergreeks, die hem van *Bingen* af beknelt; weshalve het uitzigt hier wel minder ruim, maar toch ook nog schilderachtiger is dan aan den *Tempel*. Aan dit huis is eene sterke drie- of vierdubbele Echo. Hooger is een zoogenaamd *betooverd hol*, eene duistere spelonk in de gedaante eens wenteltraps, die verrassend in eene zeer goed gemebelcerde

kamer eindigt, waar zich, tusfchen de lanen van het bosch door, in ieder perspectief een plaatsje aan den overkant des *Rhijns*, zeer diep beneden onzen voet en op een grooten afstand, vertoont: een verrassend gezigt! Naatrwekeuriger en meer aaneengefchakeld ziet men dit verschiet in de zoogenaamde *Ridderzaal*. Maar al het tot hiertoe geziene wordt verre overtroffen door hetgeen men op de hoogte der *Roffel*, de kruin van den *Niederwald*, ziet. De blik op het *Rheingau* wordt wel door de tusfchenliggende hoogten belemmerd; maar men heeft den *Rocheberg* met zijne kapel, en *Bingen* aan deszelfs voet, den loop der kronkelende *Nahe*, die zich daar in den *Rhijn* stort, tot *Kreuznach* toe, en in het verschiet den *Donnersberg*, verder het *Bingerloch*, den *Muizentoren*, den *Rupertsberg*, de ruïnen van *Pfalzberg* en *Rheinstein* en den verderen loop der rivier, tot *Dreyeckshaufen* aan den linker- en *Lorch* aan den rechteroever, aan laatstgenoemde zijde nog het dorp *Aschmannshausen*, waar een uitmuntende roode wijn groeit, en het oude slot *Ehrenfels*, op de helling van den *Niederwald*, aan zijne voeten. Nietig en klein zijn, van dit tooneel af beschouwd, de menschen en hunne gewrochten! Geladene vrachtkarren zijn op dezen afstand nauwelijks te onderscheiden; de vrij breede straatweg, die langs den *Rhijn*, aan den voet van het gebergte, kronkelt, is een nietig, smal streepje; de rivier zelve eene zilveren ader, die liefelijk afsteekt bij de groene bergen en de donkere steden of dorpen. Eén trek nochtans, die ons op den *Drachenfels* achter *Bonn* en ook elders op mindere hoogte bijzonder getroffen had, misten wij hier; de verscheidene soorten van bouwland, die het veld even als eene staalkaart vertoonen: want alles is hier wijnland of bosch. — Men behoeft zich niet lang op den *Niederwald* op te houden, om met opklommen en nederdalen drie uren door te brengen.

Om verder naar beneden te reizen, verliest men in een gefloten rjtuig te veel; ja zelfs een open rjtuig vertoont het geheel der beide oevers te weinig. De *waterdiligence* tusfchen *Mentz* en *Keulen*, een vaartuig, in prijs en in-

rigting wel eenigzins naar onze schuiten gelijkende, doch zonder onderscheiding van ruim of roef, gaat wat spoedig voorbij: het verkieslijkste is dus, wanneer drie [of meer personen bijeen zijn, eene bedekte schuit, of zogenaaemde *aak*, te huren, waarmede men naar verkiezing op schoone of merkwaardige punten kan aanleggen. En deze punten vertoonen zich hier op iederen voetstap, bij iederen golfslag. Men behoeft slechts rond te zien, om eene merkwaardige *ruine* van een of ander Ridderkasteel, om stoute rotfen of bevallig opgaande bergen, met wijnloof gekroond, om eene slangenbogt der Rivier, die, als 't ware, met behendigheid tusfchen de rotfen, die haren loop dreigen te stuiten, moet weten door te dringen, te aanschouwen. Sommige derzelven hebben wij reeds opgenoemd. Op den regter- of *Nasfauer* oever is het oude slot *Sareck* boven het vlek *Lorch*, *Guttenfels* boven *Kaub*, de *Katz* boven *St. Goarshausen*, en na daarbij de *Lurley*-rots, die de bedding des *Rhijns* het meest van allen verengt, (er is hier eene merkwaardige Echo) de *Maus* of torenberg, de kasteelen *Sternberg* en *Liebenstein*, wegens derzelve nabijheid en gelijkvormigheid de twee gebroeders genoemd, boven *Bornhofen*, de *Marxburg* boven *Braubach*, en *Lahneck* boven *Oberlahnstein* merkwaardig. Aan de linker- of *Pruisfische* zijde des strooms ziet men, van *Bingen* af, de ruinen *Rheinfein*, *Königstein*, *Falkenburg*, *Sonneck*, *Schönberg*, of *Schomberg*, boven *Oberwefel*, (het ftamhuis van dien vermaarden Veldheer, die onder WILLEM III zoo dapper het Protestantismus tegen JAKOB II verdedigde) het sterke *Rheinfels* boven *St. Goar*, een' ouden Ridderburg, eene nieuwe vesting, door de *Franschen* gefloopt, doch waarvan zich nog zeer grootsche overblijffelen vertoonen, *Rhenfe*, den Koningsstoel, en *Capellen*, (merkwaardige tooneelen in de *Duitsche* Rijksgeschiedenis, waar vele Keizers verkozen en Keizers afgezet zijn) *Stolzenfels* boven *Capellen*, enz. Alle deze plaatfen, vooral *St. Goar* en de omtrek, zijn in zoo vele reisbefchrijvingen en handboeken van den *Rhijn* befchreven, dat het overtol-

llge moeite zou zijn, daarbij te vertoeven. Een of twee rooneelen slechts, welke ons bijzonder getroffen hebben, kan ik niet voorbij te vermelden.

Voorbij het aanzienlijke vlek *Boppard* thaakt de *Rhijn* eene zeer sterke bogt, en schijnt bijna, door de westelijke bergen teruggedrongen, naar zijnen oorsprong te willen terugkeeren. Het is hier vooral, dat men hem *een* *meer tuschen de bergen* kan noemen. De Schrijver van dit opstel heeft *veertien* bergen op den linker- en slechts éenen op den rechteroever geteld, op welken laatste het dorp *Filsen*, als op de punt van een voorgebergte of schiereiland, uitsteekt, waaruit men het schoonste gezicht heeft op de omringende groene gebergten, welke bijkans drie vierden van eenen cirkel uitmaken. Een ander schiereiland vormt de mond der *Lahn*, met het schoone dorp en de rijke beemden van *Niederlahnstein*, van achteren door de vesting *Lahnneck* gekroond. Te *Koblentz* wijkt het gebergte aan den linkeroever eenigzins van de rivier af, zoodat de uitmuntende straatweg, die van *Bingen* af, bijna den geheelen weg over, langs den voet der bergen vlak aan den stroom kronkelt, thans over de vlakke heestrijkt. Een andere straatweg gaat digter langs den rechteroever, waar het gebergte den *Rhijn* ook meer nadert. Belangrijkst zijn op de rechter- of oostzijde de plaatsen *Valendar*, *Bendorf* en *Engers* (die wij echter, de andere zijde volgende, slechts van verre gezien hebben), de dorpen *Kesfelheim*, *Sebastian* en *Kalten-Engers* op den linker- of westkant. Voortreffelijk vertoont zich het stadje *Neuwied* (op den rechteroever) van de andere zijde des *Rhijns*. Deze stad, het verblijf van den voorheen onafhankelijken, thans aan *Pruisfen* onderworpenen Rijksvorst van *Wied*, is nog geene twee Eeuwen oud, en volgens een goed ontwerp, met breede straten, die elkander in rechte hoeken doorsnijden, gebouwd. Zij is door de verdraagzaamheid, welke de Vorsten sedert hare stichting zich altijd tot wet stelden, (en die toen nog ver van algemeen was) spoedig omhoog gerezen. Onder anderen heeft de Broedergemeente (of de zoogenaamde *Hernhutters*)

hier eene beroemde stichting, vereenigd met eene voortreffelijke kostschool, hetwelk ook wel uit ons Vaderland wordt bezocht, 'en een goed Logement. De Prins MAXIMILIAAN, bekend door zijne reizen naar *Brazilië*, heeft hier een belangrijk Kabinet van Natuurlijke Historie, vooral wegens de *Zuidamerikaansche* voortbrengselen bezienswaardig. De weg rijst allengs tot het bekoorlijke *Montrepos*, een Vorstelijk lustslot, omtrent een uur van de stad, van waar men een liefelijk overzigt heeft naar den *Rhijn* en deszelfs welige oevers.

Aan den overkant is *Weisenthurm*, of de witte toren. Hier maakt de *Rhijn* weder eene groote kromte, tot *Andernach*, het oude *Romeinsche Antoniaoum*, waar nog eene oude poort bliken van *Romeinschen* oorsprong draagt, gelijk er een overblijffel is van een kasteel, door *LODEWIJK den Vromen* gesticht. De stad zelve is zeer ellendig, met nauwe en morsige straten; doch de haar omringende Natuur is goddelijk. Men ziet uit de stad zelve een' hoogen groenen berg, met welig geboomte op den top, aan de overzijde des *Rhijns*, die hier eene bekoorlijke bogt maakt, door welke het groote vlek *Leudesdorf*, aan den regteroever, den voorbijreizenden uit onderscheidene verrassende gezigtpunten in 't oog valt. Van *Andernach* af begint de grond duidelijke sporen van *volkanieken* oorsprong te vertoonen, zoowel duifsteen (*Tuffstein*), als meer benedenwaarts *basalt*; uit eerstgemelden wordt de hechte tras vervaardigd, die men in *Nederland*, sedert Eeuwen, voor gebouwen en groote sluis- en waterwerken gebruikt, en die geene overdrevene zucht voor het inlandsche, tot blijkbaar gevaar voor de ingezetenen, met een kunstcement van zeer twijfelachtige en door deskundigen betwiste waarde moest hebben verwisfeld. Deze *volkanieke* grond duurt langs den *Rhijn* voort tot aan het *Zevengebergte*, waarvan de *Drachenfels* in zijne spits toeloopende gedaante wel eenige bliken van een' ouden vuurberg vertoont; en aan de westzijde ontdekt men in het *Lacher-meir* (*der Lachersee*), waarheen men met vele moeite opklimt, op den top eens bergs, den ingestorten krater van een' ouden *Volkaan*.

De *basalt* vertoont zich in stoute kolommen 'allerduidelijkst, zoo wel te *Hammerstein*, (een oud kasteel op een berg, met de beide dorpen *Ober-* en *Nieder-Hammerstein*) waar zij loodregt en bijna overhellend den rechter *Rhijn*-oever zoomt, als tusfchen het stadje *Remagen* en de overzijde van *Unkel*, waar het gesteente, tot in den *Rhijn* voortgedrongen, voorheen de fcheepvaart zeer moet belemmerd hebben, tot men den grooten *Unkelstein* deed fpringen. Nog ziet men echter eenige groote fteenen in den *Rhijn*, doch digt bij den linkeroever, zoodat het vaarwater thans vrij is. De geheele ftrek tusfchen *Andernach* en *Unkel* wordt door deze afwifeling van begroeide bergen en rotfen, die nu eens den froom naderen, dan weder daarvan afwijken, allerbekoorlijkst. Het karakter derzelve is wel niet dat grootfche, dat eenparig verhevene, 't welk tusfchen *Bingen* en *Koblantz* onafgebroken heerscht; maar de verfcheidenheid, die hier het landfchap kenmerkt, heeft ook hare treffende fchönheid. Ook ontbreekt het hier niet aan Ridderkasteelen, *Rheintock*, *Apollinäusberg*, *Hammerstein*, hoewel zij zekerlijk niet dat grootfche bezitten als ten zuiden van *Koblantz*, en ook op verre na zoo menigvuldig niet zijn. Daarentegen heeft men hier de goede of aanzienlijke plaatfen, *Leudesdorf*, *Hönningen*, *Lintz* en *Unkel*, aan den rechter *Rhijn*-oever, gelijk *Breyfig*, *Sinzig*, *Remagen* en *Oberwinter* op den linker. (Dit woord *aanzienlijk* moet men echter flechts *betrekkelijk* verftaan, en daarbij vooral aan geene *Hollandfche* dorpen of vlekken, aan geen *Alphen*, *Bodegrave*, *Boskoop* of *Beyerwijk*, laat ftaan *Maasbuis* of *Vlaardingén*, denken. Het zijn *Keurvorftelijk-Koufche* of *Trierfche* plaatsjes geweest, waar geene godsdienstige of burgerlijke vrijheid bestond, en men ziet dit duidelijk in de weinige vorderingen der nijverheid en welvaart. De menfchen bleven onder deze geestelijke herders Eeuwen lang goede fchäpen, die op hunn' tijd gefchoren werden, en zich voorts flechts om hunne weide bekommerden.)

Achter *Unkel* en *Oberwinter* verandert het tooneel.

Daar verrijzen de statige zeven bergen voor ons oog. Het is alsof het gebergte, eer het van den Reiziger affcheid neemt, zich aan denzelven nog eens in zijne volle grootheid vertoonen wil. Deze plek kan volkomen met de streek van *Bingen* wedijveren. De *Wolkenburg*, de *Stroomen Leeuwenberg*, maar bovenal de vlak aan den *Rhijn* staande *Drachensfels*, en aan de overzijde de *Rolandseck*, met het bekoorlijke eiland *Nonnen- of Rolandswerth*, maken als 't ware den eenen, gelijk de *Rochusberg* en de *Niederwald* den anderen hoeksteen van het gebergte uit, door 't welk de *Rhijn* zich nu van *Bingen* heeft heengellingerd. De *Rolandseck* (het eigenlijke tooneel van SCHILLER'S aandoenlijke Ballade: *de Ridder van Toggenburg*) schiet echter bij den *Drachensfels* en nog meer bij den *Leeuwenberg* verre in hoogte te kort. Het gezigt van den *Drachensfels* is, na dat van den *Niederwald*, en misschien van den *Johannesberg*, welligt het heerlijkste van den *Rhijn*. Men ziet er het eiland *Nonnenwerth*, ruim een half uur in den omtrek, met de witte muren van zijn voormalig klooster, thans voornaam Logement, als een klein rond en groen plekje voor zich liggen, en den *Rhijn* als een zilverdraad; ook ontdekt men den *Godesberg*, *Bonn*, en, bij helder weër, *Keulen*. Het is een genot, zoo als men zelden in zijn leven smaakt! Aan den voet des bergs ligt het nette stadje *Königswinter*. Het gezigt heeft hier zelfs de veelvoortige bebouwing, die zulk een heerlijk vertoon oplevert, boven het eenvormige groen van den wijnbouw op den *Niederwald* vooruit, hoewel de *Drachensfels* ook wijnteelt bezit. De veel lagere *Godesberg* op den linker *Rhijn*-oever heeft nogtans eene belangrijke ruïne (nog beter in stand gebleven dan die op den *Drachensfels*), die de *Nederlanders* een tijdlang met heldenmoed tegen de *Spanjaarden* en *Keulenaars*, ten behoeve van den Protestantfchen Keurvorst GEBHARD TRUCHSES, verdedigden. De wandelingen zijn hier uitmuntend, en vlak in de nabijheid zijn goede *minerale* wateren, en meer dan één voortreffelijk Logement, met heerlijke uitzigten op het *Zevengebergte*.

Doch nu betreedt men de *Nederlandsche* of *Nederrhijnsche* vlakke. De weg tusfchen *Bonn* en *Keulen* is eentooniger dan in onze kwartieren, en die tusfchen *Keulen* en *Kleef* is op vele plaatfen eene dorre beide, eene barre zandwoestijn, waar nergens treffende partijen voorkomen. Het onderscheid met de tooneelen, die men verlaat, is geen zachte overgang, maar een afstekend contrast. In dit zand fchijnt dan ook de *Pruiffifche* Regering noch moed noch lust gehad te hebben, ftraatwegen aan te leggen, die anders, van *Amsterdam* tot *Bazel*, bij den geheelen loop des *Rhijns* zouden volgen. De gaping is tusfchen *Kleef* en *Keulen*; dezelve wordt thans echter door de *floopboot* en door een' ftraatweg op den regteroever over *Dusfeldorp* aangevuld. Het zware zand alhier, de zandbergen van *Kleef*, *Elten* en *Nijmegen* (die niets rotsachtigs of *primitiefs* hebben), de geheele zandfreet, die zich nu verder in *Westfalen*, en in *Noordbrabant*, tot niet verre van den uitloop der *Dintel* of *Merk* bij den *Oudenbasch*, uitfrekt, geven eenigen grond aan het vermoeden, dat hier eenmaal oever der zee is geweest, en dat de genoemde zandbergen, gelijk de heuvelen van *Arnhem* tot *Amersfoort*, oorfpronkelijk *duinen* waren, die door lengte van tijd, federt de terugwijking der zee, welke hooger opklimt dan alle Gefchiedenis dezer landen, begroeid en gedeeltelijk hebouwd zijn geworden.

Daar ons oogmerk zich niet bepaaldelijk tot wetenfchappelijke inrigtingen, en nog minder tot het bezoek van vestingwerken uitftekke, zal ik van de nog jeugdige en reeds zoo bloeiende Hoogefchool van *Bonn*, met ruim 900 of 1000 ftudenten, hare aanzienlijke verzamelingen, vooral van delfftoffen, haren fchoonen kruidtuin achter het bekoorlijke flot *Poppelsdorf*, (de woning der Hoogleeraren in de Natuurkunde) van de Oudheden harer *Munfterkerk*, die men (waarfchijnlijk te onregt) aan *HELENA*, Moeder van *KONSTANTIJN den Grooten*, toefchrijft, van de vestingwerken te *Keulen*, en vooral te *Deutz*, aan de overzijde des *Rhijns*, niet fpreken. Dit ééne flechts van beide fteden: de Reiziger verzuime te *Bonn*.

niet, zich naar *den ouden Tol* (*den alten Zoll*) te doen geleiden, waar hij, aan den *Rhijn*, het heerlijkste uitzigt heeft over een gedeelte der stad, den regteroever, met de stad *Siegburg* en den mond der *Sieg*, en het prachtige *Zevengebergte*; — en wanneer hem, te *Keulen*, na de beschouwing der éénige *Domkerk* (*zoo zij voltooid ware*, de grootste kerk der Christenheid, zelfs boven *St. Pieter te Rome*), van de aloude *Maria in het Kapitaal*, zoo men wil nog van *Romeinschen* oorsprong, van de prachtige *Jezuïten-* en van de *Goryons-* kerk met hare *Byzantijnsche* bouworde, nog tijd overschiet, zoo ga hij over de lange schipbrug naar *Deutz*, en geniete daar, in den tuin der herberg *das Marienbildchen*, een uitzigt, ter lengte van een uur gaans, op *Keulen*; een gezigt, zoo rijk en bevallig, als de stad van binnen treurig, somber en onaangenaam is.

Het deed ons leed, dat ons Reisplan ons belette, de talrijke *Romeinsche* Oudheden in de oude, schoone kerk te *Xanten* (het *Castra Vetera* van *TACITUS*) en die geheele, voor de Geschiedenis der *Batavieren* zoo *klassieke*, streek, van *Gelb* (*Gelduba*) bij *Urdingen* af tot den *Calcarberg*, waar onlangs nog *Romeinsche* Oudheden gevonden zijn, te bezoeken. Naar alles, wat wij daar van gehoord hebben, mogen wij zulks echter wel den Reiziger aanbevelen, die alsdan van *Kleef* op *Urdingen* moet reizen, welken weg ook een der post- of snelwagens tusfchen *Kleef* en *Keulen* inslaat.

Kleef, het *non plus ultra* van de togten onzer meeste *Hollanders*, is genoeg bekend.

NATUUR, ACHTING VOOR DEUGD, EN DANKBAARHEID,

GAAN BOVEN DE LEER.

Bekend is het, dat het eene hoofdleer is der Roomsche-katholijke kerk, dat men buiten hare gemeenschap niet kan zalig worden. Wat ook, vroeger en later, denkende en menschlievende Roomschegezinde Godgeleerden, en nog laatst een *VERHEYLEWEGEN*, in het midden gebragt hebben, om

hunne kerk van het voortaan van dit leerbegrip vrij te pleiten, of althans het harde daarvan te verzachten; wanneer men de vele gefchriften, bij name de leerboeken, waaraan Rome haar zegel bring, of, wat nog meer dringt en klemt, de befluiten van het Trentfche Concilië inziet, zoó als die het vonnis der eeuwige verdoemenis uitspreken over allen, die deze en die leestellingen niet gelooven, dan wordt men wel genoodzaakt, den Roomschen geestelijke, die zijner gemeente toeroept: „buiten onze kerk géene zaligheid!” van onverdraagzaamheid vrij te spreken, en een LE SAGE TEN BROEK, door geen' onzer Roomsche geestelijken tegengesproken, gelijk te géven, wanneer hij zijnen voormaligen Protestantfchen broederen te gemoet voert: „de Roomsche kerk veroordeelt u onherroepelijk!” — Of evenwel deze leer door de Roomschegezinden van alle landen, ook van die, waar zij te midden der Protestanten leven, algemeen en van harte geloofd wordt, of immer zal worden, dit is eene vraag, die niet ligt iemand van eenig nadenken toestemmend zal beantwoorden. Wat het verlichtst gedeelte aangaat, ér is geen twijfel aan, dat dit, in opzigt tot het bedoelde leerbegrip, in den volsten zin des woords, kerkelijk onregtzinnig is. Maar ook de min verlichten, gemakkelijker door bloot gezag te leiden, ook zelfs deze zijn in dit stuk veelzins niet regtgeloovig; en zijn zij het al, zij zijn het doorgaans niet langer, dan tot dat *de stem der natuur, der achting voor de deugd, der dankbaarheid voor ontvangene weldaden* zich doet hooren. Spreekt deze, dan worden de vooroordeelen, hoe diep ook door vroeger en later onderwijs geworteld, niet zelden tot zwijgen gebragt; gelijk het volgend drietal voorbeelden, uit eigene ervaring en die mijner bekenden geput, ten duidelijkste bewijzen moge.

Twee meisjes, kinderen van Protestantfchen vader en Roomschegezinde moeder, en, ingevolge ouderlijke overeenkomst, in de Roomsche kerk gedoopt, ontvingen het onderwijs in den Godsdienst, naar gebruik, bij den Pastoor hare plaats. Op zekeren tijd in de leer (katechizatie) zijnde, hoorden zij hem stijf en sterk beweren, dat de Roomsche kerk de alleen zaligmakende, en mitsdien elk onherroepelijk verloren was, die buiten hare gemeenschap stierf. Diep en treurig was de indruk, dien deze verzekering op haar gemoed maakte en noodwendig maken moest. daar zij vóór kort haar' vader door den dood verloren hadden; een' vader,

dien zij, uit hoofde zijner regtschapenheid en kindermin, altijd de grootste achting en liefde hadden toegedragen. Naauwelijks dan ook ter kerke uitgetreden, of zij deelden elkan- der hare smart wegens het gehoorde mede, aan welks zeker- heid zij, vooralsnog, te minder durfden twifelen, hoe meer zij zich van de onfeilbaarheid des genen overtuigd hielden, die er haar de verzekering van gedaan had. Lang nog bleven zij dan ook in dit geloof, en even lang duurde haar ver- driet, tot dat eindelijk, zonder iemands voorlichting, eigen voortgezet nadenken, gescherpt door de betrekking op den waardigen overledene, haar tot het besluit geleidde, dat on- mogelijk *hij* in eene andere wereld ongelukkig zijn kon, die in deze door zijne liefde, lesfen en voorbeeld zoo veel en zoo nuttig voor de zijnen geweest was. Dit besluit deed een ander geboren worden, namelijk dat van niet langer tot een kerkgenootschap te willen behooren, waar het vonnis der veroordeeling over een zoo geacht en bemind voorwerp, als haar vader, werd uitgesproken. „Indien,” zeiden zij, „hij ongelukkig is, omdat hij Protestantsch was, wel nu, wij willen het insgelijks worden, en met hem ongelukkig zijn!”— Met schrik vernam de moeder het voornemen harer kinderen; maar noch hare pogingen, noch die des Pastoors, te harer hulpe geroepen, en nu het vroeger beweerde een weinig tem- perende, vermogten haar van de volvoering af te brengen: beide zijn vervolgens tot de Protestantsche kerk overgegaan, door dit haar gedrag bewijzende, dat *de kracht des bloeds* ster- ker is dan die der kerkelijke regtzinnigheid.

Maar sterker ook dan deze is die der *achting voor de deugd*, zoo als mij eigene ervaring geleerd heeft. Eens be- vond ik mij in gezelschap met een' Roomschkatholijke, aan zijne kerkleer zeer naauw gehecht. Het gesprek, ik weet niet hoe, kwam al spoedig op het groote vraagpunt, of zij, die buiten de Roomsche kerk sterven, al dan niet zalig kun- nen worden. De brave, maar toch altijd regtzinnige, man beweerde rondweg het laatste; en wat ik, als Protestant, ook mogt in het midden brengen, het mogt mij maar niet gelukken, hem van dwaling te overtuigen. Ziende, hoe wei- nig ik op zijn verstand vermogt, beproefde ik het, om hem, door middel van zijn hart, tot andere gedachten te leiden, en het mogt mij gebeuren. „Gij hebt,” voerde ik hem te gemoet, „mijn' overleden' vader gekend, en hem, naar ik vermoede, als een deugdzaam man leeren achten?” Het ant-

woord was niet twijfelachtig, en behelsde den uitbundigsten lof. „ Wel nu ,” ging ik daarop langzaam voort, „ wel nu , kunt gij dan in waarheid gelooven, dat deze man, wiens rechtschapenheid gij erkeert, en die gij wenscht, dat door alle uwe geloofsgenooten wierd nagevolgd, van het genot der zaligheid zou zijn uitgesloten, alleen omdat hij, uit overtuiging, Protestant was? Kunt, durft gij een' man, zoo zeer aan God en Godsdiensst verbonden, veroordeelen?” — „ Veroordeelen!” viel hij mij in de rede, „ veroordeelen! God behoeft mij! Ik veroordeel hem niet; maar de kerk, de kerk, deze veroordeelt hem!” — „ Het zij zoo,” hervatte ik, „ het zij zoo, gij veroordeelt hem niet; maar, als lid uwer kerk, veroordeelt gij hem wel degelijk: gij zegt (en hier sprak ik, zoo veel mogelijk, woord voor woord) gij zegt: die brave man, — die zoo veel voor de zijnen — voor de maatschappij — voor den Godsdiensst geweest is, — die beminde, — edele, — dien ik voor den Hemel zoo rijp houde als iemand, — bevindt zich, — en dit alleen omdat hij niet Roomsche was, — bevindt zich thans . . . .!” Hier belette hij mij te vervolgen; en, mij bij de hand vattende, riep hij uit: „ Neen, neen! uw vader kan niet ongelukkig zijn! Ik voel het, wanneer ik aan hem denk, dan moet ik mijn geloof aan de Roomsche kerk, als de alleen zaligmakende, opgeven; en, wat het mij ook kosten moge onregtzinnig te zijn, om zijnentwille moet ik het wezen!”

Ook zegepraalt soms *het gevoel van dankbaarheid voor ontvangene weldaden* over het bedoelde geloof. Zekere tuinman woonde op het buitenverblijf eener mij welbekende Protestantsche juffer, en ontving, zoo wel als de zijnen, vele blijken harer welwillendheid. De weldoenster werd ziek, en wel zoo ernstig, dat het beweldadigde gezin alle redenen had, om voor haar leven beducht te zijn. Juist op dat pas bevond zich toevallig in diens woning een Protestant, bekend met 's mans verpligting aan de kranke, maar tevens met zijne steile begrippen, en gansch niet malsche denkbeelden omtrent andersdenkenden. Lang reeds had het dezen verdrotten, dat iemand, van een' Protestantschen kant zoo bevoorregt, desniettemin zoo ongunstig over het sterfot van den Protestant kon blijven denken; maar, wat hij ook gedaan had, om hem tot andere gedachten te brengen, zijne pogingen waren altijd vruchteloos gebleven. Van meening, dat, uit hoofde van de tegenwoordige treurige gemoedsstemming des tuinmans, de

kans hiertoe welligt schooner dan immer zijn zou, besloot hij van de voorkomende gelegenheid terstond gebruik te maken, en de uitkomst bekroonde zijne verwachting. Zie hier, hoe hij te werk ging! Hij begon met den bedroefden wegen zijn vermoedelijk verlies te beklagen, en, na zulks met de meeste hartelijkheid gedaan te hebben, eindigde hij nagenoeg aldus: „Wèl hebt gij reden tot treuren, mijn vriend! daar gij met uw huisgezin door den dood uwer weldoenster zoo onéindig veel misfen zult; maar wat nog meer, dan dit te vreezen gemis, uwe ziel verscheuren moet, is de vaste overtuiging, die gij, als Roomschgezinde, hebt en hebben moet, dat zij, die u en de uwen in ziekte zoo menigmaal verzorgd, in rampen zoo dikwijls getroost, in behoefte zoo weldadig bijgestaan, in één woord, die u, offchoon Roomsch, zoo tallooze proeven harer Christelijke liefde gegeven heeft, — dat deze edele, beminde vrouw, bij het verlaten dezer aarde, terstond in de plaats der verdoemden zal overgaan, en dus in het gezelschap der liefdeloozen; hetgeen haar, ook naar uwe eigene overtuiging, te ondragelijker zal zijn, hoe meer zij zich op aarde in de liefde geoefend heeft!” — Deze woorden, met ernst en in zulke oogenblikken uitgesproken, deden de beste werking: de Roomschgezinde zag zijne zoo lang gekoesterde dwaling in; en, eene leer verfoeiende, waarvan hij, nu hij zich genoodzaakt zag, dezelve op een zoo geacht en geliefd voorwerp toe te pasfen, al het haterlijke befefte, verklaarde hij, van nu voortaan nimmer weder te zullen gelooven, dat buiten de Roomfche kerk geene zaligheid mogelijk is.

Kan alzoo dit geloof bij den min doorzienden Roomschgezinde op den duur niet blijven bestaan, hoe zou het kunnen huisvesten bij hen, wier oog door kerkgezag minder beneveld is? Neen, verlichte Roomschgezinde medebroeders! wat Rome heden ten dage door hare zendelingen ook doen moge, om hetzelfde alom te verbreiden, op u, liever kerkelijk dan verftandig en Christelijk onregtzinnig, zal zij hare werking misfen; en, het aan Spanje, Portugal, Italië en Frankrijk overlatende, om in den andersdenkenden, al ware hij uw bloedverwant, uw weldoener, of het voorbeeld aller deugden, niets dan den doemeling te zien, zult gij de besluiten van Trente laten voor hetgene zij zijn, en met hem, dien gij wel voor den meest onfeilbaren en besten der Pausfen houdt, met Petrus, gelooven en belijden, dat *God geen aan-*

nemer is des perfoons, maar dat onder allen volke hij, die Hem vreest en geregtigheid werkt, Hem aangenaam is.
(HAND. X: 34, 35.)

DE HAREM VAN DEN GROOTEN HEER.

Bij het lezen der onderscheidene verhalen omtrent den jongsten opstand der *Janitsaren* te *Konstantinopel*, viel onze aandacht op eene bijzondere omstandigheid, die nog nimmer bij vorige opstanden had plaats gehad. De gevoelens van eerbied, en vooral van vrees, door eene waakzame gestrengheid steeds levendig gehouden, die de *Turken* bezielen bij het aanschouwen der verblijven, waarin de vrouwen van den Grooten Heer zijn opgesloten, werken zoo krachtig bij hen, dat de *Janitsaren*, zelfs te midden hunner grootste buitensporigheden, het nimmer durfden wagen, in die gewijde plaatsen door te dringen. Thans, echter, hebben zij niet geschroomd, den Harem door hunne tegenwoordigheid te bezoedelen. Men kan ligtelijk nagaan, dat men denzelfden spoedig weder van alle smetten heeft gezuiverd! Men deed zulks op de volgende zeer menschlievende wijze: De ongelukkigen, die zich, buiten hare schuld, in het midden van het gedrang bevonden, (en het was waarschijnlijk reeds genoeg, dat de oogen van een' man op haar gevestigd waren geweest) werden levende in zakken genaaid en in zee geworpen! — Wie ijs hier niet? Dan, wordt het menschelijk gevoel bij het denkbeeld van dergelijke gruwelen geschokt, de geheele levensloop dezer ongelukkige slagtoffers der Oosterfche Despoten is eene aaneenschakeling van ellenden. Een blik op de gesteldheid van den Harem, naar de jongste en geloofwaardigste berigten, zal ons daarvan overtuigen.

De jonge flavinnen, die tot speelpoppen der zinnelijkheid van den Grooten Heer moeten strekken, worden van de twaalf tot vijftien jaren gekozen. Wanneer een Sultan den troon beklimt, moet alles hem, tot bevrediging zijner driften, ten dienste staan. De Harem wordt met nieuwe jeugdige flavinnen voorzien. De moeder van den Sultan, zijne zusters, de aanzienlijkste personen van den Staat zenden hem elk een geschenk van twee of drie jeugdige, schoone en ongerepte flavinnen. De prijs derzelve is zeer onderscheiden, en kan op vier. tot tienduizend guldens begroot worden.

De slavinnen van den Sultan mogen soms zich in hare ijdelheid beroemen op den meerderen prijs, voor welken zij boven hare medeslavinnen gekocht zijn; het moge hare eigenliefde streelen, dat zij zeven- of achtduizend guldens in plaats van vijf, of tien- in plaats van zeventuizend gekost hebben; zij deelen echter allen in hetzelfde lot. Treurig is het inderdaad, het leven te slijten in het hopen op en het streven naar gunsten, welke de meesten van haar nooit verwerven, en geen ander uitzigt zich geopend te zien, dan het oude Serail; verblijf der vergetelheid en verwaarloozing, in hetwelk alle vrouwen, die door verdriet, onvoldane wenschen en begeerten, en de werking van den Tijd, in dien staat der afzonderinge nog veel verwoestender dan in dien der vrijheid, hare bevalligheden verloren hebben, meêdoogenloos worden opgesloten.

De oude Sultane, of de moeder van den Sultan, houdt haar verblijf in het Serail; zij bewoont een afgezonderd gedeelte, en haar hofstoet bestaat altijd uit de schoonste maagden van den Harem. Dáár vindt de Grootte Heer doorgaans het voorwerp tot bevrediging van zijnen hartstogt. De vijf wettige vrouwen, die Zijne Hoogheid gekozen heeft, hebben insgelijks een afzonderlijk verblijf. Het bestaat uit eene *antichambre*, een slaapvertrek, eene badzaal en eene kleedkamer. Eene zeer rijke *divan*, of kanapé, maakt het geheele huisraad uit. In elk dezer vertrekken heeft men het uitzigt op een' kleinen bloemtuint.

De slavinnen wonen gemeenschappelijk op eene galerij van driehonderd voet lengte en vijfenveertig voet breedte, van kamers voorzien, *oda's* genoemd, vanwaar zij den naam van *Odalischen* hebben verkregen. Elke kamer wordt door vijftien slavinnen bewoond, welker huisraad bestaat uit eene *divan*, die haar tot slaapplaats verstrekt, en uit eene kast, waarin zij hare kleederen bewaren. Aan ieder einde van de galerij is een trap, die uitloopt op eene soort van luik met twee klepdeuren, die met ijzeren bouten kruisfelings over elkander gesloten worden. Des avonds verspreiden er eenige gele waskaarfen, op hooge kandelaren en op eenigen afstand van elkander geplaatst, te midden van een' dikken walm, haar bleek en somber licht.

Men zegt, dat onder de *Odalischen* de zelfmoord dikwijls plaats heeft. De aanleidende oorzaak is ligtelijk na te gaan.— De rust van den Harem gedooft niet, dat de vrouwen en bijzitten dikwijls bij elkander komen; echter is het haar op

fommige dagen geoorloofd te wandelen, of liever te loopen, in de tinnen van den Harem. Deze korte oogenblikken van vrijheid veroorzaken bij haar eene blijdschap, die vaak tot buitensporigheden overflaat; niet zelden gebeurt het bij die gelegenheden, dat zij de tuinen geheel verwoesten: men vergunt haar om die reden maar zelden den toegang tot dezelve.

Men geeft aan die jonge slavinnen van den morgen tot den avond bezigheid, nu eens met de naald, dan weder met het nemen van lessen in de danskunst, de muziek, talen, en de schrijfkunst. Maar deze kundigheden, die in de zamenleving haar zoo nuttig zijn, en haar zulk eene aangename verpoozing van andere bezigheden opleveren, schenken weinig genoegen en afleiding in die sombere verblijven, waar, door bestendige opsluiting, de zucht tot ontwikkeling der vermogens te eenemaal onderdrukt wordt.

De *Cadunes* hebben het opzigt over de *Odalisken*, en geven aan de *Cadun-Kiaia* (aldus wordt zij genoemd, die, als Gouvernante, het oppertoezigt over de slavinnen heeft) bericht van de geringste overtreding, welke zij tegen de bestaande verordeningen begaan. De overtredingen of misdaden, die in den Harem het meest gepleegd worden, komen gewoonlijk voort uit plotselinge aanvallen van toorn, uit eene vlaag van jaloezij, of uit meer verschoonlijke zwakheden; want, ofschoon de slavinnen niet dikwijls in de gelegenheid zijn, zich met gesnedenen op te sluiten, hebben zij echter somwijlen het ongeluk, voor die ellendige verzoeking te bezwijken. Die misdaad wordt met den dood gestraft. Alsdan wordt de schuldige in een' zak, welks bodem met steenen bedekt is, gebonden, naar het uiterste einde van het Serail gedragen, en in eene ranke boot gelegd, die met een touw vastgehecht is aan eene kleine roeigalei, op welke zich *Bostangi's* (arbeiders in de tuinen van den Sultan) bevinden. Deze doen, door herhaalde slingerings, de boot zinken, en geven alzoo de ongelukkige, die terstond verdwijnt, aan de golven ter prooije. Voor misdaden van minder belang worden zij gestraft met stokslagen onder de voetzolen. Deze straffen worden door de vrouwen uitgesproken, ja somtijds door de meesteressen der slagtoffers, die weinig toegevendheids gebruiken omtrent mededingsters, voor welke zij altijd moeten vreezen. Inderdaad, een oogopslag van den Sultan is genoeg, om de slavinnen tot den rang harer gebiedsters te verheffen. Zoodra hij bij eene zijner vrouwen in de kamer treedt, schieten de

flavinnen toe, en gedoogen niet, dat Zijne Hoogheid den voet op den grond zet. Indien eene van haar met een' gunstigen blik wordt verwaardigd, wordt zij dadelijk met het geurigste reukwerk besproeid, en de opzigster over de linnenkast brengt haar een pak zijden hemden; men geeft haar prachtige kleederen, rijke edelgesteenten, en in dien schitterenden dos wordt zij aan den Monarch voorgesteld, die somwijlen, door de luim van het oogenblik, door een teeken van verachting of onverschilligheid, de begoochelende droomen, die reeds haren geest bezig houden, op eens doet verdwijnen. In dat geval wordt zij dadelijk beroofd van al dien tooi, en voor altijd verwezen tot de klasfe der gewone flavinnen.

Sommige flavinnen uit het Serail kunnen hare vrijheid verkrijgen, wanneer zij eenige jaren gediend hebben. Zij verlaten het Keizerlijk paleis, om uitgehuwd te worden aan ambtenaren, die altijd met belangstelling naar hare hand dingen, dewijl zij hopen, door haren invloed, gunstig te zullen slagen, in hunne aanzoeken om bevordering, bij de Sultanes, hetgeen de titel is, dien men geeft aan de moeder en aan de zusters van den Sultan, en niet aan zijne bijzitten, gelijk men gemeenlijk denkt.

Wanneer de Sultan zijn Serail van *Konstantinopel* verlaat, om, in de maand Mei, volgens zijne gewoonte, zijn zomerpaleis te betrekken, wordt hij gevolgd door den geheelen Harem. De vaart over de rivier, schoon dezelve binnen het half uur geschiedt, vereischt groote voorzorgen en voorafgaande maatregelen, gedurende verscheidene dagen, om de vrouwen aan ieders oog te onttrekken. Men maakt, nit gespannen zeildoek, eene foort van boog, die van de poort van het Serail naar de vaartuigen geleidt. Bij het ontschepen op het vlakke veld, of in eene weide, draagt men desgelijks zorg, haar te omgeven van eenen muur, uit gespannen zeildoek opgeslagen. Wee haar, die het mogt wagen, zich buiten dien muur en binnen het bereik van een musket te vertoonen! Zij zou die onvoorzigtigheid dadelijk met den dood moeten boeten.

VERHAAL DER GRUWELEN, OP SCIO DOOR DE TURKEN
AANGEREKT.

Het eiland *Scio* levert een zonderling gezigt op. Niet zeer ver van het strand is eene steile, barre rotsketen van eene purperachtig roode kleur; zij bevat eene uitgestrektheid van zes tot acht mijlen, en belet het gezigt op het binnengedeelte des eilands. De ruimte tusschen die rotfen en de zee bevat vele schoone tuinen en buitenverblijven, die rondom de stad een groen amphitheater opleveren.

De reizigers gaven aan dit eiland, uit hoofde van deszelfs zacht klimaat, den overvloed van vruchten, dien het opleverde, de schoonheid van deszelfs vrouwen, en het beminlijk en gastvrij karakter der inwoners, de voorkeur boven de andere eilanden van *Griekenland*. Wij naderden hetzelfde. Des avonds, toen de zon hare laatste stralen schoot op de toppen der bergen en de bevallige landschappen, aan derzelver voet gelegen, verspreidde zich de *Grieksche* bevolking langs den oever, of in de naburige boschjes, en een zwerm jonge schoonheden, die door haar innemend gelaat en bevallige houding onze aandacht tot zich trokken, verhoogde niet weinig het bekoorlijke van dit tafereel.

Onmiddellijk na onze aankomst begaven wij ons naar den Consul: het was een *Scioot*; hij ontving ons zeer minzaam, en stelde ons voor aan zijne echtgenooten en dochter; hare kleeding was eer eenvoudig; zij boden ons vruchten, confituren en koffij aan. Maar het ongemeen warm was, smaakten ons de oranjeappelen en watermeloenen, die ons werden voorgediend, uitnemend lekker. —

Sttaande ons verblijf op het eiland werden wij getuigen van de verschrikkelijke tooneelen, die hetzelfde verwoestten. De ongelukkige *Scioten* waren van alle de *Grieken* de meest verwijfde en twijfelmoedigste. De kooplieden leefden, over het algemeen, in groote weelde; velen hunner hadden het prachtigst huisraad. Sedert het begin van den opstand hadden zij zich volkomen onzijdig gehouden. Zij waren ongevoelig gebleven voor de gebeden en bedreigingen hunner landgenooten, en hadden geweigerd zich voor eenige partij te verklaren, uit vrees van zich de wraak der *Turken* op den hals te halen. Ook waren zij nooit vervaard geworden door de *Ottomannische* vloeten; toen, ongelukkigerwijze, een

Grieksch bevelhebber op het eiland landde met verscheidene vaartuigen en landingstroepen, en op het fort aanrukte, 't welk door het *Turksche* garnizoen bewaakt werd. De *Scioten* meenden, dat thans het uur hunner vrijheid geslagen was. Hunne moedeloosheid werd eensklaps door eene sterke geestdrift vervangen; zij liepen te wapen, en schaarden zich onder de banier der landingstroepen; de vesting werd ingenomen, en hare bezetting, te gelijk met de door het eiland verstroofde *Turken*, over de kling gejaagd. Maar weldra vertoont zich de *Ottomansche* vloot in de haven. De *Grieksche* troepen, die uit *Samos* gekomen waren, te gering in getale om zich met den vijand te meten, begeven zich ijlings naar hunne schepen, en laten de eilanders van *Scio* aan hun verschrikkelijk lot over. Het volk alleen had zich voor de partij der *Samiërs* verklaard; de Overheden en voornaamste kooplieden des eilands begeven zich op het schip van den *Kapudan-Pacha*, plegtig hunne onschuld en hunne blinde onderwerping aan de *Porte* bezwerende. De Admiraal ontvangt hen op de vriendelijkste wijze; belooft hun, al het gebeurde te zullen vergeten, en vergunt hun, met hem koffij en *forbet* te drincken. Verfoeijelijke trouweloosheid!... Naauwelijks zijn de zesduizend *Turken*, die de krijgsmagt van den *Pacha* uitmaakten, ontscheept, of hij geeft hun het sein tot den aanval. Welk hart zou niet bloeden bij het lezen der gruwelen, die ik thans beschrijven zal, en ten deele uit den mond der *Scioten* heb vernomen, die der algemeene slagtinge nog ontkwamen. Door het onophoudelijk moorden vermoeid, staken de *Turken* hunne fabels en *athagans* in de scheede, en, op het strand gezeten, rookten zij hunne pijp, dronken hunne koffij, spraken bedaard met elkander, of legden zich tot slapen; en, wanneer zij een weinig uitgerust hadden, stonden zij weder op, om, zonder mededoogen, elk levend wezen, dat zich aan hen vertoonde, te vermoorden. De jonge vrouwen, de roem van *Scio*, wegens hare levendige en innemende schoonheid, en die in hare sekse een' genoegzamen waarborg hadden behooren te vinden tegen zulk een' gruwzamen dood, vielen levenloos voor de voeten harer moeders neder. Te vergeefs trachtten zij zich door de vlugt te redden; eene barbaarsche hand greep haar bij de lange haarvlechten, sleepte haar door het stof, en bragt haar, op de ontmenschte wijze, ter dood. Verwarde jammer- en doodkreten vermengden zich met het woest geschreeuw: „*Mahomed! wraak!*”

Hier zag men de *Grieken* voor hunne beulen geknield; ginds vlugtten zij in doodelijken angst, en de *Turken* achtervolgden hen, met de sabel in de vuist. De nacht bood zelfs den slagtoffers geene verpoozing of uitkomst aan. Hoe zouden zij vlugtten, of zich verbergen, daar de maan helder scheen, en het strand, de stad en de omliggende boomgaarden verlichtte? Het gejammer der ouders over hunne onteerde en zieltogende dochters; de weeklagten der ongelukkigen, die, binnen weinige uren, ter dood zouden gebragt worden; het gekerm der weezen en weduwen, uitgestrekt op de afgemartelde lijken van een' vader en echtgenoot, klommen ten hemel, te midden van de verwenschingen tegen de moordenaars. Maar die weeklagten over de gestorvenen werden weldra gestoord door het gekletter der wapenen en door de *houra's* der *Turksche* soldaten. „Weg! weg met de *Grieken!* met de vijanden van den Profeet! *Allah! el Allah!*“ De *Kapudan Pacha* zette hen, te midden van de bloeddorstige handlangers der wreedheid, tot de slagting aan, onder het zwaaijen met zijne sabel. De huizen en de tuinen waren bezaaid met lijken. Onder de oranjeboomen, aan den rand der fonteinen, op de rijke tapijten, op de marmeren vloeren, in het binnenste hunner afgezonderde verblijven zelfs, lagen de lijken der kinderen, der vrouwen, der grijsaards, onder elkander vermengd. Gedurende twee dagen, zoo lang er nog offers te slagen overbleven, bleven de lijken onbegraven liggen op de plaats, waar zij gevallen waren. Eindelijk, toen de helfche slagting volbragt was, hoopte men de lijken, zonder onderscheid van kunne en rang, in diepe kuilen die tot begraafplaatsen strekten, op elkander.

Twintigduizend inwoners vielen bij deze gelegenheid als slagtoffers! Sommigen hadden nog het geluk gehad, eene wijkplaats te vinden op de bergen; anderen was het gelukt, zich aan boord der schepen of vaartuigen, die zij aan de kust ontdekten, aan een' wisfen dood te ontrukken. Ik heb verscheidene dier ongelukkigen eene schuilplaats zien zoeken; bleek, vervallen, wanhopig, vertoonde haar gelaat het beeld der diepste ellende: het waren jonge meisjes te voet, uitgeput door hitte en vermoeidheid; met veel inspanning trachten zij paarden te volgen, die beladen waren met zieken en gekwetsten: het waren moeders, die afgemat nederzegen onder den kostbaren last van kinderen, welke zij aan het verschrikkelijk lot, dat hare echtgenooten had getroffen,

nog ontrukkt hadden. Eene derzelven, die tot een der eerste huizen van *Scio* behoorde, verhaalde mij, snikkende, den dood van alle hare zonen; zij waren *vijf* in getal, en allen van de grootste verwachting. Ik heb meisjes van *Scio* gezien, die voor altijd uit haar geliefd vaderland verbannen waren, geheel verwelkt vóór den tijd, met een verwiilderd gelaat en in bestendigen doodsangst omdolende in een vreemd land, zoekende in verren lande hare betrekkingen, welke zij nooit zouden wedervinden!

EEN BLIK OP NOORD - AMERIKA.

*N*oord-Amerika is, over het algemeen, een land, dat vele voorregten bezit, zonder door nadeelen van eenig bijzonder belang gedrukt te worden. De *Amerikanen* hebben eene goedkoope regering en slechte wegen. Zij betalen geene tienden, en hebben postwagens zonder veren. De armen zijn vrij van belasting, en er bestaan geene monopolien; maar de herbergen zijn slecht, en de reizigers worden gedurig met vragen lastig gevallen. Zij hebben geene kunstverzamelingen, maar ook geen Lord-Kanselier, en kunnen procederen, zonder zich daarom noodwendig arm te maken. Zij kunnen geene Latijnsche verzen maken; maar zij besteden aanzienlijke sommen tot het onderwijs der armen. In alle deze dingen verdienen de *Amerikanen* grooten lof. Mogten zij zich nooit door de geringe voordeelen, welke hunne fregatten in den laatsten oorlog behaald hebben, laten verleiden, om in krijg en oorlogsroem vermaak te scheppen! Zij zouden zeer veel onheil over hun land brengen, indien zij, door zucht naar roem verleid, zich opgewekt gevoelden tot het voeren van andere oorlogen, dan die, welke uit het besluit ontstaan, om geene ernstige belediging of onrecht te dulden. Wij (*Engelschen*) kunnen, helaas! hun zeggen, welke de gevolgen van oorlogsroem zijn. *Belastingen* op alles, wat in den mond komt of het ligchaam dekt, of waarop de voet treedt; belastingen op alles, wat aangenaam is te zien, te hooren, te rieken, te voelen, te smaken; belastingen op warmte, licht, beweging; belastingen op alles op de aarde, in het water en onder de aarde, — op alles, wat het land oplevert of van buiten wordt ingevoerd; belastingen op de ruwe bouwstoffen; belastingen op elke nieuwe verandering,

die door menschenhanden wordt daargesteld; belastingen op den drank, die 's menschen eetiust opwekt, en op de medicijnen, die hem genezen, — op het hermelijn, waarmede de rijkste bekleed is, en op de koord, waaraan de misdadiger wordt opgehangen, — op het zout van den armen en op de specerijen van den rijken, — op de nagels der doodkisten en op den brans der bruid. Op onze legersteden, aan onze tafels, liggende of staande moeten wij betalen. De schoolknaap speelt met zijn' belaste drijfstoel. De jongeling leidt een belast paard met belaste teugels over belaste wegen. De stervende *Engelschman* drinkt de artsenij, die voor zeven percent belast is, uit een' lepel, die voor vijftien percent is belast; hij legt zich neder op zijn bed, dat voor tweeëntwintig percent belast is, maakt zijn testament op een gezegeld papier van acht pond fl., en sterft in de armen van den apotheker, die voor honderd pond het verlof heeft verkregen, hem te doen sterven. Dadelijk wordt zijn geheel vermoegen van twee tot tien percent belast. Tegen eene aanzienlijke belasting vergunt men hem, zich in de kerk te laten begraven; zijne deugden worden in een belast marmeren gedenkteeken gegraveerd, en zoo wordt hij, eindelijk niet meer belast, tot zijne vaders verzameld!

EEN PAAR BIJZONDERHEDEN, RAKENDE DEN SCHILDER DAVID.

(*Mémoires relatifs à la Famille Royale de France, pendant la Révolution, &c. II Tomes. Paris, 1826.*)

DAVID was lid van het bloedgerigt, dat **LODEWIJK XVI** ter dood veroordeelde; en dit was de oorzaak zijner verbanning, tijdens de herstelling der **BOURBONS**. Zoo iemand dien strengen maatregel verdiende, 't was **DAVID**. Aan den Koning was de ondankbare de hulpmiddelen verschuldigd, om zich te *Rome* in zijne kunst te bekwamen. Zijne studiën volbragt hebbende, werd hem door het Hof een jaargeld geschonken, en, als kunstenaar, genoot hij de bescherming en begunstiging van alle de leden der Koninklijke familie. En *deze* man had de onbeschaamdheid van te zeggen, luid genoeg om door den ongelukkigen **LODEWIJK**, toen op de bank der beschuldigten gezeten, verstaan te worden: „Wel! wanneer zullen wij dit gepoederd hoofd onder de guillotine zien?” — Op een' anderen tijd, in de hoeda-

nigheid van Lid van het Comité van Algemeen Welzijn, den *Tempel* bezoekende, haalde hij zijne snuifdoos uit den zak, staande voor de Prinses ELISABETH. Zij, in den waan van eene beleefdheid te ontvangen, nam een snuifje uit zijne doos. De wreede, een blik van woede op haar werpende, smeet de snuif op den grond, en vertrapte de doos onder zijne voeten.

ROBESPIERRE EN ZIJN ARTS.

(Uit hetzelfde werk.)

ROBESPIERRE had een' Doctor, die hem bediende tot bijkans op het schavot, en dikwijls, zijns ondanks, *tête à tête* het middagmaal hield met dien Monopotist in menschen-vleesch en menschenbloed. Op zekeren dag, dat men wederom een groot getal van bijzondere personen, onder welke zich verscheidene vertrouwde vrienden des Geneesheers bevonden, had ter dood gebragt, zaten zij te zamen aan tafel. De Doctor, natuurlijk zeer ter neêr geslagen, bevond zich in eene pijnlijke omstandigheid, en was niet in staat om zijne droefheid te ontveinzen. De gastheer bemerkte zulks, en vroeg hem naar de reden. De Doctor, zich het voorhoofd wrijvende, aarzelde te antwoorden. ROBESPIERRE nam hem bij de hand, verzekerde hem, dat hij niets te vreezen had, en voegde er nevens: „Welaan, Doctor! uw beroep „brengt mede, dat gij vele menschen ziet en spreekt; gij „kunt niet onkundig zijn van de gevoelens van het meereendeel der *Parijzenaars* te mijnen aanzien; spreek openhartig, mijn lieve vriend; zeg mij eens, wat men van mij „denkt; dit kan mij nuttig zijn voor het vervolg, en mij „tot rigtsnoer verstrekken van mijne handelingen.” — „Hee „zij zoo!” hernam de moedige Geneesheer; „ik kan daarenboven den kreet van mijn geweten niet langer smoren. „Ik waag er mijzelven aan, ik weet het; maar ik moet „het u zeggen: gij zijt een afgrijzen aan allen; gij wordt „beschouwd als de ATTILA, de SYLLA dezer eeuw, als de geefel van het huisfelijk geluk, als de bewerker van „alle onze rampen, als de schrik der familiën. Dat ontzettend aantal onschuldige wezens, hetwelk gij geregeld naar „den beul zendt, op de *place de Grève*; die karren van „eene nieuwe vinding, welke dagelijks, op uwen last, een-

„ bepaald getal slagtoffers ten grave voeren; die dezelve op-
 „ zoeken in de kerkers, zoo lang zich aldaar genoeg gevan-
 „ genen bevinden, om dezelve te vullen; die, in het tegen-
 „ overgestelde geval, het ontbrekende getal in de straten ver-
 „ zamelen, zonder onderscheid de eerste voorbijgangers de
 „ besten aangrijpende; en dit alles zonder vonnisvelling, zon-
 „ der beschuldiging, zonder eenig ander bevelfchrift dan
 „ uwen wil; ziedaar wat u den algemeenen vloek op den
 „ hals laadt; een vloek, wel is waar nog stilzwijgend, maar
 „ daarom niet min verschrikkelijk!” — „ O!” zeide RO-
 „ BESPIERRE lagchende. „ gij brengt mij een geval te bin-
 „ nen, hetwelk van de wreedheid van Paus SIXTUS DEN V
 „ wordt verhaald. Ten gevolge van een nachtelijk feest,
 „ het hoofd verhit door den wijn, beval hij, bij wijze van
 „ *bonne bouche*, dat de eerste man, die de poort *della Stra-
 „ da del Popolo* binnenkwam, onverwijld zou worden opge-
 „ knoopt. Alle de leden van dit bacchanaal Conclave, ge-
 „ heel Rome zelve bleef niet in gebreke, den Paus voor een'
 „ dwingeland, ja den wreedsten der dwingelanden uit te ma-
 „ ken; tot dat men in het eind vernam, dat de ellendeling,
 „ op bevel van den Paus ter dood gebragt, tien jaren te vo-
 „ ren zijne beide ouders had vermoord. Ik weet, wie ik
 „ naar de *place de Grève* zend. Allen, die men derwaarts
 „ voert, zijn schuldig, zonder dit te schijnen. Ga voort:
 „ wat hebt gij al meer gehoord?” — „ Ik weet,” vervolg-
 „ de de Arts in zijne langverkropte gemoedsbeweging, „ ik
 „ weet, dat gij alle de klasfen der zamenleving zulk eenen
 „ schrik hebt aangejaagd, dat men zelfs uwen adem vreest,
 „ en u meer schuwt dan de pest. Braldien gij in uw stelsel
 „ volhardt, zou het mij geenszins verwonderen, dat zulks
 „ voor uzelfen iets verschrikkelijks ten gevolge had, en wel
 „ binnen kort.” — „ De arme drommels! zij miskennen hun
 „ egen belang wel zeer; maar zij zullen het beter verstaan,
 „ wanneer hun het ontwerp zal bekend zijn, dat ik heb be-
 „ raamd, om het kwaad uit te roeijen. Het geluk der natie
 „ is daaraan verbonden. Om duizend *Franschen* te doen ver-
 „ anderen, moet men vijftmaal honderdduizend dezer ellende-
 „ lingen om hals brengen; en, zoo God mij het leven spa-
 „ re (!!!), zullen er binnen eenige maanden zoo veel min-
 „ der bestaan, om binnenlandsch oproer te stichten en den
 „ algemeenen vrede in *Europa* te verstoren.” — Hetgeen zeer
 „ opmerkelijk is, en waarachtiglijk alleen des Geneesheers lijfs-

behoud verzekerde, was, dat, weinige uren na dit gesprek tusfchen den bloedhond en zijnen Arts, TALLIEN ROBESPIERRE bij de Conventie aanklaagde, als verrader der Republiek. Toen de wacht hem kwam arresteren, wilde hij zichzelve door een' pistoolschoot ombrengen; maar de kogel, kwalijk bestuurd, verbrijzelde hem alleen de onderkaak, en benam hem bijkans het vermogen om te kunnen spreken. Door eene zonderlinge toevalligheid, werd dezelve Geneesheer, daar hij zich in de nabijheid bevond, geroepen, om hem te verbinden (*). Deze verzekert, dat, ten gevolge der ontelbare moorden, welke gedurende het schrikbewind van dit monster plaats grepen, de grond van de *place de Grève*, doorweekt van het bloed der slagtoffers, als 't ware in een slijkerig moeras was verkeerd, waarin het schavot deszelfs loodlijn niet meer konde bewaren; zoodat men genoodzaakt was, het werktuig nu naar deze, dan naar gene zijde te verplaatsen! De laarzen en kousen van eene menigte foldaten en Officieren, verplicht bij deze verschrikkelijke teregtstellingen tegenwoordig te zijn, waren bestendig met het bloed der slagtoffers bespat; en, daar de nationale feesten altijd gevierd werden ten gevolge van eene dezer afgrijfelijke slagtingen, vertoonden de openbare plaatsen, en inzonderheid de *foyer* en de galerijen der schouwburgen, overal sporen van bloed.— De eerlooze BARRÈRE, de verfoeijelijke handlanger van een nog verfoeijelijker meester, verbond zich met TALLIEN in het aanklagen van ROBESPIERRE, met het éénig oogmerk om zichzelve vrij te waren. Maar zijne eigene wandaden en laaghartigheid bleven niet lang ongestraft. Onmogelijk is het, de bijzondere moorden op te tellen, op last van dien barbaar gepleegd in het nachtelijk donker, aan menschen van elken rang en klasfe.

(*) De Abt FORTIS, een *Italiaan*, die deze bijzonderheden uit den mond van den zoon des opgemelden Geneesheers ontleende, voegt bij zijn verhaal deze woorden: „ Gij kent niet, gelijk ik, de trouweloosheid der *Franschen*. „ Ik heb lang onder hen gewoond. *Frankrijk* is de onreine „ vergaarbak van alle bedrog. Een *Franschman* zal zijnen vader, zijne vrouw, zijn kind bedriegen; want bedrog is zijn „ element. Dit wist ROBESPIERRE, en hij handelde in „ gevolge dezer kennis.”

DE SALADEBEREIDER.

Eene echte Anekdote.

In de geestige werken van den Heer BRILLAT DE SAUVARIN staat de geschiedenis van een' uitgeweken *Franschman*, die te *Londen* veel gelds verdiende door zijne bijzondere bekwaamheid in het bereiden der salade. Het geval is zeer opmerkelijk. De uitgewekene heet D'ALBIGNAC. Offchoon hij, uit hoofde van zijne beperkte omstandigheden, geene kostbare maaltijden kon bijwonen, zoo bevond hij zich echter eens in eene der beroemdste herbergen van *Londen*; hij meende, gelijk vele anderen, dat men zich met een' enkelen schotel konde vergenoegen, indien dezelve slechts uitgelezen was. Terwijl hij zich smakelijk te goed deed aan een krachtig stuk *roastbeef*, vermaakten zich vijf of zes jonge lieden aan eene tafel naast de zijne. Een hunner stond op, en sprak hem vriendelijk op de volgende wijze aan: „Heer *Franschman!* men zegt, dat uwe natie uitmunt in de kunst, om salade gereed te maken: wilt gij wel de goedheid hebben, zulks voor ons te doen?” D'ALBIGNAC bedacht zich een oogenblik, maar stemde er eindelijk in toe, vroeg om al het noodige, 't welk hij meende, dat tot dit meesterstuk behoorde, gaf zich veel moeite, en slaagde gelukkig in deze proef. Terwijl hij over zijn recept nadacht, antwoordde hij vrijmoedig op de vragen, die men hem aangaande zijne lotgevallen deed; hij zeide, dat hij een uitgewekene was, en kwam er, ofschoon niet zonder blozen, voor uit, dat hij eenig aandeel had aan den onderstand der *Engelsche* regering. Een der jonge lieden drukte hem daarop eene banknoot van vijftienderd pond sterling in de hand; welk geschenk hij, onder eene beleefde weigering, aannam. Hij had zijn adres opgegeven, en ontving, eenigen tijd daarna, eenen brief, in welken men hem zeer vriendelijk verzocht, dat hij zich in een der schoonste hotels van *Grosvenor-square* zou laten vinden, om de salade gereed te maken. D'ALBIGNAC voorzag, dat hij nu in de gelegenheid zou komen, van eene schitterende proeve zijner bekwaamheid in dit vak aan den dag te leggen, en dat daaruit voor hem wel iets belangrijks konde voortspruiten. Hij nam alzoo zonder aarzeling het verzoek aan, en liet zich ter bestemde plaats vinden. Ook had hij zich van eenig

nieuw gereedschap voorzien, om met zijne kunst nog meer vertooning te maken. Hij bestudeerde dezelve vooraf nog eens naauwkeurig, had het geluk, ook weder bij deze gelegenheid te behagen, en verkreeg thans eene belooning, die hij, wilde hij zich voor het vervolg niet benadeelen, niet konde van de hand wijzen. Men kan zich wel voorstellen, dat de eerste jonge lieden, voor welke hij zijne kunst verrigt had, hem overdrevene loftuitingen hadden toegezwaaid. Het tweede gezelschap maakte nog meer ophefs van zijne kunst. Dit had ten gevolge, dat de roem van D'ALBIGNAC zich spoedig alom verbreidde; men noemde hem „den *fashionable* Saladebereider;” en nu smachtte alles, wat tot de elegante wereld van de hoofdstad der drie Koningrijken behoorde, naar eene salade van den *Franschen* Edelman. D'ALBIGNAC wist van deze dwaasheid uitnemend partij te trekken; hij schafte zich eene *carriole* aan, ten einde des te spoediger te kunnen zijn, waar men hem riep, en een bediende droeg hem, in een mahonijhouten kistje, alles na, waarmede hij zijne recepten verrijkt had, b. v. azijn met verscheigene fijne specerijen, olijf- en andere oliefoorten, kaviaar, truffels, ansjovis, vleeschmat, en zelfs eijerdoren, waardoor zich de salade van *Mayenne* onderscheidt. In het vervolg liet hij andere soortgelijke kistjes maken, om dezelve met den benoodigden toefsel te voorzien, en verkocht dezelve bij honderden. Hij kwam te *Parijs* terug, waar hij, in plaats van in het openbaar te schitteren, voor de toekomst zorgde, en 60,000 francs op renten uitzette; waarna hij in *Limousin* een klein landgoed kocht, waar hij waarschijnlijk nog tegenwoordig tevreden en gelukkig leeft, terwijl hij zich in zijne wenschen weet te beperken.

R A T I N E T.

(Eene kleine Bijdrage tot de Zielkunde der Dieren.)

In het vorige jaar (825) werd, om diefstal, een jong mensch, met name H***, voor den tijd van verscheidene maanden, in het oude, thans verlatene, tuchthuis te *Geneve* gebragt. Zijne straf werd nog verzwaaard door de omstandigheid, dat hij, afgescheiden van de overige tuchtelingen, *alleen* in een vertrekje moest arbeiden. Deze volstreekte een-

zaamheid en afzondering was den levendigen jongman ondra- gelijk. Lang zuchtte hij vergeefs om eenig levend scepſel tot gezelschap. Eindelijk was hij zoo gelukkig, eene jonge Rat, van het mannelijk geslacht, te vangen. Binnen weinige dagen was dezelve, ten gevolge van eene minzame bejegening, reeds zoo mak en vertrouwelĳk geworden, dat hij niet meer poogde te ontsnappen. Weldra at hij alleen uit zijns vriends hand, en, wanneer deze arbeidde, kroop hij hem tusſchen hemd en borstrok, waar hij uren lang stil bleef zitten. Bestendig koos hij de linkerzijde, hetzij wijl hij in de nabijheid van het hart meer warmte gevoelde, hetzij dat H***, bij het werken, met de rechterhand meer beweging maakte. Spoedig werd RATINET (dien naam had H*** zijnen kweekeling gegeven) bij den Directeur bekend en geliefd. Aan zindelijkheid, echter, konde H*** hem niet gewinnen, en werd hij deswege nu en dan met een klein stokje bestraft. Ongeveer eene maand, nadat deze stilzwijgende overeenkomst was ingegaan, had H*** het ongeluk, in zijne kastijding wat gestreng te zijn, en vergeten, het diertje drinken te geven; waarop RATINET (gelĳk H*** zich uitdrukte) *jeta son honnet au-dela du moulin*, en hem verliet. Wie beschrijft zijne smart? Een, twee, drie dagen, eene week verliep — RATINET kwam niet terug. Thans was H*** bedacht op het vangen en afrigten van eene andere Rat. Dit gelukte hem; maar dezelve was ouder dan de vorige, en, hoewel van hetzelfde geslacht, ontbraken hem alle de goede hoedanigheden van RATINET. Hij werd wel tot zekere mate tam, ja at en dronk uit zijne hand; maar de snuggerheid en verkleefdheid van RATINET ontbraken hem te eenemaal. Eenige weken had hij echter hem gezelschap gehouden, toen H*** op zekerem avond in het donker op zijne legerstede zat, en nevens hem zijne Rat No. 2. Op eens verneemt hij aan zijne voeten een geruisch, strekt zijne hand uit, en ziet RATINET loopt hem haastig tegen den arm op, en wipt terstond, trillende van blijdschap, in het welbekende plaatsje aan zijne borst. H*** verklaart, dat hem eenmaal het wederzien eener minnares niet meer verrukt had. RATINET kroop nu, ouder gewoonte, met H*** onder zijne deken, toen deze zich ter rust begaf. Des anderen morgens, toen de beide diertjes elkander ontmoetten, staarden zij elkander lang aan; maar geene jaloezij of vijandschap greep tusſchen hen plaats, en zij aten en dronken vertrouwelĳk te zamen,

Na verloop van eenige dagen, echter, bemerkte de Rat No. 2, dat hij thans overtollig was, en verdween. H*** leefde vervolgens met zijnen ouden, wedergekeerden vriend op den hartelijksten voet, tot dat, na verloop van nog ettelijke maanden, zijn straftijd verstreken was. Met waarachtige bezorgdheid sprak H*** van het naderend tijdstip, dat hij RATINET moest verlaten, wjl hij hem, gelijk hij zich uitdrukte, toch niet met zich *dans le monde* konde nemen. Hij beval het geliefde dier, met waarlijk koddigen ernst, aan den Directeur en zijne medegevangenen aan. Eindelijk verscheen de dag der scheiding, en H*** nam met tranen afscheid van RATINET, dien hij duizendwerf kuste, en dien men als met geweld moest weggagen, toen H*** het huis verliet. Toen het dier zijnen vriend niet meer vond, had het rust noch duur. Het at en dronk van dit oogenblik niet, welke lekkere beten men het ook aanbood, verliet de kluis nier, maar bleef bestendig op de verlatene legerstede zitten; tot dat men, na verloop van drie dagen, RATINET dood vond liggen in een' ouden doek, dien H*** had achtergelaten.

(Alle deze bijzonderheden heb ik uit den mond van den Heer C. AUBANEL, Directeur van het *Maison pénitentière* te Geneve, die derzelve echtheid met zijn woord waarborgt.)

TWEE HOTELS TE PARIJS.

Onder het aantal der haar bijzonder eigene zeldzaamheden, welke deze Wereldstad in baren boezem besluit, vindt men er, die inderdaad de opmerking verdienen der welgezinden van alle landen. Maar er zijn ook andere, ongelukkig de meest aantrekkelijke naar het uitwendig voorkomen, welke ieder man van Godsdienst, Zedelijkheid en Eer met gelijke zorg behoort te mijden, als ENEAS en zijne toggenooten de *Charybdis* en *Scylla* trachten te ontwijken.

Dit zijn, onder anderen, twee prachtige Hotels, waar men, met groote kosten, alles vereenigd heeft, wat de zinnen kan verlokken en de driften streelen, en waar de uitgezochteste weelde, de geslepenste zinnelijkheid alle de vier werelddeelen als 't ware gedwongen hebben mede te werken, om den valstrik te onontwijkbaarder te maken.

Wee den roekeloozen, die het waagt, een' blik van welgevallen te slaan op deze schitterende uitwendigheden! Het gevaar is dringend; maar zijn ondergang wordt zeker, wan-

neer een blind zelfvertrouwen hem noopt, den drempel van een dezer holen te overschrijden! Haasten wij ons dan, hem dezelve te leeren kennen.

Het eerste dezer Hotels staat in de straat ***. De *M. DE CH.*, die het bewoont, heeft niets gespaard, om dit verblijf aantrekkelijk te maken. Aldaar is eene overdadige tafel gedeekt, een kostbaar feest in gereedheid. Dienstvaardige lakkeijen noodigen u, om deel te nemen aan een onthaal, waarvan men de kiesche opzettendheid gebruikt, u terstond, op de innemendste wijze, de lijst aan te bieden. Het oog, de reuk en de smaak worden gelijkelijk gestreeld; uw mond, weifelende door de vele keur, weet niet, tot welke geregten hij zich zal bepalen, en wenscht ze alle te kunnen smaken; de *Chambertin*, de *Pomard*, de *Champagne*, enz. enz. streelen bij gansche stroomen uw gehemelte. Van de tafel geleidt men u in heerlijke zalen, waar andere tafels, met hoop en gouds beladen, uwe verbaasde blikken tot zich trekken. Elk kan op deze schatten aanspraak maken. Daartoe worden slechts eenige Louisd or vereischt. De fortuin zal u voorzeker begunstigen. De gloed der *Champagne* blaast u vertrouwen in; een weinig stoutmoedigheids, en ziedaar! binnen eenige minuten zijt gij bezitter van een deel dier rijkdommen. Gij zegpraalt. Maar de kans verkeert; het goud, 't welk gij slechts een oogenblik bezat, keert tot zijnen oorsprong terug; dat, wat u toebehoorde, volgt hetzelfde, en, de begoocheling verdwijnende met uwe laatste kroon, rest u niets meer, dan het berouw! Des anderen daags drijft u de hoop, om het verlies des vorigen te herstellen, andermaal naar dit trouweloos verblijf. Dezelfde begoocheling, dezelfde gevolgen; en gij ontdekt den afgrond niet, dan wanneer de armoede met haren bitteren nasleep zich aan u en de uwen komt vertoon, wier regelmatigte verwijten, uwe eigene wroegingen verdubbeldende, u ten laatste tot een wanhopig besluit veroeren!

Het andere Hotel is gelegen in de fraaie straat ***. Wat zal ik zeggen van de aanklofelen, waarmede de toovenaar, die hetzelfde bewoont, het heeft omringd? Verblijven der Koningen! wat zijt ge, daarbij vergeleken? Op het einde van een feestelijk onthaal, waardig den Goden te worden aangeboden, blinkt het goud, bij handen vol, verbijsterend u tegen. Hier valt niets te wagen. „Neem aan,” zegt u de gastheer; „neem nog meer; maar dit niet alleen; ik wil

„ u overladen met nieuwe weldaden; en, tot loon mijner
 „ geschenken, verlang ik niets, dan — uwe *vriendſchap*.”
 Bedwelmd door zoo veel edelmoedigheids, werpt gij u, vol
 dankbaarheids, hem te voet. . . . Maar, bij het verlaten van
 dit paleis, welk eene verandering is er in u ontstaan! Eene
 inwendige benaauwdheid drukt uwe ziel; gij zijt beangst;
 gij tracht den blik der voorbijgangers te ontwijken. . . .
 „ Waarom vestigen zich aller oogen op mij?” . . . . Ongeluk-
 kige! weet gij dan niet, dat de ſchande u op het voorhoofd
 geteekend ſtaat? Hij, die het ſlagtoffer werd van den bewo-
 ner des ſtraks beſchrevenen Hotels, kan ten minſte nog ho-
 pen, zijne vernielde welvaart herſteld te zien; zijne familie
 beſchuldigt, maar beklagt hem tevens. Maar gij! . . . . Uw
 vaderland vloekt u, en uwe kinderen zullen eenmaal blozen,
 uwen naam te dragen!

BIJ DE INWIJDING DER HERBOUWDE LÛTHERSCHE NIEUWE KERK
 TE AMSTERDAM, 18 SEPTEMBER MDCCCXXVI. (*)

Ziet gij dat dankbaar huisgezin?
 Het treedt zijn nieuwe woning in,
 En knielt, om God te loven:
 De vloed vernielde de oude ſteê,
 En overſtelpte veld en hoven,
 En al zijn hoop en blijdfchap meê.

Maar 't liefdevuur werd niet gebluscht
 Door zulk een' vloed; en ſchat en ruſt
 Gaf ieder, mild en teeder:
 't Gezin kreeg dekfel, bete en dronk,
 En nu, herbouwd, zijn woonſteê weder,
 Ter plaats, waar ze eertijds nederzong.

Dies knielt het in haar wanden neêr,
 En juicht en dankt er, keer om keer,
 Met ſtamelende zangen,
 En 't oog, gevuld met traan bij traan,
 Blijft fonklend aan het welffel hangen,
 Dat uit den vloed is opgegaan.

(*) De Redacteur betuigt den zender voor dit dichtſtukje zijnen welmee-
 nenden dank; terwijl hij vertrouwt, door dezelfs onverwijldde plaatſing,
 het publiek meer nog, dan den maker, te verpligten.

Zoo, broeders! juichen, danken wij:
 Ons heugt het bange noodgetij,
 Toen 't vuur dit oord genaakte,
 En, als vergramd op zulk een dak,
 Waar 't vuur van haat of nijd niet blaakte,
 Het, als een stroom den dijk, doorbrak.

Toen zonk het davrend neêr in 't stof,
 En 't Godgewijde Tempelhof
 Begroef zich in zijn wanden,
 Die zelfs de vlam, hoe fel zij beet
 En 't hechtst metaal deed gloeijen, branden,
 Niet uit hun vaste standplaats reet.

De muur bleef als een rotsklomp staan,
 En wees het, als een grafnaald, aan,
 Wat schat er lag begraven:
 Wij zwierven bij den bouwval rond,
 En zochten troost om 't hart te laven,
 Zoo als de ziel daar eertijds vond.

Vergeefs!... 't Was aklig, doodsch en naar!
 Toen bergden wij, met droef gebaar,
 Een gruis der kopren bladers,
 Aan 't stil herdenken toegewijd;
 Zoo als men van het lijk eens vaders
 Nog een verdorde haarlok snijdt.

Wij zwierven... Neent! de liefde glom,
 Met onuitdoofbaar vuur, alom,
 En bood ons hulpbetooning,
 En de eedle volgling van Calvijn
 Ruimt, Luther's kroost ten dienst, een woning,
 Waar zij in Christus broeders zijn?

De liefde glom! Dat meldt deez' wijk,
 Weêr opgebouwd door arm en rijk,
 Na zulk een woeste schenning:
 Schonk de overvloed zijn' gouden schat,
 De nooddruft gaf den enklen penning,
 Dien ze aan 't gebrek ontwoekerd had.

De liefde gloeit! Dat meldt dit uur,
 Nu zoo veel zielen dezen muur,
 Met dankbre vreugde, nadren,

En, welk een spoor hun treden rigt,
 Toch met ons in dit huis vergadren,
 Waar Jezus' leer ten grondslag ligt.

o Heilige verdraagzaamheid!
 De glansen, die gij van u spreidt,
 Verheldren deze wanden;
 Meer hartlijk dankt deez' kerkgemeent',
 Nu zij, wier outers elders branden,
 Met haar zich in dien dank vereent.

Gij hoort, o God! deez' blijden drom
 U loven in Uw heiligdom
 Voor al Uw milde gaven;
 Voor 't werkend meêlij', uitgestrooid
 In 't hart van zoo veel Christenbraven,
 En voor deez' kerk, in U voltooid.

Hoe blinkt haar top weêr onverdoofd,
 Gelijk een baak aan 't havenhoofd,
 Die zeeman hoedt voor 't dwalen!
 Hoe fonkelt haar albast gewelf,
 Als stortte zich een vloed van stralen
 Tot in den nacht der graven zelf!

Verhoed, o eeuwge Tøeverlaat!
 Dat ooit deez' kerk, ons pronksteraad,
 Weêr moet in vlammen smoren;
 Maar bovenal, o God! verhoed,
 Dat immer in haar heilge koren
 't Vernielend vuur der tweedragt woed'!

Wij steunen, Vader! op Uw trouw.
 Door U gestut, zal dit gebouw
 Een reeks van Eeuwen prijken;
 En, waar de twist ooit zegepraalt,
 De vrede Gods zal hier niet wijken,
 Waar zoo veel liefde en eendragt straalt.

Kniel, kniel dan, dankbaar huisgezin!
 En 't galm' van uit uw tempeltin:
 „ Gods zorg zal eeuwig duren!”
 Wie dat gelooft, wordt nooit ten spot.
 Wij steunen niet op hechte muren;
 Maar onze vaste burg is God.

DE SCHILDER EN DE KUNSTKENNER.

Een vermaard schilder, die minder belangs- dan roemshalve arbeidde, had eene schilderij vervaardigd, voorstellende den Krijgsgod *Mars*. Een kunstkenner, wiens oordeel over hetzelfde hij verzocht, zeide hem openhartig, dat hem het geheel niet beviel; dat het stuk te gekunsteld was, of liever, dat hij in hetzelfde de kunst niet genoegzaam had weten te verbergen. De schilder bleef niet in gebreke, zijn werk te verdedigen; terwijl de kenner hem vruchteloos, door nadere bewijzen van het gezegde, poogde te overtuigen. Thans trad een jeugdig wijsheofd binnen, die, zoodra hij de schilderij slechts in de verte had gezien, uitriep: „Heerlijk! „Verwonderlijk! Ziedaar het meesterstuk der schilderkunst!” — „Gij meent alzoo, Mijnheer, dat ik wèl geslaagd ben?” — „Voorzeker; en die het tegendeel mogten beweren, zijn „ezels.” — „Vindt gij dan geene gebreken in het stuk?” — „Op mijne eer, geene! Ach, welk een voet! welk eene „volkomenheid in de uitdrukking der nagels! Het is *Mars* „zelf; hij spreekt! Welk eene kunst! welk een rijkdom in „dien helm, in dat schild, in deze gansche wapenrusting!” — Deze lofspraak deed den schilder blozen, en opende hem de oogen; en, den kunstkenner verlegen aanzierende, sprak hij: „Thans, mijn vriend, gevoel en erken ik de gegrond- „heid uwer kritiek!” — Naauwelijks was de jonge Heer heengegaan, of hij wischte zijnen *Mars* uit, en maakte zich gereed, eenen anderen te beginnen.

Kunstenaars! Dichters! Schrijvers! wie gij ook zijn moogt, indien uwe werken den kenners niet behagen, is zulks alreeds een kwaad voortteeken; maar, indien zij nog daarenboven den lof der zotten wegdragen, deugen zij stellig niet.

 LODEWIJK XVIII EN ZIJN MINISTER VAN BINNENLANDSCHE ZAKEN.

De Graaf DE *** snuift, maar vergat wel eens, een' schoonen zakdoek mede te nemen bij zijn verschijnen aan het Hof. Wijlen de Koning, hem op zekeren dag gehoor verleende, bemerkte deze onwelvoegelijkheid, en, om zulks zijner Excellentie te doen gevoelen, schelde hij, en zeide

lâghende tot den Kamerdienaar: „Geef een' schoonen zakdoek aan mijnen Minister!” — Monfieur bedekte zijne ſpijt met een' pijnlijken glimlach: hij had wel lust, om boos te worden; maar een Hoveling wordt niet ligt boos op eenen Koning, inzonderheid wanneer er eene *portefeuille* mede gemeoid kan zijn.

ZOO VERDRIJFT MEN DEN TIJD TE PARIJS!

Het Modefpel, thans te *Parijs* in de *salons* in zwang, is — noch *boston*, noch *whist*, noch zelfs *l'écarté*, maar — een zeer onnoozel kinderspelletje, het *lintenſpel*. Elke perſoon des gezelschaps neemt een lint, en houdt dit aan het einde vast. De andere einden bevinden zich, vereenigd, in de hand van hem, die het ſpel beſtuurt, en zich gevolgelijk in her midden van den kring geplaatst ziet. Wanneer men nu hoort roepen: *trek!* moet men loslaten, en trekken, wanneer er geroepen wordt: *laat los!* Elk, die zich vergist, geeft een pand. — Zoo verdrijft men te *Parijs* den tijd!

TREFFELIJKE AFWIJZING VAN EEN DUËL.

Twee *Engelſche* Officieren, in garnizoen liggende in eene *lerſche* ſtad, kregen onlangs verſchil, met betrekking tot eenige Dames. Des volgenden daags zond een van hen den anderen een *cartel*, hetwelk in dezervoege door partij beantwoord werd:

„Mijnheer! Ik acht mij gelukkig, als getuigen van mijnen moed, te kunnen oproepen de Officieren en ſoldaten, welke mijn gedrag te *Vittoria*, *Toulouſe* en *Waterloo* hebben gezien. Gij kunt, zoo u dit behaagt, mijne weigering van uwe uitdaging ruchtbaar maken en pogen, mij van lafhartigheit te doen verdenken; ik ben in gemoede overtuigd, dat niemand u zal gelooven. Het onderwerp, waarover wij in twist geraakt zijn, was eene beuzeling. Het bloed van een' ſoldaat behoort geſpaard te worden voor een edeler doel. De liefde is blind, de wraak laag, en de ſmaak grillig. Het Duël, bovendien, begunſtigt veelal den behendigſten, niet den rechtvaardigſten. Men behoort dus te denken, dat moord, hoezeer ook vergoelijkt door eene valſche verklaring van de Eer, niettemin moord blijft, en om wraak ſchreeuwt.”

CANNING TE PARIJS.

Men verhaalt, dat de Heer CANNING, thans te *Parijs* zich bevindende, bij het bezoeken van de Kamer der Afgevaardigden aldaar, droogweg zeide, dat te *Londen* de Kamer der Gemeenten *beter* (meer) *verlicht* is!

M E N G E L W E R K .

VOORLEZING OVER DEN HEILZAMEN INVLOED DES
CHRISTENDOMS OP DE GEWIGTIGSTE BELANGEN
DER MENSCHHEID.

Door

A. ELBERTS, te *Deventer*.

Wij allen, M. V., dragen, met tallooze anderen, den naam van Christenen; en welkigt zouden velen zich niet weinig gebelgd toonen, indien men hun in goeden ernst wilde verzekeren, dat zij den naam, dien zij dragen, alles behalve waardig zijn. Het is intusschen, om een Christen te wezen, geenszins genoeg, dat men een Christen heete, de godsdienstige vergaderingen der Christenen mede bijwone, de Christelijke plegrigheden viere, en zich dus voor de wereld als een Christen vertoone. Het is deze ongelukkige waan, welke velen van het ware Christendom jammerlijk verwijderd, en in de slavernij van onkunde, bijgeloof en ondeugd voortdurend gekluisterd houdt. Om in waarheid een Christen te wezen, moeten wij de leer van het Christendom duidelijk kennen, aan deszelfs hoofdzaak van geheel harte verkleefd zijn, deszelfs voorschriften getrouw beoefenen, geheel van deszelfs grooten en goeden geest zijn doordrongen. En is deze nu waarlijk de benijdenswaardige gesteldheid van allen, die zich Christenen noemen? Beseffen allen hun geluk, van onder de prediking van het Evangelie te mogen leven? Zijn allen het Christendom uit overtuiging toegedaan? Indien dit zoo ware, zouden wij dan wel zoo veel betreuenswaardige onkunde, zoo veel wanzedelijk bedrijf, zoo veel troostelooze onzekerheid, zoo veel onloochenbaar ongeluk onder de belijders van Jezus bespeuren? Voorwaar, het is er nog verre af, dat allen, die onder de verkondiging des Christendoms leven, de hoo-

ge, nooit volprezene waardij van hetzelfde met overtuiging zouden gevoelen en met levendig gevoel erkennen! En het kan dus geenszins overtollig zijn, dat men zijne Medechristenen van tijd tot tijd bij de grootheid van hun geluk, van onder den weldadigen invloed des Christendoms te staan, met allen nadruk bepale. Wanneer ik u dan, M. V., te dezer ure, over *den heilzamen invloed des Christendoms op de gewigtigste belangen der menschheid* het een en ander zal doen opmerken, moge het onderwerp niet in staat zijn, om u door *nieuwheid* te bekoren, het zal echter niet nalaten, u door zijn *belang* te treffen, en daarin vinde dan ook mijne keuze van hetzelfde eene genoegzame verdediging!

De gewigtigste belangen der menschheid zijn ongetwijfeld deze: I. *Godsdienstige verlichting*. II. *Zedelijke verbetering*. III. *Ware vertroosting*. En op deze oefende en oefent het Christendom steeds den heilzaamsten invloed. Vergunt mij uwe gereede en deelnemende aandacht, bij de nadere ontwikkeling dezer drie gewigtige bijzonderheden.

I. *Het Christendom oefende en oefent nog steeds den heilzaamsten invloed op de godsdienstige verlichting der menschheid*. — Vóór deszelfs prediking onder de menschen leefden de bewoners der Heidensche wereld in de diepste onkunde aangaande de gewigtigste belangen van den mensch. De kennis van het hoogste en beste Wezen was schier geheel verloren; en de voorwerpen, aan welke men godsdienstigen eerbied bewees, waren doorgaans van de soort dier lage, afschuwelijke wezens, aan welke ieder eerlijk, regtschapen mensch zich diep zoude schamen, om in een' enkelen trek te gelijken. En even zoo groot was ook de onkunde aangaande de middelen, om de gunst der Godheid te verwerven. Eene menigte van kinderachtige plegtigheden, nietsbeteekenende gebruiken, ja wreede menschenoffers keurde het domme bijgeloof noodig, om de wraak van schrikkelijk vertoornde Goden, over gepleegde misdrijven, te stillen. Hoe verward, hoe donker waren niet de begrippen aangaande 's menschen

toekomstige, eeuwige bestemming! Velen hadden van eene voortdoring na den dood geene de minste bewustheid; en gelijk hun leven met dat der dieren niet weinig overeenkomst had, zoo verlieten zij ook deze aarde met de dierlijkste ongevoeligheid. En bij hen, die nog eenig denkbeeld hadden van een voortdurend bestaan na den dood, waren twijfelarij en bijgeloof vaak op de noodlottigste wijze vereenigd. — „Maar misschien was het met de kennis der toenmalige geleerden beter gesteld.” — Ik wil niet ontkennen, dat er hier en daar een enkele wijze was, die in stilte met het bijgeloof den draak stak, en voor zichzelf eene betere denkwijze volgde. Hoe zeldzaam, echter, vond men de zoodanigen; hoe weinige **SOCRATESSEN** en **PLATO'S** leverde de Heidensche wereld op! Hoe verre was het er daarenboven van af, dat de betere denkbeelden der wijsgeeren volkomen zuiver, met de waarheid overeenkomstig zouden geweest zijn! De God der *Epicuristen* leefde in het vadzig genot eener werkelooze rust, liet zich aan de wereld en de menschen schier niets gelegen liggen, en leverde geen^t enkelen trek op tot het beeld van den algemeenen Menschenvader. Het hoogste Wezen der zoo strenge *Stoïcijnen* was zelve aan den dwang van het blinde noodlot onderworpen, en althans geen voorwerp dier zedelijke dankbaarheid, welke een der heilige grondbeginselen is van ware Christelijke deugd. — De betere begrippen, welke die wijsgeeren van den Godsdienst meenden te hebben, bepaalden zich alleen tot hunne scholen, gingen nimmer tot de denkwijze des volks over, werden maar alleen aan jongelingen, die van goeden huize waren, ingeboezemd, en voor de natie in het gemeen met den digten sluier der geheimhouding bedekt. En hoe verward en twijfelachtig waren nog niet de wijsgeerige leerstelsels dezer mannen; hoe onzeker omtrent de onsterfelijkheid der ziel! en wie kan zelfs een' **SOCRATES** zien sterven, zonder hem de kennis van het Evangelie toe te wenschen? — De godsdienstleer der *Grieken* en *Romeinen* lag bij de wijsgeeren onder den digt opeengepaktten drom van spitsvin-

dige onderzoekingen en haarkloverijen verborgen; terwijl de priesters en dichters haar, door tallooze overleveringen en belagchelijke fabelen, schier geheel onkenbaar hadden gemaakt. — In de *Joodsche* wereld bleef de Priester aan het zinnelijke hangen, had de Schriftgeleerde den sleutel der kennis verloren, kende de schare den geest der wet niet, had de *Farizeër* het gebod Gods krachteloos gemaakt door eigene inzetting, koesterde de *Saddeuceër* de hoogstgevaarlijkste dwaling: „Laat ons eten, laat ons drinken; morgen sterven wij!” Terwijl de geheele natie, met zeer weinige uitzonderingen, het hoofd vol had van eenen Mesias, die aan alle de zinnelijke verwachtingen, aan alle de aardsgesinde wenschen van vleeschelijke *Israëlieten* de hoogste voldoening zou bezorgen. — Hoe groot was toen de duisterheid, die de aarde, de donkerheid, die de volken overdekte! De menschelijke geest, die nimmer stilstaat, maar gedurig naar vermeerdering van kennis, deugd en gelukzaligheid streeft, zou zich waarschijnlijk, in latere tijden, ook zonder de hulp van het Christendom, meer en meer hebben ontwikkeld, en der waarheid nader zijn gekomen. Maar welk eene lange reeks van eeuwen zoude hij daartoe hebben noodig gehad; hoe veel leeds zoude het menschedom intusfchen niet hebben moeten verduren! en wie kan zich dan nog verzekerd houden, dat de eindelijk aangebrokene verlichting aan die, welke JEZUS CHRISTUS aanbragt, ook maar eenigzins zoude gelijk geweest zijn? Heeft de mensch zich ééns van het bijgeloof losgerukt, welke bijpaden van ongelooft en twijfelarij, niet minder gevaarlijk dan die der onkunde en des bijgeloofs, slaat hij dan dikwijls niet in! Hoe lang kan hij dolen, eer hij den veiligen weg der Goddelijke waarheid vindt! En welk een gevaar van volslagen ongelooft bedreigt hem op de glibberige paden der slingerende twijfelarij! — Gezegend zij ons dan *dat* Christendom, hetwelk overal, waar het zijne weldadige stralen verspreidde, de duisternis der onkunde en der dwaling, der afgoderij en des bijgeloofs, des ongeloofts en der twijfelarij van deze aarde heeft verdreven! Door dat licht

kennen wij in God den one ndig Volmaakten , den vlekkeloos Heiligen , den onkreukbaar Regtvaardigen , den onfeilbaar Wijzen , den eeuwig Onveranderlijken , het liefderijkste Wezen , den welwillenden en weldoenden Vader van het gansche menschelijke geslacht. Nu is de troon van den Regter der wereld met geene verschrikkingen meer omgeven ; de scheidsmuur tusschen den grootmagtigen Wereldgod en den geringen stofbewoner is door zijn' eigen' Zoon weggenomen , en zijne grootheid wekt nu kinderlijken eerbied , geene slaafsche vrees. Met God verzoend , door den dood zijns Zoons , van de volkomene vergeving zijner zonden door Goddelijk getuigenis verzekerd , kan nu de mensch zijnen Maker met kinderlijk vertrouwen naderen , en heeft niet meer noodig , om door gruwelijk bloedvergieten vergeving te zoeken. Ja , nu is de dood van den waren Christen de hoogste zegepraal van het Evangelie. De sidderende natuur moge bezwijken ; de overwinnende geest verheft zich boven smart en dood , verlaat juichende deze aarde , en staat dus , op de heerlijkste wijze , de hooge waardij van dat licht , hetwelk de Vader der menschen deed opgaan over de genen , die in de duisternisse zaten.

II. *Zedelijke verbetering* behoort niet minder , dan godsdienstige verlichting , tot de gewigtigste belangen der menschheid ; wat zeg ik ? de laatste heeft zonder de eerste weinige of geheel geene waarde , kan haren roem , ja zelfs haren naam niet staande houden. En ook op deze allergewigtigste aangelegenheid van ons geslacht verspreidt het Christendom den weldadigsten invloed. — De zedelijke beschaving en veredeling van den menschelijken geest is zeker , naar de uitspraak der wijzen van alle eeuwen , een onmisbaar bestanddeel van zijn geluk ; en de natie , bij welke wij geene of slechts zeer flauwe sporen daarvan aantreffen , staat zeker nog op den laagsten trap dier ontwikkeling , tot welke de menschheid van haren Schepster den aanleg en de bestemming ontving. Bij de beroemdste volken des Heidendoms , in oud-*Griekenland* en *Rome* , was de beschaving zeker tot eene aanmerke-

lijke hoogte geklommen; de kunsten en wetenschappen vonden daar kweekscholen en beoefenaars, en *Athene* alleen kon zich, te dien opzigte, beroemen op mannen, door de latere eeuwen met hooge bewondering beschouwd, en als leermeesters en kunstregters geëerbiedigd. De wijsgeeren, dichters en geletterde lieden onder die oude volken hadden zeker ook eene beschaafde leefwijze, ontdaan van die ruwe en onbeschofte zeden, welke de onkunde en barbaarschheid altijd en overal vergezellen. Met bewondering en vreugde zien wij waarlijk edele en grootmoedige beginselen in hunne denk- en handelwijze doorstralen, en juichen de zegepraal hunner deugd over de lagere driften der zinnelijkheid en de verfoeijelijke ingevingen der baatzucht van geheel harte toe. Dan, zoo wij alles met een onpartijdig oog gadeslaan, zullen wij ook tevens onder dezen zoo wel ruwheid als beschaafdheid, zoo wel woestheid en wreedheid als zachtheid van zeden, zoo wel dronkenschap als matigheid, zoo wel lage baatzucht als verhevene edelmoedigheid vinden. De grootste leeraars der zedekunde waren niet zelden de ijverigste verdedigers en lofredenaars der beestachtigste, schandelijkste bedrijven, welke zij niet alleen met mond en pen, maar ook met hun eigen voorbeeld, bij hunne leerlingen en aanhangers bevorderden. En de goede beginselen, welke zij predikten, bepaalden zich alleen tot den engen omtrek hunner scholen; buiten dezelve heerschte, onder de groote menigte des volks, benevens de buitensporigste afgoderij en het domste bijgeloof, de grootste onbeschaafdheid en het akeligste zedebederf. De vaderlandsliefde, welke bij alle oude volken zoo sterk werkte en zekerlijk veel goeds stichtte, was echter te magteloos, om de geheel verbasterde zedelijke natuur der menschen te hervormen en te veredelen. Bij de toenemende verbastering der zeden verhieft ook de heerschzucht het hoofd, ontroofde volk bij volk de duurzame vrijheid, deed de menschheid voor gekroonde wangedrogt knielen, bragt der vaderlandsliefde den laatste, doodelyken slag toe, verftikte alle gevoel van menschelijken adeldom en waar-

de, en al, wat het oog aanschouwde, was slaaf of dwingeland! — Intusfchen was de *Joodsche* natie, toen onze Heer in de wereld verscheen, reeds eeuwen in het bezit eener treffelijke wetgeving geweest, en onder haar hadden Goddelijke zedeleeraars, een SAMUËL, een DAVID, een SALOMO en JESAIA, het meest gewenschte licht over de *Mozaische* wetten verspreid. Dan, de geschiedenis der *Israëlieten* moge niet ten eenemale arm wezen aan voorbeelden van groote mannen, rechtschapene zonen van den verhevenen ABRAHAM; zij moge trotsch wezen op eenen JOZEF, wiens deugd de strengste proef zegevierend doorstond; zij moge zich verheffen op eenen MOZES, die liever verkoos, met het volk Gods kwalijk gehandeld te worden, dan voor eenen tijd de genieting der zonde te hebben; zij beroeme zich op eenen SAMUËL, die groot was, beide bij JEHOVA en bij de menschen; zij wijze ons in DAVID, bij al wat hem bezoedelde, een gevoelig mensch, een warm vriend, een grootmoedig vijand, een voortreffelijk vorst, een dichter, die zijne lier nimmer ontheiligde, en een Godsvereerder, die den eernaam van *Man naar Gods hart* verdiende, aan; zij vertoone ons vooral onder hare latere fieraden, die ons met hare diepe schande verzoenen, eenen DANIËL, wiens wijsheid eenen NEBUKADNEZAR verbaasde, wiens moedige taal eenen BELSAZAR ten tweeden male deed verbleeken, wien de vaderlandsliefde, onder alle wisselingen van het lot, zoo eigen bleef als de ademhaling, en wiens geloof den muil der leeuwen sloot; — maar alle deze helden der deugd, wier grootheid onze ongeloovigen zouden bewonderen, zoo hunne geschiedenis slechts niet met eene Goddelijke Openbaring in verband stond, schenen als lichten, in het midden van een krom en verdraaid geslachte, dat niet minder zijne schandvlekken dan zijne fieraden, niet minder zijne bedervers dan zijne weldoeners, niet minder zijne schandjongens dan zijne eerbiedigers der kuischheid, niet minder zijne ACHABS en MANASSES dan zijne JOSAFATS en HISKIA's opleverde. En bij de komst van JEZUS

had men het zedelijk licht, dat de vaderen weleer had be-
 fchenen, reeds lange in duisternisse veranderd, gaf men
 der offeranden den voorrang boven de goede trouw en
 de barmhartigheid. De algemeene menschenliefde was een
 vraagstuk geworden; de ouderliefde moest voor de tem-
 pelbegiftiging zwichten; met den eed speelde de dubbel-
 zinnigheid haar verachtelijk goochelspel. De *Farizeër*
 maakte zijne gedenkcedels breed en de zoomen zijner klee-
 deren groot; doch beminde tevens de voorgestoelten in
 de Synagogen en de vooraanzittingen bij de maaltijden,
 terwijl zijn hoogmoed zich streelend kittelde, wanneer
 hij zich van de menschen hoorde noemen: *Rabbi, Rab-
 bi!* ja hij liet voor zich trompetten, wanneer hij aalmoe-
 zen deed, mismakte zijn aangezicht, wanneer hij vastte,
 bad op de hoeken der straten, deed alle zijne werken
 om van de menschen gezien te worden, en voltooide zij-
 ne boosheid door de huizen der weduwen op te eten,
 onder den schijn van lange gebeden te doen. De zedeleer
 der *Sadduceërs*, zoo zij er al eene mogen gehad hebben,
 was ligt, gedwee, toegévend, op berekeningen van het
 eigenbelang, niet op godsdienstige beginselen, en vooral
 niet op de groote leer der onsterfelijkheid gegrond. Be-
 treurenswaardig voorzeker de natie, wier Overheden en
 Godsdienstleeraars tot een dezer beide aanhangen behoor-
 den: hare hoogste, d. i. hare godsdienstige en zedelijke
 belangen werden jammerlijk verwaarloosd; zij zonk steeds
 dieper in onkunde en ondeugd weg, en werd spoedig rijp
 voor die geduchte omkeering van hare kerk- en burger-
 staat, welke zulk eenen beslissenden invloed had op het
 lot harer volgende geslachten, en voor de wereldvolken
 zoo rijk is in geduchte, doch heilzame lessen. — Deze
 was dan de treurige gesteldheid der zedelijke wereld vóór
 bijna achttien eeuwen. En wat zou er, in dien akeligen
 toestand, van het menschdom geworden zijn, zoo niet de
 gehoonde, miskende, verloochende Vader der menschen,
 van zijnen hoogen troon, in liefde op hetzelfde had ne-
 dergezien, en dien grooten zedelijken Redder gezonden,
 wiens lof, schoon het bekoorlijk onderwerp der veree-

nigde gezangen van stofbewoners en Hemellingen, eeuwig onvolprezen blijft? De koesterende stralen van deze zonne der gerechtigheid gaven aan het, bijna verstorven, zeenlijk gevoel weder een nieuw leven, wekten doodelijk sluimerende menschelijke krachten op, en herfschiepen de zedelijke wereld van een' woesten bajert in een bekoorlijk paradijs. De leer van J E Z U S C H R I S T U S heeft dat naauw en heilzaam verband tusfchen de Zedeleer en den Godsdienst, dat bij *Joden* en Heidenen fchier ten eenemale was vernietigd, en zonder hetwelk de Zedekunde haren grondslag en de Godsdienst zijne waarde mist, weder gelukkig hersteld. In het Christendom is alles even gunstig voor de deugd, alles even doodelijk voor de zonde. Het predikt ons eenen Vader, wien men uit dankbaarheid gehoorzaamt, omdat Hij uit liefde vergeeft; het vertoont ons eenen Zaligmaker, door de fnoodfte zondaren aan het kruis geklonken, maar om de zonde voor eeuwig te niete te doen; het wijst ons op het voorbeeld van Hem, die het beeld was des onzienlijken Gods, in wiens leven men alle de deugden des Oneindigen als in een* spiegel zonder vlek befchouwde, en in wien na te volgen onze geheele Christelijke verordening beftaat. Ja, al wat de menschheid waardigs, al wat de Godheid groots, al wat de teederheid roerends, al wat de eerzucht ftreelends, al wat de weetlust zoets, al wat de hel dreigends, al wat de hemel bekoorlijks heeft, stelt het Christendom in het werk, om ons aan het vlekkeloos deugdenbeeld van God en zijnen Zoon gelijkvormig te maken. En gevoelt zich de menschelijke natuur te zwak, om de roeping tot heerlijkheid en deugd te volgen, dan belooft ons het Christendom eenen hoogeren bijftand, die niet wonderdadig aan hem, die lijdelijk en tragelijk op denzelfen wacht, maar op het ootmoedig kinderlijk gebed, met getrouwe aanwending van reeds ontvangene krachten vereenigd, genadig wordt gefchonken; dan wijst het ons op eenen Hemelfchen Vader, die gereed is, om goede gaven, om den Heiligen Geest te geven aan allen, welke Hem daarom bidden. En dat deze leer niet, gelijk zoo

vele menschelijke leerstelsels, slechts bloote bespiegeling zij, maar op de beoefening hoogst weldadig werkt, bewijzen, als zoo vele onwedersprekelijke daadzaken, de verbazende, zegenrijke veranderingen, welke de Christelijke leer, door zoo vele wentelende eeuwen, in den geheelen toestand des menschedoms heeft voortgebracht. De oorlogen, b. v., in vorige eeuwen zoo wreed, worden, van tijd tot tijd, met meerdere menschelijkheid gevoerd; de regten van het vrouwelijk geslacht, bij zoo vele volken schandelijk vertrappt, en zelfs bij de oude *Israëlieten* niet altijd naar behooren geëerbiedigd, heeft het Christendom bij zijne belijders hersteld; de slavernij, zoo ont-eerend voor de menschheid, zoo verwoestend voor de zeden, weleer zoo algemeen, is in alle landen, waar het Christendom werkelijk zijnen zetel vestigde, voor altoos afgeschafft; de kunsten en wetenschappen, te voren door den stroom der barbaarschheid schier geheel verzwolgen, zijn door het Christendom uit hare onverdiende vergetelheid gered, met de zedelijkheid in verband gebracht, en tot een nooit bereikt aanzien verheven; de menschenliefde, in de eeuwen vóór CHRISTUS zoo bekrompen en partijdig, heeft het Christendom tot alle de bewoners dezer aarde uitgestrekt. In iederen staat, onder elken regeringsvorm, in ieder' stand der maatschappij, in elke betrekking is de ware Christen, de Christen niet slechts in het openbaar, maar ook in het verborgen, het sieraad der menschheid, de beste burger, de getrouwste onderdaan, de gemoedelijkste ambtenaar, de braafste huisvader, de liefderijkste echtgenoot, de hartelijkste vriend, de man, wiens hart geen' vijand heeft, de beoefenaar van die liefde, welke het groote middelpunt is van alle de zedelijke voorschriften des Christendoms; van die liefde, welke alle foorten van menschelijke voortreffelijkheid in zich vereenigt; van die liefde, die langmoedig, goedertieren, niet afgunstig is, die niet ligtvaardiglijk handelt, die niet opgeblazen is, die niet ongeschiktelijk handelt, zichzelf niet zoekt, niet verbitterd wordt, geen kwaad denkt, zich niet in de ongerechtigheid verblijdt,

maar in de waarheid; die alle dingen bedekt, alle dingen gelooft, alle dingen hoopt, alle dingen verdraagt. Doch waar zoude ik eindigen, zoo ik in mijn bekoorlijk onderwerp verder wilde uitweiden? Het gezegde zij genoeg, om u ten volle te overtuigen, dat wij het Christendom met het hoogste regt vereeren, als eene leer der waarheid, die naar de godzaligheid is, in de hope des eeuwigen levens.

III. En dit leidt mij dus als bij de hand tot mijne derde en laatste bijzonderheid; zij is deze: Het Christendom oefende en oefent nog steeds den heilzaamsten invloed op 's menschen *ware vertroosting*. — Verschillende rampen zijn aan het lot der menschheid op deze aarde onaffcheidelijk verbonden, en behooren mede tot de voorwaarden, op welke wij het levenslicht hebben ontvangen. Aan tegenspoeden van zeer onderscheiden aard is de mensch, gedurende alle de tijdperken van zijn bestaan op deze aarde, onderworpen; en ook het meest schitterend levensgeluk is vaak dán het naast bij zijnen val, wanneer deszelfs stand het onbewegelijkst schijnt. Veelvuldig zijn de oorzaken, welke het menschelijk leven kunnen verbitteren, het menschelijk geluk hier beneden met vernietiging kunnen bedreigen. Hier zijn huisvaders en huismoeders, wier vorige welvaart, buiten hunne schuld, door bange behoefte werd vervangen, wien een noodlottige brand, geduchte watervloed, of andere ongevallen, door geene menschelijke wijsheid te voorzien of af te wenden, tot den armoedigsten toestand bragten. Anderen bleven in het bezit van veeljarigen overvloed, of konden zich zelfs verheugen in klimmenden zegen; maar, te midden van welvaart en levensgenot, werden hunne harten aan veel gevoeliger zijden getroffen, door het zielverfcheurend verlies van geliefde panden in grooteren rouw gedompeld, dan anderen bij het verlies van al hunne aardfche bezittingen. Deze man zag zijne teederbeminde wederhelft, gene vrouw haren hooggeschatten echtgenoot, deze vader en moeder zagen hunne dierbare zonen en dochteren, anderen den vriend

of de vriendinne van hun hart naar het somber graf henen dragen. En er is, daarenboven, nog zoo veel ander leed, dat wij ons door eigene onvoorzigtigheid, zwakheden, misslagen en ondeugden berokkenen; nog zulk een onoverzienbaar heir van namelooze rampen, welke de gouddorst des geldgierigen, de eerezucht des hoogmoedigen, de verkwisting des onmatigen, de begeerte des wellustigen, de woede des wraakgierigen, de wreedheid des bloeddorstigen en de heerschzucht des veroveraars op deze aarde sticht. Uit duizende beklemd boezems stijgen dagelijks bange zuchten over geleden onrecht, over de woedende driften der boosheid, over geroofde onschuld, over ontheilige huwelijksbanden, over verstoorden huisfelijken vrede, over ontaarde kinderen, over vernielde welvaart, over vernietigde gelukzaligheid tot den troon des Menschenvaders op. En wat zal nu den duldeloos lijdenden met zijn bitter lot verzoenen, wat zal hem aan den afgrond der vertwijfeling ontrukken, wat zal aan zijnen jammerlijk gelslingerden geest het evenwigt en de kalmte wedergeven? Zal dit geschieden door de overtuiging, dat alles naar eene blinde noodzakelijkheid gebeurt, aan welke men zich willens of onwillens moet onderwerpen? Of zal hij vertroosting vinden in de gedachte aan een onvermijdelijk geval, dat alles in zijne geweldige, onwederstaanbare vaart medesleept, en, zonder eenige bewustheid of mededoogen, over het lot van wijzen en dwazen, deugdzaamen en boozen, Godsvereerders en heiligchenners, menschevrienden en dwingelanden bestist? Maar welk een' rampzaligen troost levert dit verschrikkelijk denkbeeld voor den menschelijken geest op! Geeft dit wel eene andere gedaante aan ons lijden? Toont ons dit in hetzelfde wel eenige de minste bedoeling? — Zoodanig, echter, was de rampzalige troost, welchen de Heidensche wijsgeerte, die alles aan het noodlot onderwierp, den ongelukkigen overliet. Geheel anders was het te dien opzichte bij de *Joden* gesteld. Hun JEHOVA was de magtige, wijze en goedertierene Regeerder der wereld, die de duisternisse en het licht,

den vrede en het kwaad schiep, die de menschenkinderen niet van harte plaagde of bedroefde, die in de woonstede zijner heiligheid een Man was der weduwen en een Vader der weezen, die rijk en arm maakte, verneederde en verhoogde, die de tranen der verdrukten telde, en hun recht deed, die den hongrigen brood gaf, die de gevangenen losmaakte, die de oogen der blinden opende, die de gebogenen oprigtte, die de braven beminde, die de vreemdelingen bewaarde, den wees en de weduwe staande hield, maar den weg der goddeloozen omkeerde, en wiens trouw eeuwig was, als de hemelen. Waar, grootsch en schoon waren voorzeker deze denkbeelden, en in staat, om het hevigitte smartgevoel te verzachten. Maar deze groote uitwerking hadden zij alleen bij de zoodanigen, die, wel verre van aan het uiterlijke der *Mozaische* instellingen te blijven hangen, geheel van den verhevenen geest dezer Goddelijke leer doordrongen waren. Endez r getal was onder *Israël*, door alle tijden heen, zeer klein. Deze beginfelen waren schier geheel vreemd aan het gros des zinnelijken volks, dat in zijnen *Jehova* meestal een' bekrompenen en partijdigen Volksgod zag, en Hem veelmeer in zijne vreesverwekkende dan beminlijke eigenschappen kende. En ten tijde van *Jezus* was de *Joodsche* Godsdienstleer door zoo vele menschelijke bijvoegfelen verdonkerd, dat zij niet minder haar vertroostend vermogen voor den rampspoedigen, dan haaren vruchtbaren invloed op de beoefening had verloren. En tegen de vreeze des doods hadden de Heidenen geene vertroosting, welke den stervenden met het onvermijdelijk sterflot voldoende konden bevredigen: de een predikte de ijsfelijke leer der vernietiging; een ander twijfelde aan de onsterfelijkheid der ziel; en aller, zoo verwarde en onzekere denkbeelden, aangaande eenen toekomstigen staat, konden den dood wel een afzigtig geelaat, maar geene vertroostende gedaante bijzetten. De *Farizeërs* onder de *Joden*, met hunne belagchelike zielsverhuizing en andere ongerijmde begrippen aangaande den staat des doods, en de *Sadduceërs*, met hun Heidensch

stelsel van vernietiging bij het sterven, hadden de flauwe schemering van de leer der onsterfelijkheid, welke den nacht der vaderen onder de oude Bedeeling bij poozen had verlicht, weder ten eenemale verdonkerd, en den *Israëliet* beroofd van zijn' stok en staf, die hem moesten vertroosten in het dal der schaduwe des doods. — O, welke dikke duisternis zou er derhalve op de uitkomst onzer lotgevallen rusten, hoe troosteloos zouden wij lijden, hoe wanhopig zouden onze tranen daarhenen vloeijen, hoe magteloos zouden wij ons, met verbeterene woede, ondér den druk buigen, indien het licht des Christendoms niet over ons ware opgegaan! En hoe raadfelachtig zou ons het leven, hoe onnaspeurlijk onze bestemming, hoe verschrikkelijk het sterven geweest zijn, zoo het Christendom ons geene onsterfelijkheid, geen eeuwig leven predikte! Met elke schrede de vernietiging te naderen, geheel onzeker aangaande zijn toekomstig lot dit leven te verlaten, welk een treurig leven, welk een akelig sterven! Hoe zeer geraakt de mensch daarbij niet in verzoeking, om den dieren hun lot te benijden, die het tegenwoordige ongestoord kunnen genieten, en onbewust zijn van het toekomende! — Gezegend zij ons dan weder de lichtvolle leer van het Evangelie, welke ons bronnen van vertroosting heeft geopend, die nimmer worden uitgeput, en tot welke wij allen, wijzen en eenvoudigen, aanzienlijken en geringen, rijken en armen, gelukkigen en rampspoedigen, wij allen, die nu of voor het toekomende troost behoeven, den vrijen toegang hebben! In het geloof aan eenen wijzen en goedertierenen Wereldregeerder, aan eenen Hemelschen Vader, die ons allen, als zijne kinderen, bemint, verzorgt, geleidt, langmoedig verdraagt, genadig vergeeft, nimmer van harte bedroeft, zonder wien geen muschje op de aarde, geen haar van ons hoofd valt, wiens wil het niet is, dat de minste onzer verloren ga, — in dit zoo waar en zoo zielverheffend geloof vinden wij de ontwikkeling, de opheldering van ons geheele lot, verkwikking voor onzen, naar troost smachtenden geest; en, hoe ook door de

hitte der rampen op den middag des levens vermoeid, hier kunnen wij onzen dorst leschen uit de steeds springende en nimmer opdroogende bron van het water des eeuwigen levens. Des eeuwigen levens? Ja, Christenen, die naar de volmaking jaagt, die hongert en dorst naar reine deugd, naar ongemengd geluk! gij zult eens heerlijk verzadigd worden. **JEZUS CHRISTUS**, die het leven en de onverderfelijkheid heeft aan het licht gebracht door het Evangelie, heeft den dood zijne magt, het graf zijne heerlijkheid benomen. Nu zijt gij volkomen overtuigd, dat gij door den dood zult overgaan in het leven. Nu valt alle vergelijking weg tuschen het lijden dezès tegenwoordigen tijds en de heerlijkheid, die aan u zal geopenbaard worden. Nu moeten u alle dingen medewerken ten goede. Nu weent de zwakke menschheid tranen op het graf van dierbare ontslapenen, maar is niet bedroefd als zulken, die geene hope hebben. Nu gevoelt uwe natuur nog wel eene huivering bij het denkbeeld en de nadering uwer jongste ure; maar gij verheft u boven de verschrikkingen des doods, door het zielversterkend geloof in Hem, die aan den dood zijnen prikkel, aan het graf zijne zege benam. O, dat wij nu onze levensreis gerust, bemoedigd, vrolijk voortzetten, daar het Vaderland reeds aan den gezigteinder blaauwt! Dat wij overal gedenkteekenen van nuttige werkzaamheid, welbestede talenten, getrouw aangewende krachten en gaven, vlijtig gebruikten tijd, verminderde ellende en gesticht menschengeluk op onzer weg achterlaten! Dat wij onzen schoonen Godsdienst nimmer door eene onedele denk- of handelwijze onteeren, maar waardig der roeping wandelen, met welke wij geroepen zijn tot heerlijkheid en deugd! Dan zullen wij het Christendom op de regte wijs aan anderen aanprijzen; dan zullen wij, zoo lange wij op deze aarde leven, door hetzelfde wijs, groot, gelukkig wezen; en wanneer, heden of morgen, Gods Engel ons wenkt, zullen wij in hem den Godsgezant tegenjuichen, die ons de heugelijkste aller tijdingen brengt, en ons overvoert in die gewesten, alwaar onze

werken ons volgen, alwaar, van eeuw tot eeuw, de edelen der menschheid, uit alle geslachten, talen, volken en natiën, worden verzameld; in dat groote Huis des algemeenen Vaders, waarin vele woningen zijn, waar alle tranen, die het kinderoog in de oefenschool ontvloeden, zullen worden afgedroogd — wat zeg ik? in gejuich zullen veranderd zijn.

Ja, lijder! waar ge ook schuilt, blijf aan uw' God gelooven; Nog oogenblikken slechts, en 't voorhang gaat naar boven; Dan ziet ge in elken traan, hier ooit door u gestort, Een parel aan de kroon, die u geschonken wordt.

NADER ONDERZOEK, OMTRENT DE OVERLEVERING
WEGENS PAUSIN JOANNA, TE ONREGT VOOR WAAR
GEHOUDEN IN DE LATERE MIDDELEEUWEN.

(*Vervolg van bl. 655.*)

II. **O**f POLONUS, dan GERVASIUS, de steller geweest zij van het verhaal, dat in de schriften des eerstgenoemden gelezen wordt, laten wij liefst onbellist, en geven toe, dat hetzelfde, gelijk men wil, van de hand zij des Biechtvaders van Paus NICOLAAS III. Die naam intusfchen heeft te dezen bij ons weinig of geen gezag, alzoo het nergens blijkt, of hij de *overlevering*, door hem als zoodanig geboekt, voor *waar* gehouden, ik laat staan dezelve aan eenigen toets onderworpen heeft. Té huidigen dage vermeent men wel, dat vroegere Schrijvers gewaagd hebben van JOANNA; en vooral uit MARIANUS SCOTUS en SIGEBERT VANGEMBLOURS worden bepaalde gezegden, die op haar doelen zouden, te berde gebragt. POLONUS evenwel, offchoon voor hem de toegang openstond tot de Paufelijke boekerij, beeroept zich op geenerlei getuigenis van oudere dagteekening, ter staving van zoo ongemeene en openbare gebeurtenissen, als, naar zijne opgave, vierhonderd jaren bevorens zouden zijn voorgevallen. Zijn stilzwijgen van

ouder gezag werpt dus een ongunstig vermoeden op de echtheid der plaatsfen, die thans uit genoemde *tweetal* Schrijvers worden aangevoerd. Of wil men het daarvoor gehouden hebben, dat **POLONUS**, met de uitdrukking, *gelijk beweerd wordt*, aan het hoofd van zijn berigt, iets meer heeft willen aanduiden, dan een loopend gerucht in *zijn* leeftijd; zoo blijft het nogtans regtmatig, te besluiten, dat hij nergens, ook niet in den **MARIANUS SCOTUS**, eene stellige verzekering wegens **JOANNA** gevonden heeft.

Men schijnt derhalve de overlevering, haar aangaande, gelijk dezelve in het onderhavig verhaal voor ons ligt, wel niet onder de legenden, wonderberigten, en die menigerlei sprookjes der Roomsche Kerk, of van de Middeleeuwen, die hare eigene ongerijmdheid medebrengen, te moeten rangschikken; dan toch hierin staat dezelve met dezen gelijk, dat **POLONUS**, zonder eenig aloud en geloofwaardig getuigenis, en wel, na verloop van Eeuwen, dit in omloop zijnde Volksverhaal in zijne Kronijk heeft opgenomen. Verre ook is het daarvan af, dat de inhoud van het reeds medegedeelde stuk die blijken van waarheid drage, welke eenigzins, zoo wij meenen, den toets van het gezond verstand zouden kunnen doorstaan, of bij onzijdigen voor overtuigend te houden zijn.

Reeds in den aanvang der oorkonde verraadt **POLONUS** eenigen twijfel, of **JOANNES ANGLUS**, dan wel, „gelijk elders gezegd wordt, **BENEDICTUS III**, „**LEO IV** zij opgevolgd.” Verschil van meeningen was dus hierover nog in zijnen tijd, of vond hij in oudere stukken; doch waarom hij van dezen verschille, of van dat gevoelen afa, wordt niet vermeld.

Weinig verder lezen wij, dat de *Pausin*, onder gezegden naam te Rome nu verblijvende, *met algemeene stemmen*, of *eenpariglijk*, tot Paus gekozen wierd. Maar zonderling genoeg is het wederom, dat, volgens **ANASTASIUS**, den Boekbewaarder, die een tijdgenoot geweest is van **BENEDICTUS III**, deze „*onmiddellijk* „na den dood van **LEO IV**, *met algemeene stemmen*,

„ tot Paus is benoemd geworden.” Beider narigten toch laten zich bezwaarlijk verechigen, ook zoo men het woord *onmiddellijk* niet drukt in de aangehaalde plaats uit ANASTASIUS. Want dat eene zoo vereerende keuze, en roeping tot die hooge kerkelijke waardigheid, opeen tweetal mannen, elkander opgevolgd, en waarvan de eerste een vreemdeling, te *Rome* gevallen is, zal naauwelijks iemand voor waar houden. Was derhalve een dier Schrijveren op den dwaalweg, dan mogen wij vaststellen, dat het getuigenis van POLONUS, opgewogen tegen het oudere van eenen tijdgenoot, te ligt zal bevonden worden. Maar zoo schuilt hier in zijn verhaal een misslag, die het kenmerk draagt van een los gerucht, of min getrouwe overlevering, waarbij men waar en onwaar dooreen vermengde, en van JOANNES ANGLUS aanteekende, wat bij de verkiezing van BENEDICTUS III te huis behoort. Nog mogen wij niet af van op te merken, dat in geheel dit verslag, wegens de benoeming der *Pausen*, geen enkel woord gewaagd wordt, noch van de Keizerlijke goedkeuring, noch waarom dezelve of niet verlangd, of achtergebleven zij. Intusschen weten wij uit de plaats bij ANASTASIUS, reeds door ons aangeduid, dat toenmaals de Pauselijke aanstelling ter bekrachtiging opgezonden werd naar den wereldlijken Oppervorst. Het is wel zoo, zulk een bewijs van onderdanigheid werd aanstootelijker voor de Hierarchen, naar gelange hunne magt en heerschzucht zich uitbreidde en hooger steeg; ook geraakte hetzelfde hierdoor tegen het laatst der IXde Eeuwe allengs in onbruik, ja hield men zich daarvan op het einde geheel ontslagen. Alhoewel wij nu onbeslist laten, wanneer de naam van JOANNES ANGLUS ter bane gebragt is, vermeenen wij nogtans uit dit geheel verzwijgen der hulde aan den Keizer bij POLONUS te mogen opmaken, dat in het Volksverhaal, zoo als het daar ligt, spoor gevonden wordt van eenen zeer laten oorsprong der overlevering, wanneer men het voormalig erbetoon aan den Wereldvorst te *Rome* reeds te eenemaal vergeten was. Betere oplossing ten minste wegens dit verzuim

zouden wij buiten staat zijn te geven; schoon bij dezelve de geloofwaardigheid dezer geschiedenis moet lijden. Trouwens, naar gelange wij onzen toets voortzetten, nadenken over hetgene wij in de oorkonde lezen wegens het lot en levenseinde der *Pausin*, en sprekende kenmerken van waarheid hier zoeken, ontmoeten wij veel duisters, veel verwards, hetgene ons nu dezen, dan genen trek voor den geest roept uit VIRGILIUS' schoone beschrijving der Faam (*), van welke desgelijks ANTONIDES gezongen heeft (†):

„ Zij woont op onze brug, in zoo veel straatgerucht,
 „ Dat zelden nader grenst aan waarheid dan aan logen,
 „ Op 't spoor der Faam, die selv' bedriegt of wordt bedrogen.”

De namen toch van beide de hoofdpersonen des verhaals zijn verzwegen; en even weinig is de ouderdom aangeduid der *Pausin*, noch bij hare verheffing op den Apostolischen zetel, noch bij het einde van haar leven. Daar moge nu eene *schijnbare onbestaanbaarheid* overblijven, die ons buiten staat stelt, den sluier van geheimzinnigheid op te lichten of weg te nemen, die deze geschiedenis dekt. Het misleidend gerucht, voorwaar te ligtvaardig door POLONUS geboekt, de Faam, die wij ons onwillekeurig hierbij voorstellen, bekreunde zich hieraan niet. In het hart der Middeleeuwen is het haar gelukt, eenen uitheemschen, eenen vermomden Geestelijke, zonder rang of titel, van geboorte noch aanzien, op grond alleen van zijne vermaardheid en kennis, en grooten dunk van deszelfs zedelijkheid, ten Pauselijken zetel op te voeren, gelijk men opdischt met eenparigheid van stemmen, ja zulks bovendien in weerwil van het verval der wetenschappen en van eene toen heerschende losbandigheid. Zij verheelt tevens de jaren dier VROUWE; en, daar men zich wel eene *Pausin* kan voorstellen in de kracht des levens, vindt dat ontzettend uiteinde, welk zij haar verder toedicht, bij eene spottieke wereld gereeden ingang.

(*) *Aen.* Lib. IV. vs. 173. (†) *IJstroom*; B. I.

Ook wij erkennen het , daar is geene *onmogelijkheid* in het eene of andere dier zonderlinge lotgevallen van JOANNES ANGLUS , indien men dezelve flukswijze nagaat ; dan naauwelijks voegt men *alle* te zamen , of het verhaal , dat zulk eene opeenstapeling van *onwaarschijnlijkheden* bevat , verdient , zoo wij althans oordeelen zouden , ter zijde gelegd te worden.

Intusfchen nog fterker klemt dit besluit , indien men zich tot dieper onderzoek , en eene nadere ontleding der overlevering , wil inlaten. In het ontluiken van hare jeugd was JOANNA , gelijk men haar nu gewoon is te noemen , het ouderlijke huis in mangewaad ontylugt met haren minnaar , leeft zij gemeenzaam met dezen , onopprakelijk , misfchien voorbeeldeloos , eerst te *Athene* , daarna te *Rome* ! Maar naauwelijks ziet de onbekende , maar geleerde en vrome Geestelijke zich , als door eene tooverroede , den Opperpriesterlijken mijter op het hoofd gezet , of zij dnizelt van weelde , bezwijkt weldra voor de verleiding van haren vriend , en vergeet , na verloop van ruim een *tweetal* jaren , derwijze al hare kennis , beoefening en ervarenheid , dat zij , met mindere bedachtzaamheid , dan doorgaans der sekse eigen is , ja met de hoogste onbefchaamdheid of ligtvaardigheid , zich blootgeve aan de uiterfte fchande , en instorte in het gapend graf.

Wij onthouden ons van aanmerkingen , om niet al te wijdloopig te worden , of de kieschheid te kwetsen. Genoeg , velen der Lezers van zoo veel *ongemeens* en *wonderbaars* herinneren zich , met ons , een welbekend zeggen van HORATIUS ; en ons vloeit hierbij onwillekeurig ter penne uit : zulks moge een kloosterling gelooven , een kloosterling uit de Middeleeuwen verdicht hebben ; bij de wereld- en menschkundigen verdient het kwalijk eenen glimlach. Doch laat ons vervolgen. Vreemd doet het zich wederom voor , dat , na zulk eene ontzettende gebeurtenis te *Rome* , en bij dien plegtigen en treurig efnidigenden optogt , de overlevering niet gewage van vervolgenheid der Geestelijken , losbarftende volkswoede ,

verwarringen, opschuddingen, of wel van uitgeschrevene vaste en boetdagen, tot zuivering van den Apostolischen stoel van zulk eene smet. Trouwens wij vinden hier een tweetal gevolgen aangeteekend, die te meer opmerking verdienen, dewijl men zwijgt van hetgene zich, onzes inziens, bij eene ongekunstelde opgave der waarheid liet verwachten. Dan, ter zake. Bij haren jongsten optogt in plegtige staatie begaf zich, gelijk men meldt, de *Pausin* van *St. Pieter* naar het *Lateraan*; „ en de „ H. Vader (vervolgt het verhaal) mijdt altoos dien weg; „ terwijl van sommigen vastelijk geloofd wordt, dat zulks „ bijkome wegens ergernis aan dat voorval.” De daadzaak betwisten wij niet; maar de reden, waarom, vierhonderd jaren na de gebeurtenis zelve, die keuze van eenen anderen kerkweg des Pausen door sommige drijvers aan ergernis werd toegescheven, is blijkbaar meer gewaagd, dan zeker. Die overtuiging, behalve dat zij toen niet eens algemeen was, of door *POLONUS* ronduit bekrachtigd werd, kan evenzeer ontstaan zijn nadat het gerucht wegens de *Pausin* zich verspreid had, als wel na de gebeurtenis, die men los heen onderstelt en aanneemt, dat Eeuwen bevorens voorviel. Andere en menigerlei weinig opgemerkte aanleidingen laten zich althans denken, die, evenzeer als hetgene *sommigen* geloofden, den Paus konden doen besluiten, van den gewonen weg af te wijken, wanneer hij dezen minder voor zich geschikt vond bij den aanwas van pralerij en hoofschu luister. Wij toeven hierbij niet; want toch op eenen, zoo kennelijk losfen, grond bouwt niemand veilig.

Trouwens, hoezeer de bijzonderheid wegens den weg van *JOANNA*, waarop zij stierf, in de oorkonde is uiteengezet, meer dan eenig ander deel des verhaals breedvoerig opgeteekend, men treft hier weder eene onnaauwkeurigheid aan, die, volgens de waarneming van *BLONDEL*, niet strookt met der Pausen verblijf nabij het *Lateraan* in de IXde Eeuw. Afgezanten van vreemde Mogendheden onthielden zich toenmaals op het *Vatikaan*, nabij de *Pieterskerk*, waar zich in volgende Eeu-

wen de Hierarchen te *Rome* zetelden. Van toen af, niet bevorens, ging de optogt des H. Vaders van *Sz. Pieter* naar het *Lateraan*: en ziet hier dan eene tweede proeve, die te getuigen schijnt, dat de overlevering geenen toets kan doorstaan, maar een zamenstel is van lateren dag, nadat de Pausen het *Vatikaan* alreeds betrokken hadden.

In het voorbijgaan moeten wij te dezer gelegenheid, en op gezag van *POLONUS*, dat meer is, die vreemde ligtgeloovigheid van Schrijvers uit volgende Eeuwen nog doen in het oog vallen, die verzekeren, dat ter plaatse, waar *JOANNA* stierf, of begraven lag, een Gedenkteeken was opgericht, om te getuigen van dien gruwel. Want, daarlatende, wat al, of niet, vervolgens moge gesticht zijn, is het voor ons oogmerk genoeg, te weten, dat in de XIIIde Eeuw *geen naald*, of *steen*, of *beeld*, aldaar aanwezig was, waaraan *POLONUS* het graf van *JOANNA* erkennen mogt, dat hem slechts bij een mondelijk narigt werd aangeduid, maar voor het overige zich op geenerlei wijze onderscheidde. Eindelijk, dat de naam van *JOANNES ANGLUS* niet voorkome op de rol der Pausen, laat zich wel eenigermate zoo verklaren, gelijk men in de oorkonde bij *POLONUS* leest, en mits men hare waarheid eerst aanneme. Wij, nogtans, die deze geschiedenis wederspreken, en geheel verwerpen, dat er tusfchen *LEO IV* en *BENEDICTUS III* een wettig ingekozen Paus, ruim *twce* jaren, het Kerkbestuur in handen had; wij hebben voor het gemis van dien naam op de echte stukken van het *Vatikaan* eene betere reden. Want hoe kan men ooit genoemd, of op de rolle gebragt hebben, die als *Paus* nimmer eenig bestaan had? Ja, dit ons gevoelen ontvangt te meerder klem en aandrang daardoor, dat, eenstemmig met de openbare papieren, waarop ons *POLONUS* voornamelijk het oog schijnt gehad te hebben, evenzeer in alle de schriften en opstellen van geleetterde Mannen, uit die vroegere Eeuwen ons overgebleven, een gelijk stilzwijgen heerscht wegens de *Pausen* en hare anders zoo

ongemeene en geruchtmakende lotgevallen. Naauwelijks een en ander, MARIANUS SCOTUS en SIGEBERT VAN GEMBLOURS, zou verdienen door ons met uitzondering genoemd te worden, indien zij of van ouderen leeftijd geweest waren, of wel de plaatsen, waarop men zich te dezen beroept, eene minder betwiste echtheid hadden. Trouwens, wat de overlevering betreft, gelijk dezelve het eerst, in de XIIIde Eeuw, door POLONUS, of door GERVASIUS, is te boek gebragt, wij houden het voor voldoende bewezen, dat zij eene opeenstapeling behelze van grootere en kleinere onwaarschijnelijkheden, ook hier en daar bewijs drage van eene nieuwe herkomst, en door ons hierom te regt, als beladen met vreemden tooi, ja over het geheel verdicht zijnde, voor niet geloofwaardig gekeurd wordt, ondanks den algemeenen bijval der Kerke in latere tijdvakken.

(Het vervolg en slot hierna.)

TWEE WAARNEMINGEN, WEGENS EBNE, TE LONDEN,
 MET GELUKKIG GEVOLG, TE WERK GESTELD
 OVERTAPPING DES BLOEDS.

Deze kunstbewerking, uitgevonden op het einde der zeventiende eeuw, schein in het begin eene wezenlijke verandering in de Geneeskunst te voorspellen; maar weldra verflaauwde de geestdrift, welke men voor dezelve betoond had, en dreigde zij in den nacht der vergetelheid te zullen wegzinken, toen, vóór eenige jaren, Doctor BLUNDELL dezelve dedd herleven. Eenige Geneesheeren te *Londen* meenden insgelijks, haar met nut weder in werking te kunnen brengen; onder hen behoort Doctor WALLER, die een stuk heeft in het licht gegeven, waarin hij aan het publiek den gunstigen uitflag mededeelt, welken die kunstbewerking gehad heeft op twee onlangs verlostte kraamvrouwen. De genoemde Geneesheer geeft eerst een verslag omtrent de geschiedenis dezer

kunstabewerking; uit welk gedeelte van zijn uitgegeven stuk wij ons zullen vergenoegen met het uittrekfel eener aanhaling van LIBAVIUS, wiens werk in 1615, en dus vroeger dan de proefnemingen van LOWER en DENIS, is uitgegeven: „ Stel u voor een gezond en sterk jong mensch, die een bloedrijk en volfappig gestel heeft, en een ander, met een mager, zwak en uitgeput lichaam, wien naauwelijks een ademtogt rest; dan zal de heelmester twee zilveren buisjes, die op elkander passen, aan derzelve einde tegen de bloedvaten leggen, derwijze, dat het slagaderlijk bloed van den sterken jongeling gespoten worde in de ader van den lijder; door welke vermenging van bloed hij bij hem de natuurlijke warmte en het levensbeginfel weder zal opwekken, en den kwijnenden toestand, in welken hij vervallen was, verdrijven.”

Men stelt zich thans, door deze kunstbewerking, meer bepaald ten doel, om sterke bloedvloeijingen te herstellen, die op het punt zijn om doodelijk te worden. In dusdanig geval komt het er inzonderheid op aan, om het juiste oogenblik te leeren kennen, wanneer hetzelfde noodzakelijk moet worden aangewend. Wat de voorbeelden betreft, door den Geneesheer WALLER vermeld, men kan zich naauwelijks de mogelijkheid van minder te dezen aanzien aan bedenking onderhevige omstandigheden voorstellen: de beide lijderessen bevonden zich in zulk eenen staat van zwakte, die een onfeilbare voorbode was van den dood; en, toen de sterkst prikkelende middelen zonder eenig gevolg gebleven waren, verbeterde haar toestand dadelijk door het aanwenden van het middel van overtapping, en liet hare herstelling niets te wenschen over. Zie hier eenige bijzonderheden.

Eene zwakke en slijmachtige vrouw had, na hare verlossing, eene sterke *hæmorrhagia*. Een half uur na de geboorte van het kind verspreide zich eene looden doodskleur over hare wangen en lippen; hare ademhaling was langzaam, de pols onderdrukt en somtijds niet voelbaar, en haar geheele voorkomen als dat van een lijk. Doctor WALLER, alstoen overtuigd van het vruchte-

looze der pogingen, die hij had aangewend, om de levensgeesten op te wekken, bouwde nu zijne hoop alleen op de overtapping; echter stelde hij dit nog gedurende drie uren uit; doch, na dit uitstel ziende, dat de toestand der lijderesse verergerde, besloot hij tot de kunstbewerking over te gaan, en verzocht daartoe de ondersteuning van den Geneesheer BLUNDELL. De echtgenoot der lijderesse zich volvaardig aangeboden hebbende, tapte men terstond twee oncen van zijn bloed over. Die eerste inspuiting bragt eene ongeregeldeheid in den pols en veel drift in denzelfden te weeg. Na eene tweede, begon de lijderesse te braken, werd onverduldig, en gevoelde weldra hare krachten herleven. Van 120 polsslagen verminderde de pols binnen weinige uren tot 100; en zij herstelde volkomen, zonder het geringste toeval.

Wat de andere lijderesse betreft, zij had eene *hamorrhagia*, ten gevolge van de aanhechting der *placenta*, en bevond zich in een', zoo mogelijk, nog wanhopiger toestand; de pols was onmerkbaar, haar gezigt beneveld, hare ademhaling moeilijk en afgebroken door zuchten; prikkelende middelen van allerlei aard waren van geen nut geweest. De lijderesse weigerde, in het begin, zich aan de kunstbewerking te onderwerpen; en, toen de Geneesheeren DOUBLEDAY en BLUNDELL er een' aanvang mede maakten, meende de man, dat zijne echtgenootte had opgehouden te leven. Men spoot zeven malen achter elkander, telkens omtrent twee oncen; de twee eerste inspuitingen deden den pols merkbaar klimmen; bij de derde had er merkelijke beterschap plaats; bij de vierde zeide de lijderesse, dat zij haar bloed voelde omloopen. Toen de kunstbewerking, na verloop van een uur, volbragt was, rigtte zij zich op, en bevond zich zeer wel; eene vermaning van koorts, slapeloosheid en eenige pijn in den onderbuik verdwenen spoedig, en er bleef niets over dan eene ligte ontsteking in den loop der ader; een toeval, hetwelk van geen' bedenkelijken aard was, en binnen weinige dagen verdween.

Men kan het wezenlijk en dadelijk goed gevolg niet

in twijfel trekken, hetwelk die twee vrouwen door de overtapping ondervonden. Terwijl, van den eenen kant, de bezwaren tegen deze kunstbewerking van weinig of geen belang zijn, en, van de andere zijde, derzelve aanwending, in sommige gevallen, het éénige behoed middel is tegen een' wisten dood, is derzelve nut, en zelfs noodzakelijkheid, in de gevallen, welke wij thans vermeld hebben, boven alle bedenking verheven.

STATISTISCHE AANTEEKENINGEN OVER ZWEDEN.

(*Hertha*, 1825. II. 3. *Gazette Geogr.* p. 102. *Bulletin des sc. Géograph.* 1826. 3. p. 316.)

Volgens een statistisch overzicht, dat aan den Koning van Zweden is aangeboden, levert de toeneming der bevolking het volgend resultaat op :

In 1748	1,736,482 zielen (*).
1773	1,958,797.
1798	2,553,298.
1822	2,687,457.

Men ziet, dat er altijd een tijdsverloop van 25 jaren tuschen elk tijdperk is. Het gevolg dezer waarnemingen is, dat, na de komst des tegenwoordigen Konings, de bevolking met meer dan 350,000 zielen vermeerderd is. Het volgende overzicht bewijst, dat de Vaccine krachtig tot die aangroeiing heeft medegewerkt.

Gestorven aan de Kinderziekte.

In 1779	15,000.
1784	12,000.
1800	12,800.
1801	6,000.
1822	11.
1823	37.

(*) *Finland* er niet onder begrepen.

OVER HET MAGNETISEREND VERMOGEN DER MEEST BREEKBARE
STRALEN VAN HET ZONNELICHT; ONDERZOEKINGEN VAN
MISTRESS MARY SOMMERVILLE.

(POGGENDORFF, *Ann. d. Physik*, 1826. 4. S. 493—497.)

In Italië vroeger door MORICHINI en CONFIGLIACHI genomene, doch nog niet herhaalde of bevestigde proeven bewogen Mistress SOMMERVILLE, in den warmen zomer van 1825, deze zaak nader te onderzoeken. Zij nam waar, dat eene een duim lange naaimaal, die half met papier bedekt was, en voor het overige aan de werking der violette lichtstralen was blootgesteld, binnen twee uren magnetische kracht bekwam, en wel zoo, dat het aan het licht blootgestelde einde tot Noordpool werd. De blaauwe en groene stralen bragten hetzelfde uitwerksel in minderen graad te weeg; de indigo-stralen werkten bijkans even sterk als de violette. De gele, oranje en roode lichtstralen hadden geene werking, en evenmin werd door de warmtestralen Magnetismus voortgebracht, hetwelk toont, dat de hitte geen aandeel aan de voortbrenging dezer verschijnsels gehad heeft. Stukken van horlogieveren, die te voren geene magnetische kracht bezaten, bekwamen die op dezelfde wijze. Zonnelicht door een blaauw gekleurd glas, inwikkeling in blaauwe of groene zijde had hetzelfde gevolg.

Deze proeven verdienen opmerking. Met de ontdekkingen van OERSTEDT en anderen zien wij een geheel nieuw licht over de *imponderabilia* opgaan.

J. V. D. H.

IETS OVER DE FEESTVIERING TER NAGEDACHTENIS VAN
DEN VERDIENSTELIJKEN WILLEM SUNDORFF.

Naast alles, wat zich te dezer stede ter aankweeking en verheffing van smaak en kunst vereenigt, heeft zich een belangrijke Vriendenkring gevestigd, welke, gedurende den zomer, tot dat oogmerk verzamelt, — HARMONICA. Het nederige, maar belangrijke *Harmonica* bevat in zich *Nederlanders* van uitstekende verdiensten; vrienden en voorstanders der schoone kunsten; mannen, die eenen gezelligen omgang, met dat oog-

merk aangevangen, als het verkieslijkste en beste genot des levens, bij voorkeur wenschen te smaken.

Onder hen nu, op wie *Harmonica* met regt roem droeg, behoorde de edele, de voortreffelijke WILLEM SUNDORFF (*). Onverwacht, en op het midden zijner loffelijke loopbaan, ontrukte de dood hem aan zijn huisgezin, aan het groot aantal zijner vrienden, en aan zijn, door hem zoo geliefd *Harmonica*. Diep gevoelden alle de leden van dezen kring, wat zij in SUNDORFF verloren. Op het levendigst en roerend stond het voor hunnen geest, wat zij door SUNDORFF's verdiensten en beminnelijke zielshoedanigheden genoten hadden, en wat dus met hem ten grave daalde. En zouden zij dit gevoel niet kenbaar doen zijn? Zouden zij geen lucht geven aan gewaarwordingen, die, uit het hart geweld, allen vereerden? Zouden zij bij het graf van SUNDORFF zijne talenten niet herdenken, aan zijne verdiensten, door eene gepaste hulde, geen regt laten wedervaren? Men moge met eenig regt den *Noordnederlander* beschuldigen, dat hij, te koel voor de gloeiende uitwerkselen der kunst, maar al te veel het huldigen en toejuichen van wezenlijke verdiensten uit het oog verliest, — op *Harmonica* kleefde nimmer deze smet, en thans vooral mogt deze belangrijke beschuldiging niet op *haar* kunnen gehecht worden. Na de eerste opwelling der smart volgde dan ook dadelijk het besluit, om SUNDORFF dankbaar te gedeuken, en zijne verdiensten, door eene stille, maar hartelijke plegtigheid, te huldigen.

Tot dat einde vereenigden zich, op Zondag, den 1 October 1826, de leden van *Harmonica*, vergezeld door eene aanzienlijke Vrouweuschaar, ter viering dezer eenvoudige, maar roerende plegtigheid. De tegenwoordigheid van vier der kinderen en den éénigen broeder van den overledenen gaf aan deze treurige feestviering uog meerdere belangstelling, en de uitvoering was SUNDORFF, was *Harmonica* waardig.

Het feest werd geopend met het eerste gedeelte der Treurzangen, aan SUNDORFF gewijd, welke Treurzangen in hun geheel vervaardigd waren door de Heeren J. VAN OOSTERWJK BRUYN en W. H. ZIMMERMAN, terwijl de Muzijk, op aanvraag van het bestuur, door den Heer J. W.

(*) Zijne verdiensten en uitmuntende hoedanigheden werden reeds eenigzins regt gedaan in No. 23 van den *Letterbode* van dit jaar.

WILMS was gecomponeerd. Treffend was reeds de uitwerking dezer eerste zangen, welke door de beoefenaars der Toonkunst, leden van *Harmonica* zijnde, zoo wel als door de echtgenooten en dochters van verschillende leden, werden uitgevoerd. Aller harten toch stemden in met de woorden van den Dichter:

Vloeit dan, tranen! rijst dan, klagten!
 Geeft den vollen boezem lucht.
 Troost moog' kleiner leed verzachten:
 Hier, hier voegen traan en zucht.
 Hier moet elk de rouwklagt hooren,
 Vaak herhaald, maar nooit genoeg:
 Veel toch ging met hem verloren,
 Dien de liefde grafwaarts droeg.
 Hij bezweek, de brave vader!
 Hij, de teedere echtgenoot!
 Hij, des kunstnaars vriend en rader!
 Hij, als mensch en burger groot!

Zeldzaam, echter, was het verschijnsel, dat het diep gevoel der droefheid zoodanig levendig was onder de hartelijke vrienden van den edelen afgestorvenen, dat zij, die de eerste toonen moesten aanheffen, zulks niet dan met de grootste inspanning en afgebroken konden verrigten. Zoodanig iets was reeds eene stille en heerlijke lofpraak; eere zij de harten, welke zoo diep getroffen waren!

De verdienstelijke en zoo wel in het theoretische als praktische gedeelte der Toonkunst ervaren Hoogleeraar, de Heer en Mr. C. A. DEN TEX, Honorair Lid van *Harmonica*, trad nu op, en schetste, met die eenvoudigheid, maar ook tevens met die waardigheid, welke het hart treffen, en zulke oogenblikken hoogstbelangrijk doen zijn, wat de edele SUNDORFF voor zijn huisgezin, zijne vrienden en alle zijne veelvuldige betrekkingen was; wat hij als kenner en beoefenaar der Toonkunst, als edele en gevoelvolle Zanger, ja als waardig Componist, voor *Harmonica*, voor zijn Vaderland, ja voor de kunst in het algemeen geweest is; hoe ieder vriend der Toonkunst, ja elk vreemdeling, aan deze kunst gewijd, hem zocht, zijne woning binnentrad, en bij hem raad, leiding en datgene vond, wat hij wenschte. Dit alles schetste de Spreker met ware en treffende verwen, en vervulde daardoor het hart van alle de aanwezigen met eene weemoedige erkentenis.

Die weemoed rees, toen de tusfchenzang, bij al het weg-slepende, dat dezelve bevatte, eene zangwijze hooren deed, welke in *Harmonica* meermalen weërgalmd. Het was, namelijk, den verdienstelijken WILMS gelukt, eene der treffendste zangwijzen, door SUNDORFF zelven gecomponeerd, in zijne muzikale compositie op te nemen. De uitwerking van zoodanig eene vinding kan men zich naauwelijks voorstellen.

Na de uitboezeming dezer zangen trad de Heer B. KLIJN, B.Z. op, en sleepte aller gevoel, in den stroom zijner dichtelijke gewaarwordingen, onwederstaanbaar met zich voort. Al wat SUNDORFF geweest was, in den geheelen omvang van zijn bestaan en edele hoedanigheden, wat *Harmonica* van hem ontvangen en door hem gesmaakt had, stond thans, als in gloeiend vuurschrift, voor aller oogen; eene innige erkenning aan den waardigen afgestorvenen rees in aller hart: het diep gevoel der smart ging over in eenen zachten weemoed; terwijl het schilderen van 's menschen hoogste bestemming, *onsterfelijkheid*, de ziel van alle de aanwezigen tot eene stille berusting in den weg der Voorzienigheid, tot een vast geloof aan een hooger en beter bestaan verhief.

Tot dat edel geloof werd aller gevoel eindelijk geheel gestemd door den roerenden slotzang, terwijl gewis allen den Dichter in hun hart nazongen:

. . . . .
 Dood! gij hebt uw' schrik verloren,
 Als de hoop in 't hart herleeft;
 Als het licht van hooger tranen,
 Met ondoofbre hemelglansen,
 Troostrijk om ons henen zweeft.

Het welbezette Orkest, onder bestuur van den verdienstelijken B. VAN BREE, deed insgelijks al het mogelijke tot het welgelukken dezer edele plegtigheid, en was, zoo als altoos, *Harmonica* waardig.

Ook door Bestuurderen was alles, wat zij konden, ter verheffing dezer feestviering aangewend. De met zwart behangene zaal; de orde, waarmede alles werd volbragt; de stilte, welke onafgebroken heerschte; het aanschouwen van het in pleister gevat afbeeldsel des edelen SUNDORFF, — alles verhief deze hulde tot eene waardige, ja treffende plegtigheid.

Zoo vereerde *Harmonica* de nagedachtenis van den voortreffelijken SUNDORFF! Zoo zeide zij het luid aan het

geheele Vaderland, welk een' schat zij had bezeten, en wat zij verloren had! Nimmer zal dan ook het aandenken aan dezen belangvollen dag uit het hart der aanwezigen gewischt worden; en bij hen vooral, die SUNDORFF kenden en innig hoogachtten, zal zijne nagedachtenis duurzaam in zegening blijven.

Zoo nuttig wordt het leven, zoo belangrijk de nagedachtenis, ook zelfs van den enkelen mensch, die zich boven den engen kring van het gewone leven tot het heerlijk gebied van waarheid of schoonheid weet te verheffen! — Burger van eene hoogere wereld, zijn zijne verdiensten niet binnen den bepaalden kring van het aardfche leven beperkt. Hij leeft nog, hij werkt nog; nog sticht en verheft zijn voorbeeld, wanneer zijn stof reeds lang tot stof zal zijn wedergekeerd. Hij was het sieraad van zijnen tijd, de roem van zijn Vaderland. Onuitwischaar is zijne nagedachtenis; want het hoogere en hemelsche ontfijgt het vermogen van den tijd; het is en blijft eeuwig, zoo als de menschelijke geest eeuwig is en eeuwig blijft.

Amsterdam, 2 Nov. 1826.

K.

ZRIEF VAN DEN (NU WIJLEN) VERMAARDEN FRANSCHEN TREUR-
SPELER F. J. TALMA AAN DEN HEER A. S. TALMA, VAN
ENGWIRUM, IN VRIESLAND.

(Medegedeeld aan een *Frans h* Dagblad, door den
Weleerw. Heer MARRON, te *Parijs*.)

Zeven steden der Oudheid berwistten eertijds elkander den roem van HOMERUS het levenslicht te hebben geschoonen. De afkomst en de plaats der geboorte van TALMA kunnen te eenigen tijde het voorwerp worden eener soortgelijke mededinging, alreeds af te nemen uit de verschillende verzekeringen deswege bij de levensbeschrijvers van den vermaarden man. De navolgende brief, dien de Weleerw. Heer MARRON, Leeraar der Protestantfche Gemeente te *Parijs*, ons wel heeft willen mededeelen, kan het zijne toebrengen, om den bestaanden twiffel op te losfen.

Een jonge *Vries*, met name TALMA, (ARICIUS SIBRANDIS TALMA, van *Engwirum*, in *Vriesland*) werd, in 1822, tot Candidaat in de Regten bevorderd aan de Akademie van *Groningen*; te welker gelegenheid hij hulde deed

van zijne *Theses* aan onzen grooten Treurspeler, en wel door tusfchenkomst van den Weleerw. MARRON, die desgelijks belast werd met de mededeeling van het antwoord van TALMA aan dien jeugdigen Geleerde, waarvan de (hier even getrouw vertaalde) letterlijke kopij luidt als volgt:

Mijnheer!

Ik heb de eer gehad, nu eerst acht dagen geleden, eenen brief van u te ontvangen, gefchreven in Februarij laatstleden, ten geleide van twee exemplaren van uwe *Theses*. De Weleerw. Heer MARRON heeft mij thans een derde van uwentwege doen toekomen. Ik ben zeer erkentelijk voor uwe verplichtende oplettendheid, en betuig u daarvoor mijnen opregten dank.

Ik ben onbewust, Mijnheer, en het zou mij bezwaarlijk vallen op te sporen, of wij beiden uit denzelfden stam zijn voortgesproten. Reeds vóór meer dan vijftien jaren, in *Holland* zijnde, vernam ik, dat er in dat gewest familiën bestonden, die met mij denzelfden naam droegen. De mijne bewoont inzonderheid eene plaats, zes uren gaans van *Cambrai*, in *Fransch Vlaanderen*. Maar deze is niet de eerste maal, dat mijn naam aanleiding geeft tot onderzoek, van den kant van vreemdelingen, wegens mijne afkomst. Vóór ongevêr veertig of vijftig jaren vroeg een zoon des Keizers van *Marokko*, zich te *Parijs* bevindende, en hoorende den naam mijns ooms uitspreken, aan denzelven, of hij niet van *Arabische* afkomst was. Na dien tijd deed een koopman uit eene der *Afrikaansche* zeefteden, dien ik in mijne jeugd te *Parijs* ontmoette, mij dezelfde vraag; en ik wist aan den koopman niets meer te antwoorden, dan mijn oom aan den zoon van Zijne *Marokkaansche* Majesteit. De Heer LANGELEES, een Geleerde, ongemeen bedreven in de Oosterfche talen, en de vriend mijner kindschheid, zeide mij destijds, dat inderdaad *talma* in het *Arabisch* beteekent *onversaagd*, en dat het eene dier benamingen was, welke die volken bezigen, om de verschillende takken van eene zelfde familie te onderscheiden. Gij gevoelt, Mijnheer, dat dusdanige verklaring mij niet weinig fier moest maken, en dat ik steeds mijn best gedaan heb, om niet te ontaarden. Ongelukkig, mij bestendig toegewijd hebbende aan den dienst der kunsten, heb ik nimmer gelegenheid gehad, om te bewijzen, dat

die naam mij niet te onregt was aangewaaid. In 't kort, ik onderstelde, ingevolge van alle deze ophelderingen, dat eene *Moorfche* familie, in *Spanje* achtergebleven, het Christendom kon hebben omhelsd, uit dat Koninkrijk naar de *Nederlanden*, toen in het bezit der *Spanjaarden*, kon zijn verhuisd, en van daar, door deze of gene omstandigheid, zich hebben komen vestigen in *Fransch Vlaanderen*.

Dat, van den anderen kant, heeft men mij in *Holland* onderrigt, dat mijn naam eenen *Hollandschen* [*Vriefchen*] uitgang had, en dat dezelve zeer gemeen was in dat gewest. Deze nieuwe inlichting wierp het ganfche gebouw mijner verbeelding omverre, en voerde mij eenslags uit de zandwoestijnen van *Afrika* naar de grazige weiden van *Holland*. Gij, Mijneheer, die het *Hollandsch* verstaat, kunt beter dan ik beslifen, of wij werkelijk uit het Noorden dan uit het Zuiden zijn voortgekomen; of onze voorouders den tulband dan de kap (*) hebben gedragen; of zij MAHOMED dan den God der Christenen hebben aangeroepen.

Ik vergat nog u te zeggen, Mijneheer, dat de Graaf VAN MOURADJA, die langen tijd in het Oosten zijn verblijf hield, en die een boek gefchreven heeft over het Godsdienststelsel der Oosterlingen, eene plaats uit een' hunner fchrijvers aanhaalt, waaruit wij vernemen, dat de Koning, of liever de PHARAO IV, van *Egypte*, die de *Israëlieten* verdreef, zich TALMA noemde. Die Koning, wel is waar, was een groote fchobbejak; maar men moet daar niet zoo naauw op zien, wanneer men zich op zulk eene doorluchtige afkomst mag beroemen. Gij ziet, Mijneheer, dat er geen *Duitfche* Baron van zestien kwartieren bestaat, zelfs geen Koning in de vier werelddeelen, die zich op eene zoo hooge en zoo wettige (*legitime*) oudheid zouden kunnen verheffen, als onze familie. Met dat alles stel ik veel meer prijs op de eer van bloedverwant te zijn van eenen Geleerde, zoo uitftekend als gij, dan op die van de afstammeling te wezen van een Gekroond Hoofd. Ik hoop, Mijneheer, dat gij, zoo ge kunt, mij wel zult willen onderrigten of onze naam *Hollandsch* dan *Arabifch* zij. In allen gevalle wensch ik mijzelven opregtelijk geluk, eenen naam te dragen, dien gij zoo wel weet te vereeren; en ik vlei mij, dat eenmaal de eene of andere gelukkige omstandigheid mij het genoeg zal verfchaffen u te ontmoeten, hetzij dat ik weder in *Holland* kome, hetzij dat gij te *Parijs* kwaamt.

(*) *Chaperon*; welligt zinspelende op het promoveren met de kap. *Vert.*

Ontvang, bid ik u, Mijneheer, de verzekering der bijzondere aching van

Uwen gehoorzamen Dienaar

TALMA. (*)

Parijs,

15 Junij 1822. *Rue St. - Lazare, No. 56, Chaussée. d' Antin.*

(*) TALMA werd geboren te *Parijs*, is Jantarij 1763; niet, gelijk anderen beweren, 1766; hijzelf wilde daar nooit vooruitkomen, maar zeide meermalen glimlagchende: „Men zal verwonderd staan, wanneer men mijnen ouderdom „verneemt!” Zijn vader was een vermaard Tandmeester, en werd naar *Londen* geroepen, in de hoedanigheid van *Tandmeester des Konings van Engeland*. Op den 21 Nov. 1787 debateerde hij met de rol van *Seid* in den *Mahomed*.

NAPOLEON TE LEYDEN, OCT. 1811.

Aan den Redacteur der *Vaderlandsche Letteroefeningen*.

Mijneheer!

In uw geacht Tijdschrift voor Sept. 1826. No. XI. het berigt lezende, hetwelk door den Hoogeerw. VAN GEUNS omtrent de gehoorgeving van NAPOLEON te *Leyden*, 23 Oct. 1811, medegedeeld is geworden, kwam de lust bij mij op, om ook nog het een en ander met betrekking tot die merkwaardige Audientie op te stellen en u toe te zenden. Dat het in uw Maandwerk worde opgenomen, zoo gij het waardig oordeelt, om als een *appendix* tot het reeds medegedeelde geplaatst te worden. Ik zal hiermede ook voldoen aan den wensch van genoemden Heer, die zijn berigt met de woorden eindigt: „Heb ik mij hier of daar in mijne „opgave vergist, niets zal mij aangeneramer zijn, dan dat „zulks, door een' mijner mede oog- en oorgetuigen, liefst „door middel van dit eigen tijdschrift, aan het publiek „worde onder het oog gebragt.”

Het medegedeelde door den Heer VAN GEUNS is, wat de hoofdzaken betreft, volmaakt overeenstemmend met het inderdaad gebeurde. Ik voeg tot hetzelfde slechts dit.

Mij was het verzoek van onze toenmalige Stadsregering, om als vertegenwoordiger der Evang. Luth. Gemeente op die gehoorverleening te verschijnen, hoogst aangenaam. Nu, dacht ik bij mijzelven, zal ik dan toch eindelijk dien buitengewonen man eens van nabij zien, hem hooren spreken, en mischien zelf met hem spreken, die de geheele wereld van zijnen roem doet gewagen, en die, gehuwd aan eene

dochter uit het Oostenrijksch Keizershuis, zijne magt op eenen vasten en onbewegelijken grondslag heeft gevestigd; ik zal den man zien, die daden en krijgsbedrijven verrigt heeft, bij welke die van alle vroegere eeuwen in de schaduw staan, ja als in het niet wegzinken; ik zal eenen man zien, als 't ware eenig in de geschiedenis van vroegere en latere tijden! Er waren, naar mijn oordeel, wel vele punten van vergelijking tusſchen NAPOLEON en JULIUS CESAR. Ik had steeds bij beiden groote ervarenheid in het krijgswezen gevonden; snelle togten, die den vijand overrompelden, die de zege beſlſten. NAPOLEON wist zijne soldaten-dobraanspraken tot heidenmoed en tot verduring der grootste vermoeijenissen en ontberingen te ontvlammen; ook CESAR had die kunst meesterlijk verstaan. Fijn en geslepen was steeds de staatkunde van JULIUS CESAR geweest; NAPOLEON stond hierin met hem gelijk, zoo hij hem niet nog verre overtrof. Nu, beide waren immers ook in het vaderland van eenen MACHIAVELLI geboren! —

Wat mij echter NAPOLEON steeds boven JULIUS CESAR deed stellen? CESAR was van eene magtige Patricische familie geboren, en werd door zijne geboorte en betrekkingen van rang tot rang verheven; de arme Elève van *Brienne* moest zichzelf verheffen.

Ik trad de Audientiezaal binnen; ik zag NAPOLEON, en hoorde hem met zulk eene bewonderenswaardige vluheid over duizend onderwerpen spreken, Regtsgeleerdheid, Theologie, Geschiedenis, Hierarchy der Pausen, Physica, Mathesis, oude en nieuwe Talen, Moraal, Tolèrantie, enz. enz. dat de gedachte bij mij opkwam: welk een buitengewoon mensch! Zoo over alles te kunnen spreken, al is het dan ook maar oppervlakkig, — waarlijk, dit vooronderstelt eene buitengemeene kennis! Ware hier iemand, die, als een tweede BRUTUS, de aarde van dien Overweldiger wilde verlossen, mij dunkt de dolk moest zijne hand ontzinken, bij het hooren van zulke schier over alles loopende vragen, bij zulke gezonde reflectiën!

Men had mij veel verhaald van den haast niet te verdragen blik, van den scherpen oogopslag, waarmede hij als in het hart van diegenen lezen wilde, die voor hem verschenen. Dit vond ik niet. Het was zeker geene tronie, op welke de domheid als geteekend staat; maar ook niets zeer buitengewoons. Waarlijk, het was niet die majestueuze, imposante

houding, niet die alles ter nederbliksemende blik, die aan *Engelands* groote Koningin, ELISABETH, zoo algemeen wordt toegekend, en waarvan ons ook WALTER SCOTT, in zijn *Kasteel van Kenilworth*, zoo menigen merkwaardigen trek verhaalt.

Ziet hier mijne gedachten en gewaarwordingen vóór en bij die merkwaardige gehoorverleening. De weinige bescheidene aanmerkingen, welke ik op het berigt van den Heer VAN GEUNS te maken heb, zijn:

1) NAPOLEON zeide tot Prof. BOERS: *Ah! ce CALVIN, n'a-t'il pas fait bruler le pauvre SERVET? Verder: Enseignez à vos étudiants surtout la morale. C'est la morale dont les hommes ont principalement besoin. Enseignez leur aussi la tolerance. Ils doivent être tolerants envers tout le monde; envers les Catholiques, les Luthériens, même envers les Juifs.*

2) Het vaardig antwoord van den Heer KEMPER op de vraag: *Monfieur le Professeur, ne pensez-vous pas que le droit du canon va bien plus vite encore?* was, zoo ik meen: *Sire! nous esperons que, sous les auspices de votre Majesté, les droits du canon defendront toujours les droits de l'humanité.*

3) De Keizer vertoefde na den afloop der audientie nog al eenigen tijd. Ik bleef in de zaal, hoorde hem nog eenige oogenblikken badinerend met den Heer VAN NOORT spreken, die Kommandant der Eerewacht was en hem had ingehaald. Vervolgens had ik nog gelegenheid naar hem toe te gaan en hem een rekwest te overhandigen, hetwelk hij met veel beleefdheid aannam, waarop ik echter nooit eenig antwoord heb ontvangen. Nu, hij kreeg ook kort daarna zoo veel in het Noorden te doen, dat hij aan een' prediker in *Nederland* wel niet kon denken!

4) De achttingwaardige Roomsche Geestelijke, die den Heer OCKE vergezelde, was de Heer DE RAM, Pastoor der Fransch Roomsche Gemeente binnen onze stad.

Leyden,
20 Oct. 1826.

J. H. JUNIUS,
Evang. Luth. Predikant.

VRJJE OVERZETTING VAN FRIEDR. VON SCHILLER'S MARIA STUART,

Derde Bedrijf.

Het tooneel verbeeldt eene plaats in een park, van voren bezet met boomen, van achteren een vergezigt.

Eerste Tooneel.

MARIA STUART EN HANNA KENNEDY, hare Voedster.

KENNEDY.

Wat drift, Vorstin! Vertoef! Uw vlugge voet doorjaagt
Dit lommerrijk geboomte, alsof hij vleugels draagt.

MARIA.

Laat me in t genot mijner vrijheid herleven!
Laat mij een kind zijn! Wees het met mij!
Laat me, als een jeugdige hinde zoo vrij,
Vrolijk en ligt deze zoden doorzweven!
Ben ik mijn' treurigen kerker ontvlugt?
Doen mij geen tralies noch sloten meer schrikken?
Neen! om mijn dorstende ziel te verkwikken,
Drink ik de vrije, de hemelsche lucht!

KENNEDY.

Gij ziet, helaas! Vorstin, uw' duistren kerker niet,
Omdat hij, door 't geboomte, aan uwen blik ontfschiet.

MARIA.

Hebt dank, hebt dank, gij vriendelijke boomen!
't Zijn uwe blaân, die dezen muur bedekken.
o Kennedy! Ik mag mij zalig droomen.
Waarom wilt ge uit dien zoeten waan mij wekken?
Omvangt mij niet het ruime sterrenveld?
Mijn oog, zijn' langen nacht ontsneld,
Mag vrij door 't ongemeten trekken,
Van geenen kerker meer beknelde.
Ginds, waar die nevelbergen dagen,
Daar ligt mijn Rijk, daar vangt het aan;
Deez' wolkjes, die naar 't Zuiden jagen,
Bezoeken Frankrijks Oceaan!
Wolkjes, die slende vlugt voor mijne oogen,
Groet gij het land mijner kindschheid! o, Mogt,
Mogt ik u volgen! Ik deelde nwen togt,
Zwevende, als gij, door de blaauwende bogen.

Vrij, als de winden, zoo trekt ge daarheen,
Groet dan mijn Frankrijk, en zeg, hoe ik ween!
Zij, die mij houdt in haar boeijen geklonken,
Heeft mij geen' anderen bode geschonken.

KENNEDY.

Mijn dierbre Koningin, gij kent uzelv' niet meer;
Uw geest verdwaalt van 't spoor! Keer tot uw zinnen weêr!

MARIA.

Ankert niet ginder een visfcher zijn boot?
Zachter, o arme! dan ooit zoudt ge u bedden,
Kon uwe hand, uit deez' boeijen en dood,
Op dit gebrekkige vaartuig mij redden.
Karig behoudt het uw sober bestaan.
Hoog zou mijn gunst u beloonen met fchatten,
En eene vangst, nog door niemand gedaan,
Zoudt ge in de boot, die mij opnam, bevatten!

KENNEDY.

Een ijdele wensch, Vorftin! Ontdekt uw oog dan niet
De wacht, die ons omringt en glurende ons befpiet?
't Verbod, de straf, de fchrik fchijnt allen weg te vagen,
Wier liefde ons dienen kon, of ons voor 't minst beklagen.

MARIA.

Neen, goede Hanna, neen! de poort van dit gebouw
Ontflood zich niet vergeefs. 't Is wijl ik hopen zou.
Leicester is aan 't hof; hij zelf wordt mijn verweerder.
Die kleine gunst is mij de voorboô van nog meerder.
Het is de hand der min, die ik in haar erken.
Ik dwaal niet. Zeg ook niet, dat ik vermetel ben,
Van lieverleê zal men mijn kerkerdeuren breken,
Na kleine weldaân mij van grooter gunften fpreken,
Tot dat de hand op eens mij vriendlijk tegenwenkt,
Die mijne boeijen flaakt en ons de vrijheid fchenkt.

KENNEDY.

Hoe kan mijn droeve ziel die tegenfpraak vereenen?
Heeft ooit de klare zon den duiftren nacht befchenen?
Nog gistren zei men u, helaas! het fterven aan,
En plotsling zoudt gij nu op vrije voeten gaan?
Ook hun wordt fomtijds wel de kerenring verbroken,
Wien 't licht der eeuwigheid voor altoos wordt ontftoken.

MARIA.

Hoort gij die horens? hoort gij dien toon
Klinken en dreunen door bosfchen en beemden?

Hooft gij het basfen der honden dier vreemden?
 Vriendlijke ftemmen, wat klinkt ge mij fchoon!
 Mogt ik den fchaatrenden jagtftoet verzellen!
 Ach, goede Hanna! mijn jagtpaard! Voort, voort!
 'k Heb vaak dien klank op de bergen gehoord,
 Als ik het wild in mijn Schotland ging vellen.

Tweede Tooneel.

AMIAS PAULET, Ridder, en Wachtmeester van MARIA,
 de vorige.

PAULET.

Welnu, heb ik in 't e'nde eens aanpraak op uw' lof?

MARIA.

Zijt gij 't, die deze gunst....?

PAULET.

Waarom niet? 'k Was aan 't hof.

Ik heb, naar uw wensch, den brief, door u gefchreven...

MARIA.

Hebt gij hem inderdaad mijn' Zuster zelv' gegeven?

En deze vrijheid, Sir, die men mij eindlijk biedt,

Is dan uw vriendlijk werk?

PAULET (veelbetrekkend.)

Zij is 't.... en 't een'ge niet;

Verwacht eene andre vreugd!

MARIA.

Hoe, Sir! welke andre vreugde?

PAULET.

Hooft gij dier hoornen klank?

MARIA.

Hij was 't, die mij verheugde.

PAULET.

De Koningin, verzeld van heel haar hofgezin,

Jaagt in dit eenzaam park.

MARIA (terugdeinzende.)

God! Sir! de Koningin?

PAULET.

Na luttel tijdsverloop verfchijnt zij voor uwe oogen.

KENNEDY.

(MARIA omvangende, die fiddert en op het punt
 is van te bezwijken.)

Maria! gij verbleekt?

PAULET.

Bevredigt u mijn pogen?

Of was 't niet uw verzoek, waaraan ik thans voldeed?
 Het wordt u toegestaan. Welaan, maak u gereed!
 Gij deedt mij menigmaal een' vloed van woorden hooren;
 Gebruik uw tong dan nu. Een uur is ras verloren.

MARIA.

Ach, waarom heeft men mij niet voorbereid? Waarom....
 Ik ben thans niet gefchikt.... Kom, goede Hanna, kom!

(Tot PAULET.)

Wat ik als hoogfte gunst van u heb afgebeden,
 Is mij nu vreeslijk, Sir, om meer dan ééne reden.
 Kom, Hanna, reik me uw' arm; ontvlugten wij dit oord;
 Ontwijken we een gezigt, dat onze rust verstoort.

PAULET.

Wat wilt gij, Koningin? Vertoef! Gij moet haar wachten.
 Wel mag 't u angstig zijn, en schokkend voor uw krachten,
 Uws Regters aangezigt hier voor uw oog te zien!

Derde Tooneel.

GEORGE TALBOT, Graaf VAN SHREWSBURY,
 de vorigen.

MARIA (nog tegen PAULET.)

Neen, Sir, 't is daarom niet, dat ik haar wilde ontvliên;
 Het is eene andre vrees, die mij van hier doet vlugten.

(Tot SHREWSBURY.)

Ach, eedle Graaf, tot u wende ik mijn droeve zuchten!
 De Hemel zendt me in u een' Engel in den druk!
 Ik kan haar nu niet zien, dan tot mijn ongeluk.
 Spaar mij deez' zamenkomst!

SHREWSBURY.

Gij hebt die niet te schromen.
 Herneem uw' moed, Vorstin! Het tijdstip is gekomen.

MARIA.

Ik heb dat uur verwacht; sinds jaren overlegd
 Al wat ik zeggen zou, of niet moest zijn gezegd;
 Heb 't in mijn hoofd geplant en in mijn hart gedreven,
 Hoe ik haar treffen zou en schreijen doen en beven:
 En in dit oogenblik is alles mij ontgaan;
 Niets is mij thans zoo klaar, noch spreekt mij sterker aan,
 Niets leeft er in mijn ziel, dan 't wrang gevoel der plagen,
 Dan 't lijden, dat mijn hart om harentwil moest dragen.

't Is tegen haar gekeerd in onweërftaanbren haat.
 Geen goede geest, die thans aan mijne zijde staat.
 En 't is alsof de hel, met breede flangenvlechten
 Me omwoelende, ons geschil, maar tot mijn schâ, zou slechten.

SHREWSBURY.

Bedwing uw bloed, Vorstin! bespaar u elken schok.
 Het brengt geen goede vrucht, als afkeer stuit op wrok.
 Gehoorzaam aan den tijd, den nood, en . . . haar vermogen.
 Zij is de magtigste; des buig u voor hare oogen.

MARIA.

Voor haar? Ik kan het niet.

SHREWSBURY.

Nog eens, verneder u!
 Spreek met gelatenheid en eerbied. Doe 't slechts nu!
 Roep hare gunsten in. Trotseer niet, onbezonnen,
 Op regten zonder magt. Dat waar' verkeerd begonnen,

MARIA.

Helaas, ik heb dan zelve om mijn verderf gebeên!
 Mijn bede wordt verhoord, maar tot mijn' vloek alleen.
 Nooit kunnen wij elkaar met zusterliefde groeten.
 Eer zal het water zich en 't vuur in vrede ontmoeten,
 Eer koost een tijger 't lam, dat hem een toeval schenkt!
Ik ben te sterk gehoond; zij heeft te zwaar gekrenkt.
 Hier grijpt geen vrede plaats, geen vriendschap of verzoening.

SHREWSBURY.

Zie eerst haar in 't gezigt; mischien vindt gij voldoening.
 Of heb ik niet gezien, hoe zij getroffen was;
 Hoe ze, in de ziel geroerd, uw' brief in tranen las?
 't Gevoel spreekt ook in haar; voed gij slechts meer verrouwen.
 Ik ben vooruitgefeld, om u mijn zorg te ontvouwen.

Volg mijn vermaning op; bedwing u; wees bedaard!

MARIA (zijne hand vattende.)

Ach. Talbot! of gij nog altoos mijn wachter waart,
 Gelijk gij steeds mijn vriend geweest zijt onder 't lijden!
 Het is mij hard gegaan, zeer hard, na deze tijden!

SHREWSBURY.

Vergeet het; denk dit uur aan niets, dan aan geduld.
 Denk, hoe ge Elizabeth in ootmoed spreken zult.

MARIA.

Is Burleigh ook bij haar?

SHREWSBURY.

Leicester volgt haar schreden.

M A R I A.

Leicester?

S H R E W S B U R Y.

Vrees van hem geen' weérstaand aan uw beden.
Niet hij wil uw verderf, op wien gij hopen kunt.
Deez' zamenkomst wordt u, op zijn beftel, vergund.

M A R I A.

Ik wist het wel, Mylord!

S H R E W S B U R Y.

Wat doet uw mond mij hooren!

P A U L E T.

De Koningin!

S H R E W S B U R Y (tot M A R I A.)

Bedaard, of wis gij zijt verloren!

Vierde Taoneel.

De vorigen, ELIZABETH, Graaf VAN LEICESTER,
Gevolg.

ELIZABETH (tot LEICESTER.)

Hoe heet dit landgoed, Graaf?

LEICESTER.

Totheringhay's kasteel.

ELIZABETH (tot SHREWSBURY.)

Zend ons gevolg terug. Men dringt mij al te veel;
De straten zijn te vol, wanneer wij ons vertoonen.
Doch wie zou zoo veel liefde in 't volk niet gaarn verſchoonen?
Onmatig, trouwens, zijn de teekens dezer min.
Zoo eert men eenen God, niet eene Koningin.
Laat ons hen voor een poos van deze zorg ontbinden,
En trachten in dit park een weinig rust te vinden.

M A R I A (welke tot dusverre op KENNEDY
geleund had, verheft zich nu; haar oog
ontmoet den gespannen blik van ELIZA-
BETH; zij deinst terug, en valt aan de
borst van hare Voedſter.)

o God! geen menschlijk hart ſpreekt tot me uit dit gezigt.

ELIZABETH.

Wie is die vrouw, Mylord!

(Algemeen zwijgen.)

LEICESTER.

Dit ſlot, Vorſtin, zal ligt
Haar, die hier voor u ſtaat in ootmoed, kenbaar maken.

ELIZABETH (houdt zich als verrast;
LEICKSTER toornig aanziede.)

Wie heeft mij dat gedaan!

LEICESTER.

Wil uwen toorn verzaken!

Het is gebeurd, Vorstin! En nu de Hemelmagt
In dit verblijf van rouw uw voeten heeft gebragt,
Moog' Haar genade in u het medelij' doen spreken!

SHREWSBURY.

Ja, koninklijke vrouw, verhoor, verhoor dit smeeken!
Rigt, groot gelijk een God, uit uwen hoogen staat,
Een' blik van liefde op haar, die hier voor u vergaat.

(MARIA poogt ELIZABETH te naderen, maar staat, in
hevigen zelfstrijd, stil.)

ELIZABETH.

Mylords, wie sprak mij toch van eene boetgezinde?
Een trotsche en ijdele vrouw ontmoet ik; een verblinde,
Die, schoon door 's Hemels hand, te mijner gunst, verneêrd,
Geenszins door 't ongeluk gebukt werd noch geleerd.

MARIA.

Het zij! 'k Wil aan de schand' mijn grootheid onderwerpen,
Gods roede kussende, hoezeer haar slagen smerpen.
Zink, magtelooze trots der eedle ziel, zink neêr!
Weg, denkbeeld van mijn' staat, en wie ik was weleer!
'k Wil buigen voor de hand, die mij dien strijd laat kampen,
Die mij gestooten heeft in dezen poel van rampen;
Vergeten, wat ik leed, en welk een droefenis
Sinds zoo veel jaren reeds mijn treurig aandeel is!

(Zij keert zich tot de Koningin.)

De Hemel heeft beflist; voor u beflist, mijn Zuster!
Mijn onheil maakt uw' troon, en u op hem geruster.
Doch, schoon de zege uw kruin en mij de schande trest,
Bid ik de Godheid aan, die u zoo hoog verheft.

(Zij valt voor haar neder.)

Wees gij, van uwen kant, nu ook weêr zacht en goedig;
Wees, als de Godheid selv', verheven; wees grootmoedig!
Verlos mij van mijn' smaad; reik me uwe hand; zij zal
Mij koninklijk en groot verheffen van mijn' val.

ELIZABETH (terugtreddende.)

U voegt deez' plaats, Mevrouw! Ik zal de Godheid loven,
Die, wijs der menschen lot besturende daar boven,

Gewild heeft, dat ik zelf' niet zoo aan uwen voet
Zou liggen, als gij thans aan mijne voeten doet.

MARIA (met klimmend gevoel.)

Denk aan de wisfeling der ondermaansche zaken;
Denk aan dien hoogen God, wiens liefde uw' trots moet wraken!
Vereer Hem! Vrees de Magt, die me aan uw voeten stort!
Doe hier in mij uzelve, uw grootheid, niet te kort.
Of wilt gij 't edel bloed ontwijden der Tudoren,
Dat zijne stem in u, gelijk in mij, doet hooren?
Ach, sta niet zoo voor mij met ongenaakbren trots,
Zoo ontoegankelijk en steil gelijk een rots,
Die 't scheepsvolk, wen de zee haar golven op doet spatten,
In schipbreuk vruchteloos met de armen wil omvatten!
Mijn lot, mijn leven hangt, ja alles aan dit uur,
Aan mijner tranen kracht, aan mijner woorden vuur.
Verdrijf mijns harten vrees, opdat de taal moog' vloeijen!
'k Voel, op dien blik van ijs, mijn tong en lippen boeijen;
Mijn boezem sluit zich toe, en, koud en traag en loom,
Stremt mijner tranen loop, als een bevrozen stroom.

ELIZABETH (koel en streng.)

Wat is uw wensch, Mevrouw? Gij' hebt mij willen spreken.
De troost mijns aangezigts geworden u, tot een teeken,
Dat ik den vromen pligt van eene Zuster ken;
Schoon ik daarbij vergeet, dat ik Vorstinne ben.
De wereld zal, met regt, mij om die daad berispen,
Mij, die zich dus verneert, om deze zwakheid gispen,
Wijl ik beleedigd ben; vermits, in 't eind', men weet,
Dat gij tot eenen moord aan mij een poging deedt.

MARIA.

Hoe zal ik... op wat wijze... in welk een taal beginnen,
Dat ik u 't hart bewege, om 't voor mijn zaak te winnen;
Maar zónder dat het woord, hetwelk ik tot u spreek,
U kwetse en 't gansch gebouw van mijne hoop verbreek?
Algoedheid! leen Gijzelve Uw kracht aan mijne rede,
En neem den engel weg van elke klagt of bede!

(Tot ELIZABETH.)

Gij hebt in mij het regt der Koningen gehoond;
Want ik ben Koningin, en, als gijzelve, gekroond.
Ik kwam, als biddende, het gastregt van u vragen;
Gij deedt me in kerkermuur de hardste rampen dragen,
En schondt, door deze daad, der volken heilig regt.
Mijn dienaars zijn me ontrukkt, mijn vrienden mij ontzegd.

In smadelijk gebrek deedt gij mijn dagen kwijnen,
 'k Moest, als misdadige, voor een gerigt verschijnen,
 Dat, door zijn zamenstel, beschimpend was voor mij.
 Doch, dat die droeve reeks van ramp vergeten zij!
 Thans kan geen vreemde mond zich tusfchen ons meer stellen.
 Verwaardig u, alsnu mijn schulden op te tellen.
 Ik zal op elk bezwaar bescheid doen, naar begeer.
 Ach, hadt ge mij gehoord, toen ik uw oog weleer
 Gezocht heb, 't waar' zoo ver voorzeker niet gekomen;
 Ik had Elizabeth niet onder deze boomen
 Gesproken; haar, helaas, niet in deez' staat begroet!

ELIZABETH.

Mijn goede geest heeft mij, in zijne gunst, behoed,
 Om aan mijne eigen borst eene adder op te kweken.
 Geen regtbank, neen, uw hart moet hier het vonnis spreken.
 Wat klaagt gij 't noodlot aan? Beklaag de eergierigheid,
 Den hoogmoed van uw Huis, dat altoos lagen leit.
 Vijandigs was er niets gebeurd, dat ik den zegen
 Van uwe en mijne rust verruild had voor den degen.
 Toen zeide mij uw Oom, die Priester, die de hand
 Naar alle kroonen steekt, den krijg aan in mijn land.
 Hij noopte u, stout en trotsch, te pronken met mijn wapen;
 Mijn koninklijke kroon te zerten op uw slapen;
 Met mij in strijd te gaan op leven of op dood.
 Wat listen zijn er toch voor zijne ziel te snoon?
 Riep hij niet tegen mij het zwaard van andre volken;
 De tong der priesteren, nog snijdender dan dolken;
 Het dwalend bijgeloof, de dweepzucht, en den waan?
 In dit mijn vreedzaam rijk blies hij den opstand aan.
 Maar God beschermt degeen', die op Zijn magt vertrouwden.
 De trotsche Priester heeft het veld toch niet behouden.
 De slag, mij toegedacht, doch van zijn kracht beroofd,
 Valt op uzelv' terug en treft uw eigen hoofd.

MARIA.

Ik sta in 's Hemels hand. Gij zult, ik durf dit hopen,
 Een treurig spel, als dit, zoo bloedig niet ontknoopen.

ELIZABETH.

Wie zal mij hindren? Spreek! Uw Oom gaf, zijner waard,
 Het voorbeeld aan de reeks der Koningen op aard',
 Hoe men een' vijand slaat, na 't sluiten der verbonden!
 Ik heb in Bartelsnacht een groote school gevonden.

Wat is mij 't volksregt? wat een enkle band van bloed?
 De Kerk scheidt elken pligt met onverwikt gemoed;
 Zij doet de trouwbreuk en den Koningsmoord vereeren.
 Ik oefen dan toch slechts, wat uwe priesters leeren!
 Verklaar w: zoo ik thans uw boeijen breken wou,
 Wat pand verzekert mij daarna van uwe trouw,
 Of achter welk een slot zou ik het kunnen steken,
 Dat niet St. Pieters hand, zoo 't oorbaar was, zou breken?
 Het is geen trouw, voorwaar, die zulke slangen velt!
 Geen toevlugt is er voor, geen wapen, dan geweld!

MARIA.

O! 't is deze achterdocht, die u gestaag doet schromen,
 En steeds nog tegen mij uw ziel houdt ingenomen.
 Ik worde als vijandin en vreemd aan u beschouwd.
 Hadt gij, gelijk ge thans al mijne daan mistrouwt,
 Mij tot uwe erfgenaam verklaard na uw verscheiden,
 Ligt hadden dankbaarheid en teedre liefde beiden
 Een trouwe bloedverwant en een vriendin gemaakt
 Uit haar, die nu met regt, wat gij haar toebragt, wraakt.

ELIZABETH.

Uw vriendschap, Mylady, past andere gemoedren.
 Het pausdom is uw huis; de priesters zijn uw broedren.
 Dus erfgenaam mijns rijks? o Valstrik, loos van doel!
 Opdat gij Englands volk zoudt domplen in eeu' poel
 Van twisten zonder eind, mischien nog bij mijn leven?
 Een tweede Armida straks de jeugd mijns rijks omzweven,
 Of wikklen in een net, dat haar verwarren kon,
 Opdat zich alle^{er} keer' tot u, een nieuwe zon?
 En ik . . . .?

MARIA.

Regeer in vrede! Ik laat mijne aanspraak varen.
 'k Doe afstand van uw' kroon, voor mij zoo vol bezwaren.
 Mijn geest is uitgedoofd; geen grootheid lukt mij meer.
 Ik ben Maria nog, maar die niet van weleer.
 Tot schaduwe uitgeteerd in lange kerkerfmarten,
 Zoek ik mijn' moed vergeefs en 't vroeger vuur des harten.
 Gij hebt het doel bereikt, dat gij bereiken moest;
 Gij hebt mij in den bloei van mijne kracht verwoest.
 Thans, Zuster, maak een einde! Ik wensch het woord te hooren,
 Dat mij vergifnis schenkt, na zoo veel haat en toren;
 Het woord, om welk gij wis den weg mijne kerkers naamt,
 Want ik vertrouw van u, dat gij niet enkel kwaamt,

Om, wreeder van gemoed dan uwe woorden toonen,
 Het offer uwer magt nog in zijn ramp te honen.
 Welaan dan, spreek hen uit, de woorden: „Gij zijt vrij!
 „ Vereer mijn goedheid nu; mijn magt gevoeldet gij!”
 Spreek ze uit, die zoete taal, en 'k zal met dubbele blijheid
 Mijn leven uit uw hand ontvanger met mijn vrijheid.
 Wee uwer, wen gij thans niet als een Godheid scheidt;
 Wanneer de zegen hier uw' voet niet heeft geleid!
 Niet voor dit rijke land, en niet voor alle Rijken,
 Waarlangs de stroomen slaan of wel de zeeën strijken,
 Zoude ik dit droevig oord op zulk een wijze ontgaan,
 Noch staan voor u, gelijk gij dan voor mij zoudt staan!

ELIZABETH.

Is 't uit met uwe list? Zijt ge in het eind verwonnen?
 Hebt gij geen' moorder meer? geen' enklen onbezonnen?
 Die, ridderlijk, zijn' hals wil offren voor uw zaak? —
 Ja, Mylady, 't is uit! Men heeft nu hooger taak.
 De wereld heeft sinds lang verhevener belangen.
 Geen stervling wil alsnog uw' derden man vervangen.
 Men weet, dezelfde hand, die uwe mannen slagte,
 Brengt ook de minnaars om.

MARIA (opbruifende.)

Algoedheid, schenk mij kracht!

Verleen mij matiging, om schimp en hoon te dragen!

ELIZABETH (ziet haar lang met een oog
 vol verachting aan.)

Dit zijn de trekken dus, die elk zoo zeer behagen?
 Dit dus het oog, Mylords, dat heerscht op elken man?
 Waarnaast geene andre vrouw met regt zich stellen kan?
 Wel nu, zoo klein een roem kan weinigen ontvallen.
 Men zij voor elk gemeen, zoo wordt men *schoon voor allen*.

MARIA.

Dat is te veel!

ELIZABETH (houend laghende.)

Vervolg! Thans toont ge uw waar gezigt;
 Tot nu toe sloot de mom de deur des harten digt.

MARIA (van toorn gloeiende, maat met eene
 edele waardigheid.)

Ik heb als mensch gefaald, en durf het openbaren;
 De magt verleidde mij in 't prille mijner jaren,
 En heel de wereld zag op mijn' verworpen staat.
 Met moed heeft mijne ziel een' valschen schijn vermaakd.

Doch, zoo ik, jeugdijlijk, gedwaald heb voor elks oogen,
 Mijn schande is op de schaal der rigtende aard' gewogen;
 Men weet het ergst van mij, en 'k ben, trots alle blaam,
 Die op mijn' wandel rust, nog beter dan mijn naam.
 Wee uwer, wen de tijd den mantel af zal trekken,
 Waarmeê zich uwe daân alsnog met eer bedekken;
 Wanneer der driften vuur, die ge in 't verborgen boet,
 Zal lichten over de aard', zoo als mijn onheil doet!
 Uw moeder deed voorwaar geene eerbaarheid u erven:
 Men weet, om welk een deugd Boulyne heeft moeten sterven!

SHREWSBURY (tusfchen beide tredende.)

Mijn God! kan 't mogelijk zijn? Maria, boei uw' mond!
 Is dat de matiging, waartoe gij u verbondt?

MARIA.

Niets meer van matiging! Ik heb zoo veel geleden
 Als immer stervling deed, wiens regten zijn vertreden.
 Wijk, laffe goedheid! Wijk, gij langgetergd geduld!
 Breek diepverholen wrok, die mijne borst vervult,
 Breek uwe boeijen los! En Gij, die al 't gefchapen'
 Een schild geeft in den nood, een fcherp geweer en wapen,
 Leg een' vergiften pijl op mijne tong!

SHREWSBURY.

o God!

(Tot ELIZABETH.)

Verfchoon een razende, getergd door uwen spot!

ELIZABETH (van toorn sprakeloos, fchiet woedendê
 blikken op MARIA.)

LEICESTER.

Hoor haar niet aan! Van hier! Ontwijken wij hare oogen!

MARIA.

Het oog des eedlen Brit wordt met een floers omtogen,
 Opdat een goochelfpel, te fchandlijk voor zijn trouw,
 Niet in zijn' waren aard aan 't volk verfchijnen zou!
 Ik zie het bastaardzaad zijn' reinen troon ontwijden;
 Een' troon, zijn hart zoo waard finds de alleroudste tijden!
 Indien er regt bestond, nam ik dien zetel in,
 En laagt ge in 't ftof voor mij; want ik ben uw Vorstin!

(ELIZABETH vertrekt fchielijk; de Lords volgen haar.)

(Het vervolg en slot hierna.)

GELOOFSBELIJDENIS VAN DEN FRANSCHEN TREURSPELER TALMA.

(Souvenirs historiques sur TALMA. Bruxelles, 1826.)

Bestendig vervuld met het denkbeeld van den even onge-rijmden als hatelijken Kerkban, waarmede de Geestelijkheid van *Frankrijk*, onverdraagzamer dan die van *Rome*, hen slaat, die de Tooneelkunst beoefenen, verklaarde zich de groote Treurspeler TALMA, bij elke gelegenheid, op den toon eener diepe verontwaardiging en met al de magt der welsprekendheid, tegen dit barbaarsch grondbeginfel.

„Terwijl de Wijsbegeerte,” dus sprak hij, (en wij hebben het ons ten strengen pligt gesteld, niet een enkel woord van zijne eigene uitdrukkingen te veranderen.) „Terwijl de Wijsbegeerte aan de Tooneelspelers de burgerlijke regten heeft teruggegeven, welke zij nooit hadden behoo- ren te derven, betwist de Geestdrijverij hun nog, in eenige Kerken, — niet te *Rome* (eene opmerkelijke zaak), niet in de *Nederlanden*, maar in *Frankrijk*, — de regten, aan alle Christenen gemeen. Dáár weigert men de begra- fenis aan eenen man, die zich, gedurende veertig jaren, bevlijtigde in mijn beroep; of men vergunt hem dezelve alleen ingevalle hij, stervende, dat beroep afzweert. Voor- waar, nooit heb ik behoord tot *deze* Kerk. Ik wil mij- zelve niet onteeren, door het beroep, dat ik heb uitge- oefend, en dat zoo vele lieden uitoefenen, welken ik mij tot eer rekene onder mijne vrienden te tellen, aan de eer- loosheid toe te wijden! Hoe! GOD zou zijnen boezem voor mij sluiten, omdat ik veertig jaren mijns levens had besteed in het volk te onderwijzen door een leerzaam ver- maak; in hetzelfde, in schoone verzen, lessen te geven van hooge zedelijkheid! Dat kan niet zijn. Zulk een den- kbeeld is eene lastering tegen het volmaakt regtvaardig en goed Opperwezen. Heeft men voor mij de poort van het Kerspel gesloten, men kloppe niet aan dezelve, om die voor mij te ontsluiten, ten koste van mijne eer: die des Hemels zal voor mij niet gesloten zijn; men kan daar bin- nenkomen even als op het Veld der Ruste, zonder de poort des Kerspels te zijn doorgegaan. De weg, die toe GOD geleidt, is onmetelijk als zijne barmhartigheid.”

Een bijzonder voorval, hem onlangs bejegend, bevestigde hem in het sinds lang gekoesterd voornemen, om zich af te zonde-

ren van eene gemeenschap, welke hem had verftooten; de onwaardige behandeling, namelijk, zijnen kinderen aangedaan in de kostfchool van den Heer MORIN te *Parijs*, waar zij hunne opvoeding ontvingen, en de hoogfte prijzen hadden verworven. De Aartsbisfchop van *Parijs*, de Heer DE QUÉLÉN, had zich derwaarts begeven, ten einde de uitdeeling te verrigten; maar, ten gevolge der stootendfte onregtvaardigheid, werden deze jonge lieden, als zonen van eenen Acteur, begrepen in dezelfde verwerping als hun vader, niet voor den Kerkvoogd geroepen, en ontvingen eerst na deszelfs vertrek, en in het geheim, de hun toegekende prijzen. Met reden verontwaardigd over dusdanig eene griepe, hem in zijne kinderen toegebracht, befloot TALMA, van dit oogenblik af aan, dezelve op te brengen in de leer der Hervormde Kerk, en zichzelven desgelijks te ontfiaan van het bijgeloof en de banden, waardoor onkundige en liefdelooze Priesters de verhevene zedeleer van het Evangelie hebben bedorven en misvormd; en hij is aan dit befluit getrouw gebleven, gedurende den geheelen loop zijner jongfte ziekte en tot zijnen laaften fnik.

„Innig overtuigd, met alle verftandigen,” zeide hij, „van het beftaan des Hoogften Wezens, vereer ik, uit eerbied zelfs voor dat Wezen, alle de Godsdienften, van welke het *Theïsnius* de grondflag is; maar ik houd dien voor den besten, die het weldadigst is voor de menfchen. Ik behoor, gelijk mijne vaderen, tot den Godsdienst, door CHRISTUS aan het licht gebracht; tot dien Godsdienst, die weenenden vertroost, lijdenden verligt, goede werken in aanmerking neemt, en zich vergenoegt met het geloof van den Hoofdmán; tot dien Godsdienst, die, geheel liefde en geheel infchikkelijkheid, alleen voor mijn hart gefchikt is. Ja! de Christelijke Godsdienst moet de éénig ware zijn, dewijl dezelve de meest menfchelijke is van alle Godsdienften; en van de fekten, in welke hij zich verdeelt, verdient, zonder twijfel, deze de voorkeur, die het meest overeenftemt met den geest der liefde; (*) die de meeste infchikkelijkheid betoont; die niemand bant of buitenfluit; die geene grenzen ftelt aan de oneindige goedertierenheid van GOD. Tot deze behoor ik; in deze wil ik fterven.”

(*) Hoe de brave man zelf, door zijne geestdrijvende vrienden, spottenderwijze, *een groot kind* genoemd, het groot gebod der Liefde betrachte, blijke nit dezen trek: „Men

Men kent uit de dagbladen de ijverige bemoeijingen van den straks genoemden Aartsbisfchop, aangezet en opgefchoot door de *Jezuïtſche* partij, om den ſtervenden TALMA, uit vrees voor de openbare meening bij zijne begrafenis, en tot een' triomf van het R. K. geloof, in den ſchoot der Kerke, zoo mogelijk, terug te brengen. Maar TALMA had ſinds lang beſloten, geen zondig ſterveling te ſtelten tusſchen God en zijn geweten. Tot viermaal toe herhaalde de Kerkvoogd zijn bezoek. Ziehier het laaſte onderhoud (welks echtheid volkomen gewaarborgd en geſtaafd wordt) van denzelven met den Geneeſheer A. TALMA, neef des kranken:

De Aartsbisfchop. Ik verlang, Mijnheer, aan den Heer TALMA te worden voorgeſteld.

A. TALMA. Ik twiſfel, Monſieur, of gij op dit oogenblik aan hem *kunt* worden voorgeſteld.

Aartsbisfchop. Is hij dan zoo erg?

TALMA. Hij is, in den ſtriktſten zin, niet in een' wanhopigen toestand; maar ik ben van gedachte, dat het denkbeeld, aan uwe bediening verbonden, hem zou kunnen ontroeren, en alzoo nadeelig zijn.

Aartsbisfchop. Waarom? Gij begrijpt toch, dat ik bij het eerſte onderhoud hem niet zal pogen in te lichten omtrent zijne ware geſteldheid; eerſt bij een tweede of derde bezoek zal ik mij rondborſtiger verklaren, en hem eene taal doen hooren, zeer verſchillende van die, welke hij hier verneemt.

TALMA. Het is juist die taal, Monſieur, voor welke ik om zijnentwille bezorgd ben. Heb voor 't minst de goedheid, te wachten, tot dat zijn toestand, bijaldien dezelve ongelukkig verſlimmerde, ons of hem noodzaakt, uwen biſtand in te roepen.

Aartsbisfchop. Ik weet evenwel van goederhand, dat hij in het grootſte gevaar verkeert.

TALMA. Indien dit zoo ware, Monſieur, zoude ik u dan zoo bedaard kunnen antwoorden? Ik geef u mijn woord van eer, dat alle hoop nog niet verloren is.

Aartsbisfchop. Wel nu, Mijnheer, indien het dus gelegen ſprak, in het bijzijn van de vrouw eens handwerkſmans van *Brunois*, alwaar TALMA zijn *Buizen* had, over dezelfs dood. „Wie,” zeide de dorpelige, met tranen in de oogen, „wie kan hem meer betreuren dan wij, dien goe- „ den Mijnheer TALMA? Hij had bij ons den bijnaam „ verworven van *den bakker der armen.*” — VERT.

zij, heb dan de goedheid, mij eene kanapé te doen gereedmaken; ik zal hier slapen, om, bij den eersten wenk, hem den bijstand mijner bediening toe te brengen.

TALMA. Ik ben geheel dankbaarheid, Monseigneur, voor uw aanbod; en het smart mij zeer, hetzelfde te moeten van de hand wijzen.

Aartsbisshop. Ik kan dus niet binnentreden, Mijnheer?

TALMA. Monseigneur, ik acht uwe tegenwoordigheid volstrekt nutteloos.

Aartsbisshop. (Tot zijne twee Grootvicarissen.) Gij hoort het, Mijneheeren, men weigert mij stellig. (Tot den Heer TALMA.) Wees op uwe hoede, Mijnheer! dat gaat u aan. Indien bij ongeluk zijne ziel mij ontsnapt, en zijne ziel behoort aan mij, stel ik u daarvoor verantwoordelijk bij God! Op deze aarde zal ik vergeven, naar Deszelfs voorbeeld; maar in den Hemel zal ik u vervolgen als eene Furie, — u, en allen, die hem omringen!

De Aartsbisshop vertrok, en herhaalde zijn bezøk niet weder.

AAN DEN SCHEPPER.

O, **H**oe is mijn geest verblijd,
Dat Gij, God, mijn Schepper zijt;
Dat al 't zigtbre U toont; dat Gij
U, de Onzigtbre, toont aan mij!

Aan 't Heelal gaaft Gij den vorm:
Van den Seraf tot den worm,
Van de zandkorl tot de zon,
Zijt Gij aller wezens bron.

Alles wat rondom mij zweeft,
Al wat leeft, al wat niet leeft,
Wat men ziet, wat men niet ziet,
Alles bragt Gij voort uit niet.

'k Zoek de grenzen van 't Heelal —
Maar vergeefs — het groot getal
Uwer werken overtreft,
Wat de Seraf zelfs beeft.

't Geen zijn uitgebreid begrip
 Hiervan vat, is slechts een stip :
 Bij Uw magt en majesteit
 Voelt hij zijne nietigheid.

Waar ik 't oog ten hemel wend ,
 Starrenheren zonder end
 Weemlen met hun tintlend licht ,
 En verbijstren mijn gezigt.

Kon ik boven 't zichtbaar rond
 't Oog verheffen, God! ik vond
 Andre zonnen; 'k wierd aldaar
 Andre werelden gewaar;

Andre schepflen, die Uw hand
 Vormde in onderscheiden stand,
 Die eene eindelooze stof
 Leevren tot des Makers lof;

'k Vond van allerhande soort
 Uwe aanbidders, aan elk oord
 Van 't onmeetbaar groot gebied,
 't Welk Uw oogwenk overziet.

't Kleinste is wonderbaar verknocht
 Met het grootste: al wat Gij wrocht,
 Klein of groot, het maakt een deel
 Van 't verbazendste geheel.

Oogmerk, orde, eenstemmigheid
 Toont Uw magt en Uw beleid;
 Goed is, wat Uw wijsheid koos;
 Niets te veel, niets nutteloos.

Toen Uw vinger d'eersten stoot
 Gaf aan zon en wereldkloot,
 Hebt Ge aan elk zijn' kring beschikt,
 Daar hij nooit uit wordt verwrikt.

Schielijk, onbefesbaar snel
 Rennen ze, op Uw hoog bevel,
 's Hemels ruime perken door,
 Langs 't hun aangewezen spoor.

Doolden ze op hun pad, 't Heelal
 Trof een onvermijdbre val;
 Maar door een' onzigtbren band
 Houdt Gij 't al in ordē en stand.

En dat prachtige gevaart,
 Daar geen kunst aan evenaart,
 Dit verbazend, schoon Heelal
 Zou een worp zijn van 't Geval?

Dwaze menschen, gij beweert
 't Geen de menselijkheid onteert!
 'k Noemde u menschen — neen, ik schaam —
 Dieren zijt gij; dat 's uw naam.

Was de wereld zonder God,
 Troostlooze angst was dan mijn lot:
 Waar vond ik dan heul in smart?
 Waar een toevlgt voor mijn hart?

Was de trek naar eindloos goed
 Niet een plaag voor mijn gemoed,
 Daar hij mij gedurig drijft,
 Maar steeds onbevredigd blijft?

Waarheid, deugd, wat waart gij toch?
 Al uw loon was slechts bedrog.
 'k Hoopte; maar in eeuwigheid
 Bleef 't genieten mij ontzeid.

Heer! U zij mijn lof gewijd,
 Dat Gij ook mijn Schepper zijt;
 Mij nog meer dan 't aanzijn schonkt;
 Leven en gevoel mij schonkt.

Leven en gevoel — o God!
 Derfde ik dat, waar was 't genot
 Uwer goedheên; al 't vermaak,
 Dat ik uit Uw werken smaak?

Dan waar' 's Hemels schoonste pracht
 Niets voor mij, dan enkel nacht;
 Dan verloor 't Heelal voor mij
 Nut en schoonheid en waardij.

Komt van U, o Bron van licht!
 Niet in mij dat zelfde licht,
 Dat zijn' Maker thans beseft,
 Tot mijn' Oorsprong zich verheft?

Alles kreeg van U 't bestaan:
 Maar te danken voor 't bestaan,
 God op aard te zien alom,
 Mensch! dit is uw adeldom.

Dat ik redemagtig ben,
 Dat ik mijne waarde ken,
 Dat ik eindloos ben van duur,
 Is een zweem van Gods natuur.

Geef, mijn Schepper! dat ik meer
 Van Uw deugden zie en leer;
 Uwe wijsheid, gunst en magt
 In Uw werken staag betracht!

Geef, dat ik 't gewigtig doel
 Van mijn aanzijn klaar gevoel;
 U al mijn vertrouwen wij,
 En aan U gehoorzaam zij!

Dat ik, Heer! met diep ontzag,
 Uwe grootheid, dag aan dag,
 Eer', bewondere en aanbid',
 Zij op aard mijn eenig wit!

Is Uw voetbank reeds zoo schoon,
 Wat zal 't zijn, eens voor Uw' troon!
 'k Proef hier slechts een teng van heil;
 Dáár zijn stroomen zonder peil!

P. W. B.

EENIGE PUNTDICHTEN IN HEXAMETERS EN PENTAMETERS.

Door Mr. B. H. LULOFS.

HEXAMETER EN PENTAMETER.

Kreupel bij ons blijve uw gang, bekoorlijke versmaatder Ouden;
 Rijn! soms ergert me uw tred met zijn geklinkklank nog meer!

ALEXANDRIJNSCHE VERSMAAT.

Wie ook, ó Alexandrijnen! met wisf'lenden val u doe vloeijsen;
't Slaap'rig tuttik en tuttak kleppert ons eeuwig in 't oor!

VONDEL EN BILDERDIJK.

VONDEL! in BILDERDIJK zaagt ge u anders gewijzigd herrijzen!
BILDERDIJK! half reeds voorheen hebt gij in VONDEL bestaan!

CONSTANTIJN HUYGENS.

Zouts genoeg vindt gij bij hem, (ook peper) om alles te kruiden,
Wat er ooit smaakloos en lafs wierd in ons Neêrland gedicht.

HOOFD, ALS GESCHIEDSCHRIJVER, EN JOHANNES VON MULLER:

Wil niet, Germanje, te luid Helvetiens TACITUS roemen;
Nederland wees u in HOOFD lang zulk een' TACITUS aan!

CATS.

land nog buigen,
Diep moog voor SACHS en voor OPITZ en FLEMMING zich Duitsch-
Dieper, en dieper met regt, knielt nog ons Neêrland voor CATS.

HELMERS.

hooren,
Aad'laar, gij moogt soms te veel het geklap van uw vlerken doen
Weinigen hebben zoo hoog Titan in 't aanschijn gezien!

KLOPSTOCK IN ZIJNE VROEGERE ODEN.

noemen,
Wien ook 't bewond'rend Euroop haar'tweeden FLACCUS moog'
D' eernaam van tweeden PINDAAR voert gij, ó KLOPSTOCK, met
regt!

KLOPSTOCK'S MESSIAF.

leenen,
Moog' mij de onmeet'lijke Zee een beeld tot deez' Heldenzang
Steeds zoo verheven, maar ook, vaak zoo eenvormig als zij.

LORD BYRON.

boeken,
Albion, wat ge ook voor zwarts van de jeugd uws zangers mogt
Lang reeds heeft Hellas die blaân u uit uw rollen gescheurd.

SCHILLER EN LORD BYRON.

Wie van u beiden, ó Schimmen, uit Aïs gewesten verrezen!
Reik ik hierdankbaar deez'krans?—'kReik hem, óSCHILLER u toef!

Zie mij zoo toornig niet aan , Brittanjes doorluchtige Zanger ;
 Gij hebt in mij pas den man , hij reeds den jong'ling verrukt !

NA HET LEZEN VAN EEN SCHIMPSCHRIFT OP DE POËZIJ VAN
 ALPHONSE DE LA MARTINE.

Dichter ! gij hoort niet in 't land der vaak onpoëtische Gallen ;
 Engeland had u als YOUNG , Duitschland als . . . . . geëerd.

GÖTHE , DE VERGODE.

ven !
 Zie hem schier stikkend in wierook en schier onder kranfen begra-
 Heil hem , zoo alles hem blijft , wat hem de Tijdgenoot schonk !

RHJNVIS FEITH.

tempel ,
 Eer hem ! den KLOPSTOCK , den YOUNG in Nederlands Dichteren-
 Hebbe ook de PLATO van 't Noord Hem niet als Leerling gekend.

JAKOB GRIMM , DE GELEERDSTE TEUTONISCHE TAALKENNER
 VAN ZIJN' TIJD.

scholden
 Vaak heeft men 't kroost onzer Eeuw Pygmeën in Geleerdheid ge-
 GRIMM , men zie van uw werk ; Reus , men bewonder' en zwijg' !—

MEVROUW VAN STAËL EN VOSS.

(Zie de l'Allemagne , I. pag. 315.)

Gisp niet , doorluchtige Vrouw , den lief lijken Zanger van Eutin,
 Wijl uw' Lutetischen smaak 't huislijk eenvoud'ge mishagt !
 Edel antiëk maakt de toon van HOMERUS den Leersaar van Grünau ,
 En zelfs THEOCRITUS Boer sprekkt in 's Ioniërs maat.

Groningen , 1826.

RAAD VAN EEN OUDEN BOER AAN ZIJN' ZOON.

Wees braaf , mijn zoon ! wees altijd braaf ,
 Tot aan het koele grat ,
 En wijk toch nooit een vingerbreed
 Van Gods geboden af !
 Dan zal het pelgrimsleven u
 Slechts groene wegen biën ;
 Dan kunt gij , zonder angst of schrik ,
 Den dood in de oogen zien.

Dan zal de ploeg steeds in uw hand
 Ligt als een veder zijn;
 Dan zingt gij bij den waterkroes,
 Als waar' hij vol van wijn.
 Den boozen slechts valt alles zwaar.
 En alles wordt hem zuur;
 De Duivel drijft hem ginds en her,
 En laat hem rust noch duur.

Hem lacht geen blijde lente toe,
 Geen vrolijk korenveld;
 Hij is op list en logen uit,
 En wenscht zich niets dan geld.
 De westewind, ja 't lindeblad
 Ruischt hem elk lachjen af;
 En, is hij zelfs het leven kwijt,
 Hij vindt geen rust in 't graf.

Hij moet er uit in 't spokenuur,
 Al staat het hem niet aan,
 En, als een zwarte kettinghond,
 Vlak voor zijn huisdeur staan.
 De spinster, die te middernacht
 Al mijmrend huiswaarts gaat,
 Beeft voor hem als een popelblad,
 Als hij zoo voor haar staat.

Dan spreekt nog elk des anderdaags
 Van 't vreeslijk nachtgezigt,
 En wenscht in 't heetste hellevuur
 Den dooden boozewichr.
 Die oude Koen was tot aan 't graf
 Een ware hellebrand;
 Hij ploegde steeds zijn bureu af,
 En stal hun heel wat land.

Nu ploegt hij foms, geheel van vuur,
 Ook op zijn buurmans grond,
 En meet het veld al op en neer,
 Een' vuurdraad in den mond.
 Gelijk een strooschoof brandt hij dan,
 Den vuurploeg nagejaagd,
 En ploegt in lichtelaaie vlam
 Tot dat de morgen daagt.

Onze Ambtman, die de boeren sneed,
 En herten schoot in 't bosch,
 Draaft 's nachts nu met een' zwarten hond,
 En op een gloeiend ros.
 Soms gaat hij ook wel, als een beer,
 Door 't dorp om aan een' stok,
 En krijgt dan van de jongens slaag,
 Wier vaders hij betrok.

En Heerom, die op 't danfen schold,
 Een stille woekeraar,
 Staat 's nachts, in 't zwarte spookgewaad,
 Ten twaalf uur aan 't altaar.
 Dan bromt hij met een dof geluid,
 Dat straf en wraak vermeldt,
 En telt dan in de Sakristij
 Zijn biecht. en offergeld.

De Jonker, die bij spel en dans
 Het goed der weezen at,
 Rost nu, omsluisd van naar gesteen,
 Ter feest langs Satans pad.
 Gekleed in blaauwe zwavelvlam,
 Rijdt hij naar Blokbergs top;
 Vóór zit een Duivel op den bok,
 Twee Duivels, achter op!

Wees braaf, mijn zoon! wees altijd braaf,
 Tot aan het koele graf,
 En wijk toch nooit een vingerbreed
 Van Gods geboden af!
 Dan zoekt uw kleinzoon eens uw graf;
 Zijn tranen vinden 't oord;
 En uit die tranen komen dan
 De lentebloemen voort.

Naar H Ö L T Y.
 18326.

A. S. v. R.

MERKWAARDIG KONTRAST.

Aan den Redacteur der *Vaderlandsche Letteroefeningen*.

Weledele Heer en Vriend!

In de maanden Julij, Augustus en September is in de Ge-

meente, waar ik thans woonachtig ben, (*Vorden* genaamd) en welke vierentwintighonderd zielen telt, slechts één mensch, en wel een man van 70 jaren, gestorven. Indien UEd. dit sterk contrast met de vreesfelijke sterfte op andere plaatsen als merkwaardig genoeg beschouwt, om er publiciteit aan te geven, zal het aangenaam zijn aan

Den Bult, bij Zutphen, UEd^e. dienstv. Dienaar en Vriend
18¹⁰/₃26. VAN DISSEL, JZ. M. D.

DE PAUSELJKE JAGER.

De tegenwoordige Paus, LEO XII, is een beminnaar van de jagt, en heeft van zijne jeugd af aan voor dit vermaak eene hartstogtelijke genegenheid gekoesterd. PIUS VI had denzelfden smaak, tot dezelfde hoogte gedreven. Met opgeschort kleed, den snaphaan in de hand, de weitasch op zijde, ging PIUS in de *Cechignola* het wild opjagen, hetwelk hij een' bestendigen oorlog had verklaard. Gaarne maakte hij kennis met jagers van erkende bekwaamheid in het vak. Vernemende, dat de Abt DE GENGA, die mede dikwijls ter jagt ging, een verwonderlijk juist geoeffend oog had, deed hij denzelven zich voorstellen op het jagtterrein zelve, en zeide tot hem op een' schertsfenden toon: „Mijnheer de „Abt, men zegt, dat gij even behendig eene lijster weet „te treffen, als een Inquisiteur eenen vijand van den H. „Stoel; ik ben zeer verlangend, getuige te zijn van deze „uwe bekwaamheid.” Eene zoo verplichtende uitdaging vorderde een vaardig antwoord, en de Abt deed den Paus niet lang op hetzelfde wachten. Een vogeltje trok, toevallig. boven deszelfs hoofd voorbij, en, hoewel het arme dier met dit pleit der ijdelheid niets te maken had, mikte de Abt op hetzelfde, en het viel onmiddellijk voor de voeten van den verbaasden Paus neder. PIUS, verrukt van eene zoo schitterende verdienste, en van meening zijnde, dat waardigheden alleen dezelve konden beloonen, vergunde den Abt DE GENGA den toegang in het Pauselijk Huis, en opende hem de poort der eere, hetwelk vervolgens aan LEO XII den mijter heeft bezorgd.

M E N G E L W E R K .

NADER ONDERZOEK, ONTRENT DE OVERLEVERING
WEGENS PAUSIN JOANNA, TE ONREGT VOOR WAAR
GEHOUDEN IN DE LATERE MIDDELEEUWEN.

(*Vervolg en slot van bl. 715.*)

III. **M**aar wijkt men van den inhoud der oorkonde, als van den ouden standaard, waarop men zich vertrouwde, laat het zijn ten deele en naar eigen goeddunken, meer of min af, dan valt het moeilijk te ramen, wat deze of gene, die van ons verschilt, als waarheid vermeent te moeten vasthouden. Intusfchen, bij zulk eene erkentenis van den fabelgeest des tijds, hecht men zich wel het meest aan de oppervlakkige aanteekening, die men meent, dat van MARIANUS SCOTUS afkomstig is, en dus luidt: „ Aan LEO IV is JOANNES, eene „ Vrouw, opgevolgd, en regeerde twee jaren, vijf „ maanden en vier dagen, *gelijk beweerd wordt.*” Zonder ons in te laten met den strijd over deze plaats, en het gewis belangrijk slot derzelve, leggen wij alleen het denkbeeld, daarin vervat, ten grondslag van een nader onderzoek.

Immers, daar werkelijk voorbeelden voorhanden en bekend zijn in de Geschiedenis, dat Vrouwen de Monnikspij gedragen, en in Mannenkloosters geleefd hebben; daar men weet, dat te *Konstantinopel*, door invloed van het diep verbasterd Hof, en bij het heerschend zedebederf, Gesnedenen, misfchien ook eene Vrouw, verheven werden en gezeten hebben zelfs op den Patriarchalen zetel (*), laat zich de *mogelijkheid*, dat iets van gelijken aard te *Rome* gebeurd kan zijn, even weinig ontkennen, als wij genegen zijn, het, op twijfelachtigen grond, voor eene waarheid aan te nemen. Maar, hoe

(*) BOWER, *the Hist. of the Popes*, Vol. IV, p. 251, 252.
MENGELW. 1826. NO. 16. D d d

geloofwaardig MARIANUS gehouden worde, *tweehonderd* jaren na de gebeurtenis, die hij aanduidde, de pen voerende, mag zijn getuigenis niet opwegen tegen dat van eenen tijdgenoot, ANASTASIUS, den Boekbe- waarder, reeds door ons gedacht, en regtstreeks inloope- nende tegen het zijne. Evenzeer wederspreekt hem daar- enboven eene plaats in de *Brieven* van HINCMAR, eenen anderen vermaarden tijdgenoot, waarin die Pre- laat gewaagt van „Gezanten, door hemzelve van „*Reims* naar *Rome* gezonden, die, nadat zij op reis den „dood van LEO verstaan hadden, hunnen weg vervolg- „den, en, bij hunne aankomst aldaar, BENEDICTUS „aantreffen, op den H. Stoel gezeteld.” Zoo luiden nagenoeg 'smans woorden, die zeker, even min als de plaats bij ANASTASIUS (*), geene tuschenruimte voor JOANNES' Regering, zonder eene gedwongene verklaring, te onderstellen overlaten.

Men bewere hiertegen niet, dat MARIANUS uit echte en nu verlorene bronnen geput, en dezen zoo wel, als anderen zijner voorgangers, kan verbeterd hebben, ja de waarheid aan den dag gebragt. Want hoe deze gisfing overeen te brengen zij met die vernietiging van ieder blijk van aandenken aan de *Pausin*, welke men evenzeer staande houdt, en die voorzeker dadelijk of kort na haren dood zal bewerkstelligd zijn, is wederom voor ons een raadsel, dat wij aan allen ter oplossing overlaten, die van deze nimmer bewezene daadzaak droomen.

Dit leidt ons terug tot eene overlevering, of gerucht, waarop trouwens het *bijvoegfel*, of *slot*, ook wijzen zoude, zoo het als echt erkend wordt. Op onze beurt nu betwisten wij niet, dat, na verloop van een aantal jaren, enkele gebeurtenissen kunnen opgespoord, uit den duisteren nacht der vergetelheid te voorfchijn gebragt, en geboekt worden, die alsdan ten volle geloof verdienen mogen. Alleen wij vermeenen, dat, inzonderheid na de uitvinding der schrijfkunst, hetzij de zaak,

(*) Zie boven, bl. 654.

die de aandacht des tijdgenoots ontgaan mogt, hetzij de geringheid van stand of het mindere aanzien, hetzij een zamenloop van andere redenen, die de openbaardwording tegenhielden, maar bovenal de wijze, waarop de natporing van het voorledene geschied zij, of wel dit een en ander te zamen, ter begunstiging noodig is van eene latere vermelding der waarheid, wanneer zij ingang vinden zal. Een enkel voorbeeld zij hier genoeg. Bij mangel van belangstelling, en door ongunstigen zamenloop van omstandigheden, scheen voor altoos het aandenken aan den Uitvinder van de Boekdrukkunst, LAURENS KOSTER, te zullen verloren gaan. Door den opgang alleen van zijne kunst aan andere werelddoorden, en door het verspreiden van menigerlei uitgave van werken, heerschte er steeds in 's mans Vaderstad, wegens hem en zijne verdiensten, eene blijvende *overlevering*. Hierdoor opgewekt, onderneemt de vermaarde JUNIUS zijne navorsching, en vindt hij zich in staat, op echte getuigenissen afgaande, zijn schoon verslag der wereld voor te leggen. Dan toch de waarheidsmin, en de achtig van dien Geleerde, is niet genoeg bij velen ter overtuiging. Het jaloezische *Mentz* en wantrouwend *Europa* wedspreekt hem; tot dat nieuwe doorslaande proeven en eene openbare Feestviering te *Haarlem*, vóór weinige jaren eerst, de zaak voldongen hebben. Maar nagenoeg het omgekeerde ontmoeten wij hier, waar sprake is van eenen *Hierarch*, en een genoegzaam tijdperk van deszelfs Regering in de Wereldstad *Rome*, vóór omstreeks tweehonderd jaren. Die waarheid vooruitgesteld zijnde, laat zich wel niet ontkennen, dat van eenen Paus, wien *Europa*, gelijk men wil, vereerde, en voor welken de Kerk zich nederboog, na deszelfs dood zoo duurzaam een geruchte overblijven kon, dat MARIANUS, daarop afgaande, van *hem* gewaagd had, dien men tevens beweerde *eene Vrouw* geweest te zijn. Het gezag, dat meer is, van zoo laten Schrijver kon ter aanneming dier ongemeene gebeurtenis mischien voldoende geacht worden, indien er namelijk geene aantekeningen uit geheel

dat tijdvak alsnog voorhanden waren. Nu daarentegen ontzenuwt het eenparig stilzwijgen van dezen wegens JOANNES ANGLUS, door niemand hunner onder de Pausfen opgenoemd, ik laat staan *als eene Vrouw* vermeld, al de kracht van het bewijs, dat men uit de plaats bij MARIANUS ontleenen wil. Hoe bedachtzaam die getuige van zoo laten dag onderfeld worde geweest te zijn in het navorschen der overlevering wegens de *Pausfn*, de mogelijkheid laat zich toch niet betwijfelen, dat eene valsche mare, hoe en wanneer in omloop gebragt, hem misleid hebbe. Maar onkunde van de Regering van JOANNES VIII, en diens opvolging op Paus LEO IV, kan nooit de reden geweest zijn, waarom tijdgenooten van hem niet zouden gewaagd hebben. Hun stilzwijgen dus, en nog meer hetgene men leest bij ANASTASIUS en HINC MAR (*), logenstrafte de overlevering, te onregte door MARIANUS als eene waarheid geboekt. Het is wel zoo, zij, die op dezen, en het geloof van volgende Eeuwen, het aanwezen der *Pausfn* hardnekkig volhouden, grijpen, ter oplossing van dat stilzwijgen, het vermoeden aan, dat men te Rome aan het Hof, en bij de Geestelijkheid in het algemeen, den toeleg gehad hebbe, om alle aandelen aan dat voorwerp van oncere, en haren gehaten naam, in eeuwige vergetelnis te doen wegzinken. Maar, behalve hetgene door ons alreede tegen dien waan in het midden gebragt is (†), mogen wij niet voorbij op te teekenen, dat van zulk een Pauselijk besluit, en van zoodanige zamenspanning, nergens in de oudheid, ook bij MARIANUS SCOTUS geenerlei aanduiding, of spoor van bewijs, te vinden is. Naar bloote willekeur, en opgeraapte gissing, verftout men zich alzoo, de vlek van opzettelijke onopregtheid aan te wrijven aan eenige meer of min achtbare Schrijvers, die gedurende een tweetal Eeuwen, zoo in de Westersche als Oostersche Kerk, de pen gevoerd hebben. Allen zouden zij,

(*) Zie boven, bl. 654 en 754.

(†) Zie boven, bl. 651 en 652.

die zoo menige ondeugd en gruwelen der Pausen van dien tijd naar waarheid verhaald en ook doorgestreeken hebben, uit bijgeloof, of lage vleijerij, overeengekomen zijn, om, *niet* de oneer en schandelijken dood der *Pausin*, maar zelfs den naam van JOANNES ANGLUS, en diens geheele Regering, te verhelen? Blijkbaar overdrijft men des, onzes inziens, de zaak, met te beweren, dat men van dezen, indien hij anders ooit den Apostolischen stoel beklommen had, zelfs niet als *Tegenpaus*, zich zou veroorloofd hebben te spreken: of wederom men vervalt tot ongerijmdheid, indien men wil, dat PHOTIUS, en andere Schrijvers der *Grieksche* Kerk, hoezeer vooringenomen tegen *Rome*, en vijandig tegen de Pauselijke Hierarchie, deel hadden in die overeenkomst, en zich, ten koste der waarheid, leenden tot het verzwijgen van JOANNES' naam, na verloop van Eeuwen door de Kerk zelve geëerd.

Trouwens, indien men alles te zamen neemt, wat wij hier en bevorens voordroegen, om de onderstelling te bestrijden van eenen vermeenden ijver der Pausen en Geestelijken ter uitdelging der herinnering aan de *Pausin*, mogen wij dezen waan voor eene hertenschim, of, wat mistchien gevalliger klinkt, voor eenen uitvloed aanzien des vooroordeels, opgevat bij den hevigen strijd tuschen Roomsche en Onroomsche. De zwarigheden hierom, met zoo veel geleerdheid als vernuft door den vermaarden SPANHEIM geopperd, tegen de bewijzen en voornamere getuigenissen, uit het eerste tweetal Eeuwen ontleend, gaan wij te liever met stilzwijgen voorbij, omdat dezelve vooral zijn afgeleid uit dien met rede verdachten waan. Het eenvoudige veelmeer achten wij, naar de spreuk van BOERHAAVE, het kenmerk der waarheid te zijn; en op dien grond houden wij die kritiek voor overbodig, en die uitlegging van deze en gene gezegden te ver gezocht, die hetgeen duidelijk is afkeurt, en daarom verbeteren wil, omdat het tegen het eens opgevaate vooroordeel strijdt. Wij derhalve vermeenen, na alles, wat gezegd werd, dat het Pauschap van JOANNA

nagenoeg evenzeer te verwerpen is, als wanneer men in onze Geschiedenis, op gezag van deze of gene overlevering, thans eenige melding gemaakt vond van eenen Grave FLORIS VI, of JAN III; om niet te zeggen van eenen Prins MAURITS II, of FREDERIK II, die, korter of langer, gedurende de Staatsregering, in bewind, als Stadhouders, zouden geweest zijn, in weerwil der betere narigten van dien tijd. Wij zeggen *nagenoeg*; want zeker, na de uitvinding der Drukkunst, zouden volksgeruchten en sprookjes wegens vroegere Eeuwen moeilijker opgang maken, dan in de tijden der onkunde en ligtgeloovigheid, waarover wij handelen; tijden, dat meer is, waarin de schaarschheid van overgeblevene aantekeningen ons kwalijk, of niet, toelaat, den oorsprong of kleene aanleidingen tot het verdicht verhaal na te sporen, alhoewel deszeifs onwaarheid volkomen gebleken moge zijn.

IV. Ongaarne begeben wij ons, ten flotte, op dien onvasten grond, en in het ruime veld, dat zich hier voor velerlei gisfing opent, doch waar men tevens den vinger mist, die het regte spoor konde aanwijzen. Een enkel woord nogtans meenen wij ter oplossing van het raadselachtige te mogen zeggen, met onderwerping aan beter oordeel, en om eenen enkelen wenk te geven, hoe misfchien uit meer dan ééne aanleiding het verhaal nopens de *Pausin* ontstaan kan zijn, en aangegroeid tot zeker geheel. Niet te eenemaal verwerpelijk achten wij het reeds geopperd(*) en bij anderen almede gekoesterd denkbeeld, dat de verwijfdheid der Pausen, en wel bijzonder die van BENEDICTUS III, den grond gelegd hebben tot eenen *schimpnaam*, waaruit dan het gerucht wegens eenen *vrouwelijken Paus* aanvankelijk geboren wierd. Men voege hierbij eene andere, ook zeer aangelegene bijdrage, welke de geleerde SPANHEIM getuigt, in sommige handschriften van ANASTASIUS te hebben aangetroffen, en die hierop nederkomt: „ dat de eerste

(*) Zie boven, bl. 654.

„ onlusten tegen B E N E D I C T U S zouden verwekt zijn
 „ door eenen J O A N N E S , Diaken bij de Lateraan-
 „ sche Kerk, die met eenen bijeenverzamelden op-
 „ roerigen hoop, de poorten (van het Paleis) met
 „ geweld opengebroken zijnde, introk, met oogmerk
 „ om zich op den Paufelijken stoel te zetelen, maar die
 „ ook van daar met groote schande uitgedreven heeft
 „ moeten worden.” Opmerking verdienen gewis deze
 laatste woorden wegens den *schandelijken* val van dien
 kortstondigen *Tegenpaus*; dan toch te onbepaald is hier
 de uitdrukking, die ook van elders geen licht ontvan-
 gen mag, om met dezelve de zonderlinge geschiedenis
 der *Pausin* tot in haren vollen oorsprong na te gaan en
 te huis te brengen. Intusschen de eigennaam van J O A N-
 N E S, dien men hier aantreft, en die een tijdgenoot, ja
 ook een oproerig beltrijder van den verwijfden B E N E-
 D I C T U S geweest is, geeft, hoezeer van verre, eenen
 wenk omtrent den loop van een gerucht, dat, waar en
 onwaar bij voortverhalen doorenmengende, alzoo die
 overlevering tot stand kon brengen, waarvan men wil,
 dat bij M A R I A N U S gewaagd zou zijn. Eenvoudiger
 en meer voldoende is zeker de oplossing van het verdicht-
 sel wegens R O M U L U S en R E M U S, als kinderen te
 vondeling gelegd, en (gelijk zulks Eeuwen lang almede
 te *Rome* weleer geloofd wierd) in dien verftooten toe-
 stand gezoogd van eene *wolvin*. Immers de bijnaam L U-
 P A (*wolvin*), door herders aan beider onkuifche zoog-
 vrouw L A U R E N T I A gegeven, doet in die overlevering
 al het wonderbare op eens verdwijnen (*). Niet alzo
 vermag men hier te slagen, ook niet indien men, gelijk
 wij voorstelden, aan B E N E D I C T U S en opgenoemden
 J O A N N E S beiden denkt, en de verwijftheid des eenen,
 te gelijk met de herinnering aan den geschandvlekten naam
 des anderen, voor de aanleiding houdt tot den waan,
 dat zekere J O A N N E S A N G L U S en *Paus* en *Vrouw*
 zoude geweest zijn.

Voor het overige, indien het eenig geloof verdient,
 dat, gedurende den loop van Eeuwen, evenzeer wegens

(*) L I V I U S , L . I . c . 1 . § . 7 .

heerschende domheid als zedeverbastering befaamd, de geschiedenis der *Pausin* allengs getooid en verrijkt wierd met ergerlijke lotgevallen, aan haar bejegend, dan is het wederom niet noodig hierbij alleen te denken aan loutere verdichting, zonder eenigen grond in gebeurde daadzaken. Gelijk men oudtijds in de fabeleeuw, tot meerdere bevreemding en verbazing, verrigtingen van velen, of bejeningen en lotgevallen van onderscheidene minder bekende personen, zelfs ondanks verschil van leeftijd, bij Volksverhalen en in dichtwerken zamenfmolte tot één geheel, of wel aan éenen enkelen toekende, waaraan ook anderen deel hadden; zoo stellen wij ons voor, dat de overlevering, in de XIIIde Eeuw, lotgevallen wegens JOANNA verhaalde, die vroeger of later, in het bekende tijdsbestek, wel niet aan eenigen Paus wedervaren zijn, dan toch, bij dezen of genen Pauselijken optogt en kerkstaatsie, kortfondigen aanstoot en velerlei opspraak bij de menigte baarden. Daar de Geschiedenis zwijgt, en de Kronijkfchrijvers welligt het gebeurde der opname onwaardig keurden, is het onmogelijk, zelfs bij gissen, iets aan te wijzen, wat zich slechts bij de toenmalige zeden, en vuile ondeugd aan het Pauselijk Hof, eenigermate laat gissen. Te eerder denken wij aan zulk een bijvoegfel, met den opgang van het volksfprookje wegens de *Pausin* aan hare geschiedenis verbonden, dewijl de overlevering, die spreekt van den veranderden staatsieweg der Pausen bij plegtigen gang naar de Hoofdkerk, onzes inziens, eene ergernis van lateren tijd schijnt te verraden, nadat zich de Hierarch gezeteld had op het *Vatikaan*. Intusichen, waar zoo veel duisternis heerscht, vermeten wij ons geenszins eenen straal van helder licht te ontwaren; en lust het ons niet, rond te tasten, waar vele meer ervarene mannen alreede vruchteloos omdoolden, ja ook, door schemeringen misleid, gedwaald hebben. Wij deelden slechts ons vermoeden, ter oplossing van het raadfelachtige in dezen, uit onderscheidene bronnen, of aanleidingen, aan anderen ter toetsing mede; maar houden het tevens daarvoor, dat de onwaarheid van

het bestaan eener *Pausin* te bewijzen is, alhoewel de herkomst des verhaals, bij mangel van narigt, niet opgespoord, of althans tot geene zekerheid gebragt kan worden.

J. B^R. te L.

BRIEF VAN PROF. VOUBE, OVER HET BESLUIT, BETREKKELIJK
DE WISKUNDIGE STUDIËN.

Aan den Redacteur van de *Vaderlandſche Letteroefeningen*.

Mijnheer!

Het Besluit zijner Majesteit van den 9 September l.l., betrekkelijk de wiskundige studiën aan de Latijnsche Scholen en Akademiën, heeft bij velen den indruk gemaakt, alsof hiermede eene zeer groote verandering plaats vond in de verordeningen, welke op dat stuk tot nu toe hebben bestaan, en een vermoeden doen oprijzen, dat aan deze studiën, in het vervolg, een belang zou gehecht worden, tot dusverre aan onze akademische instellingen geheel onbekend. Dit Besluit bepaalt, dat voortaan niemand het Kandidaatschap in de Letteren, voorbereidende tot de Godgeleerde en Regtsgeleerde studiën, zal kunnen vragen, zonder vooraf een examen te hebben afgelegd in zekere gedeelten der wiskunde, die aldaar opgegeven worden; terwijl te voren de student tot de vereischte examens voor het Kandidaatschap in de Letteren werd toegelaten, enkel voorzien van een bewijs, dat hij de lesfen over wiskunde had bijgewoond. En uit deze verandering in het Besluit van den 2 Augustus 1815, hetwelk onze instellingen van middelbaar en hooger onderwijs regelde, is de vrees ontstaan, alsof hierdoor een hinderpaal voor velen gesteld werd aan de volvoering hunner eigene studiën, en het gebeuren konde, dat jongelingen, na volbragten letterkundigen arbeid, met begaafdheden, welke hun voor hun toekomstig bestaan den besten uitſlag hunner pogingen beloofden, nu zich gestuit zouden zien, door gebrek aan kennis van wiskunde, in hunnen voortgang tot den regtsgeleerden of geestelijken stand, welken zij, ook zonder die wiskundige kennis, met luister hadden vervuld. Het is mij toegescheenen, dat in die vermoedens de waarſchijnlijke gevolgen van

het nieuwe Besluit niet naar waarheid worden ingezien. Als dit het geval konde worden, indien uit de nieuwe wetsbepaling moest voortvloeijen, dat iemand verhinderd werd die plaats in de maatschappij te bekleeden, welke hem zijn aanleg van geest, of lust, of uiterlijke omstandigheden aanwezen, alleen omdat hij weinig gevorderd is in wetenschappen, die, hoe nuttig zij dan zijn mogen, toch niet onontbeerlijk zijn, en zelfs geene onmiddellijke toepassing hebben op zijn vak, — ik weet geene nuttigheid van wiskunde, welke tegen zulk een nadeel zou kunnen opwegen.

De vraag aangaande deze nuttigheid zelve, en waarom de gronden der wiskunde moeten geleerd worden door hen, die niet tot wiskundigen worden opgeleid, begeer ik nu niet aan te roeren; eene vraag, die meer algemeen is, en die het zoo moeilijk valt vrij te houden van grootspraak van den eenen, en onverdienden smaad van den anderen kant, omdat mijn eenig oogmerk is de overweging van dit Besluit, dat, althans voor het tegenwoordige, de vraag beslist heeft. Ik geloof, dat de vrees voor de schadelijke gevolgen van het examen voortkomt uit een verkeerd begrip van de wezenlijke strekking van examens. Het is toch eene oppervlakkige beschouwing, die in deze akademische instellingen geen ander doel ziet, dan om goed te keuren en af te wijzen: zelfs de hoogste examens, bij het voleindigen der studiën en het verlaten der Akademie, die dus in zekeren zinden weg openen tot den stand, dien men gekozen heeft, kunnen niet gezegd worden daartoe bestemd te zijn, om over de bevoegdheid tot eenig vak uitspraak te doen; om vooraf het geluk en de eer te bepalen, welke de uitkomst moet bewijzen en de wereld alleen kan schenken; om onze bestemming te verzekeren door een diploma; te beslissen in één woord, zonder het beproefd te hebben, wie bekwaam zal zijn tot zijn beroep, en wie niet. Zulk eene magt ware het weinig geraden aan geleerden op te dragen, zij mogen zijn de onpartijdigste, de scherpzinnigste, de beste der menschen. Geene Faculteit, of Senaat, kan de bevoegdheid hebben, om iemand te ontzeggen het aanwenden zijner pogingen naar eer en fortuin langs de wegen, welke hij voor zich ziet en de maatschappij kan toelaten, waar mischien het welingezien algemeen belang vordert, dat verschillende wegen zouden openstaan, en niet voor eenige bevoorregten, maar voor allen gelijkelijk zouden openstaan. En als dit het geval is van

die hogere examens, de laatste magt, die de Akademie over hare leden uitoefent, dan zeker kunnen de lagere examens, die de kunde beoordelen in zekere voorbereidende studiën, nimmer bedoeld zijn, om hinderpalen in den weg te leggen, of om iemand terug te houden, alleen omdat hij minder kennis heeft aan gedeelten, die men geoordeeld heeft tot meerdere volmaaktheid in de vervuiling van zijnen stand iets te kunnen toebrengen. Het wezenlijke nut van akadémissche examens is een zedelijke invloed van het hoogste aanbelang, welken zij, behoorlijk ingerigt zijnde, over den geest van jonge lieden uitoefenen, en welke alsdan dergelijke verordeningen aan haar oogmerk ten volle doen beantwoorden. Het is eene zedelijke tucht, de eenige waarborg, dat men zich op zijne studiën heeft bevestigd, een eigenaardig middel, dat wezenlijke verdiensten doet uitkomen op eene wijze, die vleijend is en vereerend voor den bezitter, en den minbegeaften of mingslaagden aanspoort, zonder ook hem zijne kans te ontzeggen; en de uitkomst is dan ook, niet, als bij eene verkiezing, een louter „toegelaten” of „afgekeurd;” maar het gevolg is, dat, met weinige uitzonderingen, allen het examen doorgaan, de een met meer, de ander met minder glans (*), maar dat allen, die niet ledig zijn gebleven, of roekeloos de voorwaarden hebben veronachtzaamd, de gelegenheid bekomen, om hun geluk en bevordering op hunne eigene wijze en volgens hunnen bijzonderen aanleg te beproeven. Gestrengheid wordt hier vereischt, niet met oogmerk om met regterlijke naauwgezetheid eene wet toe te passen, maar opdat die zedelijke invloed in zijn geheel behouden blijve, die verloren gaat van het oogenblik, dat een examen in een' blooten vorm verandert. Ik houde mij overtuigd, dat de examens over de wiskunde, tot geen ander doel bestemd, in geen' anderen geest zullen afgenomen worden; en dat dus de angstvallige bezorgdheid van de genen, die gelooven, dat voortaan een beletsel is aangebragt, dat ons van de kunde van menig een begaafd jong mensch zal versteken, geen' waren grond kan vinden in de enkele omstandigheid van het examen.

Want, meent men eenig ander bezwaar te vinden in de zaak zelve, dan bestond dat te voren even als nu, en is het ge-

(*) Ik bedoel hiermede niet die onlangs ingevoerde *schriftelijke* distinctiën; een maatregel, dien ik niet goedkeur.

wone voorbereidende Kandidaatschap in de Letteren verkrijgbaar gesteld op geene duurder voorwaarden dan te voren. Ik herhaal, dat ik noch de nuttigheid der studie van wiskunde, noch de doelmatigheid van de wet van 1815, welke die studie invoerde, verdedig; maar ik zie niet, hoe men die wet kon behouden, zonder een' nieuwen maatregel zoo als dezen. Die wet bepaalde, dat allen het collegie der wiskunde zouden houden, toch zekerlijk met het oogmerk, dat zij er zich eenige kennis van zouden aanschaffen. Ik moet nu doen opmerken, dat de nieuwe verordening niet *meerder* kennis van wiskunde eischt, lan te voren bij den Kandidaat *ondersteld* werd; het verschil is alleen, dat voortaan het *bewijs*, dat men die kundigheden bezit, verschillend is gemaakt; dat hiertoe een examen zal moeten dienen, terwijl men te voren kon volstaan met het testimonium van den Hoogleeraar in de wiskunde, dat men zijne lesfen had bijgewoond. Dit bewijsstuk nu alleen kan, in het hooger of akademisch onderwijs, in geen geval voldoende zijn, of waarborgen, dat het bijwonen der lesfen ook met eenige vrucht is geschied; zoo als blijkt, als men slechts den aard van het hooger onderwijs in tegenstelling brengt met het lager onderwijs, of het schoolwezen. Een Hoogleeraar is geen Schoolmeester; hem is niet opgelegd, om voor het gebruikmaken der lesfen te waken; van hem wordt niet vereischt, dat hij het den jongen lieden tot pligt make, ze zelfs bij te wonen. Met dit te zeggen wordt niet verstaan, alsof hem dit geenszins ter harte ging: niemand zal toch zoo onverschillig wezen, om zich te vergenoegen met eene gelegenheid aan te bieden, en niet eene poging aanwenden tot aansporing der genen, die daarvan het gewenschte gebruik konden maken. Doch het blijft echter zeker, dat hij niet geroepen is dit te dwingen, noch derhalve op eenigerlei wijze in te staan voor studiën, die, het is haar eigen, niet gedwongen, maar vrijwillig zijn: de grenslijn tusschen het onderrigt der Akademiën en der Scholen is hier duidelijk te zien; en vindt men hiertegen bedenkingen, het zijn dan bedenkingen tegen de geheele inrigting van het hooger onderwijs, niet eene berisping uitsluitend in dit geval. Maar het gevolg is dan ook, dat het testimonium van den Hoogleeraar in de wiskunde niets bewijst, met lof gepaard moge getuigen van ware verdiensten, maar geen de minste waarborg kan zijn, dat aan de bedoeling van de wet van 1815 wordt voldaan, wijl dit getuigfschrift (het moge

dan nog zoo weinig gunstig luiden, altoos is het toereikend tot het oogmerk van *toelating*) niet kan geweigerd worden, zoodra de lessen maar eenigzins geregeld worden bezocht. Wilde men dus die wet behouden, de tegenwoordige bepaling werd een *sine qua non*; men zal ons Gouvernement ten minste van geene overhaasting beschuldigen, dat elf jaren lang aan de ondervinding overliet, om aan te toonen, hetgeen uit den aard der zaak wel te voorzien was, dat wiskunde *niet* zoude geleerd worden, zoolang daarvan tot ééning bewijs moest strekken het getuigfschrift van den Hoogleraar. Ik voor mij althans zie geenen weg te kiezen, dan uit deze twee één: óf de wet van 1815 aangaande de wiskundige studiën af te schaffen, en de jonge lieden te ontheffen van de verplichting om wiskunde te leeren, óf een' maatregel in te voeren zoo als dezen. Want langer te volharden op den tegenwoordigen weg, en voorbedachtelijk van de wet eene doode letter te maken, zou tot eer strekken noch van de studerende jeugd, noch van hare Hoogleraren. En door de tweede partij te kiezen, geloof ik niet, dat het lot der studenten bij het nieuwe Besluit verzwaaard is, indien er eenige waarheid is in hetgeen ik getracht heb aan te toonen, dat de vrees aangaande de gevolgen van het examen niet gegrond is, en dat de gevorderde kennis van wiskunde niet grooter is dan die te voren was.

Zeer noodzakelijk dan ook was het, dat die kennis, wilde men haar *vorderen*, niet meer moest bevatten, dan wat een ieder met behulp van eenen leermeester en een gewoon verstand, indien hij wil, kan bereiken. Ik meld dit opzettelijk, omdat de groote omvang der wiskundige wetenschappen al ligt doet vermoeden, dat ook het akademisch onderrigt, waarvan hier wordt gesproken, eene uitgebreidheid heeft, die geenszins bedoeld wordt, en die ten onregte in den waan brengt, alsof er niet veel keuze overbleef tusschen alles te verrigten en niets te doen. Ik ken geen vak van geleerdheid, waar dit minder het geval is, en waar eene elementaire kennis zoo volmaakt in haarzelve en zoo toereikend kan zijn. Men heeft het woord *oppervlakkig* wel eens toegepast op de wiskunde, waar het toch niet behoorde: die de zes eérste boeken van Euclides verstaat, heeft geene *oppervlakkige*, maar eene zeer *elementaire* kennis van meetkunde; en wat hij daarvan weet, dat weet hij even goed als de grootste wiskundige. Ik beschouw het als eigen aan deze weten-

schap, dat men tot eene geringe hoogte kan komen, en echter van dat gedeelte volkomen meester zijn, zonder eene enkele schrede verder te doen; en indien dit waar is, dan zal ik mij mischien niet vergissen, met den geest van de wet aldus te beschrijven: *dat zij bedoeld heeft, niet eene uitgebreide kennis van vele gedeelten der wiskunde, maar, als het mogelijk is, eene juiste kennis van weinige.*

Anders, ik beken het, is het gelegen met de verordeningen, in meergemeld Besluit vervat, ten aanzien van de wiskundige vereischten bij dat andere Kandidaatschap, dat de eerste stap is tot het Doctoraat in de Letteren. Dat *hier* meer vereischt wordt dan te voren plagt, en dat de vereischten niet gering zijn, zal ik niet ontkennen. De juiste bepaling van hetgeen een Kandidaat zal moeten weten, het *quantum* der kennis, die van hem gevorderd wordt, is eene vraag, waarover moeilijk twee menschen zullen geraadpleegd worden, en niet de een wat meer, de ander wat minder noodig achten. Het *meer of min* is zelden vatbaar voor eene zoo zekere uitwijzing. Hier dan berust ik gaarne in hetgeen de opstellers van dat artikel gekozen hebben, overtuigd dat het onmogelijk ware, allen hierin te voldoen. Voor het overige stelt ons het verband der andere artikelen klaarblijkelijk voor oogen deze bedoeling, dat, daar reeds vroeger was bepaald, dat niet dan Kandidaten of Doctoren in de Letteren tot zekere ambten aan onze Latijnsche scholen mogen benoemd worden, men langs dezen weg zal trachten, aan het wiskundig onderwijs op die scholen meerder gevolg te geven, dan veelal tot dusverre heeft plaats gehad. Dit is een gewigtig punt, waarover ik nog eenige aanmerkingen zal in het midden brengen.

Het is mij dikwijls voorgekomen, dat op die plaatsen, waar de uitvoering van het artikel op de wiskunde aan de Latijnsche scholen het minst wordt nagekomen, de reden veelal te zoeken is daarin, dat óf de Bestuurders, óf de Leermeesters, Rectoren en Praeceptoren, minder van de nuttigheid van het wiskundig onderwijs overtuigd zijn; hetgeen noodwendig moet belemmeren en vertragen het maken van zoodanige schikkingen, als tot dat einde noodig zouden zijn. Dit wordt niet als eene berisping vermeld: het nut toch, de toepasselijkheid, en vooral de noodzakelijkheid, dat allen van wiskunde eenig denkbeeld zouden verkrijgen, zijn geene wiskundige waarheden, maar zaken, die, in een verschil-

tend licht gesteld, noodwendig tot zeer onderscheidene besluiten zullen geleiden, en waarover het zonderling ware, indien de gevoelens van allen overeenkwamen. En als men nagaat, hoe ver die invloed van wiskunde op onze kennis somtijds is uitgestrekt geworden door hare bewonderaars, is het voorwaar niet vreemd, dat degenen, die, in andere vakken geplaatst, daar met luister schitteren, met verbazing van eenen invloed hooren, dien zij welligt nooit ondervonden. Dan, dit betreft wederom de vraag over de wiskunde zelve, welke ik mij ditmaal geheel ontzeg. Er is een ander punt, van veel grooter belang, en het eenige, waarover ik zou kunnen verlangen, dat sommigen huune denkwijze veranderden, wier doel is, opregt mede te werken tot de uitvoering van de wet. Het gevoelen, dat bij velen ingang vindt, is, dat niet de Latijnsche, maar de Hoogescholen de plaats zijn, waar die vereischte beoefening van wiskunde te huis hoort; dat de eerste denkbeelden van algebra en meetkunde eerst daár moeten ontvangen worden; dat, in één woord, de wiskunde, zelfs in hare eerste gronden, een onderwerp is van akademisch of hooger, niet van lager of middelbaar onderwijs. Het is dit gevoelen, dat ik beschouw als van zulk eene nadeelige strekking, dat van het al of niet volharden daarin, naar mijn oordeel, afhangt, of wiskunde zelfs aan de Hoogescholen, in den zin, die bedoeld wordt, van elementair, doch algemeen wiskundig onderrigt, zal kunnen bestaan of niet.

Dat dit gevoelen aangenomen wordt met opregte overtuiging, zal ik niet betwisten; maar ik kan niet gelooven, dat iemand het ter goeder trouw zal blijven aankleven, die een oogenblik nadenkt, wat hooger onderwijs is, en wat meer bijzonderlijk de moeilijkheden zijn van wiskunde. Alle wetenschappen hebben hare moeilijkheden, maar niet alle dezelfde. De meer bijzondere moeilijkheden van wiskunde zijn bijna uitsluitend aan de intrede verbonden, en bestaan hierin, dat het begrip van het onderwerp en van de wijze van behandeling niet aanstonds klaaf, de eigenlijke bedoeling van al dat verrigten en bewijzen in het eerst zelfs onverstaaubar is, — moeilijkheden, die hier dadelijk tegenhouden, somtijds zeer lang tegenhouden, maar ook te gelijk eene éénige zwaarigheid uitmaken, en, eenmaal te boven gekomen, ook geene tweede van dien aard achterlaten. Die ééns eene aequatie weet op te lossen, kan, onder geleide

van een' leermeester, meer of min ver voortgaan, zonder grootere moeite dan die, welke eenigzins aan allen arbeid is verbonden, treft ten minste niets onbegrijpelijs aan, dat zijnen voortgang geheel stuit, alvorens hij tot die veel hogere gedeelten nadert, die hier in geene aanmerking komen. Op dezelfde wijze hij, die ééns eenige eigenschappen van figuren geometrisch kent, is in staat de geheele meetkunde te doorloopen, met behulp van een weinig aandacht en zonder veel arbeids. De grootste moeilijkheden, die zich nog hier kunnen opdoen, zijn van een' geheel anderen aard, en niet te vergelijken bij die, welke den ingang belemmeren; het zijn als ligte hindernissen, vergeleken met een' volkomen stilstand. Maar ook die éénige eerste zwarigheid kan een volstrekte hinderpaal worden tot het bereiken van de geringste kennis van wiskunde, en wie dien niet te boven komt, komt ook geen stap verder. Op welke wijze dan zal men te werk gaan? Zekerlijk niet door enkele verklaring, maar waarschijnlijk hier, zoo als overal, waar onze voortgang door eenigen grooten tegenstand belemmerd wordt, door zoolang daarbij te blijven stilstaan, tot dat allengs gewoonte en krachten ons in staat stellen dien te boven te komen; en daar zal dan een gids benoodigd wezen, die zich naar een ieders vermogen schikt, die lang wacht, en alle middelen tot aansporing in het werk stelt, welke hier den weg openen, dien men moet afleggen. En is dit niet de gang van het schoolsche onderwijs? Is de tijd, waarop jonge lieden de scholen verlaten, voor het eerst hunne vrijheid bekomen, collegiën gaan hooren over letteren, die al hunnen tijd innemen, — is dit de tijd, dat zij over punten zullen gaan nederzitten, die in het eerst uren vereischen om overwonnen te worden, en mischien niet kunnen worden begrepen zonder gedurige teregtwijzing van een' meester, terwijl inmiddels het collegie voortgaat, en niemand naar hen wacht? Natuurlijk dan zal hij, die dien eersten stap niet bevorens heeft gedaan, dien hier niet kunnen doen, tenzij hij eene geestdrift gevoele, die alles te boven komt, maar die ook daarom niet kan verwacht worden bij eene wetenschap, wier voorkomen zoo weinig van eenige hooge waarde getuigt.

Het is er in vele opzigten mede gelegen als met de Grieksche letterkunde: ook deze heeft hare moeilijkheden, maar niet dezelfde. Het is niet het moeilijke van te begrijpen,

maar van te omvatten en te onthouden, het omflagtige dier taalkennis, dat hier de hinderpaal is. Verschillend dus in aard, komen beide daarin overeen, dat de eerste beginfelen niet dan zeer langzaam worden aangeleerd; en waar nu wordt de Hoogte raar in dat vak bezwaard met het inprenten, het onophoudelijk herhalen en veelvuldig oefenen, dat hierbij noodig is, dat ons zoo van zelf terugwijst op een' jongeren leeftijd, en verbonden is met alle de middelen van aanmoediging en dwang der scholen? Hij konde het niet doen, indien hij wilde, en indien hij het konde, zijn onderwijs zou bij meergevorderden geen nut stichten, en er bestond geene reden, dat het een hooger onderwijs heette. De gang hier is vrij, onbelemmerd, kan niet traag worden, of het verliest van dat oogenblik het eigendommelijke van het hooger onderwijs, zonder nogtans het nut te bereiken van het schoolsche. Alle vakken van akademisch onderwijs vorderen niet dezelfde hulpmiddelen; maar zal in dit vak, als in de wiskunde, het hooger onderwijs iets verrigten, zoo moet de kennis, die ten grondslag strekt tot het volgen der lessen, niet hier gevormd, maar medegebragt worden. Is het, derhalve, dat aan de wiskunde dat belang blijft toegekend, en dat eene zekere kennis daarvan op onze Akademiën aan allen blijft aanbevolen, dan ook zal men het oogmerk niet bereiken, dan door te zorgen, dat de grondslagen elders gelegd worden, en de verordeningen te handhaven aan de Latijnsche scholen, welke een gedeelte uitmaken van het openbaar onderwijs, en bepaaldelijk bestemd zijn tot opleiding voor de akademische studiën. De bepaling, dat geene, dan Kandidaten in de Letteren, tot den post van Praeceptor worden toegelaten, kan daartoe den weg banen, in verband met de vereischten, nu door het Besluit van 9 September 1.1. aan dat Kandidaatschap verbonden, door de Leeraren met het vak der wiskunde beter bekend te maken, en daardoor, ware het mogelijk, den tegenzin te vermeesteren, die zoo dikwerf tegen hetzelfde wordt opgevat en gevoed. Maar intusschen geloof ik, dat niets zoo onmiddellijk het gewenschte oogmerk zal doen bereiken, als de overtuiging bij allen, wien het aangaat, die eenig bestuur over die instellingen voeren, dat van *hunne* medewerking grootelijks afhangt, of aan het verlangen van het Gouvernement aangaande de wiskundige studiën kan worden voldaan; dat het inprenten der eerste

gronden van wiskunde, eigenaardig behoorende tot de lagere en middelbare scholen, niet kan zijn eene bemoeienis van het akademisch onderwijs.

Ik heb de eer te zijn, enz.

20 November, 1826.

J. P. E. VOUTE,
Hoogleeraar in de Wijsbegeerte aan het
Athenaeum Illustre te Amsterdam.

BRIEF OVER EEN' BRIEF VAN WIJLEN PROFESSOR BORGER AAN
DEN LEERAAR DER DOOPSGEZINDEN TE AMSTERDAM,
JAN VAN GEUNS.

Mijn geliefde Vriend!

Gij hebt mij grooteren dienst gedaan, dan gij kondet vermoeden, met de toezending der drie preken ezv. van Do. VAN GEUNS (*). Ik was naauwelijks aan het herstellen uit eene bedenkelijke ziekte, die, ach! zoo velen in het graf, en in rouw en kommer gestort heeft. De *Beeldengalerij van Heimweekranken*, die ik altijd zoo gaarne gebruik en aan lijdenden aanprijst, had mij, bij vernieuwing, tot aangename geestverkwikking en hartsterking gediend, en bleef mij zoo dienen. Ik was regt blijde, dat ik mijn' ULYSSES VAN SALLIS maar te huis had: ik had hem naar eene lieve, langdurig en christelijk lijdende jongedochter gezonden, aan welke hij, naar zijne gewone ondervinding bij alle lijdende Christenen, ook welkom was en nuttig. Aan haren vader, een' waarden medebroeder en vriend, die den troost des Evangelies even zeer, als de beproevingen des lijdens, bij bevinding kent, berigte ik mijne langzame beterfchap, na mijne terugvoering van den grafkuil: ik verzocht van hem eene stille dankzegging aan God, die het zwijgen hoort, en den ootmoed der onderwerping bemint, voor mijne redding; doch niet zoodanige, alsof, in een tegengesteld geval, mindere goedheid Gods zoude bestaan hebben, dewijl altijd dat gebeurt, wat het beste is. Met dit geloof, dat men der jeugd reeds vroeg moest inprenten, al ware het door SALZMANN'S *Huzaar Zwartmantel*, dien waardigen opvolger, of medgezel liever, van zijn' *Ernst Haverveld*, (sprak ik tot elk, die mij christelijk gelukwenschte, of zoogenoemd *feliciteerde*,

(*) Zie *Boebbeschouwing*, bl. 669—73.

daarmede, dat ik het gevaar te boven was, zeggende: „Ware ik gestorven, dan ware de dood beter geweest: hij is afgekeerd, dewijl mijne oprigting tot nu toe beter is.” De brief aan mijnen vriend was even verzonden, toen ik, de gemelde preken opzande, allereerst, op bl. 139, een’ brief van onzen BORGER vond, aan VAN GEUNS geschreven, toen deze zijne eerste echtgenoot in den dood verloren had. En nu kunt ge wel begrijpen, dat ik op dien brief eene bijzondere betrekking had; maar ik kan niet gelooven, dat de bekentenis van den invloed mijns subjectiven gevoels van zelve de betijdenis is, dat een ander weinig hebben kan aan hetgeen voor mij zoo heel veel zijn moest.

Ik wensch dien brief vele lezers toe, en daartoe eene plaats in het Mengelwerk der *Vaderlandsche Letteroefeningen*. Ik meen, dat hij aan dat Mengelwerk tot sieraad zal strekken; Hij komt zoo ook ter kennis van *velen*, die welligt de gemelde preken niet in handen krijgen; en wordt of is hij reeds in een ander Tijdschrift opgenomen, dat zal de belangrijkheid bewijzen, en behoeft, als een niet ongewoon verschijnsel, niet te belemmeren, en — allen lezen ook niet alle Tijdschriften.

’t Is een brief, een gemeenzame brief van BORGER aan een’ vriend. Wij dragen roem op dien Edelt. Zijn lof leeft (om niet van eenige kleinere en verspreide dicht- en andere stukjes te gewagen, waaronder vooral de *Brief eens Vaders aan zijn Zoon* ezv. behoort, in het Mengelwerk van den *Recensent o. d. Recensf.* XIII. bl. 449) in de kanselhulde, hem, zoo spoedig, toegebracht door den Christenleeraar ROEMER, door BROES, en, op BORGER’s geboorteplaats, door den ook reeds ontslapenen, waardigen KOUMANS BROUWER; in VANDER PALM’s *Redevoering* en den *Lijkzang* van onzen TOLLENS leeft zijn roem; doch vooral zijne godgeleerde, wijsgeerige en letterkundige schriften zullen zijnen roem overbrengen van geslachte tot geslachte. Zoude ons, Nederlanders, niet alles van onzen BORGER dierbaar zijn? Zouden wij dezen onverwachten vond in onze erfenis niet gaarne plaatsen bij het vele, dat ons zijne verbazende geleerdheid en zijn schitterend vernuft naliet? Mogt eens iemand eene verzameling, kleiner of grooter, bezorgen van die stukjes, die van BORGER in omloop zijn, en vaak zoo veel verlorezen door van hand tot hand te gaan, en daaronder zijn gedicht „*Buonaparte op Elba*” mede opgenomen worden!

Als een *brief*, een *gemeenzame* brief van zulk een groot man verdient, verder, wat VAN GEUNS in zijne aantekeningen gaf, onze opmerkzaamheid. Hoe veel zijn ons de brieven van Geleerden waard! Men plagt ze daarom meermalen te geven achter derzelver werken, of afzonderlijk; vooral brieven van Geleerden, die tevens *Geniën* waren, aan vrienden, gemeenzaam gefchreven. Met wat genoegen leest de beminnaar der menschen- en karakterkennis de brieven van onzen BELLAMY, om maar één' te noemen, die, hoewel geen eigenlijk Geleerde, als Dichter zoo groot, zoo oorspronkelijk, en een waar Genie was. „*Brieven*,” zeide OCKERSE naar waarheid, in zijn *Ontwerp tot eene algemeene Karakterkunde*, I, 49, „zijn karakterkundige leerboeken, en verdienen zoo veel te meer aanmerking bij den menschenkenner, omdat zij doorgaans in een' vertrouwelijker toon gestemd zijn, dan schriften, die gepolijst worden, om eene openbare rol in de wereld te spelen. Ondertuschen is dit van geene verdere toepassing, dan alleen op zulke *brieven*, die oorspronkelijk zijn, d. i., die in stof en vorm voortvloeijen uit de ziel van den schrijver zelve.” Is dit zoo, belangrijk is dan ook daarom deze kleine brief des grooten mans: hier vertoont zich, zoo als hij bestond, BORGER's geest; hier ziet men, zoo als het was, zijn Christenhart.

En met dit laatste noem ik eene derde reden, om welke ik zijnen brief door meer lieden gelezen wenseh. o, Mogt hij ook ter kennisse komen van zoodanigen, die den schouder wel zouden willen optrekken, als van christelijk geloof en christelijke vroomheid gesproken wordt, en die deze artikelen voor aan *hun* fatsoen, aan *hunne* beschaving, aan *hunne* wetenschap onvoegzaam oordeelen. Wij willen zelfs van die *wetenschap* eens heel hoog denken; maar dat zulken het *Christendom* niet onderzochten naar behooren, staat vast bij mij, die anders schrikken moet voor den prijs, waarmede dat zoogenoemde fatsoen en die beschaafdheid betaald is. Ach! dit heeft dan, wat er ook uiterlijk moreels vertoond worde, hunne zedelijkheid gekost! Zoo niet, waarom dan het reine Christendom niet gekend, zoo als het in den Bijbel verschijnt; niet onderzocht, zoo als het dat verdient, en — dat moet het gevolg zijn — geloofd? Waarlijk, HUGO DE GROOT en BOERHAAVE, VAN BEECK CALKOEN en VAN SWINDEN waren ook geene gemeene lieden, of kin-

deren in het verstand! „Is de hoogste wijsheid, waarin zij roemden, uwe onpartijdige beoefening niet waardig, en te vernederend voor uw fatsoen, o gij! die u zoo gaarne boven den grooten hoop verheft?” roep ik geërgerd menigmaal uit. Ik dring niemand op iemands gezag het Christendom op; maar — die toch zulke namen onder de Christusvereerders kent, die weet, wie BORGER was, wien elke wetenschap haar heiligdom ontfloot, zoo als J. DE KRUYFF onder zijn afbeeldsel schreef, en van wien TOLLENS zong:

Wat bron van kennis wist haar aadren hem te dekken?

Wat mijnkorst was zoo stug, die hem den toegang sloot?
 Hij leschte 't gretig hart, zoo ver zijn lust moog' strekken;
 De wijsheid lef haar' schat verzameld in zijn' schoot.
 Hem hield geen slagboom op, waarheen hij raad ging plegen;
 Hij had geen gids van doen; zijn kennis was zijn baak;
 Hem was geen leerschool vreemd, geen landaard afgelegen:
 Hun veder was zijn pen, hun tongslag was zijn spraak!

hij, die dit weet, en de innige overtuiging des grooten mans aangaande der Christenen eenigen troost in leven en sterven, uit zijn hart van zelve in een' gemeenzamen brief zich mededeelende, overweegt, en die dan nog zich te groot beschouwt, om wijsheid en waarheid van JESUS den Nazarener te leeren, die zoude toch wel verdienen uitgelachen te worden, als een gebrekkige dwerg, die van eene stellaadje, waarop ook hansworsten spelen, den voorbijgangeren toeroept: „Ik ben grooter dan gij, onopmerkzamen!” ware het niet, dat hij al ons beklag verdiende. Waarmede troost zich hij bij het sterfbed zijner betrekkingen, die niet weet, in wien hij gelooft? Hij moet wanhopen, of zich verhardden, en haar vergeten. Het eene is de uiterste ellende, het andere de schandelijkste onzedelijkheid.

De brief van BORGER kan ook velen in ander opzigt nuttig zijn; in deze dagen van heerschende ziekte, in welke zoo menigeen treurt om den dood eens dierbaren pands. Toe vertroosting van bedroefden en tot voorbereiding voor den dag des doods kan hij strekken. „Die dag is wel de laatste in de rij der dagen, maar moet de eerste zijn in de gedachten der verstandigen,” zeide BORGER in die leerrede, waarvan de brief gewaagt. BORGER kende ook den tegenspoed. Diep heeft hem de dood eener dierbare zuster, vergezeld van zoo vele akelige omstandigheden, vooral ge-

troffen. Toen hij aan VAN GEUNS schreef, had hij zijne eerste dierbare gade verloren: gij kent zijne klagte aan zijn kind! Eene tweede echtvriendin behield hij geen' dag langer dan de eerste; ook zij stierf in het kinderbed; spoedig stond hij haar kind mede af aan den dood, beiden in zijn sterfjaar. Zulk een mag tot lijdenden spreken, ook nadat hij gestorven is! Zij mogen zich overtuigen van de voortreffelijkheid des Evangelies, dat den Geleerde geen' anderen troost schenkt, dan die door elk lijdend hart kan ingenomen worden, en algemeen is bevonden door den schrandersten onderzoeker ook van het licht, dat niet aan deze fakkel is ontstoken. De in den brief geprezene *Beeldengalerij* komt mischien zoo ook eens weder wat meer in aandenken en gebruik, en de begeerte kan opgewekt worden naar de preek, waarvan BORGER de hoofddeelen opgeeft, en die, in haar geheel, kan gelezen worden in het IIde deel van 's mans *Leerredenen*, in welke zoo veel tot vertroosting en versterking des nedergebogenen voorkomt. Ik heb door de voorlezing diens briefs, om welken alleen reeds ik u dank schuldig ben voor het geschenk der drie preken van Do. VAN GEUNS, het een en ander oogmerk bij dezen en genen al mogen bereiken, en verheug er mij dankbaar in. Gaarne schrijf ik dien brief in dezen over. Hier is hij, en zij nuttig!

„ Wat zal ik u zeggen, beste vriend? Zoo gaat het in de wereld, zegt het spreekwoord; maar het vroom en godsdienstig hart zegt: zoo wil het de hemelsche Vader!

„ Waar 't beter, dat het vocht ter aarde was verplengd, Mijn Vader had zijn kind dien kelk niet ingeschonken!”

Ook gij dan, goede Man! ook gij hebt dien beker moeten drinken. Kent gij iets bitterders, iets wrangers? Eene lieve, dierbare gade, met wie wij, hand aan hand, onzen weg naar de eeuwigheid bewandelden, wordt van onze zijde gerukt, en wij staan *alleen!* Het woelig *Amsterdam* is voor u in de aloude vischershuisbuurt veranderd: o! niemand gevoelt dit beter dan ik. Gij overtreft mij in jaren en in ondervinding; maar dit mag ik toch zeggen, dat ik, onder alle troostgronden, geen zoo sterken en beproefden gevonden heb, dan de *locus communis* (*): God heeft het gedaan. Hetgeen geschied is, is het beste: ware het tegendeel beter geweest,

(*) Gemeene plaats, bekende spreekmanier.

het tegendeel ware gebeurd. In dit geloof, lieve Vriend! heb ik mij geoefend, en die eenvoudige waarheid giet meer olie in onze wonden, dan alle wijsbegeerte. Wij beiden kunnen onze afgestorvenen gerust in de eeuwigheid naooogen; want wij weten, in wien zij geloofd hebben. Maar neen! troosten kan ik niet. De oneindige goedheid Gods trooste u en uw kind! Gij kent immers de *Beeldengalerij van Heimweekranken*, door ULYSSES VAN SALIS? Dat is een boek, om er afgoderij mede te bedrijven, als men zijne vrouw verloren heeft.

„ Onlangs heb ik in mijne betrekking als Akademiëprediker, voor het eerst na den dood mijner echtgenoot, gepredikt over *Joan. XVI: 22*. De tekst gaf mij van zelf aanleiding om te spreken, 1) over het geoorloofde en pligmatige van onze dooden te beweenen, 2) over de hope des wederziens, en 3) over de blijdschap, die daarmede gepaard zal gaan. Nog eens, goede Vriend! God sterke u; want kracht uit de hoogte hebben wij noodig, om niet te bezwijken. Vaarwel!

T. T.

„ Jan. 1816.

(was get.) BORGER.’

Wat dunkt u, Vriend! van zulk een' condoleantiebrief, die ook VAN GEUNS tot eere strekt? Hoe ergeren wij ons menigmaal over sterfberigten in de Couranten, de beste stukken bijna, om voor schoolkinderen te dienen tot verbetering van taalfouten! Niet lang geleden las ik, dat de rust van God door den dood eener vrouw was vermeerderd; ja zelfs las ik, dat een kindje *den* Heer van leven en dood tot zich genomen had: wat zegt dit anders dan... maar, foei, neen! — Hoe belagchelijk, ja onstichtelijk zien er die, dikwijls breedsprakige, optellen uit! Het zal met sterfberigten in brieven en met brieven van rouwbeklag wel niet veel beter zijn. Leerde men van BORGER, ook daarin de natuur, het gezond verstand en het Christendom eenvoudig te laten spreken! Doch, ik zoude te ver uitweiden, en derhalve nog eens: bezorg BORGER's brief aan velen, en doe met den mijnen, wat ge verkiest! Het zal ten genoegens zijn van

Uwen

A—c.

VRIJE OVERZETTING VAN FRIEDR. VON SCHILLER'S MARIA STUART.

(*Vervolg en slot van bl. 740.*)

Vijfde Tooneel.

MARIA, KENNEDY.

KENNEDY.

Mijn dierbre Koningin! wat hebt ge in toorn bedreven?
Zij gaat in woede heen, om u den dood te geven.

MARIA (nog geheel buiten zichzelf.)

Zij gaat in woede, en draagt den dood in 't eigen hart!

(KENNEDY om den hals vallende.)

O Kennedy! wat vreugd, na zulk een lange smart!

Na jaren van verdriet, vernedering en lijden,

Eén oogenblik van wraak! één zegepraal na 't strijden!

KENNEDY.

Rampzalige Vorstin! gij hebt, te kwader stond,

Een onverzoenlijk hart, in blinde drift, gewond!

Zij voert den bliksem. Gij, gij hebt hier geen verweerder,

En toch verneert gij haar voor 't oog van haar' boeleerder?

MARIA.

Ja, voor Leicester's oog heb ik, door mijne taal,

Haar diep verneerd; hij hoorde en zag mijn zegepraal;

Zag, hoe ik haar versloeg, en zijn nabijheid sterkte

Den moed in mijne ziel, dien zij alleen bewerkte.

Zesde Tooneel.

MORTIMER, de vorigen.

KENNEDY.

O Sir, welk een gevolg...! Wat nieuwe grond voor 't hof...!

MORTIMER.

Ik hoorde 't all'.

(Hij geeft der Voedster een teeken, om zich op haren post te begeven, en treedt nader. Zijne geheele houding drukt eene hartstogtelijke zielsgesteldheid uit.)

Gij wint! Gij tradt haar neer in 't stof!

Gij waart Vorstin; zij was misdadig. Opgetogen,

Verrukt van zoo veel moeds, als schittert in uwe oogen,

Aanbid ik u, die mij een hooge Godheid schijnt,

Naast wier verhevenheid alle andre glans verdwijnt.

MARIA.

Spraak gij Leicester, Sir? Hebt gij den Lord mijn schrijven
En mijn geschenk gebragt? Zal mij zijn bijstand blijven?

MORTIMER (haar met gloeiende blikken aanstarende.)

Hoe schoon maakt u de toorn, die uwe borst bewoog,
En uw bekoorlijkheid verluistert in mijn oog!
Gij zijt de schoonste vrouw, die leven kan op aarde.

MARIA.

Ach, Sir! ik bid u, spreek! Had mijn geschenk nog waarde?
Wat zef Mylord? Verklaar me, of ik nog hopen kan.

MORTIMER.

Wie? hij? Dat is een laffe, ellendige; geen man.
Hoop niets van zijnen moed! Leer hem geheel vergeten!

MARIA.

Wat zegt gij?

MORTIMER.

Zou een mensch als hij uw redder heeten?
Hij u bezitten? hij? Op leven en op dood
Ga ik met hem in strijd!

MARIA.

Ach, Sir! denk aan mijn' nood!
Hebt gij welligt mijn' brief niet aan Mylord gegeven?
Dan is het uit met mij!

MORTIMER.

Die lafaard mint het leven,
Wie uw bezit begeert, of naar uw redding tracht,
Die tart den wreedsten dood, dien hij om u veracht.

MARIA.

Hij wil niets voor mij doen?

MORTIMER.

Niets meer van hem; niets meerder.
Heeft men zijn hulp van doen? Bouw op de mijn' veel eerder.
Ik zal u redden, ik alleen.

MARIA.

Ach! wat kunt gij?

MORTIMER.

Niet zoo als gisteren, Vorstin, vertrouw dit vijf,
Niet zoo als gisteren staan thans nog uwe zaken.
Na 't eind van dit gesprek is 't meer dan tijd te waken.
't Is uit met alle hoop op vree met u en haar.
Deez' toestand eischt een daad, vol stoutheid, vol gevaar.

Wie alles winnen wil, moet alles moedig wagen.
 Vrij moet gij zijn, eer nog de morgen weêr zal dagen.

MARIA.

Wat zegt gij! Nog deez' nacht? Hoe zou dat mogelijk zijn?

MORTIMER.

Hoor toe, wat ik besloot voor uw geluk en 't mijn'!
 Een trouwe vriendschaar, die ik wist aan te vuren,
 Vermeestert in deez' nacht met mij uw kerkmuren.
 De sleutels van 't kasteel zijn alle in mijne magt.
 Door onze hand gedood, valt uw geheele wacht.
 Wij doen op deze wijs de vrijheid u verwerven;
 Maar alles, wat hier leeft, moet vallen; allen sterven,
 Opdat er niemand zij, die dezen roof verra'.
 Geen mensch, geene enkele ziel vindt voor ons oog gena.

MARIA.

En Drury? en Paulet? Zijn allen lotgenooten?
 Eer zal hun laatste bloed.....

MORTIMER.

Ik zal hen nederstoeten.

MARIA.

Hoe, Mortimer! uw Oom? uw tweede-Vader?

MORTIMER.

Stil!

Hij sterft door mijne hand; het is mijn vaste wil.

MARIA.

o Ijsfelijke daad!

MORTIMER.

Al moest ik haar doorboren,
 Die naar uw leven staat, ik heb het duur gezworen.

MARIA.

Neen, Mortimer, o neen! Eer zulk een moord beginn'....

MORTIMER.

Ik acht mijn leven niet om u en mijne min.
 Al moest de bouw der aard' zich donderende ontbinden,
 Een tweede watervloed wat leven heeft verflinden,
 Ik acht het niets om u; en, eer ik u ontbeer,
 Worde uit den dag een nacht, die nooit ten morgen keer'!

MARIA (terugredende.)

God, Sir! wat bijstre taal? En, hemel! welke blikken?
 Gij jaagt mij ijzing aan, en doet mijn ziel verschrikken.

MORTIMER (met wild rollende oogen en de uitdrukking van zinneloosheid.)

't Bestaan is slechts een droom; de dood niets meer dan d. t.
Men scheur' mij 't lijf vaneen te Tyburn, lid voor lid,
Ontrukk' mij 't schroeiend vleesch met gloeiende ijzertangen,
(Met uitgebreide armen op haar toe gaande.)

Als ik, o mijn geliefde! u aan dit hart mag prangen!

MARIA.

Onzinnige, terug!

MORTIMER.

Hier aan deez' schoonë borst;
Hier op dien zachten mond, die slechts naar liefde dorst.....

MARIA.

Om Gods wil, Sir, laat af! Laat mij van hier vertrekken!

MORTIMER.

Een razende, die niet zijne armen uit zou strekken,
En sluiten aan zijn hart een heil, dat hem omzweeft,
Wanneer een goede Geest het in zijn handen geeft!
Ik wil u redden, ja, al kost het duizend dooden,
Al kost het misdaân zelfs, voorheen door mij gevloeden;
Maar, heb ik dan om u de deugd niet eens verschoond,
Ik wil door uw bezit ook eenmaal zijn beloond.

MARIA.

Ach! wil geene Oppermagt, geen Engel mij beschermen?
Zal niemand over mij, geen sterfving zich ontfermen?
Ontzettend lot, gij sleurt mijn ziel van d'eenen schrik
Den ander' in den arm! o IJstlijk oogenblik!
Wordt dan de woede alleen op mijn gezigt geboren?
Vervolgt mij haat en liefde, als met gelijken toren?...

MORTIMER.

Ja, brandende is hun haat, gelijk mijn minnegloed.
Zij dingen naar uw hoofd, en dorsten naar uw bloed.
Zij willen met een bijl uw' blanken hals doorsnijden.
Waarom zoudt ge aan den God der teedre min niet wijden,
Wat gij toch, zonder dat, moet offren aan den haat?
Waarom toch niet aan mij, die 't all' om u bestaat?
Die niets om u ontziet; geen moorden, geen gevaren?...
Gebruik dit schoone hoofd, deez' lok, die zijden haren,
Reeds door den dood bedreigd, gebruik ze, om voor altijd
Een' slaaf te omvlechten, die met u niets meer benijdt!

M A R I A.

Wat moet ik hooren, Sir? Mijn rampspoed zij u heilig,
Al stelt mijn vorstlijk hoofd mij voor uw reën niet veilig!

M O R T I M E R.

De kroon viel van dat hoofd. Geene aardfche majesteit
Is meer om uwe kruin, geen koningsglans, verspreid.
Beproef het! Laat uw mond hier nu bevelen geven,
Geloof mij, in den nood is u geen vriend gebleven.
Niets rest u, dan alleen dit roerende gelaat;
Deez' houding; 't vriendlijk schoon, dat elke ramp weérstaat.
Dit zet mijn ziel in gloed, om 't all' voor u te wagen;
Dit, om den wreedsten dood, zoo 't wezen moet, te dragen.

M A R I A.

Wie redt mij voor zijn woede, en spaart me een verdren hoon?...

M O R T I M E R.

Een zoo vermeetele dienst eischt ook een zelfde loon.
Of zou een dapper man zijn bloed vergeefs verspillen?
Is leven 't hoogste goed, wie zou 't verliezen willen?
Een razende, die niét naar zoo veel schoonheid dorst &
Eerst wil ik rusten, hier, aan de allerwarmste borst!
(Hij drukt haar hevig aan zijn hart.)

M A R I A.

Moet ik dan tegen u om hulp en redding smeeken?
Den man, die, groot van ziel, mijn boeijen wil verbreken?

M O R T I M E R.

Gevoelloos zijt gij niet, en, wat ge ook hebt bestaan,
De wereld klaagt u niet om hooge strengheid aan.
Een teedre minnebeê maakt indruk op uw zinnen,
En Bothwell, klein van ziel, kon uwe gunst verwinnen.

M A R I A.

Vermete! houd op!

M O R T I M E R.

Hij werd slechts uw tiran.

Maar, zoo de schrik alleen uw hart verwinnen kan,
Dan, bij den God der hel! zult ge ook van mij ontzetten.

M A R I A.

Verlaat me, of staak deez' reën, die mijn gemoed verpletten.
K E N N E D Y (binnenstuwende.)

Men nadert ons. De tuin, bezet aan allen kant,
Is vol van krijgslieën.

M O R T I M E R (ontwakende en naar zijn zwaard grijpende.)

U beschermt deez' sterke hand.

MARIA.

Ach, Hanna, blijf bij mij! Red me uit zoo schrikbre handen!
 Voor welk een Heilige zal ik mijne offers branden?
 Waar vinde ik op deze aard' de rust, die mij ontfelt?
 Daar binnen dreigt de moord; hier buiten is geweld!

(Zij vertrekt met KENNEDY.)

Zevende Tooneel.

MORTIMER, PAULET, DRURY. Gevolg, over het
 tooneel ijende.

PAULET.

Haalt alle bruggen op; doet alle poorten sluiten!

MORTIMER.

Wat is 't, mijn dierbare Oom?

PAULET.

Moet ik het ijslijke uiten?

Waar is de moordnares? Een enge kerker zal...

MORTIMER.

Wat is er dan gebeurd? Verklaar u! Welk geval?...

PAULET.

Ach! Englands Koningin is op den weg doorstooten,
 In 't midden van haar volk, omgeven van haar grooten!

(Hij vertrekt.)

Achtste Tooneel.

MORTIMER, terstond daarna OKELLY.

MORTIMER.

Ben ik uitzinnig? Hoe! ging daar niet iemand heen,
 Die van 't vermoorden sprak der Koningin? Neen, neen,
 Ik heb gedroomd! Wie komt? Okelly? Laat ons hooren...

OKELLY.

Vlugt, Mortimer! ontvlugt; want alles is verloren!

MORTIMER.

Wat is verloren? Spreek!

OKELLY.

Mijn vriend, ach, vraag niet lang!
 Wees op uw vlugt bedacht, of vrees uw' ondergang!

MORTIMER.

Waarom toch?

OKELLY.

Vraag niet meer! Sauvage, in woede ontstoken,
Heeft deze daad begaan.

MORTIMER.

Dus heeft men waar gesproken?

OKELLY.

De waarheid. Vlugt, mijn vriend! o, Red u voor haar magt!

MORTIMER.

Elizabeth op weg naar Londen omgebracht?...

OKELLY.

Wie zegt dat?

MORTIMER.

Heb ik niet uit uwen mond vernomen...?

OKELLY.

Neen, Mortimer, zij leeft; zij is den dood ontkomen!

MORTIMER.

Zij leeft?

OKELLY

De stoot was mis; de mantel hield hem af.
Hij sluit op ons terug, en opent ons het graf.

MORTIMER.

Zij leeft?

OKELLY.

Zij leeft, helaas!

MORTIMER.

Wie heeft zoo onbezonnen

Een razend werk, als dit, ontijdelijk begonnen?

OKELLY.

Het was een Barnabiet, die, onlangs uit Toulon
Gekomen, dit bestaan, tot ons verderf, verzon.
Hij wilde langs dien weg de martelkroon behalen,
En met één' enkten slag Gods Kerk doen zegepralen.
Aan zijnen Priester slechts ontdekte hij de daad,
Die op den grooten weg volbragt werd zonder baat.

MORTIMER (na een lang stilzwijgen.)

Een grimmig noodlot doet ook onze hulp u derven,
Rampzalige Vorstin! Ja, nu, nu moet gij sterven!
Uw Engel zelf heeft u een' wisfen val bereid.

O KELLY.

Zeg mij, op welk een wjz' zoekt gij uw zekerheid?
Ik zal, zoo 't mij gelukt, den weg naar 't Noorden kiezen.

MORTIMER.

Ga! God bescherme uw vlugt! Ik kan niets meer verliezen.
Ik blijf, en red ik haar noch hare vrijheid meer,
Zoo vlije ik mij ter dood op haren lijksteen neêr.

1826.

G. GRAVÉ, JZ.

EEN WEINIG BEKEND DECREET VAN LODEWIJK XVI, TEN
BEHOEVE DER SCHERPREGTERS.

SANSON, dezelfde, of de zoon van hem, wiens naam zoo zeer berucht is geworden in de dagen van het Schrikbewind, (*) en thans nog den misdadiger ijzing aanjaagt, onlangs genoodzaakt zich te verdedigen tegen de aantijging van openbare mishandeling bij eene terechtstelling, bragt te dier gelegenheid een Decreet van LODEWIJK XVI te berde, dus luidende:

„ De Koning is onderrigt geworden, dat de Uitvoerders
„ der Vonnissen, geslagen in Criminele zaken, niet zelden,
„ verkeerdelijk, met den naam van *Beulen* worden aan-
„ geduid. Z. M., kennis genomen hebbende van de vertoo-
„ gen, omtrent dit onderwerp gedaan, heeft dezelve ge-
„ grond bevonden, en, zijn goeddunken deswege willende
„ kenbaar maken: Gehoord het Rapport, Z. M., in Hoogst-
„ deszelfs Raad zijnde, heeft gedaan en doet mits dezen zeer
„ uitdrukkelijke waarschuwing en verbod, van voortaan on-
„ der de benaming van *Beulen* aan te duiden de Uitvoerders
„ der Criminele Vonnissen. — Gegeven in den Staatsraad des
„ Konings, en in Z. Ms. tegenwoordigheid, gehouden te
„ *Verfailles*, den 12 Januarij 1787.

„ (Was geteekend:) De Baron DE BRETEUIL.”

Weinig dacht voorzeker de zachtmoedige LODEWIJK, toen hij dit Decreet uitvaardigde ten verzoeke en ter gunste van den wreedsten der *Beulen*, dat hij zelf met de zijnen, eenige jaren later, op het schavot en door diens handen zoude sterven!...

(*) Zie het treffend verhaal van het uiteinde der rampspoedige MANTONNETTA, in het *Mengelwerk* voor 1825. No. III.

Het blad, waaruit wij hetzelfde ontleenden, voegt er deze noot nevens: „ In weerwil van dit Besluit van 1787, zal het „ immer uiterst moeilijk blijven, iets anders dan den *Beul* „ te zien in den Uitvoerder der Criminele Vonnissen, of eene „ benaming in onbruik te brengen, welke daarenboven doof „ het *Dictionnaire de l'Académie* is geijkt geworden.”

OORSPRONKELIJKE BRIEF VAN DEN BEUL VAN LODEWIJK XVI.

In de nieuwe uitgave der *Oeuvres complètes de M. DE CHÂTEAUBRIAND* komt een brief voor van SANSON, den beul van LODEWIJK XVI, den 21 Febr. 1793, juist eene maand na deszelfs dood, door den *Thermomètre du jour* gemeengemaakt, en waarvan het oorspronkelijke aan bovengenoemden Schrijver werd versfrekt. Wij achtten denzelven de kleine plaats, welke zij beslaat, ter vereering der nagedachtenis van dien deugdzamen Vorst, wel waardig; daarbij, met den Uitgever, de waarlijk Christelijke zachtmoedigheid van dit doorluchtig slagoffer der volkswoede van nieuws bewonderende. Ziet hier de woordelijke vertaling van den, met vele taalfouten geschrevenen, brief aan den Redacteur van den *Thermomètre*:

„ Burger!

„ Een kort nistapje is oorzaak geweest, dat ik niet terstond de eer heb gehad te voldoen aan de uitnoodiging, mij door u in uw blad gedaan, met betrekking tot LODEWIJK CAPEL. Ziehier, volgens mijne belofte, de naauwkeurige waarheid van het gebeurde. Van het rijtuig afstijgende, om zijn vonnis te ondergaan, zeide men hem, dat hij zich van zijn gewaad moest ontdoen. Hij maakte eenige zwaarigheid, zeggende, dat men hem wel konde ter dood brengen zoo als hij was. Op de aanmerking, dat zulks onmogelijk was, hielp hij zelf in het uitdoen van zijn kleed. Dezelfde bedenking maakte hij, toen men hem de handen wilde binden, welke hij zelf aanbood, toen degen, die hem verzelde, hem zeide, dat zulks een laatste offer was. Vervolgens vroeg hij, of de tamboers bestendig zouden slaan. Men antwoordde hem, dat men daar niets van wist, en dit was de waarheid. Hij beklom het schavot, en wilde naar voren doordringen, alsof hij tot het volk wilde spreken. Maar men beduidde

hem wederom, dat de zaak onmogelijk was. Toen liet hij zich naar de plaats geleiden, waar men hem vastmaakte, en waar hij met eene sterke stem uitriep: „Mijn Volk, ik sterf onschuldig!” Daarna zich tot ons wendende, zeide hij: „Mijnheeren, ik ben onschuldig aan al hetgene, waarvan men mij beschuldigt. Ik wensch, dat mijn bloed het geluk der Franschen moge grondvesten.” Ziedaar, Burger, zijne laatste en eigene woorden. De soort van kleine twist aan den voet van het schavot liep over hetgene hem onnoodig schein in het uitdoen van zijn kleed en het binden zijner handen. Ook deed hij het voorstel, om zichzelve het haar af te snijden. En, om der waarheid hulde te doen, hij heeft alles doorgegaan met eene koelbloedigheid en vastheid, die ons allen verbaasd heeft. Ik ben volkomen overtuigd, dat hij die vastheid had geput uit godsdienstige grondbeginselen, waarvan niemand meer dan hij schein doordrongen of verzekerd te zijn. Gij kunt er u op verlaten, Burger, dat het bovenstaande de waarheid in het helderst daglicht stelt. Ik heb de eer te zijn,

„Burger!

„Parijs, den 20 Febr. 1793.
het tweede jaar der Fransche
Republiek.

Uw Medeburger
(Was get.) SANSON.”

EDELE ONVERSAAGDHEID.

De vermaarde *Fransche* Scheikundige, BERTHOLLET, werd, tijdens de Omwenteling, door het verschrikkelijk Comité van Algemeen Welzijn, dat in bloed zich baadde, gelast, brandewijn te ontleden, welken een Leverancier, naar men zeide, had vergiftigd. De man was rijk, en men haakte naar zijn vermogen. BERTHOLLET onderzoekt, en vindt in het vocht niets, dan krachtige, maar onschuldige bestanddeelen; eene uitkomst, welke hij niet aarzelt door een Rapport te staven. De getergde dwingelanden doen hem voor zich komen, en vragen hem op een' dreigenden toon: „Zijt gij verzekerd van hetgeen gij hebt verklaard?” — „Volkomen verzekerd.” — „Hebt gij zelf de proef bewerkstelligd met dezen brandewijn?” — BERTHOLLET, in stede van antwoord, dronk er eene goede teug van. — „Gij zijt wel onversaagd!” — „Minder, dan ik mij betoonde, toen ik mijn Rapport schreef,” hernam de fiere BERTHOLLET.

EENE TOT DUSVERRE ONVERMELDE, MAAR ECHTE DAGORDER
VAN BONAPARTE.

Men verhaalt, dat Keizer **NAPOLÉON**, na zijne ontroo-
ning, op den wenk van een' zijner meest vertrouwden, dat
men verwacht had, dat hij zichzelven te *Fontainebleau* zou
hebben van kant gemaakt, hebbe uitgeroepen: „ Een ver-
liefde pruikmaker zou zulks gedaan hebben!” Niet zeer
poëtisch, inderdaad, was deze uitroep! **CHÉNIER**, echter,
in zijne Redevoering over den toestand der (*Frausche*) Let-
terkunde, noemde hem den schepper eener nieuwe soort van
welsprekendheid, de *krijgskundige* namelijk. Ten bewijze
van deze stelling vonden wij de navolgende opmerkelijke
Dagorder van **BONAPARTE** aangehaald:

„ De Granadier **GROBLIN** heeft zichzelven om het le-
ven gebragt van wege eenen minnehandel. Hij was, voor
het overige, een goed *sujet*. Dit is het tweede voorval van
dezen aard, sinds eene maand, bij het *corps* voorgevallen.

„ De Eerste Consul beveelt, dat het navolgende bij de
Garde aan de orde van den dag worde gesteld:

„ Dat een soldaat de smart en de zwaarmoedigheid der harts-
togten moet weten te overwinnen.

„ Dat er evenveel ware moed gelegen is in met standvas-
tigheid de smarten der ziel te verduren, als onder het schroot
eener batterij onbewegelijk stand te houden.

„ Zich, zonder wederstand te bieden, over te geven aan het
verdriet, zich te dooden om zich aan hetzelfde te onttrek-
ken, is, het slagveld verlaten, vóór dat men de overwinning
behaald hebbe.

„ Gegeven te *St. Cloud*, (Get.) **BONAPARTE**.
22 *Floréal*, het Xde Jaar (Gecontrafigneerd) **BESSIÈRES**.”
der Republiek.

TALMA ALS ACTEUR.

TALMA vereenigde in zich het grootste aantal der meest
wenschelijke, ja mogelijke hoedanigheden, welke ooit Acteur
heeft bezeten. Eene mannelijke houding; een regelmatig
aangezicht, welks trekken de antieke vormen te voorschijn
riepen; een levendig oog, vol uitdrukking; een ronde hals;
een voorhoofd, waarop, gelijk **DUCIS** zich uitdrukte, *het*

*Noodlot gezeteld was; bevallige bewegingen; eenvoudige en edele standen; natuurlijke gebaren, en, eindelijk, eene wel-luidende en impofante stem. Wat laatstgemelde betreft, het is bekend, welk een vermogen TALMA in zijne stem bezat, en hoe hij, door kunst en vlist, het geheim was magtig geworden, om dezelve naar willekeur te leiden, en, om mij zoo eens uit te drukken, haar met zijne tragifche hartstogten te kleuren. TALMA leverde bovendien een ander buitengewoon verschijnsel: zijn talent, welverre van met de jaaren af te nemen, vergrootte zich onder de hand des Tijds; zoodat men mag zeggen, dat de laatst door hem *gecreëerde* rol tevens die was, in welke hij de hoogste volkomenheid heeft bereikt. Zijne zeldzame kennis hield gelijk tred met zijne ligchamelijke hoedanigheden, en hij had dezelve besteed in het toetsen van alle de hulpmiddelen der dramatische voorstelling en van al het spel der menschelijke hartstogten; en, ten einde zich te verzekeren van eene volkomene begoocheling (*illufie*), had hij de juistheid van het kostuum tot den hoogften trap van waarheid opgevoerd; door welk een en ander men niet meer den Acteur zag, maar den perfoon zelve, en hij, bij vele gelegenheden, op de aanbouwers de ontzettende werking voortbragt, welke in vroegere eeuwen de fchouwburgen van *Athene* vertoonden, waat de tooneelmatige voorftellingen alleen van tijd tot tijd plaats grepen, doch welke maar al te zeldzaam is geworden bij onze dagelijksche tooneelvertooningen. Meer dan eens weken Acteurs zelve verfhrikt terug voor zijne gebaren, en fiddenden voor zijne bedreigingen; alsdan was het ftuk geftoord, en de overmate van het talent des Acteurs vernietigde eensklaps de begoocheling. Wij kunnen den magtigen indruk, dien de groote Treurfpeler wist voort te brengen, niet beter of krachtiger uitdrukken, dan met de woorden van Mevrouw VAN STAEL, in eenen brief aan hemzelve, na het spelen van den *Hamlet*: „ Ik moet het u zeggen, „ TALMA! dat gij gisteren de volmaaktheid, de verbeelding zelve hebt overtroffen. Er is in dien *Hamlet*, zoo „ gebrekkig als het ftuk is, een overblijffel van veel fterker „ treurfpel, dan het onze; en uw talent in de rol van „ *Hamlet* is mij voorgekomen, het genie van SHAKESPEARE „ RE te evenaren, doch zonder deszelfs ongelijkheden, „ zonder deszelfs alledaagschheden, en op ééns verheven tot het edelfte op aarde. Die diepte der natuur;*

„ die vragen over ons lot hier namaals, gerigt aan allen,
 „ in regenwoordigheid eener volksmenigte, geboren om te
 „ sterven, en naar u luisterende, als naar het Orakel des
 „ Noodlots; die verschijning van den Geest, verschrikkelij-
 „ ker in uwe blikken, dan onder den ontzettendsten vorm;
 „ die diepe *melancholie*; die stem; die blikken, gevoelers
 „ openbarende; dat karakter boven alle menschelijke even-
 „ redigheden: — 't is verwonderlijk, driewerf wonder-
 „ lijk! Mijne vriendschap voor u heeft geen deel hoegenaamd
 „ aan eene gemoedsbeweging, de sterkste, welke de kunsten
 „ mij gedurende mijn gansche leven hebben doen gevoelen.
 „ Ik waardeer u in rollen, waar gij aan uzelfen gelijk zijt;
 „ maar in de rol van *Hamlet* hebt ge mij zulk eene geest-
 „ drift ingeblazen, dat gij niet meer uzelfen waart, dat ik
 „ niet meer mijzelve was; het was eene poëzij van blik-
 „ ken, toonen, gebaren, tot welke nog geen Schrijver zich
 „ verheven heeft.”

EDEL WOORD VAN CANNING.

De meest berekenende, maar intusfchen minst huishoude-
 lijke der (*Franfche*) Ministers zeide onlangs tot den Heer
 CANNING: „ Waarom hebt ge bij u de Loterijen afge-
 „ schaft? Uw Gouvernement verliest zeer veel bij dezen n aat-
 „ regel.” — „ Dat is zoo,” hernam de *Engelfche* Minister;
 „ maar de algemeene zedelijkheid wint er bij.”

EEN SCHRANDERE MAIRE.

Een Maire te platten lande, in *Frankrijk*, werd persoonlijk
 beledigd, te midden van eenen twist, dien hij wilde bevre-
 digen. De zaak had gevolgen, en kwam voor een Geregter-
 hof. De Maire, aldaar als getuige geroepen, vermeende nu
 ook zijn bezwaar tevens te moeten doen gelden, en verklaar-
 de, dat eene der partijen hem voor een' *gek* en een' *domkop*
 had uitgemaakt. — „ Maar,” vroeg de Voorzitter, „ kende
 „ hij u wel?” — „ *Parbleu*, President!” riep de Maire drif-
 tig uit: „ zoo hij mij niet gekend had, zou hij het niet ge-
 „ zegd hebben!”

